COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE.

CLICHY. — Impr. Maurice LOIGNON et Cie, rue du Bac-d'Asnières, 12.

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE,

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIŒCESIS AMBIAN. PRESBYTER.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT

TOMUS QUINTUS

IN PROVERBIA SALOMONIS

PARISIIS

LUDOVICUS VIVÈS, BIBLIOPOLA EDITOR

VIA DELAMBRE, 9

M DCCC LXVIII

VIRGINI DEIPARÆ

ÆTERNÆ SAPIENTIÆ GENITRICI

VOTUM.

Tuum, o Virgo, opus tibi offero, imo refero. Tu enim omnis lucubrationis meæ, sed hujus præsertim, incentrix mihi et suggestrix exstitisti. Te enim ubique canit hic Salomon, tibi ille tuoque Filio prælusit : nam « plusquam Salomon hic, » rex pacificus, et pax nostra. Utrique ille quadriformem hanc et Cherubicam sapientiæ suæ quadrigam adornavit. Quem enim alium vivis coloribus depingit, nisi te tuumque Jesum? dum *Prov.* viii, cœlesti voce detonat : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret : nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram : necdum fontes aquarum eruperant : necdum montes gravi mole constiterant : ante omnes colles ego parturiebar, etc. Cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum : et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Cujus vero, nisi tui tuique Filii ænigma est illud cap. xxx, vers. 18 : « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : viam aquilæ in cœlo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia; » Hebraice, *baalma*, id est *in virgine?* Et illud cap. xxxi : « Mulierem fortem quis inveniet? procul et de ultimis finibus pretium ejus. » Salomonis vero Cantica quid aliud sunt, quam epithalamium Verbi cum natura humana, quam tu Virgo eidem dedisti? Quis enim corpus humanum communicavit Verbo, nisi tu Deipara? quis Incarnationis ejusdem fuit organum, mediatrix et causa, nisi tu alma Dei genitrix? Imo vero tuum quoque hoc est epithalamium connubii illius, quo te Deus Pater in sponsam elegit, ac Spiritus Sanctus te sibi despondit, ut ex te nasceretur Sanctus, qui vocaretur et revera esset Filius Dei. Cui vero flammei isti cœlestesque Cantici amores ardoresque congruunt, nisi tibi, quæ plena Deo, plena Verbo, charitatem ipsam corporasti, tuo utero novem mensibus gestasti, et in salutem hominum peperisti? « Omnia flumina, ait Salomon, *Eccle.* i, 7, intrant in mare,

et mare non redundat : ad locum unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant. » Mare sapientiæ et gratiæ es tu, o Maria mater nostra : ad te ergo flumina sapientiæ, quæ in nos effudisti, regrediantur, ut iterum fluant. Tu magnum illum Gregorium miraculorum thaumaturgum, sui ævi Mosen, sapientiam docuisti, ne in errores Origenis magistri sui impingeret, quando eidem S. Joannem, filium tibi a Christo in cruce surrogatum, doctorem assignasti, qui ei Symbolum orthodoxæ fidei et sapientiæ tradidit. Tu eumdem S. Joannem Joanni Antiocheno magistrum tribuisti, qui eidem librum S. Scripturæ in manus dedit, atque hoc ipso eum magnum ejusdem interpretem, æque ac Chrysostomum, hoc est, aurei oris præconem Evangelii, effecit et auctoravit. Tu Alberto Magno postulanti Philosophiam inspirasti, qui proinde Philosophorum sui sæculi prodigium et portentum exstitit. Tu Ruperto Abbati Tuitiensi divinarum litterarum cognitionem tantam indidisti, ut eo tempore nullus ei par vel similis in orbe reperiretur. Denique quotquot sapientes, quotquot sancti, quotquot inclyti evaserunt, per te evaserunt : « Quia Deus totius boni plenitudinem posuit in Maria, ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus redundare, quæ ascendit diciisai affluens. Tolle corpus hoc solare quod illuminat mundum, ubi dies? Tolle Mariam hanc stellam maris, quid nisi caligo involvens et umbra mortis relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hanc veneremur : quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam, » ait mellifluus Bernardus, cui pariter mella hæc sua lacteo tuo, o Virgo, imbre instillasti. Unde et subjicit : « Fons Sapientiæ, Verbum Patris in Excelsis, hoc Verbum mediante te caro fiet, » et jam factum est : ut per te carnemque ex te assumptam, suam nobis sapientiam communicaret, et abscondita a constitutione mundi in sinu Patris, divinitatis arcana eructaret. Sexcentis pene annis ante, idipsum Spiritu Dei revelante prævidens, Jeremias, cap. XXXI, exsultans exclamavit : « Creavit Deus novum super terram : Femina circumdabit virum. » Et multo anterius Isaias, cap. VII, 14 : « Ecce, inquit, virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » At quis hic? explicat cap. IX, 6 : « Vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis, » hoc est Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens. Tu igitur, o Deipara, es thronus Salomonis, genitrix Creatoris, mater admirabilis. Tu hortus conclusus, fons signatus, puteus aquarum viventium. Tu inaudito sæculorum omnium miraculo, Dei æterni simul es filia, sponsa, parens. Tu paradisus voluptatis, lignum vitæ, mater viventium. Tu fons lucis, janua cœli; mater pulchræ dilectionis, agnitionis et sanctæ spei. Tu fœderis arca, templum Domini, sacrarium Spiritus Sancti.

Tu sedes sapientiæ, stella matutina, mulier amicta sole. Tu gloria Jerusalem, lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri. Doce nos in hisce tui Salomonis Proverbiis, omnem virtutem agnoscere et colere : in Ecclesiaste, vanitatem vanitatum mundi speculari et spernere : in Canticis, uni Deo sponso uniri et sociari. Suscipe ergo, o Virgo sapiens et benedicta, hæc mea, imo tua, in tripartitam Sapientis sapientiam Commentaria, ut eodem alveo ad largitorem sapientiæ sapientia redeat, ex quo effluxit. Offer ea dilecto tuo Jesu purissimis tuis manibus, quæ candidissima sunt lilia; nec causabitur liliorum amator inter lilia non inventum, quod inter liliatas virgineæ matris suæ manus invenerit. Impetra ab eo, quæso, omnibus hæc lecturis lumen et gratiam, ut ex iis discant veram sapientiam et pacem, qua agnoscant sapientiæ pacisque fontes Jesum et Mariam, ut per eos recto tramite dirigantur, tendant et perveniant ad essentialem et increatam Sapientiam et pacem, quæ est ipsa S. Trinitas, trina felicitas, felix ÆTERNITAS. Amen.

MUTIUS VITELLESCUS,

SOC. JESU PRÆPOSITUS GENERALIS.

Cum *Commentarios in librum Proverbiorum Salomonis P. Cornelii a Lapide nostræ Societatis*, tres ejusdem Theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, ac in lucem edi posse probaverint; facultatem concedimus, ut typis mandentur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, et sigillo nostro munitas dedimus. Romæ, 23 die maii, anno 1633.

MUTIUS VITELLESCUS.

Locus ✝ sigilli

Imprimatur. Fr. Nicolaus RICCARDUS sacri Palatii Magister.

APPROBATIO CENSORIS.

Commentarios R. admodum P. Cornelii a Lapide, Societatis Jesu Theologi, *in Proverbia Salomonis*, Reipublicæ christianæ utilissimos fore censeo : in iis enim talis sententiarum sanctorumque Patrum ubertas, et tam inusitata rerum varietas elucet, ut tanto viro, tanta industria, tanto denique ingenio digni censeantur. Optandum ut omnium Theologorum ac Jurisperitorum, et tam eorum qui regunt quam qui parent manibus terantur. Ac insuper iis qui in sacra salutis animarum palæstra pro concione desudant, adminicula non pauca subministrabunt. Actum Antuerpiæ, die 12 mensis januarii, anno 1635.

EGBERTUS SPITHOLDIUS,

S. T. L. Canonicus, et Plebanus Antuerpiensis, ac librorum Censor.

Annotationes quibus *Commentaria R. P. Cornelii a Lapide S. J. in Proverbia Salomonis*, illustravit ac ditavit August. CRAMPON, diœcesis Ambianensis presbyter, Elnensis vero Canon. hon

Nil obstat quin imprimantur.

Datum Ambiani, die 4 novemb. ann. 1859.

✝ JACOBUS ANTONIUS,

Ambian. Episc.

LES PROVERBES DE SALOMON [(1)].

I. *Contenu et caractère du livre.*

Aux poésies théocratico-lyriques, qui nous révèlent le génie pieux et croyant des Hébreux, se rattache naturellement le livre où sont renfermées les maximes de la Sagesse, fille du ciel, comme elle-même le proclame, assise, lors de la création de l'univers, à la droite du Créateur, et maintenant habitant parmi les hommes pour les unir au Très-Haut, et assurer la sainteté comme le bonheur de leur vie. Dieu, d'où toute sagesse découle, son rapport avec le genre humain, l'excellence de ses préceptes et de ses lois, le bienfait de sa protection et de sa faveur, tel est le premier objet des Proverbes; le second, ce sont les vertus et les vices avec leurs suites, le néant des choses où l'homme a coutume de mettre sa confiance, enfin les moyens les plus efficaces pour conserver la paix de l'âme dans les conjonctures difficiles, pour régler sagement sa vie, l'embellir et la rendre heureuse.

Le genre de composition est parfaitement en rapport avec le but du livre, qui est d'instruire les hommes sans expérience et de les préserver des séductions de la folie. C'est, comme le titre l'indique, un recueil de courtes maximes ou proverbes d'espèces très-variées : tantôt de simples oppositions, tantôt des comparaisons plus ou moins ingénieuses, plus ou moins riches de sens, tantôt des proverbes dans le sens propre du mot, tantôt des énigmes qui éveillent la réflexion et intéressent l'esprit (2). Ce n'est pas seulement chez les Hébreux que la sagesse s'exprime en sentences rapides, ailées, mais pleines de sens : on retrouve la même forme chez les autres peuples. Les Grecs avaient les *Travaux et les Jours* d'Hésiode, les *Sentences dorées* de Pythagore, les *Gnomes* de Solon, de Théognis et de Phocylide; et la sagesse, par laquelle certains hommes, tels que Pitthée, aïeul de Thésée, Bias, etc., s'acquirent une gloire immortelle, n'était autre que la sagesse gnomique (3). Chez les Romains, les plus illustres guerriers, les hommes d'Etat les plus célèbres ne dédaignèrent pas de traduire en maximes brèves et profondes le résultat de leur réflexion et de leur expérience. Les Druides de l'ancienne Gaule revêtaient de cette forme leurs enseignements, et les sentences morales d'Odin dans l'Edda prouvent que la sagesse ne parlait pas un autre langage aux hommes du Nord. Mais nulle part ces sortes de maximes ne furent plus en honneur, et par conséquent ne se trouvent en plus grand nombre, que chez les nations vives et spirituelles du Midi, spécialement chez les Arabes (4). Aujourd'hui encore

(1) Fragmentum hocce ex opere cui titulus : *Historisch-Kritische Einleitung in die heiligen Schriften des alt. Testaments, von* Herbst und Welte, Karlsruhe, 1842, desumptum, notulis quibusdam additis, gallice transtulimus. **A. C.**

(2) «Cæterum quamvis in hoc adagiorum syntagmate plurima e genere didactico et morali reperiantur, quæ virtutis et prudentiæ civilis studium commendant, docentque quid agendum sit ab homine ad veræ sapientiæ laudem adspirante; plures tamen immiscentur sententiæ, quæ acumine potius inventionis delectant, quam quæ ad morum disciplinam spectant, atque sæpius docent, quid in rebus humanis evenire soleat, neque tamen quam juste et recte id fiat, ullo judicio produnt (Conf. Auctorem *ad Herennium,* lib. IV, cap. XVII; Quintilianum, *Institut. orat.* lib. VIII, cap. III). Multa quoque politica et œconomica inspergüntur, pertinentia ad rei familiaris curam, ad vitæ civilis decorem, ad instituta popularia, hujusque generis alia. Cum vero omnis sententia dictione utatur pressa et concisa, delectet brevitate, aucupetur laudique sibi ducat quamdam obscuritatem, dum sciendi desiderium excitat, ingeniique vires exercet; libri hujus interpretem pluribus sæpe difficultatibus impediri necesse est, sive cum comparationis ratio incondita est et abstrusior, quam quæ primo obtutu appareat, sive cum præcipua sententiæ vis non in ipso dicto vertitur, verum in eo quod reticetur, sed est eidem arcte connexum et consequens, quale est illud XX, 12 : « Aurem audientem et oculum videntem, utrumque eorum fecit Jova, » cujus dicti vim clarius expressit Psaltes XCIV, 9 : « Qui plantavit aurem, nonne ipse audiet? qui formavit oculum, nonne ipse videat? » Hæc Rosenmullerus in *Proœmio in Salomonis sententias.*

(3) Plutarchi *Vitæ Paral.* in *Theseo,* cap. III.

(4) Le *Pend Nameh,* ouvrage du célèbre poète persan Ferid-Eddin-Attar (édité par Sylvestre de Sacy, Paris, 1819), est riche en proverbes de ce genre. On trouve dans la *Morgenlandlichem Kleeblatte* de M. de Hammer une abondante

les Proverbes, ceux surtout qui se distinguent par leur naïveté et leur profondeur, exercent la plus grande influence sur les gens du peuple, et souvent une maxime courte et pleine de sens, citée à propos, les excite ou les apaise plus efficacement que ne l'aurait fait tout un discours habilement composé.

II. *Distribution du livre.*

Proverbes de Salomon, fils de David, roi d'Israël, tel est le titre du livre, étroitement lié avec les six versets suivants, qui indiquent le contenu et le but de tout le recueil, savoir, l'instruction des ignorants comme des sages (I, 1-6). Après cette indication générale, la sentence : *La crainte de Dieu est le commencement de la sagesse*, ouvre une espèce d'introduction au livre des Proverbes, très-belle et très-bien ordonnée, où l'auteur invite à la sagesse en décrivant la magnifique récompense qu'elle donne à ses disciples, et détourne de la folie, c'est-à-dire de l'impiété, en montrant les suites déplorables où elle entraîne. Avec le chapitre x^e^ commence le premier et principal recueil de Proverbes (1) jusqu'au chap. XXII, 16. Les maximes de ce recueil se distinguent par la simplicité et le naturel aussi bien dans la pensée que dans la forme, par la régularité du parallélisme, enfin par le profond sentiment religieux et moral où elles ont leur racine. Ce sont presque toujours des distiques, dont les membres groupés deux à deux offrent un parallélisme de synonymie ou d'antithèse. Aucune considération intrinsèque n'a présidé à leur arrangement : la place qu'ils occupent est, à peu d'exception près, purement accidentelle.

Le petit recueil renfermé dans les chap. XXII, 17—XXIV, 22, forme un appendice ou supplément au précédent. Il s'ouvre par une exhortation un peu diffuse à la sagesse, qui le sépare nettement du premier recueil, dont il se distingue d'ailleurs par un parallélisme moins simple, et comme noyé dans l'abondance des mots, par un plus grand nombre de distiques, enfin par le fonds même des pensées.

Les maximes qui terminent le chap. XXIVe sont un appendice du même genre, également séparé du précédent par un titre : *Hæc quoque sunt sapientum*, ou *sapientibus*.

Après ces deux morceaux intercalaires vient la seconde collection, annoncée par le titre suivant : *Hæ quoque sunt Salomonis sententiæ, quas Hiskiæ, regis Judæ, viri huc transtulerunt*, ou *collegerunt* (chap. XXV-XXIX). Les Proverbes qui composent ce recueil diffèrent de tous ceux qui précèdent : on n'y trouve ni l'élocution simple et populaire de ceux de la première collection, ni le ton doctrinal des morceaux intercalaires. Les pensées sont plus ingénieuses, l'expression combinée avec plus d'artifice; le trait est plus cherché, et tourne quelquefois à l'énigme; les images et les comparaisons ne se sont pas présentées d'elles-mêmes : en général ces Proverbes sont moins le fruit de la simple observation que de la réflexion et de l'art.

Trois appendices terminent le livre. Le premier (chap. XXX), comme son titre l'indique, a pour auteur Agur, fils d'Iakeh, et renferme des maximes aussi ingénieuses que sages adressées à Itiel et Uchal. Les enseignements et recommandations d'une mère à son fils, le roi Lemuel, remplissent le deuxième (XXXI, 1-8). Enfin nous trouvons dans le troisième un magnifique portrait de la femme vertueuse.

III. *Auteur. Compilation.*

Les titres placés en tête des chap. I et X désignent Salomon comme l'auteur des Proverbes. Nous devons accepter ce témoignage, à moins que dans le contenu même du livre nous ne trouvions des marques certaines d'une époque autre que celle de Salomon, par exemple des données historiques ou des formes de langage qui répugnent à la période Salomonienne. Or, il n'y a dans les Proverbes aucune indication historique, et dans les formes de la langue on ne peut rien citer

collection de proverbes turcs. Quant aux Arabes, on peut se faire une idée de leur richesse étonnante dans ce genre de littérature en parcourant le catalogue de leurs recueils de proverbes donné par le même M. de Hammer dans les *Winer-Jahrbüchern*, ann. 1827.

(1) Ita et Bossuetius noster in Notis ad cap. X : « *Parabolæ Salomonis* : novus titulus, nova quoque scribendi ratio : sermonibus adhortatoriis, ac præparatoriis continuis qui antecesserunt, succedunt breves variis de rebus absolutæque sententiæ : illic παραίνεσις, sive commonitio et hortatio ; hic γνῶμαι, sive sententiæ. »

qui soit étranger au temps de Salomon. On a, il est vrai, allégué un certain nombre de mots et de formes qui seraient des chaldaïsmes, ou du moins ne se rencontreraient que dans les livres postérieurs. Mais l'existence de ces mots, d'ailleurs en très-petit nombre, s'explique facilement, comme dans Job, par la diction poétique; de plus, lors de la rédaction du recueil entier, des expressions vieillies et difficiles à comprendre ont pu être remplacées par d'autres plus nouvelles et plus intelligibles. Il n'y a donc aucune raison pour refuser notre croyance à la déclaration si nette de titres dont rien ne fait suspecter la sincérité. Si l'on réfléchit en outre que Salomon, d'après les écrits de l'Ancien-Testament et les traditions de tout l'Orient, fut le plus sage des rois, et que la sagesse de l'ancien monde aimait à s'exprimer sous la forme de maximes et de gnomes, sur quel fondement s'appuierait-on pour prêter à un recueil de Proverbes qui porte inscrit le nom de Salomon, un autre auteur complétement étranger à la tradition (1).

Mais n'est-il pas permis de se demander si l'introduction (chap. I-IX), les deux morceaux intercalaires (XXII, 17, XXIV, 34), et la seconde collection (XXV-XXIX) ont aussi Salomon pour auteur? Plusieurs savants, qui attribuent sans hésiter le premier recueil à Salomon, lui refusent l'introduction. Par son ton préceptoral et exhortatoire, par sa sévère doctrine de la chasteté, elle convient plutôt, disent-ils, à un pédagogue, à un prophète ou à un prêtre, qu'à un roi tel que Salomon (2). Ainsi la description et la recommandation de la sagesse ne conviendraient pas à celui à qui elle fut donnée à un si haut degré, et qui la préféra avec ses biens inestimables à tous les autres trésors! Il ne dédaigna pas, dans le premier recueil, d'en exposer les leçons et les enseignements : pourquoi serait-il indigne de lui de la recommander dans l'introduction? Une doctrine aussi sévère sur la chasteté ne convient pas à un roi tel que Salomon! Mais cette doctrine est tout-à-fait la même dans le premier recueil. Si c'est le souvenir du gynécée de Salomon qui a inspiré cette objection, que l'on réfléchisse que ce prince, instruit par une amère expérience, était parfaitement en mesure pour signaler les dangers et les suites funestes du commerce avec les femmes étrangères.

A mes yeux, cette introduction appartient incontestablement à l'auteur du premier recueil, à Salomon. C'était une coutume générale de faire précéder les enseignements de la sagesse, même de peu d'étendue, d'un *Proœmium* avec une introduction, afin de disposer favorablement les auditeurs. L'auteur ou le compilateur des deux morceaux intercalaires (XXII, 17, XXIV) se conforme à cet usage; un préambule ouvre les sages leçons renfermées dans le psaume XLIX, qui est très-court, et l'on sait avec quelle emphase un peu diffuse Elihu, dans le livre de Job, annonce sa sagesse. Un recueil de Proverbes si considérable que celui qui nous occupe, ne pouvait donc manquer d'avoir une préface qui le recommandât, et quel autre en serait l'auteur, sinon le disciple favori de la sagesse, surtout quand le ton et les formes du langage reflètent les plus beaux jours de la littérature hébraïque?

Salomon est-il l'auteur des deux morceaux intercalaires? Nous n'oserions pas l'affirmer, car la signification du titre est incertaine. Les mots hébreux גם אלה לחכמים peuvent signifier : *Hæc quoque sunt sapientum*, ou bien : *Hæc quoque sunt sapientibus*, c'est-à-dire, pour les disciples de la sagesse : l'usage de la langue hébraïque admet les deux interprétations. D'après la première, ces maximes auraient pour auteurs des sages inconnus, et leur ressemblance avec les Proverbes de Salomon les aurait fait ranger à la suite de ceux-ci. D'après la seconde, elles appartiendraient à Salomon lui-même : après avoir formé pendant quelque temps un recueil distinct, elles auraient été dans la suite rattachées par une courte introduction à la collection principale (3).

(1) « Apud veteres non solum privati homines, qui studiis vacarent, sed principes quoque viri operæ pretium se facturos existimabant, si sapienter, acute, breviter et composite dicta colligerent, et in unum corpus redacta ab interitu vindicarent. Apophthegmatum a Julio Cæsare collectorum Cicero (*Epist. ad diversos*, lib. IX, epist. 16 : « Audio Cæsarem, cum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων, » etc.), ac Suetonius (in *Julio Cæsare*, cap. LVI : « Feruntur et...... item *Dicta collectanea*) mentionem injiciunt. Imperatorum Byzantinorum ἐκλογάς; laudavit Grotius in *Annotat. ad lib. Proverb.* Ali ben Abi Taleb, Arabum post Mohammedem Imperator quartus, plures gnomarum centurias a se collectas reliquit (quas edidit cum latina vers. Cornel. van Waenen, Oxon. 1806). » Hæc Rosenmullerus, *ibid.*

(2) De Wette, *Einleitung*, etc. § 280, pag. 387, edit. V.

(3) Rosenmuller regarde les vers. 17-21 du chap. XXII, non comme le préambule d'un nouveau fragment, mais comme l'épilogue du fragment qui précède.

Les opinions des interprètes sont très-partagées sur l'auteur du second recueil (chap. xxv-xxix). Ce n'est pas que le titre manque de clarté ; il porte : *Hæc quoque sunt Salomonis sententiæ, quas Hiskiæ, regis Judæ, viri collegerunt.* Nous avons donc un témoignage ancien et certain que Salomon est l'auteur de ces maximes, et qu'elles ont été recueillies par des savants qui vivaient à la cour de l'un de ses successeurs ; cependant on en refuse la composition à Salomon, et on leur assigne une origine postérieure (1). Elles existaient — on l'accorde — au temps d'Ezéchias. Mais elles n'ont pas été composées sous le règne de ce prince, comme le soutient Umbreit ; car comment les savants de la cour de ce prince auraient-ils pu se servir des expressions, *Salomonis sententiæ, collegerunt,* sans se rendre coupables d'une insigne fausseté? Elles ne l'ont pas été non plus sous les rois qui ont précédé immédiatement Ezéchias : dans ce cas les collecteurs auraient connu l'auteur, le lieu, la date précise de leur composition ; ils auraient su du moins qu'elles n'étaient pas de Salomon. Elles appartiennent donc à une époque assez reculée pour que ces savants n'hésitent pas à les rapporter à la période Salomonienne. Mais si, sous Ezéchias, elles existaient déjà de temps immémorial, pourquoi ne regarderions-nous pas Salomon comme leur auteur, Salomon, le maître dans la sagesse gnomique et le seul que l'histoire connaisse avant Ezéchias? Et qu'on le remarque bien, les savants de la cour d'Ezéchias, en attribuant ces maximes à Salomon, ne s'appuyaient pas sur un simple calcul de ce genre : ils avaient des preuves certaines. Où aurait-on été mieux instruit des travaux littéraires de Salomon et des écrits qu'il laissa, qu'à la cour d'un prince, son descendant et son successeur, où se conservaient les archives des familles et les annales du royaume? Sans doute, trois siècles s'étaient écoulés depuis Salomon, et *après trois siècles,* remarque un exégète, *on pouvait bien attribuer faussement à ce roi quelques proverbes de plus ou de moins.* Il me semble cependant qu'il était plus facile de savoir, trois siècles après Salomon, que quelques maximes de sagesse étaient de lui, qu'à nous, après vingt-cinq siècles, de savoir qu'elles ne lui appartiennent pas.

La nuance qui distingue les sentences du second recueil de celles du premier n'est pas une preuve suffisante pour appuyer l'opinion de nos adversaires, car cette nuance se trouve, non pas dans les formes de la langue, mais dans la manière d'exposer et de revêtir d'images la pensée. Les Proverbes du premier recueil sont des maximes simples et naturelles, ceux du second plus ingénieuses et plus énigmatiques. Que Salomon fût un maître dans les *énigmes* et les *dires subtiles,* l'histoire l'atteste (I *Reg.* x, 1). Mais des maximes de ce genre ne convenaient point au premier recueil, destiné au peuple ; l'auteur en fit un ouvrage spécial, lequel fut plus tard mis au jour par les savants mentionnés dans l'inscription, et réuni à la collection déjà publiée ; ou, ce qui est plus vraisemblable, publié à part sous Ezéchias, il ne fut réuni au premier recueil qu'après le retour de la captivité.

Mais si vous attribuez encore cette collection à Salomon, s'écrient quelques exégètes, quelle multitude de Proverbes pour un seul auteur! Un seul homme, fût-il un Salomon, n'aurait pu suffire à cette tâche. « Il est impossible d'imaginer, dit Eichhorn, et après lui Berthold et de Wette, que Salomon soit l'auteur de tous les Proverbes qui portent son nom. » Ecoutons de Wette : « L'esprit le plus subtil finirait par s'émousser, l'imagination la plus vive par s'amortir, la veine la plus féconde par s'épuiser, si on lui demandait une telle multitude de traits, de saillies piquantes, de fines observations. Salomon, je le sais, fut proclamé par la renommée le plus sage de son temps ; mais quel génie divin lui-même eût produit tant de richesses (2)? » Ainsi le nombre des Proverbes qu'a écrits Salomon est tel qu'un génie divin n'aurait pu les produire! On dirait vraiment, en entendant ce langage, qu'il est question du fameux *Livre de Salomon* (*Soliman,* ou plutôt *Suleiman,* dans la langue turque), et non du recueil de Proverbes faisant partie du canon des Hébreux. Quel est donc le nombre des Proverbes de Salomon? tout au plus 500 ; encore n'en restera-t-il guère que 460 si l'on retranche les répétitions. Maintenant que l'on répartisse ce total entre les 40 ans du règne de Salomon, on arrive au chiffre de 12 Proverbes pour chaque année. Douze Proverbes, si ingénieux, si profonds, si pleins de finesse qu'on les suppose, est-ce une tâche au-dessus des forces

(1) Umbreit, *Commentar über die Sprüche Salomo's,* pag. LXVI ; de Wette, *ibid.* Ce dernier dit, en parlant des chapit. xxv-xxix : « Il y a une chose certaine, c'est qu'ils ne portent pas le nom de Salomon. » Pour des lecteurs sans préjugés, il leur suffira de lire l'inscription de ce morceau pour conclure le contraire.

(2) *Einleitung,* pag. 100.

d'un génie divin? Mais la plupart des Proverbes de Salomon ne sont ni si ingénieux, ni si piquants; plus des quatre cinquièmes sont des maximes simples, naturelles et faciles à saisir.

De Wette fait une objection moins déraisonnable, et plus en rapport avec la nature du livre : « Ce recueil, dit-il, dans sa richesse et sa variété, semble plutôt le produit de tout un peuple, que celui d'un seul individu. » On peut accorder que plusieurs de ces maximes, surtout les Proverbes proprement dits, existaient avant Salomon; mais ils n'en méritent pas moins de porter son nom, si c'est lui qui les a recueillis, qui leur a donné une forme plus littéraire, et qui les a réunis en un corps d'ouvrage. Qu'on ne dise pas qu'un grand nombre de ces maximes ne peuvent être attribuées à Salomon, parce qu'elles se rapportent à la vie privée ou à la vie des champs, toutes deux également étrangères à Salomon, et ne pouvant éveiller son intérêt (1). Salomon avait certainement une plus grande connaissance de la vie champêtre que ne le supposent les quelques Proverbes qui s'y rapportent; c'étaient les campagnes, en effet, qui fournissaient une part considérable des revenus de la couronne, et il ne lui fallut pas un grand nombre d'années pour acquérir l'expérience qui se révèle dans les Proverbes en question. Quant à la vie privée de ses sujets, s'il la connaissait peu comme roi, il la connaissait beaucoup plus comme juge, car l'histoire nous apprend qu'il exerçait cet emploi dans les affaires importantes ou difficiles (I *Reg.* III, 16 seqq. Conf. *Prov.* XX, 8). D'ailleurs, comme il ne se distinguait pas seulement par sa sagesse, mais aussi par sa piété et son amour de la justice, tout ce qui exerce une influence sur le bonheur ou le malheur des peuples, devait intéresser sa sollicitude.

Un autre savant, Jahn, trouve trop faible le nombre des Proverbes attribués à Salomon. Voici son système : « Salomon, comme il est raconté au premier livre des Rois, chap. V, 12 (al. IV, 32), *dit* ou *prononcé* וידבר un très-grand nombre de Proverbes, que l'historiographe ou annaliste (המזכיר) du royaume, chargé de relater toutes les paroles et actions mémorables du roi a insérés dans les annales, notant en même temps la circonstance où chaque maxime était sortie de la bouche royale. Plus tard cet annaliste, par l'ordre de Salomon, les réunit dans un livre à part, pour lequel le sage roi dicta ou écrivit l'introduction renfermée dans les chap. I-IX. Ce grand ouvrage fut bientôt démembré : plusieurs lecteurs firent pour leur usage des extraits des maximes qui leur plaisaient le plus, d'autres en copièrent quelques fragments, en sorte que les copies du livre entier devinrent de plus en plus rares. Ainsi se perdit une portion considérable de l'ouvrage, et spécialement la fin. Quand on s'en aperçut, on essaya, à force de recherches, de réparer ces pertes, et de reconstruire le livre primitif; mais on ne retrouva que les fragments renfermés dans les chap. XX, 17 — XXIV, 22; XXIV, 23-34; XXV — XXIX, auxquels on ajouta plus tard les morceaux des chap. XXX — XXXI. A quelle époque eurent lieu ces diverses additions? On ne le sait d'une manière certaine que pour le complément considérable retrouvé et réuni au corps de l'ouvrage par les savants de la cour du roi Ezéchias (2). »

Ce système, quelque simple et naturel qu'il paraisse, tombe devant cette seule considération, que les annales du royaume existaient et étaient connues sous le règne d'Ezéchias, c'est-à-dire à une époque où le travail de reconstruction du livre des Proverbes avait déjà commencé. En effet, si des exemplaires incomplets s'ét ent trouvés entre les mains du peuple, on n'aurait eu qu'une chose à faire, compulser les annales du règne de Salomon, en extraire les Proverbes omis dans les copies tronquées, et les réunir à ces dernières. Or, comme rien de semblable n'a été fait, nous devons conclure, ou bien que les annales supposées par Jahn n'ont jamais existé, ou bien qu'elles ne sont pas autre chose que les livres de la Bible qui sont arrivés jusqu'à nous.

D'autres savants ont adopté, avec de légères modification, l'idée de Jahn. D'un passage du premier livre des Rois, ch. V, 12, et de l'introduction aux livres des Proverbes, dont l'étendue leur paraît relativement excessive, ils concluent qu'il ne nous reste de la collection primitive des maximes Salomoniennes que cette introduction elle-même, le commencement du livre, et la fin retrouvée par les savants du roi Ezéchias; tout le reste, formant le corps de l'ouvrage, à partir du chap. XXIV, 34, et renfermant une multitude de Proverbes d'autres sages, que Salomon lui-même

(1) Berthold, *Einleitung*, etc. pag. 2180, 2186; de Wette, *ibid.* pag. 387 edit. V.
(2) *Einleitung, in's A.*, tom. II, *pag.* 731 seqq.

avait ajoutés aux siens, est perdu. Mais ni la longueur de l'introduction, ni le passage allégué du premier livre des Rois, ne prouve que l'ouvrage ait eu à son origine une étendue plus considérable. D'abord les préambules des discours d'Elihu et du psaume XLIX ne sont pas relativement moins longs que la préface du livre des Proverbes. Ensuite du passage allégué du premier livre des Rois, on n'est pas plus en droit de conclure que Salomon ait *écrit* 3,000 Proverbes, qu'on ne le serait du verset suivant, qu'il a *composé des livres* sur toutes les espèces de plantes et d'animaux.

Qu'était-ce qu'Agur, fils d'Iaké, l'auteur du premier appendice (chap. XXX) (1)? qu'était-ce que Lemuel, à qui, dans le second, sa mère adresse les plus sages conseils? Autant de questions insolubles. Le troisième appendice, où se trouve le portrait de la femme vertueuse, un chef-d'œuvre, ne porte aucun nom : l'auteur en est tout-à-fait inconnu (2).

(1) « Capite vero XXX memorantur alii sententiarum auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutuatas, certe eodem spiritu scriptas, Salomonicis addiderunt. » Ita Bossuetius, *ibid.*

(2) Aux Commentateurs du livre des Proverbes cités par Corn. Lapierre, ajoutons, parmi les Catholiques, Bossuet dont les notes courtes et simples sont précieuses, parmi les Protestants : Alb. Schultens, *Proverbia Salomonis. Versionem integram ad Hebræum fontem expressit atque Commentarium adjecit*, Lugd. Batav. 1768. Vogel en a donné un abrégé accompagné d'observations critiques, auxquelles ont été ajoutées de nouvelles interprétations et une préface de Semler, Hal. 1768. Ziegler, *Neue Übersetzung der Denksprüche Salomo's.* etc. Leipz. 1791. Rhode, *De veterum Poetarum sapientia gnomica, Hebræorum imprimis et Græcorum*, Hasniæ, 1800. Holden's, *Attempt towards an improved translation of the Proverbs of Salomon, from the original Hebrew, with notes critical, etc.* London, 1819. Umbreit, *Philologisch-kritischer und philosophischer Commentar über die Spruche Salomo's*, etc. Heidelb. 1826.

A. C.

COMMENTARIA

IN

PROVERBIA SALOMONIS.

ARGUMENTUM.

A Siracide, congruo tam materiæ quam disciplinæ ordine, transeo ad Salomonem, hoc est, a rivo ad fontem, a scintilla ad rogum, a radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientiæ de moribus et virtutibus tractat argumentum : sed Salomon uti prior, ita et sapientior longe fuit Siracide cæterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hic prolegomena nulla, vel pauca præmittam : quæ enim præmisi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve, scilicet magnum hic æquor arandum; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctorem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hieronymus notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum : vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus; secundo, *Cohelet*, id est Ecclesiastes; tertio, *Iedidia*, id est amabilis Domino; atque juxta hæc tria sui nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientiæ et virtutis studio; Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssenus, homilia 1 *in Cantic.* Audi ipsummet S. Hieronymum, epist. *ad Paulinum* de omnibus S. Scripturæ libris : « Salomon pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium. » Plenius vero initio Commentar. *in Ecclesiasten* : « Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturæ manifestissime docent : *Pacificum*, id est שלמה Salomonem; et ידידיה *Iedidia*, hoc est, dilectum Domini; et quod nunc dicitur קהלת *Cohelet*, id est Ecclesiasten : ἐκκλησιαςὴς autem Græco sermone appellatur, qui cœtum, id est ecclesiam, congregat : quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quod loquatur ad populum, et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno ejus pax fuerit, et eum Dominus dilexerit, appellatus est. » Et mox : « Is itaque juxta numerum vocabulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis per sententias erudiens : unde et ad filium ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero maturæ virum ætatis instituens : ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, quæ cernimus. Ad extremum, jam consummatum virum, et calcato sæculo præparatum, in Cantico Canticorum sponsi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vitia, et pompis sæculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere : Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primum Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur ; et quem in his profecisse perspexerunt, ad Theologiam usque perducant. » Subdit S. Hieronymus, idipsum significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. « In Proverbiis enim notatur : Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero : Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem; superfluum quippe est hic Israel, quod male in Græcis et Latinis codicibus invenitur. In Cantico autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Jerusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis : sicut enim Proverbia quasi rudis institutio, ad duodecim tribus, et ad totum pertinent Israel; et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitis convenit, hoc est habitatoribus Jerusalem : ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas : ad perfectos vero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, et æqualis magister est, et nescit esse se regem. » Denique addit allegoriam de Christo : « Cæterum, ait, secundum intelligentiam spiritualem, pacificus, et dilectus Dei Patris, et Ecclesiastes noster est Christus, qui medio pariete destructo, et inimicitias in carne evacuans,

Proverbiorum argumentum.

Salomon trinomius, notat tres ejus libros.

fecit utraque unum, dicens : Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis. De quo Pater ad discipulos : Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite; qui est caput omnis Ecclesiæ : nequaquam ad Synagogam Judæorum, sed ad Gentium multitudinem loquens, rex Jerusalem, vivis lapidibus exstructæ. » Simili modo Paphnutius Abbas apud Cassianum, *Collat.* III, cap. VI, hosce tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim accommodat.

Præterit S. Hieronymus librum Sapientiæ, quia de ejus auctore æque ac auctoritate, an scilicet canonica sit Scriptura, dubitavit; de quo proinde suo loco accuratius agendum.

Auctoritas Proverbiorum Canonica.

Porro tres libros jam citatos esse Salomonis, dictatos illi a Spiritu Sancto, ac consequenter eos continere veritatem divinam, atque obtinere canonicam S. Scripturæ auctoritatem, apud omnes tam Hebræos, quam Græcos et Latinos orthodoxos, quin et cacodoxos ac hæreticos in confesso est. S. Hieronymo adstipulantur S. Basilius, Olympiodorus et alii. Audi S. Basilium in principium *Proverbiorum* : « Imprimis, ait, Proverbiorum liber instructio morum est quædam, nec non animi perturbationum correctio; denique vitæ in universum documentum, frequentes ac breves eorum, quæ sunt agenda, continens præceptiones. Ecclesiastes vero physiologiam attingit, nobisque in hac vita vanitatem palam ostendit, ut in iis, quæ cito prætereunt, minime sit homini invigilandum, neque item animi curas in rebus vanis collocandum. Cantica Canticorum animæ perfectionis modum demonstrant : sponsi namque ac sponsæ concordiam continent, hoc est, animæ cum Deo Verbo familiaritatem. » Docet ibidem S. Basilius Salomonem in Proverbiis de singulis virtutibus, nulla prætermissa, exacte disserere; ideoque tradere non solum Ethicam proprie dictam, sed et Œconomicam ac Politicam, quæ sunt Ethices generice sumptæ tres partes et species. Instruit enim hic Salomon non tantum privatum, qua ratione seipsum, sed et patremfamilias, qua ratione familiam, ac principem, qua ratione rempublicam gerere regereque debeat. Aliæ enim virtutes decent privatum, aliæ patremfamilias, aliæ principem.

Negat eam Theodorus Mopsuestenus.

Unus exstitit Theodorus Mopsuestenus Episcopus (qui primo solitariæ ac monasticæ vitæ cum S. Chrysostomo cultor et collega, lapsus deinde in cœnum luxuriæ est, ex quo frustra eum extrahere sategit S. Chrysostomus, epist. *ad Theodorum lapsum* : hic enim fuit Mopsuestenus, ut Baronius anno Christi 428, et alii tradunt; idque liquet ex Hesychio Hierosolymitano in Synodo V, act. 5. Unde ulterius in hæreses varias prolapsus, factus est Nestorii magister. Quare cum vitæ licentiori se dederet, non tulit graves hasce Salomonis sententias et correptiones, præsertim luxuriæ, quas cap. VI, VII, et deinceps sæpius interserit; qui dicere non est veritus Salomonem, cum Proverbia et Ecclesiasten scriberet, prophetiæ gratiam non accepisse, sed tantum prudentia humana ea dictasse, uti refertur et damnatur in Synodo V Constant., act. 4. Ex qua damnatione inferas Salomonem vere, cum hæc scriberet, prophetiæ gratiam accepisse, fuisseque Prophetam; idque liquebit cap. XXX, vers. 1.

Porro Hebræi nonnulli et Thalmudici censent Proverbia a Salomone viva voce fuisse dicta, eaque vulgi ore celebrata et trita, tandem ab Isaia post ducentos annos fuisse conscripta, et posteritati tradita : qua de re quid sentiendum sit, dicam, cap. XXV, vers. 1.

Collector.

Adhæc Lyranus, Vatablus et alii nonnulli censent has sententias a Salomone dictas et dictatas, sed vario et promiscuo ordine; quocirca eas ab alio quopiam in unum hac serie et ordine, qua jam in hoc libro exstant, esse congestas et digestas. Cæterum verius est contrarium, scilicet hasce gnomas hoc ordine, quo nunc exstant, ab ipso Salomone ese conscriptas. Id enim rerum et sententiarum inter se connexio, et quasi contesseratio exigere videtur, saltem ab initio libri usque ad cap. X. Nam post cap. X non cernitur ille nexus et ordo : unde constat quasdam illarum non a Salomone, sed a posteris huc esse traductas, suoque ordine dispositas. Id patet ex titulo cap. XXV et seq., ubi dicitur : « Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt (Vatablus, *huc retulerunt*) viri Ezechiæ regis Juda. » Ubi τὸ *quoque* innuit, alias Salomonis sententias, quæ cap. XXV antecedunt, non a Salomone, sed ab aliis pariter esse collectas, et suo ordine digestas. Verum potius τὸ *quoque* referas ad ipsas parabolas, non ad earum ordinem, *q. d.* Hucusque fuere parabolæ Salomonis; quæ sequuntur, ejusdem sunt; at non ab ipso Salomone, sed a viris Ezechiæ huc ordine eo, quem cernis, traductæ et dispositæ.

Idem clare patet ex cap. XXIV juxta editionem Septuaginta a Romanis correctam. Ibi enim valde diversus est ordo ab eo qui est in Vulgato interprete Latino. Nam initio capitis ponuntur ea quæ habet Vulgatus eodem cap. XXIV usque ad vers. 23, uti annotavit quoque Scholiastes ibidem; deinde nonnullæ sententiæ adduntur, quæ in Vulgato non exstant. Post eas subjunguntur ea quæ in Vulgato exstant cap. XXX, et initium cap. XXXI usque ad vers. 10 : « Mulierem fortem quis inveniet? » Deinde capite XXV habentur eadem quæ apud Vulgatum eodem capite usque ad finem libri leguntur. Rursum τὸ *mulierem fortem quis inveniet?* aliqui codices Græci ponunt cap. XXIV, alii XXXI. Quanquam Vulgato interpreti quoad ordinem per omnia consentiunt Græci Complutenses, Vatablus et alii, quin et ipse textus originalis Hebræus.

Partitio.

Duæ sunt primariæ hujus libri partes : prior a cap. I usque ad cap. IX continet parænesin ad sapientiam. Ad eam enim omnes adhortatur Salomon proponendo ejus dignitatem, naturam et

causas omnes, puta materialem, formalem, efficientem et finalem, ac effectus, sive ingentes fructus et commoda, quæ sui studiosis plena manu confert sapientia.

Posterior a cap. IX ad finem libri continet ipsa dogmata et præcepta sapientiæ : nam cap. IX sapientia instituit sacrificium, indeque sacrum epulum, quod recte convivium sapientiæ nuncuparis ; ac mox inducit Salomonem sapientissimum velut in hoc convivio præsidem et modimperatorem, sapientiæ dogmata per varias, graves, acutas et elegantes gnomas edisserentem, et ritu convivali omnibus hominibus ad hoc convivium invitatis enuntiantem. Unde hoc sapientiæ et Salomonis convivium imitatus est Plato in *Convivio*, Plutarchus in *Symposio*, ubi septem Græciæ sapientes super mensam sapienter interloquentes inducit, Athenæus in *Cœnis sapientum*, et alii passim. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, asseverat Platonem ex Proverbiis et Ecclesiaste Salomonis multa mutuatum vel suffuratum esse. De hoc convivio plura dicam cap. IX.

Posterior autem hæc pars in binas vel ternas subdividi potest. Prima enim ejus pars est a cap. IX usque ad XXV, ubi interrupte loquitur, suaque proverbia quasi oracula promit Salomon. Secunda est a cap. XXV usque ad XXX, ubi ponuntur parabolæ Salomonis congestæ et digestæ a viris Ezechiæ regis Juda, uti dicitur cap. XXV, 1. Tertia, a cap. XXX ad finem, complectitur ænigmata et sententias « Congregantis filii Vomentis,» hoc est, ut hebraice est, gnomas *Agur filii Jache*, ac *Lamuelis* regis. Quocirca noster Salazar censet Salomonem in hoc sapientiæ convivio tres inducere interlocutores, nimirum ipsum Salomonem, Agur et Lamuelem, ideoque in versione Septuaginta verba Agur et Lamuelis statim poni post cap. XXIV, quasi hi interloquantur, eisque suas loquendi vices det Salomon : quibus absolutis ipse suas resumat, sermonemque prosequatur usque ad finem libri; qua de re suis locis disseram. Sic Salomonem imitati Plato, Plutarchus, Athenæus et alii in suis Dialogis convivalibus, Socratem, Protagoram, Alcibiadem, Homerum, aliosque sapientes quasi interlocutores inducunt. Verum enimvero omnia quæ hoc libro continentur, etiam verba Lamuelis, cap. XXXI, esse ipsius Salomonis omnes consentiunt; etsi Salomon ibidem, uti et alias subinde, matrem loquentem et se puerum docentem inducat. De solo cap. XXX dubitari posset, an sit Agur, an Salomonis. Nec Agur ibidem ut interlocutor velut in dialogo, sed ut celebris illo ævo sapientiæ per ænigmata doctor introducitur. Denique in Aguri persona loquitur ipse Salomon, uti ostendam cap. XXX.

Methodus. Hinc sequitur in proverbialibus hisce gnomis frustra quæri ordinem et connexionem earum inter se, cum sæpe nulla talis inveniri et assignari queat. Esto enim subinde de eodem argumento, et de eadem virtute duas vel tres coacervet sententias, tamen iis absolutis illico ad aliud prorsus thema digreditur. Veteres enim sapientes suam Ethicam tradebant per breves gnomas, easque diversas et disparatas, sine ullo connexionis ordinisve studio, uti ostendi procemio *in Ecclesiasticum ;* præsertim autem id faciebant in sermonibus mensalibus, puta in conviviis : in illis enim mens convivarum, epulis intenta, non fert sermonem nimis serium et connexum, ut illi morose attendere et intendere debeat, sed sententiarum elegantium varietate gaudet, seque pascit et oblectat. Unde Plutarchus in *Quæst. conviv.* I : « Oportet, ait, esse quæstiones faciliores, propositiones claras, succinctas interrogationes, ne rudiores absterreant et defatigent. » Ita censent hujus libri Commentatores ad unum omnes.

Porro Salomon scripsit Proverbia stylo ethico et suasorio, non prophetico. Unde S. Cyrillus, lib. VII *Contra Julianum*, asserit, «Salomonem non vocari Prophetam a Christianis ; » hinc et Proverbia olim in synagoga decantabantur voce ad suadendum composita. Audi Zamoram, libro I *Grammat.*, cap. IV : « Pentateuchus, ait, et libri historici cantabantur modo plano et leni; libri Prophetales, modo severo et satyrico; Psalterium, modo contemplativo et gravi; Proverbia, modo bono et consiliativo ; Cantica, modo alacri et jucundo ; Ecclesiastes autem, modo severo; sed ad hoc intelligendum opus esset experientia vivæ vocis illorum. » Salomon tamen veras aliquas hic miscet prophetias, ut patebit cap. XXX, vers. 1 et seq.; imo Cantica Canticorum continua sunt prophetia de Christo et Ecclesia, capite I, versu 1. Quare Salomon vocatur, et vere fuit Propheta, esto inferior Davide patre suo. Unde S. Gregorius Thaumaturgus in *Eccle.* cap. I, vers. 1 : « Salomon, ait, Davidis et Prophetæ filius, item mortalium omnium clarissimus, et Propheta sapientissimus. » Et S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* cap. XX : «In Proverbiis, ait, Ecclesiaste et Canticis reperitur Salomon prophetasse de Christo et Ecclesia. » Idem in *Psalm.* CXXVI, « per Salomonem salubria monita, et divina Sacramenta Spiritum Sanctum operatum, » asserit. Neque Neocæsariensis solum, verum et Hilarius, canon 5 *in Matth.*, vocat « Prophetam magnum, et merito dilectæ sapientiæ Deo charum; » itemque Ambrosius, lib. *De Salomone*, sive in fragmento enarrationis cap. XXX *Proverbiorum*, non solum communi aliorum Prophetarum appellatione, sed præ cæteris excellenti Salomonem dignatur : « Ante adventum, ait, Christi Prophetæ multi, concepto Spiritu Sancto, futura nuntiarunt, inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus numeratur; sed inter alios et ipsum est aliqua distantia, ideoque cæteri solo Spiritu locuti sunt; Salomon autem Spiritu et adjuncta sapientia est locutus. » Isidorus etiam, lib. *De Vita et morte Sanctorum*, cap. XXXIV : « Salomon, ait, Sacramenta Ecclesiæ revelavit. » Eodem honoris titulo

Salomon Propheta.

condecorant Salomonem Prosper, part. II *De Prædiction.* cap. XXVII, et Rupertus, prologo *in librum Psalmorum*, cap. I. S. Antonius quoque in *Hist.* passim appellat Prophetam. Denique Franciscus Georgius, tomo V *Problemat.*, qui est de septem Sapientum doctrina, sect. 1, problem. 2, asserit, « ideo fuisse Salomonem unctum a Nathan propheta, ut innueretur ipsum habiturum chrisma prophetici spiritus, quo nonnulla futura prædiceret, et multa recondita quamvis ænigmatice patefaceret; ad quorum quodlibet exigitur spiritus propheticus. »

Inscriptio. Inscribitur hic liber hebraice משלי *misle*, græce a Septuaginta παροιμίαι, latine *Proverbia*, vel *Parabolæ Salomonis*, quia continet sententias graves, et quasi ethica axiomata tantæ auctoritatis, veritatis et certitudinis, ut eis contradici nequeat, inquit S. Athanasius in *Synopsi S. Script.* cap. XIV, quæ hominem quovis casu vel occursu ad sapienter agendum, vitamque prudenter instituendam erudiant et dirigant. Quare inter eas, aliæ sunt proverbia sive adagia, aliæ parabolæ sive comparationes et similitudines, aliæ apophthegmata, aliæ strophæ et ænigmata, de quibus plura dicam cap. I, vers. 1. Ad hæc sententiæ aliæ sunt ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, aliæ denique theologicæ. Insuper quædam sunt didascalicæ et doctrinales, quædam consolatoriæ, aliæ practicæ et adhortatoriæ. Audi S. Basilium in initium *Proverb.* : « Proverbiorum nomen, ait, de eo quod vulgariter dicitur, apud externos compositum est, et de illis plerumque quæ in triviis dicuntur. Œmos enim apud illos via dicitur. Unde parœmia definitur verbum juxta viam, usu multorum tritum, et quod a paucis ad plura similia transferri potest. Apud nos vero proverbium est sermo utilis, sub umbra figuraque idonea expressus, multum et usus et gravitatis complectens, in recessu quoque multum altæ sententiæ contegens. Ex quo Dominus : Hæc, inquit, in parœmiis locutus sum vobis. Tempus venit, ut non jam in parœmiis, sed palam vobis loquar; quasi sermo proverbialis apertam ac liberam dicendi viam non habeat, sed operimento quodam, et ænigmate, ac verbis aliis mentem atque sententiam narret. » Verum enimvero diligenter hic advertendum proverbiales hasce sententias non esse veras in hoc quod semper ita accidat : significant enim non quid semper, sed quid plerumque fiat, vel faciendum sit; subinde etiam notant duntaxat eventum, licet rarum : significant enim quid ex tali vel tali facto boni vel mali sequi, ac sperari vel timeri possit, quidquid subinde accidat, ut : « Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus, » *Proverb.* XVI, 10. Similia sunt cap. X, vers. 22; cap. XVIII, vers. 12. Idipsum pluribus exemplis ostendi canone 7 *in Ecclesiasticum.*

Proverbia notant quid sæpe fiat, non quid semper.

Porro versioni Latinæ Vulgatæ addam versionem Septuaginta, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Chaldæi, Syri, Arabici et aliorum. Ubi nota, Septuaginta hic, uti et alibi sæpe, dissidere ab Hebræo et Vulgato Latino, quia, ut solerter advertit S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. LXVI, Septuaginta Dei spiritu acti, sæpe non tantum interpretes, sed et paraphrastæ sunt. Accedit quod Septuaginta quædam aliter legerint in Hebræo, quam Noster, præsertim cum affines sunt litteræ : tunc enim facile unam pro alia substituunt, indeque variant scriptores et codices. Sic pro littera ד subinde in suis codicibus habuerunt et legerunt litteram ר; pro ב legerunt כ, uti suis locis ostendam. Denique in versionem Septuaginta per tot sæculorum intervalla multi irrepere potuerunt, et de facto non pauci irrepserunt errores.

Denique auctor libri est Salomon, filius Davidis, rex Israel; qui in Ethica, æque ac in omni sapientia et scientia, excelluit; fuitque Dei dono et judicio mortalium omnium sapientissimus. Locutus est enim tria millia parabolarum, et quinque millia carminum, quorum nonnulla, eaque meliora huic libro inserta sunt, III *Reg.* IV, 32.

Chronologia Salomonis. Quocirca Salomon, uti ætate et antiquitate, sic et sapientia longe superavit septem Græciæ sapientes, cæterosque omnes : Salomon enim regnare cœpit a creatione mundi anno 2929, a diluvio anno 1272, a nativitate Abrahæ anno 980, ab exitu Hebræorum ex Ægypto anno 475, post captam Trojam anno 144, ante Olympiades anno 239, ante Romam conditam anno 262, ante monarchiam Persarum, sive ante Cyrum, sub quo floruere septem Græciæ sapientes, anno 482, ante Alexandrum Magnum, sub quo floruere Socrates, Plato et Aristoteles, anno 679, ante Christi natalem anno 1013. Vide tabulam chronologicam, quam præfixi Pentateucho. Eodem tempore regnabat in Tyro Suron rex, in Ægypto Vaphres, cujus filiam in uxorem accepit Salomon, teste Eupolemo et Eusebio, lib. IX *Præpar. Evang.* Apud Lacedæmonios rex erat Stratis, apud Corinthios Ion, apud Athenienses Archippus, apud Latinos Alba Sylvius filius Æneæ Sylvii; in Asia dominabantur Amazones, in Æthiopia regina Saba. Sub idem tempus floruere Homerus et Hesiodus, teste Eusebio. Unde et Cyrillus, libro VII *Contra Julianum*, Homerum facit coævum Salomoni : natus est enim Homerus anno regni Salomonis 20, vixitque 104 annos, uti multis probat noster Salianus, tom. III et IV *Annal.* Quare Homerus potuit audire sapientiam Salomonis, eamque discere.

Sapientia Salomonis divina. Sapientia vero Salomonis divina fuit, non humana, utpote ei indita non ab homine, sed a Deo : « Dedi tibi (ait Deus Salomoni, III *Reg.* III, 12) cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. » Et cap. IV, vers. 29 : « Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris. Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et

Ægyptiorum, et erat sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan Ezrahita, et Heman, et Chalchol, et Dorda, filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille. » S. Hieronymus in *Quæst. Hebr.* in lib. III *Regum*, censet tria hæc millia parabolarum hoc Proverbiorum libro contineri : « In Proverbiis enim, ait, versus nongenti quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia parabolæ. » Intellige synecdochice, scilicet partem majorem trium millium contineri, non tota tria millia : præsertim quia Josephus, lib. VIII *Antiquit.* cap. II, narrat a Salomone compositos parabolarum atque similitudinum libros ad tria millia. Adde Quæstiones illas in lib. Regum non videri esse S. Hieronymi, nam stylo ab eo discrepant, nec S. Hieronymus earum meminit lib. *De Script. Eccles.*, ubi tamen meminit *Quæst. in Genesin*, uti solerter advertit Bellarminus, lib. *De Script. Eccles.*, in S. *Hieronymo*. Sed audi Josephum : « Composuit etiam libros odarum et carminum quinque supra mille, ac parabolarum et similitudinum libros ter mille; cuilibet enim speciei plantarum suam adhibuit parabolam ab hyssopo usque ad cedrum; idem fecit de pecoribus et cæteris terrestribus animalibus, natatilibusque et quæ per aerem feruntur. »

Porro Origenes, prologo *in Cant.* : « Proverbia Salomonis, ait, succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus. » Quin et ipse Salomon, *Sap.* VIII, 2 : « Hanc (sapientiam), ait, amavi et exquisivi a juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei (græce, *illi convictus cum Deo*); sed et omnium Dominus dilexit illam. Doctrix (græce μύστις, id est *mystis*, initiatrix, sacerdotissa; sicut enim sacerdos divina pro dignitate tractat, sic et sapiens per sapientiam digne Deum colit, et sancte tractat sancta) enim est disciplinæ Dei, et electrix (græce *sectatrix*; alii, *inventrix*; alii, *ponderatrix*) operum illius. » Vide sequentia. Hac de causa Remigius in illud *Coloss.* II, 9 : *Inhabitat in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter* : Habitavit enim, ait, in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moyse per mansuetudinem, in Christo vero per omnem virtutem et innocentiam. » Sic Trismegistus ad Tatium filium de heroibus et principibus ait, quod « mentem consecuti immortales habentur, intelligentia cuncta complexi,» juxta id quod paulo ante dixi e Scriptura Salomonem habuisse « latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris, » hoc est, ut explicat Vatablus, dedit illi Deus capacissimum animum, multa comprehendentem sua intelligentia, *q. d.* Dedit ei tam amplam mentem, quam amplum locum occupat arena quæ est juxta mare. Hinc Nazianzenus in carm. *De Virginitate*, Salomonem vocat *Sophiæ verticem*. Quin et Abulensis in III *Reg.* III, Quæst. XI, Salomonem in sapientia præfert Adamo, licet illum eidem postponant Pererius, lib. III *in Genes.* Quæst. III, Valentia, tom. I, disp. VII, *Quæst.* II, puncto 1, et Pineda, lib. III *De Salomone*, cap. XI, num. 12.

Porro quia in Proverbiis Salomon omnem suam sapientiam expromit, hinc Proverbia a Patribus vocantur Sapientia Salomonis. Audi Eusebium, lib. IV *Histor.* cap. XXII : « Porro non hic solus (Egesippus), sed Irenæus, et tota veterum turba Proverbia Salomonis sapientiam πανάρετον, id est, *omni virtute refertam* (vel, ut alii ad verbum vertunt, *cuncti virtuosam*, aut *omnis studiosam*) affirmabant; » et cap. X ex Melitone : « Salomonis Proverbia, ait, sive sapientia. » Clemens Romanus, lib. I *Constit.* cap. VII, cum integrum fere cap. VII *Prov.* de muliere prava recitat : « Audiamus, ait, quid in sapientia præcipiat sanctus sermo : Fili, serva sermones meos, etc. Dic sapientiam sororem tuam esse. » Et cap. VIII iterum citans locum *Prov.* XXXI de muliere forti : « Maritum tuum de te Sapientia laudet, cum per Salomonem ait : Mulierem fortem quis inveniet? » Et iterum, cap. X : « Verbum quod in Sapientia Domini scriptum est : Melius est habitare in solitudine, quam cum loquace et pugnace muliere, » etc., quod est ex cap. XXI *Prov.* Ac ne quis arbitretur fortuitum aliquem in Clemente memoriæ lapsum, sciat non solum librum Proverbiorum, sed præterea omnes Salomonis libros eo *Sapientiæ* nomine indigitari; nam in epistola ad Jacobum fratrem Domini, Cantica item appellat *Sapientiam* : « Dei, ait, dilectio morti comparatur, dicente Sapientia : Valida est dilectio ut mors, » etc. De quo videndus omnino noster Turrianus in *Explanationibus Clementis*, capite VII. Atque adeo etiam S. Cyprianus, lib. III *Testim. ad Quirin.* cap. XVI, quod est de bono martyrii : « In Sapientia, ait, Salomonis : Liberat de malis animam testis fidelis; » quæ verba petita sunt ex cap. XIV *Proverb.*; et cap. LVI affert locum *Prov.* XV : « In Sapientia, ait, Salomonis : In omni loco speculantur oculi Dei bonos et malos. » Ubi videndus Pamelius super cap. XVI, num. 40, existimans certo omnes Salomonis libros, ac non solum Proverbia, titulo *Sapientiæ* inscribi a Cypriano. Denique Ecclesia hosce libros vocat sapientiales, et Sapientiam Salomonis. Unde cum in Missa vel Officio Ecclesiastico quidquam ex hisce libris recitat, ex libro Sapientiæ id se depromere affirmat.

Ex dictis liquet primo falli eos, qui censent Salomonem nonnulla sua dogmata hausisse a Gentilium Philosophis et Sapientibus; aut ad Gentilium ritus, dicta et facta alludere (unde et ex illis ipsum explicant) : tum quia omnium prior, æque ac sapientior fuit Salomon, adeo ut ipse nullius fuerit discipulus, sed omnium magister; tum quia Hebræi nullam cum Gentilibus voluerunt habere

communionem, tanquam populus sanctus, a Gentilibus separatus, et uni Deo consecratus : quare potius Gentiles sua a Salomone et Hebræis hauserunt, quam Hebræi a Gentilibus, uti docent Eusebius passim *De Præparat. Evang.*, S. Augustinus *De Civit. Dei*, Theodoretus et alii ; tum denique quia Sapientia Salomonis fuit divina et a Deo infusa : longe ergo omnia Gentilium dicta dogmataque transcendit. Unde et cum Gentilium dogmatibus, moribus et ritibus eam comparare indignum est, et Deo injurium ; perinde ac indignum et injurium est heræ vel dominæ, eam cum ancilla componere : omnes enim scientiæ Gentilium Sapientiæ divinæ velut ancillæ serviunt et ancillantur.

Parabolarum dignitas et utilitas. Liquet secundo quanta sit parabolarum Salomonis antiquitas, dignitas, majestas, utilitas. Quocirca S. Hieronymus epist. 7 *ad Lætam*, Albini conjugem, de Paulæ filiæ institutione, monet ut eam a teneris imbuat hisce parabolis : « Discat, ait, primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. » Pulcherrimæ enim hic traduntur sententiæ, quibus in omni loco, gressu (unde et vocantur Parœmiæ, quasi viatorum itinerariæ, quod viam et iter, id est gressus et actiones omnes dirigant), sermone et operatione utamur ad recte gradiendum, loquendum et operandum. Qua de causa separatim a cæteris S. Scripturæ libris sententiæ Salomonis et Siracidis cusæ exstant, exiguoque libello continentur, ut per vias a quolibet deferri, legi et teri possint, accipique quasi assiduus viæ comes, imo dux, et, ut ille ait : « Vade mecum. » Ita Illustriss. et Reverendiss. Matthias Hovius piæ memoriæ, nuper cum in Belgio agerem, Archiepiscopus Mechliniensis, libellum hunc Salomonis et Siracidæ gnomas continentem, assidue secum etiam per vias et itinera deferebat, eumque in curru et hospitiis (instar magni illius Stanislai Hosii Cardinalis, qui concilio Tridentino præfuit) diligenter legebat et relegebat : unde ejus sententias, quæ particularem in rebus quibusque prudentiam, tam humanam quam divinam docent et præscribunt, ad unguem callebat, atque ex earum præscripto et dictamine actus omnes suos, tum privatos, tum publicos moderabatur et dirigebat ; ideoque Archiepiscopatum adeo probe et sancte gubernavit, ut præsentibus ingens sui desiderium, discipulis exemplum, posteris formam perfecti Pastoris et Episcopi, cum fama posthuma reliquerit et expresserit. Hac de causa inter elogia Salomonis illud imprimis celebrat Siracides dicens : « Et replesti in comparationibus ænigmata ; ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua. In cantilenis, et proverbiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ, » *Eccli.* XLVII, 17. Vide ibi dicta, et Josephum lib. VIII *Antiq.* cap. II. Denique S. Hieronymus in cap. XII *Eccle.*, ad illa vers. 9 : *Et investigans composuit* (Salomon) *parabolas multas* : « Aliud, ait, in medulla habentes, aliud in superficie pollicentes. Proverbia quippe non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Evangeliis edocemur ; quod Dominus populo in proverbiis et parabolis sit locutus, secreto autem Apostolis dissolverit ea, *Matth.* XIII. Ex quo manifestum est, et Proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, patentia habere præcepta ; sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur : ita in eis divinum sensum altius perscrutandum. »

Scopus. Scopus et finis horum Proverbiorum est cuique ætati, sexui, statui et generi hominum, in quovis rerum occursu leges recte agendi, normamque honestæ vitæ præscribere, qua Deo placeant, ut ab illo post modicos brevis hujus ævi labores æterna felicitate et felici æternitate donentur, ac eamdem sibi subditos, sive in domo et familia, sive in republica et regno perducant. Hunc finem initio libri indicat Auctor dicens : « Parabolæ Salomonis, ad sciendam sapientiam et disciplinam ; ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem. » Quocirca vix alius inter S. Scripturæ libros est hoc nostro ad dicendum, ad concionandum, ad persuadendum, ad ultimum mores hominum formandos reformandosque aptior ; qua de causa ejus sententiis crebro utitur S. Gregorius, qui optimus morum et virtutum est magister. Atque hac de causa sicut Ecclesiasticus, sic potiori jure hic liber vocetur πανάρετος, id est omnium virtutum præceptor, ac πανaίρετος, id est præ omnibus eligendus et legendus. Quocirca Basilius Imperator ad imperium instruens Leonem filium cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum : « Veterum sapientum sententias revolve, ut mores tuos omni ex parte excolas : multa enim in illis præcepta valde utilia reperies, præsertim in operibus Salomonis et scriptis Isocratis : adde etiam, si vis, Jesu Sirach documenta, e quibus multum civilis et regiæ prudentiæ haurire poteris. » Exstat in fine tomi V *Biblioth. SS. Patrum.* Hinc in Bibliis Arabicis huic libro hic datur titulus : *Proverbia Salomonis sapientis, id est conciones ejus, qui regnavit in filiis Israel.* In Syriacis vero : *Liber Proverbiorum Salomonis, filii David, regis Israel.*

Dividunt Hebræi vetus Testamentum in tres partes, scilicet in Legem sive Pentateuchum, Prophetas et Hagiographa. Hagiographis accensent Proverbia cæterosque libros Salomonis. S. Augustinus tamen, lib. II *De Doctrina Christ.* cap. VIII, dividens Scripturam veterem in historialem et prophetalem, prophetali libros Salomonis annumerat : præsertim quia, uti ipse ostendit lib. XVII *De Civit.* cap. XX, in hoc libro veræ et proprie dictæ prophetiæ de Christo et Ecclesia continentur, quod verissimum esse suis locis ostendam. Autumant Rabbini Salomonem primo scripsisse Canticum Canticorum, cum adhuc esset juvenis, Proverbia in virili ætate, Ecclesiasten in senio. Ve-

rum ordo gradusque materiarum contrarium indicat, scilicet eum primo scripsisse Proverbia, deinde Ecclesiasten, denique Canticum, atque hoc ordine in Bibliis libri ponuntur. In Proverbiis enim incipientes erudit; in Ecclesiaste, proficientes; in Cantico, perfectos, uti dixi initio ex S. Hieronymo.

Vertit hunc librum ex Hebræo S. Hieronymus, ejusque versio est ea quam habemus in Latina Vulgata. Verum, quia tunc usitata, et toto orbe recepta erat versio septuaginta Interpretum, hinc, ne eam prorsus mutare velle videretur S. Hieronymus, in eamdem, etsi ab Hebræo discrepantem, sæpe declinat : qua de causa nostra versio non per omnia exacte et ad amussim respondet Hebræo, sed ab eo subinde in Græcum deflectit, et, ut ita dicam, deviat. Ubi nota Septuaginta subinde nonnulla addere, quæ modo non sunt in Hebræo, sive quia illorum ætate ea exstabant in Hebræo, sive quod ipsi explicationis gratia nonnulla addiderint, uti addiderunt τὸ *ne attendas fallaciæ mulieris*, cap. v, vers. 2 : hoc enim tacite in sequentibus intelligitur; sive quod ipsi non tantum interpretes fuerint, sed et scriptores hagiographi, uti docet S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christiana*, cap. VII, et lib. I *De Consensu Evang.* cap. LXVI. Afflati ergo Spiritu Sancto, potuerunt ejus instinctu dictare sententias nonnullas, quæ in Hebræo non habentur, ideoque auctoritatem habent Canonicæ Scripturæ, atque ut tales eas recepit et probavit Ecclesia. Tum denique quod sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium translatæ sint, sive ab ipsis Septuaginta sive ab eorumdem collectoribus. Sic *Proverb.* IV, vers. ult., addiderunt : « Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet : » nihil enim horum est in Hebræo, nec in Chaldæo. Porro a cap. X usque ad finem Proverbiorum, facile est discernere in editione Vulgata quæ sententiæ exstent in Hebræo, quæ non : illæ enim quibus sigillatim numerus in margine, ad indicandum ordinem versus, præponitur, exstant in Hebræo; illæ vero quibus numerus non præponitur, sed numero versus præcedentis adscribuntur, non exstant in Hebræo : ut cap. X versus annexus versui 4 : « Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos, » non exstat in Hebræo, quia caret numero. Cap. LII versus annexus versui 11 : « Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam, » non exstat in Hebræo. Cap. XIV versus annexus vers. 15 : « « Filio doloso nihil erit boni, » etc., non exstat in Hebræo, æque ac annexus vers. 21 : « Qui credit in Domino, misericordiam diligit. » Pari modo, ut cæteros omnes recenseam, non exstant in Hebræo versus annexus vers. 5 et 27 cap. XV. Item annexus vers. 5 cap. XVI, item annexi vers. 16 cap. XVII, et vers. 8 et 22 cap. XVIII, et vers. 9 cap. XXII, et vers. 7 cap. XXIII, et vers. 10 et 20 (ubi duo sunt) cap. XXV, et vers. 10 cap. XXVII, et vers. 27 cap. XXIX. Igitur versum, cui proprius non præfigitur numerus, scito non exstare in Hebræo. Nam Septuaginta Interpretes sequitur Noster : ipse enim ea quæ non invenit in Hebræo, sed in Septuaginta, ex iis descripsit, ne quid minus iis haberemus. Unde colligas versionem Vulgatam S. Hieronymi non esse puram putam ex Hebræo, sed nonnulla ex Græcis addita, sive ab ipso S. Hieronymo, sive a quo alio.

Multa exstant in Septuaginta et Vulgata, quæ non in Hebræo. Unde?

Quænam illa?

Porro versio Septuaginta ubi pura est et sincera, olim Vulgata fuit, ideoque Canonica Scriptura, ac proinde etiamnum talis est : at eamdem subinde minus puram et sinceram esse, ex varietate lectionum quæ in ea reperitur, liquet. Quare velle eam semper cum Hebræo et Vulgata moderna conciliare, supervacuum est, imo impossibile. Ubi conciliatio facilis erit et prona, indicabo; ubi difficilis et violenta, præteribo. Vulgatam enim modernam, velut genuinam S. Scripturam ab Ecclesia auctoratam, explicare destino. Septuaginta fere sequitur Syrus Interpres, Moses Bar-Cepha vetus auctor et ipse Syrus, lib. *De Paradiso*, parte I, pag. 307 : « Sciendum est, inquit, vetus Testamentum pluribus translationibus ex Hebræa lingua in Græcam esse transpositum; Syriace vero redditum esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebræo, altera vero ex Græco. » Verum Syra versio, quæ modo exstat, ex Græco traducta videtur : passim enim cum eo consentit, paucis exceptis.

Denique, ut ad oculum videatur quam Salomon hisce libris sit accuratus sapientiæ ethicæque magister, quamque ejus dogmata secuti sint posteri sapientes, præsertim Siracides auctor Ecclesiastici, qui Salomone 540 annis fuit posterior, ponam hic ex ordine gnomas Siracidæ illustriores, quas ipse ex Salomone partim quoad rem et sensum, partim verbotenus deprompsit et mutuatus est, uti sequentia utriusque parallela ostendent : qua ex re mira pariter videbitur Siracidis cum Salomone in doctrina harmonia et consonantia.

PARALLELA

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,	ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ECCLESIASTE, SAPIENTIA.
1. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum, cap. I, vers. 1.	1. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, *Prov.* cap. VIII, vers. 22.
2. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo, vers. 4.	2. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret, vers. 23.
3. Et effudit illam super omnia opera sua, et suoer omnem carnem, vers. 10.	3. Quando præparabat cœlos, aderam, etc., vers. 27. Cum eo eram cuncta componens, etc., et deliciæ meæ esse cum filiis hominum, vers. 30
4. Initium sapientiæ timor Domini, vers. 16.	4. Timor Domini principium sapientiæ, cap. I, vers. 7.
5. In igne probatur aurum et argentum; homines vero receptibiles in camino humiliationis, cap. II, vers. 5.	5. Tanquam aurum in fornace probavit eos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, *Sap.* cap. III, vers. 6.
6. Altiora te ne quæsieris; et fortiora te ne scrutatus fueris, cap. III, vers. 22.	6. Qui scrutator est majestatis; opprimetur a gloria, cap. XXV, vers. 27.
7. Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ, cap. V, vers. 10.	7. Qui confidit in divitiis suis, corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt, cap. XI, vers. 28.
8. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum, cap. VIII, vers. 19.	8. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, cap. XXII, vers. 24.
9. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam, cap. IX, vers. 6.	9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, *Prov.* V, 9.
10. Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, cap. X, vers. 2.	10. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios, cap. XXIX, vers. 12.
11. Servo sensato liberi servient, vers. 28.	11. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet, cap. XVII, vers. 2.
12. Melior est qui operatur et abundat in omnibus, quam qui gloriatur et eget pane, vers. 30.	12. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane, cap. XII, vers. 9.
13. Priusquam audias, ne respondeas verbum, cap. XI, vers. 8.	13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum, cap. XVIII, vers. 13.
14. Est qui locupletatur parce agendo, etc. Et nescit quod tempus præteriet, et mors appropinquet, et relinquet omnia aliis, et morietur, vers. 18.	14. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, etc., nec recogitat dicens: Cui laboro; et fraudo animam meam bonis? *Eccle.* cap. IV, vers. 8.
15. In bonis viri, inimici illius in tristitia: et in malitia (afflictione) illius, amicus agnitus est, cap. XII, vers. 9.	15. Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur, cap. XVII, vers. 17.
16. Et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo, vers. 11.	16. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius, cap. XXVI, vers. 25.
17. Dives injuste egit, et fremet: pauper autem læsus tacebit, cap. XIII, vers. 4.	17. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide, cap. XVIII, vers. 23.
18. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem, cum ceciderit, expelletur et a notis, cap. XIII, vers. 25.	18. Divitiæ addunt amicos plurimos: a paupere autem et hi, quos habuit, separantur, cap. XIX, vers. 4 et 7. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,

19. Ante obitum tuum operare justitiam : quoniam non est apud inferos invenire cibum, cap. XIV, vers 17.

20. Beatus vir qui in sapientia morabitur, etc., qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens, vers. 22 et 24.

21. Longe abest a superbia et dolo, cap. XV, vers. 7.

22. Non dixeris : Per Deum abest; quæ enim odit, ne feceris, vers. 11.

23. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi, vers. 18.

24. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, cap. XVII, vers. 26.

25. Operarius ebriosus non locupletabitur : et qui spernit modica, paulatim decidet, cap. XIX, vers. 1.

26. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam : et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur, cap. XX, vers. 8.

27. Ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo, vers. 22.

28. Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum, vers. 31.

29. Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet, cap. XXI, vers. 16.

30. Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacite ridebit, vers. 23.

31. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre quam hominem impudentem, cap. XXII, vers. 18.

32. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam, cap. XXIV, vers. 5.

Ab initio et ante sæcula creata sum, vers. 14.

33. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens : gyrum cœli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, et in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra steti, vers. 6 et 7.

34. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini : spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum, vers. 26.

35. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata, cap. XXVI, vers. 19.

36. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non inveniet amicum ad animum suum, cap. XXVII, vers. 17

ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ETC.

19. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, *Eccle.* cap. IX, vers. 10.

20. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei, cap. VIII, vers. 34.

21. Arrogantiam et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor, vers. 13.

22. Insipientia hominis violat, vel vastat vias ejus : Deum autem causatur, *vel* accusat, in corde suo, cap. XIX, 3. *Quæ verba ex Proverb. juxta Septuaginta citat* S. *Augustinus*, De Gratia et libero arbitrio, cap. II.

23. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum, *Deuter.* XXX, 15.

24. Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, etc. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, *Isaiæ* cap. XXXVIII, vers. 18.

25. Vacantes poculis, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio, cap. XXIII, vers. 21.

26. In multiloquio non deerit peccatum : qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est, cap. X, vers. 19.

27. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias : sic indecens est in ore stultorum parabola, cap. XXVI, vers. 7.

28. Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes et subvertunt verba justorum, *Exodi* cap. XXIII, vers. 8.

29. Torrens redundans fons sapientiæ, cap. XVIII, vers. 4.

Fons vitæ eruditio possidentis, cap. XVI, 22.

30. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti, *Eccle.* cap. VII, vers. 7.

31. Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior, cap. XXVII, vers. 3.

32. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, cap. VIII, vers. 22.

33. Quando præparabat cœlos, aderam : quando certa lege et gyro vallabat abyssos, etc., quando appendebat fundamenta terræ, vers. 27.

34. Nunc ergo, filii, audite me : Beati, qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, et estote sapientes. Beatus homo qui audit me, etc. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino, vers. 32.

35. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum. Septuaginta, *invenit* χάριτας, id est *gratias*, cap. XVIII, vers. 22.

36. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : qui autem fidelis est animi, amici celat commissum, cap. XI, vers. 13.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO,	ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ETC.
37. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet, vers. 28. Qui foveam fodit, incidet in eam, vers. 29.	37. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum, cap. XXVI, vers. 27.
38. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere, etc. Sic homo in manu illius qui se fecit, cap. XXXIII, vers. 13.	38. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel, *Jerem.* cap. XVIII, vers. 6.
39. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit : quoniam ipse est spes ejus, capite XXXIV, vers. 19.	39. Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, cap. XXVIII, vers. 1.
40. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, vers. 23.	40. Victimæ impiorum abominabiles Domino : vota justorum placabilia, cap. XV, vers. 8.
41. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus, cap. XXXV, vers. 6.	41. Non apparebis in conspectu meo vacuus, *Exodi* cap. XXIII, vers. 15.
42. Quis credit ei qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit, cap. XXXVI, vers. 28.	42. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum, *Proverb.* cap. XXVII, vers. 8.
43. Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquæ in mare revertentur, cap. XL, vers. 11.	43. Ad locum unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant, *Eccle.* cap. I, vers. 7.
44. Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt, vers. 13.	44. Quasi tempestas transiens non erit impius : justus autem quasi fundamentum sempiternum, *Proverb.* cap. X, vers. 25.
45. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundæ super cacumen petræ sonant, vers. 15.	45. Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, a vento commovebuntur, et a nimietate ventorum eradicabuntur, *Sap.* cap. IV, vers. 3.
46. Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni, cap. XLI, vers. 15.	46. Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ : super argentum et aurum, gratia bona, *ut scilicet sis in gratia et benevolentia aliorum*, Proverb. cap. XXII, vers. 1.

Cætera quæ a cap. XLIV usque ad finem libri tradit Siracides, elogia sunt Salomonis, Davidis, Mosis, Patriarcharum et Prophetarum, quæ ex proprio cujusque libro, historia vel prophetia petita esse, adeoque illorum esse compendia, cuivis ea inspicienti liquet.

Porro adeo Siracides Salomonis fuit assecla, discipulus et æmulus, ut Patres plerique, æque ac recentiores librum Ecclesiastici Salomoni adscribant; quasi Salomon sententiarum ejus sit auctor, Siracides vero earumdem duntaxat collector et descriptor. Quocirca S. Augustinus cæterique Patres Ecclesiasticum Salomonis nomine indigitant citantque, uti multis ostendi proœmio in Ecclesiasticum.

Quapropter uno hoc tomo, si fieri possit, totam sapientiam Salomonis, puta Proverbia, Ecclesiasten, Sapientiam, et forte Canticum Canticorum, complecti destino; perinde ac totam Siracidis sapientiam uno tomo complexus sum, præsertim quia multas Salomonis sententias in Siracide, qui eas a Salomone mutuatus est, exposui. Quare illas eodem remittam, ne jam dictum dicam, et actum agam.

Denique subinde similes Siracidis et aliorum sapientium, etiam Philosophorum, sententias citabo, quæ Salomonicis sui similibus vel lucem vel decus afferunt, tum ut rivos suo fonti restituam : a Salomone enim singuli sua hauserunt; tum ut ostendam quanta sapientiæ, id est veritatis et virtutis, sit vis, utpote quam etiam infideles, puta idololatræ et hæretici, subinde negare non sint ausi, esto in aliis multis cæcutierint, turpiterque errarint. Idipsum enim doctori orthodoxo faciendum esse præclare docet S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. XL : « Philosophi autem, ait, qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommoda dixerint, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant, et onera gravia, quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene

utebantur : sic doctrinæ omnes Gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate Gentilium exiens debet abominari atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos : quod eorum tanquam aurum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia dæmonum abutuntur; cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Evangelii, » *Actor.* VII. Plura hac de re dixi procemio in Ecclesiasticum. Porro in hac re cavenda est nimia licentia, qua nonnulli in Gentilium libris versati, S. Scripturam ad Gentilium historias, ritus et mores, quos mente præconceperunt, accommodant, imo explicant, cum potius hæc omnia S. Scripturam velut pedissequæ dominam, ut ait S. Augustinus, subsequi, illique subservire debeant. Idem olim vitio datum fuit Arnobio, qui grandior a gentilismo ad Christianismum conversus in scriptis subinde gentilizat, eo quod non aliis quam Gentilium litteris imbutus, non aliud sapere, nec eloqui posset, quam quæ tot annis in Gentilibus legerat et didicerat. Sed venia ei danda, quod vix catechumenus pro Christianis dira persecutione vexatis, de Christiana religione, quam necdum plene noverat, apologiam scripserit. Quid enim mirum si Gentilis adhuc Gentilitios illi nævos insperserit? Qui ergo in S. Scripturam scribere destinant, maturius et citius, a politiori litteratura ad sacram se transferant, eaque plane mentem imbuant oportet.

COMMENTATORES.

Scripsit S. Ambrosius librum *de Salomone* (exstat tomo II Operum ejus), in quo non aliud tractat quam parabolam, vel ænigma illud *Proverb.* xxx, 18 : « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. » Subdit deinde explicationem totius capitis xxxi *Proverb.* de Muliere forti.

Exstat tomo VIII S. Hieronymi Commentarius in Proverbia; sed certum est illum ex officina S. Hieronymi non prodiisse, tum quia stylus plane discrepat ab eo, tum quia in cap. xxx citatur nominatim S. Hieronymus, ac in cap. xxi et xxxi citatur S. Gregorius Papa, qui ducentis pene annis S. Hieronymo fuit posterior, tum quia idem Commentarius plane ad verbum exstat inter Opera Bedæ. Bedæ ergo est, ejusque stylum redolet, uti Bellarminus et alii notarunt; quare Bedæ nomine eum citabo. Scripsit S. Basilius, hom. 12 *in Principium Proverbiorum* (unde subjungitur illa homiliis *de Ira et Invidia*), in qua primas sententias primi capitis *Proverb.* explicat. Sed nonnulli viri eruditi, qui acrem habent crisin, dubitant, imo negant hoc opus esse Basilii. S. Augustinus in cap. xxxi *Proverb.* de Muliere forti scripsit serm. 217 et 218 *De Temp.* In libros Salomonis scripsit Honorius (excusus est Coloniæ anno Domini 1544), Augustodunensis presbyter, qui claruit anno Domini 1220, teste Trithemio. Rursum in cap. xxxi *Proverb.* de Muliere forti ingens volumen scripsit Albertus Magnus, in quo totum illud caput partim physice, partim ethice, partim mystice explicat.

Mystice quoque Proverbia et Ecclesiasten, sed breviter et punctim explicat Salonius Episcopus Viennensis (exstat tom. V *Biblioth. sanctorum Patrum*), cui Eucherius Lugdunensis dedicavit et inscripsit suos Commentarios *in Genesin*, et *in lib. Regum;* imo Salonium hunc fuisse filium Eucherii, genitum ab eo ante Episcopatum, docet Baronius, anno Christi 441, qui tam patrem quam filium a doctrina et sanctitate dilaudat.

Caput VIII *Proverb.* contra Arianos explicat Faustinus presbyter (vulgo Gregorius Bæticus Episcopus Elibertinus), lib. VI *De Fide contra Arianos,* ad Gallam Placidiam Augustam, tempore Theodosii Imperatoris. Sed liber hic parvæ est auctoritatis, eo quod auctor fuerit schismaticus : fovit enim cum Marcellino presbytero schisma Ursicini contra B. Damasum Papam, tempore S. Hieronymi. Exstat tomo IV *Biblioth. sanctorum Patrum.*

Exstat Romæ in Bibliotheca Sfortiana et aliis, Catena in Proverbia Græcorum Patrum numero quindecim, nimirum Apollinaris, Basilii, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, Didymi, Diodori, Epiphanii, Evagrii, Eusebii, Eustachii, Hippolyti, Juliani, Origenis, Olympiodori, Polychronii; quam e Græco in Latinum convertit noster Theodorus Peltanus, editaque est Antuerpiæ anno Domini 1614, quam crebro citabo.

Posteriori ævo scripsit in Proverbia Robertus Holcot, sed miscellanea continet ex varia eruditione, quæ concionatores illius ævi ac conciones suas venabantur. Sunt tamen qui putent illud opus non esse Roberti Holcot, sed Thomæ Anglici Galensis, uti in fronte libri prænotatum legimus. Lectiones in Proverbia scripsit Guilielmus Parisiensis. Lyranus, Hugo, Dionysius Carthusianus scripsere in Proverbia, æque ac cæteros omnes S. Scripturæ libros.

Antonius Giggeius doctor collegii Ambrosiani Mediolani edidit Catenam trium Hebræorum Rabbinorum, scilicet Salomonis, qui a patre cognominatur *Isacides*, quia Isaaci filius; a patria *Iarhi*, vel potius *Iarchi*, id est Lunæus vel Lunensis, ab oppido Aquitaniæ quod *Lunel* appellatur; nam a ירח *iareach*, id est *luna*, dictus videtur ירחי *iarchi*, id est Lunensis. Hic inter Rabbinos percelebris est, eumque sæpe citat et sequitur Lyranus. Hic ergo primus est in Catena; duo reliqui sunt R. Abraham Ben Esra et R. Levi Ben Ghersom. Porro Giggeius Catenam ex Hebræo in Latinum convertit, addiditque versionem Chaldaicam et Syriacam, quas crebro citabo. Qui hactenus in Proverbia scripserunt, nec hanc Hebræorum, nec illam Græcorum Catenam, uti nec Syram, nec alios nonnullos jam citatos videntur vidisse. Veritas ubivis Gentium reperiatur, colenda est, ac dicendum subinde cum Virgilio Ennium legente : « Gemmas e stercore colligo. »

E recentioribus, et nostro hoc sæculo scripsere Hieronymus Osorius, et e Societate nostra Theodorus Peltanus, quorum uterque Proverbia eleganti paraphrasi illustravit; Constantinus Fontius, Petrus Nannius, Sixtus Senensis in *Sophias monotessaro*, Michael Sidonius, Petrus Scarga e Societate nostra, Robertus Baynus, Joannes Arboreus, Thomas de Vio Cardinalis Cajetanus, Cornelius

Jansenius more suo solide et profunde, ac plures alii; sed post omnes et præ omnibus fuse et erudite noster Ferdinandus a Salazar, qui multam non solum sacram, sed et profanam eruditionem continet, atque liberalius ad conceptus elegantes et morales, etiam e Gentilibus petitos, digreditur.

Paulo fusior hic ero, tum quia Salomonem quasi sapientiæ fontem hic explico, qui Ethicam tradit per gnomas breves et concisas, quæ singulæ sæpe virtutem integram explicant, quam Aristoteles, S. Augustinus, S. Thomas, cæterique Philosophi et Theologi pluribus fere capitibus et quæstionibus pertractant; tum quia liber hic totus moralis est : materia autem de moribus ampla est et perutilis tum legentibus, tum docentibus, tum concionantibus, tum cuique hominum generi. Quare singulorum Patrum et Interpretum sensus et sententias, easque sæpe verbatim affero; sed brevitatis studio succisas, et in pauca contractas, ad rerum copiam, utque lector nihil jure desideret, sed unum nunc Commentarium legens, in eo omnes intueatur et legat magno sui et temporis, et laboris, et expensarum compendio : multis enim non est otium, nec animus et vires ad tot tamque vastos et prolixos Commentarios evolvendos. Id ego in eorum gratiam præstiti, qui jam a 37 annis sacram Scripturam publice docendo, omnes omnium sacrorum librorum Interpretes evolvi, quin et e Patribus omnibus, Græcis, Syris, Latinis atque Scholasticis, cæterisque classicis auctoribus loca S. Scripturæ sparsim ab iis pertractata studiose collegi. Aliorum expositiones et sententias, præsertim probabiles, ingeniosas et symbolicas, licet minus probem, non tamen improbo et rejicio, tum ne de viris doctis et eminentibus censoriam virgulam mihi arrogem, tum ut lectorum judicio æque ac usui eos permittam et resignem, uti se fecisse profitetur S. Hieronymus. Quare varios sensus refero, sed magis genuinum indico semper et præfero. Hic enim est verus propriusque S. Scripturæ sensus, quem Spiritus Sanctus earum auctor concepit, et hisce gnomis significare intendit. Ea de causa illum velut germanam Spiritus Sancti mentem undequaque scrutor et venor, nec meo ingenio ingeniosisque conceptibus indulgeo. Hunc enim genuini sensus a Spiritu Sancto concepti scopum mihi ita præfixi, ut irretortis mentis oculis in eum jugiter intendam, nec vel pilum ab eo me dimoveri patiar, esto alii magis ingeniosi et plausibiles occurrant. Hi enim sæpe non sunt litterales et germani; unde curiosorum aures titillant, at animum veritatis avidum non satiant, nec explent. Hic enim evenit idem quod videmus in intellectibus hominum : alii enim sunt subtiles, acutoque pollent ingenio, at parvo sunt judicio; alii vicissim sunt prudentes, acrique pollent judicio, at exiguo sunt ingenio : nimirum id accidit, tum ex Dei dono, qui ita charismata sua partitur, tum ex temperie diversa et contraria. Ingenium enim et inveniendi acuta subtilitas in calore, fervore et æstu; judicium vero in frigore et quiete mentis sedatæ consistit : qua de causa senes ob frigidas sedatasque passiones valere consilio et judicio, juvenes vero ob fervorem sanguinis præcellere ingenio et acumine, experimur. Ita pariter in scientiis, ac præsertim in expositione S. Scripturæ, nimis acuta sunt parum genuina; quæ plus habent subtilitatis, minus habent soliditatis; quæ multum habent ingenii, exiguum habent judicii : quia Sanctus Spiritus Scripturam non subtili et acuto, sed simplici, candido planoque stylo, utpote ad omnium, etiam rudium, captum accommodato, et ad disciplinam moresque conformandos apposito dictavit; ita tamen ut illi, ne vilescat, sua insit obscuritas et difficultas, quæ lectorum studium æque ac reverentiam exacuit, uti cap. I pluribus ostendam. Scitum est illud Philosophi : « Chrysippi acumen in seipso refrangitur. » Nimia enim rerum acumina, dum in nimias earum subtilitates, velut in atomos indivisibiles, ideoque invisibiles dissecantur, sui tenuitate dissolvuntur, ut mentis aciem fugiant et evanescant.

Denique addam sæpius apologos et gnomas aliorum Sapientum Salomonicis antistrophas, quæ magnam eis venustatem æque ac lucem afferent, ac præsertim Cyrilli, quos nemo Interpretum hactenus vidit, excepto uno Dionysio Carthusiano, qui illos frequenter citat. Titulus libri est : *Apologi morales S. Cyrilli in quatuor libros distributi.* Reperti sunt in celebri illa Budensi Bibliotheca Matthiæ Corvini regis Hungariæ, manuscripti; edidit eos noster P. Balthasar Corderius Viennæ Austriæ anno Domini 1630. In hisce Cyrillus multa Salomonis æque ac Ecclesiastici proverbia luculenter, docte, pie, eleganter et sapienter explicat, uti intuenti patebit. Plura de iis dixi initio Ecclesiastici.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, proponit finem et scopum horum proverbiorum, sive parabolarum, qui est docere sapientiam practicam, quæ in recte operando consistit, cujus proinde initium est timor Domini. Inde secundo, vers. 8, hortatur omnes ad studium sapientiæ, utque caveant ab illecebris et insidiis insipientium, puta impiorum. Tertio, vers. 28, ipsam sapientiam prædicantem, omnesque ad se invitantem inducit, venientibus ad se ingentia præmia promittendo, respuentibus ingentes pœnas comminando.

1. Parabolæ Salomonis, filii David, regis Israel. 2. Ad sciendam sapientiam, et disciplinam : 3. ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem : 4. ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, et intellectus. 5. Audiens sapiens, sapientior erit : et intelligens, gubernacula possidebit. 6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum, et ænigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. 8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ : 9. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo. 10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint : Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra : 12. deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum. 16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. 17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum. 18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas. 19. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt. 20. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam. 21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens : 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam? 23. Convertimini ad correptionem meam : en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. 24. Quia vocavi, et renuistis : extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. 27. Cum irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit : quando venerit super vos tribulatio, et angustia. 28. Tunc invocabunt me, et non exaudiam : mane consurgent, et non invenient me : 29. eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, 30. nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ. 31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. 32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. 33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. PARABOLÆ SALOMONIS, FILII DAVID, REGIS ISRAEL. — Est hic titulus, simul et initium libri, indicans ejus argumentum, puta quod contineat parabolas; æque ac auctorem, scilicet quod auc-

tor ejus sit Salomon rex, Davidis filius. Unde omnino videtur hic titulus non a collectore parabolarum, ut vult Lyranus et alii, sed ab ipso Salomone suo huic libro præfixus; sequentia enim verba, quæ Salomonis esse constat, nimirum « ad sciendam sapientiam, » etc., ab hoc titulo pendent et reguntur; alioqui enim illa verba carerent supposito, æque ac sensu. Quis enim ita librum inchoaret : « Ad sciendam scientiam, » nisi præmitteret, vel subderet : « Scriptus est hic liber a Salomone, » vel quid simile? Salomon ergo primus fuit, qui libro huic suo nomen suum præfixit; id enim non fecit Moses, Josue, David, et auctores librorum Judicum, Regum, Paralipomenon, etc. Salomonem secutus est Isaias, qui ita inchoat : « Visio Isaiæ, » cæterique Prophetæ. Addit nomen patris, scilicet quod Davidis sit filius; quia hoc cognomine a cæteris, qui nomen habebant Salomonis, secernitur, et magnam libro sibique dignitatem conciliat, quod scilicet sapientis regis sapiens sit filius et rex, ait S. Basilius. Hoc enim fidem et auctoritatem magnam ipsi tribuit. Quare improbabiliter Scholia Vatablo adscripta censent non tantum titulum hunc, sed et sequentia, totumque procemium non a Salomone, sed ab eo qui ejus sententias collegit, esse additum, operique præfixum.

Pro *parabolæ*, Hebraice est משלי *misle*; Chaldaice מתלי *mitle*. Chaldæi enim Hebræum ש mutant in ת, puta *s* in *t*, ut pro *misle* dicant *mitle;* sic pro *scelos*, id est tria, dicunt *telos;* sic pro *sekel*, id est siclus, dicunt *tekel*, etc., perinde ac Flandri Germanicum *s* mutant in *t*, ut pro *wasser* dicunt *water*, id est aqua; pro *vas* dicunt *vat*, id est vas; pro *lassen* dicunt *laten*, id est relinquere. Græce vocantur παροιμίαι, id est parœmiæ. Noster vertit, *parabolæ;* Tigurina vertit, *sententiæ;* Vatablus, *apophthegmata* et *gnomæ*. Hæc omnia unum idemque significant. Igitur hæ sententiæ vocantur *primo*, hebraice משלים *mescalim*, et in regimine משלי *misle* (a rad. משל *mascal*, id est dominatus est, regnavit, præfuit, dominationem et potestatem habuit, præcelluit), id est illustres sententiæ, quasi prædominantes et excellentiores cæteris, axiomata, adagia, gnomæ, sive illæ proverbia sint, sive parabolæ, sive ænigmata, sive quid aliud (1); quo factum est ut in Scriptura sæpe hæ

Parabolæ sunt misle, id est illustres.

voces parabola, proverbium, parœmia confundantur, et pro eodem sumantur, ut scilicet sententiam, sive ratiocinationem aliquam insignem et eminentem significent. *Misle* ergo significat sententias plenas sapientiæ, difficultatis, gravitatis, utilitatis, acuminis, auctoritatis, et quasi potestatis; hæ enim cæteris prædominantur et excellunt.

Rursum משל *mascal* per translationem significat assimilare, axiomata dictare, parabolizare, parabolam, ænigma, proverbium, adagia, sententias et scite dicta eloqui. Hinc *misle* significant parabolas, similitudines, comparationes, adagia, ænigmata, scite dicta. Unde R. Levi : משל *mascal*, inquit, id est proverbium, vel parabola, est res quædam per similitudinem pronuntiata, ut animo exhibeatur forma rei de qua loquimur, ut eam facilius imaginari, comprehendere et intelligere queat.

Vel misle, id est similitudines.

Secundo, græce vocantur παροιμίαι, quasi sententiæ, quæ in via et trivio dicuntur (οἶμος enim est via), puta sententiæ triviales, vulgoque usurpatæ et tritæ, ut et per viam recitentur et decantentur. Adeo enim dignæ, utiles et necessariæ sunt ad mores formandos, et vitam hominis quaquaversum instruendam et dirigendam, ut ubilibet, etiam in viis et compitis, legi, cani, iterari, et continue corde oreque versari terique debeant. Ita Hesychius, in *Lexico*, παροιμίαν dictam putat ἀπὸ τοῦ οἴμος. id est ὁδός, hoc est via, quasi παροδίαν; Julius Scaliger tamen, lib. III *Poetices*, cap. LXXXIV, valde congrue censet παροιμίαν dici παρὰ τὸν οἶμον, quod non modo viam, sed et verbum significat, ut παροιμία idem sit quod præter vel juxta primum verbum, *q. d.* A primo verbo ejusque sensu alterum verbum et sensus alter. Est enim proprie parœmia oratio allegorica et metaphorica, vel alludens, aliudque innuens. Adde, etiamsi οἶμος accipias pro via, parœmiam idem significare, nimirum sententiam, quæ præter viam, id est præter communem loquendi modum (hunc enim significat Hebræus דרך *derech*, id est *via*) dicitur, sive quæ licet vulgo trita sit, tamen vulgatam loquendi consuetudinem transcendit, quia scilicet figurata est, recondita, eminens et illustris. Parœmia igitur est sermo subobscurus, etsi interim per quædam manifesta vim suam non omnino dissimulet; vel certe est sermo ejusmodi, qui prima quidem fronte facilem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum atque abstrusum continet.

Parœmia, id est trivialis.

Vel aliud innuens.

Usus est autem Salomon hoc obscuro orationis genere, ne hæc doctrina morum quasi facilis ab ignaris contemneretur, aut profanorum hominum insidiis et sannis temere exponeretur, atque ad acuendum in studiosis earum studium et investi-

(1) Rectius, ut videtur, verbi משל prima significatio est, uti consonum Arabicum docet, *premere*, *imprimere*, *exprimere*, unde et *dominio premere* (*Gen.* XXIV, 2), et *exprimere*, similitudinem alicujus rei quacumque ratione reddere, ducta primum formula ab illis figuris, quæ cera, argilla, gypso et similibus exprimuntur, et deinde ad omne genus imitationum translata. Hinc solemnis illa Arabum formula, *percussit similitudinem*, tanquam ictu eam exprimens, ut in moneta fit, quam et *percutere*, pro *condere* (ut Galli *frapper*), Arabes dicunt; id vero deinde est *similitudinem proposuit*, simili rem illustravit. Late vero patet nominis *mescalim* usus; jam enim omnia in universum *carmina*, ob figuratum dicendi genus ita vocantur : prophetica, ut *Num.* XXI, 17, XXXIII, XXXIV; epinicia, *Isai.* XIV, 4; lugubria, *Job.* XXVII, 1; XXIX, 1; jam brevia, sed gravia et sententiose dicta, quæ ad morum disciplinam sapientiamque pertinent.

gationem. Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum*: «Scriptores profani, ait, parœmiam sermonem popularem et quasi trivialem definiunt; cujusmodi is dici haberique potest, quem iter facientes inter se conferunt. Siquidem οἶμος hominibus Græcis idem sonat, quod Latinis *via*. Apud eos autem qui sacra tractant, parœmia vel proverbium est sermo, qui sub modica verborum obscuritate gravem aliquam sententiam complectitur, eaque ratione legentibus vel audientibus usum adfert non vulgarem. Atque illud Christus diserte confirmat: Hæc in proverbiis locutus sum vobis; venit hora, cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam. Proverbialis itaque sermo non directe et perspicue, quo tendit, aperit, sed oblique et subobscure, ut cum dicitur: Dulce inexpertis bellum: Auxilium post conflictum: Stilla assiduo lapsu cavat lapidem.» Etymi causam dat Didymus in eadem *Catena*: «Proverbialis sermo alio nomine parœmia vocatur, inquit. Nam cum initio viæ in milliaria (ut Romani appellant) necdum essent distinctæ, priscæ ætatis homines per certa itinerum intervalla signa defigebant, iisdemque aliquod problema, vel apophthegma, vel illustre aliquod dictum adscribi curabant. Faciebant id autem duplici de causa: harum una erat, ut viator hinc intelligeret quantum viæ spatium emensus esset; altera vero, ut ejusmodi sententiam animo versans, ejusdemque interpretationi inter proficiscendum insistens, melior doctiorque evaderet, simulque itineris molestiam falleret.» Additque: «Parœmia est oratio occulto modo veritatem ostendens.» Ac mox tertiam causam subdit: «Etenim, inquit, cum veritatis rationem non omnes curarent, ad illorum utilitatem vitæque institutionem, qui iter faciebant, gravem aliquam sententiam publicis viarum indicibus veteres sapientes adscribebant, quo vel obiter prætereuntes sensum illorum investigarent, investigandoque et hauriendo eruditiores et sanctiores evaderent; οἶμος namque græce idem significat, quod latine *via*. Sunt qui parœmiam hunc in modum definiant: Parœmia est dictum triviale, quod ab una aliqua notione ad plura transferri potest.» Sublimiorem causam dat Hippolytus ibidem: «Parœmiæ, inquit, sunt sermones exhortatorii ad omnem vitæ viam recte instituendam commodi; siquidem iis qui mentis affectum recta ad Deum tendunt, iter ostendunt. Habent se enim instar viarum indicum, qui itineris molestia et longitudine defatigatos recreant nonnihil et refocillant.» Verum, ut dixi, parœmia extenditur ad significandum quodvis proverbium, et quamvis gravem sententiam. Unde Donatus: «Parœmia, inquit, est accommodatum rebus temporibusque proverbium.» Et Diomedes: «Parœmia est proverbii vulgaris usurpatio, rebus temporibusque accommodata.»

Joan. cap. XVI.

Parabola quid?

Tertio, a Latino nostro interprete Græca voce vocantur *parabolæ*, id est similitudines, a παραϐάλλω, id est assimilo, comparo, quasi rerum dissimilium comparatione. Unde Donatus: «Parabola, inquit, est rerum genere dissimilium comparatio.» Inde extenditur parabola ad significandum exemplum, typum, figuram, fabulam, ænigma, omnemque sententiam illustrem, uti ostendi *Hebr.* cap. XI, vers. 19, ad illud: «Unde eum (Isaac) et in parabolam accepit.» Ita S. Chrysostomus in *Catena Græcorum*: «Parabola, ait, est omnis sermo sapiens.» Ex *parabola* Itali et Galli per crasin formarunt suum *parola*. Nam Hispani, qui multa incorruptius servarunt, dicunt *palabra* per metathesin, pro *parabla*; ex quo fit *parlare* et *parler*. Quin etiam loquacem Itali vocant parabolanum, ait Angelus Caninius in *Hellenismis*, pag. 8.

Quinque earum species.

Ex dictis colligitur varios proverbialium harum gnomarum esse modos et species. S. Athanasius in Synopsi S. Scripturæ, cap. XIV, in lib. *Prov.*, eas ad quatuor redigit species: *Primo* enim inter eas sunt parœmiæ, id est sententiæ faciles et triviales, quæ licet acutæ, tamen ita planæ sunt et claræ, ut etiam a plebeiis et rudibus intelligantur et usurpentur.

Prima, parœmiæ.

Secundo, sunt strophæ, quæ aliud in cortice litteræ sonant, sed per illud aliud significant, qualia sunt symbola Pythagoræ, Hori Apollinis et Ægyptiorum. Exemplum dat S. Athanasius illud, cap. XXIII, vers. 1: «Quando sederis ut comedas cum principe, etc., statue cultrum in gutture tuo.» Et illud, cap. XXVII, vers. 25: Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virides, et collecta sunt fœna de montibus. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium.» Tale quoque est illud cap. V, vers. 15: «Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui. Deriventur fontes tui foras.» Et cap. I, vers. 17: «Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum.» Prisci enim Hebræi sua dogmata involucris quibusdam, ut parabolis, ænigmatibus, strophis, involvebant, tum ad eorum dignitatem et venerationem, tum ad acuendum discipulorum ad ea perscrutanda studium. Ab Hebræis idem mos manavit ad Ægyptios, qui suam sapientiam celabant suis hieroglyphicis; ab Ægyptiis transiit ad Græcos. Unde Pythagoras sua dogmata tradidit per symbola. A Græcis denique manavit ad Latinos.

Secunda, strophæ.

Tertio, sunt parabolæ, id est sententiæ comparatæ, sive similitudines; et his crebro utitur Salomon more Hebræo. Unde vulgo vocantur et inscribuntur parabolæ; permultæ enim Salomonis gnomæ vel expressam vel tacitam continent unius rei ethicæ cum alia re ethica vel physica comparationem: qua de causa acumen æque ac elegantiam et difficultatem continent; difficile enim sæpe est pervidere in quo consistat unius rei cum alia comparatio et similitudo. His addi possunt antitheses; sæpe enim una sententia hic alteri componitur per antithesin, hoc est ei opponitur: in qua oppositione acumen æque ac le-

Tertia, parabolæ.

pos insignis elucet. Exemplum parabolarum dat S. Athanasius illud cap. XXV, vers. 13 : « Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum : animam ipsius requiescere facit. » Similes sunt eodem capite vers. 14, 16, 18, 19, 20, 23, 25, etc.

Quarta, gryphi.

Quarto, sunt gryphi et ænigmata. Exemplum dat S. Athanasius illud cap. XXX, vers. 15 : « Tria sunt insaturabilia, et quartum quod nunquam dicit : Sufficit. » Tale est cap. IX, vers. 1 : « Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem, immolavit victimas, » etc.

Symbola Pythagoræ.

Ex hisce et similibus sua symbola et ænigmata deprompsit Pythagoras, quæ veteres adeo celebrarunt, ac imprimis S. Cyrillus, lib. IX *Contra Julianum*, cap. II : « Pythagoras, ait, ænigmaticam manifestationem magni facit. Erat autem et aliud genus symbolorum tale : Stateram ne transeas, id est, ne avarus sis. Ne ignem gladio fodias, id est, impudentem et iratum animum asperis verbis non moveas. Coronam ne vellices, hoc est, leges ne offendas; nam civitatum coronæ scilicet erant. Ne cor edas, hoc est, ne conficias teipsum curis. Ne super chœnicem, vel modium, sedeas, hoc est, ne ignaviter vivas. Non suscipiendas hirundines in domum, hoc est, loquaces et impotentis linguæ homines non esse faciendos contubernales. Onus portantibus imponendum, non autem simul deponendum, hoc est, cooperare alteri ad laborem et virtutem, non ad vitium et ignaviam. Deorum imagines in annulis ne feras, hoc est, sententiam et sermonem de diis ne facile manifestes et divulges. »

Quinta, apologi.

Quinto, his addi possunt apologi, quibus animalia loquentia vel docentia in scenam vel scholam inducuntur, uti ea inducit Æsopus. Talis est cap. VI, vers. 6 : « Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam; quæ, cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat. » Et cap. XXX, vers. 15: « Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer. » Et vers. 18 : « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. » Et vers. 24 : « Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus : Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi; lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum; regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas; stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. » Et vers. 29 : « Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter : leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum; gallus succinctus lumbos; et aries; nec est rex qui resistat ei. »

Hæc omnia enim Hebræi vocant משלי *misle*, id est sententias prædominantes, principes et regias, tum quia inter sententias sunt id, quod rex inter plebeios : sicut enim rex excellit plebeiis, sic hæ præcellunt cæteris; tum quia sicut rex regit subditos iisque dominatur, sic hæ sententiæ dominantur aliis, quæ ex iisdem velut conclusiones e suis principiis educuntur : quomodo Aristoteles, *Analyt. poster.* lib. I, cap. IX, principia scientiarum vocat ἀξιώματα, id est dignitates, quia reliquis digniora sunt, et in cæteras conclusiones, velut proles ex se genitas principantur, ac dominatum exercent : simili enim modo hæ gnomæ non tantum suis conclusionibus et particularibus gnomis, quæ a vulgo multæ ex eis educuntur, sed et moribus vitæque hominum quasi leges dominantur et imperant; tum denique quia reges, qualis erat Salomon, tales decent. Nam, ut ille ait : « Principis verba oportet esse pauca, digna, sublimia et plane regia. » Eadem de causa illæ ipsæ Græce vocantur παροιμίαι, quod πάρ' οἶμον, id est præter viam, hoc est morem loquendi communem, vel præter verbum commune efferantur, ac aliquid singulare et eximium contineant, ideoque omnium ore, etiam in viis et triviis celebrentur. Quocirca qui juxta eas mores suos dirigit, vitamque instituit, is vere sapiens et probus, cæteris mortalibus longe supereminet. Nam, ut ait Plato in *Protagora* : « Probus vir et philosophus magis præstat inter alios homines, quam rex inclytus inter plebeios. »

Eadem de causa vocantur parabolæ, quia facilem, planum et vulgatum loquendi modum superant, ac sæpe aliquid parabolici, id est aliquam similitudinem, comparationem, allusionem, metaphoram, allegoriam, similemve figuram continent. Hinc et vocantur proverbia, quasi verba procul petita, puta ab antiquitate, vel re arcana, aut e cœlo accepta. Quocirca Dion Chrysostomus proverbia vocat *cana verba*. Sicut enim senectus homini, sic et proverbiis affert suam auctoritatem et pondus. Aut planius vocantur *proverbia*, quasi communia omnium verba, quæ præ foribus et in ore omnium versantur. Tantam enim fidem et auctoritatem continent, ut uno omnium sapientum ac insipientum ore velut verissima, certissima et prudentissima celebrentur. Vide Ovidium, V *Fastor.* :

Proverbia unde dicta?

> Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
> Mense malas Maio nubere, vulgus ait.

Et Cicero, *De Senectute*: « Pares enim cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur. » Idem, *De Amicitia* : « Præposteris utimur consiliis, et acta agimus, quæ vetamur veteri proverbio. » Est igitur proverbium commune et antiquum aliquod dictum omnium voce celebratum.

Adagia unde?

Denique vocantur adagia, vel prisce adagiones, quasi ad agendum apta, ait Festus. Et Donatus in *Eunuchum* : « Et dicta, ait, et proverbia, et adagiones, quod rem agant factis hominibus adscribuntur. » Unde Plautus in *Amphitr.* : « Vetus est adagium : Fames et mora bilem in nasum con-

ciunt. » Et Ausonius in præfatione *Monosyll.* : « Ut quod per adagionem cœpimus, proverbio finiamus. »

Idem ergo non tantum re et sensu, sed et connotato ac etymo sunt omnes hæ voces : Hebraica *misle*, Græcæ παροιμίαι et παραβολαί, Latinæ *proverbia* et *adagia*.

Porro hæc omnia et singula varii varie definiunt. Græci : « Parœmia, inquiunt, id est proverbium, est sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate multam in sese continens utilitatem ; » alii : « Proverbium est sermo rem manifestam obscuritate tegens. » Etsi enim non omnia sint obscura et figurata, pleraque tamen talia sunt, eaque censentur optima, quæ uti translationis pigmento delectant, ita sententiæ utilitate prosunt. Alii generalius : « Parœmia est celebre dictum, scita quapiam novitate insigne. » Hinc et *scita* vocantur, eo quod rem scitu dignam contineant, quæ antiquitate, æque ac eruditione, gratia et elegantia commendetur, quæque e sapientum dictis sit deprompta. Nostra vero hæc Salomonis insuper sunt oracula, quia ore Spiritus Sancti ipsi velut regi sapientissimo dictata. Unde amplam, arcanam, sublimem, imo divinam, de moribus et virtutibus, vitaque recte secundum Deum et felicitatem instituenda, sapientiam continent; idque cum variarum parabolarum, ænigmatum, schematum et figurarum sale, acumine et ornatu. Siquidem ut non mediocris est artificii gemmulam, puta adamantem, includere annulo, et aurum purpuræ intexere : ita non est cujusvis parœmiam apte decenterque adinvenire, eamque orationi inserere; sed hoc est opus sapientum, quorum parens, fons et origo est Spiritus Sanctus. Omnia ergo hæc proverbia sunt lumina et oracula, non e tripode Apollinis, sed e mente Spiritus Sancti deprompta, ideoque ejus sunt axiomata et apophthegmata, ut proinde nunquam ab ore fidelium, nunquam a corde excidere debeant.

8 Scita quæ?

Proverbia Salomonis sunt oracula.

Denique sicut nervus pondusque parœmiæ sive proverbii consistit in certa ejus fide, veritate et auctoritate : sic ejusdem venustas et gratia elucet in apta scitaque unius rei cum alia simili vel dissimili comparatione; comparatio enim fit nunc per similis synthesin et compositionem, nunc per dissimilis antithesin et oppositionem, sive ea realis sit, sive verbalis, sive potius realis et verbalis simul, quales sunt hæ : « Virgo non virgo exstitit Dina. Eleana cum Anna et Phenenna nuptiæ fuere non nuptiæ. Impiorum infelix est felicitas, piorum felix est infelicitas. Hostium dona non dona. Sanctus dicit : Portans non porto, habens non habeo, videns non video, audiens non audio. Iniquorum non metuendus metus. Non bellum bellum. Ornatus inornatus. Ingrata gratia. Elinguis loquacitas. Inopes sunt opes. Humilis est μωρόσοφος, id est stulte sapiens. Amicus est γλυκύπικρος, id est dulciter amarus. » Sic enim, teste Plutarcho, suum affectum vocant amantes ex voluptate et dolore mixtum, ita ut libenter contabescant.

Lepos proverbiorum est in comparatione.

Comparatio autem petitur nunc ab animantibus, qualis est illa Luciani : « Iracundiores catellis, timidiores leporibus, adulantiores simiis, libidinosiores asinis, rapaciores felibus, contentiosiores gallis gallinaceis. » Item : « Cervo vivacior, graculo loquacior, luscinia vocalior, vipera virulentior, vulpe dolosior, echino asperior, anguilla magis lubricus, lepore timidior, limace tardior, delphino lascivior, phœnice rarior, vulture edacior, glire somniculosior, sue indoctior, asello stolidior, dama pavidior, hirundine bibacior. » Nunc a personis, ut David fuit Mose mitior, Salomone sapientior, Samsone fortior, Machabæis animosior. Item : Alter est hic Nabuchodonosor, novus Goliath, noster hic Judas : Christianorum hæc Susanna, Sara, Rebecca. Nunc a rebus inanimis, ut : Castus est nive candidior, melle dulcior, oleo tranquillior, auro purior. Acedus est plumbo stupidior, stipite tardior. Ebriosus est spongia bibacior, Adria iracundior, pumice siccior. Beatus est stella lucidior, sole splendidior. Tales sunt illæ Tertulliani, lib. I *Contra Marcionem*, cap. I : « Nihil tam barbarum ac triste apud Pontum, quam quod illic Marcion natus est, Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hieme frigidior, gelu fragilior, Istro fallacior, Caucaso abruptior, etc. Quis enim tam castrator carnis castior, quam qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus Ponticus, quam qui Evangelia corrosit? »

Comparatio ab animalibus;

a personis;

ab inanimis.

Juvat proverbiorum elegantiam carmen vel rhythmus, qualis sæpe est in hisce Salomonis, præsertim in Hebræo, ubi multa sunt ὁμοιόπτωτα, id est similiter cadentia et desinentia.

Allegorice, Christi dogmata et sententiæ sunt משלי *misle*, *parœmiæ* et *parabolæ*, tum quia Christus more gentis suæ, puta more Syrorum, crebris utebatur parabolis et comparationibus, juxta illud : « Sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est : Aperiam in parabolis os meum, » *Matth.* XIII, 34, 35; tum quia sententiæ et dogmata Christi plane sublimia et regia sunt. Unde S. Chrysostomus, *orat.* 10 ex ultimis tom. V : « Christus, inquit, Evangelium regni, ceu regium quiddam toti orbi promulgavit; » Christi enim dogmata omnia philosophorum placita tantum superant, quantum rex superat populum; tum quia ex Evangelio quasi ex principio principante cætera fidei morumque dogmata derivantur; tum quia Evangelium dominatur mentibus hominum easque redigit in captivitatem et obsequium fidei, II *Cor.* cap. X, vers. 5; tum denique quia τὸ *parabolæ* significat in hisce sententiis, sub litterali sensu multos latere mysticos et parabolicos, qui sublimius quiddam et spiritualius menti ingerant, spiritumque fidelium pascant et accendant.

Christi dicta sunt *misle*.

2\. 2. AD SCIENDAM SAPIENTIAM ET DISCIPLINAM, etc. — Subaudi, conscriptæ sunt, *q. d.* Hæ sunt parabolæ Salomonis ab eo dictatæ, vel conscriptæ et editæ, ut eas legentes discant sciantque sapientiam, etc. Unde Vatablus vertit, *sententiæ Salomonis, filii Davidis, regis Israel, unde disci potest sapientia et castigatio, ad intelligendum verba prudentiæ, et percipi eruditio prudenter agendi, justitia denique, judicium et æquitates.* Eaque sic explicat : « Discere sapientiam, inquit, est discere nosse Deum. Scire disciplinam, eruditionem, vel castigationem, est mortificare carnem. Ad capiendam disciplinam prudentiæ, id est ut intelligatur verbum Dei. Justitia est fides justificans. Judicium est condemnatio sui. Æquitas est id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo. » Hæc ipse (1).

Sapientia quæ? Prima sententia. Quæres *primo*, quænam hic intelligatur *sapientia*, et quomodo distinguatur a *disciplina? Primo*, nonnulli per *sapientiam* accipiunt philosophiam. Aristoteles enim habitus intellectus ait esse quinque, nimirum sapientiam, scientiam, intellectum, artem et prudentiam : « Sapientia autem, ait, est rerum altissimarum cognitio; sive : Est rerum divinarum humanarumque scientia.» Ita ipse, lib. VI *Ethicorum*, cap. III. Sic Olympiodorus in *Catena Græcorum* : « Sapientia, ait, ex divinis operibus hauritur; disciplina vero certis legibus et regulis descripta continetur. Rursum sapientia est corporum et corporis exortium, et providentiæ quæ in iis spectatur cognitio. Doctrina vel disciplina est animæ moderatio circa patibilem, rationisque expertem ejusdem animæ partem. »

Accedit R. Levi Ben Gersom : « Sapientia, ait, est rei cognitio per proprias et intrinsecas causas. »

Secunda. *Secundo*, Hugo et Dionysius per *sapientiam* accipiunt fidem. Hæc enim altissima SS. Trinitatis, Incarnationis, Beatitudinis, Resurrectionis, et cætera mysteria credit et comprehendit.

Tertia. *Tertio*, Lyranus et alii per *sapientiam* accipiunt contemplationem, per *disciplinam* actionem. Sic et Salonius hic : « Sapientia, ait, est divinarum rerum cognitio, sive fides. Disciplina est sanctæ et puræ vitæ conversatio. » Verum hos sensus non esse litterales, nec genuinos, patet ex dictis. Item liquet ex decursu totius libri; in eo enim pauca, et vix ulla invenies dogmata sapientiæ philosophicæ, fidei vel contemplationis, præsertim SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, etc.

Quarto ergo et genuine, *sapientiam* hic non speculativam, sed practicam accipe, quæ est cognitio Dei et ultimi finis ac mediorum eo ducentium, puta legum divinarum earumdemque desiderium, pius affectus et amor. **Quarta et genuina, esse Ethicam.** Unde eam ita definit Cajetanus : « Sapientia est ratio et norma humanarum actionum recta secundum altissimam causam, quæ est Deus. » Et S. Basilius, hom. *in Principium Prov.* : « Ad dandam sapientiam, illam, ait, scilicet dignam (nobilem), pretiosam (cum Gentilium et Philosophorum sapientia sit vilis et triobolaris, ut ait S. Chrysostomus, hom. 21 *in epist. ad Ephes.*) et veram, quæ tota in moribus sita est. » Sic et Socrates ac Philosophi prisci philosophiæ nomen soli dabant Ethicæ, quæ in moribus formandis consistit. Plura de hac sapientia dixi *Eccli.* I, sub initium. Quocirca Salomon in hisce proverbiis sæpe inculcat Dei attributa, puta providentiam, potentiam, gloriam, etc., quæ homines ad Dei cultum inducunt. Unde cap. XV, vers. 3, ait : « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. » Et ejus operationem energiamque in creando orbe per Verbum, puta Filium, qui est Sapientia Patris, ut cap. VIII : « Quando præparabat cœlos, aderam, » etc. Item acrem perspicaciam, directionem ac judicium, ut cum ait cap. XV, vers. 8 : « Victimæ impiorum abominabiles Domino; vota justorum placabilia. Abominatio est Domino vita impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo. »

Disciplina vero vocatur passionum vitiorumque correctio et castigatio. Hanc enim significat Hebraice מוסר *musar*, a radice יסר *iasar*, id est corrigere, castigare. Septuaginta vertunt παιδείαν, quia παισί, id est *pueris*, qui sensu et concupiscentia aguntur, non ratione, proprie competit disciplina, ut lascivientes in eis sensualitatis motus refrenet et corrigat. Chaldæus vertit מרדותא *marduta*, id est *eruditionem*; Syrus, *correptionem*; Tigurina, *castigationem*; Vatablus, *mortificationem carnis.*

Quocirca *disciplina* proprie competit insipientibus : horum enim est cupiditates suas domare et frangere, ut ad sapientiam et virtutem perveniant; *sapientia* vero competit provectis et perfectis, qui edomitis passionibus per sapientiam, velut facem legis divinæ, illico vident quid in qualibet re faciendum vel non faciendum sit. Sensus ergo est, *q. d.* Parabolæ hæ docent tam incipientes quam provectos, tam insipientes quam sapientes : illos enim docent *disciplinam*, id est passionum mortificationem; hos vero *sapientiam* plenamque virtutem. Sic Zeno Stoicorum princeps, ut ad suam scholam et sectam plures pelliceret, dictitabat in « Stoa (ita vocabatur Schola a qua dicti sunt Stoici) maturos jam fructus saporem novum accipere, immaturos vero præcoces fieri, » *q. d.* In Stoa et rudes discunt sapientiam, et docti in eadem proficiunt et perficiuntur,

(1) Sex priores versus sunt inscriptio, qua indicatur libri argumentum et consilium : quos Rosenmullerus sic vertit :

1. Sententiæ Salomonis, Davidis filii, Israelitarum regis,
2. Ad sapientiam disciplinamque discendam,
   Ad præceptorum prudentium intelligentiam,
3. Ad adipiscendum cum intellectus cultum,
   Tum justi et juris rectique omnis institutionem ;
4. Ad impertiendam imperitis sagacitatem,
   Juvenibus scientiam et considerantiam.
5. Sapiens si audierit doctrinam augebit,
   Prudens item consilii solertiam acquiret,
6. Ad intelligendum figurate et eleganter dicta,
   Sapientumque effata eorumque ænigmata.

ideoque et juvenes in ea senescunt, et senes in ea juvenescunt.

Symbolice, sapientia est contemplatio, disciplina est actio. Symbolice, Lyranus et alii passim (esto nonnulli putent id esse litterale) per *sapientiam* accipiunt vitam contemplativam, per *disciplinam* vitam activam; hæ enim sunt duæ partes et species adæquatæ virtutis vitæque honestæ, quam docet philosophia, id est Ethica Christiana, uti tradit S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 25. « Hæ enim, ut idem ait, orat. *De Fuga sua*, sunt duæ alæ quibus in altum ad Deum evolamus; » quas in S. Basilio effulsisse idem testatur, *orat.* 20, quæ est de laudibus ejusdem, ubi et eos qui actionem jungunt contemplationi, vocat ambidextros. Sensus ergo est, *q. d.* Salomon : Ecce hæ sunt parabolæ sapientiæ, ad quas omnes cohortor et invito, quia illæ suos studiosos facient ambidextros, alatos et duplici oculo bene oculatos; duo enim oculi sunt actio et contemplatio, ait Nicetas in *Tetrasticha Nazianz.* Ita noster Salazar. In utroque consistit perfectio; perfectus enim est is, cujus contemplatio dirigit actionem, ac vicissim actio roborat et perficit contemplationem; otiosa enim et sterilis est contemplatio, quæ actionem non parit : vicissim actio languida est et inefficax, quæ contemplatione non animatur, dirigitur et roboratur. Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum* : « Sapientia, inquit, est quidam divinæ virtutis et sapientiæ afflatus, aut purus quidam divinæ gloriæ et majestatis defluxus. Neque enim quidquam omnino obscurum aut caliginosum in illam cadit. Est namque splendor æternæ lucis, et impollutum divinæ virtutis speculum, expressaque divinæ bonitatis imago. Qui igitur vera sapientia imbutus est, hæc omnia explorate cognoscit. Isthæc autem comperta habere, haud aliud est quam divinæ dilectionis Filium, eamque sapientiam, quæ Christus est, nosse; Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est. Illud vero mysterium non revelatur a carne et sanguine, sed a cœlesti Patre. »

Vers. 3. 3. AD INTELLIGENDA VERBA PRUDENTIÆ (Syrus, *intelligentiæ*, et Symmachus, *ad percipiendum eloquia intelligentiæ plena*), ET SUSCIPIENDAM ERUDITIONEM DOCTRINÆ. — Aquila, *scientiæ*; Symmachus, *prudentiæ*; Syrus, *ad suscipiendam eruditionem et timorem*; Arabicus, *scito* (si sciveris) *sapientiam et disciplinam, intelliges sermones; suscipe causas sermonum*, vel *festum*, aut *celebritatem sermonum* : hanc enim significat Arabicum חגג, quod tam voce quam significato respondet חגג *chagac*, id est diem festum egit, solemnitatem celebravit, panegyrim habuit. Unde videtur Salomon diebus festis hæc concionatus ad populum, uti nunc in festis concionantur præcones verbi Dei, suasque ad populum turmatim in templum festi causa concurrentem habent panegyricas.

Prudentia et doctrina qui differant? Quæritur hic *secundo*, quænam sint *verba prudentiæ*, quæ docentur hisce parabolis, et quomodo distinguantur ab *eruditione doctrinæ? Primo*, Dionysius per *prudentiam* accipit discretionem spirituum, per *eruditionem* doctrinæ docilitatem, *q. d.* **Resp. Primo.** Parabolæ hæ valent ad discendam discretionem spirituum et ad acquirendam docilitatem, ut scilicet libenter alios audias, sinasque te doceri.

Secundo, Lyranus per *verba prudentiæ* accipit **Secundo.** verba ethica, quæ dirigunt agenda; per *eruditionem* vero *doctrinæ* accipit Grammaticam, Rhetoricam, Logicam, etc. Verum frigida est hæc expositio. Nam has scientias non tradit hic Salomon.

Tertio, R. Levi, Ben Ghersom : Sapientia, in- **Tertio.** quit, est cognitio rei per proprias et intrinsecas causas; בינה *bina* vero (quod Noster vertit, *prudentia*) est cognitio rei per causas extrinsecas, ut cum dicimus solem calefacere, lunam refrigerare, cum hæc tum calore, tum frigore careant.

Quarto, Hugo : *Prudentia*, inquit, est quæ præ- **Quarto.** cavet insidias; *doctrina*, quæ alios docet et erudit.

Quinto genuine, *verba prudentiæ* vocantur verba, **Quinto genuine.** quæ docent prudentiam, ut sciat quisque quid in quavis rerum peristasi et circumstantia prudenter, juxta dictamen rectæ rationis, puta juxta normam virtutis legemque Dei, agere vel non agere debeat; quam enim prius vocavit *sapientiam*, hic vocat *prudentiam*; et quam prius vocavit *disciplinam*, hic vocat *eruditionem doctrinæ* : Hebraice enim utrobique idem est verbum מוסר *musar*. Explicat enim quod dixit, ad *sciendum sapientiam*, per τὸ *ad intelligenda verba sapientiæ*, et *ad sciendam disciplinam* explicat per τὸ *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, ut recte advertit Jansenius. Unde pro *prudentiæ*, hebraice est בינה *bina*, id est discretionis, qua scilicet prudenter discernat בין *ben*, id est *inter* bonum et malum, inter licitum et illicitum, inter utile et noxium, inter verum et falsum, inter bonum, melius et optimum. Nam, ut ait S. Basilius, hom. *in Princip. Proverb.* : « Vera hominis consulti prudentia, discretio est rerum quæ faciendæ sunt et non faciendæ, et velut probus numularius, quod probum est retinet, et ab omni mali specie cavet. » Sicut enim numularius partim visu, partim tactu, partim pondere, partim sono monetam probam a falsa examinat et secernit : sic pariter prudens actiones bonas a pravis judicio rationis et legis divinæ dijudicat et discernit.

Eruditio vero *doctrinæ* est disciplina, quæ docet mores corrigere et formare juxta legem Dei; unde hebraice est מוסר *musar sechel*, id est *disciplina intelligendi*, id est *prudenter agendi*, ut vertit Vatablus, qua scilicet homo suas passiones castigat, recteque vivendi leges sibi præfigit; hæc enim est præclarissima et sanctissima disciplina. Septuaginta pro *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, vertunt, *ad suscipiendas strophas*, id est involucra, id est parœmias, ait Olympiodorus. S. Hieronymus in cap. XVI *Ezech.*, *strophas* vertit, « versutias sermonum et solutiones ænigmatum, » tum quia illæ docent *musar sechel*, id

est, disciplinam intelligendi et prudenter agendi; tum quia Hebræi exercebant et acuebant suos discipulos, et quoslibet juniores proponendo eis strophas et ænigmata, ut iis exercitati idonei accederent ad ipsam S. Scripturam. Unde, hanc vocabant juniorum logicam, sive rationalem doctrinam, siquidem, ut ait Basilius in *Catena Græc.*, qui verborum stropha, id est flexu et inversione utitur, eos quibuscum agit decipit, atque, ut vulpes et leones eludere solent canes, eos ludit; siquidem hi alio tendunt et alio se tendere confingunt. Solertia ergo et solerti logica opus est ad eam retegendam, aut ut stropham convertat in anastropham, inquit Gregorius in *Catena Græcorum*. Audi Eusebium, libro XI *De Præparatione Evangelica*, capite III, Hebræorum in parabolis exercitationem describentem: « Hac rationali doctrina, ait, ab ineunte ætate, sacrarum rerum, et utilissimarum narratione historiarum, cantuum, epodarumque exercitio, compositione ænigmatum, et speculationis allegoricæ diserta elegantique oratione suos erudiebant. Itaque primariarum disciplinarum Deuterotas (sic enim litterarum suarum interpretes appellant) quosdam habuere, qui res ænigmatibus adumbratas, non vulgo quidem omnibus, sed iis tamen qui ad illarum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione reservarent. Hoc plane secutus sapientissimus apud eos Salomon; inde quoque Proverbiorum sui operis fecit initium, hac fere de causa ad hoc scribendi genus se adductum esse declarans, cum disertis conceptisque verbis oportere ait, quemlibet hominem scire sapientiam et disciplinam. »

Allegorice, Epiphanius in *Catena Græcorum* : « Quæ circa Christum, ait, acciderunt, ea sermonum strophas aut inversiones hoc loco vocat. Nam et carnis expers incarnatur, et inaspectabilis sub aspectum venit, et impatibilis carne patitur, et immortalis nostri causa moritur, nempe quo immortalitatem nobis largiretur. Ejusmodi autem rerum rationumque inversiones, omnes qui in Christum credunt, simpliciter citra ullam prorsus curiositatem aut hæsitationem admittant oportet : quo hinc edocti, Dei Filium veram per hanc justitiam administrasse, verumque judicium exercuisse intelligant. »

JUSTITIAM ET JUDICIUM ET ÆQUITATEM. — Repete « ad intelligendum, » vel potius, « ad suscipiendam justitiam, » etc.

Quæres *tertio*, quid hæc tria significent, et qua ratione inter se differant?

Justitia, judicium, æquitas qui differant? Resp. primo. *Primo*, R. Salomon per « justitiam » accipit eleemosynam; sic enim accipitur *Psalm.* CXI, 9 : « Dispersit, dedit pauperibus; justitia, » id est eleemosyna, « ejus manet in sæculum sæculi; » et alibi. Per « judicium, » sinceritatem judicandi, ut ad veritatis normam judicet; per « æquitatem, » æquam compositionem, ut dissidentes et litigantes ex æquo et bono componat et pacificet.

Secundo, Aben Ezra per « justitiam » intelligit cultum Dei et omne opus bonum per « judicium, » ut recte judicet inter verum et falsum, et recta in judicio proloquatur. Secundo

Tertio, Cajetanus « justitiam » proprie dictam accipit, quæ cuique tribuit jus suum, et quod ex jure ei debetur; per « judicium » accipit eruditionem judiciorum divinorum, quibus diversis modis homines affliguntur : hæc enim homines ad Dei metum cultumque impellunt; per « æquitates, » sive rectitudines, accipit virtutes, quæ hominem in seipso recte componunt, ut significentur hæc tria quæ hominem recte cum Deo, cum proximo et cum seipso ordinant. Nam justitia ordinat et componit hominem cum proximo, judicium cum Deo, æquitas, sive rectitudo cum seipso : quo fit « ut sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo, » ut monet Apostolus *ad Titum* II, 12 : « sobrie » quoad nos, « juste » quoad proximos, « pie » quoad Deum; nobis enim debemus sobrietatem et continentiam, proximo justitiam, Deo pietatem. Tertio.

Quarto, Vatablus : « Justitia, » inquit, est fides justificans. « Judicium » est condemnatio sui. Hoc enim judicium facit sibi anima in tribunali mentis suæ, quo sua errata et malefacta judicat et condemnat, de quo Apostolus : « Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, » *Rom.* II, 15: vide ibi dicta, et *Michææ* VI, 8; per « æquitatem, » id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo. Quarto.

Quinto, Beda, Hugo et Dionysius per « justitiam » accipiunt bona opera, per « judicium » discretionem, per « æquitatem, » vel, ut in Hebræo est, rectitudinem, rectam et sinceram intentionem. Quinto.

Sexto, S. Ambrosius ad illud : « Feci judicium et justitiam, » serm. 16 in *Psalm.* CXVIII : « Judicii, ait, finis est justitia; in judicio est veritatis custodia, in justitia fructus æquitatis. » Et S. Augustinus in *Psalm.* CV, super illud : *Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore* : « Amat, ait, Scriptura illa duo simul ponere. Et fortasse propter vicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, vel judicium pro justitia, vel justitia pro judicio; tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut judicium custodire dicatur, qui recte judicat; justitiam vero facere, qui agit. » Sexto.

Septimo, plane ad litteram et genuine : Hæc tria, « justitia, judicium, æquitas, » in re idem significant, nimirum officium virtutis, sive id quod justum, æquum et rectum est, qui est fructus et finis eruditionis et doctrinæ, quam præmisit : sed accumulantur per exaggerationem, ut virtutis perfectio significetur, utpote quæ hæc tria in se includat et comprehendat. Sensus ergo est, *q. d.* Hæ parabolæ erudient vos, tradentque doctrinam, quæ doceat quid in omnibus justitia, ju- Septimo genuine.

dicium et æquitas dictent, sive quid in omnibus justum, recto judicio consonum et æquum sit, quid scilicet in qualibet re juste et cum judicio, hoc est, cum justa ratione et discretione, atque cum æquitate fieri debeat. Quare justitiam hic non particularem accipe, sed generalem, quæ est complexio omnium virtutum; hasce enim docet Salomon hisce Proverbiis. Idem ergo hæc tria significant, scilicet officium et præscriptum cujuslibet virtutis, sed connotato et etymo differunt. Dicitur enim « justitia, » respectu rei et objecti, quod in se justum est. Dicitur « judicium » respectu rectæ rationis et judicii, quæ hoc justum esse dictat et judicat, adeo ut Deus et quilibet æquus judex id justum esse definiat, et contrarium facientes judicet et condemnet. Dicitur « æquitas, » vel, ut Hebraice est, מישרים *mescarim*, id est *rectitudines*, quia suæ normæ et regulæ, puta legi æternæ et divinæ, conforme, ideoque rectum est, non pravum, non obliquum et distortum. Unde Syrus pro *æquitatem* vertit *rectitudinem;* Chaldæus, *directionem;* Septuaginta vero *mescarim*, id est *rectitudines*, nectendo cum משפט *mispat*, id est *judicio*, pro tribus jam dictis hæc duo tantum assignant : « Ad intelligendam justitiam veram (non falsam, non fictam et hypocriticam), et judicium dirigendum, *vel* corrigendum, » uti vertit S. Hieronymus in cap. XVIII *Ezech.*, ut scilicet judicium per omnia sit directum, correctum et rectum. Alludit enim Salomon ad mortem Davidis patris sui, qui Psalmis identidem tam regi et judici, quam privato cuique commendat hæc duo, judicium scilicet et justitiam, ut patet *Psal.* IX, 5, 8, 9, *Psal.* XVI, 2, *Psal.* XVII, 23, *Psal.* XXXVI, 2, *Psal.* LXXI, 2, *Psal.* LXXXVIII, 15, ubi ait : « Justitia et judicium præparatio, » id est basis, columen et fulcrum, « sedis tuæ, » *q. d.* Judicium, quo punis, o Domine, reos; justitia, qua innocentes absolvis, protegis et vindicas, sunt bases regni tui; judicii enim, quod exercet rex et judex, duæ sunt partes : una, reum damnare : hanc significat « judicium; » altera, insontem absolvere et vindicare : hanc significat « justitia. » Jam per catachresim idem transfert ad privatum quemque; hujus enim officium in qualibet re est duplex : unum, vitium damnare et declinare, quod significat « judicium; » alterum, virtutem colere et exsequi, quod significat « justitia, » juxta illud : « Declina a malo et fac bonum, » *Psalm.* XXXVI, 37. Vitium enim in omni judicio tam divino quam humano est reum, virtus vero est innocens, imo ipsa innocentia, justitia et sanctitas. Hæ ergo sunt duæ Christianæ justitiæ, sive officii et virtutis partes, puta timere et fugere malum, ac amare et prosequi bonum; hoc enim si facias, tam tibi quam cæteris omnibus eris officiosus, et nulli injuriosus. Hoc igitur est facere judicium et justitiam. Ita noster Prado in *Ezech.* XVIII, 4. Addit Salomon tertium, scilicet « æquitatem, » hebraice *rectitudines*, ut significet justitiam et judicium esse æquissima et rectissima, adeoque esse ipsam æquitatem et rectitudinem moralem, quæ non est aliud quam ipsum virtutis præscriptum et officium, uti jam dixi; virtus enim est rectitudo et æquitas, vitium est obliquitas et iniquitas.

Huic accedit expositio nostri Salazar, qui per « justitiam » accipit probitatem et honestatem in genere; per « judicium, » prudentiam, quæ singulis virtutibus, in quibus probitas sita est, leges juraque præscribit; per « æquitatem » vel rectitudines, ipsas singulares virtutes, vel virtutum actiones, quas cum judicio prudentiæ exsequitur vir probus.

Accedit quoque expositio Jansenii : Omnis enim virtus, inquit, justitia est, judicium et æquitas; quæ nomina eodem recidunt, congeruntur autem pro Hebræorum more ad perfectionem indicandam. « Justitia » enim est omne opus bonum, quia hoc justum est fieri. Idem est « judicium, » quia illud recta ratio et lex divina faciendum decernit. « Æquitas » est et rectitudo, quia rectæ rationi consonum. Conjunguntur frequenter in Scripturis duo illa, « justitia et judicium; » per quæ quid significetur, hic insinuatur, dum additur, « æquitatem, » vel, ut habent Hebræa, pluraliter *rectitudines*, hoc est, ea quæ recta sunt. Cæterum illorum duorum alterum est mentis decernentis quod justum est, alterum est voluntatis conformantis se in operatione cum recto judicio mentis.

Itaque hæc duo conjuncta significant, nec satis esse recte judicare, nec satis esse quod rectum est agere; sed necessum esse, ut et quod recte judicamus, recte agamus; et quod rectum est, cum judicio agamus. Idem non aliud voluere S. Ambrosius et S. Augustinus paulo ante citati.

Denique huc accedit Didymus in *Catena Græcorum* : « Justitiæ, ait, primus gradus est, ut unicuique quod suum est integre tribuatur, maxime vero ut Deo, quod Dei est. Hinc illa : Dominum ex justis laboribus honora. Legem observa. Parentibus quod æquum præsta, et cæteris denique omnibus quod æquitatis ratio postulat, impertiri cura. Secundus, ut anima eo studio se in omni moderatione et æquabilitate conservet, ut nulla sui parte ad iniquitatem, aut aliquam omnino inæqualitatem inflecti se sinat. Judicium autem est, ut unusquisque seipsum judicare sciat, omneque consilium et votum suum ad bonum honestum dirigat. »

4. UT DETUR PARVULIS ASTUTIA, ADOLESCENTI SCI- Vers. 4.
ENTIA ET INTELLECTUS. — Septuaginta, *ut det innocentibus astutiam, puero autem novo sensum et cogitationem;* Tigurina, *quæ tradunt simplicibus solertiam, et imperitis scientiam et prospicientiam;* Vatablus, *quæ dant ductilibus calliditatem, et juveni intelligentiam et consilium.* Pro *parvulis* hebraice est פתאים *petaim*, a radice פתה *pata;* unde Græcum πείθω, id est blandis verbis suadeo, pellicio, persuadeo; inde פתי *peti* (unde Gallicum *petit*)

vocatur parvulus, simplex, persuasibilis, cui facile quidvis persuadeas, qui est sequaci credulitate, ac blanditiis cito inescatur et decipitur. Unde pro *petaim*, Septuaginta vertunt ἀκάκοις, id est *malitia carentibus, innocentibus*; Symmachus, νηπίοις, id est *parvulis;* Aquila, θελγομένοις, id est *iis qui se facile palpari et lactari sinunt*; Theodotion, ἠπατημένοις, id est *deceptis;* Chaldæus et Syrus, *insipientibus*; Tigurina, *simplicibus*. *Peti* ergo hic vocatur parvulus, tum ætate, tum sensu et prudentia, puta simplex, qui facile quidvis primo oblatum et abblandiens credit et amplectitur, itaque seducitur et in fraudem impellitur. Tales enim solent esse pueri et parvuli, tum quia ductiles et faciles, tum quia fraudum inexperti.

Pro *astutia* hebraice est ערמה *orma*, id est astutia, attentio, providentia, cautio, circumspectio. Unde ערום *arum* vocatur attentus, providus, astutus, callidus, cautus, vafer, solers. Rursum *arum*, id est congregatus, accumulatus, convolutus; hinc serpens *Genes.* III, 1, decipiens Evam, vocatur *arum*, id est, suis dolis æque ac spiris et gyris circumplicatus et involutus : hæ enim spiræ indices erant internæ serpentis astutiæ, qua Evam implicavit et circumvenit. Tales quoque sunt strophæ et parabolæ hæ Salomonis, sed in bonum, quia arcana consilia, quibus res magnæ perficiuntur, tegunt, implicant et involvunt. Eo ergo alludit *orma*. Septuaginta vertunt πανουργίαν, id est vafritiem, calliditatem; estque vox media, quæ tam in bonam partem pro solertia, quam in malam pro fraude, dolo, malitia accipi potest, ut πανουργία idem sit quod κακουργία, ait Didymus in *Catena Græcorum*. Unde πανοῦργος proprie significat eum, qui in omnibus rebus versatus est, a πᾶν et ἔργον, quasi ὁ πᾶσιν ἐπιβάλλων, qui scilicet omnibus rebus sese immiscet. Verum, quia talis solet esse callidus et vafer, hinc πανοῦργος vocatur prudens, solers, callidus; item fraudulentus, versipellis, ardelio, maleficus, impostor. Id fecit similitudo vitii et virtutis, ait S. Thomas, II II, *Quæst.* LV, art. 3, ad 1. Hic in bonum capitur. Unde S. Basilius in initium *Proverb.* ait, πανουργίαν aliam esse vituperio dignam, aliam vero laudabilem : « Est enim πανουργία, inquit, actio animi cum attentione quadam et arte, et studio laudabili rerum omnium agendarum. » Dat exempla Hebræorum, qui astute petendo mutuo vasa aurea Ægyptiorum, spoliarunt Ægyptum, *Exodi* XII, 35; et obstetricum, quæ astute servarunt infantes Hebræorum, quos Pharao jusserat necari, *Exodi* I, 19; et Rebeccæ, quæ astute fecit, ut Jacob benedictionem et jus primogenituræ Esau fratri præriperet, *Genes.* XXVII, 15. Ac distinguens deinde πανουργίαν, sive astutiam, bonam a mala : « Astuti appellatio, inquit, duo significat : improbus quidem sensu et arte in alienis utitur damnis; laudabilis vero cito et solerter bonum proprium vestigans, dolos et insidias alienas recte cognoscit, atque evitat. » Addit S. Basilius : « Vir astutus thronus est sensus, » *q. d.* In viro astuto quasi in throno sedet astutia, id est prudentia, ratio et solertia, quæ quasi regina omnibus sensibus, animique et corporis motibus prudenter et solerter imperat, ut a malo declinent, et ad bonum omne provehantur.

Astutia duplex, bona et mala.

Igitur Salomon ait se hæc Proverbia scribere, ut per ea detur parvulis et simplicibus « astutia, » id est prudentia, cautio, circumspectio. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 11, Proverbia Salomonis indigitat « sapientiam pædagogicam, » id est pueros et rudes instituentem instar pædagogi; sicut Clemens Alexandrinus suos libros de moribus componendis inscripsit *Pædagogum*. « In pueris enim, ait Aristoteles, III *Ethic.* cap. I, tacet ratio, et appetitus regit omnia; » iis ergo, utpote incautis, necessaria est cautio, quasi imperitis necessaria est peritia, quasi cupidis necessaria est prudens cupiditatum moderatio et refrenatio. Idque non tantum ut diaboli, mundi et carnis insidias illecebrasque effugiant, uti voluit Beda, Lyranus, Hugo et Dionysius, sed etiam ad prosequendum bonum virtutis, præsertim celsum et sublime, uti docet hic S. Basilius. Qui enim solers est, parvo labore magna sibi parat virtutum merita et incrementa, v. gr. multi magnas subeunt pœnitentias, et parum in aliis virtutibus proficiunt; at qui mortificat passiones suas, et qui in charitate assidue se exercet, omniaque sua facit ex amore Dei, hic brevi perfectus evadet.

Hac astutia usus videtur Apostolus dicens : « Cum essem astutus, dolo vos cepi, » II *Cor.* XII, 16. Eamdem commendat Salomon, *Proverb.* XIII, 16 : « Astutus, inquit, omnia agit cum consilio; » et cap. XIV, 15 : « Astutus considerat gressus suos; » et *Eccli.* cap. I, 6 : « Astutias illius quis agnovit? » Eamdem Christianis præcepit Christus Dominus : « Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ, » *Matth.* X, 16, *q. d.* Serpens est astutus et prudens, *primo*, quia pro capite totum corpus objicit fustibus et gladiis : ita et tu, o Christiane, pro animæ salute totum corpus, opes et famam objice; *secundo*, serpens ne voces incantatorum audiat, iisque inescetur et incantetur, aurem unam terræ affigit, alteram cauda occludit : ita et tu, o Christiane, ne voces adulatorum, Sirenum, meretricum, aliorumque tibi in tuam perniciem abblandientium audias, aures instar Ulyssis claude et obtura; *tertio*, serpens, inquit S. Basilius, hom. 9 *Hexaemer.*, lippientibus oculis fœniculi succo medetur : ita et tu, o fidelis, veræ prudentiæ et circumspectionis pharmaco discute omnes incogitantiæ et inconsiderationis, ex qua omne malum nascitur, nebulas et caligines; *quarto*, serpens per angustum foramen gliscendo pellem veterem sibi detrahit, ut novam inducat : ita et tu, o Philothee, mortificatione renova tuos mores et vitam : « Via enim in cœlum angusta est, et virtute semper innovanda, » ait S. Augustinus, lib. II *De Doctr. Christiana*, cap. XVI; *quinto*, serpens hostem se fortiorem per insidias aggre-

Esto astutus ut serpens. Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

ditur, et occulte mordendo necat : ita et tu, o Christiane, diaboli vires supera consilio et provida solertia. Astutia hæc et solertia in bellis tum corporalibus tum spiritualibus est summi momenti ; illa enim bellum conficit, et victoriam obtinet. Unde Vegetius, *De Re milit.* : « Dux belli, ait, callidior sit quam fortior. » Sic Gedeon cum trecentis militibus astute complodens lagenas, et tubis personans, turbavit et cecidit tota castra Madian, *Judic.* VII, 20. Similia stratagemata passim in historiis legimus, quibus pauci imbelles ingentes hostium fortissimorum copias prostraverunt. Quocirca Hannibal « norat astus adjungere ferro, » id est, ex arte dimicare, ait Silius, lib. I ; et Statius, lib. I *Achilleid* :

> Tu tantum providus astu
> Tende animum vigilem, fecundumque erige pectus.

Tales erant Athenienses, præsertim incolæ Astu oppidi eis subditi : unde ab ἄστυ hoc eorum oppido dictus est astus, astutus et astutia, aiunt Lexicographi. Hinc illud Lysandri : « Ubi quod vis non assequeris per leonis exuvium, ibi vulpinum applicandum est, » *q. d.* Quod robore et viribus nequis, consilio et astutia perfice.

Parva animalia astutiora. Symbolice, cum parvulis congrue opponitur et componitur astutia, quia eam rebus parvis indidit Deus, juxta illud : « Ingenio pollet, cui vim natura negavit. » Hinc parva vulpes astutior est magno leone, parvus canis sagacior est magno asino, parva simia solertior est magno bove, parvæ viverræ magnos lepores ex antris suis abigunt, et in venatorum manus adigunt; parvæ aves astutiores sunt magnis, parvi homines acutiores sunt magnis. Denique quid prudentius formicis et apibus exiguis animalculis? « Vidimus, inquit S. Nilus apud Antonium in *Melissa*, serpentem exigui corporis magnum aliquod animal devorasse, quod quidem ita facit : ossa et nervos paulatim conterit, et contrita exsugit; sic etiam parva prudentia magnas sæpe devoravit difficultates, atque digessit paulatim mordendo ; » carpendo enim unam, mox alteram, tandem totam capit et tollit.

Vera astutia est humilitas. Notum est emblema scarabæi apud Alciatum, qui abscondens se alis aquilæ, ejus ova perforavit, atque pullos sustulit. Hoc symbolo tropologice monemur in parvitate, id est humilitate, summam consistere prudentiam et sapientiam; hæc enim vincit iras, offensas, lites, bella cæterasque difficultates alias invincibiles. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus Vita, in raptu videns totum mundum laqueis dæmonum plenum rogansque : « Domine, quis hos laqueos effugere poterit? » audivit : « Humilis et humilitas. » Igitur vera prudentia et astutia est humilitas, quæ proinde omnia insuperabilia transcendit et superat. Huc faciunt Sapientum gnomæ : « Non est sapiens, qui se sapientem existimat. Maxime scias sapientem, qui talem se negat. Absque livore, absque pompa qui sapit, tuto sapit. Quo quis sapit minus, hoc magis se venditat; quo quis sapit magis, hoc minus se venditat. » Exemplo tibi sit noster Salomon, qui licet Dei judicio esset omnium mortalium sapientissimus, tamen humiliter de se profitetur : « Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum, » *Prov.* XXX, 2.

ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS. — More Hebræo explicat quod dixit : « Ut detur parvulis astutia. » Hebræi enim in rhythmis et carminibus, uti videre est in Psalmis, posteriore hemistichio explicant prius. Astutia ergo est « scientia et intellectus. » Unde pro *intellectus* hebraice est מזמה *mezimma*, id est cogitatio tacita, vafrities, astutia, machinatio, stratagema, tamque in bonam quam in malam partem capitur. Radix enim זמם *zamam* significat tacite cogitare, excogitare, concipere, machinari, formare aliquid in animo. Hinc Theodotion vertit συλλογισμόν, id est *ratiocinationem;* Symmachus, αἴσθησιν, id est *sensum;* Septuaginta, ἔννοιαν, id est *cogitationem ;* Syrus, *consilium;* R. Salomon, *cogitationem consilii;* Tigurina, *prospicientiam*. Omnia hæc eodem redeunt. Sensus ergo est, *q. d.* Parabolæ hæ dabunt parvulis astutiam, et adolescentibus « scientiam, » id est, ut Septuaginta, sensum, et « intellectum, » ut scilicet discant in rebus omnibus sensate et intelligenter, id est prudenter, caute et circumspecte, agere, ne quid per imprudentiam, ignorantiam, vel inexperientiam peccent. Nam, ut ait vir sapiens : « Quatuor reddunt adolescentiam omnium ætatum periculosissimam : **Scientia et intellectus, quid?**

1. » Quia facillima ad malum.
2. » Quia sequentis totius vitæ fundamentum.
3. » Quia difficillime corrigitur.
4. » Quia inconstantissima in bono. »

Hinc pariter « Quadruplex est adolescentum sapientia :

1. » A pueritia statim pietati assuescere.
2. » Statum vitæ præsentis diligenter perpendere.
3. » Prompte Deo vocanti obedire.
4. » Constanter in bonis cœptis perseverare. »

« Quatuor adolescentum thesauri incomparabiles :

1. » Virginitas corporis, a nativitate accepta.
2. » Innocentia mentis in baptismo data.
3. » Ætas maxime virtuti opportuna.
4. » Morum modestia et verecundia. »

Salomonem de more secutus Plato, et post eum Aristoteles, hæc de scientia et doctrina dedit partim dogmata, partim axiomata : « Tria dicebat pueris necessaria, ingenium, exercitationem, disciplinam. Aspectus a circumfuso aere lumen accipit, animus vero a liberalibus disciplinis. Studiorum radices amaræ, fructus autem suaves. Rogatus, quo differrent docti ab indoctis? Quo, inquit, viventes a mortuis. Eruditionem dicebat inter prospera esse ornamentum, inter adversa refugium ; parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse his qui solum ge-

nuissent : eos enim vivendi tantum, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse. Rogatus quid ex Philosophia lucratus esset? Hoc, inquit, ut injussus faciam ea quæ plerique per legum metum faciunt. Interroganti, quo pacto discipuli egregie proficerent? respondit : Si excellentiores prosequentes, tardiores non morentur. » Hæc omnia Aristoteli tribuit Laertius in ejus Vita, lib. V.

Resp. Prima aliorum. Paulo aliter hæc alii explicant et distinguunt. *Primo*, S. Basilius in *princip. Proverb.* versionem Septuaginta quæ habet, *ut detur puero novus sensus et cogitatio*, sic explicat, *q. d.* Ut puero detur sensus, id est cognitio præsentium; et cogitatio, id est cognitio futurorum. Sic et Polychronius in *Catena Græcorum* : Ut sensus, inquit, hoc est, omnes corporis vires ad animæ vires transferantur, serviantque menti, prudentiæ, legi Dei et virtuti. Didymus vero in *Catena Græcorum* : Sensus, inquit, est cognitio historiarum, intellectus est cognitio allegoriarum.

Secunda. *Secundo*, sagaciter noster Salazar : Aristoteles, inquit lib. VI *Ethicor.* cap. XII, et *Magnorum Moralium*, lib. II, cap. LIV, tanquam prudentiæ partes enumerat industriam, et ingenium seu intellectum. Industria pertinet ad electionem et deliberationem, ingenium ad exsecutionem. Industrius (inquit Aristoteles) est qui facultate consultandi est præditus, et recte judicare ac videre aliquid potest. Itaque industriæ munus est mediorum efficaciam omnino perspectam habere, atque media ipsa ordinare, et bonam in seriem redigere, ut electio sit prudens. Ingenium vero sequitur electionem, spectatque ad exsecutionem : « Est, inquit Philosophus, vis quædam, quam ingenium dicunt, quæ ejusmodi est, ut efficere possit, et adipisci ea quæ ad propositum finem pertinent. » Subdit Aristoteles : « Ingenium non est prudentia, sed est habitus prudentiæ, quasi oculo animi innatus ; » dirigit enim prudentiam, quasi oculus ad exsecutionem, ut quod illa prudenter concepit, hoc ipsa expedite et solerter exsequatur ; unde sine ea prudentia est lusca vel monocula, quia exsecutio est cæca : esto conceptio et electio fuerint oculata.

Tertia. *Tertio*, Lyranus «intellectum» accipit more Philosophico pro cognitione principiorum, « scientiam » pro cognitione conclusionum non tam speculativarum quam practicarum, qualis est Ethica, de qua hic agitur.

Quarta. *Quarto*, Dionysius : Hæc duo, inquit, sunt dona Spiritus Sancti, nimirum donum sive spiritus scientiæ et intellectus, de quibus multa dixi *Isaiæ* cap. XI, vers. 1 et 2.

Nota : Salomon æque ac Siracides, suam hanc sapientiam sive Ethicam copiæ causa nunc vocat « scientiam, » nunc « intellectum, » nunc « prudentiam, » nunc « disciplinam, » nunc « eruditionem, » nunc « peritiam, » nunc « doctrinam, » nunc « astutiam, » nunc « calliditatem, » nunc « consilium, » nunc « judicium, » nunc « veritatem, » nunc « æquitatem, » nunc « justitiam. » Quæ omnia in re idem significant, nimirum sive Ethicam, sive cognitionem agendorum; etymo tamen et propria nominis significatione differunt, ut patet etymon cujusque intuenti vel vestiganti. Adde Ethicam, sive prudentiam, multas in se complecti partes, multosque actus consultationis sive consilii, electionis, disciplinæ, scientiæ, intellectus, etc., qui aliquando proprie et speciatim hisce nominibus significantur, aliquando vero generatim per ea totum genus prudentiæ intelligitur per synecdochen.

5. AUDIENS SAPIENS, SAPIENTIOR ERIT (hebraice, *addet sapientiam*, id est, ut Rabbi Levi, *cumulabitur sapientia*) ET INTELLIGENS, GUBERNACULA POSSIDEBIT. — « Audiens, » scilicet has meas parabolas, easque ruminans, et in praxin deducens, per eas evadet sapientior. Unde Septuaginta vertunt, *hæc enim audiens sapiens, sapientior erit*; Vatablus, *quas* (parabolas sive sententias hasce) *qui audit sapiens, cognitione promovebit, q. d.* Dixi hæc mea Proverbia valere, ut parvulos et simplices doceant prudentiam; nunc addo ea quoque profutura sapientibus, ut in sapientia proficiant. Proprie ergo Salomon loquitur de suis hisce Proverbiis, ut recte notat S. Basilius; a pari tamen vel simili idem vult extendi ad dicta cujuslibet sapientis, uti extendit Beda, Hugo et Lyranus. Unde Noster indefinite vertit, *audiens sapiens, q. d.* Quicumque sapiens, etiam infidelis et Gentilis, qui vel hæc mea, vel cujuslibet alterius sapientis dogmata audierit, iisque obedierit, evadet sapientior, ut se et familiam, quin et rempublicam prudenter gubernare valeat. Vers. 5.

Nota τὸ *audiens* : significat enim modum pertingendi ad sapientiam esse, avide et humiliter eam audire. Nam, ut Aristoteles : « Auditus est sensus disciplinæ; » superbi enim, qui se sapere putant, nolunt alios audire, ide iisque discere, ideoque in sua superba remanent insipientia. Via sapientiæ est aviditas audiendi.

Significat hic *primo* Salomon, se hujus suæ Ethicæ discipulum requirere attentum et audiendi avidum. Nam, ut ait Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 343 : « Auris auditoris desiderium est sapientis. Neque enim multos labores magistro exhibet; siquidem ad cultum et segetem ingenii sagacitas sufficit. » Nam, ut ait Philosophus : « Animus in ipsis hospitatur auribus. Audire ac tacere rerum est omnium arduissimum »

Secundo, sapientis esse libenter audire et discere, atque audire plus, minus loqui, nimirum ut ait Seneca, *epist.* 77 : « Tamdiu audiendum et discendum est quamdiu nescias, et si proverbio credimus, quamdiu vivas, » et in *Proverb.* asserit, « eumdem finem esse discendi atque vivendi. » Et alius : « Nulla ætas videri sera ad discendum potest. Litteras Græcas senex didicit Cato. Nulli fuit pudori discere quidquam a Barbaris. Tamdiu cuique est discendum, quamdiu quid nesciat. Ad- Gnome.

mitte in aures cuncta, et disce ab omnibus. Alios quod es docturus, ante discito. Discunt facillime qui libenter audiunt. Multa indies addiscentes senescimus. Quotidie aliquid addiscens fit senex Solon. »

Exempla. Alfonsus Aragonum rex audiens regem quemdam dixisse principi non convenire audire et discere, iratus exclamavit : « Bovis, non hominis, illa vox; » ita Lipsius, *Monit. polit.* lib. II, cap. VII.

Carolus IV imperator ad quatuor horas magistros in scholis Pragensibus audivit; cum id purpurati ægre ferrent, suggererentque horam cœnæ effluxisse : « Mihi, inquit, minime effluxit; nam cœna hæc mea est. » Ita Æneas Sylvius, lib. IV *Gestorum Alfonsi*. Hoc est quod David rex ait *Psal.* L : « Auditui meo dabis gaudium et lætitiam. »

Et S. Augustinus in *Psal.* XLIX : « Qui vis audiri, prior te audi, et dic illud *Psal.* LXXXIV : Audiam quid loquatur in me Dominus. Qualis ergo ego, qui non audio quod in me loquitur, et volo ut alii audiant quod per me loquitur, etc. Admonet illum ut audiat, non ut deponat prædicationem, sed ut assumat obedientiam. » Quinimo S. Augustinus jam Episcopus a quolibet, ac præsertim a S. Hieronymo audire, edoceri et discere cupivit et postulavit, ut patet *epist.* ad eumdem 12 et 15, in qua ait : « Lædes me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis, vel in dictis meis. » Et *epist.* 28 : « Quanquam te multo, inquit, quam ego sum ætate majorem, tamen ipse etiam jam senex consulo; sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare. » B. quoque Cyrillus Alexandrinus, lib. I *in Joan.* cap. II : « Canes, ait, venaticos imitatur sapiens huc illuc feram quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum investigans interrogansque tandem assequitur. » Denique S. Jacobus, cap. I, vers. 19 : « Sit, ait, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. » Vide ibi dicta.

Hujus sententiæ elegans exstat vulpis et corvi apologus, nervosis scitisque gnomis interstinctus, apud Cyrillum, lib. I *Apol. moral.* cap. I, cujus titulus est : *Semper disce, et in extremis horis sapientiæ magis stude.* Ubi sic ait : « Vulpes decrepita ardens cupidine plus sciendi, quærebat magistrum. Huic senectutis quidem infirmitate prægravatæ, aviditate tamen sciendi peragili, cum corvus astutior occurrisset, peracto mutuo salutationis officio, satis læta subjunxit : Vere voluntas Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod volebam. Te namque, qui cœli cardines perambulas, et multa consideras, ut me disciplinæ sitibundam instrueres perquirebam. Cui ille respondit : O antiqua calliditatis magistra, quid amplius quæris scire? Hoc certe tantum tibi restat, ut peccatum tuum finem habeat. Ad hæc discipula facta doctrix, ita dicitur respondisse : Numquid, frater mi, scriptum a Salomone est (*Prov.* cap. I, vers. 5) : Audiens sapiens sapientiam, sapientior erit? et quare hoc dixit, nisi quod sapientiæ non est numerus? » Ex quibus deinde colligit alteram tituli gnomen : « Unde semper oportet addiscere, et in extremis horis studium sapientiæ desiderabilius indagare. Finis enim prudentis sapientia est, et ob hoc quanto huic fini viciniores sumus, tanto majore impetu ad amplectendum eum avidiores, cum natura curramus : virtutis enim motus naturalis in fine fortior est, et cum visus senio ingrossatur, aspectus ex parte rationis acuitur. Dignum ergo est, ut quando plus viget mentis judicium, disciplinæ tunc plus operam impendamus. Nam dum hic vivimus, nunquam in eodem statu manemus. Quare si non proficimus, mox deficimus. Sic enim perspicimus etiam accidere in mutabilibus rebus : quoniam sol, cum ultra non procedit, revertitur, et statim dies diminuitur, dum non crescit. Similiter cum non magis protenditur ætatis cursus, mox in senium inclinatur. Igitur donec in semita fueris, semper disce, nec unquam putaveris satis esse; quia si steteris, retrocedis. Nihil nimirum organorum nostrorum natura post, sed ante tantum composuit, ut in virtutis actibus non retrocedentes, imo semper procedentes crescamus. Plures enim sensuum nostrorum ante situati sunt, ubi etiam sunt manus et pedes. Quo dicto discessit. »

Semper disce. Apologus.

Et intelligens gubernacula possidebit. — Pro *gubernacula* Septuaginta vertunt κυβέρνησιν, quod Complutenses vertunt ad verbum, *gubernationem*; Romani, *rationem gubernandi*. Hebraice est תחבולות *tachbulot*, quod *primo* significat *consilia*, quibus scilicet se et alios gubernet. Unde Vatablus vertit, *et qui judicio pollet, industria consilia consequetur; secundo*, proprie significat gubernationem et gubernacula, ut vertit Noster et Septuaginta. Radix enim חבל *chabal* significat colligare et funibus constringere : חבל *chebel* enim est funis. Inde חבל *chibbel* vocatur malus sive arbor navis, a funibus dicta, quibus circumquaque in summitate colligatur, ut illis retineatur dirigaturque, per quos חובל *chobel*, id est nauclerus vel gubernator, navem gubernat. Inde תחבולה *tachbula* a navis gubernatione ad quamlibet aliam publicam gubernationem transfertur, quæ consilio, industria, experientia et prudentia regenda est. *Tachbula* ergo non significat funes, nec funambulos, sed gubernacula, et βουλάς, id est consilia, quibus gubernacula diriguntur, uti passim vertunt S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldæus et Rabbini : esto a funibus sumpta sit translatio et metaphora, eo quod funibus velum mali, quo dirigitur navis, gubernetur. Quia ergo *tachbulot* duo significat, scilicet consilia et gubernacula, quæ utraque instar funium inter se connexa et implexa sunt, hinc duplex est hic versio, duplexque sensus. Prior R. Levi et Aben Ezra, quos sequitur Vata-

blus, *q. d.* Salomon : Qui hasce meas parabolas attente audierit, si sit sapiens, id est sapientiæ studiosus et inchoate sapiens, evadet sapientior; qui vero eas penitus intellexerit et perspexerit, hic *tachbulot*, id est consilium, solersque ingenium acquiret. *Secundo*, et potius, *tachbulot* significat gubernacula naucleri, indeque sapientis. Sicut enim nauclerus malo et clavo regit navem, sic sapiens prudentia et consilio regit rempublicam illi per omnia bene consulens, eamque recte dirigens et promovens.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui hæc mea aliave aliorum sapientum proverbia audit et intelligit, is addiscet magnam prudentiam, multaque consilia et praxes, quibus non tantum se, sed et domum, collegium, congregationem, civitatem et rempublicam sapienter regere queat, ideoque cum perspecta fuerit ejus hæc prudentia et sapientia, facile gubernaculis collegii vel reipublicæ admovebitur, eique gubernator ad eam moderandam præficietur. Ita videmus in republica ad magistratus et præfecturas promoveri eos, qui sapientia et prudentia regendi pollent, quique in Ethica et Politica versati sunt. Ita S. Basilius, Beda, Hugo et alii.

Audi S. Basilium : « Prudens navarchus, ait, est qui de recto ac firmo naturæ proposito iis utitur quæ accidunt, nec elatus in prosperis, nec rursus in calamitatibus demissus, » nimirum quia *tachbulot*, id est, prudentiam et sana consilia mentis suæ, quæ hoc libro traduntur, velut funes mali, quibus regenda est navis publica vel privata, constanter tenet, ut iis se et suos in hoc mari procelloso tueatur, et dirigat ad portum salutis.

Triplex mare mysticum. Unde S. Basilius hoc loco, scilicet *hom.* 12, triplex assignat mare mysticum, in quo navis humanæ vitæ a prudentia regitur, et ad portum dirigitur : *primum* est hoc sæculum, in quo fortunæ lusus dominatur, dum hos extollit, illos deprimit : in hoc ergo mari navis est quilibet homo, et hominis sors prospera vel adversa ; *secundum* mare est cor, quod variis passionibus, cogitationibus et desideriis velut maris æstibus assidue agitatur et fluctuatur : in hoc mari navis est ipsa mens et voluntas ; *tertium* est vitæ cursus viaque, qua pergimus in cœlum, quam obsident dæmones quasi piratæ, ut navim cum mercibus, id est animam cum bonis operibus, prædentur vel mergant. Idcirco ait in plurali, « intelligens, » id est prudens, lectitans hunc librum, vel legi audiens, *tachbulot*, id est gubernacula, « possidebit ; » quia multiplici prudentia quasi gubernaculo opus est, ut triplex hoc mare illæsi sulcemus, et ad portum salva nave et mercibus appellamus. Hinc rursum non ait : Habebit, nec tenebit ; sed : « Possidebit, » quia continua prudentia opus est, ut nunquam consiliorum funes e manu dimittere, sed eos firmiter et jugiter usurpare, ac quasi hæreditatem possidere debeamus.

Quartum Adde *quartum* mare, quod est provinciarum cœtuumque hominum in mundo varietas, quæ variis populorum nutibus et motibus agitatur et fluctuat quasi mare. In hoc mari navis est quælibet respublica, uti docet Plutarchus in *Polit.*, Plato, lib. II *De Legib.*, S. Chrysostomus, homil. 6 *ad Pop.*, et alii ; quare navarcho indiget, id est gubernatore solerti et prudenti, qui eam velut ingentem populorum navem apte moderetur et regat, ut scilicet inter cives pax et concordia constet, ut vicini vel amici sint vel subditi, ut schismata, seditiones, conjurationes, hæreses, pravi mores caveantur vel extirpentur. In hac ergo navi anchora est religio, funes sunt leges, vela sunt sortes et opes civium, quæ vento secundo, id est fortunæ faventi, pandenda sunt, adverso constringenda. **mare est respublica.**

Rector imitetur nauclerum. Primo. Igitur docet hic Salomon gubernatorem reipublicæ debere imitari nauclerum. *Primo*, sicut nauclerus sedet ad gubernaculum, puta ad clavum navis, ut eum possidere videatur : ita gubernator reipublicæ sedeat et possideat justitiam, ut eam tueatur et cuique administret ; hæc enim est in republica id quod clavus in navi. Sicut enim clavus recta in portum dirigit navem, ita rectitudo justitiæ dirigit rempublicam ad pacem et prosperitatem. Unde Sigismundus Imperator : « Velut is qui in puppi, inquit, sedens flectit gubernacula, simul navem ipsam flectit reflectitque : ita ad reipublicæ clavum constitutus, eam regit dirigitque. » Cumque quispiam magistratibus præferret tribunos militum, excandescens : « Tace, ait, o Thraso ; nulla nobis militia foret opus, si suas quisque civitates et imperia juste recteque gubernaret. » Notum est illud : « Sat probe gubernatori, clavum rectum si tenet. »

Secundo. *Secundo*, nauclerus sedens ad clavum circumspicit totam navim, omnibusque et singulis tam personis quam rebus prospicit providetque : ita gubernator reipublicæ omnia et singula in republica lustret et circumspiciat, tam bona quam mala et pericula, ne quid eum lateat, ut bona promoveat, mala avertat. Unde summa lex gubernatorum est, « posse somnum vincere. »

Tertio, nauclerus multos habet nautas administros, sibique subordinatos et subservientes, ac maxime peritos sedulosque sibi seligit, quibus pro cujusque talento injungit et partitur navigandi officia. Unde illud : « Optimos gubernatores juvant remigum manus. » Idem faciat gubernator reipublicæ ut incorruptos, sapientes et fortes deligat officiales, quibuscum curas et officia gubernandi partiatur pro cujusque aptitudine. « Navarchus, inquit Plutarchus in *Politicis*, optimos quærit nautas : ita princeps eos asciscat amicos, qui ad rempublicam administrandam sint idonei. » Atque hæc est potissima ratio et modus bene gubernandi. Cum enim princeps solus per se non possit obire omnia reipublicæ munia et officia, necessum est ut ea obeat per alios ; quare deligat oportet viros fidos, strenuos, magni judicii et spiritus. Quod si iis neglectis consanguineos vel amicos minus ap-

tos, aut adulatores officiis admoveat, illi vel expilabunt rempublicam, vel sua superbia, imprudentia, libidine eam perdent. Ita faciebat Mediolani S. Carolus Borromæus Archiepiscopus, ac proinde optime tantam rexit Ecclesiam. Ita faciebat Romæ Gregorius XIII, qui quatuor viros integros spectatæ prudentiæ, virtutis et zeli totius Ecclesiæ Romanæ regimini præfecit, inter eos operas et officia pro cujusque talento partitus, ac per eos tanta quanta legimus, imo conspicimus, effecit. Utinam omnes reges, principes, Pontifices et Prælati officiales graves fidosque, qui non sua, sed quæ boni sunt communis spectant, quærerent! sane invenirent; quos si adhiberent gubernaculis, et suæ conscientiæ, et Deo, et reipublicæ satisfacerent, optimeque eam regerent. Ita fecit Moses secutus consilium Jethro jussu Dei, *Exodi* XVIII, 24, atque hac ratione tot milliones Judæorum adeo durorum et præfractorum, tanta facilitate et felicitate gubernavit. Scitum est illud: « Imperare vis secure? judices statue optimos. » Tales fere sunt qui magistratum detrectant. Quocirca Alexander Severus Imperator ambientes magistratu arcebat, dicens: « Inviti, non ambientes, in republica collocandi sunt. » Ita Lampridius in *Alexandro*. Nam « bene imperat, qui non libenter imperat. »

Quarto. *Quarto*, nauclerus maxime attendit navis clavo et velo: inde enim pendet tota navis directio et salus; clavum per se regit, velum per nautas, qui per nauticos funes velum ad ventum quemlibet continua translatione obvertunt, nuncque illud plane explicant, nunc contrahunt et sinuant, nunc plane stringunt et complicant. Ita gubernator reipublicæ ad clavum sedens sua circumspectione et vigilantia omnia dirigat, ac officiales jubeat velum accommodare vento, id est, consilia modumque regendi, et officia sua obeundi, accommodare occasioni et tempori. Alia enim gubernatio instituenda est tempore pacis, alia tempore belli, alia apud cives benevolos, alia apud malevolos, etc. Hinc navis passis velis sulcans mare, est quasi avis passis alis sulcans aera, et qua facilitate id facit avis, eadem facit et navis, si vela rite pandantur. Unde poetæ vocant « remigium alarum. » Talis plane, tamque facilis et felix est prudens gubernatio reipublicæ.

Quinto. *Quinto*, nauclerus eminus providet et prospicit venientes tempestates, piratas et fluctus, atque prudenter nunc se eis opponit, ac vi superat, nunc cedit et declinat. Idem faciat gubernator reipublicæ. Tritum est illud: « Maxime ars gubernatoris tempestate cernitur; » et: « Regnare nescit, odia qui nimium timet. Peritus nauclerus, etiam scisso velo navigat. »

Sexto. *Sexto*, nauclerus non suum, sed vectorum spectat commodum, ideoque navi dirigendæ incumbit. Idem faciat rex, princeps, episcopus, etc., ut non suum, sed reipublicæ spectet bonum, ideoque ejus regimini totus invigilet, totumque se ejus saluti devoveat. Nam, ut ait Damascenus in Historia Barlaam et Josaphat, cap. XXXVI: « Sicut in navigantibus quando nauta fallit, modicam vectoribus affert læsionem; quando vero gubernator, totius navis efficit ruinam: sic in republica si quis privatus delinquit, non tam populo quam sibimet nocet; si vero rex, omnis operatur conversationis detrimentum. »

Septimo, nauclerus licet non sequatur jussa, vel placita vectorum; scitum enim est illud: « Vectoribus, nauclere, si pares, peris; » cuique tamen pro sua capacitate respondet et satisfacit: sic rector non sequatur regendorum cupiditates, sed tamen quemque pro sua indole et inclinatione gubernet, eique quoad potest se accommodet. Prudenter noster B. Franciscus Borgia: « Qui cæteris, ait, præesse voluit, non una omnes, qui parent, regula metiri oportet; sed bonos milites imitari, qui pro fistulæ captu machinam bellicam sulphureo pulvere implent. » Ita Ribadeneira, lib. IV Vitæ ejus, cap. VIII. Septimo.

Hinc illud Titinnii apud Nonium: « Sapientia nauclerus navem torquet, non valentia. » Et illa vulgo celebrata: « Si diu imperare quæris, leniter impera, amore, non metu. Quisquis imperat recenter, non bene imperat. Non regit navim magister vi mera, sed leni manu. Qui vult amari, languida regnet manu. Regendi inhabile est, quidquid excedit modum. Juvenem facilius quam seniorem rexeris. » Hinc illud S. Pauli monitum *ad Timoth.* epist. I, cap. V, vers 1: « Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenculas, ut sorores in omni castitate. »

Octavo, nauclerus optimus est qui alteri perito prius servivit, ab eoque navim regere didicit. Octavo. Item qui navarcho totius classis prompte obtemperat, ac seipsum flectere et regere novit. Sic prorsus se res habet in gubernatore reipublicæ vel Ecclesiæ. Nam, ut ait Gregorius in *Pastor*: « Ars artium est regimen animarum; » longo ergo usu et labore discatur oportet. Hinc illa regendi præcepta omnium ore vulgata: « Non potest bene imperare, qui male ante serviit. Nescit imperare, qui imperium alterius ferre nequit. Tam malum est regnare multos, quam regnare neminem. Alios regit feliciter, qui ipse se regit. Sibi imperare maximum imperium omnium est. Qui se rexerit, totum orbem rexerit. Regere potest nemo, nisi qui potest regi. Regi potest nemo, nisi regere qui potest. Nemo fert se regi ab ullo, qui seipsum regere nequit. Qui modeste paret, dignus est qui aliquando imperet. Expertus utrumque regi quam regere mavult. Promptius pauca et parva, quam multa et magna regas. »

Nono, nauclerus sæpe in tempestate, ventis et procellis ad cœlum et stellas, præsertim polares, Nono. respicit, ut discat ubi terrarum sit, ac juxta eas cursum dirigat. Ita qui gubernat rempublicam vel Ecclesiam, crebro, præsertim in difficultatibus,

Deum invocet, ab eoque consilium et auxilium ad bene regendum flagitet : « Nam omnium optime gubernat, cui gubernator est Deus. » Quin et Homerus censuit neminem recte gubernare nisi ex Deo; hinc et reges bonos vocat διοτρεφέες, id est a Jove enutritos. « Quis ergo optime gubernet? Qui vim habet numinis. »

Quocirca symbolice Origenes in *Catena* hoc loco, per « gubernacula » accipit peculiarem Dei gubernationem : « Hanc enim, ait, si sapiens semel nactus fuerit, nihil amplius grave patietur. Talis enim homo recta navigat ad Deum, tutoque ad voluntatis illius portum appellet. Qui autem ita comparatus non est, is utique naufragium patietur, aut circa spem, aut circa charitatem, aliamve virtutem, ut jure exclamet : Ad maris profunda deveni, tempestas demersit me, » *Psalm.* LXVIII.

Vers. 6. 6. ANIMADVERTET PARABOLAM, ET INTERPRETATIONEM, VERBA SAPIENTUM ET ÆNIGMATA EORUM. — Explicat quod dixit versu præcedenti : « Audiens sapiens, sapientior erit; » quia scilicet hasce meas sententias et dogmata audiendo, « animadvertet, » id est cognoscet, « parabolam, verba sapientum, » etc. Unde pro *animadvertet* hebraice est להבין *lehabin*, id est ad intelligendum « parabolam, » hebraice *mascal*, id est gravem et sapientem quamlibet sententiam, uti dixi versu 1; unde « parabolam » explicans subdit : « Verba sapientum; » et « interpretationem, » ut scilicet parabolas et verba tam mea quam aliorum sapientum, ac præsertim « ænigmata, » scite et acute interpretari valeat. Nam sicut τὸ *parabolam* refert et explicat per « verba sapientum, » sic τὸ *interpretationem* refert et explicat maxime per « ænigmata; » hæc enim quia involuta et obscura, acrem requirunt interpretandi vim. Unde Septuaginta pro *interpretationem* vertunt, σκοτεινὸν λόγον, id est obscurum sermonem : hujus enim fit interpretatio : ea enim clarus sermo non indiget. Interpretatio ergo connotat et involvit obscurum sermonem. Hinc pro *interpretationem* hebraice est מליצה *melitsa*, quod a מלץ *malats* significante in *niphal* dulcescere, derivatur; quia sicut dulcis cibus, ut mel, ori suaviter sapit, sic menti sapit, dulcis et jucunda est *melitsa*, id est interpretatio ænigmatis et rei obscuræ. Alii derivant a לוץ *luts*, id est risit, derisit; unde aliqui vertunt *cavillos, q. d.* Sapiens adeo facile res obscuras interpretabitur, ut quasi ridens per lusum et jocum id faciat, utque proponentes ænigmata irrideat et deludat : *melitsa* enim, id est interpretationem, ad ænigmata pertinere patet ex illo *Habacuc* II, 6 : « Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum ejus? » Nam pro *loquelam* hebraice est *melitsa*. *Melitsa* ergo tam obscuram loquelam, ut vertunt Septuaginta et Noster ibidem, unde et Symmachus vertit, *problema*, quam interpretationem ejus, uti Noster et Aquila vertunt hoc loco (unde Vatablus vertit, *eloquentiam*), significat. Hinc Heraclitus vocatus est σκοτεινός, id est obscurus, tenebrosus, quod in dictis et scriptis suis affectaret obscuritatem (1).

Vere S. Augustinus in *Psalm.* CV, concione 2 : « Quod difficilius quæritur, ait, solet dulcius inveniri; nec putetis ista vobis obscuritate subtracta, sed difficultate condita. » Ab obscuritate sententiæ ergo nascitur dulcedo interpretationis, cum mentis dentibus volvitur teriturque. Dulcius enim sapit, quod labore ceu sale conditur; sub labore ergo et difficultate delitescunt deliciæ, sicut diffracta nuce gustatur nuclei suavitas. Unde S. Hieronymus, epist. 13 *ad Paulinum* : « Totum, ait, quod legimus in divinis libris, nitet quidem et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. » Et S. Gregorius, homil. 6 *in Ezech.* : « Magnæ, ait, utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet adhuc quoque aliud majus, quia S. Scripturæ intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. In quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majore labore fatigat animum quæsita. » Obscuritas parit dulcedinem.

Porro prisci sapientes gaudebant ænigmatibus, tum ut iis arcanam sapientiam velarent, tum ut suum acumen ostenderent, tum ut suorum ingenium exercerent.

Talia sunt illa Ausonii, pia æque ac gravia, et acuta præ cæteris : Ænigmata rara Ausonii.

Quænam summa boni? Mens quæ sibi conscia recti.

Id est, quid optimum? Animus bene sibi conscius.

Pernicies homini quæ maxima? Solus homo alter.

Id est, homo homini lupus et dæmon.

Quis dives? Qui nil cupiat. Quis pauper? Avarus.

Dives est non qui multa habet, sed sorte sua contentus. Avarus omnis pauper, qui omnia quæ habet, non habet.

Quæ dos matronis pulcherrima? Vita pudica.

Mulier, indotata etiam, satis dotata est, si casta est.

Quæ casta est? De qua mentiri fama veretur.

Casta sæpe non est, de qua fama turpiter loquitur.

Quod prudentis opus? Cum possit, nolle nocere.

Proprium prudentis est, cum possit, nolle tamen ulcisci.

Quod stulti proprium? Non posse et velle nocere.

Malus, etiam cum non possit, optat tamen lædere.

(1) *Melitsa*, a rad. לוץ, quæ ostendente Schultensio, proprie *inflexit*, *intorsit*, *obliquavit*, significat, hic et *Habac.* II, 6, de dicterio aculeato, seu aliqua *ironia asperso*, intelligendum est.

Et Thaletis. Et illa Thaletis. Thales enim rogatus « quid esset omnium vetustissimum, » respondit : « Deus. » Cur ita? ὅτε ἀγέννητος, hoc est, quia ingenitus, nunquam esse cœpit. « Quid esset pulcherrimum? » ait : « Mundus; » est enim opus Dei, quo nihil pulchrius. « Quid maximum? Locus; » capit enim omnia. « Quid velocissimum? Mens; » discurrit enim per universa hominis cogitatio. « Quid robustissimum? Necessitas, » sive fatum; superat enim omnia, cui ne Dii quidem resistunt. « Quid sapientissimum? Tempus; » nam invenit omnia, et in lucem profert.

Vers. 7. 7. TIMOR DOMINI (Arabicus, *Dei*) PRINCIPIUM SAPIENTIÆ. SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT. — Procedit Salomon ordine disciplinæ, qui est ut in tradendis scientiis incipiatur ab ejus principiis; assignat hic ergo principia sapientiæ. Pro *principium* hebraice est ראשית *rescit*, quod tam principium, quam caput (radix enim ראש *ros* significat caput) et principatum significat. Unde vertas, *principatus sapientiæ est timor Domini*, *q. d.* In sapientia primas et principatum obtinet timor Domini, qui cætera sapientiæ dogmata edocet et imperat. Sic « principium » sumitur pro principatu, *Psalm.* CIX : « Tecum principium, » id est principatus (hunc enim significat Hebræum נדבות *nedabot*) in die virtutis tuæ. » Igitur aliqui « principium » hic proprie capiunt pro initio. Et hi per « timorem » accipiunt servilem, vel initialem; timor enim Dei vindicis est principium sapientiæ, id est justificationis. Ita S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 28, ubi et quædam addit, quæ in textu non habentur; sic enim habet : « Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. Nam et principium sapientiæ timor Domini; et finis sermonis : Omnia audi, Deum time. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. » Et S. Augustinus in *epist. S. Joannis*, tract. 9 : « Cœpit, inquit, aliquis credere diem judicii; si cœpit credere, cœpit et timere; sed quia adhuc nondum habet fiduciam in die judicii, nondum est in illo perfecta charitas. Numquid tamen desperandum est? In quo vides initium, cur desperes finem? Quod initium? Audi Scripturam : Initium sapientiæ, timor Domini. Cœpit ergo timere diem judicii, timendo corrigit se, vigilat adversus hostes suos, id est peccata sua, incipit reviviscere interius, et mortificare membra sua, quæ sunt super terram. » Sic quoque hunc locum de timore servili S. Augustinum de more secutus explicat S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gentium*, cap. XXVII, et S. Gregorius, lib. II *in Ezech.*, homil. 19, S. Bernardus, homil. 23 *in Cant.*, Magister cum Scholasticis in III, dist. 34.

Timor Dei principium sapientiæ. Quis? Primo, servilis.

Secundo, filialis, qui est charitas. Alii « principium » capiunt pro *principatu*. Et hi « timorem » intelligunt filialem et perfectum, qui non est aliud quam charitas. Hæc enim quia summe amat Deum, hinc summe timet eum offendere. Charitas ergo obtinet principium, id est principatum, in regno sapientiæ, id est justitiæ et virtutis. Septuaginta explicationis gratia, ne quis putet hic agi de sapientia speculativa, ex *Psalm.* CX, 10, addunt : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » *q. d.* Illi vere intelligentes et sapientes sunt, qui sapientiam hanc non tantum mente concipiunt et intelligunt, sed et voluntate ac opere perficiunt et exsequuntur. Deinde quis timor hic significetur, explicant addendo : « Pietas autem est principium sensus. » Pro *pietas*, græce est εὐσέβεια, id est religio. Unde Clemens, lib. II *Stromat.*, legit, *sapientiæ ergo initium est religio*. Et S. Basilius, homilia 1 *Hexam.*, *principium sapientiæ timor Domini* : « Est enim, ait, hic reverentiæ erga Deum timor ad perfectionem contendenti velut fundamentum. » Et Tertullianus : « Principium, ait, sapientiæ metus in Deum. » Hinc et Vatablus sic explicat, *q. d.* Qui sapientes ac docti vere sunt, hi timent Dominum. Alii : Fundamentum et basis veræ scientiæ est timor Domini; aut : Prima et præcipua scientia est timor Domini. Hanc ergo sententiam : « Timor Domini principium sapientiæ, » Septuaginta explicant per duas quas adjungunt. Prior est : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum; » posterior : « Pietas autem est principium sensus. » Cætera quæ ad explicationem hujus sententiæ pertinent, recensui *Eccli.* I, 16. Ubi pariter ostendi quod timor hic sit amor et charitas, ac proinde quod ipse sit principium, medium et culmen, sive perfectio sapientiæ, id est virtutis.

Porro Olympiodorus in *Catena Græcorum* : « Sicut timor Domini, inquit, initium est sapientiæ, sic pietas in Deum initium est sensus, id est judicii secundum intellectum. Exercet ea enim sensuum organa ad discretionem; vel quia sensuum appetitioni dominatur, eosdemque secundum spiritum vivere compellit. »

Tropologice et anagogice Gregorius in eadem *Catena* : « Agit hic, ait, de interioris hominis sensu, secundum quem et veram illam lucem cernimus, et abdita Dei eloquia audimus, et vitali esca pascimur, et fragrantiæ Christi participes efficimur, et verbum vitæ apprehendimus. Hujusce autem gustus vel sensus radix et causa est, pietas in Deum. » Et Evagrius : « Quemadmodum, ait, mens per sensus fertur in sensibilia, ita per virtutes in eorum contemplationem, quæ soli intellectui : sunt obvia; cujusmodi sunt cœlestia et spiritualia; eapropter sapiens Salomon illorum quoque sensuum rationem habere nos voluit. Porro pietatem in Deum illius sensus causam vel initium asserit, qui est secundum intimum hominem, per quem omnia videmus quæ sub intelligentiam veniunt, et vitæ adhæc verbum attingimus. »

SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT. — Apte subjungit hoc præcedenti sententiæ. Ejus enim est antithesis, *q. d.* Quia timor Dei est initium sapientiæ : hinc pii et timentes Deum reverentur sapientiam, eique se addicunt; stulti

vero, id est impii, quia timore Dei destituti, despiciunt sapientiam, cujus initium, imo essentia, est ipse Dei timor. Unde pro *doctrinam*, Syrus vertit *correctionem*; Septuaginta et Chaldæus, *disciplinam*. Pro *stulti* Symmachus, Aquila et Theodotion vertunt, ἄφρονες, id est *insipientes*, id est, ut Septuaginta vertunt, ἀσεβεῖς, id est *impii*. Clemens Alexandrinus legit ἄθεοι, *athei*, sine Deo. Atheismus enim est centrum impietatis et peccati; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Ita Olympiodorus : « Pii homines, ait, disciplinam et sapientiam avide consectantur; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et causa est) destituuntur, illi nullum disciplinæ aut sapientiæ gustum hauriunt, quin potius studio utraque aversantur. »

Pro *despiciunt* hebraice est בזו *bazu*, id est spernunt, contemnunt, aversantur. Et ita legunt Septuaginta, Noster, Chaldæus, Syrus ac passim Græci et Latini : hoc enim significat radix בזה *baza*. Verum aliqui aliis punctis legunt בזו *bazzu*, id est deprædantur, a radice בזז *bazzaz*, id est spoliavit, rapuit, prædatus est, huncque dant sensum, *q. d.* Stulti, id est impii et athei, non tantum spernunt, sed et spoliant ac deprædantur sapientiam, quia virtutem, ejusque arma et jura et vires denudant, exarmant et inermes reddunt, juxta illud Leonis Imperatoris : « Jura exarmat impietas. » Verum legendum est בזו *bazu*, non בזו *bazzu*, uti jam ostendi (1).

(1) « Hanc partem (I-IX) Rosenmullerus, Ewaldus et alii proœmii loco haberi putant, ut quæ contineat generalem sapientiæ sive vitæ prudenter instituendæ commendationem, eamque uno fere tenore propositam. Sane scriptor non tam quid sit sapientia docet, quam ad colendam sapientiam invitat, quæ in cultores sapientiæ commoda redundent exponit. Attamen præter universalem sapientiæ virtutisque commendationem hæc pars promiscua morum præcepta continet haud pauca, in his cap. III, 27-35; V, 1-23; VI, 1—19, aliena a proœmio. Nec verius est quod docent de nexu. Cohærent plerumque, quæ unius ejusdemque capitis, interdum nonnisi versuum aliquot limitibus circumscripta sunt : non cohærent ipsa capita. Dele unum aliquod; non desiderabis. A generalibus subito te translatum vides ad specialia, a specialibus ad generalia, nullo servato ordine. Tractatur eadem res diversis locis ter quaterque. » Hæc Maurer ad h. l.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIÆ, ET AD FUGAM INSIPIENTUM, PUTA IMPIORUM.

Vers. 8. 8. AUDI, FILI MI, DISCIPLINAM PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM (Vatablus, *directionem*) MATRIS TUÆ. — Pro *disciplinam*, Syrus vertit *legem*; Chaldæus, *eruditionem*. Pro *ne dimittas*, Syrus vertit, *ne obliviscaris*; Chaldæus, *ne erres*; Septuaginta, *ne repellas statuta matris tuæ*; aliqui vertunt, *ne evellas legem matris tuæ*. Verum Hebræum נטש *natas* non significat evellere (quod significat נתש *nathas* per ת), sed dimittere, non curare, relinquere, abjicere, uti vertit S. Hieronymus, Septuaginta, Vatablus et Hebræi.

Postquam assignavit principium sapientiæ, puta timorem Dei, nunc utriusque dogmata et præcepta tradere incipit. Inter quæ primum sancit obedientiam, ut scilicet filius monita sana honesti patris et matris reverenter audiat, iisque humiliter obediat; idque *primo*, quia pietati in Deum proxima est pietas in parentes. Unde et in Decalogo post tria præcepta primæ tabulæ, quæ spectant pietatem in Deum, illico primum secundæ tabulæ præceptum subjungitur de pietate in parentes; quia parentes sunt viva imago Dei, qui est pater omnium, « ex quo » proinde « omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur, » *Ephes.* III, 15. Porro apte patri tribuit « disciplinam, » quia patris educatio est severior : matri *legem*, quia matris educatio est lenior et blandior; matres enim amant filios dulcius, sed patres fortius, ait Aristoteles in *Œconom.* Hinc Cicero tres *Officiorum* libros filio dicavit. Totidem *Consiliorum* libros Leo Imperator filio scripsit et inscripsit. Et S. Augustinus de matre sua S. Monica loquens in *Confessionibus* : « Præcepta, ait, vitæ quæ in animo plantaverat verbo, rigabat lacrymis, alebat exemplis. » Salomonem sequitur Siracides, qui ethica sua præcepta ita orditur : « Filii sapientiæ, ecclesia justorum; et natio illorum, obedientia et dilectio. Judicium patris audite, filii, et sic facite ut salvi sitis, » *Eccli.* III, 1. Vide ibi dicta.

(ex pri- na de onoran- is pa- entibus. ur ?)

Secundo, quia prima optimaque ratio bonis et honestis moribus seipsum imbuendi est, si a puero quis suscipiat disciplinam patris et matris, cum scilicet pater et mater fideles sunt, et probis moribus, aut certe satagunt filios ad omnem probitatem erudire, quales erant in Israel. Alludit Salomon ad Davidem patrem suum, qui, cum esset sanctus et sapiens, sancte et sapienter educavit Salomonem, cæterosque suos filios. Idem fecit Bersabee mater Salomonis. Alludit quoque ad Roboam cæterosque filios suos, quos ipse in disciplina et Dei timore educavit. Verum sub nomine patris et matris symbolice Salomon hic intelligit seipsum, qui, cum velit hic juvenes erudire, eosque docere timorem Dei et sapientiam, nunc personam patris filium erudientis, nunc personam pædagogi et doctoris filium docentis et dirigentis induit. Unde vers. 10 et seq., sæpe lectorem et discipulum blande nomine filii compellat, uti solent facere benigni præceptores discipulorum amantes.

Sensus ergo est, *q. d.* Me parœmiasten, modo quidem fidi parentis et pædagogi personam sus-

tinentem, modo rursus sedulum virtutis et sapientiæ doctorem, agentem attente audite, præceptaque et documenta quæ trado, a sapientia mihi cœlitus indita, quasi a matre profecta, avide haurite, uti filii solent haurire monita matris dilectissimæ : ita fiet ut gratia quasi corona addatur capiti vestro. Sic Paulus ait *Galatis*, cap. IV, 19 : « Filioli mei, quos iterum parturio (quasi mater dolore, quia amore vestri plena), donec formetur Christus in vobis. » Et S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. VII : « Dulcius, ait, ac vehementius simul vos diligo quos Evangelio genui, quam si conjugio suscepissem; nam vehementior ac dulcior est ad amorem gratia quam natura. » Ita Vatablus, Jansenius, Baynus, Peltanus et alii. Porro B. Antiochus, homil. *De inobedientia*, hanc gnomen sic legit : « Filius solers obedit patri suo, filius autem inobediens in perditione erit; » subditque : « Vitemus istius inobedientiæ perniciem. Quid enim ad te resilit emolumenti, si virginitatem quidem indelibatam conservasti corporis, ac animam dæmoni per inobedientiam prostituisti? »

Mystice Didymus in *Catena Græc.*, Beda, Hugo, Lyranus per patrem accipiunt Deum, qui pater est universorum; per matrem Ecclesiam, cujus sponsus est Christus; statuta vero et leges ejus sunt Apostolicæ diatyposes et constitutiones : Ecclesia enim instar matris nos regeneravit, et nutricis lacte nos potat, cœlestique doctrina et divinis præceptis pascit molliterque enutrit. Idem faciunt Superiores religionum, Pastores, Confessarii, Prædicatores, qui fidelium sunt patres et matres spiritales.

Vers. 9. 9. Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo, — Hebraice גרגרתיך *gargerotecha*, id est gutturibus tuis, quia guttur multis annulis quasi ansulis constat, ait R. Salomon. Pro *gratia*, Syrus vertit, *decori enim sunt*; Chaldæus, *decor gratiæ*; Hebraice est לוית חן *liviat chen*, id est *additio*, vel *copulatio gratiæ*, *q. d.* Lex patris et matris, si eam audieris et feceris, comparabit et copulabit gratiam capiti tuo, quia lex instruit intellectum, ut concipiat ea quæ intelligere oportet æque ac eloqui, ait R. Levi. Et Aben-Ezra : Ita, inquit, lex et disciplina apta erunt capitis tui ornamenta, ac si aliquid gratiam concilians copulatum esset capiti tuo. Optime Septuaginta *liviat chen* vertunt, *coronam gratiarum*, quia in corona annulus annulo, flos flori nectitur, copulatur, intexitur et implectitur; sic enim habent, *coronam enim charitum*, id est *gratiarum, recipies capiti tuo, et torquem aureum circa collum tuum*; Aquila, *quoniam accessio gratiæ sunt capiti tuo, et* περιτραχήλια, id est *ornamenta colli tui*; Vatablus, *ea enim gratiam addent capiti tuo, et vice torquis erunt collo tuo*, *q. d.* Si hasce meas leges et monita susceperis, opereque exercueris, illa te condecorabunt et exornabunt, perinde ac corona solet caput, et torques aureus collum exornare. Sicut enim corona ex nexu florum vel circulorum, torques ex nexu annulorum plectitur et contexitur : sic et obedientiæ ac virtutum coronis decor et perfectio ex varia et continua earumdem operatione et exercitatione plectitur et contexitur. Igitur exstat sapienti gloriæ corona; exstant rursum voluptatis et deliciarum serta; exstat tandem justitiæ diadema. Gratiarum corona nihil aliud est quam virtutum catenæ. Enimvero cum quis virtutem quampiam perfecte adeptus est, a reliquis immunis esse omnino non potest, adeoque ex omnibus quasi unam coronam texit; hoc autem serto interioris hominis vertex induitur. Ita Diodorus et Chrysostomus virtutum orbem (quod hæ sibi mutuo cohærere soleant) gratiarum coronam appellat. Quin variis quoque donis et charismatibus ornati sint oportet, qui salute certe potiri volunt. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*.

Nota : Idem est *addere gratiam capiti*, quod *addere torquem collo*; est enim parœmia, significans gratiam obedientiæ ita ornare obedientem, perinde ac corona ornat caput et torques collum : posteriori enim hemistichio aliis verbis, et alia similitudine more Hebræo idem significatur, quod priori. Symbolice tamen Diodorus : « Per verticem et collum, ait, mentem designat, per torquem vero aureum notitiam spiritalemque animi ornatum. Aut certe torques aureus obedientiam, quam Deo debemus, denotat, aut illud præsidium quod ex sacris eloquiis peti consuevit. » Et Eusebius : « Quemadmodum mens per verticem et cervicem, ait, ita divinarum rerum notitia per coronam et torquem exprimi solet. »

Porro multiplex gratia et corona gratiarum hoc loco obedientiæ, et obedienti promittitur : *Prima* est gratia Dei et hominum, *q. d.* Si hisce meis disciplinis obedieris, conciliabis tibi primo gratiam, id est magnum decorem et pulchritudinem : ob eamque gratiam et favorem Dei, angelorum et hominum tibi accerses. Multiplex corona obedientiæ. Prima.

Secunda est corona gratiarum, id est virtutum omnium : has enim vel imperat, vel suadet et consulit obedientia; illa enim imperat actum nunc religionis, nunc sobrietatis, nunc jejunii, nunc pœnitentiæ, nunc modestiæ, nunc humilitatis, nunc eleemosynæ, nunc charitatis, nunc cæterarum virtutum. Quare qui obedientiæ studet, continuam ex omnium virtutum exercitio sibi plectit coronam et torquem intorquet. Torques enim est indeficiens virtutum operatio, et continua earum connexio, cum scilicet una alteri innectitur et intorquetur assidue. Ita Beda ex S. Gregorio : « Sola, inquit, virtus est obedientia, quæ cæteras virtutes menti inserit, insertasque custodit. » Ita Joannes Abbas moriturus, rogatus a suis quænam esset compendiosa ad perfectionem via, qua ipse ad illam pervenisset, respondit : « Nunquam feci voluntatem propriam, nec aliquem docui quidquam, quod ego prius ipse non fecerim, » uti refert Cassianus, lib. V *Instit.* cap. XXVIII. Ita Paulus Simplex, discipulus S. Antonii, simplici obe- Secunda.

dientia ad culmen virtutum omnium evasit. Unde et plura ac potentiora per eum miracula operabatur Deus, quam per S. Antonium; ipse enim Deo erat in deliciis. Quocirca S. Antonius eum omnibus proponebat in exemplum, ut discerent voluntatem propriam abnegare, et studerent alacri obedientiæ, si cito ad perfectionem pervenire satagerent. Ita Ruffinus in *Vitis Patrum* lib. II, cap. LI, in Vita Pauli Simplicis.

Tertia. *Tertia* corona est copia et plenitudo (corona enim significat complementum) gratiarum, quam Deus obedientiæ remunerator obedienti infundit : illum enim omnibus suis donis, gratiis et influxibus cumulare solet. Insuper filios parentibus obedientes donat longa vita, sanitate, opulentia, bona fama, omnique prosperitate, uti inferius docebit; et patet *Eccli.* III, 9 : « In omni, ait, opere et sermone honora patrem tuum, ut superveniat tibi enedictio ab eo. » Unde in *Vitis Patrum* lib. V, libello 14, *de obedientia*, num. 11, Abbas Hyperichius ait : « Ministerium monachi est obedientia, quam qui possidet, quod poscit exaudietur, et cum fiducia crucifixo adstabit; etenim Dominus sic venit ad crucem, factus scilicet obediens usque ad mortem. » Ita hanc Salomonis coronam fuse explicat Ecclesiasticus, cap. I, vers. 11, et cap. III, vers. 1 usque ad 19. Vide ibi dicta.

Quarta. *Quarta* est corona triumphi et regni cœlestis, de qua dicitur : « Vir obediens loquetur victoriam, » *Prov.* XXI, vers. 28; et *Sapient.* V : « Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini. » Ita de P. Petro Fabro, qui primus fuit S. Ignatii de Loyola discipulus, ac deinde socius, narrat in Vita ejus, lib. II, cap. XXVIII, Orlandinus, quod post mortem cuidam religioso apparuerit redimitus corona obedientiæ, eo quod ipse tam in vita, quam in morte victima exstitisset obedientiæ. Mortuus enim est, eo quod Romam vocatus in summis æstatis caloribus, illam iisdem ingressus sit, cum sciret se certum adire vitæ periculum, malens vitam perdere quam obedientiam, uti perdidit Christus suam. Quocirca in *Vitis Patrum* lib. V, libello 14, *de obedientia*, num. 19, narratur quemdam vidisse quatuor ordines in cœlo : *primum*, infirmorum et gratias agentium Deo ; *secundum*, hospitalitatem sectantium; *tertium*, in solitudine conversantium; *quartum*, obedientium : « Utebatur autem, ait, ordo obedientium torque aurea et corona, et majorem quam alii gloriam habebat : quia alii faciunt sua, secundum propriam voluntatem; obediens autem omnes voluntates suas abjiciens pendet ad Deum, et ad jussionem patris spiritualis : propterea et majorem gloriam aliis habet. » Unde adhortando concludit : « Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia est genitrix omnium virtutum. Obedientia regni cœlorum inventrix est. Obedientia cœlos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia cohabitatrix angelorum est. Obedientia Sanctorum omnium cibus est. Ex hac enim ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem venerunt. » Dignum sane est ut caput, quod obediens submisit obedientiæ, exaltetur, ac corona et torque condecoretur.

Quocirca Beda putat hic alludi ad coronas et torques, quæ victoribus in agone certantibus donabantur, *q. d.* Filius qui patri et matri per omnia obedit, tanquam pugil in certamine victor, corona et torque donabitur. Et noster Salazar fuse hic censet alludi ad agones et coronas pueris agonem obeuntibus propositas, de quibus Plinius, lib. XXXIV, cap. VIII, et Plutarchus in *Eumene* : « Ablata est, ait, pueris pentathlis corona proposita. » Quin et Clemens Alexandrinus, lib. VII *Strom.* : « Sicut in certaminibus gymnicis, ait, sic et in Ecclesia sunt coronæ virorum ac puerorum. » Sane obediens magnam subit luctam, ut voluntatem et judicium suum domet, ac Superiori substernat. « Hinc est enim, ait S. Gregorius, quod potenter dimicantibus in munere torques datur : ut quia signa virtutum gestant, majora semper exerceant, et debilitatis crimen incurrere metuant, dum in semetipsis jam fortitudinis est præmium, quod ostentant. Unde recte in laude sapientiæ auditori cuilibet per Salomonem dicitur : Coronam gratiarum accipies capiti tuo, et torquem auream collo tuo. » Ita ipse, lib. XXXI *Moral.* cap. XI.

Hinc nonnullis illustrioribus Martyribus, qui obedientia, disciplina, fortitudine et charitate præcelluerunt, hanc gratiam datam legimus, ut caput recisum a cervicibus manibus gestarent, aut illud ipsum pro sanguine lac funderet. Qua de causa? an ut caput testaretur se in vita obedientiæ et legis Dei fuisse studiosissimum? an ut caput velut martyrii victimam et holocaustum Deo offerrent? an ut caput velut post mortem, imo in ipsa morte redivivum, quasi victoriæ de hostibus deque ipsa morte trophæum, in signum triumphi gestarent? Ita S. Dionysius Areopagita, plexus capite, « se erexit, ait Hilduinus in ejus Vita, sanctaque manu caput a corpore truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce cœlesti circum fulgente, pendulis cœpit brachiis vectitare. Et facta est comes multitudo cœlestis exercitus exanimi ejus corpori caput proprium, ab ipso monte (qui inde dictus est *Mons Martyrum*) ubi fuerat decollatus, per duo fere milliaria deportanti, usque in locum in quo nunc Dei dispositione et sua electione requiescit humatum, sine cessatione hymnis dulcisonis Deum laudans. Sed et cœlos potentia divinorum spirituum innumerabilia agmina sunt audita, canore inæstimabilis suavitatis alternis choris modulantia : Gloria tibi, Domine, adjuncto frequentius Alleluia. Quod videntes et audientes innumeri populi, et multi etiam persecutorum, in Dominum crediderunt : non credentes autem nimio terrore perculsi, quique in suas partes fugerunt. » An non fuit hic cœlestis S. Dionysii triumphus? an non hic addita fuit gratia et gloria capiti ejus?

S. Dionysii assecla B. Severinus Boetius senatus

Romani princeps, ejusque ac fidei orthodoxæ acerrimus propugnator, a Theodorico rege Ariano capite mulctatus, caput suum abscissum utraque manu sustulit, rogatusque a quonam foret percussus, respondit : « Ab impiis ; » cumque in vicinum templum venisset, et flexis genibus sacram synaxim sumpsisset, expiravit. Ita habet ejus Vita, et ex ea Baronius ad annum Domini 526.

S. Ursicinus medicus, ad martyrium corroboratus a S. Vitali, caput præcisum suis manibus detulit ad locum sepulturæ. Ferunt nonnulli tres palmæ ramos ex ejus collo exortos, sicque a S. Ursicino Episcopo cum capite in manibus, ac tribus ramis ex collo orientibus, prout viderat, depictum fuisse. Ita Hieronymus Rubeus, lib. I *Histor. Ravennatis*, qui hæc ex monumentis ejusdem Ecclesiæ accepit.

S. Domneo Bergomas nobilis, cum Maximiano Imperatori crudelitatem in Christianos, et impietatem in Deum per litteras gravissime exprobrasset, ab eodem capite plexus est. Ferunt Bergomates illum caput suum propriis manibus acceptum usque ad eum locum, juxta quem ecclesia S. Andreæ exstructa est, gestasse : in qua ecclesia corpus ejus conditum asservatur, ita ex Officio Ecclesiæ Bergomensis Philippus Ferrarius in *Catal. Sanct. Italiæ*, ad diem 16 julii.

S. Donninus cubicularius ejusdem Maximiani Imperatoris ab eodem ob Christi fidem decollatus apud Juliam in agro Parmensi (quod nunc Burgum S. Donnini nominatur), caput suum manibus trans Sisteronem amnem ad jactum lapidis gestavit, post multum temporis aperto tumulo caput intra ulnas tenens, suavemque spirans odorem, repertus est per miraculum splendoris cœlestis : ita Surius et Philippus Ferrarius ad diem 9 octobris. Qui pariter ad diem 5 februarii narrat S. Gemulum Martyrem apud Gannam in agro Mediolanensi, caput sibi amputatum sustulisse, eoque cervici aptato ad Episcopum (cujus nepos erat) pervenisse, ab eoque fuisse sepultum. Sic et caput suum sustulisse narrat S. Proculum Martyrem Bononiensem, et S. Regulum Episcopum et Martyrem Populoniæ sub Totila.

S. Emygdius, Episcopus Asculanus in Piceno creatus a S. Marcello Papa sub Diocletiano Imperatore, capite plexus quod multos ad Christum convertisset, caput suum manibus sublatum ad trecentos passus in proximum montem gestavit, ibique conditus est nonis augusti. Ita ex monumentis Ecclesiæ Asculanæ Philippus Ferrarius ad diem 5 augusti.

Porro caput S. Pauli, a Nerone præcisum, pro sanguine lac fudit, ac tres in terra dedit saltus, quibus tres fontes elicuit, qui etiamnum perennant, et magno advenarum studio visuntur : qua de re plura dixi in procemio epist. S. Pauli, cap. VI.

S. Secundina virgo et martyr Anagniæ, sub Decio Imperatore cum acriter cæderetur, in symbolum innocentiæ et virginitatis pro sanguine lac fudit, et odorem suavissimum exhalavit. Quo viso, populus virginem rogavit ut pro ipsis apud Deum intercederet; cumque virgo oraret, tonitruo ingenti personante, spiritum Deo reddidit; cujus animam virgineam Angeli concinentes : « Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit in æternum, » cum triumpho deduxerunt in cœlum. Ita ex monumentis Ecclesiæ Anagninæ Phil. Ferrarius ad diem 15 januarii.

S. Æmilianus Episcopus Trebiæ et Martyr sub Diocletiano, post superatas ardentes faces, equuleum, feras, saxa et rotas, capite truncatus est. Ex cujus corpore lac pro sanguine fluxisse, arboresque flores et fructus emisisse ferunt. Ita ex monumentis Ecclesiæ Spoletinæ et Trebiatis Philippus Ferrarius ad diem 29 januarii.

Denique S. Gregorius, lib. III *Dialog.* cap. XIII, narrat S. Herculanum Perusii Episcopum, a Totila capite truncatum, quadragesimo die a morte et sepultura inventum fuisse integrum et incorruptum : « Et quod, inquit, est magna admiratione venerandum, caput ejus unitum erat corpori, ac si nequaquam fuisset abscissum; sic videlicet, ut nulla sectionis vestigia apparerent. Cumque et hoc in terga verterent, exquirentes si quod signum vel de alia monstrari incisione potuisset, ita sanum atque intemeratum omne corpus inventum est, ac si nulla hoc incisio ferri tetigisset. »

Claudant agmen SS. Ursus et Victor cum sociis e Thebæorum legione, qui capita sibi præcisa manibus gestarunt usque ad locum sepulturæ, ibique flexis genibus orantes ea deposuerunt, quasi reipsa dicerent : « Hæc requies nostra in sæculum sæculi. » Unde eodem in loco ecclesia in ipsorum honorem fabricata est; ita Surius, tom. VII, ad diem 30 septembris, qui et addit : « Venientesque surdi, cæci, claudi, paralytici, et quacumque infirmitate detenti, tangebant corpora Sanctorum, et subitam recipiebant sanitatem, æque ac energumeni. Et usque hodie, si fides petentium non titubet, per Dei gratiam curantur. »

Annon horum omnium capiti insignis addita fuit gratia et gloria?

Simplicius et congruentius alii censent hanc coronam et torquem præmium esse ingenuæ et probæ indolis, sapientiæ, virtutis et obedientiæ filialis. De ea enim hic agitur, non de fortitudine agonistica athletarum; nam nihil magis probam indolem pueri ostendit et decorat, quam obedientia erga parentes. Unde Maximus, *serm.* 23 ex Euripide : « Suos, ait, colens parentes est Deo gratus, vivus simul et mortuus. Nihil enim est quod magis decorum et ingenuum sit liberis, quam si a patre bono nati sint, et ipsi genitoribus dignam referant gratiam. »

Porro quod corona et torques olim fuerint præmium sapientiæ, liquet ex *Daniel.* v, 16, ubi Baltassar expositionem manus in pariete scribentis : *Mane, tekel, phares*, a Daniele reposcens, hæc ei

præmia promittit : « Purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris. » Et III *Esdræ* III, 5, tres pueri disputantes de eo quod esset fortissimum; *primus* enim dicebat : « Forte est vinum; » *secundus* : « Fortior est rex; » *tertius* : « Fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas; » vincenti hæc præmia statuunt : « Cujuscumque, inquiunt, apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi Darius dona magna, et purpura cooperiri, et in auro bibere, et super aurum dormire, et currum aureo freno, et cidarim byssinam, et torquem circa collum; et secundo loco sedebit a Dario propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur. »

Coronantur Doctores, cur? Hinc etiamnum viris doctis, cum in academiis creantur Doctores, datur pileus caput coronans, et torques aureus collum ornans. Unde Lyranus : Antiquitus, inquit, sapientes utebantur torque aurea, et bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolum, quæ in pectore claudi existimatur. Sic et S. Gregorius Nyssenus, hom. *in Cant.*: « Audi, fili, leges patris tui, etc. Ut infans, inquit, prompto et alacri animo attendat parentibus, pollicetur ex disciplinis ei ornamenta fore puerilia. Est enim ornamentum puerile torques aureus in collo resplendens, et quæ jucundis ex floribus corona nectitur. »

Significat ergo hic Salomon juvenes ingenuos, præsertim nobiles et regios, disciplina, obedientia et virtute eximios, corona et torque donari solitos. Idem sectati sunt Græci : hi enim pueros elegantes et optimis moribus præditos coronabant, uti de Lysi testis est Plato in *Lysi*. Sic et Pythagoram ob insignem sapientiam aurea corona redimiri solitum, eamque publico suffragio illi decretam narrat Ælianus, lib. XII *Var. Hist.* cap. XXXII. Idem pluribus confirmat Carolus Paschalius, lib. V *De Coronis*, cap. IX, et lib. VI, cap. XXIX. Cum enim sapienti et probo datur corona, ipsa sapientia et probitas coronatur. Unde *Apoc.* cap. IV, seniores 24 ob sapientiam et virtutem coronis aureis coronantur.

Hinc *secundo*, apposite Lyranus : Ut addatur, inquit, corona, scilicet pontificia, aut regalis aut ducalis, capiti tuo, *q. d.* Ob sapientiam quam obediendo disces a me, mereberis creari pontifex, rex, dux aut princeps : vox enim לִוְיַת *liviath*, id est additio, corona, alludit ad nomen *Levi*, id est additus vel auctus; sic enim eum vocavit mater Lia, eo quod jam tres filios peperisset, et marito addidisset, *Genes.* XXIX, 34. In tribu enim Levi fuit corona sapientiæ et pontificatus, *q. d.* Si parentum disciplinæ obedieris, vocaberis erisque Levi, id est additus auctusque corona doctori et pontifici debita. Sic Joseph obediendo parentibus meruit donari sapientia et dono prophetiæ, ob quam creatus est a Pharaone princeps Ægypti : Pharao enim ob prævisam septem annorum sterilitatem et fertilitatem, coronam capiti ejus imposuit, et torque aurea collum ejus exornavit, *Genes.* XLI, 42. Corona enim potestatis et principatus, torques sapientiæ est insigne. Cum ergo potestati copulatur sapientia, tunc jure ei datur corona cum torque.

Addunt aliqui coronam annorum et longævitatis hic accipi, qua pueri, apud Græcos, triennes et septennes coronabantur, quod jam discrimina mortis evasissent. Verum hæc corona Gentilium fuit, non Hebræorum; naturæ, non virtutis et gratiæ, ut patet ex Philostrato in *Heroicis*, in *Protesilao*.

Denique pro *gratia* Septuaginta vertunt στέφανον χαρίτων, id est *coronam charitum*, sive *gratiarum*, *q. d.* Omnes gratiæ et Charites Dei suis gratiis et donis te condecorabunt. Hinc finxerunt Gentiles tres esse Charites sive Gratias, Jovis et Veneris filias, puta Aglaiam, Thaliam et Euphrosynen, quæ gratiam gratiæ adderent, imo rependerent. Sic iidem, ait Tertullianus, lib. *De Corona militis*, finxerunt Pandoram (*q. d.* Omne donum) esse mulierem gratiosissimam ac deam, cui cæteri dii et deæ dona dederint, nimirum Pallas sapientiam, Mars fortitudinem, Diana castitatem, Mercurius eloquentiam, Venus pulchritudinem. Ergo Charitum sive Gratiarum corona, et omnium virtutum et dotum, puta justitiæ, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, pulchritudinis, eloquentiæ, etc., confluxus et conventus.

Porro Aristophanes pandoram ait esse symbolum terræ, eo quod terra omnia ad vitam necessaria nobis suppeditet ac donet. Verius Pandoram dixeris esse B. Virginem, utpote cui Deus omnia Angelorum et hominum dona contulerit, adeoque in qua ornanda certarit S. Trinitas : Deus enim Pater ei contulit suam paternitatem, ut unigenito suo esset tam vice patris quam matris. Filius eam acceptavit in matrem, Spiritus Sanctus in sponsam, ac ut sponsam omnibus suis charismatibus eam honestavit. Ipsa enim S. Trinitatis, æque ac parentum suorum disciplinæ et legibus per omnia obedivit et obsecundavit. B. Virgo est Pandora.

10. FILI MI, SI TE LACTAVERINT (Cajetanus vertit, *incitaverint*; Syrus, *adulando deceperint*; Chaldæus, *blanditi fuerint*) PECCATORES, NE ACQUIESCAS EIS. — Syrus, *ne obedias eis*; Septuaginta, *fili, ne te seducant viri impii, neque velis*; Vatablus, *fili, si te decipere studeant peccatores, ne consentias*, ita ut eorum consilia ne quidem in mentem et voluntatem admittas, imo nec in aures, nedum in manus et opera. Congrue hoc monitum subnectit præcedenti de audienda disciplina patris et matris, *q. d.* Jussi te audire et obedire monitis patris et matris, eaque quasi lac maternum haurire, ut eo enutriaris ad omne robur virtutis : quocirca nunc te hortor ut caveas a blanditiis impiorum, quibus ipsi fraudulenter quasi lacte fallaci te inescare, et ad omnem impietatem pellicere satagunt. Parentibus opponit non extraneos, sed peccatores : quia præsupponit parentes esse bonos, ac Vers. 10.

fungi officio parentum recte instituendo filium, ait Cajetanus. Pro *lactaverint*, hebraice est יפתו *iephattu*, id est allicere, pellicere, decipere, seducere. Unde פתי *peti* vocatur parvulus, qui facile pellicitur, illicitur et decipitur : quem proinde hic præmonet Salomon, ut blanditias hasce devitet. Noster apposite vertit *lactare*, quia alludit ad lac disciplinæ maternæ, et quia *lactare* per metaphoram idem est, quod blanditiis et promissis velut lacte aliquem inescare, allicere et decipere. Unde Comicus : « Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres. » Et : « Imperitos rerum in fraudem illicis sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas. » Dicit ergo : Lactet te mater pia, non vero te lactent impii. Suscipe cum lacte physico lac morale doctrinæ maternæ, non adulterinæ prædonum : lac enim est sanguis concoctus, et primum infantis nutrimentum. Quocirca « adnata sunt lac et genitura, » ait Aristoteles, lib. III *Histor. animal.* cap. XX ; imo « lac quibusdam pro genitura est, ut piscibus : quæ vero lac habent, omnia mammis id continent. Mammæ autem datæ iis sunt, quæ animal et intra se concipiunt, et in lucem edunt, etc. At quæ ova pariunt, hæc et mammis carent et lacte, ut pisces et aves. Lac tenuissimum cameli est, mox equæ, tum asinæ : crassissimum bubulum est. » Idem lib. IV, cap. X : « Leo minus lacte abundat; cibum enim quem raro assumit, quoniam carnivorus est, in corpus absumit. » Quale ergo lac puer haurit, talis et indole et moribus evadit. Hinc Tartari nonnulli suos infantes lactant lacte canino, ut evadant feri, pugnaces, rixosi instar canum.

Lac symbolum doctrinæ.

Lac igitur maternum est symbolum puræ, sinceræ, utilis et commodæ doctrinæ : hæc enim nutrit animam, sicut lac carnem. Lac tale est doctrina legis divinæ, quam olim docuit Moses, deinde Christus. Quocirca S. Augustinus in *Psal.* XXX, conc. 1 : « Christus, ait, sapientiam suam ut lac nobis faceret, carne indutus venit ad nos. » Idem, *Psal.* LXVII : « Lac, ait, significat gratiam; manat quippe ex abundantia viscerum maternorum, et misericordia delectabili parvulis gratis infunditur. » Et in *Psal.* CXXX : « Dominus, ait, noster Jesus Christus panis, se fecit nobis lac incarnatus, et apparens mortalis, ut in eo finiretur mors, et non aberraremus a verbo, credentes in carnem, quod factum est Verbum. Hinc crescamus, ipso lacte nutriamur : antequam validi simus ad capiendum verbum, non recedamus a fide lactis nostri. » Et inferius : « Sic nos Deus vult nutriri lacte, ut non ibi remaneamus, sed crescendo per lac ad solidum cibum perveniamus. » Idem, lib. *De Quantitate animæ*, cap. XXXIII, tom. I, ostendens quam utile sit lac Apostolicæ doctrinæ, quam Apostolus Paulus parvulis se potum dedisse prædicavit I *Cor.* III : « Quod alimentum, ait, accipere, cum quis a matre nutritur, utilissimum est; cum jam grandis est, pudendum ; respuere, cum opus est, miserandum ; reprehendere aliquando aut odisse, sceleris et impietatis; tractare autem ac dispensare commode, laudis et charitatis plenissimum est. »

Hoc ergo lac doctrinæ legalis et Evangelicæ, avide parvulo hauriendum a parentibus, tum corporalibus, tum spiritualibus. Ex adverso lac peccatorum illi contrarium, utpote veneno peccati infectum, omnino declinandum est, ac cane pejus et angue fugiendum. Sicut enim venenum lacti immixtum perniciosissimum est planeque lethale, tum quia cum lacte facile citoque permeat per totum corpus; tum quia lac, utpote liquidum et molle, totam veneni vim imbibit, ipsumque fit venenum : sic prorsus, si blanditiis et lenociniis suis virus peccati occulte misceant impii, illudque propinent juveni inexperto, et blanditiarum avido, virus hoc plane in totam juvenis animam penetrat, illamque inficit et occidit : putat enim se lac quod videt, quodque ambit haurire, non virus quod non videt. Quocirca S. Augustinus *De Verbis Domini secundum Matth.* hom. 19, in fine : « Majorem prædam, ait, a viduabus blandimenta eliciunt quam tormenta; » fere enim omnes virgines et viduæ, quæ naufragium castitatis faciunt, id faciunt illectæ blanditiis, cum tormentis multæ usque ad mortem restiterint, et etiamnum resistant. Et S. Gregorius, lib. IV *Moral.* XXV, explicans illud *Jobi* : « Cur lactatus uberibus ? » « Enervis animus, ait, ad quædam se solatia falsæ consolationis inclinat. Unde fit ut incessanter crescat culpa favoribus nutrita. Curari autem vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur. Unde bene per Salomonem dicitur : Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Peccatores etenim lactant, cum vel perpetranda mala blandimentis inferunt, vel perpetrata favoribus extollunt. An non lactatur, de quo per Psalmistam dicitur : Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui iniqua gerit benedicitur? Difficile enim emendatur peccatum, quod linguis pravorum nutritur. »

Unde S. Bernardus, epist. 2 *ad Fulconem* : « Avunculus, ait, tuus quærit animam tuam, qui jam perdidit suam; verba oris ejus iniquitas et dolus, etc. Blanditur, sed sub lingua ejus labor et dolor. Lacrymatur, sed insidiatur. Sperne blandimenta, contemne promissiones. Promittit magna, sed ego majora. Offert plura, sed ego plurima. Dimittes ergo pro terrenis cœlestia, pro temporalibus æterna. » Et epist. 78 *ad Sugerium* : « Blanda, sed periculosa laus, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur. » Et inferius : « Veri isti sunt laudatores, qui ita bona laudare soleant, ut lactare in malis non noverint. Sunt enim ficti laudatores, veri autem detractores, quos Scriptura commemorat dicens : Vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hi plane sunt devitandi, juxta consilium Sapientis dicentis : Fili, si te lactaverint peccatores, ne ac-

quiescas eis. Habent ergo et lac et oleum peccatores suave quidem, sed venenosum, sed mortiferum. Molliti sunt, inquit, sermones ejus, hoc est adulatoris, super oleum, et ipsi sunt jacula. Habet oleum et justus, sed misericordiæ, sed sanctificationis, sed lætitiæ spiritualis. » Et post nonnulla : « Quærant sibi jam in parvulis Babylonis dulces, sed truces matres, quibus lac mortis emulgeant, quos blandis mulceant favoribus, ac flammis nutriant sempiternis. Nam Ecclesiæ alumnus ex uberibus sapientiæ lactis melioris expertus dulcedinem, jam in eo cœpit crescere in salutem, jam et eo satiatus eructat dicens : Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Et hoc ad matrem. Verum item gustato ac probato quam suavis est Dominus, ut vere patrem dulcissimum, ait ad ipsum : Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! »

Porro duobus modis, ait Beda, lactant peccatores eos quos decipiunt, quia aut ad facienda scelera blandimentis alliciunt, aut facta jam favoribus quasi laudabiliter acta sustollunt. Istæ sunt lamiæ, de quibus mystice dicitur *Thren.* IV : « Sed et lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos, » uti ibidem exponit S. Hieronymus.

Vers. 11. 11. SI DIXERINT : VENI NOBISCUM, INSIDIEMUR SANGUINI, ABSCONDAMUS TENDICULAS CONTRA INSONTEM FRUSTRA. — Sic et Aquila, Symmachus et Theodotion. Verum Septuaginta, *si advocaverint te dicentes : Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, abscondamus autem in terram virum justum injuste ;* Vatablus, *si dixerint : I nobiscum, insidias struemus sanguini, absconditi latitabimus contra insontem absque causa;* Chaldæus, *abscondamur;* Pagninus, *abscondamus nos contra innocentem gratis;* Syrus, *abscondamus justo contritionem et perniciem;* R. Levi, *in latebris abdamus et occultemus,* « quod virum, inquit, quantumvis insontem e medio tollant, licet in eos vel alios nullam intulerit noxam. »

Dat exemplum clarum et obvium prædonum, in quo ad oculum ostendit quibus artibus et lenociniis impii lactent et decipiant simplices. Solent enim adolescentes, cum sua luxuriose abliguriverunt, fieri fures et prædones, ut more solito licenter et deliciose vivere queant, ita R. Levi. Est mimesis; prædonum enim voces et gestus imitatur et repræsentat, quibus illi in suam societatem pellicere student adolescentes, proponendo eis multas prædandi illecebras. *Prima* est : « Veni nobiscum, » *q. d.* Non primus, non solus prædam invades, nos tibi duces erimus, tu nos duntaxat sequeris, aut comitaberis, ideoque sub alis nostris latitabis; nos enim et viribus et armis et animis prævalidi, te contra omnes viatorum incursus tutabimur. Ita nobiscum ages vitam liberam et licentiosam, ages quidquid volueris, delicate vives, non ex labore duro, sed ex rapto et obvio. Nos enim vivimus vitam libertinam, omnis jugi legisque expertem, ideoque felicem.

Secunda est : « Insidiemur sanguini, » id est vitæ : hæc enim consistit in sanguine; vel « sanguini, » id est ad sanguinem effundendum, ait R. Salomon, *q. d.* Non aperto marte, indicto bello vel duello, viatores aggrediemur : hoc enim nobis durum et periculosum foret, nec sine nostrorum sanguine, cæde et præda potiremur; sed in silvis, vel antris angulisque latitantes ex insidiis incautos, imparatos et inermes adoriemur, itaque certo eos conficiemus sine ulla nostrorum clade, vel strage. Unde idipsum iterant et exaggerant, addentes : « Abscondamus tendiculas contra insontem frustra. » Vox *tendiculas* non est in Hebræo, sed subintelligitur in verbo *abscondamus.* Tendicula enim est laqueus, quem avibus et feris tendunt et abscondunt venatores, ut eas illaqueent et capiant. Simili modo hi prædones *tendiculas,* id est laqueos et insidias, struunt viatoribus. Sic Cicero *pro Cæcinna* ait : « Tum aucupia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant. » Efficaciores erunt hæ prædonum illecebræ, si verba omnia ex Hebræo cum Vatablo vertas per futurum, *insidiabimur sanguini, abscondemus tendiculas, deglutiemus vivum,* etc.

Magna ergo illecebra facinoris sunt insidiæ et latebræ, quæ scelus quasi velant et contegunt, ut videatur non esse. Quod enim secretum est populo, videtur non esse : « Vitia, inquit Synesius, lucem fugiunt, tenebras amant, et ut securius lateant, sub terras ire solent. » Hinc latro dicitur quod a latere adoriatur; vel a latendo, quod latenter insidietur, ait Festus. Sic et fur a furvo, id est ab atris tenebris quas sectatur, nomen accepit.

Tertiam illecebram suggerit τὸ *frustra,* quod *primo* Vatablus, Jansenius et alii passim vertunt, *sine sua culpa,* scilicet sine insontis noxa et merito. Unde Septuaginta vertunt, ἀδίκως, id est *injuste.* Verum hic sensus illecebram non ponit, sed elidit et infringit. Innocentia enim et innoxia vita viatoris arcet homines, etiam barbaros, a nocendo. Quocirca Emmanuel Sa respondet, τὸ *frustra* non a prædonibus dici, sed a Salomone interloquente esse additum. Multo magis impertinens est aliorum expositio, *q. d.* Abscondemus illi tendiculas, sed frustra; Dei enim tutela et ope eas evadet is qui insons est et innoxius.

Secundo, apposite Cajetanus, *q. d.* Invademus insontem « frustra; » hebraice *gratis,* id est absque ulla causa, absque ullo litigio vel irritatione; itaque eum occidemus improvidum, antequam se defendere queat, imo antequam sciat se suamque vitam peti.

Tertio, planior et nervosior erit illecebra, si τὸ *frustra* referas ad *innocentem,* cui cohæret, *q. d.* Ne dicas insidias has tendi « contra insontem, » Deumque esse innocentiæ vindicem; nos tibi asserimus ipsum esse insontem « frustra, » id est ipsum frustra studere innocentiæ : Deum enim non curare an quis nocens sit vel innocens; sed

omnia permittere fortunæ et naturæ, qua fit ut qui fortior et sagacior est, uti nos sumus, infirmiorem et simpliciorem superet et devoret. Quare statuimus Deum non defensurum insontem, nec ejus innocentiam remuneraturum, imo permissurum ut in manus nostras cadat et pereat. Nec ergo innocentia, nec Deus eum tutabitur a nostris viribus, adeo armatis et insidiosis.

Quarto, noster Salazar τὸ *frustra* exponit fraudulenter, dolose : sic enim dicimus frustrari hominem pro decipere et fallere, *q. d.* Abscondamus tendiculas frustra, id est fraudulenter et dolose. Verum hebraice est חנם *chinnam*, id est gratis, sine causa, quod procul abest a τῷ dolose.

Porro minus apte Cajetanus censet hos latrones vere non intendere, sed simulare tantum cædem, utpote ingens scelus quod juvenis statim exhorreret : igitur dicere se minaturos duntaxat necem viatori, ad hoc ut eum liberius spolient, ab eoque aurum extorqueant. Nam τὸ *insidiemur sanguini* clare significat eos meditari effusionem sanguinis, id est necem, sed per insidias; volunt enim eum spoliare bonis, sed secreto, ut nemo factum resciscat, ideoque eum occidere destinant. Si enim vivum dimitterent, is dimissus scelus et scelestos proderet, imo reos apud judices perageret : ut igitur hoc caveant prædones, eum primo occidunt, deinde spoliant. Scelus ergo, quia secretum, nihili æstimant, et ludum jocumque lanistarum vocant, ac sanguinem quasi aquam effundere se dictitant, imo jactitant.

Vers. 12. 12. DEGLUTIAMUS EUM SICUT INFERNUS VIVENTEM, ET INTEGRUM (Chaldæus et Syrus, *immaculatum ;* hunc enim significat quoque Hebræum תמים *tamim*) QUASI DESCENDENTEM IN LACUM. — Syrus, *in foveam;* Vatablus, *in voraginem*. Hebraice est *iorede bor*, tritum de plane pereuntibus, imo perditis. Aliqui pro *infernus* vertunt *sepulcrum*, *q. d.* Deglutiamus eum sicut sepulcrum deglutit corpus nuper viventis, jam mortui. Tigurina, Lyranus et alii vertunt *barathrum* eodem sensu. Verum Hebraice שאול *scheol* proprie *infernum* significat, itaque hic constanter vertunt Septuaginta, Chaldæi, Noster, Vatablus, Pagninus et alii passim. Vide Delrio, adagio 197. Et major est energia in devoratione inferni quam sepulcri : nam « infernus insatiabiliter cava guttura pandens, » innumeros homines absorbet, et tamen perinde semper hiat, ac si nullum absorpsisset (1).

Alludit ad Core, Dathan et Abiron, qui vivi descenderunt in infernum, *Num.* XVI. Ad quos pariter David, quem sequitur hic Salomon, alludit *Psal.* CXXIII, 3, dicens : « Forte vivos deglutissent nos, » *q. d.* Sicut hosce tres vivos absorpsit infernus, iique integri descenderunt in lacum infernalem, ita pariter nos hunc deglutiamus vivum et integrum, ut nostram sceleris gulam humano sanguine expleamus.

Nota : Τὸ *deglutiamus* notat *primo*, aviditatem et voracitatem, *q. d.* Esurimus et sitimus insontis sanguinem, vitam et opes adeo avide, ut optemus eum vivum et integrum glutire, sicut lupus integras vivasque gallinas deglutit. Unde S. Chrysostomus, hom. 9 in I *ad Cor.*, ingluviem latronum describens : « Horum ora ferarum sunt, inquit, vel potius sæviora quam ferarum; avidius devorant, crudelius laniant, virulentius mordent. »

Secundo, notat facilitatem sceleris patrandi, *q. d.* Tam facile eum conficiemus, quam facile infernus conficit homines. Ita Jansenius. Unde pro *deglutiamus* hebraice est נבלעם *niblaem*, id est *deglutiemus eos* subito et facillime.

Tertio, notat occultationem sceleris. Solet enim pudor juvenes a scelere deterrere. Hunc ergo abstergunt dicendo scelus fore occultum : se enim insontem quoad corpus sepulturos in sepulcro, quoad animam eum transmissuros in infernum, ita ut nulla ejus pars, mentio aut memoria, quæ sceleris sit indicium, exstet. Unde Septuaginta vertunt, *deglutiamus eum sicut infernus viventem, et tollamus ejus memoriam de terra*. Est hæc ergo quarta peccati illecebra, quam impii proponunt juveni, ut eum ad sui societatem pertrahant.

Est catachresis : *deglutire* enim ponitur pro plane perdere et occidere. Occisor enim morali æstimatione usuque loquendi videtur ob aviditatem iræ, invidiæ vel avaritiæ, haurire et glutire sanguinem et vitam occisi, sicut cetus glutivit Jonam vivum et integrum. Unde illæ phrases in Scriptura : « Gladius devorabit carnes, Percussit eos in ore gladii (os enim gladii est os occidentis gladio), De cruore occisorum bibet. » Ita Olympiodorus in *Catena Græcorum* : Phrasi Scriptura, ait, deglutire vel abolere idem est quod funditus abolere, prorsusque dejicere et superare. Qui et mystice sic exponit, *q. d.* impii : Deglutiamus virum justum, id est, eum dejectum debellatumque in nostros amores transferamus, ita ut perinde ac nos aliud nihil sapiat, aliud nihil sectetur, aliud nihil ambiat, nisi terrena et tartarea, idque vivus, id est sciens et volens. Sic possessionem ejus, id est omnes quos Christo lucrifecerat, pessumdabimus. Sic et Evagrius et Polychronius ibidem.

Est quoque metonymia : deglutiri enim dicuntur homines cum eorum opes, fruges et cibi, ex quibus pendebat eorum vita, deglutiuntur. Unde parabolice, inquit Jansenius, notantur hic præsides, monopolæ, usurarii et similes, qui suis artibus et fraudibus rempublicam et miseros expilant per monopolia, usuras, iniquos contractus, etc., qui quo sint fortiores, in suam societatem multos pertrahere student. Hinc illud *Psal.* XIII, 4 : « Qui devorant plebem meam, sicut escam panis. » Et *Jerem.* II, 3 : « Omnes qui devorant eum. » Et *Marci* XII, 40 : « Qui devorant domos viduarum. »

(1) Maurer, *devoremus eos*, insontes, *ut orcus* devorat *viventes* (id est homines) ; *et integros vitæ*, probos devoremus, *ut* devorantur *qui descendunt in foveam*. Nimis quæsita est Ewaldi versio, *devoremus eos, ut orcus, vivos*, vegetos; *et integros*, valentes devoremus eos, *ut qui*, etc.

Nota τὸ quod aiunt impii : *Sicut infernus;* cum potuissent dicere : *Sicut lupus, sicut cetus.* Quid enim homines scelesti et infernales aliud, quam scelus et infernum cogitent, loquantur, operentur? Jure ergo se inferno comparant, utpote quorum tanta est cum inferno vicinitas et cognatio, eoque tacite ominantur se in infernum ituros, utpote quem suis sceleribus deberi non ignorant. Tanta est vis conscientiæ, etiam impiæ.

Denique hæc maxime ad Judæos occisores Christi, qui insontium fuit innocentissimus (ejus enim sanguinem vitamque sitierunt, et glutierunt quasi lupi et leones infernales), pertinere, de eisque prophetice esse dicta et prædicta, censet S. Augustinus, lib. XVII *De Civitate,* cap. xx, Hieronymus, Beda, Hugo, Jansenius et alii passim. Unde Septuaginta et Noster vertunt in singulari, *deglutiamus eum*, esto in Hebræo sit plurale *eos.* Simile est *Sapient.* II, 12, quod citat quoque et de Christo explicat S. Augustinus loco jam citato.

Vers. 13. 13. OMNEM PRETIOSAM SUBSTANTIAM (Symmachus πλοῦτον, id est *divitias;* Septuaginta κτῆσιν, id est *possessionem*) REPERIEMUS, IMPLEBIMUS DOMOS NOSTRAS SPOLIIS. — Est hæc quinta, eaque summa peccati illecebra, *q. d.* Occiso hero invademus ejus armaria et sarcinas; in eis sine labore illico reperiemus aurum, argentum, gemmas et quaslibet res pretiosas, quibus quasi spoliis domos nostras replebimus. Hebræum enim מלא *male* significat implere duntaxat, non evacuare vel evertere, uti norunt omnes hebraice periti. « Omnem, » id est omnis generis, ut vertit Vatablus : est enim distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, quam vocant logici. Efficacius vertunt Septuaginta, *omnem possessionem pretiosam* καταλαβώμεθα, id est *occupemus*, vel *recipiamus : impleamus domos nostras spoliis*, *q. d.* In promptu est opima præda, qua nos nostrosque sine labore ditemus, tantum eam recipere et occupare oportet, ultro nobis offertur, sponte nobis in manum se dat, imo in sinum nostrum incurrit; aperiamus eum, ac tantas opes acceptemus. Singula verba habent pondus et emphasim, *q. d.* Non aliquam, sed omnem; non qualem qualem, sed pretiosam; non transeuntem, sed solidam substantiam; non magno labore vel pretio comparabimus, sed ultro oblatam reperiemus, eaque tanta est, ut non solum nos, sed et liberos, uxores domosque nostras illa simus non ornaturi, sed prorsus repleturi.

Similem illecebræ fucum peccatori objicit dæmon, caro et mundus, cum eum ad superbiam, avaritiam, gulam, aliudve scelus sollicitat; quidquid enim in peccato speciosum est et sensibus gratum, homini objicit; quidquid vero in eo deforme est, periculosum et noxium, ut periculum infamiæ, carceris, vitæ, gehennæ, etc., subticet et occultat.

Vers. 14. 14. SORTEM MITTE NOBISCUM, MARSUPIUM UNUM SIT OMNIUM NOSTRUM. — Hebraice, *sortem tuam cadere fac in medio nostri : loculus unus erit omnibus nobis;* Tigurina, *sortire nobiscum;* Vatablus, *consors noster sis;* Septuaginta, *sortem mitte in nobis, et marsupium unum sit nobis.* Ita Complutenses. Addunt Romani, *communem crumenam possideamus omnes.* Verum, ut iidem notant, hæc verba videntur esse altera interpretatio sententiæ jam positæ : « Marsupium unum sit nobis. » Sic Judas commune cum Judæis marsupium habuit, *Act.* I, 18, inquit Evagrius in *Catena Græcor.* Qui et mystice addit impios cum dæmonibus habere fœdus, et commune marsupium iniquitatis, ideoque et commune marsupium damnationis in gehenna cum eis habituros. Sic et Georgius ibidem : Sors, inquit, est recta voluntatis electio justaque actio, *q. d.* Missa sancta et pia illa conversatione, qua usus es hactenus, conspira nobiscum ad liberam et licentiosam. Verum hæc mystica sunt.

Ad litteram ergo *primo,* sensus est, *q. d.* Subi nobiscum communem fortunæ aleam; sors tua sit sors nostra, ut et unum nobis omnibus sit marsupium, in quod injiciamus quidquid prædati fuerimus, *q. d.* Communis tibi nobiscum erit omnis præda, commune omne lucrum. Ita Jansenius. Unde aliqui sic vertunt, *sortem tuam dejicies,* vel *mittes inter nos,* id est particeps eris omnium quæ nobis prædando comparabimus.

Secundo, q. d. « Tuam sortem, » id est, tuas opes commisce cum nostris, ut communes sint omnium fortunæ et loculi. Hoc enim exigit lex societatis arctæ, qualis est inter prædones fœderatos (1).

Est hæc sexta sceleris illecebra, nimirum communio prædæ opum quas habent socii prædones. Ubi recte notat noster Salazar verba hæc videri speciosa, sed dolum continere. Sævi enim et dolosi isti latrones, juvenem simplicem satagentes bonis spoliare, suadent, ut ea, quæ habet, in commune conferat, ut cum primum contulerit, ipsi abripiant. Rursum ex communione loculorum tacite inducunt ad communionem scelerum : ex illa enim hæc sequitur, imo illa ob hanc fit et initur. Quare hic verum est illud elegans Hebræorum proverbium בכיס בכוס בכעס *backis, baccos, baccaas*, id est in loculis, in poculis et in flammulis, sive in ira; supple, cognoscitur indoles et ingenium hominis : Hebræum enim כיס *kis*, quo utitur hic Salomon, significat loculos, crumenam, marsupium, sacculum, in quem pecuniæ quælibet injiciuntur, ut asserventur et custodiantur. Igitur qui communem cum prædonibus habet bursam, is omnium prædationum et scelerum, quæ ipsi per hanc bursam communem committunt, fit reus et particeps : perinde ac primi Christiani olim, et Religiosi nunc omnia sua in commune conferentes, participes fiunt omnium bonorum operum, quæ per

(1) Sensus : Sortem tuam si mittas nobiscum, una crumena erit nobis omnibus.

hanc communionem opum, vitamque communem et socialem efficiuntur. Plus enim valet efficitque nummus, æque ac homo, sive pius, sive impius, in societate multorum sibi similium, quam si solus sit : perinde ac ciphra 0 sola nil valet, sed si eam subnectas unitati, facit decem; si denario, facit centum; si centenario, facit mille, et ita consequenter, juxta illud *Eccli.* IV, 9 : « Melius est duos esse semel, quam unum : habent enim emolumentum societatis suæ, » etc. Vide nostrum Hieronymum Platum, libro I *De Bono status Relig.* cap. XXVII.

Aliter Baynus, *q. d.* Capta præda sortes jaciemus, et quod sorte obtigerit tibi, id dabimus. Sin aliter mavis : « Marsupium unum sit omnibus nobis, » id est, omnia in commune conferamus, ut communes sint loculi, communis mensa, communes expensæ, communis vita, ita ut altero alter nihil magis habeat, ait R. Levi. Sic et R. Salomon Isacides, *q. d.* Si voles, nobiscum spolia partieris ; si etiam magis placebit, sociali communique marsupio nobiscum vives.

Apologus prædonum. Porro dementiam eorum qui sociis animantur ad scelus, apposito piscium duorum apologo repræsentat Cyrillus, lib. II *Apologorum Moralium*, cap. XVII, cui titulus : *Contra superbientes ex amicorum multitudine, quibus etiam animantur in malum.* « Piscis quidam septem ordinibus dentium armatus, cum vidisset alium piscem gladiati oris armatura munitum, dixit : O utinam naturæ illius mirabilis ars, quæ tam disparibus formis, vena sapientiæ cuncta fudit, mihi satis intus dentibus armato, hanc etiam deforis fortitudinem addidisset! Cui alius : Quid, inquit, ageres eo gladiolo? Mox ille : Illud quod cum meo dente facio. Quo audito, alter subjunxit : Postquam certe velles eo uti in superbiam et ad prædam, carere tibi eo est melius quam habere. Præstat enim privari bono, quam uti in malum bono. Malæ enim voluntati licentia iniquitas est. Complet enim hujusmodi habita tanto iniquitatem celerius, quanto hanc agere sperabat avidius. Et propter hoc sulphur rogo, et gladius fatuo et iniquo, quid exspectatur inde, nisi ira, sævitia, violentia atque præda? » Deinde idipsum novo ursi et bovis apologo confirmat : « Dicam ergo (ne turberis charissime) illud quod olim bos urso dixit cornua appetenti : Amice, bona sunt cornua, sed non tibi. Quin imo longe melius esset tibi postquam naturalibus armis abuteris, ut omnino dentibus privareris. Cum enim tuum cor sæviret iracundia, vires deficerent; et cum sanguinem durus venter appeteret, dens nequitiæ deesset, et sic facultatis orbatio, aut iniquitatem corrigeret, aut sopiret. Quin etiam potestatis subtractio sæpe iram in mansuetudinem verteret, et in virtutem quidem necessitatem mutaret. Attamen cordi pessimo debet deesse organum tam armatum. Potestas enim superbiendi suscitat ausum invadendi, et mox quemlibet actum præparat nocendi, et quantum potest complet effectum male faciendi. O certe miserum, cui peccare licebit, quia ad facinus se armat! vah, qui amicitiam vel potentiam omnia vincentem trahit in superbiam, aut prædam, aut violentiam! Hinc profecto bonum malum est, et amicitia fit inimicitia, lux tenebra, potestas clementia, et dira calamitas fit fortuna. Quibus elucidatis secessit. »

Alius. (margin)

15. FILI MI, NE AMBULES CUM EIS : PROHIBE PEDEM TUUM A SEMITIS EORUM. — R. Levi : « Ne vel una vice tantum, ait, cum illis iter habeas, ne illorum scelerata exempla in animum demittas, » *q. d.* Adeo noxium et pestilens est prædonum commercium, ut non tantum cavenda sit societas cum eis, et sors communis jam dicta; sed ne quidem ambulandum sit cum eis, nec commune iter cum eis habendum; idque *primo*, quia iter eorum tendit ad latrocinia et rapinas : qui ergo iter cum eis init, pergit cum eis ad latrocinia et rapinas; imo esto ipse id nescit, tamen data occasione facile prædationis vel rapinæ alicujus fit particeps, qua inescatus discet furari et prædari, habitumque furandi et prædandi induet, quem postea dediscere et deponere nequibit : inhæret enim et serpit instar gangrenæ furandi consuetudo, uti docet B. Antiochus, *hom.* 41. Hanc rationem innuit Salomon cum subdit : « Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. » Hujus rei rarum est naturæ exemplum et symbolum in lupo, cujus rapiendi et nocendi tanta est vis et noxa, ut scribat Plinius, lib. XXVIII, cap. X, vestigia lupi ab equo calcata, illi afferre torporem et noxam : perinde ac torpedo pisculus manum piscatoris torpidam efficit. Tanta est societatis vis et contagio (1). Vers. 15.

Secundo, quia cum eis versari et ambulare, est infame et probrosum. Audit enim cum eis versans socius furum, comes latronum, id est fur et latro.

Tertio, quia cum prædonibus ambulans in perpetuo versatur metu et periculo, ne aut ab iis ipsis ob avaritiam, iram vel vindictam occidatur; aut certe a judicibus cæterisque, qui prædones insectantur, capiatur, et publico supplicio quasi fur et latro afficiatur, uti in Belgio subinde factum vidimus. Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira *alphabeto* 1, littera *phe* : « Averte faciem tuam a sociis malis, ne habeto cum eis iter. Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum. »

16. PEDES ENIM ILLORUM AD MALUM CURRUNT, ET FESTINANT UT EFFUNDANT SANGUINEM. — Syrus, *festinant ad oppressionem.* « Malum » accipe, *primo* culpæ. Unde Septuaginta vertunt, *malitiam, q. d.* Prædones currunt ad latrocinia et rapinas quasi ad opima spolia. Vers. 16.

(1) Hic est apodosis. *Fili mi* cum emphasi quadam repetitur e vers. 10, ut lector repetita hac compellatione excitatus, ad paternam illam, quæ sequitur, dehortationem eo magis attendat.

Secundo, accipi potest malum pœnæ, *q. d.* Prædones prædando ruunt in suam perniciem, currunt ad malam crucem: hæc enim eos exspectat. Ita R. Salomon Isacides: « Decurrunt illi, ait, ut sui exitii sint artifices, adeoque in rerum ignoratione versantur, ut id non animadvertant. » Prior sensus magis genuinus est; sequitur enim: « Et festinant ut effundant sanguinem, » scilicet alienum: esto Salazar explicet suum, *q. d.* Ipsi occasionem præbent, ut sanguis ipsorum effundatur per judices, quorum est plectere fures et latrones. Hinc rursum sumpsit gnomen suam Ben Sira, *alphabeto* 2, litt. *resch*: « Procul recede a vicinis malis, et ne annumereris societati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, et properant effundere sanguinem. »

Vers. 17. 17. FRUSTRA AUTEM JACITUR RETE ANTE OCULOS PENNATORUM. — Syrus, *ante aves*; Chaldæus, *ante volucrem pennatam*; Arabicus, *retia non extenduntur alatis tyrannice*, vel *cum tyrannide*. Aves enim non advertunt ad quid retia sint expansa; unde nihil formidant, sed ad escam, quæ juxta retia jacet, avide advolant, inquit R. Salomon Isacides: ita impii quod abripiunt, intuentur, cum inquiunt: Omnem substantiam pretiosam reperiemus; verum retia, quibus inambulant, non pervident, juxta illud: « Immisit in rete pedes suos, » *Job.* XVIII, 8. Hinc dicitur frustra jaci, respectu avium et impiorum, quia ipsi licet videant rete sibi jaci, illud tamen non cavent, nec fugiunt: frustra ergo jacitur illis, cum nullum ex ejus visu commodum, sed ingens damnum, percipiant.

Porro hæc sententia a variis varie exponitur:

Frustra jacitur rete pennatis. Primo. *Primo*, Cajetanus et noster Mariana, *q. d.* Sicut rete videntibus avibus frustra expanditur, nam continuo avolant: sic plerumque artes nocendi, et insidiæ furandi prædandique deteguntur, tum quia divites eas indagant, ut se suaque tutentur; tum quia Deus pios protegit, ut evadant incolumes. Dei ergo protectio, æque ac justorum virtus et justitia, justis pro pennis est.

Secundo. *Secundo*, R. Levi: *Frustra*, inquit, id est sine culpa et noxa avium, tenditur eis rete, *q. d.* Sicut aucupes innoxiis avibus tendunt retia: sic prædones illi innocentibus struunt insidias.

Tertio. *Tertio*, noster Salazar tres ingeniosas affert expositiones. *Prima* est: *Frustra*, inquit, id est dolose, tenditur avibus rete: sic prædones dolose insontibus tendunt insidias. Verum Hebræum *chinnam* significat *gratis*, *frustra*, *immerito*, non *dolose*. Et latine, licet apud priscos nonnullos *frustra habere* sit idem quod frustrari et decipere, tamen nullum scio classicum scriptorem, qui *frustra* nudum pro *dolose* usurpet. *Secunda* est, sententiam hanc legendam esse per interrogationem, hoc modo: Frustrane jacitur rete ante oculos pennatorum? *q. d.* Minime vero. Nam quantumvis libere per aera pennatæ aves ferantur, aliquando tamen sese ad terram demittunt, et cassibus implicantur. Cum igitur aves liberæ aucupum dolis captari soleant, haud sperent illi fures et prædones se evasuros, quantumvis liberi sibi videantur: tandem enim instar avium capientur et strangulabuntur. Verum Latini codices omnes, æque ac Græci et Hebræi, hanc sententiam legunt assertive sine nota interrogationis, idque exigit τὸ *autem*, quod habent Latini, et τὸ γάρ, id est *enim*, quod habent Græci. *Tertia*, quam cæteris præfert, est opes quas prædones abripiunt, hic comparari avibus pennatis, *q. d.* Frustra prædones sperent se opibus furto raptis ditandos, aut se iis diu fruituros, quia opes male partæ sunt quasi aves alatæ, quæ ab injusto possessore avolant, eumque eludunt, juxta illud cap. XXIII, vers. 5: « Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, » scilicet juste, « quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum. » Hic sensus sane ingeniosus et subtilis est, ideoque magis symbolicus quam litteralis videtur, præsertim quia ad litteram videntur hic homines comparari avibus, non opes.

Quarto, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius, Jansenius, et alii passim hanc sententiam et parœmiam ad præcedentia referentes, sic plane et clare explicant, *q. d.* Fili, cave prædonum illecebras; imitare aves, quæ videntes rete sibi tendi, illico avolant, juxta illud Ovidii: « Quæque nimis patent retia, vitat avis. » Ita ergo et tu hisce meis monitis instructus, statim eorum retibus te expedi et avola, præsertim alis cœlestibus, scilicet timore et amore Dei, in cœlum. Quarto.

Unde S. Gregorius libro XVI *Moral.* cap. X, in fine: « Frustra, ait, jacitur rete ante oculos pennatorum. Pennati quippe sunt bonorum spiritus, qui dum ad altiora per spem veritatis evolant, apposita pravorum hominum deceptionis retiacula declinant. » Et Salonius: « Frustra, ait, rete, id est laqueus diaboli, objicitur sanctis et electis viris; quia facile superare possunt insidias diaboli, qui suam conversationem habent in cœlis. » Audi et Lyranum: « Frustra, ait, laqueus persecutionis aut mortis tenditur electis qui pennas habent spei, charitatis et aliarum virtutum, quibus et cœlestia dum vivunt, desiderent, et post mortem contingant. Habent et oculos mentis, quibus mala quæ patiuntur, transitura; et bona, quæ merentur, mansura in æternum provideant; et reproborum superbiam finiendam, tormenta vero in æternum mansura. » Nimirum viri spiritales sunt mysticæ quædam aves oculos considerationis habentes, quibus retia dæmonum videant, et pennas auxiliorum cœlestium, et cooperationis propriæ, quibus longius aufugiant. Quare frustra dæmon ante illas laqueos obtendit, quos resistentes suæ nequitiæ non potest ad se pertrahere. Unde S. Bernardus, serm. 52 *in Cantic.*, per pennatos accipit contemplativos et exstaticos. « Frustra, ait, jacitur rete ante oculos pennatorum. Quid enim formidatur luxuria, ubi nec vita sentitur. Pennati sunt Sancti. Et contemplativi.

Excedente quippe anima (in exstasi), etsi non vita, certe vitæ sensu, necesse est etiam ut nec vitæ tentatio sentiatur. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? » Hic sensus uti communis, ita planus et probabilis est. Tantum illi obstat quod pleræque aves non fugiant retia, imo retibus capiantur ab aucupe, ut passim fieri videmus.

Quinto genuine. Quocirca quintus, et quarto fere contrarius sensus, isque profundior et involutior, sed conformior Hebræo et Græco, est Hebræorum, qui hanc parœmiam non ad præcedentia, sed ad sequentia referunt : Hebræum enim כי *ki*, id est quoniam, autem, porro, verum enim vero, significat hic novam incipere orationem, similitudinem et parabolam, quæ applicatur et explicatur vers. seq. 18 et 19. Nam pro *ipsi quoque* hebraice est והם *vehem*, id est *sic ipsi* (ו enim cum copulat similia, idem valet quod *sic*), ubi clarum est esse redditionem, sive explicationem similitudinis de reti et avibus, paulo ante propositæ. Rursum τὸ *sic semitæ*, etc., est postparabola, quæ parabolam retis et pennatorum clare ipsis prædonibus applicat et explicat : solet enim Scriptura et Christus in Evangeliis, parabolas et similitudines a se propositas mox applicare et explicare in postparabola, uti parabolam invitatorum applicat et explicat subnectendo : « Sic omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur, » *Lucæ*, XIV, 11. Et parabolam operariorum vocatorum ad vineam applicat dicens : « Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi; multi enim sunt vocati, pauci vero electi, » *Matth.* XX, 16. Idem videre est in parabola pastoris requirentis ovem perditam, *Matth.* XVIII, 14; et servi nolentis dimittere debitum conservo, ibidem vers. 35; et seminantis ac seminis, *Matth.* XIII, 19 et 37. Sensus igitur est, *q. d.* Fili mi, cave ab istis prædonibus, quia ipsi in suam et tuam perniciem scientes et volentes ruunt. Ipsi enim tendunt quidem aliis retia et insidias, sed Deus illa ipsa retia ipsismet tendit, eaque convertit in perniciem ipsorum, ut iis quasi aves rapaces (hisce enim, utpote noxiis maxime tendi solent retia, æque ac feris noxiis, ut apris, lupis, etc.) capiantur. Sicut enim frustra tenditur rete avibus, frustra, inquam, quoad aves, licet non frustra quoad aucupes, eo quod aves ita stolidæ sint, ut licet retia expansa videant, tamen non cogitent ea sibi tendi, ideoque ad escam juxta rete sparsam advolent, itaque reti involvantur et capiantur : sic pariter prædones isti, etsi videant sua furta, prædas et cædes passim detegi, ac periculum esse ne ob ea a judice, vel a vicinis oppidanis, vel a viatoribus capiantur et plectantur; tamen ipsi ita insipientes et stolidi sunt, ut id non curent, sed continue furari et prædari pergant, quo fit ut scientes et volentes in sua prædarum retia ruant, atque ob illas capiantur et suspendantur. Sic explicat R. Salomon Isacides initio citatus, et noster Emmanuel Sa. Sensus est, inquit, *q. d.* « Ut aves in rete cadunt ante ipsas expansum, sic isti videntes perniciem pereunt. » Sic dicimus vulgo : Frustra gladium vel furcam minaris latroni, quia ipse eam non curat, nec ob eam prædari cessat; rete enim hic est quasi furca avium. Hoc volunt Septuaginta, ideoque vertunt negative, ut explicent vim vocis Hebrææ *chinnam*, quæ ambigua est, et nunc privationem fructus vel effectus, nunc privationem culpæ significat, ideoque nunc idem est quod frustra, sine fructu vel effectu, nunc idem quod sine culpa, immerito, injuste. Noster prius significatum secutus, vertit *frustra*. Estque pulchra antithesis ad id quod dixit vers 11 : « Abscondamus tendiculas contra insontem frustra, » *q. d.* Prædones isti censent; dicuntque justum frustra et sine spe mercedis colere justitiam. At errant, quin vero ipsimet potius frustra sunt injusti; ipsi frustra injustas prædas et cædes exercent : quia nullum ex iis fructum capiunt, nisi rete, quo capiantur, et laqueum, quo suspendantur. Septuaginta vero utrumque significatum complexi sunt. Utrumque enim significat ἀδίκως, *q. d.* Sicut avibus rapacibus ἀδίκως, id est frustra, ostenditur rete, quia ipse illud non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non injuste, non sine culpa, quia ipsæ suis furtis et rapinis meruerunt laqueum : sic pariter prædonibus istis ἀδίκως, hoc est frustra, ostenditur prædarum rete, id est supplicium et furca, quia ipsi eam non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non immerito, non injuste, quia ipsi suis prædationibus eam meruerunt. Igitur quod ait : « Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum, » est proverbium significans frustra impiis ostendi supplicium, frustra furibus comminari carcerem et patibulum (1). Sic enim illud explicat Salomon dum subdit :

18. IPSI QUOQUE (Hebr. *et ipsi*, id est *sic ipsi*) Vers. 18. CONTRA SANGUINEM SUUM (minus recte Tigurina, Aben-Ezra, et R. Levi pro *suum* vertunt *illarum*, scilicet avium) INSIDIANTUR (quia insidiæ eorum ducunt eos ad necem et sanguinis vitæque effusionem, dum propter eas sæpe temporalem, semper æternam mortem incurrunt. Unde explicans addit) ET MOLIUNTUR FRAUDES CONTRA ANIMAS SUAS, — *q. d.* Fraudes, quas moliuntur aliis, recedunt in ipsorummet animas, dum eis periculum mor-

(1) Umbreit et Ewaldus : Quemadmodum rete frustra expansum est in oculis avium, id est, quemadmodum aves se indunt in rete licet ante oculos ipsorum expansum, ita insidiosi isti homines, qui aliis perniciem parant, in exitium ruunt non animadversum. — Quarum interpretationum, ait Maurer, nulla satis apta est. *Rete expansum in oculis omnium avium* non est rete expansum palam, spectantibus omnibus avibus, sed expansum ita, ut ejus escam animadvertere omnes aves possint, ut in oculos cadat ejus esca omnium avium, ita ut hic prodeat facillimus aptissimusque hujus et vers. 18 sensus : Frustra isti scelerati insidias ponunt piis (vers. 11) quam possunt plurimis (vers. 17) : nemo illorum capitur; sed capiuntur ipsi, ruunt ipsi in exitium quod pararunt aliis (vers. 18).

is præsentis et æternæ creant : τὸ enim *moliuntur* significat non intentionem prædonum : non enim intendunt procurare sibi crucem; sed effectum et consecutionem, puta supplicium, quod ex scelere eorum sequi natum est. Et mox :

Vers. 19. 19. SIC SEMITÆ OMNIS AVARI ANIMAS POSSIDENTIUM RAPIUNT. — Est epiphonema, et postparabola sive applicatio parabolæ, *q. d.* Sicut aves advolantes ad escam in reti propositam eo implicantur et capiuntur : sic *semitæ*, id est actiones, puta furta et prædæ, quas avari isti prædones committunt, animas eorumdem, qui illas possident, capiunt et rapiunt, dum propter illas rapiuntur ad carcerem, indeque ad patibulum. « Avaritia ergo occidit animam, et sæpe corpus avari. » Unde pulchre Aben-Ezra : « Quæ rapina sublata sunt, inquit, raptorem ipsum rapiunt. » Hinc Syrus et Chaldæi vertunt, *sic sunt viæ operantium iniquitatem, et animas dominorum suorum capiunt.* Furta ergo sunt retia, quæ ipsosmet fures illaqueant, et judici capiendos offerunt. Ita Vatablus. Sicut, inquit, aves tametsi sparsum rete ante se videant, non propterea avolant, et periculum effugiunt, escæ nimirum attentæ, illisque est exitio ea esca : sic pecunia ei solet esse auctor necis, qui furto aut rapto est eam consecutus (1).

Confirmat hunc sensum experientia, qua videmus aucupes non frustra tendere retia avibus : nam eo plurimas capiunt; aves enim pleræque exceptis passeribus, cum sint simplices et stolidæ, nesciunt rete sibi in laqueum parari, unde ad illud secure advolant. Itidem prædones advolant ad suas prædas, quibus capiuntur. Dices : Aves cum vident ante se jaci rete, avolant, esto cum jam jactum est, ad prædam revolent. Respondeo : Avolant non ob rete, sed ob motum et sonitum, quem facit auceps jaciendo rete, quemque aves vident et audiunt, sicut avolant si quis alium quemvis strepitum motumve excitet. Rursum, quæ propinquæ sunt avolant, non quæ remotæ. Denique hebraice non est præsens זרה *zara*, id est *jacitur*, sed præteritum מזורה *mezora*, id est *jactum*, vel *expansum* est rete. Porro apte prædones comparat cum avibus pennatis, Hebraice בעל כנף *baal kanaph*, id est dominis alæ, vel pollentibus ala, hoc est egregie alatis, ac in volando velocibus et strenuis, quales sunt aves rapaces, quæ idcirco aduncos habent pedes, æque ac rostrum, ad prædam comprehendendam. Hæ enim partim natura, partim continuo usu et exercitio velocissime et fortissime in prædam involant. Idem faciunt prædones.

Quocirca Auctor *Catenæ Grecæ*, cum Septuaginta legens, *haud enim frustra retia alatis tenduntur*, sic explicat, *q. d.* Non injuria, inquit, sempiterni ignis supplicium præparatum est illis, sed æquissima ratione : utpote omnis generis malorum et flagitiorum magistris, et ducibus pessimisque consultoribus. Retis nomine multiplex animarum pœna ad alarum, hoc est justorum male enatorum, interitum et exustionem ordinata denotatur. Pennatorum autem voce insinuantur homines animi fastu, alisque superbiæ usque ad nubes volantes ; vel certe homines, qui alis sublatis ab impiorum consortio, si velint, sejungere sese possunt. Hæc ipse.

Igitur deterret Salomon juvenem a societate prædonum, eo quod eorum insidiæ diu latere nequeant, sed tandem prodantur, itaque eos illaqueent et perdant : quare stultos esse, qui hisce laqueis sese ingerunt. Et hoc significat adagium : « Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum, » *q. d.* Frustra furaci et stolido prædoni minaris crucem si furetur, frustra ei ostentas patibulum : ipse enim ita prædæ est avidus et assuetus, ut impotenter et stolide in periculum crucis et patibuli sese conjiciat, inserat et inferat. Similes parœmiæ sunt hæ : « Turdus viscum sibi egerit ; » ex excrementis enim turdi fit viscus, quo ipse capitur. « Captantes capti sunt. Sibi parat malum, qui alteri parat. Nemo læditur nisi a seipso. Sibi malum reperit. Fæcem bibat, qui vinum. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet : et plaga dolosi dividet vulnera. Et qui foveam fodit, incidet in eam : et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo : et qui laqueum alii ponit, peribit in illo, » *Eccli.* XXVII, 28; vide ibi dicta.

Hanc gnomen juxta communem plurium expositionem paulo ante recensitam, apologo corvi et vulpis festive illustrat, et quasi exhilarat Cyrillus, lib. I *Apolog. Moral.* cap. V, cujus titulus est : « Dum mortalis es, time ubique et semper. » Corvum famelicum, inquit, circumcirca volitantem vulpes æque famelica in antro latitans contemplata, ut eum ad se rostro feriendum alliceret caperetque, pedibus extensis procubuit quasi mortua ; at corvus dolum metuens, astute pectus vulpis aspiciens, ex ejus respiratione et motu deprehendit in vulpe vitam et fraudem. Quare « ore sumpto lapillo, ipsum super aurem jacentis projiciens, dixit : Scito non minus vidisse corvinum oculum, quam vulpinum. Nam si tuus subtiliter comperit famem meam, et meus oculus rimatus est fraudem tuam; sed ut amplius dicam, pluries oculum fodi sic jacentis. Ad hæc vulpes respondens ait : Egoque sæpius læta collum tenui descendentis. Tunc corvus subjungit : Utquid hæc facere voluisti? an putabas minus me tolerare posse esuriem, cum et magis sobrietas me relevet? nam crapula gravat, sobrietas tollit mentem; et ut magis te arguam, nimis offuscat prudentiam fraus furibunda. At illa querulo dixit : Dudum hæc didici, sed plus novi, ut quandoque bonus dormitat Homerus, id est Philosophus. Nam non semper ingenium rutilat, nec pari modo mentis est validitas semper apta. Siquidem scientia præditi periere

Apologus vigilantiæ.

(1) In hebr. est, *sic* sunt *viæ*, id est, hæc est sors *omnis rapientis rapinam*, seu *inhiantis lucro ; vitam Domini illius*, rapinæ vel lucri, *aufert*, scil. rapina vel lucrum.

quam plurimi, et parum gnaris sæpe diligentia saluti fuit. Sic serpens callidus negligentia perit, et mus vigilantia ungulam murilegi astutioris effugit, ac frustra jacitur rete ante oculos pennatorum (*Proverb.* I, 17). Sed si scire volueris quare tibi fraudis laqueos tetenderim, disce quoniam inter fures, cum possibilitas aderit, non est fides. Vade igitur, et donec mortalis es semper time, et ubique timens circumspectus attendas. Quo dicto, divisi sunt. »

TERTIA PARS CAPITIS

SAPIENTIA OMNES AD SE INVITAT, VENIENTIBUS MAGNA PRÆMIA, RECUSANTIBUS INGENTES PŒNAS INTENTANDO.

20. SAPIENTIA FORIS (Septuaginta; *in exitibus*)
Vers. 20. PRÆDICAT, IN PLATEIS DAT (Syrus, *exaltat*) VOCEM SUAM. — Septuaginta παῤῥησίαν ἄγει, quod Complutenses vertunt, *audaciam sermonis habet*; Romana, *cum libertate agit*, liberam scilicet emittit vocem.

Vers. 21. 21. IN CAPITE TURBARUM (Pagninus, *tumultuantium*) CLAMITAT, IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROFERT VERBA SUA. — Pro *sapientia* hebraice est חכמות *chacmot*, id est *sapientiæ* in plurali, quia licet sapientia complexe sit una, evoluta tamen est multiplex; multas enim continet partes, dogmata et præcepta. Ob amplitudinem ergo, æque ac majestatem, sapientia usurpat nomen plurale, perinde ac Deus hebraice in plurali vocatur *Adonai*, id est Domini, quia ipse est Rex regum et Dominus dominantium; et *Elohim*, id est judices, vel gubernatores, quia ipse est judex judicum et gubernator gubernatorum. Imo per «sapientiam» hic accipi potest ipse Deus sapientissimus, ut mox dicam. Sic *Job* cap. XL, vers. 10 et 20, elephas ob vastitatem corporis vocatur pluraliter *behemot*, id est bestiæ, quia instar multarum bestiarum est. Addit Vatablus : Utitur, inquit, plurali, eo quod sapientia a multis doceatur, scilicet a Mose et Prophetis.

Τὸ *foris* opponitur voci insipientium et impiorum, qui in angulis et domibus secreto sua venena spargunt, dicentes : « Veni nobiscum, insidiemur sanguini, » vers. 11 : insipientia enim et impietas male sibi consciæ fugiunt lucem, quærunt latebras; sapientia vero et sapientes de veritate confisi et audaces, libere et publice aperta fronte et clara voce in plateis prædicant. « Foris » ergo et « in plateis, » id est palam, ubique et apud omnes prædicat. Hebræum enim רחוב *rechob*, et Græcum et Latinum platea, a latitudine dicitur, idemque est quod lata. Unde mystice Salonius : Sapientia, inquit, id est Christus, prædicat in plateis, id est in latitudine orbis, gentiumque omnium. Arctius R. Salomon : Foris, inquit, id est in scholis.

Pro *prædicat* hebraice est תרנה *taronna*, id est jubilat. Jubilus significat tum lætitiam, tum suavitatem, tum claritatem prædicationis sapientiæ. Unde Vatablus vertit, *voce perstrepit*; R. Levi, *vocem suam extollit*; Aben-Ezra, *clamat, et ut præco insonat*; alii, *elata sublimique voce vocat*. Radix enim רנן *ranan* significat exclamare ex lætitia, ovare, acclamare, gratulandi causa vociferari. Septuaginta vertunt ὑμνεῖται, quod cum sit verbum medium, tam active vertas, *hymnizat*, id est canit, laudat, quam passive *hymnizatur*, id est canitur, laudatur. Olim enim parœmiæ solebant a vulgo decantari in viis et plateis. Unde Syrus vertit, *sapientia in plateis laudatur*. Sic et S. Hilarius et Tertullianus mox citandi. Melius vertas active; ipsa enim sapientia hic hymnizat, id est quasi cantilando suaviter prædicat et concionatur. Unde Chaldæus vertit, *sapientia vicatim cantat*.

Per *sapientiam* accipi potest *primo*, increata, quæ est ipse Deus; hic enim per prædicatores, per angelos, perque omnes creaturas, quin et per inspirationes internas, puta per illuminationes intellectui inditas, et impulsus voluntati immissos, potenter hominibus prædicat sui timorem et amorem. Unde Hebraice est חכמות *chacmot*, id est sapientiæ, in plurali, quia omnes scientiæ et sapientiæ inclusæ sunt in eminentissima et simplicissima Dei sapientia. Unde R. Levi : Hæc omnia, inquit, eo spectant, ut divina sapientia in rebus creatis patefiat mirabili quadam evidentia, cum animadvertetur incredibilis sapientiæ ratio, qua in rebus condendis est usus; hæc enim in omnium oculos et mentes statim incurrit.

Secundo, post Verbi incarnationem accipi potest sapientia incarnata, quæ est ipse Christus; Christus enim circuivit vicos, pagos et castella, prædicans ubique regnum Dei. Hanc enim sapientiam incarnandam tempore Salomonis prævidit Spiritus Sanctus et per eum ipse Salomon. Vide dicta *Eccli.* I, 1. Ita Beda. Et S. Hilarius, *in Psalm.* CXVIII, littera *daleth*, in fine, ad illud : *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*: Via ad vitam, ait, est angusta et tribulata, quia per multas tribulationes aditur. Sed sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Ergo sapientia, quæ Christus est, in via illa, in qua nobis ex multis egressus est, canitur; in latitudinibus autem cum libertate agit, in quibus non solum habitare, sed etiam deambulaturam se esse promisit. Ergo viam Domini Propheta libere currit, posteaquam dilatato corde esse cœpit. Non enim ante potuit viam Dei currere, quam ipse illa digna et ampla Deo efficeretur habitatio. » Et Tertullianus in *Scorpiaco*, VII, hæc explicans de Martyribus, intrepide Christum coram populis et

judicibus prædicantibus : « Sophia, inquit, in exitibus canitur hymnis : cantatur enim et exitus Martyrum. Sophia in plateis constantiam agit : bene enim filios suos jugulat. Super summos autem muros confisa dicit, cum quis secundum Isaiam hic exclamat : Ego Dei sum. Et hic vociferatur : In nomine Jacob. Et alius : In nomine Israelis. O bonam matrem ! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam. »

Porro Salvianus, lib. IV *ad Eccles. Cathol.* : « Sapientia, ait, in exitu canitur, cur eam non dixit cani in pueritia, non in juventute, non in statu rerum incolumium, non in prosperitatibus secundorum? scilicet, quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quamdiu enim quis subjacet mutationi, non potest cum securitate laudari, et ideo ait : Sapientia in exitu canitur. Exiens enim quis de incertis periculorum, certum merebitur evasa omni rerum varietate suffragium ; quia tunc stabilis et firma laus est, quando meritum non poterit jam perire laudati. Sapientia, ait, in exitu canitur. Quid est, quæso, sapientia Christiani ? Quid, nisi timor et amor Christi ? initium enim, inquit, sapientiæ, timor Domini. Et alibi : Perfecta, inquit, dilectio foras mittit timorem. Ergo, ut videmus, initium sapientiæ est in timore Christi, perfectio in amore. Itaque, si sapientia Christiani timor est atque amor Domini, ita demum vere sapientes sumus, si Deum semper ac super omnia diligamus ; et hoc cum omni tempore, tum præcipue in exitu nostro, quia sapientia in exitu canitur. »

Tertio, cum Lyrano, Jansenio, Salazar et aliis plane accipi potest sapientia creata, puta ipsa prudentia, honestas et virtus, ut sit prosopopœia : Salomon enim hic inducit sapientiam quasi personam subsistentem, imo quasi doctricem et concionatricem toto mundo prædicantem. Simile est cap. IX, vers. 1.

Porro sapientia tempore Salomonis prædicabat in vicis et synagogis ad quas conveniebant turbæ populorum, per Levitas, Sacerdotes, Pontifices, Scribas et legis doctores : uti Esdras scriba legit et prædicavit Dei legem publice in platea, ante portam Aquarum per septem dies, II *Esdræ*, cap. VIII, vers. 3 et 18. Tempore Christi vero ipse Christus et Apostoli virique Apostolici prædicarunt in compitis, vicis, foris, tribunalibus, uti prædicavit Paulus coram Felice Præside, *Act.* XXIV, et S. Malachias Archiepiscopus Hiberniæ, teste S. Bernardo in ejus Vita, S. Dominicus, S. Franciscus ; ac idipsum Patribus Dominicanis et Franciscanis indulsit Benedictus undecimus, Extrav. *Inter cunctas*, de privilegio, et Sixtus IV in *Compend. privileg.*

Hic ergo modus prædicandi in plateis et compitis est priscus et Apostolicus, quem proinde hoc sæculo Romæ, in Hispania, Lusitania, India, etc., a viris religiosis renovatum et revocatum magno cum fructu cernimus. Vide Franciscum Suarez, tomo IV *De Religione*, libro IX *De Societate Jesu*, cap. 1, num. 25.

IN CAPITE TURBARUM CLAMITAT. — Aquila, Symmachus et Theodotion, *dabit vocem suam. Caput turbarum* vocat locum, quo *caput*, id est præcipuum et quasi summa populi et turbarum confluit, qui proinde turbarum est quasi caput. *Caput* ergo est locus capitalis, id est primus et præcipuus populi, qualis est forum, nundinæ, compita, synagoga, palatia principum, etc. Est climax sive gradatio, *q. d.* Sapientia non tantum in plateis, sed et in foris, nundinis, populique cœtibus præconis voce et more proclamat sua dogmata.

Secundo et pressius, *caput turbarum* est locus altior, uti caput membris eminet, ex quo præco vel orator ad turbam subjectam verba facit, uti Romæ erant rostra, apud Judæos et Christianos sunt pulpita, cathedræ, suggestus. Unde e locis editis præconizant, ut ab omnibus exaudiantur. Hinc et præcones verbi Dei pulpitis et cathedris concionantur. Ac S. Franciscus rogatus quis esset, respondit : « Præco sum magni Dei. » Septuaginta pro הומיות *homiot*, id est *turbarum*, legentes חומות *chomot*, id est *murorum*, vertunt, *super summos muros clamitat instar præconis ;* hoc enim est κηρύσσεται. Hinc et Chaldæus vertit, *in capite arcium præconizat ;* Syrus, *in vicorum principiis concionatur.*

IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROFERT VERBA SUA. — Syrus, *in aditu portarum arcium ;* Chaldæus, *in introitu portarum per urbes*, quo scilicet confluit omnis turba rusticorum et viatorum, æque ac civium. Olim enim judicia fiebant in portis, ut exteri et advenæ libere ad ea accederent. Judices ergo sedebant in portis, quasi loco publico, libero, et omnibus tam advenis quam indigenis obvio. Ita S. Hieronymus in *Amos* cap. V, qui et causam addit : « Ut nec agricola, inquit, ad causam veniens, frequentia civitatis, et novo terreretur aspectu ; nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quæreret jumentorum. » Unde Septuaginta Complutensium vertunt, *in portis civitatis considens dicit ;* Septuaginta vero Romæ correcti addunt, *et in portis dynastarum assidet ;* ut sit unius sententiæ Hebrææ duplex versio, quod et alibi subinde factum videmus. Mystice S. Hieronymus in *Amos* cap. V, per *portas* accipit virtutes ; hæ enim sunt portæ animæ credentis, per quas ad credentes Christus ingreditur (1).

Tropologice Polychronius in *Catena Græcor.* : « Hæc, ait, summatim indicant sapientiam ubique præstare, ubique vim suam exercere, nec non omne hominum genus ad sui communionem et societatem invitare. Significant ad hæc, sapientiam in anima a malitia immuni percelebrem reddi ; in ea porro anima sedem adeptam, quæ omni virtutum genere ornata et exculta est, admirabilia planeque stupenda operari, idque ma-

(1) Hebr. est, *in ostiis*, introitu *portarum*, scil. clamat, *in urbe eloquia sua dicit.*

gna cum audacia et libertate. Tertio insinuatur sapientiam, dum apud sapientem abdita latet, justa laude frustrari; exitum autem per orationem sapientis sortitam, mirifice commendari, magnaque operari; siquidem per exitus et plateas illius splendor et nobilitas denotatur; per muros autem ejusdem utilitas, et ad omnem vitæ usum vis et energia; similiter per dynastas significantur doctores, verbo opereque potentes.

Vers. 22. 22. USQUEQUO, PARVULI, DILIGITIS INFANTIAM, ET STULTI EA QUÆ SIBI SUNT NOXIA, CUPIENT, ET IMPRUDENTES ODIBUNT SCIENTIAM? — Chaldæus et Syrus, *usquequo, insipientes, diligitis insipientiam?* etc. R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra, *usquequo, simplices, seducti ab impostoribus diligitis infantiam*, id est, *vos ab iis seduci placido animo fertis?* In Hebræo est elegans et efficax paronomasia; nam pro *parvuli* Hebræum est פתאים *petaim*, pro *infantia* est פתי *peti*, *q. d.* Usquequo, parvuli, diligitis parvitatem? usquequo, parvuli, vultis esse et manere semper parvuli? usquequo, infantes, non vultis avelli ab infantia et nugis infantilibus? usquequo, simplices, non excutitis vestram simplicitatem, dum per fraudulentorum lactationes, adulationes et fraudes sinitis vos decipi, ac in fraudem et ruinam induci instar puerorum? Infantes enim et pueri prorsus nolunt avelli a matris uberibus et lacte, cui assueverunt. Unde matres ubera oblinunt sinapi, ut pueri acorem sapientes, ubera fastidiant, discantque uti solidiore cibo, itaque viribus et animo corroborentur et crescant. Pari modo homines carnales et pueriles nolunt a sua vita carnali et puerili avelli, donec per tribulationes Deus eam ipsis faciat molestam et exosam (1).

Carnales sunt pueri. Primo.

Secundo. *Secundo*, pueri amant suas nuces et crepundia, eaque præponunt nummis aureis et argenteis; quia illas comedere possunt, sentiuntque suaves, nummos vero gustare nequeunt; omnis enim sapientia puerorum est in ore et sapore. Ita carnalis homo non sapit quæ spiritus sunt, sed quæ carnis, donec gustato spiritu desipiat illi caro. Certum et determinatum est tempus infantiæ, in quo infantibus nugas tractare et infantire permittitur, donec disciplinæ capaces sint, cum scilicet firmiore sunt corpore et cerebro, quo facto, pueriles nugæ eis adimuntur, et ad seria traducuntur. Ita pariter nonnulla tironibus in Ecclesia et monasteriis permittuntur, quæ maturioribus vetantur, uti docet Apostolus, *Hebr.* v, 13.

(1) Hebr. est, *quousque, fatui, diligitis fatuitatem? Et* quousque *irrisores irrisione delectabuntur? Et* quousque *stulti odio habebunt scientiam? Fatui* quidem sunt, qui ex incogitantia ac mentis simplicitate potius, quam consulto peccant; *irrisores* vero, qui tantum absunt, ut meliora monentes admittant, ut potius profano supercilio despiciant irrideantque; *stulti* denique sunt, qui stolida et inani persuasione sibi jam sapere videntur, resipiscentiam aliis quibusvis potius, quam sibi ipsi necessariam autumantes.

Tertio. *Tertio*, pueri amant libertatem et lusum: « Ludere par impar, equitare in arundine longa, » fabricare domos luteas, ex aqua et smigmate per fistulam sufflando bullas excitare, quæ mox tenues vanescant in auras. Unde impius Lysander apud Plutarchum in *Apophthegmat.* dicit: « Jurejurando viros, talis pueros oportet fallere. » Ita major pars hominum ludicras et pueriles nugas amat. Quid enim sunt opes, deliciæ, honores hujus mundi, si cum cœlestibus et æternis comparentur, nisi lusus et nugæ puerorum? Merito ergo Salomon patrem Davidem, *Psalm.* IV, secutus, admirans eorum simplicitatem et stoliditatem, commiserando exclamat: « Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?» Diligis speciosas domos, feminas, mensas? diligis vanitatem. Mentitur femina se esse speciosam, cum intus sit latrina stercorum et sordium. Mentitur honor se coli et esse in pretio, cum honoratus a paucis, a multis vilipendatur et probris afficiatur. Mentitur vinum se oblectare gulam, cum mox stomachum degravet, caput affligat, hominemque ad omnia, quæ hominis sunt, ineptum faciat. Usquequo ergo, o pueri, diligitis infantiam, infantiles nugas, umbras, fraudes et mendacia?

Quarto. *Quarto*, pueri cupiunt sibi noxia, v. g. mel, saccharum, poma; quæ in cruditates et vermes vertuntur, ideoque eis stomachi dolores et morbos conciliant. Rursum pueri arsenicum, quia simile, pro saccharo comedunt, itaque eo, utpote veneno, se enecant: sic oleum hauriunt pro melle, vinum pro lacte, itaque illo stomachum, hoc caput inebriant et destruunt: simili modo carnales amant pueriles voluptates, quæ noxam corpori et animæ tum præsentem, tum æternam creant. Hinc illa trita: « Puer glaciem: Puero gladium. »

Quinto. *Quinto*, pueri oderunt scholas et scientiam, ne cogantur manum ferulæ, oculos libro, mentem disciplinæ subjicere et alligare. Nota est astutia pueri, qui jussus a magistro præeunte recitare alphabetum, ac dicere A, B, C, nunquam magistrum subsequi voluit, nec dicere A, B, C. Rogatus causam cur rem tam facilem detrectaret, respondit: « Nolo dicere, ne cogar discere. » Ita carnales nolunt subjicere se severæ disciplinæ virtutis et legis divinæ, sed vivere libertine et ad libitum, in quos convenit illud: « Bis pueri senes. » Hinc et apud Gentiles vera Dei fide destitutos, sapientia semper fuit infans. Quocirca per *infantiam* Lyranus et Hugo accipiunt *bona delectabilia;* Jansenius, *bona fortunæ;* Salazar, *levitatem morum, studia ludicra, irrisiones et ludibria*, quæ pueris familiaria esse solent. Unde pro eo quod nos habemus: « Et stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient, » Hebræum est, *et derisores derisionem desiderabunt sibi.* Insipientes enim, æque ac pueri, sunt ridiculi, amantque derisiones, id est res ridiculas et nugaces, quæ ipsis sunt noxiæ; unde eas ipsimet in aliis derident. Quocirca Vatablus vertit, *quous-*

que, stolidi, stoliditatem diligitis, et illusores sibi illusione placent (gaudent illudi, imo sibi ipsis illudere), *et stulti scientiam odio habent?* Pagninus, *usquequo, simplices, diligitis simplicitatem*, etc. Porro Septuaginta τὸ *petaim* vertunt *simplices*, id est innocentes, ideoque justos, ac *peti* vertunt *innocentiam*, id est justitiam : sic enim habent, *quanto tempore innocentes inhæserint justitiæ, non erubescent*. Τὸ *non erubescent* non est in Hebræo, sed Septuaginta ad explendum sensum suum id subaudiri censuerunt. Hæc versio licet prima fronte alio abire videatur, tamen in fine eodem quo nostra Latina redit, *q. d.* Pueri, qui suis næniis puerilibus semper inhærent, confusionem et probrum subeunt; igitur fiant *petaim*, id est simplices, sed alio sensu, scilicet fiant innocentes et justi : sic enim nunquam probro et confusioni subjacebunt, sed omnis probri expertem vitam agent; innocentia enim et justitia probro vacat, laude abundat.

Hujus sententiæ veritatem festivo sanguisugæ et formicæ apologo pulchris exemplis corroborato demonstrat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. XVI : « Membris infirmi, corruptis humoribus aggravati, sitibunda sanguinis apposita sanguisuga sibi gratulari cœpit, quod ad fontem venarum venisset a se diutius exoptatum. Cum igitur acumen oris per cutis poros, thesauri vivifici venam attigisset, et totis nisibus deliciosa aviditate id quod sitiverat affatim biberet, arte mirabili nocivum ab utili sequestratum, natura diligenti sagacitate promanante, malis male cupida plena facta est. Cum autem lethalis haustus in ipsam totam perfusum virus inciperet ebullire, ac quantocius pararet virus mortem venenatam cum ingenti dolore accersere; cœpit cum ingenti clamore disrumpens singultire. Ad cujus dolentis vocem mox accurrit formicula granum trahens, quæ dixit : Quid est quod accidit tibi? Cui illa : Amatum quippe sanguinis potavi alimentum, et exhausi venenum : cupidam enim decepit me propinator avarus, qui retinens sibi commodum, sugentis in perniciem dedit virus. Tunc formica subjunxit : Bene video, quod stulti ea quæ sibi sunt noxia cupiunt (*Proverb.* I, 22). Et adjungens ait : Nescivisti quod qui alienum sanguinem sugit, propriam perditionem sumit? Et dum male quod cupiverat, rapit, hoc lethaliter postmodum evomit, et se sibi charissimum perdit? » Deinde idipsum exemplo draconis, crocodili et raptorum evincit : « Hac etiam draco callidus peste cupiditatis illuditur, qui, ut naturales tradunt, dum hostiliter concupitum elephantis sanguinem avidius sugit, eodem se perimit, et non tam jucunde bibit, quam dolorose se exstinguit. Totum enim quod rapitur, raptori virus est. An ignoras, quod avarus raptor, dum lupinis dentibus et crocodilico morsu alienam rem devorat, propriam alienat, totum se dissipat, et cor vastat? quoniam quod male congregat, raptoribus parat. Sic Chaldæus Assyrium, Persa Chaldæum, Græcus Persam, ac prædonem Græcum prædo exspoliavit Romanus. Gaudeo igitur quod nullius sanguinem sugo, sed res meas providentia curo, diligentia quæro, justitia congrego, sapientia servo. Quo dicto sanguisuga simul cum vita cruorem raptum evomuit. »

Apologus quod cupiditas se perimat. — *Similia.*

Vers. 23. 23. CONVERTIMINI AD CORREPTIONEM (Pagninus et Vatablus, *increpationem*) MEAM : EN PROFERAM VOBIS SPIRITUM MEUM, ET OSTENDAM VOBIS VERBA MEA. — Pro *proferam* hebraice est אביעה *abbia*, id est *eructabo, emanabo, scaturire faciam*. Aquila et Theodotion, ἀναβλύσω, id est *effundam*; Septuaginta, προήσομαι, id est *præmittam vobis spiritus mei dictionem*; Tigurina, *en efflo vobis spiritum meum*; Vatablus, *en depromo mentem meam*. Sensus ergo est, ait R. Levi et Aben-Ezra, *q. d.* Filii hominum, relinquite nugas pueriles, sat infantiæ datum; convertite vos ad meam disciplinam et meliorem frugem, date vos severiori vitæ, abdicate carnales voluptates, sectamini spirituales. En vobis impendam cordis et influxus mei scaturiginem, præstabo ut spiritus meus in vos affluenter derivetur, ut vobis perennes sapientiæ et virtutis influxus inde dimanent, ad eum modum quo e fonte aquæ scaturiunt.

Igitur « proferam vobis spiritum meum, » id est, ut sequitur, « ostendam verba mea, » quæ mente concepi, nimirum eloquar spiritus, id est mentis meæ sensa, ita clare, sincere, copiose ac libere, perinde ac e fonte aqua clara, limpida, copiosa et libera emanat, ita ut nulla vi aut obturatione sisti vel inhiberi queat; imo quo magis obturatur, eo majore vi et conatu erumpit. Talis enim debet esse doctor et præco sapientiæ, ut nullis blanditiis vel minis ejus libertas docendi veritatem, arguendi vitia, monendi et exhortandi impediatur, sed contra omnia obstacula fortius eluctetur et erumpat.

Insuper Beda per *spiritum* accipit iram et vindictam; irati enim iras spirant et naribus efflant, *q. d.* Nisi convertamini, depromam in vos spiritum, id est indignationem et vindictam meam, atque « ostendam, » id est re ipsa exhibebo, et opere complebo minas meas, quas verbis meis vobis sæpe comminatus sum. De vindicta enim proxime sermonem subnectit. *Spiritus* enim significat vim, impetum æstusque animi nunc miserantis, nunc indignantis, nunc dolentis, nunc lætantis, quales fuere in Eliu dicente : « Plenus sum sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit. Loquar et respirabo paululum : aperiam labia mea, et respondebo, *Job* XXXII, 18. Hosce affectus hic induit sapientia, ideoque ingenti spiritu concionatur. Nunc enim miseretur hominum infantiam et stoliditatem, nunc indignatur, nunc blanditur, nunc comminatur, ut ostendat verba sua esse vera, salutaria, necessaria ad felicitatem. Eosdem induat concionator et sapientiæ præco, ut magno spiritu

et efficacia concionetur, ac auditores in omnes partes quaquaversum exagitet, donec eorum corda contundat, molliat et flectat ad timorem et amorem Dei.

Vers. 24. 24. QUIA VOCAVI, ET RENUISTIS; EXTENDI MANUM MEAM, ET NON FUIT QUI ASPICERET. — Hebraice, *qui attenderet*; Septuaginta, *quoniam vocabam, et non obedistis; et extendebam verba, et non attendistis*; Syrus et Chaldæus, *quia vocavi, et non credidistis, elevavi manus meas*; Syrus, *extuli vocem meam, et non auscultastis*; Arabicus, *quia vocavi vos, et non obedistis mihi; garrivi* (visus sum garrire vobis) *multos sermones, et non auscultastis eis*. Alloquitur impœnitentes, qui in sua infantia et insipientia, puta concupiscentia et peccatis, persistere volunt. Hisce enim indignatur, quod suam vocationem, opem et consilium despiciant, ideoque eis minatur miserias præsentes et æternas (1).

Porro vocat Deus, tum exterius per verba sacræ Scripturæ, per doctores et prædicatores, per præceptores et viros pios, etc.; tum interius et præcipue per gratiam excitantem, puta objiciendo intellectui statum periculosum, in quo peccator versatur, damna peccati, gehennæ tormenta impiis parata, ac gaudia cœli piis decreta. Igitur hinc liquet Deum peccatores vocatione et gratia sua excitante prævenire, ut resipiscant et convertantur; sed in peccatorum libero arbitrio situm esse, ut vocationi et gratiæ Dei consentiant vel dissentiant pro libito, uti ex S. Augustino docet Concilium Tridentinum, *sess.* VI.

Jam vocare proprium est verbi et vocis : hinc appropriatur Verbo, id est Filio Dei, qui ante incarnationem per verba mentibus hominum immissa, eos vocabat ad pœnitentiam et salutem; hæc enim verba creata manant a Verbo increato, ejusque formam gerunt, et ab eo vim suam accipiunt, uti docet S. Augustinus, tract. 1 *in Joan.* Post incarnationem vero, per os et vocem humanam a se assumpta, prædicando omnes vocavit ad se et ad salutem, dicens : « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Matth.* XI, 28. Apostolos vero virosque apostolicos vocavit, et etiamnum vocat ad apostolatum, dicens : « Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum, » *Matth.* IV, 19. Mundus, inquit S. Bernardus, vocat et lactat, ut inficiat; diabolus vero, ut etiam interficiat, ac tanquam lupus mactet et perdat; ego autem cur, nisi ut reficiam? Reficiam enim vos interno pastu, qui vestra satiet desideria, sitim exstinguat, qui requiescere vos faciat, ut non sit ultra quod cupiatis; in me enim sunt pascua vitæ, in me verissima et gratissima mentis refectio.

Deus extendit manus multis de causis. Jam extensio manus multa hic subindicat : illa enim multis de causis fieri solet. *Primo* ergo Cajetanus censet hic quatuor gratiæ Dei beneficia quatuor hisce membris denotari. In vocatione beneficium excitandi : in extensione manus oblationem auxilii : in consilio instructionem ad eligendum bona : in increpatione monitionem ad fugiendum mala : ut enim a mala vita convertamur, bene vivamus et salvemur, necesse est *primo*, ut a Deo ad veteris vitæ detestationem, et novæ desiderium excitemur; *secundo*, ut ab eodem ad id perficiendum, per crebras excitationes et gratias corroboremur et adjuvemur; *tertio*, ut conversi ad malum non recidamus; *quarto*, ut bona opera studiose exerceamus, in iisque perseveremus usque ad finem vitæ. Hinc verbum Dei in Scriptura vocatur *brachium*, quia ita vocat et suadet, ut simul et brachio manuque potenter juvet ad id quod jussit exsequendum, ut inexcusabilis sit homo, si Dei vocationem non acceptet, et manum Dei ad opitulandum extensam non arripiat. Hoc est quod ait Isaias LII, 10 : « Paravit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. » — Primo.

Secundo, Lyranus censet Deum manus extendere, ut peccatorem in barathro peccatorum demersum et sepultum potenter extrahat, et ad lucem gratiæ ac justitiæ educat : sic enim ei, qui in foveam profundam lapsus est, manum porrigimus, ut eum ex illa extrahamus. — Secundo.

Tertio, R. Salomon et Baynus censent sapientiam extendere manus, ut hoc signo omnes ad se advocet, ad hoc, ut in disciplinam suam, imo in sinum maternum se tradant. Sic enim mater exporrecta manu advocat et attrahit ad se filiolum, ut eum in sinum et ad ubera recondat. Unde Septuaginta et Syrus vertunt, *extendi verba et vocem meam.* — Tertio.

Quarto, Jansenius censet Deum manum extendere, ut indicet viam salutis, quæ est lex Dei. Sic enim extenta manu et digito viatori ignaro viam demonstramus. — Quarto.

Quinto, Vatablus censet Deum manum extendere, ut hoc signo silentium indicat, ut scilicet omnes silenter sapientiam loquentem audiant. — Quinto.

Sexto, Martinus de Roa, lib. I *Singular.* cap. III : Manus, inquit, signum est, quo Deus et sapientia suos ad militiam evocat, juxta illud *Isaiæ* XLIX, 22 : « Levabo ad Gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum (vexillum militare) meum. » Hinc et olim inter Romana signa erant quædam in formam crucis, et supra eam manus extensa : manus enim est symbolum amicitiæ, æque ac pugnæ et belli pro amico. Deus enim, cum adhuc in alienis castris sub hostili principe et signo stipendia faceremus, summa cum benignitate nos vocavit, venientes cum majore recepit. Huc referri potest illud *Prov.* I : « Extendi manum, et non fuit qui aspiceret. » Queritur enim, quod, cum multos ad se veluti sublato signo evocasset, nemo nomen illi dederit : hæc Roa. Huc pertinet quod manus extendere sit pa- — Sexto.

(1) Pro *aspiceret*, scil. manum, ut Hieronymus scrupulose vertit, melius poneretur *attenderet*.

cisci et reconciliari volentis, *q. d.* Deus : Ego injuriarum mihi a vobis illatarum oblitus, prior extendi dexteram invitans vos ad meam reconciliationem, utque vos vicissim in signum renovati fœderis dexteram vestram meæ consereretis : at vos me extendentem manum respuistis, vestramque retraxistis.

Septimo. *Septimo*, Beda : Extendere manum, inquit, est beneficia offerre et conferre, imo incogitanti ea ingerere et obtrudere. Juxta hanc phrasin ait Ecclesiasticus IV, 36 : « Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta. » Hinc Artaxerxes Longimanus, teste Plutarcho in *Apoph. regum*, dicebat, sibi quasi principi (qui est Dei imago in terra) manum ad dandum, puta dexteram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam. « Regalius enim esse addere, quam adimere. » Sic Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Quocirca S. Paulus celebrat hanc Christi sententiam : « Beatius est magis dare quam accipere. » *Actor.* XX, 35. Vide ibi dicta.

Octavo. *Octavo*, extensio manus signum est comminantis : sapientia enim minatur iis, qui se vocantem respuunt, pœnas gravissimas, uti mox audiemus.

Nono. Denique extensio manus signum est summi amoris et desiderii, quo Deus et sapientia homines omnes expansis charitatis brachiis complecti, stringere sibique agglutinare satagunt. Hac de causa Christus in cruce brachia extendit, ut iis totum mundum amantissime complecteretur, imo extendit manus quasi rogans et obsecrans, ut ad eum accedamus. Extendimus enim manus cum Deum oramus et obsecramus, uti multis ostendi I *Timoth.* II, 8. Hoc est quod queritur Christus *Isaiæ* LXV, 2, et *Roman.* X, 21 : « Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. »

Nota : Hæc primo et proprie ad primam vocationem, qua peccator ex peccato evocatur ad sapientiam, id est justitiam et virtutem, pertinent : quia enim hanc respuunt impii suis cupediis addicti, idcirco eis perditionem comminatur. Secundario tamen et consequenter possunt adaptari secundæ vocationi, qua quis ex minori justitia vocatur ad majorem, v. g. ad perfectionem, vel ad vitam religiosam. Hæc enim vocatio licet non sit præceptum, sed consilium, tamen quia a Deo manat, nullo modo respuenda est, ne ejus sapientiam, bonitatem et majestatem spernere et despicere videamur, quod sane Deo est injurium. Spernitur enim ejus sapientia, cum ejus vocantis ad se consilio posthabito mundi consilium sequimur. Spernitur ejus bonitas, cum ejus gratiæ, quam tam liberaliter vocato offert, bona sæculi caduca anteponimus. Quocirca Deus hanc sui injuriam solet graviter punire et ulcisci, pœnis tam præsentibus quam æternis.

Memorabile et huic loco proprium est, quod narrat S. Antonius, III *part.*, tit. 24, cap. IX, § 7. Cum quidam aliquando Franciscani Ordinis votum suscepisset, postea vero mutato consilio factus esset Canonicus, post paucos menses incidit in morbum lethalem : quam ob causam admonitus a suis de anima per confessionem expianda, respondit nil esse opus, quoniam ostensum sibi esset se esse damnatum; quare ne amplius sibi molesti essent, quia non posset confiteri. Apparuit enim mihi, inquit, Dominus iratus, dicens : « Vocavi et renuisti; ideo vade ad pœnas inferni; » quo dicto expiravit. Simile est quod in Vita S. Bernardi legimus de fratre ejus Gerardo : hic enim cum Bernardi monita de sæculo deserendo, juventutis, novæque militiæ fervore calidus obstinate respueret, Bernardus prophetico spiritu jam tum impulsus, digito in ejus latus intento : « Veniet, ait, dies et cito veniet, cum lancea huic tuo lateri infixa pectus aperiet salutaribus consiliis, quibus nunc est clausum. » Quod ut dixit, ita evenit : paucos enim post dies eo ipso loco vulneratus in pugna, captus etiam ab hostibus, cum recordatus esset fraternæ prædictionis, clamare cœpit se monachum esse Cisterciensem. Plura recenset P. Platus, lib. III *De Bono status Religiosi*, cap. ult. — Ultio neglectæ vocationis.

Denique Lucas Abbas S. Cornelii (exstat tom. I *Biblioth. sanctorum Patrum*) in Summariolis ad Comment. Aponii *in Cant.* hanc gnomen sic legit : « Clamabam, et non exaudiebatis; extendebam verba mea, et non intendebatis. Itaque et ego vestram perditionem ridebo. Hæc terribilis (pergit Lucas) locutio, quæ liquefaciet animam contemnentem Dei præcepta, lacrymabiliter demonstrat, qualia perpessa sit, eo quod pulsanti Christo aperire contempserit. »

25. DESPEXISTIS OMNE CONSILIUM MEUM, ET INCREPATIONES MEAS NEGLEXISTIS. — Gravis est hæc querela sapientiæ et Dei, de sui despectu. Despicere enim plus est quam spernere vel contemnere : despicere enim est quasi infra se, et ad pedes suos projectum aspicere et aspernari ; ex adverso suspicere est sursum aspicere et venerari, quasi supra nos aspiciamus aliquem esse collocatum, quem revereamur. Unde pro *despexistis* hebraice est תפרעו *tiphreu*, id est *evacuastis, otiosum et irritum fecistis*, Septuaginta ἀκύρους ἐποιεῖτε, id est *exauctorata fecistis*, auctoritatem eis ademistis, irrita et cassa fecistis, ut scilicet apud vos nullum pondus, nullam vim obtinerent; Symmachus et Theodotion, *dissipastis*; R. Salomon, *abolevistis*; Pagninus, *cessare fecistis*; Tigurina, *negligitis*; Chaldæus, *commutastis*. Pro *neglexistis* hebraice est לא אביתם *lo abithem*, id est *non voluistis*; Septuaginta, *rebelles fuistis*; Complutenses, *non intendistis*. Omnia hæc eodem redeunt, *q. d.* Despexistis consilia sana, quæ ego vobis in vestrum bonum et salutem suggessi, et pro eis amplexi estis consilia noxia, quæ vos in ruinam agunt, ut rebus frivolis vacaretis, atque somno et desidiæ vestræ — Vers. 25.

indulgeretis, ne in obtinenda sapientia aliquid laboris impenderetis; atque ut id videremini ratione et jure agere, commutastis nomina sapientiæ et insipientiæ, puta virtutum et vitiorum : ut virtutes quas ego suggessi vobis, diceretis esse vitia; ex adverso vitia, quæ amabatis, virtutum nomine palliaretis et decoraretis. Sic enim mundani « fortem, » inquit Nazianzenus, *orat.* 20, « appellant temerarium ; prudentem et circonspectum, timidum; temperantem, agrestem et inhumanum; justum, asperum. » Sic humilem vocant pusillanimem et abjectum; prodigum vocant liberalem; avarum, frugalem; iracundum, magnanimum; gulosum, jovialem; dicacem, eloquentem ; superbum, excelsum. Ex adverso : « Quidam, inquit S. Hieronymus ad Demetriadem, superbiam libertatis loco ducunt, adulationem pro humilitate suscipiunt, malitiam prudentiæ vice amplectuntur, et stultitiæ simplicitatis nomen imponunt, ac demum fallaci et pessima similitudine decepti vitiis pro virtutibus gloriantur. Nonne hi aureos nummos cum adulterinis commutant? »

Vers. 26. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. — Hebraice, *cum venerit* פחדכם *pachdechem*, id est *pavor, horror, stupor vester*, id est, cum venerit terribilis clades quam pavebatis, horrebatis et cujus vehementiam obstupescitis. Pro *in interitu* hebraice est באידכם *beedechem*, id est *in confractione*, vel *contritione vestra;* Aquila, *in inundatione;* Septuaginta, *in perditione;* Symmachus, *in collocatione;* Arabicus, *propterea ridebo exitium vestrum;* Tigurina, *ego ad vestri perniciem ridebo;* Vatablus, *in calamitate vestra;* S. Augustinus in tract. 33 *in Joan.* legit *superridebo*, id est effuse ridebo : « Inter desperationem, ait, et spem fluctuat animus. Metuendum est ne te occidat spes, et cum multum speras de misericordia, incidas in judicium. Metuendum est rursus ne te occidat desperatio, et cum putas jam tibi non ignosci, quia gravia commisisti, non agas pœnitentiam, et incurras in judicem sapientiam, quæ dicit : Et ego vestræ perditioni superridebo. » Sic quoque legit S. Cyprianus, lib. *De Singularit. cleric.*, sub initium. Pro *subsannabo*, Septuaginta vertunt, *gaudebo;* Lucifer Calaritanus, *Apol. pro S. Athanasio et S. Cypriano*, legit, *gratulabor adversum vos ;* B. Antiochus, homil. 38 *De inobedientia*, legit : « Quia vocavi, et non obedivistis, sed irrita fecistis consilia mea, igitur et ego vestræ perditioni insultabo; » Syrus, *exultabo, cum venerit super vos vastitas et perditio repentina;* Hebraice est אלעג *elag*, id est *subsannabo*, vel *balbutiendo et blæse loquendo vos irridebo:* לעג *laag* enim significat blæsitatem et balbutiem, indeque irrisionem, quæ per ea fieri solet. Vide dicta *Isaiæ* XXVIII, 11. Porro *subsannare* est sannas, irrisiones et probra velut stulto irrogare. Unde Cælius Rhodiginus, lib. XV *Antiq. lect.* cap. XXII : « Apud Cratinum, ait, sannas fatuum significat; unde et sanna, verbum Latinis frequens, puto defluxit, etiamsi a narium sonitu Grammatici opinentur dictum. » Sanna enim est solutus risus et derisus. Unde sannio vocatur, qui soluto risu et contortis corporis totius partibus, immoderatam quamdam alios deridendi formam effingit, et aliorum mores inepto quodam gestu per contemptum exprimit, ut stultus propemodum videatur ac ridiculus. Unde Cicero, lib. II *De Oratore* : « Quid enim, ait, potest esse tam ridiculum quam sannio est! sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. » Loquitur anthropopathῶs, sive humano more : nec enim risus, qui fit diducto ore; nec sannæ, quæ fiunt contracto naso; nec ira ullave passio cadit in Deum qui incorporeus est et immutabilis. Tu enim, « Domine potentissime et justissime, ait S. Augustinus lib. I *Confess.* cap. IV, stabilis et immutabilis es : amas, nec æstuas; zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris et tranquillus es. » Igitur hic risus et subsannatio significat Dei grave justumque odium, quo aversatur et acriter plectit impios sui contemptores ; non quod Deus delectetur tortura impiorum, sed quod delectetur justitia, justaque vindicta, qua juste plectuntur scelerati. Ita S. Bernardus, serm. 9 in psalm. *Qui habitat*, citatis hisce Salomonis verbis, *Ego quoque in interitu vestro ridebo.* « : Quid ergo, ait, in insipientium interitu sapientiæ credimus placiturum, nisi justissimam suam dispositionem et irreprehensibilem ordinem rerum? sane quod sapientiæ tunc placebit, sapientibus quoque placeat necesse est universis. » Unde Symmachus vertit, *ridebo in collocatione vestra.* Deus enim, ait ibidem S. Bernardus, gaudet, cum res quæque suo loco collocatur, ut sit ordo congruus rerum in toto universo. Locus autem piorum est cœlum, locus impiorum est infernus. Gaudet ergo, cum quisque piorum in cœlo, et quisque impiorum in inferno, loco et gradu suo pro meritis vel demeritis collocatur : gaudet enim ordine rerum. Ordo enim est commune bonum totius universi, et consequenter singularum ejus partium.

Sensus ergo est, *q. d.* Uti homo homini se offendenti offensus, eum, dum in gravi miseria constitutus est, suam opem implorantem ridere dicitur, cum ejus preces spernit, imo ridet, illique suam ingratitudinem et scelera exprobrat, ac in ejus miseria gaudet : ita et ego gaudebo in justa vestri punitione et interitu, tum præsenti, tum æterno, ac vos in eo perpetuo deseram, et crimina vestra vobis in faciem per ipsammet vestram conscientiam perpetim vobis acclamantem, per parentes, socios cæterosque vobiscum damnatos, perque ipsos dæmones insultantes objectabo. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui : « Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos, » *Psal.* II.

Est sarcasmus sive hostilis irrisio. Ridet enim Deus impios, qui sua monita riserant : congrua

justaque punitionis mensura, risus risui, subsannatio subsannationi respondet. Mitius minusque plene explicat S. Gregorius, IX *Moral.* XX, in hunc modum : « Ridere Dei est humanæ nolle afflictioni misereri; quare ego quoque in interitu vestro ridebo, hoc est, afflictioni vestræ nulla pietate compatiar. » Sed adhuc amplius innuitur hoc loco, nimirum quod Deus peccatoribus par pari referat, ut aperte significatur in illo *quoque* ac si dicat : Idem quoque vobis reddam in morte, quod in vita mihi præstitistis, scilicet risum, subsannationem et æternum contemptum vestri. Audietis enim : « Amen dico vobis, nescio vos, » non vos estis ex ovibus meis. Porro Beda exponens hunc locum de Christo et Apostolis : « Tale, inquit, est *Psal.* II : Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos. Non quia buccis Dominus irrideat, aut naso subsannet : sed ea vis designata est tali verbo, quam dedit Apostolis, ut præviderent nihil prorsus impios contra eum supra quam ipse permitteret, insidiis esse acturos, quin potius illorum cœpta omnia evacuanda, ejus vero gloriam post passionem per orbem terrarum esse dilatandam prænoscerent, ideoque superbiam eorum, etiam cum maxime valere conspicerent, pro nihilo contemnerent. »

Deus ridet sui irrisores. Primo. Igitur ridet et subsannat Deus sceleratos sui, suæque vocationis contemptores, jocis risibusque vacantes. *Primo*, dum eos hostiliter, sed juste pro meritis acriter punit, omnibusque irridendos et Secundo. subsannandos objicit. *Secundo*, cum eis sua scelera exprobrat, uti immisericordiam exprobrabit Tertio. impiis a se in judicii die damnandis. *Tertio*, dum de eorum justa pœna gaudet, facitque ut omnes angeli et Sancti gaudeant, uti gavisuros de excidio Babylonis docet S. Joannes, *Apocal.* XVIII, 20 : « Exulta, ait, super eam cœlum, et sancti Apostoli et Prophetæ : quoniam judicavit Deus judicium Quarto. vestrum de illa. » *Quarto*, dum eos hostibus, præsertim dæmonibus, tradit, qui eos necando et cruciando rideant et subsannent.

Exempla. Exempla sunt : primum in Antiocho sacrilego, cujus interitum Deus risit. « Orabat, inquit Scriptura, scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus, » II *Machab.* IX, 13. In Esau, qui « reprobatus non invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam, » *Hebr.* XII, 17. In Judæis occisoribus Christi, quibus hæc applicat Beda, quos Romani sub Tito vastantes illuserunt, et quasi mancipia tractarunt et mactarunt. In excidio Babylonis et Baltazar regis, cui Deus ridens insultat per Isaiam toto cap. XIII et XIV. In excidio Tyri, cui Deus insultat per Ezechielem toto cap. XXVIII. In excidio Pharaonis et Ægypti, cui Deus insultat *Ezech.* XXIX, 30 et seq.

Porro irrisiones et subsannationes dæmonum, quibus hominibus damnatis insultant, videre est in Vita Udonis Achiepiscopi Marpurgensis, qui cum vocem Dei monentis : « Udo, Udo, cessa a ludo, lusum satis Udo, » negligeret, ad tribunal Christi citatus, et capite plexus missus fuit in tartara, uti narrat Nauclerus volum. III, generat. 43, Fulgosius, lib. IX, cap. XII, et noster Canisius, libro V operis Mariani, cap. XX.

27. CUM IRRUERIT REPENTINA CALAMITAS, ET INTERITUS QUASI TEMPESTAS INGRUERIT : QUANDO VENERIT SUPER VOS TRIBULATIO ET ANGUSTIA. — Hebraice, Vers. 27. *cum venerit sicut desolatio pavor vester* (id quod timebatis et pavebatis, puta mors : hanc enim solam timent impii, qui futuræ vitæ bona et mala non credunt) *et exitium vestrum;* Pagninus, *contritio vestri sicut turbo;* Septuaginta, *cum venerit vobis subito tumultus, et subversio similis procellæ* (Aquila, συσσεισμῷ, id est concussioni, terræ motui) *affuerit, et venerit vobis tribulatio et oppressio*, vel, ut Complutenses, *obsidio* vel *obsessio* : hanc enim proprie significat Græcum πολιορκία; Aquila, ἐπίχυσις, id est *superfusio;* Theodotion, κατάσπευσις, id est *conturbatio, præcipitatio;* S. Cyprianus, *De Singul. cleric.*, *pressura et expugnatio.* Pro *repentina calamitas* hebr. est כשאה *kescoa*, quod R. Levi et R. Salomon vertunt, *sicut nubes, quæ repentino motu cietur, ac ingenti strepitu ac fragore detonat.* Proprie *scoa* est tumultus, impetus, tempestas, grassatio repentina cum fragore. Radix enim שאה *scaa* significat repente irruere, impressionem facere, irrumpere, præcipitanter ingruere, obruere cum magna vi, impetu et strepitu, uti fit cum hostes vi occupant urbem, cum domus terræ motu quassata magno fragore corruit, cum tempestas naves sorbet, cum grando segetes sternit, cum flumina exundant et agros obruunt. Simili enim modo Deus impios suæ vocationis contemptores subita, inexspectata, vehementi et horrida strage plectit et obruit, uti Sodomam sideravit igne cœlesti, orbem universum tempore Noe perdidit diluvio, Pharaonem cum toto exercitu prostravit in mari Rubro, Madianitas sub Gedeone mutua cæde trucidavit, *Judic.* VII, 20.

Simili plaga plectet Antichristum cum suis asseclis, juxta illud II *Thessal.* V : « Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient. » Maxime vero ita plectet impios in die judicii, inquit Beda : tunc enim ira et vindicta Dei eos invadet vehemens, horrida, efficax et ineffugibilis, velut procella, turbo, tempestas et desolatio extrema; tunc invadet eos « tribulatio et angustia, » Hebraice צוקה *tsuka*, id est coarctatio et pressura, ut in arctis positi et undique malis obsessi evadere nequeant, sed torculari iræ Dei, et gehennæ pressi et oppressi inconsolabiles effundant gemitus, complorationes et lamenta (unde Aquila vertit, *supereffusio* : erit enim diluvium malorum; Theodoretus, *præcipitatio*, quia præcipitabuntur in gehennam), quibus Deus et Sancti irrideant et subsannent. Quocirca malis obruti desperabundi dicent « montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos, » *Apocal.* VI. Impii ergo hæc præcogitent, si sapiunt, ac Deo obsecundent, ut tantum

malorum agmen evadant. Audiant et paveant Joelem, capite II, vers. 1, detonantem : « Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, etc. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient : sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam. A facie ejus cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam, » puta præ pavore et cruciatu pallescent et nigrescent instar ollæ.

Porro Cajetanus hæc omnia explicat de morte quam solam timent impii futurorum improvidi. Declarat, inquit, qualis est mors istorum, quæ appellata est timor et fractio eorum. Declarat autem tripliciter : primo, quod venit sicut desolatio, deinde quod venit sicut turbo, et demum quod venit cum tribulatione et angustia. Oportuit autem a sapientia declarari istas conditiones mortis iniquorum, ad manifestandum quod mors non est hujus vitæ privatio tantum, sed annexa habet multo pejora futuræ vitæ mala. Propterea enim describitur quod veniet sicut desolatio, privans desolatum omni bono extrinseco, et similiter describitur veniens ut ventus vehemens, propellens ad extranea, ut intelligamus quod peccator moriens remanet vivus secundum spiritum. Propterea enim describitur miser tanquam desolatus, et tanquam propulsus a vento vehementi : nam et desolatus vivit, et propulsus a vehementi vento vivit. Unde et demum miseria ejus describitur ex multiplicatis undique angustiis : vivit enim, qui undique angustiatur. In tali itaque miseria peccatorum, dicit sapientia quod ridebit et subsannabit, derisibiles et subsannabiles reddendo eos.

Vers. 28. 28. TUNC INVOCABUNT ME, ET NON EXAUDIAM (Hebraice, *non respondebo*); MANE CONSURGENT (Septuaginta, *quærent me mali*), ET NON INVENIENT ME. — Nota τὸ *tunc* : magnam enim habet emphasim et antithesim, *q. d.* Nunc ipsi nolunt audire me vocantem, idcirco tunc, cum scilicet imminebit eis undique angustia, pari modo non audiam eos invocantes me; reddam par pari : surdis me surdum præbebo. Tunc ergo pœna aperiet oculos, quos nunc culpa et voluptas tenet clausos.

Dices : Ergone in hora mortis sera est invocatio Dei et peccatoris pœnitentia? Respondeo : Nunquam sera est in hac vita, si vera; sed raro vera, quæ sera. Hi enim impii invocant Deum postulantque remissionem non culpæ, sed pœnæ, ut scilicet mortem evadant. Idcirco non exaudiuntur, nec dimittitur eis culpa, utpote cum id non petant, sintque impœnitentes : nec pœna, utpote quæ remanente culpa, certo et inexorabiliter a Deo eis impœnitentibus est decreta; sed, etsi pœniterent, seria contritione, et vero emendandi se proposito, obtinerent quidem remissionem culpæ, at non statim pœnæ, saltem totius. « Mane » ergo, id est, illico ut se malis circumdatos viderint, surgent ut Deum pro liberatione a morte et interitu invocent : at non invenient, quia Deus in pœna inexorabilis est, auresque impœnitentibus claudet, quia ipsi suas Deo vocanti prius clausere.

Secundo, si τὸ *tunc* cum Beda et Lyrano accipias de die judicii, clarum est tunc irritam fore pœnitentiam, utpote quæ fit post mortem omnium et singulorum. Post hanc enim sequetur mane illud ultimum judicii extremi, quo Deus inexorabiliter piis præmia, impiis gehennam et supplicia decernet; juxta illud quod canimus in hymno ad Laudes sabbati : « Et mane illud ultimum, quod præstolamur cernui, in lucem nobis effluat. » Multo magis impii non exaudientur in inferno, uti dives Epulo postulans ab Abraham mitti ad se et ad suos Lazarum, exauditus non est, *Lucæ* XVI, 25.

29. EO QUOD EXOSAM HABUERINT DISCIPLINAM (Hebraice *scientiam*), ET TIMOREM DOMINI NON SUSCEPERINT; — Hebraice, *non elegerint*. Pro *timorem* Septuaginta Complutenses recte legunt φόβον, quod Scholiastes interpretatur θεοσέβειαν, id est *pietatem*, vel *Dei cultum*; Vaticani vero legunt λόγον, id est *verbum*, vel *sermonem*. Unde S. Cyprianus, lib. I *Contra Judæos*, legit, *sermonem autem Domini non acceperunt*. Vers. 29.

30. NEC ACQUIEVERINT CONSILIO MEO. — Hebr. *noluerunt consilium meum*; Septuaginta, *neque volebant meis attendere consiliis;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *non receperunt consilia mea.* Vers. 30.

ET DETRAXERINT UNIVERSÆ CORREPTIONI MEÆ. — Hebraice, *spreverunt;* Septuaginta, *subsannabant;* Symmachus et Theodotion, *irritaverunt;* Vatablus, *exsecrati sunt.*

Dat causam cur impii Deum invocantes non exaudiantur, quia scilicet perseverarunt in quatuor hisce membris, quæ quatuor continent injurias sapientiæ per gradationem, qua a minore gradatim ascenditur ad majorem. *Prima* enim est, quod oderunt disciplinam et consequenter sapientiam : hæc enim disciplinam sancit et imperat. *Secunda*, quod timorem Domini non susceperunt. Est hæc major injuria, quia in Deum proxime redundat : qui enim spernit timorem Dei, spernit Deum terribilem et timendum. Unde Septuaginta Romani legunt, *eo quod verbum Domini non assumpserunt*, id est non ad se sumpserunt, non sibi, sed aliis applicarunt; sic enim solent impii, cum conciones audiunt, ea quæ de vitiis dicuntur et carpuntur, non sibi, sed aliis applicare. *Tertia* magis assurgit, quod noluerunt admittere consilium Dei, saluberrime illis consulentis : hæc enim major est indignitas. *Quarta* et summa est, quod detraxerunt universæ correptioni meæ : pejus enim est detrahere quam negligere. Septuaginta, *subsannabant meas redargutiones*. Græce ἐμυκτήριζον, id est *suspenso naso irridebant* : μυκτὴρ enim est *nasus*; nasus autem olim subdolæ irrisioni dicatus erat, teste Plinio, lib. XI, cap. XXXII; unde illud Hora-

tii : « Naso suspendis adunco; » et Martialis : « Nasutus sis usque licet, sis denique nasus. » Hinc mycterismus vocatur sanna, irrisio.

Vers. 31. 31. COMEDENT IGITUR FRUCTUS VIÆ SUÆ, SUISQUE CONSILIIS SATURABUNTUR. — Septuaginta, *sua ipsorum impietate implebuntur;* Lucifer Calaritanus, *pro S. Athanasio*, « saturabunt animas suas; S. Cyprianus, *De Singul. cleric.*, « sua impietate saturabuntur. » Est parœmia, significans impios, sive juvenes sint, sive senes, recepturos pœnam et vindictam suis demeritis congruam et commensam, juxta illud *Galat.* VI, 8 : « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. » Et : « Comede quod intrivisti. » Similes sunt *Isaiæ* LIX, 4 : « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt : qui comederit de ovis earum, morietur; et quod confotum est, erumpet in regulum. »

Alludit ad illud Davidis : « Labores manuum tuarum quia manducabis, » *Psalm.* CXXVII, 2. Id facit Deus *primo*, cum efficit ut voluptates et dignitates, quas ambiverunt impii, vertantur illis in nauseam, luctum et tormentum : sicut concupiscentia coturnicum versa fuit Hebræis in nauseam, *Num.* cap. XI, vers. 20; idque per saturitatem et plethoram, sive nimiam repletionem. Unde illud : « Omnis saturitas mala, panis autem pessima. » Sic juvenes, qui vacarunt gulæ et libidini, Deus punit, dum facit ut in senectute laborent podagra, asthmate, calculo, morbo Gallico, etc.

Secundo, cum efficit ut studia et consilia impiorum infelices habeant successus, et in ipsorum perniciem recidant. Unde Vatablus sic exponit, *usque ad saturitatem utentur consiliis suis : Deus enim deseret eos, ut suo se consilio regant.* Qui enim nolunt regi a prudentia Dei, necesse est ut regantur ab imprudentia sua, ac in multos labantur errores, pericula et damna.

Tertio, cum impietatem eorum secundum demerita castigat et punit; sicut punivit gulam Hebræorum immittendo in eos plagam mortis, unde locus vocatus est sepulcra concupiscentiæ, *Num.* XI, 33. Simili modo Deus justa vindicta, cuilibet hominum concupiscentiæ suum destinat supplicium et sepulcrum. Peccator ergo per peccata sibi ipsi plectit virgas et flagella. Ac sicut sibi quisque suæ fortunæ est faber, ita ipse sibi suæ miseriæ et infelicitatis est figulus et faber, uti docet Isaias cap. L, vers. ult.

Denique alii sic exponunt : Impii sua impietate, id est sua impia vivendi consuetudine, replebuntur, id est replebunt se continuis suis vitiis et sceleribus. Hæc enim magna est eorum stultitia, æque ac pœna, præsertim quia continuo magnis augmentis damnationem eorum auget et aggravat. Hoc est quod dicitur *Job.* XX, 11 : « Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Vitia enim juventutis comitantur hominem usque ad senium, nec eum ante mortem deserunt.

32. AVERSIO PARVULORUM (rudium, simplicium, insipientium) INTERFICIET EOS, ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS. — Perperam aliqui pro *aversio* legunt *adversio;* Arabicus, *quoniam pro eo quod opprimebant pueros, occidentur.* Est conclusio et epiphonema, paucis complectens causam ruinæ impiorum. Quæres : quænam hæc « aversio ? » *Primo*, Chaldæus, Pagninus, Vatablus, Baynus et noster Salazar censent esse quietem et prosperitatem : rebus enim secundis stulti solent perdi, ut τὸ *aversio parvulorum interficiet eos* explicetur per id quod subdit : « Et prosperitas stultorum perdet eos. » Sic enim Hebræi in carmine et rhythmo prius hemistichium explicant per posterius. Unde Syrus pro *aversio* vertit *conversio insipientium.* Vers. 32.

Secundo et proprie, « aversio, » vel ut Tigurina, *defectio*, intelligitur a ratione, a recto, a sapientia, a Deo. Igitur *aversionem* intelligit quadruplicem, quam descripsit vers. 29, dicens : « Eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ. » Eo enim respicit, seseque refert. Quare « aversio » hæc est a disciplina, a timore Domini, a consilio, a correptione sapientiæ. Notat enim hoc versu duos terminos peccati, unum a quo, alterum ad quem. In omni enim peccato est aversio a Deo Deique lege, et conversio ad prosperitatem et commoda bonorum temporalium. Unde S. Thomas et Scholiastici peccatum sic definiunt : « Peccatum est aversio a bono summo et increato, ac conversio ad bonum caducum et creatum. » « Qui enim a Deo avertitur et prosperatur, tanto perditioni fit propinquior, quanto a zelo disciplinæ invenitur alienus, » inquit hunc locum explicans S. Gregorius, lib. I *in Ezech.* homil. 12. Unde R. Levi : משובה *mescuba*, inquit, est recessus, quo peccator, eo quod minus propositi sit tenax, modo in hoc, modo in oppositum se convertit, prout mentis æstu abripitur. Hinc impii, licet grandævi, vocantur parvuli, quia instar parvulorum cupidinibus suis aguntur et rapiuntur, juxta illud Senecæ ad Lucilium : « Auctoritatem habemus senum, sed vitia puerorum, » imo infantium.

Porro « aversio » hæc tum passive, qua scilicet impii avertuntur a Deo juxta sensum jam datum; tum active, qua scilicet ipsi parvulos seducunt, et a Deo avertunt, accipi potest. Activam accipiunt Septuaginta, unde vertunt, *pro eo quod injuriam inferebant parvulis, occidentur;* et Lucifer *pro S. Athanasio*, « nam quia decipiebant parvulos, occidentur. »

ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS. — Pro *prosperitas* hebraice est שלות *scalvat*, quod Aquila, Symmachus, Noster, Pagninus et Vatablus proprie vertunt, *prosperitas;* Chaldæus, *error;* Septuaginta vero, ἐξετασμός, id est *inquisitio, examinatio;* hinc Arabicus vertit *investigatio*, puta exquisitum judicium, quo a Deo, Christo et Sanctis, præsertim quos afflixerunt, examinabuntur, judicabuntur et damnabuntur in die judicii. Aut potius exami-

natio est ipsa prosperitas; hæc enim hominis indolem, virtutem et vitium patefecit. Nam, ut ait S. Anselmus in *Sententiis* : « Tribulatio probat unam patientiam, prosperitas vero omnes virtutes examinat. » Porro Aben-Ezra de culpa sic explicat, *q. d.* Stulti, id est impii, sua quiete perduntur, interimunturque improvidi : cum enim alta pace perfruantur, sceleribus sese obstringunt. Consequenter pari modo de pœna explices, *q. d.* Impii sua prosperitate insolescentes provocant iram Dei et hominum, qua fit ut perdantur et opprimantur, uti periit Sodoma, juxta illud *Ezech.* XVI, 49 : « Hæc fuit iniquitas Sodomæ : superbia, saturitas panis, et abundantia et otium. » Ob hæc enim in tanta scelera prolapsa est, ut cœlesti igne deflagrarit. Prosperitas ergo impiorum in magnam calamitatem desinit, ideoque est prospera adversitas, et felix infelicitas (1).

Præclare S. Bernardus, serm. 3 *in Domin. Palm.*, notat dici : « Prosperitas non omnium, sed stultorum perdet illos, » quia sapientes norunt prosperitate uti modeste ad suum commodum et profectum. Idem tamen, lib. II *De Consider.* XII, docet sapienti majus esse periculum a prosperis quam ab adversis. « Prosperitas enim incautis, ait, est hoc ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad nivem vel glaciem. Sapiens David, sapiens Salomon fuit : sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversis, non excidit vel parum a sapientia; nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius invenerim, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdiderunt. » Idem, serm. *in Cant.* : « Luxuriæ currus quadriga volvitur, quatuor rotis vitiorum, ingluvie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, otii soporisque resolutione. Trahitur equis æque duobus, prosperitate vitæ et rerum abundantia; et qui his præsident duo, ignaviæ torpor, et infida securitas : quia et copia in ignaviam solvit, et, secundum Scripturam, Prosperitas stultorum perdet illos : non sane ob aliud, nisi quoniam male securos reddit. Cum autem dixerint : Pax et securitas, tunc subitaneus superveniet eis interitus, » I *Thessal.* v, 3.

Magis timenda prosperitas quam adversitas.

Moraliter ergo disce magis timenda esse prospera quam adversa, majusque pectus requiri ad illa quam ad hæc moderanda. Sapienter Salvianus, lib. VI *De Gubernat.* : « Tanta, ait, rerum secundarum prosperitate corrumpimur, tanta morum insolentium pravitate vitiamur, ut et Dei penitus obliviscamur et nostri, etc. Ad hoc tantum data a Deo quiete utimur, ut in ebrietate, ut in luxuria, ut in flagitiis, ut in rapinis, ut in omni scelere atque improbitate vivamus : quasi vero beneficium datæ pacis sit vacatio probrositatis, et ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, ut licentius securiusque peccemus. Indigni itaque cœlestibus donis sumus. »

Quocirca sapienter monet Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 255 : « Da operam, ait, vir optime, ne te tanquam unum e vulgo mutet rerum secundarum aura. Verum firmum et constantem amicis servet philosophia, cum qua es educatus. Illud enim imperitis ac gregariis contingere solet, hoc autem iis qui insigni sapientia præditi sunt. » Nam ut ait Ausonius de Capua : « Freta secundis nescivit servare modum. » Et Plautus in *Pseudolo* :

> Quasi solstitialis herba paulisper fui :
> Repente exortus sum, repente occidi.

Et alius :

> Fortunam reverenter habe, nam vitrea tota est
> Cumque nihil statuis firmius esse, ruit.
> Res ut læta redit, mens ebria surgit in altum,
> Optima sors homini pessima corda facit.

S. Ambrosius dum ad domum divitis cujusdam divertisset, qui sibi omnia ex voto toto vitæ tempore evenisse gloriabatur, e vestigio recessit : rogatus a comite cur fugeret tam liberalem hospitem : « Ne, ait, una cum eo perpetua prosperitate uso male peream. » Neque id vanum omen; vix enim domo recesserat, dum ea cum omnibus eam incolentibus terræ hiatu fuit absorpta. Ita Paulinus in Vita S. Ambrosii. Nam, ut ait ille : « Ira numinis procul diuque abesse a tam secundis rebus non potest. » Et : « Plerumque secundis rebus præter meritum uti, stolidis hominibus majorum calamitatum initium præbet. Res enim prosperæ judicium sæpe depravant. » Quocirca orat ille : « O numen, meis admisce prosperis quiddam mali. Fragilitatis enim humanæ nimia in prosperis est oblivio. Res secundas hinc superbia, inde ambit lascivia. Adversa frenant, prospera animos efferunt. Rarissima in re prospera prudentia est. Tumidus secundis, timidus est idem in malis. »

33. QUI AUTEM ME (sapientiam, quæ a vers. 20 huc- **Vers. 33.**
usque loquitur et concionatur) AUDIERIT, ABSQUE TERRORE REQUIESCET, ET ABUNDANTIA PERFRUETUR, TIMORE MALORUM SUBLATO. — Vatablus et Pagninus, *qui autem mihi obtemperat, tutus* (hebraice *in spe*, vel *fiducia*, id est fiducialiter) *nabitabit et securus erit a malorum metu*; Syrus, *securus erit a multitudine iniquitatum.* Nota τὸ *habitabit* : impii enim magnas spes concipiunt, sed in illis non habitant, quia iis excidunt, adeoque illæ sæpe vertuntur in desperationem : justi autem in spe, quasi in domo propria, perpetuo, secure et fidenter habitant, quia certi sunt de Dei ope, et obedientiæ ac justitiæ suæ remuneratione. Porro Jansenius, Baynus et Salazar hæc accipiunt de bonis præsentis vitæ : hæc enim a Deo promissa erant Judæis il-

(1) Pro *prosperitas* in hebr. est *tranquillitas*, seu *socordia*, qua, quem perversa ipsorum vivendi ratio exitum sit habitura, non cogitant. Bene Græcus Venetus vertit ἀνάπαυσις. Videntur Alexandrini שלוה ad radicem שאל retulisse.

lius ævi, *q. d.* Qui meæ disciplinæ studuerit et obedierit, bonis cunctis affluet, vel prospere aget, id est, non variam, sed constantem experietur fortunam, adeo ut metu vacet « timore malorum sublato, » id est infortuniorum, quæ solent felicitatem commutare, juxta illud a Deo promissum : « Jerusalem habitabit confidenter, » *Jerem.* XXXIII, 16. « Et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris : dormietis et non erit qui exterreat, » *Levit.* XXVI, 5. Unde Chaldæus hoc loco vertit, *prosperitas qua stulti superbiunt, ad bonos vertitur.*

Verum sub bonis temporalibus, quæ Deus promisit Judæis, mystice hic et alibi in Scriptura, intelliguntur bona spiritualia promissa Christianis: illa enim, utpote caduca et exigua, erant veteris; hæc sunt novi Testamenti, quia cœlestia, divina et æterna. Justus ergo Christianus, qui pie vult vivere, etsi cruces exspectet : « Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, » II *Timoth.* III, 12, tamen inter cruces velut inter rosas et delicias stabit impavidus, imo lætus et alacer : quia abundantia cœlestis fortitudinis, fiduciæ et consolationis, quam ei Spiritus Sanctus suggeret, faciet eum omnibus superiorem, ut in cœlo et Deo mente defixus omnia terrena bona et mala despiciat, imo in malis exultet et glorietur, quod ea pro Deo toleret, dicatque cum Paulo : « Gloriamur in tribulationibus, etc., quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis, » *Rom.* cap. V, vers. 3. Summa ergo dictorum est solam sapientiam præstare tranquillitatem lætitiamque animæ, et omnem mali metum excludere : ut sapientes, id est justi, perpetuum agant sabbatum in timore Domini.

An timor sit in cœlo, et quis? Anagogice, hæc omnia perfectissime implebuntur in cœlo. Ibi enim fugiet dolor et timor, ibi erit abundantia gaudiorum et bonorum omnium. Quærit D. Thomas II, *Quæst.* XIX, art. 11, an in cœlo aberit omnis omnino timor, ac respondet, *primo*, ibi nullius mali fore timorem, quia Beati erunt securi de sua felicitate, quod in æternum eis firma permanebit. *Secundo*, fore in cœlo Dei timorem non servilem, sed filialem, qui idem est cum charitate : ita tamen ut primus et proprius timoris actus, qui est timere, trepidare, angi, sollicitum esse, cesset, sitque tantum secundarius ejus actus, qui est Deum revereri, admirari et cavere omnem etiam minimam ejus offensam. Erit ergo ibi timor securus. Ita S. Gregorius, XVII *Moral.* XV, exponens illud *Job.* XXVI : *Columnæ cœli contremiscunt, et pavent ante nutum ejus.* « Ipsæ, ait, virtutes cœlestium, quæ hunc sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt : sed idem tremor, ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis, quia scilicet admirantur Deum, ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem. » Et S. Augustinus, libro XIV *De Civit. Dei*, cap. IX, dubitans an in Beatis sit timor : « Timor, ait, ille castus permanens in sæculum sæculi; si erit in futuro sæculo, non erit timor exterrens a malo, quod accidere potest : sed tenens in bono, quod amitti non potest; ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto, si dici potest, mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare, et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor ibi esse poterit, ita fortasse timor in sæculum sæculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit. »

Moraliter disce hic sapientem, id est justum, in omnibus etiam adversis esse securum et intrepidum, tum ob fiduciam bonæ conscientiæ, tum ob animi fortitudinem, tum quia scit se Deo esse curæ et cordi. Unde Salvianus, lib. I *De Gubernat.* : « Nemo, ait, aliorum sensu miser est, sed suo; et ideo non possunt cujusdam judicio falso esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt quam qui ex sententia sua atque voto agunt. Humiles sunt Religiosi? hoc volunt; pauperes sunt? pauperie delectantur; sine ambitione sunt? ambitum respuunt; inhonori sunt? honorem respuunt; lugent? lugere gestiunt; infirmi sunt? infirmitate lætantur. Cum enim, inquit Apostolus, infirmor, tunc potens sum. » Et mox : « Labor itaque, et jejunium, et paupertas, et humilitas, et infirmitas non omnibus sunt onerosa, sed tolerare nolentibus; sive enim gravia hæc, sive levia, animus tolerantis facit. » S. Augustinus in *Ps.* XXXI : « Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe. » S. Chrysostomus, homil. 1 in *Epist. ad Rom.* : « Animi tranquillitatem et lætitiam, ait, non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentiæ tumor, non corporis fortitudo, nec quid aliud, sed sola parit conscientia bona; quam certe qui puram habet, ut pannosus sit, ut cum fame luctetur, tamen tranquillior beatiorque est iis qui inter delicias degunt; sicut et qui sibi male conscius est, ut omnium bona possideat, omnium est miserrimus. » Illius exemplum dat S. Paulum, hujus Achab regem. Causam dat S. Gregorius in *Psal.* CXLIII : « Nulla, ait, est major afflictio quam conscientia delictorum. » Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malæ conscientiæ tribulationem perferens, « in arcano cordis Deum non invenit, quid facturus est homo? ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret? » Justus autem licet afflictus, in arcano tamen cordis inveniens Deum, in eo lætatur et conquiescit. Ita S. Tiburtius martyr tyranno minanti dira : « Omnis, ait, nobis vilis est pœna, ubi pura comes est conscientia. » Ex adverso : « Perversi trepidant, et ad omnia fulgura pallent. Igitur ne-

gligit calumniam omnem recta conscientia. Vacat timore quieta conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, etc., hic murus aheneus esto.» Talis ergo quovis rerum eventu securus, atque medios inter hostes, pericula et terricula Deo, cui se curæ esse scit, nixus, intrepidus ait cum Davide : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum : si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo, » *Psalm.* XXVI. Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Unde Horatius, lib. III, *ode* 3 :

Justum, *ait*, et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post acrem sapientiæ concionem sapiens ipse Salomon orationem resumit, docetque qua ratione sapientia acquiri possit, nimirum ejus invocatione, studio et auditu; ac vers. 10, *quis ejus acquisitæ sit fructus, nimirum Dei gratia, et custodia ab omni malo, præsertim ab homine impio, et ab adultera, quæ sapientiæ, id est castitati, sanctitati et felicitati insidiatur. Igitur docet cum sapientia omnia Dei dona venire, omniaque mala averti, et sine ea ubique errari.*

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. ut audiat sapientiam auris tua : inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum prudentiæ; 4. si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam : 5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies : 6. quia Dominus dat sapientiam : et ex ore ejus prudentia, et scientia. 7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter. 8. Servans semitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens. 9. Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit : 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur : 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas : 14. qui lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis : 15. quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quæ mollit sermones suos; 17. et relinquit ducem pubertatis suæ, 18. et pacti Dei sui oblita est : inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius. 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. 20. Ut ambules in via bona : et calles justorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, capite I, versu 11 et sequent., capite XXXIX, versu 1 et sequent., capite LI, versu 25 et sequent. : quocirca hic brevis ero. Videat lector quæ locis citatis annotavi.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1 et 2. FILI MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE (Syrus, *in corde*
Vers. 2. *tuo*), UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM. — Arabicus, *si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum ad intelligendum.* Τὸ *fili* significat non esse verba sapientiæ, ut vult Baynus, sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis, *q. d.* Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque

vocat filium. Id patet ex vers. seq., ubi ait: « Si enim sapientiam invocaveris, » etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique : « Si me invocaveris. »

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim cohærent : « Si susceperis sermones meos, » etc., cum τῷ *inclina cor tuum?* Qui enim suscipit sermones sapientiæ, utique jam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuaginta, ideoque clare vertunt : *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientiæ auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediat auri tuæ*; Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *ad attendendum sapientiæ*), *et adjicies cor tuum ad intellectum.* Adduntque insuper : *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebræo : unde videtur aliunde irrepsisse; ac congruum habere potest sensum, *q. d.* Si me, o fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat : sin mea monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Justa enim est hæc lex talionis sancita a justo judice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut, ut explicat auctor *Catenæ Græcorum*, *q. d.* Si acer impigerque sapientiæ auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eumdem sensum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclina* legas *inclinabis*, uti legit Baynus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3 et 4 qui per parenthesin interseruntur, expleri demum vers. 5. Unde sic vertit, *fili mi, si acceperis verba mea, et præcepta mea penes te reposueris, ut sapientiæ aures tuas accommodes, et cor tuum inclines institutioni* (1), etc., *tunc intelliges timorem Domini.* Sic quoque hæc legit et nectit S. Hilarius in *Ps.* CXXVII, initio : « Si enim, ait, sapientiam invoces et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investiges eam, tunc intelliges timorem Domini. »

Tertio, Noster obscurius, sed profundius et germanius vertit, *inclina*. Docet enim hic Salomon viam et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expandere. Id patebit ex seqq. Sensus ergo genuinus est, *q. d.* Si susceperis (hebraice, *si suscipies*), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebraice, *si abscondes*), id est, si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuæ, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam : quo enim propendet cor, eo ipsum inclinat et aurem; τὸ enim *ut audiat sapientiam* referendum est ad id quod sequitur : « Inclina cor. » Unde Baynus ex Hebræo sic vertit, *ut attentam præbeas sapientiæ aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam.* Idem enim, ut jam sæpius monui, hic sunt *prudentia*, *scientia*, *intelligentia*; hisce enim pluribusque aliis nominibus copiæ, et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quæ mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebræorum sæpe significant actum non realem, sed mentalem, vel verbalem, ut « susceperis » sit idem quod si volueris suscipere, non autem si actu præterito jam susceperis. Sic Deus ait Jeremiæ cap. I, 10 : « Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas, » id est, ut prophetes et prædices Gentes fore evellendas, destruendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbali et prophetico Jeremias Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebræorum significant sæpe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum : sic hic « si susceperis, » id est, si suscipere destinaveris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Jansenius, necesse esse sapientiæ studioso, ut cor suum abstractum ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua corrupta semper inclinatur et propendet) inclinet, atque totum addicat prudentiæ cognoscendæ, serio hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodet attente sapientum dictis percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propensitas et desiderium præcesserit, frustra aure corporali sapientia ex ore auditur sapientum. Inclinabis ergo cor tuum prudentiæ, sic ut audiat auris tua sapientiam; vel inclinabis cor tuum prudentiæ ad hoc, ut cum fructu et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requiri ad comparandam sapientiam, docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem pretiosam et cimelium summe desiderandum, et in arca, non argenti, sed mentis, studiose recondendum, juxta illud *Psal.* CXVIII : « In corde meo abscondi eloquia tua, » ne scilicet volucres cœli, id est aereæ potestates, ea diripiant et devorent juxta parabolam seminis, quam proponit Christus, *Matth.* XIII, 19. Hinc pro *ut audiat*, hebraice est להקשיב *lehacscib*, id est ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim קשב *kascab* significat magnam attentionem mentis, quæ fit cum gestu, puta cum aurium arrectione; unde in Scriptura passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis *ut audias*, et *inclina*, est aliquid energiæ, inquit Baynus, quam Latinus sermo non assequitur, qua magnum studium et sedulitas in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinat. Si au-

(1) Vers. 3. *Imo si sapientiam*, etc. Ita et Ewaldus. Rosenmullerus, *o utinam, fili mi, mea effata susciperes, Et mea præcepta apud te conderes. Aurem præbens sapientiæ, Animum applicans ad prudentiam consequendam!*

dieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam sapientiæ. Hoc est quod Christus toties repetit : « Qui habet aures audiendi, audiat. » Valde difficile est juvenibus oblectare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientiæ præceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam, scilicet eorum quæ sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res quæ mente et intelligentia percipiuntur, *q. d.* Remove cor et desiderium tuum a rebus quas vides, quas audis et quæ reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res cœlestes, quæ cogitatione comprehenduntur et intelligentia : usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires; et proinde ad preces confugiendum est, juxta id quod sequitur.

Igitur ut sapientiæ fias compos, aures et cor ipsi dede, cor totum ad illam inclina, aure tota illi ausculta. Cor enim est centrum animæ et pondus horologii nostri interni, juxta illud S. Augustini : « Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror. » Amor enim est actus et affectio cordis, quæ facit ut voluntas rem amatam toto affectu prosequatur, ut intellectus ejus pulchritudinem jugiter consideret, ut memoria ejus semper recordetur. Huc faciunt illa vulgo trita :

Si cupidus es discendi, disces plurima,
Doceri velle, summa est eruditio.
Ubi deest mens, disciplina nil juvat.
Nunquam discitur satis, nunquam nimis quod discitur.
Amor, magister optimus discentium.

Denique cor est mens et voluntas cordata : hinc cor symbolum et, juxta Galenum, sedes est sapientiæ, juxta illud :

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
Splen ridere facit, cogit amare jecur.

Vide quæ de corde fuse dixi *Ezech.* cap. XXXVI, vers. 26.

Vers. 3. 3. SI ENIM SAPIENTIAM INVOCAVERIS ET INCLINAVERIS COR TUUM PRUDENTIÆ. — Syrus, *si ad intelligentiam vocem tuam extuleris* (1). Nonnulli codices Græci addunt, *sensum autem quæsieris magna voce*. Sed cæteri ea delent : unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta, in alio autem notata sunt asterisco : videntur ergo ex alia versione in textum irrepsisse. Dat causam cur dixerit : « Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. » Τὸ *invocaveris* tripliciter exponi potest. *Primo*, S. Hilarius in *Psal.* CXXVII : « Ante enim, ait, invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectui est deputandum, » *q. d.* Sapientiam invocare, est eam legendo inquirere ; legenti enim lectio ipsa muta voce respondet, et sapientiam, quam liber continet, oculis mentique imprimit.

(1) Recte equidem. Nam in hebr. pro *et inclinaveris*, etc. est, *et si intelligentiæ dederis vocem tuam*, rogando eam ut ad te veniat.

Secundo, Baynus : « Si invocaveris, » inquit, id est si elegeris. Sic enim Israel vocatur מקורא *mecora*, id est *vocatus*, hoc est electus Dei, *Isaiæ* XLVIII, 12 et 15 ; et S. Paulus hoc titulo gloriatur, quod sit « vocatus, » id est electus, « Apostolus, » *Rom.* cap. I, vers. 1.

Tertio, simpliciter et plane : « Si invocaveris ; » Hebraice, *si vocaveris*, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus a Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui sinum ad eam postulandam, æque ac acceptandam expandas. Chaldæus, *si matrem intelligentiam vocaveris*. Significat ingenti desiderio et precibus, æque ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomonem secutus Siracides explicat, dicens cap. XXXIX, vers 1 : « Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, etc., cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur. » Vide ibi dicta.

Huc pertinet expositio Aben-Ezræ, *q. d.* Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cujus desiderio angitur, vocare solet. Porro Salonius : « Ille, ait, inclinat cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humiliat se et emundat animum a peccatis, ut dignus fiat ad percipienda mysteria divinitatis. »

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cognitionem pulchritudinis et valoris veræ virtutis ad te oratione vocas, et eam a Deo instanter petis. Tunc inclinas cor tuum prudentiæ, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam ejus vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis exsuscitet, et ad sequelam ejus instiget. Huc pertinet illud Senecæ in *Proverbiis* : « Oratorem te putes, si tibi ipsi quod oportet persuaseris. » Et illud Sapientis : « Prudentia non calliditate, sed consilio tuetur prudentem. »

4. SI QUÆSIERIS EAM QUASI PECUNIAM (Hebraice, *sicut argentum* ; Syrus, *sicut thesaurum*), ET SICUT THESAUROS EFFODERIS ILLAM. — Hebraice תחפשנה *tachpesenna*, id est *scrutatus fueris* ; Septuaginta, *investiges eam*. Pro *thesauros*, Symmachus et Theodotion vertunt, ἀπόκρυφα, id est abscondita, occulta, recondita; tales sunt thesauri : θησαυρὸς enim græce dicitur quasi θέμενος εἰς αὔριον, id est repositus in crastinum, puta reconditus in longum tempus. Et Hebraice מטמון *matmon* (unde Chaldæum, Syrum, Græcum et Latinum *mammon* vel *mammona*) dicitur a טמן *taman*, id est *recondere* : opes enim et thesauri arcte reconduntur.

Comparat ergo sapientiam thesauro : *Primo*, quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est, sic et sapientia. Sapientia est thesaurus. Primo.

Secundo, sicut thesaurus magna aviditate a cupidis quæritur, sic et sapientia a sui studiosis. Secundo

Unde S. Chrysostomus in *Catena Græcorum* : « Sicut, inquit, avari quærunt argentum, ita tu sapientiam. » Quocirca huc allusit Christus in parabola thesauri, dicens : « Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro; quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » *Matth.* XIII, 44.

Tertio. *Tertio*, sicut thesaurus magno et invicto labore quæritur, magnaque voluptate invenitur et effoditur, sic et sapientia : labori enim respondet fructus; et quod quis assidue quærit, hoc tandem invenit, nimirum :

Omnia vincit labor.

> Cœlites sudore cuncta fœnerant mortalibus.
> Serva sunt, et obsequuntur cuncta diligentiæ;
> Vincit naturam alta diligentia.

Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*, ex Hesiodo asserit quod sudor ante virtutem sit positus :

> Via longa est, *inquit*, atque acclivis ad ipsam :
> Ardua namque prius, sed cum ad fastigia ventum,
> Fit facilis.

Et ex Simonide : « Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum tenere, et quæ nec aspici possit omnium mortalium ciliis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundiæ, et processerit ad summam animi magnitudinem. »

Hinc mystice philosophiæ interpretes, ait Pierius in Hieroglyph. cordis et sagittæ, aiunt Plutonis cor ab Herculea sagitta vulneratum, eoque significari, nihil esse tam abditum in rerum natura, quo non pervenerit philosophiæ studium. Sic S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20, ait S. Basilium suo studio philosophiæ latebras omnes penetrasse.

Quocirca mystice S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. V, per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud *Job.* cap. III, *Quasi effodientes thesaurum* : « Omnes namque, inquit, qui fodiendo thesaurum quærunt, cum fodere altius cœperint, ad laborem instantius inardescunt; quia quo se thesauro abscondito jamjamque appropinquare æstimant, eo in effodiendo enixius laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effodientes thesaurum quærunt; quia quanto fiunt viciniores ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere. » Et inferius aliter idipsum explicans : « Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi intra mentis nostræ invisibilia a visibilibus abscondamur; recte hi qui mortificationem suam appetunt, thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur : Si quæsieris illam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non jacet, quia in invisibilibus latet. Et tunc mortificationem nostram contingentes sapientiam apprehendimus, si relictis visibilibus in invisibilibus abscondamur, si sic hanc cor effodientes quærimus, ut omne quod terrenum mens cogitat, a semetipsa manu sanctæ discretionis ejiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum quæsitum invenit, si eam, quæ se male presserat, molem a se terrenæ cogitationis repellat. »

Urget Beda τὸ *effoderis*; multi enim fodiunt, sed non effodiunt. « Qui thesauros effodit, inquit, ejicit terræ rudera, efficit in altum foveam, et sedulus insistit labori, donec thesauros, quos inquirit, attingat. Et qui thesauros sapientiæ invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse compererit, expurget, carnales illecebras abscindat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quam se venam veritatis invenisse cognoverit. »

Rursum τὸ *effoderis* significat totum sapientiæ thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut ii qui invenere thesaurum, non contenti partem ejus effodisse, assiduo labore pergunt effodere, donec totum exhauriant : sic pariter sapientiæ et virtutis avidus, non contentus partem ejus acquisivisse, indefesse pergit, donec eam totam ejusque perfectionem et culmen possideat. Hic verum est illud : « Qui conatur, juvatur. Fatum adjuvat conatum, Tonans conantem. »

5. TUNC INTELLIGES TIMOREM DOMINI, ET SCIENTIAM DEI (Chald., *a facie Dei*) INVENIES. — Quæres quis hic « timor Domini, » et quid faciat ad sapientiam, quæ hic ejus studioso a Sapiente promittitur? *Primo*, Cajetanus « timorem » accipit metonymice pro objecto timoris, puta pro retinendo respectu Dei, *q. d.* Tunc intelliges timendo a summo Deo, quæ coram eo vere sint timenda. Discernes enim metuenda a non metuendis relative ad fontem essendi (hunc enim significat Hebraice *Jehova*), nec timebis quæ mundani timent : nimirum timebis peccatum, judicium et gehennam, quæ Deus minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summe metuenda; non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irrisiones, quæ mundani minantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludicræ, caducæ, et parvi momenti. « Et scientiam Dei invenies; » Hebraice *Elohim*, *q. d.* Et invenies scire secundum Elohim, id est judicem universorum, ut scilicet scias summe eum esse metuendum, cavendaque peccata quæ ipse judicaturus est, et igne æterno puniturus. Vers. 5.

Verum alii passim proprie hic accipiunt *timorem Domini* pro ejus metu, cultu, religione et amore. Jam cum duplex sit timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter pariter hunc locum exponas : *Primo*, de servili, *q. d.* Si quæsieris sapientiam ejusque præceptis cor inclinaveris, tunc intelliges timorem Domini, id est tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientiæ et peccati judicem ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutem pervenies : hujus enim initium est timor Domini, uti dixit cap. I, vers. 7. Alludit ad scrutinium the-

saurorum : hos enim periti scrutari solent per signa et indicia, quibus repertis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbones et cineres : hos enim solebant terræ inspergere ii qui thesaurum abscondebant, ut iis quasi indiciis nossent locum, quo requirendus esset, ne ejus obliviscerentur, itaque eum perderent. Porro carbones et cineres sunt reliquiæ ignis, ac consequenter symbolum incendii gehennæ, quod est objectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponas de timore filiali, *q. d.* Si toto corde quæsieris sapientiam, ejusque præcepta, utique consequeris timorem Domini, qui est ipsissima sapientia ac scientia Dei, quam *Sapient.* x, 10, vocat « scientiam sanctorum, » juxta illud *Job* xxviii, 28 : « Timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. » Hic enim timor est Dei amor et charitas : amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum bonum, timore cavet ne tantum bonum perdat vel offendat. Sicut ergo veteres finxere aurifodinas et thesauros custodiri a gryphibus et draconibus : sic sapientiæ, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilarius in *Psal.* cxxvii, citato hoc loco : « Nobis, ait, timor Domini omnis in amore est, motumque ejus dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est, parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere. » Sic et Beda, Hugo et Jansenius, qui et sapienter annotat : Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiæ divinæ. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia precetur, eamque ardenti desiderio quærat. Sed dicit tunc timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam : quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indigebat, juxta illud Evangelicum : « Omni habenti dabitur. » Et Dionysius : « Tunc intelliges timorem Domini, » id est, inquit, vere experimentaliterque cognosces, atque invenies filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiæ perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris aspectum offendere, et coram eo intimorate te gerere : ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quam infinite et incomparabiliter Deus altissimus sit sincere timendus, honorandus ac diligendus; sicque ingeret tibi sapientialem pudorem, ut ubique erubescas coram divini vultus præsentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait : Non aliter te habeas in secreto, aliter in publico. « Et scientiam Dei invenies, » id est sapientiam ejusque profectum et perfectionem obtinebis a Domino. De quo Psalmista, *Psal.* xxxiii : « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur. » De qua scientia dicit Dominus in *Osee* cap. vi : « Scientiam Dei volo plus quam holocausta. » Apostolus quoque *Philip.* iii, 8 : « Existimo, inquit, omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei. » Hæc Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, octon. 5, ad illud : « Statue servo tuo eloquium tuum; » qui et causam assignat : « Etenim, ait, vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata standique acceperit firmitatem : ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur in pectore timentis Dominum, ne labatur verbum de corde viri : ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. » Et mox : « Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. Timor quædam statio verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum. » Et inferius : « Timor informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. »

6. Quia Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus prudentia et scientia. — Syrus, Septuaginta et Chaldæus, *et a facie ejus cognitio et intelligentia.* Tò *quia* dat causam ejus, quod dixit vers. 3 : « Si enim sapientiam invocaveris, etc. invenies, » *q. d.* Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei : Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam disces ex Aristotele, Platone, etc., sed divinam hanc non nisi a Deo, juxta illud *Eccli.* cap. xxxix, vers. 8 : « Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum. » Et *Jacobi* i, 5 : « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter. » Hinc Thalassius *Hecatontade* 2 : « Quod lux, ait, est videntibus et visis, hoc Deus est intelligentibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens : fit autem et mens participatione talis, modo studiosa sit (1). » Vers. 6.

Quod sequitur : « Et ex ore ejus prudentia, » significat *primo*, sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione, facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quas populo exponunt et prædicant doctores et prædicatores; *secundo*, hanc revelationem et prædicationem non sufficere ad percipiendam hanc sapientiam : sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadeat illa quæ foris audit et legit, juxta illud

(1) Quæ sequuntur vers. 6-8, causam reddunt, cur, qui sapere sedulo studeat, Deum discat noscere et colere; etenim a Deo proficisci omnem sapientiam, Deum esse qui efficiat, ut rectam agendi rationem teneant probi, in quo ipso vera sapientia cernitur, supra cap. i, 7.

Christi *Joan.* VI, 45 : « Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » « Cum igitur, ait S. Augustinus, lib. I *ad Simplic.* Quæst. II, prædicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt prædicatori foris insecus sonanti, intus a Patre audiunt et discunt : qui autem non credunt, forinsecus audiunt, intus autem non audiunt, neque discunt. »

Nota sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis : homo enim illam sibi parare debet partim studio, partim oratione. Simili modo virtus, v. g. castitas, est donum Dei, et simul opus hominis eam libere amplectentis, ac pro ea contra vitia decertantis, uti fuse dixi I *Corinth.* VII, 7. Sic opera gratiæ sunt opera tum gratiæ quasi causæ principalis, tum liberi arbitrii quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti sæpius monui; etsi Lyranus et Baynus ea distinguant hoc modo, quod sapientia sit cognitio rerum cœlestium, scientia sit rerum necessariarum in hac vita, prudentia sive intelligentia spectet ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolice Beda : Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum a mente ejus conceptum fuit, dictum et genitum ab æterno. Rursum ex ore ejus fluit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

ers. 7. 7. CUSTODIET RECTORUM SALUTEM, ET PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER. — Hebraice, *abscondet rectis salutem, scutum* (clypeus est) *ambulantibus in perfectione*; Septuaginta, *thesaurizat recte agentibus*, (S. Augustinus, lib. I *Contra advers. Legis et Proph.* cap. XVII, legit, *diligentibus se*) *salutem, proteget gressus eorum*; Tigurina, *reponit justis essentiam* (id est, ait Vatablus, *is servat justis doctrinam veram*), *protegit innocenter ambulantes*; Chaldæus, *abscondet justis incolumitatem, et auxiliabitur his qui ambulant absque macula*; Syrus, *servat rectis spem, et adjuvabit ambulantes sine macula*.

Nota : Pro *custodiet* hebraice est יצפן *iitspon*, id est abscondet, reponet, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit : *primo*, rem esse pretiosam; *secundo*, esse arcanam et reconditam.

usciia. hebr. quid ? Pro *salutem*, hebraice est תושיה *tusciia*, quod Pagninus, Tigurina et alii vertunt οὐσίαν, id est essentiam, existentiam, substantiam, a radice יש *ies*, id est *est*. Hebræum enim *ies* in omnes linguas transiit. Unde R. Levi, *reservabit rectis id quod est*; Chaldæus, *incolumitatem*; Noster et Septuaginta vertunt, *salutem*, quasi *tuscia* per allusionem et commutationem unius litteræ respiciat ad ישע *iesca*, id est *salus*, et תושיע *toscia*, id est *salvabit*; R. Moses vertit, *legem*; alii, *formam, præscriptum, et quidquid stabile est ac solidum*; alii, *fortunam, successum*; alii melius vertunt, *sapientiam*: quia sapientia est nobilissima solidissimaque res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. XXXIII, 6, ubi Septuaginta sic vertunt, *in thesauris est salus nostra*; quam explicant subdentes : « Sapientia et scientia et pietas in Deum, isti sunt thesauri sapientiæ. » Omnes hæ versiones eodem recidunt : *tusciia* enim proprie significat *essentiam*; inde *sapientiam*, quia hæc est quasi anima et vita essentiæ hominis; inde *legem*, quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David : Lex, inquit, dicitur *tuscia*, id est essentia, quia cum cætera sint caduca et vana, sola lex perpetuo durat; inde *salutem*, quia hanc tribuit sapientia, et ita de cæteris. Unde Aben-Ezra : « Sapientia, ait, essentiæ appellationem sortitur, quod sit, atque ad omnem æternitatem duret. Hæc porro a Deo justis reservatur, ut ejus ope servent justitiæ tramitem, hoc est præcepta divina. »

Igitur *primo*, Lyranus sic exponit, *q. d.* Deus rectis et justis pro præmio justitiæ dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. *Secundo*, Jansenius, *q. d.* Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, eumque non omnibus, nec semper, sed solis rectis et justis erogabit tempore a se decreto. *Tertio*, Cajetanus et Salazar hunc versum referunt ad id quod dixit vers. 4 : « Si sicut thesauros effoderis eam, scilicet sapientiam, utique invenies eam; quasi hic ejus dicti det rationem, quia scilicet Deus custodit, reponit, occultat, thesaurizat (omnia in idem recidunt) salutem, sapientiam videlicet veram, quæ est justitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri adinstar sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesaurizare rectis, vel recte agentibus, hebraice *Iesarim*, id est sedulis; Augustinus, *diligentibus se* : quia locuples iste thesaurus, quem sic latere Deus voluit, nisi a sedulis et accuratam diligentiam navantibus non eruitur. » Hæc ipsi.

Hæ omnes expositiones veræ sunt et coincidunt : studiosis enim sapientiæ loco præmii promisit dandam ipsis a Deo sapientiam : nunc vero quantum id sit præmium quantosque fructus, bona et commoda afferat, explicat, dicens quod Deus per sapientiam custodiat rectorum salutem, dum facit ut inter medias mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam peccati gravioris labem contrahant, sed recta et feliciter ad portum salutis æternæ evadant. Congruum hoc est præmium, dum observantes Deum Deique legem vicissim servantur et observantur a Deo.

Unde nonnulli sic exponunt : Deus custodiet *tusciia*, id est essentiam, hoc est soliditatem et constantem in bono perseverantiam justorum, quæ ingens est thesaurus; recte enim ducit ad gloriam cœlestem : perseverantia enim summum est Dei donum. Nam, ut ait S. Bernardus (vel quis-

quis est auctor), sermone *De Virtute obedientiæ* : « Perseverantia est singularis filia summi regis, » quam qui duxerit, dotis nomine cœlum accipit. Et subdit : « Finis virtutum est, earumque consummatio est, totiusque boni repositorium. » Ecce hoc est quod hic dicitur : « Reponit justis essentiam. » Igitur magnum perseverantiæ donum in manu solius est Dei, quod justus mereri de condigno nequit, sed tantum supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrima est hæc precatio : Domine, da mihi perseverantiam ; da mihi assidue gratiam, quam prævides mihi fore congruam ; dirige me per eas vias, officia, status, actiones, quæ peccati non habent scandalum, quibus prævides me certo et infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem æternam.

Oratio saluberrima, quæ ?

Anagogice ergo Pagninus in *Thesauro linguæ Hebraicæ*, in voce *tusciia*, id est essentia : Deus, inquit, reservat et thesaurizat justis essentiam suam, ut scilicet eamdem illis clare videndam offerat in cœlo; hanc ergo illis quasi thesaurum recondit : hinc Christus eamdem comparat thesauro, « quem qui invenit homo, præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum, » *Matth.* XIII, 44. Sic et ex Pagnino Jansenius et Salazar.

Allegorice, Rabbini nonnulli hæc referunt ad Christi incarnationem : Christus enim est Sapientia ex ore Patris procedens, quæ os nostrum carnemque assumpsit, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Judæis occultam edoceret. In *Midras* enim, id est in expositione lamentationum Jeremiæ, dicitur : « Deus sanctus erit sedens, et exponens coram justis sensum legis per manus Messiæ, sicut dictum est *Prov.* II : « Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulantibus simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben-Ezra : Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientiæ, donec veniat tempus, et exponat eam ore suo coram magistris. » Ita Galatinus, lib. III, cap. XIX *De Arcanis fidei*.

ET PROTEGET GRADIENTES SIMPLICITER.—Hebraice, *clypeus est ambulantibus in simplicitate*, id est in innocentia et perfectione, *q. d.* Instar clypei defendet innocentes et perfectos. Hæc verba nectenda sunt sequentibus hoc modo : « Proteget gradientes simpliciter. »

Vers. 8. 8. SERVANS SEMITAS JUSTITIÆ, ET VIAM SANCTORUM CUSTODIENS. — « Servans, » id est servare faciens : Hebr. enim est לנצר *lintsor*, id est, ad servandum, ut scilicet justi servent, Deo eos servante, semitas justitiæ. Vel est hypallage, *q. d.* Deus servat in justis semitas justitiæ, hoc est, Deus servat justos in semitis justitiæ, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, *q. d.* Deus protegit justos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi præcipitia teneant firmiter semitas justitiæ, ut per eas jugiter incedant; itaque viam sanctorum custodit, dirigit et perducit ad metam, puta ad cœlestem felicitatem. Unde Septuaginta clare vertunt, *proteget autem gressum eorum ad custodiendas vias justificationum, et viam reverentium se custodit;* Syrus, *vias piorum suorum custodiet*. Sic Deus promisit Abrahæ justitiæ et obedientiæ præmium dicens : « Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum (hebraice, *ego scutum tuum sum*), et merces tua magna nimis, » *Genes.* cap. XV, 1; vide ibi dicta. Hoc est quod orat Psaltes : « Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea, » *Psal.* XVI, 5. Alludit, imo citat illud Annæ matris Samuelis, I *Reg.* II, 9 : « Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent, » pro quo Salomon hic, vers. 13, habet : « Ambulant per vias tenebrosas (1). »

9. TUNC INTELLIGES JUSTITIAM, ET JUDICIUM, ET ÆQUITATEM, ET OMNEM SEMITAM BONAM. — *Tunc* respicit præcedentia, *q. d.* Cum præstiteris ea quæ dixi de invocatione et investigatione sapientiæ : aut, cum dederit Deus sapientiam, « tunc intelliges justitiam, judicium et æquitatem, » hoc est omnem semitam bonam : in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo hæc tria distinguantur dixi cap. I, vers. 3. Præclare Thalassius, *Hecatontade* 1 : « Jesum amans, inquit, liberabitur a malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens a perturbationibus libera videt subtilius. Menti in summum purificatæ angusta sunt omnia quæ sunt, semperque esse cupit extra omnia quæ sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari? assuefacito te charitati, continentiæ et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animæ vires a passionibus liberat. » Vers. 9.

Nota viam sapientiæ et virtutis vocari « semitam, » *primo*, quia arcta est, cum reliqua via per quam currus incedunt, sit lata et larga. Ita S. Augustinus in *Psalm.* CXXI. *Secundo*, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem : sic enim semitæ sunt breviores viæ. *Tertio*, quia directa est, uti semita. *Quarto*, quia semitæ sunt viatoribus per montes et rupes, quos currus circumeunt : similiter enim via virtutis est ardua et excelsa. Ita Lyranus.

Via virtutis est semita ob quatuor analogias.

Pro *semitam* hebraice est מעגל *magal*, id est orbita rotunda, per quam currus, puta rotunditas rotarum currilium incedit : עגול *agol* enim est teres et rotundum; unde Aquila vertit, καμπτούς, id est *flexus;* Symmachus, ἐπικυλισμούς, id est *involutiones*, gyros, flexus; Septuaginta vertunt, ἄξονας, id est *axes, orbitas, tramites, semitas*. Unde sic habent in *Catena Græc.* : « Tunc justitiam et judicium intelliges, omnesque honestatis orbitas prospere absolves. » Orbitæ et axes rotarum, inquit auctor *Catenæ*, apposite ad animum transferuntur : ut enim axes, quibus rotæ inseruntur,

(1) Alii, *ita ut Deus custodiat vias ambulantis in judicio.*

in quadam æquabilitate perpetuo illas continent: ita justitia animam ejusdemque vires præcipue inferiores (hæ enim per rotas hoc loco insinuantur) firmat, jugiterque in officio continet. Possunt quoque per rotas præcepta Dei, quæ ad Deum ducunt, animumque ad ejusdem cognitionem dirigunt, accipi. Hæc auctor. Orbitæ ergo *primo*, significant æquabilitatem sapientiæ et virtutis; *secundo*, facilitatem quam parat ipsa exercitatio : licet enim virtus initio incipienti, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superante fit facilis. Unde S. Augustinus in illud *Psalm.* XXX : « Posuisti in loco spatioso pedes meos,» quærens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctim rem acu tangens respondet : « Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est. » *Tertio*, orbitæ significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium : talis enim est orbita curruum. *Quarto*, esse perfectum : circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut vertunt Aquila et Symmachus, significant *primo*, virtutis iter esse arduum et præceps, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oporteat.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem, quia in omnibus sinit se flecti, gyrari et regyrari freno rationis, legis et voluntatis divinæ. Sic hoc freno regendam esse linguam docet S. Jacobus, cap. III, vers. 3, de quo ibidem multa dixi.

Tertio, Beda censet hominem triplici motu cieri, nimirum per justitiam Deo satisfacere, per æquitatem proximo, per judicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionysius, cap. IV *De Divin. Nom.* (et pari modo in animabus sanctis), sunt tres motus, nimirum reflexus, rectus et circularis. Reflexus est, cum angelus vel anima a creaturis reflectitur, et resilit ad Creatorem, eum in omnibus agnoscens, amans et laudans. Rectus est, cum recta ad proximos tendit, illisque præstat, quod ex rectitudine justitiæ vel charitatis debet. « Recta linea, ait Dionysius, movetur anima ad ea quæ circa se sunt prodiens.» Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam reddit suæ conscientiæ quieti, et conjunctioni cum Deo consulens. Tunc enim, ait S. Dionysius, « circa identitatis auctorem pulchrum et bonum indesinenter choream ducunt. » Apte ergo ait Salomon : « Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem, » Deo videlicet famulans, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos, et omnes gyros bonos; sic omnes motus differentias spiritaliter exprimes. Ita Salazar.

Triplex angeli et animæ motus.

SECUNDA PARS CAPITIS,

DOCET QUIS SIT FRUCTUS SAPIENTIÆ, NIMIRUM CUM ILLA VENIRE OMNIA BONA, ET MALA OMNIA AVERTI.

Vers. 10. 10 et 11. SI INTRAVERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuaginta, *si venerit in tuam mentem*), ET SCIENTIA ANIMÆ TUÆ PLACUERIT (idem est *scientia* quod *sa-*
Vers. 11. *pientia*), CONSILIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVABIT TE. — Septuaginta, *cogitatio sancta servabit te.* Pro *placuerit* hebraice est ינעם *iinam*, quod Septuaginta vertunt, *pulchra esse videbitur*; Aquila, εὐπρεπώσει, id est *decora et venusta erit*; Pagninus, *si dulcuerit*; alii, *si amœna, jucunda, suavis fuerit;* alii ad verbum, *si scientia pulchrescet animæ tuæ*, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientiæ, quam suspicis et admiraris; Vatablus, *si sapientia cor tuum invaserit, et scientia animum tuum delectaverit, prospicientia custodiet te, et intelligentiæ institutio te servabit.* Idem aliis et aliis verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientiæ honestatem et decus discipulo commendet, illumque in ejus velut sponsæ pulcherrimæ et castissimæ amorem accendat. Sensus est, *q. d.* Si sapientiam in animæ tuæ penetralia admiseris, ejusque decorem perspexeris et complexus fueris consilium quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebraice *super te*, *q. d.* Super te excubabit circumquaque, sicut vigil excubat super castra), et prudentia quam te docebit, servabit te ab omni malo, necubi per imprudentiam labaris : nimirum, ut eruaris *primo*, a via mala, et ab homine qui perversa loquitur; *secundo*, ut eruaris a muliere extranea; *tertio*, ut ambules in via bona, uti sequitur : non enim sufficit declinare a malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod S. Chrysostomus, homil. 63 *ad Popul.*, docet, tantam esse virtutis suavitatem, ut cætera omnia, quæ in mundo suavia sunt, illi comparata amara, et fellea esse videantur, imo ut omnes labores, dolores, cruces sua suavitate condiat, dulcoret et suaves efficiat.

Sic sapientia, virtus et charitas dulces effecit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, equuleos S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia virgo sapiens ad rogum, quasi ad epulas invitata, læta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cæcilia, cæteræque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Ecclesia : « Lapides torrentis illi dulces fuerunt; ipsum sequuntur omnes animæ justæ. »

Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (a *iinam* enim et *naam*, id est *pulchra fuit*, dicta est *Noemi*) de qua dicitur, *Ruth* I, 20 : « Hæc est illa

Virtus est pulchra Noemi.

Noemi » decora et speciosa, quæ omnium oculos in sui speciem et admirationem rapit. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. *ad Consentium* : « Quid est aliud justitia et virtus nobis, quam interioris hominis pulchritudo ? » Et Philo, lib. *De Vita Mosis*, ex Platone in *Convivio* : « Virtus, ait, non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est, » nimirum pulchritudinis, quæ in creaturis est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei : Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata, essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non summe adamare, ut patet in Beatis, qui toti in eamdem rapiuntur et absorbentur. Deus ergo sapientiæ et virtuti suam pulchritudinem præ cæteris rebus communicavit et indidit, atque in ea suam speciem et decorem ostendit : præsertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo proinde dicitur *Psalm.* XLIV : « Speciosus forma præ filiis hominum ; » quin et in passione sanguine suo purpuratus speciosus incessit, ut ejus speciem admirantes Angeli exclamarint : « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ, » *Isaiæ* LXIII, 1.

Unde S. Augustinus in *Psal.* XLIV, post initium : « Christus, ait, pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro. » Et causam subdit : « Summa et vera pulchritudo, justitia est. Si ubique justus, ubique decorus. » Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchramque petunt per vulnera mortem : quocirca purpurati in cœlis incedunt, palmis et laureis coronati, *Apoc.* VII. Id adeo verum est, ut Gentiles in sui admirationem rapuerit hæc sapientiæ et virtutis pulchritudo. Unde Lyricus in hymno de laudibus virtutis exclamat : « O virtus ardua laboriosaque hominibus, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur sors, atque labores vehementes et indefessos perpeti. Tua ergo gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii suis factis quid possent declararunt. » Dictum est veterum : « Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis. » Et :

> Virtus repulsæ nescia sordidæ,
> Intaminatis fulget honoribus,

ait Horatius, lib. III *Carm.*

Vers. 12. 12. UT ERUARIS A VIA MALA (ex Hebræo vertas, *mali*, id est quæ ducit ad malum ; Syrus, *liberabit te sapientia a via mala* (1)), ET AB HOMINE QUI PERVERSA LOQUITUR.

Vers. 13. 13. QUI RELINQUUNT ITER RECTUM, ET AMBULANT PER VIAS TENEBROSAS.—Hebraice, *qui relinquunt semitas rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.*

(1) Alii, *a via mali*, scil. hominis, ab eo vivendi modo quem sequitur vir malus.

14. QUI LÆTANTUR, CUM MALE FECERINT, ET EXULTANT IN REBUS PESSIMIS. — Chaldæus, *exultant in perversione malitiæ.* Vers. 14.

Septuaginta hæc pathetice efferunt, miscentque exclamationem ; sic enim habent, *ut eruat* (sapientia et cogitatio sancta) *te a via mala, et a viro nihil loquente* πιστόν, id est fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata, fallacia, perniciosa et venenata. *O qui dereliquistis vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui lætamini in malis, et gaudetis in eversione mala.* Pendent hæc a versu præcedente : « Consilium custodiet te, etc. ut eruaris a via mala. » *q. d.* Duæ sunt viæ, id est vivendi rationes et modi : una mala, altera bona ; sapientia custodiet te a mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omne peccatum ducens ad gehennam cane pejus et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad cœlum toto pectore prosequaris. Pro *qui perversa loquitur*, alii vertunt efficacius, *qui pervertentia loquitur* ; Cajetanus, *qui loquitur versutias*, id est strophas, flexus et versuras verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebraice enim תהפכות *tahapuchot* significat perversitates, quibus quis alium a vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruinam agit, evertit et subvertit : atque alludit ad פוך *puch*, id est *fucus*, quia tales fucum aliis faciunt, et fucata sapientiæ virtutisque simulatione in errorem vitiaque abducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendos esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras : has enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc mutato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait *primo* : « Qui relinquunt iter rectum ; » tale enim est iter sapientiæ et virtutis. *Secundo* : « Ambulant per vias tenebrarum et caliginis, » *q. d.* Vivunt in cæcitate et erroribus, saltem practicis, ac in operibus inhonestis, quæ quærunt tenebras, ac simillima sunt tenebris, atque ducunt in tenebras æternas. Quocirca Nazianzenus, orat. *ad* 150 *Episcopos*, tales apte comparat sepiis : « Illi enim, ait, sermones, sicut et sepiæ atramentum, contra seipsos expuunt, quo effugiant venantes, et latitent indagantes. » *Tertio*, quod insuper lætentur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per gradus enim crescit oratio declarans malitiam crescentem impiorum. Eo enim crescit illa sensim, ut in peccatis rideant, gaudeant et exultent ; sed risus hic est caninus et sardonicus, qui dolorem et mortem conciliat : ridendo enim exterius, interna malorum conscientia cruciantur, ait S. Augustinus, serm. 24 *De Tempore*, atque ridendo moriuntur, de quo Eusebius Emissenus, hom. *De SS. Epiphoro et Alexandr.* : « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de sui perditione lætantur, similes illis, qui

forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu perire dicuntur. »

Pro *exultant* hebraice est גילו *gilu*, id est cantant, saltant, tripudiant : גול *gol* enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, qua quis internum cordis gaudium externis gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, gyros facit, et volutat sese circuitionibus et circumrotationibus. Unde non multum dissonat a Græco ἀγαλλιάω. Sic S. Joannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est præ gaudio exsiliit, et subsiliit in utero matris, *Lucæ* I, 41.

Tales ergo similes sunt illis quos in Apulia videmus morsos a tarantulis continuo saltare et tripudiare, ac saltando et tripudiando emori. S. Ambrosius, lib. I, *epist.* 6, eos comparat cicadis, quæ canendo, id est strependo, moriuntur : « Qui sub ardore, ait, ferventium cupiditatum se mulcent cantu sibi noxio, statimque occidunt. » Sic Turcæ in honorem sui Mahomet solent se in orbem gyrare et rotare (quod proprie notat Hebraice *gol*), donec deficiente spiritu et mente cadant et corruant, illamque vocant choream Angelorum, quibus recte aptes illud : « In circuitu impii ambulant, » *Psal.* XI, 9. Hi ergo uti « bibunt sicut aquam iniquitatem, » teste S. Job, cap. XV, ita vicissim ridendo et exultando pergunt tanquam vituli ad macellum, tanquam ebrii ad furcam, tanquam phrenetici (ait S. Gregorius citans hunc locum, hom. 4 *in Ezech.*) ad exitium, de quibus Isaias cap. III, vers. 9 : « Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt. Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala ! » ait S. Bernardus, serm. 16 *in Cant.*

Vers. 15. 15. QUORUM VIÆ PERVERSÆ SUNT, ET INFAMES GRESSUS EORUM. — Septuaginta, *quorum semitæ pravæ* (Symmachus σκαμβαί, id est *curvæ*, oblique incedentes more cancrorum; Theodotion, στρεβλαί, id est *tortuosæ*, intortæ instar strabonum, qui oculos distortos et intortos habent : item vafræ, callidæ, versutæ, sinuosæ instar serpentum), *et flexuosi cursus eorum;* Aquila, *et jactant se in flexuris suis, et subsannant in involutionibus* vel *gyris suis;* Tigurina, *qui vias suas depravant, et propudiosi sunt in orbitis suis;* Vatablus, *quorum semitæ sunt obliquæ, et qui perversi sunt in semitis suis;* vel, *quorum rationes vitæ a recto aberrant et perversitates sunt in viis ipsorum.* Sic et Pagninus et alii, *et recedentes* vel *retrogredientes in semitis suis*, ut cancri. Addunt Septuaginta, *ad longe faciendum te a via recta et alienum a sententia.*

Impii incedunt et cancri. Igitur impiorum gressus et actiones sunt obliquæ et sinuosæ instar cancrorum et serpentum. Cancri enim, teste Aristotele et Plinio, vel retrorsum incedunt, vel oblique ad latus, præsertim sinistrum, quod symbolum est pravitatis, sicut dextrum est virtutis et bonitatis. « Cancri, inquit Plinius, lib. IX, cap. XXXI, in pavore etiam retrorsum pari velocitate redeunt. » Quocirca S. Ambrosius in *Psal.* XXXVI, sic legit et explicat : « Flexuosus cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum, » puta diabolus serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et turpi saltatione, ait : « Choream non Petrus, non Joannes, sed draco antiquus suis voluminibus docuit. » Huc quoque alludens Nazianzenus in carmine *De Virginit.* ita impios pingit :

> At velut obliquo gradientes tramite cancri,
> Aut velut oblongi sinuose membra trahentes
> Angues, vivetis depressi pondere carnis.

Sic enim impii instar cancrorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dictat, sed retrorsum, quasi aversi a lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca æternis præferunt; nam, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Abraham* : « Bona hujus sæculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso sæculo volvuntur. » Rursum instar serpentum in mille vitiorum orbes se sinuant et gyrant, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum scelerum circulum confecerint, quo confecto rursus a principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

16. UT ERUARIS A MULIERE ALIENA, ET AB EXTRANEA QUÆ MOLLIT SERMONES SUOS. — Vatablus, *quæ verbis suis blanditur*, vel blanditiis allicit; Symmachus, *cujus verba sunt lubrica;* Chaldæus, *cujus verba sunt lenia;* Baynus, *quæ verba sua polit;* « cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem, » ait S. Cyprianus, *De Singular. cleric.* Mulier enim instar Sirenis mentem etiam sapientum incantat et excantat, uti patuit in ipsomet nostro Salomone, Samsone, Davide. Lege vitam S. Martiniani apud Surium, 13 februarii, et mira hujus rei exempla invenies. Vers. 16.

Alienam et *extraneam* vocat adulteram, quæ alterius viri uxor alios ambit amasios; licet alii per *extraneam* accipiant alienigenam, id est non Judæam, sed Gentilem. Verum simpliciter Hebræi mulierem exteram vocant meretricem. Pendet hic versus a vers. 11; sic enim cum eo hic nectendus est : « Consilium sapientiæ servabit te, ut eruaris a muliere, » etc. Unde Septuaginta hoc loco paraphrastice vertunt, *fili, ne te comprehendat malum consilium* (mulieris), *quæ dereliquit doctrinam adolescentiæ*, etc.

Monuit cavendum a consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum a muliere illice et impudica; nihil enim ita contrarium sapientiæ, ac mulier illex. Ita Beda. Cujus causa Theologica est, quod Spiritus Sanctus auctor sapientiæ, cum sit purissimus spiritus, derelinquat et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immersos. Libido maxime contraria sapientiæ, cur ? Causa Theologica.

Causa ethica est, quod inter concupiscentias vehementissima sit libido : concupiscentia autem rationi, ideoque sapientiæ e diametro adversatur. Unde libido dicta est ab eo quod libeat, ait Cassianus *Collat.* XII, cap. II. Quocirca S. Wolstanus Ethica.

Episcopus Wigorniensis appetitus ad libidinem a nobili matrona, facto signo crucis : « Fuge, ait, comes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ, » eique alapam summo nisu inflixit, et sic velut alter Joseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surius, tom. I, in ejus Vita. Sic et S. Agnes ad Præfecti filium : « Discede a me, ait, pabulum mortis, fomes peccati. »

Nam ruit in vetitum damni secura libido.

Et :

Mulier blanda et bella etiam siliceum emollit virum.
Corporis robur viresque animi libido effeminat.

Physica. Causa physica est *prima*, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapiat, ut luxuriosi aliud præter ipsam sentire, sapere, cogitare nequeant, multo minus cogitare cœlestia et divina, quæ suggerit sapientia. *Secunda*, quod in libidinis actu cum semine excernantur plurimi et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum. Rursum semen est nobilissimus sanguis : exhausto ergo semine exhauritur et sanguis, in quo vitæ mentisque robur consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, quæ sapientiæ et prudentiæ sunt, non capiant, imo subinde in delirium, amentiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, lib. XIV, part. cap. x, ait nimiam venerem spasmum inducere. Quocirca nonnulli (quod non recte Platoni, utpote Græco, tribuitur) : Venus, inquiunt, dicta est a *ve*, id est *sine*, et νοῦς, id est *mens*, *q. d.* Sine mente, quod rationem et mentem homini eripiat. Sicut *vecors* idem est quod *ve*, id est *sine*, et *cor*. Verum hæc ingeniosa est allusio, non genuinum etymon : Venus enim est vox Latina, non Græca; Venus, inquit Giraldus, *syntagm.* 13, ex Cicerone, lib. II *De Natura deorum*, dicta quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proveniant. Varro vero, lib. IV *De Lingua Latina* : « Venus dicitur, ait, non quod vincere velit, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Viere est vincire, a quo est in Asoto Ennii : Ibant malam viere Veneriam corollam. » Et mox : « Poetæ, ait, de cœlo, quod semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam e spumis Venerem conjunctione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significantes Veneris, a qua vi natis dicta vita, » juxta illud Lucilii : « Vis est vita, vides quæ nos facere omnia cogit. » Venus ergo vel a veniendo, vel a viendo, id est vinciendo, vel a vi dicta. Hoc ultimum secutus S. Isidorus, lib. VIII *Orig.*, sub finem : « Venerem, ait, exinde dicunt, quod sine vi femina esse virgo non desinat. » Græcis Venus dicta ἀφροδίτη ab ἀφρῷ, id est spuma, quod ex maris spuma dicatur enata, teste Hesiodo in *Theogonia*, vel, ut Aristoteles, quod semen sit spumosum. Sunt qui παρὰ τὸ ἀφραίνειν, id est insanire, dictam putent. Unde Euripides : « Nam stulta proxima Venus mortalibus. » Hinc Venus pingitur ardentem facem pectore gestans cum gratiis et Pitho, id est, Suadela, quod ignitum amorem intuenti infigat, eique omnia quæ vult persuadeat. Euripides vero in *Hecuba* Venerem dictam censet Aphroditen quasi ἀφροσύνην, id est imprudentiam et insipientiam; hanc enim Venus inducit : unde ipsam vocat deam insipientiæ.

Veneris etyma varia.

Porro sapientia, ut eruaris a muliere aliena, sita est non in fortitudine colluctationis, sed in prudentia fugiendi aspectum et consortium ejusdem. Ita S. Cyprianus, *De Singul. cleric.* : « Videte, ait, nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, quæ nos timiditatis remedio liberasset : et contemplamini quæ sunt modo arma sumenda, si vultis habere legis auxilia. Estote timidi, ut sitis intrepidi, et licet timor in certamine infirmitas esse videatur, tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separamini, deprecor, separamini a contagione pestifera. » De illecebra mulierum tractat *Eccli.* xxv, 29, et xlii, 6. Vide ibi dicta.

Symbolice, per mulierem hanc adulteram tam hic quam cap. vii, vers. 19, cap. ix, vers. 13, et alibi significatur hæresis vel falsa doctrina : hæc enim adulterat et corrumpit veram Dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram hæresin hic significari censet Vatablus, cum R. Salomon et Hebræis. Audi Bedam : « Potest per mulierem extraneam hæreticorum pravitas intelligi, a Christi et Ecclesiæ membris aliena, quæ mollitia disertitudinis, et blandimentis linguæ corda decipere innocentium solet. Unde Psalmista, *Psal.* xlv : Mollierunt sermones suos super oleum, et ipsi sunt jacula. » Symbolice meretrix est hæresis :

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quamlibet, rationi et sapientiæ repugnantem in homine. Hæc enim instar adulteræ vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus æstuans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalassius, *Hecatontade* 2 : « Sicut concupiscentia, ait, et ira multiplicant peccata, ita continentia et humilitas eadem exinaniunt. Animam purificari, est eam ab affectionibus liberari. Hæc autem libertas charitatem Dei nobis parit. Occasus spiritales sunt animæ perturbationibus inquietæ : sol enim justitiæ illis occidit. » Et *Hecatontade* 3 : « Mens, cui affectiones imperant, cogitat quæ non decent. Quales autem cogitationes sint, produnt sermones et opera. Malæ cogitationis dux est affectio, affectionis auctor sensus : quo ut male utamur, in causa est mens. Magna equidem mens, quæ ab affectionibus libera est et sequestrata ab his quæ sunt, ac in Deo versatur. » Et *Hecatont.* 4 : « Sicut absurdum est bonum dominum subesse improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse rationalem mentem. Impera et tu Evæ, et a serpente cave, ne delusa tibi quoque de ligno præbeat. Monachum verum agit mens, quæ sensibus ita renuntiavit, ut ne videre quidem fe- Et concupiscentia

rat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans, extra periculum et timorem est. Exspectatio futurorum bonorum mentem bonis exspectatis conjungit, quibus immorando præsentium obliviscitur. »

Quin et Architas Tarentinus, teste Cicerone, lib. *De Senectute*, dictitabat « nullam pestem in mundo capitaliorem esse, quam concupiscentiam et voluptatem. » Hinc enim patriæ proditiones, hinc rerumpublicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina fœdera nasci : nullum denique scelus, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib. II, admonebat juvenes, « ut voluptates fugerent quasi Sirenes, » si virtutem quasi patriam aspicere vellent instar Ulyssis, qui cera obturatis auribus prænavigavit Sirenes, ut Ithacæ fumum subsilientem cerneret. Et Seneca : « Sapiens, ait, hoc unum concupiscit, nihil concupiscere. » Celebre est illud monachi Ægyptii apud Nicephoram, lib. XI, cap. XLIII, qui rogatus « cur toties voluptates sibi subtraheret, » respondit : «Ideo subtraho, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare. » Et illud Marci Eremitæ, tract. *De Lege spiritali* : « Cor voluptatis amans, carcer et catena est animæ in tempore egressionis (mortis); at idem laboris studiosum, janua est aperta. »

Vers. 17 et 18. 17 et 18. ET RELINQUIT DUCEM PUBERTATIS SUÆ, ET PACTI (Syrus, *testamenti* seu *promissionis*) DEI SUI OBLITA EST. — Pro *ducem* Hebraice est אלוף *alluph*, quod Theodotion, Pagninus et alii cum Nostro proprie vertunt, ἡγούμενον, id est *ducem*, *rectorem*, hoc est, ut Syrus, *nutritium*; Tigurina, *maritum pubertatis*, id est juventutis, vel *adolescentiæ suæ*, ut habent Hebræa : tunc enim cœpit esse pubes et apta conjugio; Chaldæus, *quæ reliquit ducatum*; Septuaginta vero respicientes ad radicem אלף *alaph*, id est didicit, vertunt, διδασκαλίαν, id est *doctrinam*, et Symmachus μάθησιν, id est *disciplinam*; alii, *assuefactionem* vel *manuductionem* (hanc enim proprie significat *alaph*), qua scilicet puella prius assuefacta disciplinæ patris vel mariti, sinebat se ab ea regi (1). Itaque hæ versiones omnes eodem recidunt.

Sensus est, *q. d.* Sapientia faciet ut eruaris sicut ab homine improbo, sic et a muliere adultera, quæ reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cœpit, se despondit, eumque accepit quasi ducem et gubernatorem suæ juventutis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adultera. Ita Beda, Baynus, Jansenius et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria : hæc enim relinquit ducem pubertatis suæ, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentiæ et virginitatis suæ. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, maximas patiuntur tentationes, æque ac insidias castitatis : unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera potius agi patet ex eo quod adjungit : « Et pacti Dei sui oblita est, » *q. d.* Oblita est sacramenti et sponsionis nuptialis a Deo institutæ, violavit pacta et jura conjugii a Deo sancita, *Genes.* II, 24. Addit Aben-Ezra quid subtile : Sacrosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit : illud si demas, nihil aliud relinquetur nisi ignis et incendium. Nam hebraice איש *isch* est vir, אשה *isscha* est uxor : deme ex illis יה *ia*, quod est nomen Dei, nil remanet nisi אש ואש *es vaes*, id est *ignis et ignis*.

Uxor ergo æque ac maritus horreant adulterium. Horrebunt, si ejus turpitudinem, quot quantaque mala in se contineat, pervideant. Nam *primo*, conjux adulterans fallit fidem conjugalem, quæ summa est, datam alteri conjugi. *Secundo*, violat matrimonium, quod unum cum una esse voluit natura, ipseque naturæ auctor Deus, *Genes.* II, 24. *Tertio*, violat Sacramentum : jam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacramentum, ideoque sancte colendum, *Ephes.* V, 32. *Quarto*, injuriam facit proli, tum natæ ex conjugio, utpote cui fratres et hæredes adulteri nos injuste adsciscit; tum nasciture ex adulterio, utpote quam facit spuriam, adulterinam et hæreditatis incapacem. *Quinto*, injuriam facit reipublicæ quam lædit suo scandalo et injustitia. Quocirca injuria hæc in Deum redundat. Unde Septuaginta vertunt, *testamenti divini oblita est*. Hac de causa Deus adulterii severus solet esse vindex et ultor, ut patet ex historiis tam sacris quam profanis.

(Margin: Damna adulterii. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.)

Porro τὸ *pubertatis* notat tres causas, ob quas puella indiget duce et custode. *Prima* est, quod pubertas sit ætatis mediæ inter infantiam et juventutem : in infantia est carentia rationis et judicii, ac proinde securitas a peccato : in juventute utriusque est maturitas : in pubertate et adolescentia utriusque est inchoatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruatur, sapiens sanctaque evadet; sin sibi et procis insidiantibus permittatur, fiet impudica et meretrix : ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. *Secunda*, quod pubertas hæc sit in sexu femineo, id est molli, debili et lubrico, ac ob inexperientiam et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde a viris facile seducetur, nisi a duce custodiatur. *Tertia*, quod pubertas cum maturitate generandi afferat stimulos carnis, et incentiva libidinis, quibus puellæ eorum hactenus inexpertæ resistere nesciunt. Unde ne eos sequantur, duce, monitore et custode indigent. Quocirca *Eccli.* cap. XLII, vers. 9 : « Filia patris, ait, abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adultera efficiatur. » Vide ibi dicta. Igitur auget puellæ crimen, injuriam et stoliditatem, quod relicto duce adolescentiæ suæ, quem tam fidum, prudentem, cautum

(1) Rectius, *amicum*, vel *socium juventutis suæ*, maritum.

et amantem experta est, sequatur adulterum, infidum, imprudentem, incautum, inimicum. Unde Tropologice : Anima Deo in baptismo vel justificatione desponsa, concupiscentiis illecta, dum eis consentit, relinquit Deum sponsum et ducem pubertatis suæ, cujus amore et timore enutrita fuerat, cum per hæresim, vel etiam aliud quodvis peccatum oblita pacti cum Deo initi, fidem in baptismo Deo datam infringit, novamque concipit opinionem, amorem et fœtum illicitæ delectationis. Unde Deus de hac sui injuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, *Jerem.* III, 1 : « Tu, inquit, fornicata es cum amatoribus multis : tamen revertere ad me, » etc. « Ergo saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitatis meæ tu es, » uti ibidem exposui.

Vers. 18. 18. INCLINATA EST AD MORTEM DOMUS EJUS, ET AD INFEROS SEMITÆ IPSIUS. — Septuaginta, *posuit* (Symmachus, ὥρισεν, id est *terminavit*) *enim juxta mortem domum suam, et penes infernum cum terrigenis orbitas suas;* Aquila, *flexus suos;* Symmachus, *gyros suos*, de quibus dixi vers. 14; Chaldæus, *quoniam in fovea mortis est domus ejus, et ad gigantes itinera semitarum ipsius;* Syrus, *oblita est liminis domus suæ, et itinerum semitarum ipsius.* Huc respexit S. Ambrosius, lib. I *De Caïn*, cap. V, dicens : « Viæ inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis, » *q. d.* Domus adulteræ vel meretricis est quasi vallis quædam inclinata, ducens et propendens ad sibi vicinum barathrum mortis et gehennæ.

Pro *inclinata est*, Hebraice est שחה *scacha*, id est *incurvata est* (1); estque pulchra paronomasia inter שכחה *scacecha*, id est *oblita est*, et *scacha*, id est *incurvata est*, *q. d.* Oblivio, id est peccatum et adulterium ejus, eam prius erectam inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro *inferos* Hebraice est רפאים *rephaim*, id est gigantes : sic vocantur dæmones et damnati apud inferos, tum ob superbiam giganteam, tum quod mergantur abysso inferni, sicut gigantes mersi sunt abysso diluvii, *Genes.* cap. VI, 2 et 7. Recte comparat domos et fornices meretricum domibus gigantum, quia utræque erant depressæ et quasi foveæ subterraneæ. Unde illud Virgilii, lib. III *Æneid.* :

> Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro.

Et anterius, Enceladum gigantem ait sub Ætna degere, eamque concutere :

> Fama est Enceladi semiustum fulmine corpus
> Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
> Impositam ruptis flammam expirare caminis;
> Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
> Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.

Frigidius R. Salomon Isacides *rephaim*, interpretatur נרפים *nirpim*, id est debilitatos et imbecilles, qui nimirum a recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decident. Et Aben-Ezra : *Rephaim*, inquit, significat mortuos quasi *nirpim*, id est debilitatos; quod eorum vires a mulieribus enervatæ sint, juxta illud : « Homo nudabitur et debilitabitur. »

Alludit ergo hic Salomon ad lupanaria, quæ fiebant in specubus, locis subterraneis et fornicibus; unde et *fornicari* dictum, *q. d.* Domus, puta fornix fornicariæ, depressa et subterranea, inclinat et vergit ad sepulcra et inferos, ut hoc suo situ testetur illam, ejusque amasios vergere in mortem et gehennam. Rursum lupæ hæ viliores solebant extra urbes degere in sepulcris et monumentis; unde *Jerem.* II, 23, Septuaginta dicunt de meretrice : « Vide vias tuas in sepulcris multitudinis. » Hinc et illud Martialis lib. I :

> Abscondunt spurcas et monumenta lupas.

Hinc et Venus cognominata est Libitina, eo quod præesset mortuorum feretris et sepulcris, in cujus proinde templo vendebantur et locabantur ea quæ ad sepulturam pertinent, teste Plutarcho in *Problem.* « A libendo Libentina est dicta, » ait Varro : ita Girardus in *Syntagm.* Denique S. Chrysostomus, homil. *in Psal.* L : « Quid est, inquit, mulier speciosa? Est sepulcrum dealbatum. »

Sensus ergo est, *q. d.* Meretricum habitacula sunt in fornicibus et monumentis atris, imis, spurcis, fetidis, ut hoc ipso repræsentent mortem et gehennam, ad quam ipsæ cum suis procis recta vergunt et pergunt. Ob libidines enim multi incurrerunt mortem præsentem, adeoque pleræque gentes adulterium puniunt morte, uti ostendi *Genes.* XXXVIII, 24. Rursum quot cædes fiunt ob amasias et adulteras? Porro omnes incurrunt reatum mortis æternæ et gehennæ, adeoque viri graves censent longe majorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et equuleus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait Job, cap. XXXI, vers. 12 : « Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. » Ubi S. Gregorius : « Quid, ait, est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere. » Quia ergo libido est ignis, idcirco punitur igne gehennæ, et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysostomus, *homil.* 21, ex variis in S. Matthæo locis, hisce coloribus et epithetis mulierem illicem pingit : « Quid est aliud mulier, ait, nisi amicitiæ inimica, et ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desidera-

(1) Quum בית, *domus*, sit masculini generis, Rosenmullerus vult de muliere libidinosa hæc dici, hoc sensu, *subsidit* illa mulier *ad mortem, domum suam*, per appositionem, *ad orcum*, qui domus ejus erit futura. Pari ratione, quia מות, *mors*, masculini quoque generis est, vocem *eam* in vers. seq. multi referunt ad *mulierem alienam.*

bilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta? »

Denique posset quis suspicari alludi hic ad *Geben Ennom* (unde dicta est gehenna), id est ad vallem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant idolo Moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et antra luparum: Gentiles enim suos deos, id est dæmones, colebant non tantum sacrificiis, sed et comessationibus ac libidinibus, præsertim Beelphegor, sive Priapum, quem Cajetanus censet eumdem esse cum Moloch. Patent hæc *Osee* cap. IV, vers. 14, et lib. III *Reg.* cap. XV, vers. 12 et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinatæ et depressæ erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch: sic pariter eædem inclinatæ erant ad gehennam Luciferi: ex illa enim in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. Augustinus libidinem vocat æterni ignis æmulam.

Vers. 19. 19. OMNES QUI INGREDIUNTUR AD EAM, NON REVERTENTUR, NEC APPREHENDENT SEMITAS VITÆ. — Septuaginta has *semitas* dupliciter explicant; sic enim habent: *Omnes euntes in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas; non enim apprehenduntur ab annis vitæ*; Chaldæus, *omnes qui ingrediuntur, non revertentur in pace, neque capient* (Syrus, *nec recordantur*) *semitas vitæ*. Vatablus, *quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vitæ*. Τὸ *ad eam* Beda refert ad mortem (1), *q. d.* Cave a muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem; quam si semel incurreris, nunquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, *q. d.* Cave a muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere, quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, incidesque in barathrum libidinis et gehennæ, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut a morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est, tum quia per se et viribus naturæ nemo potest a peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiæ; tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum iis intricatur, ut difficillime se iis expedire possit, etsi communes habeat gratiæ mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserere ardentes insanasque mulierum illecebrosarum libidines, quæ excæcant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia resipiscant. Sic mystice ex hæresi vera et formata, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Luxuriosi ægre fiunt casti, cur? Causæ sunt multæ: *Prima* est infirmitas lapsæ naturæ contracta ex peccato Adæ: hæc enim ingens est in appetitu concupiscibili. In eo enim magna est proclivitas ad res sensibiles et carnales, Causa prima. cui si indulgeas et servias, eam tibi dominam, teque ejus mancipium constituis, ut in ea assidue te volutare gaudeas. Quare sicut ferrum ad se rapit magnes, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti docet S. Basilius, *De Virginitate*. *Secunda*, quod Secunda. insatiabilis sit cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Cajetanus. *Tertia*, quod mere- Tertia. trices mille norint artes blandiendi et devinciendi sibi amasios, ut eorum opes emungant. *Quarta*, Quarta. quod diabolus lapso refricet species voluptatis præteritæ, et ad eam iterato captandam assidue impellat: per peccatum enim in peccatores jus et dominium acquirit: unde eos ita exagitat, ut videantur energumeni et a dæmone possessi. Quocirca S. Chrysostomus libidinem vocat « dæmonem voluntarium; » et hom. 23 *ad Populum*, ait: Tam difficile est libidinosum castitati quam mortuum vitæ restituere. *Quinta*, quod libido homi- Quinta. nem dementet, faciatque animalem et brutum. Videre hoc est in meretricibus, quæ subinde per prædicatores Deique instinctus compunguntur et pœnitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente carerent, ruunt in sceleratos amplexus. Hoc est quod ait Osee, cap. IV, vers. 11: « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. » Et cap. V, vers. 4: « Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum. » Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. ult.: « Parvam, ait, epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venerem, existimans morbum immedicabilem. » Sic et Alexander Magnus usum veneris comparabat morbo caduco, ex eoque sese esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens: « Voluptas carnis tripliciter luitur: » quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiæ per peccatum, vita naturæ per citam mortem, vita gloriæ per mortem gehennæ æternam. Et hoc voluere Septuaginta vertentes, *non comprehenduntur ab annis vitæ*. Sapiens ergo sollicitatus a Thaide quapiam, ingens poscente veneris pretium, dicat cum Demosthene: « Ego tanti pœnitere non emo. » Ego tam brevis et spurcæ voluptatis compendium, tanto trium vitarum, et æternitatis dispendio non mercor. Chaldæus vertit, *non revertentur in pace*, id est ad pacem et prosperitatem: quia scilicet implicabuntur mille conscientiæ angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc., ut vivant inquieti, tristes, miseri, pauperes, ærumnosi. Exemplum illustre est in S. Augustino, qui quam ægre et violento gratiæ motu sese concubinæ amoribus expedierit, fuse narrat, lib. VIII *Confess.* cap. VII et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhæsit in senio usque ad mortem, unde hoc nomine valde dubia redditur ejus salus æterna.

(1) Non male.

Vers. 20. 20. UT AMBULES IN VIA BONA (Hebr. et Chaldaice,

in viis bonorum), ET CALLES JUSTORUM CUSTODIAS. — Pendet hæc sententia a vers. 11 : « Prudentia servabit te, ut eruaris a via mala, » etc., atque « ut ambules in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiæ ac prudentiæ assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad justitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. Τὸ *calles* significat vitam justorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pecudis vocatum, quasi callo pecudum præduratum, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origin.* cap. ult.

Porro Septuaginta sic vertunt, *nam si ambulassent semitas bonas* (Cassianus, *rectas*), *invenissent utique semitas justitiæ leves;* semita enim virtutis ambulatione in ea, et exercitio usuque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Paulinus, epist. *ad Celantiam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo; quæ si in alteram partem transferatur, invenietur, sicut Scriptura dicit, semita justitiæ levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll.* XXIV, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus, etc., dum præsentium oblectationum illecebris occæcati, per obscuros impeditosque vitiorum sentibus calles, laceratis cruribus et dirupta illa nuptiali veste reptamus, non modo acutissimis veprium aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosternendi. »

Via virtutis levis tribus de causis. Prima. Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grat.*, cap. LXIX, ubi docet amantibus legem sapientiæ et charitatis esse levem, timentibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, fiunt facilia charitati, cui Christi sarcina levis est; aut ea una est sarcina ipsa quæ levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dictum est : Si ambularent semitas bonas, invenissent utique semitas justitiæ leves. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal.* XVI : « Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras, **Secunda.** nisi quia utrumque verum est? Duræ sunt timori, leves amori : charitas ergo inchoata, inchoata justitia est : charitas provecta, provecta justitia est : charitas magna, magna justitia est : charitas perfecta, perfecta justitia est. » Rursum via justitiæ levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et **Tertia.** onere impii degravantur. *Tertio*, levis, quia alis gratiæ Dei sustollitur et vehitur. Unde Christus, *Matth.* cap. XI, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum s[uave] est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA. — Pro *habitabunt*, Symmachus vertit, *hæreditabunt*; Arabicus, *et via impiorum peribit de terra, et qui transgrediuntur legem, ejicientur ab ea.* Pro *simplices*, Hebraice est תמימים *temimim*, id est *perfecti*; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro *perdentur*, Hebraice est יכרתו *iicaretu*, id est *exscindentur*. Pro *auferentur*, Hebraice est יסחו *iissechu*, id est *everrentur, eradentur*; Chaldæus, *direptores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evellentur*; Syrus, *radicitus extrahentur*. Vers. 21. Vers. 22.

Per *terram* accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra : hæc enim Judæis illo ævo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronom.* XI.

Anagogice et maxime sub terra præsenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in cœlo : sic enim, ut nuper dixi, hæ promissiones felicitatis terrenæ ad litteram accipiendæ sunt, quatenus factæ sunt Judæis; sed sub his spirituales adumbratæ sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrena sunt intelligentibus, etc., et quæ illis temporalibus significaretur æternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia, ut idem ait in *Psal.* CV, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non exstinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. IV. Unde Beda et Hugo per *terram* accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catenæ Græcor.* per *terram* accipit ætherem, in quo quasi in terra post mortem mites et Sancti habitant, ut inde in die judicii transferantur in cœlum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti velut in tabernaculis ætatem agunt, in ipsum cœlum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire animas justorum post mortem quiescere in æthere, nec videre Deum ante diem judicii, quo transferentur in cœlum. Verum hic est error accedens ad errorem Chiliastarum, qui censebant sanctos in hoc mundo regnaturos cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in cœlum, de quo dixi *Apocal.* XX, 4. Pejus Aben-Ezra : Pii, inquit, terræ hæreditatem adipiscentur in futuro sæculo. Hæc enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terræ bona exspectant, cœlestium ignari.

Nota τὸ *hæreditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum præsentem, tum futuram in cœlis, solis justis et sanctis deberi jure quasi hæreditario, utpote filiis Dei, cujus est terra et pleni-

Impii inique occupant terram. tudo ejus. Unde illud : « Fideli totus mundus divitiarum est. » Impii ergo dum terram occupant jure non suo, etsi non injuste, certe inique eam occupant : invadunt enim hæreditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferentur, sed stirpitus exscindentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judæos Deus faciebat communiter; apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitæ eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum τὸ *abradentur* et *exscindentur* significat impios invitos, et magno dolore ac cruciatu a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes cœlestium spem; cum ex adverso sanctis terra sit exsilium, cœlum patria, ideoque e terra in cœlum migrare desiderent. Alludit ad *Job* cap. XVIII, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullæ reliquiæ in regionibus ejus. »

Quod de injusta vel iniqua impiorum possessione terræ dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii æque et juste sua possident. Quocirca merito in Concilio Constantiensi, *sess.* VIII, inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste ordine 15 : « Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali. » Deus enim impiis hoc jus et dominium concedit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est illud : « Divitiæ et opes sunt patrimonium virtutis, » quia virtus idipsum meretur et sæpe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio a priori est, quod dominii et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quæ per peccatum mortale tollitur, sed jus naturæ et gentium, atque consensus hominum respiciens bonum reipublicæ politicum, qui sæpe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent incapaces, magna sequeretur reipublicæ confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregorium de Valentia, cap. II, vers. 2, tractat. *De Justitia*, disp. V, *Quæst.* IV, puncto 2.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet; secundo, vers. 5, sperandum esse in Deo, eumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longævitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate; quarto, vers. 27, æmulandos esse docet pios in beneficentia, non impios in pravitate, eo quod impios sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi. 3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui : 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud temetipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corriperis : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ, et gloria. 17. Viæ ejus viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ. 18. Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt. 21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :

22. et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis. 23. tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget : 24. si dormieris, non timebis : quiesces, et suavis erit somnus tuus. 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest : si vales, et ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo : Vade, et revertere : cras dabo tibi : cum statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus : 32. quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus. 33. Egestas a Domino in domo impii : habitacula autem justorum benedicentur. 34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt : stultorum exaltatio, ignominia.

PRIMA PARS CAPITIS.

MULTA rursum ex hoc capite mutuatus est Ecclesiasticus, cap. I, cap. III, cap. XV, quæ ibidem explicui. Quare hic brevis ero.

Vers. 1. Vers. 2. 1 et 2. FILI MI, NE OBLIVISCARIS LEGIS MEÆ, ET PRÆCEPTA MEA COR TUUM CUSTODIAT. LONGITUDINEM ENIM DIERUM (Septuaginta, *ætatis*), ET ANNOS VITÆ, ET PACEM APPONENT TIBI. — Sunt verba non Dei, ut vult Lyranus, nec patris cujuslibet, ut vult Cajetanus, sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem : Salomon enim sapientiæ et virtutis præcepta discipulo traditurus, eum excitat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo ei præmia, nimirum vitam longam, pacificam et prosperam.

Per *annos vitæ, primo,* accipe longævitatem; *secundo*, sanitatem et rectam valetudinem : nam anni languoris sunt potius anni mortis quam vitæ, ait Lyranus; *tertio,* noster Salazar per *annos vitæ* accipit integram vitæ humanæ periodum, *q. d.* Vives 70 annos vitæ humanæ a Deo præscriptos, *Psal.* LXXXIX : « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; » *quarto*, Jansenius et Baynus, *longitudinem dierum* referunt ad præsentem vitam, *annos* vero *vitæ* ad futuram et æternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebræo vertas, *annos vitarum*, puta annos vitæ tam naturalis quam supernaturalis, tam præsentis quam æternæ, tam gratiæ quam gloriæ. Perperam R. Levi sic explicat, *q. d.* Si legi obedieris, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum : nec enim longævitas ab astris, sed a Deo decernitur et tribuitur. Per *pacem* accipe, *primo*, tranquillitatem; *secundo*, lætitiam; *tertio*, prospera omnia : hæc enim Hebræis significat *pax*; *quarto,* Jansenius et Baynus accipiunt pacem conscientiæ, quæ illam Deo amicam efficit, ideoque exsuperat omnem sensum, itaque omnis pacis omnisque boni est causa. Hæc quarta pax magis ad Christianos pertinet, tres primæ ad Judæos : Judæis enim bona temporalia promissa sunt, Christianis spiritalia et æterna.

3. MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT. — Chaldæus, *benignitas et veritas ne dimittant te;* Vatablus, *beneficentia et fides ne destituant te;* Septuaginta, *eleemosynæ et fides ne deserant te.* S. Chrysostomus argumento in epist. *ad Philippenses,* post hanc sententiam addit et istam : « Misericordia et fides sit tibi vera. »

Quæres, quænam virtutes sint *misericordia* et *veritas? Primo*, S. Chrysostomus verbis jam citatis per *misericordiam* accipit eleemosynam, per *veritatem* veram fidem in Deum. Unde Arabicus vertit, *eleemosynæ et fidelitates non deficient a conspectu tuo.* Misericordia et veritas, quid? Resp. Primo.

Secundo, Beda : *Misericordia,* ait, in operibus, *veritas* elucet in verbis. Secundo.

Tertio, Lyranus : *Misericordia,* inquit, est erga pauperes, *veritas* erga omnes. Tertio.

Quarto, Hugo : *Misericordia,* inquit, est erga proximos, *veritas* erga seipsum. Quarto.

Quinto, noster Salazar : *Misericordia*, inquit, spectat proximum, *veritas* Deum, notatque verum ejus cultum. Alii e converso חסד *chesed*, id est pietas, quod Noster vertit *misericordia*, referunt ad Deum : pietas enim proprie et *primo* respicit Deum; *secundo*, patriam et parentes; *tertio*, quoslibet pauperes et afflictos. Quinto.

Sexto, auctor *Catenæ Græcorum* per *misericordiam* accipit charitatis officia, piaque opera; per *fidem* autem sanum de rebus sacris judicium, veramque in cæteris omnibus prudentiam. Sexto.

Septimo, Dionysius : *Veritas,* inquit, est triplex, scilicet vitæ, doctrinæ et justitiæ : vitæ, qua vere, id est recte, vivimus; doctrinæ, qua vera docemus et loquimur; justitiæ, qua cuique suum jus, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii : Veritas, inquiunt, est triplex, cordis, oris et operis : cordis, qua vere de agibilibus sentimus et judicamus; oris, qua id quod vere sentimus, eloquimur; operis, qua vere id quod legi et virtuti conforme est operamur. Septimo.

Octavo et maxime genuine : *Misericordia* significat opera virtutis indebita, quæ gratis et liberaliter præstantur; *veritas* sive fides, fidelitas et jus- Octavo genuine.

titia, significat opera virtutis debita, quæ ex obligatione justitiæ, fidelitatis, similisve virtutis facienda sunt. Hisce ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale) : quod proinde quasi primum et universale sapientiæ et virtutis præceptum, primo loco assignat hic Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Jansenius, Baynus, Dionysius et Cajetanus qui ait : *Misericordia*, Hebraice *chesed*, est gratia, qua ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; *veritas* est, qua exclusa omni fictione adæquamus facta dictis, verba cordi, cor debitis.

Te non deserant. — *Primo*, per hypallagen sive conversionem sic exponas, *q. d.* Tu, o fili, ne deseras misericordiam et veritatem : sic enim nec ipsæ deserent te. Sicut enim Deus, sic et sapientia virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex S. Augustino, *sess.* VI. Unde Vatablus τὸ *et non deserant* exponit, *sint tibi familiarissimæ*. Nam, ut ait Sapiens : « Fugax est natura boni. » Ita S. Chrysostomus loco jam citato, explicans hæc verba de perseverantia, sic ait : « Eleemosynæ ac fides ne deserant te. Non ait : Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit : Ne deseras illas, sed : Ipsæ ne deserant te; ostendens nos illarum, non illas nostro adjumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos continuemus. Adapta, inquit, illas collo tuo. »

Præclare S. Laurentius Justinianus, cap. II *De perseverantia*, hæc idem dat elogia : « Perseverantia est singularis filia summi regis, finis virtutum, earumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hanc, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino : Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, etc. Incassum enim bonum agitur, si ante vitæ terminum relinquatur. » Et inferius pluribus interjectis : « Solum non perseverasse, est amisisse coronam. Attollite oculos ad cœlum, intuemini ipsum certasse et vicisse, ac certantes fortiter adjuvare exhortationibus, exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad cacumen perseverantiæ. »

Secundo proprie, *q. d.* Misericordia et veritas tibi, o fili, non sunt a natura insitæ, nec connaturales, sed extrinsecæ et adventitiæ : sunt enim quasi angeli e cœlo ad te demissi, ut te in cœlum deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detineas tua bonitate et obedientia : ne, si eos per inobedientiam aliudve peccatum offendas, illi a te aufugiant, ac te deserant, nudumque et miserum relinquant. Sic enim S. Basilius *De Virgin.* ait : « Sicut apes fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur. » Est prosopopœia : misericordia enim et veritas hic quasi personæ, imo quasi angeli ad sapientiæ discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pædagogi ejus qui studet sapientiæ et virtuti. Sic Gentiles finxerunt Gratias esse deas alatas, vel angelos, qui ad homines eucharites et gratiosos e cœlo advolarent, acharites vero et ingratos refugerent, et revolarent in cœlum : virtutes enim sunt gratiæ gratis a Deo homini immissæ. Virtutes quasi angeli e cælo missi.

Sic eleemosyna specie virginis pulcherrimæ, oleagina corona in capite redimitæ, apparuit S. Joanni Eleemosynario dormienti, teste Leontio in ejus Vita, eumque a somno excitans, dixit : « Sum prima e filiabus magni Regis : si tu me tibi amicam paraveris, potero te ei efficere familiarem. Nulli enim major est apud eum, quam mihi fiducia : quoniam ei ut e cœlo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. » Quocirca S. Joannes totum se eleemosynis dedens, post mortem visus est a Sabino eremita, ab eadem virgine deduci ad thronum summi Regis. Porro ex hac visione adeo factus est beneficus, ut, cum quadam die nullus ab eo postulasset beneficium, mœstus gemensque dixerit : « Hodie miserandus Joannes nullam ab aliquo accepit mercedem, nec ullum vel minimum potuit offerre piaculum Christo pro multis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam majus dixeris illo Titi Imperatoris : Hodie non regnavimus, quoniam neminem affecimus beneficio. » Hæc Leontius. Exempla.

Simili modo sapientia et castitas quasi duæ speciosæ virgines et sorores, per visum apparuerunt S. Gregorio Nazianzeno, uti superius dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et sceleratos. Sic Astræa, id est justitia, a Poetis dicitur, vitiis crescentibus indignata, evolasse in cœlum, ibique in signum Libræ esse conversa. Unde Ovidius, I *Metamorph.* :

Et virgo cæde madentes
Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

Et Seneca in *Octav.* :

Neglecta terras fugit et mores feros
Hominum, et cruenta cæde pollutas manus.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi; sic illam nobis amicam et familiarem efficiemus : amantes enim et colentes se ipsa redamat, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernit, fugit et aversatur. Hoc est quod ait Isaias, LIX, 14 : « Conversum est retrorsum judicium, et justitia longe stetit : quia corruit in platea veri-

tas, et æquitas non potuit ingredi. » Hinc Filius Dei de cœlo descendit, ut ad misericordiam et justitiam exsulantes et profugas reduceret.

Tertio, Jansenius hæc accepit non ut officia hominis, sed ut præmia a Deo leges suas observanti danda, *q. d.* Si Dei præcepta custodieris, nunquam te deseret Dei misericordia et veritas. Hebraice enim est אל יעזבוך *al iaazbucha*, id est *non deserent te*, in futuro (licet futurum Hebræi sæpe capiant pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, « te non deserant »). Hoc sensu vertit Syrus, *longitudo enim dierum et annorum vitæ addetur tibi ; et pax, et benignitas, et veritas non relinquent te*. Et Aben-Ezra sic explicat, quasi dicat : Si cor tuum præcepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab iis serveris, ita ut nunquam a te divellantur : quam ob rem liga eas, etc., hoc est, ne unquam hæc oblivioni tradas. Et R. Levi : Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

CIRCUMDA EAS GUTTURI TUO. — Septuaginta et Aquila, *alligas eas super collum tuum;* Syrus et Chaldæus, *liga eas in collo tuo;* S. Chrysostomus, argumento in epist. *ad Philip.*, *adapta eas collo tuo :* « Sicut, ait, divitum liberi circa collum bullam habent auream, illamque nunquam deponunt, utpote quam tanquam nobilitatis suæ insigne gestant, ita et nos eleemosyna semper amiciendi sumus, ut ostendamus nos misericordis ac benigni patris esse filios, qui solem suum exoriri facit super bonos et malos. » Et inferius : « Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (eleemosynam dico) donec hic fuerimus. Quamprimum enim hæc ætas transierit, nullus amplius erit ejus usus. » Vide quæ de torque dixi cap. I, vers. 9.

Simili modo Plato in *Cratylo* : ἀρετή, inquit, id est virtus, dicitur, quasi αἱρετή; quia *eligenda* præ omnibus quasi bonum præstantissimum. Aut quasi ἀεὶ ῥέον, id est, quod sine ullo impedimento æquabili quadam et consentanea *semper* ratione *fluat*.

Ita in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XLIV, in Meditationibus 12 Anachoretarum, ordine undecimus hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat : « Imaginor, ait, virtutes esse personatas, quæ me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo quod requiem invenerint in me. »

Secundo, Dionysius : « Circumda eas gutturi tuo, » hoc est, inquit, aliis quoque eas prædica, ut et ipsi nequaquam misericordiam et veritatem relinquant, et quantum ad hoc « quasi tuba exalta vocem tuam, » ut ait Isaias, cap. LVIII, 1, et, ut Osee, VIII, 1 : « In gutture tuo sit tuba, » ut possis dicere cum S. Job, XXXI : « Non dedi ad peccandum guttur meum. »

Tertio, plane et genuine Jansenius : « Circumda eas gutturi, » hoc est, inquit, firmiter et undique tibi adsint, semperque tibi sint præ oculis; velut id quod circumdatur collo, et a collo dependet, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Cajetanus : « Liga eas super colla tua, » hoc est jugiter habe eas præ oculis instar alligantis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur præ oculis. Sicut enim, inquit, collum jungit corpus capiti, ita humanum studium jungit corpus actionum humanarum capiti, quod est lumen rectæ rationis. Alligandæ virtutes præcipiuntur collis, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circumda ergo illas collo tuo, id est arctissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique obversentur, teque honorent et ornent. Alludit ad *Deut.* cap. VI, 8 : « Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos. »

Igitur torques *primo*, significat misericordiam et veritatem nobis debere esse familiarissimas, et conjunctissimas instar vestis; *secundo*, iis nos ornari, sicut torque aureo ornatur collum; *tertio*, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles : torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. Unde S. Gregorius in *Decretal.* § *Prudentes*, tit. 24 *De donationibus* : « Hanc sibi, ait, quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se, quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se præstitisse putet. » Torque notat se dotes sapientiæ. Primo. Secundo. Tertio.

Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem : ita misericordia dissipat omnes fascinationes et livorem odii et invidiæ : beneficentia enim amicat tam inimicos quam amicos. Quarto.

Quinto, torques signum est principatus : ita beneficentia et justitia decent faciuntque principes, juxta illud Christi : « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici (evergetæ) vocantur, » *Lucæ*, XXII, 25. « Largitas, inquit Lactantius, liberalitas et magnificentia regiæ laudes sunt. » Et S. Hieronymus, lib. I *super Matth.* : « Qui divitiarum, inquit, servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis discussit jugum, distribuit eas ut dominus. » Quinto.

Sexto, torques signum est fortitudinis, militiæ, certaminis et victoriæ, uti ex Beda et S. Gregorio dixi cap. I, vers. 9. Significat ergo pro misericordiæ et veritatis officiis assidue fideli certandum esse pro viribus usque ad mortem, præsertim contra inimicitias et odia, ut ab iis se vinci non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet faciatque amicos. Sexto.

ET DESCRIBE IN TABULIS CORDIS TUI. — Hebræis familiare est uni similitudini non insistere, sed illi aliam et aliam adjungere : ita hic misericordiam et veritatem assimilavit, *primo*, comitibus vel pædagogis, qui adolescentem nunc ducunt, nunc deserunt; *secundo*, torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; *tertio*, hic scripturæ in-

scriptæ cordi. Estque gradatio : magis enim adhæret homini torques quam comites, ac magis inscriptio cordis quam torques : ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulæ expansum : olim enim ante usum chartæ scribebant in tabulis, præsertim ceratis. Unde Symmachus vertit, *describe eam super pectus tuum.*

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hasce virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hasce virtutes imbibat, easque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor capax est totius mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro πλάκος, id est *tabula*, aliqui legentes πλάτος, id est *latitudinem*, vertunt, *describe eas super latitudinem cordis tui.* Ita S. Hieronymus in cap. II *Habacuc* (qui et sic explicat : « Scribere jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitas ejus et legendi cupido teneatur). » Quocirca S. Joannes Eleemosynarius dictitabat : « Etiamsi totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam eleemosynam, nec Deo vires deessent, nec mihi animus ad eam singulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco eleemosynam non depauperare, sed ditare : quo enim plura erogo, eo plura eroganda Deo dante accipio. » Sic S. Paulus, S. Xaverius, similesque viri Apostolici cordis latitudine complectebantur totum mundum, eique evangelizare, totumque ad Christum traducere optabant et satagebant.

Audi S. Chrysostomum, hom. ult. in epist. *ad Roman.* : « Cor Pauli cœlo celsius, terra latius, solari radio lætius, igne calentius, adamante firmius. Cor nova vivens vita potius quam hac nostra. Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus Sancti tabula, gratiæ lebes, » etc. Sensus ergo est, quasi dicas : Inscribe misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Moysis, sed carneis, in quibus legem suam per gratiam inscribit Christus, uti docet Apostolus, II *Corinth.* III, nimirum inscribe et imprime eas in corde tuo per totam ejus tabulam, id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de iis assidue cogites, ac ubique opere exsequi destines. Vide quæ de eleemosyna dixi *Deut.* XXVI, 12, ubi viginti insignes ejus fructus recensui.

Posset quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel bulla, quæ ex torque collum cingente dependebat supra cor, quasi dicat : Hæ virtutes ita cingant et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul bullæ cordis inscribantur : quo significatur omnem de eis cogitationem et sermonem qui fit ore et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde : nisi enim ex corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et fucatus est. Rursum veteres bullæ cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi *Jerem.* XVII, 1, ad illud : « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum. » Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut bullæ cordis inscribantur, juxta id quod dicit cap. VII, vers. 3 : « Liga eam in digitis tuis; scribe illam in tabulis cordis tui. Dic sapientiæ : Soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam. » Quæ ultima de sorore et amica verba hoc pariter loco in nonnullis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsæ ait sponsus, *Cantic.* VIII : « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum. » Ubi S. Gregorius : « In corde, inquit, sunt cogitationes; in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsæ dilectus ut signaculum ponitur, quia in sancta anima, quantum ab ea diligatur, et voluntate et actione designatur. »

4. Et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. — Syrus et Chaldæus, *et invenies misericordiam* (Chaldæus, *gratiam*), *benignitatem et intellectum bonum.* Per *disciplinam* vel *intellectum bonum* (1), accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens et intelligens esse dignoscitur. Sensus ergo est, quasi dicas : Si monitis meis parueris, gratiosus eris in oculis tam Dei et Angelorum quam hominum; insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa, placeat Deo æque ac hominibus. Unde Septuaginta pro ושכל *vesekel*, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis ושכל *vaskel* per crasin, pro והשכל *vehaskel*, vertunt eodem sensu, *provide bona coram Deo et hominibus*; Aquila, Symmachus et Theodotion, περινόησαι, id est *circumspice bona*, quod secutus S. Paulus, II *Cor.* VIII, 21, ait: « Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. » Sensus ergo est, quasi dicas : Si feceris ea quæ dixi, gratiosus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, ædificationem coram Deo et hominibus, ut coram iis moribus compositus, virtute et sapientia præditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab Vers. 4.

(1) Ewaldus et hoc loco *intelligentiæ* significatum tenendum cum veteribus existimat, quo servato hic fere prodibit sensus, *et invenies gratiam et intelligentiam bonam*, rectam, *in oculis Dei*, etc., id est, tunc te dignum gratia Deus, recte intelligentem homines habebunt. Quod tamen Maurero durius videtur, qui ipse interpretatur שכל *curam bonam*, *studium* erga aliquem (conf. *Ps.* XI, 1, 2). Rosenmullerus, coll. I *Sam.* XXV, 3, vertit *venustatem, gratum aspectum.* Ego שכל censeo vertendum *bonam opinionem*, seu *famam*, apud homines, ut *Ps.* CX, 10, *intellectus bonus*, etc.

iis habearis, lauderis et celebreris. Nota τὸ *circumspice* : significat enim opus quodlibet a sapiente et prudente quoad omnes sui partes, circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interius et exterius circumquaque lustrandum, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit mancum, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit, ut instar imaginis perfectæ sit, quæ omnibus suis lineamentis ita quaquaversum adæquata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel supersit, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia lustra, et instar Argi centum oculis circumlustra, ac singula ita concinne compone, ut cum Apelle dicere queas : «Pingo æternitati; vivo, operor æternitati.»

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDUCIA, HONORE ET CULTU DEI.

A thesi descendit ad hypothesin, nimirum post generale præceptum misericordiæ et justitiæ transit ad particularia virtutum præcepta, quæ ex primo illo generali velut conclusiones e suo principio educuntur. Incipit autem a religione et cultu Dei, quia hæc est prima virtus, cæterarum fons et mater, et quia a Deo ubique est inchoandum, præsertim in Ethica, juxta illud Nazianzeni : « A te principium, tibi desinet. » Et illud S. Augustini, I *Confess.* XV : « Ecce tu, Domine Rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile didici, tibi serviat quod loquor, et scribo, et numero. »

Vers. 5. 5. HABE FIDUCIAM (Syrus et Chaldæus, *spera*) IN DOMINO EX TOTO CORDE TUO, ET NE INNITARIS PRUDENTIÆ TUÆ. — Syrus, *sapientiæ animi tui,* sed Dei gratiæ; Septuaginta, *esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris;* Romana, *ne exalteris;* Arabicus, *ne eleveris;* Symmachus, *ne sis confidens*, quasi dicas : Innitere Deo, illique totus incumbe, non tuæ prudentiæ, ait Aben-Ezra : ac Dei providentiæ, non tuæ, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi, Vatablus et Pagninus : *Fide,* ait, *Domino ex toto corde tuo, et intelligentiæ tuæ ne innitaris;* alii, *ne prudentiæ tuæ velut baculo incumbas et innitaris* (hoc enim proprie significat hebraice יִשָּׁעֵן *iissaen),* sicut pater Scipionis senescens filio quasi scipioni innitebatur; unde filius vocatus est Scipio, quasi dicas : Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum; si enim Deo velut scipioni incumbas, firmus in omni actione consistes : cætera enim sunt baculus arundineus, ut ait Isaias cap. XXXVI, 6, et Ezechiel. cap. XXIX.

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, exspectatione, periculo, metu, etc., ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non innitendum esse prudentiæ propriæ, ita scilicet ut putes illam solam tibi sufficere, aut præcipuas rei conficiendæ partes et momenta in ea colloces : hæc enim collocanda sunt in Deo. Itaque vetaris hic ita fidere tibi tuoque ingenio et consilio, ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioqui prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio et manum operi admoveat : hoc enim jubet Deus et natura ac gratia.

Prudentia enim est oculus et rector animæ, omniumque ejus motuum et actionum. Unde *prudens* dicitur quasi *porro* vel *procul videns*, et *prudentia* quasi *procul videntia* sive *providentia*, ait ex Isidoro et Boetio S. Thomas, II II, *Quæst.* XLVII, art. 1, et *Quæst.* XLIX, art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzeni in *Distich.*: « Deo dante nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor. » Et illud S. Basilii in *Constitut. monast.* cap. XVI : « Ad perfectum virtutis cumulum conjuncta simul esse utraque hæc oportet, et humanum studium, et auxilium cœleste fidei opera ascitum et comparatum. » Et cap. XVII : « Causas cur illa sic fiant, Domino assignare debet animus, neque omnino esse quidquam existimare, quod suarum virium facultate assequi possit, etc. Porro humilitas tutissimus est virtutum omnium thesaurus. » Maxime tamen hæc sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hæc enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturale, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde a Deo speranda et postulanda est, ita tamen ut Deo operanti cooptereris et collabores. Quocirca Salonius et Beda censent hæc dici a Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, quasi dicas : Ne existimes hæc mea sapientiæ et virtutis præcepta, quæ mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, utpote arduam et cœlestem, posse consequi : spera duntaxat in Deo, ab eoque toto corde illam efflagita, ipse tibi eam elargietur; quare ne innitaris prudentiæ tuæ, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debeas : Deus illius est largitor, ipse eam poscentibus et sibi collaborantibus ultro illam donabit. Impia ergo et superba fuit Philosophi vox de Deo : (Moral. de spe tota in Deum transferenda.)

Det vires, det opes, animum æquum mi ipse parabo.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysostomus, homil. 34 *in Epist. ad Hebr.* Et S. Basilius, hom. *De Spiritu Sancto* : « Da mihi, ait, navim vacuam, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum venti; nonne

cessat omnis qualiscumque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita licet sit ampla sermonis supellex, mens profunda, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia.» Idem, orat. 7 *De Virtute et vitio*: «Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 *ad Gregorium Nazianzenum*: «Spes mortalium sunt somnia vigilantium»), ac in solo Deo omnem spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude dignus, qui ex Deo totus pendet. Spes enim quæ in Deo collocatur, non sinit se in alio constituere, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio acquiescere.» Idem, *orat.* 20: «Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram constituere debemus, quam in Deo omnium rerum domino.»

Idem, homil. 8 *Hexam.*, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinem avem, cui in media hieme ovis juxta littus maris incubanti Deus tranquillat mare et ventos: «Silescunt, ait, et consopiuntur tum omnes venti, quiescunt undæ, tumida æquora placantur septem totis diebus, cum ovis incubat halcedo. Id omnes nautæ sciunt, et halcyonides dies illos appellant. Quid ergo a Deo etiam præter omnium spem tui causa non fuerit exorabile, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alitis tam exiguæ gratia mare tam vastum, tam terribile sævumque tranquillum esse media bruma jussum detinetur atque quiescit?» Hoc est quod ait Jeremias, cap. XVII, 7: «Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus,» etc. Vide ibi dicta. Denique τὸ *ne innitaris prudentiæ tuæ* S. Dorotheus, *serm.* 5, attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

Vers. 6. 6. IN OMNIBUS VIIS TUIS COGITA ILLUM, ET IPSE DIRIGET GRESSUS TUOS.— Pro *cogita* hebraice est דעהו *daehu*, id est *scito* vel *cognosco illum*. Sic et Syrus, et Chaldæus. Vatablus, *in omnibus negotiis agnoscito illum*, ejus scilicet præsentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor; hæc enim parit attenta Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. *Cogita* igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, judicem ubique præsentem, omnesque tuos actus intuentem. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu vel virtute, ita ut vi hujus cogitationis arcearis a malo, et cogaris ad omne bonum, præsertim ad Dei metum, spem et amorem; de spe enim sermo præcessit. Ergo *cogita*, id est *primo*, frequenter (*cogito* enim est verbum frequentativum a *cogo*, ait Festus) menti tuæ objice, spera et invoca Deum: hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Cogita quintupliciter. Primo.

Secundo. *Secundo*, «cogita,» id est time et reverere Deum ubique præsentem, ne quid committas quod oculos tantæ majestatis offendat; sed potius fac omnia quæ illos oblectant. Unde Boetius: «Magna nobis indicta est necessitas probitatis, cum omnia agamus in oculis Dei cuncta cernentis.» *Cogito* enim dicitur a *cogo*: «Cogendo enim animum reminisci, quod in ea repositum est, dicitur cogitatio,» ait Isidorus, lib. I *Sentent.* cap. XV; *cogo* autem dicitur quasi *coago*, id est unum ago. Cogitatio enim numinis præsentis cogit nos ad ejus metum et cultum: cogitatio enim est rei præsentis, memoria absentis. Ita S. Isidorus, *De different. cogitat. mentis et memoriæ*, cap. 1: «Memoria, ait, præterita revocat, mens futura præsentit, cogitatio præsentia complectitur.»

Tertio, «cogita,» id est intende in omnibus ac- Tertio.
tibus Deum, ut ad illum quasi ad scopum et finem omnes referas, et in omnibus illi placere contendas. Ita Lyranus et Cajetanus censent hic præcipi rectam in omnibus intentionem; hæc enim in rectum finem dirigit gressus nostros.

Quarto, «cogita» eum, id est ejus operationem Quarto.
et gratiam, ut illi quasi omnium largitori omnia bona accepta referas, nil tibi arroges. Ita Hugo. Unde S. Hieronymus, dialog. 3 *Contra Pelag.*, hinc probat necessitatem gratiæ. Unde Arabicus vertit, *agnosce sapientiam, ut dirigat vias tuas.*

Quinto, «cogita,» id est repræsenta tibi Deum, Quinto.
Deique voluntatem, vitam et legem, quasi normam tuarum actionum, cui ad amussim omnes conformare debeas; atque sic Deus, quasi norma et regula, rectissime diriget omnes gressus actusque tuos. Ita cogitabat Deum ubique David dicens, *Psalm.* XV: «Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear.» Idem præceptum Tobias moriturus dedit filio, cap. XLVI: «Omnibus, ait, diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri.» Sic Elias ac Elisæus: «Vivit, inquiunt, Dominus, in cujus conspectu sto,» III *Reg.* XVII, 1, et IV *Reg.* III, 14; ac S. Job, cap. XXXI: «Nonne Deus considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?» Assidua enim cogitatio divinæ præsentiæ maxime stabilit mentem in Deo.

Morale de jugi præsentia Dei.

Hoc fuit olim, et etiamnum est, præcipuum Ascetarum et Religiosorum officium et exercitium, ut semper et ubique Deum cogitarent, cum eoque quasi præsente versarentur et colloquerentur. Unde Abbas Allois in *Vitis Patrum*, lib. V, libello XI, num. 5: «Nisi, ait, dixerit homo in corde suo: Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, requiem non habebit.» Et rursum: «Si vult homo, in una die usque ad vesperam pervenit ad mensuram divinitatis.» Ibidem Abbas Bessarion: «Monachus, ait, debet totus esse oculus, sicut Cherubim et Seraphim,» qui jugiter intuentur, amant et glorificant Deum. Et Abbas Daniel: «Quis enim aufert a nobis Deum? nam et foris Deus est modo,

et iterum in cella Deus est. » Et Abbas Theonas, num. 12 : « Quia impeditur mens nostra et revocatur a contemplatione Dei, propterea captivi ducimur in carnalibus passionibus. » Et Abbas Joannes : « Sicut, dum pluit, arbores producunt ramos, sic, quando Spiritus Sanctus descendit in corda Sanctorum, virescunt quodammodo et innovantur, et proferunt folia in timore Dei. » Unde idem operans non intendebat operi, quia mens ejus absorpta erat in contemplatione Dei. Ibidem, num. 31, Abbas Serapion : « Sicut, ait, milites Imperatoris, cum ante ipsum stant, non debent dextera aut sinistra respicere : ita et monachus, cum stat in conspectu Dei, et intentus est omni hora in timore ejus, nihil est quod eum de adversarii malis terrere possit. » Ibidem, num. 35, Abbas Hyperichius : « Cogitatio tua, ait, semper sit in regno cœlorum, et cito in hæreditatem accipies illud. » Et : « Vita monachi juxta imitationem Angelorum fiat, comburens atque consumens peccata. » Et alius, num. 42 : « Sicut nemo potest lædere eum qui est ad latus Imperatoris, sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhæserit Deo ; » scriptum est enim, *Zachar.* I : « Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis. » Plura de hac re dixi *Genes.* XVII, 1 et seq.

Et ipse diriget gressus tuos. — Tó *et* notat *primo*, similitudinem et vicissitudinem, quasi dicas : Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, sanctitatem et felicitatem, juxta illud quod Christus dixit sanctæ Catharinæ Senensi : « Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te. » Tu, ut mihi obedias et servias : ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. *Secundo*, notat mercedem et præmium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felicem et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnia placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostræ Abraham, cui Deus dixit : « Ambula coram me, et esto perfectus, » *Gen.* XVII, 1. Idem filium monuit Tobias, cap. IV, vers. 20 : « Omni tempore, ait, benedic Deum ; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. »

Ita Sancti in omnibus rogant impetrantque ut dirigantur a Deo, ut Deum habeant aurigam præsidentem animæ suæ, omnesque ejus motus et actus aurigantem. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, *Psalm.* CXVIII : « Gressus meos dirige secundum eloquium tuum. » Idemque crebro eodem psalmo iterat. Et *Psalm.* XXII : « Dominus, ait, regit me, » sicut pastor ovem, unde hebraice est, *Deus pascit me;* vel, *Deus est pastor meus;* hinc « nihil mihi deerit : nam in loco pascuæ ibi me collocavit. » Quæ verba citans Philo, libro I *De Agric.* : « Impossibile, ait, est deesse commodum aliquod, ubi Deus præsidet, solitus plena perfectaque bona largiri rebus omnibus. » Ita S. Augustinus, lib. XI *Confess.* II : « Quando, ait, sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes et gubernationes, quibus me perduxisti, » etc.? Ita S. Antonius apud S. Athanasium : « Unica, ait, est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritalis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellet. » Et : « Securitas animæ, præsentis majestatis judicium est. » Hinc docent Theologi ad bene agendum non sufficere justo habitus gratiæ et virtutum infusos vel acquisitos, sed insuper eum egere actuali motione, influxu, auxilio et directione Dei, præsertim in actibus difficilibus et heroicis, ac ad superandum graves tentationes. Imo censent justum in omni actu meritorio egere actuali motione Spiritus Sancti, eo quod in Concilio Palæstino, quod sæpe citat S. Augustinus *Contra Pelagium,* definitum sit, « gratiam ad singulos actus dari ; » et Apostolus dicat : « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis ; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui operatur in nobis velle et perficere, » II *Corinth.* III. Ita Dionysius.

7. Ne sis sapiens apud temetipsum. — Hebraice, *in oculis tuis*, ut scilicet in iis et in vana opinione tua videaris tibi præ aliis sapere. Hæc enim est philautia, superba præsumptio et nimia sui æstimatio. Arabicus, *ne sis apud animam tuam intelligens* ; Septuaginta, *ne sis prudens apud temetipsum;* quos secutus Apostolus, *Rom.* XII, 16 : « Nolite, ait, esse prudentes apud vosmetipsos. » Ubi quatuor expositiones recensui. Ita Jansenius ; Lyranus et Baynus exponunt, quasi dicat : « Ne te sapientem esse aut prudentem vana elatione persuasum habeas ; » Hugo : « Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas ; » Cajetanus, *ne tu ipse de tua sapientia judicium feras ;* Vatablus, *ne reputes te sapientem.* Accedit R. Salomon Isacides : « Ne sis, ait, sapiens apud te, ut verba illorum, a quibus reprehensus es, negligas ; » Aben-Ezra : « Ut jactabundus dicas : Sapientia mea duce rectum iter capiam ; » R. Levi : « Ut inertiæ te dedas, et sapientiæ studium omittas, quod tibi sat sapere videare. » Porro Beda : « Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod præmissum est : Ne innitaris prudentiæ tuæ ; sed multum distat. Innititur enim prudentiæ suæ, qui ea quæ sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens vero apud semetipsum est is, qui in illis quæ ex patrum magisterio potuit recte cognoscere, sese præ cæteris quasi doctior extollit. » Cajetanus vero : « Hoc, ait, ad judicium, illud vero ad fiduciam spectat. » Vers. 7.

Hic est fons omnium errorum et hæresum, quod scilicet eorum auctores videantur sibi præ aliis sapere, ideoque nolint Ecclesiæ et Doctorum sententiæ cedere et credere ; de quibus Isaias, cap. V, vers. 21 : « Væ, ait, qui sapientes estis in oculis

vestris, et coram vobismetipsis prudentes! » Vere Climachus, *gradu* 3 : « In his, ait, qui sibi credunt, dæmon sæpe propheta fit. »

Quocirca vera sapientia, ait S. Jacobus, cap. III, vers. 17, modesta et humilis est; seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, juxta illud Pauli, I *Corinth.* III, 18 : « Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens. » Quin et Plutarchus : « Quo magis profeceris in philosophia, eo minus turgebis fastu. »

TIME DEUM, ET RECEDE A MALO. — Pertinent hæc verba *primo*, ad τὸ *habe fiduciam in Domino*, quod præcessit vers. 5. Spei enim subnectendus est timor, ait Beda, ut, quantum spes animum elevat, tantum timor deprimet, itaque anima consistat in recto virtutis æquilibrio instar molæ, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior repræsentat spem, inferior timorem. *Secundo*, hæc verba pertinent ad id quod proxime antecessit : « Ne sis sapiens apud temetipsum, » quia superbiam et arrogantem sapientiæ præsumptionem nihil ita coercet et deprimit ac timor Dei, qui superbos humiliat, et humiles exaltat. Unde Apostolus, *Rom.* XI, 20 : « Noli altum sapere, sed time. » Et *Eccli.* XXV, 14 : « Timor Dei super omnia se superposuit. » Vide ibi dicta.

Vers. 8. 8. SANITAS QUIPPE ERIT UMBILICO TUO (Syrus, *carni tuæ*), ET IRRIGATIO OSSIUM TUORUM. — « Irrigatio, » id est medulla, ait R. Salomon, juxta illud *Job* XXI, 24 : « Medullis ossa illius irrigantur. » Septuaginta, *et erit sanitas corpori tuo, et curatio ossibus tuis*. Pro *irrigatio* Syrus et Symmachus vertit, πιότης, id est *pinguedo*, puta medulla; Theodotion, καταβροχή, id est *perfusio*; Aquila, ποτισμὸς, id est *irrigatio* vel *potio*; et hoc proprie significat Hebræum שקוי *siccui*; Septuaginta, ἐπιμέλεια, id est *curatio*, item *corporis cura et exercitatio*, v. g. qua athletæ corpus ad robur et luctam exercebant. Unde ex τῷ ἐπιμέλεια nascitur ἐμμέλεια, id est concinnitas. Hinc apte, inquit S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20, mater S. Basilii vocata fuit Emmelia, quia moribus ita erat composita, ut ipsa concinnitas videretur, eamque filio S. Basilio cum lacte indidit. Sensus ergo est, *q. d.* Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teneriorum partium osse carentium, scilicet vitalium, puta cordis, hepatis, splenis, viscerum, quæ sunt juxta umbilicum, et ipsius umbilici; tum duriorum, puta ossium, quæ sunt quasi bases et columnæ nostræ domus et microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficiente ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galenus ossa vocat fundamenta corporis, eaque in homine numerat plusquam trecenta : ossium vero nutrimentum proprium asserit esse medullam; hinc omnia animalia habere ossa concava pro medulla continenda, excepto leone qui ossa habet solida, ita ut nullam vel exiguam habeant medullam. Inter ossa asserit eminere spinam dorsi; medullæ autem spinalis, æque ac nervorum principium esse cerebrum : ex medulla enim spinali oriri triginta paria nervorum, indeque vires in inferioribus partibus. Umbilicus vero superiora membra cum inferioribus connectit. Rursum fœtus in utero matris per umbilicum nutrimentum attrahit et sugit, eoque alitur. Unde de umbilico hæc sunt Galeni pronuntiata : « Umbilicus ad amussim est in medio hominis. Umbilicus fœtus umbilico matris continuatur. In umbilico fœtus ligatur, et per eumdem nutritur. Ad umbilicum est quatuor vasorum conjugium; ad umbilicum enim junguntur duæ venæ et duæ arteriæ primariæ. Per umbilicum fœtus in utero reddit lotium. » Hisce de causis umbilicus symbolum est totius corporis, illudque repræsentat, cujus bases et columnæ sunt ossa. Ad litteram ergo grammatice significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice repræsentatur totam animam omnesque ejus partes fore sanas, vegetas et validas. Est enim parœmia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbilici et medullæ ossium.

Umbilici usus.

Sensus ergo est, quasi dicat : Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris : sic pariter, si in te sit sanus et integer timor Dei, efficiet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque ejus partes, tam nobiles quam ignobiles, tam debiles quam fortes, ac præsertim appetitum tuum, qui est quasi umbilicus animæ, et rationem, mentem et spiritum, quæ sunt quasi ossa animæ eam sustentantia, sanabit, fovebit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fœtus conjungitur matri, ab eaque sugit alimentum : sic pariter anima per timorem Dei conjungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Jansenius. Unde illud de Behemoth, *Job* XL, 11 : « Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus. » Et irrigatione ossium per medullarum pinguedinem significatur in Job bona hominis valetudo, *Job* XXI : « Viscera, inquit, ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur. » Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eumdem, *Job* XXX : « Cutis, inquit, mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt præ caumate. » Et Psalmista, *Psalm.* CI : « Ossa mea sicut cremium aruerunt. » Est enim medulla ossium fomentum et firmamentum. Metaphorice ergo hac sententia significatur eum, qui prædicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundum animam et mentem, omnesque ejus animæ vires firmas fore et sanas, ut quæ Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur, ac adipe et pinguedine cœlestium charismatum irrigatæ recreabuntur, juxta illud *Psalm.* LXII : « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. »

Quidam non male sic explicant : Per timorem Dei est umbilico sanitas, quia per illum refrenantur pravæ cupiditates et libido, quæ in umbilico et circa illum viget; et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesque animæ vires redduntur aptæ et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est *Eccli.* XXVI : « Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit. » Et *Proverb.* XV : « Fama bona impinguat ossa. » Ita Jansenius et Hugo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut origo sunt seminis, ita concupiscentiæ sunt symbolum, ait Pierius, *hierogl.* 34, cap. XXXIV. Unde illud *Ezech.* XVI, 4 : « Non est præcisus umbilicus tuus. » Vide ibi dicta. Quare apposite per *umbilicum* intelligas vim animæ concupiscibilem, per *ossa* irascibilem, in qua est fortitudo, quam repræsentant ossa; utramque enim sanat, vegetat et dirigit timor Dei.

Umbilicus est conscientia

Secundo, speciatim per umbilicum accipi potest stomachus : hic enim umbilico adjacet, vel subjacet: ac per stomachum conscientia. Sano enim stomacho bona fit cibi concoctio, qua rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per timorem Dei sana sit conscientia, ipsa verbum Dei, quod est cibus animæ, ruminando concoquet, ut in illo alat omnes suas vires et potentias. Rursum sicut catapotiis, sive pilulis acribus et mordacibus, expurgantur e stomacho et visceribus pituitosi, biliosi, cæterique noxii humores, quibus expulsis corpus sanum consistit : sic pariter per timorem gehennæ et vindictæ Dei, qui acer est et mordax, expelluntur e conscientia omnes noxiæ cupiditates, quibus ejectis anima restat sana et integra. Quocirca cuique orandum est cum Psalte : « Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui. » Hoc est quod ait Theodoretus, lib. I *De Curandis Græcorum affect.* : « Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in theriacis accidit; » theriaca enim conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias, cap. XXVI, vers. 18, juxta Septuaginta : *Per timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis.*

Umbilicus est mediocritas.

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dictus est ab umbone, quæ est media pars clypei; umbilicus enim est ligamentum intestinorum, quod mediam fere planitiem ventris obtinet; ad hoc factum, ut per eum fœtus in utero matris nutriatur. Hinc Reate vocatur umbilicus, id est medium, Italiæ. Et Cicero, Act. VI *in Verrem* : « Et raptam, ait, esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennesium nemore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliæ nuncupatur. » Et Livius, lib. V, Ætoliam vocat umbilicum Græciæ. Umbilicus ergo significat mediocritatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, a quo si declines ad extrema, incides in vitium. Sensus ergo est, *q. d.* Si timeas Deum, et recedas a malo, puta a vitio, erit sanitas umbilico tuo, id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quæ fugiens extrema vitiorum in umbilico, id est in medio, consistit.

Et vis generandi.

Quarto, umbilicus ob vicinos lumbos, ventrem et genitalia, repræsentat « facultatem spiritaliter generandi, inquit Hugo, per verbi prædicationem, qua pollent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens. » Unde de sponsa dicitur *Cant.* VII : « Umbilicus tuus crater tornatilis non indigens poculis, id est, alii, quibus alget stomachus et venter, opus habent vini potione ut calorem afferat; non sic tibi, cujus in corde tantopere exardet et æstuat charitas et zelus. »

Porro apte umbilicum componit et comparat ossibus, quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis compingitur, ita venter umbilico quasi nodo et catena colligatur. Unde ruptura illius lethalis est. Hinc et Hebr. vocatur שורר *schorar*, id est nodus concatenatus.

Mystice.

Mystice *primo*, Lyranus : Sanitas umbilici, ait, est bona animi dispositio, puta moderatio in prosperis; medulla ossium est robur et constantia in adversis. *Secundo*, Beda : « Infirmitas, ait, operum adumbrata umbilico, ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eumdem irrigantur ossa, id est, animi vires et robur recreantur et firmantur, » ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine; lassis enim et nimio labore fractis medulla ossium minui, et sensim consumi solet. Hinc S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20, S. Basilium comparat Achilli, quem fingunt Poetæ educatum a Chirone centauro, ab eoque enutritum medullis leonum et cervorum. Longe enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilius a timore Dei quasi pædagogo, ab eoque et sanctam audaciam leonum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. Ita Nicetas ibidem, et ex eo noster Salazar. *Tertio*, auctor *Catenæ Græcorum* : Animæ ossa, ait, sunt robustiores firmioresque illius vires, quæ singulæ, ut suo munere probe fungantur, singulari cura et diligentia egent. Ad memoriam pertinet illud : « Memor fui Dei, et delectatus sum. » Ad mentem et contemplativam animæ partem illud : « Consideravi opera tua, Domine, et obstupui. » Ad appetentem vero ejusdem portionem illud : « Coram te, Domine, omne desiderium meum. » Ad ratiocinantem tandem illud : « Consideravi dies antiquos, » et quæ sequuntur. Porro autem per corpus, universam omnium animæ facultatum congeriem accipere licet : « Omnia ossa mea (inquit Propheta) dicent : Domine, Domine, quis similis tibi ? » Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitæ tuæ conversationem conservabit; gratia autem et benignitas Dei corpori tuo sanitatem impertiet. Anagogice, corpora nostra in præsenti vita sunt infirma et ulcerosa; nam et

caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terræ pulvere semel surrexerit, integræ mox sanitati restituetur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os coibit ad os, et articulus ad articulum, et compago ad compaginem. Tunc enim, juxta Prophetæ prædictionem, ossa nostra florebunt sicut herbæ campi. Aliter: Tunc, inquit, corpus tuum perfectæ justitiæ actionem sortietur, florente nimirum jam tum illo, lætoque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quæ ossium more animam intus constringunt, plena a Deo curatio obveniet. Hæc ille.

Vers. 9. 9. HONORA (Chaldæus, *glorifica*) DOMINUM DE TUA SUBSTANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, *fructuum*) TUARUM DA EI. — Ita Romana et Hebræa. Verum Beda, Lyranus et alii legunt, *da pauperibus;* Septuaginta, *honora Dominum de justis tuis laboribus* (Chaldæus, *de tuo mammona;* Syrus, *de tua possessione;* Vatablus, *de tuis opibus;* Pagninus, *divitiis tuis*), *et primitias da ei de tuis fructibus justitiæ;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *de germine tuo;* Hebræus, *de proventu tuo;* S. Augustinus, serm. 1 *De decimis:* « Deliba ei de tuis laboribus. »

Primo, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius hæc accipiunt de eleemosyna, *q. d.* Da eleemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi uni Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilari, largo et liberali, ac de primis et melioribus fructibus, uti præcipit Deus, *Num.* XVIII, 29. « Da ei, » id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinæ majestatis exigit ut meliora et majora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis justo labore partis, idque animo læto et liberali. Denique Dei honor est, quod divites, quos ipse sui vicarios constituit, provideant pauperibus: Dei enim est omnibus providere de necessariis; sed partem suæ providentiæ transcripsit in divites, ideoque illis divitias dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites præstant, consulunt honori divinæ providentiæ, faciuntque ut pauperes eam agnoscant et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus: « Ministerium hujus officii (eleemosynæ) non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus glorificantes Deum, etc. Gratias Deo supea inenarrabili dono ejus, » II *Cor.* IX, 12. Ita hunc locum explicat S. Augustinus (si tamen is est auctor), lib. *De Vita Christiana*, cap. XII: « Melius est, ait, te non facere eleemosynam, quam unde paucos tegis, inde plurimos, denudare. Illam eleemosynam Deus comprobat, quæ de justis laboribus ministratur, sicut scriptum est: Honora Deum de tuis justis laboribus, et deliba ei de tuæ justitiæ fructibus. Nam illam eleemosynam abominatur et reprobat, quæ de lacrymis præstatur alienis. »

Secundo, alii hæc accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis juxta legem Deo offerendis; dum enim hæc offerebant Judæi Deo, hoc ipso protestabantur se hæc a Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quasi frugum complementum: ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se a Deo accepisse. Primitiæ, inquit Vatablus, significant inchoationem a Deo, decimæ vero perfectionem: Deus enim dat incrementum et perficit. Hac ergo protestatione honorabant et glorificabant Deum. Ita S. Hieronymus in cap. XLV *Ezech.*, Cyrillus, lib. II *in Joannem*, cap. XCII, S. Gregorius, lib. VII *Registri*, epist 111: « Quidquid, inquit, in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placat iracundiam, sed irritat. Hinc scriptum est: Honora Dominum de tuis justis laboribus. » Sic et Cajetanus, Baynus, Jansenius, R. Salomon, R. Levi et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genuinus est, tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus: illorum enim oblatio est actus religionis, cujus actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; eleemosyna vero est actus elicitus a misericordia, qui subinde duntaxat imperatur a charitate, vel religione; tum quia hæc omnia proprie spectant Deum, docentque actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege præscriptas.

Allegorice S. Cyrillus, lib. III *in Joan.* cap. XXIX: Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus justitiæ, cum non corruptibili et exteriori materia, sicut Judæi, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, uti sanxit Christus, *Joan.* IV, 22. Sic et auctor *Catenæ Græcorum*, qui et addit: Allegoricōs autem is Deo primitias offert, qui omnem recte factorum causam et laudem illi, tanquam primario auctori humiliter submissoque animo tribuit, sibi vero ex omnibus nihil quidquam proprium adscribit; aut qui ex quovis studiosæ actionis genere aliquid illi tanquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum a somno exsurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; ex verbis autem tanquam primitivam offert illi psalmodiam: idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus justa oblatio fieri potest, observare curat. Tum si omnem curam et cogitationem a primo exortu usque ad seram noctem ab omni vitio puram incontaminatamque retinere studet, omneque voluntatis suæ momentum Deo assignat. In summa, jubemus hic omnes bonorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum præcepta divinæque

Allegorice.

sapientiæ decreta, nec non reconditos sacrarum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animæ, quæ rationi obstinate repugnant: has enim omnes iis rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spiritali vindemia collegerit. Hæc ille.

Vers. 10. 10. ET IMPLEBUNTUR HORREA (Aquila, *apothecæ*) TUA SATURITATE, ET VINO TORCULARIA TUA REDUNDABUNT. — Syrus, *vinum scaturient*, *q. d.* Si honores Deum dando eleemosynam pauperibus, vel potius dando oblationes, decimas et primitias lege præscriptas Deo, Deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et uvarum vindemiam, ex quibus multa vini dolia exprimas ea copia, ut vinum redundet et superfluat. Per *saturitatem* enim intelligitur abundantia frumenti et frugum, quæ heros cum familiis affatim exsaturent. Est metalepsis vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa, puta saturitas pro frumento. Unde Septuaginta vertunt, *ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundent*, vel *superfluant*; Vatablus et Pagninus, *vino torcularia tua se rumpent*. Hoc enim proprie significat Hebr. יפרצו *iiprotsu*, *q. d.* Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa disrumpantur, ait Aben-Ezra. S. Hieronymus, in cap. XLV *Ezech.*, legit, *implebuntur horrea tua frumento*; S. Augustinus, serm. 1 *De decimis*, *replebuntur areæ frumento*. Additque: «Et non erunt in eis neque morbi, neque casus,» *q. d.* Erunt fruges tuæ uti multæ, ita sanæ et integræ, sine vitio, vel infortunio ullo. S. Isidorus legit, *implebuntur horrea tua ubertate*, quæ vox ducta est ab uberibus lacte fecundis. Sicut enim hæc quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt: sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei erogantur, eo magis affluunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædag.* cap. I: «Largitio, ait, bonus est finis benignitatis, et potum sitientibus communicans rursus augetur et repletur; sicut ad ubera, quæ sugguntur vel mulgentur, solet lac copiosius accedere.»

Eleemosyna ditat, cur?

Causa prima. Ratio est *prima*, quia idipsum hoc loco et aliis, quasi congruam pietatis mercedem et præmium Deus promisit. Unde *Eccli.* XXXV, 11: «Sanctifica, ait, decimas tuas. Da Altissimo secundum datum ejus, etc., quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet tibi.» Vide ibi dicta.

Secunda. *Secunda*, quia qui opes erogant in opera pia, hi recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas credit et committit Deus, æque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare cupiunt. Unde Hebræi eleganti, sed vera paronomasia dicunt: *asar ascar*, id est *decima ditat*; nimirum si des decimas Deo, ipse te ditabit. Avaris vero, qui opes recondunt; aut prodigis, qui eas inutiliter profundunt vel abliguriunt, tam Deus quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. Augustinus, hom. 1 *De decimis*: «Hæc, ait, est Dei justa consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris, scilicet novem opum partibus detractis.» Ita Cain, qui avare pecora dabat Deo, Deus vicissim in os regerit: «Non dabit tibi terra fructus suos,» *Genes*, IV.

Tertia, quia hoc poscit natura frugum et opum, **Tertia.** ut scilicet expandantur in id ad quod a Deo creatæ sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egentium; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde χρήματα, id est *pecuniæ*, Græce dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, id est *ab utendo*, quod scilicet eis bene uti, sancteque eas expendere oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, utique avolarent ad viros pios, qui illis pie utuntur, easque in Dei honorem erogant.

Quarta, quia id congruit Deo, nimirum Dei sa- **Quarta.** pientiæ, justitiæ et sanctitati, ut sua dona sapienter, juste et sancte effundat in eos qui eisdem sapienter, juste et sancte sunt usuri ad Dei gloriam et pauperum alimoniam. Unde ipse *Malach.* III, 10: «Inferte, ait, omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc: si non aperuero cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam.» Qua de re ibidem plura dixi.

Mystice, vir pius Deum sanctis operibus colens, **Mystice.** omnesque suas dotes mentis et corporis, quas a Deo accepit, ad ejusdem honorem referens, ad ejusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suæ sapientia, gratia et virtute. Ita R. Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter præstitum est Judæis sub Ezechia, quorum hæc est vox II *Paral.* XXXI, 10: «Ex quo cœperunt offerri primitiæ in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixerit Dominus populo suo.» Audi S. Cyrillum, lib. XVI *in Levit.*: Justus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim justis sæpe defuit et deest), sed cibo cœlesti, qui est verbum Dei et sapientia ejus, quo semper pascuntur justi.

11. DISCIPLINAM DOMINI, FILI MI, NE ABJICIAS, NEC **Vers. 11.** DEFICIAS (Aquila, *ne reprobes*; Chaldæus, *ne execreris*; Theodotion, *ne reprehendas, neque fastidias*; Chaldæus, *ne nauseas*; Syrus, *ne tædio afficiaris* CUM AB EO CORRIPERIS. — Septuaginta, *fili, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fatigeris* (Græce μὴ ἐκλύου, id est *ne dissolvaris*, ne enerveris, ne cadas animo) *ab eo correptus*; S. Hieronymus in cap. XX *Ezech.* legit: «Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris;» S. Cyprianus, lib. *De Habitu virg.*: «Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus;» Pagninus: «Correctionem Domini, fili mi, ne abjicias, et ne tædio afficiaris propter increpationem ejus;» Tigurina, *castigationem Domini, fili, ne averseris, neque fastidias*; Vatablus, *ne moleste feras ad increpationem ejus*. Quocirca ait R. Salomon Isacides: Si Deus ærumnis, quibus corrigaris, angi te velit, eas imprimis ut

singulare Dei munus gratas habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percusserit, mox eumdem blanditiis delinit, ita jucundiora tibi bona videbuntur, postquam vapularis.

Vers. 12. 12. QUEM ENIM DILIGIT DOMINUS, CORRIPIT (Septuaginta, *arguit*), ET QUASI PATER IN FILIO COMPLACET SIBI. — Hebræus, *et tanquam pater filium volet*; vel, *et tanquam pater filium* (castigando) *delectatur*; Chaldæus, *et sicut pater qui corripit* (Syrus, *erudit*) *filium suum*; Vatablus, *quem enim Dominus amat, objurgat* (Pagninus, *increpat*), *et tanquam pater filium* (corripit quem) *amat unice*; Septuaginta vero aliis punctis legentes vertunt, *quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem suscipit*.

Per *disciplinam* ergo accipe correptionem Dei, tum eam quæ fit per verba Dei vel vicariorum ejus, puta rectorum, concionatorum, confessariorum, magistrorum, etc.; tum eam quæ fit per flagella et tribulationes a Deo immissas vel permissas, sive ad culparum commissarum castigationem, sive ad committendarum præservationem, dum videlicet ad patientiæ et virtutis incrementum Deus innocentem et immeritum affligit, uti afflixit S. Job. Error enim damnatus, a Pontifice est hic : « Omnes justorum tribulationes sunt pœnæ peccatorum. » De verbali castigatione hunc locum explicat Christus, *Apoc.* cap. III, 19, dicens : « Ego quos amo, arguo et castigo. » De reali per verbera et flagella explicat S. Paulus *ad Hebræos* cap. XII, vers. 5, ubi ex Septuaginta sic ait : « Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. » Septuaginta enim, et ex iis S. Paulus, aliis punctis in Hebræo legerunt כיאב *kieb*, id est *affligit*, flagellat, cruciat, dolere facit; pro quo Noster et alii legunt כאב *keab*, id est *sicut pater*. Esto Noster Ribera in *Hebr.* cap. XII, 5, censeat Septuaginta legisse iisdem pene punctis quibus Noster, scilicet כאב *kaab*; hoc enim *primo* significat « sicut pater; » *secundo*, « flagellat, » legendo כאב per *patach* sub *aleph* (et forte tempore Septuaginta *camets* charactere non differebat a *patach*), ut *cal* ponatur pro *piel* vel *hiphil*, scilicet *kaab* pro *kieb* vel *hikib*. Rursum Baynus subaudit τὸ *castigat*; unde iisdem punctis legens sic vertit, *quem enim diliget Dominus, castigabit, et ut pater filium* (castigat) *cui bene vult*. Fuse hunc locum tractat S. Paulus *Hebr.* cap. XII, 5 et seq., ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quæ multa supersunt, pergam.

Deus castigat suos quatuor de causis. Summa est, per *disciplinam* significatur hic tum morum castigatio, tum severa educatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, juxta illud :

> Blanda patrum segnes facit indulgentia natos;

Primo sed dure ut pater : idque *primo*, ut puerilem levitatem deponant, fiantque maturi et viri. *Secundo*, Secundo.
ut vitia pueritiæ et naturæ innata resecent. Cum corriperis ergo, « ne deficias, » id est, ne pusillanimis fias, ne ob id te abjicias, ut servi facere solent; sed potius gloriare, et excellentem te reputa; tunc enim, ut pulchre ait Nazianzenus de plaga grandinis : « Recepisti monile ingenuorum. » Unde rationem correptionis subdit, dicens : « Et quasi pater in filio complacet sibi, » *q. d.* Quia Deus pro singulari amore filiorum in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat : hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et secans non irascitur ægro, sed ægritudini : sic Deus castigans non irascitur filiis vitiosis, sed ipsis vitiis, adeoque pro filiis pugnat contra vitia. S. Augustinus in *Psal.* XXI : « Intellige, ait, homo, medicum esse Deum, tribulationem esse medicamentum ad salutem, non pœnam ad damnationem. » Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis, *Hebr.* cap. XII, vers. 5.

Tertio, ut evadant duri et fortes tam corpore Tertio.
quam animo, quasi athletæ ad subeundos quosvis labores et agones. Unde Seneca, lib. *De Providentia* : « Deus, inquit, bonos ut severi patres durius educat, vultque eos doloribus ac damnis colligere robur. » Et Glossa : « Tanto minus, ait, de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quanto certius in eo pignus paternæ dilectionis tenemus. » Hoc est quod ait *Eccli.* cap. VI, vers. 21 : « Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus; quasi lapidis virtus probatio erit in illis. » Vide ibi dicta. Et Isidorus Pelusiota : « Vir patiens, inquit, laborum exploratio est, et quasi lapis δοκιμῆς, » id est *probationis*. Sicut ergo lapide lydio probatur bonitas auri, sic labore et dolore probatur bonitas patientiæ et patientis. Nam, ut ait Nazianzenus in carm. *De Virtut. et vitiis* : « Patientia molestiarum est decoctio. » Sicut ergo bonus stomachus concoquit cibos quantumvis duros, sic valida patientia decoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso sicut imbecillis stomachus carnem salsam concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 *ad Popul.* : « Quod, ait, de voluptate dixi, eam non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sitam esse, idem de contumelia vel molestia dico, eam non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu construi vel destrui. » Hoc est quod ait Sapiens : « Contumeliæ dolorem non in se, sed in sensu sentientis sentiri. »

Quarto, denique Sanctos crucibus exercet Deus, Quarto.
ut mereantur gloriam æternam, ad quam eos destinat et præparat. Ita S. Augustinus in *Psalm.* XCIII : « Duos filios, ait, habet homo : alterum castigat, alterum dimittit : facit unus male, et non corripitur a patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille cæditur? nisi quia huic cæso hæreditas servatur, ille autem dimissus ex-

hæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult. » Plura hac de re dixi *Jacob.* I, 2; *Apoc.* III, 19; *Eccli.* II, 1 et seq. Dum ergo, o athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita, non ab homine, sed a Deo tibi hæc quasi disciplinam immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachiis voluntatis extensis amplexare dicendo : Hæc crux, hæc ærumna mihi a te, o Pater, ab æterno destinata est; amplector eam ex toto corde, quia sic placitum ante te. Et cum S. Andrea : « O crux amabilis, diu desiderata, concupiscenti animo præparata! Gaudens ad te venio. Suscipiat me per te, qui pro me pependit in te, et per te me redemit. »

Nota : Hic finit Salomon præcepta de cultu Dei, quæ numero sunt quinque. Primum est de spe, quod assignavit cap. III, vers. 5 : « Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; » secundum de reverentia, vers. 6 : « In omnibus viis tuis cogita illum; » tertium de timore, vers. 7 : « Time Deum, et recede a malo; » quartum de religione, vers. 9 : « Honora Dominum de tua substantia; » quintum de patientia, vers. 11 : « Disciplinam Domini ne abjicias. »

Moral. de bono castigationis. Moraliter, disce hic quantum bonum sit disciplina et castigatio Dei. « Disciplina, ait S. Augustinus, tract. *De Bono disciplinæ*, tomo IX, magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat ut lædat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente : Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. » Idem, *De Visit. infirm.* citato hoc loco : « Vis scire quia infirmitas corporis salutem animæ parturit? audi Dominum Apostolo respondentem : Virtus in infirmitate perficitur; ac si dicat : Complectere quam pateris infirmitatem; quoniam ita proficies de virtute in virtutem, si in infirmitate virtus argumentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis; quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est : non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contemnas, sed flagellatus dic : Deo gratias. Dilige corripientem, dilige corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua ipsius miserationes. Ipse Deus est, ipse judex est, nec te vult damnari, nec vult te male judicari, vult tui misereri, flagellat in te misericorditer, quæ in eum deliquisti pertinaciter. »

Hinc S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte* (et habetur 23, *Quæst.* IV, cap. LI *Ea vindicta*), docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursum Deus, inquit S. Cyprianus, lib. *De Habitu virginum*, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non odisse disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripiunt. « Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac jugiter in Deo vivere, ad promissa cœlestia et divina præmia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, » etc. Causam subdit : « Considerantes quod templa Dei sint membra nostra, ab omni fæce contagionis antiquæ lavacri vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum nos templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cujus esse jam cœpimus. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE, USU ET PRETIO SAPIENTIÆ.

Idem, argumentum tractat Ecclesiasticus cap. I, cap. XV, cap. XXXIX. Vide ibi dicta.

Vers. 13 13. BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM, ET QUI AFFLUIT PRUDENTIA. — Syrus, *qui invenit prudentiam*; Chaldæus, *qui profert* vel *eructat intelligentiam*; Septuaginta, *et mortalis* (S. Augustinus *contra Adimantum*, cap. XIX, legit *immortalis*) *qui vidit* (Scholiast. *qui tenuit*) *prudentiam*; Tigurina, *o felicem hominem qui invenit sapientiam* (id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tribulationem, ait Vatablus), *et qui haurit*, vel *eruit prudentiam*; Pagninus, *beatus homo qui invenit sapientiam, et homo qui eduxerit eam in lucem*. Hebraice est יפיק *iaphic*, quod Aben-Ezra exponit, *q. d.* Beatus homo qui, postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon : *Iaphic*, inquit, id est educit, *q. d.* Beatus est qui alios sapientia imbuit, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem ore suo depromit, et aliis communicat.

Beda, Aben-Ezra, Dionysius, Salazar et alii hæc nectunt præcedentibus : « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, » ut causam subdat dicens : « Beatus homo qui invenit sapientiam, » *q. d.* Discipli-

nam et castigationem Dei amplectere, imo beatum te æstima, quia per eam pervenies ad veram sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, juxta illud *Job* v, 17 : « Beatus homo qui corripitur a Deo; increpationem ergo Domini ne reprobes : quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus ejus sanabunt. » Dei ergo παθήματα sunt μαθήματα, imo μακαριότητες, nimirum passiones et cruces a Deo immissæ sunt disciplinæ et doctrinæ, imo beatitudines, atque, ut ait S. Pacianus Episcopus Barcinonensis in *Parænesi ad pænitentiam* : « Tribulatio est repertorium divinorum, et inventarium cognitionis Dei. » In cruce enim invenitur Deus juxta illud Psaltis : « Cum ipso sum in tribulatione. »

Verum generalis est hæc sententia, nec arctanda ad solas cruces : redit enim de more Salomon ad laudes sapientiæ. Plenus ergo sensus est, *q. d.* Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beatior est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernardus, *De Convers. ad Clericos* : « Si corde, inquit, habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura, » nimirum esto concha, non canalis : concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait serm. 18 *in Cant.* : « Quamobrem si sapis, inquit, concham te exhibebis, et non canalem, etc. Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas. »

Huc facit illud S. Chrysostomi, orat. 4 *Contra Judæos* : « Sicut, inquit, in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos : sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumve præstiterit, exstimulationem et exhortationem sumit, ut quoquo modo benefacta cumu! t. » Nam ut aiebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vitæ austeritatem pervenisset : « Sicut somnus somnum adescat, sic vigiliæ vigilias pariunt, labor laborem, pœnitentia pœnitentiam allicit et invitat, » ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Ascetis et Anachoretis. Simili modo aiunt Hebræi : « Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum, » *q. d.* Sicut peccatum unum allicit ad alterum ; ita observatio præcepti unius allicit ad observationem alterius, ut, si unum impleas, cupias implere et alterum.

Vers. 14. 14. MELIOR EST ACQUISITIO EJUS NEGOTIATIONE ARGENTI, ET AURI PRIMI ET PURISSIMI FRUCTUS EJUS.— Jansenius et alii legunt, *et auro purissimo fructus ejus;* Complutenses, *et auro primo fructus ejus;* Syrus, *auro purgato* vel *probatissimo pretiosiores fructus ejus.* Sic ergo Nostra versio nectenda et exponenda est, ut τὸ *melior est negotiatione* repetatur in posteriore membro, hoc modo : Melior est acquisitio sapientiæ negotiatione argenti, et fructus ejus melior est negotiatione auri primi et purissimi. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet : *Quia melior est negotiatio ejus negotiatione argenti, et auro melior est proventus ejus.* Ita Pagninus, Chaldæus. Et Septuaginta, *melius est*, inquiunt, *illam mercari, quam auri et argenti thesauros;* Tigurina, *quia potior est merx illius merce argenti, et proventus ejus auro puro puto*, *q. d.* Studium sapientiæ longe antecellit studium divitiarum, ait Vatablus.

Jam quia in negotiatione sunt duo, scilicet merx quæ emitur, et pretium quo illa emitur, hinc duplex hic dari potest sensus : Prior, *q. d.* Sapientia est merx pretiosior auro et argento, ideoque præ omni auro comparanda. Posterior, *q. d.* Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem omneque bonum, quam auro mercari et emere merces quaslibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert paritque sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventu auri. Ex quo inferendum relinquit beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hic probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientiæ pretium sit inæstimabile. Igitur significat duo : *Primum*, mercaturam optimam esse spiritalem, qua mercamur sapientiam et virtutem; mercamur autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemptu, exercitio et adversitatum patientia : quare mercaturam hanc longe meliorem, id est digniorem æque ac utiliorem esse mercatura qua comparatur aurum et argentum, quia iis longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo tacite innuit præ sapientia cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. *Secundum*, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercentur et emant merces corporales etiam præstantissimas; quare huic uni sapientiæ mercaturæ nobis esse incumbendum præ omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquiramus felicitatem æternam. Ipsa ergo pretiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in *Catena Græcorum.* Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens laboret noctes et dies, ut augeat et accumulet sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensos gloriæ thesauros sibi in cœlis comparet. Addit R. Salomon meliorem esse negotiationem sapientiæ, quam sit auri et mercium : quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, eam-

Mercatura virtutis præstantissima.

dem sibi reservat, imo adauget; perinde ac qui lumine candelæ suæ candelam alterius accendit, lumen suum non perdit, sed auget et multiplicat. Huc facit proverbium Arabicum alibi a me citatum : «Acquire tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura,» *q. d.* Opibus quantum vitæ sat est, at sapientiæ et virtuti in infinitum stude.

Vers. 15. 15. PRETIOSIOR EST CUNCTIS OPIBUS; ET OMNIA, QUÆ DESIDERANTUR, HUIC NON VALENT COMPARARI. — Pagninus et Vatablus, *gemmis hæc est pretiosior, et omnia quæ expetere potes, ei æquari vel æquiparari non possunt.* Pro *opibus* Hebraice est פנינים *peninim*, quod Cajetanus, Pagninus, Tigurina et alii vertunt, *margaritis*. Noster cap. XX, vers. 15, vertit, *gemmis*; Syrus, *lapidibus pretiosis, et nihil est quod comparetur ei*; aliqui, *adamantibus*. Unde Septuaginta, quos sequitur S. Augustinus *Contra Adimantum*, cap. XIX, paraphrastice nonnulla addentes sic vertunt : « Nonne resistet illi ullum malum? bene nota est omnibus appropinquantibus ei; omne autem pretiosum non est illa dignum.» Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim, cum magna earum erat raritas itinere in Indias nondum patefacto, summi erant pretii. « Principium culmenque omnium rerum pretii margaritæ tenent, » ait Plinius, lib. IX, cap. XXXV. Huc alludens Christus, ait S. Chrysostomus in *Catena*, ait *Matth.* XIII, 45 : « Simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. » Vide tredecim analogias inter margaritam et sapientiam sive virtutem, præsertim heroicam et Apostolicam, quas recensui *Apocal.* XXI, 21 : quare hic plura non addam.

Hic igitur verum est illud Tertulliani in *Scorpiaco*, cap. IV : « Si tanti vitrum, quanti verum margaritum? » id est si vitreæ et fucatæ opes et honores ita illiciunt animas mundanorum, ut pro eis labores omnes, dolores et vitam insumant : quam fideles excitare debent opes et gloria cœlestes, quas parit sapientia et virtus, ut pro eis ultro capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet forti et alacri animo sustineant!

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exæquare; quia scilicet ipsa sapientia creata est divina, increata vero est ipse Deus, qui solus replet immensam animæ nostræ capacitatem et sitim; ut « plena sit voluptas, dum non stimulatur aviditas, » ait Ambrosiaster in I *Cor.* I, 12. Deus enim immensum est bonum, quod animam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianzenus in carm. *De Beatitud.* :

Felix qui Christum fortunis omnibus émit.
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem pretiosiorem cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni resistunt, imo fiunt duriores; similí enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuaginta vertunt, *non resistet illi ullum malum;* imo «crescit adversis agitata virtus;» est ergo fortior adamante. Audi S. Chrysostomum, hom. 4 *in Genes.* : « Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et, si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum imminuit: in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus Sancti gratia exhibet, nos muniamus. » Addit Plinius, lib. XXXVII, cap. IV, et ex eo S. Hieronymus in *Amos* cap. VII : « Adamas, ait, venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente, et ob id quidam eum Anachitem vocavere. » Idem multo magis facit sapientia et virtus. *Tertio*, S. Isidorus (cui consentit S. Augustinus, XXII *De Civit. Dei*, cap. IV), lib. XVI *Origin.* cap. XIII : « Adamas, inquit, dissidet cum magnete lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patiatur abstrahi a magnete, aut si admotus magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. » Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempsit et irrisit, sed et ambivit, atque ad se attraxit. Audi S. Ambrosium, lib. VII, *epist.* 53, qua narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrium SS. Gervasii et Protasii : « Astasius, ait, jussit B. Gervasium (eo quod idola muta irrisisset) tamdiu plumbatis tundi, quamdiu exhalaret spiritum. Quo remoto jussit sibi adstare Protasium. Cui et dixit : Miser, vel tu vivere stude, et noli βιοθάνατος (violenta morte) interire sicut et frater tuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait : Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui mê timere probaris? Astasius dixit : Ego te, miser homo, quomodo timeo? B. Protasius dixit : In hoc probaris timere me et lædi, si non sacrificavero diis tuis (persuaserant enim idolorum sacerdotes Astasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi cogeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). Si enim non timeres te lædi a me, ad sacrificium idolorum non me compelleres. Ego autem te non timens contemno minas tuas, et omnia idola tua ut stercora reputans, Deum solum, qui regnat in cœlis, adoro, etc. Age ergo quod cœpisti (in me excruciando), ut mihi possit occurrere cum meo fratre Gervasio hodie benignitas Salvatoris nostri. Tunc Astasius jussit eum capite cædi. »

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum, quam repræsentat, dixi *Amos* VII, 7. Idem per umbram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, « nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium. » Antisthenes apud Laertium, lib. VI, cap. I, asserit, « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re

Virtus est adamas. Primo.

Secundo.

Tertio.

opus habere nisi robore Socratico; virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. » Phocion : « Unica virtus, ait, potens est, reliqua cuncta nugæ. »

Vers. 16. 16. LONGITUDO DIERUM IN DEXTERA EJUS, ET IN SINISTRA ILLIUS DIVITIÆ ET GLORIA. — Septuaginta, *longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ejus, etc.* Arabicus, *quia in dextera ejus longitudo ætatis, et in sinistra ejus divitiæ, honor et nobilitas*; Tigurina, *ad dexteram ejus vitæ est diuturnitas, etc.* quod Vatablus sic explicat, *q. d. In potestate sapientiæ est longa vita, opes et gloria.*

Est prosopopœia. Sapientia enim hic more poetico et comico describitur ut cœlestis virgo, imo regina, dextera et sinistra præmia sui studiosis et asseclis ostentans. Dextera autem in Scriptura est dignior et potior sinistra, sicut dextra manus in homine potior et fortior est sinistra, dextræque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit a dextera, ideoque bajuli onera imponunt sinistræ : « Cum enim dextera movere, sinistra moveri apta sit; ob eam rem onera non parti moventi, sed mobili imponi debent, » ait Aristoteles, lib. *De Gressu animal.* Hinc et dextera pugnant athletæ et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelæ, esto apud profanos an dextera, an sinistra fuerit potior, dubitent nonnulli. Fuit enim variarum ætatum et gentium varius hac in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII *Pædiæ,* convivas suos, quos honoratiore loco excipere volebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem velut cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarminus, lib. I *De Rom. Pontif.* cap. XXVII, ex Eusebio, lib. I *De Vita Constantini*, ideoque S. Paulum asserit in priscis imaginibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso digniorem, sed quasi ejus stipatorem et satellitem, ut scilicet gladio suo eum defendat : qui enim a dextris alicujus est, ejus quasi latero est et hyperaspistes. Ita Nebrissensis in *Quinquagena* cap. XXXIX. Plura vide apud Bellarminum, Baronium, Lipsium, etc. Verum apud Judæos dextera potior et honoratior erat sinistra. Nam in Scriptura boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, *Matth.* XXV, 33. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dexteræ cum sinistra, ut patet cap. IV, vers. 27 : « Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. » Et cap. XXVII, 16 : « Oleum dexteræ suæ vocabit. » Et *Eccli.* X, 2 : « Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. » Et *Cantic.* II, 6 : « Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. » Igitur longitudinem dierum ponit in dextera sapientiæ, quia in homine nil melius est vita vitæque conservatione et continuatione. Vita enim est basis et fundamentum opum, gloriæ, cæterorumque bonorum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimis, ut cœlis et elementis, sit duntaxat essentiæ æternitas; in animatis tamen, ut in Angelis et hominibus, est vitæ perpetuitas et æviternitas. Unde Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 149 : ἡ ἀϊδιότης, inquit, οἷον ἀειζωότης, id est æternitas est quasi æviternitas, vel æternævitas, id est æternæ vitæ continuatio, indeque eam proprie soli Deo, utpote qui solus ortus expers ab æterno vixerit, et in æternum victurus sit, congruere asseverat.

Porro Antonius Nebrissensis in *Quinquagena* cap. XVI, citato hoc Salomonis loco : Quamvis, inquit, per *longitudinem dierum* intelligatur interminabilis vitæ jucunda possessio, respicit tamen ad illud, quod qui pertingebat annum vitæ centesimum, incipiebat in *dextra* manu computare, cum in *sinistra* superiores numerasset : ut de Nestore, qui apud Ovidium dixerat :

Vixi
Annos bis centum, nunc tertia vivitur ætas

Juvenalis ait :

Felix nimirum qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextera computat annos

Et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.* : « Centesimus numerus, inquit, de sinistra transfertur ad dexteram. » Modum computandi veterum per digitos dexteræ et sinistræ explicat ibidem Nebrissensis. Huc facit quod scribit Plinius, lib. XXXIV, cap. VII : « Janus geminus a Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut CCCLXV dierum nota, per significationem anni, temporis et ævi se deum indicaret. » Janus enim est sol, cujus annuum cursum totidem dies conficiunt. Accedit quod in dextera sit religio. Unde Plinius, lib. XI, cap. XLV : « Inest, ait, et aliis partibus religio; sicut dextera osculis aversa appetitur, in fide porrigitur. » Per dexteram enim datam fides datur sanciturque : quocirca ea porrecta salus denotatur. Hinc cum Marius in Romanos grassaretur, quos salvos volebat, sublata exporrectaque dextera denotabat, teste Plutarcho et Appiano in ejus Vita. Dextrum etiam dicitur quod charissimum, ut *Genes.* XXXV, 18, Benjamin dicitur filius dexteræ, quia patri Jacobo in deliciis. Denique fœtus masculos in dextris gigni, feminas in sinistris docet Plinius, lib. VII, cap. IV, Hippocrates, *Aphor.* V, cap. XLVIII, et Gallenus, lib. XIV *De Usu partium.*

Ad litteram ergo ostentat in dextera promittitque sapientia suis discipulis longævitatem : quia Deus Judæis (quibus, utpote popularibus sibi coævis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Mosen, *Levit.* XXVI et alibi, promiserat longam et felicem vitam in hoc sæculo, si sua, id est sapientiæ, præcepta servarent, ac deinde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc tempora- Symbola dexteræ et sinistræ.

lia bona promissa Judæis, promittit similia spiritalia Christianis, æque ac Judæis : qui non Judaico et carnali sensu, sed spiritali et Christiano charitatis spiritu legem implebant, quales erant Moses et Prophetæ, aliique Sancti veteris Testamenti. Quocirca sapientia hic Christianis promittit vitam longam, id est æternam, in qua nostra beatitudo consistit; similiter gloriam et opes spiritales, quæ sunt virtutes, gratia et dotes gloriæ cœlestis. Sapientia ergo magis hæc dona a se promissa confert Christianis, quam Judæis. Confert enim Christianis vitam æternam, inquit Jansenius, quæ hic in spiritu incipit, et in futura perficitur vita. Confert et veras divitias veramque gloriam, quia animam replet multis gratiarum charismatibus, et filios Dei efficit, eosque reges ac sacerdotes creat, et in futura vita omnis boni abundantiam et æternam gloriam præstat. Huc facit illud Catonis : « Magister artium est honor et gloria. » Honos enim alit artes.

Symbolice, multi per longitudinem dierum accipiunt æternam beatitudinem, per opes vero et gloriam temporalium bonorum copiam et felicitatem, *q. d.* Sapientia confert bona tam spiritalia et æterna, quam corporalia et temporalia; sed spiritalia in dextera, id est per se et primario, temporalia vero in sinistra, id est comitanter et accessorie. Recte enim ista per dexteram, quia omnibus commoda et felicia sunt; hæc vero per sinistram, quia multis sinistra et infelicia sunt, uti fuere ipsimet Salomoni, adumbrantur. Unde R. Levi et Lyranus per dexteram et sinistram accipiunt primariam et secundariam intentionem, *q. d.* Sapientia et Deus sui cultoribus primario promittit et confert bona spiritalia et æterna; secundario vero quasi mantissæ loco adjicit opes et gloriam, juxta illud Christi : « Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis, » *Matth.* VI, 33. Æterna enim sunt fida et certa (dextera enim fidelitatis est symbolum, ait Rhodiginus, lib. IV *Antiq.* cap. III. Unde in pactis, quibus unus alteri fidem suam obligat, dexteram dexteræ illius commiscet); temporalia vero infida, instabilia et mendacia, quia homi-

Sinistra sunt præsentia bona, dextera futura in cœlis.

nem sæpe deserunt. Sic et S. Gregorius in *Psal.* V *Pœnitent.* : « Constat, ait, quia per multiplicitatem dierum perennis vita accipitur : per paucitatem vero cursus istius sæculi designatur; scriptum quippe est : Longitudo dierum in dextera ejus. Quid enim per dexteram, nisi perpetua vita designatur? Quia ergo Sanctorum requies nullo clauditur termino, recte in dextera Dei dierum dicitur esse longitudo. » Idem, III part. *Pastor.* cap. XXVII, citans illud *Cant.* II, *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me* : « Sinistram Dei, ait, prosperitatem videlicet vitæ præsentis, quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit : dextera vero Dei eam amplectitur, quia sub æterna ejus beatitudine tota devotione continetur. Hinc rursum per Salomonem dicitur : Longitudo dierum in dextera ejus, in sinistra vero illius divitiæ et gloria. Divitiæ itaque et gloria qualiter sint habenda docuit, quæ posita in sinistra memoravit. » Sic et S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII, octon. 14, ad illud : *Anima mea in manibus tuis semper*, citato hoc loco : « Bonis, ait, manus utraque dotata est dotibus. In eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et præsentia et futura tempora comprehendunt, ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit. »

Præclarius vero S. Augustinus in *Psal.* CXX : « Sponsa, ait, dicit de sponso, de Christo Ecclesia in amplexu pietatis et castitatis. Quid ait? Sinistra ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Quid autem quia sursum erat dextera, deorsum sinistra; et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? Sinistra, ait, ejus sub capite meo. Deus illam dat, ideo sinistra ejus, quia omnia ista temporalia Deus dat. » Et paulo post : « Ergo si est sinistra, sit sinistra, sed sub capite sit. Supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia præponere fidei tuæ, et non erit sinistra super caput tuum; sed omnia temporalia subde fidei tuæ, et fidem tuam præpone omnibus temporalibus, et erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera ejus complectetur te. Audi hoc ipsum exponi in Proverbiis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de sapientia diceret : Longitudo, ait, dierum et anni vitæ tuæ in dextera ejus, in sinistra autem ejus divitiæ et gloria. Longitudo illa dierum æternitas est. Hoc enim proprio modo dicit Scriptura longum, quod æternum est. Nam quidquid finem habet, breve est. Alio loco : Longitudine, ait, dierum replebo eum. » Et mox : « Sed longævum pro æternitate illa positum est. Longa vita est in dextera ejus. At vero divitiæ et gloria, id est sufficientia vitæ hujus, ea quæ bona existimantur ab hominibus, sinistra est. Nescio quis venit, et vult tibi percutere dexteram, id est tollere tibi fidem tuam. Tu accepisti alapam in dexteram, præbe sinistram, id est ut illud tollat, quod temporale est, et non ea quæ æterna habes. Audite Paulum Apostolum hoc facientem. Homines persequebantur in eo quod Christianus erat; percutitur illi dextera, ille sinistram opponebat : Civis Romanus sum, ait. Dexteram contemnebant illi, et ille de sinistra terrebat, quia illi dexteram ejus timere non poterant : nondum enim Christo crediderant. »

Denique Alchimistæ, ex eo quod hic dicuntur esse opes in sinistra sapientiæ, colligunt sapientiam invenisse alchimiam, id est artem ex ære aliove metallo vi lapidis philosophici faciendi aurum vel argentum, adeoque hujus artis auctorem fuisse Salomonem. Verum hæc frivola sunt et nugæ. Vide Pinedam, lib. IV *De Rebus Salom.* cap. XXI, n. 1 et seq. Melius Didymus in *Catena Græcorum* : « Per sapientiæ dexteram, inquit, per-

fectorum hominum virtus et energia significatur; per sinistram, bonorum hujus vitæ affluentia. Per dexteram, divinarum rerum cognitio ex qua immortalitatis vita oritur; per sinistram, humanarum rerum notitia, ex qua gloria et opum abundantia nascitur. »

Aliter R. Salomon Isacides, *q. d.* Qui dextre in sapientia versantur, laboribusque rite funguntur, hi diuturnitatem vitæ, et comitanter opes gloriamque obtinebunt. Qui vero sinistro calle gradiuntur, cum labores obeant, haud tamen ad ejusdem nomen ac dignitatem pertingent, ab eadem nihilominus divitias gloriamque reportabunt.

Virtus prolongat vitam quintupliciter. Porro causæ cur sapientia et virtus vitam prolonget, sunt quinque. Primo. *Prima*, quia sapientia sapienter providet tam commoda quam incommoda sanitati et vitæ; incommoda cavet, commoda accersit.

Secundo. *Secunda*, quia sapientia moderatur iræ et tristitiæ, cæterisque animi passionibus, quæ vires, spiritus et vitam consumere solent, facitque hominem pacificum, lætum, hilarem, ideoque longævum : nam « animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa. »

Tertio. *Tertia*, quia sapientia docet prudentiam et temperantiam in cibo et potu, quæ est mater sanitatis et longævitatis. Hinc legimus in Vitis Patrum S. Paulum, S. Antonium, S. Macarium, S. Romualdum, etc. vixisse, imo superasse centesimum annum. Sic etiamnum in monasteriis videmus moniales, utpote curis vacuas, sobrias, contentas, hilares, vivere 90 vel centum annos.

Quarto. *Quarta*, quia virtus non est aliud quam honestas et rectitudo vitæ, quæ longitudinem vitæ meretur et efficit : justum enim est ut qui recte vitam exigit, eam longam et longævam sortiatur.

Quinto. *Quinta*, quia lex Dei est : « Honora patrem tuum et matrem, etc., ut longo vivas tempore, » *Deut.* V, 16; congruum enim præmium est ut ei vita servetur, qui vitæ cognoscit et honorat auctorem : Deus autem et sapientia est auctor et pater vitæ nostræ. Quare si eam honoremus, eique obediamus, ipsa vitam, quam dedit, conservabit et prolongabit.

Porro Septuaginta hoc loco subnectunt aliam sententiam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, scilicet hanc : « Ex ore ejus procedit justitia, legem autem et misericordiam in lingua portat. » In quæ verba Olympiodorus in *Catena Græc.* : « Ante, ait, annorum vitæ, dexteræ itidem et sinistræ sapientiæ meminerat Sapiens; hic vero ejusdem linguæ et oris mentionem facit, adeoque totius corporis effigiem, totamque illius compagem et symetriam describit, et per quamdam prosopopœiam ob oculos nobis ponit. »

Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia ore promit, docet et jubet ea quæ justa et sancta sunt, nimirum quæ legi Dei æternæ, ac misericordiæ et pietati sunt conformia. Ita S. Augustinus, lib. *Contra advers. Legis et Prophet.* cap. XI : « Qui (Deus), ait, nos æquo animo injurias sustinere et donare præcepit, etc. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quod legem et misericordiam in lingua portat. Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per legem ipsa debita discerneremus. »

Secundo, idem S. Augustinus, lib. *De Gratia et Libero Arbitrio*, cap. XVIII, tom. VII : « Cum dicitur, inquit : Diligamus invicem, lex est; cum dicitur : Quia dilectio ex Deo est, gratia est. Sapientia quippe Dei legem et misericordiam in lingua portat. Unde scriptum est in *Ps.* LXXXIII : Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit, » *q. d.* Sapientia ore edicit sancitque legem, sed eodem ore promittit misericordiam, id est gratiam, qua legem impleas, juxta illud S. Leonis : « Juste instat præcepto, qui prævenit auxilio. »

Tertio, noster Salazar exponit, *q. d.* Sapientia præcepti duritiem mitigat dulcedine præmii. Nam eodem ore quo fert præceptum, affert et misericordiam, id est, præmium liberale et munificum, quod gravitatem præcepti edulcoret.

Denique S. Gregorius Nyssenus notat per prosopopæiam induci hic sapientiam quasi sponsam regiam, quæ ab omni ornatu se ipsam lectori commendet; dicit enim : « In sinistra ejus divitiæ et gloria. Deinde oris quoque ejus dicit redolentiam, spirantem bonum odorem justitiæ, dicens : Ex ore egreditur justitia. In ejus autem labris pro rubore naturali legem florere dicit et misericordiam. Et ut hujus sponsæ inveniatur omni ex parte perfecta pulchritudo, laudatur quoque ejus incessus. Dicit enim : In viis justitiæ ambulat. Ejus quoque pulchritudinis laudibus nec deest quidem magnitudo, cum ejus incrementum excurrerit tanquam planta aliqua bene germinans. Ut autem intelligas cui plantæ assimiletur ejus altitudo : Ipsa, ait, est lignum vitæ, quod est quidem nutrimentum iis qui eam apprehendunt, iis autem qui innituntur, columna firma ac stabilis, et quæ non potest labefieri. Per utrumque autem intelligo Dominum : ipse enim est vita et fulcrum ac firmamentum. Ita autem habet dictionis contextus. Lignum est vitæ omnibus qui apprehendunt eam. Comprehenditur autem cum cæteris ejus quoque laudibus potentia, ut per omnia bona impleatur laus pulchritudinis sapientiæ. Deus enim, ait : Sapientia fundavit terram. » Et paulo inferius : « Post hæc autem incipit tanquam paranymphus deducere juvenem ad ejusmodi cohabitationem, ad divinum thalamum jam jubens intueri. Dicit enim : Ne dimittas eam, et retinebit te; dilige eam, et custodiet te; circumvalla eam, et te in altum evehet; honora eam, ut te amplectatur, ut det tuo capiti coronam gratiarum : corona autem deliciarum te proteget. Cum his nuptialibus coronis eam jam tanquam sponsam ornasset, jubet ab ea nunquam separari, dicens : Quando ambulas, duc eam. Sapientiæ quas personæ dotes et membra.

et sit tecum, cum dormies; te custodiat, ut tecum experrecto colloquatur. »

Vers. 17. 17. VIÆ EJUS VIÆ PULCHRÆ, ET OMNES SEMITÆ ILLIUS PACIFICÆ, — *q. d.* Viæ per quas sapientia incedit et præcedit, quasque nobis calcandas et sequendas proponit, sunt elegantes, pacemque et prosperitatem rerum omnium afferunt, juxta illud *Cant.* VII, 1 : « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! » Pro *pulchri* hebraice est נעם *noam*, id est pulchritudo, decor, venustas, elegantia, *q. d.* Viæ sapientiæ et virtutis sunt viæ pulchritudinis, decoris et elegantiæ. Virtus enim est vera Noemi, vera scilicet pulchritudo, verus decor, vera venustas animæ et actionum, totiusque hominis. Unde S. Augustinus in bivio virtutis et vitii constitutus, cum hinc blanditiæ libidinis eum ad se pellicerent, inde decor castitatis, eo victus libidines omnes discussit : « Aperiebatur enim, ait, ea parte qua intenderam faciem, et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum pias manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellæ, ibi juventus multa, et omnis ætas, et graves viduæ, et virgines anus : et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret : Tu non poteris quod isti et istæ? An vero isti et istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Projice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Projice te, securus excipiet te, et salvabit te. » Ita S. Augustinus, lib. VIII *Confess.* cap. XI.

Porro Hebræa ad verbum sic habent, *et omnes viæ ejus viæ pulchritudinis, et omnes semitæ ejus pax*, id est plenæ pace, adeo ut ipsa pax vocari possint; Septuaginta, *viæ ejus viæ bonæ, et omnes semitæ ejus in pace;* Syrus et Chaldæus, *viæ ejus viæ suavitatis, et omnia itinera ejus pacifica;* Vatablus, *viæ ejus sunt viæ amœnæ;* Pagninus, *delectabiles;* Aben-Ezra, *quæ voluptate ambulantem in eis perfundunt, et omnes semitæ ejus pacatæ;* Arabicus vero, *de ore ejus procedit justitia, et super linguam suam portat legem et misericordiam, viæ ejus viæ bonitatis, et cursus ejus in pace.*

Pro *viæ*, Septuaginta vertunt ἄξονες, quod *primo* significat axes curruum; *secundo*, tabulas in quibus leges cum suis pœnis et præmiis descriptæ sunt; *tertio*, tabulas in quibus militum nomina exarata sunt; *quarto*, vias et semitas. Quæ omnia recte adaptari possunt sapientiæ. Verum hoc loco ἄξονες non nisi vias et semitas significare patet ex Hebræo נתיבות *netibot*, quod omnes ad unum vertunt *vias*, vel *semitas*. Sensus ergo est, sapientiæ sive virtutis vias, id est modos et rationes agendi, esse pulchras et elegantes, itaque decore compositas, ut omnes in sui speciem et amorem rapiant (cum ex adverso vitiorum praxes sint turpes, infames, exosæ, execrabiles), ac simul adducere pacem, id est serenitatem et lætitiam conscientiæ : hæc enim consistit in victoria passionum, quam parit virtus. Item adducere pacem cum Deo, quin et cum hominibus, quantum est ex parte virtutis. Hæc enim cuique jus suum tribuit, imo et charitatem exhibet, quæ mater est pacis. Denique adducere pacem, id est omnem prosperitatem omneque bonum. Verum sicut inter dissidentes sæpe lite vel bello pax paranda est : ita et virtus, quia e diametro a concupiscentia dissidet, jugi cum ea colluctatione et bello victoriam et pacem sibi paret oportet; quo facto dicit cum Psalte, *Psalm.* IV : « In pace in idipsum dormiam et requiescam. » In Deo enim et Christo, qui est pax nostra, secura lætaque dormit et conquiescit. Unde Beda, qui hæc omnia accepit de Sapientia incarnata, puta de Christo : « Viæ, ait, id est actiones Christi et doctrinæ, quæ in Evangeliis continentur, pulchræ sunt, quia divinæ, ac puri hominis modum longe transgressæ, et omnia ejus jussa ad pacem ducunt æternam : omnia quæ in carne gessit, ad reconciliandum Deo mortales, ad pacificandum cum Angelis genus humanum, ad demonstranda suis servandæ ad invicem pacis et dilectionis exempla pertinent. » Addit auctor *Catenæ Græcorum*, vias Christi pacificas esse, « quia ipse nobis inhibuit ne percussi repercuteremus, aut injuria appetiti resisteremus, aut injuste criminati recriminaremur, aut habiti ludibrio vicissim haberemus. » Ad hanc Salomonis gnomen pertinet illa S. Laurentii Justiniani : « Vitanda sunt quæ multis obstaculis impediuntur, quia opera Spiritus Sancti facilia sunt et æquabilia, diaboli vero aspera et plena sentibus. » Ita habet Vita ejus, cap. IX.

18. LIGNUM VITÆ EST HIS QUI APPREHENDERINT EAM : Vers. 18.
ET QUI TENUERIT EAM, BEATUS. — Septuaginta, *lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam;* S. Augustinus in *Ps.* XXXII, *omnibus possidentibus eam;* S. Hieronymus in *Isaiæ* LXV, *omnibus qui accedunt ad eam;* idem in *Ezech.* XLVII, *omnibus credentibus in eam.* Posset quoque proprie verti, *omnibus roborantibus eam*, id est, omnibus qui fortiter et robuste eam amplectuntur eamque tuentur, propagant et propugnant. Arabicus, *ipsa est lignum vitæ, custodiens omnes qui ea proteguntur, et qui nituntur ei tanquam illi qui nituntur Domino.* Est catachresis, *q. d.* Sapientia affert sui studiosis immortalem et suavissimam vitam, uti faciebat fructus ligni vitæ in paradiso, imo præ illo multo magis. Unde noster Pineda in *Eccle.* cap. II, vers. 5, num. 9, sic exponit, *q. d.* Non ideo erat beatus Adamus, quia edere poterat de ligno vitæ, cujus fructus nullo manuum illius labore constabat : sed ideo beatus homo, qui labore et nisu manuum ita apprehenderit sanctitatem et hones-

tum virtutis laborem, ut videatur sanctitas in illius manibus atque laboribus radices figere, ex quibus pullulet velut arbor vitæ, cujus fructus est beatitudo.

Eleganti metaphora comparat sapientiam ligno vitæ, *q. d.* Qui ita firmiter sapientiam, id est virtutem, tenet, ut in manibus illius quasi radices egisse videatur, nihiloque facilius ex illis evelli possit quam antiqua arbor ex terra, in qua altissimas radices egit: fiet sane in illius manibus lignum vitæ, id est arbor, quæ vitalem fructum ferat, illi, qui in paradiso proveniebat, similem, itaque fructum manuum suarum comedet. Nam sicut paradisus tropologice significabat animam sanctam, perpetua lætitia virtutumque flore et fructu vernantem : sic arbor vitæ repræsentabat sapientiam, sive virtutem in genere; quatuor vero flumina, quæ juxta eam e medio paradisi scaturiebant, repræsentabant quatuor virtutes cardinales, nimirum Ganges prudentiam, Nilus temperantiam, Tigris fortitudinem, Euphrates justitiam. Ita S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*, cap. I, S. Augustinus, XIII *De Civit.* XXI, Origenes in *Genes.* II, Philo, lib. *De Allegoriis.* Vide dicta *Genes.* II, 8 et 9.

Sapientia est lignum vitæ. Sapientia ergo dicitur *lignum vitæ*, vel ut ex Hebræo vertas, *vitarum* : *Primo*, quia vitam tam naturalem animæ, quam supernaturalem gratiæ procurat, conservat, prolongat.

Primo.

Secundo. *Secundo*, quia sicut lignum vitæ vigorem vitæ, puta humidum radicale et calorem naturalem per defectum senectutis labascentem restaurabat, et pristinæ integritati restituebat: sic pariter sapientia sive virtus vires animæ et gratiæ, vitio concupiscentiæ arrosas et senescentes, pristino vigori restituit, imo roborat et adauget. Ita Cajetanus juxta illud *Isaiæ* LXV, 22 : « Secundum dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt. » Respicit enim ad id quod dixit vers. 16 : « Longitudo dierum in dextera ejus. » Unde S. Hieronymus citans hunc locum *Isaiæ* LXV : « Justus, ait, ut palma florebit quotidie triumphans de adversariis, et insigne victoriæ præferens. »

Tertio. *Tertio*, sicut fructus ligni vitæ erat suavissimus eratque quasi nectar et ambrosia hominis innocentis et sancti, jam inchoantis felicitatem : sic pariter est et sapientia ac virtus, juxta illud *Psal.* XXXV : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Ita Jansenius.

Quarto. *Quarto*, sicut lignum vitæ præservabat hominem a morte, faciebatque ut homo vivus ab hac vita transferretur ad cœlestem et beatam : sic et sapientia transfert hominem a vita gratiæ ad vitam gloriæ, inquit Lyranus.

Quinto. *Quinto* et maxime, lignum vitæ in paradiso repræsentabat visionem Dei, qua in cœlo fruuntur Sancti, ideoque immortales et beati redduntur per omnem æternitatem : hanc enim assequuntur merito sapientiæ et virtutis; ita S. Hieronymus in *Ezech.* XLVII, S. Augustinus in *Psalm.* XXXII, et alii. Idque ita esse patet ex *Apoc.* II, 7 : « Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. » Et cap. XXII, vers. 1 : « Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ. » Vide quæ utrobique annotavi. Significat ergo Salomon usum et esum ligni vitæ, Adæ peccato deperditum, per sapientiam restitui, ac consequenter restitui et immortalitatem, quam hoc lignum afferebat. Ita S. Hieronymus in *Isaiæ* LXV. Huc facit vulgatum illud, ait Aben-Ezra : « A sapientia viro, qui est parvus quidam mundus, vitam afferri. »

Allegorice. Allegorice S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. LXV, per « lignum vitæ » accipit Christum, qui in medio paradisi, id est Ecclesiæ, quasi arbor vitalis, vitam omnibus in se credentibus largiens, erigitur. Sic et S. Gregorius, lib. XII *Moral.* IV, S. Augustinus, lib. I *Contra advers. Legis et Prophet.* cap. XV, et Beda, quem audi : Sicut lignum vitæ vivificabat Adamum, « ita per sapientiam Dei, id est Christum, ait, vivificatur Ecclesia : cujus et nunc Sacramentis ac sanguine pignus vitæ accipit, et in futuro præsenti beatificatur aspectu. » Lignum vitæ ergo inter alia repræsentabat Eucharistiam, quæ vitam gratiæ conservat, et cujus vi resurgemus ad vitam immortalem, uti docet Christus, *Joan.* VI, 55. Sic et Dionysius : « Christus, ait, vocatur lignum vitæ, quia multiplici alimonia reficit ac sustentat fideles, quousque de vita gratiæ ad vitam gloriæ eleventur, videlicet pane lacrymarum, vigore operationum bonarum, donis gratiæ, virtutum consolatione, et spe futurorum, imo seipso, suique corporis ac sanguinis Sacramento. »

Porro Polychronius in *Catena Græcorum* per « lignum vitæ » accipit crucem, in qua Christus quasi fructus in arbore pependit, ut nos sua redemptione, sanguine et gratia cibaret et pasceret, ac immortalitati restitueret. « Per lignum vitæ, ait, crucem denotat : qui enim Christo sincere solideque adhæret, illi e ligno illo dimanat incorrupta vita. Qui vero basi illius sese adjungunt, iis fundamentum, cui inconcusse insistant, positum est prævalidum. Sunt enim perinde fere comparati atque illi qui pedem in tuto fixerunt. Sapientia omnibus est lignum vitæ, qui gnaviter illam sectantur; piis porro firmum est munimentum, qui secure illi innituntur. Nam et in Deo requiescit, et super dilectum suum amore langulda suaviter incumbit. »

ET QUI TENUERIT EAM, BEATUS, — qui scilicet constanter eam tenuerit, anxia cura etiam minima ejus monita perpendens, ait R. Levi, et observans, quique in ea firmiter perseveraverit usque ad finem vitæ, hic utique beatus est, quia mox a morte æterna beatitudine donabitur. Hebraice est תומכיה *tomchea*, id est *sustinentes eam;* תמך *tamach*

enim est desuper sustinere, ne quid cadat aut pereat : virtus enim, quia in alto et arduo sita est, sursum est sustinenda assiduo labore et nisu, ne ex fragilitate et concupiscentia deorsum ad voluptates sensiles et carnales decidat et defluat. Unde Chaldæus vertit, *qui negotiantur* vel *occupantur in ea*; S. Augustinus, *possidentibus eam*; S. Hieronymus, *qui reclinantur super eam*, non quasi super mollem et delicatum lectum, sed quasi super fortem columnam et infrangibile fulcrum (hoc enim significat Hebræum תמך *tamach* : et tale erat lignum vitæ); et alibi, *credentibus in eam*; Pagninus, *qui fulciunt eam*, ita ut vicissim ab ea fulciantur et sustententur; Septuaginta, *qui incumbunt in eam sicut in Domino secura*, q. d. Sapientia iis, qui sibi innituntur et incumbunt, est ἀσφαλής, id est tuta, fida, secura, perinde ac si ipsi Domino incumberent et inniterentur, uti revera ipsi incumbunt et innituntur. Sapientia enim Deum adducit, imo Dei individua comes est socia et filia : Hebraice enim מאשר *meussar* tam significat securum, quam beatum; radix enim אשר *isscher* in *piel* significat tam recta incedere, recta firmare gressus, hoc est secure incedere, quam beare et beatum facere. Unde S. Hilarius in *Psal.* I, omisso τῷ *secura*; sic clare legit, *lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam, et qui incumbunt in eam sicut in Domino*. S. Hieronymus vero, in *Isaiæ* LXV, legit, *et qui innituntur super illam, quasi super Dominum firmitas* : supple, erit, vel accedet eis. Et S. Augustinus in *Psal.* XXXII, ex hoc loco docet Deum nobis esse securam possessionem : « Dicat, ait, anima omnino secura, dicat : Deus meus es tu, qui dicit animæ nostræ : Salus tua ego sum. Dicat secura, dicat : Non faciet injuriam, cum hoc dixerit; imo faciet, si non dixerit. Arbores volebas habere, quibus beatus esses. Audi Scripturam dicentem de sapientia : Lignum vitæ est omnibus possidentibus eam; ecce possessionem nostram dixit esse sapientiam; sed ne putes ipsam sapientiam, quia possessionem tuam dixit Scriptura, aliquid esse quod sit te inferius, sequitur et adjungit : et incumbentibus in eam velut in domo tuta. Ecce Dominus tuus est tibi quasi baculus; securus homo incumbit, quia ille non succumbit. Dic ergo securus : Possessio tua est; possidentibus eam Scriptura dixit : Implevit fiduciam, removit dubitationem. Dic securus, ama securus, spera securus. Tua etiam illa verba sint in psalmo : Dominus pars hæreditatis meæ. Ergo unde beati erimus? Deum possidendo. »

Insuper Auctor *Catenæ Græc.* sic legit, *lignum vitæ est omnibus qui adhærent illi, quique firmiter illi tanquam ipsimet Domino innituntur*; quod explicans Didymus : « Si Dei sapientia, ait, est lignum vitæ, non injuria Adamus ab illo abstinere jussus est. Siquidem in malevolam animam non intrabit sapientia. Quia vero arbor vitæ oritur ex justitiæ fructibus, non inveniens cui rei comparet illum qui ad lignum illud vitæ anhelat, orationem in seipsam transferens, ait : Ita constitutus est qui in me fidit, ac si in Dominum ipsum spem suam rejiceret. » Denique Salomonem de more imitatus Siracides, cap. XV, vers. 3 : « Cibabit, ait, illum (sapientia discipulum) pane sapientiæ et intellectus (quasi ligno vitæ), et aqua sapientiæ salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur : et continebit illum, et non confundetur. » Quæ verba ibidem exposui.

19. DOMINUS SAPIENTIA FUNDAVIT (Syrus, *posuit* Vers. 19.
fundamenta) TERRAM, STABILIVIT (Syrus *ordinavit*) COELOS PRUDENTIA. — Terra enim in medio mundi sine ullo fulcro pendula hæret, et firma immobilisque consistit, nulli innixa nisi Deo Deique sapientiæ, quæ eam ita fundavit, et fundatam continet, uti dixi *Gen.* I, 1. Similiter cœlos, eorumque molem, numerum, ordines, motus, lucem, stellas, etc., in inani hoc et vacuo antea spatio ita stabilivit, ut perpetim eodem tenore subsistant; ipse ergo quasi Atlas eos sustinet et firmat. Septuaginta pro *stabilivit* vertunt ἡτοίμασεν, id est, « subito expedivit, vel citra laborem produxit, » inquit Auctor *Catenæ Græcorum*. Hebræum enim כונן *conen*, id est præparare, idem est quod creare, facere, firmare, stabilire. Hoc est quod ait Psaltes : « Etenim firmavit (Hebraice *con*, vel *conen*) orbem terræ, qui non commovebitur, » *Psalm.* XCII, 1. Fundavit enim terram quasi mundi centrum, basin et fulcrum, idque miratur Job cap. XXXVIII, vers. 4 : « Ubi eras, ait, quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras ejus? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? » Hæc dicit ut ostendat quanta sit sapientiæ celsitudo, utpote qua Deus usus sit et utatur in summis operibus, puta in creatione et gubernatione totius universi.

Per *sapientiam* accipe tum essentialem, quæ communis est toti S. Trinitati, tum notionalem sive personalem, quæ est Verbum sive Filius Dei. Unde Didymus in *Catena Græcor.* : « Et hæc quoque, ait, in Dei Patris Filium apte conveniunt, ut qui vera illa et sempiterna scientia et sapientia sit, per quem omnia facta sunt. Fundavit terram. Quin cujusque fidelis anima terra quoque appellari potest, ut quæ centesimum fructum proferre nata est. Hæc enim ea est, quæ de divinæ sapientiæ pinguedine sapiens efficitur, Deo Patre ipsam in ea fundante et constituente. » Quod ergo R. Salomon et neoterici Rabbini per *sapientiam* accipiunt legem Mosi, asseruntque per eam condita esse universa, insulsum est et fabulosum.

20. SAPIENTIA ILLIUS ERUPERUNT ABYSSI, ET NUBES Vers. 20.
RORE CONCRESCUNT. — Hebr. *manant*, vel *stillant rorem*, id est pluviam; vel *ex rore stillant*, supple pluviam : nubes enim concrescunt, et densantur, dum resolvuntur in rorem et pluviam idque fit sapientia Dei, ut scilicet per pluviam nutriantur plantæ, germina et animalia. Hebræa sic habent ad verbum, *scientia* (Septuaginta, *in sensu*) *ejus abyssi scissæ* vel *ruptæ sunt* (Vatablus, *dehiscunt*),

Abyssus triplex. *et æthera rorem distillant.* Ita et Syrus. Per *abyssum*, *primo*, accipi potest abyssus, id est immensa illa vorago aquarum creata initio mundi, ex qua cætera deinde formata sunt, *Genes.* I, 2. *Secundo*, *abyssi* sunt fontes et fluvii, qui sub terra et e terra Dei sapientia variis in locis scaturiunt, inquiunt Vatablus, Lyranus, Jansenius et alii. *Tertio*, proprie ruptæ sunt abyssi et cataractæ cœli in diluvio, cum depluerunt in terram aquam, quæ totam terram obruit tempore Noe, *Genes.* VII, 11. Ita Beda et Cajetanus. Secunda expositio maxime videtur genuina : comparat enim abyssos, id est fontes, cum nubibus et rore quasi res stabiles et perennantes; fontes autem et fluvii dicuntur findi vel dividi et dissecari, tum quia terram aridam dissecando quasi dividunt, tum quia diversis et velut dissectis locis erumpunt.

Quæres, quomodo hæc nectantur præcedentibus? quid enim facit sapientia physica, quæ creavit terram et cœlos, ad ethicam de qua hoc cap. et toto libro agitur? Respondeo : Variæ sunt causæ, ob quas hanc illi subjungit Salomon : *Primo*, quod ipse hoc capite, uti et cap. VIII, et cum secutus Siracides *Eccli.* cap. XXIV, et cap. XLII et XLIII, laudet sapientiam generice sive in communi, prout complectitur tam creatam quam increatam, tam physicam quam ethicam.

Secundo, quod in Deo utraque sit unum quid; quin et una ita connexa sit cum altera, ut una vicissim exigat alteram, et sit quasi origo alterius. Quia enim Deus sapientissimam habet providentiam et omnipotentiam physicam, qua creavit cœlos et terram, et omnia quæ in eis sunt; hinc pariter habet sapientissimam providentiam et omnipotentiam ethicam, qua creaturas rationales, quæ in cœlo et terra sunt, quasi ejus partes et membra, puta Angelos et homines, ethice gubernet, doceatque recte et sancte vivere, proponens ad hoc magna id facientibus præmia, et non facientibus supplicia. Vice versa Deus ac Dei sapientia et sanctitas, qua gubernat rationalia, quamque communicat et aspirat hominibus et Angelis, poscit omnipotentiam ad creandam terram, in qua degant homines quasi in loco certaminis et luctæ, ac cœlos quasi locum Angelorum, et quasi præmium recti certaminis hominum sanctorum, ut scilicet eos cœlo donet et beet.

Tertio, quia Deus in creatione universi non tantum ostendit sapientiam physicam, sed et ethicam. Deus enim, ut ait Psaltes, « sanctus est in omnibus operibus suis. » Nimirum inter alia Deus in creatione cœli, terræ, etc., ostendit suam bonitatem, qua se suaque bona dignatus est communicare creaturis, præsertim homini et angelo, propter quos et ad quorum usum creavit omnia. Quocirca S. Hieronymus in *Ezech.* I : « Unaquæque res, inquit, fulgurat Dei cognitionem, » et consequenter Dei reverentiam, cultum et amorem. Mundus enim, ejusque creatio, conservatio et gubernatio est opus divinitatis Deoque proprium : quare in eo clare resplendet divinitas et consequenter Dei majestas, sapientia, sanctitas, etc.; hæc enim omnia in se includit divinitas. Quocirca « stabilivit cœlos prudentia, » quia magna Dei prudentia fuit tales, tot tantosque cœlos creare hominibusque et Angelis spectandos objicere, ut ex eorum specie Dei majestatem, sapientiam et sanctitatem agnoscerent, colerent, amarent, qua in re vera eorum sapientia, virtus et sanctitas consistit.

Quarto et proprie, hæc pertinent ad longitudinem dierum, opes, pacem, firmitatem, gloriam, etc., quæ paulo ante dixit sui studiosis afferre sapientiam. Estque argumentum a majori ad minus, *q. d.* Ne mireris quod dixerim sapientiam hæc omnia præstare; ipsa enim multo majora præstitit et præstat, dum creavit et etiamnum creat, id est conservat, cœlos, terram et omnia quæ in eis sunt; si enim hæc potest, quæ longe majora sunt, utique et illa quæ minora sunt poterit. Addit noster Salazar hæc dici, ut doceat sapientiam non esse inertem et otiosam, sed operatricem et negotiosam, ideoque homines debere laborare assidue in exercitio sapientiæ et virtutum, sicut Deus et Dei sapientia assidue operatur, dum conservat, movet, gubernat cœlos et terram, ac omnia quæ in eis sunt.

Mystice Dionysius : Cœli, inquit, repræsentant Ecclesiam triumphantem, terra militantem, nubes Prophetas et Apostolos, ros eorum doctrinam et gratiam, qua irrigarunt et fecundarunt hominum mentes, ut sapientiam et virtutem eos docerent. Sic fere et Beda. Hinc sicut terra pendet a cœlo, sic Ecclesia militans pendet a triumphante, utpote a qua nubes et rorem, id est viros Apostolicos, doctrinam et gratiam recipit.

Rursum auctor *Catenæ Græcorum* : Nubes, inquit, significant inexhaustam judiciorum Dei profunditatem.

21. FILI MI, NE EFFLUANT HÆC AB OCULIS TUIS : CUSTODI LEGEM ATQUE CONSILIUM. — *Oculos* non tam corporis quam mentis intellige, *q. d.* Cave ne hæc mea præcepta et monita a mente et memoria tua, per occursationem aliarum rerum et specierum, tibi excidant; sed aliis omnibus omissis, et eorum quasi oblitus, his solis intende, hæc unica jugiter menti et memoriæ tuæ obversentur, ut ea opere expleas, itaque sapienter et sancte vivas, ut felicitatem æternam consequaris. Alludit ad pueros scholares, qui ob humidius cerebrum et ob mobilitatem ætatis, ut facile quid discunt, ita facile aliis speciebus occurrentibus effluere sinunt et obliviscuntur, cum senes qui siccius habent cerebrum, quod semel didicerunt hoc constanter retineant; quocirca magistri pueros identidem monent, ut quæ audiunt in mente conservent. Apposite S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 19 : « Quod, ait, in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapillus centrum effecerit, alius su- Vers. 21.

per alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitatus extremum semper dissolvat: id mihi plane hic quoque accidit; aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, dum id quod prius arripui, ei quod postea in animum influit, loco cedit et effluit. »

Septuaginta vertunt, *fili, ne* παραῤῥυῇ, id est *effluas* vel *diffluas*; quo alludens S. Paulus, *Hebr.* cap. II, 1: « Propterea, inquit, abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte παραῤῥυῶμεν, id est *pereffluamus*, vel *supereffluamus*. » Ubi fuse hunc locum exposui : quare hic ea non repetam (1).

CUSTODI LEGEM ATQUE CONSILIUM. — Hebraice, *custodi essentiam meam et cogitationem*. Lex vocatur *essentia*, vel subsistentia, tum quia est æterna semperque subsistit; tum quia sui observatores facit æternos, immortales et beatos; tum denique quia legis et virtutis bonum solidum et stabile est, reliqua omnia caduca et evanida, nisi legi et virtuti serviant. Vide dicta cap. II, vers. 7. Unde Septuaginta vertunt, *custodi meum consilium et sententiam*; Tigurina, *observa essentiam et prospicientiam*, id est, ut Vatablus, *sanam doctrinam et prudentiam*. Huc facit illud Isocratis apud Maximum, serm. 17 *De Eruditione* : « Diligentius verborum, quæ a sapientibus audire licuit, quam pecuniarum deposita servanda sunt. »

Vers. 22. 22. ET ERIT VITA ANIMÆ TUÆ, ET GRATIA FAUCIBUS TUIS. — *Vita*, scilicet gratiæ et gloriæ. Unde ex Hebræo vertas *vitæ* in plurali; nam חיים *chaiim* in hac significatione Hebræis duntaxat est plurale, ideoque tam vitam quam vitas significat; nimirum sapientia est lignum vitæ, sive arbor vitalis, uti dixi vers. 18. Septuaginta, *ut vivat anima tua, et gratia sit circa collum tuum*; Syrus, *sit collo tuo charitas seu pietas*; Pagninus, *et erunt* (mea præcepta) *vita animæ tuæ, et gratia gutturi tuo, q. d.* Si mea hæc præcepta observes, consequeris vitam gratiæ in hoc sæculo, et gloriæ in futuro, juxta illud *Baruch* IV. 1 : « Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum; omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem. » Insuper hæc mea præcepta erunt « gratia faucibus tuis, » id est gratiam Dei et hominum tibi conciliabunt, teque ornabunt, sicut torques aureus solet fauces et collum ornare, juxta illud cap. I, vers. 9 : « Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo; » quod hic repetunt Septuaginta. Vide ibi dicta. *Secundo*, Beda, *q. d.* Hæc præcepta dabunt tibi gustum et saporem divinorum (gustus enim est in faucibus) ut dicas cum Psalte : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! » et : « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus. » *Tertio*, Basilius in *Catena Græcorum*, et Dionysius, *q. d.* Temperantiæ virtus donabitur gustui tuo ad comedendum moderate; hanc enim docet et confert sapientia, sive prudentia. *Quarto*, Lyranus, Cajetanus et Hugo, *q. d.* Dabitur tibi gratia sermocinandi, docendi, prædicandi, persuadendi, ut scilicet ex faucibus, id est ex imo pectoris sensu, ardentia et efficacia verba depromas, quibus sapientiam et virtutem, qua plenus es, in alios effundas. Noster Salazar censet Salomonem alludere ad sapphirum, in quo legem Mosi datam a Deo inscriptam fuisse tradunt Hebræi, teste Lyrano et Abulensi, *Exodi* cap. XXIV, 12; ac Suidas in verbo *Moyses*, S. Epiphanius, lib. *De 12 gemmis*, et Anastasius Nicænus, *Quæst.* XXXVIII in S. Scripturam. Sapphirus enim pueris e collo pendere solebat, tum ornatus causa, tum ad amoliendum fascinum, inquit Plinius, lib. XXXVII, cap. IX, *q. d.* Lex olim in sapphiro inscripta magis ornabit collum tuum gratiamque Dei et hominum tibi conciliabit, ac amolietur omne fascinum carnis et mundi, quam tuus ille gemmeus sapphirus, quo de more collum redimire soles. Adde sapphirum, ob suum splendorem, præsentiæ et majestatis Dei esse symbolum. Vide quæ de sapphiro notavi, *Exodi* cap. XXXIV, vers. 10, et *Apocal.* XXI, 19, ubi inter alia dixi olim Pontifices quasi antistites sapientiæ, e collo gestasse sapphirum, cui inscripta erat veritas.

23. TUNC AMBULABIS FIDUCIALITER IN VIA, ET PES Vers. 23.
TUUS NON IMPINGET. — Pagninus, *non percutiet*; Septuaginta, *ut ambules fidens in pace omnes vias tuas, et pes tuus non impingat*, juxta illud cap. XV, vers. 19 : « Via justorum absque offendiculo; » Chaldæus, *tunc ambulabis in spe* (Syrus, *cum spe*) *in viis tuis, et pes tuus non offendet, q. d.* Via sapientiæ et virtutis plana est, carens scandalis et offendiculis : quare si per eam incedas, securus incedes sine timore anxio, quia nusquam impinges, offendes, vel corrues, in nullam culpam vel pœnam incurres : si quæ tribulatio accidat, prudenter eam declinabis vel fortiter transcendes et superabis. « Ratiocinantis enim naturæ offensio, vel est immunda cogitatio, aut mendax falsave opinio, » ait Basilius. Rursum « ambulabis, » id est proficies in via Dei et virtutis, et proficiendo confides in Domino, conscientiam quoque bonam habendo eris vir bonæ spei, ait Dionysius. Nam et Philosophus asserit quod hi, qui in divinis bene se habent, melioris sunt spei. « Et pes tuus non impinget, » id est affectus tuus seu operatio, qua tendis ad finem tuum, non cespitabit recedendo a via virtutum ac medio rationis. Prudentia enim diriget te, ut cum Psalte, *Psal.* XXV, dicas : « Pes meus stetit in directo; » et cum Job cap. XXIII : « Vestigia ejus secutus est pes meus. » Alludit ad illud *Levit.* XXVI, 3 : « Si in præceptis meis ambulaveritis, etc., absque pavore habitabitis in terra

(1) Vocem hebræam a נזל *fluxit* deducentes, Alexandrini verterunt *ne diffluas*; Vulgatus, *ne effluant hæc*, metaphora petita a vase, aquam, quam continet, emittente, cui animus hominis et a Græcis et a Romanis comparatur. Hodiernis verbum לוז significatu haud differre videtur a לוץ *intorsit, detorsit*, ut genuinus sensus sit *ne deflectant*. etc.

vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit qui exterreat.» Denique Beda pulchre et pie explicat : «Fiducialiter, ait, in via nostra incedimus, cum Dei gratia confisi, profectum in bona nostra conversatione suscipimus. Si ergo ejus imperiis humiliter subdimur, et gustum superni amoris suavius faucibus mentis attingemus, et operationis bonæ augmentum semper obtinebimus; sed et in tentationibus, ne deficiamus, ipso juvante defendemur.»

Vers. 24. 24. SI DORMIERIS, NON TIMEBIS : QUIESCES, ET SUAVIS ERIT SOMNUS TUUS, — *q. d.* Sicut in ambulatione et motu promisi te fore securum, sic pariter te fore securum in quiete et somno promitto; tam ergo in motu quam in quiete, tam in vigilia quam in somno, tam per diem quam per noctem, semper et ubique securus eris, intrepidus, lætus et alacer vives. Unde Septuaginta, *si enim sederis, sine timore eris; si vero dormieris, suaviter dormies;* Vatablus, *cum quiesces, non pavebis; cum recumbes, jucundus erit somnus tuus,* tum quia suavis est somnus post laborem, tum quia virtus læta lætum parit somnum. Sicut enim tristitia occurrens vigilanti animo inordinato per diem, naturali quasi phantasiæ mentisque resonantia recurrit in somnis, facitque somnum tristem et molestum : sic vicissim lætitia quam ordinato animo parit operatio virtutis exercitæ per diem, naturali sympathia recurret phantasiæ per noctem, facietque somnum suavem et jucundum. Alludit ad *Deuter.* cap. XXVIII, vers. 66 : «Dabit tibi Dominus cor pavidum, etc., et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitæ tuæ;» et ad *Psal.* XC : «Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. Cadent a latere tuo mille,» etc.

Anagogice, «suaviter dormies,» id est suaviter morieris; «suavis erit somnus tuus,» id est suavis erit mors tua, ut ait Poeta :

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

Imo mortis frater, ait Homerus; adeoque mors inchoata et dimidiata. Unde Hebræus ערבה *areba,* id est *suavis erit,* nonnulli vertunt, *oppignoratus erit somnus tuus, q. d.* Somnus tuus suavis, erit pignus suavis futuræ mortis, ob spem beatæ resurrectionis, qua e morte quasi e somno evigilabis ad vitam æternam. Unde ab Hebræo *araba* et *arabon* deducitur Græcum ἀῤῥαβών, et Latinum *arrha* seu *arrhabo,* id est, pignus quod dari solet creditori donec solvatur debitum. Hinc qualis est somnus, talis solet esse mors : si ille serenus, quietus, lætus, mors pariter serena, quieta, læta accidet ob fiduciam virtutis et bonæ conscientiæ; si ille turbidus, inquietus, tristis, mors quoque turbida, inquieta et tristis obveniet ob scelera et pavorem malæ conscientiæ.

Denique auctor *Catenæ Græcorum* sic explicat : «Lege cautum apud Judæos exstabat, ut sive domi residerent, sive mane e strato surgerent, sive quid aliud agerent, divina eloquia animo semper pertractarent. Si nos ergo circa divinarum rerum meditationem sic occupati fuerimus, ab hostili metu immunes erimus pacemque et animi a pravis cogitationibus tranquillitatem obtinebimus, et sententia denique incerta minime fluctuabimus. Si, inquam, sapientia probe muniti fuerimus, neque domi sedentes metu concutiemur, neque noctu dormientes phantasmatibus turbabimur, neque malarum cogitationum insidiis, quæ ab externo hoste inferuntur, perterrefiemus, neque impii tandem et scelerati homines (qui ut vim nostram frangant bonisque naturæ nos spolient, non absque impetu hinc et inde irruere nonnunquam solent), facili negotio nos dejicient. Siquidem Dominus ita nos defendet, gressusque nostros ad eum modum firmabit, ut ubique immoti persistamus. Vel ad hunc modum hæc accipe : Sive in terra ætatem geris, timoris expers vives; sive per mortem hinc evoceris, cum gaudio e vita excedes; neque hostes, qui sub aspectum non veniunt, formidabis, sive illi opera tua ad examen adduxerint, sive sancti angeli.»

Idem per umbram videre Philosophi, qui docent justum somniare honesta et tranquilla, sceleratum inhonesta et turbulenta, adeoque ex somno licere colligere profectum in virtute. Ita Aristoteles, lib. I *Ethicæ* : «Meliora, ait, sunt somnia studiosi;» et Plutarchus : «Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit,» inter alia signa dat somnium, si quis scilicet non turpia sed honesta somniet. «Siquidem, ut equi jugales, ait, recta currere instructi, non deserunt viam etiam dormiente auriga : ita bruti affectus domiti nec in somnis facile recalcitrant.» In carnalibus vero et impiis, «somnus est cogitationum mare, inquinationum fluctus, tertius ventris filius,» ait Nicetas in *orat.* 3 Nazianzeni.

25. NE PAVEAS REPENTINO TERRORE, ET IRRUENTES TIBI POTENTIAS IMPIORUM. — *Primo,* multi hoc nectunt præcedentibus, quasi partem præmii studiosi virtutis; *q. d.* Ambulabis fiducialiter et requiesces, ne paveas, id est ita ut non paveas, vel non pavebis; sic enim ex Hebræo vertas. Unde Septuaginta, *non timebis pavorem supervenientem, neque impetus impiorum ingruentes;* Chaldæus, *non timebis a repentino terrore, et repentino casu, et a desolatione, vel calamitate impiorum, cum venerit;* Syrus, *non pavebis a timore repentino, et ab impetu peccatorum.* Vers. 25.

Secundo, hæc accipi possunt ut præceptum vel monitum; unde Scholiastes vertit, *si animo percellaris, ne timueris, q. d.* Si quod periculum, si quis terror te inopinato invaserit, ne cedas, ne timeas, quia Deum habes a latere tuo. Melius tamen hæc non ut præceptum, sed ut præmium (1)

(1) Prohibitivus modus cum emphasi pro indicativo

accipias. Nam promittitur hic studioso sapientiæ et virtutis securitas ab omni terrore, tam dæmonum quam hominum, etiam qui subito et ex inopinato magna vi et potentia irruit, ideoque homines auxilii et consilii inopes percellere et consternare, imo obruere et opprimere solet, juxta illud Psaltis, *Psalm.* XXVI : « Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. » Pro *potentias*, Hebraice est שׁאה *schoa*, id est desolatio et calamitas impiorum, quæ dupliciter accipi potest. *Primo*, active, *q. d.* Calamitas quam impii infligunt aliis tibi vicinis, te non comprehendet, si vaces sapientiæ et Deo. Ita Noster. *Secundo*, passive, *q. d.* Si vivas ex virtute, calamitas publica, quæ alios impios obruit, te non involvet, quia Deus te ab illa proteget et eximet. Ita Chaldæus. Sic in fine mundi erunt horrendæ eclipses solis et lunæ, siderum casus, terræ motus, fremitus maris, et omnium rerum pavendæ mutationes, adeo ut homines arescant præ timore et exspectatione eorum quæ supervenient universo orbi. At Sancti tunc non pavebunt, sed gaudebunt. « His autem fieri incipientibus, inquit Christus, *Lucæ* XXI, 28, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. » « Levate capita, id est exhilarate corda, ait S. Gregorius, hom. 1 *in Evang.*, quia dum finitur mundus, cujus amici non estis, prope fit redemptio quam quæsistis »

Vers. 26. 26. DOMINUS ENIM ERIT IN LATERE TUO, — sicut satellites et stipatores sunt a latere principis, ut eum contra omnes insultus tueantur, ideoque laterani et latrones sunt dicti, teste Isidoro et Varrone, juxta illud Davidis, *Psal.* XV : « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. » Pro *latere* Hebraice est כסל *kesel*, quod proprie significat stultitiam, inconstantiam, mutabilitatem. Unde *kesilim* passim vocantur inconstantes et vertumni, id est stulti. Inde כסיל *kesil* vocatur Orion, sidus ita dictum ab inconstantia, quod eo tempore quo oritur (quod fit circa novembrem), in mari et terra tempestates concitet, juxta illud Virgilii : « Fluctu nimbosus Orion. » Alii *kesil* stellas esse censent, quæ *Hyades* dicuntur ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est a *pluendo*, quod pluvias adducant. Eædem dicuntur *Suculæ*, non a suibus, sed ab Hebræo *kesil* per methatesin inverso, uti nonnulli viri docti autumant. Hinc et *Casleu* vocatur mensis novembris a cœli intemperie et inconstantia. Igitur sic proprie ex Hebræo vertas, *quoniam Deus erit in inconstantia, mutabilitate et mobilitate tua*, scilicet te fulciens, confirmans et sustentans, ne nutes, labaris et corruas. Unde explicans subdit : « Custodiet pedem tuum ne capiaris. » Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat, *q. d.* « Dominus erit tibi præsto in iis, in quibus desipere videbaris. »

Secundo, *kesel* per antiphrasin significat contrarium ejus, quod jam dixi, scilicet firmitudinem, immobilitatem animi, fiduciam, constantiam, qua quis sibi constat, ut patet *Levit.* cap. III, 4 et seq., *Job* XV, 27, *Psal.* LXXVII, 7 : « Ut ponant in Deo spem suam; » Hebraice כסלם *kislam*. Sic כסל *kesel* per metathesin est quasi idem quod שכל *sechel*, id est intelligentia, prudentia, constantia. Juxta hoc significatum vertas, *Dominus erit tibi in constantiam, fiduciam et immobilitatem*, ut scilicet te in lubrico, ancipiti et periculoso sustentet, ne cadas, faciatque constantem et immobilem. Unde Septuaginta vertunt, *Dominus erit super vias tuas*, quasi earum præses, director et tutor; vel *in omnibus viis tuis*, quasi tecum ambulans, ducens et protegens, ut nec feræ, nec latrones, nec quis alius vel aliud tibi nocere valeat; Pagninus et Baynus, *quia Dominus erit fiducia tua;* R. Levi, *in iis quæ speraveris, aspirabit tibi Deus, q. d.* Aderit tibi Deus, tuebiturque in iis quibus eidem fisus et fretus fueris, quæque ab eodem speraveris, ac cavebit ne ullis calamitatibus impliceris.

Tertio, *kesel* significat ilia, lumbos, vertebram, spondylum. Unde vertas, *Deus erit in lumbis* vel *iliis tuis*, vel ad lumbos, ilia et spondylum tuum, id est ad latus tuum, ut vertit Noster. Causam dat Marinus in Lexico Hebræo, quod illis attribuatur stultitia et inconstantia, sicut renibus doctrina. Hoc significato vertit Tigurina, *Dominus*, inquit, *aderit lateri tuo*, ut scilicet lumbos et ilia, puta partes teneriores et vitales, ideoque transfossioni, vulneri et neci magis obnoxias, ac consequenter totum corpus, ipsamque vitam tueatur et confortet, ne ullo telo, noxa aut malo lædatur. Chaldæus, *Dominus erit in adjutorium tuum;* Syrus, *tecum*.

ET CUSTODIET PEDEM TUUM NE CAPIARIS, — Syrus, *ne venatione capiaris*, uti capiuntur feræ laqueo; Septuaginta, *firmabit* (Scholiastes, *servabit*) *pedem tuum, ne commovearis;* Complutenses, *ne quatiaris* vel *concutiaris, q. d.* In insidiis, in via lubrica, in scopulis et scandalis Deus custodiet te et pedes tuos, ne capiaris, ne vacilles, ne impingas et cadas, juxta illud *Psal.* LXV : « Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos. » Symbolice S. Gregorius XXXI *Moral.* cap. XVII, per *pedem* progressum in interiora virtutis, per *latus* circumspectionem et cautelam insidiarum accipit; unum enim sine altero non sufficit. « Bene ergo dicitur, inquit, Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris; quia miles Dei divinæ gratiæ clypeo protectus, et quæ ex latere possint prodire circumspiciendo considerat, et gressum ante faciem ferre proficiendo non cessat. » Rursum, « ne capiaris, » intellige vel a malo temporali, vel a tentatione; tentatio enim intellectum boni delectabilis ostensione allicit, et affectum vetiti amore devincit : Domini vero protectio hos duos animæ pedes a laqueo liberat, si eam suis jussis obsequentem

non timebis (vers. 21) usurpatur. Tò *desolatio impiorum* passive sumendum, hoc sensu : cum impii calamitate opprimentur.

inveniat. Illustrat ille intellectum justorum, qui suam voluntatem explere contendunt. Scriptum est enim : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » *Psal.* CX, 10.

Moraliter virtus aufert timorem. Moraliter, hinc disce fructum sapientiæ et virtutis esse securitatem et immunitatem a timore, qui sane homini valde molestus est, eumque affligit et cruciat. Unde Seneca : « Heu, inquit, quam miserum est metuendo fieri senem! » Hinc quo magis crescit virtus, eo magis crescit et securitas. Quocirca nonnulli ita perfecti evadunt, ut occurrente re terribili vel formidolosa, nec primos repentinæ formidinis motus sentiant, quod signum est magnæ virtutis, fidei et spei in Deum. Ita Psaltes, *Psal.* XXVI, 1 : « Dominus, inquit, illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Ita in Vitis Patrum legimus de Abbate Theodoro, quod cum a quodam rogaretur : « Si fiat strepitus aut sonitus magnus ex improviso, timesne? » responderit : « Si cœlum terræ adhæreat, Theodorus non formidat. » Etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ; petierat enim a Domino ut auferret a se timorem, ac impetrarat. Et de S. Pachomio legimus, quod serpentes et scorpiones in via occurrentes calcabat illæsus, quin et flumina vectus crocodilo tranabat securus, quia perfecta spes et charitas foras mittit timorem, I *Joan.* IV, 18. Et de Abbate Macario, quod cum casu in sepulcro Paganorum cubaret, ac cadaver mortui vice cervicalis capiti supposuisset, dæmones, ad eum terrendum, ex cadavere et circa cadaver voces edere et colloqui cœperint. Tumque Macarius nil metuens, sed capite cadaver tundens, diabolo fidenter dixerit : « Surge, vade quo potes. » Ex adverso nonnulli adeo imperfecti et pavidi sunt, ut dum soli sunt, præsertim noctu, omnes sibilos, strepitus et umbras formident, qui sane miseri sunt : vincant ergo timorem audacia, fiducia et oratione, recitentque *Psal.* XC : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, » etc., quem propterea ab Ecclesiasticis omnibus in Completorio sub noctem recitari jubet Ecclesia.

QUARTA PARS CAPITIS,

ÆMULANDOS ESSE BONOS IN BENEFICENTIA, NON MALOS IN PRAVITATE, EO QUOD DEUS BONIS BONA, MALIS MALA RETRIBUAT.

Vers. 27. 27. NOLI PROHIBERE BENEFACERE EUM, QUI POTEST : SI VALES, ET IPSE BENEFAC. — Post sapientiæ encomium redit ad particularia ejus præcepta. Igitur sicut vers. 5 primum sapientiæ præceptum assignavit de cultu Dei, sic hic secundum assignat de beneficentia in proximum. Hebræa ad verbum habent, *ne prohibeas bonum ab heris* vel *dominis suis, cum est robur manui tuæ ad faciendum,* id est cum potes facere. Quod varii varie explicant. Noster enim per heros vel dominos accipit divites et potentes, quibus suppetit facultas benefaciendi : deinde τὸ *noli prohibere* censuit repetendum in posteriore hemistichio, *q. d.* Ne prohibeas divites benefacere egentibus, sed et tu, cum potes idem facere, ne prohibeas teipsum tuamque manum ab opere bono. Salomoni suffragatur Ben-Sira, dicens : « Esto bonus, et manum tuam a bono ne prohibeas. » « Vir bonus, ait Cicero, est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini. »

Alii vero per dominos intelligunt egentes et pauperes; his enim non ex justitia, sed ex charitate debetur beneficium et eleemosyna. Unde superflua divitum esse bona pauperum asserit S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Bernardus et alii. « Quid ergo indignaris cum pauperes aliquid a te petunt? paterna requirunt, non tua, » ait S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa,* cap. VII. Hinc et S. Joannes Eleemosynarius pauperes vocabat dominos suos. Ita Vatablus, *ne arce,* inquit, *beneficium a domino suo, id est ab eo qui tali beneficio est dignus;* alii, *a domino,* id est a paupere, qui eo opus habet (1). Ita R. Levi et Aben-Ezra : Dominus beneficii, inquit, est tum pauper, tum ipse beneficus; hic enim pecuniæ suæ est dominus, cujus avarus est servus. Nam, ut ait Seneca : « Pecunia, si uti scias (benefaciendo), ancilla est; si nescias, domina. » Unde Septuaginta : « Ne abstineas benefacere egeno, quandocumque habuerit manus tua auxiliari. »

Rursum Cajetanus censet hic præcipi restitutionem, *q. d.* Redde bonum, quod juste vel injuste possides, heris et dominis suis. Verum alii passim censent hic agi de beneficentia. Unde Chaldæus, *ne desinas facere bonum, dum valet manus tua ad faciendum;* Syrus, *ne te cohibeas a benefaciendo, dum id manus tua præstare potest.* Paulo aliter R. Salomon, *q. d.* Si amicum indigentibus beneficio prosequendis intentum videris, ne illum prohibeto, nec alio divertito, cum fuerit facultas tua ad faciendum, id est quando in potestate tua est ut illum prohibeas et removeas a benefaciendo. Summa, Noster optime vertit; vult enim Sapiens neminem prohibendum a beneficentia, quin et benefaciendum cuique si possit.

Causam dat P. Syrus in *Sententiis* : « Beneficium, inquit, dando accipit, qui digno dedit; » et : « Beneficium dignis ubi das, omnes obligas. » Nam « beneficium qui accipit, libertatem vendit. » Ex adverso, ut ait Antonius in *Melissa,* cap. XXVII

(1) Et quidem recte. Sequitur in hebr., *cum est in potestate manuarum tuarum, facere* illud.

et XXIX *De Beneficentia*, ex Photio : « Qui multa dant indignis, tria committunt absurda : nam et ipsi jacturam faciunt ejus, quod dant, et malos roborant materia vitiorum suppeditata, et in bonos contumeliosi sunt. » Quare charis, id est gratia, datur בעלו *bealau*, id est domino sive marito suo, cum datur digno; illi enim debet dari, ideoque illi quasi conjugio obligata est. Unde Homerus Pasitean, primam Charitum sive Gratiarum, dixit conjugio copulatam, quia scilicet dignos respicit illisque velut uxor obstricta et debita est. Præclarius S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, cap. XXIX : « Non benefacit, inquit, qui benefacit, sed beneficium ipse accipit potius quam dat. Majora enim accipit quam largiatur; quoniam Deo mutuum dat, non hominibus; auget opes, non minuit; minuit autem si nihil demat, si nihil elargiatur. » Porro sicut *primus* beneficentiæ gradus est, benefacientes non impedire; *secundus*, eos ad benefaciendum hortari et adjuvare : « virtutibus enim multis abundat, qui alienas amat, » ait Sapiens; *tertius*, per se benefacere : sic ex adverso, *primus* maleficentiæ gradus est nolle benefacere; *secundus*, benefacientes dehortari et impedire; *tertius*, malefacientes adjuvare et incitare; *quartus*, per se malefacere.

Vers. 28. 28. NE DICAS AMICO TUO : VADE ET REVERTERE : CRAS DABO TIBI, CUM STATIM POSSIS DARE. — Chaldæus, *si habes apud te* (1); Septuaginta addunt, *non enim scis quid pariat sequens dies*; vel, ut legit S. Cyprianus, lib. III *ad Quirinum* : « Non enim scis quid contingat sequenti die. » Hæc *prima* est causa cur statim dandum sit beneficium, ne, si differatur in sequentem diem, impedimentum aliquod donationem impediens superveniat. Ita Nazianzenus, *orat.* 16, cujus verba mox citabo. *Secunda*, quia qui cito dat, cito levat necessitatem proximi; qui tarde, sinit eum in illa infigi et in cruciatu durare. *Tertia*, quia qui cito dat, cum dono dat promptum et liberalem animum, qui potior est beneficio. Ex adverso « qui tarde fecit, diu noluit,» ait Seneca. *Quarta* : « Bis dat qui cito dat, » ait S. Hieronymus et alii, tum quia cito succurrit indigentiæ et voto petentis; tum quia celeritas sæpe sortem duplicat; tum quia qui cito dat, potest secundo dare : una enim beneficentia invitat et provocat aliam. Præclare Seneca : « Omnis, inquit, benignitas properat, et proprium facientis cito facere; si de die in diem trahens profuit, non ex animo fecit. Itaque duas res maximas perdidit, et gratiam, et tempus.» *Quinta*, si differs, cogis petentem reverti sæpius, itaque facere jacturam temporis, negotiorum et lucri, quæ pluris subinde illi est quam tuum beneficium : quare non raro eum pœnitet petiisse beneficium; raro enim illi stat, quod tot precibus, itineribus, laboribus, damnis emit. Vere sapiens : « Fit duplex bonitas, si accesserit celeritas. » Et Ausonius :

(Margin: Cito da donum, quinque de causis. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.)

Gratia quæ tarda est, ingrata est :
Quæ fieri properat, gratia grata magis.

Et Democritus apud Antonium in *Melissa*, cap. XXIX *De Benefic.* : « Si benefacturus es, statim facito; tarditas enim vitiosum reddit munus. Parva potius largire quam magna promitte. Hoc enim periculo vacat, et qui accepit re, non verbis indiget. » Præclarius idem Antonius in *Melissa*, cap. XXVII, ex S. Gregorio Nazianzeno : « Gratitudinis specimen, inquit, Deo exhibeas quod te fecerit unum illorum, qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere; et quod non inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed aliis tuæ. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate; non solum auri, sed insuper virtutis possessione; alios antecellas exhibendo te probiorem et benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat; ne dixeris : Alias redi, et in crastinum dabo, ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur. » Idipsum præstitit Job, dicens cap. XXXI : « Si negavi quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci. » Hujus præcepti formam et speculum exhibet Deus, cum amicissimos suos aliquid a se postulantes vacuos non dimittit, sed plenos bonorum quæ petunt, ac lætos et exsultantes apud se detinet. Ita Anna Samuelis mater sterilis ad templum oratura venit, et tanti filii futura mater abiit, I *Reg.* I. Ita Sara a probro interfectricis maritorum per orationem illico Dei ope liberata est, *Tobiæ* III. Ita Judith oratione magis quam gladio armata, Deo duce Holofernem occidit, Assyriorum exercitum confudit, et Israelem liberavit, *Judith.* XIII.

29. NE MOLIARIS AMICO TUO MALUM, CUM ILLE IN TE HABEAT FIDUCIAM. — Hebraice, *ne ares*, vel *fabrices super socium tuum malum, et* (id est *cum*) *ipse sedens in fiducia tecum*; Chaldæus, *ne cogites contra proximum tuum malum, cum ipse habitet tecum in pace;* Syrus, *qui sedet tecum in quiete;* Septuaginta, *ne fabrices in tuum amicum mala prope habitantem et confidentem in te.* Ita Complutenses et auctor *Catenæ Græcorum*, licet Romana pro *amicum* legant contrarie *inimicum*; Tigurina, *ne machineris proximo tuo malum, cum ille securus tecum habitet;* Vatablus, *cum ipse sibi a te nihil tale metuat.* Pro *moliaris* Hebraice est תחרש *tacharos*, quod tam arare quam fabricare significat : sicut enim, qui arat, præparat terram sementi; sic qui machinatur malum, quærit et parat modos artesque fallendi et supplantandi proximum. Ita R. Salomon. Idem fabricatur rem in specie bonam et amicam, sed interius inimicam et noxiam, sicut Græci fabricarunt equum Palladis, quæ est patrona misericordiæ; sed dolose ei imposuerunt milites, Vers. 29.

(1) Hebr. *et est tecum*, quod bene interpretatur Vulgatus, *cum statim*, etc.

qui equo a Trojanis in urbem inducto noctu egressi, urbem Græcis prodiderunt.

Sententia clara est; post beneficentiam enim laudatam vituperat maleficentiam, præsertim in amicos. Hæc enim duplicem continet malitiam : *primam,* amicitiæ violationem, quod amicum lædat; *secundam,* perfidiam, quod eum specie amicitiæ dolose et perfide supplantet. Quare tales amici ficti pejores sunt inimicis publicis; ab his enim, utpote notis tibi, caves : illos, quia ignoras, imo amicos se simulant, cavere nequis. Illi ergo sunt pestes omnis cœtus, societatis et convictus humani, qui fide et amore constringitur et compaginatur. Unde Seneca : « Pejora sunt tecta odia quam aperta; gravior est inimicus, qui latet sub pectore. » De quo plura cap. XI.

Vers. 30. 30. NE CONTENDAS (Hebraice, *ne litiges*) ADVERSUS HOMINEM FRUSTRA, CUM IPSE TIBI NIHIL MALI FECERIT. — Septuaginta posteriorem partem aliter vertunt; habent enim, *noli inimicitias exercere adversus hominem sine causa, ne quod tibi operetur* (Hebraice, *retribuat*) *malum;* Vatablus, *ne tibi malum rependat;* Tigurina, *ne temere litem cum quoquam suscipias, si tibi nihil malefecit;* Syrus, *ne litiges cum homine absque causa.* Omnis enim lis est noxia, sed maxime quæ insonti intentatur; insontis enim tutor et vindex est judex, aut certe Deus. Hinc Seneca in *Proverbiis :* « Cum pari contendere, anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum. »

Vers. 31. 31. NE ÆMULERIS HOMINEM INJUSTUM (Hebraice, איש חמס *is chamas,* id est, ut Vatablus, *virum injustitiæ,* vel *rapinæ;* Tigurina, *violentem;* Chaldæus, *raptorem;* Syrus, *iniquum*), NEC IMITERIS (Hebraice *eligas*) VIAS EJUS. — Syrus, *nec placeant tibi omnes viæ ejus.* Pro *æmuleris* Hebraice est תקנא *tekanne,* quod, quando cum *lamed* construitur, significat zelare, zelo fervere, vehementer aliquid ambire; quando vero cum *beth* construitur, uti hic fit, significat irasci et invidere. Sensus ergo est, *q. d.* Ne irascaris quod videas injustos vi et fraude alios opprimere, seque ditare et exaltare, neve eorum prosperitati indigneris et invideas, ut ad eam tibi accersendam velis imitari eorum vias, puta actiones et rapinas. Alludit ad *Psalm.* XXXVI, 1 : « Noli æmulari in malignantibus; neque zelaveris facientes iniquitatem. » Ubi pro *æmulari* Hebraice est תתחר *titchar,* id est ne irascaris, ne succenseas; pro *zelaveris* est idem verbum quod hic, scilicet *tekanne.* Hinc *secundo,* aliqui τὸ *ne æmuleris* exponunt *ne imiteris.* Ita Tigurina (1). Unde et Septuaginta vertunt, *ne acquiras malorum virorum opprobria,* imitando scilicet eorum fraudes, rapinas et scelera, ut te instar illorum dites et locupletes. Est enim hæc, et fuit olim, communis piorum tentatio, quod videant impios prosperari, se vero deprimi et adversis exagitari. Hac enim de re queritur et quasi expostulat cum Deo Jeremias, capite XII, versu 1 et seq. Job, cap. XXI, vers. 7; Habacuc, cap. I, vers. 13, et David, *Psalm.* LXXII toto. Verum viri in fide et virtute solidi hac re non turbantur, quia cœlestia sperant, terrena parvipendunt. Unde S. Chrysostomus, homil. 8 in II *ad Timotheum :* « Ne æmuleris, inquit, virum injustum : si nullus malus supplicio afficeretur, nemo putaret Deo humanarum rerum curam imminere : si omnes punirentur, nullus speraret resurrectionem futuram, quod quasi merces hic omnibus redderetur; idcirco hic punit quosdam, plerosque non punit. » Inferius vero aliam suggerit causam : « Sunt plerique boni qui mali aliquid habent admixtum, quod hic deponunt (nimirum pœnis exsolutis), et mali item, qui bonorum aliquid operum habeant, quorum hic recipiunt vices, ut illic æterne puniantur. Si hæc omnia nobiscum reputaverimus, nihil nos lædere poterit aut perturbare, nihil ad æmulationem aut zelum provocare. » Tertiam causam dat S. Augustinus, *epist.* 70 : « Hæc bona, inquit, ne putentur mala, dantur et bonis : ac rursus, ne putentur summa, dantur et malis. Itemque auferuntur ista bonis, ut probentur; et malis, ut crucientur. »

32. QUIA ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ILLUSOR, Vers. 32.
ET CUM SIMPLICIBUS SERMOCINATIO EJUS. — Pro *illusor* Noster videtur legisse נלוץ *nalots,* per *tsade,* jam legunt נלוז *naloz,* per *zain,* id est *pravus, perversus;* R. Salomon, *qui per devia transversus agitur;* R. Levi, *qui a recta via deviat et flexuosum iter ingreditur,* id est improbus. Improbus ergo vocatur *illusor,* tum quia seipsum et alios deludit specie illecebrosa voluptatis, qua sibi peccatum, indeque damnationem accersit; tum potius quia valde improbi, uti impii et athei, non tantum monitores et monita contemnunt, sed et omnia humana et divina derident (qui est summus impietatis gradus), et hi proprie in Scriptura vocantur לצים *letsim,* id est derisores vel illusores, ut patet *Psalm.* I, 1, ubi *primus* peccatorum gradus statuitur : « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum; » *secundus :* « Et in via peccatorum non stetit; » *tertius* et summus : « Et in cathedra pestilentiæ (Hebraice *letsim,* id est derisorum) non sedit. » Audi B. Antiochum, homil. *De Obedientia et Inobodientia :* « Quis est illusor? Illusor est qui verba Dei perverse intelligendo et docendo corrumpit. Illusor est qui suos proximos simplices et pauperes insultando contemnit. Illusor est qui magna Dei promissa quasi parva despicit et pœnam æternæ damnationis quasi tolerabilem spernit. »

Quocirca illusori Salomon hic opponit simplices, Hebraice ישרים *iescarim,* id est rectos, probos, justos. Unde Septuaginta vertunt, *immundus enim coram Domino omnis iniquus; in justis autem non facit consilium,* vel, *nec in justorum cœtu sedem* (judicialem ad vindicandum) *capit, q. d.* Deus judicat et condemnat omnem iniquum, velut im-

(1) Recte.

purum et immundum; at cum justis non agit in concilio, quasi pro tribunali et longo subsellio, sed amice et familiariter. Et, ut Hebræa habent, *cum rectis,* סודו *sodo,* id est *secretum,* colloquium, familiaris sermocinatio Dei est; Chaldæus, *quoniam amandatur a Deo omnis iniquitas, et cum rectis colloquium ejus.* Hæc clara est antithesis, *q. d.* Deus a se elongat iniquitatem et iniquos, sibi vero approximat æquos et justos. Syrus, *quia pollutus est iniquus coram Deo, et cum justis confabulatio ejus;* Pagninus, *quia abominatio Domini est omnis perversus, et cum rectis secretum ejus.*

Sancti sunt secretarii Dei.

Hebraice ergo *sodo* proprie significat secretum, arcanum, *q. d.* Ait Aben-Ezra : Deus probis arcana sua consiliaque patefacit, v. g. qua calamitate impium vexare statuerit. Porro τὸ *quia* dat causam cur injusti, qui prosperantur, non sint æmulandi, nec imitandi; sed justi et pii, qui vexantur et tribulantur : quia scilicet injusti sunt abominabiles Deo, justi vero amabiles, imo amici et secretarii, utpote quibus Deus sua arcana, judicia et consilia pandit, tum quæ in Scriptura revelavit, præsertim de præmiis cœlestibus, quæ Deus justis qui hic vexantur, præparavit; tum quæ per internas inspirationes, consolationes, illustrationes illis suggerit, quibus eos ita roborat et exhilarat, ut et omnia mundi prospera generose calcent, ac nulla ejus adversa formident, juxta illud *Psalm.* XXIV, 14 : « Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis; » pro quo S. Hieronymus vertit, *secretum Domini omnibus timentibus eum, et pactum suum ostendit illis.*

Hebraice est idem nomen quod hic, scilicet סוד *sod,* quod proprie significat secretum; sed Septuaginta per aphæresim *sod* acceperunt pro יסוד *iesod,* id est firmamentum vel fundamentum. Quare ex iis simili modo hic vertas, *et cum rectis* vel *simplicibus firmamentum ejus, q. d.* Deus firmat rectos eosque facit firmamentum cæterorum.

Exempla.

Quam hæc sententia sit vera, liquet ex vita Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis, Davidis, Isaiæ cæterorumque Prophetarum et Apostolorum, quibus Deus sua secreta patefecit, juxta illud Christi, *Joan.* XV, 16 : « Jam non dicam vos servos; quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos; quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Idem liquet ex Vita S. Antonii, S. Hilarionis, S. Pachomii, aliorumque Anachoretarum, quibus Deus multa occulta et futura revelavit. Unde Abbas Anuphus apud Palladium in *Lausiaca,* cap. LVIII, ait : « Nullius rei cupiditas in cor meum descendit, præterquam solius Dei. Nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus, quod non significarit et ostenderit meis oculis. Non interdiu somnum cepi, non noctu requievi Deum quærens : una mihi semper astitit angelus mundi ostendens potestates; omnem petitionem accepi a Deo protinus. Vidi Deo sæpe assistentes myriadas, vidi choros justorum, vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vitæ institutionem. » Et cap. XLIII, Joannes Abbas, qui Theodosio Imperatori prædixit victoriam : « Oportet, inquit, mentem eorum, qui Deum quærunt, otium agere ab aliis omnibus. Vacate enim et cognoscite, inquit, quod ego sum Deus, *Psalm.* XLV. Qui ergo Dei cognitionem ex parte est consecutus (universam enim nemo potest accipere), consequitur quoque aliorum omnium cognitionem, et videt mysteria Dei illa ostendentis, et prævidet futura, et contemplatur revelationes, quales Sancti, et efficit virtutes, et obtinet a Deo omnem petitionem. » Et cap. XX, Abbas Macarius sibi dicit : « Habes Angelos, Archangelos, omnes supernas Potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum effectorem. Illic versare, ne sub cœlos descenderis; ne incideris in mundanas cogitationes. » Idem patet ex Vita S. Mechtildis, S. Lyduvinæ, S. Mariæ Oigniacensis, S. Catharinæ Senensis, cum qua Christus ita familiariter versabatur, ut eam doceret legere, psallere et Horas recitare, etc.

Memorabile est quod in Vita B. Hermanni Josephi Ordinis Præmonstratensium legimus, eum a puero puerili simplicitate et candore solitum in ecclesia visere imaginem B. Virginis cum puero Jesu, cum eaque familiariter colloqui, cibos et fructus offerre, ac dum ei semel obtulisset pomum, B. Virginem porrecta manu illud accepisse. Crevit cum ætate hæc Hermanni cum B. Virgine et Jesu familiaritas, adeo ut ipsa singulis subinde diebus eum visitaret, cum eo quasi cum fratre colloqueretur, pecunias ad victum et vestitum procuraret, morbos depelleret, tentationes et adversitates quaslibet discuteret; quin et eum in sponsum acciperet nomenque sponsi sui, scilicet Joseph, ei imponeret. Cum enim quadam nocte de more in oratione pernoctaret, vidit in medio chori virginem inenarrabilis pulchritudinis, regali schemate insignitam; eique duo assistebant dextra lævaque angeli, specie formosissimorum juvenum, quorum unus dixit : « Cuinam desponsabimus hanc virginem? » Respondit alter : « Cui tandem nisi fratri hic præsenti? » Tum alter : « Veniat ergo, » inquit. Vocatus accessit sane pudibundus. Postquam autem usque ad reginam pervenit, alter angelus ei locutus est : « Oportet hanc illustrissimam puellam tibi desponderi. » Ille humilis et pudicus, tanta sponsa se indignum proclamavit. Cumque reluctando moras necteret, angelus dexteram ejus apprehendit, et manui B. Virginis copulavit, hisque verbis eam illi despondit : « Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut olim fuit desponsata Joseph, ut nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, et de cætero Joseph vociteris. » Hinc perpetua ei cum B. Virgine, velut sponsa, familiaritas : a qua tandem in cœlestem thalamum evocatus est anno Domini 1236. Hæc et plura habet Vita ejus apud Surium, die 7 aprilis, quam ejus

familiaris vir gravis conscripsit. Cito ultimam Surii editionem Coloniensem, quæ valde adaucta est a Mosandro.

Huc facit quod ex Officio Ecclesiæ Placentinæ Romæ approbato, scribit Philippus Ferrarius ad diem 4 februarii in Catalogo Sanctorum Italiæ : S. Gelasius, inquit, puer Placentinus, cum S. Opilium fraterculum suum in cubiculo orantem invenisset, Angelorum multitudinem cum eo colloquentem propriis oculis conspexit, vocemque audivit : « Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cœlorum. » Vixit uterque sub annum Domini 420.

Unde Beda hoc loco : « Sermocinatio Domini, ait, cum simplicibus est, quia illos sapientiæ cœlestis secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitatis nihil habere considerat. Hinc etenim dicit : Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, » *Matth.* XI. Hausit hoc Beda ex S. Gregorio, III part. *Pastor.*, admon. 12, ubi sic ait : « Cum simplicibus Deus sermocinari dicitur, quia de supernis mysteriis illorum mentes radio suæ visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat. » Igitur « simplices » hic vocantur recti, ut habent Hebræa, et justi, quia hi simplices sunt in agendo et loquendo, cum pravi et peccatores sæpe sint duplices et ficti, aliud ore dicentes, aliud corde cogitantes, aliud opere agentes.

Alium sensum affert Lyranus et Dionysius, ut τὸ *ejus* referatur ad illusorem, *q. d.* Illusor solet sermocinari cum simplice, ut eum decipiat : non cum astuto, qui novit ejus dolos. Nam, ut ait Nazianzenus, « parum cauta est simplicitas. Minime enim is suspicatur improbitatem, cujus animus ab improbitate liber est ac purus. » Et S. Ambrosius, lib. III *Offic.* X, loquens de Gabaonitis, qui fefellerunt Josue : « Josue, ait, cito credidit, adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant; fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. » Verum prior expositio communis est et genuina, ut τὸ *ejus* respiciat Deum, non illusorem.

Vers. 33. 33. EGESTAS A DOMINO IN DOMO IMPII : HABITACULA AUTEM JUSTORUM BENEDICENTUR, — id est bonis affluent. *Primo*, temporalibus : hæc enim, uti Judæis promisit Deus, *Levit.* XXVI, *Deuter.* XXVIII et alibi, sic et reipsa præstitit; impiis vero uti minatus est egestatem, sic et reipsa inflixit. Ita Lyranus, Cajetanus, Jansenius et alii. Sic etiamnum meretrices, quantascumque a suis amatoribus opes emungant et corrogent, semper tamen sunt pauperes. Sic et mechanici, et mercatores, qui per fraudes et injustitias se ditare satagunt, depauperantur. Idem videre est in furibus, prædonibus, similisque farinæ hominibus.

Secundo, spiritalibus, puta dotibus gratiæ et virtutibus in hac vita, ac dotibus gloriæ in futura. Ita Beda et Hugo. Id semper verum : esto enim nunc sæpe pii egestate temporali premantur, spiritalibus tamen opibus abundant. Vice versa esto impii temporalibus abundent, in summa tamen spiritalium bonorum egestate degunt. Causam addit dicens : « A Domino, » *q. d.* Ideo pii sunt divites, impii pauperes, quia Deus piis, utpote amicis et filiis, benedicit, id est benefacit (Dei enim dicere est efficax, ideoque idem quod facere); impiis vero, utpote inimicis, maledicit et malefacit, eosque bonis privat, punit et castigat. Unde Hebræi habent, *maledictio Dei in domibus impiorum; domui autem justorum benedicet*; Septuaginta, *exsecratio Dei in domibus impiorum; tuguria autem justorum benedicuntur.*

Est hæc secunda ratio, qua probat id quod dixit vers. 31 : « Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus. » *Prima* enim ratio fuit vers. 32 : « Quia abominatio Domini est omnis illusor (Hebraice *perversus*), et cum simplicibus (Hebraice *cum rectis*) sermocinatio ejus. » *Secunda* priori connexa est hic, quod Deus pios abundantia præmiet, impios egestate puniat. Porro Auctor *Catenæ Græc.*, vertente nostro Peltano, sic habet, *in impiorum domibus moratur Domini maledictio, justorum autem casæ benedictione cumulantur.* Quod Olympiodorus ibid. sic explicat : « Res impiorum, ait, etsi splendidæ magnificæque hominibus videantur, apud Deum tamen sunt viles et exsecrabiles. Contra vero res justorum, licet abjectæ et tenues cernantur, divina tamen benedictione copiose locupletantur. Sublimiori autem sensu per domum intelligentes animæ facultates designantur, per casas vero vel stabula irascentes et concupiscentes ejusdem vires; in illis enim brutæ rationisque exsortes perturbationes et animi passiones grassantur lateque dominantur. » Et Basilius ibidem : « Domus impii, quæ tugurio vel casæ, quasi hominum domicilium, anteponitur, præstantiorque habetur, sortitur maledictionem : justorum autem stabulum, quod domui, veluti jumentorum receptaculum, postponitur, viliusque censetur, benedictione impletur; mystice vero, justorum casæ vel stabula accipi possunt pro externis illorum actionibus, domus autem pro contemplatrice animæ virtute. Aut casæ vel stabula sunt rudes; qui ad justos tanquam ad bonarum disciplinarum officinas adducuntur; domus vero, discipuli jam perfecti et eruditi. Quod si justorum casæ benedicuntur, multo magis illorum domus divina benedictione locupletabuntur. Et hæc quidem apud eos, qui pietati et religioni dediti sunt, ita habent ; apud impios autem contraria obtinent. » Et alius anonymus ibidem : « Immundorum spirituum diversæ sunt domus ; una namque eorum domus sunt superbi, alia eorumdem domus sunt omnes invidi, alia itidem omnes fœdis voluptatibus mancipati, alia rursum

omnes ambitiosi, alia tandem omnes hypocritæ; et in omnibus hisce domibus æterna sævit punitio. Casæ autem justorum sunt Sanctorum mansiones, quæ Dei benedictione affatim cumulantur. » Hæc Patres in *Catena Græcorum*.

Vers. 34. 34. IPSE DELUDET ILLUSORES (Hebraice, *deridebit derisores*), ET MANSUETIS DABIT GRATIAM. — Tertia est hæc ratio, *q. d.* Noli imitari vias illusorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et injustitia quasi ludendo divexant; quia Deus eos vicissim deridebit, juxta id quod dixit cap. I, vers. 26 : « Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo; » ideoque eos hominibus et dæmonibus ridendos exhibebit. Hæc est enim justa lex talionis, ut Deus illusoribus illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Rapuisti terrena, vana et caduca, privaberis cœlestibus, veris et solidis, ac sæpe etiam terrenis. « Jus, enim, inquit Cassiodorus, lib. V *epist.*, exigit sagittas fraudis redire in dolosum verticem sagittantis. » Quocirca apposite S. Augustinus in *Psal.* CXXII : « Ferto, inquit, insultantem, et ridebis postea gementem. » Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Plinius, et ex eo Pierius, *Hieroglyph.* lib. I, cap. X, docet leonem febri correptum, etiamsi ad furorem exæstuet, simiæ pastione liberari : tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullum animal avidius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi petulantia, leonem indignissimis modis exagitantis. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex tuto latentique loco nacta fuerit occasionem in leonem insiliendi, pro magno habet negotio caudæ ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere : quod cum impatienter ferat leo, impotenter admodum in hujusmodi animal efferascit.

Porro Septuaginta vertunt, *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Et recte, quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuaginta sequitur et citat S. Petrus, *epist.* I, cap. V, vers. 5, et S. Jacobus, cap. IV, 6, ubi fuse hunc locum explicui, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus vertit, *ipse illusores deturbabit et perdet* (Chaldæus, *propellet*), *et in sapientes misericors erit* (1). R. Levi sic explicat, *q. d.* « Deus efficit ut, qui cæteros ludibrio habent ac sannis excipiunt, a cæteris derideantur, cum in exitium ruent; humilibus autem, qui cæteros honore prosequuntur et colunt, seipsosque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit. »

35. 35. GLORIAM SAPIENTES POSSIDEBUNT : STULTORUM EXALTATIO (ita lege cum Romanis, Græcis et Hebræis; non *exsultatio*, ut aliqui legunt), IGNOMINIA. — Est hæc quarta ratio, cur imitandæ sint viæ piorum, non impiorum, *q. d.* Sapientes et pii acquirunt gloriam præsentem et æternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines; stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam præsentem et æternam in gehenna.

Noster in Hebræo legisse videtur מרום *marom*, id est *exaltatio, celsitudo* : jam legunt מרים *merim*, id est *exaltans*, *q. d.* Stultorum quisque exaltat ignominiam, hoc est, impius quantumcumque nitatur ad alta, tamen altissimæ et maximæ ignominiæ se exponit. Quo enim altius ascendit, eo profundius cadet, juxta illud Claudiani :

> Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Unde Septuaginta vertunt, *gloriam sapientes hæreditabunt, at impii exaltabunt ignominiam;* S. Hieronymus, *Apolog. contra Ruffinum*, legit : *Impii exaltant contumeliam;* Chaldæus, *stulti suscipient tribulationem;* Syrus, *hæreditabunt dolorem;* Pagninus, *at stultus exaltat quod est ignominiosum;* Tigurina, *sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum evehuntur, hæreditate acquirunt;* Vatablus, *gloriam sapientes jure hæreditario assequentur, et unusquisque stultorum sustinet ignominiam, id est*, inquit, *stulti afficiuntur ignominia;* Aben-Ezra, *maledictio, id est egestas in domo impii a Deo*, etc. *Ipse derisores per interpretem alloquetur* (id est *deridebit*), *mansuetis* (id est *iis qui, quod sannis excepti derisique sint, abjecti videantur*), *dabit gratiam. Gloriam sapientes hæreditabunt, stulti elevant extolluntque ludibrium*, vel *stulti extollunt et honore prosequuntur virum ignominiosum;* R. Levi, *probrum stultos suscipit et evehit* (2).

Pro *possidebunt* Hebraice est ינחלו *iinchalu*, id est hæreditabunt, sive hæreditario quasi jure possidebunt, *q. d.* Ex adolescentiæ piis studiis atque laboribus devolvitur in viros sapientes et ætate provectos, tanquam prioris ætatis fructus et hæreditas, honor et gloria : sicut enim vitii individuus comes et assecla est probrum et dedecus, sic vicissim virtutis assiduus et fidus achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hæreditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia*. Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebraice enim רום *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi et secernere aliquid peculiare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, *Psal.* LXXXVIII, 20 : « Exaltavi electum de plebe mea; » Chaldæus : « Secrevi juvenem de populo. » Fuit enim David quasi peculium et cimelium Dei. Unde de eo ait *Eccli.* cap. XLVII, vers. 2 : « Quasi adeps separatus a carne, sic David a filiis Israel. » *Exaltatio* ergo idem est

(1) Vulgatus cum Alexandrinis אם neglexit. Quæ particula h. l. membrorum antithesis coæquationem significat, quasi hæc sint ἀντιστρέφοντα (conf. *Thren.* III, 32), *si cum illusoribus ipse illudit, et*, id est *at, ex alia parte, mansuetis dat gratiam.*

(2) Maurer, *et*, sed *quicumque stultus est, aufert ignominiam.* Ewald, *stultos exaltat ignominia*, id est famat, infamat, famosos reddit ignominia. Quæ non inelegans, sed audacior interpretatio esse videtur.

quod gloria, *q. d.* Gloria est propria dos et laus piorum. Si dicas : Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet, gloriam hanc non tam esse gloriam, quam ignominiam, tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dedecorat : impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria hæc mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum priore. Veritas hujus sententiæ patet in Joseph, Aman, Mardochæo, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi : Stulti, inquit, exaltabunt ignominiam, id est alta et magna erit eorum ignominia, qua ob suam vecordiam notabuntur, ut propter eam amandentur, abiganturque ab illa sede in qua omnibus noti clarique erant. *Tertio*, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponant gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervices gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igitur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servire Deo : quos Deus ut charissimos filios amat, B. Virgo ut natos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimas gemmas, quibus illustris et splendida procedit, cordi habet.

Esto ergo quod pii in hac vita sæpe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norunt res juxta suum cujusque pretium æstimare, pii sunt gloriosi, impii inglorii, præsertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristoteles, « magna dignitas est non uti honoribus, sed efficere ut iis dignus sis. » Et S. Chrysostomus, homil. 1 *in* I *ad Corinth.* : « Altus, ait, est qui nullis indiget, sed omnia despicit, et a seipso habet magnitudinem.» Quocirca talem donabit Deus gloria æterna, imo in illa extollet et cæteris altiorem faciet. Causam dat auctor *Catenæ Græc.* : « Deus, ait, quatenus est ipsamet justitia per essentiam, obsistit injustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus summe mansuetus et humilis est, obsistit superbis, » recipit vero et amplectitur humiles; quatenus sapientia est, stultos abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregorius, lib. I, *epist.* 5, loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum agente : « Nihil, ait, in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem illud *Isaiæ* LVIII : Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat. » Et S. Cyprianus, *De Orat. Dominic.* : « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Sic Moses gloriosior fuit Pharaone, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabo rege, Eliseus Joramo, Joannes Baptista Herode, S. Athanasius Constantino, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilius Juliano.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit discipulum hortari et incitare ad studium sapientiæ et virtutis tum suo exemplo, tum sapientiæ commoda recensendo. Secundo, vers. 14, docet viam impiorum quasi tenebrosam declinandam, justorum vero viam quasi splendentem capessendam. Tertio, vers. 23, agit de custodia cordis, oris, oculorum et gressuum.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea : 4. et docebat me, atque dicebat : Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam : ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te : dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiæ, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquire prudentiam : 8. arripe illam, et exaltabit te : glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus, 9. dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te. 10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ. 11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis : 12. quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Tene disciplinam, ne dimittas eam : custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delecteris in

semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam : declina, et desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint : et rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint; 17. comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa : nesciunt ubi corruant. 20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam. 21. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui : 22. vita enim sunt invenientibus ea, et universæ carni sanitas. 23. Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. 24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te. 25. Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. 26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram : averte pedem tuum a malo, vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus : perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. AUDITE, FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus, *castigationem paternam*), ET ATTENDITE (attento et intento animo hæc mea dogmata excipite), UT SCIATIS PRUDENTIAM. — Hebraice, *ut sciatis intelligentiam;* Septuaginta, *ut sciatis cogitationem;* Aquila, *intellectum :* ut scilicet prudentiæ dictamina de virtute probisque moribus in opus conferatis et reipsa exsequamini. « Disciplinam, » Hebraice מוסר *musar*, id est castigationem, eruditionem, disciplinam, qua puerorum levitas castigatur et coercetur. Unde Septuaginta vertunt, ἀκούσατε, παῖδες, παιδείαν, id est, *audite, pueri, puerilem instructionem.* Quocirca quia hæc disciplina pueris et grandævis cupiditates suas more puerorum sequentibus (« parvi enim refert an ætate an moribus puer sis, » ait Philosophus) molesta est, hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. « Patris, » id est mei ipsius, qui hic me gero ut pater filios suos severe, sed vere et probe instituens. Salomonem hic loqui patet ex eo quod subdit : « Nam et ego filius fui patris mei. » Minus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hæc esse verba Dei.

Sensus est, *q. d.* O filii, o discipuli, audite meam disciplinam de moribus castigandis et ad virtutis normam efformandis, quæ carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritui utilis est et necessaria; ideoque a me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam meos quam sapientiæ filios efficiam, ut scilicet faciatis prudentiam : prudentia enim non tam in audiendo, quam in agendo et audita faciendo consistit : « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur, » *Rom.* II, 13. Audite ergo me qui, Deo jubente, hæc edico et quasi os divinum Dei jussa proloquor.

Vers. 2. 2. DONUM BONUM TRIBUAM VOBIS, LEGEM MEAM NE DERELINQUATIS. — Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Pagninus vertunt, *doctrinam enim bonam propono vobis, legem meam ne relinquite;* Galatinus, lib. II *De Arcan. fidei*, cap. V : « Documentum bonum dedi vobis, » id est legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi : « Possessionem bonam dedi vobis. » Hebr. enim לקח *lecach*, a rad. לקח *lacach*, id est accepit, proprie est res accepta vel accipienda, puta donum quod accipitur; et quia inter dona primas obtinet lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum* ergo *bonum* est doctrina legis divinæ jam tradita, et deinceps tradenda, quæ tanquam eximium donum et bonum neutiquam est derelinquenda. Quocirca « diis, parentibus et præceptoribus reddi æquale nequit, » ait Aristoteles, quia scilicet parentes naturam, cæteri doctrinam contulerunt. Pro *tribuam* Hebr. est נתתי *nattati*, id est dedi, tradidi; sed Hebræi præteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Nattati* ergo idem est quod dedi, do et dabo, *q. d.* Si leges et monita mea suscipiatis, ruminetis et opere perficiatis, sentietis quantum illa sint donum, quantum sapientiæ contineant, quantos fructus pariant.

3 et 4. NAM ET EGO FILIUS FUI PATRIS MEI (1), TENELLUS, ET UNIGENITUS CORAM MATRE MEA : ET DOCEBAT ME, ATQUE DICEBAT. — Hebraice, *tener et unicus ad faciem matris meæ;* Septuaginta, *dilectus in facie matris meæ.* Hebræa ad לפני *liphne*, id est in facie vel ad faciem, in margine habent לבני *libne*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatinus, lib. II, cap. V, *q. d.* Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meæ. « Et docebat me, » non mater, hebr. enim est verbum masculinum יורני *ioreni*, id est docebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intellige et matrem. Unde Septuaginta vertunt, *qui* (pater et mater) *ducebant et docebant me;* Aquila, *illuminabant me;* Chaldæus, *et docebant me; et dixit mihi Dominus.* Vers. 3 et 4.

(1) Cum videlicet carissimus fui patri meo. Alii, *nam et ego filius*, id est discipulus scil. docilis, *fui patris mei.*

Moraliter, S. Ambrosius, in cap. I S. *Lucæ*, docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis « transmissa immaculatæ puritatis hæreditas. Sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. » In virtutibus et vitiis certa est hæreditas, ait Chrysostomus, serm. 111 : « Parentis vitium filiorum exitium. Numquid non in semine tota arbor? vitium ergo seminis vitium est totius arboris. » E contra arguit S. Paulus : « Si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami, » id est, ut explicat Theophylactus, certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radici, filii parentibus, *Rom.* cap. x.

Salomon vocatur tener, cur? Resp. Primo. Quæritur hic primo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur רך *rach*, id est tener vel *tenellus?* Respondeo *primo*, eo quod ætatis esset parvæ et teneræ, *q. d.* Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem a teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, o parentes, vestros filios a puero instruite, eosque docete timorem Dei; ac vos, o filii, eumdem a puero imbibite et discite sapere. Ita Lyranus, Cajetanus et alii. Addit Cajetanus et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, *q. d.* Patrem meum Davidem non nisi tener et junior audivi et attigi : obiit enim antequam adolescerem, et tamen præcepta, quæ mihi puero instillavit, grandævus retineo. Hoc enim magnæ est virtutis : sæpe enim pueri demortuo patre, cujus disciplina coercebantur, sapientiam abjiciunt, seque dant suis cupidinibus. Favet S. Hieronymus, epist. *ad Vitalem*, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno ætatis undecimo, et cœpisse regnare duodecimo. Ergo jam tunc vita functus erat David pater. Et S. Ignatius, epist. 8 *ad Magnesian.*, ubi ait Salomonem peregisse judicium meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longe verius est, scilicet Salomonem cœpisse regnare sub annum ætatis vigesimum, ac proinde viginti fere annis convixisse patri, ab eoque eruditum, uti ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi *Eccli.* XLVII, sub initium. Porro Davidem non tantum in vita, sed et in morte acria dedisse Salomoni monita sapientiæ et salutis, patet III *Reg.* II, 1.

Secundo. *Secundo*, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est tenere in deliciis enutritum. Unde Chaldæus vertit, *filius fui patris mei delicatus*, *q. d.* Esto in deliciis regiis fuerim educatus, tamen sapientiæ et virtuti studui. Magna enim lis est virtuti cum voluptate, æque ac castitati cum pulchritudine, juxta illud :

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Tertio. *Tertio*, alii « tenellum » exponunt rudem, inexpertum, indoctum. « Nihil enim, ait Beda, magis ad spem percipiendæ sapientiæ mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia jam clarere miramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus. » Hoc sensu ait David, II *Reg.* III, 39 : « Ego adhuc delicatus et unctus rex, » id est tener, insuetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur « rudis et corde pavido; » Hebraice, *puer et tener corde*, II *Paral.* XIII, 7.

Quarto. *Quarto*, Pineda per teneritudinem hanc accipit educationem teneram, plenam curæ ac sollicitudinis. Ita ipse lib. III *De Rebus Salomon.* cap. IV. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiæ. Nam, ut ait Aristoteles, lib. II *De Anima*, *textu* 49 : « Duri carne secundum intellectum sunt inepti; molles vero, » id est teneri, « bene apti. »

Quinto. *Quinto*, recte « tenellum » interpreteris mollem, flexilem, ductilem, docilem, sicut cera mollis, quæ cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tum ob bonum animum et indolem, quam a Deo sortitum se dicit *Sapient.* cap. VIII, 19, tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiæ, ideoque ad ejus culmen cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita naturæ duræ, refractariæ, hebetis, indocilis, ut nihil addiscere velint aut possint, ut parentes et magistri in iis docendis oleum et operam perdere videantur. Unde Septuaginta vertunt, *filius enim ego fui patri obediens.* Huc facit illud Poetæ :

Dum tener est natus, generosos instrue mores.

Hinc et B. Antiochus, hom. *De Obedientia*, legit : « Filius fui et ego patri obediens, et (ideoque) dilectus in conspectu matris meæ; » matres enim diligunt filios obedientes.

A puero studendum virtuti. Hinc S. Basilius in *Regulis fusius explicatis*, interrog. 15, sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros a teneris, cum instar ceræ molles sunt, formamque sibi impressam facillime recipiunt et retinent. Quocirca plerosque eximios Sanctos legimus a puero cœpisse operam dare sanctitati : plura eorum exempla recensui II *Timoth.* III, 14. Idem censuere Gentiles, ut Plato, lib. VI *De Legibus*, Aristoteles apud Laertium, lib. V, cap. I, ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt a mortuis.

Gnoma. Rursum, visum lumen accipere a circumfuso aere, animum autem a disciplinis. Cleanthes apud Laertium, libro VI, cap. VI, ait pueros et homines imperitos sola forma differre a bestiis. Demades apud Antonium in *Melissa*, part. 1, serm. 50, asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Præclare Seneca, *epist.* 69 : « Ut dii immortales, ait, nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturæ eorum est esse bonos, ita quidam juvenes egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent perveniunt sine longo magisterio, et honesta complectuntur cum primum audiunt. » Præclarius S. Bernardus, tract. *De Ordine vitæ*, sive de doctrina puerorum, post medium :

« Pueri, ait, a puritate dicti sunt, et decet ut regnet in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescant, et in his perseverent, ut mereantur sequi Agnum quocumque ierit. » Idem, serm. 3 *De Epiphan.* : « Pueris, ait, simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est. »

Salomon an unigenitus? Quæritur *secundo*, quo sensu et qua de causa Salomon vocetur « unigenitus? » Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam, I *Paral.* cap. III, vers. 5, præter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabee filios, scilicet Simmaa, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit noster Salianus, tom. III *Annal.* anno mundi 2989, num. 3, probabile videri Simmaa, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabee ex Uria, priore marito. Ita censent Abulensis, in cap. III, vers. 1 *Paral.* Lyranus et Vatablus, Torniellus loco citato, Hugo Cardinalis in cap. v II *Regum*, nec displicet Salmeroni, tract. 28, in tom. III. Probatur autem, quia, si David multos ex Bethsabee liberos suscepisset, cum primus eorum, omisso parvulo innominato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam naturæ ordine, ut constat ex II *Reg.* XII, vers. 14, quam regiæ successionis dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabee, non postremus. Ordinem enim nativitatis a Scriptura servari ex utroque loco II *Reg.* III, 2 et I *Paral.* III, 1, in quo numerantur filii Davidis, intelligi potest : utrobique enim Amnon tanquam primogenitus primus censetur, tum Daniel sive Cheleab, tertius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominentur, priores nati fuerunt : non ex Davide, qui ex Bethsabee primum suscepit infantulum illum innominatum, tum Salomonem : ergo ex Uria, cujus filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat injuriam factam patri. Cum enim ejus uxore corrupta filium ei affingere studuisset ignaro, ipse sciens prudensque ejus filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filiis injuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem regem. Denique sic plurimum dilectæ Bethsabee gratificabatur, cujus Salomon dicitur « unigenitus. »

Resp. negative. Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, a Davide et Bethsabee genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturæ id affirmantis ratio, I *Paral.* III, 5 : « Porro in Jerusalem, ait, nati sunt ei, *Davidi scilicet*, filii, Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel. » Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uriæ? magna profecto vocum abusio admitteretur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Retenta igitur simplici significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem Uriæ, non recte utique a D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem duceretur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uriæ. Hanc sententiam probant quicumque volunt Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. I, cap. VIII, numer. 3, et lib. VII, cap. XXVI. Eadem est enim cæterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadriennio post adulterium Davidis. Ejusdem sententiæ sectatores sunt Theodoretus et Procopius in I *Paral.*, et ille idem Pineda, Salazar, Baynus, Arboreus, Jansenius, Cajetanus hoc loco, ac Clictovæus in *Damascenum*, lib. IV, cap. XV, Salmeron, tract. 28, tom. III, Barradius, tom. I, lib. V, cap. IX : addunt et Annii Philonem biblicum, et si quos alios.

Dicitur tamen unigenitus. Primo quia unice dilectus. Igitur Salomon vocatur *unigenitus*, hebraice *unicus*, id est unice a matre dilectus. Unde hebraice, latine et græce non est unicus matris vel matri suæ, sed *unicus coram matre sua*, id est, ut Septuaginta vertunt, *dilectus in facie matris suæ*, id est unicus per singularem amorem, curam, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar Jacob domi cum matre versaretur, quæ ei instillabat amorem et præcepta sapientiæ, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursum eum matris, et vicissim matri fuisse amantissimum. *Unigenitus* ergo *coram matre sua*, id est tanquam unigenitus longe dilectissimus, non alieno, sed proprio matris lacte enutritus, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. XXXI, vers. 2 : « Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid, dilecte votorum meorum? » Sic *Psal.* LXXXV, 11, dicitur : « Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. » Pro quo Hieronymus et Chaldæus proprie legerunt, *uni cor meum, ut timeat nomen tuum.* Quod alii ad effectum precandi et efflagitandi revocant : « Hoc unum tribue cordi meo, ut te timeat; » alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, « unice te timeat cor meum; » alii ad conjunctionem intimam cordis cum divino timore, « uni cor meum timore tuo. » Sed melius *uni*, id est collige omnes cordis mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in cœlo, et sine te nihil velim super terram, hæc una mea sit cura et sollicitudo. Sic *Psal.* XXI, 21, dicitur : « De manu canis unicam meam, » *q. d.* Unius me vitæ amor et sollicitudo pungit, hoc mihi solum superest, scilicet vita : hanc tu etiam ablatis cæteris rebus tuere et conserva. Sic dicit Salomon se unicum coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat; ita Pineda, lib. I *De Rebus Salomon.* cap. VIII. Sic *Cantic.* VI, dicitur : « Una est matris suæ (id est dilecta, et) electa genitrici suæ. »

Secundo. *Secundo*, idem Pineda : « Unicus, » inquit, cum

quia hæres regni. de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui præ multis fratribus successione et hæreditate regni unicus sit. Sic *Genes.* XXII, 2, τὸ *tolle filium tuum unigenitum* Septuaginta perinde existimarunt ac si diceret : « Tolle filium tuum dilectum; » S. Ambrosius, *tolle dilectum ;* Symmachus, *unicum tuum.* Sed cum haberet præterea Ismaelem, non intelligit « unicum » genitum, sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens I *Paral.* XXIX, 1 : « Salomonem filium meum unum (Septuaginta, *unicum*) elegit Deus, adhuc puerum et tenellum, » quasi dicas : Quod ad regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

Tertio, quia primogenitus. *Tertio*, noster Salazar et Franciscus Suarez III part. tom. II, *Quæst.* XXVII, disp. 2, sect. 3, *unigenitum* interpretantur primogenitum, *q. d.* Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protervire soleant, ego tamen ita disciplinæ me subdidi, ut starem quasi puer « coram matre mea, » ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinerem, illi per omnia me subjiciens et ab ejus nutu pendens. Licet enim prior Salomone filius fuerit infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus, tamen ille illico, ut lucem vidit, expiravit, ideoque quasi non natus in computum non venit, ait ex Glossa S. Thomas, III part. *Quæst.* XXVII, art. 2, ad 3.

Si objicias Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominentur, ipseque sit quartus et ultimus, I *Paral.* III, 5; respondeo, sæpe in Scriptura in recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic *Genes.* XI, 27, dicitur : « Thare genuit Abram, Nachor et Aran, » et tamen Aran senior fuit Abramo; nam Abram filiam Aran in uxorem duxit.

Salomon dilectus, quia filius pœnitentiæ. Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium pœnitentiæ, puta genitum a Davide et Bethsabee de adulterio pœnitentibus, ideoque præ cæteris dilectum, quasi qui pignus esset divinæ reconciliationis et fructus gratiæ a Deo acceptæ. Audi nostrum Lorinum in cap. I *Eccles.* vers. 1. Fortasse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et secuta in utroque parente pœnitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel a matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et a nutricibus; ac proinde David eumdem summopere dilexit, utpote recuperata jam gratia, ab se genitum, regni successorem, ac de quo prolixe tam multa Deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomine, quod David filius et esset et diceretur.

Allegorice de Christo. Mystice, sive allegorice, Salomon hic repræsentat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris æterni, ac virginis Mariæ Deiparæ, et unice dilectus et subjectus, *Lucæ* II, 51. Ita Galatinus, lib. II *De Arcan. fid.* cap. V, et lib. III, cap. XXII, qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri cœlesti, quia ex eo solo genitus, qua Deus et Verbum; atque unicus matri suæ, quia qua homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu Sancto conceptus : unde sicut in cœlis est ἀμήτωρ, id est sine matre : sic in terris est ἀπάτωρ, id est sine patre. Atque hæc fuit causa unici et singularis amoris reciproci, tum Virginis in Christum, tum Christi in Virginem matrem; amor enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui : at in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tetendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater : fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Deipara amorem suum in filium non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et ille magnus et eximius, quià amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum, eum, inquam, quem sciebat Deum esse æque ac hominem, ideoque immenso amore redamandum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molle optimumque habuit corporis temperamentum, indeque tenerum et flexilem animum, ideoque bene disciplinabilem, ait Galatinus, et omnis sapientiæ capacissimum. Rursum Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis clementissimæ divinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Ipse denique legem dedit Judæis per Mosen, Christianis per seipsum, de eaque dixit : « Hoc fac, et vives, » *Lucæ* X.

4. SUSCIPIAT VERBA MEA COR TUUM, CUSTODI PRÆCEPTA MEA, ET VIVES. — Pagninus ad verbum Hebræa vertit, *fulciat* vel *sustentet eloquia mea cor tuum* : quod Baynus per hypallagen sic explicat, *q. d.* Eloquia mea fulciant cor tuum tenerum et fluctuans; Septuaginta, *firmetur noster sermo in tuo corde;* Chaldæus, *apprehendat* (Symmachus, *teneat*) *verba mea cor tuum;* Syrus, *resideant verba mea in corde tuo.* Vers. 4.

Sunt verba non Dei, ut vult Chaldæus et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habitum, III *Reg.* III, 5; sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, *q. d.* O fili, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tantum suscipe, sed et firma, ut nunquam excidant, nulla tentatione elidantur. Solent enim puerorum phantasiæ et mentes esse vagæ et fluidæ, ideoque quod audiunt, facile effluere et excidere sinunt. « Inquieta est ac mobilis juvenum mens, et animus semper fluctuat, » ait Aristoteles, II *Politic.* Firmare ergo eam jubet anchora constantiæ, constantisque amoris et timoris Dei, ut hæc patris et sapientiæ documenta constanter retineat, eaque contra parasitos et seductores fulciat, id est tueatur et propugnet, ne ab iis se seduci et in vitia abduci patiatur.

CUSTODI PRÆCEPTA MEA, ET VIVES, *q. d.* Si custodieris mea præcepta, longævus eris tum vita na-

turæ, tum vita gratiæ, tum vita gloriæ in æternum. Unde Syrus vertit, *custodi præcepta mea et vitam et legem, sicut pupillam oculi, q. d.* Quantum amas vitam tuam, tantum ama custodiam præceptorum meorum: quantum amas animam tuam, tantum ama disciplinam meam : quantum amas et custodis pupillam oculi tui, tantum ama et custodi legem meam; quia hæc est vita, anima et pupilla oculi tui.

5. POSSIDE SAPIENTIAM, POSSIDE PRUDENTIAM : NE OBLIVISCARIS, NEQUE DECLINES A VERBIS ORIS MEI. — Hebr. קנה *kene*, *primo*, significat *eme*, *compara*, *acquire; secundo, posside,* quia emendo acquiritur rei possessio, et quod emimus hoc possidemus. Unde Vatablus vertit, *compara sapientiam, compara intelligentiam;* Pagninus, *eme sapientiam, eme intelligentiam.* Sensus ergo est : Compara tibi sapientiam practicam, sive prudentiam et virtutem, omnium opum pretio et omnium rerum dispendio; ipsa enim omne pretium, omnemque jacturam longe superat. At cum comparaveris, firmiter eam retine et posside, ut nullis blanditiis, promissis, minis, terroribus sinas eam tibi eripi, juxta illud cap. XXIII, vers. 23 : « Veritatem eme, et noli vendere sapientiam; » omnia enim hæc spectant ad perseverantiam et constantiam in sapientia et virtute, ideoque Noster optime vertit, *posside; posside* enim per metalepsin, *primo*, idem est quod eme, acquire, juxta illud Evæ *Genes.* cap. IV, vers. 1 : « Possedi, id est acquisivi, hominem (Cain filium) per Deum. » *Secundo, posside* proprie idem est quod emendo occupa, detine, posside, *q. d.* Omni studio cura ut acquiras et possideas sapientiam tanquam rem summi pretii, perinde ac mercator satagit emere et possidere merces pretiosas.

Moraliter, hic disce parentes debere filiis magis providere de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. Mundani faciunt contrarium, ideoque errant, et filiis pessime consulunt. Quid enim prosunt opes homini, qui nescit eis bene uti, imo cui sunt instrumenta superbiæ, gulæ, luxuriæ? Quid hoc est aliud quam dare gladium insipienti et furenti, quo in aliorum et suam ipsius necem ruat? Unde in præposteram hanc parentum curam graviter invehitur S. Basilius, Prosper et alii.

Vers. 6. 6. NE DIMITTAS EAM, ET CUSTODIET TE : DILIGE EAM, ET CONSERVABIT TE. — Septuaginta, *et adhærebit tibi;* Chaldæus, *et proteget te;* Syrus, *ut liberet te;* S. Hieronymus, epist. 2 *ad Nepotianum, et apprehendet te;* idem in cap. XVIII *Ezechiel.* sic legit : « Ama illam, et amplexabitur te; dilige illam, et custodiet te; » Arabicus, *concupisce illam, et tutabitur te.* David quasi sollicitus pater idem identidem repetit, aliisque et aliis verbis inculcat filio, quasi rem summi momenti, in quo ejus felicitas omneque bonum situm sit, *q. d.* Sapientiam quasi sponsam indissolubili matrimonii vinculo tibi, o fili, copula, nec des ei libellum repudii, ut eam dimittas : ita vicissim ipsa tibi fida erit firmiterque adhærebit, imo ab omnibus malis culpæ et pœnæ proteget, et in omni bono conservabit te. Secus faciunt sponsæ hominum, quæ sæpe sponsos deserunt, et ad adulteros transeunt; aut si in fide perstent, sponsos non alunt nec custodiunt, sed ab iis aluntur et custodiuntur.

7. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, POSSIDE (Baynus, *possidere,* et sic verti potest ex Hebræo) SAPIENTIAM; ET IN OMNI POSSESSIONE TUA, ACQUIRE PRUDENTIAM. — Vers. 7. Hæc verba in speciem videntur esse contraria et continere antithesin : possessio enim sapientiæ non est principium, sed finis et complementum sapientiæ. Quocirca Tigurina ex Hebræo sic vertit, *ante omnem cognitionem compara sapientiam;* Vatablus, *principium sapientiæ, compara sapientiam;* Syrus et Chaldæus, *initio sapientiæ, compara sapientiam;* Hebræa ad verbum habent, *principium sapientiæ eme,* vel *posside intelligentiam.*

Igitur *primo*, τὸ *posside* potest accipi in actu inchoato, vel destinato, *q. d.* Principium sapientiæ est possidere, id est comparare sapientiam, puta illam emere, illi studere, illam audire, meditari, ut sic eam acquiras et possideas, juxta illud *Sapient.* VI, 18 : « Initium illius (sapientiæ) verissima est disciplinæ concupiscentia, *q. d.* Tunc sapere incipies, cum eam amare et prosequi, illique vacare et studere cœperis. Sic enim se explicat subdens : « Et in omni possessione tua, acquire (hebraice est idem verbum קנה *kene*, quod paulo ante Noster vertit, *posside*) prudentiam (1), *q. d.* Principium, via et modus acquirendi sapientiam et veritatem est, si omni studio, omni conatu, omni pretio, etiamsi omnes tuas opes impendere deberes, studeas eam tibi comparare. Sic ait Seneca : « Magna pars boni est velle fieri bonum. » Ita Dionysius, Jansenius, Hugo, Cajetanus et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Principium sapientiæ non est arida speculatio et contemplatio sapientiæ, sed sapida voluntas et studiosus conatus ad sapientiam, ut scilicet timore Domini, qui etiam principium est sapientiæ, commoti, omni via et modo enitamur ad sapientiam acquirendam.

Secundo, alii, *q. d.* David ad Salomonem : Principium sapientiæ est eam mente concipere, comprehendere et possidere; inde enim fiet ut suo tempore eam opere exerceat. Tu ergo, o fili, jam nunc a teneris eam menti imprime, ut grandior et rex factus eam exsequi, ac juxta eam vivere et gubernare queas. Aut, ut Baynus : Sensus, inquit, proverbii est : Sapientiæ primam curam habe; et non, ut inquit ille : « Quærenda pecunia primum, virtus post nummos. » « Et in omni possessione acquire prudentiam, » ut nihil vel possidere velis, vel discere quod a prudentia fuerit alienum. Aut, ut idem, *q. d.* In principio sapientiæ posside et disce sapientiam ab aliis, juxta illud

(1) Seu, *omnium facultatum tuarum pretio compara intelligentiam.* Hic est utriusque membri genuinus sensus.

Jacobi I : « Sit autem omnis homo velox ad audiendum. » Et postea eris magis idoneus, ut res omnes cum intelligentia et prudenter tractes et tuopte ingenio intelligentiam augebis.

Tertio, noster Salazar sic exponit, « posside » vel eme « sapientiam, » hoc est, conjugio tibi copula sapientiam. Olim enim nuptiæ fiebant coemptione, qua sponsus sponsam cum parentibus certo pretio coemebat, uti Osee emit Gomer, cap. III, vers. 2 : « Fodi, inquit, id est emi, eam mihi quindecim argenteis. » Jam conjugio copula, id est arctissime tibi adstringe sapientiam et virtutem, ut ab ea divelli te non sinas. Unde S. Augustinus hoc spiritale conjugium repræsentatum in connubio Adæ cum Eva censet lib. II *De Gen. contra Manich.* cap. XIII; de illo enim dictum est *Gen.* II : « Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Os de ossibus ait, fortasse propter fortitudinem, et caro de carne propter temperantiam. Hæ namque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. »

Quarto, pro *principium* hebraice est ראשית *rescit*, græce ἀρχή, quod tam summam, caput, principatum, quam principium significat, *q. d.* Principatus sapientiæ situs est in possessione sapientiæ : primas in sapientia tenebis, si cures ut eam possideas; summa perfectio et complementum sapientiæ consistit in ejus possessione.

Quinto, *q. d.* Sapientia et virtus sita est non in ejus lectione, auditione, speculatione, sed in ejusdem occupatione et possessione; si ergo eam cœperis possidere, habes principium sapientiæ : si in possessione ejus progressus fueris, eamque dilataveris, quantum in possessione, tantum quoque in sapientia progredieris : si eam plane possederis, habebis pariter plenam et perfectam sapientiam; porro, hæc possessio sita est in usu et praxi sapientiæ, sive virtutis. Is enim habet et possidet virtutem, qui eam exercet, ac ea utitur : virtus enim sita est in ejus usu, praxi et exercitio.

Summa, sensus est, *q. d.* Virtus non consistit in ejus cognitione vel speculatione, sed in ejus exercitio et praxi : quantum enim eam exercueris, tantum ejus possidebis. Simili phrasi quis dicat : Principium opulentiæ est possidere opes. Principium honoris est possidere honores. Sic ergo hæc sententia consentit, et in re eadem est cum illa cap. I, vers. 7 : « Timor Domini principium sapientiæ, » quia timor Dei instigat ut compares et possideas sapientiam, id est virtutem. Quare initium timoris est profectus sapientiæ et virtutis; profectus timoris est initium sapientiæ et virtutis; complementum timoris est complementum sapientiæ et virtutis. Vide dicta cap. I, vers. 7.

Denique Hebræa ad verbum sic habent, *principium chochma*, id est *sapientiæ*, *eme*, vel *posside bina*, id est *intelligentiam* vel *prudentiam*; et sic legunt aliqui codices Latinæ Vulgatæ editionis manuscripti, quod sic exponas : Si vis adipisci veram sapientiam, non speculativam, sed practicam, compara tibi prudentiam agendorum; hæc enim est vera, imo ipsissima sapientia, quam hic deprædico. Hic sensus æque ac primus, quartus et quintus præ cæteris videntur litterales et genuini.

Tropologice Baynus, *q. d.* Priusquam studio sapientiæ indulgeas et contemplationi, da operam ut sapientiam illam, quæ in moribus et integritate vitæ consistit, acquiras : Martha enim ducit ad Mariam, vita activa ad contemplativam. Qui enim illico inire volunt contemplativam, ante sedatas passiones per labores vitæ activæ, perinde faciunt ut qui Rhetoricam discere volunt non præmissa Grammatica; unde S. Sabas : « Sicut, inquit, flos fructum antecedit, ita vita cœnobitica anachoreticam. » Ita refert Cyrillus in Vita S. Joannis Silentiarii.

Anagogice Lyranus : Principium, inquit, sapientiæ possidendæ in patria cœlesti est possessio sapientiæ in via, puta in hac vita.

Symbolice aliqui, *q. d.* Principium sapientiæ est possidere vel comparare sapientiam, id est doctorem sapientiæ et magistrum, qui te erudiat et doceat, sine quo nunquam sapientiæ sive virtutis et perfectionis peritus evades : ars enim hæc sublimis et divina sine doctore non discitur.

8. ARRIPE ILLAM, ET EXALTABIT TE : GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS, — id est Vers. 8. cum eam intra ulnas tuas et gremium strictiore tenebis complexu, ait S. Hieronymus in *Eccli.* cap. III. Pro *arripe illam* Hebraice est סלסלה *salseleha*, quod proprie significat : Sterne illi viam, aggesto aggere sive terræ cumulo viam illi eleva et complana, eleva et exalta illam; inde enim סוללה *solela* vocatur agger, vallum, terra aggesta in cumulum. Unde *Psal.* LXVII, 5 : נכרל רלם בערבת *sollu larocheb baarabot*; quod Noster vertit, *iter facite ei qui ascendit super occasum.* R. Abraham, Marinus et alii vertunt, *elevate* vel *sternite viam equitanti in cœlos.* Septuaginta hoc loco vertunt, περιχαράκωσον αὐτήν, id est *aggeribus circumda* vel *circumvalla illam,* id est firmissime illam retine et communi. Hinc Maximus, Cent. V, cap. *Œconom.* cap. LXXXIII, legit : « Obside eam, et exaltabit te. » Sicut enim milites, obsidendo urbem, eam capiunt, ejusque spoliis ditantur : sic pariter qui obsident sapientiam, ejus opibus locupletantur et exaltantur. Symmachus, *porta eam;* Aquila, ἀνάλαβε, id est *suscipe*, *arripe*, vel *retine eam;* Chaldæus, *dilige eam;* Pagninus, *exalta illam, et exaltabit te;* alii, *aggera et contumula illam;* Tigurina, *evehito ipsam, et evehet te;* R. Abraham, *lauda illam;* alii, *calca illam*, id est assidue illam tere, preme et versa : להם *sala* enim significat *calcare;* a *sala* autem סלל *salal* (unde סלו *sollu*) subinde sua tempora mutuatur.

Hinc et R. Levi sic exponit : Si iter facias sapientiæ, et incedas assidue in lege, honorem tibi

conciliabit. Et R. Salomon : Perscrutare illam, inquit, diuturnoque studio in illa immorare, ut minutissima quæque pensites, sicut cum quis vindemiæ reliquias vestigans, hinc indeque discurrit ad racemos prætermissos asportandos. Apud Thalmudistas *salsel* significat crines discernere et examinare. Baynus vero explicat ut sint hæc verba Davidis ad Salomonem, *q. d.* Sterne iter sapientiæ, et fac ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tuum, et ipsa exaltabit te; Hebræum enim *salseleha* significat viam sapientiæ et virtutis esse arduam et excelsam, ac proinde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientia quasi de sponsa nobili, imo regina, cui proinde via sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi, puta ejus qui eam amat et ambit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum vertit, *arripe*; ut *primo*, significet magno desiderio et studio prosequendam esse sapientiam, ut non tam rogetur quam rapiatur. *Secundo*, ut significet eam arcte menti copulandam esse : arripere enim est ad se rapere. *Tertio*, ut significet eam firmiter tenendam et custodiendam; quod enim rapimus, hoc firmiter stringimus, ne quis æmulus vel hostis nobis eripiat. Itaque τὸ *arripe sapientiam* in re idem est cum eo quod præcessit, « posside sapientiam ; » sed modum possidendi suggerit, scilicet raptum, sicut Romani Sabinas virgines rapuerunt in uxores. Unde *quarto*, τὸ *arripe* significat vim adhibendam ad consequendam sapientiam et virtutem ob concupiscentias nostras, quæ illi reluctantur, juxta illud Christi : « Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, *Matth.* XI, 12. Unde Hugo : Arripe illam, inquit, hoc est, ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quæ in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tanquam prædo violenta manu illam captą. *Quinto*, τὸ *arripe* significat velocitatem, *q. d.* Festina ad illam, procurre ad illam, invola ad illam. Ita Lyranus. Adeo amari et ambiri vult sapientia.

Porro versionem Septuaginta sic explicat auctor *Catenæ Græcorum* : « Circumda illam aggeribus, ait, hoc est, jugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens sis sat est sapientiam amare, aut obiter illam degustasse, sed magna præterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat : illæ enim sunt quæ mentem ad Dei cognitionem sublevant, eamdemque ab omni adversitate propugnant. » Unde ex hoc loco S. Isidorus, lib. III *Sentent.* cap. IX, docet sapientiæ studioso necessariam esse assiduam S. Scripturæ lectionem : « Nemo, ait, potest sensum S. Scripturæ cognoscere nisi legendi familiaritate; idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

ET EXALTABIT TE, — tum in præsenti vita, uti exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quædam Hebræorum paraphrastice sic explicat : « Et deducet te equitantem in cœlos. »

GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS. — Septuaginta, *honora eam, ut te amplexetur*; Chaldæus, *amplexare eam, ut glorificet te*; Syrus, *ut te honore excolat*. Est enim reciproca sapientiæ et studiosi amplexatio, æque ac glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponsæ, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexeris sapientiam, illa vicissim amplexabitur te; si eam glorifices, illa vicissim glorificabit te. « Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis, » ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieronymus præfat. in II lib. *Comment. in Amos* ad Pammachium : « Pammachi, ait, cano jam mecum capite impetra mihi a Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiam, de qua scriptum est : Ama illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adjuvante et socia cœptum in Amos opus expleam. » Idem nos quoque optamus et oramus.

9. DABIT CAPITI TUO AUGMENTA GRATIARUM, ET CORONA INCLYTA PROTEGET TE, — instar scuti, vel potius galeæ. Hebraice, *dabit tibi copulam gratiæ* (Cajetanus, *societatem gratiæ*), *et diademate coloris cinget te*; Septuaginta, *ut det capiti tuo coronam gratiarum, corona autem deliciarum* (Aquila, *gloriationis*; Symmachus, *gloriæ*; Theodotion, *decoris*) *proteget te*; Chaldæus, *ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ, corona decoris erit super te*; Syrus, *ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis, et in corona laudis saturabit te*; S. Hieronymus, in cap. XLIV *Ezech.* legit : « Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus; » per eamque intelligit cidarim sacerdotalem; Tigurina, *dabit capiti tuo additamentum* (Pagninus, *conjunctionem*) *gratiæ*; Vatablus, *sertum elegans, et muniet te magnifice corona*; Salomonem secuti Arabes : « Scientia, inquiunt, est diadema puero, et intellectus torques aureus. » Per « coronam gratiarum, » inquit auctor *Catenæ Græc.*, virtutum catenam, divinorumque charismatum congeriem accipe; per voluptatis autem diadema divinæ cognitionis ornatum : licet alii hæc duo pro eodem accipiant, ut τὸ *et* significet *id est*, de quo mox. Vers. 9.

Sensus est, *q. d.* Si sapientiam amplexatus fueris, illa dabit tibi cumulos gratiarum, iisque quasi corona ornabit, æque ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insultus; conciliabit enim tibi gratiam non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiam et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, gratiosus sis et speciosus, æque ac robustus et inclytus in conspectu Dei, Angelorum et hominum, tum per gratiam in hoc sæculo, tum per gloriam in futuro. Igitur לוית חן *liviat chen*, id est copula gratiæ (quos Noster vertit, *augmenta gratiarum*), accipi potest, ut sit idem quod diadema

decoris, sive *corona inclyta*; quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ac virtute una lex alteri, una virtus alteri, una actio honesta alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et catenam, imo coronidem omnium virtutum. Rursum faciet sapientia ut in virtutibus quotidie augearis et crescas, itaque coronam hanc tuam augeas, expolias, perplectas, ejusque orbem consummes.

Quinque coronas dat sapientia. Porro corona hæc erit multiplex; *primo* enim dabitur tibi quasi sapientiæ doctori laurea doctoralis; *secundo*, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; *tertio*, quasi victori passionum tuarum dabitur tibi corona triumphalis; *quarto*, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi despondisti, dabitur tibi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsæ coronabantur (ut etiamnum fit), juxta illud *Isaiæ* LXI, 10: « Quasi sponsum decoratum corona. » Et *Cantic.* III, 11: « Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus; » *quinto*, dabitur tibi corona regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientiæ et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regit regnum animæ suæ, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum æternum adipiscetur per illam. Ita mendicus ille sapiens apud Taulerum interrogatus quis esset, respondit: « Rex sum; » ubi est regnum tuum: « In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cunctæ vires animæ meæ mihi subditæ sint. Quod profecto regnum cunctis mundi hujus regnis præstantius esse nullus ambigit. » Fuse hoc ejus colloquium enarravi *Rom.* XII, 2, in fine. Plura de hac corona dixi cap. I, 9, et *Eccli.* I, 22, et cap. VI, 32.

Moraliter, disce hic quanta sit sapientiæ et virtutis præstantia, quæ sui studiosis honorem plusquam regium et imperatorium pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz, *De Dignit. perfect.* lib. IV, pag. 3 cap. XXXII: Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in æternum exaltat. Nobilitas amicum regum, perfectio Dei amicum, et Angelis parem constituit. Illa se amplectentes curis et negotiis laboriosis onerat; hæc quia sine onere magnos facit, se complexantes glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilium solet per occasionem addere augmentum vitiorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vitia impingunt, quorum est superbia principium; hæc perfectorum mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se dejiciunt, et illas virtutes assequuntur, quæ humilitati semper adhærent. Nobilitas denique corona insidiante circumdat, quia multi nobilibus invident, multi prosperitati eorum ac divitiis insidiantur; at perfectio cingit capita perfectorum corona protegente: omnes enim perfecto famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum lædant, quod ad ipsum ut ad asylum confugiunt, et sui ipsorum adjutorem profitentur. Idipsum præclare docet S. Basilius præfat. in *Ascetica*.

10. AUDI, FILI MI, ET SUSCIPE (Chaldæus, *suscipe a me*, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA, UT MULTIPLICENTUR TIBI ANNI VITÆ. — Hucusque fuerunt verba Davidis ad Salomonem; nunc Salomon eadem sapientiæ studioso suis verbis confirmat et inculcat. « Annos vitæ » intellige tum præsentis Judæis promissæ, tum æternæ fidelibus sapientibus, id est Sanctis, præparatæ. Vide dicta cap. III, 16. Præclare S. Augustinus, serm. 90 *De Temp.*, tres assignat vias ad vitam et cœlum, scilicet « bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere; » tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet « malum cogitare, malum dicere, et malum facere. » Et S. Ambrosius, serm. 74 *De Natal. Martyr*: « Notas, ait, mihi fecit Dominus vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem; his enim itineribus pervenitur ad salutem. » Unde Septuaginta hic addunt, *ut fiant tibi multæ viæ vitæ*, id est multæ honestæ actiones, quæ ad veram Dei cognitionem vitæque immortalitatem ducunt, inquit auctor *Catenæ Græc.*, qui et addit: Vita, inquit, tria significat, nempe vitæ tempus, vitæ institutum, vitæ alimentum. Vers. 10.

11. VIAM SAPIENTIÆ MONSTRABO TIBI (Septuaginta, *doceo te*; Aquila, *deduxi te*; Tigurina, *dirigam te*; Vatablus, *docebo te per viam justitiæ incedere*), DUCAM TE PER SEMITAS ÆQUITATIS. — Hebraice, *incedere te faciam in orbitis rectitudinis*; Septuaginta, *rectis*; Aquila, *in tramitibus rectitudinis*. « Viæ sive semitæ et tramites, sunt ad virtutem aditus, quorum principium fit sapientiæ acquisitio, » ait Nyssenus, orat. 2 *Contra Eunomium*. Chaldæus et Symmachus, *in semita recta*; Pagninus, *calcare te feci semitas rectas*. *Semitæ* ergo *æquitatis* sunt semitæ æquabiles, planæ, rectæ, sine scopulis et lapidibus, ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semitæ sapientiæ et virtutis. Vide dicta *Isaiæ* XXVI, 7. Vers. 11.

Porro auctor *Catenæ Græcor.*: Sapientiæ orbitæ, inquit, sunt viæ, quæ de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus viam sternit et invitat ad aliud, una virtus ad aliam, *q. d.* Ostendam tibi quomodo in via virtutis nunquam consistere, sed continuos progressus facere debeas.

12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARCTABUNTUR (Syrus, *non nutabunt*; Symmachus, *non tribulabuntur*; alii, *non stringentur*) GRESSUS TUI, ET CURRENS NON HABEBIS OFFENDICULUM. — Septuaginta, *non concludentur tui gressus; si autem cucurreris, non laborabis*, vel *non fatigaberis*; Aquila, *non scan-* Vers. 12.

dalizaberis; Syrus, *non offendes*; alii, *non impinges, non corrues.* Explicat sapientiæ sive virtutis semitas æquitatis, id est planas et æquabiles, *q. d.* Adeo plana et expansa est virtutis planities, ut in ea pedes et gressus tui arctari, vel in saxa impingere nequeant, sed per eam velut æquor porrectum totis viribus procurrere possis, sine ullo offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus suos ob arctam aut scopulosam viam protendere nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon. Licet enim incipienti sit arcta salutis et virtutis via, ut ait Christus, *Matth.* VII, 14, si nimirum libertatem carnis et concupiscentiæ spectes : hanc enim virtus stringit et arctat; tamen si in ea progrediaris et constanter pergas, senties eam complanari et exporrigi, nec in ea arctabuntur gressus tui, ita ut arctando collidantur, impingant aut lædantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram libertatem conscientiæ et gloriæ lætus alacerque recta et velociter decurres, dilatatus et corroboratus tum per assiduum virtutis exercitium, et bonam bene agendi consuetudinem, quæ quasi in naturam vertitur; tum per suavitatem gratiæ, et flabra consolationum, quas tibi aspirabit Spiritus Sanctus. Vide dicta cap. II, vers. 9; quare cum Psalte canes: « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, » *Psalm.* CXVIII, 32. Igitur exercitium virtutis vires spiritui majores continuo addit, puta habitum et gratiam, indeque facilitatem majorem, quibus fit ut is non delassetur, sed novum majusque currendi in via Domini robur capiat; secus est in cursu corporali, quo nervi et arteriæ, quibus fit motus et cursus, luxantur, debilitantur et delassantur, ideoque minor vis ad procurrendum restat. Idem fit in cursu vitiorum, de quo impii dicunt *Sapient.* cap. LVII : « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Domini ignoravimus ; » cum ex adverso de virtutis studiosis, quibus fervor vires addit, sicut torpor minuit, clare pronuntiet Isaias, cap. XL, vers. 31 : « Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. » Vide quæ ibidem annotavi.

Virtus non lassat, sed vires auget. In virtute ergo verum est hoc paradoxum : « Labor non delassat, sed roborat; quies non roborat, sed delassat ; labor vires auget, otium minuit. Labor laborem parit, quies quietem ; somnus somnum adescat, languor languorem, torpor torporem; vigilias vero vigiliæ pariunt, virtus virtutem, » ut aiebat S. Dominicus Loricatus. Adde virtutem proprie in actu voluntatis consistere, quæ agendo et volendo non lassatur, Gnomæ. sed intenditur et roboratur. « Ambulas, » inquit S. Augustinus (vel quisquis est auctor) *De Cantico novo* cap. III, si amas. Non enim ad Deum passibus, sed affectibus currimus. Via ergo ista nostra ambulantes quærit; tria sunt hominum genera, quæ odit, remanentem, retro redeuntem, aberrantem. » Virtus enim continuum cursum mentis requirit, quia finem et terminum non habet, sed instar flammæ crescit in immensum. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damascenum, in *Histor.* capite XIX : « Proclivis, ait, ac facilis via est in cœlum; atque etiamsi ob corporis afflictionem arcta et angusta dicta est, tamen ob futurorum suorum spem iis recta et clara est, qui non stulte ambulant, verum Dei voluntatem exacte intelligunt, atque ad dimicandum adversus diaboli versutias ipsius armaturam induunt, et in oratione atque obsecratione cum patientia et spe in hoc ipsum invigilant. » Nam, ut ait Abbas ille in *Vitis Patr.* lib. V, libello 7 *De patientia,* num. 22: « A patiente Deus aufert bellum tentationis. » Unde ibidem num. 25, Asceta ille : « Totus labor, ait, quem hic sustineo, nequit comparari cum una die tormentorum, quæ peccatoribus in futuro sæculo præparantur. » Et num. 47, alteri graviter tentato, et cogitanti discessum nocte apparuit gratia Dei specie virginis, dicens : « Nusquam vadas, sed sede hic mecum, nihil enim mali fiet ex iis quæ audisti. Qui credens verbis ejus ibi sedit, et statim sanatum est cor ejus. » Huc facit apophthegma R. Nechoniæ filii Akana in *Pirke Avoth,* id est in *Sententiis Patrum,* cap. III : « Quicumque legis jugo colla submittit, ille liberat se altero, sed duriori, humani imperii jugo ; et qui excutit jugum legis a cervicibus suis, paret eas jugo mundi et imperii, utique difficiliori. »

13. TENE DISCIPLINAM, NE DIMITTAS EAM : CUSTODI ILLAM, QUIA IPSA EST VITA TUA, — tum formalis, Vers. 13. quia actus virtutis est vita, id est actus vitalis vel naturalis, vel supernaturalis ; tum causalis, quia virtus est causa vitæ longævæ, uti dixit cap. III, 16. Eadem est causa vitæ sanctæ per gratiam, et vitæ beatæ per gloriam, quam confert. Unde Hebræa habent, *apprehende eruditionem, ne langues- cas; custodi eam, quia ipsa est vitæ tuæ,* id est multas vitas tibi conferet; Septuaginta, *custodi eam tibi ipsi in vitam tuam ;* Syrus, *constanter persevera in disciplina*; alii, *robustus esto in disciplina,* vel *robora te, et invalesce in disciplina* retinenda, peragenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in stadio, et miles in prælio se roborat, omnesque vires colligit, ut hostem superet et victor evadat.

Hujus sententiæ veritatem eleganti ovis et cervi Libertas noxia. apologo speciosis exemplis instructo demonstrat Cyrillus, lib. II *Apolog. moral.* cap. IX, cujus titu- Apologus. lus : *Contra appetitum superbæ libertatis.* « Ovis, ait, avida propriæ libertatis, sociali grege relicto, dominium sui pastoris effugit. Cumque per solitudinem errabundam cervus vagam et profugam invenisset, cœpit pius quærere ipsius solitudinis et erroris occasionem. Cui mox illa respondit : Dudum certe servile jugum durissimum passa, nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gratissima, atque patronum duriorem effugere, qui non solum me usque ad sanguinem emulgebat, verum etiam singulis annis ab opportuno vellere

spoliabat. Tunc cervus illi compatiens : Satis, inquit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo, sed multo magis de erroneo consilio. Nimirum libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis,
Exempla. sed non communiter universis. » Mox idem exemplo populi, corporis, navis, formicæ planum facit : « Plura enim sunt, quibus pax, vita securitasque salutis tantum ex debita subjectione contingit, et propter hoc non est aliud libertas eis, quam salutaris perditio libertatis. Nam libertas populi, quem regna non coercent, libertate perit. Sic corpus etiam animæ subjectum vivit, et mox cum ab ea liberatur, exstinguitur. Navis subjecta nautis, servatur a fluctibus, a quibus si libera fuerit, statim naufragio dissolvetur. Formica quoque alis librata, cum de fovea sursum erigitur, finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa est perditionis captivitas. Hoc modo, mea carissima, crede rem etiam tecum se habere. Nam attende quomodo et qualiter nunc incedas sine duce, pascualis itineris nescia, sine tutore nulla propria validitate armata, inter inimicos solivaga, atque in miseriis te circumvallantibus destituta. Nimirum via tibi error est, præcipitium ductor, esuries pascua, pernicies socius, et tui tandem crudelis interitus sunt extrema. Ego certe cornu, pede, magnitudine et agilitate munitus, vix a feris hujus solitudinis sum securus. » Deinde idipsum hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit : « Ex quo autem naturaliter te delectat libertas, Dilemma.
dic, amabo, si ad bene vel ad male faciendum? quippe si intendis benefacere, hoc tantum est, quod a te exigit pastor tuus, cur ergo refugis eum ? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam malæ voluntati libertas peccandi est causa, qua quidem iniquitas ejus consummatur, sed mox captivitas sequitur. Sic mala voluntas quanto liberior est, tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior; et quanto sublimior, tanto humilior. Audi igitur consilium meum, et quantocius ad dominum tuum revertaris, ne libere pereas, et teipsam lupis devorandam impendas. Nam si dominus tuus te mulget aut tondet, ab eo sumis hæc ipsa quæ tribuis, quia te custodit et pascit; eligibilius quippe est lac dare et vellera, quam cum omnibus perdere vitam. Quibus auditis ovis gaudenter ad pastorem rediit. »

SECUNDA PARS CAPITIS,

VIAM IMPIORUM UTPOTE TENEBROSAM DECLINANDAM, PIORUM VERO QUASI SPLENDIDAM CAPESSENDAM ESSE DOCET.

Vers. 14. 14. NE DELECTERIS IN SEMITIS IMPIORUM, NEC TIBI PLACEAT MALORUM VIA. — Pro *delecteris* Noster legit תבא *tobe*, id est *velis, acquiescas*, ut vertit cap. I, 10, *concupiscas, delecteris*. Jam aliis punctis legunt תבא *tabo*, id est *ingrediaris*. Unde Septuaginta, *vias impiorum ne intres*; Chaldæus, *in via impiorum ne ambules*. Jam sensus est, inquit Dionysius, *q. d.* Ne delecteris impiorum actibus vitiosis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis, choreis et similibus vanitatibus, quæ vanæ sunt, et sæpe cum peccato conjunctæ, aut occasiones peccatorum.

Rursum pro *placeat* hebraice est תאשר *teascer*, quod proprie significat, *ne te bees* vel *beatifices*, id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita Aquila, Theodotion et Vatablus. Pagninus vero, *ne beatifices malos in via sua*. Abusive tamen idem verbum significat *incedere, dirigere, ducere*, ut אשר *ascar* sit idem quod ישר *iascar*; litteræ enim אהוי *ehevi* puta א et י inter se commutantur. Unde Pagninus vertit, *ne gradiaris in via malorum* (1); Septuaginta, *ne æmuleris vias iniquorum*; alii, *ne pedem vel gressum obfirmes in via impiorum*, scilicet ne firmiter in eorum via incedas, neu putes te firmo apud eos loco consistere, quia cito eos procella quæpiam sternet et dejiciet. Festive Hugo : « Ne tibi placeat via malorum, » quia, ait, lutosa est in luxuriosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris, petrosa in detractoribus, cavernosa in simulatoribus, montosa in superbis. » Pulchrius et pientius S. Bernardus in *Sentent.* : « Viæ, ait, quæ ducunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia ærumnosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Ærumnosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cupidis et avaris, deliciosa in divitibus deliciosis. Via quoque, quæ ducit ad vitam, simili ratione distinguitur. Est enim alia sanguinea, alia purpurea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui in sanguine Agni suorum corporum indumenta laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudinis solium attigerunt. Purpurea est in Confessoribus, qui in sua carne vestigia Dominicæ passionis per abstinentiam expresserunt, et in suis corporibus vulnerum Christi stigmata portaverunt. Lactea in Virginibus, quæ in seipsis puritatis angelicæ candidatum (candorem) et virtutes sanctimoniæ consecraverunt, et per viam munditiæ ad amplexus et thalamos veri sponsi virtutum pennis feliciter evolarunt.

15. FUGE AB EA, NEC TRANSEAS PER ILLAM : DECLINA, ET DESERE EAM. — Pro *fuge ab ea* hebraice est פרעהו *peraehu*, quod varii varie vertunt. Pagninus, *elongare* vel *cessa ab ea*; Vatablus, *desere eam*; Chaldæus *recede ne transeas cum eis*; Baynus, Vers. 15.

(1) Ita hodiernorum plerique. Sicut prius hemistichium *ingressum*, ita posterius hoc *progressum* in via improborum dissuadet.

abominare vel *exsecrare eam*; Septuaginta, *in quocumque loco castra metati fuerint, ne supervenias illuc*; R. Salomon, *aversare, et flocci facito eam*; R. Levi, *abole et irritam fac eam, q. d.* Si vires sufficiant, eorum consiliis obviam ito, eaque dissipa, ne scelus, quod moliti sunt, expleant. Pro *nec transeas per illam*, Syrus vertit, *ne transeas per locum, quem illi habitarint*; Chaldæus, *nec transeas cum eis*. Pro *declina et desere eam*, hebraice est, *recede ab ea et transi*; Chaldæus, *declina et transi ab eis*; Septuaginta, *declina ab eis et abscede*; Lucifer in *Apolog.*, *eos devita*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *transi*. Hæc omnia pene synonyma jungit Salomon, ut ostendat quam cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut nec cum illis communem viam, multo minus vocem habere sustineamus: « Ne pes contagium trahat, » ait S. Augustinus in *Psal.* LXXVI, ne scilicet a communi via ad consortium, a consortio ad colloquium, a colloquio ad vitii communionem trahamur. Singula tamen ita distribuit et secernit Hugo: « Fuge ab ea, scilicet opere, et ne transeas per illam cogitationis delectatione, declina occasiones, desere locum; » quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora litteralia. Sic et Cajetanus censet hic præcipi fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. X, vestigia lupi obstupefacere equos: « Tanta vis est animalis (lupi), ait, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem. » Majorem torporem et noxam afferunt vestigia et consortia impiorum. Exemplum ad litteram formidabile exstat III *Reg.* XIII, ubi Propheta a Deo jussus ire in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, jussus est pariter nec cibum cum idololatris sumere, nec communi impiorum via, sed alia reverti; et quia deceptus ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, idcirco rediens a leone occisus est.

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras; per has enim quasi vias impietas in animam ingreditur, eamque perdit et occidit; quare illas omnino fugere et fugare oportet: ipsæ enim sunt ignita diaboli jacula, quibus ille animæ passiones ad malum succendit. Ita auctor *Catenæ Græcorum*.

Vers. 16. 16. NON ENIM DORMIUNT NISI (Syrus, *donec*) MALEFECERINT: ET RAPITUR (perperam Complutenses et Dionysius legunt, *capitur*) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERINT. — Septuaginta, *non enim somnum capiunt, nisi malefecerint: ablatus est somnus eorum, et non dormiunt*; Chaldæus, *dividitur somnus eorum donec ponant scandalum*; Syrus, *donec voluntatem suam expleant*; Tigurina, *fugit somnus ab eis, ni ruinam aliquam dederint*; Vatablus, *nisi impingere fecerint, q. d.* Adeo avidi sunt scelerum, adeo iis invigilant et inhiant, ut somnum non capiant, nisi mala patrarint, ideoque sæpe in multam imo totam noctem pervigilant, ut suas nequitias et insidias, quas machinantur, expleant, atque ex prædis cœnas instruant, in quibus laute comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Hi similes sunt serpentibus illis, de quibus Plinius, lib. VIII, cap. XXIX: « Qui tota æstate insomnes sunt, quamdiu venenum viget; postea vero ex algore veneno orbati, dormiunt totam hiemem. » Rursum τὸ *non dormiunt* notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, juxta illud Poetæ:

> Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent:
> Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

Ita R. Levi: Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetrent aliquem supplantantes. Hi similes sunt hyenis et lupis vespertinis sive nocturnis, qui noctu prædantur et grassantur, de quibus dixi *Habacuc* cap. I, vers. VIII. Opponit enim hosce impios noctambulones piis, quorum « lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem. »

Nota: Aliqui codices pro *rapitur* legunt contrarie, *non rapitur*; censent enim in Hebræo negationem, quæ in priori membro « non dormiunt » præcessit, in posteriori « et rapitur » esse repetendam, sicut repetenda est cap. XXX, 3, cum ait: « Non didici sapientiam, et novi (id est non novi) scientiam sanctorum. » Sensus vero istius (ait Franciscus Lucas in *Notis* hic): « Et non rapitur somnus eorum, » seu « ab eis, » idem est, qui præcedentis partis, « et non dormiunt; » mutato enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hac repetitione significatur, nimirum quod cum etiam prostraverint aut circumvenerint aliquem impii, somnum non tam capiant quam rapiant. Rapiunt vero somnum, quia aut interdiu dormiunt, noctu insontibus perniciem machinati, aut brevem, et quasi furtivum dormiunt somnum, ut quamprimum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, quæ et dies facile desiderent et noctes: dies, ut consilia capiantur; noctes, ut capta consilia perficiantur. Porro quando sine negatione legitur: « Et rapitur somnus ab eis; » non tam significari videtur, quod ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari posset), quam quod somnus ipsis violenter abripiatur præ eo, quo fervent, male agendi desiderio. Etsi autem ista lectio: « Et non rapitur somnus ab eis, » commode possit et intelligi, et ex Hebræo transferri, non ideo tamen in Vulgatæ editionis textum recipienda est, quippe quæ, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati Interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant nisi insigniter benefecerint; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imperatore et cum S. Joanne Eleemosynario: « Diem

perdidi; » imo cum muliere illa forti, *Proverb.* XXXI, 15, quæ « de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis, » si id non præstiterint, dicant : « Noctem perdidi. » Tales erant olim monachi dicti Accœmetæ, id est non dormientes, sive insomnes et vigiles, quod noctu æque ac die vigiles in Dei laudibus et bonis operibus persisterent. Essæi vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

Vers. 17. 17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INIQUITATIS BIBUNT.— Chaldæus, *quoniam cibus eorum cibus est impiorum;* Lucifer Calaritanus in *Apol.*, *cibantur cibis impietatis.* Dat causam et finem cur impii non dormiant, nisi malefecerint, quia scilicet ex prædis et maleficiis suis cœnas instruunt; dormire autem nolunt, nisi laute cœnarint. Ita videmus prædones in silvis tota die latitare et insidiari viatoribus, ac noctu egredi ad hospitia semota sibi nota, ibique splendide cœnare et perpotare, ac tum ebrios in somnum ruere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo « panem impietatis, » scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt « vinum iniquitatis, » hebraice חמסים *chamasim*, id est capinarum et violentiæ, id est raptum et vi extortum. Unde Vatablus vertit, *victitant enim cibo impie quæsito, et bibunt vinum vi extortum;* alii, *vinum oppressionum;* Symmachus et Aquila, *injustitiarum;* Chaldæus, *vinum raptorum bibunt.* R. Levi : Cibi, inquit, illorum et potus criminibus et rapina constant; quæ illis ita jucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vescantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce suis prædis fruuntur. Nam, ut dicitur *Job* XX, 15 : « Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus; » Septuaginta, *divitiæ injuste partæ evomentur.* Unde Nazianzenus, *orat.* 9, et ibi Nicetas : « Qui noxium, ait, cibum sumpsit, una cum eo probos etiam evomit; sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipsas, sed quas prius jure possidebat, plerumque amittit. »

Secundo, Beda, Hugo et Jansenius sic exponunt per hypallagen : Comedunt avide impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriunt : ita enim cupiunt et sitiunt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis acuant; una enim impietas excitat sitim et desiderium alterius, qua perpetrata nova siti sitiunt aliam et aliam, sicut bibones, quo plus potant, eo plus sitiunt et potare gestiunt, donec se plane inebrient. Unde Septuaginta vertunt, *vino autem iniquo inebriabuntur.* Vide S. Chrysostomum pulchre impios ebriis assimilantem, hom. 34 *in Genes.*, et homil. 13 in epist. *ad Rom.* Alludit ad *Job* XV, 16 : « Qui bibit quasi aquam iniquitatem. »

Mystice, Hugo hæc adaptat indigne communicantibus; hi enim comedunt panem Eucharistiæ impie, et vinum sacrosantum inique bibunt; iis ergo Eucharistia est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipsi impie et sacrilege ea abutuntur, eamque profanant et polluunt, ideoque judicium sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini, I *Cor.* XI, 29.

18. JUSTORUM AUTEM SEMITA, QUASI LUX SPLENDENS; PROCEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM.— Τὸ *autem* notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quod scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur (1). Hebraice, *semita justorum velut lux splendens vadit, et lucet* vel *illuminat usque ad formatum* vel *roboratum et firmatum diem.* Est pulchra paronomasia inter ארח *orach*, id est semitam, et אור *or*, id est *lucem*, *q. d.* *Orach* justorum est *or*, via et lex vitæ justorum est lux. Tigurina, *via autem justorum inclarescit, quæ subinde fit illustrior usque ad perfectum diem;* Vatablus, *via justorum promovet et splendescit usque ad perfectionem diei*, id est usque ad meridiem; Septuaginta, *viæ justorum similiter ut lux fulgent, procedunt et illuminant, donec dirigat* (Lucifer, *corrigat*) *se dies;* Theodotion, *tanquam lux splendens, vadens et illuminans usque ad stabilitatem diei;* Aquila, *ad paratum*, id est formatum et firmatum, *diem;* Symmachus, *ad stabilem diem;* Arabicus, *viæ autem justorum hac forma* (vel *imagine*) *splendescunt lumine, et illucescent donec dirigatur dies*, vel *fiat dies perfectus;* Syrus, *procedit lux, donec stabiliatur dies;* Auctor *Catenæ Græcorum*, *procedunt justi et lucent, donec dies hæc feliciter absolvatur.* Idque sic explicat : Præsens vita, inquit, erroribus, periculis et tentationibus plena nox potius est quam vita; quare in hisce ejus tenebris Deus justos posuit quasi lumina, qui eam illuminent, donec omnium tentationum nox penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus, *Philipp.* II, 15 : « Ut sitis sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravæ et perversæ; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. » Sensus est, *q. d.* « Semita, » id est vita et conversatio sancta, justorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens mundumque illuminans; sicut enim lux auroræ sensim intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aurea, clara, plenaque lux toto hemisphærio resplendet : sic pariter et justorum justitia et sanctitas sensim crescit, donec dissipatis omnibus ignorantiæ et concupiscentiæ nebulis, ipsa pura plenaque refulgeat, quod inchoate fit in hac vita, perfecte vero fiet in cœlo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hac vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, *q. d.* « Justo- Vers. 18.

(1) Sensus proprius est : Proborum conditio semper lætior fit atque felicior. Lucem felicitatis symbolum esse in Scriptura, omnibus notum est.

rum opera in luce scientiæ peraguntur, et æternam ducunt ad vitam, quæ est perfecta dies. » Plenius Dionysius : Semita justorum, inquit, est conversatio bonorum et contemplatio virtuosorum, in qua lux gratiæ, splendor sapentiæ, puritas cordis relucent. Hæc crescit spiritali profectu usque ad perfectum diem, id est, usque ad summum gradum doni sapientiæ ac virtutum, et usque ad diem æternitatis, de quo *Cant.* II, 17 : « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ; » et *Psalm.* LXXXIII, 11 : « Quia melior est dies una in atriis tuis super millia, » hoc est, de fide transit ad spem, de spe ad comprehensionem, de charitate ad beatificam fruitionem. Et Isaias, cap. XXX, vers. 21 : « Hæc est via, ambulate in ea. » Sic et S. Gregorius, homil. 5 *in Ezech.*, et citatur *De Pœnitentia*, dist. 2, can. X *Non revertebantur* : « Justorum semita quasi lux splendens, etc. In eorum enim animis, inquit, bonum desiderium atque intellectus lucis intimæ jam pars diei est; sed cum usque ad finem vitæ in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt, quando ad cœlestia regna perducti in eam lucem, quam desiderant, jam minus aliquid non habebunt. » Vide eumdem, lib. XXIX *Moral.* cap. II, ubi docet auroram Ecclesiæ et Sanctorum esse in terra, meridiem fore in cœlo.

Ex hoc loco refutatur error Joviniani dicentis justum unum alio non esse justiorem, nec posse in justitia crescere, eo quod virtutes omnes sint pares, æque ac vitia paria, uti censebant Stoici; et Lutheri, qui docet posse quidem justum crescere in virtute, at non in justitia, eo quod hæc non sit inhærens, sed extrinseca, puta imputatio justitiæ Christi, quæ in omnibus justis est par et æqualis. Verum utriusque error jugulatur hic a Salomone dicente, quod semita justorum, quæ utique non est alia quam justitia et actiones justæ justorum, crescat instar lucis et auroræ usque ad perfectum diem et meridiem : atqui lux crescit et intenditur, atque ex minore fit major, donec sit maxima in meridie; ergo pari modo intenditur et crescit justitia et sanctitas justorum. Vide Bellarminum, lib. III *De Justific.* cap. XVI.

Justi sunt aurora. Primo. Moraliter : Nota justos recte comparari auroræ. *Primo*, quia aurora lucem suam mutuatur a sole : sic justi suam justitiam hauriunt a Christo, qui proinde vocatur sol justitiæ, *Malach.* IV, 2. Hinc Poetæ finxerunt auroram Titanis, id est Solis, et Terræ filiam. Nam ex sole procedit illa claritas cœli, quam auroram vocamus, eademque intuentibus videtur e terra prodire. Hoc est, quod ait Psaltes de Deo, *Psal.* xxxvi, 6 : « Educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem. »

Secundo. *Secundo*, aurora sensim crescit, sed ita ut paucis horis evadat in meridiem : sic et justus sensim crescit, ac per heroicos actus cito enititur ad perfectionem, ut illi applicari possit illud Christi : « Exultavit ut gigas ad currendam viam, etc., nec est qui se abscondat a calore ejus, » *Psalm.* XVIII, 6. Dum ergo mane auroram et solem nascentem et crescentem intuemur, cogitemus nos totidem passibus tanquam veloci motu ad apicem virtutis eniti et contendere debere. Sol enim oriens in aurora tacite nos salutans occlamat : Surgite, mortales, somnum excutite, nox transiit, dies illucescit; ite ad opus et labores honestos, actus virtutum exercete, crescite in sapientia et sanctitate. En ego vobis iter præeo; imo facem præfero, et præluceo, me sequimini, me imitamini. Ita S. Furseus raptus in exstasin audivit Angelos sibi occinentes : « Ibunt de virtute in virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion, » uti refert Beda, lib. III *Historiæ Anglic.* cap. XIX. Dicat ergo sibi virtutis studiosus : Ego sum sol decora facie et pulcher aspectu, qui silentii gravitate, conversationis modestia, verborum et actionum mearum rectitudine, ac zelo, monendo, docendo, prædicando, celebrando, confessiones audiendo, consulendo, neminem lædere, omnes autem ædificare, illuminare et accendere teneor. Vide nostrum Alvarez de Paz, *De Natura imperfect.* lib. III, cap. XXVIII.

Tertio, sol in aurora per nubes radios transmittens, pulcherrimus apparet; unde a Poetis vocatur auricomus, et a Græcis ῥοδοδάκτυλος, id est roseos habens digitos, id est radios. Sic pariter mira est pulchritudo animæ justæ et sanctæ, quæ charitate quasi aurea luce et igne resplendet. « Lux, ait D. Augustinus, regina oculorum est, dies imago vitæ, nox vero mortis. » Hinc de sole, et mystice de Christo, dicitur *Psalm.* XVIII, 6 : « Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. » Hinc Arabes luciferum vocant *azohora*, a splendore et pulchritudine; radix enim זהר *zahar*, Hebraice, Chaldaice et Arabice significat splendere, effulgere, clarescere. Et forte ab *azohora* Latini acceperunt nomen *aurora*. Tertio.

Quarto, aurora nil est aliud nisi aer obscurus et tenebrosus, qui post noctem illucescentis solis lumine collustratus, et tenebras abjicit, et luce sensim effulget, licet exigua, simulque cum modica luce in solem resolvitur : ita anima justi, dum e tenebris vitiorum se convertit ad virtutem, luce gratiæ collustratur; sed ita ut admixtas habeat tenebras errorum et vitiorum, quæ sensim crescente luce gratiæ dispelluntur. Unde S. Gregorius, lib. XVI *Moral.* cap. XXV : « Mens justi, ait, aurora dicitur, quæ peccati sui tenebras deserens, ad lucem jam erumpit æternitatis. » Quarto.

Quinto, aurora vapores resolvens ex iis rorem omnibus optatum et gratum, quo herbæ et plantæ fecundantur, producit. Unde dicitur aurora, quasi aura rorans; aut quasi aurea hora, quod lux cum sit alba, in aurora mixta vaporibus et nubibus atris, per easque transparens et velut commixta, videatur aurea. Sic pariter pœnitentia et contritio, qua peccator fit justus, quæque Quinto.

ei adducit justitiam, adducit pariter rorem doloris et lacrymarum; item rorem, id est, fecunditatem bonorum operum. Ita S. Gregorius, *Cant.* VI, 9. Ecclesia, inquit, in incipientibus est aurora, quia e tenebris peccatorum luce sanctæ operationis splendere incipiunt. Rursum aurora est aurea hora, quia post longas noctis tenebras accidit optatissima et gratissima, utpote afferens lucem et diem, eamque sensim crescentem. Unde qui in aurora nascuntur peculiarem sortiuntur ejus influxum, qua vegeti, vitales, robusti, ingeniosi, et, ut nonnulli volunt, felices efficiuntur. Similem, imo præstantiorem affluxum gratiæ sentit peccator, dum ad justitiam traducitur, qua anima vitæ, vigori, saluti et felicitati restituitur, atque aurea charitate donatur.

Sexto. *Sexto*, aurora pedetentim et graviter incedere videtur, ac primo sibi soli lucere, deinde crescente luce alia et alia sensim illustrare, suaque luce perfundere. Unde Cajetanus legit : « Crescet usque ad directionem diei, id est, usquequo perveniat ad hoc, ut dirigat omnia claritate luminis sui. » Nam quo magis progreditur, magisque nobis approximat, eo pulchrior apparet et micantior, eoque plura, ac tandem omnia illuminat : ita justus sensim sine sensu crescit in justitia, ut et alios luce suæ doctrinæ, vitæ et spiritus illuminet, imo subinde integras urbes, provincias et regna convertat. Porro sicut sol hanc lucem spargit et intendit vehementi et continuo motu : sic et justus, ut lucem sapientiæ et virtutem spargat, ingenti labore et contentione utatur oportet. Audi S. Gregorium, lib. VII *Registri*, epist. 125 *ad Claudium* : « Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem. Nunc enim cum lux nobis veritatis infulget, cum sese regni cœlestis suavitas mentibus aperit, jam quidem dies est, sed adhuc perfectus non est. Tunc autem dies perfectus erit, quando jam quidquam de nocte peccati in mente nostra non erit. Vos autem usque ad perfectum diem crescite, ut, quousque patria æterna videatur, bonorum hic operum augmenta dilatentur; quatenus tanto post in retributione major sit fructus muneris, quanto nunc studium creverit laboris. »

Septimo. *Septimo*, aurora vehit solem; unde a Poetis vocatur currus Solis. Rursum Lucifer, sive Venus, parens auroræ, jugis est comes et assecla solis. Nam mane orientem solem præcedit, facitque auroram; vespere occidentem solem sequitur, et vocatur Hesperus. Sic justi assidue ad Deum et Christum, per fidem, spem, charitatem, rectam intentionem et orationem respiciunt, atque cum eo instar Noe et Henoch ambulant jugiterque versantur; indeque ab eo suam lucem omneque lucis incrementum et complementum hauriunt, ut jam non in terris, sed in cœlis cum Deo et Angelis conversentur. « Sol enim visibile est Dei hieroglyphicum, » ait Horus Apollo, lib. I *Hierogl.* cap. VI, et S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De S. Athanasio* : « Quod sol est sensibus, ait, id intelligentibus est Deus. » Quocirca idem Nazianzenus nomine Nicobuli scribens ad ejus filium, triplicemque assignans viam, unam terrenam, tenebrosam et nocti similem, per quam incedunt mundani et impii; secundam mediam, partim terrenam, partim cœlestem, per quam ambulant, qui a peccato ad justitiam convertuntur; tertiam cœlestem, puram et lucidam sine umbris, per quam ascendunt Sancti, donec ad præstantissimum lumen perveniant; hanc tertiam ita describit : « Hac præclara via, ait, ii omnes incedunt, quibus jam vita minime in terra est. Ter certe quaterque beati homines in terra sublimiorem terra vitam agentes, cœlibes, mundi contemptores, cœlipetæ, pauperes, tristes, humi cubantes. » Et post nonnulla : « Hos ego deorsum vergens pertimesco, ac velut Deum ipsum, cum ad homines accidit, perhorresco, ut qui longe supra mortales omnes assurrexerint. » Quin et Seneca, *epist.* 41 : « Radii solis, ait, contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur : sic animus magnus et sacer et in hoc demissus, ut propius divina noscamus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. »

Octavo, aurora tandem in solem desinit, ac in Octavo. ejus perfectam lucem et meridiem transit et convertitur : ita et Sancti per plenam sapientiam, gratiam et gloriam in Christum et Deum quasi transformantur, ut videantur esse parhelii, et dii quidam creati. Ita S. Dionysius, lib. IV *De Divin. Nomin.*, docet Sanctos indies majori luce gratiæ a Deo perfundi, adeo ut tandem fiant toti lucidi et Deiformes. Et Christus ait : « Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, » *Matth.* XIII, 43. Et Psaltes *Psal.* CIX, 3 : « In splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te; » pro quo Hebræi habent, *ex utero auroræ tibi* (o Christe) *ros pueritiæ tuæ*. Quod ad litteram de personali Christi generatione, mystice de spiritali, qua ipse per gratiam in animis justorum nascitur, et crescit ad plenam lucem, accipias. Splendores enim sanctorum personales Christo, qua Deus est, est splendidissima gloria sanctissimæ divinitatis, omniumque ejus attributionum; qua vero homo es, sunt splendores gloriosæ Christi resurrectionis, ascensionis in cœlum, sessionis ad dexteram Patris, missionis Spiritus Sancti, et conversionis Gentium; qua vero Christus publica est persona, et pater justorum, splendores ejus sunt gloriæ Apostolorum, Virginum, Martyrum cæterorumque Sanctorum, quibus decorabitur « in die virtutis, » id est in die judicii, qua potentiam suam toti orbi ostendet. Ita S. Augustinus et Theodoretus ibidem. Sensus ergo est *primo*, de deitate Christi, *q. d.* Ante Luciferum, o Christe, eras in rore et flore adolescentiæ tuæ, id est, ab æterno genitus es Deus et Verbum divinum, ideoque gloriosum; *secundo*, de humanitate Christi, *q. d.* Ex utero Virginis tibi,

o Christe, erit ros pueritiæ tuæ, id est nasceris puer ex utero Virginis sine opera viri ex illapsu Spiritus Sancti, sicut ros e cœlo in terram descendit quasi ex utero auroræ. Vel ros, id est plenitudo gratiæ, erit tibi, o Christe, ab utero auroræ, id est a primo instanti conceptionis tuæ, quo quasi divinus Lucifer terræ orieris ex alto. Ita S. Augustinus in *Psal.* CIX, et Tertullianus, lib. V *Contra Marcion.* cap. IX. *Tertio,* Maldonatus et alii de Christo patre fidelium et justorum exponunt, *q. d.* Ex utero, id est in baptismo, tibi, o Christe, nascitur ros pueritiæ, id est multitudo sanctorum puerorum et juvenum; ros enim est minutissima pluvia, et frequentissime ac creberrime cadit. Vel ros, id est, gratia progeniei tuæ, id est filiorum tuorum Christianorum, *q. d.* Generatio tua et posteritas, o Christe, non carnalis erit, sed spiritalis, qualis est roris; qui in terra per gratiam, in cœlo per gloriam fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates, *Daniel.* XII, 3. Quid autem sunt stellæ, nisi oculi, gemmæ, pyropi et faces cœli?

Huc respexit S. Petrus scribens *epist.* II, cap. I, vers. 19 : « Habemus firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Vide ibi dicta. Denique huc facit illud *Cant.* VI, 9 : « Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol? » Ubi S. Gregorius docet Ecclesiam in incipientibus progredi ut auroram, in proficientibus pulchrescere ut lunam, in perfectis electam esse ut solem. « Anima, inquit, quæ prius erat in tenebris, nunc quasi aurora splendens apparet. Eadem, dum peccantibus bona exempla præbet, quasi luna in nocte lucet. Dum vero magis ac magis crescit, et de die in diem per consuetudinem operis lumen justitiæ tam perfecte accipit, ut etiam bonis exempla imitationis præbeat; profecto jam luna sol efficitur, quia quæ in nocte errantibus nunc lucebat, modo in die ambulantibus lumen veritatis manifestat. »

Rupertus vero et Hugo de S. Victore in *Institut. Monast.* serm. 34, idipsum applicantes B. Virgini, quæ primiceria, imo mater est justorum : B. Virgo Maria, inquiunt, fuit aurora Ecclesiæ, quia præcedentis temporis, puta judaismi et gentilismi, quod quasi nox fuerat, finis exstitit; et veræ lucis, puta salutis et christianismi, initium : fuit enim ipsa Solis justitiæ, puta Christi, qui ex ipsa genitus est, præventrix, sidusque antelucanum. Rupertus autem asserit B. Virginem exstitisse auroram in nativitate, lunam in conceptione Filii, solem in assumptione ad cœlum.

Vers. 19. 19. VIA IMPIORUM TENEBROSA : NESCIUNT UBI CORRUANT. — Hebræa nervosius habent, *via impiorum caligo, nesciunt in quod impingant;* Chaldæa, *in quo offendant;* Septuaginta, *quomodo offendunt;* Complutenses habent utrumque ἐν τίνι πῶς, id est *in quo quomodo offendunt;* Symmachus, *in quo infirmabuntur.* Opponit viam et vitam impiorum viæ et vitæ piorum, quod hæc sit lux, et ut aurora crescat ad perfectum diem; illa vero sit tenebræ et vesper, cujus caligo crescit usque ad perfectam noctem. Caligo hæc sita est : *Primo,* in errore practico, quo peccatores, dum peccant, judicant hic et nunc peccatum præferendum esse virtuti. Gulosus enim sibi dicit in mensa delicata : Hic melius mihi est explere meam gulam, et ventrem cibis saburrare, quam iis temperare, geniumque fraudare. Iratus dicit : Satius est mihi et jucundius vindicare meam injuriam, eumque, qui me læsit, ferire, quam parcere et noxam condonare. *Secundo,* in imprudentia, quia qui passionis æstu agitur, non considerat locum, tempus, personas, aliasque circumstantias, quæ eum metu et pudore afficere, ac a peccato revocare possent. *Tertio,* in improvidentia, quia non prospicit finem, ac pericula et damna ipsi ex peccato obventura, v. g. periculum sanitatis, vitæ et gehennæ, quod sibi accersit. Aviditas enim et passio gulæ, veneris, honoris eum excæcat et obtenebrat, ut ista non consideret, non videat, quo fit ut perinde ac homo in nocte et tenebris ambulans, in lapides et scopulos tum culpæ, tum pœnarum impingat et corruat, et quandoque præceps in fossam et necem ruat; subinde anceps hæreat et nesciat quo pergere debeat, sed, ut ait S. Petrus, palpans et manu tentans viam perquirat. Porro hæ tenebræ per continuos peccatorum actus crescunt, donec hominem totum excæcent, ut ultro ruat in suam perniciem et gehennam. Unde S. Augustinus in *Psal.* CXXXVIII : « Cum peccant, inquit, tenebræ sunt; et cum insuper non confitentur peccata, sed ea defendunt, tenebrant tenebras suas. »

Caligo peccatorum. Primo.

Secundo.

Tertio.

Has tenebras repræsentavit plaga tenebrarum Ægypti, quæ tantæ fuere, ut essent palpabiles, de quibus dixi *Exodi* X, 22.

Denique analogias plures lucis et virtutis, ac tenebrarum et peccatorum recensui in epist. I *S. Joan.* cap. II, vers. 8 et seq.

20. FILI MI, AUSCULTA SERMONES MEOS, ET AD ELOQUIA MEA, INCLINA AUREM TUAM. — Septuaginta, *oppone aurem tuam.* Salomon instar magistri itentidem auditorem, quasi puerum oscitantem, ad attentionem excitat, tum quia disciplina morum molesta est, tum quia pueri mente vagari solent : unde crebro excitandi sunt, ut eam ad dicta magistri revocent. Rursum τὸ *inclina* notat humilitatem discipulo utilem et necessariam, *q. d.* Sicut dum sonum, v. g. musicam audire concupiscis, aurem inclinas, ut sonus per aures demissas ascendat, perque sinuosos aurium meatus surrepat ad ipsum auditus organum, itaque suaviorem in auribus harmoniam excitet : sonus enim natura sua fertur sursum; sic pariter tu aures corporis et cordis humiliter inclina dictis meis, ita suaviora tibi accident. « Sinuatio interiorum aurium, ait S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IX, modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam Vers. 20.

rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. » Huc facit Lacedæmonum statua Apollinis : illi enim dabant quatuor aures totidemque manus, ut significarent sapientiam (hujus enim symbolum est Apollo) multarum rerum auditione et manuum operatione comparari, teste Pierio, lib XXXIII *Hierogl.* XXV.

Vers. 21. 21. NE RECEDANT (Vatablus, *excidant;* Baynus, *effluant*) AB OCULIS TUIS, CUSTODI EA IN MEDIO CORDIS TUI. — « Oculos » tum corporis accipe, *q. d.* Jugiter ea aspice et lege in hoc S. Scripturæ libro descripta; tum mentis, *q. d.* Jugiter ea menti tuæ obversentur, jugiter ea intuere et contemplare; tum voluntatis, *q. d.* Jugiter ea ama, volve et versa : oculi enim sunt indices amoris : « ubi enim oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor. » Unde Theodotion vertit, *ne subsannentur ab oculis tuis; custodi* (Vatablus, *asserva*) *ea in medio*, id est in intimo, imo in ipso centro *cordis tui*, quasi rem summe pretiosam summeque dilectam. Ita explicant S. Basilius et Theodotion illud *Psl.* XXXIX, vers. 9 : « Et legem tuam in medio cordis mei, » *q. d.* Legem Dei mei in intimo cordis asservo, amo, rumino, cætera vel extra cor, vel ad extima ejus amando. Alludit ad fimbrias et frontalia, quibus Judæi inscribebant legem Dei, ut jugiter oculis obversaretur, de quibus dixi *Exodi* XIII, 16. Miraberis Septuaginta pro *oculis* vertere *fontes;* sed scito Hebr. עין *en* et oculum et fontem significare : fons enim est quasi oculus terræ, et vicissim oculus hominis est fons lacrymarum. Vertunt itaque, *ne derelinquant te fontes tui; custodi eos in corde.* Per fontes *primo*, accipias oculos, ut sic Septuaginta concilies et adæques Nostro juxta analogiam jam dictam. *Secundo*, auctor *Catenæ Græcorum* per fontes accipit virtutes : hæ enim sunt fontes e quibus fluunt bonæ actiones, atque ut fluxus non intercidatur, custodiendæ sunt in corde, ut ex eo jugiter manent. *Tertio*, apposite noster Salazar per fontes accipit prima hæc documenta sapientiæ, quæ tradit Salomon, *q. d.* Hæc mea dogmata sunt quasi fontes et principia cæterorum quæ deinceps traditurus sum, quare ea jugiter oculis tuis propone, ideoque ea in cordis meditullio asserva. Alludit ad fontes, qui in medio urbis erigi solent, ut omnibus civibus circumcirca habitantibus ex æquo inserviant, tum ad potum, tum ad incendium, si quod oriatur, restinguendum. Sensus ergo est, *q. d.* Ut hæc prima documenta mea, ex quibus reliqua fluunt tanquam e fontibus, a te longius non abeant, « custodi ea in medio cordis tui, » ut omnes animi et corporis facultates hosce fontes in promptu habeant, ex iisque sua hauriant officia et exercitia ad vulgarem usum bonorum operum; ac rursum ut, quando ignis exarserit concupiscentiæ, iræ, vel alterius passionis, e proximo suppetat unda ad exstinguendam flammam, id est bona consilia ad temperandos animi ardores atque motus.

22. VITA ENIM SUNT INVENIENTIBUS EA, ET UNIVERSÆ CARNI SANITAS. — Hebraice *medicina* vel *medela;* Septuaginta ad fontes referunt, unde vertunt, *vita enim est invenientibus eos.* Alludunt ad fontes medicos, uti sunt Spadani in Ardenna, qui inde bibentes a calculo aliisque morbis sanant et curant; simili enim modo animæ calculos et morbos curant hæc dogmata sapientiæ. Ipsa ergo sunt vita tam formalis, quia virtutes actuales sunt vitales actus voluntatis, quam causalis, quia vitam animæ tum naturalem, tum moralem, tum supernaturalem conferunt, curant, roborant, adaugent. Vide dicta cap. III, vers. 8. Vers. 22.

Hinc eadem sunt « universæ carni, » id est toti homini, « sanitas, » *q. d.* Totum hominem persanant, et in sanitate conservant. Sic enim per synecdochen sæpe *caro* sumitur pro toto homine, ut « Verbum caro factum est : » *caro*, id est homo. « Videbit omnis caro (id est homo) salutare Dei. »

Secundo, metonymice *caro* sumitur pro anima et concupiscentia, quæ residet in carne quasi in sua materia, officina et figulina : concupiscentiam enim sopit et sanat sapientia et virtus. Sic dicitur : « Caro et sanguis (id est homo carnalis et concupiscens) regnum Dei possidere non possunt, » I *Corinth.* XV, 50. Vide S. Augustinum, *epist.* 146, et S. Cyprianum in prologo *de Cardin. operibus Christi.*

Tertio, proprie « carni sunt sanitas, » quia virtutes ipsum corpus sanant, roborant et vegetant. Unde S. Ambrosius in *Psal.* XLV, legens juxta Septuaginta : « Fons est, ait, ut aquæ supereffluant requirentibus, quo et universæ carnis vel flagitia diluantur, vel incendia exstinguantur. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA CORDIS, ORIS, OCULORUM ET GRESSUUM.

Vers. 23. 23. OMNI CUSTODIA SERVA COR TUUM, QUIA EX IPSO VITA PROCEDIT. — Arabicus, *quia ex ipso processus vitæ.* Hebraice est מכל משמר *micol mismar;* quod *primo*, cum Aben-Ezra, Bayno et aliis vertas, *præ omni custodia serva* vel *custodi cor tuum, q. d.* Custodi cor tuum diligentius et fortius quam custodias tuam domum, tuos agros, tuos thesauros, tuam uxorem, tuos filios, tuas arces et urbes; quia nil tam tuum tibique tam carum et pretiosum quam cor, ex quo tua vita procedit et pendet, juxta illud :

Omni custodia

Omnia si perdas, animam servare memento.

Chaldæus vertit, *omni monitione;* Syrus, *omni cau-*

custodi cor. Primo.

tione serva cor tuum, q. d. Non cesses omni cura cor tuum admonere, ut a vitiis caveat et virtuti studeat, ac cavere ne quod vitiosum semen in illud irrepat. Unde Vatablus, *omni cura muni pectus tuum:* nam domus, arcæ, opes, etc., exteriori tantum egent custodia; at cor tam interiori eget quam exteriori. Nam ex ipso corde velut e terra udosa ebulliunt stirpes malarum cogitationum et desideriorum, quod ut non fiat, præmuniendum est cor sanctis cogitationibus et desideriis; aut si id factum est, illico malæ illæ cogitationes ex corde exstirpandæ sunt.

Secundo. *Secundo*, cum Symmacho, Aquila, Cajetano et aliis vertas, *ex omni custodia serva* vel *muni cor tuum;* Noster, *omni custodia*, etc. : *omni*, id est maxima, vel proprie *omni, q. d.* Omnem omnino custodiam, quam aliis quibusvis rebus adhibes, adhibe cordi tuo. Sicut enim cor naturale a natura, inquit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII, « firmo opertum est membranæ involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem, » quem cordis murum luxatum esse, imo apertum per costam unam a Deo sublatam, ex qua formata est mulier Eva quæ symbolum est voluptatis, eleganter docet S. Cyrillus, lib. *De Adoratione.* Sic multo magis cor rationale, id est mens et voluntas munienda et custodienda est omni munimine et custodia, quia ex ipsa vita virtutum, gratiæ et gloriæ procedit. Custodiis ergo, quibus custodis opes, famam, filios, uxorem, parentes tuos, iisdem, imo pluribus et majoribus, custodi cor tuum. Unde Beda : « Sunt, ait, qui recte vivere videntur hominibus; sed quia recta intentione non faciunt, a Deo, qui cor respicit pravum, vita eorum reprobatur, quæ credebatur bona : omni ergo diligentia cordis munditiem serva, quia ad ejus examen modus æstimabitur vitæ. » Et Dionysius : « Omni custodia custodi cor tuum, id est cum summa et jugi diligentia præserva mentem tuam ab omni cogitatione immunda, ab omni affectione iniqua, ab omni omissione culpabili; et insuper exerce eam assidue in meditationibus et affectionibus sanctis, et verbis actibusque virtutum, quia ex ipso vita procedit, id est ex cordis puritate vita gratiæ derivatur in actu omni exteriori : et nisi cor custodiatur, reliqua bona fiunt inaniter. Imo quemadmodum ex corporeo corde dependet et oritur vita naturæ : ita a corde spirituali, quod est mens, pendet ac pullulat vita gratiæ, ac profectus in ea. Ideo ait Salvator : Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et in *Deuter.* : Custodi temetipsum et animam tuam sollicite. Invisibiles namque hostes ipsum cor tanquam pretiosissimum obsident castrum, idcirco intentissima custodia est necessaria homini evadere cupienti. » Hinc ait Eusebius Emissenus : « Quid est quod nos vigiliis laboribusque conficimus, et ea quæ Deus maxime in nobis esse desiderat, atque requirit (hoc est cor mundum a quotidianis culpis ac negligentiis istis: quas qui non vitat, paulatim deficit, et ad graviora perlabitur), non habemus? » Itemque : « Hæc est (ait) spiritualium bonorum ratio, ut, cum ea summo labore constet acquiri, tam facile pereant, ut vix possit intelligi. Et inde est quod interdum nos sanctos putamus, quoniam lucra de laboribus æstimamus, et detrimenta subsequentia non pensamus. Itaque (juxta doctrinam Climachi) ponamus in janua cordis portarium et custodem, ipsum Dei timorem, qui nihil illicitum permittat intrare, aut intus manere, et sit cor nostrum semper in Domino. Nam quod amat, in eo se figere solet. Propter quod testatur S. Hieronymus : Gulosus cor habet in ventre, lascivus in lumbis, superbus in eminentia, avarus in pecunia. » Et S. Augustinus, serm. 90 *De Temp.* : « Faciamus » illud quod scriptum est : « Omni custodia serva cor tuum. Consideremus cum Dei adjutorio, et custodiamus corda simul et conscientias nostras; et si est quisquam in nobis, cui cogitationem malam inimicus eliciat, quantum potest laboret, vel ut in sermone non peccet; ut, si ei diabolus unum diem rapuit, et convertit in noctem, vel secundum diem in illo obtinere non possit. Si vero et hoc subtilitate callidissima potuerit obtinere, ut malum et corde cogitemus et ore loquamur, si jam duos dies perdidimus, vel unum diem cum Dei adjutorio conservemus, ne etiam nos usque ad opera mala possit nequitia inimici subvertere. Si vero et hoc factum est, non tamen de misericordia desperemus, sed cito per pœnitentiam de luto fæcis pedes animæ nostræ excutere festinemus; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. »

Denique τὸ *omni custodia serva cor tuum* intellige eodem modo quo illud : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto, *vel* omni corde tuo, » quod fuse explicui *Deuter.* VI, vers. 5.

Tertio, Hebraice משמר *mismar* et *asmora* significat custodiam, id est vigiliam militarem : Romani enim diem æque ac noctem in quatuor vigilias distribuerant, ita ut quælibet contineret tres horas, atque in initio cujuslibet vigiliæ mutabant excubitores. Unde sic exponas : Sicut milites omni custodia, id est, qualibet diei et noctis vigilia, custodiunt urbem et castra, sic tu qualibet hora, imo momento diei et noctis custodi cor tuum, juxta illud *Psal.* CXXIX, 6 : « A custodia matutina usque ad noctem. » Ita Auctor *Catenæ Græc.* Hebræi vero noctem dividebant non in quatuor, sed in tres vigilias, ut colligitur *Judic.* VII, 10, in Hebræo, et *Luc.* XII, 38 : « Et si in tertia vigilia venerit, » etc. Idem fecere prisci Græci. Unde Homerus, *Iliad.* κ : « Præteriit, ait, nox plus duabus partibus, tertia autem adhuc pars reliqua est. » Ita S. Bernardus, serm. *De triplici custodia manus, linguæ et cordis*, primam vigiliam et custodiam debere esse docet manus, id est operum : secundam linguæ, id est verborum : tertiam, eamque summam, cordis; loquens enim de adventu Tertio.

Domini : « Si ait, in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. Quod nequaquam de prima, sed nec de secunda dictum quidem reperies. Est autem vigilia hæc super cor, cui sane omnem jam custodiam exhibere Sapiens monet : nimirum quia ex ipso vita procedit. Ego tamen etiam hanc constare arbitror specialiter in duobus : ut videlicet super affectionum pariter et cogitationum suarum greges mens sollicita vigilanter intendat. Et bene huic datur omnis custodia, a quo cæteras quoque duas procedere constat : nisi forte (quod absit) simulationis gerantur studio et pietatis habeant speciem, non virtutem. Sicut enim fontis vena scaturiens, nisi fossas ante impleverit adjacentes, nec refluere, nec se dare, nec in altum sese tollere prævalebit, quod videlicet alias occupetur : sic humanus animus donec eas quas prædiximus manus et linguæ custodias solerter impleat, nec ad perfectam hanc sui ipsius poterit reflecti curam, nec jucunda devotionis tranquillitate frui, nec in sublimem divinæ contemplationis proficere gradum. »

Quarto. *Quarto*, idem S. Bernardus, *serm.* 46 inter parvos : « Omni custodia, » id est ab omni parte, ab omni positionum differentia, puta ab ante et retro, a dextris et sinistris, a sursum et deorsum, custodi cor tuum, quia undique sunt hostes qui cor tuum obsident, eique insidiantur vel oppugnant. « Omni custodia, ait, serva cor tuum. Solent dicere homines hujus sæculi : Bonum castellum custodit, qui corpus suum custodit; nos autem non sic : Sed sterquilinium vile custodit, qui custodit corpus suum; Apostolo teste : Quoniam qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Qui vero, inquit, in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Ac si dicat : colendum et custodiendum magis animæ castrum, quoniam æterna ex ipso vita procedit. Sed castrum istud in terra inimicorum situm undique impugnatur : et idcirco omni custodia, id est, ex omni parte vigilanti sollicitudine est muniendum, inferius, superius, ante et retro, a dextris et a sinistris. Inferius impugnat concupiscentia carnis, quæ militat adversus animam, quia caro concupiscit adversus spiritum. Superius imminet judicium Dei : horrendum est enim incidere in manus Dei viventis, *Hebr.* X. Sollicite satis hac parte cor suum custodierat qui dicebat : Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, *Job.* XXXI. Retro mortifera delectatio est, quæ oritur ex recordatione præteritorum peccatorum. Ante instantia tentationum. A sinistris vero arrogantium fratrum et murmurantium inquietudo. A dextris obedientium fratrum devotio. Possunt enim ii quoque (nisi caveatur) duobus nocere modis : aut bonis eorum actibus invidendo, aut singularem gratiam æmulando. » Deinde vigiles et custodes singulorum recensens subdit : « Vigilet ergo adversus carnem rigor disciplinæ; contra judicium Dei, judicium propriæ confessionis, et hoc sit duplex : manifestum de manifestis, occultum de occultis. Unde ait Apostolus : Si nosmeptipsos dijudicaremus, non utique judicaremur, I *Cor.* XI. Contra delectationem, quæ procedit de recordatione præteritorum peccatorum, frequentia lectionis. Contra instantiam tentationis, instantia supplicis orationis. Contra fratrum inquietudinem, patientia et compassio. Adversus obedientium fratrum fervorem, congratulatio et discretio; congratulatio enim expellit invidiam, discretio nimiam æmulationem. »

Quinto, Hebræum משמר *mismar*, id est *custodia*, metonymice significat stationem et speculam, e qua vigiles et excubitores solent speculari et lustrare omnia circumcirca, ne qua hostis irrumpat. Sic ait Habacuc, cap. II, 1 : « Super custodiam meam stabo. » Et Isaias, cap. XXI, 8 : « Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem; et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. » Sic sensus erit, *q. d.* Ex omni mentis specula excuba, et custodi cor tuum, ne qua aliqua cogitatio, delectatio, suggestio hominis vel dæmonis irrepat, quæ cor tuum invadat, occupet et vitiet. Porro mentis speculæ sunt prudentia, circumspectio, providentia, cujus variæ sunt species et modi. Ita S. Gregorius XXXI *Mor.* cap. XX. Unde S. Bernardus, serm. *De triplici genere cogitationum nostrarum*, docet cor custodiendum a triplici cogitatione. *Primo*, otiosa et vana; *secundo*, carnali de cibo et potu; *tertio*, obscena et immunda. « Admonet, inquit, nos S. Benedictus (fratres) sollicitos esse circa cogitationes nostras. Sapientis utique consilium sequens, qui omni custodia cor custodire suadet, quoniam ex ipso vita procedit. Tria igitur occurrunt genera cogitationum, a quibus multa sollicitudine cavere necesse sit eos qui convertuntur ad cor, et dignum Deo in semetipsis templum exhibere festinant. » Ac deinde triplicem jam dictam cogitationem explicans concludit : « Oportet enim, si mundas conservare volumus animas nostras, adhuc longe agentibus cogitationibus hujuscemodi multa cum indignatione occurrere et exufflare a nobis, ut nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum, otiosarum scilicet, ad rem non pertinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inhærens, nec fœtens, nisi forte diutius immoretur in nobis, et per incuriam ac negligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur. Quod quotidie experimur; dum enim otiosa tanquam minima spernimus, ad turpia atque inhonesta dilabimur. Secundum vero cogitationum genus non lutum simplex, sed ut jam diximus, viscosum ac limosum est. Nam tertium quidem sic cavendum est non tanquam lutum, aut limus, sed tanquam immundissimum ac fœtidissimum cœnum. »

Sexto, *mismar* hebraice significat carcerem vel locum similem, in quo custodiuntur rei vel periculosi, ut virgines et filii regum, juvenesque pro-

tervi; idemque significat Latinum *custodia*. Cor ergo petulans et vagum carceri et custodiæ mentis mancipandum est, ne quod scelus admittat; custodiendum est ut virgo, ne a procis seducatur; servandum ut filii regum, ne quis eos tyrannus invadat et occidat. Quocirca Cassianus, lib. VI *De Instit. renun.* cap. II, singulare remedium contra tentationes fornicationis assignat cordis custodiam: « Principaliter, ait, vitii hujus correctio de cordis perfectione descendit, ex quo etiam hujus morbi virus Domini voce prodire signatur. De corde, ait, exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, etc., *Matth.* XV. Illud ergo est primitus expiandum, unde fons vitæ et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone: Omni custodia serva cor tuum, ex his enim sunt exitus vitæ. Caro enim ejus arbitrio atque imperio famulatur, et idcirco summo studio parcimonia jejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referta, caro, præceptis animæ salutaribus adversata, rectorem suum spiritum dejiciat insolescens. Cæterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter a cæteris vitiis jejunante, nec meditatione divina et spiritualibus studiis occupata, nequaquam ad illud sublimissimum veræ integritatis fastigium poterimus ascendere, illo, quod in nobis est principale, puritatem corporis infestante. Oportet ergo nos mundare prius, juxta sententiam Domini, id quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id, quod deforis est, mundum. »

In Vita S. Ægidii unius e primis S. Francisci sociis, quæ exstat apud Surium tomo VIII, narratur quod, cum quæreretur qua ratione malæ et immundæ cogitationes superandæ essent, variique varios modos suggererent, B. Juniperus dixerit: « Ego, cum procul adventantem hunc inimicum prospicio, portas animi bonis desideriis, sanctissimisque cogitationibus occludo, et interius sublata voce: Procul, procul, exclamo, occupatus est diversorii locus. Tunc Ægidius: Ego, inquit, arma Juniperi mihi assumo. »

Porro S. Augustinus, lib. *De Custodia mulier.* cap. V, notat non dici: « Serva » corpus, sed « cor tuum, » quia esto corpore sis castus, tamen, si cor turpi cogitatione delectetur, impurus et adulter es, juxta illud Christi: « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo, » *Matth.* V, 28; quare custodiendi sunt oculi, aures, cæterique sensus, ne cor inficiant. « Voluntas enim prona faciendi, ait, reputatur pro opere facti: ac si dum aliquis mulierem libidinoso oculo considerat, per fenestras corporis sui in secretum mentis venenum mortis instillat. »

Insuper S. Bernardus in *Meditat.* cap. IX, pulchre explicans instabilitatem cordis humani, quod statim evagatur et volvitur instar molendini, « dum ab amore cœlestium elongatur, et in amore terrestrium occupatur: Cumque elabitur, ait, illis et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, et huc illucque quærit ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. A cogitatione in cogitationem ducitur, et per varias occupationes et affectationes variatur, ut saltem varietate ipsarum rerum impleatur, quarum qualitate satiari non potest. Sic labitur cordis miseria, subtracta divina gratia. »

Singulare ergo remedium ad custodiendum cor est, si illud uniamus Deo, et occupemus divinis cogitationibus sanctisque desideriis; hæc enim excludent omnes motus pravos iræ, superbiæ, invidiæ, gulæ, acediæ, libidinis, etc. Unde S. Bernardus in *Meditat.* cap. VI: « Omne tempus, ait, in quo de Deo non cogitas, hoc computes te perdidisse. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas jacta in Deum, et aliquid salutare in animo tuo versa: mens namque sapientis semper apud Deum est. Illum semper ante oculos habere debemus, per quem sumus, vivimus et sapimus. Templum enim sanctum est Deo mens pia, et altare optimum cor ejus. » Idem (vel quisquis est auctor) lib. *De Passione Domini*, cap. II, docet cor nostrum uniendum cordi Jesu Christi; ipse enim quasi Nazaræus נצר *natsar*, id est, servabit et custodiet cor nostrum. « O quam bonum, ait, et quam jucundum habitare in corde hoc! Bonus thesaurus, bona margarita, cor tuum, bone Jesu, quem fosso agro tui corporis inveniemus. Quis hanc margaritam abjiciat? quin potius dabo omnia, omnes cogitationes et affectus mentis commutabo et comparabo illam mihi, jactans omnem cogitationem meam in cor Domini Jesu, et sine fallacia illud me enutriet. » Idem remedium assignat S. Basilius in *Regul. fusius disp.* interrog. 5 *De cohibenda mentis ad futiles cogitationes evagatione*: « Omni custodia, ait, custodiendum fuerit cor nostrum, neque patiendum, ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elabatur, neve eorum, quæ mirabiliter ab eo facta sunt, memoria contaminetur per futiles et evanidas cogitationes: contraque illud agendum assidue, ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, veluti indelebile aliquod signum circumferamus. Siquidem hæc est ratio, per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, quæ simul cum ad conficienda ipsa Dei mandata nos excitet, tum vicissim quoque ab iisdem ipsa ad perpetuitatem stabilis conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit: Si diligitis me, mandata mea servate; modo vero: Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam possit commovere:

Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. »

Docet deinde S. Basilius animam cor suum custodituram, si omnia sua opera ex mente et voluntate Dei agere studeat; idque probat similitudine fabri : « Ut enim faber ferrarius, verbi gratia, quandocumque dolabram sive asciam cudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit, et præscriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus, qui condixit opus, dirigit quod facit : alioqui si ejus memoriam menti sibi patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat : sic Christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id jussus est facere; vereque illud dicere poterit : Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear ; itemque præcepto illi Pauli satisfaciet : Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, a perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere. »

Moraliter, hic disce quam Religiosus, sacerdos, imo fidelis, et homo quilibet debeat custodire suum cor, id est, mentem a cogitatione vana, et voluntatem a delectatione illecebrosa. Fuit hoc olim studium singulare Ascetarum et Monachorum. Ita senex ille apud Joannem Moschum in *Prato spirit.* cap. CX : « Esto, ait, janitor cordis tui, ne intret peregrinus, dicens : Noster es an adversariorum? » Magnus ille Joannes Abbas apud Ruffinum in *Vitis Patr.* cap. I, hoc suis dabat documentum : « Cordi nostro et cogitationibus præcipua adhibenda est cura ; observandum namque est ne qua cupiditas, ne qua voluntas prava, ne quod desiderium, et quod non est secundum Deum, radices in corde nostro defigat. Ex iis enim pullulant vanæ et inutiles cogitationes, et in tantum molestæ, ut nec orantibus nobis cessent, sed rapiant a nobis captivam mentem. » Et paulo inferius : « Quæ ergo hæc observat mens, Spiritui Sancto aperit in se locum, qui cum ingressus fuerit et illuminaverit eam, semper ibi gaudia, semper lætitia, semper charitas, patientia, longanimitas, bonitas et omnes fructus Spiritus oriuntur. Et hoc est quod dicebat Dominus, *Matth.* VII : Non potest arbor bona malos fructus facere. » Et post nonnulla : « Si ergo mundo corde astiterimus ante Deum, et liberi ab omnibus vitiis et passionibus, poterimus etiam, in quantum possibile est, videre Deum, et orantes oculum cordis nostri in ipsum dirigere, et videre invisibilem mente, non corpore. Maxime vero custodiendum est cor, mane cum e somno expergiscimur. » Nam, ut ait Climachus, *gradu* 26 : « Est e spiritibus (dæmonibus) unus, qui præcursor dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum protinus inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ ; erit enim tota ejus qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est. Ab ipso, ait, matutino tempore cursum meum totius diei scio. » Idem Climachus, *gradu* 29, docet hanc custodiam parere tranquillitatem cordis, quæ est paradisus hujus vitæ : « Nihil enim aliud ejusmodi tranquillitatem esse reor, ait, nisi mentis intimum cœlum versutias dæmonum ludibria jam æstimans. Ille igitur proprie tranquillus est, qui carnem quidem omni corruptionis labe purgavit, mentem vero supra creaturam omnem elevans, omnes illi subjicit sensus, atque vultui Domini animam sistens, supra virium suarum modum in illum se semper extendit. »

[Exempla custodiæ cordis.]

[Dæmon præcursor matutinus, quis?]

QUIA EX IPSO VITA PROCEDIT. — Cor enim naturale est causa vitæ naturalis; et cor morale, puta mens et voluntas, est causa vitæ moralis, puta virtutis, gratiæ et gloriæ. Cor enim purificat sanguinem et ex eo gignit spiritus vitales, eosque diffundit per totum corpus ; hi autem spiritus sunt causa motus, sensationis omnisque operationis vitalis. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilium et rerum agendarum radicem continens. Igitur cor, sive mens, est tanquam rex in mortalium corpore, ait Aben-Ezra. Hinc cor in homine est primum vivens et ultimum moriens. « Os primum mori tradunt, cor novissime, » ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVII. Unde pro eo quod habemus : « Ex ipso vita procedit, » Hebræa habent, *ex ipso exitus vitæ procedunt*. Quod aliqui explicant de morte, *q. d.* Conserva cor, quia si illud moriatur, exibit cum illo et anima vitaque tua. Verum genuine per *exitus vitæ* accipias emanationem vitæ, puta spirituum vitalium, qui a corde procedunt. Quocirca nullum animal vivens præditum sanguine est sine corde et jecore, atque cor in senium et mortem vergens sensim imminuitur. Hinc malum omen datum Julio Cæsari, quod eo die, quo primum in sella aurea sedit et cum purpurea veste processit, in victima bovis opimi cor inventum non fuerit. Unde consternatus Spurina aruspex aiebat vereri se ne consilium et vita Cæsarem deficerent, quorum utrumque ex corde proficiscitur, itaque contigit, uti narrat Suetonius in Vita Julii, cap. LXXXI. Sic et eo die, quo occisus est Helvius Pertinax Imperator, in hostia non est inventum cor. In corde « mens habitat, ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVII. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsæque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. »

[Cor principium vitæ multiplicis.]

Denique audi S. Bernardum, *serm.* 46, inter

parvos : « Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. Duobus autem modis vita a corde procedit. Aut quia corde creditur ad justitiam, et justus ex fide vivit et fide mundatur cor, et mundo corde Deus videtur, id est, agnoscitur, et hæc est vita æterna, ut cognoscant te unum Deum, et quem misisti Jesum Christum; aut quia Christus vita nostra, qui nunc per fidem habitat in cordibus nostris, erit cum apparebit, et nos cum ipso apparebimus in gloria; et qui nunc latet in corde, tunc quasi de corde ad corpus procedet, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Unde et alius Apostolus ait : Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus, » I *Joan.* cap. III.

Symbolice, per *cor* accipe charitatem; quod enim est cor in corpore naturali, hoc est charitas in corpore spiritali, puta in complexione virtutum. Quare charitas omni custodia servanda et custodienda est; tanta enim est ejus dignitas, utilitas et necessitas, ut omnem custodiam exposcat. Audi S. Laurentium Justinianum in *Ligno vitæ de* Encomia charitatis. *charitate*, cap. XIII : « De ipsa charitate hoc sentiendum est, quod sit recta voluntas et ab omnibus terrenis ac præsentibus prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter, et unita igne quodam Sancti Spiritus, a quo est et ad quem refertur incensa, inquinamenti omnis extranea, corruptionis nescia, nullo vitio mutabilitatis obnoxia, super omnia quæ carnaliter diliguntur, excelsa, affectionum omnium potissima, divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta; summa actionum bonarum, salus morum, finis cœlestium præceptorum, mors criminum, virtus pugnantium, palma victorum, sanctarum mentium arma, causa meritorum bonorum, præmium perfectorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua (si inquam illa perseveret) nullus unquam graviter peccare poterit; fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa omnino in omnibus fidelibus, ex qua quidquid est boni operis vivit. » Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de natura perfectionis spiritalis lib. III, parte II, cap. XVII.

Exemplum. Ita cor et charitatem omni custodia custodiebat S. Maria Oigniacensis, de qua scribit Cardinalis Vitriaco (apud Surium die 23 junii exstat) lib. I Vitæ ejus, cap. VI, « quod ab exiguis et venialibus culpis ita sibi caveret, ut crebro ad dies quindecim nec unam inordinatam cogitationem in suo posset pectore reperire. » Et mox : « Tanta puritate cor suum custodire nitebatur, semper illud præ oculis habens : Qui modica negligit, paulatim decidit, ut ne verbum quidem ullum, aut aspectum inordinatum, nec inhonestum corporis habitum, nec risum immoderatum, nec indecentem vel indecorum corporis gestum, in ea unquam, aut certe raro, advertere potuerimus. »

24. REMOVE A TE OS PRAVUM (Aquila et Theodotion, *oris obliquitatem* vel *perversitatem*), ET DETRAHENTIA (Septuaginta, *injusta;* alii, *infamia;* sic enim vertit Noster, cap. II, vers. 15) LABIA SINT PROCUL A TE. — Post cordis custodiam præcipit oris custodiam; nam hæc æque ac illa perdifficilis est : « Linguam *enim* nullus hominum domare potest, » ait S. Jacobus, cap. III, vers. 8. Vers. 24.

Per *os pravum* Rabbini accipiunt irrisionem; irrisores enim os depravant et intorquent. Unde R. Salomon sic explicat, *q. d.* Ne illud facias, cujus gratia mortales de te obloquantur, atque in te ora obtorqueant. Aben-Ezra vero, *q. d.* Ea cave a quibus in falsas opiniones detrudaris, quæ mentem suis vinculis implicent.

Melius alii per *os pravum* accipiunt os detractoris, *q. d.* Procul fuge a detrahente famæ proximi, ne audias ejus detractionem; illa enim velut pestis et lepra vicinis audientibus contagium suum affricat, eosque inficit et interficit, uti docet S. Bernardus, serm. 24 *in Cant.* Optime hæc accipias plane ut sonant, *q. d.* Noli os tuum depravare, eoque aliis detrahere; posterius enim hemistichium explicat prius, scilicet *os pravum* explicant *labia detrahentia.* Sicut enim cordis proprii custodiam præcepit, sic et oris proprii custodiam præcipit : magna enim est cordis et oris sympathia et connexio; unde sicut mors naturalis incipit ab ore, indeque sensim proserpit ad cor, uti dixi vers. præced., sic et mors moralis ab ore et verbis proserpit ad cor et voluntatem.

Quare per *os pravum* plene et plane accipias omnem sermonem pravum, sive is mendacium sit, sive blasphemia, sive irrisio, sive calumnia, sive detractio, sive quid aliud. Vere S. Bernardus : « Detractor, ait, et libens auditor, uterque diabolum in lingua portat. » Et *Eccli.* cap. X, vers. 11 : « Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. » Vide quæ de malo detractionis dixi *Eccli.* V, 16, et cap. XXXIII, vers. 15, et *Jacobi* III, 5 et seq.

25. OCULI TUI RECTA VIDEANT, ET PALPEBRÆ TUÆ PRÆCEDANT GRESSUS TUOS. — *Recta* potius est adverbium quam nomen, *q. d.* Directe antrorsum respice, non retrorsum, non dextrorsum vel sinistrorsum. Nam Hebraice נכח *nochach* idem est quod coram, ante, e regione, puta recta sive in directum. Hebraice est ergo, *oculi tui in directum aspiciant, et palpebræ tuæ dirigant* (Chaldæus, *dirigantur*) *coram te;* Pagninus, *palpebræ tuæ dirigant viam coram te;* Septuaginta, *palpebræ tuæ annuant justa,* id est, nutu et nictu oculorum innuant honesta; nam ex adverso « impudicus oculus impudici cordis est nuntius, » ait S. Augustinus, *epist.* 109. Unde auctor *Catenæ Græc.* vertit, *et palpebræ tuæ spectent ad justa,* id est, inquit, nutibus ad nequitiam ne utaris, sed quilibet sensus ad honesta tantum tibi obsequium præstet; Tigurina, *oculi tui ad ea sint intenti, quæ coram te sunt, et palpebræ tuæ recta inspiciant in ea quæ* Vers. 25.

ante te sunt, ut iter tuum recta dirigant, ait Vatablus. Hebraice enim יישרו *iaisciru* tam rectum facere quam dirigere significat.

Post cordis et oris custodiam sancit custodiam oculorum; oculi enim in amore (virtutis aut vitii) sunt duces : atque ut custodias cor, opus est præ cæteris sensibus et membris custodire oculos, æque ac linguam. Sensus ergo est, *q. d.* Oculos coerce, nec sinas eos circumcirca oberrare et vagari, ne hauriant formas aut species illecebrosas, quæ pravas in corde cupiditates excitent : quare oculos tuos rege, ut tantum aspiciant recta, id est coram, sive ante se, ad hoc ut pedes et gressus hominis necubi offendat vel erret, dirigant : ad hoc enim dati sunt oculi, ut viam prælustrent, per eamque dirigant iter totius corporis : quare ulterius non sunt jaciendi. Unde explicans subdit : « Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos (1), » *q. d.* « Palpebræ, » id est oculi tui, ita vibrentur, ut viam præcipiant, per eamque inoffense dirigant pedes tuos, ulterius non ferantur; idcirco enim Deus eis dedit palpebras, ut eis coerceantur, ne aliorsum jaciantur. Magna enim est vis oculorum ad cor et mentem vulnerandum : species enim visa per oculos transit ad cor et mentem, illique suam formam et consequenter amorem vel odium imprimit, quæ species hæret in corde, etiam postquam res visa abierit. Ita explicat S. Basilius, lib. *De S. Virgin.* Unde ibidem docet virginem in neminem debere defigere oculos et obtutum : « Oculi tui, ait, recta videant, et palpebræ tuæ innuant justa, neque te palpebræ rapiant, neque capiaris oculis tuis. Quod si juxta naturæ rationem tactus quidam est oculorum ad corpora jactus; et sicuti, cum in eos, qui morbo tenentur, oculorum obtutus diutius figimus, morbi ipsius consortes efficimur; contraque cum his quæ aciem naturaliter juvant (uti color viridis, speculum, aquæ limpidæ, etc.), infigimus luminum radios, secretissima naturæ vi inde proficit noster intuitus : ita profecto et cum in voluptatis indicia injicimus oculos, animus voluptatis morbo fit saucius; sicut etiam cum viris bonis intendimus, magna in anima per oculos emolumenta suscipimus. » Ac deinde : « Dux enim et prævius ac pronubus oculorum jactus est ejus, cujus ministræ sunt manus, tactus.

Mystice et analogice hæc passim accipiunt de oculis mentis, *q. d.* Sicut oculos corporis, sic multo magis oculos cordis, rationis et mentis coerce, ut recta duntaxat aspiciant ad ea quæ recta ratio facienda et omittenda dictat, non oblique ad ea quæ cupiditas suggerit. Ita Beda, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii. Unde R. Salomon exponit, *q. d.* Veritatem et rectitudinem oculi tui inspicere studeant. Et R. Levi : Oculi tui dispiciant quod rectum verumque sit. Quin et S. Gregorius, III part. *Pastor.* Admoni. 16, in fine : « Palpebræ, ait, gressus præcedunt, cum operationem nostram consilia recta præveniunt; qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit, sed prævidendo sibimetipsi non antecedit; atque idcirco citius corruit, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit. »

Et S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. IX : « Oculi tui recta videant, etc. Quod non esset dictum, ait, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, et forma decoram putasti : erraverunt oculi tui, perversa viderunt, aliena nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cicatrices. » Causam erroris subdit dicens : « Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio, est deceptio visus. » Denique Beda : « Palpebræ præcedant gressus tuos, id est, inquit, iter justitiæ, quo ingredi debeas, diligenter edisce, et in cunctis, quæ agere disponis, sollicitus ad quem sint ventura finem prævide. »

26. DIRIGE SEMITAM PEDIBUS TUIS, ET OMNES VIÆ TUÆ STABILIENTUR. — Chaldæus, *dirigentur* (2). Vers. 26.
« Dirige, » Hebraice פלס *palles*, id est *libra*, et ad libellam rectæ rationis adæqua semitam pedibus tuis, ut scilicet recta rationis, legis, prudentiæ et virtutis orbita incedas, non deflectas ad dexteram vel sinistram. Unde Septuaginta vertunt, *rectas orbitas fac pedibus tuis* (Aquila, *cura* vel *muni viam pedum tuorum*; Symmachus, *observa* vel *cave pedibus tuis*), *et vias tuas dirige*; Aquila, Symmachus et Theodotion ἑτοίμαζε, id est *para* vel *firma*. Ita se explicat Salomon subdens : « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram. » Pagninus : *Pondera semitam pedum tuorum, et omnes viæ tuæ stabilientur; alii regula* vel *trutina et æquilibra semitas pedum tuorum*; S. Augustinus, *epist.* 47 : « Rectos cursus fac pedibus tuis. » Citat hunc locum S. Paulus juxta Septuaginta, *Hebr.* XII, 13 : « Gressus (græce est τροχίας, eadem vox quæ hic, id est orbitas, semitas, gressus) rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret. » Est metaphora a stratoribus viarum; hi enim æque ut fabricatores domorum, ut vias recte sternant et complanent, illas ad libellam dimetiuntur, sternunt et fabricant : nullo enim pacto erigi possunt fabricæ vel viæ, nisi facierum angulorumque rectitudo per perpendiculorum indaginem exploretur : eaque præcipua est observatio in ædificiis, æque ac pavimentis moliendis, ut structuræ omnes perpendiculo re-

(1) Hebr. est, *et palpebræ tuæ rectum faciant*, scil. visum tuum, recte contendant *ante te*.

(2) Rectius, *stabiles sint* et certæ, ne huc illuc avertaris a recto tramite sapientiæ et virtutis. Cf. *Ps.* CXIX, 5.

spondeant; neque proclinationes, ut ait Vitruvius, lib. VI, cap. XI, et lib. VII, cap. III, in ullam partem habeant. Simili modo structura virtutum in fabrica animæ debet fieri ad perpendiculum, puta ad rectitudinem rationis et prudentiæ, qua virtutes singulæ per se, et comparatæ cum aliis, rectum teneant ordinem et commensurationem, quam præscribit lex et recta ratio, nec in alterutram partem lateralem propendeant aut devergant. Sic enim opus erit appensum linea rationis libratumque.

R. Salomon Hebræum *palles* exponit, *q. d.* Pondera divini præcepti violationem cum mercede et præmio, pœnas item scelerum et præmia compara; tunc enim recte eliges honestum et spernes peccatum.

Porro S. Augustinus, *epist.* 47, cujus verba recitabo vers. seq., censet hic alludi, imo probari liberum arbitrium, *q. d.* « Libra semitam pedibus tuis, » hoc est, accipe libram vel libellam liberi arbitrii, in eaque gressus et actiones tuas trutina, ut in æquilibrio rectæ rationis consistant, nec in alterutram partem earum bilances devergant, *q. d.* Vide quomodo vivas, recta regiaque sapientiæ et virtutis via incedito. Quod si id feceris, viæ, id est actiones tuæ stabilientur, ut stabiles et firmæ in virtute perseverent, ac dirigentur a Domino, ut prosperos habeant successus: hi enim pendent a Deo; Deus enim est causa omnis sortis et fortunæ nostræ, adeoque ipse est fortuna fortunans, qui hosce fortunat, alios non, uti ostendi *Genes.* XXXI, 27 et seq.

Mystice pedes sunt affectus animi: hi per sapientiam regulandi sunt, ut ad bonum tendant. Ita auctor *Catenæ Græcorum*. Rectas semitas, inquit, appellat animæ vires, quibus nixa in virtutibus progreditur, deque uno opere bono ad aliud provehitur. At vero animæ pedes ejusdem sunt impetus, per quos de hoc in aliud fertur.

Vers. 27. 27. NE DECLINES AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM, AVERTE PEDEM TUUM A MALO. — Chaldæus, *transfer pedem tuum a malo*. Sensus litteralis est clarus, *q. d.* Dirige gressus tuos juxta regulam rectæ rationis legis et voluntatis divinæ, ut ab ea in neutram partem, puta nec ad dexteram, nec ad sinistram declines, juxta illud *Isaiæ* XXX, 21: « Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. »

Symbolice, S. Augustinus in *Deuteron.* Quæst. XLVIII, et alii per *dexteram* accipiunt prospera, et per *sinistram* adversa. Baynus per *dexteram* accipit amicos, et per *sinistram*, inimicos, *q. d.* Nec amore prosperorum et amicorum, nec timore adversorum et inimicorum deflectas a recta virtutis via. Olympiodorus vero in *Catena Græcorum* per *dexteram* accipit honorem et gloriam, per *sinistram* crucem et ignominiam, *q. d.* Si propter vitæ integritatem honoreris, ne efferaris animo: si vilipendaris, ne animum despondeas, aut ab officio desistas. Rursum S. Augustinus, lib. II *De Peccat. mer.* cap. XXXV: « Non declines, inquit, in dexteram superba præsumptione justitiæ, nec in sinistram secura delectatione peccati. »

Moraliter, ex hoc loco S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 26, docet nimium zelum æque cavendum ac torporem, temeritatem æque ac pigritiam: « Æque enim, ait, inutiles sunt iners ac supina segnities et imperitus fervor: ille ad bonum minime accedens; hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens Salomon: Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum incidas. » Et Cassianus, lib. XI *De Instit. renunt.* cap. IV: « Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram, id est, ne tibi de virtutibus blandiaris, et dextris successibus ac spiritalibus extollaris, nec deflectens ad sinistrum tramitem vitiorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam cui sub specie succinctæ vestis ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculta ac viliore conatur inserere; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat; quem scientiæ et elocutionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejunet palam, vanitatis gloria pulsatur: si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur. »

VIAS ENIM, QUÆ A DEXTRIS SUNT, NOVIT DOMINUS; PERVERSÆ VERO SUNT QUÆ A SINISTRIS SUNT. — Hic versus non est in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Complutensi, vel Regia Latina, nec in Cajetano, nec in manuscriptis nonnullis vetustis; est tamen in Septuaginta ex quibus eum Noster transcripsit. Unde colligas nostram Vulgatam versionem non per omnia puram putam esse S. Hieronymi, quam scilicet ipse concinnavit ex Hebræo, cum nonnulla ex Septuaginta sint addita, quæ non exstant in Hebræo. Ex Septuaginta eadem legunt S. Gregorius Nazianzenus, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Cyprianus, Beda locis mox citandis. Perperam ergo Lyranus et Cajetanus censent eam ex glossa aliqua in textum vitio scriptorum irrepsisse.

Nota: *Dextrum* significat bonum et felix, *sinistrum* malum et infelix. *Primo*, quia Gentiles illas voces sic usurpabant, et vero ita censebant. Unde Græci dextra fulmina censebant boni et felicis ominis, sinistra vero mali et infelicis. *Secundo*, quia dextra pars animalis potior et robustior est sinistra, quæ infirmior, est deficiens et quasi manca. Unde quæ sinistra manu fiunt, minus recte fiunt. *Tertio*, quia motus principium est a dextra parte. In homine enim et animalibus mutatio loci a dextra proficiscitur, eo quod ad impulsum expeditior sit ob calorem hepatis, et solidiorem ejus partis ac firmiorem musculorum naturam, uti docet Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. IV, et

Dextrum vocatur bonum et felix, cur? Ratio Prima Secunda.

Tertia.

Galenus, lib. VII, *Aphorism.* 44. Hinc et Physici Orientem, a quo cœlum moveri incipit, vocant dexteram cœli partem. *Quarto*, quia veteres in judicio de moribus virtutes et virtute præditos collocabant a dextris, vitia et vitiosos a sinistris. Quocirca Lactantius disputans de Y littera Pythagoræ, indice virtutis et vitii, lib. VI *De vero Cultu*, cap. III : « Quid enim, inquit, opus est Y littera in rebus contrariis atque diversis? sed altera illa melior conversa est in solis ortum, altera illa deterior ad occasum : quoniam qui veritatem ac justitiam sequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potiretur; qui autem ab illo malo duce illectus prætulerit vitia virtutibus, mendacium veritati, necesse est ad occasum et tenebras deferatur. » Accedit Aristoteles, lib. II *De Cœlo*, cap. II, qui de Pythagoricis loquens, ait : Via virtutis propterea, inquiunt, dextera dicitur, quia ad Orientem solem tendit, id est ad lucem atque splendorem; via vero vitii sinistra, quia Occidentem versus, id est in noctem tenebrasque defertur. Hinc « dexter » idem est quod prosper et propitius, ut Quintilianus, lib. IV, IV : « Adsit Domitianus dexter ac volens. » Et Virgilius, VIII *Æneid.*:

Quarta.

Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.

Sensus ergo est, *q. d.* Vias, quæ a dextris sunt, id est actiones bonas et laudabiles, ideoque felices, quæ nos constituent ad dexteram Christi in die judicii inter electos et beatos, « novit, » id est approbat, amat, promovet, prosperat et beat Dominus : odit vero, destruit et punit eas quæ a sinistris sunt, puta malas et probrosas, ideoque infelices, quæ impios constituent in die judicii a sinistris Christi inter damnatos et reprobos. Accedit S. Augustinus, Quæst. XLVIII *in Deuter.*, ubi per vias dextras accepit cœlestia, per sinistras terrena.

Verum difficultas est in nexu contextus; videtur enim hic esse amphibolia, imo contradictio, ac posterior pars repugnare priori. Quomodo enim consentit τὸ *ne declines ad dexteram* cum eo quod subdit : « Vias quæ a dextris sunt novit, » id est probat, « Dominus; » si enim eas probat, ergo illæ non declinandæ, sed sequendæ et ambiendæ sunt.

Primo, S. Augustinus, epist. 47 *ad Valentinum*, hinc probat necessitatem gratiæ æque ac liberi arbitrii : « Quia, ait, si non esset liberum arbitrium, non diceretur : Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige : ne declines in dexteram, neque in sinistram. Et tamen sine Dei gratia si posset hoc fieri, non postea diceretur : Ipse autem rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet. « Et mox : » Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, quæ sunt opera bona, quæ utique præparavit Dominus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus; vias autem sinistras, perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine, sed homo sibi. » Objicit deinde sibi S. Augustinus, cur ergo dixit : « Ne declines in dexteram neque in sinistram, cum potius dicere debuisse videatur : Tene dexteram, et ne declines ad sinistram ? » Ac respondet, « declinare in dexteram, qui bona ipsa opera quæ ad vias dextras pertinent, sibi vult assignare, non Deo. In sinistram vero, » qui omnia gratiæ tribuens, et nihil libero arbitrio, dicit : « Faciamus mala ut veniant bona, *q. d.* Non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine gratia tribuatis; nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis. »

Secundo, S. Chrysostomus ex variis in S. Matthæum locis, *hom.* 8, censet hic ludi in nomine *dextrum et sinistrum*, aliterque accipi quam paulo ante. Hic enim per dextras vias, vel, ut ipse legit, partes, accipit justos; per sinistras, peccatores : quia Christus in die judicii justos et electos statuet a dextris, peccatores et reprobos a sinistris, *Matth.* XXV; et sic explicat illud *Matth.* VI, vers. 3 : « Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, » *q. d.* Cum dextera das eleemosynam, noli te apud sinistram, id est apud avaros et peccatores, jactitare.

Tertio, S. Augustinus, lib. II *De Peccat. merit. et remiss.* cap. XXXV : « In dexteram declinare, inquit, est seipsum decipere, dicendo se esse sine peccato; in sinistram autem, propter nescio quam perversam atque pravam securitatem, se tanquam impune dare peccatis. Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus (Christus), qui solus sine peccato est, et nostra potest delere peccata; perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt amicitiæ cum peccatis. »

Verum hæc videntur mystica potius quam litteralia, nec dubium lectoris animum explent. Dico ergo hanc sententiam : « Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus, » etc., cohærere cum proxime præcedenti : « Averte pedem tuum a malo » (scilicet capessendo vias quæ a dextris, non autem illas quæ a sinistris sunt); non autem cum illa remotiore : « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram. » In Proverbiis enim, ut sæpius monui, sunt multæ sententiæ disparatæ, nec inter se connexæ; per tales enim gnomas prisci tradebant suam sapientiam. Forte etiam ex alio loco eam huc transtulerunt Septuaginta, nam hoc loco non exstat in fonte Hebræo. Sic enim aliæ sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium traductæ sunt a collectoribus earumdem, uti ostendi Proœmio in Ecclesiasticum.

Porro una sententia alteri non est contraria, sed una cum altera recte consentit : nam cum ait vias a dextris nosci et probari a Domino, perversas vero esse sinistras, tunc dextrum et sinistrum inter se sola comparantur, ac per dextrum significatur via virtutis, quia hæc coram Deo est dextera, id est proba et felix; per sinistrum significatur

via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reproba et infelix. Cum vero ait : « Ne declines ad dexteram neque ad sinistram, tunc dextrum et sinistrum non inter se, sed cum media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistrum significant vitia utrimque virtuti, quæ in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, a quo declinat vitium oppositum in dextrum per excessum, in sinistrum per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, a qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberras et peccas. Itaque vis est in τῷ *ne declines;* hæc enim particula mutat phrasim et appellationem, ut loquuntur Logici. Nam via dextera est via virtutis ; declinare vero ab hac dextera est vitium, sive declines dextrorsum, sive sinistrorsum ; omnis enim declinatio et recessus a medio, quod præscribit virtus, est vitium. « Non ergo dexteram viam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur, » ait Beda.

Ita acute explicat S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 26 : « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est in peccatum incidas. Quanquam alioqui quod natura dextrum est, his verbis laudat : Vias dextras novit Deus; perversæ autem sunt sinistræ. Qui fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursum a dextro nos abducat? Intelligit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit : Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens, *Eccli.* VII. Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe, et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. »

Et S. Hieronymus in cap. XII *Zachar.* : « Devorabunt (inquit) duces Judæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt ὑπερβολὰς εἶναι κακίας ; unde Dei populus pollicetur : Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus; via regia gradiemur, *Num.* XX : Via dextra parcitas est, quam Græci φειδολίαν vocant; sinistra, luxuries; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextra, quibus dicitur : Ne sis justus nimis; et in sinistra qui audiunt : Viæ quæ ad sinistram sunt, perversæ sunt, devorans flamma consumet. » Idem in *Ecclesiastæ* cap. X, explicans illud, *Cor sapientis in dextera*, etc. : « Et in Evangelio, ait, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis, *Matth.* VI. Et quando percutimur in maxillam dexteram, non jubemur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dexteram; justus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad judicandum Salvator venerit, agni a dextris, hædi vero a sinistris erunt, *Matth.* cap. XXV, Et in *Proverbiis* scribitur : Dextras vias novit Dominus; quæ autem perversæ sunt, a sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram; qui vero insipiens est, de præsenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et poeta ait :

> Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit
> Hac iter Elysium nobis, at læva malorum
> Exercet pœnas, et ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster, in præclaro *Institutionum* suarum opere, Y litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitiis, plenissime disputavit. Nec putemus huic sententiolæ illud esse contrarium in quo dicitur : Ne declines in dexteram, neque in sinistram : hic enim pars dextera pro bono accipitur, ibi vero non tam dextera, quam declinatio dexteræ accusatur : ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est; quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. »

Accedit et S. Augustinus, *epist.* 47 : « Averte, ait, pedem tuum a via mala, hoc est a sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicens : Vias enim quæ a dextris sunt novit Dominus Deus; perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur : Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis : Non novi vos. Quid autem quod illè non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala. Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci. Quemadmodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo : Quia non noverat peccatum ; quid est (non noverat), nisi quia non fecerat? Ac hoc quod dictum est : Vias quæ a dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, quæ sunt utique opera bona, quæ paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus ; vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit : Odivi autem ego perversas vias malorum, ipsæ sunt a sinistris. »

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS; ITINERA AUTEM TUA IN PACE PRODUCET, — *q. d.* Si ingressus fueris vias quæ a dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget cursus

vitæ tuæ, ut in illis feliciter et animose progrediaris per plures annos vitæ, quos tibi pacificos dabit, facietque ut tandem moriens in pace exspectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polychronius in *Catena Græcorum* : « Tu, ait, abstine ab omni malo et peccato : ille interim viam tuam ad bona diriget, tuosque inimicos evertet. Indicat per hæc autem, complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est qui hominum studia in terris, cæteraque omnia quæ ad æterna illa bona, quæ in cœlis reposita habemus, spectant, recte provideque administrat. » Præclare Seneca : « Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subibit te veneratio ejus? non dices : Ista res major est altiorque quam ut credi similis huic, in quo est corpusculo, possit? Vis istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majori sui parte illic est, unde descendit. »

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit vers. 15, dilectionem uxoris propriæ : sic enim vitabitur aliena : amor enim castus pellit incestum, uxor meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiæ meæ inclina aurem tuam, 2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris : 3. favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; 4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles. 7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, 10. ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas : 12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum, 13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ et synagogæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui : 16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ : 19. cerva carissima, et gratissimus hinnulus, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. FILI MI, ATTENDE AD SAPIENTIAM MEAM (Septuaginta, *sermonibus meis appone aurem tuam*), ET PRUDENTIÆ MEÆ INCLINA AUREM TUAM. — Salomon novum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi : Silens studiose attende et intende meis sermonibus. Nam silentium discipuli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indicebat.

2. UT CUSTODIAS COGITATIONES, ET DISCIPLINAM LABIA TUA CONSERVENT. — Septuaginta, *ut custodias* Vers. 2.
cogitationem bonam (Aquila, Symmachus et Theodotion, *scientiam bonam*), *sensus autem labiorum meorum mandat tibi, q. d.* Labia mea enuntiant internam meæ sapientiæ cogitationem, ejusque sen

sum, ac mandant ut illum simpliciter, uti enuntiatur, accipias, menti imprimas et opere exsequaris. Alii legunt, *sensum labiorum meorum mando tibi.* «Cogitationes» ergo hic non discipuli, sed sapientiæ et Salomonis accipe, *q. d.* Attende ut custodias meos conceptus, meas cautiones, mea consilia, ut vertit Vatablus. Unde Chaldæus vertit, *ut admonitus sis in consilio;* Syrus, *ut cautus sis in cogitatione;* R. Levi, *ut custodias cogitationes, quibus instituaris ad prudentiam.* Sic et Aben-Ezra (1). Consequenter tamen cogitationes quoque discipuli accipe; qui enim custodit cogitationes sapientiæ, hic utique et suas custodit. Nam hanc suarum custodiam docent et præscribunt cogitationes et consilia sapientiæ. Unde S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 15: «Ut custodias cogitationes tuas: Nihil quippe, ait, in nobis est corde fugacius, quod a nobis toties recedit, quoties per pravas cogitationes defluit. Cum ergo cogitatio per custodiam restringitur, cor, quod fugere consuevit, invenitur.»

NE ATTENDAS FALLACIÆ MULIERIS. — Hæc verba non sunt in Hebræo expresse, sed tacite subintelliguntur. Unde Septuaginta, et ex iis Noster ea expresserunt. Quocirca hæc verba pendent ab iis quæ sequuntur: «Favus enim distillans labia meretricis, etc.; ex iis enim hæc conclusio deducitur: «Ergo ne attendas fallaciæ mulieris.» Igitur per *fallaciam* intelligit blanditias, mollitiem et elegantiam verborum, pulchritudinem, ornatum vestium, faciei fucum, fictiones, artes et fraudes, quibus meretrices amasios ad se pellicere, inescare et pervertere solent. Unde Septuaginta habent, *ne intendas* φαύλῃ, id est malæ, pravæ, perversæ, *fallaci mulieri;* S. Hieronymus in cap. XXIII *Isaiæ, ne attendas pessimam* (S. Cyrillus, lib. XV *De Adorat., improbam*) *mulierem;* quare mirum est Arabicum vertere, *ne auscultes mulieri bonæ.* S. Chrysostomus, hom. 14 *ad Popul.* legit, *ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti; mel enim,* etc., quasi hæc pertineant ad oculos; ac si dicat: Noli aspicere faciem pulchram meretricis fucatæ et comptæ, quia hæc pulchritudo *aliena* est, id est alienæ mulieris, quæ tua non est uxor. Rursum *aliena*, quia pulchritudo hæc sæpe non est naturalis, sed fucata, et aliunde, puta a stibio, purpurisso et fuco, atque a vestibus et gemmis mutuata. Maxime enim mulier ferit et vulnerat aspicientem perpulchram faciem et oculos, instar serpentis et basilisci. Magis tamen hoc loco respicit ad verba blanda et fallacia meretricum, ut patet ex seq. Hisce enim multos decipiunt et dementant, præsertim accedente fuco faciei et oculorum. Unde de iis canit Codrus:

Sidera non tot habet cœlum, non flumina pisces,
Quot scelerata gerit femina mente dolos.

(1) Rosenmullerus, *ut custodias cogitationes solertes et sagaces*, mea scil. monita, *et ut scientiam labia tua teneant*, ut scite semper loquantur labia tua, prudenter occurrant, si opus fuerit, illecebris voluptatis.

Cum enim mulier nec viribus, nec ingenio, nec consilio polleat, hinc ad dolos se convertit, ut quod illis non potest, hisce obtineat et perficiat: sicut animalia imbellia eadem de causa dolosa sunt, ut vulpes, simiæ, feles, etc., cum ex adverso leones, tigrides, lupi non dolosi, sed violenti sint: quia cum viribus et robore sua exsequantur, dolo non indigent. Adde, mulierem quid serpentinum habere. Videtur serpens Evam seducens, illi totique sexui suam indolem et fraudes inhalasse. Adde et meretricum malitiam studiumque fallendi, imo continuum exercitium, quo novas indies decipiendi artes excogitant, ut non aliud cogitare, non aliud somniare, ac totæ ex fraudibus consutæ videantur. Idem argumentum tractat Ecclesiasticus, cap. XXV, vers. 22, ubi plura hac de re dixi. Quare hic brevis ero.

Præclare S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*, sub finem: «Amor formæ rationis oblivio est, et insaniæ proximus, fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium; turbat consilia; altos et generosos spiritus frangit; a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit, querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit; odium sui facit, et ipsi novissime sibi odio est.» Et post nonnulla: «Doctissimi viri vox est pudicitiam imprimis esse retinendam: qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est, hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram: bene meretur de majoribus, quorum sanguinem furtiva sobole non vitiat.»

Quocirca S. Augustinus, lib. *De Honest. mulier.* cap. II: «Inter alia, ait, certamina Christianorum sola dura sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem namque sortita est castitas inimicum, cui quotidie resistitur et semper timetur.» Et S. Ephrem, serm. *Adversus improbas mulieres*: «Quid enim est mulier, ait? Laqueus comptus, et homines in voluptates illiciens, quæ splendida quidem specie et excelso collo oculis annuit, et genis arridet, lingua vero dulciter canens voce alios decipit, et sermone pellicit, etc. Quid est mulier? naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ et malitiæ, mortifera conversatio atque confabulatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, juvenum perditio, sceptrum inferni, et concupiscentia præceps. Quid est mulier? causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus succensus, malitia incurabilis, diurna confabulatio, hospitium lascivorum et officina dæmonum,» etc. Hac de causa S. Hieronymus *ad Nepotianum*, de vita clericorum et sacerdotum: «Hospitiolum, ait, tuum aut raro aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora,

Mulieris descriptio.

aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites : nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit. »

Ars fallendi mulierum. Porro inter alias meretricum fallacias est hæc una e præcipuis, quod ita fugiunt, ut velint videri; ita pugnant, ut velint vinci; ita odia exercent, ut tunc ament maxime. Ita de Cleopatra scribit Plutarchus in *Antonio* : « Dabat operam ut sæpe lacrymans videretur, statim autem lacrymas abstergebat, occultabatque quasi vellet Antonium latere. » Audi S. Hieronymum, *epist.* 47 : « Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat. » Quocirca adolescens rogatus a meretrice cur nolit se audire, nec attingere, apud Plautum in *Bacch.* respondet :

Quia isthæc lepida sunt memoratui,
Eadem in usu, atque ubi periculum facias, aculeata sunt :
Animum fodicant, bona destimulant, facta et famam sauciant.
Apage a me, apage.

S. Nilus in *Sententiis*, cap. *De fornicatione* : « Mulierum, ait, cœtus fuge; ut primum eas conveneris, depressa humi facie leniter ac sedate loquuntur, atque ejusmodi lacrymas edunt, quæ commiserationem redoleant : modesteque sese componunt, et frequenter ingemiscunt : de castitate percunctantur, et studiose ac diligenter audiunt. Si eas prospexeris, paulisper caput attollunt. Post etiam defixioribus oculis te intuentur, ac subrident, imo profusum et dissolutum risum edunt, ac denique omnes mortis hamos et præstigiarum illectamenta (imo philtra et veneficia), atque omnis generis casses, quibus anima obsidetur, expediunt. » Et mox : « Viret, ait, herba, quæ aquis propinqua est, et libidinis affectus in muliebri colloquio. Forma fucata intemperantium exitium et naufragium est. » Quamobrem S. Gregorius Nazianzenus in *Præceptis ad virgines* :

Virgo, *ait*, sis oculis, virgo sis auribus atque
Lingua; nam tribus his facile est decedere recto.

Diogenes duas mulierculas inter se colloquentes conspicatus : « Aspis, ait, a vipera venenum mutuatur; » ita Antonius in *Melissa*, part. II, cap. XXXIV. Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano Imperatore « quid esset mulier, » respondit : « Viri naufragium, domus tempestas, vitæ captivitas, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium. » Ita Maximus, *serm.* 39. Ubi et citat S. Basilium dicentem : « Insipientissimæ mulieres naturali pulchritudine carentes ad colores confugiunt, et sunt, ut ita dicam, ornatæ ad spectaculum, per ornatum inornatæ, et per dedecus ac turpitudinem turpiores. » Plura vide apud auctores jam citatos, et Tiraquellum in lege 9 *Connubial.*

Mystice, omnia quæ hic de meretrice dicuntur, Olympiodorus et Polychronius in *Catena Græc.*, ac S. Hieronymus in cap. VI *Ezech.*, et alii adaptant hæresi; Lyranus, idololatriæ; tu adapta voluptati et concupiscentiæ, de qua scite ait Damascenus, lib. III *Parall.* cap. XXVIII, ex S. Chrysostomo : « Cani similis est voluptas, o homo; si eam propellas, fugit; si alas, remanet. Malorum omnium metropolis est voluptas. » S. Basilius, *Exhort. ad baptismum* : « Voluptas, ait, diaboli hamus est ad exitium trahens. Voluptas peccati mater est, voluptas sempiterni vermis nutrix : quæ eum, qui se fruitur, ad aliquod tempus delinit, post autem felle amarius digeritur. » S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrastichis* : « Omnis vitii esca est voluptas objecta, ad exitii hamum avidiores animos facile attrahens. » Quocirca voluptatem quasi meretricem ita pingit Claudianus, lib. II *in Laudes Stiliconis* : Moraliter de voluptate.

Blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla,
Interius fucata genas, et amicta dolosis
Illecebris, torvos auro circumligat hydros,

puta serpentes.
Igitur :

Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas.

Quæcumque ergo de meretrice jam dicta, et deinceps dicenda sunt, mutato nomine concupiscentiæ attribue.

Rursum Beda, Cyrillus Alexandrinus, lib. XV *De Adorat.*, et Cyrillus Hierosolymitanus, *De decem dogmat.*, catechesi 4, et S. Hieronymus, in cap. LXV *Isaiæ*, per meretricem accipiunt sapientiam humanam, quæ instar meretricis fucata, et pigmentis eloquentiæ illita, melle dulciores, oleo nitidiores effundit sermones.

3. FAVUS ENIM DISTILLANS LABIA MERETRICIS, ET NITIDIUS OLEO GUTTUR EJUS.—Hebraice, *quia favum distillant labia extraneæ, et lenius oleo palatum ejus.* Ita Pagninus et Vatablus, qui pro *lenius* vertit, *blandius*; alii, *lubricius*; alii, *levigatum præ oleo guttur ejus*; Arabicus, *quoniam mel distillat ex duobus labiis mulieris meretricis, os tuum brevi tempore oblinet* mellitis et oleatis verbis; Septuaginta, *mel enim distillat a labiis fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas* : Hebræum enim חלק *chalac* idem est quod mollis, tener, levis, lenis, lubricus; talia autem solent esse pinguia. Forte etiam Septuaginta pro *chalac* legerunt חלב *cheleb*, id est adeps, pinguedo. « Impinguat » ergo, id est, pingui blanditiarum oleo delinit, mulcet, infarcit, inescat. Unde Syrus vertit, *molliora oleo verba ejus*; Chaldæus, *lenius oleo guttur ejus*. Apposite Hugo Victorinus, lib. *De Carnal. nuptiis vitandis* : « In favo mellis, ait, duo sunt, scilicet mel et cera. In facie meretricis similiter duo sunt, scilicet decor et gratia, hoc est, pulchritudo oris, et dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem : sic pulchritudo meretricis igne libidinis Vers. 3.

inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem; stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit et facit dulcia. »

Rursum amoris emblema est alveolus apum ex quo prodit absinthium, hoc est, « ex dulci amaritudo. »

Vidisti alveolis si forte absinthia nasci :
Sic specie dulci torquet amarus amor.

S. Chrysostomus, hom. 14 *ad Populum*, « favum » labiorum refert ad oscula blanda meretricum, nitidum guttur præ oleo ad sermones blandos earumdem; Hugo vero Cardinalis « oleum » refert ad earum unguenta, quibus se inungunt ut gratum odorem redoleant et spargant. « Meretrix enim, ait Chrysostomus, amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet illius osculum, toxicum os perniciosum. Si vero non statim apparet, propterea magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem, et mortem habet celatam, nec a primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur, et vitam lætitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat; bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implent, et continuas ipsis pugnas contentionesque concitant per verba, per opera omnia. » Et S. Basilius, *De Virgin.* : « Formosorum, ait, oscula cavere oportet, non secus ac venenatorum animalium morsus; diffunditur enim virus ex osculo in omne corpus. »

Melius alii passim utrumque referuntad verba meretricum; hæc enim ipsæ ita edulcorant, ut mel stillare (unde Diogenes ea vocabat « mellitum laqueum »), ita emolliunt, ut oleo molliora videantur, ac efficacissima sint ad animos quantumlibet viriles deliniendos et emolliendos : instar olei enim lubricant et influunt in animos, eosque emolliunt, enervant et effeminant; sunt enim voces et cantus Sirenum. Unde Ulysses, id est vir sapiens, obturat aures et fugit, ne iis dementetur et perdatur. Audi S. Fulgentium, lib. II *Mythologiæ* : « Sirenes, ait, græce tractoriæ dicuntur; tribus enim modis illecebra amoris trahitur, aut cantu, aut visu, aut consuetudine. Amantur enim quædam speciei venustate, quædam etiam lenocinante consuetudine. Quas Ulyssis socii obturatis auribus transeunt; ipse vero religatus transit : Ulysses enim græce quasi ὁ ὅλων ξένος, id est omnium peregrinus dicitur. Et quia sapientia ab omnibus mundi rebus peregrina est, ideo astutior Ulysses dictus est. Denique Sirenes, id est delectationum illecebras et audivit et vidit, id est agnovit et judicavit, et tamen transit nihilominus. Ideo quia auditæ sunt, mortuæ sunt; in sensu enim sapientis, omnis voluptatis affectus moritur. Ideo volatiles, quia mentes amantium permeant celeriter. Inde gallinaceos habent pedes, quia libidinis affectus omnia, quæ habet, aspergit. Denique et Sirenes dictæ sunt : σύρω enim græce traho dicitur. »

Quocirca S. Cyprianus, *De Singul. cleric.* : « Nunc, ait, blanditias exhibet meretrix, nunc verba mollia; et quod venenosius est super cuncta, psallere delectatur, cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. » Quocirca S. Hieronymus *ad Gaudentium* : « Vocis dulcedines, ait, per aures animam vulnerantes fugiat. » Denique S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. XI, docet omnes sensus custodiendos esse castitatis studioso : « Quia et visus procacior, ait, habet crimen; » et ideo scriptum est : « Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris. Et in ipso auditu crimen est, si seducat meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis labiorum suorum te alliget. »

Porro verba blanda et fallacia recte comparantur oleo : *primo*, ob similem lubricitatem; *secundo*, quia oleum vim maximam habet interius penetrandi : eamdem habent verba mellita; *tertio*, quia oleum, auctore Galeno, lib. XI *De Simplic. medicament. facult.* cap. VII, mordenti pariter ac lenienti facultate præditum est : « Nam quod oculos, ait, mordicet, quod guttur exasperet, sive ad tussim provocet, quod ventrem radat, atque secessus sanguinolentos efficiat, abunde magna testimonia sunt, mordacem illi inesse facultatem. At quod ulcera dolore liberet, et ventris mordicationes, aut irrigatum, aut infusum omnino sanet, quæque morsu irritantur mitiget; cum et ipsa non parva sint contrariæ ipsius facultatis indicia, plane omissa sunt. » Hæc ille. Recte igitur verba lenia, sed quæ aculeos in animum defigant, cum oleo comparantur, quod (ut est apud Galenum) cutem lenit, interiora mordet. Inde os sublinere idem est, quod adulando et blandiendo decipere.

Tres analogiæ olei te blanditiarum.

Mystice, S. Ephrem tract. *De Abstinendo a cupiditatibus*, hæc accipit de voluptate carnis sive concupiscentiæ : « Meminerimus, ait, illius quod ait Parœmiastes : Favus distillans labia meretricis, dulcedinem concupiscentiæ favo significans; quodque infert dicens : Quæ ad tempus nitidum guttur efficit, postea vero bile amarius invenies, et acutius ancipiti gladio. » Idem in illud, Attende tibi, cap. III : « Resiste, ait, urenti concupiscentiæ, ut flammam, quæ nunquam exstinguetur, effugere queas. Nam si nos perturbationes superarint, non recedent a nobis, quin et magis adversum nos insolescent. Audi eum, qui ait : Mel distillat a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces suas, postea vero felle amariorem invenies, et acutam magis gladio ancipiti. » Præclare Boetius, lib. III *De Consolat.* ante medium :

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes;
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Ilimisi cule est emblema Sabini :

Cum puer alveolo furatur mella Cupido
Furanti digitum cuspide fixit apis.
Sic etiam nobis brevis est et peritura voluptas,
Quam petimus; tristi mista dolore nocet.

Quocirca recte ait Salomon *favus distillans*, quia voluptas tantum dat stillam mellis, mox datura mare fellis : ex adverso virtus dat stillam fellis, mox datura mare mellis.

Idipsum pulchre repræsentat Barlaam Josaphat regi apud Damascenum in *Histor.* cap. XIII, per parabolam hominis fugientis unicornem, ac apprehendentis arborem, ex qua stillabat mel, quo inescatus homo periit : nam duobus muribus rodentibus sensim arborem, illa tandem cum homine corruit in subjectum barathrum : unicornis enim est mors; arbor vita, vel voluptas; duo mures sunt dies et nox sibi continue succedentes vitamque consumentes; barathrum est gehenna.

Vers. 4. 4. NOVISSIMA AUTEM ILLIUS AMARA QUASI ABSINTHIUM, ET ACUTA QUASI GLADIUS BICEPS. — Syrus, *quasi gladius duplicis aciei*, qui scilicet utrimque acutus est habetque aciem, qua utrimque scindat et secet. Septuaginta, *postea vero amariorem felle invenies, et acutam plusquam ensem ancipitem;* Arabicus, *novissime autem amaritudo ejus amarior absinthio, et acuet multo magis quam gladius habens duo ora*, id est duas acies.

Pro *absinthium* hebraice est לענה *laana*, quod nonnulli vertunt *amaritudo, toxicum* vel *venenum;* communiter tamen vertunt *absinthium.* Significat ergo mel sermonum meretricis in fel dolorum converti : dolorum, inquam, qui tam acuti et lethiferi sunt, ac si gladio bicipiti inflicti fuissent; perinde ac mel omniaque dulcia a stomacho in fel et bilem amaram et dolorosam convertuntur, uti docent Galenus et medici. Sicut enim gladius biceps corpus dissecat, sic sermones cantusque meretricum per aures in animam penetrantia, eam suo acumine transverberant et dissecant. Amaritudo hujus absinthii et acumen hujus gladii sentitur a fornicariis : *primo*, in sordibus, nausea et morbis, præsertim in lue Neapolitana, quibus Deus fornicationem castigat; *secundo*, in damnis bonorum fortunæ : meretrices enim emungunt opes; *tertio*, in infamia; *quarto*, in litibus, rixis et pugnis cum meretrice, quæ impudentior cane virus omne in amasium evomit; *quinto*, in reatu peccati et iræ Dei, ac denique in morte præsenti et æterna, quam adducit; *sexto*, quia hominem privat ingenio, judicio, fortitudine tam mentis quam corporis, facitque hominem quasi irrationalem et brutum. Unde nonnulli nomen *Venus* derivant a *væ*, et νοῦς, quasi dicas : *sine mente, amens*, quia hominem dementat et quasi excerebrat. Vera est hæc allusio, at non verum etymon; nam Venus a vinculo est dicta, puta a viere, id est ligare, ait Varro, quod amantem amasiæ colliget et constringat. Idem notavit Plautus in *Truculento* : « In melle, ait, sunt hæ linguæ vestræ (meretrices alloquitur), atque orationes lacteæ, corda in felle sunt sita atque acerbo aceto. E linguis dulcia dicta datis, corde amare facitis. » Verum sicut absinthii amaritudo tollitur per acetum, si scilicet illud aceto maceres, sic et noxa auditus vulnerati cantu meretricio tollitur compunctione et pœnitentia. Audi Bedam : « Novissima ejus, ait, quasi absinthium. Cum ergo expertus est absinthii amaritudinem, adhibeat pœnitentiæ dolorem. Nam dolor ille hoc dolore corrigitur ac solvitur. » Porro nota est absinthii amaritudo vel ex ipso nomine; Græcis enim dicitur ἀψίνθιον ab ἅψεσθαι, id est a tangendo, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attingat. Veteres Græci Comici *apinthion*, id est impotabile vocarunt, quod hanc vix ullus ob insignem amarorem possit ebibere. Tam amara est luxuria, utpote quæ vires corporis debilitat, templa Spiritus Sancti, ut ait Paulus, profanat, et in lupanar convertit turpitudinis. Hæc prava cupiditas pulchritudinem tollit, salutem eripit, putidissimas ægritudines infert, celerem senectutem affert, famam eripit, et omnem corporis florem, ac optimam dispositionem diripit. Luxuria famam denigrat, ingenium hebetat, voluntatem captivat, appetitum illigat, sensum infatuat, et hominem rationis compotem quodam modo in brutum convertit. Ejus initia blanda quidem sunt et quasi melle illita, sed novissima amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps; media autem tot periculis, tot molestiis, tot inquietudinibus plena, ut impudicus etiam in hac vita pro brevissima voluptate dolorem centuplicatum recipiat.

Sex damna fornicationis.

Denique Josaphat rex apud Damascenum in *Histor.* cap. XXIV, ad hunc locum alludens, imo eum citans et explicans de mundi pompis ac deliciis : « Quid ergo, ait, perdite (patrem regem Abenner alloquitur) atque insane gloriam eam retines et amplecteris, quæ instar recentium florum marcescit atque deletur, et execrandas ac fœtidas delicias, ventrisque et eorum quæ infra ventrem sunt affectiones, quæ quidem ad aliquod tempus stultorum sensus oblectant, cæterum amarius felle postea digeruntur, tum nimirum, cum umbræ istæ atque inanis hujusce vitæ insomnia præterierint, atque in perpetuo ignis nunquam exstinguendi ac tenebrosi cruciatu eorum amatores et qui iniquitati operam dant, provolventur, ubi insomnis vermis absque ullo fine ipsos corrodet, ac perpetuus ignis in infinita sæcula eos concremabit? »

Quocirca S. Ephrem, tract. *Adversus improbas mulieres*, hoc remedium contra mulierum speciem et illecebras suggerit : « Et ne respicias in mulieris speciem, sed averte ab ea oculos, et non permaneas in loco ejus. Quando enim videris mulierem formosam, atque illustrem fulgentibus oculis, præclara forma, genis nitentibus,

aspectu suo eximiam quamdam speciem præ se ferentem, ut exardescat animus, libido augeatur, cogita terram esse quod miraris, cineremque quod incendit, et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem ejus pulchritudinis vilitatem. Nihil enim nisi ossa, nervos, fœtoresque reperies. Cogita etiam tandem senescentem, commutatam, morientem, totumque illum evanescentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris, et erubesce. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age. » Id reipsa præstitit S. Ephrem. Quadam enim vice ingressurus civitatem, rogavit Deum ut ei occurreret quippiam bonæ ædificationis. Et ecce occurrit ei meretrix, quæ in eum intuens, ab eo increpita respondit : « Me decet te intueri, te vero terram; quia Eva ex Adamo facta est; Adam vero, puta vir, ex adama, id est ex terra. Tu ergo inspice matrem tuam. » Ita habet Vita S. Ephrem. Plura vide apud Isidorum Pelusiotam, lib. IV, *epist.* 129, ubi tractans illud I *Cor.* cap. VI: « Qui fornicatur, in corpus suum peccat, » decem illius loci expositiones, et totidem damna scortationis recenset. Vide S. Chrysostomum, hom. 24 *in epist. ad Rom.*, et hom. 5 *in I Thessal.*

Vers. 5. 5. PEDES EJUS DESCENDUNT IN MORTEM, ET AD INFEROS GRESSUS ILLIUS PENETRANT. — Pro *penetrant* hebraice est יתמוכו *iitmochu*, id est sustentabunt, fulcient, fovebunt, roborabunt infernum, sicut sustentatur paries fulcro, ne cadat et pereat. Simili enim modo meretrices sustentant infernum, quia major pars hominum damnatur propter libidinem, *q. d.* Vacuaretur, et quasi caderet infernus, nisi libidinosi eum implerent et sustentarent, ait Cajetanus et R. Levi : « Gressus ejus, inquit, mortem fovent et firmant, hoc est, summopere conferunt ut mors admirabili prorsus ratione inferatur, velut si mortis manus fulcirent, eisque ad vitam auferendam robur suppeditarent. » Libido ergo est fulcrum et basis inferni. Tigurina, *incessus ejus ad inferos trahit;* Pagninus, *infernum gressus ejus tenebunt;* Septuaginta, *imprudentiæ* (vel *insipientiæ*) *enim pedes ducunt utentes ea cum morte* (Scholiastes, *cum dolore*) *in infernum.* « Imprudentiæ, » id est imprudentis et insolentis meretricis pedes ducunt eos qui illa impure utuntur ad mortem et infernum. Aut « imprudentiæ, » id est imprudentium hominum qui insipienter meretricem adeunt, pedes ducunt ipsosmet utentes ea ad mortem et infernum. Est prosopopœia significans summam fornicariorum imprudentiam, adeo ut videantur ab ipsa imprudentia et insipientia regi, agique in mortem et gehennam. *Mortem* intellige tum præsentem, tum æternam; libido enim spiritus et sanguinem exhaurit et inficit, itaque mortem advocat et accelerat, non unam, sed plures. Unde S. Cyprianus, *De Singular. cleric.*, in fine : « Per infinita dedecora, inquit, multiplices mortes invehit in perniciem perditorum. » Id veteres repræsentarunt per Scyllam et Charybdim, quas finxerunt feminas in fretum Siculum præcipitatas, in scopulum et voraginem fuisse conversas, inter quas cum navigant nautæ, aquarum arctarum vorticibus abrepti vel ad scopulum colliduntur, vel a voragine cum mercibus sorbentur. Unde Scylla dicta est a σκύλμα, id est confusio, ait S. Fulgentius, lib. II *Mythol.;* vel, ut alii, a σκυλᾷν, id est a spoliando; aut a σκύλλειν, id est vexando; Charybdis vero a χάσκειν, id est ab hiando, et ῥοιβδω, id est sorbeo. Per Scyllam ergo et Charybdim repræsentarunt duos maxime periculosos humanæ vitæ scopulos, in quos major pars hominum impingit et colliditur, scilicet iram et libidinem. Ira enim hominem facit amentem, in furorem agit, et in rixas, cædes et ignes protrudit; libido vero est quoddam animi delirium, quod hominis opes, nobilitatem, famam, sanitatem, vitam, animam, æternitatem haurit et absorbet. Facit enim amor ut turpia videantur honesta, ac deformia pulchra, damnosa utilia, tristia læta, funesta augusta stulte amanti appareant, ut ob vilem meretricem opes, famam et vitam prodigat et præcipitet. Ita S. Fulgentius loco citato, et fusius Natalis Comes, lib. VIII *Mythol.* cap. XXIII.

6. PER SEMITAM VITÆ NON AMBULANT, VAGI SUNT Vers. 6.
GRESSUS EJUS, ET INVESTIGABILES.—Septuaginta, *vias vitæ non ingreditur;lubricæ autem orbitæ* (Aquila, *flexus;* Symmachus, *gyri*) *ejus, et non bene vestigabiles.* Ita habent Romana, licet Complutenses deleant *vias vitæ non ingreditur.* Pro *lubricæ* græce est σφαλεραί, id est fallaces, infidæ, dubiæ, periculosæ, perniciosæ, item lubricæ; σφαλερὸς enim vocatur, qui in lubrico non potest consistere, titubans, vacillans fallente vestigio. Syrus, *error sunt semitæ ejus, et ignorat;* Chaldæus, *instabiles sunt semitæ ejus, et ignorat.* Hebræa ad verbum habent, *viam vitæ forte libras* (hoc enim est Hebraice תפלס *tepalles;* male ergo vertit Cajetanus, *ne forte exponderes* (id est, inquit, ne minime ponderes viam vitæ) *et expandis? vagi,* vel *mobiles gressus ejus, ut non cognoscas,* id est ut sint tibi incognoscibiles et impervestigabiles, *q. d.* Si quæris viam vitæ, quæ ducit scilicet ad vitam, hic sanam et prosperam, in cœlis vero beatam et æternam, noli sequi pedes et gressus meretricum, quia ipsæ per viam vitæ non ambulant, sed vagæ sunt, et æstibus libidinum ita varie jactantur, ut impervestigabiles sint viæ earum, desideria et actiones. Amor enim vagus facit cor vagum, cor vagum facit phantasiam vagam, phantasia vaga facit vagari pedes, manus totumque corpus. Noster Salazar τὸ *non scies*, vel *cognosces*, exponit, *q. d.* Si forte te pœniteat ingressus in domum et antrum meretricis, ac referre pedem velis, non scies iter, qua reverti debeas, quia antra hæc sunt extra communem semitam, ideoque carent vestigiis hominum, ut videantur esse antra mortis et inferni, a quo non est reditus ad vitam : quo significat eos qui semel implicuerunt se amoribus meretriciis, ægre ac vix redire ad frugem et castitatem, quasi

in fossa et inferno Cupidinis depressi et demersi essent, nec inde sursum ascendere valerent. Aliter R. Salomon : Non scies, ait, tibi cavere, nisi quando quatieris et corrues. Hoc versu et præcedentibus alludit ad lupanaria, fornices et antra meretricum, quæ speciem mortis et inferni referunt; imo olim subinde erant in ipsis mortuorum sepulcris, juxta illud Martialis, lib. I :

Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Alludit enim ad id quod dixit cap. II, vers. 18 et 19 : « Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius; omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. » Vide ibi dicta (1).

Porro stolida est Rabbinorum apud R. Salomonem expositio, qui sic explicant, *q. d.* Deus patere noluit iis qui singula præcepta observant, certa singulorum præmia, ne mortales, animadvertentes cui mandato major merces proposita esset, illud amplecterentur, cæteris neglectis. His ergo ait : Ne libres legis semitas, quænam amplectenda, quæve deserenda; nam vagi sunt gressus ejus : amovit nempe Deus explicationem semitæ legis, nec ejus cognitionem concessit. Stolida, inquam, imo impia; quid enim legi cum meretrice, de qua hic agitur?

Vers. 7. 7. NUNC ERGO, FILI MI, AUDI ME, ET NE RECEDAS A VERBIS ORIS MEI. — Septuaginta *ne* ἀκύρους, id est *antiquatos et irritos facias sermones meos.* Solent enim juvenes amoribus impliciti sapientum monita, quasi senum deliria spernere et irrita facere. Auctor *Catenæ Græcorum* notat τὸ *nunc* trifariam accipi. Vox hæc *nunc*, inquit, quandoque adverbii temporis notionem obtinet, ut : « Ex hoc nunc et usque in sæculum. » Nonnunquam temporis momentum denotat, ut : « Nunc turbata est anima mea. » Interdum vero rei statum et qualitatem indicat; atque hoc sensu hic usurpatur. Quia, inquit, ita comparatus es, ut ad impostricem et dolosam illam mulierculam divertere velle videaris : doctrinam meam exprime atque confirma opere, quod utique futurum est, si virtutem consectatus ab improbitate procul recesseris. Hæc ipse. *Quarto* et genuine, τὸ *nunc* more Hebræo post recensita damna meretricis apte subjungitur, quasi particula concludentis et adhortantis ad ejus fugam, *q. d.* Dixi meretricem esse amariorem absinthio, acutiorem gladio ancipite, ducere ad mortem et infernum, etc. « Nunc ergo, fili mi, etc. longe fac ab ea viam tuam ; » ne turpi et modica voluptate tanta damna insipienter tibi accersas. Simile *nunc* est *Josue* cap. XXIV, 14, ubi Josue recensitis Dei in Israelem beneficiis, adhortans ad ejusdem cultum concludit, dicens : « Nunc ergo timete Dominum, et servite ei perfecto corde. » Et *Deuter.* X, 12, ubi Moses, præmissis Dei præceptis et promissis, adhortans concludit : « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum? » Simile est *nunc* Samuelis I *Reg.* XII, 7.

8. LONGE FAC AB EA VIAM TUAM, ET NE APPROPINQUES FORIBUS DOMUS EJUS. — Totum enim remedium fornicationis, tota salus sita est in recessu et fuga meretricum et occasionum, uti nervose et eleganter docet S. Cyprianus, toto tract. *De Singular. cleric.*, quem genuinum esse S. Cypriani partum docet Cardinalis Baronius, tom. II *Annal.* in *Cypriano.* Imo Apostolus I *Corinth.* VI, 18 : « Fugite, inquit, fornicationem. » Nam meretricis fores attingere et vel leviter manu pulsare, potest et solet esse impuræ fornicationis exordium. Vers. 8.

Mystice, levissima meretrix est levitas mentis, cujus fores, id est primos ingressus, vir religiosus vitare ac fugitare debet, nisi velit majoribus vitiis fœdari : levitas enim mentis, scurrilitates, detractiones et subsannationes generat, iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque jactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis, mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere. Quia scriptum est : « Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. »

9. NE DES ALIENIS HONOREM TUUM, ET ANNOS TUOS CRUDELI. — Pro *honorem* hebraice est הוד *hod*, id est celebritas, dignitas, honor, gloria, majestas, a qua aliquis celebratur, et quæ celebrem et gloriosum reddit. Vers. 9.

Igitur hoc loco per *honorem, primo,* accipe integritatis castitatisque decus et famam, *q. d.* Ne honorem et decus castitatis perdas per dedecus fornicationis, imo decus hoc prodigas tradasque alienis, scilicet infamibus meretricibus et lenonibus. Unde Chaldæus vertit, *ut non des aliis virtutem tuam.* Ita Jansenius.

Secundo, per *honorem* accipe honores publicos,

(1) Varie ab hodiernis quoque hoc comma 6 exponitur, præsertim quia ambigunt, verbum *thepalles* sitne secunda an vero tertia feminina futuri persona. Rosenmullerus, *semitam vitæ ne libres*, seu *appendas*, cum ea versans, id est, ne forte tibi persuadeas, fore ut mortem et exitium vites et vitam consequare, dum libidinosæ socium te adjungis, nam *nutant*, seu *vagantur orbitæ ejus*, incerti et vagi sunt ejus gressus, a recta semita aberrant, *te nesciente*, vel *ut non noveris*, te a recto vitæ itinere ad exitium properare. Gesenius et Umbreitus, membris sejunctis, *viam vitæ caveat* adultera *ne expendat!* existimantes, pingi his verbis perversam cogitandi rationem, qua, dum alii sollicite expendant, quænam via ad salutem ducat, eam adultera consulto negligat. Junctis membris de Wette et Ewaldus, *viam vitæ ne expendat, nutant orbitæ ejus*, etc. Maurer utrumque verbum *thepalles* et *theda* ad juvenem refert, eam autem particulæ פן vim tribuit, quam sæpe alias habet אל, hoc sensu, *vitæ viam non poteris*, seu *tibi non licebit expendere*, *nutant viæ ejus*, mulieris libidinosæ, scil. ut findantur, se aperiant ad eam ejusque sequaces vorandum, *tè non opinante*, inopinato, subito. Vertendum ego censeo, *ne*, id est, *nedum*, *libret*, id est *sequatur*, meretrix *vias vitæ*, etc., hoc sensu : tantum abest ut meretrix vias vitæ sequi possit, ut e contra vagentur gressus ejus.

ut magistratus, præfecturas, prælaturas, etc., *q. d.* Vide ne honorem et dignitatem officii tui, quod geris, commacules infamia libidinis. Rursum ne ad majores dignitates, quas speras vel ambis, per dedecus fornicationis tibi aditum præcludas. Ita Baynus. Nam, ut divine ait Cassiodorus, lib. IV *Variar. epist.* 12 : « Magistratus esse debet innocentiæ templum, temperantiæ sacrarium, ara justitiæ. Absit a judiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviatur. » Meretrices enim magistratibus tempus, vires, consilium, mentem eripiunt, ejusque dominantur : ut una meretrix sæpe regat principem, princeps rempublicam ; itaque respublica tota a meretrice regatur proterve, avare, turpiter, injuste et tyrannice.

Tertio, per *honorem* accipe rerum præclare gestarum decus et gloriam : hæc enim obscuratur per conversationem cum meretricibus. Unde Symmachus vertit, *ne forte des alteri gloriam tuam.* Sic Salomon dedit maculam in gloriam suam, eamque offuscavit per tot concubinas.

Quarto, per *honorem* accipe florem juventutis, ejusque decorem et robur : hæc enim est et vocatur honor juventutis, juxta illud Virgilii : « Oculisque afflavit honorem, » *q. d.* Ne fornicando perdas decorem et robur juventutis, tibique celerem senectam, imo mortem concilies : venus enim vires et sanguinem exhaurit, facitque hominem debilem, luridum, rugosum, canum, ut mortis simulacrum esse videatur. Unde Septuaginta vertunt, *ut non projiciat* (alii, *prodat*) *aliis vitam tuam;* Vatablus, *ne des aliis decus tuum.* Unde explicans subdit, *et annos tuos crudeli.* Sæpe enim hic, æque ac in Psalmis, posterius hemistichium explicat prius, ut : « Deus in adjutorium meum intende, » explicatur per id quod subditur : « Domine, ad adjuvandum me festina. » Hæc enim est synonymia et elegantia metri et rhythmi. Chaldæus, *ut non des aliis virtutem tuam;* Chaldaice enim est חילך *chelach,* id est tuum vigorem, strenuitatem, fortitudinem, et robur tam animi quam corporis.

Alludit ad Samsonem, qui honorem suum tradidit alienigenæ, puta suæ Dalilæ Philistææ, cum illi revelavit suum fortitudinis secretum, scilicet suum robur, decus et honorem consistere in crinibus : illis enim ab ea detonsis quasi enervatus, captus a Philistæis, cum robore portentoso perdidit decus et vitam, *Judic.* XVI. Huc allusit Ecclesiasticus cap. IX, 6, dicens : « Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam. » Vide ibi dicta.

Et annos tuos crudeli. — Septuaginta, *ætatem tuam immitibus;* Syrus, *immisericordibus.* Per *crudelem* nonnulli accipiunt carnificem; Baynus, maritum adulteræ, *q. d.* Cave ne ob adulterium perdas annos vitæ, et plectaris capite a judice per carnificem, vel occidaris a marito adulteræ, cujus torum violasti. Pleræque enim gentes, etiam hæreticæ et infideles, adulterium quasi reipublicæ pestem puniunt morte, uti alibi ostendi.

Melius alii per *crudelem* accipiunt meretricem. Hæc enim crudelis est, quia opes, famam et vitam multorum crudeliter aufert : licet enim Hebraice אכזרי *achzari* sit masculinum, tamen comprehendit et femininum, ut *Thren.* IV, 3 : « Filia populi mei crudelis, » Hebraice, *achzari; Jerem.* cap. XXX, 14 : « Percussi te castigatione crudeli, » Hebraice, *achzari.* Unde Ecclesiasticus eam comparat serpenti cap. XXV, 22 : « Non est caput nequius super caput colubri ; et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam. » Vide ibi dicta. Et *Apoc.* XVII, 6, meretrix Babylonia crudelis perhibetur : « Et vidi, ait, mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, et de sanguine Martyrum Jesu. » Hic autem proprie dicitur *crudelis,* quod annos vitæ et sanitatis enervet, debilitet, abbreviet, succidat.

Aut, quod eodem redit, per *crudelem* accipe libidinem ; hæc enim crudeliter sævit in totum corpus vitamque hominis, quin et in mentem et animam, quam mille curis, zelotypiis, angoribus, remorsibus, peccatis, pœnis, ac tandem tormentis gehennæ excruciat. Vide S. Chrysostomum, homil. *De decollatione S. Joannis Baptistæ,* et hom. *De muliere et pulchritudine,* et sæpe alibi egregie hanc libidinis crudelitatem depingentem. Exstat de meretricum crudelitate emblema hoc titulo :

Meretricis facies.

Sphingis, an hæc potius vera est meretricis imago,
Quæ fera crura leæ, virginis ora gerit?
Semper ut inducat blandos quæ callida vultus,
Sævitiæ præbet post monumenta suæ.

Tropologice et mystice Lyranus, *ne des honorem tuum,* id est, Dei cultum (qui tuus dicitur, quia honor est in honorante), *alienis,* puta diis et idolis, *et annos tuos crudeli,* id est, dæmoni, qui in sui cultores crudelis est, sævitque ut tyrannus, ideoque eis sæpe sanitatem et annos vitæ extorquet. Hausit hoc Lyranus more suo ex R. Salomone, qui sic explicat : « Ne des alienis honorem tuum, » id est, inquit, ne forte ad deos alienos convertaris, ut eis gloriam, laudem decusque tuum impendas; « et annos tuos crudeli » principi gehennæ, id est, dæmoni ; « ne forte impleantur extranei viribus tuis, » id est, ne idolorum sacrificuli artibus suis et fraudibus pecunias tibi subducant ; « et labores tui, » id est, opes labore tuo partæ, sint in idolio, vel in domo sacrificuli. Porro Midras per *crudelem* accipit angelum mortis. Peccator dat annos suos diabolo.

Rursum peccator quolibet peccato dat honorem suum, puta gratiam et adoptionem in filium et hæredem Dei, alienis, scilicet dæmonibus, et annos vitæ suæ crudeli, scilicet Lucifero, cui vitæ labores annosque impendit. Ita Salonius, qui sic

explicat, *q. d.* : « Spatia vitæ, quæ tibi dedit Deus, male vivendo ne tradas diabolo. » Et S. Gregorius, III part. *Pastor.* admon. 13 : « Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli : Qui namque, ait, alieni a nobis sunt, nisi maligni spiritus, qui a cœlestis sunt patriæ sorte separati ? Quis vero honor noster est, nisi quia in luteis corporibus conditi, ad conditoris tamen nostri sumus imaginem et similitudinem creati ? vel quis alius crudelis est, nisi ille angelus apostata, qui et semetipsum pœna mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit ? Honorem itaque suum alienis dat, qui ad Dei imaginem et similitudinem conditus, vitæ suæ tempora malignorum spirituum voluntatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis adversarii accepta vivendi spatia expendit. »

Peccatum est carnifex. Itaque peccatum, æque ac diabolus, est crudelissimus peccatoris hostis, tyrannus et carnifex. Audi S. Chrysostomum, hom. unic. *De Pœnitent.* : « Concepit dolorem, ait, peperit iniquitatem. Concepit peccator delicti dolorem, et, si non pœnituerit, parit sibi mortem. Parvulus, antequam prodeat ex utero, dolor est matri ; postquam vero editus fuerit, venit ei gaudium. Peccatum vero conceptum coluber est in præcordiis hominis, parit mortem, nisi fuerit pœnitudine expiatum. Peccati conceptio serpens est in præcordiis latens. Consummatum, venenum spirat, et lethiferum generat morbum. Qui peccatum parit, in judicium cadit ; et si neglexerit, in ipso manebit. Natura suum mulier libenter perlactat, natum vero peccatum facit exitium nutrienti. » Idem, hom. 30 *ad Popul.* : « Vides, ait, quod dæmone pejus est peccatum? » Et *hom.* 40 : « Gravis, ait, gravis paralysis est peccatum. » Idem, hom. 2 *in Psalm.* L, peccatum vocat feram immanem, quæ in Davidem insiliit, eumque allisit. Et in *Psalm.* CXXXIX, sub initium : « Nihil, ait, est quod lædat hominem, nisi solum peccatum ; eo autem sublato omnia sunt facilia, explicata ac tranquilla : sicut, si id adsit, sunt omnia scopuli, tempestates et naufragia. » Unde concludit, vitiosum hominem esse fera improbiorem. » Idem, hom. 33 *in Matth.* : « Magnus, ait, dæmon peccatum est : quod si abs te abjeceris, major tu eris, mihi crede, quam qui dæmonia ejiciunt. » Et hom. 5 *De Pœnitentia* : « Malorum omnium causam constat esse peccatum : ex peccato tristitia, ex peccato tumultus, ex peccato bella, morbi atque omnes quotquot nos premunt passiones. »

Vers. 10. 10. NE FORTÈ IMPLEANTUR EXTRANEI VIRIBUS TUIS, ET LABORES TUI SINT IN DOMO ALIENA. — Septuaginta, *et labores tui in domum alienam veniant* ; Chaldæus, *et laborem tuum introducas in domum alienam.* Jam τὸ *viribus* Jansenius et alii proprie accipiunt : has enim fornicando effundit fornicarius, ad explendam fornicariæ libidinem. Per effusionem enim crebram seminis, et subinde sanguinis, effunduntur pariter multi spiritus vitales, quibus effusis exhauritur corpus et debilitatur. Viribus ergo extranei implentur, cum per eas impudicarum mulierum satisfit desiderio, quas conservare oportuisset in procreationem prolium legitimarum ex legitimo et moderato uxoris usu. Unde medici docent, et experientia constat, eos qui ante matrimonium luxuriose vixerunt, viresque suas effuderunt, postea inito matrimonio quasi enerves et eviratos, inhabiles et impotentes esse ad generandum, Deo simul castigante priorem libidinem per sequentem sterilitatem.

Verum quia meretrices proprie non implentur viribus fornicariorum, imo potius æque ut fornicarii, fornicando vires suas debilitant, et enervant corpus suum ; et quia Hebræi habent, *ne forte saturentur alieni robore tuo* : hinc potius per robur et vires accipias opes : hisce enim saturantur meretrices. Unde et Chaldæus vertit חילך *chelach* ; חיל *chail* autem Hebraice et Chaldaice significat *primo*, robur et vires ; *secundo*, facultates et opes, quia in his robur et potentia divitum consistit. Unde Vatablus vertit, *ne forte satientur alieni iis quæ viribus suis paravisti, et labores tui sint in domo aliena.* Sensus ergo est, *q. d.* Ne meretrices emungant tuas crumenas et opes, itaque labores, id est divitiæ labore tuo partæ, transeant in domum vilis et abominandæ meretricis. Posterius enim hemistichium more metri explicat prius : sic vires, virtutes, robur vocantur divitiæ *Job* XXXI, 24 : « Si putavi aurum robur meum ; » *Psalm.* XLVIII, 7 : « Qui confidunt in virtute sua, et (id est) in multitudine divitiarum suarum gloriantur. » Sic S. Paulus, *Hebr.* VI, 5, « virtutes venturi sæculi » vocat opes spiritales, puta gratias et charismata, quæ erunt in futuro sæculo. *Prov.* X, 15 : « Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus. » Ita Joannes Alba Electorum cap. LXXXVII, Cajetanus et Salazar hic. Meretrices enim non juvenes, sed juvenum crumenas et opes ambiunt, ac nunquam donis satiantur, donec omnia exhauriant, juvenesque dispolient, itaque nudos et pauperes omnibus ridendos exponunt. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 63 *ad Popul.*, meretrices vocat « patrimoniorum syrtes et scopulos ; » alii, « Scyllas et Charybdes, » uti dixi vers. 5. Sic filius prodigus totum patrimonium in meretrices exhausit, ut præ inopia coactus sit pascere porcos, *Lucæ* cap. XV, vers. 17.

11. ET GEMAS IN NOVISSIMIS, QUANDO CONSUMPSERIS CARNES TUAS ET CORPUS TUUM.] Pro *gemas* hebraice est נהמת *nahamta*, id est, rugias instar leonis famelici, aut vulnerati et cum morte luctantis : sic enim et rugit, id est inconsolabiliter et miserabiliter luget et ejulat juvenis, cum fornicando consumptis omnibus tam viribus, quam opibus, « in novissimis, » id est, demum vel tandem, invenit se opibus exhaustum, viribus et carnibus consumptum, idque irrecuperabiliter. Τὸ enim *in novissimis* idem est quod postea, sequenti tem- Vers. 11.

pore, tandem : hoc enim significat Hebraice אחרית *acharit.* Alii, « in novissimis, » id est, inquiunt, cum ad novissimam, id est extremam paupertatem et miseriam fueris redactus. Septuaginta pro נהמת *nahamta* legentes נחמת *nachamta* vertunt, *et pœniteas in novissimis, quando contritæ fuerint carnes corporis tui.*

Emblemata cæci amoris. Quam amor viscera amantis exedat docet emblema ollæ bullientis, in qua inclusus liquor vel caro subjecto igne consumitur, de qua carmen :

Exta velut clausis fervor consumit in ollis,
Sic mea consumit viscera cæcus amor.

Aliud emblema est tedæ, quæ igne quo ardet, consumitur :

Ut qua nutritur pinguedine teda tabescit,
Qua vivo, hac morior, quam pereo, hac pereo.

Rursum, sicut culices advolant ad flammam qua comburuntur, sic amantes ad amicas.

Libido vires exhaurit, cur? Causa prima. Secunda. Porro libido totum corpus emaciat, singulorumque membrorum vigorem et carnes exhaurit. *Primo,* quia sanguinem et spiritus vitales, quibus aluntur et vegetantur omnes corporis partes, effundit. *Secundo,* quia lædit partes vitales, puta cerebrum, cor, jecur et stomachum, quæ cæteris partibus nutrimentum dant et robur. Ex cerebro enim decidi semen docet Galenus in Comment. lib. III *Epidemion.* Unde libidinosi laborant cerebro, puta morbo comitiali, fiuntque epileptici, uti experientia constat. Quare *libidinem* non aliud esse quam *parvam epilepsiam* dixit sophista Abderites apud Clementem Alexandrinum, lib. II *Pædag.* cap. X, eo quod totus homo per exinanitionem concubitus abstrahatur. Et Alexander Magnus, cum deus a multis prædicaretur, se, quod mortalis esset, deprehendere dicebat sommo et concubitu. Somnus enim mortis imago, concubitus species est morbi comitialis. Ita

Tertia. Plutarchus in *Alexand. Tertio,* quia semen a singulis corporis membris et partibus deciditur, ut singulas embryonis partes et membra membris parentis conformia efformare queat. Alia enim vis seminalis requiritur ad formandum caput, alia ad stomachum, alia ad cor, alia ad brachia, alia ad pedes embryonis efformandos. Igitur per semen crebro effusum singula membra vacuantur et attenuantur, imo singulorum membrorum melior et nobilior portio, ac radicalis vitæ substantia, et medulla effunditur. Hoc est, quod ait S. Augustinus, *De Vera Religione* cap. XL : « Aliud (semen) totius animalis latentes numeros accipit, et inchoatur in prolem, sive convenientia duorum corporum, sive tali aliquo phantasmate commotum, per genitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate. » Plura vide apud Tiraquellum, leg. 15 *Connubiali,* num. 45 et seq.

Mystice, omnia quæ hic dicuntur de fornicatione accommodes cuilibet peccato et peccatori; hic enim vires bene operandi et merendi, ac opes spiritales, puta gratiam et virtutes, ac jus ad hæreditatem cœlestem exhaurit, easque, quas dare debuerat Deo, tradit peccato et diabolo : quocirca hanc suam stultitiam incusabit sero ardens in gehenna, factus dæmonum domicilium et ludibrium. Ita Polychronius in *Catena Græc.* : « Quod, hic carnium, ait, detritionem vocat, hoc paulo ante virium consumptionem appellaverat; aut per corporis carnes concupiscendi vim accipe, per carnes autem spiritus virtutem et energiam. » Ibid. Basilius : « Ne, ait, in novissimis tui te pœniteat, et doleas quando nimirum exactor accedet, corpusque quod magno ante studio curaveras, in terræ pulverem vertendum deseres. In inferno enim quis confitebitur tibi? » Ibid. Gregorius : « Per carnium contritionem, ait, quamdam labem et corruptionem in carne infixam hic exprimit. Cæterum propter improba et scelerata opera permulti carnem Christi sacrilege conterunt, sanguinemque ejusdem pretiosum fœde consumunt, communem nimirum illum ducentes. » Clarius et præclarius S. Gregorius, III parte *Pastor.* admonit. 13 : « Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena. Quisquis enim, ait, per acceptam valetudinem corporis, per tributam sibi sapientiam mentis, non exercendis virtutibus, sed perpetrandis vitiis elaborat, nequaquam suis viribus suam domum, sed extraneorum habitacula, id est, immundorum spirituum facta multiplicat, nimirum vel luxuriando vel superbiendo agens, ut etiam se addito perditorum numerus crescat. Bene autem subditur : Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes et corpus tuum. Plerumque enim accepta salus carnis per vitia expenditur; sed cum repente subtrahitur, cum molestiis caro atteritur, cum jam egredi anima urgetur, diu male habita quasi ad bene vivendum salus amissa requiritur. Et tunc gemunt homines, quod Deo servire noluerunt, quando damna negligentiæ suæ recuperare serviendo nequaquam possunt. »

Apologus luxuriæ. Harum luxuriæ noxarum veritatem pulchro viperæ et elephantis apologo, pulchris epithetis insperso, repræsentat Cyrillus, lib. IV *Apolog. moral.* cap. IX : « Furibundæ viperæ, ait, ad coitum properanti, elephas obvius quæsivit ab ea, et dixit : Quo sic effrenato passu ; jam effuso desiderii impetu, cupiditatis abruptissimo cursu ardenter, mi carissima, properas et festinas? At illa vix percepto eloquio mox respondit : Nimirum, frater, anhelo venereæ suavitatis ad gaudium, accelero ad inconsummatæ deliciositatis solatium, festino gaudiosæ felicitatis ad actum. » Quo audito castus et prudens elephas ejus non minus deceptioni, quam lethiferæ furiositati compassus, illico sic locutus est dicens : Scio certe quod furibunda luxuria oculos non habeat, et ob hoc nequit videre quo ruat. Nimirum ad occasum amantissimæ vitæ tendis, ad basium mortis amarissimæ proficisceris, ad morsum cruentæ libi-

Ejus damna. dinis cæca animaris, duce furore. » Deinde ejus damna ita conglomerat. « Quid enim est coitus, nisi deliciosa pernicies, mors latens, venenositas blandiens, dulcis effusio vitam perdens, amplexus destructionem moliens, et suavitas dire fallens? Te siquidem dilectione contenebrat, ac vita privat : canes ad morsus acutissimos instigat, equum infatuat, cattum furore tormentat; stultum passerem suaviter evacuat, oculos occæcat, fœtore commaculat, rationem obscurat, beatissimam virginitatem violat, et vitæ horam decurtat. »

Causa. Causam deinde delectationis venereæ subjicit : « Ad hæc, ait, vipera dixit : Si hæc venus, ut asseris, incutit, ut quid in coitu natura tantam delectationem infudit? Natura enim æquitate dominica neminem decipit, neque unquam sapientia eam gubernante erravit. Cui ille : Fateor, inquit, quod dixisti; attamen excessivum venereorum solatium læsionis eorum est evidens argumentum. Et nimium ipsa venere corporis valetudo contunditur, et nisi tanta veneris delectatio traheret, ad hoc natura ultra superfluum nullatenus moveretur. Venus enim per mille ululatus agitur, et ad scholæ ferulam ducit, qua puero suo mater blanditur. Quo dicto recessit. »

Vers. 12 et 13. 12 et 13. ET DICAS : CUR DETESTATUS SUM DISCIPLINAM, ET INCREPATIONIBUS NON ACQUIEVIT COR MEUM, NEC AUDIVI VOCEM DOCENTIUM ME, ET MAGISTRIS NON INCLINAVI AUREM MEAM? — Verba sunt clara : significant enim ingentem, sed serum et inutilem dolorem et pœnitentiam vitæ in libidinibus consumptæ, quando luxuriosus nudus, miser et æger exclamabit, et miseris inutilibusque querelis cuncta pulsabit. Unde Chaldæus vertit, *quomodo odi disciplinam, et eruditionem execratum est cor meum*; Syrus, *et correctionem abominatur cor meum?* Similis est, sed magis pathetica impiorum vox, *Sapient.* v, 6 : « Ergo erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra, » etc.

Pro *non acquievit*, Septuaginta vertunt, *deliquit*; hebraice est נאץ *naats*, id est *sprevit*; Theodotion, *exacerbavit*. Sunt hi quatuor gradus contemnentium correptionem. *Primo* enim tales cupidinibus impliciti, si moneantur de earum turpitudine, periculis et damnis, victi a voluptate non acquiescunt monitioni et monenti. *Secundo*, eum declinant et fugiunt, ne molestam sibi cantilenam denuo audire cogantur. *Tertio*, eum spernunt. *Quarto*, eumdem exacerbant, dum asperis verbis, risibus et probris eum afficiunt, eique pro beneficentia maledicta regerunt et rependunt.

Pro *docentium me* hebraice est מורי *morai*, quod Aquila, Symmachus, et Theodotion vertunt, *illuminantium me*; proprie ad verbum vertas, *impluentium mihi*. Doctor enim et monitor suam doctrinam et monitionem, velut pluviam distillat et impluit in aures et animum discipuli, ut restinguat ardores concupiscentiæ et libidinis, juxta illud Mosis, *Deuter.* XXXII, 2 : « Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina. »

14. PENE FUI IN OMNI MALO, IN MEDIO ECCLESIÆ ET SYNAGOGÆ. — Vatablus, *parum abfuit quin lapsus sim in malum contubernium, et cœtum omnis mali*. Per *malum* ergo, cum Vatablo *primo*, accipe malum culpæ : libido enim est origo et causa omnis mali, id est, omnis culpæ et peccati, ait S. Chrysostomus, *q. d.* ait Aben-Ezra : Pene totum me in criminibus volutavi, idque in medio Ecclesiæ et Synagogæ. Et Jansenius : « Propemodum, ait, incidi in omne malum in medio Ecclesiæ et Synagogæ. » Quod dupliciter accipi potest. *Primo*, ut sit sensus : Propemodum incidi in omne vitiorum genus, cum conversarer in cœtu impiorum et carnalium hominum, ut per *Ecclesiam* et *Synagogam* intelligatur cœtus malorum. Neque enim vocabula illa hic accipiuntur, ut distinguuntur aliquando, sed significant ex sua natura cœtum, qui *Ecclesia* dicitur, quasi convocatio; et *Synagoga*, quasi congregatio. Hoc enim ea nomina significant, et nonnunquam pro malorum cœtu accipiuntur, ut : « Odivi Ecclesiam malignantium, » *Psal.* XXV. Et : « Exarsit ignis in Synagoga eorum, » *Psal.* CV. Itaque secundum hunc sensum verba hæc sunt pœnitentis, et sero agnoscentis vitia, in quæ prolapsus est exemplis et societate corruptæ multitudinis. Sic et Origenes in *Catena Græcorum*, qui tamen caute legendus est, dum ait in damnatis in inferno manere semina virtutum, et sic misericordiam succurrendi fratribus mansisse in divite Epulone jam damnato (1). Vers. 14.

Secundo, per *malum* accipe malum pœnæ, *q. d.* Pene omnia mala, hoc est calamitates omnes, me obruerunt, propemodum infelicissimus factus sum omnium hominum, idque in conspectu totius multitudinis : hoc enim aggravat infelicitatem hominis, quod ea conspicua sit multitudini, et pauperem, debilem et inglorium respublica videat, quem prius viderat divitem, sanum et boni nominis ac famæ.

Tertio, Polychronius in *Catena Græcorum*, per *omne malum* accipit omnem infamiam, qua scilicet fornicarius infamis fit coram Ecclesia, id est, cœtu perfectorum; et coram Synagoga, id est, cœtu infirmorum et imperfectorum. Præclare S. Cyprianus, *De Singular. cleric.* : « Respicite, ait, quanta mala conversatio pluralitatis hujus acquirat, quæ non nisi corruptionem seminat, pullulat vitia, cupiditatem concipit, ignominiam parit,

(1) *In medio Ecclesiæ.* Rosenmullerus, *propalam, omnibus spectantibus.* Maurer, *inter medios meos, in sinu gremioque patriæ, pacis et fortunæ.*

rabiem concitat, porrigit furiam, lasciviam pascit, petulantiam nutrit, casus exaltat, ruinas ædificat, rapinas eripit, præcipitia instruit, periculis navigat, naufragiis velificat, perditione gaudet, interitum fovet, confusionem mercatur, thesaurizat opprobrium, criminationes exaggerat, accusationes inflammat, et catervatim semel in fascem glomerans numerosas indagines captionum, per infinita dedecorum multiplices mortes invehit in perniciem perditorum. »

Quarto, alii per *malum* accipiunt dæmonem, juxta illud : « Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, » id est, a dæmone, uti exponit S. Chrysostomus et Tertullianus, ut sensus sit, *q. d.* Dum inter scorta et scortatores versarer, versabar quasi inter dæmones impuros et scelestos, qui non nisi tartareum ignem, cui similis est libido, exhalant; videbar mihi vivus inter dæmones agere, et in inferno defossus.

Quinto, per *omne malum* accipe gehennam. Sicut enim in cœlo est omne bonum, sic in inferno omne malum; in terra vero inter utrumque media participatio utriusque est, ac mixtio mali et boni, ut sensus sit, *q. d.* Per libidines pene prolapsus sum in gehennam; passus tantum inter me et gehennam interfuit, ait R. Salomon. Pœnitens ergo dicat cum S. Maria Ægyptiaca : « Misericordias Domini in æternum cantabo, » quia, nisi manus Domini tenuisset me, lapsus fuissem in gehennam, in quam libidine actus ultro ruebam, sed dextra Dei ruentem tenuit et stitit. Et cum Isaia cap. I, vers. 9 : « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus. » Hoc est, quod ait S. Augustinus in *Psal.* CII : « Amores turpes quantas molestias habent! quantas sollicitudines hic in ista vita! omitto gehennam. Vide ne jam ipse tibi gehenna sis in hac vita. »

SECUNDA PARS CAPITIS.

SUFFOCANDUM ESSE AMOREM MERETRICIS PER AMOREM UXORIS.

Vers. 15. 15. BIBE AQUAM DE CISTERNA TUA, ET FLUENTA PUTEI TUI. — Hebraice, *et fluenta de medio putei tui*; Syrus, *et fluenta ex fonte tuo* : in puteis enim est fons et scaturigo aquæ vivæ; Septuaginta, *bibe aquas de tuis vasis, et de tuorum puteorum fonte*; S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XXXII, legit : « Bibe aquam de tuis aquis, et de puteorum tuorum fontibus; » Vatablus, *aquam e puteis tuis bibe, et fluenta ex fontibus tuis*; Arabicus, *bibe aquas de vasis tuis, et de puteis fontis tui*.

Notæ sunt cisternæ, in quas colliguntur aquæ, præsertim deciduæ et pluviæ. Per *cisternam* et *puteum* R. Salomon accipit legem Mosis, de qua et sequentes versus usque ad vers. 20 intelligit; R. Levi accipit mentem sive intellectum et rationem; alii passim sapientiam, *q. d.* Hauri aquam, id est, sanam doctrinam morum, ex lege Mosis, dictamine mentis et rationis, atque a sapientia quam tradit S. Scriptura. Verum hæc mystica sunt, de quo mox plura.

Igitur ad litteram *primo*, Cajetanus per *cisternam* et *puteum* accipit fundos et facultates, *q. d.* Vive jucunde cum uxore tua e tuis facultatibus. « Deriventur fontes tui foras, » et ex facultatibus tuis largas disperge eleemosynas. « Habeto eas solus » cum uxore tua, « ne sint alieni participes tui, » id est, ne eas profunde in meretrices et lenones, de quibus sermo præcessit. Sic et S. Basilius in *Psal.* XIV : « Bibe igitur, miser, ait, de tuis vasis aquam, ut ait Salomon, hoc est, proprias considera facultates et subsidia vitæ : non ad alienos fontes propera, sed ex proprii fontis scaturigine tibi vitæ solatia collige. »

Favent Septuaginta qui pro *habeto eas solus*, vertunt, ἔζω σοι μόνῳ ὑπάρχοντα, id est, *sint tibi soli existentia*, id est facultates. Verum ὑπάρχοντα, id est *existentia*, accipe potius sic, *q. d.* Tibi soli existant aquæ cisternæ tuæ, ut exteri eas non occupent. Unde Romani vertunt, *sint tibi soli possessæ*. Adde toto hoc loco non de facultatibus, sed de mulieribus esse sermonem; atque cum hactenus egerit de odio et fuga meretricum, jam ad idipsum remedium suggerit amorem uxoris propriæ. Sed, quia carnalis et lubrica hæc materia castis auribus est exosa, hinc per parœmias et parabolas honesta quasi periphrasi eam circumscribit; quas deinde in postparabola explicat dicens, vers. 18 : « Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, » *q. d.* Hæ omnes parabolæ cisternæ, putei, fontium a me hucusque allatæ, non aliud significant, nisi ut diligas uxorem, quam in adolescentia virginem tibi despondisti, cum eaque te exhilares : sic enim fiet ut non quæras illicitas voluptates et amores meretricum.

Secundo ergo et genuine, per *cisternam* et *puteum* accipe uxorem, ex qua marito hauritur aqua pura, id est casta voluptas matrimonii et procreationis liberorum. Alludit ad etymon Hebræum; Hebraice enim femina dicitur נקבה *nekeba* quasi מקבת *mackebet*, id est cisterna. Unde Isaias, cap. LI, 1 : « Attendite, ait, ad petram, unde excisi estis, et ad cavernam laci (Hebraice *mackebet*, id est cisternam), de qua præcisi estis, » quam parabolam explicat subdens : « Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos. » Hæ ergo sententiæ : « Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, » etc., sunt proverbia sive parœmiæ et parabolæ, quæ sensu parabolico ad litteram non aliud significant, nec aliud castis auribus sonant quam : Dilige uxorem

tuam, ea utere honeste in timore Dei; cum ea lætare, ut per illam restinguas sitim concupiscentiæ, et multos egregiosque liberos procrees. Ergo voluptatem conjugii castam, puram et fecundam hauri de uxore tua, quæ tibi sit instar cisternæ puræ carentis luto fornicationis, morositatis, zelotypiæ, etc.; talis enim quærenda vel formanda est uxor, scilicet casta, morigera, hilaris, non morosa, non zelotypa. Ita Beda, Hugo, Jansenius, Vatablus, Baynus, imo S. Hieronymus in cap. III *Malachiæ*, et S. Chrysostomus in cap. I *Matth.* Quocirca huic sententiæ Salomonis antistrophe respondet illa Ben-Syra *alphabeto* 1, littera *mem* : « Aquæ mulieris quæ virgo juvenis est, dulces sunt, et augent vires; sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt ut absinthium, et debilitant vires, ut cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit. » Deus enim ad sedandum ignem et sitim libidinis instituit matrimonium, eique gratiam suam addixit, ut conjuges caste hoc suo statu et vocatione, ad quam a Deo vocati sunt, vivant, præsertim in novo Testamento, ubi Christus matrimonium effecit Sacramentum, quod conjugibus gratiam ad caste et socialiter vivendum ex opere operato confert. Hanc gratiam cœlestem innuit vox *cisterna,* quæ aqua pluvia e cœlis defluente impletur. Hinc fit ut usus uxoris restinguat cupiditatem libidinis, non vero usus meretricis, qui magis eam accendit : libido enim vaga et intemperans similis est hydropi, qui in hydropicis continuam excitat sitim, ut quo plus bibunt, eo plus sitiant, ut docet S. Augustinus, *De Genes. ad litter.* lib. IX, cap. X, et *Eccli.* cap. XXVI, vers. 15 : « Sicut viator sitiens, inquit, ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet. »

Plura physica et medica dici possunt de analogia cisternæ et putei cum femina, sed castis auribus parco, sequorque Apostolum monentem : «Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem,» *Rom.* XII, 3. Sufficiat quod, sicut aqua e puteo et fonte hauritur, sic ab uxore jucunditas et numerositas filiorum fidelium et proborum. Hinc Jacob, Isaac, Abraham cum Rachele, Rebecca, Sara, fuere velut «fontes quidam generis humani, ait S. Ambrosius, libro *De Isaac*, cap. IV, et specialiter devotionis ac fidei. Quid enim est puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde et Agar ad puteum Angelum vidit, *Genes.* XVI. Et Jacob ad puteum Rachelem sibi invenit uxorem, *Genes.* XXIX. Moses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii,» *Exodi* II. Hæc S. Ambrosius. Idem uxoris et conjugii remedium ad vitandam fornicationem suggerit Apostolus, *Hebr.* XII, 4, dicens : « Honorabile conjugium, et torus immaculatus; fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. » Et I *Corinth.* VII : « Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque virum suum. »

Jam hanc sententiam Patres mystice, sed varie admodum exponunt, variisque accommodant. *Primo*, Origenes, homil. 12 *in Numer.*; ad illa verba, *De puteorum tuorum fonte* : « Unus, ait, puteus est scientia Patris, alius puteus cognitio Filii, tertius puteus cognitio Spiritus Sancti. Sed horum puteorum unus est fons : una enim substantia est et una Trinitas. » De hoc fonte ait Dominus, *Jerem.* II, 13 : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas. » — *Fontes mystici. Primus, SS. Trinitas.*

Secundo, S. Augustinus, lib. II *Contra Crescon.* cap. XIV, per *puteum* et *fontem* accipit Spiritum Sanctum, per aquam dona Spiritus Sancti, quæ participant soli fideles et sancti, non hæretici et impii. « Hujus, ait, fontis largo atque invisibili flumine lætificat Deus civitatem suam, de qua Propheta prædixit : Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vita æterna dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiæ Christi, cui tanto ante prophetatum est : Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. De hac enim Ecclesia, et de isto fonte dicitur et in Cantico Canticorum : Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ. » Idem, tract. 6 *in epist. S. Joannis* : « Quid est, ait, de fonte alieno ne biberis? Spiritui alieno ne credideris. » Simili modo S. Ambrosius, lib. I *De Spiritu Sancto*, cap. XX, per fontem accipit Filium Dei, puta Christum : « Quis dubitet, ait, flumen esse vitæ Dei Filium, de quo æternæ vitæ flumina profluebant? Bona ergo aqua, spiritalis gratia. Quis hunc fontem dabit pectori meo? in me saliat, in me fluat vitæ largitor æternæ; supereffluat in nobis fons iste, non effluat. Dicit enim Sapientia : Bibe aquam de tuis vasis et de puteorum tuorum fontibus, inque plateis tuis superfluant aquæ tuæ. Quomodo hanc tenebo aquam ne effluat, ne qua penetrans rima peccati æternæ vitæ distillet humorem? Doce nos, Domine Jesu, doce sicut docuisti tuos Apostolos, dicens : Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra. » — *Secundus, Spiritus Sanctus.*

Tertio, S. Ambrosius lib. *De Isaac*, cap. IV, per *puteum* et *fontem* accipit sapientiam et moralem doctrinam, quæ medetur libidini et concupiscentiæ : « Eo quod adversus tentamenta mundi, ait, remedium nobis vera sapientia sit, moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, et fluento sui fontis abstergat. » Sic et Patres Græci in *Catena*, ut Olympiodorus : «Bibe aquas, ait, hoc est, salutaria vitæ documenta ex sacris et divinis litteris hauri, et pietatis potum ex divinæ cognitionis puteis, quæ jam inde ab initio familiariter nobis cohabitavit, fontisque nomen accepit. Ex quo fonte proscaturiunt pocula, quæ mentem refocillant, animumque recreant, ac sese in plateas in quibus sapientia libere concionatur, copiose diffundunt. Non sinit — *Tertius, Ethica.*

tamen fontis nostri aquas ea ubertate diffundi, ut concedant ad alienos : siquidem veneranda fidei mysteria ab iis, qui suo more turpem vitam agunt, vult nos abscondere, et ob id paulo infra subjungit : Nullus externus tecum communicet ; sed illi solum qui ejusdem tecum sunt doctrinæ et fidei. Uxor autem pubertatis, cujus paulo post fit mentio, mystice doctrinam cui a puero familiariter assuevimus denotat. Oblectamentum autem ex illa capit conjux ejus, quando secundum theoricam notitiam, quam nactus est, operatur. » Deinde Didymus : « Divinarum rerum cognitio, ait, et puteus, et fons est : illis, qui ad virtutis studium primum accedunt, puteus est; fons vero iis qui ad illius fastigium jam pervenerunt. Atque ita Christus salvator noster super fontem sedisse scribitur; Samaritana vero fontem illum puteum nominabat; aiebat enim : Neque in quo haurias habes, et puteus altus est. Eadem divinorum mysteriorum intelligentia et mater quoque, et uxor, et soror nonnunquam appellatur. Mater quidem, quia a Christo doctore per illam geniti sumus; uxor vero, quia dum illa familiariter nobiscum degit, parit virtutes rectæque fidei dogmata; soror autem, quia hæc æque ac nos ex Deo Patre orta est. Et sapientiam, inquit, sororem meam dixi. Potest aliter quoque sententia hæc exponi : per hoc enim quod divinorum mysteriorum cognitionem fontem vocat, rerum quas continet, copiam ostendit; per id vero quod ipsi soli usum illius concedit, singularem voluptatem, quæ inde percipitur exprimit.» Mox Polychronius : « Denuntiat uxor, ut illi uni adhæreat, cui primo ad nuptias tradita fuerat. Deinde ad maritum reversus, ait : Fons aquæ tuæ tibi sit proprius, hoc est, sana illa castaque doctrina, quam a puero hausisti, tecum in vita perseveret. »

Quartus est gratia. *Quarto*, S. Ambrosius, lib. III *Hexam.* cap. XII, initio, per *cisternam* et *puteum* accipit gratiam et sanctitatem internam : « In teipso, ait, suavitatis tuæ gratia est, ex te pullulat, in te manet; intus, id est in teipso, quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait : Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus. » Sic et Christus, *Joan.* VII, 37, clamabat : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre hujus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. »

Quintus, est mens bona. *Quinto*, alii physice per *cisternam* et *fontem* accipiunt mentem bonam, ex qua emanant et ebulliunt cogitationes sanctæ, quibus anima irrigatur et fecundatur ad omne opus bonum. Ita S. Gregorius Nyssenus, hom. 9 *in Cant.*, ad illud, *Hortus conclusus fons signatus* : « Fons, inquit, est cogitativa nostræ animæ facultas, quæ omnis generis ratiocinationes in nobis facit scatere et emanare; sed tunc noster fit motus cogitationis, quando omnis nostra movetur operatio ad ea quæ sunt nobis conducibilia; et bonorum exhibent procreationem. Quando autem quis converterit cogitationem ad excogitandum vitium, tunc in alienos consumitur fluentum : adeo ut bene alatur quidem spinosa vita irrigata ope malarum cogitationum, exsiccetur autem et marcescat melior planta, nullo humore bonarum cogitationum nutriente radicem. »

Huc pertinet expositio S. Hieronymi in *Malach.* cap. III, qui per uxorem cisterna et puteo significatam accipit legem naturalem, quam Deus mentibus omnium inseruit : « Uxorem adolescentiæ, ait, naturalem dicam intelligentiam, et legem in corde præscriptam, quæ omnibus hominibus insita est. Et de hac conjuge prædicatur a Deo : Conjungitur uxor viro ; et jubemur ut de nostris aquis potemus et fontibus, » etc. Huc quoque spectat explicatio S. Ambrosii, lib. III *Offic.* cap. I, ubi per *cisternam* et *fontem* accipit cor proprium, ad quod post negotia redire, illudque consulere, et ab eo edoceri debemus : « David Propheta, ait, docuit nos tanquam in ampla domo deambulare in corde nostro, et conservari cum eo tanquam cum bono contubernali, ut ipse sibi diceret, et loqueretur secum; ut est illud : Dixi : Custodiam vias meas. Salomon quoque filius ejus ait : Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, hoc est, tuo consilio utere. Aqua enim alta, consilium in corde viri. Nemo, inquit, alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum tua uxore quæ est tibi a juventute. Cervus amicitiæ et pullus gratiarum confabulentur tecum. Non ergo primus Scipio scivit solus non esse, cum solus esset; nec minus otiosus, cum otiosus esset : scivit ante ipsum Moyses, qui, cum taceret, clamabat ; cum otiosus staret, præliabatur; nec solum præliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat. »

Sexto, Salonius hic et S. Hieronymus in cap. XXII *Ezech.* et in cap. IV *Amos*, per *cisternam* et *fontem* accipiunt S. Scripturam, cujus interpres et custos est S. Ecclesia, a qua haurire oportet sanam doctrinam, non autem a spurcis lacubus hæreticorum. « Cisternam, inquit Salonius, vocat catholicam, id est veteris et novi Testamenti doctrinam; puteum vero, profunditatem et altitudinem ejusdem; aquam, scientiam, fluenta, copiam et abundantiam scientiæ, id est, varios S. Scripturæ appellat intellectus. Docet enim his verbis cavere a doctrina hæreticorum, et attendere lectionibus S. Scripturæ. Et est sensus : Bibe aquam de cisterna tua, id est, serva et opere imple doctrinam, quam aliis prædicas. Et fluenta putei tui, id est, abundantia sermonis tui, seu scientiæ, affluenter in te redundet in operibus bonis. » Sextus est S. Script.

16. DERIVENTUR FONTES TUI FORAS, ET IN PLATEIS AQUAS TUAS DIVIDE. — Hebraice, *divisiones* vel *rivuli aquarum in plateas promanent*. Ita Vatablus. Vers. 16.

Septuaginta, *effundantur tibi aquæ ex fonte tuo; in tuas autem plateas transeant aquæ tuæ.* Ita legunt Complutenses, quibus consentit S. Ambrosius superius citatus, qui legit, *in plateis superfluant aquæ tuæ;* licet Romani addentes negationem μὴ contrarie legant, *non supereffundantur tibi aquæ extra tuum fontem.* Romanis consentit Origenes, hom. 12 *in Num.*, et Clemens Alexandrinus, lib. II *Strom.*, et Aquila qui vertit, *ne dispergantur fontes tui extra* (1); Chaldæus consentit Hebrææ et Complutensi ac Nostro, vertitque affirmative, *redundent aquæ tuæ foras, et in plateis rivi aquarum;* Syrus, *abundent aquæ tuæ in plateis tuis, et in plateis fluant.* Pro *deriventur* hebraice est יפוצו *iaphutsu*, id est *dispergantur*, longe lateque spargantur; græce, ὑπερεκχείσθω, id est *supereffundantur*, id est, ut habet versio *Catenæ Græcæ* : « Magna ubertate profundantur, » ut redundent et supereffluant.

Sensus est, *q. d.* Ex te et uxore tua velùt e copiosis purisque fontibus procreentur et promanent multæ legitimæ, pulchræ et bene moratæ proles, quæ discurrant per plateas, quasi rivi limpidissimi : quorum aquis, id est sanctis moribus, cum vicinia tota, tum etiam reipublicæ horti ac viridaria feliciter irrigentur, qui proinde tibi ac toti civitati sint ornamento, æque ac voluptati et utilitati. Ita Beda, Jansenius, Baynus et alii. Significat finem et fructum conjugii esse bonum prolis et sobolis copiosæ et honoratæ, hocque debere spectare et quærere conjuges : cum ex adverso fornicarii et adulteri in fornicatione quærant duntaxat voluptatem, non sobolem, imo eam non raro impediant ne concipiatur, aut conceptam præfocent et enecent, ne crimen in vulgus emanet, neve prolem alere teneantur. Quod si qui prolem quærant et alant, illa ut spuria et adulterina, ideoque male educata et morata, parentibus est dedecori et civitati noxia. Spurii enim non raro a matre meretrice levitatem, et mores meretricios hauriunt et induunt : qua de causa dignitatibus publicis arcentur, et ad beneficia Ecclesiastica inhabiles Jure Canonico censentur.

Porro *fontes* vocat uxores, quia illo ævo Judæis permissa erat polygamia, sive pluralitas uxorum : sicut Abraham habuit duas, Saram et Agar; Jacob quatuor, scilicet Rachelem, Liam, Balam et Zelpham. Ut tamen ostendat monogamiam longe præferendam esse polygamiæ, ob pacem, et ob meliorem educationem filiorem, identidem uxorem in singulari vocat venam, cisternam, puteum, cervam, hinnulum.

Et in plateis aquas tuas divide, — *q. d.* Sicut e puteo vel fonte aquæ per canales et aquæ ductus derivantur et dividuntur per plateas, fora et compita ad magnum civitatis ornamentum et commodum : sic pariter tu filios et filias, quas ex uxore suscepisti, divide per connubia in varias domos et familias. Rursum in varia officia vel opificia, gradus et status reipublicæ ad tuum æque ac civitatis decus, voluptatem et utilitatem. Notat affinitates, dignitates et honores, quos per filios et filias e legitimo toro susceptas, sibi suæque familiæ conciliabit; præsertim quia filii et filiæ honeste a patre et matre in conjugio educati, non tantum dignos talibus muniis se præstabunt, sed et parentum consilium ductumque sequentur : nam bene educati et morigeri filii et filiæ sinunt se a parentibus regi, ducique ad illa connubia, gradus et status, sicut aquæ sinunt se duci flectique ad arbitrium artificis, qui eas per canales, quocumque vult, ducit et flectit.

Præclare S. Cyprianus, *De Bono pudicitiæ* : « Pudicitia, ait, est honor corporum, ornamentum morum, sanctitas sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domus, concordiæ caput. » Idem, *De Singul. cleric.* : « Castitas, ait, munimen invictum est sanctimoniæ, et expugnatio fortis infamiæ, fortitudinis firmitas et lasciviæ petulantis infirmitas, probitatis præsidium et improbitatis excidium, animæ victoria et corporis præda, ubertas gloriarum et sterilitas criminum, pronuba sanctitatis et repudium turpitudinis, sinceritatis indicium et abolitio scandalorum. » Pudicitiæ elogia.

Mystice, sapientiæ et virtutis nostræ fontes foras derivamus, cum alios docemus, bene consulimus, monemus, et in omni sanctitate formamus et perficimus; aquas dividimus, cum congregationes cœtusque pios variis in locis erigimus, juxta illud *Sapient.* VII, 13 : « Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo. » Ita Patres paulo ante citati.

Porro sapientiam aliis communicare debemus large et liberaliter instar fontium, qui tantum aquæ emittunt, quantum recipiunt; tantum enim aquæ ex iis effluit, quantum affluit. Sic doctor, prædicator, monitor, etc., tantum sapientiæ in proximos effundat, quantum a Deo accepit, tantumdem rursus et continue a Deo recepturus. Quocirca ὑπερεκχείσθω, id est supereffluant aquæ sapientiæ ex ore doctorum, ut instar torrentium magno spiritu largissime et efficacissime eructent et egurgitent magnalia Dei et monita salutis, uti fecit S. Petrus et Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, *Actor.* II.

17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. — Hebraice, *sint tibi soli tibi, et non alienis tecum.* Ita Vatablus. Septuaginta, *sint tibi soli possessio, et nemo alienus particeps sit tibi;* Chaldæus, Vers. 17.

(1) Particulam μὴ in codice Romano huic versui præmissam, spuriam esse censet Rosenmullerus. « Nam, ait, abest non tantum in codice Alexandrino et in Arabica translatione, verum et in pluribus codicibus, quos consuluit Parsons, continuator editionis Græcæ versionis ab Holmesio inchoatæ, et in iis codicibus e quibus Aldus et Complutenses Græcam translationem ediderunt. Aquilæ autem interpretationi, quæ ex editione Romana prolata, neque a Montefalconio in ullo codice manuscripto reperta est, ne a librariis μὴ additum sit e versione Alexandrina, jure verendum est. »

erunt tibi soli, et alieni non participabunt tecum. S. Chrysostomus in *Psal.* ix exponit, *q. d.* Custodi aquas, id est fontem, id est uxorem tuam, ne cum aliis consuetudinem habeat: sed tu solus ea utaris, ne dubitare incipias an filii sint tui, an adulterorum. Verum melius hæc non tam de filiis, quam de uxore accipias cum Hugone, Jansenio, Bayno et aliis, *q. d.* « Habeto, » id est habebis, has aquas, puta proles legitimas, « solus, » si e sola uxore eas suscipias; nec alieni, scilicet adulteri et fornicatores, partem earum sibi vindicabunt, sicut vindicare poterunt, si eas ex meretrice vel adultera suscipias : meretrix enim sicut vaga est et multis se prostituit, sic et sæpe non tuos, sed nothos et spurios, quos ex alio concepit, tibi supponet, aut certe communes procreabit filios, in quibus scilicet partem aliquam obtineas tu, partem aliam alii, qui cum eadem fornicati sunt. Rursum alieni erunt participes tui, quia spurii, quos tibi quasi tuos substituet meretrix, partem hæreditatis tuæ adibunt, eaque genuini tui filii fraudabuntur. Huic similis est illa gnome Ben-Sira *alphabeto* 1, littera *samech* : « Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ virum experta est ; nam aquæ virginis tibi soli erunt, aquas vero ejus quæ virum experta est antea, alius præter te hausit. »

Mystice S. Gregorius, lib. I *in Ezech.* hom. 12, et ex eo Beda ac Salonius hic, per *fontes* accipit sapientiam quam pura et sincera intentione promovendi Dei gloriam et salutem animarum prædicare debemus; ne, si vanæ gloriæ, similisve cupiditatis causa prædicemus, alieni, id est dæmones, partem in nostro labore sibi vindicent. Objicit enim sibi S. Gregorius quod posterior pars hujus versus priori adversari videatur : « Quomodo enim, ait, aquam scientiæ solus habere poterit, si hanc in plateis dividit? » Ac respondet : « Sed cum prædicamus populis, nimirum in plateis dividimus, quia in auditorum multitudinem scientiæ verba dilatamus. Cum vero nos adjuvante divina gratia intrinsecus custodimus, et ne maligni spiritus, qui jure a nobis alieni sunt, quia sortem beatitudinis perdiderunt, nobis in elatione subripiant, sollicitudine cauta circumspicimus, soli habemus aquas, quas in plateis dividimus, ut a nobis alieni in eis participes non sint. Hi nimirum de quibus scriptum est : Alieni insurrexerunt in me, et fortes quæsierunt animam meam. Aquas ergo et in plateis dividit, et solus habet, qui per hoc, quod multis prædicat, se in cogitatione temporalis gloriæ non exaltat. Tunc enim possidet homo quod docet, quando se non gaudet innotescere, sed prodesse. »

Rursum S. Bernardus, lib. I *De Consider.* cap. v, ex hoc loco monet Eugenium Pontificem ut inter tot Pontificatus negotia subinde redeat ad fontem cordis sui, in eoque se recolligat : « Omnes, ait, pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, et seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines et jumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas ; sed inter cæteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? cui non alienus, si tibi es? Denique qui sibi nequam, cui bonus? Memento proinde, non dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum reddere teipsum tibi. »

18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum mu- Vers. 18
liere (Hebraice, *de uxore*, vel *cum uxore*) adolescentiæ tuæ. — Septuaginta, *fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum uxore quæ a juventute tua,* quam juvenem juvenis duxisti. Syrus, *fons tuus sit benedictus;* Vatablus, *sit vena tua benedicta, et gaudium quod de uxore capis, quæ tibi in juventute desponsa est,* repete, *sit benedictum.* Hoc enim gaudium honestum est et castum juxta leges conjugii et timoris Dei, ideoque Deo placitum, ab eoque benedictum, ut juge sit, cumulatum et fecundum.

Jam *primo*, Cajetanus et alii citati vers. 15, per *venam* sive fontem accipiunt facultates, *q. d.* Fac ut opes tuæ velut fontes deriventur in pauperes; sic fiet ut ipsæ benedicantur tum a pauperibus, tum a Deo, qui, ut ait Paulus, II *Cor.* ix, 10 : « Multiplicabit incrementa frugum » iis qui in egenos profusi sunt. Sic et Jansenius. Unde Septuaginta habent, ἔςω σοι μόνῳ ὑπάρχοντα, id est *sint tibi soli existentia;* alii vertunt, *sint tibi soli facultates.* Sed qua ratione hi fontes foras corrivandi sunt, dividendi in pauperes, et tamen solus illos Dominus debet habere, nec alieni participes esse debent aquarum illarum? Adde quod S. Augustinus legit, lib. II *Contra Crescon.* cap. xiv : « Fons aquæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. » Contradicere enim sibi videtur, dum has aquas effundi vult et retineri. Nimirum, quia tunc bene retinemus, quando effundimus. Et ex eo quod effundimus, quasi perenni recursu divinarum benedictionum, nihil amisisse videntur, non secus ac si nihil effudissemus, nec alieni ex nostris opibus partem aliquam accepissent, sufficiente Deo semper eamdem, quam effundimus, materiam benigne satis, imo multo largiorem. Nam verba Septuaginta, *sint tibi soli facultates*, interpretari possumus : Existima te solum divitem; tot enim tantaque Deus in te largitus est, ut solus facultates possidere possis opinari.

Verum quia sequentia et præcedentia ad uxorem et proles spectant, non ad opes, hinc *secundo*, melius Hugo per *venam* accipit filios, *q. d.* Si ex uxore sola caste liberos susceperis, faciet Deus ut illi vicissim feli[illegible] et faustum sortiantur conjugium, ex quo p[illegible]odo filios procreent, quibus quasi aquis m[illegible]atis urbem irrigent et civibus locupletent.

Tertio et optime, p[illegible] *venam* accipias uxorem; hanc enim paulo an[illegible] vocavit *puteum*, id est

venam et fontem aquarum, id est liberorum, *q. d.* Fac ut uxor tua fecunda sit et benedicta a Deo, ac benedictionibus uteri felix. Id efficies, si ejus amore et legitimo usu contentus, vires corporis non exhaurias vaga et aliena libidine, et per amorem Dei vitia declines. Sic enim uxor tua benedicetur a Deo, multosque insignes, validos æque ac probos filios tibi procreabit, juxta illud *Psal.* CXXVII : « Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ; filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. » Idem promisit Deus Judæis *Deuteron.* XXVIII, 4, et alibi. Ita Vatablus, Baynus, Jansenius et alii, et patet ex eo quod explicans subdit :

ET LÆTARE CUM MULIERE ADOLESCENTIÆ TUÆ. — Hæc est postparabola, sive applicatio et explicatio parabolæ præcedentis de usu cisternæ, putei et venæ, *q. d.* Quod dixi : « Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, etc. Sit vena tua benedicta, » nunc explico dicens : « Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, » nimirum per hasce parabolas nihil aliud castis auribus ingero, quam ut caveant alienos amores meretricum, solaque uxore, quam virginem in adolescentia dilexerunt et duxerunt, contenti ea quasi sibi a Deo data honeste utantur, ac cum ea lætentur et jucunde vivant, præsertim cum illa a Deo benedicta dabit marito egregios probosque liberos, indeque lætam et longævam senectam; cum ex adverso meretricum amor, uti inhonestus et adulterinus, ita infaustus sit, brevis et illiberis, ac in rixas, tristitias, odia et damna gravia desinat.

Ita lætabatur S. Joachim cum S. Anna, præsertim quando oraculo Angeli post longam sterilitatem, miraculo Deiparam Virginem Mariam ex ea genuit. Unde B. Damascenus, orat. 2 *De Nativ. B. Mariæ*, eam sic lætantem inducit : « Merito igitur Anna, divino spiritu plena, læto hilarique animo personat : Congaudete mecum, quæ promissionis germen ex sterili ventre peperi, ac benedictionis fructum uberibus meis, ut optaveram, nutrio. Sterilitatis mœstitiam exui, ac lætam fecunditatis vestem indui. » Et post pauca : « Dicant item matres omnes hac fecunditate præditæ : Benedictus qui orantibus id, quod optabant, largitus est, et fecunditatem sterili dedit, ac felicissimum illud Virginis germen concessit, quæ mater Dei secundum carnem fuit, cujus venter cœlum est, in qua habitavit is qui nullo loco capi potest. »

Vers. 19. 19. CERVA CHARISSIMA, ET GRATISSIMUS HINNULUS. UBERA EJUS INEBRIENT TE IN OMNI TEMPORE, IN AMORE EJUS DELECTARE JUGITER. — Hebraice, *cerva amorum, et hinnulus gratiæ* (gratiosus), etc.; *in amore ejus oberra semper;* Septuaginta, *cerva* (vel *cervus*) *amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur* vel *conversetur tecum; at propria* (Scholiastes pro ἰδία, id est *propria*, legit φιλία, id est *dilectio*, *amicitia;* sic quoque legit S. Ambrosius, lib. *De Jacob*, cap. VII) *præeat te, et adsit tibi, et omni tempore : in hujus enim amicitia conversatus diuturnus eris.* Græce πῶλος, id est *pullus*, significat pullum equi, et ita vertunt Complutenses et S. Ambrosius, lib. *De Jacob*, cap. VII; extenditur tamen ad fœtus cervorum et aliorum animalium. Unde Noster vertit, *hinnulus;* Symmachus et Theodotion repetunt nomen *cervus*, vertuntque *cervus gratiæ;* Pagninus et Rabbini, *ibex gratiæ;* Vatablus, *sit hæc velut amata cerva, et caprea gratiosa;* Syrus, *cerva amoris et dama amoris;* Arabicus, *hinnula gratiæ tuæ;* alii vertunt, *rupicapra gratiosa* : hæc enim, inquiunt, vocatur יעלה *iaala* ab עלה *ala*, id est ascendit, quod montes et rupes ascendat. Unde Martialis :

> Pendentem summa capram de rupe videbis.
> Casuram speres; decipit illa canes.

Repete ex vers. 18 verbum *sit*, *q. d.* Sit tibi uxor cara et grata, sicut heris grata et cara est serva speciosa, mitis et placida, imo sicut hinnulus speciosus, gratiosus, obsequens et amabilis. Quare minus genuine Rabbini exponunt, *q. d.* Sicut cerva amorum invenit gratiam apud hinnulum, ita uxor maritum ex corde diligens vicissim a marito redamari debet : uxor enim hic tam comparatur hinnulo, quam cervæ. « Hinnulus » vocatur fœtus, sive pullus capreolarum, caprarum, damarum, cervarum, qui sua specie, parvitate, gratia, motu, celeritate, cornutatione, saltu, ludicris gestibus mire recreat intuentes, eisque est in deliciis. Unde *Cantic.* I, 9, ait Sponsa : « Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum. » Hinc et cervæ hinnulique ab homine cicurantur, hominemque se alentem quasi filii comitantur et sequuntur, imo subinde nutriunt, sicut cerva perpetua comes et assecla fuit S. Ægidii, eumque suo lacte per plures annos enutrivit, uti habet ejus Vita apud Surium, die 1 septembris. Similia de cervis in Vitis aliorum Sanctorum legimus. S. Prisco Episcopo Nucerino cum sociis fame afflictis cervam accurrentem lac præbuisse, eoque celebrante Angelos concinuisse, ac sorores sepultas ei defuncto medium in sepulcro locum cessisse, scribit Paulus Regius Episcopus Equenensis, lib. *De Sanctis Regni Neapolitan.* part. II, et ex eo Philippus Ferrarius in *Catalogo Sanctorum Italiæ*, qui et addit, S. Gerontio Episcopo Phicoclensi jubente, cervam comitibus siti laborantibus lac præbuisse; floruit sub Symmacho Papa. Item Simeonem Armenum monachum in eremo cum duobus discipulis degentem, dum ob nives cibus haberi non posset, ad orationem confugisse, atque illico cervum affuisse, qui se occidendum comedendumque præbuit.

« Innocens, ait S. Ambrosius, est natura cervorum. » *Cerva* ergo *amorum* significat uxorem, quam puellam et virginem duxit maritus, moribusque suis assuefecit, pudicam, obsequentem, domesticam, pulchram, gratiosam, amabilem esse marito, ac amorem tum mariti, tum domesticorum sibi conciliare, atque efficere ut in familia sit pax,

invicemque omnes ament, juvent, tolerent. Hic tamen amor est conjugalis, id est honestus et moderatus; non adulterinus, id est inhonestus et immodicus. Nam Sixtus Pythagoreus, et ex eo S. Hieronymus ait lib. I *Contra Jovin.* : « Adulter est in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis; in sua nimius. Sapiens vir judicio debet amare conjugem, non affectu. » Et inferius : « Nihil est fœdius quam uxorem amare quasi adulteram. »

UBERA EJUS INEBRIENT TE (*ubera* significant amores. Unde Vatablus vertit, *amores ejus perpetuo te reficiant*; nam Hebræum דודים *dodim* significat amores, דדים *daddaim* ubera, quia ubera sunt illices amoris, et quia cor, quod amoris est sedes, uberibus quasi stipatur et continetur. Unde explicans subdit) : IN AMORE EJUS DELECTARE JUGITER. — Sic et sponsa ait sponso *Cantic.* I, 1 : « Meliora sunt ubera tua vino. » Et : « Memores uberum tuorum; » *uberum*, id est amorum, gratiarum et beneficiorum, quæ a te in nos distillant, sicut lac ex ubere distento; constat enim sponsum non habere ubera, sed sponsam. Sic *ubera* accipiuntur pro amore inferius cap. VII, vers. 18; *Osee* II, 2; *Ezech.* XXIII, 17, et alibi.

Sensus ergo est, *q. d.* Amor, gratia, officia et obsequia uxoris tuæ, quibus te pascit, vestit, recreat, diligit, et per omnia conjugii officia obsequitur, instar uberum tibi sit, o marite dulcissime; itaque te inebriet, id est, tuam cupiditatem expleat et satiet, ut alienæ meretricis amoris et voluptates non requiras, sed in unius uxoris amore et officiis delecteris jugiter. Hic tamen amor moderatus sit oportet, ut rectæ rationis et honestatis dictamen metasque non excedat. Unde Chaldæus addit, *rationem disce in omni tempore*, *q. d.* Tuus amor sit rationabilis, honestus, ratione et honestate definitus. Sic enim vicissim provocabis amorem uxoris erga te, ut tibi fida sit, teque sui amantem redamet quasi cerva amorum, idque jugiter. Magnes enim amoris est amor, nimirum honestus et conjugalis : qui idcirco stabilis est; cum amor inhonestus et meretricius illico dilabatur, imo in odium et rixas convertatur. Et sic exponas τὸ *delectare* per futurum, ut significet fructum amoris, *q. d.* Hoc modo delectaberis in amore ejus jugiter, juges habebis conjugii tui delicias. Septuaginta vertunt, *in hujus enim amicitia conversatus*, vel *circumductus*, πολλοστὸς ἔσῃ, quod Complutenses vertunt, *multiplicabilis eris*; Romani, *diuturnus eris*; auctor *Gatenæ Græcor.*, *multesimus eris*. Sensus est, *q. d.* In casto amore uxoris tuæ vives vitam lætam, ideoque diuturnam, et accedes ad felicitatem primorum patrum ante diluvium, qui fere mille annos vixerunt; tu enim pro mille annis, mille commodis et gaudiis multis annis perfrueris. Unde S. Ambrosius mox citandus legit, *plurimus eris* (1).

Porro conjuges delectationem copulæ moderari debere, eaque non propter se, sed ad generationem prolis uti, pulchro passeris et turturis apologo docet Cyrillus, lib. IV *Apolog. moral.* cap. X : « Libidinosum passerem immoderatissime coitu sese effundentem turtur prospiciens, mox ad eum venit et dixit : Ut quid, mi frater, in tanto libidinoso impetu, et libidinis impetuoso fervore consumeris, ac tui prodigus temetipsum effundis? an ignoras quod animalia multum coeuntia non diu vivant? Parce tibi, quiesce, et cuncta cum moderatione age. Cui ille respondit : Si nosti delectationem veneream, quid miraris? dulcis esca trahit ad hamum, et morsus unus gustatus suaviter rapit morsum alium. Ad hæc turtur, intelligens ipsum sola delectatione adduci, adjunxit : Scio certe quod generationis amore non duceris, sed delectationis venereæ cupidine ventilaris. Attamen quid est quod effundis? nonne digestissimam medullam, nonne vitæ amabilis sementivam, et humanæ naturæ radicalis carnis substantiam, et divitiarum generativæ thesaurariam venam? » Deinde, quod hoc bono proprio, æque ac ordini naturæ repugnet, nervose edocet : « Attende igitur quid tui prodigus destruas, quid insanus dispergas, quid ingratus in nihilum projicias, et iniquus depositarius naturæ carissimum thesaurum tibi commendatum, inimicæ vanitati impendas. Profecto subversor es ordinis mundialis, et naturalis legis transgressor. Mundi enim ordo et lex naturæ hæc est, ut tanta naturæ delectatio dirigatur in prolem. Tu autem perempta et neglecta prole, auctor perversitatis, in delectationem umbratilem et transitivam prolificum semen fundis. Quid plura? stultissimus quippe est, qui delectabiliter se destruit, et tanto dementius quanto lethalius se perdit. Quibus dictis, quievit. »

Apologus libidinis conjugum.

Ejus noxa.

Nota ex iis, quæ ante plures annos annotavi in cap. V epist. S. Pauli *ad Ephesios*, sub finem, amores et officia conjugum optime repræsentari per cervas et cervos. Nam, ut docent Aristoteles, Ælianus, Plinius et Oppianus, *primo*, cervi cervæque amor est singularis; *secundo*, cerva amabilis est, et in deliciis homini; *tertio*, cervus et cerva carent felle, pari modo in connubiis olim Junoni pronubæ sacrificantes fel eximebant et abjiciebant, ad charitatem conjugum designandam, ait Plutarchus; *quarto*, cervus et cerva caste, nec nisi secreto congrediuntur; *quinto*, velocissimi sunt ad invicem opitulandum; *sexto*, cervorum in cervas amor uti ardentissimus, ita et fortissimus est. Unde de iis canit Seneca :

Quatuordecim analogiæ cervæ et uxoris. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

> Si conjugio timuere suo,
> Poscunt timidi prælia cervi,
> Et mugitu dant concepti
> Signa furoris.

(1) Hebr. est, *in amore ejus oberres*, vel *titubes perpetuo*, id est, semper te oblectes ejus amore tanquam tui oblitus, similitudine desumpta ab ebrio, qua in priori hemistichio est usus.

Septima. *Septimo*, cervæ mari suo fidæ sunt, donec is ab alio cervo duellatore victus succumbat; unde Nemesianus : « Cerva marem sequitur; » *octavo*, cervus mox a congressu in scrobem se abdit quasi libidinis eum pudeat, donec pluvia ablutus, et quasi purificatus in pascua redeat; *nono*, cervus et cerva post conceptum congressu abstinent, *q. d.* Sapiens : Tale sit tibi, o homo, conjugium, talis uxor, qualem jam cervam descripsi, scilicet amabilis, unica, sincera, blanda, casta, collaborans, ardens, fortis, fida, verecunda. Ita Venerabilis Beda.

Octava.

Nona.

Decima. Quibus adde *decimo*, cervos et cervas invicem succollare et mutua capitum onera ferre, ut doceant idem facere conjuges, ac implere illud Apostoli *Galat.* VI : « Alter alterius onera portate, » quod omnibus quidem hominibus, sed maxime conjugibus jugiter invicem conviventibus faciendum est. Ita S. Augustinus, *Quæst.* LXXI, inter 83 : « Cervi, ait, cum fretum ad insulam transeunt pascuorum gratia, sic se ordinant, ut onera capitum suorum, quæ gestant in cornibus, super invicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervice projecta caput collocet. Et quia necesse est unum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur : ut lassatus sui capitis onere ille qui præcedit, post omnes redeat, et ei succedat; cujus ferebat caput, cum ipse præiret. Ita invicem onera sua portantes fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. Istam fortasse cervorum naturam intenderat Salomon, cum ait : Cervus amicitiæ et pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio. »

Undecima. *Undecimo*, cervæ ob uterum arctiorem difficillime pariunt; hinc ad faciliorem partum seseli herba utuntur, teste Plinio, lib. VIII, cap. XXXII. Deus etiam eas adjuvat per tonitru, juxta illud *Psal.* XXVIII : « Vox Domini præparantis cervos. » S. Hieronymus, *obstetricans cervos;* Aquila et Symmachus, *parturiens;* Chaldæus, *parturire faciens cervos;* cervæ enim matricem habent angustam, quæ pavore tonitrui dilatatur, ut facilius pariant. Hinc fit ut cervæ ament intime suos fœtus, utpote quos tanto dolore et nisu enixæ sunt. Idem faciat uxor, cujus pariter difficillimus est partus, ut filios, quos per novem menses utero gestavit, tantoque dolore peperit, diligat, educet, instruat, formet ad omne bonum prosequendum, et ad omne malum cavendum, ad quod opus est magna industria. Audi Aristotelem, lib. VI *De Histor. animal.* cap. XXIX : « Cervæ parere juxta vias solent metu belluarum. Incrementum hinnuli celare, etc. Ducere suum hinnulum ad stabula consuevit, quem locum sibi habet refugium : petra abrupta est uno aditu, unde defendere se repugnareque solet iis qui invadunt. » Addit Plinius, libro VIII, cap. XXXII : « Editos partus exercent cursu, et fugam meditari docent, et ad prærupta ducunt, saltumque demonstrant. » Simili modo probæ matres filios sollicite ac solerter educant et instruunt, monent, exercent in omni virtute et fuga vitiorum.

Duodecimo, cerva serpentes insequitur et devorat : sic uxor bona insectatur scortatores. « Et gratissimus hinnulus, » id est filius ex ea natus, ait Beda et Hugo, castitatis amator, ad bona agilis, et visu fidei perspicax, tibi jucundissimus erit. Hinc a Græcis cervus vocatur ἔλαφος quasi ἕλων ὄφεις, id est extrahens serpentes; vel quasi ἐλαφρὸς, id est levis, agilis. Cervos narium spiritu e cavernis extrahere serpentes docet Lucretius, lib. VI. Addit Plinius, loco jam citato, cervos suo halitu urere serpentes. Hinc et singulare abigendis serpentibus remedium est cervini cornu suffitus, ait Nicander. Duodecima.

Decimo tertio, cervæ, quia frigidæ, timidæ sunt. Decima tertia. Unde illud Chabriæ, et postea Philippi patris Alexandri Magni : « Melior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo. » Et illud Tertulliani : « In pace leones, in prælio cervi. » Sed contra insidias hostium Deus cervas dotavit acri auditu et circumspectione; cum enim aures arrigunt, audiunt acerrime et insidias præsentiunt, fugiendoque evadunt, ait Aristoteles. Sic uxores timidæ sunt; timor hic eas uti et cætera animalia timida docet circumspectionem et prudentiam, præsertim ut audiendo vocem mariti, eique obediendo, pericula cuncta et damna devitent. Rursum bifida ungula cervæ notat discretionem et examen agendorum, ut uxores sint discretæ, caveantque ea quæ maritum vel familiam turbare vel exacerbare valerent. Insuper prudentiam cervi (nam cerva cornibus caret) notat, quod cornua positurus secretum petit, ne inermis deprehendatur. Unde Proverbium : « Ubi cornua ponunt cervi, » id est loco incognito et inaccesso. Denique Aristoteles, lib. I *Histor. animal.* cap. I : « Cervi, ait, ingeniosi sunt et timidi. » Vide eumdem lib. IX, cap. V.

Denique cervæ, quia carent felle, sunt vivaces Decima quarta. ac diutissime vivunt. Ita Aristoteles, loco jam citato. Et Plinius, lib. VIII, cap. XXXII : « Vita cervis, ait, in confesso longa est; post centum annos aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat. Febrium morbos non sentit hoc animal; quin et medetur huic timori. » Pari modo Salomon hic promittit conjugibus longævitatem, si castam, honestam et concordem vitam agant in timore Dei. Sunt qui trecentos annos vitæ dent cervæ, alii plures, alii pauciores.

Mystice, sicut per venam, fontem, cisternam, adumbrantes uxorem pudicam; sic et per cervam et hinnulum accipe sapientiam et virtutem : hæc enim nobis omni hinnulo speciosior, carior et gratior esse debet, quasi sponsa optatissima. Cui proinde omnes cervæ dotes jam recensitas facile accommodes, ob quas illa summo amore et studio dignissima est. Unde Chaldæus

vertit, *cerva amorum et exultatio gratiæ.Rationem disce in omni tempore, in amorem ejus incumbe semper;* Vatablus, *in dilectione ejus perpetuo sis implicitus;* Syrus, *vias ejus disce omni tempore, et amorem ejus cogita.* Sapientia ergo et virtus est cerva amorum, quia amorem sui excitat; et quia homines amat, ac ab iis amari cupit, idque vehementer et ardenter.

Allegorice, cervus et cerva repræsentant connubium Dei cum anima sancta et religiosa, in quo omnia plena sunt amoris, voluptatis, gratiarum, laudum et jubilorum. Unde Hugo Victorinus, lib. I *De Vanit. mundi,* et ex eo noster Alvarez de Paz, tract. *De Incitamentis Religios.*, lib. I, part. III, cap. XXV, sub finem, per *cervum* et *ubera* accipit animam Religiosam, Christo per tria Religionis vota desponsam. Est ergo, inquit, anima Religiosa sponsa Dei, et Deus sponsus est animæ sibi per hunc felicem statum consecratæ; siquidem hoc inter illos arctum vinculum intercedit. Quos sponsos dulcissimos præterire non possum, nisi prius lætissimo corde illis congratuler : O Domine Deus meus, o sponse carissime, sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, cerva carissima, et gratissimus hinnulus. Ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. Hæc sponsa tua, sicut aquarum vena effundit aquas, ita sanctorum affectuum filios tibi profundat. Tam pulchra et decora sit, ut gaudii ac lætitiæ occasiones singulis momentis sibi præbeat. Tam fidelis, ut, quemadmodum cervi maria tranantes se invicem juvant, anteriore caput sequentis sustinente : sic tuæ domus curam et tuorum servorum sollicitudinem non invita sustineat. Tam amabilis, ut hinnuli, qui in deliciis habetur, gerat imaginem, ejusque convictu delecteris. Ubera ejus, Domine, quæ servus tuus Bernardus congratulationem et compassionem vocat, ita tibi satisfaciant, ut gaudio ejus de profectu bonorum, et compassione ejus de casibus pusillorum, veluti inebrieris, eique vicem rependens in suis bonis gaudeas, et suas infirmitates dissimules. Amor denique ejus erga te sic purus et ardens, sic a privato amore alienus inveniatur, ut ex eo tanquam ex amore sponsæ dulcissimæ capias voluptatem. Sic quoque S. Ambrosius, lib. *De Jacob et Vita beata,* cap. VII, totum hunc locum explicat de viro perfecto, qui uni Deo adhærens et serviens beatus est : « Quid enim requirat, ait, qui inferiora despicit? Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est : Cervus amicitiæ, et pullus equi gratiarum conversetur tecum. Amicitia autem præcedat te, et una sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, et summi boni charitas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum et præclarum bonum; unde et dicit : Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et videam delectationem Domini. Neque vero eum tanquam angustum inopemque fastidias, quia unius hominis velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit : abundat enim hujusmodi viro ad beatitudinem et ad possessionem boni, et ideo nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum expetit, qui omnia habet. Nihil est enim boni, quod non habeat; nec superfluis delectatur, sed necessariis, et eo ipso necessario, quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit; idque indulget, quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utraque unum, et reconciliet exteriorem hominem juxta atque interiorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus. Hujus igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissionibus mœstificatur. »

Accedit Pierius, *Hieroglyph.* 7, cap. XVI, ubi per *pullum gratiarum* (ut vertunt Septuaginta) accipit pullum columbinum, per quem intelligit Spiritum Sanctum, qui gratiarum est distributor. Itaque significari hic, ut semper Christi et Spiritus Sancti solatia requiramus. Verum Hebræum יעלה *iaala* pullum equi vel cervi, non columbæ significat. Unde Noster vertit *hinnulus.*

Symbolice, S. Ambrosius in *Psalm.* XLI, initio, per «cervum amorum et pullum gratiarum» accipit Christum, qui est amor amorum et gratia gratiarum : «Cervus amicitiæ, ait, et pullus gratiarum confabuletur tibi; verus enim Dei Filius in semetipso naturam, quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tanquam cervus advenit, et cum his se mira simplicitate jungebat, a quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut, cum se exagitari viderint, his sese equitibus adjungant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus, tanquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Judæ proditoris sui sibi adscivit, cujus simulatione funesta usque ad crucis laqueos et passionis retia pervenit. » Et post nonnulla : «Similis est, ait, consobrinus meus capreæ hinnuloque cervorum super montes Bethel. Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota et desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit. Unde et ait : Ecce hic stat post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia. » Et paulo post ordiens *Psalm.* XL : « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Cervi similitudinem suscipit etiam Christus, quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit; cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei : Super aspidem et basiliscum ambulabis. Simus ergo et nos cervi, ut

Christus est cervus gratiarum.

super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ nos et præparat cervos, et facit morsus serpentium non timere; ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job : Observasti partus cervarum, numerasti autem menses earum plenos partus? Dolores autem earum solvisti, enutristi filios earum ut non timeant? » Et mox : « Merito ergo cervus factus est Dominus, ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait : In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Tollebant enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti Apostoli de latebris corporum eruerent nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exsiliens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tanquam hominis conditione genitum, sed tanquam Dei gratia editum, supra hominem esse arbitrabantur. Vide cervum viperam de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Dominus ad Job. »

Hinnuli Apostoli et doctores. Tropologice, S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. XXXIV, sub finem, docet cervos et hinnulos gratiarum esse Apostolos et sanctos doctores, qui quasi hinnuli celerrime discurrerunt et discurrunt per orbem, eumque magnis laboribus et doloribus converterunt et convertunt ad Christum; de quibus ait Job, cap. XXXIX : « Numquid, etc., parturientes cervas considerasti? Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt. » Vide rugitus S. Pauli et Apostolorum graphice describentem S. Gregorium eodem loco. Porro dotes tredecim cervæ paulo ante recensitas facile adaptabis Apostolis, doctoribus et prædicatoribus.

Rursum Beda : « Cerva carissima, ait, sive gratissima, ut quidam codices legunt, est sancta Ecclesia, quæ serpentinam odio habere solet et conterere doctrinam. Gratissimus hinnulus populus est, ejus virtutum varietate delectabilis, et eadem castæ semper fidei æmulatione succensus. Cujus uberibus inebriamur, cum utriusque Testamenti paginis contra hæreticorum fraudes instruimur, cujus pace et amore jugiter delectari, magna est exercendarum occasio virtutum. »

Denique S. Augustinus, serm. 21 *De Verbis Apostoli*, per cervum accipit amicum, qui amici onera portat, sicut cervi alter alterius cornua dorso vicissim excipiunt, dum mare transfretant : « Cervus amicitiæ, inquit, et pullus gratiarum colloquatur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio, » juxta illud : « Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi, » *Galat.* VI.

Vers. 20. 20. QUARE SEDUCERIS, FILI MI, AB ALIENA, ET FOVERIS IN SINU ALTERIUS? — Est conclusio, *q. d.* Cum ex dictis, o fili, o discipule, clare perspicias quanta sint commoda honestæ uxoris et conjugii, ac quanta damna inhonestæ meretricis et fornicationis, erisne adhuc tam demens et vecors, ut ab aliena meretrice te seduci et foveri sinas in tuam perniciem et ruinam? Unde Hebræa habent : *Ut quid errabis, fili mi, in aliena, et amplexaveris sinum extraneæ?* amor enim est error, et amantes sunt quasi amentes; Septuaginta, *ne multus sis ad alienam, neque continearis ulnis non propriæ*; ubi πολύς, id est *multus*, opponitur τῷ πολλοςός, id est *multesimus*, quod præcessit, *q. d.* Cum deliciis uxoris tuæ abundes, sisque quasi multesimus in gaudiis solidis, cur iis relictis et eorum vice stolide fias multus et multesimus in sumptibus, curis et doloribus in meretricem exhauriendis? Cum enim illa multis assueverit, et a multis multa corroget, si tu ea potiri velis, oportet ut tu unus multorum vices subeas, fiasque ex uno multiplex, ut ejus cupiditati, ornatui et avaritiæ inexplebili satisfacias; utque tu unus præstes ei quæcumque multi præstiterunt.

21. RESPICIT DOMINUS VIAS HOMINIS, ET OMNES GRESSUS EJUS CONSIDERAT. — Hebraice, *coram oculis Domini viæ hominis, et omnes semitas ejus ad amussim librat*, vel *ponderat*; Syrus et Chaldæus; *quoniam in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes semitæ manifestæ sunt coram Deo.* Est hæc nova et efficax ratio ad dissuadendam fornicationem et consuetudinem cum aliena, quod cum fornicatores quærant tenebras et fornices, in quibus lateant, quasi a nemine videantur; Deus tamen clarissime eorum turpitudinem et scelera intueatur, eaque sit publico judicio ad lancem et trutinam expensurus, condemnaturus et puniturus. Ipse enim « omnes ejus gressus, » id est actiones, ad libellam librat, examinat et ponderat an bonæ sint, an malæ; rursum quam bonæ vel quam malæ sint, ac quantum præmium vel pœnam mereantur. Unde Septuaginta addunt causale *enim*, ut ostendant hic novam rationem et causam dari ad vitandam meretricem; sic enim habent, *sunt enim coram oculis Dei viæ viri, et in omnes ejus orbitas* (Aquila, *flexus*; Symmachus, *gyros*) *speculatur*. Expressius Vatablus hæc nectit versui præcedenti, prorogando hucusque notam interrogationis, hoc modo : « Cur enim, mi fili, alienæ esses implicitus? cur in gremio alienæ adhæresceres, quando viæ hominis oculis Domini sunt expositæ, et omnium itinera æqua lance expendat? » Eumdem lucidissimum Dei oculum fornicariis intorquet, et multis intentat Ecclesiasticus, cap. XXIII, vers. 25 : « Omnis homo, ait, qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens : Quis me videt? tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me : quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius,

etc., quoniam oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.» Ubi plura de hac re dixi : quare ea hic non repetam.

Vers. 22. 22. INIQUITATES SUÆ CAPIUNT IMPIUM, ET FUNIBUS (S. Irenæus, lib. III, cap. X, legit *restibus*) PECCATORUM SUORUM CONSTRINGITUR. — Symmachus, *comprehenditur*; Arabicus, *ligatur*; Vatablus, *irretitur*; Pagninus, *tenetur;* Hebraice, יתמך *iittamech*, id est *fulcitur, tenetur in alto ne cadat.* Unde R. Salomon interpretatur, *suspenditur.* Suspensus enim, inquit ipse, funibus laqueisque fulcitur, a quibus pendet. Sic et R. Levi, qui pro *capiunt* vertens *illaqueant*, et pro *constringitur* vertens *fulcietur*, hoc est, inquit, retibus peccatorum funibusque fulcietur firmabiturque laqueus, quo perditus constringatur, quod plane multis flagitiosis accidisse constat, qui sibi ipsis fuere artifices exitii. Septuaginta, *iniquitates virum capiunt, et catenis peccatorum suorum implicatur*, vel *ligatur*; Chaldæus, *peccata sua comprehendunt impium*, quasi lictores et tortores reum.

Quæritur *primo*, quorsum hoc dicat Salomon, et quid hoc faciat ad præcedentia et sequentia? Respondeo *primo* : Recte hic versus connectitur præcedenti, *q. d.* Deus judex et vindex respicit fornicationes et peccata cujusque, ut ea libret, judicet et puniat, nec ejus manus quisquam evadere poterit. Esto enim ad tempus peccata dissimulet, et peccatorem suæ libertati relinquat, tamen is jam funibus peccatorum suorum constrictus tenetur, ut quasi reus suo tempore sistatur judici et plectatur.

Secundo, recte quoque cohæret cum vers. seq. hoc sensu, ut sit occupatio, *q. d.* Fornicatores et peccatores fatentur se male agere, et coram Deo reos esse, sed sibi persuadent quod, in senio refrigescente ætate et concupiscentia, se amoribus meretriciis facile expedient, pœnitentiam agent; et saluti suæ consulent. Verum errant, quia vitia, præsertim libido, consuetudine roborata sunt quasi funes e multis actibus quasi filis implexi et contorti, qui ita valide ligant animam, ut ab iis etiam in senio se expedire non possint, juxta illud *Job* XX, 11 : « Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Quare juvenis, fornicari assuetus, etiam in senio fornicabitur vel realiter, vel mentaliter per memoriam et delectationes morosas præteritarum fornicationum : itaque in peccato suo morietur; nam, ut ait S. Augustinus, idipsum in se expertus, lib. VI *Confess.* cap. XII et seq. : « Dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. »

Funes peccatorum qui? Quæres *secundo*, qui sint « funes peccatorum, » qui ligant impium? Respondeo *primo*, est culpa sive macula peccati, quæ post actum remanet.

Primo. Secundo. *Secundo*, est ipse reatus maculæ annexus, quo peccator reus tenetur et obnoxius iræ et vindictæ Dei; peccata enim transeunt actu, manent reatu.

Tertio. *Tertio*, est ipsa servitus diaboli, a quo peccator quasi mancipium captivus tenetur, juxta illud S. Petri, *epist.* II, cap. II, vers. 19 : « Cum ipsi servi sint corruptionis; a quo enim quis superatus est, hujus et servus est. » Unde S. Isidorus, lib. II *De Summo bono*, cap. XXXIX : « Principaliter his duobus vitiis, ait, diabolus humano generi dominatur, id est superbia mentis et luxuria carnis. » Et S. Paulus, II *Timoth.* II, 26 : « Resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. » Unde Dionysius : Peccator, inquit, est equus diaboli; sicut enim eques agit equum quo libet, sic et diabolus agit peccatorem. Reatus ergo peccati est quasi funis lictorum, obligans animam Deo, peccato, dæmoni ut tortori, morti et inferno ut carceri, equuleo et suppliciis. Ita S. Hieronymus in cap. IV *Ezech.* : « Alia, ait, sunt Domini vincula quibus in salutem ligamur, alia diaboli quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio, *Lucæ* XIII, vers. 16. Unde et funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. »

Quarto. *Quarto*, « funes peccatorum » sunt peccandi habitus et consuetudines, quæ ita peccantem ligant et quasi necessitant, ut iis se extricare nequeat, nisi per singulare robur et gratiam cœlitus a Deo immissam, quale habuit David, dicens *Psal.* CXV : « Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. » Ita S. Hilarius in *Psal.* CXVIII. litt. *chet* : « Modo funis, ait, ex pluribus minimis crescentis in multum, peccata tanquam longo fune tenduntur. Sunt etiam hæc delictorum vincula, de quibus in Proverbiis scriptum est : Fasciis peccatorum suorum unusquisque constringitur; stringit enim nos atque alligat, et his vitiorum funibus implicat diabolus, in omni vitæ nostræ cursu laqueos prætendens. »

Quinto. *Quinto*, funes peccatorum sunt connexio et colligatio peccatorum; unum enim peccatum trahit ad aliud, et hoc ad aliud, ut gula trahit ad libidinem, libido ad furtum, furtum ad homicidium, etc., ex quibus omnibus fit funis tam implexus et crassus, ut rudentibus nauticis vel curulibus æquari possit. « De luxuria, ait S. Gregorius, XXXI *Moral.* XXXI, cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis seculi, horror autem vel desperatio futuri generantur, » juxta illud *Isaiæ* V, 18 : « Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum ! » Ubi multa hac de re dixi. Ita Beda : « Impii, ait, funibus peccatorum suorum constringuntur, cum incessabili augmento suæ pravitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo semper, et involvendo filis fila adauget. Talis est fortitudo malorum operum, tales libri hæreticorum. In quibus pravis prava nectentes, non aliud scribendo, quam quo se arctius obligent, agunt. »

Porro S. Isidorus pro *funibus* legit *crinibus*; per quos accipit intonsam comam et barbam, quæ

olim erant pœna et symbola pœnitentium. Audi eum *De Offic. Eccl.* lib. II, cap. XVI : « Qui pœnitentiam agunt, et capillos et barbam nutriunt, ut demonstrent abundantiam criminum, quibus caput peccatoris gravatur, sicut scriptum est : Crinibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. Vir quippe, si comam nutriat, ut ait Apostolus, I *Cor.* XI, ignominia est : illam ergo ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum. »

Igitur per *funes* possunt accipi pœnæ et pœnitentiæ peccatorum; hæ enim peccatorum ligant, cruciant et affligunt. Unde S. Augustinus in *Sententiis*, sent. 75 : « Corpus, ait, carnis nostræ ornamentum fuit; peccavimus et compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus præpediretur. » Et S. Ephrem per *funes* peccatorum accipit pœnas gehennæ; sic enim ait, tract. *De Variis tormentis inferni* : « Hisce suppliciorum locis distribuuntur miseri, quisque pro peccatorum suorum modo vehementius mitiusve, sicut scriptum est : Quia funibus peccatorum suorum constringitur unusquisque. » De iisdem dicitur *Psal.* XVII, 6 : « Dolores inferni circumdederunt me. » Ubi pro *dolores* hebraice est חבלי *cheble*, id est *funes*, ut vertit S. Hieronymus, quia dolores atroces, seu funes, hominem stringunt et coarctant, ut patet in parturientibus.

Vers. 23. 23. IPSE MORIETUR, QUIA NON HABUIT DISCIPLINAM, ET IN MULTITUDINE STULTITIÆ SUÆ DECIPIETUR. — Hebraice, *errabit;* Symmachus, *et stultitia illius errabit;* Septuaginta, *is moritur cum his qui non habent disciplinam, et de multitudine vitæ suæ dejectus est, et periit propter imprudentiam*, vel *insipientiam.* Pro *vitæ* græce est βιότητος, quod Complutenses vertunt, *violentiæ;* sed minus recte : nam βία est violentia, βιότης vero est vita; Chaldæus, *ipse morietur absque disciplina.*

Ex dictis vers. præced. liquet quis sit sensus, nimirum, *q. d.* Assiduitas fornicandi et peccandi, quæ quasi funis ligat juvenem scortatorem, adiget eum ad mortem præsentem et æternam, quia disciplinam institutionemque non admisit, eique obedire noluit. Unde ob multam suam stultitiam decipietur; quia, cum sperabit longam adhuc vitam, subita peste vel lue correptus, aut gladio, telo, similive casu ictus morietur. Rursum, sperabit se in senio vitam mutaturum, et pœnitentiam acturum, sed decipietur, quia in senio vitia juventutis sibi inhærentia et agglutinata, imo inolita reperiet : quare iis adhærescens immorietur, peribit et damnabitur. « Justo enim Dei judicio fit ut peccator, qui in vita oblitus est Dei, in morte obliviscatur et sui, » ait S. Augustinus. Unde Vatablus vertit, *ipse morietur absque disciplina, in multitudine stultitiæ suæ implicabitur.*

Nota sunt exempla Chrysaorii in morte clamantis : « Inducias vel usque mane, » easque non obtinentis, apud S. Gregorium, IV *Dialog.* cap. XXXVIII, et aliorum similium apud eumdem, et apud Venerabilem Bedam in *Histor. Angl.* Palladius in *Lausiaca*, cap. XXVI, scribit S. Pachomium optasse ferarum dentibus laniari, eo quod 40 annorum solitudine, jejuniorum aliarumque rerum asperitate, non potuerit hunc hostem expugnare, licet nunquam hosti succubuisset. Deinde et B. Mosen ex latrone eremitam, cujus vita quondam parum continens fuerat, nulla jejunii severitate potuisse lasciviam carnis domare : imo cum post sexennium jejunio vigilias diuturnas, longas preces multasque lacrymas junxisset, nihil tamen obtinuisse, donec tandem post exantlatos multos alios labores benedictione patris sui spiritualis quietem aliquam, fremente licet Satana, meruisset. Quibus exemplis Deus videtur ostendere voluisse, quam sit arduum initum semel cum luxuria fœdus dissolvere.

Quocirca ingens est stultitia, quod peccator semper longiorem vitam sibi promittat, nec peccandi finem facit, cum tamen hic a Salomone præmonitus debeat citam mortem exspectare, imo subitam et inopinatam, juxta illud Christi : « Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet, » *Lucæ* XII, 40. Stultitiam hanc promovet dæmon, dum quolibet anno suggerit homini : Tu adhuc validus es, hoc saltem anno non morieris; facile ad unum annum vitam prorogabis : hoc ergo anno licebit frui solitis voluptatibus, sequenti pœnitentiam ages. Hunc autem sensum et suggestionem quolibet anno renovat : quo fit ut, dum annus ipse mortis adest, sibi idem persuadeant quod aliis annis, nimirum : Facile hunc annum superabis; interim decipiuntur, quia illo anno moriuntur, et imparati moriuntur, quia putaverunt se illo anno non morituros. Hic est ergo paralogismus dæmonis quo multos decipit et implicat ut male vivant, et male moriantur : Tu singulis annis prudenter potes sperare adhuc annum vitæ. Atqui inter singulos annos est annus mortis, quo scilicet Deus decrevit ut moriaris. Ergo illo anno potes sperare tibique persuadere te non moriturum, cum tamen Deus certo decreverit te illo moriturum. An non hæc manifesta est fraus et deceptio? Proinde audiant tales quod dictum est diviti illi promittenti sibi plures annos vitæ splendidæ : « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cujus erunt? » *Luc.* XII, 20. Et illud *Job* XXI, 13 : « Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt » gaudentes, epulantes, dormientes. Audiant ergo peccatores sapiens S. Augustini consilium in *Sententiis*, sent. 71 : « Remedia conversionis ad Deum nullis cunctationibus sunt differenda, ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim pœnitenti promisit indulgentiam, dissimulanti diem crastinam non spopondit. » Et *Sentent.* 138 : « Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non

Paralogismus dæmonis.

judicet Deus; cum abuti patientia Dei, et non intelligere parcentis benignitatem, jam sit magna damnatio. » Et *Sentent.* 235 : « Nullus in Deo locus est, nec est quo fugiatur ab ipso nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet sponsori satagendum esse ut illico sponsione se liberet. Mox, vers. 6, pigrum formicæ exemplo ad laborem excitat. Ad hæc, vers. 12, describit apostatam, et septem vitia, quæ Deus odit. Deinde, vers. 20, exhortatur ad custodiam legis, reditque ad inculcandum fugam meretricis et adulteræ.

1. Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, 2. illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. 3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera : quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum : 4. ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. 5. Eruere quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis. 6. Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam : 7. quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat. 9. Usquequo piger dormies? quando consurges e somno tuo ? 10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias : 11. et veniet tibi quasi viator, egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, 13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. 15. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus : 17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, 18. cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. proferentem mendacia testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ. 21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo. 22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum : cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere cum eis. 23. Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ : 24. ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extraneæ. 25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius : 26. pretium enim scorti vix est unius panis : mulier autem viri pretiosam animam capit. 27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? 28. aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? 29. sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. 30. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit : furatur enim ut esurientem impleat animam : 31. deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ tradet. 32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam : 33. turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur : 34. quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, 35. nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1 et 2. 1 et 2. FILI MI, SI SPOPONDERIS PRO AMICO TUO, DEFIXISTI APUD EXTRANEUM MANUM TUAM, ILLAQUEATUS ES VERBIS ORIS TUI, ET CAPTUS PROPRIIS SERMONIBUS. — Docuit juvenem cavere a meretrice, ne

cum ea opes suas dilapidet; nunc eumdem docet cavere a temeraria (nam rara et prudens, honesta est, opusque beneficentiæ et charitatis) fidejussione, quæ pari modo opes sæpe exhaurit. Sunt enim juvenes improvidi, qui pro quolibet amico illico fidejubent, ideoque eo deficiente debitum præstare coguntur, quo fit ut se et familiam sæpe in magnas angustias conjiciant, et ad extremam pauperiem, quin et in carcerem redigant. Idem fidejussionis argumentum fusius tractavit *Eccli.* cap. XXIX, 19 et seq., et ego ibidem; quare hic cum Salomone brevis ero.

Sensus est, *q. d.* Si pro crimine vel debito alterius fidem tuam et teipsum obligaris, scilicet te curaturum ut reus crimen purget, vel pro eo satisfaciat, adeoque pœnam statam luat, aut quasi debitor debitum exsolvat; « defixisti, » id est stipulatione et defixione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum (1). Unde Chaldæus vertit clare, *promisisti solvere extraneo manu tua ;* Syrus, *porrexisti manum tuam extraneo ;* Septuaginta, *trades manum tuam inimico tuo;* Scholiastes, *infixisti in catenam manum tuam.* Hinc noster Martinus de Roa, lib. I *Singul.* cap. IV, sic exponit : « Defixisti manum tuam apud extraneum, » id est, jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem suum apud judicem vocet, ac quæ spopondisti repetat. Insuper, « illaqueatus es verbis oris tui, » quia ore tuo promisisti te soluturum debitum, vel luiturum crimen amici pro quo fidejussisti; et « captus es verbis oris tui, » id est sponsione tua te obligasti, et quasi captivum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si, deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuaginta vertunt, *laqueus enim fortis viro propria labia, et capitur verbis oris sui.*

Idem suasere Philosophi. Celebre est illud Thaletis : « Sponde, noxa præsto est. » Unde addit Ausonius in dicto Thaletis :

> Per mille possum currere exempla, ut probem
> Prædes vadesque pœnitudinis reos.

Et illud Chilonis : « Sponsioni non deest jactura. » Unde Plinius, lib. VII, cap. XXXII : « Mortales, ait, oraculorum societatem dedere Chiloni, tria ejus præcepta Delphis consecrando aureis litteris, quæ sunt hæc : Nosse se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque æris alieni atque litis esse miseriam. » Chersias, apud Plutarchum in *Convivio Platonis*, refert fabulam Homeri de Ate quæ, quod adfuerit Jovis sponsioni de nativitate Herculis, ab eo præcipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui pro debitis et peccatis nostris vadimonium subiit, seque vadem et prædem Deo Patri quasi creditori exhibuit, dum reipsa solvit debita luitque crimina nostra, quando manus suas in cruce defigi permisit. Christus sponsor noster.

Mystice hæc referas ad pastores, episcopos, principes et reges, qui se Deo obligant spondentque se subditorum salutem curaturos : quare si subditi ipsorum negligentia pereant, Deus sanguinem eorum de manu ipsorum requiret. Unde Septuaginta vertunt, *fili, si spoponderis amicum tuum;* Aquila, *sodalem;* Symmachus et Theodotion *proximum tuum*, scilicet stiturum te Deo salvumque exhibiturum. Ita Beda et S. Bernardus : « Deus, ait, amicus est in sponsione, sed extraneus in exigenda ratione. » Audi S. Gregorium, III parte *Pastor.* admon. 5 : « Spondere pro amico est alienam animam in periculo suæ conversationis accipere. Unde et apud extraneum manus defigitur, quia apud curam sollicitudinis, quæ ante deerat, mens ligatur. Verbis vero oris sui illaqueatus est, ac propriis sermonibus captus, quia dum commissis sibi cogitur bona dicere, ipsum prius necesse est, quæ dixerit, custodire. Illaqueatur igitur verbis oris sui, dum ratione exigente constringitur, ne ejus vita ad aliud, quam admonet, relaxetur. Unde apud districtum judicem cogitur tanta in opere exsolvere, quanta eum constat aliis voce præcepisse. » In die enim judicii Christus judex Episcopo, Pastori, Superiori dicet illud *Jerem.* XIII, 20 : « Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum, » dando mala vitæ exempla, contraria iis quæ ore docebas. « Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? » Unde S. Thomas in cap. XIII *ad Hebr.*, lect. 3, τὸ *defixisti manum, et illaqueatus es verbis oris tui*, sic explicat, *q. d.* O pastor, obligasti te Deo, ut pro grege tuo impendas manum et os tuum, ut quidquid ore potes proloqui, et quidquid manu potes operari pro salute gregis tui, hoc ex sponsione tua tenearis præstare, nimirum pascere gregem tuum omnis virtutis exemplo, et perenni doctrinæ eloquio. Et Prælati.

Rursum alii hæc accommodant ad vota præsertim religiosa, *q. d.* Si voveris Deo castitatem, paupertatem, obedientiam, pro amico, id est pro anima tua salvanda, votis tuis obstrictus teneris apud Deum. Discurre ergo, festina, ne des somnum oculis tuis, omnes curas intende, ut Deo reddas vota, quæ distinxerunt labia tua. Discurris, si internis mentis oculis pericula, violandi vota perlustres. Discurris, si media ea adimplendi exquiras. Discurris, si in diversas partes curras, et omnia dona quæ habes in auxilium accersas. Discurris, si eas de virtute in virtutem, de castitate in castitatem, de paupertate in paupertatem, de obedientia in obedientiam. Verum hic sensus est accommodatitius; non enim agitur hic de voto,

(1) Ante *defixisti* repetenda est particula *si*. Multi etiam ante commatis 2 utrumque membrum eam subaudiunt, ut orationis πρότασις continuetur, ἀπόδοσις demum sequatur vers. 3 : sed minus recte. Sunt qui vertunt, non *pro amico tuo, pro alio spondere*, sed *amico tuo, alii fidem dare* : non male.

sed de fidejussione : hanc enim significat hebraice ערב *arab;* nisi dicas vota esse fidejussionem pro triplicis concupiscentiæ debito et reatu, quo anima cujusque hominis rea et obligata tenetur : pro concupiscentia enim carnis fidejubet et spondet votum castitatis; pro concupiscentia oculorum sive avaritia spondet votum paupertatis; pro superbia vitæ spondet votum obedientiæ. Unde R. Levi per amicum mystice accipit concupiscentiam.

Denique Basilius in *Catena Græcorum* per *amicum* mystice accipit corpus, per *sponsionem* emendationis propositum. « Laqueus fortis, ait, est pœnitentiæ et continentiæ dilatio; qui enim nimium differt, ille pravis suis operibus quasi propriis laqueis misere tandem capitur. » Et mox : « Cave, ait, ignavus aut dissolutus sis; cave animo concidas, aut fortitudinis molestias subterfugias. Corpus quod Deo oppignorasti edoma, et ad præceptorum, quæ ille proposuit, observationem subinde excita. Ne fracto sis animo : amicum pro quo spopondisti exacue identidem et excita. Carnem tuam laboribus assuefacias, inquit, molestisque rebus eamdem exerce; jam enim corporis exercitationem, incitationem hoc loco appellat. » Et inferius : « Vult autem Sapiens eum qui virtutibus ex proposito incumbit, animi prosperitate valere, supraque adversariorum laqueos fortiter sese efferre, virtutum nimirum alis in altum sublatum. »

Vers. 3 et 4. 3 et 4. FAC ERGO QUOD DICO, FILI MI, ET TEMETIPSUM LIBERA, QUIA INCIDISTI IN MANUM PROXIMI TUI. DISCURRE, FESTINA, SUSCITA AMICUM TUUM : NE DEDERIS SOMNUM OCULIS TUIS, NEC DORMITENT PALPEBRÆ TUÆ. — « Temetipsum libera » ab obligatione sponsionis qua te pro amici debito debitorem, pro crimine reum creditori vel judici effecisti, ut ipse jam in te tuasque facultates, libertatem et vitam jus habeat possitque te bonis privare, carceri mancipare, imo neci tradere. « Quia venisti in manum proximi tui : » tum creditoris vel judicis, apud quem fidejussisti. Ita Vatablus, *q. d.* Tametsi amicus et proximus sit creditor, in cujus manus incidisti, propere tamen libera te ab obligatione : quanto magis tibi festinandum esset, si incidisses in manus alieni; tum tui amici pro quo fidejussisti : pendes enim ab ejus manu, ut, si ille fugiat, vel piger et incurius nolit laborare, ut pro debito creditori satisfaciat, sed illud in te rejiciat, tu illud præstare debeas; nam paulo ante amicum pro quo quis spopondit, vocavit proximum, creditorem vero vocavit extraneum. Sicut enim amicus fuit negligens ante sponsionem, sic post eam negligentior fiet ad solvendum debitum, confisus de tua ope et opibus. Unde Septuaginta vertunt, *quia venisti in manus malorum propter amicum tuum;* Syrus, *quia propter amicum tuum incidisti in manus inimici tui.* Quid ergo facto opus? Remedium suggerit, dicens : « Discurre, festina, suscita amicum tuum, » tum eum pro quo spopondisti, ut ille creditori satisfaciat, itaque te fidejussione tua liberet. Unde S. Ambrosius, lib. *De Tobia*, cap. XXIII, legit : « Stimula civem tuum quem spopondisti; » Syrus, *suscita igitur amicum cujus causa fidejussisti;* Symmachus et Theodotion : *Incita civem tuum;* tum alios amicos, ut curent debitum vel judici exsolvi, aut ab eo remitti, aut te sponsione tua liberari. Unde Hebraice est *robora* (adhortatione tua) vel *suscita;* alii, *multiplica amicos tuos* in plurali : hoc enim significat רעיך *reecha* cum *iod*, licet *iod* hic ut paragogicum et superfluum accipiant Noster, Septuaginta, Aquila, Symmachus et Theodotion, qui vertunt in singulari, *suscita amicum tuum;* Pagninus, *vade, calcare fac te, et robora* (Tigurina, *evehe*) *amicum tuum;* Clarius, *vade, prosterne te*, etc. Vatablus, *abi, humilia te ante eum, cui promiseris, eique quasi calcandum te præbe*, ut te obligatione fidejussionis tuæ liberet; sic et R. Levi et Aben-Ezra. Alii, *vade, calca te*, id est quasi calcaribus stimula te, *roborare amicis tuis;* Septuaginta, *esto non remissus, stimula autem amicum tuum quem spopondisti.* Pro *stimula* græce est παρόξυνε, id est *exacue et stimula;* Symmachus et Theodotion, παρόρμησον, id est *incita, impelle.* Summa, hæ omnes versiones significant sponsori omni studio et sollicitudine esse laborandum, ut se obligatione fidejussionis liberet; unde addit : « Ne dederis somnum oculis tuis; » Symmachus et Theodotion; *ne des dormitationem oculis tuis, neque indormites palpebris tuis, q. d.* Ne sis somnolentus et tardus, sed vigil et acer, ut hoc onus excutias.

Magis vigiles et acres esse debent sponsores, sive susceptores, in Baptismo et Confirmatione, ut baptizatum et confirmatum, pro quo spoponderunt, instruant, moneant et dirigant in viam virtutis et perfectionis Christianæ. Maxime autem tales esse debent Pastores, qui curam animarum susceperunt, de quibus S. Gregorius, III parte *Pastor.* admon. 5 : « Quisquis, ait, ad vivendum aliis in exemplum proponitur, non solum ut ipse vigilet, sed etiam ut amicum suscitet, admonetur. Ei namque vigilare bene vivendo non sufficit, si non et illum cui præest, a peccati tempore disjungit. Bene autem dicitur : Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Somnum quippe oculis dare, est intentione cessante subditorum curam omnino negligere. Palpebræ vero dormitant, cum cogitationes nostræ ea quæ in subditis arguenda cognoscunt, pigredine depressæ mente, dissimulant. Plene enim dormire, est commissorum acta nec scire, nec corrigere. Non autem dormire, sed dormitare est, quæ quidem reprehendenda sunt cognoscere, sed tamen propter mentis tædium dignis ea increpationibus non emendare. »

Dices : Quid ergo mihi facto opus? « Discurre, festina, suscita amicum tuum. » Plutarchus, lib. *De sera Numinis vindicta* : Eryngium, inquit, herba est, quæ si in capræ vel capri præeuntis os immittatur, grex totus sistit. Sic, ait, si Superiores sistant, grex totus consistit; et quidquid ipsi præ-

stiterint, subditi æmulabuntur. Ut igitur subditi non consistant, discurrat Superior, festinet, suscitet instigetque eos verbo et exemplo ad magnos virtutum progressus.

Vers. 5. 5. ERUERE QUASI DAMULA DE MANU, ET QUASI AVIS DE MANU AUCUPIS. — Septuaginta, *ut salveris tanquam damula e laqueis, et sicut avis de manu aucupis*; Syrus, *ut libereris velut dama a retibus, et velut avis a laqueo*. *Damæ* sunt capreæ, capreoli sunt capreæ sylvestres, quæ, quia timidæ, cavent sibi a venatoribus et laqueis, et quia veloces, celerrime aufugiunt, de quibus Martialis, lib. XIII :

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum,
Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut damula timida et suspicax celerrime effugit eripitque se e manu venatoris eam capere conantis, ac sicut avis volatu liberat se ab insidiis aucupis : ita et tu satage, ut illico e manu et jure creditoris te liberes, ne te tuaque capiat et in suum jus transcribat. Unde Tigurina, *elabere velut caprea e manu, et ut avicula e manu aucupis*. Parvæ enim aves timidiores sunt, ideoque viso aucupe statim evolant. Rursum, capreæ cum timore acerrimi sunt visus; unde græce vocantur δορκάδες a δέρκειν, id est videndo : hinc eminus venatores et canes vident, statimque fuga se proripiunt.

Vers. 6. 6. VADE AD FORMICAM, O PIGER, ET CONSIDERA VIAS EJUS, ET DISCE SAPIENTIAM. — Syrus, *disce hanc non habere messem*; Septuaginta, *æmulare vias ejus, et esto illa sapientior*; Chaldæus, *similis esto formicæ*, etc.; Syrus, *assimilare formicæ et considera vias ejus*; Arabicus, *o impotens, vade ad formicam, et cum perspexeris eam, assimilare viis illius*.

Vers. 7. 7. QUÆ, CUM NON HABEAT DUCEM, NEC PRÆCEPTOREM, NEC PRINCIPEM. — Chaldæus, *quæ non habet messem, nec ducem, neque dominatorem*; Septuaginta, *nam cum non sit ei agellus, nec habeat qui cogat* (Aquila et Theodotion, *qui extorqueat*; Chaldæus, *cum a quo cogatur*), *nec sub dominio sit*; Syrus, *et disce quod non habeat messem, et non habet supra se dominatorem, neque qui incurvet eam*, ut sibi subjiciat (1).

Vers. 8. 8. PARAT IN ÆSTATE CIBUM SIBI, ET CONGREGAT IN MESSE QUOD COMEDAT.— Septuaginta, *parat in messe alimentum* (Hebraice, *panem*), *et multam in messe facit acervationem*; Scholiastes, *coacervat in messe escas suas*; Symmachus, *necessaria sua*; Vatablus, *in messe alimentum suum comportat*; Syrus, *in horreum colligit*; Chaldæus, *coacervat*. Huc facit proverbium Arabum *Cent.* 1, num. 30 : « Esto in diebus æstatis formica, » id est labora et congrega fruges in æstate, quibus vivas in hieme; operare in juventute, ut lucreris ea quibus vivas in senectute; collige merita in terra, quæ te alant et beent in cœlo.

A fidejussione temeraria cavenda, ne per eam familia et res familiaris patiantur, congrue transit ad fugam inertiæ, et studium laboris ac diligentiæ, ut per illa quisque sibi et suæ familiæ de victu, vestitu rebusque necessariis provideat. Adducit vero stimulum aptissimum, nimirum formicæ, quæ adeo est provida, operosa et laboriosa, ut studio a Deo creata videatur ad hoc, ut hominibus præbeat exemplum providentiæ, laboris et diligentiæ, de qua proinde Horatius, libro I, *Satyr.* 1 :

Parvula nam exemplo est magni formica laboris,
Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo (2).

Porro providentia, solertia et diligentia formicarum multimoda est, multasque habet partes, et actus nobis imitandos. *Primo* enim formica faciendo frumentationem providet sibi cibum in æstate, ut eodem vivat in hieme. Ita S. Basilius, hom. 9 *Hexam.* : « Non tute, ait, eamdem, o homo, diligentiam adhibebis? non hoc tempore præsenti fruges tibi recondes formicæ exemplo? formica temporis hiberni pabulum æstate sedulo sibi condit, et non, quod hiemis incommoda nondum adsunt, otiosa tempus traducit; sed incessabili quodam intentoque studio legendi semina tantisper incumbit, dum sufficiens alimentum in cellulis sibi recondat. Neque id incuria facit, sed sapienti quadam providentia, ut quam plurimo tempore pabulum sibi persistere conservarique possit. Secat enim unguiculis fructus medios, arrososque condit, ne rursus in fruges exeant e terra, atque inutiles inde sibi ad alimoniam fiant. Cum senserit eos madefactos imbre, profert atque exsiccat. Nec omni tempore id agit, sed cum præsenserit aerem serena in statione teneri, serenumque cœlum. Etenim nunquam ex nubibus imbrem defluxisse conspexeris, quanto tempore a formicis expositum est frumentum. »

Formicæ dotes homini imitandæ. Primo.

Secundo, formica frumentum defert in sua antra, quasi in cellas et apothecas, ibique recondit et asservat. Unde formica dicitur quasi ferens, vel forans micas, id est perforans, ait Isidorus et Aldrovandus, lib. V *De Insectis*, in *Formica*. Idem nobis faciendum, nimirum labore juventutis paranda sunt alimenta senectutis, ac sudore temporis præmia æternitatis. Ita Cyrillus Hierosolymi-

Secundo.

(1) « Hoc in formica est maxime mirabile, quod, quum nullius imperio subsit, tamen vivat tam politice, quasi moderatorem haberet, qui singula præscriberet. Neque Philosophum (Aristotelem) id fugit, qui *Historiæ Animal.* libri I, cap. 1, postquam grues, apes et formicas inter politica animalia recensuit, horum alia observat vivere ὑφ' ἡγεμόνα, *sub duce*, grues scilicet et apes, alia vero ἄναρχα, *sine duce*, nempe formicas. » Bochartus *Hierozoic.* lib. I.

(2) Et Virgilius, *Æneid.* IV, 402 seqq.

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto : pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.

tanus, *Catech.* 6 : « Videns, ait, formicam in æstate sibi thesaurizantem cibos imitare, et thesauriza tibi ipsi fructus bonorum operum in futura sæcula. » Porro Angelus Caninius in *Hellenismis* : A græco μύρμηξ, inquit, dicitur *formica; m* enim mutatur in litteram *b*, *b* vero in *f*. Sic ex ὕπνος fit somnus pro *sopnus;* ex Hebræo *bacar* et Punico *baccara*, fit vacca; ex βίος fit vita. Jam a μύρμηξ est proverbium : « Bonorum myrmecia, » sive formicaria, significans summam opulentiam : hanc enim laborando parant formicæ. Myrmecia etiam sunt gymnasia, in quibus discipulorum frequentia sapientiæ dant operam.

Tertio. *Tertio*, formica grana incidit, et arrodit oculos seminis exedens, ait R. Levi, ne germinent et putrescant. Unde hebraice vocatur נמלה *nemala*, id est incidens, circumcidens, a מול *mol*, id est circumcidit. Ita et nos bona opera circumcidere debemus a vanitate, ne in vanam gloriam erumpant et corrumpantur.

Quarto. *Quarto*, formica grana meliora seligit : ita et tu, o Christiane, meliorum virtutum, quales sunt charitas et humilitas, actus exerce. Hinc Cicero, *De Natura deorum* lib. III : « In formica, ait, non modo sensum, verum etiam mentem, rationem atque memoriam esse sustinemus. » Pythagorici quoque formicæ dabant mentem et rationem.

Quinto. *Quinto*, formica præsentit serenitatem, tumque grana aeri exponit; et pluviam, tumque grana in antra recondit. Ita et fidelis in pace publice suam doctrinam actusque virtutum exponat, in tentatione vero et persecutione eosdem abscondat. Audi B. Petrum Damianum, lib. II, *epist.* 18 *ad Cardin.* : « Quis, quæso, ait, formicam ad hoc triturandi genus instituit, ut segetum grana discernat, et ignobilia respuens elegantioris frugem generis eligat? Acervum quippe segetum diligenter explorat, et hordeum quidem tanquam jumentorum pabula, quasi fastidiens aspernatur : ubi vero triticum reperit granum libenter amplectitur. Hæc etiam venturæ serenitatis tempus quibusdam deprehendit indiciis, et cum cellaria sua aerio cernit humore madescere, propriis humeris repositas victui suo fruges exportat, et damna domestica præcavens torrentibus eas radiis solis exsiccat; et tanquam non sufficiat, eadem ore proprio grana præcidit, ne videlicet per hiemalis inclementiam imbris iterum turgeant, et negata spe victus in herbas erumpant. »

Sexto. *Sexto*, Plinius, lib. XXX, cap. XI : « Formicæ, ait, ut apes communicant labores; sed apes utiles faciunt cibos, hæ condunt, et si quis comparat onera corporibus earum, fateatur multa portione vires esse majores : gerunt ea morsu; majora aversæ postremis pedibus moliuntur humeris obnixæ. Est iis reipublicæ ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant e terra, majora ad introitum dividunt, madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur et nocte plena luna, eædem interlunio cessant. Jam in opere qui labor, quæ sedulitas? »

Monasteria sunt formicariæ. Quocirca formicæ in commune assidue et fervide laborantes repræsentant agmina Religiosorum in commune ferventium et desudantium. Unde hoc formicarum studiose laborantium intuitu compunctus et permotus fuit S. Malchus, ut profugus cum vitæ periculo ad monasterium rediret. Audi eum in Vita quam scripsit S. Hieronymus : « Aspicio, ait, formicarum gregem angusto calle fervere, ferre majora onera quam corpora. Aliæ herbarum quædam semina forcipe oris trahebant; aliæ egerebant humum de foveis, et aquarum meatus aggeribus excludebant. Illæ venturæ hiemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata semina præcidebant; hæ luctu funebri corpora defuncta deportabant : quodque magis mirum est, in tanto agmine egrediens non obstabat intranti; quin potius, si quam vidissent sub fasce et onere concidisse, suppositis humeris adjuvabant. Quid multa? pulchrum mihi spectaculum dies illa præbuit : unde recordatus Salomonis ad formicarum solertiam nos mittentis, et pigras mentes tali exemplo suscitantis, cœpi tædere captivitatis et monasterii cellulas quærere, ac formicarum illarum similitudinem desiderare, ubi laboratur in medium; cumque nihil cujusquam proprium sit, omnium omnia sunt, » etc.

Porro tantæ solertiæ causa est, quod formica temperamento sit sicca; mens autem sicca est sapientissima. Rursum, quod loco sanguinis habeat humorem tenuiorem; sapientiora enim sunt animalia, quæ habent sanguinem tenuem et mundum, probeque temperatum. Hanc causam dat Aristoteles, lib. II *De Part. animal.* cap. IV.

Septimo. *Septimo*, formica quod viribus nequit, hoc consilio et continuatione perficit. Unde assidue laborando excavat semitas, saxa et rupes : eadem enim semita, eaque regia et secura semper incedit. Ita et tu, o Philothee, regia patrum via ingreditor : noli novos novantium calles dubios et periculosos ingredi ; certoque tibi persuade nihil esse tam difficile, quod non continuato labore per Dei gratiam evinces. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. XXXVIII : « Insectorum officiosissimum præ cæteris omnibus animalibus genus formicarum et apum est, etc. Eadem semita semper ambulant, et cibaria recondunt, et cellas promptuarias faciunt; nec interdiu solum, sed etiam noctibus plena luna laborem exercent. » Præclarius S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IV : « Est, ait, in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortatur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus, neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam, Scriptura commonet te, dicens : Confer te ad formi-

eam, o piger, et æmulare vias ejus, et esto illa sapientior. Illa enim nullam culturam possidet, neque eum, qui se cogat, habens, neque sub domino existens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit : et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. » Et inferius : « Nigro convectatur agmine præda per campos; fervent semitæ comitatu viantium, et quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia. »

Octavo. *Octavo*, Plinius, lib. XXXVII, cap. x, et lib. XI, cap. xxxi, ait formicas grandes in India eruere aurum ex arena. Additque : « Erutum hoc ab eis tempore hiberno Indi furantur æstivo ardore, conditis propter vaporem in cuniculos formicis, quæ tamen odore sollicitatæ provolant, crebroque lacerant, quamvis præ velocibus camelis fugientes. Tanta pernicitas feritasque est cum amore auri. » Solinus aliud addit pene miraculum, dum formicis istis pedes tribuit leoninos : « Formicæ, inquit, ibi ad formam canis maximi arenas aureas pedibus eruunt, quos leoninos habent, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem prosequuntur. » Ælianus, lib. III, cap. iv, easdem formicas auri custodes nuncupat. Sic labore et studio philomusorum, quasi formicarum rationalium, eruitur aurum sapientiæ et charitatis, cui tantum quisque sibi accumulat, quantum in eruendo laborat. Hinc in Isthmo Soli immolabatur formica : quia sicut sol omnia quotidie terrarum opera visitatione collustrat, ita pari diligentia formica omnia deprehendit, quæ quisquam accuratissime occultaverit. Formicæ ergo laborando immensas corrogant opes; unde proverbium : Ἀγαθῶν μυρμηκιά, id est *bonorum myrmecia*, pro thesauris maximis; μύρμηξ enim est formica.

(…n Poly-hist. cap. II.)

Nono. *Nono*, licet Cardanus, lib. IX *De Subtil.*, scribat formicas carere oculis, ac pro eis uti cornibus ad prætentandam viam, tamen Albertus Magnus et ex eo Ulysses Aldrovandus, lib. V *De Insectis*, asseverant contrarium; nec enim possent tanta itinera et opera peragere sine oculis. Formicæ ergo geminos habent oculos, qui corpus regunt, et iter dirigunt. Si quæ oculis orbetur, hæc formicam oculis pollentem fortissime amplectitur, nec dimittit nisi domum reducta : magnus enim inter eas est amor mutuus, pax, concordia, auxilium. Unde Plinius, lib. XI, cap. xxx : « Et quoniam, inquit, ex diverso convehunt altera alterius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio? quam diligens cum obviis quædam collocutio atque percontatio? Silices itinere earum attritos videmus. Sepeliuntur inter se viventium solæ, præter hominem. » Oculus nobis sit ratio et consideratio, ut nihil sine ratione et consilio unquam agamus; ita nunquam facti nos pœnitebit. Quin et cum S. Job oculus simus cæco, pes claudo, et inopes consilio dirigamus et adjuvemus.

Decimo, formicæ, quamvis vivant in grege, non tamen habent regem, ducem vel præceptorem. Rursum licet duce careant, tamen sibi mutuo benevole obsecundant et obtemperant. Domum sive civitatem simul construunt, quam habitaculis variis distinctam plantarum tegunt particulis. Unde Aristoteles, lib. I *Histor. animal.* cap. i : « Civilis, inquit, generis est homo, apis, vespa, formica, grus; quarum aliæ sub duce degunt, ut grues et apes : aliæ nulli subditæ imperio sunt, ut formicæ. Habent tamen formicæ suos ductores, » non veros duces. Ita Ælianus, lib. II, cap. xxv : « Seniores, inquit, formicas constituunt exploratores quæ ipsis præsint, et adducant in meliora pabula; non duces quorum imperio subdantur. » Hæc civilia et socialia vitæ communis officia imitentur quicumque in eadem republica, civitate, monasterio, domo, vitam agunt. Audi Bedam hic : « Si tantillum, inquit, animal principe carens, et rationis expers, natura duce sibi providet in posterum, multo magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndam ejus gloriam vocatus, doctorum magisterio adjutus ipsum conditorem habens ducem, debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas in futuro. Hæc etenim vita in eo messi comparatur et æstati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita præmiorum. At dies judicii hiemis similatur rigoribus, quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod recondidit, proferre. Decimo.

Undecimo, formicæ res fœtidas, ut origanum, sulphur, cornu adustum adeo oderunt, ut, si eorum fumus aut cineres super earum domos spargantur, ex iis alio emigrent. Ita fidelis non tantum res fœdas, sed et fœdam famam, puta infamiam et malum nomen, devitet. Undecimo.

Duodecimo, formicæ omnes circa ventrem strictæ, et quasi tinctæ sunt, in senio more avium assumptis alis volant. Nam, ut ait Cardanus loco citato, et ex eo Aldrovandus, consolatur illorum imbecillitatem natura volatu addito : sed ab editis alis parum supervivunt. Ita philomusus ventrem stringat per temperantiam et abstinentiam : ac senescens vacationem a negotiis sibi indicat, otiumque quietis et contemplationis sectetur, quo se ad evolandum in cœlum comparet. Duodecimo.

Decimo tertio, philomelæ formicas et earum ova avide quærunt et comedunt, quia ex his convalescunt ægrotæ, et sonoræ efficiuntur. Ita virgines quærunt prudentiam et operationem instar formicarum, quibus a morbo acediæ curantur, et sonoræ ad laudandum tum Deum, tum laborem et industriam efficiuntur. Unde in cœlo cantabunt canticum novum, *Apocal.* xiv. Decimo tertio.

Decimo quarto, myrmicoleon; sive formicaleo, cibum formicarum rapit, comeditque in hieme, Decimo quarto.

quia in æstate improvidus sibi de cibo non providit. Ita otiosi et hypocritæ insidiantur opibus laborantium et strenuorum, easque per vim vel fraudem diripiunt. Unde S. Chrysostomus in *Psal.* XLVIII : « Sapiens, inquit, ostendit vel formicis esse deteriorem virum pigrum et desidem, et otio languentem, cum illuc mittit, ut discat esse laboriosus et industrius : Vade, dicens, ad formicam, o piger, et imitare vias ejus. » Rursus myrmicoleon est dæmon, qui virtutes et virtute præditos devorare satagit : si eum timeas, sæviet ut leo; si contemnas, timidior et infirmior erit formica. Ita S. Gregorius explicans illud *Job* IV, 11 : « Tigris periit eo quod non haberet prædam; » ubi Septuaginta et ex iis S. Gregorius pro *tigris* legit *myrmicoleon*, id est, formicarius leo. Sic de Modesto Valentis Imperatoris præfecto conante S. Basilium pertrahere ad arianismum, canit Cyrus Theodorus : « Modeste, Basilio Magno subes. Formica sane es, rugias licet ut leo. »

Decimo quinto. *Decimo quinto,* formicis proprium est, quod in majori sua ætate virtute crescunt. Auctor *De Natura rerum,* lib. I *De Temp.* cap. IX, et ex eo Aldrovandus, asserit solam formicam inter animalia senio fortificari et crescere. Ita sapientes et sancti eunt de virtute in virtutem, adeoque in senio maxime sapiunt.

Decimo sexto. *Decimo sexto,* formicæ arte multiplici onera reddunt faciliora portatu, quia illa dividunt et in plures partiuntur, aut plures eidem oneri succollant, aut illud inflectunt apteque componunt, illudque nunc pedibus, nunc ore gerunt, aut protrudunt. Sic sapientes omnia, licet difficilia, facilia efficiunt consilio et solertia, præsertim cum alios rei peritos socios operi adhibent.

Decimo septimo. *Decimo septimo,* formicæ hieme quiescunt, et cibo fruuntur æstate collecto. « Sic unusquisque Christianus in rerum tranquillitate, quam significat æstas, colligat verbum Dei, ut in adversitate et tribulationibus, quæ hiemis nomine notantur, habeat unde spiritaliter vivat, » ait S. Augustinus, lib. *Contra Adiman.* cap. XXIV.

Decimo octavo. *Decimo octavo,* formicæ a vino cavent, quia si illud gustent, subito inebriantur : ita sapientes cavent a vino, in quo est luxuria, quæ mentem homini eripit facitque amentem.

Decimo nono. *Decimo nono,* formicæ sunt prænuntiæ mortis; ita eamdem prænuntiavere Cimoni, teste Plutarcho in ejus Vita, et Neroni : cum enim is somniasset se pennatarum formicarum multitudine oppleri, concitata in se multitudine, mortem paulo post sibi conscivit, teste Suetonio in *Nerone.* Causam dat Aldrovandus : Formicas, inquit, esse mortis indicium asserunt, quod terræ filiæ sint, et in subterraneis caveis habitent, quo identidem mortuorum cadavera inferuntur. Ita sapiens semper prospicit imminentem mortem, sibique quotidie dicit : « Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. » Hinc Plato : « Philosophia (Ethica), ait, non est aliud quam meditatio mortis. » Hinc et Ægyptiis formica erat hieroglyphicum trium illustrium dotum. Per eam enim *primo,* denotabant diligentissimam investigationem rerum quæ ad usum vitæ facerent; *secundo,* providentiam solertem; *tertio,* indefessam laboris perseverantiam. Affirmabat Pythagoras laborem omnem, licet gravem, si paulatim a primordiis vitæ ei nos dedamus, uti formica facit, dulcem et facilem fieri toleratu : unde ipse suis aliud non inculcabat quam ut otium, utpote omnium malorum causam, fugerent, ac laborem indefessum quasi omnis virtutis et boni parentem, amplecterentur.

Exstat apologus Aphthonii sophistæ, qui talis est : Cicadæ olim æstate assiduis cantibus indulgebant; formicæ vero hiemis memores laboribus fructibusque colligendis operam dabant. Verum cum hiems advenisset, formicæ iis, quæ collegerant, pascebantur : cicadas autem delectatio illa et canendi voluptas eo indigentiæ miseriæque perduxit, ut esurirent omnes et fame conficerentur. Sic juventus laborem fugitans male habet in senectute. Legitur hic idem apologus inter fabulas Gabriæ Græci, et sic latine redditur :

Petebat a formica cicada cibum;
Sed formica ait : Quid æstate faciebas
Quod acute æstate caneret, dixit :
Hieme salta, inquit, nec ama cibum.

Vigesimo, formicis laboris et agilitatis stimulus est bilis. Nam et « formicis sua bilis inest, » qua eos, qui antra illarum ingrediuntur, turmatim invadunt, mordent et sæpe enecant. Ita hominibus natura dedit bilem, quasi cotem virtutis : illa ergo ut cote, non vindictæ, sed virtutis, utantur. Irascere ergo tuæ pusillanimitati et acediæ, si vis fieri magnanimus. Irascere tuæ gulæ, illique caput amputa, ut fias sobrius. Irascere tuæ iræ, et cum Nazianzeno, *Iambico* 21, adversus iram dicito : « Irascor iræ, dæmoni intus condito. » Vigesimo

Vigesimo primo, formicæ rectas sequuntur semitas : quærunt enim viarum compendia; sed tamen viam suam obliquant discursu implicito. Ita sapiens rectum virtutis iter capessat rectamque ad perfectionem viam, quæ est crux, optetque multa pati pro Christo; sed tamen odia et persecutiones obliquando devitet. Vigesimo primo.

Denique fabulati sunt veteres, Myrmidones (populi nomen est in Græcia) prognatos esse ex myrmecibus, id est formicis, vel ex Jove in formicam transmutato, uti refert et ridet Clemens Alexandrinus, *Adhort. ad Gentes,* pag. 11, sive fol. 6. Verum acutius Ovidius, et ex eo Aldrovandus, censet Myrmidones ita vocatos, quod formicarum instar seduli essent, et indefessi in tolerando labore.

Myrmidonasque voco, nec origine nomina fraudo.
Corpora vidisti, mores quos ante gerebant,
Nunc quoque habent : parcum genus est patiensque laborum,
Quæsitique tenax, et quod quæsita reservet.

Myrmidones ergo sint Religiosi, Sacerdotes om-

Myrmidones Religiosi. nesque fideles in studio virtutum et bonorum operum, ac præsertim in zelo animarum : quocirca instar formicarum non spectent præterita vel præsentia, sed futura, ut eorum habeant providentiam, sibique de annona prospiciant. Plura de formicis vide apud Ulyssem Aldrovandum, lib. V *De Insectis*, in *Formica*; Pierium, *Hieroglyph.* 8. Scripsit et in hanc Salomonis sententiam librum, cui titulus *Formicarium*, Joannes Nider, S. Theologiæ Doctor ex ordine S. Dominici, tempore Concilii Constantiensis, in quo ex Aristotele, Plinio, Æliano, Alberto Magno et aliis sexaginta duas conditiones et dotes formicarum recenset, easque mystice et pie adaptat fidelibus, ut ex iis discant sapientiam, vitamque honeste et sancte instituant.

Formica est sanctus sæculi. Mystice noster Alvarez de Paz, lib. I *De Exstinct. vitior.* part. 2 : Formica, inquit, hominem providum et in negotiis gerendis strenuum Ægyptiis significat. Et apud Hieronymum, aut Bedam potius in *Prov.*, diligentem operarium significat, qui in præsenti vita velut in æstate fructus justitiæ, quos in æternum recipiat, sibi recondit. Juxta quam interpretationem formica duce, præceptore ac principe carens virum mihi sæcularem indicat (et ego aliquos tales vidi), qui sine directione spiritualis magistri, et sine magnis adjumentis quibus nos in vita Religiosa perfruimur, vitam spiritualis conversationis arripuit. Hic quia solerter vitiis exstirpandis et virtutibus inserendis intendit, cito proficit, et non semel viros Religiosos excedit. Si hujusmodi hominem apud te habes, et forte habes, et ei tanquam magister rationem procedendi præscribis, illius vitam attente considera, et videbis quam acriter tuam segnitiem reprehendat. Ipse quidem in corde suo omnium se minimum reputat, ore tibi omnia sua interiora pandit, et te velut præceptorem interrogat, signis ex corde profectis tibi vitam Religiosam profitenti se submittit. At vita ejus clamat, et te acriter increpat, et dicit : « Usquequo, piger, dormies? quando consurges de somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias; et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus. »

Post hunc versum de formicis, adjungitur similis de apibus apud Septuaginta in editione Romana, estque hic : « Aut vade ad apem, et disce quomodo operaria est; operationem quoque, quam venerabilem facit (Scholiastes, ἐμπορεύεται, id est *mercatur*, uti legit S. Ambrosius, lib. V *Hexaemer.* cap. XXI) cujus labores reges et idiotæ, » id est privati, « ad sanitatem afferunt. Appetibilis autem omnibus est et clara : etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est. » S. Hieronymus, in cap. III *Ezech.*, legit : « Vade ad apem, disce quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat; cujus laboribus reges et imperiti pro salute abutuntur, » id est utuntur. S. Ambrosius loco jam citato legit, *cujus labores reges et mediocres ad salutem sumunt.* Noster Peltanus in *Catena Græcor.* clare vertit, *aut vade ad apem et disce cujusmodi sit, quamque admirandum opus conficiat. Cujus quidem labores tum reges, tum privati quique ad sanitatem depromunt. Et quamvis viribus invalida atque imbecilla est, apud omnes tamen inclyta apprimeque grata habetur : utpote ad sapientiam commendandam et excolendam in lucem edita.*

E Latinis eumdem versum citant S. Ambrosius et Hieronymus locis jam citatis, ac S. Paulinus epist. 21 *ad Amandum.* Commode enim formicæ annectitur apis, quia utraque laboriosa; sed formica sibi soli, apis sibi et aliis laborat. Unde docet homines facere eleemosynam et beneficentiam, uti docent S. Ambrosius et S. Basilius jam citati. Igitur pro *quomodo operaria est*, græce est, ὡς ἐργάτις ἐστί, quod alii vertunt, *quam operatrix est;* S. Basilius, *quomodo sapiens operatrix est;* alii, *quam argumentosa est.* Unde illud in Officio Eccl. S. Cæciliæ : « Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa, » id est gnava, industria, sedula, « deservit. »

Pro *operationem quoque venerabilem facit*, Græce est σέμνην, id est gravem, castam, pudicam, innocentem, splendidam, religiosam, augustam, seriam, colendam, reverendam, venerandam, quia apes sunt castæ et virgines, nesciuntque concubitum, et tamen maximum examen filiorum producunt; et quia ex rore cœlesti conficiunt mel et ceram, ex qua fiunt cerei, quos accendimus in honorem Dei et Sanctorum. « Digna, ait S. Ambrosius, lib. I *De Virgin.*, virginitas, quæ apibus comparetur; sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit; » unde repræsentat B. Virginem parientem Christum, castitatis fontem. « Est enim apis animal mundissimum, » ait Aristoteles, libro IX *Histor. anim.* cap. IV. Unde Columella, libro IX, cap. V : « Maxime cavendum est, inquit, curatori qui apes nutrit, ut pridie castus sit a rebus venereis. » Et Ælianus, lib. V, cap. XI : « A complexu venereo recentem agnoscunt, atque illum sicut hostem insequuntur. »

Pro *clara*, alii vertunt, *illustris;* alii, *gloriosa*, Pro *etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est*, S. Ambrosius legit, *itaque, cum ipsa sit infirma robore, valida est vigore sapientiæ et amore virtutis.* S. Chrysostomus, homil. 2 *in Isaiam* : « Est quædam, ait, apis super apes; et quomodo inter apes rex quidam est, qui nominatur esse rex : sic princeps apum Dominus meus est Jesus Christus, ad quem mittit me spiritus, ut comedam mel : bonum est enim, et favus ejus, ut indulcentur fauces meæ. Et forte subtiliores litteræ favi erunt, mel vero est qui in his est intellectus. Atque licet sit imbecilla viribus, ut quæ sapientiam honorarit, provecta est. »

Igitur Septuaginta proponunt hic exemplum et stimulum laboris, apem : apis enim assidua est in opere, nec patitur quampiam otiari; unde inertes fucos expellit, juxta illud : « Ignavum, fucos,

pecus a præsepibus arcet. » Rursum modus operandi apum est mirabilis : operantur enim in communi, suumque habent regem et rempublicam quasi monarchicam. Unde repræsentant Religiosos, eorumque monasteria, ait S. Aldhelmus, lib. II *De Laudibus virgin.* cap. II. Quocirca Plutarchus civibus dans exemplum vitæ civicæ, apes : « Aliæ, inquit, ceras struere, aliæ mel coquere, aliæ favos polire, aliæ flores libare, aliæ denique æquare ab initio discunt. » Quid mirabilius, quam videre favos apum tanta proportione et pulchritudine in sexangulas formas compositos, in iisque cellas, in quibus mel et ceram condant, tam affabre concinnatas? quid mirabilius, quam videre apes singulas tanto ordine laborare, quasi partitis inter se ex condicto operis, examina nova procreare, fovere, animare, educere? Quocirca hæc admirans Virgilius in *Georg.* lib. IV, ait :

Apis divina.

> Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
> Æthereos dixere.

Quin et Aristoteles, lib. III *De Gener. animal.* cap. x : « Nihil, inquit, habent (crabrones) divinitatis, ut habent apes. »

Porro opus apis, puta mel, usurpari ad sanitatem docent medici. Mel enim sobrie sumptum salubre est, conditque cibos omnes, quin et a corruptione corpora præservat, etc. Unde Plinius, lib. XI, cap. XIV : « Solis radiis, inquit, medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona cœlestia, » *q. d.* Mella non tam sunt mella quam medicamenta et dona cœlestia. Igitur in apibus hæc præ cæteris nobis admiranda et imitanda a Deo proponuntur.

Quæ in apibus imitanda.

Apibus omnibus communis est labor; nullus, cum per cœlum licuerit, otio perit dies.

Communis est omnium cibus; neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.

Pax inter eas præcipua.

Apes, quæ aculeum perdunt, mella de cætero facere non possunt.

Sunt et inter apes diversa officia. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ distribuunt ex eo quod allatum est. Videres omnes certare de munere. Videres alias invigilare quærendæ annonæ. Videres de castris alias esse sollicitas, eaque custodire. In apibus totius virtutis insigne reperies, et quæ in aliis animalibus sigillatim sparsæ videntur, in istis natura mater propensiori beneficio congregavit. Quibus est adolescentia ad opera exeunt, seniores intus operantur. Integritas est cunctis apibus corporis virginalis, et tamen maximum filiorum examen emittunt. Non solum ab odoriferis, quibus delectantur, sed etiam a fœtidis mel sugunt. Mira munditia in eis. Pariter aggregatæ suaviter cantant. Habent privatim consilia. Tempora prænoscunt : prædivinant enim imbres ventosque, et nunc se continent tectis. Si dies futurus est mitis, provolant universæ. Hilaritate et nitore sanitas apum æstimatur. Vita apum longissima septennis : nunquam autem ultra decem annos perdurant. Hieme latent, et tunc vescuntur melle, quod æstate congregarunt. Vespæ persequuntur apes et impugnant. Juniores disciplina quadam matribus subditæ sunt, nec agunt quidquam sine majorum imperio. Denique, ut ait Virgilius :

> Ingentes animos angusto in corpore versant.

Quocirca S. Hieronymus, epist. *ad Rusticum monachum*, et habetur *De consecrat.* dist. 5, can. 32 : « Nunquam non facito, inquit, aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum, etc.; vel fiscellam texe junco, vel canistrum plecte viminibus, sarriatur humus, areolæ æquo limite dividantur, etc. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam in parvis disce corporibus. » Plura de apibus vide apud Aristotelem, Plinium, Ælianum, Aldrovandum, ac apud Thomam Cantipratensem qui *Apiarium*, sicut Joannes Nider *Formicarium*, conscripsit, puta libros duos apum, in quibus octoginta duas apum proprietates dotesque recenset, quas ingeniose et pie fidelibus et Religiosis adaptat.

Mystice, Didymus in *Catena Græcor.* : « Versandum, ait, nobis est in S. Scriptura ut apes in campis floridis, ut ex illis opportuna libantes, mellis, id est sapientiæ, favos nobis conficiamus, eos denique dextre in mentis alveari recondamus. »

Alius ibidem per apem accipit S. Ecclesiam, quæ apum labores et studia imitatur. Unde lautam doctrinæ, Sacramentorum et exemplorum mensam familiæ suæ proponit, ut ex ea saginati fideles matrem suam imitentur, sintque strenui et assidui in opere virtutum.

Denique S. Chrysostomus ibidem : « Apis, ait, diligens et operosa erat Paulus, utpote a legis floribus, ejusdem umbris et typis prædulces mellis favos colligens, sapientiæque studium præ cæteris omnibus in honore habens. Cujus quidem mellis dulcedine et reges et idiotæ, hoc est, illi qui ex Israel, et illi rursum qui ex Gentibus conversi erant, ad sanitatem usi sunt. Idem ille licet viribus parum firmus esset, ut ipse fatetur, in Christo tamen robustus erat. Ego, inquit, in infirmitate et tremore, sed omnia possum in eo qui me confortat. »

Porro S. Ephrem, serm. ascetico *ad Fratres*, formicam cum ape combinat, indeque hoc efficit proverbium : « Post formicam apis, » hoc est, post laborem requies, post amaritiem dulcedo, post tribulationem consolatio, post certamina corona et gloria. « Acerbitatem laboris, inquit, dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium. » Additque, sicut Salomon nos jubet imitari formicam et apem, sic Christus serpentem et columbam, dicens : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. » Serpens enim, in-

Post formicam apis, quid?

quit, analogus est formicæ, columba api. Unde subdit : « Nisi odio habiti fuerimus sicut serpentes, non reddemur amabiles quasi columbæ. Nisi viles et abjecti exstiterimus instar formicarum, non erimus industrii ut apes. »

Vers. 9. 9. USQUEQUO, PIGER, DORMIES? QUANDO CONSURGES E SOMNO TUO? — Pro *dormies* hebraice est *jacebis* : solent enim dormituri jacere. Pro *consurges* Septuaginta vertunt, *excitaberis*. Est acris increpatio acediæ et acedorum, quos paulo ante exstimulavit exemplo formicæ et apis. Per *somnum* intellige inertiam et pigritiam, item somnum proprie dictum : solent enim inertes et pigri esse somnolenti, et noctes diesque dormire, *q. d.* Usquequo inertiæ, otio et somno indulges, o ignave? Usquequo stertis, et Endymionis somnum dormis, ut non tam vivere quam lethargo laborare et mori videaris? quando soporem hunc, qui est viva mors, animo excuties? Expergiscere tandem; sat somno mortique datum : evigila, age, satage, vive, laborem cum alacritate capesse.

Vers. 10. 10. PAULULUM DORMIES, PAULULUM DORMITABIS, PAULULUM CONSERES MANUS, UT DORMIAS. — Hebraice *parum somnorum, parum dormitationum, parum connexionis manuum ad dormiendum* (1). Hebræum תנומות *tenumot* significat dormitationes, id est propensiones in somnum, cum homo dormiturit et incipit nictare et dormire, *q. d.* Dices mihi, o piger : Sinas, quæso, o ergodiocta, operumque exactor, me parum dormire; aut, si hoc nolis, saltem dormitare : ego enim dormiturio. Cui respondet, non tantum ex profundo longoque somno, sed etiam ex crebra hac dormitatione, cui assuevit, secuturam egestatem. « Et veniet, inquit, tibi quasi viator egestas, » etc. Septuaginta, *paulum quidem dormis, paulum autem sedes, parum autem dormitas, paulum autem amplecteris manibus pectora.* Desides enim nunc jacent dormituri, nunc sedent otiaturi, et utrumlibet facturi inertes manus inerti applicant pectori. Unde Syrus vertit, *pones manus super pectus tuum.*

Vers. 11. 11. ET VENIET TIBI QUASI VIATOR, EGESTAS, ET PAUPERIES QUASI VIR ARMATUS. — Hebraice *quasi vir clypei*, id est vir clypeo armatus. Ita Symmachus, Theodotion, *tanquam vir hastifer;* Syrus, *sicut vir scutatus;* Septuaginta, *deinde supervenit tibi tanquam malus viator paupertas, et egestas tanquam bonus cursor.*

Jam *primo*, R. Levi, Isidorus Clarius et Baynus sic exponunt, *q. d.* Si parum dormias, et irruerit egestas, illa non durabit, sed velut viator pertransibit, et ut vir armatus, qui non manet, sed semper procedit, donec perveniat ad belli aciem. Verum hic sensus frigidus est, et enervat vim mentemque sententiæ, quæ suadet laborem, dissuadet inertiam incommodo egestatis ante oculos posito.

Secundo ergo et genuine, *q. d.* Si somno inertiæ te dedas, imo si dormites duntaxat, veniet tibi subita et inopinata egestas instar viatoris seu cursoris, ac paupertas adeo valida, ut illi resistere nequeas : insiliet enim illa seu vir armatus in te inermem et desidem, teque profligabit et prosternet. Unde Aben-Ezra : « Ad te, ait, divertet egestas tanquam peregrinus, cujus adventus, donec astet, ignoratur; et paupertas tanquam qui clypeo munitus ad alium expugnandum accedit. » Septuaginta per malum viatorem intelligunt insidiatorem et prædonem, *q. d.* Egestas instar prædonis invadet et prædabitur te, teque nudum et egenum efficiet. Per bonum cursorem accipiunt velocem, qui velociter currit ad prædam et spolia, uti faciunt milites expugnata urbe vel castris hostium, *q. d.* Simili modo spoliabit te paupertas, et ob inertiam ad extrema te rediget. Ita passim Interpretes.

Tertio, magis genuine et nervose noster Martinus de Roa, lib. III *Sing.* cap. II, per *viatorem* accipit non eum qui iter agit, sed lictorem vel apparitorem. « Viatores enim, ait, olim ii dicebantur, qui magistratibus aderant, et cives, ut se sisterent, evocabant, aut etiam prehendebant, qui nunc alguaziles o porteros. » Unde Cicero *De Senectute* : « A villa, ait, in senatum arcessebantur Curius et cæteri senes; ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt. » Idem in *Vatin.*: « Miserisne viatorem, qui M. Bibulum vi domo extraheret. » Viatores etiam in ludis Circensibus dicebantur, qui huc illuc cursitabant, agitatorum jussu, si qua forte re egerent. In sacris autem Litteris cursores sive emissarii dicuntur regum judicumque ministri, qui semper illis adsunt parati ad accipienda et præstanda mandata, I *Reg.* XXII. Vide igitur quid miles in capta urbe, quid apparitor in oppignorata domo, aut nexa et obærata efficiat. Idem enim paupertas efficiet : ubi ingruerit, nec aurum, nec argentum factum infectumve relinquitur, pretiosa vasa et aulæa venduntur, nec in agro villa, nec in urbe ædes, nec in ædibus lectus, nec vestis in corpore remanet, cuncta vel pereunt, vel nectuntur, aut pignoribus apponuntur. Ea vero, quæ proxime sequuntur dicta confirmant. Hæc Roa (2).

Moraliter, disce hic quam fugiendum sit otium et inertia tum corporalis, tum spiritalis : utraque enim causat egestatem, corporalis corporalem, spiritalis spiritalem. Quocirca Ausonius, *epigr.* 110: Moraliter, defuga otii.

> Sanus piger, *ait*, febriente multo est nequior.
> Potat duplum, dapesque duplices devorat.

(1) Per mimesin inducitur pigri ad eum, qui ipsum e somno excitat, responsio. Vel sunt verba per ironiam concedentis.

(2) *Viator* : ita et Rosenmullerus, id est, qui impigre pergit, ac propius propiusque advenit, donec propositum iteneris scopum attingat. Maurer, *ut miles excurrens*, id est inopinato, nam de improviso veniunt qui ad investigandum excurrunt milites. Posterius hemistichium indicat, fore ut a pigro egestas arceri non possit.

Et alius :

Assecla pigris semper indigentia est.
Se pigra virtus nunquam astris extulit.

Isocrates in *Areopagitico* : «Prisci Athenienses, ait, tenuiores ad agriculturam et negotiationes deducebant, dictitantes inopiæ causam esse pigritiam, et ad rapinas cædesque inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam cætera delicta, quæ inde velut ebullirent, auferri. » Unde Cato :

Plus vigila semper, nec somno deditus esto ;
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

Porro paupertatem ex pigritia nasci docet Salomon, cap. X, vers. 4 et 5, cap. XXIV, vers. 30 et seq., et Ecclesiasticus, cap. IV, vers. 5, et cap. X, vers. 18. Et Poeta :

Spinam qui timet, non carpet rosam.
Otium vivi est hominis sepultura.
Ante mortem viva se sepulcro infert inertia.
Destruit rem, destruitque dignitatem inertia.
Vita pro sale ut sui (*porco*) sic et data est inertibus.

S. Isidorus Pelusiota, lib. II, *epist.* 197 : « Solertia, ait, oblectamento roborata, ipsius quoque naturæ oblivionem quasi affert, atque extra ipsius terminos jaculatur. Quod si quis socordiam exstinxerit, rectas cogitationes, quæ et jus et judicium confirment, pullulantes conspiciet. »

S. Petrus Chrysologus, *serm.* 106 : « Infructuosa arbor intricat cespitem, necat spatia, exhaurit terræ vires, cultorem conficit damno, afficit tædio possidentem; ac si excidere istam lucrum est, est istam commodum non habere. Sic homo utique, qui naturæ donum, munus animæ, rationis beneficium, excellentiam sensus, judicium mentis, artis industriam, culturæ bonum per steriles atque inopes actus evertit, occupat, mergit, auctori fructum, cultori gratiam negat : sicut arbor e terra, sic iste e vita meretur excidi. Et sicut infecunda arbor, si fuerit in vinea, dum fundit mortiferam subjectis vitibus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus fit fecundis : ita homo deses et ignavus, si præsit populis, non sibi soli fit noxius, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo. »

Denique S. Bernardus, *De Modo bene vivendi*, cap. LI : « Qui Deum, ait, tota mente diligit, propter Deum otium postponit. Regnum Dei non dabitur otiosis, sed in servitio Dei studiosis. Regnum Dei non dabitur vagantibus, sed pro servitio Dei digne laborantibus. » Cogita illud S. Francisci : « Modicus labor, gloria immensa. Modica voluptas, pœna æterna. »

Mystice S. Chrysostomus in *Catena Græc.* : Somnus animæ, inquit, est pravarum cogitationum nequitia, earumdemque ignoratio. Dormitatio est in easdem inclinatio consensu quodam imperfecto. Inde sequitur egestas et defectus sanctarum cogitationum, desideriorum, illustrationum, gratiæ, virtutis omnisque boni.

SI VERO IMPIGER FUERIS, VENIET UT FONS MESSIS TUA, ET EGESTAS LONGE FUGIET A TE. — Septuaginta addunt, *tanquam malus cursor*. Est antithesis impigri ad pigrum, *q. d.* Piger pigritia sibi parit egestatem, impiger vero et sedulus per laborem et diligentiam parat sibi copiosam messem bonorum, quæ ita exuberet, sicut fons exuberat aquis. Hic versus non est in Hebræo, Chaldæo, Syro, nec in Septuaginta Complutensibus, sed exstat in Septuaginta Romæ emendatis, atque ex iis in Latinum Vulgatum translatus est : apte enim apponitur et opponitur versui præcedenti, *q. d.* Si pigrescas, egestas velut miles armatus te inermem invadet et sternet, omniaque tua auferet; sin impigre labores, tu vice versa velut miles armatus egestatem inermem propelles, et longe fugabis a te, ac ejus loco opes et divitiæ domum tuam instar fontis nunquam sistentis, bonorum omnium abundantia complebunt. Nam, ut canit Poeta :

Impiger parat sudore, quod vir fortis sanguine.
Impiger invenit, ut post, si velit, piger fiat.
Optima homini industria, ut pessima est ignavia.
Fortuna lapsa est, subleves industria.
Natura præstat arti, utrique industria.
Præstantior violentia est industria.
Cuncta perficit tentando multiplex solertia.

Et alius :

Assiduus labor et solers industria quid non
Edomat? huic cedent omnia, dura licet.

Denique « bonorum laborum gloriosus est fructus, » *Sap.* cap. III, vers. 15.

Moraliter Dionysius Carthusianus : Ex his docemur, inquit, in Dei obsequio omnem pigritiam somnolentiamque vitare, atque viriliter aggredi opera bona. Et certe pigris valde est ponderandum ac formidandum, quod in *Apocal.* cap. III, vers. 16, ait Altissimus : « Utinam frigidus esses aut calidus! sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo. » Denique pigri in divinis in præsenti et in futuro sustinent detrimentum, quia idipsum boni quod agunt, faciunt cum labore et tædio, sine consolatione et gustu, propter quod aut parum aut nihil merentur. Ferventes vero et agiles Deo serviunt cum gaudio, et delectabile est eis exercere divina. Ideoque in præmio crescunt præcipue, et sunt Deo chari et complacentes. Pigritia ex charitatis defectu et inconsideratione divinæ majestatis ac novissimorum procedit. Ideo ait S. Bernardus : Pigri, si diu in suo torpore permanserint, aut opprimuntur sub onere, et succumbunt, aut quodam modo in inferno sunt, ut nunquam ad plenum respirent in lucem miserationum Domini, nec in libertatem spiritus, quæ sola facit jugum suave et onus leve. Inde autem tam perniciosa emanat tepiditas, quia voluntas eorum nondum purgata est, nec sic vo-

lunt ac diligunt bonum, sicut noverunt, a propria concupiscentia abstracti et illecti : amant enim in carne sua terrenas consolatiunculas sive in verbo, sive in signo, sive in facto. Et si hæc aliquando interrumpunt, non tamen penitus rumpunt. Inde est quod raro dirigunt affectiones suas in Deum, et compunctio eorum non continua, sed horaria est.

Vers. 12. 12. HOMO APOSTATA, VIR INUTILIS, GRADITUR ORE PERVERSO. — Arabicus, *vir dives, transgrediens legem, decurrit viam non rectam* (1).

Vers. 13. 13. ANNUIT OCULIS, TERIT PEDE, DIGITO LOQUITUR. — Arabicus, *hic enim oculis suis annuit, et indicat pedibus suis, et docet nutibus digitorum suorum* (2).

Vers. 14. 14. PRAVO CORDE MACHINATUR MALUM, ET OMNI TEMPORE JURGIA SEMINAT. — Apte et congruo ordine ab otio et pigritia transit ad impietatem et scelera, quæ ex otio nascuntur : otiosi enim sunt garruli, rapaces, machinatores malorum, susurrones, etc. « Nam multam malitiam docuit otiositas. » Otiosus ergo, vel est, vel fit apostata.

Belial quid? Pro *apostata* hebraice est בליעל *beliaal*, quod aliqui derivant a בלי *beli*, et עלה *ala*, *q. d.* Non ascendit, sed descendit; sicut Lucifer, superbe volens ascendere in cœlum, misere descendit in Tartara. Melius R. David derivat a *beli*, id est sine, et יעל *iaal*, id est utilitate, *q. d.* Inutilis. Eo hic alluditur; ait enim : « Homo apostata, vir inutilis. »

Tertio et optime, derives a *beli* et עול *ol*, id est *sine jugo* : ita enim vertere solet alibi S. Hieronymus et Aquila. Hinc *belial* significat *primo*, inobedientiam, rebellionem, impietatem; *secundo*, inobedientes, rebelles, impios; *tertio*, diabolum, qui princeps fuit omnis apostasiæ et inobedientiæ, quique primus apostata, legis, fidei et obedientiæ Dei jugum excussit. Hinc « viri » vel « filii Belial » vocantur apostatæ, *q. d.* filii diaboli, vel filii inobedientiæ, rebellionis, impietatis, hoc est, improbissimi et impiissimi. Ita Vatablus : Belial, inquit, est qui omni ratione, humanitate, religione, pietate et omni probitate destitutus est; vel homo nihili, impius et inutilis, aut apostata, et sui instituti desertor qui nihil promovet. Chaldæus *belial* vertit *calumniator*. Igitur per *apostatam* hic non tantum apostatam a fide vel religione, de quo hunc locum explicat S. Thomas, II II, *Quæst.* XII, art. 1, ad 2 : tales enim pauci erant ævo Salomonis; sed generatim impium, qui a Deo Deique lege desciscit, accipe, juxta illud *Eccli.* X, 14 : « Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo; quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor ejus. » Et *Eccli.* XIX, 2 : « Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes. » Unde Septuaginta et Syrus pro *homo apostata* vertunt, *vir insipiens et iniquus*; insipiens enim in hoc libro significat iniquum et impium : hic enim summe est insipiens. Isidorus Clarius vertit, *homo impius* : Hebraice enim *belial* significat hominem insigniter impium, puta superbum, contumacem, violentum, turbatorem pacis, factiosum, seditiosum. Quocirca S. Bernardus loco mox citando per *apostatam* accipit superbum; R. Levi, mendacem, Chaldæus, *calumniatorem*; S. Gregorius vero, eum qui seminat discordias : unde et in Hebræo reliqua apostatæ epitheta, ut « terit pede, annuit oculis, digito loquitur, » etc., efferuntur per participium; ultimum vero, scilicet « jurgia seminat, » effertur per verbum, quasi hoc sit proprium apostatæ vitium et officium. Et in sequenti vers. 16 : « Sex sunt quæ odit Dominus, » ubi sex, imo septem, apostatæ vitia et officia recensentur, ultimum et pene præcipuum, quod proinde Deus detestatur, est : « Seminat inter fratres discordias. » Id magis patebit vers. 16, ex versione Septuaginta. Hinc rursum *belial*, sive apostatæ, datur epithetum איש און *is aven*, id est, *vir iniquitatis*, id est, iniquus, sceleratus, de quo mox. Quocirca apostasiæ vitium hic non unum est, sed multiplex; apostasia enim vocatur impietas, et apostata homo insigniter impius, cujus septem vitia hic et vers. 16 enumerat.

Apostatam ergo hisce moribus quasi coloribus pingit : *Primo*, quod sit « vir inutilis, » id est, noxius. Est miosis : parum enim dicitur et plus significatur. Sic *Psalm.* XIII, dicitur : « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. » Et *Job* XV, 16 : « Abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem. » Unde hebraice est איש און *is aven*, id est, vir iniquitatis, vanitatis, cupiditatis, mendacii, idoli, nihili, laboris, afflictionis; Septuaginta, *vir iniquus*; Tigurina, *vir vanus*. Porro S. Thomas, II II, *Quæst.* XII, art. 1, hæc explicans de apostata proprie dicto : « Apostata, inquit, dicitur vir inutilis, quia nihil facere potest boni, quod placeat Deo, eo quod caret fide, sine qua impossibile est placere Deo, » *Hebr.* VI. Sic peccator et reprobus est vir inutilis, quia frustra natus in mundo, frustra accumulat opes, honores, filios; frustra studet, negotiatur, laborat. Quid enim sunt reprobi, nisi folles et fomenta gehennæ? Apostatæ qualitates. Prima.

Secundo, quod « graditur ore perverso; » Septuaginta, *ambulat in perversitate* (Symmachus, *in perversitatibus*) *oris* : quia e corde perverso perversum habet os, dum perversa, id est fraudulenta, loquitur, quibus alios decipiat et in fraudem deducat; dum ore amicitiam simulat, corde odium gerit. Rursum « os perversum » est os procax, impudens, scurrile, mendax, etc. Syrus, *vir stultus, vir iniquus oblique graditur*; R. Salomon, *gra-* Secunda.

(1) Vers. 12-15. Describitur hominis nequam et perditi indoles, ejusque sors et exitus.

Vers. 12. In hebr. est, *homo impius, vir nequam ore perverso graditur.*

(2) Id est, qui nictu oculorum, pedis tacito pulsu digitisque signa dat : quæ sunt dolosi et maligni hominis. Simillimum est illud Nævii in Tarentilla : « Alium tenet, alii adnictat, alibi manus est, alii percellit pedem. »

ditur labiis distortis, id est, inquit, in alios ora diducit.

Tertia. *Tertio*, quod « annuit oculo; » Septuaginta, *innuit oculo*; Aquila et Theodotion, *carpit oculo*.

Quarta. *Quarto*, quod « terit pede; » Septuaginta, *significat pede*; Symmachus, *proterit pede*; Pagninus, *loquitur pedibus*; Vatablus, *indecore pedes suos succutit*, vel feriendo terram, vel premendo pedem socii. Unde R. Salomon, *pedibus calcat pedem*.

Quinta. *Quinto*, quod « digito loquitur; » Septuaginta, *docet nutibus digitorum*; Symmachus, *digitis demonstrans*; Chaldæus, *indicans*; Syrus, *annuit digitis*.

Gestus hi primo, notant immodestiam. Quæres, quidnam, et quosnam hi gestus denotant? *Primo*, Vatablus hæc refert ad immodestos et inconditos gestus et gesticulationes impii, quibus affectat gravitatem et auctoritatem, *q. d.* Homo vanus, superbus, impius componit oculos ad ea quæ dicit, et gesticulatione quadam manuum et pedum utitur, uti solent pseudoprophetæ, scilicet componit sese totum, fingit vultum, plodit pede, quasi auctoritatem habens, etc., ut facilius imponat. Sic S. Hieronymus, epistola *ad Rusticum*, taxans Grunnium, id est Ruffinum, fastus : « Cum mensa posita, ait, librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo per summam ostentationem ad audiendum discipulos provocans. » Et S. Bernardus, tract. *De Grad. humil.* : « Primus, inquit, superbiæ gradus est curiositas. Hanc autem talibus indiciis deprehendes : si videris monachum, de quo prius bene confidebas, ubicumque stat, ambulat, sedet, oculis incipientem vagari, caput erectum, aures portare suspensas, e motibus exterioris hominis interiorem immutatum agnoscas. Vir quippe perversus annuit oculo, terit pede, digito loquitur, et ex insolenti corporis motu recens animæ morbus deprehenditur, quam, dum a sui circumspectione torpescit, incuria sui curiosam in alios facit. »

Secundo, hypocrisin. *Secundo*, alii hæc referunt ad simulationem et hypocrisin, *q. d.* Impius et hypocrita fraudulenter agit, nutuque oculorum quasi annictando amicitiam simulat : solent enim amici amicis oculis annictare. Plodit pede, ut similet se admirari dicta et facta amici. Digito loquitur, ut extento digito eamdem admirationem simulet, ac interim corde machinatur eidem malum.

Tertio, irrisionem. *Tertio*, alii hæc referunt ad irrisionem, *q. d.* Impius, ut quempiam irrideat, aliis annictat oculo, quasi notans alterius dicta factaque esse ridicula risuque digna. Eadem de causa plodit pede, et digitum extendit, quasi alium pede proterendum, et digito subsannandum indicans. Huic simile est proverbium : « Medium ostendere digitum. » Medio enim digito porrecto summum contemptum significabant. Unde Satyricus :

Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.

Sic Diogenes apud Laertium hospitibus quibusdam Demosthenem videre cupientibus, non indice digito, sed medio porrecto demonstravit, dicens : « Hic est vobis ille Atheniensium concionator. » Simul significans Demosthenem et gloriæ avidum et effeminatum.

Quarto, aptius alii hæc referunt ad fraudes et machinationem mali, *q. d.* Improbus, fraudulentus et veterator, dum ore blando amice cum quopiam colloquitur, cui corde machinatur malum, tunc simul per intervalla latenter, cum se ab amico videri non putat, sociis et complicibus suis annuit, et, ut Septuaginta, annuit oculis, significans quid facto sit opus, ut amicum fraudulenter impetant, eumque affligant. Eadem de causa plodit pede, et digito loquitur, significans sociis, qui gestus ejus ex condicto intelligunt, qua arte et fraude amicum circumvenire debeant. Sic olim heri, crepitantibus digitis, indicabant servis quid fieri vellent. Unde illud Martialis, lib. III, *epigr.* 40 : Quarto, fraudem.

Digiti crepitantis signa novit eunuchus.

Huc spectat illud *Eccli.* XXVII, 25: « Annuens oculo fabricat iniqua. » Nictatio enim oculorum, si sit naturalis, signum est timiditatis, ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVIII; sin autem sponte sit assumpta, signum est amoris, vesaniæ, fraudis, adulationis, machinationis mali.

Denique S. Isidorus, lib. I *Origin.* cap. XXV : « Sunt, ait, quædam et digitorum notæ, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur. Sic mos est militaris, ut quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat; alii quia voce non possunt, gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica : Quasi in choro pila ludens dotatim (forte legendum datatim) dat sese, et communem facit. Alium tenet, alii adnutat, alibi manus est occupata, alii pervellit pedem, alii dat annulum spectandum, et a labris alium invocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito litteras. Et Salomon : Annuit oculo, terit pede, digito loquitur. »

Sexta nota et vitium apostatæ, id est hominis improbi et belial, id est diabolici, est : « Pravo corde machinatur malum; » Hebraice, *fabricat malum*; S. Ephrem, tract. *Contra impudicos*, legit, uti Noster, *machinatur malum* : « Sicut enim, ait, ex latebris multitudo venenatarum bestiarum egreditur, sic ex corde similium hominum multitudo pessimarum cogitationum procedit. » Cor enim malitia depravatum quid cogitare, velle et eructare potest, nisi mala prava et perversa? sicut fons amarus non nisi amaram aquam fundere potens est. Unde Hebræi sic planius habent, *perversitas in corde ejus fabricatur malum*; Vatablus, *concinnat malum omni tempore*; Septuaginta, *perversum cor architectatur mala*. Sexta.

Septima est : « Et omni tempore jurgia seminat; » Hebraice, *contentiones spargit*; » Chaldæus, *jurgia jacit*; Syrus; *inter duos conturbat*; Septima.

Septuaginta, *in omni tempore, qui talis est, turbationes affert civitati*; Vatablus, *immittit occasiones contentionum.*

Hoc est ultimum et pessimum, summeque noxium apostatæ vitium, in quo excellunt apostatæ a fide vel Religione, in quos hæc omnia imprimis quadrant. Quantum sit hoc vitium quantaque reipublicæ pestis, ex hoc loco docet S. Gregorius, III parte *Pastor.* admonit. 24 : « Ecce, ait, quem seminantem jurgia dicere voluit, prius apostatam nominavit; quia nisi more superbientis Angeli, a conspectu conditoris prius intus aversione mentis caderet, foras postmodum usque ad seminanda jurgia non veniret. Qui recte describitur, quod annuit oculis, digito loquitur, terit pede. Interior namque est custodia, quæ ordinata servat exterius membra. Qui ergo statum mentis perdidit, subsequenter foras inconstantia motionis fluit, atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla interius radice subsistat. Audiant jurgiorum seminatores, quod scriptum est : Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Atque e diverso colligant, quia si filii Dei vocantur qui pacem faciunt, procul dubio Satanæ sunt filii qui confundunt. »

Vers. 15. 15. HUIC EXTEMPLO (Syrus, *ideo extemplo*) VENIET PERDITIO SUA, ET SUBITO CONTERETUR (Hebraice *confringetur*), NEC HABEBIT ULTRA MEDICINAM. — Vatablus, *subitoque sic conteretur, ut mederi nemo queat*, *q. d.* Plaga ejus erit insanabilis et immedicabilis, conteretur ut vas figuli, quod reparari nequit, sed in minutissimas partes dissilit, et in pulverem contunditur.

Quam hoc verum sit docet experientia : ita enim sæpe videmus homines improbos, machinatores malorum, et turbatores publicæ pacis, repentinis, inopinatis et inevitabilibus adversitatibus obrui, quæ non raro eis mortem afferunt præsentem et æternam : justa enim et congrua est pœna, ut qui aliorum pacem et amicitiam (cujus læsio sæpe est irreparabilis) disciderunt et lacerarunt, ipsorum quoque sanitas et salus irreparabiliter discindatur et laceretur. Brevis ergo est impiorum vita et malitia, sin autem quandoque paulo prolixior sit, utique cedit eis ad pœnæ augmentum; Deus enim tarditatem supplicii gravitate compensat. Adde Hebræum פתאם *pitom* proprie significare inopinatam, improvisam, subitaneam ruinam : ut, cum in flore et culmine sunt bonorum et voluptatum, et exultant in rebus pessimis, tunc subito et improviso a Deo elidantur et confringantur, ut illico ab extremo ad extremum, puta a summo gaudio ad summum dolorem transeant : quæ res pœnam et doloris sensum valde adauget.

Vers. 16, 17, 18 et 19. 16, 17, 18 et 19. SEX SUNT QUÆ ODIT DOMINUS, ET SEPTIMUM DETESTATUR (Syrus, *exsecratur*) ANIMA EJUS (Hebraice, *et septimum abominatio animæ ejus*) : OCULOS SUBLIMES, LINGUAM MENDACEM, MANUS EFFUNDENTES INNOXIUM SANGUINEM, COR MACHINANS (Syrus, *excogitans*) COGITATIONES PESSIMAS, PEDES VELOCES AD CURRENDUM IN MALUM, PROFERENTEM MENDACIA TESTEM FALLACEM, ET EUM QUI SEMINAT INTER FRATRES DISCORDIAS. — Cum paulo ante descripserit belial, id est apostatam, ejusque mores et scelera, in quæ per otium et desidiam solent homines decidere, ideoque eum graves clades et exitium sibi accersere : nunc catalogum gravissimorum criminum subjicit, quæ Deo summe exosa sunt, in quæ desidia solet apostatas sive belial, id est homines improbos deducere. Porro hæc crimina similia et pene eadem sunt cum ante recensitis in apostata vers. 12. Ad apostatam enim hæc omnia pertinere patet, tum quia illi mox hæc subjicit, tum ex Septuaginta qui clare hæc cum eo connectunt, eique attribuunt, dum pro eo quod Noster et Hebræa habent, *sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus*, ipsi vertunt, *quoniam gaudet* (belial, id est apostata, qui præcessit) *omnibus quæ odit Deus; conteretur autem propter immunditiam animæ*, quam explicant per septem vitia quæ sequuntur.

Idem colligas ex eo quod septem hæc vitia, septem recensitis in apostata quasi ex æquo, imo nonnulla ad verbum respondeant. Nam *primo*, τῷ *oculos sublimes* respondet τὸ *annuit oculis*; *secundo*, τῷ *linguam mendacem* respondet τὸ *graditur ore perverso*; *tertio*, τῷ *manus effundentes innoxium sanguinem* respondet τὸ *vir inutilis*, Hebraice איש און *is aven*, id est vir iniquitatis; *quarto*, τῷ *cor machinans cogitationes pessimas* respondet τὸ *corde machinatur malum*; *quinto*, τῷ *pedes veloces ad currendum in malum* respondet τὸ *terit pede*, ut currat ad malum, proximumque pessumdet et proterat; *sexto*, τῷ *proferentem mendacia testem fallacem* respondet τὸ *digito loquitur*, dum digito indicat mendacia, fraudes, insidias : digito enim sociis insidiantibus signum dat, modumque innuit sceleris exsequendi; *septimo*, τῷ *qui seminat inter fratres discordias* respondet τὸ *et omni tempore jurgia seminat*. Igitur recenset hic Salomon septem flagitia, in quæ viri belial, sive apostatæ, id est, homines inertes et improbi, prolabi solent, non quidem simul in omnia, sed nunc in hoc, nunc in illud, et tandem in omnia.

Quæritur, quomodo *seminare inter fratres discordias* hoc loco ponatur septimum et gravissimum peccatum, de eoque dicatur : « Et septimum detestatur anima ejus, » *q. d.* Septem jam recensenda sunt, quæ Deus abominatur; aut, *q. d.* Ubi ad sex priora accedet septimum, omnia reddet prorsus execranda. Ita R. Salomon. Unde Vatablus vertit, *sex sunt quæ odit Dominus, imo septem sunt quæ abominatur*; et Aquila, Symmachus, Theodotion, *septem sunt abominationes animæ ejus.* Susurratio gravissimum scelus.

Verum hæc non satisfaciunt nostræ versioni Vulgatæ quæ habet, *sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur*, id est execratur, *anima ejus*; plus enim est detestari vel execrari aliquid, quam simpliciter odisse. Cum ergo Deus execretur su-

surrationem sive seminationem discordiarum, reliqua vero sex dicatur tantum odisse, sequitur susurrationem cæteris sex esse graviorem, esseque scelus gravissimum. Sic etiam vertit Tigurina, *hæc sex*, inquit, *odit Dominus; septimum autem ex animo detestatur*. Sæpe enim Hebræi numerum cardinalem accipiunt pro ordinali, puta « septem » pro « septimum. » Sic « una sabbatorum » vocatur prima sabbatorum, sive dierum, puta Dominica, prima dies septimanæ. Similia videbimus cap. XXX, vers. 15, 18, 21, 29, et *Amos* I, 3. Huc alludens S. Paulus *Roman.* I, 29, vocat « susurrones Deo odibiles. »

Gravior homicidio, Primo. Dico ergo, licet homicidium per se sit gravius susurratione, quia hæc tollit amicitiam, illud vitam, tamen ex adjunctis et effectis, quorum susurratio est causa vel occasio, ipsa homicidio et cæteris quinque vitiis hic recensitis est gravior Deoque magis exosa et detestabilis. Ita docet D. Thomas, II II, *Quæst.* LXXIII, art. 3, ad 1 et 2. Ratio est *prima*, quia susurratio sæpe tollit fraternum amorem et charitatem, eamque quasi occidit et interimit inter fratres. Gravius est autem adimere et quasi occidere charitatem, quam vitam naturalem per homicidium : charitas enim longe præstantior est vita. Audi S. Gregorium, III part. *Pastor.* admon. 24 : « Omnes, inquit, qui per discordiam separantur, a viriditate dilectionis arefiunt. Qui etsi boni operis fructus in suis actionibus proferunt, profecto nulli sunt, quia non ex unitate charitatis oriuntur. Hinc ergo perpendant seminantes jurgia quam multipliciter peccant, qui dum unam nequitiam perpetrant, ab humanis cordibus cunctas simul virtutes eradicant. In uno enim malo innumera peragunt; quia seminando discordiam, charitatem, quæ nimirum virtutum omnium mater est, exstinguunt. Quia autem nihil pretiosius est Deo virtute dilectionis, nil est delectabilius diabolo exstinctione charitatis. Quisquis ergo seminando jurgia dilectionem proximorum perimit, hosti Dei familiarius servit; qua ille amissa cecidit, hanc iste vulneratis cordibus subtrahens, eis iter ascensionis abscidit. »

Secundo. *Secunda*, quia ex susurratione sequuntur sæpe cædes, non una, sed multæ. Quot prælia inter reges et principes amicos, cum multorum millium strage, regnorum et rerumpublicarum eversione, suscitarunt susurrones et etiamnum suscitant. Quocirca S. Clemens, epist. 1 *ad Jacobum fratrem Domini* : « Homicidiorum, inquit, tria genera dicebat esse S. Petrus, et pœnam eorum parilem fore asserebat. Sicut enim homicidas interfectores fratrum, ita detractores quoque eorum, eosque odientes homicidas esse manifestabat. » Et S. Augustinus ut habetur XI, Quest. III, cap. *Nemo* : « Nemo, inquit, peritorum aut prudentium putet quod minus periculum sit in verbis lingua mentiendo, quam manibus sanguinem fundendo. » Qua de causa passim in Scriptura susurronum et detractorum lingua comparatur gladio, novaculæ acutæ, armis et sagittis. Denique S. Bernardus, serm. 3 *in Cant.* : « Proditores sunt, inquit, quia in hoc Domini castrum inimicos ejus introducere moliuntur, quales sunt utique detractores Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres. »

Tertio. *Tertia*, quia ex susurratione oriuntur plurima peccata, puta odia, calumniæ, lites, rixæ, cædes, rapinæ, incendia, vastationes urbium et regnorum, milleque alia scelera. Unde *Eccli.* cap. XXVIII, 15 : « Susurro, inquit, et bilinguis maledictus; multos enim turbabit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit; virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit, » etc. Vide ibi dicta.

Quarto. *Quarta*, quia susurratio per se evertit civitatem, rempublicam, collegium, monasterium, ordinem. Tollit enim unionem civium, Religiosorum, domesticorum, etc., ac civitatem ordinemque lacerat et discindit. Facit enim schisma, id est scissionem reipublicæ. Legimus schismata Ecclesiæ, ac vidimus quot quantasque clades pepererint; indeque didicimus nullam majorem esse Ecclesiæ pestem quam schisma, quia ipsum solum totam Ecclesiam dilacerat, et quantum est in se, evertit. Facit enim ut una pars in aliam insurgat, cum eaque confligat, itaque mutuis odiis et gladiis sese invicem conficiant. Vide S. Cyprianum, lib. I, epist. 6 *ad Magnum*, perstringentem schisma Novatiani, et epist. 8 *ad Plebem*. Vide ea quæ dixi in epist. S. *Judæ* vers. 19.

Denique S. Thomas, II II, *Quæst.* LXXIV, art. 2 in corp. : « Susurratio, inquit, majus est peccatum quam detractio, etiam quam contumelia, quia amicus (quem aufert susurro) est melior quam honor, et amari quam honorari, uti lib. VIII *Ethic.* cap. VIII, Philosophus dicit. » Et in responsione ad 3 : « Hoc peccatum (susurrationis), inquit, maxime contra Deum est, quia Deus dilectio est, ut dicitur I *Joan.* cap. IV; et propter hoc dicitur *Proverb.* VI : Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus; et hoc septimum ponit eum, qui seminat inter fratres discordias. » Sic et Hugo, Dionysius, Jansenius et alii.

Apposite observat Jansenius quod in hisce septem vitiis priora quinque referuntur tanquam vitia particularium partium hominis, incipiendo ab oculis, qui in suprema hominis parte collocantur, et deinde procedendo secundum ordinem quem habent partes in corpore humano usque ad pedes; duo vero reliqua vitia referuntur tanquam personarum vitia, non autem partium hominis. Et videri potest quinque illa vitia, quæ partibus corporis tribuit, considerasse tanquam per quæ a partibus suis vitietur et lædatur totus homo; duo vero reliqua, quæ personarum sunt, tanquam per quæ lædatur communitas et respublica, cujus personæ illæ sunt partes. Multum

enim communitatem lædunt testis fallax, qui judicium corrumpit, judicemque inique judicare facit cum oppressione innocentium; et qui seminat discordias inter eos, quos maxime conveniebat esse concordes.

Jam *primum* inter septem scelera Deo præ cæteris exosa, recenset « oculos sublimes; » Vatablus, *elatos;* Syrus, *superbos;* per quos *primo*, aliqui accipiunt impudentiam et luxuriam. Nam, ut ait *Ecclesiasti.* XXVI, 12 : « Fornicatio mulieris in extollentia oculorum. » Unde R. Levi accipit « eos, qui perfricta fronte oculos superbe attollunt. » Additque : « Recenset Salomon singula membra ex ordine; orditur a sublimiori, et desinit in infimum. »

Secundo, alii passim accipiunt superbiam et fastum, indeque aliorum contemptum et despectum; superbus enim elatos habet oculos, iisque quasi ex alto despicit et vilipendit alios, quasi se longe inferiores, viles et abjectos. Unde Septuaginta vertunt, *oculus contumeliosi;* vel, ut Lucifer Calaritanus, *Apolog. pro S. Athanasio*, legit, « oculus contumeliosus. » Despicere enim est ex alto deorsum aspicere, et quasi sub se posita spernere. Ita Beda, Hugo, Lyranus, Jansenius, Cajetanus, quin et S. Hieronymus in cap. II *Nahum* : « Ut autem sciamus, inquit, quomodo injuria oculis fiat, Salomon testis est dicens : Oculus contumeliosus, lingua iniqua. » Fastus enim, æque ac contumelia, maxime se prodit in oculis elatis et despicientibus. Hinc orat Ecclesiaticus XXIII, 5 : « Extollentiam oculorum, inquit, ne dederis mihi. » Et Job XLI, 25, de diabolo sub figura leviathan, id est ceti, ait : « Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiæ. » Et Isaias II, 11 : « Oculi sublimes hominis humiliati sunt. » Et cap. V, vers. 15 : « Humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur. »

Secundum vitium Deo exosum assignat « linguam mendacem, » id est *fallacem*, ut vertit Pagninus; Septuaginta vertunt, *lingua injusta;* S. Hieronymus, *Apolog.* 2 *contra Ruffinum*, legit, *lingua iniqui*. Triplex enim est mendacium, scilicet otiosum, jocosum et perniciosum; tertium solum est peccatum mortiferum Deoque exosum, reliqua duo venialia sunt. Loquitur ergo hic de mendacio pernicioso, ait R. Levi, quod Deo et hominibus valde est invisum, tum quia directe adversatur Dei veritati et fidelitati; tum quia injurium est proximo, illique grave damnum injuste infert; tum quia evertit omnia hominum commercia, contractus et societates, ideoque toti reipublicæ est exitiale. Quis enim contractum ineat, negotietur, tractet cum eo qui mentitur et fallit; qui quod dicit, non præstat; qui promittit, nec facit? lingua enim homini data est tum ad Deum laudandum, tum ad vitam socialem, ut quisque quod corde concipit, hoc ore aliis enuntiet, itaque contractus, fœdera, connubia, etc., ineat. Quod si id non facit, sed fraudulenter aliud dicit ore, aliud servat in corde, hic lingua sua abutitur ad noxam proximi, et quantum in se est, omnem civilem conversationem evertit.

Sic « mendacium » in Scriptura sæpe sumitur pro fraude, fallacia, injustitia, ut *Osee* IV, 2 : « Maledictum, et mendacium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit. » Et cap. VII, vers. 1 : « Revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ, qui operati sunt mendacium; et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. » Et *Apoc.* XXII, 15 : « Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium. » Et cap. XXI, vers. 27 : « Non intrabit in eam (Jerusalem cœlestem) aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium. »

Tertium assignat « manus effundentes sanguinem innoxium; » Hebraice נקי *naki*, id est *innocentis;* Septuaginta, *sanguinem justum*. Homicidium enim summum est scelus secundæ tabulæ spectantis proximum; aufert enim vitam homini, quæ longe præstat fama, uxore, opibus cæterisque ejus bonis. Unde in Scriptura « effusio sanguinis » per antonomasiam et catachresin significat quodlibet scelus enorme. Vide dicta *Genes.* IX, 6.

Mystice Basilius, in *Catena Græc.* : « Hominis flagitiosi oculus, ait, et lingua injusta, et externæ hominis partes, quæ ordine hic exponantur, significant vires animæ; hæ enim per corporis membra ad malum feruntur. Nam quod in corpore est oculus, et lingua et manus, hoc in anima sunt ratio, appetitus et judicium. Inter cæteros autem illi effundunt sanguinem justum, qui fœdis operibus contaminati sanguinem Domini bibunt. »

Quartum assignat « cor machinans cogitationes pessimas; » Hebraice, *cor fabricans cogitationes iniquitatis*, tum cujuslibet, tum præsertim ejus quæ injuria est proximo, qua scilicet quis machinatur proximo eripere fortunas, famam, dignitatem, vitam, etc.; omnia enim hæc septem vitia spectant noxam proximi. Notat apposite Jansenius, « cor machinans mala » medio loco poni, id est quartum inter septem vitia, quia cor cæterorum est fons et scaturigo. Idem notat Polychronius in *Catena Græcor.*, qui et addit dæmonem observare externos corporis motus, ut ex illis internos cordis affectus rimetur et deprehendat. Porro recte dicitur, *cor fabricans*, quia sicut faber fabricat domum, unum laterem alteri, unam trabem alteri, unum parietem alteri jungendo et superædificando, nunc recta, nunc oblique, nunc angulariter, nunc transversim, etc., sic pariter cor quod machinatur alteri malum, unam fraudem alteri, unam rationem alteri innectit et implectit, nunc directe, nunc indirecte, etc., ut suam mali fabricam exstruat et perficiat.

Quintum assignat « pedes veloces ad currendum in malum; » Septuaginta, *pedes festinantes ad male faciendum*. Velocitas hæc notat inexplebilem sceleris aviditatem et destinatum studium. Nam ex

subita cholera, vel casu sanguinem fundere, non ita grave est; at destinato studio, et quasi siti sanguinis, eum tanta alacritate fundere grave est, et Deo abominabile; sceleratis enim pruriunt pedes ad currendum, et manus ad infligendum vulnera. Alludit ad illud *Psal.* XIII : « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. »

Sextum assignat « proferentem mendacia testem fallacem; » Hebraice, *efflabit, conflabit, inflabit mendacia testis falsitatis. Inflabit* : sicut enim bullæ flatu puerorum inflantur, sic et mendacia flatu oris impiorum, qui plusquam pueri sunt; ac sicut bullæ, sic et mendacia vacua et inania sunt. Rursum sicut tubicen magno conatu et spiritu inflat tubam prælii, sic impii inflant tubam mendacii : vim enim ingentem sibi inferunt, ut contra conscientiam, veritatem et famam mendax et falsum testimonium proferant. Unde Seneca : « Mendacia proferentes, inquit, strangulari solent, et per singula verba hæsitare. » Ita videmus testes mendaces, dum testimonium falsum coram judice proferunt, expallescere, titubare, tremere, ut vix effari queant, ac ingenti oris, vultus, totiusque corporis confusione prodere internum cordis sui scelus, orisque fallaciam. *Conflabit,* quia sicut faber vitrarius ingenti oris flatu conflat vitrum, sic testis mendax eodem conflat calumniam et mendacium, quod fragile est ut vitrum, ac instar vitri elucescente veritate frangitur et rumpitur. *Efflabit,* quia sicut fornax accensa efflat scintillas, quæ sæpe segetes, imo domos succendunt : sic mendax efflat falsa testimonia, quæ instar ignis homines, familias, civitates et regna accendunt et perdunt. Hoc proprie significat Hebræum יפיח *iaphiach.* Unde פיח *piach* vocatur favilla, quæ facili flatu excitatur, et e fornace efflatur; et פחם *pecham* vocatur carbo, qui flatu accenditur et ignescit. Unde Septuaginta vertunt, ἐκκαίει ψευδῆ μάρτυς ἄδικος, quod Complutenses vertunt, *exurit mendacem testis injustus*, quia videlicet testis injustus mendacem actorem suo mendaci testimonio roborans, excitat et accendit ad prosequendam causam et litem injustam, qua comburat et perdat innocentem. Auctor *Catenæ Græc.* τὸ ψευδῆ sumit passive, nempe pro eo qui mendaciis impetitur et oneratur, non pro mendace qui impetit et onerat. Mendax enim eum, quem impetit calumniis, exurit, id est affligit, cruciat et perdit. Melius τὸ ψευδῆ accipias non ut masculinum, sed ut neutrum significans mendacia, non mendacem. Unde Romani et alii vertunt, *accendit falsa testis injustus, q. d.* Testis falsus excitat mendacia, struitque falsa testimonia, quibus accendantur et perdantur innocentes. Falsum enim testimonium est quasi ignis suscitatus flabello linguæ testis mendacis, qui innocentes afflat et exurit, ut condemnentur a judice, perdantque opes suas, quin et famam sæpe ac vitam. Imo testis fallax et mendax est quasi fornax, quæ jugiter exhalat favillas et scintillas mendaciorum, fraudum, calumniarum, etc.

Septimum assignat « eum qui seminat inter fratres discordias; » Septuaginta κρίσεις, id est *judicia immittit in medio fratrum.* Hebraice enim מדנים *medanim* derivatum a דין *dun,* id est judicare, litigare, contendere, significat judicia, contentiones, lites, rixas. Unde Scholiastes κρίσεις vertit, ἀντιδικίας, id est lites, jurgia, discordias. Iidem Septuaginta vers. 14 *medanim* derivantes a מדינה *medina,* id est regio, provincia, sive colonia juri ac judiciis alicujus regni vel reipublicæ subjecta, vertunt, *qui civitatibus affert dissidia,* vel *turbationes,* ut ponat בין *ben,* id est inter, vel interstitium et dissidium inter fratres.

Quantum sit hoc malum dixi vers. 14 et 16. Sic et Amos IX excidium intentat Tyriis, quod « non sint recordati fœderis fratrum, » quod scilicet Idumæos ex Esau prognatos, ideoque fratres Jacobi et Judæorum, suscitarint ad bellum Judæis inferendum, uti exponit Vatablus. Et vers. 11, idem intentat Idumæis eamdem ob causam. Vide ibi dicta.

Præclare S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 15 : « Fraternum, inquit, odium locum dabit Antichristo. Præparat diabolus schismata populorum, ut tanto facilius hostis recipiatur. » Sicut enim fraterna charitas domum præparat toti S. Trinitati, juxta illud *Joan.* XIV : « Ad illum veniemus, et mansionem apud eum faciemus, » ita diabolo et Antichristo nihil aptiorem præparat locum quam odium, lites, schismata, ac præsertim seminatores eorumdem.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA LEGIS, ET FUGA MERETRICIS.

Vers. 20. 20. CONSERVA, FILI MI, PRÆCEPTA PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM MATRIS TUÆ. — Septuaginta, *et ne expellas jura matris tuæ;* Syrus et Chaldæus, *ne aberres a lege matris tuæ.* Redit de more ad inculcandam custodiam disciplinæ et legis divinæ, quam ipse quasi pater filiis inculcavit, singulique patres et matres probæ filiis inculcare debent et solent. Quare cum hæc sententia eadem sit cum illa cap. I, vers. 8, ibique sit explicata, hic plura non addam.

Quantum vero valeat in filiis institutio parentum, liquet hodie in Japonia, ubi parentes Christiani parvulos ita efformant ut ambiant martyrium; quare pueri læti et alacres carnificibus jugulandos ultro se offerunt, ac viros virtute superant. Patheticum est quod narrat Victor Uticen- Vis institutionis filiorum.

sis, lib. II *De Wandal. persecut.*, de matre filiolum incitante et protrahente, ut Confessoribus damnatis ad exilium comitem passionis et martyrii se adderet; sic enim eum compellabat, imo compellebat : « Curre, domine mi, vides universos sanctos, quomodo pergunt et festinant hilares ad coronas? Quam nos cum increparemus, quod importuna videretur, aut viris pro sexu jungi, aut exercitui Christi sociari, respondit : Benedicite et orate pro me, et pro isto nepote parvulo meo; quia, etsi peccatrix, filia sum quondam Zuritanæ civitatis Episcopi. Cui nos : Et quare ita abjecte ambulas, et qua ratione de tam longo itinere huc pergere demonstraris? Quæ respondit : Cum hoc servo vestro parvulo ad exilium pergo, ne inveniat eum solum inimicus, et a via veritatis revocet ad mortem. Ad hæc verba repleti, nihil elicere valuimus nisi ut voluntas fieret Dei. » Idem Victorinus, lib. III, narrat duodecim pueros, in fide orthodoxa et pietate probe a parentibus educatos, Arianis mira constantia restitisse : « Indignantur, inquit, ob hoc graviter Ariani, et se superatos a pueris erubescunt. Unde accensi subdi fustibus jubent, quos jam ante paucissimos dies variis verberibus dissipaverant. Imprimuntur vulneribus vulnera, et rursum pœna restaurata crudescit. Factum est, Domino confortante, ut nec ætas minor deficeret in dolore, et magis animus cresceret roboratus in fide. Quos nunc Carthago miro colit affectu, et quasi duodecim Apostolorum chorum conspicit puerorum. Una degunt, simul vescuntur, pariter psallunt, simul in Domino gloriantur. » Et sub finem libri Maximum puerum ita celebrat : « Unum tamen vehementi conatu, qui inter eos infantulus videbatur, nomine Maximum, cupiebant auctores malorum a Sanctorum consortio separare, dicentes : Infantule, quid festinas ad mortem? dimitte eos, insaniunt, et audi consilium nostrum, ut possis invenire vitæ remedium, et tanti regis adire palatium. Tunc ille ætate quidem puerili, senili tamen maturitate clamabat : Nemo me separat a sancto Patre meo Liberato Abbate, et fratribus meis qui me in monasterio nutrierunt. Cum ipsis sum in timore Dei conversatus, cum ipsis desidero passionem suscipere, cum quibus credo me et futuram gloriam invenire. Nolite putare quia potestis seducere pueritiam meam. Simul nos Dominus septem voluit congregare, dignabitur omnes uno martyrio coronare. Quomodo nemo perire potuit de septenario illo numero felicium Machabæorum, ita etiam septenus nostræ congregationis numerus nullum inveniet detrimentum. » Denique sicut Salome, mater septem Machabæorum, eos enutrivit et erudivit ad tantam in tormentis fortitudinem : sic pariter S. Symphorosa septem filios, ac S. Felicitas totidem suos educavit ad lauream martyrii, quorum triumphos quotannis celebrat Ecclesia.

Vers. 21. 21. LIGA (Syrus, *firmiter fige; R.* Salomon, *circumliga*) EA IN CORDE TUO JUGITER, ET CIRCUMDA GUTTURI TUO. — Septuaginta, *liga ea super animam tuam semper, et quasi torquem circumda* (Symmachus, *stringe*) *circa collum tuum*; Chaldæus, *alliga ea collo tuo.* Vatablus exponit, *q. d.* Sint semper in corde tuo et in ore tuo, quod per *guttur* intelligitur; scilicet semper corde ea rumina, et ore ea proloquere, ut aliis æque ac tibi ea commendes et inculces. Alii, *q. d.* Inscribe, vel notis brevibus insculpe ea in bulla appensa super cor tuum, ut ea jugiter cordi et oculis tuis obversentur. Similiter inscribe ea in fimbriis colli tui, vel in torque qui ex collo tuo dependet. Aut sint tibi pro bulla cordis tui, et pro torque colli tui, hoc est, summe sint tibi cordi et curæ. Hæc sententia pari modo quo prior, eadem est cum illa cap. III : « Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui. » Vide ibi dicta.

22. CUM AMBULAVERIS, GRADIANTUR TECUM : CUM DORMIERIS, CUSTODIANT TE, ET EVIGILANS LOQUERE CUM EIS. — Tria hic tempora memorandæ disciplinæ et legis commendat, quæ cætera omnia complectuntur, nimirum *primo*, tempus ambulandi, quo totum diem complectitur : dies enim est tempus ambulandi et negotiandi; *secundo*, tempus dormitionis, puta noctem; *tertio*, tempus evigilandi, puta mane, quo significat ea per diem ita jugiter esse mente volvenda, ut eidem noctu dormienti per somnium recurrant, de iisque somnietur, ac mane evigilanti primo sese objiciant. De *primo* ait : « Cum ambulaveris, gradiantur tecum. » Vers. 22.
Hebraice est תנחה *tanche*, quod tam est secundæ, quam tertiæ personæ. Unde tam vertas, *deduc tecum* legem, quam *ipsa* (lex) *deducat te*, uti vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion et Chaldæus. Utrumque eodem redit, et utrumque significavit Noster vertens, *gradiantur tecum*, ita scilicet, ut tu ea tecum adducas, et ipsa vicissim deducant te recta virtutis via, necubi impingas vel cespites. Syrus, *tibi ea adstare curato, tecumque sint* (1).

De *secundo* ait : « Cum dormieris, custodiant te; » Hebraice, *custodiant super te;* Vatablus, *ut super dormientem excubent;* Syrus, *custodi ea, ut custodiant te, q. d.* Ale et fove per diem memoriam legis, ut ipsa noctu te dormientem custodiat ab omni illusione et insidiis dæmonum, æque ac hominum; si enim per diem illi studueris, ipsa vicissim noctu instar excubitoris excubabit et custodiet te; perinde ac famuli et milites, quos princeps alit per diem, noctu pro eodem vigilant et excubant, eumque securum reddunt, ut tuto quiescere et dormire queat.

Moraliter, hic disce optimum remedium contra

(1) Pro *gradiantur tecum*, est in hebr. *ducet te*, scil. præceptum patris et institutio matris, de quibus versu præced. pluraliter locutus est. Cepit Vulgatus verba hebræa ut admonitionem, quum tamen pro promissione capienda videntur, tum quod orationis consecutio id facilius admittit, tum ob parallelismum supra III, 23. Pro *loquere cum eis*, hebr. est *tecum colloquetur*.

nocturnas illusiones esse sanctas cogitationes et orationes, ut quis iturus cubitum illas animo verset, illisque indormiat; illæ enim quasi vigiles sepiunt implentque mentem, ne sopita diabolicis illusionibus pateat. Hoc remedium suggerit S. Bernardus tract. *De Vita solitaria.*

De *tertio* ait : « Evigilans loquere cum eis; » Hebraice, *cum evigilaveris, ipsa* (lex) *te alloquatur.* Sic et Septuaginta. Syrus vero, *et quando excitatus fueris, hæc tibi sint meditatio*; Chaldæus, *si evigilaveris, ipsa sint locutio tua.* Significat ita assidue mente revolvendam esse legem, ut ipsa et dormienti et evigilanti prima occurrat; ex primordiis enim cogitationum mane pendent et derivantur cogitationes totius diei. Unde diabolus id sciens evigilanti conatur objicere primo cogitationes fœdas, mundanas et vanas, uti ex Climacho superius dixi; vide et dicta *Deuter.* VI, vers. 8. Sensus ergo omnium est, *q. d.* Ambulans, sedens, cubans, surgens, aut aliud quidvis agens, semper legem Dei animo pertractes, assiduoque in illa meditare. Ita Polychronius in *Catena Græc.* : «Sensus, inquit, est, quandocumque aliquid meditaberis, aut loqueris, aut operaberis, omnia semper secundum legem a Christo præfinitam facito et operare. Ambulationis enim vox horum omnium vim et rationem in se continet. Qui enim legis mysteria studiose rimatur, universam legem lumen quoddam esse deprehendit. » Est prosopopœia; nam sapientia, sive disciplina et lex, inducitur ut persona sui studiosum comitans, deducens, protegens, viam prælucens, deque omnibus admonens et præmonens.

Anagogice Beda et R. Salomon : Cum ambulaveris, inquit, id est cum vitam deges, lex tecum gradietur, id est tecum assuescet, teque deducet; cum dormieris, id est cum in sepulcro reconditus fueris, custodiet te; cum expergefactus fueris, te alloquetur, id est, quando mortui ad vitam revocabuntur, ut judicium subeant, sacra lex te alloquetur, id est patrocinium tuum suscipiet.

Denique huic sententiæ similis est illa cap. III, 21 : « Custodi legem, etc., tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget; si dormieris, non timebis. » Vide ibi dicta.

Vers. 23. 23. QUIA MANDATUM LUCERNA EST, ET LEX LUX, ET VIA VITÆ INCREPATIO DISCIPLINÆ. — Septuaginta, *quia lucerna mandatum legis, et lumen viæ vitæ, et correptio et disciplina*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *increpationes disciplinæ*; Syrus, *increpatio et eruditio.* Dat causam cur tam studiose amplectenda sit lex et disciplina, curque eam ita commendet et inculcet, nimirum eo quod ipsa sit lucerna præiens, illuminans et dirigens omnes actus nostros ad virtutem et felicitatem. Quare eadem est lux pellens ignorantiæ tenebras, et demonstrans quid faciendum sit, sicut lux demonstrat qua sit eundum, juxta illud *Psal.* XVIII, 9 : « Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. » Nec tantum lux est, sed et « via vitæ, » id est via ad vitam. Nam « increpatio disciplinæ, » vel eruditionis, est increpatio redarguens et castigans pravos hominum mores; quæ non est aliud quam lex nos increpans et castigans, aut humana patris et Superioris redargutio juxta Dei legem, *q. d.* Si huic meæ disciplinæ et legi Dei parueris, per obedientiam hanc quasi viam, pervenies ad vitam longævam et felicem in hoc sæculo, ac ad æternam et felicissimam in futuro. Id innuit Hebræum תורה *thora*, id est lex, quæ vox deducitur a ירה *iara*, id est sagittare, emittere jaculum vel spiculum. Sic enim pater vel Superior, qui legis est custos, sua increpatione et castigatione quasi spiculo et stimulo legem imprimit subditis, juxta illud *Ecclesiastæ* XII, versu 11 : « Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno. »

Alludit, imo citat Salomon illud Davidis patris sui *Psal.* CXVIII, vers. 105 : « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Ubi S. Augustinus censet esse repetitionem : posteriori enim membro idem dici et repeti, quod dictum est priori, ut idem sit « lucerna, » quod « lumen; » et « semitæ, » quod « pedes. » Idem enim verbum, id est mandatum Dei, dicitur esse « lucerna pedibus, et lumen semitis; » lucerna enim dicitur a luce, quia lucem suam per lumen diffundit et spargit. Elegantiæ ergo, rhythmi et variæ synonymiæ causa, mandatum, sive lex, dicitur « lucerna et lux. » Lucerna, quia, ut ait S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII, vers. 105 : « Nobis in hac mundi nocte prælucet, ne, sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram invenire nequeamus. » Lux, quia per diem ambulantibus viam virtutis præmonstrat. Ita S. Hilarius in eumdem *Psal.* CXVIII, vers. 105 : « Scit, ait, se nisi in verbo Dei illuminatum has corporum tenebras, et hanc sæculi noctem ferre non posse. Scit ubique adesse lapides offensionum, laqueos funium, scrobes fovearum. Ut enim quis nocte egressus lucernam antefert, et quo pedem inferat contuetur, atque ad singulos gressus lumine præeunte sollicitus est : ita unusquisque nostrum manens in se verbum Dei, in omnes operum processus tanquam lucernam prætendit. Omnis etenim doctrina cœlestis dux nobis ad iter vitæ est, quæ lucernæ modo in hac nocte sæculi præferenda est, cum aliquid aut agimus, aut cogitamus, aut loquimur. » Et inferius : « Ad omnem igitur animæ nostræ pedem utamur Dei verbo ut lucerna, sed lucerna semper ardente, semper in officium suum per nostram prudentiam præparata. Verbum autem, quod pedibus lucerna est, ipsum illud et semitis lumen est. Sensim enim et domestice ingredientibus lucerna opus est, peregrinum autem et publicum iter ingredientibus lumen potius necessarium est, ne latro insidietur, ne ambiguæ viæ error occurrat. Per incrementa enim a minori ad majus acceditur, ut ei cui verbum

Dei primum lucerna sit pedibus, id ipsum verbum ei fiat lumen in semitis. »

Sic et S. Hieronymus ibidem. Et Cassiodorus : « Idem verbum, ait, est lucerna pedibus in nocte diversis offensionibus irretita, et lumen semitis; per ipsum siquidem, dum ad vitæ bonæ cursum instruimur, clarificati corde directis gressibus ambulamus. » Quin et Baruch, cap. IV, 2, loquens de lege data Judæis, illi dat lumen et splendorem : « Convertere, inquit, Jacob, et apprehende eam; ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus. »

Lychnis symbolum legis. Hujus lucernæ symbolum est gemma dicta lychnis, vel lychnites, id est lucernula, vel lucernalis. « Lychnis, inquit Isidorus, lib. XVI *Origin.* cap. XIV, ex genere ardentium lapillorum est, appellata a lucernarum flagrantia : gignitur in multis locis, sed apud Indos probatissima. Est hujus duplex facies, una quæ purpura radiat, altera quæ cocci rubore; sculpturis resistit. » Sic clara et ardens est sapientia et lex, et tum cœlesti purpura radians, et tum cocci rubore accensa. Eadem omnibus fortunæ telis resistit, nusquam se deformari patiens. Ita noster Causinus, lib. XI *Parab. histor.* cap. XLIII.

Lex est lucerna et lux. Primo. Mystice S. Ambrosius in *Psal.* CXVIII : Lex, inquit, imperfectis est lucerna, eadem perfectis est lux et sol, quia imperfectis rudiora, perfectis sublimiora ostendit. « Mihi lucerna est, ait S. Ambrosius, Angelis lux est. Petro lux erat, quando astitit ei Angelus in carcere, et lumen refulsit ei. Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum, circumfulsit eum lux de cœlo, et audivit dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris? » Et mox : « Oleum tuum humilitas est, quo cervicis nostræ dura mollescunt. Oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora. » Et sub finem : « Pedibus, ait, lucerna satis ad ambulandum, sed semitis non satis est ad illuminandum; idem verbum tamen et pedibus lucerna est, et semitis lux est, quia idem unigenitus Dei Filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus; peccatorum remissor, præmiorum largitor. Itaque cui lucerna fuerit verbum Dei, huic quocumque pergit, lucent semitæ, sicut lucebat sancto David, et ideo quasi in lumine ambulans dicit : Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. »

Secundo. *Secundo*, S. Basilius et Theodoretus in eumdem vers. 105 *Psal.* CXVIII : Lex vetus, inquit, fuit lucerna, quia unam gentem illuminavit. Unde et Joannes Baptista, qui fuit terminus legis, dictus est « lucerna ardens et lucens. » Evangelium vero est lumen, quia totum orbem illuminat; hinc Christus fuit sol justitiæ, et Apostoli lux mundi.

Tertio. *Tertio*, S. Augustinus in eumdem psalmum : Verbum increatum, inquit, est lumen, imo lux; verbum creatum est lucerna.

Quarto. *Quarto*, alii : Lex, inquiunt, justis postea casuris et reprobandis prælucet ut lucerna ad modicum tempus; nam mox exstinguitur : justis vero perseveraturis et salvandis prælucet ut lux solis, quæ semper sui similis permanet. Alii aliter, quæ omnia strictim, sed exacte more suo complexus est noster Lorinus : Lucernæ munus, inquit, ad dispellendas noctis tenebras magis videtur pertinere, luminis ad ambulandum de die.

Quinto. Quod per mysticum sensum referri potest ad res adversas et prosperas, ad præcepta et consilia, ad legem veterem, quæ præcessit solem novæ, et ad ipsam novam; ad Judæorum sub modio lucernam, et ad Gentilium fidelium super candelabrum; ad exemplorum propositionem, et ad præcepta vivendi, quæ per illa comprobantur et illustrantur; ad inæquale in diversis gratiæ lumen, sicut est quoque gloriæ; ad exiguum et subobscurum lumen viæ, et ad clarius patriæ; ad lumen pedibus prædicatoris necessarium, et ad singulas ejusdem, vel aliorum privatorum actiones eodem dirigendas; ad Christi divinitatem velut in laterna inclusam, seu in testea Gedeonica lagena, *Judic.* cap. VII, vers. 16, vel in candela sive teda, face, cereo, et ad eamdem secundum se, atque ut a Patre luminum procedentem.

Et lex lux, — tum quia lex clara est et lucida intellectui, tum potius quia lex intellecta et cognita dirigit hominem in operando. Perperam ergo ex hoc loco hæretici colligere contendunt, quod S. Scriptura tota sit clara et legenti perspicua. Nec enim omnis S. Scriptura est lex, cum præter leges contineat historias, prophetias multaque alia. Nec rursum omnis lex per se, nisi explicetur, est cuilibet clara et perspicua; unde non solum Christiani, sed et Judæi suos habebant scribas et doctores, qui eam populo explanarent. Nota elegantem aptamque allusionem inter *lex* et *lux*. Similis paranomasia est in vocibus Hebraicis תורה *thora*, id est lex, et אור *or*, id est lux. Lex enim dicitur *thora* ab הורה *hora*, id est docuit : docet enim et illuminat subditos circa ea quæ agenda sunt. Sic lex græce dicitur νόμος a νέμειν, id est pascere et instruere, uti notat noster Azorius, Part. I, lib. V, cap. I, quæsito 1, et Salas, Part. II, tract. XXIV, disput. 1, sect. 3, num. 8. Hinc et juxta Isidorum, lib. II *Etymol.* cap. X, lex dicitur a *legendo*, eo quod edatur et scribatur ut legi possit, vel ut sæpius legatur ad instructionem et illustrationem mentium, juxta illud *Psal.* XVIII : « Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. » Cicero vero, lib. I *De Legibus*, legem derivat a *deligendo*, eo quod lex doceat quænam deligenda et eligenda sint. Sic et Dominicus Soto, lib. I *De Justit.* Quæst. I, art. 1. Cæterum D. Thomas I II, *Quæst.* XC, art. 1, legem derivat a *ligando*, quod homines liget et obliget ad aliquid præstandum vel omittendum. Unde et lex dicitur *jugum* vel *vinculum*, juxta illud *Psal.* II : « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum. »

Lex ergo est lux, quia ipsa est radius lucis æternæ manans a sole increato, qui est ipse Deus. Lex enim creata est participatio legis æternæ et increatæ, quæ est in mente Dei, quam Deus hominibus indidit ad recte, sancte et feliciter vivendum, juxta illud *Psal.* IV : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Hominibus dico, sed præsertim principibus et magistratibus, tum sæcularibus, tum Ecclesiasticis. Horum enim officium est legem Dei populo proponere, tueri et vindicare, et per pœnas et præmia populum cogere ad illam observandam; quin et leges humanas condere, quæ juvent ad legis divinæ custodiam. Quare ipsi populo sunt animata et viva lex, præcipue cum ipsi primi legem observant, populoque viam obedientiæ et virtutis præeunt.

Imperatori et Patriarchis præferebatur lampas: cur? Hac de causa olim quinque Patriarchis, qui ut dignitate, ita sapientia et sanctitate cæteris antecellere debent, puta Romano, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, ac ipsi Imperatori præferri solet lampas, teste Theodoro Balsamone in *Melete*, sive disceptatione de hoc ritu, et Curopalate *De Officiis Ecclesiæ et aulæ Constantinopolitanæ*, cap. VI, num. 37, quem audi : « Imperator, ait, crucem in dextra semper portat, in sinistra vero involucrum codici simile, ligatum mantili, habetque intus cavitatem, et vocatur Acacia (id est sine malitia, innocentia), quasi dicat illud : Imperatorem humilem esse ut mortalem, neque propter imperii sublimitatem efferri, neque insolenter se jactare. Per mantile significatur inconstantia ejusdem imperii, et mos ab uno ad alium transeundi. Lampadem præferunt Imperatori propter illud Christi dictum : Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. » Porro lampadis hujus supremæ partes, ut idem ait num. 7, sanctis crucibus coccineis, cinnabari et bractea erant ornatæ. Insuper Patriarcha in festo Epiphaniæ lampadem dabat Imperatori, ut idem ait cap. VIII, num. 2. Ad hæc Imperator, inquit idem cap. X, num. 3 : « Palmarum festo nihil aliud fert, nisi stemma et saccum, dextra portans crucem, sinistra mantile cum acacia, ut moris est, et lampadem. » Idem eum facere feria quinta magnæ hebdomadæ et in Paschate narrat in sequentibus. Sic et olim regibus Chaldæorum et Persarum ignis præferebatur, ut dixi *Jerem.* I, 13.

Vers. 24. 24. UT CUSTODIANT TE A MULIERE MALA, ET A BLANDA LINGUA (Hebræus et Chaldæus, *a lenitate;* Syrus, *a criminatione*) EXTRANEÆ. — Hæc verba pendent a præcedentibus, finemque et usum legis ac disciplinæ significant, *q. d.* Gradiantur tecum lex, quæ est lux, ac increpatio disciplinæ, « ut custodiant te a muliere mala, » id est, ut Symmachus, *a meretrice;* Aquila, *a muliere sodalis tui.* Meretrix enim *mala*, imo pessima, est *mulier*, sive spectes malitiam fornicationis, sive impudentiæ, sive rixarum, sive consumptionis opum, sive damnorum omnium. Eadem vocatur *extranea*, quia non est uxor propria, sed vaga, et commune omnium prostibulum, imo non raro alterius viri uxor, ideoque adultera. Unde Septuaginta vertunt, *correptio et disciplina ad conservandum te a muliere nupta, et a calumnia linguæ alienæ.* Identidem redit et inculcat fugam fornicationis, meretricis et adulteræ, quia hic est laqueus, quem dæmon tendit omni hominum generi, præsertim juventuti, eoque majorem hominum partem capit, illaqueat, dementat et occidit. Nihil ergo ita contrarium sapientiæ et virtuti, uti Venus et meretrix. Vide dicta cap. II, vers. 16, et cap. V, vers. 3.

25. NON CONCUPISCAT PULCHRITUDINEM EJUS COR TUUM, NEC CAPIARIS NUTIBUS ILLIUS. — Nota τὸ *concupiscat;* inde enim liquet contra Pharisæos et Rabbinos nonnullos, lege veteri non solum vetitum fuisse opus externum fornicationis, sed et internam ejus concupiscentiam ab opere semotam; illa enim prohibita est nono et decimo Decalogi præcepto : « Non concupisces. » Ita enim contra eos hoc præceptum explicat Christus dicens : « Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo, » *Matth.* V, 28. Vide dicta *Roman.* VII, 7. Unde Septuaginta vertunt, *non te vincat formæ concupiscentia;* S. Hieronymus in XXVII *Ezech.*, *non te decipiat pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis;* Aquila, Symmachus et Theodotion clare, *ne concupieris pulchritudinem ejus in corde tuo.* Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 83 *De Temp.*: « Prima adulterii oculorum tela sunt, secunda verborum; » nihil enim illecebrosius est formoso vultu comptoque habitu mulieris. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Pœnitent.* cap. XIV : « Ne te vincat, inquit, concupiscentia formæ. Si non vis vinci, non congrediare, ne de te vitia coronentur. » Idem lib. I *De Abel et Cain*, cap. V : « Ne vincat te formæ desiderium, adulterina est, fucis illita, nequaquam sincero fulgens decore. » S. Chrysostomus, homilia 3 *De verbis Isaiæ*, legit : « Ne cognoscas pulchritudinem alienam; » sicque exponit, *q. d.* Ne studio animadvertas, ne curiose intueare, ne vitiosæ contemplationi immoreris, quæ ab animo corrupto et concupiscentia proficiscitur. Sed quid (inquiet aliquis) mali hinc possit oriri? ex hoc amor velut ignis excitatur. Ut enim ignis ubi fœnum aliquod arripuerit nihil moratur, sed simul ut attigit materiam lucidam, accendit flammam : itidem et ignis concupiscentiæ, quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animam. » Unde concludit Chrysostomus : « Proinde ne spectes temporaneam illam, quæ ex aspectu proficiscitur, voluptatem : nam illa inflicto vulnere plerumque celeriter avolat, at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficit. Et quemadmodum cerva confixa jaculo in vitali corporis parte, etiamsi venatorum effugerit manus, nihil inde fert lucri : sic et anima accepto concupiscentiæ jaculo e **Vers. 25**

lascivo curiosoque aspectu, etiamsi cum jaculo permittatur abire sine opere, tamen ipse per se corrumpitur ac perit. »

Salomonem secutus Siracides, cap. XXV, 28 : « Ne respicias, ait, in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie. » Ubi multa hac de re dixi, æque ac hic cap. V, vers. 3 et 4; quare hic plura non addam. Remedium est avertere oculos, ne videant vanitatem et vanam pulchritudinem mulieris, ac dicere cum S. Job, cap XXXI, 1 : « Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. » Si inadvertenti illa objiciatur, illico ad se mens oculos revocet, ac inter alia cogitet speciosam mulierem non esse aliud quam sepulcrum dealbatum, foris speciosum, intus sordibus deforme et abominatione plenum. Quocirca Religiosus ille in *Vitis Patr.*, lib. V, libello 5 *de Fornicat.* num. 24, cum memoria cujusdam pulchræ mulieris illi recurreret, illumque affligeret, ivit ad sepulcrum ejus (erat enim jam mortua), ac cruorem putredinis ejus mire fœtentem admovens naribus : « Ecce, inquit, desiderium quod quærebas, satiare ex eo; » itaque ardorem concupiscentiæ fœtore graveolentiæ restinxit.

NEC CAPIARIS NUTIBUS ILLIUS. — Hebraice, *et non capiat te pupillis suis*; Septuaginta, *neque capiaris oculis tuis, neque abripiaris ab ejus palpebris*; Pagninus, *et non capiat te splendoribus suis*; Chaldæus, *ne seducat te palpebris suis*. Hebraica vox עפעפים *aphappaim*, id est *palpebris*, geminata est a radice עוף *oph*, id est volavit, vibravit, celerrime movit et jecit, sicut sol celerrime vibrat radios, et sicut nubes vibrant fulgura. Simili enim modo volant palpebræ, et oculi in palpebris, quasi aviculæ bellæ in alis expansis, quæ sui decore et specie rapiunt ad se intuentes. Sicut ergo lynx avicula, quæ a colli versura vertilla et torquilla dicitur, de qua Aristoteles, lib. II *De Histor. animal.* cap. XII, fertur intuentes in sui amorem rapere, et quasi dementare, teste Pierio, *Hierogl.* lib. XXV,
oculi minei. cap. LI. Rursum sicut sol vibrat radios, iisque homines ad se rapit : sic mulier vibrat radios oculorum, quibus quot jactus, tot sagittas amoris jaculatur in aspicientes. Denique nutus ictusque palpebrarum ejus sunt totidem fulgetra, quibus perstringit oculos intuentium, et quasi obstupefacit, ut ab eorum intuitu avelli, alioque se convertere nequeant, uti docet S. Ambrosius, lib. I *De Abel*, cap. IV. Iis ergo mulier cepit sapientissimum Salomonem, sanctissimum Davidem, fortissimum Samsonem, ut nemo sibi persuadeat se eos sustinere et eludere posse.

Audivi in Belgio matronam sapientem et sanctam monentem confessarios, etiam Religiosos et sanctos, ut caverent sibi ab aspectu et colloquiis feminarum pœnitentium. Quia, inquiebat illa, adeo illices sunt oculi earum, ut, si in virum quempiam illos defigant, illum sui amore plane illaqueent et irretiant. Addebat : Certa sum non esse virum adeo gravem et constantem, cui, si fixe eum reciproce per quadrantem intuita fuero, non persuaserim quidquid voluero.

Oculi ergo feminarum fascinum quoddam continent, quo fascinant et quasi reti illaqueant intuentes. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Pœnitent.* cap. XIV, legens juxta Septuaginta : « Neque capiaris oculis tuis : Ipsi, ait, nobis oculi retia sunt, et ideo scriptum est : Neque capiaris oculis tuis. Ipsi ergo nobis tendimus retia, quibus involvimur et implicamur; ipsi nobis vincula nectimus, sicut legimus, quia vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur. » Et inferius : « Multa retia tenduntur a diabolo, multa retia sunt; oculus meretricis laqueus amatoris est. » Hinc Syrus vertit, *ne sis præda venationis oculorum ejus, et palperis suis captivum te faciat*. Salomoni succenturiatur Ben-Sira *alphabeto* 2, littera *he* : « Absconde, ait, oculos tuos a muliere gratiosa, ne capiaris reti ejus, » id est forma et nutibus nictibusque ejus; hoc enim est rete feminarum, quo potentissimos et sapientissimos quosque capiunt. Et littera *vau* : « Væ ei qui vadit post oculos suos, quos novit esse filios scortationum, » id est scortationi addictos!

Hanc gnomen apposito et eleganti araneæ et muscæ apologo, bellis dogmatibus decorato, illustrat Cyrillus, lib. I *Apolog. Moral.* cap. VI, cui titulus : *Vide pedem, cui tribuas, et in securioribus dubita*. Sic enim ait : « Texenti araneæ retiaculum artis suæ, musca volitans coram ea posita dixit : Ut quid concludis fallaci reti semitas liberioris naturæ? quonam jure usurpas publicum, et densis retiaculis apertissimum claudis gradiendi modum? At illa respondit : Nimirum naturæ auctoritate hæc facio, quia doctrix effecta, scholas meas in semitis maxime apertis extendo. Tunc musca subjunxit : Si ita est, disciplinæ tuæ regulas pande. Cui illa libenter annuens: Scito, inquit, quod mortalium vita non minus pendet ab oculorum rectitudine, quam a corde. Quod ut panderet quidem sapientia natura repleta, multum sibi invicem cor et oculum conformavit, videlicet in agilitate motus, in copiositate spiritus, et in unitate conductus. Propter hoc maxima diligentia gubernandis adhibenda est oculis, ne, si erraveris, vitam perdas. Nunquam pariter ambos claudes, sed quiescente uno vigilans alius te gubernet. Lucerna enim corporis tui est oculus tuus (*Matth.* VI, 22), et idcirco ambos una si clauseris, statim ductus in tenebras offendiculis confunderis. » Ex hisce deinde tria insignia sapientiæ ad oculum æque ac pedem regendum dogmata, sive regulas colligit. *Prima* est : « Omni custodia serva cor tuum, *Prov.* IV, 23, et diligentia vigili oculum tuum. *Secunda*, vide ut non sis prodiga de pedibus tuis : nunquam enim des alicui simul pedes tuos, ne forte porrectis in malum, perditionis causa sis eorum. Pes enim sapientis est prudens, et fatuorum stolidus; *Eccli.* XXI, 25, *Prov.* IV, 25. Palpebræ igitur tuæ præcedant

Apologus regendi oculi.

Tria dogmata.

gressus tuos, nec pes unquam ducem oculum antecedat. *Tertia* autem finalis regula mea est, ut ibi semper plus timeas, ubi tibi plus arridet securitas : ac tibi minus speres, ubi spei plus paret. Quod enim quæres in certo, aliquando reperies in incerto; et quia dubitabis in solidis, hinc nimirum in dubiis tutus eris. Sapiens enim timet et declinat : stultus autem transilit et confidit. Doceo igitur te quiescere, moneo te cum cautela procedere, et pedem tuum ad prævisum passum tantum extendere. » Confirmat deinde dicta infausto stolidæ muscæ exemplo et casu : « His, ait, cum admiratione auditis musca sic inquit : Certe valde magna sunt quæ instruis. Mox illa respondit : Verum est, si hæc facis; nam intellectus bonus omnibus facientibus eum. Musca deinde regularum et monitionis oblita, quietis impatiens et incauta, cum in araneæ laqueum incidisset, rea cœpit lamentari de judice quod captum fraudulentia decepisset. Cui illa respondit : Arte capere pestilentem, puto non esse dolum fraudis, sed diligentiam æquitatis. Olim dixi tibi : Quiesce, aut caute perge, et non audisti. Discant ergo alii in malo tuo, quod neglexisti incauta bonum tuum. Et hoc dicto, damnavit eam. »

Vers. 26. 26. PRETIUM ENIM SCORTI VIX EST UNIUS PANIS (S. Augustinus mox citandus legit, *vix est dimidium panis*); MULIER AUTEM VIRI PRETIOSAM ANIMAM CAPIT. — Hebraice, *pro scorto usque ad frustum panis, mulier autem viri pretiosam animam venatur*. Quod *primo*, Tigurina sic vertit et explicat, *nam propter meretricem adigitur quispiam ad cibum panis, q. d.* Cave a meretrice, quia illa tibi loculos emunget, redigetque te ad inopiam, ut arido pane famem explere cogaris (1). Huc etiam trahi posset versio Vulgata, *q. d.* Pretium, quod domi habet meretrix, vix est unius panis. Sic et Cajetanus et Vatablus : Meretrix, inquit, decoquet omnia usque ad buccellam panis, atque interim animam insuper capit, rapit et perdit. Sic et R. Levi et R. Salomon vertunt, *propter scortum ad monetam panis, id est, ad egestatem rerumque inopiam redigeris, juxta tritum illud : Qui pascit meretrices, facultates suas profligat*. Sic et Aben-Ezra, *propter meretricem ad pretium panis* id est, inquit, « propter scorta tantum profunditur, ita ut cogatur ab aliis stipem unius panis emendicare. » Rursum Cajetanus et Baynus per *scortum* accipiunt meretricem; per *mulierem viri*, adulteram, quæ, inquit Cajetanus, *animam*, id est vitam, viro eripit, quia solent adulteri capite plecti. Aut, ut Baynus, *animam*, id est mentem et sapientiam viro adimit. Verum melius per *scortum* et *mulierem viri* accipias eamdem meretricem, sive ea innupta sit, sive nupta, ideoque adultera.

Secundo, Chaldæus vertit, *quia sermo meretricis similis est placentæ panis, sed pretiosam viri animam venatur*; Syrus, *similis est enim meretrix tortæ panis*, etc. *q. d.* Sicut aucupes et venatores per escam, puta per grana et frusta panis, venantur aves et feras : sic meretrix sermone blando et melleo velut placenta mellita inescat, venatur, capit et perdit animas virorum. Ita S. Cyprianus, lib. I *De Singul. cleric.*: « Quanti, ait, et quales Episcopi, Clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare. Quantos leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera, de magnis efficit prædam ! quod Salomon loquitur dicens : Pretium mulieris tantum est unius panis; mulier autem pretiosas animas captat. »

Tertio et genuine, *q. d.* Res vilissima est scortum : pretium enim ejus vix est unius panis; si eam pretio æstimes, invenies eam vix uno pane licitari et æstimari. Quod ergo hebraice est : *Pro scorto usque ad frustum* vel *tortam panis*, sic expone : *Pro scorto*, id est, pretium scorti, *usque*, id est summum est, *pretium panis*, ut, si pretium ejus extendas et exaltes quoad potes, vix perventurum sit usque ad pretium panis. Hunc sensum poscit versio Vulgata et Septuaginta qui sic habent, *pretium enim mulieris meretricis quantum est unius panis; mulier autem virorum pretiosas animas capit*. Panem accipe non minutum convivii, qui singulis singulus apponitur, ideoque exigui est pretii, sed magnum familiæ, qui multis in locis plures pendit libras, ideoque majoris est pretii, ac sæpe æquat pretium scortationis.

Sensus ergo est, *q. d.* Scortum vilissimum capit rem pretiosissimam, puta *animam viri*, tum quia eam dementat, tum quia eam gehennæ ream facit. Satagit enim Salomon ostendere indignitatem scorti et scortationis ex ejus vilitate, quæ tamen rem pretiosissimam perdit, atque ejus objectu adolescentem ab illa avocare. Ita S. Ambrosius in *Apolog. Davidis*, cap. III : « Vilis, ait, tibi videtur mulier ad pretium, sed fortis est ad vitium, quia virorum pretiosos animos capit; » quia nobiles virorum mentes ad æternam felicitatem a Deo creatas, Christi sanguine emptas, ad summæ S. Trinitatis similitudinem effigiatas, donis gratiæ decoratas, imo Spiritus Sancti domos et templa, diabolo, peccato et gehennæ mancipat. Anima viri dicitur *pretiosa*, inquit Aben-Ezra, quod a divina luce sumpta est. Est enim divinæ particula auræ, ut ait Poeta, et quasi participatio divinitatis. Anima enim viri magis quam anima feminæ participat nobilitatem, dominium, sapientiam et eminentiam Dei ac divinæ mentis.

Porro *pretium scorti* accipi potest *primo*, proprie, quia scorta scortatione sunt vilissima, fœtore et lue venerea putidissima, infamia famosissima, loquacitate dicacissima, inopia sordidissima. Quid enim est scortum nisi vilissimum veneris prostibulum, publicum impudentiæ propudium, ju-

(1) Ita hodierni fere omnes, præter Ewaldum, qui Vulgato interpreti consentit.

ventutis pestis; latrina sordium, totius reipublicæ dedecus et probrum? Quare sapienter monet Martialis :

> Subdola famosæ, moneo, fuge retia mœchæ;
> Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Secundo, *pretium scorti* accipi potest metonymice pro pretio scortationis, sive congressus cum scorto; hoc enim parvum et vile esse solet, præsertim si meretrix sit publica et omnibus exposita, *q. d.* Disce ex vili libidinis pretio quam vilis sit ipsa libido; communi enim hominum judicio vile ei statutum est pretium. Qua de causa meretrices videmus esse pauperrimas, et communiter vix habere panem domi, quem comedant. Hinc etiam olim panis dabatur meretrici pro mercede fornicationis, ut patet ex Athenæo, lib. III; idque significat hic Salomon, dicens : « Pretium scorti vix unius panis. » Ita Dionysius, Salazar et alii. Sane meretrix non meretur panem quem comedit, satiusque foret eam veneno emori, quam pane vesci, eoque vitam tam turpem et noxiam prorogare.

Symbolice et moraliter, « pretium meretricis vix est unius panis, » id est meretriciæ fornicationis turpitudo exiguo brevis et modicæ voluptatis pretio emitur. Ita Beda. « Recordare, ait, quia brevis voluptas est fornicationis, et perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim unus panis diurnam solum effugat esuriem, et nihilominus postmodum esurit qui comesto pane satur abcesserat: sic qui intrat ad scortum, ad horam quidem evaporat libidinem, sed post paululum ardentior redit. » Sic et S. Augustinus hom. 250 *De Tempore* : « Pretium meretricis, ait, vix dimidium panis, mulier autem pretiosam viri animam capit. Et quanta iniquitas, et quam lugenda perversitas! ita ut animam, quam Christus sanguine suo redemit, luxuriosus quisque propter unius momenti delectationem libidinis, diabolo vendat. Vere enim nimium plangenda et misera conditio est, ubi cito præterit quod delectat, et per diabolum in cruce manet sine fine quod cruciat: sub momento enim libidinis impetus transit, et opprobrium infelicis animæ permanet. »

Eadem habet tract. *De Honest. mulier.* cap. III. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 29 *ad Popul.*: « Quid, ait, luxuria correptus a dæmoniaco differt? etc. Quo fit ut nunquam sit in se ipso, sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sunt repleta. »

Mystice, hæc omnia quæ dicuntur de meretrice, mutato nomine applices hæresi et cuivis concupiscentiæ. Hæc enim res vilissima est, et interim æternis animas pretiosas pœnis addicit. Hæc ignis est, quo conflagrant opes, fama, sanitas, vita, felicitas, æternitas. Idem monui cap. V.

28, et 29 27, 28 et 29. NUMQUID POTEST HOMO ABSCONDERE
Vers. 27. IGNEM IN SINU SUO, UT VESTIMENTA ILLIUS NON ARDEANT? (Aquila, Symmachus et Theodotion, *numquid subagitabit homo ignem in sinu suo, etc.*) AUT AMBULARE SUPER PRUNAS (Syrus, *super prunas et ignem*), UT NON COMBURANTUR PLANTÆ EJUS? SIC QUI INGREDITUR AD MULIEREM PROXIMI SUI (Septuaginta, *ad mulierem nuptam*), NON ERIT MUNDUS CUM TETIGERIT EAM. — Hinc sumpsit gnomen suam Ben-Sira, *alphab.* 1, littera *daleth* : « Abstrahe carnem tuam a muliere gratiosa, tanquam a carne prunarum, id est, tanquam a corpore vel acervo et congerie prunarum. Aut potius caro mulieris vocatur « caro prunarum, » quia instar prunarum rivales ejus accendit et adurit. Alludit ad nomen Hebræum mulieris, *q. d.* אשה *isscha*, id est mulier, est אש *esch*, id est ignis, quia caro ejus non tam caro est, quam prunæ ardentes : ipsa ergo est ignis carneus et caro ignita. Huc facit emblema Amoris, quo pingitur ipse quasi teda cerea, quæ admoto igne torretur, remoto liquatur, subjecto hoc carmine quasi lemmate :

> Proxima fax igni flagrat, atque remota liquescit;
> Me procul ipse liquat, me prope torret Amor.

Jam difficile est parabolam concinne adaptare postparabolæ. Quid enim habet ustio sinus, vestium et plantarum facta per ignem, cum immunditie facta per tactum et ingressum ad uxorem proximi (1)? *Primo*, S. Ambrosius per ignem in sinu accipit cogitationem ardentis libidinis in sinu mentis, quæ instar ignis exurit, et exurendo denigrat totam animam et corpus. Sic enim scribit in *Psal.* I : « Alligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem ejus non comburentur? Etenim qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, cito corporis sui vestimenta comburet. Et in stipulam ignis exsiliens inhæret ac permanet, donec omne quod corripuit absumat : ita vel exigua scintilla peccati, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande excitat. Noli ergo stare in peccato. » Idem, lib. I *De Pœnitent.* cap. XIII : « Bonum, ait, est nubere quam uri; est enim flamma quæ interna urit. Unde hunc ignem non alligemus in sinu mentis et recessu pectoris, ne interioris nostri uramus exuvias, et forense hoc nostræ animæ vestimentum, velamenque carnale edax libidinis flamma consumat; sed transeamus per ignem. Et si quis incidit in amoris incendium, transiliat, et non alliget adulterinam cupiditatem vinculis cogitationum, nullos sibi nodos assiduæ nexu meditationis adstringat, non intendat sæpius in formam mulieris meretricis, nec adoles-

Ignis in sinu quis?

Resp. Primo, est cogitatio turpis.

(1) Sicut ignem nemo illæsus fovet in sinu, ita qui intus alit vetitam libidinis flammam, vel ardentes illicitis amoribus adulteras fovet, haud incolumis evadit. Similis comparatio apud Ovidum, *Remed. Amor.* versu 731 seqq.

> Ut pene extinctum cinerem si sulfure tangas,
> Vivet, et e minimo maximus ignis erit :
> Sic, nisi vitaris quidquid renovabit amorem,
> Flamma redardescet, quæ modo nulla fuit.

centula ad vultum juvenis oculos levet. Et si fortuito aspexit, et capta est; quanto magis capietur, si curiosa aspexerit? »

Et inferius remedium suggerens : « Verum esto, ait, inciderit oculus, sed non intendat affectus. Vidit carnalis oculus, sed premat cordis oculos mentis verecundia.» Et post nonnulla : « Et si viderit caro ignem, non alligemus in sinu, hoc est in secreto mentis animique arcano. Non implicemus ignem hunc ossibus, non ipsi nobis nodos injiciamus, non misceamus sermonem aliquem cum hujusmodi, unde exæstuet ignis. Adulterinus sermo juvenculæ nodus adolescentium est : verba adolescentis vincula sunt amoris. Vidit hunc ignem Joseph, quando eum adulterii cupida mulier allocuta est; voluit eum capere sermone, misit laqueos labiorum suorum; sed pudicum virum ligare non potuit. Solvit enim vincula mulieris vox pudoris, sermo gravitatis, habena cautelæ, fidei custodia, castimoniæ disciplina. Capere igitur eum retibus suis impudica non potuit; misit manum et apprehendit vestem ejus, ut nodum stringeret. Verba petulantis mulieris cupiditatum retia sunt, manus ejus amoris nodus est. Sed nec retibus capi potuit mens pudica, nec nodo : excussa veste, solutus est nodus; et ideo quia non alligavit ignem in sinu mentis suæ, non combussit corpus suum. » Et cap. XIV docet, viro mulieris speciem plane animo esse excutiendam. « Transiliamus ergo eam, ne nobis dicatur : Ambulate in igne flammæ vestræ, quam accendistis ; quoniam sicut ille, qui alligat ignem in sinu, vestimenta comburet : sic qui ambulat per ignem, pedes comburat necesse est, quoniam scriptum est : Ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet? Gravis ignis est, et ideo non demus illi alimenta luxuriæ. Pascitur libido conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate flammatur. Graviora his sunt fomenta verborum, qui vino quodam Sodomitanæ vitis mentem inebriant. » Idem in *Psal.* CXVIII, octon. 1 : « Quomodo, inquit, te in lupanari non vidit Christus, quando te vidit, qui adulterando in corde tuo te ipsum lupanar effecisti? »

Secundo, est forma. *Secundo*, S. Augustinus, serm. 250 *De Tempore*, per *ignem in sinu* accipit aspectum libidinosum, speciem pulchræ mulieris ardentem in oculis aspicientis, eosque sui amore incendentem. De oculis enim hisce sermo præcessit : « Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius. » Iisdem ergo oculis hæc annectit S. Augustinus : « Quomodo enim, ait, si aliquis carbones ignis apprehendat, si eos cito projecerit, nihil nocebunt; si vero diutius tenere voluerit, sine vulnere eos jactare non poterit : ita et ille, qui ad concupiscendum oculos defixerit, et libidinis malum in corde suscipiens, moras in suis cogitationibus habere permiserit, excutere a se sine animæ occisione vel plaga non poterit? Et ideo cum Propheta jugiter clamemus : Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos, » etc. Basilius vero, sive is Magnus sit, sive Seleuciensis, sive quis alius, in *Catena Græcorum*, per ignem in sinu accipit sermonem obscenum : « Fovet, ait, ignem ille in sinu, illigatque in eo, qui immundum sermonem avide haurit, aut fœdam cogitationem in corde suo immorari sinit. Ambulat autem super incensos carbones, qui per opus peccati, aut consensum in peccatum animam suam perdit. »

Tertio, Chaldæus, Hugo, Cajetanus, Dionysius, Jansenius, Baynus et alii passim hæc accipiunt de ipso adulterio; hoc enim esse ignem in sinu, qui totum corpus cum veste exurat. Ingredi enim ad uxorem proximi phrasi Scripturæ idem est quod eam cognoscere, et cum ea adulterium committere. Sed τὸ *non erit mundus* applicant et explicant diversimode. *Primo*, Hugo et Cajetanus explicant de immunditie peccati et culpæ, *q. d.* Sicut qui sinu gerit ignem, vestes adurit; et qui ambulat super carbones, plantas ustulat : sic qui uxorem proximi adulterio vitiat, igne libidinis conscientiam inurit, decolorat et maculat. *Secundo*, Jansenius et Baynus exponunt de immunditie famæ, puta de infamia, quam sibi consciscit adulter, *q. d.* Sicut ignis in sinu, et prunæ calcatæ pedibus tegi celarique nequeunt, quia fumus et nidor sinus et pedum ignem latentem et proserpentem produnt : sic pariter adulterium licet secreto commissum latere nequit, quin per colloquia, gestus aliaque indicia erumpat, itaque ingenti infamia adulterum aspergat et maculet. *Tertio*, R. Levi et Jansenius τὸ *non erit mundus*, Hebraice נקי *naki*, id est insons, innocens, innoxius, explicant, *non erit impunitus*. Sic enim hæc phrasis accipitur *Exodi* XX, 7 : « Nec enim habebit insontem (id est, non sinet impunitum) Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. » Et alibi sæpe. Unde S. Cyrillus legit, *non erit immunis*; Septuaginta enim vertunt, οὐ ἀθωωθήσεται, quod primo, vertas, *non erit innocens*; secundo, *non erit indemnis et impunitus* : uterque enim vocatur ἀθῶος. Sic sensus erit, *q. d.* Sicut qui ignem gerit sinu, inde sentit noxam, dum vestis ejus ignitur, atque qui pedibus premit prunas, iis aduritur : sic pariter, qui adulterium committit, sentiet noxam et pœnam, quia vel a marito adulteræ, vel a judice vita mulctabitur et occidetur. Imo adulteri olim igne cremabantur. Unde Judas Thamar quasi adulteram rogo adjudicavit, *Gen.* XXXVIII, 24. Scribit Lucianus in apolog. *Pro mercede conductis*, Salethum Crotoniensem principem legem tulisse, ut adulteri vivi cremarentur. Atque cum ipse fratris uxorem deinde commaculasset, deprehensus atque se excusans dum causam diceret, quod amore captus fecisset; « Voluntarius (ut Lucianus ait) et nihil reluctans in ignem animo magno insiluit. » Opilius etiam Macrinus Imperator adulterii reos semper vivos simul incendit junctis corporibus.

Tertio, est adulterium.

Quarta, est familiaritas mulieris.

Quarto, Patres passim accipiunt hæc non de ipso adulterio, sed de familiaritate, colloquiis, tactu simplici, conversatione cum feminis et uxoribus proximorum. Nam τὸ *ingredi ad uxorem proximi* hic non significat cum ea rem habere, sed cum ea colloqui, versari. Unde Syrus vertit, *sic qui ingreditur ad uxorem proximi, et ad illam prope sit*. Sic Gabriel Archangelus ingressus dicitur ad B. Virginem, cum ei nuntium incarnationis Christi detulit, *Lucæ* I. Salomon enim hic, postquam monuit claudendas esse aures sermonibus atque cantilenis, atque oculos formæ illecebrosæ mulierum, nunc generatim monet omnem cum eis familiaritatem esse cavendam, ac præsertim ne eas adeamus, manusque aut vestes earum tangamus; eo quod, sicut ignis in sinu adurit vestes, sic tactus et conversatio mulieris adurit, suique amore incendit corpus tangentis, ac per corpus quasi per vestem transit ad ipsam animam, illamque fœdo concupiscentiæ incendio et tartareo libidinis igne inflammat, denigrat, maculat. Et sicut is, qui pedibus nudis ambulat et calcat carbones accensos, plantas ustulat : sic qui conversatur cum muliere, etiamsi obiter quasi ambulando duntaxat, igne concupiscentiæ afflabitur, ac ustulabit pedes, manus, oculos, aures omnesque sensus suos; quin et proserpente hoc igne ustulabit phantasiam, memoriam, ipsamque mentem et voluntatem, ut aliud cogitare, memorare, amare, concupiscere nequeat quam amoris hunc ignem, quo accensus sensim totus concrematur et ardet. Igitur familiaritas mulierum, et leves vel aspectus vel contactus, vel confabulationes et risus, famam conversantis infamia, animam vero etiam nescientem et non advertentem, vanis et illecebrosis concupiscentiis inquinant, atque ad fornicationem vel adulterium incitant.

Ita hunc locum explicat S. Cyprianus, tract. *De Singular. Cleric.*, paulo post initium. Dissuadens enim clericis habitationem et consortia feminarum : « Incerta, inquit, victoria est inter hostilia arma pugnare. Et impossibilis liberatio est flammis circumdari, nec ardere; quod Salomon non negat dicens : Quis alligabit in sinu suo ignem, vestimenta autem sua non comburet? Aut quis ambulabit super carbones ignis, pedes vero non comburet? Sic qui introierit ad uxorem proximi sui, non erit immunis : neque omnis qui tangit eam. Credite, quæso vos, credite divinæ fidei, quinimo plus quam nostræ : quia omne quidquid pollicetur, non potest fallere, dicente Domino : Facilius est, inquit, cœlum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere. » Unde pluribus interjectis concludit : « Amputanda sunt omnia nobis, quæcumque igniferi fomitis sulfurantibus flammis scatens fornax exæstuantis carnis exæstuat, ne vel tenuis quædam scintilla servata majora conflet incendia. » Sic et S. Augustinus, *serm.* 250 : « Non solum, inquit, ab extranearum familiaritate, sed etiam ancillarum nostrarum, vel quarumcumque vicinarum, aut filiæ, aut alumnæ, aut ancillæ unusquisque familiaritatem, vel secretam collocutionem vitare contendat, quia quanto earum vicinior conditio, tanto facilior ruina est. De familiaritate enim talium Salomon nos admonet dicens : Numquid alligabit quis ignem in sinu suo, et vestimenta ejus non ardebunt? aut ambulabit quis super prunas, et non comburentur plantæ ejus? »

S. Chrysostomus, epist. 7 *ad Olympiam* : « Salomon, inquit, qui valde bene noverat quam periculosum esset virum mulieri propinquare, dicebat : Alligabit quis in sinum ignem, et vestimenta non comburet? etc. Hoc est autem quod dicit : Sicut est impossibile conjunctum igni non incendi, ita qui accedit ad mulierem, non potest illud effugere. » S. Basilius, tract. *De Virgin.* : « Ac veluti stupa, inquit, si stupam contigerit, ignisque rursus ignem, fumum ex se minime excitant; stupa vero, si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur : ita et femineum corpus masculum tangens non multo labore, nec imflammatione ad concubitum opus habet, sed cum naturali ad se invicem rapiantur ardore, simul ac se contingunt, scintillam voluptatis fumantem intrinsecus sentiunt. Unde scriptum est : Alligabit quispiam ignem, » etc.

Quocirca S. Franciscus Xaverius monebat confessarios ut caverent a feminis : illas enim adiri minori fructu, majori periculo vel famæ, vel continentiæ, vel utriusque : ex fumo enim flamma. Hinc S. Hieronymus, epist. ad Eustochium *De Custodia Virg.*, hisce Salomonis verbis acriter perstringit agapetas, hoc est feminas, quæ quasi spiritales spiritalibus viris cohabitabant, amorem castum foris præ se ferentes, sed intus ardentes cupiditate luxuriæ : « Unde, inquit, in ecclesias agapetarum pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam : unde meretrices univiræ? eadem domo, uno cubiculo, sæpe uno tenentur et lectulo; et suspiciosos nos vocant, si aliquid extimemus (ita legunt veteres codices, ab extimeo : minus recte ergo Erasmus correxit *existimamus*). Frater sororem virginem deserit, cælibem spernit virgo germanum, fratrem quærit extraneum; et cum in eodem proposito esse se simulent, quærunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis spernit, dicens : Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur? » Easdem agapetas pari acrimonia insectantur S. Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus cæterique Patres. Agapetæ græce idem sunt quod latine caræ, dilectæ, uti etiamnum a nonnullis vocitantur, et pari loco, vel pari suspicione et periculo habentur.

Severa, sed vera est sententia S. Bernardi, serm. 65 *in Cant.* : « Cum femina semper esse, et

non cognoscere feminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est non potes, et quod majus est, vis ut credam tibi?» Vere quoque Comicus : «Omnis amans, amens.»

Moraliter, hinc disce quam cavenda sit conversatio cum muliere : vox enim ejus, oculi, vultus, totumque corpus feminæ est quasi ignis, intuentem, colloquentem, conversantem tartareis libidinis flammis tacite et nescium succendens. Sensim enim hic ignis ab oculis et sensibus ad phantasiam prorepit, inde ad cor, mentem et voluntatem proserpit, nec cessat, donec totum hominem inflammet. Hoc est quod ait Job XXXI 12 : «Ignis est (libido) usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.» In quæ verba commentans S. Gregorius : «Quid est, inquit, libido, nisi ignis, et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere.»

Quocirca S. Chrysostomus, epist. 7 *ad Olymp.*, agens de Joseph sollicitato ab hera sua, asserit tentationem hanc fuisse pejorem fornace Babylonia, et lacu leonum, in quem conjectus fuit Daniel; et ventre ceti, quo sorptus fuit Jonas. «Et sicut, ait, Babyloniam fornacem manus illæ Persicæ cum multo studio succendebant, abundantiorem escam ignibus suggerentes, et porrigentes flammæ diversa fomenta: sic tunc misera hæc atque miseranda mulier accendit ignem illa fornace majorem, unguentis oblita, fucamentis genarum, picturis oculorum, voce confracta, motibus et gressibus dissolutis, mollibus vestimentis, auri circulis et infinitis ejusmodi machinamentis, quasi per magica quædam turpitudinum volens illicere infantem.» Et post multa igneam tentationis hujus vim repræsentans : «Sed tamen in tantis retibus constitutus, et tam urbanam feram videns ad semetipsum accedere, omni eum ex parte percutere requirentem, per tactum, per vocem, per oculos, per colores, per stibium, per aurum, per unguenta, per vestimentum, per affectum, per verba, per circumpositum ornamentum, per secretum, per solitudinem, per hoc quod poterat latere, per divitias, per potentiam, et quæ habeat in eo secum facientia, cum his omnibus quæ supra commemoravi, ætatem, servitutem, peregrinationem : vicit omne illud incendium.» S. Nilus, orat. 20 *Adversus vitia* : «Ad ignem potius ardentem, ait, quam ad mulierem appropinqua. Nam si ad ignem accesseris, dolore affectus resilies : at si feminæ desiderio incensus fueris, haud ita facile recedes. Est enim mira hujus ignis natura, qui, dum delectat, urit; sed abeunte delectatione, manet livor et plaga.» Hinc scortum, sive masculum, sive femineum, vocatur a Poetis ignis. Ita Virgilius, *Ecloga* 3 :

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Ovidius, lib. II *Amorum* :

At meus ignis abest, verbo peccavimus uno.

Nemesius, IV *Eclog.* : «Lycidæ crinitus Jopas, Ignis erat.» Terentius, *Eunuch.* : «Accede ad ignem hunc (ad meretricem), jam calesces plus satis.» Apuleius, lib. II : «Discede, miselle, quam procul a me, a foculo discede; nam si te vel modice meus ignis afflaverit, ureris intime.»

Dices : Quid remedii contra hunc ignem? Respondet Salomon : Noli ad eum appropinquare, et non afflabit te; fuge ab eo quantum potes, fuge omnem ejus cogitationem, quia hæc illecebrosa est, ac placendo displicens et displicendo placens, assidue blandiendo ex sensu facit consensum, mentemque sibi subjugat. Quocirca Religiosus ille in *Vitis Patr.* lib. V, libello 4, de continentia, num. 68, matrem senem per fluvium translaturus, prius illam pallio involvit ne eam contingeret, sicque involutam transtulit. Rogatus ab ea, causam dixit : «Quia corpus mulieris ignis est; et ex eo ipso quo te contingebam, veniebat mihi in mente recordatio aliarum feminarum.» Alius ibidem, libello 5 *De fornicatione*, num. 37, tentatus a meretrice, ut flammam tentationis restingueret, digitum unum, mox secundum et tertium, cæterosque ex ordine in lucernam ardentem immisit, itaque igne lucernæ exstinxit ignem concupiscentiæ.

Ignem libidinis igne corporeo restrinxerunt Sancti. Exempla.

Memorabile est quod de S. Francisco scribit L. Waddingus in *Annal. Minor.* anno Domini 1222 : Barii in Apulia, inquit, Fridericus II Imperator meretricem submisit, quæ tentaret castitatem S. Francisci. At ille lectum igneum ei proposuit, in eoque decumbens meretricem ad secum decumbendum invitans, illam in fugam conjecit. Idque per rimam spectans vidensque Imperator, exclamavit : «Surge, vir Dei, quia Deus tecum est; nam, ut video, nec odor ignis est in te, nec vis incendii tibi molestiæ quidquam intulit. Tuum est Deo gratias agere, qui virtutem dedit ut non timeres a timore nocturno, nec Veneris aut ignis flammam sentires.» Idem alia vice eumdem tentationis ignem frigore nivis, eam in gelida hieme amplexando, restinxit, perinde ac in Vita S. Malachiæ, de rege Mumoniæ, ejus discipulo, scribit S. Bernardus : «Quotidiano, inquit, aquæ frigidæ balneo, male calentem exstinguebat in carne libidinem.»

Similis fuit tentatio, similisque per ignis contactum victoria alterius, cui proinde dæmones victi quasi victori acclamarunt : «Vicisti, vicisti, quia in igne fuisti, et non arsisti,» uti alibi fusius enarravi. Sane qui ignem mulierum vicit, vincet ignem tortorum, dicetque cum S. Laurentio in craticula ustulato : «Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.» Quod enim S. Lau-

rentius ignem Valeriani vicerit, id heroicis ejus virtutibus, ac præcipue angelicæ ejus castitati, qua ignem concupiscentiæ vicerat, tribuendum est : perinde ac quod trium puerorum corpora in fornace Babylonia manserint illæsa, virginitati eorum attribuit Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XXV. Vide historiam *Daniel.* III, 50, ubi plura hac de re dixi.

Mystice, mulier est hæresis et concupiscentia; quare si libros hæreticorum vel obscenos videas et legas, sensim sine sensu ad hæresin et obscenitatem incitaris. Quare merito Patres Concilii Tridentini utrosque sub gravibus pœnis vetuerunt, et Vulcano mancipandos censuerunt. Igitur insipienter et perperam faciunt, qui ob elegantiam styli et phrasis eos legunt : nam pro exili vanoque fructu longe majora damna, ignesque præsentes et æternos sibi accersunt. Non desunt alii probi castique, qui elegantiam cum honestate, imo pietate, doceant; ut quid ergo eam a cœnosis et venenatis auctoribus, cum tanto conscientiæ periculo haurire malunt?

Rursum auctor *Catenæ Græcor.*: «Mulier nupta, inquit, mystice est malitia, cui vir est diabolus, qui una cum illa generat iniquitatis filios. Quicumque tetigerit illam, inquinabitur : hoc est, quicumque colloquiis illius fretus, aut familiaritate ejusdem usus fuerit, esto quod pravum opus attinet, mundus evadat, intra se tamen inquinabitur. » Denique S. Cyrillus, *Catechesi* 2, per ignem hic proprie accipit peccatum. « Urit enim, inquit, peccatum nervos animæ, et conterit ossa mentis spiritalia, et lumen cordis obtenebrat. » Porro ipse sic legit : « Involvat quis ignem in sinu, et vestes ejus non urantur? »

Vers. 30. 30. NON GRANDIS EST CULPA, CUM QUIS FURATUS FUERIT : FURATUR ENIM UT ESURIENTEM IMPLEAT ANIMAM. — Componit et anteponit adulterium furto in noxa et scelere. Dices : Furtum rei notabilis est peccatum mortiferum, et, ut quidam ait, furtum est panis diaboli : quomodo ergo hic dicitur « non grandis » esse « culpa ? » Respondet S. Chrysostomus, hom. 10 *ad Popul.*, sensum Salomonis esse, *q. d.* «Gravis quidem res etiam fur; sed non tam gravis quam adulter. Ille enim, etsi frigidam causam habet, tamen ex pauperie necessitatem prætendere potest; hic vero, nulla ipsum cogente necessitate, præ dementia sola in peccati voraginem corruit. Hoc et de jurantibus dicere licet : nec enim isti ullum habent quem præmittant prætextum, sed contemptum solum. » Eadem fusius habet scribens in *Psal.* XLIX, ad illud: « Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. » S. Thomas vero, II II, *Quæst.* LXVI, art. 5, ad 1 : « Furtum, inquit, dicitur non esse grandis culpa duplici ratione. *Primo* quidem, propter necessitatem inducentem ad furandum, quæ diminuit, vel totaliter tollit culpam, ut patebit art. 7 : furatur enim ut esurientem impleat animam. *Secundo*, per comparationem adulterii, quod punitur morte. Unde subditur de fure, quod deprehensus reddet septuplum ; qui autem adulter est, perdet animam suam. » Hebræus, Symmachus et Aquila habent, *non spernent furem cum furatus fuerit, ad implendam animam suam cum esurierit;* Chaldæus, *non vitio vertitur furi*, etc. Vatablus, *non reputant probro furi;* Syrus, *non mirum est*, *q. d.* Minus probrum est furari quam adulterari. Noster causam probri et infamiæ assignavit, vertens, *non grandis est culpa;* ex culpa enim nascitur infamia et probrum (1).

31. DEPREHENSUS QUOQUE REDDET SEPTUPLUM, ET OMNEM SUBSTANTIAM DOMUS SUÆ TRADET, — quia scilicet fur tenuis fortunæ et substantiæ esse solet. Vers. 31.
Quare si rem magni pretii furatus sit, cogaturque reddere septuplum, omnem substantiam suam restitutione impendet; imo si ea non sufficiat, impendet se ipsum, juxta legem *Exodi* XXII, 3 : « Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venumdabitur. » Sed quo jure « reddit septuplum? » Nam jure divino Judæis sancitur, *Exodi* XXII, 1, ut qui furatus est ovem, reddat quatuor; qui vero bovem, reddat quinque boves; non autem septem. Respondet Hugo forte apud alias nonnullas gentes furi indictam mulctam in septuplum. Verum hoc est conjectare : hucusque non legi ullas gentes id fecisse. Quare planius et certius Jansenius et alii sic explicant : « Reddet septuplum, » id est, reddet *multuplum*, puta quadruplum, vel quintuplum, *q. d.* Cogetur abunde et copiose restituere, ac sarcire damnum quod furando intulit. Sic dicitur *Job* V, 19 : « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. » Est Poeticus hebraismus, *q. d.* Licet septies, id est pluries et omnimode, in tribulationes incidas, semper Deus ex iis eruet te. Sic « septupla, » id est multiplex, « ultio datur de Cain, » *Genes.* IV, 24. Sic dicitur *Eccli.* VII, 3 : « Non semines mala in sulcis injustitiæ, et non metes ea in septuplum, » id est multipliciter. Similia sunt *Levit.* XXVI, 28; *Jerem.* XV, 9; *Amos* I, 3; *Proverb.* cap. XXX, 15 et alibi.

Aliter respondent Aben-Ezra et Vatablus, Sapientem loqui copulatim : copulasse enim duas taxas duobus casibus furi præscriptas. Nam *Exodi* XXII, 1 et 4, præscribitur ut, si furtum inveniatur in manu furis, reddat duplum; sin vendiderit vel occiderit, reddat quintuplum : copula duplum et quintuplum, habebis septuplum.

Sensus est, *q. d.* Fur damnum quod domino intulit abunde resarcit; adulter autem non potest restituere marito injuriam et noxam, quam illi uxorem ejus violando intulit. Ergo adulterium

(1) Rectius, ut opinor, hodierni vertunt, *non despiciunt furem*, id est, non impunis dimittitur fur, *cum furatur ad explendum animum suum*, id est famem, quod esurierit. — Vers. 31. *Et*, sed *deprehensus*, etc. « בוז, ait Schultens, affert hic *vilipendium contemptionemque* illam *qua* quid *negligitur*, ac tanquam *leve spernitur.* »

gravius et nocentius est furto, cum hujus damnum sit reparabile, illius irreparabile, nec nisi sanguine adulteri expiabile. Unde Septuaginta vertunt, *si autem deprehensus* (fur), *reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ dans liberabit seipsum.*

32. QUI AUTEM ADULTER EST, PROPTER CORDIS INOPIAM PERDET ANIMAM SUAM. — Hebraice, *adulter est deficiens corde; corrumpens animam suam, ipse faciet illud;* Chaldaice, *qui quærit perdere animam suam, ipse facit illud;* Septuaginta, *mæchus propter inopiam mentium perditionem animæ suæ acquirit;* Tigurina, *qui adulterium committit cum muliere, excors est, et qui hoc facit, animam suam perdit.* Sensus est, *q. d.* Fur furando perdit opes suas : at adulter adulterando perdit mentem, item animam suam. Ergo adulterium deterius est furto. Per *animam, primo,* intellige vitam : adulter enim jure gentium omnium morte mulctatur, ut ostendi *Genes.* XXXVIII, 24; *secundo,* salutem animæ : hanc enim prodigit adulter, animamque devovet diabolo et gehennæ.

Inopia mentis adulteri quæ? Resp. Primo. Quæres, quænam sit « inopia cordis » adulteri, qua perdit animam suam? Respondeo *primo,* aliqui per *inopiam mentis* accipiunt concupiscentiam libidinis; hæc enim mente et ratione destituitur, soloque irrationalis et brutæ voluptatis œstro agitur, agitque adulterum in scelus et exitium : sicut enim venter non habet aures, sic concupiscentia non habet mentem; imo mentem non audit, sed ea quæ suggerit libido.

Secundo. *Secundo,* « inopia mentis » est inopia animi, puta mollities, imbecillitas et infirmitas roboris et virium mentis. Adulter enim constantia et robore animi destituitur; sinitque se molliter et effeminate capi, ducique ab adultera quasi bos ad victimam. De quo plura cap. seq.

Tertio. *Tertio,* « inopia mentis » est inopia judicii, quia libido judicium evertit, hominemque dementat, ut videatur esse demens et insanus, imo delira et insana faciat pro amore suæ pellicis et adulteræ, uti experientia sæpe fieri videmus. Amans ergo est amens. Unde Chaldæus vertit, *indiget intellectu.*

Quarto. *Quarto,* « inopia mentis » est inopia rationis; adulterium enim ratione hominem privat, eumque efficit brutum, imo pejorem bruto. Multa enim bruta furantur alimenta sua, at alienam feminam non invadunt, sed castum cum consorte colunt connubium, uti faciunt cervi, elephantes, leones, turtures, columbæ, etc. Hisce ergo pejor est adulter violans jura et sanctitatem conjugii, quæ jam in lege nova longe major est, utpote evecta ad dignitatem Sacramenti : conjugium enim est septimum legis novæ Sacramentum, ideoque prorsus insolubile, sanctum et inviolabile.

Ex adverso venenata animalia cum alienis commiscentur, ut vipera, quæ exitialis est, cum muræna congreditur, sed ita ut prius venenum evomat, inquit S. Basilius, hom. 7 *Hexam.* Adulter ergo viperæ sunt, imo viperis pejores : quia venenum adulteri retinent. Audi S. Ambrosium, lib. V *Hexam.* cap. VII : « Jussit Deus ambos (Adam et Evam) esse in uno corpore et in uno spiritu; quod unum separas corpus, unum dividis spiritum, naturæ adulterium est. Sed hoc docet murænæ et viperæ non jure generis, sed ardore libidinis, expetitus amplexus. Discite, o viri, qui alienam permolere quærit uxorem, cujus serpenti sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. »

Propria adultero eaque insignis mentis inopia et insipientia est, quod, cum possit eamdem, imo majorem voluptatem haurire ex muliere soluta, v. g. ex meretricibus formosissimam sibi diligere, ubi minor est culpa, minor infamia, minus periculum, imo omnis apud homines impunitas, ipse amore cæcus malit conjugatam, ubi longe major est culpa et infamia, et certum periculum, ut vel a marito, vel a cognatis, vel a judice deprehendatur et capite plectatur. Et hanc significat Salomon, dum subdit : « Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ. » Quæ ergo tua, o adulter, est phrenesis et vesania, ut sine necessitate, sine causa, ex mera libidine te in hæc discrimina conjicias? In perpetuo versaris metu, anxietate, suspicione, ne res emanet, ne maritus rescisciat, ne ad judicem deferaris. Hi metus et angores omnem tuam in adulterio voluptatem diluunt, imo suffocant et exstinguunt.

Audi S. Chrysostomum, hom. 3 *De Verbis Isaiæ*, hanc adulteri inopiam mentis citantem et explicantem : « Nam quæ potest esse voluptas, ubi metus, ubi discrimen, ubi periculum, ubi tantorum malorum exspectatio, ubi tribunalia, ubi accusationes, ubi judicis ira, ubi ruina, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum ac deportatio? quin potius, si voles, tollantur hæc omnia. Ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi viro et mulieri quam adulteravit. Quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam et amarulentam accusationem ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest fugere, ita nec illam ejus curiæ sententiam; hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod divinum est, et a Deo nostris impositum mentibus. Vere adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat. » Sed, ut ait vir sapiens : « Furibunda luxuria oculos non habet, idcirco casum et barathrum, in quod ruit, nequit intueri. » Hac de causa S. Basilius, epist. 3 canonica *ad Amphilochium*, inter canones pœnitentiales, can. 58, adulteris duplam, fornicatoribus simplam pœnitentiam injungit. « Qui adulteravit, ait, in quindecim annis Sacramentis non communicaverit. In his autem quindecim annis sic quoque dispensabitur. Quatuor annis erit deflens (stans extra fores Ecclesiæ, confitens scelus suum, et fideles ingredientes rogans ut pro se deprecentur, ut ait can. 56), quinque

audiens (lectiones sacras et conciones), quatuor substratus, in duobus consistens sine communione. Fornicator septem annis non communicabit, duobus deflens, et in duobus audiens, et in uno solo consistens, octavo autem ad communionem admittetur.»

Vers. 33. 33. TURPITUDINEM ET IGNOMINIAM CONGREGAT SIBI, ET OPPROBRIUM ILLIUS NON DELEBITUR. — Verba sunt clara. Clarum enim est adulterum apud omnes gentes esse infamem, haberique quasi probrum et pestem reipublicæ. Unde aliæ adulteros mutilant auribus, aliæ naribus, aliæ verendis, aliæ publico ludibrio eos exponunt, ac tandem capite mulctant. Esto enim culpa adulterii per pœnitentiam adultero condonetur a Deo, manet tamen apud homines memoria et infamia perpetrati sceleris, ac quamdiu durat memoria, durat et infamia : quin et si quos ex adulterio liberos suscipiat, illi ipsi etiam post mortem exstabunt ad ignominiam monumenta, ait S. Chrysostomus, hom. *De Carnis concupiscentia.*

Perperam ergo ex hoc loco Tertullianus, lib. I *De Pudicitia*, cap. XVIII, contendit probare, ex eo quod hic dicitur : « Opprobrium non delebitur,» culpam adulterii esse indelebilem et irremissibilem. Aliud enim est culpa, aliud opprobrium, uti jam dixi. Adde non raro per pœnitentiam insignem deleta culpa deleri et infamiam, uti contigit Davidi. Sed et audi Tertullianum : « Nam et in Proverbiis Salomon specialiter de mœcho inexpiabili : Mœchus autem, ait, per indulgentiam sensuum perditionem animæ suæ acquirit, dolores et dehonestationes sustinet. Ignominia autem ejus non abolebitur in ævum. Plena enim zeli indignatio viri non parcet in die judicii. » Verum quod mœchia sit inexpiabilis, id est irremissibilis, jam est exploratus error. Nimirum Tertullianus, nimio pudicitiæ amore in hæresin lapsus, librum *De Pudicitia contra Psychicos*, id est animales Catholicos, scripsit pro hæresi Montani, de non recipiendis pœnitentibus, saltem mœchis et fornicatoribus, maxime cum culmen criminum teneant mœchia et fornicatio, uti ipse initio libri profitetur. Unde et cap. V mœchiam idololatriæ et homicidio comparat, et quasi æquiparat. Sed, ut dixi, ipse uti nimius fuit castitatis amator, ita nimius fuit adulterii osor, nimisque illud elevat et aggravat.

Pro *turpitudinem* hebraice est נגע *nega*, id est *plagam*. Septuaginta, *dolores et ignominias sustinet;* Chaldæus, *plaga et ignominia accedet ei;* Symmachus, *plagam et contumeliam inveniet;* Syrus, *ipse facit ut ad eum accedat calamitas, et ipsum deprehendat, et ignominia non recedat.* Per *plagam* ergo *primo*, cum Nostro et Syro accipe sceleris publicationem, infamiam et ignominiam. *Secundo*, cum Septuaginta accipe dolores, tum corporis quos parit luxuria, item verberationes, fustigationes, aliasque pœnas eidem a judice infligendas, tum cruciatus et angores mentis et conscientiæ, quos graphice depingit S. Chrysostomus, hom. 1 *De Lazaro* : « Etenim, ait, qui adulterium committit, etiamsi millies fuerit dives, etiamsi nullum habeat accusatorem, non desinit tamen seipsum accusare; et voluptas quidem temporaria est, dolor vero perpetuus, timor undique ac tremor, suspicio et anxietas : angulos metuit, umbras ipsas formidat, suos ipsius famulos conscios, inscios, illam ipsam quam corrupit, et virum quem affecit contumelia ; obambulat amarum accusatorem circumferens conscientiam, cum sit suo ipsius judicio condemnatus, nec vel ad breve tempus possit respirare. Nam et in lecto, et in mensa, et in foro, et in domo, et interdiu, et noctu, et in ipsis frequenter somniis hæc iniquitatis simulacra videt, ipsiusque Cain vitam agit gemens ac tremens super terram; cum nemo sciat, intus tamen habet ignem implicitum.»

Porro quanta fornicationis et mœchiæ sit turpitudo et ignominia, apta similitudine explicat Isidorus Clarius, *orat.* 35, tomo I : « Si quis virginem, ait, condemnasset, ut animalibus ratione carentibus permisceretur, deinde illa permixtione delectaretur; nonne ob hanc causam maxime lacrymis esset digna, quod ab hoc morbo liberari non posset, ex eo quod ne morbum quidem esse intelligeret? Hoc prorsus est manifestum. Quod si illud res molestissima est, hoc nihilo est inferius. Nam a domesticis contumelia affici miserabilius est, quam ab alienis. Hos homicidis ego deteriores judico : nam mori præstat quam ita ignominiose vivere. Homicida enim a corpore animam divellit : hic vero animam simul cum corpore perdit, et quodcumque peccatum dixeris, nihil huic sceleri æquale reperies. Si enim de scortatione disserens Paulus dixit : Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem scortatur, in proprium corpus peccat. Quid de hac insania furoreque dicamus, qui tanto scortatione deterior est, quantum ne dici quidem potest? Neque enim solum dicendum est quod qui hæc patitur sit mulier, sed quod perdit etiam esse virum, et neque in alteram mutatus est naturam, et quam habet non servavit; sed communis utriusque proditor effectus est, dignusque qui a viris et mulieribus expellatur, ut qui utrumque genus affecerit injuria. Atque ut discas quantum hoc sit : si quis accedens polliceretur efficere ut canis evaderes, nonne ut corruptorem illum caveres? Tu vero ipse te ex homine non canem fecisti, sed rem multo ignominiosiorem. Nam canis res usui apta est, hic vero nulli rei utilis. » Audi et Plinium, lib. VIII, cap. XXVII : « Panthera sic avida est excrementorum hominis, ut, si in vase suspendantur altius quam ut possit attingere, enecet sese defatigati porrectu corporis ; » ita nonnullis quod est fœdissimum, id dulcissimum est. Cogita quam horridum sit tangere leprosos, putidos, moribundos, sanie et tabe fluentes : idemque attribue meretrici; ipsa enim sordibus et fœtori-

bus plenior est, quam sit leprosus et moribundus.

Igitur adulter, qui in fœdis libidinibus volutatur, similis est porco, qui luto et cœnosis aquis pascitur; porcus enim est spurcus, et ipsa quasi spurcities. Habet hac de re insignem apologum porci et felis Cyrillus lib. IV *Apolog. moral.* cap. I : « Stabat, ait, felis in splendido prato lingua sua pellem lingens, ut adhærentem ei pulverem expiaret. E contra vero porcus in vicino cœno fœtido sese volutans, cutem turpissima jactatione hujusmodi sordidabat, dicens : O quam amœnissimus mihi lectus, et stratus dulcissimus hic est! o quam mihi delectabilissimus sensus! o quam suave balneum carni meæ! quam dulcis hæc aqua refrigerii! quam nobilis hæc stilla roris transcendens Libani latices, Damasci fontes, et Panormitana balnea sospitate! » At cattus, hæc audiens, indignans dixit : « Quid est hoc ubi jaces? Tum ille respondit : Lutum et cœnum. Tunc cattus, increpando, adjunxit : Merito es porcus, quia delectaris in fœtidis, impinguaris in sordidis, et lætaris in rebus pessimis. Cui porcus impatiens dixit : Vade, judica mures tuos; quid mihi et tibi? At ille : Recte, ut video, Salomon dixit (*Prov.* cap. IX, 8) : Noli arguere derisorem, ne oderit te. Attamen pestilenti muri judex auctoritate naturæ sum constitutus, et tibi immundo, si percipis, ab eadem natura in moribus corrector sum præfectus. Te namque lingendo lingua, vitare sordes doceo, si attendis; atque illum judico, cum in maleficiis eum judicialis ungula comprehendit. »

Apologus spurcitiæ.

Deinde castitatem comparans cœlo, animæ, floribus et gemmis, ejus pulchritudinem ostendit : « Vide quam cara sit Deo grataque munditia, tam animæ, quam naturæ. Ille enim cœlum in sempiternum sibi paravit mundissimum, et replevit clarissima luce mundum : animam de candidato semine generat, et de puro sanguine membrum cibat. Mira quidem rutilantia flores germinant, ac splendenti pluma, squama et pellicula carnes ornat, natura quoque pretiosissimas gemmas gignit purissimas, et metalla puritate splendentia parit, et condit suo diverso modo digesta. Ut quid ergo in immunditiis delectaris? Nescis quod expulsiva virtute dissoluta, retentis fœditatibus, caro perit. Ideo si vitam tantum diligis, sordes fuge, et ad purgativum lavacrum mox ascende; quo dicto requievit. »

Et castitatis.

Vers. 34. 34. QUIA ZELUS ET FUROR VIRI NON PARCET IN DIE VINDICTÆ. — Septuaginta, *plenus enim zeli furor viri ejus non parcet in die judicii.* Apud Judæos enim maritus per se adulterum occidere non poterat, sed debebat eum accusare apud judicem, a quo condemnabatur ad lapidationem. Apud alias tamen gentes, quin et apud Romanos, jure Cæsareo permittitur marito impune occidere adulterum, in adulterio cum sua uxore deprehensum; hoc enim conceditur justo ejus dolori, qui tantus est, ut maritum agat in zelum et furorem, qui vix retineri possit, quin manus in verbera et cædem erumpant. Unde Chaldæus vertit, *quia zelus est ira viri*; Vatablus, *maritus enim zelotypiæ impatientia accensus, cum ei vindicandi occasio offertur, non parcit* (1). Impune dico apud homines, non apud Deum. Apud Deum enim occidens adulterum privata auctoritate, homicidii reus est.

35. NEC ACQUIESCET CUJUSQUAM PRECIBUS, NEC SUSCIPIET PRO REDEMPTIONE DONA PLURIMA, — quia injuria tori maxima est, nec ullis donis compensari potest, ideoque maritum qui læsus est, facit implacabilem et inexorabilem. Loquitur de eo quod fit ut plurimum. Mariti enim quidam adeo viles sunt, ut ob pecuniam noxam adultero condonent; alii adeo modesti et pii, ut ei injuriam remittant. Hinc colligendum relinquit : si maritus adeo ulciscitur adulterium, quomodo illud ulciscetur Deus, qui matrimonium sanxit et instituit? Quocirca ipsum nullis legis veteris hostiis poterat expiari; unde nec ullæ ad ejus expiationem in Levitico fuere præscriptæ. Hebraice est, *non suscipiet facies omnis* כֹּפֶר *copher*, id est *propitiationis*, vel expiationis aut satisfactionis, *et non volet, cum multiplicaveris munus*; Septuaginta, *non commutabit ulla redemptione inimicitiam, neque dissolvetur multis donis;* Aquila, *munerum oblatione;* Theodotion, *non accipiet personam ullius satisfactionis;* Vatablus, *ullius intercessoris;* Pagninus, *non accipiet personam omnis pretii*, etc. Nam, ut ait S. Hieronymus in cap. VI *Amos* : « Libentius audit maritus uxorem interfici, quam pollui. » Vers. 35.

Similis et reciprocus est zelus uxorum in maritos, fidem sibi datam per adulterium violantes. Illæ enim implacabiles rugiunt, et sæviunt sicut leænæ raptis catulis, ac sæpe maritos obtruncant. Ita scribit Cicero, lib. II *Offic.*, Alexandrum Phæreum a Thebe uxore interfectum propter pellicatus suspicionem. Et Justinus, lib. XXVI, narrat Demetrium Antonii regis filium jussu Arsinoes uxoris interemptum, quod cum Berenice socru stupri consuetudinem haberet. Alter Demetrius cognomento Nicanor a Cleopatra uxore occisus est, ob zelum Rhodogunæ Phraatis regis sororis, ut tradit Appianus in *Syriaco*. Clytemnestra, audiens Agamemnonem maritum deperire Chryseidem, et se adulterio cum Ægistho polluit, et maritum ipsum morte mulctavit. Sed instar multorum sit, quod scribit Apollonius Rhodius, lib. I *Argonauticōn*, Lemnias mulieres zelotypia incensas, quod mariti captivas quasdam feminas adamarent, maritos suos omnes et præterea universum genus masculinum obtruncasse. Denique Seneca in *Medea* ita canit :

Uxores occidentes maritos adulterantes.

Nulla vis flammæ tumidique venti
Tanta, nec teli metuenda torti,
Quanta cum conjux viduata tedis
Ardet et odit.

(1) Proprie ex hebr. *nam zelotypia est ira ardens viri*, id est, nam alieni amoris stimuli iracundiam inflammant mariti.

Plura congessit Tiraquellus in leg. 13 *Connubial.* num. 28 et seq.

Mystice, adulterium est hæresis, et quodvis peccatum mortiferum; per hoc enim anima Deo desponsa, eo spreto, adulteratur cum carne, mundo et dæmone; unde peccator dolores et ignominiam sibi congregat, et opprobrium illius non delebitur, quia zelus et furor viri, puta Dei, non parcet in die vindictæ, id est in die mortis et judicii. Ita Beda: « Dominus, ait, qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis, nec acquiescet precibus sero clamantium ad se, nec dona, quorum non est ibi tempus vel facultas, suscipiet; zelatur enim si quis sponsam suam, id est Ecclesiam, sive animam quamque fidelem, corrumpere præsumit. » Et S. Hieronymus (loquens de die judicii) epist. *ad Heliodorum*: « Tunc, ait, ad vocem tubæ pavebit terra cum populis; tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet, et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis; Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et dices: Ecce judex, qui involutus pannis in præsepio vagiit, » etc. Plura in hanc rem dixi *Joelis* II, vers. 31.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ut ea, quæ de meretrice et fornicatione dixit, magis confirmet et illustret, producit in scenam meretricem, sive mœcham, suis verborum et fucorum lenociniis juvenem illicientem et seducentem; ac deinde, vers. 22, ejus insipientiam ostendit, quod ad victimam, laqueum animæque exitium ducatur.

1. Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi. 2. Fili, serva mandata mea, et vives: et legem meam quasi pupillam oculi tui: 3. liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. 4. Dic sapientiæ: Soror mea es; et prudentiam voca amicam tuam, 5. ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim domus meæ per cancellos prospexi, 7. et video parvulos, considero vecordem juvenem, 8. qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domus illius, graditur, 9. in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas: garrula et vaga, 11. quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis: 12. nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians. 13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur, dicens: 14. Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea. 15. Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperi. 16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto; 17. aspersi cubile meum myrrha, et aloë, et cinnamomo. 18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies: 19. non est enim vir in domo sua, abiit via longissima; 20. sacculum pecuniæ secum tulit: in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam. 21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur, 23. donec transfigat sagitta jecur ejus: velut si avis festinet ad laqueum, et nescit, quod de periculo animæ illius agitur. 24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris mei. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua: neque decipiaris semitis ejus. 26. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. 27. Viæ inferi domus ejus, penetrantes in interiora mortis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Multa ex his jam cap. præcedent. explicata sunt, alia castis auribus minus grata: quare omnia paucis expediam.

1. FILI MI, CUSTODI SERMONES MEOS, ET PRÆCEPTA MEA RECONDE TIBI, — velut thesaurum pretiosum, qui vitam animamque tibi servabit; « reconde, » Vers. 1.

inquam, in arca mentis tuæ, ut ex ea tempore opportuno ad aliorum salutem illa liberaliter depromas. Unde Syrus vertit, *absconde in corde tuo.* De more novum orsurus sermonem excitat discipulum ad attentionem, proponendo dogmatum suorum præstantiam. Septuaginta huic sententiæ subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, nec huic loco est opportuna : unde ex alio loco huc traducta et inserta videtur. Est autem hæc : « Fili mi, honora Dominum, et valebis, et præter eum ne timueris alium. » Eamque legunt Complutenses, Romani, Lucifer Calaritanus, *Apolog. pro S. Athanasio*, S. Ephrem, tractatu *Contra Impudicos*, qui pro *alium* vertit *alienum*. « Valebis, » id est bona eris corporis mentisque, Deo dante, valetudine, inquiunt aliqui. Verum Græce est ἰσχύσεις, id est potens et validus eris ad quidvis aggrediendum, et ad malis omnibus resistendum. Unde S. Hieronymus in cap. VI *ad Ephes.* legit : « Fili, honora Dominum, et confortaberis, » *q. d.* Si Deum, ut decet, honores et colas, Deus te faciet omnibus malis et hostibus validiorem : quare præter eum neminem alium, nec dæmonem, nec hominem, nec deum fictitium timeas, id est verearis, metuas et colas, juxta illud *Isaiæ* VIII, 12 : « Timorem ejus ne timeatis, neque paveatis : Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester. » Et illud Christi : « Nolite timere eos qui occidunt corpus; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, » *Matth.* X, 28.

Vers. 2. 2. FILI, SERVA MANDATA MEA, ET VIVES (Hebræus, Aquila, Symmachus et Theodotion, *et vive*, id est certo vives, tum in hac vita vitam longævam et felicem, tum in futura æternam et beatam), ET LEGEM MEAM QUASI PUPILLAM OCULI TUI. — Hebraice כאישון *keischon*, id est *sicut virunculum oculi* : ab איש *isch* enim, id est *vir*, derivatur diminutivum אישון *ischon*, id est *virunculus* : ita dicitur pupilla, quod in ea virunculi imago resplendeat. Sic Græci pupillas vocant κόρας, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Virgines et Nymphas, quod virginis imago appareat in pupilla. Unde Plutarchus scribit oratorem quemdam acute, sed salse, dixisse de impudente quodam, quod in oculis haberet non κόρας, sed πόρνας, id est non virgines, sed meretrices. Sic et Latini pupillam vel pupulam vocant quasi parvam pupam, id est parvam puellam. Unde Manilius, lib. IV :

Pupillæ etymon Latinum, Græcum et Hebræum.

Parvula sic totum pervasit pupula cœlum.

Mirum est quod scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. XXVI : « Augurium ex homine ipso est, non timendi mortem in ægritudine, quamdiu oculorum pupillæ imaginem reddant. » Inde etiam vox *pupillus*, quasi pupus et pupa. Alii censent pupillam dici *ischon*, id est caliginem vel nigredinem, quod ipsa tenebrosus et nigerrimus sit orbiculus oculorum : ex quo tamen elucet virtus visiva et scintilla luminis. Nam sicut Deus ex tenebris produxit lucem mundi, *Genes.* I, 2, dicendo : « Fiat lux, » ita ex illa oculi caligine mire produxit lucem corporis. Quo alludens Apostolus, II *Corinth.* IV, 6 : « Deus, ait, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu. »

Porro Aristoteles, lib. V *De Gener. animal.* cap. I, docet vim visus in aqueo humore consistere, nigredinem autem signum esse copiæ humoris aquei. Idem, lib. I *De Histor. anim.* cap. I : « Candidum oculi, ait, magna ex parte simile in omnibus est. At quod nigrum dicitur, variat : aliis enim atrum; aliis admodum cæsium; aliis fulvum; aliis caprinum, quod morum optimorum indicium est, et ad cernendi claritatem primatum obtinet. » Nigredo enim necessaria est ad congregandos colores, qui videndi sunt, quia lux et color lucidus, puta albus, visum disgregat et dispergit.

Sensus ergo est, *q. d.* Tam tibi cordi et curæ sit mea lex et disciplina, quam est pupilla oculi, quam ut teneram pupulam et virgunculam summe diligis et custodis : quamque est ipse orbiculus niger pupillæ, in quo acumen visus consistit : esto enim in lege quædam sint atra, id est obscura et difficilia, tamen in iis vis mentis, rationis et virtutis consistit. Multo ergo magis ea custodi, quam tutor custodit pupillum et res pupilli : magis enim diligitur pupilla oculi quam pupillus mortui.

Igitur sicut pupilla, inquit S. Basilius, hom. 11 *Hexaemer.*, a natura tribus quasi propugnaculis munitur et custoditur, nimirum *primo*, quadruplici tunica, scilicet speculari, reticulata, crystallina et cornea; *secundo*, palpebris et ciliis contra muscas, arenas et pulveres; *tertio*, superciliis, sub quibus in cavo quasi antro delitescit, ne lædi queat, utque ipsa aciem visivæ potentiæ recta intendant ac moderentur. Supercilia ergo sunt quasi oculi domicilium et propugnaculum; ipsa enim sunt quasi tectum tegens oculos, ne capitis frontisque sudor in eos, sed potius in tempora genasque defluat. Vide S. Basilium loco citato.

Lex custodienda ut pupilla. Primo.

Secundo, sicut pupilla est quasi fax, stella, et parvus sol totum hominem illuminans, prælucens, dirigens, ut omnes vias et actiones clare et recte obire possit : nam sine luce pupillæ homo cæcus esset, nihilque peragere posset, sed in mille lapides et scopulos impingeret : sic pariter lex est lux hominem dirigens ad honeste recteque operandum in quovis rerum occursu. Unde Christus : « Lucerna, ait, corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit, » *Matth.* VI, 22. **Secundo.**

Tertio, sicut pupilla, licet parva, in se res omnes, quin et cœlum mundumque continet et comprehendit : sic lex et disciplina, licet in rebus parvis sita videatur, tamen in se continet omnem

honestatem, omnem virtutem, omne bonum, quin et cœlum ac beatam æternitatem, perennemque felicitatem.

Hæc ergo verba sibi repræsentet Religiosus et fidelis quisque, eaque sibi occini putet a Spiritu Sancto : Fili mi, custodi sermones meos, etc. sicut pupillam oculi, nimirum exactissime, summo studio, amore, conatu, perfectione. Fugata ergo procul socordia ad perfecta, magna, celsa enitere, quæ tibi status et vocatio tua suggerunt. Si hæc quotidie audis, nec obedis; si quotidie illis monearis, nec moveris; excitaris, et non assurgis, nihil perfectum, nihil tua vocatione dignum aggredieris, utique invisus es illi, cujus adhortationes spernis, et a cujus perfectione degeneras.

Porro si custodiverimus legem Dei ut pupillam oculi, ipse Deus vicissim custodiet et diliget nos ut pupillam oculi sui, juxta illud *Zachar.* II, 8 : « Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. » Quæ sane res est miræ consolationis et spei, gaudiique inæstimabilis. Quocirca pro ea instanter orat David, *Psal.* XVI, 8 : « Custodi me ut pupillam oculi; » Hebraice, *quasi pupillam filiam oculi;* Chaldæus, *ut pupillam orbicularem, quæ est in medio oculi.* Pupilla enim videtur esse filia oculi, quia in eo et quasi ex eo enata imaginem filiolæ sive virgunculæ, uti paulo ante dixi, repræsentat.

Vers. 3. 3. LIGA EAM IN DIGITIS TUIS (Syrus, *in collo tuo*), SCRIBE ILLAM IN TABULIS CORDIS TUI. — Septuaginta, *circumpone eam digitis tuis, inscribe eam super latitudinem cordis tui,* ut scilicet eam jugiter in corde et pectore velut incisam et insculptam geras. « Ut semper animæ tuæ molitionibus astet, » ait R. Levi. De quo plura dixi cap. III, vers. 3. Alludit ad illud Mosis *Deuter.* VI, 8; *Exodi* XIII, 16 : « Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos, » quod Judæi crasse ad litteram, ut sonat, accipientes legem Decalogi membranulis inscriptam brachio, fronti et fimbriis affigebant et alligabant, eaque vocabant phylacteria, *q. d.* Conservatoria legis, ut patet *Matth.* cap. XXIII, vers. 5.

Melius noster Salazar hæc accipit de annulis digitorum, *q. d.* Legis a me tibi traditæ observationem perfectam vice annuli digitis insere, atque id tibi pro arrhabone et pignore ad nuptias sapientiæ erit : exinde enim licebit tibi sapientiam et prudentiam sororem tuam, id est sponsam conjugemque pleno ore nuncupare. Solet enim in nuptiis a sponso digito sponsæ inseri annulus nuptiarum pignus et arrhabo : atque in annulo solebat olim incidi effigies sponsi, vel amici, reive adamatæ. Annulus hic « digito quarto inseritur, quia in eo vena quædam sanguinis ad cor usque pervenit, » ait Isidorus, lib. *De Offic.* cap. XV. Igitur annulus hic symbolum est amoris conjugalis, quod scilicet sponsa non tantum in annulo et digito, sed et in corde gerat, omnemque amorem in illum defigat.

Verum, quia non dicitur hic : *Incide ea in annulo,* vel *per annulum insere ea digito*; sed *liga ea super digitos tuos,* ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotion ac Noster; Septuaginta, *circumpone eam digitis tuis* : hinc simplicius et planius accipias hoc ut parœmiam, quæ non aliud significat, quam, *q. d.* Habeto legem jugiter præ oculis, habeto eam semper in mente, semper ejus recordare, perinde ac si illa digitis tuis alligata foret : solemus enim, cum alicujus recordari volumus, illudque præ oculis habere, digito filum vel quid simile alligare, ut illud rei, cujus recordari volumus, memoriam et quasi præsentiam sui, oculis mentique objiciat et sistat. Esse enim parœmiam et similitudinem patet ex nota similitudinis *quasi*, cum ait Moses : « Ligabis ea quasi signum in manu tua; » eo enim alludit hic Salomon. Quod si quis religiosior legis memoriam, filo, charta, similive re digitis alligare velit, oculisque objicere, is plane ad litteram monitum Mosis et Salomonis servabit. Ita faciebant Judæi per sua phylacteria, qui non ob ea carpuntur a Christo, sed quod in phylacteriis duntaxat gestarent legem, non in corde, nec opere eam exsequerentur. Omitto nugas et superstitiones, quas posteriores Judæi phylacteriis addidere.

Secundo, Baynus apposite sic explicat, *q. d.* Lex oculis mentique tuæ semper obversetur, perinde ac eisdem digiti obversantur. Rursum decem sunt Decalogi præcepta, totidem tibi Deus dedit digitos. Cuique ergo digito per imaginationem et memoriam affige unum præceptum, primo primum, secundo secundum, etc. ut, quoties digitos tuos intueris, toties in illis Dei præcepta quasi alligata intuearis, uti faciunt rhetores, et qui artem memoriæ docent. Hi enim partes orationis, vel rei recordandæ, digitis cogitatione affigunt, per eosque ordine distribuunt, ut ita eorum intuitu singulorum ex ordine recordentur, cum singula memoriæ referant, reddantque fideliter digiti quasi pignora sibi commissa et concredita.

Tropologice, liga legem in manu et digitis, id est, iisdem illam exsequere et operare. Ita Beda : « In digitis, ait, in actibus dicit : In tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Unde et alia translatio dicit : Describe eam in latitudine cordis tui. » Sic et Lyranus. Addit Dionysius per digitos notari discretionem; sunt enim digiti ab invicem discreti, *q. d.* « Liga legem in digitis, id est, operibus eam cum discretione associa. Sicut enim in manu vis operativa, ita in digitis vis discretiva mystice designatur. Unde Psalmista : Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium et digitos meos ad bellum, » *Psal.* CXLIII, 1. Denique Auctor *Catenæ Græcor.* : « Per manum, ait, plena suisque numeris et partibus absoluta operatio designatur; per digitum autem simplex minusque perfecta. Ait ergo : Meis verbis, meæ doctrinæ obsecutus, cor ad virtutum susceptionem diffusum, capaxque et facile exhibeto. »

4. DIC SAPIENTIÆ : SOROR MEA ES (ita Hebræa et **Vers. 4.**

Romana; male ergo aliqui legunt *est*), ET PRUDENTIAM VOCA AMICAM TUAM. — Septuaginta, *dic sapientiæ sororem tuam esse, et prudentiam notam* (Chaldæus, *cognatam*) *redde tibi;* Aquila et Theodotion, *et notam intelligentiam vocabis*; R. Salomon et Aben-Ezra, *sapientiam tanquam propinquam et affinem semper habeto.*

Sensus est, *q. d.* Sapientiam dilige et adama intime ut sororem unicam, omni decore ornatam, illamque « sororia tibi dilectione conjunge, » ait Beda. Sic et R. Levi : « Dic, ait, sapientiæ : Soror mea es, ob amorem, quo illam complecteris. Et prudentiam voca amicam tuam, hebr. מודע *moda*, id est bene notam et propinquam, ita ut semper cum prudentia et sapientia conjunctionem habeas. »

Sapientia est soror. Primo. Sapientia recte vocatur *soror* : *Primo*, ob puritatem amoris, qua nos diligit, et vicissim a nobis diligitur, cum sponsa apud homines innuat carnalem complexum.

Secundo. *Secundo*, quia sapientia nobis quasi congenita et connaturalis est : illius enim semina et quasi rudimenta insevit nobis et ingeneravit Deus et natura. Ita Cajetanus. Rursum sapientia filia est primogenita Dei Patris, cujus pariter filius est homo, æque ac angelus.

Tertio. *Tertio*, quia sapientia soror est mentis et rationis : homo autem est animal mentis et rationis compos. Nam sapientia sive virtus non est aliud, quam perfectio rationis, sive amor boni rationalis, quod scilicet recta ratio amat ac dictat, judicatque ab omnibus esse amandum. Rursum sapientia supernaturalis est soror spiritus, sive hominis baptismo et spiritu Dei renati, ac evecti ad statum supernaturalem filiationis et hæreditatis Dei. Huc allusit Christus dicens : « Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, et soror, et mater est, » *Matth.* XII, 50.

Rursum per *sororem* accipe sponsam et uxorem; ut enim juvenem avocet a meretrice, offert illi sapientiam sponsam, *q. d.* Si sponsam ambis, ambi sapientiam, ambi virtutem : sive enim sapientiam quæras, illa sapientissima est; sive nobilitatem, illa nobilissima est; sive divitias, illa opulentissima est; sive speciem, illa speciosissima est. Illam ergo uti sponsam ama et complectere, cum eaque dissuaviare, ut ejus amoribus occupatus et implicitus, omnes spurcos meretricum, velut stultarum, infamium, pauperum, deformium, amores fastidias et devites. Sic sponsa in Canticis vocatur a sponso «soror.» Primæ enim sponsæ et sponsi fuere sorores et fratres, utpote filiæ et filii ejusdem patris Adæ. Hoc est quod ait Salomon *Sap.* VIII : « Hanc amavi a juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. »

Sapientia soror castitatis. Physice simul et ethice disce hic studium sapientiæ esse optimum remedium ad fugiendam libidinem et servandam castitatem : tum quia mens occupata studio non cogitat de venere, tum quia sapientia ex diametro opponitur veneri, perinde ac spiritus carni, cœlum terræ, Angelus bruto plane adversatur. Audi nostrum Alvarum de Paz *De Castitate*, lib. V, cap. LXXV : « Litterarum studia, præsertim sacrarum, optima sunt castitatis instrumenta, et juvenibus valde accommodata; quibus et necessaria sibi et aliis discunt, et sapientes evadunt, et impudicitiæ cogitationes avertunt. Quapropter Sapiens hujus utilis laboris meminit, ut juvenem ad castitatem incitaret : Dic sapientiæ : Soror mea es; et prudentiam voca amicam tuam, ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. Si pulchritudinis, inquit, amator es, si verborum suavitate delectaris, ostendam tibi pulcherrimam sponsam, cujus amplexibus satieris; ostendam sororem fidelissimam et suavissimam, cujus alloquio miram percipias suavitatem. Sapientia tibi in sponsam data est. Nam quidam tui similis sum ego, qui et alio loco dixi : Quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Erit, inquam, sponsa tua perpetuo vinculo tibi conjuncta, propter quam habebis claritatem ad turbas, et filios ex ea, scilicet verissimos rerum sensus accipies. Est etiam soror tua ex eodem Deo patre progenita. Hanc ergo sororem voca, et amicam appella, seu (ut clarius loquar) in locum sponsæ, sororis et amicæ habe. Si ita feceris, illa te a concupiscentia carnis liberabit, et ejus dolos ac fallacias, quibus te illaqueare nititur, deteget et dispellet. »

Notum est exemplum S. Gregorii Nazianzeni, cui per visionem sese quasi amicas obtulerunt sapientia et castitas, specie duarum virginum sororum, eo quod ipse castitatis æque ac sapientiæ esset studiosus; quod superius recitavi. Sic hodie in monasteriis, ubi viget studium litterarum et sapientiæ, viget pariter castitas et disciplina Religiosa : ubi jacet illud, jacent et hæ.

Anagogice Polychronius in *Catena Græcor.* per sapientiam accipit contemplationem et vitam contemplativam, quam repræsentat Magdalena; huic enim dicit Martha, id est vita activa : Soror mea es, quia duæ hæ vitæ quasi sorores, ab eodem Christo quasi patre procreatæ et institutæ, ad eamdem in cœlis hæreditatem cernendam ducunt, atque utralibet ab altera quasi soror a sorore juvetur et fulciatur oportet : actio enim eget directione contemplationis, contemplatio vicissim indiget labore et fructu actionis.

5. UT CUSTODIAT TE A MULIERE EXTRANEA (meretrice et mœcha), ET AB ALIENA, QUÆ VERBA SUA DULCIA FACIT. — Hebraice, *quæ sermones suos lenificat;* Vatablus, *quæ verbis suis blanda est*; Symmachus et Theodotion, *cujus verba lubrica et mollia;* Syrus, *cujus verba blandiendo decipiunt;* Septuaginta, *quæ te sermonibus adoritur gratiosis*, uti legit S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV. Qui mystice hæc exponens : « Duæ enim mulieres, inquit, unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis Vers. 5.

dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blandæ conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam, illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris); quemcumque viderit sensu indigum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. »

Mystice quoque R. Levi : Sapientia, inquit, custodiet te a muliere aliena, ne scilicet obsequaris animæ concupiscenti.

Vers. 6. 6. DE FENESTRA ENIM DOMUS MEÆ PER CANCELLOS PROSPEXI. — Quia exempla delectando magis movent quam præcepta, hinc Salomon exemplo (sive vere id gestum sit, sive, ut volunt Vatablus, Jansenius et alii, arte compositum et comice confictum ad rem illustrandam) quod frequenter accidit, in medium adducit, quo ostendit quantum sit juvenibus a meretrice periculum; ac simul graphice meretricis mores, modosque illiciendi et seducendi describit. Ait ergo : « Per cancellos prospexi. » Cancelli angusti et reticulati esse solent, quo fit ut qui per eos prospicit, alios videat, sed ab iis non videatur. Salomon ergo, ut mores juvenum specularetur, per cancellos prospicit, ut eos conspiciens ab iis non conspiceretur. Sic enim præceptor per cancellos in scholam et discipulos intuetur, ut ipsi nescientes se videri libere agant, indolemque et mores suos prodant, quos deinde ipse formet, corrigat vel dirigat. Idem faciant Superiores, ut subinde secreto advertant mores indolemque subditorum, cum ipsi se liberos et a nemine cerni putant. At sint memores istius dicti : « Ne quid nimis, » ne subditi advertentes omnia sua curiose notari ab eis alienentur, fiantque diffidentes et pusillanimes, aut ficti et hypocritæ, aut iracundi et effrontes. Idem facit Deus; ipse enim omnia videt, et tamen a nemine videtur, nisi a viris timoratis et perfectis, qui illuminato mentis oculo sciunt, cogitantque se ubique a Deo videri, ideoque omnia sua honeste sancteque agunt, ne qua in re oculos tantæ majestatis offendant. Viri ergo illuminati cancellos hosce retegunt, ipsumque Deum cominus semper intuentur.

Stimulus virtutis præsentia Dei. Audi S. Bernardum in *Formula honestæ vitæ*, inter decem profectus spiritalis documenta hoc nono loco assignantem : « Nonum, ait, est ut quisquis quibuscumque negotiis implicetur, Deum in corde memoriter studeat habere, et semper honorem Dei omnibus anteponat; sed ad hoc præcipue nitatur, ut sic semper Deum præsentem intelligat, ac si ipsum, qui præsens est in sua essentia, videret : sicque eum timeat et revereatur, et intenso amore in eum feratur, eoque prout potest in via fruatur, et in ipso non in alio requiescat. »

Septuaginta pro prima persona substituunt tertiam, itaque prospectum hunc non Salomoni tribuunt, sed meretrici et mœchæ, de qua sermo præcessit. Sic enim habent : « De fenestra enim e domo sua in plateas prospiciens, quemcumque viderit stultorum filiorum adolescentem inopem cordis, » etc. Ubi cancellorum nón fit mentio, et pro *prospiciens* græce est παρακύπτουσα, id est prono totoque quasi corpore inclinata, per fenestram circumquaque prospectans : meretrices enim fugiunt cancellos, quia cupiunt videre, ut videantur et ipsæ. Prima enim illecebra earum est, prospiciendo per fenestras ostentare se, et quasi offerre transeuntibus. Unde S. Ambrosius mystice per meretricem accipiens quamlibet voluptatem et concupiscentiam, quæ hominem ad peccatum illicit et sollicitat, lib. I *De Caino*, cap. IV : « Nam quid, ait, tam meretricium, quam sæcularis voluptas, quæ a fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens, et penetrat cito sensum in plateas prospiciens, id est in publicas transeuntium vias, non autem in legis interna mysteria obtutum mentis intendens. »

7. ET VIDEO PARVULOS, CONSIDERO VECORDEM JUVENEM. — Pro *parvulos* hebraice est פתאים *pethaim*, id est, ut Chaldæus, *insipientes*; Septuaginta, *stultos*; Tigurina, *stupidos*; Vatablus, *simplices, imperitos, inexpertos* (1). Vers. 7.

Sensus est, *q. d.* Ego per cancellos prospiciens vidi multos per plateam inambulantes juvenes, incautos, imprudentes, inexpertos, atque inter eos unum præ cæteris *vecordem*; Hebræus, *carentem corde*; Chaldæus, *deficientem intellectu*; Septuaginta, *inopem mentis*; S. Ambrosius, *indigum* (ita Romana, male ergo alii legunt *indignum*) *sensu*. Hanc juvenum vecordiam scite repræsentat vetus emblema. Nam veteres juventutem pingebant quasi adolescentem nudum, velo quodam obductos oculos habentem, cujus dextra post tergum vincta erat, læva soluta : hunc insequebatur tempus multas occasiones subministrans, singulis vero diebus filum unum de velo, quo facies illius operiebatur, detrahebat. Cujus picturæ hæc est explicatio : *Primo*, nudus adolescens significabat quod ætas illa judicio et ratione caret, et de malis quæ gessit, gloriatur, tantum abest ut erubescat. *Secundo*, velatos habet oculos, quia tanquam Emblema juventutis.

(1) Hebr. est, *tunc vidi inter simplices*, imperitos, *animadverti inter filios*, juvenes, adolescentulum *mente carentem*, seu *vecordem*, ut bene Vulgatus. Nam et Latini ut Hebræi *cordi* intellectum tribuunt, dicuntque *cor ei sapit*. Hinc *cordis defectus* idem est qui sapientiæ.

cæcus per singula sæpe momenta offendit, et in vitia præceps fertur, non habens alium ductorem quam pravos suos affectus. *Tertio*, dextram habet ligatam, et sinistram solutam, quia nihil dextre et considerate agit, sed omnia sinistre, inconsiderate, perturbate, prout pravo affectu ducitur. *Quarto*, hunc persequitur tempus ad mortem. *Quinto*, tempus filum unum de velo, quo ejus clauduntur oculi, quotidie detrahit, quia ejus vita sensim per singulos dies minuitur, et quo plura detrahuntur fila, eo clarius animadvertit, quam prave incedat, quotque pravis affectibus quasi tyrannis vinctus teneatur : et experientia discit maturescente sensim ætate, quo miser tendat, quanquam plurimi sint, qui nec affecta jam ætate a pravis adolescentiæ moribus recedant; sed in morte videntes suam vanitatem et stultitiam, ac pericula æternitatis, sapiunt, sed sero. Vide exemplum Chrysaorii clamantis : « Inducias usque mane, » apud S. Gregorium, IV *Dialog.* cap. XXXVIII. Porro sagaces sunt meretrices, ut juvenem vecordem dignoscant et adoriantur, non cordatum et castum; idque dignoscunt ex habitu et vultu, sed maxime ex oculis. Cum enim vident oculos vagos, lascivos, curiosos, agnoscunt vecordiam; cum vero vident oculos graves, modestos, constantes, agnoscunt illos esse sapientis, eumque fugiunt. Unde Palladius in Vita S. Chrysostomi : « Infelicia, ait, scorta ex ipso oculorum motu pudicos agnoscunt ac fugiunt viros; non secus atque infirmus oculus solis jubar, et vultur unguentum, » scilicet « fur furem, lupa lupum, ac vicissim agnus agnum, leo leonem, » ut vulgo dicitur.

Vers. 8. 8. QUI TRANSIT PER PLATEAM JUXTA ANGULUM (1), ET PROPE VIAM DOMUS ILLIUS. — Sic enim solent proci et rivales amicarum domus noctu obire et ambire, ac juxta angulos inambulare, ut in iis vel abscondere se, vel per diverticula elabi queant, si quis eos insequatur.

Vers. 9. 9. GRADITUR IN OBSCURO, ADVESPERASCENTE DIE, IN NOCTIS TENEBRIS ET CALIGINE. — Hebraice, *in crepusculo, in vespera diei, in nigredine noctis et obscuritate* (2). Libido enim lucifuga est, et tenebras quærit, utpote male sibi conscia, pudenda et infamis.

Vers. 10. 10. ET ECCE OCCURRIT ILLI MULIER ORNATU MERETRICIO (Hebraice, *habitu meretricis;* Septuaginta, *speciem habens meretriciam*), PRÆPARATA AD CAPIENDAS ANIMAS, GARRULA ET VAGA. — Pro *præparata ad capiendas animas*, hebraice est נצרת לב *netsurath leb*, id est *custodita* (3), *reservata corde*, id est vafra, callida, insidiosa, illecebrosa, ut capiat animas juvenum. Aut *observata corde*, id est quæ cor habet quod observat juvenes, eisque insidiatur, ut decipiat; Pagninus, *anxia corde;* Vatablus, *cauta corde;* Cajetanus, *immunita corde;* R. Salomon, *munita corde.* Sicut enim civitas circumdatur munitionibus, ita meretricis cor calliditate et stultitia circummunitur. Alii per antiphrasin vertunt, *incustodita corde*, quæ scilicet cor habet liberum, impudens, vagum, volaticum, æque ac oculos et manus. Unde et tales facit oculos et corda juvenum sese assectantium. Quocirca Syrus et Septuaginta vertunt, *quæ facit juvenum volare corda*, ut volaticam volatici sequantur; forte Syrus et Septuaginta pro נצרת *netsurath*, legerunt נצצת *notsetsath*, id est *evolare faciens* : נוץ *nots* enim est avolare; inde נוצץ *notsets* in *poel* est avolare facere, idque cum impetu et rapacitate quasi ad prædam : inde enim a rapacitate accipiter dicitur נץ *nets;* unde aliqui *nisum* avem rapacem dictum putant. Sic enim meretrix juvenes quasi nisos ad se velut prædam allicit, et avolare facit. Denique Baynus vertit, *anxia corde*, vel *ligata corde*, hoc est, anxietate cordis amorem simulans : ut *netsurath* sit a verbo צור *tsur*, id est coarctare, non a נצר *natsar*, id est servare. Possunt hæc verba *netsurath leb*, id est corde ligata sive anxia, referri ad cordis secreta et dissimulationem. Ego, ait Baynus, mallem referre ad habitum corporis et ornatum, quem laxum et lascivum gestabat, sed circa præcordia strictum et colligatum, ut corporis elegantiam ostentaret. Chaldæus alio sensu vocem Hebræam *netsurath* interpretatur, nempe pro fortitudine, ut sit sensus : Fuit habitu meretricio dissoluta et effeminata, sed corde robusto et virili, utpote inverecunda et impavida. Potest denique exponi *desolata*, sive *destituta corde*, hoc est sine intellectu, juxta illud *Isaiæ* I, 8 : « Sicut civitas quæ vastatur; » Hebraice, *netsura*, id est *desolatur*; R. Levi Ben Gersom ad habitum sive ornatum meretricium refert, *q. d.* Erat nudo collo et pectore corde tenus, quod vestitum et tectum habebat. Et hunc sensum ex Chaldæo licet intelligere, cum vox Chaldæa utrumque significet, fortitudinem et absconsionem. David Kimchi vertit, *observata corde*, a verbo *natsar*, ut sit sensus : Erat cauta, quæ cum alios deciperet, ipsa decipi non potuit. Hæc Baynus.

Describit illecebras meretricis : *Prima* est, habitus et ornatus meretricius; nam lege et usu Romanorum aliarumque gentium, meretrices incedunt habitu ab honestis matronis diverso. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. V *Genial.*, cap. XVIII. Rursum meretrices ornant se supra opes et statum; atque ornatus earum est levis, illecebrosus, spirans amorem. Qua de causa multæ rubra vel

Illecebræ meretricis. Prima.

(1) Post *angulum* hebræa addunt *ejus*, id est juxta domum meretricis in plateæ angulo constitutam; vel quod probabilius, juxta eum angulum, in quo a meretrice observari poterat, id est, juxta angulum illius plateæ, in qua domus meretricis constituta erat, cui interpretationi favent quæ subjiciuntur, *et viam domus ejus*, quæ ducebat ad ejus domum, *gressus est.*

(2) Proprie, *in pupilla noctis*, id est media nocte, quod expressit Græcus Venetus, ἐν κόρῃ νυκτός.

(3) Ita Rosenmullerus. Schultens, *ficta corde;* Maurer, *tecta corde;* Ewaldus, *obfirmata*, *obstinata corde.*

coccinea tunica incedunt : cum matronarum etiam nobilium et divitum ornatus sit gravis, castus, et sæpe pullus aterque. Esto enim sub noctem oberrare dicat meretricem, tamen sublustrem noctem notat, cum sat adhuc ornatus conspici potest. Adde eam per diem ornare se, ac ornatam se exhibere in ostiis et fenestris juvenibus transeuntibus conspiciendam. Unde S. Cyprianus, lib. *De Habitu virginum* : « Ornamentorum, ait, ac vestium insignia, et lenocinia formarum non nisi prostitutis et impudicis feminis congruunt; et nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est. In *Apocal.* cap. XVII describitur meretrix illa perdita, cum qua fornicati sunt reges terræ, amicta pallio purpureo et coccineo, » etc, Multa de hoc ornatu dixi *Isaiæ* cap. III, vers. 26, et I *Petri* cap. III, vers. 3. Notat Noster Pineda in *Salomone prævio* lib. VII, cap. VIII, Hebræum שית *schit*, id est *ornatus*, posse verti spinam aut vepres. Sic enim vertit Noster *Isaiæ* cap. V, vers. 6, et cap. X, vers. 17, et cap. XXVII, vers. 4. Et eadem vox cum levi punctorum mutatione *Psal.* LXXII, 6, sumitur pro operimento, vel ornamento iniquorum : « Operti sunt iniquitate et impietate sua, » *q. d.* Etiam spinis ornantur, quæ alios pungant, et instar hami alicujus rapiant quidquid ipsis applicitum fuerit. Ubi Chaldæus legit, *coronam imponent capiti suo de rapina sua.* Itaque ornatus meretricis est spina, est hamus pungens oculos libidinosorum. Cum enim videant quod concupiscunt, sed frequenter frui non possunt, necessarium est frequentissime dolere, et, ut S. Petrus dicebat, habere oculos plenos adulterii et incessabilis delicti cum desiderio, quod excruciet animum. Sic Alexander Magnus dicebat Darii filias esse dolores oculorum; erant enim speciosæ.

Secunda. *Secunda* est, quod *præparata* sit *ad animas capiendas*, quod scilicet mille norit, milleque alias indies cogitet artes et fucos, quibus incautos illiciat et seducat.

Tertia. *Tertia* est, quod *garrula* sit et *vaga;* Pagninus, *tumultuosa et perversa;* alii, *clamosa et proterva*, vel, ut Chaldæus, *prævaricatrix;* Vatablus, *strepera et inconstans;* Syrus, *rebellis et comessatrix;* Septuaginta, ἀνεπτερωμένη καὶ ἄσωτος : quod Complutenses vertunt, *elevata est* (superba) *et luxuriosa;* Romana, *vaga est et luxuriosa;* alii proprie, *volatica*, sive *alata est et infrunita;* Aquila, σχολάζουσα, id est *vacans est otioque diffluens;* alius, *tumultuosa* est instar frementium fluctuum, *latratrix* instar canum, *personans* instar ursorum, *tumultuans* instar ebriorum vel populi furentis (1).

Porro mulier hæc dicitur *vaga* quasi *vacua*, quod sine negotio temere huc illucque discurrat. Ita Perrottus; aut *vaga* quasi *vana agens*, vel *vadendo agens.* Ita Papias : « Vagus, ait, dicitur erraticus, discurrens, vadendo agens. Vagatur, discurrit, vagus et dissolutus : dispersus est, errat, vagus agit; » aut *vaga* quasi *vi acta* : agitur enim æstu cupiditatis, uti vaccæ aguntur œstro.

Ex adverso matrona honesta et virgo, *primo*, ornat se modeste; *secundo*, præparat se, ut alias ad modestiam et verecundiam adducat; *tertio*, pauciloqua est et οἰκουρός, id est domus custos, uti ait Apostolus, *Tit.* cap. II, vers. 5, ubi dixi ejus symbolum esse testudinem, quæ semper est domi, quia domiporta domum suam secum defert : quæ enim vagatur instar Dinæ, sæpe « Penelope venit, abit Helene, » ut ait Poeta. Ita de S. Bernardo qui virginum fuit flos et decus, scribit auctor Vitæ ejus lib. III, cap. II : « Incessus ejus, et habitus omnis modestus et disciplinatus, præferens humilitatem, redolens pietatem, exhibens gratiam, exigens reverentiam, solo visu lætificans et ædificans intuentes. »

11. QUIETIS IMPATIENS, NEC VALENS IN DOMO CON- **Vers. 11.**
SISTERE PEDIBUS SUIS. — Hebraice, *in domo non habitant* (Septuaginta, *non quiescunt;* Chaldæus, *non morantur*) *pedes ejus.*

12. NUNC FORIS, NUNC IN PLATEIS, NUNC JUXTA AN- **Vers. 12.**
GULOS INSIDIANS. — Chaldæus, *et contra omnem angulum opportuna.*

Quarta est hæc conditio et illecebra meretricis, **Quarta.**
quod, cum ardeat libidine et studio alliciendi amasios, sit instabilis et nequeat domi consistere; sed nunc ad ostium, nunc in plateis, nunc in angulis sese ostentet, et impudice insidietur pudicitiæ juvenum, cui tam ardenter inhiat. Τὸ *nunc foris, nunc in plateis*, idem est, *q. d.* Nunc foras ante ædes, nunc longius in plateam progressa. Ita Baynus et Jansenius. Aut, ut noster Salazar : Foris, inquit, id est in limine domus atque in vestibulo; is enim solet subesse sensus illi particulæ *foris*. *Cantic.* VIII : « Ut inveniam te foris, » id est in limine. Et S. Matthæus cap. XXVI, vers. 69, de Petro ait : « Sedebat foris; » Lucas vero locum expressius significans habet : « Sedebat ad ostium foris, » id est, in vestibulo domus. Ergo cum hæc mulier domi pedes coercere non posset suos, nunc foris erat, id est in limine domus sedebat; nunc in plateis (crescit oratio) juxta angulos insidians.

Porro hæc mentis pedumque instabilitas, evagatio et discursatio evidens est signum meretricis. Unde Tiraquellus in legem 10 *connubialem*, num. 34, ex hoc loco, et ex lege 11 *qua illustris*, docet quod ea meretrix præsumitur, quæ alienas domos, nunc hanc, nunc aliam intrare consuevit. Hinc et meretrices vocabantur peregrinæ. Unde Comicus in *Andria* : « Adeone, ait, es demens in peregrina? » « id est, in meretrice, inquit ibidem Donatus : mulieres enim peregrinæ, inhonestæ et meretrices habebantur. » Et in *Eunucho*, Parmeno, cum Thais dixisset matrem suam Samiam fuisse, et habitasse Rhodi, tacere se posse respondit, quoniam videlicet verisimile esset posse meretricem nasci ex peregrina et ipsa meretrice : dixerat enim

(1) Maurer, *impetuosa illa et indomita* est, disciplina excussa ruens in omnem libidinem.

Parmeno taciturum se quæ vera a Thaide dicerentur.

Vers. 13. 13. APPREHENSUMQUE DEOSCULATUR JUVENEM, ET PROCACI VULTU BLANDITUR, DICENS. — Pro *procaci* hebraice est *forti facie*, id est, ut Chaldæus, Septuaginta et Tigurina, *impudenti facie;* Theodotion, *impudenter egit in vultu suo;* Symmachus, *audacia obduravit faciem suam;* Syrus, *fronte perfricata inquit illi.* Huc pertinet proverbium Arabicum : « Homo sine pœnitentia est tanquam fluvius sine aqua, et mulier sine verecundia est tanquam lampas sine lumine. »

Quinta. *Quinta* est hæc conditio et illecebra meretricis, qua manifeste prodit suam impudentiam et libidinem per impura oscula, blanditias et verba : sicut enim manus usu et exercitio callo obdurescunt, sic et frons usu scelerum perfricta impudentiæ callum induit.

Sapienter S. Basilius, tract. *De Virgin.*, docet cavenda esse oscula etiam fratrum et sororum : « Sufficit enim, ait, peccatum, et per tactum fraternæ manus, et per pacis ac dilectionis osculum, sensum carnis ad sua molienda opera latenter excitare, et concupiscentiæ oculos, sicuti Adæ, post voluptatis gustum amplius ad malum aperire. » Citat Philosophum dicentem : « Oscula cavere oportet, non secus quam animalium venenatorum morsus; diffunditur enim venenum ex osculo per omne corpus, etc. Est enim gravis, ac vehemens insita masculinis corporibus adversus feminas flagrantis concupiscentiæ vis, instar stuppæ, quæ si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur. »

Audi et auctorem *Catenæ Græc.* hic : Osculum, inquit, insani diabolicique amoris est argumentum; incensusque et libidinosus animi sensus ad obscenum turpeque veneris commercium, data opera invitans hominemque provocans. Cum autem dicit : « Victima pacifica est mihi, » aperte mentitur, siquidem malitia nihil habet vere pacatum, eademque vultum nostrum rubore magis perfundere, quam sincera dilectione recreare satagit. Quare externa persona assumpta multa, quæ ad fraudem et imposturam faciant, comminiscitur. Hæc ille.

Memorabile est quod in Vita Gregorii VII Pontificis legimus, eum gratia compunctionis fuisse privatum, eo quod monile neptis suæ manu tractasset. Et in Vita S. Apollinaris scribit noster Raderus, eam virili vestitu inter monachos vitam egisse; cui ægrotanti cum infirmarius assisteret, identidem illum sensisse tentationes libidinis, ideoque exclamasse : « Monachus hic, aut diabolus

Mulieris epitheta. est, aut femina. » Denique S. Ephrem adversus improbas mulieres : « O malum, ait, malorum pessimum mala mulier! laqueus comptus, naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ, mortifera conversatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, sceptrum inferni, concupiscentia præceps, causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus insensus, eorum qui salvantur offensio, malitia incurabilis, officina dæmonum, amor flagitiosus, bestia impudens, incontinentissimus impetus, effrenatum os rerum arcanarum, triumphus tenebrarum, dux delictorum, oblectamentorum magistra, insatiabilis concupiscentia nequitiæ, æterni supplicii conciliatrix, prudentia terrena, viri socordia, vipera vestita, pugna voluntaria, quotidiana calamitas, procella domus, viri naufragium, immanis bellua, adulterorum diversorium, arma diaboli, expetita rabies, exornata mors. » Unde contra eam hoc remedium suggerit : « Cogita terram esse quod miraris; cinerem, quo incendetur et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem ejus pulchritudinem esse vilitatem : nihil enim nisi ossa, nervos fœtoresque reperies. Erubesce quid mireris. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age. »

14 et 15. VICTIMAS PRO SALUTE VOVI, HODIE REDDIDI VOTA MEA (Hebraice, *victimæ pacificorum super me;* Syrus, *sacrificia pacifica sunt hæc;* Septuaginta, *sacrificium mihi est hodie, reddo vota mea*). IDCIRCO EGRESSA SUM IN OCCURSUM TUUM DESIDERANS TE VIDERE, ET REPERI. — Septuaginta, *desiderans faciem tuam, te inveni;* Chaldæus, *propterea egressa sum in occursum tuum, quippe me vertens ad quærendum societatem, quod dixeram me te adducturam*, vel *te a me repertum iri.* Vers. 14 et 15.

Primo, Baynus ex Hebræo sic explicat, *q. d.* Nunc obligata sum reddere victimas pacificas in gratiarum actionem (quas homines solent reddere, dum votorum compotes fiunt), posteaquam te adeo desideratum et quæsitum invenerim. Jam dudum votum feceram de victimis pacificis solvendis, quum primum tui compos fierem; ecce jam compos facta, solvam quæ vovi; hodie mihi occurristi, hodie reddam et solvam vota. Verum Noster vertit, *reddidi*, in præterito, non *reddam*, in futuro.

Secundo, alii *q. d.* Victimas pro salute vovi et obtuli; hac de causa egressa ut te reperirem, ecce illico te reperi. Hic enim est fructus votorum et victimarum mearum, quæ utique tantum bonum meruerunt et impetrarunt. Quo dicto meretrix impudenter se suaque Deo placere mentitur, ac Deum in partem sui sceleris trahit, quasi Deus faveat et cooperetur ejus lenociniis, ideoque juveni de scelere non esse erubescendum, utpote quod secundet et prosperet Deus. Quæ sane ingens est blasphemia in Deum; sed ad eam cæcos agit libido.

Tertio et genuine, *q. d.* Ecce vovi Deo victimas pacificas pro tua meaque salute : tanti enim mihi est salus tua, quanti mea; atque hodie eas obtuli, ex eisque de more convivium opiparum (hostia enim pacifica majori ex parte cedebat offerenti, qui ex ea suis epulum apparabat, uti dixi *Levit.* III) tibi instruxi; idcirco egressa sum,

ut te ad illud invitem et deducam; et ecce, quæ bona est utriusque nostrum sors, illico te reperi. Eamus ergo, epulemur, ut in bonis ducamus diem hunc, tam nobis faventem et fortunatum. Ita Hugo, Cajetanus, R. Salomon, R. Levi, Jansenius et alii.

Sexta illecebra. *Sexta* est hæc meretricis et mœchæ illecebra, scilicet sacrificium simul et epulum, ad quod juvenem invitat, ut ad luxuriam perducat; venter enim cibo meroque æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hieronymus. Et S. Paulus, I *Timoth.* v, 6, loquens de vidua: « Quæ, inquit, in deliciis est, vivens mortua est, » *q. d.* Corpus deliciosum est castitatis sepulcrum. Addit S. Chrysostomus, hom. 2 *De Lazaro*, ipsum esse mentis et animæ sepulcrum: « Mortuus est, ait, dives et sepultus est, nimirum anima illius in corpore tanquam in monumento defossa, ac sepulcrum circumferente, nempe carnem. Non secus enim ille, quam si catena quadam temulentia ac ventris ingluvie, vinctus esset, sic otiosam illam ac mortuam reddiderat. » Alludit ad illud Platonis in *Cratylo*: σῶμα dicitur quasi σῆμα, quod corpus sit quasi sepulcrum animæ.

Vers. 16. 16. INTEXUI FUNIBUS LECTULUM MEUM, STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO, — *q. d.* Ut mollius cubes, non tabulis ligneis ideoque duris, sed funibus lineis vel laneis, ideoque mollibus instravi et contexui lectum meum. Septuaginta Romana pro *funibus*, habent *institis*. Instita erat tenuissima fasciola, quæ stolæ extremitatem ambibat eique subsuebatur, qua matronæ honestæ utebantur. Unde Aquila et Theodotion vertunt, *peristromatis circumstravi*. Verum melius Complutenses Græcum κειρίαις τέτακα τὴν κλίνην μου vertunt, *funibus tetendi lectum meum*; quod plane consentit cum Nostro, ac cum Hebræo et Chaldæo, qui habent *stragulis*, puta funibus substratis, *stravi lectum meum*. Idem significant institæ, puta funes delicatiores, quibus quasi fasciis substratus erat lectus ad molliter cubandum. Syrus, *stramentis lectum meum stravi, et ornamentis lecti Ægyptiis illum ornavi*. Porro stramenta vel stragula hæc pretiosa fuisse patet ex Hebræo *marbaddim*, quod Noster cap. XXXI, vers. 22 vertit, *stragulatam vestem*.

STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO. — Sic et Septuaginta et Chaldæus, atque Hebr. חטבות *chatuboth*, id est *incisa*, significat tapetes; quia hi variis florum, hominum, animalium figuris inciduntur et insculpuntur. Addit Aben-Ezra: Tapetes hi erant *chatuboth*, id est incisi in modum anguli ad similitudinem templi. Porro vox Hebræa *ethun* hic tantum reperitur, quam Chaldæus, Vatablus et alii vertunt *funem*; Septuaginta et Noster (quibus, utpote antiquioribus et eruditioribus, magis credendum est) vertunt *pictis*. Tapetes enim omnes varias continent picturas, atque in picturarum elegantia eorum ornatus consistit. Unde et Theodotion vertit, *descripsi picturam Ægypti*. Aliqui per tapetes pictos accipiunt delicatissimas easdemque variegatas sindones; hæ enim fiebant ex lino præstantissimo Ægypti.

Quare longius abit Vatablus, qui sic vertit et explicat: *Tapetibus adornavi lectum meum, qui constat chatuboth, id est lignis cœlatis et funibus Ægyptiis.* « Cælata ligna, ait, vocat asseres incisos et elaboratos, qui intexti erant lino Ægyptio, quod est in summo pretio; » et Baynus, *ornamentis ornavi lectum meum, trabibus cœlatis, funibus Ægypti;* et Pagninus, *tapetibus adornavi lectum meum incisis fune Ægyptio*; et Cajetanus, *pavimentis pavimentavi lectum meum elevatis funibus*; et R. Levi, *lectulus*, ait, *confectus est ex incisione cedrorum; funes vero per eum extensi sunt reticulati ex cannabe Ægyptio, id est confecti ex cannabe purissimo Ægyptio, cum ibidem sit sericum præstantissimum: sericum*, id est byssus, puta linum, uti ostendi *Exod.* XXV, 4. Ubi videas in quam varia quasi augurando abeant, qui a Vulgata et a Septuaginta recedunt. Quare hisce invicem consentientibus, non illis, assentiendum esse æquus prudensque lector censebit.

Moraliter, disce hic lecti mollitiem esse pulvinar diaboli; incitat enim ad lasciviam et libidinem. Unde Amos, cap. VI, vers. 4, illi væ æternæ maledictionis intentat: « Væ, ait, qui opulenti estis in Sion, etc., qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris, etc., bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti! » Talis fuit dives epulo, qui propterea sepultus fuit in inferno. Quocirca S. Chrysostomus, hom. 1 *De Lazaro*, docet fideli imitandum esse Davidem ejusque lectum regalem: « En, ait, ostendo tibi lectum B. David. Qualis igitur erat ille? non argento et auro, sed undique lacrymis et confessione erat exornatus. Hæc ipse fatetur, ita loquens *Psal.* VI: Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Itaque vice margaritarum undique lacrymis erat distinctus. » Et inferius: « Vis tibi alium commonstrem lectum Jacob? solum habebat substratum, et lapidem capiti suppositum, eoque vidit illum intelligibilem lapidem, easque scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli, *Gen.* XXVIII. Hujusmodi lectos excogitemus, ut ejusmodi videamus insomnia. »

Mystice, meretrix est quævis cupiditas, ac speciatim hæresis, cui hæc omnia adaptant Beda ac Basilius, Gregorius et Olympiodorus in *Catena Græc.* Hæresis enim est superba, tumultuosa, clamosa, instabilis, ac quod uno die asserit, sequenti negat, indiesque nova dogmata figit et refigit, imo fingit et refingit. Notat autem Basilius voluptatem esse causam hæresis, uti hic innuitur; ut enim homines voluptati sine metu numinis indulgeant, negant fidem et numen, juxta illud: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus, » *Psal.* XIII, 1.

17. ASPERSI CUBILE (Hebraice משכבי *miscabi*, id est *lectum*) MEUM MYRRHA, ET ALOE, ET CINNAMOMO. — Vers. 17. Vatablus *cubile meum odoratum reddidi myrrha,*

etc. Aliqui hæc accipiunt de liquore vel suffitu. Unde Pagninus vertit, *suffivi;* alii, *perfudi.* Planius hæc accipias de ipsis aromatibus vel eorum floribus; iis enim meretrices solere suos lectos aspergere, patet II *Paral.* XVI, 14, ubi de Asa rege defuncto dicitur : « Posuerunt eum super lectum suum, plenum aromatibus et unguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte composita. » Unde Theodotion vertit, *cubile meum myrrha* ἐκαλλώπισα, id est *ornavi, compsi;* Septuaginta vero, *aspersi cubile meum croco, et domum meam cinnamomo.*

Myrrham odoratam esse, eaque aspergi solere vestes et lectos, patet *Psal.* XLIV, 9. De aloe vide Plinium, lib. XXVII, cap. IV, et fusius Dioscoridem, lib. III, cap. XXII, ubi tradit aloen florem album germinare, qui gratum odorem expiret. De cinnamomo quam odoratum sit, præsertim si distilletur, experientia constat, et docet Plinius, lib. XV, cap. VII.

Septima illecebra odorum. *Septima* est hæc aromatum et odorum illecebra, quæ corpus mentemque sua suavitate emollit et effeminat : « Voluptas enim est esca malorum, » ait Plato et ex eo Cicero in *Catone Majore.* Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.*, cap. VIII, docet Christiano fugiendos esse deliciosos odores et unguenta, *primo,* quia excitant mollitiem et libidinem; *secundo,* quod S. Magdalena pœnitens eos obtulerat Christo, ungens ejus pedes : « Eo, ait, quod apud se pulcherrimum esse existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum, atque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstersit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ: propterea ejus peccata remissa sunt; » *tertio,* quod Apostolorum et fidelium sit fragrare virtutibus, non aromatibus, ac cum sponsa dicere Christo sponso : « Trahe me, post te curremus in odorem unguentorum tuorum, » *Cant.* 1. Unde Apostolus II *Corinth.* II, 14 : « Deo gratias, inquit, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo, » etc. Unde concludit Clemens : « Oportet viros imprimis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem. Spiret autem femina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta, et diapasmata; divina autem semper ungatur pudicitiæ unctione, sancto delectata unguento, nempe spiritu. Hanc suavis odoris unctionem hominibus notis suis Christus comparat, ex aromatibus cœlestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David meminit *Psal.* XLIV : Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia a vestimentis tuis. » Et post nonnulla : « Suavis autem odoris studium est esca otii et mollitiei, quæ ad libidinosam et intemperantem cupiditatem paulatim attrahit. Et sicut boves (et bubali per nares) annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus et unguentis et suave olentibus coronarum odoribus trahitur. » Et inferius : « Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem ungunt, celerius canescunt propter aromata desiccatoria. Quocirca sunt etiam, qui unguntur, sicciores; facit autem siccitas caniores; sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate proprium pilorum nutrimentum ebibente humidum, et efficiente canos, quomodo unguenta adhuc amaverimus, propter quæ cani fiunt qui canos fugiunt? Quemadmodum autem, qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant : ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui moderati sunt et temperantes, venantur intemperantes, » ideoque male olentes et putidos agnoscunt. Idcirco enim meretrices odorifera circumferunt, ut suum fœtorem contegant, quia ipsæ putent et pessime olent, juxta illud Poetæ :

Unguentum pudicitiæ.

Unguenta creant citam canitiem.

Posthume, non bene olet qui bene semper olet.

Odorata nocent. Subdit Clemens valde odorata nocere corporibus : « Nux, ait, emittit spiritum, qui torporem et veternum immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia (*nux* enim græce dicitur καρύα ἀπὸ τοῦ κάρου, hoc est a torpedine, aut gravedine); narcissus vero flos est gravis odoris : id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis νάρκην, hoc est torporem, afferat. » Clementi adstipulatur Plinius lib. XV, cap. XXII : « Caryon, ait, a capitis gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum. » Sic et *nux* Latinis dicitur a nocendo, quasi noxa. Unde Ovidius epigram. *de Nuce :*

Quoniam sata lædere dicor,
Imus in extremo margine fundus habet.

Nux enim generale est nomen fructuum omnium, qui duro clauduntur cortice, sicut *pomum* omnium qui molli sunt cortice. Unde sunt nuces myristicæ et odoratæ; quin et ex nucibus vulgaribus fit oleum et unguentum, multo magis ex nucibus pineis, cedrinis, cypressinis, etc.

Clementi consonat S. Ambrosius, lib. I *De Caïn.* cap. IV : « Spargit, ait, odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. » Et S. Chrysostomus hom. 1 *De Lazaro :* « Miles es spiritualis, ait : talis autem miles non dormit in lecto eburneo, sed humi; non oblinitur unguentis, nam ista cura est meretriciis amoribus implicatorum ac perditorum, scenicorum, mentisque deploratæ hominum. Te vero non oportet olere unguentum, sed spirare virtutum; nihil immundius anima, quoties corpus talem habet fragrantiam. Corporis enim ac vestium fragrantia arguit intus latere animum graveolentem et immundum. Quam enim diabolus aggressus deliciis eviraverit animam, omnique vitiorum genere compleverit, tum et in corpore suæ corruptionis lectum oblinit unguentis. Nec secus atque hi qui pituita nasi catharroque perpetuo laborant, et vestes et manus et faciem

contaminant, eo quod subinde narium profluvium abstergunt; anima quoque istius pravi profluvii malitiam in corpus abstergit. Quis enim præclarum aliquid, aut bonæ frugis, opinabitur de eo qui spirat unguenta? »

Horribile hac de re narrat exemplum B. Petrus Damianus Cardinalis, epist. *ad Blancam Comitissam*, cap. XI, et ex eo Baronius, tom. X, anno Christi 998, num. 20, de uxore Ducis Venetiarum, quæ ita delicate vivebat, ut aquas communes dedignata, rore cœli a famulis undique collecto sese ablueret. Ejus porro cubiculum tot thymiamatum aromatumque generibus redolebat, ut pudor sit referre. Hæc enim, ulciscente hanc mollitiem numine, toto corpore computruit, adeo ut nemo famulorum ejus fœtorem ferre posset. Sensim ergo computrescens, doloribus putidis miserabiliter cruciata diem clausit extremum.

Sapientior fuit magnus Arsenius, de quo hæc legimus apud Surium, die 19 julii : Aqua, qua palmarum ramos madefaciebat, ut fierent molliores, nunquam ab illo mutabatur; sed sic diu manebat, ut tandem corrumperetur maleque oleret, et aspectu tetra esset; adeo ut quidam ex Patribus senem rogarent cur hoc faceret, et ei exprobrarent socordiam. Is vero : « Cum, ait, suaveolentia et aromatibus prius usus sim, odoratus damnum modo corrigo contrariis. »

Vers. 18. 18. VENI, INEBRIEMUR UBERIBUS, FRUAMUR CUPITIS AMPLEXIBUS, DONEC ILLUCESCAT DIES. — Solent enim luxuriosi vario uberum contactu explere suas libidines. Unde Hebrea vox דודים *dodim* tam *amores*, quam *ubera* significat. Quocirca Septuaginta vertunt, *veni, et fruamur amicitia* (Syrus, *fruamur amore*) *usque ad diluculum; veni, et colluctemur cupidine*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *circumplicemur in amoribus*; Chaldæus, *veni, delectemur amoribus usque mane, et mutuo adhæreamus desideriis*; Tigurina, *ades, amori indulgebimus in crastinum usque, amore nos exhilarabimus.*

Nota τὸ *inebriemur*, id est satiemur, expleamus ad satiem nostram libidinem. Sed et vere libido mentem inebriat, id est dementat, ut luxuriosus instar ebrii dicat et faciat infanda, quæ sobrius et sanæ mentis compos non auderet dicere vel facere, imo nec cogitare, uti docet S. Chrysostomus, homil. 5 *contra Judæos*.

Octava illecebra amplexium. *Octava* est hæc illecebra uberum et amplexuum, eaque uti impudentissima et patentissima, sic et summe illecebrosa ac potentissima; amplexus enim luxuriosi sunt proxima dispositio ad concubitum, ejusque initium et inchoatio. Porro quam ignitus et venenatus sit amplexus, imo tactus mulieris, liquet ex eo quod scribit S. Gregorius, lib. IV *Dial.* cap. XI, de Ursino presbytero, qui animam agens, cum mulier, olim ejus uxor, naribus ejus aurem admoveret, ut sentiret an adhuc ei vitale spiramen inesset, collecto spiritu et voce exclamavit : « Recede a me, mulier, adhuc igniculus vivit, paleam tolle. » Et ex eo quod scribit Jacobus de Vitriaco Cardinalis in *Vita S. Mariæ de Oignies*, lib. II, cap. V, nimirum cum quidam amicus ejus, vir spiritualis, ex devotione manum ejus stringeret, indeque sentiret primos carnis motus insurgere, audivit vocem quasi e cœlo lapsam : « Noli me tangere. » Et ex eo quod scribit Chronicon Hirsaug. Joannis Trithemii ad annum Domini 1091, nimirum brachium Gebhardi Abbatis miraculose sanatum, cum is illud feminæ devotæ osculandum præbuisset, rursum obriguisse; atque Wilhelmum Abbatem sanctum ei dixisse : « Hæc est pœna temeritatis tuæ, frater, qui manum Deo consecratam, ipsiusque miseratione sanatam, feminæ, gloria tactus inani, præbuisti osculandam. » Simile est quod narrat S. Gregorius de Andrea Fundano Episcopo, lib. III *Dialog.* cap. VII. Et aliud quod narrat Joannes Moschus in *Prato spirit.* cap. XIX.

Denique quam potens sit hic amor, docet emblema, in quo Cupido pingitur insidere leoni, eumque domare et regere, cum hoc lemmate :

Vidi ego qui durum possit frenare leonem :
Vidi ego qui solus corda domaret amor.
Omnia vincit amor.

Hinc amoris hieroglyphicum est salamandra, quæ creditur igne vivere et ali, quo cætera consumuntur :

Te nutriunt, salamandra, ignes qui cætera perdunt :
Alterius nobis vivere morte datum est.

19 et 20. NON EST ENIM VIR IN DOMO SUA, ABIIT VIA LONGISSIMA. SACCULUM PECUNIÆ SECUM TULIT, IN DIE PLENÆ LUNÆ REVERSURUS EST IN DOMUM SUAM. — *Nona* est hæc mœchæ illecebra, qua juveni omnem eximit metum. Dicit ergo impune eum secum posse comessari et luxuriari, eo quod maritus domo absit. Ne vero juvenis reditum ejus metuat, asserit eum abiisse via longissima, ideoque sacculum pecuniæ pro viatico secum tulisse. Denique eum non reversurum ante plenilunium, puta ante medium mensis lunaris, quali utebantur Hebræi; quare usque ad illum diem impune eos posse agere quodlibet. Poterat diem scire mœcha, tum ex mariti dictis, tum ex ejus negotiis. Unde Pagninus vertit, *in die statuti temporis*; Cajetanus, *supputato tempore*; Tigurina, *certo die*. Vers. 19 et 20. Nona illecebra securitatis.

Pro *in die plenæ lunæ*, Hebraice est ליום הכסא *leiom hackese*, id est, *ad diem obtectionis*, scilicet lunæ, puta ad plenilunium, cum luna plane lumine solari tegitur et obducitur. Septuaginta vero accipiunt neomeniam sive novilunium, quia tunc luna lumine destituta obtegitur, agitque quasi in tenebris. Ita Aben-Ezra, R. Levi, Baynus et Vatablus.

Symbolice S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV : « Absentiam viri, ait, hoc est injuriam legis, obtexit; lex enim absens peccantibus est; nam si adesset, non delinqueretur. Et ideo ait : Non adest vir meus; abiit autem viam longinquam in-

volucro pecuniæ accepto in manu. Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam sui legem velint esse venalem? »

Mystice, Hugo per virum sive maritum accipit Christum. « Non est vir, » id est Christus, inquit, « in domo sua, » id est, in mundo visibili specie; « abiit via longinqua, » puta ascendit in cœlum; « sacculum pecuniæ secum tulit, » id est, corpus ex quo sanguis divinus redemptionis nostræ pretium fluxit; « in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam, » hoc est, in die judicii, cum plena erit Ecclesia sanctis virtutibus et meritis, redibit in mundum, ut bonos præmiet et beet, malos puniat et damnet. Hinc peccatores sibi licere putant impune peccare usque ad diem mortis et judicii, quasi tunc pœnitentiam acturi, sancteque victuri. Atque interim repentina vel inopinata morte obruti, sceleribus pleni trahuntur ad igneum Christi tribunal. Quocirca præmonuit omnes Christus dicens : « Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit, » *Matth.* XXIV, 42.

Vers. 21. 2'. **IRRETIVIT EUM MULTIS SERMONIBUS, ET BLANDITIIS LABIORUM PROTRAXIT ILLUM.** — Pro *irretivit* Hebraice est הטתו *hittatu*, id est, *declinare fecit illum*; Septuaginta, *seduxit*; Tigurina, *flexit*. Pro *multis sermonibus*, Hebraice est ברב לקחה *berob liccha*, quod Theodotion vertit, *in multitudine donorum*; לקח *lecach* enim et sermonem, qui accipitur a loquente, et donum, quod accipitur a donante, significat. Radix enim לקח *lacach* significat accipere in genere. Unde illud : « Accepisti dona in hominibus, » *Psal.* LXVII, 19. *Accepisti*, id est dedisti, uti explicat Apostolus *Ephes.* IV, 8. Vide ibi dicta. Meretrices enim dona exigua solent dare vel promittere, ut majora impetrent.

Pro *protraxit illum*, Hebraice est תדיחנו *taddichennu*, quod Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *pepulit illum*; Baynus, *impulit*; Tigurina, *perpulit*; Pagninus, *expulit*; Syrus, *abripuit eum*; Septuaginta, *laqueis labiorum suorum alligans domum adusque attraxit*. Græce est ἐξώκειλεν, quod Complutenses vertunt, *impegit illum*; Romani et S. Ambrosius, *attraxit illum*. Significat blanda et captiosa meretricis verba ita inescare, ligare et dementare animum et concupiscentiam juvenis, ut eum quasi funibus attrahant, et violenter propellant ad ejus cupidines explendas. « Thesauros, inquit S. Ambrosius lib. I *De Caino*, cap. IV, demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. Seducens eum, inquit, multo blandimento sermonum, et laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque attraxit. » Formulam verborum, schemaque meretricis (mysticæ voluptatis) subjicit S. Ambrosius : « Ipsa, ait, in medio stans: Bibite, ait, et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est; ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me; et indigentibus sapientia præcipio dicens : Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus; cras enim moriemur, » etc.

Quare juvenes a meretricibus sollicitati illico animos colligant, eosque in castitate obfirment, ac imitentur S. Wolstanum Episcopum Wigorniensem in Anglia, qui a nobili pulchraque femina ad turpitudinem provocatus, facto signo crucis dixit : « Fuge, fomes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ; » et simul alapam mulierculæ tanto nisu impegit, ut crepitus illisæ palmæ tota domo audiretur; ita eam procul a se abegit. Ita habet ejus Vita apud Surium, die 29 januarii. Simile fecisse legimus S. Edmundum Cantuariensem Episcopum, qui illectus a femina, illam ad facinus nudatam ita virgis cecidit, ut omnem ab ea tentationem dispulerit, utique per opem B. Virginis, cui ipse virginitatem voverat, ideoque in annulo insculptam gestabat Salutationem angelicam. Nullum enim remedium contra carnis tentationes præsentius cultu et invocatione Deiparæ. Illa enim est virgo virginum, castitatis asylum, puritatis antistes, acerrima virginitatis custos et vindex, ut ex omnium sæculorum historia notum est.

Juvenis sollicitatus a femina quid agat?

Apposite Plutarchus, tract. *Quod amor non sit judicium*, docet amoris ænigma et symbolum esse sphingem. Sicut enim sphinx erat Thebanum monstrum ex variis animalibus commixtum, imo confictum, sic et amor ex variis tum amati ideis, tum amantis imaginationibus conflatur et confingitur. Sphinx enim vultu et manibus similis erat puellæ speciosæ, corpore cani, alis avi, unguibus leoni, cauda draconi, voce homini; quæ homines prætereuntes difficilibus et inextricabilibus quæstionibus remorari ferebatur. Ita Pierius, *Hierogl.* 1 et 7. Unde Ausonius in *Grypho ternario* :

Meretrix est sphinx : cur?

> Illa etiam thalamos, *ait*, per trina ænigmata quærens,
> Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes, omnia solus,
> Terruit Aoniam volucris, leo, virgo, triformis :
> Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Sic mulier hæc illecebrosa habet vultum speciosum puellæ, sed corpore procax est, impudens et luxuriosa ut canis; alas habet avis, quia per fora et compita ad cœtus juvenum non tam currit, quam volat; ungues leonis, quia amasios suos lacerat; caudam draconis, quia eosdem in fine implectit, perdit, occidit, devorat ut draco. Unde implexum ænigma hujus sphingis, puta meretricis, proponit Plutarchus loco citato. « Sed quinam, ait, amoris ungues ac dentes sunt? suspicio, zelotypia. At habet quidpiam illex ac floridum? Sphinx etiam varietatem alarum illecebrosam ha-

buit, et ad solis radios conversæ aureus erat bestiæ color, adversus nubes autem cæruleus, quale jubar iridis relucet. Sic etiam amor habet quiddam gratiosum, nec inelegans, sed blandum et jucundum. Rapit autem hominum vitas familiasque, et nuptias, et imperatores, non ænigmata proponens, sed ipsemet ænigma inventu solutuque difficile existens. Ut si quis hujusmodi ænigma componat : Quid sit quod oderit simul et amet, fugiat et persequatur, minetur et supplicet, irascatur et misereatur, desinere velit ac nolit, eadem re maxime tum gaudeat, tum tristetur. » Ac deinde illud sic exponit : « Amantium autem affectus veri sunt : amant, oderunt; eumdem absentem desiderant, præsentem metuunt; adulantur, convicia dicunt; pro amato moriuntur, occidunt; optant non amare, abstinere amore nolunt; emendant, et obcæcant; docent, ac perdunt; imperare volunt, et servitutem tolerant. Hæc est causa cur hic affectus maxime pro insania reputetur. Hinc amatorius vir Euripides inquit : Amabam; amor autem hominibus furor est. » Hinc sphinx dicta ab effectu, quod homines suis verbis et quæstionibus ita stringat, ut se expedire non possint. Nam σφίγγειν est constringere, vel vincire. Unde Statius in lib. I *Thebaidos* scribit, sphinga monstrum fuisse alas et ungues habens in similitudinem Harpyiarum, quod insidens scopulo viæ imminenti insolubilia ænigmata transeuntibus proponebat; quæ cum solvere non possent, ex improviso veniens alis et unguibus ad se in rupem trahebat. Ita amasios implicat meretrix, atque ad se rapit, perdit et necat. Quid ergo implicatius sphinge? meretrix. Quid rapacius Harpyia? meretrix. Sphinx filia erat Chimeræ et Orci canis. Quæ major Chimera quam meretrix? quis canis tam impudens quam meretrix?

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA OSTENDIT JUVENIS AMORE CÆCI INSIPIENTIAM, QUOD A MERETRICE SINAT SE DUCI AD LAQUEUM ET EXITIUM, QUASI BOS AD VICTIMAM.

Vers. 22. 22. **Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur.** — Describitur hic juvenis illecebris meretricis capti vesania, *primo*, cum ait : « Statim eam sequitur, » quia foris illecebra meretricis, intus concupiscentia ejusdem stimulatur. Externa ergo cupiditas internæ occurrens illam exosculatur, sibique illigat, ducitque quo vult. Qua ratione enim juvenis amore æstuans amores meretricis oblatos, imo stimulantes et pene cogentes respuat? Septuaginta vertunt, *ipse autem secutus est eam* κεπφωθείς, quod Complutenses vertunt, *elatus*; Romana, *infatuatus*; S. Ambrosius, *circumventus*; alii, *deceptus*. Respondet enim hæc vox Hebræo פתאם *pitom*, quam noster vertit, *statim*; Septuaginta vero ex sua radice פתא *patha*, id est seductus est (unde *peti* vocatur parvulus, insipiens, qui facile credit et decipitur), vertunt, κεπφωθείς, quod est participium a κεπφόω; κέπφος autem est species avis marinæ levissimæ, quæ facile a quovis vento circumagitur, quæque facile decipitur et capitur, inquit Hesychius, ideoque insipiens et stolida. Unde κέπφος proverbialiter sumitur pro decepto et stolido. Hinc κέπφος παρὰ τοῦ κουφότητος, id est a levitate dicitur, inquit Oppianus; inde κεπφοῦσθαι idem est quod efferri, et leviter circumagi in modum τοῦ κέπφου. Unde κεπφωθεὶς a Suida interpretatur elatus, irritatus, celeriter actus, inescatus, deceptus, in fraudem impulsus. Addit Suidas : « Cepphus genus est avis, quæ larus vocatur. Est autem levis et innatans undis. O cepphe, id est, o vilissime et loquax. Cepphum enim talem esse dicunt. Dicitur autem hoc proverbium de viris inconsideratis. Cepphus enim spumam marinam comedit. Piscatorum vero filii primum eminus spumam projiciunt, deinde proxime, denique manu tenent, itaque cepphum spumæ inhiantem decipiunt et capiunt. » Hæc Suidas. Idem docet Aristoteles. Gaza cepphum putat esse fulicam, alii larum; Aldrovandus censet esse avem laro congenerem, cujus formam ipse depictam exhibet *Ornithol.* tom. III, pag. 89. Cepphus ergo vocatur homo inconstans, levis, fatuus. Unde Pierius, *Hierogl.* 23, cepphum asserit esse hieroglyphicum fatuitatis et stuporis, quo avis hæc egregie laborat.

Adagiographus vero : *Cepphus larus*, inquit, est proverbium dici solitum in garrulum ac vecordem, præcipue qui cujusvis rei cupiditate deceptus capitur : ab avis ingenio sumptum, quam spuma marina gaudere et capi tradunt. Apposite ergo noster hic juvenis inescatus a meretrice, stolideque sequens spumam Veneris, a Septuaginta vocatur κεπφωθείς, id est vecors instar cepphi. Audi Polychronium et Didymum in *Catena Græc.* : « κέπφος, inquit Polychronius, larus vel fulica, avis est stolida et clamosa, spuma victitans, et ad libidinem admodum propensa. Ab hoc autem nomine deductum est verbum κεπφόω, quo hoc loco usi sunt Septuaginta interpretes. Cum hujus autem avis natura et qualitate nonnullam affinitatem habet hæreticorum sermo : videtur is enim propter apparentem compositionis splendorem et venustatem, utcumque candidus et virilis; verum reipsa est stolidus, viribusque destitutus, atque ideo captu perquam facilis. » Et Didymus : « Assignantur, ait, tres erodiorum seu fulicarum

species, nimirum cepphus, leucus et asterias, hoc est, fulica seu larus, ardea vel ardeola, et stellaris. Præ cæteris autem ad coitum propensa est fulica vel larus; interim congressus sortitur admodum difficiles. Vociferatur namque, et usque dum sanguinem per oculos mittat, conatur; jacetque nonnunquam quasi sensu destituta, ita ut laqueo, vel manu quoque facillime capiatur, et parit tandem magna cum difficultate. Tali itaque avi propter libidinis ardorem Sapiens hoc loco comparat illum qui, meretrices sectatus, iis denique obsequitur. »

Primo ergo juvenis hic vecors comparatur ceppho; *secundo*, bovi. Unde ait : « Sequitur (meretricem et mœcham) quasi bos ductus ad victimam; » Hebr. *ad lanienam*; Septuaginta, *ad mactationem;* Chaldæus, *sicut bos ad macellum;* Tertullianus, *sicut taurus ad victimam*. Cum enim laniones tauros feroces ducere volunt ad macellum, præmittunt vaccas, quarum libidine actus taurus stolide sequitur, itaque decipitur, ligatur et mactatur. Simili prorsus modo juvenis hic meretricem sequens ab ea decipitur, verbisque ejus illecebrosis quasi funibus ligatur, et in exitium corporis simul et animæ ducitur. Notum est boves esse stolidos, adeoque symbolum stoliditatis. Exstat emblema bovis arantis, qui fatigatus et senescens frustra detrectat jugum, quod ipse juvenis subiit. Ergo

Ne juvenile actum doleas ætate senecta ;
Quid facias juvenis, tu prior ipse vide.
Sero detrectat onus qui subiit.

Tertio, comparat juvenem luxuriosum agno. « Et quasi agnus, inquit, lasciviens. » *Primo*, quia agni simplices sunt et stolidi; talis enim est hic juvenis. Sane Columella, lib. VII *De Re rustica* cap. III, ait agnos tam esse stolidos, ut recens editi matrem propriam non agnoscant, sed oves primo obvias, quin et subinde vulpes luposque, quasi matres, sequantur : ita juvenis hic lupas, id est meretrices, quasi matres, imo sponsas sequitur, ut ab iis devoretur; *secundo*, agni cum lascivire et in agnas insilire incipiunt, ducuntur ad macellum et jugulantur : tunc enim habentur agni perfecti, ac caro eorum solida est aptaque ad esum, imo multis in locis ad delicias expetita : sic et juvenis hic, lascivire incipiens cum meretrice, aptus est macello Satanæ et gehennæ. Porro Aristoteles, lib. V *De Histor. anim.* cap. XI : « Oves et capræ, inquit, anniculæ coeunt, » puta cum sunt agni unius anni. *Tertio,* agni grandiores, puta arietes, valde in venerem propensi sunt ac lasciviunt, imo furunt. Addit Aristoteles, lib. VI *De Histor. anim.* cap. XIX : « Coeunt, inquit, tam oves quam capræ, quamdiu vivunt. » Ita et juvenis hic ad insaniam usque lascivit, ruens ad necem animæ et corporis; lascivit, inquam, per omnem vitam, quæ proinde ei brevis est, æque ac oculus. Nam, ut ibidem ait Aristoteles : « Vita capris ad octonos cum plurimum annos, ovibus ad denos, sed magna ex parte ad pauciores. »

Agni stolidi.

Hæc comparatio agni lascivientis non est in Hebræo, sed hoc loco apposita. Forte noster Interpres pro עכס *eches*, id est *compes*, legit כבש *kebes*, id est *agnus*, sicut Septuaginta pro eo videntur legisse כלב *keleb*, id est *canis*. Unde vertunt, *et sicut canis*, inquiunt, *ad vincula;* sic et Syrus ac Chaldæus. Canis enim valde luxuriosus est et impudens. Unde Diogenes cognominatus est Cynicus, quod publice instar canum venerem exerceret. Unde et discipuli ejus dicti sunt Cynici, quasi canini, ob impudentem mordacitatem et libidinem. Ita Laertius in *Vita Diogenis*, Lactantius, lib. III, cap. XXV, S. Chrysostomus, hom. 34 *in Matth.*, et S. Augustinus, lib. XV *Civit.* XX. Sicut ergo canis mas petulans lascivit, omniaque miscet et turbat, præsertim dum œstro libidinis agitur, canesque feminas insequitur; quare necesse est eum vinculis alligare, ac subinde suffocare, suspendere, vel in flumen demergere : sic prorsus lascivit hic juvenis, ideoque a Deo vinculis malorum illigatur et astringitur. Hinc *canis* in proverbium abiit, notatque impudentem et luxuriosum; pluraque a cane sunt proverbia, ut illud Theocriti : « Periculosum est canem intestina gustasse, » *q. d.* Qui semel cum scorto peccavit, difficulter ab eo abstinet : illecebram ejus velut auctoramentum libidinis degustavit. « Canis masculi infinita cubilia, » *q. d.* Luxuriosus una non contentus, passim per aliena cubilia volutatur. « Canum vincula, » *q. d.* Luxuriosus seipsum dat in servitutem meretrici, sicut canes ultro seipsos heris præbent vinciendos cibi lenocinio.

Quarto, juvenis hic « ignorans est, quod ad vincula stultus trahatur; » Symmachus, *exultans super vinculis stultus;* Pagninus, *et sicut compes ad castigationem stulti* (1); Vatablus, *ceu dum compes stulto ad castigationem adhibetur*, *q. d.* Juvenis sequitur meretricem, ut cum ea libere lasciviat; at nescit quod ab ea ad vincula trahatur : meretrix enim ei erit compes; suis enim lenociniis, dolis et fraudibus ita eum sibi illigabit, ut se ab ea avellere, expedire et extricare nequeat. Erit ergo semper ejus quasi servus et mancipium, vinculis meretriciis adstrictus et compeditus. Pro *compes* hebraice est עכס *eches*, quod R. Salomon vertit, *venenum. Et sicut venenum*, ait, *ad castigationem stulti.* Melius alii vertunt, *tintinnabulum*, vel *crepitaculum*, quod olim puellæ leviores, præsertim meretrices, calceis applicabant, ut ejus sono juvenes ad se intuendum excitarent, et in sui amo-

(1) Ita et Maurer. Gesenius, *et sicut in compedibus ad supplicium* it seu trahitur *improbus :* minus recte. Alii aliter. Cæterum haud improbabilis conjectura Rosenmulleri verba corrupta esse suspicantis, quum quæ proxime sequantur vers. 23, et quæ statim subjiciatur comparatio cum ave laqueo capta, fere flagitent, ut bovem inter et avem secundo loco fera aliqua alia commemoretur, quæ pedicæ irretita a venatore occidatur.

rem provocarent, ut patet *Isaiæ* III, 16 et 19. Dicit ergo : Juvenis hic videt auditque hoc crepitaculum, capiturque incessu et forma meretricis : unde eam sequitur; sed ignorat quod hoc crepitaculum erit ei compes, qua pedes ejus astringentur, ut quasi vinctus et captivus a meretrice teneatur, ac quidquid ei libuerit, agere et exsequi debeat. Igitur sicut stulti et insani vinciuntur compedibus, ne sibi aliisque noceant : sic et ipse similes sponte sibi compedes induit. Rursum tintinnabula solent gestare stulti, indeque stulti dignoscuntur, *q. d.* Juvenis hic captus tintinnabulo calceorum meretricis stultescit : unde dignus est ut quasi stultus tintinnabula gestet, iisque castigetur et notetur infamia, *q. d.* Juvenis hic infamis est, omniumque risibus et sibilis exponitur, quasi stultus, qui in signum stultitiæ gestat tintinnabula. Sic videmus vere stultos subinde cum feminis stultis et amentibus tintinnabulatos incedere.

Aliter alii : censent enim hic alludi ad tintinnabulum, quod olim gestabant rei capite mulctandi, ut ejus sonitu populus ad supplicium concurreret, sive ne quis ad eos approximans contaminaretur : uti ex Zonara et aliis docet Turnebus, lib. XI *Adversar.* cap. XXI, et lib. XXIII, cap. XI. Sic sensus foret, *q. d.* Juvenis ille mœcham sequens similis est reo, qui ad necem ducitur, ideoque tintinnabulum gestat. Simili enim modo ipse quasi ad necem damnatus, ultro ad eam pergit et properat.

Verum prior explicatio videtur simplicior et planior, ideoque germanior, præsertim quia illa compedum similitudo priscis fuit usitata. Simili enim modo *aureas compedes* per proverbium vocarunt servitutem splendidam et amabilem, qualis est amantium et aulicorum vita. Unde Diogenes scripsit Aristippum in aula regia aureis teneri compedibus, ne posset avolare. Seneca in dialogo quodam affectus et rationis : « Stulti est, ait, compedes suas quamvis aureas amare. » Loquitur de uxore formosa. Sic et Horatius de amica speciosa : « Tenetque grata compede vinctum. » Igitur Salomon, ut juvenis luxuriosi vecordiam et amentiam repræsentet, comparat eum *primo*, ceppho sive laro; *secundo*, bovi ducto ad victimam; *tertio*, agno lascivienti; *quarto*, compedibus insani; *quinto*, cervo sagitta transfixo jecur; *sexto*, avi laqueo captæ, uti ex Septuaginta audiemus vers. seq.

Vers. 23. 23. DONEC TRANSFIGAT SAGITTA JECUR EJUS; VELUT SI AVIS FESTINET AD LAQUEUM, ET NESCIT QUOD DE PERICULO ANIMÆ ILLIUS AGITUR. — Syrus, *et nescit se ad mortem suam pergere;* Septuaginta addunt nomen *cervus* : *Et tanquam cervus*, inquiunt, *sagitta vulneratus in jecore* (Syrus, *sicut cervus, cujus hepar sagitta transfoderit*); *festinat autem tanquam avis in laqueum, nesciens quia pro anima currit.*

Duplici sagitta juvenis hic transfigitur : *prima* amoris meretricii, quæ jecur ejus sauciat. Jecur enim sedes est amoris et concupiscentiæ, juxta illud celebre :

> Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
> Splen ridere facit, cogit amare jecur.

Secunda, doloris quem parit amor, *q. d.* Juvenis hic sauciatur sagitta amoris, ideoque sauciabitur mox sagitta doloris. Alludit ad cervos, qui ardent amore cervarum, eoque capiuntur et sagittis transfiguntur. Nam, ut tradit Aristoteles lib. IX *Histor. animal.* cap. V, venatores, ut cervos capiant, cervarum lascivientium vocem imitantur : ad illam illico accurrunt cervi : mox illos inter arbusta latentes venatores sagittis configunt, *q. d.* Simili modo juvenis mœchæ blanditiis illectus eam sequitur, et ecce a marito mœchæ, qui scelus odoratus in insidiis latet, confoditur, aut a judice, vel certe a Deo punitur et plectitur. Unde Isidorus Clarius sic exponit : « Non quiescit miser, nec abstinet a scorto, donec maritus scorti spiculo configat jecur ejus. » Priorem sagittam amoris magis notasse videntur Septuaginta, dum vertunt, *et tanquam cervus vulneratus in jecore*, scilicet sagitta amoris sequitur meretricem. Posteriorem sagittam doloris magis notat Noster, dum vertit, *donec transfigat sagitta jecur ejus*; et Chaldæus, *sicut cervus in cujus hepar sagitta volat* : quanquam et prior sagitta amoris hisce verbis accipi queat, *q. d.* Juvenis voce et specie meretricis illectus eam sequitur, donec sagitta amoris plane transfigat jecur ejus, id est, donec meretrix irremediabiliter et immedicabiliter sauciet ejus appetitum (cujus symbolum est jecur) concupiscentia sui. Sicut ergo cervus sagitta ictus fugit, sed mortem non effugit, quin potius currendo vulnus auget et aggravat, mortemque sibi accelerat : sic qui sagitta amoris in corde ictus est, huc illuc discurrit, et vulnus amoris mortisque adauget. Nam ex vulnere amoris illico sequetur vulnus doloris; sine dolore enim non vivitur in amore. Doloris, inquam, tum remorsus et angoris conscientiæ, ut intelligit Jansenius; tum morborum, litium, paupertatis, infamiæ, periculorum milleque miseriarum, quæ libidines et adulteria sequi solent; tum mortis quæ illi vel a marito ejusque cognatis, vel a judice paratur; tum gehennæ et damnationis æternæ, qua illum Deus configet.

Denique de cervo ita scribit Plinius, lib. VIII, cap. XXXII : « Animal simplex est, in tantum ut hominem juxta venantem non cernat; aut si cernat, arcum ipsum sagittasque miretur. » Quo quid opportunius ad exponendam hominis stoliditatem, feminæ speciem, id est arcum ipsum, et sagittas quibus transfigitur, demirantis? Addit Plinius, « pastorali fistula et cantu mulceri. » Addit Aristoteles, lib. V *De Histor. animal.* cap. V, ita sibilo et cantu venantium allici, ut altero venantium cantante alteri liceat clam a tergo ferire. Quod ex Aristotele repetunt Xenophon, Varro, Ælianus, et ex Ægyptiorum disciplina Horus, lib. II *Hiero-* — Cervi stolíditas.

glyph. cap. LXXXVII; illi enim hominem adulatione deceptum significabant picto cervo cum tubicine. Quo quid similius ad exponendam tum vim muliebris cantus, tum stoliditatem cervinam adolescentis, quem petulans femina « protraxit, et irretivit multis sermonibus, donec transfigat sagitta cor ejus, » et pereat in efficacia vocis?

Amantis jecur transfigitur. Per *jecur* metonymice intelligit vitalia, puta cor, hepar cæterasque partes hominis vitales : dicit tamen transfigi *jecur* potius quam cor, pectus aut ventrem. Primo. *Primo*, quia, ut dixi, jecur sedes est amoris : ubi ergo juvenis peccavit amore, ibi transfigitur et dolore; Secundo. *secundo*, quia *jecur* est fons sanguinis, et consequenter seminis; semen enim non est aliud quam sanguis purissimus : quia ergo jecore effudit semen, hinc eodem effundit sanguinem, eritque plaga hæc immedicabilis et lethifera, quia in sanguine consistit hominis vita; Tertio. *tertio*, quia dum sagitta jecur transfigitur, subinde fit, ait Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. x, ut homo rideat, et ridendo moriatur : ita mœchi et mœchæ sæpe ridendo, dum scilicet amori indulgent, imo subinde in ipso flagranti adulterio occiduntur, vel a marito, vel a cognatis, vel a corrivalibus, vel ab ipso Deo; Quarto. *quarto*, quia jecur symbolum est voluptatis, felicitatis et gloriæ, juxta illud *Thren.* II, 11 : « Effusum est in terra jecur meum. » Vide ibi dicta. Dum ergo jecur transfigi dicitur, hæc omnia transfigi et perimi significantur; Quinto. *quinto*, quia transfixo jecore illico homo concidit et moritur : ita mœchi et mœchæ sæpe subita morte plectuntur. Unde S. Ambrosius mox citandus legit : « Et sicut cervus sagittatus in jecore hæret saucius. » Cervus enim in armo aut capite saucius currere non cessat; at saucius in jecore hæret, cadit et moritur; Sexto. *sexto*, quia sæpe mors mœcho infertur a mœcha, et vice versa. Ita amor occidit amorem, amans amantem, cujus symbolum est jecur. Horribile exemplum recenset Nanclerus col. II *Chronog. gen.* 20, anno 574, de Rosimunda uxore Alboini regis Longobardorum, quæ Helmechildum adulterum adamavit, eumque ad necem mariti impulit : sed postea Longinum adamans, cum Helmechildo venenum propinasset, isque vim ejus persentisceret, ab eo stricto gladio coacta reliquum veneni ebibere, tam seipsam quam adulterum veneno sustulit.

Denique ipse concubitus solaque venus multos occidit. Galenus, lib. I *De Spermate*, scribit animales partes non solum seminaria humiditate destitui ex superfluo coitu, sed etiam vitali spiritu, qui ex arteriis evacuatur cum spermatica humiditate. Quocirca non mirandum, si imbecilliores efficiantur multum utentes venere, utpote re purissima ab universo corpore exeunte, et accedente insuper delectatione, quæ per se potest vitale robur exsolvere. Ex quo factum est ut quidam immoderate delectati mortui sint : hæc fere Galenus. Et profecto plerique, aut quia nimium delectati sunt in opere venereo (ut ille dicit), sive etiam quia immoderate commixti sunt, in ipso concubitu occubuisse leguntur. Nam, ut refert Plinius, lib. VII, cap. LIII, Cornelius Balbus prætorius et Q. Heterius eques Romanus in venere obiere. Cujus etiam rei meminit Valerius, lib. IX, cap. XII. Tradit etiam Petrus Damianus quemdam principem Tarentinum, dum cum meretrice congrederetur, animam emisisse. Jovianus quoque Pontanus, in libro *De Obedientia*, scribit se compertum habere Beltrandum quemdam, cognomento Ferrerium, in venere expirasse. Observatum quoque est in Græcorum monumentis : idem Pindaro illi novem Lyricorum (ut Fabio placuit) principi accidisse : licet aliter sentiat Valerius Maximus, lib. IX, cap. XII. Et id quoque contigisse Speusippo Platonico prodit Tertullianus in *Apologetico.* Hæc et plura Tiraquellus in leg. 15 *Connub.* num. 27. Hinc Venus Libitina, quasi mortis et sepulturæ præses, colebatur in æde Libitinæ, teste Plutarcho in *Numa.* Eadem cognominata est ἀνδροφόνος, id est homicida.

Mystice, cervus sagitta ictus, dictamum herbam comedens, sagittam excutit. Unde Plinius, lib. VIII, cap. XXVII : « Dictamum herbam, ait, extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo, pastuque ejus herbæ ejecto. Chelidoniam visui salubrem hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes. » Ita juvenis sagitta amoris ictus illam excutiat per pœnitentiam et mortificationem; hujus enim symbolum est dictamus. Dictamus enim, ait Dioscorides, lib. III, cap. XXXI, est herba acris, mordax, pulegio similis, purgandi vim habens, serpentibus inimica, ac vulneribus corporum medetur. Talis prorsus animæ et conscientiæ est pœnitentia. Unde Tertullianus, lib. *De Pœnitentia*, sub finem : « Cervus, inquit, sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamo medendum. Hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator, restituendo sibi institutam a Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit? »

Huc facit S. Ambrosius, lib. I *De Cain.* cap. v, qui per mœcham mystice accipiens voluptatem, ejus remedium assignat virtutem. Inter virtutes enim sola pœnitentia et mortificatio proprie et ex diametro opponitur voluptati, eamque perimit. « His auditis, ait S. Ambrosius, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius : quem miserans virtus, et casurum cito videns, improvisa occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus, mens concidat humana. »

Noster Salazar per dictamum accipit virginitatem, ac amorem et invocationem B. Virginis, quæ, ut superius dixi, singulare est remedium adversus tentationes carnis. Affert rationem, quia dictamus, inquit, græce παρθένιον, latine *virginale*, dicitur, vel quia nullo semine sato adolescit, vel

quia comestum venerem enecat. Verum nihil tale habet Plinius, Theophrastus, Dioscorides, Ruellius ac similes, qui de plantis herbisque scripsere; quin potius Dioscorides, lib. III, cap. XXXI, æque ac cæteri plane dictamum a parthenio, quod et matricariam vocant, distinguunt.

Huic Salomonis gnomæ antistropha est illa Syrorum : « Ne pandas fenetras, ut excipias sagittas, quibus feriatur cor tuum, » hoc est, ne aperias oculos et aures, ut excipias species et cantilenas feminarum, quibus saucietur cor tuum amore illecebroso, indeque dolore salebroso.

VELUT SI AVIS FESTINET AD LAQUEUM. — Est hæc sexta et ultima comparatio, *q. d.* Sicut avis advolat ad escam ibique capitur ab aucupe, sic juvenis hic incaute sectans illecebram meretricis et mœchæ, eadem capitur, illaqueatur et perimitur.

Rursum, sicut avis femina ligata ab aucupe juxta retia sua voce et cantu alias ad se advocat, præsertim mares sibi congeneres, quæ ad eam advolantes reti implicantur et capiuntur : ita mœcha hæc, illiciens juvenem, ducit eum ad laqueum et necem. Vidi in Belgio anates paleutrias, sive illices et seductrices, ab aucupe cicuratas, quæ ad anates sylvestres advolantes, eas turmatim post se ad retia ducebant, magna spectantium voluptate et aucupum lucro. Chaldæus vertit, *et festinat sicut passeres ad laqueum.* Passeres enim salaces sunt : unde mas feminæ amore in retia et laqueum se dat.

ET NESCIT QUOD DE PERICULO ANIMÆ ILLIUS AGITUR. — Τὸ *nescit* Jansenius refert ad avem, bovem, agnum, cervum, etc.; magis genuine ex Hebræo referas ad juvenem, cum allusione tamen ad avem, bovem, etc. ut sit epiphonema, *q. d.* O insignem juvenis stoliditatem, qui sequitur mœcham, et nescit quod sequendo eam conjicit se in certum animæ, id est vitæ, tum præsentis, tum æternæ periculum, quæ sane magna et miseranda est ejus vecordia. Sicut enim bos sequitur vaccam, et nescit se sequendo eam lanione duci ad macellum; et sicut canis inhiat escæ, et nescit se accedere ad laqueum, etc. : sic prorsus juvenis hic stolidus sequitur mœcham, et nescit, id est, non cogitat, non advertit quod sequendo eam incurrat præsens et æternum vitæ discrimen. Unde Chaldæus vertit, *et nescit quod tendat ad mortem animæ suæ.*

Vers. 24 et 25. 24 et 25 (1). NUNC ERGO, FILI MI, AUDI ME, ET ATTENDE VERBIS ORIS MEI (Hebræa habent in plurali, *nunc ergo, filii, obaudite mihi, et animum advertite verbis oris mei.* Ita Vatablus) : NE ABSTRAHATUR IN VIIS ILLIUS MENS TUA, NEQUE DECIPIARIS SEMITIS EJUS.— Hebraice, *ne declines ad vias ejus cor tuum, neque erres in semitis ejus,* ut scilicet a vera virtutis et castitatis via aberres, easque in devios vitii et libidinis labyrinthos, ac præsertim ne deserta castrorum societate et contubernio deflectas et devies, ad aberrandum per vias quæ ducunt ad domum meretricis, a qua juveni omnis mali originem fontemque exstitisse audivimus.

Nominat *semitas*, quia meretrices, præsertim secretæ, quæ publice honestæ haberi volunt, solent in secessibus, antris et lustris habitare. Unde a via regia turpitudinis pudore sese elongant, ideoque per semitas secretas ad eas tenditur; quin et quæ publice pudorem suum prostituunt, in semitis consident, ut transeuntes aucupentur, indeque *semitariæ* sunt dictæ.

26. MULTOS ENIM VULNERATOS DEJECIT, ET FORTISSIMI QUIQUE INTERFECTI SUNT AB EA.— Septuaginta, *multos enim vulnerans dejecit, et innumerabiles sunt quos trucidavit* (ita legit S. Ambrosius); Hebraice, *et fortes* (2) *omnes* (qui scilicet eam secuti sunt) *interfecti ejus*, id est, ab ea. Hoc dicit, ut nemo suis viribus, suæ præteritæ castitati præfidat : quia mulier fortes, annosos, castos per omnem vitam in senecta dejecit, corrupit, perdidit. Ita « filiæ hominum, » id est, filiæ Caini, sua specie illexerunt et corruperunt « filios Dei, » puta filios Seth, indeque orti sunt impii gigantes, ob quos Deus totum orbem perdidit diluvio, *Genes.* VI. Quis Hectorem, Trojam totumque Asiæ regnum perdidit? una Helena. Quis fortissimum Samsonem Philistæis tradidit? Dalila. Quis sanctissimum Davidem ad adulterium et homicidium impulit? species Bethsabeæ. Quis sapientissimum Salomonem dementavit? concubinæ. Vers. 26.

« Quanti et quales Episcopi, ait S. Cyprianus tract. *De Singul. cleric.*, clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et mirabilia et signa usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse! Quantos leones domuit ula mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera de magnis efficit prædam! » Igitur Martyres qui tormenta vicerant, a feminis deinde victi sunt. Confessores qui tentamenta quælibet superarunt, a muliere superati sunt. Quis orgo tam demens sit, ut tum tantorumque heroum exemplo non sapiat? ut se unicum cæteris omnibus fortiorum æstimet? ut in igne illæsum se fore confidat? « Ignis, mare, mulier, mala tria, » ait Menander, imo malum unicum. Mulier enim est ignis et mare, quod plurimos et valadissimos haurit sorbetque.

27. VIÆ INFERI DOMUS EJUS, PENETRANTES IN INTERIORA (manuscripti legunt, *inferiora*) MORTIS. — Syrus et Pagninus, *ad cubicula mortis*; alii, *ad penetralia mortis*; Septuaginta, *deducentes in promptuaria mortis.* More rhythmi Hebræi idem dicit posteriori hemistichio, quod dixit priori. Igitur idem est : « Viæ inferi domus ejus, » quod « penetrantes in interiora mortis. » In inferno enim mors suum intimum habet cubile, suum penetrale, Vers. 27.

(1) Epilogus.

(2) *Fortes*, id est, numero validos, copiosos, ut parallelismus docet : ita multi.

suum thronum et regiam. Si ergo quæras : « Quid est infernus? » apte respondebo : « Infernus est penetrale et regia mortis, » quia in eo mors æterna pleno jure in omnes damnatos, tam dæmones quam homines dominatur, et in perpetuum dominabitur. Reprobi ergo in hac vita sunt quasi in atrio mortis; in inferno vero erunt in ipsis penetralibus et visceribus mortis. Sicut vice versa electi in hoc mundo sunt quasi in atrio vitæ, in cœlo vero erunt in ipsis penetralibus vitæ, ubi vita dominatur et regnat perpetim. Sensus ergo est, *q. d.* Meretrix ornavit cubile suum, aspersitque aloe et myrrha : sed hæc non tam convivii et voluptatis, quam mortis et sepulturæ sunt indicia et prænuntia : iis enim inungi solent corpora defunctorum. Scias itaque certo, o juvenis, cum adis domum meretricis, te ire ad domum mortis et gehennæ, quia fornicando et adulterando vitam abbrevias, incurrisque certa pericula vitæ, et illico post mortem detruderis in tartara. Quare domus meretricis, ait Aben-Ezra, est infernus quidam, quia ipsa inferni est via et initium. Idem minatus est Salomon, cap. II, vers. 18 : vide ibi dicta. Dicit *viæ* in plurali, ait Vatablus, non *via*, quod multis rationibus cadant, qui sequuntur eam.

Tropologice meretrix et mœcha est concupiscentia ac hæresis : hæc omnibus insidiatur, et omnes, qui illam sequuntur, occidit : hæc quoque recta ducit ad inferos. Ita Polychronius in *Catena Græcor.* : « Innumeri, ait, hoc loco dicuntur, qui per latam viam incedunt, siquidem tales non sunt digni, qui aliquo numero aut loco habeantur; sunt itidem permultæ vitiorum et flagitiorum species, quæ flagitiosos ad inferos præcipites trahunt.

Porro quam formidabilis sit infernus, et judicium, graphice depingit S. Cyrillus Alexandrinus orat. *De exitu animæ et de secundo adventu* : « Metuo mortem, ait, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quia æterna est. Metuo tartarum, quia nihil habet coloris. Metuo tenebras, quia nihil habent lucis. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus est. Metuo genios judicio præficiendos, quoniam sunt immisericordes. Metuo, cum cogito illius diei terribile et muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile et judicem incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimamque flammam, torrentem et acutos enses. Metuo severissimas pœnas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem. » Et S. Ephrem tract. *De Variis inferni tormentis* : « Hanc diem, ait, mente volventes sancti Dei martyres, non sunt miserati sua corpora, sed omne tormenti genus subierunt, spe coronarum gaudentes. Alii, in solitudinibus et montibus atque speluncis, in jejunio et virginitate decertarunt; ac jam quidem contendunt non tantum viri, sed et mulieres, pars debilior, ac per angustam portam arctamque viam incedentes, regnum cœleste rapiunt. Quis ergo patiatur se illo rubore suffundi, ut, cum mulieres illa hora coronentur, multi autem viri condemnentur? non enim est ibi masculus et femina; sed unusquisque propriam mercedem recipiet secundum proprium laborem. »

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Capite præcedenti in scenam produxit mulierem meretricem suis lenociniis, fucis et fraudibus omnes ad se allicientem et perdentem. Jam ut ab ea omnes avocet, hoc capite in scenam producit feminam, imo reginam, et quasi deam castissimam et sapientissimam, puta ipsam Sapientiam, quæ meretricis æmula et antogonista ab ea omnes ad se advocat, promittendo eis primo, se docturam veritatem, justitiam, scientiam, timorem Dei, prudentiam et fortitudinem. Secundo, vers. 15, promittendo regnum, opes et gloriam : quæ omnia asserit esse sua, et a se suis discipulis donari. Tertio, vers. 22, altius assurgens asserit se esse Deo coæternam, Deumque per se creasse et composuisse cœlum et terram, omniaque quæ in eis sunt. Quarto, vers. 32, concludendo hortatur omnes, ut sese audiant, itaque hauriant a Domino vitam et salutem; si enim se spernant, minatur æternam mortem et miseriam.

1. Numquid non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam? 2. In summis excelsisque verticibus supra viam, in mediis semitis stans, 3. juxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens : 4. O viri, ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum. 5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipientes animadvertite. 6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum : et aperientur labia mea, ut recta prædicent. 7. Veritatem meditabitur

guttur meum, et labia mea detestabuntur impium. 8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum; 9. recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam. 10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam; doctrinam magis, quam aurum eligite. 11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis: et omne desiderabile ei non potest comparari. 12. Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus. 13. Timor Domini odit malum: arrogantiam, et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor. 14. Meum est consilium, et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. 15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt: 16. per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. 17. Ego diligentes me diligo: et qui mane vigilant ad me, invenient me. 18. Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia. 19. Melior est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et genimina mea argento electo. 20. In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii, 21. ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam. 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. 23. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. 24. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: 25. necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego parturiebar: 26. adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terræ. 27. Quando præparabat cœlos, aderam: quando certa lege, et gyro vallabat abyssos: 28. quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum: 29. quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ. 30. Cum eo eram cuncta componens: et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, 31. ludens in orbe terrarum: et deliciæ meæ, esse cum filiis hominum. 32. Nunc ergo, filii, audite me: Beati qui custodiunt vias meas. 33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abjicere eam. 34. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. 35. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino: 36. qui autem in me peccaverit, lædet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nota *primo*, sapientiam hic per prosopopœiam poeticam et comicam induci ut personam, quæ humani corporis organa, gestus, vocem, concionem usurpat. Idem factum est cap. I, et *Eccli.* cap. XXIV, et *Sapient.* cap. VII. Sic enim elegantior æque ac efficacior est concio, cum ipsa sapientia, id est ipsa honestas et virtus, suam pulchritudinem, fructus et dona ostentans, omnesque ad se invitans, in scenam inducitur, ut singuli eam videntes, et loquentem audientes, divina ejus specie et oratione illecti, protinus eam sequantur. Ita Nazianzenus, *orat.* 39.

Nota *secundo*, sapientiam, sive prudentiam et virtutem, hoc loco, uti et passim in libris sapientialibus, sumi in genere, prout abstrahit, aut prout communis est increatæ et creatæ; sive sapientiam hic significare tam creatam, quam increatam, quæ reipsa idem est cum deitate et Deo, quatenus ipsa communicat se sapientiæ creatæ et creaturis. Unde quædam hic dicuntur quæ magis conveniunt creatæ, ut quod, vers. 22, dicitur juxta Septuaginta, *Dominus creavit me in initio viarum suarum;* quædam magis competunt sapientiæ increatæ, ut quod ibidem dicitur: « Ab æterno ordinata sum ante omnem creaturam. » Ita Nazianzenus, *orat.* 39, Tertullianus, *Scorpiaci* cap. VII, Cajetanus, Jansenus et alii. Hinc rursum S. Athanasius, Cyrillus, Hilarius et alii passim disputantes contra Arianos, hæc litterali sensu accipiunt de sapientia incarnata, puta de Christo, indeque probant Christum esse Deum, de quo plura vers. 22. Sapientia enim incarnata partim creata est, partim increata; Christus enim ut homo creatus est, ut Deus vero increatus.

Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* toto cap. XXIV, sapientiam similia, imo eadem de se prædicantem inducit: quare ibi pleraque quæ hoc cap. dicuntur, explicui.

1. NUMQUID NON SAPIENTIA CLAMITAT, ET PRUDENTIA (Theodotion, *intelligentia*) DAT (Chaldæus, *elevat*) VOCEM SUAM. — Simile audivimus cap. I, vers. 20: « Sapientia, ait, foris prædicat, in plateis dat vocem suam. » Vide ibi dicta. Syrus, *ideo* (ut scilicet avocet te a meretrice, cujus æmula est). Vers. 1.

sapientia prædicat, et prudentia respondebit tibi. Mirum est Septuaginta aliter plane vertere; sic enim habent, *tu sapientiam prædicabis* (græce κηρύξεις, id est præconizabis, promulgabis ea ut præco), *ut prudentia tibi obediat.* Sapientia in re idem est quod prudentia; sapientia enim hic non speculativa, sed practica accipitur, quæ scilicet actiones et mores dirigit, quod est officium prudentiæ. Porro hujus versionis Septuaginta varii varios dant sensus. Primus est, *q. d.* Si sapientiam præconizabis, id est magna voce (qualis solet esse vox præconis), evocabis et invocabis, illa votis tuis obediens advolabit ad te, tecumque habitabit ac te sapientem efficiet, omnesque actiones tuas diriget sapienter et ad beatum finem perducet. Sapientia enim submissas preces et exilia vota non audit, magnas poscit, contentis votis vult evocari.

Secundus, q. d. Si sapientiam ejusque præcepta tuæ animæ et menti magna voce instar præconis inclames, ut illa feriant, penetrent, et sibi subjugent omnes animæ tuæ vires; tunc sapientia sive prudentia obediet tibi, id est tunc tu obedies prudentiæ, ut sit hypallage, *q. d.* Sapientiæ et gratiæ Dei est efficere ut ejus dogmata audiamus et capiamus, eisque obediamus. Ita noster Salazar.

Tertius planior, *q. d.* Si sapientiam animæ tuæ prædices et persuadeas, ut illi obediat, seseque dedat, vicissim ipsa sapientia obediet, seseque dedet tibi. Sapientia enim et Deus colentes se colit, honorantes se honorat, obedientibus sibi obedit, juxta illud vers. 17 : « Ego diligentes me diligo. » Et illud Dei per Samuelem ad Heli : « Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum, » II *Reg.* II, 30. Et illud : « Voluntatem timentium se faciet. » Sic Josue obediens Deo per miraculum stitit solem, « obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel, » *Josue* X, 14. Hæc enim est lex amicitiæ, qualis est inter justos et Deum, ut amicus faciat id quod vult petitque amicus, ejusque desideriis obsequatur : hæc est dignitas justi, hæc dignatio Dei nostri. Rursum si sapientiæ et virtuti obedias, utique illa quoque tibi obediet, facietque quod vis, quia quod ipsa vult, idipsum tu vis, nimirum bonum honestum amplecti, et voluntatem legemque Dei implere.

Quartus, q. d. Si sapientiam, id est fidem et virtutem, magno et Apostolico spiritu quasi præco Dei prædicabis, utique illa tuum præconium secundabit, illique obsequetur et obediet; faciet enim ut populi, quibus ita prædicas, tuæ prædicationi se subdant et obediant, *q. d.* Sapientia dabit prædicationi tuæ vocem virtutis, ut efficaciter auditoribus persuadeas quod prædicas, juxta illud : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa, » *Psal.* LXVII, 12. Ita Christus, qui est Dei sapientia, duodecim Apostolis eum prædicantibus affuit eisque subjecit et obedientem fecit totum quasi orbem. Idem hodie facit viris Apostolicis, qui Indos, Japones, Sinas convertunt.

2. IN SUMMIS EXCELSISQUE VERTICIBUS SUPRA VIAM (Syrus, *inter vias*) IN MEDIIS SEMITIS STANS. — Hebræus, *in capite excelsorum supra viam in loco semitarum constituta;* Septuaginta, *super excelsas summitates et inter medium semitarum stetit;* Chaldæus, *in capite collium est sapientia,* etc. Vers. 2.

3. JUXTA PORTAS CIVITATIS IN IPSIS FORIBUS LOQUITUR, DICENS. — Hebræus, *ad os civitatis, ad ingressum ostiorum præconizabit,* vel *jubilabit,* id est jubilando prædicabit; hoc enim significat Hebræum תרנה *taronna;* Septuaginta, *apud portas enim potentium assidet, et in introitibus canitur* : de qua phrasi dixi cap. I, vers. 20 et 21; Chaldæus, *in foribus juxta portas in introitu civitatis;* Syrus, *in aditu portarum laudat et dicit.* Vers. 3.

Hæc omnia generatim significant sapientiam ubique, tam in locis excelsis quam humilibus, tam in viis et triviis quam in portis et foris, ubi est hominum concursus, prædicare, nec formidare judicum, qui in portis olim sedebant, judicia; sed omnes tam nobiles quam plebeios, tam principes quam subditos, ad virtutem et Dei cultum adhortari, tum per homines probos et ferventes, quos quovis submittit, tum per Angelos et sanctas inspirationes, tum per ipsas creaturas, quæ singulæ sapientiam Dei repræsentant, et ad ejus cultum et amorem nos invitant, ut sapientia et virtus, ac via ad beatitudinem jure omnibus cognita esse debeat, cum omnes vocem ejus audiant, nemoque se excusare possit dicendo se eam non audisse.

Particulatim vero significat *primo*, Deum e summo cœlorum vertice sapientiæ suæ leges et dogmata, puta sui timorem et amorem, dictare et prædicare toti mundo, tum per fabricam, gubernationem, ac pulchritudinem cœlorum, juxta illud *Psal.* XVIII : « Cœli enarrant gloriam Dei. » Unde S. Augustinus, lib. X *Confess.* cap. VI : « Cœlum et terra, ait, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut amem te, nec cessant dicere omnibus ut sint inexcusabiles. » Et Marcianus Anachoreta apud Theodoretum in *Historia SS. Patr.*, cap. III, visitantibus eum Episcopis verbumque ædificationis postulantibus, ingemiscens : « Deus, ait, universorum quotidie loquitur per creaturas, et per divinas Scripturas disserit et monet ea quæ oportet, et inducit ea quæ sunt utilia, terretque minis, et adhortatur promissis; et ex his nullam capimus utilitatem. Quomodo ergo loquens profuerit Marcianus, qui tantam utilitatem amittit cum aliis, et commodum non vult ex eis capere? »

Secundo, sapientia, puta Deus, legem dedit Mosi et Hebræis in vertice montis Sina, *Exodi* XIX et XX. Sic et Christus in monte promulgavit legem novam, altissimaque perfectionis dogmata, ac præsertim octo beatitudines ibidem edidit, *Matth.* V, 1 et seq., ut ostenderet fidelem in montem, id est ad excelsa, vocari, ac Christianos celsiorem terris debere agere vitam, puta cœlestem et divinam.

Tertio, sapientia prædicavit assidue in templo quod erat in monte Sion, per Sacerdotes et Scribas. Ibidem Christus et Apostoli promulgarunt et prædicarunt legem Evangelicam, juxta illud *Isaiæ* II, 3 : « De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem. » Et illud *Psal.* II, 6 : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus prædicans præceptum ejus. » Iidem in viis et triviis, in portis et tribunalibus publice et intrepide coram regibus et magistratibus, nihil veriti eorum minas, mortes et cruces, prædicabant fidem et sapientiam veri Dei incarnati.

Quarto, Prophetæ, qui legem Dei prædicabant, degebant in montibus, uti Elias et Eliseus, cum filiis Prophetarum agebant in monte Carmelo. Unde Carmelitarum origo. Sic et in novo Testamento viri sanctitate eximii in montibus, rupibus et columnis degentes, docuerunt mortales veram sapientiam esse terrena despicere, amare cœlestia. Talis fuit S. Antonius, Macarius, Hilarion. Talis Simeon Stylites, qui in columna 36 cubitos alta stetit usque ad extremam senectam. Cujus hæc quotidie erat concio, teste Theodoreto in *Histor. SS. Patrum*, cap. XXVI : « Jubet, inquit, in cœlum suspicere, et evolare, et a terra discedere, et regnum, quod exspectatur, visione apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemnere, et futura exspectare. »

Quinto, quia in ecclesiis ex locis editis, puta e pulpitis, prædicatores prædicant Dei verbum et sapientiam, ut procul a toto populo audiri possint; sicut præcones e loco edito in foro contenta voce ut ab omnibus audiantur, solent promulgare leges et scita principis ac magistratus. Hoc est quod dixit cap. I, vers. 21 : « In capite turbarum clamitat. »

Symbolice, per *verticem* accipias lumen et dictamen rationis, quod in capite quasi in arce et vertice posuit Deus, ut toti corpori viam virtutis ostendat, et iter felicitatis præluceat. Unde noster Salazar sic explicat, *q. d.* « In summis excelsisque verticibus supra viam, » id est ad eum modum, quo evenire solet viatoribus itineris insolentibus, uti a pastore vel alio quolibet, quem eminus e montis vertice in viam spectantem aspexerint, statim exquirant, rectane in destinatum locum pergant, an deerrent et in avia ferantur : sic et de illis, qui viam honestatis aggressi sunt, decernere debemus. Semper enim illis præsto est in arce mentis, quasi e vertice montis in viam prospectans ipsa sapientia, id est honestatis cognitio sufficiens, a qua de rectitudine atque erroribus illius viæ optime edocentur. Hujus sententiæ auctor mihi fuit Hebræus Philo in libro *De Plantatione Noe*, ubi sic habet : « Ei sane, qui viam carpit vitiorum, semper adest vel tenuis aliqua cogitatio boni in mente, veluti ex scopulo in viam prospectans pastor, quæ illum a via mala revocat, et ad virtutis iter adhortatur. »

Hic sensus appositus est, ac nonnullis litteralis, mihi potius symbolicus videtur, si cum præcedentibus jam recensitis, quos litterales esse liquet, comparetur.

Mystice, per vertices Ecclesiæ et sapientiæ accipias Apostolos et viros Apostolicos, qui quasi homines cœlestes et a Deo cœlitus missi ejus sapientiam et sanctissima jussa deprædicant. Unde S. Augustinus in *Psal.* XCVI : « Annuntiaverunt cœli justitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Qui cœli, inquit, annuntiaverunt? Cœli enarrant gloriam Dei. Qui sunt cœli? qui facti sunt sedes ipsius. Quomodo enim in cœlis sedet Deus? sic sedet in Apostolis, sic sedet in prædicatoribus Evangelii. Et tu, si vis, cœlum eris. Si vis esse cœlum, purga de corde tuo terram. Si terrenas concupiscentias non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, cœlum eris. Si resurrexistis cum Christo, fidelibus Apostolus loquitur, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, et non quæ super terram. Cœpisti sapere quæ sursum sunt, et non quæ super terram, et sub terra sunt, nonne fœtus es cœlum? Carnem portas, et corde jam cœlum es. Conversatio enim tua in cœlis erit. »

Mystice, rursum Ecclesia hæc proprie adaptat B. Virgini; unde hoc caput legit in lectionibus festi B. Virginis ad Nives, die quinta augusti. Idque tum quia B. Virgo fuit estque idea et exemplar sapientiæ, id est virtutis et sanctitatis, tum quia ipsa est mater æternæ Sapientiæ in ipsa incarnatæ, tum ob alia quæ recensui *Eccli.* XXIV initio capitis, tum denique quia Virgo Deipara illo ad Nives festo Romæ se suamque sapientiam ostendit et prædicavit in monte Esquilino, dum illum in summis æstatis caloribus nivibus cooperuit, locumque templo in eo ædificando Liberio Pontifici et Joanni Patricio per visum apparens, designavit, in quo tum Deus, Christus et ipsa colerentur, tum martyres, qui in eo monte plurimi martyrii lauream consecuti sunt, honorarentur. Ideo enim montem eum sibi præ cæteris delegit, ejusque quasi hæres a Joanne Patricio institui voluit; ut inter Martyres quasi Martyrum regina in martyrio, id est in templo habitaret. Olim enim non nisi super sepulcra Martyrum altaria et templa ædificabantur, quæ inde vocabantur martyria, uti ostendi *Apocal.* VI, 9. Quare Martyrum illorum sanguis et corpora partim in eadem B. Virginis basilica, partim in vicinis S. Praxedis, S. Pudentianæ et S. Bibianæ ad Ursum Pileatum templis sepulta, a fidelibus religiose visuntur et coluntur. Igitur B. Virgo ex hoc monte et templo per se, perque concionatores prædicat, omnesque ad se vocat, commendans eis niveam suam puritatem, humilitatem, charitatem, Dei timorem et cultum, quæ vera est sapientia. Unde in hoc templo S. Gregorius homiliam jam octav. habuit ad populum in *Natali Christi*, et 21 in *Paschate*, et 22 infra octavam ejusdem, quæ non nisi cœles-

B. Virginis in Esquiliis elogium.

tem et virginalem sapientiam spirant. Olim Mæcenas, amicus Augusti Cæsaris, in Esquiliis habuerat hortos amœnissimos; Nero deinde ibidem palatium exstruxit, quod ipse ab auri incastratura aureum indigitavit, atque ex eo ludibunde et exultans spectavit suum illud Romæ incendium. Verum cessere hi Esquiliarum montem Virgini Deiparæ, quæ est « hortus conclusus, fons signatus, » atque unica Mæcenas nostra, eaque beneficentissima, quæ pariter est domus aurea et nivea, restinguens Neronianos libidinis et crudelitatis ignes. In Esquiliis pariter fuit nemus et templum Lucinæ, sive Dianæ, quæ a Gentilibus colebatur quasi dea pudicitiæ, ac viis præesse credebatur. Unde ejus simulacrum in biviis et triviis collocabant, ut iter agentibus viam demonstraret. Sed falsam Dianam exclusit Deipara vera virginitatis antistes, veraque stella maris, ac fida viæ dux in cœlum tendentibus. Ita Andreas Fulvius, insignis antiquitatum Romanarum investigator, lib. II, cap. VI, cum dixisset in hoc monte fuisse lucum Dianæ, subdit : « Eodem loco Ecclesia sanctæ Mariæ Majoris ad præsepe viget, quæ felicioribus quam Lucina auspiciis, nostris temporibus lucem et vitam largitur iis qui nascuntur. » Hæc ergo basilica est omnium non solum quæ in Urbe, sed quæ in orbe universo sunt B. Virginis, augustissima et sanctissima, in qua ipsa in Esquiliis quasi in excubiis, pro fidelibus Urbis et orbis excubat, eosque docet, illuminat, protegit, opitulatur, ditat opibus tam spiritalibus quam corporalibus; quare illi optime adaptes sequentia Salomonis elogia, ac præsertim illud vers. 15 : « Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt, etc. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ, et justitiæ, » etc. uti ex exemplis quæ mox subjiciam patebit. In hac basilica conditum est præsepe Domini, cunæ, fœnum et panni, quibus involutum fuit Verbum infans, quæ S. Hieronymum, S. Paulam et nobilitatem Romanam olim traxerunt in Bethlehem. Unde ipse, epist. 17 *ad Marcellam* : « Illud præsepe, inquit, in quo infantulus vagiit, silentio magis quam infimo sermone honorandum est. » Et mox : « Ecce in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic, puto, locus est sanctior Tarpeia rupe. » Tarpeia ergo rupe, puta Capitolio sanctiores sunt Esquiliæ, quæ quasi posthuma Bethlehem Domini præsepe continent. Quocirca migrante e Bethlehem Romam præsepio Christi, eodem remigravit et S. Hieronymus : illius enim reliquiæ in basilica Virginis juxta præsepe Domini conditæ sunt, ut apud quod vivens deliciatus est, etiam mortuus in pace conquiescat. In eadem basilica visuntur reliquiæ S. Matthiæ aliorumque Apostolorum, Martyrum et Confessorum multorum, qui omnes muta voce adeuntibus et orantibus inhalant et inclamant veram sapientiam, ut scilicet ipsorum heroicos virtutum actus et agones æmulemur. Sic præsepe Christi omnibus inclamat Christi amorem, humilitatem, paupertatem mundique contemptum.

Vis plura, eaque admiranda? accipe. In hac Virginis basilica, uti narrant Carolus Siconius, lib. I *De Regno Italiæ*, noster Canisius, lib. V *Marialis*, cap. XXII, Pompeius Ugonius, lib. I *De Stationibus Roman.*, station. 8, et alii, grassante atroci illa peste, quæ Romam afflixit et Pelagium Pontificem sustulit, S. Gregorius Magnus tempore Paschali supplicationem totius populi instituit, indeque cum litaniis processit versus basilicam S. Petri ad placandam Dei iram, in qua solemni pompa circumferebatur imago B. Virginis depicta a S. Luca : ac ubicumque imago hæc procedebat, illico pestilenti cœli gravitate et caligine dispulsa, succedebat optata auræ claritas et salubritas. Quin et juxta eam audita fuit melodia Angelorum concinnentium : « Regina cœli, lætare, alleluia. Quia quem meruisti portare, alleluia; resurrexit sicut dixit, alleluia. » Quibus succinuit S. Gregorius : « Ora pro nobis Deum, alleluia. » Atque exinde hunc hymnum usurpavit Ecclesia, quasi Paschalis lætitiæ argumentum, ad congratulandum Beatæ Virgini gloriosam Filii resurrectionem. Porro Ordo Romanus, et ex eo Baronius, tom. VIII, anno Christi 590, tradunt imaginem B. Virginis delatam fuisse ab ipso S. Gregorio; dumque ille cum eadem pervenisset ad molem Hadriani Tiberi adjacentem, in signum reconciliati Numinis visum fuisse angelum, qui nudatum gladium in vaginam reponeret, eoque symbolo luem cessasse significare voluisse, sicut prius eadem per sagittas cœlitus lapsas fuerat præmonstrata, uti refert S. Gregorius, lib. IV *Dial.* cap. XXXVI. Atque ob hanc angeli apparitionem, moles Hadriani deinde semper castellum S. Angeli nuncupata fuit.

Miracula B. Virginis Majoris.

Primum.

Porro majora beneficia B. Virginem in hac ecclesia quam in aliis, se colentibus et invocantibus, impertiri experientia constat.

Secundum.

Memorabile est quod scribit B. Petrus Venerabilis Abbas Cluniacensis, S. Bernardo coævus, lib. II *Mirac.* cap. XXX, nimirum Romanos solere in vigilia Assumptionis B. Virginis offerre eidem ingentes cereos, eosque sub vesperam accendere in hac ejus basilica, qui cum totam noctem usque ad ipsius festi diei horam sextam vel nonam arserint, reperiuntur ejusdem esse ponderis, quod habuerunt antequam accenderentur. Idque miraculum continue per centum annos durasse, et etiamnum durare ipse testatur. Id facit incorrupta et æterna virginitas Deiparæ, cujus symbolum est cereus albens et ardens, qui ab ape virgine conficitur.

Tertium.

In hac basilica Missam celebrans S. Martinus I Pontifex per B. Virginem miraculose a morte servatus est. Cum enim Olympius Exarchus spatharium submisisset, qui eum gladio transfode-

ret, spatharius ad altare accedens a B. Virgine excæcatus fuit, ut refert Platina, Baronius et alii in Vita S. Martini.

Quartum. In eadem ipso Assumptionis B. Virginis festo, publicas litanias peragens cum clero et populo Leo IV Pontifex anno Domini 847, urbem a pestifero serpente cum necando liberavit, uti referunt Anastasius Bibliothecarius, Baronius et alii.

Quintum. Illustre est quod scribit Joannes Nauclerus vol. 2 *Generat.* 34 de S. Henrico Imperatore qui cum S. Cunegunde conjuge perpetuam servavit virginitatem : « Fertur, ait, de Henrico hoc, quod semper primam noctem ingrediens Urbem, solitus fuerit orando pernoctare in ecclesia S. Mariæ Majoris; contigit autem semel quod, dum solitarius oraret, visus sit sibi Christus Pontificalibus indutus procedere Missam celebraturus, quem sequebatur S. Laurentius, et loco Subdiaconi Vincentius; post hos Virgo Dei genitrix cum multitudine Virginum et Angelorum; dehinc Joannes Baptista cum Patriarchis et Prophetis; post hos Petrus et Joannes cum cæteris Apostolis et Evangelistis, S. Stephanus cum Martyribus, S. Martinus cum Confessoribus, Angeli incœperunt introitum : Suscepimus, Deus, misericordiam; et dum cantaretur : Dextera tua plena est justitia, omnes, Christum et Beatam Virginem imitantes, extenderunt digitos in Henricum. Post Evangelium indicibili jubilo angelus librum deosculatum a Christo præsentavit B. Mariæ; et post eam omnibus per ordinem deosculandum, demum annuit B. Virgo angelo, ut porrigeret librum etiam Henrico ad osculandum, dicens : Præbe ei pacis osculum, cujus mihi virginitas placet. Et cum, præ nimio gaudio raptus, nesciret ad plenum intendere, angelus ipsum in nervo tangens, dicit : Hoc tibi erit signum dilectionis Dei propter tuam castitatem et justitiam; et exinde usque ad mortem claudicabat : ex quo eventu vocatus est Henricus Claudus. »

Igitur B. Virgo, deligens sibi domum in vertice Esquiliarum, inde clamitat, omnesque ad se advocat, ut ab ea sapientiam discant, ejusque beneficiis et gratiis potiantur.

Vers. 4 et 5. 4 et 5. O VIRI, AD VOS CLAMITO, ET VOX MEA AD FILIOS HOMINUM. INTELLIGITE, PARVULI (id est ut Septuaginta, *simplices*; Tigurina, *incauti*), ASTUTIAM, ET INSIPIENTES ANIMADVERTITE. — Hebræus, *insipientes corde, intelligite;* Septuaginta, *cor apponite*; Syrus, *stulti prudentes sint in cordibus suis.* Pro *astutiam*, Tigurina vertit, *solertiam*; Vatablus, *scientiam. Astutia* ergo est hic cautio, prudentia et providentia, uti dixi cap. 1, vers. 4.

Cajetanus per *viros* homines virilis sexus, per *filios hominum* feminas notari autumat, *q. d.* Omnes tam viros quam feminas appello, et ad sapientiam advoco. Melius noster Salazar per *viros* accipit proceres et magnates, per *filios hominum* plebeios, qui cum nomine familiæ non commendentur, *filii Adam* in universum appellantur. Unde Aben-Ezra : Compellat, inquit, *viros*, id est divites, et *filios hominum*, id est pauperes. Simplicissime cum Jansenio accipias eosdem; iidem enim sunt *viri*, qui et *filii hominum*, præsertim quia viros hos mox vocat parvulos, et quia solet Salomon, æque ac David, in suis hisce gnomis et quasi rhythmis posteriori hemistichio explicare prius. Unde Septuaginta vertunt, *vos, o homines, advoco, et profero vocem meam filiis hominum.* Sub viris et feminas more communi intellige. Sensus ergo est, *q. d.* O viri, o, inquam, filii hominum, id est o homines universi, ad vos voce contenta ex corde ardenti clamito; clamosa enim vox procedit ex ardenti cordis desiderio; illam ergo audite eique obedite : Quicumque inter vos parvuli sunt, non ætate, sed sensu et prudentia, quales per naturæ lapsæ infirmitatem, perque nativitatem omnes sunt, plerique etiam per inexperientiam et concupiscentiam, cujus instinctum sequuntur, tales evadunt; quicumque, inquam, parvuli sensu estis, intelligite et discite astutiam, id est prudentiam et cautionem, ut caute et prudenter vitam instituatis. « Et insipientes animadvertite, » Hebraice, *apponite cor* præceptis hisce monitisque meis; sic enim fiet ut nihil per imprudentiam vel inconsiderationem peccetis.

Mystice, Beda notat sapientiam, id est virtutem, poscere viros, non feminas, puta non effeminatos, sed viriles animos, quia a viro dicta est virtus quasi virilitas; hæc enim requiritur ad resistendum concupiscentiis femineis, atque ad terrores et difficultates quaslibet fortiter superandum.

6. AUDITE QUONIAM DE REBUS MAGNIS LOCUTURA SUM; ET APERIENTUR LABIA MEA, UT RECTA PRÆDICENT. — Syrus, *aperit os meum rectitudo.* Pro *magnis* Hebraice est נגידים *negidim*, quod Septuaginta vertunt, *præclaris*; Syrus, *principalibus;* Vatablus, *nobilibus et eximiis;* Chaldæus, *principe dignis;* Symmachus, *ducalibus*, quæ scilicet principes et duces decent et ornant, quæque Deo summo omnium principe et duce digna et decora sunt. Unde R. Salomon, *locutura sum verba principum et gravissima* (1). Vers. 6.

Attentionem sibi conciliat sapientia promittendo quod dictura sit res magnas et rectas. Magnas, tum quia agit de virtutibus, quibus ad æternam salutem, quæ in Dei possessione consistit, tendendum est, ac gehennæ tormenta vitanda sunt. Verum enim est illud : « Nullum bonum, nisi æternum; nullum malum, nisi æternum; » tum quia non solum Ethicam, sed et Œconomicam ac Politicam, qua magnæ respublicæ et regna administranda sunt, docebit; qua de causa Aristoteles triplicem hanc suam Ethicam, *Magna moralia* inscripsit. Unde Aben-Ezra vertit, *locutura sum ac si essem princeps et dux.* Rectas, quia tradet discipli-

(1) Hebr. est, *audite, nam generosa*, eximia, egregia *loquor, et apertio labiorum meorum*, quæ afferunt labia mea, *recta* sunt.

nam corrigendi mores pravos, eosque rectos et honestos efficiendi. Hæc et sequentia clara et perspicua sunt, nec magno commentario indigent. Antistropha Salomoni est Christi, veri Salomonis et Sapientiæ incarnatæ, vox : « Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi, » *Matth.* XIII, 35. Christus enim annuntiavit, imo fuit, « magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria, I *Timoth.* III, vers. ult. Quocirca Christus ab Isaia cap. IX, vers. 6, juxta Septuaginta, vocatur « magni consilii Angelus, » id est nuntius et legatus.

Mystice, B. Virgo magna prædicavit, cum concepto Dei Verbo cecinit : « Magnificat anima mea Dominum; et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna, qui potens est, » etc. *Lucæ* I.

Vers. 7. 7. VERITATEM MEDITABITUR GUTTUR MEUM, ET LABIA MEA DETESTABUNTUR IMPIUM. — « Meditabitur, » id est meditato loquetur; hoc enim significat Hebræum יהגה *iega*, juxta illud : « Os justi meditabitur (id est meditatam eloquetur) sapientiam. » Unde explicans subdit : « Et lingua ejus loquetur judicium, » *Psal.* XXXVI, 30. Est metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente, puta meditatio pro locutione, quæ ex meditatione manat.

Sensus est, *q. d.* Auscultate me attentissime, nam veritatem loquar, non speculativam et otiosam, sed practicam, quæ vos faciet beatos ; loquar, inquam, illam, non extemporanee, quasi promens quidquid in buccam venit, sed diu meditatam, quam multo tempore, studio et meditatione, mente versavi, discussi, probavi, veramque et salutiferam per omnia judicavi. Opponit se sapientia et anteponit philosophis, qui vera quædam docuerunt, sed veris falsa miscuerunt.

ET LABIA MEA DETESTABUNTUR IMPIUM, — id est impietatem, ut habent Hebræa et Chaldæa. *Impium* ergo hic est generis non masculini, sed neutri, significans id quod impium est sive impietatem, *q. d.* Loquar vera, id est honesta, pia, sancta, ideoque redarguam labia falsa et *mendacia*, ut vertunt Septuaginta et Syrus, puta inhonesta, impia, scelerata. Veritas enim practica est ipsa honestas, pietas, sanctitas, ideoque falsitas practica illi opposita est inhonestas, impietas, pravitas. Consequenter tamen sapientia detestatur quoque hominem impium, quatenus impius est, quia non naturam, sed impietatem ejus detestatur : unde sæpe hoc libro redarguit insipientes et impios. Aliter noster Salazar, *q. d.* « Labia mea detestabuntur impium, » id est, « impius detestabitur labia mea, » ut sit hypallage. Impius enim odit veritatem juxta illud : « Veritas odium parit, » quia veritas moribus impiorum adversatur, eosque culpat et reprehendit, de quo vide S. Augustinum, lib. X *Confess.* cap. XXIII.

8. JUSTI SUNT OMNES SERMONES MEI, NON EST IN EIS PRAVUM QUID, NEQUE PERVERSUM. — Hebraice, *in justitia* (Septuaginta, *cum justitia*) *sunt omnia verba oris mei, nihil in eis implicatum et tortuosum.* Vers. 8.

Probat sapientia se loqui veritatem, quia loquitur justitiam ; veritas enim practica non est aliud quam justitia, et rectitudo actionum vitæ et morum.

9. RECTI SUNT INTELLIGENTIBUS, ET ÆQUI INVENIENTIBUS SCIENTIAM, — *q. d.* Sermones mei *recti*, id est justi et æqui in se sunt, talesque videntur iis qui vere sunt intelligentes, quique studio et usu inveniunt et acquirunt scientiam agibilium, hoc est, prudentiam. Vatablus vertit, *rectos reddunt eos qui inveniunt scientiam.* Potest *secundo*, rectitudo hic accipi pro candore et sinceritate, ut opponatur simulationi et hypocrisi, quæ verbis obliquis, implicatis, circumtortis suam nequitiam velat et obtegit, *q. d.* Loquar candide, sincere, aperte, sine fuco, quia nihil in me est pravum et perversum, id est simulatum, fucatum et fictum; *tertio*, Hebraice נכחים *nechochim* non tantum rectos, sed et ante oculos positos, claros et perspicuos significat. Unde Vatablus vertit, *obvii sunt intelligenti*; Septuaginta, *præsentes sunt intelligentibus*; Chaldæus, *manifesti sunt viro intelligenti, et comperti ei qui expetit scientiam*; Syrus, *manifesti sunt ei qui hæc scire desiderat, q. d.* Sermones mei plani, faciles et evidentes sunt iis qui rationem et prudentiam, non vero erroneum concupiscentiæ judicium sequuntur. Unde auctor *Catenæ Græcor.* duas ultimas expositiones jungens sic explicat, *q. d.* « Doctrina mea nihil continet sophisticum, nihil perplexum, nihil tortuosum ; omnia quæ tradit, sunt recta et plana : omnia sana et manifesta : nihil illa continet fucatum, nihil subdolum, nihil germana sinceritate destitutum. » Vers. 9.

Solent oratores, in exordio orationis, conciliare sibi auditorum attentionem, docilitatem et benevolentiam, sive eos facere attentos, dociles et benevolos. Attentos, promittendo se dicturos de rebus magnis, raris, utilissimis, imo necessariis. Dociles, promittendo se dicturos clare, breviter et methodice, ut ab omnibus facile capi et intelligi possint. Benevolos, promittendo se dicturos pulchra, grata, jucunda. Ita Salomon hic, sive Sapientia, attentionem sibi conciliavit vers. 6, pollicendo se de rebus magnis locuturum. Docilitatem hic conciliat, pollicendo se clare et perspicue dicturum et docturum. Benevolentiam conciliat vers. 11 dicens : « Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis. » Et vers. 18 : « Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia, » etc.

10. ACCIPITE DISCIPLINAM (Hebraice מוסר *musar*, id est, eruditionem et correptionem) MEAM, ET NON PECUNIAM ; DOCTRINAM MAGIS QUAM AURUM (codices antiqui habent, *quam thesaurum*) ELIGITE. — Vers. 10.

Hebraice, *et scientiam præ auro electo*; Septuaginta, *et scientiam super aurum probatum*; Chaldæus, *conflatum*; Syrus, *purissimum*. Sensus est, *q. d.* Capessite mea hæc sacræ Ethices dogmata, eaque præferte omni pecuniæ. Non ergo vetat omnino studium pecuniæ congregandæ; hoc enim habent reges, mercatores Christiani et patresfamilias, quorum est thesaurizare filiis, ut ait Apostolus II *Cor.* cap. XII, 14; sed confert tantum et præfert disciplinam pecuniæ. Unde comparationem hanc explicans subdit : « Doctrinam magis quam aurum eligite, » *q. d.* Studete magis colligendæ sapientiæ et virtuti, quam nummis et auro ; virtus enim omne aurum superat. Hebræi enim, dum duas res inter se comparant, majorem asserunt, minorem negant; quæ negatio comparative accipienda est, ut significet minorem rem postponendam majori; ut cum Dominus ait, *Osee* VI : « Misericordiam volui, et non sacrificium; » negatio hæc non significat Deum nolle vel odisse sacrificium, cum ipse illud sanxerit in *Levitico*; sed tantum notat Deum malle et pluris facere misericordiam, quam sacrificium. Negatio ergo hæc non negationem, sed comparationem et postpositionem significat. Cum ergo major pars hominum inhiet divitiis, eisque primum, imo fere totum studium impendat, dicatque illud : « O cives, cives, quærenda pecunia primum est, virtus post nummos; » Sapiens et sapientia præposterum hoc hominum judicium corrigit, dicitque : « Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis, » *Matth.* VI, 33.

Secundo, aliqui negationem hic proprie accipiunt, quasi sapientia hic dehortetur a studio opum, et adhortetur ad studium virtutum, *q. d.* Nolite studere congerendis opibus, sed virtutibus; qui enim student opibus, facile propter illas festa justitiam aliasque Dei leges violant. Hic sensus est verus, sed prior magis ex phrasi et mente Scripturæ. Unde sequitur : « Melior est enim sapientia cunctis opibus. »

Tertio, noster Pineda, lib. IV *De Rebus Salomon.* cap. XVIII, acute notat *aurum* hoc loco Hebraice vocari חרוץ *charuts*, id est præcisum vel separatum, id est, purgatissimum, quod Latini vocant *obryzum*, quasi ad obrusam examinatum et a scoria expurgatum ; ut sensus sit, *q. d.* Sicut aurum ex etymo sui nominis eligitur, secernitur et separatur ab omni alia inutili et viliori materia : sic multo majori jure vos, o veritatis amatores, veram et salutarem sapientiam eligite, eamque secernite a doctrinis falsis et peregrinis, atque ab erroribus quos suggerit mundus, caro et diabolus.

Vers. 11. 11. MELIOR EST ENIM SAPIENTIA CUNCTIS PRETIOSISSIMIS (Hebraice מִפְּנִינִים *mippeninim*, id est, *præ margaritis*; Symmachus, *intimis*; R. Salomon, *præ gemmis et lapidibus pretiosis*), ET OMNE DESIDERABILE EI NON POTEST COMPARARI, — quia ipsa est ordinis cœlestis et divini; ergo omne terræ etiam totius pretium longe superat. Unde Septuaginta, *omne autem pretiosum non est illa dignum*, perinde ac non est dignum, imo indignum, lutum comparari cum auro ; Syrus, *præstantior enim est sapientia auro purissimo, et melior gemmis, et nihil est illi æquale*. Dicit ergo sapientia et virtus : Ego sum pretium, et quidem eximium, quo homines mortales ad immortalitatem perveniunt. Ego gemma pura et splendida, qua animæ sanctæ exornantur. Ego thesaurus, cujus possessione omnes Angeli et Sancti ditescunt. Ego altitudo, ex qua tum cœlestia, tum terrestria conspiciunt, et quale unumquodque sit manifeste cognoscunt. Ego claritas e sole justitiæ ad mortales delapsa, civitas Regis magni, et imago pulcherrima regni cœlorum. Per me homines, antea inimici, se in Dei amicitiam ac familiaritatem insinuant, et animæ sanctæ ad filiarum et sponsarum Dei dignitatem ascendunt, et felicitatem omnem huic mortali vitæ cognatam acquirunt. Ego inter universa Dei opera evidenter emineo, cujus possessionem solis carissimis scio esse concessam, qua templum Dei fiant, et omnis fœditatis impuritatem abjiciant. Mecum sunt divitiæ et gloria, puræ deliciæ et justitia.

12. EGO SAPIENTIA HABITO IN CONSILIO, ET ERUDITIS INTERSUM COGITATIONIBUS. — « Eruditis, » id est sapientibus et prudentibus, puta honestis, piis, sanctis. Nam, ut initio dixi, sapientia, id est honestas et virtus, hoc libro nunc vocatur doctrina, nunc intellectus, nunc eruditio, nunc scientia, nunc disciplina, etc. Vers. 12.

Commendavit hucusque se sapientia, suique desiderium auditoribus excitavit; nunc desiderantibus locum domumque suam ostendit, ut ad eam tendant, ibique ejus compotes fiant. Ait ergo : « Ego sapientia habito in consilio, » hebraice ערמה *orma*, id est, *in astutia*, vel *cum astutia*, vel *astutiam*, ut vertit Symmachus : omnibus enim his modis verti potest. Per *astutiam* accipe cautionem, solertiam, consilium, circumspectionem, providentiam, uti dixi cap. I, 4. Unde Septuaginta vertunt, *ego sapientia habitavi consilium*; Pagninus, *ego habitavi cum astutia*; Tigurina, *ego cohabito solertiæ*, *q. d.* Nunquam me deserit solertia, inquit Vatablus et Aben-Ezra : Sapientia, inquit, opus habet solertia, sine qua illa consistere nequit, aut *q. d.* Ego sapientia calleo perspectamque habeo calliditatem, ac si in illius meditullio stationem haberem : ipsa etiam descendo ad extremum cognitionis omnis solertis cogitationis. Sensus ergo est, *q. d.* Quicumque me concupiscitis, et quæritis locum habitationis meæ, adite domum prudentiæ, sive solertiæ et consilii : ibi me docentem audietis; ibi enim est thronus meus, ibi sum præsens ; imo sedeo regina et præses, ut omnia consulte, solerter, circumspecte et sapienter dirigam et moderer. Unde hoc suum officium explicans, subdit : « Et eruditis intersum cogitationibus. » Intersum quasi præses, id est, præ-

sum. Sic Seneca ait : « Cum præesse nobis Deum et interesse probaremus, » *q. d.* Ego sum quæ omnes sapientes, honestas et sanctas cogitationes, sermones et actiones dirigo : imo suggero, suadeo et impero. Hebraice est, *ego scientiam cogitationum invenio*, id est, ut Vatablus, ego sola invenio bonas et sanctas cogitationes. Ego enim sum omnis consilii, omnis honestatis, omnis virtutis præses, imo doctrix et dictatrix. Unde Septuaginta, *scientiam et cogitationem ego invocavi*, id est evocavi, e mente mea elicui et produxi; et Syrus, *ego creavi astutiam et cognitionem, et consilium ego acquiro*; Chaldæus, *invenio*; R. Salomon, *ego habito juxta solertiam.* Cum enim, inquit, legis cognitione quis præditus fuerit, erga res omnes solertia et acumine imbuitur. Habitat ergo sapientia in consilio, quia habitat in corde sapientis et justi, ubi sana et recta consilia excogitantur, ut ea excitet atque promoveat (1).

Porro auctor *Catenæ Græc.* : « Per consilium sanum, ait, voluntatis circa piacula electionem hoc loco insinuat; per cogitationem autem et cognitionem, accuratam circa cætera considerationem. » Et mox : « Siquidem hic, nempe in cœlestium rerum meditatione, quasi in propria sede dego; ibique, nimirum in rerum externarum consideratione, quasi in tabernaculis habito. » Antistropha Salomonis est Christi, qui est Sapientia incarnata, sententia : « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, » ut tractent Christiana, honesta, eaque quæ Christi sunt, « ibi sum in medio eorum, » *Matth.* XVIII, 20. Et illa : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus, » *Joan.* XIV, 23.

Antiqui Codices legunt, *ego habito in concilio*, quod eodem redit; in concilio enim sapientum senatorum agitatur vigetque consilium. Unde Cicero agens de senatu et senatusconsulto, lib. III *De Legibus* : « Senatori, ait, tria jussa sunt : ut adsit, nam gravitatem res habet, cum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, ne sit infinitus. » R. Levi videtur hæc referre ad scholas et academias; sic enim explicat : « Ego sapientia ea loca inhabito in quibus reperitur solertia, studiorumque rationes, ordines nimirum, qui a Logica præscribuntur. » Aptius referas ad Synodos, ad collationes Patrum, etc.

Mystice, hæc apte congruunt B. Virgini. *Primo*, quia ipsa præest in Conciliis et piis congregationibus ipsius nomine et honore erectis : ex quibus admirabilis in totam Ecclesiam redundat fructus, adeoque experientia docet, per hosce cœtus multis in locis fidem orthodoxam restitutam, pietatem avitam revocatam, accensum bonorum omnium studium et zelum. Id liquet ex sodalitate Rosarii, quam jussu B. Virginis S. Dominicus Ordinis Prædicatorum fundator instituit, per quam ipse mira in omni hominum genere ad Dei gloriam effecit, et etiamnum per sui Ordinis alumnos efficere pergit. Romæ in basilica S. Mariæ Majoris præclarissima sodalitas, vulgo dicta *Confalonis*, est erecta, quæ ad S. Bonaventuram suam refert institutionem, cujus industria Urbs quorumdam studio divexata, suo splendori est restituta tempore Clementis VI, anno Jubilæi 1350. Plura de Sodalitatum B. Virginis erectione, usu, fructu, numero, splendore, vide apud nostrum P. Antonium Spinellum in *Mariali*, cap. XL.

Secundo, B. Virgo præest sanctis cogitationibus et consiliis de vita emendanda, de capessendo sancto vitæ statu, de amplectendis consiliis Evangelicis, de ineunda perfectionis via, de consectandis heroicis virtutum actibus.

Oculatus hujus rei sum testis. Cum enim ante viginti annos agerem Confessarium in æde Beatæ Virginis Asperi collis juxta Lovanium, ac confessiones peregrinorum eo quotidie turmatim per centenos, imo millenos confluentium exciperem, multi sua virtutis consilia et vota per B. Virginem transigenda mecum communicarunt. Hic enim dictitabat se hanc peregrinationem suscepisse, ut B. Virginem consuleret de statu vitæ capessendo. Ille, ut virginitatem ei offerret et dicaret. Iste, ut Religionem ingrederetur. Alius, ut remedium scrupulorum, aliarumque tentationum a Beata Virgine posceret. Alius, ut e salebris amorum et peccatorum emergeret. Alius, ut opus aliquod heroicum conficeret. Alius, ut lites rixasque ope ductuque B. Virginis componeret, etc., se eam religiose adire, suaque ei vota offerre affirmabant. In Aspero colle ergo quasi e summo vertice, uti dixit vers. 2, clamat Deipara, omnesque ad se advocat, ut sana omnis honestatis consilia doceat et suggerat. Vide nostrum Hieronymum Platum lib. I *De Bono status Religiosi*, cap. XXIV, ubi ostendit B. Virginem primam omnium vitam Religiosam in paupertate, castitate et obedientia egisse, ejusque exemplar posteris dedisse, atque ideo illam tum Ordines omnes, tum Religiosos singulos, peculiari cura et amore complecti, imo ipsam omnes Ordines excitasse : idque nominatim de Carthusiensi, Carmelitano, Dominicano, Franciscano, Olivetano, Hieronymitano, ac Societate Jesu ex ipsorum chronicis demonstrat.

Tertio, B. Virgo præest eruditis et eruditioni cuilibet. S. Gregorius Thaumaturgus Neocæsareæ Episcopus, qui S. Macrinam, et per eam S. Basilium, in fide et pietate instruxit, jussu B. Virginis edoctus fuit a S. Joanne Apostolo, qui per visum

(1) Hebr. est, *habito consilium*, seu *prudentiam*, tota versor in ea, mihi cum prudentia familiaritas est. Conf. *Isai.* LVIII, 15, ubi Dominus se dicit *habitantem æternitatem*; et I *Tim.* VI, 16, Deus dicitur *lucem inhabitans*. *Habitare* igitur hic valet *tenere et usurpare* aliquid tanquam suum. Ad hanc phrasin illustrandam confert etiam carmen Græcum, quo in amicitiam Plutarchus usus est de *Discrimine amici et adulatoris* :

Παρ' δ' αὐτῇ χάριτες καὶ ἵμερος οἴκι' ἔθεντο, *apud eam gratiæ et desiderium domum posuerunt*. Sequitur, *et scientiam considerantiæ*, vel *solertiarum invenio.*

apparens tradidit ei Symbolum, cujus ope ipse cum populo ab omni Arii aliorumque hæreticorum errore permansit intactus, uti refert S. Gregorius Nyssenus in ejus Vita. Ipsa S. Cyrillum contra Nestorium docentem B. Virginem esse Christiparam, non Deiparam, non tantum erudivit, sed et armavit, effecitque ut Nestorii blasphema lingua computresceret, isque misere infelicem animam exhalaret. Ipsa S. Joannem Damascenum contra Copronymum, Leonem Isaurum cæterosque iconoclastas ad eos debellandos instruxit. Ipsa S. Dominicum contra Albigenses instituit, effecitque ut hæresin per se et suos aboleret. Denique celebre est illud Ecclesiæ in Officio Deiparæ elogium: « Gaude, Maria virgo, cunctas hæreses sola interemisti in universo mundo. » Taceo Rupertum Abbatem Tuitiensem, Albertum Magnum, Hermannum Contractum Comitem, pluresque alios, qui cum rudi essent ingenio, ope Virginis acumen mentis, quin et Philosophiæ, S. Scripturæ, Theologiæ, aliarumque scientiarum peritiam insignem sunt adepti. Denique S. Ambrosius, lib. *De Institut. virg.* cap. VII, loquens de Deipara: « Eadem, ait, postea Joanni Evangelistæ est tradita conjugium nescienti. Unde non mirum præ cæteris locutum mysteria divina, cui præsto erat aula cœlestium sacramentorum. » Et Rupertus, lib. I *in Cant.*: « Horum, ait, discernendorum utique magistram te esse oportebat, o B. Maria et magistra magistrorum, id est Apostolorum, juxta illud: Fons hortorum, puteus aquarum viventium, qua fluunt in perpetuum de Libano. »

Quam utile pia volvere. Tropologice, disce hic utilissimum esse erudita, id est, honesta sanctaque cogitare, legere, audire, loqui. Huic enim cogitationi, lectioni et collocutioni quasi rerum ad se pertinentium, inserit et immiscet se sapientia, puta Deus ipse, ideoque eam promovet, auget, perficit per lumina quæ intellectui immittit, et per pios impulsus quos voluntati afflat. Ita discipulis euntibus in Emmaum ac de Christi morte loquentibus Christus ipse se immiscuit, suamque resurrectionem et gloriam ostendit, *Lucæ*, XXIV. Ita S. Antonius audiens legi in ecclesia: « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, » illudque meditans mundo valedixit, Deoque totum se in vita monastica consecravit. Eadem sententia eodem modo a sæculari conversatione ad vitæ perfectæ studium traductus est S. Franciscus. Ita vicissim S. Augustinus audiens a Potitiano vitam S. Antonii, eamque ruminans, sese ad continentiam, imo ad æmulationem S. Antonii convertit, uti ipse refert lib. VIII *Confess.* cap. VI et VII. Ita S. Simeon Stylites cogitans illud quod in Missa legi audiebat: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » non tantum paupertatem Evangelicam amplexus est, sed et columnam quasi ad cœlum conscensurus ascendit. Ita S. Joannes Columbinus legens trutinansque vitam S. Mariæ Ægyptiacæ, non tantum vitæ perfectæ se dedit, sed et Ordinem Jesuatorum instituit. Ita S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, a sæculo ad Deum conversus est lectitans in lecto, cum e vulnere decumberet, animoque volvens vitas et gesta heroica Sanctorum.

Exempla.

13. TIMOR DOMINI ODIT MALUM: ARROGANTIAM, ET SUPERBIAM, ET VIAM PRAVAM, ET OS BILINGUE (Syrus, *perversum*) DETESTOR. — Tigurina, *timor Domini odium mali est* (Vatablus, *odisse malum est*), *fastum et arrogantiam, et os perversum ego odi*; Baynus, *superbiam et superbum, et viam mali, et os versutiarum detestor*; Pagninus, *et os loquens perversitates odivi*. Probat sapientia se eruditis, id est sapientibus, honestis et bonis cogitationibus, ac consequenter locutionibus et actionibus, quæ ex cogitationibus manant, interesse, imo præesse a contrario: quia scilicet timor Dei, quem ipsa habet, quemque ipsa dixit cap. I. 7, esse principium sapientiæ, odit omne malum, id est, omnem ineruditionem, sive omnem insipientiam, inhonestatem, malitiam. Quocirca ego imprimis, inquit, detestor « arrogantiam et superbiam; » hæc enim est origo omnis peccati, juxta illud: « Initium omnis peccati est superbia, » *Eccli.* capite X, vers. 15. **Vers. 13.**

Rursum detestor omnem *viam*, id est, actionem et consuetudinem, *pravam*; item *os bilingue*, id est fraudulentum, mendax, detractorium, quod ore simulat amicitiam, cum corde tegat inimicitiam. Dixit se odisse malum: id probat per ternas mali species, quas ipsa detestatur. Ait enim se detestari *arrogantiam*, quæ est in mente; pravitatem, quæ est in via, id est actione; et dolum, qui est in ore. Huic simile est illud *Eccli.* cap. I, vers. 27: « Timor Domini expellit peccatum, etc. Iracundia enim animositatis illius, subversio illius est. » Et cap. XV, vers. 7: « Longe enim abest a superbia et dolo; » consule quæ illis locis dixi.

Apologus Satyri. Huc facit apologus hominis et Satyri apud Æsopum. Homo quidam, inquit, cum Satyro inita societate, una cum eo comedebat. Hiems vero et frigus cum foret, homo manus suas admotas ori afflabat. Rogante autem Satyro quam ob causam hoc faceret, ait: Manus meas calefacio propter frigus. Sed paulo post edulio calido allato, homo admotum ori insufflabat in ipsum. Consulente rursus quare id faceret, ait: Ferculum frigefacio. Suscepto sermone Satyrus: « Sed ego, ait, ex nunc renuntio tuæ amicitiæ, quia ex eodem ore et calidum emittis et frigidum. » Affabulatio. Fabula significat fugere nos amicitias oportere, quarum anceps est affectio.

Antistropha Salomoni est illa Christi sententia: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris, » *Matth.* XI; et illa: « Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum, » *Matth.* XVIII. 3; et illa. « Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur, » *Luc.* XIV, 11.

B. Virgo odit superbos: cur? Mystice, B. Virgo timore et amore Dei plena odit malum, sed præsertim arrogantiam et superbiam detestatur, eo quod ipsa sit humillima, ac humilitatem et humiles summe amet. Sciebat enim humilitatem esse virtutem, quæ propriæ divinæ debita est majestati, ut ait S. Bernardus. Infinita enim illa Creatoris celsitudo et majestas infinitam jure suo poscit sub se creaturæ inclinationem et humiliationem. Sciebat Evam per superbiam displicuisse Deo, ideoque per humilitatem sibi placendum esse Deo. Unde S. Augustinus, tract. super *Magnificat* : « Eva, ait, propter superbiam abjecta, Maria propter humilitatem electa; superbam Deus despexit, et humilem aspexit; id quod superba perdidit, humilis recepit. » Et Ven. Beda hom. *in* 6 *feria* IV *Tempor. decemb.* : « Decebat, inquit, ut, sicut per superbiam Evæ mors intravit, ita per humilitatem Mariæ panderetur introitus vitæ. » Sciebat filium suum per humilitatem summam reparaturum mundum, ideoque deitatem suam inclinaturum usque ad carnem mortalem, imo usque ad flagella, crucem et mortem. Huic ergo ipsa se adaptare, et quasi præire viamque sternere debuit : præsertim quia, sicut superbæ matres filiis ingenerant superbiam altosque spiritus, sic humiles suis ingenerant spiritus placidos et submissos. Unde noster Canisius, lib. IV *Marial.* cap. VIII : « Mater, ait, a filio haud quaquam degeneravit, sed filius potius matris indolem ac naturam expressit. » Solent enim infantes magis matrissare quam patrissare, id est, magis matrem referre et sequi quam patrem. Quocirca S. Ambrosius : « Humilem, ait, et mitem paritura, humilitatem debuit ipsa præferre. » Sciebat ipsa diaboli caput, id est, superbiam conterendam esse sua humilitate, juxta illud *Genes.* cap. III, 15 : « Ipsa conteret caput tuum. » Unde S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.* : « Ideo, ait, Christus humilis ad humilem Virginem venit, ut de tam profunda humilitate triumphum extolleret salutis. » Denique sciebat illud *Eccli.* III, 20 : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. » Unde S. Bernardus, serm. in illud *Apoc.* XII, *Signum magnum apparuit in cœlo* : « Cum Maria, ait, quanto major erat, humiliaret se in omnibus, certe humiliata est præ omnibus, quia major omnibus exstitit. Quapropter merito facta est novissima prima, quæ cum prima esset omnium, se novissimam efficiebat; merito facta est omnium domina, quæ se omnium exhibuit ancillam : » « magna enim prorsus et rara virtus est humilitas honorata, » ait idem S. Bernardus, serm. 4 super *Missus est*; præsertim si illa summa sit in summo honore, ut scilicet mater Dei sentiat et dicat se ancillam, ut virgo stet inter corruptas, cum iisque quasi impura purificetur, uti B. Virgo fecit in festo Purificationis; ut omnium prima faciat se omnium ultimam, uti ipsa fecit in consessu fidelium in Pentecoste, *Act.* I, vers. 14; ut in tot donis et prærogativis nihil sibi tribuat, sed totum Deo ejusque gratiæ refundat, uti ipsa fecit, dicendo : « Magnificat anima mea Dominum, etc.; quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. Respexit humilitatem (græce ταπείνωσιν, id est abjectionem, vilitatem : vere enim humilis non vult humilis æstimari, sed vilis reputari) ancillæ suæ : » unde hac humilitate meruit fieri mater Dei. Ipsa enim « humilitate concepit Filium Dei, virginitate peperit, » ait S. Bernardus. Et S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.* : « B. Virgo, inquit, humiliat se in cunctis; ut totam suscipiat in se gratiam conditoris; quia quod per partes aliis datum est, tota simul in eam venit gratiæ plenitudo, quia scilicet multum se humiliavit inter immensa dona, inter divinitatis commercia. »

Rursum S. Bernardus, serm. 1 super *Missus est* : « Nec mediocriter, ait, Deo placet illa anima, in qua et humilitas commendat virginitatem, et virginitas exornat humilitatem; sed quanta putas veneratione digna est, in qua humilitatem exaltat fecunditas, et partus consecrat virginitatem? » Idem, serm. 2 *De Adventu* : « O Virgo, ait, virga sublimis, in quam sublime verticem sanctum erigis usque ad sedentem in throno, usque ad Dominum majestatis; neque enim id mirum, quoniam in altum mittis radices humilitatis. »

Mores B. Virginis. Denique S. Ambrosius paucis perstringens humilis Virginis mores, lib. II *De Virgin.* : « Virgo, ait, erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum; corde humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendo parcior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens; intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere, nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem sequi, amare virtutem. » Et mox : « Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior; ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis. » Et S. Augustinus, serm. 35 *De Sanctis*, post medium : « O vere beata humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, cœlos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, et hominum animas ab inferis liberavit. O, inquam, vere gloriosa Mariæ humilitas, quæ porta paradisi efficitur, scala cœli constituitur. Facta est certe humilitas Mariæ scala cœlestis, per quam descendit Deus ad terras. Quia respexit, ait, humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. »

14. MEUM EST CONSILIUM, ET ÆQUITAS, MEA EST PRUDENTIA, MEA EST FORTITUDO. — Cajetanus, *potentia;* S. Prosper, *virtus.* Pro *æquitas* hebraice est תושיה *tuscia*, quod Septuaginta vertunt, *secu-* Vers. 14.

ritas; S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gentium,* cap. IX, *tutela;* Aquila, εὐνομία, id est *bona legum institutio;* Syrus, *doctrina;* Chaldæus, *cogitatio;* Tigurina, *essentia;* Pagninus et Baynus, *lex;* Cajetanus, *statutum;* alii, *constantia;* alii, *sapientia;* alii, *fortuna;* alii, *efficacia.* Vide quæ de *tuscia* dixi cap. II, vers. 7, ubi dixi *tuscia* significare essentiam, indeque legem et æquitatem conformem ipsi naturæ rerum, sive ipsi essentiæ et justitiæ; hinc addit : « Mea est prudentia; » hebraice est אני בינה *ani bina,* id est *ego sum intelligentia* et sapientia, scilicet, quæ omnia cum ratione sapienter ordino, decerno, jubeo.

Redit sapientia ad id quod dixit vers. 12 : « Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus, » quia scilicet mei juris, mei dominii est consilium, ad me pertinet, imo ex me proficiscitur et manat, ac consequenter mea est æquitas, mea prudentia, mea fortitudo. Hæ enim consilii et sapientiæ sunt comites, imo partes. Vera enim sapientia et prudentia non est, nisi sit æqua, et justitiæ æquitatique conjuncta. Idem dicas de fortitudine. Sapientia enim non est temeritas nec temere agit, sed consulto et prudenter, ideoque fortiter. Nihil enim agit nisi cujus rationes et modos rite exsequendi, remque perficiendi, optime præviderit et perspexerit, indeque fortiter rem exsequitur et perficit. Hinc de Romanis dicitur, quod obtinuerunt et « possederunt omnem locum consilio suo et patientia, » I *Machab.* VIII, 3. Adde sapientiam adsciscere sibi comitem fortitudinem; hæc enim illi necessaria est instar brachii, ut cum acrimonia comprimat vitia, et subditos in officio legum suarum contineat.

Mystice, noster Canisius, et ex eo Salazar : « B. Virgini, ait, competunt tria, quæ stulti Græci in sua Minerva (dea sapientiæ) velut eximia prædicant, scilicet virginitas, prudentia et fortitudo. » Et mox eam comparat Penthesileæ Amazonum ducissæ : « Hæc Virgo, ait, Amazonum, id est sine mammis mulierum, optimam se ducem præbet. Siquidem prima est quæ hanc virginitatis semitam ingressa fuit, quamque innumerabiles puellarum vere Amazonum copiæ sunt secutæ. »

Rursum S. Bonaventura, serm. 1 *De B. Virgine* : « Virgo, ait, fuit cœlum, puta firmamentum, uniformiter semper motum per patientiæ firmitatem. Nam licet in ea aquæ inferiores, id est vires sensitivæ et sensibiles, fortissime fuerint concussæ in filii passione, superiores tamen a sua non fuerunt pace commotæ. Et licet sentina navis, id est pars sensibilis, repleta fuerit aquis maris, pars tamen superior navis semper ventis prosperis navigavit. »

SECUNDA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA PROMITTENDO OPES, GLORIAM, JUSTITIAM, ETC., OMNES AD SE INVITAT.

Vers. 15. 15. PER ME (Hebræus, *in me*) REGES REGNANT, ET LEGUM CONDITORES (Hebræus, *principes;* Vatablus, *consiliarii;* alii, *gubernatores*) JUSTA DECERNUNT. — Septuaginta, *et dynastæ scribunt justitiam;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *decernunt justitiam;* Chaldæus, *et potentes ungo justitia.*

Vers. 16. 16. PER ME PRINCIPES IMPERANT, ET POTENTES (Syrus, *judices justi;* Chaldæus, *in rectitudine*) DECERNUNT JUSTITIAM. — Pro *potentes* hebraice est נדיבים *nedibim,* id est benefici : ita vocantur principes, quia eos decet clementia et beneficentia. Hinc illud Christi : « Reges Gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur, » *Lucæ* XXII. Unde Aquila et Symmachus vertunt, ἐξουσιαζόμενοι, id est *magnifici, qui ultro dant;* Septuaginta, *per me magnates magnificantur, et tyranni* (id est reges et principes) *per me tenent terram;* Pagninus, *per me principes habebunt principatum, et principes omnes judicant terram;* Tigurina, *per me domini dominantur, et omnes judices terræ munifici sunt et liberales;* Vatablus (1), *et nobiles et omnes judices terræ,* repete, imperant et dominantur.

Sapientia hic sibi arrogat jus in regna et imperia, in reges, principes et magistratus omnes, atque hoc jus educit ex eo quod dixit vers. 14 : « Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. » Hæ enim sunt dotes principum et magistratuum; adeoque qui iis quatuor virtutibus præditi sunt, digni sunt magistratu et principatu, ac sæpe ad eum evehuntur.

Igitur per sapientiam regnant reges et principes, *primo,* quia omnes a sapientia prima et increata, puta a Deo, suum regendi jus et regnum accipiunt, juxta illud Apostoli, *Roman.* XIII, 1 : « Non est potestas nisi a Deo. » Deus enim summum et infinitum habet dominium, a quo homines et Angeli omne suum partiale jus, dominium et regnum accipiunt et participant, non tantum boni, sed et mali. Audi S. Augustinum *De Natura boni contra Manich.* cap. XXXII : « Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo, sicut scriptum est, loquente sapientia : Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram. Dicit et Apostolus : Non est potestas nisi data a Deo. Digne autem fieri in libro Job scriptum est : Qui regnare facit, inquit, hypocritam hominem propter perversitatem populi. Et de populo Israel dicit Deus : Dedi eis regem in ira mea, *Osee* XIII. Injustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur. Nam

(1) Rectius ad verbum.

per potestatem diabolo datam et Job probatus est, ut justus appareret; et Petrus tentatus est, ut non de se præsumeret; et Paulus colaphizatus, ne se extolleret; et Judas damnatus, ut se suspenderet. »

Sapienter quoque noster Suarez, lib. III *De Legibus*, cap. IV, num. 5 et 6 : Hæc sententia, ait, « per me reges regnant, » duo significat : *primo*, hanc potestatem secundum se spectatam esse a Deo, et esse justam et conformem divinæ voluntati; *secundo*, supposita translatione hujus potestatis in regem, jam eum gerere vicem Dei, et jus naturale ac divinum obligare, ut pareant illi. Electio hujus personæ in regem non est immediate a Deo, sed mediantibus hominibus, ad quos jus eligendi pertinet.

Secundo, quia sapientia reges illuminat et dirigit, ut regaliter, id est sapienter, juste et sancte, non tyrannice, id est impotenter, injuste, impie subditos regant. Unde hanc sapientiam a Deo postulavit et impetravit Salomon rex Israel; III *Reg.* III, 6. Quocirca sapienter Aristides, tom. II, *Orat. Rhodiaca* : « Reges, ait, optime res humanas administrant, cum se universi Domino Deo reddunt similes; civitates autem, si ad principum sententiam accedant proxime, reguntur optime. » Quocirca, ex hac Salomonis gnome S. Thomas, III, *Quæst.* XCVIII, art. 3, docet omnem legem regum et principum derivari a lege æterna; hæc enim idem est cum sapientia æterna. Nam, ut idem ait art. 1 : Sicut Dei sapientia, quatenus per eam cuncta sunt creata, rationem habet exemplaris, vel artis, vel ideæ, ita eadem sapientia movens omnia ad debitum finem, habet rationem legis; quare lex æterna nil aliud est, quam Dei sapientia, secundum quod est directiva omnium actionum et motionum.

Tertio, quia viri sapientes solent eligi et evehi ad gubernacula reipublicæ : sapientia enim hic non tantum Ethicam, sed et Œconomicam ac Politicam complectitur. Sicut enim Ethica sapientia regit privatum quemque, Œconomica totam domum et familiam, sic Politica rempublicam et regnum.

Tropologice, auctor *Catenæ Græc.* : Reges, inquit, sunt sancti, qui per sapientiam pravis animi affectionibus et perturbationibus dominantur. Reges rursum et magnates sunt, qui opere et sermone potentes sunt. Tyranni tandem, qui carnem lascivosque ejusdem sensus acriter opprimunt et edomant.

Allegorice, per sapientiam incarnatam, puta per Christum, etiam qua homo est, reges et principes imperant. *Primo*, quia David, Salomon cæterique reges Juda propter Christum ex eis nasciturum, a Deo evecti sunt ad regnum, ac creati reges. Decebat enim Christum Regem regum e regia stirpe nasci, ac continua regum propagine honorari. Ita Rupertus, in cap. II *Cantic.*

Secundo, Christus Dominus, non solum qua Deus, sed et qua homo, habuit et habet absolutum et directum dominium, non tantum spirituale, sed et temporale; nimirum habuit potestatem super omnia regna mundi, per quam posset illa moderari, regere et mutare pro arbitrio. Ita docet D. Thomas, lib. I *De Regim. princ.* cap. XXII, Turrecremata, lib. II *Summæ Eccles.* cap. CXVI, S. Antoninus, Almainus et Navarrus, quos citat et sequitur Suarez, III *Part. Quæst.* XXII, art. 4, disp. 48, sect. 2, ubi docet Christum habuisse per se et directe excellens et transcendens dominium, ac potestatem in res omnes creatas et super omnes omnium hominum et Angelorum actiones. Hoc enim illi a primo instanti conceptionis suæ debitum fuisse, tum ratione unionis hypostaticæ cum Verbo, tum ratione redemptionis et infiniti ejus meriti, quo Christus meruit summam exaltationem nominis sui, ad quam pertinet : « Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, » *Philip.* II. Quare hoc dominium et regnum Christi altioris erat ordinis, quam sit dominium regum et principum, adeoque inter illud et summum immensumque Dei in omnia imperium erat quasi medium. Probat id ex Scriptura. Nam *Apoc.* I, Christus vocatur « princeps regum terræ; » poterat ergo Augustum Cæsarem, Herodem cæterosque reges de thronis suis ut summus eorum princeps deponere, aliosque eis surrogare; sed noluit in hac vita hoc suo jure uti, quia venerat daturus exemplum humilitatis, paupertatis et contemptus mundi, ac sua passione redempturus orbem. *Apoc.* cap. XIX : « Habet in femore, » id est in humanitate, « scriptum : Rex regum, et Dominus dominantium. » Unde Apostolus, *Hebr.* II, attribuit Christo homini illud *Psal.* VIII : « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, constituisti eum super opera manuum tuarum. » Et I *Corinth.* XV : « Omnia, ait, subjecta sunt ei, præter eum qui subjecit ei omnia. » *Matth.* cap. ult. ait Christus : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. »

Christus ut homo præest angelis totique mundo.

Probatur

Quocirca S. Cyrillus Alexandrinus, initio lib. *De Recta fide ad Theodos. Imp.* : « Tam pii, ait, et præclari vestri imperii summum præsidium est Dominus noster Jesus Christus. Nam per illum reges regnant, et potentes scribunt justitiam, sicut scriptum est. Estque illi potentissima voluntas, solus et nutus, boni omnis impletio. Distribuit autem prompte diligentibus se omnia quæ laudabilia, et admirabilia ac eximia. Adhæc quæ dixi demonstranda sufficiunt, vel ea quæ vestræ majestati donata sunt, et adhuc danda, ut credimus. Quod autem gloriosa in Deum pietas, regiis honoribus immobile sit fundamentum, etiam ex ipsa sancta divinaque Scriptura docere attentabo, idque quanta fieri potest brevitate. »

A Christo hoc regnandi et imperandi jus participavit B. Virgo tanquam ejus mater. Regis enim mater regina sit oportet, uti concludit S. Athanasius in serm. *De Deipara.* Idque *primo*, quia mater in filium regem jus habet maternum, quo ei quasi

B. Virgo regina mundi, cur? Causa prima.

filio potest præcipere et imperare : quare hoc quoque jus habuit B. Virgo in Christum. Cum enim filius naturaliter parentibus subjectus sit, hinc fit ut quæcumque naturaliter habet filius, eadem quoque parentibus cedant et obveniant. Christus autem naturaliter, puta ex vi unionis hypostaticæ, habuit dominium in omnia; ergo idem obvenit quoque ejus matri. Unde ipsa a S. Athanasio, Ruperto, Ildephonso, Anselmo, Bernardo et aliis, imo a tota Ecclesia salutatur « Regina cœli et terræ, regina hominum et Angelorum. » Audi Damascenum, orat. 2 *De Assumpt.* : « Oportebat Dei matrem ea quæ Filii erant possidere, atque ab omnibus rebus conditis ut Dei matrem adorari. Quanquam etiam semper ita comparatum est, ut hæreditas a parentibus ad filios devolvatur; nunc autem (ut eruditi cujusdam viri verbis utar) sursum sacrorum fluminum fontes fluunt. Etenim filius matri res omnes conditas in servitutem addixit. » Audi et Rupertum in *Cant.* IV : « Hæc in cœlis regina Sanctorum, et in terris regina regnorum est; quandoquidem est mater Regis coronati, quem constituit Dominus super opera manuum suarum, ac proinde regina constituta totum in jure possidet filii regnum. »

Secunda. *Secundo*, B. Virgo habet hoc omnium dominium, titulo Deiparæ. Tanta enim est dignitas et sublimitas esse matrem Dei, ut poscat dominium omnium quæ in Dei sunt potestate, et a Deo creata sunt. Unde S. Augustinus, serm. 35 *De Sanctis* : « Quid dicam, ait, pauper ingenio, cum de te quidquid dixero, minor laus est quam tua dignitas meretur. Si cœlum te vocem, altior es. Si matrem gentium dicam, præcedis. Si formam Dei appellem, digna existis. Si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris. » Et S. Methodius, serm. *De Purificatione* : « Euge, ait, quæ debitorem habes eum, qui omnibus mutuatur; Deo enim universi debemus, tibi autem etiam ille debet. »

Tertia. *Tertio*, quia Christus summe honorat matrem, ideoque hoc dominium ultro et liberaliter ei communicat. Ita Hippolytus, orat. *De Sanctificatione* : « Qui dixit, ait, Honora patrem et matrem, ut decretum a se promulgatum observaret, omnem gratiam matri et honorem impertit. » Et S. Bernardus, homil. 2 super *Missus est* : « Deus, ait, cui subditi sunt Angeli, Principatus et Potestates, subditus erat Mariæ et Joseph propter Mariam. Mirare ergo utrumlibet, et elige quid amplius mireris, sive Filii Dei benignissimam dignationem, sive matris excellentissimam dignitatem. Utrimque stupor, utrimque miraculum; et quod Deus feminæ obtemperet, humilitas absque exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine socio. » Pluribus hæc confirmat Salazar.

Quarta. *Quarto*, quia fideles omnes hoc jus, hunc titulum deferunt ultro Deiparæ. Unde omnes gentes sua lingua eam vocant et invocant *Dominam*, idque significat nomen *Maria*, uti ostendi *Exodi* XV, 20.

Quocirca Constantinus Imperator ædificata urbe Bysantio, quæ deinde ab eo Constantinopolis est dicta, illam per Episcopos eo convocatos solemni ritu B. Virgini dedicavit. Ita Zonaras, lib. III *Annal.*, et Nicephorus, lib. VIII, cap. XXVI : « Encœnia, ait, et consecrationis festum diem celebrant, incruento sacrificio operantur, precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eamdemque Dei genitrici dedicant, novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente. » Addit Gregorius Turonensis lib. *De Gloria Martyr.* cap. IX, in ejus fabrica ope B. Virginis tres pueros in altum extulisse tres columnas, quæ præ magnitudine nulla vi, nullis machinis attolli poterant. Hinc et B. Virgo Constantinopolim quasi suam sæpe ab Hunnis, Avaribus aliisque Barbaris defendit. Constantinopolis B. Virgini dicata.

Narses, Justiniani Imperatoris dux militum inclytus, qui Gothos ferocissimos diuturnis victoriis insolentes penitus profligavit, Italiamque a periculo Arianismi, cui illi erant vehementer addicti, et ab eorum tyrannide in libertatem asseruit anno Domini 553, Deiparæ virginis adeo studiosus fuit, ut ejus intercessione ac peculiari directione in præliis instructus, ingentes de hostibus retulerit victorias.

Ludovicus Pius, Caroli Magni filius, templa in Virginis honorem construxit; cui ita addictus fuit, ut ne venatum quidem proficisceretur, nisi sacram Deiparæ imaginem secum ferret, ut coram illa in media solitudine suas funderet preces, auctore Crantzio, lib. I, cap. X.

Hungaria adeo B. Virgini fuit devota, ut ipsa *regnum virginis* vocata sit. Nam S. Stephanus rex Hungariæ se ipsum regnumque suum, per votum et oblationem, in Deiparæ tutelam assiduis precibus obtulit : ecclesiam in honorem Virginis in Alba regali magnificentissimam exstruxit, et regia munificentia exornavit; Assumptionis festum Hungaris celeberrimum esse, et diem dominæ ab iisdem appellari voluit : quos Virgini devotissimos ex institutione S. Stephani et S. Gerardi Martyris Episcopi Canadiensis, testatur Hungarorum capitis submissa inclinatio ad nomen Virginis. Ita Bonfinius *De Rebus Hungariæ*, et noster Canisius, lib. V *Marial.* cap. XXVIII. Hungaria regnum Virginis.

Joannes Comnenus, Imperator Constantinopolitanus, victorias insignes, quas de Scythis aliisque hostibus retulit, Virgini Deiparæ acceptas tulit : unde eidem vota persolvit instituto festo quod Pazzinacarum vocant, in rei gestæ monumentum, et grati animi testimonium : quas victorias Deiparæ ut unicæ victrici acceptas referens, eidem religiosum anno Domini 1123 paravit triumphum, qui a Niceta Choniate ita describitur : « Currus gemmis pretiosissimis ornatus a quatuor equis candidissimis trahebatur; habenas viris potentissimis moderandas, et cognatis suis currum curandum dedit. In curru Dei genitricis imaginem

collocavit, ipse crucem manu gestans currum sequebatur, et Sanctæ Sophiæ templum ingressus, atque in conspectu omnis populi ob successus gratiis Deo actis, in palatium abiit.» Hæc Nicetas.

Idem ante eum fecerat Joannes cognomento Zimisces, Imperator Constantinopolitanus, anno Domini 971, propter ingentem victoriam de Barbaris Deiparæ præsidio partam.

Henricus I Imperator se suumque imperium B. Virgini subjecit.

India Virgini dicata. Sic Lusitani repertum a Vasco Gama iter in Indiam, ipsamque Indiam B. Virgini obtulere. Audi nostrum Maffeium initio lib. II *Histor.* : «Patefacta jam India, primum omnium Emmanuel toto regno supplicationes indixit : dein Mariæ Virgini ejus navigationis præsidi exstructam ab Henrico principe ædiculam, in ipso aditu portus Olissiponensis miram in amplitudinem extulit, auxitque. Ad ejus templi custodiam et cæremonias, et navalis præsertim turbæ ducumque animos rite expiandos, eximia sanctitate monachi acciti e Hieronymiana familia : locus sumpto a Christi incunabilis nomine Bethlehem dictus, imprimis totius Hispaniæ tum structura, tum religione visendus.» Hæc Maffeius.

Vers. 17. 17. Ego diligentes me diligo (hebraice, *diligam*), et qui mane vigilant ad me, invenient me. — Romana, *et quærentes me invenient;* at Complutenses, *invenient gratiam;* S. Ignatius, epist. *ad Mariam Cassabolitem, invenient pacem.*

Promisit sapientia suis multa et magna, imo regna et imperia, suique desiderium accendit; nunc modum, quo obtineri possit, suggerit, nimirum dilectionem. Qui enim diligit ex corde sapientiam et virtutem, ille omnem adhibet laborem et studium ad eam consequendam, ac difficultates omnes, quæ occurrunt in vincendis cupiditatibus, facile superat et transcendit. Nam «omnia vincit amor.» Et «amanti nihil difficile.»

Porro si de sapientia increata, vel incarnata, puta de Deo, vel de Christo, hæc accipias, clarum est illam diligentes se diligere : tum quia ipse vult a nobis diligi, ut nos vicissim magis diligat, ideoque dilectione et amore suo nos prævenit, ut cogat nos ad se redamandum, juxta illud I *Joan.* IV : «In hoc est charitas Dei, non quasi nos dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos;» tum quia Deus per dilectionem et charitatem nos elevat ad sui amicitiam. Amicitiæ autem prima lex est ut amicus diligat amicum, et vicissim ab eo diligatur. «Magnes enim amoris est amor. Si vis amari, ama.»

Quocirca antistropha Salomoni est illa Christi sententia *Joan.* XIV : «Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.» Unde S. Ignatius, epist. *ad Mariam Cassabol.* : «Faxit Deus, Maria, ait, ut tui similis sim, quæ Jesum Filium Dei amas; quare et ipse dicit tibi : Ego diligentes me diligo; et qui me quærunt, pacem invenient.»

Porro, hic notanda sunt amoris paradoxa et axiomata, quæ variis locis tradit S. Augustinus : «Amando, ait, non ambulando itur ad Deum. Amandus est Deus ea ratione, ut ejus amore nostri obliviscamur. Amare Deum est diligere seipsum. Minus Deum amat, qui cum eo aliquid amat, quod non propter ipsum amat. Quisquis seipsum præ Deo amat, nec Deum, nec seipsum amat. Non amatur Deus nisi de Deo. Amans Deum facile quæ mundi sunt deserit. Amando bonum, boni et meliores efficimur. Amor meus pondus meum, illo feror quocumque feror. Amor bonus vel malus facit affectiones bonas vel malas. Amator Dei mulierum amore non vincitur. Fecerunt civitates duas amores duo, terrenam, scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui.» Ita ipse lib. XIV *De Civit.* cap. XXVIII.

Et qui mane vigilant ad me, invenient me. — «Mane,» id est cito, mature, tempestive, puta a prima ætate, a pueritia, a teneris. Pueri enim, cum sint tabulæ rasæ, facile discunt, et quod didicerunt usque ad senium retinent, juxta illud :

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu.

Rursum «mane,» id est diluculo : diluculo enim post somnum et quietem restauratis jam viribus et spiritibus, maxime viget mens hominis ad meditandum, studendum, orandum, et ea, quæ virtutis sunt, obeundum, uti pluribus ostendi *Eccli.* XXXIX, 6, et *Deuter.* VI, 7.

Tertio, «mane,» id est sollicite, per catachresin; de quibus enim solliciti sumus, illa primo experrectis occurrunt, illa mane cogitamus, machinamur et molimur. Audi S. Bernardum, serm. 99 *in Cant.* : «Et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Vides quomodo non solum de amore suo certum te reddat, sed etiam de sollicitudine sua, quam pro te gerit, si te senserit sollicitum sui. Vigilas tu, vigilat et ille : consurge in nocte, in principio vigiliarum, accelera quantum vis, etiam ipsas anticipa vigilias, invenies eum, non prævenies. Temere in tali negotio, vel prius aliquid tibi tribuis vel plus : nam ille te magis amat et ante.» Sic S. Magdalena amore Christi ebria, summo mane quærens Christum in sepulcro, prima meruit eum videre resurgentem, ejusque pedes sanctissimos deosculari, *Joan.* XX, 1 et 16. Vide ejus amores, affectus et gemitus graphice depingentem Origenem, hom. *De Magdal.*

Notat R. Salomon, pro *invenient me,* hebraice scribi ימצאוננ׳ *iimtsaunni*, per duplex *nun*, quorum prius est paragogicum, *q. d. Nun*, id est quinquaginta prudentiæ fores illos reperire curabo, qui me requirunt. *Nun* enim index est numeri quinquagenarii, quem Rabbini partem esse volunt rationum quibus prudentia obtinetur. Verum hoc frivolum olet rabbinismum, et cabalisticum videtur.

B. Virgo mire nos amat: cur? Causa prima. Mystice, B. Virgo diligentes se diligit, sed longe majori dilectione, idque *primo*, quia ipsius charitas est ardentissima. Nam Spiritus Sanctus, in eam superveniens, « velut ignis ferrum totam decoxit, incanduit et ignivit, ita ut in ea Spiritus Sancti flamma tantum videatur, nec sentiatur nisi tantum ignis amoris Dei et hominis, » ait S. Ildephonsus, serm. 1 *De Assumpt.*

Secunda. *Secundo*, quia ipsa est mater Christi; quare quos Christus summe dilexit, ut vitam pro eis daret, ipsa pariter summe diligit, quasi Christi sui filios, suosque nepotes. Unde Origenes, tom. I *in Joan.*, in Præfatione docet, « Mariæ filium esse Dominum Jesum Christum, et præterea omnem eum, qui est perfecte Christianus : qui enim hujusmodi est, non amplius vivit ipse, sed in ipso vivit Christus; et ideo de eo dici potest Mariæ : Ecce filius tuus Christus. » B. Petrus Damianus, serm. 1 *De Nativ. Virg.* : « Scio, ait, domina, quia benignissima es, et amas nos amore invincibili, quos in te et per te filius tuus et Deus tuus summa dilectione dilexit. Quis scit quoties refrigeras iram judicis, cum justitiæ virtus a præsentia deitatis egreditur? In manibus tuis sunt thesauri miserationum Domini, et sola electa es cui tanta gratia conceditur. » Addit summum amorem Virginis junctum esse summæ potentiæ et efficaciæ : « Fecit, ait, in te magna, qui potens est, et data est tibi omnis potestas in cœlo et in terra. » Causam subdit : « Quomodo illa potestas tuæ potentiæ poterit obviare, quæ de carne tua carnis suscepit originem? Accedit enim ante illud aureum humanæ reconciliationis altare, non solum rogans, sed imperans; Domina, non ancilla. »

Tertia. *Tertio*, quia unus idemque est habitus charitatis, quo diligitur Deus et proximus, teste S. Thoma II II, *Quæst.* XXV, art. 1. Cum ergo habitus charitatis, quo diligit Deum, sit maximus in Deipara, sequitur et habitum (ac consequenter actum, qui habitui adæquatur) quo diligit homines, in eadem esse maximum. Nos ergo diligimus eam habitu et actu intenso, v. g. ut octo; illa autem nos diligit habitu et actu intenso ut millio, sive ut millies millesies : quantum ergo millio superat octonarium, tantum dilectio Virginis superat nostram.

Quarta. *Quarto*, quia Christus Deiparam præfecit Ecclesiæ et fidelibus, ut eorum sit regina, patrona et mater. Sicut ergo Christus a S. Petro, dum eum præfecit Ecclesiæ, summum præ aliis Apostolis exegit amorem, ut oves suas eodem pasceret, dicens : « Simon Joannis, diligis me plus his? » ac accepto Petri responso : « Domine, tu scis quia amo te; » subjungens : « Pasce agnos meos, » *Joan.* XXI. Sic pariter Deiparam præficiens Ecclesiæ, summum illi contulit amorem, ut omnes eodem regeret et pasceret quasi regina et mater. Quocirca moriens S. Joannem, et in eo fideles omnes, Virgini commendavit, dicens : « Mulier, ecce filius tuus. » Unde S. Antoninus, IV part. tit. XV, cap. II : « Quia, inquit, Joannes interpretatur in quo est gratia, cuilibet etiam, qui Joannes dicitur, et existit, in quo scilicet est gratia gratum faciens, datur Virgo Maria in matrem. »

Quinto, quia ipsa peperit Christum, qui est amor Dei et hominum, eumque quasi carnem suam Deo in cruce obtulit pro salute totius mundi. Unde S. Bernardus, serm. *De Assumpt.* : « Aut dubitare, ait, aliquis potest omnino in affectum charitatis transisse Mariæ viscera, in quibus ipsa, quæ ex Deo est charitas, novem mensibus corporaliter habitavit? » Et S. Antoninus affectum amoris Deiparæ erga genus humanum, quem ipsa in passione Christi præ se tulit, exprimens IV part. tit. XV, cap. XX, § 11 : « Quod, ait, dicitur *Rom.* VIII de Patre æterno Christi, id et de ejus matre temporali dici potest. Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, scilicet passum, voluntate et affectu : et quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit pertinentia ad recreationem nostram? » Quinta.

Denique magnitudinem amoris Virginis in homines testantur innumera et immensa ejus beneficia, sæpe per miraculum hominibus præstita, quibus plenæ sunt historiæ et Vitæ Sanctorum. Unde S. Bernardus, serm. 4 *De Assumpt.* : « Sileat, ait, misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse. » Et infra : « Quis ergo misericordiæ tuæ, o benedicta, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum valeat investigare? »

Porro omnes quidem diligentes se diligit Deipara, sed maxime eos qui mane ad eam vigilant, id est pueros, qui a teneris illi servire incipiunt. Sicut enim Christus parvulos præ cæteris amat, dicens : « Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cœlorum, » *Matth.* XIX : sic eosdem præ cæteris diligit Deipara; tum quia ipsa purissima est, ideoque pueros, id est puros diligit, ut eos in puritate conservet; tum quia ipsa Christum puerum tenerrime dilexit, fasciis involvit, lactavit, etc., ac in eo didicit amare et educare pueros : pueri enim ipsi Christum puerum repræsentant; tum denique quia major est Dei gloria, majorque fructus curare et instituere pueros, quam grandævos vel senes. Pueri enim sicut lanæ primam tincturam plane hauriunt, imbibunt et retinent; grandævi vero jam vitiis tincti difficile novam virtutis tincturam admittunt, aut receptam facile abjiciunt. Quocirca viri sapientes et religiosi maxime laborant in educanda juventute, atque in ea sitam esse censent reformationem Ecclesiæ, ac bonum totius reipublicæ. Illius enim semen, radix et fundamentum est juventus : juvenes enim fient viri, regentque Ecclesiam vel rempublicam, quisque pro suo talento et gradu, ac quæ a puero didicerunt, aliis instillabunt verbo et exemplo, legibus, consiliis, concionibus et moribus; itaque instar fermenti timore et amore Dei

fermentabunt et imbuent omnes sibi subditos, cognatos, amicos, vicinos. Id experimur in scholis Societatis nostræ ac Sodalitatibus B. Virginis, quas in iis instituimus, per quas integras urbes et respublicas ab hæresi purgamus, vitia inolita corrigimus, lapsos mores reformamus, et primitivæ Apostolorum Ecclesiæ, quoad licet, restituere conamur, auspiciis B. Virginis, ideoque prospero ubique eventu felicique passim successu.

Vers. 18. 18. MECUM (Septuaginta, *mihi*; Symmachus, *a me*) SUNT DIVITIÆ ET GLORIA, OPES SUPERBÆ ET JUSTITIA. — Pro *opes superbæ* perperam Complutenses legunt, *opes supernæ*. « Superbæ, » id est amplæ, magnificæ, splendidæ : sic superba palatia et templa vocantur magnifica. Hebraice est הון עתק *hon atec*, id est *substantia antiqua*, ut vertit Theodotion (1) : antiqua enim habentur in pretio; Syrus, *opes antiquæ*; Aben-Ezra, *opes sublimes et validæ*; Aquila, *substantia cum pace*; Symmachus, *vita antiqua*; Septuaginta, *possessio multorum*; Vatablus et Isidorus Clarius, *opes duraturæ*; R. Levi, *opes stabiles*.

Dixit sapientia, vers. 16, sua esse regna, principatus et regimen orbis; nunc pariter dicit suas esse opes, gloriam et justitiam : per justitiam enim subsistit respublica et conservatur orbis. Nam per injustas rapinas, fraudes, cædes, latrocinia, oppressiones et tyrannides evertuntur respublicæ, regna et imperia. Unde Aben-Ezra per *justitiam* accipit felicitatem, juxta illud *Psalm.* LXXXIV, 12 : « Justitia (id est felicitas) de cœlo prospexit. »

Porro sapientiam parare gloriam opesque stabiles et durabiles liquet experientia, qua videmus viros prudentes et solertes sua prudentia et solertia fieri divites, honoratos et gloriosos; cum opes insipientium, id est impiorum, quas ipsi parant per fraudes et scelera, illico data occasione ab injustis possessoribus avolent, juxta illud : « De male quæsitis non gaudet tertius hæres. »

Hæc sententia significat non quid semper fiat : videmus enim multos sapientes probosque viros esse inglorios et pauperes; sed quid sæpe fiat factumque sit, præsertim in veteri Testamento, ubi Deus Judæis, si legi et virtuti studerent, promiserat opes temporales, felicitatem et gloriam terrenam; quidque ex sapientia natum sit fieri, nisi quid extrinsecus impediat. In novo vero Testamento sapientibus, id est probis, qui student mundi contemptui, paupertati et humilitati, Christus promisit opes spiritales gloriamque æternam in cœlis, esto non raro adjiciat quoque gloriam opesque terrenas, uti ipse pollicitus est, *Matth.* VI, 33.

Exemplum sit ipse auctor Salomon, qui per sapientiam factus est regum omnium maximus, opulentissimus, gloriosissimus, justissimus. Unde sapientia in suo sapiente Salomone existens, tam de ipso quam de se loquens ait : « Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant (Salomoni enim quasi regi regum parebant, muneraque deferebant « omnes reges Arabiæ, ducesque et satrapæ terrarum, » III *Reg.* X, 15, « et omnia regna Philistinorum, » III *Reg.* IV, 21), et legum conditores justa decernunt, etc. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et justitia. » Ita noster Pineda, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. I, hæc censet de ipso Salomone quasi sapientiæ præside dici.

Porro spiritales gratiæ et virtutum opes, quæ solæ veræ, stabiles et frugiferæ sunt divitiæ, semper secum affert sapientia : illæ sunt quas perniciosis avarorum gazis opponens Apostolus recenset, I *Timoth.* VI, 11 : « Tu autem, ait, o homo Dei, hæc fuge; sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. » Sunt ergo hæ sex : justitia, quæ modum imponit habendi cupiditati, faciens ut his quæ vitæ sunt satis, contentus quis vivat, aliena ne concupiscat quidem; pietas, quæ dum Deum verum colit, abjicit avaritiæ idololatriam, vel dum benigne aliis facit, non sinit adhærescere cum crudelitate avaritiam; fides, quæ meliora objiciens futura bona, præsentium facile persuadet contemptum; charitas, quæ facit ut Deum diligens ipsius exsequatur de dandis eleemosynis, deque amore fraterno præcepta; patientia, qua vel cum gaudio nostra rapientes sustineamus, non inopiam duntaxat rerum; mansuetudo, ut adversus aviditatis irrequietem, et cupiditati permixtum furorem, domes feros durosque cum aliis mores.

Opes spiritales sex. *Ephes.* V, 5. *Galat.* V, 20. *Hebr.* X, 34.

Nota : Gloria individua est sapientiæ, id est virtutis, comes et assecla. Gloria enim, ait Cicero, lib. II *De Invent.*, « est frequens de aliquo fama cum laude. » Et, ut ait S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. LXXXIII *Quæst.*, in XXXI : « Gloria est clara cum laude notitia. » Unde *gloria* dicitur quasi *claria* et *claritas*, ac *gloriari* idem est quod *clarificari*, ait S. Augustinus, tract. 80 et 100 *in Joan.* Hinc quanta est sapientia et virtus, tanta est et gloria. Quare divina sapientia et virtus, quæ est ipse Deus, cum sit immensa, immensam habet gloriam, scilicet in se et S. Trinitate. Unde essentialiter Pater glorificat Filium et Spiritum Sanctum, et hi vicissim Patrem infinita glorificatione. Notionaliter vero Verbum est gloria Patris, juxta illud *Hebr.* I : « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus. » Verbum enim clare repræsentat et celebrat omnes virtutes et perfectiones Patris. Homines vero et Angeli, cum creatam et exilem habeant Dei notitiam, hinc create et exiliter laudant et glorificant Deum. Infinita enim restat in Deo dotum et perfectionum claritas et gloria, quam Angeli et homines adæquare, imo assequi nequeunt, cum omnem crea-

Gloria quasi claria et claritas.

(1) *Athaq*, *transivit*, scil. modum, v. g. pretii vel ætatis; hinc *substantia splendidissima*, vel *vetustissima*, a longo congesta.

tam mentem et vim etiam beatorum in immensum transcendat. Jam sicut Deus homini communicat particulam suæ sapientiæ et virtutis, sic communicat et gloriæ. *Primo* ergo eam communicat beatis : unde hæc proprie a nobis vocatur gloria; et ad eam omnes aspirare debemus, non quomodolibet, sed ad ejus culmen conniti. Fideli enim, præsertim Sacerdoti et Religioso, sufficere non debet, si salvet animam suam, et gloriam assequatur: hoc enim desidis est et pusillanimis; sed ad summos ejus gradus, quos cum Dei gratia juxta vocationem suam assequi potest, aspirare debet ac totis viribus contendere, ut ad Seraphinos, vel Cherubinos, vel Dominationes ascendat, ait S. Chrysostomus. *Secundo*, communicat eam Sanctis in hac vita, qui virtuti et sanctitati tum suæ, tum alienæ student, quique in omnibus Deum glorificare satagunt. Quare hoc singulis in qualibet actione propositum esse deberet, quod S. Ignatius fundator Societatis nostræ, nobis verbo et exemplo commendavit, ac scripto quasi testamento reliquit : « Ad majorem Dei gloriam. » Dicat ergo sibi quisque in quolibet opere : Volo hoc opus tam perfecte, tam intense, tam heroice perficere, ut ex eo quam maxime fieri potest, glorificetur Deus. Dei enim gloria est principium et finis gloriæ nostræ : quare quo magis gloriam Dei propagamus, eo magis gloriam quoque nostram adaugemus, tum in terris ad tempus, tum in cœlis per omnem æternitatem. Quare quod boni operis hic negligimus, ejus gloria privamus non solum nos, sed et ipsum Deum per totam æternitatem. Quæ sane consideratio quemque stimulare debet, ut nihil boni operis, nihil virtutis et perfectionis, quod cum Dei gratia assequi potest, prætermittat. Quod enim hic per momentum negligis, perdis in perpetuum. Quanta gloria est eritque in omne ævum S. Pauli, S. Athanasii, S. Augustini, S. Cæciliæ, S. Sebastiani, S. Thomæ, S. Ignatii, S. Francisci Xaverii, cæterorumque Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum! Illam ambi, illam æmulare.

Gloria Beatorum.

Et viatorum.

Mystice, gloria inter puras creaturas est quasi propria dos B. Virginis, tum quia ipsa uti gratia, ita et gloria est plenissima, omnemque omnium Apostolorum, Martyrum, Virginum, hominum et Angelorum gratiam et gloriam in se complectitur, ac multis parasangis transcendit; tum quia eam copiose fidelibus communicat : « Quia hæc est voluntas ejus (Dei) qui totum nos habere voluit per Mariam, » inquit S. Bernardus, serm. *De Nativit.* Unde Patres immensitatem gloriæ Virginis miris laudum præconiis celebrant. Andreas Cretensis, orat. *De Dormit. Virginis* : « O sancta, inquit, et sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesaure. » Ad hunc gloriæ cumulum immensum respiciens dicebat Ildefonsus, serm. 2 *De Assumpt.* : « Sicut incomparabile est quod gessit, et ineffabile donum quod percepit, ita inæstimabile atque incomprehensibile præmium et gloria, non dico inter cæteras sacras virgines, verum etiam ultra omnes Sanctos, quod promeruit. » S. Chrysostomus in *Liturgia* eam vocat, « incomparabiliter gloriosiorem quam Seraphim. » Petrus Damianus, serm. *De Assumptione*, ostendit rationem cur Virgo dicatur *pulchra ut luna* : « Virgo, ait, inter animas Sanctorum et Angelorum choros supereminens et evecta, merita singulorum et omnium titulos antecedit, et quantumlibet aliæ stellæ reluceant, luna tamen magnitudine præeminet et splendore : sic utramque naturam Virgo singularis exsuperat immensitate gratiæ et fulgore virtutum. » Deinde affert rationem cur dicatur *electa ut sol* : « Quoniam sol, inquit, lucidius incandescens, ita sibi siderum et lunæ rapit positionem, ut sint quasi non sint, et videri non possint; similiter et virga Jesse veri prævia luminis in illa inaccessibili luce prælucens, sic utrimque spirituum hebetat dignitatem, ut sint quasi non sint, et comparatione illius nec possint nec debeant apparere. » Hoc ipsum prius significavit S. Hieronymus in Prologo ad Sophoniam prophetam, ubi in commendationem mulierum commemoratis aliquibus ex veteri Testamento : « Taceo, ait, de Anna et Elisabeth, et cæteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos clarum Mariæ lumen abscondit. » Idem habet Basilius Seleuciæ Episcopus, orat. *De Annuntiat.* : « Virgo, ait, universos Martyres suo splendore tantum excedit, quantum sol reliqua astra. » S. Bernardus, serm. *Signum magnum* : « Jure, ait, Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam divinæ sapientiæ, ultra quam credi valeat, penetravit abyssum, ut, quantum sine personali unione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, et illo igne Seraphim accenduntur : longe vero aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed operiri magis undique et circumfundi, et tanquam ipso igne concludi. » Bonaventura in *Speculo B. Virginis*, cap. VI : « Ecce, ait, quam gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod ipsa in gloria gloriosissima est post Deum ! gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid jucundius in gloria est, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. Gloriosum omnino gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum major gloria nostra, majus nostrum gaudium est, de Maria est. » Unde S. Bernardus : « Summa gloria est, o Maria, post Dominum te videre. »

Deiparæ gloria quanta.

Porro, ut alia taceam, bellicam victoriarum in præliis gloriam, ac triumphos, ducibus et regibus sibi devotis largita est B. Virgo. Narseti duci Justiniani Imperatoris illustres contra Gothos numerosos et præpotentes victorias ipsa concessit anno Domini 552, quando trucidato toto Gothorum exercitu, Italiam ab eorum tyrannide libera-

Gloria bellica Deiparæ.

vit. Audi Evagrium illius ævi historicum, lib. IV, cap. XXVI : « Commemoratum est, ait, ab his qui una cum Narsete fuerunt, dum precibus et aliis pietatis officiis divinum numen placaret, debitumque cultum ei tribueret, sanctam Virginem Deiparam ei apparuisse, planeque tempus præscripsisse quo bellum cum hostibus gereret, atque ut non prius ad prælium committendum se accingeret, quam cœlitus signum acciperet. Multæ aliæ quoque res a Narsete valde memorabiles gestæ sunt. »

Heraclium imperatorem rebus imperii quasi desperatis spem omnem post Deum in B. Virgine posuisse, ac ejus ope Chosroem regem Persarum profligasse, atque crucem Domini recepisse anno Domini 626, narrat Paulus Diaconus lib. XVIII *Histor.*, et Theophanes in *Annal. Græcorum*, in gestis Heraclii.

Pelagius I, Hispaniæ rex, Saracenos Hispaniam occupantes anno Domini 718, invocata Virginis ope, cecidit, capto eorum duce Aleman, ac cæsis mersisque 80 hostium millibus. Testes sunt Lucas Tudensis, Mariana et alii Hispanorum Historici.

Basilius Imperator Constantinopolitanus Saracenos Deiparæ et Christo insultantes, ejus auspiciis ad internecionem pene cecidit anno Domini 867, teste Curopalate.

Christiani terram sanctam ductu Virginis infidelibus extorserunt, cum mandatum essèt omnibus ut diebus singulis sabbati Officium B. Virginis recitarent. Nec irritæ fuere preces et vota : nam ipsi, duce Godefrido Bullonio, post varia cum Saracenis prælia, Hierosolymam expugnarunt anno Domini 1099. Ita Tyrius in *Bello sacro*, Baronius et alii.

Anno Domini 1212, Alfonsus VIII, Castellæ rex, cum paucis immensam Maurorum multitudinem præeunte signo crucis et regio vexillo, in quo erat imago B. Virginis cum filio, invasit, prostravit, perdidit, cæsis Maurorum ducentis millibus, cum e Christianis vix 25 aut 30 occubuerint. Hæc victoria, qua nulla illustrior exstitit in Hispania, ab Hispanis annuo festo recolitur die 16 julii, sub titulo Triumphi crucis.

Anno 1571, sub Pio V, illustris de Turcis relata est navalis victoria ope Virginis, quæ titulo S. Mariæ de Victoria, die 7 octobris annua gratulatione celebratur. Plura vide apud nostrum Spinellum in *Mariali*, tract. *De Miraculis B. Virgin.* pag. 654 et seqq.

Vers. 19. 19. MELIOR EST ENIM FRUCTUS MEUS AURO, ET LAPIDE PRETIOSO, ET GENIMINA MEA ARGENTO ELECTO. — Pro *lapide pretioso*, Hebraice est פז *paz*, quod *primo*, significat aurum præstans et purificatum, quasi jam soliditatem (radix enim פזז *pazaz* significat *solidare*, *roborare*) adeptum, ut amplius diminui non possit. Aurum ergo *paz* est aurum *ophaz* per aphæresin litteræ *o*, sive aurum ophir, puta aurum obrizum et optimum. Unde Symmachus vertit, *præ auro ophaz*; Aquila, *præ auro obrizo*; Chaldæus, *præ conflato et auro obrizo*. Hinc et Arabes aurum vocant *fes*. Unde Joannes Leo in *Descript. Africæ* lib. III, Fessam Africæ urbem dictam putat ex eo quod, cum urbis fundamenta jacerentur, *fes*, id est auri cumulus inventus sit.

Secundo, *paz* significat lapidem pretiosum ; uti melius vertunt Septuaginta et Noster tam hic quam *Psalm.* XVIII, 11, quia aurum immediate præcessit. Unde *Psal.* CXVIII, 127. Septuaginta et S. Hieronymus *paz* vertunt, *topazium*, de quo multa dixi *Apoc.* XXI, 20. Marinus Brixianus in *Lexico* censet *paz* esse *adamantem*, quia adamas pretiosissimus, æque ac fortissimus et solidissimus est.

Τὸ *enim* non est in Hebræo, nec in Septuaginta, illudque nonnulli Codices Latini omittunt ; retinent tamen Romani et plures alii. Pro *fructus* hebraice est פרי *peri*, quod proprie significat fructum arborum, qui sponte sine labore et cultura hominis obvenit. Pro *genimina* vero est תבואה *tebua*, quod significat fructus agrorum, vinearum, hortorum, etc., qui ex cultura et industria hominis proveniunt. Unde priores repræsentant gratias prævenientes, quæ a solo Deo sine libera hominis cooperatione ipsi immittuntur ; posteriores significant actus virtutum, quos homo gratiæ prævenienti consentiendo et cooperando producit. Sensus est, *q. d.* Ne, ex eo quod dixi : « Mecum sunt divitiæ et gloria, » censeas hæc duntaxat mei esse juris, ut cui velim ea distribuam, ac me nihil amplius vel excellentius habere, quo meos ditem ; assero et pronuntio hæc tantum esse externos et accessorios mihi fructus ; interni enim et mihi proprii fructus et proventus sunt pretiosiores omni auro, et argento, et lapide pretioso : sunt enim altioris ordinis ; imo ipsi sunt fons et scaturigo bonorum omnium, ex quo proinde divitiæ, gloria, cæteraque hujusmodi velut rivuli dimanant et profluunt. Fructus et proventus hi sunt cogitationes et actiones omnis honestatis et virtutis, præsertim eximiæ, heroicæ et divinæ. Hæ enim ex sapientia, id est ex virtute, velut fructus ex arbore, et seges ex messe, et uvæ e cultura vineæ, imo velut filiæ a matre prodeunt et gignuntur. Unde sapientiæ non tam officia, quam membra et partes esse videntur. Quocirca Septuaginta vertunt, *melius est me pro fructu percipere super aurum et lapidem pretiosum, et genimina mea argento electo.* Fructus enim a fruendo dicitur : quare qui fruitur sapientiæ officiis et actibus, hic ejus fructus percipere, ipsaque sapientia et virtute frui dicitur. Sic *genimina* dicuntur a gignendo vel generando : quare qui virtutis actus quasi filias ex matre producit et gignit, hic ejus genimina, quæ meliora sunt auro et argento, percipit et gustat.

Quocirca S. Cyrillus Alexandrinus, lib. *De recta Fide ad Theodos. Imp.*, post initium : « Itaque, ait, Indicæ gemmæ reverenda vestra adornant capita ;

animæ vero et mentis spiritualis ornatus sit fides recta et inadulterata, quam servaturos vos confisus, offero librum, quasi mentis fundamentum, et animæ splendorem, et cordis coronam. Scriptum est enim : Melior est sapientia lapidibus sumptuosis, et omne pretium non est illa dignum. »

Salomoni succinit gnome Syrorum et Arabum *Cent.* 2, num. 25 : « Non est gloriatio in operibus et stemmate, sed gloriatio in scientia et eruditione. » Et num. 29 : « Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura, » *q. d.* Non opibus, sed scientiæ in infinitum studendum est. Et *Cent.* 1, num. 86 : « Ditissimus divitiarum intellectus est, » id est divitiarum omnium præstantissimæ sunt intellectus, seu eruditio.

Mystice, fructus B. Virginis est Christus, pretiosior omni auro et lapide pretioso. Unde de eo dixit Elisabeth, imo dicit tota Ecclesia : « Benedictus fructus ventris tui. » In quæ verba scribens S. Bonaventura : « Melior, ait, est fructus meus, fructus ventris mei (quem ego tanquam meum hominibus, et pro hominibus offero) auro et lapide pretioso. » Quocirca Hesychius Hierosolymitanus ait uterum Virginis esse auri fodinam, ex qua Christus, hoc est, divinitatis aurum cum terra humanitatis nostræ permixtum, effossum erutumque est. Eleganter vero Damascenus, orat. 1 *De Nativit.*, Christum margaritæ, B. Virginem conchæ comparans : « Lætetur, ait, mundi mare; in ipso enim concha gignitur, quæ cœlitus ex divinitatis fulgetro in utero concipiet, et Christum ingentis pretii unionem pariet. » Porro virtutes topazii, quas recensui *Apocal.* XXI, 20, facile est adaptare B. Virgini.

Hac de causa B. Virgo a Patribus vocatur mediatrix et auctrix redemptionis salutisque nostræ : non quod ipsa per se ejus lytrum et pretium solverit (hoc enim soli Christo competit); sed *primo*, quod ipsa e carne sua purissima conceperit et pepererit Christum, qui est pretium salutis nostræ. *Secundo*, quod B. Virgo astans cruci, Christi filii sui vitam, dolores et mortem atrocissimam Deo obtulerit ardentissima charitate in holocaustum, et ut victimam pro peccatis totius mundi, sicut Abraham obtulit Isaac Deo in holocaustum, *Genes.*, XXII. Quocirca S. Epiphanius, serm. *De Laud. Virg.*, B. Virginem vocat sacerdotem et altare : « O Virginem, ait, stupendum Ecclesiæ thesaurum, qui adeptus est ingens mysterium! Virginem appello velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens dedit nobis cœlestem panem, Christum, in remissionem peccatorum. » Sicut ergo Christus immolans se in cruce, pretium justum pro nobis Patri persolvit : sic B. Virgo, eumdem ac seipsam cum eodem offerens Patri, quantum potuit cooperata est Christi sacrificio, et consequenter redemptioni nostræ. Christus enim est res et peculium Virginis; Christus enim ad Virginem pertinebat quasi filius ad matrem, eratque pars matris, utpote caro de carne ejus, et os de ossibus ejus. Unde S. Bonaventura in illud *Joannis* III, *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, addit et ait : « Sic scilicet Maria dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. » Fuse et erudite idipsum hic probat noster Salazar, qui totum hoc caput pie et luculenter in sensu mystico applicat B. Virgini.

B. Virgo sacerdos et altare.

Porro per Christum B. Virgo innumerabiles in Christianis toto orbe diffusis, tum gratiarum et virtutum, tum hominum sanctorum, puta Virginum, Martyrum, Apostolorum, Doctorum, Episcoporum, Anachoretarum, fructus et genimina edidit editque assidue. Quocirca B. Petrus Chrysologus, *serm.* 140 : « Quantus, ait, sit Deus, satis ignorat ille, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur; pavet cœlum, tremunt Angeli; creatura non sustinet, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede conquirat, et impleat illud Prophetæ : Ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris. » Ita Chrysologus. Plura in hanc rem attuli *Eccli.* cap. XXIV, vers. 16, ad illud : « Et in plenitudine sanctorum detentio mea. »

20. IN VIIS JUSTITIÆ AMBULO, IN MEDIO SEMITARUM JUDICII, — ne a medio tramite ad sinistram vel ad dextram deflectam, ait Aben-Ezra et R. Levi; virtus enim est in medio, imo ipsa est medium vitiorum. Septuaginta, *in viis justitiæ ambulo, inter semitas justificationis versor*; Pagninus, *in via justitiæ ambulare faciam*; Hebraice enim אהלך *ahallech*, cum sit futurum *piel*, tam *ambulare faciam*, quam *ambulabo* significat. Vers. 20.

21. UT DITEM DILIGENTES ME, ET THESAUROS EORUM REPLEAM. — Syrus, *magnifico diligentes, spem et horrea eorum impleo*. Quod enim spes sperat, hoc orat et orando impetrat : quare quantam habes spem, tantam habebis et rem; quantum enim speras, tantum impetrabis, ut alibi dixi ex S. Bernardo. Vers. 21.

Hebr., *ut hæreditare faciam diligentes me* יש *ies*, id est *esse*, sive *id quod est*, puta substantiam solidam et permanentem. Unde Aben-Ezra : *Ies*, inquit, est substantia ad omnem æternitatem duratura, estque vox generica, quæ aurum, gemmas, omnesque opes et thesauros complectitur. Hinc Pagninus vertit, *ut hæreditare faciam diligentes me esse perpetuum*; hoc enim absolute est *ies* sive *ens*, quod scilicet semper est. Sapiens ergo amat *ies*, id est rem existentem et solidam, qualis est virtus : insipiens amat umbram rei, puta voluptates inanes et fugaces, quæ non habent esse solidum et stabile. Sapiens ambit Deum, qui est τὸ *Ens* : « Ego, ait, sum qui sum, » *Exodi* cap. III. Insipiens ambit mundi vanam speciem, quæ non est

res vera, sed apparens duntaxat et spectrum (1). Unde Chaldæus, *ut hæreditare faciam diligentes me annos multos, et cellaria eorum repleam*, ut scilicet donem eos longævitate et rerum abundantia; Septuaginta, *ut distribuam amantibus me substantiam, et thesauros eorum impleam bonis*. Thesauri enim *primo*, significant cellas et apothecas, in quibus conduntur opes et thesauri : has ergo spondet sapientia se bonis impleturam. *Secundo*, thesauri significant ipsasmet opes pretiosas, quæ reconduntur. Et sic quod Noster vertit : « Et thesauros eorum repleam, » accipi potest, *q. d.* Ut plenas opes, plenos et cumulatos thesauros eis conferam. Implere enim Hebræis sæpe idem est quod plene dare.

Porro posterius hemistichium de more explicat prius. Idem ergo est : « In viis justitiæ ambulo, » quod « in medio semitarum judicii, » repete, ambulo; *judicium* enim idem est quod *justitia*, quæ hic generalis est virtus, omniaque sua facit prudenter cum ratione æquoque judicio. Sic, « ut ditem diligentes me » explicat per id quod subdit : « Et thesauros eorum repleam. »

Sensus est, *q. d.* Ego sapientia versor in viis, id est, actionibus justis, puta honestis, probis et sanctis, quæ in medio vitiorum extremorum juxta dictamen rectæ rationis et judicii versantur; iis oblector, iis præsum et dominor, eas moderor et dirigo. Ne vero quis putet me inopem esse, meosque discipulos pauperes facere, aut relinquere, eo quod solis actibus justitiæ intendam, cætera videar negligere; addo, quod superius dixi, meas quoque esse opes et gloriam : hæ enim sunt ancillæ et quasi pedissequæ sapientiæ : atque ideo ita actibus justitiæ intendo oculo dextro, ut tamen sinistro respiciam quoque opes et gloriam; quare primario mei studiosos doceo formoque in moribus sanctis, secundario tamen curam quoque opum habeo : « ut ditem diligentes me, » tum quia ipsi opibus digni sunt, cum insipientes et improbi iis indigni sint. Unde opes, si haberent sensum et rationem, aufugerent ab improbis quasi indignis, et confugerent ad probos quasi dignos, utpote qui iis rite utuntur ad Dei, qui eas dedit, voluntatem et gloriam, puta ad suum et aliorum commodum; tum quia justi opes suas colligunt juste, ideoque illæ eis permanent et perdurant, injusti vero eas corradunt injuste per fas et nefas, ideoque ipsi eis non diu gaudent, sed mox in suam inopiam relabuntur; tum denique quia justi opibus suis, licet non ita magnis, contenti et securi vivunt, iisque læte utuntur in timore Dei; injusti vero, quia avari, quo plus habent, eo plus desiderant; unde semper remanent pauperes : pauper enim est qui semper appetit, et plura desiderat. Rursum injusti, quia male sibi opes pepererunt; hinc male sibi conscii semper metuunt ne illæ ipsos deserant, atque ab eis auferantur. Itaque ad litteram divitias hic temporales accipio, sub quibus mystice spiritales intellige; sapientia enim maxime ditat suos gratiis et virtutibus.

Septuaginta versui jam dicto hunc subnectunt : « Si annuntiavero vobis quæ in diem (id est quotidie) fiunt, memor ero quæ a sæculo numerare; » qui non exstat in Hebræo nec Latino. Apte tamen Septuaginta eum hic inserunt paraphrastice, ut sequentia præcedentibus connectant; *q. d.* Hactenus annuntiavi et recensui ea quæ quotidie efficit præstatque sapientia, scilicet opes, gloriam, consilium, justitiam, etc.; nunc majora recensebo, nimirum ea quæ ipsa a sæculo, puta ab initio mundi, fecit, puta quod ipsa crearit cœlos et terram totumque orbem. Unde sequitur :

(1) Singularis, nec tamen contemnenda Jarchii interpretatio, quam nuper suam fecit et confirmavit Gesenius in *Thesauro* his verbis, *quod impertiar amantibus me, est* mihi, suppetit mihi quod me colentibus impertiar. Duo opponuntur, scil. *ies* sic infinitivo præponi debuisse, et deesse accusativum rei post *impertiar* : sed illud refellitur loco I *Sam.* cap. XXI, 5, hoc verbis *Deut.* cap. XXXII, 8.

TERTIA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA ALTIUS ASSURGENS COMMENDAT SE SUI STUDIOSIS, ASSERENDO SE DEO COÆTERNAM, DEUMQUE PER SE CŒLOS TOTUMQUE UNIVERSUM CONDIDISSE ET COMPOSUISSE.

Vers. 22. 22. DOMINUS (hebraice *Jehova*, quod est nomen proprium Dei) POSSEDIT ME IN INITIO VIARUM SUARUM (hebr. *viæ suæ*), ANTEQUAM QUIDQUAM FACERET A PRINCIPIO. — Hebræus, *ex tunc*, id est a principio; Syrus, *Dominus creavit me in initio creationis*. Sic et Chaldæus, *Dominus*, inquit, בראני *beraani*, id est *creavit me*; et Septuaginta, *Dominus* ἔκτισε, id est *condidit*, vel *creavit*, *me initium viarum suarum in opera sua;* Syrus, *Dominus creavit me in principio creaturarum suarum;* Arabicus, *Dominus creavit me in principio viarum suarum in operibus suis*.

Pro *possedit me*, hebraice est קנאני *kanani*, id est possedit vel acquisivit me; hic tamen melius vertas, *possedit me*, quia sapientia æterna est increata æque ac ipse Deus; ac proinde acquisita non fuit, sed semper exstitit in Deo ipsi connaturalis et coæva. Laudavit enim hucusque sapientia seipsam ab operibus creatis, quæ operatur in hominibus; nunc laudat se ut divinam ab iis quæ divine operata est in Deo et cum Deo, dando illi ideam rerum fabricandarum, puta cœli, terræ et totius universi, per quam Deus omnia condidit et creavit. Laudat ergo hic se, quod ipsam posse-

derit Deus, et per ipsam cætera omnia; ac proinde quod ipsa fuerit, et sit tota possessio propriumque peculium Dei, in qua eminenter continentur et possidentur cætera omnia, non tantum creata, sed et ipsa attributa Dei, quæ increata sunt. A mente enim et sapientia manat voluntas et amor, indeque rerum creatio et effectio, uti dixi *Eccli.* cap. I, vers. 4. Unde Aquila vertit, *Dominus possedit me ab initio opificiorum suorum;* Symmachus, *Dominus possedit me principium viarum suarum ante opificium suum;* Theodotion, *ante opificium ejus a tunc et ex tunc ante sæculum præparata sum.* Sensus est, quasi dicat : Deus me sapientiam possedit in initio operum suorum; cum enim cœpit condere cœlum et terram per me, tunc me uti cœpit, meamque vim et energiam, quæ antea in Deo solo inclusa latebat, eratque quasi otiosa, exerere et patefacere : unde tunc cœpit quasi me possidere, id est possessione mea uti, possessionis meæ vim et fructum ostendere; imo vero, « antequam quidquam faceret a principio, » puta ab æterno, « possedit me, » sed quasi thesaurum absconditum et incognitum, solique Deo notum. Ab æterno ergo possedit me per modum habitus, in tempore vero quo per me creavit omnia, possedit me per modum usus. Unde Tertullianus, lib. *Contra Hermog.* cap. XVIII, legens ex Septuaginta, *creavit,* vel *condidit me :* « Sophia ipsius, ait, exinde nata et condita est, ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari, » cum scilicet eam applicavit ad res creandas. Qui enim rem aliquam possidet otiose, nec ea utitur, videtur eam non possidere, nec habere, juxta illud Christi : « Omni habenti (id est utenti talento suo, ejusque lucrum afferenti) dabitur (plus talentorum); ei autem qui non habet (id est qui non utitur talento suo), et quod videtur habere (puta talentum, quod quia otiosum relinquebat, potius non habere quam habere videbatur), auferetur ab eo, » *Matth.* XXV, 29; usus ergo rei est ejus viva possessio, ac habere et possidere rem est ea uti.

Porro Septuaginta, qui solent consentire Hebræo, nec dissentire ab Aquila, Symmacho et Theodotione, videntur pari modo vertisse, *Dominus* ἔκτησε, id est *possedit me*, a κτάω, id est *possideo*, ut notat Bellarminus, lib. I *De Christo*, cap. XVIII; imo S. Hieronymus, lib. VIII *in Isaiæ* cap. XXVI. Unde levi mutatione unius litteræ η in ι manavit ἔκτισε, id est *creavit me*, a κτίζω, id est *condo, creo*. Conjecturam hanc juvat quod iidem Septuaginta *Genes.* IV, 1, ubi idem est verbum : « Possedi hominem per Deum, » ipsi pro *possedi* vertunt ἐκτησάμην per η. Jam tamen ἔκτισε per ι legunt omnes codices Græci et passim Patres; indeque tanta lis cum Arianis, qui ex hoc loco contendebant probare Filium Dei (hic enim est Sapientia Patris) non esse Deum, sed esse creaturam. Aut certe Septuaginta secuti sunt alterum significatum קנה *kana*, quod est *acquisivit me*, puta, cum *creavit et condidit me*. Imo pro eodem accipitur *possedit me* per metalepsin. Sic enim Eva gignens filium vocavit eum *Cain*, id est *possessio*, dicens : קניתי *kaniti*, id est *possedi*, id est genui et gignendo possedi, *hominem per Deum;* est enim filius possessio et supellex parentum. Unde jure naturæ est parentum in filios potestas.

Rursum pro *in initio* Septuaginta et Symmachus vertunt, *initium*. Sic et Pagninus, *Dominus*, inquit, *possedit me principium viæ suæ*, id est operum suorum, inquit Vatablus; et hoc proprie significat Hebræum ראשית *rescit*, id est principium; sed *rescit* sæpe sumitur pro בראשית *berescit*, id est *in principio* (præpositionem enim ב, id est *in*, Hæbræi æque ac Græci et Latini sæpe subticent et subaudiunt); et ita accepit Noster, Aquila, Tigurina et alii. Insuper Hebræum *rescit*, Græcum ἀρχή, et Latinum *principium*, subinde significant id quod in aliqua re est præcipuum et princeps, juxta illud de *behemot*, id est elephante : « Ipse est principium viarum Dei, » *Job* XL, 14, *q. d.* Elephas est præcipuus inter animalia, eorumque quasi princeps, sive magnitudinem, sive clementiam, sive robur spectes. Sic sapientia est princeps operum Dei, et præcipuum, quod Deus in animo habuit, inquit Aben-Ezra.

Quæres, quænam hic sapientia intelligitur? Ineptiunt Rabbini, qui per sapientiam accipiunt legem Mosis, quam ipsi bis mille annos ante mundum a Deo creatam fabulantur. Vide Galatinum, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. I. Igitur.

Respondeo *primo*, cum Tertulliano jam citato : Intelligitur hic sapientia increata, eaque essentialis, quæ communis est toti S. Trinitati, puta Patri, Filio et Spiritui Sancto; hanc enim possedit, id est habuit, Deus ab æterno, per eamque concepit, dixit et fecit omnia; per illam enim velut ideam sapientissimam et perfectissimam architectatus est cœlum, terram, totumque universum. Hanc quoque juxta Septuaginta creavit, id est elicuit, Deus anthropopathōs, sive nostro modo concipiendi. Cum enim in nobis et Angelis omnis sapientia, sapiensque rerum faciendarum conceptio, idea, dispositio et ordo sit actus a mente et intellectu elicitus (est enim ipsa rei intellectio et conceptio, quæ verbum mentis dicitur); hinc et in Deo talem concipimus, quia ex nostris actibus metimur et concipimus divinos, sicut ex rebus creatis concipimus Creatorem. Esto enim hic actus in Deo proprie non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsecus, adeoque cum ea re ipsa unum quid idemque, tamen nostro modo concipiendi (qui divina uti in se sunt concipere non possumus, sed tantum eo modo, quo videmus illa fieri in humanis) vocatur elicitus, quasi manans ab ipsa substantia et perfectione deitatis, sicut lux manat a sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissime sumitur pro facere, elicere, concipere, ut cum ait Isaias cap. XLV, 6 : « Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum, » id est faciens,

eliciens malum et tenebras; hæ enim, cum sint mera privatio, proprie creari nequeunt. Et *Psal.* L, 12 : « Cor mundum crea, » id est effice, elice, « in me Deus; » nec enim cor jam creatum proprie creari potest, nec ejus mundities, cum sit merum accidens.

Secundo, accipi potest sapientia increata, sed notionalis, sive personalis, puta Filius Dei, qui est Sapientia genita et Verbum Patris, uti docet S. Augustinus, lib. VII *De Trinit.* cap. II, et Magister Sent. in I, dist. XXVIII, litt. *F*, et ibid. Bonaventura, ac D. Thomas in I, dist. XXXII, art. 2. Hanc enim possedit Pater ab æterno per generationem, tanquam prolem et imaginem suam. Unde S. Hieronymus epist. *ad Cyprianum* : « Possessio, inquit, significat quod semper Filius in Patre, et Pater in Filio fuerit. » Una enim persona alteri est intima, eam occupans et possidens per mutuam περιχώρησιν, id est circumincessionem, ait Damascenus de qua plura dixi initio I *epist. S. Joannis*. Unde in ea consistit S. Trinitatis immensa opulentia, felicitas et beatitudo. Hinc nonnulli censent, et innuit Beda S. Joannem ex hoc loco accepisse initium Evangelii sui : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Hæc enim verba explicant τὸ « Dominus possedit me in initio viarum suarum. » Clarius S. Epiphanius hæresi 73 *Contra Semiarios* : « Cum, inquit, sapientia dixerit : Creavit me principium viarum suarum, principium exposuit (S. Joannes) dum dixit : In principio erat Verbum; ut ne in prolatione, sed in substantia solida passionis exortem, ex Patre Deum Verbum intelligamus. » Ibidem S. Epiphanius docet S. Paulum verba Salomonis usurpasse, sed nonnihil transmutasse, dum de Christo dixit : « Primogenitus omnis creaturæ, » et : « In ipso creata sunt omnia. » Alludit Salomon ad *Genes.* I, 1 : « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Ubi mystice S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Basilius : « In principio, » inquiunt, id est in Verbo et Filio, *q. d.* Per Verbum quasi ideam et sapientiam Pater creavit omnia. Hinc et a S. Paulo Christus vocatur « principium et primogenitus omnis creaturæ, » id est prior genitus ante omnem creaturam, *Coloss.* I, 15 et 18. Hinc et Filius vocatur *brachium* Patris, quia Pater eo quasi brachio potenti creavit, et perdita recreavit omnia, *Isaiæ* LIII, 1.

Filius dicitur creatus quo sensu? Dices : Quomodo de Filio Dei dici potest : « Dominus creavit me? » Inde enim Ariani concludunt Filium Dei non esse Deum, sed creatum et creaturam, hicque est eorum Achilles.

Resp. Primo. Respondet *primo* S. Basilius, lib. II *Contra Eunomium*, S. Epiphanius, *hæresi* 69, S. Hieronymus, epist. *ad Cyprianum*, in Hebræo non esse *creavit*, sed *possedit*; creavit ergo idem est quod elicuit, genuit, et gignendo possedit.

Secundo. Respondeo *secundo*, ἔκτισε non tantum significat *creavit*, sed et *condidit*, fecit, operatus est. Sic et Latinum *creavit* in Scriptura sæpe idem est quod *fecit*; fecit autem vel condidit Deus Pater Filium suum, quia illum genuit. Sic in Scriptura hæc tria *creare*, *facere*, *gignere*, sæpe pro eodem sumuntur; verbum enim *creo* amplissime sumitur, uti paulo ante ostendi. Ita S. Athanasius, serm. 3 *Contra Arian.*, et S. Cyrillus, lib. V *Thesauri*, cap. VI, qui idipsum probant ex eo quod Filius Dei dicatur hic creatus, antequam Deus quidquam crearet et faceret, imo per ipsum creasse omnia. Filius ergo fuit ab æterno et increatus; quare cum dicitur creatus, non aliud quam genitus significatur. Sic Latini dicunt creare et procreare liberos, pro gignere et generare. Vide nostrum Alf. Salmeronem in *epist. S. Pauli*, disp. XXI, Part. II, ubi varia verbi *creo* significata recenset.

Respondeo *tertio*, cum Concilio Orientali apud S. Hilarium, lib. *De Synodis*, paulo post initium, *anathematismo* 5 : Filii Dei productio nunc dicitur *generatio*, quia est productio in eadem substantia, puta in eadem numero deitate; nunc dicitur *creatio* tantum ad hoc, ut significetur productio sine mutatione creantis. Vox ergo *creavit* notat Patrem generasse Filium sine passione, decisione, imminutione gignentis; cum in humanis pater generet filium cum magna passione et decisione seminis. Audi S. Hilarium : « Sapientia quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua ac demutatione sui creavit ex seipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente nativitas. At vero nativitas legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est. Ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed quia Dei Filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est, idcirco ait creatam se esse sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. » Tertio.

Igitur cum nulla vox possit perfecte explicare quomodo procedat Filius a Patre, hinc pluribus utitur Scriptura, ac nunc dicit genitum, ut notet eum recipere substantiam Patris gignentis; nunc dicit creatum, ut sine alteratione vel mutatione generantis eum gigni significet. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur quod est perfectionis, relinquatur vero quod est imperfectionis. Ita D. Thomas, lib. IV *Contra Gentes*, cap. VIII.

Porro S. Epiphanius, *hæresi* 69, pro *possedit* et *creavit* legit, *Dominus me ut pullum exclusit*; græce enim habet ἐνόσσευσε, id est nidificavit, et pullum in nido exclusit : νεοσσὸς enim est pullus. Videtur ipse in Hebræo legisse קִנְּנַנִי *kinnenani*, id est in nido me exclusit; *ken* enim est nidus. Filius Dei dicitur pullus, sed Patri coævus, et per Filius est pullus Patris.

omnia coæqualis, ut notetur sublimis, cœlestis et divina ejus generatio, quod quasi aquila ab aquila sit genitus, puta Deus de Deo.

Quarto. Respondeo *quarto*, Hebræum ראשית *rescit* non tantum principium, sed et principatum significare; significat enim quodlibet principium, sive temporis, sive dignitatis, quale est principatus: hinc *Amos* VI, 1, *rescit goim* vocantur capita, sive principes populorum; unde et Latina vox *principium* pro principatu sumitur *Psal.* CIX, cum ait: « Tecum principium, id est principatus, in die virtutis tuæ. » Itaque sic recte vertas et exponas, *Dominus creavit me*, vel *mihi principatum viarum suarum*, hoc est, Dominus ab æterno in seipso habuit et possedit me, sed in tempore, quo creavit mundum, dedit mihi principatum operum suorum, primas operum mihi detulit, constituit me principem operum suorum, præfecit me omnibus operibus suis; omnia enim per me creavit, conservat et gubernat. Sic dicuntur creari reges, præsides, magistratus, cum dignitas regalis, præfecturæ et magistratus eis confertur. Igitur Pater Verbum suum præfecit toti creaturæ, operique creationis, dum per illud omnia condidit. Rursum Pater gignendo Filium suam creandi potestatem, suum in creaturas jus et dominium omne eidem cum essentia communicavit. Unde S. Athanasius, lib. *De Decretis Nicenæ Synodi*, pro *creavit* legens *præfecit*, sic exponit: « Dominus præfecit me operibus suis incipiendis, rebusque inchoandis, » huncque maxime genuinum hujus loci esse sensum censet noster Salazar. Sic et Olympiodorus in *Catena Græcorum.*, ac ibidem Didymus, S. Cyrillus et alii.

Unde solerter advertit S. Cyrillus, S. Athanasius et alii, non dici absolute: « Dominus creavit me principium, sed principium ad opera sua; » vel, ut alii vertunt, *in opera sua*, aut *propter opera sua*, *q. d.* Deus constituit me principium et causam ad creandum et producendum opera sua. Sic et Nazianzenus, orat. 4 *De Theolog.*: « Sapientia, ait, dicitur creari, non secundum se, sed secundum progressum, quem ad creandum facit. » Unde Eusebius Cæsariensis, lib. III *ad Marcellum*, ait ἔκτισε positum pro κατέταξε, vel κατέστησε, id est ordinavit, sive constituit, ut refert Socrates, lib. II *Histor.* cap. XVII.

Audi et S. Ambrosium lib. I *De Filii divinitate*, cap. II: « Hæc, ait, est illa sapientia ineffabilis, quæ initium viarum Dei apud Salomonem vel condita, vel genita, vel creata describitur, quam tamen sic conditam dicit, ut semper eam cum Deo fuisse ostendat. Quid enim Deo dabis, ut initium possis sapientiæ ipsius consignare? Non enim ita Deus sapientiam suam condidit, quasi aliquando sine sapientia fuerit. Sed cum initium viarum suarum dicat, initium motus operis alicujus ostendit, ut hoc initium habeat sapientia Dei, quod de Deo processit ad creanda omnia, tam cœlestia quam terrestria, non quo cœperit esse in Deo. Creata est ergo sapientia, imo genita, non sibi, quæ semper erat, sed his quæ ab ea fieri oportebat, ut, quia quanta et qualis esset scire non poterat, de effectu operum suorum virtus ejus et potentia nosceretur: ut quod de conditis æstimamus, tunc magis timeremus, cum facta miramur. »

Hinc et τὸ *creavit* accipi potest pro *creare me fecit*, potestatem creandi mihi dedit, ut sit hebraismus, quo *cal* ponitur pro *hiphil*, qui in Scriptura est creber. Unde S. Athanasius, serm. 3 *Contra Arian.*, sic exponit, *q. d.* Sapientiam creari non in se, sed in suis exemplaribus, id est, in creaturis: hæ enim exemplar sapientiæ divinæ referunt, quia ad illud et ex illo sunt expressæ.

Respondeo *quinto*, multi Patres censent notari hic generationem Filii Dei, non divinam et æternam, sed humanam et temporalem, qua « Verbum caro factum est. » Humanitas enim et caro Christi fuit creata et creatura, uti est caro cæterorum hominum. Nam paulo post de eodem dicitur: « Ante omnes colles ego parturiebar; » quare hic notari geminam Christi naturam: divinam, cum dicitur, *parturiebar*; humanam, cum dicit, *creavit me*. Ita S. Athanasius, Nazianzenus, Cyrillus, Augustinus et alii mox citandi. Quinto.

Audi S. Epiphanium, hæresi 69 *Contra Arianos*: « Dominus, ait, creavit me, hoc est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum, est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere justitiæ et salutis ipsius. »

Tertio, sapientia potest hic accipi creata et participata: hanc enim ab æterno possedit Deus, quia scilicet ab æterno illam, ut derivatam a sua prima et increata sapientia, ac destinato a se tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam intellexit, suoque intellectui cognoscendam et voluntati decernendam objecit Deus. Hanc enim proprie in tempore ipse creavit; ab æterno vero creavit, id est, creare decrevit et prædestinavit. Sic enim Hebræi sæpe verba realia usurpant pro mentalibus aut verbalibus, ut cum Apostolus II *Tim.* I, 9, ait gratiam Christi ante tempora sæcularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Jeremias I, 10, ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet, et quasi vice Dei decernat. Huic etiam sequentia satis apte conveniunt, quæ significant res omnes a Deo creatas esse juxta sapientiæ normam, cuique propriam et convenientem. Denique ad creatam sapientiam capessendam proprie et primo hic invitamur: nam increatam, quæ Deo est propria, assequi nequimus. Ita D. Thomas I part. *Quæst.* XLI, art. 3. Unde noster Hieronymus Prado in cap. II *Ezech.* sic exponit «: Dominus possedit, vel creavit, me initio viarum suarum, » id est, Dominus operi a se creato me insculpsit, uti Phidias sculptor clypeo Minervæ a se

sculptæ vultum suum insculpsit. Ex sapientia enim, quæ lucet in creaturis, cognoscitur sapientia Creatoris, quasi eis insculpta.

Quarto, accipi hoc loco potest sapientia incarnata, quæ est Christus homo. Hunc enim in tempore a se decreto creavit et possedit Deus, ab æterno vero creavit et possedit, id est, creare et possidere decrevit et prædestinavit : nam per unionem hypostaticam divinitas possedit humanitatem Christi, illamque effecit suam, ita ut Christus non tantum qua Deus, sed et qua homo, sit et dicatur Filius Dei naturalis, utque omnes actiones et passiones Christi hominis sint actiones et passiones Dei. Unde a S. Dionysio vocantur *theandricæ*, id est, *Deiviriles*. Atque inde infinita vis merendi, satisfaciendi et redimendi in Christo processit, puta a deitate infinita, cui humanitas hypostatice erat conjuncta.

Rursus S. Ambrosius et S. Chrysostomus, serm. *De Trinitate*, τὸ *creavit* exponunt per futurum *creabit*, *q. d.* Dominus in tempore incarnationis creabit me : prædicit enim futurum quasi jam esset factum. Christo enim qua homo proprie competit esse creatum in tempore (hinc et Deus hic non vocatur Pater, scilicet Filii Dei, sed Dominus, scilicet humanitatis ejusdem. « Caro Dominum agnoscit, ait S. Ambrosius, lib. *De Fide*, cap. VII, gloria Patrem significat; creatura nostra Dominum confitetur, charitas Patrem novit»), sicut eidem, qua Deus est, competit genitum esse ab
Christus princeps operum Dei. æterno. Porro Christum hominem creavit et possedit Deus *in initio*, vel, ut Septuaginta, ἀρχὴν, id est, principium et principatum, *viarum*, id est,
Primo. operum suorum, *primo*, dignitate, quia Christum fecit primum, principem, caput et ducem omnium Sanctorum, imo omnium Angelorum et ho-
Secundo. minum totiusque universi; *secundo*, tempore et causalitate, quia nonnulli Theologi censent Christum per se primo a Deo prædestinatum fuisse, ante prævisionem Adæ et peccati originalis, eo quod Deus primo voluerit condere Christum, et in eo ostendere divitias gloriæ et magnificentiæ suæ, ac deinde propter Christum voluerit condere Angelos, Adamum, cæterosque homines et creaturas universas. Atque id plane significari volunt hoc loco : « Dominus creavit me initium, » vel, ut alii legunt : « In initio viarum suarum. » Quare hanc sententiam suæ opinionis faciunt basin et fundamentum. Ita Alexander Alensis, Scotus, Albertus, Claudius Taurinensis, Catharinus, Pighius et alii, quos citat et sequitur noster Suarez, III part., *Quæst.* 1, art. 3, disp. 5, sect 2. Verum non satis efficaciter idipsum ex hoc loco probant, uti multis ostendit hic Salazar.

Alii ergo cum D. Thoma, III part. *Quæst.* I, art. 3, iique non minoris notæ et numeri, quos citat et sequitur Gabriel Vasquez, III part. tom. I, disp. 10, censent Christi incarnationem a Deo fuisse decretam et prædestinatam post lapsum Adæ, ad ejus reparationem, et totius generis humani redemptionem. Hanc enim, non aliam, incarnationis Christi causam tradunt Scripturæ et Patres passim. Et tunc decretum Dei de creatione mundi, Angelorum et hominum, ac de permittendo Adæ lapsu peccatoque originali, fuit prius decreto de incarnatione Christi in genere causæ materialis; eodem tamen fuit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. Christi enim incarnatio fuit finis, decor, forma et complementum creationis Angelorum et hominum, ac totius universi. Quocirca inter creationem mundi et incarnationem Verbi fuit mutua quædam contradependentia. Nec enim Deus decreverat creare mundum, Angelos, Adamum, ejusque lapsum permittere, nisi simul decernendo Christi incarnationem ad restaurandum Adæ lapsum, et ad complementum decoremque totius fabricæ suæ; nec vicissim decreverat incarnationem Christi, nisi simul decernendo creare mundum, ac permittere Adæ lapsum, utpote in cujus remedium decernebat Christum incarnari. Unde fit ut decretum creationis mundi et permissionis lapsus Adæ sit quidem prius decreto incarnationis Verbi in genere causæ materialis, eo tamen sit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. In eo ergo Christi incarnatio fuit prior, ac principium omnium viarum, id est operum, Dei, vel, ut Septuaginta vertunt, *ad opera sua*, ut scilicet homines peccato Adæ perditos restauraret et revocaret ad vitam.

Verum quidquid sit de ordine et prioritate incarnationis Christi respectu naturæ, et status naturalis universi, certum est respectu gratiæ et status supernaturalis tum hominum, tum, ut multi volunt, Angelorum, Christum priorem fuisse, quia per Christum ejusque merita Deus decrevit hominem lapsum redimere, ac Sanctis quibuscumque, sive Martyribus, sive Virginibus, sive Apostolis, sive quibuslibet aliis, quin et, ut multi volunt, Angelis quoque omnibus suam dare gratiam et gloriam. Christus ergo fuit principium, id Christus
est, causa meritoria, exemplaris et finalis, om- princeps
nium viarum, id est, omnium operum superna- supernaturali-
turalium Dei, quia Deus eum fecit principem et um.
institutorem ordinis hujus supernaturalis, ejusque primatum et principatum ipsi addixit, fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum et prædestinationum, prædestinatorum, effectorum, donorum, gratiarum, virtutum, dotum gratiæ et gloriæ, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Interpellatione Job* : « Soli Christo, ait, servabatur magnarum prærogativa virtutum, quia ipse est virtutum principium, sicut dixit : Dominus creavit me principium viarum suarum. » Et S. Basilius, *Apolog. ad Cæsarianos* : « Christus, inquit, principium Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum, » ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum instaurentur et reparentur. Sic quoque de Christo incarnato hunc locum accipiunt

S. Athanasius, serm. 3 *Contra Arian.*; Nazianzenus, orat. 4 *De Theologia*; Cyrillus, lib. V *Thesauri*, cap. IV; S. Augustinus, lib. I *De Trinitate*, cap. XII; Polychronius et Beda hic, S. Hieronymus in cap. IV *Micheæ*; Hilarius, lib. XII *De Trinit.*, sub finem; S. Ignatius, epist. *ad Tarsenses*; Epiphanius, *hæresi* 69; S. Basilius, lib. IV *Contra Eunom.*; Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. IV, et alii plures quos fuse citat Gabriel Vasquez III part., tom. I, disp. 10, num. 10.

Christus principium omnis virtutis.

Audi S. Ambrosium, lib. III *De Fide*, cap. IV, nunc locum sic litteraliter, æque ac moraliter explicantem : « Principium, inquit, nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines non viriles exspectare concubitus, sed integritatem mentis et corporis Sancto magis dicare Spiritui, quam marito. Principium parcimoniæ Christus, qui pauper factus est, cum esset dives. Principium patientiæ Christus, qui, cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit, cum Patrem Deum majestate virtutis æquaret. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus, Filius datus est nobis, cujus principium super humeros ejus. Principium illud crux Domini est, principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata Martyribus ad sacri certaminis passionem. »

Ubi nota, Hebraice *rescit* significare *primo*, initium, principium; *secundo*, primitias frugum et fructuum, quæ ex lege Deo offerebantur; *tertio*, principatum; *quarto*, originem, fontem et causam. Christus ergo est *rescit*, id est *primo*, principium operum Dei, quia primus sanctorum, electorum et prædestinatorum. *Secundo*, idem est primitiæ sanctitatis, quas genus humanum peccato infectum Deo obtulit. *Tertio*, idem est princeps omnium Sanctorum, Angelorum et hominum, quia ad triplex hoc *rescit*, id est principium, creavit et destinavit eum Deus. *Quarto*, idem est causa, fons et origo omnis sanctitatis, omnis gratiæ et gloriæ omnium hominum, et, ut multi, omnium Angelorum. Ita Didymus in *Catena Græcor.* : « Sapientia, inquit, quæ ab æterno fuit in Deo, facta est in tempore principium, id est causa et effectrix operum Dei. »

Porro S. Cyrillus, lib. V *Thesauri*, cap. V, per *vias* accipit leges et præcepta Dei; his enim quasi viis imus in cœlum, quorum principium ait fuisse Christum, tum quia Christus viam in cœlum exemplo suo nobis præivit, atque eodem ingrediendi initium nobis donat præveniendo mentem per gratiam suam; tum quia lex vetus ultimos quasi limites legum Dei dedit, Christus vero earum principia, id est præcipua et excellentiora, edocuit, ut v. g. lex vetus dicit : « Diliges amicum tuum ; » Christus addit : « Diligite inimicos vestros. » Sic in pluribus aliis Christus legem evexit et perfecit, quæ recenset S. Matthæus cap. V.

Audi S. Cyrillum, lib. V *Thesauri*, cap. IV : « Dominus creavit me initium viarum : Vias (inquit) sanctos viros, Prophetas scilicet et legislatores appellarunt, quia possunt monendo ad eum ducere. Ergo creavit me, hoc est, fecit me super legem et Prophetas initium, id est potestatem, ut non in illorum verbis sistere faciam, sed ad meliora documenta traducam. » Sic et S. Basilius in *Apolog. ad Cæsarianos* : « Principium, inquit, Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum ; factus est enim secundum dispensationem via nostra. » Et S. Fulgentius : « Quod autem, inquit, initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus. »

Christus novi sæculi principium.

Denique Christus fuit novi mundi principium, tum quia novam Ecclesiam novumque Christianorum et Sanctorum populum instituit; tum quia resurgendo a mortuis novæ vitæ et beatæ suis dedit exordium, ac Beatorum cœtum inchoavit. Unde ab Isaia, cap. IX, vers. 6, vocatur « pater futuri sæculi ; » de quo Sibylla apud Virgilium, *eclog.* 4 :

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, et toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina.

B. Virgo princeps operum Dei.

Mystice, Dominus creavit et possedit B. Virginem, utpote Christi matrem, quasi principium viarum, id est operum suorum; quia, ut recte notat Suarez, III part. tom. II, *Quæst.* XXVII, disp. I, sect. 3, mater a filio non fuit disjuncta etiam in electione divina. Quod videtur insinuasse Andreas Cretensis, serm. *De Assumpt.*, dicens de B. Virgine : « Hæc est declaratio profundorum divinæ incomprehensibilitatis ; hic est scopus, qui excogitatus est ante sæcula. » Pluribus congruis naturæ et gratiæ rationibus idipsum probat ibidem Suarez. Quocirca S. Epiphanius contra Ariomanitas, *hæresi* 69 : « Quandoquidem, ait, ipsa sapientia ædificavit sibi domum, fortassis a persona humanæ ipsius naturæ pie dici poterit, ut præsentia ipsius in carne de ipsius deitate dicat : Dominus creavit me, id est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere justitiæ et salutis ipsius. » Insuper B. Virgo in ipso initio viarum, ipsoque momento conceptionis et vitæ, a Deo solo possessa fuit tanquam hæreditas amplissima, mater utique Dei dilectissima futura.

Igitur B. Virgo ab æterno prædestinata fuit, ut esset principium, id est prima, princeps et domina omnium operum Dei, puta omnium purarum creaturarum. *Secundo*, ut esset idea sanctitatis, juxta quam sanctos Angelos, Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores, Religiosos efformaret. Cum

Primo.

Secundo.

ergo Deus B. Virginem mente concepit et prædestinavit, hos omnes adeoque fideles omnes prædestinavit. *Tertio*, principatum gratiæ et gloriæ ei decrevit, principatum sanctitatis æque ac dominii ei addixit : destinavit enim eam, ut esset omnium creaturarum princeps, regina et domina. *Quarto*, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, ut per eas cæteræ fruges censerentur Deo oblatæ et sanctificatæ : ita mundus obtulit Deo B. Virginem quasi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines totaque natura censeretur ei oblata, purificata et sanctificata. Qua de causa pulchre Rupertus in cap. II *Cantic.* B. Virginem ita de se loquentem inducit : « Priusquam nascerer, Deo præsens aderam ; antequam fierem, bene illi cognita fueram. Elegit me ante mundi constitutionem, ut essem sancta et immaculata in conspectu ejus in charitate. Et si deliciæ ejus esse cum filiis hominum, quanto magis deliciabatur cum ista ancilla Domini, miraculo cunctorum filiorum hominum? »

Tertio.

Quarto.

Petrus Damianus, serm. *De Nativ. Virg.*, agens de Deipara super illud, *Non est factum simile opus in universis regnis* : « Nihil, inquit, verius, nihil sublimius, nihil dulcius miseræ mortalitati et mortali miseriæ. Nam etsi multa magna facta sunt in creaturis mundi, nihil tam excellens, tam magnificum fecerunt opera digitorum Dei. Virgo Dei genitrix, cujus pulchritudinem sol et luna mirantur. » Germanus patriarcha Constantinopolitanus, orat. *De Zona Virg.* : « Omnia, inquit, in Virgine sunt admirabilia, et naturæ vires excedentia, in qua Deus suam exeruit potentiam ; fecit enim in me magna qui potens est. » S. Bernardus hom. 1 super *Missus est* : « Et quid, inquit, mirum si Deus, qui mirabilis legitur et cernitur in sanctis suis, mirabilem se exhibuit in matre sua? » S. Bernardinus Senensis, tom. I, *conc.* 61, art. 6, cap. IV, agens de dignitate Dei genitricis : « Unde, inquit, Propheta : Elevata est magnificentia tua super cœlos, Deus ; magnificentia enim Dei dicta est virgo Maria. » Idem, tom. III, *serm.* 11, art. 1, cap. II, eumdem psalmi versiculum de Deipara explicans : « Singularis, inquit, magnificentia Dei fuit B. Virgo, quia in ejus exaltatione plus magnificatur, et etiam in ejus humiliatione, devotione, gratiarum actione, et omnium bonorum Dei fruitione plus ipsa magnificat Dominum, quam omnis creatura alia simul sumpta. Unde merito elevata dicitur super cœlos, id est super Angelos. » Sane fecit in ea magna qui potens est ; quin etiam maximum operum suorum, hoc est, Dominica incarnatio, in ejus utero est perfectum ; merito igitur « magnificentia Dei » dicitur. In Revelationibus S. Brigittæ in *Serm. Angel.* cap. V : « Mundo, inquit, creato adhuc unus minor mundus, qui est Virgo Maria, coram Deo cum omni venustate nondum creatus astabat, a quo major gloria Deo, et Angelis major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majori mundo provenire debebat. » Et infra sermonem ad Virginem dirigens : « Florigeris, inquit, ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua ; nam charitate ea factura eras, quæ plus omnium florum pulchritudine, et fructuum suavitate Deum atque Angelos delectare debebant; Deusque in te ante suam creationem plures virtutes prævidit, quam in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine; unde mirum non est, si Deus in te, o minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc majori mundo ; » hæc ibi. Et certe merito Virgo sanctissima microcosmos, seu minor mundus, in hac S. Brigittæ revelatione appellatur, tum quia Deum omnia continentem in se portavit, tum etiam quia, ut ait S. Bonaventura in *Speculo Virginis*, cap. VI : « Quidquid post Deum pulchrius, quidquid jucundius est in gloria, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. » Quare Petrus Galatinus, lib. VII *De Arcanis Catholicæ veritatis*, cap. XVIII, reddens rationem cur B. Virgo *Jerem.* XVII dicatur *solium gloriæ Dei* : « Quia, inquit, sicut sedes ornata ac regio more parata, sedentis magnificentiam ac majestatem indicat, ita Deus in B. Virgine ostensurus erat gloriam suam et claritatem. »

B. Virgo microcosmos gratiarum.

Consonant veteres Rabbini, ut R. Haccados apud Galatinum, lib. VII, cap. I : « Ideo, inquit, mundum Deus creavit, quia viderat ex Israel excidendam petram sine manibus, puta B. Virginem, ex qua Messias proditurus erat, juxta illud : Dominus possedit me in initio viarum suarum. » Et cap. II, citat R. Onkelos dicentem : « Propter sapientiam creavit Deus cœlum et terram, hoc est, amore intemeratæ Virginis, quæ est mundi sapientia, creavit Deus cœlum et terram; vel amore Messiæ filii sui, cui in divinis sapientia attribuitur. Non solum amore Virginis conditus est mundus, sed etiam sustentatur. Ob scelera enim innumera, quæ mundani committunt, nullo pacto consistere posset, nisi ipsa gloriosa Virgo cum sua misericordia et clementia pro nobis orando sustineret. » Et cap. IV, docet Rabbinos matrem Messiæ vocare *primum hominem*, cujus proinde cæteri homines filii nuncupari possint. *Primum*, intellige, non creatione et tempore, sed tum dignitate, tum fine et scopo, tum in prædestinatione et decretis Dei, uti jam explicui. Unde S. Bernardus, serm. 1 *in Salve Regina* : « De hac, inquit, et ob hanc, et propter hanc omnis Scriptura facta est; propter hanc totus mundus factus est; et hæc gratia Dei plena est; et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum; Deus humilis, et homo sublimis. » Idem, serm. *De B. Virgine*, B. Virginem appellat mundum specialissimum : « Mariam, inquit, Deus tanquam mundum specialissimum sibi condidit, quem in justitia et

B. Virgo primus homo.

sanctitate fundavit. » Et S. Epiphanius, serm. *De Laudibus Virginis*, eam *cœli terræque mysterium* nuncupat, quia scilicet per lapsum hominis lapsæ sunt pariter in deterius omnes creaturæ, propter hominem factæ et homini servientes; per B. Virginem vero Christum parientem homo pristinæ virtuti restitutus est, et per hominem cæteræ creaturæ. Ergo B. Virgo fuit quasi reparatrix totius mundi, uti docet Damascenus, orat. 1 *De Nativit. Virg.*; S. Anselmus, lib. *De Excellentia Virginis*, cap. x. Et S. Bonaventura in *Psalterio Virgin.* : « Dispositione tua, inquit, Virgo sanctissima, perseverat mundus, quem et tu cum Deo ab initio fundasti, » quia scilicet propter B. Virginem et Christum Deus fundavit mundum; ipsa enim toto mundo longe est nobilior et præstantior, imo ipsa est mundi decus et pulchritudo. Rursum B. Virgo cœlum dissidens a terra ob peccatum Adæ, eidem per Christum reconciliavit; atque sicut ipsa Christum e cœlo in terram sua puritate et humilitate devocavit, sic pariter ipsa prima verbo et exemplo viam omnibus hominibus in cœlum patefecit. Quocirca Christus eam electis omnibus patefecit, voluitque ut nemo salvetur cœlumque conscendat, nisi ipsa consentiente, imo adjuvante et dirigente. Qui ergo salvus esse cupit, et salutem suam assecurare, cultor sit B. Virginis, ac in ejus amore et devotione quotidie crescat et proficiat. Plura, si lubet, vide apud nostrum Salazar hic, cujus præcipua laus est in laudibus Virginis.

Denique sicut Christus, sic et B. Virgo novo Christianorum sæculo, ac novo aureoque Virginum, Martyrum et Sanctorum omnium mundo dedit exordium, de quo Sibylla apud Virgilium *eclog.* 4 :

> Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo :
> Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,
> Jam nova progenies cœlo demittitur alto.

Tropologice sapientiam, Christum et Deiparam imitantur, qui per Dei electionem et gratiam faciunt se auctores magnorum et heroicorum operum, ut qui instituunt novas Ecclesias, sanctos Ordines, Religiones, Congregationes, etc. quales fuere Apostoli, S. Antonius, S. Basilius, S. Augustinus, S. Benedictus, S. Romualdus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus. Hi enim recte dicant : « Dominus creavit » et constituit « me principium, » imo principem « viarum » et operum suorum, ut scilicet me faceret fundatorem novæ gentis et Ecclesiæ, aut sancti Ordinis, quo quasi via omnes mei asseclæ recto itinere contenderent ad culmen perfectionis, ad vitam Apostolicam, ad excelsam in cœlis gloriæ lauream. Hi enim non tantum habent meritum et laudem propriæ vitæ, sed et omnium sui asseclarum etiam post mortem, quamdiu durabit Ordo sanctus ab ipsis fundatus, v. g. S. Dominico tribuitur laus sanctitatis et sapientiæ S. Thomæ Aquinatis, S. Vincentii Ferrerii, S. Catharinæ Senensis, cæterorumque omnium, qui ex ejus institutione et disciplina religiose et sancte vixerunt, vivunt et vivent. Quare ejus laus et laurea crescit et crescet usque ad diem judicii; atque in cœlis omnes S. Dominicani S. Dominicum ut parentem, ut magistrum, ut ducem, ut causam suæ sanctitatis et gloriæ colent, diligent, laudabunt et celebrabunt per omnem æternitatem. Quæ sane magna est laus et gloria. Hi enim sunt novi Ordinis, quasi novæ Ecclesiæ et novi mundi sancti conditores, hi sunt veræ sapientiæ doctores, præcones et fundatores. Hosce notavit Daniel cap. XII dicens : « Qui docti fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. » « Ibi Petrus, inquit S. Gregorius, homil. 17 *in Evang.*, cum Judæa conversa, quam post se traxit, apparebit. Ibi Paulus conversum, ut ita dixerim, mundum ducens. Ibi Andreas post se Achaiam, ibi Joannes Asiam, Thomas Indiam, in conspectum sui Judicis conversam ducet. Ibi omnes Dominici gregis arietes cum animarum lucris apparebunt, qui sanctis suis prædicationibus Deo post se subditum gregem trahunt. »

Rursum hæc gnome monet initia actionum per sapientiam esse ordinanda; ex initiis enim pendent media et finis : qualia enim sunt initia, tales solent esse et fines actionum. Unde symbolum est Pythagoræ : « Egredienti introeuntique valvas esse exosculandas, hoc est initia, et fines actionum et institutorum sapienter esse disponenda et complectenda. »

23. AB ÆTERNO ORDINATA SUM, ET EX ANTIQUIS ANTEQUAM TERRA FIERET. — Hebræus, *a capite, ab ante terram*; Tigurina et Pagninus, *ab initio ante terram*; Syrus, *ab æterno ante omnia opera*; Arabicus, *ante sæculum fundavit me in principio*. Pro *ordinata sum*, Hebraice est נִיסַּכְתִּי *nissachti*, id est *principatum habui*, princeps exstiti : ita Pagninus; Baynus, *coronata sum*; Vatablus, *princeps facta sum* : nam sapientia, inquit, potestatem habet in omnia quæ facta sunt; Chaldæus, *ante sæculum præparata sum*; Aben-Ezra, *electa fui*; R. Levi, *donata sum fortitudine*, *potestate dominandi et præstanti sublimitate*; Septuaginta, *ante sæculum fundavit me* (vel *fundata sum*) *in principio antequam terram faceret*. Sic et Syrus, *ante sæculum*, inquit, *stabilivit me, et a principio antequam formaret terram*; Marinus in *Lexico*, *ego meipsam inauguravi*. Hebræum enim נסך *nasach* proprie significat fundere, effundere, libare, sacrificare : in libatione enim effundebatur oleum vel vinum Deo. Hinc *nasach* significat regem vel principem, sive laicum, sive sacrum, ordinare, inaugurare, inauctorare; hoc enim fiebat fuso in principem oleo. Unde *Psalm.* II, ubi Noster vertit : « Ego autem constitutus sum rex super Sion; » hebraice est *nissachti*, vel, ut jam legunt, *nasachti*, quod Chaldæus vertit, *ego autem inauctoravi* (alii, *ordinavi*) *regnum meum*. Quare Vers. 23.

Noster optime cum Tigurina et aliis vertit, *ordinata sum*. Unde mirum est interpretem doctum id negare, ideoque pro *nissachti* legere נסכתי *nasasti*, id est vexillavi, instar vexilli militum me ordinavi. Nam omnes codices Hebræi habent *nissachti*, non *nasasti* (1).

Igitur τὸ *ordinata sum* significat *primo*, sapientiam a Deo ordinatam et constitutam esse principem rerum creandarum. *Secundo*, eamdem ordinatam esse sacerdotem (*nasach* enim significat libare et sacrificare, quod est sacerdotum); sapientia enim Dei sancta est sanctificans omnia, Deoque offerens, consecrans et quasi sacrificans res a se conditas. Quo pertinet illud Trismegisti : «Mundus hic est pulcherrimum Dei templum,» in quo scilicet sapientia est sacerdos, victimæ sunt res creatæ, quæ muta voce laudant Deum, eique se offerunt, obediunt et serviunt, atque homines et Angelos ad Dei creatoris sui laudem cultumque invitant et incitant. *Tertio*, τὸ *ordinata sum* significat sapientiam in se esse ordinatissimam, resque omnes creatas optimo ordine disponere, collocare et gubernare. Ordo enim est summum universi bonum; providentia enim et bonum universi consistit in congruo partium singularum ordine, mutuaque ad invicem coordinatione et dispositione. Hæc enim, si servetur, erit ubique pax; sin turbetur, illico orientur dissidia et bella etiam inter cœlos et elementa, ut patet in vacuo, in hiatibus, in terræ motibus, in fulminibus et tonitruis, in ventis et turbinibus, in procellis et tempestatibus. Vide Nazianzenum, *orat.* 26. Hinc discant principes regimen sapientiæ consistere in ordine, ut quamque rem et personam suo ordine, loco et gradu collocent, dicant, faciant. Sic enim regent ordinatissime, ideoque sapientissime et optime.

Sapientia est sacerdos Dei.

Ordo sapientiæ Dei.

Igitur *primo*, sapientia increata essentialis ordinat in Deo omnia ejus attributa, omnes personarum divinarum processiones, ut scilicet prius origine Pater generet Filium, deinde posterius origine cum Filio spiret Spiritum Sanctum. Ad hæc ordinat omnia Dei decreta, omnes actiones, omnes rerum faciendarum ideas; ideæ enim in Deo sunt ordinatissimæ, ideoque cum juxta eas res creat, conservat et gubernat, ordinatissime et sapientissime creat, conservat et gubernat. Hinc ex Hebræo vertas, *ab æterno ordinans fui*, vel *ordinavi, omnia;* נסכתי *nissachti* enim tam est conjugationis *piel* activæ, quam *niphal* passivæ. In *piel* ergo significat *ordinavi*; in *niphal*, *ordinata sum*. Sapientia enim ab æterno ordinavit omnes mundi ordines, omnes ætatum, legum, temporum, regnorum, regum, Ecclesiarum, Prælatorum, Pontificum, etc., vicissitudines et successiones.

Secundo, sapientia increata notionalis, quæ est Verbum sive Filius Dei, ordinatissima est : tum quia ab æterno ordinata est, ut per omnia Patri genitori suo assimiletur, ejusque sit viva imago et character; tum quia in sancta Trinitate Filius secundum, ideoque medium, obtinet locum, qui locus est ei debitus, estque locus ordinis : medium enim est ordo extremorum, quia ea in se ordinat et unit. Quare Filius vocari potest ordo Patris et Spiritus Sancti, quia cum ipse medius sit, et a Patre genitus, efficit ut Pater in sancta Trinitate sit primus, ipse vero sit secundus, ac Spiritus Sanctus sit tertius, qui est congruus et debitus personarum sanctæ Trinitatis ordo. Rursum dum ipse cum Patre producit Spiritum Sanctum, unit Spiritum Sanctum tam sibi quam Patri.

Tertio, sapientia incarnata ordinata est, quia humanitas subordinata est divinitati : unio enim hypostatica facit ut illa huic optimo et decentissimo ordine sit copulata et devincta. Rursum Christi potentiæ, cogitationes, verba et actiones omnes fuere ordinatissimæ. Denique Christus quasi princeps ordinatissime disposuit, regitque Ecclesiam et fideles singulos, dando cuique eum gratiarum ordinem, quem sapientia ei dictat. Christus ergo ordinatus est rex Ecclesiæ, juxta illud : «Ego autem constitutus sum (hebraice *nissachti*) rex super Sion,» *Psal.* II. Idem ordinatus est Pontifex Ecclesiæ, juxta illud : «Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,» *Psal.* CIX.

Quarto, sapientia creata ordinata est, quia manat ab increata. Hæc enim ordinatissime creavit cœlum sursum, terram quasi centrum deorsum, in medio cætera elementa, quodque in ordine et statione sua. Eadem cœlis, stellis, soli et lunæ suum dedit ordinem, motumque ordinatissimum. Denique ipsa res omnes per sapientiam et ordinem cuique inditum sapientissime et ordinatissime disposuit, movet, regit et gubernat, juxta illud : «Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti,» *Sapient.* XI, 21. Quocirca omnes Angeli, homines et creaturæ quælibet in sua statione adeo apposite a sapientia sunt collocati, ut videantur esse castrorum acies ordinata, a qua Deus vocatur *Dominus sabaoth*, id est exercituum; hi enim exercitus non sunt alii quam ordines et acies Angelorum, hominum et creaturarum omnium.

Multi τὸ *ordinata* accipiunt pro *præordinata sum*, illudque exponunt, quasi dicas : «Prædestinata sum ab æterno.» Sed minus genuine; Hebræum enim *nissachti* non significat prædestinare, sed ordinare et regere : sicut rex ordinat rempublicam, magister discipulos, pater filios, dux milites.

Septuaginta vertunt, *fundata sum;* quæ enim ordinata sunt, hæc et fundata firmiterque solidata sunt. Ordo enim dat stabilitatem rebus, ut patet in fabricis domorum et templorum : in hisce enim si omnia debito ordine fundamento superædifi-

(1) Vertunt alii, *ab æterno firmiter constituta fui*, veluti solutum fervore metallum.

centur, fabrica consurgit fortis et solida. Unde S. Fulgentius in *Responsione ad objection. Arian.*, Respons. 3, idipsum explicans de Christo docet, voce *fundata sum* significari quod Verbum, quod est sapientia Patris, per assumptionem humanitatis non sit mutatum, quia firmiter retinet suam divinam naturam æque ac personam, quæ inde hypostasis, id est subsistentia, dicitur, quod in ea fundatum sit, firmiterque consistat et subsistat: «Ante sæcula, inquit, sapientia fundatam se dicit, ut nativitatem suam, qua de Patre nata est, immutabilem esse monstraret. Quod enim fundatum dicitur, nulla ratione convellitur; quod autem convellitur, non mutatur.» Et Polychronius in *Catena Græcor.*: «Significat, inquit, Verbum menti paternæ, non ut reliqua, sed instar firmamenti firmissime adjunctum esse. Aut, *q. d.* Totius universi principium et fundamentum me constituit.»

Hinc consequenter Christus qua homo fundatus est, quia humanitas in hypostasi Verbi fundata est, et hypostatice subsistit. Unde S. Athanasius, serm. 3 *Contra Arianos*: «Quantum ad humanitatem, inquit, fundatur, ut nos super illum velut pretiosi lapides inædificemur, efficiamurque templum habitantis in nobis Spiritus Sancti,» juxta illud: «Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu; in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino,» *Ephes.* II, 20. Sensus ergo τοῦ *fundata sum* est, *q. d.* Deus ab æterno constituit ut ego Christus in carnem venturus essem fundamentum Ecclesiæ, cui omnes fideles inædificarentur. Architectus enim ante fabricam præconcipit fundamentum, idque solidum, ut, si machina rimam patiatur, possit ex soliditate fundamenti restaurari. Ita S. Cyrillus, lib. VI *Thesauri*, cap. VIII: «Præfundatur, ait, ante nos Christus, et in ipso nos omnes superædificamur, idque ante initium mundi in præscientia Dei, etc., ut, si prævaricatione caderemus, in ipso rursus renovaremur.»

Denique per sapientiam accipi possunt sapientiæ objecta et dictamina, qualia sunt, Deum esse colendum, honorandos esse parentes, cuique suum jus esse tribuendum, proximo esse benefaciendum, etc. Hæc enim toto hoc libro tradit Salomon; atque hæc ab æterno in mente Dei ordinata et decreta sunt, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis et hominibus, cæterisque creaturis pro earum capacitate et modulo.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim ab æterno ordinata fuit, quia ipsa est opus magnificum, et fabrica divina, non unius horæ, mensis, anni aut sæculi, sed sæculorum omnium. Ab æterno eam ordinavit Deus, ab initio mundi eam in variis figuris, archetypis, exemplaribus per sæcula omnia delineavit; ita ejus virginitatem delineavit et prælusit in Angelis, charitatem in Seraphinis, sapientiam in Cherubinis, integritatem in cœlis, splendorem in stellis, in pratis gratiam, in arboribus fructum, in animalibus spirandi agendique virtutem: adeoque omnium justorum virtutes non nisi umbratilia quædam præludia exstiterunt, in quibus Deus delineando prima tantæ fabricæ rudimenta præludebat. Quocirca ipsa a S. Bernardo apposite vocatur «negotium omnium sæculorum.» Et Ven. Beda: «O Virgo, inquit, beatissima, in te sola rex ille dives et prædives exinanitus est.» Igitur ipsa ab æterno in Dei prædestinatione fuit ordinata et constituta a Deo princeps et regina cœli et terræ, Angelorum et hominum, uti dixi versu præcedent.

Secundo, ipsa fuit ordinata et constituta sacerdos mystica, ut Christum suum in holocaustum et victimam pro peccato offerret Deo, ad redemptionem totius generis humani.

Tertio, ipsa fuit ordinatissima, ideoque sanctissima in omnibus suis cogitationibus, sermonibus et actionibus, quas particulatim describit S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XVIII, et fusius lib. II *De Virgin.*, initio. Hinc pariter ipsa ordinat et disponit congregationes sibi addictas, Ordines, Religiones, item Virgines, Martyres, Confessores, Doctores, quos opportune Ecclesiæ submittit ad ejus vel restaurationem vel incrementum, uti SS. Dominicum et Franciscum Christo volenti mundum sceleratum perdere, ad ejus renovationem suggessit et obtulit. Vide P. Platum, lib. I *De Bono status Relig.* cap. XXXIV. Audi Damascenum, orat. *De Nativ. Virg.*, quam miro virtutum ordine et concentu ordinata et ornata fuerit Deipara, particulatim et eleganter depingentem: «Cupiditatem omnem ad id, quod solum expetendum et amandum est, intentam habes; iram vero adversus peccatum duntaxat, illiusque parentem. Appetitus tuus in hoc situs est, ut divinis sermonibus nutriaris, hisque sagineris; sanctam omnem et cum animæ utilitate conjunctam cogitationem habes; contra, supervacaneam et animo exitiosam, antequam gustes, ejicis; oculi semper ad Dominum, perenne et inaccessum lumen intuentes; aures divinum sermonem audiunt; ac spiritus cithara oblectantur, per quos Verbum carnem assumpturum ingressum est; nares unguentorum sponsi odore deliniuntur. Quod quidem divinum unguentum est sponte exhaustum, atque humanitatem suam ungens; porro labia tibi sunt Dominum laudantia, ipsiusque labris adhærentia; lingua et fauces Dei verba discernentes; cor purum ac labis expers; venter, in quo habitavit is qui nullo loco capitur; lactis ubera, quæ puerum Jesum aluerunt; manus Deum gestantes; genua thronus Cherubinis sublimior; pedes Dei lege tanquam lucerna deducti; tota denique Spiritus thalamus es, gratiarum pelagus.»

Quam ordinati omnes sensus et actiones B. Virginis.

Hinc ipsa vocatur *castrorum acies ordinata*, *Cant.* VI, 9. Quia ipsa Sanctorum aciem instruit ad

debellandum diabolum, mundum, carnem; ad eradicandam libidinem, simoniam cæteraque scelera.

Ipsa quoque ordinata fuit consanguinea S. Trinitatis. Peperit enim Christum, qui non tantum qua Deus, sed et qua homo, est Filius Dei Patris naturalis. Christus ergo qua homo, est filius naturalis tam Deiparæ, quam Dei Patris. Quare Deo Patri consanguinea est Deipara, quia eumdem genuit Filium, quem et Deus Pater, eumque naturalem, non adoptivum. Rursum ipsa est sponsa Spiritus Sancti, quia ejus ope et opera sine viro virgo manens concepit et peperit Christum. Unde Poeta :

Salve, Virgo, Dei filia, sponsa, parens.

Fuit enim ipsa filia Dei Patris, sponsa Spiritus Sancti, parens Dei Filii.

Ipsa denique ordinavit et conjunxit hominem Deo, tum quia genuit Christum Deum et hominem; tum quia per Christum Deum hominibus, et homines Deo reconciliavit. Unde omnes sæculorum ordines, successiones et status optarunt videre Virginem concipi et nasci; et, ut ait Damascenus, *serm.* 1 *De Nativit. Virg.*: « Certabant sæcula, quodnam maxime ortu tuo gloriaretur. Verum eorum concertationem præfinitum Dei, a quo facta sunt sæcula, consilium superavit, et postrema prima facta sunt, dum ipsis felicissima nativitas tua obtigit. »

Deipara mater omnium quadrupliciter.

Quocirca Albertus Magnus super *Missus est*, et ex eo S. Antoninus IV part. tit. xv, cap. xiv, § 3, docet Virginem esse matrem omnium quatuor de causis : « *Primo*, inquit, quia genuit omnes sanctos spiritualiter. *Secundo*, propter curam quam gerit omnium. *Tertio*, dignitate, quia est primogenita ante omnem creaturam, et est excellentissima creaturarum. *Quarto*, prioritate prædestinationis; ipsa enim ante sæcula prædestinata est, ut esset, ex quo recreandum fuit omne creatum. Et sic dicitur de ea *Proverb.* VIII : Dominus possedit me in initio viarum suarum, id est in principio operum suorum, ut sim prima omnium quæ puræ creaturæ sunt. »

Ab æterno ergo ordinata es, o Virgo sanctissima, et antequam terra fieret, ut ad te oculos attolleret, quem culpa premeret, deprimeret afflictio, peccati reus, salutis incertus, et ab omnibus derelictus ; ut in te et per te inveniret reus veniam, afflictus consolationem, derelictus asylum, insipiens sapientiam, peccator justitiam, justus perseverantiam. Urbs vere refugii, portus naufragantium, et solatium omnium in te sperantium. Tu stella maris, cujus radius universum orbem illuminat, cujus fulgor et præfulget in supernis et inferos penetrat, terras etiam perlustrans et calefaciens magis mentes quam corpora, fovet virtutes, excoquit vitia. Tu, inquam, es præclara et eximia stella, super hoc mare magnum et spatiosum necessario sublevata, micans meritis, illustrans exemplis.

Moraliter de ordinandis moribus.

Moraliter sapientiæ, æque ac Deiparæ discipulus et filius est, qui motus omnes animæ ordinat, regit et componit, ut ejus anima possit dicere : Ab æterno ordinata sum in mente Dei; in tempore vero ordinata sum in mente mea. Atque hic facile alios ordinabit et reget, juxta illud : « Rex eris, si reges te ipsum. Qui se regit, alios rexerit. » Ex ordine enim oritur pax, unio, concordia et amor, non tantum hominis in seipso, sed et cum Deo, cum Angelis, cum cæteris hominibus et creaturis universis, uti patuit in Adamo in statu innocentiæ, cum corpus sensui, sensus rationi, ratio menti, mens Deo subordinata esset, ac subjecta obediret. Nam, ut ait S. Bernardus ex S. Augustino, *serm.* 3 inter parvos : « Pax corporis est ordinata temperantia partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, cogitationis actionisque consensio. Pax corporis et animæ, ordinata vita et salus animantis. Pax hominis ac Dei, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis similis est. Pax cœlestis civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo, et vivendi in eo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. Ordo est partium disparium rerum sua cuique loca tribuens dispositio. »

Idem in *Octo punctis vitæ spiritalis*, hoc septimum assignat : « Discretum, moderatum et ordinatum te in omnibus exhibeas, quia Deo nunquam placuit aliquid immoderatum, instabile, confusum, inordinatum ; super humilem autem et quietum requiescit Spiritus Domini. » Hoc vero octavum : « Discas tibi ipsi præesse et teipsum regere, non alios; propriam vitam ordina, mores tuos compone, teipsum judica, apud teipsum accusa et condemna, nec impunitum dimitte excessum. Tibi ipsi esto durus, nunquam aliis. »

Idem, lib. III *De Consider.*, sub finem agens de clericis, eorumque inordinato et indecenti vestitu : « Pellicula discolor, ait, suorum ordinem decolorat. Quid sibi vult quod clerici aliud esse, aliud videri volunt? Id quidem minus castum minusque sincerum. Nempe habitu milites, quæstu clericos, actu neutrum exhibent. Nam, neque pugnant ut milites, neque ut clerici evangelizant. Cujus ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiunt, utrumque deserunt, utrumque confundunt. Unusquisque in suo ordine resurget. Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine peribunt? Aut si summe sapiens Deus veraciter creditur, a summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere, vereor istos non alibi ordinandos, quam ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. O miserandam sponsam talibus creditam paranymphis, qui adsignata cultui ejus, pro-

prio retinere quæstui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed æmuli sunt. »

Vers. 24. 24. NONDUM ERANT ABYSSI, ET EGO JAM CONCEPTA (Pagninus et Tigurina, *formata*) ERAM (Septuaginta, *antequam abyssos faceret*; Arabicus, *antequam abyssos faceret*. *Abyssos* intellige immensas voragines et profunditates aquarum creatas initio mundi, de quibus dixi *Genes.* I, 2). NECDUM FONTES AQUARUM ERUPERANT. — Hebraice, *in non fontes graves*, vel *gravidi aquis*; Pagninus, *adhuc non erant fontes aggravati aquis*; fontes enim videntur quasi gravidi et prægnantes aquis, ut eas parturiant et effundant. Septuaginta, *priusquam procederent* (Arabicus, *emitterentur*) *fontes aquarum*; Chaldæus, *antequam essent fontes moles aquarum*; Vatablus, *necdum fontes aquis redundabant*.

Vers. 25. 25. NECDUM MONTES GRAVI MOLE CONSTITERANT. — Hebraice, *antequam montes essent immersi*, demersi, infixi; Pagninus, *fundati*; Tigurina, *antequam montes mergerentur*, scilicet aquis primigeniæ abyssi, *Genes.* I, 2. Aut potius, *terræ immergerentur* et *infigerentur*, inquit Vatablus. Radices enim montium videntur terræ immersæ et infixæ, perinde ac fundamenta domorum et templorum terræ immerguntur, id est profunde eidem infiguntur, in eaque fundantur et solidantur.

ANTE COLLES EGO PARTURIEBAR. — Hebraice est חוללתי *cholalti*, quod Noster vertit, *concepta eram*; Vatablus, *formata sum*; Aquila et Theodotion, ὠδινήθην, *per partum erupi*; Symmachus, *quasi obstetricis opera conformata sum*; Septuaginta, *ante omnes colles gignit me*; S. Cyprianus, *genuit me*.

Sic et S. Augustinus, lib. *De Trinitate*, cap. XII: « Ante omnes, inquit, colles genuit me, » id est, « ante omnes altitudines creaturarum. »

Explicat τὸ quod dixit vers. 22: « Dominus possedit me in initio viarum suarum, etc. Ab æterno ordinata sum, » dicendo quod ante abyssos, ante fontes, montes et colles, id est ante creationem mundi ab æterno a Deo concepta et formata sit. Est miosis; minus enim dicit, sed plus significat: significat enim sapientiam ita fuisse in mente Dei ab æterno, ut illi ideam dederit abyssorum, fontium, montium, collium, omniumque rerum in tempore creandarum, atque in tempore creationem Dei direxerit ad illa sapienter creanda et efformanda. Ideo enim dicit: « Necdum erant abyssi, fontes et montes, » quia scilicet hi per sapientiam creati sunt, et sine ea creari non poterant.

Sapientia hic intelligitur essentialis, communis toti S. Trinitati. Hæc enim in mente Dei concepta fuit ab æterno, et per hanc in tempore Deus creavit omnia. Potest et accipi notionalis, puta Verbum sive Filius Dei; hic enim genitus est a Patre, ac per eum pariter facta sunt sæcula, *Hebr.* I, 2. Ita de æterna Filii generatione hunc locum accipiunt S. Cyrillus, S. Hilarius, S. Epiphanius, S. Fulgentius et alii scribentes contra Arianos, quos citavi vers. 22, ut sensus sit, *q. d.* « Necdum erant abyssi, et ego jam concepta eram, » puta a Patre per intellectum, et quia conceptio illa perfectissima semper atque integra fuit, utpote indivisibilis, et tota simul subjungit: « Ante omnes colles parturiebar. » Est enim conceptio in eadem natura divina, ideoque generatio et partus, ait D. Thomas, I part. *Quæst.* XXVII, art. 1, ad 2. Unde Mercurius Trismegistus loquens de divina Verbi generatione: « Intelligentia illa Deus, inquit, cum maris ac feminæ vim haberet, et vita et lumen esset, genuit Verbum, alteram scilicet mentem opificem, » etc. Et Poetæ finxerunt Minervam deam sapientiæ ex cerebro Jovis natam, ut significarent sapientiam et Verbum genitum a solo Patre, esse ideam ejus primariam, ad quam ipse omnia architectatus est. Denique posset hic accipi sapientia incarnata, puta Christus homo, sed tum τὸ *concepta eram et parturiebar* accipiendum est non realiter, sed mentaliter, sive in mente et prædestinatione Dei. Ita Hugo.

Verbum *parturiebar* significat *primo*, sapientiam quasi ab æterno stimulasse Deum ad pariendum et creandum res in tempore. Sic enim mulier, cum parturit, stimulatur ad enitendum fœtum. *Secundo*, sapientiam ejusque opera esse res arduas et operosas, quæ in se requirant parturitionem, id est longam meditationem, molitionem et operationem, licet Deo sint plana et facilia ob infinitam ejus potentiam, qua in momento solo jussu nutuque creavit cœlum et terram. Atque hac de causa Deus rerum creationem molitus est perfecitque per sex primos mundi dies, ut significaret quam molitio hæc in se esset ardua et difficilis, licet sibi utpote omnipotenti esset facillima. *Tertio*, τὸ *parturiebar* significat mentem Dei sapientia quasi gravidam et prægnantem ab æterno, in tempore eam peperisse, cum scilicet ejus opera, puta cœlum et terram creavit et quasi peperit. *Quarto*, τὸ *parturiebar* idem est quod pariebar et partu enixa eram, gignebar et genita eram. Utrumque enim significat Hebræum *cholalti*, quod est temporis præteriti. Significat ergo in Deo idem esse gignere et genuisse, gigni et genitum esse. Unde Filius in eodem instanti æternitatis semper et gignitur et genitus est, semper nascitur et natus est. In divinis enim et æternis idem est fieri et factum esse; æternitas enim est quasi punctum indivisibile, semper durans unum idemque, ac proinde sine ulla sui mutatione coexistit tempore præterito, præsenti et futuro. Quia enim hæc successive coexistunt eidem instanti æternitatis semper manenti et constanti, hinc juxta illa dicitur Pater genuisse, gignere et geniturus semper Filium, cum proprie duntaxat semper gignat Filium, ac semper Filius ab eo sit genitus. Ita clare docet S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.* post medium, clarius S. Augustinus in *Psalm.* II, clarissime Origenes hom. 6 *in Jerem.*: « Filius, ait, continuo esse suum accipit et manat a Patre, sicut splendor a sole. » Unde tropologice addit: « Nos etiam, qui fratres sumus Christi, semper a Deo generari

Τὸ *parturiebar* quatuor significat.
Primo.
Secundo.
Tertio.
Quarto.
Filius semper gignitur et genitus est.

per singulos intellectus, per singula opera et verba sancta, si semen, id est gratiam, ejus suscipiamus, eique cooperemur. » Hinc S. Thomas, lib. IV *Contra Gentes*, cap. XI, docet in partu corporali, eo quod fiat cum motu et successione, *primo*, esse conceptionem; *secundo*, parturitionem; *tertio*, partum; *quarto*, præsentiam rei partæ ipsi parienti : at in Deo qui caret motu et successione, partum ab æterno fuisse plenum atque perfectum, ideoque simul fuisse Verbi conceptionem, parturitionem, partum et præsentiam Patri parienti, hoc est gignenti; atque ut hoc significaret Salomon, cum dixisset : « Ante omnes colles parturiebar, » ne quis parturitionem præcessisse partum existimaret, illico subjunxisse : « Quando præparabat cœlos, aderam, » *q. d.* Ab æterno parturiebar, sed plene et perfecte, ut eodem instanti perfecte existerem essemque præsens Patri gignenti, cum eo moliens cœlos totumque universum.

Conceptio Virginis principium operum supernaturalium Dei. Mystice hæc adaptes B. Virgini. Unde Ecclesia hæc pro Epistola legit in sacrificio Missæ Conceptionis et Nativitatis ejusdem. Conceptio enim et Nativitas Deiparæ fuit principium operum Dei circa redemptionem hominum, in quo magnum pietatis Sacramentum, puta incarnatio Verbi mox peragenda et celebranda erat. Ipsa enim est thalamus et thronus veri Salomonis nostri, in quo Deus suam omnipotentiam et magnificentiam ostendere voluit : « Et magnum magni Numinis illud opus. » Quare fecit B. Virginem in sui conceptu et ortu nobiliorem et pulchriorem omnibus Angelis, etiam Seraphinis, imo fecit eam ideam perfectionis, virtutis et sanctitatis, ut ipsa esset exemplar decoris et gratiæ tam Angelorum quam hominum, quin et creaturarum omnium; imo fecit, ut ipsa esset imago divinitatis, in qua Deus præ cæteris puris creaturis suam sapientiam, amorem, virtutes et decus omne, quod fas erat, exprimeret et mundo repræsentaret. Ipsa ergo est oceanus pulchritudinis, fons paradisi, templum et sacrarium Dei, « abyssus humilitatis, gratiæ et sapientiæ, » uti eam vocant S. Ildephonsus et S. Bernardus, imo « abyssus miraculorum, » ait Damascenus, orat. 1 *De Nativit.* Ipsa pariter præ omnibus collibus fuit mons in vertice montium, quia « ut ad conceptionem Verbi pertingeret, meritorum verticem super omnes Angelorum choros usque ad solium Deitatis erexit, » ait S. Gregorius in lib. 1 *Reg.* cap. I. Idcirco ante colles et montes ab æterno concepta fuit in mente et prædestinatione Dei, quæ ex tunc illam parturiit quasi gestiens illam eniti et parere, ideoque tempore a se decreto illam quasi enixa est et peperit. B. Virgo enim ab æterno prædestinata fuit a Deo, non tantum ut esset sancta, sed ut esset mater Sanctorum, imo idea sanctitatis, ut scilicet juxta eam reliquos sanctos Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores efformaret. Habet enim ipsa puriorem virginitatem quam habeant cæteræ virgines; majorem scientiam quam habeant Doctores; fortiorem patientiam quam Martyres; clarius lumen propheticum quam Prophetæ; ardentiorem zelum quam Apostoli; denique sanctitatem quamcumque majorem quam habuerit ullus Sanctorum. « Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cœlo. » « Cæteris, inquit S. Ildefonsus et S. Bernardus, datur gratia per partes, Mariæ vero tota gratiarum plenitudo. » Cum ergo Virginis conceptionem et nativitatem celebramus, nostram quoque celebramus : nam in ipsa quasi in matre filii nos concepti et nati sumus. Porro concepta est B. Virgo quindecim annis ante partum et nativitatem Christi; Christum enim peperit anno ætatis 15. Quare cum Christus natus sit anno Augusti Cæsaris 42, si retro 15 annos Virginis computes, incides in annum Augusti 27; illo ergo anno concepta fuit B. Virgo, quo et Augustus Cæsar, uti narrat Josephus, lib. 1 *Belli*, cap. XV et XVI, Dei instinctu, licet arcani nescius, præter morem in Syriam profectus, ut provinciam lustraret, Herodem regem Judææ magnis honoribus affecit, et novis provinciis præficiens exaltavit : Herodes vero in gratiarum actionem urbem magnificam exædificavit, quam a Cæsare Cæsaream appellavit, quin et juxta fontes Jordanis insigne templum ex marmore candido Cæsari exstruxit. Nimirum quia in Syria et Judæa tunc concipiebatur Virgo, quæ fonte purior et marmore candidior erat Dei templum ac viva possessio, cui proinde Augustus veniendo in Syriam, honorem detulit, et dominatum ac imperium quasi resignavit.

B. Virgo abyssus miraculorum.

26. ADHUC TERRAM NON FECERAT, ET FLUMINA, ET CARDINES ORBIS TERRÆ. — Hebraice, *adhuc terram non fecerat, et plateas* (vel *ea quæ extra sunt,* ita Tigurina), *et caput pulverum orbis.* Unde *primo*, Hebræi censent hic tria notari elementa, puta per *terram* globum terræ; per *ea quæ extra sunt*, aerem, qui extra terram arctam sursum spatiose lateque expanditur; per *caput pulverum terræ* notari ignem, qui est caput et princeps terræ cæterorumque elementorum, *q. d.* Ego sapientia fui ante omnia elementa. Nam de quarto aquæ elemento mox subdit, dicens se fuisse ante abyssos. Vers. 26.

Secundo, Septuaginta vertunt, *Dominus fecit regiones, et inhabitabiles, et summitates habitatas ejus quæ sub cœlo est*; S. Hilarius, lib. XII *De Trinit.*, *et cacumina quæ habitantur sub cœlo*, *q. d.* Deus fecit terram, eamque dispescuit in regiones habitabiles et inhabitabiles : Inhabitabiles sunt, quæ teguntur mari; habitabiles, quæ e mari exstant et eminent, quæ vocantur *caput pulverum orbis*, quia sunt pulverulentæ et siccitate sua ubique pulverem creant.

Tertio, Noster optime per חוצות *chutsot*, id est *plateas*, vel *ea quæ extra sunt*, accipit *flumina*, quia flumina sunt quasi plana in terra, vel extra terram siccam plateæ, quæ eodem itinere placido semper tenore et æquore fluunt. Nec enim de

plateis urbium hic sermo esse potest, cum initio mundi nullæ fuerint urbes. Unde Aquila et Symmachus vertunt, ἐξόδους, id est *exitus*, quales sunt effluxus fluminum (1).

Porro per *caput pulverum terræ*, licet Chaldæus accipiat *verticem terræ*, et Septuaginta, *summitates habitatas terræ*, Noster tamen optime vertit : « Cardines orbis terræ. » Cardines enim continent pulverem terræ friabilem et solutum ne diffluat, itaque terra findatur et hiet. Porro per *cardines terræ*, Jansenius accipit quatuor mundi limites, scilicet Orientem, Occidentem, Meridiem et Septentrionem, quibus quasi columnis sustinetur et consistit mundus. Sic et Aben-Ezra τὸ *pulverum* interpretatur *plagarum*. Alii accipiunt polos mundi, circa quos cœlum vertitur. Noster Pineda in *Eccle.* cap. III, vers. 20, num. 3, censet alludi hic ad creationem hominis et animalium e pulvere terræ; igitur *caput pulverum terræ* vocari pulveres, qui sunt principium, et velut fundamentum hominis, et brutorum animalium, quæ terram calcant. Melius accipias cum nostro Salazar centrum terræ : ad hoc enim quasi ad caput revocantur omnes lineæ, a circumferentia terræ per medium ejus ad alteram circumferentiam ductæ. Centrum enim proprie continet et coercet pulverem terræ, ut non dilabatur et diffluat, sed suo loco immobilis consistat. Unde centrum est quasi basis et fundamentum terræ, juxta illud *Job* XXXVIII, 4 : « Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam. » Possent quoque per *caput*, id est capita, *pulveris* accipi aggeres arenarum, qui in littoribus mare continent et coercent, ne exundet et terram obruat. Sic enim promontoria in mari eminent, ejusque impetus refringunt. Unde et *capita* vocantur, ut promontorium Bonæ Spei vocatur caput Bonæ Spei; sic et cætera in littore maris Arabici et Indici eminentia, vocantur capita. Atque sic τὸ *caput* acceperunt Septuaginta et Chaldæus. Quare sic Nostrum cum Septuaginta conciliabis, si per *flumina* accipias tam fluvios quam æquora sive maria, quæ Septuaginta vocarunt regiones inhabitabiles; ac tunc summitates habitatæ, uti vertunt Septuaginta, erunt aggeres maris montesque, qui mare in suo alveo coercent ne terram montibus subjectam et habitatam obruat. Unde Hebraice vocantur *capita*, a Nostro vocantur *cardines terræ*, quia terram fulciunt et muniunt contra mare, ne ab illo exundante mergatur. Meminit montium, collium, fluminum, abyssi et fontium, quia hi omnes stabiles sunt, vel situ ut montes, vel fluxu ut fontes. Unde vocantur fontes perennes, quia suo perenni fluxu æternitatem repræsentant, *q. d.* Sapientia magis stabilis, magis antiqua et æterna est, quam sint montes, mare et fontes, quæ apud homines habentur maxime stabilia et perennantia. Eamdem mox cœlis conferet et anteferet, dicendo : « Quando præparabat cœlos, aderam. » Gradatim enim ab inferioribus ad superiora conscendit.

27. QUANDO PRÆPARABAT COELOS, ADERAM (Syrus, *cum eo fui*; QUANDO CERTA LEGE ET GYRO VALLABAT ABYSSOS. — Septuaginta, *cum pararet cœlos, aderam illi*; Hebraice, *in parando illum cœlos, ibi ego, in describendo ipsum circulum super faciem abyssi*; Pagninus, *quando describebat circino faciem voraginis*; Tigurina, *cum constitueret globum super faciem abyssi*; Syrus, *quando fecit circulum super faciem abyssi*; Chaldæus, *cum gyrum circumduxit in faciem abyssi*. Quod explicans Vatablus *primo*, per *abyssum* accipit centrum terræ, quia profundissimum, *q. d.* Ego sapientia aderam Deo, cum ipse globum et periphæriam terræ quasi circino circumscriberet circa centrum ejusdem, hoc est, dum ipse collocaret centrum terræ in medio mundi, et circa illud terræ circulum, cœlorumque orbes rotundos efformaret, ac quasi circino circumscriberet. Sic et Aben-Ezra et R. Levi per *abyssos* accipiunt terram, quæ est centrum cœlorum et sphærarum cœlestium. Vers. 27.

Abyssi quid? Resp. Primo.

Secundo, Cajetanus per *abyssos* accipit cœlos, sicque vertit, *quando circino sculpebat super facies abyssi* : hoc est, inquit, quando cœlum unum velut circino in rotunditate elaboratum alteri cœlo supponebat; unde cœlum dicitur quasi cœlatum. Secundo.

Tertio, alii per *abyssos* accipiunt maria, sed varie explicant. *Primo*, aliqui sic : Gyro vallare abyssos est idem quod circumdare mari terminum suum, puta terram in circuitu maris elevare, eaque ratione quasi vallum mari opponere, ne transgrediatur. Ita Ludovicus Molina, tract. *De Opere sex dierum*, disp. XI. Accedit Lyranus, R. Salomon et Hugo, qui per *abyssos* accipiunt maria, quæ Deus certa lege et gyro metatus est, ut appareret arida. *Secundo*, alii, *q. d.* Gyro vallare abyssos, est facere globum aquæ rotundum. Unde Melchior Canus et alii censent aquam per se esse rotundam, ac facere globum separatum a globo terræ. Verum hoc recte refutat noster Clavius in *Sphæra*, et Ludovicus Molina loco jam citato. *Tertio*, alii, qui censent aquam et terram unum globum efficere, sic exponunt : Gyro vallare abyssos est efficere ut aquæ terræ commixtæ unum cum ea globum efficiant, ac utrumque uno gyro et circulo complecti. Tertio.

Quarto, Jansenius per *abyssos* accipit aerem omniaque elementa, quæ subjacent sphæris cœlestibus, *q. d.* Deus gyro, id est circulo cœlestium sphærarum, omnia elementaria corpora conclusit. Quarto.

(1) *Chutsóth, quæ sunt extra*, id est agros et pascua nomadum, vel deserta, ab hominum habitationibus sejuncta. *Terra*, scil. culta.

Pro *cardines orbis terræ*, hebr. est *caput pulveris terræ*, id est, summam glebarum terræ, Rosenmullerus, *caput humi mundani*, scil. hominem, hujus mundi regem Non male. Maurer, *primum pulverem orbis terrarum*, intellige elementa, primam materiam orbis terrarum.

Quinto, genuine. *Quinto*, alii melius per *abyssos* accipiunt aquas, quæ sunt super firmamentum, de quibus dixi *Genes.* I, 2 et 6. Agit enim hic de cœlis et abyssis cœlestibus, postea acturus de mari et abyssis terrenis. Initio enim mundi, ut ostendi *Genes.* cap. I, 1 et seqq., Deus creavit tantum cœlum empyreum sursum, et terram deorsum, ac totum spatium intermedium replevit abysso, id est immensa vi aquarum, ex quibus deinde cœlos, aerem et cætera omnia efformavit. Quare primo die mundi superne vallavit abyssum hanc gyro cœli empyrei, ut illud non excederet, imo nec ingrederetur; inferius vero vallavit eamdem circulo terræ, ut ultra illum sese non extenderet. Rursum quando Deus ex hac abysso formavit firmamentum dividens aquas superas ab inferis, abyssum hanc supernam, puta aquas, quæ sunt supra cœlos sidereos, superne vallavit eodem gyro cœli empyrei; inferne vero vallavit eas gyro primi cœli siderei sive primi mobilis, ut nec superne, nec inferne hosce gyri sui limites transgredi possent. Quocirca noster Salazar censet hasce aquas inter cœlum empyreum et cœlos sidereos, præter alias rationes hac etiam de causa ibidem positas esse, ne primum mobile suo motu secum raperet cœlum empyreum. Hoc enim, utpote Dei et Beatorum sedem, voluit Deus esse immobile : quare Deus noluit illi cœlos sidereos, qui moventur, esse contiguos, ne illi empyreum secum raperent, ideoque medias interjecit aquas, quæ vim impetumque primi mobilis eludant et hebetent, ne ad cœlum empyreum perveniat. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *cum secerneret sedem suam*; Aquila et Symmachus, *turrim suam* (addunt Septuaginta, *super ventos*. Sed hoc ad sequentia pertinet), *q. d.* Cum Deus cœlum empyreum velut sedem gloriæ suæ altiorem faceret aquis supercœlestibus, illamque ab eis secerneret et elevaret, tum ut esset thronus Dei et Beatorum, tum ut aquas supercœlestes suo circulo definiret, circumscriberet et quasi circino exornaret; ego sapientia aderam Deo, omnia dirigens et moderans (1).

Hucusque æternitatem suam ostendit sapientia, dicens se ante montes et fontes ab æterno conditam et possessam a Deo; nunc ostendit quid in tempore per eam operatus sit Deus, nimirum cœlos et abyssos cœlestes per se produxisse, limitasse et quasi circulo eleganti circumscripsisse. Unde auctor *Catenæ Græc.* sic explicat : « Quando præparabat, hoc est cœlum stellis ornabat, una aderam; non dicit παρήμην, sed συμπαρήμην, nempe quo per hoc indicet in gloriæ et majestatis solio se Patri assidere, ejusdemque virtutis, honoris et potestatis cum illo esse : quando ἀφώριζε seorsumque ab aliis sedem suam ponebat, aderam, operamque conferebam; egebat namque latio illa ad summa rerum fastigia, potestate virtuteque Deo digna. » Hebraice enim הָכִין *hachin* significat præparare, parare, ornare, solidare et stabilire. Unde Aben-Ezra vertit, *quando firmabat cœlos*; R. Levi, *quando disponebat cœlos ad illum numerum, constitutionem, latitudinem, magnitudinem qua constant, item sidera in eis defixa, tunc aderat sapientia hæc omnia disponens et ordinans.*

Mystice, B. Virgo aderat Deo cœlos et aquas cœlestes formanti, quia quidquid in eis pulchre condebat Deus, id totum vel litteraliter, vel spiritualiter pulchrius destinabat indere B. Virgini, quia ipsa futura erat cœlum animatum, in quo plenitudo divinitatis inhabitatura erat corporaliter. Unde Damascenus, orat. 1 *De Nativ. Virginis* : « Hodie, inquit, ex terrena natura cœlum in terra condidit ille, qui olim firmamentum ex aquis finxerat, atque in altum extulerat. At sane illo longe divinius est : nam qui in illo solem effecerat, in hoc justitiæ sol ortus est. » Porro non unum duntaxat, sed quintuplex cœlum fuit B. Virgo, inquit S. Bonaventura, serm. 1 *De Laudibus Virgin.* tom. III : « Domina nostra, ait, fuit cœlum aereum per puritatem omnimodam; cœlum igneum per ardentissimam charitatem; cœlum sidereum per patientiæ firmitatem; cœlum aqueum per frigidissimam castitatem; cœlum empyreum per totius sapientiæ claritatem. » Jam abyssum aquarum spiritualium Virginis accipe ex S. Bernardo, serm. *De B. Maria* : « Dominus altissimus eam quasi mundum specialissimum creavit, quam in justitia et sanctitate coram ipso fundaret, et fluentis sapientiæ irrigaret, et cœlestibus desideriis instar aeris sublimaret, et igne dilectionis accendendo illustraret. Hinc in ejus mente tanquam in quodam firmamento solem posuit rationis, et lunam scientiæ, et virtutes tanquam stellas speciei omnimodæ, » etc.

B. Virgo cœlum animatum.

Idque quintuplex.

In Revelationibus S. Brigittæ in *Serm. Angel.* cap. V : « Mundo, ait, creato adhuc unus minor mundus, Virgo Maria, coram Deo, cum omni venustate nondum creatus astabat, a quo major gloria Deo et Angelis, major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majori mundo provenire debebat. » Et infra sermonem ad Virginem dirigens : « Florigeris, ait, ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitate ea factura eras, quod plus omnium florum pulchritudine et fructuum suavitate, Deum atque Angelos delectare debebant. » Additque : « Scimus Deum in te ante suam creationem plures virtutes prævidisse, quam in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine : unde mirum non est, si Deus in te, o minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc majori mundo. »

B. Virgo est minor mundus.

(1) *Sexto*, Maurer, *quum describeret orbem in superficie oceani*, id est, orbis terrarum oceano circumdati marginem rotundum, in quo iuniti putabatur hemisphærium cœli : conf. *Job* XXVI, 10. De termino mari constituendo vers. 29 sermo est.

Vers. 28. 28. QUANDO ÆTHERA FIRMABAT SURSUM, ET LIBRABAT FONTES AQUARUM. — Pro *æthera* Hebraice est שחקים *scechakim*, id est cœli, æther, aer levissimus. Radix enim שחק *scachac* significat contundere, molere, levificare. Unde שחק *scachac* vocatur pulvis contusus et minutissimus, momentum, cœlum, æther, quia leves et subtiles sunt : licet cabalistæ ita cœlos dictos putent, eo quod justis molant manna, uti fecere Hebræis in deserto. Unde Syrus et Chaldæus vertit, *nubes* : Quando, inquit, roborabat (Chaldæus, *condensabat*) nubes; Septuaginta, *ventos et nubes* : Cum validas, inquiunt, faceret super ventos nubes; Aquila vertit, *momenta*; S. Athanasius in *Synopsi*, cap. XIV, legit, *quando segregabat thronum suum super ventos;* Vatablus, *cœlos* : « Quando firmabat, inquit, cœlos desuper. » Cajetanus accipit cœlum empyreum; R. Levi, firmamentum quod Deus ex aquis fluidis formavit, densavit et firmavit. Verum de cœlis jam egit sapientia, quare noster cum Symmacho, Pagnino et Tigurina optime vertit, *æther*.

Æther quid? Descendit enim Salomon a cœlis et abysso ad æthera, et inde ad aquas, ab aquis ad terram, quæ ima est. Per *ætherem* accipe aerem, et cum Lyrano ignis elementum, si quod est super aerem. Adde etiam si vis orbes planetarum, præsertim Lunæ, Martis et Veneris, qui Soli subjacent, quos multi censent esse similes aeri purissimo, ideoque vocari *ætherem*. Igitur Deus ætherem firmavit, quia aerem (et cætera jam dicta) licet fluidum et secabilem ita stabilivit, ut semper perduret, ac nubes aqua gravidas sustineat et suspendat, atque validos ventos in terram emittat.

Pro *librabat* Hebraice est יעזוז *iaazoz*, id est *fortificabat*. Unde Chaldæus et Syrus, *cum roboraret fontes abyssi*; Septuaginta, *cum confirmatos* (Tertullianus, *firmos*) *ponebat fontes ejus, quæ sub cœlo;* Tigurina, *cum æthera superne figeret, fontesque abyssi firmaret;* Aquila et Theodotion, *in statuendo gyrum super faciem abyssi.*

Per *fontes* Jansenius accipit nubes, quæ instar fontium aquam, pluviam ex æthere effundunt. Hos enim ita librat Deus, ut in aere suspensi hæreant, juxta illud *Job* XXVI, 8 : « Qui ligat aquas in nubibus. » Unde S. Athanasius in *Synopsi* XIV, legit : « Quando firmabat ea quæ super nubes sunt, eram cum eo cuncta componens. »

Librare aquas quid? Resp. Primo. Melius accipias fontes qui in terra sunt. Hos enim, inquit Molina, loco superius citato, Deus libravit, id est quasi libra et trutina per terram aptissimis spatiis divisit, distribuit et dimensus est. Secundo. Rursum, ut noster Salazar, librare aquas dicuntur, qui illas per suos canales et aquæductus dirigunt, et altitudinem metiuntur, ad quam ascendere possunt; non enim altius deduci possunt, quam sit earum origo et scaturigo. Unde in Jure libratores et libellatores vocantur. Deus ergo per sapientiam « libravit fontes aquarum, » id est per secretos terræ meatus direxit et dispersit fontes, ut opportunis locis erumpant, locorum altitudinem et depressionem quasi ad libellam examinans, ut per illas aquæ secundum nativam conditionem decurrant, et in novas scaturigines deducantur, ibique in fontes emanent. Hebraice est, *cum roboraret fontes abyssi*, quia Deus initio mundi abyssum, id est aquarum vastitatem, quæ totam terram operiebat, a terra deduxit et separavit (ut terra posset habitari ab hominibus et animalibus), eamque partim in maria et flumina distribuit, partim per venas in singulas terræ regiones, ita æque ac apposite quasi ad libellam libramque justitiæ dispertiit, ut nulla queri possit se aquis destitui. Unde experientia docet quocumque fere loco, si fodiatur, reperiri aquam, ut patet in puteis, qui ubivis fere locorum effodiuntur. Sicut ergo ex hepate sanguis per venas distribuitur in totum corpus singulasque ejus partes, ad illud humectandum, calefaciendum et alendum, miro naturæ artificio et beneficio : ita pariter mirabili arte et sapientia Deus aquas abyssi per venas in omnes terræ regiones libravit, id est æqualiter divisit, et quasi ad libellam distribuit, ut omnes possint producere gramina, herbas, plantas, arbores, etc., utque suis locis in fontes et flumina erumpant ad portandum homines et animalia, et ad alios quoslibet eorum usus. Quod sane magnum et mirabile est sapientiæ divinæ opus. Insuper librat Deus fontes abyssi, dum facit ut ex mari tantum aquarum effluat in flumina, in vapores et nubes, quantum aliunde ex fluminibus et pluviis influit, ut alludat ad illud *Eccles.* cap. I, vers. 7 : « Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat; ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant. »

Tertio, potest τὸ *librabat* accipi pro librare, id est ejaculari faciebat. Sicut enim milites librant, id est ejaculantur, magnaque vi intorquent tela, saxa, balistas, tormenta : sic pariter Dei nutu fontes magna copia et impetu vibrant et ejaculantur aquas. Tertio.

Quarto, *librabat*, id est graves faciebat fontes, ut scilicet e montibus locisque editis in planitiem terræ decurrerent ad hominum et animalium usum. Sic Plinius, lib. XI, cap. X : « Apes, inquit, si cooriatur procella, apprehensi ponduscula lapilli librant se, » id est graves se faciunt, ne vi procellæ abripiantur. Et Cicero, V *Tuscul.*: « Unde terra, et quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat. » Hinc pondera vocantur libramenta. Quarto.

Et hoc significat Hebræum יעזוז *iaazoz*, id est *roboraret*. Roboravit enim Deus fontes, dum eos perennes effecit, ut magno robore continuo aquam largiter effundant et ejaculentur. Rursum roborat et graves facit aquas, ut deorsum ad hominum usum decurrant, ne instar levis aeris et nubium, ventis et procellis hinc inde difflentur et dispergantur (1).

(1) Hebr. est, *cum firmarentur*, ... valescerent, æstua-

Simili modo sapientia ab aquarum copia, fluxu et ordine sese dilaudat *Eccli.* XXIV, 40 : « Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso, » etc. Vide quæ ibidem annotavi.

Mystice, B. Virgo est æther, id est aer et aura cœlestis æque ac fons et aquæductus gratiarum, uti ostendi *Eccli.* XXIV, 40. Unde illud viri sancti: « Quoties suspiro et respiro, toties ad te suspiro, Jesu, Maria. »

Tropologice, Olympiodorus in *Catena Græcorum*, per *æthera*, id est ventos et nubes, accipit Angelos, qui homines cœlesti doctrina perfundunt; per *fontes*, divinos doctores et magistros. Horum enim mater est sapientia, per quos homines erudit.

Vers. 29. 29. QUANDO CIRCUMDABAT MARI TERMINUM SUUM, ET LEGEM PONEBAT AQUIS, NE TRANSIRENT FINES SUOS. — Hebraice, *quando ponebat mari statutum suum* (statum terminum), *ne transiret os suum*, id est, ut Pagninus, oram et littus suum. Aliter Vatablus, *ne transiret*, inquit, *os ejus*, id est jussum Dei statuentis sibi littus in terminum. Sic et Syrus, *mari*, inquit, *legem ponebat, et aquæ non prætergrediuntur os ejus*. Alludit ad *Job* XXXVIII, 10 : « Circumdedi illud terminis suis, et posui vectem et ostia, et dixi : Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos. »

Termini maris sunt eminentiora terræ et moles arenarum, quæ sua siccitate mare exæstuans sorbent, ac sua quantitate et densitate coercent, ne transgrediatur et terram obruat. Eosdem appellat *ostia*, quibus quasi repagulis clauditur mare, ne egrediatur; ac *vectes*, propter firmitatem et soliditatem, præsertim rupium et montium mari adjacentium, illudque continentium et reverberantium ne exundet. Hic versus deest in Septuaginta Romanis; in Complutensibus tamen sic exstat, *in ponendo mari præscriptionem suam* (terminum a se præscriptum), *et aquæ non transibunt os suum*, id est littus suum.

Symbolice, Deus fluctibus maris, id est tentationibus et tribulationibus sæculi, limites ponit, cum ob Christi merita earum impetum imminuit et reprimit, ac fideles ita corroborat, ut illi resistendo sint; cumque facit ut non diu durent, ne sua longitudine tædio afficiant et dejiciant pugilem Christi, ac tandem post conflictum optatam animæ tranquillitatem pacemque impertitur.

Mystice, Deus initio mundi mare circumdans suo alveo quasi alvo, suisque littoribus quasi terminis respexit in hoc typo ad antitypum, puta ad B. Virginem, quam facturus erat Deiparam, ita ut illa simili modo suis visceribus conciperet et concluderet Dei Verbum, quod est mare et abyssus sapientiæ, potentiæ, virtutis omnisque senti et boni, juxta illud *Job* XXXVIII, 8 : « Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem? » Hinc nomen ei inditum *Maria*, quod hebraice *primo*, significat amaritudinem maris a מר *mar*, id est amaritudo, et ים *iam*, id est maris; quia ipsa mare jam dictum ambiit, puta Christum, qui omnem amaritiem generis humani dulcoravit, imo in meram dulcedinem convertit. Ita S. Ambrosius, lib. *De Institut. Virgin.* cap. V : « Speciale, inquit, Maria Domini hoc nomen invenit, quod significat *Deus ex genere meo*. Dictæ sunt et ante Mariæ multæ : nam et Maria soror Aaron dicta fuit; sed illa Maria amaritudo maris vocabatur. Venit ergo Dominus in amaritudinem humanæ fragilitatis, ut conditionis amaritudo dulcesceret Verbi cœlestis suavitate et gratia temperata. Hoc significavit fons Mara per lignum dulcoratus, *Exodi* XV, eo quod populus nationum amarus ante peccatis, vel caro nostra temperamento Dominicæ passionis in usus alteros mutaretur. Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ virginitatis pium Christo vexillum levavit. »

Maria primo, idem quod amaritudo maris.

Ubi nota, S. Ambrosium censere nomen *Maria*, vel ut Hebræi dicunt, *Mariam*, per crasin dici quasi מרחם יה *merechem ia*, id est *ex utero Deus*, quia scilicet ipsa ex utero concepit et genuit Deum.

Secundo, S. Epiphanius nomen *Maria* autumat dici quasi מור ים *mor iam*, id est myrrha maris, quia scilicet ipsa myrrham maris passionum Christi assistens cruci, pectore suo sustinuit et conclusit, juxta illud *Cantic.* I, 12 : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. » Itaque magnum fuit mare dolorum ipsius, majus fuit mare amoris ejusdem in Deum et homines. Quocirca mare amoris in se conclusit et quasi absorpsit mare doloris.

Maria idem quod myrrha maris.

Tertio, alii *Mariam* derivant a ירה *iara*, quod in *hiphil* הורה *hora* idem est quod ostendere, docere, dirigere. Unde מורה *more* est doctor; hinc *Mariam* est doctrix vel illuminatrix maris, quia ipsa omnes in hoc sæculo velut mari procelloso se invocantes docet, illuminat, et ad portum salutis æternæ dirigit.

Et doctrix maris.

Quarto, alii *Mariam* interpretantur *pluviam maris* : מורה *more* enim etiam pluviam significat; quia ipsa gratiarum copiam et quasi mare e cœlo a Deo suis precibus elicit, et in homines depluit.

Et pluvia maris.

Quinto, multi *Mariam* exponunt, ut idem sit quod Domina maris. *Mara* enim Syriace est domina (unde *maran ata* idem est quod « Dominus noster venit, » I *Cor.* XVI, 22), *iam* est mare; quia ipsa maris, terræ totiusque mundi est princeps et domina.

Et domina maris.

Sexto, alii *Mariam* interpretantur per anagramma quasi רם ים *rum iam*, id est *celsitudo maris*, vel רמה מים *rama miiam*, id est *excelsior mari*;

Et celsior mari.

rent *fontes oceani* cœlestis, ait Maurer, Rosenmullerus : per quos aquæ oceani ex terræ utero proruperunt et auctæ sunt, *Gen.* VII, 11.

quia ipsa omnes hujus sæculi ærumnas, persecutiones, tribulationes, mortes, etc., longe superat et transcendit. Quare ipsa sicut puritate est virgo, et pietate mater omnium viventium verius quam Eva, sic pariter omnium dolores et afflictiones ipsa in se concipit, concludit, absorbet, dum eos ad se suspirantes solatur, curat, sanat, exhilarat, vivificat, corroborat.

QUANDO APPENDEBAT FUNDAMENTA TERRÆ. — Pro *appendebat* hebraice est חוקו *chuko*, id est decernebat, delineabat, statuebat, constituebat. Chaldæus, *ponebat*; Syrus, *faciebat*; Septuaginta, *fortia faciebat*; Pagninus, *describebat*; Cajetanus et Marinus, *sculpebat*; S. Hieronymus, *aptabat* et *stabiliebat*.

Noster Salazar per *fundamenta* accipit jam dictos maris terminos, puta littorum aggeres, quibus quasi vallis se munit, fundat et stabilit terra contra æstus maris, ne iis obruatur. Verum de terminis maris jam egit Salomon, nec satis apte ii appendi dicuntur ut fundamenta. Quocirca Lyranus, Hugo, Baynus, Cajetanus, Jansenius et alii passim per *fundamenta terræ* accipiunt centrum terræ; hoc est enim quasi basis et fundamentum terræ. Aut simplicius per *fundamenta terræ* intelligunt ipsam terram cum suis partibus in imo fundatam, *q. d.* Ego sapientia aderam Deo, illique suggerebam ideam juxta quam fundaret et locaret terram in ima parte mundi, ut ipsa esset centrum quasi sustinens totum universum. Deus enim singulis terræ partibus gravitatem indidit, qua fit ut omnes deorsum vergant ad infimum mundi locum, ibique constipatæ firmam terræ molem constituant : quo fit ut terra firma consistat, perinde ac si robustissimis saxorum fundamentis innixa foret. Est catachresis; terra enim proprie nulla habet fundamenta, sed in seipsa suisque partibus conglobata et fundata consistit.

Alludit ad illud *Job* XXXVIII, 4: « Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? etc. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem ejus? » Magnum enim sapientiæ divinæ opus fuit, quod terram sine fulcro sola sua potentia sustineat, itaque firmet, ut ipsa non modo firmissima consistat, sed et totam universi molem, velut Atlas humeris suis sustineat. Unde Noster solerter vertit, *quando appendebat*, *primo*, ut significet Dei nutu terram quasi pilam pendulam hærere in mundi medio, firmarique in vacuo. Centrum enim terræ natura sua non magis exigebat hunc situm et locum, in quo reipsa a Deo locatum est, quam alium quemlibet; poterat enim Deus illud locare in cœlo vel supra cœlos : et si ibidem locatum a Deo fuisset, tam firmiter ibi consisteret, et totus mundus circa illud, quam nunc in suo loco sibi a Deo decreto consistit. Ipse ergo Deus per se centri mundique totius est centrum, qui scilicet sua vi centrum mundumque sustinet, firmat et stabilit. Vide dicta *Genes.* I, 1. Hinc illud Poetæ, lib. I *Metamorph.*, de chao ante terræ mundique creationem:

> Nec circumfuso pendebat in aere tellus
> Ponderibus librata suis.

Secundo, τὸ *appendebat* juxta nonnullos innuit terram quasi in libra suspensam, librari et motu librationis moveri, eo quod ipsa ob montes, maria et valles hinc inde sibi inserta, aliud habeat centrum magnitudinis, aliud gravitatis : ac proinde, cum terra una sui parte nova imposita mole urbium, templorum, palatiorum, navium, exercituum, tormentorum prægravatur, illam centrum gravitatis mutare, ideoque librare et trepidare; sed quia in tanta terræ vastitate hæ moles impositæ exiguæ sunt, hinc quoque motus librationis inde consequens exiguus et insensibilis est, eademque de causa centrum magnitudinis a centro gravitatis non multum distat, sed unum alteri vicinum est. Sed de hoc plura *Eccli.* I, 4.

Mystice, idipsum recte adaptes B. Virgini, in qua Deus, qui est centrum magnitudinis, ideoque centrum creaturarum omnium, ut ait Trismegistus, sociavit se terræ et humanitati nostræ quasi centro gravitatis, dum ipsa deitatem Verbi corporavit, suaque carne induit et vestivit. Mirum enim hoc fuit sapientiæ opus, quæ ita deitatem cum humanitate temperavit ac libravit, ut humanitati accedat dignitas deitatis, et tamen deitati suus maneat honor et majestas. Ipsa vicissim est centrum, ad quod confluunt omnes creaturarum perfectiones, omnes Angelorum et hominum prærogativæ ac dotes; item omnes hominum preces, ærumnæ, tentationes, afflictiones, ut ipsa eas sustentet, sublevet, curet et sanet.

30. CUM EO ERAM CUNCTA COMPONENS. — Hebraice Vers. 30.
אמון *amon*, quod *primo*, Aquila et Chaldæus vertunt, *eram in latere ejus nutrita*; R. Salomon, *apud eum nutriebar*, *q. d.* Ego sapientia quasi filia Dei alebar divinis ejus opibus et operibus, earum pulchra compositione, specie et artificio me pascens et oblectans, ut sequitur.

Secundo, R. Levi, *eram*, inquit, *apud Deum qui alit, amplificat, et præparat quæ ad prudentiam pertinent*; et Vatablus, *cum eo sum velut alumnus, velut is qui alit ista inferiora* (1).

Tertio, Pagninus vertit active, *eram apud eum velut nutritius*, *q. d.* Sicut proceres, procreatis liberis, solent eos nutricibus et præceptoribus alendos formandosque tradere : ita Deus rebus a se creatis nutricem assignavit sapientiam, ut eas gubernet, alat et quamque ad suum finem dirigat. Hinc *Sapient.* XVI, 25, sapientia Dei dicitur « nutrix, » id est, altrix omnium tanquam mater indulgentissima. Sicut enim principes filiis lactatrices procurant, ita Deus suæ sapientiæ et provi-

(1) Schultens, *velut alumnus*, passive, quod huc optime quadrat ob sequentia, *oblectabar, ludens.* Allusum nobili huic dicto *Joan.* I, 18 : « Qui est in sinu Patris. »

dentiæ commisit homines et res alias, ut ab ea benigne alantur, foveantur et perficiantur.

Quarto, Tigurina vertit, *fida illi aderam*, quasi fida œconoma res omnes Dei fideliter disponens, ordinans, dispensans.

Quinto, Symmachus et Theodotion, *eram apud illum firmata*, ut scilicet perpetuo Deo adessem, ejusque opera perpetim gubernarem et firmarem.

Sexto, alii vertunt, *aderam illi quasi artifex*, vel *architectus* (1). Sic enim אמן *aman* artificem significat *Cant.* VII, 1, *q. d.* Ego sapientia in opere creationis fui quasi architectus Dei, qui totam universi molem, quasi unam Dei fabricam et domum, architectonica arte optime et elegantissime disposui et composui.

Septimo, Septuaginta vertunt : ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα, quod Complutenses vertunt, *eram apud eum componens*; Romana, *disponens*; Tertullianus, *modulans*; alii, *compingens*, *compaginans*, *consocians*, *coaptans* : ἁρμόζω enim idem est quod compono, adapto, conjungo, conglutino, compagino; unde tribuitur conjugibus, de quibus ait Apostolus : « Despondi (græce ἡρμοσάμην) vos uni viro virginem castam exhibere Christo, » II *Corinth.* XI. Simili enim modo sapientia omnes res aptissima ἁρμονίᾳ, id est coagmentatione, compositione, junctura, concordia et quasi conjugio inter se copulavit, perinde ac si harmonico et musico concentu moderata et modulata forent. Unde illud : « Concentum (Hebr. *nabla*) cœli quis dormire faciet? » *Job* XXXVIII, 37. Quod Pythagorici, imo S. Augustinus, *epist.* 28 *ad S. Hieronymum*, et Leo Castrius in *Isaiæ* XL, vers. 26, ac Georgius Venetus in sua *Harmonia*, proprie de musica musicoque concentu accipiunt. Censent enim cœlos tam apposite coordinatos esse, ut suo motu suavissimum efficiant sonum et concentum. Verum certum est hunc concentum non esse musicum, sed mysticum, nihilque aliud significare quam ordinatissimam cœlorum harmoniam, dispositionem, motum et circulationem, quæ contemplantium non auribus, sed mentibus jucundissimum ingerit concentum. Unde præmisit Job loco citato : « Quis enarrabit cœlorum rationem? » puta ordinem, dispositionem, circulationem. Quocirca Plato in *Timæo* asserit, ideo maxime nobis a natura datos esse oculos, ut circuitus, qui in cœlo ordinatissime peraguntur, intuentes, ad vitæ disciplinam traduceremur, et erraticos animi motus cœlorum adinstar moderaremur et componeremus.

Concentus cœli mysticus, non musicus.

Huc alludens, imo hæc citans S. Dionysius, *De Div. Nom.* cap. VII : « Hæc (Dei sapientia), inquit, ut scripta divina tradunt, omnium est artifex, et semper omnia componit, estque causa indissolubilis cohærentiæ et ordinis omnium : finesque priorum cum sequentium principiis semper connectit, et unam universi conspirationem concentumque pulcherrime efficit. »

(1) Ita Maurer.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim quasi peculiaris et propria filia Dei, apud illum in omni sapientia et sanctitate enutrita fuit : ipsa vicissim in iisdem omnes homines enutrit, componit, promovet, efficitque ut tota Ecclesia, imo anima cujuslibet fidelis et sancti, sit ἁρμόζουσα, id est harmonice et ordinatissime coaptata instar citharæ suavissime modulantis, ut ait Damascenus, orat. *De Nativit. Virg.*, adeoque instar cœli et mundi, qui a sui specie græce κόσμος, id est ornatus et pulchritudo, nuncupatur. Fuit enim ipsa cœlum animatum, et mundus quidam supramundanus ac divinus. Multis idipsum hic ingeniose et pie prosequitur et confirmat noster Salazar. Ego actum non agam, et brevitati studens ad ulteriora pergo.

31. ET DELECTABAR PER SINGULOS DIES, LUDENS CORAM EO OMNI TEMPORE, LUDENS IN ORBE TERRARUM : ET DELICIÆ MEÆ ESSE CUM FILIIS HOMINUM. — Vers. 31.
Sensus est, *q. d.* Ego sapientia cum Deo omnia moliens, creans, conservans, propagans, gubernans, tum in ipsa rerum adeo pulchrarum creatione, tum post eam, *orbe perfecto*, ut habent Septuaginta, considerans scilicet jugiter omnium rerum per me conditarum perfectionem, decorem et ordinem, delectabar in hoc intuitu et contemplatione per singulos dies, id est perpetim, quia perpetim ea intuebar cum gaudio, et sine ulla satie aut fastidio, quod hominibus obvenire solet, etiam in rerum pulcherrimarum continuo longoque aspectu. Unde eram « ludens coram Deo omni tempore : » *ludens*, id est gaudens, inquit Beda et Salonius, qui et causam addit : « Ludebat enim, inquit, per singulos dies Filius, id est gaudebat se esse unum, id est unius substantiæ, cum Patre a principio ex diebus æternitatis. » Alludit ad pueros quorum, mox ut nati sunt, proprium opus est ludere : unde παῖς, id est puer, dicitur a παίζω, id est ludo, uti dixi *Eccli.* XXX, vers. 9.

Rursum eram « ludens, » quia creationem, conservationem, propagationem et gubernationem tam facile et jucunde peregi et perago, ac si luderem, et ludendo id egissem et agerem. Porro, lusum hunc maxime perago « in orbe terrarum, » ubi continue produco nova animalia, novos pisces, novas aves, nova saxa, novas arbores, novos fœtus tam artis quam naturæ. Sed tamen deliciæ meæ esse cum filiis hominum, *q. d.* In aliis ludo, sed cum hominibus delicior, imo singulares habeo delicias, ideoque cum illis habito, præsertim in templo, ubi cum eis dissuavior. Unde Deus templum vocat suas delicias, suam voluptatem, juxta illud *Psal.* XXVI, 4 : « Unam petii a Domino, hanc requiram, etc., ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus. » Hinc Deus *Deut.* XXXIII, 12, dicitur in eo « moraturus tota die quasi in thalamo, » qui est sedes sponsalitii amoris et amplexuum, *q. d.* Deus semper in templo celebrabit nuptias, et perpetua

charitate complectetur accedentes ad se. Ibi ergo « deliciæ meæ esse cum filiis hominum, » *q. d.* In templo quasi in domo mea lætissime ago cum filiis meis quibus stipatum me video, sicut Job felicem se æstimabat dicens cap. XXIX, 5 : « In circuitu meo pueri mei. » Denique per Isaiam, cap. LVI, 7, sancit et promittit : « Adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ.

Nota *primo* : Pro *delectabar* Hebraice est שעשעים *scaascuim*, id est, *et deliciæ de die in diem*, quod tam active, quam passive accipi potest. Passive accepit Noster vertens, *delectabar*, *q. d.* Ego versabar in assiduis deliciis, adeo iis plena, ut viderer non aliud esse quam meræ deliciæ. Active, *q. d.* Ego eram Deo in deliciis, ego oblectabam Deum (1). Unde Septuaginta vertunt, *ego eram cui adgaudebat ipse*, *q. d.* Deus me oblectatus mihi adgaudebat, congratulabatur, arridebat et applaudebat de tam sapienti et pulchra rerum creatione, ordinatione, gubernatione. Deus enim magis adgaudet suis attributis, quæ in se habet (qualis est sapientia), utpote immensis et divinis, quam ipsis creaturis. Unde Septuaginta, utramque significationem jungentes, sic totum hunc locum reddunt : « Ego eram cui adgaudebat; quotidie autem jucundabar in facie ejus, in omni tempore cum lætaretur orbe perfecto, et lætaretur in filiis hominum. » Interpres *Catenæ Græcor.* vertit, *ego eram cui blande arridebat*, id est, inquit, « cui abblandiebatur, « vel » cum quo jucunde lætabatur, » idque « orbe perfecto. » Cernens enim Adamum et Evam, simul videbat et cognoscebat omnes Sanctos, qui olim ex illis nascituri erant, videndoque oblectabatur : hæc auctor *Catenæ*. S. Ignatius, epist. 7 *ad Tarsenses*, intelligit de Christo Deo, legitque : « Quando faciebat cœlos, una ipsi aderam, et ibi aderam illi coaptans singula, et congratulabatur mihi quotidie congaudebatque. » Tertullianus, lib. *Contra Hermogenem*, cap. XVIII, legit : « Ego eram ad quam gaudebat; quotidie autem oblectabar in persona ejus. Quando oblectabatur cum perfecisset orbem, et inoblectabatur in filiis hominum. » S. Athanasius in *Synopsi*, cap. XIV : « Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus in conspectu ejus deliciabar; » πρόσωπον enim et conspectum, sive faciem, et personam significat. S. Cyrillus, lib. II *Contra Julianum* : « Gaudere Deum, » inquit, in suis operibus patet ex divina Scriptura : « Ego eram cum qua lætabatur, in conspectu ejus in omni tempore. »

Porro Hebræum שעשעים *scaascuim* est nomen geminatum, cujus simplex est שעע *scaa*, id est aspexit blande, cum voluptate intuitus est : unde *scaascuim* significat oblationes ex rei pulchræ intuitu, jucunditates, delicias, ludos qui fiunt cum applausu et blando amplexu, qualia sunt blanda oscula, suaves complexus. Alludit ad illud *Genes.* I, 31 : « Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona, » ideoque iis quasi bonis adgaudebat, approbabat, oblectabatur, quod proinde per singulos creationis dies, ad quælibet Dei opera, *Genes.* I, repetitur.

Nota *secundo* : Pro *ludens* Hebraice est משחקת *mesacheket*, quod Vatablus vertit *ludo ridens*; Baynus, *ridere faciens*. Sic et R. Levi : « Sapientia, inquit, per res a se conditas et subministratas lætitia voluptateque perfundit mortales. Itaque ludus Ludit Deus quadrupliciter.
hic sapientiæ et Dei significat *primo*, ejus oblectationem in rerum adeo pulchrarum tam sapienti creatione, conservatione, propagatione et gubernatione; *secundo*, facilitatem, quod quasi ludens et jocans sine labore res creet, conservet, propaget, gubernet; *tertio*, rerum vicissitudinem, qualis est in ludo taxillorum, latrunculorum, alearum, etc.; *quarto*, rerum ordinem, pacem, consonantiam, et quasi concentum musicum. Lusit ergo, et assidue ludit Deus in musica quasi harmonia et gyratione orbium cœlestium, atque in aptissima dispositione, motu, progressione tot stellarum et siderum.

Rursum ludit in cœlis per eclipses, per hiatus, per maculas solis et lunæ, per astra innumera viæ lacteæ instar lactis candida et splendentia. Ludit in æthere per fulmina, tonitrua, halones, parelios, cometas, dracones, cæteraque phænomena, ac per ventos, procellas, turbines, nives, grandines, etc. Quid enim aliud videtur esse tonitruum, nisi vastorum Dei globorum collisio et ludus? Quid parelii, nisi radiorum intermicantium spectra? quid fulgetra, quid coruscationes, nisi ignium arte factorum ludicra et joci? Ludit magis in terra et aquis per monstra marina et terrestria, per æstus et fluctus, qui sese videntur attollere usque ad sidera, per terræ motus, per ignes Ætnæ, Vesuvii, Heclæ, etc., per fossilia et mineralia, uti sunt aurum, argentum, æs, sulphur, vitriolum, etc. Ludit in plantis, arboribus, herbis tot ac tantis, quæ tam pulchros et varios pariunt fructus et effectus. Ludit in animalibus adeo speciosis et multiplicibus. Ludit in agnis, hædis, catellis, capreolis; sed maxime ludit in hominibus, tam varias eis indens indoles, voces et vultus, ut nullus alteri per omnia sit similis; per dotes naturæ et gratiæ tam magnas et diversas, per status tam difformes et uniformes.

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Ludit hunc exaltando, illum deprimendo; hunc ditando, illum depauperando; hunc occidendo, illum vivificando. « Etenim nos quasi pilæ sumus in manu Dei, » ait Comicus. Hoc est, quod ait Philo in lib. *Quod Deus sit immutabilis*, sub finem : « Verbum divinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat, » quia scilicet quasi ludendo facit ut res singulæ

(1) Recte. Tum temporis mea ille ope utebatur, meoque delectabatur opere. Eram instar suavissimi puelli, qui jucundis lusibus patrem oblectat.

velut in chorea in orbem eant, ac nunquam sint stabiles, sed semper mobiles, nuncque sursum quasi exiliant, mox deorsum resiliant, juxta illud *Daniel.* II, 21 : « Ipse mutat tempora et ætates, transfert regna atque constituit. » Unde S. Cyprianus, tract. *De Vanit. Idolorum* : « Regna, ait, non merito accidunt, sed sorte variantur, et acceptum tempus certo fine custodiunt. »

Deliciatur Deus cum hominibus. Primo. Nota *tertio* : Ludit Deus in cæteris creaturis, sed ejus deliciæ singulares sunt cum filiis hominum. *Primo*, quia peculiarem omnium et singulorum curam gerit, utpote propter quos cætera omnia crearit. Homines enim amat tanquam vivas sui imagines, ad suum exemplar creatas et expressas. Secundo. *Secundo*, quia sapientia solos homines cupit informare, ac docere sapientem ethicam, qua ratione videlicet honeste et sancte Deo servire debeant, ut Tertio. ab eo beentur. *Tertio* et maxime, quia Verbum sive Filius, qui est sapientia Patris, hominum amore homo fieri voluit, ut eos salvaret, ac ve-Quarto. ram sapientiam verbo et exemplo doceret. *Quarto*, « quia Christus summe desiderat, ait Beda, in animis nostris quiescere, in iisque quasi in templo et sacrario suo habitare, » ut in iis suas virtutes, merita operaque bona inserat et producat, quibus nos ad se videndum fruendumque perducat. Idcirco dedit seipsum nobis quasi cibum vitalem in Eucharistia, in qua vere deliciamur cum Christo, et Christus nobiscum. Unde pro *deliciæ* hebraice est שעשעים *scaascuim*, id est applausus, amplexus, oscula, basia, uti paulo ante dixi.

Deliciæ spirituales Christi cum S. Gertrude. Lege Vitam S. Gertrudis, et miraberis delicias Christi cum ea. Inter alia lib. III, cap. V, cum quadem vice illa diceret : « Domine, offero me tibi, ac parata sum pati quidvis, quo tu lauderis; » audiit ab eo : « Meus amor adeo intrinsece tibi jungitur, ut nolim sine te beate vivere; quia ex quo in te meum amorem collocavi, sustinere nequeo ut a te separer. » Et cap. XXVI : « Ego, ait, Deus, qui sum purus et merus amor, cum te mihi elegerim, ita desidero ut uniaris mihi indissolubili unione, sicut homo desiderat retinere halitum et spiritum suum, sine quo nequit vivere. » Lege illud caput, ubi narrat se unitam cordi Christi, ab eo suxisse omnem consolationem, gratiam et benedictionem. Et lib. IV, cap. III, nocte Nativitatis Christi audiit ab eo : « Collocavi te in sinu paternæ meæ benignitatis, ut jugiter impetres a me quidquid desiderat anima tua. » Vidit tum pariter Christum infantem, unigenitum Patris, mira aviditate sugere et rapi ad cor Virginis matris : quo viso intellexit quod, sicut humanitas Christi pascebatur lacte Virginis, sic divinitas ejusdem mire deliciabatur frui corde illo innocentissimo et dilectissimo. Et lib. I, cap. IV, ait Christus : « Ego totus sum illius (Gertrudis), quia toto affectu inter brachia ejus velut in carcere me inclusi, ac tali amore divinitatis meæ illi sum inseparabiliter unitus, quali in eodem metallo conflata vi ignis uniuntur aurum et argentum. » Et inferius : » Ista est columba mea fellis expers; Ista est lilium electum quo mire delector, illudque manibus gesto; ista est rosa mea, quam feci suavissimam. » Et post nonnulla : « Cum sceleribus hominum offendor, offensas irasque meas in ipsa conquiescens remitto, placor, et amore ipsius condono peccata innumeræ hominum multitudini. » Et lib. IV, cap. LV, narrat Christum delicias amoris sui erga S. Gertrudem ostendisse sanctis Angelis, eosque illis mire exhilaratos, vicissim sua Gertrudi obsequia detulisse. Similia legas in Vita S. Lutgardis apud Surium, 16 junii, quam scripsit Thomas Cantiprat. Doctor illustris Ordinis S. Dominici, ubi inter cætera ait : « Quadam die audiente alia moniali ejusmodi vox super illam insonuit : Deliciæ meæ esse cum filiis hominum; » quam vocem rei eventus comprobavit.

Mystice, Sapientia incarnata lusit ab æterno apud Patrem, eum sua specie oblectans, juxta illud *Psalm.* CIX : « Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te; » Hebraice, *ex utero ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ*; Aquila, *pueritiæ tuæ*. Filius enim ex vi æternæ productionis suæ appellatur adolescens, imo puer in ipso primævo ætatis rore et flore coram Patre ludens. Idem ante incarnationem ab origine mundi lusit in orbe terrarum : quia per creationem hominis et mundi, per tot sui figuras, oracula, cæremonias, sacrificia, etc., prælusit suæ incarnationi, eamque quasi in ludo quodam mystico repræsentavit. Deliciæ vero ejus fuere cum filiis hominum, quando humanam naturam induit, hominumque frater et filius effici voluit. Hæc est philanthropia Dei nostri, de qua Paulus *ad Titum* III, vers. 4; itaque in Christo amoris magnitudo omne naturæ et miseriæ humanæ fel in mel, omnes dolores et cruces in delicias convertit. Hæc ergo sententia verissima est in Sapientia incarnata, quæ, ut ex immensa dilectione se communicaret hominibus, cum iisque deliciaretur, eorum ærumnas omnes, excepto peccato, in se suscepit, ut iis sua bona rependeret. Quocirca amor hic et deliciæ Christi erga nos effecerunt, ut pariter ipsi in deliciis foret nostra fames, sitis, labor, dolor, mors et cruces universæ. Nam, ut ait S. Bernardus, hom. 2 super *Missus est* : « Videas si attendas (in Christo) tristari lætitiam, pavere fiduciam, salutem pati, vitam mori, fortitudinem infirmari. Sed, quod non minus mirandum est, ipsa ibi cernitur tristitia lætificans, pavor confortans, passio salvans, mors vivificans, infirmitas roborans. » Nostræ ergo miseriæ fuere deliciæ Christi, ut ejus felicitates fierent deliciæ nostræ. Clarius S. Petrus Chrysologus, *serm.* 150 : « Christus, ait, venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes; humana quærere, præstare divina; accipere injurias, reddere dignitates; ferre tædia, referre suavitates : quia medicus, qui non fert infirmitates, curare nescit, et qui non fuerit cum infirmo

infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem. » Unde jure obstupescens hunc Christi amorem exclamat S. Bernardus, serm. 64 *in Cant.* : « O suavitatem, o gratiam, o amoris vim! summus omnium unus factus est omnium. Quis hoc fecit? amor dignitatis nescius, dignatione dives, affectu potens, suasu efficax. Quid violentius? triumphat de Deo amor, » ut et de nobis triumphet, cogatque nos par pari reddere, ut nos totos demus amori Christi, sicut ipse se totum dedit amori nostri.

Quare Christi deliciæ potius fuere cum hominibus, quam cum Angelis : tum quia hominum, non Angelorum naturam assumpsit; tum quia homines, quibus ob naturæ corruptionem ardua et difficilis est virtus, suis consolationibus roborat, mulcet et detinet, ut virtus eis facilis et suavis videatur. Ita effecit ut in deliciis esset S. Petro crux, S. Laurentio craticula, S. Sebastiano sagittæ, S. Vincentio equuleus, S. Agneti rogus, S. Francisco sacra stigmata, etc. Porro cum Sanctis nonnullis eximiis, uti cum S. Paulo, cum S. Antonio, cum S. Catharina Senensi, cæterisque Virginibus et Martyribus quantæ fuere Christi deliciæ! Denique deliciæ hæ tantæ fuerunt in Christo, ut ipsum nectare amoris ebrium effecerint. Annon amore ebrius fuit Christus, quando propter homines e cœlo in uterum Virginis descendit, ex utero ad præsepium, e præsepio ad crucem? Annon quasi ebrius cursitabat per villas et castella, per urbes et pagos, prædicans regnum Dei, patiens famem et sitim, æstus et frigora, probra et maledicta, irrisiones et blasphemias amore hominum? Annon in cruce, non tam dolore quam amore ebrius, infamis, irrisus, nudus et quasi scurra, imo latro, pependit, et animam exhalavit? Quocirca Christus vicissim propinans Christianis eximiis hoc amoris sui nectar, eos pariter ebrios, imo amentes effecit. Amor enim eximius, teste S. Dionysio, parit exstasin et amentiam. Annon amore Christi non tam amans quam amens erat Paulus, cum diceret : « Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus. » Et : « Sive mente excedimus (alii vertunt, *sive insanimus*), Deo; sive sobrii sumus, vobis? » II *Corinth.* v, 13. Et : « Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo, » *Gal.* vi. Et : « Spectaculum facti sumus mundo et Angelis et hominibus, nos stulti propter Christum, » I *Cor.* iv, 9. Annon amore ebria, imo quasi exanimis erat sponsa, quando a sponso ducta in cellam vinariam suspirans dicebat : « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo? » Annon amore ebria erat S. Monica, quando sumpta S. Synaxi exclamabat : « Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum : volemus in cœlum? » Annon amore ebrius, imo amens erat S. Franciscus, quando se fecit mundi ludibrium, dicens se esse « fatuellum Christi? » Exstat ejus amoris Canticum italice scriptum, sed latine redditum apud Lucam Waddingum in *Opusc. S. Francisci*, lib. III, in quo inter cætera ita cum Christo dissuaviatur et deliciatur :

Christus amore ebrius.

Suos inebriat et quasi amentes facit.

Canticum amoris S. Francisci.

Urit amor, me torquet amor, sum factus amori
Alter amor : nostri est victor amoris amor.
Hunc mihi non undæ, non flamma, nec auferet ensis.

Et inferius alloquens Christum, ait eum sibi furatum esse cor et mentem per amorem, imo se esse *impazzito*, id est delirum et stultum effectum a Christo :

Cor mihi furatus, cogis habere modum?
In te mutato quid superesse potest?
Quid mens, quid f. i*t non potis ipsa sui?
Si te, Christe, refert mens mea, facta tua,
Culpa tua est, quidquid victus amore gero.
Desipio? per te sum rationis egens.
Mentis inops? amor est, qui facit esse inopem.

Et post nonnulla :

Tu vulneratus ipse
Amoris es sagittis.
Te devocavit æthre,
Terrisque collocavit
Nudumque pauperemque.
Ardes amore vivens,
Et occidens amore.
Ibas amore victus
Ceu ebrius per orbem.

Et nonnullis interjectis :

Ergo si facit ebrium,
Si mentis facit impotem,
Si vires amor eripit,
Amor te quoque perdidit,
Qui me desipere impulit,
Hic mentem eripuit tibi.

Summa : « Da, Domine, ut amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es mori. »

Mystice quoque hæc attribuas Virgini Deiparæ : sapientia enim Dei simili modo lusit et prælusit in figuris, quibus adumbrata fuit B. Virgo, in Eva, in arca Noe, in arca testamenti, in rubo ardente et incombusto, in virga Aaron frondente, etc. Rursum Deiparæ deliciæ sunt esse cum Deo, utpote Filio suo, et cum filiis hominum, quibus Filium hunc genuit; unde *Cantic.* viii, dicitur : « Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? » In quæ verba B. Petrus Damianus, serm. *De Annunt.* : « Non est locus voluptatis, ait, nisi uterus Virginis. » Hinc ipsa a nobis et a tota Ecclesia quotidie salutatur et invocatur : « Salve, regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo et spes nostra, salve. »

QUARTA PARS CAPITIS,

EST CONCLUSIO, QUA SAPIENTIA POST RECENSITAS SUI DOTES ET FRUCTUS, STIMULAT OMNES AD SUI STUDIUM ET OBSEQUIUM.

Vers. 32 et 33. 32 et 33. NUNC ERGO, FILII, AUDITE ME (*mihi obedite*) : BEATI, QUI CUSTODIUNT VIAS MEAS. AUDITE DISCIPLINAM, ET ESTOTE SAPIENTES, ET NOLITE ABJICERE EAM. — Pro *abjicere* hebraice est תפרעו *tiphrau*, quod Septuaginta vertunt, μὴ ἀποφραγῆτε, id est *ne obstruamini*, vel *ne obturemini*; Chaldæus, *ne conculcetis eam*; Syrus, *ne erretis*; Vatablus, *ne sitis ignavi*; Pagninus, *ne postponatis eam*; alii, *ne feriamini*, id est nolite ferias et otium agere, sed studete et laborate, ac labore et sudore parate vobis sapientiam, partamque conservate, augete et promovete. Quare τὸ *ne feriamini* non significat, ne percutiamini, ne pœnas detis, a verbo *ferio* et *ferire*, sed a *ferior*, *ferari*, idem est quod, *ne otiemini*, ne pigri et remissi sitis, ut ob laboris diutini tædium sapientiæ studium abjiciatis. Hoc enim significat Hebræum פרע *para*, et Septuaginta vertentes, *ne obstruamini*, *q. d.* Ne pigritiæ et acediæ torpore ac sopore aures animumque obstruatis, ut nullum detis aditum audiendæ et percipiendæ sapientiæ. Sic enim indociles et incapaces omnis disciplinæ in vestra insipientia, et concupiscentiis, ac vitiis indormietis et immoriemini. Notat juvenes effrænes, qui suis cupidinibus addicti obturant aures, ne audiant monita et correptiones parentum, magistrorum, concionatorum, ut suis voluptatibus libere et impune fruantur.

Vers. 34. 34. BEATUS HOMO QUI AUDIT ME, ET QUI VIGILAT AD FORES MEAS QUOTIDIE, ET OBSERVAT AD POSTES OSTII MEI. —Hebraice, *custodit postes ostiorum meorum*; Septuaginta, *servans limina meorum introituum*. Est metalepsis, vel metaphora petita a discipulis diligentibus, ac summo mane advolantibus ad scholas magistri, qui ibi pervigiles præstolantur, dum ostia reserentur, ut in scholas ingrediantur, *q. d.* Beatus est, qui instar discipuli diligentis festinat ad scholas meas, id est, ad me. Ita R. Salomon : « Beatus, ait, qui vigilat ad fores meas, ut primus scholas synagogamque ingrediatur, et exeat postremus. » Vigilat ergo, id est, ardenter me amat, ideoque ad fores meas pervigilat. Nam, ut habet gnome Arabum : « Amans dormire nequit; amor enim amanti somnum interdicit. »

Alii per *fores* domus accipiunt ostia Ecclesiæ. Beda accipit S. Scripturam et Doctores. Hi enim sunt quasi janitores sapientiæ, qui ejus scholam et disciplinam auditoribus reserant. Salomoni succinit Siracides, *Eccli*. VI, 36 : « Si videris sensatum, ait, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus. »

Vers. 35. 35. QUI ME INVENERIT, INVENIET VITAM (tum naturæ, tum gratiæ, tum gloriæ, unde hebraice est חיים *chaiim*, id est *vitas* in plurali), ET HAURIET SALUTEM A DOMINO. — Pro *salutem* hebraice est רצון *ratson*, id est voluntatem, beneplacitum, benevolentiam. Unde Chaldæus vertit, *habebit beneplacitum a facie Dei*; Aben-Ezra, *benevolentiam conditoris sui sibi comparabit*; Pagninus, *educet quod voluerit, a Domino*; Cajetanus, *quidquid voluerit, a Deo facile obtinebit*; Tigurina, *proliciet favorem Domini*; Vatablus, *hauriet voluntatem a Domino*, id est, *assequetur quidquid volet, a Domino*, puta salutem animæ et corporis rerumque omnium. Unde Symmachus, Aquila, Theodotion vertunt, *salutem*, æque ac Noster : salus enim omne bonum optabile complectitur. Τὸ *hauriet* significat tum facilitatem, tum copiam, *q. d.* Tam facile et copiose hauriet vitam et omne bonum ad vitam spectans, a Deo, quam facile et copiose hauritur aqua e fonte vel fluvio.

Porro Septuaginta vertunt, *egressiones meæ egressiones vitæ, et præparatur voluntas a Domino*. Legerunt ipsi pro יפק *iaphec*, id est educit, aliis punctis in *hophal*, יפק *iuphac*, id est educitur, excitatur, præparatur. Et Syrus, *quoniam processiones meæ vitæ sunt processiones, et procedit complacentia a Deo*. Quod *primo*, sic accipi potest, ut *voluntas* sit idem quod beneplacitum, favor, benevolentia, et, ut Syrus vertit, *complacentia Dei* : hoc enim passim in Scriptura significat hebræum *ratson*, pro quo Septuaginta alibi vertunt, εὐδοκία. Et sic sensus erit, quem alii jam recensiti assignarunt, *q. d.* Qui me invenerint, invenient vitam, ac simul præparabitur eis favor ac benevolentia Dei, ex qua hauriant omne bonum. Unde aliqui vertunt, *depromet benevolentiam a Deo*, *q. d.* Deus erit ei velut penu et promptuarium dives, ex quo depromat quidquid ei placuerit.

Secundo, voluntas, θέλησις, non Dei, sed hominis hic accipi potest, *q. d.* Sapientiæ studiosi ab ea hauriunt vitam, et omnia bona recensita : ne vero ea sibi, suoque studio arrogent, indeque superbiant, sciant, voluntatem hanc suam studendi sapientiæ et vacandi virtuti, originem habere non a seipsa, sed a Deo. Deus enim sua gratia præveniente præparat, allicit, impellit voluntatem nostram ad vacandum sapientiæ et virtuti. Unde R. Emmanuel sic vertit et explicat : « Educet voluntatem a Domino, id est, Deo illuminante cognoscit quid ei gratum sit et beneplacitum. »

Sic hunc locum accipit S. Augustinus scribens contra Pelagianos, ex eoque probat initium salutis et bonæ voluntatis esse a gratia præveniente, non a libero arbitrio. Ita ipse, *epist*. 107, et pas-

sim alibi, ac ex eo Concilium Arausicanum II, can. 4, S. Prosper et Fulgentius. Et sic quoque accipi potest versio nostra : « Hauriet salutem a Domino, » *q. d.* Hauriet a Domino gratiam bene operandi; in quo salus nostra consistit. Porro τὸ *præparatur* universim, puta de omni præparatione utili ad salutem, explicat Concilium Arausicanum, can. 4, et S. Augustinus, *Enchir.* XXXII, et optime lib. VI *De Gratia et Lib. arbitr.* cap. XVI et XVII. Unde sicut ex diversa præparatione tum seminis, tum terræ semen recipientis, varii et dispares generantur fructus : sic ex diversa præparatione, tum gratiæ, tum voluntatis, varii et dispares proveniunt virtutum actus, uti pulchre docet S. Prosper, lib. II *De Vocat. Gentium*, cap. III.

Huic sententiæ objiciebant Pelagiani illud *Zachar.* I : « Convertimini ad me, et ego convertar ad vos; » et illud *Proverb.* XVI : « Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam. » Respondet S. Augustinus, lib. II *ad Bonifacium*, cap. VIII, et lib. *De Gratia et Libero arbitr.* cap. V, commendari in his sententiis liberum arbitrium, sed non excludi gratiam prævenientem, quemadmodum in illis : « Converte nos, Deus salutaris noster; » et : « Præparatur voluntas a Domino, » commendatur gratia præveniens, sed non excluditur arbitrii cooperatio. Si enim solus Deus ista faceret, frustra diceretur hominibus : « Convertimini; » et si homines soli ad hoc sufficerent, frustra diceretur Deo : « Converte nos; » et si Deus sine nobis nos præpararet, falsum esset hominem præparare animam; et si absque Deo nos corda nostra præpararemus, falsum esset præparari voluntatem a Domino. Unde concludit S. Augustinus, cap. VIII, jam citato : « Quapropter multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo; nulla vero facit homo, quæ non facit Deus ut faciat homo. » Primi enim impulsus voluntatis ad bonum amandum, et illuminationes intellectus ad bonum cognoscendum, sunt a solo Deo : sunt enim actus a Deo eliciti, ideoque necessarii, non liberi : voluntas enim impellitur et necessitatur (ut ita dicam) a Deo ut vitaliter eos eliciat, ideoque necessario, non libere; consensus vero et cooperatio libera voluntatis partim est ab arbitrio hominis, partim a gratia Dei, quæ prius erat præveniens et operans, jam est comitans et cooperans.

Mystice, qui quærit et invocat opem B. Virginis, illam illico invenit et assequitur, atque ex S. Maria quasi ex mari haurit copiam bonorum omnium : si eam ergo corde invoces, ore hauries, juxta illud *Psal.* CXVIII : « Os meum aperui, et attraxi spiritum. » Exemplum tibi sit S. Elisabeth, quæ salutans B. Virginem se visitantem, ac ab ea resalutata, illico cum prole S. Joanne Baptista repleta est Spiritu Sancto : « Ut facta est, ait, vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo, » *Luc.* I, 44. Quæ verba expendens Guerricus, serm. *De Joanne Baptista* : « Vox, ait, Mariæ dum in auribus Elisabeth sonat, ad cor Joannis penetrat, spiritum ejus animat, gaudioque salutari vegetat. » Imo, ut ait Concilium Basileense instituens festum Visitationis Deiparæ : « Ipsa non solum supplicantes exaudiet, sed, sicut ex sua clementia consuevit, etiam supplicare volentium preces præveniet. » Causam dat S. Anselmus, lib. *De Excellentia Virginis* : « Velocior est, ait, nonnunquam salus memorato nomine ejus, quam invocato nomine Jesu unici filii sui. Et id quidem non ideo fit, quod ipsa major et potentior eo sit (neque enim ille magnus est et potens per eam, sed illa per ipsum). Dicam quod sentio : Filius ejus Dominus est, et judex omnium, discernens merita singulorum : dum igitur ipse a quovis suo nomine invocatus non exaudit, juste quidem facit; invocato autem nomine matris, etsi merita invocantis non merentur, ut exaudiatur, merita tamen matris intercedunt ut exaudiatur. » Salomonem sequitur Siracides, *Eccli.* XXIV, 26 : « Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini; spiritus enim meus super mel dulcis, etc. Qui edunt me, adhuc esurient : et qui bibunt me, adhuc sitient. » Vide ibi dicta.

36. QUI AUTEM IN ME PECCAVERIT, LÆDET ANIMAM Vers. 36.
SUAM. OMNES QUI ME ODERUNT, DILIGUNT MORTEM, — non formaliter, sed materialiter : quia scilicet oderunt virtutem, et amant cupiditates ac vitia, quæ ducunt ad mortem præsentem et æternam. Pro *lædet* hebraice est חמס *chomes*, id est injurius est animæ suæ, illi violentus, tyrannus et raptor est, quia eam eripit sapientiæ, sibi ac Deo, traditque peccato, diabolo et gehennæ. Unde sibi ipsi est tortor et carnifex : spoliat se enim gratia, pace, gloria omnique bono; et ultro accersit sibi peccati fœditatem, angores conscientiæ, iram Dei, ignem æternum, omneque malum, idque in æternum. Unde Chaldæus vertit, *disperdet animam suam*; Septuaginta, *impie agunt in suas ipsorum animas*; Aquila et Symmachus : ἀδικεῖ τὴν ψύχην αὐτοῦ, id est injuria afficit, offendit, inique opprimit animam suam; Pagninus, *spoliat animam suam*; Cajetanus, *torquet animam suam*, quia eam vi a bono distorquet ad malum, a cœlo in infernum, a Deo ad diabolum. Salomoni succinit Tobias cap. XII, 10 : « Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. » Porro τὸ *in me peccaverit* idem est quod *me spreverit*, audire noluerit, dereliquerit, et, ut Aben-Ezra, *peccaverit*, id est, in me contumax fuerit, vel a me aversus : quia animum ad cupiditates, quas ego veto, applicat et convertit; τὸ enim *peccaverit* opponit τῷ *qui audit me, et qui vigilat ad fores meas*, vers. 34. Sensus est, *q. d.* Terque quaterque beati illi qui me audiunt, mihique obediunt; terque quaterque miseri, qui me audire, mihique obedire nolunt, vel per ignaviam, vel per concupiscentiam, vel per malitiam.

Mystice, sicut signum prædestinationis est cul-

tus et devotio erga Deiparam : ita signum reprobationis, et causa damnationis est irreverentia et inobedientia erga eamdem, ut patet in Nestorio, Helvidio, Constantino Copronymo, Juliano Apostata. Qui enim Deiparam colit, Christum Deum ejus Filium colit : qui in illam peccat, in Christum peccat. Quocirca sicut Christus in Ecclesia, quasi in familia sua, est tanquam paterfamilias : sic in eadem B. Virgo est quasi materfamilias, ex dono et voluntate Christi. Ecclesiam accipio tam triumphantem, quam militantem. Quocirca Germanus Constantinopolit. Patriarcha, orat. *De Deipara* : « Sicut, ait, continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa : sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quod vera vita vivant, simul hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impertitur. » Unde addit : « Nemo salvatur, nisi per te, o Virgo sanctissima. » Et S. Bonaventura in *Psalterio Virginis* : « Quem vis, ait, salvus erit; et a quo avertis faciem tuam, ibit in interitum. » Et rursum : « Qui digne coluerit illam, justificabitur; et qui neglexerit illam, morietur in peccatis suis. » Quocirca exclamat Damascenus, orat. *De Nativit. Virg.* : « Donum omnium donorum præstantissimum est Maria Virgo, quæ sola Creatore digna erat, vivum cœlum, cœlis ipsis latius. »

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parabolice describitur domus et convivium sapientiæ, ad quod ipsa simplices invitat. Nam derisores asserit esse incapaces correctionis et sapientiæ. Deinde sapientia, vers. 13, inducit, depingitque sui æmulam mulierem stultam; quæ vecordes seducit, imo secum ad tartara ducit.

1. Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem. 2. Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis : 4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est : 5. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. 6. Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit : et qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te. 9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere. 10. Principium sapientiæ, timor Domini : et scientia sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris : si autem illusor, solus portabis malum. 13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, 14. sedit in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, 15. ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo : 16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est : 17. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ ejus.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. SAPIENTIA ÆDIFICAVIT SIBI DOMUM, EXCIDIT COLUMNAS SEPTEM.—Pro *sapientia* hebraice est חכמות *chochmot*, id est *sapientiæ* in plurali, ut significetur sapientiæ dignitas, majestas et amplitudo, quod scilicet ipsa in se una sit instar multorum, pluraque comprehendat, adeoque ipsa sit omnium sapientiarum, consiliorum, intelligentiarum, prudentiarum, etc., complexio et mater. Pro *excidit*, Septuaginta vertunt, *subdidit*; Syrus, *erexit*; S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. VII, *sustulit*; S. Athanasius. in *Disput. contra Arium*, *stabilivit*; Chaldæus, *statuit in ea columnas*; Arabicus, *fecit eam inniti septem columnis*. Hæ ergo columnæ sunt fulcra et bases, quibus sapientia domum superædificat, perinde ac Romæ basilicas S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, B. Virginis Majoris, S. Cæciliæ, etc., columnis e marmore excisis, iisque plurimis et magnificis insistentes et inædificatas videmus. *Excidit* ergo, id est e rupe succidit, dolavit, polivit, erexit, stabilivit quasi bases domus sapientiæ. Ita Galatinus, lib. III *De Arcanis fidei*, cap. III, et Aben-Ezra. Est catachresis et metalepsis.

Quæres, quænam hæc domus et fabrica sa-

Domus et convivium sapientiæ quod? pientiæ? Nota hic esse quasi continuam allegoriam vel parabolam, ideoque Salomonem hic loqui parabolice et ænigmatice, uti et sæpius alibi in hisce Proverbiis. Hæc enim ipse contexuit ex gravibus, insignibus, elegantibus, obscuris, acutis, et præsertim parabolicis gnomis : unde omne genus sententiarum huic libro inseruit et immiscuit. Igitur quia cap. VII, 14, proposuit illecebras et domum convivii a meretrice apparati, ad quod ipsa juvenem invitat, ut eum perdat et pervertat, idcirco hoc loco ei componit, opponit et anteponit domum convivii a sapientia exstructam, veris deliciis instructam, ad quam juvenem invitat, ut eum a meretrice avellat, et ad sui studium animæque salutem traducat. Hic igitur proponit et exponit ei suas delicias, de quibus dixit cap. præcedenti, vers. 31 : « Deliciæ meæ esse cum filiis hominum. »

Grammatice ergo et in cortice litteræ, domus hic convivii a sapientia instructi, sive triclinium, accipitur, in quo ipsa sua, sapientiæ scilicet, fercula, dogmata monitaque salutis proponit. Alludit ad primas sapientum cœnas, in quibus sapientes quasi symbola sapientiæ conferebant, ac promebant sententias acutas, graves, obscuras, parabolas, ænigmata, etc., ut patet ex Athenæo, *De Cœnis sapientum;* Platone, Macrobio, Plutarcho, imo ex Siracide, *Eccli.* XXXII, 4, ut ibidem docui.

Huc facit quod de œconomica, sive de sapienti domus constitutione censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarchum in eorumdem *Convivio.* Primus enim Solon : « Ea, inquit, mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentiæ, vel in sumenda pœnitentiæ est locus. Bias : in qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. Thales : in qua plurimum otii domino conceditur. Cleobulus : in qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. Pittacus : ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria. Chilon : maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse; adjecitque Lycurgum cuidam qui populare imperium Spartæ instituere ipsum juberet, respondisse : Prius tu hoc domui tuæ facito. »

Est templum et Synagoga. Parabolice vero sub hoc cortice grammatico per domum intelligit templum, templique Synagogam. Hoc enim ædificavit Salomon sapientiæ præses et princeps quasi domum sapientiæ, id est Dei, III *Reg.* VI, 1, et cap. VII, 1; et hoc suffulciebatur et ornabatur septem, id est multis, columnis. In eo quoque erat mensa, id est altare, in quo victimæ Deo mactabantur, cum libamine, id est mixtione et effusione vini, item mensa panum propositionis. Atque in eo docebatur sapientia, id est vera fides, lex, virtus, prudentia, religio et cultus Dei, a sacerdotibus, Scribis et Pharisæis. Porro per templum accipe Synagogam et Ecclesiam, quæ congregabatur in templo ad audiendos cultores et doctores sapientiæ : tam enim Synagoga quam templum erant typus, ac typice repræsentabant Ecclesiam, quam sapientissimus Salomon, puta Christus, construxit et inhabitat, ibique velut in schola docet per suos magistros, sacerdotes et doctores Christianam sapientiam et virtutem, de quo mox plura. Sapientia ergo Dei, sive Deus per sapientiam, ædificavit templum et Synagogam, id est domum suam, in qua coleretur, ac per suos sacerdotes et doctores doceret Judæos et proselytos sapientiam, id est veram Dei cognitionem, amorem, cultum, omnemque honestatem et virtutem. Ita per domum et mensam hanc templum Salomonicum accipiunt Hebræi, et noster Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. V, num. 7, ejusque assecla Vilalpando in *Ezech.* XL, tom. II, part. 2, lib. III, cap. XX. Ubi docet præter plurimas columnas, quibus fulciebatur templum, præcise septem fuisse columnas porticuum templi, id est atrii. Atrium enim erat templum populi : nec enim populus, sed soli sacerdotes ingredi poterant Sanctum, et solus pontifex Sanctum sanctorum. Pro singulis ergo atrii porticibus docet septenas fuisse columnas hinc et hinc, hoc est, universim quatuordecim, iisque repræsentatas fuisse tres tesseradecades genealogiæ Christi, *Matth.* I, 17. Sed audi Vilalpandum : « Bini sunt in porticibus singulis columnarum ordines; ordo septenis constat columnis : tres hujusmodi porticus domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid, si huc forte respexit S. Matthæus, cap. I, 17, universam Christi genealogiam in tres partitus tesseradecades, quot columnis extrinsecus Dei domus cingebatur? Tres enim erant porticus, et quæque habebat tesseradecadem columnarum, puta septenas columnas in uno ordine, et septenas in altero illi opposito : tres ergo erant columnarum, æque ac genealogiarum Christi tesseradecades. Simili modo Siracides, post elogia sapientiæ, ait eam domum fuisse in Sion et Synagoga Hebræorum. « Et sic, ait, in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea, » *Eccli.* cap. XXIV, 15.

Rursum noster Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis,* cap. XXVIII, et Joannes de Carthagena, lib. X, hom. *De B. Virgine inveniente Jesum in templo,* per domum accipiunt academiam. Sapientia ergo ædificavit sibi domum, hoc est, inquiunt, Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, ædificavit academiam, in qua doctores docerent sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docentur omnes facultates, vocatur *Sapientia.* « Excidit columnas septem, » id est, septem artium liberalium suggesta, sive altas cathedras e marmore elaboratas, e quibus doctores docerent. Unde hebraice vocantur עמודים *ammudim,* a rad. עמד *amad,* id est stetit, *q. d.* status, stationes, in quibus scilicet stabant doctores. Et academia.

Septem ergo columnæ sunt septem gymnasia, in quibus totidem erant cathedræ, e quibus doctores profitebantur omnes artes liberales, quisque suam. Qua de re audi Optatum Milevitanum, lib. III *Contra Parmen.* ad illud *Isaiæ* XXII, *Onus vallis visionis*: « Non ait, in Sion, sed in una ejus valle; non in illo monte Sion, quem in Syria Palæstinæ a muris Jerusalem parvus disterminat rivus, in cujus vertice est non magna planities: in qua fuerunt septem Synagogæ, ubi Judæorum populus conveniens legem per Moysen datam discere potuisset, ubi nulla lex audita est, nec ab aliquo celebratum judicium, nec aliqua est illic ab aliquo judice lata sententia; quia locus erat doctrinæ, non controversiæ. » Post doctrinam, si quid agendum erat intra muros Jerusalem, agebatur. Inde scriptum est in Isaia propheta, cap. II: « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Hinc et Aben-Ezra per septem columnas accipit septem artes liberales. Scientiæ enim, inquit R. Levi, sunt columnæ prudentiæ et sapientiæ (1).

Ancillæ a sapientia missæ ut vocarent ad arcem, id est ad academiam in arce Sionis erectam, diversæ sunt facultates, quæ in academia tradebantur. Hæ enim, sui objectu et specie, alliciebant et invitabant omnes Hierosolymitas et Judæos, quin et proselytos exterosque, ad adeundam et audiendam hanc scholam sapientiæ. Unde Justinus in *Dialogo contra Tryphonem* asserit antiquos Mithræ, id est Solis, sacerdotes imitatos fuisse Hebræos in saxorum Sionis sublimitate docentes, quippe qui simili modo in saxea spelunca discipulos suos Mithræ sacris imbuerent. Idem affirmat Tertullianus, lib. *De Corona militis*, sub finem, et lib. *De Præscript. contra hæret.* cap. XL.

Porro sunt, qui in porta templi Orientali locum academiæ fuisse commemorent. Ita Arias Montanus in *Apparatu*, et S. Antonius, part. I, tit. 5, cap. I, § 5. Eumdem notavit Paulus dicens *Actor.* XXIV, 12: « Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, » puta in gymnasio, quod in atrio templi erat. Hanc academiam Christus præsentia sua et auctoritate honorare et auctorare voluit, cum, ut ait S. Lucas, cap. II, parentes invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum. Addit Pineda, lib. III *De Rebus Salom.* cap. XXVIII, hanc Salomonis academiam fuisse matricem cæterarum, ex qua proinde prodierit Pythagoras, teste S. Ambrosio, lib. I, *epist.* 6, Plato, Socrates, Aristoteles, etc. Hosce enim cæterosque

Salomon docuit in sua academia.

Gentium Philosophos sua dogmata a Salomone et Hebræis hausisse docet Eusebius, lib. III *De Præpar.* cap. XIII, Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*, et alii; quare in hac sua academia docuisse ipsummet Salomonem, utpote auctoratum a Deo sapientiæ doctorem, atque has aliasque parabolas dictasse, juxta illud: « Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas; et fuerunt carmina ejus quinque et mille. Et disputavit super lignis, » etc. III *Reg.* IV, 32. Hinc consequenter inferunt Salomonem hæc dictasse post ædificatum templum et domum suam, sub annum regni sui 26. Nam quarto anno regni sui cœpit ædificare templum, illudque post septem annos absolvit, ac deinde ædificavit domum suam per tredecim annos, III *Reg.* cap. VII, 1. Quod si omnes hos annos in unum confles, invenies 25, post quos in gymnasio juxta templum ædificato primus ipse docere cœpit, cum privatim domi suos docuisset. Unde ex variis ejus sententiis, diversis temporibus ab eo pronuntiatis, vel etiam repetitis, collectus et concinnatus est hic Proverbiorum liber, ut patet ex cap. XXIV, vers. 23, et ex cap. XXV, vers. 1.

Allegorice domus est Ecclesia.

Allegorice, domus sapientiæ, puta vetus Judæorum templum, Academia et Synagoga, repræsentabat Ecclesiam Christi. Hanc enim Christus, qui est Sapientia increata et incarnata, ædificavit, id est erexit et inchoavit, in eodem Sionis templo docens et prædicans. Unde in eodem Apostoli in Pentecoste receperunt Spiritum Sanctum, et linguis igneis ibidem promulgarunt legem novam. Ita S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. VII; Cæsarius Arelatensis, hom. 7 *De Pascha*; Anastasius Nicænus, *Quæst.* LX *in Script.*; S. Athanasius, orat. 5 *Contra Arianos*; S. Isidorus, lib. VIII *Etymol.* cap. I; S. Thomas, III part. *Quæst.* XXXII, art. 1, ad 3, et auctor *Quæst. veteris et novi Testamenti* apud S. Augustinum, tom. IV, *Quæst.* LII: « Domus Christi est Ecclesia, ait, quam ædificavit sibi sanguine suo. »

Audi S. Gregorium, lib. XXXIII *Moral.* cap. XV: « Domus sapientiæ, ait, Ecclesia vocatur: quæ septem sibi columnas excidit, quia ab amore præsentis sæculi disjunctas, ad portandam ejusdem Ecclesiæ fabricam, mentes prædicantium erexit. Quæ pro eo quod perfectionis virtute subnixæ sunt, septenario numero designantur. Immolavit victimas, quia vitam prædicantium mactari in persecutione permisit. Vinum miscuit, quia divinitatis et humanitatis suæ nobis pariter arcana prædicavit. Mensam quoque proposuit, quia Scripturæ sacræ nobis pabula aperiendo præparavit. Ancillas etiam suas misit, quæ ad arcem nos atque civitatis mœnia vocarunt: quia prædicatores infirmos abjectosque habere studuit, qui fideles populos ad spiritalis patriæ ædificia superna colligerent. »

Septem columnæ

Quæres, quænam sint septem Ecclesiæ columnæ? Respondet *primo*, S. Augustinus, lib. XVII *De*

(1) Monet Rosenmullerus, supervacaneum esse, omnes hujus allegoriæ excutere velle minutias, cur v. g. septem, et non novem vel decem memorentur columnæ, quid eædem designent, quid puellæ emissæ, etc. Nam in parabolis et allegoriis non omnia habent significationem: sicut in pictis tabellis persona tantum ad vivum solet sisti, regiones vero, vel cæteri personam hanc ambientes ornatus non ad vivum, sed pro arbitrio pictoris apponuntur. Vide infra, pag. 250, col. 1, § *Quæres.*

quæ? Resp. Primo. *Civit.* cap. IV, et S. Gregorius, XXIII *Moral.* I, esse singulas particulares Ecclesias, e quibus Ecclesia universalis conflatur et consistit. Septenarius enim est symbolum plenitudinis et universitatis : septem ergo columnæ sunt omnes Ecclesiæ particulares, quæ conflant Ecclesiam universalem. « Per septenarium numerum, ait S. Augustinus, est universæ Ecclesiæ significata perfectio. » Hujus rei symbolo S. Joannes Apocalypsin ita inscribit : « Joannes septem Ecclesiis; » quia, ut ait S. Gregorius, « Joannes septem Ecclesiis scribit, ut unam catholicam septiformis gratiæ Spiritu plenam designaret. »

Secundo. *Secundo*, auctor *Catenæ Græcor.* et Lyranus per septem columnas accipiunt septem Sacramenta Ecclesiæ Christianæ, quibus quasi columnis illa fulcitur.

Tertio. *Tertio*, auctor Imperfecti *in S. Matth.* apud S. Chrysostomum, *homil.* 50, per septem columnas accipit septem dona Spiritus Sancti, quibus ipse suffulsit Ecclesiam, *Isaiæ*, XI, 2. Hi enim spiritus sunt robusti, imo robur Ecclesiæ : roborant enim tam Prælatos quam fideles singulos contra omnes inimicos, puta contra hæreticos, infideles, atheos, politicos, et quoslibet impios, imo contra dæmones totamque inferni potentiam.

Quarto. *Quarto*, S. Ambrosius (vel quisquis est auctor : nam idem Commentarius inter opera Bedæ invenitur) in *Apocal.* I, ante finem, per septem columnas accipit universitatem prædicatorum, quos Deus per septem, id est omnes, mundi ætates illi submisit : « Sapientia, ait, ædificavit sibi domum, quando Dominus noster Jesus Christus ab initio mundi usque ad finem ejus, ex numerositate electorum Ecclesiam sibi construxit et constituit. Excidit columnas septem, quando iis septem temporibus prædicatores, qui singulis temporibus convenirent, in Ecclesia sua statuit, qui et monitis salutaribus et bonorum operum exemplis eam sustentarent. »

Quinto. *Quinto*, Salonius per septem columnas accipit omnes Ecclesiæ doctores : hi enim velut columnæ eam suffulciunt. Unde Paulus, *Galat.* II, 9, Petrum, Jacobum et Joannem vocat columnas Ecclesiæ. Audi Salonium : « Columnæ domus hujus sunt sancti doctores; quæ columnæ bene septem esse dicuntur, quia sancti doctores repleti sunt septiformi gratia Spiritus Sancti. Quomodo ergo excidit sapientia has columnas? quia mentes prædicatorum ab amore præsentis sæculi velut a sua lapidicina separavit, et ad portandam ejusdem ecclesiæ fabricam erexit. »

Symbolice, humanitas est domus Verbi. Symbolice, Sapientia increata, puta Filius Dei, ædificavit sibi domum, id est, corpus humanum in incarnatione, in qua inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter; columnæ septem sunt septem dona Spiritus Sancti, quibus plena et suffulta fuit Christi humanitas, *Isaiæ* XI, 2. Mensa est mensa Eucharistiæ, in qua Christus nobis suam carnem comedendam, et suum sanguinem bibendum proponit, de qua mox. Ita S. Athanasius in *Disp. contra Arium in Concilio Nicæno* : « Sapientia, ait, id est Verbum sive Filius Dei, cum esset incorporeus, ob nostram salutem ædificavit sibi domum in utero Deiparæ Mariæ sine commercio virili, et homo factus est, et seipsum exhibuit exemplar omnis virtutis : ut qui illum sequi vellent, quasi in divino itinere haberent vestigia, ad quæ similes facti, divinæ naturæ participes redderentur. » Domus ergo Christi est corpus, per quod Christus, ait S. Athanasius, nobis σύσσωμος, id est concorpor, effectus est. Sic et S. Gregorius Nyssenus, orat. 2 *Contra Eunomium* : Sapientia ædificavit sibi domum, hoc est carnem, inquit, quam assumpsit, *q. d.* « Verbum caro factum est. » Et S. Augustinus, lib. XVII *De Civitat.* XX, ubi totum hunc locum sic explicat : « Hic certe agnoscimus Dei sapientiam, hoc est Verbum Patri coæternum, in utero virginali domum sibi ædificasse corpus humanum, et huic tanquam capiti membra Ecclesiam subjunxisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino et panibus præparasse; ubi apparet etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedec; insipientes et inopes sensu vocasse, quia, sicut dicit Apostolus : Infirma hujus mundi elegit Deus, ut confunderet fortia. » Sic et Anastasius Nicænus in *Quæst. S. Script.* Quæst. XL : « Sapientia, ait, ædificavit sibi domum, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Paravit mensam, scilicet divinæ carnis et sanguinis in Eucharistia. « Miscuit vinum suum, ut qui suam divinitatem carni univit tanquam vinum merum. » Sic et Cæsarius Arelatensis, homil. 4 *De Pascha*, S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. VII, et lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. VIII, et S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral.* cap. XV : « Sapientia, ait, domum sibi condidit, cum unigenitus Dei Filius in semetipso, intra uterum Virginis mediante anima humanum sibi corpus creavit. Sic quippe corpus unigeniti, domus Dei dicitur, sicut etiam templum vocatur; ita vero, ut unus idemque Dei atque hominis Filius ipse sit qui inhabitat, ipse qui inhabitatur. » Quocirca graviter more suo S. Leo, epist. 13 *ad Pulcheriam Augustam* : « Sacramentum, ait, reconciliationis nostræ ante tempora æterna dispositum mille implebant figuræ, etc., ut et intra intemerata viscera ædificante sibi sapientia domum, Verbum caro fieret, et forma Dei ac forma servi in unam conveniente personam, creator temporum nasceretur in tempore; et per quem facta sunt omnia, ipse inter omnia gigneretur. » Sic et S. Thomas, III part. *Quæst.* XXXII, art. 1, ad 3.

Porro de triclinio et convivio Eucharistiæ hunc locum accipiunt S. Chrysostomus in *Psal.* XXII, S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. VII; S. Cyprianus, lib. II, epist. 3 *ad Cæcilium*; Anastasius Nicænus, *Quæst.* XL *in Script.*; Beda, Hugo et alii hic; quin et Ecclesia in Officio Venerabilis Sacramenti, quod composuit S. Thomas, in quo prima Antiphona ad Laudes est hæc : « Sapientia ædifi- Et Eucharistia.

cavit sibi domum, miscuit vinum, et posuit mensam. Alleluia. »

Physice, domus Dei est mundus. Physice, Hebræi in Sanedrim apud Galatinum, lib. III *De Arcanis fidei*, cap. III, sic exponunt : « Sapientia ædificavit domum suam, id est, Deus per sapientiam creavit mundum. Dolavit columnas ejus septem, id est, ordinavit septem dies primordiales creationis mundi, quibus omnia creavit, formavit, et suis locis ordinibusque quasi per columnas distinxit. Immolavit victimam suam, vel coxit victimam suam, vel decoctionem suam : per hoc intelliguntur maria, flumina, et omnia mundi necessaria. Misit puellas suas, ut vocarent : hi sunt Adam et Eva. » Hæc Hebræi in Sanedrim, et R. Salomon hic. Potho Prumiensis presbyter, sub annum Domini 1152, scripsit tract. *De Magna domo sapientiæ*, qui exstat tom. XII *Biblioth. SS. Patrum* editionis Coloniensis recentissimæ, part. I, pag. 642, in quo per domum sapientiæ symbolice accipit hoc universum; per septem columnas, septem dies creationis mundi, item septem dona Spiritus Sancti, quæ deinde per singulos dies prosequitur, et cuique diei suum donum adaptat, juxta illud : « Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos prudentia, » *Prov.* III, 19. Allegorice vero domum sapientiæ interpretatur uterum B. Virginis, in quo Deus homo factus novem mensibus habitavit; unde ornatum et dedicationem templi Salomonis eidem mystice accommodat.

Tropologice, domus Dei est anima sancta. Tropologice sapientia, id est Christus, per gratiam ædificat domum, id est templum in anima fideli, cum eam sanctificat. Tunc enim in ipsa erigitur templum virtutis et sanctitatis, in quo S. Trinitas inhabitat, imo cœnat, juxta illud *Apocal.* III, 20 : « Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum. » Et illud *Joan.* XIV : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Ita S. Athanasius in orat. 5 *Contra Arianos*, et in *Disp. contra Arium in Concilio Nicæno*, et auctor *Imperfecti* hom. 29 *in Matth.*

Audi S. Bernardum, serm. 3 *De Adventu* : « Beatus, apud quem mansionem facies, Domine Jesu. Beatus, in quo sapientia ædificat sibi domum, excidens columnas septem. Beata anima, quæ sedes est sapientiæ. Quænam est illa? Anima utique justi. Merito plane, quia justitia et judicium præparatio sedis tuæ. Quis in vobis est, fratres, qui desiderat in anima sua sedem parare Christo? Ecce quænam illi serica, quæ tapetia, quod pulvinar oporteat præparari. Justitia, inquit, et judicium præparatio sedis tuæ. Justitia virtus est, quod suum est unicuique tribuens. Tribue ergo tribus quæ sua sunt. Redde superiori, redde inferiori, redde æquali, cuique quod debes, et digne celebras adventum Christi, parans ei in justitia sedem suam. Redde, inquam, reverentiam Prælato, et obedientiam, quarum altera cordis, altera corporis est. » Ubi et septem domus hujus spiritalis columnas assignat, nimirum sui sibique commissorum custodiam et disciplinam, erga Prælatos reverentiam et obedientiam, erga fratres consilium et auxilium : ac septimum assignat judicium, quo nos coram Deo judicemus et humiliemus. « Hæc plane, ait, est digna sedis præparatio Domino majestatis, ut et justitiæ mandata studeat observare, et semper indignum sese et inutilem arbitretur. »

Porro S. Bonaventura tractatu *De Septem donis Spiritus Sancti*, septem sapientiæ columnas assignat ex illo *S. Jacobi* cap. III : « Sapientia, quæ desursum est, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, judicans sine simulatione. » Itaque septem columnas sic construit et erigit : « Prima columna est pudicitia in carne, secunda simplicitas in mente, tertia modestia in sermone, quarta suadibilitas in affectu, quinta liberalitas in effectu, sexta maturitas in judicio, septima sanctitas in intentione. »

Præsertim vero domus sapientiæ est anima digne communicantis. Hæc enim cum Zachæo suscipit Christum in domum suam, ab eoque meretur benedici, et omni cœlesti benedictione cumulari. Ita ex S. Athanasio Salazar. Talis ergo anima est triclinium sapientiæ, quia tribus lectis, totidemque convivis ornatum et instratum, nimirum memoria, voluntate et intellectu. In memoria epulatur gratiarum actio, juxta illud *Psal.* CX, 4 : « Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus : escam dedit timentibus se. » In voluntate quasi conviva accumbit et epulatur charitas, juxta illud eodem *Psal.* : « Initium sapientiæ timor Domini; » hic enim timor est filialis, ait S. Augustinus, ideoque charitas. In intellectu conviva est et epulatur Dei cognitio et contemplatio juxta illud eodem *Psal.* : « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » qui animum exstimulat ad omnem virtutem, operaque heroica justitiæ, ac præsertim ad perennem Dei laudem et jubilum. Unde sequitur : « Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. » Rursum hoc triclinium, ejusque triplices delicias ita pingit S. Thomas, et ex eo Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti ad secundas Vesperas : « O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur! » Multo magis sapientia ædificat sibi domum, cum sanctum quempiam vitæ statum, v. g. Religionem, vel Ordinem, instituit, præsertim in quo docetur omnigena sapientia, qualis nunc est Societas Jesu, et olim fuere plerique alii Ordines. Vide quæ de hac mystica virtutum ordinumque fabrica dixi in fine Aggæi prophetæ. Et digne communicans.

Mystice, Sapientia, id est Filius Dei, ædificavit sibi, id est in proprium suum usum, domum se dignam, scilicet uterum Virginis Deiparæ, cum Mystice, domus Verbi est uterus

Virginis. illum sibi in habitaculum elegit : ideoque ut esset divinum ac dignum Deo, præ Angelis, Cherubinis et Seraphinis, summis id gratiis adaptavit et adornavit, puta septem columnis, id est robustissimis virtutibus, puta tribus theologicis, robusta fide, spe et charitate; ac quatuor cardinalibus, robusta prudentia, justitia, fortitudine et temperantia. Audi S. Bernardum, *serm.* 9 inter parvos : « Hæc itaque sapientia quæ Dei erat, et Deus erat, de sinu Patris ad nos veniens, ædificavit sibi domum, ipsam scilicet matrem suam Virginem Mariam, in qua septem columnas excidit. Quid est in ea septem columnas excidere, nisi ipsam dignum sibi habitaculum fide et operibus præparare? nimirum ternarius numerus ad fidem, propter sanctam Trinitatem; quaternarius pertinet ad mores, propter quatuor principales virtutes. Quod autem in B. Maria sancta Trinitas fuerit (fuerit dico per præsentiam majestatis), ubi solus Filius erat per susceptionem humanitatis, testatur nuntius cœlestis, qui ei arcana mysteria reserans ait: Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Et post pauca: « Spiritus S. superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ecce habes Dominum, habes virtutem Altissimi, habes Spiritum Sanctum, habes Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. » Et inferius : « Fuit igitur B. Virgo Maria fortis in proposito, temperans in silentio, prudens in interrogatione, justa in confessione. His itaque quatuor morum columnis, et tribus fidei prædictis, exstruxit in ea sibi domum Sapientia cœlestis : quæ adeo mentem ejus replevit, ut de plenitudine mentis fœcundaretur et caro; ac Virgo singulari gratia eamdem ipsam sapientiam carne tectam pareret, quam prius mente pura conceperat. Nos quoque, si ejusdem sapientiæ fieri domus volumus, necesse est ut eisdem septem columnis exstruamur, id est ut fide et moribus ei præparemur. Et in moribus quidem solam puto sufficere justitiam, tamen virtutibus circumfultam. Itaque ne errore fallatur ignorantiæ, sit ei prævia prudentia. Sint hinc inde temperantia atque fortitudo, ne forte labatur, vel in dexteram, vel in sinistram partem declinando. » Vide Franciscum Suarez, III part., *Quæst.* XXVII, art. 3, disp. 4, sect. 2, ubi docet Deum B. Virgini in conceptione primaque ejus sanctificatione indidisse omnes habitus virtutum, omniaque dona Spiritus Sancti. Unde S. Athanasius, serm. *De sanctissima Deipara*, illi applicans illud Psaltis : « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus, » asserit in ipsam descendisse Spiritum Sanctum cum omnibus suis virtutibus essentialibus; et S. Bonaventura in *Psalterio Virginis*, loco *Te Deum laudamus* : « Tu, ait, sponsa et mater regis æterni; tu templum et sacrarium Spiritus Sancti, totius beatissimæ Trinitatis nobile triclinium. » Audi B. Petrum Chrysologum, *serm.* 141 : « Quantus sit Deus satis ignorat, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur : pavet cœlum, tremunt Angeli, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, ut impleatur illud Prophetæ : Ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris. »

Quocirca per domum sapientiæ accipiunt uterum B. Virginis S. Ignatius, epist. *ad Philippenses* : « Sapientia, ait, ædificavit sibi domum, et factus est sicut homo Deus cum corpore, quod suscepit ex Virgine, non ex collocutione scilicet, aut semine viri : Virgo enim, inquit Isaias cap. VII, in utero concipiet et pariet filium. » Et S. Hieronymus in cap. VII *Isaiæ*, ad illud : « Ecce virgo concipiet. » De Deipara quoque explicat S. Ildephonsus, lib. *De Virginitate Deiparæ*, et serm. 3 *De Assumpt.*, et S. Bernardus, *serm.* 9 ex parvis : « Quid est, ait, in ea septem columnas excidere, nisi ipsam sibi dignum habitaculum fide et operibus præparare ? » Petrus Damianus, serm. *De Nativit.*, similiter de Virgine exponit, quam dicit esse domum columnis septem suffultam, septem scilicet donis Spiritus Sancti dotatam. S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. III, et lib. *Contra Helvidium*, uterum Deiparæ vocat « sacri ventris hospitium, cujus novem mensibus habitator fuit Jesus. » Andreas Cretensis, orat. *in Salutat. Angel.*, « consecratum » vocat « regis palatium; unicum illius, qui nusquam capitur, habitaculum. » Georgius Nicomediensis orat. *De Oblat.* « domum gloriosam » vocat. Similiter S. Bonaventura in *Speculo*, cap. VIII, de ea vult dici illud *Psal.* XCII : « Domum tuam decet sanctitudo, Domine. » Et patriarcha Jacob, *Genes.* cap. XXVIII, de eadem mystice pronuntiavit: « Non est hic aliud, nisi domus Dei et porta cœli. » Denique S. Epiphanius, *hæresi* 73 : Pro *Verbum caro factum est*, inquit Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum. »

Anagogice, Sapientia ædificat sibi domum, cum suis discipulis et filiis, puta sapientibus, qui juxta sapientiam et virtutem vixerunt, post mortem dat corpus gloriosum, juxta illud Christi *Joan.* II, vers. 19 : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud, » *q. d.* Crucifigite me, et corpus meum occidite, atque ego illud tertia die a morte ad vitam gloriosum suscitabo. Unde subdit S. Joannes : « Ille autem dicebat de templo corporis sui. » Rursum cum eis dat domum et thronum in cœlo, juxta illud S. Pauli II *Corinth.* cap. V, vers. 1 : « Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. » Anagog. domus Dei est corpus glo iosum.

2. IMMOLAVIT VICTIMAS SUAS (Arabicus, *holocausta sua*), MISCUIT VINUM, ET PROPOSUIT MENSAM SUAM. — Vers 2.
Septuaginta, *mactavit* (S. Ambrosius, lib. I *De Fide*, cap. VII, *interfecit*) *hostias suas, miscuit in cratere vinum suum, et mensam suam paravit;*

Chaldæus, *ordinavit;* Syrus, *præparavit;* Aquila, *disposuit;* Arabicus, *posuit;* Symmachus, *apposuit;* Theodotion, *stipavit;* Vatablus, *instruxit mensam suam;* Cajetanus, *laniavit laniationem suam;* Tertullianus mox citandus, *sophia jugulavit filios suos.* Pro θύματα, id est *victimas*, legit υἱούς, id est *filios.* Pro *miscuit* Cajetanus vertit, *colavit*, id est purgavit, defæcavit vinum, *q. d.* Purum et limpidum merum apposuit. Verum Hebræum מסך *masach* significat *miscuit*, non *colavit.* Et solebant veteres, tum sanitatis, tum sobrietatis studio, vinum aqua miscere et diluere, ne caput feriret, hepar accenderet, et bilem acueret, itaque concitaret ardores et febres. Adde dilutum facilius concoqui et ad cor deferri quam merum. Ita Hippocrates et Galenus, ac ex iis Cornelius Celsus, lib. I *De Medic.* cap. IV. Unde Aben-Ezra hic : Vinum, inquit, aqua temperatum ita prodest potanti, sicut concoctio vescenti (1).

Mystice vinum sapientiæ quod? Mystice *primo*, Anastasius Nicænus, *Quæst.* XL *in Scriptur.* : « Christus, inquit, suam divinitatem carni univit, tanquam vinum merum aqua diluens. » Et S. Hieronymus in cap. II *Ecclesiastæ* : « Sapientia, inquit, in cratere mixto prætereuntes ad se convocat. Corpus Domini craterem magnum debemus accipere, in quo non meraca divinitas, ut in cœlestibus, fuit, sed propter nos humanitate media temperata est, et per Apostolos in minora κυλίκια, scyphos parvulos et crateres, in toto orbe credentibus effusa sapientia est. » *Secundo*, τὸ *miscuit* significat mixtionem aquæ cum vino in Eucharistia, de quo mox. *Tertio*, quod Christus præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperarit, ait S. Gregorius mox citandus. *Quarto*, quod ex Judæis quasi ex mero, et ex Gentibus quasi ex aqua unam Ecclesiam commiscuerit, ait Cæsarius Arelatensis, homil. 7 *De Pascha. Quinto*, aqua mixta vino significat Deum adversa prosperis miscere suis fidelibus.

Mensa et victima sapientiæ quæ? Quæres, quænam hic mensa, quæ victimæ, quod vinum ad litteram intelligitur? Doctus Interpres censet hæc omnia nihil significare, sed tantum per ethopœiam ad ornatum parabolæ adhiberi : parabolam autem convivii sapientiæ non aliud significare, quam sermonem et doctrinam sapientiæ, eo quod olim sapientes in conviviis suam sapientiam depromere et docere solerent. Verum cum hæc omnia parabolæ, puta convivii sapientiæ, necessariæ sint partes, videntur necessario aliquid repræsentare, et parabolice significare, æque ac ipsa parabola. Unde cæteri interpretes singula hæc explicant et adaptant. Quocirca

Nota *primo* : Mensa tum in Scriptura tum apud profanos est symbolum alimoniæ, deliciarum omniumque bonorum. Talis maxime fuit mensa Solis apud Ægyptios, omnibus epulis quotidie instructissima, et cuivis accedere volenti semper parata, de qua Herodotus, lib. III. Similis, imo longe opimior et præclarior est hæc mensa sapientiæ.

Nota *secundo* : Veteres inter epulas sacrificabant, imo sacrificium epulo sacro claudebant. De Judæis patet *Exodi* XII. De Christo et Christianis patet in ultima Christi cœna, ubi post sacrificium et epulum agni instituit sacrificium et epulum Eucharistiæ, ac deinde ardentem illum de sapientia, id est charitate, habuit sermonem, *Joann.* XIII et sequent. De Gentilibus liquet ex Macrobio, Virgilio, Homero, Athenæo, qui victimis subjungunt epulas, imo sacrificia vocant quasi sacras epulas.

Nota *tertio* : Alluditur hic ad mensas veterum, quæ non minus sapientia, et eruditis ac sapientibus colloquiis, disputationibus, lectionibus, quam dapibus et vino condiebantur, uti pulchre docet Plutarchus, lib. I *Sympos.* problem. 1, Macrobius, lib. VII *Saturn.* cap. I, Gellius, lib. VI, cap. XIII, Athenæus, lib. XV *Dipnosophist.* (id est Cœnarum sapientum) cap. XXI. Tales fuere mensæ et cœnæ Christi *Lucæ* cap. XI, vers. 38, et cap. XXII, vers. 15, ac Christianorum primorum, teste Tertulliano, *Apolog.* XXXIX, adhibita etiam lectione S. Scripturæ, ut docet S. Augustinus, lib. *De Communi vita sacerdotum*, et *epist.* 109. Simile hic instruitur convivium sapientiæ.

Mensa est altare. Respondeo ergo : Per mensam hanc et convivium accipitur sacrificium, et eo peracto agape sive convivium, quod offerentes et sacrificantes in atrio templi instruebant ex victimis Deo sacrificatis : harum enim pars magna in victima pacifica cedebat offerentibus, uti dixi *Levit.* III. Sapientia ergo, invitans suos ad hanc mensam, tacite invitat ad offerendum Deo sacrificium. Hic enim est primus actus religionis, summusque Dei cultus, quem præscribit sapientia : utque eum cum voluptate obeant, simul eos invitat ad epulum sacrum ex victimis Deo oblatis, quod ipsa per sacerdotes et Levitas, perque pios offerentes et convivas condiebat sermonibus doctis et piis, præsertim sententiis ex Scriptura petitis, quæ omnia hic nomine mensæ et convivii significantur. Atque hæc mensa optime repræsentat allegorice mensam Eucharistiæ, ejusque agapes, de qua passim Patres hunc locum accipiunt, uti mox ostendam. Quocirca partialiter S. Gregorius citatus vers 1, et ex eo Beda per mensam accipit S. Scripturam : « Quæ fessos, ait, atque a sæculi oneribus venientes pane verbi reficit. » Et Anastasius Nicænus : « Paravit, ait, mensam suam, scilicet Trinitatis cognitionem. » In mensa enim exponebantur codices, v. g. Biblia, ut a quolibet legerentur, juxta illud : « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum ; » *mensa*, id est S. Scriptura, inquit Origenes, S. Hieronymus, Hilarius, Euthymius, Anselmus, Cajetanus et alii, *q. d.* Quia Judæi ex

(1) Alii, *miscuit*, id est, condivit aromate ad suaviorem ei conciliandum saporem.

Scriptura nolunt agnoscere Christum, hinc fiat ut ex Scriptura mortem et excæcationem petant, ex qua vitam et lumen captabant. Unde sequitur : « Obscurentur oculi eorum. »

Igitur sapientia paravit mensam, victimas et vinum, cum in Levitico sanxit ritum colendi Deum per varia sacrificiorum, libaminum, rituum et cæremoniarum genera (in victimis enim quasi cibis adhibebatur vinum quasi potus qui libabatur, id est effundebatur Deo) : ut iis Judæos pie semper ac jucunde in Dei cultu occupatos detineret, ne ad Gentium idola et vitia deflecterent : præsertim quia inter sacrificia Sacerdotes et Levitæ canebant Dei laudes et psalmos, tum voce, tum musicis instrumentis: legebant Mosen et Prophetas, eosque populo explicabant docendo et concionando, uti jam fit in templis Christianorum sub Missarum solemnia. Mensa ergo hic est altare : altare enim est mensa Dei, in qua ipse cum hominibus convivatur. Unde in Scriptura altare vocatur mensa, uti dixi initio Levitici. Porro ut eo alliciat Judæos, illecebram adhibet mensæ convivalis quam post sacrificium fieri sanxit in atrio templi, quam simul sacris sermonibus condiri instituit. Huc ergo omnes invitat sapientia, ut ad Dei cultum omnemque virtutem traducat. Vetus est Comici dictum : « Nunquam satis ornatur navis et mulier; » adde tertium, « nec mensa principis. » Quocirca hæc sapientiæ mensa, æque ac navis et sponsa, tot ferculorum, rerumque jam dictarum varietate ac elegantia ornata est, ut amplius ornari nequeat, perinde ac decet mensam Dei.

Mensa academica.

Rursum noster Pineda, lib. III *De Rebus Salom.* cap. XXVIII, sicut per domum sapientiæ accepit academiam a Salomone erectam in monte Sion juxta templum, sic per mensam accipit mensam academiæ, in qua doctores accumbebant cum discipulis, ut eos docerent temperantiam æque ac sapientiam. Sic mensa Minervæ consecrata celebris est, et mensa Ægyptia quæ in schola Ægyptia proponebatur. Athenæus quoque, lib. V, post initium, illas philosophorum Atheniensium conviviales delicias celebrat, quibus pecuniam Theophrastus legavit, non ut in eo congressu lascive et impudenter protervirent, sed ut, quos haberent in convivio sermones, temperanter et docte persequerentur. Sed illud subjicit, philosophis etiam curæ fuisse cum juvenibus ad se coactis stata quadam lege convivari, quam Xenocrates in Academia sua, itidemque Aristoteles in Lyceo moderandis conviviis tulerunt. Ac nihil notius quam cœna philosophica. Et discipulos illos Mithræ panis oblatione initiari docuit Justinus in *Apolog. ad Antonium Pium*, et Tertullianus *De Præscription.* capite XL, ubi videndus Pammelius, num. 244, S. Hieronymus super *Amos prophetam*; idemque epist. *ad Paulinum* scribit Apollonium de Tantali fonte potasse, id est, ut Philostratus lib. III *De Vita Apollonii*, cap. X, scribit, de illa potione quæ non tam amicitiæ vulgaris, quam mutui consensus inter sapientes firmandi causa apud Indos inventa est. Erat autem (ut idem Philostratus cap. VII narrat) eo loco, ubi Iarchas cum Apollonio coram aliis sapientibus colloquebatur, statua Tantali subscriptione notata, similis propinanti phialam, quæ plena sitienti cuipiam abunde potum sufficeret : in qua humor distillabat incorruptibilis potionis, quæ phialam mensura nunquam excedit. Existimare enim opus est Tantalum dicendi facultate non caruisse, cumque ipsam hominibus communicaret, increpitum a poetis fuisse, quod nectar hominibus bibendum dedisset. Hæc Pineda.

Mensa crucis.

Allegorice, hæc de mensa a Christo incarnato proposita in Ecclesia tum in cruce, tum potius in Eucharistia, passim accipiunt Patres et Interpretes, indeque probant Eucharistiam esse sacrificium, simul et Sacramentum : victimæ enim notant sacrificium; mensa, id est altare, notat tam sacrificium quam Sacramentum. De mensa, id est altari crucis, explicat S. Gregorius et ex eo Beda, Lyranus et alii, *q. d.* Sapientia immolavit victimas, id est Christus immolavit seipsum in cruce. Audi S. Gregorium, lib. XVII *Moral.* cap. XVII : « Immolavit Dominus victimas, seipsum offerendo pro nobis. Miscuit vinum, præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperans. Unde alias dictum est : Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et posuit mensam, id est Scripturam sacram, quæ fessos ad se, atque a sæculi oneribus venientes pane verbi nos reficit, et contra adversarios sua refectione nos roborat. Unde et alias ab Ecclesia dicitur : Posuisti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Misit ancillas suas, Apostolorum videlicet animas in ipso suo initio infirmas, ut vocarent ad arcem et mœnia civitatis : quia dum æternam vitam denuntiant, ad alta nos mœnia supernæ civitatis levant, quæ profecto mœnia nisi humiles non ascendunt. Unde illic ab eadem sapientia subditur : Si quis est parvulus, veniat ad me; ac si aperte dicat : Quisquis se apud se magnum æstimat, aditum sibi mei accessus angustat : quia tanto ad me altius pertingitur, quanto uniuscujusque mens apud se verius humiliatur. »

Dices : Christus unicam obtulit victimam, id est seipsum : hic autem sapientia dicitur obtulisse victimas in plurali. Respondeo, Christi victima omnes victimarum species complexa est : ipsa enim fuit holocaustum, sacrificium pro peccato, et victima pacifica; ita Lyranus, imo S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* XX. Addit Beda Christum non unam, sed multas sustinuisse mortes, ac instar multarum fuisse victimarum; quia plurima tormenta sustinuit, quorum quodlibet sufficiebat ad eum occidendum. Denique in Hebræo non est *victimas*, sed *victimam* in singulari. Accedit auctor *Catenæ Græcor.* : « Miscuit in cratere vinum, inquit, nam primo Christus Dominus seipsum Deo Patri in hostiam et sacrificium pro omnibus obtulit. Mox Apostolos, aliosque et alios mortis suæ

imitatores fecit. Per craterem autem Ecclesiam accipere licet : hæc enim sanguinem, qui pro ea effusus est, in usum suscepit, sancteque custodit atque distribuit. Quem etiam sanguinem arcaniori quadam ratione vinum hoc loco appellat, sicut mensam in ipsa instructam paratamque Dominici corporis escam. Possunt etiam per hæc vasa ad mysticam oblationem deputata, ut sunt altaria, calices aliaque ejusmodi, accipi. »

Mensa Eucharistiæ. De mensa Eucharistiæ accipiunt alii passim. Unde et hic utriusque speciei, scilicet panis et vini, fit mentio, ac victimæ carnis et sanguinis Christi : atque in celebratione Eucharistiæ canuntur Deo laudes, recitantur prophetiæ, Epistolæ, Evangelia, fiunt conciones et exhortationes. Denique post eam olim celebrabatur agape, id est convivium sacrum, in symbolum charitatis, uti dixi I *Corinth.* cap. XI, vers. 21 et vers. 33, et cap. XIV, vers. 26. Alludit ad mensam panum propositionis, quæ erat typus Eucharistiæ et eleemosynæ, de qua dixi *Exodi* XXV, 23. Alludit quoque ad illud *Psal.* XXII : « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. » Ita S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* XX, et S. Athanasius in *Disput. contra Arium in Concilio Nicæno* : « Sapientia, ait, posuit mensam sacri altaris, in quo panis, id est sacrosanctum Christi corpus et sanguis, edendus et bibendus proponitur. » Et S. Cyprianus, lib. II, epist. *ad Cæcilium* (quæ in alia editione ordine est 63) : « Per Salomonem, ait, Spiritus Sanctus typum Dominici sacrificii ante præmonstrat, immolatæ hostiæ, et panis et vini, sed et altaris et Apostolorum, faciens mentionem : Sapientia, inquit, ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem, mactavit suas hostias, miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam, etc. Atque ex τῷ *miscuit* probat in calice Eucharistiæ vinum esse aqua miscendum : « Vinum mixtum, ait, declaratur, id est calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce denuntiat, ut appareat in passione Dominica (in ultima Christi ad passionem euntis cœna) id esse gestum quod fuerat ante prænuntiatum. » Simili modo ex τῷ *miscuit*, aquam vino esse miscendam in Eucharistia colligit R. Samuel Marochianus, lib. *De Adventu Messiæ*, cap. XX, qui exstat tom. V *Biblioth. SS. Patr.*, et S. Isidorus, *De Vocat. Gentium.* cap. XXVI : « Dei, ait, sapientia constituit sibi domum S. Ecclesiam, in qua mactavit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis in calice Sacramenti divini, et præparavit mensam, id est altare Domini, cum mittens servos suos Apostolos atque doctores ad insipientes, id est ad omnes gentes verum Deum ignorantes, ait : Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. »

Sic et S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. LV, vers. 1 : *Emitte absque argento*, etc., *vinum et lac* : « Spreto, ait, illo argento, et pecuniis quibus aquas Domini emere non possumus, pergamus ad eum qui calicem tenens Sacramenti discipulis loquebatur : Accipite, et bibite, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Quod vinum miscuit et sapientia in cratere suo, omnes stultos sæculi, mundique sapientiam non habentes, provocans ad bibendum. Denique ita hunc locum accipit Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti. Vide Adrianum Finum in *Flagello Judæorum*, lib. VIII, cap. XI.

Quocirca ad hoc sapientiæ convivium allusit Christus in parabola invitatorum ad nuptias; » mittens enim servos ait : « Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias, » *Matth.* XXII, 4. Nam *primo*, nuptiæ, id est nuptiale » convivium, quod rex, id est Deus, fecit filio suo, est mensa Evangelicæ doctrinæ et Sacramentorum, maxime Eucharistiæ a Christo institutæ. Ita Origenes, Euthymius et auctor *Imperfecti* ibidem; *secundo*, filius regis sponsus est Christus incarnatus, cujus sponsa est Ecclesia. Ita Origenes, Hilarius, S. Hieronymus, S. Gregorius ibidem : hujus nuptiæ quasi sponsalia inchoata sunt in Incarnatione, et consummabuntur in cœlo; *tertio*, invitati sunt Judæi, tum ante, tum post incarnationem Christi, ut eam vel futuram, vel factam crederent. Ita iidem; invitati, inquam, per legem Moysi, deinde vocati per servos, id est Prophetas et Apostolos; *quarto*, tauri et altilia significant convivium opipare esse instructum. Ita S. Hieronymus et Euthymius, itaque idem est : « Tauri mei et altilia occisa sunt, » cum eo quod de sapientia hic dicitur : « Immolavit victimas. » Altitia enim non sunt alites, id est volucres, sive aves; sed vituli, boves, oves, etc., ita dicti ab alendo. Hoc enim significat Græcum σιτιστά, id est altilia saginata, uti vituli saginantur ad splendidum convivium.

Physice et ethice, sicut per fabricam domus sapientiæ Hebræi in Sanedrim accipiunt creationem mundi, sic consequenter S. Dionysius Areopagita, epist. 9 *ad Titum Pontificem*, per mensam accipit mensam divinæ providentiæ, qua mortalibus de omnibus affatim providet, duplicesque cibos, solidos scilicet et liquidos, proponit : « Calix autem, inquit, cum rotundus sit, et patente apertoque ore, patentem et omnia obeuntem omnium providentiam, quæ principio et fine caret, significat. » Accedit R. Salomon : Proposuit mensam suam, hoc est, inquit, rerum omnium naturam sicco et humido constare voluit. Vide Theodoretum et alios lib. *De Providentia et Numine.* Mensa divinæ providentiæ.

Tropologice, mensa sanctorum dogmatum et exemplorum in Ecclesia proponitur, et ad eam quisque fidelis invitatur, juxta illud *Eccli.* XV : « Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum. » Unde auctor *Catenæ Græc.* : « Per victimas, ait, divina mysteria secretaque eorum sensa, nec non sanam sinceramque S. Litterarum interpretationem denotat. » Mensa doctrinæ et sanctorum exemplorum.

Huc facit quod, ut notat Pineda, a sponso Christo dictum est Ecclesiæ *Cant.* VII, 2 : « Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis; » pertinet enim tum venter, qui est mentis symbolum, ubi cibus doctrinæ concoquitur; tum crater et poculum ad sapientiæ significationem, sic exponente S. Ambrosio, super *Exod.* XVI : « Est enim, ait, in omni doctrina tornatus, et potus spiritualis non deficiens plenitudine, et cœlestium secretorum cognitione. » Et forte colludit cum hac ipsa cæremonia illud *Isaiæ* XXVIII, 9 : « Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus, » id est, a poculis quæ uberum figuram habebant, in quibus, initiandis sapientiæ discipulis vase in modum femineæ mammæ lac propinabatur apud Ægyptios, uti Apuleius auctor est. Hoc est quod ait Christus *Matth.* XXII, 4 : « Ecce, ait, prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias. » Ubi auctor *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, *hom.* 41, per mensam accipiens S. Scripturam, per tauros exempla Prophetarum, Sacerdotum et Martyrum in S. Scriptura nobis ad exemplum proposita : « Quidquid, ait, jam quæritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quæ manducando excitetur amplius ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi mediocres justitiæ cibos, qui, etsi pinguem animam non faciant, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad Angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per pœnitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est : Achar propter furtum laminæ aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant? ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitarum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores, quod perhorrescant? ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat? ut quid David arguit Nathan et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ pœnitentiæ remedium non desperent? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur. Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana. »

Huc facit quod scribit B. Petrus Damianus in Vita S. Bonifacii Camaldulensis monachi, deinde Archiepiscopi ac Martyris, nimirum eum, cum Othonii III Imperatoris esset consanguineus, itaque carus, ut ab eo non alio nomine vocaretur nisi anima mea, ingressum in ecclesiam S. Bonifacio Martyri cognomini suo dicatam, imitationis illius et martyrii desiderio accensum dixisse : « Et ego Bonifacius vocor; cur ergo etiam ipse Martyr esse non debeo? Quocirca ingressus ordinem S. Romualdi, indeque creatus Archiepiscopus et Apostolus Russiæ, eam cum suo rege tum prædicatione, tum miraculo, scilicet per medium ignem transeundo illæsus, convertit, ideoque a regis fratre occisus Martyr occubuit. Sic et Cornelius Musius, teste Miræo, assidue a S. Cornelio Pontifice et Martyre sibi cognomine postulavit, ut ei tam sanguine, quam nomine assimilaretur, ac impetravit; nam anno Domini 1572, captus in Hollandia, sanguinem pro Christo dedit.

Stimulus S. Bonifacii.

Magis apposite et proprie S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XX, et Anastasius Nicænus, *Quæst.* XL *in Script.*, victimas, quas sapientia immolavit, accipiunt Martyres, quos sibi ipsi Deus quasi victimavit. Sic et Tertullianus, lib. *Contra Gnost.* cap. VII : « Sophia, ait, jugulavit filios suos; sapienter utique jugulavit, dum in vitam; rationaliter, dum in gloriam. O bonam matrem! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam. » Rursum victima est mortificatio, et quia crebro et quotidie oportet mortificare se Deo, hinc ait *victimas* in plurali; quæ tamen condiendæ sunt vino orationis et devotionis; sicut enim amari cibi melle condiuntur, ut gustui suaves dulcesque evadant : sic et mortificatio oratione condienda, ut Deo hominique dulcescat.

Anagogice, Hugo mensam accipit æternæ refectionis et beatitudinis, de qua Christus *Lucæ* XXII, vers. 29 : « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. »

Mensa regni cœlestis.

Mystice, B. Virgo mensam nobis instruxit et proposuit, cum Christum panem animarum verum nobis peperit et dedit. Ita S. Epiphanius, serm. *De Laud. Virg.* : « Ipsa est, ait, fidei mensa intellectualis, quæ vitæ panem mundo suppeditavit. » Et post pauca : « Locuples est, carissima, et virtutibus plena, mensa virginea, optimis quibusque cibis abundans, quibus terra fruatur. O candelabrum virgineum, » etc. Et Andreas Cretensis, hom. 2 *De dormit. Virg.*: « Ostendit, ait, suam sanctissimam mensam, utpote quæ ipsum totum vivificum panem Dominum nostrum Jesum, qui est vita æterna, qui creatam continet naturam, ex fermento Adamicæ conspersionis panem factum in utero gestavit œconomice; qui eos qui sancte ad eum accedunt, reducit ad vitam recentiorem, et reddit in Deo perfectos. Quo quidem modo eos quoque expurgat, et reddit immortales, qui participatione novæ illius et pulchræ ejus communionis ei conjunguntur, fiuntque familiares. » Eadem miscet vinum aquæ, cum lites et schismata sopit, cum homines et gentes diversas, imo adversas, commiscet, vinculoque pacis et charitatis in unum consociat. Unde Synodus Constantinopolitana, epist. *ad Hormisdam Pontificem* : « Ecce, ait, intercessione sanctissimæ Virginis olim quæ fuerant membra divisa, per Spiritus Sancti gratiam ad unitatem et charitatem perfectam sunt redacta. » Denique ipsa

Mensa B. Virginis.

quasi sophia jugulavit filios suos, ut legit Tertullianus, puta Christum Dominum et Martyres, quos astans cruci Deo immolavit, et indies immolat et offert. Unde S. Ephrem, *De Laudibus Virginis* : « Virginem, ait, appello, velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens, dedit nobis cœlestem panem in remissionem peccatorum. » Et B. Petrus Damianus, serm. *De Nativit.* : « Cibum, inquit, Eva tradidit (alii legunt *comedit*), per quem nos æterni convivii fame mulctavit; cibum Maria dedit, qui nobis cœlestis convivii aditum patefecit. » Porro noster Fernandez in *Genes.* III, num. 7, recte expendit τὸ *miscuit vinum.* Quid, quæso, ait, immiscuisti, o Dei mater, sanguini filii tui, quem potamus? Anne limpidissimam aquam lacrymarum, quas in circumcisione, et quas stans juxta crucem Jesu mater ejus, ex oculis istis virgineis copiosissime et dolentissime profudisti, visaque fuit ista commixtio sanguinis filii et lacrymarum matris? o si mihi flueret torrens iste voluptatis, quo anima mea perfunderetur! Jure optimo D. Epiphanius vocat Virginem Dei matrem, mensam fidei. Nimirum in Virgine sua matre dignissima proposuit Deus omnia quæ divinus amor excogitavit epularum, ac ciborum, et condimentorum, et liquorum genera, quibus animæ piorum et impiorum etiam pasci, nutriri confirmarique possent. Venite (inquit), bibite vinum quod miscui vobis. An illud verbum *miscere* usitatum in poculis amatoriis, a Virgine matre similiter usurpatur? Quod si ita est, significatur plane in divina Eucharistia vis quædam admirabilis, et velut amatoria, quam piorum animæ sentiunt, cum rite communicantes corpus et sanguinem Domini, solvuntur in lacrymas, ardent amoris ignibus, humana omnia fastidiunt, divinis inhiant, suique prorsus immemores, ac priore vita deposita sese in Deum suum transmutant. Hæc Fernandez.

Vers. 3. 3. Misit ancillas suas, ut vocarent ad arcem et ad moenia civitatis. — Pro *ancillas* hebraice est נערות *naaroth*, id est puellas, juvenculas, adolescentulas, ut vertit Theodotion, Aquila et Symmachus. Septuaginta vero et Syrus vertunt, *servos suos* (1). Sic ergo habent Septuaginta, *misit servos suos, convocans cum excelsa prædicatione ad craterem;* Syrus, *misit servos suos ad vocandum super excelsa.* Sic et Arabicus; uterque enim solet sequi Septuaginta.

Quæres *primo*, quænam sint *ancillæ* sapientiæ ab ea missæ ad evocandum, et invitandum omnes ad ipsius convivium? Cajetanus accipit virtutes omnes quæ sapientiæ ancillantur, hominesque ad virtutem et cœlum invitant; alii accipiunt Angelos: omnes enim sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, *Hebr.* I. R. Salomon accipit Adamum et Evam, item Mosen et Aaronem.

Verum dico per *ancillas* accipi prædicatores, doctores, Prophetas et Apostolos. Hi enim olim ante Christum omnes vocabant ad Synagogam et Dei cultum, post Christum vocant omnes ad Ecclesiam et Christianismum. Hi vocantur *ancillæ*, id est servi, ut vertit Syrus et Septuaginta, quia sapientia hic inducitur ut matrona et domina, quæ in sui obsequium poscit ancillas potius quam servos, puta feminas potius quam viros. Hoc enim exigit decor et venustas parabolæ. Ancillæ sunt prædicatores

Tropologice, addit Hugo Prophetas et Apostolos vocari *ancillas* ob vilitatem et humilitatem, et quia, inquit, molles erant et tractabiles ad infirmitatem proximi sublevandam. Sic enim ancillæ ad infima et durissima quæque sese demittunt, ut heræ suæ obsequantur. Quocirca sicut oculi ancillarum semper in heram respiciunt, sic oculi Apostolorum et Doctorum in Christum, ut ejus nutus observent, ab eo gratiam postulent, illi se totos mancipent, juxta illud : « Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri, » *Psalm.* CXXII, 2. Ita S. Gregorius, cujus locum et verba superius recitavi, atque ex eo Beda et Hugo. Sic et S. Athanasius in *Disp. contra Arium in Concilio Nicæno* : « Post igitur illius (Christi) passionem, ait, et resurrectionem emisit sapientia, virtus, Verbum, Deus Apostolos ad omnes stultos, brutos scilicet Gentiles, Deique ignaros, proposita mensa, nimirum sacro altari; et in eo panem cœlestem, et incorruptibilem, et omnibus vitam donantem qui inde participarent, sanctum videlicet et sacrosanctum suum ipsius corpus, exhibuit; vinumque exhilarans mentem, quod sobrietatem facit in cujusque animo qui inde degustant, quasi in cratere suum ipsius sanguinem miscet, advocans sibi prædestinatos atque electos per Apostolos suos. Atque ita omnis quidem stultitia omittitur, regni autem cœlorum cives efficiuntur, qui illos audiunt. » Denique Honorius Augustodunensis presbyter Commentarium brevem scripsit in *Proverbia Salomon*, qui exstat tom. XII *Biblioth. SS. Patrum*, edit. Coloniensis, ubi per ancillas accipit Apostolos; hos enim vocari ait ancillas, « propter insipientiam, infirmitatem et paupertatem; quia idiotas, infirmos, pauperes et despectos elegit Christus Apostolos, quos ad prædicandum misit in mundum, ut fideles populos vocarent ad arcem æternæ beatitudinis, et ad mœnia Jerusalem cœlestis. » Hæc Honorius. Eadem ad verbum habet Salonius, qui longe anterior fuit Honorio.

Tropologice et mystice, per *ancillas* accipe eloquentiam, scientiam, miracula, virtutes sanctorum fidelium vere sapientum; per hæc enim quasi per ancillas sapientia et Deus homines ad se allicit et advocat, ut patet ex *Actis Apostol.* et *Vitis Sanctorum.* Unde D. Thomas, I part. *Quæst.* I, art. 5 : Sapientia, inquit, est Theologia, ancillæ

(1) Sed minus concinne. Poscebat enim allegoriæ ratio, ut Sapientia, mulier, servitio et comitatui suo adhiberet non viros, sed feminas.

sunt aliæ scientiæ, quæ Theologiæ, sive scientiæ rerum divinarum, ancillantur et inserviunt.

Quæres *secundo*, quænam sit *arx* et *mœnia civitatis*, *supra* quam, ut Hebræus, et *ad* quam, ut habet Noster, ancillæ sapientiæ omnes ad ejus convivium evocant? Nota Hebraice ad verbum est, *vocavit super*, vel *ad pinnacula* (vel *fastigia*) *excelsorum urbis*. Nam גפי *gappe*, quod Noster vertit *arx*, significat *pinnas*, *fastigia* et *summitates* domorum et murorum : unde Pagninus vertit, *vocavit ad summitates excelsorum civitatis*; R. Levi, *vocavit super alas altiorum partium civitatis*; Chaldæus, *vocavit in altitudine collium validorum*; Syrus, *super excelsa*; Vatablus, *misit puellas suas invitatum ad summam urbis arcem*. Hoc posito,

Respondeo : quam vers. 1 vocavit *domum sapientiæ* propter amorem et unionem, hic propter munitionem et amplitudinem vocat *arcem* et *mœnia civitatis*, id est arcem et civitatem mœnibus munitissimam, qualis erat arx Sion, quæ et civitas David dicta est, in qua erat Salomonis regia et templum. Simili de causa Ecclesia triumphans vocatur civitas Jerusalem, *Apocal*. XXI, 2.

Arx est templum et Ecclesia. Arx ego est templum et synagoga in arce Sion ædificata; ac Ecclesia Christiana, quæ prædicante Christo et Apostolis in eodem loco inchoata est. Dicitur *arx*, quia erat loco edito, et muris circumdatis munitissima instar arcis, ut in omnium esset oculis et conspectu, utque inde vocum tubarumque sono longe lateque resonante omnes ad eam evocarentur. Ita noster Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. XXVIII. Porro, inquit, quod subditur : « Et ad mœnia civitatis, » procul dubio designatur civitas ipsa David, vel arx Jebusæi : hæc enim arcis nomine appellatur frequenter in Scripturis, I *Paral*. XI, 4, 5, 7; II *Regum* V, 7, 9, et Josepho passim, præsertim lib. VII *Antiq*. cap. III. Porro quod subditur : « Et ad mœnia civitatis, » indicat murum et mœnia munitissima, quibus suam civitatem, id est arcem Sion, cinxit David, II *Reg*. V; quem arcis murum vetustissimum et fortissimum appellat Josephus, VI; et videtur quidem peculiaris aliqua turris, eaque præcelsa et fortissima, in Sione a Davide exædificata, ut indicatur *Cant*. IV, 4. Quæ cum propter altitudinem opportunissima esset ad circumspiciendum et speculandum, opportunum etiam erat sapientiæ atque doctrinarum symbolum; quare sapientissime eo loci domum doctrinæ constituit Salomon, et ad hanc ipsam rem alludens dixit ad sponsam : « Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis; mille clypei pendent ex ea. » Quod Theodoreto exponente hunc habet sensum : Habet collum tuum, quod caput tuum et faciem sustinet, omnes aliorum doctrinas, quibus tanquam jaculis cunctos adversarios transfigis. Habet etiam clypeos multos, quibus protegeris, et ignita hostis tela exstinguis. Munita enim es spiritus armatura, et sic facile hostes vulneras, cum omnibus fortium sagittis abundes; eosque modo per Prophetas, modo per Apostolos redarguis, atque ipsorum retegis imbecillitatem.

Tropologice, arx significat Ecclesiam esse munitam instar arcis, quia undique a dæmonibus, carne et mundo obsidetur et impugnatur : quare fideles ideo evocari ad convivium sapientiæ in arce, ut ejus victimis et vino roborati, illique obstricti et devincti acriter arcem hanc propugnent, ac decertent contra omnes concupiscentiæ motus aliosque Ecclesiæ et fidelium hostes. Sciant ergo hoc esse convivium militare, quod ad præliandum, non ad quiescendum instruitur, juxta illud : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me, » *Psal*. XXII. Solent enim duces milites præliaturos convivio excipere, aut vinum potumque eis propinare, tum ut eos sibi devinciant, tum ut eos ad pugnam cibo vinoque corroborent. Tale est convivium Eucharistiæ, quo quasi militari pascimur, ut contra omnes mundi dæmonumque phalanges quasi pugiles Christi generose decertemus, juxta illud S. Chrysostomi, hom. 61 *ad Popul*.: « Tanquam leones igitur ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit. » Unde notant nonnulli hanc mensam adumbratam fuisse per mensam panum propositionis, quam cingebat « corona interrasilis », pro qua Septuaginta vertunt στεφάνη παλαιστοῦ, quod Complutenses vertunt, *corona pugilis*, sed perperam; vertendum enim est cum Romanis, *corona palmi*; hunc enim significat Hebraice תופח *tophach*, quæ est mensura quatuor digitorum, sive palmus, ut vertit Noster et Chaldæus; παλαιστὴς ergo, unde est genitivus παλαιστοῦ, hoc loco non significat pugilem, uti putarunt Complutenses, sed palmum; Hebræum enim *tophach* palmum significat, non pugilem.

Secundo, *arx*, vel, ut Hebraice est, *summitates et pinnæ excelsorum urbis*, puta Sionis, notant Ecclesiæ altissima et tutissima loca, uti est status perfectionis, qualis cernitur in Ordinibus et Religionibus, ubi viget disciplina. Sapientia enim omnes vocat non tantum ad Ecclesiam et Christianismum, sed etiam ad Christianismi perfectionem et apicem, præsertim omnes sacerdotes, religiosos, doctores, prædicatores, qui sunt sal terræ et lux mundi. Hi enim in arce, id est in celsitudine sapientiæ et virtutum, consistere debent, ut alios eodem magis vita et exemplo quam verbo vocent. Unde Cajetanus vertit, *vocavit super humeros excelsorum urbis*; sicque explicat, *q. d*. Ancillæ, id est virtutes, a sapientia missæ ad invitandum omnes idipsum præstant, ac reipsa omnes invitant et advocant, si non ore, sed humeris portentur, id est si non verbis, sed rebus et factis sustententur, et præponantur per *excelsos civitatis*, id est per eos qui excellunt statu, conditione et officio; horum enim est sicut statu et gradu, sic et virtute et meritis excellere, et reliquis antecellere. Sic enim erit excelsorum prædicatio, et ver-

tunt Septuaginta. Talis fuit hoc sæculo S. Carolus Borromæus, qui in excelso virtutum omnium culmine consistens post se traxit Mediolanensem Ecclesiam, quam moribus adeo sanctis imbuit et decoravit, ut videretur esse paradisus terrestris.

Arx Ecclesiæ est status Religionis.

Igitur status perfectionis et Religio est arx Ecclesiæ, quæ est Sion civitas David, puta Christi.

Primo.

Primo, quia instar arcis munita est legibus, orationibus, pœnitentiis, exemplis, exhortationibus, etc. Unde S. Bernardus, serm. 4 *De Dedic. Eccl.*, Religionem vocat arcem Dei, et quidem munitissimam : « Optimum, inquit, certe castrum tulisti Christo, si inimicis ejus tradideris Claram vallem. » Et S. Hieronymus ad Hedibiam, *epist.* 150 : « Vis, inquit, esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli, vende quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, et nudam solamque crucem virtute nuda sequaris. » Et S. Cyprianus, *De Orat. Dom.* : « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus et regno ; et ideo, qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Nam quasi aquila in arduis posuit nidum suum, *Job* cap. XXXIX, vers. 27.

Secundo.

Secundo, quia instar arcis excelsa est. Unde *Apoc.* XXI, 2, Jerusalem cœlestis vocatur, quia scilicet e cœlis a Deo vocata est, et ad cœlum nos ducit. Quocirca S. Bernardus *ad Fratres de monte Dei*, agens de Religiosis : « Quos, inquit, quo nomine dignius appellem nescio, homines cœlestes, an Angelos terrestres, degentes in terris, sed conversationem habentes in cœlis. » Et Climachus, *gradu* 4, monasterium ait esse cœlum quoddam terrenum ; et ideo quo affectu ac reverentia credimus Angelos ministrare Deo, eodem nos etiam fratribus nostris ministrare debere.

Tertio.

Tertio, quia ipsa est Sion, id est specula : tum quia cœlestia speculatur, tum quia omnia terrena respicit et despicit, tum quia ex alto omnes hostium insidias circumspicit et avertit, tum quia ipsa est specula in quam omnium oculi conversi sunt. Quocirca præclare S. Gregorius Nazianzenus, orat. 1 *in Julian.*, Religiosos vivis hisce coloribus pingit : « Videsne, inquit, hos pauperes victu ac tecto carentes, hos humiles et terrenos, et supra terrena ; qui inter homines versantur, et rebus humanis sunt superiores ; qui vinculis pressi, et liberi sunt ; retenti, et teneri non possunt ; qui nihil in mundo habent, et omnia habent ; qui mundo superiores sunt ; hos, inquam, propter mortificationem immortales, propter solutionem Deo conjunctos ; qui ab amore alieni, sed divino amore ardentes ; quorum fons lucis, et quorum jam radii, splendorisque trajectiones ; quorum angelici psalmorum cantus, et pernox statio, et mentis ad Deum excessio ante mortem in cœlum se rapientis ; quorum purgatio, et tamen purgantur, quippe nullum ascensus et deificationis modum sibi constituentes ; quorum est conteri et abjici, et quorum simul est super thronos sedere ; qui et nudi sunt, et incorruptibili vestiuntur indumento ; qui in solitudine hujus sæculi, alterius sæculi frequentia ac celebritate fruuntur ; qui voluptates abjiciunt, et tamen perpetuam atque inexplicabilem animorum oblectationem habent ; quorum lacrymæ peccati diluvium sunt, et mundi expiamentum ; quorum extensio manuum flammas exstinguit. » S. Gregorii comes S. Basilius, serm. *De Monachi institut.*, illum ait, qui sæculo nuntium remisit, hoc imprimis cogitare, semperque animo versare debere, se jam ultra humanæ naturæ fines processisse, seque ipsum ei instituto tradidisse, quod sit quam maxime a corpore sejunctum, ac propterea Angelorum conversationem imitandam suscepisse, siquidem hoc angelicæ naturæ proprium est, liberum esse a vinculis terrenis, nec omnino distrahi ad aliam ullam pulchritudinem contemplandam, sed oculos in Dei vultum assidue defixos habere. Id expertus alter S. Gregorius cognomento et rerum gestarum gloria Magnus, mire luget suum e monasterio lapsum, vel potius raptum ad pontificatum, uti patet lib. VII *Registri*, epist. 126 *ad Leandrum*, et lib. I, epist. 5 *ad Theoctisten sororem Imperatoris* : « Alta, inquit, quietis meæ gaudia perdidi, et intus corruens ascendisse exterius videor : unde me a conditoris mei facie longe expulsum deploro. Conabar namque quotidie extra carnem fieri, cuncta phantasmata corporis ab oculis mentis abigens, superna gaudia incorporaliter videre ; et non solis vocibus, sed totis medullis cordis ad Dei speciem anhelans dicebam : Tibi dixit cor meum : Quæsivi vultum tuum, et vultum tuum, Domine, requiram. Nil autem in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene crederem impletum, quod pollicente Domino ex Propheta didicissem : Sustollam te super altitudines terræ. »

Mystice, B. Virgo mittit ancillas, id est animas sibi devotas, ut alios advocent ad ejus convivium, quod ipsa apparavit tum in generatione et educatione Christi, tum tota vita sua, splendidissimum omnium virtutum exemplar nobis ad imitandum proponens, idque in Sion, ubi ipsa post ascensionem Christi in cœlum habitavit ; invitat enim ipsa omnes ad arcem Sionis, id est ad vitam excelsam et contemplativam. Unde experientia docet omnes pene Religiones ejus instinctu et ope institutas, atque in particulari, quicumque ad eas evocantur, ipsius fere auxilio et quasi voce evocari. Ita videmus viros B. Virgini devotos, ac præsertim congregationum ejusdem Sodales zelo animarum fervere, ideoque B. Virginem per eos in omnibus orbis provinciis mira et magna operari, nimirum infideles et hæreticos convertere, urbes antiquæ virtuti et pietati restituere, multos utriusque sexus ad vitam cælibem, imo angelicam traducere, sive domi, sive in variis Religiosorum Ordinibus. Vide nostrum Spinellum *De Deipara* XL.

B. Virgo ergo vocat ad craterem cum excelsa prædicatione, quia ipsa fuit crater continens et propinans nobis carnem et sanguinem Christi, juxta illud *Cant.* VII : « Umbilicus tuus crater tornatilis nunquam indigens poculis. » De quo S. Ambrosius, lib. *De Instit. Virg.* cap. XIV : « Vere, inquit, alvus ille Mariæ crater tornatilis, in quo erat sapientia, quæ miscuit in cratere vinum suum, indeficientem cognitionis piæ gratiam divinitatis suæ plenitudine subministrans. In quo Virginis utero simul acervus tritici, et lilii floris gratia germinabat, quoniam et granum tritici germinabat et lilium. » Et S. Ildephonsus, serm. 1 *De Assumpt.*, eadem mutuatus ex S. Ambrosio : « Vere, inquit, alvus Mariæ tornatilis fuit, quia in eo sapientia se influxit, quæ in cratere illo vinum miscuit. » Sic Ildephonsus, quem citat Vincentius Belvacensis in *Speculo Historiali*, lib. VII, cap. CXXI.

Vers. 4 et 5. 4 et 5. SI QUIS EST PARVULUS, VENIAT AD ME. ET INSIPIENTIBUS LOCUTA EST : VENITE, COMEDITE PANEM MEUM, ET BIBITE VINUM QUOD MISCUI VOBIS. — Pro *parvulus* hebraice est פתי *peti*, id est parvulus, cui facile quidvis persuadetur; Septuaginta, Chaldæus et Syrus, *insipiens*; S. Cyprianus, lib. II *Testimon. contra Jud.* num. 2, *insciens*; alii, *simplex*, de quo plura cap. I, vers. 4. Pro *insipientibus* hebraice est חסר לב *chasar leb*, id est ei qui deficit corde, puta inopi cordis, et cui deest cor; Septuaginta, *egenti sensu*; Chaldæus, *indigentibus intellectu*; alii, *carenti mente*. Idem ergo est *parvulus* quod *insipiens*, puta homo, qui sensu et carne tantum ducitur; posterior enim pars de more explicat priorem. S. Gregorius tamen symbolice per parvulum accipit humilem; humilis enim capax est sapientiæ : « Qui enim, inquit, necdum semetipsum despicit, humilem Dei sapientiam non apprehendit, juxta illud Christi : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, » *Matth.* XI.

Sunt hæc verba sapientiæ invitantis ad se suasque epulas. Unde subauditur τὸ *dicens*, quod proinde supplent Septuaginta hoc modo, *dicens : Si quis parvulus, veniat ad me.* Per panem et vinum accipit agapen, sive convivium sacrum ex victimis Deo immolatis, quod sacris lectionibus et sermonibus condiebatur, uti dixi vers. 2. Sub quo allegorice intellige epulum Eucharistiæ, quod comedendum est ore et stomacho tum corporali, tum spiritali, puta attenta meditatione, oratione, desiderio, amore, humilitate animique unione cum Christo sumendum et ruminandum. Omnes ergo ad S. Synaxim hic invitat sapientia, id est Christus, uti hisce verbis Ecclesia omnes ad illud evocat in festo Venerabilis Sacramenti; et S. Gaudentius, in serm. 19 *ad Neophytos* : « Contendite, inquit, pulli generosi, ad sacram offam, in qua est vita, et ex cœlesti illo cibo mica non cadat. » Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. IV *De Sacram.* cap. II : « Bonæ aquilæ circa altare; ubi enim corpus, ibi et aquilæ. Forma corporis altare est, et corpus Christi est in altari; aquilæ vos estis. » Atque Zacharias, cap. IX, vers. 17 : « Quid enim, inquit, bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » Ubi multa de fructu sanctæ Communionis dixi, æque ac *Exodi* XVI, 35, ubi fuse egi de manna, quod erat panis cœli et panis Angelorum, omne delectamentum in se habens, omnemque saporis suavitatem : quo solo pasti Hebræi in deserto sani vegetique ad continuam peregrinationem, ac robusti ad bella contra Amalec, Og et Basan conficienda evaserunt. Atque idcirco manna expressus erat typus Eucharistiæ, qui est panis cœlestis sanitatem, delicias et immortalitatem tam animæ quam corpori conferens, juxta illud Christi : « Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur, etc. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, » *Joan.* VI, 51.

Ex hoc loco parvulos esse docendos et formandos ad virtutem docet Joannes Gerson, part. II, tract. *De Parvulis trahendis ad Christum*, ubi laboris hujus fructum et meritum exaggerat, ac seipsum in exemplum proponit. Ipse enim, cum esset Cancellarius Parisiensis, et summis Academiæ negotiis districtus, pueris tamen erudiendis eorumque confessionibus audiendis assidue vacabat, secutus exemplum Christi, qui ait : « Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cœlorum, » *Matth.* XIX, 14. Ideoque et parvulos judicio maturos illico ad S. Synaxim hortabatur.

6. RELINQUITE INFANTIAM, ET VIVITE, ET AMBULATE Vers. 6.
PER VIAS PRUDENTIÆ, — *q. d.* Relinquite pueriles et infantiles nugas, errores, desideria, concupiscentias; « et vivite, » id est, et sic vivetis vitam humanam et rationalem, sequentes ductum rationis et honestatis, cum antea more puerorum vixeritis vitam animalem, qualem agunt bestiæ rationis expertes, quæ sola phantasia et sensu aguntur; « et ambulate, » id est, sic relinquendo infantiam ambulabitis, « per vias prudentiæ, » vel « et » id est idcirco, « ambulate per vias prudentiæ. » Si enim per vias prudentiæ ambuletis, utique relinquetis infantiam et imprudentiam, ac vitam homine dignam capessetis, quæ vos ducet ad vitam beatam et æternam. Unde Chaldæus vertit, *amandate a vobis insipientes vecordiam* (Syrus, *stultitiam*), sive *indigentiam intellectus vestri, et vivite*; Septuaginta Complutenses, *relinquite insipientiam, et vivetis; et quærite prudentiam, ut vivatis;* Romani vero, *relinquite stultitiam, ut in sæculum regnetis, et quærite prudentiam.*

Pro *ambulate per vias prudentiæ*, hebraice est, *dirigite in via intelligentiæ*, vel *rectam facite viam prudentiæ*, hoc est, per viam rectam prudentiæ incedite, ac juxta ejus dictamen opera vestra dirigite. Unde Aquila et Symmachus, *recte ite in via intelligentiæ*; Septuaginta, *corrigite scientiam et*

intelligentiam; S. Cyprianus, lib. II *Testim.* cap. II, legit, « corrigite scientiam et intelligentiam; » Syrus, *vias rectas cogitate.*

Vers. 7. 7. QUI ERUDIT DERISOREM, IPSE INJURIAM SIBI FACIT : ET QUI ARGUIT IMPIUM, SIBI MACULAM GENERAT. — Syrus, *qui corripit flagitiosum, capiet sibi ignominiam.* Dat causam cur (1) parvulos et simplices, qui facile monenti cedunt et credunt, advocarit, non versutos, puta derisores et impios, in sua impietate obstinatos (hos enim opponit parvulis et insipientibus) : quia scilicet derisor, utpote superbus et tumidus, deridet monita et monitores. Ita Beda, Cajetanus, Jansenius et alii. Quare qui eum monet, « injuriam sibi facit» (Hebræa et Septuaginta, *accipit ignominiam*), *primo*, quia exponit se suaque risui et ludibrio derisoris.

Secundo, quia imprudentiæ notam sibi accersit, quod sine fructu, imo cum damno, derisorem corripiat. Facit enim contra illud sapientis, *Eccli.* cap. XXXII, vers. 6 : « Ubi auditus non est, non effundas sermonem. » Et contra illud Christi, *Matth.* VII, 6 : « Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis. » Ubi nota *primo*, per *sanctum* et *margaritas* significari doctrinam Evangelii et veritatis; per *canes* et *porcos*, perversos et obstinatos, idque propter immunditiam et rebellem oblatrationem. Vetat incorrigibiles ergo docere et corripere, quia, ait, illi velut porci sermones suis appetitibus et immunditiis contrarios contemnunt et calcant, deinde vero acuuntur in sermonis auctorem, eumque vel verbis vel verberibus lacerant. Nota *secundo*, hoc intelligendum per se : nam per accidens Christus, S. Stephanus, Paulus et alii perversissimis Judæis prædicarunt, eorumque incredulitatem acriter corripuerunt, tum ut publicum perhiberent testimonium veritati et gloriæ Dei, tum ad contestationem inexcusabilis impietatis improborum, tum propter aliorum adstantium utilitatem, et vitandum scandalum. Tunc enim sancta non dantur porcis, sed potius Deo et electis ejus.

Tertio, quia causa vel occasio est, ut derisor gravius peccet, dum peccatum suum tueri satagit, in eoque se obfirmat, ac momenti detrahit, obmurmurat, eumque deridet. Unde Plutarchus : « Pertinacem, inquit, in delicto monere perinde est, ac speculum cæco objicere, » qui putans se suamque cæcitatem rideri, objicienti indignatur, in eumque sævit et furit.

Quarto, qui irritat derisorem, ut reddat talionem, ut scilicet eadem vel similia vitia in corripientem retorqueat, et petulanti lingua probra in eum reciprocet, ut ita sua tegat vel propugnet. Unde S. Gregorius, libro VIII *Moral.* cap. XXIV : « Scirpus in flore, inquit, est hypocrita in laude. In flore suo manum carpentis incidit, quia in laude hypocrita positus, ne hunc quisquam corripere audeat, asperitate sua protinus vitam corripientis secat. Sanctus namque esse non appetit, sed vocari; et cum fortasse corripitur, quasi in opinionis gloria detruncatur. Deprehensum se in pravitate irascitur, sibi loqui redarguentem prohibet, quia quasi in occulto vulnere tactus dolet. Qualis imperitis innotuit, talis vult ab omnibus æstimari; et paratior est mori quam corripi.

Ex dictis liquet perperam Aben-Ezra pro *derisorem*, vertere in nominativo *derisor*. Derisor, inquit, qui arguit alium, ipse sibi ignominiam accersit. Quando enim qui alium arguit, deridet, ostentatque risum et cachinnum, tunc sibi conflat dedecus. Correptio enim facienda est gravi maturoque vultu, non irrisorio. Perperam, inquam : nam omnes alii vertunt *derisorem*, in accusativo, æque ac *impium*, de quo sequitur.

Iisdem de causis, « qui arguit impium, sibi maculam generat, » præsertim quia impius in impietate obstinatus insuper conatur alios ipsumque arguentem ad suam impietatem pertrahere, ejusque culpa vel suspicione maculare. Hebraice est, *et qui increpat impium, maculam ejus*, scilicet sibi attrahit vel adauget et multiplicat; Chaldæus, *et correptio impii macula est ipsi*, tum impio, tum corripienti; Septuaginta, *arguens impium maculavit seipsum.* Nonnulli codices addunt, *correptiones enim impii livores sibi, q. d.* Si corripias impium, quot verba, tot livores et dolores lividos vividosque ei infligis, qui proinde livorem indignationis, maledicentiæ et vindictæ stillare non cessant, ut monentem vel verbo, vel verbere reverberet, illique dolores et livores pariles, tum in corpore tum in animo vicissim impingat.

8. NOLI ARGUERE DERISOREM (Septuaginta, *malos*; Syrus, *scelestum*), NE ODERIT TE. ARGUE SAPIENTEM, ET DILIGET TE. — Est antithesis correptionis derisoris et sapientis, quod illa creet odium, hæc dilectionem, ideoque hæc sit amplectenda, illa omittenda : utpote quæ tam corripienti quam correpto, quem ad odium aliaque peccata excitat, et quasi irritat, est damnosa. Per *sapientem* intellige sapientiæ, id est virtutis, studiosum, vel etiam in sapientia et virtute perfectum : nam perfectio hujus vitæ mixta est cum imperfectione; nemo enim tam perfectus est, qui non habeat nonnulla vitia, quæ corrigat. Unde S. Gregorius loco jam citato : « Redargutione, inquit, deterior redditur, quia quasi diræ percussionis æstimat jaculum puritatis verbum. Unde exasperatus protinus in contumelias surgit, et quæ mala exaggeret, contra vitam correptoris inquirit. Demonstrare longe incomparabiliter reum reprehensorem suum desiderat, ut innocentem se non suis actibus, sed alienis criminibus ostendat; ita ut sæpe homo redargutionis aliquid se dixisse pœniteat, et quasi a carpentis manu, sic a corripientis animo quidam, ut ita Vers. 8.

(1) Ita nectunt Rosenmullerus et Ewaldus. Aliter Maurer : « Continent potius quæ subjicuntur tria commata, illius institutionis, ad quam invitavit sapientia vers. 1-5, monitum alterum, monitum inquam de prudentia in corripiendo et docendo.

dixerim, sanguis mœroris currat. Unde bene per Salomonem dicitur: Noli arguere deriscrem, nec oderit te. Neque enim justo timendum est ne derisor, cum corripitur, contumelias inferat, sed ne tractus ad odium pejor fiat. »

Sapientes vero et sancti diligunt corripientes et correptionem, quia per hanc diriguntur ad morum emendationem et vitæ perfectionem. Sapiens ergo diligit correctionem, quia diligit veritatem et virtutem : virtus enim est veritas. Quid enim aliud sunt dictamina virtutum, nisi lumina veritatis? Impii vero amant vitium, ideoque mendacium. Quid enim est vitium, nisi mendacium practicum, quo malum pro bono appetitur et laudatur? in illo ergo verum est illud Comici : « Obsequium amicos, veritas odium parit;» ideoque correctionis medicina ei vertitur in venenum. Igitur sicut sol ceram liquefacit, lutum indurat: sic correctio et veritas a sapiente blande, a stulto et impio dure accipitur; ac in illo amorem, in hoc odium parit. Audi Patianum, *Parænesi ad pænitentiam* : « Ut cœnum solet tunc maxime fœtere, cum moves; et incendium tunc maxime ardere, si vertas; et rabies tunc maxime sævire, si provoces : ita illi objurgationis necessariæ stimulos contrario calce fregerunt, non sine suo quidem malo et vulnere repugnantes. Nam a Domino dictum est : Argue stultum, et odio te habebit. Rursum, sicut vinum melli infusum mellescit, felli vero mixtum fellescit; et sicut aqua infusa vino vinescit, aceto vero mixta acescit, imo illa in vinum, hæc in acetum transit; insuper sicut terra lapidosa et senticosa omnem humorem et pluviam in lapides, sentes et vepres commutat, terra vero mollis et pinguis pluviam in herbas et flores transfert; denique sicut stomachus bonus cibum in bonum succum et sanguinem convertit, stomachus vero biliosus cibum in bilem vertit, non vitio cibi, qui bonus et suavis est, sed vitio stomachi, qui amarus et biliosus est: sic pariter sapiens correptionem in amorem, impius eamdem in bilem et odium traducit, non vitio correptionis, quæ bona est; sed vitio impii, qui cor habet superbia et ira infectum.

Moraliter, hic nota correptionem sapienti esse amandam et ambiendam, sicut amatur sal, licet salsum, ad condiendas carnes; et pilulæ, licet amaræ, ad expurgandos malos humores; et lixivium, licet acre et mordax, ad defricandum sordes capitis: ut pari modo per correptionem anima suo nitori restituatur, imo ad illustrem sanctimoniam et perfectionem assurgat. Quocirca parentes liberorum, magistri discipulorum, Superiores subditorum, Prælati Religiosorum amantes, crebro eos monere et corrigere solent, ut ita nævos omnes deponant, ac obedientiæ et humilitati assuefacti, magnis continuæ mortificationis passibus ad perfectionem contendant. Justis ergo necdum perfectis dicitur tanquam studiosis sapientiæ discipulis : « Audite, filii, disciplinam patris, et attendite, ut sciatis prudentiam; » justis vero perfectis tanquam magistris illud etiam Salomonis injungitur : « Argue sapientem, et diliget te; da sapienti, » id est discipulo sapientiæ, « occasionem, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere. » Ad hos namque omnes pertinet imperfectiones arguere, occasionem proficiendi dare, et veram virtutem docere, non tam sermone quam opere, et purissimæ sanctitatis actione.

9. DA SAPIENTI OCCASIONEM, ET ADDETUR EI SAPIENTIA (Hebraice, *et sapiens erit amplius*). DOCE JUSTUM, ET FESTINABIT ACCIPERE, — scilicet doctrinam quam doces. « Occasionem, » sapientiæ scilicet et discendi. Unde Chaldæus, *doce sapientem, et sapientior erit adhuc; ostende justo, et addet scientiam.* Hebraice tantum est, *da sapienti*, scilicet *doctrinam et consilium*, inquit Cajetanus (1). Vers. 9.

Significatur hac parœmia sapienti porrigendam esse occasionem sapientiæ et virtutis, eo quod sapiens illius avidus occasionem sibi datam illico arripiat, ut quod optat et quærit, in sapientia proficiat : nam in omnibus sui profectum vestigat. Unde hæc sententia variis aptari et varie explicari potest.

Primo, ut per *occasionem* cum Cajetano accipiamus doctrinam et consilium, *q. d.* Da sapienti sanam doctrinam et consilium; nam ipse illico illud amplectetur et exsequetur, itaque fiet sapientior, et, ut ita dicam, virtuosior. Unde explicans subdit : « Doce justum, et festinabit accipere. » Posterior enim pars rhythmi explicat priorem.

Secundo, per *occasionem* accipias correptionem, de qua sermo præcessit; correptio enim sapienti est occasio proficiendi, suosque defectus corrigendi. Unde S. Augustinus, epist. 48 *ad Vincentium*, ex hoc loco docet Donatistas aliosque hæreticos, in hæresi sordescentes, non tantum verbo Dei instruendos, sed et vi pœnisque cogendos esse ad Orthodoxam fidem, eo quod pœnæ sint illis occasio sapiendi, idque probat experientia multorum, qui pœnis reducti sunt ad sanam fidem. Unde concludit : « His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant : Jam hoc volebamus, sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit jam faciendi, et dilationum morulas amputavit. »

Tertio, significat sapienti duntaxat suggerendam esse occasionem proficiendi: ex illa enim ille ulterius se provehet. Unde illud : « Sapiens nutu, stultus fuste monendus est. » Ita S. Antonius, epist. 2 *ad Fratres Arsenoitas* : « Erant, inquit, et alia multa quæ velim docere; sed si dedero occasionem sapienti, sapientior erit, » *q. d.* Multa scripturiebam, sed ex paucis quæ scripsi, cætera colligetis. Sapiens enim ex dictis non dicta, ac stulto expresse dicenda, per se rimatur et col-

(1) Recte. Pro *et festinabit accipere*, hebr. est, *et augebit* ille *doctrinam*.

ligit. Vel, *si dedero occasionem*, id est spatium et tempus cogitandi discendique. Unde

Quarto, Syrus per *occasionem* accipit tempus opportunum, *q. d.* Noli tempore importuno, sed opportuno docere, corrigere, exhortari et stimulare sapientem ad meliora. Sapiens enim si importuno tempore moneatur, v. g. cum est aliis occupatus, cum mœstitia deprimitur, cum mente obnubilatur, ex monitione affligetur vel exacerbabitur : sin opportuno, cum v. g. serenus est, docilis, hilaris, optime accipiet monitionem. Sic ergo Syrus vertit, *da tempus sapienti, ut iterum sapientia imbuatur*. Sensim enim discitur sapientia et virtus, atque qui hodie infirmi et invalidi sunt ad opus aliquod heroicum, cras vel perinde robustiores facti ad illud fortes erunt et validi. Infirmis ergo æque ac pueris danda sunt temporis spatia, quibus se suamque infirmitatem superent et vincant. Sic Christus ad tempus Apostolorum vitia et infirmitates toleravit, allegans inter cætera, « utres vetustos novum vinum facile ferre non posse, » *Matth.* IX, 17.

Quinto, significat Sapiens parentes, magistros et superiores debere subinde filiis, discipulis et subditis dare occasionem proficiendi in sapientia et virtute, ejus exercendæ occasiones suggerendo et objiciendo. Sic magistri obscuras quæstiones discipulis proponunt, ut earum solutionem investigent, sicque ingenium acuant. Sic B. Aloysius Gonzaga agens cum Patribus et Doctoribus, ut sermonem de rebus spiritualibus induceret, proponebat eis quæstiones de virtutum et vitiorum actibus, de sensu certarum sententiarum S. Scripturæ, de officiis Religiosi, etc., quasi cupiens ab eis edoceri. Sic senex ille in *Vitis Patrum* dicebat Superiores debere novitiis et subditis opportune suggerere occasiones exercendæ nunc patientiæ, nunc humilitatis, nunc obedientiæ, nunc resignationis, nunc charitatis, etc., ideoque verbis acrioribus subinde eos pungere, stimulare et mortificare; atque eum, qui id facere negligat, esse in suos crudelem, et panem filiis debitum subtrahere : sicut enim pane alitur corpus, sic occasionibus et stimulis alitur virtus, et acuitur spiritus. Hac de causa Deus quasi peritus magister nobis objicit nunc tribulationes, ut discamus patientiam; nunc contemptus, ut discamus humilitatem; nunc afflictos et pauperes, ut discamus beneficentiam, etc., juxta illud Apostoli : « Creati in operibus bonis (id est, ad opera bona) quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus, » *Ephes.* II, 10.

Denique significat sapientem occasiones discendi non perdere, sed ex omnibus profectum capere, ac justum, si ansam amplius se justificandi nactus sit, eam non omittere, sed instar aucupis aves hasce cœlestes aucupari et captare. Occasio enim instar avis prætervolat, ni statim ut se offert, prehendatur, juxta illud :

Fronte capillata est, a tergo occasio calva;

ut, cum pertransiit, prehendi nequeat. E contrario, insipientes et impii infinitas bene agendi occasiones præterire sinunt, quas serio, sed sero quærent, ac occasiones male agendi obviis manibus amplectuntur; unde in æternum eos pœnitebit, juxta illud *Sap.* V, 6 : « Erravimus a via veritatis, etc., lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles. Et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus. »

10. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI : ET SCIEN- Vers. 10.
TIA SANCTORUM (Syrus, *justorum*), PRUDENTIA.—Quod Sapiens sapientiæ statuit principium, cap. I, 7, idem statuit hic ipsa sapientia, scilicet timorem Dei : in hoc enim sapientiæ basis, imo summa consistit. Pro *principium* hoc loco hebraice est תחלת *techillat*, quod non nisi principium significat, cum cap. I, 7, sit ראשית *rescit*, quod etiam primas, primitias et principatum significat, ut ibidem dixi. Probat principium sapientiæ esse timorem Domini, ex eo quod scientia sanctorum sit prudentia : prudentia enim idem est quod sapientia; cum ergo hæc sit scientia sanctorum, id est eorum quæ sancta, honesta et pia sunt, quæque sui studiosos faciunt sanctos, sequitur eamdem esse timorem Dei, quia hic in se sanctus est, et sui studiosos facit sanctos. Significatur ergo, inquit Jansenius, de ea sapientia hic esse sermonem, quæ incipit in nobis esse et crescere ex concepto Dei timore : sicque parvulos et insipientes posse ad sapientiam pervenire, si Dei timorem concipiant : quem quia omnino abjecerunt impii et derisores, ob id sapientiam non posse percipere. Ad indicandam expressius differentiam inter hanc sapientiam et eam, a qua juxta mundum quidam dicuntur sapientes, subditur : « Et scientia sanctorum prudentia, » hoc est, scientia et cognitio rerum sanctarum, quales scilicet Scriptura docet, et scientia quam habent sancti homines, illa sola est vera prudentia vel intelligentia. Potest enim τὸ *sanctorum* exponi, ut vel ad res, vel ad homines referatur; et potest in Hebræo repeti in secundo membro *principium*, ut sic vertatur, *et scientia sanctorum est principium prudentiæ*. Unde R. Salomon, *radix prudentiæ est scientia sanctorum*, seu sacrorum, puta Dei et Angelorum, ait Aben-Ezra; ac cœli et beatarum mentium, ait R. Levi. Aut vice versa cum Vatablo vertas, *principium scientiæ est sanctorum intelligentia*, quæ utique non est alia quam timor Domini. Omnis enim prudentia, et intelligentia, et sapientia sanctorum, id est rerum sanctarum, quamque habent homines sancti, consistit in timore, id est cultu, reverentia, obedientia et amore Dei. Unde alius vertit, *summum in prudentia est, nosse divina* (1); Septuaginta vertunt, *consilia sanctorum intelli-*

(1) Quod ad verum accedit, nam τὸ *sanctorum* hic de *Deo sanctissimo* sumendum videtur, ut sensus sit, *cognitio Dei est intelligentia*, utroque hemistichio apte sibi invicem respondente.

gentia. Adduntque explicationis gratia, *cognoscere enim legem mentis est bonæ*, *q. d.* Vera intelligentia et sapientia est consulere ea quæ sancta sunt, ipsosque Sanctos sancta operantes; quia hi, cum sint mentis bonæ, cognoscunt non speculative tantum, sed et practice, Dei timorem et cultum situm esse in observatione legis divinæ : illam enim opere explent, ideoque habent timorem Dei, ac consequenter veram sapientiam et prudentiam, quæ in Dei timore et sanctitate consistit. Idem ergo in re, vel quasi idem sunt timor Dei, scientia Sanctorum, sapientia, prudentia, intelligentia, sanctitas, scientia, et cognitio practica, id est custodia legis divinæ. Timor enim Dei stimulat cogitque hominem, ut custodiat Dei legem, imo plene timere Deum est custodire Dei legem, quod est esse sanctum. Hic ergo est sorites, qui in orbem circulumque vadit : ubi est sapientia, ibi est timor Dei; ubi est timor Dei, ibi est scientia Sanctorum et sanctitas; ubi est sanctitas, ibi est prudentia; ubi est prudentia, ibi est cognitio, id est observatio legis divinæ. Ergo a primo ad ultimum, ubi est sapientia, ibi est observatio legis divinæ, in eaque omnis sapientia consistit, juxta illud *Eccle.* XII, 13 : « Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo. » Prudentia ergo est virtutum princeps, regina, oculus et lux, quæ, ut ait Jamblicus, epist. *ad Amphalum*, « singulorum vitam ad exemplar divinum referens, qua potest optima similitudine depingit, ideoque sui possessores Deo similes facit. »

Porro S. Chrysostomus in *Catena Græc.* : « Nihil aliud fere, inquit, est sanctorum consilium, quam prudens et sagax de rebus, quæ in praxim veniunt, judicium. Sed et nihil quoque æque student et desiderant iidem illi prudentes et sancti, atque divinam cognoscere voluntatem, » practice scilicet, id est cognitam exsequi. « Nam Spiritus Sanctus est vita animæ. » Hucusque S. Chrysostomus.

Apologus prudentiæ. Hujus gnomes appositus exstat apologus apud Cyrillum, lib. 1 *Apolog. moral.* cap. III, cujus titulus est : Prudentia vera est quæ simplicitatis innocentia decoratur. Animalia, inquit, inter se quæsierunt quodnam ex ipsis esset prudentius, ac volatilia proposuerunt corvum, terrestria vulpem; accessit simia, dixitque tam corvum, quam vulpem, esse astutos ac dolosos, at non prudentes; idque hac ratione evicit : « Astutia nocendi conjuncta est cum ignorantia virtuose agendi; prudentia autem vera est ars præclarissima recte vivendi cum simplicitate, nescia quemquam lædendi. Quæ itaque minus provida sunt, arte quidem armata, calliditate et stimulis nocendi malitiosiora fore dicam, sed non prudentia. Nam is tantum prudens est, qui ratione recta in omnibus gubernatur. Verum recta ratio naturæ rationalis illa est, quæ suum finem ut optimum intendit, et omne quod impedit ad hunc finem consequendum, effugit; et cuncta quæ expediunt ad illum finem agit et quærit; et in his omnibus quousque ad illum finem perveniat, firma constantia permanet. Finis autem naturæ rationalis est, sine omni malo, gaudere omni vero bono, et cum perpetuitate securitatis, et securitate veritatis lætari. Ad hunc capessendum cuncta impeditiva sunt vitia, et omnes virtutes opportunæ. Quo definito, unusquisque sociorum secessit in sua. »

(margin: Retio piori.)

11. PER ME ENIM MULTIPLICABUNTUR DIES TUI, ET ADDENTUR TIBI ANNI VITÆ. — Septuaginta, *hoc enim modo multo vives tempore, et adjicientur tibi anni vitæ;* τὸ *enim* dat causam non tantum versus præcedentis, sed et vers. 5 et sequentium, puta dat causam totius orationis et invitationis sapientiæ, *q. d.* Invitavi, et assidue omnes ad me, puta ad sapientiam, et ad timorem Dei, invito; nunc venientibus magna promitto præmia. Ego enim sum, quæ mei studiosis porrigo vitam sanam et felicem per multos annos in hoc sæculo, et per omnem æternitatem in futuro. Vide dicta cap. III, 8. Vers. 11.

12. SI SAPIENS FUERIS, TIBIMETIPSI ERIS : SI AUTEM ILLUSOR (Syrus, *improbus*), SOLUS PORTABIS MALUM. — Est hic alter stimulus, quo sapientia pungit omnes ad sui sequelam, *q. d.* Si, o fili, meis sapientibus monitis parueris et sapienter vitam instituеris, tibimetipsi, id est ad tuum, non ad meum vel alterius, commodum et præmium id feceris; si autem ea spreveris et deriseris, tu solus pœnam lues, *q. d.* Tibi, non mihi, seritur et metitur, ne putes mea me lucra spectare, meque ad meum honorem discipulos aucupari : ego nec discipulis nec honore indigeo; sat mihi docta, sat honorata sum : tuam utilitatem, tuum honorem quæro; tibi consulo, et ut tute tibi ipsi consulas suadeo : si enim mihi parueris, ut sapias tibi ipsi, gloriam, vitam et felicitatem promereberis; sin me deluseris, teipsum deludes, tibique mortem et gehennam accerses : « Unusquisque enim onus suum portabit, » *Galat.* VI, 5. Septuaginta addunt, *tibi et proximis*; Syrus, *tibi et amicis tuis*. « Si, inquiunt, sapiens fueris, tibi eris et proximis : si autem malus evaseris, solus utique hauries (Græce ἀνθλήσεις, *q. d.* Exantlabis magno labore, dolore et angore) mala; » Symmachus, *si autem pestilens fueris, portabis mala.* Septuaginta secutus S. Ambrosius, in *Psal.* XXXV, vers. 1, hoc discrimen inter justum et injustum constituit, quod hic inutilis mundo sit, ille utilis et proficuus : « Injustus, inquit, et aliis inutilis, et sibi noxius; justi autem vita fructuosa aliis, sibi dulcis. Dicit enim Salomon : Fili, si sapiens eris, tibi sapiens eris et proximis; si autem malus evaseris, solus hauries mala. Advertimus ergo quia justitia aliis potius est nata, quam sibi : commune commodum, non suum spectat, et alienum bonum pro suo ducit emolumento. Beata est præclara justitia, cujus bonum omnibus proficit. Ex uno plerumque proficiscitur, atque ad omnes provenit. » Vers. 12.

Quocirca idem S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, *octon.* 10, ad illa : « Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur, » docet justum solo aspectu aliis prodesse, suamque afflare justitiam. « Prophetat, inquit, totum orbem replendum esse timore divino, et ideo quasi timentes Deum Sanctorum dicit cognitione lætari. Qui enim videt justum et gaudet, etiam ipse vult esse justus. Pulchrum est enim ut eo in aliis delectetur, quod vult ipse in se servare, si possit. Est enim insitum bonis, ut castum pudicus, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem, et virtutes suas in aliis amet. Plerisque enim justi aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia est. Quam pulchrum ergo ut videaris et prosis! Bonum ergo vir justus. » Probat id exemplo avis, quæ vocatur icterus, quod ictero, id est morbo regio, laborantes sanet; de qua Plinius, lib. XXX, cap. XI : « Avis icterus, inquit, vocatur a colore; quæ si spectetur, sanari id malum tradunt. » Ad quæ verba alludens S. Ambrosius : « Nam si est tanta vis, inquit, in naturalibus, ut animal visum prosit ictericis, ita ut mortui quoque ejus animantis corpus prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis qui hujusmodi inciderint passionem, dubitare possumus quod justi sanet aspectus. Nonne vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis qui fideliter eum videre desiderant? » Subdit S. Ambrosius contrarium evenire impiis : « Sed quemadmodum, inquit, justus lætificat cor innocentium, cum videtur, ita et improbi justorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides. »

Post hunc versum nonnulli codices Græci subjiciunt ista : « Filius disciplinam nactus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur. » Addunt Romani et S. Cyprianus in *Concil. Carthag.* ac Syrus sequentia : « Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequetur aves volantes : deseruit enim vias vineæ suæ, semitis vero agelli sui erravit; ingreditur autem per avia loca atque arida, et terram destinatam in sitim : contrahit autem manibus infructuosa; » vel, ut clarius habet Syrus, *etiam ipse nihil congregavit.* Verum hæc omnia non sunt in Hebræo, nec in Latina Vulgata, nec in Græcis Complutensium, et pleraque habentur cap. seq., unde ex eo huc translata videntur.

SECUNDA PARS CAPITIS.

PRODUCIT SCHEMA MULIERIS STULTÆ, QUÆ JUVENES SEDUCIT, SECUMQUE AD TARTARA DUCIT.

Vers. 13. 13. MULIER STULTA ET CLAMOSA (Syrus, *deceptrix blandiendo*) PLENAQUE ILLECEBRIS, ET NIHIL OMNINO SCIENS. — Sapientiæ, quasi reginæ invitanti omnes ad regium virtutis epulum, opponit mulierem insipientem, quæ ad suas delicias cunctos pellicit : ut illius honestas et pulchritudo, hujus inhonestas et turpitudo ex mutua collatione clarius appareat, utque invitati hujus fraudes et illecebras exitiales agnoscant et caveant, illius vero honoratum veritatis probitatisque epulum sectentur et ambiant. Salomonem de more secutus Plato et Philosophi similia narrant de Hercule. « Is enim ut ex iisdem narrat S. Basilius, homil. 24 *De legendis libris Gentil.*, cum quadam die an sequenda esset via voluptatis, an virtutis, ambigeret; astiterunt illi duæ feminæ, quarum conditionem statim ex ipso habitu agnovit. Altera, inquit, forma conspicua, molliore facie, lascivis oculis, sermone blando, omnia fausta faciliaque et ad vitæ solatia tendentia per otium pollicendo, Herculem ad se trahere conabatur. Altera vero vultu rigido, squalenti mœstoque ore, magnam fiduciam atque constantiam præ se ferens, nihil jucundum, nihil amœnum ostendebat, laboresque immensos terra marique subeundos (1). »

Herculis bivium.

(1) Hebr. est, *mulier stultitiæ*; stulta, est *strepera*, tumultuosa, in oppositione ad sedatos compositosque Sapientiæ, tanquam castæ et honestæ mulieris, mores, *nec novit quidquam*, omnium rerum ignara est.

Quæres, quænam est hæc mulier stulta? Respondeo eamdem esse, quæ descripta est cap. VII, 10; quam enim ibi depinxit Sapiens, eamdem hic depingit ipsa sapientia, quasi sibi æmulam, corrivalem et antagonistam. Grammatice ergo mulier hæc est meretrix : nihil enim ita contrarium sapientiæ, quæ pudica est, spiritualis, angelica et divina, ac meretrix et libido, quæ impudica est, carnalis, diabolica et tartarea. Ita S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV, et S. Hieronymus, in *Osee* cap. XIII, et Clemens, lib. III *Pædag.* cap. XII, Beda, Jansenius, auctor *Catenæ Græcor.* et alii hic.

Parabolice vero per meretricem repræsentatur ipsa insipientia, puta cupiditas, sive concupiscentia, ac prava doctrina, præsertim hæresis. Unde S. Ambrosius censet per duas hasce mulieres describi virtutem et voluptatem sibi invicem adversantes, quarum quælibet omnes ad se invitat. S. Augustinus vero, S. Hieronymus, Polychronius, Evagrius et alii accipiunt hæresin : hæc enim est falsa sapientia, quæ veræ sapientiæ ex diametro opponitur. Audi Philonem (cujus verba recitat S. Ambrosius, lib. I *De Caino et Abele*, cap. IV) lib. *De Merced. meretr. non accipienda in sacrarium*, graphice hoc Annæ et Phenennæ, vel potius Saræ et Oollæ, id est virtutis et voluptatis, litigium et illicium depingentem. « Duas, inquit, nostrum quisque uxores habet in suo contubernio, cas-

que infensas sibi invicem, et animæ domum replentes contentionibus zelotypis. Harum alteram diligimus, quasi amicam blandam et familiarem, quæ voluptas dicitur; alteram odio prosequimur, ut immitem ac tetricam, et nobis minime benevolam : hæc virtus nominatur. » Deinde antequam earum jurgia exponat, utriusque habitum depingit : « Illa, inquit, ad nos accedit ornatu meretricio, fracto incessu præ mollitie, obtutu lascivo inescans animas juvenum, temeritatem et impudentiam præferens in oculis, elata cervice supra nativam staturam assurgens, ridens cachinnabundaque, calamistrata et cincinnatula, fucata facie, pictis superciliis, recens lota, purpurissata, pretioso floridoque amicta palliolo, aureis gemmatisque armillis superba, et murenulis mundoque muliebri cætero, spirans unguenta fragrantissima, non tam domum suam quam fora compitaque diligens, petulans, suæ formæ prodiga; ascititiæ vero avida. Et cum ea pedissequæ domesticæ, vafritia, injustitia, nequitia, quibus stipata more principis sic pertentat animum. » Hic prolixum subnectit sermonem, quo voluptas in adversariam sibi virtutem invehitur, et suos ad se allicit amatores. Deinde ad virtutem similiter depingendam transit. « Altera, inquit, in abdito stans, verita ne forte illa mariti communis animum ad se solam pertraheret, corruptum donis, vel oblatis, vel ostentatis; neve pretioso aspectu emollitum deciperet: quando ascititio cultu et magicis eum allectari demulcerique animadvertebat præstigiis, repente supervenit, ingenio, matronalique incessu gravis, vultu serena, genuino quodam pudoris colore suffusa, simplex moribus, vitæ integra, mente semper sui similis, verbis haud blanda, sanam mentem veraciter exprimentibus, decora nativo habitu, moderata gestu, vestitu modica, ornata non auro, sed longe pretiosioribus ornamentis. Comites eam sequebantur, pietas, sanctitas, veritas. » Hic deinde insignem subtexit orationem, qua virtus cum æmula sibi voluptate expostulat, et qua miseros homines voluptatis nexibus implicatos, ad beatam ipsius virtutis evocat libertatem.

Idea voluptatis.

Idea virtutis.

Igitur tam meretrix, quam concupiscentia et hæresis, *primo*, est « stulta, » Hebr. אשת כסילות *escet kesiluth*, id est, *mulier stultitiæ*, *q. d.* Est ipsa stultitia personata et habitu muliebri vestita : tum quia meretrix libidine et avaritia ebria mentem et rationem perdidit, ac quasi dementata et vesana non nisi sordes et luxurias cogitat; tum quia meretrix symbolum est stultitiæ, puta cupiditatis et hæresis, quæ ipsissima est stultitia. Quocirca S. Isidorus, lib. VIII *Origin.* cap. XI : « Venus, inquit, vocatur Cupido propter amorem; est enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur : sagittam, quia amor cor vulnerat; facem, quia inflammat. » Hinc Poetæ Venerem Vulcano nupsisse ferunt, ut significent amorem ardore incendi. Rursus eam strabam pingunt, quia pravus est amor.

Meretrix et mystice cupiditas, ac hæresis, primo, est stulta.

Secunda, meretricis, et concupiscentiæ, ac hæresis conditio est, quod sit « clamosa, » Hebraice הומיה *homia*, id est *tumultuosa*, vel *tumultuans*, ut vertit Origenes, Vatablus et Pagninus : *Mulier stulta*, inquit, *tumultuatur*; Septuaginta, *audax*. Quam sint clamosæ et tumultuosæ meretrices, liquet experientia, quæ docet plerasque lites, rixas et cædes excitari per vel propter meretrices. Idem ex eadem liquet de cupiditate et hæresi, quæ tot tumultus, bella et incendia nostro hoc sæculo excitavit in Gallia, Anglia, Scotia, Belgio totaque Europa : ut per eam passim templa et monasteria concremata, urbes eversas, provincias vastatas, innumera hominum millia trucidata cernamus. Addit S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV : « Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia. » Et cap. V : « Illa vini ebrietas, fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ nunquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abducit, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis exstingui non potest. » Similes tumultus ostendit in cupiditate avaritiæ, sive æris libidine. « Omnibus, inquit, invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat, quod censu abundat. Nullus rapiendi modus ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum, ut hoc solo distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos, fœtusque terrarum arguit. »

Secundo, clamosa.

Tertia, quod sit « plena illecebris, » Hebraice פתיות *petaiuth* : quod *primo*, Cajetanus et Pagninus vertunt, *simplicitatis*; Marinus, *stoliditatis*, *q. d.* Mulier simplex; Vatablus, *imperita*; Marinus, *stolida*; פתי *peti* enim est parvulus, simplex, rudis, imperitus. *Secundo*, Septuaginta vertunt, *indiga panis*; unde auctor *Catenæ Græcorum* legit, *et ad frustuli panis inopiam redigitur*, ut *petaiuth* derivetur a פת *path*, id est frustum, buccella panis, *q. d. buccellaria* : quales sæpe sunt meretrices, quia omnia dilapidant, ideoque, ut ait S. Chrysostomus, homil. 63 *ad Populum*, similes sunt dolio perforato. *Tertio*, optime Noster vertit, *plena illecebris*. Radix enim פתה *patha* significat suadere, illicere, decipere, seducere. Unde Tigurina vertit, *persuasiones habet*, *q. d.* Pitho est, sive Suada, vel Suadela. Pitho enim Gentilibus fuit dea

Tertio, plena illecebris.

suasionis, persuadens quidquid volebat, de qua Horatius, lib. I, *epist.* 6 :

Ac bene nummatum decorat suadela venusque.

Et Cicero, *De Claris Orator* : « πειθὼ, inquit, quam Græci vocant, cujus effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius : ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labiis scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. » Talis suada est meretrix, æque ac voluptas, de qua S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV : « Illa, inquit, meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris); quemcumque viderit sensu indigum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda : domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim, quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ. » Et inferius : « Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. »

Idea meretricis et hæresis.

Has illiciendi artes egregie callebat Anna Bolena, quæ cum esset meretrix, et a Gallis vocaretur Equa Anglicana, Henrico VIII Angliæ regi ejus congressum expetenti, asseruit se esse virginem, neminique se virginitatis florem, nisi viro suo dedicaturam. Colloqui, colludere, simul etiam cum rege saltare, nunquam a sua modestia alienum judicavit, tantum a concubitu abhorrere se finxit. Quibus artibus ita regem inescavit, ut jam ei fixum esset, repudiata Catharina, tam sanctam virginem in uxorem ducere. Duxit, periit, Angliamque perdidit usque in præsentem diem. Ita Sanderus, lib. I *De Schism. Anglic.*

Quarto, nihil sciens.

Quarta est, « nihil omnino sciens » præter suos amores et libidines, ac illiciendi nummosque emungendi artes : hisce enim totam mentem intendit et expendit, ut nihil aliud scire vel cogitare posse videatur. Unde Septuaginta sensum reddentes vertunt, *quæ non novit pudorem*, quia tota impudens est, ut ad impudicitiam suam juvenes pelliciat. Sicut enim virginitatis et castitatis paranymphus est pudor, sic impudicitiæ pronuba est impudentia. Vide S. Ambrosium, lib. I *De Virgin.* Chaldæus vertit, *nescit bonum; Syrus, nescit utilia.*

Vers. 14. 14. SEDET IN FORIBUS DOMUS SUÆ, SUPER SELLAM IN EXCELSO URBIS LOCO. — Syrus, *sedet super thronum excelsum* : tum quia superba est, ait Aben-Ezra, tum ut suam pulchritudinem ostentet, omnesque ad suos amores invitet. Hic enim est mos meretricum : imo nonnullæ curant se gestari per urbem sellis undique patulis, quasi veneres quasdam, ut suam formam venditent et nundinentur, ideoque post se trahunt greges juvenum, uti faciebat S. Pelagia primo peccatrix, deinde conversa a B. Nonno, pœnitens et sancta, cujus Vita exstat apud Surium, die 8 octobr. Hinc illud *Jerem.* III, 3 : « Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. » Magnum sane illicium est in oculis feminarum. Quocirca S. Lucia (non celebris illa heroina Syracusana, sed alia, quæ proinde quasi patrona invocatur ab iis qui oculis laborant, et a nonnullis vocatur Lucilla) sentiens ob oculorum pulchritudinem se expeti a tyranno, oculos sibi eruit, eosque ad tyrannum misit, hoc dicto : « Scito nihil amplius in me superesse, quo a te mihi timeam injuriam; » vere implens illud Evangelii : « Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. » Ita Sabellius, lib. IV *Exempl.* cap. VIII. Simile exemplum recenset Isidorus Pelusiota, lib. II, *epist.* 53; vide eum. Simile habet Joannes Moschus in *Prato spirit.* cap. LX.

15. UT VOCARET TRANSEUNTES PER VIAM, ET PERGENTES ITINERE SUO. — Hebraice, *qui dirigunt semitas suas*; Septuaginta, *qui recta pergunt in viis suis*; Syrus et Chaldæus, *quorum viæ rectæ sunt.* Vers. 15.

16. QUI EST PARVULUS, DECLINET AD ME. ET VECORDI (Hebraice, *carenti corde*) LOCUTA EST. — Eadem in Hebræo sunt verba quæ vers. 4 sapientiæ attribuit. Unde Septuaginta vertunt, *qui est vestrum insipientissimus, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens.* Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædagogi*, cap. XII, *quisquis est vestrum stultissimus, ad me declinet ; ei autem qui eget prudentia, præcepit, dicens.* Solent enim meretrices insidiari viatoribus, eosque incautos aggredi, et ad se pellicere. Unde in semitis desident, qua eis transeundum est, indeque *semitariæ* sunt appellatæ. Porro Septuaginta vertunt, *insipientissimus*; Chaldæus, *mente captus*, quia summa insipientia est sequi stultam et clamosam meretricem. Unde anonymus Rabbinus in Glossa magna Hebraica sic paraphrastice vertit, *et columbæ seductæ non habenti cor verba hæc fecit.* Columbæ enim amant aquas, cumque ex eis bibunt, colla non resupinant, teste Plinio, lib. X, cap. XXX, uti resupinant aliæ aves, eo quod fauces habeant arctiores, et quia timent insidias et laqueos, quos eis juxta aquas tendere solent aucupes : columbæ vero stolidæ pronæ bibunt, et pleno se proluunt ore, ideoque insidias aucupum non circumspicientes iis facile capiuntur. Tales sunt adolescentes stolidi, qui blanditiis meretricum seduci se sinunt, et aquis earum furtivis, id est meretriciis voluptatibus, totos se immergunt et submergunt. S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV, hæc ita paraphrastice exponit : « Ipsa in medio stans : Vers. 16.

Bibite, inquit, et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est : ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens : Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. »

Vers. 17. 17. AQUÆ FURTIVÆ DULCIORES SUNT, ET PANIS ABSCONDITUS (Hebraice, *panis absconditorum* vel *absconsionum*) SUAVIOR. — Septuaginta, *panes occultos libenter attingite, et aquam furti dulcem*; S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV : « Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite; » S. Hieronymus, in *Osee*, XIII : « Et aquæ furtivam dulcedinem; » Pagninus, *aquæ furatæ dulciores sunt, et panis in abscondito comestus magis sapit.* Pro *furtivæ* hebraice est גנובים *genubim*, id est furto subductæ (unde גנב *gannab* est fur, et גנבה *geneba* furtum), ideoque clandestinæ, secretæ et absconditæ, ac proinde quæ secretam, nec passim notam, continent, aut continere putantur, suavitatem. Idem enim sunt aquæ furtivæ, quod panis absconditus : fures enim clanculum furantur, furtumque abscondunt.

Nota : Meretrix hæc stulta imitatur sapientiam invitando omnes, æque ac ipsa fecit, ad suum convivium; sed longe impar et dispar. Sapientia enim ad vinum vocat, inquit Jansenius, meretrix ad aquas : quia aqueum, id est insipidum, exsuccum et frigidum est, quidquid mundus aut caro ostentat. Illa mensam suam bene instructam palam proponit, hæc suam mensam occultam esse insinuat. Illa ad suum panem vocat, dicens : « Venite, comedite panem meum; » hæc ad aquas furtivas, dicens : « Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus, » hoc est, qui in abscondito editur, quia scilicet furtivus, « suavior » est. Videtur autem ab hac muliere desumpta hæc sententia ex vulgatis proverbiis, ut vulgatum proverbium suo accommodarit proposito. Et sic esse, ut proverbium significat, res ipsa docet.

Igitur « aquæ furtivæ » et « panis absconditus » sunt clandestina et furtiva scortationis et adulterii voluptas, quam velut cibum et mensam suam meretrix hæc proponit et opponit convivio sapientiæ, vers. 5. Sicut enim famuli ex dolio aquæ aut vini, quod herus recondit, sibique soli servat, ardent furtim aliquid haurire, et, si epistomium desit, terebrato dolio per fistulam vinum sorbillando exsugunt, qua in re miram sentiunt delectationem, esto vinum in se vulgare sit, minusque sapidum. Sic pariter mœchi et scortatores ardent furtiva libidine alienæ uxoris vel meretricis, esto illa minus pulchra et compta sit. Unde noster Salazar per *panem absconditum*, sive furtivum, accipit furfureum, qui fit ex furfuribus, qui datur porcis et canibus, item hominibus vilibus, quales sunt mancipia et scorta. Hos enim qui porcos et canes fœditate et impudenti libidine imitantur, porcinis et caninis siliquis cum filio prodigo, *Lucæ* XV, 16, ali par est. Nam furfures a furando dicti videntur, quod eos cribrum, vel excerniculum, transmissa farina subtiliori in se retineat atque effuretur, uti et pauperes qui divitum panes pinsunt, eosdem sibi non raro servant et furantur. Unde Terentius in *Eunucho* asserit meretrices « panem atrum (qualis est furfureus) vorare jure hesterno madefactum. »

Porro in omnibus quidem rebus furtivæ delectationes sunt majores, sed maxime in venere. Unde passim poetæ, qui tractant de amoribus, celebrant amorem furtivum, id est clandestine et quasi furto acceptum; et scortatores et lenones maxime quærunt puellas furtivas, id est aliunde abductas, vel raptas, juxta illud Plauti in *Curcul.* : « Qui suas mercari furtivas, atque ingenuas virgines. » Et in *Persa* :

Adduxit simul
Forma expetendam mulierem
Furtivam, abductam ex Arabia penitissima.

Imo ipsum adulterium vocatur *furtum*, quia est furtum uxoris alienæ, quod utique majus est, quam furtum bovis vel equi. Unde Tibullus :

Celari vult sua furta Venus,

id est adulteria. Et Ovidius, II *Metamorph.* :

Hoc certe furtum conjux mea nesciet, inquit.

Et puer conceptus furto vocatur conceptus ex adulterio. Ita Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædagog.* cap. XII : « Dulcem furti aquam, inquit, furtivam dicit venerem. Hinc adjutus Bœotius Pindarus : Dulce quid, inquit, furtiva cura veneris. »

Porro cur furtiva sint suaviora patentibus, causa est, quod furtivorum majus sit desiderium et concupiscentia, idque ob multas rationes. *Prima* est, quam dat S. Hieronymus in cap. XIII *Osee* : « Quidquid enim non licet, magis desideratur. Nam nitimur in vetitum semper, cupimusque negata. » Vetatio ergo acuit rei vetitæ concupiscentiam, sicut frigus circumstans calorem exacuit per antiperistasin. Cur furtiva suaviora? Causa Prima.

Secundam addit idem, quia « quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur. » Obvia enim, velut quæ habemus in manibus, parvi facimus : at secreta, reclusa et abscondita, velut nova, rara et curiosa, ambimus. Ita S. Augustinus, cujus verba mox recitabo. Curiosa enim præ cæteris est venus et libido : unde novas semper quærit pellices, novos amores, novos libidinis modos et artes. Quocirca Plutarchus, lib. *De Curiositate*, adulterium ait non esse aliud quam curiositatem alienæ voluptatis. Libido enim, Secunda.

quia insatiabilis, una satiari nequit; unde alias et alias assidue quærit, ut se exsatiet, nec satiem invenit, quia, ut dixi, insatiabilis est, perinde ut hydropicus aliam et aliam appetit aquam, quia ejus sitis insatiabilis est.

Tertia. *Tertia*, quia puellæ furtivæ, v. g. bello captæ, aut vi raptæ, aut fraude abductæ, vel seductæ, sæpe sunt pudicæ et virgines, quæ magis a scortatoribus expetuntur. Hi enim meretrices velut viles et sordidas fastidiunt, atque virgines velut honestas et nobiles ambiunt. Vicissim virgines, quia inexpertæ, putant in libidine arcanam et miram latere voluptatem, hinc acrius ea tentantur. Ita S. Hieronymus, epist. *De Vitando suspecto contubernio* : « Inter illecebras voluptatum, inquit, etiam ferreas mentes domat libido, quæ majorem in virginibus patitur famem, dum dulcius putat omne quod nescit. Libidinosa mens, quod non licet, dulcius suspicatur. »

Quarta. *Quarta*, quia furtiva adipisci difficilius est : difficultas autem rei cupitæ desiderium adauget. Ita Quintilianus, *Declamat.* 14 : « Ut in furorem, inquit, charitas aliqua convalescat, opus est difficultatibus : brevis de concessis, et statim satietati vicinus affectus est. »

Quinta. *Quinta*, quia in furtivis delectat ipsa ars fallendi et furandi, quæ sæpe valde ingeniosa est, magnamque continet solertiam : ideoque valde delectat tum illa, tum quod per illam quis adipiscitur. Unde Poetæ Mercurium faciunt deum, quod ipse artis et fallaciarum, ac doli fraudisque inventor et concinnator sit, ideoque illi dant cognomentum κλεπτής, id est fur : quo alludens Horatius, lib. I, *ode* 10 :

Candidum, *inquit*, quidquid placuit jocoso
Condere furto.

Ita S. Augustinus, lib. III *Confess.* IV et seq., narrat se cum sociis furatum pira, non ob pira, sed ob artem et fallaciam, quæ est in furto : « Et ego, inquit, furtum facere volui, et feci nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio justitiæ et sagina iniquitatis, etc.; non ad nostras epulas, sed ut fieret a nobis, quod eo liberet quo non liceret. » Et in fine cap. VI : « An libuit facere contra legem saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiæ similitudine ? » Et cap. IX : « Risus erat, quasi titillato corde quod fallebamus eos, qui hæc a nobis fieri non putabant, et vehementer nolebant, etc., cum dicitur : Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem. » Simile exemplum monachi furantis panem, quo non indigebat, recenset Cassianus, *Collat.* II, cap. XI. Similia plura audiunt Confessarii, qui excipiunt confessiones furunculorum.

Denique dæmon, ut homines ad furta et furtivas libidines pertrahat, eis persuadet illas voluptatibus conjugii, aliisque licitis esse suaviores. Quare in eorum imaginatione pingit et fingit chimeram voluptatis illicitæ tanquam suavissimæ, ut imaginentur, sibique persuadeant nihil esse suavius meretrice, cum a parte rei sæpe nihil ea sit deformius, sordidius, putidius. Unde pro *suavior* hebraice est ינעם *iinam*, id est *pulchrescit*, id est pulcher videtur, suavis apparet.

Mystice, « aquæ furtivæ » sunt pravæ artes et scientiæ, quæ clanculum docentur, uti est ars magica, sortilega, divinatoria, astrologia judiciaria, ac præsertim hæresis. Ita S. Augustinus, tract. 97 *in Joannem* : « Cavete, inquit, timendo et orando, ne irruatis in illud ænigma Salomonis; ubi mulier insipiens et audax, inops panis effecta, convocat prætereuntes, dicens : Panes occultos libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem. Hæc enim mulier vanitas est impiorum, cum sint insipientissimi aliquid se scire opinantium, sicut de ista muliere dictum est : Inops panis efficitur. Quæ cum sit inops panis, promittit panes, id est, cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis; occultos tamen panes promittit, quos tamen dicit libenter attingi, et aquæ furtivæ dulcedinem : ut ea scilicet libentius et dulcius audiantur et agantur, quæ palam in Ecclesia dici credique prohibentur. » Causam subdit, quam paulo ante secundo loco assignavi : « Ipsa quippe occultatione condiunt quodam modo nefarii doctores sua venena curiosis, ut ideo se existiment aliquid discere magnum, quia merentur habere secretum; et suavius hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cujus prohibitam quodam modo furantur audaciam. Hinc et nefarios ritus suis hominibus sacrilega curiositate deceptis, vel decipiendis, magicarum artium doctrina commendat. Hinc illæ illicitæ divinationes inspectis pecudum visceribus occisarum, aut vocibus et volatibus avium, aut signis multiformibus dæmoniorum insusurrant auribus hominum periturorum (alias imperitorum), per colloquia perditorum. Propter hæc illicita atque punienda secreta mulier illa non solum insipiens, verum audax etiam nuncupatur. Sed hæc non solum re ipsa, verum et a nomine nostræ religionis aliena sunt. Quid ? quod mulier hæc insipiens et audax, sub Christiano vocabulo tot scelestas hæreses condidit, tot nefandas fabulas finxit. »

Mystice aquæ furtivæ sunt artes vetitæ.

Audi S. Gregorium, lib. XXIII *Moral.* cap. XXVI : « Sunt, inquit, nonnullæ hæreses, quæ aperte metuunt prædicare quod sentiunt, et apud infirmorum mentes verba sua tanto magis condiunt, quanto quasi amplius reverenter abscondunt : miseris enim cordibus occulta hæreticorum verba eo magis sapiunt, quo cum reliquis communiter non habentur. » Idem, cap. sequent. XXVII, istam aquam furtivam et panem absconditum præsentis vitæ delectationem vocat. Tantum vero solet esse irritamentum in voluptate, bonoque alio hujusmodi terreno, ubi primum non conceditur, sed negatur, aut saltem difficulter habetur, ut eo ar-

tificio sæpius utatur diabolus: quod in Pharaone paleas negante, et nihilominus Hebræos ad opera luti cogente mirabiliter expressum est. *Exodi* v dicitur : « Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres. » Ubi egregie Procopius ita edisserit : « In hunc modum sollicitat diabolus eos qui Deo operam dare student, difficilem præbet malitiam, ne ejus satietas fastidium pariat suo cultori; nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata; et quo magis inhibemur, eo magis cupidine ardemus. » Hæc Procopius.

Sic viris Religiosis dæmon sæpe immittit tædium continuæ obedientiæ, ac immittit desiderium vitæ separatæ, qua quis sibi et Deo quasi beatus vivat. Quod Abbati Carnotensi contigit, qui Prælati vitam onusque fastidiens cogitabat Hierosolymam, ut ibi privatam et beatam ageret vitam. Ad quem S. Bernardus, *epist.* 82 : « Sed dices, ait, Unde ergo mihi tantum desiderium, si ex Deo non est? pace tua dixerim, quod sentio. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et hujuscemodi (ut ita loquar) absinthio amariorem dulcedinem ab angelo Satanæ, sub prætextu angeli lucis, sitienti cordi tuo infundi non dubitat, quisquis ejus astutias non ignorat. Siquidem is cujus invidia mors intravit in orbem terrarum, etiam nunc bonis, quæ te facere videt, invidet; et, cum sit mendax ab initio, mentitur et nunc meliora pollicens, quæ non videt; falsum mel cum vero felle permiscens, dum promittit dubia pro certis, immittit etiam vera pro falsis, non ut conferat, quod frustra speras, sed ut auferat quod fructuose tenes. Sed confido quod nullis maligni versutiis abduci vel seduci poteris, spe incerti boni certum inire malum, et æque certum deserere bonum. » Hæc Bernardus sparsim illa epistola.

Denique aquæ furtivæ sunt cupiditates quæ, quia fœdæ et turpes, latibula quærunt, et furtim explentur; cum virtus, utpote honesta, lucem ambiat, nulliusque oculos vereatur. Huic præest Deus, qui fons est omnis boni; illi diabolus, qui umbras duntaxat boni promittit et præstat. Unde jure queritur Deus *Jerem.* II, 13, dicens : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas. »

Vers. 18. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ ejus. — Ignoravit, non meretrix, sed juvenis ab ea illectus. Nam Hebraice est verbum masculinum לא ידע *lo iada*, id est *non scivit*, scilicet parvulus, et vecors juvenis invitatus et seductus a meretrice, *q. d.* Rudis et vecors adolescens nescit in domo meretricis dominari gigantes, ejusque convivas cum ipsa ad infernum descendere. Unde improvidus et sine metu gigantum ac inferni, quasi bos ductus ad victimas sequitur meretricem, ibique incidit in manus gigantum, a quibus ducitur ad tartara : hæc enim supplenda esse patet ex cap. VII, vers. 22. Pro *gigantes* hebraice est רפאים *rephaim*; Septuaginta γηγενεῖς, id est *terrigenæ*, sive geniti e terra ac terræ filii. Sic enim vocati gigantes, utpote terrenorum avidi, cœlestium inanes. Scholiastes vertit θεόμαχοι, id est *pugnantes cum Deo*; Tigurina et R. Levi, *mortui*; alii vertunt, *manes inferi* (1). Per *gigantes* significantur dæmones et damnati : hi enim gigantibus uti scelere, ita et damnatione sunt similes, ac cum Deo bella et odia æterna gerunt. Alludit ad gigantes, qui ex luxuria nati sunt, *Gen.* VI, 2; *Job* XXVI, 5 : « Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis. » Sicut enim gigantes mersi sunt diluvio tempore Noe, et inde in tartara deturbati : sic et dæmones ac damnati. Abyssus enim inferni subjacet abysso aquæ. Unde S. Scriptura gigantes passim quasi damnatos ob insignem superbiam et impietatem collocat in inferno, atque infernum vocat domum gigantum, *Proverb.* II, 18, et cap. XXI, 16; *Sapient.* XIV, 6; *Isaiæ* XXVI, 14. Imo Gentiles, teste Macrobio, lib. I *Saturn.* cap. XX, gigantes Poetarum aiebant significare impiam gentem deos contemnentem et negantem; ideoque draconum pedes eis affinxerunt, ut repræsentarent nihil eos rectum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna tendente. Igitur significat gigantes, id est dæmones, dominari in domo meretricis, ut tam ipsam quam amasios ejus ad libidinem omneque nefas incitent. Unde S. Chrysostomus, homil. 2 *in Matth.*, cubiculum meretricis vocat officinam diaboli. Idem in *Psal.* XLI : « Sicut, inquit, ubi est cœnum, eo porci concurrunt : ita ubi sunt meretrices, et meretricia cantica, illic congregantur dæmones. » Et S. Ephrem in tract. *Contra improbas mulieres* : « Quid, ait, est meretrix? Causa diaboli, diaboli consolatio, arma diaboli, triumphus tenebrarum, dux delictorum. » Aliter vertunt Septuaginta, *ipse*, inquiunt, *nescivit quod gigantes apud eam pereunt*; Chaldæus, *et non novit quod ibi dejiciuntur gigantes*; Tigurina, *et non novit quod mortui illic sunt*; Syrus, *nescit fortes apud eam perire*, *q. d.* Juvenis audax, præfisus suis viribus animi et corporis, nihil sibi mali a quoquam timet in domo meretricis; sed nescit in eadem dejectos periisse gigantes, id est homines viribus, sapientia, imo et sanctitate potentes et præstantes, uti fuere Samsones, Davides, Salomones; quare multo magis ipse in eadem dejicietur et peribit, tum corpore per luxum et libidinem mortem sibi accelerando; tum anima, obligando eam dæmoni et gehennæ. « Fortissimos viros libido domuit, et violentos unius feminæ congressus impulit in ruinam, ait S. Basilius, lib. *De S. Virgin.* Etenim via, inquit, quæ ad domum ejus ducit, recta ad infernum, mortisque barathrum tendit : at ille interim luxu obcæcatus, carnique et gulæ deditus, haud considerat non modo pygmæos, sed gigantes quoque

Gigantes sunt dæmones et damnati, cur?

(1) Recte : quibus *mortuis* ipse, si eam domum ingrediatur, adjungendus sit

apud illam perire. Siquidem qui illius moribus atque consiliis obsequuntur, prorsus terreni atque carnales efficiuntur, totique in carnem versi ad sempiternum tandem interitum abducuntur.» Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædag.* cap. XII, pro *gigantes*, vertit *serpentes* : « Miser autem nescit, inquit, quod serpentes apud ipsam habitant; » sed per serpentes accipit gigantes : quia, teste Macrobio, I *Saturn.* XX, et S. Gregorio Nazianzeno, orat. 2 *Contra Julianum*, veteres pingebant gigantes superne homines, inferne serpentes, sive cum spiris serpentum, ut significarent eos potentiam miscuisse calliditati et fallaciæ, ut quod viribus non poterant, id fraudibus perficerent. Tam ergo serpentes quam gigantes repræsentant dæmones : sed serpentes notant eorum vafritiem et dolos, gigantes robur et ferociam. Alludit ad diabolum, qui specie serpentis decepit Evam, et per Evam Adamum, *Gen.* III. Simili enim modo in dies per mulieres et meretrices seducit et perdit majorem hominum numerum. Hinc consequenter per *serpentes* accipi potest ipsa meretrix, ejusque sociæ et lenæ. Hæ enim serpentis halitu quasi afflatæ serpentinos hausere mores, dolos et fraudes quibus mille lenociniis et artibus, quasi spiris, ita amasios involvunt et implicant, ut sese expedire nequeant, juxta illud *Eccli.* cap. XXV, 22 : « Non est caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram mulieris, » etc. Vide ibi dicta.

Exstat inter apologos Gabriæ ultimus de serpente et agricola : « Agricola, inquit, serpentem frigore pene congelatum sinu suo condidit; at serpens calore sinus incalescens agricolam momordit et occidit.» Sic mali tractant benefactores; sic scilicet meretrices tractant suos amasios; nonne ergo serpentes sunt? Quid igitur est meretrix? Respondet S. Ephrem, tract. *Contra improbas mulieres* : « Est expetita rabies, vipera vestita; » et Anastasius Nicœnus, *Quæst.* LXIII *in Script.* : « Est quies serpentis, diaboli solatium, officina dæmonum. » Idem dicas de cupiditate quavis; hæc enim mystica est meretrix. Porro gigantes hi, puta dæmones, a Scholiaste vocantur θεόμαχοι, id est pugnantes contra Deum, quia dæmones, cum in Deum, utpote gehennæ ignibus se cruciantem, ardeant ira et vindicta, nec ipsimet Deo nocere possint, sæviunt in homines, tanquam in vivas Dei imagines, in eosque iras suas effundunt; quare sollicitant eos ad libidines et scortationes, ut iis in se imaginem Dei deturpent, profanent et perdant. Nam, ut ait S. Ambrosius, *epist.* 82 : « Virginitas fons est, in quo maxime imago Dei lucet ac splendet. » Adde dæmonem ex libidine ad alia scelera gradum facere, imo per illam ad hæc viam sternere; cum enim castitatem hominis expugnavit, facile eum ad quælibet crimina, ipsamque hæresim pertrahit. Unde Balaam hoc consilium impium dedit Balac regi Moab ad perdendum Mosen et Hebræos : Submitte, inquit, in castra Hebræorum speciosas puellas Moabitides, quæ illos ad sui amorem illiciant, nec tamen sui copiam faciant prius quam Hebræi adorarint suum idolum Beelphegor. Et consilio respondit eventus. Vide historiam, *Num.* XXV, ubi eam pertractavi. Sic hodie Luthero, Calvino cæterisque apostatis libido fuit et est origo causaque apostasiæ et hæresis.

Et in profundis inferni convivæ ejus. — Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotion, *invitati ejus, q. d.* Meretrix hæc suos convivas et amasios interficit, mittitque ad orcum et tartara, ut sicut hic convivæ ejus fuerunt in scelere et ardore libidinis, ita ibidem ejus convivæ sint in ardore gehennæ. Dicat ergo ipsa suis amasiis illud Leonidæ : « Prandete hic mecum, commilitones, apud inferos cœnaturi. » Unde Septuaginta vertunt, *et in profunditatem inferni occurrit*; S. Hieronymus, in cap. XIII *Osee* : « Terrigenæ apud eam pereunt, et in profundum inferni occurrunt; » auctor *Catenæ Græc.*, πέταυρον, id est *profundum*; vertit quoque *rete*, vel *laqueum* : meretrix enim est rete diaboli et laqueus inferni; qui ergo illum effugere cupit, fugiat a meretrice, sicut aves avolant a rete.

Quare Salonius hic : « Qui verba meretricis libenter audit, inquit, et oscula ejus delectabiliter suscipit, quasi januam pulsat inferni. » Nam, ut ait S. Gregorius : « Ex quo luxuria mentem alicujus occupavit, vix eum bona cogitare permittit. Sunt enim desideria viscosa; ex consensu oritur operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio. » Vide dicta cap. II, vers. 18; et cap. V, vers. 5. Fornicatoribus ergo inculcetur illud *Isaiæ* XXXIII, 14 : « Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? » Vide ibi dicta. Porro S. Ephrem, tract. *De Variis tormentis inferni* : « Illud, inquit, in profundo inferni, declarat quosdam quidem esse apud inferos, sed non in profundo, seu ima parte inferni, qui longe mitius puniuntur. » Luxuriosi ergo, qui in profundo inferni sunt, cæteris damnatis gravius puniuntur.

Audi S. Cyrillum Alexandrinum, orat. *De exitu animi et de secundo adventu*, tom. IV, pœnas inferni recensentem et graphice oculis subjicientem : « Væ sontibus, inquit, cum ex aula nuptiarum exigentur! heu quæ tum pœnitentia, quæ afflictatio, quis angor, quæ jactatio futura est? Grave est a Sanctis separari, durius a Deo separari, ignominiosum est pedibus manibusque colligari, et in ignem conjici; molestum est in imas detrudi tenebras, tetrum dentibus stridere atque tabescere, odiosum nullo fine cruciari; malum linguam inflammari funestam, aquæ guttam petere, neque obtinere; acerbum in igne esse, et clamare, neque subveniri; insuperabiles fauces, immensus gurges, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat; insuperabilis custodiæ murus, immites custodes, tenebricosus carcer, infracta vincula, inconvulsæ catenæ, diri ferique flammæ

illius ministri, graves illæ quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fœtens sulphur, ignea illa cubicula, exstincta pyra, putidus virosusque vermis, inexorabile concilium, invictus gratia judex, inexcusabilis defensio; notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti sapientes, fatui et rejectitii oratores, dementes divites, non auditæ falsa scribentium assentationes, manifestæ malitiosorum versutiæ, perspicuæ fraudatorum calliditates, virosus avarorum odor, aperta personarum simulatio, verberones, impostores, omnia apud illos nuda atque patefacta. Væ improbis! profani, scelerati et impuri sunt in Dei conspectu. »

Adjiciunt Septuaginta Romani hanc gnomen : « Sed resili, ne moreris in loco, neque injicias oculum tuum ad eam, ita enim transibis aquam alienam. » Quod ita explicat Clemens Alexandrinus, III *Pædag.* cap. II : « Ne ad alienum fluvium accedamus, nobis suadet pædagogus, per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam (et instar fluvii secum rapientem et absorbentem amasios) allegorice significans, ut quæ ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam omnium voluptati effundatur. » Sicut ergo ne a torrente rapido abripiaris, procul ab eo fugis : sic ne torrente libidinis abripiaris, procul fuge a meretrice. Mystice, idem Clemens, lib. I *Strom.*, hisce verbis significari ait, cavendum esse ab hæreticorum baptismo.

Insuper addunt Septuaginta Romani : « Ab aqua autem aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis, ut longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ. » Hæc etiam legit Syrus, et Concilium Carthaginiense apud S. Cyprianum, ubi Nemesianus ex iis probare contendit, cavendum esse hæreticorum baptisma, ideoque illud esse invalidum et irritum, qui fuit error S. Cypriani et totius illius Concilii. Clemens vero, lib. III *Pædag.* cap. II, ad litteram de meretrice exponit : « Ab aliena, inquit, aqua abstine, et ex fonte alieno ne biberis, titillantis sensum delectationis fluentum nos vitare admonens, ut vivamus longo tempore; adaugeantur autem nobis anni vitæ, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. » Hinc notat auctor *Catenæ Græcor.* : Sicut, inquit, apud Deum est fons vitæ, ita apud diabolum est vena vel fons mortis. Rursum, ut fons Dei est virtutis et agnitionis, ita fons diaboli est nequitiæ et inscitiæ. Verum hæc omnia absunt ab Hebræo, Latina Vulgata, et Græca Complutensi. Quare certam S. Scripturæ fidem non obtinent.

SECUNDA PARS LIBRI.

Hucusque porrigit se encomium et parænesis, sive exhortatio ad sapientiam, quo Salomon laudes, dotes et fructus sapientiæ recensendo, inculcando et exaggerando, omnes ad eam invitavit et incitavit. Posito ergo hoc quasi prooemio nunc ipsas Parabolas, id est gnomas et dogmata sapientiæ, sive Ethicæ, tradere aggreditur. Igitur hæc secunda pars inscribitur hebraice משלי *misle*, id est *Parabolæ*, id est gnomæ, et sententiæ practicæ *Salomonis* (1), quæ in Hebræo velut carmina et rhythmi perelegantes sunt, tum antithetis, tum paranomasiis, tum homioptotis, sive similiter cadentibus, aliisque schematibus, ac sæpe posterius hemistichium oppositio est prioris; licet subinde tacite duntaxat et obscure per metonymiam, qua ex causa effectum, et metalepsin, qua ex antecedente consequens oppositum, aut vice versa ex consequente antecedens, vel comitans, oppositum subintelligendum lectori relinquit. Exempla dabo cap. X, vers. 6, 8, 9, 13, 14 et sequent. Crebro enim opponit sapientem stulto, justum impio, strenuum pigro, divitem pauperi, ac generatim virtutem vitio, virtuti sua præmia, vitio suas pœnas annectens. Sunt tamen nonnullæ gnomæ meræ parabolæ, id est similitudines, quibus unam rem, v. g. virtutem, alteri comparat et assimilat; quædam etiam sunt non tam de moribus quam de eventis hujus vitæ, quæ scilicet certos status, officia, actiones in hac vita comitari, vel subsequi solent, sive frequenter, sive nonnunquam. Insuper nonnullæ sunt comminatoriæ, aliæ promissoriæ, quædam ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, ut dixi in Prologo. Denique gnomæ hæ mixtim et disparatæ sine ordine proponuntur et commiscentur, uti fit in distichis Catonis, P. Syri aliorumque veterum Gnomologorum. Unde Hugo ad caput X : Hoc caput, inquit, æque ac sequentia usque ad caput XXV, tot habet partes quot parabolas; quare hic connexio non est quærenda, nec capita in certas sectiones dividi queunt.

(1) « Minime vero, ait Rosenmullerus ad h. l., qui illam (inscriptionem) apposuit, indicare voluisse censendus est, quæ præcedunt non esse Salomonis; sed præmisit eam indicandi novi generis dicendi ergo, quippe singuli versus in iis quæ sequuntur singulas plerumque absolvunt sententias, quarum una raro cohæret cum altera, ita ut per antithesin, per simile aut comparationem res eadem declaretur in quolibet seorsim versu. » Alexandrinus interpres, nisi librariorum peccato ea parte truncatus est, hanc inscriptionem aut non legit, aut non dignatus est suo libro inferre, quod Sapientiæ orationem continuari existimaret.

PARABOLÆ SALOMONIS.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Alternat sermonem de filio sapiente et stulto, id est probo et improbo, operante et otioso, simplici et pravo, de charitate et odio, ac præsertim de linguæ bono, ejusque malo, eorumque pœnis et præmiis.

1. Filius sapiens lætificat patrem : filius vero stultus mœstitia est matris suæ. 2. Nil proderunt thesauri impietatis : justitia vero liberabit a morte. 3. Non affliget Dominus fame animam justi, et insidias impiorum subvertet. 4. Egestatem operata est manus remissa : manus autem fortium divitias parat. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes. 5. Qui congregat in messe, filius sapiens est : qui autem stertit æstate, filius confusionis. 6. Benedictio Domini super caput justi : os autem impiorum operit iniquitas. 7. Memoria justi cum laudibus : et nomen impiorum putrescet. 8. Sapiens corde præcepta suscipit : stultus cæditur labiis. 9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter : qui autem depravat vias suas, manifestus erit. 10. Qui annuit oculo, dabit dolorem : et stultus labiis verberabitur. 11. Vena vitæ, os justi : et os impiorum operit iniquitatem. 12. Odium suscitat rixas : et universa delicta operit charitas. 13. In labiis sapientis invenitur sapientia : et virga in dorso ejus qui indiget corde. 14. Sapientes abscondunt scientiam : os autem stulti confusioni proximum est. 15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus : pavor pauperum, egestas eorum. 16. Opus justi ad vitam : fructus autem impii ad peccatum. 17. Via vitæ, custodienti disciplinam : qui autem increpationes relinquit, errat. 18. Abscondunt odium labia mendacia : qui profert contumeliam, insipiens est. 19. In multiloquio non deerit peccatum : qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. 20. Argentum electum, lingua justi : cor autem impiorum pro nihilo. 21. Labia justi erudiunt plurimos : qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur. 22. Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio. 23. Quasi per risum stultus operatur scelus : sapientia autem est viro prudentia. 24. Quod timet impius, veniet super eum : desiderium suum justis dabitur. 25. Quasi tempestas transiens non erit impius : justus autem quasi fundamentum sempiternum. 26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum. 27. Timor Domini apponet dies : et anni impiorum breviabuntur. 28. Exspectatio justorum lætitia : spes autem impiorum peribit. 29. Fortitudo simplicis via Domini : et pavor his, qui operantur malum. 30. Justus in æternum non commovebitur : impii autem non habitabunt super terram. 31. Os justi parturiet sapientiam : lingua pravorum peribit. 32. Labia justi considerant placita : et os impiorum perversa.

Vers. 1. 1. FILIUS SAPIENS LÆTIFICAT PATREM; FILIUS VERO STULTUS MOESTITIA (Syrus, *confusio*) EST MATRIS SUÆ. — Arabicus, *contristat*, vel *mœstam facit matrem suam*. « Filius sapiens » est probus, modestus, obediens; « stultus » est improbus, petulans, contumax. Ita passim hoc libro sapiens vocatur probus, stultus vero improbus, quia vera sapientia est ipsa virtus et probitas, ac vicissim summa insipientia est vitium et improbitas. Dicit ergo quod filii probitas patri sit gaudio, improbitas vero ma-

tri sit mœrori, quia filius est pars, caro et sanguis parentum : filii ergo virtus et vitium in parentes proxime redundat, eisque vel lætitiam, vel tristitiam conciliat. Sub patre intellige et matrem, ac vicissim sub matre intellige et patrem (1). Tribuit tamen lætitiam patri, mœstitiam matri : *primo*, copiæ causa; *secundo*, quod patres, utpote sanguinei, proniores sint ad lætitiam, matres vero, utpote phlegmaticæ et melancholicæ, ad tristitiam; *tertio*, quia patres severius educant castigantque filios : quo fit ut filii bonos induant mores, quibus patrem lætificant; matres vero blandius et conniventius tractant filios : quo fit ut filii evadant vitiosi, petulantes, contumaces, itaque mœrorem matri afferant, eo magis, quo ipsa per nimiam indulgentiam causa vel occasio fuit ut tales evaderent filii. Mœret ergo, quia ipsa mœroris ansam dedit. Ita Baynus. Vere Quintilianus : « Mollis, inquit, illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit; » *quarto*, quia filius sapiens ad publicos evehitur honores, officia et cathedras, quæ spectat pater, ideoque lætatur; stultus vero privatim cum matre vivit vitam ignavam et voluptariam, matrique gravis est et rebellis : quare ipsa occulta hæc dedecora et probra filii spectans, assidue luget et mœret. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra. Denique matres tenerius amant filios quam patres, tum quia feminæ sunt, tum quia certiores sunt illos suos esse filios, quam patres, tum quia plus filiis conferunt quam patres; nam, ut alia taceam, novem mensibus in utero alunt gestantque eos cum magnis doloribus, fastidiis et angoribus; deinde pariunt eos cum ingenti cruciatu et periculo vitæ; denique jam natos lacte suo alunt nutriuntque per plures annos. Hinc fit ut magis anxiæ sint de filiorum vita et moribus, magisque doleant et mœreant, si pravi evadant, quos tantis impendiis, laboribus et doloribus genuerunt et educarunt. Accedit quod filii ob rationes jam dictas magis imitentur indolem matris, quam patris; quare matri culpæ et probro datur magis quam patri, si filius evadat insolens et improbus. Igitur mœret ipsa probrum et culpam tum filii, tum suam. Huc facit illud Menandri : « Lætitia patris filius sapiens. » Vice versa Valerius Maximus, lib. I, cap. II, hanc dat rationem, cur Dionysius tyrannus scelerum pœnas vivens non dederit : « Dedecore, inquit, filii mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat. »

Porro hanc gnomen primo loco collocat Salomon, ut moneat tum parentes honeste filios educare, eorumque vitia castigare, ut illis sint gaudio, non mœrori; tum filios, ut probe se gerant, parentibusque sint obsequentes; sic enim fore ut eos exhilarent, non contristent. Solent enim filii amore et reverentia parentum tangi, adeoque hic summus est eis ad virtutem stimulus, quem proinde eis hic adhibet Salomon. Ita S. Augustinus sua hæresi et scortatione mœrori fuit S. Monicæ matri suæ, cujus dolores et lacrymas, quibus eum secundo quasi parturiit, fuse ipse recenset in libris *Confess.* Ita Blanca, regina sancta, magna sollicitudine educavit S. Ludovicum regem Francorum filium suum, ac causa fuit sanctitatis ejusdem. Identidem enim ei occinebat illud : « Fili, mallem te aspicere mortuum, quam committentem aliquod peccatum mortale, quo Dei offensam odiumque incurreres. » Ita non raro filii improbi sua improbitate matres ingenti mœrore afficiunt, imo conficiunt et enecant; quare veri sunt parricidæ et matricidæ.

Mystice, « filius sapiens » est fidelis probus, præsertim peccator pœnitens; hic « lætificat patrem, » id est Christum, qui eum sanguine suo genuit, et matrem, id est Ecclesiam, quæ eum utero baptismi peperit; improbus vero eosdem contristat. Typus hujus mœroris exstat in matre vidua urbis Naim, lugente filium unicum jam mortuum, quem Christus matris lacrymis commotus ad vitam revocavit, *Lucæ* cap. VII, vers. 11, ut ibidem explicant S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Augustinus, Beda et alii.

Rursum filii sapientes sunt discipuli, subditi, pœnitentes ; hi enim, si bene se gerant, lætificant suos magistros, Superiores, Confessarios, etc. ; sin male, eos magno mœrore afficiunt, quia, ut ait Sixtus philosophus in *Sentent.*, num. 164 : « Peccata discentium, opprobria sunt doctorum. » Nam iidem erga subditos affectum habent tam matris, quam patris. Unde ille dicebat Prælato :

Verbera patris habes, ubera matris habe.

Dicant ergo cum Jeremia cap. IX, 1 : « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum ? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei. »

2. NIL PRODERUNT THESAURI IMPIETATIS : JUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE. — *Primo*, aliqui cum Hugone hæc accipiunt generatim de quibusvis thesauris et opibus, etiam juste liciteque partis; omnes enim opes dicuntur « impietatis, » id est impiæ, eo sensu quo a Christo vocatur « mammona iniquitatis, » *Luc.* XVI, 9, scilicet *primo*, quia opes sæpe per injustitias conquiruntur. Unde illud : « Dives aut iniquus, aut iniqui hæres ; » *secundo*, « iniquitatis, » quia divitiæ sunt occasio, materia et stimulus omnis peccati, præsertim injustitiæ ; *tertio*, « iniquitatis, » id est iniquæ, id est infidæ, fallaces, caducæ, vanæ et mendaces, non veræ, non fideles et stabiles, uti explicat Christus ibidem versu 11, eodem cap. ; *quarto*, addit S. Augustinus, serm. 35 *De Verbis Domini*, « iniquitatis, » quia iniqui solas eas putant esse divitias; non enim norunt spiritales, cœlestes et æternas, quæ a nemine eripi possunt. Unde pro *thesauri* Vers. 2.

(1) Est hic sermonis duobus membris constantis παραλλαγή, seu vicissitudo elliptica, ubi in uno membro unum, in altero alterum exprimitur, et tamen in utroque membro utrumque intelligendum.

impietatis hoc loco aliqui vertunt, *thesauri inquietudinis, turbationis, motus, seditionis*; hæc enim omnia significat Hebræum רשע *resca*. Sic ergo sensus erit, *q. d.* Thesauri quantumvis magni non prosunt, sed potius obsunt, quia animo afferunt perpetuam inquietudinem, turbationem et quasi seditionem passionum, ut nunc metus eas amittendi confligat cum cupiditate eas retinendi, nunc spes eas augendi confligat cum timore eas minuendi, nunc anxietas eas conservandi confligat cum obligatione et dolore eas restituendi, vel erogandi in amicos aut egenos. Hac de causa Christus opes vocat spinas, quæ tangentem pungunt et lacerant, *Matth.* capite XIII, vers. 22. Unde S. Gregorius et S. Bernardus docent eas non esse amandas, utpote « quæ amatæ inquinant, possessæ onerant, amissæ cruciant.» Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. VI *Pædagog.* cap. VI : « Divitiæ, inquit, serpenti similes, quem si quis nescit inoffense eminus accipere, bestiam sine periculo summa cauda apprehendens, ea manui circumplicabitur et mordebit. Ita et divitiæ, si ab imperito viro apprehenduntur, inhærent, et mordent. Sed si quis, se magnificum præbens, recte et scienter eis utatur, illæsus permanebit.» Vide S. Chrysostomum, hom. 82 *in Matth.*, ubi avarum dæmoniaco, et illum æque ac hunc mille æstibus agitari, furere et insanire multis demonstrat.

Secundo, proprie et genuine, « thesauri impietatis » vocantur opes *impietate acquisitæ*, ut vertit Pagninus, sive per impietatem partæ, vel conservatæ, v. g. per usuras, rapinas, injustos contractus, per immisericordiam, per violationem festorum aliarumque legum divinarum, vel humanarum. Hi enim, licet ad modicum tempus prodesse videantur, quo eis fruitur dives impius, tamen tandem non prosunt ei, sed obsunt, tum quia « male parta, male dilabuntur ; » tum quia, etsi apud homines subinde prosint, apud Deum tamen non prosunt : Deus enim impietatem ejus puniet sæpe in hac vita, et semper in futura : Deus enim auro corrumpi nequit, uti corrumpuntur judices et principes; tum denique quia in hora mortis non liberabunt divitem impium a morte tam præsenti, quam æterna ; illius enim reus est impius, juxta illud Christi *Matth.* XVI : « Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur ?» At contra « justitia liberabit a morte, » quia, etsi nonnunquam apud homines, inquit Jansenius, ob justitiam justi occidantur, apud Deum tamen justitia hominis frequenter efficit ut communem aliquam evadat ultionem divinam, atque humanam persecutionem, ut patuit in Daniele et tribus pueris; semper autem efficit ut a perpetua morte (quæ sola vera mors est) liberetur homo, pro qua evadenda nihil proderunt thesauri impii. In hac autem parte satis insinuatur thesauros juste partos et distributos prodesse, juxta illud : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi. » Cæterum ut prior sententia adhortatoria est ad sapientiam, ut per quam parentes exhilarantur : ita hæc ad justitiam, ut qua certius quis assequitur, quod impii per divitias suas assequi conantur.

Significat ergo Salomon studendum esse potius justitiæ, quam opibus corrogandis; quod illa prosit, hæ obsint; estque antithesis inter impietatem impiosque thesauros, et justitiam justosque thesauros : quod hi liberent a morte, illi nequaquam, imo causa sint mortis. Hoc est quod ait *Eccli.* cap. XL : « Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. » Et Christus : « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te ; quæ autem parasti, cujus erunt? » *Luc.* XII, 20. Et Abraham ad divitem Epulonem in inferno positum ; « Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala ; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris, » *Lucæ* XVI, 25. Ita divites in inferno sero sapientes gemunt ejulantque : « Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra, » *Sapient.* V, 8.

Numus dictus quasi νόμος, id est lex.

Porro Septuaginta vertunt, *non proderunt thesauri* ἀνόμοις, id est *exlegibus*, legem prævaricantibus. Alludunt ad νόμισμα, id est numisma, quod a νόμῳ, id est a *lege*, dicitur, *q. d.* Νόμισμα non proderit ἀνόμοις, numus non proderit exlegibus, quia cum numus a lege dicatur, non nisi legis studiosis convenit et prodest; exlegibus autem non convenit et obest. Numisma enim dicitur a νόμῳ, et numus quasi νόμος, addito υ, ut fiat νοῦμος, prima producta, eo quod deposita veteri rem cum re permutandi consuetudine lege signatus sit numus, eique pretium impositum. Unde numus dictus moneta, quod signo numismatis monerentur homines, cujus pretii esset : ita Festus, Pompeius, Ambrosius Calepinus et Nicolaus Perottus in epigram. 40 libri V Martialis; licet Isidorus, libro XVI *Etymolog.* cap. XVII : « Numi, inquit, a Numa Pompilio secundo rege Romano vocati sunt, qui eos primum apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui præscripsit. Hinc et numisma dicitur, quod nominibus principum effigiebusque signabatur. » Addit Petrus Gregorius, *De Republ.*, et ex eo noster Salazar, numos a νόμῳ, id est *lege*, dici, quod juxta leges et justitiæ canones parandi et expendendi sunt. Quare cum impii eos illegitime contra jus et fas conflent, vel asservent, hinc quasi iniqui possessores a Deo iis spoliabuntur ; quin et vita mulctabuntur, sicut vita mulctantur, qui illegitimos et adulterinos numos cudunt. Unde S. Ephrem, tract. *Contra divites* : « Si, inquit, adulterantes pecunias contra leges lex punit, Deus etiam eos, qui contra jura sua adulterinas opes sibi parant, merito spoliat.» Quin et Plutarchus, in *Moral.* : « Qui, inquit, malo viro addit opes et gloriam, is fabricanti minis-

trat vinum, bilioso mel, cœliacis obsonia, quæ morbum animi, hoc est stultitiam, augeant. »

Mystice, auctor *Catenæ Græcor.*: Thesauri impietatis, inquit, sunt artes, eloquentia et scientiæ, quas magno studio sibi comparant tum hæretici, tum homines vani et ambitiosi. Verum hæ omnes nihil eis proderunt, nec liberabunt eos a morte præsenti et æterna. Præclare noster Thomas Theodidactos, *De Imitat. Christi*, lib. I, cap. III : « Adveniente, inquit, die judicii non quæretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus ; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus. » Et lib .III, cap. XLVIII : « Veniet tempus quando apparebit Magister magistrorum, Christus Dominus Angelorum, cunctorum auditurus lectiones, hoc est, singulorum examinaturus conscientias ; et tunc scrutabitur Jerusalem in lucernis, et manifesta erunt abscondita tenebrarum, tacebuntque argumenta linguarum. »

Justitia quintuplex. Primo. JUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE. — Quænam hæc *justitia*? *Primo*, Vatablus intelligit sapientiam : Sapientia, inquit, quæ gignit justitiam, liberat a morte. Secundo. *Secundo*, R. Salomon et R. Levi intelligunt eleemosynam, juxta illud *Psal.* CXI, 9 : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est eleemosyna) ejus manet in sæculum sæculi. » Et illud Tobiæ ad filium, cap. IV, 11 : « Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. » Tertio. *Tertio*, Lyranus accipit justitiam proprie dictam, quæ est virtus jus suum cuique tribuens ; hæc enim opponitur injustitiæ, et opibus injuste partis. Quarto. *Quarto*, auctor *Catenæ Græcor.* per *justitiam* accipit pœnitentiam; hac enim pœnitens juste puniens peccatum liberat se a morte animæ. Quinto. *Quinto* et optime *justitiam* hic accipias universaliter, prout generalis est virtus, sive complexio omnium virtutum faciens hominem justum, pium et sanctum : opponitur enim impietati et opibus impie, id est improbe, partis. Hæc justum sæpe liberat a morte præsenti (uti liberavit Noe a diluvio, Lot ab incendio Sodomæ, tres pueros a camino ignis ardentis, Danielem a leonibus, Jonam e ventre ceti), semper ab æterna.

Vers. 3. 3. NON AFFLIGET DOMINUS FAME (Chaldæus, *non facit esurire*) ANIMAM JUSTI, ET INSIDIAS IMPIORUM SUBVERTET. — Jussit Deus Judæos affligere animas suas per jejunia, sed jejunium est sanitas animæ et corporis. « Non affliget fame » ergo, scilicet coacta et noxia, ut eos invitos fame conficiat. Unde Septuaginta vertunt, *non occidet Dominus fame animam justam* ; S. Hieronymus, in *Isaiæ* LXV, *non interficiet* ; Symmachus et Theodotion, οὐ λιμαγχονήσει, id est *non suffocabit fame quasi angina justum*; fames enim instar anginæ fauces constringit, itaque suffocat famentem. Sensus ergo est, *q. d.* Deus non sinet affligi fame justum, ita ut anima, id est vita, illi eripiatur, et quasi stranguletur ; sed potius cibos illi submittet mira novaque providentia, sicut Danielem aluit in lacu leonum per Angelum rapientem Habacuc, Eliam aluit per corvos, Hebræorum tres milliones in deserto aluit manna per quadraginta annos. Ex adverso Deus impiis Judæis comminatus est et immisit famem, ut cum tempore Eliæ clausit cœlum, ne plueret per tres annos. Rursum cum Judæos, qui Christianos bonis spoliarant, teste Apostolo, *Hebr.* X, 34, ad tantam famem redegit, ut matres comederent suos filios, ac multa eorum millia fame quasi angina strangulavit. Audi Hegesippum, lib. V *De Excidio Jerusalem*, cap. XXIV : « Interclusis jam faucium meatibus strangulabantur, obriguerant interiora viscerum, obstructi erant ductus ciborum, aruerant jecoris venæ, quæ cibos attrahunt ; perierat usus, et aviditas cumulabatur ; virtus defecerat, et appetentia manebat. »

Igitur hæc sententia coercet avaritiam et errorem mundanorum, qui ne egestatem et famem patiantur, per fas et nefas opes corrogant. Decipiuntur enim, et per hoc ad famem rediguntur.

Dices : Numquid subinde videmus justos affligi fame ? nonne legimus plures Martyres in carceribus cruciatos, imo enectos fame ? Respondeo : Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe eveniat. In veteri autem Testamento ordinarie Deus non permittebat Judæos justos fame affligi, quia promiserat eis opum frugumque abundantiam, si legem suam observarent. In novo autem Testamento Christianis justis opum non tam temporalium, quam spiritalium copiam promisit. Quare cum Deus justos famere sinit, copiam alimoniæ spiritalis, puta gratiæ et consolationum cœlestium, eis subministrat, eaque animam pascit, roborat, lætificat, impinguat. Promissis enim stat, qui pro re prava, v. g. denario quem promisit, dat majorem, v. g. aureum. Igitur Deus promittens temporalia, si pro eis substituat spiritalia, quæ longe majoris sunt momenti, utique promissis stetisse dicendus est. Porro Deus etiam in lege nova raro justos (excipio Martyres ; in his enim fames est pars Martyrii et triumphi) permittit fame confici ; imo sæpe per miraculum eos alit, uti aluit S. Magdalenam in Balma raptu cantuque angelico ; ac S. Paulum, primum Eremitam, in deserto per corvum, qui per 60 annos quotidie dimidium ei panem afferebat ; adveniente vero S. Antonio duplicavit annonam, integrumque panem attulit. Sic plures Martyres in carceribus aluit per Angelos. Sic in dies alit tot millia monacharum et monachorum pauperum, præsertim mendicantium, ut miraculi sit instar, quod in uno S. Francisci Ordine Deus assidue eleemosynis piorum alat plusquam millionem, hoc est decies centena millia Religiosorum (hunc enim numerum adæquant, imo superant, si numerentur omnes viri et feminæ, paupertatis S. Francisci et S. Claræ asseclæ), qui nullum habent censum, nullos redditus, sed sola paupertate sunt divites, solaque benedictione S. Francisci, qui hoc suis dabat pro viatico : « Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet. » Hic ergo impletur

illud Apostoli, II *Corinth.* VI : « Nihil habentes, et omnia possidentes. » Hoc est centuplum pauperibus spiritu promissum a Christo, *Matth.* XIX, 29. Hæc est paupertatis Evangelicæ majestas, quæ scilicet totius mundi possessionem sibi vindicat. « Fideli enim totus mundus divitiarum est, » ait S. Bernardus, serm. 21 *in Cant.*

Porro justum hic quemlibet, sed maxime eleemosynarium accipe, juxta illud Christi promissum : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Unde S. Cyprianus, *De Opere et Eleemosyna* : « Metuis, inquit, ne patrimonium tuum deficiat, si operari largiter cœperis? Quando factum est ut justo deessent subsidia vitæ, cum scriptum sit : Non occidet Dominus fame animam justi? » quasi dicas : Impossibile est ut Deus fame perire sinat eum qui famentes alit, ut Deus fame eripiat vitam illi qui famelicorum vitam fame pereuntium sustentat.

Mystice, S. Basilius in cap. I *Isaiæ*, Beda et Hugo hæc accipiunt de fame spiritali, hoc est, de defectu verbi Dei, gratiæ et Sacramentorum. Unde notat S. Basilius hic dici, *non affliget Dominus animam justi fame* : « Non enim loquitur, ait, hic de fame corporis (utique enim dixisset de corporibus justorum), sed de inedia animarum. » Hugo vero accipit famem vitiorum. Quid est, inquit, luxuria nisi fames insatiabilis voluptatis? quid superbia nisi fames insatiabilis dignitatum? quid avaritia, nisi fames insatiabilis facultatum? Quæ quidem concinunt cum his quæ Joannes dixit : « Quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. » Hinc S. Thomas, Opusc. *De Eucharistia,* ad ejus frequentationem allicit hac sententia : « Non affliget Dominus fame animam justi, » quia Eucharistia famem vitiorum jam dictam sedat : rursum sedat famem animæ ad eam anhelantis, cæteraque ejus vota et desideria; quin et non raro famem corporis. Sic Joannes Abbas apud Palladium in *Lausiaca,* cap. LXI, per plures annos sine cibo vixit, sola se pascens Eucharistia in Dominica. S. Catharina Senensis diu sola Eucharistia vixit, imo ea sumpta fastidiebat omnem cibum corporeum; cumque eum jussu confessarii accipere cogeretur, illico illum stomacho reluctante rejiciebat.

ET INSIDIAS IMPIORUM SUBVERTET. — Pro *insidias* hebraice est הוות *hauvat*, pro quo Septuaginta legentes חות *chauvat*, verterunt *vitam* : « Vitam autem, inquiunt, impiorum evertet. » Verum cæteri legunt *hauvat*, id est vanitatem, pravitatem, insidias, fractiones, contritiones. Unde Tigurina vertit, *astutiam* (Vatablus, *calamitatem, damnum, perniciem*) *vero impiorum propellet.* Sicque est antithesis cum hemistichio præcedenti inter justitiam justorum et insidias impiorum; illam enim tutatur alitque Deus, has evertit, *q. d.* Non sinet Deus justos probosque spoliari bonis, et fame affligi; improbos vero, qui per fraudes et insidias eos bonis spoliare et ad famem redigere conantur, impellet in eamdem perniciem, quam ipsi probis machinati sunt, ut suis dolis capiantur, suisque artibus quasi retibus illaqueentur, itaque eos subvertet. Unde Pagninus, *et propter pravitatem impios Deus expellet.* Duplici ergo beneficio Deus justum afficit, et quasi duplici telo pro ipso depugnat. *Primo*, quod famem ab eo depellat; *secundo*, quod insidias impiorum eum ad famem redigere conantium dissipet et evertat, juxta illud *Psalm.* XXXIII, 11 : « Divites eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. » Porro David insidias impiorum comparat insidiis leonum prædæ insidiantium, et in eam involantium. « Insidiatur, inquit, in abscondito quasi leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum, » *Psalm.* IX, 9; sed Deus has insidias leonum conterit. Unde subdit vers. 15 : « Contere brachium peccatoris et maligni; quæretur peccatum illius, et non invenietur. »

Denique *hauvat* Chaldæus vertit, קיניינא *kiniana*, id est *possessiones;* R. Saadia et Baynus, *substantiam et opes.* Unde Syrus, *facultates impiorum perdet;* Chaldæus, *possessiones impiorum expellet, q. d.* Deus opes piorum tuebitur, ne fame affligantur, impiorum vero opes evertet, ut fame crucientur. Hebræum enim *hauvat* derivatur ab היה *haia*, id est *esse, subsistere;* unde substantiam, id est facultates, significat et alludit ad הון *hon*, id est opes. Rursum *hauvat* vertas *esse,* hoc sensu, *q. d.* Deus evertet impiorum esse et vivere, id est vitam eis adimet, uti vertunt Septuaginta (1).

4. EGESTATEM OPERATA EST MANUS REMISSA; MANUS Vers. 4.
AUTEM FORTIUM DIVITIAS PARAT. — Sensus est clarus, quasi dicas : Labor parit opes, otium inopiam; diligentia ditat, negligentia depauperat; fervor est parens opulentiæ, torpor egestatis (2).

Pro *egestatem* hebraice est ראש *ras;* quod, si alio puncto legas ראש *ros*, significat toxicum, venenum, *q. d.* Pigritia est quasi lentum venenum, quod sensim proserpens totum hominem inficit, eumque torpore æque ac fame conficit et enecat. Verum legendum est *ras,* id est egestatem, non *ros,* id est venenum; *ras* enim legunt Septuaginta, Noster, Chaldæus et cæteri. Egestatem accipe ad litteram pro inopia opum. Allegorice, Beda accipit egestatem bonorum in cœlo, *q. d.* Quicumque in vita remisse et pigre vixit, hic bonis omnibus in futuro sæculo carebit.

Pro *remissa* hebraice est רמיה *remia*, quod tam fraudulentam, quam projectam, id est remissam, inertem et pigram significat. Pigri enim solent ex inertia manus torpidas exporrigere, imo projicere;

(1) Maurer הוות vertit *cupiditatem* : recte tum ob etymon, tum ob oppositionem priori membro. Sed Hebræi malo sensu de pravis cupiditatibus usurpant, et omnino de malis et perniciosis studiis et conatibus. Hin Vulgatus reddidit *insidias.*

(2) Hebr. est, *pauper* fit *qui agit manu remissa.*

fidem quia nolunt laborare, fraudulenti evadunt et fures, ut victum sibi comparent, ut videmus in pigris mendicis. Rursum, qui fraudi innititur, remissus fit et iners, quia fraudem sibi ad victum parandum sufficere putat; sed decipiuntur utrique, quia tam fraus quam pigritia causa est egestatis; Deus enim fraudulentos punit redigitque ad paupertatem, uti experientia constat. Unde vertit Chaldæus, *paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti ditat;* Syrus, *manus autem justorum dabitur;* Pagninus, *pauperem facit manus fraudulenta;* Tigurina, *qui operatur fraudulenta manu, egenus est.* Vatablus pro *fraudulenta* vertit, ut Noster, *remissa,* et utrumque connectens sic explicat, *q. d.* Qui malis ártibus optat augere rem suam, ut faciunt otiosi, qui decipiunt alios ut vivant, ad egestatem redigetur. R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra כף רמיה *caph remia* (quod Noster vertit, *manus remissa;* alii, *fraudulenta*) vertunt, *bilances fraudulentæ.* Unde sic transferunt, *egenus erit, quisquis bilances habet fraudulentas,* ut justum non det mercium pondus, cum eas vendit; et plus justo ponderet eas, cum emit. Septuaginta vertunt, *paupertas virum humiliat,* id est, facit ut manu sit projecta et abjecta, uti solent esse viles et humiles; Septuaginta de more secutus Arabicus vertit, *paupertas deprimit hominem; manus audacium ditabuntur.*

Aliqui per *manum remissam*, scilicet ad dandum, accipiunt manum avaram, *q. d.* כף *caph*, id est curva et clausa manus, avara, et bonorum tenax egestatem et penuriam adducet; contra vero *manus fortium,* id est adaperta, id est liberalis, et in eleemosynas effusa, divitias et fortunas cumulat. Unde *Eccli.* cap. IV, 36 : «Non sit, ait, porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta. » Nam, ut ille ait : « Plures opum condi, promi paucissimi. » Verum hic sensus arctior est; atque « manus remissa » proprie non est avara, sed aceda et pigra; sicut *manus fortium* non est liberalis, sed laboriosa, sedula, industria.

Pro *fortium* hebraice est חרוצים *charutsim,* quod Syrus vertit *justorum;* Chaldæus, *rectorum;* Septuaginta, ἀνδρείων, id est *virilium*, qui viriliter agunt; Tigurina, *sedulorum;* Baynus, *sollicitorum,* quales solent esse mercatores ad rem attenti; unde Pagninus vertit, *et manus mercatorum sollicitorum ditabit illos.* Proprie *charutsim* significat viros acres, qui quod cogitant et inchoant, strenue prosequuntur, nec desistunt, donec ad destinatum finem perducant. Radix enim חרץ *charats* significat acuere, exacuere, exertare vim et virtutem suam, acriter et alacriter agere, urgere, ad finem rem perducere. Alii *charutsim* vertunt, *incisos, concisos, præcisos,* quales sunt attenti ad rem, qui præcise ad obolum vel momentum sua exigunt, vel disponunt. Unde mercatores hoc habent axioma : Si vis ditescere, attentus esto ad omnia etiam minima, nihil negligas, nullam occasionem lucri etiam exigui prætermittas, quia ex multis exiguis quid fit magnum et eximium. Noster vertit *fortium*, id est sedulorum, strenuorum. Qui enim fortis est, rem strenue urget, et ad finem usque perurget. Pro *divitias parat* hebraice est תעשיר *tascir ;* quod si alio puncto sinistro legas תעשיר *tasir*, id est *decimat*, sensus erit, *q. d.* Labor strenuus sedulorum ex uno lucratur decem, sortemque decuplat; sicut terra fecunda ex uno grano seminato producit decem, imo 30, 60 et 100.

Porro hæc sententia in opibus tam spiritualibus, puta sapientia et virtute, quem temporalibus locum habet. Virtutum enim studiosus magnos earum cumulos et thesauros congregabit, negligens vero et piger earum inops manebit; nimirum, ut ait Comicus :

> Cœlites sudore cuncta fœnerant mortalibus;
> Quidquid est in orbe servit omne diligentiæ.
> Labore virtus crescit ac pecunia.

Sicut ergo mercatores intenti opibus quotidie lucrum adjiciunt lucro, denarium denario, aureum aureo : sic multo magis mercator meritorum quotidie virtutem virtuti, actum actui, gradum gradui adjiciat, ac diem sibi periisse putet, quo nihil in virtute promovit, quo nulli eleemosynam corporalem aut spiritalem contulit, quo in re quapiam se ipsum non vicit, quocirca desidiam et otium ut pestem fugiat. De S. Antonio scribit Sozomenus, lib. I *Histor.* cap. XIII : « Neque ipse otiari aliquando in animum induxit, et qui præclare vitam esset acturus ad laborandum hortatus est. » Et S. Athanasius ait eum instar apis collegisse mel virtutum ex Sanctorum conversatione : ab uno enim qui in humilitate excellebat, didicisse humilitatem, ab alio patientiam, a tertio charitatem, a quarto aliam virtutem in qua eminebat. S. Ephrem, in *Cantic. spiritual.* : « Qui amat otium, inquit, nunquam prosperabitur. » S. Ambrosius, lib. I *De Cain.* cap. IV : « Non dormientibus, inquit, non otiantibus, sed vigilantibus pollicentur præmia, et labori merces parata est. » S. Leo : « Non dormientibus provenit regnum cœlorum, nec otio et desidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur. » S. Hieronymus, vel quisquis est auctor, epist. *ad Demetriadem* : « Excitandus est, inquit, spiritualibus stimulis semper animus, et majore quotidie ardore renovandus. Orationis instantia, illuminatio, lectio, sollicitudo vigiliarum, diurna et nocturna ejus incitamenta sunt. Nihil enim in hoc proposito otio deterius est, quod non solummodo non acquirit nova, sed etiam parata consumit; sanctæ vitæ ratio processu gaudet et crescit, cessatione torpescit et deficit. » S. Bernardus, lib. II *De Considerat. ad Eugen.* cap. XIII : « Si recte, ait, Sapiens hortatur sapientiam in otio scribi, cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, noverca virtutum. » S. Basilius, in *Constit. Monast.* cap. V : « Quid Apostoli, nonne ipsi quoque Dominum sunt imitati? nonne

Moraliter, de vitanda socordia.

assidui in laboribus erant? Animadverte Paulum indivulse laborantem.» De B. Alcuino, qui tempore Caroli Magni in Gallia laude doctrinæ floruit, scribit auctor Vitæ ejus : «Fugiebat modis omnibus otiositatem. Nam aut legebat, aut scribebat, aut discipulos erudiebat, aut orationi vacabat, aut psalmorum decantationi, inevitabilibus tantummodo corporis indulgens necessitatibus.» S. Bonaventura, in *Regula Novit.* cap. VIII : «Per tria ista tota vita tua decurrat, ut semper ores, aut legas, aut servias, et potissimum senibus, forensibus et infirmis; et factis servitiis non stes cum fratribus otiosus, sed statim vade ad cellam, et ibi ores aut legas.»

Hoc olim fuit unicum studium Religiosorum et Anachoretarum, qui inde Ascetæ, id est exercitatores, sunt dicti, quod in continua vitiorum lucta et victoria, ac in perpetuo virtutum contrariarum usu sese exercerent. Talis fuit Barlaam, qui Josaphat discipulum ad eamdam ascesin exhortans, inter alia ait, «virtutes esse scalas cœli;» quare sicut cœlum ingenti altitudinis spatio a nobis elongatum distat, ita multis magnisque per virtutum scalas passibus eo contendendum et conscendendum est. Vide Damascenum, in *Historiæ* cap. XI et seq. Quod si quotidie in charitate, humilitate et patientia cresceremus, si quotidie tres eis gradus adjiceremus, totidem quasi passibus in cœlum ascenderemus, ac post annum, imo post decem vel viginti annos, quam alte nos ascendisse, quantos virtutum meritorumque cumulos coacervasse cerneremus et gauderemus? Æternitatem cogita. Brevis est vita : vive, patere, labora, mercare æternitati. Abbas Athanasius, ait Joannes Moschus in *Prato spirit.* cap. CXXX, raptus in exstasin vidit choros laudantium Deum, cumque averet ad eos ingredi, audivit : «Nemo huc ingreditur negligens; abite, certate, contemnite vanitates sæculi.» Sic itur ad astra. Et cap. CV, Angelus ait ad Christophorum : «Ora ut accendamus candelam tuam.» Tum ille ad se : «Christophore, inquit, majori labore opus est.»

QUI NITITUR MENDACIIS, HIC PASCIT VENTOS; IDEM AUTEM IPSE SEQUITUR AVES VOLANTES.—Hæc sententia jam deest in Hebræo, Chaldæo, nonnullis Latinis ac Septuaginta Complutensibus, licet in Romanis eadem habeatur, non hoc loco, sed cap. præced. post vers. 12. Habent tamen eam Latini Romani, illamque legit S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. IX; Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*; Antonius in *Melissa*, serm. 22, et alii. Quare videtur olim exstitisse in Hebræo, et habere auctoritatem canonicam S. Scripturæ. Huic affine est proverbium Arabum : «Mendacium infirmitas est, et veritas sanitas. Mendacium vilitas est, et veritas magnificentia, sive nobilitas.»

Per *mendacia*, *primo*, accipe opes per fraudes et mendacia comparatas, ut pertineat hæc gnome ad eam quæ præcessit : «Egestatem operata est manus remissa,» pro quo alii vertunt, *fraudulenta*, quasi dicat : Qui per mendacia et fraudes satagit ditescere, hic pascit ventos, id est vane, et frustra laborat perinde ac si pasceret ventos; vel, ut vulgo dicitur, reti venaretur ventos : mox enim per illud erumpunt venti : simili enim modo divitiæ, quas per fraudes avarus quærit, instar venti et avium volantium avolabunt ab eo, sequetur eas, nec assequetur. Unde præclare S. Gregorius Nazianzenus : «Quid, inquit, opus est multas opes reponere temporum mutationibus, quæ alias in alios ventilant instabilem opulentiam.» Idem ad cives timore perculsos : «Magis, inquit, ventis aut litteris in aqua descriptis fidendum est, quam divitiis.» Et in orat. *ad Julianum* tributorum exæquatorem : «Ut pulvis, inquit, a turbine, sic opes ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jactantur, et sicut fumus dilabuntur, et insomnii more homines deludunt, umbræque instar manibus teneri nequaquam possunt, nec desperatæ carentibus, nec satis certæ possidentibus.» Idem *ad Seleucum*, Iambico 3, opes asserit «mentes avaras tudere,» ac imitari

Meretricis astus, quæ procos fallax suos,
Hunc hoc, et illum dispari ludit modo.

Rursum eas

Similes esse fluctibus, motu levi
Quos ferri in altum cernimus, labi et cito.

Unde Septuaginta Romani cap. IX, 12, post : «Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos,» hasce duas gnomas subjungunt : «Deseruit enim vias vineæ suæ; in semitis vero agelli sui erravit; ingreditur per loca avia atque arida, et terram destinatam ad sitim, contrahit autem manibus infructuosa.» Quibus verbis nitentem mendaciis, sicut *primo*, comparavit pascenti ventos; *secundo*, sequenti aves volantes : ita *tertio*, comparat stolido agricolæ, qui deserit vineam suam, et per agrum suum (ex quo æque ac ex vinea, si utrumque coleret, magnos vini ac frumenti fructus perciperet) oberrans transit ad loca avia, arida et siccitate siticulosa, ex quibus nullum posset sperare fructum : unde «congregat manibus infructuosa,» vel, ut vertit interpres Clementis Alexandrini, lib. III *Strom.*, *colligens manibus sterilitatem fructuum*, *q.d.* Vice fructus et messis nil reportat nisi ἀκαρπίαν et sterilitatem. Unde Clemens hæc omnia adaptans mendaci hæresi et hæreticis, lib. III *Strom.* : «Qui, inquit, falsis innititur, is pascit ventos, et insequitur aves pennatas. Non intelligit verbum hic philosophiam, cum hæc in multis probabiliter argumentetur, et probabiliter loquatur; sed hæreses insectatur. Infert itaque : Reliquit enim vias vineæ suæ, in semitis autem propriæ agriculturæ suæ erravit. Hæ autem sunt, quæ Ecclesiam relinquunt ab initio. Jam vero qui cecidit in hæresim, transit per solitudinem sine aqua inhabitabilem, sitibundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum.»

Secundo, per *mendacia* accipe mendaces et fallaces spes, quas relicto Deo homines reponunt in amicis, cognatis, principibus; item in suis opibus, viribus, ingenio, sapientia, ut beneficium, dignitatem, opes, prælaturam, gloriam, etc. assequantur. Hic enim pascit ventos, id est inaniter laborat, quia vel id quod ambit non assequitur, vel, si assequatur, non inveniet in eo quietem et gaudium quod quærebat, sed molestias, tædia, angores, invidias milleque similes ærumnas, ut eum facti pœniteat, optetque et dicat : Utinam nunquam hanc dignitatem ambivissem! utinam nunquam eam assecutus fuissem!

Tertio, per *mendacia* accipe falsas rationes, errores, paralogismos, fallacias, quibus hæretici, sophistæ et doctores superbi sua dogmata tueri et fulcire nituntur. Hi enim pascunt ventos, quia patefacta rationum falsitate ruunt eorum dogmata, honor et auctoritas, quæ ab eis fugiunt instar avium volantium. Ita S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. IX, qui hanc gnomen applicat Cresconio et Donatistis, ac per ventos accipit dæmones, qui sunt spiritus inflati et inflantes ut venti : « Qui fidit in falsis, inquit, hic pascit ventos, id est, fit esca spiritibus malis. » Verum hoc mysticum est, non litterale.

Quarto, per *mendacia* accipe quælibet mendaciter dicta et facta, quibus mendaces sua vitia excusare et tegere, aut quippiam obtinere nituntur. Qui enim iis nititur, pascit ventos : nam detecto mendacio et fraude nihil consequetur, nisi nomen mendacis et fraudulenti.

Pascere ventos, quid? Quid sit *pascere ventos* explicui *Osee* XII, 1, ubi de Israele ponente spes suas in Assyriis et Ægyptiis, sed fallaces, eo quod per ipsos a manu Nabuchodonosoris Chaldæi non fuerit liberatus, ait : « Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum. » Ubi dixi τὸ *pascit* posse *primo*, accipi passive, *q. d.* Ephraim pascit, id est comedit ventos; vivit et pascitur vento. Sic superbi pascuntur honore, et tumida sui opinione quasi vento, quo inflati et turgidi incedunt, sicut chamæleontes pascuntur vento; sed sicut chamæleon vento vivens exsuccus est et exsanguis, ideoque colores mutat, et rei cui applicatur colorem induit : sic et ambitiosus ambitione exsuccus, et metu honoris perdendi exsanguis, nunc rubicundus est et lætus, nunc pallidus et mœstus, nunc felix, nunc miser; quare beatus esse nequit. Ita Aristoteles, lib. I *Magnor. moral.* cap. III.

Secundo, τὸ *pascit* posse accipi active, ut « pascit ventos » idem sit quod cibat ventos, puta seipsum dat in cibum ventis; ut venti, puta Assyrii, in quibus confidit, eum devorent. Aut « pascit, » id est regit, et ad pascua ducit ventos, sicut pastor regit et pabulatum ducit boves, oves, capras, etc. Hoc enim proprie significat Hebraice רעה *raa*, juxta illud *Psalm.* XXII, 1 : « Dominus regit (Hebraice *raa*, id est *pascit*, quasi pastor oves) me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. » Stultum enim et impossibile est ventos quasi oves regere, et ducere ad pascua : esto per magiam magi subinde videantur pascere ventos. **Magi pascunt ventos.** Nam Methonenses, ait Pausanias, in *Cor.*, vento sævienti offerunt gallum gallinaceum, eoque lacerato et sub vitibus defosso sedant noxios Africi flatus. Eunapius et Suidas, atque ex eis Sigonius, lib. IV *Imperii Occident.*, narrant Constantinum Magnum capite mulctasse Sopatrum philosophum, quod incantationibus suis ventos retinuisset, ne naves frumenta deveherent Constantinopolim fame afflictam. Finni et Lapones Septentrionales populi mercatoribus ventos venales exhibebant, tres nodos magica arte sacratos a loro pendentes eis offerentes; quorum primo soluto placidos, secundo vehementiores, tertio vehementissimos essent habituri. Ita Olaus, lib. III, cap. XVI, ex Saxone grammatico. Ea arte utuntur in navigantes ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit; sic sistunt et movent flamina et flumina, inquit Zieglerus in *Scandia*. Plura vide apud Alexandrum ab Alexandro, lib. III *Genial.* cap. XII. Verum hæc superstitiosa sunt et magica, ac proinde summe noxia. Magi enim suas seque consulentium animas et corpora diabolo pro vento oppignerant. Omissis magicis accipe physicum. Cum aliquando Etesiæ ita vehementer flarent, ut fruges læderent, Empedocles jussit asinos excoriari et utres fieri, eosque in promontoriis extendi, ut ventum exciperent; quo sopito appellatus fuit κωλυσάνεμος, id est *prohibitor ventorum*, ait Suidas, penes quem sit fides. Nam et hoc difficile est creditu; et esto verum sit, hoc non est pascere, id est ad libitum regere ventos; nec pabulum eis præbere. Solus enim Deus est, qui ventos uti creat, ita pascit et regit, atque in eo suam magnificentiam et omnipotentiam ostendit. Hinc dicitur ambulare, imo volare super pennas ventorum, *Psal.* XVII, 11; ac venti sunt Angeli, id est nuntii Dei, juxta illud : « Qui facis Angelos tuos spiritus, » id est ventos, *Psal.* CIII, 4. Et Job, cap. XXVIII, 25 : « Qui fecit, inquit, ventis pondus, et aquas appendit in mensura. » Et *Amos* IV, 13, vocatur Deus « formans montes, et creans ventum, » ubi plura hac de re dixi. Hinc Theodosio Imperatore pugnante pro Deo, venti Dei pugnarunt pro Theodosio contra Eugenium, cum tela hostium in ipsosmet hostes retorserunt, ita ut Theodosius ventos pavisse et vicissim venti Theodosium dici possint; de quo Claudianus, in *Paneg.* :

> O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
> Et conjurati veniunt ad classica venti.

Mendacium simile vento. Primo. Nota : Recte mendacium comparatur vento et pastori ventorum. *Primo*, quia, uti ventus fluidus est, levis et evanidus, statimque tenues vanescit in auras, sic et mendacium instar venti et fumi dissipatur et evanescit. « Quæ decipiunt, inquit Seneca, *epist.* 8, nihil habent solidi; tenue est mendacium, si diligenter inspexeris. »

Secundo. *Secundo*, sicut ventus non hæret, sed celerrime pertransit, sic et mendacium. Unde eleganter Petrarcha, lib. II *De Vita solitar.*, mendacium cum urinatore, qui sub aquis degit, conferens : « Simulata, inquit, illico patescunt, fucus sudore diluitur, et argutum etiam mendacium vero cedit, coramque pressius intuente diaphanum est. Nemo sub aqua diu vivit, erumpat necesse est, ac frontem quam celabat, aperiat, ut ventis ac molli aura pascatur. »

Tertio. *Tertio*, sicut ex uno vento plures generantur, iique contrarii, qui inter se confligunt et colluctantur : sic ex uno mendacio plura nascuntur, eaque sibi invicem contraria et colluctantia.

Quarto. *Quarto*, ventus, licet sit tenuis et inanis, utres tamen distendit : et mendaces turgent vento vanitatis et superbiæ. Rursum ventus canoras facit aves; nam cycni favonio afflati canunt suavius. Erigitur enim alarum densitas, fidium nervos temperatos referens, et plectrum statim zephyrus suggerit. Insuper, sicut organa sunt hydraulica, quæ aqua aguntur : sic sunt et anemaulica, quæ vento arte excepto harmonice personant. Talia vidi Tusculi, in quibus philomelæ aliæque aves, arte factæ instar vivarum philomelarum et avium, miro venti artificio canebant et modulabantur. Simili modo, ventus vanitatis et ostentationis agit mendaces, ut artificiose et eleganter sua mendacia concinent atque decantent; sed sicut in illis præter sonum nullus est fructus, sic et in his. Mendaces enim sunt velut æs sonans et cymbalum tinniens.

Quinto. *Quinto*, S. Basilius, hom. 6 *Hexam.* : Vultures, inquit, et galli in aerias subvecti plagas solo ventorum flatu haustuque concipiunt ova quæ, quia ex vento sunt, ideo irrita et inania ac subventanea vocantur. Sic mendaces ex vento, id est ex diabolo, qui est pater mendacii, concipiunt mendacia, fraudes et dolos, quæ exterius speciosa, intus inania sunt et in fumum evanescunt; quæ nullum pascunt nisi diabolum, cujus sunt ova et fœtus. Unde S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. IX : « Porro, inquit, si maledictus, qui spem suam posuit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in falsitate opinionis humanæ? ut in illud aliud incidat quod scriptum est : Qui fidit in falsis, hic pascit ventos, id est, fit esca spiritibus malignis. » De talibus, ait Osée X, 13 : « Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii; quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. »

Sexto. *Sexto*, ventus, licet subtilis, subinde ita validus est, ut arbores, turres, domos sternat et evertat : sic mendacium, licet in se inane, tamen subinde fucis et fraudibus ita palliatur et armatur, ut inter reges et populos bella internecina concitet, ac urbes, regna et imperia evertat.

Tropologice, ventosi sunt et ventos pascunt, qui vulgi opiniones et rumores consectantur; et qui adulationibus propriis ac detractionibus aliorum gaudent; hisce enim multa permiscentur mendacia. Nam, ut ait Jeremias cap. IX, 3 : « Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii. » Quare tales pascunt ventos, et instar canum stolidorum sequuntur aves volantes, donec suam stoliditatem advertentes sero pœniteant, eamque rideant et damnent. Ita Hugo. Denique, qui creaturis potius fidunt quam Creatori. Omnes enim creaturæ ventus et umbra sunt, si cum Creatore conferantur. Unde Psaltes, *Psal.* IV, 3, commiserans exclamat : « Filii hominum, usquequo gravi corde? utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » Et Isaias cap. XXVIII, 15 : « Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus, etc. Subvertet grando spem mendacii. » Et Jeremias cap. XIII, 25 : « Hæc sors tua, parsque mensuræ tuæ a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio. » Et cap. XVI, 19 : « Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit. » Post gnomen jam explicatam Septuaginta hoc loco subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Latina Vulgata exstat, estque hæc : « Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem utetur ministro; » eamque legit S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. II, et sic explicat : « Solent impii pacem perturbare Sanctorum; sed hæc in usum cedunt proficientium, juxta illud Apostoli : Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis. Unde etiam scriptum est : Filius eruditus sapiens erit; imprudente autem ministro utetur, » *q. d.* Dei providentia fit ut impii, v. g. hæretici, exagitent fideles et pios, ad eorum probationem, ut scilicet crescant in fide et virtute : quocirca imprudentes, id est impii, esto videantur dominari piis, revera tamen ministrant et serviunt, quia Deus eis quasi ministris utitur ad acuendam piorum virtutem et gloriam. Rursum, *q. d.* Filius in disciplina eruditus, et moribus compositus, est sapiens; sæpe tamen, Deo disponente, fit ut ministrum habeat imprudentem, ut is exerceat tum ejus patientiam, tum prudentiam, utque imprudens minister a prudente hero prudenter regatur, discatque prudentiam. Ad hæc servi, quia servili sunt ingenio; hinc si herum sapientem, id est modestum piumque, nacti sint, insolescunt eique molesti sunt; sin durum et imperiosum, cervices submittunt. Sapiens ergo servilia ingenia serviliter tractet, usurpetque illud Melaniæ apud Palladium in *Lausiaca*, cap. CXVII : « Contra stolidos animi elatione, velut cane et accipitre utendum est. »

Tertio, et valde apposite sic exponas, ut significetur hic sapientiæ vis, potestas, dignitas et majestas, quæ tanta est, ut etiam insipientibus imperet et dominetur, *q. d.* Filius eruditus et prudens non tantum sibi sapiens erit, sed et alios regere poterit, imo imprudentibus et insipientibus tanquam ministris uti noverit; sua enim sapientia sciet quomodo domandi et regendi sint, quibusque ministeriis applicandi, ut sibi sapere, aliis

prodesse discant. Hoc est quod Salomonem secutus Ecclesiasticus ait cap x, 28 : « Servo sensato liberi servient. » Vide ibi dicta.

Vers. 5. 5. QUI CONGREGAT IN MESSE (Chaldæus, *qui operatur in æstate*), FILIUS SAPIENS EST; QUI AUTEM STERTIT ÆSTATE (Chaldæus, *in messe*) FILIUS CONFUSIONIS. — Hebraice, *filius confundens*, tam se, quam suos parentes, domum et familiam. Est hoc præceptum vel monitum prudentiæ œconomicæ. Igitur grammatice ad litteram significat in messe æstate laborandum esse agricolæ (quales fuere prisci patres, et plerique hominum primis mundi sæculis) ex præcepto Dei, *Genes.* II, 15, et cap. III, 17, ut paret sibi suisque alimenta in hiemem : nam si otietur et stertat, sinatque præterire messem, in hieme famebit et mendicare cogetur vel fame conficietur; quod ipsi ingens erit damnum, æque ac confusio et probrum. Huic gnomæ parallela est illa Ben-Siræ *Alphabeto* 2, littera *lamed* : « Ne dormias in juventute tua, et in senectute tua ne ducas vetulam. » Nam quatuor sunt ætates secundum totidem partes anni. Pueritia est ver, æstas juventus, autumnus ætas provectior, hiems senectus. Atque sicut æstas apta est colligendis frugibus in hiemem, sic juventus idonea est comparando viatico in reliquam vitam; quod non potest facere qui dormit et stertit, qui otiosus est et deses, quo sensu dicimus, « Jus vigilantibus scriptum esse, non dormientibus. »

Æstas symbolum juventutis. Symbolice ergo sub cortice litteræ et parabolæ significatur, *primo*, laborandum esse in adolescentia, ut parentur alimenta senectuti. Rursum in adolescentia studendum sapientiæ et virtuti, ut ea fruamur in senectute. Adolescentia enim recte vocatur æstas et messis, quia vegeta, animosa, fervida, studio et laboribus apta, docilis, ingeniosa; sicut enim formatur et assuescit animus corpusque sive virtuti vel vitio, sive labori vel otio in adolescentia, sic durat et perseverat fere per reliquum vitæ. Unde Septuaginta vertunt, *incolumis* (legerunt ipsi pro אגר *oger*, id est congregans, aliis punctis אגר *agur*, id est collectus, servatus, incolumis) *evasit ab æstu filius intelligens; correptus autem a vento fit in messe filius iniquus*, *q. d.* Juvenis sapiens in adolescentia, quando ebullire solet ardor sanguinis et concupiscentiæ, ab eo immunis evadit, quia ardorem hunc restinguit domando et mortificando suas passiones; insipiens vero, qui a vento ardente, sive uredine concupiscentiæ, in adolescentia abripi se sinit, « fit filius iniquus in messe, » id est in senectute, in qua homines metere solent id quod seminarunt et didicerunt in juventute. Virtutes enim et vitia adolescentiæ adhærent homini usque ad senium et mortem. Uredo est ventus urens, qui siccat frumenta, puta spicas, ut inanes sint, nec dent farinam; ita concupiscentia siccat omnem virorem et medullam virtutis, facitque hominem inanem, omnique bono et virtute vacuum. Auctor vero *Catenæ Græcorum* versionem Septuaginta sic explicat, *q. d.* Cruces et calamitates patienti animo acceptæ vitam, impatienti autem mortem adferunt : « Vir intelligens, ait, qui per cruces et calamitates non secus excoctus et probatus est, atque aurum per incensam fornacem probari solet, lætos justitiæ fructus edit; contrario, vir iniquus ab iis etiam rebus, per quas melior alioqui evadere debebat, sæpe corrumpitur et depravatur, et omnino etiam perditur. » Didymus ibidem : « Qui naturali, inquit, sapientia et intelligentia valet, illum neque sol exurit per diem, neque luna per noctem. Per ardorem, vitæ hujus curas et molestias designat. Illos vero qui propter istiusmodi res dejiciuntur et quasi deficiunt, fœnum vocat. Christus servator noster afflictiones et persecutiones illas quæ propter Dei verbum interdum eveniunt, in Evangelica parabola æstum appellat. »

Secundo, *æstas* et *messis* est symbolum occasionis, sive temporis idonei ad rem bene gerendam, *q. d.* Qui arripit occasionem rei conficiendæ, dum illa sese offert, ille sapit; qui negligit, desipit : nam « fronte capillata est, a tergo occasio calva. » Et occasionis rem bene gerendi.

Tertio, *æstas* symbolum est præsentis vitæ, hiems mortis et status futuri sæculi, ubi nullum est laborandi et metendi tempus, *q. d.* Qui laborando congregat sibi in hac vita merita bonorum operum, ut ex iis colligat præmia æternitatis, ille demum sapiens est : qui vero in hac vita ea negligit, ac corpori, gulæ et luxuriæ inhiat et indormit, ille insipiens est, et confundetur in die judicii : quia tunc videbit se ob neglectum hoc tempus damnari, et cruciari in gehenna flammis æternis. Unde sapienter monet Ecclesiastes cap. IX, 10 : « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. » Quocirca S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrastichis* vitam præsentem ait esse nundinas, in quibus omnia mercari liceat, post eas nihil : Et præsentis vitæ.

Hanc esse vitam nundinas credas velim;
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus :
Post tempus istud alterum non suppetet.

Hæc Nazianzenus.

Mystice Hugo : Tribulationes, inquit, et labores, quibus assidue homines afflictantur in hac vita, sunt æstus et æstas, in qua magnam humilitatis, patientiæ, charitatis cæterarumque virtutum messem colligere licet; qui ergo sapit, tempus hoc captat : qui autem desipit, impatientia, inertia et acedia sua præterfluere sinit et perdit. Huc facit exemplum formicæ propositum a Salomone, cap. VI, 6 : « Quæ parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat. » Ubi multas formicæ et diligentiæ analogias recensui. Mystice, æstus sunt tribulationes.

6. BENEDICTIO DOMINI SUPER CAPUT JUSTI; OS AU- Vers. 6.

TEM IMPIORUM OPERIT INIQUITAS. — Complutenses et alii nonnulli legunt, *iniquitatem;* Hebraice, *benedictiones super caput* (vel capiti) *justorum; os autem impiorum operit iniquitas*, vel *iniquitatem*, ut vertit Symmachus et Aquila; Theodotion, *rapinam;* Vatablus, *injuriam.*

Jam *primo*, Vatablus hunc dat sensum, *q. d.* Solet justus benedici; impius autem semper cogitat malum, ut scilicet aliis inferat injuriam, calumniam, rapinam. Verum hic nulla apparet antithesis inter justum et impium.

Secundo, Cajetanus, *q. d.* Justi indoles et ingenium est aliis benedicere; id est bene precari et benefacere, si possit : at « os impiorum operit iniquitas; » vel, ut ipse vertit, « operitur iniquitate, » quia plenum est maledictionibus, calumniis, probris, etc. Hic clara est antithesis inter benedictionem pii, et maledictionem impii.

Tertio, aliqui τὸ *super caput* exponunt, *aperto capite, et ore jactitat : Benedictio Domini super caput justi*, id est, inquiunt, justus, quæ juste peperit, et honesta industria quæsivit, ostentat venditatque palam. Sic enim infra dicitur : « Bonorum labiorum gloriosus est fructus. » Et *Actor.* xx, 34, S. Paulus gloriabundus dicebat : « Ipsi scitis quoniam mihi, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. » Contra vero : « Os impiorum operit iniquitatem, » vel rapinam, vel injustitiam (omnia in idem recidunt), id est celat absconditque lucra, nec audet palam exponere artes et fraudes, quibus ditatus est; fraudes enim et scelera, quia pudenda, lucem fugiunt, tenebras amant.

Quarto, *q. d.* « Benedictio, » id est gratia Dei, operit caput justi; at iniquitas et scelus operit os et caput impii, *q. d.* Gratia et peccatum secernunt justum ab impio : justo enim propria est gratia, impio peccatum. Quocirca opera justi sunt opera gratiæ et virtutum; opera vero impii sunt rapinæ, fraudes et scelera. Unde Chaldæus vertit, *in ore impiorum operitur rapina.* Et R. Levi : « In justi, inquit, caput benedictiones defluunt, nimirum ut sit cordatus : jugiter enim versabitur in cogitatione bonorum; vel etiam vox capitis innuit rei primordia : in exordio enim justus patefacit benedictiones, quibus cumulatus incedit; impius vero iniquitatem, quam machinatur, occultat, ne, si detegat, explere vetetur. Significat ergo justum, cum aliquid aggreditur, semper benedictione se auctum experiri; tum etiam cumulari se bonis, auxiliumque præberi, ut optato fine fruatur; cum nihil præter honesta, utque aliis benefaciat, in votis habeat. Quare in negotii exordio sperandum est ei benedictiones impensum iri : si enim cæteri conscii sint cogitationis illius, libentissime suppetias ferent. Impiis autem secus contingit. Verentur enim semper, ne potiantur iis quæ vehementer appetunt, si alii id perspectum habeant; quamobrem occultum aliis esse crimen volunt, quod præstare nefarie moliuntur. Qua in re par pari illis refertur, cum memoria justi sit in benedictione, » etc.

Quinto et genuine, *q. d.* « Benedictio, » id est affluentia bonorum omnium, defluet, et quasi e cœlo depluet in caput justi; os autem et caput impiorum operiet iniquitas, id est pœna iniquitatis, quæ quia justa, ita os eorum obturabit, ut ne mutire quidem, vel hiscere, contra Deum vel homines audeant, juxta illud *Psal.* CVI, 42 : « Videbunt recti, et lætabuntur; et omnis iniquitas oppilabit os suum. » Impios ergo operiet confusio, condemnatio et supplicium fraudum, mendaciorum, injuriarum, aliarumque iniquitatum, quas ore et capite (ibi enim est ratio et voluntas) commiserunt (1).

Ubi nota *primo*, per *os* accipi caput et vultum synecdochice; sed dicit *os*, quia impii plerasque fraudes, injustitias et scelera ore perpetrant; *secundo*, iniquitas metonymice sumitur pro pœna iniquitatis tam hic quam alibi sæpe. Unde Septuaginta vertunt, *os autem impiorum operiet luctum intempestivum*, Græce πένθος ἄωρον, quod interpres *Catenæ Græc.* vertit in nominativo, *planctus et luctus intempestivus.* Unde Origenes ibidem hoc explicat : « Justo prudenti et ornato res quoque difficiles et afflictæ faciles evadunt; sed aliter affecto etiam levia et consolationem quamdam habentia, difficiles videntur. » Sensus ergo Septuaginta est, *q. d.* Cito impii, et ante tempus ab ipsis præcogitatum punientur, ideoque lugebunt : esto subinde per confusionem luctum suum celare, et vultum lætum præ se ferendo operire tegereque conentur. Rursum erit hic planctus intempestivus, id est ante tempus judicii extremi et gehennæ, ut hic luctus sit præludium planctus æterni; *tertio*, per *justum* accipe quemlibet, sed maxime misericordem et eleemosynarium : hic enim peculiariter in Scriptura vocatur justus; et hic, utpote beneficus, solet benedici a Deo et hominibus. Unde huic apte opponitur חמס *chamas*, id est violentia, injuria et iniquitas, quam aliis inferre solet impius, ideoque in pœnam et supplicium incurrere, juxta illud *Psal.* CVIII, 17 : « Persecutus est hominem inopem, et compunctum corde mortificare; dilexit maledictionem, et veniet ei. » Quocirca noster Salazar sic exponit, *q. d.* « Benedictio Domini super caput justi, » id est, affluentia bonorum omnium misericordi continget; « os autem impiorum operit iniquitas, » hoc est, iniquitatis pœna, puta Dei maledictio, inopia et

(1) *Benedictiones in caput justi*, juste fausta precantur omnes; *et*, at *os improborum operit injuria*, vel *violentia* : improbis, quorum os nil nisi injuriosa proloquitur, quicumque eos norunt, diras imprecantur, quas Deu exaudiet. Dirarum imprecatio ex opposito (*benedictiones*) supplenda est, uti sæpe unum membrum supplendum ex altero. Sunt vero talia, in quibus sensus non statim obvius est, eum in finem sic confirmata, ut audientis vel legentis animum acuant et intentum reddant, sciendi studium excitent, et ipsa disquisitione vires ingenii exerceant.

egestas, incumbet immisericordi et avaro, præsertim cum in die judicii, cum sui similibus immisericordibus audiet a Christo judice : « Ite, maledicti, in ignem æternum. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; » cum ex adverso misericordes audient : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, » *Matth.* XXV. Unde S. Chrysostomus, hom. *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima* : « Eleemosyna, inquit, vestis est, quæ cum homine resurget; his vestibus fulgebunt, qui tunc audient : Esurientem me vidistis, » etc.

Exemplum hujus sententiæ illustre exstat in Joseph. *Genes.* XLIX, 25, quo hic alludit Salomon : Jacob enim pater moriturus benedixit filio suo Joseph, justo et sancto, dicens : « Omnipotens benedicet tibi benedictionibus uberum et vulvæ, » etc. Vide ibi dicta.

Vers. 7. 7. MEMORIA JUSTI CUM LAUDIBUS; ET NOMEN IMPIORUM PUTRESCET. — Hebraice, *memoria justi in* (vel *ad*) *benedictionem;* Septuaginta, *memoria justi cum encomio, nomen vero injusti exstinguitur;* Chaldæus, *memoria justi benedictio;* Syrus, *in benedictione;* Tigurina, *memoria justi laudem habet* (Vatablus, *celebris est et plausibilis*), *impiorum vero nomen sordet;* Vatablus, *exolescet, putrescet.* Sensus est, *q. d.* Justi memoria grata, suavis et honorata est, ut tam Deus quam homines cordati cum ejus mentionem faciunt, eum benedicant, laudent, celebrent; impiorum vero nomen, fama, existimatio, laus, gloria sensim corrumpitur, sordet, abjicitur et aboletur. Sic Abraham, Noe, Mosen, Aaronem, Davidem aliosque justos veteris Testamenti laudat *Eccli.* XLIV et seq., ac Apostolus, *Hebr.* XI. Rursum Aben-Ezra sic vertit et explicat : « Memoria justi cum benedictione, » hoc est, recordabitur justi Deus ob benedictionem qua illum cumulabit, juxta illud *Psal.* CXIII, 12 : « Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis. » Justi ergo recordabitur, eumdemque benedictione prosequetur; nomen autem improborum putrescet, id est oblivioni tradetur tanquam arbor putrefacta, quæ non succrescit. Et Baynus : Fieri potest, inquit, ut improbus dum scelus occultat, justi et probi viri fama aliquandiu fruatur; sed ut flos marcescit paulatim, et caro putrescit, quæ sale non conditur : sic fama impii carens fructu virtutis, et divinæ sapientiæ sale, marcescit et corrumpitur.

Est metalepsis : *putrescet,* id est, uti res putrida putebit et fœtebit, *q. d.* Impii erunt infames, juxta illud *Exod.* V, 21 : « Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, » id est invisos et abominabiles nos fecistis Pharaoni. « Habent enim mores suos colores, habent et odores; colorem in conscientia, odorem in fama, » ait S. Bernardus, serm. 71 *in Cant.* Itaque ex putredine intelligitur corruptio, ex corruptione fœtor, ex fœtore abominatio, et infamia infamisque exsecratio. Fama ergo et gloria temporanea impiorum sensim atteritur, corrumpitur et putrescit, ut omnes cordati, cum eorum meminerunt, eos vituperent, lacerent et abominentur, juxta illud Mathathiæ de Antiocho : « A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus stercus et vermis est, » I *Machab.* II, 62.

Apte infamia impiorum comparatur putredini. *Primo,* quia putrefactio fit, cum in toto pars aliqua corrumpitur, quæ sensim alias inficit et corrumpit. Sic unum vitium serpit ad aliud, et consequenter una infamia ad aliam, quæ sensim totum hominem inficit et maculat. Infamia est putredo. Primo.

Secundo, putrefactio fit, cum partes putrescentes separantur a sanis et integris : sic infamia oritur cum vitia a virtutibus separantur, cumque quis a consortio proborum se separat, et improbis sociatur; hi enim ipsi suam improbitatem affricant, et infamiam afflant. Secundo.

Tertio, putrescunt *primo,* humida, deinde sicca, cum scilicet partes quæ corrumpuntur, segregant se a natura, ac a naturali sua temperie caloris et frigidi, humidi et sicci. « Quapropter et putrescunt alia omnia excepto igne; etenim terra, et aqua, et aer putrescunt (quin et ligna, et lapides ac metalla); omnia enim hæc sunt materia igni, » ait Aristoteles, lib. IV *Meteorol.* cap. II. Sic cum quis a suo officio desciscit, puta ab ea moderatione quam requirit ejus status et gradus, tunc vitium contrahit et infamiam. Tertio.

Quarto, Aristoteles ibidem putredinem ex suis principiis et causis ita definit : « Putrefactio, inquit, est corruptio ejus, quæ in unoquoque humido proprie, et secundum naturam, caliditatis, ab aliena caliditate; hæc autem est, quæ ambientis. Quare, quoniam secundum indigentiam patitur calidi, quia autem indigens tali virtute frigidum omne, ambæ utique causæ erunt, et putrefactio communis passio, et frigiditatis propriæ, et caliditatis alienæ. Propter hoc enim et sicciora fiunt, quæ putrescunt omnia, et tandem terra et fimus. Exeunte enim proprio calido, evaporat quod secundum naturam humidum, et inducens humiditatem non est amplius; inducit enim trahens propria caliditas. » Pari modo putrescit anima ex frigore interno et calore externo, cum scilicet in ea refrigescit amor Dei, et accenditur amor mundi, puta opum, honorum, voluptatum; per illum enim sensim evaporat omnis vitalis charitatis et virtutum succus, ejusque loco succedet concupiscentiæ tabes et corruptio. Quarto.

Quinto, Aristoteles ex dictis colligit res putrefieri facilius in æstate quam in hieme, in tepore quam in fervore, in quiete quam in motu. « Et in frigoribus, inquit, minus putrescunt quam in æstu; in hieme enim paucum est in ambiente aere et aqua calidum; quare nihil potest : in æstate autem amplius. Et neque quod congelatum : magis enim frigidum quam aer calidus, non igitur vincitur; movens autem dominatur. Neque fervens aut calidum : minor enim quæ in aere caliditas ea quæ in re; quare non dominatur, ne- Quinto.

que facit transmutationem ullam. Similiter autem et quod movetur et fluit, minus putrescit, quam quod non movetur; debilior enim fit motus, qui ab ea quæ in aere caliditate quam qui in re præexistit; quare nihil facit permutari. Eadem autem causa, et quare multum minus quam paucum putrescat; in majori enim amplior est ignis proprius, et frigidum, quam ut dominentur, quæ in circumstante, virtutes. Quapropter et mare secundum partem quidem divisum cito putrescit; totum autem non. Et aliæ aquæ eodem modo. » Simili modo in æstate, id est in prosperitate, facilius putrescit virtus et fama per vitia quam in hieme, id est in adversitate : similiter in tepore potius quam in fervore, atque in quiete potius quam in motu, quo fertur ad bona opera. Hic enim motus calorem virtutis et charitatis acuit, qui omnem putredinem vitiorum excludit : æque ac societas justorum, quæ est quasi mare sanctitatis, a quo si quis sese separat, facile corrumpitur et putrescit, uti videre est in apostatis Religionum.

Sexto. *Sexto*, ex putredine nascuntur vermes et serpentes. Unde illud Ovidii, lib. XV *Metamorph.* :

Sunt qui, cum clauso putrefacta est spina sepulcro,
Mutari credant humanas angue medullas.

Porro putridiora, magisque fœda et horrida esse cadavera et vermes eorum qui vacarunt deliciis, ventri et veneri, quam sobriorum et castorum, docet ratio et experientia. Simili modo infames ob vitia generant serpentes, puta filios, nepotes, amicos, socios serpentinis moribus; hos enim verbo et exemplo ipsi docuerunt. Sic fama posthuma et putida Arii, Lutheri, Calvini, Machiavelli etiamnum parit Arianos, Lutheranos, Calvinistas, Machiavellistas, præsertim quia eorum discipuli et libri supersunt, qui eorum sectam assidue proseminant. Nihil enim virulentius et pestilentius libris hæreticis, magicis, amatoriis; ex hisce enim multi hæresin, magiam, amores condiscunt et imbibunt.

Septimo. *Septimo*, Plinius remedium putredinis assignat mel. Sic enim ait, lib. XXXII, cap. XXIV : « Mellis talis natura est, ut putrescere corpora non sinat jucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura. » Sicut ergo sal sua salsedine, sic mel sua dulcedine corpora a putredine præservat. Mel symbolum est bonitatis, benignitatis, affabilitatis, beneficientiæ : hæc enim homini optimam famam conciliat omnemque infamiam dulcorat et emendat. Hinc de Josia dicitur *Eccli.* cap. XLIX, vers. 1 : « Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria. » Vide ibi dicta. Rursum, cedrus medetur putredini; nam, ut ait Plinius, lib. XXIV, cap. v, « defuncta corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit; mira differentia cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit. » Hinc cedro digna, vocantur digna æternitate; cedrus enim, quia incorruptibilis, immortalitatis et æternitatis est symbolum. Cedrus autem symbolum est sapientiæ, integritatis et roboris, uti fuse ostendi *Eccli.* XXIV, 17. Insuper, balsamum medetur putredini, quia succum odoratum fortemque suggerit, quo corpora quasi alantur et serventur. Balsamum symbolum est odoratarum et sanctarum actionum, quibus alitur fama et gloria ne putrescat. Unde Plutarchus in *Moral.* : « Deliacum, inquit, navigium dum subinde sarcitur et reconcinnatur, perpetuum in multa sæcula redditur : sic famæ semper aliquid addendum est, ne putrescat. »

8. SAPIENS CORDE PRÆCEPTA SUSCIPIT : STULTUS CÆDITUR LABIIS. Vers. 8. — Tò *corde* cohæret cum *sapiens*, non cum *præcepta*, ut patet ex regimine Hebræo. Pro *cæditur* hebraice est ילבט *illabet*, quod Septuaginta vertunt, *supplantabitur*; Chaldæus, *capietur*; Theodotion, φυρήσεται, id est *fermentabitur*, instar fermenti subigetur et macerabitur; Aquila, *vapulabit*; Symmachus, *torquebitur*; Baynus, *corruet*; R. Joseph, *claudicabit*; R. Salomon, *fatigabitur*; Tigurina, *in varia incurrit*; Marinus, Vatablus et alii passim, *impingit, offendit*. Omnes hæ versiones eodem redeunt.

Primo ergo sensus planus est, *q. d.* Is qui « corde, » id est vere sapit, admittit Superiorum et magistrorum præcepta libenter, patitur se ab eis doceri et moneri : at stultus cæditur labiis docentis et corripientis, quia molestum est ei audire docentem suosque defectus redarguentem : quare quot verbis corripitur, tot quasi flagellis cæditur et castigatur. Ita Beda, Lyranus, Jansenius, Baynus et alii, atque hoc sensu clara est antithesis sapientis et stulti.

Secundo, « stultus cæditur labiis » propriis, et, ut Chaldæus vertit, *labiis suis capitur*, quia scilicet temere multa effutiens, Superiori obmurmurans, detrahens, minans, facile a circumstantibus mendacii, vel seditionis, fraudis, calumniæ, maledicentiæ, etc., arguitur, imo non raro pœnas dat; itaque labiis suis petulantibus cæditur, id est sibi ictus, plagas et verbera accersit. Unde Pagninus vertit, *propter labia punietur*. Opponit ergo sapientem stulto, quod ille doctrinam, monita, leges, edicta Superiorum, tacens, patiens libensque excipiat; hic vero garrulus et tumultuosus iis obstrepat, obmurmuret, multaque in prælatos et Superiores deblateret (uti videmus fieri, cum novæ leges conduntur et promulgantur), ob quæ punitur, graviaque sibi damna accersit. Horum enim stultitiam perstringit hic Sapiens. Hic sensus valde est appositus.

Tertio, τὸ *labiis* ex Hebræo necti potest cum *stultus*, non cum *cæditur*, ut sit antithesis inter sapientem corde et stultum labiis, vel, ut Cajetanus vertit, *stultum labiorum*. Unde Septuaginta vertunt, *qui non est tectus* (male aliqui legunt *rectus* pro *tectus*; hoc enim est ἄστεγος) *labiis, obliquans supplantabitur*. « Stultus labiis » vel « labiorum »

dicitur, qui temere loquitur, et quidquid in buccam venit, effutit; qui nil celare, nil dissimulare potest; sed iram, odium æstusque animi verbis prodit; qui præceps est ad loquendum, ut prius velit docere quam discere, ut sensus sit, *q. d.* Qui corde sapit, non temere ore loquetur quod corde sentit, non subito ad docendum prosiliet; sed potius malet alios audire, et ab eis præcepta vitæ suscipere. At qui stultus est, tam corde quam ore et labiis, temere prosiliens ad eloquendum quidlibet, ad docendum potius quam ad discendum, hic impinget et offendet, tum ad culpam praviloquii, tum ad ejus pœnam : nam nunc offendet veritatem per mendacium, nunc charitatem per detractionem, nunc reverentiam per nimiam libertatem, nunc pacem per lites et dissidia, etc.; ac consequenter offendet, id est, pœnas dabit harum culparum, ut nunc mendacii redarguatur, nunc ut calumniator puniatur, nunc ut seditiosus capite plectatur. Unde Arabum est proverbium : « Cave ut feriat lingua tua collum tuum. » Non raro enim homines ob linguæ incontinentiam capite mulctantur. Quocirca monet S. Jacobus, cap. I : « Sit autem omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum. »

Porro, quod Theodotion vertit, *stultus labiis fermentabitur*, notat qualitates fermenti competere stulto, scilicet stultum dum labiis monitorum corripitur, instar massæ fermentatæ vi fermenti, id est correptionis, *primo*, ira inflammari et superbia intumescere; *secundo*, in acorem et amaritudinem verti, ut in corripientem insurgat eumque litibus et probris laceret; *tertio*, hanc suam amaritudinem per totam massam, id est totum populi cœtum spargere; *quarto* et genuine, τὸ *fermentabitur* notat eum instar massæ fermentatæ pinsentium manibus subigi, id est verbis et verberibus cædi, confundi, macerari, cruciari, uti vertit Noster et cæteri omnes. Addunt aliqui fermentum hic accipi pro malitia, *q. d.* Sapiens præcepta virtutis avide excipit et haurit : at stultus gaudet labiis, quæ fermentum, id est malitiam, puta amores, impudicitiam, obcœnitatem, rixas, rebelliones suggerunt. Unde iis illico fermentatur, id est inficitur, polluitur, corrumpitur, juxta illud : « Quia inflammatum, » aut, ut alii vertunt, « Fermentatum est cor meum, et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi, » *Psal.* LXXII, vers. 21. Quæ verba S. Augustinus et alii accipiunt de ardore libidinis, qui renes urit.

Rursum, quod R. Joseph vertit, *stultus labiis claudicabit*, significat *primo*, stulti sermones claudicare, id est deficere ac defectibus scatere, esseque mancos et mutilos, scilicet veris falsa miscere, honestis turpia, prudentibus imprudentia, aptis inepta. *Secundo*, eos opere non exsequi, quod ore docent. Claudicat enim oratio, cum ei ex æquo non respondet operatio; oratio enim et operatio sunt velut duo pedes doctoris et concionatoris, uti docet S. Chrysostomus, hom. 20 *ad Populum* (1).

Denique, Septuaginta vertant ὁ δὲ ἄςεγος χείλεσι σκολιάζων ὑποσκελισθήσεται, id est *qui autem non tectus est labiis, obliquans* (Romana, *perverse agens*) *supplantabitur* : ςέγος enim est tectum; nam ςέγω idem est quod tego, celo, suffero, patior, tolero. Unde ἄςεγος idem est quod carens tecto, peregrinus, impatiens, qui nil, licet secretum, celare, nil sufferre valet, intolerabilis. Garrulus ergo est ἄςεγος, quia est instar domus habentis ostium (os enim est ostium), sed carentis tecto, ideoque omnibus aeris injuriis obnoxiæ; sic enim garrulus omnium risibus, probris et sannis exponitur. Unde Plutarchus in *Moral.* : « Sicut ædium, inquit, ostio carentium nulla est utilitas, ita multo magis oris claustro carentis nullus est usus. » Sensus ergo est, *q. d.* Loquax similis est peregrino, qui carens tecto et domo per vias et regiones incognitas oberrat, sæpiusque a via aberrat et obliquas carpit semitas, quibus in avia fertur, ac subinde in lapides impingit, in fossas, rupes et præcipitia rapitur. Simili enim modo loquax de rebus incognitis, in quibus hospes et peregrinus est, sermocinatur linguaque oberrat. Unde necesse est eum sæpe a vero, recto, honesto et prudenti aberrare, ac in falsa, torta, turpia, insulsa et inepta impingere, ob quæ verbis et verberibus vapulabit. Ut verbo ergo rem omnem complectar : « Qui temere quidvis effundit, semper fere impingit. » Nam lingua alios flagellans, sibi ipsi maximum est flagellum. Vide quæ de damnis linguæ dixi *Jacobi* cap. III, vers. 5, et *Eccli.* XXVIII, 16.

9. QUI AMBULAT SIMPLICITER, AMBULAT CONFIDENTER : QUI AUTEM DEPRAVAT VIAS SUAS, MANIFESTUS ERIT.—Septuaginta, *qui ambulat simpliciter* (Aquila et Symmachus, *in simplicitate*) *ambulat fidens; qui autem distorquet vias suas, cognoscetur*. Aliqui pro *cognoscetur* vertunt, *conteretur*, quasi ירע *iada*, id est *cognovit*, per commutationem litteræ ד cum affini ר, aut potius per catachresin, sit idem quod ירע *iara*, id est *contrivit*; sic enim *Judic.* VIII, 16, cognoscere aliquem in spinis hebraismo significat aliquem spinis flagellare et conterere. Ita R. Salomon, Aben-Ezra, Pagninus et Cajetanus. Verum cæteri omnes vertunt, *cognoscetur*, non *conteretur*; *iada* enim proprie significat cognoscere. Hugo τὸ *simpliciter* exponit *humiliter*, *q. d.* Qui ambulat in humilitate suique contemptu, hic fidenter ambulat, quia, cum se imo collocet loco, non habet quo ulterius cadat et descendat, quare non timet depressionem et honoris jacturam, quam superbi summe metuunt. Aut, inquit, « simpliciter ambulat, » qui una tantum via, quæ est Christus, ambulat, scilicet qui Christi vitam et virtutes sequitur. Verum dico, « qui ambulat » id est vivit, agit, conversatur, « simpliciter, » id est innocenter, candide, sine fictione et dolo, integre, per- Vers. 9.

(1) Hebr. est, *at stultus labiis præceps ruit.*

fecte; hic « ambulat confidenter, » id est intrepide, tuto, secure, animose, fidenter. Unde Hebraice est, *ambulans in integritate* (Chaldæus, *qui ambulat in perfectione*; Pagninus, *perfecte*), *ambulat in spe*. Ratio est, quia innocentia, candor et integritas nihil timet, nullius oculos veretur; sed aperta fronte, vultuque sereno et intrepido, utpote bene sibi conscia, palam, coram Deo, Angelis et hominibus incedit : optat enim sua omnibus patere, quia laude digna sunt; nec quidquam agit, cujus eum pudere aut pœnitere debeat. Nec ergo puniri, nec confundi, nec in fictione et fraude deprehendi metuit. Ita S. Gregorius, III part. *Pastor*. cap. XII : « Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Fiducia quippe, inquit, magnæ securitatis, est simplicitas actionis. » Incedit igitur confidenter, id est *primo*, intrepide; *secundo*, aperta fronte, et palam, coram omnibus; *tertio*, fidenter, et, ut vertit Syrus, *in spe*, quia fidit de Dei ope et protectione, quod scilicet Deus ejus innocentiam tutabitur contra omnes hostium calumnias et insidias; dicitque cum Psalte, *Psal*. XXVI, 1 : « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? » quodque Deus omnia adversa ei in bonum et salutem convertet, juxta illud : « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, » *Rom*. VIII, 28. Et : « Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? » I *Petri* III, 13. Unde Beda : « Facile, inquit, spernit adversa, qui se per isthæc ad gaudia æterna venturum sperat, dicens cum Propheta : Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo? » Ex adverso, « qui depravat vias suas, » id est, qui prave agit, ac præsertim qui fraudulenter et ficte operatur, « hic manifestus erit; » fictio enim et pravitas diu latere nequeunt, quin se indicio aliquo prodant et deprehendantur : quare tunc homini pudorem et pavorem, insuper et noxam pœnamque afferunt. Est hic, uti et in aliis proverbiis, antithesis, sed tecta metalepsi, qua consequens ex antecedente, et metonymia, qua effectus ex causa, et vice versa intelligitur. Igitur τὸ *manifestus erit* opponitur τῷ *confidenter ambulat*, quia prave ambulans, cum metuat suæ pravitatis et fraudis manifestationem, semper incedit pavidus; postquam vero illa manifestata fuerit, incedit confusus et anxius : cum justus incedat confidens, id est impavidus, liber, interritus. « Semper enim præsumit sæva perturbata conscientia, » *Sap*. XVII. Et, ut ait Job XV, « sonitus terroris semper in auribus ejus, et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Non credit quod reverti possit de tenebris. » Quocirca vere S. Cyprianus, lib. I epist. 3 ad S. Cornelium Pontificem *De Fraudibus Fortunati* : « Hæc est, ait, frater, vera dementia, non cognoscere et nescire, quod fallaciæ non diu fallunt. Nox est tamdiu, quamdiu elucescit dies; clarificato autem die et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quæ grassabantur latrocinia, cessare necesse est (1). »

Justus est intrepidus. Moraliter, disce hic quanta sit vis et robur simplicitatis, candoris et innocentiæ, utpote quæ faciat hominem metus expertem, in periculis lætum, in adversitate fidentem, denique casibus, ipsaque morte superiorem et celsiorem. Unde auctor Operis Imperfecti apud S. Chrysostomum, hom. 25 *in Matth.* : « Sicut, ait, si brevem scintillam in magnum dejeceris profundum, statim exstinxeris : itidem et omnis tristitiæ superabundantia in bonam missa conscientiam, exstinguitur facile. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Ut nepenthes herba, ait, ab Homero prædicata, addita poculis omnem tristitiam discutit (unde Græce dicitur *nepenthes*, quasi νὴ πένθος, id est *sine dolore*), ita bona mens insita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet. » Denique S. Gregorius, lib. XII *Moral.* : « Nihil est, ait, quod pati ab aliis simplex formidet; habet enim quasi artem quamdam suam simplicitatem, nec suspectus est pati, quod se fecisse non meminit. At contra mens prava semper in laboribus est, quia aut molitur mala, quæ inferat; aut metuit, ne sibi hæc ab aliis inferantur. » Gnome.

Exempla. Exempla sunt in *Vitis Patr.* Abbas Theodorus dicebat : « Si cœlum terræ adhæreat, Theodorus non formidat. » Poposcerat enim precibus a Deo, ut auferret ab eo formidinem. Abbas Sisois orans pro discipulo a dæmone correpto : « Deus, ait, vis, non vis, non dimitto nisi curaveris eum; » et curatus est. Alius senior ingressus speluncam leonis frementis : « Quid angustiaris, ait, o leo? est locus qui capiat te et me; si vero non vis, egredere hinc. » Leo autem non ferens, egressus est inde foras. Sic S. Antonius confidens in Deum, risit omnia dæmonum spectra, et S. Athanasius omnes Arianorum persecutiones. S. Pachomius fiducia in Deum serpentes calcabat, et crocodilos domabat. Æneas Sylvius narrat Alfonsum regem rogatum quisnam foret liber? respondisse :

Sapiens, sibique imperiosus,
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent.

Celebre est illud P. Syri : « Nocens precatur, innocens irascitur. » Hinc innocentiæ symbolum est salamandra in ignibus illæsa, de quo Poeta :

Ambulat in medios salamandra illæsa per ignes;
Nempe illæsa manet semper et integritas.

Et echinus in pilam convolutus contra canes, de quo Poeta :

Integritas virtusque suo munimine tuta,
Non patet adversæ morsibus invidiæ.

Unde pingitur ipsa innocentia intrepida hoc lemmate : « Nil fulgura terrent. »

Fulgura non metuo, pellunt ea germina lauri;
Fortunæ insultus despicit integritas.

(1) Hebr. est, *qui pervertit vias suas, sciens reddetur*, sentiet, experietur, scil. castigationem et pœnam. Alii tamen, *manifestus erit*, seu *deprehendetur*, haud incommode : ita post Vulgatum Ewaldus.

Sic S. Petrus innocens, postero die capite plectendus, securus dormiebat in carcere, *Actor.* XII, et Daniel in lacu leonum. « Invicta vis semper sua innocentia est. » Memorabile est quod scribit Osorius, lib. VIII *De Gestis Emmanuelis,* Albuquercium proregem Indiæ rerum gestarum gloria inclytum, in gravi tempestate arrepto puero dixisse : « Hujus innocentia fretus, confido me Christi benignitate e fluctibus emersurum. » Audiit Christus, adfuit et emersit. Tanta est aliena apud Deum innocentia, quanti ergo propria! nimirum « securitatis mater innocentia est. Nam vera innocentia ne quidem inimico nocet. »

10. QUI ANNUIT OCULO, DABIT DOLOREM : ET STULTUS LABIIS VERBERABITUR, — id est punietur, cruciabitur tum in hac vita, tum in futura. Unde Salonius : « Verberabitur, inquit, id est condemnabitur, propter verba iniqua quæ locutus est. » Difficile est videre connexionem prioris partis cum posteriore. Dico breviter, ea nectenda esse partim per antithesin hoc modo, *q. d.* Qui petulanter annuit oculo, dat aliis dolorem; at stultus, qui petulanter loquitur, labiis dat sibi ipsi dolorem, quia ab iis, quos verbis læsit, verberabitur. Comparat enim linguam effrenam et petulantem cum oculo effreno et petulanti; quod hic aliis, ille sibi dolores et plagas conciliet. Partim per similitudinem hoc modo, *q. d.* Qui annuit oculo, similis est stulto labiis. Sicut enim annuens oculo, sibi æque ac aliis affert dolorem et plagas, dum ob suos nutus et nictationes plectitur et verberatur : sic pariter et stultus labiis tam sibi quam aliis parit dolores et plagas. Nam sicut alios lingua verberat, sic vicissim ab eis et verbis et plagis castigatur ac verberatur. Igitur sicut vers. 8, stultum labiis opposuit sapienti corde : sic nunc eumdem componit et comparat cum annuente oculis; pluribus enim sententiis hic vitium et petulantiam linguæ insectatur. Porro, apte comparat stultum labiis annuenti oculis, quia stulti, id est impii, scelus, quod palam eloqui non audent, innuunt oculorum nictu; unde ut idipsum labiis inter suos, sic nictibus oculorum apud alios eloquuntur; tam ergo oculis quam labiis sermocinantur (1).

Porro, annuere oculis solent homines variis de causis. *Primo,* ex lascivia et libidine; sic enim juvenes puellas ad se pelliciunt nictatione oculorum. Primi enim amoris indices et illices sunt jactus oculorum. Hi dant dolorem tum marito uxoris, cui annuunt, quia movent ei zelotypiam; tum ipsi uxori, quæ idcirco a marito vapulat; tum sibi ipsi, quia exponit se periculo, ne a marito velut adultera occidatur. Ita exponit Clemens Alexandrinus, lib. III *Pedagog.* : « Lascivi, ait, aspectus, et versatilibus, et tanquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per oculos cupiditas ineat prima pugnæ præludia. Annuens enim oculo cum dolo, viris congregat mœrores. Talem utique effeminatum Sardanapalum regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublatis purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem pingunt. Quæ hæc exercent mulieres, suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt. »

Secundo, annuunt oculis adulatores, iidem sunt stulti labiis, quia iisdem cæduntur. Ita noster Salazar, *q. d.* Adulator annuendo oculis, et probando vitia aliorum, iis, quibus adulatur, dolorem infert, quia causa est, ut ipsi vitia vitiis adjiciant; ob quæ deinde in graves dolores et pœnas incurrunt : unde idem quasi stultus labiis verberabitur, quia ab eo cui adulatus est, cuique causa fuit dolorum, tandem reportabit plagas et vulnera. Quocirca Plutarchus in *Moral.* : « Ut pictura, ait, est tacita poesis, ita silentio sæpe laudat adulator, scilicet vultu, nutu et obsequiis. » Et Maximus, *serm.* 11 : « Ut corvi, ait, involantes cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis adulationibus oculos, rationem scilicet et mentem corrumpunt, κόλαξ ergo est κόραξ, id est *adulator* est *corvus.* Unde illud, κρεῖττον εἰς κόρακας ἢ εἰς κόλακας ἐμπίπτειν, id est, *satius est in corvos quam in adulatores incidere.* Hos cavendos monet Ecclesiastes, cap. VII, vers. 6 : « Melius est, ait, a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi. » Nam, ut ait S. Augustinus in *Psalm.* LIX, « plus persequitur lingua adulatoris, quam gladius persecutoris. » Adulator ergo est similis polypo, ait S. Basilius, hom *De Legend. libr. Gentil.* : « Nam quod justum est ait, apud eos qui justi rationem habent, laudat apud iniquos statim vituperat more polypi, qui colorem terræ, quem attigerit, reddit. » Vide Plutarchum in *Compar. adulatoris et amici.*

Tertio, annuunt oculis irrisores. Hi enim dolorem dant irriso, et sæpe sibi ipsis. Qui enim irrident alios, vicissim irridentur ab ipsis, et irrisiones suas simili irrisione, aut etiam plagis et verberibus luunt; irrisor ergo annuens oculis dat dolorem aliis, ideoque vicissim ipse quasi stultus labiis suis verberatur, dum ob labia sua irrisoria verbis et verberibus mulctatur. Ita Aben-Ezra, Beda et Cajetanus. Unde Hebræum קרץ *carats* proprie significat *excidere, incidere,* indeque per metaphoram annuere oculis ; quia nictans, oculos quasi incidit et palpebras in illa crebra et sæpius repetita nictatione, eoque signo videtur pariter incidere honorem illius quem nictando irridet. Ita Marinus in *Lexico.*

Quarto, fures, proditores, latrones aliique facinorosi oculis annuunt sociis, ut iis secreto innuant modum et tempus perficiendi furti, proditionis, cædis, similisve sceleris, in quod ante occulta fœderatione conspirarunt. Ita R. Salomon, R. Levi et Baynus.

(1) *Qui nictat oculo,* tecte maligne, *affert* et creat *dolorem,* animos vulnerat; *et stultus labiis,* qui temere animi sensa effutit, *præceps ruit.* Quod vult scriptor, hoc est, periculosum esse et *tecte* loqui et *temere* loqui : quum, prius qui faciat, noceat aliis, qui posterius, ipse sibi.

Quinto, et maxime apposite, annuunt oculis ficti, simulati, dolosi, hypocritæ, qui simulant se amicos, et data occasione inimicitiam, quam corde fovent, exerunt, amicumque incautum supplantant. Unde Septuaginta vertunt, *qui annuit oculo cum dolo* (Syrus, *cum fraude*), *congregat viris tristitias*. Sic enim in Scriptura, præsertim apud Salomonem, annuere oculis dicuntur dolosi et fraudulenti, ut cap. VI, vers. 12 : « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, etc., pravo corde machinatur malum. » Alludit ad illud Davidis patris sui, *Psalm.* XXXIV, 19 : « Non supergaudeant mihi, qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis; » quod explicans subdit : « Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant. » Accedit Tigurina quæ sic vertit, *qui annuit oculis, negotium facesset; stultius autem labiis suis in varia incurrit*, id est, inquit Vatablus, *qui fucatus est vultumque fingit, graviter lædet; qui autem stulte loquitur, parum lædit, quia statim deprehenditur.*

Denique sic Salomonem interpretatur ejus de more assecla *Eccli.* cap. XXVII, vers. 25, dicens : « Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet ; in conspectu oculorum tuorum conculcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur; novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum, » et consequenter *dolorem*, ut ait hic Salomon.

Porro Septuaginta pro ילבט *iillabet*, id est *verberabitur*, legentes ישלם *jescallem*, id est *pacificabit*, vertunt, *qui annuit oculo, cum dolo congregat viris tristitias; qui autem arguit cum libertate, pacificat*. Septuaginta de more sequitur Syrus, *qui*, ait, *annuit oculo cum fraude, colligit mœrores; qui manifeste reprehendit, pacem conciliat*, *q. d.* Qui occulte annuens oculo, dolose vitia alterius subsannat, aut ei malum machinatur, hic illum mœrore afficit, tum quia illum irridet, aut malum molitur, tum quia occulte et dolose id facit; at qui vitia alterius manifeste redarguit, hic pacem conciliat, quia redargutione sua facit, ut correptus corrigat vitia, quæ erant causa odiorum et litium, itaque redeat pax pristina inter amicos, socios et cives. Aut, ut auctor *Catenæ Græc.*, *q. d.* Sapiens per liberam vitiorum increpationem sæpe peccatorem ad pœnitentiam et frugem adducet; at fraudulentus nihil serit, nisi dolorem et inimicitiam.

Vers. 11. 11. VENA VITÆ OS JUSTI : ET OS IMPIORUM OPERIT INIQUITATEM. — Aliqui legunt, *iniquitas*. Unde Syrus, *et os impiorum tegit iniquitas*; Arabicus, *fons vitæ in manus justi, et os impii obturat pernicies.* « Venam vitæ » nonnulli accipiunt venam sanguinis; in sanguine enim consistit anima et vita, *q. d.* Sicut vena jugiter continet sanguinem vitalem, eumque per corpus dispergens illi dat vitam : sic pariter os justi manat verba sanguinea, id est vitalia, quæ vitam animabus audientium afferant. Verum « vena vitæ » hic vocatur *fons vitæ*, ut vertunt Septuaginta, Chaldæus, Aquila, Symmachus, et sic vertit Noster, *Psalm.* XXXV, 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ; » jam *fons vitæ* dicitur, qui jugiter aquas vivas, id est fluidas, limpidas, dulces et salutiferas effundit : aquæ enim mortuæ vivis oppositæ vocantur aquæ quietæ, quæ non fluunt, ideoque putent, amaræ sunt et salsæ, ac noxam afferunt : quales sunt in stagnis et paludibus. Unde et mare Mortuum vocatur lacus Asphaltites, tum quia stagnat, tum quia nec piscem, nec ullum vivens alit. Sensus ergo est, *q. d.* Os justi est vena et fons vitæ, quia jugiter eructat verba vitalia, quæ scilicet audientibus aspirant vitam gratiæ; docet enim eos recte vivere, ut a Deo vitam beatam et æternam consequantur. E contrario, « os impiorum » in se « operit » et concludit « iniquitatem, » ita ut sit quasi vena et fons iniquitatis, quæ jugiter ebullit verba iniqua, luxuriosa, detractoria, blasphema, fraudulenta, injusta, impia, quæ audientibus perniciem (1) et mortem afferunt. Unde Hebraice est, *os impiorum operiet rapinam*; Tigurina, *violentiam*; Chaldæus, *injuriam*. Ita Aben-Ezra : « Os justi, ait, est tanquam fons vitam afferens iis, qui ab illius ore disciplinam hauserint. Igitur ab eo vita emanat, cum alios morum institutione conformat. »

Os ergo impiorum est quasi stagnum aquis mortuis, id est rebus verbisque putidis, inhonestis, noxiis et pestiferis, quæ in alios effundit, restagnans; imo os impii est quasi mare Mortuum omnia mortificans, et jugiter sulphureos vapores, id est, infernales concupiscentias et passiones, exhalans. Illud ergo *operit iniquitatem*, vel *iniquitas*, *primo*, quia ita plenum est iniquitate, ut ipsa iniquitas quasi exundans restagnet et operiat os ejus; *secundo*, quia operit et celat ore iniquitatem, quam machinatur et premit corde; *tertio*, quia iniquitas, id est iniquitatis pœna, in ejus velut auctoris os redit, ipsumque confusione et dolore cooperit. Nota, sub ore intelligi et cor. Cor enim proprie est vena et fons vitæ et mortis, id est, sermonum vitalium et lethalium; sed cor ita annexum est ori, et vicissim os cordi, ut unum idemque in homine esse videantur. Accedit Hugo, qui sic exponit, *q. d.* Os justi est quasi purus fons aquæ, quia candide sui cordis sensa promit, nihil fingit, nihil celat; at os impiorum operit et celat iniquitatem, quam corde machinatur, ut suo tempore eam operetur in aliorum perniciem.

Rursum Lyranus hæc adaptat confessioni peccatorum, *q. d.* Os justi vere pœnitentis emanat vitales aquas puræ et sinceræ confessionis peccatorum, per quam veniam vitamque gratiæ consequitur; at os impœnitentis et impii operit sua scelera, itaque manet in morte et peccato mortali. Fuse et eleganter hæc confessioni accommo-

(1) Quod magis ad Hebræa accedit, scil. vertenda *injuria*, vel *violentia*. Vide supra vers. 6.

dat noster Salazar. Verum hæc arctior est explicatio : Sapiens enim generatim loquitur, magisque agit de verbis salutiferis doctorum, monitorum, confessariorum, concionatorum, quibus audientes ad virtutem vitamque gratiæ excitent; hi ergo sunt venæ et elices vitalia verba in omnes emanantes. Adde, confessionem sacramentalem tempore Salomonis necdum fuisse institutam; ac peccatorem confitentem necdum posse vocari *os justi*, sed pœnitentis.

Mystice Hugo : Vena vitæ est os justi, id est Christi, inquit, qui est justus antonomastice, quia Sanctus Sanctorum; nam Christi verbo multæ animæ a morte peccati ad vitam gratiæ, ac multa corpora a morte naturæ ad vitam humanam revocata sunt.

Porro Septuaginta vertunt, *fons vitæ in manu justi : os autem impii operiet perditio*; quod noster Salazar fuse et eleganter more suo explicat de eleemosyna, *q. d.* Eleemosyna in manu justi est quasi *fons vitæ*, id est fons vitalis et perennis, qui jugiter fundit, imo eructat aquas beneficentiæ et largitionum; os autem impiorum, id est orificium fontis, puta liberalitatis impiorum, operit perditio, puta perdita cupiditas et avaritia, qua omnia corradere, nil elargiri volunt. Et sic S. Basilius hom. *In ditescentes avaros*, et S. Chrysostomus, hom. 55 *ad Populum*, docent beneficentiam esse quasi fontem, ex quo jugiter bona et dona omnia scaturiant, quia quantum superne exhauriunt dando, tantum inferne scaturit recipiendo, uti fit in puteis et fontibus. Verum priorem sensum exigunt Hebræa, Chaldæa, Syrus, Aquila, Symmachus et Noster; agitur enim hic de ore et verbis, non de manu et eleemosyna. Quare Septuaginta ne a textu originali cæterisque interpretibus dissentiant, sic exponendi sunt, *q. d.* Fons vitæ est in manu, id est in potestate, puta in ore justi, quo ad libitum promit verba vitalia. Unde per antithesin ei opponunt : « Os autem impiorum operiet perditio, » *q. d.* Ora autem impiorum jugiter promunt verba perdita, noxia, pestifera; hæc enim, non alia, in se continent, operiunt et contegunt. Unde auctor *Catenæ Græc.* sic exponit Septuaginta, *q. d.* Actiones justi pariunt salutem et vitam æternam; impiorum autem sermones aliud nihil progignunt et promerentur, quam supplicium et pœnam : quia enim pleræque actiones fiunt manu, hinc manus significat actiones quaslibet, etiam locutiones, quæ ore fiunt. Ita Salonius.

Vers. 12. 12. ODIUM SUSCITAT RIXAS : ET UNIVERSA DELICTA OPERIT CHARITAS. — Arabicus, *eleemosyna*; Septuaginta, *odium suscitabit contentionem* (Symmachus et Theodotion, *pugnas*); *super omnes autem non contendentes operiet amicitia*; Scholiastes, *omnes autem injuriam facientes operit amor*; S. Athanasius, in *Synopsi S. Script.* cap. XIV, pro νεῖκος, id est *contentionem*, legit νῖκος, id est *victoria*; unde sic habet, *odium excitat victoria* (victoria enim excitat æmulationem, invidiam et odium. Unde et Arabicus vertit, *odium elevat dominium*, vel *superioritas*, vel *victoria*); *omnes vero qui contentiosi non sunt, contegit amicitia.* Sed vera lectio Septuaginta est νεῖκος, ut patet ex Hebræo, Symmacho, Theodotione et Latina vulgata. Syrus alio abit, *odium*, ait, *excitat judicium, et super omnes iniquos operiet confusio*; Tigurina, *odium excitat occasiones contentionum, sed dilectio omnes prævaricationes obtegit*; Vatablus, *charitas condonat aliis omnia delicta.*

Sensus est, *q. d.* Odium facit ut eo laborans captet occasionem carpendi eum quem odio prosequitur, cum eoque contendendi et rixandi, etiam ubi nulla est culpa vel delictum. At amor et charitas adeo fugit lites et rixas, ut etiam culpas et delicta, quæ rixarum possent esse causa, operiat, celet et abscondat. Unde auctor *Catenæ Græc.* exponens versionem Septuaginta, *odium*, ait, *et simultas movent pugnas et contentiones; pacis autem studium generat gratiam et amicitiam.*

Lyranus hæc arctat ad correptionem : « Sicut, ait, odium per rixam manifestat defectus aliorum, sic charitas celat, nisi quantum correctio fraterna requirit; » imo et correctio hæc primo secreta facienda est, juxta præceptum Christi, *Matth.* XVIII, 15 : « Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. » In quæ verba scribens S. Augustinus causam dat : « Nam si solus, ait, nosti, et vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. »

Verum generalis est hæc sententia, nec ad solam correctionem arctanda. Unde S. Petrus eam citans *epist.* 1, cap. IV, vers. 8, ad omnia charitatis officia eam extendit : « Ante omnia, inquit, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. » Et S. Jacobus, cap. V, vers. 20 : « Qui converti, inquit, fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Vide utrobique dicta. Nam I *Petr.* IV, ample hæc explicui, ostendique charitatem operire peccata tam propria quam aliena, tam præterita quam præsentia et futura. Quare hic verbum non addam, nec actum agam.

13. IN LABIIS SAPIENTIS INVENITUR SAPIENTIA : ET VIRGA IN DORSO EJUS QUI INDIGET CORDE, — id est insipientis. Hebraice, *virga super cor ejus qui minutus est corde. Primo*, Septuaginta sic vertunt et explicant, *qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit virum vecordem*, *q. d.* Sapientia invenitur in labiis sapientis; at stultus, quia per eamdem videt detegi corrigique suam stultitiam et vitia, hinc eam horret ut virgam qua flagellatur. Unde aliqui sic vertunt, *in labiis sapientis reperitur sapientia, et eadem virga est in corpore ejus qui indiget corde.* Vers. 13.

Secundo, Baynus, *q. d.* Si quis quærit sapientiam, inveniet eam in labiis sapientis; verum quia insipiens eam sibi non quærit, idcirco tan-

dem invenietur in dorso ejus virga, et dabit vexatio intellectum ei qui doceri noluit.

Tertio, Cajetanus, *q. d.* Sapiens sponte ultroque sapientiam proloquitur : at stultus non nisi virga compulsus, ut, nisi flagro eum adegeris, nec micam sapientiæ ab ejus ore sis eliciturus.

Quarto, aptius alii, *q. d.* Sapiens sponte libensque sapientiam eructat ; at stultus, qui quasi asinus virga impelli debet ad sapientiam, ut scilicet eam non tam doceat, quam discat et agat, ad idipsum adigi debet correptione acrique stimulo sapientis, *q. d.* Sapiens abundat sapientia ; at stultus caret sapientia, et abundat insipientia, ideoque indiget virga, ut ea compulsus discat sapere.

Quinto, apposite noster Salazar : In labiis sapientis invenitur sapientia, id est, sapientis sapientiam testantur verba quibus utitur ; insipientis vero et excordis stultitiam et fatuitatem, verbera et flagra quibus tunditur ; verberum, inquam, vibices, atque plagarum livores, qui impressi remanent. Id sibi volunt illa verba : « Et virga in dorso ejus qui indiget corde ; » supple, invenitur, id est virgæ vestigia. Compendio dixerim : Sapientiam intelligentis verba, fatui vero stultitiam verbera testantur.

Sexto, planius et plenius Jansenius : Indicat, inquit, quod per sapientiam fit, ut in labiis sapientis inveniatur sapientia, quæ sapienter eum loqui multa facit, quod ad ipsius sapientis facit decorem et gloriam. At per insipientiam fit ut in dorso stulti inveniatur virga, hoc est, ut propter multa quæ insipienter et agit et dicit, graviter ipsum castigari et puniri contingat cum multo ipsius dedecore (1). Significat ergo sapientiam suum possessorem apud homines decorare, insipientiam dedecorare ; et quod, sicut in labiis sapientis invenitur decus ejus, ita in dorso stulti dedecus ejus. Hæ tres ultimæ expositiones genuinæ sunt, et eodem fere redeunt. Igitur clara est antithesis, quod sapiens decus sapientiæ gerat in ore, stultus dedecus insipientiæ portet in dorso, puta vibices flagrorum, quibus adactus est, ut aliquid bene et sapienter agat, discat et dicat. Eamdem notat allusio et antithesis vocum Hebraicarum שפתי *siphte*, id est *labia*, et שבט *scebet*, id est virga, *q. d.* Sapiens decus suum gerit in *siphte*, id est labiis sapientiæ ; stultus vero suum dedecus et probrum portat in *scebet*, id est in virga, id est in vibicibus virgæ in dorso ejus.

Moraliter, notat Hugo et Salazar sapientiam inveniri in labiis sapientis, quasi thesaurum absconditum in agro. Igitur sicut olim thesaurus quæri solebat indicio carbonum, vel fragmentorum vitri, aut urticarum (hisce enim signis olim notabant locum thesauri, quem defodiebant) : sic pariter, qui quærit sapientiam et sapientem, labia quædam diligenter vestiget, quæ verba incorrupta præ se ferant instar carbonum denigrantia, instar vitri fragminum vulnerantia et sanguinem effundentia, urticarum in morem pungentia et lancinantia. Labia, inquam, vestiget, quæ vitia carpant, scelera incusent, peccata redarguant, et quæ nullis adulationibus emollescant.

Mystice Beda : « Virga in dorso, ait, est vindicta in posterioribus, id est in sequenti vita. Qui ergo non vult virgam portare in dorso, portet in labiis sapientiam, loquatur laudes Christi, et præcepta deprædicet. »

14. SAPIENTES ABSCONDUNT SCIENTIAM : OS AUTEM STULTI CONFUSIONI PROXIMUM EST. — Septuaginta, *sapientes occultabunt sensum, os autem temerarii*, Græce προπετοῦς, id est præcipitis, procacis, *appropinquat contritioni*. Pro *confusioni* hebraice est מחתה *mechitta*, id est contritio, fractura, sive corporis, sive animi, qualis est animi consternatio, confusio. Unde Syrus vertit, *os festinum proximum effractioni* ; Chaldæus, *ori stultorum consumptio proxima* ; Tigurina, *sapientes dissimulant scientiam, os vero stulti terrorem accersit* ; Pagninus, *os stulti est contritio propinqua* ; alii, *os stulti est prostratio sibi ipsi* ; Baynus, *os stulti fracturæ vicinum* ; Vatablus, *ori stulti est pernicies* (clades) *propinqua*. Aliqui cum R. Levi accipiunt contritionem et perniciem activam, *q. d.* Stultus sua garrulitate, petulantia, dicacitate et mendaciis omnia turbat, rixas concitat, multisque contritionem et perniciem affert. Melius alii accipiunt contritionem passivam ; unde Noster vertit, *confusioni proximum est*. Sensus ergo est, *q. d.* Sapiens arroganter non ostentat sapientiam, sed eam sapienter et modeste abscondit et celat, ut tempore opportuno eam depromat et eloquatur : quare nihil dicit nisi bene expensum et mente ruminatum ; at stultus nescit celare id quod scit, vel scire se putat ; sed instar musti ebullientis, quidquid habet in mente, temere ore eructat : quo fit ut multa dicat insulsa, arrogantia, seditiosa, maledica, ob quæ redarguitur ; ideoque confunditur, et pudore ac ignominia afficitur ; imo conteritur, ac plagis et verberibus afficitur, ac subinde lingua aliove membro, quin et vita mulctatur. Hinc R. Salomon : Sapientes, inquit, sapientiam abscondunt, id est, imo corde reponunt, ne ullo unquam tempore aboleatur, juxta illud : « Abscondi in corde meo eloquia tua. » Sic et R. Levi et Aben-Ezra.

Vers. 14.

Quod si aliquando os stulti non confundatur, causa est vel ejus improbitas et impudentia, vel quod inter ejus verba et irrisionem audientium interjacet cortina simulationis. Coram enim eo risum dissimulant, vel etiam adulando eum laudant ; sed in corde, eo præsente, eoque absente inter se palam insulsa ejus dicta subsannant. Parallelæ huic sententiæ sunt Philosophorum gnomæ. Zenonis : « Ob id binas aures habemus, et os unicum, ut plurima audiamus, loquamur autem paucissima. Quare loquacibus aures in linguam defluxere. » Ita refert Laertius, libro VII,

Gnomæ de pauciloquio.

(1) Ita Rosenmullerus.

cap. I. Euripidis : « Infreni oris et illegitimæ stultitiæ finis, est infortunium et dentifragium. » Apollonii : « Loquacitas multos habet errores, silentium autem tutum est. » Catonis :

Nam nunquam tacuisse nocet; nocet esse locutum.

Demosthenis : « Si tam multa sapuisses, nunquam tam multa locutus fuisses. » Democratis : « Avaritia est omnia velle dicere, et nihil audire. » Theocriti in Anaximenem verbosum : « Incipit verborum flumen, mentis gutta; » indicans eum multum habere verborum, parum mentis et sapientiæ. Theophrasti : « Magis fidendum est equo effreno, quam verbo incomposito. » Denique Arabum est proverbium : « Os linguæ carcer est. »

Moraliter, disce sapientes celare suam sapientiam et virtutem, quia uni Deo eam probare satagunt; quare hominum oculos laudesque non aucupantur, dicuntque cum Apostolo : « Modo enim hominibus suadeo an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, » *Galat.* I, 10. Tales fuere primi Christiani, de quibus idem Apostolus, *Coloss.* III, 6 : « Mortui estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo; » ubi multa in hanc rem dixi. Horum primiceria fuit B. Virgo, quæ secreti amans abscondit se in templo usque ad angeli de Verbo pariendo nuntium, « intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere, » ait S. Ambrosius, initio libri II *De Virgin.* Eam imitati Essæi, ac deinde tot examina Ascetarum, ut S. Antonius, S. Hilarion, qui, ut ait S. Hieronymus in ejus Vita, « crebro locum mutabat, honorem fugiens et importunitatem : semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat; » S. Paulus, S. Macarius, S. Pachomius, S. Romualdus aliique innumeri. Et quot hodie sunt in Religionibus viri et feminæ sapientia et virtute præstantes, qui ut mundi gloriam calcent, solique Deo et animarum saluti vacent, dicunt cum Psalte : « Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum. » Hi Deo cogniti, mundo incogniti, calentes Deo pro orbe universo offerunt lacrymas; unde horum meritis precibusque stat mundus. Horum hoc est axioma : « Vive tibi, imo vive Deo, et longe nomina magna fuge. Bene vixit, qui bene latuit; λάθε βιώσας, λάθε ἀποβιώσας, latenter vive, latenter morere, » ut in magno illo et decretorio sæculi die, qui erit horizon temporis et æternitatis, pro spreta mundi pompa cœlitum choris, gloriaque Sanctorum sempiterna, a Christo judice donari bearique merearis.

Apologus gloriosi pavonis.

Hanc gnomen illustri pavonis et erinacii apologo festivis rerum parabolis insignito, oculis quasi spectandam exhibet Cyrillus, lib. II *Apolog. moralium*, cap. XXI, cui titulus : *Contra vane gloriosos et volentes apparere.* « Pavo, ait, erinaceo occurrens, ut coram eo propriam gloriam ostentaret, ipsumque de spinosa cute confunderet : mox sublimata cauda, et quasi purpurea varietate, mirabili stellari specie pennis aureis ordine situatis, effuse volitans hinc inde offerebat se luminibus intuentis. Verum ille nutu prudentiæ pavonem vana gloria efferri comprehendens, ipsam ut perderet, sub globo collecti corpusculi et recondita facie, spinas undique tantum præbuit. Quo quidem facto, cum pavo se illusum cerneret, statim ira correptus, lamentativis eloquiis illum aggressus dixit : Quamquam homo pulchras res mirabili admiratione semper cernere delectetur, tu tamen occultatis oculis non solum eam pulchritudinem videre sprevisti, imo te ipsum mihi horrendum spinarum globum, deformemque formulam tribuisti. Cui ille respondit : Nemini certe facit injuriam, qui utitur re sua. Attamen, quæso, ut pacifice dicas mihi quid pluris tibi sit videri, an esse? nimirum si dicis esse, quid tibi cum oculis meis? nam sine his non minus existis. Sed si videri plus appetis, jam pompa factus es umbratilis, et pupillare speculum quæris. Memento quod basilisci oculus occidit. Quin etiam pace tua recte dixero tibi, quod olim simiæ sibi ante speculum gratulanti vulpes dixit : Gaude, soror, magis quod es, et nequaquam quod in luce similitudinis specularis appares. Nempe quia es, habes substantiam feritatis; sed in quantum in similitudine speculi appares, tantum umbra efficeris vanitatis. » Deinde idipsum variis parabolis tigridis, fumi, seminis, lepræ, aromatum, castaneæ demonstrat : « Non audisti quod tigris velocissima raptos catulos perdidit, quia fixo per viam in speculum oculo mentitam sui similitudinem admirata, jam eos se invenisse putavit, et sic ob vanam apparentiam amatam filiorum substantiam amisit. Quid ergo ventilabro pompositatis effunderis, et tantum in superficie id, quod foris est, quæris? Recordare quod fumus evanescit cum spargitur; et tellus non pullulat, nisi immissum semen visceribus suis recondat. Albedo extrinseca nubilat oculum, et lepra per cutem respersa contaminat membrum. Occultata vero forma micat lucidius, et res aromatica cum est abscondita, plus delectat olfactum. Sic etiam castanea sub spinoso cortice reconditur, ut spreta vana apparentia, sub vera existentia medullaris dulcedo requiratur. Hoc modo igitur ego spinis vallor exterius, ut in substantia sim tutus. Sic (*Exod.* XXXIV, 33) Moysi facies luminoso velamine conditur, et (*Exod.* XXXVI, 14, 19) Sanctuarium Dei multiplici undique operimento velatur. » Denique apologo formicæ et chamæleontis concludens hoc epimythium assignat : « Si audisti formicæ consilium, datum chamæleonti de colore aureo glorianti et lætanti, hoc ipsum tibi dictum puta, scilicet claude oculum, et eris in vera gloria stabilitus. Nam duobus superciliis, ut clausura firmiori servetur, oculus clauditur, et uno tantum, ut raro sit suspensa palpebra,

Similia.

Apologus chamæleontis.

aperitur. Quo dicto pavoni se admirabiliorem reddens, ipsum reliquit. »

Vers. 15. 15. SUBSTANTIA DIVITIS, URBS FORTITUDINIS EJUS : PAVOR PAUPERUM, EGESTAS EORUM. — Chaldæus, *possessio divitis civitas est divitiarum ejus* (Syrus, *civitates munitæ*), *et pavor pauperum, necessitas eorum;* R. Salomon, *egestas pauperum est summa calamitas eorum;* Aben-Ezra, *pauperes*, id est excordes, *a suamet egestate profligabuntur*. Sensus est, *q. d.* Divitiæ divitem muniunt, vallant et roborant contra paupertatem, persecutiones, calumnias cæterasque hujus vitæ calamitates, perinde ac urbs fortis munit et defendit cives contra omnes hostium incursus, rapinas, cædes, etc. Quare dives in divitiis quasi in urbe munita confidens, animosus habitat : at pauper ob egestatem omnium injuriis patet, quia non habet opes quibus se redimat et defendat, ideoque incedit timidus et pavidus, perinde ac frigidi et ægri, quibus deest sanguis et calor, incedunt pallidi et pavidi : nam « opes homini pro sanguine sunt, » inquit Sapiens. Unde Tigurina vertit, *opibus velut urbe fortissima fidit locuples : pauperes vero sua ipsorum pauperies timidos reddit;* Vatablus, *consternatio inopum est egestas eorum, id est, diffidunt pauperes propter inopiam suam.* Ita videmus divites incedere erectos, fidentes, animosos, impavidos; pauperes vero contractos, abjectos, pusillanimes, pavidos.

Pro *pavor* hebraice est מחתה *mechitta*, id est consternatio, *contritio*, ut vertit Pagninus; *fractura*, vel *fractio*, ut Syrus. Ita Beda : « Divites, ait, confidunt in divitiis, quasi in civitate munita. Pauperes ideo pavent, ne deficiant, quia se norunt egenos. » Hinc dicitur pauper a parvo ære vel lare, ac πτωχὸς græce a πτώξ, id est pavidus, formidolosus. Unde πτωχεύειν, id est inopem degere et mendicare, est πτωκάζειν, id est formidare, pavere, metu percelli. Et Lyranus : « Dives, ait, confidit in magnitudine divitiarum suarum, sicut obsessus in fortitudine murorum : pavor pauperum, egestas eorum : quia homines mali non formidant pauperibus injuriari. » Nam, ut ait *Eccli.* VII, 13, « sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia. » Significat ergo Salomon magna esse divitiarum commoda, si quis eis recte utatur : paupertatem autem ex se esse incommodam, nisi altiore spiritu, puta Evangelico, fulciatur et quasi animetur. Unde et Aristoteles I *Ethic.* cap. X, docet opes esse instrumentum ad acquirendam felicitatem aptissimum, easdemque materiam præbere virtuti.

Pauper a parvo ære.

Porro hæc sententia, cum sit parœmia, indefinita et generalis, variis rebus et finibus aptari potest. Hugo, Cajetanus et noster Salazar putant eam dici contra divites et divitias, quod hæ superbiam et audaciam pariant; ac contra pauperes et paupertatem, quod hæc hominem abjiciat, ideoque tacite commendari auream mediocritatem; hanc enim expetiit Salomon cap. XXX, dicens : « Divitias et paupertatem ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria. » Nam, ut ait Poeta :

> Auream quisquis mediocritatem
> Diligit, tutus caret obsoleti
> Sordibus tecti, caret invidenda
> Sobrius aula.

Sic et noster Fernandez in *Genes.* cap. XVII, sub finem : « Substantia divitis urbs fortitudinis ejus, » *q. d.* Clausum, inquit, circumseptum, egregie communitum, denique fortem et invictum, imo et victorem se tenet dives intra suas opes, vel adversus ipsam legum et judicum justitiam et potestatem. Enimvero inexpugnabilis solet esse pecuniosi aut illustris viri causa, licet execrandis nobilitata flagitiis. Quid plura? Tam vere, quam eleganter scripsit S. Cyprianus, epist. *ad Donatum:* « Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de judice pavor nullus : quod potest redimi, non timetur. Esse jam inter nocentes innoxium (adde tu et pauperem et ignobilem), crimen est. » Sic ille. Quem videris absolvi, time ne dives sit; quem damnari videris, pauperculum scias. Iste hodie mundus est. Hæc Fernandez.

Huc faciunt Senarii Menandri apud Stobæum, *serm.* 89, quibus non alios se deos agnoscere canit, quam argentum et aurum, qui omnia possunt :

> Ego utiles deos vero esse arbitror
> Nostros, et argentum, et aurum maxime :
> Istos quidem, si dedices tua in domo,
> Quidquid voles, roges, tibi omnia aderunt,
> Ager, domus, servique et argyromata (*argentea vasa*)
> Testes, amici, judices : tandem dato,
> Ipsos habebis, vel ministrantes deos.

Melius Baynus, Jansenius et alii referunt ad laborem et fugam otii, de qua dixit vers. 4 et 5 : « Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat. » Sensus ergo est, *q. d.* Esto sedulus in opere et labore, ut tibi pares opes sufficientes ad commodam vitam : hæ enim te munient instar urbis fortissimæ; si enim ex pigritia vaces otio, incides in egestatem quæ te faciet pavidum, utpote omnium injuriis obnoxium. Favent Septuaginta dum vertunt, *possessio divitum civitas munita, contritio impiorum paupertas.* Ubi cum divites opponant impiis, videntur per *divites* accipere impigros et sedulos, per *impios* vero pigros desidesque, ideoque fraudulentos et furaces, *q. d.* Impigri suo labore parant sibi possessiones, quæ ipsis sunt præsidio, quasi civitas munita; at pigri et impii suo torpore creant sibi paupertatem, quæ ipsos conterit redigitque ad angustias famis, inediæ et mortis.

Hinc tropologice significatur labore parandas esse opes virtutum : hæ enim sunt quasi urbs inexpugnabilis, quæ hominem contra omnia adversa protegant et communiant. Unde Hugo : « Hæc affluentia est urbs electorum, ait, cujus vallum est contemptus terrenorum, murus spes,

antemurale patientia, turris humilitas, fons turrim muniens luctus, rivulus hujus fontis aqua lacrymarum, speculator prudentia, janitor obedientia, rex charitas, custodes milites justitia, temperantia et fortitudo. » Vere Lyricus : « Sunt veræ opes, quæ serviunt virtutibus. Summas opes, summam virtutem existimes. »

Anagogice significatur laborandum hic esse, ut per bona opera magnas gloriæ opes comparemus in cœlesti Jerusalem, quæ erit nobis urbs invicta et fortissima. Unde auctor *Catenæ Græc.* sic explicat, *q. d.* « Homines virtutibus dediti, qui bonis operibus abundant, cœlestem Jerusalem, quæ est civitas præ cæteris munita, per virtutem sibi comparant; impii vero qui nullum bonum opus possident, sempiterni supplicii reatu sese obligant. Nam per contritionis nomen hoc designavit, sicut per bonorum operum penuriam mortem ipsam. » Et Beda : « Qui in Deum, ait, dives est per bona opera, confidit in illo quasi in urbe inexpugnabili, quia a nullo hoste possit superari. At qui virtutum inopia coangustantur, ideo cœlestibus egent divitiis, quia noxio pavore timent duros pro domino tolerare labores. » Ubi adverte Bedam τὸ *pavor* accipere active, *q. d.* Pavor pigrorum, puta pavor horrorque laboris est causa egestatis eorum; sicut ex adverso fortitudo, id est, labor fortis et strenuus est causa substantiæ divitis. Esto magis genuine ad litteram *pavor* hic accipi debeat passive ut effectus, sicut patet ex τῷ *urbs fortitudinis*, quæ pavori opponitur : ut sensus sit, *q. d.* Sicut substantia divitis causat urbem fortitudinis, id est, confidentiam et securitatem, qualem habent cives in urbe forti : sic ex adverso egestas pauperum causat in eis pavorem.

Cœlum est urbs fortitudinis. Primo.

Sed redeo ad sensum Bedæ. Cœlestis Jerusalem vocatur « urbs fortitudinis, » *primo*, quia per fortitudinem aditus in illam parandus est, nemoque nisi fortis in illam ingreditur. Unde in Vitis Patrum in *Vita Epicteti et Astionis Martyrum* legimus Vigilantium, ab Astione missum ad parentes, ut eos de sua morte solaretur, eis rogantibus quænam esset illa regio paradisi, in qua filium degere et vivere asseruerat, Vigilantius respondit : « Regio est robustorum seu virorum fortium; civitas Christicolis nuncupatur Jerusalem cœlestis, cujus murus ex auro purissimo est constructus, habens portas duodecim, et in singulis dependent margaritæ. » Hæc civitas, et aula fortium Christi, adumbrata fuit per triginta fortissimos milites aulæ Davidis, II *Regum*, XXIII.

2°. *Secundo*, quia in se fortissima est. Unde de ea canit Isaias XXVI, 1 : « Urbs fortitudinis nostræ Sion; Salvator in ea ponetur murus et antemurale. » Alii vertunt ex Hebræo, *urbs fortitudinis in nobis est Sion; Deus salutem ponet ei in muros et propugnaculum, q. d.* Vis nosse quam fortis sit illa Beatorum urbs? Audi : ipsa salus suis muris et propugnaculis eam cinxit; Deus posuit salutem ei pro muris et propugnaculis : ipsa ergo salus urbem undique cingit et propugnat. Nemo autem est qui ipsi saluti et incolumitati nocere queat.

Porro S. Ambrosius hæc accommodat eleemosynæ, quæ non tam robore quam liberalitate emit cœlum, Martyres enim emunt cœlum caro, quia sanguine; eleemosynarii autem vili pretio, puta argento et auro, id est alba et rubra terra. Sic enim, ait S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 *ad Vercellensem Ecclesiam*, longiuscule ante finem : « Est ergo, ait, et his materialibus divitiis virtuti locus. Quasi gubernatores estis in magno mari. Si quis bene gubernat suum navigium, cito transit fretum, ut perveniat ad portum; qui autem nescit regere suum censum, onere suo mergitur. Ideo scriptum est : Possessio divitum civitas firma. Quæ est ista, nisi Jerusalem quæ in cœlo est, in qua regnum Dei? Bona hæc possessio, quæ fructus perpetuos facit. Bona possessio, quæ non hic relinquitur, sed illic possidetur. In hac possessione qui fuerit, dicit : Portio mea Dominus. Non dicit : Portio mea ab illis usque ad illos porrecta et diffusa terminos. »

16. OPUS JUSTI AD VITAM : FRUCTUS AUTEM IMPII AD PECCATUM. — Pro *fructus* hebraice est תבואת Vers. 16.
tebua, id est *proventus*, qualis est seges agrorum et vindemia vinearum. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *genimina impiorum; Septuaginta, opera justorum, vitam faciunt; proventus autem impiorum* ἁμαρτίαι, id est *peccata*, scilicet sunt; vel, ut Complutenses legunt, ἁμαρτίαις, id est *peccatis*, supple, serviunt vel abundant.

Primo, R. Salomon sic explicat, *q. d.* Salomon opus templi perfecit ad vitam Israelitarum, ut scilicet ibidem sua crimina expiarent : fructus autem Manassis fuit ad peccatum, eo quod in templum induxerit idolum. Verum hæc expositio vel mystica est, vel per exemplum duntaxat.

Secundo, alii per *opus* accipiunt opus hominis, per *proventus* fructus terræ, ut *opus* sit lucrum labore partum, *fructus* sit census et reditus illaboratus, qui terræ fecunditate otioso diviti provenit : ut Salomon hic vitam laboriosam tenuium præferat otiosæ et inerti divitum, *q. d.* Opus et labor, quo justus tenuis fortunæ victum quærit, melior, sanctior et felicior est otio inerti divitum, quibus sponte terra vel census annui opes subministrant. Labor enim vitam corporis sustentat, vitam gratiæ consequitur, et vitam gloriæ promeretur. At vero otium iners, quo dives impius opibus luxuque diffluit, multorum peccatorum, ut superbiæ, gulæ, luxuriæ, etc., illi est causa. Hic sensus valde est accommodus. Huic consentit illud Lyrici : « Opum voluptas atque luxus asseclæ. »

Tertio, Cajetanus exponit, *q. d.* Justus opera et labores suos refert ad tuendam vitam tam corporis quam animæ; at impius non tantum labores, sed et proventus terræ refert ad peccatum : tam prava siquidem est ejus intentio, ut bonis etiam, quæ na-

tura sponte profert, abutatur ad peccandum (1).

Quarto, simpliciter et plane Jansenius: Justus, inquit, operatur et laborat, non ut habeat unde luxurietur, et desideriis pravis satisfaciat, sed ut vivat; ac fructus, vel ut habent Hebræa, proventus qui impio provenit ex laboribus ipsius, aut etiam citra ejus operam, usurpatur ab eo ad peccatum. Hoc est ergo differentiæ inter justum et impium, quod justus quærit opus, impius fructus et proventus operum sive suorum, sive alienorum. Justus quærit ex opere suo vitam, impius utitur suis bonis ad peccatum. Quocirca huic sententiæ antistrophæ sunt illæ sapientum : « Vitam ad tuendam, non ad regendam, opes datæ. Opes oculatas efficit prudentia. Opes sapienti serviunt, stulto imperant. Opes sapientis sunt, insipiens opum. »

Mystice, sub vita corporali intellige spiritalem gratiæ, *q. d.* Justus omnia sua facit, ut vitam gratiæ et gloriæ adaugeat, ut scilicet per magna bonorum operum merita magnam in cœlo gloriam consequatur; at impius omni suo labore et proventu abutitur ad peccatum, ut concupiscentias suas expleat; itaque sibi majora in dies tormenta in gehenna parat. Est clara antithesis : nam justi opera ad vitam tendunt; impii vero ad peccatum, et consequenter ad mortem præsentem et æternam. Ita Lyranus, Hugo, Jansenius et alii. Porro Dionysius : Fructus, inquit, impii, id est delectatio ejus, seu actio interior tendit ad peccatum, quia concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum, *Jacob.* I. Cogitationes ergo, intentiones et molitiones justi feruntur ad bonum, puta ad virtutes, quæ homini conciliant vitam gratiæ et gloriæ; impii vero feruntur ad malum, puta ad peccata, quibus sibi conciliant mortem et gehennam : gulosus enim non fertur nisi ad delicias, avarus ad opes, iratus ad rixas, superbus ad fastum, etc.

Vers. 17. 17. VIA VITÆ, CUSTODIENTI DISCIPLINAM : QUI AUTEM INCREPATIONES RELINQUIT (Syrus, *odit*), ERRAT.— Hebraice מתעה *mate*, id est, *faciens errare*, quia non tantum ipse errat, sed et in suum errorem alios adducit. Jam quia Hebræi carent casibus, hinc vario casu hæc varie vertunt. Septuaginta, *vias vitæ custodit disciplina : disciplina autem carens increpatione* (græce ἀνεξέλεγκτος, quod auctor *Caten. Græc.* vertit, *quæ examinata et probata non est*) *errat*; Scholiastes, *via vitæ custodit innocentes;* Symmachus, *semita ad vitam custodientium disciplinam*; Pagninus, *semita ad vitam custodiens correctionem*; Syrus et Chaldæus, *via vitæ custodit disciplinam* (2).

Pro *disciplinam* hebraice est מוסר *musar*, id est castigatio, correctio, increpatio, disciplina, sive quæ ab homine datur, sive quæ a Deo, qualis est cum morbos, famem, bella aliasque tribulationes immittit. Sensus ergo est, *q. d.* Via vitæ est custodia disciplinæ; sive, qui custodit disciplinam vel increpationem, hic recta regiaque via graditur ad vitam sanctam, felicem et æternam : qui vero increpationem respuit, hic aberrat a via vitæ, rectaque graditur ad mortem æternam. Docet ergo Salomon sapientem libenter se subjicere disciplinæ et correctioni, tum hominum, tum Dei, cum scilicet Deus nos corripit, vel per S. Scripturam, vel per internas inspirationes, vel per externa flagella et tribulationes, ut vitam mutemus, et vitia resecemus; vel ad majorem humilitatem, patientiam, mundi contemptum cæterasque virtutes ascendamus. Causam a priori dat S. Chrysostomus, in *Psalm.* VIII, 10 : « Infer, ait, supplicium, et cessare facies a vitio; quemadmodum enim putrefactiones cedunt usturis et sectionibus, ita et a supplicio arcetur improbitas. Qui scinditur et uritur, iter ad sanitatem ingreditur. » Unde Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. VIII : « Est, ait, reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ; medicamentum autem est probri insimulatio, quæ resolvit affectiones quæ jam occaluerunt, impudicæque ac libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusque ac superbiæ carnes quæ excreverunt exæquat. Jam vero admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ: quæ sunt sumenda, consulit; et quæ non sunt, prohibet. » Et paulo post : « Benevolentiæ, ait, non odii signum est reprehendere; ambo enim probrum objiciunt et amicus et inimicus, sed inimicus quidem irridens, amicus vero benevolens, » ut scilicet ad virtutem et salutem eum quem corripit, deducat. Igitur labores, correptiones et tribulationes sunt « regia ad cœlum via, » ait Nazianzenus, orat. *De plaga grandinis* : qui autem eas rejicit, hic a cœlo aberrat, et devius abit ad tartara. Hac scilicet via incessit Christus rex noster, ideoque ait : « Nonne oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam ? » *Lucæ* XXIV. Si ergo molestiam sentis in disciplina, in correptione et tribulatione, respice finem : illa enim te ducet ad cœlum, ducet ad gloriam. « Non ergo aspicias, inquit S. Chrysostomus, quod via est aspera, sed quo ducit; neque aliam, quod lata est, sed ubi desinat : » via enim arcta ducit ad cœlum, lata ad infernum, ut ait Christus, *Matth.* VII, 13. Idem Chrysostomus, hom. *De eruditione discipulæ*, tom. V : « Eruditio, ait, disciplinæ custos est spei, et dux viæ ad vitam ferentis, et spiritualium magistra virtutum; ad cœlestes repromissiones perducit, et ad divina præmia facit pervenire : hancque nos sectari oportet ad vitam, et averti ab omni malitia; dicit enim Psalmista : Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa. »

Porro cur Deus statuerit ut disciplina, correctio et tribulatio, sit via ad vitam, ejus vero repudium sit via ad mortem et gehennam, causa est innata

(1) Ita Maurer et Rosenmullerus.

(1) Maurer, *via ad vitam* est, id est, viam quæ ducit ad salutem monstrat, *qui servat disciplinam; et*, sed *qui relinquit reprehensionem, errare facit.*

nobis concupiscentia : hæc enim, ne sibi relicta, luxuriet et exundet in vitia, disciplina coercenda est, sicut virga coercemus petulantiam puerorum. B. Ægidius socius S. Francisci, rogatus cur S. Joannes Baptista, cum esset a peccato purus et innocens, in deserto tamen tam asperam vitam egisset, apte respondit : « Cur caro sale perfricatur? utique ne putrescat; sic et caro innocens sale pœnitentiæ et asperitatis perfricanda est, ne voluptate corrumpatur. » Hoc est paradoxum, quod quasi principium suæ doctrinæ statuit S. Jacobus, initio Epistolæ, dicens : « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet; » ubi multis hac de re egi. Huc facit illud Poetæ :

Quamlibet e mediis consurgunt lilia spinis;
Sic virtus ipsis crescit ovatque malis.

Virtus enim, æque ac farina, cribrata evadit purissima.

Denique notanda est versio Septuaginta : *Disciplina vero, carens increpatione, errat*, quia carens norma limaque increpationis temere vagatur et aberrat, nec finem suum, qui est morum correctio, assequitur. Notent hoc Superiores et concionatores, qui nimis suaves sunt et dulces, indeque discant dulcedini miscere increpationes et objurgationes, cum opus est : sine iis enim vitia inolita non resecantur; sicut sordes inolitæ scutellis stanneis non eluuntur, nisi lixivio acriore perfricentur : atque morbi graviores non curantur, nisi ferri sectione, vel ustione cauterii. Audiant et discant tam ipsi, quam audientes et subditi, illud Apostoli : « Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes; ergo adulteri, et non filii estis, etc. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ, » *Hebr.* XII, 8. Talis concionator fuit Christus Dominus, qui ita exorsus est prædicare : « Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* IV, 17. Idem identidem væ maledictionis et damnationis æternæ Scribis et Pharisæis intentavit, ut patet toto cap. XXIII *Matthæi*. Talis fuit Joannes Baptista in Judæos detonans : « Progenies, inquit, viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? facite ergo fructum dignum pœnitentiæ, » *Matth.* III, 7. Talis S. Petrus : « Pœnitemini, inquit, et convertimini, ut deleantur peccata vestra, ut, cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, » etc., *Act.* II, 19. Talis S. Paulus in Areopago : « Et, inquit, tempora quidem hujus ignorantiæ despiciens nunc Deus, annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, » *Act.* XVII, 30. Idem Elymam magum ita redarguit : « O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus, » *Act.* XIII, 10; et Galatas, cap. III, 1 : « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati? » Tales fuere cæteri Apostoli, quorum ex præcepto et exemplo Christi hæc erat perpetua concio : « Pœnitentiam agite. » Tales fuere omnes Prophetæ, ut liquet ex eorum libris et oraculis.

Denique huc spectat paradoxum Climachi, *gradu* 4, quod est apex perfectionis Christianæ, imo Religiosæ : « Bibe, inquit, summa alacritate objurgationes et irrisiones a quovis homine tibi propinatas, non aliter quam aquam vitæ. » Cur? quia hac ratione, primo summe honoras Deum, offersque ei uniones mysticos. *Secundo*, simillimus es Christo dicenti : « Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis. » *Tertio*, summe humilias te, pateris, vincis teipsum. *Quarto*, impetras magnam Dei gratiam. *Quinto*, assecuras tibi salutem. *Sexto*, in eo consistit vera sanctitas et apex perfectionis. *Septimo*, redimis pœnas inferni. *Octavo*, das aliis exemplum et speculum heroicæ virtutis. In illis ergo exulta et jubila, uti faciebat Juniperus socius S. Francisci, qui probra in se jacientibus respondebat : « Amice, projice uniones hos in sinum meum; hasce enim margaritas ambio. »

18. ABSCONDUNT ODIUM (Syrus, *inimicitiam*) LABIA MENDACIA : QUI PROFERT CONTUMELIAM, INSIPIENS EST. — Vers. 18.
Hebraice, *proferens infamiam ipse stultus*; Septuaginta contrarie vertunt, *operiunt inimicitiam labia injusta; qui autem proferunt contumelias, insipientissimi sunt*. Verum pro *labia* δίκαια, id est *justa*, videtur legendum ἄδικα, id est *injusta*, uti vertit Theodotion. Hebræa enim habent, *labia mendacii*; Aquila et Symmachus, *labia mendacis*. Pro *contumelias* hebraice est דבה *dibba*, quod significat rem infamem, scelus, probrum, contumeliam. Unde Aquila et Symmachus vertunt, *vituperationes*, sive eæ in absentem fiant per detractionem, sive in præsentem per contumeliam. Jam *primo*, ex Hebræo, Tigurina sic vertit, et explicat per modum unius sententiæ bimembris, *qui celat odium labiis mendacibus, et qui infamiam prodit, æque stultus est*.

Hoc secutus Jansenius Vulgatam versionem carpit; ea enim recitata sic ait : Ad hunc vel similem modum omnes fere vertunt, cum nec sensus recte constet, nec Hebræa sic habeant. Non est enim verbum pluralis numeri, sed singularis *abscondens*, vel *operiens*, ut ad hunc modum vertendum videatur : « Abscondens odium labiis mendacibus, et proferens infamiam, ipse stultus, » hoc est, uterque horum est stultus. Itaque duo linguæ vitia inter sese contraria hic describuntur, quorum alterum est tegere odium verbis falsis et sermonibus amicitiam simulantibus ad decipiendum; alterum est ex odio proferre alicujus infamiam et contumeliam. Ambo hæc, quantumvis sint diversa et contraria, insipientis sunt et stulti;

quia imprudenter fiunt et impie. Nostra littera, ut ad hunc sensum accedat, sic est accipienda : Labia mendacia nonnunquam maligne abscondunt latens in corde odium, et tamen simul cum eo qui hoc agit, etiam est insipiens qui odium non abscondit, sed ex odio alterius profert infamiam : hæc Jansenius. Verum Vulgatæ versioni consentiunt Septuaginta, Syrus, Pagninus et Chaldæus : *Insidiatur*, inquit, *inimicus labiis mendacii, et qui profert detractionem, stultus est.* Licet enim מכסה *mecasse*, id est abscondit, operit, tegit, sit singularis numeri, tamen per enallagen Hebræis frequentem sumitur pro plurali מכסים *mecassim*, id est abscondunt, præsertim quia sequitur nomen singulare שנאה *sina*, id est odium, esto cum eo non cohæreat : ac שפתי *siphte*, id est labia, cum quo cohæret, licet sit duale, usurpatur tamen tam pro plurali quam pro duali et singulari : imo omnia nomina dualia et pluralia apud Hebræos, quæ carent singulari, vel potius usitata sunt in duali vel plurali, quam singulari, quale est *siphte*, id est duo labia, tam singulare quam plurale vel duale significant, puta tam unum labium quam duo, vel plura labia. Unde verbum vel participium cum iis cohærens, tam in singulari, quam in plurali ponere, æque ac vertere licet, ut hoc loco tam vertas, *abscondit labium* quam *abscondunt labia.* Aut certe Noster pro מכסה *mecasse* in singulari legit מכסת *mecassot* in plurali feminino : *siphte* enim, id est labia, hebraice sæpe est feminini generis, subinde tamen est masculini. Estque elegans antithesis inter mendacem abscondentem odium et stultum proferentem contumeliam, *q. d.* Qui callide abscondit et celat odium, præferens labiis amicitiam, hic tectus et fictus, puta hypocrita, mendax et fraudulentus est : at qui contumeliam et probrum alterius, quod secreto novit non celat et abscondit, sed in lucem profert et prodit, hic insipiens est. Insipiens, id est nequam, iniquus et impius : quia crimen et probrum proximi secretum in lucem profert, ideoque mortifere peccat contra charitatem et justitiam, ut docet D. Thomas, II II, *Quæst.* LXXII, art. 2, et *Quæst.* LXXIII, art. 2, et ibidem cæteri Theologi.

Rursum insipiens est proprie, *primo*, quia prodit suam garrulitatem, imprudentiam, maledicentiam ; *secundo*, quia per eamdem provocat eum cujus crimen prodit, ut ipse vicissim par pari referat, suaque occulta scelera pandat; itaque seipsum exponit periculo infamiæ ; *tertio*, quia creat sibi inimicitiam, iras, lites graviaque mala, ac subinde mortem ; *quarto*, quia puerile et femineum est conviciari. Insipientes enim et imbelles pueri ac feminæ, cum manibus non possint se ulcisci, ulciscuntur ore, jaciendo probra et plaustra maledictorum in adversarium. Plura mala, proferens contumeliam, insipienter sibi creat, si crimen, quod alteri vel occulte per detractionem, vel publice et palam per contumeliam objicit, non sit verum, sed falsum. Tunc enim ille cui detrahit vel conviciatur, juste potest eum arguere mendacii et falsitatis, eumque calumniæ in judicio reum peragere ac pœnam talionis ab eo deposcere. Quod si id ipse, eo quod probus et patiens sit, non faciat, eo major ejus resultat laus, ac vicissim majus calumniatoris probrum et dedecus. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus, serm. 15 *De Resurrect.* : « Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem, ille læso eo qui petebatur. » Unde et Seneca, *epist.* 77 : « Æquo animo, ait, audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemptus. »

Carpit ergo Salomon hic duo vitia in speciem opposita, sed reipsa sæpe connexa, et ex eadem odii radice prodeuntia. Prius est, abscondere odium (1) : satius enim est odium patefacere quam abscondere : patefactum enim exhalat et minuitur, vel evanescit ; absconditum vero sese intendit, densat et gliscit, sicut ignis absconditus serpit, crescit et gliscit ; in flammam vero erumpens, vel seipso consumitur, vel ab hominibus aqua injecta restinguitur. Unde Moses, imo Deus *Levit.* XIX, 17, sancit : « Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. » Quin et Seneca in *Prov.* : « Gravior est, ait, inimicus, qui latet in pectore, gravius malum est omne quod sub aspectu latet. Nam eum qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis. Trojanus equus ideo fefellit, quia formam misericordiæ mentitus est. » Idem alibi : « Amari, ait, et agnosci amat, qui odium ostendit. » Accedit quod hic sit duplex nequitia, scilicet prima, odium ; secunda, hypocrisis, puta absconsio odii, et simulatio amicitiæ. Atqui, ut ait Cassiodorus in *Psal.* LIV : « Gravissimum inimicitiæ genus est esse corde adversarium, et lingua se simulare devotum. » Et Boetius, lib. III *De Consol.* : « Nulla, ait, pestis est efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus. » Quocirca Aristoteles in *Ethicis* docet sapientem et magnanimum esse apertum tam in amore quam in odio, ac utrumque palam libereque edicere et profiteri. Sic enim ait lib. IV *Ethic.* cap. III : « Necesse est etiam ut aperte tam odium quam amorem præ se ferat magnanimus : latere enim velle timentis hominis est; majoremque veritatis curam quam opinionis habeat dicatque et agat omnia aperte. »

Posterius est contumeliam proferre, quod ex priori oritur, puta ex odio : ideo enim odium ad tempus celatur, ut opportuno tempore in contumeliam et injuriam erumpat. Quocirca remedium utriusque vitii est succidere radicem, puta deponere odium : sic enim nec ut mendaces abscondemus odium, nec ut stulti proferemus contume-

(1) Seu blandis sermonibus uti, et interim animo malum machinari. Hebr. est, *qui tegit*, dissimulat, *odium* blandis sermonibus, est *labiis mendacibus*, hypocrita.

liam. Hoc forte voluere Septuaginta dum vertunt, *labia justa operiunt inimicitias*, id est eas abolent, delent, exstinguunt (charitas enim operit multitudinem peccatorum), ne in contumeliam erumpant, fiantque irreconciliabiles. Nam, ut sapienter ait Plutarchus in *Moral.* : « Amicitiæ post convicia mutua et famæ lacerationes invicem datas, aut non coeunt, aut cicatricosæ coeunt. » Unde infert Beda: « Si ergo, ait, verax et sapiens esse desideras, odium neque in abscondito cordis contege, nec per oris contumeliam profer, sed tuum et cor dilectione et os veritate repleatur. »

Vers. 19. 19. IN MULTILOQUIO NON DEERIT PECCATUM, QUI AUTEM MODERATUR LABIA SUA, PRUDENTISSIMUS EST. — Hebraice, *in multitudine verborum non cessabit prævaricatio*, vel *transgressio*; *et qui cohibet* vel *prohibet labia sua, intelligens* vel *prudens est*; Septuaginta, *ex multiloquio*, vel, ut legit S. Cyprianus, *ex multiloquentia, non effugies peccatum* (Symmachus, *vitium*); *parcens autem labiis sensatus erit*; S. Isidorus in *Soliloquio*, *multiloquium non effugiet culpam*.

Multiloquium vetitum quid? Resp. Primo. Quæres, quodnam vocetur hic *multiloquium*? Nam et Christus et Sancti multa sancte locuti sunt et scripserunt, ut patet ex Evangeliis et Patrum libris, in quibus proinde defuit peccatum. *Primo*, Clemens Alexandrinus, libro II *Pædagogi*, capite VI, per *multiloquium* accipit verba inepta, otiosa et nugosa : « Ineptæ etiam nugæ, ait, sunt silentio prætereundæ. Nam Scriptura ait : Ex multiloquio non effugies peccatum. » Hæc vera est, at non adæquata expositio. Huc accedit S. Bernardus qui per *multiloquium* accipit verba otiosa. Sic enim scribit serm. *De triplici custodia, manus, linguæ et cordis* « Quam vera, ait, sententia, fratres, in multiloquio non effugiendum peccatum! Ut enim prætercam cætera, si propterea est otiosum verbum, quod nullam rationabilem causam habeat; quam rationem de eo reddere poterimus, quod est præter rationem? Nemo nostrum, fratres, parvi æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis, siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irrevocabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, o donec pertranseat tempus, donec hora prætereat, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem. »

Secundo, Cresconius Grammaticus per *multiloquium* accipit eloquentiam, quasi ars oratoria, sive rhetorica hic notetur et damnetur. Unde ipse sic legit, *ex multa eloquentia non effugies peccatum*. Quem redarguens S. Augustinus, lib. I *Contra Cresconium*, cap. I, *multiloquium* ita definit : « Dictum, ait, non est, ex multa eloquentia, sed ex multiloquio. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet amore loquendi contractum. Plerumque autem loqui amant etiam qui nesciunt quid loquantur, etc. Eloquentia vero facultas dicendi est congruenter explicans quæ sentimus : qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc modo ea non usi sunt hæretici. » Unde idem lib. I *Retract.*, in *Prologo*, causam scribendi libros Retractationum hanc assignat : « Illud etiam quod scriptum est : Ex multiloquio non effugies peccatum, terret me plurimum, non quia multa scripsi, vel quia multa etiam, quæ dicta non sunt, tamen a me dicta, conscripta sunt. Absit enim ut multiloquium deputem, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. Sed istam sententiam Scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tam multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, sive etiam convincantur non necessaria. Quem vero Christus fidelium suorum non terruit, ubi ait : Omne verbum otiosum, quodcumque dixerit homo, reddet pro eo rationem in die judicii? » *Matth.* XII. Idem libros suos *De Trinitate* hac prece ad Deum concludit : « Coram te est firmitas et infirmitas mea; illam serva, istam sana. Coram te est scientia et ignorantia mea. Ubi mihi aperuisti, suscipe intrantem : ubi clausisti, aperi pulsanti. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Scio scriptum esse : In multiloquio non effugietur peccatum. Sed utinam prædicando verbum tuum, et laudando te tantummodo loquerer! non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer. »

Igitur *multiloquium* est vitium, quo nimis gestit homo loqui, ideoque locuturiens plura quam oportet proloquitur, ac verborum est prodigus, uti faciunt qui incontinentis et intemperantis sunt linguæ, ac semper loqui avent, deque rebus omnibus miscent sermones, ac temere suum de singulis proferunt judicium et censuram. Hi enim facile incidunt in peccata : quia labente lingua, et fallente memoria, ac rapiente prurigine loquendi, facile veris immiscent falsa, utilibus noxia, necessariis vana et otiosa; ac difficile, imo impossibile est, ut cautelam et circumspectionem, quæ requiritur, omnibus suis dictis adhibeant. Quocirca imprudenter multa effutiunt, multosque offendunt, ac in detractiones, irrisiones, scommata, convicia, desultoria linguæ levitate dilabuntur. Ita S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. IX : « Nos autem, ait, claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat : intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. Ex multiloquio, inquit, non effugies peccatum : exivit multiloquium, peccatum intravit, quia in multiloquio nequaquam, qui exit

sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram loqui, grande peccatum non sit. » Et S. Gregorius, admonit. 15, III part. *Pastoral.* : « Admonendi (inquit) sunt multiloquio vacantes, ut vigilanter aspiciant, a quanto rectitudinis statu depereant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more circumclusa ad superiora colligitur, quia illud repetit, unde descendit; et relaxata deperit, quia se per infima inutiliter sparsit. Quot enim supervacuis verbis a silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur : unde et redire interius ad sui cognitionem non sufficit, quia per multiloquium sparsa, a secreto se intimæ considerationis excludit. » Hæc et plura S. Gregorius.

Aliam causam cur multiloquium sit causa peccatorum dat S. Antiochus, hom. 102 *De Silentio* : « Immoderata, ait, et effrænis verborum prolatio, qua periclitatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spiritualem lentescere facit eam, ac desidere; sed et molestissimo dæmoni acedia mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum exæstuantis balnei fores continenter apertæ si sint, intimum calorem ocius efflant, et expellunt in ea quæ sunt extrinsecus : ita etiam anima, » etc. Consentit S. Dorotheus, doctrina 24 *De Compunctione* : « A multiloquio, ait, abstine; hoc enim exstinguit cordi advenientes cogitationes rationales et cœlestes, » datque similitudinem furni (simile est in hypocaustis) calentis, qui calorem servat, quamdiu ostium clauditur; at si illud reseretur, calor exhalat. Simili enim modo cor devotionis calorem et spiritum conservat, quamdiu ostium oris claudit : at si illud reseret, per verba exhalat ille calor spiritus.

Tertio. *Tertio*, cum S. Chrysostomo in *Psal.* CXL, præcise et rigide : In quovis multiloquio, etiam pio, sancto et necessario, non deest peccatum, quia impossibile est homini debili et caduco, singulis suis dictis adeo multis, illam circumspectionem et moderationem adhibere, quæ requiritur, perinde ac impossibile est per plures dies aliquid agere et vivere sine vitio et peccato, uti docet Franciscus Suarez, imo Salomon, cap. XXIV, 16 : « Septies, ait, in die cadet justus. » Simile est in sagittario, qui etsi peritissimus sit sagittandi, et scopum sagitta certo configat, quoties ei libuerit, tamen, si centies in scopum continuo jaculetur, impossibile est ut semper eum configat et nunquam aberret : quia humanæ mentis attentio et contentio finita est ac caduca, postque plures actus elicitos mollescit, flaccescit ac labitur. Quare præstat breves facere conciones et sermones ac crebros, uti fecit S. Leo, S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Bernardus et alii, quam prolixos et raros. Peccant hac in re concionatores, qui horam in concionando excedunt, itaque sua prolixitate auditoribus tædium, sibi fatigationem et periculum male loquendi creant. Mens enim, velut arcus intentus, tanto tempore in hac attentione et intentione durare nequit, quin fatigetur et labatur : ad breves autem sermones attentionem congruam præstare valet, et in eodem mentis vigore ad modicum tempus durare sufficit. « Alliga; inquit S. Ambrosius, lib. I *De Offic.* cap. III, sermonem tuum, ne luxuriet, et multiloquio peccata sibi colligat; sit restrictior, et ripis suis coerceatur : cito lutum colligit amnis exundans. »

Remedium ergo hic suggerit Salomon : « Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. » Hebraice משכיל *maskil*, id est *prudens* est, scilicet antonomastice per excellentiam, hoc est, prudentissimus est. Pro *moderatur* hebraice est חושך *chosech*, id est prohibet, inhibet, tum per silentium, quod est « tutum animi asylum, » ait S. Ambrosius, I *Offic.*; tum consequenter per moderatum et circumspectum eloquium : utrumque enim opponitur multiloquio, illudque corrigit. Porro silentium docet præmeditari quid et quomodo dicas, itaque circumspecte et prudenter loqui. Tacens ergo et parce loquens prudentissimus est; *primo*, quia cavet damna linguæ exuberantis, quæ plurima et maxima sunt. Rursum quia regit linguam, quæ ob sui lubricitatem difficillima est gubernatu. Itaque qui eam gubernare novit, mire prudens et perfectus est, uti docet S. Jacobus cap. III, vers. 2. Paucilo-quus prudens. Cur? Causa Prima.

Secundo, quia silentium est index et effectus animi maturi, collecti, divini; qui enim tacet, secum et cum Deo loquitur. Unde Solon dicebat : « Stultus tacere nequit; quare si tacuerit, sapiens reputabitur. » Et Seneca : « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est. » Quocirca S. Benedictus, Religiosorum in Occidente Patriarcha, in *Regulæ* cap. VI, de taciturnitate ita sancit : « Faciamus, ait, quod ait Propheta *Psalm.* XXXVIII : Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Hic ostendit Propheta, si a bonis colloquiis interdum propter taciturnitatem debet taceri, quanto magis a malis verbis, propter pœnam peccati debet cessari. Ergo, quamvis de bonis et sanctis ad ædificationem colloquiis, perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem, rara loquendi concedatur licentia; quia scriptum est : In multiloquio non effugies peccatum. » Et Diadochus in asceticis *De Perfectione*, cap. LXX : « Silentium, ait, mater est sapientissimarum cogitationum. Ut si balnei ostium nimis frequenter aperias, calor abit : sic nimis os loquendo aperiens, devotionem amittit. » Et S. Isidorus : « Linguosus homo imperitus est, sapiens paucis utitur verbis. Brevem sermonem scientia facit (hinc angeli, quia pollent ampla scientia, uno verbo tantum dicunt, quantum homines mille verbis, et Deus omniscius unico verbo omnia dicit). Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis. Maneat igitur in verbo mensura, in sermone statera. » Secunda.

Tertia. *Tertio*, quia prudens loquela cum tota dirigatur ad alios, præ cæteris actionibus hominis magnam requirit circumspectionem; ideoque qui illam habet, prudentissimus sit oportet. Qui enim orat, sibi et Deo orat: qui jejunat, sibi jejunat: qui dat eleemosynam, dat quod lubet: at qui loquitur, debet prævidere quid, ubi, quomodo, quando, coram his illisve loquatur, ut omnes ædificet, neminem lædet vel offendat. Aliter enim coram Prælatis, aliter coram subditis, aliter coram doctis, aliter cum rusticis, aliter cum justis, aliter cum peccatoribus, aliter cum Hispanis, aliter cum Italis, etc., loquendum: quod enim phlegmatico, v. g. prodest, hoc cholerico obest. Vide S. Gregorium, III part. *Pastor.*, ubi fuse docet quomodo admonendi sint elati, pusillanimes, gulosi, iracundi, fervidi, torpidi, etc., quisque pro sua conditione accommodate ad suam indolem. Hinc moderationis linguæ symbolum est elephas, qui cum mole animalium sit maximus, idemque prudentissimus, linguam tamen habet perexiguam, atque interius positam, ut pene oculos fugiat, teste Aristotele, lib. II *De Animal.* cap. VI. Ita generosissimi quique et prudentissimi verbis sunt parci, sed factis efficaces: « Non credo auguribus, qui aures verbis divitant, » ait Accius in *Astyanacte.* Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* cap. XXVIII, 29, graviter monet de cura et custodia linguæ adhibenda: « Aurum tuum, ait, et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem. » Ubi plura hac de re dixi.

Exemplum memorabile est in lib. *Sentent.*, sive *Apophtheg. Patrum*, cap. XLV: Anachoreta, inquit, celebris vidit, cum fratres de S. Scriptura rebusque piis loquerentur, angelos se eis miscentes, hilari vultu exultantes. Cum vero ad vana colloquia deflecterent, vidit angelos recedentes cum indignatione, dæmones vero specie porcorum inter colloquentes se volutantes. Quare circumiens monasteria monebat, dicens: « Cohibete, fratres, a multiloquio, et ab otiosis verbis linguam, quia malus interitus animæ generatur, et non intelligimus quoniam per hæc et Domino Deo, et sanctis angelis odibiles sumus. Dicit enim Scriptura divina: Quia in multiloquio non effugies peccatum; hæc enim infirmam et vacuam efficiunt mentem atque animam nostram (1). »

Vers. 20. 20. ARGENTUM ELECTUM, LINGUA JUSTI: COR AUTEM IMPIORUM PRO NIHILO. — Pro *electum* Septuaginta vertunt, πεπυρωμένος, id est *ignitum*, igne examinatum, igne defæcatum et purgatum tum a terra et scoria, tum a stanno, plumbo aliisque metallis. Nam, ut ait Plinius, lib. XXXIV, cap. XVI, in eadem vena nascitur stannum, argentum et plumbum. Materia enim igne liquata primo fundit stannum, deinde argentum et plumbum: « Ejus, ait Plinius, qui primus fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur; qui secundus, argentum; quod remansit in fornacibus, galena, quæ portio est tertia addita venæ. Hæc rursus conflata dat nigrum plumbum. » Magna enim est metallorum inter se vicinitas, ideoque argentum accedit ad aurum. Unde, ut idem ait lib. XXXIII, IV: « Omni auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte, etc. Ubicumque quinta argenti portio est, electrum vocatur; » quod priscis in pretio fuisse testatur.

Modum vero eruendi purgandique argenti idem describit lib. XXXIII, cap. VI: « Non nisi in puteis, ait, reperitur, nullaque sui spe nascitur, nullis ut in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cineracea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi, galenam vocant, quæ juxta argenti venas plerumque reperitur; et eodem opere ignium descendit pars in plumbum; argentum autem superne innatat ut oleum aquis. Reperitur in omnibus pene provinciis, sed in Hispania laudatissimum. » Addit deinde originem argenti vivi: « Est et lapis in his venis, cujus vomica liquoris æterni argentum vivum appellatur, venenum rerum omnium. Exest (exedit) ac perrumpit vasa permanans tabe dira. Omnia ei innatant præter aurum; id unum ad se trahit. Ideo et optime purgat, cæteras ejus sordes expuens crebro jactatu fictilibus in vasis, ita vitiis abjectis, ut et ipsum ab auro discedat. »

Hinc argentum ob sui puritatem in Scriptura significat sapientiam, legem, doctrinam et eloquia Dei, ait S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* V, et S. Gregorius, IV *Moral.* cap. XXVIII. Et patet *Psal.* XI: « Eloquia Domini casta, (sicut) argentum igne examinatum, probatum septuplum; » *casta*, id est pura, sancta, irreprehensibilia, et, ut ait ibidem S. Augustinus, « Eloquia Domini casta, sine corruptione simulationis, probata peccatoribus per tribulationes. Purgatum septuplum per timorem Dei, per pietatem, per sanctimoniam, per fortitudinem, per consilium, per intellectum, per sapientiam, » puta per septem dona Spiritus Sancti. Ambrosiaster vero in *Apoc.* III, 18: « Septuplum, ait, propter septuplam purgationem, quæ fit per septem virtutes vitiis capitalibus contrarias. » Nam superbia purgatur per humilitatem, ira per mansuetudinem, luxuria per castitatem, gula per abstinentiam, invidia per amorem, acedia per fervorem, avaritia per liberalitatem.

Sensus ergo est, *q. d.* Lingua justi proloquitur sapientia et sancta, puta eloquia Dei, quæ pura et pretiosa sunt instar argenti, quia manant ex sapienti et sancto corde. At cor impiorum, et consequenter ejus lingua et verba, quia insipientia et impura, idcirco nihili æstimantur, et pro ni-

(1) Et Cato, *Dist.* lib. I, dist. 3:

Virtutem primam esse puta compescere linguam;
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.

hilo habentur. Ostendit quod dixit vers. præced. : « Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. » Quia scilicet lingua ejus est quasi argentum electum, *q. d.* ait Aben-Ezra : Justi lingua est tanquam argentum probatissimum; illa enim effatur verba cum delectu et moderatione, quæ tanquam argentum purum, putum et probatum, magna sint in æstimatione. R. Salomon vero : Lingua justi, illius scilicet, inquit, qui ea ad alios corrigendos scit uti, est quasi argentum electum : cor autem impiorum pro nihilo, quod nimirum justi reprehensiones non admittat.

Lingua justi instar argenti. Nota quinque analogias argenti et linguæ sermonisque sapientum et justorum. Argenti enim dotes sunt quinque : *prima* est candor et nitor; *secunda*, pretium; *tertia*, soliditas; *quarta*, puritas; *quinta*, sonus. Eædem sunt in lingua justi.

Primo. Igitur *primo*, sicut argentum præ auro cæterisque metallis candet, nitet et splendet : sic candent, nitent et splendent verba sapientum, suntque instar fontis limpidissimi, de quo Poeta :

Fons erat illimis, nitidis argenteus undis.

Verba ergo æque ac cor sapientis argentea sunt, id est instar argenti nitentia et grata : verba vero æque ac corda impiorum sunt plumbea, ænea et ferrea, id est atra, tetra, gravia, dura, molesta. Ita de S. Mechtilde legimus in ejus Vita : « Silentium exacte servabat; cum vero loqueretur, loquebatur ut Angelus, ita ut, si cum ea colloqueris, putares te loqui cum Angelo. »

Secundo. *Secundo*, sicut argentum post aurum inter metalla est pretiosissimum, sic et pretiosa sunt verba sapientum, et a cordatis auscultantur, æstimantur magnoque habentur in pretio. Hinc pretium commune rerum est argentum et moneta argentea, quæ successit priscæ, rudi et æneæ : ita pretium virtuti ponit sapiens, ut quod ille dixerit et fecerit, id omnes honestum, ipsamque virtutem æstiment : majus enim pondus et pretium addit virtuti vita et factis, quam ore et verbis. Audi Plinium, lib. XXXIII, cap. III : « Servius rex primus signavit æs. Antea rudi usos Romæ Remeus tradit. Signatum est nota pecudum. Unde et pecunia appellata. Argentum signatum est anno Urbis DLXXXV (corrigendum videtur CCCCLXXXV; primum enim bellum Punicum cœpit anno Urbis CCCCXC), Q. Fabio consule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarius pro decem libris æris. » Et mox : « Aureus nummus post annum LXII percussus est quam argenteus. » Hinc Æsculanum fecere deum, quasi præsidem æris; et Argentinum, quasi præsidem argenti. Quod irridens S. Augustinus, lib. IV *De Civit.* cap. XXI : « Romani, inquit, commendabant se Marti et Bellonæ, ut bene belligerarent; deæ Victoriæ, ut vincerent; deo Honorino, ut honorarentur; deæ Pecuniæ, ut pecuniosi essent; deo Æsculano et filio ejus Argentino, ut haberent æream argenteamque pecuniam. Nam ideo patrem Argentini Æsculanum posuerunt, quia prius ærea pecunia in usu esse cœpit, post argentea. Miror autem quod Argentinus non genuit Aurinum, quia et aurea subsecuta est. Quem deum isti si haberent sicut Saturno Jovem, sic et patri Argentino, et avo Æsculano Aurinum præponerent. » Verius, vir sapiens et sanctus est Argentinus, quia argentea, id est cœlestia (nitor enim candorque, æque ac valor argenti repræsentat cœlum sublime, præstans, nitidum et candidum), et divina argentine loquitur.

Tertio, argentum est solidæ naturæ, nec facile labefactatur, ait R. Levi : ita solida sunt dicta justorum, tum quia bene expensa et præmeditata, ideoque veracia et circumspecta; tum quia manant ex dictamine justitiæ et prudentiæ, æque ac constantiæ, quia impavide et constanter veritatem proloquuntur, pro eaque stant fortes usque ad mortem : sicut argentum purum constans est, ignique resistit. Ex soliditate enim probant argentarii argenti puritatem : cum enim argentum igne extractum nihil amisisse, sed in bilance appensum idem habere pondus, quod ante ignis examen habebat, cernunt, tunc purum putum esse judicant. Tertio.

Quarto, argentum electum proprie est id quod a fæcibus, scoriis aliisque metallis, expurgatum est et selectum. Unde Septuaginta vertunt πεπυρωμένον, id est ignitum et igne defæcatum. Similis est lingua justorum : hæc enim ea quæ dicere cogitat, prius expurgat ab omni mixtione falsitatis, vanitatis, adulationis, ostentationis, obscenitatis, hypocrisis, fraudis : imo non nisi pauca cum magno delectu, ideoque rara et selecta loquitur. Quarto.

Quæres, in qua fornace et igne ignitur et purgatur sermo linguæ? Respondeo *primo*, in igne considerationis, discretionis et judicii : hoc enim quia acre et exactum, in Scriptura vocatur ignis, ut *Daniel.* cap. VII, vers. 9, ubi describens judicium Dei : « Thronus ejus, ait, flammæ ignis; rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus (ignea judicii sententia) rapidusque egrediebatur a facie ejus. » Igitur sapiens in fornace discretionis examinat et expurgat ea quæ dicturus est, juxta illud S. Bernardi : « Verba prius bis ad limam veniant, quam semel ad linguam. »

Secundo, ignis hic est gratia Christi ac charitas, ejusque auctor Spiritus Sanctus, qui corda justorum purgat, regit, ignitque, ut non nisi recta, vera, sancta et charitate ardentia loquantur. Hoc est quod de Christo prædixit Malachias cap. III, vers. 2 : « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum. » Vide ibi dicta. Hinc S. Augustinus paulo ante citatus, ignem purgantem linguam assignat septem dona Spiritus Sancti.

Mystice, hic ignis est tribulatio et persecutio, quæ excoquit mentes et linguas Confessorum et

Martyrum, easque ab omni levitate, otime, concupiscentia purgat, ac constantiam Deique ardentem amorem eis inspirat, ut coram tyrannis et impiis fidem legemque Dei intrepide profiteantur, doceant et prædicent, dicantque cum S. Laurentio : Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas, » *Psal.* XVI, 3. Pro quo S. Hieronymus vertit : «Probasti cor meum, visitasti nocte : conflasti me, et invenisti cognitiones meas non transire os meum, » ut ex æquo veritas et professio oris respondeat cognitioni et confessioni cordis, nec alia proloquatur os, quam cogitet cor. Igitur sicut argentum ab igne non tantum non consumitur, sed etiam purius et splendidius efficitur, inquit Baynus : sic justi et sapientis viri lingua, tantum abest ut vel osoris mendaciis, vel stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum rependat maledicto, convicium convicio, ut etiam juxta Paulum bene precetur maledicentibus : a litibus seminandis inter fratres usque adeo aliena, ut multos ad concordiam reducat, et esurientes pascat verbo vitæ, quo vivit homo, non in solo pane. O pretiosam et electam linguam, cui nulla persecutionis flamma silentium imponere potest, quo minus fidem Christi resonet, odium a corde, et mendacium a lingua dulcissimo sono expellat. Talis erat Christi Jesu lingua, in cujus ore non est inventus dolus; qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur; cui Dominus dedit linguam eruditam, ut sciret sustentare eum qui lapsus est verbo. Quæ tamen lingua, quamvis electa, cor improborum Judæorum non penetravit : nam valde parum cordis et intelligentiæ habent improbi, et ob defectum cordis verbo vitæ, et pabulo hujus linguæ non sunt pasti, sed ut stulti fame mortui sunt.

Quinto. *Quinto*, argentum præ auro, stanno, ære aliisque metallis, argenteo, id est jucundo gratoque, sono resonat : unde nummularii sono solent explorare bonitatem et puritatem argenti. Hinc et Deus jusserat Mosi facere tubas ex argento, ut iis tot millia, imo milliones populi convocaret, *Num.* X, 2; tubæ enim argenteæ præ corneis et æneis sunt sonoræ et jucundæ. Unde et nolis et campanis, dum eas ex ære fundunt et conflant, solent miscere argentum, et quo plus argenti miscetur, eo plenius et suavius resonant. Simili modo plene et suaviter resonant argenteæ igneæque voces, dictaque sapientum et justorum; quales fuere Apostoli, de quibus dicitur *Psal.* XVIII, 5 : «In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.» Et Elias, de quo *Eccli.* XLVIII, 1 : «Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.» Ubi plura dixi de hisce linguis. Quocirca earum symbolum est piscis appellatus lucerna, de quo noster Causinus, lib. VIII *Histor. parobol.* cap. XLVIII : Subit, inquit, in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet, ait Plinius, lib. VI, cap. XXVII. Ita sapientes, quales erant Apostoli, sunt lucerna mundi, qui orbem sua luce collustrant, et linguis igneis amore divino accendunt, «solemque novum nova sidera portant.»

Denique lingua sapientis est instar hydrargyri, sive argenti vivi, quod in omnem partem sese librat et agitat, quodque efficaciter aurum expurgat : sic enim lingua justi sapientia fulgentis, et charitate ardentis, sese agitat in omnem partem, ut quidquid vitiosum est etiam in viris Religiosis, eradat et expurget. Memorabile est quod in Vita S. Antonii Patavini legimus, ipsum argentea et ignea lingua concionando, instar hydrargyri ubivis gentium hæreses, odia, libidines, usuras, aleas, aliaque scelera sustulisse, ideoque hoc præmium tulisse, ut post mortem reliqua ejus carne sensim consumpta, lingua duntaxat integra et illæsa perduraret, quam proinde 32 post mortem ejus anno S. Bonaventura religiose visitans, et cum lacrymis exosculans : «O lingua benedicta, ait, quæ semper laudasti Deum, multisque eumdem laudandi causa exstitisti! Nunc clare liquet quanti apud eum sis meriti et pretii, qui te ad tam sublime præconis sui officium efformavit.»

COR AUTEM IMPIORUM PRO NIHILO. — Hebraice, *cor impiorum sicut modicum;* Aquila et Theodotion, *sicut parum;* Symmachus, εὐτελής, id est *vili* et *nullius pretii;* Chaldæus, *contritio;* Syrus, *rebellio.*

Jam *primo*, Tigurina sic vertit et explicat, *lingua justi electum est argentum, quod cor impiorum parvipendit;* Hebraice, *æstimat ut parum*, ut rem modicam, *q. d.* Impii parvi pendunt sapientiam, quam lingua justus proloquitur.

Secundo, Vatablus, *cor*, inquit, *impiorum est velut pauxillum*, supple, argenti, *q. d.* Parvi est pretii, parvo ære et argento æstimandum. Accessit Pagninus qui vertit, *cor vero impiorum parum est electum.*

Tertio, Baynus vertit, *cor impiorum ut exiguum*, quod referri potest, inquit, ad qualitatem, vel ad tempus, *q. d.* Parvo tempore durat intellectus improbi; vel parum boni sensus et cordis habent improbi.

Quarto, Aben-Ezra, *q. d.* Perexiguum est quod discas ab impio. Aut cor, id est scientia, impiorum non multum probatur.

Quinto, R. Salomon : Cor impiorum pro nihilo, inquit, quia justorum reprehensiones non admittit.

Sexto, R. Levi, *q. d.* Impiorum animus et cor non nisi brevissimi temporis usuram in corpore habebit.

Septimo, Septuaginta vertunt, *cor autem impiorum deficiet*, *q. d.* Cor et lingua justi instar argenti electi solida sunt, ideoque durant et constantia sunt; at cor et lingua impii, puta ejus sensa et eloquia, fragilia et caduca sunt, ideoque cito deficient. Porro naturale cordis augmentum, æque ac decrementum ita describit Plinius lib. XI, cap. XXXVII : «Augeri id (cor) per singulos annos in

homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere; ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra centum annos defectu cordis, Ægyptii existimant, » ut scilicet post quinquagesimum annum cor quotannis deficiat et decrescat ad duas drachmas, sicut ante quinquagesimum quotannis ad duas drachmas accrevit. Longe majus et velocius est decrementum cordis moralis, puta sensus et sapientiæ insipientis et impii : quia rapiente semper cupiditate, ad stultas illico cupedias, nugasque suas transit et abit. Hinc « stultus sicut luna mutatur,» *Eccli.* XXVII, 12. Unde Origenes in *Catena Græc.* totum hunc versum sic explicat : « Justorum sermo probatur (ut argentum electum), eo quod rebus ipsis fidem faciat. Deficit autem cor stultorum, quia perpetuo mutatur et fluctuat. »

Octavo, ad verbum plane et plene vertit Noster : « Cor impiorum pro nihilo, » id est mens et sensus, ac consequenter sermo inde manans, impii, parvi vel nullius est pretii et momenti : cum ex adverso cor, id est mens et sensus, ac sermo justi sit pretiosus instar argenti.

Quæres, cur Salomon linguæ justi opponat non linguam, sed cor impii? Respondeo, sub corde intelligit os et linguam : quod enim sentit cor, hoc os eloquitur, præsertim quia insipientes et impii quidquid habent in corde, hoc ore effutiunt, juxta illud *Eccli.* XXI, 29 : « In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientium os illorum. » Igitur insipientes et impii sicut res viles et nullius momenti, imo impuras, malas et noxias, corde ruminant, sic easdem ore eructant. Sapientes vero et pii sicut res sublimes, sanctas, cœlestes et divinas corde volvunt, sic easdem ore profantur : horum ergo cor et os argentum est, illorum plumbeum, terreum et sordidum.

Vers. 21. 21. LABIA JUSTI ERUDIUNT PLURIMOS : QUI AUTEM INDOCTI SUNT (Hebraice אוילים *evilim*, id est insipientes, stulti : ita Chaldæus et Syrus), IN CORDIS EGESTATE MORIENTUR. — Pro *erudiunt* hebraice est ירעו *iiru*, id est pascent, utique docendo, id est erudient : nec enim labia aliter pascere possunt, juxta illud *Jerem.* III : « Et pascent vos scientia et doctrina. » Jam ergo clara est sententia, ejusque antithesis, *q. d.* Justi adeo abundant sapientia, ut non tantum se, sed et plures alios erudiant, doceantque honestos et sanctos mores, quibus ad vitam beatam pervenitur : at indocti et insipientes, id est impii, adeo inopes sunt sapientiæ, ut seipsos (multo minus alios) erudire et dirigere non sciant : quare in cordis egestate, id est in sua inopia mentis et sapientiæ, scilicet in sua insipientia, id est concupiscentia et impietate, sicut vivunt, sic et morientur : ideoque justi erunt felices, tendentque ad vitam æternam; impii vero ob suam insipientiam et impietatem erunt miserrimi, ibuntque ad tartara, ubi perpetua esurie mentis et sapientiæ ac morte æterna cruciabuntur. Nam in insipientia hebraismo idem est quod propter insipientiam : ejus enim demerito morte plectuntur, *q. d.* Impii ob suam imprudentiam et improbitatem perniciem mortemque sibi accersunt. Ita R. Levi.

Rursum cum Jansenio sic explices, ut non significetur differentia inter effectus et conditiones justorum et stultorum, sed tantum describatur efficacia eloquiorum justi, quæ tamen non perveniat ad stultos, ut sit sensus : Labia justi pascunt quidem multos; at stulti, quoniam a justo pasci recusant, propter defectum sapientiæ moriuntur. Atque hunc sensum secutus videtur noster Interpres, et sic recte constat nostra versio. Est enim sensus : Labia justi erudiunt multos; at qui ab eis se doceri non patiuntur, sed indocti manent, morientur per cordis egestatem (1).

Hinc et vulgo dicitur, ait Lyranus : « Multum est pauper, qui est fatuus vel indoctus. » Septuaginta pro littera ר legentes affinem ד aliaque puncta substituentes, pro ירעו רבים *iiru rabbim*, id est *erudiunt multos*, legerunt ידעו רמים *iadeu ramim*, id est *sciunt excelsa*; unde vertunt, *labia justorum sciunt excelsa*, scilicet speculantur cœlestia et divina, quorum inops est mens et cor insipientium et impiorum, ideoque moritur morte peccati et gehennæ. Ita auctor *Catenæ Græcor.* : « Justi, ait, rationem sublimium rerum norunt; insipientes autem nihil sublime sapiunt aut quærunt. » Chaldæus vero cum Syro ירעו *iiru* accepit in significatione Chaldaica et Syriaca, qua radix רעה *raa*, quæ Hebræis significat pascere, Chaldæis et Syris significat cogitare, velle, amare et amorem conciliare. Unde Chaldæus vertit, *labia justi multos placant*; Syrus, *multum amant*, vel *amare faciunt*. Justus enim possidet pacem et charitatem, iisque plenus eadem aliis aspirat et afflat etiam solo aspectu. Unde facile sedat lites, et pacem inter dissidentes conciliat, secutus illam Christi beatitudinem : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, » *Matth.* V. Unde S. Bernardus, serm. 23 *in Cant.* : « Tranquillus Deus, inquit, tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. » Hanc Dei tranquillitatem participant Sancti, qui sunt sedes et thronus Dei, in quibus, ut idem ibidem ait, « non est sensus egens, nec cura pungens, nec culpa mordens. » Idem, lib. V *De Consider.* cap. V, in fine : « Deus, inquit, amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, facimus et nos : sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus.»

(1) Quum חסר alias semper in hoc libro sit status constructus adjectivi, Rosenmullerus posterioris hemistichii hunc, qui minus concinnus videtur, sensum facit, *et stulti per vecordem moriuntur.* « Quemadmodum unus probus multis prodest, ita ex adverso unus demens aliis insipientibus causa exitii evadere potest perversis suis consiliis. »

Quocirca S. Chrysostomus, hom. *De mansuetudine*, tom. V : « Si capitales, inquit, inter se inimici sint, mansueti viri correptione placantur et mansuescunt, etiamsi natura in iram et furorem propensi sint. Qui vero per hanc conciliari nequeunt, intractabiles plane sunt, nulloque honore digni.» Addit deinde : « Mox ut viderit, mitigat furibundos : neque enim multis ei verbis vel admonitionibus opus est; sed pacem, priusquam loquitur, persuadet. Quemadmodum solis jubar, ut primum apparet, fugat tenebras : ita benignus et justus sua præsentia res turbulentas componit, quietasque ac tranquillas reddit. Est autem et hoc dignum recenseri, quod Christus solum pacificos filios Dei vocat. Et quare suum vocabulum pacificis communicat? Quia solus hic Filium Dei pro viribus imitatur, qui pacis et amicitiæ auctor aliis fit. » Et mox pacifico hæc dat similia et analoga : « Porro quod in corporibus nostris nervi, hoc pacificus in domo, in Ecclesia, in civitate; Paulus enim more suo fratres vocat corpus et membra invicem. Unde verum est illud, quod pacificator eamdem habet virtutem in domo, Ecclesia et urbe, quam habent in corporibus nervi dispersa et separata conjungentes et connectentes. »

Vers. 22. 22. BENEDICTIO DOMINI DIVITES FACIT (Hebraice *ipsa ditat*), NEC SOCIABITUR EIS AFFLICTIO. — Septuaginta, *benedictio Domini super caput justi hæc ditat ; et non adjicietur eis afflictio*, vel *nec ullam adjunctam habet cordis tristitiam*; Vatablus, *benedictio Domini locupletat, nec quidquam molestiæ secum affert* (1). Quare minus recte Cajetanus per afflictionem vel dolorem accipit pœnitentiam, non hominis, sed Dei, *q. d.* Non pœnitet Deum, quod justos ditarit; unde divitias eis semel datas non revocat, nec aufert : « Sine pœnitentia enim sunt dona Dei, » *Roman.* XI, 29. Pro *eis* hebraice est *ei*, scilicet benedictioni, *q. d.* Benedictio Dei mera est benedictio : quare ei sociari nequit ullus dolor vel maledictio. Sed cum hæc Dei benedictio reperiatur in divitibus, puta justis, quos Deus ditat, hinc recte vertit Noster *eis*. Sensus ergo est, *q. d.* Non casus, non fortuna, non fraus, non usura, non rapina, quibus ditescere satagunt impii, non etiam industria vel labor proprius, sed Dei favor et benedictio, id est beneficentia, est propria et præcipua causa ditans homines justos, quæ pariter facit ut eis non societur afflictio, vel in acquirendo, vel in conservando, vel in expendendo opes sibi a Deo datas : quia justi spem in Dei providentia et benedictione collocantes, illique magis quam suo labori et industriæ (etsi eum non negligant) confidentes, in ea securi conquiescunt, scientes se Deo esse curæ : quare laborant sine anxietate, et fructum lucrumque laboris sui Deo committunt, contenti illa lucri opumque mensura, quam Deus dederit : cum ex adverso impii mille curis et angoribus crucientur, ut opes parent, augeant et conservent, nec unquam eis sint contenti, sed plura semper desiderent.

Per divitias accipe temporales : hæ enim Salomoni et Judæis promissæ fuere a Deo, sub quibus mystice intellige opes spiritales, puta sapientiam, gratiam, virtutes, etc., promissas Christianis, juxta illud *Sapient.* VII, 9 : « Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tanquam lutum æstimabitur in conspectu ejus. » Et rursum : « Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, » sed charitatem et gaudium.

Significat ergo *primo*, Dei esse ditare, ac proinde volenti ditescere, Dei favorem et benedictionem esse ambiendam, tum per justam sanctamque vitam, tum per orationem et invocationem.

Secundo, maledictionem Dei esse causam egestatis : ideoque videmus pauperes, qui per fraudes, furta, iniquos contractus satagunt ditescere, Deo eis maledicente depauperari, ac omnes eorum labores et curas inanes reddi, et in fumum abire.

Tertio, opes a Deo datas justis secum afferre animi quietem, moderationem, lætitiam, gaudium; cum opes a mundo datæ mille advehant sollicitudines, turbationes, lites, mœrores, quæ omnem opum voluptatem obruunt et exstinguunt; hoc enim mœrorum additamentum vice auctarii et fœnoris donis suis omnibus miscet adjicitque mundus.

Sic Deus benedicendo Abrahæ, Isaac, Jacob, Davidi, Salomoni, etc., eos ditavit, idque ipsimet agnoverunt, et cum gratiarum actione confessi sunt, ut patet *Genes.* XII, 2, et cap. XVIII, vers. 18, et cap. XXII, vers. 17, et cap. XXIV, vers. 1 et seq. Sic de viris Religiosis et Apostolicis ait Apostolus : « Nihil habentes, et omnia possidentes. » « Providentia enim Dei est census pauperum, » ait S. Chrysostomus, isque certus, perennis et inexhaustus. Unde S. Franciscus suis non aliud dabat viaticum quam hoc : « Jacta cogitatum tum in Domino, et ipse te enutriet. » Videmus quot quantosque fundos et census Dei benedictio dederit monasteriis Ordinis S. Benedicti. Sane ii tanti fuere, ut scribat Trithemius, si omnes in unum colligerentur, facile tertiam Europæ partem æquaturos. Vulgatum est illud regis Franciæ de S. Mauro : « Monachus hic plus acquisivit suo breviario, quam majores mei gladio. » Causam dat S. Hieronymus, scilicet quod Religiosus pro Deo relinquens omnia possideat Deum : Dei autem sunt omnes opes. Sic enim ait epist. *ad Pammach.* : « Religioso Christus est omnia, ut, qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et libera possit voce proclamare : Pars mea Dominus, » qui dives est in misericordia, æque ac opulentia.

23. QUASI PER RISUM STULTUS OPERATUR SCELUS : Vers. 23.

(1) Rosenmullerus, *benedictio Jovæ, illa demum vere ditat, nec addit* Jova *dolorem cum ea*. Maurer, *favor Jovæ, is ditat; nec* quidquam *addit ei labor gravis*.

SAPIENTIA AUTEM EST VIRO PRUDENTIA. — Noster Salazar τὸ *quasi* accipit non proprie, ut notam similitudinis, sed per catachresin ut notam veritatis, sicut accipitur *Joan.* cap. I, vers. 14 : « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre. » Unde Septuaginta pro littera כ legentes affinem ב, puta pro כשחוק *kischoc* legentes בשחוק *bischoc*, vertunt, *in risu insipiens agit male* ; Chaldæus, *quando ridet stultus, operatur scelus.* Sensum ergo esse *primo, q. d.* Stultus, id est improbus, dum ridet et arridet, dum se hilarem et jucundum ostendit, machinatur scelus et noxam. « Sapientia autem viro est prudentia, » id est prudenti sapientia est cautio, ne ab improbo deludi aut circumscribi se patiatur; prudens enim ex modo risus indagat animum et machinationes insipientis. Est enim, ut ait Seneca, « risus, cachinni, arrisio, irrisio et subrisio. Rident sinceri, cachinnos edunt stulti, arrident adulatores, irrident scurræ, subrident callidi et dolosi. Hæc prudentes viri perspicue discernunt. »

Secundo, q. d. In risu, seu quando ridet, stultus operatur malum, id est risus et joci opportunitatem sceleribus magnis præbent. Rationem dat Aristoteles, lib. IV *Ethicor.* cap. VIII : Quia risus licentiam et liberiorem quamdam facultatem administrat, et inter risus et jocos abit pudor, verecundia discedit. Et pseudo-Augustinus, serm. 39 *De Diversis*, qui numeratur 97 *De Tempore* : Risus frequens, ait, corrumpit mores; relaxat enim nervos rigoris adstrictos; severus autem vultus custos est disciplinæ. S. Chrysostomus, hom. 62 *ad Populum*, recenset quædam loca ubi risus liberior est, et in his maxima quæque delicta evenire docet, scilicet in theatris, in conviviis atque ejusmodi aliis. Sensum ergo esse, *q. d.* Risus et joci solventes animi rigorem causa sunt, ut animus diffluat in gulam, venerem, convicia aliaque scelera. At « sapientia viro prudentia, » id est ipsamet sapientia, qua pollet vir prudens, jocis ac risui modum imponit, leges præscribit, ne forte excessus peccandi licentiam et libertatem adducat : hæc apposite Salazar.

Verum planius et simplicius alii passim τὸ *quasi* accipiunt proprie ut notam similitudinis : Hebræa enim ad verbum habent, *quasi ridere est stulto facere scelus.* Et hoc voluere Septuaginta vertentes, *in risu*, id est instar risus, per modum risus, *insipiens agit malum*; Vatablus, *jocus est stulto scelus designasse.* Sensus ergo planus clarusque est, *q. d.* Stultus, id est impius, quasi ludendo et ridendo scelera etiam ingentia designat et perpetrat; at « sapientia est viro prudentia, » id est at sapientia docet virum prudenter et serio agere ideoque sceleri impii resistere, omniaque agere ex præscripto sapientiæ, rationis et legis divinæ.

Porro τὸ *quasi per risum* multa innuit : *Primo*, facilitatem et pronitatem stulti ad scelera, *q. d.* Stultus tam facilis est ad scelus, quam ad risum. Unde Jansenius et Cajetanus sic exponunt, *q. d.* Quasi risus est stulto operari scelus, hoc est, putat rem esse ridiculam et jucundam; non magni facit peccare, sed parvi pendit, imo lætatur operando scelus, et ridet. « Sapientia autem est viro prudentia », vel ut hebraice est, *intelligentia*, hoc est, affert ei prudentiam et intelligentiam, qua scilicet cognoscat quam sit res gravis et execrabilis operari scelus.

Secundo, recreationem, quod scelere se oblectet, *q. d.* Stultus sicut risu, sic et scelere se recreat et pascit; unde studio et ex proposito illud committit, imo captat, quærit et ambit, uti quærimus jocos et ludos. Si tamen inde pœna vel infamia ipsi immineat, sese excusat dicens : Jocatus sum, ludens dixi, ridens feci; ita Hugo. Quocirca hanc gnomen spectaculis obscenis et crudelibus adaptans S. Salvianus, lib. VI *De Providentia* : « Ludi publici, ait, ludibria vitæ nostræ. In theatris et circis deperimus, juxta illud : Stultus per risum operatur scelus. »

Tertio, levitatem, *q. d.* ait R. Salomon : Sicut stultus leviter et quasi per risum operatur scelus, sic sapientia prudenti est levis, dum quasi per risum præstat illa quæ sapientia præcipit. Et Aben-Ezra : Sicut, inquit, leve est stulto scelus designare, sic sapienti viro prudentia, supple, levis est, aut facilis propter assuetudinem.

Quarto, inconstantiam, *q. d.* ait R. Levi : Stultus sicut per mentis inconstantiam fortuito et temere ad quidvis, sine causa, sine deliberatione ridet et arridet, sic et idem simili modo scelus admittit : nunc enim hoc patrat, nunc aliud et aliud, prout eum rapit occasio et libido. At sapiens agit omnia prudenter cum ratione et destinato consilio; ideoque omnia quæ molitur, felicem consequuntur effectum.

Quinto, pro *scelus* hebraice est זמה *zimma*, quod verti potest *cogitationem*, *q. d.* Stultus nil facit graviter et mature, sed omnia quæ cogitat, hæc ridicule et jocose operatur; at « sapientia est viro prudentia, » id est, at sapientia docet virum ea quæ cogitat prudenter, id est mature, serio et prævia deliberatione, tractare et exsequi. Tales sunt in aulis principum assentatores, qui ut principum cupidinibus indulgeant, omnia eorum scelera per jocum et cachinnum excusant, vel eludunt. Talis in aula Henrici VIII regis Angliæ fuit Franciscus Brianus, Eques auratus. Cum enim rex, amoribus Annæ Bolenæ captus, cogitaret eam in uxorem ducere, quam dictitabant esse ipsiusmet regis filiam, eo quod mater Annæ regis concubina exstitisset, a Briano quæsivit, inquit Sanderus, lib. I *De Schismate Anglic.* : « Quale peccatum videretur matrem primum, deinde filiam, cognoscere? » Cui Brianus : « Omnino, inquit, tale, o rex, quale gallinam primum, deinde pullum ejus gallinaceum comedere. » Quod verbum cum rex magno risu accepisset, ad Brianum dixisse fertur : « Næ tu merito meus es inferni vicarius. » Brianus enim jam prius ob impietatem notissimam voca-

batur inferni vicarius. Rex igitur cum et matrem prius, et postea filiam Mariam Bolenam pro concubina tenuisset, demum ad alteram quoque filiam Annam Bolenam animum adjicere cœpit.

SAPIENTIA EST VIRO PRUDENTIA.—Hebraice, *intelligentia. Primo*, Septuaginta sic genuine vertunt et explicant, *sapientia viro parit prudentiam*; unde Lyranus : Sapientia, inquit, est cognitio de divinis. Hæc virtuoso parit prudentiam, quia per notitiam de divinis procedit ad dirigendum humanos actus, circa quos proprie versatur prudentia. Et S. Thomas, I part. *Quæst.* I, art. 6 : « Prudens, ait, vocatur sapiens, in quantum ordinat humanos actus ad debitum finem. Unde *Proverb.* x dicitur : Sapientia est viro prudentia. » *Secundo*, Chaldæus vertit, *sapientia est viro prudenti*, ut per sapientiam scelus, quod stultus per risum operatur, devitet, et contra illud se tueatur. *Tertio*, Tigurina : *Jocus, ait, est stulto scelus designasse; id vero si quis animadvertit, sapientia est. Quarto*, Vatablus, *sapientia est viro intelligentiæ*, id est sapientia pollet vir intelligens. *Quinto*, Jansenius verba transponens : Prudentia, inquit, est viro sapientia, id est prudenter animadvertere et intelligere quam seria res sit operari scelus, et ad quantum malum perducat hominem, est viro magna sapientia. Porro jam sæpius monui sapientiam et prudentiam hoc libro in re idem significare, scilicet ethicam, sive scientiam practicam. Unde signanter dicitur : « Sapientia est viro prudentia, » *q. d.* In rebus humanis sapientia est prudentia, et sapiens est vir prudens, quia prudenter ordinat actiones vitæ humanæ ad ultimum finem; nam alioqui sapientia simpliciter sumpta toto genere distat a prudentia, estque contemplatio rerum altissimarum, puta Dei, Angelorum rerumque cœlestium. Ita D. Thomas, II II part., *Quæst.* XLVII, art. 2, *ad* 1 (1).

Vers. 24. 24. QUOD TIMET IMPIUS, VENIET SUPER EUM; DESIDERIUM SUUM JUSTIS DABITUR. — Hebraice, *formido impiis ipsa eveniet ei*; Syrus, *impius ad perditionem trahetur; et justo quod sperabat, dabitur*; Vatablus, *impiis accedunt, quæ metuunt; justis vero datur* (2), *quod cupiunt;* Septuaginta, *in perditione impius circumfertur, desiderium autem justi acceptabile.* Vel clarius, ut vertit interpres *Catenæ Græcor.*, *in perditionis fovea volutatur impius; justi autem desiderium Deo est gratum*, seu *acceptum*; idque sic explicat, *q. d.* In perditione impius volutatur, siquidem tentatione aliqua ingruente absque omni timore statim peccato sese dedit; cum e diverso per patientiam et tolerantiam tentationi, quæ advenerat, debuisset resistere.

Hæc sententia connexa est præcedenti, eamque limitat et temperat per occupationem. Dicet enim quis : Si stultus per risum operatur suas cogitationes et scelera; ergo semper lætus est et alacer, agens vitam jucundam et beatam. Respondeo, risum hunc magno timori permixtum esse, adeoque exterius impium ridere, interius vero timere et trepidare. Dum enim scelus machinatur, patravit aut patrat, illico conscientia suggerit ei agmen pœnarum et malorum sceleri et scelesto impendentium, quæ ipsum ingenti metu et angore concutiant. Nec enim timor hic inanis est et vanus, sed realis et serius; quæ enim timet ab irato Deo, advenient ei. Mala hæc sunt tum futura in gehenna, tum præsentia, puta infamia, si scelus prodatur; jactura bonorum; metus ne quod machinatur infelicem habeat exitum, ut votis et spebus suis per scelus non potiatur; offensa amicorum, vicinorum omniumque civium; carcer denique ac mors ipsa : hæc enim omnia ipsum scelus meretur. Ex adverso justi, qui gravi et severo vultu prætendunt prudentiam, hi in corde celant suas spes et gaudia, quia certo sperant se desideriis suis fruituros. Deus enim id eis hic et alibi promisit, ut *Psalm.* CXLIV, 19 : « Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos; » atque hujus rei arrham et pignus dat ipsum desiderium. Cum enim Deus donum aliquod cuipiam vult elargiri, prius eidem ingens illius desiderium immittit : tum ut per hoc fiat capax, oretque pro dono; tum ut eo gratius sit donum, quo magis et diutius fuit desideratum : qua de causa solet Deus pariter differre rem desideratam, ut dilatio augeat desiderium et orationem, desiderium cumulet gaudium, cum re ipsa potietur. Igitur est hic una, sed virtute duplex antithesis, *q. d.* Impio adveniet non id quod sperat, sed id quod timet : at e contrario justo accedet non quod timet, sed quod sperat. Ita videmus et experimur Deum implere in bonis desideria servorum suorum, etiam in rebus domesticis et parvis : imo ea prævenire et superare, juxta id quod profitetur Ecclesia : « Deus qui merita supplicum excedis et vota, » etc.

Legimus in *Vita S. Hildegardis*, multos se ejus precibus commendare solitos, ac compotes voti factos ei gratias egisse : cumque illa miraretur, eo quod ipsorum oblita pro eis non orasset, accepit a Deo responsum, Deum id eis præstitisse non quod actu pro eis orasset, sed quod orare destinasset : ipsum enim exaudire tacita et virtualia suorum vota, etsi in actum non exeant.

Porro maxime implet Deus in servis suis desiderium majoris virtutis et perfectionis. Hoc enim desiderium efficax est medium ad perfectionem oratione postulandam, et operatione procurandam. Quocirca ut sapienter monet B. Laurentius Justinianus, lib. I *De Discipl. et perfect. monast.*, cap. ult. : « Quicumque illius supernæ vitæ deliciis, divitiis honoribusque abundare desiderat, donec in carne vivit, quamdiu operari licet, virtutum semina spargere non desistat; ut meritorum manipulos in horreis cœlestibus valeat aggregare,

(1) Maurer, *et*, at *sapientia viro intelligenti*, id est, homini intelligenti vero pro ludo est sapientia, lusus est sapientia uti : aptus ad parallelismum et elegantiam.

(2) Proprie *dabit*, scil. Deus.

semper proficere studeat; qualiter in via Dei crescere possit, assidue meditetur. Et nunquam eradicari de se permittat perfectionis desiderium; quin potius quantumcumque profecerit, quamvis plurimis virtutibus locupletatus exstiterit, continue cum Apostolo dicat: Ego me non arbitror comprehendisse. Atque ex his æstuantis amoris provocatus stimulis semper majora appetat dona, et meliora spiritus charismata concupiscat. » Desideria itaque magni momenti sunt ad perfectionem assequendam, præsertim ardentia et efficacia : ea igitur augenda et acuenda sunt.

Cum ergo, o homo Dei, tibi sentis immitti a Deo desiderium alicujus gratiæ, virtutis, conversionis animarum, etc., scito Deum rem desideratam tibi efflagitanti reipsa daturum: ideo enim ejus desiderium tibi immittit, et quasi prænuntium præmittit. Sicut enim, ut ait Alcuinus in Responsis ad Carolum Magnum Imperatorem, timor, quo Deus impiorum mentes ante supplicium percellit, est « iræ et vindictæ divinæ fecialis. » Sicut enim fecialis apud Romanos erat sacerdos denuntians bellum hostibus : sic timor prænuntiat supplicium impiis, ac desiderium rem desideratam prænuntiat piis mox affore.

Vers. 25. 25. QUASI TEMPESTAS TRANSIENS NON ERIT IMPIUS : JUSTUS AUTEM QUASI FUNDAMENTUM SEMPITERNUM. — Hebraice, *sicut transit turbo, sic non erit impius; justus vero ut fundamentum mundi* vel *sæculi*, hoc est, ait Vatablus, *quam cito præterit turbo, tam cito desinet esse impius; justus vero permanebit in vita, sicut fundamentum mundi perseverat*; Chaldæus, *sicut transit turbo, sic transibit impius*; Syrus, *velut turbo repente transit, ita profligabitur impius, et non reperietur; justorum autem fundamenta in æternum ponentur*; Arabicus, *in transitu turbinis perit impius; justus autem, cum declinaverit mala, servabit se in æternum*. Septuaginta rursum pro כ legentes ב puta pro כסופה *kesupha*, id est *quasi tempestas*, legentes בסופה *besupha*, id est *in tempestate*, vertunt, *prætereunte* vel *ingruente procella deletur* (vel *evanescit*) *impius; justus autem inde declinans servatur in sæculum*, vel *in æternum*. Pro *tempestas* hebraice est סופה *supha*, id est turbo, tempestas, procella, quasi vastans, obruens et finem aliis æque ac sibi afferens. Radix enim סוף *suph* significat cessare, desinere, finire; et סוף *soph* est finis, terminus.

Jam in genere sensus adæquatus est *q. d.* Sicut tempestas cito transit et desinit, sic et impius; justus vero perdurat tum in hac vita, tum magis in futura et æterna. In specie vero, sive in particulari magis hæc sigillatim applicando, quia tempestas dupliciter accipi potest, scilicet passive et active, hinc duplex hic est sensus. Prior accipiendo passive, *q. d.* Cum quæ ingruit publica clades et calamitas, tentatio et tribulatio, illa corripitur et abripitur impius; at justus in ea manet firmus et inconcussus, vel quia prudenter eam declinat, vel quia a Deo protegitur, vel, si in eum ingruat, fortiter eam tolerat et superat. Ita Jansenius.

Huic expositioni favent Septuaginta, quorum verba jam recitavi, et Tigurina, dum vertit, *ubi tempestas præterit, impius nuspiam est; at justi fundamentum perpetuum est.* Unde Christus justum comparat domui fundatæ super petram, quæ omni tempestati et procellæ resistit; impium vero domui ædificatæ in arena, quæ procella sternitur, *Matth.* VII, 24. Simili modo Jeremias, cap. XXIII, vers. 19 : « Ecce turbo, ait, Dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet. » Et Nahum, cap. I, vers. 3 : « Dominus in tempestate et turbine viæ ejus. »

Posterior accipiendo active, *q. d.* Impius est similis procellæ et turbini transeunti, quia etsi ad tempus instar tempestatis terribilis sit hominibus, non diu tamen subsistit, sed ritu procellæ prætereuntis subito e vita tollitur; quæ quantumvis videatur longa hic esse, tamen ad æternitatem sequentem, in qua æternum moritur mortem, brevis est; justus autem fundamento sempiterno, hoc est diu duranti, comparatur, quia juxta promissiones veteris Testamenti diu in hac vita persistit; aut, etiamsi hic non diu vivere detur, non tamen vivere desinit, ut qui per mortem corporalem veram æternamque adipiscatur vitam. Hunc sensum exigunt Hebræa, Chaldæa, Syrus et Noster. Salomonem de more secutus *Eccli.* XL, 13 : « Substantiæ impiorum, ait, sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. » Vide ibi dicta.

Nota impium recte comparari procellæ et turbini. *Primo*, quia impii instar turbinis irruunt in justos, eosque affligunt et vexant; at justus afflictiones hasce forti animo sustinet, quasi fundamentum firmum et inconcussum. Impius est procella. Primo.

Secundo, quia sicut tempestas, sic et grassatio impiorum, sæva est, violenta, confragosa et horribilis, cum reboant tonitrua, coruscant fulgura, perstrepunt venti, cadunt fulgetra, torrentes imbrium depluunt, etc., juxta illud Virgilii, *Æneid.* lib. V : Secundo.

> Tempestas sine more furit tonitruque tremiscunt
> Ardua terrarum et campi, ruit æthere toto
> Turbidus imber aquis, densisque nigerrimus Austris.

Tertio, utraque subita est et inopinata; subito enim oritur, at subito pertransit et occidit. Quocirca forti animo sustinenda est, utpote certa spe, quod illico transibit et evanescet. Ita Julianus Apostata quasi tempestas pertransiit sæviendo in Christianos : nam vix biennium regnavit. Unde cum S. Athanasium Alexandria ejiceret, ideoque Christiani illacrymarentur : « Bono animo, inquit Athanasius, estote; nebula enim est, et brevi evanescet. » Verus fuit vates, nam eodem anno in Perside Julianus occubuit. Ita Sozomenus, lib. V, cap. XIV. Tertio.

Quarto, quia utraque ingentia sæpe dat dam-

Lege historiam decem persecutionum primitivæ Ecclesiæ, puta *primæ*, Neronis; *secundæ*, Domitiani; *tertiæ*, Trajani; *quartæ*, Antonini; *quintæ*, Severi; *sextæ*, Maximini; *septimæ*, Decii; *octavæ*, Valeriani; *nonæ*, Aureliani; *decimæ*, Diocletiani: et videbis quantas Christianorum ediderint strages.

Quinto. *Quinto*, quia utraque semetipsam interemit, ac in semetipsa desinit, stragemque et interitum, quem aliis affert, eumdem sibi conciliat; ac sicut bombyx glomo suo se involvit et emoritur. Impius ergo tempestate sua mergitur; at justus eam superat, vel per eam transit et enavigat ad portum felicitatis et stabilitatis æternæ. Sic Nabuchodonosor comparatur turbini et tempestati, *Jerem.* cap. IV, 13: « Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus; velociores aquilis equi illius; væ nobis, quia vastati sumus. » Et de Antiocho invadente Ptolemæum Philometorem ait Daniel, cap. XI, 40: « Quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus et in equitibus, et in classe magna. » Et de Cyro invadente Babylonem ait Isaias, cap. XXI, vers. 1: « Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili. » Similia sunt cap. XXVIII, 2, cap. XXIX, 6, cap. LXV, 15, et alibi.

Porro R. Levi sic exponit: « Quasi tempestas, etc., *q. d.* Quando procella et tempestas ingruet, non nisi ad impium abolendum urgebit, perinde ac si finis tempestatis esset ad iniquum exitio mulctandum. » Sic Aristoteles, in *Meteor.*, ait Deum tonare, ut hoc fragore homines impios metu numinis percellat. Unde et fulminibus non raro tanguntur peccatores, v. g. adulteri, scortatores, pederastæ, cum sunt in flagranti delicto; indignatur enim fremitque aer tonando et fulminando in impios, qui aere ad scelus abutuntur, ac Creatori æque ac creaturis sunt injurii, juxta illud *Sapient.* cap. V, 21: « Pugnabitque cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, et tanquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient. »

Denique eleganter hunc locum explicat noster Fernandez, in *Genes.* XXXI, sect. 8, num. 8: « Quasi tempestas non erit impius. » Cœlum, inquit, aliquando tenebris obducitur; dein maligno fulgore intermicant fulgura, reboat æther, immugiunt tonitrua, furit tempestas. Quid ergo? pavor horrorque in terris. Bene, sed soluta demum in pluvias nube tempestas silet, cœlo redit serenitas, terras lux alma revisit. Quievit tandem fragor, qui gentes terruerat; sola in terris visenda restant lutum sordesque. Sic habent filii hujus mundi, dum vivunt, honorum dignitatumque nominibus ac titulis, pomparum vanissimarum strepitu, auri argentique facti et infecti tinnitu reboant, audiuntur, sciuntur, celebrantur, mortalibus sunt admirationi ac terrori: tempestas est. Cæterum mortis interventu sepultis illorum cadaveribus, pariter illorum superbia et memoria sepelitur. Optime vero adjungit Sapiens: « Justus autem quasi fundamentum sempiternum. » Impius quidem in oculis et in ore hominum est; justus vero sub humo latet infossus, ut parietis cæmenta: contemnitur, opprimitur. At quam dispar utriusque finis! illius anima sempiternis deputatur incendiis, evanescit gloria, et in perpetuam oblivionem memoria tumulatur. At justo dicitur: Leva caput tuum, attolle sursum oculos, quia appropinquat redemptio tua: surge ab humo, et intra in gaudium Domini tui.

Moraliter, justus est fundamentum æternum, quia in Deo et cœlo fixus, immotus inter adversa et prospera consistit, dicitque: Moraliter, de justi constantia.

> Etiamsi fractus illabatur orbis,
> Impavidum ferient ruinæ.

Hinc Aristoteles in *Ethicis* docet virum virtute præditum esse similem quadrato lapidi, qui in quodcumque latus volvatur, quadrate et firme consistit, omnemque fortunæ aleam quadrato mentis vultusque situ excipit. Et Seneca definit virtutem esse æqualitatem et tenorem vitæ per omnia sibi consonantem. Atque in Cebetis tabulis vera disciplina pingitur insistens quadrato lapidi, fortuna vero globo volubili. Adde justos esse fundamentum mundi: quia propter eos mundus est stabilis, qui alioqui ob scelera impiorum sæpe a Deo everteretur. Unde illud Ruffini, præfat. *in Vitas Patr.*: « Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum. »

Eleganter S. Augustinus, in *Psal.* LXXXVI, 1: « Fundamenta ejus in montibus sanctis. Non frustra, ait, de lignis quadratis ædificata est arca Noe, quæ nihilominus figuram gestabat Ecclesiæ. Quid est enim quadrari? Attendite similitudinem quadrati lapidis. Similis debet esse Christianus in omni tentatione sua. Christianus non cadit, et si impellitur, et si qua vertitur, non cadit: nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres, cum percuterentur; sed quid dixit quædam vox Cantici? Cum ceciderit justus, non conturbabitur, quoniam Dominus confirmat manus ejus. Sic ergo conquadramini ad omnes tentationes parati; quidquid impulerit, non vos evertat: stantem te inveniat omnis casus. »

Præclare S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 28: « Est quædam in fabulis arbor, ait, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur, crescit. Talis plane esse vir philosophus (sapiens) videtur. Floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur. » Unde post plura subjicit: « Duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia expers materiæ, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis,

omnibus rebus se vinci facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi videntur, devincens. »

Vers. 26. 26. SICUT ACETUM DENTIBUS, ET FUMUS OCULIS, SIC PIGER (Chaldæus, *nuntius piger*) HIS QUI MISERUNT EUM. — Acetum purgat quidem firmatque dentes, sed tamen suo acore eis dolorem et stuporem affert, ut cibos mandere nequeant; aceto enim hebetantur et obstupescunt dentes, fiuntque acidi, ait Lyranus. Quare perperam Cajetanus pro *acetum* contendit vertendum esse *acre* : acria enim, inquit, nocent dentibus, cum acetum prosit iisdem. Fumus vero oculos limpidos sua caligine offuscat, cruciat, elicitque lacrymas. Unde extat ænigma fumi apud Symposium :

Sunt mihi, sunt lacrymæ, sed non est causa doloris.
Est iter ad cœlum, sed me gravis impedit aer;
Et qui me genuit, sine me non nascitur ipse.

Jam sensus in genere adæquatus est, *q. d.* Sicut acetum molestiam noxamque affert dentibus, et fumus oculis : sic pariter piger molestiam noxamque creat iis qui miserunt eum, quia pigre, remisse, imperfecte, negligenter peragit ea, ob quæ missus est, tardeque redit et renuntiat mittenti ea quæ gessit.

In specie vero *primo*, Jansenius sic explicat : Monet, inquit, hæc sententia dispicere diligenter quibus quis negotia sua gerenda et curanda committat. Sicut, inquit, acetum est dentibus noxium, quos ob acredinem stupefacit, inidoneosque reddit ad bene masticandum, et sicut fumus est noxius oculis, quos hebetat et pungit : sic piger his qui miserunt illum est noxius et molestus, quia dum causam eorum sibi commissam male curat per suam pigritiam, nocumentum simul et dolorem eis adfert, facitque ut causam suam bene disponere nequeant. Sic et R. Levi et Aben-Ezra. His adde illud Ausonii, *epigram.* 110 :

Sanus piger febriente multo est nequior,
Potat duplum, dapesque duplices devorat.

Secundo, alii, *q. d.* Sicut fumus ante oculos abit in aerem et evanescit, sic piger missus ab hero abit, nec redit, itaque eum suspensum tenet. Rursum sicut aceto stupefacti dentes cibum mandere, et oculi fumo offuscati rem præsentem cernere nequeunt : sic herus avidus sciendi quid piger a se missus in re quam cordi habet gesserit, dum ille tardat, nec cibum avet sumere, nec quid jucundi videre, quia pigri reditus et responsum eum sollicitum tenet.

Tertio, sicut acetum acidos et acedos pigrosque ad manducandum efficit dentes, ac fumus tardos pigrosque ad cernendum facit oculos : sic piger pigritiam suam afflat hero, ut ob ejus tarditatem cogatur tarde, lente et imperfecte rem acrem, quam mente destinarat, exsequi.

Quarto, pressius et nervosius noster Salazar censet hic significari quod piger hero sua pigritia concitet iram, bilemque moveat, *q. d.* Sicut ex aceto dentium stupor, ex stupore stridor et collisio accidit; item ex fumo oculi obtenebrescunt et perstringuntur : sic etiam ob pigrum ministrum tarde et cunctanter res sibi demandatas præstantem, eos qui miserunt aut demandarunt, tam vehemens et acerba ira nonnunquam corripit, ut illorum dentes bile excitata stupefacti strideant et collidantur, et oculi caligantes hebetescant præ furore; conceptam vero iram atque furorem omnem in socordem illum ministrum tandem effundant. Hinc Aristoteles apud Stobæum, *serm.* 18 : « Ut fumus, ait, mordicans oculos non videre permittit quæ pedibus adjacent, sic iracundia oboriens rationem offuscat, et quod bonum habitura mens fuerat a ratione, eo non sinit ipsam iracundia sine labore potiri ac molestia. » Huc facit illud Comici : « Nuntiorum plurimos sua interemit tarditas. » Et tamen subinde ea uti prudentia suadet, juxta illud ejusdem : « Festinare noli tristi destinatus nuntio. »

Symbolice, piger et pigritia symbolum est iniquitatis et pravitatis, quæ animæ magis nocet quam acetum dentibus et fumus oculis, tum quia pigritia, sive acedia, est unum e septem vitiis capitalibus ; tum quia ipsa est fons et origo malorum omnium : « Multam enim malitiam docuit otiositas, » *Eccli.* XXXIII, 29. Unde Septuaginta sic vertunt, *sicut uva acerba dentibus noxia est, et fumus oculis, sic iniquitas his qui ea utuntur* ; et Syrus de more sequens Septuaginta, *sicut uvæ acerbæ*, ait, *dentes lædunt, sic nocet iniquitas illam perpetranti*, hoc est, ut explicat auctor *Catenæ Græcorum* : « Iniquitas noxia est suis auctoribus ; nam et sensum adimit, et mentem graviter offendit, nec semel exorsa finem facile facit. » Alludit ad illud Mosis *Deuter.* cap. XXXII, 32 : « De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ, uva eorum, uva fellis, et botri amarissimi. » Huc vicissim alludit *Ezech.* XVIII, 2 : « Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt. »

Porro citant hanc versionem Septuaginta S. Hieronymus in *Ezech.* XVIII, 2, S. Ambrosius in *Psal.* XXXV, et S. Augustinus in *Psalm.* XLVIII, ubi sic eam legit et explicat : « Sicut uva acerba dentibus vexatio est, et fumus oculis : ita iniquitas utentibus ea. Qui manducaverit enim iniquitatem, id est, qui libenter eam habuerit, non poterit manducare justitiam. Panis enim justitia est. Quis est panis? Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi; ipse est panis cordis nostri. Quomodo ergo qui manducat ore uvas acerbas, obrigescunt et obstupescunt dentes ejus, et minus idoneus fit ad manducandum panem, et remanet illi laudare quod videt, et manducare non posse : sic is qui iniquitate usus est, et pastus peccatis, incipit non posse manducare panem, laudat verbum Dei, et non facit. Unde non facit? Quia cum cœperit facere, laborat ; quomodo sentimus laborare den-

tes post uvas acerbas, cum cœperimus manducare. Sed quid faciunt illi quibus obstupuerunt dentes? Temperant se aliquantulum ab uvis acerbis, et incumbunt pani : sic et nos, si volumus manducare justitiam, temperemus nobis ab iniquitatibus, et incumbamus justitiæ, et nascetur in corde non solum delectatio laudandi justitiam, sed etiam facilitas manducandi, hoc est operandi. »

Iniquitas similis aceto et uvæ acerbæ. Porro *iniquitas* recte comparatur aceto et uvæ acerbæ, quia sicut hæc acerba est dentibus, sic iniquitas acerba est mentibus ; illis enim creat stuporem, et dolores tam præsentes quam æternos. Rursum, sicut uva acerba est immatura, quæ ante tempus maturitatis decerpitur et gustatur : sic iniquitas et iniquus voluptatem ambit gustare ante tempus ; ideoque ex ejus acerbitate dentes ipsius obstupescunt ; voluptatis enim tempus est in futura vita ; laboris vero et crucis tempus est in præsenti. Insuper, iniquitas recte assimilatur fumo. *Primo*, quia instar fumi « sæculari caligine aciem mentis obducet, » ait S. Ambrosius, lib. II *De Cain et Abel*, cap. I. Peccatum enim excæcat judicium rationis, ut malum judicet esse bonum, ac concupiscentiam censeat esse prudentiam. *Secundo*, sicut fumus ciet lacrymas, sic et iniquitas multos dolores, indeque lacrymas concitat. *Tertio*, sicut fumus mox evanescit, sic et voluptas peccati illico transit; sed infixum menti relinquet aculeum et reatum. *Quarto*, S. Macarius, *homil.* 16 : « Velut domus, ait, fumo repleta effundit illum in aera, ita peccatum abundans in anima redundat exterius. » *Quinto*, sicut flamma fumo proxima est; fumus enim oritur ex igne, et rursum vertitur in ignem et flammam : sic iniquitas oritur ex igne concupiscentiæ, et vicissim magis eum accendit et inflammat. *Sexto* : « Sicut fumus apes fugat, sic custodem vitæ nostræ angelum lacrymabile peccatum expellit, » ait S. Basilius, hom. *De Invidia et Livore*. *Septimo*, idem S. Basilius in *Isaiæ* XIV : « Natura fumi, ait, neque substantialiter in se subsistit, neque corpore ullo constat. » Sic peccatum non est substantia, imo non est ens ; omne enim ens est bonum. Peccatum ergo est tantum privatio entis et boni ; et, ut ait S. Augustinus, « peccatum est non ens, peccatum est nihil. » *Octavo*, S. Basilius, ibidem fumum ita definit : « Vapor est peracri sapore sollicitans gustum, sursum versus a latione ignis e suffumigante materia remissus. » Sic acris est sapor peccati, illudque ab igne concupiscentiæ exhalans tendit sursum per superbiam, omnes transcendere ambiens et satagens. *Nono*, sicut in fumo lux tenebris miscetur; fumus enim vapores crassos cum tenuibus et pellucidis convolvit : sic in peccato vera falsis, bona malis miscentur. Ita S. Basilius ibidem : « Fumum hunc, inquit, nonnulli vocant dextrum, qui corruptum habent mentis judicium, deque rebus pronuntiant opiniones secum pugnantes ac permutatas, asserentes quod amarum est dulce, et quod dulce est amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Hi in fraudem et errores pellecti ab eo qui se transfigurat in Angelum lucis, Aquilonem asserunt esse dextrum, eum qui sinister sit ac vitandus. » Denique sicut fumus in ignem desinit, sic peccatum desinit in ignem æternum gehennæ.

Et fumo. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo. Octavo. Nono.

Mystice et tropologice Lyranus : « Acetum, ait, quod a vino degenerat, et fumus, qui ab igne ascendens evanescit, hi sunt qui ab Ecclesiastica sua vita et charitate per superbiam vel socordiam recedunt, et etiam verbis impugnant, de quibus dicitur I *Joan*. II : « A nobis exierunt, sed ex nobis non erant. » Et Salonius : « Piger, ait, est male vivens Catholicus, qui non laborat nec operatur, ut ad æternam beatitudinem pervenire mereatur. Per acetum et fumum hæreticorum designatur perfidia ; per oculos et dentes prædicatores sanctæ Ecclesiæ, qui bene oculi dicuntur, quia recta itinera prævident; pulchre etiam dentes, quoniam spiritualia alimenta fidelibus ministrare solent. Ergo sicut acetum dentibus, et fumus oculis, id est sicut perfidia hæreticorum est contraria bonis doctoribus, quia contristat eos, et molestiam illis gignit et lacrymas : sic piger, id est Catholicus malus, gravis est eisdem bonis doctoribus, qui miserunt eum, hoc est, qui jusserunt ut fidem suam operibus impleret. Ideo gravis est, quia fidem suam operibus destruit. »

27. TIMOR DOMINI APPONET DIES, ET ANNI IMPIORUM BREVIABUNTUR. — Septuaginta, *minuentur* ; Vatablus, *succiduntur*, juxta illud : « Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos, » *Psal*. LIV, 24, *q. d*. Impietas facit impios brevis ævi, at timor Dei pios facit longævos. Vide dicta cap. III, 2, et *Eccli*. cap I, 12. Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe accidat, præsertim illo ævo judaismi. Porro R. Levi sic explicat : « Hic, ait, viro diuturnius vitæ spatium concedit ; nam cum is in divinæ providentiæ gremio jaceat, calamitates evadit, quibus pressus ad mortem adigeretur ante naturæ senescentis ætatem; verum impiorum anni decidentur, neque ad constitutum tempus devenient : immatura enim eos morte prava illorum mulctabit deliberatio, » puta intemperantia vel imprudentia, qua se in mortis periculum temere conjiciunt, aut certe demerita, ob quæ Deus eos morte cita punit. Denique S. Augustinus in *Quæst. Novi et Vet. Testam.*, Quæst. XXVIII, per impios accipit idololatras. « Cum Salomon, ait, dicat : Anni impiorum minuentur, quomodo ergo est quod videamus impios aliquando longævos? Dignum erat quidem omnes impios non solum citius hac luce carere, verum etiam nec unius momenti temporis vita frui, qui conditoris sui immemores, vitæ totius auctoritatem imputant creaturæ. Sed Scriptura hos impios alloquitur, qui cum sub Dei lege agerent, propensiores in idolis erant. Pejores enim sunt cæteris impiis ; scientes enim Deum, et contemnentes eum, obtemperant Vers. 27.

servis. Et quod de his dictum sit probat Apostolus, dicens : Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur ; Gentiles autem non habentur in numero vivorum. »

Vers. 28. 28. EXSPECTATIO JUSTORUM LÆTITIA : SPES AUTEM IMPIORUM PERIBIT. — Pro *exspectatio* hebraice est תוחלת *tochelet*, id est spes, exspectatio ; Symmachus ὑπομονή, id est patientia, tolerantia, perseverantia in re molesta cum exspectatione melioris sortis , puta patiens exspectatio , qua spe præmii duramus in malis, et nos rebus melioribus servamus. Theodotion vertit, προσδοκία; eodem sensu Aquila , παραδοκία, id est *præstolatio*, qua caput, finis et summa rei alicujus spectatur et exspectatur, de qua ait Apostolus, *Rom.* VIII, 19 : « Exspectatio (græce ἀποκαραδοκία) creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat ; » Septuaginta, *immoratur justis lætitia.* Exspectatio, sive spes, *primo*, proprie sumi potest, *q. d.* Spes justorum est læta, et gaudet etiam in tribulationibus, quia certa est ex promissione Dei se re sperata, v. g. beatitudine æterna, potituram. Unde Syrus vertit, *spes justorum in gaudio.* At spes impiorum non est læta, sed anxia et crucians, quia dubia timet, vel diffidit se rem speratam adepturam ; nam si sperat bona temporalia, illa sæpe non consequitur; si æterna, illis certo privabitur. Hoc est quod ait Apostolus *Rom.* XII, 12 : « Spe gaudentes; » ideoque ob hanc spem « in tribulatione patientes. » Et *Hebr.* XI, 1, fidem spei conjunctam ita definit : « Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. » Vide ibi dicta. Hac de causa dicebat S. Franciscus : « Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna delectet. » Hinc illa ejusdem brevis, sed efficax concio, assidue meditanda : « Brevis voluptas, pœna æterna. Modicus labor, gloria immensa. Multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio. »

Secundo, exspectatio et spes sumi potest metonymice pro adeptione rei speratæ, cum scilicet spes vertitur in rem, *q. d.* Felicitas, quam sperant et exspectant justi, certo eis obveniens, magnam eis afferet lætitiam; cum enim cernant se re adeo læta et tamdiu sperata potiri, votique compotes factos, ac bonis omnibus circumfluere, lætabuntur mirifice; at impii spebus suis excidunt, ideoque affliguntur et cruciantur, tum quia spes eorum tota fixa est in rebus præsentibus, quæ, utpote fluxæ et evanidæ, cito transeunt et pereunt, ait auctor *Catenæ Græcorum*; tum quia bona æterna, quæ primarium sunt spei objectum, non assequuntur.

Addit Hugo *tertio* : « Exspectatio justorum lætitia, » hoc est, inquit, ipsamet lætitia justos exspectat in cœlo, eo quod ab ipsis cœlum honestandum et decorandum sit, ipsaque beatitudo quasi nobilitanda ; ipsius enim dignitas est, quod non tribuatur impiis, sed justis, quorum virtus tantum præmium meretur, itaque justi sicut beatitudine decorantur et glorificantur, sic ipsi vicissim beatitudini et cœlo decorem ac splendorem afferunt. Tanta est justorum dignitas, tantus justitiæ decor, tantus gratiæ et sanctitatis splendor. Præclare S. Bernardus in *Psal.* LCX, serm. 4 : « Si exspectatio, ait, justorum lætitia, et tanta lætitia, ut omne quod desideratur in sæculo, non valeat ei comparari, ipsum quod exspectatur quid erit? Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus te, » *Isaiæ* LXIV. Idem, serm. 67 *in Cant.*, exspectationem comparans adorationi, possessionem gustationi : « Denique, ait, exspectatio justorum lætitia; nam peccator nihil exspectat. Et inde peccator, quod bonis præsentibus non modo detentus, sed et contentus nihil in futurum exspectat, surdus ad vocem illam : Exspecta me (dicit Dominus) in die resurrectionis meæ in futurum. Et ideo justus erat Simeon, quia exspectabat et odorabat jam Christum in spiritu, quem necdum in carne odorabat. Et beatus in exspectatione sua, quia per odorem exspectationis pervenit ad gustum contemplationis. Denique ait : Et viderunt oculi mei salutare tuum, *Luc.* II. Justus quoque Abraham, qui et ipse exspectavit, ut videret diem Domini, et non est confusus ab exspectatione sua ; nam vidit, et gavisus est. Justi Apostoli cum audiebant : Et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum. Quidni justus et David, quando aiebat : Exspectans exspectavi Dominum? » *Psal.* XXXIX.

29. FORTITUDO SIMPLICIS VIA DOMINI : ET PAVOR HIS QUI OPERANTUR MALUM. — Pro *simplicis* hebraice est לתם *lattom*, id est *integri*; Septuaginta, *sancti*; vel in dativo, *integro*, *innocenti*, *perfecto*. Pro *pavor* hebraice est מחתה *mechitta*, id est contritio, confractio sive corporis, sive animi, puta consternatio et pavor. Vers. 29.

Primo, Syrus sic vertit et explicat, *roborat perfectos via Domini, et frangit operantes malum*; Chaldæus, *et absumptio his qui faciunt iniquitatem*; Septuaginta, *munitio uti firmamentum, et robur viri sancti est timor Domini; contritio autem operantibus mala.* Hebraice enim מעוז *maoz*, et fortitudinem et locum fortem, puta munitionem et arcem significat. Unde arx Antichristi a munitione vocabitur *Maozim*, *Daniel.* XI, 39 ; Tigurina, *via Domini integro robur est, facinorosis autem pavor*; Vatablus, *animi consternatio*, supple, *est via*, sive *mandatum Dei*, « quia solet frangere ejus animum, qui operatur iniquitatem. » Hinc enim lex minatur iram Dei et exitium, sicut eam observanti promittit Dei gratiam et gloriam. Lex ergo pium roborat, impium consternat.

Sensus ergo est, *q. d.* « Via Domini, » id est lex legisque custodia, puta virtus, justitia, probitas, sanctitas, qua justi sciunt se placere Deo, seque illi esse curæ quasi amicos et filios, a quo exspectant hæreditatem æternam : hæc, inquam, sanctitas ita roborat illos, ut nil adversi timeant, omnesque tribulationes et persecutiones fortiter

superent : at eadem lex et sanctitas percellit, consternat, pavidosque efficit eos qui operantur malum, quia ea destituti sciunt se Deo invisos et exosos; ideoque ab eo non nisi iram, supplicia et vindictam exspectant : jure ergo pavent. Hic sensus connexus et profundus est, ideoque genuinus. Similem gnomen audiemus cap. XXI, 15.

Secundo, planius, *q. d.* Sicut « via Domini, » id est probitas roborat, et animosum facit simplicem, id est integrum et perfectum : sic ex adverso via impiorum, qui operantur malum, id est eorum malitia et improbitas eis tremorem et pavorem affert; male enim sibi conscii non nisi mala et pœnas exspectant. Causa est, quod via Domini ducit ad Dominum, ideoque ab eo dirigitur, protegitur, munitur, roboratur. Igitur « fortitudo simplicis via Domini » in re idem est, quod fortitudo simplicis est ipse Deus, juxta illud *Psalm.* XLII, 2 : « Quia tu es, Deus, fortitudo mea, » hebraice *maozi*; II *Reg.* XXII, 33 : « Deus qui accinxit me fortitudine, » hebraice *maoz*; *Proverb.* XVIII, 10 : « Turris fortissima (hebr. *oz*, idem quod *maoz*) nomen Domini; ad ipsum currit justus, et exaltabitur; » *Psal.* XXXVI, 39 : « Salus autem justorum a Domino, et protector (hebraice *maoz*, id est fortitudo, fortis defensor) eorum in tempore tribulationis. » Jam « si Deus pro nobis, quis contra nos? » *Rom.* VIII. Et S. Augustinus : « Quid, ait, times, o homo, in sinu Dei positus? » Quocirca inferius cap. XXVIII, vers. 1, ait Salomon : « Justus quasi leo confidens absque terrore erit. » Quin et Cicero *Pro Milone* : « Magna, ait, est vis conscientiæ in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, et pœnam semper ante oculos versari putent qui peccarunt. » Et Poeta :

Hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Innocens ergo securus agit inter tot vitæ pericula, nec ullus est tantus terror, qui illum commoveat. Est enim mente defixus in Deo, illique fidit uni, ac se ei novit peculiari esse curæ, cui scit parere universa. Ex adverso nocens et peccator ubique pavidus est et trepidat. « Sicut enim umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repræsentant imagines, » ait S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, parte I, serm. 16. Et S. Chrysostomus apud Maximum, *serm.* 26 : « Sicut, ait, qui noctu ambulant, tremunt, etiamsi nemo sit qui terreat : sic et qui peccant, non possunt confidente animo esse, etiamsi nemo sit qui redarguat. » Sequitur enim eos terribile spectrum et larva peccati. Idem, hom. 22 *De nequitia depulsa* : « Sicut, inquit, qui carcerem habitant capitis damnati, damnationem opperientes et mortem, vel si deliciis abunde fruantur, vitam longe agunt molestiorem et anxiam : sic et qui improba conscientia molestantur. » Idem, serm. *De Job et Abraham* : « Tuta, inquit, armatura est timor Dei, inexpugnabile scutum. »

30. JUSTUS IN ÆTERNUM NON COMMOVEBITUR : IMPII AUTEM NON HABITABUNT SUPER TERRAM. — Pro *non commovebitur* hebraice est לא ימט *lo iimot*, id est *non nutabit*; Aquila, μὴ σφάλῃ, id est *non offendet*, vel *non succumbet*; Vatablus, *non movebitur loco*. Alludit Salomon ad illa Davidis patris sui : « Qui facit hæc, non movebitur in æternum, » *Psal.* XIV. « Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum, » *Psal.* CXXIV. « Justi autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in sæculum sæculi super eam, » *Psal.* XXXVI. Pro *in æternum* hebraice est לעולם *leolam*, id est in sæculum, id est longo tempore, multis annis et sæculis. Sensus ergo ad litteram est, *q. d.* Justus justique familia, puta filii et nepotes, Deo protegente in urbibus domibusque suis tuti firmique degent multis annis et sæculis, agentque vitam tranquillam et felicem : at impii diu non habitabunt in terra; sed ex ea Deo vindice cito expellentur vel ab hoste, vel a morte (sic lex Judæorum dicitur æterna, id est multis sæculis usque ad Christum duratura). Id enim Deus promiserat Judæis justis, et injustis comminatus erat, *Levit.* XXVI, et alibi. Quod si quando id reipsa non præstabat, brevitatem et ærumnas hujus vitæ æternitate et felicitate alterius in cœlo pensabat. Unde Cajetanus censet hic promitti Judæis firmam possessionem terræ sanctæ, si in Dei cultu et justitia persisterent : expulsionem vero ab ea, si a justitia desciscerent. R. Levi vero : Justus, inquit, stabilis in sua sede permanet; at impii non nisi brevissimo tempore certum aliquem locum incolent : cum enim sceleratis actionibus assueverint, complurimis invisi erunt. Vers. 30.

Anagogice, Christianis justis promissa est terra viventium in cœlis, a cujus possessione in æternum non dimovebuntur; impii autem eam non hæreditabunt, sed sub cœlo et sub terra detrudentur in tartara, ait Hugo.

Tropologice, justus non commovebitur, esto gravi tribulatione vel tentatione pulsetur; sed constans fortisque stabit, nec a Deo, lege et justitia dimoveri se sinet. Unde Aquila vertit, *non offendet, non succumbet*; Hebraice, *non nutabit*; et R. Levi : « Justus, inquit, in sæculum, » id est intra præscriptum illi vivendi spatium, « non commovebitur, » juxta illud *Exodi* XXIII, 26 : « Et numerum dierum tuorum implebo. » Et auctor *Catenæ Græc.* : « Justus ad eum modum in gratia Dei firmatus est, ut per viam vitæ incedens turbari, aut de bono in malum transmutari nequeat. »

31. OS JUSTI PARTURIET SAPIENTIAM, LINGUA PRAVORUM PERIBIT. — Pro *parturiet* hebraice est ינוב *ianub*, id est *fructificabit*; Tigurina, *propagabit*; Chaldæus, *notum facit*; Syrus, *loquitur*, *q. d.* Sicut terra profert et parturit fructus suos, ut triticum, uvas, poma, nuces, etc., sic os justi velut terra fecunda profert et parturit sapientiam, quæ stabile quiddam æternumque est, ait R. Levi, eamque in alios propagat et disseminat; ideoque dig- Vers. 31.

num est ut os hoc maneat et perduret instar agri vel arboris fructiferæ : at lingua impiorum, quia profert inania, stulta, prava, impia, instar arboris sterilis et noxiæ, meretur perire et exscindi, ac de facto sæpe perit et exscinditur. Unde hebraice est, *lingua pravitatum* vel *perversitatum excidetur;* Syrus, *amputabitur.*

Τὸ *parturiet* notat *primo*, justum nil loqui nisi mente præconceptum, examinatum et præmeditatum, ideoque probum et perfectum instar fructus et fœtus bene efformati : « Sermo enim est fructus cogitationum, » ait Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. v. *Secundo*, sermones justi esse quasi ejus proles et fœtus, quos ipse magno nisu, labore et molimine parit, sicut mulier magno nisu et dolore prolem parturit. *Tertio*, justum opportuno tempore loqui, sicut terra stato tempore maturos fructus producit. Tales sunt sermones concionatorum, confessariorum et similium, qui animas magno labore, dolore et gemitu Christo pariunt instar cervarum, uti fuse docet S. Gregorius in illud *Job* XXXIX, 1 : « Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas considerasti? etc. Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt. » *Quarto*, « parturiet » æque ac Hebræum *ianub* notat uberem sermonum justi fructum; a *ianub* enim fit תנובה *tenuba*, id est proventus et copia fructuum, inquit Aben-Ezra; labori enim respondet merces fructus : atque sicut terra, sic et mens linguaque justi pretiosos copiososque sui fœtus et fructus magno temporis et laboris molimine enititur et parturit.

Septuaginta vertunt, *os justi* ἀποςάζει, id est *distillat sapientiam.* Τὸ *distillat* significat *primo*, pretium verborum justi. Sicut enim myrrha distillat stacten, quæ myrrha est pretiosissima : sic os justi distillat eloquia sancta, præsertim hortando peccatores ad pœnitentiam et mutationem vitæ, juxta illud *Cant.* v, 13 : « Labia ejus lilia distillantia myrrham primam. » *Secundo*, paucos et parcos esse sermones justi, sicut stilla et resina guttatim distillat. *Tertio*, eosdem esse bene expensos et eliquatos, sicut eliquatæ sunt aquæ, quæ e rosis et herbis ab aromatariis distillantur. *Quarto*, justum se accommodare ruditati et infantiæ discipulorum. Sicut enim præceptor pueris sensim instillat modum legendi et scribendi, cæteraque Grammatices præcepta, ne, si simul omnia eis tradat, eorum memoriam confundat et obruat; itidem facit sapiens et justus : rudes enim et pueri similes sunt vasis angusti oris, in quæ proinde stillare, id est guttatim oportet liquorem infundere ; si enim totum infundas, supereffluet et perdetur. *Quinto*, justum multo plura in corde servare quam ore proferat. Unde S. Chrysostomus, hom. 43 *in Matth.* : « Ex verbis, inquit, velut e rivis multo majorem fontem esse conjice. Quod enim extra profertur ex illo profluit, ejusque superfluum est quod intus est. » Et mox : « Pari etiam ratione proba verba multo probatiorem virtutem intus esse significant. »

Vers. 32. 32. LABIA JUSTI CONSIDERANT PLACITA, ET OS IMPIORUM PERVERSA. — « Considerant, » id est considerato proferunt. Est metalepsis, qualis est illa : « Os justi meditabitur, id est meditato loquetur sapientiam. » Pro *considerant* hebraice est ידעון *iedeun*, id est *sciunt;* Aquila et Theodotion, *cognoscent;* Pagninus, *labia justi sciunt quod placitum est Deo, et os impiorum loquitur perversa;* Vatablus, *labia justi cognoscunt beneplacitum* (Tigurina, *grata*), hoc est inquit, *scite et apposite loquuntur ea quæ placent Deo et hominibus.*

Sensus est, *q. d.* Justus considerat quæ Deo ac hominibus sunt placita, eaque cum gratia, decore et venuste proloquitur; ideoque omnibus placet, omnesque ei applaudunt : at os impii loquitur perversa, quæ Deo et hominibus displicent; ideoque ab omnibus displauditur. Unde Septuaginta pro ידעון *iedeun*, id est *sciunt*, litteris vicinis, sed aliis punctis legentes יַרְעִיף *iariph*, id est *distillant;* aut potius ידעון *iiddeun* in *piel*, id est cognoscere faciunt, erudiunt, vertunt, *labia virorum justorum distillant gratias* (quasi gemmas); ὃς *autem impiorum* καταςρέφεται, quod Complutenses vertunt, *avertitur;* alii, *pervertitur, subvertitur;* melius Romana, *pervertit.* Quod ergo verba loquitur justus, tot gratiæ, tot rosæ, tot margaritæ ex ore ejus distillant, juxta illud sponsæ, *Psal.* XLIV : « Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. » In Belgio celebris est Joscio Religiosus S. Bertini, qui ante 500 fere annos quotidie salutans Deiparam quinque psalmis, incipientibus a totidem litteris nominis *Maria*, post mortem inventus est quinque rosas vultu et ore gestare cum inscriptione nominis *Maria.* Rosas ergo psalmorum offerens Deiparæ in vita, post mortem ab eadem meruit totidem rosis cœlestibus decorari : ita habent archiva monasterii S. Bertini, S. Antoninus et alii. Quoties ergo Salutationem Angelicam Deiparæ devote recitas, totidem ei rosas ore tuo depromis; quam si iteres ad numerum psalmorum, rosarium in modum psalterii corona rosea, imo gemmea, præstantius illi offeres.

Porro frigide Cajetanus sic vertit et explicat; *labia justi faciunt scire voluntatem*, id est justus voluntatem suam verbis explicat sine fuco et fraude; *at os impiorum loquetur revolutiones*, id est consilia sua fraudulentis verbis involvit. Melius R. Salomon : « Labia justi sciunt רצון *ratson*, id est benevolentiam sui conditoris sibi comparare, eumdemque delinire; rationem etiam perspectam habent, qua mortales sibi devinciant, amicitiaque inter eosdem conservetur. » Et R. Levi : « Lingua justi *ratson*, id est propensionem mortalium sibi demereri scit, cum ejus verba consentanea jucundaque accidant. » Et interpres *Catenæ Græcor.* sic ex Septuaginta vertit et explicat, *justorum virorum labia gratam fundunt orationem; os autem impiorum velut perversum, fastidium movet, q. d.*

Justorum sermones ita sunt apti et concinni, ut gratiis referti videantur; ita rursum firmi, ut solvi nequeant; impiorum autem oratio parit tædium et abominationem. Hoc est quod monet Apostolus, *Ephes.* IV, 29 : « Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. » Et *Coloss.* IV, 6 : « Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Varias habet gnomas de justitia, æquitate, divitiis, consilio, secreto, beneficentia, etc.; sed plurimas antitheses de justis et injustis, quibus justorum fructus et felicitatem post hanc vitam, injustorum damna et infelicitatem repræsentat.

1. Statera dolosa, abominatio est apud Dominum : et pondus æquum, voluntas ejus.
2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia : ubi autem est humilitas, ibi et sapientia.
3. Simplicitas justorum diriget eos : et supplantatio perversorum vastabit illos. 4. Non
proderunt divitiæ in die ultionis : justitia autem liberabit a morte. 5. Justitia simplicis
diriget viam ejus : et in impietate sua corruet impius. 6. Justitia rectorum liberabit eos : et
in insidiis suis capientur iniqui. 7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes : et exspectatio sollicitorum peribit. 8. Justus de angustia liberatus est : et tradetur impius pro eo.
9. Simulator ore decipit amicum suum : justi autem liberabuntur scientia. 10. In bonis justorum exultabit civitas : et in perditione impiorum erit laudatio. 11. Benedictione justorum
exaltabitur civitas : et ore impiorum subvertetur. 12. Qui despicit amicum suum, indigens
corde est : vir autem prudens tacebit. 13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : qui
autem fidelis est animi, celat amici commissum. 14. Ubi non est gubernator, populus corruet : salus autem, ubi multa consilia. 15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo :
qui autem cavet laqueos, securus erit. 16. Mulier gratiosa inveniet gloriam : et robusti
habebunt divitias. 17. Benefacit animæ suæ vir misericors : qui autem crudelis est, etiam
propinquos abjicit. 18. Impius facit opus instabile : seminanti autem justitiam merces
fidelis. 19. Clementia præparat vitam : et sectatio malorum mortem. 20. Abominabile
Domino cor pravum : et voluntas ejus in iis, qui simpliciter ambulant. 21. Manus in manu
non erit innocens malus : semen autem justorum salvabitur. 22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. 23. Desiderium justorum omne bonum est : præstolatio
impiorum furor. 24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt : alii rapiunt non sua, et
semper in egestate sunt. 25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur : et qui inebriat, ipse
quoque inebriabitur. 26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis : benedictio
autem super caput vendentium. 27. Bene consurgit diluculo qui quærit bona : qui autem
investigator malorum est, opprimetur ab eis. 28. Qui confidit in divitiis suis, corruet :
justi autem quasi virens folium germinabunt. 29. Qui conturbat domum suam, possidebit
ventos : et qui stultus est, serviet sapienti. 30. Fructus justi lignum vitæ : et qui suscipit
animas, sapiens est. 31. Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?

Vers. 1. 1. STATERA DOLOSA (S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. IX, legit *adultera*) ABOMINATIO APUD DOMINUM : ET PONDUS ÆQUUM, VOLUNTAS EJUS. — « Voluntas, » id est volitum, beneplacitum, gratum Deo. Est metonymia; ponitur enim abstractum pro concreto, potentia pro objecto. Hebræa, Aquila et Symmachus; *bilances doli abominatio Domini; et lapis perfectus*, vel integer, *voluntas*, vel beneplacitum, *ejus*; lapis, id est *pondus perfectum*, ut vertit Aquila, et *plenum*, ut Symmachus. Olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, uti etiamnum nonnullis in locis faciunt. Extat Valentis

Imperatoris lex, qua jubet ut publicæ mensuræ et pondera sint ænea vel lapidea, ne facile deterantur et minuantur; unde jam passim sunt ferrea vel ænea. Quocirca Septuaginta clare vertunt, *stateræ dolosæ abominatio Domini; et pondus justum acceptum est ei*; Syrus, *pondera justa amat.*

Ad litteram sensus est manifestus. Jubet enim ut in emendo, vendendo, omnique rerum permutatione, distributione, contractu, justa adhibeatur mensura; nec ei emptor aliquid addat, vel venditor demat. Ratio est, quia justitia consistit in æqualitate arithmetica et præcisa; quare medium justitiæ consistit in indivisibili, ut scilicet tantum præcise des quantum ex justitia debes, cum in cæteris virtutibus medium suam habeat latitudinem; ut, v. g., temperantia dictat ut cibi libram plus minus comedas; esto ergo paulo amplius, vel paulo minus sumas, a medio virtutis temperantiæ non deflectis. Unde Aristoteles, lib. V *Ethic.* VII, ait omnis juris et justitiæ essentiam in æquilibrio consistere, ideoque jus et justitiam apud omnes gentes esse eamdem, esto leges et statuta diversa sint; sicut apud omnes eadem est mensurandi et ponderandi ratio, esto mensuræ (quibus leges assimilantur) sint diversæ.

Porro Deus identidem Judæis præcepit ponderum et mensurarum æquitatem, gravibusque pœnis vetuit earum per fraudem imminutionem et immutationem; ut per Mosen *Deuter.* XXV, 14, per Amos cap. VIII, 5, per Osee cap. XII, 7, per Michæam cap. VI, 11, per Ezechielem cap. XLV, 10; quia fraus in mensuris et ponderibus turbat contractus et commercia hominum, eorumque societatem, vitam civilem et rempublicam evertit; hæc enim tota nititur justitia, quæ proinde est basis et columen reipublicæ. Cum ergo justitiam aufers e republica, solem aufers e mundo, eumque excæcas, confundis et perdis. Tolle justitiam, et omne honestum, omne sanctum sustuleris. Hac de causa Romæ in Capitolio amphoræ, pedis, cæterarumque mensurarum et ponderum idea exstat, ne quo dolo vitiari et imminui queant. Quocirca S. Augustinus, serm. 216 *De Tempore.*: « Ille vero, ait, non solum Christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas et mensuras duplices velut gladium diaboli pertimescit. » Et Concilium Moguntinum sancit : « Ut quicumque justa pondera et mensuras lucri causa mutare ausus fuerit, per triginta solidos dies in pane et aqua tantum pœniteat. »

Symbolice, statera symbolum est justitiæ. Idem ergo sancit hic Salomon, quod Pythagoras suo hieroglyphico. « Stateram ne transilias, » ait Clemens Alexandrinus, lib. II *Strom.*, nimirum ut in omnibus servemus justitiam, æquitatem et æqualitatem, ne in judicio, distributione bonorum vel onerum, aliave re simili amico causam adjudicemus, et inimicum suo jure privemus; ne divitem præferamus pauperi, nobilem ignobili, cognatum vel popularem extraneo, etc. Sic et Beda hunc sensum quasi litteralem affert : « Statera dolosa, ait, non tantum in mensuratione pecuniæ, sed in judiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter audit ignoti, statera utique librat iniqua. » Imo in Jure Canonico 45, Can. x *Omnis*, ex S. Isidoro, lib. III *Sentent.* cap. LII, ita sancitur : « Omnis qui juste judicat, stateram in manu gestat. In utroque penso (in utraque lance, puta in absolvendo et condemnando) justitiam et misericordiam portat; sed per justitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccati temperat pœnam, ut justo libramine quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat. » Hinc et justitia pingitur quasi virgo velatis oculis stateram manu gestans, et pensa utriusque bilancis æquilibrans. Quocirca Pompeius Phraati Parthorum regi postulanti, ut Euphratem Romanæ ditionis limitem esse vellet : « Imo, inquit, illud magis postulandum, ut Romanorum fines a Parthorum regno justitia dirimat, » teste Plutarcho in *Apopht. Rom.* Et Trajanus Imperator præfecto Urbis strictum ensem in conspectu omnium dedit, dicens : « Cape ferrum hoc; et si quidem recte imperium gessero, pro me; sin aliter, contra me hoc utere. » Ita Nicephoras, lib. III *Hist.* cap. XXIII. Alfonsus vero Aragoniæ rex principes negligentes justitiam assimilabat cadentibus morbo comitiali : « Nam cum animæ, inquit, materia sit sola justitia qua tenditur ad vitam, quid restat principibus sublata justitia, quæ est vitæ quasi nutrimentum et cibus? » Ita Panormitanus de dictis Alfonsi. Justitiæ decus.

Tropologice Beda : « Sed et is, inquit, qui sua bene gesta meliora quam proximorum, suaque errata judicat leviora, trutina ponderat dolosa. Nec non et ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum; ipse autem uno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam qui in publico bona et mala agit in occulto, pro iniquitate dolosæ libræ abominatur a Domino. At qui sinceriter agit in omnibus, qui causam et causam æqua lance discernit is nimirum justi judicis voluntati et, actioni congruit. »

Hugo vero per stateram *primo*, accipit judicium rationis, quod rectum et sincerum est, cum in eo vera falsis, honesta turpibus, sancta profanis præponderant, juxta illud *Eccli.* XXI : « Verba prudentium statera ponderabuntur; » dolosum vero et pravum, cum pluris æstimat profana quam sancta, turpia quam honesta, falsa quam vera. Sic et auctor *Catenæ Græcor.* : « Statera, ait, sublimiori sensu vis est discernendi et judicandi, quæ cum a natura in nobis exstat, ab omni prava affectione, et animi perturbatione libera esse debet. » Stateræ mysticæ. Primo.

Secundo, inquit Hugo, est statera amoris, in qua, si recta sit et sincera bilanx amoris Dei, præponderat amori mundi; sin dolosa et corrupta, amor mundi superat amorem Dei. *Tertio*, Secundo. Tertio.

statera est cor hominis, cujus una bilance appenditur præsens felicitas et pœna æterna; in altera præsens tribulatio et æterna felicitas, juxta illud *Eccli.* XV : « Apposuit tibi aquam et ignem; ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi. »

Quarto. *Quarto*, est statera S. Scripturæ, quæ recta est et fidem orthodoxam parit, si eam juxta unanimem Ecclesiæ sanctorumque Patrum sensum accipias; dolosa vero, si eam ad hæreticorum vel philosophorum errores detorqueas. Ita S. Augustinus, lib. II, cap. VI, contra Donatistas. Et habetur 24, *Quæst.* I, can. VI : « Non afferamus, inquit, stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, et quomodo volumus pro arbitrio nostro, dicentes : Hoc grave est, illud leve; sed afferamus divinam stateram de Scripturis sanctis, et in illa quid sit gravius appendamus, imo non appendamus, sed appensa a Domino cognoscamus. » Et infra : « Video, ait, quid homines detestentur, quid horreant; verumtamen recurrens ad illam stateram, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina omnia pensantur, » etc.

Quinto. *Quinto*, statera est conscientia, quæ recta est, cum Dei legem et rationes æternas sequitur; dolosa vero, cum fucatas carnis rationes, prætextus et fraudes assectatur. Unde Apostolus ad hoc rectæ conscientiæ tribunal Gentes, quæ lege carent, vocat et citat *Rom.* II, 15 : « Qui ostendunt, inquit, opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum; » tum enim recta conscientia in lucem prodibit, et dolosam damnabit. Unde S. Isidorus in *Deuter.* cap. XII : « Vetatur, inquit, ne in conscientiæ nostræ domo mensuras duplices habeamus, id est, ne ipsi quæ districtionis regulam molliunt remissiore indulgentia præsumentes, eos, quibus verbum Dei prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quam ipsi perferre possimus, gravemus ponderibus. »

Sexto. *Sexto*, S. Ambrosius, lib. III, epist. 19 *ad Constantium* : « Ponderet, inquit, unusquisque sermones suos non cum fraude et dolo. Statera fallax improbabilis apud Deum; non illam stateram dico, quæ mercem appendit alienam, et in vilibus quidem rebus raro constat fallacia; sed statera verborum ipsa apud Deum est execrabilis, quæ prætendit pondus gravitatis sobriæ, et subnectit versutias fraudulentiæ. Hoc maxime condemnat Deus, si decipiat aliquis proximum suum promissorum benignitate, et subdola iniquitate defœneratum opprimat, nihil sibi profuturus astutiæ suæ artibus. »

Septimo. *Septimo*, statera est animus hominis, in quo bilances sunt ratio et sensus, voluntas et concupiscentia. Item ipse homo, in quo bilances sunt anima et corpus. Ita S. Basilius in illud : « Attende tibi ipsi : Nam sicut, ait, in stateris contingit ut, si unam depresseris lancem, alteram illi oppositam elevaris; simili modo assolet in animo et corpore contingere : unius exuberans copia necesse est ut alterum imminuat. » Huc facit illud *Psal.* LXI, 10 : « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum, » id est, ut S. Hieronymus vertit, *verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul.* Et Theodotion, *vapores sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum stateræ, quod mox sursum, mox deorsum fertur.* In quæ verba S. Basilius : « Mendaces, inquit, homines corrupta habentes animæ judicia, quos et Propheta miseros prædicat, dicens : Vah dicentibus tenebras lucem, et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dentur, quis novit futura? Male libram expendis, mala pro bonis eligens, vana veris anteponens, momentanea perpetuis potiora ducens, transitoriam denique voluptatem pro lætitia nunquam desitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis. » Et mox : « Nec enim in die illo judicii tibi licuerit dicere : Quia nescivi quid esset bonum. Tibi namque propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corporea namque pondera in libræ lancibus probamus; quæ vero ad instituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus; quod et stateram nominavit, quod momentum æquale ad utramlibet (lancem) possit capere. »

Et in eumdem psalmum Ruffinus : « Sunt, ait, mendaces filii hominum in stateris, id est in libra justitiæ, in boni malique deliberatione, dum bonum malo præponderant. Dictum est hoc a simili eorum, qui in stateris in quibus videtur esse justitia, emptores decipiunt. » Et S. Hilarius : « Mendaces, ait, quia impietatis suæ sensu aut falluntur, aut fallunt; et in eo mendaces, ut decipiant in stateris, sub justitiæ scilicet nomine injusta peragentes. » Et Theodoretus : « Vanæ quidem, ait, omnes res humanæ sunt; verumtamen plurimi confidunt rebus fluxis tanquam perennibus, qui æquitatem despiciunt; iniquæ autem mentis trutinam tenent, et justitiam quidem contemnunt, injustitia vero gaudent. » Et Cassiodorus : « Mendaces filii hominum in stateris : Sive illos tangit, ait, qui ponderibus iniquis ementium decipiunt simplicitatem, sive quod homines sibi placentes, justi atque immobiles videri volunt, cum sint deceptrici mutabilitate fallaces. In stateris enim hoc significat, quasi in libra justitiæ collocati, non creduntur amare fallaciam. » Et S. Ambrosius in eumdem *Psalm.* LXI : « Mendaces filii hominum in stateris : Nam filii hominum, inquit, videntur sibi ponderare æquitatem, et gravitate severioris judicii examinare justitiam, duri aliis, remissi operibus iniquis, sermone censores. Unde Salomon ait, *Proverb.* XI : Execrabile

Domino duplex pondus, et statera fallax non bona. In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales Scribæ Judæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum jugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati. »

Anagogice S. Ambrosius, lib. III, epist. 19 *ad Constantium* : « Pendet, ait, per singulos nostrorum statera meritorum, atque exiguis vel boni operis, vel degeneris flagitii momentis huc atque illuc sæpe inclinatur; si mala vergant, heu me! si bona, præsto est venia. Nemo enim a peccato immunis, sed ubi propendunt bona, elevantur peccata, obumbrantur, teguntur. Ergo in die judicii aut nostra opitulabuntur nobis opera, aut ipsa nos in profundum tanquam molari depressos lapide mergent. Gravis est enim, utpote talento plumbeo suffulta, iniquitas, intolerabilis avaritia, atque omnis superbia, tetra fraudulentia. »

Vers. 2. 2. UBI FUERIT SUPERBIA, IBI ERIT ET CONTUMELIA; UBI AUTEM EST HUMILITAS, IBI SAPIENTIA. — Hebraice, *venit superbia, et venit ignominia*, *q. d.* Quocumque ingressa fuerit superbia, illico eodem ingreditur et ignominia. Sic dicimus : Venit fur, et venit carnifex : præcedit enim fur, sequitur carnifex qui eum suspendet. « Raro enim antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo; » raro superbum deserit ignominia. Chaldæus, *ingrediente superbia, adest ignominia*. Septuaginta pro *superbia* vertunt ὕβρις, id est *injuria*; Syrus, *contemptus*. Sed ὕβρις hic verius superbiam et arrogantiam designat, ait auctor *Catenæ Græcor.* Sic ergo habent Septuaginta, *in quemcumque invadit superbia, illum occupat et ignominia; os autem humilium meditatur sapientiam*; Hebræus et Syrus, *cum modestis* vel *humilibus sapientia*. Pro *humilibus* hebraice est צנועים *tsenuim*, quod Noster, *Michææ* VI, 8, vertit, *sollicitum* : « Sollicitum, ait, ambulare cum Deo tuo. » Ubi multa de hac voce dixi. Hinc Symmachus vertit, *apud accuratos sapientia*; Arabicus, *quo intrat fastus, ibi erit contemptio; et os humilium meditatur* (meditato loquitur) *sapientiam*.

Porro ignominia hæc duplex est, passiva et activa. Passiva, *q. d.* Superbia Deo et hominibus est exosa; ideoque superbi ab omnibus despiciuntur, vituperantur, deprimuntur, ignominia et probris afficiuntur; ex adverso humilitas Deo et hominibus est grata et honorata, ideoque humilis vere sapit : et ubi est humilitas, ibi est et sapientia, quia vera sapientia est Deo et hominibus per humilitatem placere. Rursum, *q. d.* Superbus læditur et affligitur sui contemptu, ignominia et contumelia, quia cum ambiat honorari, valde dolet cum contemnitur, irridetur, conviciis afficitur; at vero humilis humiliter et sapienter tolerat, vel dissimulat sui contemptum, irrisiones et probra; imo iis gaudet : gaudet enim sui humiliatione, gaudet et tranquillitate paceque animi, quæ nusquam nisi in humilitate reperitur. Superbi ergo per superbiam contumeliam sibi accersunt; humiles vero per sapientem contumeliæ tolerantiam, honorem et gloriam sibi conciliant. Sicut ergo humilitas est vera sapientia, et humilis est vere sapiens, ideoque honoratus : sic ex adverso superbia est mera insipientia, et superbus est vere insipiens, ideoque despectus. Est metalepsis, catachresis et metonymia, in hisce antithesibus frequens : ex antecedente enim et causa intelligitur consequens et effectus, ac vice versa ex effectu causa : puta ex superbia insipientia, ex insipientia despectus; atque vice versa ex humilitate sapientia, ex sapientia decus et honor. Unde S. Augustinus in *Psal.* L : « Esto, ait, humilis in humili Deo tuo, ut sis excelsus in glorificato Domino Deo tuo. » Et inferius : « Nostis quia excelsus est; si te excelsum feceris, longinquabit a te; si te humiliaveris, propinquabit ad te. » Idem, tract. 104 *in Joan.*: « Humilitas, ait, claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium. » Activa est superbi ignominia, *q. d.* Ubi est superbia, ibi est superbus aliorum despectus, irrisio et contumelia. Superbi enim ex fastu, quo præ se cæteros despiciunt, eosdem contemnunt, irrident, probris afficiunt : perinde ac nubes vaporibus tumentes et gravidæ in grandines, tonitrua et fulmina dissiliunt. Superbia ergo parit contemptum et contumeliam; at vero humiles nemini se anteponunt, sed omnibus postponunt : ideoque vere sapientes, id est humiles et virtute præditi, censentur, atque ob hanc humilitatem et sapientiam ab omnibus honorantur et amantur. Ita Aben-Ezra.

Hic sensus cohæret priori, ejusque est causa.

Plenus ergo sensus erit, si activam ignominiam passivæ jungas hoc modo, *q. d.* Superbus ob fastum ab aliis despicitur, et contumeliis afficitur, ideoque vicissim eos despicit, et contumeliis afficit, cum eisque jurgatur et conviciis certat, ut superet : ita auctor *Catenæ Græc.* At vero humilis cum despicitur, et probris vexatur, humiliter tacet, sapienter dissimulat, ac pro probris regerit verba sapientiæ, quibus suam patientiam et charitatem patefacit, ac iratos et probra jacientes lenire, sedare et in sui amorem rapere, ac ad Dei timorem traducere satagit; quare nunc modeste monendo, nunc blande compellando, nunc leniter consolando, mitigat eorum iras, avertit contumelias, impetrat amorem et benevolentiam.

Nota hic superbiam congrue puniri ignominia, humilitatem vero coronari gloria, quia par est ut qui se exaltant humilientur, et qui se humiliant exaltentur, ut ait Christus. Quocirca Deus punire solet superbos, aut errore in consiliis, aut infelicitate eventuum, ait Jansenius; humiles vero donare sapientia qua prudenter se gerant, indeque sapientiæ nomen et gloriam ab omnibus consequantur, cum ex adverso superbus mirabi- Humili vicinus est Deus

lia supra captum suum imprudenter aggrediatur, ideoque dum eis non valet satisfacere, ab aliis temeritatis stultitiæque damnatur. Incipit enim turrim, id est rem magnam, efficere sumptibus necessariis minime computatis, et, cum eam perficere nequeat, omnes qui vident, illudunt ei dicentes : « Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare. » Sic de regibus superbe volentibus prælio decernere cum Nabuchodonosor, ait Habacuc, cap. I, vers. 10 : « Tyranni ridiculi ejus erunt, » id est, superbos principes audentes secum congredi risu et sibilo explodet. Unde S. Augustinus, in illud *Psal.* XXXVII : « Computruerunt livores mei (sic enim ipse legit, pro quo nos legimus, *cicatrices meæ*) a facie insipientiæ meæ. Si fueris humilis, ait, erigeris; si fueris elatus, curvaberis : non enim deerit Deo pondus, unde te curvet. Illud erit pondus, fascis peccatorum tuorum; hoc replicabitur in caput tuum, et curvaberis. » Idem, initio lib. I *De Civit. Dei*, docet superbiam constituere civitatem diaboli, humilitatem vero civitatem Dei, ideoque eam omnium principum transcendere dignitates. « Nam scio, ait, quibus viribus opus sit, ut persuadeatur superbis quanta sit virtus humilitatis, qua fit ut omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, non humano usurpata fastu, sed divina gratia donata celsitudo transcendat. » Idque probat ex illo : « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, » *Jacobi* IV, 6, et I *Petri* V, 5. Vide ibi dicta. Idem S. Augustinus in *Evangelium secundum Matthæum*, serm 10, explicans illud Christi, *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* : « Magnus esse vis, ait, a minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis, de fundamento prius cogita humilitatis. » Altitudinis ergo et gloriæ fundamentum est humilitas. Causam dat *homil.* ult. inter 30 : « In rebus quippe visibilibus, ait, ut excelsa quisque contingat, in excelsum erigitur; Deus autem cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur. Unde per Prophetam dicitur : Prope est Dominus his qui attriverunt cor. Et iterum : Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longe cognoscit. Excelsa ipsa posuit pro superbis. Illa ergo respicit, ut attollat : ista cognoscit, ut deprimat et dejiciat. » Idem, serm. 49 *De Tempore* : « Melior est, ait, peccator humilis, quam justus superbus. » Et *serm.* 213 : « Humilitatis, ait, passibus ad cœli culmina conscenditur, quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur, etc. Discamus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus; sicut ipse in Evangelio ait : Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris, *Matth.* cap. XI. Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de cœlo, per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit ad cœlum. Honesta est enim inter homines humilitatis consuetudo, sicut Salomon ait : Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia. Item alius sapiens : Quanto, inquit, major es, tanto humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. Item Deus per Prophetam ait : Ad quem autem respiciam, nisi ad humilem et quietum, et trementem verba mea? Quicumque humilis et quietus non fuerit, non potest in eo habitare gratia Spiritus Sancti. Deus humilis factus est nostræ salutis causa; erubescat homo superbus esse. Quantum humilitate inclinatur cor ad ima, tantum proficit in excelso. Qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria. »

3. SIMPLICITAS JUSTORUM DIRIGET EOS; ET SUPPLANTATIO (id est fraus qua alios circumveniunt et supplantant, ait Aben-Ezra) PERVERSORUM VASTABIT EOS. — « Simplicitas, » id est integritas, innocentia, perfectio; Septuaginta, *perfectio rectorum* (interpres *Catenæ Græcor.* vertit, *rectarum*, scilicet *virtutum*, inquit) *deducet eos; et supplantatio contemnentium* (Dei legem, ait auctor *Catenæ Græcor.*) *deprædabitur eos*. Ita passim videmus milites similesque, qui prædas exercent, tandem aliis prædam fieri; sicut pisces, qui minores prædantur, majoribus præda fiunt, ab eisque devorantur. « O piscis, prædam vis de parvo, præda efficieris majori, » ait S. Augustinus in *Psal.* LXIV. Chaldæus, *simplicitas rectorum diriget eos, et pervertent direptores, tunc conteres eos*. Giggeius in *Catena Hebr.* suspicatur interpretem in Bibliis Regiis errasse, et pro *direptores* vertendum *derisores*. Verum eum non errasse patet ex Chaldæo, qui habet בוזזי *bozaze*, id est *direptores*, non בוזי *boze*, id est contemptores et irrisores. Syrus, *spes justorum ædificabitur, et superbia iniquorum profligabitur*. Sensus est planus, *q. d.* Integritas justorum diriget eos, ut in suis conatibus prosperum habeant successum, ac impiorum fraudes, dolos et laqueos inoffensi pertranseant. At vero impiorum pravitas, qua alios supplantare conantur, ipsosmet vastabit, quia incident in laqueum quem aliis tetenderunt, suisque dolis et fraudibus capientur; perversitas, quam aliis machinati sunt, in ipsorum caput recidet; ac in eamdem, vel similem perniciem Deo ulciscente incurrent. Hoc est quod ait S. Hieronymus, epist. *ad Pammach. simplices tuti sunt inter dolones*. Dolones sunt flagella intra quorum virgas latet pugio, inquit Servius in VII *Æneid*. Dolones dicti a fallendo, quod decipiant ferro, cum ligni speciem præferant. Et S. Ambrosius, lib. III, *epist.* 19 : « Bona, inquit, puri sermonis sinceritas, et locuples apud Deum, etiamsi inter laqueos ambulet. » Et S. Macarius, *homil.* 40 : « Anguis quidem lubricus inter ipsas elabitur manus, columba superne volans retia despicit; simplex vero dolos et fraudes facile defugit, *q. d.* Quam facile anguis sua lubricitate e manibus elabitur, ac columba supervolans retia prætervolat, tam facile justus dolos et fraudes sibi structas evadet, tum quia a Deo dirigitur, tum

quia didicit et in praxim redegit illud Christi: «Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ,» *Matth.* x. Denique *Eccli.* cap. XXVII, vers. 28: «Plaga dolosa, ait, dolosi dividit vulnera, et qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo suo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo,» uti Aman suspensus est in cruce quam parabat Mardochæo. Vide ibi dicta. Præclare S. Augustinus in *Psalm.* CXXIII: «Ideo, inquit, quærit te major raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem; præda tibi fuit minor, præda eris majori.» Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra.

Denique videmus Deum simplices et sinceros dirigere et tutari, ac fraudulentos sæpe in laqueos, quos sinceris posuerunt, impingere. Causa est, quod sinceri proxime accedunt ad Deum, qui simplicissimus et sincerissimus est; hinc et «rerum simplicitas vestigium est Dei,» uti docet S. Augustinus, lib. *De Vera Religione.* Idem, lib. XI *De Civitate*, cap. X: «Est itaque, ait, bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est.» Et mox: «Pater qui genuit, simplex est, et Filius qui genitus est, pariter simplex est; sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet hoc est, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur.» Et S. Bernardus, serm. 80 *in Cant.* simplicitatem Dei ita describit: «In ea et multa in unum, et diversa in idem rediguntur, ut nec numerositate rerum sumat pluralitatem, nec alterationem de varietate sentiat. Loca omnia continet, et quæque suis ordinat locis, nusquam contenta locorum. Tempora sub ea transeunt, non ei. Futura non exspectat, præterita non recogitat, præsentia non experitur.» Et *serm.* 81: «Qui tribuit in simplicitate, inquit, diligitur a Deo, et simplicitas candor est; nam nævus duplicitas: quid duplicitas nisi dolus?» Et mox: «Sponsus itaque et cum sit virtus, in virtutibus complacet sibi; et cum sit lilium, inter lilia commoratur; et cum sit candor, delectatur candidis.» Et *serm.* 82: «Manet in fundamento prorsus inconcussa simplicitas, sed minime apparet duplicitate operta humanæ dolositatis.»

Mystice, supplantatio perversorum, qua videlicet mentem et rationem perverse supplantant et subdunt concupiscentiæ, perdet eos, quia rationem, quæ domina est, faciunt servam; et concupiscentiam, quæ serva est, faciunt dominam. Caput ergo habeat in pedibus, et pedes in capite.

Apologus aucupis. Huc facit apologus aucupis et viperæ apud Æsopum: «Auceps, inquit, visco accepto et arundinibus, aucupatum egressus est; viso autem turdo super alta arbore sedente, et arundinibus inter se in longitudinem conjunctis, sursum eum comprehensurus suspiciebat. Cæterum ignarus viperam dormientem conculcavit. Hæc vero irata momordit ipsum. Ille jam agens animam dicebat: Me miserum, alium enim captaturus, ipse ab alio captus sum ad mortem. Affabulatio. Fabula significat eos, qui proximis insidiantur, ignaros sæpe ab aliis idipsum pati.»

4. NON PRODERUNT DIVITIÆ IN DIE ULTIONIS (Hebraice, *iræ*, vel *indignationis*, supple, *Domini*); JUSTITIA AUTEM LIBERABIT A MORTE. — Sensus est clarus, *q. d.* Cum Deus ulciscetur peccata, vel in hac vita, vel in die judicii, ultionem hanc peccator redimere non poterit divitiis, quia Deus iis non flectitur, nec indiget, cum sit earum dominus; sed justitia est, quæ ultionem hanc redimit, et a morte per eam intentata liberat, juxta illud Danielis ad Nabuchodonosor, cap. IV: «Peccata tua eleemosynis redime.» Sic justitia liberavit Noe a diluvio universali, Loth ab incendio Sodomæ, Josue et Caleb a morte, qua cæteri omnes Hebræi ob murmur perierunt in deserto, *Numer.* XIV; Susannam ab infamia et lapidatione, *Daniel.* XIII; Danielem a devoratione leonum, *Daniel.* VI. Maxime autem in die judicii divitiæ non proderunt, sed sola justitia liberabit nos a sententia damnationis et a morte gehennæ: justitia, inquam, tum proprie dicta, puta probitas et sanctitas; tum improprie accepta, puta beneficentia, ait auctor *Catenæ Græc.*, et eleemosyna: ob hanc enim præstitam Christus electos adjudicabit cœlo, et reprobos inferno ob eamdem neglectam, *Matth.* XXV. Unde Chaldæus vertit, *non prodest mendacium* (mendaces et fallaces divitiæ, in eisque repositæ spes divitum) *in die iræ; justitia vero liberat a morte mala.* Vers. 4.

«Justitia ergo liberabit a morte,» quam justus venientem æquo animo exspectat, accedentem sustinet, et ut initium vitæ melioris admittit. Vivit ergo cum moritur, et secundum exteriorem speciem victus a morte, mortem ipsam vincit ac proterit, eamque conculcans, ac velut scabellum pedum suorum efficiens, immortalem vitam apprehendit; nec tantum se, sed et alios liberat a morte. Sic enim corpus Elisei tangens mortuum, eum a morte ad vitam revocavit, IV *Reg.* XIII. Tam viva, tam efficax est justitia. Huic sententiæ similis est gnome cap. X, vers. 2: «Nil proderunt thesauri impietatis.» Et illa *Eccli.* cap. V, vers. 10: «Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.» Vide ibi dicta. Et illud *Tobiæ* cap. XII, vers. 9: «Eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam.»

Græci codices hic interserunt aliam gnomen, quæ non est in Hebræo, nec in Latino, nimirum hanc: «Moriens justus reliquit pœnitentiam (male Complutenses legunt, *pœnitentem*); facilis autem fit et jucundus impiorum interitus.» Quod sic exponas, *q. d.* Justi in hac vita agunt pœnitentiam, at in morte ei valedicunt, quia propter eam trans-

eunt ad gloriam; aut, ut Didymus in *Catena Græcorum* : Justus moriens mœrorem et luctum aliis relinquit, quia alii de interitu ejus lugent ac dolent; at impii qui in bonis ducunt dies suos, pœnitentiam seram inchoant in morte, ideoque eam continuabunt per omnem æternitatem; quare eorum pœnitentia et interitus jucundus accidit justis quos afflixerunt, juxta illud : « Lætabitur justus, cum viderit vindictam peccatoris. »

Vers. 5. 5. JUSTITIA SIMPLICIS DIRIGET VIAM EJUS, ET IN IMPIETATE SUA CORRUET IMPIUS. — « Simplicis, » Hebraice תמים *tamim*, id est integri, immaculati, perfecti. Unde Septuaginta, *justitia immaculatas* (Complutenses legunt, ἀμώμου, id est *immaculati*) *dirigit vias; impietas autem incidit in injustitiam*. Quocirca *primo*, sic explices, *q. d.* Justitia dirigit, id est, ut Chaldæus, *facit rectam*, justam et probam viam, vitamque immaculatorum; ex adverso impietas impiorum detorquet viam impiorum, eamque facit curvam, pravam, improbam, injustam. Rursum impii in Deum facile labuntur in injustitiam, fiuntque injusti in proximum. Qui enim fidem Deo datam non servat, multo minus servabit fidem datam vel debitam homini.

Secundo et genuine, *q. d.* Justitia vias, id est actiones, justorum dirigit, id est fortunat et prosperat, ut inoffensi per omnia pericula incedant, ac felices rerum suarum Deo secundante sortiantur successus; at vero impius ob impietatem suam in multa impinget adversa et damna, corruetque in multa infortunia, ut videantur omnia in tibias ejus, ut vulgo dicitur, resilire. Sic *dirigere* pro *fortunare* et *prosperare* sumitur *Psalm.* CXXXIX, 12 : « Vir linguosus non dirigetur, » id est non prosperabitur, « in terra. » Et alibi sæpe, præsertim in Psalmis. Ita R. Levi, Hugo, Jansenius et alii.

Porro, *justitiam* hic rursus proprie et ample accipio, quia ei opponitur impietas; Baynus tamen et noster Salazar per *justitiam* accipiunt solam eleemosynam, quasi dicas : Eleemosyna eleemosynarium prosperat, rectaque via dirigit in cœlum; at impietas, id est avaritia, qua quis impius est in pauperes, facit ut impius corruat in mala ipsamque gehennam. Unde S. Chrysostomus, homilia 9 *De pœnitentia*, rectam regiamque viam in cœlum docet esse eleemosynam : « Eleemosyna, ait, regia via, quæ homines celerrime in cœlorum axes adducit. Magna res est eleemosyna (vide quam recta in cœlum pergat), præcedit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit cœlorum culmen, ipsos pertransiens cœlos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno. » Et S. Augustinus, serm. 25 *De verbis Domini* : « Via cœli, ait, est pauper, per quam venitur ad Patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare. Patrimonii tui quo es ligatus, compedem solve, ut liber ad cœlum possis ascendere. »

Vers. 6. 6. JUSTITIA RECTORUM LIBERABIT EOS; ET IN INSIDIIS SUIS CAPIENTUR INIQUI. — Similis est hæc sententia præcedentibus; sed ibi dixit justitiam conciliare bona, hic vero eamdem liberare a malis. Pro *insidiis* hebraice est הות *hauvat*, quod Pagninus vertit, *in pravitate;* Vatablus, *ob improbitatem* vel *ob oppressionem*, qua alios solent opprimere; Syrus, *in iniquitatibus suis;* Septuaginta Romana, ἐν ἀπωλείᾳ, id est *in perditione;* Complutenses vero, ἐν ἀβουλίᾳ, id est *in inopia consilii*, vel *temeritate sua;* Procopius, ἐν ἀσεβείᾳ, id est *in impietate sua;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *in injustitia injuste agente capientur. Justitiam* rursus generatim accipe pro probitate : licet Baynus et noster Salazar more suo speciatim accipiant eleemosynam. Utraque liberat a malis tum præsentis vitæ, tum futuræ. Unde Cajetanus accipit liberationem a carcere et vinculis, juxta illud S. Chrysostomi, homilia 7 *De pœnitentia* : « Eleemosyna vincula disrumpit, tenebras solvit, exstinguit ignem, carcerem aperit. » Idem, hom. *De divitiis et paupert.* docet eleemosynam liberare ab amore divitiarum, quo quasi vinculo alligantur avari, ut divitiis suis quasi mancipia adstricti et concatenati videantur. Unde noster Salazar τὸ *et insidiis suis capientur iniqui* sic exponit, *q. d.* Avari et injusti pecuniarum asservatores in insidiis suis, hoc est suismetipsorum opibus injuste et inique partis, captivabuntur; quæ sane pecuniarum servitus et captivitas major est, quam sit vinculorum ferreorum. Unde S. Chrysostomus, hom. 13 in epist. I *ad Corinth.* : « Quando divitiis, ait, fuerimus alligati, quomodo adversarios vincemus? sunt enim vinculum grave his qui uti nesciunt, sævus tyrannus et inhumanus, omnia imperans in perniciem illorum qui illi serviunt; sed si voluerimus, hæc vincula, et acerbam hanc tyrannidem de sede deturbabimus. Quomodo autem id fiet? si divitias omnibus distribuerimus : quando enim Plutus fuerit solus adversus solos, sicut latro quidam in solitudine omnia facit mala; cum autem in medium eum adduxerimus, non amplius nos superabit, omnibus eum undique alligantibus. » Hic sensus subtilis est et pius, sed arctior, et symbolicus potius quam litteralis : nam ad litteram sicut quamvis justitiam rectorum, sic et quasvis insidias impiorum accipe.

7. MORTUO HOMINE IMPIO, NULLA ERIT ULTRA SPES; Vers. 7.
ET EXSPECTATIO SOLLICITORUM PERIBIT. — Pro *sollicitorum* hebraice est אונים *onim*, quod Vatablus vertit, *violentorum;* R. Salomon, *fortitudinum;* Chaldæus et Syrus, *iniquorum;* Septuaginta, *impiorum;* Pagninus, *divitiarum;* alii, *mendaciorum;* alii, *vanitatum;* alii, *cupiditatum*, vel *cupidorum;* alii, *dolentium;* alii, *raptorum;* Noster optime vertit, *sollicitorum*, sive anxiorum, qui scilicet sollicite, anxie et cum dolore cupiditati opum, voluptatum et honorum hujus mundi se dedunt, imo inhiant. Hi enim, ut cupiditatem suam per fas et nefas expleant, laborant, satagunt, solliciti sunt et anguntur. Hæc est mala cupiditatis sollicitudo : nam est

et bona sollicitudo, de qua S. Bernardus, libro II *De Consideratione ad Eugenium* : « Sollicitudo, ait, officium Prælati est, non celsitudo. Nec locus est otio, ubi sedula urget sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Et serm. 1 *ad Fratres* : « Esto magis sollicitus, ait, ut scias quid desit tibi; utinam sic essemus cupidi gratiæ spiritualis, quemadmodum sæculares homines pecuniæ temporalis! » Et serm. 69 *in Cant.*: « Dilectus meus mihi, et ego illi. Nec dubitat se amari qui amat. Ita est. Amor Dei amorem animæ parit, et illius præcurrens intentio intentam facit, sollicitudoque sollicitam, » quæ efficit ut sollicite ambulet cum Deo suo, *Micheæ* cap. VI.

Copula *et* vel est nota similitudinis copulans similia, idem valens quod *sic*; vel est exegetica et explicativa, idem valens quod *hoc est*. Priori acceptione sensus est, *q. d.* Sicut in morte perit omnis impii spes vitæ tum præsentis, ad quam redire nequit; tum æternæ, a qua excluditur : sic pariter omnis spes et exspectatio hominum sollicitorum, id est anxie et sollicite cupiditati opum et honorum inhiantium, in morte, imo sæpe ante mortem, interibit.

Posteriori modo sensus est, *q. d.* Cum moritur, aut cum mortuus est homo impius, nulla restat ei spes, *et*, id est *hoc est*, exspectatio sollicitorum, qui avare et cupide bonis mundi contra vel præter Dei legem inhiarunt, peribit. In morte enim perit vita, et cum vita omnis spes impiorum, qui in hac vita solliciti sunt ad accumulandas opes, quasi in æternum hic victuri. Significatur ergo, inquit Jansenius, impio per mortem intercipi et auferri irreparabiliter, quod sperare et desiderare solitus fuit, divitias scilicet, gloriam et omnem vitæ hujus felicitatem, ut idem hic significetur quod per Prophetam : « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. » Et : « Non descendet cum eo gloria ejus. » Et alibi : « Sunt reliquiæ homini pacifico. Injusti autem disperibunt, simul reliquiæ impiorum interibunt, » quia post mortem nihil est ei reliquum. Secundum spiritualem intelligentiam significari etiam hic recte intelligitur, impio post mortem nullam esse spem veniæ, quia in inferno nulla est redemptio. R. Salomon vero : « Exspectatio sollicitorum, hebraice אונים *onim*, id est filiorum spes, ait, qui sunt illorum robur et divitiæ, peribit et irrita fiet; nam ob parentum demerita haud bonis ullis gaudebunt. Cum autem justus vita functus fuerit, illius soboles habebit quod speret, ob parentum justitiam. » Aben-Ezra : « Exspectatio iniquorum, inquit, qua se sperabant iniqua gesturos, irrita fiet. » R. Levi, *q. d.* « Impius pene totus moritur; spes etiam quam in insigni suo robore et vi collocabat, evanescet. Aut *q. d.* Mortuo impio cessabit spes, qua illius amici ab ejus viribus et facultatibus certum munimen sibi despondebant. Exspectatio etiam, qua eidem fidebant futurum, ut opem præsentem afferre posset, irrita corruet : eodem enim vita functo, vis omnis et robur disperibit (1). »

Alludit ad Benjamin quem mater Rachel, in partu cupide enixa, dolore emoriens vocavit *Benoni*, id est filium doloris mei; pater vero Jacob vocavit eum *Benjamin*, id est filium dexteræ, *q. d.* Sicut Rachel filiorum cupidissima, hanc suam cupiditatem luit morte : nam partu Benjamin interiit, indeque vocavit eum *Benoni*; sic pariter exspectatio *onim*, id est sollicitorum, id est cupiditatibus inhiantium, ideoque dolentium et suspirantium, peribit, imo ipsosmet enecabit: quod enim appetitur sollicite ex amore, hoc acquiritur cum dolore, et amittitur cum mœrore, qui sæpe hominem ita affligit et cruciat, ut vitam ei adimat.

Porro Septuaginta, si tamen in codices eorum non irrepsit error, contrarie vertunt, ut latentem hic antithesin exprimant; sic enim habent, *ubi justus mortuus fuerit, spem non amittet, impiorum vero jactantia et gloriatio post mortem interit*, *q. d.* Justus moriens spem melioris vitæ non amittit, sed præmittit per bona opera, quæ in vita fecit : hæc enim eum post mortem in cœlo excipient ac beabunt; at impii spes omnes quas in opibus, amicis et dignitate sua repositas habebat, ac de quibus se jactabat et gloriabatur, in morte cum ipsa vita, in qua fundatæ erant, evanescent. Unde auctor *Catenæ Græcor.* per exempla sic exponit : « Sperabat justus venustam ex legitima uxore prolem se suscepturum, et ecce suscipit; sperabat susceptam magnis honoribus, multisque opibus potituram, et ecce potitur. Idem statuam de cæteris similibus. Quin ad futuram quoque vitam et resurrectionem sermo hic transferri potest; subindicat enim justum bonis omnibus hic usum, futurorum quoque bonorum spe neutiquam frustratum iri; aut post mortem non modo in se, sed in suis quoque liberis gloriosum et celebrem futurum. At impiorum gloriam, qua inaniter sæpe gloriati fuerant, et in qua finem suum tantum non collocaverant, vanam et momentaneam fore. »

8. JUSTUS DE ANGUSTIA LIBERATUS EST; ET TRADETUR (perperam aliqui legunt, *trudetur*) IMPIUS PRO EO. — Hebraice, *et veniet impius pro eo*, quod Hugo exponit, *propter eum*, *q. d.* Impius propter justum a se afflictum veniet et subibit in ejus angustias. Planius alii τὸ *pro eo* exponunt, *in locum ejus*, puta *in angustiam ejus*. Unde Vatablus, *justus*, inquit, *ex adversitate eripitur, sed impius succedit illi*; Syrus, *subibit impius pro eo*. Vers. 8.

Dupliciter hæc sententia exponi potest. *Primo*,

(1) Maurer, *cum moritur homo improbus*, *perit spes*, hominis improbi, cum moritur, spes perit; *et exspectatio facultatum* (*onim* pluralis est non אָוֶן *aven*, sed אוֹן *on*), opum, divitiarum *perit*. Ita concinnus prodit parallelismus, et artificiose eleganterque unum membrum altero completur. « Quemadmodum enim, ait ille, in priore membro cujusnam spes pereat dicitur, non dicitur quænam, sic in posteriore quænam spes pereat exprimitur, non exprimitur cujusnam.

presse, *q. d.* Deus justum liberat sæpe a malo, quod illi impius struit, facitque ut impius pœnam talionis luat, ac in malum, quod justo struxit, incurrat : uti Aman incurrit in furcam quam struxerat Mardochæo ; inimici Danielis incurrerunt in fauces leonum, quos Danieli appararant ; senes adulteri inciderunt in lapidationem quam machinati erant Susannæ, *Daniel.* XIII.

Secundo, ample, *q. d.* Justus ad tempus modicum in hac vita affligitur et angustiatur, at mox Deus afflictioni finem imponit, eumque liberat ; impios vero ad modicum tempus gaudere et dominari permittit, at mox gaudio eorum finem imponit, facitque ut in angustias justi succedant. Hæ enim proprie competunt et debentur impio, ut cum eo quasi reo sibi subdito, proprioque subjecto semper perdurent. Id sæpe fit in vita, semper in morte, cum justi angustiis hujus vitæ liberati evolant in paradisum; impii vero in eas subintrant perpetuo cruciandi in gehenna.

Septuaginta vertunt, *justus* ἀπὸ θήρας, id est, *a venatione* vel *captura, liberatus est ; pro eo autem tradetur iniquus*, *q. d.* Dives venatur pauperem justum ; at justus ab ejus laqueis insidiisque a Deo eripitur, et in easdem recidit dives, dum alius potentior eum venatur et devorat ; juxta illud *Eccli.* XIII, 23 : « Venatio leonis, onager in eremo ; sic et pascua divitum sunt pauperes. » Unde auctor *Catenæ Græc.* legit : « Justus, ne prædatorum præda fiat, liberatur ; pro eo autem in captionem tradetur impius. » Ubi Didymus : Justus, inquit, divinam legem animo semper versans, seseque in illa oblectans, et a mortis laqueis eripitur, et a venatoribus dæmonumque insidiis liberatur, et ab omni tandem seditioso et turbulento sermone custoditur. Traditur autem et conjicitur in illa incommoda impius. Quod si vir justus ut homo quandoque conciderit, statim rursus consurgit atque emergit. Et inferius : Aut ideo hoc dicitur, quia justus ut homo subjacebat quibusvis noxiis, quæ impius per vexationem injuste illatam in illo punit, et quasi exstinguit ; adeoque justum a pœna, quam in altero sæculo subiturus erat, liberat ; seipsum vero propter iniquam vexationem certæ pœnæ reatu obstringit ; objicitur autem huic pœnæ impius non ab alio quam a seipso, suaque propria malitia, ut qui jam ante in reprobum sensum sponte seipsum conjecisset.

Vers. 9. 9. SIMULATOR ORE DECIPIT AMICUM (Hebraice רעהו *reehu*, id est *proximum*) SUUM : JUSTI AUTEM LIBERABUNTUR SCIENTIA.—Pro *decipit* hebraice est ישחית *iaschit*, id est *corrumpit*. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion, *in ore hypocritarum corrumpet amicum suum*, supple, impius qui præcessit ; Chaldæus, *ore dolosus nocet amico suo.* « Simulator » est tum adulator, tum quivis hypocrita, deceptor et impostor, quasi dicat : Fallax adulator et hypocrita decipit, id est, decipere et perdere conatur (et actu incautos sæpe decipit) proximum suum ; at justi sua scientia hasce ejus fraudes dignoscent, evitabunt et discutient. Itaque « scientia justi » opponitur ori simulatoris ; illius enim hypocrisin et dolos deprehendit et devitat. *Scientiam* accipe tum cognitionem sanctæ Scripturæ, rerumque divinarum, cum prudentiam et cautionem. Hæc sententia clara est in hæreticis, qui simulant se doctores veritatis, cum sint præcones falsitatis ; quorum imposturas detegit scientia, id est, vera fides et Theologia. Ita Beda, Hugo, Jansenius et alii (1).

Septuaginta vertunt, *in ore impiorum laqueus est avibus, sensus autem justorum prospere procedens ;* vel, *justorum autem sensus felix faustusque existit.* Idem reipsa dicunt quod Vulgata ; laqueus enim oris impiorum non est alius quam simulatio, hypocrisis et adulatio ; sed laqueos hosce justi sensu et sapientia præditi prospere et feliciter vel evadunt, vel dissipant.

10. IN BONIS JUSTORUM EXULTABIT (male aliqui legunt, *exaltabitur*) CIVITAS : ET IN PERDITIONE IMPIORUM ERIT LAUDATIO.—Hebraice, *in bonitate*, vel *in bono*, id est, in prosperitate et felicitate, *q. d.* Cum prospere justis omnia succedunt, cum bonis vel temporalibus vel spiritualibus affluunt, tunc exultat civitas, tum quia justitia et virtus omnibus est amabilis et veneranda, tum quia ipsa in totius urbis exemplum et commodum redundat. Si enim justi abundent, ipsa bona sua cum aliis totaque civitate communicant ; at « in perditione impiorum erit laudatio, » hebraice רנה *rinna*, id est jubilatio, ovatio, communis lætitia et exultatio ; tum quia omnes laudabunt Dei justitiam, quæ impios perdidit, morteque merita mulctavit ; tum quia exultabunt omnes, quod ab impiorum vexatione, rapinis, scandalis, etc., sint liberati. Porro non parva est hæc virtutis commendatio, et vitii vituperium, quod virtuti omnes applaudant, vitio omnes insultent : vox enim populi est vox Dei. Unde Aristoteles, lib. V *Moral.* cap. I, docet vocem populi firmam continere veritatem, similem illi quam habent oracula. Vers. 10.

Pro *exultat* Symmachus vertit, ἀγαλλιάσονται πόλεις, id est, *exultabunt civitates* ; Theodotion, εὐφρανθήσονται, id est *lætabuntur* ; Syrus, *roborabitur civitas* ; Septuaginta, κατώρθωσε, quod Complutenses vertunt, *recta gessit civitas*, quia scilicet exemplum virtutis justorum imitata est ; Romana, *bene se gessit* ; auctor *Catenæ Græc.* clare, *in prospero justorum successu civitas promovet et floret ; in impiorum autem interitu exultatio et plausus exoritur.* Sic et Complutenses ac Chaldæus ; Tigurina, *cum bene est justis, exultat civitas ; et cum pereunt impii, ovat.* Est ergo antithesis objecti lætitiæ et exultationis, quod scilicet civitas exultet de bonis piorum, et de malis eorum doleat ; at de bonis impiorum doleat, et de malis eorum exultet. Cajetanus pro *erit laudatio* vertit, *erit cantus* : nimirum

(1) Hebr. est, *ore profanus*, impius in genere, cui opponitur in seq. membro *scientia*, id est sapientia.

vita justorum est quasi cantus, qui omnes recreat, atque ad simile virtutis studium festivo plausu excitat; at improbus dum vivit, omnes offendit, ideoque dum moritur, sic omnes ejus luctus et funebria justa recreant, ut illa cantibus, sæpe compositis ad publica gaudia carminibus concelebrent.

J. s. 11. 11. BENEDICTIONE JUSTORUM (Hebraice *rectorum*) EXALTABITUR (Vatablus, *evehitur et floret*) CIVITAS: ET ORE IMPIORUM SUBVERTETUR. — Aquila, Symmachus et Theodotion, *dejicietur*. Pro *civitas* Chaldæus vertit, *provincia*.

Hic versus dat causam præcedentis, cur scilicet in bonis justi exultet civitas, et in perditione impiorum jubilet, quia nimirum per benedictionem justorum exaltatur, et per os impiorum subvertitur.

Quæres, quænam sit « benedictio justorum? » Respondeo *primo*: *Benedictio* hic uti et alibi sæpe accipi potest pro rerum affluentia et opulentia; justi enim, cum sint opulenti, in cives sunt benefici, et civitatem collegiis, monasteriis, templis, aliisque fabricis magnificis ornant et exaltant; ut *benedictio* sit idem quod bona justorum, in quibus exultare civitatem dixit vers. præced. Ita auctor *Catenæ Græcor.*, *q. d.* Opulentia justorum cives et civitatem exaltat, facitque splendidam et magnificam; at vero verba impiorum eamdem subvertunt. Opponit *os* opulentiæ, quia tam perversum est os impiorum, ut æquipolleat, imo præpolleat, opulentiæ justorum; plus enim illud destruit quam hæc ædificet. Adde opulentos fere eligi in magistratum, ac civitati præesse, eamque regere; quare cum justi sunt opulenti, eliguntur in magistratum, tumque justis suis sanisque consiliis et legibus exaltant civitatem; at vero *os*, id est imperium, impiorum eam subvertit; quia dum in ea imperant impii, impiis suis decretis, exactionibus, rapinis eam subvertunt. *Os* enim sæpe significat jussum et imperium; ut cum Prophetæ toties ingeminant: « Os Domini locutum est, » id est, Dominus hoc quod dicimus, imperavit.

Secundo, *benedictio* idem est quod beneficentia; dicere enim Dei et Sanctorum est efficax, ideoque idem quod facere: quod enim dicunt, hoc faciunt. Sic sensus erit, *q. d.* Justi sua beneficentia et eleemosynis sustentant et magnificant civitatem; at impii suo ore, id est sua maledicentia æque ac maleficentia eam evertunt.

Tertio, magis proprie et genuine, *benedictio* est boni precatio, et benedicere est bene precari, *q. d.* Cum justi bene precantur civitati, Deus preces eorum exaudit, ac civitati bene facit, eamque exaltat; at impii ore suo maledicentes tam Deum quam cives, merentur ut Deus eam subvertat. Sic impii cives Sodomæ meruerunt eam incendio subverti; at Lot, fugiens e Sodomis in Segor, eamdem ab incendio, cui pariter destinata erat, sua oratione et benedictione liberavit, *Gen.* XIX, 21. Sic Jacob *Gen.* XLIX, et Moses *Deuter.* XXXIII, morituri benedicentes Israeli, eum bonis cumularunt. Sic Deus servavit Jerusalem ab excidio Sennacherib, ob preces Isaiæ et Ezechiæ, *Isaiæ* cap. XXXVII; ac Salomoni et Judæis benedixit propter Davidem, juxta illud: « Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui, » *Psal.* CXXXI, 10. Sic S. Gregorius litaniis suis urbem gravi peste liberavit. Hoc est quod ait Sapiens, cap. VI, 26: « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. »

Quarto, plenius, *benedictio justorum* sunt bona eorum consilia, monita, eloquia, exempla, quibus ignorantes docent, mœstos consolantur, errantes corrigunt, omnesque ad virtutem et ad Deum traducere satagunt. Hisce enim exaltatur civitas; cum « impiorum ore, » id est malis consiliis, litibus, rixis, seditionibus, dolis, etc., evertatur, juxta illud Plutarchi in *Moral.*: « Unius linguæ dolo et proditione urbes conciderunt, regna, respublicæ. Hoc est quod ait Ecclesiasticus, cap. XXVIII, 16: « Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem, civitates muratas divitum destruxit. » Vide ibi dicta.

Addit Hugo per *benedictionem* accipi eloquentiam et efficaciam dicendi, quam habent Sancti, per quam subinde urbes et regna ab exitio liberant. Sic S. Leo sua dicendi facundia et gravitate Attilam compescuit, ne Romam vastaret; et Genserico jam Romam occupanti persuasit, ut ab ejusdem incendio, ignominiis et cædibus temperaret. Ita S. Gregorius sua modesta humilique suaviloquentia Mauritium Imperatorem aliosque principes sibi et Urbi offensos reconciliavit. Ita S. Bernardus in schismate Petri Leonis, sua dicendi agendique gratia regem Angliæ aliosque magnates Innocentio II, legitimo Pontifici, ejusque Ecclesiæ astrinxit, ac schisma sustulit. Simili modo suos Ordines et monasteria celebrarunt et exaltarunt Religiosi sapientia et eloquentia præstantes: uti Ordinem S. Benedicti celebrarunt Gregorius VII, Leo IX, Victor II Urbanus II, aliique permulti, qui ex eo ob sapientiam et virtutem evecti sunt ad Pontificatum. Ordinem Cisterciensium celebravit S. Bernardus, Dominicanum S. Thomas Aquinas, S. Vincentius Fererius, Petrus Tarantasius, qui creatus Pontifex dictus est Benedictus XI, et alii; Franciscanum S. Bonaventura, Alexander Alensis, Joannes Duns Scotus, et alii.

12. QUI DESPICIT AMICUM SUUM, INDIGENS CORDE EST; VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT. — Pro *despicit* hebraice est בז *baz*, id est *spoliat*, scilicet suo honore et æstimatione per contemptum et despectum. Unde *baz* per apocopen idem est quod בזה *baza*, id est contempsit, despexit ex alto, alto supercilio dedignatus est. Septuaginta, *subsannat cives indigens corde*. « Despicit » ergo non tantum corde, sed et ore; opponitur enim τῷ *tacebit*. Itaque « despicit, » id est despecte et contemptim, uti sentit, sic et loquitur de amico suo. Vers. 12.

Sensus ergo est, *q. d.* « Qui de corde despicit amicum, » id est, ut Hebræa, proximum suum, eo quod in eo aliquod vitium aut defectum notet, ideoque ore despicatius de eo loquitur, vilipendit, deprimit, ridet; hic « indiget corde, » id est intellectu, judicio et sapientia, hoc est, insipiens et *vecors* est, ut vertit Vatablus, tum quia proximum irritat et provocat, ut vicissim eum despiciat, et contemptim de eo loquatur; tum quia sapientia dictat vitia esse celanda, virtutes autem propalandas; tum quia justo Dei judicio fit ut qua mensura mensi fuerimus, remetiatur nobis, juxta illud *Isaiæ* XXXIII, 1 : « Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris? » tum quia hic despectus oritur ex superbia, qua se sapientem, alium dementem æstimat, ait R. Levi; superbia autem est insipientia. Addit Hugo eum indigere corde, id est cordis commiseratione, compassione et lenitate, quæ aliorum vitia celanda, et secreta suavique correctione curanda esse docet, *Galat.* VI, 1.

VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT. — Hebraice, *vir intelligentiarum* vel *prudentiarum*, id est valde intelligens et prudens, *tacebit;* Septuaginta, *vir autem prudens silentium ducit;* Syrus, *in silentio habitat*, quasi in cella cordis, pacis et tranquillitatis suæ, *q. d.* Vecors propalat vitia proximi, eum despicit, ridet, probris lacessit; ut vir prudens vitia proximi dissimulat, imo cum a vecordi despicitur et probris lacessitur, probra non regerit, sed suffert et tacet. Qui hoc facit, is sane *vir prudentiarum*, id est multæ prudentiæ, et quasi sapientiæ miraculum est, tum quia animi pacem, modestiam et magnitudinem, quæ probra omnia despicit, ostendit; tum quia sua modestia despicientem redarguit, confundit, compescit. Nam qui exprobranti probra regerit, is ea magis accendit, ut plura audiat; qui ad ea tacet, suo silentio ea sopit : perinde ac qui latranti cani oblatrat, eum irritat ut magis latret; at qui tacitus transit, latratum inhibet. Unde S. Basilius, hom. *De ira*, eos comparat echo. Sicut enim si vocem emittas, respondebit eadem voce echo, et quo magis vociferaris, eo magis vociferabitur echo : sic pariter qui voce probra jacit, similia sibi ab alio, quasi ab echo, responderi jacique audiet. Quocirca concludens sanum hoc suggerit consilium : « Noli ergo, ait, malam ferre gratiam, neque mali mutui restitutor esse. Contumeliam intulit iratus, vince amoveque silentio malum. Tu vero contra facis, qui velut undam fluentem illius iram in cordis penetralia suscipiens, ventos imitaris contra flatibus adversis resistentes. Noli tuo adversario pro magistro uti, nec quem odio persequeris, hunc æmulari, nec fieri veluti speculum irati velis, illius formam in te ipso repræsentans. Rubicundus est ille ob iram? Tu minime ruborem præferas; illi sanguinei oculi? tibi quiete et cum gravitate aspiciant; vox illi aspera? tibi mitis et blanda, imo potius nulla. » Audi et Bedam in *Collectaneis*, tom. III : « Cum vero, ait, linguæ derogantium corrigi nequeunt, æquanimiter sunt per omnia tolerandi. Sæpe vero cum de vita proximorum conquerimur, mutare locum conamur, secretum vitæ remotioris eligere; videlicet ignorantes, quia si desit spiritus, non adjuvet locus. Tolerandi sunt ergo ubique proximi; quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. » Sic Saul initio regni sapienter se suosque regens, ad contumelias suorum obticuit. Audi Scripturam, I *Reg.* X, 27 : « Filii vero Belial dixerunt : Num salvare nos poterit iste? et despexerunt eum, et non attulerunt ei munera; ille vero dissimulabat se audire. » Verum est enim illud : « Qui nescit dissimulare, nescit regnare. » Porro R. Levi generalius hæc accipit : Prudens, inquit, socium suum non deludit et contemnit, sed silet dum alter loquitur, attenteque illius sermones audit; licet autem is in medium proferat ea quæ ipse perspecta habet, auscultat tamen ejus dignitati favens, licet nihil inde percipiat emolumenti.

Salomonem secutus Rabbi Simeon in *Pirke Avoth* : « Per omnem vitam, ait, educatus fui inter sapientes, nec inveni quidquam corpori salubrius silentio. » Et Ben-Sira in *Sentent.* : « Vidisti asinum nigrum? neque nigrum, neque album, » hoc est, ut ejus Scholiastes exponit : « Doce linguam tuam, ut semper dicat : Nescio, ne quando in responso capiaris. » Sic cæteri Hebræorum Rabbini negationem in respondendo vel silentium commendant. Unde Anonymus : « Doce linguam tuam dicere : Nescio, quod æquilibre est auro et argento. » Huc facit gnome Arabum, *Cent.* 2, num. 52 : « Sæpenumero silentium est responsum, ut quis respondeat omittendo responsum. » Nimirum multorum accusationes, querelæ et calumniæ manifestam sæpe habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur; unde ad eorum criminationes silere, sufficienter respondere et se purgare est. Et *Cent.* 1, num. 98 : « Taciturnitas conciliat suis amorem. Pœnitentia super silentio melior est pœnitentia super sermone; » hoc est, præstat pœnitere taciturnitatis, quam silentii. « Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum, » ait Cato. Pergunt Arabes : « Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam. » Huc pertinet distichon Catonis :

> Demissos animo, ac tacitos vitare memento :
> Qua flumen placidum est, forsan latet altius unda.

Ita S. Maurilius Episcopus Andegavensis, « erat sermone silens, et silentio loquens, » ait Fortunatus in ejus Vita.

13. QUI AMBULAT FRAUDULENTER, REVELAT ARCANA; QUI AUTEM FIDELIS EST ANIMI, CELAT AMICI COMMISSUM. Vers. 13.
— Hebræus, *ambulans delator revelat secretum; fidelis spiritu aperiens verbum* (1); Chaldæus, *qui accu-*

(1) Rectius, *qui it obtrectatum, detegit arcanum; sed qui fidi est animi, rem tegit.* Sensus est hic : si videris aliquem arcana alterius vel sponte, vel levi de causa manifestare aliis, certe scias, talem hominem non esse animo candidum et ingenuum, cui fidi possit, sed frau-

sator (Syrus, *calumniator*) *est, aperit secretum : et qui fidelis est in spiritu, celat secretum;* Septuaginta, *vir bilinguis revelat consilia in consessu : fidelis autem spiritu abscondit res;* Symmachus, *custodit verba.*

Pro *qui ambulat fraudulenter* hebraice est רכיל *rachil,* id est *negotiator,* indeque delator, detractor, calumniator. Est pulchra metaphora. Detractor enim vocatur *rachil,* id est mercator, sive negotiator, quia sicut hic merces comparat non pro se, sed ut eas distrahat et divendat, sic delator verba et gesta aliorum vestigat et conquirit, ut illa ad alios deferat, et per circulos quasi venum circumferat, ut inde lucrum aliquod reportet. Unde *rachil* uti litteris, ita et significatione alludit ad רגל *ragal,* id est ire, ambulare, deferre. Ita Pagninus in *Lexico* : Ut negotiator, inquit, multas habet species mercium quas ab aliquibus emit, et aliis vendit : itidem detractor verba hinc et inde collecta et audita aliis refert. Consonat R. Abraham, qui ita scribit : Sicut mercator quod ab uno emit, alteri vendit, ita detractor, quod ab aliquo audivit, alteri revelat. *Rachil* ergo est, qui explorat aliorum secreta, vel vitia, vel consilia, eaque deinde aliis enuntiat. Unde Cajetanus vertit, *explorator revelat secretum, et fidelis spiritus tegit;* S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. XXXIX : *qui fidelis est spiritus, abscondit negotia.*

Sensus ergo est, quasi dicat : Explorator qui ficte et faudulenter cum amico simulans se amicum conversatur, itaque expiscatur amici mentem, ejusque arcana consilia et secreta, hic eadem mox revelat aliis; qui autem fidelis est animi et spiritus, hic celat amici *commissum,* id est secretum, quod sibi commisit et concredidit. Rursum *commissum,* id est admissum sive perpetratum aliquod delictum. Ita Dalila expiscans Samsonis viri sui secretum, fortitudinem scilicet ejus consistere in capillis, illud prodidit Philisthæis, et Samsonem perdidit, *Judic.* XVI, 17. Huc facit proverbium Arabum *Centur.* 2, num. 54 : « Arcanum tuum de sanguine tuo est; sæpe aperuisti illud, et est causa mortis tuæ. » Et *Cent.* 2, num. 61 : « Secretum est fides, hoc est, commendatum fidei alterius, » *q. d.* Qui servat secretum, pro fideli habetur; qui divulgat, pro infideli. *Ibid.* num. 65 : « Arcanum tuum est captivus tuus, si custodieris illud; tu autem captivus es, si manifestetur. » Et num. 59 : « Pectus tuum dilata secreto tuo, hoc est, ne detege illud ulli. Possidet homo animam suam (vel seipsum), qui occultat secretum suum ab amico suo. » Et num. 36 : « Ne aperi secretum tuum simiis, id est, ne detege arcanum tuum derisoribus. » Simiæ enim omnia quæ vident imitantur et iterant, itaque agentes deridere videntur. Et *Cent.* 1, num. 74 : « Os linguæ carcer est. Cave ut feriat lingua tua collum tuum. » Huc facit gnome Hebræorum : « Intrat vinum, exit arcanum. » Quod enim latet in animo sobrii, hoc natat in lingua ebrii. Similis est gnome Poetæ :

Gnomæ de celando secreto.

> Eximia est virtus, præstare silentia rebus;
> At contra gravis est culpa, tacenda loqui.

Et illa Thaletis : « Vide ne te in jus vocet sermo contra conjunctos tibi ac socios dictus, » *q. d.* Ne fidas amicis, ut eis committas arcana, ut inde illa effutiant, magna tua infamia et ignominia. Ita Laertius, lib. I, cap. I. Et illa Aristonis : « Venti nobis molestissimi sunt, qui abstrahunt pallia; nam his contra ventos munimur : ita gravissime lædunt amici, qui expiscantur arcana. » Et illa Tiberii Imperatoris apud Dionem : « Principis animum, aut nemini aut paucis cognitum esse oportet. » Et illa Metelli Macedonici qui, rogatus quidnam acturus esset post subactos Arbachos, respondit : « Tunicam meam exurerem, si eam consilium meum scire existimarem. » Et illa Bedæ in *Collect.* : « Imperiti sicut loqui nesciunt, sic tacere non possunt. Amicum secreto admone, sed palam lauda. » Plura de revelatione secretorum dixi *Eccli.* XXVII, 17.

Pro *fidelis animi,* Aquila et Theodotion vertunt, πιστὸς πνεύματι, quod cum Romanis vertas, *fidelis spiritu,* ut πνεύματι respondeat Latino ablativo, quo Græci carent; noster tamen Salazar proprie accipiens in dativo vertit, *fidelis spiritui,* sicque exponit : *Fidelis spiritui,* id est animo suo; dicitur qui arcana servat, quia ea quæ in animo tuto latent, palam discere, et in vulgus spargere, quoddam est proditionis genus adversus animum; animus enim non secus ore aperto proditur, quam urbs aliqua ostio reserato. Vel aliter : Qui secreta non violat, fidelis spiritui dicitur, id est Spiritui Sancto; quasi vero e contra is, qui arcana amicorum palam facit, Spiritui Sancto infidelis sit.

Causas duas subdit : Prior est, quia Spiritui Sancto, qui primus et notionalis est amor, tribuitur omnis honesta benevolentia, omnisque amicitia ejus opera copulatur. Nihil autem æque amicorum concordiam distrahit, sicut arcanorum et secretorum revelatio. Posterior, quod secretorum revelatio ex amore proficiscatur; jure ergo optimo eidem revelatio secretorum tribuitur, cui dilectio etiam accommodatur, puta Spiritui Sancto, qui est amor formalis et causalis : ubique enim amorem et amicitiam astringit et copulat. Verum hæc mystica, vel accommodatitia sunt; vera enim versio est, *fidelis spiritu,* ut habent Septuaginta, Chaldæus, Noster et alii passim. Ita tacitum apud se servabat secretum amicorum S. Ambrosius, ut ne quidem fratri dilectissimo Satyro illud communicaret. Unde *De Obitu Satyri :* « Cum omnia, inquit, nobis essent nostra communia, individuus spiritus, individuus affectus, solum tamen commune non erat secretum amicorum; non quo conferendi periculum verere-

dulenti, deceptorii calumniatoriique ingenii : hunc tu caveto; quod de aliis enim apud te, idem de te apud alios promiscue effutiet.

mur, sed tenendi servaremus fidem, etc. Erat enim fidele indicium extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum. »

Vers. 14. 14. UBI NON EST GUBERNATOR, POPULUS CORRUET; SALUS (Syrus, *liberatio*) AUTEM, UBI MULTA CONSILIA. — Pro *gubernator* hebraice est תחבלות *tachbuloth*, de qua voce fuse dixi cap. I, vers. 5, docuique significare gubernacula navis, indeque reipublicæ, ac consequenter consilia, industriam, solertiam, quibus gubernatur navis, æque ac respublica. Unde Hebræa ad verbum habent, *ubi non sunt consilia et consulta gubernacula* (Cajetanus, *ingenia*), *corruet populus; et salus in multitudine consiliarii*, id est consiliariorum; Theodotion, *in incogitantia corruit populus; salus autem in nomine multi consilii;* Septuaginta, *quibus non est gubernatio, cadent tanquam folia* (legerunt עלים *alim*, id est *folia*, pro עם *am*, id est *populus*), *salus autem in multo consilio;* Chaldæus, *in multitudine consilii*. Recte populus comparatur foliis arborum, tum ob copiam, tum ob vicissitudinem, qua aliis cadentibus alia subnascuntur; tum ob decorem: sicut enim folia decorant arborem, sic populus rite compositus rempublicam. Vatablus, *ubi non consilia, cadit populus; ubi autem satis consiliariorum est, conservatur*. Ita et Cassianus, Collat. II *De Discretione*, cap. IV, legit, *quibus non est gubernatio, id est consilium et discretio*, inquit, *cadunt ut folia*. Est metalepsis : ex consiliis enim intelligitur gubernatio bona, consulta et prudens; ex gubernatione ipse gubernator, ut vertit Noster. Sensus est, *q. d.* Ubi non est gubernator sapientia et prudentia gubernandi præditus, ibi in multa pericula et damna corruet populus; at ubi is adest, et consilio vel proprio pollet, vel alieno utitur, ibi populus salvus, et a malis omnibus immunis securusque consistit.

Hebraice *tachbuloth* quid significet? Primo.

Vox ergo תחבלות *tachbuloth* pluralis significat *primo*, multis magnisque consiliis modisque regendi opus esse rectori reipublicæ, utpote qui ad varias variorum hominum et populorum conditiones, indoles, appetitus sese attemperare debeat, ut quemque conformiter ad suum ingenium regat. Hujus apologum vel exemplum Poetæ dant Proteum, qui in mille formas sese vertebat, ut cuique sese assimilaret, ejusque indoli et moribus sese conformaret. Accedit quod ait Sallustius in *Jugurth.*: « Vulgus ingenio seditiosum atque discordiosum, cupidum novarum rerum, quieti et otio adversum. » Et, ut idem ait in *orat. Marcii* : « Impigræ linguæ, ignavi animi. » Et Livius, lib. XXIII : « Hæc, ait, est natura multitudinis : aut servit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt. » Philo, lib. *De Josepho* : « Sicut, ait, gubernator pro ratione ventorum mutat navigationis subsidia, non uno modo navem dirigens : sic reipublicæ moderator debet esse multiformis ac multiplex, alius in pace, alius in bello ; aliter se paucis, aliter multis opponens adversariis,» etc. Astipulatur S. Gregorius Nazianzenus in *Orat.* 1 *Apol.*: « Nam profecto, inquit, ars quædam artium et scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal maxime varium et multiplex; id est, ars una est plures artes coercens. » Et post pauca : « Quemadmodum, inquit, si quis belluam variam et multiplicem, ex multis belluis magnis juxta parvisque feris mitibusque compactam, cicurare ac ducere aggrediatur, huic in natura adeo varia et prodigiosa gubernanda, maximus ubique labor subeundus sit, magnumque certamen : quippe nec vocibus eisdem, nec alimentis, nec manus attrectationibus ac sibilis, nec reliquis delectetur; sed alii aliis pro sua quique natura et consuetudine vel gaudeant, vel offendantur ; ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum esse oporteat. Haud dissimili modo communi huic Ecclesiæ corpori, instar compositæ cujusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et sermonibus coagmentato, summopere quoque necesse est, Antistitem scilicet simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhibere debet animi integritatem ; et quam maxime varium et multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque benevolentiam sibi conciliet. »

Secundo, tachbuloth significat gubernatorem reipublicæ debere imitari gubernatorem navis, de quo multa Plato in dialogo *De Regno*, et lib. VIII *De Repub.*, et Plutarchus in *Moral.*, ubi inter cætera ait : « Ut in magnis tempestatibus validissimo clavo, optimo gubernatore, et pluribus fulturis opus est : sic magnas et turbulentas res administranti summa sapientia opus est; quam cum gubernator non habeat ex se, a probis consiliariis mutuetur et discat oportet. » Unde Vegetius, lib. III : « Fieri, ait, quid debeat cum multis tracta; quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. » Vide dicta cap. I, vers. 5. Secundo.

Quocirca Pius II, sapiens et generosus Pontifex, lib. I, epist. 387 *ad Ludovic. Galliæ regem* : « Scriptura, inquit, quæ ait : Ubi multa consilia, ibi salus, consiliorum multitudinem non requirit, sed maturitatem et digestionem; quæ res in paucis quam in multis facilius reperitur; neque enim honestas aut justitia multitudine facile suadetur, quæ variis affectionibus agitata ad prona frequenter inclinat confusioni; subita est consulentium multitudo, neque bene res se habet ubi suffragia numerantur, non ponderantur; sæpe enim fit ut major pars meliorem vincat. » Justinianus edixit quoque hoc modo : « Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et æquius est judicatote, cum possit unius forsan et deterioris sententia, multos et majores aliqua in parte superare. » Testis Cicero, « Q. Scævolam juris peritissimum, cum de jure prædiorum consuleretur, suos interdum consultores ad Furium et Casellium prædicatores rejecisse. » Et constat Bartolum ad judicium mercatorum et opificum pleraque sua elu-

Consilia non numero, sed maturitate æstimanda.

Consilia de veteri jur. Enucl. lib. I. In Corneliana.

cubrasse. Nam, ut idem tradit M. Tullius : « Assiduus usus uni rei deditus et ingenium et artem sæpe vincit. »

Ita Severus Imperator nil statuit unquam absque plurimorum Jurisconsultorum aliorumque peritorum corona. Augustus ad consilium etiam privatum adhibebat Mæcenatem et Agrippam, sicut Julius Cæsar Q. Pedium et Cornelium Balbum. Et Augustus post mortem illorum, si quid, cujus eum pœniteret, accidisset, exclamabat : « Horum nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixisset. »

Tertio. *Tertio, tachbuloth* notat salutem reipublicæ consistere tum in sapientia gubernatorum, tum in obedientia civium, sicut salus navis pendet a nauclero, chori a chorago, orbis a sole. Quod enim est sol in mundo, choragus in choro, nauclerus in navi, hoc est sapiens rex vel princeps in republica. Hinc rursum Hebræi consilium vocant סוד *sod* a יסד *iasad*, id est fundavit; quod enim fundamentum est in domo, hoc consilium est in re agenda, ut eo stante stet, ruente ruat. Audi S. Chrysostomum, homil. 34 *in epist. ad Hebr.* : « Magistratum ducemque et rectorem non habere malum est, et est argumentum multarum calamitatum et principium defectus ordinis, et perturbationis et confusionis. Nam sicut si chori coryphæum a choro et ducem sustuleris, non erit amplius chorus modo congruus et ordinatus; et si a phalange exercitus amoveris imperatorem, non erit amplius numerosa et ordinata acies; et si a navigio dempseris gubernatorem, navem demerges : ita etiam, si a populo rectorem abstuleris, omnia evertisti et delevisti. » Deinde de his qui principem habent, non tamen illi parent, hæc annectit : « Atque malum quidem est magistratus et rectoris defectus, occasio scilicet eversionis; non minus autem malum est inobedientia subditorum. Populus enim non parens rectori nec magistratui, est similis ei qui non habet, et forte etiam deterior : nam his qui rectore carent datur venia, si ordo atque moderatio non servetur; his autem non ita, sed pœna digni sunt. »

Gnome de consilio.

Idem fuit sensus Philosophorum. Aristotelis, *Rhetor. ad Alexand.* : « Consiliari, ait, eorum, quæ inter homines, divinissimum; » Platonis : « Quiddam sacrum profecto consultatio est; » nam consilio stant regna, urbes, domus. Sallustius *ad Cæsar.* : « Ego, ait, ita comperi, omnia regna, civitates, nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt. Ubicumque gratia, timor, voluptas ea corrupere, paulo post imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremo servitus imposita est. » Omnium suffragio damnatur ipse Julius Cæsar, nec in dictatura, nec in consulatu consilio senatus usus, ait Suetonius, unde et se et rempublicam perdidit. Idem fecit Nero, qui senatum capitaliter oderat, ait Suetonius. Similis fuit Hieronymus Siciliæ rex, qui nulla de re convocavit vel consuluit publicum consilium, teste Livio, lib. IV *Belli Punici secundi*. Fuse hoc argumentum tractat Card. Palæotus, lib. *De Sacri Consistorii consultationibus*, et Martinus Laudensis, tract. *De Consiliariis*, et Boetius, *De Auctoritate magni consilii*. Huc facit quod omnes reges et principes suos habeant consiliarios, senatores, parlamentum, etc. Porro, « consiliorum gubernaculum lex divina sit, » ait S. Cyprianus.

Tropologice, S. Dorothæus ex hoc loco docet fidelem virtutis studiosum egere ductore et gubernatore. « Cavere, ait, nos admonet ne nosmetipsos informemus, ne nos sciolos habeamus, ne persuadeamur esse nos satis nobis ad regimen nostrum. Opus enim nobis est auxilio præter Deum, opus coadjutoribus. Nihil est miserabilius, nihil quod citius expugnari queat his, qui nullos duces, nullos auctores habent ad viam Dei. Ait enim : Quibus non est gubernatio, decidunt ut folia. Folium a principio semper virens, semper germinans, semper delectabile est : non multo post arescit et languet, et cadens conteritur et conculcatur. Talis homo est, qui a nemine regitur. A principio ferventissimus ad jejunia, ad vigilias, ad quietem, ad obedientiam, et ad quæcumque cætera bona. Paulo post exstincto eo fervore, si nullum habuerit suum gubernatorem aut fotorem, qui exstinctum ignem suscitet et accendat, desiccatur et cadit, ac demum destitutus ab hostibus suis captivus trahitur, qui ut voluerint in ipsum grassantur. » Hæc ille et optime.

Apologus consilii.

Hanc gnomen illustri apologo vulpis et formicæ festivis parabolis ceu filis sericis phrygionice acupicto exornat Cyrillus, lib. I *Apolog. moral.* cap. x, cujus titulus : *Ubi multa consilia sunt, ibi salus.* « Vulpeculæ, ait, ut super terram sibi domum construeret, materiam congreganti formica obviavit, et salute dicta, quid esset quod faceret exquisivit. At illa respondit : In obscuris terræ latibulis hactenus habitavi, modo fert animus in luce cunctis gratissima mihi nidum construere. Cui formica mox dixit : Fuitne tibi forte unquam molestum primum illud habitaculum? Cui illa : Nunquam certe, sed tutissimum et quietum; attamen ad voluntatem hanc dulcedine lucis inclinor. Tum formica subjunxit : Nimirum dulce est lumen, et delectabile oculis videre solem, sed longe magis sapit vita, et delectabilior est secura quies. Quamobrem, soror, licet non sim tanti, ut consiliaria sim prudentiæ tuæ, hoc tamen tibi in memoriam revoco, et in hac novitate verum est, quod gallinariis et pellionibus non es modicum odiosa; illis quidem, propter zelum gallinarum, istis vero, pellium cupiditate tuarum. Suadeo itaque ut in novo negotio consilium antiquorum requiras : nam consilium custodiet te, et prudentia te servabit. Ad hæc vulpes inconsulte respondit : Minimum quidem, soror, hoc attendo; nam egere tuo consilio me minime puto. Cui formica prudenter respondit : Principia quidem rerum mole

minima, virtute sunt maxima. Nam ex parvo semine ingens palma nascitur. Quare in minimis exordiis maxima sunt consilia agenda. Quoniam parvus error in principio, maximus est in fine. Sic modica radicis corruptio in totum arboris corpus effunditur, eo quod in suo principio totius realitas continetur. Adde quod, si minima negligas, paulatim defluas in majora, *Eccli.* XIX, 1. Propter quod Salomon in Proverbio dixit : Audi consilium, et suscipe doctrinam, ut sis sapiens in novissimis tuis, *Prov.* XIX, 20. Nam et cogitationes consilii roborantur. Ad hæc vulpes, victa ratione, respondit : Etsi in hoc ipso, quod paro, consilio uti sit opus, tamen satis mihi a natura consilii est domi. Cui prudenter formica : Conscriptum est, inquit, *Prov.* III, 7 : Ne sis sapiens apud temetipsum, et ne innitaris prudentiæ tuæ, quia dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Idipsum deinde similitudine oculorum, radiorum

Similia. et nautarum confirmans, subdit : « Nonne plura vident quatuor oculi quam duo? et multiplicati radii plus illustrant? major certe facultas est plurium, et ratis pluribus nautis securius gubernatur. Verumtamen cujus est consilium? nonne est sapientiæ? nimirum hæc quæ abscondit uni, revelat alteri : et humilitatis amatrix ut plurimum, rectum de agendis consilium docet per alienum. Quod si bene judicasti, teste consiliario addito, certior eris, et recte in melius dirigeris. Quanto igitur consilium est ex pluribus, tanto salubrius existit. Quoniam ubi multa consilia, ibi salus. Sic audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit, *Prov.* I, 5. Ad hæc vulpecula dixit : Scio quod provida es; doce, quæso, cujus sit consilium audiendum. Tunc illa : Sapientis, inquit, prudentis, scientis, experti, amici fidelis, magnanimi, Deumque timentis. Quibus dictis, provida callidam a se eruditam vale dicto dimisit. »

Vers. 15. 15. AFFLIGETUR MALO, QUI FIDEM FACIT PRO EXTRANEO : QUI AUTEM CAVET LAQUEOS, SECURUS ERIT. — *q. d.* Qui fidejubet pro alio, affligetur multis molestiis, et subinde damnis : cogetur enim debitum debitoris, si is solvendo non sit, aut solvere nolit, ex suo ære dependere et præstare; qui autem cavet laqueos obligationum, qui in sponsione et fidejussione latent, ab hisce molestiis et damnis immunis et securus erit. Vide dicta cap. VI, vers. 1 et seq., et *Eccli.* XXIX, 4 et seq. Hic sensus patet ex Hebræo, qui sic habet : « Contritione conteretur homo, cum fidejusserit pro extraneo; et qui odit defigentes (stipulantes et fidejubentes defigendo et conserendo manum manui creditoris), confidit; Symmachus, *qui autem odit captiones* (laqueos cautionum et sponsionum), *confidit*; Theodotion, *odio habens laqueis implicari confidet*, id est, confidenter et secure aget, non timens lites et damna quæ ex fidejussione sequuntur. Septuaginta vero sic vertunt, *malus male facit, cum commixtus* (Hebræum enim ערב *arab* proprie miscere, indeque stipulari et spondere significat) *fuerit justo : odit autem sonum securitatis*. Hebraice enim תקע *taka* et defigere, et sonare tubaque clangere significat. Potest hæc Septuaginta versio ad Vulgatam adaptari, *q. d.* Malus, id est avarus creditor, affligit justum, qui ex charitate pro debitore spopondit. Hinc justus odit sonum, quem in stipulatione fidejussionis vel assecurationis manu conserta edere solet, *q. d.* Odit complosionem manus suæ cum manu creditoris, hoc est, odit fidejussionem. Si tamen ea ample ut sonant accipias, significant justo periculosum esse omne cum malo sive impio commercium : periculum enim est ne ab eo fraudetur, intricetur aut seducatur. Unde auctor *Catenæ Græc.* sic Septuaginta clare vertit et explicat, *improbi inter justos immixti faciunt improbe, sermonemque de salute et securitate* (doctrinam salutis) *institutum aspernantur*. Et Syrus de more assectans Septuaginta, *improbus, ait, male facit, cum occurrerit justo, quod oderit spei compotes*; Chaldæus vero, *malus, ait, male agit contra justum, eo quod fidejussor stetit pro extraneo, et odit eos qui spem suam collocant in Deo*. Cassianus denique *Collat.* I, cap. XX : « Malignus, inquit, nocet, cum se commiscuerit justo, id est, diabolus decipit, cum fuerit colore sanctitatis obtectus; odit autem sonum tutelæ, id est discretionis vim, quæ de seniorum verbis ac monitione procedit. »

16. MULIER GRATIOSA INVENIET GLORIAM, ET ROBUSTI HABEBUNT DIVITIAS. — Pro *robusti* hebraice est עריצים *aritsim*, id est fortes, prævalidi, valentiores, potentiores, qui aliis prævalent, puta qui animo sunt infracto, omnisque laboris patientes. Unde sæpe in malum sumitur, significatque tyrannos et prædones, qui vi et armis alios subjugant, spoliant, confringunt. Unde Theodotion vertit, *et irrumpentes apprehendent divitias*; quidam Hebræi vertunt, *formidabiles ditantur*, quia talibus cæteri ex metu munera deferunt, ait Aben-Ezra. Hinc R. Salomon mystice, sed judaice, sic exponit : « Mulier gratiosa, id est Israelitica Synagoga, ad divinam gloriam proxime accedet et ad ejus legem; robusti autem, id est filii Esau, divitias per furtum rapinamque auferenti se adducent. » Vers. 16.

« Mulier gratiosa, » vel, ut hebraice est, *gratiæ*, *primo* est mulier pulchra et venusta; *secundo*, gratiosa in verbis et factis; *tertio*, honesta, pudica, obsequens marito, sedula omnique virtute prædita. Unde aliqui vertunt, *mulier virtuosa sustentat honorem, et prævalidi divitias*; Chaldæus, *mulier benigna dividit gloriam, et robusti currunt post divitias*; Symmachus, *mulier bona assequetur gloriam*; Vatablus, *mulier modesta assequetur gloriam*, id est mulier quæ obsequens erit marito, commendabitur : severi autem vel rigidi assequentur divitias.

Jam *primo*, Baynus sic exponit, *q. d.* Mulier gratiæ, id est uxor pulchra, gloriam suæ pulchritu-

dinis viro in dotem affert : unde et feminæ valde pulchræ sine dote nubunt, quia dos earum est forma et pulchritudo. At עריצים *aritsim*, id est viri robusti, solliciti, et ad rem attenti, pulchritudini anteferunt opes, et cum conjuge opulentam dotem quærunt, plus gloriæ ex opibus quam ex pulchritudine sperantes. Verum hæc expositio multa addit, ac alienior videtur, alioque detorta.

Secundo, melius noster Salazar, *q. d.* Sicut decor mulieri parit gloriam, id est dives et nobile matrimonium, puta splendidum et copiosum maritum : sic labor viro parit opulentiam, *q. d.* Feminis quidem opes et magnam dotem pulchritudo et forma; viro autem fortunas et facultates sua tantummodo industria parit : atque adeo feminæ sedentariam, socordem et mollem vitam agere fortasse licet; viro autem non item, sed labore et sollicitudine impigra opus est. Sic *gloria* pro opibus sumitur *Genes.* cap. XXXI, 1, in Hebræo. Ita Aben-Ezra.

Tertio, Cajetanus, *q. d.* Sicut viri fortes et strenui fulciunt suas opes et familias sua fortitudine et strenuitate, sic uxor gratiosa, id est casta et bene morata, sustentat portatque honorem et gloriam tam suam, quam mariti : nam viri honor et gloria consistit in uxoris castitate et probitate. Accedit R. Levi : Gratia, inquit, feminæ dignitatem fulcit et conservat, perinde ac si columna fulcrumque esset, cui gloria inniteretur : sicut robusti conservant divitias, et sunt tanquam columnæ quædam, quæ illas a prædonibus vastatoribusque tuentur. Hebræum enim תמך *tamach*, quod Noster vertit, *inveniet* et *habebunt*, proprie significat fulcire, sustentare, uti domum fulciunt columnæ.

Quarto, simpliciter et genuine Jansenius : Hebraice, inquit, ad verbum habetur, *mulier gratiæ apprehendet gloriam, et fortes apprehendent divitias.* Est autem mulier gratiæ, mulier gratæ venustatis et probitatis. Unde Noster vertit, *mulier gratiosa;* alii, *mulier venusta;* significaturque quod, quemadmodum mulier sua pulchritudine et gratia morumque probitate obtinet gloriam apud homines : ita viri sua fortitudine consequi debent divitias; ut intelligamus quod, quemadmodum gloria viri est mulier venusta, ita familiæ opes pendent ex fortitudine et sedulitate viri. Docet ergo in mulieribus maxime requiri formam et morum gratiam, in viris industriam et laborem (1).

Porro quantam decor (animæ magis quam corporis) feminæ gloriam conciliet, pulchre docet S. Basilius, tract. *De Virg.* : «Talem se, ait, habitu, incessu et toto corporis gestu femina exhibebit, ut, qui illi sorte obvii fuerint, quasi vivum Dei simulacrum aspicientes, faciem ad reverentiam atque admirationem sanctitatis inclinent; venerentur, inquam, aspectum illius, atque, ut dixi, tanquam divinæ imagini reverenter de via decedant. » Talis fuit Judith, cujus gloria fuit forma, sed magis pudicitia, virtus et fortitudo, qua Holofernem occidit, et Israelem liberavit. Unde ei victrici populus acclamavit : « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, » *Judith* XV, 10. Talis fuit Esther, quæ sua forma et gratia gloriam regni, thorumque Assueri assecuta, Aman suspendit, Hebræos servavit.

Porro Septuaginta interjiciendo unam sententiam, hanc gnomen aliter efferunt per bimembrem antithesin : « Mulier gratiosa, inquiunt, suscitat viro gloriam; thronus autem ignominiæ mulier odio habens justa, » id est, improbæ, impudenti, perversæ mulieri ignominia insidet quasi throno suo : nusquam enim magis dedecus et ignominia cernitur, quam in femina improba, lasciva et perversa. Pergunt Septuaginta, *divitiarum indigentes sunt pigri, fortes vero nituntur divitiis.* Septuaginta more suo sequitur Syrus, *mulier pia,* ait, *viro adipiscitur laudem; sedes autem ignominiæ mulier quæ veritatem odit. Inertes etiam in divitiis sunt indigentes, fortes autem obtinent scientiam.*

Symbolice et mystice, auctor *Catenæ Græcor.* : «Mulier benigna et gratiosa,» ait, sublimiori sensu est sententia mitis grataque auribus, cujus vir est mens vel animus : thronus autem ignominiæ est vis vel potestas infamiæ. Nam ut homo, in quo peccatum regnat, et veluti rex in solio suo sedet, vocatur sedes iniquitatis : ita homo probro et ignominia coopertus appellatur «sedes ignominiæ.» Ignominia autem nascitur ex malitia, hæc autem ex peccato. Quod autem ex aliquo natum est, hoc pars illius est, ut lapis ex saxo, et cespes ex terra, aliaque similia : atque ideo ignominia est species vel proles peccati. « Pigri opum inopes evadunt, robusti autem et impigri divitiis cumulantur. » Vir fortis et animosus edomat et subjugat corpus suum, lascivus autem et intemperans una cum anima ipsum quoque corpus corrumpit et perdit. Aliter : Vir bonus et fortis corporis illecebras fortiter contemnit; totus autem in eo est, ut animæ suæ bene sit : qui vero alio modo affectus est, is præterquam quod animæ suæ non parcit, suum quoque corpus corrumpit et interimit. Hæc ille.

17. BENEFACIT ANIMÆ SUÆ VIR MISERICORS : QUI AUTEM CRUDELIS EST, ETIAM PROPINQUOS ABJICIT. — Vers. 17. Hebraice est עכר *ocher*, id est turbat, conturbat. Pro *propinquos*, hebraice est שארו *scero*, id est carnem suam; sed quia propinqui sunt consanguinei et concarnei, ut ita dicam, utpote ex eadem carne parentum progeniti, hinc caro in Scriptura significat propinquos, ut *Genes.* XXXVII, 27. Judas

(1) *Quinto*, Schultens : «Mulier, ait, quantumvis tenera sit ac debilis, si gratia et virtute præstet, admirationem omnium ad se rapiet tam valide, tam potenter, ut hac in parte contendi possit cum violentis virorum, qui aliorum opes rapiunt invaduntque. » Nam עריצים alias plerumque sensu malo de *violentis* dicitur. Non tamen semper : conf. *Jerem.* XX, 11.

ait de Joseph : « Frater et caro nostra est. » Pro *benefacit* hebraice est גומל *gomel*, quod *primo*, significat ablactare; *secundo*, retribuere et benefacere.

Primo ergo Vatablus sic vertit et explicat, *ablactat animam suam*, id est defraudat suum genium et desiderium vir pius, ut in alios sit misericors: immisericors autem omnia abligurit et devorat, ideoque etiam in propinquos crudelis est. Alii, *q. d.* Misericordia misericordem ablactat a pravis desideriis, et a nimio suorum amore, ut in vere pauperes sit misericors, opesque suas effundat.

Secundo, Septuaginta vertunt, *vir misericors animæ suæ benigne facit; ast immisericors quoque corpus suum perdit*. Quod Jansenius sic explicat, *q. d.* Vir misericors animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit : at crudelis non modo alios, sed etiam carnem suam, id est seipsum, lædit. Alii, *q. d.* Vir beneficus utitur bonis suis, sibique ex iis benefacit : at avarus semetipsum defraudat et inedia conficit. Sic enim juste punit Deus avaros, ut, quia opes suas in alios non erogant, sibi ipsis quoque vitæ alimenta ex avaritia derogent et negent. Auctor vero *Catenæ Græcor.* sic, *q. d.* Vir benignus et liberalis ex instituto deditus est animæ; avarus autem et tenax nec animæ, nec corpori parcit, quippe quod non nutrit, nec tractat ut oportebat; aut certe immodice crudelis et parcus est : se enim immodice saturans, in adversam valetudinem et paupertatem deflectit, et tandem omnino perit. Hæc ille.

Tertio, melius Noster per *carnem* accipit propinquos, uti et Vatablus et alii. Unde sic explicant Lyranus, Hugo et Dionysius, *q. d.* Vir misericors, dum aliis benefacit, animæ suæ benefacit : at crudelis etiam in propinquos, et consequenter in carnem et animam suam, immisericors est. Ratio est *primo*, quia misericors in alios, tot sibi patronos ante Deum numerat, quot suis subsidiis sublevat. *Secundo*, quia Deum sibi debitorem facit; Deus enim promisit : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth.* v. *Tertio*, quia sola misericordia post mortem defunctos comitatur, ut agat eorum causam in tribunali Christi, inquit ex S. Augustino Lyranus. Unde pro *benefacit*, Aquila et Theodotion vertunt, *retribuit animæ suæ*; Syrus, *vir pius*, inquit, *facit sibi pignora bona*. Huc accedit expositio Cajetani : Vir misericors, inquit, non modo aliis, sed et animæ suæ benefacit, quia rependit illi quod debet, scilicet actum virtutis : virtus enim animo debetur, ex eo quod animus suopte instinctu ad virtutem impellitur, eamque postulat et desiderat.

Quarto, noster Salazar sic antithesin profundius concinnat, *q. d.* Qui vere et ex animo misericors est, is quidem benefacit animæ suæ, id est, non ex affectu carnis beneficia et eleemosynas collocat suas, sed ita expendit ut animæ suæ prosint, id est, non proximis solum et consanguineis, quos plerumque ex affectu humano fovere solemus; sed etiam alienis distribuit bona sua. Contra vero, « qui crudelis est, etiam propinquos abjicit : » ille scilicet, qui propter avaritiam misericordiam exuit et sævitiam induit, non solum alienis non succurrit, sed etiam in consanguineos et carnis cognatione conjunctos impius existit.

Quinto, plane et simpliciter, *q. d.* Vir misericors liberaliter sua expendit, ideoque imprimis animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit; deinde superflua in alios egentes benefaciendo dispertit : at crudelis, id est avarus et immisericors, *primo*, externos, deinde propinquos, *tertio*, seipsum tandem vitæ necessariis defraudat. Multa enim per aposiopesin subticet Salomon, quæ lectori subaudienda relinquit. Gnomæ enim hæ brevitate sua elegantes et acutæ lectoris ingenium exercent et acuunt. Aut clarius, *q. d.* Vir misericors benefacit animæ suæ, id est sibi ipsi, suæque familiæ et propinquis : immisericors autem non tantum in extraneos, sed et in propinquos suamque familiam, et consequenter in seipsum et animam suam crudelis est. Unde Symmachus vertit, *turbat suas ipsius domos*; Chaldæus, *retribuit bonum vir benignus; qui perdit corpus suum, crudelis est*. R. Salomon : Misericors, inquit, et pius animæ suæ, id est propinquis (quos amat ut animam suam) beneficia impendit; crudelis autem propinquos suos conturbat et abjicit. Per homœosin enim simile ex simili, vicinum ex vicino, conjunctum ex eo cui jungitur, v. g. amicus ex amico, propinquus ex anima propinqui intelligitur (1).

Mystice, significatur viri pii primum et proprium opus esse, ut consulat animæ suæ, ejusque saluti æternæ per studium virtutum et bonorum operum : scit enim nihil sibi vicinius et charius esse anima, quam si perdat, omnia perdit : unicam enim tantum habet, non duas, non tres. Si unicam ergo perdit, omnes et omnia perdit, idque irreparabiliter per omnem æternitatem. Unde monet Sapiens : « Omnia si perdas, animam servare memento. » Hoc est quod inculcat *Eccli.* xxx, 24 : « Miserere animæ tuæ, placens Deo. » Vide ibi dicta.

Denique notat S. Thomas II II, *Quæst.* CLIX, art. 1, ad 3, crudelitatem hic sumi pro immisericordia, quæ propinquis beneficia subtrahit : nam alioqui crudelitas, inquit, proprie opponitur clementiæ, estque atrocitas animi in exigendis pœnis, sicut clementia est lenitas animi ad facile eas remittendum et condonandum. Dicitur enim crudelitas a cruditate : nam sicut ea quæ sunt cocta et digesta, suavem habent saporem, ita ex ad-

(1) Sensus est : vel, sibi ipsi benefacit, qui benefacit aliis; et affligit suam carnem, id est seipsum, qui affligit alios; — vel, qui benefacit sibi ipsi, sui corporis curam gerendo, opibusque suis hilariter utendo, is et erga alios se benignum præbet; at qui seipsum, v. g. ob avaritiam, male habet, is etiam erga alios immanis est : conf. *Eccli.* xiv, 5, 6. Posterior interpretatio Rosenmullero præplacet.

verso illa quæ sunt cruda et indigesta, asperum crudumque habent saporem. Simili modo clementia est lenitas et suavitas, crudelitas vero asperitas in exigendis pœnis : illa suavis et sapida, hæc austera et aspera. Ita D. Thomas.

Hanc gnomen pulchro bombycis et araneæ apologo, bellis gnomarum rosis florido, illustrat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. XVIII, cujus titulus : *Quæ differentia sit inter avarum et liberalem.* « Bombyci, ait, dixit aranea : Ut quid, frater mi, sic temetipsum torquens evisceras te pro non tuo? At ille : Tu autem te, ut quid? Tum illa : Ego, inquit, laboro pro meo. Mox ille : Quid est tuum? cui aranea dixit : Bonum meum est præda, quam capio in hoc retiaculum incidentem. Ad hæc ille : Quænam est præda? tum illa : Præda mea est musca. Quibus auditis, vermis locutus est dicens : Certe, soror, detestanda mihi videtur ars fraudulentiæ, cassus labor dementiæ, ac repudianda præda miseriæ. Nondum nosti, ut video, quid sit verum proprium bonum, hoc est intrinsecum, non extrinsecum. Tantum nempe illud est verum proprium bonum, quod, nisi possessor ejus sponte ipsum reliquerit, est invictus : is namque veraciter vincitur, qui a bono proprio spoliatur. Bonum autem extrinsecum est, quod nolente etiam possessore abripitur. Sic enim bonum proprium virtus sola dignoscitur, quæ nimirum te, nisi eam reliqueris, non relinquet. » Idipsum sibi bombyx applicans subjungit : « Igitur bonum meum est verissima liberalitatis virtus, qua cum communico propria, mihi hæc ipsa magis approprio, quam cum aliena possideo; et cum distribuero, colligo; et dum expendo, recondo. Propterea nimirum, ut cunctis proficiat, cœlum cursu rapidissimo volvitur, et sidera lumen diffundunt, aer roridus concrescit in pluviam, et ubique tam commoda germinat terra. Sic etiam non sibi, sed aliis natura gemmificat, et liberalis metalla progenerat; scaturiunt fontes, fructificant arbores, mellificant apes, et cara vellera gerunt oves. Tota igitur naturæ ars, labor et studium, ad beneficium exhibendum ex virtute liberalitatis concurrunt. Hoc igitur agendo sequor eam, et ex medullis chariorribus beneficia impendere conor. Quibus auditis, illiberalis aranea a doctore liberalitatis confusa obmutuit. »

(Apologus beneficentiæ.) (Exemplum.)

Vers. 18. 18. IMPIUS FACIT OPUS INSTABILE, SEMINANTI AUTEM JUSTITIAM MERCES FIDELIS. — Perperam aliqui vertunt, *seminanti in justitia*, huncque dant sensum, *q. d.* Impii opus, v. g. agricultura, est instabile; Hebraice, *est mendacium*, quia scilicet messem copiosam, quam labor exigebat et promittebat, non præstat : at justus qui seminat in et cum justitia, laboris et agriculturæ suæ, Deo illi benedicente, copiosam mercedem messemque percipit. Perperam, inquam, nam Hebræa ad verbum habent, *impius facit opus mendacii*, id est mendax, instabile et fallax; *seminanti autem justitiam merces veritatis*, id est vera, fidelis, stabilis; Septuaginta, *impius facit opera injusta, semen autem justorum merces veritatis;* Chaldæus, *impius facit opus iniquitatis* (Syrus, *oppressionis*), *et qui seminat in justitia, veritas merces ejus erit. Veritas*, id est stabilitas, soliditas, *q. d.* Merces ejus erit stabilis et solida : sic enim Hebræi id quod certum, solidum et firmum est, vocant verum et veritatem; quod vero fallax est instabile et evanidum, vocant mendax et mendacium. Rursum *veritas*, quia vere messis et merces respondebit suo semini, puta gloria gratiæ, quies labori, beata æternitas passioni temporariæ : veritas enim messis in eo sita est, ut suum semen referat et reddat, sed novum et multiplicatum.

Est antithesis inter impium facientem impia, et pium, sive justum, facientem pia et justa, quod pii opus, id est merces et fructus operis sit verus, id est certus, stabilis, fidelis : impii vero merces fructus operis sit mendax, id est evanidus, quia non perdurabit, nec fructum et mercedem quam sperabat assequetur. Similis ergo est impius araneæ, quæ se eviscerat, ut telam texat, cujus nullus est usus vel fructus, nisi ut capiat muscas. Quid enim aliud sunt opes, honores, deliciæ, pro quibus laborat et sudat impius, nisi titillantes molestæque muscæ? juxta illud *Isaiæ* LIX, 5 : « Telas araneæ texuerunt. » Et *Oseæ* VIII, 6 : « In aranearum telas erit vitulus Samariæ. » Justus vero similis est api, quæ ceram et mel quasi nectar cœleste conficit. Hoc est quod ait S. Paulus *Galat.* VI, 7 : « Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. » Et David : « Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos, *Psal.* CXXV, 6.

Justitiam hic, uti et superius, generatim accipio pro quovis opere justo, et *impietatem* pro quovis opere impio et injusto. R. Salomon tamen et noster Salazar justitiam arctant ad eleemosynam, et impietatem ad avaritiam, *q. d.* Impius, id est avarus, facit opus instabile, id est colligit ac comparat opes instabiles ac mendaces : quæ nimirum nunquam diu apud aliquem durant, sed ocius deserentes ad alium demigrant, quæ fallaces sunt et inanes. « Seminanti autem justitiam merces fidelis. » Nomine *justitiæ* eleemosynam aliquando intelligi alias animadverti. Itaque ait : Qui facultates atque opes suas seminis instar spargit in pauperes, fidelem, constantem et minime fallacem mercedem auferet. Eleemosynam vero semini conferri solitam nemo ignorat. Hic sensus est accommodus, sed arctior : prior ergo plenus est et adæquatus. Unde Vatablus clare vertit, *impius facit opus fallax* (irritum, mendax); *qui vero serit justitiam, solidam mercedem recipiet.*

19. CLEMENTIA PRÆPARAT VITAM, ET SECTATIO MALORUM MORTEM. — Hic versus explicat præcedentem, ejusque dat causam, *q. d.* Opus justi est sta- Vers. 19.

bile, impii vero instabile : quia justitia ducit ad vitam, impietas vero quæ mala sectatur, sæpe præsentem, semper æternam affert mortem. Pro *clementia* enim hebraice est *justitia*. Unde Hebræa ad verbum sic habent, *sicut justitia ad vitas, sic persequens malum ad mortem suam*; Septuaginta, *vir justus progignitur in vitam, persecutio autem impii tendit ad mortem*; Aquila et Symmachus, *et sectator mali ad mortem suam*; Chaldæus, *sicut qui facit justitiam, servatur ad vitam; sic qui sequitur malum, servatur ad mortem*; Syrus, *filius justitiæ ad vitam, qui facit malum ad mortem*; Vatablus, *firmum quid est justitia ad vitam; qui autem malitiam sectatur, mortem sibi accersit* (1). Ex his patet justitiam hic ample sumi, opponique cuivis malitiæ et sceleri. Noster tamen pro *justitia* vertit *clementia*, tum quia ponit speciem pro genere, et exemplum pro regula generali; tum quia inter opera justitiæ excellit clementia et eleemosyna; unde in Scriptura per *justitiam* sæpe significatur eleemosyna, ut *Psal.* CXI, 9 : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est eleemosyna) ejus manet in sæculum sæculi. »

Quocirca noster Salazar hoc loco pariter *justitiam* uti est in Hebræo, accipit pro eleemosyna, ideoque censet Nostrum vertisse *clementia*. Unde sic exponit, *q. d.* « Clementia præparat vitam et beatitudinem, et sectatio malorum, » id est, avara divitiarum disquisitio et sordida asservatio, « mortem, » supple præparat. Forte etiam Noster in Hebræo pro צדקה *tseduka*, id est justitia, legit חסד *chesed*, id est pietas, clementia; unde חסידה *chasida* est ciconia, avis pia in parentes. Ut ut est, verius videtur quod ait Jansenius, per *clementiam* synecdochice intelligi quamlibet justitiam (opponitur enim *sectationi malorum*, id est iniquitati et injustitiæ), quia ex clementia omnis bonitas, justitia et sanctitas, velut rivus e fonte promanat. Nam, ut ait S. Ambrosius, *De Obitu Satyri fratris* : « Si libido atque iracundia reliquorum vitiorum educatrices sunt, jure castitatem atque clementiam dixerim quasdam virtutes parentes; quanquam pietas quoque ut omnium principium bonorum, ita etiam virtutum seminarium est cæterarum. » Hinc clemens dicitur qui non irascitur, quasi colens mentem, nec irascendo vexans aut turbans, ait Donatus. Mens enim clemens, lenis, quieta, placida et benigna, uti passionum turbationes excludit, ita virtutum omnium capacem se reddit. Unde Poeta :

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
Atque animos faciles mens generosa capit.

Et Comicus :

Proxime Deo propinquat, qui utitur clementia.
A bestiis nos separat clementia.
Clementia omnes, sed magis reges decet.
Clementia una homines pares facit diis.

(1 Maurer, *integer justitia ad vitam* integer est hoc eventu, ut vivat; *sed qui sectatur malum, ad mortem est*.

Denique Christus apicem justitiæ et virtutis Christianæ posuit in clementia et mansuetudine : « Discite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris, » *Matth.* XI. Et Dei prima dos, nomenque proprium quod sibi indidit, est « clemens et misericors, » ut patet *Exodi* XXXIII, 19, et cap. XXXIV, 6, *Jonæ* IV, 2.

20. ABOMINABILE DOMINO COR PRAVUM; ET VOLUNTAS EJUS IN IIS QUI SIMPLICITER AMBULANT. — Hebraice, *abominatio Domino perversi corde* (ita Aquila et Symmachus), *et beneplacitum ejus perfecti*, vel *integri via*; Septuaginta, *abominatio Domini viæ perversæ; accepti autem ei omnes immaculati in viis suis*, hoc est, ut clare vertit Vatablus, *abominatur Dominus pravos corde; integris vero conversatione delectatur*; et Syrus, *amat* (Chaldæus, *vult*) *qui sine macula sunt in via ejus*. Ratio est clara, quia Deus est ipsa bonitas, integritas, sinceritas, sanctitas, cui proinde extreme contraria et exosa est omnis malitia, pravitas, duplicitas, iniquitas. Peculiariter autem ei exosa est fraus, fictio et simulatio, quia monstri simile est, ait noster Salazar, duplex in uno homine homo, ut alius homo se ostendat in ore, alius lateat in corde; ut aliud proloquatur, aliud cogitet et sentiat. Sapientia enim æterna, puta Deus, est ipsa veritas, sinceritas, « candor lucis æternæ, et speculum sine macula, » *Sapient.* VII. Vers. 20.

Talis fuit Satyrus frater S. Ambrosii, de quo ipse scribit in orat. funebri *De Obitu ejus* : « Quam plaudebam mihi quod tali me Dominus fratre donaverat, tam pudico, tam efficaci, tam innocenti, tam simplici? ut cum tuam innocentiam cogitarem, efficaciam desperarem; cum efficaciam, innocentiam. Sed utrumque mira quadam virtute jungebas. » Et inferius : « Tantæ simplicitatis erat, ut conversus in puerum, simplicitate illius ætatis innoxia, perfecta virtutis effigie, et quodam innocentium morum speculo reluceret. Intravit igitur in regnum cœlorum, quoniam credidit Dei verbo, quoniam sicut puer artem repulit adulandi, injuriæ dolorem clementer absorbuit, quam clementius vindicavit, quærelæ quam dolo promptior, satisfactioni facilis, difficilis ambitioni, sanctus pudori, ut frequenter in eo superfluam magis verecundiam prædicares, quam necessariam quæreres. » Et post pauca : « Etenim intemerata sacri baptismatis dona servavit, mundus corpore, purior corde; non minus adulterini sermonis opprobrium quam corporis perhorrescens, non minorem ratus pudicitiæ reverentiam deferendam integritate verborum, quam corporis castitate. »

21. MANUS IN MANU NON ERIT INNOCENS MALUS; SEMEN AUTEM JUSTORUM SALVABITUR. — Syrus et Chaldæus hæc accipiunt de violenta injectione manuum in alios, deque pugnis et verberibus : sic enim vertunt, *qui extendit manum suam contra socium, non erit immunis a malo*. Accedunt Septuaginta, *manui manus injiciens injuste, non erit impu-* Vers. 21.

nitus; qui autem seminat justitiam, accipiet mercedem fidelem; Symmachus, *manus manui conserens;* S. Hieronymus contra Ruffinum, *manus inferens;* Hebræa, *manus ad manum non erit insons impius;* Arabicus, *qui injicit manum in oppressione, non erit sine supplicio; et qui seminat justitiam, præmium fidele*, scilicet recipiet.

Proverbium hoc videtur ænigma; quare obscuritas ejus varias et perplures peperit expositiones. Eas ad novem redegit Joannes Baptista Navaretus in *Thren.* III. *Prima* est : In Hebræo est, *manus ad manum*, id est plaga super plagam, et adhuc impius non est innocens, sed in sua perseverat malitia, uti fecit Pharao. Quæ verba etiam repetuntur cap. XVI : « Abominatio Domini est omnis arrogans; etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens. » Sumpta metaphora a linteaminibus sordidis, quæ semel atque iterum sapone lavantur et non dealbantur.

Novem expositiones. Prima.

Secunda. *Secundus* sensus hujus loci est : Quidquid conetur malus, licet ambas congerat manus, abundet opibus et favore, non expiabit peccatum suum, nisi pœnitentiæ pharmacum sumpserit.

Tertia. *Tertius* : Licet peccator suum dissimulet peccatum, quemadmodum una manu posita super aliam pecuniam tegimus; sic licet sua velit occultare crimina, non effugiet supplicium Dei.

Quarta. *Quartus* sensus est : In Hebræo est *manus ad manum.* Loquitur Salomon de homine fraudulento; et ideo dixerat : « Abominabile est Domino cor pravum, et voluntas ejus in iis qui ambulant simpliciter; » et statim subjungit : « Manus in manu, » hoc est, licet fraudulentus tribuat propria manu tibi munera, atque ea in manu tua reponat, ne te illi committas, neque ei fidas, quia non intendit benefacere, sed decipere. « Semen autem justorum salvabitur, » id est a fraude, et dolo, quem impii machinantur, liberabit Deus justum.

Quinta. *Quintus* sensus est Joannis Arborei. Septuaginta legunt, *manui manum injiciens*, seu conserens, *non erit innocens impius*, id est, licet impius manum manui jungat, et ad horam a pravo opere manum retrahat, nilque mali exterius operetur, non retinet cordis innocentiam : malum enim corde machinatur, interius alit monstrum; et sic exponit D. Gregorius, lib. XXV *Moral.* cap. III, et Beda.

Sexta. *Sextus* sensus : *Manus in manu*, hoc est, citissime et repente superveniet ultio impio. Itali solent dicere, *a mano a mano* pro *statim*, et cum res aliqua est juxta aliquem, solemus dicere, *res est ad manum.* « Non erit innocens, » est Hebraicus tropus, pro eo quod est, non erit impunitus. Ita lib. I *Reg.* XXVI : « Quis extendet manum in Christum Domini, et innocens erit? » hoc est, erit impunitus. Vel *manus ad manum*, id est subito, celeriter, facillime; nil enim facilius aut celerius facimus, quam unam manum alteri jungere, *q. d.* Subito iniquitas impii manifestabitur. Ita exponit Cajetanus et legit *manus ad manum;* asseritque esse aliquorum Hebræorum sensum.

Septimus sensus : Etiamsi conspirent impii in unum, et mutuo sibi præstent auxilia, et in signum hujus conspirationis manus sibi dent, non evadent supplicia, licet multi sint in scelere participes. Tali enim malorum factioni opponitur congregatio justorum, de qua dicit Salomon : « Semen autem justorum salvabitur. » Ita exponit Jansenius. Et sic *Psal.* XIX, de impiis dicitur : « Adipem suum concluserunt, » id est omnes vires suas sociavere ad perpetrandum mala, et sic addit David : « Os eorum locutum est superbiam. » Septima.

Octavus sensus, qui est Bayni : Ubi manus filii ad manum patris additur ad malum, cum filius et posteri peccata majorum sequuntur, non erunt impuniti, et sic sequitur : « Semen autem justorum salvabitur. » Ad mercedem justorum multum valet parentum pietas quam sequuntur. Octava.

Nonus sensus : Si manus Dei ad manum hominis accedat, hoc est, si Dei præcepta conferantur cum operibus quæ malus facit, cognoscetur manifeste supplicii reus, nec poterit supplicium evadere. Chaldæus paraphrastes supplet quædam dicens, *qui extendit*, vel *mittit manum contra socium suum, non est innocens a malo.* Nona.

Duas alias expositiones de avaritia et eleemosyna affert cæterisque præfert noster Salazar. Prior est : *Manus ad manum*, scilicet addita, significat plures manus; sicut dies ad diem, annus ad annum, scilicet additus, significat plures dies et annos. Sensus ergo est, *q. d.* Avarus qui plures habet manus ad deprædandum aliena, estque instar Briarei gigantis centimanus, non erit innocens, id est impunitus, sed suorum scelerum et rapinarum pœnas exsolvet : « Semen autem justorum salvabitur, » id est, filii autem misericordium, qui aliena non rapiunt, sed sua in pauperes liberaliter elargiuntur, omnia evadent supplicia.

Posterior : Olim, inquit, apud Romanos mos erat manus manui injicere, aut conserere, cum lis alicui super fortunis aut re familiari intendebatur. Unde illud Tullii epist. *ad Trebatium :*

> Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
> Rem repetunt.

Quare juxta Septuaginta sic exponit, *manus manui injiciens*, aut conserens injuste, non erit impunitus, id est, qui injustas pauperibus lites intendit, et manu consertos in jus vocat, ut bonis suis per injuriam eos spoliet, meritas sui sceleris pœnas dabit. Qui autem seminat justitiam, accipiet mercedem fidelem; *justitia* sumitur pro eleemosyna, *q. d.* Qui e converso non spoliat pauperes, sed liberalibus largitionibus illis succurrit, et inopiam eorum sublevat, fidelem, hoc est certam et constantem mercedem auferet. Verum hic ritus conferendi manum in lite fuit Romanorum, non Hebræorum.

Igitur hoc proverbio : *Manus ad manum*, Sep-

tuaginta, Syrus, Arabicus et Chaldæus censent significari violentiam; alii otium et pigritiam, ut Salonius; alii cognationem; alii multitudinem; alii secretum; alii fraudem; alii conatum; alii celeritatem. Unde Pagninus, vertit, *mox mox non erit impunis vir malus; semen autem piorum evasit.* Et R. Levi sic exponit : *Manus in manu*, id est quando acerbissimæ calamitates quasi de manu ad manum inopinato ingruent, universique ob illas periclitabuntur, periculum duntaxat ad justos pertinebit, noxa vero ad impios; impii enim iis punientur, justi vero commune periculum sine noxa evadent. Rursum Evagrius in *Catena Græc.*: « Per injustam, inquit, manuum in manus injectionem munerum venationem, jure prohibitam hoc loco significat. Qui igitur aliter affecti, hoc est, a vitio illo alieni, seminant justitiam, illi accipient mercedem fidelem, veram et certam, ut qui avaritiæ non attendant, ut illi. Quia vero qui justitiam operatur, ex Deo natus est : Deus autem vita est; fit ut ille justitiam seminare recte dicatur, qui de Dei cognitione virtutumque studio alios instruit. »

Verisimilius est hoc proverbium : *Manus ad manum*, significare conspirationem, societatem, propaginem, posteritatem (1), *q. d.* Licet malus sive impius multos habeat sceleris socios, successores et posteros quasi manus auxiliares, non tamen erit innocens, id est impunitus. Esto manum filiorum et nepotum, amicorum et sodalium quasi exercitum in aciem educat, tamen hic eum tutari, ut potentiorem Dei vindicis manum evadat, non poterit. Ita Jansenius : Sensus, inquit, est, *q. d.* Etiamsi inter sese conspirarint impii, non erunt tamen impuniti; at justi eorumque posteri impiorum conspirationem, æque ac punitionem evadent. Sic apte constat antithesis; opponitur enim semen justorum semini et posteritati impiorum, quasi congregatio congregationi, societas societati, successio successioni, posteritas posteritati. Justi enim in se et in posteris præmiantur, suntque felices; impii vero in se æque ac in posteris puniuntur, suntque infelices. Hunc sensum arguit repetitio hujus sententiæ cap. XVI, vers. 5, ubi de superbo, qui filiis sociisque stipatus gloriosus incedit, dicitur : « Abominatio Domini est omnis arrogans, etiamsi manus ad manum fuerit; non erit innocens. » Rursus eumdem arguit, quod manus sit symbolum societatis, indeque potentiæ et roboris, juxta illud :

An nescis longas regibus esse manus?

Et illud : « Multæ manus onus levius reddunt. » Nam, ut ait Heraclides : « Invalida pugna est unicæ tantum manus, quia unus vir nullus vir. » Et illud Virgilii : « Juvenum manus emicat ardens;» est enim hæc militum manus copiosa, ideoque valida.

Moraliter S. Gregorius, lib. XXV *Moral.* cap. III : « Ad Deum, inquit, quasi tot gressibus mens accedit, quot bonis motibus proficit. Et rursum tot gressibus longe fit, quot malis cogitationibus decrescit. Unde plerumque contingit ut needum procedat in opere motus mentis, et tamen perfecta jam culpa sit ex ipso reatu cogitationis, sicut scriptum est : Manus in manu non erit innocens malus. Manus enim manui jungi solet, quando quiescit in otio, et nullus eam usus laboris exercet. Manus ergo in manu non erit innocens malus, ac si diceret : Et cum manus cessat ab iniquo opere, malus tamen non est innocens per cogitationem.»

22. CIRCULUS (Syrus, *sicut circulus*) AUREUS IN NARIBUS SUIS, MULIER PULCHRA ET FATUA. — Septuaginta, *inauris aurea in nare porcæ, sic mulieri* κακόφρονι, id est *male prudenti* (Complutenses, *stultæ*; S. Hieronymus in cap. XVI *Ezech.*, *male moratæ pulchritudo*; Hebraice, *quod inauris est in naribus suis, hoc est mulier pulchra, et recedens a sapore et sensu*, id est deficiens consilio et sapientia, insulsa, vecors, stulta. Hebraice נזם *nezem* proprie significat inaurem, id est ornamentum aurium, sive monile ex aure pendulum : pari modo tamen significat monile ex fronte vel naribus dependens, qualis est circulus aureus (2). Unde Chaldæus vertit, *sicut monile aureum in naribus suis, sic mulier pulchra et fœtido sensu*; Syrus et Arabicus, *tanquam inauris auri in naribus porcæ, sic pulchritudo in muliere fœtida gustu*, id est quæ ore fœtet, sive cui fœtet anhelitus, aut potius quæ fœtet insipientia; gustus enim, cibos discernens, symbolum est sapientiæ virtutes a vitiis discernentis, *q. d.* Quæ corruptum habet palatum et judicium mentis, id est insipiens et imprudens. Vers. 22.

Primo, Jansenius sic exponit, *q. d.* Sicut aureus circulus non convenit in naribus suis, nec suem ornat : ita nec pulchritudo, quæ per se res est præclara, non convenit mulieri stultæ, sed male ibi videtur a natura collocata, sicut postea dicitur : « Non decent stultum verba composita. » Et : « Non decent stultum deliciæ. » Sicut enim sus circulo aureo naribus infixo non novit bene uti, ita nec mulier stulta sua pulchritudine. Deinde, quia sicut sus circulo aureo non cohibetur a suffodienda terra, sed nihilominus se cœno immergit circulumque fœdat : ita et mulier vecors, cum pulchritudine sua gloriam sibi comparare deberet, non ea tamen retrahitur a voluptatum illecebris, sed voluptatum cœno se immergit, sicque pulchritudinem sua insipientia fœdat et obscurat. Quocirca viro uxorem pulchram et fatuam habenti faciendum est, quod monet gnome Syrorum et Arabum : « Si habueritis rete, trahe illud ne forte traharis ab ipso, id est, si habueritis uxo-

(1) Ita fere Schultens, qui vertit, *de manu ad manum, per omnes generationes, ætates, impunis non erit*, id est, nunquam impunis erit *malus*. Cf. *Exod.* XX, 5.

(2) Vid. quæ ad *Gen.* cap. XXIV, vers. 22, de hac voce attulimus.

rem, subjice illam tibi, ne ipsa te sibi subjiciat, ac te secum perdat. »

Secundo et nervosius, comparat mulierem pulchram, sed stultam et impudicam immundæ sui, sive porco, pulchritudinem vero ejus circulo aureo in naribus, *q. d.* Sicut sus naribus cœnum sursum deorsum versans, aureum illum circuli ornatum corrumpit, planeque deformat : sic mulier pulchra et impudica inquinat et deturpat pulchritudinem sua immunditia, imo ea abutitur ad libidinem, juxta illud Poetæ :

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Ita applicat auctor *Catenæ Græc.*, Beda, Lyranus, Baynus, imo Clemens Alexandrinus, III *Pædag.* cap. XI : « Quemadmodum, inquit, aurum polluitur immunditia suis, cœnum rostro suo conturbantis : ita quæ sunt paulo magis luxui deditæ mulieres, si nimiis copiis invitentur ad libidinem et impudicitiam, probro ac dedecore afficiunt veram pulchritudinem, eam inquinamentis Veneris polluentes. » Sic et S. Chrysostomus quem citat ibidem Scholiastes Clement. : « Sicut porca, inquit, ea maxime parte corporis sui (id est nare) lutum ac cœnum vertens, aurum mundum vitiat atque inquinat : sic et mulier suam ipsius commaculat bonam formam.

Tertio, noster Salazar, *q. d.* Sicut aureo circulo naribus adacto sus trahitur a quolibet quocumque lubet : sic mulier auro et donis trahitur a quolibet ad explendam ejus libidinem. Similis est phrasis *Job.* XL, 21 : « Numquid pones circulum in naribus ejus? » Septuaginta, *numquid circumpones capistrum circa nasum ejus?* Verum quia donorum hic non fit mentio, sed tantum fatuitatis et pulchritudinis, quæ comparantur circulo aureo, ut vertunt Septuaginta, hinc

Quarto, aptissime et nervosissime mulier impudica comparatur *sui*, fatuitas *circulo* narium, pulchritudo *aureo*; feminæ enim fatuitas, id est facilitas, qua viris arridet, confabulatur, consentit, puta vecors lascivia et impudicitia est instar circuli, quo eam viri lascivi apprehendunt, et circumagunt ad suas quisque libidines; pulchritudo vero est instar auri splendentis quod virorum oculos ferit rapitque, ut circulum hunc aureum, id est lascivam pulchritudinem apprehendant, per eamque mulierem suæ concupiscentiæ subjiciant. Alludit notatque inaures et monilia, quibus se ornant feminæ, ut viros alliciant. Pulchritudo enim hic tam naturalis quam adscititia, qua se feminæ stibio fucant, et monilibus ornant, intelligitur. Hebraice enim נזם *nezem* significat ornamentum seu monile, quod publice vel in fronte, vel in naribus, vel in auribus prostituitur causa merendi gratiam ; unde aliqui lexicographi *nezem* per duarum priorum litterarum metathesin, adjecta littera *mem*, derivant a זנה *zana*, id est fornicari, mereri, prostituere se.

Dicit ergo quod pulchritudo hæc feminarum tam naturalis, quam adscititia ex fuco et monilibus, sit similis circulo aureo suum, sive porcorum. *Primo*, quia sicut hic ornatus sues non decet, nec decorat, sed potius dedecorat : sic et pulchritudo ista mulieres fatuas et lascivas non condecorat, sed deturpat et infamat. *Secundo*, quia, sicut sues circulum aureum narium, dum naribus vertunt cœnum, luto commaculant : sic feminæ lascivæ suam formam fœdant, dum eam libidine inquinant. *Tertio*, sicut circulo aureo sues trahuntur et circumaguntur a subulcis : sic feminæ sua forma ab impudicis trahuntur et rapiuntur ad scelus. *Quarto*, naribus suis gratius et suavius olet cœnum quam unguentum, ait Lucretius lib. VI : ita meretrici suavius olent sordes fornicationis, quam aromata et lilia castitatis.

Quod circulus sui, hoc forma est lascivæ. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Porro feminæ vecordes et impuræ recte adæquantur sui. *Primo*, quia sus est animal plane stolidum; unde S. Augustinus, lib. VI *Contra Faust.* cap. VII : « Quod in rerum figuris porcus, inquit, hoc in rerum genere stultus. » Et Horus Apollo in *Hieroglyphicis* docet Ægyptios sapientem repræsentare per elephantem, stultum et stolidum per suem. Quod ergo est gladius in manu phrenetici, hoc est pulchritudo in femina fatua et lasciva; sicut enim ille gladio impotenter utitur, multosque ferit, sic et lasciva sua forma verberat, feritque multorum oculos et animos.

Lasciva similis porco. Primo.

Secundo, sues totos dies in cœno se volutant, eoque gaudent : sic et feminæ lascivæ nonnisi lascivia et impudicitia delectantur. « Porci, ait auctor Imperfecti *in Matth.* hom. 17, proprium est in cœno se volutare, nunquam in cœlum adspicere, nec quærere dominum suum ; » sic et impudicæ in cœnum voluptatum projectæ nunquam in cœlum aspiciunt, nunquam Deum Dominum vindicemque cogitant. Secundo.

Tertio, sues sunt pronæ admodum in venerem, teste Aristotele, lib. VI *Histor. animal.* cap. XVIII : sic et feminæ lascivæ. Rursus, sus est animal fœdum, gulosum et immundum. Unde Cicero, lib. II *De Natura Deorum* : « Sus, inquit, quid habet præter escam? cui quidem ne putresceret, animam pro sale datam esse dicit Chrysippus. » Hac de causa suillæ carnis esus vetitus fuit Judæis, *Levit.* XI, vers. 7. Vide ibi dicta. Tertio.

Quarto, sus est animal impudens æque ac indocile : tale est et femina impudica sive meretrix. Unde Aristophanes Hippocratis filios suem resipere dixit, quod inscii essent et moribus non admodum comptis. Et Pierius, *Hierogl.* 9 cap. XI : Sus, inquit, est hieroglyphicum indocilitatis; nam apud Physiognomos suilla frons, brevis quippe et hispida capillis sursum versus erectis, indocilitatis indicium est manifestissimum. Est enim animal maxime brutum sus, nullumque animalium magis indocile, cum reliquæ omnes pecudes aliquid habeant in quo, dum vivunt, usus, vel industria, vel frugalitas prosit. Hinc proverbium : « Sus Bœotica, » pro valde tardo et stupido. Hinc Quarto.

et porcus priscis erat delirii piaculum, ut ibidem ostendit Pierius, cap. XIX.

Denique S. Chrysostomus, in *Catena Græcorum*, proponit quæstionem : « Cur Deus, naturæ auctor, mulierem mente destitutam, specie effingit venusta? Aut cur, cum venusta condita esset, effecta est stulta? » Ac respondet : « Deus mulieribus natura stolidis formæ pulchritudinem nonnunquam indulget, ne prudentes sagacique ingenio præditæ liberalis formæ gratiam plus æquo mirentur; verum prudentiam et intellectum formæ venustati anteponant, illudque consectentur quod vere bonum et pulchrum : sic fatuis quoque hominibus magnas quandoque opes concedit et facultates, quo prudentes intellectus donum, quod stultis deest, considerantes et admirantes, propter opum penuriam animo non concidant, sed illud, quod vere bonum est, studiose persequantur. »

Quocirca auctor Imperfecti, hom. 45 *in Matth.*, sanum hoc juvenibus dat consilium : « Tu itaque, juvenis, ait, quando uxorem ducere vis, noli quærere divitem, sed bene morigeratam, quia mores boni divitias frequenter acquirunt, divitiæ autem mores nunquam fecerunt. Et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli quærere speciem, quia scriptum est : Sicut inaures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species. Quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. »

Hanc gnomen eleganti pavonis et corvi apologo explicat S. Cyrillus, lib. II *Apologorum moralium*, cap. XXV, cui titulus : *Contra eos qui gloriantur in carnis specie.* « Pavo, inquit, aureis pennis decoratus, ac plumea luce pomposus, coram corvo vanam sese effundebat in gloriam, atque illum de pennæ nigredine confundebat. Cujus mox corvus dementiam deridens : Bene video, inquit, quod in te regula physionomiæ non fallat. Nam quia parvum tanto corpori habes caput, ideo minoris es sensus. Unde non miror si in penna volatili, quæ a vento rapitur et defertur, tuam ut levis leviter gloriam posuisti; omnis enim caro fœnum (*Isaiæ* XL, 6), et omnis gloria ejus quasi flos agri; decor namque floris pulchritudo est carnis. Formositate quippe materiæ rutilat, soliditate non durat, et levitate quantocius evolat. Amens ergo gloriaris in umbra; sed sicut aureus circulus est in naribus sordidæ suis, sic et carnis luciditas cum ignavia mentis. Quod si igitur ex venustate corporis gloriaris, jam te tua luciditas denigrabit, tuaque te specie deformabit. Nam forma carnis mentis pulchritudinem abstulit, et lumen corporis splendorem animæ fugavit. » Ostendit deinde hanc majori deformitate obscurari et obrui. « Te laudarem, si deformitatem in tuæ formæ substantia non viderem. Nam caput habes serpentinum, sonum pectoris ululosum, cor malevolum, pedem fœdum. Numquid carnis vanæ laudanda species est, cum substantialis formæ defectu mens ipsa deformis sit? Absit : nam anima quanto caro sit pulchrior, tanto fit ipsa deformior. Vera igitur species est, virtus mentis, et gloriosa formositas, claritas rationis. Quibus dictis, ex sua specie confutatum pavonem dimisit tristem. »

Tropologice Abbas Nesteros apud Cassianum, *Collat.* XIV, cap. XVI, hæc accipit de viris doctis, sed turpiter viventibus : « De istis ergo, inquit, qui imaginem quamdam scientiæ videntur acquirere, vel de his qui, cum sacrorum voluminum lectioni, ac memoriæ Scripturarum diligenter insistunt, carnalia tamen vitia non relinquunt, in Proverbiis eleganter exprimitur : Sicut inauris aurea in naribus suis, ita mulieri malæ moratæ species. Quid enim prodest quempiam ornamentum eloquiorum cœlestium, et illam pretiosissimam Scripturarum speciem consequi, si eam lutulentis operibus vel sensibus inhærendo, quasi immundissimam terram subigendo confringat, aut cœnosis libidinum suarum polluat volutabris? » Sic et S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XVI, ad illa : *Et dedi inaurem super nares tuas.* « Quando vivimus, inquit, et de nobis dici potest : Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos, qui vivimus; tunc odoratur Deus odorem sacrificii nostri bonæ fragrantiæ, et aureum circulum sensuum ac dogmatum divinorum habemus in naribus. Quando vero mortui sumus, et versamur in cœno atque in sordibus turpitudinum, habemus illam inaurem in naribus, de qua scripsit Salomon : Sicut inauris aurea in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo. » Sic et Salonius : « Circulus aureus, inquit, est scientiæ ornamentum, quod instar suis cœno immergit, qui illud immunda actione sordidat. Hujus enim anima pulchra est per scientiam, sed fatua per actionem. »

Rursum, mulier fatua et pulchra est anima fidelis, in baptismo vel pœnitentia a peccatis abluta et dealbata, quæ deinde pristinis cupiditatibus illecta ad eas redit, cum eisque quasi amasiis scortatur, sicut sues lautæ redeunt ad lutum, juxta illud S. Petri, *epist.* II, cap. II, vers. 22 : « Contigit enim eis illud veri Proverbii : Canis reversus ad suum vomitum; et : Sus lota in volutabro luti. » Ubi multa hac de re dixi. In his enim circulus aureus, quo eos diabolus apprehendit, circumagit, et ad solita scelera reducit, est veterum amorum recordatio, viva voluptatum præteritarum repræsentatio, ac dulcedinis illecebrosæ memoria. Hanc enim excitat acuitque dæmon, præsertim in agone mortis; quo fit ut multi tunc per delectationes morosas peccent et damnentur. Qui sapit ergo, dum vivit et viget, has species et illecebras e mente aboleat per contrarias imaginationes, orationes, meditationes virtutum et rerum divinarum, præsertim Passionis Christi, qua nihil est efficacius.

Huc facit apophthegma R. Josue in *Pirke Avoth*, id est in *Capitulis Patrum* : « Quotidie vox quædam de monte Horeb exibat, non obscure inten-

tans væ hominibus illis per quos legi damnum infertur, aut injuria; quia vere quicumque negligenter incumbit in studium legis, is prorsus reprobus est et infelix, sicut dicit Scriptura : Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. »

Denique Salvianus, initio lib. IV *De Gubern. Dei* : « Quid est aliud, inquit, principatus sine meritorum sublimitate nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? quid est aliud vocabulum sanctum sine merito, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus, ait Sapiens, in naribus suis, mulier pulchra et fatua. Et in nobis itaque Christianum vocabulum, quasi aureum decus est : quo si indigne utimur, fit ut sues cum ornamento esse videamur. »

Vers. 23. 23. DESIDERIUM JUSTORUM OMNE BONUM EST : PRÆSTOLATIO IMPIORUM FUROR. — Chaldæus, *desiderium justorum ad bonum est, exspectatio impiorum ad furorem;* Hebraice, *justorum desiderium tantummodo bonum est; exspectatio autem impiorum furor,* sive *ira penetrans;* Septuaginta, pro עברה *ebra*, id est furor, aliis punctis legentes עברה *abera*, id est transivit, vertunt, *spes autem impiorum transibit*, id est *peribit;* Scholiastes, *abscedet*. Est metonymia : *desiderium* enim vocatur res desiderata, sive id quod desiderant justi; *præstolatio impiorum* est id quod præstolantur et exspectant impii.

Sensus est, *q. d.* Desiderium justorum fertur ad *omne bonum*, id est ad omne honestum, ad omnem virtutem; justi non desiderant aliud quam operari bonum. Ita Polychronius in *Catena Græc.* Impii vero præstolantur et exspectant, ut furiose se gerere possint, ut iram et furorem suum in alios evomant; ira enim, qua quis modum excedit, vocatur עברה *ebra*, id est furor, quia limites rationis עבר *abar*, id est transgreditur, ait Aben-Ezra. Aut, ut alii, quia omnia pervadit, inflammat et vastat instar ignis. Unde Baynus, et ex eo noster Salazar vertunt, *cupiditas justorum omnis bona est*, sicque explicant : Justi nil concupiscunt nisi benefacere, ac ubi potestas deest, cupiditas benefaciendi adest et acuitur; e contrario *impiorum præstolatio*, id est exspectatio et desiderium, est *furor*, id est impiorum vota longe diversum est studium; nam præstolatio eorum furor. *Præstolatio* hic sumitur etiam pro desiderio, nimirum impiorum vota ex furore et ira profecta aliorum perniciem avidissime exoptant. Itaque quemadmodum pii ac justi homines plura bona conferre desiderant quam impendunt, et quod deest facultati, votis compensant: sic etiam impii plura mala inferre cupiunt quam inferunt, et malefaciendi facultatem desiderio nocendi longe superant; atque ideo majoribus pœnis se subjiciunt, quam illa sunt quæ damnis illatis respondent. Hinc illud : « Tota vita justi est boni desiderium, » quia non nisi bona agere desiderant, non nisi bonum esuriunt et sitiunt, juxta illud : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, » *Matth.* v. Talis fuit Daniel, qui proinde vocatur *vir desideriorum;* ideoque meruit intelligere 70 hebdomades adventus Christi, *Daniel.* cap. IX, 23, et cap. X, 19. Vide S. Bernardum, *epist.* 10, ubi inter cætera ait : « Desiderium peregrinationis in plenitudinem commutabitur dilectionis, etc. Sicut autem fides ducit ad plenam cognitionem, sic desiderium ad perfectam dilectionem (1). »

Tropologice, ex hac gnome disce praxim facilem crescendi in omni virtute et merito esse, si crebra et ardentia earum desideria concipias. Per hæc enim virtutem quamlibet, etiam quam exterius ob paupertatem, infirmitatem, aliumve defectum exercere non possumus, interius in animo concipimus, firmamus, augemus. Verbi gratia, pauper habens efficax ingensque desiderium faciendi eleemosynam, si opes haberet, acquirit virtutem eleemosynæ, ac per illud tantum vel plus meretur, quantum dives, qui ex consuetudine dat eleemosynam. Infirmus, qui jejunare vel cilicia ferre nequit, desideret hoc facere. Religiosus, certo officio ab obedientia alligatus, desideret cætera omnia quæ alii obeunt, obire; desideret efficaciter concionari, docere, audire confessiones, visitare infirmos, Indis prædicare, etc., si liceret, illaque Deo offerat : nam Deus hæc desideria ita grata habebit, ac si ea opera compleret. Id ita esse docet S. Paulus, II *Cor.* VIII, 12 : « Si enim, inquit, voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet; » his verbis nobis significans Deum magis promptam voluntatem, quam donum ipsum spectare. Hujus ratio est, quia eleemosynæ et alterius cujusvis virtutis perfectio et meritum in voluntatis promptitudine, non item in multitudine operumque magnitudine consistit. Unde S. Augustinus in *Psal.* CV : « Bonam, inquit, Deus voluntatem coronat, quando non invenit facultatem. » Et S. Bernardus, *epist.* 77 : Deus, ait, indubitanter tribuit bonæ voluntati, quod defuit facultati. Causam a priori dat S. Thomas, I II, *Quæst.* XX, art. 2 : « Quia, ait, tota formalis bonitas operis exterioris pendet a bonitate actus interioris, quia a voluntate elicitur. » Unde sequitur, si Deo placere appetimus multumque promereri, frequenter pia desideria concipiamus bona præstandi opera, nec non bonas intentiones applicandi, non solum operibus quæ facere intendimus, verum etiam illis quæ facturi non sumus, non quidem bonæ voluntatis, sed facultatis defectu. Quo hæc bona voluntas promptior fuerit, eo uberiorem producet spiritualium pro-

Praxis crescendi in omni virtute per ejus desideria.

(1) Juxta Maurer sensus est : Probis mera felicitas obtingit, improbis pœna. *Desiderium* et *exspectatio*, ait, pro eventu sunt desiderii et spei. Rosenmullerus : *Justi nihil cupiunt quod bonum non sit*, hinc votorum compotes fiunt; *exspectatio impiorum* non solum frustra erit, verum et in eo desinet, ut *indignationem Dei* vehementissimam experiantur.

ventuum segetem, teste D. Bernardo. Tantum mereris quantum vis; et bona crescente voluntate, crescit pariter et meritum.

Sancti sitiunt Deum. Symbolice Lyranus : Justorum desiderium est omne bonum, hoc est ipse Deus, in quo eminenter est omne bonum, quique est bonus et bonum per essentiam. Unde Christus interpellatus a quodam dicente : « Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? » Respondet : « Quid me interrogas de bono? unus est bonus Deus. » Et David : « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? » *Psal.* XLI, 2. S. Bernardus, *serm.* 84, explicans illud *Cantic.* III : *In lectulo meo per noctes quæsivi, quem diligit anima mea.* « Magnum bonum, inquit, quærere Deum. Ego hoc nulli in bonis animæ secundum existimo. Primum in donis, ultimum in profectibus est; virtutum nulli accedit, cedit nulli. Cui accedat? quam nulla præcedit. Cui præcedat? quæ omnium magis consummatio est; quæ enim virtus adscribi possit non quærenti Deum, aut qui terminus quærenti Deum? Quærite, inquit, faciem ejus semper. Existimo quia nec, cum inventus fuerit, cessabitur a quærendo. Non pedum passibus, sed desideriis quæritur Deus. Et utique non extundit desiderium sanctum felix inventio, sed extendit. Numquid consummatio gaudii, desiderii consumptio est? oleum magis est illi; nam ipsum flamma. Sic est. Adimplebitur lætitia, sed desiderii non erit finis, ac per hoc nec quærendi. » Idem, tract. *De Diligendo Deo*, agens de complexu sponsi et sponsæ, puta Christi et animæ sanctæ : « Hinc, inquit, illa satietas sine fastidio. Hinc insatiabilis illa sine inquietudine curiositas. Hinc æternum illud atque inexplicabile desiderium nesciens egestatem. Hinc denique sobria illa ebrietas, vero, non mero ingurgitans; non madens vino, sed ardens Deo. »

Anagogice, desiderium justorum tendit ad bonum, puta ad beatitudinem cœlestem, quæ est complexio omnis boni. « Præstolatio impiorum furor, » id est, id quod præstolantur impii, sors quæ illis obventura et exspectanda, est furor, id est Dei ira et vindicta in gehenna, usque ad intima non tantum corporis, sed et animæ penetrans, comburens et crucians. Ita R. Salomon, Hugo, Dionysius et alii.

Unde S. Bernardus, serm. 5 *in Vigilia Nativit. Domini* : « Desideria nostra, inquit, in tribus maxime constituta videntur, quod decet, quod expedit, quod delectat, » puta triplex desiderium est, boni honesti, boni utilis, boni delectabilis. Atque hoc docet in cœlo duntaxat implendum; ibi enim est « summum bonum, inquit, summa utilitas, summa gloria, summa voluptas. Atque hæc quidem interim exspectatio nobis nostra est, et promissa nobis visio majestatis, ut sit Deus omnia in omnibus, omne jucundum, omne utile, omne honestum. » Idem in *Sententiis* : « Triforme, inquit, est desiderium electorum. Unanimiter habitare in domo. Unde est : Unam petii a Domino. Victoriam obtinere de mundo. Unde est : Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Præsentialiter frui Deo. Unde est et illud : Cupio dissolvi, et esse cum Christo. »

24. ALII DIVIDUNT PROPRIA, ET DITIORES FIUNT; ALII RAPIUNT NON SUA, ET SEMPER IN EGESTATE SUNT. Vers. 24. —Hebraice, *est sparsor, et addetur adhuc; est prohibens a rectitudine, verumtamen ad defectum* (1); Vatablus, *est qui dispergit rem, et augetur res ejus magis; et qui parcit rei suæ plus æquo, sed ad inopiam,* id est, sed penuria et egestate opprimitur. Noster τὸ *prohibens a rectitudine* accipit pro eo qui *recedit a justitia*, facitque injusta, ut opes accumulet; unde vertit, *alii rapiunt non sua*; Septuaginta, *sunt qui propria seminantes* (Aquila, Symmachus et Theodotion, *dispergentes*) *plura faciunt*; *sunt autem qui congregantes* (*aliena*, addit Auctor *Catenæ Græc.*) *minuuntur*; Chaldæus, *est qui dispergit, et rursus addetur ei*; *indigentia erit ei qui recedit a rectitudine*; Syrus, *est qui seminat sua, et multum introducet; est qui non sua congregat, et modicum est illi*. Syrus ergo nostro consentit.

Sensus est clarus. Opponit enim liberalem avaro : quod liberalis sua distribuat, in omnes sit beneficus, multasque faciat eleemosynas, et tamen inde non fiat pauperior, sed ditior; avarus vero recondens suas opes, easque augens et accumulans per fas et nefas, per fraudes, usuras et injustos contractus, quibus rapit aliena, inde tamen non evadat ditior, sed pauperior. Rationem dat τὸ *seminantes*, ut vertunt Septuaginta. Eleemosyna enim et beneficentia est quasi seminatio. Sicut enim agricola, qui jacit semen, pro uno grano vel modio recipit viginti, triginta, imo subinde sexaginta et centum, dum copiosam colligit messem : sic pariter beneficus spargens suas opes in egenos, jacit quasi semina, ex quibus multiplicatis magnam cum ingenti fœnore a Deo percipit bonorum tum temporalium, tum spiritualium abundantiam. Avarus vero similis est hero, qui frumentum in granario recondit, ubi illud situ contrahitur, corrumpitur, a muribus corroditur, itaque sensim minuitur, nullumque dat fructum : sic enim et avari opes reconditæ Deo maledicente sensim pereunt, minuuntur et consumuntur. Hoc est quod docet S. Paulus, II *Cor.* IX, 6 : « Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, » etc., ubi plura hac de re dixi. Vide et S. Chrysostomum, hom. *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*. Exempla plura hu-

(1) Clarius, *est qui dispergit*, largiter distribuit, liberalis est, *et augetur opibus etiam*, *et* est qui *parcus* est *plus justo*, *tantummodo ad egestatem*. Pro *parcus plus justo*, hebræa verti quoque possunt, *cohibens se a rectitudine*, id est, misericordiæ et caritatis officiis.

jus rei reperies apud Leontium in Vita S. Joannis Eleemosynarii Patriarchæ Alexandrini. Igitur hoc est fidelium paradoxum, sed divinum et verissimum : « Eleemosyna ditat, tenacitas depauperat; quod das, acquiris; quod retines, perdis; erogando opes accumulas, condendo imminuis. » Hæc sententia, uti et aliæ, significat, non quid semper, sed quid sæpe fiat; nam subinde videmus contrarium fieri, scilicet avaros ditari, liberales depauperari : sed tunc Deus pauperiem temporalium ubertate spiritalium donorum compensat. Ita Basilius in *Catena Græcorum.*

Apologus laboris et rapinæ. Hanc raptorum vesanam infelicitatem graphice hoc lupi et bovis apologo repræsentat Cyrillus, lib. III *Apolog. mor.* cap. XV : « Vagabundus otio lupus rapax, cum cerneret bovem post jugum laboris ac commodi, in cibum falce linguæ herbas demetentem, mox ad eum veniens, dixit : Quid est hoc, quod tam validum animal acutisque cornibus armatum, non solum ab homine jugum toleras gravissimæ servitutis, sed, quod deterius est, post tam gravis laboris onus, vivis edulio vilitatis? Certe si supra artem doli vigoremque dentis, mihi tantam natura validitatem dedisset, etiam sine labore, ita bonis carnibus vescerer, ut aselli etiam esum dedignarer. At hæc bos, ruminata sententia, dicitur respondisse : O si innocentiæ bonum, mansuetudinis fructum, æquitatis commodum, pacisque decus libra rationis appenderes, et hostilis rapacitatis reatum diligentiori circumspectione librares; videres utique quantæ calamitatis sit sævire hostiliter, ac rapaciter vivere, cum nequissima vita miseræ juventutis sit lues. Nam cum male vivitur, virtutis nobilior vita vera perimitur; et ea quæ relinquitur vita, cum in ea vivat vitalis calamitas, nequior mors efficitur, et sic vera vita per semetipsam damnatur. Quid igitur gloriaris, quod otiosæ

Rapinæ damna. rapacitatis vivis malitia? » Unde concludens subjicit : « Omnis namque furis est mens immundissima, discordiæ amica, fellita voluntas, civilitas æmula, ferocissima vita. Ferre ergo jugum suavissimum onus virtutis est mihi, et tempestuosa libertas in præjudicium aliorum, ac servitus vitiositatis sit tibi. Sic nempe carius est mihi comedere fœnum de labore justitiæ, quam hædum de scelere avaritiæ violentum. Quo audito, lupus confutatus discessit. »

Vers. 25. 25. ANIMA, QUÆ BENEDICIT, IMPINGUABITUR; ET QUI INEBRIAT, IPSE QUOQUE INEBRIABITUR.—Hebraice, *anima benedictionis impinguabitur; et irrigans etiam ipse* יורה *iore*, id est, *pluvia est*, id est, ipse aliis benefaciendo pluviam frugibus suis, ut lætissimæ et copiosissimæ evadant, inducit. Sua enim beneficentia meretur ut Deus pluviam suis frugibus impluat, omniaque ejus bona fortunet, prosperet et multiplicet. Ratio est, quod Deus det opes dignis; opibus autem dignus est, qui iis uti novit; iis autem bene uti norunt, qui benefici sunt, easque in egenos dispensant. Noster, æque ac alii apud Pagninum in *Lexico*, יורה *iore* per metathesin accipiunt pro ירוה *iirue*, id est irrigabitur et inebriabitur; hoc enim ex æquo respondet τῷ מרוה *marue*, id est, qui irrigat et inebriat. « Inebriat, » id est affluenter largitur eleemosynam; sic ebrietas sumitur pro satietate, copia et affluentia, *Psalm.* XXXV, 9; *Cantic.* V, 1; *Proverb.* V, 19. Est metonymia : ponitur enim effectus pro causa; ex copia enim rerum sequitur ebrietas. Unde vertit : « Et qui satiat pauperes, ipse satiabitur, » quia, ut dicitur cap. XIX, vers. 17 : « Fœneratur Deo qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei. »

Aliqui τὸ *benedicit* proprie accipiunt pro *bene precatur, q. d.* Qui aliis bona apprecatur, huic vicissim alii bene precantur, ac Deus ipse benedicet. Verum hoc arctius est : « Benedicit » ergo, id est benefacit sive bene precando, sive sua erogando, sive consilia suggerendo, sive docendo, sive quo alio modo. Dat causam ejus quod dixit vers. præced. : « Alii dividunt propria, et ditiores fiunt, » nimirum quia qui aliis benedicit, id est benefacit, hic a Deo impinguatur et ditatur bonis, tam spiritualibus quam temporalibus; et qui alios suis opibus satiat et quasi inebriat, hic vicissim a Deo inebriabitur, id est abunde locupletabitur. Alludit ad fontes et flumina; quantum enim aquarum e fontibus inferne defluit, tantum superne in eos influit; ac quantum apertis cataractis flumina depluunt, tantum superne in eadem impluit. Beneficus enim et eleemosynarius est instar fontis et putei, qui jugiter beneficia scaturit, ebullit et effundit, uti docet S. Basilius in illud *Lucæ* XII : « Destruam horrea mea. » Unde Chrysostomus, homil. 23 *in Acta* : « Fontes, inquit, ex quibus irrigua ducitur aqua, in summis locis debent oriri. Igitur simus et nos animo sublimes, et statim misericordia diffluet. Non enim potest fieri summam animam et divitias contemnentem non etiam misericordem esse, » juxta illud : « Sursum divinorum fluminum fontes. » Aliam similitudinem uberem adhibet Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædag.* cap. VII : Sicut, inquit, ad ubera, quæ suguntur vel mulgentur, lac solet confluere, sic et opes confluunt ad eos qui erogant illas. Quocirca B. Petrus Chrysologus, *serm.* 104 : « Esto, inquit, dives in misericordia; si semper esse vis dives. Et tunc erunt horrea tua majora, tunc plena, si non fuerint largitate vacua, cupiditate inclusa. »

Porro hæc gnome magis in spiritalibus quam in temporalibus bonis locum habet, ut experientia docet. Unde Chaldæus pro *qui inebriat, ipse inebriabitur*, vertit, *qui docet, etiam ipse addiscet.* Ita videmus doctores, concionatores, confessarios, etc., qui sua Spiritus Sancti charismata in alios liberaliter effundunt, copiosius iisdem a Spiritu Sancto rigari et inebriari; ac quo ipsi in proximum Dei amore liberaliores sunt, eo vicissim Deum in se liberaliorem experiuntur. Unde S. Gre-

gorius, III *Pastor.* cap. XXVI, τὸ *anima quæ benedicit, ipsa impinguabitur,* sic explicat : « Qui enim prædicando exterius benedicit, interius augmenti pinguedinem percipit; et dum vino eloquii auditorum mentem debriare non desinit, potus multiplicati muneris debriatus excrescit. » Huc facit Beda in *Collectaneis,* qui inter tria ænigmata hoc *primum* proponit : « Quæ est illa mulier quæ innumeris filiis ubera porrigit, quæ quantum sucta fuerit, tantum inundat? » ac respondet : « Mulier ista est sapientia. » *Secundum* : « Ubi est anima hominis, cum dormiunt homines? In tribus locis, aut in corde, aut in sanguine, aut in cerebro. » *Tertium* : « Qui sunt tres amici et inimici, sine quibus nemo vivere potest? Ignis, aqua et ferrum. »

Mystice, τὸ *benedicit* innuit eleemosynarium esse sacerdotem mysticum, qui egenis benedicat ore, et magis manu. Sic Paulus docet, II *Corinth.* cap. IX, vers. 12, eleemosynam esse sacrificium, cujus victima sint opes erogatæ, altare sint pauperes, sacerdos sit eleemosynarius, immolatio sit erogatio, distribuens eas, v. g. Paulus, sit Diaconus. Fusius idem docet S. Chrysostomus, hom. 20 in epist. II *ad Corinthios.*

Porro Septuaginta prorsus alio abeunt, planeque dissident ab Hebræo, Chaldæo et Latino; sic enim habent, *benedicta omnis anima simplex; vir autem animosus non est formosus;* vel, ut Auctor *Catenæ Græcor., vir autem iracundus est incompositus;* alii, *indecorus*, vel *inhonestus;* hoc enim est Græcum οὐκ εὐσχήμων, quod S. Chrysostomus, hom. 17 *in Joan.,* sic exponit, *q. d.* Anima sincera doli et simulationis expers, æque ac modesta et mitis, est benedicta caraque Deo; at vir animosus, sive iracundus, non est formosus, nec decorus : quia indecorum et turpem vultum, indecoros clamores, indecoras iræ actiones et gestus induit. Turpitudinem hanc vultus in ira pulchre repræsentat S. Basilius, hom. *De Ira.* Denique Syrus per antithesin vertit, *anima, quæ benedicit, benedicetur : quæ maledicit, maledicetur.*

Vers. 26. 26. QUI ABSCONDIT FRUMENTA, MALEDICETUR IN POPULIS; BENEDICTIO AUTEM SUPER CAPUT VENDENTIUM. — Hebraice, *prohibenti frumentum maledicet ei populus;* S. Ambrosius, lib. III *Offic.* cap. VI, *captans pretia frumenti* (S. Cyprianus, *captans annonam*) *maledictus in plebe est;* Aquila, *maledicent eum populi;* Symmachus et Theodotion, *maledictus a populo;* S. Chrysostomus, hom. 39 in epist. I *ad Corinth., qui frumenti auget pretium, est populo execrandus;* Septuaginta vero, *qui continet frumentum, relinquat illud nationibus;* et Chaldæus, *qui prohibet frumentum in necessitate, illud hostibus suis relinquet.* Solent avari tempore famis frumentum abscondere, vel etiam coemere, ut crescente fame carius illud vendant : quo fit ut crescat frumenti pretium, ac pauperes famem patiantur, et subinde fame enecentur. Quod sane est inhumanum, ac peccatum grave contra charitatem et justitiam legalem. Illud ergo hic insectatur Salomon. Qui id faciunt, flagellatores annonæ, et Dardanarii vocantur, a Dardano quodam qui annonam supprimebat, ut carius venderet, contra quos Ulpianus in leg. *Annonam, de Extraord. criminibus.* Et S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 15 : « Quid ad hæc, inquit, dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque non ut Joseph Ægyptiorum facultates majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere; quemadmodum etiam et famem prospicere, et eminus ei obsistere); sed ut iniqui et conscelerati popularium nostrorum opes acquiramus? »

Et Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 81 : « Inexplebilem, inquit, quemdam ac sævum et crudelem Dardanarium, hoc est frumenti cauponem, te esse nonnulli aiunt; ut qui tempora observes, ac de egestatibus occasionem lucrandi arripias, et de calamitatibus messem colligas. Quamobrem hoc tecum reputans, alios non tam tua, quam te Dei ope indigere, fac te cognatio moveat. » Et Apollonius frumentarius, *epist.* 85 : « Terra, ait, mater est omnium; justa enim est. At vos, cum injusti sitis, vestram duntaxat matrem eam effecistis, et nisi destiteritis, perficiam ut vobis in ea consistere non liceat. »

Uberius et nervosius S. Ambrosius, lib. III *Offic.* cap. VI, vitii hujus enormitatem exaggerat : « Cur, inquit, ad fraudem convertis naturæ indulgentiam? cur invides usibus hominum publicos partus? cur populis minuis abundantiam? cur affectas inopiam? cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fecunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras quando sterilior proventus sit, quando exilior partus, votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil usquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse lætaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes; et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quæ calliditatis versutia, quæ astutia fraudis est? et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiæ? latrocinium hoc an fœnus appellem? Captantur tanquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. » Et inferius : « Recte igitur Salomon : Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus, quoniam avaritiæ emolumentum ad successorum jura non pervenit. Quod non legitime acquiritur, quasi ventis quibusdam ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit : Captans annonam maledictus in plebe

est; benedictio autem in capite ejus qui participat. Vides ergo quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur quam utilitati adjungitur. »

Memorabile est quod tradunt Trithemius, Cochlæus, Genebrardus, Munsterus, Demochares et alii quos citat noster Serarius, lib. IV *Moguntiac. Rerum*, cap. I, de Hattone Archiepiscopo Moguntiaco, sub anno Domini 970, eum scilicet avare condidisse frumenta, ac pauperes vocitasse mures, eosque quasi mures fame perire permisisse; ideoque justa Dei vindicta a muribus invasum, ad turrim, quæ etiamnum in medio Rheni visitur, et *Turris murum* appellatur a multis, confugisse, ibique a muribus insequentibus peremptum esse et devoratum. Esto Serarius ibidem contendat historiam hanc esse fabulam. A dardanariis Stratensibus occisus est, anno Christi 1127, B. Carolus Comes Flandriæ, filius S. Canuti regis Daniæ et martyris, eo quod eorum avaritiæ obsisteret, eosque cogeret tempore famis frumenta divendere; locus necis mihi ostensus est Brugis Flandrorum, ubi quasi martyr colitur; sanctitatem enim ejus Deus miraculis pluribus declaravit, et cæsores ejus gravi ultione mulctavit. Ita Molanus in *Natalibus Sanctorum Belgii*, die 2 martii, et Aimonius, lib. V *De Gestis Francor.* cap. v. Exstat Vita ejus recens, impressa Parisiis, anno Domini 1615.

Porro dardanarios, quia communem victum occupando famem conciliant, velut civium pestes populus execratur, et diris devovet, ac non raro tumultu facto deprædatur, imo occidit et discerpit. Notanda versio Septuaginta et Chaldæa, *qui continet frumentum, relinquat* (Chaldæus et auctor *Catenæ Græcor., relinquet*, in futuro) *illud nationibus*. Quibus verbis Salomon optat, vel prædicit frumentum avare servatum ab avaro distributum iri in populos : hoc enim meretur avari avaritia, hoc pariter poscit frumenti conditio : ad hoc enim illud condidit Deus, ut eo alantur populi et pauperes. Auctor *Catenæ Græcor.* legit, *qui frumentum detinet, gentibus et infidelibus illud relinquere compellitur*; ac per gentes accipit dæmones, qui avarorum sunt hæredes, eorumque bona invadunt et dissipant. Atque mystice sic exponit : « Frumentum est verbum Dei, quod, dum Judæi abdere contendunt, datum est Gentibus facientibus justitiam ejus. » Ita revera sæpe accidit justa Dei vindicta, uti docet S. Chrysostomus, hom. 39 in I *ad Corinth.* : « Multi, inquit, etiam integra dolia exinanierunt, et nec acetum quidem dederunt gentibus; acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt, et dolia sua simul cum vino corruperunt. Alii autem rursus, cum ne offa quidem esurientem impertierint, integras frumenti capsas in fluvium projecerunt; et quia Deum non audierunt jubentem dare egenis, jubente circulione vel inviti quidquid erat intus, effuderunt ad exitium et extremum interitum : multum quidem risum et multas execrationes simul cum hoc damno in caput suum attrahentes. Ipsi autem nequaquam impunes abeunt. » Addit enim Chrysostomus : « Sicut enim isti a circulione exesum, et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt : ita eos qui hoc fecerunt, propter hoc ipsum factos inutiles projiciet Deus in fluvium ignis. Sicut enim frumentum curculio et vermis, ita justorum animas exedit crudelitas et inhumanitas. » Curculio est animal parvum frumentum corrodens, ejusque medullam exedens : dictum curculio quasi gurgulio, eo quod in eo nihil pene aliud videtur quam guttur, ait Varro.

BENEDICTIO AUTEM SUPER CAPUT VENDENTIUM. — Septuaginta, *in capite ejus qui communicat*; S. Cyprianus, *in capite ejus qui participat*, id est in caput ejus qui alios suarum opum participes efficit; Auctor *Catenæ Græcorum, favor autem et benedictio super caput distribuentis*, quasi dicas : Tempore famis distribuens frumentum, Dei et hominum gratiam, favorem et benedictionem nanciscitur; omnes enim ei benedicunt et applaudunt, omnes eum laudant et celebrant.

Mystice S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. XXVI : « Frumenta abscondere, inquit, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere; in populis autem talis quisque maledicitur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnabitur. » Ipsissima S. Gregorii verba transcribit Salonius, et adnectit : « Illi vendunt frumenta, qui verba vitæ suis auditoribus annuntiant. Quod pretium accipiunt ab eis? Pretium fidei et confessionis sanctæ. Quomodo veniet benedictio super eorum capita? Quia singulis eorum dicturus est Dominus : Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Hæc Salonius. Eadem ad verbum habet Beda; unde ex Beda hæc et alia nonnulla descripsisse videtur Salonius. Beda enim fusior est, et Bedæ stylum hæc redolent. Quocirca Salonius hic non videtur esse ille priscus discipulus Salviani, et filius S. Eucherii, qui postmodum creatus est Episcopus Lugdunensis sub annum Domini 440; nam Beda S. Eucherio fuit longe posterior; floruit enim sub annum Domini 730. Alius ergo hic Salonius sit oportet.

27. BENE CONSURGIT DILUCULO, QUI QUÆRIT BONA; Vers. 27
QUI AUTEM INVESTIGATOR MALORUM EST, OPPRIMETUR AB EIS. — Pro *consurgit diluculo* hebraice est שׁוחר *schocher*, id est aurorans, diluculans, manicans, id est mane consurgens, mane quærens, mane aliquid faciens; mane enim solent homines res suas requirere, ac negotia sua peragere. Pro *bene* hebraice est טוב *tob*, id est *bonum* neutre, vel *bonus* masculine, ut vertit Aquila, Aben-Ezra, R. Salomon et R. Levi. Sed Noster adverbialiter accepit *tob* pro לטוב *latob*, id est *ad bonum*, id est *bene*; vel simplicius *tob* accepit masculine, quasi dicat : « Bonus aurorans est, id est bene consurgit diluculo, qui quærit bona. » Sensus ergo est,

q. d. Qui mane, dum surgit, concipit, vestigat, quærit et destinat opera bona quæ per decursum totius diei peragat, hic utique bene consurgit, quia sibi parit et parat magna merita, quibus Dei hominumque gratiam sibi conciliat; unde Hebræa habent, *quærens mane bonum, quærit beneplacitum,* vel *bonam gratiam,* ut vertit Aquila et Septuaginta; *qui autem investigator est malorum,* id est qui mane cogitat, machinatur, vestigat mala quæ per diem operetur, hic utique male consurgit, quia ad malum suum : nam mala, quæ machinatur, in caput ejus recident, eumque oppriment : sicut Saul, quærens Pythonissam, ab ea nuntium cladis et mortis accepit, ait Lyranus (1). Unde Aquila clare vertit, *matutina consurrectio boni quærit gratiam bonam, q. d.* Cum vir bonus mane consurgit, quærit operari bona, quibus gratiam Dei et hominum demereatur; et Chaldæus, *qui consurgit diluculo ad bonum, quærit beneplacitum; qui quærit malum, veniet super eum;* Syrus, *qui quærit bonum, quærit beneplacitum;* Septuaginta, *fabricans bona quærit bonam gratiam,* Dei et hominum; *exquirentem mala, comprehendent eum.* Quod explicans auctor *Catenæ Græcorum* : « Per eos, inquit, qui bona in corde fabricant, illos designat, qui ea suggerunt quæ ad bonum inducunt; et illos rursum, qui disciplina indigentes incitant, ut eam capessant; tales enim accipiunt gratiam a Domino. »

Porro noster Salazar hæc, uti et plura alia hoc capite, arctat ad eleemosynam et beneficentiam. Unde sic explicat : « Bene consurgit diluculo, qui quærit gratiam, » ille scilicet, qui beneficiis ac donis liberalibus gratiam aliorum inire contendit; « bene, » id est non frustra, non in vanum, non gratis, aut sine mercede, diluculo consurgit ad beneficia collocanda. Mane autem surgere ad donandum, ad opportunitatem referendum est. Nam opportunitas beneficia atque munera auget plurimum; donum quippe cito ac tempestive collatum duplex quodam modo est (ut alibi diximus). Contra vero : « Qui investigator est malorum, opprimetur ab eis. » Hæc pars cum superiori sic consuenda est : illi scilicet, qui non beneficia, sed mala aliis inferre parat, secus accidet; nam mala, quæ aliis intendit, in ipsum cumulatius redibunt.

Hæc expositio est apposita, sed arctior, nec adæquans mentem Salomonis; Salomon enim loquitur de quolibet bono et de qualibet virtute. Multi enim sunt pauperes, qui eleemosynam facere nequeunt, et tamen hi bonum aliud mane destinare, ac per diem operari possunt et debent. Rursum sapientis est mane vacare non tam eleemosynæ, quam sapientiæ et Deo per orationem, meditationem et studium, uti monuit Salomon cap. VIII, vers. 34, et Moses *Deuter.* VI, 7, ac David dicens : « Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo, » *Psal.* LXII, 2. Unde Doctores mane docent, et discipuli discunt artes et scientias; mane enim maxime viget mens et ingenium. Quocirca Pagninus vertit, *qui quærit bonum, quærit quod placitum est Deo ; et qui quærit malum, veniet ei.* Sic et Vatablus. Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat, *vigilator bonus, qui in rectum iter mortales deducere studet, eosque arguit et instituit, hic quærit bona, id est benevolentiam divinam sibi demereri expetit;* Tigurina sic vertit, *qui mature consectatur bonum, invenit quod desiderat; qui autem malum quærit, eveniet ei.* R. Levi hoc modo explicat : *Bene consurgit,* etc., hoc est, « qui bonus est, bonumque studiose sectatur, Deo acceptus est, ut bono fruatur; cum enim a Deo ita homo sit constitutus, ut bona anxie appetat, ideo dubio procul optati finis compos erit; qui autem investigator malorum, etc., hoc est, malo opprimetur, qui mala appetit. Secus enim quam decreverat res male succedent; quæ enim in alios machinabatur, in ipsum recident, atque implicabitur retibus, quæ in alios occulte pararat. »

Huc accedit Jansenius, qui pro *quærit bonum,* legens ex Hebræo *quærit beneplacitum,* idipsum cum Tigurina accipit de eo quod placitum, gratum et jucundum est operanti, *q. d.* Quicumque mane consurgit ad bonum sectandum, is sane illud inquirit, quod cum obtinuerit, ipsimet pergratum erit ac volupe; secus ille, qui ex aviditate malefaciendi novas scelerum rationes vestigat; hic enim ob malum, quod tam avide sectatur, tunc cum evenerit, dolebit maxime.

Vir ergo bonus et probus ex bonis propositis quæ mane concipit, semper quietus et jucundus est, quia bonum et sanctum, ideoque jucundum et lætum in sanctis operibus transigit diem; impius vero ex malis machinationibus malum et improbum, ideoque tristem et anxium totum agit diem. Significat ergo Salomon, diluculo cum surgimus, mentem illico elevandam ad Deum, ut illi suggerat et inspiret, quæ ipsi placita sunt, ac mentem ex iis efformare debere bona proposita virtutum, ait Lyranus, v. g. beneficentiæ, humilitatis, mortificationis, patientiæ, etc., quæ per diem obeat; ac quærere modos et rationes, quibus magis placeat Deo, ideoque destinare aliqua heroica victoriæ sui et perfectionis opera, quæ ad Dei gloriam illo die exerceat, quibus Deum valde honoret et oblectet, seipsum sanctificet, ac proximos ædificet. A propositis enim matutinis, si efficacia et ardentia sint, pendet felix sanctusque totius diei decursus. Unde solent sapientes et virtutis studiosi mane disponere opera totius diei, quid scilicet singulis horis facturi sint, modumque faciendi sibi præscribere, atque omnia deinde Deo offerre, ut illi sint grata, ipseque ea dirigat et prosperet. Ex adverso impii, instigante diabolo, mane machinantur et destinant fraudes et scelera, quæ per diem operaturi sunt, quibus diabolus

Mane destinanda bona per diem exercenda.

(1) Maurer, *qui sectatur bonum,* eo ipso *quærit* et sibi acquirit *gratiam* Dei et hominum, *sed qui quærit malum, id ei superveniet.*

pascatur, ipsi fiant sceleratiores, ac alios in eadem scelera verbo et exemplo pertrahant; sed horum finis est gehenna, illorum beatitudo.

Unde Glossa anagogice sic exponit: « Bene consurgit diluculo, qui quærit bona, etc., id est, ad vitam consurget in tempore resurrectionis, quia nunc bona agit in tempore operationis; qui autem mala quæ dicat vel agat inquirit, eorum pondere ab al-

Gnomæ Patrum. tioribus retardatur. » Quocirca Abbas Silvanus in *Vitis Patr.*, lib. VII, cap. XLIII (sequor editionem nostri Heriberti Rosweydi), docebat mane de omni virtute esse cogitandum : « Surgens mane, inquit, sumat initium sapientiæ in omni virtute, et in omni mandato Dei, in magna patientia et longanimitate, et charitate Dei, cum humilitate animæ et corporis, in oratione et deprecatione, cum gemitu, cum puritate cordis et oculorum, et custodia linguæ, etc. Cogita omni die mortem vicinam esse, et quasi jam clausus in monumento nihil de hoc sæculo cures. Inedia escarum, humilitas et luctus non recedant a te. Timor Domini omni hora permaneat in te. Hæc ergo, et si qua alia virtus est in his, prospice. » Et lib. V, libello 1, num. 8, Abbas Joannes : « Per singulos dies, inquit, surgens mane de omni virtute sume principium, et mandatum Dei custodi in magna patientia cum timore et longanimitate, in tribulatione cordis et observationis, in oratione multa et supplicationibus, cum gemitibus, in puritate et munditia linguæ, et custodia oculorum, injuriam patiens et non irascens, pacificus et non reddens malum pro malo, non attendens ad vitia aliorum, neque te ipsum exaltans; sed esto subditus et humilior omni creaturæ; renuntiando omni materiæ corporali, et his quæ secundum carnem sunt, in cruciatu, in certamine, in humilitate spiritus, in jejunio, in fletu, in laboribus, includens te sepulcro tanquam jam mortuus, ut videatur tibi esse proxima mors omni die.

Vers. 28. 28. QUI CONFIDIT IN DIVITIIS SUIS, CORRUET : JUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT. — Tò *virens* non est in Hebræo, sed id Noster subintelligit. Septuaginta vertunt, *qui autem inhæret justis*, ἀνατελεῖ. Quod Complutenses vertunt, *orietur*; Romani, *germinabit*; Vatablus, *justi velut arbor frondibus ornata florebunt*. Sensus est clarus, *q. d.* Qui spes suas fidenter et arroganter collocat in suis divitiis potius quam in Deo, ob easque securus et superbus omnia præsumit, hic *corruet*; Hebraice *cadet*, scilicet ut folium aridum decidit ex arbore : tum quia divitiæ instabiles sunt, cadunt et pereunt, ut qui hodie est dives, cras sit pauper; qui hodie est Cyrus, cras sit Irus, Iroque pauperior; tum quia divitiæ multis ærumnis et tribulationibus, ac præsertim iræ et vindictæ Dei, resistere nequeunt, juxta illud *Eccli.* V, vers. 10 : « Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ. »

JUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT, — quia spes suas in Deo reponunt, qui facit ut opera eorum instar virentis folii germinent producantque fructus gratiæ et gloriæ, qui perennent in omne ævum; folium enim semper virens, quale est cedri, lauri, palmæ, refert speciem vitæ immortalis et æternæ, ait S. Ambrosius in *Psalm.* I. Unde Lyranus : Justi, ait, sicut folium virens germinabunt, id est, proficient de bono in melius, sicut ex caudice folii germinat calyculus, ex calyculo flos, ex flore fructus, v. g. pomum, nux, pirum. Unde R. Levi : « Sicut, inquit, sub folio germen enascitur, ita justi in germen se induent, ut proferant fructus, quos a Deo speraverant. » Et Cajetanus : Justus, inquit, imitabitur arborem folia proferentem, quia sicut arbor folia virentia, sic ipse innumerabiles filios suæ justitiæ imitatores et asseclas progignit. Justum accipio in genere pro quolibet justo et sancto; licet noster Salazar more suo justum arctet ad eleemosynarium, cujus folium virens est spes beatæ immortalitatis; ut sensus sit, *q. d.* Sicut arbor veris calore confota, folia virentia progerminat; sic liberalis et misericors (hic enim nomine justi notatur, ut sæpe alias animadverti), charitatis calore et misericordiæ æstu tepefactus, spem pullulabit virentibus foliis quasi vernantem. S. Chrysostomus in illud Apostoli, *Oportet semper hæreses esse* : « Sicut radix, inquit, in pingui plantata solo singulis annis tempestivos affert fructus et folia, sic et pecunia in manibus pauperum plantata, non solum in singulos annos, sed etiam in singulos dies spirituales nobis fructus foliaque producit; fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam, lætitiam spiritualem, spem jucundam, et bona quæ præparavit Deus diligentibus se. » Hoc est quod ait Paulus, I *Timoth.* cap. VI, vers. 17 : « Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, etc., thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam. » Vide quæ ibidem annotavi.

Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui : « Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur, » *Psalm.* XCI, 13. Et illud de justo : « Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet prosperabuntur, » *Psalm.* I, 3. Huc vicissim allusit Isaias, cap. XXXV, vers. 1 : « Lætabitur deserta, etc., et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exultabit lætabunda, et laudans : Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron. »

Ubi nota *primo* : Homo est quasi arbor inversa, cujus radix, id est caput, vergit sursum versus cœlum, a quo rationem et mentem accepit; rami, id est pedes, sunt in terra; *secundo*, impii sunt arbores steriles sine fronde, flore, fructu; justi vero Arbor virtutum qualis?

sunt arbores fructiferæ, et semper virentes instar palmæ et oleæ; *tertio*, folia sunt verbum Dei, ait S. Augustinus, in *Psalm.* I, aut, ut S. Ambrosius ibidem, sunt virtutes morales Gentilium; fructus sunt virtutes christianæ et divinæ. Aut, ut Origenes, fructus sunt justitia et amor sapientiæ; folia vero sunt opes et cætera quæ ad usum vitæ pertinent. Aut, ut Theodoretus in *Psalm.* I, flores et folia sunt spes beatitudinis; fructus vero est ipsa beatitudo. Simplicius, fructus sunt opera bona charitatis et virtutum in hac vita; ac laudis, gloriæ et confessionis Deo in altera, puta in cœlo. Justi ergo velut palmæ semper virent foliis et frondibus, id est virore et vigore animi et operationis, atque modestia, gratia et decore externæ conversationis, qua quasi folia fructus, id est virtutes internas ornant, tegunt, fovent, tuentur, in diesque novas eliciunt et progignunt. *Quarto*, hæc omnia habet justus, quia velut arbor plantatus est juxta aquas et fluenta gratiæ, legis et verbi Dei, a quibus rigatur, et perennem succum vitalem sugit. Ita Theodoretus et S. Athanasius ibidem. Hinc *quinto*, prospere semper agit, quia a Deo regitur et gubernatur. Ita Eusebius ibidem.

Symbolice, arbor vitæ est Christus in cruce erectus, cujus rami sunt Apostoli virique Apostolici, quin et fideles omnes; agricola est Deus pater, radix est fides et sapientia; folia sunt spes et oratio multiplex; fructus sunt electi qui salvi fiunt, vel fructus est sanguis et aqua ex latere Christi profluens, ut sanguine martyrium, aqua baptismum a se institutum repræsentaret. Fructus crucis floruit in Patriarchis, germinavit in Prophetis, dedit odorem in incarnatione, maturuit in passione, comeditur post resurrectionem. Ita S. Chrysostomus in *Psalm.* I: « Funus enim Christi versum est in fœnus immortalitatis. » Quocirca Beda hunc Salomonis versum sic explicat, *q. d.*: « Qui confidit in divitiis, etc, hoc est, qui præsentibus bonis inhians futura non cogitat, utrisque in novissimo carebit; qui autem spe futurorum præmiorum bona faciunt in præsenti, juste quod sperant accipiunt. Virens quippe in arbore folium fructus, quos nondum ostendere habet, signat affuturos; et justi quasi virens folium germinant, quia spe salvi facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant. »

Vers. 29. 29. QUI CONTURBAT DOMUM SUAM, POSSIDEBIT (Hebraice, *hæreditabit*) VENTOS: ET QUI STULTUS EST, SERVIET SAPIENTI. — Hebraice, *et servus stultus sapienti corde*; Septuaginta, *qui non conversatur domi, hæreditabit ventum; et serviet imprudens prudenti*; Græce, μὴ συμπεριφερόμενος, quod alii aptius ad rem præsentem vertunt, *qui domi se facilem et comem non exhibet*; de quo mox. Nam συμπεριφέρεσθαι et conversari et facilem se præbere significat. Posterius significatum hoc loco exigit Hebræum עוכר *ocher*, id est *perturbans domum suam*.

Varii sensus. Jam *primo*, Syrus sic vertit et explicat, *qui ædificat domum suam in oppressione, relinquit filiis suis suspiria; qui non congregat in domo sua, dividit ventos filiis suis*, *q. d.* Pater qui opes per usuras, fraudes et rapinas colligit, aut eas dilapidat, hujus patrimonium abibit in ventum, nec filiis aliam hæreditatem relinquet quam ventum, id est nihilum. Primo.

Secundo, Tigurina vertit, *qui perturbat domum suam, ventum hæreditate accipiet; et servus stulti ad sapientem corde transit*, *q. d.* Herus qui servos et ancillas vexat, objurgat, verberat, fame conficit, hic faciet eos fugaces, ut instar venti ab eo aufugiant, et transeant ad herum prudentem, qui eos clementer et humaniter tractet. Secundo.

Tertio, Vatablus, *q. d. Qui perturbat domum*, id est, qui dilapidat rem familiarem, *tandem nihil est habiturus, et stultus erit servus sapienti corde*, id est, quidquid stultus possidet, habiturus est sapiens: bona stulti quasi ab indigno possessore avolabunt ad sapientem, quasi justum sui herum et dominum. Accedit R. Levi: Vox servi, inquit, fortuitos casus significat, *q. d.* Opera laborque vecordis in sapientis utilitatem cedet, juxta illud: « Injustus præparat, justus autem induetur. » Tertio.

Quarto, Cajetanus, *q. d.* Pater crudelis, sæviens in filios, privat se potestate patria in filios, vel quia filii ab eo aufugiunt, vel quia princeps eos potestate tyrannica patris eximit: vice versa, pater sapiens filium insipientem et protervum humanitate sua in suam redigit potestatem. Quarto.

Quinto, auctor *Catenæ Græc.* ex Septuaginta sic vertit, *qui domui suæ se facilem commodumque et comem non exhibet, ille possidebit ventos; qui autem mente caret, serviet prudenti*, idque sic explicat: « Qui de quolibet domestico incommodo incenditur (ira excandescit, litigat, vociferatur, etc.), extorris tandem a patria fiet, et ab auræ intemperie humiliabitur; debet autem commodus frugique paterfamilias omnibus, quoad ejus fieri potest, sese accommodare; debet, exempli causa, uxori tanquam vasi infirmiori nonnulla indulgere, illique in quibus licite valet, gratificari; debet, ne levi de causa filios in iram, aut animi tristitiam conjiciat, summopere cavere; debet fratres egestate pressos ope et auxilio sublevare; debet servis justitiam et æqualitatem administrare; debet denique omnibus quod æquum et justum est præstare, enixeque ut omnia hæc faciat, contendere. Per ventum autem accipere licet animi ægritudinem ex intempestiva ira natum. Stultus autem serviet prudenti, nam prudentia valens dat operam, ut insipientes ad se attrahat, et in suum usum convertat. » Quinto.

Sexto et genuine, *q. d.* Insipiens et stultus, qui domum, id est familiam, suam perturbat, sive litigiis et rixis malaque administratione eam vexando et dissipando, sive gula et luxuria dilapidando rem familiarem, hic hæreditabit ventum, id est, ad nihilum extremamque inopiam redigetur, ideoque ipse quasi stultus cogetur servire sapienti, qui res suas ac reditus fundosque admi- Sexto-genuinus.

nistret, ut eos in integrum vel ex toto, vel ex parte, restituat, juxta illud *Eccli.* x, 28: «Servo sensato liberi servient.»

Simili modo Aristoteles, I *Polit.* cap. III et IV, asserit sapientum esse regere, insipientum vero regi a sapientibus. Et Philo, lib. *Quod deterius poster. insid.*: «Sapiens, inquit, dicitur Deus insipientis,» juxta illud Dei ad Mosen: «Constitui te Deum Pharaonis,» *Exod.* VII, 1. Et S. Gregorius Nazianzenus de sapiente et fideli Episcopo: «Pronubus, inquit, animarum, et, ut ita dicam, Deus est, aliosque deos efficit.»

Mystice Glossa: Stultus servit sapienti, id est, inquit, impius vivit pio: ille damnatur, iste accipit bravium, pro quo certabat.

Tropologice. Tropologice, S. Gregorius, XX *Moral.* cap. XIX: «Dum injusti sæviunt, inquit, justi purgantur, et utilitati innocentium militat vita pravorum, dum hanc et premendo humiliat, et humiliando semper ad melius format. Unde recte quoque per Salomonem dicitur: Qui stultus est serviet sapienti. Et tamen sæpe conspicimus sapientes subesse, stultos vero arcem dominii tenere: sapientes serviliter obsequi, stultos tyrannica elatione dominari. Quomodo igitur definitione divinæ sententiæ sapienti stultus servit, dum plerumque hunc jure temporalis dominii comprimit? Sed sciendum est quia contra sapientis vitam, dum stultus præeminens terrorem potestatis exercet, dum hunc laboribus fatigat, contumeliis lacerat, profecto hunc ab omni vitiorum rubigine urendo purgat. Stultus ergo sapienti etiam dominando servit, quem ad meliorem statum premendo provehit. Sic nonnunquam pupillis dominis ad disciplinæ magisterium servi præsunt, terrent, premunt, feriunt; et tamen esse servi nullo modo desistunt: quia ad hoc ipsum ordinati sunt, ut proficientibus dominis etiam feriendo famulentur. Quia igitur mala reproborum bonos dum cruciant, purgant, utilitati justorum militat etiam potestas iniquorum.» Sic et Beda, qui et insuper addit eum, qui perturbat domum animæ suæ, pascere ventos, id est oblectare dæmones. «Stultus, inquit, est peccator quilibet, qui dum vitam sapientis, hoc est justi, invidet, atque invidendo persequitur, ad probationem ejus velut ignis auro deservit. Qui mentem suam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbare non metuit, hanc utique malignorum spirituum fluctibus, quibus obruatur, aperit. Et qui stultus est, sapientem persequitur. Per hoc ei etiam dominando servit: quia patientiam ejus premendo, probatiorem reddit, ut, se videlicet damnato, ille bravium pro quo certabat, accipiat.»

Vers. 30. 30. FRUCTUS JUSTI LIGNUM VITÆ: ET QUI SUSCIPIT ANIMAS, SAPIENS EST.— Chaldæus, *et susceptrix animarum est sapientia*; Cajetanus, *et capiens animas est sapientia.* «Lignum vitæ» est arbor vitæ, sive vitalis, qualis creata fuit in paradiso ad prorogandam homini vitam, *Genes.* II, 9 Jam *lignum* sive arbor *vitæ* ponitur pro fructu arboris vitæ. Sic enim verba apte ordinanda sunt, *q. d.* Fructus justi est instar fructus ligni vitæ, quem scilicet proferebat arbor vitæ. Arbor enim vitæ mystice est ipsa sapientia et justitia, et consequenter ipse sapiens et justus: fructus vero ejus sunt opera justa et sancta. Sensus ergo est, *q. d.* Justus est similis arbori vitæ: sicut enim hæc sita in medio paradisi suaves et gratos proferebat fructus, qui homini prorogassent vitam, et conciliassent immortalitatem, ex quibus cuilibet accipere licebat quantum volebat. Ipsa enim arbor omnibus erat exposita, ac copia et suavitate fructuum omnes ad se invitabat et alliciebat. Sic pariter justus sua sapientia et virtute suaves et gratos edit justitiæ fructus, quibus tam sibi quam aliis, quos verbo et exemplo justitiam docet, conciliat vitam æternam et beatam immortalitatem, atque eos omnibus offert, eisque omnes ad se allicit et invitat. Quare justus qui «animas suscipit,» Hebraice לוקח *lokeach*, id est *capit*, id est, ut Vatablus, *inescat*, allicit ac trahit ad se, et ad Deum, hic utique sapiens est: sapit enim non tantum sibi, sed et aliis, quos erudit, justificat, et recta semita ducit ad beatam æternitatem. Unde Pagninus vertit, *qui docet animas, sapiens est*; לקח *lacach* enim subinde significat docere: unde לקח *lecach* vocatur doctrina, quia eam discipulus ab ore doctoris excipit et suscipit. Hoc est quod ait Daniel, cap. XII: «Qui ad justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.» Rursum *suscipere* in Scriptura est opitulari, dirigere, fovere, protegere, uti patet passim in Psalmis. Suscipere ergo animas est eis auxiliari, easque omni ope et opera dirigere ad virtutem et salutem.

Porro quod Septuaginta addita de more impiorum antithesi, vertunt, *de fructu justitiæ nascitur arbor vitæ; auferentur autem intempestive animæ iniquorum*; et Syrus, *exterminabuntur animæ impiorum*; et Arabicus, *ex fructibus justitiæ modificabitur arbor vitæ; et animæ declinantium a lege removebuntur ante terminum suum*, similem habet sensum, *q. d.* Ex justitia quasi ex semine pullulat arbor vitæ, id est vitæ præsentis longævitas et felicitas, ac futuræ beata æternitas, similis illi quam conferebat esus pomi arboris vitæ: vice versa, iniqui cito et immature ante senectam, imo ante ætatem virilem ex hac vita auferentur. Cum enim vita a Deo detur et prorogetur ad faciendam justitiam, qui eam non facit, sed inique vivit, hic utique vita meretur a Deo privari. Similis fuit gnome cap. III, 18, ubi de sapientia, id est justitia, dicitur: «Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam; et qui tenuerit eam, beatus.» Vide ibi dicta.

Noster Salazar rursum hæc arctat ad eleemosynam, *q. d.* Justus, id est misericors, mercedis loco capiet arborem vitæ, id est, vitam non secus producet quam si fructu ligni vitæ vesceretur, ætatis in dies labantis jacturas quotidie redimens.

« Et qui suscipit animas, sapiens est, » *q. d.* Quapropter qui suscipit animas, id est qui multos pauperes sublevat, qui peregrinos excipit, et necessariis emolumentis donat, etc., hic vere et ex animo sapit. Hæc expositio apposita est, sed arctior, nec adæquata, ut patet ex dictis.

Mystice, auctor *Catenæ Græcorum* per *lignum vitæ* accipit perfectam Dei notitiam quæ ex justitia nascitur : *De proventu justitiæ nascitur arbor vitæ*, hoc est, inquit, « finis virtutum est justitiæ fructus; harum autem perfectio est notitia Dei, quæ lignum vitæ interdum appellatur. » Vide quæ de ligno vitæ dixi cap. III, 18, *Gen.* II, 9, *Apoc.* II, 7, et cap. XXII, 2.

Sancti est suscipere animas. Moraliter, disce hic sapientis et sancti esse suscipere animas etiam peccatis oneratas, ærumnis afflictas, tentationibus oppressas, ignorantia cæcas, angoribus et scrupulis implicatas, etc., easque sublevare, consolari, roborare, illuminare, expedire, Deoque saluti et cœlo restituere. Anima enim etiam unica vilissimi rustici, Indi, vel barbari, pluris est, majorisque pretii quam sit cœlum et terra, totumque universum. Ipsa enim est viva imago Dei et S. Trinitatis, creata ad ejus gloriam, ut ipsum in æternum laudet et celebret : cum anima, quæ peccato perditur, perpetim Deum et Sanctos execretur et blasphemet in gehenna. Ita animas quaslibet suscipiebat Christus, quasi verus earum pastor. Unde ipse ait *Joan.* XVIII, 10 : « Ego sum Pastor bonus. Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis. » Et S. Paulus *Rom.* XV, 7 : « Propter quod suscipite invicem, inquit, sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei. » Ita omnes suscipiebat S. Ambrosius, uti habet ejus Vita : « Facillimi, inquit, ad eum aditus, etiam infimis; palam omnibus eum alloqui cupientibus sanctus vir propositus erat; nullus ingredi a janitoribus vetabatur, imo nec adventum alicujus sibi voluit nuntiari : omnes ad se venientes benigne excipere; uniuscujusque audire negotia, commodis et opportunitatibus omnibus inservire, singulorum levare molestias, et perferre miserias et infirmitates consuevit. » Et inferius : « Quotiescumque illi aliquis ad promerendam pœnitentiam lapsus suos confitebatur, ita afficiebatur commiseratione, ut flens aliena sicut sua peccata, ad fletum pœnitentem etiam commoveret, et causas criminum, quas illi confitebantur, nulli nisi Domino apud quem intercedebat, loquebatur. » Hæc Paulinus in Vita S. Ambrosii. Ita ipse suscepit S. Augustinum tunc juvenem Manichæum et concubinarium, dum eum ad fidem et castitatem convertit. Ita suscepit Theodosium Imperatorem post cædem Thessalonicensium, dicens : « Qui secutus es errantem (Davidem), sequere pœnitentem.»

Exemplum S. Ambrosii.

Mirus in hac re fuit Vitalius, qui quotidie laborando manibus pretium laboris impendebat in meretrices, ut eo fornicationem illarum redimeret, uti refert Leontius Neapolis in Cypro Episcopus in Vita S. Joannis Eleemosynarii : « Ingrediens, inquit, civitatem, scribit omnes quæ notæ erant meretrices, et cœpit laborare opuscula, et accipere per singulos dies siliquam unam. Cum ergo occumberet sol, manducabat unius ærei lupinos. Et intrabat ad unam meretricum, et dabat ei æreos nummos, et dicebat : Dona mihi noctem istam, et noli fornicari. Et manebat juxta eam nocte illa, observans eam ne fornicaretur. Stabat ergo a vespere in uno angulo cellulæ, ubi dormiebat mulier, psallens et orans pro ea, et mittens genuflexiones usque ad auroram, et exiens accipiebat verbum ab ea, quod nulli diceret actionem ejus. » Sic et S. Simeon, cognomento *Salus*, scortationem meretricum dato eis pretio redimebat, uti refert idem Leontius in ejus Vita : qui et addit eum a Deo donum castitatis accepisse adeo eximium, ut etiam cum meretricibus conversans, omni prorsus libidinis sensu careret.

31. SI JUSTUS IN TERRA RECIPIT, QUANTO MAGIS IMPIUS ET PECCATOR. — Aliqui hanc sententiam exponunt de justi præmiis, quasi ea opponantur injusti suppliciis, *q. d.* Si Deus justos non tantum in futura vita præmiat, sed et in præsenti multis cumulat donis; quanto magis impios non tantum in gehenna puniet, sed et in præsenti vita multis cruciabit afflictionibus? Unde aliqui Hebræi sic vertunt, *justus pacem habebit in terra.* Hebraice enim שלם *scalam* et pacare et retribuere significat; Chaldæus, *ecce justus in terra roboratur : impii autem et peccatores de terra perdentur.* Vers. 31.

Melius alii passim hæc accipiunt de tribulationibus justorum, *q. d.* Si justi ob leves et veniales culpas in hac vita tot castigantur ærumnis : quomodo castigabuntur impii ob gravissima scelera non tam in hac vita quam in gehenna? Unde Septuaginta, quos sequitur S. Petrus, *Epist.* II, cap. IV, 18, vertunt, *si justus quidem vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt?* Arabicus, *peccator ubi apparebit*; Cajetanus, *ecce justus in terra emendabitur*; Syrus, *si justus vix vivit, impius et peccator ubi reperietur? q. d.* Si justus magno cum labore per multas tribulationes ad salutem eluctando ægre pertingit, quanta pro tot enormibus sceleribus supplicia luent impii in gehenna? Hinc illa S. Hilarionis tremebundi in morte ad animam vox : « Septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem times? » Ita S. Ambrosius, lib. II *Apologiæ Davidis*, cap. III : « Si justi, inquit, pœnæ atrocioris receperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat : Si justus vix salvus fit, peccator et impius ubi parebunt? » Et S. Augustinus, lib. XX *Contra Faustum* : « Quid enim justius unico (Dei Filio), cui tamen Deus non pepercit? Et quid evidentius quod nec justis parcat, emendans eos varietate tribulationum? cum de hac re aperte sit dictum : Et si justus vix salvus erit. » Et S. Gregorius, XXVI *Moral.* cap. XVII : « Peccata, inquit, nequaquam divina severitas inulta remanere oer-

mittet, sed iram judicii a nostra (justorum) hic correptione incipit, ut in reprobatione damnatorum tanquam in fine motus conquiescat : » sicut lapis movetur per aerem, sed in terra quasi in centro conquiescet. Fuse et exacte hanc sententiam explicui I *Petr.* IV, 18; quare hic ea non repetam, nec actum agam. Porro Lyranus per exempla sic eam explicat : « Si Martyres, inquit, tanta patiuntur injuste, quanta tormenta manent eorum tortores? Si Job, Tobias et alii Dei electi tanta in hac vita passi sunt, quid miramur si nos longe inferiores aliqua afflictio tangat? etsi enim impii non sumus, certe si nos peccatores negamus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, » I *Joan.* I. Huc facit illud Catonis :

Quod merito pateris, patienter ferre memento :
Cumque reus tibi sis, ipsum te judice damna.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

More suo proponit antitheses diligentis disciplinam et eam odientis, impii et justi, operantis et otiosi, stulti et sapientis, veracis et mendacis, fidelis et fraudulenti : sæpius vero inculcat bona et mala linguæ, puta a vers. 13 usque ad 20, et a vers. 22 usque ad 24.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam : qui autem odit increpationes, insipiens est. 2. Qui bonus est, hauriet gratiam a Domino : qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate : et radix justorum non commovebitur. 4. Mulier diligens, corona est viro suo : et putredo in ossibus ejus, quæ confusione res dignas gerit. 5. Cogitationes justorum judicia : et consilia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini : os justorum liberabit eos. 7. Verte impios, et non erunt : domus autem justorum permanebit. 8. Doctrina sua noscetur vir : qui autem vanus et excors est, patebit contemptui. 9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane. 10. Novit justus jumentorum suorum animas : viscera autem impiorum crudelia. 11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus : qui autem sectatur otium, stultissimus est. Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. 12. Desiderium impii munimentum est pessimorum : radix autem justorum proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo : effugiet autem justus de angustia. 14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et juxta opera manuum suarum retribuetur ei. 15. Via stulti recta in oculis ejus : qui autem sapiens est, audit consilia. 16. Fatuus statim indicat iram suam : qui autem dissimulat injuriam, callidus est. 17. Qui quod novit loquitur, index justitiæ est : qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiæ : lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum : qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii. 20. Dolus in corde cogitantium mala : qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. 21. Non contristabit justum quidquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo. 22. Abominatio est Domino labia mendacia : qui autem fideliter agunt, placent ei. 23. Homo versutus celat scientiam : et cor insipientium provocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur : quæ autem remissa est, tributis serviet. 25. Mœror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono lætificabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est : iter autem impiorum decipiet eos. 27. Non inveniet fraudulentus lucrum : et substantia hominis erit auri pretium. 28. In semita justitiæ, vita : iter autem devium ducit ad mortem.

Vers. 1. 1. QUI DILIGIT DISCIPLINAM, DILIGIT SCIENTIAM (Septuaginta, *sensum*) : QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, INSIPIENS EST. — Arabicus, *qui amat disciplinam, amat bonitatem*, vel *beneficium*. Pro *discipli-*

nam hebraice est מוסר *musar*, id est castigationem, correptionem, increpationem. Unde Tigurina, *qui diligit castigationem, diligit scientiam; qui vero castigationem odit, obbrutescit*, id est fit bardus et brutus : hoc enim est hebraice בער *baar*. Per *scientiam* intellige practicam, puta morum conformationem, honestatem et virtutem.

Sensus ergo est : Qui amans est disciplinæ, ac, cum ab officio et a recto aberrat, sinit se corrigi, libentique animo correptionem excipit, hic utique amat scientiam morum, puta honestatem et virtutem, ac proinde vere sapit, vere philosophus, id est amator sapientiæ est; qui autem odit increpationem, nec, cum male agit, patitur se corripi, hic utique insipiens est, idque *primo*, quia ostendit suam superbiam et arrogantiam, qua putat se plus cæteris sapere, ideoque sua vitia et defectus stolide et superbe defendit. *Secundo*, quia in errore et vitiis pertinaciter persistit, nec instrui et corrigi vult; ideoque incorrigibilis et inemendabilis est. Tertiam causam mox subjiciam ex Antiocho. Quare sicut æger desipit, qui ægritudinem non agnoscit, nec ei cauterium aut pharmacum acrius admoveri patitur, itaque in ægritudine manet et moritur; et sicut a via aberrans desipit, si nolit in rectam viam reduci; et sicut discipulus a veritate declinans desipit, si nolit a magistro emendari et instrui : sic prorsus desipit, qui a virtute et via salutis aberrans non vult corrigi, instrui, dirigi, et in viam virtutis et salutis reponi. Ita S. Chrysostomus, tom. III, hom. *De ferendis reprehens.* : « Qui, ait, odit reprehensiones, ait Salomon, insipiens est. Non dixit sic vel sic redargui, sed tantum redargui; nam si quidem juste arguit amicus, agit ut peccatum corrigat : sin absque ratione et immerito, jam laudanda est voluntas ejus, et probanda intentio mentis, agnoscendumque et testandum amicitiæ beneficium. Non enim reprehenderet, nisi multum diligeret. Proinde ne stomachemur, nec succenseamus, cum arguimur. » Causam subdit : « In peccatis, ait, id efficiunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia. Idcirco sicut insipiens est qui pharmaca rejicit, ita et stultus est, qui non grato animo suscipit reprehensiones. » Addit simile ex sole : « Quid lucidius sole? Et tamen lux ejus deficit. Et profecto sicut lucidam illam lucem sæpenumero supervenientes tenebræ obtegunt, ita et intellectum nostrum quasi in meridie fulgentem et perspicuum inconsiderantia obrepens tenebrosum reddit; et nonnunquam evenit ut sapiens non videat quod oportet, et minor et hebetior clare et acute illud perspiciat. » Unde concludit S. Chrysostomus : « Correptionem bene ferre, non vulgaris, sed summæ philosophiæ præconium et laus est. » Sic quoque explicat Antiochus, *homil.* 68 : « Homo, ait, si quidem de se quam modestissime sentit, seque pro abjecto habet et vili, multa cum animi voluptate et benevolentia exoptat, quæ in se recidunt correptiones, aut quamlibet asperam objurgationem. Beatus monachus, qui se aliud esse censet nihil quam omnium peripsema. » Peripsema, inquit Scholiastes, est ramentum et limatura, qua scilicet monachus omnium judiciis et censuris quasi limis se corrigendum, radendum in humilitate omnique virtute expoliendum subjicit. Probat id Antiochus : « Qui odit increpationes insipiens est, quia ei impendet non simplex tribulatio; qui autem diligit eas, liquet hunc jam nulla percelli animi perturbatione, sed sedato est animo. Quam igitur profuerit benigne eos excipere, qui nos suis exercent sannis et scommatibus, quamlibet amarulentis, præ illis qui nos adornant suis commentitiis laudibus, qui juxta Scripturam vix differunt ab eo qui maledicit! »

Odiens disciplinam est insipiens. Primo. Secundo. Tertio.

Insuper S. Augustinus scripsit librum *De Correptione et Gratia*, in quo objicientibus Pelagianis neminem debere corripi, quod corrigere vitia sit opus gratiæ Dei, non liberi arbitrii et humanarum virium, uti faciebat S. Augustinus et Orthodoxi, respondet cap. V : « Quicumque corripi non vis, ex eo sane corripiendus es, quia corripi non vis. Non vis enim tua tibi vitia demonstrari : non vis ut feriantur, fiatque tibi utilis dolor, quo medicum quæras : non vis tibi tu ipse ostendi, ut, cum deformem te vides, reformatorem desideres, eique supplices ne in illa remaneas fœditate. » Et post pauca : « Dolor quippe ille quo sibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in majoris orationis affectum, ut Deo miserante, incremento caritatis adjutus, desinat agere pudenda et dolenda, et agat laudanda et gratanda. »

His adde apophthegmata S. Augustini, lib. *De Correptione* : « Melius est a justo misericorditer corripi quam fallaciter laudari. » Ita ipse in *Psal.* CXL. « Nemo corripitur et instruitur sine labore et dolore, quia virtus in infirmitate perficitur, » in *Psal.* LXXXIX. « Correptio ad emendationem pertinet, redargutio furoris, id est accusatio, ad damnationem, » in *Psalm.* VI. « Quem non corrigunt verba, corrigent experimenta, » serm. 50 *De Temp.* « Non corrigimur nisi dono Dei, » *homil.* 2 inter 50. « Veritas etiam per iniquos corripit peccatores, » ibid. *hom.* 5. Huc facit proverbium Sixti Philosophi, num. 237 : « Qui sapienti non obtemperat, nec Deo obtemperabit. »

2. QUI BONUS EST, HAURIET GRATIAM (Hebraice Vers. 2.
רצון *ratson*, id est benevolentiam, favorem, gratiam) A DOMINO : QUI AUTEM CONFIDIT IN COGITATIONIBUS SUIS, IMPIE AGIT. — Hebraice est ירשיע *iarscia*, quod, cum sit in *hiphil*, significat *primo*, valde impie agere, ut patet *Daniel.* IX, 5, et cap. XII, vers. 10. *Secundo*, significat impietatis reum agere et condemnare. Unde Pagninus vertit, *et malas habentem cogitationes condemnabit*; et Tigurina, *scelestus impietatis condemnabitur*.

Igitur sensus generalis et adæquatus est, *q. d.* Vir bonus, qui bonitati et bonis actionibus, qui-

bus Deo placeat, assidue intendit, hic hauriet a Deo gratiam, ut de bono in melius proficiat, juxta illud : « Ibunt de virtute in virtutem; videbitur Deus deorum in Sion, » *Psal.* LXXXIII, 8. « Qui autem confidit in cogitationibus, » Hebraice, *vir cogitationum*, vel machinationum et imaginationum, qui scilicet suas imaginationes sequitur, iisque totus innititur, non Deo Deique voluntati et legi; hic assidue impie aget, ac quotidie de una impietate progredietur ad aliam, de minore ad majorem, donec culmen impietatis conscendat, fiatque totus impius, indeque cum Lucifero a Deo præcipitetur in tartara. Unde Chaldæus vertit, *bonus est qui suscipit voluntatem Dei, viri impii consilium infringetur*; Syrus, *benefiet viro qui custodit voluntatem Domini, impius condemnabitur;* Aquila, *bonus* ὑπερεγχέει, id est *supereffundit*; vel potius, *abunde et affluenter hauriet beneplacitum et gratiam a Domino*. Unde Beda apposite et clare sic explicat : « Qui bonus est, non confidit in cogitationibus suis, sed Domini gratiam quærit, et quæsitam invenit; per illam vero accipit, ut pie vivere possit. Qui autem in cogitationibus suis fidit, bonus esse nequit; nam quia gratiam superni adjutoris petere non curat, merito in impia actione perdurat. »

Porro, *bonus* hic quilibet *justus* intelligitur, sed præsertim *humilis*, inquit Beda et Hugo, qui humiliter disciplinam et correptionem, de qua præcessit, excipit : hic enim directe opponitur superbo, qui in suis cogitationibus confidens disciplinam respuit. Humilis enim sua humili submissione, qua se instruenti et corripienti subjicit, meretur insignem a Deo gratiam, qua tum vitium de quo corripitur efficaciter corrigat, tum se in virtute opposita cæterisque valde promoveat. Unde Antiochus, *hom.* 68 jam citata : « Vir humilis, ait, incredibili lætitia perfunditur tacitus super correptione privata et contemptu, magis quam pro exhibito honore, et proprii celebritate nominis; unde et talis a Deo prædicatur beatus, juxta Isaiæ testimonium : Sanctificate eum qui extenuat animam suam; qui autem odit correptiones, imprudens. » Sicut enim hauriens aquam, eo puriorem et copiosiorem haurit, quo major est putei profunditas, ex quo haurit; sic et justus eo majorem et copiosiorem Dei gratiam prolicit, quo major est animi ejus humilitas et demissio : ex hac enim velut e puteo haurienda est aqua vitæ, puta Dei gratia.

Denique Septuaginta habent, *melior* (minus recte Complutenses legunt, *melius*) *qui invenit gratiam a Domino; vir autem iniquus tacebitur*. Quæ sententia obscura est et hiulca; unde eam plenius et clarius sic effert *Catena Græc.* : « Melior vel præstantior est, qui gratiam invenit apud Dominum, quam qui honoratur apud homines; vir autem iniquus legisque prævaricator silentio obruetur. » « Etenim, ut ibidem ait Didymus, comperiuntur quidam boni, bonisque actionibus intenti, soli Deo noti. Hos autem illis præfert, qui apud homines honorantur, magnique fiunt. Qui enim apud homines commendantur, sæpenumero ejusmodi laudem et commendationem in superbiam vertunt : at qui soli Deo cogniti probatique sunt, illi virtutem usque ad finem incontaminatam conservant; nec injuria. Verum apud homines iniquos et improbos nihil ejusmodi locum habet : quando quidem apud illos omnia sunt perversa et distorta. »

Huic sententiæ Salomonis parallela est illa Platonis in *Theæteto* : « Deo nihil est similius, quam cum ex hominibus aliquis justissimus est. In hoc nimirum et vera hominis præstantia et facultas versatur, et quantum inde homo abscedit, οὐδενία et ἀνανδρία, id est nullitas, et hujusmodi quædam ignavia sive imbecillitas, ut hominis nomen amittat, sane existit. » Et rursum : « Philosophia et vera sapientia est animi reditus e tenebrosa ista vita, quæ potius nox quam dies appellanda est, ad veram illam entis lucem. » Et illa Pindari in *Isthmiis*, ode 6 : « Si quis delectatus labore exercet a Deo structas virtutes, simul Deus illi amabilem gloriam serit, jam ad ultimos felicitatis fines appellens anchoram jecit, divinitus honoratus existens. » Et illud Sixti non Pontificis, ut voluit Ruffinus, sed Philosophi Pythagorici, num. 1 : « Fidelis homo, electus homo est; electus homo, homo Dei est; homo Dei est, qui Deo dignus est; Deo dignus est, qui nihil indigne agit. » **Gnomæ philosoph.**

Moraliter, ex hoc versu et præcedenti disce quam fideles virtutis studiosi, præsertim Religiosi, debeant faciles esse in admittenda disciplina, correptione, objurgatione et castigatione, imo eam amare, desiderare et ambire. Hæc enim est scala ad vitæ emendationem, ad humilitatem, ad patientiam, omnemque virtutem et perfectionem. Quocirca Antiochus Abbas Lauræ S. Sabæ, qui ante mille annos floruit eo tempore, quo Heraclius Imperator sanctam Crucem reportavit Hierosolymam sub annum Domini 614, Antiochus, inquam, *homil.* 68 jam citata : « Sane, ait, quam eum par est magnum censeri et admirabilem qui, cum increpatur acrius, et ignominia non levi aspergitur, perfert tamen; quemadmodum honesta illa Chananitis, magnique meriti, quæ quidem simul atque a Domino audisset : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere catellis; non modo indignata non est, sed ex diverso seipsam extenuans respondit : Imo, Domine; etenim catelli edunt de buccellis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Hoc responso in admirationem tantæ istius et humilitatis et fidei se surrigens Dominus, dixit : O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. » B. Isaias Abbas, *orat.* 8, inter alia apophthegmata hoc habet : « Si quis reprehendit te propter rem aliquam quam fecisti, vel non fecisti, si taces, Jesu te similem præbes; sin respondes : Quid, inquiens, feci? non am- **Moraliter de amanda correptione.**

plius ei similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis. » B. Dorotheus, *doctrina* 21, docet efficax remedium adversus quælibet peccata esse patientiam correptionis.

Verum præ aliis sublimiter et divine hoc argumentum tractat Joannes Climachus, gradu 4 *De obedientia*. Accipe pauca e multis : « Sicut crudele est, ait, ex ore famelici infantis manibus panem rapere, ita et seipsum et operarium lædit, qui animas suscipit regendas, nisi illi coronas quantas illum sustinere posse novit, horis singulis providere satagat, sive per contumelias, sive per ignominias, sive per abjectiones, sive per ludibria. Tria enim maxime cavenda committit : *Primum*, quod ipse increpationis mercede privatur; *secundum*, quod aliis ex alterius virtute prodesse posset, id agere omisit. *Tertium* vero est, quod est gravissimum, quod ii nonnunquam qui videntur esse probatissimi, et laboris patientissimi, si ad tempus negligantur, atque jam ut virtutibus prælati non corripiantur, sive probris atque injuriis non afficiantur, ea quæ in eis inerant modestia et tolerantia destituentur. Nam etsi bona et frugifera pinguisque terra est, consuevit tamen aquæ, id est ignominiæ, defectus illam infructuosam ac sylvestrem efficere, spinasque fornicationis et noxiæ securitatis in ea germinare. »

Affert deinde inter alia exemplum Abbacyri, quem quotidie ab omnibus corripi et probris exagitari videns, interrogavit : « Quid est, ait, frater Abbacyre, quod te quotidie a mensa expelli video, ac nonnunquam dormire incœnatum? Qui ad hæc respondit : Crede mihi, pater, probant me patres mei, utrum monachus esse cupiam; non autem vere id faciunt; quam ego patris aliorumque intentionem non ignorans, levissime ac sine ulla molestia omnia tolero. Et ecce 15 jam annum ego istud cogitans, sicut et ipsi, quando monasterium intravi, dixerunt mihi, quod usque ad 30 annum renuntiantes probare solerent. Et recte quidem, pater Joannes, sine probatione enim aurum non perficitur. Hic igitur egregius Abbacyrus, secundo anno postquam adveneram, migravit ad Dominum in monasterio hoc, patribus, cum deficeret, dicens : Gratias ago Domino et vobis, patres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter; hac enim ex causa immunis a tentatione dæmonum hactenus mansi. » Unde hortando concludit : « Affige in animæ ligno (quam crucem dicimus) incudem, videlicet mentem, ut per alternos malleorum ictus et crepitus percussa ludibriis et maledictis irrisionibusque lacessita, injuriis affecta, infracta, et in nullo læsa seu dissoluta perseverans, tota lenis et plana, immobilisque persistat. Exue te voluntatibus tuis, ut confusionis amictu; atque his nudus stadium pietatis ingredere; irrisiones horis singulis ut aquam vivam bibe. » Et pluribus interjectis subdit aureo hoc apophthegmate rem obsignans : « Is qui ad placidissimam animi quietem atque ad Deum currit, die omni qua maledicta non sustinet, ingens detrimentum se sustinuisse arbitratur. »

3. NON ROBORABITUR HOMO EX IMPIETATE, ET RADIX JUSTORUM NON COMMOVEBITUR. — Pro *non roborabitur* hebraice est, לא תכן *lo ticcon*, id est *non dirigetur*, ut habent Septuaginta Complutenses, et Chaldæi item, *non firmabitur, non stabilietur*. Ita Aquila et Symmachus; Septuaginta Romana, *non prosperabitur homo ex iniquo; radices autem justorum non auferentur;* Tigurina, *nemo cum impietate firmus erit; radix autem justorum non movebitur;* Vatablus, *homo impius non perdurabit, sed cito peribit.* Vers. 3.

Sensus generalis et adæquatus est, *q. d.* Impietas non prosperat, nec stabilem facit impium, sed potius efficit ut in adversa multa incidat, evertatur, et evellatur : at vero justitia et probitas justos prosperat, stabilit et firmat, ut videantur esse instar arboris, quæ firmas in terra egit radices, ideoque nulla ventorum vi evelli, aut loco moveri potest.

Jam sub hoc generali sensu ad particulares descendere licet. Unde *primo*, Baynus hæc adaptat ad hæredes et filios, *q. d.* Impius paucos, vel nullos, relinquit hæredes et posteros, eosque miseros et infelices, qui proinde ejus domum et familiam propagare et exaltare nequeant : at vero justus instar arboris bene radicatæ, ideoque multos ex se ramos spargentis, numerosam, felicem et splendidam progignet sobolem, per quam suam familiam propagabit, copiosamque et splendidam efficiet. Sic et Aben-Ezra : « Radix, ait, est symbolum posteritatis quam justi, cum vita defunguntur, post se relinquunt. »

Secundo, noster Salazar hæc more suo arctat ad divitias, *q. d.* Ex impietate, id est ex opibus injuste partis, nemo roboratur, hoc est, nemo robustam, firmam et stabilem fortunam inde adipiscitur. Nam cum male parta male dilabantur, cum his pariter fortuna hominis labitur et ruit : « Radix autem justorum proficiet, » *q. d.* Facultates justorum, id est juste partæ, tanquam arbor quæ altiores egit radices, nulla vi evellentur, vel auferentur, stabiles erunt et immotæ. Audi S. Chrysostomum, hom. 2 *in epist. ad Ephes.*: «Si vis filiis tradere divitias, posside justas, si ullæ sint tales; hæ enim manent, stantque firmæ et stabiles : quæ autem non sunt ejusmodi, cito pereunt et intereunt. »

Tertio, Lyranus : Radix justorum, inquit, est eorum stabilitas in virtute et honore : unde David fuit stabilitus in regno pro se et pro sua posteritate.

Quarto, alii hæc referunt ad actiones : has enim injustis prosperat Deus; in impiis vero infaustas reddit. Ita auctor *Catenæ Græc.* : « Quanquam, ait, justus e medio abeat, et moriatur, attamen radix ejus manet firma. Nec ea tantum, sed bonæ quoque laudabilesque actiones sanaque consilia,

quæ inde prodierant, etc. Siquidem præter alia hoc justis adhuc residuum est, quod denuo ad vitam aliquando redituri sunt. »

Tropologice, radix justi est justitia, gratia et charitas, quæ nunquam excidet, cum cætera omnia, etiam scientia et prophetia, peritura sint, I *Corinth.* XIII, 8. Gratia enim est radix et semen gloriæ : sicut enim ex radice pullulat arbor, sic ex gratia et charitate progignitur gloria æterna. Unde Apostolus, *Ephes.* III, 17 : « In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum. »

Allegorice, radix justorum est Deus et Christus : quia enim justi in Deo et cruce Christi, quasi arbore vitali et immobili, radicati sunt, hinc nulla tentatione vel tribulatione concutiuntur aut commoventur, dicuntque cum S. Paulo : « Quis, nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque altitudo, neque fortitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. » Hinc Christus vocatur « radix David, » *Apoc.* V, 5, et cap. XXII, 16, ac « radix Jesse, » *Isaiæ* XI, 1.

Anagogice, radix justorum est æternitas : sectantur enim bona æterna, in iisque mentem spesque omnes defigunt; quocirca nullis temporalibus bonis vel malis, utpote caducis et evanidis, commoventur. Impii vero, qui sectantur bona præsentia, cum iis transeunt et evanescunt : quare firmi et stabiles esse nequeunt. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 *in Genes.* : « Tale quiddam, ait, sunt divitiæ, tale quiddam universa hujus vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum, nihil radicatum; sed magis quam fluminum fluenta prætercurrit. Atqui spiritualia non sunt talia; sunt enim firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, sed ad omne sæculum se extendentia. Quantæ ergo sit inscitiæ nutantia cum immobilibus commutare? »

Vers. 4. 4. MULIER DILIGENS CORONA EST VIRO SUO : ET PUTREDO IN OSSIBUS EJUS, QUÆ CONFUSIONE RES DIGNAS GERIT. — Hebraice, *quæ pudefacit;* Tigurina, *mulier pudefaciens* (Vatablus, *dedecorosa*) *est ceu tabes in ossibus ejus.* Huic simile est illud Sixti non Pontificis, uti voluit Ruffinus, sed Philosophi, in *Proverbiis* sive *Sententiis*, quæ habentur in *Biblioth. SS. Patrum*, num. 228 : « Mulier pudica est viri gloria; reverentiam habens uxori, habebis eam reverentem. »

Aliqui τὸ *diligens* accipiunt ut participium verbi *diligo*, ac interpretantur, *amans maritum;* sed perperam : nam hebraice est אשת חיל *escet chail*, id est *mulier virtutis*, id est strenua, sedula, virilis, quæ strenue filios et familiam regit, continet, promovet; ideoque marito non tantum est fida, pudica et casta, sed et laborum dolorumque ejus omnium socia, solamen et remedium; cujus proinde dotes heroicas describit toto cap. XXXI. Unde Theodoretus vertit, *mulier fortitudinis;* Symmachus, *abundantiæ;* Septuaginta, *mulier fortis;* Chaldæus, *honesta;* Syrus, *virilis;* Tigurina, *virtutibus prædita;* Aben-Ezra : « Mulier, quæ divitias congerit, est mariti corona, quia illius opera in pretio habetur et honoratur; sicut diadema regium caput cæteris verendum reddit. »

Hæc viro suo est *corona*, id est instar coronæ eum ornat, lætificat, tegit, roborat, sanctitate, vigore, gaudio, omnique bono afficit et replet. Corona enim symbolum est perfectionis et cumuli, nihilque notat nisi perfectum et suis numeris absolutum, uti alibi dixi. Rursum corona dicitur id quod decorum et gloriosum est. Alludit ad coronam nuptialem, qua sponsus et sponsa coronari solent in signum amoris et concordiæ, gratulationis et gaudii nuptialis, uti docet Carolus Paschalius, lib. II *De Coronis*, cap. XVI et XVII, et Alexander ab Alexandro, lib. II *Genial.* cap. V. Unde Claudianus in nuptiis Honorii Imperatoris ita canit : Coronæ symbola. Primum.

Tu festas Hymenæe faces, tu gratia flores
Elige, tu geminas concordia necte coronas.

Rursum corona hæc symbolum erat victoriæ, quod scilicet conjuges conjugio vicissent scortationem, adulterium, procos et mœchos, omnemque vagam et pudendam libidinem. Ita S. Chrysostomus, hom. 9 in I *ad Corinth.* in morali : « Idcirco, ait, coronæ imponuntur capiti, ut victoriæ signa sint, quod scilicet antea libidini fuerint impenetrabiles. Ita demum cubiculum ingrediuntur, quia scilicet a voluptate superati non sunt. Quod si libidine superatus quispiam seipsum scortis addixerit, cujus jam rei gratia coronatus incedat, qui tam fœde libidini colla subdiderit? » *Tertio*, eadem signum erat laboris et strenuitatis. Unde moris fuit olim, ut nova nupta januam viri lana coronaret, quasi quæ sedula in lanificio futura, lineis laneisque pannis virum et filios esset amictura, juxta illud cap. XXXI, vers. 13 : « Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. » Et vers. 21 : « Non timebit domui suæ a frigoribus nivis; omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus. » *Quarto*, corona hæc symbolum est regni : maritus enim est quasi rex, cujus regnum est uxor et familia. Unde S. Chrysostomus, hom. in *Psalm.* IV : « Quoniam, inquit, David mulierem (Bethsabee uxorem Uriæ), quæ in viri potestate erat, tanquam alienum regnum occupaverat (cuilibet enim viro regnum est propria conjux; et non sic rex purpuram et diadema ut vir uxorem suam diligit), propterea qui ex uxore ei natus erat filius, insurrexit tyrannus volens abripere regnum patris : vi rapuit ipse regnum alienum, et vim passus est circa proprium; et qui clanculum peccaverat, de eo triumphus palam actus est. » *Quinto*, corona hæc symbolum

Secundum. Tertium. Quartum. Quintum.

est integritatis, virtutis et perfectionis, juxta illud *Isaiæ* LXI, 10 : « Induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis. « *Sexto*, corona hæc symbolum est filiorum multorum et insignium, quos uxor virilis parit et educat marito. Hi enim sunt corona, id est decus et gloria parentum, qui eos et in mensa et foris stipant, et circumdant instar coronæ. Unde Apostolus, I *ad Thessal.* cap. II, vers. 19 : « Quæ est enim, inquit, nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ ? nonne vos, » etc. Et illud *Psalm.* CXXVII,3 : « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ, » *q. d.* Deo tibi benedicente, teque Deo cooperante, ex uxore multos insignes procreabis, et in omni virtute educabis filios, qui proinde quasi corona te cingent et ornabunt.

Sextum.

Mystice, mulier diligens et strenua est Ecclesia, et quælibet anima sancta, quæ Christum sponsum decorat et delectat quasi corona, juxta illud *Cantic.* III, 11 : « Egredimini, et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus, » puta in die incarnationis, quo Christus carnem nostram sibi despondit, et in ea cæteros homines fideles et sanctos, uti explicant S. Athanasius, S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Bernardus, Cassiodorus, Philo Carpathius et alii ibidem. Et Isaias, cap. LXII,3 : « Eris ait, corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. » Porro in Incarnatione corona Christi fuit caro et humanitas assumpta : hæc enim Verbum cinxit et coronavit; in passione vero corona Christi fuit spinea, per quam meruit adipisci in cœlis roseam et gemmeam. Atque spineam in hac vita communicat suis electis, uti communicavit realiter S. Catharinæ Senensi. Spinea enim corona Christus se exhibet regem patientium, afflictorum et tribulatorum, eosque præcedit quasi antesignanus, ut per spinas, dolores et cruces suos deducat ad immarcescibilem gloriæ coronam. « Pudeat, inquit S. Bernardus, serm. 5 *in festo omnium Sanctorum*, sub spinato capite membrum fieri delicatum. » Turpe censebant primi Christiani coronari floribus ritu Gentilium, quod Christus spinis coronatus fuisset, ne Christo illudere et insultare viderentur. Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. VIII : « A ratione, ait, alienum est, ut qui audierimus Dominum fuisse spinis coronatum, ipsi venerabili Domini passioni per ludum insultantes, habeamus capita redimita floribus. » Idem docet Tertullianus, lib. *De Corona militis.* Addit S. Athanasius, Christum coronatum fuisse spinis, ut omnes nostrarum sollicitudinum et angorum spinas in se suscipiens, nos sua securitate et lætitia donaret, suoque patrocinio protegeret et coronaret. Unde tract. *De Passione et Cruce,* sic ait : « Christus spineam coronam gestavit, ut vitæ nostræ curas (quasi spinas in se suscipiens) aboleret. »

Corona Christi carnea et spinea.

Mystice, S. Thomas, serm. *De S. Cæcilia,* hoc thema sermonis proponit : « Mulier diligens corona est viro suo. » Fuit enim, inquit, S. Cæcilia diligens quintupliciter : *primo,* in carnis maceratione; *secundo,* in Dei dilectione ; *tertio*, in devota oratione; *quarto,* in eleemosynarum largitione; *quinto,* in aliorum conversione. Eadem fuit corona viro suo, quia eumdem ad Christum et ad castitatem convertit : unde cum eo meruit ab angelo corona liliorum donari. Eadem corona gemmea est viro suo in vita æterna. Idem S. Thomas in I *Corinth.* VII, lect. 2, hisce novem coronis S. Cæciliam condecorat : *primo*, sapientia in parte rationali; *secundo*, munditia in parte concupiscibili ; *tertio*, constantia in parte irascibili ; *quarto*, modestia contra multiloquium; *quinto,* veritate contra mendacium ; *sexto,* discretione contra stultiloquium ; *septimo,* sanctimonia in facto; *octavo*, verecundia in signo; *nono,* gratia in conversando.

Porro auctor *Catenæ Græc.* per *mulierem virtutis* mystice accipit virtutem ; per *rem confusione dignam,* vitium et malitiam : « Sensus est, ait, sicut virtus mentem exornat, ita malitia eamdem profanat et perdit; pravamque et insolentem conviciatricem reddit. Rursum, mulier virilis est anima justi : hæc enim viriliter contra vitia et animi perturbationes decertat; et ut quavis adversitate superior evadat, strenue laborat.

ET PUTREDO IN OSSIBUS EJUS, QUÆ CONFUSIONE RES DIGNAS GERIT. — Salonius, Beda, Lyranus et Hugo τὸ *ejus* referunt ad mulierem, *q. d.* Mulier impudica sua libidine conciliat sibi morbos et putredines, uti patet in lue venerea, quibus et caro et ossa ejus putrescunt et tabescunt, uti experientia docet meretrices et mœchas computrescere. Verum ex antithesi, et ex Hebræo pronomine masculino, liquet τὸ *ejus* referri ad virum, *q. d.* Sicut mulier pudica et strenua instar coronæ virum ornat, lætificat, corroborat, vivificat : ita ex adverso mulier impudica, desidiosa et pigra (huic enim opponitur *diligens* et sedula. Ita R. Levi), rixosa, ebriosa, prodiga, aliisque vitiis pudendis dedita, virum dedecorat, affligit, infamat, mœrore et molestiis conficit, adeo ut medulla ossium ex tristitia diffluat et consumatur, itaque omne ejus robur (quod est in ossibus) et vigor intereat, ipseque etiam senectam contrahat et emoriatur. Alludit ad illud Adæ de Eva : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea, » *Genes.* II, 23. Ubi Anastasius Sinaita : Os, ait, ad robur, caro ad voluptatem pertinet, quia uxor bona marito non tantum voluptatem, sed et robur ad superandos omnes labores et familiæ difficultates affert. Additque : Vice versa uxor mala os, id est robur, mariti exedit et consumit. Unde Septuaginta vertunt, *sicut autem in ligno vermis, sic virum disperdit mulier malefica*; et Syrus more suo legens vestigia Septuaginta, *sicut fungus et vermis in ligno, ita virum profligat mulier malum faciens, q. d.* Sicut

teredo et tinea sensim lignum exedunt, erodunt et consumunt : sic mulier mala et perversa vires viri erodit et absumit. *Malefica* est maligna, item incesta et mœcha, indeque proprie malefica et venefica. Solent enim mœchæ, ut amasiis mœchis fruantur, maritis secreto propinare venena, vel naturalia vel magica, quibus eum vel cito, vel sensim conficiant et enecent, juxta illud Ausonii:

Toxica zelotypo dedit uxor mœcha marito.

Et illud de maleficiato ad veneficam apud Athenæum, lib. VI : « Tu illum venenis tuis putrefecisti, et velut lignum carie corruptum vitiasti. » Cum enim mulieres sint timidæ et imbecilles, quod vi et robore nequeunt, hoc fraude et veneficiis peragunt, ut non aperto marte, sed ex insidiis inimicos appetant et perdant. Refert Diodorus, lib. V, Hecaten feminam omnium primam aconitum invenisse, et ad venena mortifera conficienda summum studium impendisse. Nota est Medea, Circe et Thessala mulier, id est venefica. Hinc tot sagæ et veneficæ, cum pauciores viri sint sagi et magi. Denique leges civiles mulieres adulteras et veneficas jungunt, velut quadam affinitate conjunctas : sunt enim adulterium et veneficium proxima et cognata, ut mulier quæ impudica est, non raro sit venefica. Leges hasce citat Tiraquellus, leg. VIII *Connub.*, num. 22 et seq. Huc facit Hebræorum initio *Gemaræ* adagium : « Quod eruca sesamis, id meretrix est in domo. » Sicut enim eruca sesama et olera, in quibus degit, depascitur et vastat : sic meretrix domum in qua habitat consumit, et miserum maritum devorat. Hinc a Comico vocatur *limax* : limaces enim olera exedunt.

Vers. 5. 5. COGITATIONES JUSTORUM JUDICIA, ET CONSILIA IMPIORUM FRAUDULENTA. — Hebraice, *consilia impiorum dolus*; Septuaginta, *gubernant impii dolos*. Hebraice enim תחבלות *tachbuloth* et consilia et gubernacula significat. Unde cum Septuaginta sic ad verbum vertas, *gubernacula impiorum dolus*, *q. d.* Gubernacula, quibus impii se suaque gubernant et promovent, sunt fraudes et doli. Est metaphora a gubernaculo navis : sicut enim illo nauclerus regit navem, illudque intra navim absconditur : sic fraudulenti per dolos sua peragunt, eosque in corde celant et abscondunt. Chaldæus, *solertia* (Syrus, *molitiones* vel *conversatio*) *impiorum fraus est;* Pagninus, *cogitationes justorum ad faciendum judicium, consilia impiorum ad faciendum dolum.*

Judicia? Justorum quæ? Resp. Primo. Quæres, quænam sint *judicia* quæ cogitant menteque versant justi. *Primo*, auctor *Catenæ Græc.* respondet esse Dei judicia, ejusdemque præcepta : hæc enim justi meditatione cordeque et animo jugiter pertractant, iisque Numinis metum et cultum sibi inducunt.

Secundo. *Secundo*, idem : « Judicia, ait, exercent, qui secundum rationis dictamen assidue operantur. Sic et S. Gregorius, lib. XIX *Moral.* XIII, explicans illud *Job.* XXIX, *Et diademate, judicio meo* : « Justorum judicia, inquit, recte diademati comparantur; quia per magni operis gloriam ad retributionis ducunt coronam. Quæ nimirum judicia secum quotidie introrsus agunt : quid Deo, quid proximo debeant solerter aspiciunt, atque ad agenda bona se vehementer accendunt, et de perpetratis malis districte redarguunt. Unde bene quoque per Salomonem dicitur : Cogitationes justorum judicia. Justi quippe ab omni strepitu sæculari ad corda sua redeunt, ibique ascendunt tribunal mentis, atque ante oculos se et proximum statuunt, et deducunt ad mediam regulam testamenti, qua dicitur : Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis. Transferunt in se personam proximi, et sollicite attendunt quid sibi, si ita essent, fieri, vel non fieri juste voluissent : sicque districto jure atque judicio causam suam et proximi, juxta tabulas divinæ legis in foro cordis examinant. Bene ergo dicitur : Cogitationes justorum judicia, quia ipse eorum intimus motus cordis, quasi quædam libra est judiciariæ potestatis. »

Hujus conscientiæ tribunalis personas omnes apte repræsentat S. Bernardus, lib. *De Inter. domo*, cap. XIV : « In domo propria, ait, et in propria familia habeo accusatores, testes, judices et tortores. Accusat me conscientia, testis est memoria, ratio judex, voluptas carcer, timor tortor, oblectamentum tormentum : quotquot enim fuerunt oblectamenta mala, tot erunt tormenta dura in pœna. Nam inde punimur, unde delectamur. » Accedit Beda : « Justi, ait, sua facta si Domino placeant, sedula meditatione dijudicant; ne forte ipsis minus sollicitis supernus arbiter contra eos invisibiliter adversa disponat, juxta illud Apostoli : Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique dijudicaremur, I *Corinth.* XI. At reprobi, divini timoris obliti, de fraude quam faciunt sua consilia cogunt. »

Tertio, S. Hieronymus in cap. V *Amos* per *judicium* accipit mentis constantiam, *q. d.* Justi mature deliberant; at ubi deliberarunt, in proposito constantes sunt : impii vero in horas mutant sua consilia et decreta. « Volvetur, ait, quasi aqua judicium pessimorum, quia non stat in una sententia, sed circumfertur omni vento doctrinæ. Quod probaverant improbant, et quod prius laudaverant, putant esse pro nihilo. » Tertio.

Quarto et genuine, Vatablus, Jansenius, Lyranus et alii per *judicium* accipiunt jus et justitiam, *q. d.* Cogitationes justorum sunt *judicia*, id est sunt justitiæ, hoc est, sunt justæ et æquæ, ut nulli faciant injuriam, sed cuique jus suum tribuant (est metonymia : ponitur enim abstractum pro concreto, *justitia* pro *justæ*). At vero cogitationes, machinationes et « consilia impiorum » sunt de dolis et fraudibus. Non enim aliud cogitant, quam qua ratione aliis fucum facere, eosque decipere ac rebus suis fraudare queant, ut Quarto.

per fraudes et dolos res suas augeant et promoveant.

Moraliter, cogitationes justorum debent esse judicia, ut, quemadmodum judicium non inconsiderate agitur, sed a judice magna mentis attentione exercetur : ita mens justi, et ad perfectionem anhelantis cogitationes rationis judicio selectas recipiat, et non indifferenter ex otiositate aut curiositate insurgentes admittat. Comprimat eas timor Domini sanctus, qui occulta etiam cordis nostri et secreta rimatur; liget eas spes donorum cœlestium, quæ non inania cogitantibus, sed pura et sancta considerantibus frequenter offertur.

Porro tangit hic Sapiens radicem omnis boni vel mali; לב enim est bona vel mala cogitatio. Unde Beda in *Collectaneis* : « Istis fomitibus, ait, quasi gradibus coalescit omne peccatum. Cogitatio namque pravi delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem. » Vice versa, cogitatio sancta rei sanctæ delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, etc.

Vers. 6. 6. VERBA IMPIORUM INSIDIANTUR SANGUINI : OS JUSTORUM LIBERABIT EOS. — Cohæret hæc sententia præcedenti, estque gradatio, *q. d.* Impii non solum student pios fraudare bonis, sed et spoliare vita : tum ut facilius bona eorum occupent, tum quia oderunt eos eorumque pietatem et virtutem, quæ quasi sudes in oculis ipsorum impietatem assidue pungit, cruciat et flagellat. Sic Jezabel per falsos testes sustulit Naboth, ut ejus vineam occuparet, III *Reg.* XXI.

AT OS JUSTORUM LIBERABIT EOS.— Quos? eos scilicet, quorum sanguini insidiantur impii : sicut Daniel liberavit Susannam, cujus vitæ insidiabantur senes incesti, *Daniel.* XIII : ita Lyranus, Baynus et Cajetanus. Porro Jansenius extendit etiam ad impios, *q. d.* Impii cupiunt alios perdere; at justi omnes tam pios quam impios satagunt salvare. Noster Salazar ad solos impios refert, *q. d.* Justi non referunt par pari, sed eos ipsos a quibus fraudulentis accusationibus damnantur, eos, inquam, ipsi testimonio suo absolvunt. Virtus enim non modo se ipsam, sed et alios quoslibet tuetur et salvat. « Enimvero virtus earum est virium, ut non modo seipsam adjuvet atque defendat, sed alios propugnet, opemque ope destitutis ferat, » inquit auctor *Catenæ Græcorum*. Tanta et tam ampla est justorum charitas, ut omnes etiam inimicos brachiis amoris complectatur, ac vincat in bono malum, ex inimicis faciat amicos, juxta illud : « Inimicos æque ac amicos amicat amor. »

Denique Decretum V, *Quæst.* V, cap. fin., per *os justorum* accipit os judicis impios castigantis, itaque eos ab impietate liberantis : « Aliud est, ait, ex charitate aliorum crimina deferre, ut quos secreta admonitione corrigere non possumus, convictos judicis sententia corripiat; atque aliud insidiando falsa objicere, vel insultando vera facile exprobrare. Illud vero charitatis, hoc autem impietatis est officium. Unde in *Proverbiis* dicitur : Verba impiorum insidiantur sanguini : os justorum liberabit eos. »

7. VERTE IMPIOS, ET NON ERUNT : DOMUS AUTEM JUSTORUM PERMANEBIT. — Pro *verte* hebraice est הפוך *haphoc*, quod tam est infinitivi modi quam imperativi; unde tam *vertere* quam *verte* significat. Infinitivus autem apud Hebræos pro omni tempore, modo, numero et persona accipitur. Unde Pagninus vertit, *vertet Deus impios, et non erunt*; et Vatablus, *evertentur impii, ut nusquam sint*; et Chaldæus, *subvertuntur impii, et non inveniuntur* (1). Hebræi enim, cum careant verbis compositis, simplex usurpant pro composito; unde הפך *haphac* significat tam convertere, evertere, subvertere, quam vertere. Vers. 7.

Verum Noster proprie et nervose vertit in imperativo *verte*, sed sensu difficili. *Primo*, Beda exponit, *q. d.* Converte, o Deus, impios, præsertim hæreticos et infideles, ad bonam frugem, et sic desinent esse impii, eruntque pii; desinet hæresis et infidelitas, ac triumphabit ubique fides et pietas. Verte ergo illos, ut quod fuerant non sint amplius impii, neque inimici, sed evadant pii et amici. Sic et S. Gregorius, homil. 32 *in Evang.* : « Relinquamus, ait, nosmetipsos quales peccando nos fecimus, et maneamus nosmetipsi, quales per gratiam facti sumus. Ecce etenim, qui superbus fuit, si conversus ad Christum humilis factus est, semetipsum relinquit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutavit, abnegavit utique quod fuit. Si avarus quisque ambire jam desiit, et largiri didicit propria, qui prius aliena rapiebat, procul dubio semetipsum reliquit; ipse quidem est per naturam, sed non est per malitiam. Hinc enim scriptum est : Verte impios, et non erunt. Conversi namque impii non erunt, non quia non erunt omnino in essentia, sed scilicet non erunt in impietatis culpa. Tunc ergo nosmetipsos relinquimus, tunc nos ipsos abnegamus, cum mutamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur, quod per novitatem vocamur. Pensemus quomodo se Paulus abnegaverat qui dicebat : Vivo autem jam non ego. Exstinctus quippe fuerat sævus ille persecutor, et vivere cœperat pius prædicator. » Hic sensus moralis est, non litteralis, ut patet ex antithesi quæ sequitur : « Domus autem justorum permanebit. »

Secundo, Jansenius exponit, « verte, » id est everte, o Deus, ut amplius non sint, nec pios opprimant.

Tertio, alii, *q. d.* Averte, o homo, paulisper te vultumque tuum ab impiis; cumque te rursus ad eos converteris et respexeris, videbis eos non esse et periisse, juxta illud *Psal.* XXXVI : « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Transivi, et ecce non erat : quæsivi eum, et non est inventus locus ejus. » Verum sic di-

(1) Rectissime.

cendum esset : « Verte te ab impiis ; » jam autem dicitur : « Verte impios, et non erunt. »

Quarto, noster Salazar : « Verte, inquit, id est circumage impium, aut in orbem gyra, ut sensus sit : tam cito impius perit atque esse desinit, quam cito volvitur in gyrum, id est, non longiori spatio permanebit, quam est id quo gyrus absolvitur. Verte igitur in gyrum, et interim non erit. Ad id spectat illius Philosophi facinus, qui, rogatus ut suam de vitæ humanæ brevitate enuntiaret sententiam, vertit semetipsum in orbem ; innuens scilicet se vitæ spatium unius gyri duratione metiri. Huc alludit adagium Græcorum : κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, id est circulus aut orbis res humanæ ; quod ergo non ad vicissitudinem, sed potius ad durationem refero, id est, res humanæ ea velocitate abeunt et deficiunt, qua circulus vel orbis conficitur a saltatore vel ab alio quovis. Hæc ipse.

Quinto, simpliciter et germane, « verte, » id est, si vel modicum verteris impios, videbis eos everti et non esse, *q. d.* Impii tenuissimam habent subsistentiam, quæ minima conversione, et, ut ita dicam, flatu uno, instar bullæ difflatur, dissipatur et evanescit, perinde ac in ludo scachiorum, alearum, taxillorum, verte scachium vel aleam unam, et totum lusum, totam ludentis vincentisque sortem et fortunam everteris. Quid enim est vita et sors impii, nisi lusus fortunæ, nisi ludus aleæ ? Unde Septuaginta, *quocumque se verterit impius, deletur* ; et Cajetanus, *verte impios*, id est converte, ait, rotam fortunæ impiorum, ut conversa rota impii, qui in culmine consistebant, deorsum devolvantur in imum, et videbis eos jam non esse, utpote depressos, ac fortunis, honore, statu et gradu, tandemque ipsa vita privatos et eversos. Rursum, « verte impios, » id est, volve impiorum ætatem et sæculum, volve paucos annos vitæ ipsorum, et videbis eos morte consumptos, juxta illud *Eccle.* cap. I : « Generatio præterit, generatio advenit. » Omnia enim hæc notant citum transitum, finem et interitum impiorum cum sua sobole, *q. d.* Verte non nihil rotam temporum et sæculorum jugiter rotantium sibique succedentium, videbis post paucos annos defecisse impios. Sicut enim in libro, si vertas folium unum, succedit aliud quod prius operit et sepelit ; et si intuearis verti volvique aquam fluminis, cernes aquam, quæ coram te est, illico labi et defluere, aliamque succedere et affluere, quæ præcedentem extrudat : ita prorsus se habent impii, eorumque domus et familiæ parva conversione temporum ; si paucos annos eos requiras, videbis plane interiisse, nec reliquisse hæredes, sed e terra abrasos et æterna oblivione sepultos ; videbis alios ac sæpe externos in eorum locum, domum, gradum, opes et prædia successisse, imo illos ipsos exclusisse, et deturbasse impios : at vero domus et familiæ justorum, quia fundatæ in justitia et in Dei patrocinio, permanent et perdurant per multa sæcula.

Denique auctor *Catenæ Græcorum* sic Septuaginta vertit et explicat, *quocumque impius cogitatione se vertit, omnis illius conatus et cogitatus omneque studium atque consilium frustraneum est. Per domus autem justorum bonas cogitationes hoc loco exprimit ; quandoquidem bonæ sententiæ, bonaque et salutaria cogitata, haud secus ex illorum animo prodeunt, atque ex divite quodam penu. Sunt hi enim, ut illorum quoque domus supra petram ædificatæ.*

8. Doctrina sua noscetur vir : qui autem vanus et excors est, patebit contemptui. — « Noscetur, » id est publice cognoscetur, laudabitur et celebrabitur ; hoc enim significat hebræum יְהֻלַּל *iehulal* : hoc enim exigit antithesis. Hebraice, *ad os* (id est juxta quantitatem et mensuram) *intellectus laudabitur vir, et perversus corde erit in contemptum* ; Septuaginta, *os intelligentis laudatur a viro : socors autem subsannatur* ; vel, ut vertit et explicat auctor *Catenæ Græc.* : « Viri prudentis os vulgo laudatur : qui autem hebetis ignavique cordis est, ab omnibus subsannatur ; vir operosus bonisque actionibus ex instituto deditus, tametsi rudis et idiota sit, melior honoratiorque est ignavo diserta comptaque oratione utente ; » Syrus, *os prudens laudant mortales, excors autem despicietur velut stultus* ; Symmachus, *secundum prudentiam suam laudabitur vir ; qui autem corde divaricat, pudefiet.* Nonnulli doctrinam hic speculativam accipiunt, *q. d.* Ex doctrina sua noscetur vir, an scilicet sit philosophus, an grammaticus, an medicus, an jurisperitus, etc. Qui enim docet aut docte disserit de rebus philosophicis, is noscitur esse philosophus ; qui de medicis, esse medicus ; qui de juridicis, esse jurisperitus : verum hic sensus hoc loco est impertinens. Vers. 8.

Alii per *doctrinam* accipiunt veritatem, *q. d.* Qui veritatem loquitur, is noscetur esse verax et cordatus : at vanus et excors, qui mendacia proloquitur, noscetur esse mendax, ideoque patebit contemptui.

Verum dico : *Doctrina* hic, uti et toto hoc libro, non speculativa, sed practica intelligitur, idemque est quod *prudentia* tam in loquendo quam in agendo. Sensus ergo est, *q. d.* Per doctrinam, id est prudentiam, *noscetur*, Hebraice, *laudabitur vir*, quia quantum in dicendo et operando ostenderit prudentiam, tantum pariter famam et laudem consequetur : ex adverso qui vanus et excors est, Hebraice, *qui curvus*, vel *obliquus*, id est pravus et perversus est *corde*, qui scilicet prava loquitur vel agit, hic erit contemptui, quia habebitur imprudens, insipiens, pravus et perversus (1).

Porro prudentia hæc requirit ut quod dicimus et agimus, *primo*, sit verum et alienum ab omni falsitate et mendacio ; *secundo*, ut sit sincerum et

(1) Maurer, *pro ratione intelligentiæ suæ laudatur quisque, sed animus perversus est contemptui.*

alienum a simulatione et hypocrisi; *tertio*, ut sit grave, seriumque et alienum a levitate, et ludicro jocorum et nugarum; *quarto*, ut sit justum et alienum ab injuria aliorum; *quinto*, ut sit utile et alienum a damno et noxa; *sexto*, ut sit maturum et opportunum, nimirum personis, loco et tempori congruum: quæ enim importuno loco vel tempore dicuntur vel aguntur, hæc imprudentiam sapiunt, ideoque dicentem et agentem velut imprudentem contemptui et ludibrio exponunt.

Exemplum sit Joseph, qui et in carcere et in domo Putipharis ita prudenter se gessit, ut omnium ore celebratus, a Pharaone præfectus fuerit Ægypto, ac sua prudentia fami, quæ Ægyptum et vicinas provincias occupaverat, succurrerit, juxta illud *Psalm.* CIV, 21: « Constituit eum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret. » Et David, de quo dicitur I *Reg.* XVIII, 5: « Egrediebatur quoque David ad omnia quæcumque misisset eum Saul, et prudenter se agebat. » Et vers. ultim.: « Prudentius se gerebat David quam omnes servi Saul, et celebre factum est nomen ejus nimis. » Et Daniel, qui a Nabuchodonosore ob eximiam prudentiam præpositus fuit toti monarchiæ Babyloniorum, *Daniel.* II, 48, et V, 12.

Sermo est speculum mentis. Gnomæ. Porro in sermone illico cernitur prudentia vel imprudentia. Unde Socrates aiebat: « Loquere, adolescens, ut te videam; » in sermone enim velut in speculo videtur indoles pectoris et mentis. Idem dictitabat: « Qualis homo est, talis etiam ejus erit oratio; orationi autem facta simillima, factis vita. » Testis est Cicero, *Tuscul.* V; et de Scipione cauto in verbis et factis dicebat Cato:

Ille sapit solus, volitant alii velut umbræ.

Maximus, *serm.* 15, citat Romulum dicentem, « vasa fictilia sono et percussu, hominem vero sermone explorandum esse; » et Demonactem asserentem, « in speculis vultus figuram, in colloquiis autem animi naturam et imaginem cerni posse: sermonem enim quasi figulum, animi formam effingere et proferre; » et Solonem dictitantem, « orationem esse operum simulacrum: » ea quippe, quæ in opus proruunt, prius animo concepta verbis indicantur. Democriti apud Stobæum hæc est vox: « In speculo faciei figura; in verbis autem animi qualitas cujusque hominis deprehenditur. »

Mystice Beda: « Doctrina sua, ait, quisque vir esse noscitur, quia si recta docet, et hæc operibus implet, sanctus esse colligitur. »

Vers. 9. 9. MELIOR EST PAUPER ET SUFFICIENS SIBI, QUAM GLORIOSUS, ET INDIGENS PANE. — Hebraice, *melior est vilis* vel *ignobilis et servus sibi, quam se glorificans et deficiens pane.* Pro *et servus sibi*, alii vertunt, *et servus ipsi.* Unde Chaldæus, *melior est abjectus qui habet servos;* Pagninus, *melior est qui flocci pendet se, et servus est ei, quam qui glorificat se, et caret pane;* et Vatablus, *præstat abjectus qui servos habet,* id est *dives est*, etc., *q. d.* Pluris fit, et a pluribus colitur, qui abjectus plebeio vestitu sine pompa famulorum et equorum incedit, ac interim domi habet famulos, qui agros et vineas colant, aut merces comparent, quibus rem ipsius augeant, quam gloriosus qui vestibus sericis aureisque amictus, multis stipatus famulis pompose incedit, et tamen domi non habet alimenta, quibus se suosque alat. Sunt enim nonnulli, qui exterius suum splendorem ostentant, omniaque sua in externa ornamenta impendunt, quo fit ut domi egeant; malunt enim domi esurire, et foris splendere, quam domi abundare, et foris sordere, in quos fuse invehitur S. Chrysostomus, hom. 22 *in Matthæum.*

Verum Noster melius vertit, *melior est pauper et serviens,* id est *sufficiens sibi;* qui enim sibi laborando servit, nec servilia opera detrectat, hic facile sibi sufficientem victum et vestitum comparat. Hic *melior* est, id est præstantior et sapientior judicatur, plurisque fit, et a pluribus colitur, quam gloriosus, qui quasi nobilis magnifice incedit, ideoque non vult laborare, sed gloriatur nobilitate avorum et atavorum, ac splendore vestium et famulorum, atque interim domi vix panem habet quem comedat. Unde Symmachus vertit, *melior est vir in vilitate serviens sibi;* Syrus, *qui sibi usui est et servit;* et Tigurina, *obscurus homo, qui sibi laborat, præstat glorioso qui pane indiget.* Sic et R. Salomon, Aben-Ezra et R. Levi: « Præstantior, ait, est qui abjectus sibi servit, agrosque colit, itaque ditatur, quam qui honore excolitur, sibique vult a cæteris servitium exhiberi, cum panis egestate laboret. » Clarissime vero Septuaginta in *Catena Græcor.* sic habent, sicque explicantur a Basilio et Chrysostomo: « Vir, qui honore contempto commodis suis servit, præstat homini gloriam aucupanti, neque panem tamen, quo vescatur, habenti. » Basilius: « Satius, ait, est suis commodis operam dare, etiamsi ea de causa contemptui apud nonnullos habeatur, quam reipsa agere, et velle nihilominus inter divites censeri. » Chrysostomus: « Quandoquidem multi laborem detrectant, non solum tanquam molestum, verum etiam tanquam parum honestum, primum quidem per exemplum a formicæ industria et labore petitum eximere studuit (ad has enim pigros omnes supra amandabat); hic vero alteram istam suspicionem e medio submovere contendit, qua quis imbutus dicere forte poterit: Heus tu, quid de labore concionaris? laborare res vilis et probrosa est, utpote mancipiorum propria. Ad hæc autem ille: Et quanto satius est hoc qualecumque probrum sufferre, et laute vivere, quam fame tabescere! Qua, quæso, de causa laborare dedecorosum ducis? nec enim alteri servis ut probrum devites, sed tibi ipsi, et id quidem sponte. Nisi enim teipsum ab inediæ incommodo liberare velles, nullam penitus alio-

rum rationem haberes : ea propter tute ipse es, qui ex tali servitute fructum capis, adeoque non tam alteri quam tibi ipsi servis. Adverte milites, nonne unusquislibet illorum sibi ipsi servit? Nonne qui manuum opera vitam tolerant, pari modo sibi ipsi serviunt? Ne igitur ob laborem succenseas; tu tui namque ipsius dominus es, et non alius quispiam. Nonne cernis egenos qui victum ostiatim quæritant, nulli servire? Ergo illi quoque sibi serviunt. Qualis, obsecro, honor est illis, pane quo pascantur egere? » Hucusque S. Chrysostomus.

Porro Septuaginta eleganter opponunt ἀτιμίαν sufficientis sibi τιμῇ egentis pane, *q. d.* Præstat sufficiens sibi inglorius, quam gloriosus egens pane; præstat ignobilis satur nobili famelico.

Hinc disce divitias præstantiores esse nobilitate, juxta illud :

Et genus et formam regina pecunia donat.

Indeque laborem otio, ac pauperem sibi laborantem, suisque licet paucis contentum, præstare glorioso, cui nihil sufficit ad jactantiam, cum omnia desint ad vitam. Unde Apostolus : « Est, ait, quæstus magnus pietas cum sufficientia, » græce αὐταρκείᾳ, id est animo suis contento, I *Timoth.* VI, 6. Salomoni succinit Siracides : « Melior est, ait, qui operatur, et abundat in omnibus, quam qui gloriatur, et eget pane, » *Eccli.* X, 30. Vide ibi dicta. Succinunt et gnomæ Philosophorum. Antonius in *Melissa,* cap. XXXVII, citat Socratem dicentem, « satius esse se in paucis facultatibus continentem hilariter agere, quam in magnis infeliciter. Quare ditissimum esse, qui paucissimis contentus est. » Epictetus, rogatus « quis esset dives, » respondit : « Cui satis est quod habet. » Maximus, *serm.* 12, citat Democritum qui, rogatus « quomodo quis dives fieri posset, » respondit : « Si cupiditatum pauper erit, si inopi erit desiderio. Quare eos qui naturalibus divitiis contenti sunt, ditiores esse iis qui, cum multa possideant, plus tamen concupiscunt : illis enim nihil deest, his plura quam possident. » Plato, interrogatus « quantas opes habere conveniret, » dixit : « Quantæ possidenti neque insidias pariunt, neque rerum necessariarum inopiam. » Cleanthes suam vitam laboriosam præferens otiosæ nobilium : « Dum illi, ait, pila ludunt, ego fodiens duram humum exerceo. » Sensit vir sapiens hominem non ad otium, sed ad laborem a Deo conditum esse ut eo victum sibi paret. Maximus, *serm.* 32, citat Democritum qui, rogatus « quomodo laboriosi et industrii differrent a desidiosis : » « Quo, ait, impii a piis, spe nimirum bona. Sperant quippe qui corpus laboribus exercent, opima laborum præmia; desides autem præsentem intuentur egestatem. » Probus Imperator non patiebatur militem esse otiosum, sed multa opera manu militari perfecit, dicens « annonam gratuitam militem comedere non debere. » Ita Flavius Vopiscus in *Vita Probi.* Alfonsus Aragonum rex, reprehensus a quodam quod propriis manibus laborasset : « Numquid, ait, Deus et natura frustra regibus manus dederunt? » Rursum : « Regum cibus est honos, ait, quem dii immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt. » Ita Panormitanus *De Gestis Alfonsi.*

Suis contentus felix.

Gnomæ.

Vera ergo nobilitas sita est in labore, non in otio, non in pompa, sed in virtute; in factis et stemmatis non avorum, sed cuique propriis : labore enim sustentamur et vivimus, virtute gloriamur, factis celebramur. Præclare Cicero, orat. *Contra Sallustium,* sibi objicientem generis ignobilitatem : « Satius est, ait, meis gestis florere, quam majorum opinione uti; et ita vivere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum. » Et Poeta :

Labor et virtus propria nobilitant, non avorum. Gnomæ.

Et genus et proavos, et quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Et Cassianus, *Collat.* II, cap. X : « Nihil, ait, nostrum est nisi hoc tantum, quod corde possessum, atque animæ nostræ cohærens, a nemine prorsus potest auferri. » Igitur : « Nobilitas sola est atque unica virtus. Nobilissimus Deo est, clarissimus virtutibus. Aliena laudat, qui genus laudat suum. » Et Solon apud Ausonium : « Pulchrius multo paratur quam creatur nobilis. » Urbanus III Pontifex objicienti sibi generis humilitatem : « Magni viri, ait, non nascuntur, sed virtute fiunt. » Maximilianus Imperator cuidam, oblato auro, nobilitatem emere volenti : « Ditare quidem te possum, ait, at nobilitare non nisi te propria virtus potest. » Nimirum : « Simia haud leæna fiat regio diplomate. » S. Gregorius Nazianzenus, orat. 19 *De Gregorio* patre suo : « Unam nobilitatem, ait, in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus intelligamus. » Aureе vero apud Prudentium *Peri Stephanon,* sive *De Coronis,* Romanus Martyr genere nobilis, sed fide et effuso sanguine nobilior :

Postquam inter ictus hymnum dixit plombeos,
Erectus infit : Absit ut me nobilem
Sanguis parentum præstet, aut lex Curia :
Generosa Christi secta nobilitat viros.

Et S. Agatha apud Quintianum Præsidem : « Multo præstantior, ait, est christiana humilitas et servitus regum opibus ac superbia.

Mystice Salonius : « Vere, ait, melior est frater idiota et simplex, qui operatur bona quæ novit, unde vitam æternam mereatur habere in cœlis, quam gloriosus, id est clarus eruditione, vel comptus doctoris officio, qui indiget pane dilectionis, quia neque dominum diligit, neque proximum. Vel certe ideo pane indiget, quia non operatur quæ intelligit aut docet, » v. g. melior est S. Franciscus Aristotele et quovis philosopho ac inani theologo.

Hanc gnomen pulchro simiæ et vulpis apologo venustat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. x, cujus titulus : *Quod melius sit minus egere, quam plus habere.* Cum simia, inquit, jocosa, veste induta et vana catenula irretita, jubilans exsultaret, suamque opulentiam et felicitatem jactaret; retudit eam vulpes, dicens hæc non tam esse copiam, quam inopiam, quod vestis indigentiæ, catenula captivitatis sit signum. « Nam paupertas est, ait, indigere; fortunæ vero habere, hanc unde suppleas indigentiam, avaritiæ vero semper plus cupere. Si amplius habes, aut eo indiges, aut non indiges; et si habes, aut his uteris, aut non uteris. Si uteris luxuriando, fatua; si non uteris, es retinendo avara. Si vero egens habes, quam artificialiter dives, natura tam pauper es. Vide igitur quod plus habere, aut sine vitiositate, aut sine aliqua paupertate nemo possit: vane igitur, quia plus habes, gloriaris. Ego certe me minus egere nunc glorior, et arte nudam esse; quia nec egeo, nec cupio vestimentum, ditiorem me puto. Nimirum, qui minus eget, is natura dives est, cum sit ipse sufficiens. Solam namque hanc, ni fallor, æstimaverim esse veram opulentiam non aliunde mendicatam, sed cupiditate abdicatam, natam habere sufficientiam. Cupiditatis victor Diogenes, hoc se ditiorem putavit, quo minimis indigeret. Hinc cum virum quemdam naturali vase manuum haustum sumere vidisset, jam seipso dives ejus exemplo factus, potationis vasculum confregit. Quare hujusmodi divitiæ, aut naturalis paupertatis opitulativum solatium, aut cupiditatis anxiæ jugum sunt onerosum. Disce igitur quod melius sit non egere, quam indigentem habere. »

Vers. 10. 10. NOVIT JUSTUS JUMENTORUM SUORUM ANIMAS : VISCERA AUTEM IMPIORUM CRUDELIA. — Syrus, *impii autem claudunt viscera sua;* Chaldæus, *miserationes impiorum crudelitas.* Hebræum enim רחמים *rachamim* et miserationes, et viscera, quæ sedes sunt misericordiæ, et miseratione commoventur, significat. Sensus ergo Chaldæi est, *q. d.* Miserationes impiorum sunt crudeles, adeoque non sunt miseratio, sed crudelitas. Si quando enim misericordiam aliquam præstant, tot moris miserum trahunt, ac tanta verborum asperitate et supercilio beneficia in odium adducunt, denique tot conditionum et usurarum onere ea aggravant et vendunt, ut non tam misereri quam feritatem et crudelitatem exercere videantur.

Sensus Vulgatæ versionis est, *q. d.* Novit justus quantos labores et dolores animæ jumentorum suorum patiantur : ideoque eos moderatur, mitigat, solatur et medetur. Rursum novit quid jumenti anima appetat, illudque ei exhibet. Unde Pagninus vertit, *cognovit justus appetitum jumenti sui.* Anima enim sedes et symbolum est appetitus. *Novit* ergo non speculative tantum, sed et practice : *novit,* id est, attendit et curam gerit suorum jumentorum. Sic dicitur II *Tim.* II, 19 : « Cognovit Dominus qui sunt ejus, » id est amat, curat, protegit, promovet Deus suos electos. Et *Psal.* I, 6 : « Novit Dominus viam justorum; » novit, id est diligit, dirigit, secundat et prosperat. Unde Septuaginta vertunt, *justus miseratur animas jumentorum suorum; viscera autem impiorum immisericordia.*

Jam per *jumenta, primo,* Lyranus accipit servos et ancillas : *jumenta* enim dicuntur quasi *juvamenta;* servi autem juvant herum.

Secundo, Beda per *jumenta* accipit proximos rudes et hebetes instar jumentorum : hos enim juvare, et vicissim ab iis juvari debemus lege naturæ et charitatis. « Justus, ait, compatitur, et miseretur hebetudini et fragilitati proximorum sibi commissorum. » Quam enim curam gerit bubulcus suorum boum et jumentorum, ac pastor suarum ovium, eamdem gerere debet rector subditorum.

Tertio, proprie et genuine Aben-Ezra : Novit, ait, justus qua re indigeant sua pecora, illamque misericorditer eis præstat, quia justus non tantum hominum, sed et brutorum miseretur; præsertim quia hæc misericordia in suum commodum redundat. Qui enim alit et impinguat bovem suum, seipsum alit et impinguat : bos enim arabit hero terram, segetesque producet, ac deinde cedet ei in cibum. Itaque esto amicitia et charitas proprie non sit inter nos et bruta, ut docet S. Thomas et Aristoteles, tamen ad illa quasi per mantissam et auxesin quamdam sese extendit; estque hic amor non tam amicitiæ, quam concupiscentiæ, quia herus amat bovem non ob bonum bovis, sed quia bos est jumentum, peculium et bonum suum. Ita S. Chrysostomus, hom. 29 *in epist. ad Rom.* « Sunt enim, ait, Sanctorum animæ vehementer mites et hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos, ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Propterea et sapiens quidam dixit : Justus miseretur animarum jumentorum suorum. Si ergo jumentorum, multo magis hominum. » Idem Chrysostomus plenius in *Catena Græc.* hunc locum sic explicat : « Quid, ait, audio ? Numquid justus jumentorum suorum animas miseratur ? Utique erga illa quoque magnam humanitatem et clementiam ostendamus oportet, idque cum ob alia, tum ob id maxime, quod ea ratione et occasione illis compati et condolere discamus, qui ejusdem nobiscum sunt generis. Nec enim Deus citra causam in lege præcepit, ut jumentum prolapsum erigamus, et errabundam ovem ad viam reducamus, neque bovis triturantis os obligemus. Vult itaque ut magnam in bruta quoque animantia misericordiam exerceamus. Primo quidem propter nos ipsos, deinde vero ut quoad necessaria ministeria obeunda magis sint idonea; postremo autem ut curam et humanitatem in illa exercere assueti, quæ sua nobis ministeria præstant, erga proximos paulatim benigni et miseri-

cordes evadamus. Qui enim exterorum miseretur, multo magis familiarium et domesticorum miserebitur, et qui misericordiam exercet in jumentum, magis exercebit illam in fratrem consanguineum. Sed dices forsan : Jumentum ministerii usum affert, frater autem nullum omnino. Imo vero magnum : conciliat enim tibi æternam apud Deum mercedem. Ecce qualem curam et servitutem jumentis impendimus, ut bene sit illis : neque turpe aut ignominiosum hoc ducimus, et hominibus servire turpe ducemus? Tropicos autem per jumenta indociles, et rationis luce pene destitutos discipulos hoc loco significat. »

Pietas justi in jumenta. Idcirco ergo Deus Judæis præceperat misereri jumentorum, ut discerent misereri proximorum, ne, si in jumenta essent crudeles, discerent efferari in homines. Ita sanxit : « Non arabis in bove simul et asino, » *Deut.* XXII, 10, quia asinus impar est bovi : quare si idem cum bove jugum traheret, plus æquo gravaretur. Et : « Non coques hædum in lacte matris suæ, » *Exod.* XXV, 19, quia crudele est ut lac matris, quod hædo est alimentum vitæ, fiat eidem tormentum mortis. Et : « Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum avis inveneris, et matrem pullis vel ovis desuper incubantem, non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris, » *Deuter.* XXII, 6. Ita sanxit diem Sabbati, ut in eo quies daretur tam jumentis, quam hominibus, ab omni opere et labore, quo per septimanam desudant, *Deuter.* V, 14. Hanc misericordiam Deus sanxit non tantum suo verbo, sed et exemplo. Ipse enim jumentorum curam gerit. Unde illud *Psal.* XXXV, 7 : « Homines et jumenta salvabis, Domine. » Et Christus, ait S. Bernardus, in præsepio positus fuit inter bovem et asinum, ut salvaret homines et jumenta. Et *Psal.* CIII, 14 : « Producens fœnum jumentis. » Et *Psal.* CXLVI, 9 : « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Deum ergo Deique pietatem imitantur, qui in bestias misericordes sunt.

Exempla. Sic S. Anselmus, ut habet ejus Vita, affectu commiserationis movebatur erga bestias, easque deflebat, cum laqueis venatorum irretitas cerneret. Gordianus senior Imperator, teste Capitolino, tantæ bonitatis erat, ut in scholis, si quis puerorum vapularet, lacrymas non teneret.

Præ reliquis sensum hunc pietatis in bestias ostendit S. Franciscus, de quo ita scribit S. Bonaventura, lib. I Vitæ ejus, cap. VIII : « Consideratione primæ originis omnium, abundantiori pietate repletus, creaturas quantumlibet parvas fratris vel sororis appellabat nominibus, pro eo quod sciebat eas unum secum habere principium. Illas tamen viscerosius amplectebatur et dulcius, quæ Christi mansuetudinem piam similitudine naturali prætendunt, et Scripturæ significatione figurant. Redemit frequenter Agnos, qui ducebantur ad mortem, illius memor agni mitissimi, qui ad occisionem duci voluit pro peccatoribus redimendis. » Narrat deinde eum sui, sive porcæ, quæ agnum occiderat, maledixisse, ac suem mox infirmari cœpisse, et intra triduum mortuam; similiter eum aves et pisces captos libertate donasse : quocirca eas illi applausisse, ac ab eo invitatas cantu suo Deum laudasse. Mira sunt quæ addit de cicada, phasiano, falcone, et lupis a viro sancto dilectis et protectis, atque ad Dei laudem invitatis.

Mystice R. Levi : Justus, inquit, novit animam jumenti sui, id est, vitam corporis sui (corpus enim est quasi jumentum animæ) tuetur et curat, ideoque cavet ne corpus nimium labore affligat, ne nimia austeritate vigiliarum, inediæ, ciliciorum, disciplinarum illud conficiat. « Viscera autem impiorum crudelia, » quia dum gulæ, libidini et vitiis intemperanter indulgent, crudeliter in seipsos sæviunt : nam et sapitatem et robur lædunt, quin et vitam non raro sibi auferunt, aut certe decurtant.

Denique notanda hic collectio et dogma arcanum Cassiani, *Collat.* XI, cap. X : « Justus, ait, miseretur animas jumentorum suorum; viscera autem impiorum sine misericordia. Ideoque iisdem vitiis subjacere monachum certissimum est, quæ in alio inclementi atque inhumana severitate condemnat. Rex enim rigidus incurret in mala, » *Prov.* XIII, juxta Septuaginta.

11. QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATIABITUR PANIBUS; QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, STULTISSIMUS EST. Vers. 11.
—Hebraice, *indiget corde*. Pro *otium* hebraice est רקים *rekim*, quod Aquila, Theodotion et Septuaginta vertunt, μάταια, id est *vana*; Syrus, *qui festinat post vanitatem*; Chaldæus, *vacua*; Pagninus, *vacuos*; Baynus, *inania*; Tigurina, *perditos*. *Rekim* enim significat homines ignavos, otiosos, inanes, perditos, quales sunt scurræ et mendici validi; item res inanes, vanas, perditas. Qui enim cum scurris ignavis et otiosis versatur, sectatur ignavum, vanum, turpe et sceleratum otium, fitque scurra, maledicus, fur, etc. Huc facit proverbium Syrorum et Arabum, *Cent.* 2, num. 27 : « Acquire diligentiam : ea enim est thesaurus magnus; » et num. 28 : « Recede a pigritia, quia ipsa est plena damno. »

S. Chrysostomus, in *Catena Græcorum*, hæc ita præcedentibus vers. 9 et 10 connectit, *q. d.* « Non quia operandum et laborandum dixi, injuste quoque ditescendum dixi. Bona sane et honesta est operatio, sed ea quæ cum justitia est conjuncta, cujusmodi est agricultura. Ignavia enim malitiam parit et fovet, non etiam rem familiarem auget. » Accedit S. Hieronymus : qui per *vana* accipit mercaturam, utpote periculosam et incertam, quasi ab ea Sapiens avocet homines ad agriculturam. Explicans enim illud *Isaiæ* XXIII, de Tyro : « Operare terram tuam; etenim naves nequaquam veniunt de Carthagine. Profuit enim Tyro, inquit Hieronymus, naves interire peregrinas, ut cogatur operari terram suam, de qua in Proverbiis dicitur : Qui operatur terram suam, satiabitur pa-

nibus, etc., ut nequaquam de incerto fluctuum naufragiorumque discrimine, sed operis sui vivat frugibus. »

Verum sub agricultura hic quodlibet opus honestum, et quamlibet artem honeste ditescendi accipit : hæc enim opponitur inerti otio; proponit tamen agriculturam, tum quia ea est maxime necessaria, tum quia ipsa est «ars innocentissima» (ait S. Augustinus scribens contra Faustum Manichæum, eam damnantem homicidii, quod plantas evellendo eis animam vitamque adimat), ideoque præcepta Adæ in paradiso, et rursum post expulsionem e paradiso, quam proinde primi Patriarchæ, ac deinde reges etiam et principes, uti Job, Abraham, Moses, Esau, etc., exercuere. Quin et Diocletianus, teste Eutropio, relicto imperio in rusticatione consenuit, atque Herculeo et Galerio eum ad imperium resumendum invitantibus : «Utinam, ait, Salonæ possetis visere olera nostris manibus instituta! profecto istud tentandum nunquam judicaretis. » Faraotes Indorum rex Apollonio de ejus victu sciscitanti : «Ego, ait, palmarum fructibus, aut oleribus pascor, aut quæ præbent mihi arbores, quas ego his manibus colo. » Lysander Lacedæmonius cum ad Cyrum Minorem Persarum regem venisset, in hortum ductus, admiratus et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, et humum subactam, Cyrum interrogavit a quo essent arbores plantatæ, et cujus solertia tam apte dimensæ? Cui respondens Cyrus ait : « Atqui ego ipse sum ista dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio; mea enim manu sunt satæ. » Tum Lysander purpuram ornatumque persicum multo auro splendentem intuens dixisse fertur : «Recte, Cyre, te beatum ferunt homines, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est. » Ita Cicero in *Catone*.

Otiosus stultissimus. Primo. Quæres, cur sectans otium vocetur «stultissimus?» Respondeo *primo*, quia otium inducit pauperiem, et hominem ad famem necemque redigit. Quid autem stultius quam inerti otio sibi famem mortemque consciscere, et quid aliud est otium «quam vivi hominis sepultura? » ut ait Philosophus.

Secundo. *Secundo*, quia otium facit mentem ignavam hebescere et brutescere, sicut hebescit et rubigine obducitur ferrum otiosum, ut gladius et culter quo nemo utitur. Unde Cassiodorus : «Natura humana, ait, sicut duris laboribus instruitur, ita per otia torpentia infatuatur. » Consonat Plutarchus in *Moralibus* : «Ingenium, ait, hominis ceu cariem et senium in otio contrahit, propter obscuritatem, et quies vitaque sedentaria non modo corporibus, verum etiam animis marcorem affert. » Et S. Chrysostomus, hom. 5 in I *ad Corinth.*: «Eorum (qui laborant) sunt animæ puriores, ait, eorum sunt mentes robustiores ac firmiores. Nam qui est otiosus, et multa temere loquitur, et multa agit temere, et tota die nihil operatur, torpore et veterno mentem repletam habet. »

Tertio. *Tertio*, quia otium parit detractiones, calumnias, irrisiones, furta, estque causa omnis mali; otiosi enim fiunt aleatores, compotores, scortatores, prædones, etc. Quocirca Diogenes, teste Laertio, lib. VI, otiosorum negotium dicebat esse amorem, quod hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita enim fit ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Maximo, dictitabat populo Romano longe melius committi negotium quam otium : quod populus bellis excitetur ad virtutem, in pace defluat ad voluptates ac luxum, ex quibus nascitur rerumpublicarum ac regnorum exitium.

Mystice anima ut terra colenda. Mystice, Polychronius in *Catena Græc.*: «Terram, ait, hic vocat animam, in qua bonæ et malæ cogitationes generantur; bonæ : si eam sanctis cogitationibus et operationibus exerceas; malæ, si eam otiari sinas. Panes vocat divini verbi pabulum; stultos autem eos dicit qui circa vanam doctrinam occupantur. » Sic et Beda : «Ille, ait, terram suam strenue operatur, qui arcana cordis sui per quotidiana exercitia, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quasi qui exercet agriculturam, instanter erudit, atque spiritualibus cibis velut panibus, ne fame ignorantiæ periclitetur, interioris hominis sui sensum reficere non desistit. Qui exercet animam suam spiritualibus studiis et nunc virtutibus, et tunc dapibus saturabitur præmiorum; qui autem pro salute animæ suæ nunc laborare detrectat, tunc inter stultos reprobabitur : tametsi nunc vel divina, vel mundana sapientia gloriosus videtur. »

Rursum B. Petrus Damianus per terram accipit corpus, quod laboribus et pœnitentiis subigendum est, ut continentiæ et beneficentiæ fructus proferat. Sic enim ait in epist. *ad Fratres mandatorum transgressores* : «Quisquis desiderat spiritualium segetum ubertate ditescere, desudet nunc agrum sui corporis disciplinæ ac continentiæ vomere continuo labore sulcare, et tanquam novalium suorum glebas sarculo sapiente confringat; dum quidquid durum, quidquid infecundum in se deprehenderit, jugis pœnitentiæ contusionibus terat. Nec desinat gulæ prurientes urticas, atque inhorrescentes carnalium desideriorum vepres radicitus exstirpare, quo uberes proventus spiritualium segetum valeant sui corporis rura proferre. Unde Salomon ait : Qui operatur terram suam, satiabitur panibus. » Vide quæ de agricultura litterali et mystica dixi *Gen.* II, 15.

Qui suavis est in vini demorationibus (perperam Beda et Lyranus legunt, *in vini moderationibus*), in suis munitionibus relinquit contumeliam. — Hic versus deest in Hebræo, sed eum habent Romana et Græca, quæ sic habent, *qui jucundus in vini conversationibus* (symposiis) *immoratur, in munitionibus suis ignominiam relinquit*. Sensus est, *q. d.* Qui delectatur immorari symposiis, et vini compotationibus, hic «in suis munitionibus,» id

est domibus, arcibus, urbibus locisque aliis quantumvis munitis relinquit infamiam et ignominiam, quia ebrietas multa secum affert probra, dedecora et damna, inter quæ *primum* est, quod ebrius mente captus effutiat quidquid in animo habet, omniaque sua secreta prodat, ob quæ odia sibi concitat, insidias accersit, fortunis et sæpe vita privatur. Rursum ebrius præ æstu meri nudat corpus, ejusque partes, quas honestas contegit. Sic Noe ebrius nudavit verenda sua, quæ sane magna est ignominia, ideoque irrisus fuit a Cham filio suo, *Gen.* IX, 22 (1).

Probra crapulæ. Primum.

Secundum. *Secundum*, quod, ubi mero incaluit, multa dicat agatque ridicula, insulsa, delira. Unde S. Basilius, orat. *De Ebrietate* : « Cum multum, ait, meri infusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem petit, et a summo vertice ingentes tumultus animæ præbet, nulli rei ne principali quidem parcens; sed ipsam primum rationem in servitutem captam adducit; deinde eam dispositionem, ac ornamentum, qui doctrinæ partus est, confundit ac perturbat risu indecoro, voce horrenda, ira præcipiti, libidine effrænata, œstro ac furore in omnem inhonestam voluptatem. »

Tertium. *Tertium*, quod cœnaculum et cubiculum repleat vomitu, crapula, sordibus, juxta illud *Isaiæ* cap. XXVIII, vers. 8 : « Mensæ repletæ sunt vomitu. » Et *Jerem.* XLVIII, 26 : « Allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse. » Et illud *Habacuc* II, 16 : « Repletus es ignominia; bibe tu quoque, et consopire; circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiæ super gloriam tuam. »

Quartum. *Quartum*, quod potando decoquat patrimonium, itaque se, filios et uxorem redigat ad inopiam et paupertatem. Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. XII : « Ebrii uno die bibunt multorum dierum labores. »

Quintum. *Quintum*, quod civium et militum ebrietas det occasionem hosti invadendi, capiendi et vastandi arces et urbes : ita auctor *Catenæ Græcorum*. Sic Balthasar sua compotatione perdidit vitam, Babylonem et monarchiam Babyloniorum, *Daniel.* cap. V, vers. 30. Sic Holofernes ebrietate sua perdidit se totaque Assyriorum castra, *Judith* XIII, 10. Quocirca, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. IX : « Unius mulieris (Judith) jejunium innumeros stravit exercitus ebriorum. » Sic Troja indulgens genio a Græcis capta est, juxta illud Virgilii, II *Æneid.* :

Invadunt urbem vino somnoque sepultam.

Vere Plato apud Stobæum, *serm.* 18 : « Gubernator ebriosus, ait, et quivis cuicumque rei præpositus omnia subvertit, sive navigium, sive currum, sive exercitum, sive urbem, sive quamcumque rem fidei suæ commissam. » Quocirca idem Plato, dialog. 3 *De Republica*, ita sancit : « Non conceditur custodi ut ebrietate gravatus, ubi terrarum sit, nesciat, nempe ridiculum esset custode indigere custodem. »

Denique probra et damna ebrietatis describit S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. XVI : « Ebrietas, ait, fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum sapientiæ. Hæc sensus hominum mutat et formas, per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, et præter naturam vini calore flammati cohibere se non queunt, et in bestiales libidines excitantur, ut nullum tempus præscriptum habeant, quod doceat indulgere concubitui; vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt. Hinc phrenesis periculosa, hinc calculi gravis pœna, hinc exitialis cruditas, hinc vomitus frequens semesas epulas cum internorum viscerum cruore fundentium. » Et nonnullis interjectis : « Hinc etiam vanæ imagines, incerti visus, instabilis gressus; umbras sæpe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra, subito erigi et inclinari videtur, et quasi vertatur, timentes in faciem ruunt et solum manibus apprehendunt, aut concurrentibus montibus sibi videntur includi. Murmur in auribus tanquam maris fluctuantis fragor et resonantia fluctu littora. Canes si viderint, leones arbitrantur et fugiunt. Alii risu solvuntur incondito, alii inconsolabili mœrore deplorant, alii cernunt irrationabiles pavores. Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somnium est, somnus his mors est; excitari nullis vocibus possunt quantolibet stimulando impulsu petas; nisi resipuerint, evigilare non possunt. Unde bene Jeremias hujusmodi hominem tanquam superfluam creaturam deflendum putat. Quid est homo ebrius, nisi superflua creatura? »

12. DESIDERIUM IMPII MUNIMENTUM EST PESSIMORUM; RADIX AUTEM JUSTORUM PROFICIET. — Perperam Beda, Lyranus et Complutenses pro *munimentum* legunt *monumentum*, sicque exponunt, *q. d.* Desiderant impii, gaudentque dum impii similes vigent in hominum memoria, dumque eis splendida sepulcra et monumenta eriguntur. Perperam, inquam : nam Hebræum מצוד *metsod* significat arcem et munimentum, non monumentum; significat quoque rete et venationem. Unde R. Salomon vertens *venatio*, sic explicat, *q. d.* « Impii hoc maxime optant, ut iis vescantur, vitamque sustentent, quæ scelerati per fraudem et rapinam venati fuerint. » Melius Chaldæus vertit, *desiderat impius retia mali*; Syrus, *ad malum præstandum*; Cajetanus, *desiderium impii laqueus malorum*, *q. d.* Impius optat et quærit modos, artes et dolos, qui- Vers. 12

(1) « Videtur hoc additamentum ortum duxisse ex vetere aliqua prioris versus proximi hemistichii interpretatione, cujus auctor quum pro *chamad* legisset *chemer*, id *vinum* reddidit, *matsod* vero munitionis significatu cepit. E quibus interpretationibus ad marginem codicis alicujus Græcæ versionis enotatis forsan aliquis finxit illud additamentum ad explicandum versum 11. » Hæc Rosenmullerus.

bus quasi retibus justos illaqueet et perdat; at vero justi, Deo protegente, illos evadent. « Radix enim justorum proficiet; » Syrus, *germinabit*; Chaldæus, *permanebit*; Tigurina vertit, *qui impietatem desiderat, malum venatur; at radix justorum ferax est*; Vatablus, *optat impius rete malorum*, id est, *optat sibi dari artes malorum vel munitionem et præsidium malorum, quo scilicet possit tuto alios lædere* (1). Hæc versio plana est et facilis, ad eamque Vulgata accommodari potest. Planior tamen Vulgatæ versionis sensus est, *q. d.* Desiderant impii muniri et roborari pessimos, ut eorum societate et robore se suamque impietatem communiant et stabiliant contra viros principesque pios et probos. Sic hæretici unius urbis vel regni desiderant hæreticos aliarum urbium et regnorum roborari, ac potiri victoriis contra principes orthodoxos, ut per eos se suamque hæresim stabiliant, ac fidem orthodoxam cum principibus eam propugnantibus pessumdent et evertant. At incassum laborant. Nam Deo impietatis vindice fidem fidelesque suos protegente, « radix justorum proficiet, » ut scilicet justitia et justi firmiores agant radices, id est magis confirmentur, roborentur, ac magis magisque crescant et proficiant; ex adverso impietas cum impiis sensim infirmetur, decrescat et evanescat, uti nunc hæresim decrescere cernimus et gratulamur. Quocirca auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic vertit et explicat, *desideria impiorum sunt improba, at piorum radices quasi vallo cinctæ sunt firmæ*. Et Paulus quoque Apostolus pietatem et charitatem radicem et fundamentum appellat : « In charitate, scribit, fundati et radicati. » Sunt autem ejusmodi in tuto collocati, siquidem pietas ab omni adversitate liberat. Aut ob id certe istud dicitur, quia illorum sententiæ et cogitatus supra petram, quæ Christus est, fundati sunt : hactenus auctor.

Rursum noster Salazar, Septuaginta ex Complutensibus et Romanis, sic ad verbum vertit, *cupiditates impiorum malæ; radix autem justorum in munitionibus*. Idque tripliciter explicat : *Primo, q. d.* Impiorum cupiditates et studia rebus malis, id est caducis et terrenis, affixa sunt, nihil sublime et cœleste cogitant; contra vero radices justorum, id est eorum affectiones et studia in munitionibus, *q. d.* Justi altiora et sublimiora affectant, cœlestia meditantur, in hisque figunt desideria sua. Vel aliter : Impii quidem voluntas et mens exarmata est atque imbellis, atque adeo illam innumeræ cupiditates et pravæ affectiones invadunt. At vero « radix justorum, » id est eorumdem voluntas animusque, « in munitionibus, » id est septus undique ac munitus est, ne scilicet pravæ cupiditates illum adoriantur et debellent. Aut denique, quod satius reor, nomen *radicis* ex familiari Scripturæ loquendi modo divitias et fortunas sonat. Atque adeo sensus est : Cupiditates impiorum malæ, id est ad malum inferendum pronæ; justos enim et probos circumvenire, et bonis suis spoliare cupidissime desiderant. Radix vero piorum, id est eorum facultates, in munitionibus, hoc est tutæ atque securæ sunt ab eorum insidiis, quasi muris septæ ac præcinctæ forent. Hæc ipse more suo eleganter et ingeniose.

13. PROPTER PECCATA LABIORUM RUINA PROXIMAT MALO : EFFUGIET AUTEM JUSTUS DE ANGUSTIA. — Τῷ *malo* est generis masculini, non neutri, *q. d.* Homini malo, non rei malæ, vel ad rem malam. Pro *ruina* hebraice est מוקש *mokes*, id est laqueus, qui homines et aves ducit in ruinam et mortem. Unde ex Hebræo vertas, *in prævaricatione labiorum laqueus malo*, id est homini impio, supple, approximat. Alii vertunt, *laqueus malus*, *q. d.* Impius fraude quam labiis concinnat, malum aliis (2) struit laqueum. Verum prior versio est aptior. Unde Septuaginta vertunt, *propter labiorum lapsum peccator incidit in laqueos* (Chaldæus, *corruit malus*; Syrus, *capietur*), *justus autem ejusmodi laqueos facile declinat*; Vatablus, *sermone suo irretitur malus justus autem ex angustiis evadit*. Vers. 13.

Sensus est, *q. d.* Impius intemperantis est linguæ, suaque garrulitate et dicacitate imprudenter parat sibi laqueum et ruinam, quia propter eam in multas incidit lites et calamitates. At justus effugiet de angustia, tum quia cavet a garrulitate, quæ parit laqueos et angustias; tum quia justus ita sapiens est et cautus, ut si quando in aliquam angustiam incidat, sua loquendi agendique prudentia et sagacitate, norit se ex ea expedire, et laqueum effugere. Ita David accusatus apud Achis regem Palæstinæ, quod esset proditor a Saule ad eum perdendum submissus, calumniam hanc effugit, prudenter simulando se stultum et delirum I *Reg.* XXI, 13. Sic Abigail excidium domui sua ob duritiem Nabal mariti sui imminens a Davide prudenti et humili sermone iras Davidis sedando discussit et effugit, I *Reg.* XXV, 23 et seq.

Mystice S. Thomas, serm. *De decollat. S. Joannis Baptistæ*, hanc sententiam eidem adaptat, eamque quasi thema sermonis proponit : Baptista, inquit, hodie decollatus ab Herode liberatus fuit a triplici angustia, scilicet carceris, corporis et

(1) Recentiores. Rosenmullerus cum Vulgato, *impius concupiscet munitionem malorum* hominum, id est, desiderant impii, muniri et roborari pessimos, ut eorum societate roborati magis noceant, et magis sint formidabiles; *radicem autem justorum dabit* Deus, id est, ubi impii frustra concupiscunt asylum, abrepti infortuniorum turbine, ibi justis erit radix firma, a Deo veluti alte impacta. Umbreitus, *appetit improbus capturam malorum*, student improbi se invicem opprimere; *sed radicem justorum dat* Deus, radices agunt Deo favente pii. De Wette, *sed radix justorum fert* fructus. Maurer, *appetit improbus præsidium impiorum*, student improbi in præsidio esse improborum, studet alter altero se defendere; *sed radix justorum præbet*, intellige præsidium, id est, sed quod improbi sibi invicem præstare nequeunt præsidium, probis præstat sua ipsorum stabilitas.

(2) Rectius, *sibi*.

sæculi, etc., quia scilicet transiit in libertatem gloriæ filiorum Dei; ivit enim ad limbum patrum, nuntians eis Christum advenisse. Unde et Christus sequenti anno crucifixus et mortuus, ad limbum descendens, eidem cum cæteris patribus gloriam beatitudinis contulit, eumque gloriosum in cœlum ascendens secum cum triumpho deduxit.

Post hunc versum Septuaginta in editione Romana hanc gnomen, quæ nec in Hebræo, nec in Græco, nec in Vulgata Latina exstat, interserunt : « Qui videt levia, misericordia dignus habebitur; qui autem occurrit in portis, vexabit animas,» hoc est, inquit Scholiastes : « Qui videt levia, » id est probus, modestus et non curiosus, misericordia dignus est. « At qui occurrit in portis, » id est curiosus, et qui se intrudit in negotia, vexabit multos. Auctor vero *Catenæ Græcor.* hunc versum sic enuntiat, sicque explicat : « Qui placido misericordique oculo intuetur, et ipse misericordiam consequetur; qui autem in portis se obviam fert, animas exterit. Placide cernentem eum vocare videtur, qui nulla neque invidia, neque avaritia laborat, neque quid discretio exigat, ignorat; per eum autem, qui in portis occurrit, avarum designat, aut illum sane, qui proximo insidias parat, eidemve adversatur; aut hominem ejusmodi, qui illis qui controversiarum causa in tribunal ingrediuntur, in ipso statim introitu sese objectat; aut eum denique qui a viis, quæ ad vitam ducunt, ad malas semitas eos abducere conatur, quibus mala machinatur. » Et Olympiodorus : « Qui non videt aspere, hoc est, qui recta placidaque mente ornatus est, is (utpote nihil asperitatis ex peccato reliquum habens) Deum videbit. Qui autem in portis occurrit, est avarus; siquidem quærens quem exterat et consumat, quasi in portis, ubi olim jus dicebatur, occurrere et insidiari dicitur. »

Vers. 14. 14. DE FRUCTU ORIS SUI UNUSQUISQUE REPLEBITUR (Hebraice, *saturabitur*) BONIS, ET JUXTA OPERA MANUUM SUARUM RETRIBUETUR EI.—Ita Hebræa, Aquila, Chaldæus et Symmachus, licet Septuaginta pro *manuum*, habeant *labiorum* : « Et retributio labiorum ejus, inquiunt, dabitur illi. » Perperam Cajetanus a citatis Interpretibus recedens, vertit, *de fructu oris viri saturabitur bono*, scilicet auditor, *et juxta opera manuum suarum retribuetur ei*; sicque explicat, quasi hic ponatur discrimen fructus sermonum et operum, quod scilicet fructum sermonum percipiat, non loquens, sed audiens : fructum vero, id est, mercedem operum percipiat ipse operans. Contrarium enim hic dicit Salomon, scilicet tam oris quam operis fructum ad suum pertinere ac redire auctorem. Unde Vatablus sic explicat, *q. d.* Verba et opera accipient a Deo retributionem (1). Sic et S. Chrysostomus, in *Catena Græcor.* : « Ne arbitreris, inquit, in operibus tantum virtutem consistere; nam persæpe quoque consistit in verbis. Quare subdit : Retributio labiorum ejus tribuetur illi. Atque huc quoque spectat illud Domini : Ex ore tuo judico te, serve nequam. » Alius ibidem : « Virilis animæ sermo ad virtutem tendit; et quidem bonus bonos generat fructus, sicut e diverso malus malos. Dominus autem tanquam benignus et liberalis dator liberalem mercedem persolvit bonis, supplicia autem ex instituto non irrogat, verum mali sibi ipsis illa adsciscunt. »

Maxime vero significat hic sapiens eos, qui blandis verbis æque ac eleemosynis mœstos, ægros et afflictos solantur, lætificant et exhilarant, simili modo, ac pari, imo majori mensura (ut innuunt Septuaginta) a Deo et ab aliis lætificandos fore et exhilarandos, juxta illud S. Gregorii : « Et gaudia tribuens, unde es lætificandus, accipies. » Et illud : « Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. » Et illud Christi : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth.* v.

15. VIA STULTI RECTA IN OCULIS EJUS : QUI AUTEM SAPIENS EST, AUDIT CONSILIA. — Pagninus, *obtemperat consilio*; Symmachus recte invertit, *qui vero audit consilia*, ait, *sapiens erit*, quia ex consilio quod suscepit, proficiet in sapientia. Sensus est, *q. d.* Stultus, id est, insipiens et imprudens, id quod concepit et judicat, vel concupiscit et amat, oculis mentis suæ censet esse æquum et rectum : unde sibi præfidens alios consulere negligit; at sapiens suo judicio diffidens alios consulit, eorumque consilia libens amplectitur et sequitur. Ratio est *prima*, quod stulti sunt superbi, putantque se plus aliis, imo se solos sapere. Rursum : « Dum docti et sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ideo alios audire detrectant, ait S. Augustinus, *epist.* 174. At sapientes sunt humiles, sciuntque in propriis facile quemlibet falli, nec ambiunt haberi, sed esse sapientes; idcirco libenter alios audiunt, imo consulunt. Alii enim sincerius de nobis rebusque nostris judicant, quam nos ipsi. Nos enim in nostris excæcat amor proprius. Vers. 15. Cur stulti sibi præfidant? Ratio prima.

Secunda, quia stulti amant suas cupiditates, iisque ita affixi sunt, ut ab eis avelli nolint; quare cavent alios consulere, ne prava eorum desideria et judicia arguantur, eamdemque relinquere et mutare vi veritatis cogantur. Sapientes vero sequuntur judicium rationis, virtutis et legis divinæ, quæ suadet ut in propriis alios consulamus, ne latens amor cupiditatis alicujus judicium offuscet, ac cupiditatem pro ratione substituat. Secunda.

Tertia, quod stulti duri sint cerebri, pertinaces et obstinati in eo quod semel sibi persuaserunt; et sapientes sinant se duci et flecti quocumque eos ratio et veritas consiliorum, quæ ab aliis suggeruntur, ducit. Sic Moses, licet assidue cum Deo colloquens, Jethro tamen soceri sui consilium de partiendo in alios regiminis onere libens ad- Tertia.

(1) Alii, *et illatum manuum alicujus*, quod manibus quisque *intulerit* (hæc est vocis hebrææ vis), id *ei redibit*.

misit, magno sui et totius populi commodo, *Exodi* XVIII. Sic S. Petrus, licet caput Ecclesiæ, Pauli licet inferioris consilium, imo correptionem, de non judaizando humiliter audivit et suscepit, *Galat.* II.

S. Augustinus sua subjicit censuræ S. Hieronymi. Eminuit hac in re S. Augustinus, qui cum ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac imprimis S. Hieronymum de dubiis S. Scripturæ consulere solitus fuit, ut patet ex epist. ejus 8 *ad S. Hieronymum*, in cujus fine ait : « Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atque fraternam severitatem adhibeas quæso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est : Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum; nisi quia magis amat objurgator sanans, quam adulator unguens caput. Ego autem difficillime bonus judex lego quod scripserim, sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea, sed hæc malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et meticulosam potius mihi videar in me quam justam tulisse sententiam. » Item S. Ambrosius, qui scribens ad Sabinum, illius licet se eruditione inferioris censuræ scripta sua subjicit, causamque addit : « Nescio enim quomodo præter imprudentiæ caliginem, quæ me circumfundit, unumquemque fallunt sua scripta, atque ut filii etiam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecores etiam sermones sui palpant. »

Et S. Ambrosius Sabini.

Denique parallela Salomoni est illa Siracidis gnome : « Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis, » *Eccli.* XXXII, 24. Et illa Tobiæ ad filium, cap. IV, vers. 19 : « Consilium semper a sapiente perquire. »

Vers. 16 16. FATUUS STATIM INDICAT IRAM SUAM. — Hebraice, *stulti in die cognoscetur ira ejus*, id est, ut Septuaginta et Syrus, *imprudens eadem die enuntiat iram suam;* S. Cyprianus, *patefacit furorem suum;* Chaldæus, *stultus importune iram suam ostendit.*

QUI AUTEM DISSIMULAT INJURIAM, CALLIDUS EST. — Hebraice, *tegens ignominiam, callidus est;* Vatablus, *cautus est;* Septuaginta, *abscondit* (Beda, *occultat*) *autem ignominiam vir astutus. Callidus* ergo hic idem est quod prudens et astutus : ita auctor *Catenæ Græcor.* Significat in offensa et ira maxime dignosci sapientem a stulto, quod stultus illico iram prodat, sapiens eam tegat, celet et dissimulet. Hinc illud elegans Hebræorum proverbium : בכיס בכוס בכעס *backis backos backaas*, id est, in crumena, in calice, in ira, maxime cognoscitur indoles et ingenium hominis : in crumena enim cognoscitur ejus avaritia, vel liberalitas; in calice ejus sobrietas, vel ebrietas; in ira ejus prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex ergo hic innuitur discrimen, quo in ira sapiens a stulto secernitur. *Primum* est : Stultus si verbo asperiore, multo magis si verbere pungatur, illico ira corripitur et excandescit, quia passione, non ratione agitur. At sapiens licet scommate, aliove verbo, aut facto duriore appetatur, mentem cohibet ne irascatur, quia illam habet placidam, eo quod iram mortificarit, iræque potens sit et dominus. Quocirca in sapiente « ira rationi sicut canis pastori obedit, » ut ait S. Basilius, homil. *De ira*, ut scilicet instar canis nunc immittatur in gregem; nunc revocetur a ratione ad ejus libitum.

Triplex discrimen stulti et sapientis in ira. Primum.

Secundum : Stultus ira correptus illi interius in animo indulget. Dum enim injuriam sibi factam jugiter recogitat et exaggerat, animum ira gravidum magis accendit et inflammat : non enim studuit mortificationi, sed instar bruti iras et appetitus suos sequitur, illisque indulget; quo fit ut ex ira incidat in indignationem et furorem. At vero sapiens, esto aliquando ira subita corripiatur, tandem illam statim in animo refrænat et compescit. Illico enim judicium mentis advocat, quod multas illi rationes iræ reprimendæ suggerit. Rursum sapiens novit illud Sixti philosophi, num. 275 : « Magnam scito esse sapientiam, per quam ferre potes ineruditorum insipientiam. » Et num. 283 : « Domesticorum indignationes ferre sapientis est. » Præclare S. Ambrosius in cap. VI S. *Lucæ*, ad illud, *Beati pauperes* : « Mitiga, ait, affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est : Irascimini, et nolite peccare. Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur cohibere iracundiam, quam omnino non irasci, cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur. »

Secundum.

Tertium : Stultus iram animo conceptam exterius prodit per vultum iracundum, per verba indignationis plena, per gestus minaces, etc. Clamat enim, vociferatur, minatur, complodit manus, pedibus pulsat terram, convicia jactat, etc. Sicut enim scintilla ignis injecta in stipulas, nisi restinguatur, serpit gliscitque, nec desinit donec interius totam domum pervaserit; quo facto foras per fenestras et tecta erumpit : sic prorsus res se habet in ira, cui stultus non resistit, sed eam sequitur, fovet et auget. At vero sapiens iram etiam juste animo conceptam premit et tegit, ne foras erumpat. Sapienter enim cogitat, si eam prodat, se tam alios, quam seipsum, magis ira accensurum, lites et rixas concitaturum, nilque boni, sed multum mali effecturum, juxta illud Apostoli : « Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram, » *Ephes.* IV, 26 : vide ibi dicta. « Injurias enim qui ulciscitur, exaggerat, » ait Aristoteles. Prudenter ergo iram quasi feram animo cohibet, ne, si leo hic furens foras exsiliat, in noxam et cædem multorum ruat; quare exspectat dum, sedata ira, ratione rem suam agat, ac injuriam sibi illatam vel corri-

Tertium.

piendo offendentem, vel juridice causam suam agendo, vel potius eam condonando deleat et obliteret. Ita Cassianus, *Collat.* XVI, cap. XXVII: « Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam; occultat autem ignominiam suam astutus. Non enim, ait, ignominiosam iracundiæ passionem ita a sapientibus occultari debere decernit, ut iracundiæ velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem, quam utique, si per necessitatem humanæ infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam, ut, dum ad præsens sapienter obtegitur, in perpetuum deleatur. Hæc enim natura est iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. Dilatanda ergo atque amplianda sunt pectora, ne angustiis pusillanimitatis arctata, ita iracundiæ turbulentis æstibus oppleantur, et recipere secundum Prophetam illud nimis latum mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum Propheta : Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum.»

Igitur sapiens judicat satius esse ignominiam sibi illatam occultare et condonare, quam commemorando renovare et augere; scit enim hac ratione plus virtutis et gloriæ sibi accessurum, quam si iram minando vel vindicando proderet. Nam, ut ait S. Basilius, homil. *De ira*: « Si nihil moveris, integer es animo et sanus; si vero aliquid animo pateris, saltem in te conde tristitiam. In me turbatum est cor meum (ait Propheta), id est, non extra perturbationem animi ostendi, sed veluti quamdam intra littus abruptum undam retinui. » Et mox : « Sedabis igitur mentem latrantem et exacerbatam. » Modum suggerit : « Tecum in tui cordis recessu rationis tribunal verebere, sicut pueri immodestum aliquid agentes viri venerabilis præsentiam vereri solent. » Ita Saul jam rex creatus dissimulabat suorum scommata et obloquia, iramque et vindictam continebat, I *Reg.* X, 27: « Qui enim nescit dissimulare, nescit regnare. »

Varios iræ sedandæ modos recensui *Ephes.* IV, vers. 26 et 31; sed nullus fere efficacior est consideratione Christi crucifixi, si ejus passiones æque ac patientiam intuearis et rumines. Nam, ut ait S. Ambrosius, tract. *De Conflictu virtut. et vitiorum* : « Si passio Redemptoris ad memoriam reducatur, nihil tam durum, quod non æquo animo toleretur. » Ita S. Elzearius Comes Ariani iram domuit meditatione passionis Christi, adeo ut jam iræ expers et ἀπαθὴς videretur. Quoties enim aliquid injuriam sibi dici vel fieri sentiebat, illico confugiebat ad Christi passionem, nec ab ejus consideratione cessabat, donec tantæ patientiæ exemplo, motus iræ subsideret, rediretque pristina animi placidi tranquillitas.

Huc faciunt prudentiæ axiomata, sive doctrina, S. Severini episcopi in *Biblioth. SS. Patrum,* tom. XV, sive in *Supplemento* recenter a Theologis Coloniensibus edito : « Nemini opprobrium dixeris; nullum contemnas; de nullo malum loquaris; simultates odio habe; inimicos noli exasperare : utilius est enim eos amicos facere, quam inimicos habere; cum nullo litiges; inimicitias dissolve; sectare silentium, quia absque pœnitentia est; tumultum pœnitentia subsequitur; concupiscentias animi tui vince. Justitiæ opera sunt, semper Deo gratias agere, Dei cultores amare, nemini nocere, nec contristare quemquam, pudice vivere, misericordem esse, proximum sicut seipsum diligere, esurientes saturare, etc. Sicut lucerna ardens ita esto, et Angelus Dei vocaberis. Absentem noli condemnare, præsentem juste accipe. Ex argumentis noli condemnare, ne et tu condemneris. Misero noli exprobrare, ne et tu exprobrabilis efficiaris; circa omnes enim judicium Dei est, et ut justum est judicat. Facies seniorum semper inquire, ut instruaris verbis eorum : sapientum enim sensus pleni sunt fructibus vitæ. Ducem vitæ tuæ ut Deum habe: a Deo enim tibi missus est ut salveris. » Qui hæc servat, facile iram cohibet, et offensam dissimulat ac condonat.

Talis sit sacerdos oportet, ait S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 *ad Vercellensem Ecclesiam* : « Ut sit promptus ad misericordiam, promissum non remordeat, lapsum revocet, compatiatur dolori, mansuetudinem teneat, pietatem diligat, iram depellat vel decoquat; sit quidam lituus plebis excitandæ ad devotionem, mitificandæ ad tranquillitatem. Vetus dictum est : Assuesce unus esse, ut vita tua quamdam picturam exprimat, eamdem servans semper imaginem quam acceperit. Quomodo potest unus esse, qui nunc iracundia inflammatur, nunc indignatione gravi exæstuat, nunc vultu excandescit, nunc pallore immutatur per momenta varius et discolor? Sed esto sit naturæ irasci, aut plerumque causæ, hominis est tamen temperare iracundiam, non leonino raptari furore; non norit assuescere clamori, non serere, nec acerbare familiare jurgium. Scriptum est enim : Vir iracundus effodit peccatum, » *Prov.* XV.

17. QUI QUOD NOVIT LOQUITUR, INDEX (perperam Vers. 17.
Complutenses, Hugo et alii legunt, *judex*) JUSTITIÆ EST : QUI AUTEM MENTITUR, TESTIS EST FRAUDULENTUS. — Hebraice, *efflans veritatem annuntiabit justitiam; testis falsitatum dolum*, repete, annuntiabit vel efflabit; Septuaginta, *plenam fidem annuntiabit justus, testis autem injustorum dolosus;* Symmachus, *qui patefacit fidem* (id est rem veram et certam) *annuntiat justitiam; testis falsi dolus;* Chaldæus, *loquetur fidelitas et annuntiabit justitiam; testimonium falsum dolosum;* vel, *qui attestatur veritatem, narrat justitiam,* etc. Syrus, *veritatem eorum quæ videntur justus eloquitur; testis fallax fraudulentus est;* Vatablus, *qui loquitur veritatem, nuntiat justitiam, et testis mendaciorum est fraudulentus,* hoc est, inquit ipse : « Qui verax est, loquitur quæ justa sunt; mendax vero est fraudulentus (1). »

(1) Proprie, *sed testis falsus dolum,* sc. annuntiat, profert.

Sensus planus et genuinus Vulgatæ versionis est, quasi dicat : Qui id quod certo cognovit, utpote quia vidit, vel a viris fide dignis audivit, eloquitur, sive in judicio, sive extra illud, hic indicat id quod æquum et justum est : quod enim verum est et bona fide dictum, hoc pariter æquum et justum est ; veritas enim est justa, imo veritas est justitia. « Qui autem mentitur, testis est fraudulentus, » tam in judicio quam extra, quia fraudem facit, et in fraudem judices aliosque inducit, persuadendo eis mendacium ; ideoque injustitiam facit, tum quia mentiendo fallit, tum quia mendacium falsumque crimen alteri affingendo causa est, ut alter injuste de crimine, quod non fecit, condemnetur. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat : In judicio verax vera deponit, ut justum demonstret insontem. Et Aben-Ezra : Qui, ait, sermone suo justa veraque profert, ac rite assuevit, cum in testem advocatur, procul dubio veritatis integer erit assertor, neque ab æquitatis norma recedet ; fraudator autem mentiendo assuetus, quando ad testimonium ferendum deposcitur, iniquitatis et mendacii amore inflammatus falsa testabitur. Accedit et Baynus, qui sic explicat, *q. d.* Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem, hic « index est justitiæ, » id est solet adsciscì in testem veritatis, ut in judicio testetur id quod verum et justum est. « Qui autem mentitur, » id est qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulentus a testimonio ferendo in judicio repellitur. Jure enim præsumit vel metuit judex eum, qui extra judicium solet mentiri, etiam mentiturum in judicio.

Porro Hebræum, *efflans veritatem annuntiabit justitiam*; et Septuaginta, *plenam fidem annuntiabit justus*, sic apposite explicat noster Salazar : « Efflans veritatem, » id est qui confidenter, qui pleno spiritu rem enuntiat, qui, cum dicit testimonium, non promit vocem tremulam, et veluti suffurato spiritu strangulatam (ut mos est mendacibus), is quidem « index justitiæ est ; » ipso enim dicendi ac proferendi modo satis innuit se vera et sibi constantia loqui. « Qui autem mentitur, testis est fraudulentus, » id est, qui hæsitat, titubat, ut hi solent qui mendacia proferunt, hic falsidicum testem se esse prodit. Hoc sibi vult Hebræa lectio : « Testis falsitatum dolum, » supple, dictione ipsa præ se fert. S. Chrysostomus tamen in *Catena Græcor.* sic Septuaginta explicat, ut sensus sit : « Quidquid vir justus et fidelis asserit, id statim tanquam verum recipitur; aut justus ea tantum narrat, quæ certo explorata habet; at homo dolosus, qui mendacium texere, aut injustitiam persuadere nititur, fidem haud temere invenit, injustorum autem nomine designat hoc loco hæreticos : nam licet hi contra veritatem armati insurgant, et falsitatem urgeant, fidem tamen apud sapientes nullam obtinent. Dolosi quoque dicuntur iidem, quia nihil recti aut sani in pectore gerunt. » Hæc S. Chrysostomus.

18. EST QUI PROMITTIT, ET QUASI GLADIO PUNGITUR CONSCIENTIÆ; LINGUA AUTEM SAPIENTIUM SANITAS EST.—Syrus, *sanat.* Pro *est qui promittit* hebraice est בוטה *bote*, id est, qui temere aliquid effutit aut jurat, promittit et vovet. Unde ex Hebræo sic vertas, *est effutiens velut transfossiones* vel *compunctiones gladii.* Minus recte Theodotion et Symmachus pro בוטה *bote* legentes בוטח *botech* vel *boteach*, id est sperans, confidens, vertunt, *est fidens in punctione gladii*; Symmachus, *ut punctio gladii.* Vers. 18.

Igitur Hebræa, *primo*, sic apte reddunt Septuaginta, *sunt qui loquentes vulnerant ut enses*; vel, ut habet auctor *Catenæ Græcorum*, *sunt qui oratione sua non secus vulnerant quam ense; linguæ autem sapientum sanitatem afferunt*, idque sic explicat, *q. d.* Imprudentes, dum aliquem carpunt, ita acerbe, imprudenter et barbare id faciunt, ut verba eorum videantur esse enses transfodientes animam : at vero prudentium reprehensio sanat potius quam vulnerat; licet enim gladio acutius ferire videatur, attamen mystica illa sectio vitam verius quam mortem affert. Huc accedit versio Tigurinæ, *temere effutire perinde est atque gladio perfodere; at sapientum lingua salubris est.*

Secundo, Aben-Ezra hæc refert ad perjurium, *q. d.* Perjurus temere pejerans suo falso testimonio ita lædit proximum, ac si ense eum transverberaret : at linguæ sapientum, qui ad amussim hæc testimonia examinant, eorumque falsitatem deprehendunt et coarguunt, medentur huic vulneri, quod testis perjurus inflixerat.

Tertio, R. Levi, Cajetanus et Jansenius hæc referunt ad falsas criminationes et calumnias, *q. d.* Calumniator qui falsum alteri crimen impingit, perinde est, ac si gladio eum confoderet, quia non raro ob crimen falso impactum innocens morti adjudicatur. Unde Chaldæus vertit, *sunt qui dicunt quasi gladios tumultuosos;* at lingua sapientum non nisi honesta, justa, honorifica eloquitur, quæ animos etiam exulceratos solantur et sanant.

Quarto, Noster apte τὸ *bote* retulit ad votum et promissionem, uti et Aben-Ezra : « Pertinent, ait, hæc ad eos qui gravia difficiliaque vovent. »

Rursum, *gladio conscientiæ* idem est quod *scientiæ quasi gladio.* Est hypallage similis illi *Psal.* v : « Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ (hoc est bona voluntate tua ut scuto) coronasti nos. » Unde Beda legit, *conscientia,* in nominativo.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui temere aliquid promittit aut vovet, cujus postea eum pœnitet, vel quia rem illicitam aut indecentem promisit, uti Jephte vovit se immolaturum id quod primo sibi e domo sua occurreret, si victor rediret; occurrit autem *primo* filia : quocirca voti eum pœnituit *Judic.* XI, 35; vel quia promissum aut votum est difficile et arduum, ideoque illud præstare nequit, aut non vult; is perpetuo animi dolore et conscientiæ remorsu, quasi gladio compungitur, sibique dicit : Cur me voto, vel promissione, adeo

difficili obstrinxi? Cur temere ad rem tam arduam præstandam me obligavi? Quomodo hoc voti onus mihi tam durum excutiam? Ita Beda: «Promittunt, ait, nonnulli divinæ obedire voluntati, sed ubi tentatio terrens sive blandiens impedimentum præstiterit, deserunt quidem cœpta, sed tamen conscientia promissi quasi gladio punguntur.» Huc pertinent vota et juramenta iratorum, ut cum parentes irati vovent vel jurant se filium petulantem verberaturos, mutilaturos, exhæredaturos, cujus postea eos pœnitet, cum ira deferbuit. At lingua sapientum, quæ nihil nisi bene consideratum et præmeditatum promittit et vovet, sanat omnes dolores animique ægritudines, quæ ex promissione et voto oriri possunt. Hasce enim omnes sapiens ante promissionem prævidit, et animo præconcepit, ac pariter de remedio singulis afferendo easque persanando prospexit.

Rursum, lingua sapientum non tantum proprios, sed et alienos sanat dolores, puta odia, lites, rixas, cæterasque animorum ægritudines; novit enim prudentibus consiliis dulcibusque verbis eos lenire, mulcere, et, ut ita dicam, excantare. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisii, de qua illud vulgo ferebatur: «Lingua Canisii est lingua canis,» quia uti canis lingendo ulcera sanat, sic et Canisius sua sapientia et suavi loquentia odia, lites, dissidia omnesque animorum ægritudines persanabat. Ita refert P. Sachinus secretarius Societatis Jesu in *Vita Canisii*. Sic videmus hodie viros sanctos unico verbo subinde lenire afflictorum mœrores, eorumque timores, scrupulos et angores dissipare.

Hoc est, quod monet Salomon, *Eccle.* v, 1: «Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo, etc. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris redde; multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.» Huc facit illud Sixti, sive Sexti, Pythagorei in *Sentent.* 187: «Age magna, non magna pollicens; insipientes enim magna pollicentur, sed parva præstant.»

Vers. 19. 19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii. — Hebræa more suo sunt concisa et ambigua, ac pro עד *ed*, id est *testis*, jam legunt אד *ad*, id est *usque*. Rursum ארגיעה *argia* significat momentum, citum; radix enim רגע *raga* significat concitatum esse, commotum, conturbatum subito; unde apte Noster vertit, *repentinus* (1).

Igitur ex Hebræo sic *primo*, vertunt Septuaginta, *labia veracia dirigunt testimonium; testis autem citus* (Scholiastes θυμώδης, id est *iracundus*) *linguam habet injustam*, *q. d.* Testis consideratus et verax rectum et verax perhibet testimonium: at testis inconsideratus et præceps falsum sæpe et injustum eloquitur ac testatur. Unde auctor *Catenæ Græcorum* sic vertit, sicque explicat: «Labia veracia rite moderantur testimonium; testis autem præceps injustam habet linguam. Hic planius et accuratius exponit, veracis hominis linguam veritati patrocinari, suoque testimonio fidem facere, et veritatis studiosos dirigere: at vero præcipitis incontinentisque linguæ hominem veritati adeo non favere, ut contra veritatem quoque linguam suam amare non dubitet.» S. Chrysostomus, ibidem: «Utrobique, ait, est lingua; sed ibi vulnera, hic pharmaca. Quid hoc autem adferri potest admirabilius? Cernis hic linguam sua natura non esse malam; siquidem usus illius ad opposita sese extendit, nempe ad bonum et malum.»

Secundo, Chaldæus, *labium veritatis dirigetur in sæculum, et festinus linguæ testis falsitatis est*; et Syrus, *labia veracia recta sunt, iniqua est lingua testis repentini.*

Tertio, Pagninus, Cajetanus et Vatablus, *labium veracis firmum erit in perpetuum, et ad momentum lingua mendacis*, *q. d.* Veritas est stabilis et æterna, sed falsitas labilis et momentanea, nimirum statim prodit se lingua mendax, ejusque mendacium deprehenditur et dissipatur: at veritas linguaque verax firma et inconcussa perdurant. Ita R. Salomon: Labium verax, inquit, solidæ basi nititur, atque ad æternitatem durabit; testis fallax vero temporis momento brevique durabit, nec ullum progressum faciet, cum, ut aiunt, mendacia pedibus trunca sint. Et R. Levi: Mendax, inquit, aliquando casu veritatem dicit, sed ad momentum; nam illico falsa veris miscens, ad sua mendacia relabitur.

Quarto, Aben-Ezra, Hebr. ארגיעה *argia*, id est *repentinus*, accipiens ut futurum a verbo רגע *raga* vertit, *cessare faciam, et abolebo linguam fallacem.*

Quinto, optime vertit Noster, *labium veritatis*, etc., *q. d.* Verax qui meditato veritatem eloquitur, semper sui similis, firmus in veritate consistit, idemque semper obfirmate asseverat, nec ulla in re sibi contradicit, ac vicissim ei jure contradici nequit, quia verum non contrariatur vero, sed falso; unde veritas est invicta, ideoque ferrea et adamantina. Quare S. Ephrem, tract. *De Veritate*, eam cum silice comparat, quia veritas, inquit, instar silicis, *primo*, robusta est et firma; *secundo*, argumentis icta clarius elucet et resplendet; *tertio*, scintillas excutit, quæ si mentem semel corripiunt, totum animum collustrant et accendunt.

At vero testis repentinus, hebraice *argia*, id est concitatus, qui levitate vel odio, aliave passione concitatur et conturbatur, temere ad testimonium ferendum prosilit, ideoque impræmedi-

(1) *Labium veritatis*, homo veritatem amans, serioque in cunctis suis sermonibus observans, ne quidquam vel falsi vel fraudis proferat, *firmabitur in perpetuum*, nullis litibus aliisque malis implicatur, quibus subvertatur; sed tantummodo *ad momentum lingua mendacii* manet, brevi in omnium odium incurrit, omnisque generis damna sibi accersit.

tate et præcipitanter testatur et dicit, quod illi cupiditas, vel ira, vel levitas suggerit. Hic concinnat linguam mendacii, quia non veritatem spectat, sed suam cupiditatem et levitatem, quæ sæpe veritati est contraria ; itaque facile mentitur; atque dum unum mendacium dixit, ut illud tueatur, necesse est ut plura alia concinnet et effingat: quo fit ut facile variet, et in contradictoria impingat, sibique contradicat, ac cum veritate famam præcipitet, habeaturque fallax et mendax. Veritas enim soli falsitati opponitur; at falsitas una non tantum veritati, sed et alteri falsitati, eique multiplici opponitur et contradicit. Unde Tigurina vertit, *verax labium firmum est semper; mendax vero lingua in momento variat*, hoc est, ait Beda : « Doctrina sacra, dum a veritate non deviat, in æternum firma persistit. » Sed hoc mysticum est. Hinc notat Lyranus non dici *labia* in plurali, sed *labium* in singulari, quia veritas una est et singularis, nec variatur de uno in aliud, sed quasi uno tantum ore et labio loquatur, una semper eademque perseverat, quod certum est veritatis argumentum. Nam, ut recte Tertullianus, lib. *De Præscript.* cap. XXVIII : « Quod, inquit, apud multos unum invenitur, non est creatum, sed traditum. »

Est metalepsis Salomoni hic frequens et assidua. Ex antecedenti enim subintelligit connexa et consequentia, quæ per antithesin priori parti opponuntur. Sensus ergo est, *q. d.* Homo verax mature et prudenter vestigat veritatem, nec antequam eam certo compererit, eloquitur : quocirca in ea jam comperta constans est et firmus; at levis et mendax impræmeditate loquitur quod ei in buccam venit, indeque multa falsa effutit, quæ proinde infirma et instabilia sunt, ac instar fumi dissipantur et evanescunt. Igitur « testis repentinus, » id est impræmeditatus, temerarius, concitatus, facile mendacium aliquod suæ loquacitati qua prurit, suoque testimonio quod effutit, immiscet; quod deinde pluribus aliis a se confictis mendaciis tueri cogitur; nimirum ut concinne et consequenter loquatur fucum, dolos et simulationes dictis suis immiscet; nam veritas, quæ simplex est et solida, fucum omnem ascititiumque ornatum rejicit, et simplici oratione assertioneque se tuetur. Huc facit proverbium Hebræum : « אמת *emeth*, id est *veritas*, quadratos et stabiles habet pedes; at שקר *sceker*, id est *mendacium*, acutos et debiles. »

Vers. 20. 20. DOLUS IN CORDE COGITANTIUM MALA; QUI AUTEM PACIS INEUNT CONSILIA, SEQUITUR EOS GAUDIUM. — Pro *cogitantium* hebraice est חורשי *choresce*, id est fabricantium, ut vertunt Septuaginta, ac, ut Aquila, Symmachus et Theodotion, *machinantium mala*. Sicut enim faber cudendo fabricat gladium, sic impius cogitando fabricat dolos et fraudes. Rursum, pro *qui pacis ineunt consilia*, hebraice est ליועצי *leioatse*, id est *consiliarios pacis*, vel eos qui consulunt pacem, *sequitur gaudium*.

Jam *primo*, R. Levi censet proprie et præcise hic dolum impiorum opponi gaudio piorum. Est, inquit, calliditas qua quis versutus fiat, ut aliis astute perniciem inferre possit; sed enim fraus, quam is molitur in pacis consilia ineuntes, hoc est probos, quorum studia et consilia ad pacem recteque agendum spectant, in eorumdem gaudium et voluptatem redundabit; nec enim detrimentum ullum accipient ex nefariis machinationibus impiorum, in quorum caput hujusmodi scelus recidet, Deo justos in eorum potestatem venire prohibente : qua de causa justis gaudium continget, gaudium, inquam, ad æternitatem duraturum; ex quo fiet ut profligati exitium subeant. Ea etiam erit horum sententia, mentem nefaria machinantium assidue cum fraude doloque detineri ad malum inferendum, in animo autem consulentium pacem semper gaudium residere : quamobrem in scelesti animo fraus, in justi autem mente lætitia stationem semper habet. Ita ipse.

Secundo, aptius alii censent per metalepsin gaudium pacificorum opponi dolo, id est dolori quem parit dolus machinantium mala; cum enim cogitationes fraudis plenas assidue versent, nulla lætitia voluptateque perfunduntur, ait R. Salomon, ut e contra pacis consilia ineuntes gaudio perfruuntur. Sicut enim parturientes fœtum ingenti dolore exagitantur, sic et parturientes dolum mille timoribus, curis et angoribus excruciantur, juxta illud *Job* XV, vers. 35 : « Concepit dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus ejus præparat dolos. » Et illud *Psalm.* VII, 15 : « Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. » Et illud *Isaiæ* LIX, 4 : « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur : et quod confotum est, erumpet in regulum. » Vide ibi dicta. Hinc און *aven*, id est iniquitas, contractum in און *on*, idem est quod dolor, quia ex iniquitate nascitur et contrahitur dolor, sicut ex ovo nascitur pullus; quare si pullum doloris averseris, tolle ovum iniquitatis : ex illo enim non alius quam doloris pullus progignitur.

Porro omnes probos, sed maxime pacificos, qui pacem consulunt et conficiunt, sequetur gaudium, quia pax præ cæteris ingens et divinum est donum, Deo gratum, Angelis jucundum, hominibus exoptatum, uti alibi sæpius ostendi.

21. NON CONTRISTABIT JUSTUM QUIDQUID EI ACCIDERIT : IMPII AUTEM REPLEBUNTUR MALO. — Pro *contristabit* hebraice est יאנה *ieunne*, quod *primo*, significat *occurret*; *secundo*, *contristabit*; radix enim אנה *ana* significat occurrere et lugere. Rursum pro *quidquid ei acciderit*, hebraice est כל און *kol aven*, quod *primo* vertas, *omnis iniquitas*; *secundo*, *omnis dolor*. Prius significatum secuti Septuaginta vertunt, *non placebit justo quidquam injustum; impii autem replebuntur malis*; et Syrus, *non est bonum justo aliquid injustum*; et Chaldæus, *non decet* Vers. 21.

justum aliquid iniquum; Pagninus, *non causabitur a justo omnis iniquitas;* Tigurina, *justo nulla impendet iniquitas*, quod Vatablus sic explicat, *q. d.* « Nulla iniquitas hominis injusti poterit lædere virum justum; at impii pleni sunt malitia, *q. d.* Impii non solum læduntur a malitia quæ exterius advenit, sed etiam a sua, qua pleni sunt nequitia. »

S. Chrysostomus vero in *Catena Græc.* sic Septuaginta explicat : « Quemadmodum quod injustum est, justo non placet, ita nec injusto quoque justum. Non provenit hoc autem ex rerum natura, aut inde certe non tantum, verum a diversa eorum opinione et judicio, qui de iisdem aliter et aliter statuunt et sentiunt. Quamobrem ne dixeris mihi : Iste vel ille veritate offenditur; iste rursum vel ille veritati non credit. Ab ipsis enim judicibus vitium hoc nascitur, non a rebus quæ judicantur. Ut enim sol hic corporeus nullam radiis suis utilitatem aut suavitatem illis adfert, qui oculorum infirmitate laborant, sed damnum potius et pœnam : ita manifesta quoque veritas nullum perversæ animæ commodum aut gaudium parit. » Alius in *Catena Græcorum* : « Dat, ait, causam cur justo nulla placeat iniquitas; quia, inquit, virtutes omnes sunt connexæ, omnesque sibi cohærent, et in unum scopum tendunt. » Adde bonum oriri ex integra causa, et e complemento totius; malum vero ex singularibus defectibus. Quare, ut quis justus sit, requiritur ut omni justitia et virtute polleat; ut quis vero sit injustus, sufficit si unum scelus admittat, v. g. ut sit raptor, vel adulter, vel homicida.

Secundo, melius Noster vertit : « Non contristabit justum, quidquid ei acciderit, » id est ullus dolor, puta ulla res tristis, quæ ei dolorem concitet; « impii autem replebuntur malo, » puta multiplici ærumna et dolore. Sic et R. Levi : « Non continget justo, inquit, res ulla perniciosa, Deo illum subducente a calamitate, quam illi inferre scelerati cogitabant, ne scilicet ratione aliqua lædatur. Eosdem etiam illæsos servabit Deus a morum pravitate et opinionum ob peculiarem providentiam; » cum impios permittat, imo curet, multis affici plectique afflictionibus. Notat Hugo τὸ *acciderit* : « Accidens, inquit, adest et abest præter subjecti corruptionem; ita præsens prosperitas et tribulatio viro justo adest et abest præter ejus contristationem et conturbationem. »

Apologus piscatorum. Huc facit apologus piscatorum apud Æsopum : « Piscatores, inquit, trahebant verriculum, quod cum grave foret, gaudebant et exsultabant multum inesse prædæ existimantes; sed cum in littus ipsum traxissent, piscesque paucos quidem, sed lapidem in eo permagnum invenissent, tristari et mœrere cœperunt, non tam piscium paucitate, quam quod contraria ante animo præsumpserant; quidam autem inter eos natu grandior dixit : Ne tristemur, o socii; nam voluptati, ut videtur, soror est tristitia; et nos igitur oportebat tantum ante lætatos omnino aliqua in re etiam tristari. Affabulatio. Fabula significat non oportere tristari, frustrata spe. »

Porro non dicit : « Justo nil accidet mali; » contrarium enim sæpe videmus, scilicet Tobiam affici affligique cæcitate, Jobum morbis variis, Lazarum ulceribus, Davidem persecutionibus, Danielem leonibus, Susannam calumnia, etc. Sed dicit : « Non contristabit justum quidquid ei acciderit, » quia justus tribulationes quaslibet sive a Deo, sive a dæmone, sive ab homine, sive a natura obvenientes, patienti, forti hilarique animo patitur et sustinet : quo fit ut nulla ærumna turbetur, nulla afflictione concidat, animumque despondeat, sed placidus fidensque et imperturbatus in omni adversitate consistat. Nam, ut ait P. Syrus : « Medicina calamitatis est æquanimitas. » Et Sixtus philosophus in *Sentent.* : « Præpara et apta animam tuam ad tribulationes, et beatus eris. Tyrannus beatitudinem non aufert. » Quocirca S. Thomas, III part., *Quæst.* XV, art. 6, docet in Christo et justis fuisse tristitiam, quæ apprehenderet et sentiret mala, non quæ perturbaret rationem.

Causæ cur justus nulla re contristetur et turbetur, sunt variæ : *Prima*, quod res omnes hujus mundi, quæ turbationem afferre possunt, parvi æstimet, ideoque eas non amet; quare, si illæ ipsi auferantur, non dolet, quia illas non curat. Unde Sixtus philosophus in *Sententiis*, cap. XIV : « Omnia, inquit, auferenti a te cede præter libertatem. Sapiens vir et pecuniæ contemptor similis est Deo. » Et Isocrates ad Demonicum : « Existima, ait, nihil humanum esse stabile; sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis. » Justus imperturbabilis, cur? Causa prima.

Secunda, quia justus refrænat suas cupiditates, quæ sunt causæ peccatorum, et consequenter perturbationum ac tumultuum, juxta illud *Thren.* I, 8 : « Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est; » ubi multa hac de re dixi. Quocirca Tertullianus, lib. *De Patientia*, cap. VII : « Quod nostrum, inquit, videtur, alienum est : nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cujus ipsi quoque nos. Ita si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat; spiritum enim quem a Domino sumpsit, sæcularis rei gratia concutit. Libentes ergo terrena amittamus, cœlestia tueamur. Totum licet sæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. » Secunda.

Tertia, quia justus pacem et quietem animi rebus omnibus anteponit, ideoque eam quarumvis rerum dispendio emit aut redimit, juxta illud S. Pauli *ad Colos.* III, 15 : « Pax Christi exsultet in cordibus vestris. » Et illud *Philip.* IV, 7 : « Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras, in Christo Jesu. » Tertia.

Quarta. *Quarta,* quia justus scit se suaque Deo esse curæ : quare in paterna vigilique ejus providentia suaviter conquiescit, dicitque cum Psalte, *Psalm.* XXII, 1 : « Dominus regit me, et (idcirco) nihil mihi deerit. » Auditque illud Apostoli, *Philip.* IV, 6 : « Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, etc., petitiones vestræ innotescant apud Deum. » Et illud *Rom.* VIII, 28 : « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. « Huc facit illud Pindari in *Isthmiis,* ode 3 : « Tempus, dum volvuntur dies, alias aliam affert rerum vicissitudinem ; sed tamen invulnerabiles filii deorum. »

Quinta. *Quinta,* quia mentem habet in Deo fixam, cum eoque ita se unit, ut unus cum eo spiritus efficiatur. Quare Deus cum sit immutabilis, et consequenter imperturbabilis, justos quoque qui sibi agglutinati sunt, facit quasi immutabiles et imperturbabiles. Unde Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in *Proverbiis* sive *Sententiis,* cap. XIII, vers. 36 : « Semper apud Deum, inquit, est mens sapientis. Sapientis mentem Deus inhabitat. Sapiens semper similis est sibi. » Et cap. XXXVI : « Deum honora, ut ipse dominetur tui. Si autem dominatum tui gerit Deus, ita demum tu dominaberis omnibus. » Et cap. XL : « Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum et sine peccato. » Denique S. Chrysostomus, hom. 1 in II *ad Corinth.* : « Nihil aliud, inquit, tam molestum est quam Deum habere offensum. Id si absit, non afflictio, non insidiæ, non alia res ulla molestiam afferre potest recte sapienti ; sed quemadmodum exiguam scintillam, si in profundam aquam immergas, exstinxeris : ita quamvis magna animi dejectio, si in bonam incidit conscientiam, perit facileque evanescit. » Idem alibi sæpe hoc argumentum præclare tractat, ut orat. : *Quod nemo læditur nisi a seipso,* et in epistolis *ad Olympiadem.*

Moraliter, hic disce justitiæ fructum esse animi imperturbati quietem et tranquillitatem, quæ summum pene hujus vitæ est bonum, etiam Philosophorum communi voce et testimonio. Unde Synesius Episcopus Ptolemaidis, qui sanctitate et doctrina admirandus floruit sub annum Domini 420, coævus S. Ambrosio, Augustino et Hieronymo, hymno primo, qui exstat tomo VIII *Biblioth. SS. Patrum,* sic canit :

Alius equos scite agitet,
Alius arcum bene tendat,
Alius acervos opum custodiat,
Celebris admodum alius sit :
At mihi tranquillam liceat
Vitam cæteris ignotam, sed Deo notam, ducere.

Et Pentadius :

Non est, falleris, hæc beata vita,
Fulgentes manibus videre gemmas,
Aut auro bibere, et cubare cocco,
Regales dapibus gravare mensas ;
Sed nullos trepidum timere casus,
Nec vano populi favore tangi.

Et Comicus :

Continentis ac patientis vita tranquillissima est :
Beata vita perpes est tranquillitas :
Gymnasium sapientiæ est tranquillitas :
Vis dolere, vis gaudere parcius ? vive tibi.

Et Lyricus :

Est mihi rus parvum, fœnus sine crimine parvum ;
Sed facit hæc nobis utraque magna, quies.
Castra alios operosa vocent sellæque curules,
Et quidquid vana gaudia mente movet.
Pars ego sim plebis nullo conspectus honore,
Dum vivam dominus temporis ipse mei.

Et Epigrammatographus :

Ut qui præcelsæ rupis stat vertice tutus,
Irati ridet vimque minasque maris :
Sic animus se pace tenens, rerum undique circum
Latrantes fluctus despicit impavidus.

Hæc imperturbati animi quies maxime cernitur in Vita religiosa et monastica, de qua inter alios Simon Junior egregie in *Capp. moralibus,* cap. ult. : « Quies monastica, inquit, est imperturbatus animi status, liberæ et exsultantis animæ serenitas, basis quædam cordis, nullis agitata turbis, nullis inundata fluctibus, contemplatio luminis, mystica Dei cognitio, sermo sapientiæ, abyssus consiliorum Dei, raptus mentis, pura cum Deo conversatio, oculus pervigil, intellectualis adoratio, unio et copulatio cum Deo, terminus, deificatio, et in magnis asceticæ vitæ laboribus sine labore requies. » Causam dat, cap. LII : « Qui in uno (Deo) per unum videt, et seipsum et omnia videt, et in eo absconditus, nihil omnium videt, » *q. d.* Religiosus unum Deum videt et amat, ac per eum cætera omnia : at præter Deum nihil videt, nihil curat, nihil amat : in Deo ergo fixus, immotus et imperturbatus consistit.

22. ABOMINATIO EST DOMINO LABIA MENDACIA : QUI AUTEM FIDELITER AGUNT, PLACENT EI. — Hebraice, *factores veritatis,* vel *fidelitatis,* רצונו *retsono,* id est *beneplacitum ejus.* Ita Aquila, Symmachus et Theodotion. At Septuaginta, *qui facit fides* (id est, *qui bona fide agit,* ut vertit auctor *Catenæ Græcor.,* qui scilicet ubique fidelis fidem datam præstat), *acceptus est ei ;* Pagninus, *et in facientibus veritatem est voluntas ejus ;* Tigurina, *labia mendacia abominatur Dominus ; qui autem veritati studet, favorem habet ejus.* Vers. 22.

Per *labia mendacia* intellige fraudulenta, quæ alios decipiunt, aut per mendacia noxam inferunt, qualia sunt falsi testis, qui per calumniam falsum crimen alteri impingit ; itaque causa est ut innocens in judicio condemnetur. Ita Aben-Ezra. Hæc enim execratur Deus : unde eis opponit factores fidelitatis vel veritatis, qui scilicet veritatem enuntiant, quique fidem aliis datam nec verbo, nec facto fallunt, sed re ipsa præstant. Item qui testes in judicio sincerum veritati testi-

monium perhibent, ut innocens absolvatur, nocens condemnetur. Hi enim patroni et defensores sunt fidei, æque ac justitiæ et innocentiæ, ideoque Deo pergrati.

Vers. 23. 23. HOMO VERSUTUS CELAT SCIENTIAM : ET COR INSIPIENTIUM PROVOCAT STULTITIAM. — Pro *versutus* hebraice est ערום *arum*, id est astutus, cautus, prudens, ut vertunt Septuaginta; opponitur enim insipienti, id est imprudenti. Pro *provocat* hebraice est יקרא *iicra*, id est vocat, provocat, evocat, scilicet e corde ad os et linguam, hoc est profert, eloquitur, prædicat, jactat, ostentat. Rursum, *provocat*, id est, ambit et quærit occasiones evulgandi suam stultitiam, prodendo arcana sibi commissa. Unde Chaldæus, *stultus autem repetit scientiam,* hoc est, iterum iterumque secretum quod novit, aliis et aliis data occasione enuntiat et prodit : quia mente et ore prurit, ut secretum in mente reconditum pandat, et velut fœtum parturiat, ac in lucem producat. Addit Dionysius: Stultus, inquit, suo stultiloquio provocat audientes ad ineptam lætitiam, risus, cachinnos, quin et ad libidines aliaque scelera. Quocirca clare Vatablus vertit, *vir cautus dissimulat scientiam; at cor stultorum deprædicat stultitiam.* Sensus ergo est, *q. d.* Vir cautus et prudens non jactat, sed celat scientiam, id est arcanum quod scit et novit, quodque corde et mente clausum gerit, idque *primo*, studio secreti, prudentiæ, humilitatis et modestiæ ; *secundo*, studio quietis, ne cogatur arcanum quod scit, palam enuntiare ; *tertio*, ad vitandam æmulorum et imperitorum invidiam, contentiones, lites et rixas ; *quarto*, ut sua scientia, ejusque fructu et lucro majore fruatur. Sic cauti artifices dum in arte sua novam aliquam rem, aut arcanam praxin valde utilem inveniunt, eam celant, ex eaque ingentes opes sibi comparant, cum soli eam norint et exerceant. Sic versuti lusores aleæ, scachiorum, pilæ, etc., dissimulant se illius lusus peritos, ut alios ad ludendum provocent, superent, lucrentur et ditentur. Ex adverso insipientes, cum quid excogitarunt, didicerunt, audierunt, aliove modo sciunt, scientiam hanc, sive arcanum quod norunt, celare nequeunt; sed instar gallinarum, dum ova ponunt, vociferantur, eamque plenis buccis jactant et deprædicant : quo fit ut non tam scientiam quam stultitiam suam jactent, omnibusque pandant. Idque *primo*, ex superbia, ut suam scientiam ostentent ; *secundo*, quia garruli sunt et clamosi, ac secreti et quietis impatientes ; *tertio*, quia gaudent contentione, litibus et rixis ; *quarto*, quia imprudentes sunt, nec vident ex hac scientiæ ostentatione ejus fructum et lucrum sibi imminutum iri. Quare imitantur corvum, qui invento cadavere quasi epulo crocitat, itaque alios advocat, qui epuli partem ipsi eripiant, de quo Poeta :

Nam tacitus pasci si posset corvus, haberet
Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque

Denique prudens, ait R. Levi, celat id quod scit, id est quod audivit, vel aliunde didicit, donec plane certus sit id esse verum, ne, si dubium sit aut falsum, ignominiam sibi consciscat : at stultus illico quod audivit aut scit, etiamsi dubium, eloquitur ; unde, si id falsum deprehendatur, omnium risibus exponitur.

Porro Septuaginta pro כוסה *chose,* id est tegit, operit, celat, aliis punctis legentes כסה *kisse,* id est sedes, thronus, solium, vertunt, *vir prudens sensus*, sive *intelligentiæ*, *thronus existit ; cor autem insipientis execrationibus obnoxium erit.* Quod Olympiodorus et S. Chrysostomus in *Caten. Græc.* sic exponunt. Olympiodorus : « Universus enim illius sensus, propter prudentiam qua pollet, in eo conquiescit. Aut ob id virum prudentem sensus, judicii, vel intelligentiæ thronum vocat, quia sensum omnium regina et quasi caput est prudentia. Denique ut is qui plenus est malitia aut inscitia, sedes malitiæ vel inscitiæ appellari solet : ita qui omnia novit, recte sensuum vel scientiæ sedes vocatur. Vocatur quoque prudentia principium sensus, quia imperium obtinet in illo. » S. Chrysostomus : « Vir prudens thronus vel sedes ob id dicitur sensus, quia est sapientiæ cathedra, sensusque atque judicium ad eum modum in illo quiescunt, ut nunquam inde recedant. Cor autem insipientium execrationibus, etc. Unde hoc ? quia ut quidam ex sapientibus dixit, viam persequitur quæ maledictioni et execrationi subjacet ; sed et omnis quoque iniquus apud Dominum execrabilis est : sicut omnis etiam insipiens propter iniquitatem suam detestabilis est. »

Huc facit proverbium Sixti Pythagorei in *Sententiis*, numer. 54 : « Bona mens chorus est Dei, mala mens chorus est dæmonum. » Et num. 40 : « Mens pii templum est sanctum Deo. » Huc quoque facit emblema serpentis : serpens enim hebraice vocatur ערום *arum*, id est astutus, versutus, cautus, quia se suaque celat, ne voce et sibilo suo prodatur et ab hominibus necetur : quare silet nec sibilat nisi in pugna, aut magna tempestate jamjam ingruente. Idem facit vir prudens : ne enim vox sibi exitio sit, silet, nisi quæ necessitas loqui cogat. Unde Isocrates *ad Demonicum* tempus loquendi et tacendi hisce cancellis definit et circumscribit : « Duas fac occasiones loquendi, vel de quibus scis clare, vel de quibus necesse est loqui ; in his enim solis sermo silentio est melior, in aliis autem melius est tacere quam loqui. » Et Thales Milesius apud Laertium, lib. I, cap. I : « Sapiens, inquit, non nisi cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam ; stultus autem non habita ratione loci, temporis, personarum, etc., sua loquacitate omnia effutiet. » Nam, ut aiebat Solon : « Stultus silere nequit. »

24. MANUS FORTIUM DOMINABITUR : QUÆ AUTEM REMISSA EST, TRIBUTIS SERVIET. — Pro *fortium* hebraice Vers. 24.
est חרוצים *charutsim*, id est præcisorum, acrium,

strenuorum, sedulorum, sollicitorum; Theodotion, ἀνδρείων, id est *virilium*; Aquila, συντεμνόντων, id est *abbreviantium*, qui brevi, id est celeriter et cito, negotia sua expediunt; Septuaginta, ἐκλεκτῶν, id est *electorum*; Pagninus, *manus mercatorum sollicitorum dominabitur*; Tigurina, *sedulorum manus primas obtinet*; Vatablus, *qui strenue obeunt munia sua solent esse domini aliorum, contra cessatores erunt tributarii justorum, id est servient justis*. Porro ne quis difficultatem strenuitati obtendat, Septuaginta eam tollunt addendo *facile* : « Electorum manus, inquiunt, facile, » vel citra difficultatem, « rerum potietur. » Pro *remissa* hebraice est רמיה *remia*, id est remissa, tarda, pigra : hæc enim directe opponitur *manui fortium*, id est forti et strenuæ.

Sensus est clarus, *q. d.* Fortes, diligentes et strenui sua virtute et strenuitate parant sibi opes, dominium et imperium : at vero ignavi, remissi et pigri a fortibus et strenuis sub jugum mittuntur, fiuntque eis tributarii, quo fit ut strenui post laborem in opibus sibi partis conquiescant, vivantque quiete ex aliorum, quos sibi subjecerunt, laboribus et tributis; pigri vero per desidiam a strenuis subacti, post otium et inertiam laborem, quem fugerant, amplecti cogantur, ut census et tributa strenuis persolvant. Nimirum hæc est justa merces laboris, hæc pariter congrua pœna otii et inertiæ, ut scilicet strenui donentur quiete, otiosi damnentur ad labores. Sic Romani sua fortitudine acquisierunt imperium, majorique orbis parti dominati sunt. Sic et Græci, Assyrii, Persæ et Germani, qui deinde degenerantes in delicias, luxum et segnitiem, ab aliis spoliati sunt dominatu, ac sub jugum et tributum missi, uti Sardanapalus ob luxum et ignaviam spoliatus fuit imperio Assyriorum, quod fortitudine sua obtinuerat Ninus. Baltassar compotatione sua perdidit monarchiam Babyloniorum, quam strenuitate sua erexerat Nabuchodonosor. Darius ignavo luxu perdidit monarchiam Persarum, quam virtute sua fundarat Cyrus. Chilpericus desidia sua perdidit regnum Francorum, quod vigore suo inchoarat Pharamundus.

Secundo tamen רמיה *remia* idem est quod dolosa, fraudulenta : ita Syrus. Unde Septuaginta, *dolosi autem erunt in direptionem*; Aquila et Symmachus, *in tributum*, hoc est, ut Vulgata, *tributis serviet*; Pagninus, *manus dolosa erit tributaria*. *Manus* enim *dolosa* indirecte opponitur manui forti, quia manus fortis est laboriosa, dolosa vero est otiosa : quod enim laboriosa obtinet per laborem, hoc dolosa obtinere satagit per dolos et fraudes. Sed fallitur et spe sua frustratur, quia Deus benedicit laboriosis, maledicit dolosis, facitque ut patefactis dolis, bonis, quæ per dolos corraserunt, spolientur vel per judices, vel per milites et prædones. Unde Cajetanus vertit, *et dolus erit ad liquefactionem*, quia sicut nives æstu liquantur et evanescunt, sic opes fraude partæ ea detecta auferuntur et pereunt. Denique hæc gnome affinis est illi cap. x, vers. 4 . « Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat. »

Mystice, hæc sententia verior est in dominio et servitute spiritali, *q. d.* ait Dionysius. Qui fortes sunt in operatione virtutum, hi solent præfici fratribus, ac præesse sensitivo quoque appetitui, ejusque passionibus imperare. Unde Seneca : « Vis, inquit, habere honorem? dabo tibi magnum imperium : impera tibi. » Qui vero ad opera virtutum pigri sunt et remissi, hi implentur peccatis, et principi tenebrarum, puta et dæmoni serviunt, cujus exactioni seu tentationi dant assidue pro tributo consensum in malo : quocirca cum illo tandem mittentur in carcerem infernalem, ubi ei perenne laborum et dolorum omnium tributum pendent.

Igitur manus remissa egestatem sibI parit et servitutem, quia sua operandi negligentia vitia ex tepiditate manantia fovendo, bonos mores prius acquisitos attenuat; et quæ antea virtutibus fulta dominabatur, nunc vinculis socordiæ ligata virtute, hostibus suis, scilicet vitiis, subjicitur. Unde sapienter de rege voluptatibus corrupto canit Prosper, *epigramm.* 53 :

Licet amplo
Utatur regno, sat miser est famulus.
Cum mens, carnali nimium dominante tyranno,
Tot servit sceptris subdita, quot vitiis.

Opera ergo tepide et remisse facta hæc damna creant : *primo*, Deum non placant; *secundo*, Angelis et Sanctis stomachum movent; *tertio*, dæmones ad risum et contemptum provocant; *quarto*, operantem non perficiunt; *quinto*, majorem in dies difficultatem bene operandi inducunt; *sexto*, tempus sine fructu consumunt. Ita Alvarez de Paz, lib. V, pag. 3, *De Documentis perfect.* cap. XXXI.

25. MOEROR IN CORDE VIRI HUMILIABIT ILLUM, ET SERMONE BONO LÆTIFICABITUR. — Pro *mœror* hebraice est דאגה *deaga*, id est sollicitudo, sollicitus metus et pavor, cujus comes, imo filius est mœror. Pro *humiliabit illum* (1) hebraice est ישחנו *iaschenu*, id est incurvabit illum, et quasi in שחת *scachat*, id est foveam, dejiciet. Sensus ergo planus est, *q. d.* Sollicitudo, indeque angor et mœror, viri, quantumvis fortis et magnanimi, cor animumque dejicit, sternit, et quasi in foveam pusillanimitatis, diffidentiæ et desperationis præcipitat : at sermo bonus, id est suavis, jucundus, hilaris, illud in spem melioris fortunæ erigit, animat, lætificat, vivificat. Vers. 25.

Porro quia hic mœror sæpe oritur ex tristiore nuntio, aut ex acriori increpatione vel comminatione, quæ directe opponitur sermoni bono, id est suavi, læto et blando, eoque curatur et sanatur, hinc Septuaginta vertunt, *terribilis sermo*

(1) Rectius, *illud*. לב cum affixo femin.

turbat cor viri, nuntiatio autem bona lætificat eum; et Chaldæus, *verbum timoris in corde viri terrorem gignit*; Syrus, *formidolosi sermo cor viri perturbat*, *q. d.* Sicut formidolosi sermo audienti formidinem injicit, sic eam disjicit sermo animosi, qui audienti animos, fiduciam et lætitiam ingerit. Rursum sermo terribilis est verbum acre, mordax, minax, præsertim Superioris, Principis, Prælati, quod turbat sternitque cor viri, præsertim subditi, adeo ut aliquando ei mentem eripiat, eumque faciat amentem et delirum, uti experientia constat : at remedium est, si idem vel quis alius, verbis formidolosis vel acribus turbato suggerat verba animosa, lenia, blanda, jucunda, quæ formidinem vel acrimoniam priorum obliterent, superent et extundant, perinde ac canis vulnus quod mordendo inflixit, lingendo sanat; atque viperæ morsus ejusdem carne, puta theriaca (hæc enim fit ex carne viperæ) curatur. Unde Theodoretus *De Curand. Græc. affect.* : « Verborum ictus, inquit, ut accidit in theriacis, verbis curantur; et quæ sermo attulit damna, sermo redimit. » Contraria enim contrariis curantur, puta iracundus et mordax sermo curatur sermone miti et leni.

Denique auctor *Catenæ Græcor.* per sermonem terribilem metonymia in Scriptura usitata accipit rem terribilem, qualis est labor, *q. d.* Labor hominem dejicit, merces excitat. Unde sic et Septuaginta vertit sicque explicat : « Sermo terribilis conturbat cor hominis; ast fama vel sponsio bona lætificat illud. Qui vitam circa actionem occupatam primo aggrediuntur, illos molestiæ, quæ passim occurrunt, earumdemque commemoratio non nihil conturbant : interim promissorum bonorum merces eorum animos denuo solatur et excitat. Siquidem perfecte justus non timebit ab auditione mala; munitus est enim timore Domini, qui superat hæc omnia. »

Vers. 26. 26. QUI NEGLIGIT DAMNUM PROPTER AMICUM, JUSTUS EST; ITER AUTEM IMPIORUM DECIPIET EOS.— Hebraice, *errare faciet eos*. Pro *qui negligit damnum*, hebraice est יתר *iather*, id est reliquus, superstes, excellens, præstans, abundans. Unde *primo*, Aquila vertit, *abundans pro proximo suo justus*, id est, ut Pagninus, *abundantior est amico suo justus*, *q. d.* Justus qui non nisi per justos contractus, modos et praxes rem suam adauget, fit ditior socio qui non est justus, ait Vatablus, ideoque per fas et nefas, puta per fraudes, usuras et iniquos contractus se locupletare satagit : opes enim jure partæ Dei benedictione augentur et stabiliuntur; opes vero per injuriam acquisitæ, Deo maledicente, imminuuntur et dispereunt. Ita Aben-Ezra : Sensus, inquit, est, *q. d.* « Major est justo opum copia quam sit ejus socio. »

Secundo, Chaldæus vertit, *melior est justus socio suo*; *melior*, tum ethice, hoc est justior : unde Syrus vertit, *justus dat bonum consilium amico suo*; tum physice *melior*, id est excellentior; unde Tigurina, *præstantior erit justus proximo suo*, *q. d.* Justus honore et gloria antecellit cæteris sociis suis, esto divitibus, honoratis et nobilibus, quia justitiæ decus et splendor omnem opum et honorum splendorem transcendit et superat (1). Summa enim est justitiæ gloria et majestas, adeo ut omnis externa gloria illi comparata ingloria, omneque dedecus esse videatur, ait S. Chrysostomus in *Psal.* XXXIV.

Tertio, R. Levi : Justus, ait, יתר *iather*, id est proficit ex amico suo, hoc est, justus arripit ab amico præstantiam, cum ab eo præstantissima addiscat, quibus in omni virtute perficiatur : secus accidit in scelestis qui a sociis nonnisi vitia et scelera, quæ intuentur et audiunt, addiscunt.

Quarto, R. Salomon : Justus, ait, יתר *iather*, id est condonat proximo, *q. d.* Vir probus pravis amici moribus parcit, erroresque condonat.

Quinto, Septuaginta Complutenses vertunt, *sapiens justus sui ipsius amicus erit*; Roman., *cognitor justus sui ipsius amicus erit*; *eos autem qui peccant, persequentur mala, et via impiorum seducet eos.* In nonnullis libris additur : « Sententiæ autem eorum immites. » Verum auctor *Catenæ Græcor.* plenius Septuaginta sic vertit, sicque explicat : « Justus cordatus et sui ipsius et proximi quoque amicus est; at impiorum viæ in errorem deducunt illos. Observa hic quod justus ad utramque fortunam commodum et benevolum se præbeat. Etenim si quid boni de proximo audit, non dolet, nec invidet, sed ex animo gaudet; contra vero si quid mali illi accidisse intellexerit, animo conturbatur et contristatur. Verumtamen tam dolor quam gaudium illius sunt moderata. Apud impios autem diversa affectio obtinet : nam ubi eos ob terrificas comminationes merito formidare et conterreri oportebat, ibi lætantur et aspernantur. Contra ubi propter bona, quæ alicui obvenerunt, gaudere debebant, ibi propter invidiam tabescunt, opposita nimirum affectione ducti et incitati. » Alius anonymus in eadem *Catena* : « Qui, ait, secundum Dei imaginem sese conditum agnoscit, ille secum habitat, modesteque de se ipso sentit; nec non, ne aliquid quod ad inimicitiam vel malitiam faciat, designet, diligenter cavet; neque bonorum tandem cogitationes perturbat, aut pia studia infestat. » Alius : « Vir, ait, prudentia et justitia excultus amici commoda perpetuo spectat et curat, observatque quonam modo singula rite administret. Et si quod erratum amicum committere contigerit, illud dissimulat et ignoscit; impii autem, contrarium plane iter ingressi, omnia in deteriorem partem rapiunt. »

Sexto, noster Latinus Interpres profunde et germane Hebræum יתר *iather* vertit, *qui relinquit*, vel *negligit damnum suum*; radix enim יתר *iathar* significat superesse, restare, relinquere, quasi dicat :

(1) Ita et Rosenmullerus. Maurer, *circumducit*, deducit, dirigit in viam rectam *socium suum*, alios *justus*; *sed via improborum errare facit*, in errorem ducit *eos*.

Qui relinquit, scilicet sua lucra, hoc est qui negligit damnum suum. Sensus ergo est, quasi dicat : Qui non tantum alios non defraudat, sed et damna sua negligit, ut proximorum commodis consulat, hic demum antonomastice et per excellentiam justus, id est æquus, honestus, probus est, ac charitate præditus, ideoq ue Deo charus et hominibus honoratus, qui proinde damnum quod Dei et virtutis amore subiit, abunde rependent, facientque ut cæteris ditior evadat; cum ex adverso impii, qui per fraudes ditescere satagunt, et sua commoda aliorum damnis redimunt, inde non ditentur, sed depauperentur; quare « iter eorum seducet eos : » *iter*, id est via, ratio et modus agendi, puta ditescendi per fraudes et damna aliorum, decipiet eos, quia ab opibus speratis deducet eos ad inopiam. Unde sequitur : « Non inveniet fraudulentus lucrum suum. »

Sic Abraham cessit meliorem regionem Pentapolis nepoti suo Lot; sed Deus vicem illi rependit in Chananæa, ubi eum bonis omnibus ditavit. Vice versa, Lot præripiens Abrahæ Pentapolim, opes omnes, quas in ea congesserat, ejus incendio conflagrantes perdidit, *Genes.* XIII, vers. 9 et seq., et cap. XIX. Sic Isaac puteos a se effossos invadentibus Geraritis ultro concessit; sed Deus ei vicem rependit, dum opes ingentes ac nominatim alium puteum, quem ob copiam aquarum vocavit *Abundantiam* (unde urbs quæ juxta eum deinde ædificata est, dicta est Bersabee, id est puteus abundantiæ), illi attribuit, *Genes.* XXVI, 21 et 33. Sic Jacob, cedens Labano socero suo meliorem ovium fœturam, majorem a Deo accepit, *Gen.* XXXI, 7 et seq.

Rarum charitatis exemplum. Memorabile est quod in *Annalibus Societatis Jesu* legimus, P. Joannem Baptistam Romanum in naufragio arreptam tabulam Judæo cuidam cessisse ea lege, ut, si enataret, Christianus fieret; enatavit uterque, Judæus tabulæ incubans, Baptista mari, aut potius Deo : itaque sibi temporalem magna meriti lætitia cumulatam, Judæo tam temporalem quam spiritalem vitam impertiit : Judæus enim tantæ charitatis exemplo victus, manus nomenque Christo dedit, ac baptismo regeneratus Christiano deinceps ritu vixit.

Denique S. Thomas, II II, *Quæst.* XXVI, art. 4, ad 2, docet ex hac Salomonis sententia, ex charitate negligi posse bona temporalia ob majus bonum amicitiæ, non vero spiritalia : magis enim debeo vitare peccatum meum quam proximi, magisque curare salutem meam quam alienam.

Amici morientes pro amico, Hinc consequenter inferunt Theologi per charitatem licere amico vitam pro tuenda amici vita periculo objicere, uti apud Gentiles fecerunt Pylades et Orestes, Nisus et Euryalus, Damon et Pythias, aliique quos recenset Valerius Maximus, lib. IV, cap. VII, quos a tam generoso amicitiæ actu laudant Patres, ut S. Ambrosius, lib. III *Offic.* cap. XII, asseritque Dionysium tyrannum visa Damonis et Pythiæ amicitia, qua alter pro altero vadem se morti offerebat, optasse eos sibi in amicitiam asciscere. Eosdem laudat S. Augustinus, lib. IV *Confess.* cap. VI, et S. Hieronymus in cap. VII *Michææ.* Quin et Aristoteles, IX *Ethic.* cap. VIII : « Qui, ait, pro aliis mortem oppetere consueverunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis. » Generosus enim et perfectus amicitiæ et magnanimitatis actus est mori pro amicitia et amico. Denique Christus, *Joan.* XV : « Majorem, inquit, dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Pluribus rationibus idipsum confirmat Suarez, II II, *Quæst.* XXVI, art. 4, contra Paludanum et Durandum. Si licet vitam ponere pro vita amici, multo magis licet pro ejus pudicitia, aliave virtute defendenda. Et pro castitate amici. Sic S. Didymus vitam exposuit pro vita et castitate S. Theodoræ, dum mutatis cum ea vestibus pro ea in lupanari remansit : unde postea cum eadem martyrio laureatus est. Celebratur eorum natalis dies in *Martyrol.* die 28 aprilis. Eosdem dilaudat S. Ambrosius, lib. II *De Virgin.* Sic S. Alexander S. Antoninam, mutatis cum ea vestibus, e prostibulo liberavit, ac deinde simul cum ea martyrium igne consummavit, ut habent *Martyrol.* die 3 maii : exstat eorum Vita apud Surium. Idem præstitisse quemdam virgini Corinthiæ narrat Palladius in *Lausiac.* LIV. Sic matronæ Lacænæ maritos carceri mancipatos, mutato cum eis habitu, et carcere et morte liberarunt, uti refert Valerius Maximus, lib. IV *De Amore conjug.* cap. VI.

27. NON INVENIET FRAUDULENTUS LUCRUM : ET SUBSTANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM. — Vers. 27. Hebraice לא יחרך *lo iacharoc*, id est *non aduret*, vel *non assabit dolosus venationem suam*, id est non comedet feram vel prædam, quam venatur per dolos et fraudes : ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra, R. David, Pagninus, Vatablus et alii passim. Alius, *non perforabit aucupium suum*, id est perforando non capiet, non assabit, non comedet id quod aucupatur; alius, *non obsepiet prædam suam*, ut scilicet diu illa fruatur; nam illa cito illi eripietur vel elabetur; inde enim חרכים *charakim* vocantur *cancelli*, quia rem obsepiunt, vel quia perforati sunt.

Idem omnium est sensus. Est enim proverbium Hebræis, imo et aliis gentibus, usitatum : « Fraudulentus non assabit prædam suam, » id est non potietur, non vescetur et fruetur præda sua, quia eam quam per fraudes aucupatur, vel non assequetur : unde Chaldæus vertit, *non fiet obviam venatio viro doloso;* vel, si assequatur, illa ei eripietur, ut eam assare, eaque vesci et frui nequeat. Unde Noster clare vim proverbii expressit vertendo, *non inveniet fraudulentus lucrum suum,* quod fraude et dolo venatur; et Septuaginta, οὐκ ἐπιτεύξεται, id est, ut Romana, *non consequetur*; Complutenses, *non fabricabit venationes suas.* Nimirum : « Male parta, male dilabuntur. » Et :

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Est metalepsis. Ex assatione enim prædæ intelligitur tam præcedens ejus vestigatio et comprehensio, quam consequens comestio et epulatio.

ET SUBSTANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM. — Legit יקר *iekar*, id est *pretium;* jam aliis punctis legunt יקר *iakar*, id est *pretiosus.* Rursum חרוץ *charuts*, id est præcisum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quam aurum. Unde *primo*, Pagninus vertit, *et divitiæ hominis pretiosæ, sollicitudo*, vel strenuitas et sedulitas, quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quam spiritalia, ut dixit versu præced. Et R. Salomon, *substantia viri solliciti* (et negotiationi incumbentis, ait, Aben-Ezra) *est pretiosa et honorifica;* et Vatablus, *substantia hominis seduli pretiosa est;* alii, *substantia hominis pretiosa, est sedulitas, q. d.* Pretiosissimum quod in opibus hominis, est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chaldæus vertit, *substantia hominis erit aurum pretiosum;* quæ versio eumdem cum Vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi, *substantia viri pretiosi* et gloriosi, puta justi, *erit aurum*, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebræus apud Pagninum in *Lexico*, *substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa*, id est rara est et chara; et Baynus, *divitiæ pretiosæ hominis solliciti, q. d.* Opes hæreditate relictæ sunt charæ, at chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur; quare esto illas subinde quis prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et præmium, studiose tuetur et servat.

Quinto, Septuaginta vertunt, *possessio autem pretiosa vir mundus*, qui scilicet ab omni scoria peccati, avaritiæ et fraudum instar auri igne defæcati expurgatus est; hoc enim significat Hebraice חרוץ *charuts*. Unde auctor *Catenæ Græc.* vertit, *vir autem sincerus scelerisque purus pretiosum est peculium.* Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuaginta, *substantia pretiosa*, ait, *homo electus*. Quid enim pretiosius sinceritate, puritate, justitia, sanctitate? Audi S. Ambrosium, lib. I *Officior.* cap. III : « Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam ejus transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, cujus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agni.

Sexto, Noster legens יקר *iekar*, id est pretium, optime vertit, « substantia hominis erit auri pretium. » « Hominis, » scilicet veracis, serii et strenui; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo; et hunc intelligi suadet, imo cogit antithesis. Sensus ergo est, *q. d.* Opes, quas fraudulentus per fraudes congerit, illum non pascent, nec ditabunt, sed ab eo velut a prædone ad alios avolabunt; at vero opes justi et sinceri, quas ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt « auri pretium, » id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetimur, hoc magnum et pretiosum est (1).

Anagogice Beda : « Non inveniet fraudulentus lucrum, etc. : fraude namque acquisita pecunia plus in anima damni, quam lucri addit in arca; et qui propriam pro Domino substantiam novit dispensare, remunerante ipso pro terrenis cœlestia dona recipiet. Aliter : Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auro pretium, *q. d.* Qui fraudulenta mente simulat se esse bonum nequiter vivens in occulto, non inveniet bona vitæ sequentis. Qui autem substantiam virtutum spiritualium veraciter acquirit, mercabitur ex ea claritatem regni perennis, quod verbis sequentibus apertius dicit : In semita justitiæ vita, etc. In semita enim justitiæ substantiam acquirit virtutum, virtutibus æternæ vitæ claritas auro pretiosior emitur. Iter autem pravum, quo fraudulentus incedit, perdito lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam prævidere noluit, tendit sempiternam. »

28. IN SEMITA JUSTITIÆ, VITA : ITER AUTEM DEVIUM DUCIT AD MORTEM. — Pro *iter devium*, hebraice est Vers. 28.
iter semitæ ejus, hoc est, iter per aliam novamque semitam, devians a regia via et communi semita justitiæ, *q. d.* Justitia est quasi via regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit; *iter* autem *devium*, puta actio et conversatio a justitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem præsentem et æternam.

Porro Septuaginta *iter semitæ* referunt et arctant ad injuriarum memoriam, quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens : « In viis, inquiunt, justitiæ vita; viæ autem eorum, qui memores sunt injuriarum, in mortem; » nam ex injuriarum memoria accenditur vindictæ cupido, quæ in necem aliorum et sui ipsius ruit : Chaldæus *iter semitæ* interpretatur *iter patrum nostrorum*, puta impietatem tritam a patribus impiis.

Recentiores pro אל מות *el mavet*, id est *ad mortem*, legentes alio puncto אל מות *al mavet*, id est *non mors*, plane aliter vertunt, *in semita justitiæ vita est, et hæc ipsa nequaquam ad mortem ducit;* ita Tigurina, Pagninus, R. Levi, R. Salomon et alii (2). Verum hæc lectio obscurius et exilius repetit id quod clare et sublimiter jam asseruit, atque caret sua antithesi, quam Vulgata et Sep-

(1) Septimo, *sed opes*, divitiæ *hominis pretiosæ, sunt seduli*, seu sedulo obtingunt. Ita recentiores multi.

(2) Sine mappik, *et via trita*, recta et plana, in qua eunt probi, est *immortalitas :* ita Maurer. Cum mappik vero, *et via semitæ ejus* est *non mors :* ita Rosenmulerus.

tuaginta exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam justitiam virtutemque, ac fugiendam injustitiam et vitium. Quid enim optabilius homini quam vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilius quam mors, eaque cumulata æternis gehennæ incendiis? Quocirca eamdem usurpavere Philosophi, ac imprimis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sixtus Philosophus in *Sentent.* num. 11, hoc quasi vitæ honestæ principium constituit : « Immortales crede te manere in judicio honores et pœnas, » nimirum : in gehenna « æternum quod cruciat, momentaneum quod hic delectat; in cœlo æternum quod delectat, momentaneum quod hic cruciat. Elige. »

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnomæ de filio sapiente, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum : de paupere divite, et divite paupere : de lucerna impiorum, substantia festinata, dilatione spei : de nuntio impio et fideli, de novalibus patrum : omnia cum consilio agenda, et cum sapientibus conversandum : de parcente virgæ, et ventre impiorum insaturabili.

1. Filius sapiens, doctrina patris : qui autem illusor est, non audit cum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis : anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam : qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger : anima autem operantium impinguabitur. 5. Verbum mendax justus detestabitur : impius autem confundit, et confundetur. 6. Justitia custodit innocentis viam : impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat : et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ : qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux justorum lætificat : lucerna autem impiorum extinguetur. 10. Inter superbos semper jurgia sunt : qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur : quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam : lignum vitæ desiderium veniens. 13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat : qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Animæ dolosæ errant in peccatis : justi autem misericordes sunt, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam : in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio : qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nuntius impii cadet in malum : legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei, qui deserit disciplinam : qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam : detestantur stulti eos, qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit : amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequitur malum : et justis retribuentur bona. 22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes : et custoditur justo substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novalibus patrum : et aliis congregantur absque judicio. 24. Qui parcit virgæ, odit filium suum : qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Justus comedit, et replet animam suam : venter autem impiorum insaturabilis.

Vers. 1. 1. FILIUS SAPIENS, DOCTRINA PATRIS : QUI AUTEM ILLUSOR EST, NON AUDIT CUM ARGUITUR. — Pro *doctrina* hebraice est מוסר *musar*, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant; tum filiis, ut eamdem tota mente capessant. Sensus ergo est, *q. d.* Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit. « Qui autem illusor et derisor est, » id est insipiens, qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum increpantem, cum ab eo de vitiis suis arguitur. Ita Chaldæus, *filius sapiens*, inquit, *suscipit*

doctrinam patris; Syrus, *filius sapiens patri suo auscultat, at improbus, qui non recipit objurgationem, peribit;* Septuaginta, *filius astutus* (cautus, prudens, sapiens, uti vertit Aquila, Symmachus et Theodotion) *obedit patri, filius autem inobediens in perditione.*

Nota : Noster ex Hebræo nervosius (1) vertit, *doctrina*, quam cæteri *doctrinam*, scilicet audit. *Primo*, quia filii proprium est erudiri doctrina patris, perinde ac lac sugere a matre; patris enim doctrina in animum filii paterne, naturaliter et suaviter influit, eumque flectit quocumque libet, ac sibi similem efficit. Unde Tigurina, *sapiens filius est disciplina patris*, id est, ait Vatablus, *ex disciplina patris evadit filius sapiens*. Est metonymia; ostenditur enim effectus paternæ disciplinæ, scilicet quod causet et producat in filio sapientiam. Decus autem patris est filius sapiens, sicut dedecus est insipiens. Huc facit gnome Sixti philosophi in *Sentent.* num. 245 : « Excrucient te liberi male viventes, magis quam morientes. » Et num. 164 : « Peccata discentium, opprobria sunt doctorum. »

Secundo, pressius et significantius : « Filius sapiens est doctrina patris, » quia non tantum eam suscipit, sed et refert ac repræsentat, sicut imago repræsentat suum exemplar. Sicut ergo forma et figura, v. g. Alexandri, in ejus imagine repræsentatur et cernitur, ut visa imagine dicamus : Hic est Alexander; sic pariter pater, et doctrina patris, in filio sapiente et obediente, quasi in viva sui imagine repræsentatur et resplendet, ut viso filio dicere possis : Hic est pater, hic est doctrina patris, quia scilicet filius vivum est speculum paternæ virtutis et sapientiæ. *Doctrina* ergo hic potius et nervosius accipitur ut nominativi casus quam ablativi; quanquam et in ablativo accipi possit, *q. d.* Filius sapiens fit, vel evadit, doctrina patris, id est per doctrinam patris; significantius tamen in nominativo, filius sapiens dicitur « doctrina patris » metonymice, id est effectus doctrinæ patris, vivum simulacrum, in quo intuearis doctrinam et virtutem patris; vivus liber, in quo expressam legas sapientiam patris, ut de eo dicas : En hic est sapientia patris. Hinc filius hebraice vocatur בן *ben* quasi fabrica ad patris effigiem exsculpta : radix enim בנה *bana* significat ædificare et fabricare, et græce τέκνον, quasi genitura patris; et latine *natus*, a nascendo; ac filius quasi φίλος, id est amor patris, inquit Sipontinus. Unde Cicero, lib. II *De Finibus* : « Effigies probitatis paternæ, filius. » Idem Cæcinnæ : « Imago animi et corporis, filius. » Hinc Filius Dei Patris vocatur Patris imago, character, sapientia : « Splendor gloriæ et figura substantiæ, » *Hebr.* I, 3. Hunc Dei Filium filii hominum imitentur, ut patris, et præsertim Dei, qui summus omnium est parens, sapientiam et virtutem referant et repræsentent.

Porro filius, suscipiens doctrinam patris, vocatur estque sapiens, quia per susceptionem doctrinæ paternæ nanciscitur *primo*, sapientiam; *secundo*, nomen et famam sapientiæ; *tertio*, hæreditatem patris ampliorem. Pater enim filio obedienti et sapienti plus bonorum relinquet, quam inobedienti et insipienti.

Tertio, proprie et præcise Beda : Filius sapiens est doctrina patris, id est docet patrem. « Tantum, inquit, inter sapientem distat et stultum, ut hic aliquando profectu eruditionis ad eum, qui se docuerat, docendum perveniat; ille nec cum arguerit, noverit audire. » Sic filii, id est famuli, Naaman docuerunt ipsum obedire Eliseo, scilicet lavari in Jordane; quo facto a lepra curatus est, IV *Reg.* v, 13. Sic S. Franciscus Xaverius per filios Indorum a se instructos instruebat et convertebat eorum parentes. Idem crebro est videre in scholis nostris, in quibus discipuli ea, quæ didicerunt, docent suos parentes.

2. DE FRUCTU ORIS SUI HOMO SATIABITUR BONIS : ANIMA AUTEM PRÆVARICATORUM INIQUA. — Pro *bonis* hebraice est טוב *tob*, id est bonum neutre, et bonus masculine. Jam quia Hebræi carent casibus, hinc pro *oris* alii vertunt, *os boni*, vel justi. Insuper quia hæ sententiæ parabolicæ sunt, hinc acutæ pariter sunt et concisæ, ac multa lectori vestiganda et supplenda relinquunt. Unde *primo*, Septuaginta subaudientes τὸ *justitiæ* (fructus enim boni et justi non est alius, quam fructus justitiæ et operum justorum) vertunt, *de fructibus justitiæ comedet bonus, puta os boni; animæ autem iniquorum peribunt immaturæ, q. d.* Justus ob opera justa fruetur longævitate sancta et jucunda, ac fructus juventutis juste transactæ percipiet in bona senecta, nimirum sapientiam, gaudium, consilium, honorem, auctoritatem, spem vitæ futuræ et beatæ, filios et nepotes prudentes, graves et honoratos; at impii per crapulas, libidines aliaque scelera abbreviant sibi vitam, aut a Deo celeri morte puniuntur, ut præmature moriantur, nec ad senectam pertingant, vel eam infelicem et ærumnosam sortiantur; sicut ergo fructus immaturi acerbi sunt, sic eis acerba est vita et senecta; vice versa sicut fructus maturi suaves et sapidi sunt, sic justis suavis et sapida accidit ætas et senecta. Unde S. Hieronymus ad Nepotianum : « Senectus, ait, eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu certior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulces atque maturos fructus metit. »

Secundo, Pagninus repetens τὸ *de fructu* sic vertit, *de fructu oris viri comedet vir; et de fructu animæ prævaricatorum comedet vir iniquus.*

Tertio, Cajetanus vertit, *de fructu os viri* (boni) *comedet bonum, et anima mentientium iniquum*, sicque explicat. In genere, inquit, hic dicitur quod

Vers. 2.

(1) Sed coactius. Vox *audit*, quæ in uno membro supprimitur, reperitur in altero : quod sæpissime fit.

Paulus in specie dixit : « Christi bonus odor sumus, aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. » Ex uno siquidem eodemque fructu legis, fidei, justitiæ et doctrinæ diversos, imo contrarios cibos comedunt homines diversimode dispositi. Nam *os* (id est mens) viri nulla prava affectione infectum comedet bonum, et anima mentientium iniquitatibus suis Deo, comedet iniquum, interpretando fructum sive fidei, sive justitiæ, sive doctrinæ, in malam partem.

Quarto, Hebræa sic plane vertas, *de fructu oris sui quisque bonum comedet; anima autem peccatorum violentiam*, quod Vatablus explicat, *q. d. Prævaricatores afficientur injuria.* Sicut enim ipsi in alios fuerunt violenti et injurii, sic pariter lege talionis Deoque juste disponente, ipsi alios in se violentos experientur, et injurios sentient; et Chaldæus, *unusquisque de fructu oris sui satiabitur bono; animæ autem prædonum dejectione*, repete, saturabuntur; Syrus, *disperdentur.* Idem voluit Noster vertens, *de fructu oris homo satiabitur bonis, anima autem prævaricatorum iniqua*; Hebraice *iniquitate*, repete, *saturabitur*, *q. d.* Sicut anima bona satiatur fructu boni sui eloquii, quo alios docuit bona, dum propter illud gaudebit se id boni præstitisse, eoque alios profecisse, atque idcirco vel ab hominibus, vel certe a Deo, magnis præmiis afficietur : sic ex adverso anima prævaricatorum, qui scilicet Dei legem et justitiam prævaricantur, ac alios prævaricari docent, iniqua est, id est aliis injuria et violenta, ideoque iniquitas hæc sive vis et violentia, in caput eorum recidet, ut ob eam violenter multa dura pati et devorare cogantur. Sicut ergo anima eorum iniqua fuit in vi et culpa, sic pariter iniqua erit in violenta pœna, qua iniquitas eorum et violentia juste castigabitur, quamque ipsi subire compellentur : pœna enim alias (puta ante peccatum) iniqua, post peccatum fit æqua et justa, adeoque iniquitas pœnæ iniquitati culpæ directe respondet, proprieque congruit et debetur (1). Anima enim, quæ inique tractavit Deum Deique legem, meretur inique, indigne et tyrannice tractari a tortoribus et carnificibus, præsertim dæmonibus, juxta illud *Osee* x, 13 : « Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii. » Et illud Psaltis de Deo, *Psalm.* XVII, 26 : « Cum sancto sanctus eris, etc., et cum perverso perverteris, » *q. d.* Tu, o Deus, sanctis te sanctum, innocentem, bonum et benignum exhibebis; at cum vafris et perversis non benigne, sed prave et perverse, id est severe et vafre ages, ac morem tibi proprium, qui est misereri et benefacere, invertes, quia ipsi ab iis qui esse deberent, inversi et perversi sunt. Ita S. Hieronymus ibidem. Unde Chaldæus vertit, *cum Abraham, Isaac, Jacob piis multiplicasti pietatem; cum Pharaone et Ægyptiis, qui cogitaverunt cogitationes malas adversus populum tuum, conturbatos reddidisti eos in cogitationibus suis.*

3. QUI CUSTODIT OS SUUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM: QUI AUTEM INCONSIDERATUS EST AD LOQUENDUM, SENTIET MALA. — Chaldæus, *qui tegit os suum, cavet animæ suæ; et qui aperit labia sua, terror imminet ei;* Arabicus, *et audax in labiis trepidare faciet animam suam;* Syrus, *facit contritionem animæ suæ, custodit animam suam : primo*, ab omni angore et mœrore; *secundo*, a multis peccatis, quæ ore committuntur; *tertio*, a periculis, hostibus et insidiis. Unde Vatablus : *Custodit animam*, hoc est, inquit, *vitam suam.* Nam, ut ait Plinius : « Sæpe vox temere emissa redit per jugulum. » Crebro inculcat custodiam oris et linguæ, quod illa tam vel magis custodienda sit, quam urbs hostibus cincta; unde sicut urbs munitur muris, portis et seris : sic natura et Deus munivit et sepsit linguam palato, dentibus et labiis. Rursum, sicut in portis urbium excubat vigil, ne qua hostis irrumpat vel irrepat : sic supra portis oris excubat mens et ratio, ne quid ex ore exeat, vel introeat, quod homini malum creet. Quocirca Ecclesiasticus, cap. XXVIII, vers. 29 : « Aurum, ait, et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos; et attende ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem. » Vide ibi dicta. Vers. 3.

Pro *sentiet mala*, hebraice est מחתה לו *mechitta lo*, quod *primo*, vertas cum Pagnino et Vatablo, *aperienti labia contritio est illi*; Syrus, *confractionem efficit sibi*, *q. d.* Qui inconsiderate loquitur, conteretur, confringetur et perdetur, imo sua inconsideratione loquendi conteret, confringet et perdet seipsum. *Secundo, terror est illi*; Chaldæus, *terror imminet ei*; Theodotion, *confusio*; Septuaginta, *et qui temerariis est labiis, terrebit seipsum*, *q. d.* Accerset sibi multos angores et terrores; terribilibus enim malis et molestiis seipsum exponit. Hac de causa instanter orat Psaltes : « Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis, » *Psalm.* CXL, 3.

4. VULT ET NON VULT PIGER : ANIMA AUTEM OPERANTIUM IMPINGUABITUR. — Hebræa concise habent, *concupiscit, et non, anima*, vel *animæ pigri.* Quod *primo*, sic explet et exponit Chaldæus, *desiderat anima pigri aliquid, et non obvenit ei*; Syrus, *omni tempore in concupiscentiis jacet homo qui non operatur*; sic et Arabicus et Pagninus, *concupiscit anima pigri, et non est ei quod optat; anima autem sollicitorum impinguabitur*; Tigurina, *animus ignavorum avet, et nil habet; anima autem sedulorum impinguabitur.* Vatablus, *desiderat, et non fit voti compos anima pigri* (2), *q. d.* Multa concupiscit piger, Vers. 4.

(1) Maurer, *sed cupiditas perfidorum injuria* vescitur, id est, sed qui id agunt, ut aliis injuriam inferant perfidi, scelerati, injuriæ perferunt fructum. Proprie *anima*, id est cupiditas, appetitus.

(2) Proprie, *cupit, sed nihil adest, appetitus ejus, pigri*; seu clarius, *cupit, et non est* quod cupit *anima ejus*, scil. *pigri.*

sed ea non obtinet, quia non vult laborare, nec labore sibi parare ea quæ concupiscit. Otium enim facit eum multa desiderare, sed inertia prohibet eum illa consequi, quia hæret semper in otiosis desideriis, nec ultra progreditur, ut manum adhibeat operi et labori, quo ea quæ desiderat adipiscatur. Huic expositioni apte respondet sequens antithesis : « Anima autem operantium impinguabitur; » quia scilicet opus et laborem non refugit, sed eo parat sibi ea quæ concupiscit. Piger ergo est « nevolus (nolens,) ideoque multivolus; » nam nil vult habere laborando, sed omnia vult habere otiando; hinc ejus voluntati et cupiditati nihil sufficit : plenus enim est desideriis, iisque æstuat, cum nil aliud agat quam concupiscere : quare ipse non aliud esse videtur quam cupiditas, ipsaque cupido; ubi enim non est labor opulentiæ, ibi omnia implet ventus iners concupiscentiæ.

Secundo, Noster Hebræa sic explet et explicat : *Concupiscit*, vel *vult*, *et non*, supple et repete, *vult anima pigri*. Idque nervosius est; prior enim expositio jam data tetigit finem et effectum mali; hæc vero ejus radicem tangit, et causam assignat, *q. d.* Causa acediæ et pigritiæ, omnisque mali quod ex ea sequitur, est quod acedi et pigri voluntas sit languida et torpida, adeo ut nescias, imo ipsemet nesciat, an velit, an nolit; quia enim languida est, hinc vix sentitur, ac minimo motu et suggestu evariat, ut quod nunc vult, mox nolit. Hinc fit ut sit irresoluta et pendula, nec quidquam aggrediatur, sed in perpetua consultatione et deliberatione versetur, nec quidquam concludat; atque instar bilancium in libra nunc assurgat volendo, nunc deprimatur nolendo. Rursum piger vult, id est, optat inefficaciter opes, sapientiam, virtutes; at non vult absolute et efficaciter : quare in eo est velleitas duntaxat, non absoluta voluntas : vult enim, id est vellet finem; at non vult absolute adhibere media, puta laborem ad finem assequendum necessarium. Unde aliqui ex Hebræo ad verbum sic vertunt, *vult et non est animus pigro*, quod Itali significanter dicunt : *Non gli basta l'animo*, id est, non sufficit ei animus; quod Noster clare reddit, *vult et non vult piger*, *q. d.* Piger vult remisse, et non vult efficaciter; hinc secum luctatur nunc volendo, nunc nolendo; atque in hac inani voluntatis libratione et lucta tempus omne consumit, nec ultra ad rei volitæ prosecutionem progreditur : quocirca eam non adipiscitur, at vero anima operantium operando rem desideratam prosequitur et assequitur, itaque ea fruitur et impinguatur. Ratio est, quod sit resoluta, et efficaciter velit id quod vult, ideoque laborem omnem ad rem consequendam opportunum adhibet, præsertim quia sapientia et virtus quam concupiscit, proprie sita est in voluntate efficaci. Virtus enim non aliud est quam amor et cupido boni honesti. Qui ergo vult resolute esse humilis, patiens, fortis, temperans, etc., hoc ipso saltem inchoate fit humilis, patiens, fortis, temperans, etc., talisque coram Deo censetur.

Tertio, Septuaginta sic explent, *concupiscit*, *et non*, supple, *aliud facit anima pigri*, *q. d.* Nil facit nisi concupiscere. Unde vertunt, *in desideriis est* (vel, ut auctor *Catenæ Græc.*, *agitatur, jactatur, et fluctuat* instar fluctus et æstus marini) *omnis otiosus* : *omnis* proprie; et *omnis*, id est totus, *q. d.* Otiosus et piger omne suum otium impendit in nuda aridaque desideria, in iis suas vires, suum tempus insumit et consumit; quare nil ei restat, quod operi et labori ad rem desideratam consequendam necessario impendat. Sic et Syrus, *in omni tempore*, ait, *in desideriis jacet, qui opera non facit*; et S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XVI, vers. 49, ad illa, *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium* : « In desideriis, ait, est omnis anima otiosi; quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus oppleatur. »

Denique pro *vult* hebraice est מתאוה *mitauue*, a rad. אוה *aua* id est concupiscere, velle, desiderare. *Mitauue* autem est participium conjugationis *hitpael*, quæ significat actionem reflexam, cum scilicet idem est agens et patiens, sive cum agens agit in seipsum, suamque actionem in se reflectit. *Mitauue* ergo idem est quod concupiscens, in seipso excitans desiderium et concupiscentiam, in seipso volens : qui scilicet nil agit exterius, sed totam concupiscendi et volendi actionem interius in seipsum reflectit, nihilque aliud agit quam velle et concupiscere, puta velleitatum et concupiscentiarum æstus fluctusque in seipso ciere et fovere. Acedi enim et pigri pleni sunt desideriis et concupiscentiis, sicut folles pleni sunt vento : unde operis alteriusve rei solidæ non sunt capaces.

ANIMA AUTEM OPERANTIUM (Hebraice חרוצים *charutsim*, id est sollicitorum, sedulorum, strenuorum, uti dixi cap. XII, vers. 14. Unde Chaldæus vertit, *anima fortium;* Syrus, *validorum;* Septuaginta, *manus autem fortium in sedulitate*) IMPINGUABITUR, — *q. d.* Strenui et seduli, cum opes, sapientiam et virtutes volunt et concupiscunt, non diu deliberant quid facto sit opus, sed illico manum operi admovent, ac strenue laborando parant sibi opes et virtutes concupitas : quare iis impinguantur, id est implentur, saturantur et abundant. Aliter Arabicus, *et manus audacium*, ait, *in sollicitudine est*.

Audi Bedam, et ex eo Glossam : « Recte pigri vocabulo denotatur, qui vult regnare cum Domino, et non pati pro eo; delectant præmia, cum pollicentur : deterrent certamina, cum jubentur; de quo Jacobus ait : Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis, *Jacob.* I. Et filius Sirach : Væ peccatori terram ingredienti duabus viis! *Eccli.* II. Qui autem jussa operantur Domini, ideo faciunt, quia anima illorum perfecta supernorum

dulcedine reficitur, juxta eum qui Dominum obsecrat, dicens : Sicut adipe pinguedinis repleatur anima mea, *Psalm.* LXII. Vel certe anima operantium impinguabitur, quia qui piis pro Domino laboribus insudant, cœlesti et immarcescibili post labores corona donabuntur. » Præclare Angelus, in *Vitis Patr.*, contra laboris tædium, jucundam occupationis alternationem suggerit, quam Poeta sic carmine reddidit :

Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora :
Sic erit hora brevis, et labor ipse levis.

Quocirca S. Hieronymus, epist. *ad Rusticum*, eum monet ut otium quasi pestem fugiat : « Facito, ait, aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum. » Et inferius : « Scribantur et libri, ut et manus operetur cibum, et anima saturetur lectione. In desideriis enim est omnis otiosus. Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque opere et labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem, quam propter animæ salutem, ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, et ad instar fornicantis Jerusalem omni transeunti divaricet pedes suos. » Unde Abbas Abraham apud Cassianum, *Collat.* XXIV, cap. II, quibusdam ei suam tentationem de revisendis specie pietatis parentibus, pandentibus respondit : « Desidiam cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protestatur, etc. ; ideoque vos illa otii ægritudine sentio laborare, quæ in Proverbiis ita notatur : In desideriis est omnis otiosus. » Vide eumdem, lib. X *De Spiritu acediæ*, cap. XXI. Quin et Pharao desiderium Hebræorum exeundi ex Ægypto adscripsit eorum otio et desidiæ : « Vacant, ait, et idcirco vociferantur, dicentes : Eamus, » etc. Unde causam succidens : « Opprimantur, ait, operibus, et expleant ea, » *Exodi* V, 8.

Vers. 5. 5. VERBUM MENDAX JUSTUS DETESTABITUR ; IMPIUS AUTEM CONFUNDIT, ET CONFUNDETUR. — Hebraice, *impius autem fœtere faciet, et pudore afficiet* (1) ; Chaldæus, *impius faciet putrescere et vituperare.* Noster Hebraice pro יחפיר *iachpir* in *hiphil*, id est pudore et rubore afficiet, legit in *cal* יחפור *iachpor*, id est erubescet, confundetur, pudefiet ; vel certe *hiphil* accepit quasi positum pro *cal*, uti subinde fit apud Hebræos. Sic et Septuaginta, qui proinde vertunt, *impius autem confundetur, et non habebit libertatem loquendi ;* et Syrus, *confundetur et erubescet ;* Pagninus, *verbum mendax odio habebit justus; impius autem putrescere faciet opera sua, et pudore afficiet animum suum;* Arabicus denique, *verbum oppressionis odit justus, et impius relaxabitur, et non habebit fiduciam.*

Pro *verbum mendax,* Septuaginta vertunt, *verbum injustum odit justus,* quod *primo*, per metonymiam in Scriptura usitatam accipias pro re sive opere injusto, *q. d.* Justus opus iniquum, quod videt, vel audit ab alio patrari, odit, illudque reprehendit et coarguit; at impius dissimulat et connivet, itaque facit ut malum putrescat, id est iterando in deterius vergat, ac tanquam res putris infamiam ex se spargat, quæ vituperium, pudorem et confusionem creet.

Secundo, proprie *verbum mendax* accipias mendacem calumniam, vel detractionem, qua falsum crimen alteri impingitur. Hanc enim execratur justus : impius vero eam concinnat, vel fovet et laudat, ideoque alios confundit et fœtere facit, id est pudore quasi pedore famæ afficit ; sed tandem, veritate comperta, ipsemet velut mendax et calumniator confundetur, pudore afficietur et explodetur. Hinc S. Chrysostomus, homil. 32 *ad Popul.*, detractionem comparat cœno porcorum : « Non cernitis, ait, porcos cœnum edentes ac volventes? sic et isti detractores. Quid enim fœtidius verbis, quæ contumeliosi loquuntur? » Imo eam comparat stercori, *hom.* 5 : « Si quis, ait, te prætereunte stercus commoveat, nonne hoc facientem contumelia et convicio afficias? Hoc fac et circa detractorem ; non enim sic commotum stercus, illum fœtorem suscipientem cartilaginem (narium) percellit, sicut aliena peccata excussa et commota, atque vita aliorum impura prodita audientium animos contristare et perturbare solet. »

Tertio, per *verbum mendax* accipias mendacem laudem et adulationem, qua falsa virtus, vel dos, alicui assentando tribuitur. Hæc enim confundit et pudore afficit eum qui laudatur, cum ei tribuitur falso quod non habet : ac proinde, adulatione comperta, ipse adulator pudefiet et confundetur.

Denique, per *verbum mendax* quodvis mendacium, dolum, falsitatem accipias, præsertim quæ Deo injuria est, aut proximo noxia. Hæc enim est peccatum mortiferum, ideoque eam execratur justus, utpote amator et filius veritatis et virtutis : quapropter magnum honorem et laudem apud Deum et homines meretur et obtinet; impius vero amat mendacia, dolos et fallacias, quia osor est veritatis et justitiæ, ideoque pudorem et probrum meretur, sibique consciscit.

Salomoni astipulantur Philosophi. Sixti, sive Sexti, Pythagorei in *Proverbiis*, sive *Sententiis*, num. 155, hæc est vox veridica : « Melius est vinci vera dicentem, quam vincere mentientem. » Et num. 158 : « Nihil tam vernaculum sapientiæ quam veritas. » Et num. 20 : « Optimam purificationem putato, nocere nemini. » Et num. 33 : « Revereatur vitam tuam mundus ; nihil admittas quod tibi invehat notam. » Aristoteles rogatus : « Quid lucrifacerent mendaces : Ut vera loquentibus, ait, non credatur. » Ita refert Laertius, lib. V, cap. I. Cyri gnome fuit : « Omnino non est mentiendum. Apertum enim mendacium ma- Gnome de mendacio.

(1) Id est, impius *abominabilem* se reddit suis mendaciis et fraudibus, et *pudorem* sibi conciliat, cum sua mendacia detecta viderit.

xime impedimento est ad veniam consequendam. » Ita refert Xenophon, lib. II *Pædiæ*. Epænetus, teste Plutarcho in *Lacon.*, dictitabat mendaces omnium scelerum et injuriarum auctores esse. Denique passim sapientes et Philosophi et Christiani explodunt illud Platonis paradoxum : « Mendacio quandoque utendum est tanquam elleboro. Mendacium concedendum est medicis, aliis vero minime. » Tritum est istud : « Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem. »

Vers. 6. 6. JUSTITIA CUSTODIT INNOCENTIS VIAM; IMPIETAS AUTEM PECCATORUM SUPPLANTAT. — Hebraice, *justitia custodit integrum via, impietas autem deflectit*, vel *detorquet*, vel *obliquum facit*, vel *pervertit* (hæc omnia enim significat סלף *salaph*) *peccatum;* Tigurina, *justitia observat viam integram; impietas autem deflectit ad peccandum;* Vatablus, *impietas evertit peccatorem*, hoc est, inquit, *eum voto suo frustratur;* Pagninus, *justitia custodit perfectum via; impietas autem pervertet viam peccantis;* Septuaginta, *justitia custodit innocentes via; at impios, malos* (pravos, perversos) *facit peccatum;* Symmachus nervose, *injustitia vero attrahit peccatum;* Chaldæus, *injustus autem instabilis erit propter peccatum;* Syrus, *justitia custodit eum qui innocens est in via; peccator autem a suis criminibus perditur*. Omnia hæc eodem redeunt, sed rem sensumque exaggerant. Sensus ergo est, *q. d.* Justitia custodit justum, ut recta semper justitiæ semita incedat, ideoque eum ab omni malo tum culpæ, tum pœnæ, tutatur et custodit : at impietas, errans et vaga, a rationis et justitiæ semita obliquat et deflectit, ideoque impius eam sequens ex una labitur in aliam et aliam, ut in dies fiat deterior, majorique culpæ et pœnæ obnoxius : quare «impietas peccatorum,» quæ scilicet facit ut impius ex uno peccato continue labatur in aliud, nec nisi peccata sibi accumulet (τὸ enim *peccatorum* genitivus est a nominativo *peccatum*, ut patet ex Hebræo חטאת *chattat*, non *peccator*) impium « supplantat, » id est pedibus calcat et premit quasi omnis culpæ malique reum. Rursum R. Salomon : Peccator, inquit, vocatur *chattat*, id est peccatum, ob ingentem impietatem; sicut insigniter scelestum vocamus *scelus*. Impietas ergo peccatorem « supplantat, » id est eum susque deque vertit, deturbat, transversum agit, ut undique impingat, ac instar suis in cœno turpitudinum volutetur. Et Aben-Ezra : Impietas, inquit, peccatum, id est peccato obstrictum supplantat, eumque in obliquum trahit. Et R. Levi : Consuetudo, ait, cui vir probus juste vivendo assuevit, ei conservabit vitæ rectitudinem, quam in singulis rebus exposcit; ille enim integritatis semitam terit propter justitiæ morem, cujus est tenacissimus. Secus vero se habet qui impietati assuevit; ab illa enim supplantatur, et transversum agitur ab iis ad quæ tendebat, ita ut animo destinata præstare nequeat. Sic videmus peccatores, auditis concionibus, vel monitionibus, subinde compungi, vitæque emendationem proponere, sed ab inolita peccandi consuetudine, mox ut illecebræ offeruntur, illico ad eas rapi velut equi ad pabulum. Est enim catena virtutum, æque ac vitiorum : sicut enim in catena annulus prior trahit sequentem, sic et virtus trahit virtutem, et impietas trahit aliam impietatem. Hoc est quod ait Origenes, hom. 23 *in Num.* : « Ex justitia generatur justitia, et ex castitate castitas. Si quis enim primo tenuiter castus esse cœperit, accepto castitatis fermento quotidie castior efficitur. » Unde S. Dominicus cognomento Loricatus a lorica ferrea, quam ad nudam carnem gestabat, rogatus qua ratione tantas pœnitentias disciplinarum (quas per integra psalteria quotidie faciebat), ciliciorum, jejuniorum peragere posset, respondit se sensim a minoribus ad majores gradum fecisse, ac proinde eas jam sibi faciles effectas : « Somnus enim somnum adescat, ait, vigilias vigiliæ pariunt, et in quo corpus humanum sensim enutritur, in eo per incrementa postmodum roboratur. »

S. Basilius, in cap. IX *Isaiæ*, affert similitudinem graminis : Sicut enim gramen demessum, vel comesum ab equis recrescit, aliudque et aliud subnascitur : « Sic unum peccatum, ait, aliud velut congenitum per gradus excipit, ceu fornicatio fornicationem, et ipsa assuefactio mendacii mater fit mendacii; et qui mentem diu exercuit ad furandum, nullo jam negotio aggreditur iniquitatem. Quod enim prævertit illum occupare peccatum, hoc illi fit occasio alterius peccati. »

Aliud simile magnetis affert Beda serm. *De Nativit.* : « Sicut magnes ferrum, ait, sic peccatum ad se trahit. » Item ut ferri annulus magneti adhærens alium levat, et hic rursus alium, donec catena sit, sic peccata alia ex aliis pendent.

Tertium simile est lini, fili et funis. Sicut enim linum trahit linum, una pars fili et funis trahit et complectit aliam; sic pariter una virtus innectit trahitque aliam : atque unum vitium implectit aliud, illudque ad se *attrahit*, ut vertit Symmachus, juxta illud *Isaiæ* v, 18. « Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis ! » Ubi plura hac de re dixi.

7. EST QUASI DIVES, CUM NIHIL HABEAT : ET EST QUASI PAUPER, CUM IN MULTIS DIVITIIS SIT. — Hebraice, *est ditans se, et nihil ei; est depauperans se, et substantia multa;* Septuaginta, *sunt qui ditant se nihil habentes, et sunt qui se humiliant in multis divitiis;* Symmachus, *mendicantes;* Theodotion, πτωχοφανής, id est, *qui apparet mendicus, qui mendici speciem præbet;* Chaldæus, *est qui divitem facit semetipsum, et nihil habet; est qui pauperem facit animam suam, et multam habet substantiam;* Syrus, *sunt qui seipsos ditant, et nihil habent; sunt qui se pauperes faciunt, et multum possident.* Vers. 7.

Primo, R. Salomon, Aben-Ezra et Cajetanus sic exponunt, *q. d.* Est qui sua industria, vel fortuna, evadat dives, cum prius nihil haberet; et

est qui sua inertia, imprudentia, vel infortunio in pauperiem incidat, cum multas habeat possessiones et divitias.

Secundo, idem R. Salomon, *q. d.* Est qui ditescat furto a pauperibus bona subducens, qui tandem divitiis omnibus spoliatus in pristinam pauperiem recidet.

Tertio, Hugo et alii, *q. d.* Opulentus suis opibus non contentus, sed plura insatiabiliter appetens, est quasi dives, id est videtur dives; sed revera dives non est, cum nihil habeat, id est, nihil vel parum habere se putet; aut nihil habeat, quia non habet animi quietem, ut sit sua sorte contentus: qui enim eam non habet, nihil habet; vice versa, pauper, sua tenui sorte contentus, est in multis divitiis: divitem enim non opes faciunt, sed animus, cui sua sufficiunt, suaque sorte quietus et lætus, juxta illud Poetæ:

Quis dives? qui nil cupit. Et quis pauper? avarus.

Unde S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 *ad Ecclesiam Vercell.*: «Sed vultis, ait, divites esse? estote pauperes. Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Sunt qui se humiliant in multis divitiis, et recte ac prudenter. Satis enim dives omnibus naturæ lex est, cui cito invenias quod abundet. Cupiditatibus autem omnis divitiarum abundantia, inopia est. Denique nemo pauper nascitur, sed fit. Non ergo naturæ paupertas, sed opinionis est; ideoque cito invenitur dives naturæ, difficile cupiditati; etenim quo plus unusquisque acquisierit, plus sitit, et quasi quadam inardescit ebrietate cupiditatum suarum.» Idipsum deinde fuse prosequitur ac ostendit, vere divitem duntaxat esse justum et sanctum, qui dicere potest: «Portio mea Dominus.»

Apologus, quod cupidus sit pauper.

Hanc gnomen apposito crocodili et aviculæ apologo, bellis in similitudinibus variegato, venustat Cyrillus lib. III *Apolog. moral.*, cap. III, cui titulus, *Quod cupidi quantumcumque habeant, sint pauperes.* Avicula quædam, ait, per os crocodili ingressa ejus viscera laniavit, eumque lethaliter sauciavit: egressa deinde avolansque crocodilo, de injuria eam accusanti, respondit: «Si communis est omnibus amica justitia, iuste certe reus est cunctis qui aliquibus nocuit. Tu autem insatiabilis cupiditatis depravatum exemplar, totum te voragini tribuisti, dum non obstructo ore, sed aperto, quasi nunquam satiatus dormis; et latiore rictu, stipante te tuorum dentium serie, et unguium immanitate armaris, cum tamen vorabilia tibi non deficiant; quia dummodo repleatur tua voracitas, qualia rapueris non discernis. Ideo propter cupiditatem juste vitalia tua perdis, ut quemadmodum pravæ actionis formam dedisti, ita et portes eam. Sic nimirum cupidus magis evomit, quam exhaurit. Nullus enim plus perdit, quam qui seipsum amittit. Quid enim est quod possides, quando avaritia te absorbet? Ignis nunquam dicit: Sufficit; neque cupiditati satis fuit unquam. Quare destructio cordis est avaritia, et omnes devorat possessiones. Stomachus exinanitus appetit, et incendio naturali membrum arefactum famescit. Locus evacuatus attrahit, et ardore pectus febricitantis magis sitit.» Unde concludens hoc epimythium subjicit: «Igitur cupiditas mentis est egestas, ac tanto major, quanto fuit avidior ejus flamma. Diogenes, nihil extra seipsum cupiens, mundum sprevit; Alexander vero, omnia possidens, amplius concupiscit: quis ergo ditior? nonne qui sprevit? nimis enim plenus venter eructat, et tunc flumen extra diffunditur, cum exundat. Vides igitur quod plus cupere infelix paupertas sit, nihil vero desiderare opulentia summa sit? Quo dicto, cum crocodili vita finiverunt verba.»

Rursum dives, qui nihil habet, est opulentus, qui amplum habet dominium, sed nullum vel parvum ejus usum et fructum, vel quia est minorennis et pupillus, vel quia prodigus, vel quia obærata sunt ejus prædia, similive de causa; pauper vero multas habens divitias est, qui parum habet dominii, sed multorum usum, uti sunt Religiosi «nihil habentes, et omnia possidentes.» Sic expositum hoc proverbium habet speciem ænigmatis.

Quarto, alii, teste Vatablo, vertunt: Sunt qui in penuria rerum omnium divites esse sciunt; sunt qui, cum immensis opibus abundent, sciunt esse frugales et pauperes. Et ad hunc sensum, qui valde appositus est, exponi potest versio Vulgata. Magnæ enim prudentiæ est suo tempore ostendere suas opes et liberalitatem; ac vicissim, cum tempus exigit, sumptibus parcere suamque ostendere parcimoniam. Talis erat Paulus qui ait: «Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati,» *Philipp.* IV, 12. Sapiens ergo scit ubi se gerat ut pauperem, ubi ut divitem.

Quinto et genuine, *q. d.* Sunt qui divites se simulant, cum nil habeant; sunt, vice versa, qui simulant se pauperes, cum divitiis abundent. Hunc esse sensum liquet *primo*, ex τῷ *quasi*, quod simulationem et apparentiam externam significat. *Secundo*, quia hebraice est מתעשר *mitasser*, id est, qui facit, fingit, simulat se divitem, et מתרושש *mitrosces*, id est, qui facit, fingit, simulat se esse pauperem, cum revera talis non sit, sed dives. Utrumque enim est conjugationis *hitpael*, quæ sæpe significat fingere, simulare, præ se ferre. *Tertio*, quia ita vertunt Septuaginta, Chaldæus, Syrus, Theodotion, paulo ante citati, et Vatablus, Pagninus, R. Levi et alii.

Significat hæc gnome non facile hominem judicandum ex specie externa, eo quod illa sæpe fallat, cum divites appareant foris, qui domi sunt pauperes, et vice versa. Divites enim subinde se gerunt ut pauperes, et pauperes ut divites, idque

vel ex superbia, vel ex avaritia, vel ex prudentia, vel ex humilitate et modestia, aliave virtute.

Porro hæc gnome universalis est, et variis particularibus casibus aptari potest : *Primo*, nobilibus et avaris, *q. d.* Sunt nobiles qui, ut nobilitatis suæ dignitatem tueantur, simulant se divites, ideoque splendidis vestibus famulisque stipati forinsecus incedunt, cum domi vix habeant panem quem comedant; vice versa, sunt divites qui opibus abundant, sed quia avari, pauperes se simulant, ne cogantur splendide vivere, eleemosynas erogare, magna tributa pendere, etc.

Secundo, principibus et plebeiis, *q. d.* Sunt reges et principes, qui videntur divites, cum nihil habeant, imo sint in gravi ære alieno, eo quod opes ingentes quas habent, in opera reipublicæ, ac præsertim in milites et exercitus impendant; vice versa, sunt plebeii, qui videntur pauperes, cum opibus abundent. Ita hodie videmus reges et principes ærarium in bellis exhaurire, ut revera pauperes sint; vice versa, plebeios opibus abundare, ac proportionaliter in statu et gradu suo melius habere regibus, iisque esse commodiores et opulentiores.

Tertio, superbis et humilibus, et hos maxime videtur notare hic Salomon, *q. d.* Sunt superbi qui se suaque splendide jactant et ostentant, quasi divites sint, cum revera nihil vel parum habeant; vice versa, sunt humiles et modesti, qui cum opibus abundent, eas tamen modeste tegunt, ut videantur esse pauperes. Pari ratione idem tribuas prudentibus et imprudentibus; prudentes enim celant suas opes, imprudentes eas ostentant. Unde

Tropologice, hoc proverbium intorqueas in arrogantes, qui scientiam vel virtutem quam non habent, sibi arrogant. Aut in eos qui gloriantur quasi divites sint, eo quod polleant opibus, non virtutibus. Unde Auctor libri. *De XII abusionibus*, tom. IX S. Augustini : « *Prima*, ait, abusio est, sapiens sine operibus; *secunda*, senex sine religione; *tertia*, adolescens sine obedientia; *quarta*, dives sine eleemosyna; *quinta*, femina sine pudicitia; *sexta*, dominus sine virtute; *septima*, Christianus contentiosus; *octava*, pauper superbus; *nona*, rex iniquus; *decima*, Episcopus negligens; *undecima*, plebs sine disciplina; *duodecima*, populus sine lege. » Octavo autem, puta pauperi superbo, adaptat hanc gnomen Salomonis : « Est quasi dives, cum nihil habeat; et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. Quasi pauper ergo, ait, in multis divitiis, est dives humilis spiritu; et nihil habens quasi dives, est pauper superbus mentis affectu. Nobilis ergo inopia est mentis humilitas, et ineptæ divitiæ sunt animorum enormitas. »

Abusiones duodecim.

Rursum Beda mystice hanc gnomen adaptat iis qui sunt divites opibus, sed pauperes bonis operibus, qualis fuit dives Epulo, ac iis qui sunt pauperes opibus, sed divites virtutibus, qualis fuit Lazarus. « Dives, ait, ille sibi videbatur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide; sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuisse quod habuit. Unde dictum est de talibus : Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Pauper e contra videbatur Lazarus, qui jacebat ad januam ejus ulceribus plenus; sed in multis erat divitiis, quia virtutem habuit humilitatis, quia conditorem omnium divitiarum, videlicet Deum, corde gestabat. » Mutuatus est hæc Beda ex S. Augustino, serm. 212 *De Tempore*, ubi fuse hanc sententiam et sequentem pertractat, ac inter cætera ait : « Sunt qui se divites affectant, cum sint pauperes, id est justi videntur, cum sint impii, etc.; justos se volunt videri, cum in cella conscientiæ non habeant aurum justitiæ. Et sunt pleni tanto humiliores, quanto ditiores, de quibus dictum est : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Lucet aurum, sed plus lucet fides. » Et de his paulo ante dixit : « Sunt divites in corde, divites pleni fortitudine, opimi pietate, abundantes charitate; secum sunt divites, interiores sunt divites. » Atque toto sermone docet veras opes consistere in copia, non auri, sed fidei et virtutum. Unde post initium ait : « Morbus autem divitiarum est superbia magna. Nam grandis animus est qui inter divitias isto morbo non tentatur. Major animus divitiis suis, qui eas vincit non concupiscendo, sed contemnendo. Magnus est ergo dives, qui non se ideo magnum putat, quia dives est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus et egenus est. In carne crepat, in corde mendicat, inflatus est, non plenus. » Et inferius : « Omnes ergo divites boni fideles. Nemo se contemnat, pauper in cella, dives in conscientia. Dives quippe in conscientia securior dormit in terra, quam dives in purpura. Ibi non excitat sollicitudo maligna compuncto corde. Serva divitias in corde tuo, quas tibi contulit paupertas Domini tui. Imo ipsum adhibe tibi custodem; ne pereat de corde quod dedit, servet ipse qui dedit. Omnes ergo divites boni fideles, sed non divites hujus mundi. Denique divitias suas nec ipsi sentiunt, sentient postea. »

8. REDEMPTIO ANIMÆ VIRI, DIVITIÆ SUÆ; QUI AUTEM PAUPER EST, INCREPATIONEM NON SUSTINET. — Pro *redemptio* hebraice est כופר *copher*, quod Cajetanus vertit, *pretium*, sensumque dat, *q. d.* Divitiæ hominis sunt pretium ejus; tanti appretiamur hominem, quantum est opulentus : vulgus enim omnem dignitatem ponit in opibus, et juxta opes quemque æstimat; vice versa, pauper adeo abjectus est vilisque pretii, ut ne quidem admittatur ad audiendam increpationem, sed ab oculis et alloquio hominum velut peripsema repellatur. Verum *copher* proprie non significat pretium, sed redemptionem, expiationem, satisfactionem. Unde Symmachus et Theodotion vertunt, Vers. 8.

propitiatio; Septuaginta, *redemptio;* Syrus, *salus viri divitiæ ejus.* Notat S. Hieronymus in *Ezech.* cap. XVIII, significanter dici *divitiæ suæ :* « Ne, inquit, de rapinis et usuris, et alieno malo quæsitum panem vertamus in misericordiam. »

Igitur *primo,* S. Augustinus, serm. 212 *De Temp.,* sic exponit, *q. d.* Divitiæ viro addunt animos et robur, ut oblectetur quibusvis adversitatibus in se incurrentibus : ab iis enim suis opibus se potest liberare et redimere ; at pauper pusilli est animi, et quavis acriore increpatione percellitur ; quare minanti cedit, etiam ut sceleri ejus cooperetur. « Quando illi, ait, dictum fuerit ab aliquo potente : Dic hoc verbum contra inimicum meum, dic falsum testimonium, ut eum quem volo opprimam; et donum dat. Forte negat dicens : Non facio, non mihi adduco peccatum. Sed tantum negatur, donec dives minari incipiat ; nam pauper non suffert minas, » sed iis cedit et succumbit. Huc accedit expositio S. Hieronymi in capite XXII *Ezechiel. :* « Pauper, ait, non sustinet increpationem, id est injuriam vel malum sibi intentatum, » *q. d.* Pauper facile injuriis opprimitur, et damnis intentatis prosternitur, et, ut vulgo dicitur : « Qui non habet in ære, luit in pelle. »

Secundo, alii sic exponunt, quasi hæc dicantur in laudem divitiarum, *q. d.* Divitiæ divitem a quolibet malo incurrente liberant et redimunt ; at pauper non sustinet increpationem, quia ante correptionem illico ut accusatur, damnatur, juxta illud Poetæ :

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Tertio, Rabbini in *Midras agada :* Pertinent hæc, inquiunt, ad dimidium siclum, qui in lege pro redemptione animæ præceptus erat, *Exodi* XXX, 12 ; qui quidem pauperi æque ac diviti pari erat debito solvendus, ne scilicet pauper convicium increpationemque audiret a divite, majorem se partem in communi omnium sacrificio habere, jactante.

Quarto et genuine, assignat hic Salomon commodum divitiarum et commodum paupertatis ; hocque illi præfert, *q. d.* Divitiæ hoc commodi afferunt diviti, quod, si forte in periculum animæ, id est capitis et vitæ incidat, facile illud excutiat, seque redimat auro, juxta illud *Eccle.* VII : « Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. » At pauper sæpe ob hoc duntaxat increpationes, accusationes et lites evadit, quod pauper sit, quod scilicet non habeat opes, quibus accusatores inhiant, ut eas sua criminatione emungant. Reddit causam cur sint, qui velint videri divites, et vicissim qui velint videri pauperes, uti dixi vers. præced. : nimirum divites videri volunt, ut periculum auro redimant ; pauperes, ut periculum sua paupertate declinent et effugiant. Ita Aben-Ezra, Jansenius, Vatablus et alii. Hunc sensum exigunt Hebræa quæ habent, *et pauper non audit ;* Syrus, *non recipit increpationem.*

Audi S. Chrysostomum, in *Catena Græcorum :* « Quid dicis ? quid facis ? cur pecunias usque adeo extollis ? Non quasvis pecunias, vel opes, eam vim habere dixit ; sed proprias, hoc est justis laboribus partas, non vi aut fraude raptas : hæ enim non sunt propriæ. Mendicus autem non sustinet minas. Numquid res mala est paupertas ? an hoc forsan, quod mox sequitur, dicere voluit? Ecce egestas res usque adeo secura et tuta est, ut ne minari quidem spoliationem quis pauperi valeat, nedum spoliare ; illum enim qui nihil omnino habet, quomodo quis exterrere queat ? Hujusmodi enim vita, quod ad curas attinet, est prorsus secura et otiosa. Possunt hæc ad suppliciorum quoque metum referri ; qui enim adversa fortuna premuntur, suppliciorum interminationem non formidant. » Huc facit illud Theodoreti, orat. 7 *De Provid.:* « Pauper non metuit strepitum fori, nec præconis vocem reformidat, nec judicis torvo vultu et oculis ignem spirantibus terretur. » Et illud Poetæ :

Sic reus ille fere est, de quo victoria lucro
Esse potest : inopis vindice facta carent.

Et illud :

Cantabit vacuus coram latrone viator.

Ita S. Hilarion, teste S. Hieronymo in ejus Vita, circumventus a latronibus, ab eisque rogatus : « Quid, inquiunt, faceres, si latrones ad te venirent? respondit « : Nudus latrones non timet. » Et illi : « Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum, et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. » Et S. Franciscus, a similibus interrogatus quis esset, intrepide respondit : « Præco sum magni Dei. » Et S. Martinus, captus a prædonibus, asseruit se nihil omnino metuere : « Scio enim, ait, Deum in majoribus periculis magis esse præsto, magisque opitulari confidentibus in se. » Ita Severus in ejus Vita.

Mystice : « Redemptio animæ viri sunt divitiæ ejus, » id est divitiæ propriæ, ideoque non temporales : hæ enim sunt alienæ et peregrinæ, non propriæ et domesticæ; sed spiritales, puta virtutes, de quibus ait S. Paulus : « Quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et scientia, » I *Cor.* I, 5. Ita S. Hieronymus, epist. *ad Lucinum :* « Possumus quidem divitias, ait, intelligere quæ non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud : Honora Deum de tuis laboribus; sed melior est intelligentia, ut proprias divitias cognoscamus thesauros (virtutum et bonorum operum) in cœlo repositos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentus eripere. » Et Beda : « Quid autem veræ divitiæ valeant, quid vera paupertas agat, subdendo manifestat : Redemptio animæ viri divitiæ suæ; qui autem pauper est, increpationem non sustinet. Qui ergo animam suam vult redimi a futura ira, congreget divitias operum bonorum. Qui enim eget hujusmodi di-

vitiis, increpationem districti judicis sustinere non valet, de qua Psalmista postulat, dicens : Domine, ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripias me. Alioquin pauperes non ibi increpantur a Domino, sed benedictionem æternæ hæreditatis percipiunt. »

Porro præ cæteris operibus, eleemosynæ sunt animæ redemptio. Unde S. Chrysostomus : « Dives, ait, in periculum animæ suæ recipit opes: quapropter cum illas recondit, animæ suæ jacturam facit; cum autem largitur egenis, animam suam liberat. Quia redemptio animæ propriæ divitiæ. » Denique S. Hieronymus in cap. II *ad Galatas* : « Pauper, ait, non sustinet comminationem. Non enim potest futurarum pœnarum audire terrorem pauper in fide, pauper in gratia, non habens divitias spirituales; » et S. Ambrosius in *Annotat. Exodi*, cap. XXX, ad Justum : « Est, ait, redemptio animæ misericordia. Redemptio enim animæ hominis divitiæ ejus sunt, quibus utique fit misericordia, quæ sumptu pauperes juvat. Fides igitur gratia, gratia misericordia, misericordia redemptio est animæ, quæ drachma, hoc est integro pretio summæ plenioris expenditur. » Hinc et illud Danielis consilium datum Nabuchodonosori, cap. IV : « Peccata tua eleemosynis redime. » Idem S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 *ad Ecclesiam Vercellensem* : « Redemptio animæ viri, ait, divitiæ ejus, quoniam qui pauperi donat, redimit animam suam. »

Vers. 9. 9. LUX JUSTORUM LÆTIFICAT : LUCERNA AUTEM IMPIORUM EXSTINGUETUR. — Septuaginta, *lux justis semper, lux autem impiorum exstinguetur*; Chaldæus, *lux justorum exsultabit*, id est exsultare faciet tam ipsos quam alios. Hebraice est ישמח *iismach* in *cal*, id est *lætabitur* (1), id est lætari faciet. Ponitur enim *iismach* pro ישמח *iesammach* in *piel*; et sic forte legit Noster : eædem enim utrobique sunt litteræ, mutatis duntaxat punctis.

Lux justi quæ? Resp. Primo. Quæres : quænam hæc *lux*? *Primo*, Aben-Ezra et Pagninus accipiunt animam justi, quæ lux dicitur, quia sapientia lucet et prælucet aliis. Unde Pagninus vertit, *anima justorum, quæ est veluti lux, lætabitur; anima impiorum, quæ est velut lucerna, exstinguetur*. Nam anima justi similis est luci solis exorientis, quæ permanet, imo crescit; impii vero lucernæ, quæ lucis firmitate caret et absumitur, ait Aben-Ezra.

Secundo. *Secundo*, Vatablus : « Lux, » inquit, est intelligentia, de qua Christus, *Joan.* VIII : « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ; » intelligentia autem impii exstinguetur, juxta illud *Lucæ* VIII : « Quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. » Justi enim lumen rationis et fidei, illud excolendo ac juste vivendo, adaugent : at impii illud injuste vivendo sensim imminuunt et exstinguunt, juxta illud S. Ambrosii, lib. I *De Abraham* : « Lumen illud quod homini a Deo cum mente inditum fuit, superbiæ status et voluptatis humor sopit. »

Tertio, « lux » symbolum est lætitiæ; sol enim sua luce exhilarat universos. Sic sensus erit : Ut sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic justorum animi vultusque hilares tristitias hujus mundi et molestias facile discutiunt, *q. d.* Mens serena lætaque justorum alios lætos efficiet, aut in suo lumine et pura conscientia unusquisque justorum lætus erit; improborum vero lucerna, id est lætitia et gaudium vanum est et fallax, ideoque cito occidit et evanescit. Ita auctor *Catenæ Græcorum*. Tertio.

Quarto, « lux » symbolum est prosperitatis et felicitatis, sicut tenebræ adversitatis et infelicitatis, *q. d.* Felicitas justorum solida est et perdurat, quia fundata in justitia, ideoque solidam liquidamque tam sibi quam aliis affert lætitiam : at lucerna, id est modica et brevis impiorum felicitas, ocius exstinguitur et deperit, præsertim dum more suo eam ostentant, itaque invidiam et æmulationem sibi concitant; invidi enim et æmuli eam sæpe exstinguunt. Ita Lyranus, Baynus, Salazar et alii. Hic sensus valde appositus est. Quarto.

Quinto, « lux » symbolum est famæ, claritatis et gloriæ, *q. d.* Fama et gloria piorum similis est amplæ luci, quæ omnes illustrat, exhilarat, lætificat : at lucerna, id est brevis et exigua fama, impiorum illico exstinguitur, ideoque solidam claritatem et lætitiam afferre nequit. Quinto.

Sexto et sublimius, « lux » symbolum est doctrinæ, justitiæ, virtutis, gratiæ, quæ est lux cœlestis et divina, de qua Christus, *Matth.* V : « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est, » *q. d.* Justi sua splendida doctrina et gloriosa vita, ac præsertim sua beneficentia et eleemosynis tam spiritalibus quam corporalibus illuminant et lætificant cunctos. Unde a Christo vocantur « lux mundi, » *Matth.* cap. V. At lucerna, id est modica doctrina, virtus et gloria impiorum, quæ in nocte hujus vitæ et sæculi fulgere videtur, sæpe in ea, semper post eam, sive ea transacta, exstinguetur, ac oriente die æternitatis gloriaque cœlesti, velut stellæ oriente sole, occidet et evanescet. Alludit ad *Job* XVIII, 5 : « Nonne lux impii exstinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus? lux obtenebrescet in tabernaculo ejus, et lucerna, quæ super eum est, exstinguetur. » Hunc sensum innuunt Septuaginta, dum post hunc versum explicationis gratia subjiciunt hunc, qui non est in Hebræo : « Animæ dolosæ errant in peccatis; justi autem miserantur et miserentur, » quem Noster ponit inferius et annectit vers. 13. Ita anonymus in *Catena Græc.* Sexto

Nota : Sapientia, virtus, dignitas, lætitia et felicitas justorum comparatur אור *or*, id est luci amplæ, qualis est solaris, quia solida est, ingens,

(1) Metaphora ducta a luce solis, qui exoriens et subinde splendore augescens ipse lætari videtur, dum totam orbis faciem illustrans exhilarat. Sensus est : Res proborum florent, improborum fortuna perit.

jugis, stabilis et per omnes orbis partes sese diffundit, juxta illud *Prov.* IV, 18 : « Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. » Vide ibi dicta. Talis fuit Christi, qui fuit sol universi, de quo *Psal.* XVIII, vers. 7 : « Exultavit ut gigas ad currendam viam; a summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat a calore ejus. » Unde Aben-Ezra : « Lux justorum, ait, similis est lumini venturi sæculi » (imo illud inchoat, et in illud desinit, juxta illud *Psal.* XXXV, 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo, » puta in lumine gloriæ, « videbimus lumen »), aut salutis splendori, juxta illud *Isaiæ* cap. IX, vers. 2 : « Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. » Denique *or* justorum est אור *ur*, id est ignis, puta claritas et zelus, quo alios amore Dei inflammant. At vero sapientia, virtus, lætitia et prosperitas impiorum comparatur lucernæ, quia instabilis est, modica, brevis, frigida, evanida, ac minimo adversitatis reflante vento exstinguitur.

Nota *secundo* antithesin : nam τὸ *lætificat* per metalepsin opponitur τῷ *exstinguitur*; lux enim justorum, quia solide perdurat, crescit et augescit; hinc lætificat ipsos et cæteros : lucerna vero impiorum, quia illico minuitur et exstinguitur, hinc solidam lætitiam afferre nequit, sed umbraticam et fucatam, quæ evanescens in majorem deinde luctum et mœrorem desinit et terminatur. Talis est lux, id est doctrina et splendor hæreticorum, hypocritarum, fraudulentorum, mendacium, etc., quæ detecta hæresi, hypocrisi, fraude, mendacio, illico evanescit. Rursum, lux justorum *lætificat*, vel, ut Hebraice est, *lætatur*, id est læta est, ampla, clara, quia in dies intenditur et magis clarescit : lucerna vero impiorum quasi mœsta languescit, et instar lucernæ deficiente oleo emoritur et exstinguitur. Unde noster Salazar : « Lux, ait, justorum lætificat, » id est augetur; lucerna vero impiorum decrescit et exstinguitur : sic *læta* seges vocatur magna, aucta et ampla. Sic Hebræi palmum magnum vocant palmum שוחק *schocec*, id est ridentem et lætum; palmum vero parvum vocant palmum עצב *atseb*, id est tristem et mœstum. Sic cap. X, vers. 1, dicitur : « Filius sapiens lætificat patrem : » lætificat, id est magnificat et magnum reddit. Lætitia enim rebus dat incrementum et vitam, mœstitia vero decrementum et interitum.

Moraliter, noster Alvarez de Paz, lib. III *De Perfect.* part. II, cap. XIV : Lux, id est vita, inquit, et conversatio justorum lætificat Deum, Angelos et homines : Deum, cui illi purissimum honorem exhibent; Angelos, quorum se discipulos et imitatores ostendunt; homines, quos vitæ sanctitatem et bonorum operum perfectionem docent. Si viri perfecti orent, tanto spiritus fervore, tanta reverentia et timore, tanta fiducia et amore orant, ut non tam homines fragiles, quam terrestres quidam angeli videantur. Si, cogente necessitate aut charitate, loquantur, tanta circumspectione et modestia loquuntur, ut nihil otiosum, nihil mœstum, nihil durum audientibus ex ore suo prodire permittant. Si corpus cibo et potu sustentent, tantam abstinentiam et sobrietatem retinent, tanta districtione appetitum cohibent, ut scientes ne in modico quidem excedant temperantiæ mensuram. Si quid aliud agant, sic agunt ut bonæ ac perfectæ actionis circumstantias non deserant : sunt enim veluti artifices virtutis peritissimi, et pictores sapientissimi, qui ex suis manibus nullum opus impolitum aut minus decorum abire concedunt. Thomas enim Aquinas, explicans qua ratione Deus omnia bene faciat, his pene verbis nos ad ejus imitationem exhortatur : Similiter et nos diligentiam apponere debemus, ut singula opera nostra, quantum unquam melius possumus, faciamus ex omni virtute Domini Jesu Christi, et cum omni desiderio triumphantis et militantis Ecclesiæ, et sub nomine Creatoris, quasi tota salus nostra, et omnis laus Dei, et universitatis utilitas ex uno opere dependeat, quasi nunquam ad id opus reversuri, neque opus aliud postmodum incœpturi. Hæc ille.

Nota ad praxim.

10. INTER SUPERBOS SEMPER JURGIA SUNT : QUI AUTEM AGUNT OMNIA CUM CONSILIO, REGUNTUR SAPIENTIA. — Hebraice, *tantum in superbia dabit* (superbus) *litem, et cum consultis sapientia* (1). Septuaginta, *malus cum contumelia agit mala; qui autem sui ipsorum cognitores* (videntur legisse יודעים *iodeim*, id est cognitores, cum Noster et alii legant, נועצים *noatsim*, id est consulti vel consiliarii), *sapientes*. Septuaginta de more sequitur Syrus, *vir improbus*, ait, *cum contumelia malum operatur;* Aquila, Symmachus et Theodotion, quos sequitur Lucifer Calaritanus, *Apolog. pro S. Athanasio*, et S. Hieronymus contra Ruffinum, *malus in superbia dabit pugnam;* pergit Theodotion, *et in iis qui consilium adhibent, sapientia;* Chaldæus, *attamen in superbia venit contentio, et hi qui consilium ineunt sapientes sunt;* Tigurina, *arrogans temeritas nihil quam rixas excitat, at cum consultis sapientia*, id est, ut Vatablus, *peculiare est superbo excitare litem*, etc. Vers. 10.

Sensus est, *q. d.* Superbia facit ut superbi jugiter litigent et rixentur; facit enim ut quisque alium anteire, et præ eo sapere ac honorari velit: quare in consilio superbus vult suam sententiam cæterorum omnium judicio præferri, nec ulli etiam sapientiori cedere sustinet; hinc lites et jurgia. At vero « qui sui ipsius cognitor, » ut vertunt Septuaginta, id est suæ infirmitatis et ignorantiæ conscius est, libenter audit aliorum consilia, eaque suis anteponit, et iis acquiescit; quare nulla habet jurgia, nullas discordias, sed pacem

(1) Seu, *fastu nil nisi rixa datur* (proprie *dabit*, scil. quis. Crebra impersonaliter loquendi formula); *at cum iis qui sibi consuli patiuntur, sapientia est.*

cum omnibus, ac prudenter et feliciter res gerit, ideoque sapiens est. Hinc videmus inter hæreticos tot esse jurgia, tot sectas quot capita. Audi S. Augustinum, *De Pastoribus* in cap. XXXIV *Ezech.* 10 : « Alia secta, ait, in Africa, alia hæresis in Oriente, alia in Ægypto, alia in Mesopotamia, verbi gratia : diversis locis sunt diversæ, sed una mater superbia omnes genuit; nec mirum, si superbia parit dissensionem : hæc enim ejus germana soboles est. » Idem, epist. 120 *ad Honoratum*, explicans illud *Psal.* XXI : « Et a cornibus unicornium humilitatem meam : In unicornibus, ait, superbi intelliguntur, quia superbia odit omne consortium. »

Antithesis rursum hic est obscura; clara esset si dixisset : « Inter superbos semper sunt jurgia, inter humiles autem semper viget concordia et pax; » sed more suo per metalepsin et metonymiam docere voluit, humilitatis comitem et effectum esse auditum et sequelam consilii, æque ac concordiæ et pacis sapientiam. Ideo enim inter superbos sunt jurgia, quia nolunt audire et sequi sana aliorum consilia, ac utraque de causa insipientes sunt; insipientium enim est jurgari, æque ac sequi superbum et insipiens cerebrum proprium. E contrario inter humiles constat pax, quia hi libenter aliorum audiunt et sequuntur judicia, ac utraque de causa sapientes sunt. Vera enim sapientia est humilitas, suique cognitio et demissio. Unde illud sapientissimum Apollinis Delphici oraculum : γνῶθι σεαυτόν, id est *nosce teipsum*. Hinc rursum vera sapientia est, non niti suo judicio, sed agere omnia cum sapientum consilio. Superbia ergo causa est jurgiorum, dissensionum, schismatum, hæresum, litium, bellorum : humilitas vero causa est et mater concordiæ, pacis, unionis, charitatis. Hoc significant Hebræa, quæ habent, *vere*, vel *tantum in superbia* (superbus) *dabit litem* : in superbia, id est propter superbiam; nam ob solam superbiam et fastum dissensio et rixa oritur, ait R. Salomon; cum iis autem qui consulto agunt, sapientia est, quia hæc in consilio habitare se profitetur, *Prov.* VIII, 12 : « Ego sapientia, inquit, habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus. » Sic et Aben-Ezra : « Significat, inquit, a fastu lites oriri; qui autem consilium ineunt, ne superbe se gerant, cum iis sapientiam esse. » Exempla sunt in bellis civilibus Romanorum et Græcorum, quæ ab ambitione ortum duxerunt; qualia fuere Syllæ et Marii, Cæsaris et Pompeii, Augusti et Antonii, Antiochorum et Seleucorum, in posteros continua serie propagata per 150 et amplius annos.

Vers. 11. 11. SUBSTANTIA FESTINATA MINUETUR : QUÆ AUTEM PAULATIM COLLIGITUR MANU, MULTIPLICABITUR. — Hebraice, *divitiæ ex vanitate minuentur, sed colligens per manum augebit* (1), supple, divitias suas. Unde *primo*, R. Levi sic exponit : Divitiæ quæ ex rebus vanis congeruntur, valde minuentur, quia scilicet res vanæ et fragiles facile franguntur et evanescunt. Vidi Lovanii quemdam, qui opes suas expendebat in cyphis vasisque vitreis conflandis, ut ea alibi caro divenderet, cumque iis currum onerasset, is in itinere allisus ad scopulum, eversusque, omnia vitra ad saxa allisit et confregit : ita ex divite repente factus est pauper.

Secundo, Cajetanus τὸ *ex vanitate* refert ad *minuetur*, non ad *substantia*, *q. d.* Substantia, quæ in res vanas expenditur, ex hac vanitate minuetur : quia scilicet herus vacat symposiis, conviviis, splendidis vestibus, equis, famulis, rhedis, cæterisque vanitatibus; at colligens per manum, id est qui opes suas asservat, et manu laborando multiplicat, is augebit eas.

Tertio, alii, *q. d.* Substantia ex vanitate, id est quæ obiter et perfunctorie colligitur, minuetur. Ita R. Salomon : Qui studia sua, inquit, congestim et desultorie agit, minuetur, hoc est, ea paulatim oblivioni tradet.

Quarto, idem Cajetanus, et ex eo noster Salazar : « Substantia, inquit, ex vanitate minuetur; » Symmachus, *ex vacuitate*, id est, quæ nullo labore aut industria constitit possessori suo, quia illam vel a majoribus accepit, vel subita aliqua fortuna nactus est. Et quidem hanc (ex mea sententia) noster Interpres vocavit *festinatam*, acceleratam, vel subitam *substantiam*, quam sine industria sua aut labore quis subito percepit. Hæc igitur imminuetur, quia opes illas quas quis sine labore obtinuit, minoris æstimat, atque adeo temere profundit. Quæ autem paulatim manu colligitur, multiplicabitur : illa videlicet substantia, quæ longo tempore manu, id est, labore et propria industria, conquiritur, haud temere expenditur, quin potius in dies amplificatur. Nam qui illam eo modo acquisivit, maximi quidem habet, atque adeo parce insumit, et cumulatius quotidie augere curat. Huc facit illud Threviri : « Aer, inquit, qui summo mane præcociter elevat nebulam et nubes, fere affatim a prandio pluviam mittit : sic non solent retinere filii quod congesserunt patres avare, » nimirum decoquunt et profundunt patrimonia avare a patribus congesta.

Quinto et genuine, *substantia ex vanitate*, id est vanis pravisque modis artibusque, ut per magiam, usuram, rapinam, fraudes, etc., acquisita, minuetur : quia Deo vindice, ab injusto et violento possessore avolabit ad alium, vel justum, vel minus injustum; quæ autem *per manum*, id est justo, strenuo et continuo manuum labore colligitur, multiplicabitur. Noster vertit, *festinata*, id est festinanter acquisita, quia quæ sic acquiritur, fere illicitis modis per fas et nefas corraditur. Adde, videtur Noster pro מהבל *mehe-*

(1) Maurer, *opes* (pigri et helluonis) *halitu citius minuentur*, evanescunt; *sed qui colligit in manum*, id est qui colligit semper et collecta curat et conservat, *is auget* eas.

bel, id est *ex vanitate,* legisse מבהל *mebohal,* id est *festinata*, per metathesin. Sic et Septuaginta, qui tamen utrumque legisse videntur, nimirum eleganti paranomasia hoc modo : הון מהבל מבהל *hon mehebel mebohal*, id est, ut ipsi vertunt, *substantia* ἐπισπουδαζομένη μετ' ἀνομίας, id est *festinata cum iniquitate, minor fit; congregans autem cum pietate implebitur*. Addunt Septuaginta, *justus miseretur et commodat;* et Chaldæus, *opulentia iniquitate* (Syrus, *ex iniquitate*) *possessoris acquisita minuetur, et qui congregat et dat pauperi* (Syrus, *quæ autem juste congeritur*), *multiplicabitur*. Accedit quod τὸ *meboal* non *mehebel* habeatur cap. XX, vers. 21, ubi pene eadem est sententia : « Hæreditas, ait, ad quam festinatur (Hebraice, *mebohelet*) in principio, in novissimo benedictione carebit. » Ita explicat Aben-Ezra, Auctor *Catenæ Græc.*, Lyranus, Jansenius et alii. Astipulantur Philosophi. Menander :

Nunquam vir æquus dives evasit cito.

Huc respexit ille qui Syllæ jactanti sese dixit : « Quomodo vir bonus esse potes qui tantas possideas opes, cum a patre nihil tibi sit relictum ? » Ita Plutarchus in Vita Syllæ. Gnome est Quintiliani, lib. X, cap. III : « Nihil rerum ipsam naturam voluisse magnum cito effici, præposuisseque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi hanc quoque fecerit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentum continerentur. »

Cur opes cito partæ cito diffluunt? Causa prima. Porro causa cur opes, cito collectæ, cito diffluant; sensim autem congregatæ, perdurent, *prima* est ea quam jam dixi, scilicet quod opes cito collectæ sæpe partæ sint per usuram, rapinam, fraudem, aliave scelera. Male autem parta male dilabuntur.

Secunda. *Secunda,* quod opes, quæ cito colliguntur, colligantur præcipitanter et temerarie sine consideratione et prudentia. Unde Hebræum *mebohal* significat festinationem cum præcipitantia et temeritate; quæ autem temere et imprudenter corraduntur, facile alicui vectigali, tributo, hypothecæ, obligationi, alterive oneri aut vitio sunt obnoxia, quod postea cum deprehenditur, opes ipsas imminuit vel aufert. Rursum præcipitantia hæc facit, ut opes collectæ non satis prudenter firmentur et conserventur; quocirca facile vel ab homine, vel a casu aliquo eripiuntur aut subvertuntur. Qui autem sensim opes congregat, is prudenter id facit, ideoque eas sibi firmas stabilesque efficit.

Tertia. *Tertia,* quod opes cito facileque collectæ large et liberaliter expendantur, imo prodigantur; qui vero opes sensim cum labore parat, is eas parce expendit, ac quotidie eis aliquid adjicere et accumulare satagit. Denique tritum est illud : « Quod cito fit, cito perit. »

Porro hæc gnome locum habet in opibus non tantum temporalibus, sed et spiritualibus. Sic enim videmus eos qui festinato satagunt evadere docti, ideoque simul student Grammaticæ, Rhetoricæ et Philosophiæ (quod S. P. N. Ignatio, initio conversionis suæ, contigit), nihil vel parum proficere, tempusque perdere. Rursum videmus eos qui cito in virtute perfecti evadere volunt per immodicum fervorem, eam non assequi, quia fervor ille cito defervescit : unde tales quod subito amplexi sunt, subito derelinquunt. E contrario virtus et scientia, quæ moderato et continuato studio, per humilitatem et exercitia scholastica sensim acquiritur, crescit et perdurat. Unde Græcum ἐπισπουδαζομένη aliqui vertunt, *substantia effervescens minuetur*. Nam, ut apte ait Plutarchus in *Moral.*, præpropera et tumultuaria ista opum, scientiarum et virtutum augmenta similia sunt lacti vel aquæ per ignem effervescenti et ebullienti, cujus major pars in spumas et vapores abit, ac per cacabi labra dilabitur; reliquum mox, ut ab igne deponitur, subsidit, ac imminutum consumptumque apparet; sicut ergo lac præ cæteris liquoribus fervore attollitur, et eodem fervore consumitur deprimiturque : sic prorsus intempestivi Novitiorum fervores ipsos extollunt, sed et debilitant ac consumunt vires tam animi, quam capitis et corporis, itaque in majorem animi dejectionem deprimunt et prosternunt, quo fit ut subito tam fiant languidi et torpidi, quam paulo ante fuerant vegeti et fervidi.

Hujus fervoris intempestivi typus et symbolum est asinus Maurusius, cui, ut scribit Ælianus, lib. XIV *De Animal.* cap. X, initio, cursus est velocissimus : volare eum, non currere diceres; sed hic fervor illico intepescit, et in maximam tarditatem degenerat celeritas. Simili modo id ardentibus principia sæpe fervent, tepent media, ultima frigent : quo fit ut qui ita se gerunt, nunquam ad solidam sapientiam et virtutem perveniant, cui perseverantia opus est vel maxime. Causam dat Lucretius, lib. IV *Rerum Natur.* dicens :

Nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
Vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
Nonne vides etiam guttas in saxa cadentes
Humoris, longo in spatio pertundere saxa?

Hinc illud tritum : « Festina lente, » cujus symbolum est delphinus anchoræ implicatus, quod Augusto et Tito Imperatoribus pro insigni fuit. Huc facit illud Accii in *Chrysippo* :

Minus pigrasse quam properasse est nefas.

Rursum, præmaturi incrementi symbolum est salix arbor, ita dicta, quod ea celeritate in ramos et frondes accrescat, ut salire videatur, ait Verrius (esto Festus Pompeius aliud salici det etymon); sed mox eadem celeritate salix in autumno defrondescit, et rami amputantur. Ita Pierius, *Hierogl.* 52, cap. XXIX.

Ejusdem symbolum est cucurbita pinum complexa cum hoc lemmate : « Cito nata, cito pe-

reunt. » Et aquila insistens testudini, de qua Poeta :

Et tardus nimis, et præceps nimis esse caveto.
Ille sapit, medium qui inter utrumque tenet.

Audi Thucydidem : « Duo sunt adversissima rectæ menti, ira et celeritas. » Audi et Comicum :

Clarius quo fulsit ignis, citius hoc extinguitur.
Esse non potest celebre, quod celeriter nascitur.
Fructus esse idem diuturnus ac præcox nequit.
Non ferunt ætatem, adepta quæ statim sunt exitum.
Aliud celeritas, aliud est maturitas.
Natura magnum nil voluit fieri cito.
Cæcos parit catellos festinans canis.
Factum satis cito est, quod factum est bene.
Fortuna quem raptim effert, raptim destruit.
Obliviosa, nec sat sui compos est festinatio
Quo magis es festinus, hoc rem tardius perficis.

Præclare Tacitus, lib. III *Annal.* cap. LXVI : « Festinatio multos bonos pessumdedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant. » Huc facit apologus cucurbitæ cito, et oleæ tarde crescentis. Olea enim mirabatur juxta se natam brevi tantum crevisse, ut se esset longe altior, quæ annos plures in eodem fuerat loco. Sed cum, adventante hieme, cucurbita exaruisset : « Minime, inquit olea, cito crescentibus est invidendum, quibus tam cito paratus est interitus. » Apologus hic significat nimis festinata non esse diuturna.

Similis cucurbitæ et palmæ apologus exstat apud Cyrillum, lib. III *Apolog. moral.* cap. XIV : « Orta, inquit, cucurbita juxta palmam, radicem habens minime firmam, paucis diebus in altum elata, et antiquissimæ palmæ velocioribus incrementis adæquata, proposuit dicens : Palma soror, quantum temporis habes? cui illa : Centum vitæ annos. Tunc cucurbita, magis mature se crevisse gaudens, grata naturæ dixit : Gratias tibi, quia pro anno mihi diem dedisti; nam quod palmæ annus, hoc mihi dies dedit. Mox ei palma, ut superbiam ejus dejiceret, ita fertur dixisse : Recte es cucurbita, cum curvatum judicium habeas. Nam si sane sentires, attenderes quod, regularitate mirabilis natura cuncta disponens, juxta modos augmentationis mensuret periodos durationis. » Probat id ratione a priori, quam exemplo piscis hemerobii, elephanti et torrentis confirmat : « Etenim quod mature crescit, cito decrescit; et paulatim auctum, in longum est durativum. Hemerobius piscis repentinis augmentis excrescens, eo die quo oritur, moritur; et elephas trecentenarium pertingit ad terminum, quia festinum non habuit incrementum. Torrens rapidus cito consumitur, sed tardus passu moderaminis amplius antiquatur. Melius est ergo paulatim crescere et diutissime vivere, quam celerius supercrescere, et quantocius ariditate finiri. » Unde seram cucurbitæ pœnitentiam subjicit, dicens : « Quibus non sine tribulatione auditis, suspirans cucurbita dixit : Quis te hoc docuit? cui illa : Tarditatis certe meæ antiquitas; nam in antiquis est sapientia. Tunc illi mœstitia abdita suboriente, eidem scientialibus in præjudicium suum, et commodum aliorum, erudita cucurbita cum lacrymis exclamavit, et dixit : O nimium infelicem rapacitatem cupidinis, ac violentæ radicis! O felicissimam moderantiam æquitatis! Quæ enim cito vorat violenta rapacitas, post modicum effunduntur; sed quæ paulatim acquirit æquitas, nunquam deficiunt, quia in sempiternum manet justitiæ fundamentum. Quibus dictis, conticuit. »

(Apologus citatorum opum.) (Exempla.)

12. SPES, QUÆ DIFFERTUR, AFFLIGIT ANIMAM (Hebraice, *spes protracta est languor, infirmitas*, vel *ægritudo cordis*); LIGNUM VITÆ, DESIDERIUM VENIENS. — *Primo*, Baynus censet hic spem bonorum temporalium componi et opponi spei bonorum spiritalium et æternorum, quod prior caduca ac vana semper differatur, et nunquam veniat, itaque sperantes deludat et cruciet; posterior vero stabilis et vera illico veniat : tum quia bona æterna, quæ speramus, per certam spem quasi manu tenentur; tum quia per rem brevi manu tenenda et possidenda obvenient : quare hæc spes instar ligni vitæ animam pascit et oblectat. Unde S. Gregorius : « Spes, ait, in æternitatem animum erigit, idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit. » Et Origenes, hom. 9 *in Exod.* : « Futurorum spes laborantibus requiem et solatium parit, sicut in agone positis dolorem vulnerum mitigat spes coronæ. » Id multis exemplis ostendit Apostolus *ad Hebræos*, toto cap. XI, uti ibidem ostendi. Dei ergo promissa, æque ac dona, sunt aurea et gemmea : ex adverso mundi promissa sunt aurea, spes vero et res vitreæ; gemmam enim pollicetur mundus, cum vix præstet crystallum. Vers. 12.

Secundo, Septuaginta Complutensium hunc versum sic efferunt, *justus miseretur, et commodat; bonum autem*, vel *honestum desiderium, est arbor vitæ*, quia sicut ex arbore vitæ nascebantur fructus optimi, qui vitam longævam homini prorogabant : sic ex bono desiderio nascuntur opera bona, quibus justus miserendo et commodando aliis vitam impertit. Verum Septuaginta Romani sic habent, *melior est qui incipit auxiliari corde, illo qui promittit et in spem adducit; arbor vitæ desiderium bonum;* et Syrus, *melior est qui juvare incipit, quam qui spem suspendit;* et Chaldæus, *melior est qui projicit sarculum suum, illo qui pendet in spe.* Sed arbitror, inquit Giggeius, esse errorem, ac pro דמשדי *demisde*, id est qui projicit, legendum esse דמשרי *demisre*, id est qui incipit. Unde sic vertas, *melior est incipiens* (auxiliari, ut vertunt Septuaginta et Syrus) *illo qui pendet in spe.* Quare ex illis versionem Vulgatam sic explicat noster Salazar : « Melior est qui incipit auxiliari corde, » id est longe gratior accidet ille, qui illico et actutum ex corde incipit benefacere, et auxilia proximo impendere, quam ille qui magna promittens longa spe torquet animum accipien-

tis. Addit autem : « Arbor vitæ desiderium veniens, » id est, res optata, non quidem dilata, sed in manus optantis cito veniens, arbori vitæ assimilis est. Huc facit illud : « Qui cito dat, bis dat. » Et : « Beneficium inopi duplicat, qui confert celeriter. » Auctor vero *Catenæ Græcor.* sic clare Septuaginta vertit et explicat : « Melior est qui ex corde et re ipsa juvat, juvareque incipit, quam qui se adjuturum promittit, et in auxilii spem erigit. Pulchrum est mature virtutem auspicari, neque de die in diem exspectando spe vana Deum hominesque lactare. Qui enim sperat cras se exordium facturum, quid crastina lux adductura sit prorsus ignorat. Hoc enim significat dum ait : Qui incipit corde juvare. » Hic sensus verus et appositus est, sed arctior : nam non adæquat, nec explet totam sententiæ vim. Unde

Tertio, plene et adæquate : « Spes » ponitur metonymice pro re qualibet desiderata, uti et alibi sæpe. Sic dicitur *Rom.* VIII, 24 : « Spes (id est res sperata) quæ videtur, non est spes. » Unde explicans subdit Apostolus : « Nam quod videt quis, quid sperat? » Itaque sensus est, ait Jansenius : Cum res quælibet quæ speratur sive ab homine, sive ab angelo, sive ab aere, sive ab alia creatura, sive a Deo, differtur, hæc dilatio angit cruciatque mentem; cum vero res diu, vel multum, desiderata advenit desideranti, tunc illum pascit, oblectat, exhilarat, roborat instar ligni vitæ. Sicut enim fructus arboris vitæ cor roburque hominis ætate senescens, debilitatum et languescens recreasset, restaurasset et pristino vigori restituisset : sic prorsus cum quis potitur et fruitur re multum desiderata, cujus desiderio languescit, ex ea recreatur, exhilaratur, convalescit et corroboratur. Unde in Hebræo clarior est antithesis; habet enim, *spes protracta est languor et ægritudo cordis*. Infirmitati enim cordis apposite opponitur lignum vitæ, inquit Jansenius, cujus est vivificare et sanare ejus infirmitatem. Significatur ergo spem protractam languidum facere cor animumque hominis, ita ut impediatur a plerisque suis functionibus, nec lubeat vivere; vice versa, ex rerum quæ desiderantur præsentia cor animumque vivificari, confortari et exhilarari, non secus quam si ex pomo ligni vitæ, quod erat in paradiso, quis comedisset. Unde clare vertit Vatablus, *exspectatio dilatat cor; cum vero venit id quod desideratur, ceu lignum vitæ est;* Chaldæus, *lignum vitæ* (qui) *desiderium adducit*, *q. d.* Quam gratum erat lignum vitæ, tam gratus est qui rem desideratam adducit et exhibet.

Gnomæ de spe dilata et cruciante. Huic sententiæ parallelæ sunt gnomæ Philosophorum. P. Syri : « Etiam celeritas in desiderio est mora. » Epicteti : « Quid est longissimum? Spes. Quid est spes? Vigilanti somnus, exspectanti dubius eventus. » Senecæ : « Cum exspectatio longior est, consenescit animus, et debilitatur mens. » Comici : « Desideranti invisa est quævis mora. Desiderium acuit absentis vicinitas. Post spem omne desiderium impatientissimum est. » Nazarii, orat. *in Constantinum Imperatorem* : « Flagrantia sunt animorum desideria, cum occultorum solatia perdiderunt. » Symmachi, lib. III, *epist.* 46 : « Gravis est sitis bonarum rerum, cui sola fruendi assiduitas medicinam facit. » Sic Jacob languebat præ desiderio Rachelis, serviitque pro ea Laban socero septem annis : « Et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine, » *Genes.* XXIX, 20. Sic sponsa sponsi amore et desiderio languens : « Fulcite, ait, me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. »

Id experiuntur viri sancti, qui anhelant ad cœlum, ut Deo et Christo fruantur; de quibus Apostolus, *Rom.* VIII, 22 : « Scimus, ait, quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes; et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri. » Et cap. VII, vers. 24 : « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Et *Philip.* I, 23 : « Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo. » Ubi multa in hanc rem dixi.

Unde Beda hunc locum de desiderio cœlestis gloriæ sic explicat : « Spes quæ differtur, affligit animam; lignum vitæ desiderium veniens. Quia nimirum, ait, quamdiu differtur spes æternorum, affligitur anima fidelium, vel pro dilatione videlicet bonorum quæ amat, vel pro illatione malorum quæ tolerat. At ubi venerit quod desiderat, facile obliviscitur quod sustinuerat, quia in æternum vivere incipit cum suo Redemptore, quem tota intentione quærebat; ipse est enim lignum vitæ amplectentibus se. »

Sic B. Virgo insatiabiliter desiderabat migrare ex hac vita, ut Christo suo frueretur, atque hoc desiderium eam languentem efficiebat, sensimque conficiebat; ideoque illam non morbo, sed hoc desiderio mortuam esse censent Franciscus Suarez, Ribadeneira aliique Theologi.

Sic animæ patrum in limbo, ac præsertim Adæ, Evæ, Seth, Enos, etc., quæ per tria annorum millia in limbo inferni exspectabant adventum Christi, qui eos inde liberaret, hac longa exspectatione affligebantur. Unde clamabant assidue : « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, » *Isaiæ* XLV, 8. Sic animæ in purgatorio, præter ignem et pœnam sensus, mire torquentur pœna damni, puta desiderio speratæ, sed dilatæ beatitudinis visionisque Dei; adeoque inter illas, sunt nonnullæ quæ purgatorium habent non ignis, nec alterius pœnæ sensibilis, sed solius desiderii et exspectationis, quo languent et cruciantur, quia clare cernunt quantum quamque desiderabile sit bonum, quod exspectant, a quo ob culpam suam retardantur. Unde ex apparitionibus animarum constat hoc purgatorio exspectationis inter alias torqueri animas illas, quæ amantiores fuere vitæ

præsentis, quæ ægrius mortem exceperunt, quæ non satis desiderarunt, nec anhelarunt ad transitum in cœlum, etc.

Denique S. Thomas, I II, *Quæst.* XXXII, art. 3, docet spem causare delectationem ex apprehensione boni sperati, et fiducia illud obtinendi. Objicit deinde sibi secundo loco hanc sententiam : « Spes, quæ differtur, affligit animam; ergo spes causat afflictionem, non delectationem. » Respondet : « Nihil prohibet idem secundum diversa esse causam contrariorum. Sic igitur spes in quantum habet præsentem æstimationem boni futuri, delectationem causat; in quantum autem caret præsentia ejus, causat afflictionem. »

Vers. 13 13. QUI DETRAHIT ALICUI REI, IPSE SE IN FUTURUM OBLIGAT; QUI AUTEM TIMET PRÆCEPTUM, IN PACE VERSABITUR. — Hebraice, *qui contemnit verbum* יחבל לו *iechobel lo*, id est *obligat* vel *oppignerat se;* Baynus, *perdit se;* Vatablus, *damnum patietur;* alii, *corrumpetur* : « Qui contemnit verbum, inquiunt, corrumpetur, vel corruptioni est sibi. » Rursum pro *in pace versabitur*, Hebraice est ישלם *iesculam*, quod *secundo*, verti potest, *retribuetur*. Unde Vatablus vertit, *qui rem contemnit, damnum capiet; qui præceptum timet, huic rependetur;* Pagninus vero, *contemnens aliquod, corrumpetur propter contemptum ipsum; et timenti præceptum reddetur merces.*

Jam *primo*, Aben-Ezra sic explicat, *q. d.* Qui contemnit verbum, id est correptionem et institutionem, ejus consilia infelicem habebunt successum et ruent; qui autem timet præceptum, id est qui Deum veretur, ideoque ejus præcepta reveretur, hic sedebit in pace, et tranquillitate fruetur.

Secundo, Hebræi cæteri, quasi dicant : Qui contemnit verbum, id est decretum vel edictum principis, hic ab eo punietur, et capite plectetur.

Tertio, melius R. Salomon, et alii passim per *verbum* accipiunt legem Dei ; sicque constat antithesis, claraque est sententia, quasi dicat : Qui spernit legem Dei, se obligat, id est reum et obnoxium facit judicio, id est condemnationi et pœnæ transgressoribus statutæ; qui autem timet, ideoque observat Dei præcepta, hic liber a pœna in pace, utpote Deo carus, versabitur. Unde Chaldæus vertit, *qui contemnit verbum, detrimentum patietur ab eo* (Syrus, *destruetur ab eo*); *qui autem timet præceptum, bonis compensabitur;* Syrus, *liberabitur* (1).

Verum Hebræi sæpe per *verbum* metonymice accipiunt rem verbo significatam, ut cum dicitur *Lucæ* I : « Non erit impossibile apud Deum omne verbum, » id est ulla res. Sic *verbum* pro *re* accepit hic Noster, R. Levi, Vatablus et alii.

Jam per *rem* R. Levi accipit malum impendens, *q. d.* Qui malum sibi proxime impendens contemnit, neque consilium de illo arcendo inire studet, idcirco exitium subibit, extremaque patietur; qui autem timet et observat præcepta Dei, pace fruetur, impendentia sibi mala contemnens, quod in Deum spem suam conjecerit.

Secundo, Baynus per *rem* accipit rem familiarem, *q. d.* Qui negligit curam rei familiaris, hic ejus jacturam patietur.

Tertio et genuine, per *rem* accipias rem bonam et honestam lege Dei præceptam vel probatam, puta opus honestum vel actum cujuslibet virtutis. Hoc enim exigit antithesis, quasi dicas : Qui contemnit vel detrahit rei bonæ a lege probatæ, puta virtuti, hic obligat se judicio, id est condemnationi, iræ et vindictæ divinæ; qui autem timet præceptum, resque in eo præceptas observat, in pace versabitur. Et sic hic sensus coincidit cum Hebræo juxta tertium sensum paulo ante assignatum. Ita Baynus. Sensus, ait, est, quasi dicas : Qui rebus sacris detrahit culpando quæ a Deo sunt ordinata, vel qui detrahit et obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, et pacem dissolvens inter homines, hic obnoxius et obligatus erit ad pœnam a lege, vel a Deo transgressoribus statutam : e contrario qui servans mandatum Dei amat proximum omneque honestum, hic pacem habet cum Deo, et cum hominibus, juxta illud *Psal.* CXVIII : « Pax multa diligentibus legem tuam. »

Huc facit auctor *Catenæ Græcor.*, qui in Septuaginta pro πρᾶγμα, id est res, legens τάγμα, id est ordo, ordinatio, præceptum, sic vertit, *qui despicit mandatum, despicietur vicissim ex eo; qui autem præceptum reveretur, hic mente præditus est sana;* sicque explicat, *q. d.* « Qui virtutem contemnit, ac malitiæ patrocinatur, paria refert, quia vicissim ab illa contemnetur; in ea autem intricabitur, nec injuria : rei enim natura hoc exigit, » quasi dicas : Virtus se contemnentem contemnit; vice versa, eadem se honorantem et observantem honorat et observat, ac pace, id est prosperitate, rerum abundantia, omnique bono cumulat et beat.

Potest tamen hæc sententia extendi quoque ad rem malam, et intorqueri in detractores, qui vitia proximorum carpunt. Ita Lyranus : « Qui, ait, detrahit alicui rei eam vituperando, ipse se in futurum obligat ad non commendandum eam, quia sic inhoneste veniret contra verbum suum. Qui autem timet præceptum, id est transgressionem præcepti divini, in pace versabitur, nimirum in pace triplici : *primo*, in pace interna quoad conscientiam; *secundo*, in pace fraterna, quia cum proximo facit justitiam; *tertio*, in pace superna, quia finaliter venit ad gloriam. » Hæc Lyranus. Et Jansenius : Qui de re quapiam, inquit, male loquitur, sive bona sit, sive mala, is se in futurum obligat, quia si male loquitur de re bona, obnoxium se facit pœnæ et condemna-

(1) Et Schultens, *qui contemnit verbum* Dei, *ei* verbo *oppigneratur*, id est, pœna tenetur quæ sumitur ab iis qui verbum divinum violant; *sed qui reveretur præceptum*, legem divinam, *ei rependitur* præmium.

tioni; si autem de re mala magis se obligat ad ejus mali vitationem, ne quod in alio culpavit, postea ob id ipsum merito reprehendatur, juxta illud : « Qui prædicas non furandum, furaris, » *Rom.* II. Ita fere Beda exponit. At simplicius fuerit, et magis conveniens posteriori parti, ut intelligatur solum de detractione rei bonæ, cui proprie dicitur detrahi; qui enim ei detrahit, ipse se in futurum obligat ad pœnam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se injicit in magnam perplexitatem ac animi perturbationem. Contra, qui timet præceptum divinum, quo et detractio prohibetur, et quid cuique faciendum sit decernitur, is et hic in pace conscientiæ animique tranquillitate versabitur, et cum hominibus quoque pacem habebit, et in futuro sæculo pacem aget æternam et inconcussam. Qui enim alienæ vitæ curiosi sunt scrutatores et detractores, pacem mentis habere non possunt; at qui opus suum juxta Apostoli præceptum probat, et ad Domini præcepta expendit, hic in semetipso habet gloriam et pacem. Huc allusit S. Jacobus, cap. IV, 11, dicens : « Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi. Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex, » etc. Ubi varias illius loci explicationes recensui.

ANIMÆ DOLOSÆ ERRANT IN PECCATIS; JUSTI AUTEM MISERICORDES SUNT, ET MISERANTUR. — Hic versus non est in Hebræo, sed Noster eum transcripsit ex Septuaginta qui eum habent vers. 9, ubi eum explicui; in Septuaginta Romanis ponitur cap. XIV, vers. 15. Septuaginta de more secutus Syrus, *viro fraudulento*, ait, *non erit bonum; et viri sapientis, cujus opera recta sunt, etiam via ejus ponetur in capite*, id est, ut clare ex Septuaginta vertit auctor *Catenæ Græcor.* : « Filio doloso nullum obtinget bonum; prudenti autem famulo prosperæ suæ succedent actiones, ac viæ ejus feliciter dirigentur; » idque sic explicat : « Filium dolosum, ait, appellat hoc loco Israelem; sapientem autem servum, illos, qui ex gentibus conversi in Christum crediderunt, quorum ille viam tanquam fidelium sospitat, riteque dirigit. » Verum hic sensus symbolicus potius est et mysticus; nam litteralis est clarus, quem verba præ se ferunt.

Obiter hic adverte versus illos, qui non sunt in Hebræo, in Vulgata Latina editione non habere numerum proprium, sed jungi versui præcedenti, ejusque numero assignari, idque ut sciatur qui versus exstent in Hebræo, qui non. Talis est hic.

Vers. 14. 14. LEX SAPIENTIS FONS VITÆ, UT DECLINET A RUINA MORTIS. — Hebraice, *lex sapientis vena vitarum ad reducendum a laqueis mortis*; Septuaginta, *lex sapientis fons vitæ; demens autem sub laqueo morietur.* Minus recte aliqui pro *sapientis* legunt *sapienti* in dativo, huncque dant sensum, *q. d.* Lex Dei ipsimet sapienti est fons et origo vitæ recte agendæ, ac moderandæ, ad vitanda et evadenda omnia mortis discrimina. Id videlicet interest sapientem inter atque stultum, probum atque improbum; quod sapienti et probo lex vitæ agendæ initium est, a malo quidem avertens et ad bonum dirigens, stulto autem atque improbo eadem ruinarum causa existit. Nam lex præcipitia et lapsuum occasiones offert, quas stultus declinare aut nescit, aut non vult. Unde fit ut ille, quem fortasse ante cognitionem legis ignoratio excusaret a crimine, jam inde cognita lege sciens ac volens peccet.

Verum Hebræa, Græca et Latina habent, *lex sapientis* (non *sapienti*) in genitivo, puta lex quæ manat a mente et ore sapientis, sive quam docet ipse sapiens. Sensus ergo est, *q. d.* Lex quam docet et dictat sapiens, affert vitam, ut tam ipse quam quivis ejus discipulus legem ejus sequens declinet, evadatque laqueos et pericula mortis. Unde Syrus vertit, *lex sapientis fons vitæ iis qui declinant a laqueis mortis.* Vitam accipe tum temporalem, tum spiritalem gratiæ, tum gloriæ æternam. Unde Hebraice est *fons vitarum* in plurali. Ita R. Levi : « Lex sapientis, ait, est fons vitæ, quod ex illa vitæ immortalitas dimanet, mortisque ruina vitetur, præterquam quod Deo sapiens ob illam peculiari est curæ. » Causa est, quod sapiens doceat prudentiam et virtutem, puta prudenter, juste sancteque vivere : prudentia autem, virtus et sanctitas causa sunt vitæ præsentis et æternæ, quia prudenter declinant pericula mortis, sibique accersunt vitæ adminicula, atque a Deo præmium vitæ longioris in hoc sæculo, et æternæ in futuro emerentur et accipiunt. Ita lex vetus a Mose sapiente dictata Judæis promisit et præstitit vitam longævam et felicem, *Levit.* XVIII, 5. Lex vero nova a Christo dictata Christianis affert vitam gratiæ et gloriæ æternam, *Joan.* cap. V, 24.

Sic leges et regulæ Ascetis et Religiosis dictatæ a S. Antonio, Pachomio, Basilio, Augustino, Benedicto, Dominico, Francisco, asseclis suis conferunt vitam sanctam, religiosam et gloriosam. Ex adverso leges et dogmata insipientium, puta hæreticorum, politicorum, Saracenorum, Philosophorum, afferunt mortem præsentem et æternam. Talia sunt dogmata Epicuri : omne bonum et felicitatem hominis situm esse in voluptate : non esse Numen et providentiam Dei : animam post mortem non sentire, sed cum corpore interire. Et Stoicorum : omnia fieri fato et necessitate : misericordiam esse animi imbecillitatem, ac proinde non esse miserendum : sapientem posse, imo debere, se occidere, ne misere vivat : omnes Deos mortales esse, excepto Jove : non esse ignoscendum reo qui offendit : pluraque similia, quæ recensui *Actor.* XVII, 17.

15. DOCTRINA BONA DABIT GRATIAM : IN ITINERE CONTEMPTORUM VORAGO. — Hebraice, *intellectus bonus dabit gratiam, sed via transgressorum dura;* Septuaginta, *intellectus bonus dat gratiam, noscere autem legem, mentis est bonæ : viæ autem contem-* Vers. 15.

nentium in perditione; Chaldæus, *via fortis direptorum peribit;* Syrus, *iter impiorum ad perditionem;* Tigurina, *intellectus bonus conciliat gratiam* (Vatablus, *facit hominem gratum*), *at via prævaricatorum dura est.* Pro *vorago* hebraice est איתן *ethan*, quod *primo*, R. Salomon vertit, *difficultas*, *q. d.* Contemptorum via, id est conversatio, difficilis et gravis est, tum illis ipsis, tum cæteris. *Secundo*, Aben-Ezra, Vatablus, Pagninus vertunt, *dura*, *q. d.* Ita obstinati sunt contemptores, ut, licet sapiens omnes artes sapientiæ adhibeat, eos tamen a criminosa via revocare nequeat. *Tertio*, R. Levi vertit, *aspera*, *q. d.* Via et doctrina prævaricatorum est aspera, perinde ac si sentibus lapidibusque esset obsita. *Quarto*, alii vertunt, *pertinax et instabilis. Quinto*, Marinus in *Lexico* vertit, *via prævaricantium fortitudo*, vel, *vis et vehementia*, *q. d.* Robustæ, vehementes et violentæ sunt actiones et mores prævaricantium. *Sexto*, optime Noster vertit, *vorago*, scilicet exitii et perditionis, ut vertunt Septuaginta, Chaldæus, et Syrus.

Sensus est, *q. d.* «Doctrina bona,» id est sapiens et prudens institutio et disciplina, init Dei hominumque gratiam, facitque tam docentem quam discipulum Deo et hominibus acceptum, ut consuetudinis ejus suavitate illecti ejus vitam doctrinamque capessant, imitentur, et moribus exprimant, ait R. Levi, itaque instar magistri, Dei et hominum gratiam sibi concilient : at «iter,» id est vita et doctrina, « contemptorum, » id est qui sanam doctrinam contemnunt, legemque Dei prævaricantur, est «vorago» perditionis et gehennæ, in quam ipsi se suosque discipulos præcipitant. Unde Barlaam, apud Damascenum in *Historia*, cap. XII, Josaphat regi vanitatem et stultitiam peccatorum repræsentat per parabolam hominis ab arbore pendentis, qui ex ea modicum mellis degustat, sed mox cum ea in subjectam voraginem dilabitur, ubi a serpentibus, draconibus et scorpionibus devoratur. Similem peccatorum voraginem per visionem spectavit S. Carpus, teste S. Dionysio Areopagita, epist. 8 *ad Demophilum*. Via ergo impiorum est *ethan*, id est dura, inhumana, sæva, alios devorans, horrore concutiens, et instar voraginis absorbens et perdens, ac in voraginem exitii et gehennæ pertrahens. Sic *Psal.* LXXIII, 15, dicitur : «Tu siccasti fluvios ethan,» id est fluvios fortes, puta profundos, voraginosos et rapaces, qui in suam voraginem et abyssum omnia abripiunt et demergunt. Et *Amos* v, 24 : «Torrens fortis,» Hebraice *ethan*, vocatur rapidus, qui omnia in suam voraginem abripit et mergit.

Porro alii aliter hæc explicant. *Primo*, Jansenius ex mente Rabbinorum : Sensus, inquit, est, quasi dicat : Bona institutio dat hominibus gratiam, hoc est, efficit ut sint gratiosi, quia facit clementes et humanos; via autem contemnentium bonam institutionem efficit inhumanos, asperos et intractabiles, ac ob id invisos et exosos.

Secundo, Baynus, qui *ethan* vertit *dura*, vel *roborata per consuetudinem* : Vita transgressorum, inquit, qui tenebris errorum habentes obscuratum oculum mentis, ut male decernunt, sic male agunt, fortis est et dura, difficillime corrigitur, ut qui in utroque errant intellectu, videlicet speculativo, qui male discernit, et practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit cœlestium et terrenarum rerum quam latum sit discrimen. Aliter : Intellectus bonus, vel qui bonus est suo intellectu et prudentia, dabit magnam gratiam aliis, et ut ipsi concipiant rectam fidem, et gratiam inveniant in oculis multorum; sed contra viam et consuetudinem vivendi transgressorum, non prævalebit intellectus, quantumvis bonus, quantumvis magna doctrina : ubi obduratum fuerit cor eorum, sive vivendi modus consuetudine induruerit, ad modum semitæ sæpius frequentatæ. Proverbium docet intellectum et fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, hoc est ad probitatem vitæ : hæc Baynus.

Tertio, Cajetanus vertit, *intellectus bonus dabit gratiam, et via mentientium dura;* sicque explicat, *q. d.* Qui bono intellectu docilique ingenio pollet, hic gratiosus est, id est benevolus et beneficus in alios : qui vero duro et hebeti est ingenio (quales hic mentientes vocantur), ipsius via, id est vita et mores sunt duri et asperi.

Quarto, noster Salazar : Bonus intellectus dabit gratiam, id est, inquit, facilitas ingenii ac morum mititas gratiam ac benevolentiam omnium conciliat; at via, id est conversatio contemnentium, id est hominum protervorum et pervicacium, quorum mores difficiles et acerbi sunt, est vorago, id est, in eorum conversatione subest magna et præceps labendi occasio : qui enim cum aspero et difficili homine conversantur, sicut hi qui per asperam viam iter agunt, sæpius offendunt et concidunt. Porro lenis et mitis appellatur vir *boni intellectus* vel ingenii : nam sicut irasci et furere in belluarum et ferarum naturam degenerat : sic etiam mitescere et mansuetum esse homines imprimis decet. Audi S. Chrysostomum, homil. 34 *in Genes.*, ubi sic ait : «Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione et ingenio præditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus, si non quasi servus ducatur et trahatur ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vincat internos illos incompositos motus, nobilemque suam generositatem servet, ne in brutorum ferociam negligentia degeneret.»

Quinto, idem Salazar, *q. d.* Sana et vera doctrina per semetipsam, absque lenociniis et pigmentis placet et grata est; at vero doctrina contemptorum, qui scilicet veritatem contemnunt, et fallacia dogmata tradunt, suspecta est, nemo-

que ei fidit: semper enim subest suspicio foveæ aut voraginis, id est erroris alicujus latentis, in quem mens deduci vel prolabi possit. Verum sensum initio datum exposcit versio Vulgata, Septuaginta, Chaldæus et Syrus.

Vers. 16. 16. ASTUTUS OMNIA AGIT CUM CONSILIO: QUI AUTEM FATUUS EST, APERIT STULTITIAM. — Hebraice, *omnis callidus res suas faciet cum scientia; stultus autem manifestabit*, vel *expandet, stultitiam*; Septuaginta, *expandet suam nequitiam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, ἀφροσύνην, id est *insipientiam*. « Astutus, » Hebraice ערום *arum*, id est prudens, cautus, discretus, callidus. Unde Tigurina, *cautus omnia scite* (Vatablus, *cum scientia, id est, discretione*, puta discrete) *facit; stultus autem stultitiam prodit*, hoc est, ait Vatablus, *ineptus est is qui quid deceat non animadvertit, velut si quis apud imperitam plebeculam disputet de obscuris quæstionibus, omissa interim timoris Dei ac fidei doctrina*; Chaldæus, *omnis astuti opus est scientia; stultus autem sibi expandit stultitiam suam*; Syrus, *cum scientia omnia callidus agit; insipiens autem vaniloque sermocinatur*.

Sensus est clarus, *q. d.* Astutus, id est cautus et prudens, omnia agit cum scientia, id est cum ratione, cum consilio, cum deliberatione, cum providentia. Antequam enim quid aggrediatur, et per se et per alios, quos in consilium adhibet, cogitat et providet difficultates, successus et exitus rei, item media quibus difficultates superari, et res confici possit: quare actiones suas prudenter et feliciter instituit, ac in omnibus suam sapientiam ostendit; at fatuus sine consilio et consiliariis temere aggreditur res vel impossibiles, vel importunas et intempestivas, vel opportunas quidem, sed per media incongrua et importuna; hic prodit, imo expandit, coram omnibus stultitiam suam: quia vel ex opere quod agit, vel ex mediis, per quæ opus agit, apparet et ab omnibus agnoscitur stultus, stulteque agere. Hanc gnomen superius inculcavit Salomon, cap. XII, 15: « Via stulti, ait, recta in oculis ejus; qui autem sapiens est, audit consilia. » Et cap. II, 10: «Si intraverit sapientia cor tuum, etc., consilium custodiet te.»

Vers. 17. 17. NUNTIUS IMPII CADET IN MALUM: LEGATUS AUTEM FIDELIS, SANITAS. — Pro *nuntius impii* ex Hebræo cum Aquila et Theodotion vertas, *nuntius impius*; et sane nuntius impii, qui scilicet impia ejus consilia defert et annuntiat, impius sit oportet: cooperatur enim ejus impietati, eamque exsequitur. Rursum pro *legatus fidelis*, Hebræa habent, *legatus veritatum*, vel *fidelitatum, est sanitas* vel *medicina*. Septuaginta pro מאלך *malach*, id est *nuntius*, legentes מלך *melech*, id est *rex*, vertunt, *rex audax incidet in mala; nuntius autem sapiens liberabit eum*; Aquila autem et Symmachus, *obses fidei sanitas*; Theodotion, *custos fidei*. Sensus est, *q. d.* Rex temerarius sæpe lacessit alios bello, itaque ab eis capitur; sed legatus vel obses missus a republica aliove principe, sua prudentia mitigans iras eorum quos lacessivit, liberabit eum. Verum Hebræa constanter legunt *malach*, id est nuntius, non *melech*, id est rex.

Igitur ex Hebræo *primo*, aliqui hunc dant sensum, *q. d.* Nuntius impius, id est infidelis, qui infideliter et fraudulenter res a principe aliove quolibet sibi commissas annuntiat, aut secreta ejus prodit, hic quasi perfidus et proditor a principe vel judice, aut eo qui misit eum, punietur et plectetur; legatus autem fidelis, qui scilicet fideliter principis dominive sui jussa vel commissa annuntiat, hic sibi conciliabit sanitatem, id est incolumitatem: legatus enim fideliter sancteque legationem suam obiens, jure gentium ubique etiam apud hostes est salvus et inviolabilis. Rursum legatus fidelis annuntians consilia domini sui fidelia, id est æqua, justa et sancta, multis, et quandoque toti reipublicæ salutem affert. Sic nuntius impius fuit Balaam, inquit R. Salomon, qui a Balac rege missus ad maledicendum Israeli, impium consilium perdendi Hebræos per puellas speciosas dedit regi, ideoque ense Hebræorum periit, *Num.* XXV et XXXI; legatus vero fidelis fuit Moses, qui salvavit Israelem. Legatus ergo est sanitas, id est salutaris tam sibi et domino, a quo mittitur, quam iis ad quos mittitur.

Secundo, *q. d.* Nuntius principis hominisve impii, qui scilicet impios ejus dolos et fraudes, quibus aliis malum machinatur, annuntiat, hic iis detectis pœnas dabit, quod dolis et fraudibus impii sit cooperatus, *q. d.* Improbi legati fraus tandem deprehenditur, et deprehensa plectitur: at vero legatus fidelis, qui scilicet vera, fidelia et justa sui principis vel heri mandata annuntiat, hic tum sibi, tum principi, tum reipublicæ salutem afferet. Hic sensus genuinus est Vulgatæ versionis.

Tertio, noster Salazar τὸ *fidelis* accipiens ut genitivum oppositum genitivo *impii*, sic explicat: « Nuntius impii cadet in malum, » id est, legatus ab impio rege aut principe missus, suo ipsius principi perfidus erit: illius enim consilia et rationes hostibus prodet. Id sibi vult illud: « Cadet in malum, » id est, malitiose ac perfide aget; quod perinde est ac si dicat: Princeps impius ac tyrannus ob suam impietatem et tyrannidem perfido ac proditore legato utetur. Ex adverso autem, « legatus fidelis sanitas, » nimirum principis justi et non tyranni, qui legitime et ex fide belli atque pacis res administrat, legatus mandata sibi commissa fideliter peraget, et salutem principi, publicis autem rebus incolumitatem afferet. Itaque secundum hanc expositionem principis justi ac tyranni dissimilitudinem proponit Salomon ex eo quod justus fidelibus ministris utitur, tyrannus autem perfidis ac perduellibus.

Verum τὸ *fidelis* potius est nominativi casus. Hebraice enim *nuntius fidelitatum* idem est quod nuntius valde fidus et fidelis: atque hic opponi-

tur nuntio impii oblique et indirecte (crebræ enim hic sunt antitheses non directæ, sed obliquæ), quia ordinarie qualis est nuntius, talis est et herus qui eum mittit : quare nuntius impii pariter est impius, ac vicissim nuntius fidelis non nisi ab hero fideli mitti solet, juxta id quod subdit Salomon : « Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficietur (1). »

Moraliter Beda : « Legatus fidelis sanitas, » hoc est, inquit, « Catholicus quisque prædicator sanitatem sibi suisque auditoribus acquirit æternam. » Sic Gabriel missus a Deo ad Danielem, cap. IX, nuntians ei liberationem Israelis e Babylone, et adventum Messiæ post septuaginta hebdomadas, Danieli languenti robur et sanitatem, totique populo lætitiam et salutem attulit. Sic idem Gabriel missus a Deo, et annuntians B. Virgini Deiparæ conceptionem Verbi æterni, illi totique orbi salutem apportavit. Idem fecere Angeli pastoribus annuntiantes Christi nativitatem, ideoque concinentes : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, » *Luc.* II, vers. 14. Idem præstant cæteri Angeli, qui ex officio sunt angeli, id est nuntii fideles Dei ad homines, juxta illud : « Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium, missi propter eos qui hæreditatem capient salutis, » *Hebr.* I, 14.

Sic legati fideles Dei ad homines salvandos fuere omnes Prophetæ et Apostoli : Apostolus enim græce idem est quod latine legatus, missus a Deo in mundum, uti de Isaia patet cap. VI, de Jeremia, Ezechiele et cæteris patet ex initio prophetiæ eorumdem. Horum dux et princeps fuit Christus a Patre missus ad redemptionem generis humani, qui proinde ait, *Isaiæ* LXI, 1 : « Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unxerit me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem. » Vide ibi dicta.

Vers. 18. 18. EGESTAS ET IGNOMINIA EI QUI DESERIT DISCIPLINAM ; QUI AUTEM ACQUIESCIT ARGUENTI, GLORIFICABITUR. — Pro *disciplinam* hebraice est מוסר *musar*, id est instructionem, correptionem, castigationem, qualis est puerorum, quorum appetitus et levitates ab instructore corrigendi et castigandi sunt.

Sensus est clarus, *q. d.* Qui deserit disciplinam et correptionem, quia vult suæ libertati et concupiscentiis indulgere, hic incidet in egestatem et ignominiam, tum quia indulgendo ventri et veneri, etc., exhaurit suas opes, et sibi probrum accersit; tum quia probrum est esse pervicacem, et nolle acquiescere bene monenti et consulenti : quare qui ob pudorem non vult corripi, in majus incidet dedecus, ob quod magis pudefiet; pudorem ergo minorem fugiens incurret in majorem. At qui humiliter et modeste acquiescit arguenti, et juxta ejus monita sua vitia resecat, moresque corrigit, hic utique glorificabitur, quia gloriosum est parere bene consulenti, æque ac mores suos recte componere. Denique Deus honorantes se honorat et dedecorantes dedecorat ; quare servantibus suam legem et disciplinam opes et gloriam impertitur, spernentibus vero eam egestatem et ignominiam immittit. Ita explicat S. Augustinus in *Quæst. novi et veteris Testamenti*, cap. XXXIV, quanquam hic liber non sit S. Augustini, sed in fide suspecti auctoris : forte Hilarii Diaconi Romani, qui Luciferi schisma propagavit, uti solerter conjicit Bellarminus, *De Script. Eccles.*, in *Ambrosio* et *Augustino*.

Pro *qui deserit* hebraice est פורע *porea*, id est qui dissolvit, evacuat, enervat. Rursum τὸ *ei* non est in Hebræo; ac pro *egestas et ignominia* verti potest, *egestatem et ignominiam*. Hebræa enim nomina, quia carent casibus, quolibet casu verti possunt. Unde Septuaginta sic vertunt, *paupertatem et ignominiam aufert disciplina*. Vice versa Chaldæus sic, *pauper, et qui ignominiosus est, deserit disciplinam*; et Syrus, *paupertas et tribulatio disciplinam irritam reddunt*; et Symmachus, *egestas et ignominia dissolvit correptionem*. Utrumque verum, utrumque congruum. Disciplinæ enim, puta virtutis et honestæ vitæ, individui comites et asseclæ sunt opes, pudor et honor, qui fugant egestatem et ignominiam quasi individuos comites vitii, vitæque inhonestæ, sibi e diametro oppositos. Sicut enim virtus gignit pudorem, ita vitium gignit impudentiam, quæ causa est ut pudor et virtus deseratur. Cum enim quis perfricat frontem, induitque impudentiam, uti faciunt pauperes, mendici et infames, tunc abjicit pudorem, ejusque comitem disciplinam et virtutem. Vice versa, qui abjicit pudorem et virtutem, fitque impudens et vitiosus, hic statim adsciscit sibi vitii comites paupertatem et ignominiam. Summa, sicut egestas et ignominia dissolvit et fugat disciplinam, sic vicissim disciplina et virtus dissolvit fugatque egestatem et ignominiam. Hinc virtute præditus fit dives et honoratus, vitiosus vero fit pauper et vilis; ac vice versa, sicut honorati et opulenti induunt honestatem et virtutem, sic pauperes mendici et viles induunt vitium, tractantque res indecoras, probrosas et infames : quia pudorem, qui a scelere retrahit, perdiderunt.

Comes virtutis pudor.

Parallelæ Salomoni sunt hæ sapientum gnomæ. S. Chrysostomus, serm. *De disciplina* : « Correptio pudorem immittit; pudor autem a crimine deterret. » Aristoteles, *Problem.* 6 : « Pauperes et infames non pudefiunt. » S. Ambrosius, lib. I *De Officiis*, cap. XVIII : « Est verecundia pudicitiæ comes, cujus societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendæ castitatis pudor est comes ; qui si prætendat ad ea quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinat. » S. Bernardus in *Declamat.* : Gnomæ.

(1) *Nuntius impius*, perfidus, qui quod sibi commissum est, mala fide exequitur, *incidit in malum*, meritam fert perfidiæ aut negligentiæ pœnam; *sed legatus fidelitatum*, fidelis, est *sanatio*, salubris et sibi ipsi et iis a quibus mittitur.

«Impudentia et frontositas, cum obduruerit, ut non paveat, non hæreat, non contremiscat, ea jam demum desperatio est.» S. Gregorius Nazianzenus in *Parænet. ad Olympiadem* : « Protinus exstincto subeunt mala cuncta pudore.» Quocirca illa impii C. Caligulæ Imperatoris vox : « Ego nihil in natura mea magis probo quam inverecundiam, » carnifice potius quam Cæsare digna habita fuit. Diogenes pudorem aiebat esse « virtutis tincturam, » teste Laertio in ejus Vita. Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, « ut domi parentes, in via obvios, in solitudine revererentur seipsos. » Pudor enim juvenes optime deterret a peccando, qui nusquam non adest; si quis revereatur seipsum. Ita Laertius, lib. V, cap. V.

Vers. 19. 19. DESIDERIUM, SI COMPLEATUR, DELECTAT ANIMAM : DETESTANTUR STULTI EOS QUI FUGIUNT MALA. — Hebraice, *desiderium factum*, vel *existens dulcescit animæ, et abominatio stultorum recedere a malo* : sicut abominantur sues reduci a cœno, in quo gaudent volutari. Pro *si compleatur* hebraice est נִיָּה *niia*, quod R. Levi, Cajetanus, Pagninus, et alii vertunt, *fractum, contritum*, a nomine הוה *houa*, id est fractio, contritio : unde vertunt, *desiderium fractum*, vel *cupiditas debilitata dulcescet animæ;* huncque dant sensum : cum cupiditas debilitatur et edomatur, mens et spiritus delectatione perfunditur, eo quod imperium suum in illam exerceat, eamque sibi subesse cogat; hoc autem stultis est invisum : ægre enim ferunt quod cupiditatibus obsequi vetentur, et se a male agendo contineri detestantur. Verum *niia* idem est quod *factum*, completum, non *fractum* et eversum; est enim participium passivum a radice היה *haia*, id est *fuit, exstitit*. Per *desiderium* ergo accipe bonum duntaxat et honestum; hoc enim exigit antithesis stultorum, qui detestantur eos qui fugiunt mala. Unde Chaldæus vertit, *desiderium honestum suave est animæ*; et Septuaginta, *desideria piorum* (ita Romana legentes εὐσεϐῶν; male ergo Complutenses contrarie legunt ἀσεϐῶν, id est *impiorum*) *delectant animam; opera autem impiorum longe a scientia*; Syrus, *inquinatio iniquorum divulsa a scientia* (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Desiderant justi honesta, puta facere bonum et recedere a malo, idque optant tam aliis quam sibi; quare cum hoc desiderium completur, cumque audiunt quippiam ab aliis honeste et sancte gestum, hoc ipso mire delectantur et recreantur : vice versa, impii desiderant inhonesta, puta facere malum, et recedere a bono; quare detestantur pios, qui fugiunt mala, et amant impios, qui mala sectantur. Timent enim, si crescat piorum numerus et robur, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur; quare cum crescente impiorum numero et robore illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res quæ delectat impios, contristat pios, nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus hæreticos contristari Catholicorum augmentis et victoriis, gaudere vero cum hæretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de hæreticorum felicitate.

Causa est, quod desiderium est quasi fames et sitis animæ, quæ esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo si famelicus comedat mel, et sitibundus bibat nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur : sic pariter, si fames et sitis desiderii satietur præsentia et gustu rei desideratæ, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, juxta illud Christi, *Matth.* v : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Et illud *Psal.* XLI, 1 : « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem (ita Hebræi, licet Latini multi legant *fontem*) vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei, » etc. Jam sicut eo major est satietas et voluptas comedentis et bibentis, quo major fuit ejus fames et sitis, sic pariter quo majus est desiderium, eo major est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possesso summe delectantur. Mensura ergo desiderii præeuntis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

Porro Septuaginta, qui vertunt, *desideria piorum delectant animam, opera autem impiorum longe a scientia*, hunc dant sensum, *q. d.* Pii non tantum exterius opera bona exercent, sed et interius mentem ornant piis sanctisque cogitationibus et desideriis, quibus mire pascuntur et delectantur; at impii quia non tantum interius mala cogitant et desiderant, sed et exterius opere et perpetrant, hinc longissime absunt a scientia, scilicet practica, hoc est a prudentia et virtute.

20. QUI CUM SAPIENTIBUS GRADITUR (Hebraice, *ambulat*; Septuaginta Romana, συμπορευόμενος, id est *simul ambulans*; Complutenses, συμπεριφερόμενος, id est *qui circumfertur*), SAPIENS ERIT : AMICUS STULTORUM SIMILIS EFFICIETUR. — Hebraice est elegans paronomasia ורועה כסילים ירוע *veroe kesilim ieroa*, quod *primo*, Chaldæus vertit, *qui societatem habet* Vers. 20.

(1) Jarchius : Optata cum alicui eveniunt, jucundissimum ei est; atque adeo stultis pro abominatione est a malo recedere, quia suave est illis cupiditates suas explere. Paulo artificiosior est Rosenmullerus : « Nobis, inquit, *desiderium* et *abominatio* sibi opponi videntur, et ita quidem, ut prius illud vi oppositi de justo desiderio et viri boni intelligendum sit. Cum ergo justa et bona optata viro bono accidunt, id ei quam suavissimum est, quod bonum quod desideravit fiat; at stulti et improbi, quum nihil boni optent, abhorrent malum declinare, indeque ipsi se dulcedine illa privent, qua frui possent, si malum fugerent. Opponuntur igitur piis et prudentibus, qui boni, quod optarunt, compotes facti, eo oblectantur, stulti et impii, qui quum studium virtutis abhorreant, desiderio suo frustrati acerbe dolent. »

cum stultis, malum erit ei; Syrus, *lædetur;* R. Salomon, *effringetur,* vel *collidetur. Secundo,* Vatablus, *qui cum stultis amicitiam jungit, malo afficietur. Tertio*, Pagninus, *qui amicus est stultis, conteretur;* R. Levi, *exscindetur. Quarto,* Baynus, *socius stultorum male* vel *infeliciter aget. Quinto,* Cajetanus, *comes stultorum frangetur. Sexto,* alii, *pascens stultos,* vel *qui pascitur et convivatur cum stultis, confringetur.* Hebræum enim ירוע *ieroa* significat et male agere et malo affici : רע *ra* enim malum tam culpæ quam pœnæ significat. Septuaginta pro ו legentes ד puta pro ירוע *ieroa,* legentes ידוע *iivadea*, id est *cognoscetur*, vertunt συμπορευόμενος (Complutenses legunt, συῤῥεμβόμενος, id est *qui una circumvertitur;* Scholiastes, συμπλανώμενος, id est *qui simul errat*), id est, *ambulans cum insipientibus agnoscetur.* Sed legendum est *ieroa,* id est *malo afficietur,* ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion. Denique Noster solerter *ieroa* vertit, *similis erit,* quia *ieroa* derivat partim a רוע *roa*, id est malus fuit, vel malo affectus fuit, partim a רעה *raa*, id est amicus, socius exstitit, id est similis fuit; amicus enim amico est similis, socius socio. Sæpe enim ordines verborum imperfectorum affinium, qualia sunt *roa* et *raa*, apud Hebræos commiscentur, unumque ab altero inflexionem aut significationem mutuantur. Et hoc exigit antithesis, æque ac paronomasia, *roe, ieroa, q. d.* Amicus mali amicus et similis erit ei in malo et stultitia.

Sensus ergo est manifestus, *q. d.* Qui familiaris est sapientibus, id est viris prudentibus et probis, cum eisque conversatur, hic prudens probusque evadet; qui autem conversatur cum stultis, id est imprudentibus et improbis, hic pariter fiet imprudens et improbus. Fere enim tales evadimus, quales sunt illi quorum consuetudine oblectamur. Collocutio enim et conversatio crebra et frequens sua sensa, suos affectus et mores ei, cum quo versatur, etiam nescienti sensim instillat, ingerit et imprimit, præsertim si unus alterum amet et redamet, ejusque dictis et factis delectetur et gaudeat; perinde ac qui ambulant in sole, ejus radiis etiam nescii afflantur et incalescunt : sic qui in aere frigido versantur, ejus frigus tacite excipiunt; aer enim ubique nos comitatur, et per respirationem attractus intima hominis viscera penetrat, eisque suum calorem vel frigus impertit.

Porro τὸ *circumfertur* vel *circumvertitur* significat eum, qui versatur cum socio quo oblectatur, ad omnes nutus ejus, affectus, motus, actiones se flectere, accommodare et circumvertere, ut, si probus sit, omnes ejus probos mores; sin improbus, omnes ejus improbitates imbibat. Majus enim est contagium mali quam boni; facilius enim affricatur et addiscitur vitium quam virtus. Unde videmus unam ovem scabiosam inficere cæteras; ac unum gulosum, superbum, luxuriosum, maledicum, impium cæteros quibuscum versatur, efficere gulosos, superbos, luxuriosos, maledicos, impios; cum ex adverso multi casti vix unum incestum efficere queant castum, ac multi humiles vix unum superbum efficere queant humilem, et ita de reliquis. Sic modicum fellis, myrrhæ vel absinthii, totum lactis vel vini, quin et mellis, poculum amarum efficit; cum ex adverso integrum poculum mellis vix vitrum myrrhæ vel absinthii edulcoret. Vitium enim est fel, virtus est mel. Significat ergo Sapiens societatem et conversationem esse rem maximi momenti in alterutram partem, utpote ex qua pendeat probitas vel improbitas, et consequenter æterna hominis salus vel damnatio. Quocirca parentes filiis, præceptores discipulis, confessarii pœnitentibus ante omnia inculcent, ut, si animam salvare velint, fugiant consortium improborum velut basiliscum, captent vero societatem proborum velut unicum salutis asylum. Nam, ut ait ex Isidoro Beda in *Locis communibus*, cap. LXII : « Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plura mala affert societas malorum. Melius ergo est habere malorum odium, quam consortium; sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali sint ad invicem discordes. » Quocirca præclare monet S. Gregorius Nazianzenus, carm. 50 *Nicobuli ad filium* :

Ne tibi qui vitiis scateat conjunge sodalem :
Namque etiam firmos pestis gravis occupat artus.
Non tu virtutem tribues, sed dedecus ipse
Accipies, vitiis atque inficiere profanis.

Et Comicus :

Talis quis esse putatur, qualis ei est sodalitas.
Sed non morantur una nox, dies; bonus, malus.
Vix diurnant discrepantium morum contubernia.
Vix una domo moratur cum potatore sobrius.
Vis fieri sapiens? sapientis contubernio utere.
Nunquam coeunt vitia ipsa cum virtutibus.
Periculose cum serpente lusites.

Et alius :

Claudicare disces, uni si vel claudo assueveris.
Conversatio bonorum de malo facit bonum :
Fermentumque item farinæ vim suam communicat.
Nil nisi sordidum e servili contubernio trahas.
Pestilentius malorum contubernio nihil.
Consortio redderis improbi improbus.
Mores trahuntur cuique a conversantibus.
Vis nosse regem? familiares noscito.

Patet in Roboam, III *Reg.* XII.

Denique Crates, epist. 12 *ad Origenem* : « Non rus, ait, bonos reddit, neque urbs malos, sed bonorum et malorum commercia. Quare si vis tibi bonos et non malos evadere liberos, mitte non in agrum, sed ad Philosophi domum, quo et ipsi commeantes honestatem didicimus. Constat enim exercitatione virtus, neque ultro se in animos hominum ingerit quemadmodum malitia. »

21. PECCATORES PERSEQUITUR MALUM : ET JUSTIS Vers. 21.
RETRIBUENTUR BONA. — Septuaginta, *eos qui peccant*

persequentur mala; et justos apprehendent bona (1). « Malum » accipe tum culpæ, tum potius pœnæ, supplicii et vindictæ. Culpa enim admissa persequitur eum qui illam admisit, jugiterque ejus conscientiam stimulat, pungit, angit, cruciat, ut ubique criminis sibi conscius paveat, trepidet, et carnificem vel vindictam Dei meticulosus exspectet. Unde S. Basilius apud Antonium in *Melissa*, parte I, serm. 16 : « Sicut, ait, umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repræsentant imagines. » Sic in *Vitis Patr.* legimus umbram pueri ab homicida occisi jugiter homicidam, etiam jam monachum effectum, fuisse persecutam, ac ejus imaginationi perpetim se stitisse, dixisseque : « Cur me occidisti ? » ita ut monachus angore et tædio victus, monasterio egressus, ultro se judici plectendum tradiderit. Hoc conscientiæ flagellum nemo impius evadit. Unde Poeta :

Gnomæ de pavore malæ conscientiæ.

> Evasisse putes quos diri conscia facti
> Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit,
> Occultum quatiente animo tortore flagellum ?

Et alius :

> Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

E contra, « justus confidit ut leo. » Præclare Pacatus in *Panegyr. Theodosii Imperatoris*, cap. XLIII : « Habet vires, ait, habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est. » Et Quintilianus, *Declam.* XV, § 18 : « O tristis, ait, recordatio ! O tormentis omnibus conscientia gravior ! » Et Chrysologus, *serm.* 15 : « Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus. » Philostratus, lib. VII *De Vita Apollonii*, cap. VII : « Conscientia est quæ homines punit, cum se male operatos fuisse recogitant. Eadem enim Furiarum pœnas apposuit Oresti, quando adversus matrem insaniit. » S. Augustinus in *Psalm.* XXXVI : « Quisquis malus est, male secum est. Torqueatur necesse est; sibi ipsi tormentum est. Ipse enim est pœna sua, quem torquet conscientia sua; fugit ab inimico quo potuerit : a se quo fugiet? » S. Gregorius, in *Psalm.* CXLIII : « Nulla est major afflictio quam conscientia delictorum. Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malæ conscientiæ tribulationem perferens, in arcano cordis non invenit Deum, ubi consolationem inveniet ? ubi requiem perquiret ? » Vice versa, magnum justorum bonum et præmium est testimonium bonæ conscientiæ, tempus fructuose expendere, sanctæ puritati operam dare, Deo in tranquillitate ac sinceritate vacare, ait Eusebius Emissenus, et ex eo Dionysius hic.

Pœna vero et vindicta Dei, æque ac judicum hominumque, persequitur peccatorem, ut merita ab eo supplicia exigat. Justitia enim Dei nullum scelus sinit abire impunitum, ac vice versa nullum bonum sinit irremuneratum. Unde Beda in *Proverbiis* : « Ante Dei vultum nil pravi constat inultum. » Et Poeta : « Raro antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo; noxa caput sequitur. » Igitur sicut prætor persequitur fures ut suspendat, sic vindicta persequitur peccatorem ut plectat. Notum est emblema Rhinocerotis de vindicta :

> Rhinoceros stimulis ut vix pungentibus iras
> Colligit, accensas sed satiare nequit :
> Sic tandem in sontes Nemesis divina redundans,
> Majori in pœnam fœnore tarda venit.

Præclare Orosius, lib. VII *Adversus Paganos*, cap. XXII : « Provocat, ait, pœnam suam obliviosa malitia. Impietas enim flagella quidem excruciata sentit; sed a quo flagellatur, obdurata non sentit. sic et sentit nocens prius carnificem quam videt. » Et : « Nemo iniquus est, a tergo cui non est pœna sua. »

22. BONUS RELINQUIT HÆREDES FILIOS, ET NEPOTES : ET CUSTODITUR JUSTO SUBSTANTIA PECCATORIS. — Hebraice, *bonus hæreditare faciet filios filiorum, et recondite justo facultates peccantis*; Septuaginta, *et thesaurizantur justo divitiæ impiorum*; Syrus, *peccantium divitiæ quas non vidit orbis.* Hæc sententia clara est, et significat non quid semper, sed quid crebro vel subinde fiat, præsertim in veteri Testamento, cui promissa erant a Deo bona temporalia. Quare tunc communiter vir bonus et probus bonorum suorum hæredes relinquebat filios et nepotes, præsertim si illi patris bonitatem sequerentur, ac tam paternæ probitatis quam substantiæ essent hæredes. Idem nunc quoque sæpe fit. Mali vero et improbi sæpe bona sua non transcribunt in posteros et nepotes, præsertim si injuste parta sint, juxta illud : Vers. 22.

> De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Imo non raro Deus custodit, id est, recondit et transcribit justo substantiam peccatoris, ut quidquid ab eo relictum est, in usus justi transferatur, juxta illud : « Improbus præparabit, et justus induet. » Dico non semper id fieri, sed crebro, vel subinde, quia crebro contrarium quoque fieri videmus, scilicet bonos a malis rebus suis spoliari, juxta illud *Hebr.* X, 34 : « Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. » Exempla hujus sententiæ sunt in Jacob fideli, cui Deus dedit pecudes et opes Laban infidelis soceri sui, *Genes.* XXXI, 9; in Hebræis, qui egredientes Ægypto jussu Dei, mutuo accipientes ab Ægyptiis vasa aurea et argentea, etc., ea deinde retinuerunt, *Exodi* XII, 35; de quibus proinde dicitur *Sap.* X, 19 : « Ideo justi tulerunt spolia impiorum. » Idem, duce Josue, expugnantes terram Chanaan, opes et bona Chananæorum occupaverunt. Sic hodie hæretici non raro juxta jura Civilia et Canonica privantur bonis suis, illaque dantur Catho-

(1) Hebr. *Sed justos remuneratur bonum*, felicitas.

licis. In Codice Theodosiano, lib. XVI, tit. V, sunt leges Honorii et Theodosii 43, 52 et 54, in quibus præcipitur ædificia, prædia, et loca quæ ad conventicula Donatistarum vel aliorum hæreticorum antea pertinuerant, ab Ecclesiis Catholicis vindicari, vel eisdem sociari debere; quas cum velut injustas Catholicis objiceret Petilianus Donatista, sic eidem ex hoc Salomonis loco respondet S. Augustinus, lib. II *Contra Petilianum*, cap. XLIII: «Si autem, ait, de rebus vel locis Ecclesiasticis, quos tenebatis et non tenetis, querimini, possunt et Judæi se justos dicere, et iniquitatem nobis objicere, quia locum in quo impie regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundum parem Domini voluntatem Catholici tenent? ad omnes enim similes, id est ad omnes impios et iniquos, illa vox Domini valet: Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti justitiam. An frustra scriptum est: Labores impiorum justi edent? Quapropter magis mirari debetis quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis.» Et cap. LIX, cum objiceret Petilianus: «Dictum est: Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis;» respondet S. Augustinus: «Et si quæ jam præcisi possidere cœpistis, quia nobis oblata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cujus sunt omnia, facta sunt nostra, et juste nostra sunt; vos enim his utebamini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi objicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur, expulsi sunt; et ipsi Judæi, a quibus ablatum est regnum, secundum verba Domini: Et datum est genti facienti justitiam, possunt objicere alienæ rei concupiscentiam, quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant.» Quæ omnia ex S. Augustino translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 23, *Quæst.* VII, can. 2.

Huic gnomæ antistropha est illa cap. XXVIII, vers. 8: «Qui coacervat divitias usuris et fœnore liberali in pauperes congregat eas.» Ubi plura hac de re dicam.

Mystice Beda et Baynus: Vinea et substantia cœlestis, id est Dei lex, gratia et Ecclesia cum cæteris bonis olim Judæis reposita, ab eis tanquam malis agricolis ablata, Gentibus locantur in sanguine Christi justificatis, *Matth.* XXI, 33 et seq. Sic in gratiam et apostolatum traditoris Judæ successit justus Matthias. Hinc dicitur *Apoc.* III, 11: «Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.» Vide ibi dicta.

Vers. 23. 23. MULTI CIBI IN NOVALIBUS PATRUM: ET ALIIS CONGREGANTUR ABSQUE JUDICIO. — Hebraice, *multus cibus in sulcis*, vel *in aratione capitum; et est congregatus* vel *consumptus absque judicio*. Quæ verba varii varie explent et explicant. Hebræum enim ראשים *rascim* tam capita, id est patres et primores, quam pauperes significat. Rursum נספה *nispe* tam congregari, quam absumi et perdi significat.

Primo ergo Cajetanus sic vertit, *multus cibus sulcus capitum, et est consumptus in non judicio*; sicque explicat, *q. d.* Aliquis ager profert fruges multas, et aliquis invenitur consumptus *absque judicio*, id est absque ratione, cur hic sit consumptus, non ille; intellige de judicio et ratione humana: Deus enim non sine judicio hanc disparitatem facit, quam sæpe videmus accidere.

Secundo, Aben-Ezra, R. Salomon et Vatablus vertunt, *plurimum cibi est in novali pauperum; ubi vero non agitur cum judicio, inopia est*. Aut sic, *et est qui pereat ob non jus*, id est, eo quod non rite colit agrum suum, quia non servat leges consuetas colendi agrum. Hebræum enim משפט *mispat*, id est judicium, significat rationem, ritum, legem, jus, consuetudinem. Chaldæus τὸ *perit* non ad agrum, sed ad hominem, puta agricolam, refert, qui perit et ad egestatem pervenit, eo quod bono judicio in colendo agro sese non exerceat. Unde vertit, *multus cibus evenit pauperi, et est qui præter jus mortem oppetit*. Baynus vero optime τὸ *perit* ad cibum refert, sive annonam; hæc enim frequenter agricolis perit, dum non legitimo tempore dispensatur, vel dum hæredibus parum frugi relinquitur. Sic sensus erit, *q. d.* Multus cibus erit pauperibus, quando terræ semina credent, eamdemque diligenter colent cum judicio, puta juxta leges agriculturæ; nam, ut dixit cap. XII, vers. 11: «Qui operatur terram suam, satiabitur panibus.» Sin sine judicio perperam et negligenter terram colant, perdentur fruges ipsius, ipsique fame peribunt. Unde Isidorus Clarius sic clare vertit, *multi cibi in novalibus pauperum; ille autem qui perditur, est absque judicio*, hoc est, inquit, qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia arandi, occandi, sarriendi, metendi, etc., illius novale nihil proferet (1).

Apologus. Huc facit apologus agricolæ et filiorum apud Æsopum: «Agricola quidam, ait, vita excessurus, ac volens suos filios periculum facere de agricultura, vocatis ipsis ait: Filii mei, ego jam e vita discedo, vos autem si quæ in vinea a me occultata sunt, quæsieritis, invenietis omnia. Illi igitur rati thesaurum illic defossum esse, omnem vineæ terram post interitum patris defoderunt, et thesaurum quidem non invenerunt; sed vinea pulchre fossa multiplicem fructum reddidit. Affabulatio. Fabula significat laborem thesaurum esse hominibus.»

Mystice. Mystice, noster Salazar et alii hæc ad eleemosynam referunt, *q. d.* Pauperes utique arva sunt arata, iterata et novata, quæ, cum eleemosynarum semen exceperunt, uberrimos fructus afferunt. Quapropter «aliis congregantur absque ju-

(1) Maurer, *multum cibi est*, suppeditat *novale pauperum*, ager ab iis recens cultus arduo labore; *et sunt qui pereant*, quamvis divites, *injustitia*.

dicio, » nimirum cibi, *q. d.* Illi prorsus judicio ac mente carent, qui cum possint divitias suas in pauperes spargere, et se cum ipsis in cœlum transferre, eas aliis congerunt et asservant. Unde S. Ambrosius, lib. *De Nabutha Jezraelita,* cap. VII, ad illa verba, *Seminate vobis ad justitiam, Osee* cap. X : « Esto, ait, spiritualis agricola; sere quod tibi prosit : bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberiores quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicatiora quæ dederis? Tibi proficit, quidquid inopi contuleris; tibi crescit, quidquid in pauperes erogaveris; seminatur in terra, germinat in cœlo; plantatur in pauperes, apud Deum pullulat. » Et S. Basilius, hom. *In ditescentes avaros* : « Sicut, ait, frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic et panis in esurientem projectus. » Similia plura habet S. Chrysostomus, hom. 42 et 55 *in Genes.* et hom. 5 *in Matth.*

Tertio, Septuaginta et Syrus per *novalia* intelligunt annos, eo quod singulis annis agri arentur et noventur, ut sit metalepsis, similis illi Virgilii :

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

Insuper per *rascim,* id est capita, accipiunt justos, qui apud Deum hominum sunt capita et primores. Denique per *cibos* accipiunt opes; unde vertunt, *justi faciunt in divitiis annos multos cum voluptate* (ut habent Septuaginta in *Catena Græc.*), *injusti autem peribunt brevi;* Septuaginta vero, *multi anni divitias profligant, et homines penitus perierunt.* Juxta Septuaginta ergo hic versus cohæret præcedenti, eumque explicat, et per auxesin amplificat, *q. d.* Justi non tantum bonorum suorum hæredes relinquent filios et nepotes, sed et ipsi longævi per multos annos bonis suis fruentur; injusti vero adeo non relinquent bona sua hæredibus, ut et ipsimet brevis futuri sint ævi, brevique tam vita quam bonis sint spoliandi.

Quarto, alii vertunt, *multus cibus in novalibus principum est consumptus absque judicio.* Sensus est clarus, *q. d.* Principes multa habent prædia, ex quibus magnas quidem fruges et opes colligunt; sed quia eas sine judicio, id est sine discretione, temere in famulos, asseclas, parasitos profundunt et consumunt, hinc pauperes remanent et nudi, perinde ac si prædia tanta non haberent.

Quinto, Noster optime vertit, *multi cibi in novalibus patrum; et aliis congregantur absque judicio.* Ubi imprimis nota : *Novale* est novus ager, idque tripliciter : *primo* enim *novale* dicitur arvum tunc primum ad sementem proscissum, ait Servius. Unde Virgilius, *Eclog.* 1 :

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?

Novale ergo est pratum vel sylva, cum excisis arboribus sentibusque ager fit, arandoque subigitur. *Secundo,* novale est quod alternis annis seritur. Unde Varro : « Qui intermittitur, a novando novalis ager dicitur. » *Tertio,* quilibet ager, dum arando quasi innovatur, novale dicitur. Unde Festus : « Novale, ait, est ager novæ relictus sementi. » Et Servius : « Novale, ait, est nova terra, quæ per singulos annos renovatur per semina. »

Rursum pro *aliis,* tredecim codices legunt, *alii;* cui lectioni favent Hebræa et Chaldæa. Hebraice enim est *et est* נִסְפֶּה *nispe,* id est congregatus (cibus) absque judicio. Si ergo legas *alii,* antithesis est clara. Sensus enim, ait Jansenius, est, *q. d.* Multos cibos parant sibi filii ex novalibus patrum suorum, hoc est, si insistant laboribus patrum et eorum diligentiam æmulentur, quia cibi sic quæsiti divina benedictione multiplicantur. At sunt alii cibi, id est aliqui cibi sunt, qui a plerisque congregantur injuste, non cum debito judicio, quia scilicet non discernunt, et quomodo debite cibi parandi sint, juxta habentes sive per fas, sive per nefas, sive honeste, sive inhoneste congregent; et quomodo injuste parta mox dilabentur. Docet ergo hæc sententia juxta hunc intellectum quosdam sibi colligere prudenter et honeste, alios imprudenter et inhoneste.

Verum quia codices Romæ emendati cæterique passim habent *aliis,* non *alii,* quæ lectio etiam consentit Hebræo; *nispe* enim significat contraria, scilicet congregare, et auferre sive adimere. Unde congregare subinde in Scriptura sumitur pro auferre et perdere, et congregatio vocatur mors et perditio, ut *Osee* IV, 3 : « Et pisces maris congregabuntur, » id est auferentur, deficient, morientur, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus. Causas hujus phrasis et significationis ibidem assignavi. Igitur cibi, qui aliis congregantur, Hebraice vocantur *nispim,* id est ablati, adempti, perditi, quia quæ aliis congregantur, hæc ab hero auferuntur et adimuntur, itaque congreganti pereunt. Et sic hic sensus eodem recidit, quo secundus paulo ante datus, qui est plurium Hebræorum, *et est qui perit defectu judicii;* vel, ut Tigurina, *ubi vero non agitur cum judicio, inopia est.* Sensus ergo est, *q. d.* Sunt qui, cum multos cibos habeant ex patrum suorum novalibus, id est arvis et agris arando innovatis et excultis, hoc est, cum victus eis abundet ex prædiis opibusque paternæ hæreditatis, tamen hæc omnia ab eis absque judicio, id est stulte et imprudenter aliis congregantur, *q. d.* Tam stulti sunt plerique, ut quod eis a patribus relictum est, eo non utantur sibi, sed idipsum aliis stulte congregent, quia scilicet prodigi sunt, et sua in alios profundunt, vel negligentes et improvidi sinunt sua perire, et ab aliis occupari. Significat ergo hæc parœmia, prædia opima parentum sæpe a filiis profundi et dissipari, eo quod careant judicio et prudentia ea excolendi, conservandi, et frugaliter dispensandi. Sic videmus ampla patrimonia everti, cum hæredibus parum frugi, vel improvidis, aut incuriis relinquuntur, cum scilicet illa quæ parentes industrii magno labore congregarunt, filii prodigi dilapidant, et vecordes dissipant; unde illud tri-

tum : « O quam magnum vectigal est parcimonia ! » Hinc patet hanc gnomen : « Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque judicio, » parallelam esse illi quæ antecessit : « Bonus relinquit hæredes filios et nepotes, et custoditur justo substantia peccatoris. » Peccator enim est, qui absque judicio aliis, præsertim justis, sua congregat.

Mystice Beda, et ex hoc Dionysius, *in novalibus*, inquiunt, *id est in libris, doctrinis, exemplis, patrum sunt multæ alimoniæ spiritales, quæ aliis sine judicio congregantur, dum quis talia prædicat proximis, nec tamen ipse proficit inde, neque reficitur mente*. Sic S. Gregorius, initio *Moral.* cap. I, et initio *Dialog.*, fatetur se exemplis et alloquiis Sanctorum mire ad virtutem excitari, ideoque se eorumdem vitam in Dialogis scribere. Idem de se testatur S. Bernardus, serm. 14 *in Cantic.* Vide nostrum Alvarez de Paz, lib. V *De Perfection.* part. II, cap. XXIII.

Pari modo hanc parœmiam applices sacerdotibus, pastoribus, prædicatoribus, qui in novalibus, puta in doctrina, scriptis et gestis S. Petri, S. Pauli, S. Augustini, S. Leonis, S. Gregorii, etc., magna spiritus et doctrinæ alimenta et fomenta habent; sed nonnulli quibus magis sapit caro et mundus quam spiritus, hæc laicis legenda, ruminanda et exercenda relinquunt. Simili modo Religiosi copiosa et delicata spiritus alimenta sibi reposita habent in novalibus patrum suorum, puta in regulis scriptis et exemplis fundatorum, patrum, antecessorumque suorum, v. g. S. Antonii, S. Basilii, S. Benedicti, S. Bernardi, S. Francisci, S. Dominici, S. Ignatii, S. Xaverii, etc.; sed qui tepidi vel torpidi sunt, hæc aliis, etiam sæcularibus, imitanda relinquunt, qui proinde præcedent illos in regno Dei cum magno ipsorum probro et confusione, juxta illud Christi, *Matth.* XII, 41 : « Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plusquam Jonas hic, » etc. Et cap. XI, vers. 21 : « Væ tibi, Corozain ! væ tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis : Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis, » etc.

Aliter hanc parœmiam explicat Lyranus : « Multi cibi in novalibus patrum, quia patres antiqui, ait, suis laboribus coluerunt terras prius incultas, quæ dicuntur novales; et sic multiplicati fuerunt cibi in sustentatione sequentium. Et aliis congregantur absque judicio, id est absque labore, id est, quia non sequuntur talia quasi mercedem laboris sui, in quo est quædam executio justitiæ, quæ proprie est judicium. Mystice exponas de cibis mentis : quia antiqui patres et philosophi multum laboraverunt in inventione scientiarum et artium, quibus posteri reficiuntur absque tali labore. » Hucusque Lyranus quem sequitur Hugo.

Aliter et noster Salazar, qui putat agriculturam, velut artium innocentissimam et utilissimam, conferri et præferri mercaturæ, *q. d.* Optima et justissima parandarum copiarum industria est in agris colendis, qua parentes ad filios locupletandos uti debent; qui bene admodum cum liberis suis agunt, si illis amplos fundos et prædia ad culturam hæreditario jure relinquant. « Et aliis congregantur absque judicio, » nimirum aliis rationibus aut artibus cibi, id est facultates, corrageruntur liberis sine judicio, hoc est injuste, et contra fas fraude et injuria. Nam mercatura et negotiatio fraudibus atque injuriis plurimum subjacet; agricultura vero innocentissima ars est.

Symbolice idem (licet ipse putet esse sensum litteralem) per *novalia patrum* accipit filios, *q. d.* Arva et agri parentum sunt filiorum mentes, quas parentes bonis præceptis et disciplinis arare et seminare debent, ut eos dignos facultatum suarum hæredes relinquant. « Et aliis congregantur absque judicio, » id est, si quis pater aliis quam his rite cultis et institutis filiis congerit congregatque, is equidem imprudens est et vecors. Facit id pater, qui magis intendit congerendis opibus et prædiis, quæ filio relinquat ut eum ditet, quam invigilet ejus institutioni, disciplinæ et virtuti. Talis enim filius carens disciplina nesciet opibus sibi relictis uti, sed eas prodiget, et in meretrices ac parasitos consumet, quibus proinde ea pater congregavit, non filio. Sic Plutarchus, tract. *De Liberis educandis* : « Sicut in agrorum, ait, cultura bonam esse imprimis terram oportet, tum seminandi peritum agricolam, denique bona semina : pari modo terræ filium, agricolæ præceptorem, seminibus studiorum institutiones et præcepta assimilabis. » Et S. Chrysostomus in epist. I *ad Timoth.* homil. 9 : « Vis, ait, filium relinquere divitem, bonum illum ac benignum esse doce; ita enim rem familiarem etiam auctiorem facere poteris. Quod si malus ille fuerit, etiamsi infinitam substantiam relinquas, non illi custodem reliquisti. Rursus filiis non recte institutis præstat quidem pauperes esse quam divites; paupertas enim vel invitos coercet, atque intra virtutis limites continet. Opes vero ne volentes quidem pudice ac temperanter vivere sinunt, verum exorbitare faciunt atque pervertunt, malisque innumeris subjugant. »

24. QUI PARCIT VIRGÆ (Septuaginta, *baculo*), ODIT FILIUM SUUM; QUI AUTEM DILIGIT ILLUM, INSTANTER ERUDIT. — Hebraice, *qui prohibet* vel *abstinet virgam suam, odit filium suum ; et qui amat illum, manicat*, id est mane quærit illi *castigationem*, mane illum castigat; Septuaginta, *diligenter erudit*; Scholiastes, *diluculo adhibet ei castigationem*; S. Hieronymus, *qui autem diligenter corripit, diligit*. Sensus est clarus, *q. d.* Qui non castigat filium peccan- Vers. 24

tem, ne eum affligat, videtur id ex nimio ejus amore omittere; at revera hic non est amor, sed odium, quia causa est ut filius fiat ignavus, rebellis, improbus, talisque quem pene necessario pater aversari et odio habere debeat. Unde illud:

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

At qui vere et cordate diligit filium, hic assidue eum *erudit*, hebr. יסר *iasar*, græce παιδεύει, id est instituit, format, corripit, et cum opus est flagellat, ut vitia resecet, virtutes inserat.

Hinc præclare Hugo Victorinus, *Inst. monast. ad novitios*, cap. x, ait, « disciplinam malorum desideriorum esse carcerem, frenum lasciviæ, elationis jugum, domare intemperantiam, levitatem constringere, incompositos animi motus suffocare. »

Sed cur Hebræa addunt τὸ *mane* vel *diluculo?* Respondeo *primo*, quia matutinum tempus maxime opportunum est institutioni, doctrinæ et disciplinæ; mane enim viget mens, animus, ingenium. Ita R. Salomon et Aben-Ezra.

Secundo, quia quod mane discit filius, illius memor est, illudque retinet et facit per totum deinceps diem; quare matutina disciplina est illi monitor et cautio usque ad vesperam, ne quid mali committat.

Tertio, mane, id est a pueritia, a prima ætate: hæc enim est velut aurora totius vitæ. Ita R. Levi.

Quarto, quia mane animus est sedatior et tranquillior, inquit Jansenius, ut non ex ira quæ jam deferbuit, sed ex ratione delicta præcedentis diei corrigat et castiget. Simili modo Deus quos amat, castigat, juxta illud cap. III, vers. 12: « Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi. » Quare sicut maximum signum est odii et indignationis Dei, cum non corrigit peccatores, sic maximum amoris indicium est, cum eos castigat, juxta illud *Psalm.* XCVIII, 8: « Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens, in omnes adinventiones eorum. » Et II *Machab.* VI, 13: «Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. »

Salomonem de more secutus Ben-Sira in *Sententiis* sic pronuntiat: « Aurum indiget percussionis, et puer verberationis, » hoc est, «aurum tundi debet, et puer verberari. » Quod si ferulæ parcas, fit nequam et inutilis, perinde ut aurum minus utile existit, nisi malleo in certam formam cudatur. Scholiastes explicat hoc modo: Ut aurum, si illud tundas, magis fulget; sic puer, si eum verberes, evadit melior. Nam, ut argilla, ita rudis ætas, in quamcumque ducas partem, sequitur; at ubi obduruit ingenium, haud facile in aliam refingitur formam. Quocirca sapienter præcipit Salomon ne puerum castigatione, cum opus est, privemus, *Proverb.* XXIII, 13. Quoniam annexam habet cordi stultitiam, quam virga castigatrix propellit, ait cap. XXII, vers. 15. Proinde, qui filium amat, castigationem maturat, inquit cap. XIII, 24, qua ei sapientiam conciliat, ait cap. XXIX, vers. 15, et sibi animi voluptates, ibid. vers. 17. Postremo, quod maximum est, filii animam ab inferno defendit, ait cap. XXIII, vers. 14.

Singulares in liberorum institutione fuere Lacones sive Spartani, de quibus Plutarchus in *Laconicis*: Apud Lacedæmonios, inquit, puer abs quopiam castigatus, si querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset; siquidem ex institutione majorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Prima ætas, quoniam nondum sentit quid turpe, quid honestum sit, verberibus eget. Solent autem pueri a præceptoribus cæsi apud parentes queri de crudelitate eorum a quibus castigati sunt. Ea res, quoniam minuebat aliorum seniorum auctoritatem, hanc fenestram occluserunt liberis suis, ut omnium seniorum eadem esset in pueros auctoritas quæ patribus. Themistocles, quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere solebat. « Asperos et indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem. » Ita Plutarchus in ejus Vita. Idem ei pædagogus dicere solebat: « Nihil mediocre futurus es, o puer; nam, aut magnum bonum eris Reipublicæ, aut magnum malum. » Generosa enim indoles, si accedat recta institutio, magno bono est patriæ: sin ad vitia degeneret, ingens affert malum. Ita Plutarchus in *Themistocle*. Demetrius Phalereus, adolescentum fastuosorum sublimitatem dicebat in educatione amputandam esse, sed relinquendam sobrietatem. Docuit vir sapientissimus hæc ingenia non esse desperanda, sed quod redundat in institutione recidendum esse. Ita Laertius, lib. V, cap. V.

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTER AUTEM IMPIORUM INSATURABILIS. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animæ suæ* (id est *desiderii sui*, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); *venter autem impiorum deficiet*, vel *egebit;* Septuaginta, *animæ autem impiorum egenæ*. Baynus τὸ *deficiet* sic exponit, *q. d.* Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad satietatem comedere possit; at impius gulæ et crapulæ indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibos aspernetur, nec cibum vitæ sustentandæ necessarium sumere et digerere valeat. Vers. 25.

Alii, *deficiet*: Quia, inquiunt, avari ex avaritia, ut opes augeant, non audent vesci ad saturitatem, sed fame ventrem latrantem conficiunt.

Verum alium sensum poscit versio Vulgata, *q. d.* Justus comedit usque ad satietatem, satiatque animam, id est animæ suæ famem et deside-

rium, tum quia prudens et liberalis, suisque frugaliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturet, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad saturitatem necessaria sibi conquirat, utque hæc eum sufficienter alant, saturent, roborent, exhilarent ad melius sua munia obeundum, Deoque serviendum. «Impiorum» autem «venter insaturabilis est,» quia eorum fames et gula non satiatur, sive quia nova semper pluraque et magis delicata appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde hebraice est *deficiet* vel *egebit*. Hinc et *insaturabilis* sumi posset pro *insaturatus*, *q. d.* Venter impiorum non saturatur, sed egestate et fame conficitur. Sic *incredibilis* sumitur pro incredulo, *ad Titum* I, 16; *Baruch.* I, 19; *Eccli.* I, 36, et alibi. Sic et Jeremias, cap. XV, 18, ait : «Plaga mea desperabilis (id est desperata) renuit curari.»

Tres ergo causæ sunt cur justus saturetur : *prima*, quod labore sibi paret victum quo satietur; *secunda*, quod moderetur suæ gulæ per temperantiam; *tertia*, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicat, eisque virtutem satiandi et nutriendi tribuat. Totidem causæ sunt cur impius non saturetur : *prima* est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; *secunda*, quod gulæ suæ indulgeat : gula autem est insatiabilis. «Initium vitæ hominis aqua et panis,» ait Ecclesiasticus XXIX, 28; gulosis autem non sufficiunt tot genera fructuum, leguminum, herbarum : quæruntur novi in mari pisces, novæ in terra feræ, novæ volucres in aere, saginantur altilia, atque his nova miscentur aromata, nova condimenta, et gulæ irritamenta infarciuntur. *Tertia*, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vimque nutriendi et satiandi adimat, et quasi exsufflet, juxta id quod minatur, Osee cap. IV, 10 : «Et comedent, et non saturabuntur;» et Aggæus cap. I, vers. 6 : «Seminastis multum, et intulistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.» Vide ibi dicta.

Sic manna satiabat justos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, *Sapient.* XVI, 20; impiis vero movebat nauseam, *Num.* XI, 4.

Hæc sententia sæpe vera est in bonis corporalibus, sed semper in spiritalibus.

Unde allegorice S. Hieronymus hæc accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. Audi eum in *Amos* cap. VIII, sub finem : «Ex quo intelligimus, ait, quando doctrina non fuerit in Ecclesiis, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes abire virtutes; quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus ejus cibo audiet per Salomonem : Justus comedens saturat animam suam; animæ autem impiorum esurient. Et David cantabat : Juvenis fui, et senui; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. Quanti Martyres in persecutionibus perierunt fame, et indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de cœlo descendit; quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire.»

Tropologice Dionysius : Justus, inquit, spiritalibus se reficit alimentis, et animam suam replet piis affectibus. Venter autem impiorum insaturabilis, id est cor eorum terrenis non satiatur, imo instar hydropicorum quo plura acquirunt, eo plura desiderant, ac sicut hydropicis crescit ex potu sitis, sic ipsis ex adeptione crescit affectio. Unde Seneca : «Inopi, ait, pauca desunt; avaro omnia.» Restringendus est igitur venter, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Cardinalis : Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis. Et mox : Venter impiorum est cupiditas, quæ insatiabilis est, sicut dicitur *Eccle.* cap. V : «Avarus non implebitur pecunia. Et multis de causis est insatiabilis : *Prima* est, quia non habet fundum : est enim quasi saccus pertusus. *Secunda*, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divitiarum. *Tertia*, quia nihil eorum quæ cupit, mittitur in hunc ventrem. Cupiditas enim in corde est, ubi pecunia intrare non potest : quomodo ergo exstinguere potest famem cordis pecunia in arcam missa? *Quarta* est, quia hujusmodi cupita non sunt impletiva cordis humani, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim deliraret, qui conaretur arcam implere sapientia, quæ illius omnino capax non est, sic certe multi delirant, qui cor humanum conantur implere pecunia. *Quinta* est, quia omnia hujusmodi concupita vana sunt, et potius faciunt vacuitatem quam repletionem, juxta illud *Genes.* I : «Terra autem erat inanis et vacua.» Hæc Hugo.

Cupiditas insatiabilis ob quinque causas.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnomæ de variis sapientiæ et stultitiæ proprietatibus : prudentiam quoslibet status rite ordinare; eamdem commovere ad misericordiam, et affectiones moderari; imprudentiam autem et vitia perdere filios Adæ.

1. Sapiens mulier ædificat domum suam : insipiens exstructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiæ : labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est : ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur : profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit : doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiæ. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus. 11. Domus impiorum delebitur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quæ videtur homini justa : novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni : servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat a malo : stultus transilit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebunt parvuli stultitiam, et exspectabunt astuti scientiam. 19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit : amici vero divitum multi. 21. Qui despicit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum : misericordia et veritas præparant bona. 23. In omni opere erit abundantia : ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientium, divitiæ eorum : fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberat animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia : qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnium, sanitas cordis : putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus : honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expelletur impius : sperat autem justus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet. 34. Justitia elevat gentem : miseros autem facit populos peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens : iracundiam ejus inutilis sustinebit.

Vers. 1. 1. SAPIENS MULIER ÆDIFICAT DOMUM SUAM : INSIPIENS EXSTRUCTAM QUOQUE DESTRUET.— Hebraice, *sapientes mulierum* (id est unaquæque sapiens mulier, ait Vatablus) *ædificavit domum suam, et stultitia* (id est stulta, per stultitiam suam) *destruit illam.* Unde Chaldæus, *quæ sapiens est inter mulieres,* etc. Septuaginta, *sapientes mulieres ædificarunt domos, imprudens autem demolita est suis manibus.*

Per *domum* accipe familiam et rem familiarem, puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus cæterisque rebus abundent, ac opes et prædia adaugeant. Hæc enim præstat sapiens materfamilias, ut patebit cap. XXXI; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. II, 5, erudire «adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant,

prudentes, sobrias, castas, domus curam habentes. » Hinc et Glossa interlinearis, *Genes.* II, ad illa : *Et ædificavit Dominus costam quam tulerat in mulierem* : « Costa, ait, ædificata in mulierem, ut mulier ipsa domus gubernandæ exemplar esset. » Et Aristoteles in *Œconom.* libro II, cap. I : « Probam mulierem, ait, omnibus quæ sunt intus dominari oportet, curamque habere omnium secundum scriptas leges. » Et inferius : « Matrisfamilias vita totius domus est regula. » Sic Ruth ædificavit domum Booz, « Rachel et Lia ædificarunt domum Israel, » *Ruth* IV, 11; Sara domum Tobiæ, Abigail domum Nabal, etc. Sic etiamnum in Calabria, ubi vigent mori et bombyces nentes sericum, quibus præsunt feminæ, videmus per domos feminam unicam hujus artis peritam alere totam domum et familiam. Itaque sensus est, ait Jansenius, *q. d.* Uxor sapiens sua diligentia ac prudenti administratione et gubernatione familiam suam etiam exiguam, et nullius imprimis pretii, egregie instruit, amplificat, et auget, prospiciens domui de omnibus necessariis, recteque educans suos filios ac domesticos. Contra insipiens etiam ab alio bene instructam non tantum perire sinet, sed suis ipsa manibus per suam insipientiam destruet ac perdet, domesticas opes dilapidando, ac domesticos quosque suis sermonibus, factis et exemplis evertendo. Simonides laudat uxorem, quæ similis est apiculæ, casta, frugalis, intenta operi, non vagabunda, fovens sobolem. Mystice hæc sententia impleta est in Ecclesia Gentium et Synagoga Judæorum.

Symbolice, mulier sapiens est regina, quæ sua sapientia tam domum et familiam stirpemque mariti, quam totum regnum ædificat, cumulatque omni bono temporali et spirituali. Sic Clotildis ædificavit domum Clodovæi et regnum Franciæ, præsertim dum maritum cum regno ad Christum convertit. Sic S. Cunegundis ædificavit domum Henrici I Imperatoris totumque imperium; S. Blanca ædificavit domum S. Ludovici regnumque Galliæ; S. Hedwigis, regnum Poloniæ; S. Elisabetha, regina Lusitaniæ, nuper a S. D. N. Urbano VIII, Sanctorum catalogo adscripta, ædificavit regnum Lusitaniæ; unde ab ea deinceps omnes reges Hispaniæ et Lusitaniæ usque ad modernum Philippum IV, recta serie descendunt.

Tropologice, mulier sapiens est mens, quæ domum animæ suæ, ait Hugo, ædificat omni virtute et sapientia.

Porro Beda in *Locis communibus*, cap. LXXII *De simplicitate*, fabricam spiritualem animæ, sive domum virtutum, apposite ita ex S. Hieronymo per partes sigillatim construit et describit : « Fabrica spiritalis est fides firma in corde, galea salutis in capite, verbum veritatis in ore, bona in mente voluntas, dilectio Dei in pectore, præcincta castitas in ardore, honestas in actione, sobrietas in consuetudine, stabilitas in bonitate, patientia in tribulatione, spes in Creatore, amor vitæ æternæ, perseverantia usque in finem. Plura de mystica hac Ecclesiæ et animæ fabrica dixi in fine Aggæi Prophetæ.

Allegorice, mulier sapiens est B. Virgo quæ per Christum ædificavit, et in dies ædificat Ecclesiam numero et virtute fidelium, puta Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, etc., uti pluribus dixi cap. VIII, 22, et cap. IX, 1.

2. AMBULANS RECTO ITINERE, ET TIMENS DEUM, DESPICITUR AB EO QUI INFAMI GRADITUR VIA. Vers. 2. —Hebraice, *ambulans in rectitudine sua timens* (vel *timet*) *Dominum, et perversus viis suis despiciens* (vel *despicit*) *eum*. Ubi τὸ *eum* tam referre potest *Dominum* quam ambulantem in rectitudine sua. Ad *Dominum* referunt R. Salomon, R. Levi, Jansenius et alii, idque duplici sensu. Prior est causalis, *q. d.* Causa cur quis ambulet recta virtutis via, est timor Domini, sive quod timeat Dominum. Hic enim timor eum assidue stimulat, ut recta incedat via Deo placita, ne, sicubi exorbitet, Deum offendat. Vice versa, causa cur quis pravus et perversus sit in viis, id est actionibus, suis, est, quod despiciat Deum Deique timorem. Qui enim excussit Dei metum, hic effrænis sensim in omnia scelera ruit, uti ruunt athei et politici. Ita auctor *Catenæ Græc.* Rursum sic exponas, *q. d.* Qui ambulat recta virtutis via, hic manifestum dat indicium quod timeat Deum : qui vero perversa vitii via incedit, hoc ipso significat, se Deum despicere. Vita enim exterior testatur internum Dei timorem vel contemptum, juxta illud S. Gregorii : « Probatio dilectionis exhibitio est operis. »

Posterior (1) est, *q. d.* Qui recta legis divinæ norma ambulat, hic timet, id est reveretur et religiose colit Deum; qui autem a norma hac exorbitat, hic paulatim Deum, Deique reverentiam et cultum despicit. Sicut enim virtus parit timorem cultumque Dei, sic vitium et vitiosa vita parit Dei, religionis et pietatis contemptum, juxta illud *Psal.* XIII, 1 : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. » Et illud *Prov.* XVIII : « Impius, cum in profundum venerit, contemnit. »

Verum Noster, Aben-Ezra, Baynus et alii τὸ *eum* referunt ad ambulantem recto itinere, *q. d.* Impius et perversus despicit pium, qui recta secundum legem ambulat, Deumque timet et veneratur. Eodem tamen tandem redit sensus hic, quo priores : nam qui despicit timentem Deum, ipsum Deum indirecte despicit; sicut qui despicit servum, despicit quoque herum servi, ac tandem crescente despectu directe despicit ipsum herum, puta Deum. Hoc est quod ait Christus, *Joan.* XV : « Si de mundo fuissetis, mundus utique quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. » Et *Job* cap. XII, 4 : « Deridetur justi simplicitas. » Ubi vide S. Gregorium. Tanta enim est impiorum hominum perversitas, ut, nisi

(1) Eademque recta.

omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non conquiescant; unde pios et probos rident, vocantque Collatortos, hypocritas, Jesuitas, etc. Causa est morum dissimilitudo : vident enim suam vitam et vitia contrariis piorum virtutibus moribusque reipsa culpari et redargui; quare perpetuos hos vitæ suæ censores, velut sudes in oculis non ferentes, eos rident, vexant, persequuntur, ut sibi similes efficiant. Hanc causam dat S. Prosper in *Sentent.* et *Epigramm.* cap. XXXII, de odiis mundi in Christianos : « Omnes, ait, qui in Christo volunt pie vivere, necesse est ut ab impiis et dissimilibus patiantur opprobria, et despiciantur tanquam stulti et insani, qui præsentia bona perdant, et invisibilia sibi ac futura promittant. Sed hæc despectio et hæc irrisio in ipsos retorquebitur, cum et abundantia eorum in egestatem, et superbia transierit in confusionem.

Impia pars mundi parti est infesta piorum,
Nec tolerare potest dissimiles animos.
Ridens nolentes opibus præsentibus uti,
Sperantesque sibi credita posse dari.
Sed spernenda hæc sunt populis opprobria sanctis,
Quæ stulte jaciunt corda aliena Deo.
Nam spes nostra ex hoc visu fit certior omni,
Quod spondens, quidquid credimus, hoc Deus est. »

Et Salvianus, lib. VIII *De Gubernatione Dei* : « Maxima causa discordiarum, ait, est diversitas voluntatum, quia fieri aut omnino non potest, aut vix potest, ut eam rem in alio quisquam diligat, a qua ipse dissentit; itaque eos non sine causa oderunt, in quibus omnia sibi æmula atque inimica decernunt. » Quin et Plinius in *Panegyr. Trajani*, cap. LIII : « Hoc, ait, primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles; neque enim satis amarint bonos principes, qui malos satis non oderint. » Et Comicus :

Semper bonos odit malorum factio.

Porro Septuaginta τὸ בוזהו *bozehu*, id est, *despicit eum*, accipiunt reciproce pro *despicit seipsum*. Idem enim Hebræis est pronomen reciprocum quod absolutum. Unde vertunt, ὁ δὲ σκολιάζων ταῖς ὁδοῖς αὑτοῦ ἀτιμασθήσεται, id est, *qui tortuose incedit viis suis, inhonorabitur*, vel *ignominia afficietur*. Sicut enim virtus parit laudem, sic vitium parit probrum et ignominiam, ob quam vitiosus ab omnibus despicitur et contemnitur. Ipse ergo suo vitio despectum sibi conciliat, ejusque sibi ipsi faber est et causa.

Vers. 3. 3. IN ORE STULTI VIRGA SUPERBIÆ : LABIA AUTEM SAPIENTIUM CUSTODIUNT EOS. — Septuaginta, *ex ore imprudentium baculi contumeliæ* (Theodotion, *virgula injuriæ*); *labia autem sapientum custodiunt* (Scholiastes *sanant*, scilicet animi dolores et vulnera, quos vel ipsis vel aliis lingua superba et contumeliosa inflixit) *ipsos*; Chaldæus, *in ore stulti virga et tribulatio*; Syrus, *stimulus et contumelia*. Superbia enim parit injuriam et contumeliam; superbi enim, ut se præ cæteris attollant, eos despiciunt, eisque injurii sunt et contumeliosi. Noster Salazar per *virgam*, accipit sceptrum, sive virgam, quæ sit imperii et potestatis insigne, ut sensus sit : « In ore stulti, virga superbiæ, » id est, stultus ac vecors peccator præ fastu et superbia, perinde ac si virgam et sceptrum imperii ore suo gereret, putat sibi in omnium famam licere, atque adeo omnes probris appetit, conviciis onerat, detractionibus denigrat. Verum hebr. non est שבט *scebet*, id est sceptrum, sed חוטר *choter*, id est virga, seu baculus ad feriendum, puta ad infligendum probra, injurias et contumelias, uti vertunt Septuaginta, Theodotion, Chaldæus, Syrus, Noster et Hebræi. Unde Vatablus : *Baculus*, inquit, sive *virga superbiæ est lingua, qua cædimus homines, ut virga equos*.

Sensus ergo solidus et clarus est, *q. d.* Stultus, quia superbus, ore suo et lingua quasi virga superba flagellat cæteros, hunc ridendo, illum despiciendo, istum conviciendo, etc.; sed flagellando alios flagellat quoque seipsum, quia quos flagellat, ab eis vicissim lege talionis flagellatur. Superba ergo ejus verba quæ ore profert, erunt ei virga, id est causa et instrumentum et ferula, qua vapulet, confundatur et plectatur (1). « Labia autem sapientium custodiunt eos, » tum quia cavent ne instar stulti suis maledictis flagellent alios, eorumque flagella tum verborum, tum verberum vicissim sibi accersant; tum quia si a stulto flagellis maledicentiæ appetantur, contra ea se tuentur scuto prudentiæ, modestiæ et mansuetudinis. Ita enim prudenter, modeste et mansuete agunt et respondent, ut suam innocentiam probent, et stultum maledicentem confundant, cogantque silere, juxta illud S. Augustini, serm. 15 *De Resurrect.* : « Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem, illæso eo qui petebatur. » Et Beda sic exponit : « In ore stulti, ait, virga superbiæ, et labia sapientium custodiunt eos : quia stulti per vaniloquium humiles, quos despiciunt, affligunt; sed iidem humiles spiritu per doctrinam se sapientia, ne decipiantur, muniunt. » Unde S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. IV, docens alienis incommodis non esse nostra lucra quærenda, ostendit quam grave sit peccatum detractionis et contumeliæ. « Quæ enim pœna gravior, ait, quam interioris vulnus conscientiæ? quod severius judicium quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus, seque ipse arguit quod injuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura condemnat, dicens : Ex ore stultorum baculus contumeliæ. Stultitiæ ergo condemnatur, qui contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exilium, quam debilitatis dolor? quis enim vi-

(1) Ita et Maurer, qui vertit, *in ore stulti* est *virga fastus* seu *insolentiæ*, puta ipsius stulti.

tium corporis, aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi, et existimationis dispendio? »

Symbolice, S. Gregorius, XXIV *Moral.* cap. IX, hanc gnomen adaptat superbis prælatis et prædicatoribus : « Sed hæc, ait, esse propria arrogantium prædicatorum solent, ut etiam afflictos auditores suos magis districte corripere appetant, quam blande refovere : plus enim student, ut mala objurgando increpent, quam bona laudando confirment. Superiores quippe videri desiderant, atque adeo magis gaudent, cum eorum animos ira elevat, quam cum charitas exæquat; semper invenire appetunt, quæ increpando rigide feriant; unde scriptum est : In ore stulti virga superbiæ : quia percutere rigide scit, sed compati humiliter nescit. »

S. Gregorium de more sequitur S. Isidorus, lib. I *Origin.* cap. XLI : « Superbi doctores, ait, vulnerare potius quam emendare norunt, Salomone attestante : In ore stulti virga superbiæ; quia increpando rigide faciunt, et compati humiliter nesciunt.» Quia, ut ait Polychronius in *Catena Græc.*, « quos reprehendunt, non tam emendare, quam confundere student. » Sic et S. Chrysostomus ibidem. Sic et Hugo : « In ore stulti virga superbiæ, » id est, inquit, imperiosa correctio est in ore stulti, et e converso in ore justi virga mansuetudinis et dulcedinis. Propterea in arca manna simul cum virga fuit. Et de virga Aaron legitur, quod fronduit et amygdala protulit : quæ sunt cibus infirmorum.

Denique S. Hieronymus initio *Apologiæ* 3 contra Ruffinum, ejus in se invectivam in ipsummet retorquens : « Intellexi, ait, illud Salomonis in te esse completum : In ore stulti baculus contumeliæ. »

Vers. 4. 4. **Ubi non sunt boves, præsepe vacuum** (hebraice, *mundum*) **est : ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.** — Perperam Theodotion pro באין *been*, id est *ubi non*, legens באון *beon*, id est *in labore* vel *robore*, vertit, ἐν ἰσχύει, id est, *in fortitudine boum in præsepe cogetur genimen, et multitudo geniminum in potentia tauri.* Sic enim nulla est antithesis, sed tautologia inanis; legendum ergo *been*, id est *ubi non sunt boves*. Est liptote et metonymia : ubi enim desunt boves, qui arando fruges producant, non solum præsepe vacuum est, sed et horreum : nam ubi palea non est, nec frumentum esse potest, *q. d.* Ubi bos deest, ibi ager coli non potest; agro autem inculto et inarato, nulli ex eo proventus sperandi sunt. Unde Hebr. אבוס *ebus*, id est *præsepe*, Marinus et alii vertunt, *apotheca, horreum, granarium*, item *area*, in qua segetes excutiuntur et triturantur. Igitur ex præsepi per metonymiam et metalepsin intellige tum apothecas et cellaria, tum mensas (præsepe enim est quasi mensa boum et jumentorum), tum cibum et annonam; hanc enim continet præsepe, et jumentis comedendam offert. Ex jumentis autem intellige homines; nam ubi deest annona jumentis, ibi consequenter deest et hominibus. Unde ex Hebræo sic vertas, *ubi non sunt boves, apothecæ mundæ*, id est *vacuæ sunt; et copia proventuum est a fortitudine boum*, hoc est, ait Vatablus, *qui laborat, habet quod manducet; qui autem otium sectatur, egestatem habet in domo.* Aut, *ubi est labor et laborantes, ibi est copia rerum; ubi vero otium et otiantes, ibi egestas.* Eodem redit versio Symmachi, *eo quod non sint boves genimen præsepis*, id est fœnum quod in præsepi jumentis apponitur, supple, succrescit loco tritici; *et multitudo geniminum in potentia tauri;* Chaldæus, *multitudo frugum in fortitudine bovis;* et Aquila, *ubi non sunt boves, fit fœnum; genimen electum, et multitudo fructuum in fortitudine juvenci, q. d.* Ubi non sunt boves arantes terram, ibi terra non fruges, sed sterile fœnum sponte ebullit et generat : at ubi boves fortiter arant, ibi copia non fœni, sed frugum producitur. Parœmia ergo hæc grammatice et physice docet, ait Jansenius, agricolis dandam esse operam ut sibi de bobus iisque validis prospiciant, per quos terram recte excolere possint, si ex ea copiosum fructum referre velint. Deinde ethice sub hoc exemplo significatur omnibus laborandum esse, qui manducare et ditescere velint, otiumque sectantibus egestatem obventuram. Politice vero reipublicæ prospiciendum esse de strenuis prudentibusque moderatoribus, qui si desint, respublica omnibus sit modis destituenda : si adsint, omnium bonorum copiam indefesso suo labore et prudentia illi sint allaturi. Meminit boum potius quam equorum, tum quia in Palæstina et Ægypto, æque ac in Italia, aliisque locis, bobus arant potius quam equis; tum quia boves lente quidem, sed magis profunde et nervose arando sulcant proscinduntque terræ glebas, quo fit ut sementis majores agat radices, et copiosius germinet, pluresque det fruges; tum denique quia boves parci sunt, ac herba et fœno vivunt, equi vero avena, hordeo, frumento : unde magnam partem frugum quam producunt, ipsimet absumunt, cum boves palea et fœno contenti frumentum omne hero relinquant, itaque eum ditent. Hinc bos priscis arationis, indeque messis et fertilitatis erat symbolum, ut patet in bobus fortibus, quos vidit Pharao, *Genes.* XLI, 2. Vide dicta *Isaiæ* XXXII, vers. ultimo.

Mystice et tropologice, S. Hieronymus in *Habacuc* cap. III : « Boves, inquit, non erunt in præsepibus, quia ubi plena sunt præsepia, manifesta est fortitudo bovis. Bos operarius est, bos Domini sustentans jugum, bos, in cujus vestigium qui severit, beatus est. » Et S. Gregorius, lib. III *Registri*, epist. 30 *ad Eulogium* : « Quod, inquit, crescit Ecclesiæ populus, quod ad cœleste horreum spiritales segetes multiplicantur, hoc de omnipotentis Dei gratia, quæ in beatissimis vobis large influit, nunquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Deo solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est:

Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo boum. Si enim bos fortis aratrum linguæ in terra cordis audientium non transfixisset, tanta fidelium seges minime surrexisset. »

Particulatim vero Beda singula singulis sic adaptat : « Boves, inquit, doctores catholicos, præsepe cœtum auditorum, segetes dicit fructus operum bonorum. Incassum ergo tumet superbus et indocta eloquentia verberat aures ac corda subjectorum, quia ubi non sunt docti prædicatores, frustra ad audiendum confluit turba plebium; ubi autem plurimæ operationes apparent virtutum, ibi apertissime claret, quia non hæreticus in vanum garrivit, sed pro verbi fruge laboravit ille, qui et ipsum verbum casto ore ruminare, et viam veritatis recto discretionis pede noscit incedere. Nec mirandum cur in præsepi auditores significari dixerimus, cum bos alatur de præsepi, doctor autem verbo audientes soleat nutrire; sed intuendum, quia et de labore bovis præsepe impletur, et ipse bos suo fructu de præsepi reficitur. Quia nimirum prædicator fidelis et audientes verbo reficit, et eadem refectione apud Deum ipse proficit; quod in opere figuratur Eliæ, qui Sareptanam viduam pascit, a qua et ipse pascitur. »

Bos notat dotes prædicatoris. Porro bovis dotes apposite congruunt doctori et prædicatori Evangelico, adeo ut si illas inspiciat et æmuletur, abunde omnes sui muneris numeros sit expleturus. Nam *primo*, bos est laboriosissimus adeoque symbolum laboris. Unde veteres, teste Pierio in *Hierogl.*, volentes laborem pingere, pingebant caput bovis; simili modo doctor et prædicator ut fructum faciat, valde in prædicando et docendo laboret oportet; qua de re plura dixi *Ezechiel.* x, 14.

Primo.

Secundo. *Secundo*, bos est animal innocens, simplex, sincerum. Talis quoque sit prædicator, ut omnibus bene, nulli malefaciat. Unde Ovidius, XV *Metamorph.* :

> Quid meruere boves, animal sine fraude doloque,
> Innocuum, simplex, natum tolerare labores?

Tertio. *Tertio*, bos aliis laborat, non sibi, juxta illud, « Sic vos non vobis fertis aratra boves. » Itidem prædicator Evangelicus non sibi, sed aliis laborat et prædicat, adeoque instar S. Pauli totum se aliorum saluti impendit et superimpendit. Hinc bos symbolum est beneficentiæ.

Quarto. *Quarto*, sunt validi et fortes : fortis sit et prædicator, ut neminem vereatur. Ita S. Dionysius *De Cœlesti Hierarch.* cap. xv : « Bovis imago, ait, fortitudinis ac roboris præfert speciem, et qua spirituales sulcos suscipiendos cœlestibus fecundisque imbribus scindunt. » Hinc boves cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu; hinc et cornibus armantur, iisque hostes impetunt, fugantque vel prosternunt.

Quinto. *Quinto*, bos frugalis est sibi, tantumque paleas, herbas et fœnum comedit : « Taurus, inquit Horus Apollo in *Hieroglyph.* cap. XLIV, integris viribus, fortis ac temperans. » Ita sobrius et frugalis cibi sit prædicator. Certe S. Petrus, teste S. Nazianzeno, lupinis duntaxat vescebatur. Sicut tamen par est bovem ali ex messe in qua laboravit, sic et prædicatorem ali a fidelibus quibus prædicat convenit, juxta id quod sanxit Deus per Mosen et per Paulum : « Non alligabis os bovi trituranti, » *Deuter.* XXV, 4, et I *Cor.* IX, 9.

Sexto, bos erat victima quæ Deo mactabatur. Unde religionis erat symbolum, æque ac mortificationis et martyrii, ac repræsentat Martyres : quales fuere Apostoli et prædicatores Apostolici. Sexto.

Septimo, in quatuor mysticis Ezechielis, cap. I, vers. 10, animalibus, quæ currum gloriæ Dei et Evangelii quaquaversum per orbem agebant, erat planta pedis vituli, adeoque tertium animal erat bos. Quod explicans S. Gregorius, hom. 3 *in Ezechiel.* : « Quia, inquit, prædicatores sancti boum nomine designantur, docet Paulus Apostolus legis testimonium exponens : Non obturabis os bovi trituranti. In sanctis ergo prædicatoribus planta pedis est vituli, scilicet mature incedens, et fortis, et divisa; quia unusquisque prædicator et venerationem habet in maturitate, et fortitudinem in opere, et divisionem ungulæ in discretione. Non enim facile prædicatio ejus accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adfuerit operis fortitudo. » Septimo.

Octavo, bos in incessu et aratione lentus est, sed exactus et perfectus : ita doctor lentus sit, ut populo rudi tardoque se accommodet, nec eum tædeat idem crebro et minutim explicare et inculcare. Octavo.

Nono, terra quæ a bobus aratro non subigitur, germinat fœnum, spinas et tribulos; quæ vero ab iis subigitur, producit lætam frumenti messem : sic animæ, quæ a prædicatoribus aratro verbi Dei non excoluntur, sylvescunt, nec nisi lolium et tribulos vitiorum proferunt; at quæ eodem sulcantur, sarriuntur, seminantur, lætam virtutum frugem progenerant. Nono.

Decimo, apposite Cajetanus et ex eo Salazar præsentem boum parabolam sic explicant : Sicut qui caret bobus, habet præsepe, id est stabulum mundum; qui autem boves habet, etsi stabulum immundius illi sit, gaudet tamen multitudine proventuum atque fructuum : sic etiam qui curas animarum non suscipit, nec in agro Domini excolendo laborat, sed sibimetipsi totus vacat, majori fortasse munditia et puritate conscientiæ fruitur; qui autem boves jungit suos, id est operas suas proximis navat, et activam vitam contemplationi adnectit, hic sane mentis ac conscientiæ suæ præsepe aut stabulum immundius habet : nam ex hominum consuetudine et negotiosa vita semper aliquid sordium saltem levium accedit, tamen uberiores ac copiosiores fructus metit. Decimo.

Hujus sententiæ veritatem cernimus felici hoc

nostri ævi sæculo, quando viros Religiosos zelo Dei ardentes, boum instar strenue in agro Domini laborantes, in Gallia et Germania multa hæreticorum millia ad orthodoxam fidem convertisse, atque Imperatorem Æthiopiæ cum toto ejus imperio Romanæ Ecclesiæ subjecisse videmus, gratulamur et miramur; quando B. Franciscum Xaverium ejusque asseclas Indos, Japones, Sinas ad Christum traducere conspicimus, Deoque gratias agimus. Sane in una Japoniæ insula ad septingenta Christianorum millia numerantur, e quibus multi pro Christo sanguinem vitamque libentes alacresque profundunt. Equidem, ut alia taceam, unico anno Domini 1624, centum sexaginta quinque Christiani in Japone constanter mortem pro fide oppetiverunt. Ex iis quinquaginta et plures lento igne cremati assatique, alii gelu enecti, alii in mare mersi, alii crucifixi, alii gladio percussi. Duces eorum fuere tres e Societate Jesu Patres. Hos quasi pastores suos secuti nobiles, plebeii, virgines, conjuges, quin et senes decrepiti, ac pueri infantesque perplures, qui ludibundi ad mortem quasi ad epulas processere. Non defuere, sive causam, sive ætatem, sive sexum, sive gradum, sive genus mortis spectes, novi Laurentii, novæ Agnetes, novæ Symphorosæ, novi Machabæi et Machabææ, novi Adriani, novi Getulii, novæ Nathaliæ, novi Pancratii, novi Viti, novi Innocentes, quia non defuit novus Herodes; quibus proinde pariter accinas illud quod priscis occinit Ecclesia :

Salvete, flores Martyrum,
Cœloque nascentes rosæ;
Aram ante ipsam simplices
Palma et coronis luditis.

Horum sanguine Japoniæ rigata longe felicius succrescet Ecclesia; nimirum, ut canit Prudentius περὶ Στεφάνων, id est *De Coronis* :

Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Recentibus jam e Macao litteris affertur novissime quingentos e Christianis in Japone, pro fide Christi variis tormentorum generibus trucidatos fortiter occubuisse, adeo ut jam plura cæsorum pro Christo millia in Japone numerentur.

Ite jam fortes, ubi celsa magni
Ducit exempli via. Cur inertes
Terga vertatis? superata tellus
Sidera donat.

Vers. 5. 5. TESTIS FIDELIS NON MENTITUR; PROFERT AUTEM MENDACIUM DOLOSUS TESTIS. — Hebr. *testis veritatum*, aut *fidelitatum, non mentietur; efflabit autem mendacia testis falsitatis;* Septuaginta, *accendet autem falsa* (Complutenses et Regia, *mentientem*) *testis injustus;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *enuntiat falsa testis mendax ;* Chaldæus, *qui loquitur mendacium, testis detractor est;* Vatablus, *testis verax non mentitur; falsus testis evomit mendacia.* Sensus videtur planus, sed tamen plura continet, quæ varii sic varie efferunt.

Primo, R. Levi, R. Salomon, Jansenius et Baynus, *q. d.* Testis qui non solet in familiaribus colloquiis mentiri, ac mendacia aversatur, hic pariter fidelis veraxque testis erit, cum vocabitur ad judicium, ut aliquid juridice testetur; qui vero mendacia inter suos effutire solet et assidue mentiri, hic si rogetur a judice, facile mendax erit, falsumque de more promet testimonium. Consuetudo enim vertitur in habitum, habitus in naturam, estque quasi altera natura; quare qui assuevit semper verum dicere, difficile flectet se, ut casu aliquo falsum proferat; et vice versa, qui solet mentiri, difficile se a mendacio cohibet, præsertim cum ad id spes lucri, vel alterius commodi eum alliciet et invitabit.

Secundo, R. David, *q. d.* Qui vult haberi testis fidelis, abstinet a mendacio; si enim vel semel in mendacio deprehendatur, perdet fidem, etiam cum verum dicet nemoque ei credet; qui ergo vel semel profert mendacium, hic deinceps perdet fidem, atque passim habebitur testis dolosus et mendax, aut certe de mendacio suspectus.

Tertio, Hugo, *q. d.* Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen nunquam ex proposito mentitur, id est contra mentem loquetur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel e contra; testis autem dolosus ex proposito mentitur, asseritque esse vera, quæ scit esse falsa; et contra.

Quarto, nervosius Lyranus et ex eo Salazar : « Testis fidelis non mentitur, » id est, nulla prece vel pretio, nullis minis vel pœnis, adduci potest ut mentiatur; at testis mendax sine pretio et minis sponte sua profert et efflat mendacia, sicut caminus efflat et exhalat favillas et scintillas. Hebraice enim יָפִיחַ *iaphiac*, id est efflat, significat *primo*, facilitatem et pronitatem ad mentiendum; *secundo*, copiam mendaciorum, quanta est favillarum in igne : unde Vatablus vertit, *evomit mendacia; tertio*, cor ejus plenum esse fraude et falsitate, ideoque eamdem ore exhalare, sicut fumus igne plenus ignis scintillas jugiter per caminum exhalat. *Quarto*, vim et impetum, *q. d.* Mendax magna vi et impetu efflat sua mendacia, ut ea auditoribus persuadeat, sicut rogus magna vi et impetu suas ejaculatur scintillas. *Quinto*, vanitatem, nimirum mendacia esse evanida; veritatem autem esse firmam et stabilem. Mendacia enim sunt sicut bullæ, quæ a pueris per fistulam e smigmate facile efflantur, sed eadem facilitate difflantur; cum enim in aerem ascendit bulla tenuis et fragilis, minimo aeris motu rumpitur, et tenues subito evanescit in auras : simili enim modo mendacium cito fingitur et conflatur, idemque cito dissipatur et difflatur. Rursum Hebræum כזב *cazab*, id est *mendacium*, sicut litteris sic et significato alludit ad כשף *casaph*, id est præstigium, fas-

cinum, maleficium: tale enim est mendacium; unde mendax est quasi præstigiator et maleficus, qui mendacio quasi fascino aures audientium præstringit, fascinat, obnubilat et seducit. Hinc rursum mendacium vocatur כחש *cachas*, id est tenuitas, macies, macilentia, quia nil habet veritatis et substantiæ, ut, si mendacium pingere velis, pingas mulierem strigosam et macie confectam. Porro *cachas* alludit ad שכח *sacach*, id est *oblitus est*, et ad חשך *chasach*, id est *obtenebratus est*, per metathesin. In mendacio enim mera vanitas, memoriæ confusio et mentis obscuritas concurrunt.

Denique « fidelis non mentietur, » quia quam cara est ei fides, tam cara est ei veritas, tamque exosum mendacium; quare sicut fides, sic et veritas ei sancta est, et instar juramenti. Quocirca Christus fidelibus vetuit jurare, *Matth.* v, 34: «Ego autem dico vobis non jurare omnino, etc. Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est, » puta a vitio incredulitatis et diffidentiæ innato homini ex peccato originali; quo fit ut sæpe simpliciter asserenti non credatur, juranti credatur. Jurare ergo non licet, nisi cogat hoc malum, puta incredula hominis diffidentia. Unde in paradiso, ubi hoc malum non erat, jurare non licebat, sicut nec licet Beatis in cœlo: Beati enim ita veraces sunt, itaque reverentes nominis divini, ut jurare non audeant. Quin et Isocrates ad Demonicum, licet Gentilis: « Boni viri, inquit, fideliores se exhibent juramento. » Et Plutarchus in *Problem.*: « Juramentum, inquit, homini libero pro tormento est.» Romani enim a servis veritatem extorquebant per tormenta, a cive juramento, a sacerdote solo verbo. Ita Chromatius Aquileiensis Episcopus, quem S. Hieronymus sui ævi vocat doctissimum et sanctissimum, scribens in citata Christi apud *Matth.* verba, ait Christum vetuisse fidelibus juramentum, quia ipsorum verba « ita semper debent esse vera, ita fidelissima, ut pro juramento habeantur. » Ac subdit: « Juramenti causa est quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam; quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utrumque et perjurium et mendacium divini officii (alii verius legunt, (*judicii*) pœna damnatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur occidit animum. Quisquis ergo verum loquitur, jurat, quia scriptum est: Testis fidelis non mentietur.» Jurat, non expresse et formaliter, sed tacite et finaliter, quia scilicet verum loquitur, ob quod omnis juramenti usus introductus est; juramenti enim finis est veritas et veritatis cognitio, quam fidelis sine juramento simpliciter, rem uti se habet enuntians, assequitur; interpretative ergo jurat, id est facit et assequitur id simplici assertione, quod alius qui jurat, assequitur suo juramento. Hæc Chromatii (male in priscis codicibus Juris Canonici legitur Chrysostomi) verba translata sunt in jus Canonicum, et habentur 22, *Quæstion.* V, Can. XII: *Juramenti*, ubi recte Glossa notat, τὸ *Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam*, limitandum esse ad generalitatem præcepti, quod, sicut Deus vetuit omne perjurium, sic et vetuit omne mendacium, ne quis putaret extra perjurium licitum esse mentiri, uti explicat Chromatius; alioqui in gravitate sceleris magna est distantia: longe enim gravius peccat perjurus pejerando quam mendax mentiendo. Concludit Chromatius: « Sic a Deo qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur pro juramento prohibetur, quia verum est omne quod loquitur.» Tam sancta est Deo veritas, quam fideles imitari decet.

Beati in cœlo nn jurant.

Mystice, auctor *Catenæ Græcor.*: « Testis, inquit, injustus et infidelis » est diabolus; hic enim cum temporariæ voluptatis usum insipientibus promittat, aliud nihil quam sempiterni ignis supplicium præstat. « Testis » autem « fidelis » est Dominus; quippe qui in omnibus dictis et promissis suis sit fidelissimus, neque unquam mentiatur aut fallat. « Incendit » porro testis injustus mendacium, quia quod exstinctum jacebat, vel nova accusatione, vel falsa testificatione denuo exsuscitat. Hæc auctor *Catenæ* juxta Septuaginta.

Martyres sunt qui vitam divinam agunt.

Rursum testis fidelis est Martyr, qui fidei veritatem suamque in Deum fidelitatem morte sua testatur, et sanguine suo obsignat. Rursum qui recte et sancte vivit, ac in sanctitate fideliter perseverat resistendo quibusvis difficultatibus et tentationibus. Unde B. Theodoretus Studita inter homilias Catecheticas, quas edidit Joannes Livineius Canonicus Antuerpiensis, decimæ hunc titulum præfixit: « Martyres esse non solum qui sanguinem profundant, sed etiam qui vitam obeant divinam; » idque probat tum auctoritate S. Pauli, tum ratione. Ait enim Apostolus, inquit, *Hebr.* XI: « Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ. » Et paulo post: « Tantam habentes nubem Martyrum, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum.» Viden' ut universe Martyres vocavit omnes pietatis amantes afflictamque vitam tolerantia trahentes? Quare et nos, fratres, numerati in hoc martyrio sumus: nam qui tolerantes vitæ ærumnas crucigeræ amplectamur, qui virginale votum tueamur, nec morigeratione detrectanda, in qua inest quiddam instar certaminis, Jesum testamur et Christum esse et Dei Filium, testamur judicium ac remunerationem futuram, testamur vitæ exactæ rationem redditurος ad terribile Christi tribunal, obsistentes diabolo Christi inimico torquenti, et assidua cogita-

tionum ac lethalium voluptatum objectatione, velut flagris urgenti negare nos esse Deum. Hactenus Studita.

Vers. 6. 6. QUÆRIT DERISOR SAPIENTIAM, ET NON INVENIT; DOCTRINA PRUDENTIUM FACILIS. — Hebraice, *quærit irrisor sapientiam, et non*, supple, *invenit*, vel ut Cajetanus, *adest; et scientia intelligenti levis;* Symmachus, *quæsivit pestilens sapientiam, et non est.* Pro *facilis* Chaldæus vertit, *et scientia prudenti vilescit*, id est parvo et vili pretio comparatur. Τὸ *doctrina prudentium facilis* dupliciter accipi potest: *primo*, passive, *q. d.* Doctrina prudentium facilis est, ut discatur ab ipsis prudentibus, sive prudentes facile capiunt et addiscunt doctrinam. Unde Hebræa habent, *scientia intelligenti*, vel intelligentis, *levis* vel *facilis;* sicque clara et directa est antithesis inter derisorem et intelligentem, sive prudentem in discenda sapientia, quod derisori difficilis, imo impossibilis, sit sapientia, quia omni suo labore quo eam quærit, non invenit; intelligenti vero, sive prudenti, eadem sit facilis, quia scilicet derisor suis voluptatibus addictus non quærit eam serio, sed quasi per jocum et risum, imo eam ridet et deridet: tales sunt hypocritæ, hæretici et Judæi; prudens vero cordate, serio et resolute eam vestigat, ideoque facile eam invenit, quia taliter quærenti occurrit, et ultro se offert sapientia, puta honestas et virtus. Unde Vatablus vertit, *qui autem judicio pollet, huic obvia est sapientia.* Ita Beda et Jansenius; nam, ut ait S. Cyrillus *in Joan.* lib. I, capite XII: « Canes venaticos imitatur sapiens huc illuc feras quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum vestigans, interrogansque tandem assequitur. »

Secundo, active, *q. d.* « Doctrina prudentium est facilis, » non tantum ut ab eis discatur, sed et ut ab eis doceatur; quia prudentes facile docent doctrinam sive prudentiam, utpote quam ipsi longo studio usque didicerunt et apprime callent; ac proinde rudes et imperiti facile ab eis eamdem discent, si eorum doctrinæ se subjiciant. Unde Septuaginta vertunt, *quæres sapientiam apud malos, et non invenies; sensus autem apud prudentes facilis est;* vel, ut auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *apud prudentes sensus et intelligentia inventu sunt facilia.* Quia licet mali subinde speculative bona virtutum dent monita et præcepta, tamen quia opere contrarium faciunt, hinc auditoribus qui magis operibus credunt quam sermonibus, eamdem non persuadent; at prudentes et probi, quia quæ docent verbo, eadem monstrant exemplo, hinc facile eadem aliis ingerunt et imprimunt.

Huc reducuntur variæ variorum probabiles et congruæ hujus versus expositiones. Nam *primo*, R. Salomon exponit, *q. d.* Derisor quando sapientia opus habet, eamque quærit, animum suum ea spoliatum experitur. Id maxime fiet in die judicii juxta parabolam virginum fatuarum, quibus veniente sponso defecit oleum, *Matth.* XXV.

Secundo, Baynus per derisores accipit pueros, qui jocis et ludis addicti non capiunt præcepta sapientiæ, sed ad ea quasi stupent et rident, moxque ea fastidientes ad suas nugas et ludicra revolvuntur, *q. d.* Joculatores, jocisque et ludis addicti, non capiunt sapientiam, sed prudentes, cordati et severi; hisce enim virtus, quæ in maturitate et severa passionum castigatione consistit, est facilis.

Tertio, nervose et particulatim Jansenius, *q. d.* Derisor, id est, qui longo tempore non tantum per infirmitatem non acquievit sapientum salutaribus monitis, sed etiam inveterata malitia obstitit veritati et sapientiæ, eamque deseruit, justo Dei judicio incidens in tribulationes et angustias, atque ob id quærens sapiens consilium, quo evadat urgentia mala, frequenter non invenit sapientiam sibi assistentem et bene consulentem; sed suis consiliis sinitur semper in pejora prolabi. Rursum, qui veritatis doctrinam irrident, ut faciunt hæretici et Judæi, quantumvis summis studiis sapientiam veram quærant, non tamen inveniunt, tum quia male quærunt, et extra Ecclesiam ubi non est; tum quia traditi in reprobum sensum, stulti facti sunt, et quasi cæci palpantes in meridie. Item qui a juventute se totos nugis vanisque rebus addixerunt, sapientiæ recusantes morem gerere, fere cum ad adultam provecti ætatem sese sapientiæ tradere volunt, eamque percipere desiderant, deprehenduntur difficulter eam percipere posse, et ægre in ea proficere. Contra, « doctrina prudentium facilis, » pro quo hebraice est, *scientia prudenti* (intelligenti) *est facilis*, hoc est, homo prudens, qui prudentiam semper dilexit, et intelligentiæ se a juventute semper accommodavit, is facile percipiet scientias quasque, et quidquid sapienter dicitur. Huic expositioni favet Syrus, dum vertit, *quærit improbus sapientiam, et non invenitur.*

Quarto, Lyranus et ex eo noster Salazar explicant, *q. d.* Derisor, id est superbus, qui præ fastu et tumore aliorum, licet Doctorum et Sapientum, doctrinam aspernatur, ac sapientiam suo ingenio, cui præfidit, vestigare, judicare et metiri præsumit, hic utique eam non assequetur, quia sapientia non a proprio, rudi et superbo ingenio, sed a sapientibus et modestis discenda est; sicut enim ventus ferarum vestigia difflat, easque indagandi vim et odoratum in canibus hebetat: sic etiam fastus et superbia, qua suo quis ingenio plurimum tribuit, aliosque spernit et deridet, sapientiæ indagandæ vim adimit. At « doctrina prudentium facilis, » id est, quicumque alios humiliter auscultant, et ab ipsis edoceri volunt, hi facile brevique tempore magnam sapientiam sibi parant.

7. VADE CONTRA VIRUM STULTUM, ET NESCIT LABIA PRUDENTIÆ. — Pro *nescit* Jansenius et alii nonnulli legunt *nescito*. Sic enim, habent Hebræa, huncque dant sensum, *q. d.* Si iveris contra virum stultum, Vers. 7.

hoc est, si eidem te disputando opposueris, nescies, hoc est, non deprehendes in illo labia prudentiæ, nec ab illo disces docte prudenterque loqui. Imperativi enim hic non præceptum significant, sed permissionem, aut potius sequelam unius ex alio, sive quid uno posito secuturum sit. Simile fuit cap. XII : « Verte impios, et non erunt, » *q. d.* Si impios vertas, inde consequetur ut amplius non sint. Alii pro *prudentiæ* contrarie legunt *nescito labia imprudentiæ*, *q. d.* Cave ne ex consortio stultorum discas stulte et imprudenter loqui.

Verum Codices Romani, Beda et alii legunt, *nescit labia prudentiæ*. Unde Beda *primo*, sic exponit, *q. d.* Si aperte contra stultitiam stulti disputando incedas, ille nescit intelligere quæ prudenter dicis. Sic et Lyranus ac Dionysius, *q. d.* Si in stultum incurras illum arguendo, vel cum illo disputando, is quidem te audiet; at nesciet, id est, non capiet tuos sermones, quantumvis scite et prudenter prolatos.

Secundo, et germanius, pro *contra* hebraice est מנגד *minneged*, id est e regione, a coram, hoc est eminus, longe, procul. מן *min* enim remotionem et elongationem significat. *Minneged* ergo idem est quod *longe procul*; opponiturque *leneged*, id est *coram*. Sensus ergo est, *q. d.* « Vade contra, » id est, e contrario viri stulti, ut, si ille eat ad Orientem, tu ab eo recedens vadas in Occidentem, hoc est, fuge, secede, elonga te a stulto; « et, » id est quia, « nescit labia prudentiæ, » hoc est, quia nescit prudentiam audire aut loqui, sed quæcumque in buccam veniunt, temere et imprudenter effutit. Ita Aben-Ezra. Cum, inquit, hæc dictio נגד *neged* adjunctum habet מן *min*, significat longe recedere : quod si eidem adscribatur *lamed*, significat rei propinquitatem, seu ad rem accessum, *q. d.* Abscede a stulti conspectu, ac procul esto a stolido atque scientiæ experte, nam labia prudentiæ scientiam significant. Sic et R. Levi : Longe, inquit, remove te a vecorde, ne cum illo societatem contrahas. Sic et Chaldæus, Pagninus, Tigurina et alii.

Dices : Qua fide Noster vertit, *et nescit*, in tertia persona, cum in Hebræo sit, *et nescivisti*, in secunda, hoc est, *nescito*, vel *nescies?* Respondeo : Noster videtur censuisse esse hic commutationem personæ, quæ crebra est in Scriptura, ut scilicet Salomon a sapiente se convertens ad stultum dicat : Tu, o sapiens! vade contra virum stultum, id est, contraria via te a stulto elonga; at tu, o stulte! nescito verba prudentiæ, id est, tibi soli serva tuam nescientiam et ignorantiam prudentiæ, noli eam sapienti pandere, nec simplicibus inhalare : quod Noster clare vertit, mutans secundam personam in tertiam, *et*, id est *quia*, stultus *nescit labia prudentiæ*; Hebræis enim usitata est, sed Latinis inusitata et insolens hæc subita personæ commutatio. Similes tacitæ et repentinæ personarum commutationes crebræ sunt in Prophetis et Canticis : Prophetæ enim subito a Cyro, Davide, Salomone, etc., avolant ad Christum, ut patet *Isaiæ* cap. XLV, 8, et cap. XVI, 1. Aut certe si ad eamdem sapientis personam hæc referas, dicendum est esse antiphrasin, ut τὸ *prudentiæ* ponatur pro *imprudentiæ*, uti legunt nonnulli Codices Latini et Pagninus qui vertit, *vade a longe cum viro stulto, et nescies labia mandacia.* Stultus enim videtur sibi sapiens ac prudentissime loqui : sed hæc ejus sapientia et prudentia apud sapientes vera est imprudentia et stultitia.

Porro alii varie hæc ex Hebræo vertunt et exponunt. *Primo*, R. Salomon, *vade*, inquit, *coram viro stulto, et nescies labia prudentiæ*, hoc est, si cum stulto converseris, non disces ab eo prudentiam.

Secundo, Tigurina, *vade a facie hominis stulti, in quo non animadvertis labia scientiæ.*

Tertio, Vatablus, *vade a facie insipientis, cum non noveris sermones scientiæ*, hoc est, nihil sit tibi commercii cum stulto, si inexpertus fueris et ignorans : quia a stulto non disces scientiam, sed stultitiam.

Quarto, Chaldæus, *vade per viam aliam a viro stulto, quia in labiis ejus non est scientia*; et huc Vulgatam versionem revocant Cajetanus et Baynus, subaudiendo pronomen *eum* : « Vade, inquiunt, contra virum stultum, et eum qui nescit labia scientiæ, » id est, procul discede a stulto, et ab eo qui imperite et imprudenter loquitur.

Quinto, Jansenius, quasi dicat, *vade contra virum stultum*, id est elonga te a stulto, *et nescito labia scientiæ*, id est tace, imo, si opus sit, simula te nihil scire, ac loquendi imperitum et prudentiæ expertem esse, potius quam ut cum stulto sermocineris vel disputes.

Sexto, Septuaginta prorsus alio abeunt : *Omnia*, inquiunt, *contraria viro imprudenti; arma autem sensus* (græce αἰσθήσεως) id est sensus, judicii, scientiæ, doctrinæ, id est prudentis et sensati animi, αἴσθησις enim est νόησις, *labia sapientia*, vel, ut vertit auctor *Catenæ Græcorum*, *viro stulto omnia cadunt adversa; labia autem sapientis organa sunt judicii et sensus*, hoc est, inquit, « sapientum labia sunt idonea judicii et sensus organa, ut quæ insipientiam avertunt, et malitiam data opera insectantur : malitia enim cum vera sapientia nihil commune habere potest. » Sicut enim in organis, exacto aurium judicio, fistulæ minores gradatim cum majoribus magna sonorum proportione harmonice coaptantur et contemperantur, indeque suavem edunt melodiam et concentum : sic pariter sapiens sermones suos magno prudentiæ sensu disponit et contemperat, indeque mirum audientium tam illis quam sibi conciliat decorem et gratiam, adeo ut, cum eum loquentem audiunt, organorum concentum se audire existiment. Græcum enim ὅπλα non tantum arma, sed et organa et instrumenta quælibet significat. Sin *arma* hoc loco vertas cum Complutensibus et Romanis, sensus erit, *q. d.* Viro imprudenti ob imprudentia ejus

verba, quibus sibi omnium odia accersit, omnia accidunt contraria et adversa : omnes enim in eum insurgunt, eumque lacessunt; *arma autem sensus labia sapientia,* id est arma hominis sensati, quibus se contra adversa omnia communit, imo inimicos quoque sibi amicat, sunt verba prudenter et gratiose labiis ejus prolata. Aut, ut noster Salazar, *q. d.* Omnes et omnia imprudenti crudele movent bellum; sed tamen nulla adversus eum arma sæviora sunt, quam labia sapientia hominis sensati. His enim crudelius quam sagittis et jaculis configitur, his sævius quam gladiis hastisque confoditur ejus stoliditas et stultitia. Porro stultus hic, et in cæteris proverbiis, idem est quod imprudens, vitiosus, pravus, improbus; sapiens vero est prudens, virtute præditus, rectus, probus : hæc est enim sapientia vera et practica, uti sæpius monui. Ita S. Ambrosius, lib. III, *epist.* 19, post initium : « Eloquia tua, inquit, plena intellectus sint. Unde et Salomon ait : Arma intellectus labia sapientia. Et alibi (*Proverb.* xv) : Labia tua alligata sint sensu, id est fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et eloquium tuum atque tractatus aliena non indigeat assertione, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur. »

Denique Theodorus Abbas apud Cassianum, *Collat.* VI, cap. IX, sic Septuaginta explicat : « Ut, inquit, de perfectis ac sapientibus dicitur : Diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ita de infirmis pronuntiatur ac stultis : Omnia adversa viro insipienti; nec prosperis enim rebus proficit, nec emendatur adversis. Ejusdem namque virtutis est tristia fortiter tolerare, cujus etiam secunda moderari; et eum qui in uno eorum superatur, neutrum sufferre certissimum est. Facilius tamen quis elidi potest prosperis, quam adversis. Hæc enim interdum etiam invitos retinent atque humiliant, et compunctione saluberrima vel minus peccare faciunt, vel emendant; illa vero mollibus mentes ac perniciosis extollentia blandimentis, securos felicitatis suæ proventu ruina majore prosternunt (1). »

Vers. 8. 8. SAPIENTIA CALLIDI EST INTELLIGERE VIAM SUAM : ET IMPRUDENTIA STULTORUM ERRANS. — Chaldæus, *sapientia callidi est intelligentia viæ suæ; stultitia vecordium fraudulenta;* Syrus, *solers in sapientia sua intelligit viam suam; at via stulti in errore.* « Callidus, » hebraice ערום *arum,* in hisce Proverbiis in bonam partem sumitur pro cauto et prudenti. Sensus est, *q. d.* Vir cautus et prudens intelligit suas vias, id est actiones, quia antequam eas obeat, prævidet et prospicit modum, quo prudenter, recte et honeste juxta Dei legem et voluntatem eas operetur, ut per eas ad vitam honestam, ac tandem beatam recta contendat ac perveniat. Et in hoc sita est vera ipsius sapientia. At vero imprudentia et insipientia stultorum in eo consistit, quod ipsi non intelligant, non prospiciant, ut viæ eorum sint rectæ; sed a rectitudine aberrant in avios et devios voluptatum errores, ad quos eos abripit sensus et concupiscentia; unde ab una voluptate aberrant et vagantur in aliam et aliam, donec assidue aberrando magis et magis, tandem in ruinam et gehennam corruant, qui summus et irrevocabilis est error.

Pro *errans* hebraice est מרמה *mirma,* id est dolus, fraus, deceptio, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion ac Septuaginta : *Dementia,* inquiunt, imprudentium ἐν ἀπάτῃ, id est in deceptione vel in errore, quia scilicet error eorum decipit eos, ducitque in exitium et tartarum. Et sic in re idem est dolus et deceptio, quod error, ut vertit Noster. Ita auctor *Catenæ Græcorum* : « Sapientia prudentium vias illorum intelligit; stultorum autem amentia in errorem inducit : Quia prudentes, inquit, omnes actiones suas prudenter instituunt; amentes autem ne tum quidem, dum errant, errorem suum agnoscunt, sed in obscuris ignorationis et inscitiæ tenebris nunquam non versantur. » Potest *secundo,* dolus hic proprie accipi. Unde Vatablus, repetens τὸ *intelligere,* sic vertit, *sapientia cauti est intelligere viam suam; stultitia autem stultorum est intelligere dolum,* hoc est, stulti nihil aliud cogitant quam quomodo aliis imponere possint. Sicque pulchra est antithesis; *q. d.* Sapientia vere prudentis et cauti est non cognoscere fraudes et dolos, quibus opes vel honores comparet, aut proximum suum callide opprimat, sed cognoscere viam suam, quid scilicet sibi agendum sit et qua eundum, ut ad cœlum vitamque beatam perveniat. Ex adverso sapientia stultorum est machinari dolos et fraudes, quibus se ditent et magnificent; putant enim se sapientes et callidos, cum eo per dolos pertingere valent : at hæc eorum sapientia summa est insipientia et imprudentia, quia negligunt scrutari et cognoscere vias suas, quibus scilicet ad felicitatem tendant, ac toti sunt ut scrutentur vias alienas, id est actiones proximorum, ut eas per dolos et fraudes evertant; qua ratione non tam proximos quam se ipsos evertunt, ac in ruinam et gehennam præcipitant. Quo quid stultius? nam, ut ait Psaltes, *Psal.* VII : Stultus et impius « lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit; » doli enim in caput dolosi, fraudes in caput fraudulenti recidunt et evolvuntur.

Alludit ad prudentiam serpentis, qui hebraice vocatur ערום *arum,* id est callidus, *Genes.* III, 1; de quo Christus : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. » Inter cætera autem prudentiæ serpentis argumenta unum est, ait Salazar, quod, cum pedibus careat, ideoque reptare debeat, fugit prærupta, et fere per plana et æquabilia vias suas dirigit, teste Plinio, lib. VI,

(1) Ludovicus de Dieu, *e regione hominis stulti, et non animadvertis,* non deprehendes *labia scientiæ,* adi stultum sic ut eum tibi ex adverso habeas, attende eum, quantum potes, non cognosces, quidquam scientiæ a labii ejus proficisci.

cap. xv; in planis vero tam velociter fertur, ut levissimorum equorum cursum adæquet, *q. d.* Salomon : Imitare, o homo, calliditatem serpentis; sicut enim hic diligit vias planas et sibi convenientes, sic et tu dilige « vias, » id est actiones, studia et occupationes naturæ et ingenio tuo commodas : hæ enim homini planæ, imo proclives sunt, reliquæ difficiles et acclives. Unde

Tertio, et magis proprie : « Sapientia callidi est intelligere viam suam, » id est sibi convenientem et congruam, *q. d.* Sapiens intelligit quæ via, id est quis status, quis gradus, quod officium, quæ occupatio, quod studium, quæ ars, quæ actio sit sua, id est sibi conveniens, quæ scilicet suæ complexioni, indoli, propensioni, viribus, talentis congruat. Et in eo consistit ejus sapientia. « At imprudentia stultorum est deceptio, dolus et error, » quia non cogitant quid sibi suæque indoli, æque ac saluti conveniat; sed id amplectuntur quo eos rapit ambitio, levitas, avaritia aut libido; quo fit ut in graves difficultates præsentes et æternas incidant, ex quibus se expedire nequeunt : quæ magna est imprudentia. Sic quotidie videmus plerosque errare in statu vitæ deligendo, in officiis amplectendis, ex eo quod non considerent an is status vel officium sit sibi congruum et salutiferum; sed an sit opulentum, splendidum, honorificum, v. g. offertur pastoratus, abbatia, episcopatus pinguis et splendidus, illico arripitur, nec prius discutitur an is arripientis naturæ, gratiæ, viribus, humeris sit commensus; quo fit ut multi oneri sint impares, nec tantum se, sed et subditos, quorum curam acceptant, in perditionem præcipitent. An non hæc est imprudentia, eaque summa, utpote in re gravissima? talis enim est salus æterna, quæ est ultimus finis, summumque hominis bonum. Quid enim magis præposterum, quam media fini, puta episcopatum saluti, anteponere, ac deinde finem ad media a se præelecta, puta salutem ad episcopatum, accommodare, imo cogere velle? « O curas hominum! o quantum est in rebus inane, » imo insipiens, stultum et perniciosum! Alius amplectitur matrimonium, quia offertur sponsa dives, pulchra, nobilis; nec considerat an ejus mores moribus suis congruant, quo fit ut postea mores ejus moribus suis dissimiles, imo adversos deprehendens, in perpetua vivat afflictione, litigiis, mœroribus. Alius se applicat studio, ut præbendam vel dignitatem consequatur, cum sit hebeti ingenio et natus ad mechanica : hic perdit tempus, perdit indolem, perdit talentum sibi a Deo datum, et aliud sibi non datum vi invadere satagit, et ita de cæteris. Hinc animæ perditio, et salutis naufragium. Quam multi in sæculo damnantur, qui in statu ecclesiastico, vel religioso salvarentur, et vice versa. Igitur docet Salomon in eo veram sapientiam consistere, ut quisque sapienter secundum Deum ex rectæ rationis judicio, sepositis privatis affectibus, ac mundi carnisque illecebris dijudicet quæ via, id est quæ occupatio, quis status, quod officium, quæ actio, sibi, id est suæ indoli et inclinationi, ac suis tam naturæ quam gratiæ viribus proportionata sit, commensurata et congrua, ut recte et honeste vivat, itaque ad æternam felicitatem, ad quam a Deo creatus est, et ad quam hæc vita non nisi via, peregrinatio et cursus est, perveniat; qui secus faxit hunc imprudentem esse, nec tam alios quam seipsum ludere et decipere.

Radix hujus disparitatis est, quod sapiens ex dictamine sapientiæ omnia examinet, et libret secundum rationes divinas et æternas; insipiens vero secundum rationes humanas, temporales et caducas, quas divinis et æternis anteponit, quæ summa est insipientia. Notat hoc noster B. Aloysius Gonzaga, qui proinde pingitur cum bilance, in cujus una lance appendit rationes temporales, in altera æternas, quæ longe prioribus præponderantes ipsum incitant, ut omnia sua agat et mensuret juxta dictamen rationum divinarum et caducarum. Hoc est quod ait sapiens :

Quidquid agas, prudenter agas, et respice finem.

Et S. Bernardus, *serm.* 20 inter parvos : « Attende, homo, unde venis, et erubesce ubi es, et ingemisce quo vadis, et contremisce. » Et Psaltes : « Cogitavi dies antiquos, inquit, et annos æternos in mente habui. » Si sapis ergo, in singulis actionibus hoc elige, hoc age, quod in hora mortis, quod in die judicii, quod per omnem æternitatem voles te elegisse, te egisse : « Semel dictum, cogitatum, factum, æternum est : vive, stude, labora æternitati. » Hæc est sapientia Sanctorum.

9. Stultus illudet peccatum; et inter justos Vers. 9.
morabitur gratia. — Pro *stultus* Complutenses et codex Montis Amiati ac Longobardus legunt *stultis* in dativo plurali, et sic verti potest ex Hebræo. Pro *illudet*, hebraice est יליץ *ialits*, quod varii varie vertunt : *primo*, illudere; *secundo*, cavillari, hoc est, factum vel dictum alicujus in malam partem interpretari; *tertio*, palliare sive excusare; *quarto*, loqui, præsertim sophistice; *quinto*, intercedere. Unde *primo*, Chaldæus vertit, *stulti comparationes ponunt in peccato; et inter rectos est beneplacitum, q. d.* Stulti scelera sua imminuunt comparando ea cum sceleratioribus, ac sibi blandiuntur, quod præ illis boni et honesti videantur; *secundo*, Pagninus, *stultus loquitur verba delicti; et inter rectos erunt verba dilectionis*, id est, ut Vatablus, *si stultus quid malefacerit, id palam eloquitur; et inter rectos semper fit mentio charitatis; tertio*, Tigurina, *stulti excusant delictum, sed inter rectos est beneplacitum* vel *benevolentia*; *quarto*, R. Emmanuel, *quilibet ex stultis palliabit delictum, et inter rectos voluntas bona*, aut, *stultus interpres*, vel *mediator delicti erit, et inter rectos benevolentia*; *quinto*, Baynus, *stultus loquitur delictum, et inter rectos gratia*, id est, inquit, stultus loquitur turpia quæ nec nominari debent; at justorum

sermones gratia et venustate conditi sunt; *sexto*, R. Salomon vertit, *pro stultis mulcta intercedit*. Cum enim, inquit, in Deum et homines peccarint, necesse est ut utrisque pro offensa per mulctam satisfaciant, sicut Philistæi pro delicto in arcam Dei commisso solverunt quinque anos aureos, I *Reg*. VI, 5; *septimo*, R. Levi vertit, *peccatum loqui faciet stultos*. Cum enim, inquit, per peccatum se finem quem optabant, non consecutos, imo pœnas et ærumnas incurrisse viderint, loquentur et conquerentur de misera et infelici sua sorte; *octavo*, Aben-Ezra : יליץ *ialits*, inquit, est interpretari mentem aliorum, eique se accommodare; מליץ *melits* enim est interpres, *q. d.* Stultus, id est impius, loquitur ad mentem eorum, quibuscum peccatum perpetrare satagit, juxta illud *Isaiæ* III, 9 : « Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt. »

Verum Noster optime et maxime proprie יליץ *ialits* vertit, *illudet*, et Symmachus, *irridet*, quod multa complectitur : *primo*, *q. d.* Stultus cum risu et joco quasi ludens perpetrat peccatum, perinde ac si cum peccato luderet, illique illuderet, juxta id quod dixit cap. X : « Quasi per risum stultus operatur scelus. » Et cap. II : « Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. » Ubi plura hac de re dixi. Rursum cum de peccato arguitur stultus, id est impius, illudit, id est tergiversando, excusando, ridendo eludit arguentem, ejusque correptionem; at vicissim stultus illudetur a peccato, unde Complutenses et codices jam citati ac Dionysius Carthusianus legunt, *stultis illudet peccatum*, sicut esca in hamo decipit pisces, ait Dionysius. Et Aquila, *stultis illudet peccatum, inter justos autem erit gratia*, *q. d.* Voluptati et culpæ impiorum illudet pœna, quam culpa ex improviso eis inducet; sed apud justos erit Dei gratia, quæ eos prosperabit, et tandem beabit. Stultus ergo qui effrænis ruit in scelera, videtur illudere peccato; at magis illudit ipsi peccatum, peccatique præses diabolus; nam ob peccatum cruciabit eum acerrime tum in hac vita, tum in gehenna, ubi illum deridebit, illudet et subsannabit, quod tam demens fuerit, ut sibi hosti suo jurato ad peccatum tentanti cesserit, imo crediderit, quod tam insensatus fuerit, ut non cogitarit incendia gehennæ, sed pro modica voluptate iis animam suam tradiderit. At « inter justos morabitur gratia, » quia honesta agendo gratiam Dei et hominum sibi conciliabunt. Unde Syrus vertit, *stulti faciunt peccatum et recti beneplacita*.

Secundo, stultus illudit peccatum, non suum, sed alienum, id est, deridet peccantes, eorumque peccata per risum et jocum commemorat, aliisque ridenda proponit : sub peccato enim metonymice ipsos peccantes intelligit. Huic sensui valde congruit sequens antithesis : « Et inter justos morabitur gratia, » Hebraice רצון *ratson*, id est beneplacitum vel benevolentia, *q. d.* Stultus, cum videt quem peccantem, ejus peccatum propalat, ridet, subsannat, eumque omnium risibus objicit, quo fit ut ejus aliorumque iram et odia in se concitet; at justus, si quem peccantem videt, ejus peccatum benevole tegit, excusat, et secreto benigne corripit ut emendet; quocirca inter justos moratur gratia, id est benevolentia, pax, concordia, amicitia. Ita Jansenius.

Tertio, peccatum sæpe metonymice sumitur pro hostia quæ offertur pro expiatione peccati, ut *Levit*. VI, 17, et cap. V, 6. Sic Christus dicitur pro nobis factus maledictum et peccatum, id est hostia pro peccato et maledicto, II *Corinth*. V. 21. Rursum רצון *ratson*, id est gratia, beneplacitum, subinde sumitur pro victima gratiosa voluntarie oblata, ut *Isaiæ* LX, 7 : « Offerentur super placabili altari meo, » Hebraice, *super altare ad gratiam*, id est tanquam gratiosa et voluntaria victima.

Sensus ergo est, *q. d.* Impius admisso peccato, si moneatur offerre hostiam lege *Levitici* cap. IV, pro peccati expiatione præscriptam, nolet illam præstare, sed illudet, id est eludet vel deridebit monentem. At « inter justos morabitur gratia, » qua se a peccato illibatos conservent, ut hostia pro peccato non egeant; quare si quam offerunt, non pro peccato, sed ad gratiam, id est tanquam gratiosam et spontaneam Deo sistunt. Huc facit versio Septuaginta, *domus iniquorum debebunt mundationem, domus autem justorum acceptabiles*, *q. d.* Iniqui nolent solvere hostiam pro peccato debitam, sed in hoc debito permanebunt quasi illudentes, et irridentes tam peccatum quam hostiam pro peccato; at vero justi sunt acceptabiles, id est, Deo grati ac accepti, unde non indigent hostia pro peccato; sed si quam offerant, non pro peccato, sed spontaneam ad Dei gratiam magis sibi conciliandam offerunt. Ita Salazar. Unde Syrus more suo assectans Septuaginta vertit, *domus iniquorum quærunt recte munditiem, et domus justorum eam recipiunt*. Hic sensus obscurior et profundior est, secundus vero clarior et planior (1).

10. COR QUOD NOVIT AMARITUDINEM ANIMÆ SUÆ, IN GAUDIO EJUS NON MISCEBITUR EXTRANEUS. — Syrus, *cor cognoscens*, vel *intelligens*, *mæstitia est animæ suæ*; Arabicus, *cor viri sensitivum* (quod facile tangitur et sentit), *anima ejus tristis est; et in gaudio ejus non miscebitur magnificentia*. *Primo*, Jansenius et Baynus sic exponunt, *q. d.* Cor, quod angitur et conscium est sibi secreti mœroris, non capietur facile solatiis, quæ extrinsecus adhibentur. Verus enim dolor, qui cor penetrat et pervadit, non facile tollitur blandimentis externis. Atque hoc est, quod dicitur : « Extraneus, » vel extraneum quid, « non miscebitur in gaudio ejus, » quia scilicet non adfert ei gaudium, nec Vers. 10.

(1) Maurer, *stulti rident culpam*, eam pro joco et ludibrio habent, delectantur pravis facinoribus, *sed inter rectos gratia* Dei est, probi vero Dei gratia gaudent.

temperabit gaudio cordis mœrorem; nullus enim externus dilectionis affectus poterit ei esse in gaudio, id est, ad gaudium, ut scilicet gaudio se det, eoque velut solatio tristitiam temperet. Id experiuntur peccati gravioris sibi conscii. Unde Symmachus vertit, *et in gaudio ejus non miscebitur extraneis*, scilicet deliciis et gaudiis. Nam ut ait S. Augustinus, *Contra litteras Petiliani*, lib. III : « Si conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest, si me continuis laudibus mundus extollat? hoc enim mere externum est, illud intimum. » Quocirca S. Ephrem, tract. *De Oratione* : « Omnis, inquit, mundana et profana voluptas in amaram conscientiam conjecta, quasi parva mellis stilla est in absinthii dolium refusa. »

Secundo, Cajetanus, *q. d.* Vir cordatus dolores et angores animæ suæ celat et corde premit, juxta illud :

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Idem pariter, cum lætatur et gaudet, celat lætitiam, solusque gaudii sui conscius est : « Imprudentium vero ut gaudia, sic dolores exundare solent, » ait Seneca, *epist.* 100.

Tertio, noster Salazar duas affert expositiones; prior est addendo τὸ *solum* hac ratione : « Cor quod novit solum, inquit, amaritudinem animæ suæ, » id est cor quod in adversa fortuna solum novit sentitque suos angores, nec ullum habet sui doloris conscium vel consortem, hoc ipsum cum secunda deinde utetur fortuna, neminem in suæ lætitiæ et gaudii consortium accerset, sed secum silens solum pariter gaudiis suis potietur et fruetur.

Posterior, quam ipse priori præfert, ut τὸ *novit* sumatur pro *amat*, *q. d.* « Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, » id est cor nimirum, quod eo doloris et angoris pervenit, ut suam ipsius amaritudinem et acerbitatem adamet, et tristitia illi voluptati sit, « in gaudio ejus non miscebitur extraneus, » *q. d.* Papæ, aut apage! Profecto in partem et societatem talis gaudii et voluptatis nemo vocari volet. Itaque proverbium illos incusat, qui tristitiæ habenas laxantes eo deveniunt, ut huic jam libenter incumbant, utque suos mœrores et dolores adament, et deosculentur. His succenset Seneca in lib. *De Consolatione ad Martiam* : « Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi, dum surgunt, oppressa sint : ita etiam hæc tristia, et misera, et in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur; et fit infelicis animi prava voluptas, dolor. »

Verum hæ expositiones ingeniosæ quidem sunt, at planam Salomonis sententiam obscurant vel intricant. Igitur Hebræa habent, *cor cognoscit amaritudinem animæ suæ, et in gaudio ejus non miscebitur alienus*, id est, ait Vatablus, *mens ipsa cognoscit amaritudinem et lætitiam conscientiæ suæ, et non alius;* nullus enim satis explicare potest alteri latentem in animo mœrorem, vel gaudium; neque quantumvis explicet, alter ea percipere potest, uti ipse ea in animo sentit (1). Aliud enim est ea audire, vel videre, aliud ea sentire. Tigurina vertit in genere neutro, *et in gaudio ejus nihil alienum se immiscet*, *q. d.* Merum ac purum putum est ejus gaudium, nec ullo dolore aliave passione mixtum.

Interpres noster nervosius hanc sententiam stringit, subaudiendo, more Hebræorum, relativum *quod*, unde sensus ejus est, *q. d.* Cor, id est mens et conscientia, quæ sola perfecte conscia est suæ amaritudinis et tristitiæ, hæc pariter sola perfecte gaudii sui erit conscia et compos, cum e tristitia emerget in gaudium : sicut qui e periculo et angore naufragii evasit et enatavit ad littus, hic solus uti suos angores in naufragio sensit, ita solus evasionis et liberationis suæ gaudium gaudiique pondus sentit, æstimat et gustat. Sic Jacob lugens Joseph quasi mortuum, cum audiit eum superesse ac vivere, « revixit spiritus ejus, et ait : Sufficit mihi, si adhuc Joseph filius meus vivit; vadam, et videbo illum antequam moriar, » *Genes.* XLV, 28. Sic nonnullæ matres putantes filios in bello occubuisse, ideoque lugentes, cum illi ex insperato apparerent, vivosque se matribus sisterent, præ subito nimioque gaudio resolutis spiritibus vitalibus animam exhalarunt. Sic Hebræi afflicti a Pharaone in Ægypto amare lugebant; at liberati a Mose mire gavisi sunt, nec eorum gaudiis se miscuit Ægyptus, aut quis exterus.

Porro hæc sententia cuilibet cordis tristitiæ et lætitiæ aptari potest; maxime tamen vera est in tristitia et lætitia supernaturali, præsertim in compunctione animi, qua pœnitens amare dolet de peccatis suis vel alienis, cæterisque spiritus periculis vel ærumnis : huic enim compunctioni miscetur gaudium inenarrabile, quod nec pœnitens explicare, nec alius compunctione carens capere potest; adeoque compunctio in se suoque dolore mirum et cœleste continet gaudium, idque *primo*, quia compunctio sancta est, animamque Deo conciliat, quæ materia et causa est ingentis gaudii. Unde S. Ephrem, magnus compunctionis amator et præco, serm. 3 *De Compunct.*, exclamat : « O lacrymarum vis! quousque pertingis, quæ multa cum fiducia, nullis impedita retinaculis, ipsum cœlum penetras? O vis lacrymarum, quæ si velis ante sanctum atque excelsum immaculati Domini thronum cum gaudio adsistere potes? O vis lacrymarum, in cujus præsentia atque confidentia Angelorum ordines cœlestesque omnes virtutes semper exultant! O lacrymarum potentia! quomodo in ictu oculi quasi præpetibus sublata pennis in cœlum revehis atque ascendis, et postulata a Deo sancto obtines; occurritque tibi hilariter

Compunctionis gaudium. Primo.

(1) Recte. Sollicitudinem, qua conficimur, gaudium quod concipimus animo, nemo tam bene novit, quam nos ipsi.

indulgentiam ac remissionem peccatorum deferens? Largire igitur mihi indigno famulo tuo, Domine, lacrymas, illuminationem cordis atque fortitudinem, ut fontes lacrymarum jugiter cum dulcedine fundens, cor meum illustretur in oratione munda; ut magnum illud delictorum meorum chirographum modicis lacrymis deleatur, ignisque ardens ibi exiguo fletu exstinguatur. » Et *serm.* 4, loquens de Davide: « Una, ait, nocte peccavit, et per singulas noctes flevit ac vigilavit, lectum rigavit, et vulnus eluit, lacrymarumque virtute effectus est beatus. » Et mox: « O lacrymarum virtutem, quæ ab inferis ad cœlos usque reducis desiderantes te! O virtutem lacrymarum, quæ medicinalis officina es peccatorum! per te peccatores efficiuntur beati; unde et Dominus noster beatos tales prædicat, dicens: Beati qui nunc fletis; quoniam ridebitis, in futurum scilicet. Non quidem dixit beatos illos, qui deflent mortuum, aut damnum domus, aut necessitatem, aut quid aliud sæculi hujus: Sed beati, inquit, illi qui lugent de peccatis suis. Nunc enim ad modicum tempus plorant; illic autem in sempiterna consolabuntur sæcula. O quantum gaudium est in cœlis, simul ac peccator in terra lacrymas profuderit! »

Secundo. *Secundo*, quia compunctio procedit ex amore Dei: ideo enim pœnitens dolet se offendisse Deum, quia videt quantum bonum sit Deus quem offendit, quamque sibi et omnibus sit amabilis: amor autem causat gaudium. Unde S. Basilius, homil. 4 *De Gratiarum actione*, objiciens sibi: Si gaudium perenne præcipis, o Paule, *Philip.* IV, 4, cur lacrymas interponis? « Ad hæc, inquit, dicere possumus Sanctorum lamenta lacrymasque provenire a fervore charitatis; oculis enim cordis in eum conjectis quem diligunt, lætitiam sibi illinc accumulant. » Et paulo post: « Apostolus, inquit, ut cum flentibus fleamus permittit, quod hujusmodi lacrymæ sint seminium quoddam ac fœnus, quibus æternum illud gaudium increscit quotidie et cumulatur. » Itaque lacrymæ spiritualem lætitiam non impediunt, sed accumulant, et tanquam oleum ignem nutriunt et accendunt.

Tertio. *Tertio*, quia pœnitens cupit et gaudet compungi, ipsaque compunctione et lacrymis quasi epulis delicatissimis pascitur. Unde τὸ *cor quod novit*, exponas, *cor quod amat amaritudinem*, id est compunctionem, *animæ suæ*. Sic dicit Christus reprobis: « Nunquam novi vos, » id est non amo vos, odi vos, *Matth.* VII, 23. Quocirca B. Antiochus, hom. 107 *De Compunctione*: « Rorulentæ, inquit, aspergines lacrymarum, ut dulcor mellis sunt cordi, aut suave fragrans thymiama apud Deum. » Recte D. Petrus Cellensis, lib. *De Panibus*, cap. XII: « Panis, inquit, lugentium abundantia est lacrymarum. Sicut enim panis esurientem, sic lacryma reficit animam dolentem: deficit esuriens sine pane, lacerata languet anima sine lacrymarum effusione, panis mitigat famem, lacryma lenit dolorem. Ulterius progressus D. Ephrem, tom. I, orat. *De extremo judicio et compunctione*: « Certe, inquit, scitote, fratres, non fore in terra quid dulcius gratia lacrymarum; si quis vestrum expertus lacrymarum dulcedinem mediante oratione desideraverit elevari e terris, totus hic extra corpus in cœlum fertur. Et quid dico extra corpus? imo extra sæculum universum totus est, nec amplius conversatio ejus invenitur in terris. » Hoc compunctionis gaudium gustabat Psaltes dicens: « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura, » *Psal.* LXXIX, 6. Sic S. Magdalena pascebatur suis lacrymis, quibus rigabat pedes Christi, magis quam Simon suis epulis. Unde secessit in Balmam, ibique triginta annos sola soli Christo vacavit in compunctione et lacrymis suavissimis: quare quotidie in cœlum subvecta, meruit Angelorum concentum audire, eoque velut cibo tam corpore quam mente pasci.

Quarto, quia compunctio certam affert spem beatitudinis, cœlestisque gaudii est quasi arrha et prægustus. Unde bene senior Macarius, *hom.* 15: « Habent, inquit, Christiani consolationem spiritus lacrymas, luctum et planctum; suntque illis et lacrymæ deliciarum loco. » Imo D. Chrysostomus, hom. 24 *in epist. ad Ephes.*: « Nulla, inquit, res est æque jucunda atque luctus qui est ex Deo. » Hanc lacrymarum suavitatem expertus S. Augustinus in *Psalm.* CXXVII: « Si spes, inquit, tam dulcis est, quanto res dulcior erit? » Et nonnullis interjectis: « Dulciores sunt lacrymæ orantium quam gaudia theatrorum. » Hoc est quod Christus promittit, *Matth.* V, 5: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Ubi D. Chrysostomus, *hom.* 15: « Ubi vero, inquit, dic mihi, consolabuntur? et hic profecto, et quod est amplius, in futuro. Itaque si vis consolari, luge. Neque putes ænigma esse quod dixi. Quando enim consolatur Deus, etiamsi millia mœrorum irruant, cunctis superior existis. » Quarto.

Quinto, quia compunctio recreat Deum, Angelos et Sanctos universos; quidni ergo gaudeat pœnitens, quod per eam Deum et Angelos oblectet? Audi Christum: « Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, » *Lucæ* XV, 7. Quo alludens D. Bernardus, serm. 68 *in Cant.*: « Gaudent, inquit, Angeli ad pœnitentiam peccatoris. Quod si deliciæ Angelorum lacrymæ meæ, quid ipsæ deliciæ? » Ergo lacrymæ peccatorum vinum sunt Angelorum. Et Psaltes, *Psalm.* LV, 9: « Posuisti, inquit, lacrymas meas in conspectu tuo; » ubi Symmachus vertit, *posuisti lacrymas meas intra te.* Lacrymæ ergo sunt gemmæ plusquam crystallinæ, quas Deus ita caras habet, ut eas in sinu suo recondat. Quocirca Deus eos qui se dant compunctioni, miris consolationibus mulcet, juxta illud: « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætifica- Quinto.

verunt animam meam, » *Psalm.* XCIII, vers. 19.

Compunctionis materia. Prima. Secunda. Porro compunctionis materia et causa sunt *primo*, peccata propria; *secundo*, aliena : qui enim zelat honorem Dei et salutem animarum, mire compungitur et cruciatur, quoties videt vel audit aliorum peccata, quibus divina bonitas et majestas offenditur. Ita Psaltes : « Vidi, inquit, prævaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt, » *Psalm.* CXVIII, 158. Et : « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. »

Tertia. *Tertio*, ærumnæ, tentationes et pericula plurima ac maxima hujus vitæ, e quibus vir sanctus eripi et alios eripere cupit; unde compunctus ingemiscit cum S. Paulo : « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus ? »

Quarta. *Quarto*, desiderium cœlestis patriæ, ex quo suspirans dicit : « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum ! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini. »

Quinta. *Quinto*, desiderium Dei; anima enim sancta insatiabiliter desiderat sititque Deum, puta ardenter desiderat intentissime illum amare, illique placere, rursum illum videre, eoque frui; quocirca dum videt se hoc corpore degravari, nec tantum Deum suum amare, semperque illum in mentem præsentem habere, sicuti vellet, compungitur et ingemiscit. Ita Psaltes, *Psalm.* XLI, 4 : « Fuerunt, inquit, mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie : Ubi est Deus tuus ? Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam : quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. » Et sponsa sponsi desiderio compuncta : « Quæsivi, inquit, quem diligit anima mea; quæsivi illum, et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem per vicos et plateas, quæram quem diligit anima mea. »

Exempla et gnomæ. Ita, ut habetur in *Vitis Patrum*, lib. V, libello 3 *De compunctione*, S. Arsenius toto tempore vitæ suæ lacrymabatur, ideoque sudarium gestabat in sinu, ut continuas has lacrymas abstergeret. Abbas Pastor : « Monachus, inquit, debet semper habere luctum in semetipso. » S. Syncletica : « Labor, inquit, est et magnum certamen impiorum, qui convertuntur ad Deum, et postea inenarrabile gaudium. Etenim scriptum est quia Deus noster ignis consumens est : ita oportet et nos divinum hunc ignem cum lacrymis et laboribus in nobis accendere. » Abbas Hyperichius : « Nocte et die, ait, laborat monachus vigilans, in orationibus permanens; pungens autem cor suum producit lacrymas, et celerius provocat Dei misericordiam. » Alius ibidem : « Si improperium, ait, matris meæ sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum Angelorum ejus adversum me confusionem potero in die judicii sustinere ? » Alius videns quemdam ridentem : « Coram cœli et terræ Domino, ait, rationem totius vitæ nostræ reddituri sumus, et tu rides ? » Alius : « Sicut umbram corporum nostrorum ubique nobiscum circumferimus, sic debemus fletum et compunctionem habere nobiscum, ubicumq [illegible] » Alius : « Flere debemus semper ac dicere : Væ mihi, væ mihi ! » Alius : « Lacrymæ sunt sicut terra repromissionis, ad quas si perveneris, jam non timebis bellum. Ita enim vult Deus affligi animam, ut semper desideret ingredi in terram illam. » Plura eaque mira vide apud Climachum, gradu 5 *De accurata pœnitentia*, et S. Chrysostomus libris duobus quos scripsit *De Compunctione cordis*. Vide et Thomam nostrum Theodidactum *De Imit. Christi*, lib. I, cap. XVI et seq., ubi hoc axioma sancit : « Da te ad cordis compunctionem, et invenies devotionem. » Devotionis enim devotique gaudii mater est compunctio. Quocirca ad eam acriter adhortatur omnes S. Chrysostomus, hom. 65 *ad Popul.*, causamque addit, quod ipsa pariat sinceram cordis lætitiam, cum mundi gaudia pariant tristitiam, in eamque desinant.

Anagogice. Anagogice Beda, Lyranus, Dionysius et alii hæc accipiunt de gaudio cœlesti, *q. d.* Pœnitentes et patientes, qui in hac vita dura patiuntur et amare lugent, hi per luctum pervenient ad gaudia cœlestia, quibus non se miscebit extraneus, puta impœnitens, impatiens ideoque reprobus. Hauserunt hoc ex S. Gregorio, qui lib. VI *Moral.* cap. X : « Cor, ait, quod novit amaritudinem animæ suæ, etc. Humana enim mens animæ suæ amaritudinem scit, cum æternæ patriæ desideriis accensa peregrinationis suæ pœnam flendo cognoscit. Sed in ejus gaudio extraneus non miscebitur, quia qui nunc a mœrore cordis alienus est, tunc particeps ad lætitiam consolationis non est, » quæ verba alibi etiam repetit. Hoc est quod Apostolis ait Christus : « Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Causam et magnitudinem hujus gaudii explicat, dum subjicit : « Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. »

Imo sic explicant et Rabbini, qui uti et auctores jam citati hunc sensum afferunt quasi litteralem. R. Salomon : « Justus, ait, laboris et doloris sui conscius est, quem ob legis studium exantlavit. Quamobrem quando in futuro ævo præmia reportabit, gaudio ejus non miscebitur extraneus. » Aben-Ezra : « Consentaneum est, ait, ut mens corpus suum mœrore ac molestia afficere, jejuniis castigare, et ab hujus sæculi deliciis retrahere studeat; gaudio autem quo perfundetur, non miscebitur extraneus, hoc est, imbecillitas et labor voluptati ejus non miscebitur, voluptas autem hæc pertinet ad futurum sæculum, quam nullus dolor perturbabit : vel intelligitur salutis voluptas, juxta illud : Lætatus sum in salutari tuo. » Hæc ille.

Porro Septuaginta vertunt, *cor viri sensitivum, tristis est anima ejus; quando autem lætabitur, non miscetur contumeliæ*; et ex iis Syrus, *cor intelligens omni tempore mœstum sibimet mœstum est;* quod

noster Salazar sic explicat : « Cor viri sensitivum, » id est, quod imbecille est ad sentiendum, et facile mœrore tangitur, atque levioribus de causis dolet; « tristis est anima ejus, » nimirum semper tristis est, quia leves dolendi causæ et rationes semper hinc inde suppetunt. « Quando autem lætabitur, non miscebitur contumeliæ, » id est, si quando lætitiam conceperit, non dissolute id faciet, non miscebitur his qui diffluunt gaudio, effunduntur in risus, solvuntur in cachinnos : id enim probrosum et contumeliosum est. Vel aliter et potius, nomine *contumeliæ* intelligit irrisionem et ludibrium, *q. d.* Non erit dissoluta ejus lætitia, non scurrilis : non enim miscebitur irrisioni aut ludibrio, etc.

Sublimius et pientius auctor *Catenæ Græcor.* sic Septuaginta vertit et explicat, *cor viri peccati vim sentientis mœstam illius reddit animam ; cum autem lætitia perfunditur, cum superbia non miscetur.* Mens peccati sensum capiens contristat animum; qui enim boni viri nomen obtinere, ejusdemque rationem tueri desiderat, peccata quæ admisit recolens, non potest non intra se commoveri, admissaque ex corde detestari. Ad lætitiam porro quod attinet, de ea hoc loco sermo est, quæ secundum virtutem suscepta est. Pari modo non de quavis injuria vel insolentia hic agitur, sed de ea quæ cum malitia conjuncta est: nec enim contraria simul in unum coire possunt. Hæc auctor *Catenæ Græc.* Atque si hoc modo legas et explices Septuaginta, consentiunt cum Vulgata, eritque sensus idem cum eo quem paulo ante assignavi.

Vers. 11. 11. DOMUS IMPIORUM DELEBITUR : TABERNACULA VERO JUSTORUM GERMINABUNT. — Hebraice, *tentorium rectorum florebit ;* Tigurina, *florere faciet ;* Septuaginta, *tabernacula rectorum stabunt,* vel *immota consistent.* Sensus litteralis clarus est, *q. d.* Domus, id est habitacula et palatia, quæ divites impii magnifice ædificant, ut in omne ævum perennent, æque ac familia et propago eorum cito Deo vindice delebuntur ; at vero domus, familia et soboles justorum efflorescet, ac stabilis et firma per multa tempora consistet. Ita videmus Romæ magnifica illa palatia, columnas, statuas, trophæa Julii Cæsaris, Pompeii, Augusti, Neronis, Decii, etc., funditus interiisse, adeo ut nec ruinæ supersint, imo vix sciatur locus in quo erecta fuerunt. At vero Basilicæ Lateranensis, S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, erectæ a Constantino Magno, ac S. Mariæ Majoris erecta a Joanne Patritio, cæteræque similes usque hodie perdurant, frequentantur, celebrantur. Quin et Thermæ Diocletiani, quia a Christianis Martyribus ædificatæ, usque hodie perdurant, versæque sunt in templum S. Mariæ Angelorum, ne labor Martyrum periret, sed B. Virgini serviret : hujus enim ope lauream martyrii adepti sunt. Fuere hi S. Cyriacus, S. Largus, S. Smaragdus, S. Zeno, cum decem millibus militum, quos, utpote Christianos, metuens Diocletianus damnavit ad fabricam thermarum; qua finita jussit ad unum omnes trucidari ad aquas Salvias, ubi a Nerone capite plexus fuerat S. Paulus. Eorum natalem diem anniversaria memoria recolit Ecclesia die 9 julii.

Anagogice, impii ædificant domos, quasi in iis semper habitaturi, ideoque illæ cito a Deo delentur. At justi scientes se hic hospites et peregrinos, non domos ædificant, sed tabernacula, quæ eis germinant arbores virtutum, ex quibus construant sibi domos æternas, e quibus ædificetur Jerusalem cœlestis. Ita Beda : « Domus quidem in mansione, inquit, tabernaculum haberi solet in itinere. Domus ergo impiorum delebitur, quia habitaculum vitæ præsentis, in quo manere desiderabant, perdent in morte improbi. Tabernacula autem justorum germinabunt, quia ex tabernaculis vitæ præsentis, in quibus modo peregrini sunt et hospites, in patriam cœlestem transferentur. » Sic et auctor *Catenæ Græc.*, qui et tropologiam addit : Tabernaculum, inquit, minus quidem est quam domus : domus enim fixe manentium sedes est, tabernaculum vero transeuntium, vel in motu existentium. Quamobrem per hoc cogitatus adhuc vagus et instabilis designatur, per illam autem habitus firmatus; si ergo impiorum domus destruuntur, multo magis eorumdem tabernacula evertentur. Apud justos autem contrarium est receptum. Aut certe per iniquorum domos significantur pravæ usuque firmatæ illorum actiones : per tabernacula autem rectorum, liberæ eorumdem electiones. » Igitur « tabernacula justorum germinabunt, » id est, florebunt semper et vernabunt meritis et gloria, donec germinent et producant ipsos fructus gloriæ cœlestis.

12. EST VIA QUÆ VIDETUR HOMINI JUSTA : NOVISSIMA AUTEM EJUS DEDUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, Vers. 12.
novissimum autem ejus itinera mortis; Chaldæus, *est via quam putant filii hominis esse rectam, et finis ejus est via mortis;* Syrus, *viæ ejus mortis semita;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *vadunt in viam mortis ;* Septuaginta, *est via quæ apud homines recta videtur, interim novissima ejus ad inferorum fundum deducant.* Via hæc est cupiditas, affectus inordinatus, voluptas, ambitio, quæ, licet prava, tamen cupido, voluptuario, ambitioso sua cupiditate, voluptate et ambitione excæcato videtur honesta, æqua et recta; at via hæc revera devia est a recto, salute, cœlo et Deo : quare quo magis eam sequuntur, eo magis a recto et cœlo aberrant, ac tandem recta in mortem tum culpæ, excæcationis et obstinationis, tum gehennæ descendunt, idque non una, sed multis viis et itineribus : quot enim sunt ejus cupiditates et scelera, tot sunt viæ ad mortem et gehennam. Ita auctor *Catenæ Græc.* : « Via, inquit, hoc loco est mens aut voluntas humana libidine occæcata, quæ bonis veris apparentia, stabilibus fluxa, temporalia sempiternis et immortalibus anteponit. » Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 12 *De Tempore* : « Voluntatis propensio auctoritatem vitiis quærit; et quod ma-

lum est, bonum aut bono proximum esse suadet.»

Nota τὸ *novissima*. Cupiditas enim non statim ducit homines ad peccatum mortale et gehennam, sed initio venialis est : at sensim a minoribus ad majora progrediens, tandem in peccatum mortale prolabitur, cui continuo assuescens in eo obduratur et moritur, itaque descendit ad tartara. Quocirca monet hic Sapiens initiis cupiditatis esse obsistendum ; parvus enim error in principio magnus fit in fine. Unde illud :

> Principiis obsta : sero medicina paratur,
> Cum mala per longas invaluere moras.

Quare hæc sententia competit cuilibet vitio, cui si indulgeas, ex uno in aliud et aliud, ac tandem in exitium prolaberis. Igitur via virtutis arcta et aspera est, sed ducit ad cœlum : via voluptatis lata est et amœna, sed ducit ad tartarum, *Math.* VII, 13. Elige, sed respice finem. Huic sensui congruit parœmia sequens : « Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. »

Secundo, Baynus et Salazar per *viam* hanc accipiunt felicitatem terrenam, cui quia omnia prospera et ex voto cadunt, multi applaudunt, putantque esse viam rectam ad plenam beatitudinem, sed errant : nam finis ejus desinit in ruinam et interitum, idque per varias vias, modos et rationes. Unde Eusebius Emissenus, homil. *De SS. Epiphoro et Alexandro* : « An tu hunc, ait, felicem vocas, qui in mortem suam fortis est? cui proventuum fallax umbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis probabiliter laudet velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis ejus miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? »

Tertio, *via* hæc accipi potest error, vel in fide, vel in moribus. Error in fide est atheismus, paganismus, saracenismus, hæresis. Atheo enim atheismus, Pagano paganismus, Saraceno saracenismus, hæretico hæresis videtur recta fides, rectaque via ad salutem : at novissima ejus ducunt ad mortem et gehennam. Error in moribus est, quo quis licitum putat et honestum legique Dei conforme, quod difforme est, inhonestum et illicitum. Id autem crebro accidit, cum quis nimis indulget et credit judicio vel suo, vel imperitorum aut pravorum consiliariorum, magistrorum, confessariorum, etc. Quare tacite monet hic Salomon ne quis confidat suo judicio, vel aliorum, nisi noverit eos peritos esse et probos. Imprudens enim et infelix est, qui sequens ductum malorum consiliariorum vel confessariorum, rogatus : « Quo vadis? » respondet : « Quo isti me ducunt : » isti enim se suosque asseclas ducunt ad mortem. Huc facit apologus vulpis apud Æsopum. Cum enim animalia omnia a leone ad antrum suum invitata certatim illud ingrederentur,
Apologus vulpis. sola vulpes restitit. Rogata causam dixit : « Quia cerno vestigia animalium aversa omnia, nullum reversum ; nimirum omnia ingredi video, nulla regredi ; » scilicet omnia a leone in antro discerpebantur : hic erat finis, hic terminus ingredientium, quem spectans vulpes sapienter vitabat ingressum. Vulpem imitetur vir prudens, qui a carne vel dæmone invitatur ad voluptates illicitas, ducentes in gehennam.

13. RISUS DOLORE MISCEBITUR, ET EXTREMA GAUDII LUCTUS OCCUPAT. — Hebraice, *in ridendo dolebit cor*; Vers. 13
Symmachus, *laborabit cor* ; Chaldæus, *etiam in risu dolet cor, et finis lætitiæ mœror*. Sic et Syrus.

Hæc sententia proprie pertinet ad risum et gaudium impiorum, sicque cohæret cum versu præced. eumque confirmat et explicat, *q. d.* Impiis suæ illecebræ et voluptates perplacent, rectæque et justæ videntur : at errant, tum quia eorum risus et voluptas magnis doloribus permixta est, tum quia gaudium eorum novissime desinet in luctum. Causa est, tum quia comes ipsorum est mala conscientia, quæ semper eos terret et cruciat, ut nunquam puram solidamque habeant lætitiam, tum quia voluptatibus immodice utuntur, in easque se effundunt : omne autem quod immodicum est, noxium est et affligit; tum quia sæpe eorum voluptates sunt in gula, crapula, libidine, quæ nauseas, vomitus, febres, sordes et morbos creant; tum denique, quia Deus hanc impiis impietatis pœnam doloris statuit. Sic mel a stomachis biliosis in fel et bilem vertitur, teste Galeno, lib. *De Euchymia et Cacochymia;* sic omnes aquæ fluviorum dulces desinunt in mare, ibique amarescunt.

Rursum noster Alvarez de Paz, lib. V *De Documentis ad assequendam perfectionem*, part. III, capite XLI, apte hanc sententiam refert ad levitatem mentis, quæ in risum et cachinnos se effundit, et majoribus vitiis aditum aperit. Levitas enim mentis et risus effrenis scurrilitates, detractiones et subsannationes generat; iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque jactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis; mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere, quia scriptum est : « Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. » Inanis profecto risus dolore miscetur, dum verbo, quo ridens fratrem punxisti, amarus sermo resistit; et extremum gaudii luctus occupat, cum ignominioso vocabulo, quo illum contristasti, manifesta in te prolata contumelia respondit. Hæc Alvarez.

Hujus mixturæ gaudii cum mœrore apud impios symbolum est asilus piscis, araneæ magnitudine, qui cæteros pisces vexat, præsertim thynnos. Sicut ergo thynnus asilos in tranquillo, sic omnis voluptas et felicitas humana suas experitur spinas. « Splendet sæpe, at eadem nimbis interdum nigret, » ait Accius in *Bacchis*. Mundi gaudia mixta dolori

Rursum hujus risus symbolum sunt phalangia animalia lethifera, quæ cum risu necant, teste Strabone, lib. XI : sic enim mundi risus sæpe in

tragœdias et gemitus solvitur, in quo Laponum choreas imitari videtur. Lapones enim sub rigido Septentrione algentes, ut se recreent, convivia instruunt accitis citharœdis, in quibus in saltus et choreas effunduntur : sed mox in gemitus et alta suspiria revoluti, in terram ruunt. Hæc mala mentis gaudia. Vide Olaum, lib. IV, cap. VIII. Item Fenellæ pomum gemmeum, quod quicumque tetigisset, statim multis jaculis confodiebatur, ut iis confossus fuit Kemethus, rex Scotorum, teste Cardano, lib. XII, cap. LVI. Sic voluptas jaculis dolorum suos asseclas configit. Insuper ursi Russiæ, qui melli apum inhiantes, caput, quod debilissimum habent, in clavam ferreis cuspidibus armatam, quam melli venatores apponunt, impingentes illud obterunt seseque enecant, teste Olao, lib. XVIII, cap. XIV, nimirum «nocet empta dolore voluptas.»

Potest tamen *secundo* (1), hæc sententia generatim accipi de quovis risu et gaudio ob hujus vitæ commoda, etiam honesta vel indifferentia. Omne enim hoc gaudium dolore miscetur, et sæpe in luctum desinit.

Causa. Causa est, quod hæc sit natura voluptatis et bonorum temporalium, ut multis malis sint permixta, quæ dolores creant : sicut enim omnia mixta constant quatuor elementis sibi invicem contrariis, sic omnes res constant mixtura contrariarum rerum et qualitatum, quæ tristitiam et lætitiam pariunt, idque fecit Deus ut ab iis nos avocaret ad solida bona et gaudia virtutum et gloriæ cœlestis; unde voluit ut in cœlo mera et pura essent gaudia, in inferno meri et puri dolores et angores : in terra vero, quæ inter cœlum et infernum media est, gaudiis permiscuit dolores, ut ad pura cœli gaudia homo aspiraret, et meros inferni dolores devitaret. Sicut ergo pomo innascitur vermis, et vino immixtæ sunt fæces : sic voluptati innatus et immixtus est dolor; unde in eum voluptas despumat, in eumque velut in fæces desinit. Omnia igitur mundana gaudia brevia sunt et felle mixta, juxta illud vulgo tritum :

Gnomæ. « Ubi uber, ibi tuber; ubi mel, ibi fel. » Unde Philosophi dixere Deum duplex habere dolium, unum mellis, et alterum fellis, et ex utroque cuique suum craterem propinare. Et Psaltes : « Calix in manu Domini vini meri plenus mixto; et inclinavit ex hoc in hoc,» *Psal.* LXXIV, 9. Et Comicus: « Ita diis placitum est: ab eodem culmine voluptas, et ei mœror comes sequitur. » Apuleius, lib. II *Floridorum* : « Verbum verum est profecto quod aiunt : Nihil quidquam homini tam lætum divinitus datum est, quin ei admixtum sit aliquid difficultatis; ut etiam in amplissima quaque lætitia subsit quæpiam vel parva querimonia, conjugatione quadam mellis et fellis, ut, si quid illud solvit, hoc adstringat. »

Apologus. Audi apologum Platonis in *Phædo* : Voluptas et dolor apud Jovem se vicissim accusabant, conviciisque lacessebant. Ille cum pacem et amicitiam inter eos conciliare vehementer niteretur, nihil efficiebat. Tandem adamantina catena eos colligavit, ut quantumcumque odiis dissidirent, semper tamen simul essent, seseque mutuo sequerentur. Quid sub hoc figmento credemus mysterii? In turbidis adversisque rebus de fortuna secundiore non est desperandum omnino. Rursum in secundis et optatis non est vacandum prorsus a metu : nam in vita humana perpetuo læta tristibus, et tristia lætis succedunt; et voluptas dolore, dolor voluptate temperatur. Hoc est ergo voluptatis γλυκύπικρον, id est dulciter amarum, vel suavamarum. Athenæus, lib. XI, pag. 43, et Herodotus, lib. IV, scribunt Hypanim fluvium e fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem; deinde post aliorum quatuor dierum iter perquam amarum : ita voluptas initio mellea ad extremum acescit, et fit fellea. Nam, ut ait Cicero, orat. *pro Cœlio* et lib. II *De Orat.*: « Amores et deliciæ celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est. »

Præclarius noster Romanus Consul, Philosophus et Martyr Severinus Boetius, lib. III, metro 7, ita canit :

> Habet omnis hoc voluptas :
> Stimulis agit fruentes;
> Apiumque par volantum,
> Ubi grata mella fudit,
> Fugit et nimis tenaci
> Ferit icta corda morsu.

Quocirca Epictetus, art. 20 : « Dignus est, inquit, deorum conviva, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitas etiam voluptates contemnit, non jam conviva Dei est, sed consors. »

Alludit Salomon ad risum effusum et nimium, qui spiritus vitales cordis dissolvit, itaque cor cruciat, atque in tristitiam desinit. Id videre est in melancholicis, qui aliquando lætissimi sunt, et in risum sese effundunt, sed mox fiunt tristissimi et mœstissimi. Unde signum melancholiæ est effusio animi in risum et lætitiam : hanc enim excitat natura, ut contra melancholiam sese obarmet; sed ea mox subeunte vincitur eique succumbit, *q. d.* Salomon : « In ridendo dolebit cor, et finis lætitiæ tristitia. »

Exemplum illustre et primipilum dat Christum Dominum S. Bernardus, serm. 1 *in Dominica Palmarum* : in illa enim Christus cum triumpho inductus fuit a populo in Jerusalem quasi rex et Messias; at quinto deinde die ab eodem vociferante : Crucifige, crucifige, postulatus fuit ad crucem. « Videat, inquit, sæcularis anima, videat, et intelligat quoniam extrema gaudii luctus occupat, etc. Unde et processionis gloria voluit sublimari, qui paulo post sibi noverat imminere diem ignominiosissimæ passionis. Quis ergo sperare jam debeat in incerto gloriæ temporalis, cum vi-

(1) Et recte.

dent in ipso quoque, qui peccatum non fecit, creatore temporum, et conditore universitatis, post exaltationem tantam, tantam nihilominus humiliationem sequi? In eadem enim civitate, a plebe eadem, et eodem tempore nunc quidem processionis gloria, et divinis est laudibus honoratus; post modum vero interrogatus contumeliis et tormento, et cum sceleratis reputatus. Hic est transitoriæ finis lætitiæ, hic fructus gloriæ temporalis. Propterea prudenter orat Propheta : Ut cantet Domino gloria ejus, et non compungatur, id est processionem habeat, quam passio non sequatur. »

Omnia ergo mundi gaudia antecedit dolor, comitatur dolor, terminat dolor. Sane Carolus V, præpotens et felix Imperator, cum Bruxellæ suas ditiones et regna in Philippum II, filium suum, transferret, coram toto Senatu cum lacrymis professus est, se toto regni tempore nec ad unum quidem horæ quadrantem puram habuisse meramque lætitiam, sed omnem illam multis curis, angoribus, doloribus permixtam, et velut felle copioso inspersam fuisse. Sicut ergo in musica soni graves acutis miscentur et temperantur, itaque moderatam et suavem edunt concentum : sic Deus prospera adversis, læta tristibus miscet et temperat, ut homo suavem temperantiæ, patientiæ, spei et orationis edat concentum. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. IV : « Deus, ait, deliciis et gaudiis nostris ponit modum, ne supra alveum effusæ rationem obruant. » Hæc prima est causa. Secundam dat S. Augustinus, serm. 29 *in Matth.* : « Ideo, ait, Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quæratur felicitas, cujus dulcedo non est fallax. » S. Chrysostomus vero, hom. *in Psalm.* CXXIII : « Ideo, ait, Deus nec homines semper dimittit in tristitiis, ne deficiant; nec in quiete et prosperitate sinit, ne fiant socordiores; sed mutationibus ac vicissitudinibus eorum salutem evariat. » Denique sicut mel senescens instar fellis amarescit, sic et voluptas. « Mel omne vetustum redditur coctione amarum; neque id mirum, cum vel citra cocturam tempore amarius ex dulciori reddatur, » ait Galenus, *De Antidotis*, post initium.

Conclusio ergo sit : Vita humana est continua tragœdia, cujus catastrophe et finis in luctum desinit, præsertim in morte. Porro sicut tragœdiæ triplex est argumentum, scilicet terribile, mirabile et miserabile, idque ob triplicem finem et affectum, quem in auditore excitare satagit, nimirum per terribile terrorem, per mirabile admirationem et venerationem, per miserabile compassionem, uti docet Aristoteles in *Poetica* : sic pariter triplex hoc objectum spectat tragœdia vitæ humanæ, ad eumdem triplicem finem et affectum a Deo ordinata, uti patet intuenti; tragici enim aliorum, imo nostri, casus *primo*, nos deterrent a voluptate, quæ eorum est parens; *secundo*, venerationem Numinis injiciunt ac judiciorum ejus admirationem; *tertio*, compassionem; ut mortalium tragicæ vitæ compatiamur consolando et medendo quoad possumus. Hujus ergo Salomonis sententiæ exempla et viva specula sunt tragici eventus, et neces potentum et felicium hujus sæculi, ut Cyri, Alexandri, Darii, Pompeii, Julii Cæsaris, Neronis, Vitellii, Galbæ, Juliani, Valentis, etc., ac divitis Epulonis, *Lucæ* XVI, 22.

Porro Septuaginta vertunt, *in lætitiis non admiscebitur tristitia, novissime autem in luctum vadit*; Scholiastes, *et extrema ejus lætitia mala*. Quæ lectio directe adversatur Hebræo, Chaldæo, Vulgatæ Latinæ cæterisque omnibus; quare videtur in ea irrepsisse negatio *non* : illa enim sublata eumdem reddit sensum, quem Hebræa et Vulgata; si tamen eam cum τῷ *non* tueri velis, ut cæteris congruat, sic explica, *q. d.* Licet subinde, quantumvis raro, lætitia sit pura, ut ei non misceatur tristitia, tamen illi non præfidendum, nec incumbendum quasi semper duraturæ, quia mox ei succedet tristitia. Aut, ut Auctor *Catenæ Græc.*, qui sic legit, *plenæ lætitiæ nullus admiscetur mœror, extrema autem gaudii luctus excipit*; sicque explicat : Sapiens, ait, agit de ea lætitia quæ in futuro sæculo justis obtingit : illa enim plena est et omnis tristitiæ exors. Gaudii autem extrema præsentis vitæ jucunditatem appellat, *q. d.* In cœlo duntaxat est plena meraque lætitia, in terra autem omne gaudium desinit in luctum, ideoque in cœlis est felicitas per omnia felix; in terra autem felicitas infelix ac misera, ac felix miseria, et infelicitas.

14. VIIS SUIS REPLEBITUR STULTUS (Hebraice, *aver-* Vers. 14.
sus corde; Vatablus, *perversum cor*; alii, *retrocessio cordis*), ET SUPER EUM ERIT VIR BONUS, — *q. d.* Stultus, id est impius, ad tempus pascitur suis opibus et voluptatibus; at eum superat vir bonus, quia pascitur bonis solidis et æternis, quæ certa fide et spe apprehendit. Unde Chaldæus vertit, *viis suis saturabitur qui est evanidus corde suo, et vir bonus satiabitur timore suo*. Timor enim annexam habet fidem et spem quibus pascitur et satiatur justus. Septuaginta, *viis suis satiabitur audax corde* (S. Hieronymus *Contra Ruffinum* legit, *temerarius*), *a cogitationibus autem vir bonus*. Justus enim gaudet sua fide et spe, ex eaque exspectat satiem æternam : stultus vero suis voluptatibus se opplet et inebriat; at iis non pure nec solide saturatur, præsertim quia mox post eas exspectat famem æternam. Noster Salazar per *stultum*, vel, ut Chaldæus, *evanidum corde*, accipit superbum; per *virum bonum*, vero, humilem, *q. d.* Superbus suâ superbia replebitur, id est plenas superbiæ suæ pœnas dabit; at humilis humilitatis suæ præmium feret, ac præferetur superbo, illumque sibi subjiciet (1).

(1) Maurer scribens in posteriori membro ממעלליו (quod legisse videtur Arabs interpres) vertit, *viis suis*, id est factis suis, *satiatur aversus corde*, cujus animus aversus est, defecit a Deo; *et facinoribus suis vir bonus*

*

Porro Cajetanus sic vertit, *viis suis saturabitur egressus a corde, et de foliis suis vir bonus* (Hebræum עלי *ale* et *folia*, et *super*, ut vertit Noster, significat), sicque explicat : Qui extra se ad externas delicias egreditur, satiabitur suo egressu, id est ejus pœnas luet, quia deliciis saturabitur usque ad nauseam; mox enim illi ipsi vertentur in tædium, ut pulchre docet S. Gregorius, hom. 36 *in Evangel.* « Et de foliis suis vir bonus, » repete, *saturabitur*, id est, ait Cajetanus : « Vir bonus habitans se ipsum non solum fructibus, sed etiam frondibus saturatur, quia justis omnia cooperantur in bonum, juxta illud *Psal.* I : Et folium ejus non defluet. » Ubi Theodoretus : « Folia et flores, ait, sunt spes beatitudinis, fructus est ipsa beatitudo; » quia sicut folia et flores prænuntii sunt fructuum, imo eos pariunt et causant : sic pariter spes prænuntia est beatitudinis, eamque efficit et causat. Rursum folia significant modestiam et decorem conversationis externæ, ait Origenes in *Psal.* I : hic enim instar foliorum tegit, ornat, servat et auget decorem fructuum, id est virtutum menti internarum. Jam sicuti vermes omnes, qui foliis vescuntur, nendo fila conficiunt, ut erucæ, bombyces, etc., testibus Plinio et Aristotele; imo bombyces ex foliis mori fila serici nent, quibus tandem sese involventes emoriuntur, ac calore veris reviviscentes fiunt papiliones, evolantque in cœlum : sic pariter ex modestia, decore conversationis, ac gratia sermonis et ædificationis justus sibi net fila spei cœlestis gloriæ, quibus immoriens ac in resurrectione reviviscens evolabit in cœlum. Unde S. Basilius, homil. 8 *Hexamer.*, docet transformationem bombycis expressum esse typum resurrectionis nostræ. Porro spes recte comparatur filo, et ab Hebræo vocatur תקוה *ticua*, id est extensio, sive filum extensum, quia sicut fila et funiculos inde contortos extendimus longissime, nosque rebus remotissimis alligamus et astringimus : sic pariter per spem, quam ad Deum et ad cœlum extendimus, Deo et cœlo nos alligamus et astringimus. Spes ergo est *ticua*, id est filum, et linea longæ exspectationis, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat, itaque quasi eam sibi copulat, uti dixi *Osee* II, 15.

Vers. 15. 15. INNOCENS CREDIT OMNI VERBO : ASTUTUS CONSIDERAT GRESSUS SUOS. — S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. X, cujus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 22, *Quæst.* IV, cap. finali, per innocentem accipit justum, simplicem et candidum, qui ex candore suo alios metiens, facile cuivis fidem adhibet, nec mali est suspicax, qualis fuit Josue, qui Gabaonitis mentientibus se longe dissitos esse, credidit, cum eisque fœdus præter Dei voluntatem iniit, *Josue* IX. « Et quia, ait, adhuc erat ignarus locorum, atque incolarum inscius, non cognovit fraudes eorum, neque Deum interrogavit, sed cito credidit. Adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquis posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? Et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. Hinc Salomon ait : Innocens credit omni verbo. Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat; et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene judicat, qui fidem esse in omnibus arbitratur. »

Subdit S. Ambrosius, Josue, deprehensa Gabaonitarum fraude, pacem quam eis dederat non revocasse : « Ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret. »

Verum pro *innocens* hebraice est פתי *peti*, id est parvulus, inexpertus, imperitus, insipiens, cui quidvis facile persuadetur, cujus hic nimia facilitas et levitas ad credendum quidlibet taxatur. Unde Aquila vertit, θελγόμενος, id est *delinitus, palpatus credit omni verbo, astutus intelligentia utitur;* Symmachus, *parvulus*, aut *puer;* Chaldæus et Tigurina, *insipiens*. Unde Beda : « Hanc innocentiam vetuit, ait, et hanc habere docuit astutiam Joannes *epist.* I, cap. IV, cum ait : Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt. »

Sensus ergo clarus et planus est, *q. d.* Rudis, inexpertus et insipiens facile credit omni verbo, ac proinde credit cuilibet suggestioni, impulsui et consilio, quod ei datur a quolibet, etiam fraudulento et inimico, quo fit ut sinat se duci in suam perniciem et ruinam; at vero astutus, id est cautus et prudens, non credit omni verbo et consilio, sed considerat gressus suos, ubi scilicet prudenter et secure actionis suæ pedem figat, necubi in scrobem aut fossam temeritatis et perditionis corruat; quare caute bonum consilium a malo dijudicat et secernit. Unde Syrus vertit, *astutus discernit bonum a malo;* Chaldæus, *attendit ad bonum suum*. Hebræum enim אשור *ascur*, id est gressus, alludit, imo quoad thema idem est cum אשר *oscer*, id est beatitudo, felicitas, successus rectus, bonum hominis. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *simplex credit omni verbo; astutus autem vadit in pœnitentiam, q. d.* Astutus prævidet pœnitenda, id est mala ex verbo et consilio, quod ei perperam suggeritur, secutura, quorum eum, si id sequeretur, pœniteret; quare eorum præscius dicit : Ego tanti pœnitere non emo, non credo, non sequor illud consilium, quia ducet me ad seram pœnitentiam; damno nimiam credulitatem, quia ejus comes est pœnitentia. Hoc significat Hebræum יבין *iabin*, id est considerat, intelligit, prævidet, quid scilicet בין *ben*, id est inter bonum et malum consilium vel iter intersit. Opponit ergo פתי *peti*, id est mollem et

satiatur. Quisque factorum suorum percipit fructum, et impius et justus.

flexilem ad credendum, ערום *arum*, id est cauto et cordato, qui nil credit nisi bene examinatum; nam, ut ait Adagiographus : « Cupresso non innascuntur vermes propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem : ita pestis adulationis fugit severa et tristia, ingenia mollia captat et facilia. » Et Seneca : « Et omnibus, ait, et nulli credere vitium est; alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. » Tam enim nimia tarditas ad credendum, quam nimia levitas in vitio est. Illa est hæreticorum, qui nihil credunt, nisi quod vel oculis vident, vel mente comprehendunt, de quibus exstat liber *De Arte nihil credendi;* hæc puerorum est et leviculorum.

Paulo aliter Septuaginta vertit et explicat auctor *Catenæ. Græcor.* : « Simplex, ait, credit omni verbo; quin astutus quoque, qui citius credidit quam oportuit, pœnitudine ducitur; » sicque explicat : Ergo omni verbo credere amentia est? est omnino. Qui, ait, consilio et ratione omnia agit, is detrimenta illa, quæ incautis et præcipitibus accidere solent, facile evadit. At vir simplex (cujusmodi est, qui post primam imaginationem statim concludit, aut quæ superficie tantum tenus audivit, e vestigio credit) levis et imprudens est. Imo vero prudens quoque, si primæ impressioni fidem mox habuerit, non raro decipitur, adeoque pœnitentia ducitur.

Denique hæc sententia generalis est, unde variis applicari potest : *primo,* iis qui credunt adulatoribus, ideoque pluris sese æstimant quam revera sint; *secundo,* iis qui credunt suggerentibus mala consilia; *tertio,* iis qui credunt detractoribus; *quarto,* iis qui credunt temerariis suis imaginationibus et suspicionibus, uti faciunt melancholici, cum iis resistere deberent, sibique dicere : Hoc suggerit melancholia, non veritas; ergo triste et falsum est, non lætum et verum. Ita suadet Seneca, lib. II *De Ira* : « Nihil, inquit, nisi quod in oculos incurret manifestumque erit, credamus (de alienis vitiis), et quoties suspicio nostra vana apparuerit, objurgemus credulitatem. Hæc castigatio consuetudinem efficit non facile credendi. »

Salomonem sequitur Siracides, *Eccli.* XIX, 4 : « Qui cito credit, levis est corde, et minorabitur; » vide ibi dicta. Porro quam adulatores sint mendaces et fallaces, ut eis credere non liceat, docet Alanus, lib. *De Complanctu naturæ* : « Hi, ait, sunt principum laterales, palatini canes, adulationis artifices, fabri laudis, figuli falsitatis; hi sunt qui magniloqua commendationis tuba in divitum auribus insonant, qui ut emungant munera, caput divitis oleo adulationis inungunt. »

Adulatoris effigies.

Apologus ruminationis.

Hanc gnomen pulchro bovis et porci apologo illustrat Cyrillus, lib. I *Apolog. moral.* cap. XI, cujus titulus : *Diligentiore ruminatione omnia digeras priusquam agas.* Apologus sic habet : « Post aliquantulam sumpti cibi digestionem, denuo bos ipsum ad fauces revocans, cum recumbens ruminaret, porcus hoc aspiciens ad eum accessit, et dixit : Quid est hoc quod agis, cornute? cui ille : Rumino, ait. Tunc porcus : Paulo ante tam onerosum jugum deposuisti, cur modo non quiescis? Nonne semel satis est masticasse? Ad hoc bos ita fertur dixisse : Utique, mi frater, si ruminares, nequaquam ita sentires. Ubi, quæso, situs est alimenti sensus? nonne in faucibus? Propterea quanto diligentius edulium masticamus, tanto amplius ejusdem saporem percipimus, et per judicialem gustum vehementius delectamur. Certe molares dentes duplices natura provida fabricavit, ut masticatio major adsit; et gustandi sensus providenter est collocatus in ore, ut delectatione cibum diutius sub fauce teneamus. Quin et quando rumino, melius digero, et alimentum magis depuratum assumo. Tunc porcus his auditis adjunxit : Quis ruminare te docuit? Cui ille : Nimirum ars illa me hoc agere erudivit in corpore, quæ sapientem edocuit ruminare in mente. Prudens enim subtili meditatione ruminat quæcumque dicit, aut facit. Quapropter digesta quidem loquitur, et probata similiter operatur. Ad quid enim communicatum est homini clarum rationis consilium, et carissimum illi concessum est meditationis bonum? nonne ut his salubriter in rebus agendis utatur? Unde præmeditationis masticatio semper præponenda est in cunctis actibus humanis. Qui scilicet sapientia gubernantur, ut plurimum magis digesta, et puriora studia sectantur. » Addit deinde sæpius idem esse expendendum, idque probat ex quatuor cibi digestionibus : « Nec semel satis est, ait, rem agendam videre, sed necesse est subtiliter eam pluries ruminare; sicut quatuor digestionibus cibus præcoquitur, ut inde membris purior tribuatur. Omnis enim cibus, antequam animæ uniatur, quatuor digestionibus præpurgatur. Primum vadit ad stomachum, et ibi digeritur, et purum ab impuro sequestratur, et quod impurum est, per secessum emittitur. Deinde purum derelictum ad hepar transmittitur, ubi digeritur, et fit sanguis; et purum iterum ab impuro sequestratur, atque impurum per urinam emittitur. Deinde purum derelictum a renibus attrahitur, ubi tertio digeritur, et iterum sequestratur purum ab impuro, impurumque per sudorem et sputum emittitur. Deinde purum derelictum per membra spargitur, et in membris quarto digeritur; et rursum purum ab impuro sequestratur, et illud impurum, quod quasi purum est, in vasis spermaticis asservatur, et in generatione emittitur; purissimum autem derelictum in membrorum substantiam conversum, demum animæ copulatur, factum vivum et substantia vitæ. Unde nulla cibi impuritas ad animam accedit, nisi cum quater cibus ab omnibus impuritatibus sit expurgatus. Tu ergo, carissime, quia non ruminas, impurius suscipis alimentum, et propter hoc divina lege animal judicaris im-

mundum. Quibus auditis, erubescens porcus discessit. »

FILIO DOLOSO NIHIL ERIT BONI : SERVO AUTEM SAPIENTI PROSPERI ERUNT ACTUS, ET DIRIGETUR VIA EJUS. — Hæc gnome non est in Hebræo, ideoque in versibus numerum non habet, sed copulatur numero versus præcedentis. Transcripsit eam Noster ex Septuaginta, qui eam collocarunt in capite præcedenti, ubi eum explicui.

Vers. 16. 16. SAPIENS TIMET, ET DECLINAT A MALO : STULTUS TRANSILIT, ET CONFIDIT. — Pro *transilit* hebraice est מתעבר *mitabber*, quod tam irasci quam transire et transilire significat; unde Tigurina vertit, *stultus, cum est transgressus, confidens est*; Vatablus vero, *stultus irascitur et confidit, q. d.* ait : Stultus stomachatur contra legem Dei, et confidit quando perperam agit (1); et Chaldæus, *stultus fervet in stultitia, et confidit in ea*. Septuaginta autem in suo codice pro מתעבר *mitabber* per metathesin habuerunt מתערב *mitareb*; unde vertunt, μίγνυται ἀνόμῳ, id est, *miscebitur iniquo* : « Sapiens, inquiunt, timens declinabit a malo; imprudens autem sibi fidens miscebitur iniquo; » et Syrus, *commiscetur in eo confidenter*; Auctor *Catenæ Græcorum, qui sibi confidit iniquitate polluitur*. Accedit S. Hieronymus *Contra Ruffinum* : « Sapiens, ait, timendo declinat in malum; stultus confidens miscetur ei; » et Lucifer Calaritanus in *Apol. pro S. Athanasio* : « Stultus timendo declinabit in malo; insipiens autem miscetur confidens iniquo. » Verum pro *in malo* legendum videtur *a malo*, ut habent cæteri codices Græci et Latini. Eodem redit terna hæc versio, *q. d.* Sapiens timet pœnas et supplicia, ideoque declinat a malo, et calamitati se subtrahit : at stultus ira excandescens transilit leges et jura, miscetque se in iniquis hominibus et actibus temerariis, confidens nihil inde sibi mali eventurum, imo se dominaturum tam legibus quam hominibus, quocirca in graves litium tricas, aliasque calamitates et pœnas seipsum conjicit. Unde R. Salomon hebræum בוטח *boteach*, id est *confidit*, vertit, *labitur et in terram decidit*; sed perperam, ut patet hebraice peritis. Sic Remus, frater Romuli, primos Romæ muros temere transiliit; sed temeritatem hanc luit morte, a fratre Romulo capite plexus. Unde Hugo : « Stultus, ait, est velut equus effrenis et exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt; unde vulgo dicitur nihil esse audacius equo cæco. » « Timor *enim* est frenum animi exultantis, » ait S. Basilius, quia oculatus prospicit futuras calamitates sibi ex malo obventuras; quocirca eas timens, a malo abstinet. Sicut videmus eos qui natura sunt frigidi, ideoque timidi, cavere sibi a periculis, in quæ improvide se conjiciunt præfervidi, audaces et præcipites. Multo magis id facit timor Dei, qui longe majora gehennæ damna sibi ex peccato obventura prævidens, omni studio peccatum fugit, ne in tanta incendia ultro se conjiciat. Sic et Beda : « Sicut stulti, ait, est de sua alacritate confidere, torrentem rapidum vel voraginem latiorem saltu velle transire; sapientis autem ad planum, vel pontem divertere : ita qui peccatum, quantum valet, declinat, timens ne involvatur malis, sapiens est; stultus autem ille, qui contemptim peccat, blandiens sibi, quia aut posteriori tempore pœnitentiam aget commissorum, aut si repente moriatur, fortiter pœnas inferi sufferet. » Denique Glossa interlinealis sic explicat : « Sapiens pœnas timet, stultus de impunitate confidit. »

17. IMPATIENS OPERABITUR STULTITIAM : ET VIR VERSUTUS ODIOSUS EST. — Hebraice, *brevis*, vel *arctus naribus faciet stultitiam : et vir cogitationum odietur*. Brevis naribus est ὀξύθυμος, id est velox ad iram : sicut longus, vel latus naribus vocatur μακρόθυμος, id est longanimis et tardus ad iram; hoc enim signum est lenitatis, illud choleræ, imo et causa, quia in eo qui latas habet nares, facilius spiritus et cholera expirat; cum in eo qui arctas habet nares, stringatur et comprimatur, itaque eum faciat cholericum, uti dixi *Exodi* cap. XXXIV, vers. 6. Vers. 17.

Pro *vir versutus* hebraice est איש מזמות *is mezimmot*, id est vir cogitationum, molitionum, machinationum, id est vir cogitabundus, multa machinans et moliens. Sed quia id varie fieri potest, hinc varie hic vertitur. *Primo*, Chaldæus accipit lentum et tardum : « Qui præceps, ait, est in spiritu suo, reputatur stultus, et odio prosequitur differentem consilium suum, » scilicet lentum et morosum, præsertim qui dilata ira furorem compescit; iracundi enim oderunt frigidos, tardos et moderatos, quasi sui dissimiles, suæque iræ et præcipitationi obsistentes. Rursum, *vir cogitationum*, ait Vatablus, est vir qui semper cogitat et nihil agitat, puta otiosus, quem quasi pigrum, inertem, et inutile terræ pondus, omnes oderunt.

Secundo, Septuaginta per virum cogitationum, sive cogitabundum, accipiunt virum prudentem; unde vertunt, *impatiens agit cum temeritate; vir autem prudens multa suffert*; Auctor *Catenæ Græcorum, multa dissimulat et sustinet*. Videntur ipsi in suo codice legisse ישא *iissa*, id est suffert, tolerabit, pro quo Noster et cæteri, inserta littera *nun*, legunt ישנא *iissane*, id est audietur. Tigurina accipiens א pro ה (has enim litteras inter se commutant Hebræi), et pro שׂ *sin* legendo שׁ *schin*, puta pro ישנא *iissane* legendo ישנה *iiscane*, vel *iisne*, id est *mutabitur*, vertit, *iracundus designat stultitiam; qui autem circumspectus est, aliter agit*. Porro Septuaginta sic explicat, sicque eis Vulgatam Latinam adaptat noster Salazar : Differentiam, inquit, inter imprudentem virum, et eum qui prudentia pollet, describit Salomon. Ille enim ex ira multa committit temeraria et absurda, hic vero multa patitur; ille infert damna, hic susti-

(1) Bene. Alii, *stultus insolenter se gerit, et securus est.*

net; ille ictus et plagas aliis infligit, hic excipit; ille irrogat injurias, hic ab aliis illatas non detrectat. Ad hunc sensum revocanda est translatio vulgata : « Impatiens operatur stultitiam, » id est stultissime irascitur ac sævit; « et vir versutus odiosus est, » is nimirum qui ex versutia et calliditate laudabiliter iram cohibet, et illatas sibi injurias et contumelias æquo animo perfert, invisus est eidem stulto, etc. Verum hic sensus videtur coactior. Ergo

Tertio, plane et genuine Noster per virum cogitationum accipit versutum, qui scilicet mente versat artes et fraudes, ac per dolos machinatur aliis mala, ut odium, vel malitiam suam in eos data occasione expromat; versutus enim vocatur, qui mentem ad malitiam convertit, vel qui inconstanti quodam animi motu huc atque illuc varie et simulate fertur. Unde Festus : « Versuti, ait, dicuntur, quorum mentes crebro ad malitiam vertuntur. » Et Cicero, libro III *De Natura Deorum* : « Versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur. » Versuto affinis est versipellis, qui scilicet facile vertit pellem, hoc est vultum, et quomodolibet faciem mutat, puta callidus, simulator, veterator. Opponit enim Salomon iracundum, qui statim iram suam prodit per signa et verba impatientiæ, versuto, qui iram callide premit, et ad tempus dissimulat, quæritque nocendi et ulciscendi se opportunitatem et modum. Impatiens enim illico bilem evomit, tantumque in eo peccat, quod iram stulte promit et prodit per clamores gestusque inconditos; unde ab eo parum, vel nihil, ubi jam ira deferbuit, tibi metuendum est : tantum furenti ad momentum cede et sile. Iracundos enim, ait S. Gregorius, III part. *Pastor.* admonit. 17, « melius corrigimus, si in ipsa iræ suæ commotione declinamus; perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti tanto libentius exhortationis verba recipiunt, quanto se tranquillius toleratos erubescunt. » At versutus dissimulat iram, simulat amicitiam, coquit versatque animo dolos, quibus te incautum, cum minime putabis, opprimet : hic ergo tibi metuendus est. Ira enim et excandescentia impatientis similis est flammæ, quæ accensa ardore suo illico seipsam consumit : odium vero versuti simile est carbonibus ignitis, sed cinere obtectis, quos cum imprudens tetigeris, ab igne latente adureris (1).

Rursum, impatiens similis est cani latranti, sed non mordenti; versutus vero similis est serpenti non latranti, sed secreto mordenti. Proverbium ergo hoc monet nihil agendum per iram, multo minus per odium et dolum. « Ira enim est momentanea insania, » ait S. Basilius, hom. *De Ira.* Et S. Chrysostomus, homil. *De Mansuetudine* : « Ecquis, inquit, videns hominem ira furere, dubitaret vel dæmonio agitari miserum, vel voluntarie in tantam insaniam prosilire? Ira voluntarius dæmon, optata insania mentis, est defectio. Dolus vero et odium obstinata est insania, obstinatus dæmon. » Non ergo, « ait auctor serm. *Ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, tomo X, serm. 28, habeamus cor intinctum odio, ne filii Judæ proditoris simus, ne cum eo suspendamur, et a diabolo pariter cum eo trahamur ad tartara. Qui odium in corde portat, secundus diabolus est; et qui pacem impedit, Antichristus est; et qui pacem ordinat inter fratres, revera filius Dei est. »

(1) Sensus est, et iræ propero et insidioso rem male cedere : illum enim stulte agere, hunc exosum esse.

18. POSSIDEBUNT PARVULI STULTITIAM, ET EXSPECTABUNT ASTUTI SCIENTIAM. — Pro *possidebunt* hebraice est נחלו *nachalu*, id est *hæreditabunt*, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion et Syrus. Vers. 18.
Quæ vox significat *primo*, parvulos, id est insipientes, quasi innatam habere stultitiam, ait Vatablus, ut eis propria quasi dos, hæreditas et peculium esse videatur; *secundo*, eos non sinere se avelli a stultitia, sicut hæres non patitur se divelli a sua hæreditate; *tertio*, illos stultitia gaudere, pasci et frui, velut opimo suo prædio; *quarto*, illos stultitiam suam aliis communicare, sicut dives bona agri aliis communicat. Unde Septuaginta vertunt, *divident imprudentes malum; astuti autem tenebunt sensum*. Stultitia enim hic practica accipitur, puta malum et malitia, sicut ex adverso scientia vel sapientia accipitur pro bono, ipsaque bonitate et virtute. Porro τὸ *divident* auctor *Catenæ Græcorum* tripliciter explicat : « Opponit, inquit, malitiæ sensum; malitia autem opponitur virtuti : sensus itaque hoc loco significat virtutem. Malitiam, inquit, quasi quoddam delicatum obsonium inter se dividunt stulti; nec non in partes et sortes discindunt, vel dividunt inter se nequitiam stulti. Nam qui temerarius vel plus justo audax est, is formidolosus non est; neque qui palpo vel adulator est, is quoque superbus est. » Alius ibidem sic explicat : « Idem statuatur de cæteris similibus oppositis vitiis. Insipientes dividunt inter se malitiam quasi communem thesaurum, quandoquidem et sese mutuo odio habent, et se invicem mordent, et injuria afficiunt, et sibi mutuo invident; et ita malitia ex æquo quodam modo inter se partita contra se invicem insurgunt. Justi autem sensum obtinent, quia omnibus sensibus imperant, eosdemque in officio accurate continent, ne videlicet per visum, vel auditum, aut olfactum, aut gustum, aut tactum, aut per verba, aut facta, aut cogitata aliquid committant quod Deum offendat, adeoque cœlesti regno indignos sese reddant. »

Mystice, Hugo : « Sapientes, ait, hujus mundi ideo parvuli appellantur a Sanctis, quia quasi parvuli pueri abecedarii seu elementarii, in libro universi pulchritudinem creaturarum, quæ sunt litteræ hujus libri, admirantur et stupent; sensum autem earum, scilicet Dei potentiam, sapientiam, bonitatem et alia attributa omnino non capiunt. »

Porro « exspectabunt astuti scientiam, » hoc est, prudentes studebunt scientiæ et virtuti, patienter exspectantes studii et laboris sui fructum, ut scilicet scientiæ et virtutis perfectionem assequantur, possideant et teneant, ut vertunt Septuaginta, adeo ut eam in alios effundant. Unde Syrus vertit, *prudentes divident scientiam*, sicut divites pauperibus, et parentes filiis dividunt panem et escam.

Pro *exspectabunt* hebraice est יכתירו *iachtiru;* quod proprie significat cingere et coronare. Unde Chaldæus vertit, *corona astutorum est scientia;* R. Salomon, *astuti capiti suo scientiæ coronam nectent;* Aben-Ezra, *sapientes scientiæ diadema acquirent, et ad honores evehentur;* Vatablus, *solertes coronabunt se scientia;* Pagninus, *coronabuntur scientia;* alii, *coronabunt scientiam;* alii, *coronabunt alios scientia*. Ternas hasce versiones apposite et sapide explicat Baynus, Vatablus, Jansenius, Cajetanus, et ex iis noster Salazar. *Prima* est, ait : « Astuti imponent sibi coronam scientiam, » id est sola virtutis et honestatis cognitione gloriabuntur et efferentur, et quasi corona redimiti regis aliis imperabunt. Vel aliter : Eam cognitionem veluti coronam quamdam excipient. qua sui ipsorum reges et imperatores constituentur ad moderandas animi vires. *Secunda* est : « Astuti coronabunt scientiam, » *q. d.* Plurimos quidem ad veræ sapientiæ studium adducent, ut jam non destituta, sed plurimorum discipulorum turba cincta et coronata videatur. Vel, « coronabunt scientiam, » hoc est nobilitabunt illam, gloria et splendore donabunt. Nam, cum sapientes ob sapientiæ suæ vim coronam, honores atque imperium forte adepti sunt, non tam ipsi quam eorum sapientia redimitur et coronatur. Sic enim vulgo litterarum et sapientiæ præmia et ornamenta dicimus ea quæ litteratis et sapientibus conferuntur. *Tertia* est : « Et astuti coronabunt alios scientia, » id est, non modo sibi ipsis sapient, sed etiam aliis, quos simili sapientia condecorabunt et honestabunt.

Vers. 19. 19. JACEBUNT MALI ANTE BONOS, ET IMPII ANTE PORTAS JUSTORUM. — Pro *jacebunt* hebraice est שחו *scachu*, id est *incurvabuntur;* Septuaginta, *labentur;* Syrus, *cadent;* Chaldæus, *corruunt mali coram bonis, et impii obstupescunt in portis justorum.* Id ita fore in futuro ævo censent R. Salomon, Beda et Hugo : tunc enim dives Epulo, ante cujus mensam jacuit pauper Lazarus, jacebit ante pedes Lazari; Nero confusus jacebit ante pedes S. Petri et Pauli; Trajanus infelix procumbet ante pedes S. Ignatii, Decius ante pedes S. Laurentii, Dacianus ante pedes S. Vincentii, etc. Verum esto universim et maxime id futurum sit in venturo sæculo, tamen in hoc quoque non raro fit ut Deus pios exaltet, impios humiliet, cogatque eos supplices fieri piis, eorumque opem implorare. Sic de impiis et de idololatris Gentibus Ecclesiæ subjiciendis vaticinatur Isaias, cap. XLIX, 23 : « Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ, vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Sic Diocletianus et Maximianus jacuerunt ante pedes Constantini Magni; Eugenius, Maximus cæterique tyranni ante pedes Theodosii; Saxones et Saraceni ante pedes Caroli Magni. Sic hodie Calvinistæ et hæretici Germaniæ jacent ante pedes Ferdinandi II, clementissimi et piissimi, ideoque a Deo benedicti, et felicissimi Imperatoris.

Porro malos subjici bonis ingens bonum est non tantum bonorum, sed et malorum. Boni enim malos sibi subditos cogunt ad fidem, pietatem et salutem, qui alioqui ob suam impietatem ituri erant in gehennam. Hic ergo effectus est amoris, benevolentiæ et prædestinationis Dei ; sicut ex adverso signum et effectus odii, maledictionis et reprobationis divinæ est, cum sinit malos dominari bonis. Unde Septuaginta vertunt, *impii observabunt*, vel *colent portas justorum*, quia pœnitentia tandem ducti justorum doctrinæ se subjiciunt, ait auctor *Catenæ Græc.* Sic Romæ videmus Gentes olim idololatras; imo peccatores quoslibet, qui pœnitentiæ causa ad urbem ventitant, magna demissione et devotione procumbere ad limina Apostolorum, illaque venerari, deosculari, et profusis irrigare lacrymis, ut a S. Petro Christi cœlique clavigero noxarum veniam, Deique gratiam, qua eis cœlum pandatur, emereantur. Ideoque et Summo Pontifici, quasi Christi Vicario, et S. Petri successori, cervices inclinant, et ad ejus pedes se prosternunt, ut absolutionem et benedictionem impetrent.

20. ETIAM PROXIMO (Hebræus et Chaldæus, *socio*) Vers. 20. SUO PAUPER ODIOSUS ERIT ; AMICI AUTEM DIVITUM MULTI. — Septuaginta, *amici odio habebunt amicos mendicos.* Loquitur de amicis non veris : hi enim, licet pauperes, amant ob honestatem amicitiæ; sed ollaribus, qui amicitiam utilitate metiuntur more vulgi, juxta illud :

Vulgus amicitias utilitate probat.

Hi enim cum amicitiam non nisi ob commoda, quæ ex ea sperant, colant, amicos pauperes, utpote sibi incommodos, imo onerosos aspernantur, divites vero ambiunt. Odium hic non positivum, sed negativum accipe, ut sit idem quod minor amor, despectus, fastidium; nec enim proprie et positive dives odit cognatos pauperes. « Odiosus » ergo, id est minus dilectus, neglectus, contemptus. Sic dicitur *Gen.* XXIX, 31, Lia odio habita, id est minus dilecta et neglecta præ Rachele a Jacob, et *Malach.* I, 3 : « Esau odio habui, » id est neglexi; et *Joan.* XII, 25, jubemur odio habere, id est minus diligere animam, eamque postponere legi divinæ et amori Christi. Sic Job et Tobias, ad paupertatem redacti, odiosi fuere suis, etiam uxoribus. Tritum est illud :

Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Et Maximus, serm. 11 ex Socione : « Delphini, ait, quousque unda subest, navigia comitantur natantes : in littus vero nunquam egrediuntur. Sic adulatores in secunda fortuna manent, in adversa deserunt. » Hos Cicero, lib. IV *ad Herenn.*, comparat hirundinibus quæ æstate advolant, hieme avolant : « Ut hirundines, ait, æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt : ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt, simul atque fortunæ hiemem viderint, evolant omnes. » Unde Epictetus in *Altercatione cum Adriano Imperatore :* « Quid, ait, est homo pauper? quem ut puteum desertum omnes aspiciunt, et suo loco illum relinquunt. » Et Martialis :

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane;
Dantur opes nullis nunc nisi divitibus.

Hoc est quod in fidelibus taxat S. Jacobus, cap. II, 2 : « Si introierit, ait, in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et dixeritis ei : Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis : Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum, nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogitationum iniquarum? » Vide ibi dicta.

Mystice, R. Levi et auctor *Catenæ Græc.* divitem et pauperem accipiunt non tantum opibus, sed et scientia ac eloquentia. Docti enim et eloquentes multos habent asseclas, ut ab eis scientiam et eloquentiam addiscant; rudes vero et indiserti ab omnibus negliguntur et vilipenduntur.

Vers. 21. 21. QUI DESPICIT PROXIMUM SUUM, PECCAT ; QUI AUTEM MISERETUR PAUPERIS, BEATUS ERIT. — Noster Interpres in Hebræo pro *pauperis* legit, עניים *aniim*, id est pauperum; jam legunt ענוים *anavim*, id est mansuetorum. Hebræa ergo et Chaldæa sic habent, *spernit socium suum peccator ; miserescens autem mansuetorum*, vel *afflictorum, beatitudines illi*, id est, terque quaterque beatus est. Septuaginta, *qui inhonorat pauperes peccat ; qui autem miseretur mendicorum, beatissimus*, juxta illud Davidis : « Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, » *Psalm.* XL, 1. Sensus est clarus, *q. d.* Qui spernit proximum suum egentem, peccat *primo*, superbia, quia superbe eum despicit; *secundo*, immisericordia et inhumanitate, quia indigentem deserit, nec ei in necessitate succurrit; et quia peccat, hinc miser est, et miserias tum præsentes, tum æternas sibi accersit. Ex adverso, qui miseretur pauperis, opus eleemosynæ præclarum, et quasi divinum facit, ideoque in spe nunc beatus est, reipsa post mortem futurus beatus in cœlo. Unde pro *peccat* hebraice est חוטא *chote*, id est aberrat, deviat, deflectit a via, scopo, lege, puta a virtute misericordiæ, a Deo, a cœlo et beatitudine, ad quam recta misericordiæ via tendit misericors; alioqui *peccare* latine dicitur quasi *pellicare*, id est cum pellice congredi, vel adulterium committere, ait Sipontinus : inde tamen peccare extenditur ad quodvis crimen, et significat legem quamlibet transgredi, uti hic notat eum, qui violat jura charitatis et eleemosynæ. Hic tamen mystice quoque pellicatum vel adulterium committit, quia opes suas quasi pellices ita amat, ut malit legem Dei transgredi, quam eas pauperibus, ut lex charitatis jubet, erogare.

Peccare quasi pellicare.

Quæres, cur qui miseretur pauperis est beatissimus? Respondeo *primo*, quia pauperes sunt beati, juxta illud Christi paradoxum : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ; » hoc regnum ergo utpote suum pauperes dabunt iis quos in hac vita experti sunt beneficos. Beati enim beneficis suis suam beatitudinem communicabunt, eosque pariter beabunt. Quocirca Christus, *Lucæ* XVI, 9 : « Facite, ait, vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. » Unde S. Augustinus, *homil.* 39 inter 50 : « In tali causa, ait, operarius felix vivit, et securus jam moritur, cum quo ambulat patrimonium in immortale horreum, in quo debitorem fecit Dominum, dum alterum pavit dando. Nullam poterit incurrere perniciem, qui comparaverit eleemosynis pietatem, cui Propheta tale exhibet testimonium : Salva eum, et vivifica eum, Domine. O duplex Prophetæ beneficium ! Salvat pariter, et commendat pariter ut salvetur, quia et ipse salvabit ut vivificaretur, et ipse vitam poscenti donabit in terra. » Et S. Chrysostomus, hom. 36 *ad Populum :* « Tanta, ait, vis est eleemosynæ, cum multa fiducia suos introducit alumnos ; est enim cœli nota janitoribus, sponsalis thalami fores observantibus ; quin et venerabilis, et quos sui cultores agnoverit, cum multa introducet libertate ; et contradicet nemo, sed omnes cedent. »

Misericors est beatissimus. Primo.

Secundo, quia « beatius est magis dare quam accipere, » ut ex Christi disciplina ait S. Paulus *Act.* XX, 35, ubi multa de hac re dixi.

Secundo

Tertio, quia Christi promissio est : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Unde S. Augustinus, *homil.* 29 inter 50 : « Ante fores gehennæ, ait, stat misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti. » Et S. Chrysostomus, homil. 33 *ad Popul. :* « Melius est, ait, hanc artem dandi eleemosynam scire, quam esse regem, et diademate coronari, etc. Hæc namque te docet quomodo possis Deo similis fieri, quod est omnium summa bonorum. » Et *homil.* 36 : « Ait Scriptura : Magna res homo, et pretiosa vir misericors. Hæc major est gratia quam mortuos resuscitare. Multo namque majus est, quam in nomine Jesu mortuos resuscitare, esurientem pascere Christum : nam hic quidem tu de Christo bene mereris, illic autem ipse de te. Ac merces est in bene gerendo, non in bene patiendo. Hic enim, in signis inquam, ipse Deo debes, in eleemosyna vero Deum habes debitorem. » Et homil. 9 *De pœnitentia :* » Eleemosyna

Tertio.

regina illa virtutum homines in ipsorum cœlorum arces celerrime adducet, advocati optimi loco fungens. Magna res est eleemosyna, præcidit aerem, transit lunam, solis radios cædit, ad ipsum venit cœlorum culmen, ipsos pertransiens cœlos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno. » S. Hieronymus, epist. 150 *ad Hedibiam* : « Vis esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli; vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis. »

Quarto. *Quarto*, eleemosyna nos facit homines divinos, et quasi deos quosdam terrestres; ergo beat facitque beatos. Ita S. Gregorius Nyssenus, lib. *De Beatitudinibus* : « Si misericordis, ait, appellatio Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota deitatis. » S. Gregorius Nazianzenus in orat. *De Pauperum amore* : « Nihil tam divinum homo habet, quam de aliis bene mereri, tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque nimirum pro suis viribus. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando. » Vide dicta *Deuter.* cap. XV, 10, et cap. XXVI, 12, ubi viginti et unum fructus et quasi beatitudines eleemosynæ recensui. Vide et Julium Fulcum, lib. *De Bono eleemosynæ.*

QUI CREDIT IN DOMINO, MISERICORDIAM DILIGIT. — Hic versus deest in Hebræis et Septuaginta; exstat tamen in Bibliis Romæ correctis, ideoque retinendus est, non abolendus, ut volunt Cajetanus et Jansenius. Jam

Primo, Lyranus et Dionysius sic exponunt, *q. d.* « Qui credit in Domino » fide charitate formata, hic « misericordiam diligit; » qui enim per charitatem diligit Deum, eadem diligit et proximum, in eumque misericordiam exercet. Charitate enim diligimus Deum propter se, et proximum propter Deum.

Secundo, Hugo, *q. d.* Qui credit oraculis Dei, quibus in sacra Scriptura ampla misericordibus promisit præmia, hic utique diligit misericordiam, ut per eam præmia jam dicta consequatur. Inter quæ nonnulli, ac inter eos noster Salazar, constituunt illud, Deum firmissimo apud se decreto statuisse, ut nullus in eleemosynis erogandis liberalior in peccato mortali impœnitens decedat. Cujus rei plura suppetunt exempla.

Tertio, planius et nervosius, *q. d.* Qui credit in Domino, vel, qui confidit in Dei bonitate, qui fiduciam suam in Deo collocavit, qui spes suas in Deum transtulit, certo sperans Deum in se liberalem fore, si ipse se in pauperes liberalem præstet, ac proinde nihil sibi ad vitam necessarium defuturum, quin potius rebus omnibus abundaturum, hic utique misericordiam diligit, et diligendo exercet, confidens, imo sciens per eam opes ingentes se acquisiturum. Tota enim causa, cur timidi et avari sua non erogent in pauperes, est timor inopiæ, et diffidentia in Deum : hanc ergo amolitur hic Salomon. Hoc est quod ait Apostolus adhortans Corinthios ad eleemosynam, *epist.* II, cap. IX, vers. 10 : « Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ. » Ubi docui eleemosynam similem esse semini, quod jactum in terram, puta in sinum pauperum, centuplicatum regerminat; et citavi verba S. Basilii, quibus eleemosynam comparat puteo, qui quo plus exhauritur, eo plus aquæ purioris scaturit et ebullit.

22. ERRANT QUI OPERANTUR MALUM; MISERICORDIA ET VERITAS PRÆPARANT BONA. — Syrus, *misericordes et justi faciunt omnia bona.* Pro *errant* hebraice est התעו *hitu*, id est deviant, aberrant, scilicet a via virtutis et salutis, instar erronum, vel ovium errantium, juxta illud *Isaiæ* LIII, 6 : « Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit. » Hinc Christus quasi pastor bonus peccatores velut oves errantes in humeros accepit, et in viam salutis reduxit. Aut instar ebriorum, qui cerebro fumis oppleto nesciunt gressus suos regere, sed pedibus vacillant, et a semitis deviando in avia aberrant, juxta illud *Isaiæ* XIX, 14 : « Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens. » Peccator enim velut ebrius suis concupiscentiis vacillat et errat, ac ubique in scopulos impingit. Septuaginta vertunt πλανώμενοι, id est errantes, vel errones; ac quasi planetæ, seu stellæ erraticæ, quæ recta non incedunt uti stellæ fixæ, sed lateraliter per gyros oberrant; unde S. Judas in sua *epist.* vers. 13, hæreticos vocat « sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in æternum. » Vers. 22.

Pro *operantur* hebraice est חרשי *choresce*, id est qui arant, vel qui fabricant malum, quod Cajetanus exponit, *q. d.* Errant non tantum illi qui manibus operantur malum, sed etiam qui mente illud concipiunt et machinantur. Noster plenius vertit : « Qui operantur; » arare enim et fabricare est operari, adeoque præcipua mechanicorum opera sunt aratio et fabricatio, ac machinari est operari : tam enim mens machinando quam manus operando operatur.

Igitur Hebræa ad verbum sic habent, *numquid errant fabricantes,* vel *arantes, malum? misericordia et veritas fabricant,* vel *arant, bonum.* Est metaphora ab agricultura, vel ab arte fabrili. Ab agricultura, *q. d.* Qui operantur malum, male arant et aberrant a via recta rectisque liris et sulcis virtutis, ac delirant, ut ita dicam; quocirca non respondebit eorum arationi et sementi messis, hoc est, non referent præmium, sed pœnam et sup-

plicium. Ita Aben-Ezra et R. Levi. Ait ergo : Numquid errant qui lapidosum vel spinosum arantes agrum, in eo seminant semina noxia et venenata? quid enim exinde metent nisi spinas, lolium, colocynthidas, cæterasque herbas malas et venenatas? *q. d.* Utique errant, et quidem gravissime. Pari modo gravissime errant, qui in agro pravi cordis sui seminant pravas cogitationes, et desideria superbiæ, iræ, gulæ, libidinis, etc.; inde enim non metent nisi fastum, lites, rixas, crapulam, fornicationes, adulteria, etc., quibus sibi creabunt malum, puta mortem et perniciem tam præsentem quam æternam. Ex adverso, qui in pingui agro boni cordis seminant bonas cogitationes, hi ferent fructum bonorum operum, et per ea præmium beatitudinis æternæ. Ab arte fabrili, *q. d.* Sicut errat peccatque faber fabricans arma nova et noxia, quia iisdem sæpe ipse perit et occiditur : sic errant qui fabricant peccatum, quod est quasi gladius occidens animam peccantis. Peccator ergo sibi ipsi mortis et gehennæ est faber : sicut Cyclopes sui interitus sibi fuere fabri, et sicut Perillus inventor et faber bovis ænei primus a Phalaride tyranno eidem inclusus et concrematus est; de quo Ovidius in *Arte amandi* :

> Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
> Torruit; infelix imbuit auctor opus.

Errant igitur impii toto cœlo, quia fabricando malum culpæ fabricant sibi malum pœnæ et gehennæ; ex adverso pii fabricando sibi bonum virtutis, fabricant sibi bonum præmii et gloriæ cœlestis : hoc autem bonum virtutis est vel misericordia vel veritas, id est justitia; omne enim officium virtutis vel est debitum, et vocatur *justitia,* vel indebitum, liberale et gratuitum, ac vocatur *misericordia,* uti jam sæpius monui. Hoc vult Noster, dum vertit, *misericordia et veritas præparant bonum,* scilicet mercedis et gloriæ tam præsentis quam æternæ; quia fabricant domos, imo palatia cœlestia, juxta illud S. Chrysostomi, homil. 8 *De pœnitentia* : « Æterna sunt tabernacula in cœlis, quæ non tempore cadunt, nec possessores mutant. Hanc in structuram pecuniam impendamus : non architectorum sane, aut operariorum magna nobis fuerit cura. Pauperum manus ejusmodi domos construunt; claudi et esurientes illas ædificant; et ipsa eleemosyna artifex est. »

Hinc Septuaginta vertunt, *errant qui fabricant mala; misericordiam et veritatem fabricant boni.* Quod explicant dum subdunt, *non sciunt misericordiam et fidem fabricatores malorum; eleemosyna autem et fides apud fabricatores bonos.* Sic et Syrus, quasi dicant : Errant qui fabricant mala; quia dum non sciunt, id est non cogitant, non æstimant, non ponderant quantum sit bonum misericordiæ et fidei, id est justitiæ, eo neglecto fabricant opera immisericordiæ, vel avaritiæ et injustitiæ, quibus sibi fabricant equuleum in gehenna; at vero probi, quia æstimant et ponderant quantum sit bonum misericordiæ et justitiæ, hinc illud exercent, et fabricant, caventque ab omni immisericordia et injustitia, atque hoc ipso fabricant sibi domos et coronas æternas in cœlis.

Porro, quia Hebræi carent casibus, ideoque nomina eorum quovis casu reddi possunt, hinc pro *fabricant*, vel *præparant*, alii vertunt, *fabricantibus*, vel *præparantibus*. Ita Chaldæus, *perversi*, ait, *errant, qui cogitant malum; misericordia et veritas his qui cogitant bonum*, *q. d.* Dei misericordia et veritas, id est fidelitas, misericorditer et fideliter reddet præmium bonis quod promisit, ut, sicut ipsi se misericordes et fideles Deo exhibuerunt, sic vicissim Deum in se misericordem et fidelem sentiant. Misericordia enim nostra in proximos allicit et provocat Dei misericordiam in nos, ac fidelitas fidelitatem. Ita Jansenius, Baynus et Tigurina quæ vertit, *an non errant* (Vatablus, *frustrabuntur*) *qui malum machinantur? at benigne et fideliter agetur cum his qui bonum moliuntur;* et Pagninus, *misericordia et veritas erit operantibus bonum.* Hic sensus esto grammatice et vocaliter diversus, quoad sensum tamen eodem tandem redit quo prior jam assignatus, ut intuenti patet.

Posset quoque per *veritatem* accipi lumen, quo Deus intellectum bene operantis illustrat, ut magis cognoscat dignitatem virtutis, bonaque ei a Deo promissa, ut ardentius eamdem exerceat, juxta illud *Psal.* CXVIII : « Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis. »

Nota : Error hic, quo errant qui operantur malum, non est speculativus, sed practicus, puta est erronea et perversa electio, et operatio mali culpæ, quod secum defert malum pœnæ. Quare hic error proprie est imprudentia, et imprudens electio, qua malum præfertur bono. Electio autem est actus voluntatis et liberi arbitrii; quare in eo proprie est hic error. Hic tamen error voluntatis ordinarie comitem, imo antecessorem, habet errorem in intellectu peccantis. Subinde enim intellectus errat speculative putans esse licitum, quod est vetitum et illicitum, ut patet in iis qui peccant ex ignorantia ; sæpe tamen non est speculativus, sed practicus, puta est dictamen et judicium practicæ rationis dictantis, v. g. furi : Hic et nunc tibi furandum est, ut vitæ et voluptati tuæ consulas; vel certe est inconsideratio plurium rationum et motivorum, quæ possent voluntatem continere et cohibere a peccato. Sæpe enim peccator non habet judicium explicitum, v. g. Hic et nunc oportet te hoc furti peccatum committere, sed tantum defectum considerationis, quo ita considerat pulchritudinem et commoda pecuniæ, quam furari intendit, ut parum vel nihil consideret turpitudinem et damna peccati, quæ huic furto annexa sunt. Unde fit ut pulchritudine et commodis pecuniæ ab intellectu ea considerante propositis, voluntas abrepta eligat furari, non æstimans damna inde sibi obventura. Hic tamen defectus considerationis ordinarie affert secum ju-

dicium partim explicitum, partim implicitum peccandi. Fur enim, v. g. antequam decernat furari, habet hoc judicium explicitum : Hic et nunc bonum est tibi accipere hanc pecuniam; in quo interpretative continetur hoc judicium implicitum: Bonum est tibi hic et nunc peccare et furari, quia hic et nunc accipere pecuniam alienam non est aliud quam furari et peccare. Hoc igitur judicium practicum de agendis vel appetendis absolute ab intellectu et ratione prolatum cum tali inconsideratione, est actus imprudens, et difformis tam judicio, quam appetitui recto; quare practice est erroneum, quod proinde sequens et amplectens voluntatis electio pariter errat, fitque erronea. Ita D. Thomas et Scholastici I II, *Quæst.* LXXVIII, art. 1, ad 1. Sic peccavit Adam, Lucifer et Angeli, in quibus nullus erat error, sed clarissima rerum legisque Dei cognitio, per merum defectum considerationis : ita enim considerarunt suam pulchritudinem, non considerando eam se habere a Deo, ut sibi plus æquo placuerint, superbiverint, ac tandem Deo rebellarint. Simili modo peccant, qui peccant ex certa scientia et malitia. Vere S. Augustinus in *Conf.*: «Jussisti, Domine, et ita est, ut pœna sibi sit omnis inordinatus animus, etc. Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. »

Vers. 23. 23. IN OMNI OPERE ERIT ABUNDANTIA; UBI AUTEM VERBA SUNT PLURIMA, IBI FREQUENTER EGESTAS. — Pro *opere* hebraice est עצב *etseb*, id est labor, dolor, cura, sollicitudo, fatigatio, afflictio; radix enim עצב *atsab* significat laborare, dolere, excruciari animo. Pro *abundantia* hebraice est מותר *mothar*, id est argumentum, abundantia, superabundantia, excellentia, dignitas, prærogativa. Pro *egestas* hebraice est מחסור *machsor*, id est defectus, penuria, egestas.

Primo, Pagninus ex Hebræo sic vertit, *in omnibus, quibus homo laborat, est dignitas; sed verbum labiorum superfluorum vere imputatur ad defectum*, *q. d.* Labor homini est dignitas, loquacitas vero est indignitas et egestas. «Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum, » *Job* v, 7. Hinc Adam parens omnium nobilium, regum et principum, non tantum post lapsum, sed et ante eum in paradiso positus fuit, ad eum labore suo excolendum, *Genes.* II, 15.

Secundo, Baynus ex Hebræo sic vertit, sicque explicat : «In omni dolore et tristitia, quam secum retinet homo, erit abundantia; et quotidie crescit secreta mœstitia, verum per verba labiorum diminuitur; hoc est, detectus dolor, et in sinum fidelis amici transfusus mitigatur. Et juxta hunc sensum potest ad confessionem accommodari versiculus; nam revera nihil magis mitigat tristitiam, quam quis concipit de peccatis suis, quam sincera et libera confessio facta in auricula pii sacerdotis. Illa enim verba labiorum, confitentis videlicet et absolventis, luctum de peccatis conceptum vehementer mitigant et consolationem adferunt. »

Tertio, Cajetanus vertit, *in omni labore erit abundantia; et verbum labiorum tantum ad defectum.* Et est sensus parabolæ, ait, quod omnis labor suapte natura parit aliquod lucrum, præter laborem in locutione. Quanto enim magis laborat aliquis ad multiplicanda verba, eo magis tendit ad defectum. Ita quod multiloquium suapte natura non tendit ad lucrum, sed duntaxat ad defectum, et vere sic est. Quoniam auditori fastidium, sermoni peccatum, et sibi ipsi indignitatem multiloquio parit. Hucusque Cajetanus.

Quarto, Noster optime vertit, *in omni opere erit abundantia*, etc., *q. d.* Ex quolibet opere et labore provenit emolumentum, rerumque abundantia, at nullus fructus provenit ex inani sermone. Quacumque in arte quis laboret, insignis laboris fructus constabit; at vero verbositas nil nisi inanitatem et egestatem parit. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra. Significatur ergo, ait Jansenius, labore ac diligentia opes parari, non garrulitate, quæ ad egestatem et defectum frequenter conducit, quod garruli otio fere tempus transigi sinant. Dicit autem : «In omni opere et labore, » hoc est, per quemvis laborem, aut cujuscumque generis opus, proveniet homini abundantia, quia per varia operationis genera divitiæ parantur, per agriculturam, per negotiationem, per artificia, etc. Honestus ergo labor commendatur ut aliis multis hujus libri sententiis, ita et hoc versiculo garrulitas otiosa condemnatur. Porro quod ad litteram intelligitur de laboribus corporis et corporali commoditate, mystice de operatione virtutum accipi debet. Nam qui juxta parabolam Evangelii acceptis quinque talentis operatus fuerit in eis, lucrabitur et alia quinque omnique habenti dabitur, et abundabit. Qui autem verbis tantum delectantur, et de virtute tantum loquuntur non ex animo, sed ore tenus, aut Deum tantum invocant verborum multitudine, steriles interim in bonis operibus, ad frugem non pervenient, defectum virtutum et gratiæ Dei patientur, et tandem egestatem sempiternam. « Non enim, inquit Dominus, omnis qui dicit mihi : Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum ; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, » *Matth.* VII, 21.

Huc facit versio Chaldæa, *in omni*, ait, *quod sollicitum te facit, erit tibi commodum ; et labia superflua in egestate erunt*. Sollicitudo enim acuit industriam quærendi modos omnes, et vestigandi rationes quaslibet, ut res quæ nos angit et sollicitos tenet, dextre et feliciter conficiatur. Et Syrus, *in quacumque re sollicitus fueris, erit gaudium voluptatis ; qui autem in domo sua egenus est, quietus erit et jucundus. Omnem dolorem sanat Dominus. Sermo labiorum iniqui eis egestatem parit.* Dignum enim est ut verbis suis pascantur, non panibus, qui non nisi verba fundere, nec laborare noverunt. Et Septuaginta, *in omni sollicito erit abundantia; dulcis autem et carens dolore in egestate erit.* Noster Salazar per dulcem carentem dolore acci-

pit parasitum et adulatorem : hic enim præ cæteris verbosus est, et adulando mensam sibi quærit, sicut canis capite caudaque blandiendo ab heris mendicat escam, *q. d.* Ubi est labor, ibi est rerum copia ; ubi adulatio, nugæ, scurrilitas, ibi egestas : qui enim turpi verborum lenocinio divitias aucupantur, semper egent et inopes sunt. Auctor vero *Catenæ Græcor.* sic Septuaginta vertit et explicat, *omni sedulo atque sollicito adest abundantia ; qui autem suaviter, curæque et doloris expers vivit, conflictabitur cum egestate.* « Qui virtutum studio serio incumbit, is cum in actione, tum in cognitione quoque excellat necessum est. Fieri enim vix potest ut ille qui circa earum rerum considerationem, quæ sub actionem veniunt, perpetuo occupatur, in utroque non abundet. Verum qui diverso modo affectus est, virtutis labores et molestias aversetur, omnino consentaneum est.»

Igitur « in omni opere erit abundantia, » etc., *q. d.* Non in loquendo, sed in agendo virtus sita est ; nec justus est qui bona dicit, sed qui bona strenua actione complet.

Porro, Abbas Abraham apud Cassianum, *Collat.* XXIV, cap. ult., sic Septuaginta explicat : « Qui suavis et sine dolore est, in egestate erit. Regnum enim cœlorum non desides, non remissi, non delicati, non teneri, sed violenti diripiunt. Qui ergo hi violenti sunt? Nempe illi qui non aliis, sed voluntatibus suis præclaram inferunt violentiam, qui direptione laudabili omni se præsentium rerum voluptate fraudantes, voce Dominica egregii direptores pronuntiantur, et per hujuscemodi rapinam regnum cœlorum violenter invadunt. Regnum enim cœlorum secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud. Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ.»

Denique huic parœmiæ similis est illa vers. 4 : « Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est; ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. » Consule quæ ibidem annotavi.

Vers. 24. 24. CORONA SAPIENTIUM, DIVITIÆ EORUM : FATUITAS STULTORUM, IMPRUDENTIA. — *Primo*, planus sensus est, *q. d.* Divitiæ sapienti sunt ornamento, eumque instar coronæ quasi regio diademate cingunt et decorant. At « fatuitas stultorum imprudentia, » hebraice, *stultitia stultorum est stultitia*, id est omne decus stultorum est stultitia, stulti non habent coronam ullam, qua se ornent, nisi stultitiam, quia esto sint divites, tamen divitiæ, utpote quibus recte uti nesciunt, eis non sunt honori et utilitati, sed damno et dedecori. Unde Chaldæus vertit, *et decus stultorum stultitia eorum, q. d.* Stulti nil habent in bonis nisi stultitiam; omnis res, omnis spes illorum est mera stultitia; totum prædium eorum est stultitia ; omnes opes eorum, omniaque bona abeunt in stultitiam, juxta illud : « Simia manet simia, etiamsi aurea gestet insignia. » Significat Salomon divitias sapientiæ addere auxesin quamdam et dignitatem, sicuti Salomoni addiderunt. Unde ipse ait : « Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, etc., quoniam horum omnium mater est, » *Sapient.* VII, 11. Et : « Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem, » *Eccle.* VII, 12. Sic Lysander Cyro gratulatus est : « Recte te beatum ferunt; ait, quoniam sapientiæ tuæ fortuna juncta est, » teste Cicerone, lib. *De Senectute* (1).

Igitur divitiæ instar coronæ ornant sapientem, eique splendorem addunt : *primo*, quia sapientia meretur iis coronari, iisque splendescit, non stultitia : puta virtute præditi opibus decorantur, non vitiosi ; *secundo*, quia divitiæ in manu sapientis sunt bene collocatæ, et quasi beatæ, quia per sapientem finem suum ad quem a Deo conditæ sunt assequuntur, qui est, ut rite expendantur in eleemosynas cæteraque virtutis opera. Divitiæ enim sapienti magnorum operum sunt instrumenta. Unde Bion dicebat, « opes esse nervos actionum, » quod sine his nihil agatur, teste Laertio, lib. IV, cap. VII. Alius dixit, « opes esse belli nervos. » Pythagoras asseruit, « neque equum sine freno, neque divitias sine prudentia quemquam gubernare posse. » Democritus pecuniarum usum cum prudentia utilem esse dicebat ad exercendam liberalitatem, et ad juvandum alios; cum stultitia vero communem largitionem esse, teste Stobæo, *serm.* 92. Quare, si divitiæ sensu, ratione, voce et aliis præditæ forent, a stultis, impiis et avaris avolarent ad sapientes, pios et liberales, clamarentque : Nolumus habitare cum impiis, sed cum sanctis ; nolumus recondi in arca avarorum, sed in ventre pauperum; fit nobis injuria, vis infertur, cum ineptis et indignis donamur, eorumque avaritiæ, superbiæ, ventri et veneri servire cogimur duram servitutem. Venite, sancti; venite, misericordes, vindicate nos ab hac dura servitute, rapite nos ut vobiscum sanctificemur, et misericordiam exerceamus : hic enim est finis, hæc beatitudo nostra, ad quam a Deo conditæ sumus ; *tertio*, quia sapientes dispertiunt opes in eleemosyna ; eleemosynam autem est regina virtutum, ait S. Chrysostomus, hom. 7 *De pœnitentia*, ac proinde coronam suam regiam capiti sapientum imponit. Et *homil.* 9 : « Eleemosyna regina illa virtutum homines clarissime in ipsorum cœlorum axes deducet, advocatæ optimæ loco fungens. » Et *homil.* 8, sic addit : « Huic multa cum facultate aperiuntur cœlorum portæ, ac velut eorum regina ingrediente, nullus custodum in ipsis portis positorum audet interrogare quæ sit, aut unde iter agat; magis vero suscipiunt omnes : eleemosyna enim regina omnino est ; » *quarto*, quia sapiens utitur divitiis quasi dominus et rex earum, stultus vero et avarus iis mancipatur quasi servus ; ille possidet aurum, hic possidetur ab

Opes ornant pium, non impium. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

(1) Ewaldus : Sapientia fert fructum, scil. divitias, stultitia non fert. Maurer : Sapientia continentur divitiæ sapientum, stultitia stultorum vero vacua est et inanis.

auro : ita S. Chrysostomus, homil. 16 *in Matth.* Aurum ergo sapienti quasi regi servit ut corona regia, stultum ligat et vincit ut compedes et vincula; *quinto,* sapientes, quia norunt recte uti divitiis, iis decorantur, fiuntque sapientiores et sanctiores, ac magis misericordes; at stulti divitias nacti iis magis infatuantur, fiuntque stultiores, et quasi amentes et insani, ut ait S. Chrysostomus, homil. 7 *in epist. ad Coloss.* Denique divitiæ sapienti sunt corona, quia ab illo in opera pietatis expensæ, illi pariunt coronas immarcescibiles in cœlis, quas solis eleemosynariis decernet et adjudicabit Christus in die judicii, *Matth.* XXV.

Quinto.

Secundo, Lyranus : Corona sapientum, inquit, est sapientia, quæ eos ornat et ditat veluti ingentes divitiæ, *q. d.* Sapientem coronat decoratque sapientia magis quam ullæ divitiæ, aureæ et gemmatæ coronæ, quia ditissima est corona sapientiæ. Unde Aristoteles, lib. XII *Rhetor.* : « Et quia, inquit, regnare res suavissima est, etiam sapientem videri suave; præditum enim esse sapientia regium est. » Calanus Gymnosophista ad Alexandrum Magnum : « Rex, inquit, eris, si te rexeris; rex eris, si te ratio rexerit. » Et Bias capta civitate fugiens, cum moneretur ut more cæterorum opes suas secum efferret, respondit : « Omnia mea mecum porto. » Ita quoque explicat auctor *Catenæ Græcor.*: Opes, ait, vel gloria sapientum est prudentia. De hac corona sapientiæ et virtutum plura dixi cap. IV, vers. 9, et *Eccli.* I, vers. 11 et 12.

Tertio, Septuaginta in suo codice pro עשרם *osram*, id est divitiæ eorum, expuncta littera ש legentes ערם *arum,* id est *astutus,* vertunt, *corona sapientum astutus; conversatio autem imprudentium mala.* Sic et Syrus suo more assectans Septuaginta. Sensus est, *q. d.* Vir unus astutia, id est solertia et sapientia, eminens, instar coronæ decorat et ornat cæteros sapientes, totumque eorum collegium et cœtum; at vero unus imprudens et stultus sua stultitia dedecorat totum cœtum tam sapientum quam insipientum, quia eis suæ stultitiæ et vitiorum virus, vel certe dedecus et infamiam aspirat et afflat. Sic corona Ecclesiæ Alexandrinæ fuit S. Athanasius, Africanæ S. Augustinus, Græcanicæ S. Basilius, Romanæ S. Gregorius, qui, ut ait S. Ildefonsus, lib. *De Viris illustribus* : « Vicit sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum. » Sic corona Cisterciensium fuit S. Bernardus, Camaldulensium B. Petrus Damianus, Dominicanorum S. Thomas Aquinas, Franciscanorum S. Bonaventura, etc.

Mystice Beda : « Stultorum, ait, fatuitas maxima hæc est, quod improvidi æternorum de præsentibus tantum commodis gaudent. Imprudentia enim dicitur quasi improvidentia. »

Vers. 25. 25. LIBERAT ANIMAS TESTIS FIDELIS : ET PROFERT MENDACIA VERSIPELLIS.— Hebraice, *eruit animas testis veritatis, et efflat mendacia dolus*, id est dolosus; vel repetendo τὸ *testis, et efflat mandaciaustetis doli*, id est dolosus; Septuaginta, *liberabit de malis animam testis fidelis* (S. Cyprianus, lib. III *Testim.* legit, *martyr fidelis*); » *accendit autem mendacia* (Romana et Complutenses, *mendacem*; utrumque significat Græcum ψευδῆ) *dolosus;* Chaldæus, *qui loquitur mendacia, dolosus est.* « Mendacia » accipe plena et perfecta, puta non otiosa et jocosa duntaxat, sed damnosa et perniciosa : hæc enim in Scripturis antonomastice vocantur *mendacia*, quæ mendax quasi ignes pestiferos ore efflat et ejaculatur in insontes, sicque constat antithesis, *q. d.* Qui vel publice, vel privatim, ait Jansenius, de factis dictisque alicujus testatur, et rem ut se habet indicat, frequenter liberat animas, hoc est, homines qui injuste opprimuntur. Liberat autem ab imminente morte, ab intentata calumnia et injuria, ab infamia et quavis injusta oppressione, a quibus dum unum aliquem liberat, non unam tantum animam liberat, sed multorum, ut totius familiæ ejus, et amicorum, qui cum illo ignominia aspergerentur, ut bene dictum sit : « Liberat animas testis fidelis. » Contra, qui falsum perhibet de re testimonium, animas opprimit, quas vel hæreditate et facultatibus, vel vita, vel honesta denique fama privat.

Secundo, profundius noster Salazar censet hic dari indicium, quo verax testis dignoscatur a falso. Verax quippe, inquit, sontibus liberandis maxime studet, excusans, et quoad fieri potest, elevans delicta; ex adverso autem fallax damnare et opprimere mendaciis suis adnititur, parva delicta exaggerans, et culpas leviores amplificans. Quocirca inter alia Bartoli Jurisconsulti documenta, quibus judices ad testes dignoscendos informat, illud falsi nobile indicium esse docet : « Si delicta exaggerat, reique condemnationes plurimum se optare verbis innuit. Nam veritas, inquit, benevola est; mendacium vero crudele et sævum. »

Denique hic versus coincidit cum vers. 5, et cum vers. 17 cap. XII; quare hic plura non addam.

Mystice, testis verax est Christus, ait Hugo, et quivis prædicator doctorque doctrinæ veræ et salutiferæ; hic enim liberat animas a peccato, diabolo, morte et gehenna. Testis falsus est hæreticus, impostor et hypocrita, qui adulando, et voluptatum illecebras carnisque libertatem proponendo, animas in hæresim, luxuriam et fastum impellit, itaque perdit, et in gehennam præcipitat.

26. IN TIMORE DOMINI FIDUCIA FORTITUDINIS, ET FILIIS EJUS ERIT SPES. — *Timor Domini* hic maxime filialis intelligitur, qui non est aliud quam reverentia, cultus et amor Dei. « Fiducia fortitudinis » est fiducia fortis et robusta. Unde Syrus, *timor Domini est spes valida et fortis;* aut per hypallagen, *fortitudo fiducialis,* quæ scilicet fidenter, libere et intrepide omnia agit et sustinet, imo ardua quæque aggreditur et superat. Igitur signi- Vers. 26.

ficat timorem Domini parere tam fortitudinem quam fiduciam; dicit tamen conjunctim « fiducia fortitudinis, » ut innuat fiduciam esse causam fortitudinis. Ideo enim timentes Deum, sunt fortes et robusti, quia omnem suam fiduciam collocarunt in Deo omnipotente; quare cum se Deo sciant esse curæ et cordi, nihil trepidant, sed omnes tentationes, persecutiones, tribulationes, hostes generose superant : timor enim Dei superat timores rerum omnium, quæ Deo inferiores sunt, sicut lux solis superat et offuscat lucem quamlibet. Dicunt ergo cum S. Paulo : « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Et cum Davide, *Psal.* XXVI, 1 : « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo, » *q. d.* Qui me vincere volet, Deum prius vincat oportet; Deus enim est meus protector et hyperaspistes. Ita S. Gregorius, lib. V *Moral.* XII : « In via Dei, ait, a timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur. Nam sicut in via sæculi audacia fortitudinem, ita in via Dei audacia debilitatem parit. Et sicut in via sæculi timor debilitatem, ita et in via Dei timor fortitudinem gignit, Salomone attestante : In timore Domini fiducia fortitudinis dicitur, quia nimirum mens nostra tanto valentius terrores rerum temporalium despicit, quanto se auctori earumdem veracius per formidinem subdit, quæ in timore Domini constituta non inveniet extra, quod metuat, quia dum recto metu conditori omnium conjungitur, potestate quadam supra omnia sublevatur. »

Hoc est quod Salomonem de more secutus Siracides crebro inculcat, ut *Eccli.* XXV, 14 : « Timor Domini super omnia se superposuit. » Et cap. XXXIV, 19 : « Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani, deprecatio offensionis, et adjutorium casus, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem. » Vide ibi dicta. Hoc Dei timore armatus S. Laurentius superavit craticulam, S. Sebastianus intrepide suscepit omnium sagittas, S. Vincentius risit equuleos Daciani, S. Agnes, S. Cæcilia, S. Agatha, S. Lucia, etc., vicerunt ignes, catastas, leones omniaque tyrannorum tormenta. Hoc timore loricatus S. Athanasius contempsit omnes Arianorum persecutiones, S. Antonius omnes dæmonum illusiones quasi telas aranearum discussit, S. Hilarion, S. Macarius, cæterique Ascetæ transcenderunt omnia carnis blandimenta omniaque mundi tentamenta. S. Ignatius nostræ Societatis fundator, cum res arduas crebro supra vires naturæ aggrederetur, mirantibus respondere solebat : « Nescitis quantas vires habeat spes in Deum. » Scivit ipse, quia assidue eas experiebatur. Fiducia ergo in Deum est fiducia fortitudinis; fiducia in reges et principes est fiducia fragilitatis. Unde Psaltes : « Nolite, ait, confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus, » *Psal.* CXLIII, 2.

ET FILIIS EJUS ERIT SPES. — Pro *spes* hebraice est מחסה *machse*, id est, ut Chaldæus, *protectio*, tutela, perfugium, indeque spes : nam, ut ait R. Levi, spes instar clypei tuetur et protegit sperantem; Septuaginta, *firmamentum*; R. Salomon, *confugium* : confident enim, inquit, et sub umbra meritorum parentis filii tuti latebunt.

Baynus pronomen *ejus* refert ad Dominum qui præcessit, *q. d.* Filiis Domini Dei erit spes; ut sensus sit : In timore Domini est fiducia fortitudinis, quia timor Domini facit timentes filios Dei : filiis autem Dei summa est spes; quid enim non sperent filii Dei a Deo patre suo (1)?

Melius Beda, Auctor *Catenæ Græc.* et alii pronomen *ejus* referunt ad timorem Domini, *q. d.* Filiis timoris Domini, id est iis qui summe timent Deum, adeo ut ex timore Domini veluti e matrice sati, concepti et geniti videantur, erit spes, tutela et protectio. Sic enim valde sapientes vocantur filii sapientiæ, valde obedientes vocantur filii obedientiæ, valde diligentes vocantur filii dilectionis, ut ex dilectione velut e matris utero prognati videantur. Sic Romani dicebant Catonem adeo esse continentem, ut ex continentiæ utero genitus appareret. Simili ergo modo filii timoris Dei vocantur, qui valde Deum timent et reverentur, ideoque sollicite ambulant in conspectu ejus, satagendo ut per omnia ipsi placeant, nec eum vel in minimo offendant.

Rursum τὸ *ejus* referas ad timorem Domini non in abstracto, sed in concreto; *ejus* ergo, hoc est timentis Dominum : concretum enim *timens* latet, et includitur in abstracto *timor*. Et hæc phrasis ac relatio ad concretum in abstracto conclusum frequens est Hebræis. Planus ergo sensus est, *q. d.* Timor Domini parit fiduciam fortitudinis, non solum ipsi timenti, sed et filiis ejus; hoc enim Deus fortificat, roborat, omnique sua benedictione cumulat ob timorem et merita patris. Hujus filii ergo spes ingentes alunt, indeque animos excelsos gerunt; sicut filii regum et principum, quia spes sublimes alunt, hinc sublimes pariter fovent spiritus.

Denique quanta sit hæc spes, quantaque ejus fortitudo, nervose describit S. Leo, serm. 2 *De Ascens.* : « Hanc fidem (et spem : « fides enim est substantia rerum sperandarum, » *Hebr.* XI, 1) ascensione Domini auctam et Spiritus Sancti munere roboratam, non vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis, non laniatus ferarum, nec exquisita persequentium crudelitatibus supplicia terruerunt. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam feminæ; nec tantum impubes pueri, sed etiam teneræ virgines usque ad effusionem sui sanguinis decertarunt. Hæc fides dæmonia ejecit, ægritudines depulit,

(1) Ita Maurer.

mortuos suscitavit. Unde et ipsi beati Apostoli, qui tot miraculis confirmati, tot sermonibus eruditi, atrocitatem tamen Dominicæ passionis expaverant, et veritatem resurrectionis ejus non sine hæsitatione susceperant, tantum de ascensione Domini profecerunt, ut quidquid illis prius intulerat metum, verteretur in gaudium. »

Pluribus exemplis idipsum confirmat S. Paulus toto cap. XI *ad Hebr.*, ubi ostendit quanta prisci patres passi sint, quamque heroica virtutum opera peregerint per fidem et spem eximiam qua pollebant, ac tandem concludens vers. 33, ait : « Sancti per fidem (et spem) vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, etc. Lapidati sunt; secti sunt, in occisione gladii mortui sunt : circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. »

Vers. 27 27. TIMOR DOMINI FONS VITÆ, UT DECLINENT (Syrus, *iis qui declinant*) A RUINA MORTIS. — Septuaginta, *præceptum Domini fons vitæ : facit autem declinare de laqueo mortis;* Symmachus et Theodotion, *a scandalis mortis*. Timor Domini enim consistit in observatione præceptorum divinorum, quæ est via ad vitam, juxta illud Christi : « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, » *Matth.* XIX, 17. Sensus planus et clarus est, *q. d.* Timor Domini est quasi fons perennis scaturiens vitam gratiæ et virtutum in hoc sæculo, ac immortalitatis et gloriæ in futuro : quo fit ut declinet « a laqueis mortis, » puta *laqueis diaboli*, ut vertit Vatablus, quibus ille captos mulctat morte peccati, ac deinde morte secunda et æterna in gehenna. Vide S. Augustinum in *Psal.* XVIII, et serm. 214 *De Tempore*. Hic versus coincidit cum vers. 15 cap. XIII, et vers. 11, cap. X; quare hic plura non addam.

Secundo, noster Salazar acute et apposite sic exponit : « Timor Domini fons vitæ, » id est timor Domini ad instar fontis jugis esse debet, ut nullo tempore intermittatur aut deficiat, sed semper instinctus suos immittat et influat in animam viri fidelis, *ad declinandum a laqueis*, vel *a scandalis mortis* : quia si quando fluxus hic timoris intermittitur, illico diabolus et caro suggerent ipsi tentationes, quibus inducetur ad peccatum mortale, nisi lorica timoris Dei obarmatus iis resistat. Unde orat Psaltes, *Psal.* CXVIII : « Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui. » Addit idem ex S. Gregorio, V *Moral.* XII, fideles imitari columbas, quæ juxta aquas et fontes degere solent, ut in iis umbram accipitris vel milvii videntes, illico avolent, ne in eorum ungues et necem incurrant. Simili enim modo fideles in timore et lege Dei velut in fonte intuentis non modo peccata, gehennam et diabolum, sed etiam eorum umbras, illico aufugiunt, ac timori Dei, ipsique Deo se arctius astringunt.

Vers. 28. 28. IN MULTITUDINE POPULI DIGNITAS REGIS : ET IN PAUCITATE PLEBIS IGNOMINIA PRINCIPIS. — Hebraice *in consumptione populi contritio principis* (1); Vatablus, *attritio imperii;* Septuaginta, *in defectu* (Symmachus, *in raritate*) *populi contritio principis;* Tigurina, *in multitudine populi magnificentia regis est : ubi vero nullus est populus, formidat princeps.* Hebræum enim הדרת *hadrat* est dignitas, decor, ornatus, magnificentia.

Sensus ergo clarus est, *q. d.* « In multitudine populi, » vel, ut ex Hebræo vertas, *in multiplicari populum*, hoc est, cum populus multiplicatur tum numero, tum probitate, virtute, obsequio, tum opibus et censu, tum sapientia, industria, robore et fortitudine, multiplicatur pariter, augescit et crescit rex, tum numero subditorum, tum opinione virtutis; ex populo enim æstimant regem : qualis enim rex, talis populus est; et

Regis ad exemplum totus componitur orbis :

tum divitiis : populus enim dives suis tributis et donis ditat regem; tum sapientia et robore : populi enim sapientia, industria et politia manat a sapientia principis, juxta illud cap. XI, 14 : « Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia. » Rursum populus robustus robustum facit principem, quia in bellis eum tuetur et propugnat etiam cum vitæ periculo. Quare vere Symmachus, *epist.* 34, lib. X : « Amari, ait, coli, diligi majus imperio est. » Et Poeta :

Non cives tantum princeps, sed nutrit et hostes :
Alterius fœtum ceu lupa cana feræ.

Ex adverso cum deficit populus tum numero, tum virtute, tum censu, tum sapientia et robore, deficit iisdem pariter et princeps : opes enim et bona principis sita sunt in opibus et bonis populi. Quare signum est principem vel esse imprudentem, vel avarum, vel improbum, cum populus deficit. Princeps enim bonus sua sapientia, clementia, politia, industria, allicit ad se suumque regnum advenas et exteros undequaque : malus autem et tyrannus, suos tributis et oneribus gravans, eos dispergit et fugat, ut alias quærant terras, ubi meliorem nacti principem melius tractentur. Princeps enim bonus non suum, sed populi commodum quærit : imo populi commodum suum æstimat, uti revera est; tyrannus autem suum, non populi commodum spectat, unde populum expilat, aggravat, opprimit; qui proinde odit tyrannum, et vel eum declinat, vel fraudat et suffuratur quidquid potest, vel etiam rebellat, eique perniciem machinatur. Unde Septuaginta vertunt, *in defectu populi contritio*, vel

(1) Rosenmullerus, *terror maciei*, tenuitatis, id est, qui extenuationem regi affert. Sed voci רזון *principis* quoque significationem inesse, certum est, tum quia veteres omnes eam hic exprimunt; tum quia, ut sciunt omnes, רזון nomen proprium est conditoris regni Damasceni.

eversio, principis. Nam, ut recte ait B. Petrus Chrysologus, *serm.* 173 : « Sicut honor capitis ad membra pertendit, ita membrorum pœna ad dolorem capitis, ad capitis pertendit injuriam. »

Hinc Deus, utpote Rex regum et Dominus dominantium, suam magnificentiam ostendit in multitudine innumerabili SS. Angelorum, Beatorum, stellarum et creaturarum omnium sibi servientium. Unde Daniel eam conspicatus, cap. VII : « Millia, ait, millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » Et Christi regnum magnificum ita describit Psaltes, *Psal.* II : « Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. » Et *Psal.* LXXI, 8 : « Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. »

Hinc Salomon typus Christi mire fuit magnificus in numero, opibus et fortitudine militum et famulorum, adeo ut ex solo eorum visu obstupuerit regina Saba, III *Reg.* X. Sic de Cyro scribit Xenophon, lib. VIII *Cyripædiæ*, cap. XLIX : « Erat ea hominum erga ipsum affectio, ut natio quævis detrimentum se accipere duceret, si non Cyro mitteret quidquid ipsis egregium in regione sua vel nasceretur, vel aleretur, vel arte perficeretur. Itidem quævis urbs, quivis homo privatus opulentum se arbitrabatur, si rem Cyro gratam præstitisset. Nam et accipiebat a singulis Cyrus ea, quorum copiam illi qui dabant, haberent; et vicissim eis largiebatur, quibus eos destitui animadverteret. »

Ex adverso tyranni efficiunt, imo affectant subditorum inopiam, impotentiam, paucitatem, ne contra se exsurgere et rebellare audeant : uti legimus de Dionysio cæterisque Siciliæ tyrannis. Idem videre est hodie in Turca, de quo hoc vulgo tritum est : Quocumque pedem infert Turca, eodem mox sequitur desolatio et vastitas terrarum et incolarum. Causam dat Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. X : « Custodia, ait, regi a civibus suis est; tyranno autem a peregrinis : populo suo in nulla parte confidit. Itaque arma civibus suis adimere, ac multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus civitatem reddere, proprium tyrannidis est : vexare item nobilitatem, clam evertere et palam, et in exilium mittere, tanquam adversarios et machinatores contra potentiam suam. Unde Periandri consilium Thrasybulo datum supereminentes spicas decerpere, tanquam opportunum fuerit eminentiores civium de medio tollere. Hæc omnia principia sunt mutationum. » Vide eumdem, cap. XI, ubi docet tyrannum, ut tyrannidem suam confirmet, *primo*, subditis adimere animum; *secundo*, cives inter se discordes efficere; *tertio*, omnem potentiam, opes, vires eis accidere.

Symbolum hujus rei est physeter pisciculus qui balænam præit, ducit et regit : prætentat enim vada et pericula. Sicut enim physeteris decus est magnitudo balænæ, sic regis decus est magnitudo populi, de quo Poeta :

> Hoc balæna suo tuta est ductore per undas :
> Principe et est felix plebs vigilante suo.

Nam, ut ait Comicus :

> Civium labore fit res gloriosa principum :
> Dedecus pastoris est, si non habet pecus bene :
> Membro principe ægrotante, corpus omne habet male :
> Nemo amicus, nemo fidus est ingrato principi :
> Pauper est sibi divesque publico princeps bonus :
> Omnium securitati providens spernit suam.

Denique Deus pios humilesque reges donat multitudine populi, impios et superbos mulctat paucitate ejusdem, ut patet in Davide. Unde in Jure Canonico 1, Quæst. IV, cap. XI *Ecclesia*, ex S. Gregorio, vel, ut prisci codices habent, S. Augustino, dicitur : « Aliquando pro meritis Prælatorum depravatur et damnatur vita subditorum, ut Prælatis suis subditi faventes ad malum cum eis simul corruant, sicut filii Israel diu portantes (tolerantes) peccata sacerdotum, tandem cum eis ceciderunt in manus hostium. Item David populum numeravit, II *Reg.* ult., quo peccato gladius Domini desæviit in populum. Sed in lata (ampla, multa) gente gloria regis est, in diminutione plebis contritio principis. Qui ergo de numerositate suæ gentis superbivit, jure in ejus diminutione punitus est. »

Intellige hæc de multitudine rite instructa, composita et ordinata: hæc enim decus et robur affert regi : si enim incomposita sit et inordinata, potius regem dedecorabit et infirmabit, adeo ut a paucis strenuis in acie recte dispositis sternatur et profligatur. Exemplum sit Xerxes, qui mare classibus sternens, terram copiis, imo Hellesponto juncto, Athoque monte perfosso, maria pedibus peragrans, et classibus montes, ait Cicero, lib. II *De Finibus*, ducensque in aciem vicies mille Persas, ad Thermopylas a trecentis Lacedæmoniis duce Leonida fusus cæsusque est; idque futurum Demaratus ipsi prædixerat, quem sic ad Xerxem sapienter loquentem inducit Seneca, lib. VI *De Benefic.* cap. XXXI : « Demaratus solus dixit ipsam illam, qua sibi placeret, multitudinem indigestam et gravem, metuendam esse ducenti; non enim vires, sed pondus habere; immodica nunquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones objecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur et corporibus obruent. Tota illos Asia non movebit loco. Tantas minas belli et pene totius generis humani ruentis impetum paucissimi sustinebunt. » Et inferius : « Verum est quod dicitur, majorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis; sed hæc res contra nos est. Ob hoc

Turba noxia principi.

Exemplum Xerxis.

ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Uti toto te non potes. Præterea quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Cæterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus ejus duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est quod perire non possit, cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua, causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat : divina atque humana impellentem, et mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare jusserunt : stratusque per totam Græciam passim Xerxes, intellexit quantum ab exercitu turba distaret. »

Vers. 29. 29. QUI PATIENS EST, MULTA GUBERNATUR PRUDENTIA; QUI AUTEM IMPATIENS EST, EXALTAT STULTITIAM SUAM, — id est stultitiam prodit et exerit altis vocibus, clamoribus, jactatione manuum et brachiorum. Hebraice, *longus naribus* (id est longanimis et tardus ad iram, ut superius dixi), *multus intelligentia; at brevis spiritu exaltans stultitiam suam;* Chaldæus, *qui longanimis est, multæ prudentiæ est; et qui præceps est in spiritu suo, multiplicat stultitiam;* Septuaginta, μακρόθυμος, id est *longanimis vir, multus in prudentia;* ὀλιγόψυχος, id est *impatiens* vel *pusillanimis, valde imprudens;* Complutenses, *at impatiens fortis* (legunt enim ἰσχυρός, id est fortis, pro ἰσχυρῶς, id est fortiter, valide, valde) *stultus;* Syrus, *tristis autem valde est stultus,* quia sua pusillanimitate et tristitia malum suum non lenit, sed auget, duplicat et triplicat. B. Antiochus, *homil.* 24, legit : « Longanimis vir multæ est prudentiæ; pusillanimis autem fortis est stultitia; » S. Hieronymus, in cap. v *ad Galat.* : « Pusillanimis vehementer insipiens; qui vero patiens est et universa sustentat, vir sapiens. » Longanimes enim sunt magnanimi, ideoque prudentes, patientes et tardi ad iram; pusillamines autem sunt parvi animi, ideoque imprudentes, impatientes et celeres ad choleram, ut patet in pueris et feminis. Hinc Hebraice vocantur *breves spiritu*, id est animo exili, arcto et angusto, qui nihil ferre potest, sed statim exilit prosilitque in iram. Qua de re pulchre Aristoteles, lib. VII *Ethic.* cap. VI : « Ira, ait, aliqua ex parte, sed non perfecte rationem audire videtur, perinde ac veloces ministri, qui quidem antea quam totum id audierint quod dicitur, excurrunt; proinde in agendo oberrant. Canes etiam antequam considerent si sit amicus, si tantum pulsaverit ostium, latrant : sic et ira propter caliditatem celeritatemque naturæ, audita quidem ratione, non præcepto autem audito, ad ipsam properat ultionem. » Quocirca B. Hugo Lincolniensis Episcopus : « In omnibus, ait, exhibeamus nos sicut Dei ministros, uti monet S. Paulus, II *Corinth.* VI, 4. Multa vero patientia in eo lucet, si multa contraria sive adversa, in multa lenitate perferat longanimitas multa. Patientia enim sine longanimitate, non multa, sed curta erit : absque lenitate vera prorsus nulla erit. » Ita habet ejus Vita. Vide Cassianum, *Collat.* XVI, cap. XXVII, et *Collat.* XVIII, cap. XIII.

Audi S. Ephrem, tract. *De Vitiis et Virtutibus* : « Vir longanimis multa prudentia gubernatur. Quid vero eo præstantius ? Longanimis enim semper in gaudio, atque lætitia et exultatione versatur, spem in Domino defixam habet, et ab omni iracundia alienus. Omnia enim longanimis sustinet, non facile ad iram concitatur, neque ad contumelias convertitur, non facile verbis movetur inanibus. Si afficiatur injuria, non moleste fert. Sibi adversantibus non resistit. In re quacumque firmus constansque permanet. Nullis imposturis fallitur. Non facile ad iracundiam provocatur. In adversis gaudet. Delectatur omni opere bono. Invidos æquo ac lubenti animo perfert. Jussus non repugnat, objurgatus non dolet. In longanimitate seipsum semper exercet. »

Porro, prudentia patientis et imprudentia impatientis, *primo*, ostendunt sese in eo, quod patiens ostendat se dominum iræ, impatiens ejusdem servum; patiens ergo dominatur sibi suisque affectibus, ideoque in jugi pace et tranquillitate consistit; impatiens vero passionibus agitur continuis, ideoque in perpetuo animi tumultu et perturbatione degit. Unde Abbas Benjamin apud Palladium in *Lausiaca*, hydrope gravi cruciatus, condolentibus sociis placide ait : « Orate ne interior meus homo sit hydropicus. Hoc enim corpus neque, cum bene se habuit, mihi profuit; neque, cum male, me læsit. » Præclare S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. XXX : « Si ergo ira, ait, quietem mentis subtrahit, suam Sancto Spiritui habitationem claudit, cujus recessione animus vacuus ad apertam mox insaniam ducitur, et usque ad superficiem ab intimo cogitationum fundamento dissipatur. » Et post pauca : « In quo itaque iste ab arreptitiis longe est, qui actionis suæ conscius non est ? Unde plerumque fit ut usque ad manus ira prosiliat; et quo ratio longius recedit, audacior exsurgat, seque ipsum animus retinere non valeat, quia factus est potestatis alienæ, et eo furor membra foris in ictibus exercet, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captivam tenet. » Patiens ab impatiente differt. Primo.

Secundo, patiens tacendo et patiendo dominatur non tantum iræ suæ, sed et alienæ; impatiens utrique servit et mancipatur. Sic S. Vincentius in equuleo Daciano tyranno insultans : « Insurge, ait, in me, et toto malignitatis spiritu debacchare; videbis me Dei virtute plus posse quam possis ipse qui torques. » Dixit et fecit, adeo ut Dacianus furens exclamarit : « Victi sumus. » Sic et S. Laurentius insultans Valeriano : « Infelix, ait, has epulas ego semper optavi; ista flamma mihi refrigerium præstat. » Secundo.

Tertio, patiens patiendo sæpe convertit impatientem, eumque sua patientia facit patientem; Tertio.

impatiens vero sua impatientia alias patientem facit impatientem. Impatiens ergo est quasi febricitans, patiens est quasi medicus qui febrim impatientiæ sanat, et impatientem patientiæ mentique restituit. Audi B. Petrum Chrysologum, *sermone* 38 : « Nonne quoties miserum hominem choleræ inflammaverit incendium, et dominante febre vesanum reddiderit ægrotantem, turbatur sensus, mens deperit, feritas accedit, recedit humanitas, et ne multis, moriente homine, furor vivit? Hinc est quod frendet dentibus, parentes laniat, scindit proximos, cædit pugno, morsu agit atque afficit obsequentes; tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad famæ cumulum armatur; patientia tolerantiam sumit, injurias despicit, morsus sustinet, fert labores, et non leves pœnas patitur, ut a pœna liberet laborantem; fovet oleo, insistit curis, erogat medicinam, certus quod mercedem honoris obsequiis repenset ægrotus, dum receperit sanitatem. Rogo quæ major phrenesis, quæ gravior vis furoris, quæ par dementia sancti hominis percutere maxillam, mansueti fratris faciem verberare, placidi vultus gratiam tristi livore perfundere? nudare hominem solo quo tegitur vestimento? et ob vilem prædam nil Deo, nil homini, nil naturæ relinquere, nil pudori? angariare hominem suis actibus occupatum? et alienam pœnam suum solatium computare? Ergo fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cognovimus, obediamus Christo, et furentum fratrum morsus, verbera, onera tota pietatis virtute portemus, ut et fratres nostros liberemus a pœna, et nos æternum patientiæ præmium consequamur. » Vide quæ de patiente et patientia fuse dixi *Exodi* I.

Ita S. Gregorius Magnus Mauricio Imperatori, ejusque filiis se persequentibus dicebat : « Quoniam ego peccator sum, vos tanto magis (ut opinor) Deum vobis conciliatis, quanto magis me illi ignaviter servientem affligitis. » Sic tandem quem armis non poterat, patientia vicit; ita habet ejus Vita, libro IV, cap. XVII. Nimirum :

Nobile vincendi genus est patientia : vincit,
Qui patitur; si vis vincere, disce pati.

Quarto. *Quarto*, quia patiens patiendo acquirit perfectam patientiam. « Patientia autem opus perfectum habet, » *Jacob.* I, 4. Vide ibi dicta. Unde S. Ignatius, fundator Societatis Jesu, rogatus quænam esset compendiosa ad perfectionem via, respondit : « Si multa Christi nomine patiare. » Quocirca nobilis illa matrona Alexandriæ apud Cassianum a S. Athanasio petiit ægrotam permolestam, ut illi serviendo, et probra ab ea recipiendo, disceret patientiam : « Ut, ait, bonum pro malo, pro injuria beneficium reddere assuescam. » Igitur « agere fortia Romanum est, pati fortia Christianum est; quia regina rerum omnium patientia, » quæ omnia superat, sicut « rupes ferendo vincit assultus maris. »

30. VITA CARNIUM, SANITAS CORDIS; PUTREDO OSSIUM, INVIDIA.—Hebræum, קנאה *kina*, id est zelus, æmulatio, invidia est, *q. d.* Cor sanum, id est, animus sanus a passionibus, præsertim a livore et ira (unde Septuaginta vertunt, *cor mansuetum*), facit etiam corpus et carnem vivida et sana; at passiones animæ, et maxime invidia adeo corpus afficit et exedit, ut etiam ossa, quæ durissima et solidissima sunt, conficiat et tabefaciat. Ex bona enim et læta habitudine animi per naturalem sympathiam consequitur bona habitudo corporis, et contra, ut docent Physici et experientia. Animus enim suam sanitatem, quietem, lætitiam, æque ac ægritudinem, turbationem, mœstitiam afflat et communicat corpori, utpote cui intime unitur. Ita R. Levi, et R. Salomon, Aben-Ezra, Jansenius et alii. Audi S. Basilium, hom. *De Invidia* : « Ipso fatentur ore hoc vitium invidi; aspectus est illis aridus, gena subtristis et cava, supercilium demissum : » inde invidia vocatur livor, id est dolor cordis, et quia lividos, id est subnigros, pallidos ac tristes facit oculos, nasum, os, etc. Invidi enim exedentes se dolore lividum colorem contrahunt, juxta illud Virgilii epigramm. *De livore* : Vers. 30.

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.

Hunc esse sensum patet ex Septuaginta, *mansuetus vir cordis est medicus; tinea autem ossium cor sensitivum.* Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *cor mœroris sensu saucium*, quod scilicet invidia, atra bile vel ira ægrum facile adversa sentit, et passionibus agitatur, ac vel verbulo uno minus apposite dicto, velut acu tactum pungitur et feritur. Graphice cor sensitivum depingit Seneca, lib. III *De Ira*, cap. X : « Nam ut ulcera, ait, ad levem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt, ita animus affectus minimis offenditur, adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio et interrogatio ad litem evocent : nunquam sine querela ægra tanguntur. » Et cap. XXIX, lib. III, sic ait : « Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in hominibus stolidis deprehendes; frivolis turbamur et inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, ursos leonesque mappa proritat; omnia quæ natura fera et rabida sunt, consternantur ad minima. Idem stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut injurias vocent modica beneficia. »

Hunc sensum innuit quoque Chaldæus, *qui dividit iram cordis sui, medicina est carni ejus; et sicut putredo in ligno fortis, sic et in ossibus invidia*; et Syrus, *qui sedat iram suam est sibi medicus, tinea ossium invidia*; et Vatablus ac Pagninus, *vita corporis est animus lenis; et putredo ossium est invidia*, *q. d.* Salubritas corporis est abdicare sese ab ira et lenem esse; invidia vero corrumpit corpus. Ubi nota : Hebræum מרפה *marpe* idem est quod sanitas et lenitas; medici enim morbos

pharmacis leniendo sanant. Cor sanum ergo est cor lene, non leve, uti perperam vertunt nonnulli.

Sanitas cordis, primo, est lenitas.

Igitur « sanitas cordis, » *primo*, est ipsa lenitas et mansuetudo : hæc enim directe opponitur iræ et invidiæ, quæ summa est cordis ægritudo, tabes et mors; et hæc carni et corpori sanitatem et longævitatem affert, quam imminuit et incidit ira et invidia. Unde tritum : τὰ ἄχολα μακρόβια, id est, animalia quæ carent bile et felle, sunt longæva, ut cervi.

Secundo, Charitas.

Secundo, « sanitas cordis » est amor et charitas. Unde S. Augustinus, vel quisquis est auctor, serm. 17 *De Diversis* : « Cognoscant, ait, omnes invidi, qui de aliorum tribulationibus gaudent, quia membra sunt putrefacta et abscissa et mortua, et ideo non habent sensum, et cum discedunt ab aliis membris, non sentiunt, quia sine sensu sunt. Sensus noster, fratres, una fides est, et una charitas una sanitas est : teneamus fidem tanquam sensum, teneamus charitatem tanquam sanitatem; et quamvis diversa membra diversa munera habeant, tamen unitate charitatis teneantur, ut mereantur ire post caput. »

Tertio, sanitas rationis.

Tertio, « sanitas cordis » est sanitas rationis, mentis et judicii : hæc enim iram et invidiam sopit, proponendo rationes iram et invidiam lenientes, v. g. quod res hujus mundi sint viles et leves, et indignæ ob quas homo cœlo natus irascatur, vel cuipiam invideat; quod majus sit bonum charitatis, gratiæ, pacis animi, quam omne illud, ob quod quis alteri invidet; quod invidia magis noceat invido, quam ei cui invidet; summum enim invidi tormentum est invidia, juxta illud :

> Invidia Siculi non invenere tyranni
> Tormentum majus.

Quocirca S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. XXXIV : « Qui, ait, livoris peste plene carere desiderat, illam hæreditatem diligat, quam cohæredum numerus non angustat; quæ et omnibus una est et singulis tota; quæ tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. Imminutio ergo livoris est affectus surgens internæ dulcedinis, et plena mors ejus est perfectus amor æternitatis. Nam cum mens ab ejus rei appetitu retrahitur, quæ accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profectu illius sua damna pertimescit. »

Quarto, sanitas activa.

Quarto, R. Salomon, Baynus et Tigurina pro *sanitas cordis* vertunt, *cor sanans* : hoc enim proprie significat Hebræum מרפא *marpe*; unde « sanitas cordis » hic non tantum passiva, quæ est in ipso corde in se sano, sed et activa, quæ alios ægros afflictosque sanat, accipi potest, *q. d.* Cor mansuetum, prudens, et charitate plenum sanat aliorum dolores et passiones, eos prudentibus dulcibusque rationibus instruendo, consolando, animando, itaque vitam quoque et lætitiam carni et corpori eorum restituit. Contrarium plane facit cor livore tabidum : hoc enim tam animas quam carnes et ossa, tam sua quam aliena, inficit et consumit. Unde Septuaginta vertunt, *mansuetus vir cordis est medicus*, quia iram et invidiam, quæ gravis est morbus, ab animo tam suo quam aliorum discutit; et quia livorem et tabem carnium et ossium, ab invidia manantem, dispellit. Mansuetus ergo est *marpe*, sive Raphael, id est medicus Dei, vel medicans et sanans Deus, quia sicut Raphael sanavit et liberavit Tobiam seniorem a cæcitate, juniorem ab Asmodæo, Saram a viduitate et angore, sic pariter mansuetus curat omnes animi ægritudines.

Alludit ad sanitatem cordis naturalem; sicut enim hæc parit vitam et sanitatem carnium cæterorumque membrorum : cor enim est officina generans spiritus vitales, quos in singula membra immittit; unde, si sanum sit et vegetum, vivos et vegetos creabit spiritus, quos per membra dispertiens, ea pariter viva et vegeta efficiet; sin ægrum maleque affectum sit, spiritus vitiosos gignet, quos per membra dispergendo, eis suam ægritudinem vitiumque afflabit, adeo ut ossa putrescere ac tabescere efficiat : sic pariter sanitas cordis, id est mentis, generat spiritus, id est cogitationes et affectiones sanas, id est vivas et vegetas, quibus omnes sensus tum interiores, tum exteriores, ipsaque caro et totum corpus vegetatur et efflorescit, imo aliis eamdem vegetationem et florem aspirat; sin mens ira, invidia aliave passione ægra sit, creabit cogitationes iracundas, invidas, tristes, etc., quibus eosdem affectus et ægritudines sensibus omnibus, totique corpori imprimet, uti docet Isaias, cap. I, vers. 5 et 6. Unde S. Chrysostomus, homil. 6 *in Acta* : « Non ita statim, inquit, medicus febricitantem hominem a febribus liberavit sua curatione, ut longanimis vir alium iracundum, et præ ira flagrantem, apprehensum refrigeravit per spiritum propriorum sermonum. » Et inferius : « Mansueti quidem, inquit, invidiam pessimam omnium affectionem curant; imo potius gravem illum morbum in suam animam nunquam admittit vir mansuetus; sed si viderit fratres honoratos, congaudet et gratulatur, aliorum gloriam suam putans, et amicorum omnia communia censens, in bonis quidem congaudet; in tristibus autem condolet. » Hac de causa tam instanter monuit cap. IV, vers. 23, dicens : « Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit; » ideoque assidue cum Psalte, *Psal.* L, orandum : « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. » Deus enim est qui ait : « Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, » *Ezechiel.* XXXVI, 26. Ubi multa de hoc corde dixi.

Mystice S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. ult., et III part. *Pastor.* admonit. 6, per carnes et ossa accipit virtutes debiles et fortes : « Vita carnium, inquit, sanitas cordis, quia, si mentis innocentia

custoditur, etiam quæ foris infirma sunt, roborantur. Et putredo ossium invidia, quia per livoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia facta virtutum. Ossa quippe per invidiam putrescere, est quædam etiam robusta deperire. »

Moraliter de malo invidiæ.

Moraliter, disce hic quam noxia et pestifera sit invidia, non tantum aliis, quibus invidetur, sed ipsi invido. Unde S. Basilius, hom. *De Invidia* : « Sicut, inquit, viperam dicunt abrupto ventre matris nasci, sic invidia concipientem se animam corrodit et tabefacit. » S. Basilii frater S. Gregorius Nyssenus in *Vita Mosis* : « Invidia, inquit, malorum princeps, mortis mater, prima peccati janua, vitiorum radix, doloris initium, calamitatis parens, inobedientiæ causa, ignominiæ principium, mortifer stimulus, mucro reconditus, naturæ morbus, bilis venenosa, tabes sponte adhibita, telum amarum, figens animam clavus, flamma cordis, intestinorum ignis. Hanc qui habet, non suis malis, sed alienis bonis infelix est. Milviis similis, quos cadaveribus pasci, et pretioso unguento emori aiunt. » S. Hieronymus in cap. V *ad Galat.* : « Invidia aliena felicitate torquetur, et in duplicem scinditur passionem, cum aut ipse est aliquid in eo, in quo alium esse non vult, aut alium esse videns meliorem, dolet se ei non esse consimilem. Pulchre quidam de invidia lusit, dicens :

Justius invidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit discruciatque animum. »

S. Chrysostomus, homil. 40 *ad Populum* : « Invidi pejores sunt feris, dæmonibus autem pares, et forte deteriores : nam feræ escæ indigentes, vel a nobis irritatæ adversus nos armantur; invidi vero, etiam beneficiis allecti, bene meritos maleficiis prosecuti sunt. Dæmones quoque, licet contra nos bellum exerceant impacatum, consortibus tamen generis non insidiantur ; unde Judæis Christus os occlusit, cum eum in Beelzebub ejicere dæmonia calumniarentur. Invidi vero neque naturæ communionem reveriti sunt, neque sibi pepercerunt. » Et paulo post : « Omni venia caret hoc peccatum. Nam fornicator quidem concupiscentiam prætendere potest, fur paupertatem, homicida furorem. Tu vero quam dices causam, rogo? nullam penitus, nisi tantum intensam nequitiam, etc. Hoc vitium et fornicatione pejus est et adulterio. Hoc enim in operato tantum sistit, invidiæ vero vis totam subvertit Ecclesiam, et toti nocet terrarum orbi. Hæc homicidii mater est : ita fratrem Cain occidit, ita Jacob Esau, ita Joseph fratres, ita cunctos homines diabolus. »

Quocirca invidi symbolum et imago est basiliscus. Sicut enim basiliscus, teste Solino, Æliano et aliis, serpens est exitialis ad funera terrarum natus, solo aspectu auras inficit, plantas urit, necat animalia, saxa ipsa dissolvit; atque hic idem, si se intueatur in speculo, repercusso in se halitu propriis telis necatur : sic invidus et calumniator, qui maledicta in puram animam ejaculatur, suis ipse sagittis conficitur, et proprio se jugulat gladio.

Symbolice Hugo : « Vita carnium sanitas cordis. Cordis nomine, inquit, Prælatus denotatur, quia ab ipso spiritus vitæ in alios velut in cognata membra effluit tunc, cum sanus et incolumis est; » sin male sanus sit, et vitiis laboret, sua vitia subditis sibi membris instillabit, adeo ut et ossa, id est in virtute fortes et validi, sensim vitiis marcescant et tabescant, ac præsertim si vitio invidiæ laboret, doleatque subditos sibi sapientia et gratia æquari vel antecellere : hæc enim invidia subditorum aversionem, iram, invidiam vicissim provocabit, quæ ossa, id est intima et validissima reipublicæ, collegii, monasterii, etc., erodet, exedet et consumet.

Præclare Seneca, lib. *De Clementia* : « Principibus quidem, inquit, invideri et invidere cognata mala sunt; sed invidere majus malum est : invideri enim virtutis est, invidere infirmitatis et insaniæ. » Igitur « putredo ossium invidia, » quia, sicut ossium medulla a capite et cerebro per spinam dorsi fovetur et irrigatur, ideoque deficiente et vacuato cerebro deficit et evacuatur : sic et deficiente principe, qui est caput, per invidiam, ossa reipublicæ, puta proceres, tabescunt; inde enim generantur simultates, suspiciones, odia, bella, seditiones, quibus tam rex quam proceres conficiuntur.

Huc facit quod legimus in Vita S. Mechtildis, ipsi graviter capite laboranti, adeo ut nullam caperet requiem, apparuisse Christum, ac ostenso cordis sui vulnere dixisse : « Huc intra, ut quiescas; » illico illa intravit cum gaudio, ac visum est illi tot cervicalibus sericeis caput refocillari, quot dolorum ictibus tundebatur. Unde Christum dicentem audivit : « Bombyces sericum gerunt, et de me scriptum est : Ego sum vermis, et non homo. » Quocirca illa in omni tribulatione et necessitate ad cor Christi confugiebat, ex eoque mirum lenimen et gaudium sugebat.

Denique ex hoc loco et similibus Chæremon Abbas apud Cassianum, *Collat.* XII, VI, docet mansuetudinem et patientiam efficacissimum esse remedium contra tentationem carnis cæteraque vitia omnia, eo quod patientia pacem animæ membrisque omnibus imperet et afferat. « Per quod, inquit, evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis : Mansuetus vir cordis est medicus, ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ, verum etiam libidinis omniumque pariter exstirpet fomitem vitiorum; in longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam, qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, nec acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur. Pax enim multa diligentibus nomen Do-

mini, et non est illis scandalum, » *Psal.* CXVIII.

Anagogice, S. Hieronymus in fine *Comment. in Isaiam*, ad illa, *Vermis eorum non morietur* : « Hic vermis, inquit, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, juxta illud quod dicitur *Psal.* XXXI : Versatus sum in miseria, dum configitur spina. Et in *Proverbiis*, cap. XIV : Tinea ossium cor intelligens (græce αἰσθητική, id est sensitivum). Et iterum *Proverb.* XXV : Sicut tinea vestimentum, et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri. » Damnati enim in inferno instar canum summa torquentur invidia, ira, tristitia, angore et remorsu conscientiæ, quod intelligant et sentiant, quam gravia ob levem peccati voluptatem cogantur ferre supplicia; hæ enim passiones instar tineæ eos mordent et rodunt, sed ita ut nunquam exedant et consumant, sed in æternum mordendo et rodendo perdurent. Unde ait Isaias : « Vermis eorum non morietur. »

Vers. 31. 31. QUI CALUMNIATUR EGENTEM, EXPROBRAT FACTORI EJUS : HONORAT AUTEM EUM QUI MISERETUR PAUPERIS. — Pro *calumniatur* hebr. est עשק *oscec*, id est vim facit, defraudat, opprimit. « Calumniatur » ergo, id est calumniam et probrum jacit, irridet, subsannat. Rursum, « calumniatur, » id est per calumniam, sycophantiam (Septuaginta enim vertunt συκοφαντεῖ, de qua voce plura dicam cap. XXVIII, vers. 16), fraudulentiam defraudat vel jure suo, vel eleemosyna sibi debita : opponitur enim τῷ *qui miseretur*. Unde Pagninus vertit, *qui aufert quid a paupere;* Tigurina, *vim faciens tenui*; alii, *qui defraudat inopem*. Pro *exprobrat* Septuaginta vertunt, παροξύνει, id est *irrigat*, vel *exacerbat;* Theodotion, *blasphemat*; S. Hieronymus adversus Ruffinum, *lacessit*; Chaldæus, *qui opprimit pauperem, opprobrium facit animæ suæ; et qui miseretur injuriam patientis, honorat se*, quia omnes fratres sumus ex eodem Deo Patre, imo ex eodem Adamo, et eadem terra, Evaque prognati. Sicut ergo qui opprimit vel juvat fratrem, opprimit vel juvat quasi partem sui et seipsum : sic et qui opprimit vel sublevat pauperem, opprimit vel sublevat fratrem suum et seipsum; frater enim est quasi alter ego. Syrus, *qui mala pauperi loquitur, iram ciet Creatori; qui honorat Dominum, miseretur pauperis.*

Pauperes sibi arrogat Deus, cur? Causa prima. Quæres cur? Causa *prima* est generalis, quam jam dedi, quod scilicet pauper communi jure creationis sit opus et creatura Dei; qui autem creaturam laudat, vel vituperat, tacite Creatorem quasi opificem, qui illam creavit et fabricavit, laudat vel vituperat. Ita S. Paulinus, *epist.* 32 : « Qui spernit, ait, pauperem, exacerbat eum qui fecit illum, id est communem omnium Creatorem, qui sicut refectione inopum gaudet, ita defectione tristatur (1). »

Secunda. *Secunda* est propria, quod scilicet paupertas æque ac opulentia creata sit a Deo. Voluit enim Deus majorem partem hominum esse pauperem, tum ad meritum patientiæ et paupertatis; tum ut paupertate cogerentur laborare, agros colere, omnesque artes mechanicas exercere, sine quibus vita humana et ordo universi non constaret, nec subsisteret. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. *Contra eos qui tantum in festis conveniunt*, quæ est antepenultima tomi V : « Paupertate sublata vitæ totius constitutio tolleretur, et omnis vivendi ratio perturbaretur; quia neque nauta erit, neque gubernator, neque agricola, non textor, non sutor, non pictor, nec alius ullus opifex : quibus si nobis carendum sit, omnia pessum ibunt; nunc enim quasi magistra quædam optima necessitas paupertatis, singulos ad opera vel invitos perurget. Quod si omnes essent divites, omnes etiam in otio viverent; atque ita omnia corrumperentur, et nihil non periret. » Atque ex hac re S. Chrysostomus ibidem ostendit esse Numen, ejusque providentiam circa res humanas demonstrat. Hoc est quod ait Ecclesiasticus cap. XI, 14 : « Paupertas et honestas (id est divitiæ) a Deo sunt. » Vide ibi dicta. Qui ergo pauperem carpit vel ridet, tacite carpit et ridet Deum, Deique providentiam, quæ pauperum ordinem et seriem constituit. Multo magis id facit qui opprimit pauperem. Arbitratur enim violentus oppressor, quod Deus pauperem a sua potestate et vi subtrahere nequeat, ait R. Levi et Aben-Ezra.

Tertia magis propria et peculiaris est, quod Deus ineffabili sua providentia et dispositione res omnes ita ordinarit, ut in particulari hic et ille essent pauperes, iste vero et alii divites, juxta illud *Proverb.* XXII, vers. 2 : « Dives et pauper obviaverunt sibi; utriusque operator est Dominus. » Audi S. Chrysostomum in *Catena Græcorum* : « Duo peccata hoc loco assignat, nempe pauperum calumniam, et Dei offensionem. At quomodo conviciator pauperum irritat Deum, qui fecerat illum? quia Deus non modo secundum animam et corpus condidit illum, verum etiam condidit talem, nempe pauperem et miserum, eoque modo comparatum, qui lingua maledica facile capi carpique posset. Dices rursum : Si Deus quosdam creat inopes, inopemque et miseram vitam ducere illos pro sua sapientia ordinat, quorsum nos eorum miseremur? etenim audivi non paucos, qui ita dicerent : Quo jure obligamur nos in pauperes liberales et misericordes esse? si Deus illos amasset, pauperes non fecisset. Quousque contra salutem nostram ludimus? quousque de his ridemus, propter quæ merito nos tremere, formidare et horrere oportebat? sordidumque ac mille malis repletum ludibrio habemus? utrum Deus magis amabat Lazarum mendicum et ulcerosum, an vero divitem epulonem? Nimirum hoc nos perdit, quod divina quoque eloquia in facetias et dicteria vertamus. » Tertia.

Quarta, quia Deus pauperes velut a mundo de- Quarta.

(1) Rectissime.

relictos, et sæpe oppressos, sibi arrogat, ac peculiarem eorum curam, providentiam et protectionem gerit, sicut mater peculiarem gerit curam filiorum parvulorum, ægrorum, afflictorum, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor, » *Psal.* IX, 34. Pauperes ergo œconomum et procuratorem sui victus et vitæ habent Deum, qui Angelis in cœlo præsidet, et sub quo curvantur qui portant orbem. Hinc et Christus : « Quod uni, ait, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis; » unde et in die judicii liberales in pauperes, quasi in semet beneficos, cœlo adjudicabit, avaros vero in pauperes, quasi in semet maleficos, tartaro addicet, *Matth.* XXV.

Quinta. *Quinta,* quia Christus in mundum veniens paupertatem honoravit, consecravit et quasi deificavit, quia eam sibi, hoc est Deo, hypostatice cum humanitate univit : « Nam pauperem matrem, pauperem censum, et omnia denique paupera elegit, » ait Concilium Ephesinum. Pauper ergo est viva imago pauperis Christi, ut aiebat S. Franciscus.

Sexta. *Sexta,* quia Christus paupertatem voluntariam velut consilium Evangelicum sanxit, ac inter beatos sui regni primo loco collocavit, dicens : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » *Matth.* V, 3. Hæc enim paupertas divina est, Deique perfectiones imitatur et refert. Sicut enim Deus sibi sufficiens eminet supra omnes res creatas, sic et pauper spiritu contemnens terrena, et anhelans ad cœlestia, in Deo defixus despicit omne quod sub Deo est.

Rursum, sicut Deus Dominus est mundi totius, sic et suo modo pauper spiritu, juxta illud S. Pauli, II *Corinth.* VI : « Nihil habentes et omnia possidentes. » Unde Climachus, *gradu* 17, asseverat pauperem monachum dominum esse mundi, et quia jactavit in Deum curam suam, possidere per fidem omnes Gentes in servos. Idem addit pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiose : omnia enim quæ habet, aut habere potest, reputat quasi non sint; et, si recedere contingat, æstimat ut stercora. Quo eodem sensu egregie S. Bernardus, serm. 21 *in Cantic.*, quod ab Unigenito, ut ipse loquitur, dictum est : « Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum ; » idem quoque omnibus ejus fratribus ait esse commune, quibus omnia non solum adjiciuntur, sed etiam subjiciuntur, si modo terrenis rebus spoliati, ac super illas altius elati fuerint. Quod si ita est, inquit : « Non putent divites hujus sæculi, fratres Christi sola possidere cœlestia, quia audiunt dicentem : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Non eos, inquam, æstiment sola cœlestia possidere, quia ea sola audiunt in promissione. Possident et terrena, et quidem tanquam nihil habentes, et omnia possidentes, eo pro certo magis domini quo minus cupidi. Denique fideli homini totus mundi divitiarum est. Totus plane, quia tam adversa

Pauper spiritu similis est Deo.

quam [illegible] ipsius æque omnia serviunt ei, et cooperantur in bonum. Ergo avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contemnit ut dominus. Ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat. »

Secundo. Insuper sicut Deus dives est gratia et virtutibus, sic et pauper spiritu; quem, ut ait S. Ambrosius, lib. III, *epist.* 1, « solum Deus divitem novit, utpote qui sit dives æternitate, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nonne tibi videtur dives, qui habet pacem animi, tranquillitatem, quietem, ut nihil concupiscat, nullis exagitetur cupiditatum procellis, nec vetera fastidiat, nec nova quærat, et semper desiderando fiat in summis divitiis inops? »

Tertio. Ad hæc, sicut Deus supra terrena omnia elevatus degit in cœlo, sic et pauper spiritu, juxta illud S. Cypriani, tract. *De Orat. Dominica* : « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et mundo; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Et S. Gregorius, lib. 1 *Registri*, epist. 5, describens statum mentis suæ, cum esset religiosus : « Nihil, ait, in hoc mundo expetens, nihil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta (Isaia, cap. LVIII) didicissem : Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat. » Pauper ergo spiritu, ideoque mundi contemptor agit

Innocuos sine nube dies, sine crimine noctes;
Occupat in terra cœlum, nec sidera desunt.

Quarto. Denique pauper spiritu æmulatur, quoad fas est, Dei et Christi puritatem, sanctitatem, perfectionem, satagitque suam in divinam plane transfundere voluntatem, ut idem per omnia velit quod vult Deus, ac sic unus cum eo spiritus efficiatur, ideoque Dei stabilitatem et æternitatem ambit et imitatur. Audi S. Bernardum, serm. 21 *in Cant.* : « Eris, ait, inter adversa et prospera mutabilium temporum tenens quamdam æternitatis imaginem, utique hanc inviolabilem et inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens Dominum in omni tempore, proindeque vindicans tibi, etiam in hujus nutabundi sæculi dubiis eventibus certisque defectibus, perennis quodam modo incommutabilitatis statum, dum te cœperis renovare et reformare in insigne illud antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quippe sicut ipse est, ita et tu eris in hoc mundo, nec in adversis timidus, nec in prosperis dissolutus. »

Quocirca Salvianus Massiliensis Episcopus, qui floruit anno Domini 460 : « De illis, ait, qui expediti ab omnibus, vel pene ab omnibus sarcinis, Salvatoris viam sequuntur, et Dominum Jesum

Christum non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum quod etiam Propheta dixit : Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus; hos enim non aliter quam imitatores Christi honoro, non aliter quam Dei imagines colo, non aliter quam membra Christi suspicio.» Idem, lib. III *Contra avaritiam*, pauperes vocat nummularios Salvatoris, et lib. IV, nervose : « Sunt, ait, quibus etsi desint multa, non desunt omnia. Christus tantummodo solus est, cui nihil est quod in omni humano genere non desit. Nullus servorum suorum exulat, nullus frigore ac nuditate torquetur, cum quo ille non algeat. Solus cum esurientibus esurit; solus cum sitientibus sitit. Et ideo quantum ad pietatem illius pertinet, plus quam cæteri eget. Omnis enim egestuosus pro se tantum in se eget; solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais, o homo, qui Christianum te esse dicis, cum Christum egere videas, ut facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquas? Christus pauper est, et tu opes divitum cumulas. Christus esurit, et tu delicias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, et a te apothecæ ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium egestate conficitur, et a te luxuriosis copiæ congregantur. Christus tibi pro muneribus a te datis præmia sempiterna promittit, et tu nil præstituris cuncta largiris. »

Huc pertinet historia B. Martini, Ambiani Christum in paupere vestientis, quando Christus sequenti nocte eidem Angelorum choro stipatus apparuit, vestem pauperi ab eo datam ostentans dicensque : « Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit. » Ita Severus in *Vita S. Martini*.

Præclare S. Chrysostomus paupertatem ait esse quamdam personam seu larvam, sub qua latitet et occultetur ipse Deus : et, dum mendicus manum extendit, Deum ipsum accipere eleemosynam.

Vers. 32. 32. IN MALITIA SUA EXPELLETUR (ita Romana ; alii legunt, *repelletur*) IMPIUS; SPERAT AUTEM JUSTUS IN MORTE SUA. — Variæ variorum sunt hic versiones, et consequentur expositiones: *Primo*, Baynus pro *sua* vertens *ejus*, sic exponit : Impius in ipsa machinatione malitiæ suæ, dum scilicet eam orditur et molitur, sæpe et vita et molitione sua expellitur : hinc justus sperat in morte ejus, quod scilicet eo morte sublato, liberabitur ab ejus vexatione et injuria.

Secundo, Septuaginta vertunt, *in malitia sua repellitur impius, qui autem fidit sanctitati suæ justus*; vel, ut legit auctor *Catenæ Græc.* : « Impius propter malitiam suam expelletur et proscribetur ; qui autem justitia et sanctitate sperat in Dominum, justus censebitur; » idque sic exponit : « Impius, inquit, ob suam malitiam expelletur, et eradicabitur e terra, expulsusque in angustum locum demergetur, atque ibidem perpetuo custodietur et observabitur. Qui autem confidit in Dominum, etc. Pulchrum sane et tutum est confidere in Dominum ; si quis tamen bonis operibus instructus fuerit, si quidem talis justi sanctique viri nomen apud illum promerebitur. Frustranea enim et temeraria est spes, quæ bonis operibus prorsus destituitur. »

Quæres, cur Septuaginta pro *morte* substituunt *sanctitatem*? Respondeo, quia vitam sanctam justi mors sancta consequitur : mors ergo justi sancta est, imo sanctitas, quia justum in sanctitate confirmat, beat et glorificat. Atque hæc est causa cur justus speret in morte sua : quia nimirum mors ejus sancta est et consummatio sanctitatis. Si enim mors ejus esset impia et scelerata, utique eam non speraret, sed horreret. Forte etiam Septuaginta Græcum ὁσιότης, id est *sanctitas*, innovant, novumque ei significatum tribuunt (uti aliis nonnullis vocibus Græcis fecere), ut significet idem quod ὁσία, id est mortuorum exequiæ, funerum justa, parentalia, animarum expiatio. Unde ὁσιόω est expio, justa persolvo, item sanctifico, consecro. Sanctitatem ergo non tam vitæ quam funeris hic intelligunt, qua scilicet defunctus more fidelium precibus et sacrificiis vivorum expiatus, e pœnis Purgatorii liberetur, et transeat in requiem æternam. Hanc enim moribundi exoptant, suisque commendant, ac in ea spes suas post mortem reponunt.

Tertio, Chaldæus, *in malitia sua repellitur* (Syrus, *destruitur*) *impius ; et qui confidit se moriturum, justus est* ; Syrus, *qui confidit se peccatis carere, justus est*. Qui enim peccatis caret, non timet, sed exspectat mortem veluti januam et transitum ad vitam meliorem. Unde Climachus, *gradu* 6 : « Probatus ille est, ait, qui mortem singulis diebus exspectat; sed ille sane sanctus, qui hanc horis singulis desiderat. »

Quarto, Jansenius : « Pro *repelletur*, ait, dictio Hebraica magis significat, *impelletur* aut *propelletur*, secundum quam significationem convenientissime significabitur impium per suam malitiam impellendum, ita ut nunquam sit securus aut stabilis, sed animo semper sit intranquillo, exagitante illum conscientiæ remorsu ; ut ad quævis vitia rapiatur, impellente eum passionum ipsius ac malarum suggestionum flatu, ac divinæ justitiæ dispositione ex uno infortunio impellatur in aliud. Hoc enim est quod psalmus primus comparat impium pulveri quem projicit ventus a facie terræ. » Et alio loco : « Fiant, inquit, sicut pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos, *Psalm.* XXXIV ; vel, ut habent Hebræa, *impellens eos*. Ideo et Isaias impios dicit esse quasi mare fervens, quod quiescere non potest, nec esse impiis pacem, *Isaiæ* LVII. Huic sensui bene convenit quod opponitur : Sperat autem justus in morte sua, hoc est, cum impius per suam mali-

tiam semper impellatur, ut nunquam usquam sit securus; contra justus etiam in morte sua, cum maxime metuere soleant homines, bene confidit et securus est. »

Quinto, nervosius Noster Hebræum יִדָּחֶה *iiddache* vertit, *expelletur*, *q. d.* « In malitia, » id est a malitia, per malitiam, propter malitiam, ac sæpe in ipsa malitia, ipsoque flagranti delicto, impius expellitur e vita, spe, machinatione, felicitate, omnibusque bonis suis, ac truditur in gehennam mancipandus æternis vinculis, ignibus et tormentis: quare invite, trepide, anxie moritur, imo per vim expellitur e vita; at justus sperat in morte sua, scilicet se per mortem transiturum ad vitam beatam, a terra in cœlum, ab hominibus ad Angelos et Deum, a tempore ad felicem æternitatem; quare libenter, lætus et alacer moritur. Sperat ergo et confidit in morte sua, id est confidenter moritur, imo mortem optat et desiderat quasi finem laborum, dolorum et ærumnarum hujus vitæ, et principium gaudiorum ac felicitatis æternæ. Hinc Philosophus, interrogatus « qua re pii differrent ab impiis, » respondit : « Bona spe. » Pii enim sperant sortem et vitam meliorem, impii desperant, imo exspectant sortem et vitam miserrimam in inferno. Igitur impius sperat in vita opes, voluptates, honores; sed iis expulsus, spe sua excidit; justus autem nihil sperat in hac vita, nihil in ea exspectat nisi tribulationes; sed sperat in morte, quod scilicet per illam finientur ejus afflictiones, et incipient delectationes. Dicit ergo: « Mihi vita est in tædio, mors in desiderio. » Ita violenter, pavide et anxie expulsi sunt e vita Antiochus, II *Machab.* IX, Herodes infanticida, Diocletianus, Valerianus, Maximianus, Valens, etc. (1).

Piorum in morte spes et jubili. Exempla.

Ex adverso piorum in morte confidentium hæ fuere voces. S. Nicolai : « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum; » S. Martini : « Sinite me cœlum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur; » S. Ambrosii : « Non ita vixi ut pudeat me vivere. Nec mortem timeo, quia bonum habemus Dominum ; » S. Hieronymi : « Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est ! Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus ; » S. Mariæ Ægyptiacæ : « Nunc dimittis servam tuam, Domine, secundum verbum tuum in pace ; » Venerabilis Bedæ : « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto; » S. Gorgoniæ : » In pace in idipsum dormiam et requiescam; » S. Francisci : « Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo; me exspectant justi donec retribuas mihi; » B. Petri Alcantaræ : « Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus ; » S. Mariæ Oigniacensis : « Quam pulcher es, rex noster Domine ! Alleluia; » S. Nicolai Tolentinatis : « Dominus meus Jesus Christus sanctissimæ matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Plura vide apud S. Gregorium, lib. IV *Dialog.*, et Joannem Severanum, qui anno elapso ingens volumen edidit de pretiosa morte Sanctorum.

Maxime autem sperant in morte sua Martyres, quia per martyrium transeunt ad coronas et palmas Martyrum. Unde noster Edmundus Campianus, nobilis fidei pugil in Anglia, ad crucem damnatus præ gaudio cecinit : « Te Deum laudamus ; » quod ante eum fecerat Joannes Fischerus Episcopus Roffensis. Rodolphus vero Sherwinus Campiani in morte socius : « Hæc dies, ait, quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea. » Cæterorum Martyrum similes fuere voces, similes exultationes et jubili : mors enim eis est semen æternæ gloriæ summæque coronæ. Quocirca Psaltes iis gratulans occinit : « Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, » *Psalm.* CXV; quam scilicet pretiosam facit in Confessoribus vita, in Martyribus causa, quorum anteacta vita tingitur morte perpetua. Hinc Prudentius περὶ στεφάνων :

> Pulchra res, *ait*, ictum sub ense persecutoris pati,
> Nobilis per vulnus amplum porta justis panditur.

Ita « S. Genesius Arelatensis, ait Eucherius, Christo immolatur, et triumphanti cruore perfunditur, undaque pretiosi sanguinis baptismi Sacramenta complentur. Ac revera pretiosa sunt Martyrum vulnera, quæ brevem vitam sub æternitatis commercio Deo fœnerantur. » De quibus merito dicas :

> Ibat purpureus niveo de pectore sanguis.

Et illud Claudiani in *Honorio* :

> Gaudensque sacris vulneribus leo,
> Admittit hastam morte superbior.

Quot enim in Martyre sunt vulnera, tot sunt decora. Hinc Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. ult. ait de ipsis cicatricibus corporis gloriari et gaudere eos,

> Qui vulnere ferri,
> Munere martyrii, gemma superba, nitent.

Et Fortunatus *De Machabæis* :

> Pectora belligero poterant quæ vincere ferro,
> Invitant jugulis vulnera cara suis.

S. Leo, serm. *De S. Laurentio* : « Omnia tormenta, ait, ad gloriam Martyrum reperta, quando in honorem triumphi transierunt instrumenta supplicii. » S. Cyprianus, lib. II, *epist.* 6 : « Fluebat sanguis, ait, qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammas et ignes gehennæ glorioso cruore superaret; » et in *Exhortatione ad Martyres* : « Pretiosa mors hæc est quæ emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quæ accepit coronam in consummatione virtutis. » Sic apud Eu-

(1) Maurer, *in calamitate sua*, cum ei accidit calamitas, *detruditur*, ruit *improbus; sed confidit*, fiduciæ plenus *in* ipsa *morte sua*, gravissimis angustiis, *justus*.

cherium : « Filios Machabæos mater, gloriosis luctibus honorabilis, in gremium divinæ adoptionis invidenda morte transfudit. » Et Arnulphus Lexov. *serm.* in Concilio Turonensi : « Felices, ait, qui impretiabilem sanguinem Christo suo indigno et corruptibili sanguine compensarunt! » « Pulchrum est nobis (ait Tertullianus, cap. XXXIX *Apol.*) quod provocamur ad tribunalia, vincimus cum cædimur ; hæc palmata vestis, hoc curru triumphamus : sanguis Martyrum semen Christianorum; nam tale damnum lux rependit largiter, hoc genus mortis decorum est. » Prudentius : « Triumphus Domini passio est Martyrum, et pro Christi nomine cruoris effusio, et inter tormenta lætitia. »

Vers. 33. 33. IN CORDE PRUDENTIS REQUIESCIT SAPIENTIA, ET INDOCTOS QUOSQUE ERUDIET. — Hebraice, *in corde intelligentis quiescit sapientia, et in medio stultorum cognoscitur*, dum scilicet prudens et intelligens sapientiam suam promit inter stultos, id est improbos, ut eorum stultitiam et impietatem compescat, eosque doceat prudentiam et probitatem, *q. d.* Sapientia in corde sapienti, id est prudenti et probo, velut in thalamo et throno suo considens conquiescit, illumque omni suo splendore, decore et gloria ornat, illustrat et condecorat, adeo ut et stultos et impios illuminet et immutet, eosque faciat sapientes et pios. Tanta est vis sapientiæ et virtutis. Tantus vicissim zelus et ardor sapientis et sancti, qui sciens sapientiam et sanctitatem sibi datam non pro se duntaxat, sed veluti bonum universale, aliis omnibus, præsertim insipientibus, eamdem impertit et communicat : quare adeo de sapientia sua nihil deperdit, ut eam magnis graduum incrementis adaugeat : perinde ut ignis vicinis stipulis se insinuans, ardorem suum non minuit, sed amplificat; et sol radios suos diffundens, lucem suam non evacuat, sed multiplicat; et Deus creans Angelos, homines, mundum, iisque suas dotes communicans, eas non imminuit, sed longe lateque dilatat : divinitatis enim proprium est se suaque creaturis communicare sine ullo sui damno, imo cum magno gloriæ suæ incremento. Deum ergo imitetur sapiens et sanctus, ut quasi sol inter stultos incedat, omnibusque radios suæ sapientiæ aspiret :

Velut ambulans in terra Deus,
Et sanctus in carne Angelus.

Porro Septuaginta, Aquila et Theodotion vertunt contrarie, *in corde bono viri requiescit sapientia ; in corde autem imprudentium non dignoscitur*, *q. d.* Sapientia et virtus habitat in corde sapienti et sancto ; in corde autem insipienti et pravo habitat, non sapientia, sed insipientia et malitia, juxta illud *Sapient.* I, 4 : « In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. »

Videntur ergo olim variasse codices Hebræi : nam ii quibus usi sunt Septuaginta, Aquila et Theodotion, habuerunt negationem *non*; ea vero caruerunt codices quibus usus est Noster et Chaldæus, uti eadem carent hodie omnes passim codices Hebræi et Latini : et utrique lectioni suus verus congruusque constat sensus, uti patet ex dictis.

34. JUSTITIA ELEVAT GENTEM ; MISEROS AUTEM FACIT POPULOS PECCATUM. — *Justitiam* hic tum generalem accipe pro qualibet virtute, tum specialem quæ est virtus cuique jus suum tribuens : hæc enim maxime exaltat et elevat reges, regna et respublicas, sicut ex adverso rapinæ, tyrannides, omnesque reliquæ injustitiæ et impietates, regum et regnorum sunt ruinæ et pernicies. Pro *miseros facit* Hebræis est duplex lectio. Aliqui enim codices legunt חסר *cheser*, id est defectus, imminutio, egestas, miseria. Ita legerunt Septuaginta. Unde vertunt, *peccata autem tribus et familias diminuunt*. Sic quoque videtur legisse Noster. Vers. 34.

Jam pro חסר *cheser* legunt חסד *chesed*, id est pietas ; affines enim et vicinæ sunt litteræ ד et ר ; τὸ autem *chesed* varii varie vertunt et explicant. *Primo* aliqui, *q. d.* « At pietas populorum est peccatum,» hoc est, religio et pietas gentium est peccatum idololatriæ : ipsorum enim religio est cultus idolorum, non Dei veri. Alii, *q. d.* Quidquid Gentes idololatræ sine fide faciunt, est peccatum. Verum hic est error, qui pugnat cum dictis S. Pauli *Rom.* II, 14; *Matth.* V, 47; *Daniel.* cap. IV, vers. 24. Vide dicta *Roman.* XIV, 23, ad illa : « Omne quod non est ex fide, peccatum est. »

Secundo, alii, *q. d.* *Chesed*, id est pietas seu misericordia, populis est peccatum, id est sacrificium pro peccato, quo scilicet populus peccata sua expiet, juxta illud *Daniel.* IV : « Peccata tua eleemosynis redime. » *Peccatum* enim in Scriptura non raro per metonymiam significat hostiam pro peccato. Unde Vatablus vertit, *beneficentia autem populis est expiatorium sacrificium.*

Tertio, et magis apposite, *chesed* hic, ut et *Levit.* XX, vers. 17 et 25, accipi potest pro probro, *q. d.* Justitia gentem gloriosam facit : at peccatum eamdem facit probrosam et miseram, ut vertit Noster. Unde et Chaldæus, *opprobrium populi peccatum;* Syrus, *viles facit peccatum* (1).

Quarto, apposite etiam Noster Salazar *chesed*, id est misericordiam, metonymice sumit pro miseria, quæ est objectum misericordiæ, *q. d.* « Misericordia populorum est peccatum, » id est peccatum populos miseratione et misericordia dignos reddit, scilicet propter miseriam eorum ; cum vice versa justitia populos laude et gloria afficiat; ac proinde eos non miseratione, sed æmulatione usque ad invidiam dignos efficiat.

Porro justitia exaltat reges et populos, tum opibus, celebritate et gloria ; tum dilatando eorum regna, fines et terminos ; tum per omnia eos secundando ; tum denique ornando eos omni virtute et gratia in hac vita, ac gloria in futura, qui est

(1) Ita et Maurer.

finis omnis reipublicæ, nimirum ut populos per virtutes dirigat ad felicitatem et gloriam cœlestem. Vice versa, miseria quam populis invehit peccatum, est multiplex, puta fames, pestis, bellum, seditiones, rapinæ, doli, fraudes, ignominia, crimina, ac denique gehenna. Exempla sunt in tribu Benjamin, quæ ob stuprum commissum in uxorem Levitæ plane accisa, et pene excisa est, *Judic.* xx, 47. Item in familiis Jeroboam, Jehu et omnium regum Israel, quæ vicissim a successoribus funditus deletæ sunt; cum ex adverso sub Davide, Salomone, Ezechia et Josia, quando justitia et pietas floruit, tam eorum familia, quam populus eis subditus fuerit potens, dives, felix et gloriosus. Idem hodie videre est in regibus et regnis justis et piis. Sane Ferdinandum II Imperatorem tot victoriis, terris et regnis exaltat ditatque Deus, ut a multis centenis annis nullus Imperatorum eo fuerit potentior, felicior, gloriosior, ipseque videatur esse suorum temporum, imo plurium sæculorum justa felicitas, ac felix justitia: justitia enim parit exaltationem, exaltatio felicitatem. Equidem hisce diebus quibus hæc scribo, justitiam et pietatem suam ostendit insigni et regio apophthegmate. Cum enim princeps quidam hæreticus posceret ab eo libertatem religionis, prudenter æque ac juste, imo religiose respondit, « libertatem hanc non esse sui juris et fori, illamque non a Cæsare, sed a Pontifice postulandam. » Vide Thomam Bozium *De Signis Ecclesiæ*, ubi fidelium et piorum in omni genere rerum felicitatem, infidelium vero et impiorum infelicitatem enarrat et demonstrat.

Vers. 35. 35. ACCEPTUS EST REGI MINISTER INTELLIGENS : IRACUNDIAM EJUS INUTILIS SUSTINEBIT. — *Inutilis* hic vocatur insipiens et imprudens, ideoque damnosus et noxius, utpote regem pudefaciens. Hic enim opponitur intelligenti.

Intelligens ergo regis minister est, qui in consiliis est prudens, in inveniendo solers, in conversando versatilis, in tractando dexter, in exsequendo efficax, in maturando celer, denique in omni actione sapiens et fortis, æque ac fidus et probus; itaque utilis est regi, ad omnia ejus negotia sapienter et feliciter conficienda. Hic ergo acceptus est regi, imo est quasi os, manus et anima regis. Quocirca Sixtus, non Pontifex, sed Philosophus, in *Sententiis*, num. 180 : « Cole, inquit, virum sapientem, tanquam imaginem Dei viventis. » Et num. 137 : « Sapientis mentem Deus inhabitat. »

Hebræa, Symmachus, Aquila et Theodotion habent, *beneplacitum* vel *gratia regis erga servum intelligentem, et ira* vel *furor ejus erit confundens*, id est pudore afficiens; Chaldæus, *in ira* vel *offensa ejus erit pudefaciens*; Syrus, *in sapientia sua aboletur iniquus*; Pagninus, *amor regis est ad servum intelligentem, et ira ejus erit contra eum qui pudore eum afficit*; Tigurina, *at ignominiosus iram ejus accendit*. Regimen reipublicæ et populorum res est summe difficilis et ardua : unde summam poscit prudentiam et sapientiam. Quocirca reges et principes seligunt sibi consiliaros et administros sapientia pollentes, eosque valde caros, imo quasi magistros et gubernatores habent, amant et colunt; ex adverso oderunt imprudentes et insipientes, qui vel imprudentia suggerunt consilia, vel prudenter a se constituta imprudenter exsequuntur, quales sunt temerarii, imperiti, inexperti, præcipites, indiscreti, iracundi et similes. Hi enim tam se quam regem, cujus sunt administri, pudore et probro afficiunt, eique dedecus et ignominiam conflant. Eorum enim imprudentia et fatuitas regi, qui eos destinavit, adscribitur et imputatur : sicut vice versa, prudentia et sapientia legati vel ministri regi tribuitur; talis enim æstimatur rex, qualis est ejus legatus, consiliarius, administer. Ille ergo decus, vel dedecus sui regis, in ore et manu sua portat : sic sapiens minister Saulis fuit David, eique in deliciis, donec cæso ab eo Goliath, audiens Saul illum sibi anteferri a populo occinente : « Percussit Saul mille, et David decem millia, » invidia motus eum persecutus est. Sic sapiens Arcadii minister, imo magister fuit Arsenius, postea Anachoreta; Justiniano Belisarius, Theodorico Cassiodorus, Henrico VIII Angliæ regi Thomas Morus, non μῶρος, sed sapiens: cui quamdiu se credidit Henricus, tamdiu sapuit; ast ubi libidine abreptus ejus sana consilia respuit, desipuit, ideoque Thomam occidit; in cujus nece non tam Thomæ, quam sibi ipsi, totique Angliæ caput amputavit. Insipientes ministri fuere Eusebius Constantino, Valens et Ursatius Ariani Constantio, Eutropius Arcadio, Maximus Juliano, Wolsæus Henrico VIII Angliæ regi, qui proinde iram regum incurrerunt, misereque perierunt. Memorabilis est sententia Homulii Senatoris Romani dicentis, « optare se potius malum principem, qui bonos haberet consiliarios ac amicos, quam bonum, qui malos haberet, quibus administrationem committeret. » Hæc enim magis ab iis quasi administris pendet, quam ab ipso principe : hi quoque, si boni sunt, principem bonum efficient. Ita Fulgosius, lib. VII, cap. II. Alfonsus Aragonum rex dictabat, « regum consiliarios ut reges esse, aut regum animos habere oportere. » Idem suadentibus Cathalanis, ut Alfonso filio adolescentulo septem daret gubernatores sapientes, justos et integros, respondit : « Si horum non dico septem, sed unum tantum dederitis, continuo illi et regimen et regnum ipse facile concesserim. » Ita Æneas Sylvius et Panormitanus, lib. II *De Gestis Alfonsi*. « Pyrrhus » Epiri rex, ait Plutarchus in ejus Vita, « profitebatur urbes plures per Cineam oratione, quam armis a se subactas. Habebat eum in honore, ejusque utebatur maximis in rebus opera, » juxta illud Euripidis : « Omne id expugnare verba compta, ferrum quod minax possit. » Hic est ille Cineas qui, præmissus a Pyrrho, sermone suo sapienti

et deserto populos quoslibet Pyrrho devinciebat et subjiciebat, qui tandem Pyrrhi dominandi libidinem sapienter et modeste redarguens : « Quid, ait, faciemus, o Pyrrhe, capta Italia ? Siciliam invademus, » ait Pyrrhus. « Quid post captam Siciliam ? » infert Cineas : « Africam et Carthaginem tentabimus, » ait Pyrrhus. « Quid post Africam? » regerit Cineas. « Ubi rerum potiti erimus, quid tum ? » Subridens Pyrrhus : « In otio, inquit, vivemus, bone vir, compotabimus quotidie, et mutuis inter nos sermonibus oblectabimur. » Tum opportune Cineas : « Et nunc, inquit, quid obstat quominus compotemus, et otium inter nos traducamus, cum jam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, quæ per sanguinem, per multos sudores, per discrimina petituri sumus, multasque calamitates allaturi aliis et accepturi?» Annon hoc sapiens consilium? felix fuisset Pyrrhus, si illi obsecundasset; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis præda factus sit.

Porro Septuaginta explicant quis sit intelligens minister, dum addunt : « Acceptus est regi minister intelligens, sua autem agilitate aufert ignominiam, » *q. d.* Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei a rege demandatum est. Unde auctor *Catenæ Græc.* legit : « Sua namque versutia et agilitate e medio tollit ignominiam. » Græce enim est εὐςροφία, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde εὔςροφος est bene retortus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur πολύτροπος, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri principum, ut pro re nata sciant se vertere in omnes formas et rationes, pro loco, personis et tempore opportunas, quibus negotia sibi commissa transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor *Catenæ Græcor.* εὐστροφίαν hanc mystice refert ad pœnitentiam, qua pœnitens et resipiscens a peccato convertitur ad Deum, ejusque exempla dat SS. Petrum et Paulum : « Talis εὐςροφίας, inquit, hoc est facilis felicisque conversionis, minister erat Paulus; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundum scientiam, cœlesti Numine tactus repente permutavit in eum qui erat secundum scientiam. Talis etiam minister erat Petrus; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursum ad pœnitentiam conversus, a fœda illa negationis labe non modo sese expedivit, verum etiam illustrior, Deoque quam antea erat carior evasit. »

Pro posteriore autem versus parte sive antithesi Septuaginta vertunt, *ira perdit etiam prudentes*, quasi ad verbum ex Hebræo vertant, *ira est pudefaciens*, id est perdens, sapientes; nec enim stulti pudefiunt, utpote qui probris rebusque pudendis pleni, frontem perfricuerunt ac pudere dedidicerunt; imo in pudoris sensu dedoluerunt.

Tropologice, si rex quærit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, octon. 6 : « Plurimarum, inquit, operationum solertes ministros habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt atque messores. » Hi sunt Apostoli Apostolicique doctores et prædicatores, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messores in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basilius, homil. in illud, *Attende tibi.*

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Responsio mollis et lingua sapientis gratiæ, victimæ impiorum ingratæ, omnia Deo nota, cor gaudens floridum, dies pauperis mali, secura mens bona, vocari ad olera cum charitate, vir iracundus rixosus, laus patientis, iter pigrorum, domus superborum, fide et misericordia purgantur peccata, de abjiciente disciplinam, laus timoris Domini et humilitatis.

1. Responsio mollis frangit iram : sermo durus suscitat furorem. 2. Lingua sapientium ornat scientiam : os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vitæ : quæ autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus irridet disciplinam patris sui : qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti justitia virtus maxima est : cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus justi plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam : cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impio-

rum abominabiles Domino, vota justorum placabilia. 9. Abominatio est Domino via impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ : qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus et perditio coram Domino : quanto magis corda filiorum hominum? 12. Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem : in mœrore animi dejicitur spiritus. 14. Cor sapientis quærit doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali : secura mens quasi juge convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas : qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum : via justorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem, et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto, et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium : ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo opportunus est optimus. 24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domum superborum demolietur Dominus, et firmos faciet terminos viduæ. 26. Abominatio Domini cogitationes malæ, et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam : qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata : per timorem autem Domini declinat omnis a malo. 28. Mens justi meditatur obedientiam : os impiorum redundat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam : fama bona impinguat ossa. 31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. 32. Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam : qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientiæ : et gloriam præcedit humilitas.

Vers. 1. 1. Responsio mollis frangit iram : sermo durus suscitat furorem. — Hebraice, *responsio tenera reverti facit* (reducit, retrahit) *iram : verbum doloris* (id est pungens, dolore afficiens) *ascendere facit furorem;* ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit; unde Hebræum אף *aph* faciem et nares ac iram, quæ in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben-Ezra. Septuaginta, *responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitat iras.*

Pro *mollis* hebraice est רך *rach*, id est *tenera;* Septuaginta, *submissa;* Theodotion, *delicata;* Tigurina, *mitis.*

Pro *sermo durus*, hebraice est *verbum doloris;* Septuaginta, *sermo tristis;* Aquila, σκληρός, id est *durus;* Symmachus, θρασύς, id est *audax;* Theodotion, πονικός, id est *molestus;* Pagninus, *dolore afficiens;* Tigurina, *asper;* Vatablus, *atrox;* Syrus, *verbum molle avertit iram; et verbum asperum suscitat furorem;* Arabicus, *ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram; et verbum scindens extollit ambitiones iræ.*

Sensus est, ait R. Levi, *q. d.* Molli responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; e contrario aspero sermone quis placido bilem movebit, ejusque furorem contra se suscitabit et accendet. Simile est in natura. Sicut enim vis tormenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus e sclopo ejaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur : ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per mollitiem lanæ; et sicut fulmen re molli, ut stipula, exceptum solvitur et evanescit; sin incidat in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, acuitur eaque diffringit : sic pariter ira alterius infringitur responsione leni, dura vero exacerbatur et sævit. Insignis sententia est, ait Jansenius, artem docens qua indomita alioqui fera cicuretur et mansuescat. Si quis, inquit, irato suaviter et benigne respondeat, comiter et honorifice eum compellans, et placidis utens verbis, hujusmodi mollis responsio frangit accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est acerbus, etiam jacentem et sopitam iram sic suscitat, ut furor fiat. Mollis enim responsio minuit iræ materiam, e contra sermo durus auget; cujus exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut injuria vera vel reputata.

Superbia irati frangitur humilitate humilique responso; injuria pariter submissione mitique responso, qua quis se irato quasi subjicit et substernit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et injuria affectus videtur ultionem peregisse, et honorem suum recuperasse, cum reum vel æmulum sibi subjectum et quasi supplicem aspicit. Rur-

sum ira habet quid magnanimi et leonini; leones autem, cum vident quem supplicem, iras ponunt eique parcunt, juxta illud :

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Et faciles animos mens generosa capit.

Insuper ira excandescens est quasi ignis effervescens, qui exstinguitur injecta leni aqua, hoc est miti mollique responso; et sicut vermis tener sensim erodit lignum, sic et mansuetudo iram.

Convicii ergo vindicta imo victoria sit, aut culpæ modesta confessio; aut, si culpæ non est sibi conscius, humilis et mansueta responsio. Sic Gedeon fortissimus appetitus verbis asperis a viris Ephraim indignantibus, quod ab eo non fuissent evocati ad prælium, post victos Madianitas, modesta responsione vicit seipsum, vicit et viros Ephraim : « Melior est, inquit, racemus Ephraim vindemiis Abiezer. In manus vestras tradidit Dominus principes Madian, Oreb et Zeb. Quid tale facere potui, quale vos fecistis? » Unde effectum subdens Scriptura subjungit : « Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quo tumebant contra eum, » *Judic.* VIII, 2.

Præclare S. Gregorius Nazianzenus in carm. *Adversus iram*, eam vocat dæmonem; sic enim orditur:

Irascor iræ, dæmoni intus condito.

Iræ quinque remedia ex Nazianzeno. Ac versus finem iræ remedia suggerit : *primum*, orationem; *secundum*, signum crucis; *tertium*, humilitatem; *quartum*, præsentia nihili ducere; *quintum* : Probrum, inquit, quod iratus in te conjicit, vel verum est, vel falsum : si verum, agnosce; si falsum, nihili æstima. Objectiones deinde diluens subdit :

At læsit hic me? tu cave hunc lædas item.
At reprimetur? forsan hinc crescet furor.
At cœpit ille? protinus verbis tuis
Frangatur, atque moribus blandissimis,
Solutus instar fluctuum ad terram illico;
Aut ut procella, cum nihil renititur,

q. d. Sicut maris insani fluctus ad littoris arenas impacti dissolvuntur, et sorbentur, aut resiliunt : sic irati furor et minæ in mitem animum linguamque incurrens, ejus mollitie sorbetur, dissolvitur, infringitur. Et inferius :

An non furentes pateris hos, qui dæmone
Agitantur, ac vi perciti horrendum latrant?
Quid? mente captos non feres? vel ebrios?
Quid? rabidus ad te forte si currat canis?
Quid? si camelus quispiam ferox tonet,
Stabisne pugnax? nonne qui sapit, fugit?

Et post nonnulla :

—— Ira torridum jocis petas :
Adversus iram nam joco nil fortius.
Quid rebus cunctis exstat mitius? Deus.
Quis fervet ira? carnifex mortalium.
O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crapula, et asile, tartari ad lacus ferens,
Horrenda legio, multiplex labes mali.

Simile pulchrum dat S. Chrysostomus, hom. 3 *De Davide et Saule* : « Sicut, ait, si infles in scintillam ignis, excitas incendium; si inspuis, exstinguis : idem fit in inimicitia proximi; si inflatos ac vecordes ingeras sermones, excitas ignem, sin mites ac moderatos, iram omnino exstinxeris; » uti iisdem exstinxit iram Heli pontificis Anna mater Samuelis, I *Reg.* I, 17; et David iram Saulis, I *Reg.* XXIV, 9.

Illustre exemplum est apud Sophronium, vel potius Joannem Moschum, in *Prato spirit.* cap. penult., de Abbate Sergio, qui agricolam injuriantem et furentem humili lenique responso, quo probra in se conjecta agnoscebat, eorumque se reum fatebatur, non tantum pacavit, sed et sibi supplicem, imo monachum effecit. Idem fecisse Abbatem Pœmenem cum Diacono suo a dæmone ira percito, narrat cap. ultim.

Porro iram hoc modo vincere, ejusque damna præcidere, ingentis est tam virtutis quam gloriæ. Nam, ut ait Beda in *Proverbiis* : « Gloriosus est injuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Melius est bene vinci, quam male vincere.» Hic enim, dum tacet, respondet, ac suo quieto lenique silentio docet mansuetudinem, ideoque dum vincitur, vincit, atque iratum quieti restituit, eumque sibi devincit et subjugat.

Mystice hanc gnomen adaptes Deo, *q. d.* Responsio mollis, id est confessio humilis redarguenti reddita frangit iram Dei, ut patet in David, qui Nathan prophetæ redarguenti respondens: «Peccavi Domino,» mox audire meruit : «Dominus quoque transtulit peccatum tuum,» II *Reg.* XII, 13. Contra sermo durus eorum, qui arguenti resistunt, majorem iram districti judicis provocat, ut patet in Saule, qui Samueli se corripienti duriter respondens : «Imo audivi vocem Domini,» etc., audivit se abjectum a regno Israel, I *Reg.* XV, 20. Ita Beda : « Responsio mollis frangit iram, » *q. d.* inquit : « Qui verba increpantis humiliter recipit, jam propinquat veniæ reatus quem gessit; at qui superbus arguenti resultat, majorem contra se iram districti judicis provocat. » Unde Galatinus, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. XII, τὸ *verbum durum suscitat furorem* applicat Judæis, qui Christum accusantes apud Pilatum dureque conclamantes : «Crucifige, crucifige, » provocarunt in se furorem Dei, qui proinde per Titum et Vespasianum Hierosolymam, cum tota Judæorum gente, funditus vastavit.

2. LINGUA SAPIENTIUM ORNAT SCIENTIAM : OS FATUORUM EBULLIT STULTITIAM. — Pro *ornat* hebraice est תיטיב *tetib*, id est, *bonam pulchramque facit*, id est ornat; Pagninus, *condecorat*; Septuaginta vero, *bona novit;* Tigurina, *bene utitur scientia;* R. Levi, *bonam facit audientium mentem.* Pro *ebullit* hebraice est יביע *iabbia*, id est, ut Chaldæus, *eructat*; Aquila et Symmachus, ἀναβλύει, id est *effundit;* Septuaginta, ἀναγγέλλει, id est *pronuntiat*, nuntiat, enuntiat; Syrus, *evomit;* alii, *scaturit*, re- Vers. 2.

Lingua sapientis ornat scientiam. Primo.

dundat, manat quasi fons. Igitur *primo*, lingua sapientum ornat scientiam, quia ipsa ostendit se sapientia præditam, ac per eam sese sapientis nomen et decus possidere. Unde Septuaginta vertunt, *lingua sapientum bona novit;* vel, ut vertit auctor *Catenæ Græcor., lingua sapientum callet honesta; os autem amentium annuntiat mala.*

Secundo. *Secundo* et proprie, quia lingua sapientis apte, ordinate et sapienter suo tempore et loco sapientiam eloquitur; hoc enim magnum est sapientiæ decus, dum isto discretionis et prudentiæ ornamento decoratur; at vero os fatuorum sine discretione loci et temporis, non considerans an hic et nunc opportunum sit loqui talia, vel importunum, instar fontis aqua pleni eructat et ebullit sua stultiloquia. Unde Syrus vertit, *evomit maledictionem;* Tigurina, *lingua sapientum apte et commode utitur scientia; os vero stultorum ebullit stultitiam;* Aben-Ezra : « Lingua sapientum opportune utitur scientia; os vero stultorum est quasi torrens scaturiens et redundans, quasi dicas : Stultitia ab illorum ore nunquam cessat, sed pereniter ab eo fluit. »

Tertio. *Tertio*, quia, ut Vatablus vertit, *sermo sapientum est plenus scientia et eruditione*; nam, ut ait Christus, *Matth.* XII, 34 : « Ex abundantia cordis os loquitur. »

Quarto. *Quarto*, quia, ut R. Levi, sermo sapientum bonam rectamque facit audientium mentem; sermones vero stultorum in causa sunt ut dementia judicetur, ac videatur emanare a scaturigine cordium eorum, ut scilicet stultitiam suam promant, eaque alios aspergant, itaque eos sibi similes, id est stultos, vitiosos et impios efficiant.

Quinto. *Quinto*, lingua sapientis ornat, id est commendat et honorat scientiam, scilicet practicam, id est honestatem et virtutem; *ornare* enim Latinis sæpe idem est quod laudare : unde Cicero, *De Aruspic. responsione* : « Testimoniis, ait, clarissimorum Imperatorum ornatissimus Dejotarus. »

Sexto. *Sexto*, lingua sapientis est condita gratia, facundia et eloquentia : hoc autem ornat scientiam, *q. d.* Eloquentia sapientis ornat ejus sapientiam. Sic videmus nonnullos sapientes pollere mira gratia dicendi vel scribendi, ut etiamsi idem dicant quod alii, tamen illorum dicta vel scripta longe magis sapiant, placeant et influant in auditorum mentes, quam aliorum doctorum, qui hac gratia carent. Igitur lingua sapientis ornat, Hebraice, *bonam*, id est ornatam, gratam, jucundam *efficit* scientiam, *q. d.* Sapientis est ornate, eleganter, concinne loqui, et parem animi sensui et scientiæ sermonem afferre : e contrario « os fatuorum ebullit stultitiam, » id est stultorum uti sensus depravatus est, sic et sermo quoque inornatus et indecorus. Quocirca Tullius, lib. III *De Oratore* : « Eloquentia, ait, nihil aliud est quam copiose loquens sapientia. » Et inferius : « Hanc cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, » etc. Absurdum præterea existimat, inutile et reprehendendum dissidium linguæ atque cordis, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Quippe cum ipsum benedicere, sapere sit; nulla vero sapientia perfecta, quæ oratione illustri insignique verborum luce destituatur. Atque, ut alibi testatus est : « Eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare. » Tandemque inutilem « sapientiæ thesaurum absconditum, » et qui videri atque lucere in oculis mortalium non possit, neque copiosa oratione, aut luculenta inscriptione exornari, hic verbis describere visus est, I *Tuscul. Quæst.* paulo ab initio : « Mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas neque disponere, neque illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter otio abutentis et litteris. » Porro hæc eloquentiæ gratia varia est et multiplex, quam proinde in varios Deus varie partitur. Unde Cicero, lib. III *De Orat.*, ejus principes nominans, ostendit pariter in qua ejus dote quisque excelluerit : nimirum suavitas fuit Socratis, subtilitas Lysiæ, acumen Hyperidis, sonitus Æschinis, vis Demosthenis, gravitas Africani, lenitas Lælii, asperitas Galbæ, profluentia canora Carbonis, jucunditas Catuli, varietas ac temperatio Cæsaris, limata Sulpitii subtilitas, animi impetus et summa contentio Cottæ, vehementia, commotio, acrimonia Antonii : constans denique fuit semperque sui similis Ciceronis dictio, in eaque diligens verborum et sententiarum eligendarum cura.

Multo magis lingua et eloquentia varia Doctorum Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum ornat sapientiam Christianorum. Nam, ut solerter advertit noster Hieronymus Platus, lib. III *De Bono status Religios.* cap. XI, S. Basilii stylus doctrinam redolet, ac præceptis sanctitatis mirifice abundat. Profundior ubique Nazianzenus, atque in altissima mysteria sese ultro inferens cum magno verborum ac rerum pondere. Athanasius lenior, sed tamen plenus, ac sermone temperato sibi semper similis, multaque cum auctoritate docens. Epiphanius contra hæreses acer. Theodoretus in Scriptura interpretanda diligens et planus. Damascenus doctissimus, atque in difficillimis fidei dogmatibus enodandis aptissimus. Chrysostomus vero, ut suo nomine præ se fert, disertus ac popularis, et in audientium animos influens, atque eleganti verborum copia quasi pleno eloquentiæ flumine in omnem partem impellens. Eloquentia cuique Patri Græco propria.

Inter Latinos Cypriani oratio pura et copiosa, nihil tamen redundans, plena dignitatis et ponderis; denique, ut de ipso testatur S. Hieronymus, instar fontis purissimi dulcis et placide incedens, ut merito Augustinus quoque eum doctorem suavissimum appellet. Ambrosius autem suum ipse Eloquentia Latinorum.

quoque habet dicendi genus sententiarum ubertate refertum, verbis fluens lectissimis, ac præterea numeris suis aptissime astrictum, ut plane vel Theologum oratorie, vel oratorem theologice dicentem audire videaris : de cujus dulcedine quid majus dici potest, quam quod ab ipso Deo grandi prodigio præsignificata sit jam tum, ut accepimus, cum infantis in ore apum examen consedit? Hieronymi quoque sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans multoque acumine; deinde, quod caput est, ad omnia exprimenda apprime factus, sive Scriptura ad verbum interpretanda, sive præcepta omni vitæ præscribenda, sive quidpiam laudandum aut vituperandum sit, sive denique aliquis ad virtutem cohortandus, in quibus omnibus ita valet, ut plane illa cœlestis eloquentia videatur. Augustinus autem uberrimus, copiosissimus, lenissimus; idem ad arduas quasvis quæstiones, idem ad populares conciones aptissimus, in quibus multa cum gratia et mentem instruit, et movet voluntatem. Leone vero quis gravior, numerosior, atque, ut sic loquar, rotundior? cujus oratio majestate plena, et quibusdam quasi verborum fulminibus instructa? Gregorius totus ubique moralis, quo in genere mirifice excellit, idemque suavissima quadam exemplorum ac similitudinum copia lectorem retinens, eumque tum ad virtutem doctrina erudiens, tum etiam styli lenitate ac varietate demulcens. Quid de Bernardo dicamus, quem vere appellare possumus plane mellitum, qui spiritualibus documentis scatens, iisque optimis ac perfectissimis, id etiam præcipuum habet, ut ita Scripturas sacras in suum stylum immisceat et contexat, ut vel ipse Scripturæ verbis loqui, vel Scriptura ipsius ore sonare videatur? quæ res una cum lepore gravitatem quoque ac vim habet mirabilem.

Denique lingua sapientum, id est piorum ornat scientiam, id est virtutem et probitatem, quia scilicet eorum lingua vitæ probæ comes est, ac proinde eam ornat, et vicissim ab ea ornatur; quod enim dicunt ore, hoc docent opere; opus ergo ori, et facta verbis ornatum conciliant. Audi Nazianzenum, orat. *De Plaga grandinis* : « Ille quidem sapiens est vere, qui pauca quidem de virtute verba facit, cæterum per ea quæ agit, multa demonstrat, ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Venustior enim meo judicio est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone solum pingitur; et divitiæ quas manus tenent, quam quas somnia effingunt; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet et splendescit. » Et D. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christiana* : « Talis doctor qui non contemptibiliter vivit, non solum submisse ac temperate, verum etiam ornate et granditer dicit. » Itaque ex vita in orationem ornatus, magnitudo et majestas redundat. Subdit vero : « Si autem hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vivendi : quid pulchrius? »

Nota τὸ *ebullit*, vel ut Chaldæus, *eructat*; stulti enim os velut cacabus ebullit, et velut stomachus plenus stultitia eam eructat. Nam, ut ait S. Basilius in *Psal.* XLIV, sub initium ad illa, *Eructavit cor meum verbum bonum* : « Ructus est occultus quidam flatus, qui ex fervore alimenti erumpentibus bullis exhalat. » Et ut S. Hieronymus : « Est digestio cibi, et concoctarum escarum in ventum efflatio. » Additque : « Juxta qualitatem ciborum e stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est : ita interioris hominis cogitationes verba proferunt, et ex abundantia cordis os loquitur. » Hinc verba ipsa experimenta hominum vocari possunt, dicente Apostolo II *Cor.* XIII, 3 : « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus? » juxta id quod scriptum est, *Prov.* XV, 2 : « Os stultorum ebulliet (eructabit et scaturiet tanquam ex fonte) stultitiam. » Nam prodit quod intus latet. « Effigies animi, inquit Seneca, sermo est. » Ita Pineda *De Rebus Salomon.* lib. V, cap. IV, et lib. III, cap. XII.

Tales sunt hæretici, cæterique infideles, et impii : « Ut Porphyrius et Julianus, qui contra Ecclesiæ doctores stultitiæ suæ fluenta fundebant, » ait Beda.

3. IN OMNI LOCO OCULI DOMINI CONTEMPLANTUR BONOS ET MALOS. — Pro *contemplantur* hebraice est Vers. 3.
צופות *tsophot*, id est, ut Septuaginta, σκοπεύουσι, id est *speculantur* : inde enim צפית *tsaphit* vocatur specula, et צופה *tsophe* speculator; qualis est Deus, qui ex alta cœli, imo æternitatis suæ specula speculatur omnia quæ fiunt in cœlo, terra et abysso; omnia præterita, præsentia et futura; omnia tam patentia, quam secreta et cordis arcana; quem proinde ubique oculis mentis et memoriæ vicissim speculari, revereri et colere debemus, juxta illud quod canit Ecclesia in hymno ad Laudes, feria V, ex Prudentio :

Nec lingua mendax, nec manus,
Oculi nec peccent lubrici,
Nec noxa corpus inquinet :
Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.

Porro finem et fructum hujus speculationis oculorum Dei assignat Psaltes, dicens, *Psal.* XXXIII, 16 : « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. »

Idem fuit sensus omnium veterum, etiam Poetarum et Philosophorum. Unde Victorinus, lib. IV *Adversus Arium* (exstat tomo V *Biblioth. SS. Patrum*), docet Deum olim non tantum creditum mundi oculum, sed etiam in mundi vertice constitutum, ut aspectu minime versatili omnia in-

tueretur. Deus ergo bonos speculatur oculis placidis et benevolis, malos oculis iratis et malevolis; bonos, ut salvet et beet; malos, ut perdat et damnet; utrosque, ut judicet singulorum cogitata, dicta, facta. Vide dicta cap. III, vers. 6; *Eccli.* cap. XXIII, 28.

Mystice, oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ac vicissim ira, indignatio, vindicta; horum enim indices, ideoque symbola sunt oculi.

Porro in Hebræo, ut liquet ex accentu *ethnach*, hæc sententia, æque ac cæteræ, est bimembris, sicque sonat, *in omni loco oculi Domini sunt speculantes bonos et malos*. Prius hemistichium dat rationem et quasi causam posterioris, *q. d.* Ideo oculi Domini ubique speculantur bonos et malos, quia ubique et in omni loco sunt per essentiam, præsentiam et potentiam. Oculi enim hic non corporis intelliguntur, sed mentis, puta ipsa mens et intuitus Dei, quæ non est aliud quam ipsa deitas. « Deus enim totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui, » ait Plinius, lib. II, cap. VII.

Hunc versum jure sibi attribuit S. Franciscus; cum enim a F. Masseo ad explorandam ejus humilitatem rogaretur : «Unde fit quod totus mundus abeat post te, cum tu non sis nobilis, non dives, non doctus, » etc.? Respondit S. Franciscus : «Vis scire unde mihi quod totus mundus abeat post me? hoc mihi est ab illis oculis altissimi Dei sanctissimis, qui in omni loco contemplantur bonos et malos. Hi enim oculi non vident inter malos majorem peccatorem, aut viliorem vel ineptiorem quam me. Et quia ad efficiendum hoc mirabile opus quod intendit facere in terra, creaturam minus idoneam non vidit, propterea me elegit; quia stultum mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, et ignobilia et contemptibilia et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia (nobiles et magnates et fortes), ut sublimitas virtutis sit ex Deo, et non ex creatura, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus; sed qui gloriatur, in Domino glorietur. »

Denique, versum hunc S. Thomas in festo S. Michaelis pro themate concionis proponit, eumque explicat varias intuitus Dei causas, modos, effectus et fructus recensendo.

Tropologice, si oculi Dei in omni loco contemplantur nos, par est ut nos vicissim in omni loco eum contemplemur, nunc orando, nunc psallendo, nunc laudando ac dicendo cum Psalte, *Psal.* CII : «In omni loco dominationis ejus benedic, anima mea, Domino; » nunc invocando et dona poscendo : quis enim pauper, cum a divite benigne respicitur, oculos ad illum non efferat, ut subsidium suæ paupertatis accipiat? Si semper a Domino oculis misericordiæ aspiceris, tu, qui pauper et mendicus es, fac ut assidua mentis elevatione in ipsum accipias semper ea quibus a miseriis eripiaris.

4. LINGUA PLACABILIS, LIGNUM VITÆ : QUÆ AUTEM IMMODERATA EST, CONTERET SPIRITUM. — « Placabilis, » id est placans, placida, leniens iram aut dolorem, ut Hebræum מרפא *marpe* derivetur a רפה *rapha* per ה, id est lenire; litteræ enim א et ה sæpe apud Hebræos inter se commutantur. Alioquin si in *marpe* retineamus ultimum א, vertendum est, *sanitas* vel *medicina* linguæ, id est sanans et medicans lingua, puta iram aut dolorem, est lignum vitæ, id est suavis, grata et accepta instar ligni vitalis paradisi. Unde ex Hebræo sic ad verbum vertas, *medicina linguæ lignum vitæ est; perversitas* (id est perversa lingua, qualis est immoderata et temeraria) *in ea, confractio spiritus*. Mirum est Septuaginta pro *perversitas* et *confractio* vertere contrarie, *sanitas linguæ*, inquiunt, *arbor vitæ; qui autem conservat eam, implebitur spiritu;* et Syrus, *sanitas linguæ lignum vitæ; et qui de fructibus ejus vescitur, satiabitur ab ea;* et Chaldæus, *medicina linguæ arbor vitæ; et qui comedit ex ea, de fructibus ejus satiabitur;* R. Salomon vero posteriorem partem sic vertit, *cum quis nefarie lingua utitur, est profligatio in vento, hoc est, perniciem accerset gravissimam, quæ vento Orientali comparatur; hic enim constitutus est ad puniendos sceleratos*, juxta illud *Jerem.* XVIII, 17: «Sicut ventus urens (Hebraice, *orientalis*) dispergam vos; » *Psal.* XLVII, 8 : «In spiritu vehementi (Hebraice, *orientali*) conteres naves Tharsis.» Simile est *Exodi* XIV, 21. Et R. Levi : «Quies linguæ, ait, est lignum vitæ, hoc est, cum quis sermonibus parcit, silet et quiescit, sibi vitam pariet : cum enim quis ad damnum ei inferendum insurgit, hujus sermonibus delinietur; qui autem in lingua sua pravitatem vastitatemque collocat, sibimet gravissima inopinataque discrimina gignet, sicut arbor quæ venti vehementia confringitur; iram enim adversarii irritabit. » Verum melius Noster, Septuaginta, Chaldæus, Syrus et alii per רוח *ruach* accipiunt spiritum, non ventum. Unde Noster vertit, *conteret spiritum;* Septuaginta vero, *satiabitur spiritu*, quia Hebræum שבר *sceber* et contritionem et escam qua satiamur significat.

Igitur «lingua placabilis, » *primo*, est lingua placida, ac linguæ sanitas est lingua in se sana : quæ scilicet nullis iræ, invidiæ, impatientiæ morbis laborat; hæc proinde instar fructus arboris vitæ, *primo*, ipsummet hominem cujus est, in jugi pace, serenitate, lætitia conservat. *Secundo*, vitam ejus, tum corporis, tum animæ conservat et prorogat; mors enim animæ, et sæpe corpori, irrogatur per detractiones, calumnias, lites, rixas, aliaque linguæ intemperantis crimina, a quibus cavet lingua mitis et placida. *Tertio*, omnes animæ potentias, motus, sensus, affectus, totumque hominem temperat et componit, sublatis iræ et concupiscentiæ cum ratione dissidiis : qua in re sanitas animæ, et consequenter corporis, consistit. Vide quæ de ligno vitæ dixi cap. III, 18, et cap. XI, 30, et *Genes.* II, 9.

Secundo, « lingua placabilis » et sanans est lingua mitis et placida, quæ sua lenitate et gratia dolores et ægritudines animi in aliis curat et sanat, sicut lignum vitæ curabat omnes corporis alterationes : nimirum iratos sedat, dissidentes conciliat, invidos amicat, superbos facit humiles, pusillanimes erigit, etc. Quæ autem « immoderata, » Hebraice *perversa est*, puta immitis, iracunda, aliove vitio infecta et depravata, « conteret spiritum, » quia menti alterius infigit aculeos iræ, doloris, vindictæ, pusillanimitatis, mœroris, angoris, aut imprudentiæ et stoliditatis, quibus animi spiritusque pax, sanitas, vigor et robur frangitur et conteritur. Magna hæc linguæ est dos et gratia, quam S. Bernardus in Prælatis requirit, serm. 25 *in Cant.* Explicans enim illud, *Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem*, ait hæc verba esse sponsæ, quæ, ut æmulas stimulis invidiæ contra se agitatas leniret, eas amice vocat *filias Jerusalem.* Additque : « Omnibus quidem optanda est ista perfectio; proprie autem optimorum forma est Prælatorum. Sciunt quippe boni fidelesque Præpositi languentium sibi creditam animarum curam, non pompam. Cumque internum murmur cujuspiam illarum querulæ vocis indicio deprehendunt, etsi in ipsos usque in convicia et contumelias prorumpentis, medicos se et non dominos agnoscentes, parant confestim adversus phrenesim animæ non vindictam, sed medicinam. Hæc igitur ratio cur sponsa filias Jerusalem dicat eas ipsas, quas malevolas sustinet atque maledicas, videlicet ut in blando sermone deliniat murmurantes, commotionem sedet, sanet livorem. Scriptum est enim : Lingua pacifica compescit lites. » Sic enim legit, imo explicat S. Bernardus quod nos legimus : « Lingua placabilis lignum vitæ. »

Huc facit discrimen iracundi et patientis, quod dat B. Antiochus in *Pandectis* : « Ramus, inquit, cum viret ac lentus est, difficile frangitur, quia cedit manui; qui autem aridus est, facile confringitur, quia non cedit. Sic item mitis sane vir difficile convellitur, quia cedit et leniter flectitur; at iracundus, flecti nescius, uno tantummodo verbo frangitur. »

Porro Septuaginta vertunt, *sana lingua est arbor vitæ; quisquis eam custodierit, implebitur spiritu*, scilicet lenitatis, pacis, charitatis, sicut furnus calefactus, si clausus custodiatur, impletur spiritu caloris. Auctor vero *Catenæ Græcorum* sic Septuaginta explicat : Est, inquit, duplex linguæ sanitas : una quæ sanat, altera quæ sanatur. Ea lingua merito vocatur sana, quæ verbo non peccat; morbus enim linguæ est peccatum per illam admissum. Impletur autem spiritu, qui lingua non peccat, non quovis, sed sancto. Exhortatur infra quoque Sapiens ad cautam linguæ custodiam. Ait enim : « Favus mellis sunt boni sermones; dulcedo autem illius sanitas est animæ. » Doctrina de rebus utilibus et salutaribus germinat scientiam; hæc autem est lignum vitæ.

Denique S. Chrysostomus in *Psal.* CIV, 3, ad illa : « Pone, Domine, custodiam ori meo, » docet Adamum et Evam pulsos paradiso, quia linguam non custodierunt, sed cum serpente colloquia miscuerunt : iis enim persuasi pomum vetitum comederunt : quare custodiam linguæ esse necessariam, ut felicitatem paradisi, quam loquendo perdidit Adam, quoad licet recuperemus. Hinc per Cherubim gladio igneo custodientem paradisum, mystice accipit custodiam linguæ ex cogitatione et terrore judicii divini. « Quænam autem, inquit, fuerit hæc custodia, nisi ratio et cogitatio, quæ urget terribiliter habens præ manibus ignem eos usturum, qui ore suo temere usi fuerint? »

5. STULTUS IRRIDET DISCIPLINAM PATRIS SUI : QUI AUTEM CUSTODIT INCREPATIONES, ASTUTIOR FIET. — Vers. 5.
Syrus, *prudens autem custodit increpationes patris*; Chaldæus, *et qui sibi cavet ab ejus increpatione, callidus est.* Pro *irridet* hebraice est ינאץ *iinats*, id est aspernatur; Chaldæus, *reprobat*; Septuaginta, *subsannat.* Sententia clara est, *q. d.* Stultus, id est insipiens et impius suo judicio suisque concupiscentiis addictus, cum de iis corripitur a patre, correctionem aspernatur : qua in re stultitiam suam ostendit, quia cum correctio hæc proficiscatur ex amore paterno, quo pater summe cupit bonum filii, ut scilicet eum doceat sapientiam et virtutem, ipse stulte et bonum hocce suum et amorem paternum spernit, ultroque in vitia, quæ eum in ruinam et gehennam ducent, ruit; in dies enim fit stultior, et in stultitia, id est vitiis et iniquitate, obstinatior.

At vero *qui custodit increpationes, astutus*; Septuaginta, *astutior*, id est prudentior et sapientior fiet, quia proficiet in omni honestate et virtute, quæ ei decus et felicitatem præsentem et æternam conciliabit. Hebraice est יערים *iarim*, id est astutus, callidus fiet instar serpentis; serpens enim oculos catulorum debiles et palpitantes solet acuere succo feniculi; atque inde tam acer visus in serpente, uti tradit Albertus Magnus, quin et Plinius, lib. XXI, cap. XXIII : « Feniculum, ait, nobilitavere serpentes gustatu senectam exuendo, oculorumque aciem succo ejus reficiendo. » Idem vero, lib. VIII, cap. XXVII : « Anguis, ait, hyberna latebra visu obscurato marathio herbæ sese affricans, oculos inungit ac refovet; si vero squamæ obtorpuere, spinis juniperi se scabit. » Simili modo parentes correptione sua acuunt prudentiam et virtutem filiorum. Hæc sententia sæpius inculcatur a Salomone, quia principium est et causa omnis boni filiorum, ut cap. III, 1, cap. IV, 1, cap. VII, 1, et nominatim cap. XII, 1, cap. XIII, 1. Vide ibi dicta.

IN ABUNDANTI JUSTITIA VIRTUS MAXIMA EST : COGITATIONES AUTEM IMPIORUM ERADICABUNTUR. — Hic versus non est in Hebræo, sed in Septuaginta e quibus eum Noster transcripsit. Pro *virtus* græce est ἰσχύς, id est *robur, fortitudo*, *q. d.* Justus, dum quotidie

in justitia proficit, quotidie robur ejus augendo, corroborat pariter seipsum in bonis tam corporis quam animi; quo fit ut omnes tentationes, persecutiones, afflictiones in dies fortius superet, omniaque hujus mundi adversa æque ac prospera generose transcendat, nec ullis promissis aut minis a justitia et virtute se vel latum unguem abduci sinat, quia in Deo et cœlo cor defigens omnia terrena despicit; at cogitationes et desideria impiorum, quia in terrenis opibus, amicis, honoribus collocantur, hinc debiles sunt, caducæ et evanidæ, ideoque cito radicitus succidentur et interibunt. Videntur Septuaginta hanc sententiam addidisse sequenti, quæ exstat in Hebræo, explicationis gratia; illius enim videtur esse paraphrasis et interpretatio, ut patet utramque conferenti.

Denique, nonnulli *justitiam* hic accipiunt particularem, quæ est virtus jus suum cuique reddens, sicque explicant, *q. d.* Justitia est maxima virtutum moralium, ut docet Aristoteles, lib. V *Ethic.* cap. I, et S. Thomas, I II, *Quæst.* LXVI, art. 4, qui et causam dat, quod justitia sit propinquior rationi, quodque ejus subjectum sit voluntas, objectum vero sint operationes, quibus homo recte et juste ordinatur ad alterum; cum fortitudo sit in appetitu irascibili, temperantia in concupiscibili, ejusque objectum sint cibus, potus et res venereæ. Verum pro *virtus* græce non est ἀρετή, sed ἰσχύς, id est robur, fortitudo, uti dixi.

Vers. 6. 6. DOMUS JUSTI PLURIMA FORTITUDO : ET IN FRUCTIBUS (Hebraice, *proventibus*) IMPII CONTURBATIO. — Septuaginta, *domibus justorum fortitudo multa; fructus autem impiorum peribunt.* Pro *fortitudo* hebraice est חוסן *chosen*, id est robur, fortitudo, item opes et thesaurus reconditus et protectus.

Primo ergo R. Levi sic explicat : Domus justi munita est et firma duplici ratione, tum proprio robore, tum peculiari Dei providentia, qua justum complectitur. Verum, cum illam impius subibit, eadem conturbabitur, et excidium non evadet, aufereturque ab illa tum munimen, tum meritum. Accedit R. Salomon : Domus justi, inquit, est templum a Davide, vel potius a Salomone ædificatum, quod Israelitis tutissimum fuit munimentum et turris fortitudinis. Sed cum in illud Manasses idolum induxit, tunc conturbatum, profanatum et dissipatum fuit.

Secundo, Baynus, *q. d.* Non opes, sed justitia dat vires ad tolerandas adversitates : quibus proinde domus justi resistit, non impii.

Tertio et genuine, « fortitudo » hic non tam robur, quam opes et thesaurum significat: hic enim directe opponitur *fructibus*, Hebraice *proventibus*, impii; et hunc significat Hebræum חוסן *chosen*, quia fortitudo divitum sunt eorum divitiæ, juxta illud cap. X, 15 : « Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus. »

Unde Pagninus, Vatablus, Cajetanus, Marinus, Aben-Ezra, et alii passim vertunt, *domus* (vel *domui*, aut *in domo*) *justi thesaurus multus*, id est *magnus, q. d.* In domo justi multæ congregantur et conservantur opes, eæque manent et durant, quia sunt *chosen*, id est conditi et protecti a sapientia justitiaque, et a Deo : at fruges et proventus impii conturbantur, id est disturbantur et dissipantur vel grandine et procellis, vel a prædonibus et militibus eas diripientibus, vel ab ipsis domesticis, qui in domo impii solent pariter esse iniqui et rapaces, ut quisque sibi rapiat quod potest; itaque proventus domus et heri dissipantur et pereunt. Cum ex adverso proventus opesque justi Deus tutetur a procellis, a prædonibus, ab omni adversitate; ac domestici justi pariter sint fideles et justi, qui proinde in bonum et opes domus et heri collaborant et conspirant. Rursum justus conservat opes, riteque expendit in suos usus et in eleemosynas, ob quas Deus vicissim ei majores proventus attribuit. At impius bona sua in symposia, ludos, aleas, meretrices effundit et dilapidat : quo enim major ei proventus et annona obvenit, eo liberius peccat, et in luxum diffluit. Unde Baynus : Proverbium hoc docet, inquit, opes justis fore materiam virtutis, impiis vero vitiorum fomenta. Aben-Ezra vero : Justi domus, inquit, est instar munitionis, id est, apothecæ justi annona plenæ sunt, *q. d.* In domo justi ampla horrea frugibus referta sunt.

Insuper *chosen*, id est fortitudo, fortisque thesaurus, significat opes justi justo labore partas recondi, et diu servari in familia justi, et a patre ad filios et nepotes solere transfundi; cum ex adverso opes impii, utpote per rapinam, usuram et iniquos contractus partæ adeo non durent, ut domum conturbent, dum de earum possessione et hæreditate litigant hæredes, vel inter se, vel cum iis, a quibus injuste ablatæ sunt. Denique videmus in domibus piorum vigere pacem, amorem, concordiam; domos vero impiorum assiduis odiis, litibus, rixis conturbari. Unde Tigurina vertit, *in domo justi thesauri multi sunt; at in proventibus impii perturbatio*; Vatablus, *per fructum impii labefactatur*, scilicet *domus ipsius*, puta *per opera prava; hæc enim sunt fructus impii.*

Mystice, hæc accipias de thesauris virtutum et bonorum operum, præsertim eleemosynarum, quæ cum justo perdurant, imo eum perducunt ad regnum cœleste, juxta illud Christi : « Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, » *Matth.* VI. Cum ex adverso opera impiorum non perdurent, vel quia prava; vel si bona, non sunt stabilia: illico enim impius ad impia relabitur.

Allegorice, Auctor *Catenæ Græcor.* : « Per domos justorum, inquit, accipe Ecclesias, in quibus Dei fortitudo per Spiritus Sancti præsentiam existit; per fructum autem impiorum prava illorum opera, propter quæ certo interituri sunt. » Et Beda : « Domus justi, ait, est Ecclesia Christi, quæ plu-

rimam habet fortitudinem, ita ut pluvia, ventis fluminibusque tentationum frequentium nequaquam possit dirui; et in operibus diaboli conturbatio fervet assidua, quæ eamdem Christi domum vel per falsos fratres, vel per apertos adversarios dejicere tentat. »

Vers. 7. 7. LABIA SAPIENTIUM DISSEMINABUNT (Hebr. *spargunt*; Tigurina, *serunt*; Symmachus, *custodiunt*) SCIENTIAM : COR STULTORUM DISSIMILE ERIT. — Hebraice, *cor stultorum non sic* (1); Syrus et Pagninus, *non est rectum*; Tigurina, *non est solidum*; R. Salomon, *non est verum*; Chaldæus, *labia sapientum notam faciunt* (Syrus, *loquuntur*) *scientiam, et stultorum non ita*; Septuaginta, *labia sapientum alligata sunt sensu; corda autem imprudentium non secura*; vel, ut auctor *Catenæ Græcor.*, *sapientum labia judicio et sensu alligantur; stultorum autem corda sunt lubrica et instabilia*. Pro *dissimile* enim hebraice est כן *ken*, quod est adverbium significans *sic, ita*; idem est nomen significans *rectum, verum*; item *firmum, solidum*.

Pro *disseminabunt* hebraice est יזרו *iezaru*, quod *primo* significat, ventilatione spargent, seminabunt, ut vertit Noster, Vatablus, Pagninus et cæteri; *secundo*, constringent, cingent, complectentur, alligabunt sibi scientiam, ut vertunt Septuaginta : verbum enim זרה *zara* est contrariæ significationis (qualia plura habent Hebræi), ut non solum spargere, sed et constringere, sive ea quæ sparsa et soluta erant, complicare et accingere significet; ut tam litteris (licet transpositis) quam significatione alludat ad אזר *azar*, id est cinxit, accinxit. Unde R. Salomon vertit, *sapientes scientia coronabuntur*; זר *zer* enim coronam significat. Utrumque significatum huic loco congruit, et eodem redit.

Sensus ergo planus est, *q. d.* Sapientes ita sapientiam et virtutem (hæc enim est scientia Sanctorum) cordi suo, et vicissim cor sapientiæ alligant, ut ea plene cor imbuant et impleant, quo fit ut cor mentemque habeant fixam et stabilem, utque sapientia pleni, eamdem deinde eructent, et in alios disseminent; at vero cor stultorum dissimile est : nam alligatum est non sapientiæ; sed stultitiæ; quo fit ut mentem habeant instabilem, vagam et lubricam, qua ab una concupiscentia in aliam volvantur et dilabantur, utque stultitiam, qua pleni sunt, eructent et in alios disseminent. Unde S. Gregorius, III part. *Pastor.* admonit. 19 : « De istis, inquit, scribitur : Cor stultorum dissimile erit. Cor quippe sapientum sibimetipsis semper est simile, quia dum veris persuasionibus acquiescit, constanter se in bono opere dirigit; cor vero stultorum dissimile est, quia dum mutabilitate se varium exhibet, nunquam idem quod fuerat manet. » Quare, ut ait Sixtus philosophus, sapiens semper similis est sibi, insipiens semper dissimilis. Id videre est in hæreticis, qui semper alia et alia, imo prioribus contraria docent. Videatur Lutherus septiceps apud Cochlæum.

Igitur Hebræus *iezaru* significat sapientes in docenda sapientia, id est virtute, id facere debere, quod faciunt agricolæ in seminando semine, juxta parabolam seminantis propositam a Christo, *Matth.* XIII, 3 : nimirum *primo* quod sicut agricolæ *iezaru*, id est ventilant semen seminandum, ut illud sit purum et a paleis secretum, sic pariter sapiens scientiam et sapientiam quam docet, eventilet purgetque ab omni errore, æque ac mentem a cupiditate. *Secundo*, quod sicut agricolæ *iezaru*, id est sibi alligant et astringunt saccum seminis seminandi, sic pariter sapiens astringat sibi scientiam docendam, ut scilicet cordi suo eam penitus imprimat, ut, dum docet, non ex ore, sed ex intimo cordis sensu, affectu et spiritu eam promere et expirare videatur. Hoc est quod ait Christus : « Exiit qui seminat seminare semen suum, » qui scilicet semen, id est verbum Dei, jam facit suum, id est suo cordi intime illud indidit et impressit. Peccant hac in re multi doctores et concionatores, qui conciones a se conscriptas ex memoria ad verbum recitant, perinde ac si recitarent orationem Ciceronis quam didicerunt : quare eorum concio est arida et frigida declamatio; at sapientes magis ex corde quam ex memoria dicta sua promunt, ideoque illa viva sunt, efficacia et ardentia, quibus mentes auditorum accendunt et impellunt quocumque volunt. *Tertio*, sicut agricolæ *iezaru*, id est seminant semen liberaliter spe copiosæ messis, sic et sapiens sapientiam suam large spargit et disseminat, sciens eam esse semen, et ad seminandum eam sibi a Deo esse datam, qui hujus seminationis exactam ab eo exiget rationem in die judicii, præsertim quia pariter scit suæ seminationi amplam a Deo promissam esse mercedem, nimirum lauream doctorum in cœlis, et conversionem auditorum in terris. Esto enim auditores illico non convertantur, suo tamen tempore concionis auditæ memores, fructum vel in se vel in aliis non pœnitendum producent. Unde S. Chrysostomus, hom. 41 *in Gen.* : « Agricola quidem, inquit, non pari alacritate seminat, cogitans fructus hactenus fuisse inutiles; nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam licet jacto æquali semine ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta tamen nobis futura est messis ac merces. « Hinc monet Sapiens, *Ecclesiastæ* XI, vers. 1 : « Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa invenies eum. » Et vers. 4 : « Qui observat ventum, non seminat; et qui considerat nubes, nunquam metet. » Et Isaias, cap. XXXII, 20 : « Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini. » Igitur sicut agricola totum agrum suum serit, nec partem fertiliorem a minus fertili secernit : sic et prædicator

Doctor imitetur seminantem. Primo. | Secunda. | Tertio.

(1) Maurer, *sed cor stultorum spargit non rectum*, vana, stulta. Haud male.

non consideret an multi sint auditores vel pauci, an nobiles vel ignobiles, an docti vel rudes; sed dicat cum Apostolo: «Sapientibus et insipientibus debitor sum,» omnique data occasione strenue doceat et prædicet. Sic S. Franciscus, teste S. Bonaventura, eadem mentis alacritate, eodem spiritus fervore concionabatur paucis et multis, divitibus et pauperibus, civibus et rusticis. Tales fuere Apostoli, virique Apostolici, de quibus dicitur *Psal.* CXXV: «Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.»

Quarto, S. Ambrosius in *Psal.* XXXVI: «Labia sapientum, ait, alligata sunt sensu, eo quod omnia quæ loquuntur vero sensui congruere videantur, et sensus etiam sui prudentia intelligant quæ loqui debeant vel tacere, ut quæ silenda sint, cohibeant claustro quodam nexuque labiorum; in his autem quæ oporteat dici, labiorum vincula resolvant.»

Idem in *Psal.* XXXVIII: «Labia sapientis alligata sunt intellectu. Quando ergo vides illudentibus protervis sapientem tacere, dic: Ligavit iste intellectu labia sua, hoc est, prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, vectem adhibuit foribus oris sui; servat thesaurum cordis, et argentum eloquii sui, ut examinatum et purgatum, quando oportet, proferat, ne quisquam prius fur in cor ejus aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat.» Idem, lib. III, epist. *ad Constantium*: «Labia tua alligata sint sensu, id est, ait, fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet et alloquium tuum, atque tractatus aliena non indigeat assertione, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Est enim alligatura, quæ constringere solet animorum vulnera; quam si quis rejicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos, qui gravi ulcere vexantur, utere oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam. Appone malagma, adjunge alligaturam salutaris præcepti, ut vagos et fluctuantes circa fidem vel disciplinæ observantiam, nequaquam soluto animo et remisso vigore patiaris perire.» Plura vide apud S. Chrysostomum, S. Ambrosium, Barradium, Salmeronem, et alios interpretes explicantes parabolam seminantis, *Matth.* XIII, 3.

Vers. 8. 8. VICTIMÆ IMPIORUM ABOMINABILES DOMINO: VOTA JUSTORUM PLACABILIA, — id est grata et accepta sunt Deo, aptaque ad Deum conciliandum et placandum. «Vota» hic significant non promissa Deo facta, sed preces; hebraice enim est תפלה *tephilla*, id est oratio, preces, supplicationes. Hebræa ergo sic habent, *sacrificium impiorum abominatio Domini; et oratio rectorum beneplacitum ejus*; Chaldæus, *et in oratione justorum placabitur*; Syrus, *gratas habet justorum preces*; Septuaginta, in *Catena Græcorum*, *Dominus impiorum victimas execratur; ast illorum preces, qui rationem vitæ recte instituunt, acceptæ sunt apud eum.* Sententia est clara. Ratio est, quod olim ante Christum omnia sacrificia Judæorum et Gentilium totam suam vim merendi, satisfaciendi et impetrandi habebant ex opere operantis, hoc est ex sanctitate et dignitate offerentis. At in lege nova Christus instituit sacrificium Eucharistiæ, quod valet non tantum ex opere operantis, sed longe magis ex opere operato, id est per se et vi sua, quia tam offerens, quam victima ejus, est ipse Christus, qui Deo gratissimus est; quare etiamsi offerens, puta sacerdos, sit impius, tamen sacrificium Eucharistiæ ab eo oblatum vim suam, quam habet ex opere operato, retinet et conservat, uti docent omnes Theologi. Et S. Augustinus, lib. II *Contra Parmen.* cap. VI, ipsi cæterisque Donatistis hunc locum Salomonis objicientibus, ex eoque contendentibus baptismum ab hæreticis, utpote impiis collatum esse Deo ingratum, ideoque invalidum et reiterandum, respondet negando consequentiam. Objiciunt, inquit: «Sacrificia impiorum, execratio est Domino. Etenim, inquiunt, inique offerunt illa.»

Respondet ad hoc S. Augustinus: «Jam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis seipsum obtulit, et noster in cœlo mediator est; quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non oberunt, qui vel ignorantur, vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat, ac separet præmissis messoribus a messe zizania, et ventilabro paleas a frumentis.» Et inferius: «Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt, qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat. Non ait, aliis, sed sibi.» Orationes tamen et oblationes Christianorum, æque ac Judæorum, vim suam habent, non ex opere operato, sed operantis; quare si operans sit in statu peccati mortalis, ideoque Deo ingratus et exosus, parvam vim et pondus apud Deum habet ejus oratio, nisi eum peccati pœniteat, vel pœnitere incipiat. Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 19 *De Verbis Domini*: «Deus cor interrogat, non manum,» id est corda appendit, non oblationes; sanctitatem æstimat, non munus; intentiones ponderat, non orationes. Huic sententiæ parallela est illa *Eccli.* XXXIV, 23: «Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.» Vide ibi dicta. Ita hunc locum explicat S. Gregorius, lib. VII *Registri*, epist. 127 *ad Recaredum* regem Visigothorum, laudans eum ob munera S. Petro transmissa. Ejus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 3, *Quæst.* VII, cap. V *In gravibus*, ubi sic dicitur: «In gravibus peccatis quis

positus dum suis premitur, aliena non diluit. Cuncti enim liquido novimus, quia cum is displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus procul dubio ad deteriora provocatur. Scriptum quippe est : Victimæ impiorum abominabiles Deo sunt, vota justorum placabilia. Neque enim in omnipotentis Dei judicio, quid, sed a quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est : Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus : ad Cain autem et ad munera ejus non respexit. Dicturus quippe quia Dominus respexit ad munera, præmisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. Dona quippe iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes eorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item : Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet.»

Porro Calvinistæ ex hisce Salomonis sententiis inferunt sine fide non posse fieri ullum opus bonum, etiam morale duntaxat, ideoque omnia opera infidelium et impiorum esse peccata. Quibus egregie respondet Bellarminus, lib. V *De Grat. et libero arbit.* cap. X : Multum interest, inquit, inter sacrificia et opera moralia : nam ut fiat bene opus morale, non requiritur ut fiat cum detestatione peccatorum, vel cum conscientia pura, quod tamen requiritur ad sacrificium rite offerendum. Cujus differentiæ ratio est, quia sacrificium habet pro fine placare et reconciliare Deum, vel ab illo beneficia aliqua impetrare, aut pro acceptis gratias agere; qui autem Deum sibi reconciliare nititur, et tamen peccata non detestatur, nec relinquit, is pugnat cum ipsa sua actione, nec tam Deum placat, quam ad iracundiam provocat. Sic etiam qui vult a Deo beneficia impetrare, vel ei pro acceptis gratias agere, et tamen cum eo inimicitiam gerit, eumque offendere legem ipsius prævaricando non cessat; is Deum non tam honorat quam irridet. Quare nihil est mirum, si sacrificium ejus Deo non placeat, quippe quod non rite offertur. At opus morale, ut eleemosyna in pauperem, non habet pro fine nisi egenti opem ferre, ad quem finem consequendum nihil pertinet puritas, vel impuritas, vitæ et conscientiæ ejus qui eleemosynam facit.

Vers. 9. 9. ABOMINATIO EST DOMINO VIA IMPII : QUI SEQUITUR JUSTITIAM, DILIGITUR AB EO. — Chaldæus, *sequentes autem justitiam diligit.* Sententia hæc est clara, datque causam præcedentis, *q. d.* Ideo Deus execratur victimas impiorum, quia execratur eorum viam, id est vivendi agendique rationem; ideo vero preces justorum acceptat, quia eorum via, id est modus vivendi, puta justa eorum opera ipsi placent. Pro *qui sequitur* hebraice est מרדף *meraddeph*, id est, *qui persequitur justitiam*, quo significatur justitiam velut cœlestem virginem fugere homines terrenis cupiditatibus plenos, juxta illud Poetæ :

Ultima virtutum terras Astræa reliquit.

Quare virtutis studiosos debere eam fugientem insequi, idque ingenti contentione, conatu et studio, ut eam velociter præcurrentem velociori cursu assequi et apprehendere valeant. Igitur quo conatu canis venaticus persequitur leporem, præ illo gressus accelerando et multiplicando, donec leporem assequatur et comprehendat, eodem nos virtutem persequi debemus, nec a cursu continuo cessare, sed eum intendere, donec illam consequamur.

10. DOCTRINA MALA DESERENTI VIAM VITÆ : QUI INCREPATIONES ODIT, MORIETUR. — Tò *vitæ* non est in Hebræo, sed subintelligitur : *via* enim *vitæ* est lex Dei, quæ ducit ad vitam longævam hic, et deinde ad æternam in cœlis. Pro *doctrina* hebraice est מוסר *musar*, id est castigatio, disciplina, correctio. Sensus ergo est, *q. d.* Disciplina et correctio impio qui suas cupedias sequens deserit viam vitæ, id est legem Dei, est « mala, » tum quia ei ingrata est, insuavis et molesta : sic enim *bonum* sæpe sumitur pro jucundo et læto, *malum* vero pro tristi et molesto, ut cum ait Christus, *Matth.* VI : « Sufficit diei malitia sua, » id est sua molestia, sua crux, sua afflictio; tum quia lex Dei impio comminatur pœnas pessimas tam in hoc sæculo, quam in futuro, illisque, si spernatur, ipsum addicit. « Qui » autem non tantum deserit viam vitæ, sed etiam « increpationes odit, morietur, » tum morte intempestiva, qua sæpe Deus improbos punit; tum morte æterna in gehenna; unde Septuaginta vertunt, *qui autem oderunt increpationes, moriuntur turpiter;* tales enim sunt incorrigibiles et quasi desperati, similes phreneticis et lethargicis, qui dormire volunt in suis peccatis, et dormiendo mori. Ita S. Augustinus, serm. 50 *De Verbis Domini* : « Prorsus, inquit, tales sunt homines lethargicis similes, qui in lucem oculos intendere pigrescunt, et his qui eos excitare volunt, molesti sunt. Recedite a me, ait lethargicus. Quare? Dormire volo. Sed ille : Morieris. Inde ille amore somni : Mori volo, respondet. Sed charitas desuper : Nolo. » Vide dicta vers. 5, et locis ibidem citatis.

Vers. 10. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, qui sic habet, *correptio mala relinquenti semitam;* et ex Chaldæo, *disciplina mali hominis,* inquit, *errare facit viam suam;* et Tigurina, *desertorum semitæ gravis castigatio manet;* et Vatablus, *disciplina est gravis et ingrata homini, qui viam rectam deserit;* et Pagninus, *flagellum malum est relinquenti semitam Domini;* et R. Salomon : « Supplicia gravia, inquit, pœnæque constitutæ et paratæ sunt divinum tramitem transilienti. » Sic et Aben-Ezra, R. Levi, Jansenius, Salazar et alii. Porro Septuaginta contrarie vertunt, *disciplina innocentis cognoscitur a prætereuntibus;* et Syrus, *correptio eorum qui mala nesciunt, manifesta est.* Verum in Septuaginta pro ἀκάκου, id est *innocentis,* videtur corrigendum κακοῦ, id est *mali, nocentis;* sic enim habent Hebræa, Chaldæus et cæteri jam citati,

quin et Scholiastes Septuaginta, *disciplina*, inquit, *est malum derelinquenti viam*; quod plane consentit cum cæteris jam citatis.

Aliter explicat Baynus, *q. d.* Patris vel doctoris, qui deserit viam vitæ, id est legem Dei, doctrina mala est, quia sicut ipse vitiosus est, sic eadem vitia verbis et factis docet, imprimitque filiis et discipulis.

Aliter quoque Hugo, *q. d.* Male docet qui sola verbi doctrina, id est solo ore, docet, cum opere deserat viam vitæ, id est legem Dei; quia, ut ait Beda in *Proverb.* : « Male vivere et bene docere nihil est aliud quam se sua voce damnare; » et, ut ait Chrysostomus, homil. 17 *in Matth.* : « Doctrinæ ipsius magnis vocibus ipsa facta reclamant. » Vide auctorem *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, homil. 9 et 10 *in Matth.*, ubi inter alia ait : « Talis non alterum instruit, sed se ipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui; sed aut ubi stas, inde loquere; aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cœlo loqueris? » Et inferius : « Melius est facere et non docere, quam docere et non facere : quia qui facit, aliquos corrigit suo exemplo; qui autem docet et non facit, non solum neminem corrigit, sed insuper multos scandalizat. Quis enim non movetur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores justitiæ peccantes? »

Vers. 11. 11. INFERNUS ET PERDITIO CORAM DOMINO : QUANTO MAGIS CORDA FILIORUM HOMINUM? — Septuaginta, *infernus et perditio manifesta coram Domino, quomodo non et corda hominum?* Hebraice est אף כי *aph ki*, quod in comparatione, qualis hic est, significat *quanto magis*, vel *multo magis*. Ita Pagninus, Vatablus, Marinus, Baynus, Jansenius et alii. Quare frigide et parum apte nonnulli vertunt, *infernus et perditio coram Domino, etiam et corda filiorum hominum.* Alludit ad illud *Job* XXVI, 6 : « Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni. »

INFERNUS ET PERDITIO. — Hoc est, infernus omnia perdens, ut sit hendiadys; infernus enim dicitur *perditio*, hebraice אבדון *abaddon*, id est interitus, consumptio, locus omnino nobis occultus et multa caligine obvolutus, barathrum et præcipitium, in quod cum aliquid descendit, periisse videtur tenebris et oblivionis caligine immersum et obrutum, juxta illud *Psal.* LXXXVII, 13 : « Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivionis? » Aut simplicius, *infernus* est locus imus terræ et totius mundi, ac carcer damnatorum; *perditio* est ipsa mors, gehenna et damnatio æterna eorumdem. Rursum *perditio* sunt ipsi perditi, puta damnati tam homines quam dæmones in inferno. Unde *Apoc.* IX, 11, angelus præses abyssi vocatur hebraice *abaddon*, græce ἀπολλύων, latine *exterminans*, vel perdens. Quare minus probabiliter per infernum Cajetanus et Jansenius accipiunt statum mortuorum; Mercerus, sepulcrum; alii, mortem, *q. d.* Deus novit statum mortuorum (scilicet ubi sint mortui, quid patiantur), qui hominibus in hac vita videtur abstrusissimus. Ergo multo magis novit corda hominum hic viventium : hæc enim hominibus non ita videntur abstrusa, licet a parte rei magis abstrusa, secreta et arcana sint. Verum Hebræum שאול *scheol* proprie infernum significat, non mortem, nec sepulcrum, præsertim cum ei additur אבדון *abaddon*, id est perditio. Unde Ecclesia damnat Calvinum, qui negat Christum descendisse ad inferos; et per inferos accepit sepulcrum, quasi idem in Symbolo sit : « Descendit ad inferos, « quod » et sepultus est. »

Aben-Ezra et R. Levi hunc versum connectunt cum præcedenti hoc modo : Dominus, in cujus conspectu est infernus et perditio, hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes et corda filiorum hominum, qui relinquunt viam disciplinæ, et odio habent castigationem, ac dabit illis mercedem, ut moriantur ante diem suum, atque descendant ad infernum et perditionem. Timorem ergo hic Salomon incutit iis qui deserunt vias rectas, quasi possint latere et fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare perspiciunt. Idem facit pater Salomonis David, *Psalm.* CXXXVIII, 7 : « Quo ibo, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades, » etc.

Est argumentum a minus difficili ad magis difficile, *q. d.* Deus cognoscit infernum et damnationem ac damnatos; ergo multo magis cognoscit corda, id est cogitationes et volitiones cordium eorum, qui in terra hac vivunt : illud enim difficilius est, hoc facilius. Facilius est scire secreta cordium, quam inferni.

Difficultas est, quomodo hæc sententia sit vera. Quo sensu? Ratio dubitandi est, quod infernus et damnatio sint res physicæ, ideoque determinatæ ac certæ, quæ facile sciri possunt; at vero cogitationes et intentiones hominum sunt res liberæ, ideoque indeterminatæ, secretæ et arcanæ, ideoque soli Deo cognitæ. Unde Angeli, dæmones et damnati cognoscunt infernum et pœnas damnatorum; non vero cognoscunt secreta cordium.

Respondet *primo*, Jansenius et Cajetanus, Salomonem loqui de difficultate, quæ est non a parte rei, sed in opinione hominum; homines enim putant difficilius esse, imo vere eis difficilius est cognoscere secreta inferni quam secreta cordium, quia illorum nulla habent indicia, horum vero habent per verba, vultum, gestus, facta, etc. Respond. Primo.

Hæc responsio est facilis et probabilis. Scriptura enim subinde loquitur ex mente et sensu hominum, ac phrasibus et moribus hominum sese accommodat.

Secundo, R. Levi sic argumentum concinnat. Secundo. infernus est locus imus, et a Deo remotissimus; cor autem sive mens hominis est Deo vicina, quia ad Dei imaginem creata. Si ergo oculi Dei penetrant usque ad imum inferni a se remotissimum, multo magis penetrabunt corda hominum sibi vicina.

Tertio. *Tertio*, Hugo corda hominum limitat ad homines bonos, *q. d.* Si Deus respicit infernum et damnatos in eo, ut illos pro mensura malorum ab ipsis commissorum puniat, quanto magis respiciet corda bonorum, ut ea pro bonis mente destinatis et opere perfectis præmietur?

Quarto. Genuine. *Quarto*, magis genuine et profunde per infernum et perditionem accipe damnationem et damnatos, præsertim dæmones, *q. d.* Deus cognoscit secreta inferni et damnatorum, præsertim dæmonum; ergo multo magis cognoscit secreta hominum viventium. Dæmones enim uti naturæ subtilitate, sic et mentis profunditate ac celandis secretis superant homines; unde magis versuti, fraudulenti et dolosi sunt quam homines, ut patet ex eorum tentationibus, quibus viros etiam sanctos sæpe implicant, seducunt et prosternunt. Rursum Deus novit omnes actus etiam internos et secretos cordium, tam dæmonum quam hominum damnatorum, quos habuerunt in via; ideoque cuique inflixit eam pœnarum in gehenna mensuram, quam quisque suis actibus meritus est. Insuper Deus novit omnes cogitationes et volitiones dæmonum et damnatorum, quas nunc habent, et quas habituri sunt per omnem æternitatem; ergo multo magis cognoscit cogitationes et volitiones hominum, qui in terra misere et modice vivunt.

Denique τὸ *coram Domino* non tantum significat Deo nota esse corda hominum, æque ac dæmonum et damnatorum, sed etiam illa esse in manu, potestate et dominio Dei, ut de illis faciat quod lubet, ut cogitationes et volitiones eis immittat quascumque voluerit, ut pœnas vel præmia et gaudia eis indat, prout ei placuerit. Corda enim omnium Angelorum, dæmonum et damnatorum ita sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli, ut ait Jeremias, cap. XVIII, vers. 6, et sicut cera est in manu cerarii. Ergo pari, imo potiori ratione eodem modo in manu Dei sunt corda hominum, juxta illud S. Pauli : « Cujus vult miseretur, et quem vult indurat, » *Rom.* IX, 18 et 20. Hinc Deus a S. Augustino et aliis vocatur « rex mentium, » quia totus eas penetrat, possidet, occupat, ut eis intime illabi, cogitationesque et volitiones quascumque voluerit, vitaliter indere queat, quod nequit dæmon vel angelus. Recte ergo argumento a magis difficili ad minus difficile argumentatur Salomon. Si Deus sua sapientia penetrat, et sua potentia possidet mentes dæmonum et damnatorum in inferno, adeo ut eas igne cruciet et urat, ergo multo magis penetrat et possidet corda hominum adhuc viventium, qui cum dæmonibus in versutia et robore comparari nequeunt.

Simili phrasi ait Abraham ad Lot, *Genes.* cap. XIII, 9 : « Ecce universa terra coram te est, » id est in tua potestate et arbitrio est ut eligas in ea regionem, quæ tibi magis arridet. Et David Deo *Psal.* XXXVII, 10 : « Domine, ante te omne desiderium meum, » *q. d.* In tua manu est ut illud expleas. *Isaiæ* XL, 10 : « Opus illius coram illo, » id est in illius manu et arbitrio est. *Cant.* VIII, 12 : « Vinea mea coram me est, » mei juris est et potestatis.

12. NON AMAT PESTILENS (Septuaginta, *indisciplinatus*, qui disciplinam et correptionem aversatur et excutit) EUM QUI SE CORRIPIT : NEC AD SAPIENTES GRADITUR. — Vatablus, *accedit*; Septuaginta, *cum sapientibus non conversabitur*; Syrus, *non ambulat*; quia enim futurum putat ut ab iis arguatur, idcirco eos fugit, ait Aben-Ezra. Pro *pestilens* hebraice est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, qui omnia monita irridet et cachinno exsibilat, quales suo contemptu, sannis, jocis et dicteriis pestilentissimi et summe noxii sunt, quia omnia jura tam divina quam humana in jocum vertunt, et risu eludunt; qui proinde ut pestes fidelibus vitandi, et ab eorum cœtu velut membra putida ejiciendi et resecandi sunt, quia suo malitiæ contagio multos inficiunt, animasque eorum interimunt. Tales sunt hæretici, de quibus proinde ita sancit Apostolus *ad Titum* III, 10 : « Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, etc., cum sit proprio judicio condemnatus. » Nam, ut idem ait II *Timoth.* cap. II, vers. 17 : « Sermo eorum ut cancer serpit. »

13. COR GAUDENS EXHILARAT (Pagninus, *decorat*) FACIEM : IN MOERORE ANIMI DEJICITUR SPIRITUS. — Septuaginta, *cordis læti facies floret* (Complutenses, *viret*; Origenes, hom. 4 *in Cant.*, *florida est*); *in tristitiis autem posita mœsta est*; Syrus, *cor hilare pulchrum reddit corpus, cor triste spiritum dolore afficit*; Tigurina, *in mœrore cordis languescit spiritus*; Vatablus, *frangitur, obscuratur, aut perit et obsolescit spiritus*. Vers. 13.

Primo, R. Salomon sic exponit, *q. d.* Si cordi Dei gaudium afferas, ejus semitam amplectendo, Deus vicissim erga te vultum benevolum et hilarem præ se feret, votis tuis satisfaciens. Sin vero eidem dolendi ansam præbeas, ille vicissim spiritu perturbato erga te se monstrabit, sicut legimus tempore Noe ob scelera hominum Deum tactum dolore cordis intrinsecus dixisse : « Delebo hominem quem creavi, » *Genes.* VI. Hic sensus hoc loco est impertinens : agitur enim hic de gaudio cordis humani, non divini.

Secundo, R. Levi : Cor gaudens, inquit, ad contemplationem mirifice confert. Hac de causa Eliseus psaltem adduci jussit, ut musica exhilaratus ejus animus assurgeret ad divina, spiritumque propheticum acciperet, IV *Reg.* III, 15. Vice versa, tradunt Rabbini Jacobum patriarcham ob amissum Joseph filium suum mœrentem, spoliatum fuisse Spiritu Sancto, nimirum spiritu lætitiæ et hilaritatis, quo gaudet et per quem magna operatur Spiritus Sanctus. Sic et Hugo per *spiritum* hic accipit Spiritum Sanctum, quem affligit et ex animo tristi pellit tristitia. Quin et B. Antiochus,

hom. 25 *De Tristitia* : « Averte, inquit, a te tristitiam hanc, et ne contristes Spiritum Sanctum qui in te habitat, ne forte interpellet Deum, et recedat a te; Spiritus enim Dei, qui in hanc etiam carnem se effudit, tristitiam non fert, neque animi angustiam. » Et iterum : « Tristitia Spiritum Sanctum mœstificat, qui homini datus est hilaris. Ut enim acetum vino si immisceatur, nihil affert jucundi gustus : sic etiam tristitia Spiritui Sancto immixta paraclesim ejus reddit inamœnam. » Mutuatus est hæc B. Antiochus ex lib. *Pastoris*, sive *Hermæ*, discipuli S. Pauli, qui lib. II, mandato 10, sic ait : « Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessima servis Dei, et omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum Sanctum. » Ac paulo post subdit : « Aufer ergo tristitiam a te, et noli offendere Spiritum Sanctum, qui in te habitat, ne roget Dominum, et recedat a te. Spiritus enim Domini qui datus est in carnem, tristitiam non sustinet. » Et tandem : « Cum ergo mixta fuerit oratio cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem suavitatem non habet : sic etiam tristitia Spiritu Sancto mixta eamdem orationem mundam non habet. »

Tertio et genuine, *q. d.* Cor gaudens non tantum in seipso gaudet, sed et suum gaudium per naturalem sympathiam in corpus, ac præsertim in faciem transfundit : hanc enim facit hilarem, roseam, decoram, florentem, ut spiritum hilaritatis efflare videatur; vice versa cor, sive animus tristis et mœstus tristem mœstumque dejicit spiritum, et consequenter faciem et vultum consternat, eumque nubilum, luridum et atrum efficit : spiritus enim in vultu maxime affectus suos patefacere solet. Unde auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic vertit, *quando cor gaudet, facies viret; cum autem in mœrore jacet, spiritus tristis ac tetricus incedit*; spiritus enim est qui agitat corpus, et in illo se suosque affectus lætitiæ vel tristitiæ exerit per spiritus vitales et animales, quos corpori præsertim faciei suggerit : hinc spiritus lætus spiritosum et lætum roseumque facit vultum, collum erectum, genas vividas, oculos alacres, corpus agile, pedes veloces, vocem argenteam : vice versa, spiritus tristis tetricum luridumque facit vultum, collum demissum, genas depressas, oculos lividos, corpus grave, pedes plumbeos, vocem tremulam. Porro vera lætitiæ causa est justitia et virtutum studium, ait auctor *Catenæ Græc.*, sicut vera tristitiæ causa est mala vita et conscientia. Tacite ergo monet Salomon studendum virtuti, ut semper gaudeamus, ac cavendum a peccato, ut evitemus tristitiam. Unde S. Chrysostomus, homil. *Quod non datur pariter secundum Deum et secundum mundum gaudere*, sic ait : « Justorum lætitia vera est animæ pariter ac corporis recreatio, et sempiternæ fruitionis præsagium et flos. » Quocirca fideles hortatur Apostolus dicens : « Gaudete in Domino semper; iterum dico, gaudete, » *Philip.* cap. IV, 4. Vide ibi dicta.

Nota : Pro *dejicitur* hebraice est נכאה *nechea*, id est *perturbatur, conturbatur, obscuratur* spiritus, utpote cui lux gaudii adempta est; Marinus, *est mœstus*, Pagninus, *est tristis*; Tigurina, *languescit*; Vatablus, *frangitur, perit, obsolescit*. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. 20 *ad Honoratum*, cap. XIV, explicans illud *Psal.* XXI : « Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei : Tristitia quasi solvit cor. Unde dicitur etiam græce λύη, quod hinc appellata sit λύπη, id est tristitia, eo quod λύῃ, id est solvat et tabescere faciat cor. Et B. Antiochus, *homil.* 25 : « Tristitia, ait, os leonis est, quod nullo negotio mœrore confectum absorbet. » Et S. Nilus, orat. 5 *De Tristitia*, pulchris et appositis similitudinibus ignis, fumi, aquarum, febris et parturientis idipsum declarat : « Ignis, ait, assiduus plumbum imminuit, et mundi tristitia mentem atterit. Oculorum aciem hebetat fumus, et contemplatricem animi vim obtundit tristitia. Aquæ profunditas non admittit solis splendorem, et cor triste non exhilarat lucis contemplatio. Ut gustus vim adimit febris, sic animi sensus aufert tristitia. » Et iterum : « Doloribus, inquit, afficitur mater, dum filium parit; sed posteaquam peperit, non dolet amplius. Tristitia vero et in ipso partu dolorem affert, et posteaquam nata est, vehementer excruciat. » S. Gregorius Nazianzenus, *Iambico* 15, paucis ita lætitiam et tristitiam definit :

Moraliter de malo tristitiæ.

> Lætitia quidnam? mentis est diffusio;
> Tristitia? cordis morsus et turbatio.

S. Chrysostomus, epist. 3 *ad Olympiad.* : « Tristitia, ait, tinea est non ossium tantum, verum etiam mentis, et perpetuus carnifex non latus fodiens, sed animi vires labefactans. » Quocirca S. Basilius, hom. *De Gratiarum actione*, docet fidelem debere generoso animo violentas impressiones et assultus tristitiæ a sese depellere. « Ingenerosæ prorsus, inquit, nec virilis animæ, et quæ parum constanti spe innitatur Deo, est ad eum modum adversis frangi, rebusque parum lætis succumbere. Ut enim vermes plurimum innasci solent tenerioribus lignis, haud secus angor iste dejectioris animi in os hominum se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio. »

Et inferius remedium tristitiæ assignat spem et cogitationem retributionis æternæ : « Affecit, inquit, te aliquis ignominia? Quin tu ad eam suspice gloriam, quæ reposita in cœlis est tibi paranda merito patientiæ. Jacturam rerum tuarum adiisti? Imo oculos imprime fixius illis cœlestibus divitiis, et thesauro incomparabili, quem tibi ipsi pretio bonorum operum seposuisti. Patrione solo exclusus es? At patriam habes cœlestem illam Jerusalem. Periit tibi filius? sed Angelos habes quibuscum in circuitu divini illius throni tripudies, lætitia sempiterna exhilarandus. »

Idem, orat. 12 *De Mœrore* : « Nam res adversæ,

inquit, animum, sicuti ignis aurum, probant, ac sane illis qui recte sunt instituti, calamitates veluti alimenta quædam athletica atque exercitationes sunt, quæ luctatorem ad paternam gloriam deducunt. Nimia autem tristitia auctor peccati esse solet, cum mœror mentem submergat, consilii inopia vertiginem afferat, penuria cogitationis animum ingratum generet. Turpe enim est benedicere vos ob res secundas, silere vero ob adversas; imo tunc vel maxime gratiæ nobis agendæ essent, cum exploratum habeamus, quod, quem diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Eripit quidem ex miseriis sanctos suos Deus, non tamen absque probatione, sed tolerantiam ipsis tribuit. »

Denique Salomonem secutus Siracides : « A tristitia, inquit, festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem, » *Eccli.* XXXVIII, 19. Vide ibi dicta.

Vers. 14. 14. COR SAPIENTIS QUÆRIT DOCTRINAM (Hebraice, *scientiam*), ET OS STULTORUM PASCITUR IMPERITIA. — Hebraice, *stultitia*; Symmachus, *pascit iniquitatem*; Septuaginta, *correctum quærit sensum; os autem indisciplinatorum cognoscit mala*; Chaldæus clare, *cor intelligens quærit scientiam, et os stultorum stultitiam.* « Sapiens » hic est prudens et justus; « hic quærit doctrinam » et scientiam, scilicet practicam, puta prudentiam, honestatem et virtutem, ut quotidie in iis crescat et proficiat; stultus autem, id est peccator, vitiis addictus, pascitur stultis concupiscentiæ suæ cupediis, et gulæ vitiorumque illecebris, quibus quotidie magis se implicat et inebriat; unde Syrus vertit, *cor justorum quærit scientiam, os stultorum improba eloquitur*; et R. Levi, *ore, inquit, stultorum fovetur cordis stultitia, quod a corde ad os sermo progreditur.* Melius Jansenius, *q. d.* Sapiens avet audire et discere prudentia sapientum dogmata; at stultus ore hiante et patulo avide excipit insulsas et carnales insipientium fabulas, nugas, spurcitias, perinde ac si iis quasi epulis pasceretur. Verum hæ epulæ non sunt hominum, sed pascua brutorum. Hæc enim significat Hebræum ירעה *iire*, id est *pascitur*, quod de brutis dicitur. Optime utrumque jungas, *q. d.* Cor sapientis quærit doctrinam audire et discere, ac ubi didicerit, eamdem alios docere; at os stulti pascitur imperitia, quia avet eam audire æque ac proferre, atque de ea jugiter colloqui et sermocinari, ut eam alios doceat, eosque insipientes, id est carnales et vitiosos, efficiat. Unde Septuaginta vertunt, *os indisciplinatorum cognoscit mala*, id est, mala audiet et eloquetur; et Symmachus, *pascit injustitiam* vel *stultitiam*, id est alit, fovet et nutrit improbitatem, tum in animo suo, tum in mentibus aliorum, eam probando, laudando, extollendo, docendo.

Symbolice, Hugo : « Os stultorum, inquit, pascitur imperitia, » id est vanitate et falsitate. Quatuor autem sunt animalia, quæ totidem elementis victitant, salamandra igne, chamæleon aere, halec aqua, talpa terra : sic etiam quatuor occurrunt stultorum genera, qui ejusmodi rebus pascuntur et vivunt. Invidi et iracundi igne furoris pascuntur; superbi et ambitiosi aere vanæ laudis; luxuriosi aqua voluptatis; cupidi et avari terra caducæ prosperitatis : hæc ille.

15. OMNES DIES PAUPERIS, MALI : SECURA MENS QUASI JUGE CONVIVIUM. — Hebraice, *omnes dies pauperis mali, et bonus corde* (vel *bonum cor*) *juge convivium*; Chaldæus, *et cujus hilaris est animus, continuum est convivium;* Syrus, *et jucundi omni tempore sunt quieti.* Nota : *Bonum cor* Hebræis idem est *primo*, quod bona, pura et sancta conscientia; *secundo*, quod quieta, læta et jucunda mens ac conscientia; hæc enim duo sunt connexa : puritas enim conscientiæ parit quietem, quies lætitiam conscientiæ. Utrumque significavit Noster vertendo, « secura mens. » Vers. 15.

Porro varii varie hunc versum vertunt, et explicant; omnes probabiliter et apposite.

Primo, Tigurina vertit, *omnes dies afflicti hominis mali sunt; cor autem lætum juge convivium est* (1). Hebræum enim עני *ani* est pauper, miser, afflictus. Et sic clara est antithesis; opponitur enim afflictus et tristis læto, quod afflicti dies mali, id est miseri, sint; læti autem sint felices, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Sic et Aben-Ezra : עני *ani*, inquit, id est pauper et afflictus, hic vocatur, qui mœrore se vinci patitur; hic enim opponitur bono corde, id est læto et jucundo.

Secundo, R. Levi, et ex eo Vatablus, per *pauperem* accipit insipientem; hic enim pauper et inops est non census, sed sensus et mentis, *q. d.* Tota vita insipientium, puta impiorum, qui malam habent conscientiam, misera est; at sapientum, id est justorum, vita festa et jucunda est instar perennis convivii. Simili modo conscientiam puram opiparo convivio comparat S. Chrysostomus, hom. 15 *in Matth.* : « Cum nullis stimulis, inquit, conscientiæ animus pungitur, magno semper fruitur gaudio, adeo ut nemo id oratione possit exponere. Quid enim tibi videtur in præsenti vita jucundum atque suave? mensane deliciosa? Sed hæc illi voluptati, quæ virtutem consequitur, collata, amara et tristitiæ plena videtur. » Porro Hugo : « Convivæ, ait, hujus convivii sunt virtutes, quæ omnes propriis ferculis reficiuntur. »

Tertio, R. Salomon censet hic opponi et præponi divitem pauperi, *q. d.* Pauper dies agit malos, id est miseros; at dives semper habet bonum, id est lætum cor, quia in perpetuis agit conviviis et deliciis. Verum hic sensus crassus est et Judaicus.

(1) Recte. Homo hic animo afflictus est qui curarum mole oppressus, tristitiam non discutere studet fiducia in Deo collocata, animumque despondet.

Quarto, alii *pauperem* proprie accipiunt, ejusque paupertatis bonum, puta securitatem, censent hic commendari, *q. d.* Vulgus pauperes æstimat malos, id est miseros, et paupertatem esse miseriarum maximam; at ego Salomon aliter sentio, nimirum securam mentem, quam suggerit paupertas, esse quasi juge convivium. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homilia 30 *in Matth.*: «Pauper semper securus est, et omni metu vacat; summa autem potestas sine timore periculi nunquam est.» Idem, hom. *De recipiendo Severiano*: «Paupertas, ait, est tutum asylum, perpetua securitas, portus tranquillus, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera.» Et Seneca, epist. 2 *ad Lucilium*: «Honesta res est, ait, læta paupertas. Imo jam non est paupertas, sed opulentia cordis, si læta est. Denique non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in arca, quantum illi in horreis jaceat, quantum pascat aut fœneretur, si imminet alieno, si non acquisita, sed acquirenda computet? Quis sit divitiarum modus quæris? primus, habere quæ necesse est; secundus, quod satis est.» Huc accedit Budæus in *Annotationibus reliquis in Pandectas*, pag. 18, qui τὸ *mali* non refert ad τὸ *dies pauperis*, sed ad *secura mens*, *q. d.* Omnes dies pauperis sunt mens secura mali, id est, secura a malo. Sic enim ait: «Absimili Latini sermonis ignoratione, nisi fallor, corruptum est pulcherrimum apophthegma Sapientis, cap. XV *Proverb.*: Omnes dies pauperis mali; secura mens quasi juge convivium: neque enim mali epithetum est pauperis, ut scholiastæ et glossularii intellexerunt; sed est substantivum nomen, hoc sensu: Omnis vita pauperis, animi est constitutio securitate mali prædita. Sic Lucanus ait in V *Pharsal.*:

Budæi nova expositio.

Securus pro immuni.

> O vitæ tuta facultas
> Pauperis angustique laris! o munera nondum
> Intellecta deum! quibus hoc contingere templis,
> Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
> Cæsarea pulsante manu?

Securus enim genitivo jungitur, ut apud Quintilianum in VIII, qui de tautologia loquens: Hæc enim, inquit, quanquam non magnopere summis auctoribus vitata, interim vitium videri potest; in quod sæpe incidit Cicero, securus tam parvæ observationis. Et apud Virgilium: Securus amorum.» Et Lucanus, lib. *Pharsal.* de leone:

> Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Securus, id est negligens et contemptor. Verum hæc expositio non convenit textui Hebræo, in quo liquet τὸ *mali* referri ad *dies pauperis*, non *ad secura*, vel, ut Hebraice est, *bona mens*.

Quinto, noster Salazar censet hic pauperes necessitate opponi pauperibus spiritu, *q. d.* Pauper, qui paupertatem odit, vitam agit miseriis obrutam; at «secura mens,» Hebraice, *bonus corde*, qui scilicet æquo animo paupertatem acceptat, suaque sorte tenui contentus vivit, hic vivit jucunde, agitque quasi «juge convivium.» Unde Seneca, lib. I *De Remediis fortunæ*: «Paupertas, ais, mihi gravis est, imo tu gravior paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere: illa expedita est, hilaris, tuta; tu illum opinione gravem reddis.» Et *epist.* 2: «Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non est in paupertate vitium, sed in animo; illud quod paupertatem nobis gravem facit, divitias quoque graves facere potest. Quemadmodum enim nihil differt utrum ægrum in lecto ligneo an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert utrum ægri animus in divitiis, an in paupertate ponatur; malum enim suum sequitur.» Hic sensus appositus est, sed arctior; arctat enim securam mentem, quæ omnium est piorum et sanctorum, ad pauperes spiritu.

Sexto ergo, adæquate et genuine, opponit Salomon paupertatis malo, quod vulgus summum æstimat, bonum securæ mentis, quod revera summum est hujus vitæ, *q. d.* Sicut homines summum malum æstimant paupertatem, ita ego ex adverso summum hujus vitæ bonum judico securam mentem et conscientiam. Quare hoc remedium pauperibus suggero, ut malum paupertatis depellant, *q. d.* Omnes dies pauperis mali, id est, laboriosi, molesti, miseri sunt; si tamen curent ut in paupertate adsit eis secura mens, hæc omnes paupertatis miserias leniet, imo absorbebit. Secura enim mens facit mentem lætam et hilarem, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Unde Pagninus vertit, *omnes dies pauperis multi sunt; sed jucundus corde est ac si esset in jugi convivio.* Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 2 *in Epist. ad Rom.*: «Qui conscientiam puram habet, licet pannosus sit, et cum fame assidua luctetur, tamen beatior et tranquillior est illis qui inter delicias magnopere degunt.»

Nota: «Secura mens» hebraice vocatur *bonum cor*; *bonum*, tum ethice, id est purum et sanctum; tum physice, id est lætum, hilare, jucundum: tale enim est purum et sanctum: puritatis enim individua comes est lætitia. Hinc *securus* dicitur quasi *seorsim a curis*, puta qui vacat perturbationibus animi, ait Budæus loco jam citato; securitas enim opponitur curæ et anxietati, estque animi recta placidaque constitutio, malorum impendentium cura vacans. His ergo Salomonis verbis beata illa securitas significatur, quam Democritus euthymiam appellavit, id est, animi rectam placidamque constitutionem, malorum impendentium cura vacantem, de qua ait Cicero, lib. V *De Finibus*: «Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant euthymiam, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas est ipsa beata vita.» Idem in V *Tuscul.*: «Qui autem illam maxime optatam securitatem (securitatem autem

nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam possit, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum! » Enim vero securitatis hujus causa est Dei gratia. Quid enim timeat justus, qui scit se Deo curæ esse et cordi? Secura ergo est mens justi, hoc est, quieta, serena, tranquilla, confidens, hilaris, magnanima, quia Deo nixa.

Sed Septuaginta pro עָנִי *ani*, id est *pauperis*, legentes עֵינֵי *ene*, id est *oculi*, sic vertunt, ut habet Auctor *Catenæ Græc.*, *oculi improborum omni tempore hauriunt mala; boni autem semper versantur in pace, et animi tranquilitate*. Idem auctor hunc versum connectit præcedenti : « Cor rectum quærit sensum et intelligentiam ; ineruditorum autem os experietur mala ; » ac deinde utrumque sic nectit et explicat : « Convenienter, inquit, hoc loco cor cum ore et oculis conjungitur ; homines autem mali et indocti subeunt mala, nempe pœnam factis suis dignam. At boni, qui a vitiis et peccatis ferias agunt, ab adversis liberi sunt, ideoque quod secundum cordis sui sensum bonum videtur, pacate operantur. »

Moraliter de lætitia bonæ conscientiæ. Moraliter, disce hic quantum bonum sit securitas bonæ conscientiæ, nimirum quod sit quasi juge convivium, præsertim in lege nova, ubi quotidie in convivio Eucharistiæ cum Christo epulatur, juxta illud Ecclesiæ ex S. Thoma Aquinate in Festo venerabilis Sacramenti : « O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur ! » Ut jam in Christianis impleatur illud *Isaiæ*, cap. LXVI, 23 : « Et erit mensis ex mense, sabbatum ex sabbato, » id est, festum festo continue succedet, agitabunt Christiani continua festa et convivia ; *mensis* enim hic significat festum Neomeniæ, sive novilunii. Adde quod Christiani ex hoc convivio in terris exspectant convivium perenne in cœlis, promissum a Christo, *Luc.* XXII, 29 : « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. » Quocirca recte S. Ambrosius in *Psalm.* XLV : « Quis, inquit, puritate et simplicitate pectoris dulcior fructus ? quis cibus suavior quam is quem animus bene sibi conscii et mens innocentis epulatur ? » Hugo Victorinus, lib. III *De Anima*, cap. XI : « Conscientia bona, inquit, titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die judicii aperiendus. » S. Bernardus, lib. *De Conscientia* : « Nihil, ait, est jucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia; premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Bona conscientia secura erit cum corpus morietur; secura, cum anima coram Deo præsentabitur; secura, cum utrumque in die judicii ante tribunal terrificum justi Judicis statuetur. Futuræ benedictionis non est utilius remedium, nec certius testimonium bona conscientia. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, ploret, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subjiciatur corpus in pœna, in injuriis maceretur, verberibus lanietur, equuleo distendatur, gladio trucidetur, crucis patibulo affigatur, secura erit conscientia. » S. Augustinus breviter sed nervose in *Sententiis*, num. 90 : « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exaltatio est, quæ bono lætatur æterno. » Clemens Alexandrinus, lib. VII *Stromatum* : « Universa, ait, vita justi est quidam celebris ac sanctus dies festus. » Et S. Ambrosius, lib. II *Offic.* I : « Vitam beatam, ait, efficiunt tranquillitas conscientiæ et securitas innocentiæ. » Quin et Plutarchus in *Moral.*: « Ut nepenthes, inquit, herba ab Homero prædicata, addita poculis omnem convivii tristitiam discutit : ita bona mens indita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet. »

Præclare S. Cyprianus, *De Oratione Dominica* : « Quis, ait, ei de sæculo metus est, cui in sæculo Deus tutor est? » Idem, *De Exhort. Martyr.*, asserit, « timendas non esse injurias et pœnas persecutionum, quia major est Dominus ad protegendum quam diabolus ad impugnandum. » Quin et Cicero *ad Torquatum* : « Conscientia, ait, rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio. » Quocirca sapienter S. Basilius, homil. *De Gratiarum actione* : « Nulla, inquit, quamlibet splendida ac luculenta humanarum rerum conditio animæ tuæ ingerat gaudium, quod immoderatum sit ; nullæ res afflictivæ aut tristes illam dejiciant de gradu suæ celsitudinis, et maturæ gravitatis, mœrore aut calamitate contractam. » Plura vide apud S. Gregorium, lib. VIII, *epist.* 45, et lib. IX, *epist.* 49, et apud S. Chrysostomum, homil. 14, 15, 16, 17, 18 et 19 *in Epist. ad Roman.* Euge ergo, o anima sancta et in sanctitate de Deo tuo secura : « Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus; » non est quod præter eum requiras, et requirendo doleas, perdasque beata mentis tuæ gaudia. Illi soli conjungere, illo fruere, cum illo epulare; ille jugis tibi erit conviva, ille et juge convivium. Dic ergo : « Dilectus meus mihi, et ego illi qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ, » *Cant.* II, 16.

16. MELIUS EST PARUM CUM TIMORE DOMINI, QUAM THESAURI MAGNI ET INSATIABILES. — Hebraice, *præ thesauro multo et tumultus in eo*; Chaldæus, *quam thesauri multiplicationis in quibus est turbatio*; Vatablus, *contritio, id est in quibus sit afflictio et tribulatio quædam*; Syrus, *quam thesauri iniquorum*; Septuaginta, *quam thesauri magni sine timore*. Noster solerter vertit *insatiabiles* : ideo enim thesauri sunt insatiabiles, id est, non satiant appetitum divitis et avari, quia eum turbant, affligunt, molestant cura et anxietate sui, tum augendi, tum conservandi : quot enim molestiis, laboribus, Vers. 16.

angoribus, curis lancinatur animus divitis, ut opes suas tueatur et adaugeat? Dicuntur ergo thesauri *insatiabiles* active, id est insatiativi, ait Dionysius, quia appetitum non satiant, sed irritant.

Timor Dei præstat opibus. Primo. Igitur hujus sententiæ ratio est, *prima*, quod timor Dei majus sit bonum quam omnes thesauri; quare qui eum habet, opulentior est omnibus divitibus qui thesauris abundant. Unde S. Chrysostomus, homil. 26 *in epist. ad Hebr.*: « Adsit, inquit, timor Dei, et nihil erit molestum; sive dixeris paupertatem, sive morbum, sive captivitatem, sive servitutem, sive quidvis aliud molestum; sed et ipsa nobis opem afferent ad contraria. Scilicet paupertas divitiis honestior, morbus sanitate firmior, captivitas denique et servitus libertate gloriosior ac potior erit. » Unde tanta timoris Dei vis ad commutandas malorum vices? Paulo post addit : « Timor Dei concupiscentias exstirpat. » Sane cupiditas malorum omnium radix est; hanc vero radicem timor Dei stirpitus eruit : qua eruta, mala omnia in bonum permutantur, paupertas transit in divitias, morbi in valetudinem, captivitas in libertatem.

Secundo. *Secunda*, quod timor Dei faciat mentem quietam, et sua sorte a Deo sibi admensa contentam, lætam et hilarem, juxta id quod præcessit : « Secura mens quasi juge convivium; » hæc autem mentis quies et lætitia potior est omnibus opibus.

Tertio. *Tertia*, quod timor Dei expleat satietque mentem, quia eam unit Deo; qui autem Deum habet, quid amplius desideret? Cui Deus non sufficit, quid sufficiet? Thesauri autem cupiditatem non satiant, sed acuunt; cupiditas enim est quasi hydrops, qui semper sitiens quo plus bibit, eo plus bibere gestit, juxta illud :

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarto. *Quarta*, quod thesauri multas afferant turbationes, puta curas, labores, angores, lites, rixas, tristitias, etc., quæ omne opum commodum et gaudium siccant et exsorbent (1).

Quinto. *Quinta*, quod parva substantia justi sit secura et utilior quam magna injusti. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 26, legit : « Melior est exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine. » Huc facit illud Pindari in *Nemæis*, ode 8 : « A Deo satæ divitiæ hominibus durabiliores. »

Sexto. *Sexta*, quod modicæ opes faciant modestos, humiles, sobrios; immodicæ faciant audaces, superbos, deliciosos; unde Auctor *Catenæ Græcorum* vertit, *melior est exigua portio cum timore Domini, quam thesauri magni cum præfracta audacia*; ἀφοβία enim significat securitatem, audaciam, animum timoris nescium, et, ut Complutenses vertunt, *intrepiditatem*. Idem auctor citat similem Hesiodi sententiam : « Humana amicitia facit subinde ut parva suavius sapiant, animumque magis oblectent quam magna, præsertim male parta. Neque enim gloria genuina, aut voluptas, in magno censu aut sumptu consistit, sed contra in genuina voluptate et gratia magnus census et sumptus sese ostendit. » Denique R. Levi : Longe præstant, inquit, tenues facultates cum Dei timore et juste comparatæ thesauris maximis, congestis strepitu et clamore ob eorum lacrymas, qui vi fraudeque circumventi sunt : nam tenues divitiæ ad felicitatem et diuturnitatem spectant; ingentes vero perniciem damnaque extrema afferunt.

Mystice idem Auctor *Catenæ Græcor.* sic explicat, *q. d.* « Melior est exigua scientia cum justa operatione, quam tota, vel cumulata scientia cum iniqua actione. »

17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. — Hebraice, *bona est esca oleris et dilectio illic, præ bove præsepii* (id est in præsepio saginato), *et odium illic*; Chaldæus, *melius est prandium oleris ubi est charitas, quam boves pingues ubi est odium;* Septuaginta, *melior est hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam appositio vitulorum cum inimicitia;* Theodotion, *super bovem saginatum.* Vers. 17.

Primo, noster Salazar charitatem et odium hic accipit Dei, non hominum, quasi hic causa detur vers. præced. *q. d.* Melius est parum cum timore Dei, quam thesauri magni sine timore Dei, quia Deus optimus maximus plerumque ex charitate et amore amicis suis immittit paupertatem, nec nisi oleribus eos pascit; divitias vero ex odio tribuit suis inimicis, ut vitulis saginentur, quia divitiæ omnium peccatorum, litium et malorum sunt occasio, fomentum et causa.

Secundo, S. Chrysostomus, homil. I *in epist. ad Coloss.*, odiosas esse docet divitum mensas, licet opiparas; pauperum vero licet tenues, amabiles et optabiles, ut has amare et ambire, illas odisse et fugere conveniat; eo quod mensæ pauperum in tribus, scilicet in honore, voluptate et libertate superent mensas divitum, ac proinde amicæ sint, benevolæ et charitatis plenæ; cum divitum sæpe sint superbæ, superciliosæ, malevolæ, ideoque magis odio quam amore dignæ : « In tribus, inquit, illos superamus, scilicet voluptate, honore, libertate et gratia. Nam ego malim quidem solum panem sumere cum gratia, quam innumerabiles cibos cum servitute; et melius reor esse vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. »

Tertio, plane et genuine, R. Salomon : « Melius est, inquit, convivium oleris indigenti exhibitum cum benevolentiæ significatione, cum scilicet hilari benevoloque vultu excipitur, quam cum eidem edendæ præbentur carnes pingues cum jurgio et ira. » Et Aben-Ezra : « Melius est, inquit,

(1) Horatius lib. I *Satyr.* Sat. I, 76 seqq. :

An vigilare metu exanimem, noctesque diesque
Formidare malos fures, incendia, servos,
Ne te compilent fugientes, hoc juvat? Horum
Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.

amicitiæ donum vitulo saginato; præstat esui bovis altilis ut quis ab altero ametur, quam ut saginato bove vescatur, et tamen alter alterum odio prosequatur. »

Sensus ergo genuinus est, *q. d.* Satius est majorisque voluptatis et utilitatis excipi oleribus cum charitate, amicitia et benevolentia, quam magno apparatu vitulorum et epularum cum odio, inimicitia aut malevolentia; quare illa potius quam hæc sunt adeunda, præsertim cum quis ad illa invitatur. Rursum Hugo, *q. d.* « Gratius est modicum quod datur cum hilaritate, quæ est signum amoris, quam multum quod datur cum tristitia, quæ est signum odii. » Unde *Eccli.* XXXV : « In omni dato, ait, hilarem fac vultum tuum, et cum exultatione sanctifica decimas tuas. »

Significatur ergo hic *primo*, ei qui quærit hospitium vel prandium, quærendum esse potius hospitem, qui sit hospitalis, id est animo hospitali præditus. Commendatur igitur hic virtus hospitalitatis, quam docet Salomon non tam in epulis, quam in animo benevolo et officioso consistere. Sunt enim multi qui ob avaritiam nolunt esse hospitales; hosce hic docet Salomon, ut, si magno sumptu nolint aut non possint, saltem animo et frugali mensa sint hospitales. Ita S. Ambrosius, lib. II *Offic.* cap. XXI : « Inde, inquit, se immersit avaritia, velut quædam bonorum ariditas officiorum, ut hominis damnum putent, quidquid præter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod afferri possit impedimentum, prospexit Scriptura venerabilis dicens : Quia melior est hospitalitas cum oleribus; et infra : Melior panis in suavitate cum pace. Non enim prodigos nos docet esse Scriptura, sed liberales.»

Secundo, docetur is qui convivium instruit, ut illud magis amore quam epulis instruat : nam si illud livore et rancore condiat, non tam convivium faciet quam convicium, ut ait Ausonius in *Ephemeride*. Finis enim, imo forma et anima convivii est amor, charitas, benevolentia, ut patet in convivio Eucharistiæ quod Christus instituit, ut fideles omnes tam sibi quam inter se per charitatem uniret. Atque hac de causa post illud olim Christiani instruebant convivium escarum vulgarium, ad quod invitabant omnes fideles etiam pauperes in symbolum charitatis, ideoque illud vocabant Agapen, id est charitatem, uti dixi I *Corinth.* XI. Quare maligni sunt, qui in convivio discordias, lites, rixas exercent, imo perfidi et proditores, qui hostes ad epulas invitant ut occidant, uti inter eas occisus est Simon Machabæus cum filiis a Ptolomæo, I *Machab.* XVI, 16; et Amnon invitatus ad convivium ab Absalomo, ab eodem in eo trucidatus est, II *Reg.* XIII, 28. Et Christus in ultima cœna proditus, et ad necem Judæis traditus fuit a Juda; quod proinde ingenti doloris stimulo Christum pupugit, adeo ut *Psalm.* LIV, 13, graviter de eo queratur : « Quoniam, inquit, si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc. Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu, » *q. d.* Tu, o Juda, qui eras mihi conviva, factus es mihi proditor; hoc me pungit, hoc cruciat.

Mystice *primo*, Auctor *Catenæ Græcor.* sic explicat, *q. d.* Satius est pauca scire cum charitate, quam magnam scientiam vindicare et cum pace pugnare. *Secundo*, satius est exigua beneficia conferre ex magna charitate, quam magna ex parva vel ægra : beneficium enim maxime æstimatur ex animo conferentis. *Tertio*, satius est parva virtutum officia exercere ex magno amore Dei, quam magna sine eo. Unde vidua Evangelica offerens duo minuta in gazophylacium, plus cæteris omnibus obtulisse judicatur a Christo, *Lucæ* XXI, 3. Hoc autem maxime locum habet in convivio Eucharistiæ; qui enim in eo oleribus pœnitentiæ et compunctionis vescitur ex charitate, longe præstat illo qui in eodem vitulo saginato superbæ sapientiæ et contemplationis pascitur sine amore, existens in peccato mortali. Talis enim « judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini, » I *Corinth.* XI. Aut simpliciter, ait Hugo : « Melius est cum charitate comedere olera, quam cum odio accedere ad Eucharistiam; Christus enim in Eucharistia est vitulus saginatus, de cujus plenitudine omnes accepimus, » *Joan.* I. *Quarto*, Glossa : « Multo utilius est, inquit, simplicis vitæ innocentiam cum charitate servare, quam virtutum exterius fulgere miraculis, et interiora mentis ab odiorum sordibus non purgare. » *Quinto*, Hugo per *olera* accipit mandata, per *vitulum saginatum* consilia Evangelica, *q. d.* « Melius est cum charitate servare mandata, quam cum odio implere consilia. »

18. VIR IRACUNDUS (Hebraice, *vir excandescentiæ*) PROVOCAT RIXAS; QUI PATIENS EST, MITIGAT (Syrus, *exstinguit*) SUSCITATAS. — Septuaginta, *vir animosus parat* (male aliqui legunt *parit*) *rixas; longanimis autem et eam quæ futura erat mitigat.* Iidem replicando subdunt : « Longanimis vir exstinguet judicia (lites, quæ in judiciis et tribunalibus agitantur); impius autem suscitat magis. » Vatablus, *vir iracundus excitat contentionem; at longanimis sedat litem.* Vers. 18

Pro *provocat* hebraice est גרה *gera*, id est trahit, attrahit; unde מגרה *megra* vocatur serra, quasi traha, a trahendo. Sicut ergo serra assidui tractus reciprocatione secat saxa etiam durissima, sic qui lingua repetit et reciprocat injurias, secat amores etiam maximos, ac inter amicissimos concitat rixas. Rursus *gera*, id est gutture trahit, gargarizat, ruminat et ruminando provocat. Unde גרון *garon* vocatur guttur, quo cibum trahimus et ruminamus. Significat ergo quod, sicut guttur in animalibus attrahit rumen, id est cibum e stomacho, eumque rursus masticat et ruminat : sic quoque iracundus, id est propensus ad iram,

alterius dicta vel facta in sui contemptum, assidue in memoriam revocat, indeque lingua ea volvit, crebro de iis loquendo eaque exaggerando, quo fit ut iras et rixas tam in se quam in aliis suscitet. Sicut ergo gargarizatione provocantur phlegmata, sic ruminatione injuriarum provocantur rixæ. Patiens autem, quia injurias non ruminat, nec in mentem aut linguam vocat, sed potius eas oblivione sopit et sepelit, aut certe extenuat, mitigat et sedat, quoad potest, hinc pariter mitigat et sedat rixas. Patiens igitur validum habet mentis stomachum, qui omnia dura illico concoquit; iracundus vero stomachum mentis habet bile infectum, quæ assidue injurias sibi factas ruminat et eructat, itaque lites suscitat. Ita Cassianus, lib. VIII *De Instit. renunt.* cap. I, ubi ex hoc et aliis *Proverb.* locis docet iram homini eripere tria decora: *primum*, gravitatem; *secundum*, consilium; *tertium*, pacem : « Quia, inquit, ira viri justitiam Dei non operatur. Ipsam quoque honestatis gravitatem, quæ etiam viris sæculi hujus solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium prærogativa putemur, quia vir iracundus inhonestus est. Consilii etiam maturitatem nullatenus valebimus obtinere, quamvis graves et summa scientia præditi videamur, quia vir iracundus agit sine consilio. Sed nec quieti esse a perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquietudines ab aliis inferantur, quia vir animosus parat rixas, vir autem iracundus effodit peccata.»

Ira tria bona homini eripit.

Moraliter de mansueto responso.

Sapienter Seneca in *Proverb.*: « Semper dissensio ab alio incipiat, a te reconciliatio. » Et Thucydides : « Duo sunt adversissima rectæ menti, celeritas et ira. » Huic Salomonis sententiæ subalterna est illa ejusdem, vers. 1 : « Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem. » Præclare S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 19 : « Nihil, ait, persecutorem ita superat, ut patiens alacritas. » Et S. Chrysostomus, hom. 6 *in Acta* : « Neque ferrum ignitum, inquit, aqua intinctum illico calorem amittit, sicut si incidat in animam longanimem vir iracundus. » Idem, hom. 19 *in epist. ad Hebr.* : « Arbores, ait, quo magis ventilantur et agitantur a ventis, eo fiunt fortiores et densiores. Et nos quoque, si sumus lenes et patientes, erimus etiam fortes ac validi. » Et *hom.* 22: « Adeo excelsus est lenis et patiens, ut ne plagam quidem a plaga accipiat. » S. Valerianus, *hom.* 12 : « Infinita virtus est, inquit, odia vicisse beneficiis; nam ille inter cæteros palmam perfectæ virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit. » Huc spectat versus Comici :

Multa trophæa vis eripit, plura sed patientia.
Impeccabilis esse quæris? sis patiens, sis continens.
Nil sic contumeliosos urit ut patientia.
Quidquid emendare non est, lenias patientia.
Adamanta quisquis verberat, se verberat.
Rupes ferendo vincit assultus maris.
Regina rerum omnium patientia.

Denique S. Bernardus, epist. 87 *ad Ogerium* : « Humiliatio, inquit, via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. » Idem in *Sententiis*, sub initium : « Patientes, ait, possident animam suam, quibus dicitur : In patientia vestra possidebitis animas vestras, » *Matth.* V. Pacifici possident non solum suam, sed etiam aliorum in quibus faciunt pacem; unde merito filii Dei vocantur, etc. Sed etiam volentes pacem auferre diligunt, sicut scriptum est *Psal.* CXIX : Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Ecce isti sunt, in quibus requiescit, et mansionem Deus facit. » Unde idem alibi hortatur, dicens : « Et tu tanquam Angelus pacis sollicitus esto auferre scandala, turbationes sedare, dissidentes et litigantes pacificare. Angeli enim affectu benigni, religione pii, castimonia integri, unanimitate sunt individui, pace securi, a Deo conditi, divinis laudibus et obsequiis dediti, » ait idem, lib. V *De Considerat.* cap. IV.

19. ITER PIGRORUM QUASI SEPES SPINARUM; VIA JUSTORUM ABSQUE OFFENDICULO. — Hebraice, *via pigri velut senticetum spinarum; et semita rectorum strata*, vel *complanata*; Chaldæus, *via pigrorum tribuli et spinæ; et via rectorum munda et pura*; Septuaginta, *viæ otiosorum stratæ spinis, fortium vero tritæ.* Alludit ad hortos et paradisos sepibus spinarum obseptos et circumdatos; sicut enim viator, qui vult fructibus hortorum gaudere, necesse est ut sepes illorum spinosas penetret: sic qui vult fructibus virtutum frui, oportet ut sepes tentationum et difficultatum prævias perrumpat. Unde pro *sepes* hebraice est משכה *mescucha*, id est senticetum, vepretum, dumetum, spinetum. Igitur sicut in spineto vel dumeto, *primo*, est spinarum multitudo; *secundo*, densitas; *tertio*, aculeus; *quarto*, implexio : una enim alteri continue innectitur et implectitur; sic et difficultates, quæ virtutem obsident et circumdant, *primo*, sunt multæ; *secundo*, densæ; *tertio*, aculeatæ et pungentes; *quarto*, implexæ, ut, si unam evellas vel superes, mox in aliam et aliam incurras, quæ res facit pigros et pusillanimes desperare; sed justi fortes et strenui sensim et patienter unam post aliam carpunt et superant, itaque tandem omnes evellunt et vincunt, uti suadebat Abbas ille in *Vitis Patrum*.

Vers. 19.

Jam *primo*, Tigurina vertit, *via pigri velut sentibus obsita squalet; via autem rectorum complanata est.* Unde noster Salazar sic exponit : Salomon, ait, illos pungit his verbis, qui ex incuria et inertia prædia sua et fundos nec visunt, nec excolunt. Itaque ait : « Iter pigrorum, quasi sepes spinarum, » id est via eorum in prædia et in fundos spinis ac tribulis horret, perinde ac sepes hirsutis vepribus implicata, nimirum quia inertia domi jacentes illam non exterunt, non calcant; nam quæ non calcantur viæ enatis vepribus citius silvescunt, horridæ atque immeabiles sunt. « Via justorum absque offendiculo; » Chaldæus, *via justorum trita.* Nomine justorum impigros et stre-

nuos intelligo, quia pigris opponuntur. Unde Septuaginta vertunt, *viæ fortium*, seu *strenuorum*, *tritæ*; viæ nimirum ad prædia et fundos eorum sunt tritissimæ, quia dum ad illa invisenda et excolenda eunt redeuntque, semitam proterunt atque calcant. Et Vulgata : « Viæ justorum absque offendiculo, » id est semita eorum expedita est ac purgata, quia cum sæpius per illam pergant, omnia impedimenta atque obices inde pellunt. Hac autem paraphrasi Salomon significat pigrorum et inertium agros ac prædia inculta silvescere, at sollicitorum fundos accuratissime coli et tractari.

Secundo, Auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic vertit, *ignavorum hominum viæ quasi spinis obsitæ sunt asperæ; fortium vero semitæ sunt planæ atque protritæ.* Quod sic explicat, *q. d.* Ut ignavi sibi et aliis obsunt, ita contra studiosi sibi et aliis prosunt.

Tertio, alii hunc versum nectentes præcedenti per *pigros* intelligunt insipientes, puta iracundos, quos vers. præced. Salomon dixit suscitare rixas, cujus rei causam hic assignat, quod sint spinosi et aculeati : aculeis enim et spinis suæ dicacitatis ita pungunt alios, ut rixas suscitent. Huc facit R. Agadæ adagium, quod citat hic R. Salomon : « Via Esau est tanquam spina floccis lanæ implicita, quam si inde removeas, aliunde emerget. » *q. d.* Improborum manus nemo evadit nisi pecuniarum ope : quia si hac parte contra illorum insultus te munias, alia te pungent et affligent.

Quarto et genuine, *q. d.* Iter ad honestas virtutum actiones pigris, ob cupiditatem et pigritiam torpentibus, videtur durum nimis, arduum, implexum et impervium, perinde ac si spinis obsitum et obseptum foret : via autem justorum qui impigre et strenue progrediuntur in via justitiæ, justis ipsis ob assuetudinem studiumque et desiderium virtutis videtur, ut revera est, « absque offendiculo, » id est complanata, facilis et trita : esto enim in ea tentationes et difficultates occurrant, tamen justi generose eas superant et transcendunt, cum pigri et impii eis territi animum despondeant, cedant et succumbant, juxta illud cap. XXII, vers. 13 : « Dicit piger : Leo est fortis, in medio platearum occidendus sum. »

Ita Beda, Hugo, R. Salomon, R. Levi, Cajetanus, Baynus, Arboreus et alii. Unde Vatablus sic vertit et explicat, *via pigri est quasi sepes spinosa; at via rectorum est elevata*, hoc est, « insipiens, id est impius, est piger, quasi esset septus spinis : sapiens vero est diligens, quasi incederet per viam stratam lapidibus. » Sic et Aben-Ezra ac Pagninus. Quin et S. Gregorius, lib. XXX *Moral.* cap. XIII : « Multos, ait, sæpe videmus vitam quidem sanctæ conversationis appetere, sed ne hanc assequi valeant, modo irruentes casus, modo futura adversa formidare : qui incerta mala, dum quasi cauti prospiciunt, in peccatorum suorum vinculis detinentur. Multa enim ante oculos ponunt, quæ si eis in conversatione eveniant, subsistere se non posse formidant; de quibus bene Salomon ait : Iter pigrorum quasi sepes spinarum. Nam cum viam Dei appetunt, eos velut spinæ obstantium sepium, sic formidinum suarum oppositæ suspiciones pungunt; quod quia electos præpedire non solet, bene illic secutus adjungit : Via justorum absque offendiculo (1). »

Et Cassianus, *Collat.* XXIV, cap. XXIV : « Via, ait, secundum sententiam Salomonis, nihil operantium stratæ sunt spinis, fortium vero tritæ sunt; et ita ab itinere regio deviantes ad illam metropolim, ubi noster cursus indeclinabiliter semper debet esse directus, non poterunt pervenire. Quod etiam Ecclesiastes satis significanter expressit : Labor, inquiens, stultorum affliget eos qui non noverunt ire in civitatem, illam scilicet Jerusalem cœlestem, quæ est mater omnium nostrum. » Eccle. x, juxta Septuaginta.

Vide proprietates et discrimina pigri et seduli sive ferventis, quas ex S. Bernardo, serm. 6 *De Ascensione Domini*, recensui *Rom.* XII, 11, ad illud : « Spiritu ferventes. » Idem Bernardus, serm. *De Triplici custodia manus, linguæ et cordis*, pigris acrem dat stimulum ad spinas omnes in via virtutis occurrentes animose disjiciendas : « Nemo, ait, nostrum, fratres, parvi æstimet tempus quod in verbis consumitur otiosis. Siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremeabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec pertranseat hora, o donec pertranseat tempus! Donec hora prætereat quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio Conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem. » Vide sequentia. Idem, serm. *De Multiplici utilitate verbi Dei*, pigritiæ remedium assignat audire vel legere et ruminare verbum Dei. « Sermo enim quem loquitur, ait, spiritus et vita est. Si cor tuum induratum est, memento Scripturæ dicentis : Emittet verbum suum, et liquefaciet ea, *Psal.* CXLVII; et item : Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est, *Cant.* V. Si tepidus es, et evomi jam formidas, non discedas ab eloquio Domini : et inflammabit te, quia eloquium ejus ignitum valde. » Proprium enim acediæ et pigritiæ remedium est amor Dei : ubi enim est amor, ibi non est labor, nec tepor aut torpor; sed ardor et fervor, juxta illud :

Non ita disruptis flammas vomit Ætna caminis,
Æstuat ut quis amans ictus amore Dei.

(1) Sensus est : Vel, pigro quidquid aggreditur, difficile et molestum videtur; rectis vero et strenuis nil tale occurrit in eo quod suscipiunt. Vel, pigritia molestiam et incommoda parit, diligentia felicitatem. Utrumque verba ferre possunt.

Mystice Hugo : Iter pigrorum, inquit, est vita præsentis voluptatis, quæ sui amore implicatos detinet, pigrosque facit ad omne bonum. Sepes spinarum sunt spinosa et pungentia desideria pigrorum. Unde sicut sepes spinarum non transitur absque læsione pedum, sic nec præsens voluptas absque punctione affectuum. Quod autem deliciæ præsentis vitæ spinæ sint, dicit Job XXX : « Esse sub sentibus delicias computabant. » Unde rusticus in luna fasce spinarum onustus, quid aliud est, quam homo in mutabilitate præsentis vitæ sub onere præsentium voluptatum? Unde *Nahum* I, 10, dicitur : « Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumentur quasi stipula ariditate plena. Via justorum absque offendiculo, » quia recta, quia plana, quia lucida, quia secura : nam quidquid adversitatis vel difficultatis acciderit, æquo ferunt animo, juxta illud cap. XII : « Non contristabit justum quidquid ei acciderit. » Ideo semper procurrunt justi in via sua, quousque perveniant ad patriam, juxta illud *Isaiæ* XL : « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » E converso via impiorum plena est spinis avaritiæ, quæ suffocant semen, *Matth.* cap. XIII, et gladiis detractionis, juxta illud cap. XXII : « Arma et gladii in via superbi. » Item laqueis adulationis, juxta illud *Eccli.* cap. IX : « Communionem mortis scito quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super arma dolentium ambulabis. » Item lapidibus contentionis et objurgationis, juxta illud *Eccl.* cap. XXI : « Via peccantium complanata lapidibus. »

Denique S. Ephrem, *Serm.. Ascet. ad imit. Prov.* : « Propria proditio, ait, est negligentia; negligentia autem gravis ac dira est captivitas; at vigilantia captivam etiam ducentes captivitatem capit et apprehendit. »

Vers. 20. 20. FILIUS SAPIENS LÆTIFICAT PATREM : ET STULTUS HOMO (1) DESPICIT MATREM SUAM. — Hebraice, *spernit*; Symmachus, *vilipendit*; Septuaginta, *subsannat*, vel *deridet matrem suam*; Syrus vero, *confusio est matris suæ*; ut τὸ *despicit* idem sit quod despici facit, et ut R. Salomon explicat, « in causa est ut a cæteris illa despiciatur. » Sub patre matrem, et sub matre patrem intellige. Sed lætitiam tribuit patri, despectum matri, quia patres, utpote majoris animi et ingenii, pluris æstimant sapientiam, indeque lætitiam majorem de filiis sapientibus, id est probis, concipiunt : matres vero, quia minoris animi, et sexu ac natura sunt infirmiores, facilius a filiis protervis despiciuntur, indeque tristantur et dolent, quia tenerius diligunt filios quam patres, eo quod plus tribuerint filiis : filius enim a matre in utero totam pene materiam et substantiam accipit, eamque mater format, organizat et quasi animat; ac deinde jam natum lactat, fasciat, educat, instituit, etc. : quare hac parte plus debet filius matri quam patri, ac consequenter si eam despiciat, graviorem ei facit injuriam. Antithesis exigebat ut diceret : « Contristat matrem suam. » Sed more suo Salomon causam contristandi assignat, nimirum despectum. Sicuti ergo filius sapiens sua obedientia, probitate et virtute lætificat parentes : sic insipiens sua proterva improbitate, gula, libidine et vitiis contristat eosdem, præsertim matrem; qua in re ille suam sapientiam, hic suam insipientiam ostendit, tum quia sicut sapientiæ est colere virtutes, ita insipientiæ est mancipare se vitiis, ut eorum se faciat vile mancipium; tum quia sicut sapientiæ est colere et exhilarare parentes, sic insipientiæ est eosdem despicere et contristare. Quid enim charius, quid vicinius, quid conjunctius filio quam parentes? quare qui eos colit vel despicit, colit vel despicit seipsum, imo Deum ipsum; parentes enim sunt vicarii Dei, ejusque viva quasi imago et simulacrum. Unde Plato eos quasi deos quosdam terrestres, ac deorum simulacra a filiis colendos esse docet, lib. XI *De Legibus* : « Censendum est, ait, nullum apud deos magis venerandum simulacrum nos habere debere, quam patres senio confectos matresque simul, quibus honorandis Deus gaudet. » Hinc Deus filiis honorantibus parentes promisit vitam longævam suamque benedictionem; inhonorantibus vero comminatur mortem et maledictionem. Vide dicta cap. X, vers. 1, et *Eccli.* III, 1 et seq., ubi fuse egi de honore parentum.

Tropologice Auctor *Catenæ Græc.* : « Filius sapiens, inquit, est honestum cogitatum, quod parentem suum, nempe mentem, lætificat; stultus autem quod proprio sensu recte uti nesciat, et seipsum et alios quoque confundit. »

21. STULTITIA GAUDIUM STULTO; ET VIR PRUDENS DIRIGIT GRESSUS SUOS. — Hebraice, *stultitia gaudium est ei qui deficit corde* (vecordi, excordi), *et vir intelligentiæ rectum facit seipsum in eundo*; Chaldæus, *et vir prudens recte graditur*; Septuaginta, *dementis semitæ indigentes mente, vir autem prudens recta tendens vadit*, vel *dirigens ambulat*; Syrus, *demens excors est, prudens recta ambulat*; Aben-Ezra, *prudens rectum iter quærit, quod ineat*. Vers. 21.

Sensus planus et clarus est, *q. d.* Stultus gaudet de sua stultitia, id est de suis stultis cogitationibus, sermonibus, operibus : at vero prudens gaudet de sua prudentia, quod scilicet prudenter dirigat et rectos faciat gressus, id est actiones suas. Stultus instar vituli petulantis gaudet vitulari, lascivire, huc illuc incondite et insulse saltare : at prudens recto et composito gressu incedit. Ita R. Salomon : « Ipsamet vecordia, ait, apud vecordes gaudii loco ducitur; » sic et R. Levi. Accedit Auctor *Catenæ Græcorum* qui ex Septuaginta sic vertit, *amentis semitæ judicio et mente carent; vir autem prudens non absque cautione per*

(1) Proprie, *stultus hominis*. Sic Germani dicunt, *ein thor von Menschen*; et Galli, *un imbécile d'homme*.

viam incedit; sicque explicat : « Amentis semitæ recte vocantur fatuæ ; nam cum ejusmodi homines mentis judicio sint destituti, nihil faciunt cum ratione, sed temere et inconsulte omnia.»

Potest *secundo*, per anastrophen sic exponi : *Gaudium est stultitia stulto, q. d.* Stultitia stulti est suum gaudium, scilicet quod nesciat moderari et dirigere sua gaudia : stulti enim effundunt sese in ineptam lætitiam, risus et cachinnos.

Unde ex Hebræo sic vertas cum Cajetano et aliis, *stultitia gaudii carenti corde;* quod *primo*, Cajetanus sic explicat, *q. d.* Gaudium nimium et effusum testatur stultitiam et vecordiam : stultus enim nescit temperare sua gaudia, uti nec suos mœrores. *Secundo*, Vatablus, *q. d.* Gaudet stultus rebus secundis ; at justus recte ambulat, quia moderatus est et constans in adversis æque ac secundis. *Tertio*, Salazar, *q. d. Stultitia gaudii carenti corde*, nimirum lætitia effusior et intemperans hominem, qui cor suum moderari nescit, ad pleraque stulta fatuaque facienda compellit : nam vecors animus lætitia laxatus inordinatissime se gerit. *Vir autem prudens dirigit gressus suos*, videlicet in lætitia et gaudio non desipit et immoderate agit, sed actiones suas prudenter cauteque disponit. Itaque verba illa Vulgatæ : « Stultitia gaudium stulto, » non ita capienda sunt, quasi dicant fatuum ex stultitia gaudere, sed potius stultum ex gaudio prorsus desipere et stultius agere ; ut sensus sit : Gaudium stultitia est stulto, non vicissim stultitia gaudium vel gaudio est stulto.

Vers. 22. 22. DISSIPANTUR COGITATIONES UBI NON EST CONSILIUM : UBI VERO SUNT PLURES CONSILIARII, CONFIRMANTUR. — Pro *dissipantur* hebraice est הָפֵר *hapher*, id est irrita, frange, dissipa, vel irritare, frangere, dissipare, hoc est irritat, frangit, dissipat cogitationes defectus consilii : Hebræi enim infinitivo utuntur pro indicativo et alio quolibet modo; vel infinitivus sumitur pro nomine, *q. d.* Dissipare, id est dissipatio cogitationum est, ubi non est consilium. Rursum pro *consilium* hebraice est סוֹד *sod*, id est secretum indeque consilium : hoc enim solet esse arcanum et secretum. Igitur

Primo, Chaldæus sic vertit, *franguntur* vel *dissipantur cogitationes, ubi non est secretum; et in multitudine consiliariorum consilium confirmatur, q. d.* Ad res magnas perficiendas duobus opus est, scilicet secreto et consilio. Secreto, ne, si res in vulgus emanet, multi se ei opponant, eamque vel clam vel palam impediant. Consilio, ne imprudenter quid fiat ; consilium autem petendum a multis consiliariis : jam, si multis secretum communices, periculum est ne secretum non maneat, sed ab aliquo eorum propaletur. Quare prudentis est hæc duo ita associare, ut nec secretum careat consilio, nec consilium propalet secretum. Id fiet, si fidi consiliarii deligantur, iique duntaxat necessarii, qui consilium sibi communicatum, vel a se datum, secretum servent. Quin vero, si res sit manifesta, nec consultatione egeat, quisque secretum sibi soli servet, nec cum consiliariis, vel certe non nisi cum paucis communicet. Sæpe enim totus nervus rei consistit in secreto. Memini, cum in Belgio agerem, Alexandrum Farnesium ducem Parmensem, inclytum Belgii gubernatorem, communicasse duobus consiliariis secretum ingens de recuperanda urbe maximi momenti, cumque illud deinde proditum rem evertisset, se vocasse utrumque ac dixisse : Aut ego, aut alteruter vestrum proditor est. Ego scio me non prodidisse : ergo alteruter vestrum proditor sit oportet; uterque id pernegavit : unde uter prodidisset sciri non potuit.

Secundo, Septuaginta vertunt, *differunt cogitationes, qui non honorant consessus*, vel *consilia ; in cordibus autem consultantium manet consilium.* Vel clarius, ut vertit Auctor *Catenæ Græcor., qui prudentium consensum pro nihilo ducunt, cogitatus suos de die in diem transferunt; in corde autem deliberantium salutare existit consilium, q. d.* Principes et quivis alii, qui suo judicio præfidentes nolunt alios consulere, hi cogitationes suas de die in diem differunt, dum novas menti suæ difficultates objici sentiunt, quas per se expedire et resolvere nequeunt : quo fit ut occasiones opportunas rei conficiendæ e manibus elabi sinant, et rem vel nunquam vel tempore importuno, ideoque in cassum et frustra aggrediantur; qui autem alios consulunt, cum iisque deliberant, hi illico sanum accipiunt consilium : quo fit ut opportuno tempore rem exsequantur, ac prudenter et sæpe feliciter eam conficiant. Idem credo voluisse Syrum, qui sequi solet Septuaginta; quare mendose in eo legi : *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem deferunt consessui ;* deest enim negatio *non*, quam habent Septuaginta, Hebræa, Chaldæus et cæteri omnes. Unde sic in eo videtur legendum : *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem consessui non deferunt*, id est, qui consiliarios non consulunt, uti jam explicui.

Tertio, nonnulli sic vertunt : *Dissipa cogitationes, quando non est consilium ; et in multitudine consiliariorum confirmaberis*, sicque explicant, *q. d.* Dissipa, id est sparge in vulgus, id quod agere destinas, cum consiliarios sufficientes non habes quos consulas ; sic enim audies multorum etiam sapientum judicia et consilia, quæ te docebunt quid facto sit opus. Nam, vel confirmabunt id quod destinas, vel certe quid melius suggerent. Ita facere solent principes astuti et solertes, idque faciendum suadet Aristoteles, lib. III *Polit.* Nam si res facienda spargatur, vulgus vel probabit id quod princeps destinat, et tunc secure idipsum exsequi poterit; vel si non probet, causam cur non probet indicabit, quam cognitam princeps vel sequi debebit, vel certe amoliri. Durum enim et periculosum est principi, si quid contra populi sensum tentare vel aggredi velit; hoc enim est omnes irritare, omnium odia in se con-

citare, et quasi contra stimulum calcitrare. Verum Hebræum הפר *hapher*, id est *dissipa*, non significat, sparge in vulgus, sed frange, rumpe, irrita et cassum redde.

Quarto, optime Noster vertit, *dissipantur cogitationes ubi non est consilium; ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur;* Hebraice, *et in multitudine consiliariorum stabit;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *confirmabitur*, scilicet consilium; Vatablus, *frustrantur cogitationes*, etc. Sensus est, *q. d.* Ubi consultatio non intercedit, cogitata optatum exitum non sortientur; cum autem multos mature consulentes in consilium adhibemus, qua ratione id quod optamus perfici possit, res ipsa respondet cogitationi de re efficienda susceptæ. Multi enim multa sana congruaque suggerunt consilia, quibus res rite conficitur, et ad optatum finem perducitur. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra. Tunc ergo cogitata « confirmantur, » id est a multorum consiliis robur et firmitatem accipiunt. Rursum, « dissipantur cogitationes » initæ sine consilio, quia qui diu eas mente versat, in eis invenit plures difficultates et pericula, ob quæ eas refutat, aliasque meliores sese offerentes capessit; quæ vero a pluribus consiliariis difficultates omnes proponentibus et discutientibus mature suggeruntur, hæ « confirmantur, » id est firmatæ sunt, solidæ et securæ.

Docet hæc sententia neminem suo judicio præsidere debere, præsertim in rebus propriis, in quibus amor proprius, cupiditas et philautia quemlibet excæcant, sed alios consulere oportere, eorumque consiliis acquiescere. Quocirca inter tria documenta quæ S. Bernardus moriens suis testamento reliquit, hoc fuit secundum : « In primis, ait, nemini in vita mea scandalum dare volui, et si aliquando incidit, sedavi ut potui. *Secundo*, minus semper sensui meo credidi, quam alterius. *Tertio*, læsus nunquam vindictam expetivi. » Ecce hominis charitatem, humilitatem et patientiam. Ita habet Vita ipsius.

Vers. 23. 23. LÆTATUR HOMO IN SENTENTIA ORIS SUI : ET SERMO OPPORTUNUS EST OPTIMUS. — Hebraice, *lætitia est viro in responsione oris sui* (1); *et verbum in tempore suo quam bonum!* Chaldæus, *gaudium est viro in verbo oris sui; et verbum in tempore suo dictum quam bonum!* Syrus, *qui loquitur in tempore, bonum est ei.* Igitur « sermo opportunus » est qui profertur tempore opportuno, id est, congruo, commodo, utili et apposito. Opportunus enim dicitur ab *ob* et *portus*, quia sicut navigantibus portus maxime utilis est et appositus, sic res opportuna vel sermo opportunus audientibus maxime est utilis et commodus. Sensus ergo est, *q. d.* Lætatur quisque in sua sententia, quam rogatus ore profert : quisque enim gaudet suo judicio et sensu, eumque aliorum judicio præfert; cuique enim suum videtur pulchrum, cuique suum perplacet : attamen non omnis sententia, sed opportuna duntaxat, quæ scilicet suo tempore et loco profertur, est optima, id est gratissima, commodissima et utilissima. Docet ergo hoc proverbium prudentiam in dicenda sententia, sive in consilio, sive extra illud, servandam, nimirum ut sententiam accommodemus tempori. Sæpe enim quod in se est bonum et utile, hoc tempore non est bonum, sed malum et noxium. Quare prudens vitat sententiam importunam, captatque opportunam, id est tempori congruam. Prudentia enim dicendi et agendi consistit in particulari, imo in individua rerum peristasi et circumstantia; prudens enim actio vel sermo est, qui utilis et appositus est huic loco et tempori, et hisce personis; imprudens, qui, esto in se sit prudens, huic tamen loco vel tempori, aut hisce personis est incongruus et inutilis, vel etiam noxius. Unde illud cap. XXV, vers. 11 : « Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. »

Aliter paulo noster Salazar : « Sermo opportunus, ait, non est sermo opportune et tempestive dictus, sed qui opportuna et accommodata enuntiat et consulit, » quasi dicas : Non est fides adhibenda cuivis consulenti et consilio, quia quisque consulens suam sententiam et consilium aliis præfert, censetque esse optimam ; sed fides adhibenda est sermoni et consilio opportuno, quod scilicet accommodatum est ad rem de qua agitur conficiendam. Monet ergo Salomon eum qui consilio opus habet, *q. d.* Consilia, non quæ tibi jucundissima visa fuerint, quia tua, sed quæ optima et maxime apposita ad rem conficiendam, etiamsi aliorum sint, præferto ac sequitor, juxta illud Solonis : « Consule non quæ jucundissima, sed quæ sunt optima. » Aut certe, ait Salazar, sermo opportunus est, qui id quod animus sentit, accommodatis et appositis verbis enuntiat, juxta illud S. Augustini, lib. II *De Doctrina Christ.*: « Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; at, cum propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt, sic cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres. »

Mystice Galatinus, lib. III *De Arcanis fidei*, cap. XXIX, per sermonem vel verbum opportunum accipit Verbum congruo tempore a Deo destinato incarnatum, ut hominibus eructaret Dei arcana abscondita a constitutione mundi. Unde ait Apostolus, *Galat.* IV, 4 : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. »

Denique, Septuaginta hæc versui præcedenti nectentes alio abeunt. Cum enim versu præcedenti dixissent : « In manibus consultantium manet consilium, » hoc versu subjungunt, uti vertit Auctor *Catenæ Græcorum* : « Verum mali ita comparati sunt, ut neque facile illi obtemperent, ne-

(1) Cum ab aliis consultus prudenter et salutare quid responderit.

quo aliquid quod opportunum, aut e re communi sit, in medium afferant. » Quo significant, ei qui captat consilium, cavendum esse a malis et improbis ; hi enim bona bonorum consilia refutant, ac pro eis mala et improba, quæ eis mens improba suggerit, substituunt.

Vers. 24. 24. SEMITA VITÆ SUPER ERUDITUM, UT DECLINET DE INFERNO NOVISSIMO. — Hebraice, *via vitæ super intelligentem, ut declinet ab inferno infimo*; Chaldæus, *via vitæ sursum est intelligenti, ut declinet ab inferno inferiori* (1); Syrus, *via vitæ est ascensus intelligenti*. Pro *super* hebraice est למעלה *lemaala*, id est superna, sursum, superior, supra.

Significat ergo *primo*, viam virtutis, quæ ducit ad vitam beatam quam eruditus, id est prudens, init et capessit, esse ipso longe superiorem, utpote altam, elevatam, cœlestem, ut semper sursum in cœlum scandendum sit; ac proinde *secundo*, viam hanc esse arduam et difficilem, ac vires naturæ hominis superantem, quia ex diametro recedere debet ab inferno, imo in cœlorum summum conscendere, cum impiorum via voluptatis sit prona et facilis, sed quæ descendat in infernum. Hoc est quod canit Virgilius, VI *Æneid.* :

> Facilis descensus Averni,
> Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
> Hoc opus, hic labor est; pauci quos æquus amavit
> Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
> Diis geniti potuere.

Sapiens ergo semper sursum habet cor, os et manus, dicitque cum Apostolo : « Nostra conversatio in cœlis est, » *Philipp.* III, 20. Et illud : « Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. » Huc spectat ingens elevatio et distantia cœli a terra, quæ facit ut homo contendens in cœlum magnis passibus sursum assidue tendere debeat, si in cœlum pervenire velit. Mathematici enim docent concavum firmamenti, sive cœli stellati, octoginta millionibus milliarium distare, et elevatum esse super terram. Quare, si quis bis mille annis viveret, et quotidie directe in altum ascenderet ad centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum perveniret ad concavum firmamenti. Rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non perveniret a concavo ad convexum firmamenti : quando ergo a convexo firmamenti ad cœlum empyreum, quod longe magis distat et elevatum est, perveniret? Vide dicta *Genes.* I, vers. 14. Hinc Deus sanxit ut passibus non corporis, sed mentis tanta spatia transmittamus, ut nimirum eamus de virtute in virtutem, donec videamus Deum deorum in Sion. Hunc sensum exigit antithesis, qua τὸ *lemaala*, id est *super*, opponitur *inferno novissimo*, Hebraice, *qui est infra* vel *deorsum*, id est, qui est imus vel ima pars mundi.

Ubi nota ex hoc loco et similibus liquere quod Judæis in veteri Testamento non tantum fuerint promissa bona terræ, sed promissum fuerit et cœlum, ejusque gloria et felicitas, ac vicissim comminata eis fuerit gehenna inferni, si Dei leges violarent. Hinc et Septuaginta, ut habet Auctor *Catenæ Græcorum*, vertunt, *viri prudentis cogitata sunt viæ vitæ; præstant namque ut salvus evadat ab inferno*. Prudentes enim non aliud cogitant quam quomodo fugiant infernum, et conscendant in cœlum; et Aben-Ezra : *Semita vitæ*, ait, למעלה *lemaala*, id est *superna est intelligenti*, q. d. « Sapiens laborat ut conditoris sui voluntati obtemperet, quo iter carpere possit vitæ quæ superna est, hoc est animæ, quæ desiderio flagrat redeundi ad Deum, inferni sedibus devitatis in ima sede constitutis ; » et R. Levi : « *Via vitæ*, inquit, *longe superior est erudito*. Quamobrem in suis contemplationibus ad sublimiora et nobiliora provehetur. » Ista ergo vocantur a Salomone למעלה *lemaala*, id est sublimiora, quæ dignitate præstant. Quanto enim quidque in hac mundi machina est sublimius, tanto est nobilius et præstantius. Unde cœlum præstantius est elementis; et inter elementa quanto quodque est altius, tanto est præstantius : unde ignis præstat aeri, aer aquæ, aqua terræ. Cor igitur justi est præstantissimum, quia altissimum, utpote fixum in cœlo empyreo, ipsoque Deo. Conemur itaque semper sursum ascendere per cœlestes cogitationes, quia quo magis ascenderimus, eo magis recedemus ab inferno, et accedemus ad Deum, et ad securitatem salutis æternæ. Sic Simeon Stylites gradatim columnam ascendit, altius sensim et altius, ut pedetentim remotior a terra vicinior fieret cœlo. « Primum enim, inquit Theodoretus in *Historia SS. Patrum*, jussit ædificari columnam sex cubitorum, deinde duodecim, postea viginti duorum, nunc autem sex et triginta. Cupit enim in cœlum evolare, et ab hac terrena liberari conversatione. » Quocirca idem bis quotidie ad populum, turmatim ejus visendi causa confluentem concionabatur, « jubens in cœlum suspicere et evolare, et a terra discedere, et regnum quod exspectatur visione apprehendere, et gehennæ pœnas timere, et terrena contemnere, et futura exspectare. » Quin et in columna stans mortuus est; « corpus autem ne sic quidem cadere sustinuit, sed rectum stetit in loco certaminum (cœlum suspiciens) tanquam invictus Christi athleta, nulla parte membrorum volens terram tangere. » Hucusque Theodoretus. Sic et S. Franciscus et vita et voce non aliud prædicabat quam : « Sursum corda, ad cœlum, ad cœlum. » Unde hoc ejus erat apophthegma : « Militaturis Deo nihil mundanorum esse reservandum, sed eos sese omnibus debere exuere, » et, ut ipse aiebat, « expropriare. » Plura citabo vers. 26, sub finem. Age ergo, o fidelis, o Christiane, o Sacerdos, o Religiose, qui a Deo ante

(1) Recte : non sine labore enitimur ad vitam beatam. Quanto autem quis altius ascendit, tanto magis vitæ hujus pericula emergit.

tempora sæcularia conscriptus es civis domus Dei, et hæres cœli, cohæres Christi, mundana despice, superna respice, altiorem terris vitam age, cum Angelis conversare, eorum vitam æmulare, brevi in beata æternitate eorum consors futurus.

Hinc *tertio*, Beda : Via vitæ, inquit, est super eruditum, id est, via vitæ transcendit vires naturæ hominis; quare cœlesti eget lumine et gratia a Deo aspirata, ut iter virtutis, quod ad cœlum ducit, ineat. Fides enim, spes, charitas, cæteræque virtutes Christianæ, sunt supernaturales, ac proinde cœlitus infusæ, quibus ad gloriam cœlestem, inferni periculis devitatis, tendimus et pervenimus.

Aliter Dionysius et Arboreus, *q. d.* Semita vitæ est lex Dei, quæ est super hominem justum; illi enim justus se subdere et obedire debet, si velit declinare ab inferno, et viam ad vitam beatam inire; lex ergo superior est justo, illi mandans et imperans, cui proinde justus sponte se subjicit et obtemperat.

Denique infernus vocatur *novissimus*, quia ultima est et infima mundi pars, ac proinde cœlo, quod primum et summum est, opposita. Galatinus, lib. VI *De Arcanis fidei*, cap. IX, docet Hebræos priscos credidisse duo post mortem animarum receptacula, unum bonorum, alterum malorum : utrumque tamen infernus vocatur ; sed prius vocatur infernus superior, sive limbus Patrum, alterum infernus inferior, sive gehenna damnatorum.

Vers. 25. 25. DOMUM SUPERBORUM DEMOLIETUR DOMINUS : ET FIRMOS FACIET (Hebraice, *statuet*, vel stabiliet) TERMINOS VIDUÆ. — Pro *superborum* Septuaginta vertunt ὑβριστῶν, id est *injuriosorum*, *contumeliosorum*; Syrus, *stultorum*. Pro *demolietur* hebraice est יסח *iissach*, id est *everret*, sicut scopis everrimus sordes domus : superbi enim sunt sordes mundi, idcirco Deus eos everrit; Septuaginta, *diruit*; Syrus, *eradicabit*; alii, *extirpabit*, id est stirpitus evellet et evertet; R. Levi, *solo æquabit.*

Sensus planus est, *q. d.* Deus superborum hostis et antagonista, eorum domos, id est familias, æque ac opes et prædia, sternet et evertet; eriget vero et stabiliet domos, id est familias et prædia humilium et afflictorum, quales imprimis sunt viduæ. Viduæ enim quasi desolatæ, et ab omnibus derelictæ, specialiter Deo sunt curæ, juxta illud *Psalm.* CXLV : « Pupillum et viduam suscipiet. » Celebre est illud Æsopi Mythologi, qui rogatus « quid Deus faceret, » respondit : « Superbos humiliat, humiles exaltat. » Addit S. Ambrosius, lib. *De Viduis*, alias duas hujus curæ divinæ causas. Prior est, ut conjugatæ sint univiræ, ut scilicet contentæ uno matrimonio, mortuo marito alium non quærant, scientes se, si viduæ maneant, in Dei curam et patrocinium transire. Unde addit : « In divinis judiciis nullo peccato Judæi Dominum læsisse produntur, quam quod

Viduæ Deo curæ, cur? Ratio prima.

viduæ gratiam minorumque jura violarunt; hæc propheticis causa vocibus conclamatur; hæc sola causa delicti invidiam mitigatura memoratur, si honoretur vidua in honoribus, eique justitia deferatur. Sic enim habes *Isaiæ* I : Judicate pupillo, et justificate viduam et venite disputemus, dicit Dominus. » Posterior est, quod vidua repræsentet Ecclesiam, cujus sponsus Christus mortuus abiit in cœlum ; ipsa ergo remanet vidua. Ait ergo S. Ambrosius Deum curare viduas, quia ipsæ « Ecclesiæ referunt viduitatem quæ Christum virum suum amisit secundum corporis passionem, de qua dictum est illud apud Isaiam : Quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum. » Secunda.

Unde mystice Beda per superbos accipit hæreticos, quos quasi sordes Ecclesiæ ex ea everrere solet Deus; per viduam vero accipit Ecclesiam, cujus terminos firmare et propagare idem solet. Auctor autem *Catenæ Græcor.* per superbos accipit Synagogam superborum Judæorum, qui Christum occiderunt, ideoque excisi sunt; per viduam vero Ecclesiam Gentium, quam Deus Synagogæ prætulit et stabilivit.

Tertiam causam addit idem S. Ambrosius, *Adhort. ad virgines*, quod viduæ exemplum castitatis illustre præbeant non solum conjugatis, sed etiam virginibus ; facilius enim est virgini non expertæ carnales illecebras servare virginitatem, quam viduæ eas expertæ, servare viduitatem : « Exemplum viduitatis, inquit, et virginitatis magisterium est. » Dum enim videt virgo viduam intactam servare viduitatem, incitatur et ipsa ut illibatam servet virginitatem. Tertia.

26. ABOMINATIO DOMINI COGITATIONES MALÆ : ET PURUS SERMO PULCHERRIMUS FIRMABITUR AB EO.—Τὸ *firmabitur ab eo* non est in Hebræo, Græco et Chaldæo, nec in Latinis Complutensium, sed intelligitur ex antithesi; Hebræa enim ad verbum sic habent, *cogitationes mali*, id est rei malæ (Vatablus, *mali*, scilicet *viri*) *abominatio sunt Domini; et pura eloquia pulchritudinis*, id est pura eloquia pulchrescunt, repete *Domino* (1), *q. d.* Sicut Deus abominatur cogitationes malas, sic puros sermones, gratos pulchrosque habet, iisque quasi decoratur et pulchrescit ; quare eos suo assensu et cooperatione firmat, id est affirmat et confirmat : ita Vatablus. Septuaginta, *abominatio Domino cogitatio injusta ; castorum autem locutiones* σεμναί, id est *graves, puræ, honestæ*; Symmachus, ἁγναί, id est *castæ*; Theodotion, καθαραί, id est *mundæ*; Chaldæus, *et puri sermones suaves sunt*; Vatablus *jucundi sunt*; alii, *puri sunt sermones decoris* vel *pulchritudinis*; Syrus, *pura verba delectabilia sunt*; Aben-Ezra, *puri sincerique sermones reputantur ut argentum ab omni scoria segregatum, quibus delectatur Deus*. Cogitationibus malis opponit purum sermonem, hoc est puram cogita- Vers. 26.

(1) Sed *pura*, munda et accepta sunt Deo *dicta jucunditatis*, seu *benevola*, quæ scil. neminem lædunt.

tionem : ex hac enim sequitur purus sermo : ex abundantia enim cordis os loquitur. Est metalepsis crebra Salomoni. Sensus ergo est, *q. d.* Deus abominatur cogitationes malas, indeque prodeuntes malos sermones; vice versa, amat puras cogitationes, indeque prodeuntes puros sermones, qui in oculis Dei æque ac hominum pulcherrimi sunt, ideoque ei perplacent, ab eoque diriguntur et confirmantur. Unde R. Levi ex Hebræo sic vertit et explicat : Detestatur Deus improbi cogitationes, quod semper in improbitate volutentur; quæ vero animo versant puri et mundi, nihil aliud sunt quam sermones qui Deo jucundi sunt.

Tangit hic radicem omnis mali et boni, nimirum cogitationes malas et bonas. Ex mala cogitatione enim mentis naturaliter oritur delectatio in voluptate, ex delectatione appetitus, ex appetitu consensus, ex consensu opus, ex opere consuetudo, ex consuetudine obstinatio, ex obstinatione gehenna. Vice versa ex cogitatione bona hæc eadem, sed bona oriuntur, ac tandem cœlestis gloria et felicitas. Vide hic prosapiam cogitationis bonæ et malæ, ejusque filios, nepotes et pronepotes. Quare summa homini cura adhibenda est circa cogitationes, ut non nisi bonas animo verset, et malas vel a dæmone, vel a concupiscentia, vel ab hominibus immissas statim excludat, et velut ova aspidum exterminet. Qui enim semper bonas cogitationes mente versat, non nisi bonum appetere potest; voluntas enim sequitur intellectum et cogitationem. Hoc est quod ait Christus, *Matth.* xv, 19 : « De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ; hæc sunt quæ coinquinant hominem. » Vide ut Evangelium legi, Christus verus Salomon prisco Salomoni astipuletur. Huc facit illud Sixti philosophi : « Bona mens (quæ bona cogitat) chorus est Dei; mala mens (quæ mala cogitat) chorus est dæmonum. Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum. »

Rursum cogitationes bonas vel malas amplectitur, vel abominatur Deus, quia ipsæ sunt indices et effectus amoris boni vel mali, quem Deus amplectitur vel abominatur, juxta illud S. Augustini : « Amor meus pondus meum; eo feror, quocumque feror. » Voluntas enim quasi domina movet intellectum, ut cogitet de re sibi cara, ejusque pulchritudinem sibi repræsentet, ut ea se oblectet. Vis scire quid ames? vide quid sæpe cogites; hoc enim amas. Igitur ex cogitatione Deus metitur amorem, in quo tota hominis bonitas vel malitia moralis consistit. Denique docet hic Salomon cogitationes morosas, quibus voluntas plene vel semiplene consentit, esse peccata, etiamsi in opus non exeant, juxta illud Christi : « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo. » Prohibitæ enim sunt nono Decalogi præcepto : « Non concupisces, » ut ostendi *Deuter.* v, 21, et *Rom.* vii, 7.

Audi S. Gregorium, XXI *Moral.* cap. ii : « Per Moysen, ait, luxuria perpetrata, per auctorem vero munditiæ luxuria cogitata damnatur. Hinc enim est quod discipulis primus Ecclesiæ pastor dicit : Propter quod succincti lumbos mentis vestræ, sobrii, perfecti, etc. Lumbos enim carnis succingere, est luxuriam ab effectu refrenare; lumbos vero mentis succingere, est hanc etiam a cogitatione restringere. Callidus namque adversarius noster est, et dum exterius ab effectu operis expellitur, secreto polluere cogitationem molitur. Unde serpenti a Domino dicitur : Pectore et ventre repes. Serpens nimirum ventre repit, quando hostis lubricus per humana membra sibi subacta usque ad expletionem operis pervenit; serpens autem repit pectore, quando eos quos in opere luxuriæ non valet, polluit in cogitatione. Sed quia per cogitationem ad explenda opera pervenitur, recte serpens prius pectore, et deinde serpere ventre describitur. »

Porro cogitationes malæ, *primo,* sunt machinationes malæ, quibus quis alii malum molitur; *secundo,* simulationes, doli et fraudes, de quibus hunc locum sic explicat noster Salazar : « Abominatio Domini cogitationes malæ, » id est, Deus vehementi odio prosequitur dolos et insidias, quas impii ad proximorum perniciem assumunt. « Purus autem sermo pulcherrimus firmatur ab eo, » sermo videlicet sincerus et doli expers ab ipso pulcherrimus asseritur et existimatur : hic scilicet ipsi probatur et arridet. Homines enim ea verba pulchra magis, lepida et salsa esse existimant, quæ technas aliquas aut dolos aut simulationes continent; Deo autem nullus vel pulchrior vel lepidus magis ac salsus videtur sermo, quam sincerus et candidus, cui nihil doli aut deceptionis subest, nihil falsitatis aut simulationis.

Tertio, cogitationes malæ sunt obscenæ et luxuriosæ : his enim directe opponitur cogitatio et « sermo purus; » Symmachus, *castus;* Theodotion, *mundus.* Præ cæteris enim cogitationibus malæ sunt, Deoque displicent cogitationes venereæ, tum quia summe contrariantur divinæ puritati et sanctitati; tum quia illecebrosæ sunt, facileque voluntatem illiciunt trahuntque ad consensum, saltem imperfectum, vel tacitum et implicitum, idque ob concupiscentiam nobis innatam, quæ in rebus venereis est vehementissima; sicut ergo qui tangit picem, inquinatur ab ea, et qui luctatur cum sordibus et stercore, ab eo sordidatur, juxta illud : « Vinco vel vincor, semper ego maculor; » sic pariter qui disputat et luctatur cum cogitationibus impudicis, iisdem inquinatur. Quare cæterorum vitiorum cogitationes resistendo, luxuriæ vero fugiendo vincuntur, juxta illud Apostoli : « Fugite fornicationem. » Ita Cassianus, Climachus, Dorotheus, et S. Augustinus, serm. 250 *De Tempore :* « Inter omnia, ait, Christianorum certamina sola duriora sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria.

Gravem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur et timetur. Et ideo nemo se falsa securitate decipiat, nemo de suis viribus periculose præsumat, sed audiat Apostolum dicentem : Fugite fornicationem, » 1 *Corinth.* cap. VI. Probat id exemplo Joseph, qui fugiendo heram se tentantem vicit; et Davidis, qui non fugiendo tentationi succubuit, et adulterium commisit.

Quarto, per cogitationes malas accipe vitiosas quaslibet, uti superbiæ, iræ, invidiæ, gulæ, acediæ, etc. Omnes enim has abominatur Dominus; atque anima, ut Deo placeat, ab omnibus sese expurget oportet, ut in conspectu ejus pura et nitida sit instar tersi speculi, imo angeli.

Moraliter de cogitationibus bonis. Antistrophæ huic Salomonis sententiæ sunt apophthegmata priscorum Patrum. Hyperichii dicentis : « Cogitatio tua semper sit in regno cœlorum, et cito in hæreditatem accipies illud. » Ita habetur in *Vitis Patrum*, lib. V, libello XI, num. 35; ibidem in meditationibus duodecim Anachoretarum ordine quartus : « Ego sic sum, ait, ac si in monte Olivarum sedens cum Domino et discipulis ejus. Et dixit mihi : Nullum agnoscas secundum carnem; sed esto semper cœlestis conversationis imitator, sicut bona Maria Magdalena ad pedes Jesu sedens, et verba ejus audiens. Efficiamini sancti et perfecti, sicut et Pater vester qui in cœlis est. Et : Discite a me quia mitis sum et humilis corde. » Ordine vero nonus ait : « Ego quotidie Ecclesiam intellectualium virtutum exspecto, Dominum gloriæ in medio eorum video super omnes splendentem, quando autem abscedo ab eo, ascendo in cœlum, exspectans admirandas pulchritudines Angelorum, ut quos emittunt hymnos incessabiliter Deo et dulces eorum cantilenas audiam, differorque sonis et vocibus et suavitate, ut libeat reminisci quod scriptum est : Cœli enarrant gloriam Dei, etc. Et omnia quæ super terram sunt, sicut cinerem et stercora opinor.» Ecce hæ sunt cogitationes bonæ et sermones puri, qui Deum et Angelos oblectant, sicut impuri delectant Luciferum et dæmones. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damascenum in *Hist.* cap. XIX, instanter adhortatur eum ad cogitationum puritatem et curam : « Non enim, ait, actiones duntaxat, verum etiam cogitationes nostræ apud Deum in numerato sunt, coronasque aut supplicia nobis conciliant. Siquidem Christum simul cum Patre ac Spiritu Sancto, in puris cordibus habitare perspectum habemus. Ac rursum illud non ignoramus, quod, quemadmodum fumus apes, eodem modo pravæ cogitationes divini Spiritus gratiam a nobis propellunt. Quamobrem summo studio in hoc enitere, ut omni vitiosa cogitatione ex animo tuo exstincta et deleta, optimas quasque cogitationes in eo inseras, templumque Spiritus Sancti teipsum efficias. Siquidem per cogitationes ad actiones ipsas venimus; atque omne opus a cogitatione animique agitatione progrediens parvum primo initium arripit, ac deinde tacitis incrementis augescens ingens ad extremum efficitur. »

Abbas Joannes in *Vitis Patr.* lib. III, apud Ruffinum, num. 208 et 209, docet cogitationes pravas oratione superandas : « Quandocumque, ait, cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et exstinguat illam. » Syncletica ibidem, lib. V, libello IV, de continentia, num. 42 : « Sicut, inquit, venenosa animalia acriora medicamenta a se expellunt : ita sordidam cogitationem jejunium cum oratione expellit ab anima. » Ibidem, lib. VI, sub finem, num. 25, senior quidam ait : « Qui in anima sua memoriam malitiæ ligat, similis est ignem inter paleas occultanti. » Ibidem, lib. V, libello XI, num. 53, alius senior ait : «Timor Dei velut ignis comburit arundinetum cogitationum. « Et libello X, num. 88, cuidam roganti : « Quid faciam, quia cogitationes sollicitant me, et nescio quomodo repugnem eis? » hoc remedium suggerit senior : « Non repugnes contra omnes, sed contra unam; omnes enim cogitationes monachorum unum habent caput; necessarium ergo est considerare quæ et qualis sit (capitalis), et adversus illam reniti; ita enim et residuæ cogitationes humiliantur. » Victa enim cogitatione radicali et capitali reliquæ omnes, quæ quasi fibræ ex ea pullulant, vincuntur et succiduntur. Radix ergo cogitationum cuique solerter examinanda et vestiganda, qua cognita securis mortificationum illi adhibenda; illa enim amputata reliquæ ex ea manantes amputantur, uti docent rerum spiritualium magistri. Abbas Macarius ibidem, lib. V, libello XVIII, num. 9, Theoctisto tentato : « Si tibi, ait, ascenderit cogitatio mala, nunquam deorsum aspicias, sed semper sursum, et statim te Dominus adjuvabit. » Joannes Moschus in *Prato spirit.* cap. LXIX, refert illud Palladii Abbatis apophthegma : « Cogitationum observatio est medicamentum salutis. » Ibidem Abbas Pastor cuidam variis cogitationibus æstuanti jussit apprehendere ventum; cumque ille diceret se id facere non posse, subintulit : « Sic nec potes cogitationes prohibere ne introeant, sed tuum est eis resistere. » Denique vetus ille in Religionibus mos est, ut novitii cogitationes et tentationes suas pandant Superiori; quo fit ut tum merito humilitatis, tum Superioris prudentia et consilio cito eis liberentur.

27. CONTURBAT DOMUM SUAM QUI SECTATUR AVARITIAM; QUI AUTEM ODIT MUNERA, VIVET. — Chaldæus, *perdit domum suam, qui congregat mammonam iniquitatis; et qui odit munus gratis* (datum), *vivet.* Vers. 27. Avarus conturbat domum suam, *primo*, quia ut avaritiæ suæ satisfaciat, cogit domesticos, servos et ancillas plus æquo laborare etiam diebus festis et vetitis, ac honesto victu et vestitu eos defraudat, misereque, dure et acerbe eos tractat; quo fit ut illi contra eum murmurent, litigent, et inter se rixentur, dum quisque onus et laborem a se excutere, et in alium rejicere satagit; *secundo*,

avarus per fraudes, usuras et injustos contractus solet se ditare, ob quos lites vel illi vel hæredibus ejus intentantur, quæ magna ipsis damna afferunt, et subinde bonis spoliant; *tertio*, quia Deus avaros solet punire privatione opum avare et perperam congestarum, ut in quo peccaverunt, in eo et puniantur. Pro *conturbat* hebraice est עכר *ocher*, qua voce alludit ad Achan, qui avare suffurans pallium ex spoliis Jericho contra præceptum Dei, conturbavit domum suam, imo totum Israelem, qui propterea cæsus fuit a Chananæis. Unde Achan lapidatus a Josue in valle, quæ inde dicta est Achor, id est turbationis, audivit: « Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac, » *Josue* VII, 25. Sic et Giezi avare et simoniace accipiens munera a Naaman, quem Eliseus herus ejus curaverat a lepra, eamdem sibi et domui suæ, id est toti suæ posteritati, accersivit, IV *Regum* V, 27.

QUI AUTEM ODIT MUNERA, VIVET.—Antithesis æque exigebat ut diceret : « Qui autem odit avaritiam, vivet. » Verum Salomon more suo ponit speciem magis usitatam pro toto genere avaritiæ, atque ex specie totum genus per synecdochen intelligit, *q. d.* Judex, consiliarius, et quivis officialis qui in ferenda sententia, vel dando consilio, in distribuendis beneficiis, vel officiis publicis, etc., non sinit se corrumpi muneribus, sed ab iis abstinet, ut æquam pro justitia ferat sententiam, ut sanum sincerumque det consilium, ut officium vel beneficium magis dignis aptisque conferat; hic utique Deo dante « vivet, » id est aget vitam quietam, felicem, longævam in hoc sæculo, et æternam in futuro. Quod autem dico de odiente munera, idem a pari vel simili intelligo de odiente usuram, simoniam et quamlibet avaritiam. Nam ex una specie acceptionis munerum totum genus avaritiæ intelligo.

Hinc et Septuaginta, ut priorem partem posteriori per antithesin adæquarent, pro genere avaritiæ speciem eamdem ponentes, sic vertunt, *disperdet seipsum acceptor munerum; qui autem odit munerum acceptiones salvatur.* Sic et Syrus.

Noster Salazar per odientem munera accipit odientem usuras; usura enim, cum non sit debita, utique est donum et munus, quod usurarius a petente mutuum injuste deposcit et exigit. Verum ut hoc sit verum, usura est species duntaxat avaritiæ; unde totum ejus genus non adæquat; quare non æqua, sed manca remanet antithesis.

Porro Jansenius recte advertit hanc sententiam maxime competere Ecclesiasticis, qui avare se et suos ditare satagunt; hi enim *primo*, peccant, animamque suam inquinant avaritia, puta pluralitate beneficiorum et pensionum (taceo de simonia, usuris, etc.), quæ in eis gravior est quam in laicis : ipsorum enim professio est vacare Deo et cœlestibus, ac fastidire temporalia. Unde dum fiunt clerici, dicunt cum Levitis : « Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei. » Si Dominus eis est pars, cur partes terræ ambiunt? *Secundo*, conturbant domos et familias suas multis curis, laboribus, litibus, quas secum vehit cupiditas, imo domos suas et suorum, quas per avaritiam ditare volunt, hoc ipso depauperant et evertunt. Experientia enim docet bona Ecclesiastica, cum ad laicorum domos transferuntur, eas earumque opes consumere et devorare, perinde ac pennæ aquilarum aliarum avium pennis immixtæ eas consumere perhibentur. *Tertio*, scandalizant Ecclesiam Dei; dicit enim populus fidelis : Si clerici illiberes Deoque sacrati inhiant bonis terrenis, multo magis nos, qui liberos habemus, ea accumulare debemus. Unde ex Climacho Dionysius : « Avarus, ait, est Evangelii subsannator; quoniam terrenorum contemptum Christus exemplo et verbo præcipue commendavit. » E contrario Pastores et Ecclesiastici, qui bona terrena contemnunt, eaque largiter in pauperes dispensant, vivent per gloriam in cœlis ac per memoriam, famam et gloriam in terris, uti vivit S. Gregorius Magnus, qui sibi pauper, aliis dives, egenos omnes non solum Romæ, sed et per totam Italiam, imo et per Hispaniam, Galliam, Palæstinam totumque orbem aluit; ac nostro sæculo S. Carolus Borromæus, cujus paupertatem opumque contemptum ac liberalitatem utinam legant et imitentur omnes Prælati et Clerici! Vide dicta *Ezechiel.* XXXIV, 3.

Hanc gnomen apologo simiæ et vulpis exornat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. XII : Simia, ait, ab histrione favum mellis pro munere accipiens, illi se in famulam ad joculares ludos populo exhibendos obtulit; quare ab eo, ne fugeret, catenula alligata, ac in ludibrium populo exposita, sero captivitatis ac miseriæ, duræque sortis pœnitere cœpit; unde munus acceptum damnans exclamavit : « O subornatum deceptivæ cupiditatis hamum, lethiferum munus, munerum naturalium adoptivum, gravissimum obligationis pignus, stulti et sapientis commercium minimum, maximum emptionis pretium, servitutis jugum, iniquitatis fermentum, captivitatis indicium, fermentum discordiarum, subversio civilitatum, omnium seminarium malorum, amatum venenum! » Profert deinde exempla philosophorum, qui quod munera regum spreverint, regibus fuere superiores : « Quantis enim gloriæ titulis effertur ille Diogenes, quod calcatis regiis opibus per medias Alexandri Macedonis gazas, corporis cultu pauper, sed virtute opulentus incessit? Siquidem hoc locupletior majorque splenduit, quo plus fuit hoc ipsum, quod accipere noluit, quam id quod ille dare disposuit. Quantis laudationibus morum cultor Socrates attollitur, cum Archelai regis satis magnis petebatur muneribus honorandus? et respondit nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Liber quippe esse voluit, dum ante reddere, quam suscipere cogitavit. Quantis similiter præconiis exornatur Fabricius virtute ditissimus, dum munus

Munerum noxa.

Apologus.

Exempla.

sibi viro pauperi a Pyrrho oblatum renuit, magis eligens honestate civis liberi, quam muneribus empti regis gloriositate potiri? Qua profecto in re multo magis emicuit, dum rex admiratus spectabilem virum super solem erexit, dicens : Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol a rectitudine cursus sui averti potest. »

PER MISERICORDIAM ET FIDEM PURGANTUR PECCATA; PER TIMOREM AUTEM DOMINI DECLINAT OMNIS A MALO. — Hic versus transcriptus est ex Septuaginta. Nam in Hebræo non exstat hoc loco, sed cap. seq. vers. 6, ubi pro *fidem* hebraice est אמת *emeth*, id est veritas. Veritas autem cum opponitur misericordiæ, idem est quod justitia, et significat opus debitum, sicut misericordia significat opus indebitum gratuitum et liberale. Sensus ergo est, *q. d.* Per opera virtutis eleemosynæ gratuita, et per opera virtutis justitiæ quoquo modo debita purgantur, peccata, quia per hæc opera facta in gratia Dei satisfacimus pro pœna peccatis debita; quin et si in culpa ac peccato simus, illud per illa abolemus, si adsit vera mentis contritio, si nimirum ex corde contrito pro expiatione culpæ illa Deo offeramus. « Per timorem Domini » vero quis « declinat a malo, » *q. d.* Eleemosyna expiat peccatum jam commissum; timor Dei vero præservat a committendo. Fac ergo eleemosynam, ut expies præterita, ac indue timorem Dei, ut caveas futura : sic purum te a peccato servabis, tuamque salutem in securo constitues. Unde S. Cyprianus, vel quisquis est auctor tract. *De Opere et Eleemosyna*, docet Deum statuisse duo peccati lavacra, scilicet baptismum ad eluenda crimina ante illum perpetrata, et eleemosynam ad expianda peccata post illum commissa : « Coarctati, ait, eramus, et in angustum innocentiæ præscriptione conclusi. Nec haberet quid fragilitatis humanæ infirmitas atque imbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens justitiæ et misericordiæ operibus ostensis, viam quamdam tuendæ salutis aperiret, ut sordes postmodum quascumque contrahimus eleemosynis abluamus. Loquitur in Scripturis Spiritus Sanctus et dicit : Eleemosynis et fide delicta purgantur; non utique illa delicta, quæ fuerant ante contracta : nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit : Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum. Hic quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquæ salutaris gehennæ ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operibus justis delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua et jugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur. » Salomoni adstipulatur Christus, *Luc.* XI, 41 : « Quod superest, ait, date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis. » Eleemosyna ergo remittit peccata venialia et pœnam mortalium; ad hæc disponit ad remissionem culpæ mortalis, eamque de facto abolet, si fiat ex contritione. Vide Origenem, S. Ambrosium, Bedam, Toletum et alios in *Lucæ* XI, 41. Vide et quæ dixi *Daniel.* IV, 24, ad illa : « Peccata tua eleemosynis redime. »

28. MENS JUSTI MEDITATUR OBEDIENTIAM; OS IMPIORUM REDUNDAT MALIS. — Glossa et alii pro *obedientiam* legunt *sapientiam*. Unde discas veram sapientiam esse obedientiam, si scilicet quis obediat Deo et Superioribus quasi vicariis Dei, præsertim quia obedientia debet condiri sapientia ut sapiat Deo, ait S. Bernardus; Hebraice est לענות *laanoth*, quod duo significat : *primo*, respondere; *secundo*, humiliari. Addit *tertio*, R. Levi et R. David, significare *negotiari*. Vers. 28.

Unde *primo* Pagninus, Tigurina, Clarius, R. Salomon et alii vertunt, *cor justi meditatur quod respondeat; os vero impiorum eructat* vel *effutit mala* (1), *q. d.* Justus interrogatus non illico respondet, ne præcipiti responso quid dicat quod impium sit in Deum, aut injurium proximo, sed meditatur quid sapienter respondeat, juxta illud S. Bernardi : « Verba bis ad limam, antequam semel ad linguam; » at vero impius sine præmeditatione mala quæ corde gerit, ore effutit, et quidquid in buccam venit, eructat, instar fontis omnem aquam, tam puram quam sordidam, a se receptam ebullientis. Unde aliqui vertunt, *evomit mala*. Sicut enim vomitu ejicitur crapula, phlegmata et sordes stomachi : sic impius maledicentiam, calumniam, petulantiam, fastum, iram, etc., quæ corde gerit, ore evomit. Aben-Ezra hæc refert ad vers. 27, qui in Hebræo immediate præcedit, *q. d.* Judex incorruptus, qui audit munera, vivet; ideoque mens ejus, auditis partibus inter se litigantibus meditatur quid respondeat, ut ad justitiæ normam jus dicat. Verum alii ad judicem hæc non arctant, sed generatim ut sonant accipiunt. Huc facit illud Demosthenis, cui, cum objiceretur quod elaborata pronuntiaret, respondit, « se non modo scripta, sed etiam sculpta dicturum esse, » si posset. Addiditque : « Ego civem improbum duco, qui sine meditatione audet reipublicæ consilium dare. »

Secundo, R. Levi, Vatablus et R. David hebr. *laanoth* censent idem esse quod לענין *leinian*, id est *negotium*. Unde vertunt, *cor justi meditabitur negotium* aut *negotiari*, *q. d.* Justi mens semper intenta est cogitationi rei et negotii ex quo emolumentum capiat. Aut, *q. d.* Cor justi meditatur loqui cum negotio et rerum pondere, cum decore et amœnitate rerum, ac cum fructu : e contrario os impii leviter, indecore, temere et sine fructu omnia quæ cogitat, effutit. Notatur ergo loquacitas insipientis, et commendatur gravitas loquendi sapientis.

Tertio, Noster optime vertit : « Mens justi meditatur obedientiam, » puta humilitatem, subjectionem, mansuetudinem, *q. d.* Cum justo quid præcipitur quantumvis durum et arduum, a lege, a Deo aut Superiore, imo cum ipse ab eodem;

(1) Recte.

vel alio æquali, aut inferiori, de vitiis et defectibus suis admonetur, illico mentem humiliter et mansuete instar agni subjicit præcepto et obedientiæ, vel admonitioni et admonenti; at vero impius cum quid displicens præcipitur, aut cum de vitiis arguitur, recalcitrat, obmurmurat, et mille impatientiæ verba eructat, estque instar fluminis exundantis, quod omnia vicina aquarum copia opplet : sic enim et ipse ex abundantia cordis maledicentiæ profluvium continue ebullit, eoque omnes onerat et obruit.

Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *corda justorum meditantur fidem, et os impiorum respondet mala;* et Chaldæus, *cor justi meditatur in fide, et os impiorum eructat mala.* Per *fidem* enim intelligunt *fidelitatem*, ut explicat Syrus, quam inferior debet suo Superiori, puta *obedientiam.*

Porro justus meditatur obedientiam, *primo*, meditando obedientiæ præstantiam, utilitatem, fructum et necessitatem, præsertim præcepti vel voti, si illam voverit. Nam, ut ait Climachus, *Gradu* 4 : « Obedientia est perfecta abnegatio propriæ animæ et corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis; est iter facere dormiendo sub onere aliis imposito, et super aliorum ulnas ne mergaris natare. » *Secundo*, meditando rationes, quæ eum flectant ad obediendum, ac præcepti rigorem temperent mitigentque, ut, cum Superior vocat, vel quid arduum jubet, illico cum Samuele dicat : « Ecce ego; » et cum S. Paulo : « Domine, quid me vis facere? » ac præsertim meditando obedientiam Christi, qui factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut nos per inobedientiam Adæ perditos suæ obedientiæ exemplo restauraret, doceretque obedire, *q. d.* Inspice, et fac, obedique secundum exemplar, quod tibi in monte Calvariæ ostendi. *Tertio,* meditando gradus obedientiæ, ut eos sensim ascendat. Hi gradus sunt tres : *primus* et infimus est facere opus præceptum; *secundus*, velle opus præceptum, illudque amare, ac libenter, prompte et alacriter capessere; *tertius*, non tantum velle, sed et judicare opus præceptum melius esse quam quodvis aliud, ita ut non tantum voluntatem, sed et judicium suum Superiori submittat, credatque melius esse id quod Superior præcipit, quam quod ipsi mens propria vel quivis alius suggerit. *Quarto*, meditando modos dextere exequendi id quod præceptum est. Unde S. Bernardus, serm. *De Virtute obedientiæ* : « Fidelis obediens, inquit, nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes, totum se colligit ut imperantis colligat voluntatem. » Et S. Hieronymus, epist. *ad Rusticum* : « Credas salutare quidquid monasterii Præpositus præceperit, nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire et implere quæ jussa sunt, dicente Moyse : Audi, Israel, et tace. » Cassianus, lib. IV *Institutionum* : « Ægyptii monachi universa complere quæcumque fuerint a Præposito suo præcepta, tanquam si a Deo cœlitus sint edita, sine ulla discussione festinant. » Et S. Gregorius, lib. II in I *Regum* : « Nescit judicare, quisquis perfecte didicit obedire. » S. Basilius, in *Constit. Monast.* cap. XXIII : « Apostoli, inquit, submissa mentis cervice obedientiæ jugum subierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias neces processere. Hanc obedientiam is qui secundum Deum vere est monachus, Antistiti suo præstet oportet. » Rursum S. Bernardus in serm. *De Virtute obedientiæ* : « Tertius, ait, gradus obedientiæ est hilariter obedire. Non ex tristitia, inquit Apostolus, aut ex necessitate. Serenitas in vultu, dulcedo in sermonibus multum colorant obedientiam obsequentis. » Unde et Gentilis ille Poeta ait sic :

—— Super omnia vultus
Accessere boni.

« Quis enim locus obedientiæ, ubi tristitiæ cernitur ægritudo? Ostendunt plerumque voluntatem animi signa exteriora, et difficile est ut vultum non mutent qui mutant voluntatem. »

Talis fuit obedientia Abrahæ, qui proinde fuit pater fidelium et patriarcha obedientium, de quo Apostolus, *Hebr.* XI, 8 : « Fide, inquit, qui vocatur Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem; et exiit, nesciens quo iret. » Major fuit ejusdem obedientia in immolatione filii Isaac; ex quo jam ante Deus illi promiserat posteritatem plurimam instar stellarum cœli : quare tunc « in spem contra spem credidit, etc., plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est et facere; » nimirum credidit Abraham, quod si immolando occideret filium, Deus illum a morte suscitaret, ut promissam sibi ex eo posteritatem præstaret. Idem S. Bernardus tract. *De Dispensat. et præcepto* : « Perfecta obedientia, ait, legem nescit, terminis non arctatur, neque contenta angustiis professionis largiori fertur voluntate in latitudinem charitatis, et ad omne quod injungitur spontaneo vigore liberalis alacrisque animi, modum non considerans, in infinitatem extenditur. »

Post hunc versum et sententiam hanc subjungunt Septuaginta; « Acceptabiles apud Dominum sunt viæ justorum; per eos autem et inimici amici redduntur, » quæ non exstat in Hebræo nec in Latino : posterior tamen pars exstat in utroque cap. seq. vers. 7, ubi eam explicabo. Causam dat auctor *Catenæ Græcorum* hic : Cum enim, inquit, justi Dei voluntatem indefesse expleant, fit ut ex inimicis quoque amicos facere queant. Nam cum Deo semel se dedicaverint et consecraverint, pro aliis quoque intercedunt, eosdemque, si inimici erant, Deo conciliant, amicosque reddunt.

Simili modo Septuaginta transponunt versus proxime sequentes, eosque alio loco et ordine collocant, quam sint in Hebræo et Latino.

Vers. 29. 29. LONGE EST DOMINUS AB IMPIIS : ET ORATIONES JUSTORUM EXAUDIET. — Deus ubique et in omnibus est realiter et personaliter per essentiam, præsentiam et potentiam; longe tamen abest ab impiis per favorem et opem, quia eos odit, eosque suam opem implorantes non exaudit; sic vero vicinus est justis, scilicet per amorem et beneficentiam, utpote quos protegit, dirigit, et se invocantes exaudit. Est solita metalepsis et metonymia : ex elongatione enim Dei intelligitur ejus non exauditio, quia apud homines elongatio, et magna intercapedo ac distantia, causa est cur quis clamantem non audiat. Hanc intercapedinem et distantiam mystice et spiritaliter inter Deum et peccatorem facit superbia, libido cæteraque peccata. Ab impiis ergo longe abest Deus per odium : odit enim eos et detestatur, eo quod ipsi elongent se a Deo per scelera quæ Deo summe exosa sunt et adversantur. Rursum Deus exaudit justos orantes, quia ipsi audiunt Deum præcipientem, eique obediunt : quia ergo ipsi faciunt voluntatem Dei, hinc vicissim Deus facit voluntatem eorum, eisque talionem reddit. Vice versa, impii non faciunt voluntatem Dei, sed diaboli; hinc pariter Deus non facit voluntatem eorum.

Tertiam causam dat Psaltes, quod impii non invocent Deum in veritate, id est vero et sincero corde et amore, uti faciunt justi. Sic enim ait *Psal.* CXLIV, vers. 18 : « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum, omnibus invocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, et orationes eorum exaudiet, et salvos faciet eos. » Vis ergo ut Deus te exaudiat, tu prior exaudi Deum pulsantem et vocantem. Vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior fac voluntatem Dei. Vis ut Deus sincero corde amet te, benevelit et benefaciat tibi, tu prior sincero corde ama Deum. Ita Auctor *Catenæ Græcor.* : Non abest, inquit, Deus loco ab impiis, sed animo, hoc est favore et gratia, aut more certe et vitæ instituto, juxta illud : « Quantum distat cœlum a terra, tantum distant viæ meæ a viis vestris, ait Dominus. » Et Polychronius ibidem : « Non spatii intercapedine abest Deus, inquit, sed sententiæ diversitate; siquidem contraria plurimum a se invicem dissidere solent. Ut autem justi Deo sunt vicini (certum est autem id ad locum non referri), ita facili quoque momento ab illo audiuntur. »

Hoc est quod ait Psaltes, *Psal.* XXXVI : « Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. » Quocirca S. Chrysostomus, homil. 41 *in Genes.*, docet homines justos et sanctos non tantum sibi, sed et sæpe toti civitati ac reipublicæ salutem precibus suis afferre. « Cum igitur videris, inquit, virum externo habitu amictum vili, virtute vero intrinsecus vestitum, noli id quod apparet despicere, sed contemplare animæ divitias, internamque gloriam. Talis erat B. Elias, qui melotem tantum habebat : at purpuratus Achab illius melote indigebat. Vide Achab inopiam, Eliæ autem divitias. »

30. LUX OCULORUM LÆTIFICAT ANIMAM (Hebraice, *cor*); FAMA BONA IMPINGUAT OSSA. — Hebraice, *os*; Septuaginta, *oculus contemplans pulchra lætificat cor : fama autem bona impinguat ossa.* Pro *fama* hebraice est שמועה *scemua*, id est auditio, nuntius, rumor, fama (1). Vers. 30.

Unde *primo*, Aben-Ezra hæc referens ad tres versus seqq., per *scemua*, id est auditionem, accipit correptionem quam quis audit, de qua versu sequent. *q. d.* Lux, quæ oculis hauritur, cordi voluptatem affert : cum vero objurgationem quis auscultarit, in quo vita sita est, et inter sapientes commoratus fuerit, tunc increpationes majus incrementum afferent, quam si bonum quodpiam nuntium audivisset. Pari modo per *scemua* accipias auditiones S. Scripturæ, legis, doctrinæ sacræ, librorum piorum, etc.; horum enim lectio, vel auditio, mire impinguat ossa, id est animæ intima, eaque implet medulla sanctarum cogitationum et desideriorum, quibus totus hominis spiritus in Dei amore incalescit et corroboratur.

Secundo, alii per *scemua*, id est auditionem, accipiunt famam virtutum, operum et exemplorum sanctorum, qua quis apud alios bene audit, *q. d.* Sicut lux mire recreat oculos, indeque cor et animam intuentis : ita fama virtutum et exemplorum recreat auditum, indeque mentem audientis, ejusque ossa et robur ad similia audienda corroborat : *ossa* enim sæpe significant vires et robur animæ, ait S. Hieronymus in cap. LVIII *Isaiæ*, juxta illud *Psalm.* XXXIV, 10 : « Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi ? » Unde Christus, *Matth.* V : « Sic, ait, luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. » Ubi S. Chrysostomus : « Nihil, inquit, est quod hominem sic efficiat insignem, atque conspicuum, etiamsi magno ambitu optet latere, ut splendor iste virtutis; sicut enim ipso sole circumdatus, ita utique homo justus clarius refulget; nec in terram solummodo lucis radios emittit, sed supra ipsum etiam cœlum proprio fulgore radiat. »

Porro fama virtutum impinguat ossa animæ non solum audientium, qui incitantur ut eas æmulentur, ut jam dixi ex S. Chrysostomo et Origene, sed etiam ipsius virtute præditi, de quo est fama. Hic enim advertens hanc bonam de se opinionem parere admirationem et imitationem in animis audientium, exhilaratur, incitatur et corroboratur, ut opera virtutum, quæ tanto aliis sunt splendori et exemplo, multiplicet et adau-

(1) Maurer, *lumen oculorum lætitia afficit cor*, id est, oculi lucidi, sereni, propitii exhilarant cor, si quis vultu sereno, propitio nos aspicit, lætamur; *et nuntius bonus*, lætus (alii, *bona fama*) *pinguia reddit ossa*, medullam suppeditat ossibus, id est reficit, recreat.

geat. Unde sic exponas, *q. d.* Sicut qui intuetur lucem vel res *pulchras*, ut vertunt Septuaginta, puta imagines elaboratas, mire hoc intuitu exhilaratur : sic pariter qui suæ virtutis imagines, in animis audientium per famam et existimationem ad vivum exsculptas et expictas contemplatur, hic utique hac contemplatione gaudet et corroboratur, ut plura suæ virtutis edat exempla, quæ audientes pari modo audiendo, admirando, et imitando in corde suo depingant et exsculpant.

Tertio et magis genuine, per *scemua* accipias famam, rumorem et nuntium bonum, *q. d.* Sicut lux solis post longas noctis vel hiemis tenebras, mane vel in vere exoriens, orbique irradians mire intuentium oculos, indeque cor et animam illuminat, lætificat, vegetat, roborat et vivificat, sic pariter nuntium bonum : cum scilicet quid læti nuntiatur, non tantum aures mulcet, sed et per aures penetrat usque ad cor et mentem ejusque ossa, id est intimas ejus medullas pervadit, exhilarat, vivificat et corroborat; quin et ipsa corporis ossa recreat, irrigat et vegetat. Comparat enim hic duos primarios sensus, scilicet visum et auditum, quod, sicut res visæ, præsertim lux, animum oblectant, ita pariter res auditæ, puta nuntii rerum lætarum oblectent animum, et consequenter corpus et ossa per naturalem sympathiam, qua affectus, v. g. lætitia vel tristitia animi, derivatur et transit in corpus animæ cohærens; lætitia enim vehemens adeo afficit animum, ut redundet et exuberet in corpus. Ossa ergo tum metaphorice pro intimis animæ, tum proprie pro ossibus corporis accipias; sicut enim nuntium triste contrahit, dejicit et timore ac mœrore consternat animum et corpus; sic e contrario nuntium lætum præsertim valde desideratum, lætitiam, vitam et vigorem instillat et inspirat tum animæ, tum corpori audientium; uti jam læta nuntia de fide toto terrarum orbe, præsertim in Germania, Gallia, Æthiopia, Tartaria triumphante mire Catholicos recreant, animant, roborant. Quocirca apud veteres, nuntii bonorum significati fuere per milvos, qui veris vernæque hilaritatis sunt nuntii, quos proinde prisci adorabant; mos enim fuit apud nonnullos populos milvos adorare, quod illi post rigentis hiemis inclementiam vernæ tempestatis fideles nuntii apparerent. Unde adagium : « Provolvitur ad milvum. »

Talis fuit S. Joannes Baptista, nuntius Evangelii, paranymphus, imo index Christi; hic enim lucem et cœlestis veris clementiam prænuntiavit, nimirum adesse jam Salvatorem et salutem. Unde vox ejus mirifica lætitiæ jucunditate aures omnium perfudit : « Appropinquavit, ait, regnum cœlorum. Parate viam Domini. » Ita noster Causinus, lib. VI *Parabol. hist.* cap. LXXV. Tales nuntii læti fuere Apostoli cæterique præcones Evangelii. Evangelium enim græce idem est quod latine bonum lætumque nuntium, juxta id quod Angelus nuntians pastoribus Christi ortum, dixit : « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, » *Lucæ* II, 10. Tales nuntii fuere Prophetæ, ac præsertim Isaias, qui de Christo ejusque passione et redemptione non tam prophetiam quam historiam texuit, nec tam Propheta quam Evangelista fuit, teste S. Hieronymo. Unde de Apostolis ait, cap. LII, vers. 7 : « Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus! » Et cap. LIII, 1 : « Quis credidit auditui (hebraice שמועה *scemua*, eadem vox quæ hic) nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » etc.

Denique Basilius in *Catena Græcor.*, partim mystice, partim litteraliter, hunc versum sic exponit : « Oculus, ait, tum demum contemplatur bona, quando earum rerum, quæ sub aspectum veniunt, contemplatione et comprehensione non læditur, sed perficitur. Si quidem rerum conditarum contemplatio animæ vires corroborare nata est. Fama autem bona aut ea est, quam quis de alio audit; aut ea certe quam aliquis per virtutem et eruditionem sibi comparavit; aut oculum bona contemplantem omnem omnino justum, qui mentem in mandatorum Christi observationem semper intentam habet, appellat. Talis enim lætificat Deum. Fama denique et vox ea apprime grata oppidoque jucunda erit, quam olim audituri sunt justi, nempe illa Christi : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum. Hæc enim justos, quos ob fidei firmitatem ossa vocat, mirifice recreabit et impinguabit. »

Sane qui nuntium accipit suæ prædestinationis, electionis et felicitatis æternæ, est quod gaudeat, est quod totis animæ ossiumque medullis exultet, quia nuntius hic affert ei beatitudinis omnisque boni securitatem. Quocirca S. Franciscus, cum in exstasi de sua prædestinatione certior factus esset, ut sibi redditus est, exclamavit statim : « Laudetur Dominus meus, ipsi gloria et honor sine fine; » quin etiam proximos octo dies sic transegit, ut nec ulla de re loqui, ac ne Horas quidem canonicas recitare posset, sed hoc solum in ore haberet, idque semper repeteret : « Laudetur Dominus, » tanta ejus animus lætitia atque exultatione, et quidem jure ac merito gestiebat. S. Maria Oigniacensis, accepto simili prædestinationis suæ nuntio, extra se quasi rapta, jubilando ingeminabat : « Ibimus in Sancta sanctorum. Et quid sunt Sancta sanctorum? » Ita refert Cardinalis Jacobus de Vitriaco in ejus Vita. B. Petrus Alcantara, nuper data certa spe salutis, in morte cum Psalte cecinit : « Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. »

31. AURIS QUÆ AUDIT INCREPATIONES VITÆ, IN MEDIO SAPIENTIUM COMMORABITUR. — « Increpationes vitæ, » ait Jansenius, Hebraica phrasi vocat increpationes vitales, hoc est salutares et vivifica- Vers. 31.

trices, quæ et doceant hic recte vivere, et ad æternam vitam perducant (1). Hujusmodi increpationes qui libenter audit, dicitur commoraturus in medio sapientium, hoc est inter sapientes, sive quia inter illos gaudebit adesse, quærens illorum consortium, a quibus possit moneri et corripi; sive quia dignus efficietur, qui et ipse inter sapientes honeretur, sapientisque nomen et locum obtineat. Ita Beda : « Discipulus, ait, qui increpationibus docentium obedienter annuit, plerumque proficiendo ad cathedram usque doctoris ascendit. Denique Paulus, qui increpationi sui conditoris sese humiliter substravit, ad sedem postmodum Apostolicæ dignitatis sublimiter pervenit. » Huc facit illud Climachi : « Omni die objurgationes quasi aquam vitæ bibe. »

Vers. 32. 32. QUI ABJICIT DISCIPLINAM, DESPICIT ANIMAM SUAM ; QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS. — Septuaginta, *qui expellit* (Chaldæus, *deserit*) *disciplinam, odit seipsum; qui autem servat correptionem, diligit animam suam.* Sententia est clara. Ejus ratio est, quod disciplina, id est institutio, correctio et castigatio vitiorum, sit summum animæ bonum; illa enim illuminat, purgat, ornat, omnique virtute decorat et perficit. Quare qui disciplinam despicit et odit, animam suam despicit et odit, perinde ac æger, qui odit medicinam et medicum, odit sanitatem suam : ad hanc enim medicina dirigitur. Sic qui negligit aratro proscindere et sarculo sarrire agrum suum, eum ejusque bonum despicit, quia impedit fruges quas ager produceret, quibusque seipsum ornaret, ac herum suum ditaret. Quod enim est aratrum agro, sarculus horto, lima ferro, lixivium panno, fornax auro, pecten capiti, carminatio lino, tritura tritico, frenum equo, cauterium vulneri, pharmacum febri, virga puero, hoc est disciplina homini carnali et vitiis addicto.

QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS. — Hebraice קונה *kone*, id est *acquisitor, emptor, possessor* est cordis, *q. d.* Qui acquiescit correptioni, acquirit dominium cordis, ejusque fit possessor (2), tum quia non sinit illud pro libito vagari, et sese dedere suæ libertati et concupiscentiæ; tum quia ejus superbiæ, iræ, impatientiæ cæterisque affectibus et passionibus dominatur, easque frenat et sub jugum rationis et correptionis mittit; tum denique quia illud flectit et regit ad libitum. Ex adverso, qui non acquiescit increpationibus, non possidet cor, sed possidetur a cordis superbia, ira, impatientia, inobedientia, suarum passionum est servus et mancipium. Igitur qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, et sui ipsius est dominus.

Suscipiens correptionem possidet cor.

Primo. Talis ergo *primo* cor possidet per humilitatem qua illud sibi, puta rationi et disciplinæ, humiliat et subjugat. *Secundo*, per mansuetudinem, Secundo.
quia mansuetudine excipit nitrum correptionis, juxta illud Christi : « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, » *Matth.* v. *Tertio*, per pa- Tertio.
tientiam, qua patienter tolerat increpationes aliorum, sinitque se de vitiis admoneri et castigari, juxta illud Christi : « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » *Quarto*, per obedientiam, Quarto.
qua cor obedire facit corripienti, sive is Superior sit, sive quis alius. *Quinto*, per sapientiam et pru- Quinto.
dentiam, quia sapienter et prudenter defectus, de quibus arguitur, emendat, et virtutes contrarias capessit. Unde Chaldæus vertit, *et qui audit increpationem, possidet* (Syrus, *comparat*) *sapientiam*, aut *mentem.* « Talis enim, ait Dionysius, rite advertit quod increpatio sit opus misericordiæ, eleemosyna spiritualis, medela salubris, charitatis indicium, dilectionis internæ ac justitiæ sanctæ effectus. » Igitur sicut herus emens mancipium, vel bovem, illius dominium acquirit, illumque omni jure possidet, ut de eo quodlibet agere ei liceat : sic pariter qui cor subjicit correctioni et disciplinæ, illud sibi mancipat servumque efficit, ut illud quasi mancipium possideat, ac quocumque voluerit flectere et vertere possit. Verum hæc servitus cordis veram ei dat libertatem, quia facit ut regatur a sapientia, disciplina, lege et a Deo ipso; servire autem Deo, regnare est. Sicut ergo cœli, inquit Philo, cum careant mente et prudentia, sinunt se regi et moveri ab assistente intelligentia, hocque eorum et totius universi bonum est : sic pariter juniores cæterique quibus parum est experientiæ et prudentiæ, si sapiunt, sinant se regi, doceri, gubernari a viro sapiente; sic enim sapientiam, quam ex se non habent, ab eo discent, omniaque sua sapienter peragent. Hinc *sexto*, talis cor possidet per amorem, quia cogit illud amare Deum, ac amore Dei subdere se legi et correctioni. Unde Septuaginta vertunt, *qui autem servat correctiones, diligit animam suam, q. d.* Qui odit correptionem et corripientem, non tam ipsum quam seipsum suumque bonum (tale enim est vitiorum correptio) odit; at vero qui correptiones et corripientem amat et observat, non tam illum quam se suumque bonum amat et servat, quia per illas discit odio prosequi vitia, amare virtutes, Deum colere et revereri.

33. TIMOR DOMINI, DISCIPLINA SAPIENTIÆ; ET GLO- Vers. 33.
RIAM PRÆCEDIT HUMILITAS. — Hebraice, *ante gloriam vel coram gloria humilitas;* Syrus, *timor Domini fons vitæ, et laus humilis graditur ante ipsum, q. d.* Timor Dei per disciplinam castigando vitia docet veram sapientiam, id est honestatem et virtutem, quæ est summa hominis dignitas et gloria; quare ut quis hanc gloriam nanciscatur, necesse est ut præeat humilitas, qua ex timore Dei humiliter se disciplinæ et correptioni subjiciat. Quocirca hoc est iter ad gloriam, nimirum : timor Dei ducit ad disciplinam, disciplina ad sapientiam, sapientia

(1) Maurer, *vitæ*, id est *morum.*

(2) Rectius ad litteram, *acquirit* sibi *cor*, id est, comparat intellectum.

ad gloriam, tum præsentem, tum æternam. Unde Septuaginta, *principium*, vel potius *principatus* (utrumque enim est ἀρχή) *gloriæ respondebit ei*, q. d. Timor Dei et disciplina initio dura, molesta, humilia et abjecta videntur; at ne terrearis, o fidelis timens Deum, quia tandem pro fructu, mercede et præmio afferent tibi gloriæ principatum. Hinc et tales ad gubernacula, ad dignitates et prælaturas, tam sæculares quam Ecclesiasticas, seligi et promoveri videmus. Addunt Complutenses: « Præcedit autem humiles gloria. » Quæ verba, ut notant Romani, videntur esse altera interpretatio prædictæ sententiæ; unde ipsi cum Procopio ea delent. Porro Auctor *Catenæ Græcorum* sic Septuaginta vertit, *timor Domini parit disciplinam et sapientiam; utraque autem principium est gloriæ quam humilitas antegreditur*, q. d. Nulla res mentem hominis, quæ libera est et sui juris, posset legibus disciplinæ quasi vinculis constringere, nisi timor Dei. Hic ergo parit disciplinam, et per eam sapientiam ac gloriam, quam proinde humilitas disciplinæ antegreditur. Hinc et Arabicus Septuaginta de more secutus, vertit, *principium nobilitatis est responsio ejus, et gloria deambulat*, vel *decurrit ante humiles*.

Pro *humilitas* hebraice est ענוה *anava*, id est humilitas, mititas, modestia; item humiliatio, oppressio, afflictio. Unde *primo*, Symmachus et Theodotion vertunt, *ante gloriam modestia*, aut *mansuetudo*; et Cajetanus, *in facie honoris* (vel coram honore et gloria) *mansuetudo*, q. d. « Per mansuetudinem homines elevantur ad statum honorabilem. Amantur enim mansueti, et idonei censentur ad gubernandum, tanquam alieni a passionibus animi. Aut *coram honore*, id est coram viro honoris floret mansuetudo, quoniam talis delectatur in mansuetudine tam sua quam aliorum. » Hucusque Cajetanus.

Secundo, alii vertunt, *timor Domini castigatio sapientiæ, et ante gloriam afflictio*; quod S. Petrus, *epist.* I, cap. I, vers. 11, παθήματα reddit, id est afflictiones, passiones, cum ait : « Prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias. » Vide ibi dicta.

Tertio, Vatablus vertit, *ante gloriam est dejectio*, q. d. Deus, antequam quem glorificet, prius eum dejicit, sternit et humiliat; quod Noster optime vertit, *gloriam præcedit humilitas*, juxta sensum initio assignatum. Nimirum æterna lege sancitum est, ut per humilitatis viam tendatur et ascendatur ad gloriam. Hæc est via, et non est alia. Hoc est quod ait Christus : « Omnis qui se humiliat, exaltabitur. » Et de Christo ait Paulus : « Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Phil.* II, 9. Vice versa, de superbia ait Salomon, cap. seq. vers. 18 : « Contritionem præcedit superbia. »

Quarto, ex eo quod ad verbum Hebræa habent, *coram gloria humilitas*, Septuaginta Complutensia contrarie vertunt, *præcedit autem humiles gloria*; quod secutus Syrus vertit, *laus humilis graditur ante eum*; Chaldæus, *qui gloriosus est, sit humilis*. Utrumque ergo verum est, et quod gloriam præcedat humilitas; et vice versa, quod humilitatem præcedat gloria : nimirum humilitas præcedit gloriam, quasi gloriæ meritum; vicissim gloria præcedit humilitatem, quasi humilitatis spes corona et præmium; sicut ergo meritum in ratione meriti præcedit præmium in genere causæ meritoriæ, sic pariter humilitas præcedit gloriam; et sicut præmium in ratione præmii præcedit meritum in genere causæ finalis (unde laboranti et certanti ante laborem et certamen proponi solet præmium), sic pariter gloria præcedit humilitatem. Hæc ergo duo sunt connexa, et unum ex altero sequitur : nimirum ex eo quod humilitas præcedat gloriam in ratione meriti, necessario sequitur quod gloria præcedat humilitatem in ratione præmii. Sic Christus, ait Apostolus, *Hebr.* XII, 2, « proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta. » Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 3 : « Gloriam præcedit humilitas, hoc est, ait, sicut calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam : atque contraria contrariis vicissim inducit, qui omnia juste admetitur. »

Huc faciunt axiomata et paradoxa S. Augustini de humilitate : *Primum* : « Deus, cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur : » ita ipse, homilia ultima inter 50; *secundum* : « Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longe cognoscit, *Psal.* CXXXVII. Excelsa posuit pro superbis; illa ergo respicit ut attollat, ista cognoscit ut deprimat et dejiciat, » ibid.; *tertium* : « Scit serpens nos non posse redire (ad Deum) nisi per humilitatem, qui per superbiam lapsi sumus. Dux nobis ipse fuit ad superbiam, modo ad humilitatem ducem Christum sequamur, » ibid. hom. 12; *quartum* : « Humilitatis passibus ad cœli culmina conscenditur; quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur, discamus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus : » ita ipse serm. 213 *De Temp.*; *quintum* : « Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de cœlo : per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit in cœlum, » ibidem; *sextum* : « Quantum cor humilitate inclinatur ad ima, tantum proficit in excelso : qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria, » ibidem; *septimum* : « Quanto quis humilior erit de seipso, tanto major erit in conspectu Dei. Superbus vero quanto gloriosior apparet inter homines, tanto dejectior erit ante Deum : qui enim sine humilitate bona opera agit, in ventum pulverem portat, » ibidem; *octavum* : « Descende ut ascendas, humiliare ut exalteris, ne exaltatus

Axiomata S. Augustini de humilitate. Primum. Secundum. Tertium. Quartum. Quintum. Sextum. Septimum. Octavum.

humilieris : qui enim sibi vilis videtur esse, ante Deum pulcher est : qui sibi displicent, Deo placent : esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Dei, » ibidem ; *nonum* : « In summo honore summa tibi sit humilitas. Honoris laus est, humilitatis virtus, » ibidem ; *decimum* : « Superbia ex Angelis dæmones fecit, humilitas homines similes Angelis constituit. » Ita Auctor serm. *ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, tom. X, serm. 12.

Nonum. Decimum.

S. Cyrilli. Huc quoque spectant gnomæ S. Cyrilli et S. Ambrosii, quas citat hic Dionysius Carthusianus. Cyrilli : « Crede mihi, quia maxime se vilifacit qui magnum se reputat. Sicut qui se judicat sapientem, fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine incurvatur. Ubi ergo profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas, et ubi ex te ipso dejectio magna, ibi ex virtute dignificatio maxima : dumque mundanis cardinibus nos judicamus indignos, sempiternis atque cœlestibus mansionibus reddit humilitas mox nos dignos. » S. Ambrosius : « Quisquis cupit divinitatis tenere fastigia, humilitatis ima sectetur; quicumque vult fratrem suum prævenire regnando in cœlis, prius illum præveniat obsequendo in terris, sicut ait Apostolus : Honore invicem prævenientes vincat eum officiis, ut possit vincere sanctitate. »

S. Ambrosii.

Gradus ergo ad gloriam est humilitas et humiliatio. Vice versa, gradus ad ruinam est superbia ac superba sui exaltatio. Quocirca sapienter S. Bernardus serm. 34 *in Cantica* : « Oportet, ait, humiliter sentire de se nitentem ad altiora, ne, dum supra se attollitur, cadat a se. » Et paulo post : « Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur. » Et S. Augustinus in *Sent.* num. 88 : « Non acceditur, ait, ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem, cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus. » Porro, ut idem ibidem ait, num. 83 : « Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare; nec ingratum esse, nec querulum; sed in omnibus Dei judiciis gratias Deo agere, Deumque laudare, cujus omnia opera, aut justa sunt, aut benigna. » Salomonem more suo secutus *Eccli*. XI, 1 : « Sapientia, ait, humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet. » Vide ibi dicta.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Homo animam præparat, Deus linguam gubernat, et spiritus ponderat, ac vias hominum dirigit, omnia propter se ipsum operans, cui abominatio est omnis arrogans : misericordia redimuntur peccata : pondus et statera Dei judicia : indignatio et clementia regis : laus sapientiæ, prudentiæ, eruditi, ac dulcis in verbo, et patientis : vituperatur insipiens et perversus : sortes a Domino temperantur.

1. Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam. 2. Omnes viæ hominis patent oculis ejus : spirituum ponderator est Dominus. 3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ. 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus : impium quoque ad diem malum. 5. Abominatio Domini est omnis arrogans : etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens. Initium viæ bonæ, facere justitiam; accepta est autem apud Deum magis quam immolare hostias. 6. Misericordia et veritate redimitur iniquitas, et in timore Domini declinatur a malo. 7. Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem. 8. Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus. 10. Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus. 11. Pondus et statera judicia Domini sunt, et opera ejus omnes lapides sacculi. 12. Abominabiles regi qui agunt impie : quoniam justitia firmatur solium. 13. Voluntas regum labia justa : qui recta loquitur, diligetur. 14. Indignatio regis, nuntii mortis : et vir sapiens placabit eam. 15. In hilaritate vultus regis, vita : et clementia ejus quasi imber serotinus. 16. Posside sapientiam, quia auro melior est : et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento. 17. Semita justorum declinat mala : custos animæ suæ servat viam suam. 18. Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus. 19. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis. 20. Eruditus in verbo reperiet bona : et qui sperat in Domino, beatus est. 21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens : et qui dulcis eloquio,

majora percipiet. 22. Fons vitæ eruditio possidentis : doctrina stultorum, fatuitas. 23. Cor sapientis erudiet os ejus, et labiis ejus addet gratiam. 24. Favus mellis, composita verba : dulcedo animæ, sanitas ossium. 25. Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem. 26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. 27. Vir impius fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit. 28. Homo perversus suscitat lites, et verbosus separat principes. 29. Vir iniquus lactat amicum suum, et ducit eum per viam non bonam. 30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum. 31. Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperietur. 32. Melior est patiens viro forti : et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. 33. Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.

Vers. 1. 1. HOMINIS EST ANIMAM PRÆPARARE, ET DOMINI GUBERNARE LINGUAM. — Hebraice, *homini dispositiones vel ordinationes cordis, a Domino responsio linguæ.* Hic versus deest in Septuaginta Complutensium et Roman.; nonnulli tamen alii codices eum sic efferunt : « Homini applicationes cordis, et a Domino responsio linguæ. » Unde et Syrus de more sequens Septuaginta sic vertit, *ab homine est consilium cordis, a Domino sermo linguæ.* Sic et Chaldæus.

Jam ex Hebræo sic recte exponit Aben-Ezra, *q. d.* Homo in animo suo recte cogitationes ordinat et disponit, sicut dux disponit et ordinat in acie milites; sic enim mente ordinat homo ea quæ dicturus est, sibique dicit : Hoc dicam primo loco, hoc secundo, hoc tertio, etc. (hoc enim significat Hebræum ערך *arach*, cui per metathesin opponitur עכר *achar*, id est turbare, confundere) ; at Dei est ordinare et disponere sermones, ut quod mente concepisti et ordinasti, hoc ordinate, apposite et efficaciter ore proloquaris. Sicut ergo ducis est ordinare milites in acie, sed Dei est dare eis pugnandi animos, robur et victoriam : sic pariter hominis est ordinare ea quæ dicturus est, sed Dei est dictionem dirigere, ut id quod intendit, persuadeat audienti. Et R. Levi : « Licet, ait, ad virum spectet res et verba mente disponere, indiget nihilominus divino auxilio, ut verba sua rite pronuntiare possit; quot enim sunt verba quæ licet scite mente concepta et ordinata essent, in pronuntiatione tamen confusa sunt et perturbata. » Huc facit illud S. Augustini, lib. II *De Doctrina Christ.* : « Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; at cum propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt, sic cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres. » Et Vatablus : Sensus, ait, est, *q. d.* id quod vulgo dicitur : « Homo proponit, Deus disponit. » Istud in Balaam factum videmus, cujus maledictionem Deus vertit in benedictionem. Cum enim ipse animo destinasset maledicere Israeli, Deus ejus linguam ita flexit, ut eidem benediceret, *Num.* XXIII.

Minus plene Cajetanus hanc sententiam ex Hebræo arctat ad responsa, *q. d.* Cum quis interrogatur, præmeditetur quid respondeat; sed tamen præmeditationi suæ non confidat, seseque Deo commendet, quia Dei est linguam dirigere, ut eo modo respondeat, quo menti interrogantis satisfaciat. Verum hæc arctior est interpretatio ; nam Hebræi *respondere* vocant loqui, etiamsi nulla præcesserit interrogatio. Unde Noster generatim vertit, « Domini est gubernare linguam »

Pelagiani hoc loco abutebantur ad suam hæresim, ut probarent initium salutis esse a libero arbitrio; hoc enim bene operando et ornando prævenire et præparare se ad gratiam Dei excipiendam. Hominis ergo esse *præparare cor*, id est inchoare bonum, sed Dei esse illud complere et perficere. Quem sensum redarguit divus Augustinus, lib. II *Contra duas Epistolas Pelagii*, VIII, ex illo Christi, *Joannis* XV, 5 : « Sine me nihil potestis facere; » et ex illo Pauli, II *Corinth.* III, 5 : « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. » Igitur S. Augustinus per responsionem linguæ accipiens responsum linguæ divinæ, non humanæ, sic explicat, *q. d.* Hominis, non solius, sed Dei gratia adjuti, est præparare cor suum ad excipiendam Dei loquelam, ut audiat quid in se loquatur Dominus; sed Dei solius est huic hominis præparationi respondere, eique sermones suos satusque divinos inserere. Sed audi S. Augustinum : « Ideo quippe scriptum est : Hominis est præparare cor, et a Domino responsio linguæ, quia homo præparat cor, non tamen sine adjutorio Dei, qui tangit cor. Homo præparat cor; in responsione autem linguæ, id est, in eo quod præparato cordi lingua divina respondet, nihil operis habet homo, sed totum est a Domino Deo. Nam sicut dictum est : Hominis est præparare cor, et a Domino responsio linguæ; ita etiam dictum est : Aperi os, et implebo illud, *Psalm.* LXXX. Quamvis enim nisi adjuvante illo, sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen os aperimus illius adjumento ex opere nostro. Nam quid est præparare cor et os aperire, nisi voluntatem parare? Et tamen in eisdem litteris legitur : Præparatur voluntas a Domino. » Unde aurea hac sententia concludit : « Quapropter multa facit Deus in homine bona quæ non facit homo; nulla vero facit homo quæ non facit Deus ut faciat homo. »

Verum hæc expositio potius mystica videtur quam litteralis. Nam ad litteram intelligitur hic lingua hominis, non Dei. Unde Noster pro *a Domino est responsio linguæ*, clare vertit, *Domini* est *gubernare linguam*, utique non suam, sed hominis. Quocirca sensus planus et simplex est, ait Jansenius, ut Salomon significare velit hominem quidem apud se posse cogitare, et frequenter disponere quid sit locuturus et responsurus; at citra Dei auxilium, quod disposuit, non bene elocuturum, nec quod concepit ad effectum perducere posse non quod cor se disponere et parare possit ad loquendum sine gratia Dei, sed quod etiam id quod cum Dei gratia loqui disposuit, eloqui bene non valeat, sine nova et singulari Dei gratia, quæ linguam moderetur et gubernet, ut intelligamus doctam utilemque orationem non tribuendam soli meditationi præcedenti, nec sufficere ad bene salubriterque loquendum, ut quis apud se diligenter cogitet quid loquendum sit, sed post omnem nostram industriam pendendum nobis ab adjutorio Dei, qui non tantum memoriæ suggerere debet quod præcogitatum est, sed etiam dicentis linguam moderari, ut bene, utiliter et cum gratia auditorum dicantur, quæ concepta sunt. Simile est in scriptione; idem enim est, sive ore, sive manu et calamo loquaris. Unde Psaltes : « Lingua mea, ait, calamus scribæ velociter scribentis, » *Psalm.* XLIV, 2 (1).

Ubi nota contra Pelagianos de fide esse cordis præparationem ad bonum pertinens ad salutem esse a gratia Dei. Sed Sapiens hic generatim loquitur, etiam de cogitatione et locutione rerum indifferentium, quæ ad salutem non pertinent, ac loquitur juxta hominum morem et experientiam. Videmus enim difficilius esse sensa animi apte exprimere, quam eadem cogitare et concipere. Non ergo excludit gratiam prævenientem et excitantem ad cogitationes salutiferas, sed majorem cum minore comparat, *q. d.* In rebus salutiferis homo, excitatus communi Dei gratia, potest corde concipere bona; at majori gratia eget, ut eadem apposite eloquatur, præsertim quia inter loquendum surrepit superbia, ira, invidia; item defectus memoriæ, pudor, metus, aliaque plura impedimenta recte loquendi; quæ omnia non nisi per Dei gratiam amovere et superare possumus. Quare tantum significat magis in nostra potestate esse cogitationem et voluntatem, sive propositum, quam exsecutionem operis, *q. d.* Non sufficit in naturalibus cum concursu Dei generali, in supernaturalibus etiam cum gratia Dei præmeditari quod dicturus es, nisi Deus postea in ipsa locutione speciali gratia dirigat linguam; ita D. Thomas, I II, *Quæst.* CXII, art. 2, in corp. Quod hic dicit Salomon de verbis, idem vers. 9 et cap. XX, 24, asserit de factis et operibus : facile enim est cum communi gratia Dei ea mente destinare, sed nova et speciali opus est, ut quæ destinasti, opere exsequaris. Inter operandum enim multæ occurrunt difficultates, quæ sine singulari Dei ope vinci nequeunt.

Ratio a priori cur Dei sit regere linguam. Primo. Secundo.

Atque hæc est *prima* ratio a priori, cur hominis sit disponere cor, Dei autem gubernare linguam, et utrumque, scilicet tam disponere quam gubernare, magis sit opus Dei quam hominis; *secunda* est, quod in elocutione multæ occurrunt circumstantiæ a loquente improvisæ. Cum ergo eas non præviderit homo, ut illis lingua ejus attemperetur, necesse est ut gubernetur a Deo. Adde multas esse secretas conditiones in audiente, æque ac loquente, soli Deo cognitas, quibus ut sermo loquentis congrue aptetur, necesse est ut dirigatur a Deo. *Tertia* et præcipua est, quod hominis quidem sit exterius loqui et formare verba; sed Dei solius est eis interius dare vim et vigorem ad persuadendum id quod sonant, audienti; alioqui loquens est tantum æs sonans et cymbalum tinniens, ut ait Apostolus, I *Cor.* XIII. Sicut enim agricola serit semen, sed Deus solus sementi internam indit vim germinandi, seque multiplicandi; sic prorsus fit in verbo, quod velut semen serit loquens, sed Deus ei indit spiritum et efficaciam ad convertendum audientem. Deus enim inspirat menti audientis id quod proponit loquens, eamque suæ gratiæ luce et impulsu illuminat et inflammat, ut idipsum intelligat, amet et prosequatur. Hoc est quod ait Apostolus : « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit, » I *Cor.* III, 6; et Christus : « Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me, » *Joan.* VI, 45; et vers. 44 : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. » Idem passim contra Pelagianos docet S. Augustinus, præsertim lib. *De Corrept. et Gratia.*

Tertio.

Hæc gnome ubique locum habet, sed maxime in professione fidei et Martyribus tempore persecutionis, de quibus proprie eam explicat Beda, ut idem hic dicat Salomon quod Christus *Matth.* X, 19 : « Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini : non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. » Ita Esther pro salute Judæorum, jam per Aman damnatorum ad mortem, intercessura apud Assuerum maritum suum, orat Deum : « Tribue, ait, sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri, » *Esther* XIV, 13. Multæ enim causæ concurrere debent, ut loquens persuadeat audienti quod intendit, ac præsertim cor audientis debet mulceri et flecti, ut iis, quæ audit, afficiatur, ac contrarias affectiones exuat; hoc autem solus potest facere Deus. Quocirca concionatori, confessario, et cuivis animas salvare sata-

(1) Maurer, *homini*, hominis sunt *consilia animi*, hominis apud animum statuere hoc vel illud; *sed a Jova est responsio*, exauditio *linguæ*, sed qui cogitata, optata hominum juvat eventu, Deus est. Peragere proposita non possumus nisi juvante Deo.

genti orandus est Deus ut linguam suam ita dirigat, ut feriat mentem audientis, eique persuadeat quod dicitur. Oret ergo cum Psalte : « Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. » Ita S. Augustinus apud Possidonium in Vita ejus narrat se in concione quadam prorsus alia dixisse quam prius mente conceperat, ac postea advertisse id factum a Deo ad convertendum quemdam Manichæum, qui concioni interérat. Causam dat S. Jacobus, cap. III, vers. 8 : « Linguam autem nullus hominum domare potest. » Ubi multa in hanc rem dixi. Ergo necesse est ut eam frenet et domet Deus. Unde S. Chrysostomus, homil. 50 *in Matth.* : « Regius, ait, equus est lingua : si ei frenum injicias doctrina tua, gradarium effeceris; ascendet in eum rex, et quiescet in eo. » Sicut ergo Bucephalum nemo regere poterat, nisi Alexander Magnus; nec ille ullum alium patiebatur sessorem, nisi Alexandrum : sic pariter linguam nemo regere potest, nisi Deus; nec illa alium sessorem patitur, nisi Deum. Quare Hugo de S. Victore libro I *De Anima* : « Lingua, ait, labilis est, et teneri non potest, sed labitur, et fallit. Labitur ut anguilla, penetrat ut sagitta. »

Deus solus est auriga linguæ : cur ?

Denique ex hac gnome : « Domini est gubernare linguam, » solerter et caute colligit Franciscus Suarez, tom. I *De Gratia*, proleg. III, cap. V, num. 7, gratias gratis datas, quas recenset S. Paulus, I *Corinth.* XII, inter quas prima est sermo sapientiæ, non dari per habitus, sed per actualem Spiritus Sancti motionem, qua ipse directe excitat mentem, facitque ut illi verba apta occurrant, modique loquendi congrui, atque aufert impedimenta quæ mentem distrahere aut perturbare possunt. Id maxime verum est in concionatore, ut dixi, confessario et similibus, qui animas convertunt. Hi ergo crebro orent ut Deus gubernet eorum linguam ad aliorum salutem, scilicet ut faciat eos ita apposite loqui, ut audientes feriant et convertant.

Vers. 2. 2. OMNES VIÆ HOMINIS PATENT OCULIS EJUS; SPIRITUUM PONDERATOR EST DOMINUS. — Pro *patent* hebraice est זך *zach*, id est mundus fuit, purus ab omni labe et vitio, sincerus, clarus, irreprehensibilis. Unde זכוכית *zecuchit* vocatur vitrum et crystallus, propter munditiem et transparentiam. Pro *ponderator* hebraice est תוכן *tochen*, quod tria significat : *primo*, dirigens, disponens; *secundo*, mensurans; *tertio*, ponderans. Proprie *tochen* est pensitans, penitus perpendens, certo metiens, numerans, dijudicans spiritus, an suæ mensuræ et regulæ, puta legi divinæ, rationi et præscripto virtutis adæquentur, et ad amussim respondeant. Noster vertit, *ponderans*, id est appendens et examinans an verum virtutis habeant pondus. Unde Chaldæus vertit, *omnes viæ viri mundæ in oculis ejus, et Deus dirigit vias ejus*; Syrus, *omnes viæ hominis puræ sunt in oculis sui ipsius*; Septuaginta, *omnia opera humilis manifesta sunt apud eum; impii autem in die mala peribunt*. Notant Romani in uno codice Septuaginta sub asterisco hæc haberi : « Homini applicationes cordis, et a Domino responsa linguæ. Quanto major es, humilia teipsum, et coram Domino invenies gratiam. Omnia opera humilis manifesta apud Deum; et firmans ipsos spiritus Dominus. Devolve super Dominum opera tua, et firmabuntur cogitationes tuæ. Omnia opera operatus est Dominus propter seipsum, impii autem in die mala peribunt (1). »

Jam *primo*, Cajetanus Hebræum *zach*, quia masculinum et singularis numeri, sic vertit, *omnes viæ viri mundi in oculis ejus*, hoc est, ait, omnes actiones externæ viri justi et sinceri patent oculis ejus, cum ipse eas examinat et dijudicat; at vero spiritus et internos instinctus, quibus ad hasce actiones impulsus fuit, non pervidet : hosce enim solus Deus ponderat, id est appendit, penetrat et mensurat. Verum omnes τὸ *zach* vertunt, *mundæ*, vel *patentes* et *claræ*. Apud Hebræos enim crebra est enallage et permutatio generum et personarum. Rursum τὸ *zach* accipi potest ut abstractum, *q. d.* Omnes viæ hominis in oculis ejus videntur mundities, id est omnino mundæ. Huc accedunt Septuaginta, qui hæc arctant ad humilem : « Omnia opera humilis, inquiunt, manifesta apud Deum. » Quocirca noster Salazar versionem Vulgatam accommodans ad Septuaginta, hæc de solo humili accipit, sicque explicat, *q. d.* Omnia opera humilis in conspectu ejus sunt vitrea, id est clara et perspicua; quare minimos etiam nævos et defectus suos in iis notat, juxta illud Isidori Pelusiotæ, lib. II, *epist.* 24 : « Hypocrita vitrum ponit loco veri margariti, id est, sua opera vana et nullius meriti pro magnis venditat, et quasi pretiosa ostentat. « Humilis vero margaritas æstimat vitrum, » id est, sua heroica opera parvi vel nihili facit, eaque æstimat fragilia instar vitri. At « spirituum ponderator est Dominus; *spirituum*, id est superborum qui altos gestiunt spiritus; sic enim *spiritus* sæpe superbiam et fastum significat. Jam τὸ *ponderat* tripliciter explicat : *primo, q. d.* « Deus ponderat, » id est ponderando librat, complanat et adæquat superborum spiritus, dum eos dejicit, cæterisque hominibus abjectis et demissis quasi perpendiculo adæquat; *secundo*, « ponderat, » id est ponderibus degravat, *q. d.* Deus fastum sublimium imposito aliquo onere tribulationis deponit et deprimit; *tertio*, proprie « ponderat, » id est in statera justi judicii sui appendit, et superborum levitatem, humilium vero pondus et momentum probe cognoscit. Hæc Salazar. Auctor vero *Caten. Græcor.*: « Per hoc, ait, quod humilium opera Deo asseruntur manifesta, insinuatur Deum nolle superborum opera aspicere, multo vero minus approbare. Vel ma-

(1) *Omnes viæ alicujus puræ* sunt *in oculis ejus*, suæ homini actiones rectæ omnes videntur, quidquid aliquis agit, rectum ipsi videtur ; *sed ponderat spiritus*, examinat animos *Jova*, ideoque hic solus novit, sit rectum nec ne quod quisque agit.

nifesta dicuntur, quia sunt velut lux quædam. »

Verum τὸ *humilis* non est in Hebræo, Chaldæo, Syro et Latino; multo minus τὸ *superborum*, quod ne quidem habent ipsi Septuaginta. Quare generatim hanc sententiam, ut sonat, accipiendo de homine quolibet, notandum est cum dicitur : « Omnes viæ hominis patent oculis ejus, » pronomen *ejus* posse vel ad Deum, qui vers. 1, præcessit, vel ad hominem referri. Ad Deum referunt Beda, Lyranus, Aben-Ezra, Hugo et Dionysius, huncque dant sensum : « Vias, id est actiones, omnium, bonorum videlicet et malorum, Dominus videt, ut etiam spiritus singulorum, quid in occulto cogitent, certa lance discernat, » ait Beda, *q. d.* Deo omnes actiones hominis sunt vitreæ et crystallinæ, id est claræ et perspicuæ instar vitri et crystalli, quia Deus earum radicem et fundum, scilicet cor, mentem et spiritum cujusque intime pervidet, illumque appendit et ponderat, an scilicet æquum justumque bonitatis habeat pondus, an vero diminutum, mancum et iniquum. Unde infert Boetius, lib. V *De Consol.* prosa 6, sub finem : « Aversamini igitur vitia, colite virtutem; magna vobis indicta est necessitas probitatis, cum ante oculos agitis judicis cuncta cernentis. »

Secundo, simplicius Syrus, Chaldæus, Vatablus, Pagninus, R. Levi, Jansenius et alii pronomen *ejus* referunt ad hominem, qui immediate præcessit, *q. d.* Homini patent suæ actiones externæ, ipseque sæpe ex philautia et amore proprio eas probat, censetque esse puras et sanctas; at non raro errat, quia spiritum internum ex quo manant, non pervidet : hujus enim ponderator, id est liberator, examinator, introspector est Deus.

Primo, spiritus est cogitatio. Ubi nota per *spiritum* hic *primo*, accipi mentis cogitationem et voluntatem, quam Deus solus ponderat, an sit bona an mala, *q. d.* Homo videt actionem externam, eamque probat quasi in se bonam et honestam. At Deus videt volitionem internam quæ sepæ vitiosa est, ideoque maculat et vitiat totam actionem externam : quare esto illa homini pura videatur, a Deo tamen impura judicatur. Hunc sensum clarius exprimit Salomon cap. XXI, 2, dicens : « Omnis via viri sibi recta videtur; appendit autem corda Dominus, » *q. d.* Nolite vobis blandiri, quod opera vestra vobis placeant, probaque et justa esse videantur, quia Deus ea ad divini sui judicii trutinam vocabit, in qua subtilissimi spiritus, et abditissimæ cogitationes expenduntur; unde in ea sæpe ut malum reprobatur et damnatur, quod ab homine ut bonum probabatur et laudabatur.

Secundo, intentio. *Secundo, spiritus* significat intentionem et fundum cordis, *q. d.* Homo cernit actiones suas, at intentionem et fundum cordis sui non pervidet; sed eum pervidet, imo ponderat et librat Deus; ideoque sæpe condemnat actionem, quæ hominibus recta et justa videtur. Opus enim bonum factum mala intentione malum est, et non bonum; verbi gratia, cum quis dat eleemosynam pauperi, ut eum pertrahat ad luxuriam vel hæresim. Opus vero ex se indifferens, id est, nec bonum, nec malum, bonum fit, si fiat bono fine bonaque intentione. Opus autem in se pravum nequit fieri bonum, etsi ex optima manet intentione. Ecce harum intentionum omnium ponderator est Dominus. Nemo ergo sui sit censor, nemo de suo judicio superbiat, sed de divino contremiscat. Huc pertinet explicatio nostri Vilalpando, P. II *De Templ.* lib. III, cap. IX, quæ talis est : « Omnes viæ hominis patent oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus, » *q. d.* Opera sunt via, quæ cuique recta videtur ac plana; sed ejus asperitas et exitus homini sibi ipsi plurimum fidenti, et cæco, occulta sunt et invisa; Deo autem patent. Ipse enim spiritus dijudicat, et discernit quo quisque in qualibet suarum ducatur actione.

Tertio, affectus. *Tertio*, per *spiritum* accipias affectum, amorem, intentionem, fervorem, zelum, vim, efficaciam, *q. d.* Homo videt opus externum, illudque magni æstimat, censetque esse valde pium et sanctum; at Deus ponderat spiritum, id est quantitatem affectus, intentionis, amoris et zeli, ex quo opus promanat, juxta illud : « Deus considerat non quantum, sed ex quanto. » Opus enim magnum factum parvo spiritu, affectu et amore, coram Deo justo virtutum æstimatore parvi est ponderis et meriti; opus vero parvum factum ex magno spiritu et amore, magni apud Deum est ponderis et pretii. Unde S. Thomas, I part., *Quæst.* XXI, art. 4, ad 3, ait temerarium esse definire uter sanctior fuerit S. Petrus, an S. Joannes : nam « spirituum ponderator est Dominus. »

Quarto, gratia et charitas. *Quarto*, per *spiritum* accipias quantitatem gratiæ et charitatis, quæ pondus dat operi. Idem enim opus bonum factum ab homine qui magnam habet gratiam et charitatem, ideoque eminenter est sanctus, Deique amicus, longe majoris est ponderis, pretii et meriti apud Deum, quam idem opus æque intense factum ab alio, qui parvum habet gratiæ et charitatis habitum, ideoque parum est Deo gratus et amicus, uti docet Franciscus Suarez, tract. *De Gratia*, part. III. lib. XII, cap. XXII, num. 2, et alii passim. Hanc autem gratiæ et charitatis quantitatem solus Deus ponderat et mensurat. Unde dicebat S. Franciscus : « Tantus quisque est, quantus est apud Deum, et non amplius. » Dei ergo est ponderare opera, an gravia sint an levia, ex spiritu gravi vel levi qui illa producit. Rursum Deus, ait Lyranus, spiritus appendit, ad retribuendum merita et demerita. Unde hebræum *tochen* Tigurina vertit, *disponens* : « Dominus, ait, disponit spiritus, » hoc est, ait Vatablus, operatur in nobis quæ bona sunt; R. Levi vertit, *dirigens*, *q. d.* Deus dirigit, inquit, actiones justorum ut e curvis rectæ fiant; aut, si rectæ sunt, rectæ perdurent, ac ipsi continue recto virtutis et salutis itinere insistant, itaque ad præ-

mia æterna perveniant; impiorum vero opera prava dirigit ad merita gehennæ supplicia.

Alludit ad *Job.* cap. XXVIII, 25 : « Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura, » ubi pro *appendit* hebraice est *tichen*; unde *tochen*, quod Noster hic vertit, « ponderator. » Sicut enim Deus ventis, licet levissimis, dat suum pondus, hoc est mensuram, puta a se dimensam et definitam quantitatem, vim et efficaciam; atque aquas, v. g. mare, appendit in mensura, ut, licet intumescat, tamen limites a Deo statutos, sibique commensos, non excedat : sic pariter Deus dat spiritibus jam dictis justum suum pondus et mensuram; atque juxta illam singulos coæquat et mensurat.

Amor est pondus animæ. Porro pondus spiritus et animæ est amor, juxta illud S. Augustini : « Pondus meum, amor meus; eo feror, quocumque feror. » Quantus ergo est amor in anima, quanta charitas, tantum ejus pondus; charitas enim dat pondus, id est dignitatem, valorem et pretium operi et operanti. Τὸ ergo *ponderator* dupliciter capi potest : *primo*, *q. d.* Ponderis dator; *secundo*, *q. d.* Ponderis mensurator. Deus enim omnium actionum tam malarum quam bonarum pondus mensurat; bonarum vero etiam pondus dat, quod scilicet ipse ab æterno per suam prædestinationem æquavit et commensus est tum bono, saluti et gloriæ ipsius operantis; tum bono publico, puta statui et officio quod operanti commisit, ad bonum Ecclesiæ, vel reipublicæ. Homo igitur est corporum ponderator, sed Deus spirituum, adeoque Angelorum, Cherubinorum et Seraphinorum omnium.

Moraliter, de bona intentione. Hic sensus apte cohæret versui præcedenti et sequenti, *q. d.* Sicut Deus in loquendo est gubernator linguæ, sic in operando est ponderator spirituum et intentionum, atque in volendo est cogitationum director, ut sequitur. Ipse ergo est auriga cordis, oris et operis. Unde vers. seq. pro *dirigentur* hebraice est יִכֹּנוּ *icconu*, quod alludit ad *tochen*. Vere ergo Beda in *Prov.* : « Sicut, ait, fistula absque inspiratione nullum reddit sonum, sic cor hominis absque inspiratione divina nullum recipit bonum. » Hinc S. Michael, quasi vicarius Dei, pingitur libripens, id est in libra appendens animas morientium, earumque merita et demerita æstimans et ponderans. Sic Deus ponderavit spiritum et opera Balthazar regis Babyloniorum, cum in pariete scripsit : « Mane, tekel (quæ vox alludit ad *token*, quod hic est in Hebræo), phares; tekel, appensus es in statera, et inventus es minus habens, » *Daniel.* cap. V, 27, ubi plura de hac Dei statera et ponderatione dixi.

Antistropha Salomoni est illa S. Pauli gnome *Hebr.* IV, 12 : « Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. » Vide quæ ibidem annotavi. Sic vides ubique Salomonem antistrophe respondere Christo et Apostolis. Hic nimirum est consensus legis et Evangelii, hæc harmonia novi et veteris Testamenti.

Moraliter, hic disce quanti faciendus sit spiritus, puta mens et intentio, in qualibet actione nostra. Intentio enim bona operi etiam indifferenti dat bonitatem; ac quo illa est melior, eo melius majorisque meriti est opus. Bona est intentio, si fugias peccatum, et facias bonum ad cavendum pœnas gehennæ. Melior, si id facias spe mercedis cœlestis. Optima, si id facias amore virtutis, v. g. ex obedientia, ut impleas legem; ex gratitudine, ut Deo gratias agas; ex pœnitentia, ut pro peccatis satisfacias; ex justitia, ut proximo jus suum tribuas; ex religione, ut Deum colas; et maxime ex charitate, ut Deo magis placeas, illique rem gratam præstes. Charitas enim nobilissima est virtutum, earumque princeps et regina; quare actus quos ipsa elicit vel per intentionem imperat, facit divinos et nobilissimos, summique apud Deum meriti. Quocirca Apostolus, I *Cor.* X, 31 : « Sive, ait, manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Quod explicans S. Basilius in *Regul. brevior.* Reg. 196 : « Is nimirum, ait, manducat et bibit ad gloriam Dei, quando divinorum beneficiorum erga se memoriam conservat, et ejuscemodi animi affectionem retinet, quæ ex compositione etiam corporis declaretur, ut non tanquam securus omnino manducet, sed ut qui inspectorem habeat Deum, et quando in sumendo cibo illud sibi propositum habet, ut non tanquam ventris mancipium propter voluptatem manducet, sed tanquam operarius Dei, ut in operibus iis, quæ sunt ex mandato Christi, exsequendis firmior esse posset. » Et B. Laurentius Justinianus, lib. *De Discipl.* cap. X : « Omnes Christi servi, ait, Deo placere cupientes, primordia diei et actionum conentur consecrare Altissimo, quatenus cætera secutura opera, a suo non declinent principio; quapropter mox ut somno evigilant, semper cor suum erigere contendant; prima vox, prima cogitatio, primus affectus divinam resonet laudem, ignitam ad Deum dirigat supplicationem, et illi se sincero corde permittat, qui valet potenter de imminentibus periculis liberare. » S. Dorotheus, *Doctor.* 13 : « Si timore gehennæ, ait, benefaciamus, in servili statu sumus; si ut mercedem recipiamus, in mercenarii; si bonum ipsius gratia faciamus, ad filiorum statum transimus. »

Memorabile est quod Jonvillius gallice scribit in Vita S. Ludovici regis Galliæ, Ivonem (ex præclara S. Dominici familia), cum ab hoc Ludovico ad magnum Damasci Sultanum legatus esset, mulieri cuidam ætatis admodum provectæ fuisse obvium, quæ una manu lebetem ardentibus carbonibus, altera amphoram aqua plenam gestabat. Hoc spectaculo attonitus, eam rogat quem in finem duo hæc secum deferret? Ista hunc in modum respondit : « Paradisum igne hoc exurere, et Mirum exemplum.

aqua hac inferni flammas exstinguere animo meo sedet. » Inopinato hoc responso amplius quam prius stupefactus, denuo eam rogat cur id aggredi tentaret? Illa : « Ne in posterum, ait, quispiam virtuti et bonorum operum praxi se dedat spe mercedis, et ne a malo se temperet gehennæ timore, verum pure ob honorem Dei, et quem ei debemus singularem amorem. » Ubi hoc intellexit, totus admirabundus hæsit, tanto ingens mulieris hujus pietas et perfectio, magnusque erga Dei honorem zelus, animum ejus stupore concusserat.

Regul. 17 Summar. Constit. S. P. Ignatius, cupidus excitandi suæ professionis alumnos ad hanc perfectionem, loquitur in hunc modum : « Omnes rectam habere intentionem studeant, non solum circa vitæ suæ statum, verum etiam circa res omnes particulares, id semper in eis sincere spectantes, ut serviant et placeant divinæ bonitati propter seipsam, et propter charitatem, et eximia beneficia, quibus prævenit nos, potius quam ob timorem pœnarum; vel spem præmiorum (quamvis hinc etiam juvari debeant); et in omnibus quærant Deum, exuentes se, quantum fieri potest, amore omnium creaturarum, ut affectum universum in ipsarum creatorem conferant, eum in omnibus creaturis amando, et omnes in eo, juxta sanctissimam ac divinam ipsius voluntatem. »

Quatuor illa animalia, quæ Ezechieli prophetæ cap. I ostensa fuere, extensas suas pennas, et capita sursum erecta habebant, Deo hac visione significante, virtute præditos oportere intentiones suas in sublime extollere, eas nimirum ob Dei honorem exsequendo. Evidenter rex David pure se Dei honorem investigare præ se tulit, cum dicebat : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, » *Psal.* CXIII. Hoc est quod vulgo dicitur :

Quidquid agant homines, intentio judicat omnes :

quia, ut ait S. Ambrosius, lib. II *Offic.* : « Affectus tuus operi tuo nomen imponit. » Nam uti rami et fructus succum ex ima radice trahunt, ita bonæ actiones præcipuam bonitatem et meritum a bona intentione hauriunt. S. Gregorius, lib. XXVIII *Moral.* cap. XIII, tanti eam æstimat, ut totius spiritualis ædificii basim eam appellet.

Vers. 3. 3. REVELA DOMINO OPERA TUA, ET DIRIGENTUR COGITATIONES TUÆ. — Pro *revela* Noster legit גל *gal*, a radice גלה *gala*, id est revelavit. Jam alio puncto legunt גל *gol*, id est volve, devolve, a radice גלל *galal*, id est volvit. Unde *gilgal* vocatur sphæra, rota, cœlum, a volubilitate et rotunditate. Igitur sic vertunt Pagninus, Vatablus, Cajetanus et alii, *volve* vel *devolve*, aut *verte ad Dominum opera tua, et dirigentur*, vel *firmabuntur cogitationes tuæ*, idque varie exponunt. *Primo*, Cajetanus refert ad intentionem et finem, *q. d.* Opera quæ facere destinas, verte et refer in Deum quasi ad ultimum tuum finem; ita fiet, ut ad suum finem et scopum recta dirigantur cogitationes tuæ. Et Vatablus, *perfice*, ait, *quidquid agis, in honorem Dei, et non frustraberis cogitationibus tuis*; et R. Levi, *universa*, ait, *quæ agis, ad divinam servitutem referto; et cogitata tua recte succedent, Deo opem ferente, ut desideriorum tuorum metam attingas.*

Secundo, Baynus et Salazar hæc referunt ad gratiarum actionem, *q. d.* Omnia quæ agis, revolve per gratiarum actionem ad Deum illorum auctorem; quidquid boni feceris, id totum in Deum reflecte, illique quasi omnis boni fonti acceptum referto; ita « dirigentur cogitationes tuæ, » nimirum rectissime ferentur, nec aberrabunt. Si enim ex his, quæ bene agis, quidquam tibi ipsi arroges, aberras prorsus; unde Hebraice *gol* verti potest, *instar pilæ reciproca et restitue* Deo opera sancta, quæ ipse in te conjecit. Nam, ut ait S. Chrysostomus, *hom.* 8, tom. V : « Opera nostra bona in Deum referre debemus, quemadmodum in sphæræ ludo jacit unus, alter vero refert pilam, tam diuque eleganter ludus producitur, quamdiu inter utriusque manus jacta et reciprocata sphæra non excidit. » Ergo quidquid beneficii, Deo quasi jaciente, acceperis, ne excidat (ait Salomon), sed id continuo in illius manus revoca, ut inde veluti repercussum iterum ad te redeat, idque non tantum in prosperis, sed et in adversis, *q. d.* Quidquid boni feceris, aut mali toleraveris, id quidem Deo acceptum refer, et per gratiarum actionem revoca. Tunc autem peritior eris, cum adversa et infausta ab illo in te jacta, ne dicam excussa prompte atque expedite remiseris. Subdit : « Et dirigentur cogitationes tuæ, » hebraice *ordinabuntur*, aut *stabilientur*, » *q. d.* Hoc humili judicio præjacto, « cogitationes, » id est consilia tua et rationes, minime nutabunt. Pulchre S. Chrysostomus, hom. 3 *De Lazaro*, docet quomodo omnia tam adversa, quam prospera, in Deum per gratiarum actionem reflectere debeamus.

Tertio, plenius et aptius ad Vulgatam versionem hæc referas, tam ad spem et invocationem, quam ad laudem et gratiarum actionem. Explicat enim id quod dixit vers. præced. : « Spirituum ponderator est Dominus; » et vers. 1 : « Hominis est animam præparare, » nimirum revelando et exponendo Deo sua negotia, ac postulando ut ipse ea dirigat, confirmet et prosperet. Sensus ergo est, *q. d.* Devolve in Deum opera tua, id est illi ea revela, annuntia, offer, commenda, illique ea plane committe, certo confidens quod ipse ea optime diriget firmabitque ad suam gloriam, tuamque et aliorum salutem. Volvimus enim, ait Jansenius, ad Dominum nostra opera, cum Domino acceptum ferimus, si quid a nobis recte fiat, et cum ad honorem ejus omnia nostra opera referimus, et cum ea quæ nobis incumbunt facienda, illi commendamus et committimus, orantes ut ipse ea dirigat, atque ad salutarem effectum perducat.

Tertium horum consulit Sapiens, dum hic di-

cit : « Volve ad Dominum opera tua. » Illi enim convenit quod sequitur : « Et dirigentur, » vel, ut alii vertunt, *stabilientur*, « cogitationes tuæ ; » hoc est, Deo prosperante, quæ cogitasti, feliciter procedent et adimplebuntur. Idem ergo hic monet quod Tobias, cap. IV, vers. 20, dicens : « Pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. » Et quod David *Psal.* XXXVI, 5 : « Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet. » Monemur ergo Domino revelare opera nostra, non ut manifestemus ei, quasi ea ignoraret; sed ut in precibus nostris ea illi proponamus, auxilium ejus et favorem implorantes. Unde Beda : « Domino, ait, opera nostra revelamus, quando eum, quem nihil latere novimus, in cunctis quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius in omnibus flagitamus auxilium. » Sic et Paulus, *Philip.* IV : « Nihil, ait, solliciti sitis; sed in omni oratione et obsecratione petitiones vestræ innotescant apud Deum. »

Igitur sicut infans revelat matri suæ desideria, illaque in ejus sinum et curam devolvit et resignat, ibique recumbit, indormit et quiescit : sic pariter fidelis omnia sua revelet, resignet et committat Deo, in ejusque paterna providentiæ cura indormiat et conquiescat, juxta illud cap. III, vers. 6 : « In omnibus viis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos, » ubi plura in hanc rem dixi. Ita R. Salomon : גל *gol*, ait, id est devolve, projice, *q. d.* « In Deum devolve omnia quibus opus habes, et quæ cogitas feliciter succedent. Vel etiam : Preces ad Deum funde ob universa quibus indigebis. » Et Aben-Ezra : « Cum, ait, Deus omnia effecerit propter virum labe carentem, votis ejusdem annuit; et quando aliquid postulaverit, liberaliter id concedit. Quod si ei tua consilia aperias, quæ expetieris, benevole præbebit. » Sic Lyranus, Hugo, Dionysius et alii. Τὸ *volve* significat sollicitudinem esse ingens pondus, quod animam solliciti degravet; ipse ergo illud ab anima sua devolvat in sinum Dei, ita liber erit, et securus de felici rei successu.

Denique S. Chrysostomus, hom. 41 *ad Popul.*, hæc refert ad confessionem, *q. d.* Revela, id est confitere Deo tua peccata et mala opera, sic ipse te diriget ad eorum veniam suamque gratiam, atque ad humilitatem cæterasque virtutes. « Non tibi dico, ait, ostenta teipsum, nec apud alios accusa, sed obedi Prophetæ dicenti : Revela Domino viam tuam, ea coram Deo confitere, coram judice confitere peccata tua deprecans, et, si non lingua, saltem memoria, et ita pete tibi misericordiam exhiberi; si peccata jugiter habes in memoria, nunquam in proximum iræ memoriam servabis; non dico : si tibi persuaseris te peccatorem esse. Non ita potest hoc animam humiliare, sicut ipsa per se peccata et per species ruminata. Non eris mali memor, hæc semper in memoria gerens; non irasceris, non conviciaberis, non altum sapies, non rursum in eadem cades, eris ad bona fortior. Vides quot ex peccatorum memoria nascantur bona? »

Simili ratione pulchre noster Alvarez de Paz, lib. IV, part. IV, *De effectibus humilitatis*, cap. V, hæc adaptat manifestationi conscientiæ, præsertim illi quam Religiosi plerique statis temporibus faciunt suo Superiori, quasi vicario et interpreti Dei : per hanc enim optime a Superiore, imo a Deo diriguntur ad suam aliorumque salutem.

4. UNIVERSA PROPTER SEMETIPSUM OPERATUS EST DOMINUS, IMPIUM QUOQUE AD DIEM MALUM. — Pro Vers. 4.
propter semetipsum hebraice est למענהו *lemaanehu*, quod *primo* verti potest, *propter ipsum*, scilicet opus; ait Pagninus : Deus enim nulla re indigebat, aut potius *propter ipsum*, scilicet hominem, qui præcessit, vers. 2 et 1. Unde Chaldæus vertit, *omnia opera sunt Dei pro his qui obediunt illi, et impius servatur in diem malum ;* sicque clara est antithesis inter obedientes et malos sive inobedientes, quod Deus omnia opera sua, ac præsertim cœlum præparaverit obedientibus sibi; inobedientibus vero præparavit malum, id est exitium et gehennam.

Secundo, R. Salomon *lemaanehu* vertit, *ad suam laudem;* ענה *ana* enim significat canere et laudare, juxta illud *Ps.* CXLVI, 7 : « Præcinite (hebraice ענו *enu*, id est *canite*) Domino in confessione. »

Tertio, idem R. Salomon *lemaanehu* exponit, *ad testimonium sui*, hoc est, ut de ipso Deo omnia testimonium perhiberent, quod opera divina testentur Dei fortitudinem et majestatem.

Quarto, optime Noster, Pagninus, Vatablus et alii *lemaanehu* vertunt, *propter semetipsum* (1), quod R. Jona exponit, *q. d.* Secundum voluntatem et beneplacitum suum. Longe melius alii, *q. d.* Propter suam gloriam, ut sensus sit : Deus mundum et omnia, quæ in eo sunt, creavit non coacte aliorum serviens utilitati, sed sponte suæ ipsius obsequens gloriæ propter semetipsum, tanquam propter finem ultimum rerum omnium. Ipse enim sicut est prima causa efficiens omnium, sic et omnium est finis et scopus ; omnia enim tendunt

(1) Versioni *propter semetipsum* hoc objicit Rosenmullerus, quod sic debuisset scribi למענו. « Sed *lemaanehu*, ait, est nomen *maaneh*, *responsum*, cum suffixo... Est igitur prius hemistichium sic vertendum, *omnia fecit Jova secundum responsum suum*, suum in finem. Jam vero ambigitur, suffixum vocis *lemaanehu* sit ne ad *Jovam*, an vero ad *omnia* referendum? Si ad *Jovam* referas, sensus erit hic : Deus facit omnia ut respondeant voluntati suæ, ut sibi obtemperent, præstando id, quod Deus jussit vel instituit. Ita Chaldæus. Melius tamen cum altero hemistichio conveniet hoc, si suffixum ad *omnia* referatur, ut sensus hic sit : Deus universa et singula fecit ita, ut respondeant sibi ipsis, ut singulis antecedentibus sua respondeant consequentia, eo ordine, quem semel rerum cunctarum arbiter decrevit. Qua ratione apte cohæret quod sequitur, *et etiam impium fecit ad* vel *in diem mali*, *q. d.* Non inter res bonas tantum istiusmodi observatur concentus, verum et inter res malas, dum pro ratione decreti justissimi malo culpæ permisso respondet malum pœnæ immissum. »

ad Dei laudem, ut Creatoris sui potentiam, misericordiam, justitiam, sapientiam toto orbe promulgent et celebrent. Hinc Deus in omnibus idem est, suique per omnia similis. « Deus, ait S. Augustinus, nec major est in maximis, nec minor in minimis. »

Ubi nota Deum non ex cupiditate gloriæ operatum esse omnia propter se, sed quia rerum natura et ordo id poscit. Creatura enim ex intima totaque essentia sua refertur, respicitque Creatorem, quasi suum finem summumque bonum. Vicissim Creatoris natura et divinitas tantæ est dignitatis et majestatis, ut poscat omnia ad se referri, imo dos una divinitatis propria et essentialis est, quod illa sit ultimus rerum omnium finis. Monet ergo hæc gnome ut omnia nostra opera ad Deum referamus, eaque propter illum operemur, sicut ipse omnia operatus est, ac illa ipsa opera operatur nobiscum propter semetipsum. Cum ergo Deus omnia propter semetipsum operetur, par est ut nos quoque illi cooperantes in eamdem cum ipso intentionem conspiremus, atque omnia nostra operemur ad ajus laudem et gloriam, dicamusque illud S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu : « Omnia ad majorem Dei gloriam.»

Ad hoc novum stimulum dat versio Chaldæi, quæ sic habet, *omnia opera Dei sunt pro his qui obediunt ei; et impius servatur in diem malum, q. d.* Deus, etsi ultimate omnia creaverit propter se, proxime tamen et mediate omnia creavit propter justos obedientes sibi, eorumque obsequio solem, lunam, ignem, arbores, fructus omniaque creata addixit; ut ipsi vicissim eadem suaque omnia Dei servitio mancipent. Si enim Deus propter hominem omnia facit, ergo par est ut homo vicissim omnia propter Deum faciat. Si objicias malos quoque et impios uti rebus a Deo creatis, hasque illis servire, respondeo, modicum et breve esse hoc servitium. Nam impius servatur ad diem malum damnationis et gehennæ, quo cœlum, terra, gehenna, omnesque creaturæ in ejus supplicium et tormentum conspirabunt, et quasi conjurabunt. Unde S. Bernardus, serm. 3 *De Pentec.* : « Omnia, ait, facit propter semetipsum, gratuita videlicet bonitate; omnia propter electos suos, pro eorum scilicet utilitate, ut illa quidem efficiens causa sit, hæc finis. » Vide S. Thomam, I part. *Quæst.* XLIV, art. 4, ubi docet Deum esse primam causam efficientem, exemplarem, et finalem rerum omnium : quia Deus in earum productione intendit illis communicare suam bonitatem, et illæ intendunt eamdem participare. Finis enim est id quod intenditur ab agente. Verum Deus eas non est operatus propter se ut finem sui ipsius (Deus enim non habet finem sui ipsius, sed ipse omnium est finis), sed ob finem et bonum creaturarum. In Deo enim sapientia, bonitas et operatio sunt unum idemque cum Deo, ac proinde ipse earum finis esse nequit; Deus ergo omnia « operatus est propter se, » hoc est, operatus est omnia ad hoc, ut suam bonitatem, sapientiam, potentiam, magnificentiam, gloriam, etc., creaturis ostenderet et communicaret, quod est bonum creaturarum, non Dei. Deus enim ex hac sui communicatione nihil acquisivit, cum nihil ei addi possit (unde et gloria qua eum glorificant homines, Angeli et creaturæ omnes, nihil ei addit, cum ipse in se habeat gloriam increatam et infinitam) ; sed creaturæ suam essentiam, proprietates, dotes, omneque bonum hauserunt a Deo. Vide S. Thomam et Scholastici *Quæst.* citata, et *Quæst.* LXV, art. 2. Hoc est quod ait S. Dionysius : « Divinus Dei amor non reliquit eam sine germine esse. » Et Christus : « Ego sum α et ω, principium et finis, » *Apoc.* I, 8. Quin et Plato in *Timæo*, inquirens cur Deus fabricarit mundum, respondet : « Optimus erat; ab optimo porro invidia longe relegata est. Itaque consequenter sui similia cuncta, prout cujusque natura capax beatitudinis esse poterat, effici voluit. »

Hanc sententiam luculenter docta, profunda et sapida contemplatione explicat noster Alvarez de Paz, lib. III, Parte III, decad. 9, contemplat. 80, *Quod Deus est ultimus finis*. Eam hic attexam, quia profunde gnomen hanc explicat, ac pauci auctorem hunc habent et legunt. *Primum* punctum inquit : O Domine Deus sanctissime, tu es ultimus finis omnium rerum, et universa creata nihil quærunt, ut finem ultimum, præter te. Nam omnia tua potentia creasti, non propter aliquam indigentiam tuam, sed ut ipsa tuam infinitam perfectionem pro suo modulo participarent. Eorum ergo finis est ad te tendere, aliqua ratione tui similitudinem induere, tibique Creatori appropinquare. Et quidem creaturæ rationis expertes ipsa natura impellente ad te tanquam ad finem tendunt, quatenus suum proprium bonum quærunt, quod participatio est tuæ bonitatis. Solus miser homo non semel a te peccando separatur, et ad vilitatem creaturæ convertitur. Sed tu qui non finis utcumque, sed quasi magnes cordis nostri es, nos ad te trahe, et viam rectitudinis intrare compelle.

Contemplatio Dei quasi ultimus finis omnium.

Secundum : Res universæ in suo fine quiescunt, et ab illo sejunctæ moveri non cessant, quousque ad illum suo modo pertingant. Tu, ergo, Domine, quies nostra es. Tua sola majestas cor nostrum potest implere, tua bonitas et dulcedo satiare. Hanc capacitatem nostram nec dignitates, nec divitiæ, nec voluptates, neque universa bona creata replent; sed unum tantum bonum infinitum et increatum, quod tu ipse es, replere potest et felicem efficere. Tu, Domine, es civitas in quam tendimus; portus in quem navigamus; lectus, in quo quiescimus; baculus, quo sustentamur. Hedera arborem, qua sustentatur, et in altum erigitur, mille ramis quasi brachiis adstringit, quia suam ab illa perfectionem et erectionem accipit. Ego igitur et omni amore, quo possum, te amplecti volo, quoniam sine te nec ad momentum subsisto.

Tertium : Cum igitur te meum ultimum finem possedero, tunc beatus ero. Repatriasse erit hoc, exisse de exilio corporum in regionem spirituum. Ipsa gratia tu es Deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum. Ubi totum veritas est, sapientia est, virtus, æternitas, summum bonum est. Dum a te absumus, et hic sumus, vallis est lacrymarum in qua sensualitas regnat, et consideratio exulat; in qua libere quidem se exerit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis. Enitamur igitur, o Deus, ab hoc exilio egredi saltem desideriis et sanctis affectibus, in te summo bono nostro commorari. Amen.

Deus operatur propter suam gloriam increatam. Ex dictis liquet quod, cum dicitur Deum creasse et operari omnia « propter se, » hoc est propter gloriam suam, *gloria* accipi debeat non creata, quam Deus accipit a creaturis; sed increata et infinita, quam Deus ab æterno habuit habetque a seipso et in seipso, quæ est ipse Deus, *q. d.* Deus creavit et operatur omnia hoc fine, ut immensam suæ essentiæ, bonitatis, potentiæ et sapientiæ gloriam creaturis suis patefaceret, eamque illis quoad fas est communicaret, ut illæ ejus participes fierent. Ex hac tamen increata gloria naturaliter et necessario resultat gloria creata, qua Creatorem suum laudant homines, Angeli omnesque creaturæ : hæc enim gloria ab illis Deo omni jure debetur. Estque hæc gloria vel patens et clara, ut in hominibus et Angelis; vel tacita et muta, uti in creaturis irrationalibus : hæc enim muta voce glorificant Deum, sicut opus glorificat suum opificem, v. g. domus suum architectum, pictura suum celebrat pictorem.

Non propter creatam : cur? Non potuit tamen hæc gloria creata proprie esse finis Dei, quem scilicet Deus sibi appetierit, ut propter eam assequendam crearit universum, et operetur omnia, tum quia hæc gloria est extra Deum, estque creatum quid et exile; tum quia hæc nihil addit gloriæ increatæ et infinitæ, quam Deus in se habuit, habetque ab æterno; tum quia hæc gloria, sive glorificatio, potius est bonum creaturarum, quam Dei. Creaturæ enim felicitas est, quod suum agnoscat, amet, colat et glorificet Creatorem, juxta illud : « Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te, » ut ait S. Augustinus lib. I *Confessionum*, cap. I.

Impium quoque ad diem malum, — scilicet operatus est Deus, ait Calvinus et Beza : Quia, inquiunt, ante omnem culpæ et peccati prævisionem, Deus tanquam absolutus omnium dominus impios prædestinat et creat ad supplicia, ut in iis gloriam justitiæ suæ ostendat; sicut electos ante omnem meritorum prævisionem prædestinat ad præmia, ut in iis clementiam suam demonstret. Verum hic est error. Sic enim pariter Deus prædestinare deberet media ad hæc supplicia, scilicet peccata homini immittere, et facere homines impios (pœna enim essentialiter respicit culpam, ejusque est correlativum : unde nemo punitur nisi culpæ reus), quæ est horrenda blasphemia : tollit enim liberum arbitrium, ac pro eo inducit fatum peccati, atque in Deum, qui per essentiam est ipsa sanctitas et bonitas, omnem peccati culpam transcribit, ut jam non peccator, sed Deus ipse culpandus et puniendus veniat Calvino. Quæ sunt blasphemiæ portenta sæculis omnibus inaudita. Vide quæ dixi de obduratione Pharaonis, *Exodi* VII, 3. Dico ergo : Deus ex se nullius supplicium, sed omnium salutem, et consequenter beatitudinem vult, cupit et præcipit, ut patet ex I *Timoth.* II, 4, et *Ezech.* XXXIII, 11, et ex continuis omnium aliorum Prophetarum adhortationibus et comminationibus.

Quare pro responsione et intelligentia hujus loci et similium nota Hebræos sæpe, ac præsertim in carmine et versu, concise loqui, et multa subintelligere, quæ lectori supplenda relinquunt. Igitur cum ait Salomon : «Impium quoque (supple *iturum*, vel ut Chaldæus et alii vertunt, *qui servatur et ordinatur*) ad diem malum, » repete ex præcedenti hemistichio, « propter semetipsum operatus est Dominus. » Hanc enim repetitionem exigit conjunctio *quoque*, *q. d.* Omnes res creatæ, adeoque ipsi mali et impii, qui non videbantur facti propter Deum, nec gloriæ ejus subesse et servire, illi tamen revera subsunt et serviunt. Nam Deus qui produxit omnia ad gloriam suam, etiam eos quos prævidit fore impios, si a se crearentur, sibique et gloriæ suæ reluctaturos, creavit tamen et permisit male agere, ut reddita eis pro culpis admissis pœna quam merentur, in eis justitiæ suæ gloriam patefaciat. Unde Vatablus sic vertit et explicat, *et etiam impius decidet in diem afflictionis, id est perditionis, ut scilicet cognoscatur ira Dei.* Hoc est quod ait Paulus *Roman.* IX, 22 : « Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. » Tantum autem abest, ut recte colligit Bellarminus, lib. II *De Amiss. gratiæ*, cap. XII, ut Salomon dixerit quod vult Calvinus Deum, ante peccati prævisionem decrevisse aliquos damnare, ut potius contrarium significasse videatur, cum ait Deum omnia operari « propter semetipsum, » id est, ut gloriam misericordiæ justitiæve suæ demonstret. Hanc damnationem decernere ob prævisa peccata, justitiæ est : sine prævisione autem peccatorum damnationem decernere, injustitiæ esse videtur. Sic enim loquitur S. Augustinus, lib. III *in Julian.* cap. XVIII : « Bonus est Deus, justus est Deus, potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia justus est. » Et in epist. 106 *ad Paulinum* : « Quemquam immeritum et nulli peccato obnoxium, si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. » Non potuit igitur Deus ante prævisionem

peccati decernere damnationem alicujus, ut justitiam suam ea damnatione monstraret. Justitia enim justæ vindictæ et pœnæ præexigit et præsupponit reatum culpæ.

Vers. 5. 5. ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ARROGANS : ETIAM SI MANUS AD MANUM FUERIT, NON EST INNOCENS.— Pro *arrogans* hebraice est גבה לב *geba leb*, id est, *elatus corde*; Septuaginta significanter, ὑψηλοκάρδιος, id est, *sublimis corde*. Secundam partem ita explicant Septuaginta, *manui autem manus inferens injuste, non erit innocens*; et Syrus, *qui extendit manum suam in proximum suum, non prohibetur a malo*; Chaldæus, *a malo non mundabitur*; Scholiastes, *et manus manui miscens*, etc.

Arrogans Deo exosus. Sensus est, *q. d.* Deus abominatur omnia peccata et peccatores, sed maxime arrogantiam et arrogantes; quare etiamsi ipsi multos habeant socios, quibus se tueantur, et per quos junctim manus violentas in alios injiciant, ut peccata peccatis assidue attexant, non tamen erunt innocentes, id est impuniti; sed cito ira Dei in eos desæviet, eorumque fastum sternet. Causa est quod arrogans sit æmulus et antagonista Dei, ut velut alter Lucifer velit se Deo æquare, et cum eo de honore et primatu contendere; illum ergo ut sui honoris æmulum Deus insectatur, siderat et sternit, uti alibi ostendi. Unde S. Gregorius, part. III *Pastor.* admon. 25, hanc gnomen applicans vanis et superbis prædicatoribus : Audiant, ait, quod scriptum est : Abominatio Domini est omnis arrogans, quia videlicet dum in verbo Dei gloriam propriam quærit, jus dantis invadit, eumque laudi suæ postponere nequaquam metuit, a quo hoc ipsum quod laudatur, accepit. »

Cur? (margin)

Aliter Pagninus qui vertit, *mox non erit impunitus*; et Vatablus, *mox non habebitur pro insonte*, id est statim punietur, quasi τὸ *manus ad manum* idem sit quod *cito, illico*. Aliter et Cajetanus, *q. d.* Etiamsi arrogans manu manum fricet, tergat, et abluat, nulla tamen aqua, nulla lustratione absterget suum arrogantiæ scelus; nec erit innocens, id est impunis, sed acriter a Deo punietur. Aliter et R. Levi : « Manus ad manum, » id est assiduis malis implicabitur; et R. Salomon : Pœna, inquit, illi per manus infligetur. Aben-Ezra vero vertit, *manus Domini propter manum impii*, *q. d.* Manus Domini hunc exterminat, eo quod fraudulenta manu utatur. Vide quæ de hac parœmia dixi cap. XI, 21.

INITIUM VIÆ BONÆ, FACERE JUSTITIAM : ACCEPTA EST AUTEM APUD DEUM MAGIS QUAM IMMOLARE VICTIMAS.— Hic versus non est in Hebræo et Chaldæo; transcriptus est ex Septuaginta, qui sic habent, *initium bonæ viæ facere justa; accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostiam.* Noster Salazar per *justitiam* accipit misericordiam, quasi dicat, Inter reliquas bene vivendi partes principem locum obtinet misericordia erga pauperes et egenos, atque hanc Deo ipsi gratiorem accidere quam hostias et victimas ingentes, habes *Osee* cap. VI, 6 : « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Audi S. Chrysostomum, hom. *in Matth.* 5 : « Vis, ait, corpus Christi honorare? non despicias ipsum nudum; neque hic quidem in Ecclesia sericis pannis induas, foris autem frigore ac nuditate confici negligas. Qui enim dixit : Hoc est corpus meum, et rem simul cum verbo confecit, idem dixit : Esurientem me vidistis, et non cibastis; et in quantum non fecistis uni eorum minimorum, nec mihi fecistis. Hoc certe corpus Christi non amictu, sed anima munda indiget; illud autem multa cura et magna diligentia eget. Utique ad hoc non est opus vasis, sed animis aureis : hoc dico, non quia vitare velim talium vasorum oblationem; sed quia dignum putem ante omnia misericordiæ et benignitati esse incumbendum. » Ex quibus constat Deum tantum pauperibus deferre, vel potius sibi ipsi in illis, ut, quod attinet ad externa, honestius, liberalius et decentius secum in his agi velit, quam in Eucharistiæ sacramento. Et quidem hæc una ratio antiquos Ecclesiæ proceres permovit, ut in magnis pauperum angustiis sacros calices comminuerint, et pretia eorum pauperibus impenderint. Addit autem Salomon misericordiam et eleemosynam non solum Deo gratiora esse quam sacrificia et victimas, sed etiam homini utiliora; nam si hostiæ ad mundanda et eluenda peccata potissimum institutæ sunt, « misericordia » quidem « et veritate redimitur iniquitas, » etc.

Hic sensus appositus est, sed arctior. Quare alii passim *justitiam* generatim accipiunt, prout sese extendit ad quamlibet virtutem, *q. d.* Initium ad *viam bonam*, id est ad virtutem et vitam honestam, est *facere justitiam*, id est exercere opera virtutum, *q. d.* Via ad virtutem est, non speculatio, sed actio et exercitium virtutis : sic enim « humiliatio est via ad humilitatem, » ait S. Bernardus, « sicut lectio ad scientiam, passio ad patientiam. » Dicit autem *initium*, quia potissima difficultas virtutis est in ejus initio, ut quis eam inchoet, *q. d.* Inchoa opera virtutis, incipe operari honesta et sancta, ac experieris virtutem non adeo esse arduam, uti eminus tibi, instigante diabolo et mundo, apparebat; imo reipsa disces illam, ejusque apicem continuo sui exercitio facilem esse adeptu. Hic verum est illud Horatii :

Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.

Et illud Ausonii, *epigr.* 83 :

Incipe, dimidium facti est cœpisse; supersit
Dimidium, rursum hoc incipe, et efficies.

Et alius :

Incipe quidquid agas, pro toto est prima operis pars.

Hinc prudentes, cum quid ardui occurrit, illico illud aggrediuntur, et clausis quasi oculis mentis, ne ejus difficultate aspecta terreantur, manum operi admovent, itaque primam difficultatis ap-

prehensionem, quæ vehementissima est, superant; qua superata reliqua deinde facile evincunt, sensimque rem omnem conficiunt : perinde ac ægri pillulas aliasque medicinas amaras clausis oculis hauriunt, illicoque transglutiunt, itaque sanitatem sensim recuperant. Rursum, pro *initium* græce est ἀρχή, quod tum principium, tum præcipuum principatum et summam significat, *q. d.* Præcipuum et summa viæ bonæ, id est virtutis vitæque honestæ, consistit non in speculando, sed in faciendo justitiam, id est opera justa et sancta. Quare idem docet hic Salomon quod Christus *Matth.* XIX, 17 : « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, » inquit auctor *Catenæ Græc.*; imo idem quod dixit Salomon cap. I, 7 : « Timor Domini principium sapientiæ. » Timet enim Dominum, qui Dei mandata servat. « Accepta est autem apud Deum, » tum ipsa justitia, tum ipsa via, id est vita bona quam efficit justitia, « magis quam immolare victimas, » juxta illud : « Misericordiam volo et non sacrificium, » *Osee* VI, 6. Quod enim de misericordia dixit Deus, idem de charitate, justitia, patientia, aliave virtute dixerit : Charitatem, justitiam, patientiam, etc., volo et non sacrificium, eo sensu quo explicui *Osee* VI. Actus enim internus charitatis, justitiæ, patientiæ, etc., magis placet Deo quam externum sacrificium, sive victima boum et ovium, cum ille animatus sit et rationalis, hæc bruta et irrationalis. Unde dignitas externi sacrificii nascitur et mensuratur dignitate interni actus religionis et devotionis, ex qua manat et offertur : quantus enim est actus hic internus, tantus est et externus; quantumque ille, tantum hic placet Deo. Loquor de sacrificiis in genere, qualia erant vetera, quæ omnem vim et dignitatem accipiebant ex opere interno, puta ex devotione operantis. Secus est de sacrificio Eucharistiæ, quod vim habet ex opere operato, sive ex se ipso.

Vers. 6. 6. MISERICORDIA ET VERITATE REDIMITUR INIQUITAS : ET IN TIMORE DOMINI DECLINATUR A MALO. — Pro *redimitur* hebr. est יכפר *iecupar*, id est expiatur, propitiatur ; Chaldæus, *benignitate et veritate expiatur peccatum, et timor Dei avertit a malo.* Hic versus repetitur : positus enim fuit quoque cap. præced. vers. 27, ubi eum Noster transcripsit ex Septuaginta, hic vero ex Hebræo. Ibidem eum explicui : quare hic plura non addam. Jam si « misericordia et veritate redimitur, » et, ut Hebræa habent, *expiatur*, iniquitas : ergo per earum opera satisfacimus pro pœna peccato quoad culpam remisso, adhuc reliqua et debita, ait Bellarminus, lib. IV *De Pœnit.* cap. VIII. Nam non minus ad justitiam pertinet redemptio quam satisfactio. Et si absurdum esset dicere nostris operibus satisfieri pro peccatis, multo esset absurdius dicere nostris operibus redimi peccata : sicut etiam ipsi hæretici gravius ferunt, si dici velimus aliqua ex parte redemptores quam satisfactores.

Vers. 7. 7. CUM PLACUERINT DOMINO VIÆ HOMINIS, INIMICOS QUOQUE EJUS CONVERTET AD PACEM. — Hebraice, *in volendo Dominum vias viri, etiam inimicos ejus pacificabit cum illo*; Vatablus, *hostes quoque ejus conciliat ei*; Chaldæus, *pacificos reddit ei*; Syrus vero, *in voluntate Domini sunt viæ hominis; etiam ejus inimico pœnas retribuet.* Hebræum enim שלם *scalam* et retribuere et pacificare significat. Septuaginta (qui hic passim multas sententias transponunt, imo diversas addunt) cap. præced. vers. 27, sic habent, *acceptæ apud Dominum viæ hominum justorum; per ipsos autem et inimici fiunt amici.*

Primo, Baynus sic exponit : Inimicitias et odia inter sese exercent homines, quod Dei non quærant amorem, *q. d.* Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici, qui Deum ut oportet non amant. Sin Deum amamus, inter nos amicitia facile coibit. Charitas enim qua amamus Deum extendit se ad proximum : facit enim ut propter Deum amemus et proximum quasi Dei imaginem. Igitur si in utraque dissidentium parte excitetur charitas et amor Dei, idem flectet utrosque, ut propter Deum ament sese invicem, pacemque ineant. Sin autem una pars amet Deum, altera obstinate in odio perseveret, prior saltem quæret pacem, satagetque adversam partem pacificare et sibi conciliare quoad poterit, ut sit hypallage, *q. d.* « Inimicos quoque ejus convertet ad pacem, » id est, justus amans Deum pacem suam et amorem convertet quoque ad inimicos, hoc est, diliget inimicos propter Deum, satagetque eos sibi pacificare, ut pacem cum eis ineat et colat. Quocirca Demosthenes homines justos, æquos et placidos vocabat *coagulum civitatis*, quia sicut coagulum stringit et unit lac ex se liquidum et fluidum, sic justus omnium tam amicorum quam inimicorum animos pace et concordia stringere atque tam sibi quam inter se unire studet.

Secundo, simplicius et germanius, *q. d.* Cum quis studet per omnia placere Deo, fit sæpe ut Deus vicissim inimicos ejus placet, et ad pacem convertat, ut cupiant ipsi placere, sicut ipse placet Deo : idque triplici de causa. *Prima* est, quod inimici videant se non posse prævalere contra eos qui Deum amant, et quos vicissim Deus amat, protegit et propugnat. *Secunda*, quod virtus et pietas ubique sint amabiles, omnesque etiam hostes rapiant in sui amorem et admirationem : quo fit ut, cum inimici vident suum adversarium virtute præditum, sincerum, sanctum, cogantur eum amare, pacemque cum eo redintegrare. Unde Beda sic explicat : « Tanta est sanctitas, inquit, divinæ religionis, ut eam plerumque etiam qui foris sunt venerationi habeant; et quos perfecte Deo servire perspexerint, cum his pacem habere quantumvis religione discrepantes incipiant. *Tertia*, quod Deus in manu sua habeat corda inimicorum, ut ea ad amorem vel odium flectere possit prout vult. Cum ergo justis amicis suis optime velit, flectit corda inimicorum, ut cum amicis suis pacem cupiant et colant. Denique Deus est cen-

Deus justus amicat amicos. Cur? Causa prima.

Secunda.

Tertia.

trum amoris et amicitiæ : quare sicut in centro coeunt et uniuntur omnes lineæ circulum in duas æquales partes secantes, sic in Deo uniuntur omnes amici æque ac inimici : sicut enim centrum in se unit omnes lineas, licet sibi adversas, sic Deus amicat et conglutinat homines quoslibet, etiam sibi invicem inimicos. Dico sæpe id fieri, non semper : nam videmus justos sæpe ab æmulis continuas persecutiones pati, uti passi sunt fideles et Martyres primis trecentis Ecclesiæ annis a Nerone usque ad Constantinum.

Exemplum hujus sententiæ clarum est in Salomone, cui Deus omnes vicinos reges et populos, etiam hostiles, vel subjecit, vel fœdere sociavit : unde ipse vocatus est *Salomon*, id est pacificus : quia plenam cum omnibus tam inimicis quam amicis pacem habuit, III *Reg*. x, 23. Rursum patet istud in Davide, cui Saul aliquoties reconciliatus est, Deo cor illius ob merita Davidis commovente. In Tobia item, qui, quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi gratiam Deus in conspectu Salmanasar regis, ut patet *Tobiæ* I. Patet idem in Assuero, coram quo Esther et Mardochæus, et per eos populus Judaicus, invenit gratiam. In Joseph item, Daniele et in tribus pueris. Item in Alexandro Magno et Jaddo sacerdote, cujus historiam videre est apud Josephum, lib. XI *De Antiq. Judaic.* cap. ult. Sed omnium maxime in populo Christiano, cujus inimicos reges et principes post multas persecutiones Deus tandem pacificavit cum eo, ita ut non tantum a persecutione cessaverint, sed etiam jugo fidei sese submiserint.

Docet ergo hac gnome, *primo* et ante omnia, fideli quærendum esse amorem et cultum Dei, ut ei per omnia placeat, etiamsi propterea hominibus displiceat, dicatque cum Apostolo : « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, » tum quia placere Deo longe melius est quam placere hominibus, ac displicere Deo longe deterius et perniciosius est quam displicere hominibus; tum quia Deus facile potest, et sæpe solet amicis suis inimicos convertere ad pacem, uti gentes Christo et Apostolis inimicas convertit ad pacem, fidem et obedientiam. Ac parentes qui initio obsistunt filiis Religionem ingredientibus, sæpe convertit ut visa deinde filiorum pietate, profectu et fructu, eosdem præ ceteris liberis ament.

Docet *secundo*, efficax et optimum medium ad conciliandos hostes esse, si prius nobis conciliemus Deum : Deus enim in manu sua habet corda hostium; quare si ejus benevolentiam nobis conciliemus, facile ipse hostes nobis conciliabit, præsertim si id instanter ab eo flagitemus : Deus enim facit voluntatem timentium se, et obedientibus sibi quasi obedit, cæteraque omnia, quin et hostes ipsos, facit obedire. Adde Deum in lege veteri peculiariter promisisse Judæis, si legi suæ obedirent, victoriam de inimicis et pacem stabilem, *Exod.* cap. XXIII, 27, et *Levit.* XXVI, 6 et seq.

Huc spectat axioma R. Simeon in *Pircke Avoth*, id est in *Apophth. Patrum*, cap. II : « Ita voluntati Dei morem gere sicut tuæ, imo relicta voluntate tua, illius arbitrio te submitte; sic enim et alios protinus tuis facies desideriis et voluntatibus inservire. » Deus enim, in cujus manu sunt omnium voluntates, eas flectet, tibique faciet obsequentes.

Mystice, *q. d.* Si per obedientiam subjeceris te plane Deo, ejusque legi et voluntati, ut ei per omnia placeas, fiet ut sensus quoque tui, appetitus, omnesque vires animæ et corporis, ac præsertim cogitationes et tentationes, subdant se menti et voluntati tuæ, ut eas facile supprimas, compescas, eisque domineris, uti dominatus est eis Adam in paradiso, quamdiu obedivit Deo : at ubi Deo rebellavit, mox rebellem sensit carnem et concupiscentiam. Hæc est enim juxta lex talionis, ut si te subdas tuo superiori, subdantur tibi pariter inferiores tui : sin superiori rebelles, sentias pariter rebelles subditos tuos. Unde S. Augustinus, lib. I *De Nuptiis et Concupisc.* cap. VI : « Injustum enim erat, ait, ut obtemperaretur a servo suo, id est a corpore suo, ei qui non obtemperaverat domino suo. » Et lib. II *Contra duas epist. Pelag.* cap. XXII : « Faciebat quippe hoc ordo justitiæ, ut quia eorum anima famulum corpus a Domino acceperat, sicut ipsa eidem domino suo, ita illi corpus ejus obediret, atque exhiberet vitæ illi congruum sine ulla resistentia famulatum. » Et mox : « Nondum quippe anima rationalis domina carnis, inobediens exstiterat Domino suo, ut pœna reciproca inobedientem experiretur carnem famulam suam cum sensu quodam confusionis et molestiæ suæ. » Et lib. XIV *De Civit.* cap. XV : « In illius peccati pœna, quid inobedientiæ nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum inobedientia ejus ipsius, ut quoniam voluit quod potuit, quod non potest velit? » Imo Deus magnis Sanctis et amicis suis subjicit summos inimicos, tam suos quam nostros, puta dæmones, juxta illud Christi ad discipulos : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici; et nihil vobis nocebit, » *Luc.* x, 19. Sic S. Antonius, S. Hilarius, S. Macarius, S. Franciscus dominabantur dæmonibus, eosque ab energumenis expellebant, sibique subdebant.

Anima obedienti Deo, obediunt potentiæ omnes.

8. MELIUS EST PARUM CUM JUSTITIA, QUAM MULTI FRUCTUS CUM INIQUITATE. — Hebraice, *quam multi proventus absque judicio*. Sed *judicium* Hebræis sæpe significat æquitatem : unde Noster secutus Septuaginta recte vertit, *cum iniquitate*. Sic enim habent Septuaginta, et ex iis S. Hieronymus in cap. IV *Eccle.* legit : « Melior est acceptio parva cum justitia, quam multa genimina cum iniquitate. » Pro *acceptio* græce est λῆψις, id est captura, occupatio, possessio. Vers. 8.

Primo, Baynus per *justitiam* accipit eleemosy-

nam, *q. d.* Melius est modicum «cum justitia,» id est cum piis opibus et eleemosynis, quam multitudo fructuum *absque judicio,* hoc est inique et ex rapina collectorum. Non enim proderunt divitiæ in die iræ, nisi ex illis fiat justitia, id est opera misericordiæ, quibus iniquitas redimitur, uti dixit vers. 6.

Secundo, simplicius et plenius, *justitiam* generatim accipias pro complexione virtutum, *q. d.* Satius est habere parvos fructus et opes cum virtute et sanctitate, quam multos cum iniquitate; Modicæ opes justæ præstant magnis injustis, cur? quod dupliciter exponas : *primo*, *q. d.* Satius est parvas opes ex labore justo colligere, quam multas ex injusto, v. g. per usuras, fraudes et illicitos contractus. Unde Vatablus vertit, *pusillum quod cum justitia possidet, præstat proventibus immensis inique partis. Secundo, q. d.* Satius est modicum cum justa vita, quam multum cum injusta Causa Prima. et iniqua. Causa est *prima*, quod justitia et sanctitas majus sit bonum quam omnes opes mundi : sanctitas enim est bonum cœleste et divinum, adeoque ipsa est summa participatio Dei et divinitatis. Secunda. *Secunda*, quod qui modicum possidet cum justitia, gaudet animi pace, tranquillitate, lætitia, quæ omnibus mundi bonis antecellit, juxta illud *Eccle.* IV, 6 : « Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.» Ubi S. Hieronymus: «Eleganter, ait, justitia requiem habet, iniquitas laborem.» Ex adverso, qui multa possidet injuste et inique, perpetuis agitur conscientiæ remorsibus et angoribus, item forensibus litibus et molestiis, quæ omnem opum voluptatem exhauriunt et absorbent. Tertia. *Tertia*, quod Deus efficiat ut justus ex modico commodius, felicius et sæpe lautius vivat quam iniquus ex multo, juxta illud cap. præced. vers. 16 : « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.» Vide ibi dicta. Et illud *Psal.* XXXVI, 16 : « Melius est modicum justo super divitias peccatorum multas,» quo alludit hic Salomon. « Melius ergo est parum cum justitia; » *melius*, id est felicius, quietius, lætius, ditius, copiosius, uberius est. Hoc est quod ait Christus, *Matth.* VI, 33 : « Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis.» Ubi S. Chrysostomus notat Deum vetuisse nimiam curam temporalium, ut certius eadem a Deo Deique providentia obtineamus : nimia enim sollicitudo nos iis facit indignos; spes vero in Dei providentia reposita efficit dignos. « Jubeo, ait, ista non quæri et non curari, non quidem ne accipias, sed ut abundantius accipias. Nam sollicitudine afflictus, et curarum morsibus sæpe discerptus, hisce bonis te facis indignum. »

Mystice Beda : « Beati, ait Dominus, pauperes, quia vestrum est regnum cœlorum. » Et iterum : « Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram. Potest et sic accipi : Quia melius sit in simplici conversatione Deo devote servire, quam multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleemosynis, orationibus, jejuniis, doctrina, castitate, ac proximorum facta despicere, et de sua quasi sublimitate gloriari. »

9. COR HOMINIS DISPONIT VIAM SUAM : SED DOMINI EST DIRIGERE GRESSUS EJUS.— Hebraice, *cor hominis cogitabit viam suam, et Dominus diriget* vel *firmabit gressum ejus.* Pro *diriget* aliqui vertunt, *librabit*, sed minus recte : nil enim tale significat Hebræum יכין *iachin.* Unde Septuaginta, *cor viri cogitat justa ut a Deo dirigantur gressus ejus;* S. Cyprianus, tract. *De Zelo*, sub finem, *et a Deo dirigentur gressus ejus.* Sed quæ et qualia justa cogitabit justus, ut disponat viam suam? Audi ea tradentem S. Cyprianum ibid. : «Habes, ait, multa quæ cogites, paradisum cogita, quo Cain non redit, qui zelo fratrem peremit. Cogita cœleste regnum, ad quod non nisi concordes atque unanimes Dominus admittit. Cogita quod filii Dei hi soli possint vocari, qui sint pacifici, qui nativitate cœlesti et lege divina ad similitudinem Dei Patris et Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis nos Dei stare, spectante ac judicante ipso, conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere; pervenire nos tunc demum posse, ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia ejus et indulgentia præbeamus, si placituri semper in regno, in hoc mundo ante placeamus. » Vers. 9.

Sensus Vulgatæ lectionis est, *q. d.* Homo cum generali Dei concursu cogitat et disponit opera naturalia, cum concursu vero ejusdem supernaturali cogitat et disponit opera virtutum supernaturalia, quæ illi agenda incumbunt : at vero neuter concursus Dei sufficit, ut id quod cogitavit homo opere exsequatur, sed ad hoc opus est nova et singulari Dei gratia, quæ difficultates omnes in exsecutione occurrentes submoveat, vel complanet, vel superet. Significatur ergo hic quod concursus et gratia subsequens major sit, magisque necessaria quam præveniens, juxta illud Apostoli : « Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate, » *Philip.* II.

Secundo, Tigurina vertit, *cor hominis deliberat de via sua;* Vatablus, *diligenter excogitat viam suam, q. d.* Hominis officium est diligenter, prudenter et sollicite præmeditari, quid ei agere conveniat, illudque Deo commendare : quod si id, ut par est, fecerit eo modo, quem paulo ante exposui, sane Deus diriget, id est rite disponet, ac fortunabit et prosperabit actiones ejus : scilicet efficiet *primo*, ut illæ rectæ, prudentes et sanctæ sint; *secundo* ut felicem sortiantur effectum. Simile est quod de lingua dixit, vers. 1 : « Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam. » Hinc aliqui Theologi sic exponunt, *q. d.* Constitutus in gratia Dei potest per liberum arbitrium gratia imbutum proponere, Deum nunquam lethaliter, imo nec venialiter deliberate, offendere, castitatem servare, tentationes omnes superare; sed Domini est dirigere gressus ejus, hoc est, sed id sine novo

et quotidiano Dei auxilio præstare non potest. Simile est in lingua : justus enim proponit Deum nunquam verbo otioso aut noxio offendere ; sed indiget peculiari Dei auxilio, ut id reipsa præstet, ut scilicet non labatur in lingua, Deumque illo sermone offendat. Significat ergo Salomon gubernationem linguæ et gressuum directionem post propositum cordis esse a solo Deo, quia solius Dei est auferre omnia interna et externa impedimenta, quæ gubernationem linguæ et directionem gressuum impedire solent. Hæc ergo optimo jure dicitur gratia subsequens, qua homo opere ipso confirmatur, et perficitur in bono proposito, et ablatis impedimentis in eo usque ad opus consummatum perseverat. Ita ex S. Augustino Gabriel Vasquez, I II, tom. II, dist. 185, num. 50. Quocirca ita contra Pelagianos orare fideles docet Concilium Arausicanum, *can.* 2 : « Largire, ait, supplicibus tuis, ut cogitemus te inspirante quæ recta sunt, et te gubernante eadem faciamus. » Et Ecclesia in Secreta pro iter agentibus orat : « Et viam illorum præcedente gratia tua dirigas, et subsequente comitari digneris. » Et S. Hieronymus, dialog. 3 *Contra Pelagianos* : « Jam, ait, in Domini potestate est ut id quod cupimus, quod laboramus, quod nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus. » Probat idipsum exemplo regis Assueri, qui variis cogitationibus distractus post epulas, quando somnus facilius obrepere solet, dormire tamen non potuit, ita disponente Deo propter redemptionem populi sui. Ubi novam agnoscit gratiam, quoties opere exsequimur id quod desideramus, aut periculis imminentibus liberamur.

Gratia subsequens major antecedente.

Vers. 10. 10. DIVINATIO IN LABIIS REGIS, IN JUDICIO NON ERRABIT OS EJUS. — Pro *errabit* hebraice est ימעל *iimal*, id est, ut vertit Aquila et Theodotion, *non prævaricabitur os ejus*; Chaldæus, *non mentietur*; Symmachus, *non faciet injuriam*. *Primo*, aliqui hæc exponunt imperative, *q. d.* Labia regis sint veracia, ita ut in judicio non errent, nec illud in gratiam cujuspiam pervertant; sed responsa sententiæ ejus ita sint vera et certa, ut videantur esse oracula, ac rex ipse ita sit verax et fidelis neminem fallendo, omnibusque fidem datam præstando, ut videatur ipse esse fatidicus et fata decernens, inquit Aben-Ezra, Isidorus Clarius, et alii. Unde Vatablus sic vertit et explicat, *velut divinatio est super labia regis, id est divina quædam loqui debet*. Et Lyranus : Divinatio, inquit, id est divinarum rerum lectio, sit in oculis et labiis regis. Hoc etymon divinationis ridiculum et alienum est. Res tamen olim fuit vera ; sic enim de rege sancit Deus, *Deut.* cap. XVII, vers. 18 : « Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, etc. Legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum. »

Secundo, alii priorem partem accipiunt assertive, posteriorem imperative. Unde Tigurina vertit, *oracula sunt quæ de labiis regis procedunt dum pronuntiat ; ne ergo prævaricetur os ejus.*

Tertio, Vatablus rursum sic exponit, *q. d. Quando prophetia est in labiis regis, tunc in judicio non solet mentiri os ejus.*

Quarto, melius alii passim utramque partem accipiunt assertive et absolute : hoc enim exigit versio Vulgata, Septuaginta, Hebræa, Chaldæa, et cæteri Interpretes. Verum, qua ratione id verum est? Scimus enim Achab, Jeroboam, Manassem aliosque reges impios erroneas et impias dictasse sententias. Respondeo : Salomon loquitur non de tyrannis, nec de regibus infidelibus et impiis, quales fuere jam recensiti, sed de regibus fidelibus, piis, probis et justis, qui æque et sapienter regio munere funguntur, et regnum digne administrant, uti veros reges decet, qui probe regis officium exercent, omnesque regiæ obligationis numeros explent. Hi enim sunt vicarii Dei, et veluti dii quidam terrestres, juxta illud : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes, » *Psalm.* LXXXI, 6. Quibus proinde Deus peculiari ope assistit et cooperatur, ut subditos juste et sapienter regant justas leges sanciendo et veris, sententiis lites dirimendo. Sensus ergo est, *q. d.* Edicta, placita et sententiæ justi probique regis accipienda sunt ut oracula Dei, cujus loco præest populo, quique ei in Deum et justitiam intento et defixo, velut vicario suo assistit, ne in mandando vel judicando erret. Si enim rex edicta et sententias ferat juxta leges et jura, ac si sapientes consiliarios in consilium adhibeat, eorumque judicium sequatur, utique non errabit, quia semper et ubique conformabit se dictamini legum et sapientum ; hoc autem dictamen est prudens, et practice verum certumque. Porro hæc sententia maxime locum habet in rebus et sententiis obscuris, dubiis et perplexis, sive eæ sint facti, sive juris : quædam enim juris decreta adeo obscura sunt, ut videantur esse ænigmata, quæ quasi divinando resolvere et interpretari debet rex vel imperator. In iis ergo si rex sapientum consilio utatur, Deumque invocet, utique is eum diriget, ut veram justamque sententiam proferat : uti astitit Salomoni in judicio meretricum, qui infantem vivum veræ matri assignavit, eo quod solerter in illa viscera amoris materni perspiceret, III *Reg.* III, 26. Tunc enim sententia regis quamdam divinationis speciem habet. Unde et prisci Romani judicium rei obscuræ et incertæ, v. g. uter accusatorum esset deligendus, vocabant divinationem. Causam dat Gellius, lib. II, cap. IV : « Divinatio, inquit, judicium appellatur, quoniam divinare quodam modo judicem oporteat, quam sententiam sese ferre par sit, etc., quod in aliis quidem causis judex ea quæ dicit, quæque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet : in hac autem re cum deligendus accusator est, parva, admodum et exilia sunt, quibus moveri judex possit, et propterea quinam magis ad accusandum

idoneus sit, quasi divinandum est. » Hinc actio Ciceronis in Verrem vocatur divinatio. Simili modo de doctore quis dicere posset : Divinatio in ore doctoris; in doctrina non errabit os ejus. Et de confessario : Divinatio in ore confessarii; in judicio conscientiæ non errabit os ejus. Idem dicas de consiliariis, jurisconsultis, medicis, ac quarumvis artium professoribus. Si enim quisque artis suæ præscripta et dictamina sequatur, uti debet, in artis suæ exercitio non errabit. Huc spectat illud : « Sacerdotes vivant ut numina, loquantur ut oracula; » et, ut ait Malachias cap. II, 7 : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. »

Tacite ergo Salomon hac sententia monet reges suæ dignitatis et officii, ut meminerint se Dei esse quasi internuntios et Prophetas, ac proinde summa prudentia, diligentia, moderatione et maturitate in judicando et præcipiendo utantur, ut divinæ videantur esse eorum sententiæ ac sanctiones. Vicissim monet subditos, ut decretis suorum regum et principum non secus quam oraculis divinis obtemperent, candide ea interpretando et benigne amplexando, ac animose ea defendendo et propugnando. Veritas hujus sententiæ liquet ex codice Juris civilis, in quo exstant leges Theodosii, Constantini, Valentiniani, Justiniani, etc., adeo justæ, prudentes et veræ, ut quot sunt decreta, totidem videantur esse oracula. Similia sunt dicta Cyri apud Xenophontem, et Alfonsi regis Aragonum apud Æneam Sylvium et Panormitanum. Denique talia sunt Apophthegmata regum apud Plutarchum.

Regis sententia oraculum. Regis ergo vox et sententia vocatur « divinatio, » *primo*, quia apud omnes rata et firma est, tantæque auctoritatis, ac si esset quasi oraculum, Primo. cui refragari est nefas; *secundo*, quia os regis est Secundo. quasi os Dei; Deus enim per regem loquitur, leges fert regitque populum. Rursum omnis lex regum derivatur a lege æterna, quæ est in mente Dei. Deus ergo est primus summusque legislator, qui per reges et principes leges et decreta sancit : hinc vocantur sanctiones quasi sancitæ a sancto Deo ; Tertio. *tertio*, quia rex jubet et ordinat de rebus futuris, Quarto. sicut divini divinant futura ; *quarto*, quia reges in ferendis legibus et sententiis prævident futura commoda vel incommoda, et juxta ea dicta et decreta sua moderantur : Quinto. *quinto*, quia subinde res adeo obscuras et implexas decidunt, ut divinare videantur. Unde lib. X *Cod. de Leg.* ait Imperator: « Quis legum ænigmata solvere, et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is cui soli legislatorem esse concessum est ? » Sexto. *Sexto*, quia reges et principes sancti subinde fuerunt viri Prophetæ, uti fuit Moses, Josue, Samuel, David, Salomon, quorum proinde oracula exstant in Pentateucho, Septimo. libro Josue, Judicum, Regum ; *septimo*, quia reges Judæorum, uti paulo ante dixi, debebant ex lege Dei et Deuteronomio judicare et regere populum. Eorum ergo decreta erant oracula Dei, utpote petita ex Deuteronomio. Denique « cor regis in manu Domini; quocumque voluerit, inclinabit illud, » *Proverb.* XXI, 1.

Sciant ergo reges et principes se, ut bene regant, Deo niti, ab eoque regi debere, juxta illud *Prov.* cap. VIII, 15 : « Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt ; » ac proinde cum Deo per orationes crebras conversari, illique esse familiares assuescant, ut ejus in regendo regno digna sese faciant organa et instrumenta. Orent ergo cum Salomone, *Sapient.* IX, 4 : « Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, etc., ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te; et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum juste, et ero dignus sedium patris mei. » Quocirca Agapetus Diaconus in *Admonitor.* Justinianum Imperatorem ita admonet, num. 9 : « Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta judicia inde condiscat. Nihil enim adeo facit quæ peragenda sunt conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram. » Hinc Moyses in dubiis omnibus consulebat Deum, eumque ex tabernaculo sibi respondentem audiebat. Eumdem consulebat et audiebat David cæterique reges Israel per pontificem, *Urim* et *Tummim* indutum, I *Reg.* cap. XIV, 27; XXIII, 2, et cap. XXVIII, 15. Hinc et gentium legislatores, ut legibus suis pondus darent, finxere se cum diis colloqui, ut Lycurgus Spartanorum cum Apolline, Numa Pompilius Romanorum cum dea Egeria, Minos Cretensium cum Jove, Zoroastres cum Numine, Zamolxis cum Vesta, Menas cum Mercurio, Mahomet cum Angelo. Quare leges et edicta sua asserebant esse divinationes et deorum oracula.

Allegorice hæc sententia verissima est in Christo, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ac prima veritas, ut in judicio errare nequeat, sed omnia ejus dicta sint divinationes et oracula. Ita Beda : « Illum, ait, significat regem, de quo dictum est *Psalm.* LXXI, 1 : Deus, judicium tuum regi da. Quis est enim regum temporalium, qui nunquam erret in judicio? in cujus labiis est divinatio, quia non suorum solummodo sermones et facta dirigit, sed et Gentilium vates, qui vulgo divini appellantur, quid sciscitantibus respondeant, illo intus indicante disponitur. » Rursum Christus hanc dotem communicavit Pontificibus. Nam de Pontifice veteris Testamenti ita sancitum est *Deut.* XVII, 8 : « Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris, etc., venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem, etc. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, etc., morietur homo ille. » Unde Caiphas licet impius, tamen quia pontifex, oraculum protulit, quod expedit unum hominem mori pro populo, ut non

tota gens pereat, *Joan.* cap. XI. Multo magis assistit Christus Pontificibus novi Testamenti, ut in decretis fidei et morum non errent, uti docent Orthodoxi. Vide Bellarminum, tract. *De Pontifice.*

Mystice, auctor libri *De Essentia divinitatis,* qui exstat tom. IV S. Augustini : « Labia Domini, inquit, utriusque Testamenti consonantia intelliguntur, de quibus duobus testamentis in Proverbiis scriptum est : Divinatio in labiis ejus, in judicio non errabit os ejus. » *d. q.* Judicium de rebus fidei et morum petitur ex utroque Testamento, novo scilicet et veteri, quæ sunt quasi duo labia Dei ; ideoque illud certum est, et instar divinationis atque oraculi. Utrumque enim testamentum est Dei, qui est Rex regum, oraculum.

Vers. 11. 11. PONDUS ET STATERA JUDICIA DOMINI SUNT : ET OPERA EJUS OMNES LAPIDES SACCULI. — Ita legendum cum Romanis et Hebræo, non *sæculi,* uti perperam legunt Beda et alii. Antiqui enim, ait Vatablus, designabant pondera lapillis, ideo *lapides* pro pondere accipiuntur ; solebant autem asservari in sacculis. Hebraice, *statera et bilances judicii Domino ; et opus ejus omnes lapides crumenæ* (1). Pro *pondus* enim hebraice est פלס *peles,* id est, æquilibratio stateræ, lingula, amussis, regula in bilance, vel id quod libripens manu tenet, dum libra rem ponderat. Radix enim פלס *palas* significat æquilibrare, trutinare, rectificare, regulare. Unde aliqui vertunt, *regula,* vel *æquilibrium et bilances judicium Domini.* Jam *primo,* Tigurina sic vertit et explicat, *statera, bilanx, judicium Domini sunt ; omnia pondera opus ejus sunt, q. d.* ait Vatablus : Omnia quæ inventa sunt ad servandam justitiam inter homines, qualia sunt statera, bilanx et pondera justa, non tam hominum inventa sunt quam « judicia Domini, » id est justo Dei judicio constituta et sancita, ideoque sancta sancteque custodienda, ut qui ea violat non tam humana quam divina statuta sacrilege violasse videatur. Deus enim justissimus, ad justitiam, indeque societatem et pacem, conservandam inter homines, voluit et sanxit, ut pondera cæteraque justitiæ instrumenta sint æqua et justa. Favet Chaldæus qui vertit, *pondus et statera justa a facie Domini sunt ; et opera ejus omnia pondera veritatis,* id est vera et æqua ; et Aben-Ezra : « Statera, inquit, et bilances judicii Domino sunt, id est propter Dominum sunt : ille enim præcepit ut æquo pondere et trutina justum unicuique tribuatur. Rursum Domino, vel Domini, sunt ; hoc est, Dominus eorum æquitate et rectitudine delectatur. » Sic et Cajetanus, Jansenius et Baynus. Hic sensus ex Hebræo valde appositus et genuinus videtur.

Jus ponderum a Deo.

Secundo, Septuaginta vertunt, *momenta stateræ justitia apud Deum, opera autem ejus pondera justa.* Symmachus, *pondus et stateræ justæ apud Deum,* etc.

(1) Melius, *libra et lances juris,* justæ, sunt *Jovæ,* instituit eas Dominus ; *opus ejus,* ab ipso sancita sunt *omnia pondera marsupii,* quæ mercatores in marsupio gestare solebant pondera pendendis mercibus.

Theodotion, *opera ejus omnia pondera marsupii.* Quod Auctor *Catenæ Græc.* sic explicat : « Non quovis modo justus est Deus, sed ita justus et æquus, ut omnia ejus opera ad amussim, et quasi ad libellam sint redacta. Ut illa enim, quæ ad bilancem expenduntur, ad eam rediguntur æqualitatem, ut nullum prorsus excessum aut defectum admittant : ita omnia opera Dei ad justum pondus exactissime sunt facta. »

Tertio, Syrus vertit, *bilances stateræ judicium Domino, omnia opera ejus pondera veritatis ;* et Noster, *pondus et statera judicia Domini sunt.* Licet enim in Hebræo sit in genitivo, *statera* vel *bilances judicii Domino sunt,* tamen in re hoc idem est quod, *pondus et statera judicia Domini sunt.* Nam *bilances judicii* vocantur *judicia* Dei in statera et bilancibus justitiæ ad amussim librata et examinata, hoc est justissima et æquissima. Ergo *bilances judicii,* id est *justæ,* ut vertit Symmachus, sunt ipsa judicia Dei justissima ; aut per hypallagen, *statera et bilances judicii* vocatur judicium stateræ, id est in statera et bilancibus appensum et libratum : tale enim est omne Dei judicium et opus, quod undequaque justa sua habet libramenta. Denique Hebræi subinde per antiptosim sumunt regimen genitivi pro nominativo absoluto, puta *statera judicii,* pro *statera judicium Domini est.*

Jam R. Salomon sic exponit, *q. d.* Judicia Domini sunt pondus, id est, justitia mortalium et crimina a Deo velut pondere et statera justa librantur. R. Levi vero hæc refert ad vers. præced. : « Divinatio in ore regis, in judicio non errabit os ejus. » Mens enim, inquit ipse, est instar regis in homine. Mens ergo erit veluti divina et divinans, ut in judicio non erret, si pondus et statera ejus sint judicia Domini, id est, si recto rationis pondere et libratione examinet et judicet quid coram Deo justum sit : quid scilicet bonum sit, quid malum ; quid Deo gratum, quid ingratum, quid temporaneum et vanum, quid æternum et solidum, ut caduca spernat et æterna sectetur. Verum hoc symbolicum est et mysticum.

Igitur ad litteram sensus est, *q. d.* Dei judicia, sive proprie dicta, sive quæ metonymice vocantur *judicia* et *justificationes,* quia æqua et justa, puta ipsa Dei mandata et præcepta, sunt pondus et statera, id est, exactissima et justissima, perinde ac si ad amussim et æquilibrium in statera appensa forent ; sic enim revera appensa et librata sunt in statera judicii, mentis et censuræ divinæ. « Et opera ejus omnes lapides sacculi, » id est, opera Dei paria et similia sunt omnibus lapidibus sacculi, id est, quibusvis ponderibus etiam ad amussim exactis et justis, quæ pondera olim erant lapides qui ad ponderandum servabantur in sacculis : quia scilicet omnia Dei opera ita perfecta et exacta sunt, ut nihil eis addi vel detrahi possit : ita Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii passim.

Judicia Dei multa. Primo. Porro *judicia* Dei proprie dicta sunt varia : *Primo*, sunt supplicia, quæ juste Deus peccatoribus ad mensuram scelerum admetitur et infligit. Unde Mauricius Imperator ob scelera a Phoca cùm filiis occisus, moriens pœnitensque exclamabat : « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. »

Secundo. *Secundo*, sunt præmia quæ justis tum in hac vita, tum in futura pro mensura meritorum Deus rependit.

Tertio. *Tertio*, sunt variæ conditiones, status et sortes hominum, v. g. quod hic sit pauper, ille dives; quod hic sit æger, ille sanus; quod hic sit felix, ille infelix; quod hic sit rex, ille plebeius; quod hic sit doctor, ille idiota; quod hic ad imum, ille ad medium, iste ad summum gratiæ gradum provehatur, fiatque Apostolus et Martyr, etc. Hæc omnia, si homines spectes, videntur fortuita, sortes et casus; at, si Deum eorum auctorem respicias, sunt judicia, id est justo judicio librata et distributa. Unde mystice Beda legens *sæculi*, pro *sacculi* : « Lapides sæculi, inquit, justos et fide fortes appellat; quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit : Et vos tanquam lapides vivi superædificamini in domos spirituales. Nullus igitur ab initio sæculi sua virtute electus, et cœlesti ædificio aptus est; sed ejus potius opere, qui omnia in pondere et mensura et numero constituens, unicuique, sicut voluit, mensuram fidei et gratiarum distribuit. »

Quarto. *Quarto*, sunt tentationes et tribulationes : has enim justo judicio ita librat Deus, ut viribus hominis tum naturæ, tum gratiæ congruant et commensæ sint, ut ferendo sint, juxta illud I *Cor.* x, 13 : « Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum. » Rursum, sicut in libra, si in una bilance pondus imponas, altera prius depressa attollitur : sic Deus onus tribulationis corpori et portioni animæ inferiori imponit, ut pars superior et mens prius in terram et terrena depressa, sese elevet et attollat ad Deum et amorem cœlestium. Insuper sicut aurum igne excoctum in libra appenditur; si enim in ea æquale dat pondus, quod habuit ante ignis examen, signum est fuisse purum, nec quidquam habuisse scoriæ : hæc enim igne consumitur, itaque consumpta auri pondus imminuit; sin inæquale et minus reddit pondus, signum est fuisse impurum et scoria mixtum : ignis enim scoriam excoquens quantum scoriæ, tantum et ponderis auro ademit : sic pariter Deus tentatione et tribulatione explorat justorum robur et constantiam : si enim nihil de ea in tentatione justus deperdat, signum est illam fuisse puram et solidam; sin aliquid illi tentatio detrahat, signum est illam fuisse mixtam et infirmam : quantum enim sui roboris deperdidit, tantum infirmitatis et mixturæ amoris carnalis habuit. Unde Job cap. xxxi, 6 : « Appendat me, ait, in statera justa, et sciat Deus simplicitatem meam; » Hebraice, *et videat perfectionem*, vel *integritatem meam*.

12. ABOMINABILES REGI QUI AGUNT IMPIE : QUONIAM JUSTITIA FIRMATUR SOLIUM. — Hebraice, *abominatio regum facere impietatem, quia in justitia firmatur* (Chaldæus, *dirigitur*) *solium*; Septuaginta, *abominatio regi is qui facit mala, cum justitia paratur solium principatus*. A Deo descendit ad regem, qui est viva Dei in terris imago, *q. d.* Rex, qui veri regis munus et decus implet, imitatur Deum; sicut enim Deus in suis judiciis et operibus est justissimus, ita vicissim rex justus et probus abominatur omnem injustitiam et impietatem cum iis qui eam operantur; ac proinde in eos justam exercet vindictam, bonis et vita eos mulctando, ut probos ab eorum injuriis et scandalis defendat et tueatur. Rationem a priori subdit, dicens : « Quoniam justitia firmatur solium; » *justitia*, id est justa vindicta impiorum, et justis præmiis piorum, quo fit ut omnis injustitia et impietas e regno exulet, ac justitia pietasque dominetur et triumphet. Sic enim et regna et reges in regnis firmantur et prosperantur, tum quia justitia est causa pacis, concordiæ, commerciorum, opum et bonorum omnium; tum quia Deus reges et regna, in quibus viget justitia, roborat, ditat et prosperat. Hinc solium Salomonis gradatim a duodecim leonibus ex auro elaboratis sustentabatur, III *Reg.* x. Leones enim sunt symbolum fortitudinis, ac robustæ justitiæ et vindictæ in impios. Significabant ergo Salomonem fortitudine justitiæ, perque robustas vindictas impiorum quasi per gradus ascendisse ad regni solium, in eoque confirmari et roborari. Salomon enim initio regni occidit Joab, Semei, Adoniam aliosque, quorum scelera punire nequiverat David, sed eorum vindictam moriens commiserat Salomoni, III *Reg.* II, juxta illud *Proverb.* xx, 26 : « Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem. » De quo ibidem plura. Ex adverso reges, qui non tam regis quam tyranni vitam agentes, amant foventque impios, et sese et regna evertunt, ut patet in omnibus regibus Israel schismaticis a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee; lege librum IV *Regum* (1). Vers. 12.

13. VOLUNTAS REGUM LABIA JUSTA : QUI RECTA LOQUITUR, DILIGETUR. — Ita legendum cum Romanis, Hebræis, Græcis; non *dirigetur*, ut legit Beda et alii, *q. d.* « Qui recta loquitur, rectis passibus dirigetur in vitam æternam, » ait Beda. Hebraice, *beneplacitum* (ita Aquila et Theodotion) vel *benevolentia regum labia justitiæ, et loquens recta diligetur*; vel, ut Vatablus, *placent regibus labia justa, et recta loquentem amant*; Septuaginta, *accepta regi labia justa, et sermones rectos diliget*; Chaldæus, Vers. 13.

(1) Seneca, *Thyest.* vers. 215 :

> Ubi non est pudor,
> Nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
> Instabile regnum est.

et verbum rectorum diligitur; Syrus, *diligit*. A factis descendit ad verba, *q. d.* Sicut rex sapiens et probus odit injusta opera, amat justa : ita pariter odit injustos sermones, justos amat et recta loquentes diligit, colit et exaltat. Describit ideam veri regis; significat enim non quales reges sint, sed quales esse debeant. Multi enim reges et principes in aulis habent adulatores, parasitos et hypocritas, qui, cum improbi sint, simulant se probos, ut palpando et adulando principibus, ab eis ad opes et dignitates evehantur. Hi non justa, nec recta, sed blanda, et ea quæ principum concupiscentiæ et ambitioni jucunda accidere sciunt, loquuntur : quare eos secum trahunt in scelus et ruinam. Unde Alfonsus Aragonum rex, teste Panormitano, lib. III *De* ejus *Gestis*, adulatores comparabat lupis; nam sicut lupi titillando et scalpendo asinos vorare solent, sic adulatores blanditiis suis ac mendaciis perniciem principibus intendunt. Constantinus vero Imperator assentatores et parasitos vocabat tineas et sorices palatii, teste Nicephoro ejusque Scholiaste, lib. VIII, cap. LIV. Audi Senecam, *epist.* 21 : « Monstrabo tibi cujus rei inopia laborant magna fastigia, et quid omnia possidentibus desit : unum scilicet qui verum dicat, dum nemo ex animi sententia dicit aut suadet, sed adulandi certamen est unum amicorum omnium officium. »

Monet ergo Salomon hic reges, ut adulatores qui blanda, sed noxia suggerunt, quasi pestes devitent; accersant vero sibi viros justos, graves, probos, qui vera, justa, recta consilia suggerant, etiamsi principibus subinde injucunda, severa et molesta accidant. Vicissim subjungens : « Qui recta loquitur, diligetur, » monet consiliarios et aulicos, ut recta et sana, licet austera, principibus dent consilia; esto enim initio eos experturi sint minus benevolos et faventes, tamen comperta tandem eorum sinceritate, fide et veritate principum amorem sibi conciliabunt, ac prior austeritas in benevolentiam, aversio in gratiam, horror in dilectionem convertetur. Ex adverso, si eis adulando blanda pro salutiferis, ficta pro veris suggerant, cum hæc fictio, ut fit, deprehendetur, eorum indignationem, indeque mortem incurrent. Nam, ut sequitur : « Indignatio regis, nuntii mortis. » Unde Auctor *Catenæ Græcorum* sic explicat : « Et Christo Domino, et regi cuicumque fideli et probo labia justa sunt accepta. Nam et veritatem fidei habere, et justitiæ incumbere, res sunt quæ ad regis regnique promotionem plurimum faciunt. Si ergo rex es, regem Christum imitare; quod si illum imitari non conaris, utique veri regis nomine non es dignus, neque justum illius judicium evades. Neque enim privatorum tantum hominum judex est Christus, verum etiam regum et principum. »

Mystice Beda : « Reges, inquit, dicit sanctos, qui vitiis principaliter imperare, et virtutibus animæ quasi obsequentium comitum cuneis stipari consueverunt, de quibus Dominus : Multi, inquit, prophetæ et reges cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, *Lucæ* X. Alioquin reges terreni multum sæpe labia justa detestantur, ut Herodes Joannis : propter quod eum et capite punivit. »

14. INDIGNATIO REGIS, NUNTII MORTIS : ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM. — Hebraice, *ira regis legati mortis, et vir sapiens expiabit illam;* Septuaginta, *furor regis nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum;* Chaldæus, *indignatio regis angeli mortis sunt, et vir sapiens exstinguet eam*; R. Salomon, *regis indignatio est velut qui ad mortem inferendam a rege mittitur;* Aben-Ezra, *regis ira est velut Angelorum mortis indignatio, qui impios internecioni dedunt.* R. Levi hanc sententiam nectit præcedenti, *q. d.* Rex, cum videt se ab adulatore vel hypocrita blanda, sed injusta et noxia suggerente deceptum, eumque falsa pro veris, damnosa pro utilibus suasisse, ob ejusmodi fallaciam vehementer irascitur et indignatur, adeo ut hæc ira sit velut destinatio ad mortem, imo mortis index et nuntius. Jam Vers. 14.

Primo, noster Salazar mortem regis ipsius indignantis accipit, quasi Salomon reges absterreat ab indignatione, quod illa sibi ipsi mortem præsagiant et accersant, *q. d.* « Indignatio regis nuntii mortis, » id est rex ille, qui ob leves causas indignari et in suos sævire solet, manifestissimam suæ mortis præsensionem habet; nam subditi sævitiam et difficiles principis mores ægre ferentes illum sæpius aut veneno, aut proditione, aut seditione oborta de medio tollunt.

ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM, — id est, cum regem tanto discrimini ira objiciat, utique vir qui ad regnum sapientiam affert, iram suam temperat, atque mitem et facilem et clementem se subditis præbere studet; clementia enim atque facilitas morum ante alia principem tuentur, adeo ut nullum vel copiosius vel fortius satellitium principibus adesse possit, quam humanitas et clementia, ut docet Plato, lib. I, dialogo *De Regno*, circa medium. Alii passim communi consensu mortem non regis irati, sed ejus cui rex irascitur, intelligunt. Unde

Secundo, Hugo censet moneri hic reges, ne indignationem suam in quempiam conceptam exterius ostendant, eo quod hæc ostensio ministris regis illi gratificari volentibus sit occasio et stimulus, ut necem ei, cui rex est iratus, denuntient, imo reipsa inferant; ut deinde eam regi enuntient, itaque ejus gratiam sibi concilient. Exempla dat Hugo : *Primo* quidem, illius qui Davidi Saulis regis mortem denuntiavit, et alterius qui necem Isboseth eidem detulit : neuter quidem impune. Eorum tamen animus erat regis indignationi obsequi; neque enim mitissimos illius mores noverat. Accedit etiam facinus illud a ministris Henrici II Anglorum regis in D. Thomam Cantuariensem admissum, qui ut regis sui furori ob-

secundarent, sanctissimum Pontificem crudeliter peremerunt.

Tertio, plane et simpliciter, *q. d.* « Indignatio regis est nuntii, » id est nuntius (est enallage numeri) « mortis, » ei qui regem offendit, eique indignationem concivit : sicut e contrario hilaritas regis est nuntius et index vitæ lætæ et honoratæ, ut dicitur vers. seq. Salomon enim, sicut vers. præced. ostendit quid regi placeat vel displiceat, sic hoc versu congrue subnectit quanti æstimandum sit regi placere vel displicere, puta quanti æstimanda sit regis indignatio vel benevolentia, nimirum quod hæc vitæ, illa mortis sit causa et prænuntia, ut subditi discant regem timere, colere et observare, ait Auctor *Catenæ Græcorum*. Regum enim ira gravis et acerba est, tum quia censent majestatem regiam summe esse colendam : unde, si quis eam vel in minimo lædat, graviter indignantur, et quasi proculcatæ majestatis suæ acrem vindictam parant; tum quia iræ juncta est potestas : habet enim summam potestatem in vitam et necem omnium : potestas ergo acuit iram. Unde Chaldæus et Septuaginta vertunt, *ira regis est angelus mortis*. Angelus autem mortis in Scriptura dæmonem significat, qui solet mortis esse nuntius, imo carnifex, *q. d.* « Ira regis angelus mortis, » id est, ira in rege dæmon quidam est voluntarius, illum ad sævitiam et crudelitatem impellens. Et sane multi locum illum I *Reg.* XIX : « Et factus est spiritus Domini malus in Saul, » de iracundia interpretantur, quæ Saulem tam vehementer concitabat, ut similis arreptitio cuipiam fureret.

Rursum, D. Basilius in hom. *De ira* : « Neque enim, inquit, ensis, acies, neque ignis, neque horrendum aliquid animum ira intumescentem satis compescere valebit; non magis quam a dæmonibus detenti, a quibus irati nihil nec forma, nec animi affectu differunt. » Et rursus iram « voluntarium dæmonem » appellat.

Sensus ergo, *q. d.* Indignatio vel furor regis est velut nuntii mortis, quia, ut illi, terrorem magnum incutit, instantemque mortem aut gravem aliquam ultionem portendit, ut *Esther* cap. VII patet in ira Assueri regis adversus Aman. Sic et postea hic, cap. XIX, 12, comparatur rugitui leonis: « Sicut fremitus, ait, leonis, ita et regis ira ; » ubi et subditur per antithesin, quod cum sequenti consentit parabola : « Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus. » Quamvis autem gravis sit et periculosa ira regis, sapientia tamen vinci potest et placari. Unde sequitur : « Et vir sapiens placabit eam, » quia scilicet sapienti suo eloquio, aut solerti aliqua adinventione iram regis contra se, vel alios, conceptam avertit et sedat, ut patet de Joab, II *Reg.* XIV, qui per solertiam mulieris Thecuitæ sedavit iram David contra Absalom. Ita Jansenius. Huc facit gnome Bedæ in *Proverbiis* : « Tempestas grandis est indignatio regis. » Et illa Senecæ : « Ubi ira cum potentia habitat, fulmen est. »

Apologus elegans capreæ et leonis furentis in hanc rem exstat apud Gabriam :

> Leonem, *inquit*, caprea ut vidit furentem :
> O fatum ferarum, ait, miserrimum!
> Si compos mentis intolerabilis es, leo,
> Quomodo nunc furens non plena facies lacrymarum?

« Affabulatio : quod non oporteat eum, qui potestatem habet, excandescere ; » nec prudentis sit eum ad iram provocare, sed illam omnino declinare.

Exemplum est in Domitiano Imperatore, quem ita pingit Plinius in *Panegyr. Trajani* : « In occursu visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa ; non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec unquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret; » quibus de causis omnibus invisus, a suis tandem domesticis ob nimiam crudelitatem interfectus est. Quocirca Plinius, Domitiano opponens Trajanum, ita ejus humanitatem et benevolentiam dilaudat : « Cui, inquit, ex convictu civium multa voluptas, provocando reddendoque sermones; et cujus non solum datur videre cubiculum, sed ipsum principem cernere in publico. » Quibus officiis ita populum sibi devinxit, ut Optimi titulum ab eo adeptus sit, ac novo Imperatori deinceps quasi fausti ominis gratulatione ab omnibus acclamaretur : « Augusto felicior, Trajano melior. »

Mystice, Beda per regem accipit Christum, cujus in die judicii ira in reprobos erit tanta, ut ipsi dicturi sint « montibus et petris : Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, et quis poterit stare ? » *Apoc.* VI, 16. Hæc ergo ira Christi erit reprobis nuntius mortis, cum in eos detonabit sententiam et tonitruum æternæ damnationis, dicens : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth.* XXV, 41. Sed vir sapiens, qui scilicet sapienter prævenit iram et judicium Christi, satagitque ut in hac vita crimina caveat, vel, si quæ commisit, ea per pœnitentiam deleat, ac studet per omnia placere Christo, hic utique placabit ejus iram, eumque placidum et hilarem experietur in tremendo illo judicii die; ac audiet optatam illam vitæ sententiam : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi, » *Matth.* XXV, vers. 34.

15. IN HILARITATE VULTUS REGIS VITA : ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.— Hebr., *in luce faciērum regis vita, et benevolentia ejus ut nubes serotinæ pluviæ* ; Chaldæus, *in luce vultus regis vita, et voluntas ejus quasi nubes in serenitate* ; Syrus, *ut nubes serotina* ; Pagninus clare, *cum illuxere facies regis est vita, et benevolentia ejus erit velut nubes serotinæ pluviæ* ; Vatablus, *serenus vultus regis ita* Vers. 15

est, et gratia illius velut nubes imbris serotini. Septuaginta alio abeunt, uti inferius ostendam. Lux faciei est serenitas, lætitia, hilaritas faciei; horum enim index et symbolum est lux. Pro *imber serotinus* hebraice est עב מלקוש *ab malcos*, id est *nubes* (in pluviam resolvenda vel resoluta) *serotina*.

Pluvia matutina et serotina, quæ? Ubi nota in Palæstina duplicem esse pluviam, unam in octobri, cum jaciuntur semina, ut illa humore pluviæ resolvantur, et germinare incipiant; ac proinde hæc pluvia vocatur temporanea vel matutina : alteram in vere, cum maturescunt fruges, ut grana humore pluviæ alantur, grandescant et crassescant, quæ proinde serotina dicitur, estque gratissima, jucundissima et utilissima, qualis est clementia regis. De duplici hac pluvia sæpe dixi in Prophetis minoribus, et *Jacob.* v, 7. Denique, sicut versu præcedenti mors, sic et hoc vita vel regis ipsius, vel aliorum, cui rex hilarem vultum ostendit, accipi potest.

Unde *primo*, aliqui uti mortem, sic et vitam regis accipientes sic exponunt, *q. d.* Sicut rex iratum et truculentum vultum subditis ostendens, eorum vicissim iras in se provocat, ut ei necem machinentur : sic vicissim, si ipse placidum, lætum et benevolum vultum suis exhibeat, omnes sibi conciliat, omnium amorem ad se rapit, ut ejus vitam servare, protegere et propugnare etiam cum vitæ propriæ periculo satagant. Quare regis benevoli vita est in securo; irati vero et sævi vita magno objicitur discrimini. *Secundo*, et magis genuine, vitam subditorum accipias; hoc enim exigit altera pars hemistichii : « Et clementia ejus quasi imber serotinus, » subditos irrigans et exhilarans.

Rextegat suos affectus. Sensus ergo est, *q. d.* Lucidus, id est serenus, lætus hilarisque vultus regis subditos allicit, recreat, exhilarat, adeo ut eis vitam, id est florem lætitiamque vitalem afflare videatur : sicut vice versa vultus iratus vel mœstus regis subditorum animos consternat, pavidos mœstosque efficit, ac velut mortem quamdam mœstitiæ et mœroris eis aspirat. **Cur?** Ratio est, tum quia rex est in populo id quod caput in homine : sicut ergo sanitas et hilaritas, æque ac infirmitas et molestia capitis redundat in membra sibi subjecta, eisque suam qualitatem imprimit : sic pariter hilaritas vel ira et austeritas regis subditos afficit, similemque eis affectum imprimit. Quocirca docet Plutarchus in *Politicis*, principi regendos esse animi affectus, præsertim iras, metus et mœrores, ne subditis eosdem imprimat. Ita fecit Æneas in naufragii periculo, de quo Virgilius, I *Æneid.* :

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Secunda, quod a regis amore, vel ira, vel odio pendeat subditorum vita vel mors; reges enim sua potestate possunt et sua voluntate cupiunt his quos amant vitam prorogare, iis vero quos oderunt mortem inferre. Baynus censet esse metaphoram a luce auroræ, *q. d.* Sicut auroræ jam appetentis lux noctis tenebras discutit : sic etiam jucunda regum facies mœrorem ac metum ex animis pellit, et simile puro atque sereno cœlo imperium efficit. Audi Senecam, lib. *De Clementia* : « Utrum, inquit, mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die; an, cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est clementis ac moderati imperii, quam sereni cœli atque nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. » Hinc de Christo Rege regum dicitur *Psalm.* CIX : « Tecum principium (Hebraice, *nedaboth;* Græce ἀρχή, id est *principatus*) in die virtutis tuæ : ex utero ante luciferum genui te, » Hebraice, *ex utero ab aurora tibi est ros adolescentiæ tuæ;* Aquila, *a vulva, ab aurora oriente* sive *apparente tibi ros pueritiæ tuæ;* ubi ros, æque ac aurora, mentis vultusque Christi suavitatem, hilaritatem et dulcedinem significat, ait R. Salomon.

Noster Salazar censet potius metaphoram peti a luce solis; nam ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia. Rursum, rex in terra est id quod sol in cœlo et mundo. Rex enim est sol beneficentiæ, hilaritatis et vitæ toti regno, *q. d.* « In luce vultus regis vita, » id est regis facies serena et benevola solem imitatur, cum candidissime lucet. Sicut enim sol radiis suis cuncta fovet, et rebus omnibus vitam, risum et lætitiam inspirat : sic etiam benevolentia et gratia principis subditos erigit, et jucundam quamdam amœnitatem, amœnamque lætitiam illis affert, quos benevole intuetur; contra severus regis vultus est veluti sol deficiens, qui hominibus rebusque omnibus mœrorem, languorem, morbos ipsamque mortem affert. Audi Agapetum Diaconum ad Justinianum Imperatorem, *De Officio Principis*: « Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egenorum misereri. Porro sole ipso clarior est Imperator qui pius est : ille namque cedit succedenti nocti, hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgere quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Ut Deus in cœlo pulcherrimum ac jucundissimum sui simulacrum constituit solem : sic in republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes repræsentet. » Hinc Cyrus totius Persidis fuit sol : Cyrus enim Persice solem significat. Vide multas analogias regis et solis, quas recensui *Isaiæ* cap. XLV, vers. 1.

ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.—Comparavit regis hilaritatem auroræ, et soli omnia illuminanti et vivificanti; nunc clementiam ejus, et, ut Hebraice est, benevolentiam comparat pluviæ vernæ, quæ terram et fruges hiemis rigore squallentes, mœrentes et pene emortuas resuscitat, exhilarat, vivificat, facitque ut terra in ger-

mina, frondes et flores erumpat; ac fructus omnis generis suavissimos et plurimos producat. Simili enim modo regis clementia, benevolentia et beneficentia, omnes, tam divites quam pauperes, refovet, recreat, promovet, ac bonis omnibus locupletat, uti fecisse Trajanum, Antoninum, Constantinum, Theodosium, etc., legimus in eorum Panegyricis et Vita. Vide Senecam, lib. *De Clementia,* ubi lib. I, cap. VIII, celebrat Augusti Cæsaris clementiam, qui L. Cinnam vitæ suæ insidiantem in gratiam recepit : « Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas ? Post hæc detulit ultro consulatum, questus quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est. » Porro Septuaginta pro פני *pene,* id est vultus, in suo codice legentes בני *bene,* id est filii, sic vertunt, *in lumine vitæ regis filius; qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum;* sic enim legunt Complutenses et Romani, quod Auctor *Catenæ Græcorum* sic clarius reddit, sicque tropologice exponit : « Filius regis versatur in luce vitæ; quos autem ille recipit, sunt instar nubis serotinæ. Qui in veritatis scientia secundum Christum perfecte edoctus est, regis aut Dei verius filius appellari potest. Qui autem post Christi adventum ad fidem accesserunt, sunt veluti nubes serotinæ, utpote circa sæculi consummationem ad Deum tandem adjuncti. » Alius : « Filius regis est discipulus Jesu; assimilatur hic autem nubi serotinæ, quia multis bonis operibus cumulatus est.

Quadruplex vita Christi.

Potius mystice accipias hæc de Christo, *q. d.* Christus Filius regis æterni, puta Dei Patris, ab eo accepit lucem vitæ, *primo*, divinæ, cum ab eo genitus est ab æterno; *secundo*, humanæ, cum Verbum caro factum est; *tertio*, omnis gratiæ in eadem incarnatione; *quarto*, omnis gloriæ in resurrectione. Hanc vero utramque vitam suis communicat; nam eis « qui valde accepti sunt ei, » ipse est « quasi nubilum serotinum, » id est quasi nubes verna, quæ copiosum gratiæ, ac deinde gloriæ imbrem suis fidelibus et electis irrorat et impluit.

Verum vera et genuina lectio Septuaginta videtur esse ea quam habet Scholiastes, qui sic legit, *in luce filii regis vita,* etc. Hæc enim lectio respondet Hebræis et Latinis mutato tantum nomine *pene,* id est *vultus,* in nomen *bene,* id est *filius.* Sic sensus eodem redibit quo Hebræa et Vulgata, si per filium regis accipias ipsum regem, ex phrasi Scripturæ, quæ *filios hominum* vocat homines, *filios regum* reges. Sin autem proprie filium regis accipias pro regis nato et futuro hærede, sensus erit quem dat noster Salazar : « In luce filii regis vita, » id est bona felixque gentis fortuna ex bona indole et moribus, quibus filius et hæres regis fulget, omnino pendet : quapropter una omnes illius ingenium et mores observant. « Et qui accepti sunt ei quasi imber serotinus, id est fortuna quidem et felicitas eorum qui apud ipsum gratiam nacti sunt, similis est imbri serotino, qui, licet tardius decidat, tamen uberius terram fecundat. Nam post moras temporis, et diuturnam exspectationem, cum tandem aliquando hæres regno potitur, amicos et familiares suos ingentibus fortunis et honoribus amplificat. Sicut enim vere primo vehementiores et longiores imbres defluere solent, ut observat Philosophus, *Problem.* sect. 2 : sic etiam regis beneficentia in primo regni aditu uberior et copiosior esse solet. Aut, si sic dispungas : « In luce filii, regis vita, » sensus erit, *q. d.* Sicut ex face fax, ex lucerna una alia accenditur, sic filii vita est quasi lucerna accensa a patre; unde Salomon vocatur *lucerna* Davidis, III *Reg.* XV, 4. Sicut ergo cursores olim, decurso stadii demenso sibi assignato, successori tradebant lampada : sic et parentes, emenso vitæ curriculo, filio quasi successori dant lampada suæ vitæ, virtutis, opum et gloriæ, ut in eo quasi vivere pergant et perennent, juxta illud Lucretii :

> Et quasi cursores vitai (*vitæ*) lampada tradunt.

« In luce » ergo « filii regis vita, » id est, rex suam vitam, sapientiam, mores et virtutes in filium transferre debet, ut, sicut una lucerna accenditur ex alia, ita filii vita, indoles et mores accendantur ex institutione et exemplo patris, ac pater moriens vivat nihilominus et resplendeat in filio, quem hæredem sibi similem et quasi alterum se relinquat, quasi lucem ex luce, vel quasi lucernam ex cursu traditam; « qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum, » *q. d.* Qui gratiam inibunt filii regis, his ipse erit quasi nubes verna, quæ sero quidem post longam regni exspectationem, sed copiose in eos opes, dignitates, bonaque omnia impluet et communicabit.

Allegorice, idipsum optime competit Verbo incarnato, puta Christo; Christus enim qua Verbum est vita Patris, æque ac Spiritus Sanctus, consequenter et creaturarum omnium, præsertim plantarum, animalium, hominum et Angelorum : per Verbum enim omnes sunt creatæ, ac per Verbum Deus omnibus rebus dat vigere, durare, crescere et propagare se; qua homo, est vita Angelorum et hominum : hi enim omnes vitam gratiæ et gloriæ Christi quasi capitis sibi hauriunt et participant. Unde huc alludens S. Joannes, cap. I, vers. 4 : « In ipso, inquit, vita erat, et vita erat lux hominum. » Et vers. 9 : « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Et vers. 16 : « Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » In Christo ergo velut in fonte est omnis omnium vita. Unde S. Augustinus ibidem sic explicat, *q. d.* Ipsa Verbi substantia est vita;

hæc enim est omnium creaturarum idea; idea autem est ipsa essentia et vita Dei. S. Chrysostomus vero, Cyrillus, Theophylactus et Ammonius, ibid. : « In ipso, inquiunt, erat vita, » id est vigor rerum omnium, duratio et conservatio; erat autem non formaliter, sed causaliter, quia a Verbo et per Verbum causatur et producitur. Unde S. Joannes sæpe Christum vocat lucem, et vitam æternam. Vide dicta epistola I *Joannis*, cap. I, vers. 2 et seq.

Vers. 16. 16. POSSIDE SAPIENTIAM, QUIA AURO MELIOR EST : ET ACQUIRE PRUDENTIAM, QUIA PRETIOSIOR EST ARGENTO. — Pro *posside* hebraice est קנה *keno*, id est acquire, eme, compara, posside in imperativo : vel acquirere, emere, possidere in infinitivo; unde Pagninus vertit, *acquirere sapientiam multo melius est, quam acquirere aurum pretiosum; et acquirere intelligentiam multo melius est, quam acquirere argentum electum*; Chaldæus, *qui possidet sapientiam, melior est ei auro conflato; et qui possidet prudentiam, melior est argento electo*. Hæc sententia habetur similibus verbis expressa cap. VIII, vers. 10, et cap. IV, vers. 5, ubi eam explicui.

Porro Septuaginta pro קנה *keno*, aliis punctis legentes קֵן *ken*, et per ה paragogicum *kinne*, id est nidus, aut certe litteram ה per diastolen referentes ad vocem sequentem חכמה *chachma*, quasi sit ה articulus, sive ה demonstrativum *chochma*, id est *sapientiæ*, aut brevius et verius pro קנה legentes קנת *kinnot* (ה enim et ת sunt charactere affines), id est *nidi*, vertunt, *nidi sapientiæ magis eligendi auro, et nidi prudentiæ magis eligendi sunt super argentum*. Quod *primo*, S. Chrysostomus in *Catena Græcorum* sic exponit, *q. d.* « Divinæ sapientiæ sensa et theoremata multis partibus mundanam sapientiam excedunt. Quemadmodum autem aurum præstantius est argento, ita sapientia quoque nobilior est prudentia. Hæc enim in rerum cognitione præcipue occupatur, illa vero incognitarum dilucidatione et interpretatione. » Alius ibidem : « Nidus duo significat, nempe locum ubi avium pulli conservantur, et ipsos rursum pullos, qui in nido continentur. Per nidum itaque sapiens divina theoremata designat : in his enim sapientia habitat; quæ etiam præstantiora dicit mundana falsive nominis sapientia. Quod si prudentiam sapientiæ affinem alibi docuerit, dicendum est sermonis sapientiam mundi sapientiæ prætulisse. Nam, ut aurum præstantius est argento : ita hæc illi quoque præstat. Aut sapientiæ nidos appellat Christi Ecclesias, aut Sanctorum mansiones; sapientiam autem, Christum ipsum.

Secundo, S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. XVII, magis ad litteram per *nidum sapientiæ* accipit nidum a sapiente fabricatum, qualem hirundo pro ovis et pullis construit, *q. d.* Sapientia docet hirundines cæterasque aves nidos construere, in iisque pullos procreare et educare, ut per illas typum et exemplar det omnibus sapienter procreandi et educandi filios, ac discipulos in omni virtute et disciplina. Nam vers. præced. dixerant Septuaginta in filio quasi vivere patrem etiam post mortem, nunc apte subjungunt, ut gloriose pater vivat in filio, non probrose, debere filium educare in nidis sapientiæ, ut in iis sapiens et generosus, quasique aquilinus pullus, nimirum dignus patre filius, ac patri sapienti similis, imo sapientior evadat; hos enim nidos sapientiæ præstat filio congerere quam thesauros auri et argenti : hisce enim longe pretiosior est sapientia.

Sed audi S. Ambrosium de sapientia nidi hirundinis physice philosophantem : « Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium, pretiosiores auro nidos struit, quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ pretiosior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos et tecta commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humanæ usui conversationis assuescat, et præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adjutore tanquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aqua infundit, ut facile his pulvis adhæreat, et fiat limus, quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat; eo genere nidi totius fabricam struit, ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus; illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia : quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffusi oculis, sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare, » nimirum, « hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia, » ait Tertullianus, lib. *De Pœnit.*, sub finem. Eadem habet S. Basilius, hom. 8 *Hexam.*, ex quo illa transcripsit S. Ambrosius, sed eleganti pariter Latini sermonis stylo donavit.

Hirundinis in nidificando sapientia.

Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Igitur nidi sapientiæ filio sunt honesta domi educatio; deinde scholæ, academiæ, seminaria, collegia, monasteria, in quibus juventus instruitur et educatur in sapientia æque ac virtute, ut ibidem efformata, instar pullorum fortiter et sapienter avolet ad prædam, possit et alios sapientia et virtute quam didicit imbuere, imo et nidos sapientiæ suis similes alibi construere et erigere. In animis enim eriguntur nidi sapientiæ, cum animi scientia et disciplina ita componuntur et

efformantur, ut se ipsos, quin et alios per omnia sapienter dirigere ac contra cuncta vitiorum scandala tutari sciant et valeant.

Vers. 17. 17. SEMITA JUSTORUM (Hebraice, *rectorum*) DECLINAT MALA; CUSTOS ANIMÆ SUÆ SERVAT VIAM SUAM. — Chaldæus, *semita justorum est declinare a malo; qui cavet animæ suæ, servat viam suam*; Tigurina, *et qui custodit viam suam* (mandatorum Dei, ait Vatablus), *custodit animam suam*; Septuaginta vero, *semitæ vitæ declinant a malis; longitudo autem vitæ viæ justitiæ*, nimirum censuere Septuaginta quod *custos animæ* idem sit quod *prolongans vitam*, *q. d.* Justitia sui asseclas facit longævos hic, et in futuro æternos; qui ergo servat vias justitiæ, huic obtinget fausta longitudo vitæ præsentis, et beata æternitas futuræ. Vox *semita* significat viam et vitam justorum esse rectam, occultam et arctam, ut declinet curva et prava lataque vitiorum diverticula, quæ undique eam circumstant et ambiunt, per quæ impii quasi per vias curules, amplas et liberas spatiantur. Dicitur enim semita latine quasi semi iter, sive via dimidia et arcta. Unde Virgilius, IX *Æneid.*:

Rara per occultos ducebat semita calles.

Pro *semita* hebraice est מסלה *mesilla*, id est via trita, ager, semita strata et elevata lapidibus, ne viatores per lutum incedere cogantur; unde סלם *sullam* vocatur scala. Via ergo et vita justorum est *mesilla*, tum quia elevata et terris altior, utpote cœlestis et divina : nam per virtutes quasi per scalas contendunt et ascendunt in cœlum ; tum quia continuo longoque bonorum operum virtutumque exercitio calcata est, complanata et trita, ideoque facilis et secura.

Porro Septuaginta sententiam hanc duabus aliis explicant et illustrant, quæ non habentur in Hebræo, nec in Latino. Sunt autem hæ : « Qui recipit disciplinam, bonis omnibus affluet : sic qui observat increpationes, in sapientia progressus faciet. Qui custodit vias suas, custodit animam suam; qui autem vitam suam diligit, ori suo parcat oportet. »

Vers. 18. 18. CONTRITIONEM PRÆCEDIT SUPERBIA, ET ANTE RUINAM EXALTATUR SPIRITUS. — Hebraice, *ante confractionem superbia, et ante impactionem* (qua quis in lapidem vel scandalum impingit) *elatio spiritus*; Syrus, *ante morbum exaltatio spiritus*; Aquila, *ad faciem contritionis superbia*; Tigurina, *præit comminutionem fastus, et anteit ruinam superbia animi*, hoc est, *calamitas est comes superbiæ*, ait Vatablus; Chaldæus, *ante interitum venit superbia, et ante ruinam elevatur spiritus*; Septuaginta, *ante contritionem præcedit* ὕβρις, id est *contumelia*, vel *injuria* (Syrus, *opprobrium*), *et ante ruinam* κακοφροσύνη, id est *mala cogitatio*; Complutenses et Romana, *immodestia*; alii, *temeritas, stultitia*; κακόφρων enim est insanus, impatiens, mala cogitans, quasi κακὰ καὶ δόλους φρονῶν. Sensus ergo est, *q. d.* Antequam quis grave malum subeat, quo conteratur, confringatur et evertatur, solet præire illius superbia, qua superbe sese extollat, ut aliis dominari velit : hanc enim Deus sternere et confringere solet. Similiter antequam quis in levius quodpiam malum impingat et ruat, solet præire in eo elatio spiritus, sive fastus aliquis et tumor animi, qui hoc malum mereatur. Porro malum accipe tum pœnæ, uti sunt morbi, paupertas, ignominia, persecutiones, exilia, ipsaque mors; tum culpæ : Deus enim culpam minorem et occultam alia majore et aperta castigat. Sic Deus occultam superbiam Adæ, qua intumuit audiens ab Æva promissum serpentis : « Eritis sicut dii, » punivit permittendo lapsum ipsius in apertam et claram inobedientiam, qua pomum vetitum comedens se totumque genus humanum perdidit, uti pulchre ex hoc loco docet S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* cap. XIII : « Illud, inquit, malum (superbiæ) præcesserat in abdito, ut sequeretur hoc malum, quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est : Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina, quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam sit ibi defectus, quo est relictus excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imaginatione justitiæ. Et ideo audeo dicere superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer *Psal.* LXXXII : Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine, id est, ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerant quærendo suum. »

Igitur contritionem præcedit superbia. Quam contritionem? omnem. Nunquam enim in peccatum cadimus, nisi per superbiam saltem tacitam, vel interpretativam adversus Deum erigamur. Superbia Deo ipsi adversatur ; proximis intolerabilis, et ipsi superbo supra modum nociva reperitur : quia nisi homo reverentiam et subjectionem Deo debitam desereret, et erecto collo adversus eum ejusque mandata superbiret, nunquam in gratiæ dissipationem et peccatorum ruinam incideret.

Versio Septuaginta habet, *ante contritionem præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio.* Nota hic quam emphatice superbia per antonomasiam dicatur injuria, scilicet Deo inflicta. Tam grave malum est superbia, ut Deum ipsum quasi conviciis et irrisionibus illudat, colaphos in faciem Dei impingat, eam sputis illinat, et velut nolentem ac renuentem in certamen provocet Deum. Quam etiam invenies in illo Apostoli *Jacobi* IV : « Deus superbis resistit. » Non ait : Obsistit, it obviam,

quietos impugnat; sed « resistit, » quasi impugnantibus et lacessentibus Deum superbis, ipse, ut suo consulat honori, pro laribus et focis repugnat, propulsans a se potius injuriam, quam subinferens, defendens se potius quam alios offendens. Quod aliquando S. Augustinus expertus sic dolebat : « Sed ego, Domine, conabar ad te, repellebar abs te, ut saperem mortem; resistebas ventosæ cervici meæ, » etc., lib. IV *Confess.* XV. En ventosum caput superbi : tamen stultus sibi de vento blanditur suo.

Superbia causa omnium malorum, cur? Causa prima. At cur superbia, sive magna, sive modica, præit et causat pene omnes omnium, etiam Sanctorum, casus, ruinas et contritiones? *Primam* causam dat Cassianus, *Collat.* VI, cap. XVII, quod ex minoribus soleat fieri gradus ad majora : « Lapsus vero quispiam, inquit, nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut pravæ institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam paulatim virtute animi decidente, et per hoc sensim vitiis increscentibus casu miserabili concidisse. Ante contritionem enim præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio; quemadmodum domus nunquam subitaneo ad ruinam procumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum paucissimis penetrantibus corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in majorem modum patefactis atque collapsis, rivatim post hæc influit pluviarum imbriumque tempestas. »

Secunda. *Secundam* causam dat S. Chrysostomus, lib. V *De Incompreh. Dei natura,* nimirum superbiæ gravitatem et pondus, quæ tanta est, ut superbum in ima deprimat.

Tertia. *Tertia* et potissima causa est Dei vindicta. Deus enim extremo odio prosequitur superbiam et superbos, ideoque eos fulminat et sternit usque ad tartara. Unde Æsopus rogatus a Chilone quid Jupiter faceret, et in quo occuparetur, respondit: « Ut excelsa deprimat, extollat humilia. » Ita Laertius, lib. I, in *Chilone.* Et Septuaginta Interpretes, interrogati a Ptolemæo Philadelpho quo pacto vitare quis posset superbiam, responderunt : « Si cogitet quod Deus superbos deprimit, mites autem et humiles exaltat. » Hoc est quod superbis minatur Deus per Abdiam, vers. 4 : « Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum, inde detraham te. » Et de Nabuchodonosore Baltasari ejus filio ait Daniel, cap. V, 20 : « Quando elevatum est cor ejus, etc., depositus est de solio regni sui, et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est. » Est enim hic magnus stimulus ad humilitatem, si cogites per eam te exaltandum; sin superbias, certo certius te deprimendum, et forte usque ad tartara cum superbo Lucifero. Sicut enim signum prædestinationis est humilitas, sic signum reprobationis est superbia. Cum ergo senseris in mente elationem quampiam, tumorem et fastum, scito hoc esse signum instare tibi casum et ruinam; sicut enim fumus signum est proximi incendii, sic elatio signum est proximæ ruinæ. Quare sicut, dum vides attolli fumum, illico accurris, ut aqua injecta illum, et sub eo latentem ignem suffoces et opprimas : ita prorsus dum sentis in animo tumorem, illico eum contunde et confringe, itaque lapsum tibi imminentem discute et averte. Lapsus enim et ruina est individuus comes superbiæ; neminem enim Deus punit ante peccatum, neque peccat aliquis nisi ex superbia quadam, nempe quod coram Deo humiliari nolit. Nunquam enim contemptim et mortaliter transgredimur Dei præcepta, nisi pluris facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam Dei imperium. Unde bene dicitur *Eccli.* X, 15 : « Initium omnis peccati est superbia. »

Nota : Humiles et sancti subinde nutu Dei affliguntur et depримuntur, at non ut ruant et conterantur, sed potius ut exaltentur, uti patet in Joseph, Job, David, etc. Eædem ergo calamitates justis sunt merita et coronæ, superbis vero sunt demerita et supplicia, quia illis ad virtutis et gloriæ augmentum, his ad tormentum a Deo irrogantur. Denique quanta est superbia, tanta eam sequitur ruina et contritio; mensura enim pœnæ respondet mensuræ culpæ. Sicut ergo qui ex alto ruit, profunde cadit, planeque conteritur : sic quo major est elatio, eo majus est præcipitium, juxta illud Claudiani :

Tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant (1).

Sic Deus contrivit superbiam Pharaonis per Moysen, Goliæ per Davidem, Pharisæi per Publicanum, Absalomi per Joab, Adoniæ per Salomonem, gigantum per diluvium; quin et præsumptionem Petri asserentis se moriturum cum Christo, per ancillam, quæ eum perculit et impulit ad negandum Christum. Exempla.

Recentius exemplum valde appositum recenset B. Petrus Damianus, *epist.* 24, cap. VI, de clerico superbo, qui, dum in Missa legeretur illud Christi: « Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur, » *Lucæ* XIV, 11, irrisit, fastuque plenus et nimia bellicæ facultatis fiducia in prælium, quasi victor futurus prosiliens, in ipso conflictu misere cæsus occubuit. Simile est quod narrat S. Antoninus, II part. tit. III, cap. II, de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex Deiparæ Cantico : « Dispersit superbos mente cordis sui; deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles ; » quod se de sua sede deponi negaret posse. Cum semel post balneum vestes illius Angelus, ipsum referens, induisset, et ad domum cum aulicis ve-

(1) Seneca, *Hercul. fur.* Vers. 384 :

Dominare tumidus, spiritus altos gere :
Sequitur superbis ultor a tergo Deus.

Cæterum Masorethæ in hoc versu medium esse libri notant.

nisset; ille vero laceras vilesque sumere coactus, illuc reversus in aulicos diras et minas jactaret, pro stolido habitus ad Angelum deductus est, qui verus princeps habebatur, a quo, postquam cum aulici effuse risissent, in penetrale admissus, deque modestia monitus, proprias vestes induit, deinceps in honore tanquam legitimus herus habitus est.

Vers. 19. 19. MELIUS EST HUMILIARI CUM MITIBUS, QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS. — Chaldæus, *melior est humilis spiritu et mansuetus;* Syrus, *melior est humilis spiritu et oculis dimissis, quam qui dividit prædam cum fortibus;* Septuaginta, *melior mansuetus cum humiliatione, quam qui dividit spolia cum contumeliosis* vel *injuriantibus*, quia hæc spolia sunt injusta : quare qui spoliorum partem accipit, injuriæ consentit et cooperatur, ac proinde idem cum injuriantibus exitium subibit, ait Aben-Ezra. Superbi enim solent ex fastu esse aliis injurii, eosque bonis suis spoliare, sociosque et amicos in partem rixæ vel belli ac spoliorum vocare; sed utrosque eadem manet Dei vindicta, idem interitus. Hæc gnome quasi conclusio educitur ex præcedenti : si enim superbia parit contritionem et exaltatio ruinam, uti jam dixit, ergo melius est humiliari spiritu, ut habent Hebræa, hoc est, demittere sese cum humilibus et mitibus (qui enim humiles sunt, sunt et mites), quam cum superbis se supra alios attollere, eosque spoliare ac spoliis eorum se ditare. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui : « Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum, » *Psal.* LXXXIII, 11.

Unde *secundo*, sic exponi potest, *q. d.* Melius est humiliari, id est affligi spiritu, puta animo et mente, cum mitibus, ac patienter ferre injurias et spoliationem superborum, quam cum eis injuriam aliis facere, eorumque spolia injuste dividere. Unde Cajetanus et Baynus sic exponunt, *q. d.* Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa, quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, cœlestem quamdam vitam in terris agis, in pace et tranquillitate animæ. Inter superbos vero semper sunt jurgia : noli igitur vulgi judicio, sed sapientum res æstimare; virtutem vitio, animæ quietem externis bonis præpone.

Tertio, sic exponas : Melius est humiliari, id est depauperari cum mitibus, quam dividere spolia, id est ditari cum superbis, præsertim si quis fiat pauper spiritu, juxta illud Christi : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » *Matth.* v. Ita Vatablus et Auctor *Catenæ Græcorum*.

Quarto, plenius et profundius, per catachresin ex τῷ *mitibus* intelligas pacem et tranquillam vitam quam parit conversatio cum mitibus : ex τῷ vero *dividere spolia* intelligas odia et rixas quas parit superbia. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 8 *in Matth.* : « Nutrix dilectionis (et consequenter pacis ac concordiæ) humilitas est; mater autem omnis mali superbia. » Sensus ergo est, ait noster Salazar : « Melius est humiliari cum mitibus, » hoc est, præstat quidem ex animo dejici et humilem esse : sic enim inter humiles licebit agere, qui mitissimi plerumque sunt, et nulla eos distrahit indignatio aut dissidium; sed mutua potius benevolentia cohærentes tranquillam valde vitam degunt. Præstat, inquam, cum his agere, quam superbia intumescentem cum superbis versari, qui assidue inter se confligentes spolia partiuntur, id est, qui in semetipsos invicem incurrunt, ac se mutuo honoribus atque fortunis spoliant; qui vitam denique innumeris fluctibus et tumultibus plenam transigunt. Itaque sapiens humilitatem superbiæ ideo præfert in hoc loco, quia humiles cum humilibus valde tranquille et benevole conversantur : superbi autem inter se confligunt, ac se invicem direptis fortunis spoliant.

Mystice, Auctor *Catenæ Græcorum*, *q. d.* Melior est exigua cognitio cum humilitate, quam magna scientia cum superbia.

20. ERUDITUS IN VERBO REPERIET BONA : ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST. — Hebraice, *intelligens super verbo inveniet bonum, et qui confidit in Domino, beatitudines illi*, scilicet sunt, vel erunt; Chaldæus, *qui contemplatur in verbo;* Syrus, *intelligens verbum;* Septuaginta clare, *intelligens in negotiis inventor bonorum, et qui fidit in Deo, beatissimus. Verbum* enim metonymice significat rem verbo significatam, puta negotium. Vers. 20

Primo, Aben-Ezra hanc gnomen refert ad præcedentem, *q. d.* Qui humilitatis studio cum mitibus eruditur, ut alta de se non sentiat, bona reperiet : a Deo enim beneficiis cumulabitur; et qui spem in Deo collocat, nequaquam voluptatem capiet spoliis cum superbo partiendis, sed a Deo locupletatus bonis omnibus circumfluens beatus erit.

Secundo, alii sic, *q. d.* « Eruditus in verbo, » id est potens in sermone, in judicio quidem rem litemque suam peraget, ac obtinebit bona quæ prætendit; sed tamen beatior est, qui fugit lites, et tacens res suas Deo commendat.

Tertio, magis genuine R. Levi exponit, *q. d.* Intelligens supra rem, id est qui alicui negotio intelligenter incumbit, diligenterque attendit quomodo in unaquaque re se gerere debeat, nec festinanter aut temere sua agit; hic cogitando bona consilia inveniet, quibus feliciter negotium conficiat, ac bona destinata quæ optat, assequatur. Qui autem hisce industria sua peractis, sibi tamen, suo consilio ac causis et rationibus solertia sua apte comparatis non fidit, sed spem omnem rei conficiendæ in Deo collocat, hic beatus erit, quia Deus spem ejus non fallet, sed voti compotem faciet, ac rem ad optatam metam deducet,

etiamsi in adminiculorum apparatu forte erraverit. Hæc enim est prudentia Christiana, quam suis verbo et exemplo commendabat S. Ignatius fundator Societatis Jesu, nimirum ut qui rem arduam ad Dei gloriam molitur, omnia humana consilia et media ad rem conficiendam opportuna prudenter et diligenter adhibeat, perinde ac si illis ipsis tota res conficienda foret. Deinde spem omnem collocet in Deo, quasi ab ipso solo res peragenda foret, ut sibi diffidens, fidensque Deo, illum toto corde invocet, illique media rei conficiendæ a se inventa offerat, ut ea probet vel improbet, et meliora suggerat, eaque dirigat ac prosperet, atque ab illo uno felicem rei transactionem exspectet. Unde Baynus sic explicat, *q. d.* Præstat in Domino collocare fiduciam quam in propria prudentia. Aut: Beatus est qui, præter hoc quod cum multa prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam rei peragendæ in Domino collocat, juxta illud *Psal.* CXLV, 5 : « Beatus cujus Deus Jacob adjutor ejus; spes ejus in Domino Deo ipsius, qui fecit cœlum et terram. » Docet ergo nos hæc gnome ita prudenter, instanter et sollicite res nostras agere, quasi illæ a Deo Deique speciali cura non penderent : ac vice versa ita spem omnem in Deum reponere, ac si nostra omnis prudentia et sollicitudo inanis foret, enervis et irrita. Ita Cajetanus, Jansenius, Salazar et alii (1).

Prudens ita operatur ut fructum exspectet a Deo solo.

Vers. 21. 21. QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR PRUDENS : ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAJORA PERCIPIET. — Hebraice, *et dulcedo labiorum addet acceptionem*, quod Noster vertit, *majora percipiet;* alii per לקח *lecach*, id est acceptionem, accipiunt doctrinam; hanc enim discipulus a magistro haurit et accipit. Unde Chaldæus, *et qui dulcis est labiis suis, addet disciplinam;* Syrus, *addet scientiam*; Septuaginta, *sapientes et intelligentes vocant malos; dulces autem in sermone plura audient* (2).

Primo, Beda sic exponit : « Qui sapientiam Catholicæ fidei, quam didicit, illibatam in corde suo custodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eamdem etiam docte prædicare et contra hæreticos defendere novit, majora laboris amplioris præmia percipiet. » Addit Hugo : Majus etiam nomen, puta doctoris, accipiet.

Secundo et melius, *q. d.* Qui in corde suo sibi sapit, hic « appellabitur, » id est revera erit, ut jure vereque appellari possit, prudens, et, ut Hebraice est, intelligens; at qui non sibi soli sapit, sed et aliis ac sapientiam ex corde in os ad aliorum salutem derivat, ut quæ mente sapienter concepit, sapienti et suavi eloquio proximis instillet, hic utique majora percipiet, quia majorem earum, quæ alios docet, cognitionem accipiet : docendo enim illuminatur et dilatatur intellectus docentis, ut clarius videat ea quæ docet, quam ante ea cognoverit, imo novos conceptus, novas rationes, novas veritates, novas subtilitates mens docendo excitata docenti suggerit, quæ alias nunquam ipsi in animum venissent.

Qui ergo docet alios, docet se ipsum : unde experientia ostendit eos qui profitentur Poesim, Rhetoricam, Philosophiam, Theologiam, Ethicam, docendo insignes et perfectos evadere Poetas, Rhetores, Philosophos, Theologos, Ethicos.

Tertio, genuine et plene, hac gnome docet Salomon veræ prudentiæ et sapientiæ, ac sapientis duo esse munia, duo officia : prius, ut corde sapientiam contineat; posterius, ut eamdem sapienter et suaviter depromat et eloquatur. Itaque sapientiam poscere eloquentiam, ut quæ sibi sapit, eadem aliis cum gratia et fructu proferat. Ideoque sapientiam non esse perfectam, nisi ea quæ intelligit, sciat aliis communicare et persuadere, juxta illud *Eccli.* XLI, 17 : « Scientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque? » Et S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christ.* : « Omnis, inquit, res quæ dando non deficit, dum habetur et non datur, non habetur quomodo habenda est. » Hunc esse sensum liquet ex duobus versibus sequent., ac præsertim ex vers. 23, ubi hanc gnomen alia clariori explicans ait : « Cor sapientis erudiet os ejus, et labiis ejus addet gratiam.»

Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Qui sapiens est corde, is quoniam per sapientiam in animo reconditam, erudite et prudenter loquitur ore suo (cor enim sapientis erudiet os ejus), ideo appellabitur prudens; idemque dulcis existens per sapientiam in eloquio, addet et in aliis et in se ipso doctrinam, doctior quotidie et eloquentior evadet, aliisque semper magis ac magis sapientiam ingeret. Itaque unicam clausulam continet versus, docens sapientem prudentis nomen obtinere, quoniam eloquentia sua scientiam auget docendo.

Idem videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *sapientes et intelligentes vocant malos, dulces autem in sermone plura audient*, id est, plura discent audiendo : auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristoteles, unde auditores vocantur discipuli. Porro sapientes vocantur « mali, » græce φαῦλοι, id est *primo*, viles, inutiles, ignavi, quia scilicet sibi soli sapiunt, et detrectant laborem docendi alios; *secundo*, pravi, invidiosi, maligni, quia invident aliis sapientiam, atque ut ea alios omnes superent, avare eam celant, nec aliis eam communicare volunt; *tertio*, Auctor *Catenæ Græc.* sic legit, *viros sapientes et prudentes pravi appellant pravos et sceleratos; qui autem blanda utuntur oratione, plura discunt et hauriunt*. Sicque explicat, *q. d.* « Adulatores dulces-

(1) Rosenmullerus, *qui intelligentiam adhibet ad verbum*, divinum scilicet, *inveniet bonum*, *et qui*, etc. Maurer, *qui attendit ad rem*, qui in rebus gerendis circumspecte et considerate agit, *invenit*, assequitur *bonum*, etc. : Hoc præplacet.

(2) *Cui cor*, mens *sapit*, *vocatur* et est *intelligens; et suavitas labiorum auget doctrinam*, eo quod sapientiam aliis gratam facit, commendat.

que eorumdem sermones vulgo majori in pretio habentur, quam viri prudentes vereque sapientes.

Dulcis sermo requirit quatuor. Primo. Secundo. Porro, ut dulcis sit sermo sapientis, multa requiruntur : *primo*, ut sermo sit refertus sapientia et prudentia : sapientes enim majorem delectationem in sensu quam in sono sermonis percipiunt, ait Dionysius; *secundo*, ut sermo sit ordinatus, concinnus, perspicuus, facilis intellectu : sunt enim nonnulli viri alias eruditi, qui suos conceptus altos et profundos concinne et clare eloqui nequeunt, eo quod in ipsa elocutione sint inordinati et confusi, vel barbari, vel obscuri et involuti. His manca est sapientia : deest enim eis os, puta eloquentia; *tertio*, ut sermo sit gratiosus, comis, suavis, hilaris, habens suos sales et lepores, juxta illud Apostoli : « Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, » *Coloss.* IV, 6. Sunt enim nonnulli viri alias docti, sed in loquendo agrestes, rustici, duri, tetrici, ut non verba, sed spinas et saxa loqui videantur, qui proinde ad docendum, monendum et exhortandum parum sunt idonei; *quarto* et maxime, ut sermo procedat ex corde mansueto, benevolo et amore pleno. Hoc enim verbis suum amorem et dulcorem inspirat, ut quidquid dicat, amorosum et dulce sit, et ut tale ab omnibus avide arripiatur, etiamsi in se terribile vel asperum sit et mordax. Unde S. Augustinus in epist. *ad Galat.* cap. VI, vers. 1, hanc dotem requirit in eo qui corripit proximum : « Dilige, inquit, et dic quod voles; » qui enim amat, esto acria correptionis verba jaciat, hæc a correpto non ut tela, sed ut pharmaca libenter excipiuntur; vice versa, si blanda quis proloquatur, sed corde non blando, hæc ut amara respuuntur. Anima enim quæ amat amorem suum, imo se ipsam, influit in sua eloquia, ac per ea in corda audientium ; quæ proinde ferit, mollit, ignit ac flectit quodcumque vult. Exempla sunt in Confessionibus S. Augustini, ac in S. Bernardo, qui ubique melleus et igneus melleam et igneam lectori aspirat sapientiam.

Tertio. Quarto.

Vers. 22. 22. FONS VITÆ ERUDITIO POSSIDENTIS : DOCTRINA STULTORUM FATUITAS. — Hebraice, *vena vitarum intelligentia habenti illam* (vel hero et domino ejus,) *et eruditio* (1) *stultorum stultitia*; Septuaginta, *fons vitæ cogitatio possidentibus; disciplina autem imprudentium mala*. Ita Complutenses et Romani. Pro *cogitatio* græce est ἔννοια, id est *intelligentia*, notitia, notio, sensus, sententia, prudentia, cognitio. Unde Aquila vertit, ἐπιστήμη, id est *scientia*; Symmachus, φρόνησις, id est *prudentia*.

Explicat quod dixit : « Dulcis eloquio majora perspiciet, » quia nimirum ipse est quasi fons sapientiæ; quare sicut fons quo plus dulcis aquæ effluit et effundit, eo plus illi continuo succedit et affluit : sic pariter sapiens quo plus sapientiæ suaviter eloquitur, eo plus ei a Deo suggeritur, perinde ac ubera quo magis mulgentur, eo plus lactis recipiunt.

Jansenius contendit legendum : « Fons vitæ eruditio possidentibus, » uti habent Septuaginta. Sic enim sensus clarus est, *q. d.* Sapientia sapientibus illam possidentibus est velut fons vitæ, qui quo plus vitalis sapientiæ emanat, eo plus a Deo haurit et recipit. Verum Romani et cæteri codices legunt *possidentis*; idque significantius est : significat enim *primo*, quod sapientia in corde sapientis meditando, studendo et orando quasi fons oriatur et ebulliat velut in propria possessione et fundo, ac proinde continue et jugiter scaturiat copiosas sapientiæ aquas quibus non tantum domesticos, sed vicinos circumquaque irriget, vivificet et fecundet, ut bonorum operum sint feraces et fertiles; *secundo*, τὸ *possidentis*, vel, ut ex Hebræo vertas, *heri* aut *domini*, significat neminem debere docere sapientiam, antequam eam plene didicerit, ut eam quasi herus possideat. « Doctor ergo sit concha, non canalis, » ait S. Bernardus; sit possessor sapientiæ : ita fiet possessor pulpiti, ex quo eam doceat. *Tertio*, τὸ *possidentis* significat sapientiam esse fontem vitæ proprium possidentis, id est illius qui eam exercet, eaque utitur docendo et informando alios. Plena enim firmaque rei possessio præter dominium exigit rei possessæ usum et exercitium, ut scilicet facile et expedite re possessa utatur, eamque exerceat. Significat ergo sapientem prius debere cor suum plane imbuere sapientia, ut eam firmiter solideque possideat, ac deinde eam exerceat et eructet docendo tum verbo, tum opere et exemplo. Qui enim sapientiam in se habet, sed eam non exercet, nec alios docet, huic sapientia non est fons vitæ, sed quasi lacus vel aqua stagnans, ideoque putrescens et mortua, juxta illud Christi : « Omni habenti dabitur; ei autem qui non habet (id est non utitur talento quod habet), et quod habet auferetur ab eo, » *Matth.* cap. XXV, 29.

Sensus ergo, ait Jansenius, est, *q. d.* Eruditio, id est sapientia et intelligentia, est illis qui habent eam, fons vitæ, quia velut scaturigo semper profluens, nec unquam deficiens, subministrat eis assidue, unde et ipsi in anima vivant, et alii per eorum doctrinam. At contra doctrina stultorum, qua et se ipsos et alios de agendis rebus aut credendis docent, nihil aliud est quam fatuitas, hoc est, stulta sunt quæcumque quatenus stulti et ex suo corde docent. « Ex abundantia enim cordis os loquitur. »

De stultorum ergo ventre exeunt flumina aquæ mortuæ; de ventre vero sapientium secundum Deum exeunt flumina aquæ vivæ, ait Auctor *Imperfecti*, homil. 20 *in Matth.*

Ænigmata septem Ve- Huc quoque faciunt septem gryphi sive ænigmata Venerabilis Bedæ in *Collectaneis* : « Tres infelices in lege leguntur, qui scit et non docet, qui

(1) Seu *disciplina*. Stultorum pœna est ipsa stultitia, quæ nihil nisi exitium afferre potest.

nerabilis Bedæ. docet et non facit, qui nescit et non interrogat. »

Qui sunt qui sani ægrotant? qui aliena negotia curant.
Qua ratione homo lassus non fit? lucrum faciendo.
Quid est longissimum? spes vel cogitatio.
Quid est regi et misero commune? nasci et mori.
Quid est optimum et pessimum? verbum.
Quid est quod alii placet, alii displicet? vita.

Vers. 23. 23. COR SAPIENTIS ERUDIET OS EJUS, ET LABIIS EJUS ADDET GRATIAM. — Hebraice, *addet acceptionem*, id est *doctrinam*, ut vertit Chaldæus et Syrus, puta gratiam docendi, quod Noster, vers. 21, vertit, *majora percipiet*, puta majorem doctrinam et docendi gratiam nanciscetur. Pro *erudiet* hebraice est ישכיל *iaskil*, id est, ut Pagninus intelligit, intelligens et prudens faciet, prudenter diriget, instruet, erudiet.

Cor est symbolum trium. Primo, mentis. Cor trium rerum est symbolum, triaque significat; unde triplex hic emergit sensus. *Primo, cor* vocatur mens et intellectus; sicut enim a corde vita et spiritus vitales totius corporis procedunt, sic a mente procedit vita et spiritus totius animæ omniumque ejus potentiarum. Sensus ergo est, *q. d.* Mens sapientis est, quæ dirigit os ejus, illudque docet nil temere effutire, sed præmeditata loqui, ac labiis ejus indit additque gratiam docendi, ut gratum suavemque promant sermonem, qui in animos audientium leniter influat et sapientiam instillet. Mens enim sapientis prius cogitat et meditatur, quid et quomodo debeat loqui, ut auditoribus prosit et persuadeat sapientiam; mens vero stulti nil præmeditatur, sed quidquid in buccam venit, illico eloquitur. Unde *Eccli.* cap. XXI, vers. 29: « In ore fatuorum, inquit, cor illorum; et in corde sapientium, os illorum. » Vide ibi dicta. Unde et Septuaginta vertunt, *cor sapientis cogitabit quæ ab ore proprio, et in labiis suis portabit doctrinam*; Syrus, *cor sapientis cognoscit sermonem oris sui*, etc.; R. Salomon, *sapientis os a mente habet, ut recte et eloquenter loquatur*; Vatablus, *pectus sapientis os illius prudenter moderatur, et labiis ejus addit doctrinam.*

Secundo, sapientiæ. *Secundo, cor* sapientis est ipsa sapientia, sicut cor animalis est ipsa anima; unde cordatus vocatur prudens et sapiens; et *Osee* VII, 11, dicitur: « Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor, » id est, insipiens et imprudens. Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur. « Labiis ejus addet gratiam, » ut cum gratia sapientiam depromat et proferat; os enim ex se est insipiens, ac non intelligit quid dicat: quare necesse est ut sapientiam hauriat a sapientia cordis. Cor ergo (1) sit doctor oris, ac doceat os sapientiam, puta modum sapienter et prudenter loquendi. Nam verbum mentis sapiens fundit sibi simile verbum oris sapiens. Ita Aben-Ezra: « Sapiens, inquit, sermone suo sapientiam, qua excultus est, prodet, atque ut doctrinam cæteris patefaciat, majorem addet mentis solertiam. » Sapientia enim solers est, multosque modos sapienter loquendi excogitat, ac multas rationes adinvenit, quibus id quod intendit, gratiose eloquatur et auditori persuadeat. Unde explicans subdit: « Favus mellis composita verba, » etc. Vide dicta vers. 21; ille enim versus cum hoc uti verbis, sic et sensu consentit.

Tertio, amoris. *Tertio, cor* significat affectum, benevolentiam, amorem, *q. d.* Cor, id est amor, erudit et docet os sapientis, ut omnia tædia, fastidia, molestias, quæ in docendo rudes vel morosos et difficiles occurrunt, generose superet, utique modos dicendi et agendi adinveniat, quibus sapientiam, fidem et virtutem auditoribus persuadeat, uti faciebat Apostolus Galatis dicens, cap. IV, vers. 19: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam. » Unde S. Augustinus, lib. *De Catechizandis rudibus*, cap. X, docet catechistam debere imitari matrem, quæ ex amore materno rudem infantem sensim docet balbutire et loqui, imo eidem cibum præmandit. Amor enim omnem ruditatem, omne tædium et fastidium superat: « Num, inquit, delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutila verba immurmurare? Et tamen optant homines infantes, quibus id exhibeant. » Et inferius: « Suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere et devorare grandiora. » Addit deinde novam gallinæ similitudinem: « Non recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat, cujus blandas voces refugientes superbi, præda statim alitibus fiunt. Sicut ergo calor omnes fructus, omnesque cibos concoquendo sapidos dulcesque efficit: sic et amor omnes sermones suaves gratosque reddit tam dicenti quam audienti. Cum ergo quid dicturus es, vel aliquem docturus aut correpturus, dicta tua præeat et promat amor; ita modum recte loquendi et persuadendi docebit te amor. Amor enim e corde ebulliens in os, sermonem sibi similem eructabit et pariet, juxta illud *Psalm.* XLIV, 1: « Eructavit cor meum verbum bonum. » Vide S. Bernardum, serm. 67 *in Cant.* Praxis loquendi et docendi.

24. FAVUS MELLIS COMPOSITA VERBA: DULCEDO ANIMÆ SANITAS OSSIUM. — Hebraice, *favus mellis eloquia pulchritudinis* vel *elegantiæ, dulcis animæ et medela ossi* (2); Pagninus, *et sanitas corpori*; Septuaginta, *favi mellis sermones boni; dulcedo autem eorum sanitas animæ*; Chaldæus, *favus mellis ver-* Vers. 24.

(1) Similiter de cordis et linguæ ratione Dschami, celebris Persarum poeta, in suo de Josephi et Suleichæ amoribus poemate, quod edidit Rosenweigius (Viennæ 1824), Prolog. vers. 6: « Cor dedisti gemmarum thesauris refertum, thesauri cordis linguam fac ut sit gemmarum libra, » i. e. da, ut mentis cogitata ordinate, apte et eleganter eloquar.

(2) Rectius, *dulcia animæ, et salubria ossibus, corpori.*

bum suave; Syrus, *verbum sapientis;* Vatablus, *favus mellis est amœnus sermo, animi dulcor et ossium medela.* Nam mel, inquit ipse, sanat languores corporis. Pro *verba composita,* hebraice est אמרי נעם *imre noam,* id est verba pulchritudinis, decoris, amœnitatis, elegantiæ. Unde *Noemi,* socrus Ruth, ita dicta est a specie et decore, *Ruth,* cap. I, vers. 20. Sicut enim species vultus rapit oculos intuentium, sic species et decor sermonis rapit aures audientium. Hæc sententia cohæret præcedenti; multis enim exaggerat Salomon commoda sermonis prudentis et suavis. Sensus clarus est, *q. d.* Sicut favus mellis delectat palatum, simulque reficit, nutrit et roborat corpus : sic pariter verba prudenter et suaviter composita et concinnata delectant aures, dulcorant animam, et sanant ossa. Per *ossa* accipe metaphorice cum Septuaginta intima animæ, aut proprie ossa corporis, *q. d.* Dulcis sermo non solum animum pascit, sed et corpus, ejusque ossa, in quibus situm est ejus robur, reficit, recreat et firmat.

Dulcis sermo est favus mellis. Primo. Apte pulcher dulcisque sermo comparatur favo mellis : *primo,* quia sicut favus stillat mellis dulcedinem, sic orator stillat sermonis facundiam. Unde de Nestore ait Homerus : « Cujus ab ore melle dulcior fluebat oratio; » *secundo,* mel est opus et nectar apum, quæ prudentiæ et castitatis sunt exemplar et symbolum. Simili modo dulcedo sermonis manat a mente prudente et casta. Unde in ore S. Ambrosii adhuc pueri lusit examen apum, portendens ejus castitatem et sermonis suavitatem. Idem accidit S. Isidoro, Archiepiscopo Hispalensi; S. Dominico, fundatori Ordinis Prædicatorum; ac ex Gentilibus Platoni et Pindaro. *Tertio,* apes legunt mel ex floribus et herbis odoratis : sic sapientes legunt mel sermonis ex florilegio S. Scripturæ; *quarto,* oratoris tria sunt officia, docere, delectare et movere, quæ repræsentantur per mel : mel enim reficit, dulcorat et sanat; refectio repræsentat doctrinam, dulcedo delectationem, salubritas motum et persuasionem. Unde S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christ.* : « Dixit, inquit, quidam eloquens et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriæ. » *Quinto,* R. Levi : Mel, inquit, medicina est leniendis membrorum cruciatibus, cum contusa fuerint, si iis imponatur, atque etiam aliis morbis maxime prodest : sic et suavis sermo confert ad aptam corporis constitutionem conservandam, et ad improborum morum ægritudines depellendas; præsertim vero lenit et discutit animi mœrores, angores, iras, amaritudines, invidias, quæ illam discruciant, exedunt et consumunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.* cap. II : « Medicina, ait, medetur morbis corporis, sapientia animi perturbationibus. *Sexto,* mel est sanitas, id est medulla ossium : mel enim optimam medullam ossibus suggerit, itaque ea languentia sanat et vegetat. Rursum medulla est quasi mel ossium ea nutriens, sanans, oblectans et roborans : simili modo sermo sapiens et suavis nutrit, sanat et firmat ossa, id est, robur animæ et corporis ad agendum et tolerandum fortia. Sic S. Marcus et Marcellianus a suis graviter tentati ad abnegandam in persecutione Christi fidem, cum nutarent, sermone prudenti et suavi S. Sebastiani in eadem confirmati fuere, ac pro illa gloriosum obiere martyrium. Idem fecit Ursicinus medicus, qui in morte cespitans, confirmatus oratione S. Vitalis, alacer cervices carnifici pro Christo præbuit. Idem fecit legio Thebæorum, roborata concione S. Mauritii et S. Exuperii ; ac septem fratres Machabæi sub Antiocho corroborati a matre vera viragine; ac septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Symphorosæ a matribus accensi ad martyrium. Sic adhortatione egregia Judæ Machabæi milites « convaluerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreos parati penetrare, » II *Machab.* XI, 9. *Septimo,* sicut favi mellis mira arte et concinnitate construuntur ab apibus, sic vir sapiens magna prudentia, ordine, methodo, elegantia componit et disponit sermones suos, indeque eis tam efficax suavitas et tam suavis efficacia. Exempla Platonis, Ennii, Virgilii, Varronis et Ciceronis recenset Plinius lib. VII, cap. XXX. Hinc apes mella favis condunt et cera incrustant, ne diffluant; favos porro tanta arte struunt, ut domus et palatia affabrefacta videantur. « Struunt, ait Plinius lib. XI, cap. X, orsa ea concameratione alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant. Favi superiore parte affixi, et paululum etiam lateribus simul hærent et pendent una. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alveus; » et cap. XI : « Sexangulæ omnes cellæ, a singulorum eæ pedum opere. » Similiter sermones suos construit et componit sapiens. Unde Esther orat Deum cap. XIV, vers. 13, docens : « Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri. »

Denique audi S. Ambrosium, lib. *De Bono mortis,* cap. V : « Mortua, inquit, peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, et fortiore cibo verbis velut pane, et suaviori sermone velut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermones autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens : Favi mellis sermones boni. In illo ergo horto sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat, alius qui mori faciat insolentiam, et velut sepeliat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. » Deinde plures utilium sermonum species recenset, dicens : « Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus Scripturæ cœlestis alimentis. Est etiam sermo suasorius dulcis

ut mel, et tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis lætificat. Est etiam lacteus sermo purus et candidus. Hos cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos sponsus proximis suis dicit : Edite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei. » Plura de melle et apibus dixi cap. VI, vers. 6, et *Eccli.* XI, 3.

Vers. 25. 25. EST VIA QUÆ VIDETUR HOMINI RECTA, ET NOVISSIMA EJUS DUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, *et novissimum ejus viæ mortis*; Chaldæus, *et finis ejus sunt viæ mortis*; Septuaginta, *attamen novissima eorum spectant in fundum inferni*; Syrus, *viæ ejus mortis semitæ*. Repetit et inculcat hanc gnomen Salomon, quia major hominum pars, ait Jansenius, laborat philautia, nimisque sibi in suis judiciis et sensibus placet; quare ab ea avocat omnes Salomon, dicendo quod multis plus æquo placeant sua sensa et consilia, ac licet revera prava tortaque sint, tamen eis amore sui excæcatis videantur esse recta, ideoque cæci et dormientes tendant ad mortem et gehennam. Jam enim hanc gnomen audivimus cap. XIV, vers. 12, ubi eam explicui.

Vers. 26. 26. ANIMA LABORANTIS LABORAT SIBI, QUIA COMPULIT EUM OS SUUM, — id est, oris sui fames et necessitas. Hebraice, *anima laborans laboravit sibi, quia incurvavit se super eum os ejus* (1), *q. d.* Homo laborat, quia os et fames oris ipsius innititur labori et laboranti, illique incumbit, et ab eo panem quo vescatur, quasi curvus et supplex postulat. Alludit ad *Gen.* III, vers. 19 : « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. » Imo Beda eo arctat hanc gnomen exponitque de Adamo, *q. d.* Adam peccans damnatus fuit ad laborandum, ut labore manuum sibi victum compararet; inde ad laborem compulit eum os suum, quando scilicet cum serpente locutus est, et ore suo vetitum pomum comedit; quia enim homo contra præceptum Dei intemperanter comedit pomum vetitum, hinc juste hac pœna mulctatus est, ut deinceps non comedat cibum, nisi quem magno labore et sudore comparavit, ait S. Augustinus. Verum alii passim hanc gnomen ample pronuntiatam ample sumunt, et omnibus hominibus adaptant.

Sensus ergo planus et genuinus est, *q. d.* Homo « laborat sibi, » id est ad suum commodum, ut scilicet vitam sustentet, quia ad laborem compellit eum « os suum, » ut scilicet laborando quærat victum, quo os fame hians et latrans satiet. Per *animam* enim synecdochice intelligit totum hominem; dicit tamen potius *anima* quam homo, quia in laborando magis laborat anima quam corpus. Anima enim est quæ in labore corpus movet, agitat, impellit omnemque laborandi vim et robur corpori suggerit. Hinc in labore magis patitur et fatigatur anima quam corpus, præsertim quia animæ est per omnia prudenter dirigere labores, ut sint utiles et fructuosi. Rursum anima est quæ sentit mille angores, curas, sollicitudines in laborando, uti videmus mercatores, opifices, agricolas cæterosque laborantes mille curis, quas parit labor, distendi et cruciari.

Significat ergo hæc gnome, hominis post peccatum sortem et statum esse, ut laboret, ac labore sibi victum paret. « Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum, » *Job.* V, 7. Provida enim Dei sapientia hominem ob peccatum ad laborem continuum damnavit, tum in pœnam peccati, ut illius pœna et pœnitentia sit labor; tum in concupiscentiæ remedium : ne enim otio diffluens concupiscentiis suis ageretur, Deus eum labori addixit, ut illi intentus de concupiscentiis suis cogitare non posset, aut, si posset, ei non liberet, utpote laboribus fatigato et fracto. Rursum significat Deum ad laborem homini stimulum dedisse, egestatem et famem : hæc enim cogit eum laborare, ut labore sibi alimenta comparet. Si enim non esset hæc necessitas et fames, nemo vellet laborare. Quocirca lex naturæ et Dei sanxit ut qui recusat laborare, cibo privetur, juxta illud S. Pauli : « Si quis non vult operari, nec manducet, » II *Thess.* III, 10. Ante triginta annos cum in Belgio Lovanii degerem, dux Arschotanus Hevriæ juxta arcem suam curabat vastos circa illam montes exaggerari et transferri. Rogantibus cur in rem parum utilem tantas opes expenderet, respondit : Ut centenos et amplius pauperes hoc opere distineam alamque, ne otientur et furentur, sed ut labore victum parent; qua ratione eleemosynam et spiritualem animæ, et temporalem corpori eorum confero. Denique significat moderandos esse labores, ut non nimios capessamus, qui corpus et animam dejiciant, ad congerendas opes; sed moderatos tantos scilicet, quanti ad victum lucrandum sufficiant, juxta illud Apostoli : « Est autem magnus quæstus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, » I *Timoth.* cap. VI, 6.

Salomon sibi succinit in Ecclesiaste dicens : « Omnis labor hominis in ore ejus, » cap. VI; unde R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, *q. d.* « Cum quis assidue desudat ob alimenta comparanda, sibi tantum desudat, cum ab ore suo tantum ad id incurvatus et abjectus fuerit. Est ergo hæc quædam institutio, ut mortalis a supervacanea ciborum copia abstineat, partemque tantum sibi necessariam desumat. »

Secundo, Hebræum עמל *amal*, et Latinum *laborare*, subinde idem est quod affligi, ac labor vocatur molestia et afflictio. Sic sensus erit, *q. d.* Homo afflictus, sibi, id est sua culpa, affligitur :

(1) Maurer, *nam opus imponit ei os suum*; Gesenius, *nam impellit eum os suum.*

quia os suum ad talem afflictionem eum compulit, et causa illi fuit miseriarum. Multi enim sunt intemperantis linguæ, ac multa effutiunt, quæ alios lædunt, offendunt, cruciant : quare ab eisdem vicissim læduntur et cruciantur. Tales sunt qui alios rident, vexant, subsannant, calumniantur, detrahunt, fraudant, decipiunt, expilant, etc. Huic sensui favet Chaldæus, qui sic vertit, *anima laborantis laborem sustinebit, quia ex ore suo veniet ei humiliatio* vel *incurvatio*. *Tertio*, Aben-Ezra Hebræum אכף *achaph*, id est curvavit, compulit, vertit, *in causa fuit*, *q. d.* « Quod quis perpetuus sit in laboribus, efficitur ab ejus ore, eo quod sermonum suavitatem non didicerit, ut e contra sapientia excultis eadem vitam affert : qui enim os et aures claudunt sapientiæ, manibus laborent oportet, ut victum sibi parent. » *Quarto*, Septuaginta vertunt, *vir in laboribus laborat sibi, et vim facit in interitum suum*. Ita Romani. Græce ἐκβιάζεται αὐτοῦ τὴν ἀπώλειαν, quod *primo*, Complutenses vertunt, *vim facit suæ perditioni*; et Auctor *Catenæ Græcor.* sic vertit, *vir honesto labori insistens sibi insistit, suamque perditionem vi propellit*; sicque explicat, *q. d.* Qui virtutis viam serio aggreditur, sibi, non alteri, laborat; profligat autem interitum, servatque seipsum per pœnitentiam. Unde per antithesin subdunt Septuaginta, *at perversus in ore suo fert perditionem*.

Egregie hanc lectionem explicat Cassianus, *Collat.* XXIV, cap. ult.: « Regnum cœlorum, ait, secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud, *Matth.* XI. Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ. Homo enim, ut scriptum est, in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ. Perditio nostra est oblectatio vitæ præsentis, et (ut expressius dicam) executio desideriorum voluntatumque nostrarum; quas si quis ab anima sua subtraxerit ac mortificaverit, gloriosam profecto et utilem perditioni suæ vim facit, abnegans duntaxat ei jucundissimas voluntates, quas per Prophetam sermo divinus sæpe incusat, dicens : Quia in diebus jejunii vestri invenitur voluntas vestra, » *Isaiæ* cap. LVIII.

Secundo, alii τὸ ἐκβιάζεται contrarie vertunt, *vim facit in interitum*. Ita Romana. Unde Theodotion vertit, *qui in laboribus laborat immodice, attrahit mortem sibi*, *q. d.* Avari qui laboribus nimiis se vexant, ut opes coacervent, hi sæpe iisdem se conficiunt et enecant. Et Syrus, *anima doloribus vexata sibi excruciatur, et ab ore ejusdem perditio eidem adducitur*.

Sic et Beda hæc accipit de impiis, præsertim hæreticis, de quibus dicitur *Jerem.* IX : « Ut inique agerent laboraverunt, » ut scilicet depravarent S. Scripturas, iisque suas hæreses stabilirent.

Mystice, S. Gregorius hanc gnomen applicat doctoribus, qui coguntur facere quod docent, ne pudefiant. Sic enim ait lib. II, homil. 18 *Ezech.* : « Sed cum bonorum auditorum vitam considerant, eamque profecisse suis exhortationibus pensant, erubescunt tales non esse, quales auctore Deo per se conspiciunt alios factos esse; et tanto se in mente stabiliunt, quanto pene in culpam labebantur. Nam cum ipsa sua doctoribus verba ad memoriam redeunt, erubescunt non servare quod dicunt. Unde per Salomonem quoque dicitur : Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. Os enim nostrum nos compellit ad laborem, quando per hoc quod dicimus a vitiis refrenamur; quia turpe nimis est ibi nos negligendo cadere, unde prædicando conati sumus alios levare. »

Rursus R. Levi sic explicat : « Anima laborantis sibi laborabit, quia labores subit, cum os incurvarit et demiserit, id est cum ab edendi cupiditate, potusque jucunditate os coercuerit, ita ut a sapientiæ studio, laboribusque ob eamdem ferendis ab ejusmodi cupiditatibus non avocetur. »

Denique Dionysius Carthusianus moraliter sic explicat : « Anima laborantis laborat sibi, id est anima exercentis opera corporalia aut spiritualia bona, facit ea ad suum profectum aut commodum, et pro necessariis corpori aut animæ. Ideo monet Apostolus : Labora sicut bonus miles Christi. Et rursus : Labor vester non erit inanis in Domino. Itemque : Unusquisque accipiet secundum suum laborem, quia compulit eum ad laborandum os suum, id est sermo quo se astrinxit ad bene agendum in fonte baptismi, in susceptione Ordinis sacri, aut in professione monastica, vel in foro confessionis, sive in actu prædicationis, quia quod alios docet, facere obligatur. »

27. VIR IMPIUS FODIT MALUM, ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT. — Hebraice est, *vir Belial* (id est, ut Aquila, *vir apostasiæ et rebellionis*, hoc est apostata et rebellis; Symmachus, *vir intolerabilis*. De Belial fuse dixi cap. VI, vers. 12) *fodit malum, et super labiis suis velut ignis ardens*; Septuaginta, *vir imprudens fodit sibi mala, et in labiis suis ignem condit*; S. Cyprianus, *ignem thesaurizat* (græce enim est, θησαυρίζει); Theodotion, *tanquam ignis ardescens*; Syrus, *vir impius machinatur malum, et ab ore ejus accenditur ignis*; Chaldæus, *vir calumniator fodit malum, et in labiis ejus ignis dat scintillas*; R. Salomon, *labia testis falsi et perjuri sunt velut ignis comburens, et consumens proximum*. Generalius et plenius R. Levi sic exponit : « Vir Belial animo suo nefanda molitur; quod autem ab animo ad labia derivatur, argumentum est, quo malum corde latens cognoscitur, quod quidem tanquam ignis exurens perniciem affert; atque id perinde est, ac si dixisset graviora damna illius ore inferri, quam animo destinasset : sermones enim suos ita diserte promit, ut ex illis acerbissima damna consequantur. » Vers. 27.

Vox *fodit* dupliciter accipi potest : *Primo*, *fodit* mente, id est animo vestigat malum, et scrutatur modos et rationes, quibus noceat proximo. Sicut

enim fossor fodiendo scrutatur mineralia sub terra latentia, ut sulphur, carbones, metalla : sic impius scrutatur, versat et excogitat calumnias, fraudes artesque nocendi. *Secundo*, *fodit* lingua et manu foveam, in quam alii cadant, id est malum, quod mente fodit et excogitavit, hoc reipsa effodit, et infert lingua calumniando, detrahendo, susurrando, decipiendo, etc. Rursum directe *fodit* malum aliis, sed indirecte sibi ipsi, ut vertunt Septuaginta, quia malum in suum redit reciditque auctorem; juxta illud *Eccli.* XXVII, 29 : « Qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. » *Tertio*, Rabbini nonnulli in Glossa magna vertunt, *vir belial per malitiam suam egraminans*, id est gramina effodiens: terra enim gramine vestita difficilius effoditur, quia graminum stirpibus et radicibus implicatur, constringitur, et quasi compingitur, ut in unam glebam continuam coalescat; sic susurro qui amicitias, quasi gramina quædam implexa, inter se connexas et longo tempore coalitas effodere, scindere et dissociare satagit, sane valde laboret oportet, multasque prisci temporis injurias oblivione sepultas effodiat necesse est. *Quarto*, nonnulli censent alludi ad milites, qui castrum vel urbem suffodiunt, ac subvecto pulvere tormentario accensoque disrumpunt, in altum dejiciunt et evertunt : ad eumdem enim modum calumniator et susurro mente quidem fodit malum, id est, cuniculos et fossam profundam agit simulatione et secreto; ubi vero amicorum fœdera alte suffodit, lingua quidem sua ignem supponit : nimirum ea dicit, quibus amicos inflammandos et concitandos esse novit; atque hoc dolo firmissimas paces et amicitias disturbat, domos et urbes nonnunquam etiam regna et imperia funditus evertit. Ergo Salomon apposite ait : « Vir impius fodit malum. »

ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT (1). — Nam, ut ait S. Jacobus, cap. III, vers. 6 : « Lingua ignis est, universitas iniquitatis, etc., quæ inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata a gehenna. » Ubi multa de hoc linguæ incendio dixi. Quocirca S. Gregorius Nazianzenus, orat. 3 *Contra Julianum Apost.*, linguam maledicam, qualis fuit Juliani, comparat Ætnæ, quæ primo ignes tegit et colligit, ac deinde collectos conglobatosque velut infernus evomit et ejaculatur, quibus agros, oppida et provincias etiam longe dissitas exedit et vastat.

Lingua maledica est Ætna.

Vers. 28. 28. HOMO PERVERSUS SUSCITAT LITES, ET VERBOSUS SEPARAT PRINCIPES. — Hebraice, *vir versionum*, vel *inversionum*, vel *perversitatum* (id est versutus et perversus, qui omnia vertit, invertit, pervertit), *mittit contentionem*, *et susurrator dividet principem* (2); Symmachus, *et qui calumniatur, diffamat ducem*; Chaldæus, *et susurro divellit a se amicum suum*; Syrus, *vanus insectatur amicos suos*; Septuaginta, *vir perversus transmittit mala, et facem doli accendit malis, et disjungit amicos*; Vatablus, *vir perversus occasiones contentionis injicit, et delator sæpe inter magnates dissidia concitat.*

Sententia clara est, *q. d.* Homo perversus, qui scilicet omnia pervertit, atque in malam partem rapit, aliterque rem atque verba refert, quam se habent; item qui alterius rebus benefactis vel certe indifferentibus malam intentionem affingit, eaque quasi subdolo et hostili animo in contemptum alterius facta depravat : hic suscitat lites et rixas; « et verbosus, » id est, ut Hebræa, *delator*, circulator et susurro, seminat discordias, separatque non tantum privatos, sed et principes, atque inter eos facem doli, ut vertunt Septuaginta, ac belli succendit. Faces doli sunt suspiciones, diffidentiæ, ambitiones, invidiæ, quas inter principes suscitant susurrones cum magno subditorum dispendio et clade, uti faciunt politici et hæretici, qui proinde sunt seditionum folles, ac titiones gehennæ, ut ait S. Jacobus, cap. III, vers. 6, imo quasi dæmones incarnati.

29. VIR INIQUUS LACTAT AMICUM SUUM, ET DUCIT Vers. 29.
EUM PER VIAM NON BONAM. — Hebraice, *vir violentiæ*; Chaldæus, *vir raptor*; Vatablus, *vir violentus seducit amicum* vel *proximum suum*, *et facit eum ambulare in via non bona.* Pro *lactat* hebraice est יפתה *iephatte*, id est *illicit*, *lactat*, *seducit*; Aquila et Symmachus, *decipit*; Septuaginta ἀποπειρᾶται, id est, ut Complutenses, *tentat*; Romana, *palpat*. Hæc sententia clara est, ac *primo*, aptari potest prædonibus et latronibus, qui viatores et quoslibet alios adoriuntur quasi amici blandis sermonibus, ac sensim deducunt eos in avias silvas vel speluncas, ubi eos spoliant et subinde occidunt; *secundo*, fraudatoribus qui speciosis promissis proximos inducunt in contractus, fœdera, obligationes, etc., quæ sibi commoda, proximis noxia fore sciunt; *tertio*, lenonibus et scortatoribus, qui pueros et puellas simplices donis inescant et seducunt, ut suæ vel aliorum libidini serviant; *quarto*, hæreticis et prava dogmata seminantibus, qui, ut ait Apostolus, *Rom.* XII, « per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium, » itaque eos pertrahunt in hæresim, errorem et exitium (3).

30. QUI ATTONITIS OCULIS COGITAT PRAVA, MOR- Vers. 30.
DENS LABIA SUA PERFICIT MALUM. — Ita Romana; sed Jansenius et alii legunt, *perficiet mala*. Legendo *perficit*, ait Jansenius, sensus est, *q. d.* Non is tantum perficit malum coram Deo, qui opera perpetrat, sed et qui attonitis oculis, hoc est, fixo animo cogitat prava; item qui ex indignatione mordet labia. Si autem legatur *perficiet*, tum significatur

(1) *Igne* significantur calumniæ et obtrectationes, quibus innocentum fama læditur.

(2) Rectius, *amicum* unum ab altero.

(3) *Quinto*, et magis ad litteram, *vir violentiæ* verbis blandis atque ad persuadendum compositis, alios ad scelesta et exitiosa facinora secum pertrahit.

malum aliquod metuendum ab eo qui cogitat intento animo prava; item ab eo qui mordet labia sua præ ira et vindictæ cupiditate. Indicat enim hæc parabola conditiones quasdam et signa exteriora hominis, qui alteri machinatur malum, ut ex his illum observantes, nobis ab illo caveamus.

Sed eodem redit sensus, sive legas *perficit*, sive *perficiet*; sæpe enim præsens ponitur pro futuro, præsertim ubi significatur rei mos sive consuetudo : *perficit* ergo, id est *perficiet*, hoc est, perficere solet.

Pro *qui attonitis oculis*, hebraice est עצה *otse*, quod Septuaginta vertunt, *qui obfirmat oculos;* alii, *qui obstinatos habet oculos*; Noster, *attonitos*.

Attonitus, quis? Attoniti enim dicuntur, qui quasi stupefacti ita sæpe rem aliquam intuentur vel cogitant, ut præsentes et præsentia non advertant, juxta illud *Job.* XV, 12 : « Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?» Attonitus enim derivatur a verbo prisco *attono* : attonare autem est tonando stupefacere; inde *attonitus* est quasi ad tonitru perculsus et stupefactus. Unde Ovidius, *epist.* 4 :

> Aut quas semideæ Dryades, Faunique bicornes
> Numine contactas attonuere suo.

Et Celsus, lib. III, cap. XXVI : « Attonitos quoque raro videmus, quorum et corpus et mens stupet. Fit interdum ictu fulminis, interdum morbo : ἀποπληξίαν hunc Græci appellant. » Denique Virgilius, lib. III *Æneid.*:

> Talibus attonitus visis, ac voce deorum.

Ubi Servius : « Hoc est, talibus deorum vultibus; unde sequitur : ac voce deorum. Nam et voce se dicit attonitum et visis. Attonitus vero est stupefactus : nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis, et sonitus tonitruum dant stuporem. » Verum, quia quis attonitis oculis potest cogitare et contemplari sancta et cœlestia, hinc Noster attonitos oculos nectit cum cogitatione prava. Unde Chaldæus vertit, *qui annuit oculis suis, et cogitat perversa, annuens labiis suis perficit malum;* et Syrus, *innuit oculis suis, et prava cogitat, et labiis suis machinatur et perficit malum.* Aben-Ezra vertit, *qui claudit oculos, ut nefaria machinetur; obturat enim oculos ne mens post oculos distrahatur, quo libere scelera meditari et machinari queat.* Sic et R. Levi, Pagninus, Vatablus et Baynus, *qui claudit oculos,* ait, *ad cogitandum perversitates;* Marinus in *Lexico*, *agitans oculos cogitando perversa.* Dantur ergo hic duo signa perversitatis perfectæque malitiæ. Prius est, si attonitis, firmis vel clausis oculis quis cogitet prava. Hoc enim est signum illum ita intentum esse cogitationi pravæ, ut in ea mentem et voluntatem absorberi sinat, nec de re alia bona cogitare possit : imo ab ea animum avocare et distrahere nequeat. Quare talis similis est diabolo, ait Auctor *Catenæ Græc.*, qui sæpe considerat quo quisque vitio laboret, ut per illud eum præcipitet. *Secundum*, si post cogitationem pravam et attonitos oculos, mordeat labia. Hebraice קרץ *corets,* quod Noster vertit *mordens;* Vatablus, *agitans;* Tigurina, *contrahens;* R. Levi, *patefaciens;* melius Marinus et alii in *Lexico*, *incidens* vel *nictans*. Incidere enim oculis, est oculis nictare : incidere vero labiis, est labiis nictare, vel potius mordere, qui gestus est malum alteri machinantis, quasi eodem modo eum incidere et discerpere velit, sicut incidit et mordet sua labra. Unde Horatius, lib. I *Carm.*:

> Impressit memorem dente labris notam.

Ex imaginatione enim perficiendi malum quod cogitat, aut ex indignatione moventur dentes ad hujusmodi morsum labiorum, quasi gestientes nocere ei cui male volunt. Maxime autem hæc spectant ad iratos : hi enim mordent labia, quasi minitantes aliis similem morsum. Unde Aristophanes in *Vespis* : « Comedens labra, ait, præ iracundia. » Et Homerus, *Iliad.* V :

> Ast hi labra suis presserunt dentibus omnes.

Sic pulli equini indomiti ferocientes mordent frenum. Sic Itali mordendo pollicem dextræ malum minitantur. Sic Georgius Castriotus Turcarum terror et fulmen, adeo ut ab eis nuncupatus sit *Scanderberg*, id est Alexander Magnus, ubi labia momorderat, imo mordendo quasi diffiderat, præceps in prælium ruebat. Estque hic gestus naturæ consonus; fere enim animalia omnia, ac præsertim serpentes, morsu pugnant et necant. Unde Lucanus, *Pharsal.* IX :

> Morsu virus habent, et fatum in dente minantur.

Denique Septuaginta luculenter sic uno spiritu totam sententiam efferunt, *qui obfirmat oculos suos, cogitat perversa, et statuit* vel *definit, et decidit omnia mala labiis suis, hic fornax est malitiæ;* qui enim hæc omnia, quæ signa sunt ingentis malitiæ, junctim habet, instar fornacis ira et malitia æstuantis maledictorum, rixarum, pugnarum, etc., globos et incendia assidue ejaculatur, nec ullis blandimentis, promissis vel minis restingui potest, sed his omnibus potius magis accenditur et exæstuat. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 16 *in Matth.* : « Sicut incendium aqua injecta magis succenditur, ita accidere solet in magna ira : quidquid aliquis dixerit, continuo pabulum hujus efficitur incendii (1). »

31. CORONA DIGNITATIS SENECTUS, QUÆ IN VIIS JUSTITIÆ REPERIETUR. — Hebraice, *corona gloriæ canities, in via justitiæ invenietur.* Quod *primo*, Janse- Vers. 31.

(1) *Qui claudit oculos suos* (ut meditabundi qui ad se redeunt) *ad excogitanda perversa,* ut mali quid moliatur, *mordens,* comprimens *labia sua,* quod itidem est machinantis : hic *perficit malum,* quod ad utrumque pertinet, hoc sensu : Qui malum vult perficere, sæpe illis signis gestisque utitur.

nius sic exponit, *q. d.* Per justitiam pervenitur ad extremam senectutem, cum impii fere ante diem suum moriantur, juxta illud *Psalm.* LIV: « Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos. » Ita R. Salomon. *Secundo, q. d.* In via justitiæ constituta est senectus, juxta illud *Sapient.* cap. IV: « Cani sunt sensus, et ætas senectutis vita immaculata. » *Tertio, q. d.* Esto juvenes aliquando libere et impure vivant, tamen cum ad senectutem veniunt, sæpe sapiunt et pœnitent. Verum Noster optime vertit subaudiendo more Hebræo pronomen *quæ* (1). Unde et Septuaginta, *corona gloriationis* (Complutenses, *exultationis*; Chaldæus, *pulchritudinis*) *senectus, in viis autem justitiæ reperitur*; Syrus, *diadema laudationis senectus, et in via justitiæ laudatur*; Vatablus, *senectus, si eam in viam justitiæ reperias, corona ornatissima est.* Pro *dignitatis* enim Hebraice est תפארת *tipheret*, id est *decoris*, pulchritudinis, gloriæ, magnificentiæ.

Sententia est clara, *q. d.* Senectus seni est quasi corona speciosa et magnifica, si tamen juste et inculpate vivat, ac justitiæ, id est virtutum quarumlibet, actibus ornetur: quocirca talis senectus omnibus est venerabilis et laudabilis. Porro multiplex est corona senum et senectutis: *prima* est corona canitiei: cana enim coma instar albentis coronæ ornat caput senum. Unde Phocylides: « Venerare, ait, canis redimita, seu coronata tempora habentes, cedendo senibus in sedendo et in officiis omnibus. » Et Philo, *Legat. ad Caium*: « Ætas ipsa senum quasi defunctum laboribus, et emeritum militem canis coronat. Quid enim aliud canities, nisi populeum aut floridum sertum? » Sic Plinius, in *Panegyr. Trajani*, capillum Trajani albescentem vocat non quidem coronatum, sed, quod tantidem est, ornatum.

Corona senum septuplex. Prima.

Secunda. *Secunda* est corona ætatis et antiquitatis. Unde Aben-Ezra sic explicat, *q. d.* Senectus est quasi gloriosum diadema viri capiti impositum. Senes enim multis annis, v. gr. 70, 80, 90, quibus vixere, quasi totidem floribus coronantur. Unde Philo apud Antonium in *Melissa*, part. I, serm. 17: « Juvenili vitæ, ait, succedit senilis ætas præstantissima et sacratissima, cui quasi summo gubernatori Deus gubernacula in manus tradidit tanquam idoneo, qui possit rerum terrenarum gubernacula tenere. » Audi Carolum Paschalium, lib. I *De Coronis*, cap. V: Apud Anacreontem, inquit, cani coronant caput, id est honestant: quin et proprie senes et canos olim coronis decorabant, ut patet ex illo Euripidis: « Canam coronis caput canum coronatum. » Quomodo lex, inquit Plutarchus loco mox citando, diadema et coronam, sic canitiem natura honoratum præcipuæ dignitatis symbolum imponit.

Tertia. *Tertia* est corona propaginis et filiorum. Corona enim senum sunt nepotes, id est filii filiorum, juxta illud: « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ, » *Psal.* CXXVII, 3. Item corona senum sunt juvenes: hi enim instar coronæ senem sapientem cingunt, auscultant, honorant, venerantur. Hoc est quod dicitur *Proverb.* XVII, 6: « Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patres eorum. » Sic fideles sunt corona Christi, et vicissim Christus est corona et gloria totius Ecclesiæ.

Quarta. *Quarta* est corona sapientiæ, puta experientiæ et prudentiæ; in senibus enim viget mens, ratio, consilium, judicium, prudentia. Ita S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De plaga grandinis*, citans hæc Salomonis verba, per coronam accipit sapientiæ præstantiam, quæ senibus ad docendum et consulendum dignitatem conciliat. Sic et R. Levi, et S. Ambrosius, lib. I *Hexam.* cap. VIII: « Senectus ipsa, ait, in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior; infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde Apostolus: Cum infirmor, tunc potens sum, » II *Corinth.* XII.

Quinta. *Quinta* est corona gradus et status. Seniores enim solent reipublicæ præfici, eamque gubernare. Hinc a senio dictus est senatus, quasi concilium senum, ait Festus. Audi Plutarchum, tract. *An seni sit gerenda respublica*: « Nam ad parendum, ait, juvenilis, ad imperandum senilis ætas accommodata est: ac maxime salva est civitas, ubi consilium senum et juvenum arma obtinent; laudaturque majorem in modum istud *Iliad.*:

> Primum ætate graves, et forti pectore claros,
> Nectoream ad navim conductos dicere jussit,
> Consiliumque dare.

atque ideo optimatum magistratum Spartanæ civitatis regibus adjunctum Apollo presbygenas, id est magno natu præditos, Lycurgus diserte Gerontes, id est senes, nominavit. Et Romanorum senatus in hunc usque diem a senio nomen gerit. Atque ut lex coronam ac diadema, ita canos natura venerabile dignitatis et principatus signum fecit. Et γέρας, quod eximium honorem, et γεραιρεῖν, quod venerari significat, a senectute ejusque præstantia Græcis retinentur. » Quare sub finem addit: « Lycurgus assuefecit adolescentes ut cuivis seni tanquam legislatori constanter obtemperarent. Unde Spartæ senes non rempublicam modo inspectant, sed singula etiam singulorum adolescentum facta, idque non obiter, sed ita ut et peccantibus sint terrori, et probi eos revereantur ac desiderent, » eo quod senes doceant juvenes, eorumque indolem exacuant. Sic ubivis terrarum seniores filii, puta primogeniti, patri principi vel regi in principatu vel regno succedunt. Hinc *senior* idem est quod dominus: sicut nunc Hispani dicunt *señor*, Itali *signore*, Galli *seigneur*; licet Joachimus Perionius, tract. *De linguæ Gallicæ cum Græca cognatione*, malit dici a κύριος. Unde *Sire*

(1) *Quæ* tamen inutile videtur. Sensus est: Talis senectus præmium est virtutis.

et *Sieur*, vel potius *Cyre* et *Cyeur*, ac non ita vetere proferendi ratione *Cyour*, denique per nonnullam mutationem *Seigneur* : « Nec enim, ait, nisi ridicule Deum appellantes *Seigneur*, eum nos profiteremur ut senem venerari. » Verumtamen et antiquum dierum Daniel veneratus est Deum, et essent ridendi Latini, quos certum est multis retro sæculis usurpasse seniorem pro principe dominoque. Porro Chilon dicebat honorem a junioribus habendum senectuti, ut ipsi facti senes ab aliis habeantur in pretio. Ea res geminam habebat utilitatem. Siquidem ut senum auctoritas ac reverentia temperabat ætatem lascivam a peccando, ita senes cavebant ne quid committerent, quo juvenibus vel ob ineptiam ludibrio possent esse, vel ob turpitudinem perniciosi; sed inter omnes juvenes omnesque senes ea esset reverentia, quæ inter parentes ac liberos. Ita Laertius, lib. I, cap. IV.

Sexta. *Sexta* est corona vitæ quasi militiæ jam emeritæ, quod scilicet senex omnes hujus vitæ casus et labores superaverit, et ad ultimam vitæ metam superstes, quasi victor pervenerit. Unde Elias Cretensis in orat. 19 *Nazianzeni* : « Sicut, ait, in certaminibus, qui coronam accepit, jam in tuto est : sic etiam senex tuto gloriatur, ut qui mutationem jam non pertimescat. » Et S. Ambrosius, lib. II *De Jacob.*, cap. VIII : « Beatus quidem est juvenis, ait, qui bene vivit ; sed magis beatus est senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior; quod senex fuit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, jactatur fluctibus; senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis. » Et cap. X : « Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium. »

Septima. *Septima* et præstantissima corona, qua senes hic donat Salomon, est justitiæ et virtutis. Si enim Hercules devictis domitisque monstris, scilicet Leone, Caco, Lernea Hydra, Cerbero et Gerione tricorpore, populeam sibi imposuit coronam, multo magis eandem merebitur senex, qui velut athleta justitiæ cupiditatum suarum monstra perdomuit, scilicet Leonem iræ, Cacum avaritiæ, Lernam luxuriæ, Cerberum gulæ, Gerionem superbiæ. Unde S. Augustinus, in *Psalm.* CXII : « Sit, ait, senectus vestra puerilis, et sit pueritia senilis, hoc est, ut nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, ut laudetis Dominum ex hoc et usque in sæculum. » Hoc est quod ait Sapiens, cap. IV, 8 : « Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. » Ita viginti quatuor seniores (qui fuere justi primarii tam novi quam veteris Testamenti) coronatos, coronasque suas Agno offerentes vidit S. Joannes, *Apoc.* IV, 10, ubi multa de iisdem dixi.

Ita nuper hic Romæ Gregorius XV Pontifex, cum inviseret Cardinalem Bellarminum pene octogenarium, ultima infirmitate decumbentem, et ab eo multos annos, imo omnes suos, sibi apprecari audiret, sapienter respondit : « Ego, ait, opto tuis non annis, sed annorum meritis cumulari et coronari. » Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. III : « Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus. » Et lib. III, epist. 24 *ad Anisium* : « Vere, ait, senectus illa venerabilis, quæ non canis, sed meritis albescit. Ea est enim reverenda canities, quæ est canities animæ, in sanctis cogitationibus et operibus effulgens. Quæ est enim vere ætas senectutis, nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed sæculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior ; et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit. » Denique Synesius, tract. *De Laude calvitii*, caput calvum vocat « prudentiæ domicilium, divinitatis templum. »

Mystice, S. Hieronymus in cap. XVI *Ezech.*: « *Corona gloriæ senectus* : Eorum videlicet, ait, qui destruxerunt ea quæ parvulorum sunt, et post ætatem perfecti viri venerunt ad senectutem et ad patrum nomina, quibus scribit Joannes, *epist.* I, cap. II, vers. 13, post pueros et juvenes, qui possunt dicere : Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus; quando factus sum vir, destruxi ea quæ parvuli sunt, » I *Corinth.* XIII.

32. MELIOR EST PATIENS VIRO FORTI; ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO, EXPUGNATORE URBIUM.—Hebraice, *bonus longus naribus præ forti, et dominans in spiritum suum præ capiente urbem* ; Chaldæus, *melior est lentus ira animi quam fortis, et qui dominatur sibi ipsi magis quam ille qui capit provinciam* ; Septuaginta, *melior est vir longanimis forti, et qui continet iracundiam, melior quam qui urbem capit*. Complutenses addunt, *et vir prudentiam habens agro*, vel *agricola*, vel potius *agricolatione* (hanc enim significat Græcum γεωργίου) *magna*. Sed hæc verba cum non exstent in Hebræo, Chaldæo, Syro et Latino, transcripta videntur ex cap. XXIV, ut notant Romani. S. Cyprianus, lib. III *Testim.* num. 8, legit : « Melior est patiens forti; qui enim iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit, » quasi posterius hemistichium causam det prioris. Huc facit problema quadruplex R. Barzoma in *Pirke Avoth*, id est in *Sententiis Patrum*, cap. IV : « Quis potens? ille qui fortiter tentationi resistit. Ait enim Scriptura : Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Quis sapiens? ille qui se semper et ab omnibus doceri desiderat. Quis dives? qui suis contentus est, nec aliena appetit. Quis honoratus et in pretio? qui alios honorat, observat, et colit debita reverentia juxta regulam in Scriptura fixam : Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles, » I *Reg.* II, 30. Syrus, *melior est patiens gigante; et qui conculcat* (subjicit) *animam suam, illo qui tenet civitatem.* Vers. 32.

Quæritur hic quo sensu vera sit hæc sententia? Nam D. Thomas, II II, *Quæst.* CXXXVI, art. 2, in corpore, videtur contrarium docere. Dicit enim fortitudinem majorem esse virtutem quam sit patientia : « Quia plus, ait, retrahunt a bono pericula mortis, circa quæ est fortitudo, quam quævis adversa, circa quæ est patientia. »

Patiens melior est forti. Primo. Respondeo *primo*, non agi hic de fortitudine, quæ est virtus animi, sed de fortitudine quæ est robur corporis; Hebræum enim גבור *gibbor* significat robustum, fortem, validum viribus, qui suis copiis et robore urbes expugnat, ut sequitur, *q. d.* Ex omnibus virtutibus corporis fortitudo maximam habet laudem apud homines. Nulli enim magis celebrantur quam in bello præclari duces, qui hostes vicerunt, urbes et provincias subjugarunt; et tamen præstantior est qui unicam ex concupiscentiis suis, nempe iram, vincit, et impetum spiritus sui ratione moderatur, quam qui urbes aut provincias superat. Præstantior, inquam, non solum quia magis laudandus, sed etiam quia revera fortior illo, juxta illud Poetæ:

> Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
> Oppida, nec virtus altius ire potest.

Et idem :

> Ardua res, vicisse alios; victoria major
> Est animi fluctus composuisse sui.

Et Philosophus : « Rex eris, ait, si te tuosque affectus rexeris. Rex eris, si te ratio regat, non passio. »

Secundo. Respondeo *secundo* : S. Thomas loco citato stricte sumit patientiam, uti est virtus quæ moderatur tristitias manantes ex adversis communibus, quæ quotidie occurrunt; hæc inferior est virtute fortitudinis. Nam patientia generatim accepta, quæ firmat animum adversus timores et dolores mortis et malorum mortem inferentium, qualis enituit maxime in Martyribus, est pars fortitudinis integralis, eaque præcipua, vel est ipsa virtus fortitudinis inadæquate concepta. Duæ enim sunt partes fortitudinis, una in aggrediendo fortia, altera in sustinendo, quæ est patientia; eaque priori prævalet, quia difficilius est dura sustinere patiendo, quam eadem aggrediendo aliis inferre, uti docet S. Ambrosius, lib. I. *Offic.* cap. XLI, et S. Chrysostomus, homil. 85 *in Matth.*, ubi inter cætera ait : « In bellis ostensio belli est, si miles occiderit; illa fulgentissima victoria est, qua inferentem injurias patiendo superasti, etc. Deus eas tibi vires concessit, non ut consertione manuum, sed ut patientia vincas. Sic B. Joseph, qui magno animo injurias tulit, ubique victor prædicatur. Nam et fratres et Ægyptiam illam mulierem insidiantes æquo animo ferendo superavit.» Sic et S. Thomas, *Quæst. citata,* art. 4, qui et citat S. Gregorium et Ciceronem idem asserentes. Igitur sic exponas : Melior est patiens viro forti, hoc est, fortior est patiens, qui fortiter patitur adversa, quam fortis qui fortiter aggreditur ardua, v. gr. qui oppugnat et expugnat urbes. Sic Job patientia sua superans omnes dæmones, Ismaelitarum, uxoris, amicorum, morborum, paupertatis, ærumnarum insultus, fortior fuit Samsone Philistæos expugnante. Sic Joseph fortiter sustinens fratrum odia, exilium, calumniam, carcerem, fortior fuit se ipso, cum Pharaonem sua sapientia animique vigore sibi subjugavit, totique dominatus est Ægypto. Sic David sua mansuetudine vincens invidiam Saulis fortior fuit se ipso, dum duellum cum Goliath iniit, eumque obtruncavit, uti communis habet sapientum et recte judicantium sensus.

Respondeo *tertio* : Pro *patiens* hebraice est ארך אפים *erech appaim*, id est longus naribus, id est tardus ad iram, placidus, iræ potens; hic autem melior, id est præstantior, illustrior, fortior, potentior, laudabilior, est viro forti, qui expugnat urbes. Ratio est, quod ira in homine sit passio vehementissima quæ omnia miscet et turbat. Eam ergo domare per mentis placiditatem, mansuetudinem et patientiam, eximiæ est virtutis et fortitudinis. Quare explicans subdit : « Et qui dominatur animo suo, » id est animositati suæ; unde Septuaginta vertunt, *et qui dominatur iræ, melior* (id est potior et fortior est) *expugnatore urbium.* Omnium enim passionum ira est vehementissima et superatu difficillima, a qua fortissimi quique secundum corpus frequenter aliis citius superantur. Civitates plurimas, totam pene Asiam et Africam vicit Alexander ille Magnus; et tamen iræ et furoris belluam in se suffocare non potuit; sed iracundia victus charissimos amicos, Parmenionem, Philotam, Clitum et Callisthenem trucidavit, ut alii taceantur urbium domitores, qui suos non potuerunt domare affectus. Tertio. Ratio a priori.

Porro pro *animo* hebraice est רוח *ruach*, id est *spiritus*, *q. d.* Qui dominatur spiritui suo, hoc est suis affectibus et passionibus, uti timori, tristitiæ, pusillanimitati, audaciæ, superbiæ, ac præsertim iræ, hic melior, id est major, potentior et laudabilior, ait R. Levi, est principe qui armis urbes expugnat. Quomodo enim ratione alteri imperabit, qui in animum suum imperium exercere non potest? Significat ergo eum, qui dominatur iræ et passionibus, fortiorem esse et magis dominari, majusque habere dominium et imperium, quam habeat rex, qui armis urbes et regna sibi subjugat : quia scilicet dominatur omnibus animi affectibus, cogitationibus, sensibus, potentiis et viribus, item toti vitiorum et peccatorum regno, cui utique amplus est dominatus, ac imperium quovis regno majus et præstantius. Quocirca Horatius, lib. II, *ode* 2, sic canit : Gnomæ.

> Latius regnes, avidum domando
> Spiritum, quam si Libyam remotis
> Gadibus jungas, et uterque Pœnus
> Serviat uni.

Et Boetius, lib. III *De Consol.* metro 5 :

> Qui se volet esse potentem,
> Animos domet ille feroces.

Et Claudianus in *Panegyr. Theodosii* :

> Tu licet extremos late dominere per Indos,
> Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
> Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,
> Servitii patiere jugum, tolerabis iniquas
> Interius leges; tunc omnia jure tenebis,
> Cum poteris rex esse tui.

Ita hunc locum explicat S. Gregorius, part. III *Pastor.* admonit. 10 : « Audiant, inquit, impatientes quod scriptum est : Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo expugnatore urbium. Minor enim est victoria urbium, quia extra sunt quæ subiguntur, valde autem majus est quod per patientiam vincitur, quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibimetipsi subjicit, quando eum patientia intra se frenari compellit. Audiant impatientes quod electis suis Veritas dicit : In patientia vestra possidebitis animas vestras, *Luc.* XXI. Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Jus vero animæ a corporis possessione repellitur, si non prius anima a ratione possidetur. »

Et S. Ambrosius, ad illa verba *Psal.* CXVIII : *Anima mea in manibus meis semper*, sic ait : « Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam rector sui congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens, rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit, nec captivus trahatur in culpam. »

Fortius est dura pati quam agere. Rationes tres a priori. Primo.

Majoris enim fortitudinis opus esse dura pati, quam fortia agere, triplici ratione a priori docet D. Thomas, II II, *Quæst.* CXXIII, art. 6, ad 1 : « Ad primum, inquit, dicendum, quod sustinere est difficilius quam aggredi, triplici ratione : *Primo* quidem, quia sustinere videtur aliquis ab aliquo fortiori invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris. Difficilius autem est pugnare cum fortiori quam cum debiliori.

Secundo.

Secundo, quia ille qui sustinet, jam sentit pericula : ille autem qui aggreditur, habet ea ut futura. Difficilius autem est non moveri a præsentibus quam a futuris.

Tertio.

Tertio, quia sustinere importat diuturnitatem temporis; sed aggredi potest aliquis ex subito motu. Difficilius autem est diu manere immobilem, quam subito motu moveri ad aliquod arduum. Unde Philosophus dicit in III *Ethic.*, quod quidam sunt prævolantes ante pericula, in ipsis autem discedunt; fortes autem e contrario se habent. » Et ibidem, cap. IX, ait, quod in sustinendo tristia maxime quis dicitur fortis. Rursum D. Thomas, II II, *Quæst.* CXXIII, art. 9 : « Fortitudo, ait, maxime est circa repentina, quia secundum Philosophum, lib. III *Ethic.* VIII, in repentinis periculis maxime manifestatur habitus fortitudinis. Habitus enim agit per modum naturæ. Unde quod aliquis absque præmeditatione faciat ea quæ sunt virtutis, cum necessitas imminet propter repentina pericula, hoc maxime manifestat, quod sit fortitudo habitualis in anima confirmata. »

Porro Abbas Chæremon apud Cassianum, *Collat.* XII, cap. VI, hunc locum, et hoc patientis per mansuetudinem non tantum iræ, sed et luxuriæ cæterisque vitiis omnibus dominantis imperium, ita particulatim describit : « Per quod evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis : Mansuetus vir cordis est medicus; ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ, verum etiam libidinis omniumque pariter exstirpet fomitem vitiorum. In longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur; pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis scandalum, *Psal.* CXVIII. Et ideo non immerito pronuntiatur melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Rursum Abbas Piamon, *Collat.* XVIII, cap. XIII, docet amplum hoc patientiæ dominium per humilitatem, quæ omnibus se substernens, omnia placide tolerat, acquiri : « Non enim, ait, esset laudabilis, nec admiranda patientia, si nullis inimicorum jaculis impetitæ tranquillitatis propositum retentaret; sed in eo est præclara atque gloriosa, quod irruentibus in se tentationum procellis immobilis perseverat. Nam in quo vexari frangique adversitatibus creditur, in eo potius roboratur, et in eo magis acuitur, in quo putatur obtundi. A passionibus enim et sustentatione patientiam dici nullus ignorat; ideoque constat patientem pronuntiari neminem posse, nisi eum qui universa quæ sibi fuerint irrogata, absque indignatione toleraverit. Et ideo non immerito ita a Salomone laudatur : Melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Insuper sicut urbes, licet munitæ, facile expugnantur consilio et celeritate (quibus duobus proinde omnia sua tam feliciter confecit Julius Cæsar), si videlicet præoccupentur antequam se milite, consilio, commeatu cæterisque rebus ad obsidionem sustinendam necessariis, instruere possint : sic pariter ira maxime vincitur consilio et celeritate, si nimirum mox ut oritur, imo antequam oriatur, mens præoccupetur prudenti consideratione rerum quæ iram avertere vel lenire et sopire possint. Ita Plutarchus in *Moral.* : « Sicut, ait, qui urbem aliquam expugnare parat, priusquam cives hostis adventum præsentiant, securos et inopinantes invadit, adeo ut capiendi arma copiam non faciat : ad eumdem modum ira præoccupanda est, et prius superanda, quam arma ceperit. » Hinc S. Hilarius, cap. IV in

S. *Matth.*, ait, quod Christus per mansuetudinem habitet in mentibus nostris; Christus autem est Rex regum, qui omnes iræ motus prospicit et præoccupat, efficitque ut mens in mansuetudine persistens, omnibus passionum flatibus inconcusse resistat, jugique animi pace, serenitate, celsitudine et gaudio perfruatur. Et anonymus in *Catena Græcor.*, hanc Salomonis gnomen sic explicat: « Nihil æque forte est atque patientia. Patiens enim nihil grave, nihil molestum a quoquam pati potest; est enim secundum animam impatibilis. Sunt qui in bellis ira opus esse putant; verum si usquam alibi, hic passionum compressione vel maxime opus est: quippe cum hæc res multo facilius conficiatur per prudentiam et sapientiam, quam manibus aut corporis viribus. Sine patientia autem nulla est prudentia. »

Denique Lactantius patientem Herculi componit et anteponit. Sic enim ex Cicerone, orat. *pro Marcello*, scribit, lib. I *Divinar. institut.* cap. IX: « Nulla enim est (ut ait Orator) tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: at animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi est; quæ ille nec fecit unquam nec potuit. Hæc qui faciat, non modo ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. Vellem, adjecisset de libidine, luxuria, cupiditate, insolentia, ut virtutem ejus impleret, quem similem Deo judicabat. Non enim fortior judicandus est, qui leonem quam qui violentam in seipso inclusam feram superat iracundiam; aut qui rapacissimas volucres dejicit, quam qui cupiditates avidissimas coercet; aut qui Amazonem bellatricem, quam qui libidinem vincit pudoris ac famæ debellatricem; aut qui fimum de stabulo, quam qui vitia de corde suo egerit: quæ magis sunt perniciosa, quia domestica, et propria mala sunt, quam illa quæ et vitari poterant et caveri. Ex quo fit ut ille solus vir fortis debeat judicari, qui temperans est, et moderatus, et justus. »

Patientia vincit dæmones.

Porro patientia vincit dæmones, utpote superbos et impatientes. Patientia enim est filia humilitatis; per hanc enim patiens humiliter se submittit persecutori, calumniatori, infirmitati cæterisque adversis. Ita legimus apud Cassianum, *Collat.* XVIII, cap. XV, adolescentem, qui Abbatem Paphnutium de furto diffamaverat, sed falso, a dæmone possessum, nec ab eo liberari potuisse, esto varios Anachoretas, qui dæmones expellendi vi et gratia pollebant, ad id adhiberet; sed a solo Paphnutio, qui calumniam hanc patienter tulerat, liberatum fuisse. Nimirum Christus hanc gloriam patienti Paphnutio reservabat, ut adolescens energumenus illius tantum, cui insidiatus fuerat, orationibus purgaretur; et cujus laudi invidus aliquid decerpere se posse crediderat, ejus nomen proclamans delicti sui veniam, et finem supplicii præsentis acciperet. Sic Isaac ille patientia sua obsessum a dæmone liberavit, et omnem populum in sui venerationem excitavit, uti narrat S. Gregorius, lib. III *Dialog.* cap. XIV. Sic humilis monachus ab energumeno alapa percussus, cum ex præcepto Christi alteram ei maxillam præberet, ab eo dæmonem expulit, dicentem et clamantem: « O violentia mandatorum Christi expellit me! » Unde Patres eo audito dixerunt: « Consuetudo est diabolicæ superbiæ, humilitate mandatorum Dei ruere. » Ita refertur in *Doctrin. Patr.*, lib. *De Humilit.* num. 5. Ibidem, num. 4, simile exemplum refertur, cujus hæc est clausula: « Humilitas solvit omnem virtutem inimici, sicut eos ego audivi loquentes dicendo: Quando perturbamus monachos, convertitur unus ex eis, et agens pœnitentiam, destruit omnem virtutem nostram, » qua inter eos lites et jurgia seminare conamur. Sic puella falso diffamans S. Marinam de stupro sibi illato (Marina enim vestem virilem induerat, ut inter viros et monachos habitans videretur esse vir et monachus), a dæmone correpta et diu torta, non nisi Marina defuncta, cum ejus sexus et innocentia omnibus ad oculum pateret, ad ejus funus occurrens, ac calumniæ veniam poscens, a dæmone liberata est. Ita habet Vita S. Marinæ.

33. SORTES MITTUNTUR IN SINUM, SED A DOMINO TEMPERANTUR. — « Sortes » hic vocantur calculi, quibus fit sors, sive chartulæ, quibus sortes variæ inscribuntur, similesve sortium indices et notæ. Hæ enim olim jaciebantur in sinum (1) vel urnam, ac a militibus in galeam, ex qua deinde quisque sortito calculum vel chartulam, etc., educebat, et quod illa continebatur, educenti cedebat in sortem. Sic judices calculis dabant sententiarum sortes: cum enim reum condemnabant, in urnam mittebant calculum atrum; cum vero absolvebant, calculum candidum. Jam Vers. 33.

Primo, Aben-Ezra et R. Levi hanc gnomen connectunt præcedenti: « Melior est patiens viro forti. » Aben-Ezra hoc modo, *q. d.* Quando sortes in sinum mittuntur, qua ratione casuræ sint, ad divinum spectat judicium, atque eadem ratione a Deo quis habet, ut animi impetus temperare possit. Breviter, *q. d.* Sicut Dei est moderari sortes, sic ejusdem est moderari iræ impetus; hi enim sine ratione, quasi sorte et casu nunc huc, nunc illuc erumpunt, nec viribus naturæ, sed gratiæ Dei domandi sunt. R. Levi vero censet hac gnome probari præcedentem, qua dixit: « Melior est patiens viro forti, » etc., *q. d.* Expugnatio urbium, quæ est opus viri fortis, sæpe sortis est et fortunæ. Alii enim in bellis sunt felices, et omnia expugnant; alii infelices qui nihil expugnant, sed potius expugnantur. Quod autem hi sunt felices; illi infelices, sortes sunt cuique a Deo admensæ: quod vero quis sit patiens, et dominetur animo suo, non est sortis, quæ incerta est, varia et instabilis, sed virtutis quæ fit ex certa electione, ideoque constans est et stabilis. Ergo melior est

(1) Scil. pallii.

conditio patientis quam fortis; illius enim conditio pendet a virtute, hujus a sorte.

Secundo, Septuaginta Complutenses vertunt, *in sinus veniunt omnia justis; a Domino autem omnia justa*, *q. d.* Justo Dei judicio fit ut omnia prospere succedant justis, et quasi in sinum sponte veniant, ultroque in manus incurrant. Id enim justitia sua merentur justi; Domini autem, qui judex est justissimus, est justos justo prosperitatis præmio remunerari. Prosperitas enim temporalis promissa fuit justis in veteri Testamento, spiritualis vero in novo. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*. Verum Septuaginta Romani pro *justis* habent *injustis* : « Injustis, inquiunt, omnia veniunt in sinus; a Domino autem omnia justa. » Et Syrus, *in sinum impii cadit sors, et a Deo egreditur judicium ejus;* et Arabicus, *ad oppressorum sinus veniunt omnes res, et a Deo omnes res justæ*, *q. d.* Injustis sæpe omnia ex animi sententia cadunt acciduntque prospere, justis vero adversæ; quocirca simplices et plebeii subinde turbantur, et murmurant incusando Numinis providentiam, quod injustos fortunet, justos adversis premat. Verum sciant hi a Numine justissimo nihil nisi æquum et justum procedere. Deus ergo injustos prosperat, ut pauca bona quæ fecerunt, prosperitate temporali remunerando, injusta eorum facta et scelera plectat deinde maledictione et supplicio gehennæ æternæ. Justos vero affligit, ut mala quæ perpetrarunt, temporali adversitate castigando, justa deinde eorum facta et merita præmiet benedictione et gloria in cœlis æterna, juxta illud *Luc.* VI : « Mensuram bonam dabunt in sinum vestrum. » Aliter quoque sic exponas, *q. d.* Injustis omnia eorum scelera redeunt in sinum, dum ob ea puniuntur a Deo; tunc enim scelera, id est scelerum pœnæ, in caput noxium redeunt, uti poscit justitia, cujus arbiter est Deus : a Domino enim omnia justa. Verum quia ita variant vel contrariantur sibi invicem codices Græci, verisimile est τὸ *justis* et *injustis* in versionem Septuaginta irrepsisse, ut notant Romani; neutrum enim est in Hebræo, Chaldæo et Latino; ac utroque dempto Septuaginta plane Hebræo et Latino consentiunt.

Tertio ergo et genuine Noster vertit : « Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur; » Hebræa, *a Domino omne judicium ejus*, *q. d.* Sortes videntur sortito et casu jaci, vel educi et cadere; attamen Deus occulta sua æquitate eas disponit et temperat, ac cuique suam attribuit. Temperare enim a tempore deductum, *primo*, significat habere rationem temporis, moderari, tempori accommodare, rem suo ordine ac mensura administrare. *Secundo*, temperare significat regere. Sic Cicero, IV *Academ.*, ait Lucullum summa æquitate temperasse, id est rexisse, civitates Asiæ. Et Horatius, lib. I *Carmin.*, ode 12, de Jove :

Deus temperat sortes.

Variisque mundum
Temperat horis.

Sic Deus temperat, id est regit sortes. *Tertio*, temperat Deus sortes, cum facit ne sint nimis felices vel infelices; sed felices infelicibus miscet et temperat, sicut vinum aqua diluitur et temperatur. Docet hæc gnome, nihil in humanis rebus geri sine nutu et dispensatione divina, ut ne sortes quidem quæ cæcæ fortunæ tribui solent ab hominibus, et sine ratione putantur cadere, aliter eveniant quam pro moderatione divina. Unde dicitur *Psalm.* XXX : « In manibus tuis sortes meæ. » Apparet autem olim morem fuisse, ut sortes in sinum alicujus colligerentur, unde postea cuique sua educeretur, sicut apud nos colliguntur in ollam aut vas quodlibet. Vel certe *sinus* vocatur urna, aut vas cavum et sinuatum in quod sortes jaciebantur. Hoc enim significat Hebræum חיק *chec*. Unde Chaldæus vertit, *in sinum consilii cadit sors, et a Deo egreditur judicium ejus*. Sensus ergo est, *q. d.* Omnia, etiam fortuita, a Deo reguntur; omnia enim subjacent Dei curæ et providentiæ. Quare ab ea quemque pendere convenit, ut si in sortitione pars nobis opima aut secus obvenerit, id non casui vel fortunæ cum vulgo, sed Deo acceptum feramus. Vulgus enim pleraque tribuit fortunæ; unde eam veteres fecere deam, quæ fortuitos eventus felices vel infelices cuique tribueret. Quocirca quisque ut felices a fortuna obtineret, multis eam precibus, votis et victimis fatigabat, ut dixi *Isaiæ* LXV, 11.

Refellit ergo hoc Salomon, docetque fortunam nihil esse, nec fortuito quidquam accidere, sed omnia fieri provido Dei judicio et consilio. Esto enim respectu causarum secundarum, quæ contingentes sunt, liberæ et incertæ, multa fiant casu et fortuito; tamen respectu causæ primæ, puta divinæ providentiæ, nihil est fortuitum, quia omnia etiam fortuita ab ea sunt prævisa et decreta, vel permissa, et in rectum finem ordinata. Unde S. Augustinus, Quæst. XCI *in Genes.* : « Fortuna, ait, intelligenda est pro his rebus quæ fortuito videntur accidere, non quia numen aliquod sit, cum hæc ipsa tamen, quæ fortuita videntur, causis occultis divinitus dentur. » Idem, I *Retract.*, taxat pessimam, ut ipse ait, hominum consuetudinem, qui pro eo ut dicant : « Hoc Deus voluit, » dicunt : « Hoc voluit fortuna. » Nam, ut idem ait in *Psalm.* XXXI : « Si casibus reguntur homines, nulla providentia aliquid geritur, » *q. d.* Fortunam et casum tollit providentia. Si ergo fortunam astruis, tollis providentiam. Idem, lib. V *De Civit.* cap. IX : « Nos eas causas quæ dicuntur fortuitæ, unde etiam fortuna nomen accepit, non esse dicimus nullas, sed latentes, easque tribuimus vel Dei veri, vel quorumlibet spirituum voluntati. » Deus ergo est moderator sortium, arbiter casuum, auriga fortunæ, imo fortunans fortunam. Nam fortuna Gentium dea sæpe inventa est adversam habuisse fortunam, ut loquitur S. Augustinus, lib. V *De Civitate* III. Hoc est quod ait Boetius : « In regno providentiæ nihil licet casui, nihil temeritati. »

Sortes peculiari cura regit Deus. Ratio à priori.

Ulterius significat hic Salomon sortes præ reliquis rebus naturalibus certis et definitis subjacere peculiari curæ Dei, Deumque sortes peculiari providentia regere et disponere, intra terminos tamen providentiæ ordinariæ. Ratio est, quia causa prima debet supplere defectum secundarum. Cum ergo causæ secundæ nequeant certo dirigere eventus contingentes et fortuitos, necesse est ut defectum hunc suppleat Deus, ac fortuitos certo dirigat, ne quid temere fiat in mundo, fiatque magna rerum confusio et perturbatio. Sic reges et prælati peculiari cura advigilant in rebus lubricis, dubiis, periculosis, ne regimen vel disciplina laxetur; pari modo maxime advigilat Dei providentia in fortuitis, ac in iis maxime elucet et resplendet. Quis enim tot tantosque hominum rerumque omnium eventus dubios, et ancipites sortes tam fixo statoque ordine regit, nisi summe provida Numinis summi mens et pervigil oculus? Fortuiti ergo successus et sortium casus peculiariter Deo, ejusque providentiæ adscribenda sunt. Id maxime videre est in contingentibus liberis. Deus enim actus liberos sanctosque justorum sua gratia peculiari prævenit, et dirigit ad justitiam, perfectionem, indeque ad præmia gloriæ cœlestis; actus vero liberos, sed pravos, impiorum peculiari cura dirigit, ne nimis exorbitent, et in multorum damna grassentur, sed limitibus a Deo definitis constringantur; dirigit deinde eos vel ad pœnitentiam, vel ad justam vindictam, sive in hac vita, sive in gehenna. Unde S. Augustinus, lib. V *De Civit.* cap. IX : « In ejus (Dei) voluntate summa potestas est, ait, qui creatorum spirituum voluntates bonas adjuvat, malas judicat, omnes ordinat.» Sic Deus peculiarem habet curam, teste Scriptura, pauperum, pupillorum, viduarum, orphanorum, puerorum, stultorum, cæcorum, afflictorum, quia cum ipsi sese regere nequeant, et hominum ope consilioque sæpe destituantur, necesse est ut Deus illorum curam sibi arroget, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. »

Quare significat hic Salomon in rebus fortuitis recurrendum esse ad Deum, illiusque opem assidue implorandam, ut ipse eas regat et dirigat ad suam gloriam nostrumque bonum. Multæ enim res sunt quæ non nisi sorte transigi queunt, uti sunt divisiones hæreditatum, præmiorum, officiorum, beneficiorum, cum æque digni illa ambiunt. Sic S. Augustinus, *epist.* 180, ait sorte eligendum sacerdotem qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et Sacramenta conferat. Idem, lib. VIII *Confess.* cap. XII, Dei instinctu sorte aperiens librum, cum in eo primo occurrisset illud Apostoli : « Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, sed induite Dominum Jesum Christum, » hoc ipsum quasi regulam vitæ suæ accepit. Denique, summe specialem et singularissimam habet Deus providentiam sortium, quæ ab ipso imperantur vel consuluntur. Subinde enim Deus voluntatem suam patefacit per sortes, tuncque eas sigillatim dirigit, ut cadant in eum quem Deus vult et eligit. Sic sorte Matthiam elegit et designavit Apostolum, *Actor.* I, 1, 26. Sic *Josue* VII, sorte a Deo præcepta deprehendit furtum Achan. Idem terram Chanaan duodecim tribubus sorte distribuit. Sic Saul sorte divina electus fuit in regem, I *Reg.* X, 20. Idem sorte deprehendit violatum jejunium a Jonathan filio, I *Reg.* XIV.

Mystice Beda : « Sicut sortes, ait, palam in sinum mittuntur, at clausæ in sinu continentur; divini autem est judicii, cujus sors elata palmam teneat : sic hominum facta, in præsenti quidem vita latent; sed cujus sint meriti patescet in futuro, prolato videlicet tunc et manifesto judicio singulorum, quasi de sinu examinis divini. » Sic et Hugo ac Dionysius, *q. d.* Sicut sortes quamdiu in sinu vel urna sunt, incertæ sunt et ancipites quoad extrahuntur et electionem perficiunt : ita etiam cujuscumque hominis sors et electio ad felicitatem æternam in hac vita obscura est, ambigua et anceps, donec mors sortes educit, et prædestinatorum electiones aperit. Plura de sortibus dixi *Jonæ* I, 7, et *Actorum* I, 26. Hoc est quod ait Psaltes, *Psal.* XXX, 16 : « In manibus tuis sortes meæ, » *q. d.* Casus, eventus, status rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, pax et bellum, ait Theodotion, non a fortuna, sed a certa Dei providentia et gubernatione regitur. Sic Apostolus ait quod Deus vocavit et « dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, » *Coloss.* I, 12. Quia electio ad hunc gratiæ ordinem, ad quem prævidebat Deus venturum S. Petrum, non venturum Judam, non est ex merito S. Petri, sed est sors, id est, Petro, est fortuita et gratuita; at Deo est propositum et destinatum consilium. « Non video, ait S. Augustinus, ullum meritum, quo de universa impietate generis humani me potissimum elegisti ad salutem : ad tunicam Domini sorte perveni. » Idem in *Psal.* XXX, 16, *In manibus tuis sortes meæ* : « Sors, ait, non est aliquid mali, sed res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem. » Et mox : « Quid igitur est : In manibus tuis sortes meæ? Sortes dixit, quantum ego existimo, gratiam qua salvati sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam Dei? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur, iste facit, iste non facit, merita considerantur : et ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suæ nos salvos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors. Merito tunica illa Domini desuper texta, quæ significabat charitatis æternitatem, cum dividi a persecutoribus non posset, sors super eam missa est; ad quos pervenit, eos significavit, qui videntur ad sortem pervenire sanctorum. Gratia salvi facti estis per fidem, ait Apostolus, et hoc non ex vobis, *Ephes.* II : vide sortem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est.»

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Buccella sicca cum gaudio melior victimis cum jurgio : servus sapiens reget filios stultos : Dominus corda probat : despiciens pauperem despicit Deum : corona senum nepotes; celans delictum comparat amicos : fatuus in stultitia confidit : stulto inutiles divitiæ : altam faciens domum quærit ruinam : omni tempore diligit amicus : animus gaudens floridum facit corpus, tristis exsiccat : in facie sapientis lucet sapientia : stultus tacens reputabitur sapiens.

1. Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio. 2. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet. 3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino : ita corda probat Dominus. 4. Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax obtemperat labiis mendacibus. 5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus : et qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. 6. Corona senum, filii filiorum : et gloria filiorum, patres eorum. 7. Non decent stultum verba composita : nec principem labium mentiens. 8. Gemma gratissima, exspectatio præstolantis : quocumque se vertit, prudenter intelligit. 9. Qui celat delictum, quærit amicitias : qui altero sermone repetit, separat fœderatos. 10. Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum. 11. Semper jurgia quærit malus : angelus autem crudelis mittetur contra eum. 12. Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua. 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus. 14. Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum : et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit. 15. Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. 16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? Qui altam facit domum suam, quærit ruinam : et qui evitat discere, incidet in mala. 17. Omni tempore diligit qui amicus est : et frater in angustiis comprobatur. 18. Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo. 19. Qui meditatur discordias, diligit rixas : et qui exaltat ostium, quærit ruinam. 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum : et qui vertit linguam, incidet in malum. 21. Natus est stultus in ignominiam suam : sed nec pater in fatuo lætabitur. 22. Animus gaudens ætatem floridam facit : spiritus tristis exsiccat ossa. 23. Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii. 24. In facie prudentis lucet sapientia : oculi stultorum in finibus terræ. 25. Ira patris, filius stultus : et dolor matris, quæ genuit eum. 26. Non est bonum, damnum inferre justo : nec percutere principem, qui recta judicat. 27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est : et pretiosi spiritus vir eruditus. 28. Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur : et si compresserit labia sua, intelligens.

Vers. 1. 1. MELIOR EST BUCCELLA SICCA (Theodotion, *buccella per se*, scilicet sola sine obsonio) CUM GAUDIO, QUAM DOMUS PLENA VICTIMIS CUM JURGIO. — Hebraice, *melior est buccella sicca et pax in ea, quam domus plena victimis jurgii;* Septuaginta, *melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus multorum bonorum, et injustarum victimarum cum jurgio;* Syrus, *melior est panis siccus cum tranquillitate, quam domus plena victimis judicii*, id est victimis lite per judicem in judicio extortis; S. Ambrosius, lib. II *Offic.* cap. XXI : « Melior est panis in suavitate cum pace. » Pro *gaudio* hebraice est שלוה *salva*, id est pax, tranquillitas, salus, felicitas, prosperitas (unde Latinum *salve*, quo salutando apprecamur aliis salutem, prosperitatem et pacem), indeque gaudium; nusquam enim est gaudium, nisi in tranquillitate et salute : sicut ex adverso nusquam est tristitia, nisi ubi est adversitas, dissidium et jurgium hominis, vel cum proximo, vel cum Deo, vel secum in mente. Unde clare Vatablus, *melius*

est frustum siccum panis cum tranquillitate, quam domus plena mactatis pecoribus cum contentione.

Primo, R. Salomon sic exponit, *q. d.* Melius egit Deus, cum domum suam, id est Jerusalem et templum, delevit per Chaldæos et Romanos, ac Judæos redegit ad inopiam, ut sicco pane ventrem satient, quam cum permisit, ut in urbe et templo Judæi victimas jurgiis plenas sibi offerrent : nam, excisa Jerusalem et templo, finem sceleribus Judæorum imposuit. Verum hoc non tantum mysticum, sed et alienum ac violentum est. Excisa enim urbe Judæis non fuit *salva*, id est pax, salus et prosperitas, sed summa tribulatio et adversitas.

Secundo, Aben-Ezra hunc versum connectit duobus præcedentibus : « Melior est patiens viro forti,» etc., *q. d.* Melior est ei, qui animum suum ab ira per patientiam coercet, buccella arida cum mentis tranquillitate, quam domus plena jurgii et dissidii, quibus assidue ad iram concitetur fiatque impatiens. Rursus, solent fortes urbium expugnatores spoliis et deliciis affluere : quare beatiores videntur pauperibus multa patientibus. Verum refutat id Salomon, dicens : Melius est frustum cum pace, quam mensa opipara cum lite. Sic et R. Levi : Persequitur, inquit, pacis laudes, dissidiaque et rixas improbat, cum inquit satius esse ut quis sicco pane vescatur absque ullo obsonio, tranquillitate gaudens, quam si jurgiis litibusque obvolutus, victimas carnesque ad satietatem comederet.

Tertio, alii passim hanc gnomen ut independentem a præcedentibus, absolute et generatim accipiunt, *q. d.* Satius est pane arido vesci et frui pace, quam opipare convivari cum lite et jurgio. Victimæ enim lautiores et opiparas dapes et carnes significant; tales enim solebant Deo pro victima offerri, ac post oblationem et immolationem ab offerentibus comedi. Sacrificium enim concludebant epulo sacro et lauto, ut dixi *Levit.* III. Ratio a priori est, quia pax et lætitia majus sunt bonum et præstantius omnibus deliciis : sicut ex adverso discordia et jurgia majus malum sunt, et pejora paupertate, et quavis cibi vilitate.

Audi S. Ephrem, tract. *De Patientia et consummatione sæculi* : « Melior est buccella panis in sale cum quiete et tranquillitate, quam mensa sumptuosis instructa dapibus cum distractionibus et curis. Audi dicentem Dominum : Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Reficere te cupit Dominus a curis, ab ira, a tribulationibus atque distractionibus hujus sæculi. Vult te liberum esse a gravi opere atque labore laterum Ægypti. Vult te in solitudinem adducere, hoc est ad sanctam quietem, ut vias tuas illuminet columna nubis, ut cibet te manna, pane scilicet tranquillitatis atque quietis; ut hæreditate percipias terram bonam, supernam nempe Jerusalem. » Et paulo ante vitæ quietæ commoda admirans, exclamat : « O quies, monachorum profectus! O quies, scala cœlestis! O quies, via regni cœlorum! O quies, compunctionis mater! O quies, pœnitentiæ conciliatrix! O quies, peccatorum speculum, quæ homini sua scelera atque delicta ostendis! O quies, quæ lacrymas nequaquam impedis! O quies, mansuetudinis procreatrix! O quies, humilitatis contubernalis ac socia! O quies, quæ ad pacificum statum hominem perducis! » Et nonnullis interjectis : « O quies, animæ securitas! O quies, jugum suave, et onus leve, reficiens portansque portantem te! O quies, animæ ac cordis lætitia! O quies, oculorum et aurium, linguæque frenum! O quies, procacitatis interemptrix, et impudentiæ inimica! O quies, pietatis ac religionis mater! O quies, passionum carcer! O quies, omnis virtutis cooperatrix! O quies, voluntariæ paupertatis hospita et amica! O quies, Christi ager, fructus optimos proferens! O quies, divino timori conjuncta, murus ac propugnaculum decertare cupientium propter regnum cœlorum! »

Elogia solitudinis.

Porro, quia triplex est pax et triplex lis, uti jam insinuavi, scilicet cum Deo, cum hominibus et secum, sive cum animo suo : hinc tripliciter hæc gnome exponi potest: *primo*, de pace et lite cum hominibus, quam proprie et genuine hic judicetur intendere Salomon, *q. d.* Melior est mensa frugalis cum pace, quam opipara cum jurgio, ubi scilicet convivæ sint æmuli vel rixosi, qui tecum et cum aliis jurgentur et rixentur. Sic gnome hæc quasi parallela respondet illi cap. XV : « Melior est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio : » pax enim superat omnes delicias, quarum sensum sopit exstinguitque lis et contentio. *Secundo*, de pace et gaudio, quam secum habet mens sibi bene conscia, cui opponitur mens quæ secum ob remorsum assidue jurgatur et contendit; et sic erit hæc sententia similis ei, quæ præit prædicto loco : « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. » Melius est enim cum lætitia mentis sibi bene consciæ pane sicco vesci, quam habere domum refertam delicatissimis cibis, sed ob quos male partos mens inquieta est, et rixatur intra se. Veritatem hujus sententiæ experiuntur scrupulosi et anxii, quibus ob scrupulos ita mens laceratur et cruciatur, ut nullus eis cibus sapiat. Ita Hugo. Melior est, inquit, buccella sicca, id est modica substantia cum pace mentis, quam multæ divitiæ cum cura et sollicitudine, quæ est jurgium mentis. *Tertio*, Polychronius in *Catena Græcorum* exponit de pace et lite, quam mens per gratiam vel peccatum habet cum Deo, *q. d.* Præstat pauperem vitam agere in Dei gratia, quam lautam in peccato Deique offensa, juxta illud Tobiæ ad filium, cap. IV, vers. 23 : « Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum. » Aut, ut Polychronius : Præstabilior est exigua cœlestis sapientiæ quæ pacem cum Deo affert, portio, quam uni-

versa illorum sapientia, qui Deo adversantur. Porro hæc sententia, cum sit generalis, variis particularibus casibus aptari potest, ut litibus forensibus, domesticis, privatis et publicis.

Mystice Beda, *q. d.* « Melius est parva bona cum charitate facere sine scientia prædicandi (hoc est enim siccam esse buccellam), quam magis effulgere virtutibus cum admixtione discordiæ. »

Secundo, Baynus : Secretior erit « sensus, ait, si ad animæ dotes referatur, ut per buccellam siccam intelligamus Dei sapientiam in sacris Litteris reconditam, de qua Paulus : Loquimur sapientiam inter perfectos. Et quamvis sapientia hujus mundi sæculari eloquentia suffarcinata, plenior et delicatior appareat hominibus, tamen qui varietate scientiarum sunt inflati, superbire et litigare solent. Nam inter superbos semper sunt jurgia. Melior est igitur buccella sacræ paginæ cum tranquillitate animi. »

Allegorice, R. Samuel Marochianus, libro *De Adventu Messiæ*, et S. Thomas, opusc. *De Sacramento altaris*, hanc gnomen exponunt de Eucharistia, *q. d.* Melior est buccella sicca, id est buccella Eucharistiæ sola, quam omnes legis veteris victimæ; vel buccella sicca, id est incruenta hostia Eucharistiæ, quæ cum mentis gaudio sumitur, melior, id est sapidior et præstantior, est, quam omnes regum epulæ. Unde aliqui vertunt, *melior est buccella desiccans.* Eucharistia enim desiccat omnes libidinis et concupiscentiæ humores, motus et æstus. Hugo vero : Melior est, ait, buccella Eucharistiæ sicca sine potu lacrymarum, sine pulmento devotionis, sine condimento contritionis, cum gaudio spei et mundæ conscientiæ, quam domus plena victimis, id est quam opera prudentiæ et mortificationis, quibus multa vitiorum animalia Deo mactantur cum jurgio, id est cum inimicitia Dei, vel cum jurgio, id est cum carnis rebellione; licet enim hoc bonum sit, prius tamen est melius.

Tropologice idem Hugo : « Melior est buccella sicca cum gaudio, » id est, inquit, melior est eleemosyna modica cum hilaritate, quam multa et magna cum objurgatione et tristitia; *secundo*, *q. d.* Melior est modica pœnitentia cum mentis hilaritate, quam magna corporis afflictio cum murmuratione. Unde S. Hieronymus : Melius est, inquit, paucos psalmos cum hilaritate animi canere, quam totum Psalterium cum tristitia transcurrere. Hæc Hugo.

Vers. 2. 2. SERVUS SAPIENS DOMINABITUR (Arabicus, *dominatum tenet, obtinet*) FILIIS STULTIS, ET INTER FRATRES HÆREDITATEM (Arabicus, *partes*) DIVIDET. — Septuaginta, *servus intelligens dominabitur dominorum stultorum* (Romani et S. Ambrosius loco mox citando, *reget dominos stultos*), *in fratribus autem dividet partes*; Syrus, *dividet lucrum.* Pro *filiis stultis* hebraice est מביש *mebis*, id est *filio pudefacienti*, scilicet patrem; Vatablus, *filio dedecoroso;* Syrus, *filio confusione afficienti*; Chaldæus, *filio impudenti*, aut potius *probrum concilianti*; Symmachus et Theodotion, *filio confundenti*, *q. d.* Servus sapiens ob sapientiam reget filios stultos sui heri, et ab eo institutus moderator et curator filiorum, vel etiam ut hæres ab eodem cum filiis allectus, inter eos dividet hæreditatem, quo colligendum relinquit, quod sapientia, id est prudentia et probitas, nobilior et præstantior sit libertate, utpote quæ adferat dominium, hæreditatem et libertatem. Salomonem secutus Siracides : « Servo sensato, ait, liberi servient, » *Eccli.* cap. x, vers. 28, ubi hunc versum explicui : quare hic iota non addam.

Vide S. Ambrosium in *Psalm.* CIV, ubi fuse docet solum sapientem esse liberum, ac proinde omnem insipientem esse servum, quia servit suæ insipientiæ ac concupiscentiæ, ac proinde par esse ut insipiens serviat sapienti et ab eo regatur, sicut Joseph, cum esset servus, ob sapientiam a Pharaone præpositus fuit toti Ægypto, *Genes.* XLI : « Contractus, ait, non mutat genus, nec sapientiæ libertatem adimit. Denique famulo sapienti multi (ut scriptum est) serviunt liberi : et est servus intelligens qui regat dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes? sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominis facit, fœnerare, non pecuniam, sed intellectum, fœnerare talentum illius Dominici æternique thesauri qui nunquam corrumpitur. » Et inferius : « Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. Sapiens ergo liber : quoniam qui ea facit quæ vult, liber est. Sed non omnis bonæ voluntatis, sed tantum sapientis est omnia quæ bona sunt, velle. » Et mox : « Sapiens nihil insipienter facit, sed sapienter omnia; qui autem sapienter facit, nihil habet quod metuat. Metus enim in peccato est; ubi autem nulla formido, ibi libertas; ubi libertas, ibi potestas faciendi quod vult. Solus ergo sapiens liber est. » Et post nonnulla : « Est ergo sapienti et servire libertas. Unde colligitur, quia stulto et imperare servitus est : et (quod pejus est) cum paucioribus præsit, pluribus dominis et gravioribus servit. Servit enim propriis passionibus, servit cupidatibus suis, quarum dominatum nec nocte potest fugere, nec die, quia intra se dominos habet, intra se servitium patitur intolerabile. » Et rursum : « Servit igitur peccator formidini, servit etiam cupiditati, servit avaritiæ, servit libidini, servit malitiæ, servit iracundiæ, et videtur sibi liber; sed magis servit, quam si sub tyrannis positus. Illi autem liberi sunt, qui legibus vivunt, imo ipsi sibi lex sunt. » Citat deinde laudatque epistolam Calani Gymnosophistæ ad Alexandrum Magnum : « Amici, ait, persuadent tibi manus et necessitatem inferre Indorum philosophis, nec in somnis quidem videntes nostra opera. Corpora transferes de loco ad locum, animos non magis coges facere quod nolunt, quam saxa et ligna vocem emittere. Maximum ignis viventibus corporibus dolorem

Solus sapiens est liber.

gignit et corruptionem, super hunc nos sumus; vivi enim exurimur. Non est rex, neque princeps, qui extorqueat a nobis facere quod non proposuimus : nec similes sumus Græciæ philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebritatem. Nobis res sociæ verbis, et verba rebus; res celeres, et sermones breves, in virtute nobis libertas beata est. » Deinde et Calano et philosophis præferens sapientes fideles, virgines et Martyres, subdit : Apud nos autem et puellæ de mortis appetentia sublimes usque ad cœlum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnetem, quid Pelagiam loquar, quæ tanquam nobilia vitulamina pullulantes, ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exsultavit, et rudentes bestias exspectavit intrepida. Et, ut nostra cum Indorum Gymnosophistis conferamus, quod ille verbis gloriatus est, S. Laurentius factis probavit, ut vivus exureretur, et flammis superstes diceret : Versa, manduca. Haud degener Abrahamitarum et Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant; alii, cum exurerentur, non rogabant ut parceretur; sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens. Quid autem sublimius S. Pelagia, quæ vallata persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat : Volens morior, nemo continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem. Mecum feram pudorem, et mecum incolumem verecundiam, nullum prædones lucrum suæ capient insolentiæ. Pelagia Christum sequetur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prosapiam prudentiæ. » Dixit et fecit. Nam, ut lenonum manus effugeret, cum matre et sororibus in fluvium præcipitem se dedit, virginitatis æque ac martyrii victima, uti narrat idem S. Ambrosius, lib. III *De Virgin.*, ubi asserit eam quindecim duntaxat fuisse annorum. Si sapiens dominatur ignibus, leonibus, equuleis, gladiis, aquis ipsique morti, quidni dominetur insipientibus, eosque sapienter regat et dirigat?

Mystice, S. Chrysostomus et Polychronius in *Catena Græcorum* : Servus, inquiunt, est populus Gentium, qui per Christi fidem sapiens effectus, dominatus est Judæis, ac hæreditatem Ecclesiæ cum eis ad Christum conversis divisit, imo eis divinorum mysteriorum et charismatum dispensator evasit. Beda vero : « Servit, ait, quilibet peccator, delictis suis subditus olim, qui post conversionem vitæ suæ sapiens effectus, atque flagrantissimo amore et dilectione Dei fervens, filiis stultis, hoc est quibusdam fidelibus, a charitate Dei post acceptam fidem tepescentibus, actu vel prædicatione sua eis prælatus dominatur; atque inter fratres perfectos scilicet sanctos, supernæ patriæ hæreditatem dividet.»

Vers. 3. 3. SICUT IGNE PROBATUR ARGENTUM, ET AURUM CAMINO : ITA CORDA PROBAT DOMINUS. — Hebraice, *conflans* (aurifex) vel *conflatorium argento, et fornax auro, et probat corda Dominus*; vel clarius, ut Pagninus, *sicut conflatorium* (probat) *argentum, et caminus aurum, sic corda probat Dominus*; et Tigurina, *ut excoctor argentum, et fornax aurum, ita explorat corda Dominus*; Septuaginta, *sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum;* Cassianus, *Collat.* VII, cap. XXV, *ita elegit corda Dominus;* Syrus, *sicut conflatorio probatur argentum, sic corda scrutatur Dominus.* Ratio est, quia hæc cordium scrutatio pertinet ad plenam Dei scientiam et providentiam, qui exinde vocatur Cardiognostes. Salomon comparat Deum aurifici; sicut enim aurifex solus arte sua in camino, sive foculo conflatorio, per ignem probat aurum et argentum, sic Deus solus probat corda hominum. Sed quo foculo, qua fornace, quo camino conflatorio?

Nota : *Probare* per metalepsin multa significat, scilicet *primo*, scrutari; *secundo*, perspicere; *tertio*, discernere; *quarto*, purgare, et separare purum ab impuro; *quinto*, judicare; *sexto*, eligere et præmiare, vel reprobare et punire. Sicut enim aurifex auri puritatem, vel impuritatem et mixtionem, igne camini sui distillatorii scrutatur, perspicit et discernit, separando et purgando aurum a scoria, ac aurum eligendo, scoriam reprobando et rejiciendo : sic prorsus corda hominum probat Deus.

Igitur *primo* et genuine, caminus et ignis quo Deus probat corda omnium hominum tam bonorum quam malorum, est acre examen mentis et intellectus divini, quo quasi igni efficacissimo probat, id est scrutatur, examinat, perspicit intimas cordium, id est mentium cogitationes, volitiones, intellectiones, atque discernit cujuslibet qualitatem, pondus et pretium : quam scilicet quælibet sit pura vel impura, quam magni vel parvi valoris et meriti. Sicut enim aurum magni est pretii apud aurificem, sic corda hominum magni æstimantur apud Deum, utpote qui ea præ cæteris rebus creatis curet, probet, appendat, discernat, purget, judicet, præmiet vel puniat. Sic acre mentis divinæ examen igni et camino aurificis comparat Malachias, cap. III, vers. 2 : « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum. » Hæc gnome ergo parallela est illi cap. XVI, vers. 2 : « Omnes viæ hominis patent oculis ejus; spirituum ponderator est Dominus. » Hoc enim idem est, *q. d.* Spirituum probator est Dominus; sed τὸ *ponderator* metaphoram petit a libra, τὸ vero *probator* vel *conflator* a fornace aurificis. Sic David recte factorum sibi conscius petit probari a Deo, ut ostendatur ejus conscientia : « Proba, ait, me, Domine, et tenta me, ure (Hebraice, *confla*, instar argentarii) renes meos et cor meum, » *Psal.* XXV, 2; et *Job* XXIII, 10 : « Ipse, ait, scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit. »

Ignis quo Deus probat corda. Primo.

Secundo. *Secundo,* Deus probat corda hominum per suam legem et præcepta, perque suos doctores et prædicatores quasi per caminum ignis. Corda enim eorum, qui hisce pœnitendo et bene vivendo obediunt, sunt instar auri purgati; qui vero non obediunt, sed in suis manent vitiorum fæcibus, instar scoriæ a Deo abjiciuntur et reprobantur. Hoc est quod ait Deus *Jerem.* VI, 27 : « Probatorem dedi te in populo meo robustum; et scies, et probabis viam eorum, etc. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator; malitiæ eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos. » Sic Deus probavit cor et obedientiam Adæ, jubens ut non comederet pomum scientiæ boni et mali; et Abrahami, jubens ut immolaret sibi filium Isaac, *Gen.* XXII. Sicut enim vi plumbi igne liquati secernitur aurum a fæce et scoria, sic vi præcepti secernitur obediens ab inobediente.

Tertio *Tertio*, caminus quo Deus probat corda hominum, est tribulatio : hac enim boni per patientiam purgantur et accepti fiunt Deo, mali vero per impatientiam sordescunt et displicent Deo. Hoc est quod dicitur *Sap.* III, 6 : « Tanquam aurum in fornace probavit illos. » Et *Eccli.* II, 5 : « In igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles (accepti, grati Deo) in camino humiliationis. » Ubi multa de hoc camino dixi. Et *Malach.* III, 3 : « Purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Unde Septuaginta hoc loco vertunt, *sic electa corda apud Dominum,* vel, ut clare legit Auctor *Catenæ Græc.* : « Sicut argentum et aurum probatur in fornace, ita Dominus electorum corda explorat tribulationis igne, » *q. d.* Sicut aurifex in camino seligit aurum, et rejicit scoriam vi ignis liquatam et separatam ab auro : sic Deus eligit corda Sanctorum, quæ in igne tribulationis solida et constantia perstiterunt; impiorum vero, qui in ea instar scoriæ liquati defecerunt, respuit. Ita de tribulatione pulchre hanc gnomen explicat Cassianus, *Collat.* VII, cap. XXV : « Cæterum, ait, corporaliter traditos Satanæ, vel infirmitatibus magnis etiam viros sanctos novimus pro levissimis quibusque delictis, cum in illis ne tenuissimum quidem nævum aut maculam, in illo judicii die patiatur invenire divina clementia, omnem cordis eorum scoriam, secundum Prophetæ, imo Dei sententiam, excoquens in præsenti, ut eos tanquam aurum vel argentum ignitum, ad illam perpetuitatem nulla indigentes pœnali purgatione transmittat : Et excoquam, inquit, ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum; post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis, *Isaiæ* I. Et iterum : Sicut probatur argentum et aurum in camino, ita eligit corda Dominus. »

Quarto, caminus quo Deus probat corda est tentatio, juxta illud *Psal.* XVI : « Probasti cor meum igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Sic per hæreses et hæreticos probat fidem orthodoxorum, juxta illud *Deut.* XIII, 1 : « Si surrexerit in medio tui Prophetes, etc., et dixerit tibi : Eamus et sequamur deos alienos; non audies verba Prophetæ illius : quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis Deum, an non, in toto corde, » etc.

Quinto, caminus, quo Deus omnium corda probat, id est examinat, dijudicat, eligit et præmiat, vel reprobat et punit, est acre judicium, tum particulare, tum universale, quo Christus judex scrutabitur omnium conscientias, ac sanctas adjudicabit cœlo, sceleratas gehennæ. Sic *Daniel.* VII, 9, describens judicium Dei : « Thronus ejus, ait, flammæ ignis; rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus. » Hinc multi veterum, ut Origenes, S. Basilius, Lactantius, S. Ambrosius et Rupertus opinati sunt ignem verum a Deo positum esse ante cœlum, ut per illum omnes animæ sanctæ in cœlum ituræ transire cogantur, eoque probentur, et, si impuræ sint, purgentur, ut dixi I *Corinth.* III, 12. Quinto.

4. MALUS OBEDIT LINGUÆ INIQUÆ, ET FALLAX OBTEMPERAT LABIIS MENDACIBUS. — Hebraice, *auscultat ad linguam pravitatis.* Nam מֵזִין *mezin* ponitur pro מאזין *maazin*, ait Aben-Ezra. Septuaginta, *malus morem gerit linguæ iniquæ, injustus itidem labiis mendacibus attendit.* Ita Auctor *Catenæ Græc.* Sed Romani et S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 3, contrarie legunt posteriorem partem hoc modo, *justus autem non intendit labiis mendacibus;* Syrus, *justus non audit linguam scelestorum.* Sed prior lectio consonat Hebræo, qui pro *fallax* habet שקר *sceker*, id est mendacium, fallacia; unde Chaldæus vertit, *falsitas et accusatio in lingua perversa.* Verum Noster, Pagninus et alii accipiunt abstractum pro concreto : « Mendacium, » id est mendax et fallax, qui scilicet assidue fallit et mentitur, qui mendaciis et fraudibus pascitur, iisque se oblectat et opplet. Unde Vatablus vertit, *mendax obsequitur perniciosæ linguæ.* Sententia est clara, *q. d.* Malus obedit linguæ mala et iniqua proferenti, vel consulenti, quia hæc suo genio et ingenio, puta suæ malitiæ, conveniunt. Similiter mendax et fallax auscultat et obtemperat mendacia et fraudes suggerenti, quia mendax est, et mendaciis pascitur. Significat linguam superbam et fallacem captare animos sibi similes perversos et fallaces : illis enim facile sua persuadet; cum ex adverso fideles et veraces, qui student veritati, mendaces et fallaces cum suis mendaciis et fraudibus abominentur. Ita S. Cyprianus, lib. IV, epist. 9 *ad Florent.* : « Incidisti, ait, sed tua crudelitate irreligiosa; incidisti, sed tua mente et voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis, et aliena mendacia quasi propria et privata defendis; nec recordaris scriptum esse : Malus obaudit linguæ iniquorum, Vers. 4.

justus autem non intendit labiis mendacibus. »

Ad hanc sententiam pertinet id quod dicit S. Gregorius Nazianzenus, orat. 14 *De pace* : « Comœdia, ait, est hostibus mea tragœdia, » *q. d.* Adversos meos casus ita grate et jucunde accipiunt hostes mei, quasi inimicam, amœnam et jucundam histrionis comœdiam spectent. Sic B. Antiochus, *hom.* 26, verba detractorum comparat cum manna, quod sicut manna cuique sapiebat id quod appetebat, sic et detractio audientibus sapiat pro cujusque affectu, bene scilicet, si male sit affectus ei cui detrahitur; male autem, si eidem sit addictus et benevolus.

Docet hæc sententia valde custodiendas esse aures. Quare justus, ut justitiam servet, et iniquus non fiat, aures custodiat, ne audiat ea, quorum auditione ad obedientiam iniquitatis se præparat. Merito igitur S. Bernardus, ut ad aurium custodiam nos incitet, ait : « Facile lingua labitur, nec minus facile illabitur cordi, ita ut multis inter loquendum minus profuerit, quod propriam cohibuerint, dum non caverint alienam. Utilis est frater, qui tibi loquitur, sapiens est Religiosus, ac timens Deum; plus dico : angelus est, et angelus lucis; etiam sic cave tibi, ne audias unde lædaris. Nec personam tibi velim suspectam esse, sed linguam, præsertim in sermocinatione communi. » Hæc S. Bernardus, serm. *De triplici custod. manus, linguæ et cordis.*

Secundo, noster Salazar hanc gnomen explicat quasi intentantem pœnam iniquis et fallacibus : Ostendit Salomon, ait, qua ratione Deus in malos atque fallaces animadvertere soleat. Nam quo par pari referat sic statuit, ut malus, qui in alios injurius est, malæ linguæ subdatur, et fallax item qui aliis imposturam facit, fallaci adjudicetur linguæ, ut ab illa decipiatur. Id sibi volunt illa verba, *obedit, obtemperat*, id est subditur, vel subjicitur; et eadem ratio est de verbis *audit et auscultat.* Unde S. Basilius, homil. *De ira*, verba contumeliosa et fallacia comparat cum echo, quæ sonum acceptum repercutit et reverberat in auctorem : « Non enim, ait, sic echo in ipsos clamantes intempestive infringitur, sicut in hominem injustum et contumeliosum contumelia revertitur. »

Huic sententiæ Septuaginta aliam subnectunt, quæ non est in Hebræo, Chaldæo, Syro et Latino; estque hæc : « Ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum est; illius autem qui infidelis est, neque obolus, » repete et supple, « est totus mundus, » *q. d.* Infideli totus mundus non valet obolum; infidelis pauper est, nec habet obolum, esto totum mundum possideret. Pro *mundus* græce est κόσμος, quod Complutenses vertunt, *ornatus.* Unde Auctor *Catenæ Græc.* sic vertit, *homo fidelis quidquid in pecuniis ornamenti est, id totum possidet; perfido autem ne obolus quidem suppetit.* Hanc gnomen explicat Cassianus, *Collat.* XXIV, cap. XXVI, de centuplo, omnia propter Deum relinquentibus promisso : « Pro lætitia quoque illa, quam in unius agri ac domus possessione quis habuit, centuplo majore divitiarum gaudio perfruetur, qui in adoptionem transiens filiorum Dei universa quæ æterni sunt Patris, ut propria, possidebit, et affectu atque virtute ad imitationem veri illius filii proclamabit : Omnia quæ habet Pater, mea sunt, *Joan.* XVI. Hæc jam cum illa pœnali distentionis ac sollicitudinis cura, sed securus ac lætus velut in propriis ubique succedet, audiens quotidie sibimet ab Apostolo prædicari : Omnia enim vestra sunt, sive mundus, sive præsentia, sive futura, I *Cor.* III. Et a Salomone : Fidelis viri totus mundus divitiarum. » Sic et Didymus in *Catena Græcor.* S. Augustinus vero, epist. 54 *ad Macedonium*, sub finem, hanc gnomen citans, posteriorem ejus partem applicat usurariis. Additque : « Pecunia a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur. » Locus hic S. Augustini translatus est in Jus Canon. et habetur 14, *Quæst.* IV, cap. *Quid dicam*, quod est penultimum. Idem S. Augustinus, lib. V *Confess.* cap. IV, Deum alloquens : « Infelix homo, ait, qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat, etc. Sic fidelis homo, cujus totus mundus divitiarum est, et quasi nihil habens omnia possidet, in hærendo tibi cui serviunt omnia, quamvis nec saltem Septentrionum gyros noverit, dubitare stultum est quin utique melior sit quam mensor cœli et numerator siderum, et pensor elementorum, et negligens tui, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuisti. »

S. Hieronymus autem, epist. 103 *ad Paulinum*, exhortans eum ad contemptum opum et mundi, sub finem sic ait : « Antiquum dictum est : Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est; infidelis etiam obolo indiget. Sic vivamus tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. Victus et vestitus divitiæ Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende; si non habes, projice. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit; facile contemnit omnia, qui semper cogitat se esse moriturum. » Porro credens sive fidelis est, qui omnem suam fidem et spem collocavit in Deo, credens et sperans quod Deus omnibus suis necessitatibus abunde providebit. Rursum fidelis est, qui fideliter Deo servit, ejusque jussis obedit, ac præsertim qui fideliter opes sibi a Deo datas in pauperes erogat, juxta legem et voluntatem Dei. Denique S. Ambrosius, lib. V, epist. 25 *ad Ecclesiam Vercellensem*, longiuscule ante finem : « Ille, ait, est dives in Ecclesia, qui pauperi, non sibi, dives est. In Ecclesia quidem fidelis dives est. Fideli enim totus mundus divitiarum est. Quid mirum si mundum fidelis possidet, qui possidet Christi hæreditatem, quæ pretiosior est mundo? » Et inferius : « Ille ergo dives est, qui fuerit hæres Dei, Christi cohæres, etc. Vultis divites esse? Estote pauperes.

Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Pauper enim spiritu dicit: Portio mea Dominus,» etc., *Psal.* CXVIII. Exemplum dat S. Malachiam S. Bernardus in ejus Vita, utpote qui re pauper, sed spe in Deum dives ampla ædificabat monasteria. Audi S. Bernardum : « Invenit Dei famulus in Dei marsupio, quod defuit suo. Merito quidem. Quid enim justius, quam ut cui pro Deo non erat proprium, cum Deo iniret consortium, et marsupium unum esset amborum? Fideli denique homini totus mundus divitiarum est. Et quid est ille, nisi quoddam marsupium Dei? Denique ait : Meus est orbis terræ, et plenitudo ejus. Inde est quod Malachias repertos argenteos multos non reposuit, sed exposuit. Nam totum munus Dei in Dei opus jubet expendi. Non suas, non suorum considerat necessitates, sed jactat cogitatum suum in Domino, ad quem utique recurrendum non dubitat, quoties necessitas postularit. » Interpres S. Ephrem, tract. *De timore Dei*, clare vertit : « Fidelis viri (sunt) omnes mundi divitiæ; at infidelis viri ne obolus quidem. »

Exemplum S. Malachiæ.

Igitur fideli totus mundus divitiarum est. *Primo*, quia totus mundus creatus est a Deo ad usum fidelium, non infidelium; fideli ergo omnia debentur, infideli nihil. *Secundo*, quia fidelis utitur toto mundo non ad luxuriam, sed ad necessitatem et ad Dei obsequium. Fideli ergo omnia fideliter serviunt, infideli nihil : sol enim fideli ministrat et servit, dum ei facem præfert ad Deo serviendum : ignis, dum eum calefacit : aqua, dum eum refrigerat : aer, dum per eum respirat : terra, dum eum sustentat : cibus, dum eum pascit : vestis, dum eum tegit; et ita de cæteris. Denique fidelis, sua sorte licet tenui contentus, ita tranquillus, lætus et alacer vivit ac si totum mundum possideret : e contra infidelis et avarus quo plus habet, eo plus desiderat. *Tertio*, Didymus in *Catena Græc.*: Omnia possidet, inquit, qui propter Christum omnia aspernatur; fidelis enim celsior est mundo, ac mente in cœlo fixus omnia terrena velut sub pedibus posita premit et calcat. Vide S. Chrysostomum, hom. 12 in epist. II *ad Corinth. Quarto*, quia fidelis in singulis rebus creatis agnoscit, amat, gratias agit, et laudat Creatorem a quo et ad cujus honorem conditæ sunt. Hæc autem Dei cognitio, amor, cultus et laus sunt veræ opes mundi. Ita Didymus in *Catena Græcorum*. *Quinto*, quia fidelis toto mundo recte sancteque utitur ad suam salutem et Dei gloriam; infidelis vero et impius eo abutitur ad suas concupiscentias. Dives autem est, qui opibus uti scit; pauper, qui nescit. *Sexto*, quia fidelis possidet Deum, cujus est totus mundus; possidendo ergo Deum possidet omnia quæ Dei sunt, puta omnia quæ sunt in mundo. *Septimo*, quia fideli a Deo paratur beatitudo, et gloria cœlestis; hæc autem inter alias dotes continet dominium mundi. Beatus enim quilibet est dominus et rex mundi, imo Adam in paradiso fuit velut rex mundi. Hoc est quod ait Sapiens, cap. III, vers. 7 : « Fulgebunt justi et tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Judicabunt nationes, et dominabuntur populis. »

Fideli servit mundus. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo.

Quocirca S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. VII, exemplum hujus sententiæ statuit Abraham, cui Deus promisit dominium totius Chananææ. Ubi inter cætera docet Platonem et Stoicos ex hac gnome Salomonis accepisse suum illud axioma : *Sapientis sunt omnia.* « Quanto, ait, prior Salomon quam Zeno Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? quanto prior quam ipse philosophiæ pater Plato? quis autem sapiens nisi fidelis? Sed forte dicas : Quomodo sapientis totus mundus est divitiarum? Respondeo : Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. » Addit vero sortem istam, quæ omnia ditione sua complectitur, ipsissimam esse sapientiam ; sic enim ait : « Domina est et possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum omnia. Nam si musicus organa, et medicus medicamenta necessaria, et nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, aliquando non habeat, habet tamen eo ipso, quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat; quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam? » Igitur docet hic S. Ambrosius sapientes, id est Sanctos, esto usum rerum opumque mundi sæpe non habeant, habere tamen dominium eorum quoddam quasi proprium et naturale ex institutione Dei, cum impii qui eorum usum habent, habeant dominium tantum civile, et, ut ita dicam, improprium, quia præter naturam et institutionem Dei id sibi vindicant. Et paulo ante : «Hinc tanquam ex fonte hauserunt Stoici philosophi illius dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septentrio et Meridies portiones sunt universitatis; his enim totus mundus includitur : hæc, cum promisit Deus se daturum Abraham, quid aliud declarat nisi sapienti ac fideli præsto omnia, deesse nihil ? Unde et Salomon in Proverbiis ait : Ejus, qui fidelis est, totus mundus. » Et post nonnulla subnectit : « Denique Abraham, quando adhærebat ei Lot (hoc est deflexio morum), sortem tantam et tam amplam non acceperat. Ubi vero deflexionis ambiguo atque anfractu absoluto rectas virtutum semitas animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur. » At rursus : « Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, sed Saræ illius minime servientis, sed principantis, filius bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis, hæreditatem acquiret totius universitatis, » etc.

5. QUI DESPICIT PAUPEREM, EXPROBRAT FACTORI EJUS : ET QUI RUINA LÆTATUR ALTERIUS, NON ERIT Vers. 5.

IMPUNITUS. — Hebraice, *qui subsannat pauperem* (Vatablus, *qui illudit pauperi*), *probro afficit factorem ejus; qui lætatur in contritione, non erit innocens*, id est impunitus; Chaldæus, *qui spernit pauperem, provocat iram Creatoris; et qui gaudet in interitu alterius, non erit innocens;* Syrus, *qui ridet pauperem, iram ciet ejus Conditori; qui in ruina alterius gaudet, non reportabit misericordiam;* Septuaginta, *qui irridet inopem, irritat* (Aquila, Symmachus et Theodotion, *exprobrat*) *eum qui fecit illum; qui autem lætatur pereunte, non erit innocens; ille autem cujus visceracommoventur, misericordiam consequitur.* Quam ultimam partem Septuaginta addunt de suo, quia per antithesin tacite continetur in hemistichio præcedente. Auctor *Catenæ Græcorum* legit, *qui deridet pauperem, irritat Deum, qui fecit illum; at qui afflicto lætus insultat, non erit impunitus.* Causamque subdit : Quia deridet sapientem Dei gubernationem, quæ fecit hunc pauperem et afflictum, ut tu illi condoleres, in illumque misericordiam exerceres. Quis ergo ita immanis, omnisque humanitatis ita oblitus fuerit, ut eum ludibrio habeat cui compati omni jure debebat? hæc auctor ille.

Prior pars hujus sententiæ exposita est cap. XIV, vers. 31. Posterior clara est, ejusque ratio est lex talionis; qui enim in ruina alterius lætatur, meretur parem, ut in eamdem vel similem incidat, ut pariter alii de ejus clade lætentur eique insultent, sicut ipse in aliorum ruina lætatus est, eisque insultavit. Exemplum est in Semei, qui Davidi Absalomum fugienti et profugo exprobravit et maledixit, ideoque a Salomone probrose occisus est, III *Reg.* II, 44. Unde B. Antiochus, *hom.* 58, legens : « Et qui insultat patienti, non erit innocens, » sic ait : « Ne igitur, dilectissimi, committamus ut aliquando insultemus proximorum malis, ne nos in easdem sinat Dei providentia semel et iterum devolvi calamitates. » Ac deinde alia ratione idipsum confirmat : « Etenim si pes, ait, forte illisit, aut labatur, num insultabit manus? sane res hæc in diversum abit; nam olei infusione aut emplastro pedi medetur. Si quidem unum corpus sumus, nihil minus consentaneum rationi sit, quam unum aliquod corporis membrum, quod nonnihil afflictetur habere derisui, ac proinde eidem insultare. Potius enim conveniebat misereri afflicto, et pio compassionis affectu condolescere et congemiscere. »

Vers. 6. 6. CORONA SENUM, FILII FILIORUM : ET GLORIA FILIORUM, PATRES EORUM. — Septuaginta pro *gloria* vertunt καύχημα, id est *gloriatio*, *q. d.* Gloriantur filii quod sapientes et probos habuerint patres, sicut vicissim gloriantur patres, quod filios post se probos et virtutis suæ hæredes relinquant. Unde Tugurina vertit, *decus liberorum sunt patres ipsorum;* Vatablus, *nepotes sunt ornamento senibus.* Pro *corona* Syrus vertit, *laus;* Chaldæus, *pulchritudo;* R. Salomon et Aben-Ezra exponunt, *q. d.* Avorum et senum diadema sunt nepotes, quos recto virtutis tramiti insistentes aspiciunt : parentes probi vicissim probis filiis gloriam conciliant. Addit R. Levi potius avos coronari nepotibus quam patres filiis, quia avi brevi morituri magis amant suam similitudinem, quæ in nepotibus perdurat; patrum vero amor non ita redundat in avos, sed gloria filiorum sunt ipsimet parentes. Monet ergo hæc gnome parentes ut studiose curent educari filios et nepotes; ac vicissim hos monet ut parentes et avos debito prosequantur honore. In laudem enim senum insignem cedit, quod filios et nepotes ita educarint, ut ab iis constipentur et honestentur. Unde S. Ambrosius, in cap. I S. *Lucæ* : « Divinum, ait, munus fecunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt; filii, quia generati sunt; matres, quia conjugii præmiis honorantur : stipendia enim militiæ suæ filii sunt. » Porro « corona » datur parenti; filiis vero « gloria », quia parentes sunt quasi principes filiorum, et quasi reges familiarum suarum. Unde Aristoteles, lib. VIII *Ethic.* cap. X : « Societas, ait, patris ad filios regni præ se fert effigiem; nati namque patri sunt curæ. Hinc et Homerus Jovem patrem appellat. » Et cap. XI, docet jus paternum in filios esse regium. « Senum ergo corona, » hoc est ornamentum, est, quod non tantum filios, sed et filios filiorum habeant, per quos securiores fiunt de posteritate, per quam immortales quodam modo sunt futuri, qui jam mortem vicinam agnoscunt, de qua immortalitate posteritatis nonnihil dubitant senes, cum filios absque liberis vident. Unde Judæorum benedictio erat videre filios filiorum, juxta illud *Psal.* CXXVII : « Videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel. » Vicissim patres sunt gloria et decus filiorum, quia eorum virtus et nobilitas ornat filios, et honorem conciliat. Accedit quod mores et actiones filiorum tribuuntur parentibus, utpote eorum generatoribus, educatoribus et magistris. Quare, sicut pravi mores filiorum redundant in dedecus parentum, ita vice versa, eorum virtutes ad parentes, quasi primos ipsorum auctores referuntur.

Secundo, hac gnome significat Salomon præmium, et quasi coronam bene actæ sanctæque vitæ parentum, esse senium, si videlicet ad tantam ætatem perveniant, ut videant filios filiorum, id est nepotes, in tertiam et quartam generationem se instar coronæ circumdantes; unde vicissim præmium filiorum et nepotum bonorum esse, si patres et avos diu habeant superstites. « Gloria *ergo* filiorum patres eorum, » hoc est, hoc præmium, hanc gloriam solet Deus retribuere filiis probis et morigeris, quod videant patres diu superstites, quod summe fortunatum censet Plato, lib. III *De Legibus*. Hoc enim signum est patres a filiis benigne et commode haberi; reverentia enim filiorum, qua parentes fovent, colunt, alunt, parentibus lætitiam indeque longævitatem conciliat. Vice versa durities et impie-

tas filiorum, qui patres spernunt, deserunt, dureque tractant, eis mœstitiam citamque mortem affert. Hoc autem ingens est filiorum dedecus et probrum, sicut prius ingens est eorum decus et gloria. Quare tacite hic monet patres Salomon ut filios bene educent; ac vicissim filios, ut ipsi bene educati talionem reddant parentibus, eosque senescentes colant et alant; sic enim utrisque accedet dignitas, honor et gloria instar coronæ.

Tertio, Salomon dat stimulum parentibus, æque ac filiis ad omnem probitatem, eo quod probitatis decus et honos utrorumque non sistat in ipsis, sed ad alterutros promanet (1). Probus ergo esto, o pater, non tibi soli, sed et filiis, quia probitatis tuæ decus non in te sistit, nec te tantum, sed et filios tuos honoratos efficiet. Vicissim probi estote, o filii, quia probitatis vestræ fama non ad vos solos, sed et ad parentes pertinet: quos, si secus feceritis, insigni infamia afflabitis. Fama enim et infamia parentum est fama vel infamia filiorum, et vice versa; pater enim et filius civiliter unum quid censentur, et quasi una persona œconomica.

Allegorice Beda: « Senes, ait, dicit Patriarchas et Prophetas, qui a filiis filiorum, hoc est, a successoribus Apostolorum digna laude celebrantur; et gloria est prædicatorum novi Testamenti, quod filii veterum patrum esse meruerunt. »

Tropologice, per *parentes* accipe Prælatos, Pastores, Doctores, Prædicatores; per *filios*, plebeios, discipulos, etc. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*: « Senum, ait, hoc est doctorum sapientumque virorum, corona et ornamentum sunt auditores dicto obsequentes, othodoxæque Ecclesiæ alumni. » Sic S. Paulus Philippenses a se conversos, cap. IV, 1; et Thessalonicenses, *epist.* I, cap. II, vers. 19, vocat suum gaudium, suam coronam, suam gloriam. Vide ibi dicta.

Vers. 7. 7. NON DECENT STULTUM VERBA COMPOSITA, NEC PRINCIPEM LABIUM MENTIENS.— Pro *stultum* hebraice est נבל *nabal*, quo nomine appellatus fuit maritus Abigail, stultus simul et avarus. Unde Hebræi nonnulli apud Baynum vertunt, *avaro non convenit labium excessivum, nec liberali labium mentiens*, *q. d.* Avarus, quia sordidus, in dando non excedit, sed pauca promittit et donat; at liberalis, uti liberalis est in promittendo, sic et non mentitur, sed fideliter et liberaliter præstat ea quæ promisit. Pro *composita* hebraice est יתר *iether*, quod significat excellentiam, dignitatem, residuum, superfluum, superabundantiam, expansionem, extensionem, qualis est in chorda et fune. Unde *iether* chordam quoque et funem significat. Hinc Noster vertit, *composita*, scilicet apte complicata et contorta instar funis vel chordæ, quæ in cithara apte composita compositum et modulatum edit concentum. Unde *primo*, R. Salomon vertit, *non decent stultum verba gloriosa et superba, quanto minus principem labia mendacii; secundo*, Chaldæus, *non decet insipientem labium excessivum, neque principem labium mendacii; tertio*, Pagninus, *non est decora stulto lingua excellentiæ*; Tigurina, *magnificus sermo*; alii, *sermo dignitatis* vel *auctoritatis; quarto*, Cajetanus, *non decet stultum labium superfluitatis; quinto*, Septuaginta, *non congruunt stulto labia fidelia, neque justo labia mendacia*. Sic et Syrus. Jam

Primo, noster Salazar sic explicat, *q. d.* « Stultum, » id est hominem vilem et abjectum, non decent « verba composita, » id est ficta et fallacia, imo hæc illi probro et contumeliæ verti solent, quanto magis eadem non decent principem, *q. d.* Si probro vertitur homini vili mentiri et fallere, quanto magis idipsum probrosum erit principi? *Componere* enim subinde idem est quod fingere, ut *Daniel*. cap. II: « Quod interpretationem fallacem et deceptione plenam composueritis; » inde « composita verba » vocantur ficta et fraudulenta. Verum Hebræum *iether* non significat ficta vel fallacia.

Secundo, R. Salomon, Cajetanus et alii explicant, *q. d.* Non decent stultum verba excellentiæ, superfluitatis vel superabundantiæ, hoc est jactantiæ, quod scilicet sibi plus arroget quam par est, ac videatur sibi præ aliis sapere, velitque præ omnibus audiri, probari et laudari. Vice versa, non decent principem verba mendacii, quia hæc illo indigna sunt, eumque vilem ac scurris similem efficiunt. Igitur, sicut non decet quod vilis et stultus se jactet et exaltet per verba tumida et superba: sic vice versa, non decet principem, qui summus est, ut per verba vilia et vana, præsertim mendacia, se in vulgus, imo infra vulgus, deprimat et abjiciat.

Tertio, optime Noster vertit « verba composita: » hæc enim sunt verba dignitatis et excellentiæ, *q. d.* Sicut stultum non decent sermones graves, compositi, magnifici, cum animum habeat levem, incompositum, abjectum et fatuum (2): ita vicissim principem non decent verba incomposita, præsertim mendacia. Sicut enim cor principis debet esse verax, fidele, grave, moderatum, prudens, compositum: sic pariter decet ut verba ejus sint veracia, fidelia, gravia, moderata, prudentia et concinna. « Verba » enim « composita » sunt, quæ habent dignitatem, auctoritatem et pondus, quæ proinde non a stulto, sed a sapiente vel doctore vel principe proferri par est. Unde cap. XXVI, vers. 7, dicitur: « Quomodo pulchras habet frustra claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola. » Et cap. XXV, 11: « Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. » Hinc Lyranus per « verba compo-

(1) In hanc sententiam elegans Marii ad Quirites dictum: « Majorum gloria posteris lumen est. »

(2) Eum non decet de rebus magnis, ut virtute et sapientia, verba facere, sese efferre et jactare de illis.

sita» intelligit legationem, ut sit metalepsis, *q. d.* Non est decens ut stulto imponatur aliqua legatio ad viros graves vel principes, in qua oportet habere verba composita. Huic expositioni affinis est versio Septuaginta et Syri, *non congruunt stulto labia fidelia; neque justo labia mendacia.* Nam, ut ait Polychronius in *Catena Græc.*: « Uterque cogitationibus suis dissentanea loquitur. » Ubi clara est antithesis, *q. d.* Sicut stulti, id est impii, solent in verbis esse infidi, multaque mentiri et fallere : sic vicissim justi abominantur mendacia, studentque in verbis esse veraces et fideles : illi enim cum improbitate perdiderunt conscientiam et famam, hi cum probitate utramque firmiter tuentur et servant.

Mendacium est probrum principis. Primo. Porro mendacium probrosum est omni homini, sed maxime principi. *Primo,* quia majestatem principis decet veritas, fidelitas et veracitas; majestatem ergo suam ac seipsum lædit, si mentiatur. Nam, ut sapienter ait S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 3 : « Hæc est vera dementia non cogitare, nec scire quod mendacia non diu fallunt; noctem tamdiu esse, quamdiu illucescat dies; clarificato autem die, et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quæ grassabantur per noctem latrocinia, cessare. »

Secundo. *Secundo,* quia populus et respublica nititur et regitur verbo principis : quod si illud mendax et fallax deprehendat, omnem ei fidem et fiduciam, æque ac auctoritatem et obedientiam derogabit.

Tertio. *Tertio,* quia princeps quod semel dixit, sanxit, promisit, dedit, hoc honeste et juste retractare nequit : imo, si mentiatur et fallat, sæpe injuriam et damnum grave subditis irrogabit. Hinc Græcorum Imperatores in inauguratione solemniter jurabant se, remota fallacia, dicturos veritatem, uti testatur Curopalata, *De Offic. palat.* Debet enim princeps veritatis non tantum esse assecla, sed et tutor ac patronus. Recte Aspar Leonem Imperatorem quod promissis non stetisset, veste prehensum objurgavit, dicens quod nefas esset purpura amictum mentiri. Ita Zonaras, tomo III.

Quarto. *Quarto,* quia « mendacium vitium est servorum, » ait Aristoteles. Ergo dedecet ingenuos, præsertim principes, qui sunt vicarii Dei, ac Deum, qui est prima veritas ipsaque fidelitas, in terra repræsentant. Quocirca S. Thomas, opuscul. *De Principum eruditione,* multis probat principi amandam esse veritatem, itemque abominandum mendacium ut venenum. Idem censuere Philosophi. Thucydides, lib. IV : « Iis, ait, qui in dignitate sunt, turpius fraude honesta circumvenire aut lædere, quam vi aperta. » Et Silius, lib. XIV :

> Optimus ille
> Militiæ, cui postremum est primumque tueri
> Inter bella fidem.

Idem, lib. II :

> Nec rumpite fœdera pacis,
> Nec regnis postferte fidem.

Hinc Agesilaus rex Spartæ adeo horrebat mendacium, ut rogatus audire quemdam qui philomelæ melodiam mentiebatur, noluerit, ne mendaci etiam cantioni assentiri videretur.

Impia ergo est illa politicorum vox apud Euripidem : « Jus, regnandi gratia, violandum est, aliis rebus pietatem colas. » Sicut enim fides stabilit rempublicam, ita perfidia evertit. Rursum si tollis fidem inter homines, tolles et fidem ac religionem in Deum, faciesque atheos.

Aristoteles, *Rhetor. ad Alexandrum,* cap. XVIII, monet principes « non pejerare, timentes et divinam ultionem et humanam infamiam. » Cicero, lib. III *Offic.*: « Nec ulla res, ait, vehementius rempublicam continet quam fides. » Idem, orat. *pro Roscio Com.* « Perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quæ continet vitam. » Nam, ut ait Aristoteles, *Rhet. ad Theodectum,* lib. I, cap. XV : « Infirmatis violatisque pactis tollitur inter homines commerciorum usus. » Quocirca Romani in Capitolio vicinam Jovi aram Fidei posuere, ait Cato Censorius. « Fides enim, inquit Seneca *epist.* 89, sanctissimum humani pectoris bonum est. » Divinius vero Silius *ad Fidem,* eam hisce elogiis celebrat : Gnome sapientum de fidelitate.

> Ante Jovem generata, decus divumque hominumque,
> Qua sine non tellus pacem, non æquora norunt :
> Justitiæ consors, tacitumque in pectore numen.

Denique Alfonsus Aragoniæ rex, teste Panormitano lib. I *De Gestis* ejus, probabat illum principem, « cujus simplex verbum tantum ad fidem valeret, quantum privatorum hominum jusjurandum. » Idem dictitabat, « tanto privatis hominibus reges meliores esse debere, quanto honoribus et dignitate antecellerent. »

8. GEMMA GRATISSIMA, EXSPECTATIO PRÆSTOLANTIS : QUOCUMQUE SE VERTIT, PRUDENTER INTELLIGIT. — Pro *exspectatio præstolantis* hebraice est שוחד *scochad,* id est munus sive donum. Ergo Hebræa sic habent, *lapis gratiæ munus in oculis heri ejus* (habentis illud); *ad omne quod respexerit, prudenter aget;* Chaldæus, *lapis muneris gratia est in oculis ejus; qui tollit eum ad omnem locum quo se vertit, prudenter agit;* Symmachus, *pondus gratiarum;* Septuaginta, *merces gratiarum,* inquiunt, *disciplina his qui utuntur; quocumque se verterit, prosperabitur.* Hebræum enim שכל *sachal* significat *primo, intelligere; secundo, prosperari; tertio,* accipiendo ש pro ס (quia hæ duæ litteræ ejusdem soni sunt et potestatis), *infatuari.* Unde aliqui vertunt, *lapis gratiæ munus in oculis habentis* (accipientis) *illud; quocumque se verterit, infatuabitur.* Munera enim excæcant et infatuant accipientes, juxta illud : « Munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba justorum, » *Deut.* XVI, 19. Vatablus, *grata gemma est munus in oculis eorum qui ipsum possident; quoquo se verterit, prosperabitur,* id est, *in quamcumque volet partem, corda judicum vertet et inclinabit munus illud.* Sic et Pagninus, Baynus et alii. Vers. 8.

Igitur ex Hebræo clarus est sensus, *q. d.* Munus vel donum est instar gemmæ gratiosæ, quæ rapit ad se oculos et corda accipientium, eoque flectit, quo dator muneris vult, ut litem vel causam etiam parum æquam obtineat, juxta illud :

Munera, crede mihi, placant hominesque deosque.

Unde R. Levi : « Munera, ait, velut gemmæ gratissimæ accepta sunt iis quibus donantur, perinde ac si essent lapilli pretiosi ei qui illis exornatus est, gratiam conciliantes. Quare cuicumque rei se liberalis adjungat, felicissime illi succedit. » Aben-Ezra vero per herum vel dominum accipiens non accipientem, sed dantem munera : « Sicut lapis pretiosus, ait, eorum animos rapit, a quibus conspectus fuerit, ita munera dominis suis, a quibus nimirum missa fuerint, gratiam conciliant : cum enim munus excipere nefas sit, qui illud accipit, muneris dominus dici nequit. » Pressius Cajetanus : Munus, inquit, judici vel principi donatum ejusdem gratiam conciliat, atque idipsum intelligere et sentire eum cogit, quod intelligit et sentit is qui donavit, sive justum illud sit, sive injustum. Atque sic explicari potest versio Vulgata, ut « exspectatio præstolantis » vocetur munus, quod accepturus exspectat et præstolatur. Unde Baynus : « Pendet, ait, hæc gnome ex præcedenti : Non decet principem labium mendax; sed miram gratiam conciliat, præstare beneficia quæ pollicetur, imo munera omnibus favorem et gratiam pariunt. Nam gemma vel lapis pretiosus est gratus omnibus spectantibus, sic est munus in oculis præstolantis, sive (ut est in Hebræo) domini sui, hoc est, illius qui recipit illud. Et quocumque se verterit, sive ad quemcumque locum respexerit ille qui munera largitur, prospere aget, et quod molitur, assequetur. »

Noster Salazar ingeniose per gemmam gratissimam accipit gemmas pellucidas, per quas intuens omnia occurrentia jucunde spectat. Sic D. Isidorus, lib. XVI *Etymol.* cap. VII, tradit Neronem gladiatorum pugnas, interposito virenti smaragdo, spectare solitum : ex quo fiebat ut cuncta eodem colore imbuta ejus oculis sese offerrent, et jucundius spectaculum redderetur. Ait ergo Salomon : « Lapis gratiæ munus oculis domini ejus, » *q. d.* Donum judici aut principi collatum, adinstar est lapidis pretiosi, pulchri, et perlucentis oculis objecti; quia sicut hic suo colore cuncta inficit, et jucunda reddit, sic etiam donum ob oculos positum, suo item colore causam donantis imbuit, efficitque ut justior et cum æquitate conformior inspicienti appareat.

Idem per gemmam gratissimam accipit gemmam, quæ gratiam et amorem conciliat, qualem esse sapphirum asserit S. Epiphanius, lib. *De Gemmis*, et jaspidem S. Isidorus. Talem quoque esse hyacinthum veteres opinati sunt. Unde de quinta hyacinthorum specie quæ ad crystallum accedit, sic scribit Plinius, lib. XXXVII, cap. IX : « Tales aliqui malunt pæderotas vocari, alii anterotas, multi Veneris gemmam, quod maxime videtur decere et specie et colore extremo gemmæ. » Addit Magos credere prodesse reges adituris. Sic adamas perhibetur iram comprimere, et conjugum amorem fovere, ideoque reconciliationis gemma vocatur, ait Anselmus Boetius, lib. II *De Gemmis*, cap. IV. Idem, cap. CLXXXVII, asserit umbilicum Veneris (nomen est gemmæ instar conchylii) a Venere nomen habere, quod gratiam et amorem conciliare credatur. Dico credatur, quia multæ gemmarum vires vulgo creditæ, sunt fabulosæ et falsæ.

Sensus ergo est, *q. d.* « Lapis gratiæ (seu benevolentiæ) munus in oculis domini, » id est, perinde munus principi oblatum gratiam illius allicit, sicut gemma aliqua pretiosa ex his quæ excitandi amorem et benevolentiam secretam conciliandi vim habent, *q. d.* Princeps donum alicujus manu accipiens, quasi annulum manui suæ inseruit, inclusa gemma aliqua ex his quæ benevolentiam et amorem cordi inspirant.

Ad hæc « lapis gratiæ » appellari potest magnes lapis, qui, ob vim quam habet ferrum ad se trahendi, amori atque gratiæ tribui solet; unde apud veteres id nomen sortitus est, ut vocetur « lapis amoris; » atque Græcos magnetem ἔρωτα, id est amorem, appellare solitos, auctor est Pollux, *q. d.* Munus, utique principi collatum, non aliter ejus gratiam et benevolentiam trahit, quam magnes ferrum. Mira sane, arcana et pene inscrutabilis est vis magnetis in trahendo ferro, adeo ut *magnes* nonnullis dici videatur quasi *magnus*; licet Plinius, lib. XXXVI, cap. XVII, ab inventore ita dictum censeat, Lucretius vero a loco, puta a Magnesia in qua oritur. Sic enim canit : Magnetis etymon.

Quem magneta vocant patrio de nomine Graii,
Magnetum quoniam patriis in finibus ortus.

Similis vis trahendi et conciliandi animos est in donis et muneribus, ut videantur ipsa esse viva et animata, perinde ac Thales, eumque secutus Cardanus, censuit magnetem esse vivum et animatum : vis enim movendi se, inquit, animam ostendere videtur, licet hoc recte confutet Scaliger, et noster Nicolaus Cabeus, lib. II *De Magnete*, cap. II. Rursum sicut vis magnetis augetur mole : quo enim major est magnes, eo majora trahit; sic et dona quo majora sunt, eo magis animos vinciunt. Insuper sicut vis magnetis frangitur, et quasi marcescit frigore, glacie, imbre, ac præsertim si diu existat sub aquis, vel in loco humenti, uti docet Cabeus, lib. II *De Magn.* cap. II, ac rationem assignat; negat vero hanc vim infringendi magnetem allio, cui multi eamdem attribuerunt, sed falso : ita donorum vis infringitur, si ab animo frigido, tepido, et quasi aqueo promanent : donum enim ab animo donantis æstimationem, vim et pondus accipit; animus ergo amore et benevolentia donum æquet, imo superet, idque vultu

et verbis hilaribus significetur : hæc enim animi sunt indices. Denique Symmachus, pro *gemma*, vel, ut Hebraice est, *lapis*, vertit, *pondus* (olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus) *gratiæ munus*, *q. d.* Sicut pondus libræ lancem cui imponitur degravat, facitque eam lancem oppositæ præponderare, sic munus datum judici, lancem voluntatis ejus, indeque justitiæ, degravat, et ad se trahit, facitque ut parti adversæ præponderet, eaque videatur æquior et justior.

Denique R. Salomon per *munus* accipit orationes, quæ quasi munus Deo offeruntur, *q. d.* Quando homo Deo offert munus precum, id Deo velut gemma pretiosa gratum est : quare omnium quæ postulat, felicem successum ei concedet. Verum hoc mysticum est munus.

Versio vero Vulgata, quæ pro *munus* vertit, *exspectatio præstolantis*, esto eodem modo exponi possit, uti jam dixi, proprie tamen significat rem quæ exspectatur, *q. d.* Cum res (v. g. donum, beneficium, dignitas, victoria, prosper successus, etc.) quam quis avide exspectavit, diuque præstolatus est, impletur et advenit, ita recreat et satiat ejus animum, ac si gemmam gratissimam et pretiosissimam adeptus esset : quare antequam illam adipiscatur, dum adhuc illam exspectat, quocumque se vertat, prudenter intelligit, id est, prudenter et intelligenter se gerit, ut illam quam tam avide exspectat, assequatur. Aut, ut Jansenius, *q. d.* Res exspectata a præstolante magni fit ab illo, estque in oculis ejus velut gemma gratissima : itaque quocumque se talis exspectans vertit, et quidquid aggreditur, aut quocumque divertit, prudenter se gerere studet, ut re desideratissima non fraudetur, sed eam aliquando assequatur, juxta illud cap. XIII, 12 : « Spes quæ differtur, affligit animam; lignum vitæ desiderium veniens. » Hinc patet radix, et quasi ratio a priori, hujus sententiæ, nimirum quod desiderium sit in anima id quod fames est in stomacho. Sicut ergo famelico gratissimus est cibus, quo famem exsatiat ; sic desideranti gratissimum est potiri re desiderata, quia illa desiderium et famem animæ explet. Addit Jansenius videri nostrum interpretem pro שוחד *scochad*, id est munus, legisse שוחר *scochar*, id est res mane quæsita : hæc enim est *exspectatio præstolantis*; quod enim quis præstolatur, hoc summo mane quærit et procurat; nam radix שחר *scachar* significat manicare, mane surgere, mane quærere. Verum non est necesse huc confugere, præsertim quia *scochar* Hebræis non est in usu. Igitur Hebræa ad verbum habent, *lapis gratiæ munus in oculis dominorum ejus*, hoc est, munus quod domini semper in oculis et amore habent, quod præstolantur et exspectant avide. Nam quod quis amat et desiderat, hoc jugiter oculis intuetur ; hoc ergo est « exspectatio præstolantis. »

Nota Hebræum השכיל *haskil*, id est intelligere, sæpe in Scriptura significare prudenter agere, uti hoc loco vertit Chaldæus, studiose operari, sedulo et vigilanter alicui rei incumbere, ut *Psalm.* XL, vers. 1 : « Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem, » id est, beatus est qui cogitat, ut vertit Chaldæus, seduloque intendit ut ægroto et pauperi prospiciat. *Psalm.* XIII, 2 : « Ut videat si est intelligens (intelligenter et sapienter agens), aut requirens Deum. » *Psal.* XXXV : « Noluit intelligere ut bene ageret, » id est, noluit serio intendere et incumbere bonis actionibus ; et alibi sæpe. Denique שוחד *scochad*, id est munus, in Scriptura subinde significat mercedem, uti hic vertunt Septuaginta. Merces enim est quasi munus et præmium labori congruum et debitum, ut sensus sit, *q. d.* Merces in oculis laborantis est, quasi speciosissima gemma quæ eum ad strenue laborandum incitat; quare quocumque se vertit, id est, quidquid ex pacto et conventione laborando agit prudenter et exacte obit, ut mercedem adeo optatam consequatur; quam proinde illi conductor illico peracto labore præstet oportet, si ejus merito, voto et exspectationi satisfacere velit.

Hinc anagogice Beda per gemmam gratissimam accipit præmia cœlestia; sic enim ait : « Qui præmia futura fideliter exspectat, quasi gemmæ splendidissimæ possessione lætatur. Nam et in Evangelio negotiator sapiens pro acquisitione pretiosæ margaritæ, id est desiderio cœlesti, omnia quæ habuit vendidit; talisque exactor sive adversa, sive prospera, contigerint, a sua intentione non flectitur, prudenter intelligens, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. »

Porro Septuaginta pro *gemma* vertunt, *disciplina*, quia hæc est gemma cœlestis et præstantissima, imo margarita Evangelica de qua Christus, *Matth.* XIII, 46; nisi quis dicat Septuaginta pro אבן *eben*, id est lapis, gemma, legisse הבין *habin*, id est intelligere, et intelligentia, sive doctrina et disciplina. Sic ergo Septuaginta vertunt, *merces gratiarum disciplina his qui utuntur ; quocumque se verterit, prosperabitur* ; vel, ut clarius Auctor *Catenæ Græcorum* : « Gratiarum virtutumque merces, iis præsertim qui recte ea utuntur, est morum doctrina. Quocumque autem ejusmodi doctrina instructus sese verterit, prospere semper incedet. » Quod Polychronius ibidem sic exponit : « Disciplina moralis est virtutum merces, quas gratiarum nomine hic appellat. Qui igitur virtutum curriculum confecerit, ille moralem sapientiam quasi laborum insumptorum mercedem consequetur. » Alii vero sic explicant : « Disciplina est merces gratiarum, » id est, disciplina mercedem gratissimam, vel amplam gratiarum virtutumque mercedem, affert iis qui ea utuntur, eamque opere exercent. Denique noster Alvarez de Paz, tract. *De Perfectione*, per gemmam gratissimam accipit perfectionem virtutum, quam fideles et Sancti avidissime præstolantur, et ad eam totis animi viribus contendunt, ideoque in omnibus cogitatis, dictis et factis prudenter se gerunt, cavent-

que ne vel in minimo a via virtutis deflectant.

Vers. 9. 9. QUI CELAT DELICTUM, QUÆRIT AMICITIAS; QUI ALTERO SERMONE REPETIT, SEPARAT FOEDERATOS. — Hebraice, *qui tegit prævaricationem, quærit amorem; et qui iterat* (1) vel *mutat*, vel *variat verbum, separat ducem.* Ita Theodotion, Pro *fœderatos* hebraice est אלוף *alluph*, id est ducem, per quem R. Salomon accipit Deum, *q. d.* Qui alteri vitia objectat, separat a se Deum, qui dixit et sanxit : « Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum, » *Levit.* XIX, 18. Melius alii passim per *ducem* accipiunt duces, per enallagen numeri. Noster vertit *fœderatos*, quia duces et principes solent fœderari, ac inter se fœdera sancire. Potest etiam *alluph* significare fœderatum allusione ad אלף *eleph*, id est mille, et ad *alluph*, id est bos : boves enim gregatim quasi fœderati incedunt et pascuntur. Unde Chaldæus vertit, *qui repetit sermonem, dividit amicum*; Septuaginta, *qui celat injuste facta, quærit amicitiam; qui autem odit* (legerunt שׂנא *sone*, id est *odit*, pro שׁנה *scone*, id est *repetit*) *celare, dividit amicos et domesticos*. Ita Romani et cæteri. Perperam ergo in Complutensibus pro *dividit* legitur contrarie ἵστησι, id est *statuit, erigit*; Syrus, *qui negat occultare, amicos et domesticos separat*; Symmachus, *qui iterat et repetit sermonem, separat consuetudinem*, id est consuetam amicorum familiaritatem; Vatablus, *qui celat peccatum, quærit amicitiam; qui autem revelat rem, dissidere facit principem a principe, id est, qui peccatum non improperat alteri, declarat charitatem; qui autem improperat, etiam principes amicos a se avertit.* Hoc est quod dixit Salomon, cap. X, versu 12 : « Odium suscitat rixas, et universa delicta operit charitas. » Jam

Primo, S. Chrysostomus in *Catena Græcor.*, per *delictum* accipiens proprium, non alienum, sic exponit, quasi dicat : « Qui per virtutes vitia sua abscondit, Dei amicus efficitur. Igitur per justitiam celamus et abolemus injustitiam; per temperantiam et castitatem, lasciviam et intemperantiam; per dilectionem et charitatem, odium et simultatem. » Verum alii passim *delictum* hoc loco alienum, non proprium accipiunt. Unde

Secundo, B. Antiochus, serm. 64 *De Arcano tegendo*, sic exponit : Qui celat alterius delictum secreto sibi commissum, illudque in mente sepelit, hic studet amicitiæ; qui vero illud revelat, domesticos a se dividit, omnesque contra se concitat. Sic et S. Chrysostomus in *Catena Græc.*, qui hunc quoque sensum priori annectit.

Tertio, Tigurina vertit, *qui variat verba, magnates dissociat, q. d.* Qui delictum celat, id est excusat, imminuit, et, quantum potest, obtegit, hic inter dissidentes facile pacem et amicitiam conciliat : at vero qui « variat verba, » id est, qui delictum per injuriam alterius exaggerat, amplificat, aliterque narrat quam gestum sit, hic etiam fœderatos « magnates » dissociat, ac inter eos suspiciones, odia, lites et bella suscitat.

Quarto, plene et genuine, *q. d.* Qui delictum alterius vel contra se, vel contra alios admissum non divulgat, nec objectat; sed celat, et oblivione sepelit, nec iratum præ se fert : hic mirum sibi amorem conciliat illius a quo læsus vel offensus fuit; rursum hic alios inter se consociat et amicitia jungit. Qui vero delictum alterius jam sopitum vel sepultum identidem repetit et refricat, hic separat tum a semetipso, tum a sese invicem fœderatos et amicos. Sicut enim vulnus quod crustam obduxit, vel malagmate tectum est, si rursum aperiatur et fricetur, recrudescit : sic offensæ et odia oblivione sepulta, si novis sermonibus refricentur, recrudescunt, acuuntur, et subinde insanabiles evadunt, uti quotidiana docet experientia. Docet ergo Salomon modum quo offensæ sedantur, et modum quo renovantur, ut illum amplectamur, hunc refutemus.

Sic faciebat S. Monica mater S. Augustini, de qua ipse in hæc verba scribit, lib. IX *Confess.* cap. IX : « Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cujus utero me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se præbebat pacificam; ut, cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando præsenti amicæ de absente inimica per acida colloquia cruditas (vel, ut alii legunt, *cruditas*) exhalatur odiorum; nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere; cum contra animo humano parum esse debeat inimicitias hominum nec exagitare, nec augere male loquendo, nisi eas etiam exstinguere bene loquendo studuerit : qualis illa erat docente te magistro intimo in schola pectoris. Denique etiam virum suum jam in extrema vita temporali ejus lucrata est tibi, nec in eo jam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat.» Ex dictis liquet radicem, et quasi rationem a priori, hujus sententiæ esse charitatem. Ideo enim celans delictum delinquentem sibi suisque amicat, quia insignem illi charitatem ostendit, qua celando ejus delictum celat ejus infamiam, ejusque honorem et famam integram illibatamque servat. Cordati enim famam maximi faciunt; quare illum qui eam tuetur, mire diligunt : magnes enim, et illex amoris est amor. E contrario qui delictum refricat et propalat, hic famam delinquentis lædit et vulnerat, ideoque eum sibi

(1) *Qui iterat in re*, qui recoquit rem commissam oblivioni tradendam, v. g. qui culpam ab amico admissam ei sæpius in memoriam revocat : hoc enim pertinere videtur ad concordiam inter amicos servandam.

suisque infensum reddit, utique ex defectu charitatis et prudentiæ.

Vers. 10. 10. PLUS PROFICIT CORREPTIO APUD PRUDENTEM, QUAM CENTUM PLAGÆ APUD STULTUM. — Hebraice, *frangit increpatio intelligentem magis quam percutere stultum centies;* Septuaginta, *conterunt minæ cor prudentis, stultus autem flagellatus non sentit;* Theodotion, *veniet correptio in intelligentem, plus quam percussio in imprudentem;* Chaldæus, *penetrat increpatio intelligentem magis quam percutere stultum centies virgis;* Syrus, *minæ cor sapientis opprimunt; et pro increpatione torquetur stultus, et non sentit.* Pro *proficit* hebraice est תחת *techath,* quod aliqui derivant a radice נחת *nacha,* id est deduxit. Unde Vatablus et Cajetanus vertunt, *descendit* (1) *in cordatum increpatio;* R. Levi, *decidit;* Theodotion, *venit.* Sed longe verius alii *techath* derivant a חתת *chatat,* id est fregit, contrivit.

Prudens corrigitur verbo, stultus virga : cur? Sensus ergo clarus est, *q. d.* Prudens, sicubi labatur vel erret, magis movetur, si corripiatur verbo, ad corrigendum erratum, quam stultus, id est imprudens et improbus, moveatur verbere etiam centuplicato. Correptionem intellige sive eam quæ fit ab homine, sive quæ fit a Deo, de qua Auctor *Catenæ Græc.* sic exponit, quasi dicat : « Vir prudens, ait, ob divinas comminationes corde conteritur et resipiscit; stultus autem ne fame quidem, aut alia clade aut tentatione pulsatus, sentit, aut ad frugem se convertit, sed in malitia obstinate persistit, adeoque diversis malis, vindictæque incommodis ultro sese involvit. »

Ratio prima. Ratio hujus sententiæ est *prima,* quod prudens sequatur ductum rectæ rationis. Itaque si vera ratione ostendas eum errasse, veritati et rationi cedet, erratum agnoscet, delictum corriget. Stultus vero non sequitur ductum rationis, sed phantasiæ et concupiscentiæ; cui quia mordicus adhæret, hinc ab ea non nisi multis verberibus avelli potest. Igitur stultus est quasi animal brutum, v. g. canis, equus, asinus. Sicut enim canis os rodens, ab eo non nisi multis plagis avelli se sinit, imo subinde sinit se laniari et enecari potius quam os dimittat : sic et stultus a suis cupediis non nisi multis flagellis abstrahi se patitur. Ita S. Hieronymus, quem citat Dionysius hic : « Nihil necesse est, ait, bis pungere non recalcitrantem, cui sua ratio est magistra, cui propria conscientia est virga. » At recalcitrantem stultum et impium multoties pungere est opus, ut per viam rectam incedat, quia ejus magistra est phantasia, nutrix concupiscentia.

Secunda. *Secunda* est, quod prudens ex ignorantia vel infirmitate, quæ verbo correptionis tollitur, labatur et erret, stultus vero ex malitia et obstinatione, quæ non nisi longa duraque verberum malleatione contundi et rumpi potest. Rursum prudens est generosus, honestus et verecundus, cui verbum sufficit ad corrigendum erratum; stultus vero est ignavus, protervus et impudens, qui multis plagis cogendus est ad officium, juxta illud Q. Curtii : « Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus ne calcari quidem potest. » Et illud : « Sapientem nutu, insipientem fuste regas et flectas. » Unde S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. VIII : « Aliter, ait, admonendi sunt impudentes, atque aliter verecundi. Illos namque ab impudentiæ vitio non nisi increpatio dura compescit; istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquere nesciunt, nisi etiam a pluribus increpentur; istis plerumque ad conversionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leviter ad memoriam reducit. Illos melius corrigit qui invehendo reprehendit; istis autem major profectus adducitur, si hoc quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Impudentem quippe Judæorum plebem Dominus aperte increpans ait : Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, *Jerem.* III. Et rursum verecundantem refovet, dicens : Confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, et opprobriis viduitatis tuæ non recordaberis, quia dominabitur tui qui fecit te, *Isaiæ* LIV. »

Tertia est, quod prudens prudenter verbis credit et cedit, ne verberibus cogatur; stultus autem stulte verbis non movetur, sed verbera exspectat, quibus crebro ictus tandem callum obducit, fitque insensibilis, uti videmus protervos juvenes virgis non moveri, sed potius obdurari, ac mancipia flagellis herorum jam assueta illa nihili facere. Unde est illud apud Comicum admonentis ne servum, qui jam ad plagas obduruerat occallueratque, pulset, utpote manui suæ potius quam illi nociturus : « Noli, ait, amabo, verberare lapidem, ne lædas manum, » *q. d.* Lapidem verberat qui verberat incastigabilem, aut docet indocilem. Talis est vinosus et ebrius, qui dicit, *Prov.* XXIII, 35 : « Verberaverunt me, et non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursus vina reperiam? » Et impii de quibus queritur *Jerem.* V, 3 : « Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti. » Ab assuetis enim non fit passio, et assuetudo sensum mali adimit, et in plagis qui semel dedoluere, induunt indolentiam, nec verbera sentiunt, perinde ac si saxeum haberent dorsum.

11. SEMPER JURGIA QUÆRIT MALUS : ANGELUS AUTEM DOMINI CRUDELIS MITTETUR CONTRA EUM. — Hebraice, *sane rebellionem quærit malus; et nuntius crudelis mittetur in eum;* Septuaginta, *contradictiones* (Symmachus, *contentiones;* Theodotion, *exacerbationem*) *suscitat omnis malus : Dominus autem angelum im-* Vers. 11.

(1) *Descendit*, recte. Ita Sallustius, *Jud.* cap. XI : « Verbum... in pectus Jugurthæ descendit. » Item Livius, II, 52 : « Curam in animos descensuram. » Quoad sententiam, conf. illud Cobari Medi in Orat. ad Bessum dictum, apud Curtium, lib. VII, cap. IV : « Nobilis equus umbra quoque virgæ regitur, ignavus ne calcari quidem concitari potest. »

misericordem (Symmachus, ἀσπλαγχνον, id est *sine visceribus*, vel *evisceratum*) *immittet ei*; vel, ut Auctor *Catenæ Græcor.*, *improbi et nequam ad unum omnes suscitant controversias et contradictiones : Dominus autem crudelem angelum adversus ejusmodi emittet*; Chaldæus, *verum vir amarus quærit malum*, etc.; R. Salomon, *cujus verba virulenta sunt et procacia, semper malum quærit* (1). Jam

Primo, Cajetanus : *Prima*, inquit, particula anceps est; nam verti potest : « Tantum rebellis quærit malum, » vel « tantum rebellionem quæret malus. » Priorem versionem sequitur Vatablus, qui habet : « Rebellis duntaxat malum quærit. » Quod dupliciter exponi potest. *Primo, q. d.* Alii facinorosi admittunt mala, dum datur occasio lucri, honoris vel alterius rei illecebrosæ; at rebellis studio quærit mala, ut rebellionem foveat; *secundo, q. d.* Rebellis nihil boni, sed malum duntaxat quærit, quia mala duntaxat ei utilia sunt ad sustinendam rebellionem. Id in publicis rebellionibus experientia manifestum est : in privatis idem fieri non raro videmus. Sic hoc tempore multis in locis a rebellibus inducta est hæresis, et scelera eam consequentia, quia hæc serviebat rebellioni; nec enim Catholicorum fides et conscientia rebellionem moliri sustinet. Posterioris versionis sensus est, *q. d.* Solus malus, id est pravus et perversus, quærit rebellionem; et quia rebellio ingens est scelus, hinc a Deo vindice angelus crudelis mittetur contra eum. Per angelum hunc, id est nuntium, intellige vel dæmonem, vel carnificem, qui rebelles plectit, vel similem a Deo destinatum ad rebellium castigationem.

Secundo, Pagninus vertit, *profecto vir rebellis quæret malum suum, et nuntius crudelis mittetur contra eum, q. d.* Rebellis rebellando suo principi vel superiori, non tam ipsi quam sibi malum accersit et creat, perinde ac qui contra stimulum calcitrat : quia a principe, qui potentior est, opprimetur et evertetur. Princeps enim nuntium crudelem, puta lictorem vel milites, qui eum capiant et perdant, in eum immittet. Exemplum clarum est in Pharaone, qui rebellans Deo et Mosi, cum iisque disceptans et litigans, gravissimas Dei plagas per angelos malos (ut dicit *Psal.* LXXVII, 49) immissas excepit, adeoque tandem cum toto exercitu mersus est in mari Rubro, *Exodi* XIV. Pharao ergo est exemplum, imo exemplar, vindictæ rebellium. Sic Core, Dathan et Abiron rebellantes Mosi, vivi absorpti sunt a terra, ac a dæmonibus abrepti in tartara, *Num.* XVI.

Tertio, nonnulli hæc explicant de subdito, qui obstrepit et rebellat Superiori humaniter eum corripienti : hic enim incidet in manus Superioris severi, qui instar angeli crudelis ejus pervicaciam duris verberibus contundet et franget. Imo idem Superior qui prius benigne cum eo egerat ut ovis, visa ejus pervicacia, induet personam leonis, et in eum desæviet ut leo. Sic S. Gregorius Nazianzenus, orat. 1 *Apolog. de fuga*, docet Superiorem imitari debere Proteum, ac varias formas induere, ut nunc in formam agni cum morigeris, nunc in formam leonis cum rebellibus se transformet.

Hæc explicatio vera est, sed arctior. Gnome enim generalis est; quare « angelus crudelis, » non tantum Superior severus, sed quivis alius in rebellem jussu Dei desæviens, accipiendus est. Solet enim Deus justo judicio efficere ut qui in fortitudine sua præfidentes rebellant Superioribus, incidant in alium quempiam fortiorem se a Deo destinatum, qui cum eis quasi duellum ineat, eosque debellet, sternat, contundat et proterat. Hic ergo crudelis adeo, ut nulla misericordia moveatur, mittetur contra eum, ut eum morti dedat, ait Aben-Ezra, et eum gravissima clade afficiat, ait R. Levi, nec ulla pietate moveatur, propterea quod rebellis a Deo defecerit. Rursus idem R. Levi sic explicat, *q. d.* Rebelli non satis est ex objurgatione nihil prorsus profecisse, nisi etiam defectioni assidue inhiet; et licet sævus angelus in eum immittatur, a quo horrenda flagella sustineat, criminibus tamen suis coronidem impietatis addit.

12. EXPEDIT MAGIS URSÆ OCCURRERE RAPTIS FOETIBUS, QUAM FATUO CONFIDENTI IN STULTITIA SUA. — Vers. 12
Hebraice, *occurrere ursum orbatum in virum, et non stultum in stultitia sua* (2). Supple, expedit, *q. d.* Satius est incurrere in ursum quam in stultum, quia stultus perniciosior est urso, ait Aben-Ezra : ursus enim corpus, stultus, id est impius, et corpus et animam perdit. Rursus ursi, utpote bruti, furorem ratione et consilio declines; at stultum qui ratione utitur et abutitur, imo ea armatur, qua arte declines? Denique sævior est stultus urso, cum eum a suis catulis, id est concupiscentiis, abducis, corripis et castigas. Symmachus, *occurrere ursæ orbatæ virum, et non stulto in stultitia sua;* supple, melius est. Chaldæus vero, *occurrit*, ait, *ursus et terror viro sapienti, et non commovetur; et stultus in stultitia sua cadit;* Septuaginta, *incidet sollicitudo viro intelligenti, imprudentes autem excogitabunt mala;* Syrus, *incidit cogitatio et timor viro sapienti, et stulto stultitia sua.*

Hæc sententia pendet a præcedentibus; per stultum ergo non quemvis hominem vitiosum, sed plane pravum, impium et rebellem, qui in monitores sævit, accipe, de quo dixit vers. præced. : « Semper jurgia quærit malus. » Hunc ergo componit et anteponit in ferocia ursæ, potius

(1) *Nil nisi malum quærit contumacia*, rebellis, *et nuntius crudelis mittetur in eam*, et gravissime plectetur rebellis.

(2) *Incidat* (proprie *occurrendo*) *ursus orbatus*, id est, ursa orbata catulis *in aliquem: at ne* incidat *vesanus in stultitia sua*, cum æstu stultitiæ accensus fertur.

Sultus similis ursæ. quam urso, *q. d.* Satius est occurrere ursæ quam fatuo, qui præ ursa furibundus te invadit, ut tibi famam, opes, vel etiam vitam, imo conscientiam et animam adimat. Ursa enim sævior est urso. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. I: «Ursorum in genere præter morem aliorum animantium femina animosior est ac ferocior,» præsertim si quis ei catulos abripiat et suffuretur:

Primo. tunc enim mire sævit et furit. Ursa enim præ cæteris animalibus amat suos catulos, quia eos parit informes, ac deinde lambendo format, perinde ac stultus, sive impius, perversas suas molitiones cogitando, quasi mente lambendo format, ut eas in aliorum perniciem dextre exsequatur. «Ursa, ait Aristoteles, lib. VI *Histor. animal.* cap. XXX, parit cumplurimum quinque; minorem cato, majorem mure parere solet: nudum item et cæcum, et cruribus propemodum membrisque aliis plurimis indiscretum et rudem,» ideoque «inarticulatum,» ut idem ait, lib. IV *De Gener. animal.* cap. VI. Sic et Ælianus, lib. II *De Animal.* cap. XIX. Audi Plinium, lib. VIII, cap. XXXVI: «Hi (catuli ursæ) sunt candida informisque caro, paulo muribus majores, sine oculis, sine pilo; ungues tantum prominent: hanc lambendo paulatim figurant.» Et S. Ambrosius, lib. VI *Hexamer.* cap. IV, ubi ursam exemplum studiosæ educationis liberorum statuit: «Ursa quidem, ait, fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?»

Secundo. Addit Plinius amoris ursæ in catulos argumentum: «Fœtus rigentes apprimendo pectori fovent, non alio incubitu quam ova volucres.» Et mox: «Oculi eorum hebetantur crebro. Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum: ideo urgente vi præcipitaturi se ex aliqua rupe, manibus eo operto jaciuntur; ac sæpe in arena colapho infracto exanimantur. Cerebro veneficium inesse Hispani credunt, occisorumque in spectaculis capita cremant, testato quoniam potum in ursinam rabiem agat. Nec alteri animalium in maleficio stultitia (legendum videtur *astutia*) solertior.» Quæ omnia apprime competunt stulto: huic enim oculi mentis hebetantur; caput est infirmissimum, omnique consilio, ratione et sapientia destitutum; cerebrum malitia, dolis, fraudibus et insania refertum, quod illos aliosque in

Tertio. ursinam rabiem et impietatem agit. Hinc ursus doli æque ac ferociæ est symbolum. Ita S. Basilius, hom. 10 *Hexam.*: «Dolus, ait, quoties in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, urso quovis in suo spelæo collatebrante implacabilior est.» Unde malitia Antichristi dolis armata et roborata comparatur pedibus ursi, *Apocal.* XIII, 2. Ursa autem dolosior est urso. Nam in omni genere animalium, ut ait Aristoteles, lib. IX. *Hist. animal.*, «malitiosiores, astutiores, insidiosiores feminæ sunt, et in enutrienda prole sollicitiores; mares contra simpliciores minusque insidiosi.» Insuper ursus, dum Quarto. furit, lapides a tergo jacit in quemlibet qui occurrit, vel sequitur, sine delectu: sic stultus, si arguatur, probra et maledicta jacit in arguentem, imo in quoslibet astantes sine discretione. Adhæc ur- Quinto. sus injuriæ est memor: nam post plures menses, imo annos eum, a quo læsus est, in magna venatorum turba agnoscit, invadit et perimit: sic et stultus iras per menses et annos alit. Præterea Sexto. ursus nulla misericordia flectitur, sed ad necem usque hostem prosequitur. Unde Ovidius, lib. III *Tristium*, elegia 5:

> Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
> Et faciles motus mens generosa capit.
> Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni:
> Pugna suum finem, cum jacet hostis, habet.
> At lupus, et tristes instant morientibus ursi,
> Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Sic Sapiens et magnanimus parcit hosti se humilianti: at stultus instar ursi inflexibilis et immisericors hostem prosequi non cessat, donec eum proterat et disperdat.

Stultus, id est impius, sævior ursa. Jam sæviorem esse stultum furentem ursa raptis catulis sævienti, liquet, ex eo quod ursa specie virginis et infantis mansuescat: quod non facit stultus. Refert Ælianus, lib. XIII *Variæ Histor.* cap. I, Atalantam virginem celebratissimam, recens natam a patre Jasone expositam, nutritam fuisse ab ursa, quæ catulis a venatoribus spoliata, uberibus lacte turgentibus virginem aluit, itaque et suum dolorem ob catulos raptos mitigavit, et virgini vitam contulit. Adde ursum multum habere phlegmatis, quo iram et sævitiam suam diluat. Phlegmatis indicium certum est, quod ursus in hieme, quando generat, per 40 dies lateat quasi sopitus et semidormiens, tumque sine cibo vivat, et tamen pinguescat, teste Aristotele, lib. VIII *Hist. animal.* cap. XVII, et Plinio, lib. VIII, cap. XXXVI, qui sic de ursis scribit: «Mares quadragenis diebus latent, feminæ quaternis mensibus. Primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Ab iis diebus resident, ac priorum pedum suctu vivunt.» Stultus autem, dum furit, totus in bilem abit, omneque phlegma in choleram et furorem vertit.

Ratio a priori. Ratio ergo a priori hujus sententiæ est, quod feritate quæ urso est naturalis, pejor sit stultitia, id est improbitas, libera voluntate et destinata malitia assumpta a stulto, id est improbo; et sicut pejor, sic et acutior et ingeniosior est ad nocendum. Exemplum hujus sententiæ exstat in Simeon et Levi filiis Jacob, qui stuprum Dinæ sororis ulturi, sæviores ursis furibundi irruerunt in Sichimitas, omnesque ad unum perfide trucidarunt,

Genes. XXXIV, 25. Similia videmus crebro in iis qui furore vindictæ aguntur in perniciem multorum.

Porro Septuaginta, Chaldæus et Syrus pro *urso* vertunt *sollicitudo, timor* et *terror* : quia ursus de catulis sollicitus, ac terrorem obviis incutiens, sollicitudinis et terroris est symbolum. Unde Auctor *Catenæ Græcor.* ex Septuaginta sic vertit, *virum intelligentem variæ exercent curæ, et sollicitudines; at stulti commentantur et excogitant mala;* Chaldæus vero, *occurrit ursus et terror viro sapienti, non commovetur; et stultus in sua stultitia cadit, q. d.* Terrores non raro occurrunt sapienti et stulto; sed sapiens iis non commovetur, quia consilio et generositate sua iis resistit, eosque discutit : at stultus stulte iis cedit et succumbit. Ursus enim terrificus terroris est simulacrum. Nam, ut ait Horatius, *Epod.* 16 :

Et vespertinus circumgemit ursus ovile.

Et Oppianus graphice ursum ejusque feritatem et terrorem ita pingit :

Immanes ursi, crudelis gens, fera membra;
Viles hirsuto densoque teguntur amictu,
Deformes specie, facies inhonesta, cruenta,
Tetrica, serrati dentes, et magnus hiatus,
Atraque ferventes exhalant ora vapores.

Sic sæpe dæmon terrificas imaginationes, spectra, timores immittit homini, ut eum percellat, et in pusillanimitatem, desperationem, aliudve scelus præcipitet. Sed sapiens non movetur, imo ridet hæc ut inania spectra. Sic S. Antonio apparuit specie ursorum, leonum, luporum, gigantum, ut eum turbaret; sed Antonius expertus ejus fraudes ea ridebat, ac signo crucis et oratione omnes has larvas dissipabat, ut illico in fumum abirent. Vere Seneca : « Rerum imagines et phantasmata nos terrent, non res ipsæ. »

Remedium timoris.

Quocirca opus est vincere suam phantasiam, ac eam increpare, sibique dicere : Noli ei credere et cedere; phantasma est vanum quod te terret, sperne illud, et tenues vanescet in auras. Qui laborant capitis vertigine, putant omnia gyrari et verti, timentque se in abyssum ruituros. At sani illos roborant, dicuntque : Nihil est quod metuas, solide consistis : non res gyrantur; sed tuum cerebrum gyris agitur. Ita dicit sapiens, dum timores occurrunt : Nihil mihi Deo nixo terrorem incutere poterit; imaginationes istæ sunt cerebro immissæ : phantasmata terrifica sunt, non vero res ipsæ terribiles. Quare iis non moveor, securus consisto in sinu Providentiæ divinæ, cantoque cum Psalte : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur, etc. Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno. »

Vers. 13. 13. QUI REDDIT MALA PRO BONIS, NON RECEDET (Syrus, *non morietur*) MALUM DE DOMO EJUS. Septuaginta, *non movebuntur mala a domo ejus.* Sententia est clara; *q. d.* ait Auctor *Catenæ Græcorum* : Iniquus et ingratus et perfidus, « qui beneficium acceptum maleficio compensat, a Deo vindice continuis involvetur malis. Et merito; nam si is pœnam meretur, qui malum pro malo reddit, quanto magis ille pœnæ malum experietur, qui malum pro bono reddit? » Est enim hæc insignis non solum ingratitudo, sed et perfidia, quæ ipsa naturæ jura violat, quam proinde Deus naturæ et scelerum vindex gravibus suppliciis, sive infamiæ, sive paupertatis, sive morborum, sive persecutionum, sive exilio et carcere, sive ipsa morte, quin et post mortem in filiis et familia punire et plectere solet. Hoc est quod magno doloris sensu de Judæis queritur Christus per Davidem : « Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ, » *Psal.* XXXIV, 12. Et : « Qui retribuunt mala pro nobis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem, » *Psal.* XXXVII, 21. Quocirca Deus Judæos in Christum tam ingratos, dum ipsi pro doctrina, laboribus, miraculis, probra, maledicta et crucem reddiderunt, totius gentis excidio et exilio mulctavit, et mulctat in hodiernum diem. Quod enim ipsi Christum crucifigendo acclamarunt Pilato volenti eum liberare : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros, » usque hodie videmus compleri, dum sanguinis Christi ultio Judæos toto orbe profugos ubique terrarum persequitur. Ita Lyranus, Dionysius, Jansenius, Baynus, Arboreus et alii.

Mystice, Hugo hanc gnomen adaptat iis qui indignantur suis persecutoribus aliisque se vexantibus : persecutio enim ingens est bonum, cui proinde bonum, non malum respondere oportet. « Omnis, ait, qui malefacienti sibi irascitur, reddit malum pro bono; nam omnis molestia et tribulatio bona et salutaris est homini, vel ad satisfactionem, vel ad approbationem et incrementum virtutis; qui igitur tribulanti se irascitur, quasi puer scabiosus est, qui matri lavanti caput ejus irascitur et conviciatur. Item ejusmodi tribulatio aqua est ad exstinguendum ignem concupiscentiæ : qui igitur tribulanti irascitur, similis est illi cujus domus ardet, et afferenti sibi aquam ad exstinguendum conviciatur. Item tribulatio panis est animi, *Thren.* III : Saturabitur opprobriis, qui igitur tribulanti irascitur, similis est cani, qui manum porrigenti sibi panem mordet. » Et paulo post objectioni occurrit : « Sed dicet quispiam : Et si bona faciant tribulantes, non tamen benefaciunt, quia non hoc intundunt, et ideo non sunt sustinendi. Amice, spinæ quæ vineam tuam claudunt et custodiunt, hoc non intendunt facere; sed si ideo rejicis, stultus es. » Porro hujus sententiæ radix et ratio a priori est lex talionis, quæ jubet ut malum malo reddatur, ut, quod injuste quis fecit alteri, idem juste subeat et patiatur. Qui ergo reddit mala pro bonis, meretur ut pro malo hoc enormi mala paria recipiat.

14. QUI DIMITTIT AQUAM, CAPUT EST JURGIORUM : Vers. 14.

ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIUM DESERIT. — Salonius per aquam accipit linguam, quæ levis est et fluxa instar aquæ; sed hoc mysticum est. Hebraice, *aperiens aquas principium contentionis; et antequam commisceatur lis, dimitte*; Chaldæus, *qui effundit sanguinem sicut aquam, suscitat jurgia; et antequam exardescat lis, dimittenda est, q. d.* Sicut accensa fornax vel pyra, injecta modica aqua, non restinguitur, sed per antiperistasin magis accenditur et exardescit : sic etiam, si in rixa effundatur sanguis, eo non restinguitur rixa, sed magis exardescit, ut majores pugnæ cædesque committantur; Syrus, *qui effundit sanguinem, judicium excitat ante principem*; Septuaginta alio abeunt : *Potestatem*, inquiunt, *dat sermonibus principium justitiæ; præcedit autem egestatem contentio et jurgium*; alii, *principium jurgiorum est sicut aqua erumpens*, etc. (1).

In nostra Latina versione, æque ac in Hebræo, more Hebraico subintelligenda est nota comparationis *sicut, q. d.* Sicut qui aquis in vase vel alveo conclusis rimam vel foramen aperit, facit ut primo quidem parum, sensim vero crescente foramine ac fluxu, multum aquæ inde defluat, quod agros integros obruit et vastat : facile enim aperitur foramen, et semel apertum difficile clauditur : ita pariter qui initium dat litibus et jurgiis, dat occasionem et viam aperit magnis jurgiis, rixis, seditionibus et bellis, quæ deinde difficillimum est sopire, quo fit ut aliquando totæ civitates, provinciæ et regna in schismata abeant, et in bella diuturna concitentur. Lis enim litem serit non unam, sed multas, sicut ab uno frago seruntur plurima.

ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIUM DESERIT. — Est antithesis hemistichii præcedentis, quales hic passim occurrunt, *q. d.* E contrario, qui jurgia vitat, ille statim litem et judicium forense, antequam patiatur contumeliam, deserit. Aut potius est illatio et conclusio ex priori hemistichio educta, *q. d.* Qui dat initium liti, aperit januam magnis jurgiis; ergo qui sapit, initio litem et judicium forense deserit, antequam patiatur contumeliam, et antequam liti per sæcula duraturæ sese implicet. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui habet, *antequam lis commisceatur, dimitte*. Ita R. Salomon, Aben-Ezra, Jansenius et alii; unde Tigurina vertit, *ut qui aquis aperit* (exitum et fluxum), *sic qui primum occasionem litigandi dat: antequam lis commisceatur, abjicienda est*; et Vatablus, *velut is qui aperit ripam fluvii, etc., nam a principio aquæ exitus parvus est, sed postea fit magnus : ita et in lite.* Docet ergo Salomon prudenti fugiendas esse lites, ideoque prima ejus initia succidenda, quia dato initio, lites sensim sine sensu increscunt, fiuntque inextricabiles et insuperabiles, ut homini quietem, opes, famam, vitam et subinde conscientiam adimant. Unde Baynus sic breviter et clare explicat, *q. d.* Sicut ille qui aperit aquas, et fossam scindit, magnæ inundationis causam præstat, quam postea non potest cohibere, neque revocare : sic contentioni et jurgio facile est dare principium, litem vero componere difficillimum. Vel sensus est, *q. d.* Qui principium dat contentioni, totius litis est habendus auctor : sicut ille qui aperit et dimittit aquas inundare super terram, quæ prius suo alveo defluebant, inundationis est auctor. Et proinde, ut in cæteris affectibus moderandis, principiis obstandum est : ita quoque in litibus et contentionibus : nam, ut aqua rupta fossa non potest revocari, ita nec ira; et contentio, ubi semel cœperit, vires acquirit.

Proverbium hæresiarchas et sectarum magistros maxime condemnat, juxta sensum allegoricum. Antistrophum huic sententiæ est illud Arabum adagium, *centur.* 1, num. 12 : « Esto onager cui superveniunt venatores, » id est celerrime fuge, cum ex inopinato tibi superveniunt rixæ : onagri enim in fuga et cursu sunt celerrimi. Et illud paradoxum Platonis, quod citat Cicero in *Tuscul.*: « Dimidium plus toto. » Sæpe enim avari in lite cupiunt totum, et parti adversæ dimidium offerenti non acquiescunt; sed lite totum repetunt : quo fit ut sæpe causa cadant, et qui totum avare ambiebant, totum perdant; illis ergo « dimidium est plus toto. » Sic S. Gregorius Nazianzenus ultro cessit Archiepiscopatu Constantinopolitano ut lites Episcoporum sedaret, usurpans illud Jonæ : « Si propter me orta est tempestas, projicite me in mare, ut vos jactari desinatis; » qui proinde in distichis Iambicis ita num. 53 consulit :

Lites pavorem queis movent, iras fugant.
Lites furorem nam sæpe gignunt gravem.

Idem consilium dedit Christus, *Matth.* v, 25 : « Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo; ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi : Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem. » Et vers. 40 : « Et qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. » Et S. Augustinus in *Regula*, cap. XXXVII, ita sancit : « Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Sic enim legitis : Qui odit fratrem suum homicida est, » I *Joan.* III. Quia, ut idem ait, *epist.* 87 : « Sicut acetum corrumpit vas, si diutius ibi fuerit, sic ira corrumpit cor, si in alium diem duraverit. » Huc accedit S. Grego-

(1) *Fissio* (nam hæc vox in hebr. nomen haberi potest; alii *findens* vel *dimittens aquas*), proruptio *aquarum* est *initium contentionis*, id est, aquis prorumpentibus simile est initium contentionis, ut si aggere rupto vel ruina in aggere facta exeunt aquæ, id nihil esse putatur initio, sed ubi semel emissæ sunt, laxato paulatim foramine, liberius erumpunt omniaque inundant : sic jurgium, etc. *Et*, itaque *antequam exardescat lis, dimitte*; alii, *antequam se manifestet, litigare seu litem dimitte*.

rius, qui altius litium exordium arcescens, illud tribuit rupturæ silentii. Sic enim scribit, part. III *Pastor.* admonit. 15 : « Hinc (ex multiloquio) seminantur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur : Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra in bona etiam parte iterum dicitur : Aqua profunda, verba ex ore viri. Qui ergo dimittit aquam, caput est jurgiorum; quia, qui linguam non refrenat, concordiam dissipat.» Eadem habet lib. VII *Moral.* cap. XVII.

S. Gregorium de more secutus Beda sic breviter explicat : « Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum, quia qui linguam non refrenat, concordiam dissipat. Unde e diverso scriptum est, *Prov.* XXVI : Qui imponit stulto silentium, iras dissipat. » Sic et Salonius, qui per *aquam* metaphorice accipit linguam, quæ instar aquæ mobilis est et fluxa. « Figurate, ait, hoc dictum est : nam per aquam designatur lingua levis et fluxa; et qui immodice linguam suam relaxat, caput est jurgiorum, quia qui linguam suam non refrenat, jurgia et lites concitat, et concordiam dissipat. » Maxime id verum est in eo qui revelat secretum amici, sive vitium, sive consilium, sive propositum : hic enim causa est inimicitiæ, odiorum, rixarum et litium. Minus recte Lyranus per *aquam* accipit *vinum*, quod, ut ille aiebat, est « aqua vitis, » sive in vite per solem decocta, *q. d.* Qui dimittit aquam, bibens vinum nimis forte, caput est jurgiorum quæ oriuntur ex ebrietate, « et antequam patiatur contumeliam, judicium (discretionis) deserit, » lædendo proximum sine causa.

Secundo, apposite sic exponas, *q. d.* « Qui dimittit, » vel, ut Hebraice est, *aperit* « aquam » fluminis, vel fontis aut stagni, ut scilicet eam quæ juris est communis in suos usus derivet, sibique quasi appropriet, hic est origo et causa jurgiorum. Sic videmus molitores, dum aquam publicam ad suum molendinum derivant, incidere in lites cum nautis, qui queruntur aquam fluminis ab illis imminui, ut per illud jam navigare nequeant; et cum agricolis, qui queruntur agris suis subductam et suffuratam fluminis irrigationem; et cum quibusvis aliis, qui ejusdem adaquationem sibi ademptam sentiunt, eamque jure repetunt. Parœmia ergo hæc significat causam litium frequentem esse, cum quis bona communia, qualis est aqua, sibi facit propria; tunc enim cæteri, quibus commune erat bonum, in illum insurgunt, illique litem intentant. Quare, qui sapit, « antequam patiatur contumeliam, judicium deserit, » malens cedere re quam in suos usus converterat, illamque publico bono restituere, quam in lites incidere quibus sibi ignominiam et mulctam accersat, dum quasi boni publici depeculator condemnatur, infamatur et mulctatur. Hinc illa sapientum vox : « Qui in communi singularia ambit, auctor est litium. » Et illud Isocratis ad Demonicum : « Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior; multis enim pecuniis melior est profecta a multitudine laus. » Sic videmus in monasteriis eos qui singularia quærunt, omnium in se odia concitare. « Singularis enim ad omnia sua strenuus, ad communia est piger, » ait S. Bernardus, tract. *De Gradibus superbiæ*, gradu 5.

Redeo ad dimittentem aquas. Sane cernimus Romæ crebras oriri lites de aquis fontium, v. g. de aqua Virgine, ex qua plerique bibunt, de canalibus fontium, quos Sixtus V et Paulus V Pontifices in urbem induxerunt. Cum enim hæ aquæ per uncias et semuncias in minores tubos et canales derivatæ variis sint divenditæ, ac sæpe fontes tantum aquæ non suggerant, quantum cuilibet divenditum est, aut, si suggerant, id alio divertatur, quod facile factu est, si quis tubum majorem aut demissiorem tubis aliorum communi conchæ, in quam fons influit, inserat : hic enim majorem et puriorem aquam hauriet cum cæterorum damno; tunc sane damnum passi litem illi vel heris qui aquam divendiderunt, movent, coguntque tubos omnes ad æquilibrium communi conchæ inseri, et ad quantitatem unciæ vel semunciæ, qua aquam emerunt præcise redigi, ne, si majores maneant, plus aquæ sugant quam par est, quod proinde sortem aliis debitam imminuat.

Tertio, aliqui sic exponunt, *q. d.* « Qui dimittit aquam, » id est qui dimittit memoriam beneficiorum (quam Plutarchus, lib. *De Amicitia*, vocat « gratiarum dolium ») ab amico acceptorum, eorumque obliviscitur, hic « caput est jurgiorum, » quia beneficia vinculum sunt amicitiæ, quæ, si per ingratitudinem obliviosam aboleantur, mox veteres injuriæ refricantur, et novæ succedunt, quæ jurgiorum sunt semina. Verum huic expositioni non cohæret altera pars hemistichii : « Et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit. »

Quarto, alii censent alludi ad aquam, quæ agit rotam molendini; hæc enim per aquam influentem circumacta, si non habet frumentum quod molat, lapides ipsos molares rotatu suo ita allidit, ut ex iis velut e silice ignem eliciat, qui continua lapidum collisione increscens, ingens excitat incendium, quo totum molendinum exuritur; simili enim modo lingua in familiaribus colloquiis, cum non subest aliqua utilis materia, quam, ut ita dicam, molat, subjectum sibi lapidem atterit, id est ad proximorum detractiones, probra et contumelias se vertit, quibus rixarum ignem suscitat, adeo ut illius scintillis non una tantum domus, sed urbes magnæ non raro deflagrent. Rota ergo molaris discordiarum incendium excitans est lingua effrenis, de qua S. Jacobus, cap. III, 6 : « Lingua, inquit, constituitur in membris, quæ maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis

inflammata a gehenna. » Ubi Vatablus : « Lingua est, inquit, quæ adducit in discrimen totum hominem, cum inconsulte movetur, ut more molendinorum totum molendinum incendant, ubi nimio motu ignem conceperint. Et antequam patiatur contumeliam, deserit judicium, » scilicet vir sapiens contentionem dimittit, priusquam adversarius convicia in illum jaciat, et dedecus aliquod ipsi afflet. Hic sensus profundus est et appositus, sed multa supplet, ipsique sententiæ adjicit.

Quinto, Septuaginta, Hebræum מדון *madon*, quod Noster vertit *jurgiorum*, vertunt *justitiam* : *madon* enim significat litem, rixam, contentionem et judicium; lites enim in judicio apud judicem peraguntur, ut judex eas ex justitia decidat et definiat. Rursum pro *dimittit*, vel, ut Hebraice est, *aperit aquam*, Septuaginta vertunt, *potestatem* vel *licentiam dat sermonibus*. Videntur enim alludere ad clepsydram, quæ olim fiebat ex aquæ (uti nunc fit ex arenæ) fluxu; olim enim actores et accusatores in judicio perorabant ad clepsydram, ut, cum illa effluxisset, cessarent et darent locum reis ad se defendendum. Unde Apuleius, *De Asino aureo* : « Rursum, ait, præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit, et ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem colli gracilitate fistulato, ac per hoc guttatim deflua infusa aqua, ad populum sic orat. » Hinc ab aqua græce dicta est clepsydra, quasi κλέφουσα ὕδωρ, id est sufferans aquam. Et Philostratus in *Adriano Sophista*, appellat sophistas clepsydræ, qui ad fluxum aquæ exercebantur. Et Cicero, lib. III *De Oratore*, de Pericle loquens : « At hunc, ait, non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat. » Quare dimittere aquam in clepsydra, est dare licentiam et initium perorandi. Igitur Septuaginta sic vertunt, *potestatem dat sermonibus principium justitiæ ; præcedit autem egestatem contentio et jurgium*; vel, ut clarius vertit Auctor *Catenæ Græc.* : « Principatus (Græcum enim ἀρχὴ et principatum et principium significat) justus orationi libertatem et potestatem impertit; dissidium autem et pugna ad egestatem viam sternit, » *q. d.* Judex vel princeps justus dat litigantibus, puta tam actori accusandi, quam reo se defendendi justum ad perorandum spatium; qui vero cautus et prudens est, lites et litigia fugit, quia hæ litigantes depauperant, et ad egestatem redigunt. Plurimæ enim et continuæ litigantium sunt expensæ in advocatos, procuratores, testes, judicem, etc., qui litigantium opes emungunt. Sic ergo explicata versio Septuaginta eodem redit quo Vulgata Latina.

Symbolice noster Alvarez de Paz, tractat. *De Mortificat. inter.*, per aquas accipit cogitationes mentis, quas omnes Sancti in Deo cœloque colligunt et defigunt, ideoque sanctam, quietam et lætam agunt vitam. Quod si per incuriam eas dimittant, et deorsum fluere sinant, ut scilicet cogitent de pompis et vanitatibus mundi, illico oritur in eis mentis distractio, inquietudo, lis et jurgium, dum concupiscentia trahit mentem deorsum, charitas vero sursum. Quod animæ jurgium fuse describit Apostolus, *Roman.* VII. Quocirca Christus Marthæ circa multa sollicitæ ait : « Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea, » *Lucæ* X, 41. Et S. Gregorius Nazianzenus, in Carm. *De Beatitudine* :

Felix, *ait*, a mundo abstractus, qui vivit eremo
In rigida, et mentem tollit ad astra suam.
Felix qui, multis junctus, non plurima versans
Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.
Felix, qui Christum fortunis omnibus emit, etc.
Non homo jam, sed quis de grege cœlicolum.

15. QUI JUSTIFICAT (id est justum pronuntiat) IMPIUM, ET QUI CONDEMNAT JUSTUM, ABOMINABILIS EST UTERQUE APUD DOMINUM. — Hebraice est elegans paronomasia : מצדיק רשע ומרשיע צדיק *matsdic rasca umarscia tsaddic*, id est, ut Pagninus, *justificans impium, et impium faciens justum, abominatio Domini sunt etiam ambo*; Septuaginta, *qui justum judicat eum qui injustus, injustum autem eum qui justus, immundus et abominabilis apud Deum*; Vatablus, *ex æquo* (quasi parem injustitiam et parem iniquitatem) *abominatur Dominus tam eum qui scelestum absolvit, quam qui insontem damnat*; par enim Deo fit injuria, et par est perversio justitiæ, sive eam justo, cujus est, deroges; sive eam injusto, a quo abhorret, arroges. Ratio quasi a priori est, quod Deus per essentiam sit ipsa justitia increata, immensa et fontalis; ab ea ergo velut a fonte manat omnis justitia creata Angelorum et hominum, quam proinde ut suam amat, ac vice versa odit et abominatur omnem injustitiam, quasi sibi essentialiter contrariam, et a dæmone profectam. Vers. 15. Ratio a priori.

Tripliciter id fieri solet, per tres impietatis et impii judicii gradus, gradatim increscentes. *Primo* enim Auctor *Catenæ Græc.* exponit hæc de judicio privato. *Judicare*, inquit, hoc loco non refertur ad forum civile, sed ad judicium et sensum animæ. Idem est hic enim *judicare*, quod *reputare* vel *æstimare*. Colligitur hoc ex eo quod apud Deum immundum et execrabilem illum esse prædicat, qui justum injustum judicat, et contra injustum justum. Monet autem per hoc Sapiens ne quid unquam justo aut vero anteponamus. Qui enim justum condemnat, et absolvit injustum, gravem facit injuriam justo, utpote insonti et innocenti, ac ipsi justitiæ et virtuti. Denique occasio et causa est ut alii mores injusti imitentur, justi vero aspernentur. Id sæpe faciunt homines ex privato amore vel odio; quem enim amant, ejus actus licet vitiosos excusant et laudant; quem vero oderunt, ejus actus licet honestos culpant et sinistre interpretantur. Hoc est quod queritur Psaltes, *Psalm.* IX : « Laudatur peccator in desideriis animæ

suæ, et iniquus benedicitur. » Sic multi laudant actus omnes, etiam vitiosos, divitum, nobilium, potentum, adulando, quia ab iis officium vel beneficium sperant. Ita explicat S. Hieronymus in *epist. ad Philemonem*, cujus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 11, *Quæst.* III, can. 54 *Si quis dixerit*, et can. 55 *Si quis hominem.* « Si quis, ait, hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, et Dei eum junxerit societati, Christum violat, cujus corporis omnes membra sumus. Qui dicit, ait, justum injustum, et injustum justum, abominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, et rursum non sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum est. »

Secundo, Baynus, Vatablus, Jansenius et alii hæc exponunt de judicio forensi, quo judex vel amore, vel odio, vel metu, vel munere corruptus, condemnat innocentem et absolvit nocentem, juxta illud *Isaiæ* v, 23 : « Qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi aufertis ab eo. » Hæc est insignis injustitia proprie dicta, evertens justitiam commutativam, ac proinde obligans ad restitutionem. Judex enim a Deo constitutus est, ut quasi vicarius nomine Dei justitiam administret, et jus suum cuique tribuat; quod si non facit, Deo et justitiæ et innocenti gravem injuriam irrogat, atque ad restitutionem damni tenetur.

Tertio, hæc sententia accipi potest de ipsa justitia et injustitia, *q. d.* « Qui justificat impium, » id est impietatem impii, « et qui condemnat justum, » id est justitiam justi, abominabilis est Deo. Id faciunt homines perversi, qui vitia virtutum nomine palliant, et virtutes vitiorum specie dehonestant: verbi gratia, qui pietatem vocant hypocrisim, parcimoniam vocant avaritiam, prodigalitatem vocant liberalitatem, obscenitatem vocant urbanitatem. Rursum superbum vocant magnanimum, humilem vero pusillanimem ; temerarium vocant audacem, modestum simplicem; gulosum vocant jovialem, abstemium autem scrupulosum, et ita de cæteris.

Hic tertius et summus est impii judicii et impietatis gradus. Hi enim totam virtutum et vitiorum formam naturamque invertunt et pervertunt, perinde ac si quis humanitatem homini adimeret, eamque bestiæ cuipiam transcriberet, ac feritatem a bestia in hominem transferret; itaque faciunt ut homines vitium pro virtute capessant, virtutem vero quasi vitium abominentur. Quocirca abominabiles sunt Deo, qui proinde eis væ æternæ maledictionis intentat, dicens, *Isaiæ* v, 20: « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum ! » Ubi illustres hac de re sententias S. Gregorii et S. Maximi recitavi. Huic Salomonis sententiæ parallela est illa Arabum, *cent.* 1, num. 11 : « Esto unicuique libra, » id est esto unicuique æquus et justus.

Vers. 16. 16. QUID PRODEST STULTO HABERE DIVITIAS, CUM SAPIENTIAM EMERE NON POSSIT? — Hebraice, *ut quid pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, et cor non est ei?* Ita Pagninus, et Aben-Ezra : *Ut quid*, ait, *opes stulto, cum corde careat*, id est cum nulla sapientiæ cupiditate teneatur, ideoque indocilis sit et sapientiæ incapax? Sensus ergo est, *q. d.* Frustra stultus, id est vitiosus, habet divitias, cum iis sapientia per se emi nequeat, nec ipse habeat cor, id est animum et prudentiam, ad eam comparandam, ut scilicet suis opibus comparet sibi libros et viros sapientes, qui eum sapientiam doceant, imo cum ipse sit vecors et excors : hinc divitiis ad sua vitia, puta gulam, libidinem et fastum, abutitur. Divitiæ ergo in manu stulti sunt id quod gladius in manu furentis, qui scilicet ex furore eo uti nescit, sed ad suam et aliorum læsionem abutitur. Est miosis ; parum enim dicitur, sed plus significatur; dicitur enim opes non prodesse, sed significatur eas obesse, et nocere plurimum stulto, utpote quem faciunt superbum, gulosum, luxuriosum, etc. Significat Salomon divitias sine sapientia esse inutiles et vanas, imo noxias, eo quod a sapiente per sapientiam in opera utilia pietatis et misericordiæ sapienter expendi debeant. Unde Septuaginta, et ex iis S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXVII, vertunt, *ut quid abundant pecuniæ imprudenti? acquirere enim sapientiam excors non poterit.* Unde infert S. Ambrosius : « Primus igitur officii fons prudentia est. »

Secundo, Chaldæus vertit, *ad quid prodest negotiatio* vel *mercatura stulto, qui non habet cor, neque scientiam? q. d.* Mercator qui totus intendit mercaturæ et lucro, ut augeat opes, nec habet cor, id est animum et prudentiam ad comparandam sapientiam, id est virtutem qua honeste vivat, et ad felicitatem opesque cœlestes perveniat, hic utique stultus est, ac frustra merces opesque conquirit. Unde Aristoteles, lib. II *Rhetor.* cap. XVI : « Divitiæ, ait, nihil fere aliud sunt quam felix amentia. » Et S. Chrysostomus, homil. 7 *in epist. ad Colossenses*, ait cupiditatem ditescendi esse belluam et monstrum monstrosius Scylla, Chimera et Hippocentauro, ac proinde cupidum « habere omnes simul belluas. » Idem S. Chrysostomus in *Catena Græc.* : « Sensus, ait, mysticus est : Quorsum paganis aut hæreticis datur sapientia, cum ad damnationem suam illa abutantur? Quorsum ditescere festinas, cum ante omnia illud parare te oporteat, quod omnibus pecuniis præstantius, et ad salutem animarum magis necessarium est, nempe sapientiam? »

Ex dictis patet radicem et quasi rationem a priori hujus sententiæ esse præstantiam sapientiæ et vilitatem opum, ex qua fit ut opes sapientiæ velut instrumenta subservire, ab eaque regi recteque et sapienter expendi debeant, ut suum finem, ad quem a natura et a Deo creatæ sunt, assequantur ; quo fit ut stulto qui sapientia caret, opes sint inutiles et noxiæ.

Symbolice Beda, Dionysius, Cajetanus, Jansenius et alii : Divitiæ spirituales, inquiunt, sunt

S. Scriptura, ingenium, scientia, eloquentia, quin et fides; sed hæc non prosunt homini, etiam Christiano, si stultus, id est vitiosus sit, quia per hæc veram sapientiam, id est gratiam et gloriam, comparare nequit, eo quod vitiis suis addictus sit. « Quid prodest, ait Beda, Judæo vel hæretico habere divitias Scripturæ, cum in his Christum intelligere non possit? Quid malo Catholico expedit divitias habere veræ fidei, cum sapientiam piæ actionis habere neglexerit? » Unde Cyrillus in suis *Proverbiis* (uti citat hic Dionysius) : « Avaritia, ait, habet oculum, sed non visum; nam bonum diligit, sed summum bonum (propter quod cætera appetenda sunt) non agnoscit. » Hinc Abbas Nesteros apud Cassianum, *Collat.* XIV, cap. XVI, ex hac Salomonis sententia docet malos veram scientiam habere non posse. Esto enim mali subinde sint philosophi, et calleant omnes humanas disciplinas; tamen veram scientiam, quæ in Dei cognitione, amore et cultu consistit, obtinere nequeunt.

QUI ALTAM FACIT DOMUM SUAM, QUÆRIT RUINAM; ET QUI EVITAT DISCERE, INCIDET IN MALA. — Hic versus deest in Hebræo, nisi quod in eo vers. 19 habeatur : « Et qui exaltat ostium, quærit ruinam, » unde hanc sententiam manasse censet Jansenius; sed Noster eam transcripsit ex Septuaginta qui sic habent, *qui excelsam facit domum suam, quærit contritionem; qui autem tortuose accedit ad discendum, incidet in mala.* Græce est, ὁ δὲ σκολιάζων τοῦ μαθεῖν, quod Complutenses vertunt, *renuens discere incidet in mala;* Auctor vero *Catenæ Græc.* : « Qui ea quæ scire debet discere detrectat, incidet in mala; » Romani autem : « Qui tortuose accedit; » σκολιὸν enim græce vocatur obliquum, tortuosum, flexuosum, incurvum, distortum, confragosum, malignum, pravum; inde σκολιάζω idem est quod obliquo, intorqueo, incurvo.

Grammatice, sive per corticem litteræ, significat eos qui altam ædificant domum, ruinam sibi accersere; nam

Summa petunt validi sternuntque cacumina venti.

Rursum altæ domus sua mole et pondere dehiscunt et ruunt, nisi magnis fundamentis crassisque parietibus sint subnixæ; hosce autem sæpe negligunt avari, sed superbi, qui alta spectant domorum fastigia, nec attendunt ad fundamentorum et parietum soliditatem. Qui ergo altam facit domum, quærit ruinam et contritionem, ut scilicet ruens repente nimis alta domus conterat ædificatorem cum habitatoribus suis.

Jam sub hoc cortice litteræ et sensu quasi grammatico parabolice, et quasi medullitus significatur *primo*, eos qui suas fortunas et familias impendio ditare et exaltare volunt, accersere sibi ruinam, tum quia cito maleque parta cito dilabuntur, juxta illud cap. XIII, vers. 11 : « Substantia festinata minuetur; » tum quia res omnes hujus mundi caducæ sunt, cumque ad summum et ad culmen pervenerunt, deficere et prolabi incipiunt.

Secundo, significat eos qui modum excedunt, et nimis magna moliuntur, prolabi et sua se ruina involvere. Ita S. Chrysostomus in *Catena Græcor.*: « Qui modicum excedit, inquit, in penuriam tandem dilapsus deterior evadit; ut domus, dum in altitudinem justo celsiorem erigitur, ruinæ periculo exponitur (fundamenta namque impositam molem sustinere non valent) : ita in amentia quoque res habet. Cum enim rationis nostræ basi onus imponimus, quod ferre nequit, deorsum ruit. »

Tertio, significat eos qui superbe magnos ambiunt honores, dignitates et prælaturas, atque officia capessunt sublimia, quæ suas vires et dotes superant, inde cum dedecore dejici, cum eorum ineptitudo vel ambitio, vel aliud scelus patefit. Hinc disce insipientes esse, qui cum gaudio officium regendi alios suscipiunt, pro quibus exactam Deo reddituri sunt rationem. Quare verum est illud vulgo tritum : « Vita privata, vita beata.»

Quarto, significat eos qui jactant suam doctrinam plus æquo, quique docere volunt quod non didicerunt, ut habeantur doctores, trahantque post se greges discipulorum, cum probro deseri vel deponi, dum eorum ignorantia et vanitas patescit. Ita parœmiam hanc interpretatur ipse Salomon, dum eam explicans subdit : « Et qui evitat discere, incidet in mala, » puta in probrum, infamiam, privationem cathedræ, etc. Ratio a priori est, quod mala evitari nequeant, nisi illa per prudentiam prævideantur, et prævisa amoveantur; prudentiam autem discere negligit stultus, quo fit ut per imprudentiam in mala corruat. Pro *evitat* græce est σκολιάζων, id est obliquans, detorquens fabricam disciplinæ et doctrinæ; qui enim erigere molitur sine magistro, qui est instar periti architecti, hic eam obliquat et detorquet, ac proinde ruinæ obnoxiam efficit. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut is qui ædes altius attollit sine perpendiculi ac regulæ examine, ædificium statim ruiturum exstruit : sic pariter sapientia quæ sine præceptore ac doctore construitur, velut indirectus et incurvus paries, ubi altius erecta est, multis erroribus depressa labascit. Nam præceptoris institutio similis est perpendiculi ac regulæ, quo sapientiæ structura regitur, ne ullis erroribus incurvata hiscat vel fatiscat. Accedit Auctor *Catenæ Græcor.*, qui sic explicat, *q. d.* « Qui cognitionem qua pollet, nimium effert, ille ab ea tandem deorsum deturbabitur. » Et Hugo Victorinus, lib. I *Didascal.*: « Principium disciplinæ, inquit, humilitas est, et nihil addiscit inflata superbia, qua quis vult sine alterius hominis adjutorio ad virtutis fastigium evolare. Qui altam facit domum suam, quærit ruinam; et qui evitat discere, incidet in mala. Non omnes qui altas ædificant domos, ruinam quærunt, sed illi qui sine firmo fundamento, et sine debita conjunctione lapidum, magnam mo-

lem conantur exstruere. Sic qui sine humilitate, qua se magistro spirituali docenti subjiciant, volunt altissimam perfectionem adipisci, solent non minimos casus experiri.

Tropologice monet hic Salomon fugere excelsa, utpote ruinæ vicina; humilia sectari, utpote stabilia et secura, nimirum :

Alta petit livor, perflant altissima venti.

Et :

Procul a Jove, procul a fulmine.

Et :

Vive tibi, et longe nomina magna fuge.

Rursum mundus, quia superbus, spectat excelsa duntaxat, hinc imprudenter negligit fundamenta, utpote ima : quo fit ut excelsa debilibus subnixa fundamentis ruant. Sic statua illa aurea Nabuchodonosoris, quæ mundi mentem et vanitatem repræsentabat, erat alta sexaginta cubitos; sed quia justam non habuit latitudinem, hinc corruit; lata enim erat duntaxat sex cubitos, cum debuisset in latitudine esse decem cubitorum; latitudo enim hominis est sexta pars altitudinis ejusdem. Statua ergo hominis alta sexaginta cubitos requirit decem cubitos latitudinis, ut docet Vitruvius, Cardanus et alii.

Denique monet hic Salomon altitudinis et celsitudinis fundamentum et firmamentum esse humilitatem ; quo ergo altius vis scandere, vel in terra, vel in cœlo, eo profundius te humilia. Trita sunt verba Augustini in serm. 10 *De Verbis Domini* : « Magnus esse vis? a minimo incipe ; cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis. »

Vers. 17. 17. OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICUS (Chaldæus, *socius*) EST ; ET FRATER IN ANGUSTIIS COMPROBATUR.— Hebraice, *et frater ad angustiam* (vel *in angustia*) *nascetur* (1) ; Syrus, *frater ad tribulationem nascitur ;* Chaldæus, *frater ad tempus angustiæ natus est. Frater* hic dupliciter accipi potest : *primo*, pro fratre proprie dicto ; *secundo*, pro amico. Priore acceptione sensus erit, *q. d.* Amicus et frater similes sunt, parisque sortis et conditionis. Sicut enim amicus verus, non adulterinus, omni tempore tam adverso quam prospero amico fidus est : sic pariter frater maxime in adversitate se fidum et vere fratrem ostendit. Ad hoc enim Deus et natura producit fratres, ut fratri in angustiis adsint et opitulentur. Sic Joseph fratres in angustiis famis aluit, ac Judas Machabæus fratres et cognatos, totumque Israelem in angustiis persecutionis ab Antiocho protexit et vindicavit. *Frater* enim dicitur quasi *fere alter;* atque, ut ait Petrarcha : « Decet eos quos ejusdem alvi angustiæ continuerunt, nunquam sibi in quibuslibet calamitatum et ærumnarum angustiis deesse. » Id volunt Septuaginta dum vertunt, *in omne tempus amicus sit tibi ; fratres autem in necessitatibus utiles sint : hujus enim rei gratia nascuntur, q. d.* Fac ut amicitiam colas cum amico et fratre quovis tempore, etiam adverso, ut semper ille sit tibi amicus, et te amicum sentiat; ac vicissim quære amicum ; qui omni tempore tibi sit amicus. Ita auctor *Catenæ Græc.* : « Sensus est, inquit : Neque in lætis, neque in tristibus amicum deseras ; aut si quos tibi amicos parare volueris, tales parato, qui quovis tempore tibi adsint. »

Posteriori acceptione, quæ hoc loco congruentior est, sensus est, *q. d.* Amicus omni tempore diligit, adeoque in angustiis se vere amicum, id est fratrem, ostendit. Amicus enim amici est quasi frater, imo sæpe plusquam frater, juxta illud cap. XVIII, 24 : « Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater. » Contra hoc præceptum peccant amici delicati, qui ab amico levi verbo icti, aut exili injuria affecti, amicitiæ tesseram rumpunt. An justum est unius injuriolæ prætextu aboleri tot tantorumque beneficiorum jus et memoriam? O quam verum est illud Plauti in *Pœnulo* : « Si quid benefacias, levior pluma est gratia; si quid peccatum sit, plumbeas gerunt iras. »

Fundamentum hujus sententiæ et quasi ratio a priori est, quod amicitia naturalis, qualis fuit Philosophorum et Ethnicorum, ut sit virtus, non utilitatis, sed honestatis causa ineatur. Bonum autem honestum præstat utili, eoque est altioris ordinis. Quare ut hoc bonum honestum, sive honestatem amicitiæ tuearis, necesse est ejus causa bona utilia postponas, iisque cedas, et si opus sit, prodigas et perdas in gratiam amici et amicitiæ, utque illi adsis in angustiis, cum periculum est ne opes, libertatem et dignitatem amittas. Hisce enim omnibus majus bonum est amicitia. Adde quod amicitia hoc nomine et fine maxime ineatur, ut homo in hujus vitæ adversis et angustiis habeat amicum, qui eas levet, soletur, amoveat et dispellat consilio, auxilio et societate sua, ut scilicet ad amicum quasi ad asylum ultimumque refugium confugiat. Hoc significat τὸ *et frater ad angustiam nascitur,* ut habent Hebræa, *q. d.* Sicut frater fratri adnascitur, ut eum in angustia adjuvet : sic pariter amicus amico comparatur, et civiliter quasi adnascitur hoc fine et usu, ut eum in angustia adjuvet. Hic enim est scopus amicitiæ; quem si tollis, tollis amicitiam, ejusque usum. Rursum : « Frater in angustia nascitur, » ut vertunt aliqui, quia sicut mater magno dolore et angustia ex utero fœtum fratremque enititur ; sic vera solidaque amicitia, verusque et solidus amicus, paritur et nascitur in adversitate, si in ea se amico fidum constantemque præstet ; perinde ac patientia nascitur constanti passione adversitatum, ac martyrium nascitur constanti toleratione tormentorum et mortis pro Christo.

Quocirca virtus amicitiæ quasi concipitur in

(1) Id est, adverso tempore is amicus fiet tibi frater. Veri amici imago.

prosperis, puta in suavi benevolaque conversatione cum amico; eadem vero ejusque solid tas et decus proprie generatur in adversis. Fidelitas enim in adversis parit amicitiam solidam et stabilem. Unde Nazianzenus in *Iambic.* 45 :

Fidis, *ait*, amicis nil puta præstantius.
Quos casus asper parturit, non pocula,
Qui profutura consulant, non quæ placent.

Frater ergo non tam necessitudinis jure ostenditur, quam necessitatis occasione. Igitur sicut angustia uteri enititur fœtum et fratrem, sic angustia tribulationis quasi uterus enititur paritque veram solidamque amicitiam et amicum.

Porro R. Levi sic explicat τὸ *nascitur, q. d.* Frater a fratre, dum prospere agit, sæpe negligitur; at si in calamitatem incidat, illico ad ei succurrendum excitatur, natura ad id impellente, cum eadem compagine corporis ossiumque constet.

Amicitia vero supernaturalis est amor et charitas, quæ Deo nititur, unitur et conciliatur; propter Deum enim quem diligis, diligis et amicum. Quare sicut amorem Dei præponis amori cujuslibet rei terrenæ, sic et amorem amici; et sicut in angustiis non deseris Deum, sic nec amicum. Idem enim est amor quo amas Deum, et amicum propter Deum. Unde Beda, per amicum accipiens Deum, sic explicat : « Qui Dominum vere amat, omni tempore ejus custodit amorem; neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est, » uti fecit S. Stephanus, S. Laurentius, S. Vincentius cæterique Martyres. Ita S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. *De Amicitia*, cap. x : « Fundamentum amicitiæ, ait, Dei amor est, ad quem omnia quæ vel amor suggerit, vel affectus; omnia quæ vel occulte aliquis spiritus, vel palam quislibet suadet amicus, referenda sunt, ac diligenter inspicienda: ut quidquid astruitur, fundamento conveniat; et quidquid illud excedere deprehenditur, ad ejus formam revocandum, et secundum ejus qualitatem omnimodum convertendum non dubites. » Idem, capite xv, citans hanc gnomen Salomonis : « Dissuendæ, ait, sunt amicitiæ, non rumpendæ omnino. Amicitia æterna est; unde omni tempore diligit, qui amicus est. Si te læserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit, ut amicitia retrahatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Consule, quantum potes, saluti; prospice famæ, nec unquam amicitiæ ejus prodas secreta, quamvis ipse tua prodiderit. » Et cap. xix : « Nil, inquit, in amicitia fide præstantius, quæ ipsius nutrix videtur et custos. Ipsa se in omnibus adversis et prosperis, lætis et tristibus, jucundis et amaris, præbet æqualem; eodem intuens oculo humilem et sublimem, pauperem et divitem, fortem et debilem. Ipsa tamen fides in prosperis latet, eminet in adversis. Omni enim tempore diligit qui amicus est. » Et cap. xx : « Forma amicitiæ, ait, est quam sermo divinus præscripsit : Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum. Tunc erit ipse quem diligis, alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem. Non enim, ut ait Ambrosius, vectigalis est amicitia, sed plena decoris; gratiæ virtus est, non quæstus; quia pecunia non potitur, sed gratia; nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Certiores sunt amicitiæ inopum, quam divitum, cum spem lucri sic tollit paupertas, ut augeat charitatem. »

Denique Salomonem more suo secutus Siracides, *Eccli.* vi, 7 : « Si possides amicum, inquit, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis. » Similia habet cap. xxxvii, vers. 4, ubi veterum hac de re gnomas recitavi. Huc facit illud Senecæ : « Amicos secundæ res optime parant, adversæ certissime probant » Plura de amicitia dixi *Eccli.* vi, 17.

Mystice R. Halcusi apud Galatinum, lib. III *De Arcanis fidei*, cap. xxviii : « In omni tempore est amans amicus, et frater ad angustiam vel ad tribulationem nascitur. Hic, ait, est Deus sanctus et benedictus, qui dixit : Frater ego ero Israeli in hora tribulationis, vel angustiæ ejus. Sicut dictum est *Psalm.* cxxi : Propter fratres meos et amicos vel propinquos, vel socios meos, loquar nunc pacem in te. » Subdit Galatinus : « Hactenus traditio. Ex qua clare habetur Deum amicum et fratrem Israelis dici, eo quod fuerat secundum humanitatem ad angustiam nasciturus. » Christus enim in incarnatione maxime se amicum et fratrem nobis exhibuit, nos liberans ab angustiis peccati, mortis et gehennæ, imo hac una de causa incarnari et nasci voluit.

18. STULTUS HOMO PLAUDET MANIBUS SUIS, CUM SPOPONDERIT PRO AMICO SUO. — Hebraice, *homo deficiens corde percutit manum, spondens sponsionem coram amico suo* (1). Ita Pagninus; Septuaginta vero, *vir imprudens plaudit et congaudet sibi, cum etiam spondens spoponderit suos ipsius amicos.* Aliqui codices habent, *suum ipsius amicum;* adduntque, *et in suis labiis condit ignem;* sed hæc desunt in Romanis, Complutensibus et Regiis. Chaldæus, *filius hominis indigens intellectu pangit manum suam, et spondet fidejussionem pro amico suo;* Syrus, *præbet manus suas;* Vatablus, *mente captus defigit manum, spondetque sponsionem in conspectu proximi.* Additque : « Defigere manum est fidejubere; qui enim pro aliis fidejubent, solent dare dexteram; » Tigurina, *qui stipulata manu pro proximo fidejussor spondet, imprudens est.* Auctor *Catenæ Græcorum* ex Septuaginta sic vertit, sicque explicat : *Vir stultus manibus plaudit, stolideque sibi blanditur, sicut et ille quoque, qui certa sponsione pro amico suo fidem suam obligavit, cum tamen ardentem ignem suis sibi labiis acciverit. Qui alteri injuste gratificatur,* Vers. 18.

(1) *Coram altero*, scil. *creditore*, id est præsens præsenti creditori vadem se dat.

inquit, judicem contra se incendit, sibique certum detrimentum asciscit. Alius : « Qui propter adulationem, aut exiguum aliquod munusculum, pro amico spondet, neque excitat illum ut debitum solvat, ignem consumentem adversus seipsum thesaurizat, damnumque propter sponsionem minime vulgare sibi accersit. Adverte, non simpliciter animum dicere, sed animum suum. Cur non etiam inimico beneficium hoc præstandum admonet? quia doctrinæ illius, quæ inimicos quoque diligendos tradit, necdum idonei auditores erant. Ergo ne oratio prævaricationem conciliaret, intra amicitiæ limites rem desinit. » Hæc anonymus in *Catena Græcorum.*

Nota : Pro *plaudit* hebraice est תוקע *tokea*, quod significat figit, defigit, percutit manum, stipulatur, item clangit, plaudit : unde תקע *teka* vocatur clangor, et תקוע *takoa* buccina, lituus, tuba. Noster, Septuaginta et Theodotion vertunt, *plaudit manibus*, plaudere enim est manuum, plodere pedum. Plaudere enim est manibus pulsare, et strepitum facere in signum lætitiæ, quasi congratulando et exultando pro re bene gesta, v. g. quod sua sponsione amicum e creditoris manibus et carcere liberarit. « Sic pennis plaudet perdix, et ciconia sibi plaudit crepitante rostro, » ait Ovidius, VI *Metamorph.* Sic, finita comœdia, aiebant : « Plaudite, » *q. d.* Applaudite comœdiæ belle peractæ.

Ratio a priori hujus sententiæ est, quod spondens pro alio ingens onus in se suscipit, nimirum obligationem ad solvendum alterius debitum : quare sapiens id considerans metuit, et tarde ad sponsionem accedit. Stultus vero, quia onus hoc non considerat, sed tantum præsentem amici liberationem, hinc temere plaudit et exultat. Quocirca sæpe meritas stultitiæ suæ stultæque sponsionis pœnas luit, dum æs alienum pro quo spopondit, si debitor solvendo non sit, vel solvere nolit, ipse dependere cogitur. Hæc sententia assignata et explicata fuit cap. VI, 1 ; quare hic verbum non addam.

Mystice Beda : « Stultus est, inquit, qui cum animam fratris suscipit regendam, de suis gloriatur actibus, et non potius ei humili compassione quidquid potest auxilii salutaris impendit. » Sic hodie lætantur multi cum opimos pastoratus, vel episcopatus, aut abbatias obtinent, cum potius gemere deberent sub tanto onere, quod tot animarum curam in se suscipiant, pro iisque animam suam et æternam salutem Deo oppignorent. Quocirca « episcopatus est onus angelicis humeris formidabile, » ait Concilium Tridentinum.

Vers. 19. 19. QUI MEDITATUR DISCORDIAS, DILIGIT RIXAS : ET QUI EXALTAT OSTIUM (perperam aliqui legunt *os*) SUUM, QUÆRIT RUINAM. — Hebraice, *diligens prævaricationem, diligens litem : et qui extollit ostium suum, quærit fracturam* vel *rupturam* vel *contritionem.* Prius hemistichium duobus modis efferas. Priori, *q. d.* Qui diligit prævaricationem, hic diligit litem. Ita Noster. *Prævaricatio* enim Hebræis sæpe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. Sic Moab dicitur « prævaricatus fœdus, » id est rebellasse regi Israel, IV *Reg.* III, 5. Posteriori, *q. d.* Diligit prævaricationem is, qui diligit litem. Ita Pagninus, Baynus et alii. Lites enim multa jurgia, convicia, blasphemias aliaque peccata generant. Unde Septuaginta, *amans peccatum gaudet rixis, et durus corde non occurrit bonis* ; Chaldæus, *qui diligit peccatum, diligit rixam* ; Syrus, *qui diligit iniquitatem, diligit iniquitatem et oppressionem : qui extollit portam, sibi ruinam quærit.* S. Thomas, II II, *Quæst.* XLI, art. 2, ad 5, discordias et rixas alienas intelligit, *q. d.* « Qui meditatur discordias, diligit rixas ; hoc est, inquit, qui intendit seminare inter aliquos discordias, procurat quod ad invicem rixentur. » Alii discordias proprias accipiunt. Jam

Primo, R. Salomon sic exponit : Qui in amicum machinatur nefaria (Hebraice פשע *pesca*, id est scelus), hic diligit rixas : contentiones enim et jurgia sectatur. « Qui exaltat ostium, » id est qui superbe et arroganter loquitur, « quærit ruinam. » Os ergo et ostium sunt idem, juxta illud *Micheæ* VII, 5 : « Custodi ostia (Noster vertit, *claustra*) oris tui. » Sicut enim ostium claudit, vel aperit domum : ita os silendo claudit, loquendo pandit secreta mentis. Sic et Aben-Ezra : Qui, inquit, vocem extollit, quæ est ostium sermonis, hic sibi extremam perniciem inferri curat : os enim est ostium ad mentem. Accedit Lyranus : Qui exaltat ostium, hoc est, inquit, qui os suum elevat semetipsum jactando, et alios præ se contemnendo, quærit ruinam ; quia multos contra se concitat, qui eum agant in ruinam.

Secundo, R. Levi, *q. d.* « Qui meditatur discordias, Hebraice *pesca*, id est *malum*, hoc est, qui optat vitium deprehendere in iis quæ dicuntur vel fiunt, eaque nimis anxie et acute perpendit, dissidia litesque amat, cum inde rixæ gignantur. Qui attollit ostium suum, ut in rebus eam prospiciat rationem qua se in sublimioris dignitatis sede collocet, ex quo fiat ut in rebus crimen reperiat, seipsum magnæ æstimationis dignitatisque virum summisque honoribus dignum reputans ; hic, inquam, suam quærit perniciem ; nam ita gravissima mala in se accersit. Quod quidem eleganter hac metaphora ostium attollentis adumbratum est : contingere enim potest ut qui in sublimi ostium suum ædificat, inde corruat, et confringatur. » Minus recte R. David Kimchi sic explicat, *q. d.* Omnis qui vacat ædificiis, puta fabricandis domibus excelsis, depauperabitur.

Tertio, Cajetanus vertit, *amans rebellionem amat contentionem ; elevans ostium suum quærit fractionem*, sicque explicat : Qui elevat ostium suum non tam corporea elatione quam usurpata auctoritate, volens servari impunes ingredientes ostium domus suæ : multi enim nobiles et principes sic exaltant ostium domus suæ, arrogantes

sibi jus impunitatis et asyli; sed hi quærunt fractionem, quia a rege vel magistratu, cujus est capere sontes, ostium ejus effringitur, ipseque subinde velut rebellis ab eodem male mulctatur.

Quarto, Baynus, hæc nectens versui præced. de stulti fidejussione, sic explicat, *q. d.* Non est satis tutum fidejubere pro amico : nam sunt quos juvat lites sectari; quod inde constat, quia amant ruinam, sive (ut est in Hebræo) prævaricationem, hoc est, amant non stare promissis. Et sicut qui ædificando elevat portam suam, hoc est ædes suas (totum a parte) confractionem et rupturam ædium quærit, dum altitudini robur ædificii non respondet (quamvis hoc non animadvertat ille): sic qui exaltat et elevat ostium oris sui, majora pollicendo quam præstare poterit, et pro suis promissis amicum vult fidejubere, hic contritionem et ruinam quærit amici, quo cum litigare amat, posteaquam prævaricatus est, promissa non præstans. Juxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad aratrum, et retro respiciunt : qui cum plura polliceantur quam præstant, exaltatione oris propriam ruinam quærunt. Hæc Baynus.

Quinto, noster Salazar sic exponit : Qui exaltat ostium suum, id est qui difficiles ad se aditus facit, sentiet odia, indeque ruinam. Qui enim exaltat limen ostii sui, facit ut difficilis sit per ostium ad se ingressus.

Sexto, et genuine, *q. d.* Qui cupit introducere discordias, hic quærit lites : ex litibus enim oriuntur et crescunt discordiæ. Aut, *q. d.* Qui per superbiam et fastum sic est animo affectus, ut semper ab aliis sensu discordet, et contrarium sentiat, ac defendere velit contrarium sententiæ aliorum, hic reipsa ostendit se amare rixas, quæ ex hoc dissensu et discordia oriri natæ sunt, ac communem pacem turbant. Unde causam discordiarum subdit dicens : « Qui exaltat ostium, quærit ruinam, » *q. d.* Qui exaltat ostium, et consequenter domum suam, hic est causa discordiarum. Causa enim est cur vicini non ferentes ejus domum præ sua attolli et eminere, illique imminere, ut ejus luminibus, aeri et perspirationi officiat, utque in eam, ejusque hortos et aulas prospectum habeat, illisque quasi dominetur, indignantes illi litem moveant, cogantque ut eam dejiciat, et cæteris adæquet, quæ sane ingens est ejus infamia et ruina. Hinc in urbibus, ubi viget politia, magistratus non sinunt ut quis domum altiorem cæteris ædificet, sed ad altitudinem vicinarum fabricet, uti Antuerpiæ omnes ad æquam altitudinem fabricatas vidi. Facit enim hæc domorum æqualis celsitudo ad urbis elegantiam, et ad vicinorum commoditatem et pacem. Hic sensus est parœmiæ quoad corticem litteræ, sub quo parœmiastice, sive proverbialiter, significatur causam discordiarum esse eum qui domum suam præ cæteris attollit, id est, qui cæteris in re qualibet eminere et antecellere satagit, ut cæteros præ se despiciat, eisque imperare et dominari velit. Quocirca contra hunc omnes insurgere, illique lites movere, donec ejus fastum et fastigium sternant, eumque sibi æqualem, imo subinde inferiorem efficiant, ac pedibus calcent. Quare qui ostium suum præ vicinis attollit, id est, qui cæteros superare, eisque antecellere nititur, hic sibi accersit ruinam. Vide dicta vers. 16. Æternæ enim veritatis certa lex est, et ordo congruus, ut omnis qui se exaltat, humilietur. Omnibus enim exosa est superbia, et superba sui præ cæteris exaltatio, cum in communitate omnia debeant esse communia et æqualia. Radix ergo discordiarum et litium est cupido excellentiæ. Ita docet D. Thomas II II, *Quæst.* XXXVIII, art. 2, ubi quærens « an discordia sit filia inanis gloriæ, » respondet : « Dicendum quod discordia habet affinitatem cum invidia, quantum ad recessum ejus, a quo aliquis discordat, vel ex quo contendit; sed quantum ad id in quo sistit ille qui contendit, habet convenientiam cum superbia et inani gloria, in quantum scilicet in proprio sensu statur (1). »

Et paulo ante : « Discordia est filia inanis gloriæ, eo quod discordantium uterque in proprio sensu stat, et unus alteri non acquiescit. Proprium autem est superbiæ et inanis gloriæ, propriam excellentiam quærere. » Condemnat ergo hæc sententia vitium ambitionis et præcellentiæ, ut quod sit discordiarum, litium, ruinæ et contritionis causa. Sicut enim in domum altiorem cæteris insurgunt flabra ventorum, sic in ambitiosum insurgunt flabra verborum, imo flabra verberum. Id videre est in civitatibus, collegiis, monasteriis, ubi eos qui cæteris se præferunt, aut a communi obedientia, onere, lege se subtrahunt, cæteris invisos et exosos fieri cernimus. Sane Romæ medicus insignis mihi asseruit se per 28 annos variis in monasteriis medicum egisse, ac continua experientia deprehendisse in illis miserrimos esse, ac tum corpore, tum animo assidue affligi illos, qui valetudinis aliove prætextu a communi vita se subducunt, ac in victu, vestitu aliisque rebus singularia appetunt. Unde concludebat : « Optima morborum omnium, tum corporis, tum animi, tum privatorum, tum communium medicina est humilitas, » qua se homo nemini præponit, sed cæteris adæquat et componit, imo omnibus subjicit et postponit.

Nota hic stylum et profunditatem Proverbiorum Salomonis : stylum, quo annexa, puta antecedentia et consequentia eorum quæ dixit priori hemistichio, posteriori attexit; profunditatem, qua eodem dictorum causas et effectus assignat. Priori enim dixit discordias parere rixas; posteriori, eorum antecedentia et consequentia, puta

(1) *Qui altam facit portam suam*, qui fores attollit suas, *quærit ruinam*, qui se effert, ruit. Neque deest membrorum consensus : nam cum jurgia excitare sit hominis se jactantis et fastuosi (conf. XIII, 10), probe concinunt membra.

causas et effectus, indicat, *q. d.* Discordiæ pariunt rixas. At vis nosse discordiarum originem et radicem? en illam digito ad fontem intento tibi indico, dicoque radicem esse appetitum præcellentiæ. Vis pariter nosse effectum et finem, in quem illæ desinunt? en tibi assigno ruinam et exitium. Igitur vide catenam hujus vitii : appetitus excellentiæ parit discordias, discordiæ pariunt rixas, rixæ rixantes agunt in mutuas cædes, in ruinam et perniciem. Ita alta desinunt in ima, superbia in dejectionem, celsitudo in ruinam.

Vers. 20. 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum : et qui vertit linguam, incidet in malum. — Pro *qui vertit linguam*, Hebraice est, *versus, conversus* vel *perversus in lingua sua*; Hebræi enim carent verbis compositis, unde simplici utuntur pro quolibet composito. Hinc Chaldæus vertit, *et qui perversus est in lingua sua, incidet in malum.* Sicque posterior pars priori quasi effectus causæ respondet. Perversum enim cor gignit perversam linguam, *q. d.* Qui perversum habet cor et mentem, hic non inveniet bonum : at qui adeo perversus est mente, ut et perversa in aliorum perniciem lingua effutiat, hic utique in mala cladesque graves incidet. Ita Vatablus qui vertit, *qui perversus est corde, non inveniet bonum; perversus autem lingua sua cadet in malum.*

Perversus lingua tripliciter. Jam « perversus lingua, » *primo*, est mendax; hic enim veritatem in mendacium vertit et pervertit. Quare Plato in *Sophista* mendaces comparat figulis, qui lutum vertunt et subigunt, ut vasa figlina effingant. « Figuli, inquit, sunt mendaces: hi enim fabulas, illi vasa fingunt. » *Secundo*, sunt detractores : hi enim famam proximi in infamiam, ac non raro veritatem in mendacium vertunt et pervertunt; *tertio* et valde apposite, sunt, qui dolosis et fraudulentis verbis alios circumveniunt, et in damna vel fortunarum, vel carceris, vel infamiæ, vel peccati, vel fidei, puta in hæresim, inducunt.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui perverso corde aliis machinatur malum, hic indignus est bona sorte et fortuna, ac proinde illa sæpe a Deo privatur. At qui dolos et malum, quod aliis machinatur, reipsa exsequitur et lingua fraudulenta loquendo struit : hic, utique agente vel judice, vel Deo vindice, incidet in malum, ac sæpe in illud ipsum quod aliis struxit, ait Aben-Ezra, juxta illud : « Malum consilium consultori pessimum; » uti contigit Aman qui Mardochæo, Sauli et Achitopheli qui Davidi, consiliariis Darii qui, Danieli vi, struxere insidias. Huic sensui favet, quod ei « qui vertit linguam » componitur, et quasi ex æquo opponitur, is « qui perversi cordis est. » Pro quo hebraice est עקש *ickes*, id est perversus, versutus, fallax, falsus, qui simulat et dissimulat, ac specie recti et veritatis fallit; sicut pro *qui vertit linguam* hebraice est נהפך *nepach*, id est inversus lingua, hoc est, qui vertit, invertit, subvertit, obvertit, pervertit linguam. Unde *Exod.* vii, tribuitur virgæ quæ a Mose versa fuit in serpentem, uti perversi linguas suas, quæ sunt humanæ, vertunt in serpentinas : inde תהפכת *tapuchot* vocantur perversa et perversitates, ac פוך *puch* vocatur fucus, quo fucatur facies, ejusque color mutatur et vertitur.

Secundo, Pagninus vertit, *perversus corde non inveniet bonum, et qui verterit se in lingua sua, cadet in malum*; quod Septuaginta sic clare exponunt, *durus corde non occurrit bonis; vir facile mutabilis in lingua incidet in mala.* Quod Rudolphus *primo*, attribuit infidis, qui fidem datam non præstant, sed fallunt : hi enim ob perfidiam in lites et pœnas graves incurrunt; *secundo*, Hugo et alii attribuunt adulatoribus : hi enim instar rotæ mutant et convertunt vultus et verba sua ad nutum principis vel amici, cui adulantur. Unde S. Basilius eos comparat polypo, qui omnem saxi, cui se conjungit, colorem in se suscipit. Alii comparant eos lunæ et planetis, quæ lumen ad solis intuitum, et motum ad cœlorum superiorum ductum commutant.

Nuper Catholicus vir gravis in Anglia, rogatus a primario reginæ Elisabethæ consiliario, qui secreto catholicus haberi volebat, quid de se sentirent Catholici transmarini, argute respondit : « Censent te esse planetam, ac moveri gyrarique motu primi mobilis. » Qualem ergo planetæ motus, talem sensus et sermonis vertiginem subeunt adulatores, ut principum gratiam ineant; ideoque sæpe corruunt instar eorum qui vertigine circumacti ruunt in terram, uti videre est in monachis Turcicis, qui Deum colunt saltando in orbem, et sese in gyrum identidem rotando, quo fit ut ex vertigine in terram corruant, quam ipsi vocant Choream Angelorum : idque faciunt exemplo sui pseudoprophetæ Mahometis, qui, cum laboraret capitis vertigine et epilepsia, ex eaque in terram spumans corrueret, fingebat se enthusiasmo agi, et cum Angelis colloqui, uti Romæ mihi narrarunt Græci viri graves oculati testes. Simili modo corruunt adulatores, dum eorum assentatio et vertigo, id est fraudes et imposturæ, deteguntur : tunc enim principes eos odio prosequuntur, et pro meritis mulctant et plectunt.

21. Natus est stultus in ignominiam suam (Hebraice est, *ad laborem* vel *dolorem* : ita R. Levi); sed nec pater in fatuo lætabitur. — Legit Noster passive ילד *iullad*, id est natus est : jam aliis punctis legunt active ילד *ioled*; unde vertunt cum Pagnino, *generans stultum ad tristitiam suam generabit illum*; Vatablus, *mœrorem sibi generat*; Chaldæus, *qui generat stultum, mœstitia erit ei*; Syrus, *qui gignit stultum ad confusionem suam, non lætabitur pater insipientis*; Septuaginta pro יוליד *iolid*, legentes ולב *veleb*, id est *et cor*, vertunt, *cor autem imprudentis, dolor possidenti illud; non lætabitur pater super filio indisciplinato* (Aquila, *diffluente*; Symmachus, *fatuo*; Theodotion, *insensato*; hebr. est נבל *nabal*, id est *nebulone*); *filius autem prudens lætificat matrem suam*, quæ verba supplent Sep- Vers. 21.

tuaginta, ut expleant antithesin inter filium sapientem et stultum, quæque habentur in Hebræo, cap. x, vers. 1, ubi ea explicui.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui generat stultum, id est imprudentem et vitiosum, hic creat sibi laborem in eo corrigendo et recte instituendo, ac dolorem et mœrorem, dum eum experitur incorrigibilem, et disciplinæ incapacem, ideoque eum tam parentibus quam sibi ipsi esse ignominiæ et probro. Ratio a priori est quod prudentia, fama, honestas et virtus sint bona præstantiora quam sit ipsa vita : quare parentes, cum semper vivere nequeant, generant filios, ut in illis quasi perduret et perennet eorum sapientia, honor et virtus : ergo mire gaudent, cum se vident voti compotes factos, cum scilicet filii parentum probitatem imitantes eorum decus et famam prorogant et in nepotes propagant : vice versa valde dolent, cum se voto frustrari vident, cum scilicet filios vident improbos, qui sibi probrum concilient, et dedecus inurant. Satius enim esset illiberes et sine filiis esse defunctos, ac virtutem cum eis emortuam, quam liberos relinquere, qui eos infament et dehonestent, ac rempublicam scandalizent.

Ratio a priori.

Nota : Tò *in dolorem et ignominiam* non significat intentionem, sive finem a patre intentum : nullus enim pater intendit suam ignominiam, puta generare stultum, qui ei sit ignominiæ et mœrori; sed significat consecutionem sive eventum, qui præter intentionem patris ipsi nolenti et invito accidit, *q. d.* Si pater generet filium, qui deinde fiat insipiens, id est improbus, hic utique cedit et vergit in patris ignominiam ac patri probrum et mœrorem, indeque subinde mortem conciliat. Sic Jacob ait filiis suis *Genes.* XLIII, 6 : « In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vos habere fratrem, » Benjamin scilicet, quem unice amabat Jacob, ideoque nolebat eum a se abduci, ac proinde culpat filios quod Josepho indicarint se Benjaminum domi reliquisse : inde enim Joseph accepit ansam eum accersendi, quod Jacobo patri peperit miseriam et mœstitiam.

Vers. 22. 22. ANIMUS GAUDENS ÆTATEM FLORIDAM FACIT : SPIRITUS TRISTIS EXSICCAT OSSA. — Hebraice, *cor lætum bonam facit* גהה *geha*, quod Noster vertit, *ætatem*, Syrus, *corpus*; alii, *sanitatem* vel *valetudinem*; alii, *medicinam*; alii, *splendorem vultus* vel *aspectus*, quasi גהה *geha* derivetur a נגה *nuga*, id est luxit, splenduit; alii, *elevationem* vel *relevamen*, quasi גהה *geha* conveniat uti litteris, ita et significatione cum גאה *gaa*, id est elevavit, exaltavit.

Primo ergo Pagninus, Cajetanus et Aben-Ezra subaudiendo more Hebræo *caph* similitudinis, id est *sicut*, vertunt, *cor lætum benefaciet ut medicina*, *q. d.* Cor lætum secum affert bonam affectionem, habitudinem et valetudinem instar medicinæ. Optima morborum omnium medicina est lætitia. Unde Galenus docet multos per solam lætitiam morbos evasisse, et Avicenna, lib. I, docet lætitiam ægrotis valde prodesse. Causam dat Seneca : « Quidquid enim animum erexit, etiam prodest corpori. » Baynus vero vertit : « Cor lætum bonam facit medicinam, » hoc est, lætitia cordis commendat, et efficacem facit medicinam, *q. d.* Medicina non proderit, nisi animo sit læto qui eam recipit, tum quia, ut docet Cornelius Celsus, lib. IV, ipsa sollicitudo et tristitia quædam ægritudo est, quæ, si ad priorem qua laborat æger accedat, eam asperabit et augebit ; tum quia tristitia frigus adducit, quod concoctionem et operationem medicinæ impedit. Idem fit in spiritu : animus enim tristis nullum admonitionis vel correptionis pharmacum concoquere potest; quocirca ejus ægritudo spiritualis, puta vitium quo laborat, est pene incurabilis.

Secundo, R. Salomon : « Animus hilaris vultum nitentem florentemque efficit; » Baynus : « Cor lætum bonam facit aciem oculorum, quæ in senibus deficere solet maxime; et spiritus tristis exsiccat ossa, in quibus vires corporis maxime consistunt; » Marinus in *Lexico* : « Cor lætum bonum facit splendorem vultus, sive prodest aspectui. » Cor lætum enim suam lætitiam diffundit in vultum, eumque roseum, floridum, vivacem, ridentem et splendentem efficit. Unde S. Antonius inter multa millia monachorum a peregrinis agnoscebatur ex solo splendore vultus, quem illi suggerebat lætitia mentis. Nam, ut ait Pacatus in Panegyrico Theodosii Imperatoris : « Intimos mentis affectus proditor vultus enuntiat, ut in speculo frontium imago exstet animorum. » Tristitia ergo hebetat oculos uti mentis ita et corporis, utrosque exacuit lætitia. Ita Basilius Seleuciæ Episcopus, orat. 2 *De Lazaro* : « An non, inquit, tristitia intenta mortem generat? an non animi perspicuitatem et aciem obscurat, ita ut nihil eorum fere quæ conveniunt, innotescere valeat? Ergo tandem aliquando mentis oculum ad cœlum sublevemus, et missa tristitia quod spirituale est animo versemus. »

Speculum frontium est imago animorum.

Tertio, Syrus vertit, *animus hilaris pulchrum facit corpus*. Nam, ut explicat R. Levi : « Ex animi hilaritate corporis jucunda forma redditur, cum sanguis calorque a natura ingenitus late per illius partes effundatur : animus vero dejectus, mœroreque involutus, secus quam lætitia præstat, membra exsiccat et arefacit, recipiente se sanguine et calore ad intimas corporis sedes. Ex quo aperte intelligimus hilaritatem laudabilem, e contra vero mœrorem vitio non carere. »

Quarto, Septuaginta vertunt, *cor lætum facit bene habere, viri autem tristis* (Aquila, *spiritus percussus;* Symmachus, *humiliatus;* Theodotion, *compunctus*) *arefacit ossa, siccantur ossa.*

Quinto, Noster apposite vertit, *animus gaudens floridam facit ætatem*; Vatablus, *vegetius facit corpus*; alii, *juventam facit vernare.* Hebræum enim יטיב *ietib*, id est *bonam facit*, idem est quod lætam, jucundam, floridam, vernantem efficit. Tigurina, *cor lætum bonam facit valetudinem; mens*

Lætitia floridum facit corpus.

autem tristis exhaurit ossa; B. Antiochus, hom. 25, *cor gaudens et hilare bonam parit valetudinem; tristis autem viri exsiccantur ossa* (1).

Ratio a priori. Ratio a priori est quod lætitia sit flos, decor, exsultatio, et quasi vita animæ : anima autem est vita corporis; quare cum lætitia florem vitæ det animæ, eamdem per animam transfundit in corpus. Accedit quod lætitia cæteræque passiones non tantum sint in animo, sed et in corpore; oriuntur enim ex corde, uti docet Aristoteles, lib. III *De Partibus animal.* cap. IV : « Cor enim, inquit, omnium partium primum consistens, sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ ac tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur. » Animæ ergo lætitia per sympathiam similem affectum efficit in corpore : lætitia enim facit ut spiritus vitales acuantur et incalescant, ac sese diffundant per corpus, præsertim per faciem. Hi autem spiritus faciunt vultum corpusque vividum, floridum, sanum, vegetum, latum et lætum : contrarium facit tristitia; per hanc enim cor contrahitur, spiritus deprimuntur, frigus inducitur : quæ tria corpus faciunt languidum, debile et quasi emortuum. Quocirca Galenus, lib. III *De Causis pulsuum* : « Lætitiæ, ait, magnus, rarus et tardus est pulsus; lætis enim diffunditur per universum corpus calor, ac plus foras motus ejus effertur, ut tristibus intro. Unde major fit merito pulsus eorum, non tamen vehementior. Tristitiæ parvus, languidus, tardus et rarus est; nam cum tristitia ipsa refrigeret, caloremque intro concitet, merito contrarios superioribus efficit, qui lætitiam sequuntur. » Idem Galenus, lib. *De dignoscend. curandisque animi morbis*, cap. VIII, ait se a patre suo hæc tria documenta accepisse, eaque observando ad sanam longævitatem pervenisse. *Primum* : « Imperterritus, ait, et immotus ad ea omnia quæ quotidie in vita accidunt maneo, sicut patrem manere tunc intuebar; ita neque jactura, neque interitus rei cujuspiam perturbatione me ulla afficit. *Secundum* : Assuefecit me pater gloriam et honorem contemnere, ut unam nudamque veritatem haberem in pretio. Video enim quosdam, cum se ab aliquo sperni arbitrantur, aut cum pecunias aliquas amiserunt, magno dolore confici. *Tertium* : Non esurire, non algere, non sitim pati. » Avicenna, lib. II : « Lætitia frequenti, ait, fortior fit virtus naturalis et rarefiunt spiritus. » Franciscus Valesius, *De Sacra Philosophia*, cap. LXXII : « Per gaudium, inquit, affatim effunditur calidum. » Idem docet Hippocrates, Cornelius Celsus, Fernelius, Cardanus, lib. *De Sanitate tuenda*, et passim cæteri medici. Unde Seneca, lib. *De Vita beata*, cap. V : « Ægritudo, ait, in sapientem virum non cadit; serena enim ejus mens est, nec incidere potest quod illam obducat. Nihil æque hominem quam magnus animus decet; non potest autem magnus esse idem, si metus et mœror obducit et contrahit. »

Tria longævitatis pharmaca Galeni

Et spiritus tristis exsiccat ossa. — Ratio est, quia tristitia medullas ossium exedit : nam contrahit et retrahit spiritus vitales, ideoque frigus inducit; quo fit ut humor vitalis, qui ossa per medullas cæteraque membra irrigat et vegetat, deficiat et siccetur. Humor enim hic est calidus : in calore enim consistit hominis vita. Ita Galenus, lib. *De Sanitate tuenda*, cap. XVI : « Ex tristitia, ait, homines magis graciles, et magis aridi, ac minus dicto audientes plane cernuntur. » Et Hippocrates, lib. II *De Morbis* : « Cura in visceribus velut spina esse videtur, atque illa pungere. » Unde Theodotion vertit, *spiritus compunctus* (id est tristis, qui instar spinæ pungit) *exsiccat ossa.*

Tristitia noxa. Quo spectat illud Davidis, *Psal.* XXXI, 4 : « Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina » in me, ut addunt Græca, hoc est, conversus sum ad Deum, dum sentio ab eo me configi spina tribulationis et tristitiæ. Nam, ut ait ibidem Theodoretus : « Peccati dulcedo longam post se amaritudinis spinam infigit. » Et S. Hieronymus : Spina, ait, est stimulus et conscientia peccati, quæ semper mentem pungit. Et S. Gregorius : « Omne peccatum, ait, dum confert delectationem, quasi pungendo lancinat mentem. » Addit Hippocrates : « Ubi hæc anxietas animum corripit, lucem atque homines fugit, et tenebras amat, et timor invadit, aridus est, et ad contactum dolet, et expavescit, et terriculamenta et somnia horrenda videt. » Idem, lib. III, docet tristitiam eos qui hydrope laborant occidere. Idem : « Cura, inquit, gravis est morbus. » Et Lucretius :

Gnomæ.

> Et dolor et morbus, lethi fabricator uterque.

Idem docet Franciscus Valesius, *Sacræ Philosophiæ* cap. LXXII, cujus verba recitavi *Eccli.* XXX, 25. Idem docent Patres, æque ac philosophi et poetæ. S. Gregorius Nazianzenus, carm. 5 *De Calamit. suis* :

> Cura, ait, homini crux, ac lethale venenum est.

S. Chrysostomus, homil. 10 *in epist. ad Philipp.* : « Mœrores, ait, et sollicitudines, cum præter modum animam distrahunt, suo robore illam privant. » B. Antiochus, *hom.* 25 : « Neutiquam, ait, admittenda est tristitia, nec ejusmodi accipienda importuna ægritudo animi. » Et infra : « Monachus mœrore intabescens assimilis est ei qui æstuanti febre laborat; nullo hic pacto mentem ad contemplationis surriget studium, neque ad orationem sinceram, non adhortationem, non consilium excipiet. » Sic et D. Thomas, 1 II, *Quæst.* XXXVII, art. 4, et *Quæst.* XXXIII, art. 1, ubi docet delectationem, sive gaudium, delectare cor et mentem hominis : « Quæ, ait, assentit rei delectabili, et in ea quiescit, quodam modo se præbens ei, et ad eam interius capiendam; et sic dilatatur affectus

(1) Maurer, *cor lætum bonam*, felicem *facit mitigationem* seu *remissionem* doloris, id est sanationem. Rosenmullerus, *cor lætum benefacit medicinam*, optima corpori est medicina. Verbum היטיב cum nomine conjunctum haud raro pro adverbio poni constat, ut infra XXX, 29.

hominis per delectationem, quasi se tradens ad continendum interius rem delectantem. » Quocirca Comicus sapientia hæc de lætitia et tristitia dat partim dogmata, partim monita :

Arctissimum mœstitia cordis vinculum est.
Metus futuri gaudium omne strangulat.
Nihil sic perinde animam ut cura exedit.
Permitte fato curas ingenio impares.
Ut mœrore contrahimur, sic et gestimus gaudio.
Sapiens tacito sinu coercet gaudia.
Summi doloris causa summum gaudium est.
Vita mors est viva, cuncto destituta gaudio.
Animi ægritudo, morbus potentissimus.
Animi dolor corporis languorem parit.
Animo generoso corpus ægrum non nocet.

Denique S. Gregorius Nazianzenus in *Distichis* : « Mœrores, inquit, præcocem mortalibus senectutem pariunt. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit; corpus autem, curas omnes valere jubens, eximie floret. »

Summa omnium est, *q. d.* Una lætitia omnibus animi et corporis morbis medicinam facit, corpusque vegetum et floridum efficit; tristitia vero vitalem succum et sanguinem exhaurit et absumit, adeoque consumit medullas ossium, itaque ea desiccat : quo fit ut homo contabescat, et tabe sensim intereat. Vide dicta cap. XV, 13, et plura *Eccli.* XXX, 22 et seq., ubi fuse agitur de bonis lætitiæ ac malis tristitiæ. Denique Cajetanus hic : « Tristitia, ait, valde inimica est sanitati corporis et vitæ, quoniam consistit in motu contrario motui vitali. Vivificatio enim corporis a corde proficiscitur per modum pulsus. Tristitia autem in retractione spirituum consistit. »

Mystice Beda : « Qui, ait, interna Spiritus Sancti consolatione lætatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, et fructus præmiorum præstolatur cœlestium. Qui vero tristitia sæculi, quæ mortem operatur, angitur, pinguedinem divinæ charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullatenus valet; sed quasi exsiccatis ossibus marcescit, quia in bonis actibus quæ facit, gratiam dilectionis amisit. » Sic ex bona conscientia sereni semper et læti SS. Anachoretæ diu vixere, ut S. Paulus primus Eremita vixit annos centum et tredecim, S. Antonius centum et quinque, S. Romualdus centum viginti, Elias centum et decem, Joannes de Tampes (quem per errorem *de Temporibus* vocitant) trecentis sexaginta, licet verius sit eum centum et sexaginta tantum vixisse; vide *Theatrum vitæ humanæ*, in longævis. Septem Sancti dormientes a temporibus Decii usque ad Theodosium per 160 annos vixisse et dormivisse feruntur. Quin etiam nunc in monasteriis permultæ virgines, Deo dicatæ, curis liberæ et sobriæ, serenæ et hilares, ad nonagesimum et centesimum annum perdurant, uti notat Cardanus, lib. I *De Sanitate tuenda*, cap. XVIII, et experientia constat. Sic eadem de causa Essenos olim perplures ad centum annos pertigisse narrat Josephus, lib. II *Belli*, cap. VII. Hoc est quod ait *Eccli.* cap. XXX, 23 : « Jucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis; et exsultatio viri est longævitas. »

23. MUNERA DE SINU IMPIUS ACCIPIT, UT PERVERTAT SEMITAS JUDICII. — Chaldæus, *ut declinet a via judicii* ; Syrus, *qui munera accipit iniquus est, declinat enim viam judicii*; Septuaginta, *accipientis munera injuste in sinibus, non prosperantur viæ; impius autem declinat vias justitiæ* (1). Quare perperam R. Salomon sic vertit et explicat : « Munera verborum et precum de sinu impii accipit Deus clanculum inter se et illum, ut judicium, cui impius obnoxius erat, a malo ad bonum traducat. » Clarum enim est hic agi non de Deo, sed de impio, qui accipit munera, ut in gratiam ea dantis proferat sententiam, ac adversam partem quæ justam fovet causam, injuste condemnet. Tò *de sinu*, vel, ut Septuaginta, *de sinibus*, significat munus occulte et clanculum datum. Solent enim qui causas iniquas fovent clam dare munera judici, tum quia pudet eos auro emere iniquam sententiam; tum quia verentur ne, si res patefiat, ad altius principis tribunal in jus vocentur, ibique acceptorum munerum et violatæ justitiæ pœnas luant. Ita Aben-Ezra et R. Levi. Vers. 23

Porro hæc gnome accipi potest tam de dante, quam de accipiente munera. De dante, *q. d.* Impius de sinu suo accipit, id est depromit munera, ut ea clam judici in manus det, iisque eum in sui amorem inflectat, ut sibi causam inique contra, vel præter leges justitiæ adjudicet. Dicit hoc Salomon, ut judices et magistratus hanc quasi notam injustitiæ accipiant, sciantque injustam vel minus æquam causam fovere eos, qui quod jure non possunt, muneribus obtinere et expugnare satagunt. De accipiente accipiunt passim interpretes, *q. d.* Consiliarius vel judex, qui de sinu dantis clam accipit munera, hic impius est, quia ea accipit cum pacto, vel certe cum periculo pervertendi semitas judicii, id est leges, juxta quas judicandum est. Ætius jurisconsultus apud Alciatum leges « vias » appellat « regias et imperatorias, » ac illico subjicit : « Ab his quidem judices vi aut pretio declinantes alias vias, vel potius diverticula extriverunt. » Hæ sunt, inquit Alciatus, corruptæ et adulteratæ legum interpretationes, quas dum alii, atque alii deinceps secuti sunt, pro viis tritis, hoc est pro legibus, haberi cœperunt. Sic videmus hodie avaros, sed subtiles advocatos tot subtilitatibus jura dividere, ac leges interpretari, imo distorquere et evertere, ut nihil pene sit tam iniquum et contra leges, quod non æquum et legibus conforme in speciem efficiant.

Docet hic Salomon magnam esse vim munerum, sed occultam, quæ fallat etiam homines

(1) Rosenmullerus, *munus e sinu* porrectum ab eo, qui malæ suæ causæ patrocinium quærit, *improbus* patronus aut judex *accipit*, etc.

æquos et recti alias tenaces; tacite enim affectum illa accipientis eliciunt, eumque danti devinciunt. Quis enim amantem se, imo munera dantem, non redamet? Quis vero tam duræ frontis, ut danti se adversarium ostendat, imo eum condemnet? Quod os sustineat allatrare pascentem se? Quocirca, ut ait B. Gregorius Nazianzenus in *Distichis* : « Auro loquente, iners est omnis oratio; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat. Auro capiuntur homines ut laqueis aves. Aurum permovet mentes, mutumque ad loquendum excitat. » Idem, *orat.* 24 : « Aurum, ait, est occultus tyrannus (quia auri cupidis vim affert, eosque quasi tyrannide opprimit, ait ibidem Elias Cretensis), per quem nunc multa sursum deorsumque velut in talorum ludo jactantur. » Idem, in carm. *De Vita sua,* citans disputationem Zorobabelis et sociorum de fortissimo : « Forte vinum, fortis rex, fortes mulieres, sed fortissima veritas, » III *Esdræ* III, hisce omnibus fortius ait esse aurum. Sic enim canit:

Vinum asserebat quispiam omnia vincere;
At feminam alter; tertius palmam dabat vero;
Dedissem ast ego robur quam maximum
Auro, arbitratu cuncta quod vertit suo.

Præclare B. Petrus Damianus, lib. II, *epist.* 2, quæ ordine est 23 : « Filii, ait, Samuelis nullum aliud crimen habuisse leguntur, nisi quia munera dilexerunt; et quia paternæ munditiæ non sequebantur exemplum, irrecuperabiliter amiserunt plebis Israeliticæ principatum. Et notandum, quia cum de illis Scriptura dicit : Declinaverunt post avaritiam, acceperunt munera, protinus intulit : Perverterunt judicium. Vicinum quippe est, atque contiguum, ut post munus acceptum pervertatur etiam corrupto censore judicium. » Et nonnullis interjectis : « Acceptis, inquit, muneribus, si contra datorem quid agere volumus; mox in ore nostro verba mollescunt, locutionis acumen obtunditur, lingua quadam pudoris erubescentia præpeditur. Mens quippe percepti muneris conscia debilitat judicialis censuræ vigorem, reprimit eloquentiæ libertatem. Nam, etsi judicii et rectitudo funditus non adimitur, judicandi tamen auctoritas enervatur. »

Quocirca Romani, lege 12 tabularum, judicem suscipientem munera morte mulctabant. Hebræis vero Moses, imo Deus per Mosen severe munerum acceptionem interdixit, *Exod.* XXIII, 8 : « Nec accipies, ait, munera, quæ etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba justorum. » *Deut.* XXVII, 25, ultima, ideoque gravissima maledictio hæc exstat: « Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis. Et dixit omnis populus : Amen. » Quocirca Isaias graviter Judæos incusans, cap. I, 23 : « Principes tui, inquit, infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. » Ex adverso mire extollit refutantem munera, cap. XXXIII, 15 : « Qui ambulat, ait, in injustitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, etc., iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus. » Et Psaltes, *Psalm.* XIV, 1, quærens : « Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? » respondet inter alia : « Qui jurat proximo suo, et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit. » Quocirca gloriatur Samuel se omnia munera refutasse, I *Reg.* XII, 3; et Paulus, *Actor.* XX, 33.

Quin et Cicero, lib. I, epist. *ad Q. Fratrem,* qui magistratum in Asia gerebat, ei hoc insigne dat monitum : « Hæc opinio sit, non modo iis qui aliquid acceperint, sed etiam iis qui dederint, te inimicum, si id cognoveris, futurum; neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari. » Porro addunt Septuaginta dicentes : « Accipientis munera injuste in sinibus, non prosperantur viæ; » quia, ut ait Job, cap. XV, 34 : « Ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt, » ignis scilicet iræ et vindictæ Dei, qui non raro igne corporali consumit opes ex muneribus aliisque modis inique partas.

24. IN FACIE PRUDENTIS LUCET SAPIENTIA : OCULI STULTORUM IN FINIBUS TERRÆ. — *Primo,* sensus planus et genuinus est hic, *q. d.* In facie prudentis ac præsertim in ejus oculis gravibus, modestis, claris, et ad omnem honestatem virtutemque compositis, elucet interior mentis ejus sapientia et virtus; vice versa, in facie et oculis stultorum emicat cordis eorum stultitia et vecordia, quia illorum oculi sunt leves, vagi, mobiles, instabiles, ut instar rotæ gyrent usque ad fines terræ circumspiciendum. Unde Vatablus vertit, *ipse vultus prudentis præ se fert sapientiam; oculi autem stultorum fines terræ pervagantur.* Vers. 24. Prima expositio.

Ratio est, quia prudentum cor et mens est gravis, stabilis et composita, quæ proinde vultum et oculos ad honestatem et gravitatem componit; mens vero stultorum est levis et vaga, ac proinde leves et vagos efficit oculos, juxta illud : « Præcordia fatui quasi rota carri; et quasi axis versatilis cogitatus illius, » *Eccli.* XXXIII, 5. Mens enim per corpus et faciem pellucet, sicut fax per laternam, et sol per vitrum emicat et traluceat, juxta illud Pacati citatum vers. 22 : « In speculo frontium imago exstat animorum. » Et illud S. Bernardi, *De Modo bene vivendi,* cap. LXV : « Facies hominis speculum est cordis. » Et Cicero, lib. III *De Orat.* : « Omnis motus animi, ait, suum quemdam a natura habet vultum, et sonum, et gestum; animi imago vultus est. » Et S. Augustinus : « Vultus severus custos est disciplinæ atque probitatis; hic si absit, veluti fax levitatis vento exposita restinguitur. » Animæ enim officina est corpus, ac præsertim vultus. Igitur sicut artifex in officina, v. g. figulus in sua figulina et luto, Vultus speculum animi. Gnomæ.

pingit et efformat suæ mentis conceptus et formas : sic et mens suam sapientiam vel insipientiam, virtutem vel vitium pingit et efformat in corpore, ac præsertim in vultu ejusque gestibus et motibus. Adde ingenii acumen et judicii maturitatem sæpe ex physiognomia vultus et oculorum agnosci. Unde Septuaginta vertunt, *vultus intelligens viri sapientis; oculi autem imprudentis ad extrema terræ*. Hinc Aristoteles in *Physiognomicis*, cap. VI : « Ingeniosi signa sunt, ait, caro humidior et mollior, non boni habitus, neque valde pinguis; quæ circa humeros et collum macriora, et quæ circa faciem, etc.; corpus album mixto rubore, et purum; cutis tenuis, pili non valde duri, nec valde nigri; oculus charopus, humidus : » *charopus*, id est cæruleus, qualis est color maris et cœli, aut fulvus, qualis est aquilarum et leonum : Latini ravum vocant. Vide dicta *Eccli.* cap. XIX, 27. Ita Beda, Lyranus, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii passim. Audi Lyranum causam dantem : « In facie prudentis lucet sapientia, ait, per maturitatem et honestatem; quia dispositio cordis magis apparet in facie, in qua sunt omnes sensus, quam in partibus aliis. » Unde Beda exemplum, imo exemplar omnium dans Christum : « In facie, ait, Domini Salvatoris lucebat sapientia divinitatis : quam in carne apparens, virtutum et doctrinæ testimoniis demonstrabat. Verum oculi Judæorum non credentium, terrenis potius desideriis perficiendis, quam salutaribus ejus monitis intendebant. »

Ingeniosi signa.

Secunda. *Secundo*, Chaldæus vertit, *vultus prudentis hilaris in sapientia; et oculi stultorum in profundis terræ*, *q. d.* Facies et oculi prudentum, justorum et Sanctorum sunt sereni, læti et hilares, ut cœlum serenum, ad quod contendunt, imitari et intueri videantur : quia lætitia interior, quam affert sanctitas mentis, tralucet, et effundit sese in faciem et oculos; at vero facies et oculi stultorum, id est imprudentium et impiorum, ex pavore malæ conscientiæ abjecti sunt, tristes et depressi in terram, ut ipsa profunda imaque terræ penetrare et perspicere velle videantur, ac quasi aspicere locum in profundo gehennæ sibi paratum. Effigies ergo vultus sapientis est, ut præ se ferat comitatem cum gravitate, et hilaritatem cum severitate mixtam, ut scilicet sit severe hilaris, et hilariter severus. Talis fuit vultus Essenorum, Ascetarum, S. Antonii, S. Athanasii, S. Basilii, cujus insuper hæc fuit imago, æque ac vox : « Pallor et macies decent monachum. » Vere Plutarchus in *Moral.* : « Sicut fonti, ait, non deest humor semper ex eo scatens, sic probo viro semper adest gaudium, etiamsi res externæ mutentur. »

Tertia. *Tertio*, Hebræa habent, *cum facie*, vel *coram facie, intelligentis sapientia*, *q. d.* Sapiens semper præ oculis habet sapientiam, illam jugiter intuetur, juxta illius dictamen et nutum omnia agit et operatur : unde Syrus vertit, *facies prudentis intuetur sapientiam* : at vero *oculi stulti in extremo terræ*, *q. d.* Sapiens et sanctus spectat bona et præmia cœlestia, quæ sapientia illi proponit; at vero stultus et impius spectat bona terrena, puta opes, honores, delicias, quæ stultitia concupiscentiæ illi suggerit et repræsentat. Spectat ergo fines terræ, scilicet limites agrorum et fundorum suorum, ut eos propaget et dilatet, imo subinde totius terræ fines totiusque orbis dominium spectat et ambit, uti fecere Alexander, Cyrus, Pompeius, Julius Cæsar aliique Romani.

Quarto, R. Salomon, Clarius et alii, *q. d.* Sapiens amicus, vicinus et familiaris est sapientiæ : at vero stultus tam longe abest a sapientia, ac si oculos haberet in finibus terræ, longissime scilicet positos et dissitos a sapientia. Huc accedit Aben-Ezra : « Sapientia, ait, coram prudente est : stultus oculis discurrit, ut sapientiam in extremis orbis finibus investiget, cum alios regionum suarum dementes sibi similes arbitretur; ideoque mœrorem matri infert, cum in longinquas regiones transferre se velit. » Et R. Levi : « Prudens, ait, facile sibi obvias sapientiæ rationes reperit, cum ex universis, quæ existunt, excitetur ad sapientiam admirabilem comparandam; cum etiam ob eam qua pollet sapientiam, superiora intelligat. E contra demens cum sapientiæ studio vacabit, oculos in finibus terræ intentos habebit, ratus illam ibidem solum reperiri; quamobrem totum se inertiæ dedit. » Et Vatablus, *prudenti*, ait, *semper præsto est sapientia; at stultus eam toto corde quærit, nec invenit* (1). Huic affinis est gnome *Ecclesiastæ* II, 14 : « Sapientis oculi in capite ejus, stultus in tenebris ambulat, » *q. d.* Sapiens oculis in capite erectis omnia prudenter circumspicit et clare lustrat, inde in luce ambulat : at stultus imprudens cæco errore rapitur, quo eum pedes, id est affectus et concupiscentiæ, ducunt. Quare oculos non in capite, sed in talis habere videtur. Unde *Quarta.*

Mystice S. Gregorius, XVII *Moral.* cap. V, docet justum considerare vias, id est leges Dei, quas in suo capite, puta Christo, intuetur; impium vero spectare vias suas, id est ductus suæ concupiscentiæ : « Via namque elati, ait, superbia; via raptoris, avaritia; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In viis ergo suis iniquus quisque oculos deprimit, quia solis vitiis, ut per hæc animo satisfaciat, intendit. Unde per Salomonem dicitur : Oculi stultorum in finibus terræ; quia hoc solum tota cordis intentione conspiciunt, per quod ad finem terreni desiderii perducantur. Nequaquam vero suæ considerationis obtutum in terram peccator figeret, si ad sancta sui Redemptoris itinera mentis oculos levaret. Unde per Sa- *Mystice*

(1) Ita et recentiores, *cum* seu *coram facie intelligentis est sapientia*, id est, eidem perpetuo ante oculos bo versatur, eique præsto adest. Stultus autem perinde est, quod ad sapientiam attinet assequendam, ac si oculos haberet in ultimis terræ finibus : remotissima est ab eo sapientia, difficillima ei videtur, et procul est posita.

lomonem rursum dicitur : Oculi sapientis in capite ejus; quia videlicet sapiens quisque illum tota intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat. »

Facies mentis quam decora. Rursum mystica facies sapientis est mira mentis ejus species et decor, in qua resplendet sapientiæ et virtutis fulgor ac majestas, ut si eam liceret intueri, radios quosdam divinitatis in ea cerneremus, adeo ut Seneca qui sapientiam et virtutem naturalem duntaxat, non supernaturalem gratiæ agnovit, scribat *epist.* 115 : « Si nobis boni viri animum liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas comitasque, et (quis credat?) in homine rarum humanitatis bonum, splendorem illi suum affunderent; tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum dii boni, decoris illi, quantum ponderis gravitatisque adderent! quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur? » Atque mox ista subjicit : « Tum evocante ipsa vultus benignitate, productus adoret ac supplicet, et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus; tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat :

O quam te memorem, virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat.
Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.

Aderit levabitque, si eam colere voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret. »

Denique huic gnome affinis est illa *Ecclesiastæ* cap. VIII, vers. 1 : « Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. » Ubi rursus hac de re dicam.

Vers 25. 25. IRA PATRIS FILIUS STULTUS (Septuaginta, ἄφρων, id est *imprudens*), ET DOLOR MATRIS QUÆ GENUIT EUM. — Hebraice, *et amaritudo genitrici suæ*; Theodotion, πικρασμός, id est *exacerbatio*; Aquila et Symmachus, πικραίνων, id est *exacerbans matrem suam*; Chaldæus, *filius stultus exasperat patrem suum, et exacerbat matrem suam*. Sensus est, *q. d.* Filius insipiens, dissolutus, inobediens, perversus provocat patrem ad iram, matrem ad amaritudinem et dolorem, tum quia illorum monita et institutionem respuit; tum quia eis sua prava et infami vita dedecus et probrum conciliat; tum quia eorum labores et opes comessando et luxuriando abligurit; tum quia rebellis eis minas verborum, et subinde verberum, adeoque necis, intentat et molitur. An non ergo irascatur illi, in eumque non ut filium, sed ut hostem sæviat pater, indoleat et ingemiscat imo ex corde mater? Patres enim, quia viriles, ob noxam filiorum magis corripit ira quam mœror : matres vero, quia feminas, molles et tenere amantes filios, magis corripit mœror, quam ira. Qui enim irascantur filio uteri sui, quem tantis doloribus pepererunt, tot molestiis aluerunt, tot laboribus in ætatem pubescentem evexerunt? Dicit hoc Salomon, tum ut filios absterreat a pravitate, ne patri iram, matri dolorem inferant; tum ut parentes adhortetur ad severam filiorum a teneris institutionem et castigationem, ne, si indulgentius eis frena laxent, postea pravos et rebelles cum suo damno, ira et dolore sentiant. Quocirca solet Deus hanc parentum indulgentiam filiorum rebellione castigare, et castigando purgare, ut in quo peccaverunt, in eodem puniantur juxta legem talionis. Vide dicta cap. X, vers. 1, ubi eadem gnome inculcatur. Sic Cham, nudans virilia Noe patris sui, ejus iram et maledictionem sibi accivit : « Maledictus, ait, Chanaan (filius Cham), servus servorum erit fratribus suis, » *Gen.* IX, 25. Sic Esau, ducendo uxores alienigenas, offendit Isaac et Rebeccam parentes suos, *Genes.* XXVI, 35. Sic Simeon et Levi, occidendo Sichimitas in ultionem stupri Dinæ sorori suæ illati, audierunt a patre Jacob : « Maledictus furor eorum, dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. » Sic Absalom, occidendo Amnon fratrem suum, incurrit indignationem Davidis patris sui, factusque est exsul et profugus. Sic S. Augustinus sua hæresi et concubinatu fuit mœror Monicæ matris suæ, sicut ipse narrat lib. V *Confess.*

Symbolice R. Salomon : Filius stultus, ait, fuit Jeroboam qui, Deo infensus, ejus iram in se totumque Israelem excivit; idem matri suæ, puta Synagogæ, doloris acerbitatem intulit, quam in idololatriam vitulorum aureorum, indeque in omnia mala protraxit.

26. NON EST BONUM DAMNUM INFERRE JUSTO, NEC Vers. 26.
PERCUTERE PRINCIPEM (Symmachus, *magnificum*) QUI RECTA JUDICAT. — Hebraice, *nec percutere principes ob rectitudinem vel æquitatem*; Septuaginta, *neque sanctum insidiari principibus justis*; Chaldæus et Syrus, *mulctare justum non est bonum, neque percutere justos qui dicunt recta*; Aquila, *super*, id est propter, *rectitudinem* (1).

Primo, Cajetanus sic exponit, *q. d.* Quamvis non sit bonum damnum inferre justo et inno-

(1) *Etiam* id est, inter alia quæ nequaquam bene et laudabiliter [illegible]unt, est et hoc, *mulctam imponere justo non est bonum; percutere ingenuos supra*, seu *ultra rectitudinem* est, id est, recti et æqui fines transgreditur, injustum est.

centi, tamen pejus est percutere lingua vel manu, id est carpere vel verberare principem vel judicem, qui justum et innocentem in se, sed per allegata et testes probatum nocentem et reum, condemnavit; ut significet privatis non esse fas judicum sententias judicare et calumniari, juxta illud Maximi, serm. 5 *ex Epicteto*: « Ut justa bilanx nec a vera bilance corrigitur, nec a falsa examinatur: sic etiam judex justus nec a justis examinari, nec ab injustis argui debet. »

Secundo, Baynus hebræum גם *gam*, id est *etiam*, referens ad accipientem munera, vers. 23, sic exponit: Munus accipere a sinu, ad judicium pervertendum, malum est; etiam justum condemnare sine munere malum est, *q. d.* Bis peccant judices, qui munera accipiunt: *primo*, quod munera accipiunt; *secundo*, quod innocentem condemnant.

Tertio, gravius et concinnius Jansenius: Significat, inquit, hæc sententia duo mala plerosque contra justitiam admittere, dum et primum justo injuste nocent, damnum ei in bonis aut corpore inferentes; et deinde principibus et judicibus, qui contra eos in defensionem justi sententiam protulerunt, molesti sunt, lingua eos aut etiam manu insectantes et percutientes. Dicit hoc Salomon, ait R. Levi, quia impiis omnis justus, qui recte agit, improbus videtur: impii enim se solos sibique similes probos æstimant, dissimiles vero sibi censent improbos; quare eos ut improbos sibique adversos affligunt et persequuntur.

Quarto, profundius noster Salazar per *justum* accipiens judicem, sic exponit, *q. d.* Qui judicem æquissimum a principe nuncupatum ac præfectum violat, perinde facit, ac si principem ipsum, cujus ille personam sustinet, læderet ac violaret: sic enim fert communis hominum consensus, injurias inferioribus magistratibus illatas ad principem quodam modo spectare. Qua de causa magistratus occidere aut percutere per legem I *ad legem Juliam* in *ff*. crimen est majestatis læsæ; atque pari pœna illud quod in personam principis admittitur, puniendum censuerunt Cæsares.

Quinto, hebraice est una sententia, quæ sic ad verbum sonat: *Non est bonum mulctare* vel *affligere justum, ad affligendum principes super rectitudine.* Ubi τὸ *etiam* nectit hanc sententiam præcedenti, uti docet Aben-Ezra, *q. d.* Sicut non est bonum offendere parentes, sic etiam non est bonum, sed perversum offendere viros justos: hi enim sunt instar parentum, quia verbo et exemplo justitiam propagant, et multos justos sibi similes in spiritu progenerant; nec principes: hi enim sunt parentes reipublicæ et patres patriæ, ac ut tales a civibus honorandi sunt. Quocirca Deus injurias justorum et principum æque vindicat ac parentum. In hac expositione repetendum est in posteriore hemistichio ex priore τὸ *non est bonum*, ut sit bimembris sententia. Unde Pagninus vertit, *etiam condemnare justum non est bonum, percutere principem propter rectitudinem non est bonum.*

Porro si quis τὸ *non est bonum* repetere nolit, sed simpliciter ex Hebræo accipiat sententiam ut unam, sicuti sonat, dicat quod prior pars vel subservit posteriori, vel per eam explicatur, ut justus antonomastice vocetur princeps, qui est præses, tutor, custos et vindex justitiæ, *q. d.* Non est bonum, id est, res mala, imo pessima (est enim miosis, quia parum dicitur, et plus significatur), ideoque gravem Dei iram ultionemque provocans, est affligere justum antonomastice, hoc est, percutere principem vel magistratum, qui justitiæ est tutor et vindex, ac persona sua illam in republica repræsentat; unde et a vulgo vocatur justitia. Aut certe per justum accipiat regem vel summum magistratum, qui summus est justitiæ præses; per principes accipiat judices et rectores regi subjectos et subordinatos, *q. d.* Qui affligit regem, vel ejus principes percutit, hic pessime facit, quia affligit et percutit totam rempublicam: hæc enim a rege et principibus, veluti a suis basibus et columnis, pendet et sustentatur. Hisce enim justitiæ præsidibus sublatis, aufertur justitia ex republica, ac subintrat vis, rapina, seditio, cædes, omnisque injustitia, quibus tota respublica confunditur, pessumdatur, evertitur.

Quocirca hæc sententia optime congruit Christo et Apostolis, *q. d.* Pessime facit, qui Christum justum et Sanctum sanctorum affligit; Christum autem affligit, qui ejus principes, puta Apostolos et rectores Ecclesiæ, qui pro vera fide et justitia propaganda laborant, affligit, percutit, occidit, uti fecere Judæi et Gentiles. Ita Beda: « Hæc gnome, inquit, et de ipso principe ac judice sæculorum, qui pro nostra salute percuti voluit, accipi potest; et de omnibus generaliter Ecclesiæ rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa æterna sunt morte consumpti. »

Accedit anonymus in *Catena Græcorum*: « Qui æquum et justum justo adimit, inquit, ac justi discipulos, cum recte alioqui incederent, a plana et recta virtutum semita abducit, opus facit minime bonum. Nam cum justus illos veluti peculium obtineret, jacturam eorum facere compellitur; qui autem principibus, tametsi justis, insidias struit, rem tentat minime tutam, imo vero magnis periculis expositam. Principes autem eos hic vocat, qui in Christo et per Christum regnant. »

Omnes hi sensus probabiles et appositi sunt, tertius est cæteris simplicior, quartus profundior, quintus Hebræo conformior.

27. QUI MODERATUR SERMONES SUOS, DOCTUS ET (*et* hic significat *id est*, ut patet ex Hebræo) PRUDENS EST: ET PRETIOSI SPIRITUS VIR ERUDITUS. — Hebraice, *prohibet* vel *continet eloquia sua, qui scit scientiam, pretiosus spiritu vir intelligentiæ.* Pro *pretiosus* hebraice est יקר *iekar*, pro quo Vatablus et alii legunt וקר *vekar*, id est, *et frigidus spiritu vir intelligentiæ*; frigidus spiritu est, qui non calet ira Vers. 27.

vel fervore loquendi, sed moderatus et tacitus novit cohibere suos affectus et pruritum loquendi, atque, ut ait R. Salomon, parcus est sermonis. Unde Chaldæus vertit, *et qui humilis est spiritu* (humilis enim parce spirat, et parva sperat, cum superbus tumide spiret et ad magna aspiret), *vir intelligens est*; Septuaginta, *qui parcit verbum promere durum*, ἐπιγνώμων id est, *peritus* vel *prudens est* (Aquila, *sciens*); μακρόθυμος id est *longanimis*, sive *patiens*, *autem vir prudens*; Syrus, *qui prohibet verba sua, noscit scientiam*; *longanimis et patiens sapiens est*. Doctus, sciens, eruditus a Salomone vocatur *sapiens* et *prudens*; ac doctrina, scientia, eruditio vocatur *ipsa prudentia* et *virtus*: hæc enim est practica scientia Sanctorum, uti jam sæpius monui.

Identidem Salomon commendat moderationem linguæ et parcitatem sermonum; hæc enim difficilis est, nec nisi a magna prudentia et virtute efficitur. Sapiens ergo est, qui novit moderari sermones suos, ita ut nec plus, nec minus loquatur quam deceat, nec quovis tempore aut loco id quod scit vel cogitat, effutiat; sed, ut habent Hebræa, contineat apud se eloquia sua, tacenda retinens, et tempore opportuno quæ dicenda sunt servans, eaque debito cum moderamine proferens.

Pretiosus spiritu, quis? Quæritur, quis hic vocetur « pretiosi spiritus, » vel, ut Hebraice est, *pretiositas spiritus*, id est *pretiosus spiritu*; Tigurina, *nobili spiritu?*

Prima expositio. *Primo*, Aben-Ezra per *spiritum* accipit doctrinam, per *pretiosum* rarum, *q. d.* Taciturni doctrina pretiosa est et rara, ut e contra vecors universa quæ scit, effundit.

Secunda. *Secundo*, R. Levi per *spiritum* accipit sermonem, *q. d.* Prudens suos sermones pretiosos, id est raros, esse vult, non ex fastu, sed ex prudentia. Sermo enim spiritu isto formatur, quem crebro respirando ducimus.

Tertia. *Tertio*, Baynus: *Pretiosus spiritu*, inquit, hoc est, præditus rara quadam mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quam cum aliis conserere.

Quarta. *Quarto*, alii per *spiritum* accipiunt impetum loquendi, juxta illud Eliu tumentis ad loquendum: « Coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit, » *Job* XXXII, 18. *Pretiosus spiritu* ergo est, qui impetum loquendi cohibet, qui verba sua rara et cara habet; quæ enim rara sunt, hæc et pretiosa sunt. Porro hæc raritas et parcitas sermonum requirit *primo*, ut non nisi necessitate vel magna utilitate adactus loquatur; *secundo*, ut, dum loquitur, paucis verbis rem totam enuntiet et comprehendat; *tertio*, ut ea prius mente exacte libret, præmeditetur et ponderet.

Quinta. *Quinto*, Lyranus: Vir, inquit, pretiosi spiritus, id est animæ, qui scilicet animam suam in pretio habet, est eruditus in scientia et moribus, quia in his pretiositas animæ consistit. Rursum spiritus sæpe amorem, fervorem, zelum significat, uti dixi cap. XVI, vers. 2; sic *pretiosi spiritus* est, qui insigni pollet charitate et zelo.

Sexta. *Sexto*, alii per *spiritum* accipiunt secretum, sive intentionem et fundum cordis; spiritus enim est intimum animæ penetrale et secretum, *q. d.* Qui pretiosus, id est rarus et parcus est, ut secreta et fundum cordis pandat, hic est prudens.

Septima. *Septimo*, Cajetanus sic ex Hebræo explicat totum hunc versum: Quanto quis majori præ reliquis viget scientia, tanto magis ponderat eloquia sua, et multa considerando retinet apud se dicta sua, aspirans ad meliora. « Et pretiosus spiritu vir intelligentiæ; » hoc est, vir quoque vigens intellectus acumine in magno habetur pretio, non pecuniæ, sed spiritus; pretio, inquam, spirituali, cui incomparabiles sunt divitiæ omnes.

Octava. *Octavo*, physice et plane duplex in homine est spiritus; uterque necessarius ad loquendum, imo opifex vocis et sermonis. Prior spiritualis, qui est ipse animus ejusque conceptus, sensa et desideria, quæ ipsum exstimulant, ut ea voce proloquatur, *q. d.* Qui animi sui sensa et desideria in pretio habet, ut ea non temere loquendo effundat, sed sibi secreta quasi pretiosa, id est rara et cara servet, hic est vir eruditus, id est prudens et sapiens. Posterior spiritus est corporalis, puta ipse halitus sive anhelitus quo respiramus; hic enim allisus ad dentes, palatum, linguam et guttur, efficit vocem et sermonem, *q. d.* Qui pretiosum habet spiritum et halitum, quo suas efformat voces et sermones, ut illi dominari, illum regere, illum velut rem pretiosam sibi servare, et raro per sermonem foras emittere queat, hic est « vir eruditus, » id est sapiens; quo significat vocem et sermonem nobis tanto pretio, et tantæ curæ esse debere, quanti est ipse anhelitus, quo efformatur, et ex quo pendet vita hominis. Respiratio enim vitam causat: « Sic et vita et mors in manu linguæ, » cap XVIII, vers. 21.

Hunc esse sensum patet ex hemistichio præcedenti. Nam τὸ *qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est*, explicat id quod parabolice et eleganter subnectitur: « Et pretiosi spiritus vir eruditus. » Igitur « pretiosi spiritus » est is qui moderatur sermones suos. *Secundo*, quia simili phrasi et sensu dicitur cap. XXIX, vers. 11: « Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt et servat in posterum. » Et cap. I, vers. 23: « En proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. » Igitur « pretiosi spiritus » est, qui novit spiritum cohibere, ut initio versus dixi, ne in verba temerarius erumpat, quibus se et sua sensa ostendat, ac quidquid in animo habet, depromat evulgetque, sed ori et verbis pretium et pondus ponit, puta cujus pretiosi, id est rari et maturi, sunt sermones, quique verborum est parcus.

Hujus ergo spiritus vocatur pretiosus, *primo*, quia magni est valoris et pretii; *secundo*, quia no-

bilis, ut vertit Vatablus; *tertio*, quia rarus; *quarto*, quia carus; *quinto*, quia æstimationem et pondus dat verbis et actibus. Sic *Prov.* XXV, 17, pro eo quod Noster vertit: « Subtrahe pedem tuum de domo proximi, ne quando satiatus oderit te; » Hebraice est, *pretiosum fac pedem tuum a domo proximi tui*, hoc est, rarius adeas proximum, ne ei vilescas et desinas esse in pretio. Et *Isaiæ* XIII, 12: « Pretiosior, » id est rarior, « erit vir auro, » quia pene omnes occidentur. Pretiosus ergo sæpe in Scriptura idem est quod rarus; omne scilicet rarum, carum et pretiosum est. Hinc I *Reg.* III, vers. 1, dicitur: « Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis, » id est, nulla aut certe rara Deus tunc oracula edebat. *Psalm.* CXV, 5: « Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, » id est, difficillime ac perraro evenit ut servos suos Deus hostium immanitate necari permittat, juxta illud *Psalm.* LXXI, vers. 14: « Honorabile nomen eorum coram illo. » Ubi S. Hieronymus vertit ex Hebræo, *pretiosus sanguis illorum coram oculis ejus*, id est, non facile illorum sanguinem profundi patietur.

Vir igitur eruditus, id est sapiens, est pretiosus, id est parcissimus in verbis. Contra vero dicitur de stulto, *Prov.* cap. XXV, 28: « Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. » Mora itaque et tarditate verba pensanda sunt, excutienda, atque ad rationis obrussam examinanda, clave scilicet rationis duntaxat aperiendum est os. Sapienter enim ait S. Chrysostomus in *Psalm.* L: « Os nostrum perpetuo custodiamus, rationem ei tanquam clavem adhibentes. » Vide dicta *Jacobi* I, 19.

Huc facit dictum Anacharsis qui, interrogatus quid in homine esset optimum, et quid pessimum, respondit: Lingua; sentiens linguam summi esse momenti et pretii: si enim recte gubernetur, summæ est utilitatis; si secus, est pestilentissima. Ita Laertius, lib. I, cap. IX. Hinc et Bias Amasidi Ægyptiorum regi jubenti ut sibi quod in victima quam ad illum miserat, erat optimum, et pessimum, rem tteret; linguam resectam remisit, innuens linguam esse rem uti optimam et pretiosissimam, si illa moderate utaris: sic pessimam, si illa abutaris. Ita Plutarchus, tract. *De Loquacitate.*

Porro eumdem sensum habet, quod alii legentes in Hebræo וקר *vekar* vertunt, *et frigidus spiritu est vir prudentiæ*. « Frigidus » enim « spiritu » est, qui non prurit ad loquendum; sed ad hoc remissus, lentus et moderatus est, quales aptissimi sunt ad gubernandum: qui enim fervent et pruriunt ad loquendum, omniaque quæ præter leges fiunt culpare, carpere et ad vivum resecare volunt, hi multos offendunt et parum proficiunt; qui vero prudenter multa dissimulant, ac frigidi sunt in mandando, reprehendendo, monendo hi sua modestia et moderatione subditorum animos sibi conciliant, ac ab eis impetrant quod volunt; sed hi pretiosi sunt, id est pauci et rari. Scitum est illud: « Princeps omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget. » Frigidus spiritu erat Philippus II, Hispaniarum rex, qui proinde prudentis in regendo principis nomen obtinuit. Ad hoc ut quis perveniat, oportet ut mortificet passiones, domet iram, frenet superbiam, affectibus omnibus dominetur, itaque animi moderationem, lenitatem et patientiam induat, ut videatur phlegmaticus, non cholericus. Hinc Chaldæus *frigidum spiritu* interpretatur humilem et modestum spiritu: humiles enim modeste in loquendo spirant, verbaque submissa expirant; superbi vero buccas inflant, verbaque inflata tumido ore efflant. Unde S. Chrysostomus, hom. 14 *in Gen.*, humiles comparat urinatoribus, qui continentes anhelitum in profundum maris se demittunt, ut ibi margaritas et thesauros colligant. Simili enim modo humilis, continens suum spiritum, in profunda Dei se demergit, ibique pretiosos gratiarum thesauros colligit.

Denique noster Salazar Hebræum יקר *iekar* vertit, *contignatus spiritu*; derivatur enim a קרה *kora*, id est tignum, et קרה *kara*, id est contignare; unde קרת *Keret* est civitas, quæ multis domorum contignationibus constat et coalescit. Vertit ergo, *contignati autem spiritus vir prudens*, id est, ut Septuaginta, *patiens et longanimis*, qui scilicet ad probra, dicteria, calumnias et injurias tacet, nec dure, sed leniter respondet, *est vir prudens*. Is enim vere longanimis atque patientis nomen usurpare poterit, cujus spiritus animusque contignatus, et quasi immissis trabibus compactus est. Hinc S. Chrysostomus, hom. *De Patientia*, « patientiam validissimam totius ædificii trabem » appellat, « cui reliqua tecti moles incumbit. » Ad hæc spiritus contignati virum appellare licebit eum qui spiritum suum per mortificationem internam ligno crucis affixit, et concupiscentias suas clavis trabalibus trajecit. Hic sensus ingeniosus et pius est; utinam æque genuinus et solidus! Nam Hebræum *iekar* nusquam *contignatum* significat; unde nec ullus interpretum sic vertit.

28. STULTUS QUOQUE, SI TACUERIT, SAPIENS REPUTABITUR: ET SI COMPRESSERIT (Hebraice, *obturans*; Aquila et Theodotion, *obstruens*; Vatablus, *imperans*) LABIA SUA, INTELLIGENS. — *To quoque*, inquit Aben-Ezra, pertinet ad majorem amplificationem laudum illius qui sermone sit parcus, adeo ut etiam stultus, qui silentio dat operam, sapiens habeatur. Arabicus, *et qui non habet intellectum, cum postulabitur de sapientia, id reputabitur illi sapientia. Qui efficit seipsum silentem, reputabitur ingeniosus.* Dat hic Sapiens consilium insipienti, nimirum ut sileat; sic enim non insipiens, sed sapiens reputabitur. Ratio a priori est, tum quia silentio tegit suam insipientiam, tum quia silentium index est animi sapientis. Unde Solon cuidam dicenti illum ideo non loqui, quia insanus

Vers. 28.

Stultus silens, sapiens videtur. Cur?

Ratio a priori.

esset : « Nullus, inquit, stultus tacere potest; » tum quia, ut ait R. Levi, silentium decet sapientiam : retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi statua sapientiæ vel numinis alicujus, quæ non loquitur, sed tamen ab omnibus honoratur, quia sapientiam vel numen repræsentat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate repræsentat sapientem.

Septuaginta in *Catena Græc.* vertunt, *amens sapientiam* (vel *sapientem*) *interrogans sapiens reputabitur; mutum autem quis se faciens videbitur prudens esse.* Minus recte Complutenses omittunt τὸ *sapientiam.* Nam Septuaginta Romæ correcti habent, *insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur.* Et sic legit S. Justinus, epist. *ad Zenam et Serenum,* ac Cassianus, *Collat.* IV, cap. IX : « Discernere divisiones, inquit, et lineas quæstionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur : Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur ; quia licet is qui interrogat, vim propositæ quæstionis ignoret, tamen quia prudenter inquirit, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnoverit. » Quare perperam apud S. Hilarium in *Psalm.* CXVIII, littera H, legitur : « In Proverbiis, inquit, Salomonis scriptum invenimus : Ignorando sapientiam, sapienter interrogantibus sapientia deputatur ; » cum in perantiquo libro eruditissimi Cardinalis Sirleti appareat scriptum fuisse : « Inintelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur. » Nam idipsum explicans statim subdit S. Hilarius : « Quo sensu id ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapienter interroget, sapere credatur, » quia interrogatio hæc signum est quod velit erudiri et discere sapientiam.

Septuaginta prius hemistichium de suo addunt, ut significent duobus modis insipientem sibi suæque famæ consulere posse, ut habeatur sapiens : *primo,* si sapienter interroget; *secundo,* si taceat : sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul a sapiente sapiens elicit responsum, quo discit quid ipse in simili quæstione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxime decet juvenes : horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo a matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, *Lucæ* II, 46. Salomon hanc gnomen hausit a *Job* cap. XIII, vers. 5 : « Utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes ! » A Salomone eamdem hausere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est : « Lagena plena nummis non sonabit; unicus et alter si in ea nummus fuerit, sonum edet et tinniet. » Sic sane quo quis doctior, eo est modestior ac taciturnior; quo indoctior, eo audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostentet. Seneca in *Proverbiis* : « Tacere qui nescit, inquit, nescit loqui ; » tacendo enim præmeditamur quid oporteat loqui. Et : « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est, » quia reprimit eum ne proferat stolida, superflua, impertinentia, perversa quæ mente gerit. Theophrastus ad quemdam qui in convivio jugiter silebat : « Si indoctus es imprudens es, inquit, prudenter facis ; sin doctus, imprudenter. » Ita refert Laertius, lib. V, cap. II. Sed Plutarchus hunc in modum dixisse scribit : « Si stultus es, rem facis sapientem ; sin sapiens, stultam. » Est enim non minima sapientiæ pars tegere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod citat hic Dionysius : « Avarus sis verbi, et audi libenter. » Denique S. Jacobi, imo Spiritus Sancti lex est : « Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, » *Jacob.* I, vers. 19. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait S. Gregorius : « Pravi sicut in sensu sunt leves, ita et in locutione præcipites ; quia quod levis mens concipit, levior lingua protinus prodit. »

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasiones quærit recessurus ab amico; impius est incorrigibilis; non deviandum a veritate; os stulti se conterit; justus se accusat; frater juvans fratrem quasi urbs firma; fructus oris replet ventrem; mulier bona ingens est bonum, mala ingens malum; pauper loquitur demisse, dives rigide; vir amicabilis amicior est fratre.

1. Occasiones quærit qui vult recedere ab amico : omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit : sed sequitur eum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate judicii. 6. Labia stulti miscent

se rixis, et os ejus jurgia provocat. 7. Os stulti contritio ejus : et labia ipsius, ruina animæ ejus. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia : et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum dejicit timor : animæ autem effeminatorum esurient. 9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini : ad ipsum currit justus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam : spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium quærit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit. 17. Justus prior est accusator sui : venit amicus ejus, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat. 19. Frater, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum. 21. Mors et vita in manu linguæ : qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum : et hauriet jucunditatem a Domino. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum : qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 23. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide. 24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater

Vers. 1. 1. OCCASIONES QUÆRIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO; OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRABILIS. — Hebræa hic a Vulgata dissentire videntur, sicque ad verbum habent : *Qui ad desiderium* (ita Aquila et Symmachus) *quærit separatus, in omni existentia,* vel *sapientia miscebit se;* quod *primo,* Chaldæus sic vertit et explicat, *desiderium quærit separatus, et omne consilium deridet;* Syrus clarius, *qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet, q. d.* Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon : Qui, inquit, a Deo divulsus est, illius præceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est inter sapientes probrum suum prodet. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui a cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo sejunxit, juxta illud : « Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente, divisique sunt alterutrum, » *Genes.* XIII, 11. Hic vero versiculus spectat ad declarandum ejus incestuosum crimen, quod tandem in universis cœtibus Israeliticis et scholis evulgatum sit; Ammonitas enim et Moabitas, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, juxta illud : « Non intrabunt Ammonites et Moabites Ecclesiam Domini, » *Deuter.* XXIII, 3.

Secundo, Aben-Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant : Qui propter desiderium (sapientiæ) a domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consectetur, propter vehementem cupiditatem qua flagrat ejus obtinendæ, hic in omni sapientia miscebit se, id est cum omnibus viris doctis miscebit se, et consuetudinem habebit. Et Vatablus : Præ amore sapientiæ ejus studiosus, inquit, quærit sejunctus esse ab hominibus, id est omnibus rebus contemptis quærit uni vacare sapientiæ, et in doctrina sana admiscere se solet.

Tertio, Baynus hæc accipit de iis qui fucatam quærunt sapientiam, ut eam ostentent; unde vertit, *secundum desiderium quoddam magis quam ex animo et bono judicio quærit,* scilicet sapientiam, *cum sit separatus a sapientia;* vel, *qui quærit verbum aliquod separatum* vel *scientiam separatam a vera sapientia, hic in omni sapientia miscebit se,* hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus videlicet a virtute veri sapientis, qua verba sua cohibeat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta S. Jacobum, cap. III, vers. 17 : « Quæ autem, inquit, desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens; sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus et contentio; » quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, quasi dicat: Qui per desiderium quoddam vanum aut juvenile investigat de rebus separatis, et quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia se ipsum separat; ut contra vanitatem eorum qui toti in nugis versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.

Quarto, Cajetanus sic vertit et explicat, *pro appetitu quærit sapientiam; in omni statuto miscebit se.* Cerne, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebraica veritate. Vir separatus animo a conversatione communi quæret, hoc est, perseverat quærendo pro appetitu, hoc est, vivendi modum

juxta appetitum proprium. Is enim cui non placet communis conversatio, quærit jugiter aliquem vivendi modum conformem appetitui suo, et quærendo miscet se in omni statuto, revolvit codices statutorum diversorum circa diversos vivendi modos, si forte inveniat, vel hauriat vivendi modum aliquem secundum desiderium suum : hæc Cajetanus (1).

Vides hic, lector, quam in diversa abeant qui a Vulgata recedunt, cui tamen adamussim astipulantur Septuaginta uti antiquissimi, sic et doctissimi Interpretes; qui proinde cum Vulgata in Hebræo pro תאוה *taaua*, id est concupiscentia, desiderium, magis clare et apposite, ideoque verius legerunt תאנה *taana*, id est occasio. Rursum תושיה *tuscia*, quod Recentiores vertunt *sapientia*, ipsi melius verterunt, *existentia*; jam *omni existentia* idem est quod *omni tempore*, ut vertunt Septuaginta et Noster. Insuper iidem vertunt *exprobrabilis*, quia in Hebræo legerunt יתגעל *iitgaal*, id est reprobabitur, vel probro erit; jam per metathesin legunt יתגלע *iitgalla*, id est miscebit se litibus, probra jaciet, exprobrabit. Unde sic quoque legendo recte Noster et Septuaginta vertunt, *exprobrabilis*, non passive, sed active, hoc est, qui exprobrat et probra jacit. Sic *incredibilis* sumitur sæpe in Scriptura active pro incredulo; *persuasibilis*, pro persuasorio, I *Corinth.* II, 4; *desperabilis* pro desperato et desperare faciente, *Jerem.* XV, 18. Denique etiamsi per omnia legas in Hebræo, uti jam legitur, recte lectionem illam Vulgatæ et Septuaginta accommodes, hoc modo : Qui pro desiderio, id est pro libito, quærit separatus, scilicet esse, id est discedere ab amico, hic in omni essentia, id est in omni re et tempore exprobrabit, hoc est, lites et probra jaciet in amicum. Vulgatæ et Septuaginta accedit Arabicus, qui vertit, *vir dives, qui dividere vult amicos suos, accipit occasiones, et omni tempore erit exprobrans.*

Sensus ergo est, *q. d.* Qui pertæsus amici et amicitiæ eam vult solvere et dissociare, vel ob animi inconstantiam, vel quia se læsum putat ab amico, vel ut magis utiles aliorum amicitias captet, hic ne temere et sine ratione, ideoque infideliter vel malitiose, videatur amicitiæ renuntiare, quærit occasiones, prætextus et causas, ob quas id juste facere videatur, nunc amici vitia, nunc suas occupationes, nunc alia causando : hinc « omni tempore erit exprobrabilis » passive, id est ignominiosus et vituperandus tum ipsi amico, tum cæteris, qui ejus infidelitatem lacessent probrisque proscindent, quia cum ipse ne quidem læsus debuisset ab amicitia recedere, causas tamen sine ulla occasione irascendi, et amicum deserendi prætexit. Vel potius erit *exprobrabilis* active, id est, lites et probra jaciet assidue in amicum, ut eum a se suaque amicitia depellat; hoc enim significant Hebræa, sive legas *iitgaal* cum Nostro, sive, ut Recentiores, per metathesin *iitgalla*. Et sic quoque exponas Græcum ἐπονείδιστος, quod habent Septuaginta, active, ut idem sit quod probrosus, contumeliosus, probra jaciens. Posterius enim hemistichium videtur explicare prius, nimirum docere occasiones dissolvendæ amicitiæ, quas quærit amicus infidus, esse lites et probra, quæ in amicum assidue jacit. Verum enim est vetus proverbium : « Injuria solvit amores; » quod tamen nimius et demens amator falsum esse contendit, dum in *Epigram.* ita canit :

Exprobrabilis, id est probra jaciens.

> Fabula, quod jactant, injuria solvit amores;
> Namque redardescit sic magis iste furor.

Loquitur, ut dixi, Salomon de amico infido et iniquo. Similis tamen ratio est amici æqui et fidi: hic enim eum amicum, quia vitiosum, sibique noxium, a se ablegare cupit, quærit occasiones quibus opportune et commode id præstet, ne amicum vel alios invisos sibi faciat, et contra se concitet : omnia enim subita sunt violenta, ideoque exosa, præsertim si importune fiant. Unde vetus dictum est : « Amicitiæ non rumpendæ, sed dissuendæ sunt. » Sic Samson instinctu Dei quærens uxorem Philistinam, quæsivit occasionem rumpendi pacem cum Philistinis, eorumque jugum excutiendi, *Judic.* XIV, 4. Sic rex Israel, videns regem Syriæ ad se misisse Naaman leprosum ut curaretur a lepra, dixit : « Animadvertite et videte quod occasiones (rumpendi fœderis et inferendi belli) quærat adversum me, » IV *Reg.* V, 7.

Ratio a priori est, quod occasio sit tempus actionis opportunum : unde in aggrediendo conficiendoque negotio præcipuum habet momentum, ut alibi ostendi. Hinc Festus occasionem ita definit : « Est opportunitas temporis casu proveniens. » Cicero vero, lib. I *De Invent.* : « Occasio, inquit, est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. » Quocirca prudentes in re qualibet, ac præsertim in concilianda vel dissuenda amicitia commodam quærunt occasionem et opportunitatem; ab opportunitate enim pendet rei ex voto successus, ac prosper actionis effectus, felixque eventus. Veritas hujus sententiæ manifesta est in quotidiana experientia, et potissimum in hæreticis, qui quandoquidem fastidio vetustatis, aut sua malitia, quærunt discessionem ab Ecclesia, quidvis causantur, minutissima quæque exaggerantes et calumniantes, omniaque insectantes et traducentes apud populum, nihil aliud fere inculcantes in omnibus suis concionibus quam Ecclesiasticorum vitia, in quæ assidue debacchantur.

Apologus vulpis et galli.

Huc facit apologus vulpis et galli apud mythologos : Vulpes enim nacta occasionem capiendi gallum criminabatur eum, quod in aurora vociferando somnum suum et aliorum animalium in-

(1) Recentiores, *libidinem*, suum arbitrium, non nisi quod sibi lubet, *quærit qui se separat* ab aliis, id est insociabilis, alieni moris contemptor fastidiosus; *contra omnem rectam rationem se effert*, pugnat *animo exacerbato.*

terturbaret. Excusavit se gallus. Imo vero, ait, voce mea te et omnes excito ut evigiletis, et cibum prædamque quæratis. Cui vulpes: Ut ut est, inquit, prandendum mihi est, impransus a te non discedam; quare gallum suffocavit et devoravit. Similis est de leone qui cervum criminatus, quod ingrediens lacum ad bibendum, pedibus aquam turbidam efficeret, eum invasit et comedit.

Mystice Auctor *Catenæ Græcorum*: « Occasionem, inquit, vel prætextum hoc loco appellat peccata; amicos autem sanctos, quibus per virtutum culturam conjungebatur. Tenebitur porro perpetuo probro obstrictus, qui horum amicitia et stabilitate vivit destitutus. » Sic hoc sæculo Henricus VIII, Angliæ rex, ut S. Thomæ Cantuariensis, cui ipse paulo ante cum tota Anglia devotionis et beneficiorum vinculo obstrictus vivebat, sepulcrum gemmis et auro dives expilaret, eum non tantum amicorum, sed et Sanctorum albo, inaudito a sæculis sacrilegio, expunxit. Atque ut hoc jure videretur facere, eum veluti Henrico II rebellem perduellionis reum peregit, et lata in tribunali sententia damnavit, uti fuse narrat Sanderus, lib. II *De Schism. Anglic.*: quo facto æternum Dei, Angelorum hominumque odium et probrum sibi conscivit. Simili modo peccator ob amicas veneres, opes et cupidines amicitiæ Dei et Sanctorum renuntiat, ac cum diabolo et mundo societatem copulat, cujus proinde pœna et probrum perennabit in gehenna. Tales tacite et reipsa dicunt illud impiorum apud Isaiam, cap. XXVIII, 15: « Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos; quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus. » Quibus proinde Deus flagellum intentans: « Delebitur, inquit, fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans, cum transierit, eritis ei in conculcationem. » Porro occasiones quas impius, ut Dei et Sanctorum amicitiæ renuntiet, prætexit, recenset Christus in parabola invitatorum ad nuptias, *Lucæ* XIV, 18: « Et cœperunt, ait, simul omnes excusare. Primus dixit: Villam emi, et necesse habeo exire et videre illam; rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire. » Ubi vide S. Ambrosium, S. Chrysostomum cæterosque Interpretes. Hosce merito increpat S. Jacobus, cap. IV: « Adulteri, inquit, nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit esse amicus sæculi hujus, inimicus Dei constituitur. » Vide quæ ibidem annotavi.

Henricus VIII S. Thomam excanonisavit.

Vers. 2. 2. NON RECIPIT STULTUS VERBA PRUDENTIÆ, NISI EA DIXERIS QUÆ VERSANTUR IN CORDE EJUS. — Hebræa habent, *non volet stultus verba intelligentiæ, nisi in revelando cor ejus* (1), id est, nisi reveles ea quæ ipse corde volvit. Aquila, *non volet αemens in prudentia*, id est prudentiam, supple, audire et discere. Est hebraismus; Hebræi enim verba contactus, quale est audire, construunt cum ablativo, mediante præpositione *in*. Septuaginta, *non habet opus sapientia*, vel potius *non habet usum* (hunc enim significat χρεία, et huic respondet Hebræum לא יחפוץ *lo iachpots*, id est *non volet*) *sapientiæ mentis inops; magis enim stultitia ducitur quam sapientia;* Chaldæus vero, *non vult stultus intelligentiam, sed in stultitia immoratur ejus animus*; Syrus, *stultus non amat sapientiam, quia cor ejus stultitiam cogitat;* Vatablus, *stultus non delectatur intelligentia, sed his duntaxat quæ corde suo volutat.*

Ex his ergo versionibus *primo*, planum hunc sensum elicias, *q. d.* Stultus non amat, nec recipit verba sensata et prudentia, « quia sibi desipiunt ob habitum contrarium, » ait Lyranus; sed tantum vana, levia, carnalia et stulta, qualia ipse amat versatque mente sua, quia his plenum est cor ejus, juxta illud: « Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, » I *Corinth.* II, 14. Rursum, *q. d.* Stultus non recipit sapientes doctorum sententias, sed suis quas corde concepit opinionibus mordicus adhæret; quare nisi eadem dicas quæ ipse sentit, non te audiet, sed explodet. Agitur enim et occæcatur stultitia, id est stulta concupiscentia et curiositate; quare verba prudentiæ et virtutis non admittit. Ita Auctor *Catenæ Græcorum*, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Jansenius et alii. Juxta hunc sensum τὸ *nisi* accipitur non ut exceptivum, sed ut adversativum significans *sed, tantum.*

Secundo, pressius et profundius, *q. d.* Non recipit stultus prudentiam, nisi eam dixeris et docueris per ea quæ ipse corde suo versat, nisi scilicet te ejus ruditati et stoliditati accommodes, ut cum inepto quasi ineptias, et cum stulto stultescas. Docet ergo magistrum cum stultis quasi desipere, ac stultum agere debere. Juxta hunc sensum τὸ *nisi* proprie accipitur ut nota exceptionis. Ab eo enim quod dixit, stultum non capere verba prudentiæ, excipit casum unum, scilicet si stulto te accommodes: sic enim per stultitiam a stultitia eum deduces ad sapientiam. Igitur hæc gnome significat *primo*, stultum ita depressum et affixum esse suæ stultitiæ, ut ad sapientiam assurgere nequeat. *Secundo*, magistrum, ut stultum doceat sapientiam, debere se ineptis et stultis ejus conceptibus, quoad licet, conformare, ut ex eis quæ ipse capit et amat, sensim elevetur et deducatur ad sapientiam. Sic Christus vestivit se carne nostra, ut carnales et insipientes homines ad Deum et divina deduceret; accommodabat enim se carnalibus eorum sensibus; unde docebat per parabolas nuptiarum, seminis: messis, zizaniorum, etc., quæ plebeiis et rudibus notæ et familiares

(1) Rectius, *sed in eo quod cor suum se ipsum retegit,* id est, tantum in eo sibi placet, ut prodat, quod in suo animo gerit, id est stultitiam suam.

erant, ac per illas adumbrabat, et quasi describebat crasso et rudi quodam modo res cœlestes et divinas, quas alioqui non intellexissent homines, si nude in se, uti sunt, fuissent a Christo propositæ. Christum imitatus S. Paulus, I *Corinth.* I, 18 et seqq., celebrat et prædicat stultitiam crucis Christi : « Quia, inquit, quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Et *Galat.* IV, 20 : « Vellem, inquit, esse apud vos modo, et mutare vocem meam, » ut cum vobis quasi parvulis et balbutientibus balbutirem.

Sic S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, nos docuit praxim convertendi mundanos et carnales, dicens : « Ad tales convertendos ingrediamur cum eo quod ipsorum est, sed egrediamur cum nostro, » *q. d.* Initio misceamus sermones de rebus mundi, quas mundani capiunt; sed inde commode traducamus sermonem ad ea quæ ad salutem animæ spectant, qui noster est finis et scopus. Et S. Franciscus Xaverius cum Indis et Barbaris agebat quasi Indus et Barbarus, cum pueris quasi repuerascebat, cum militibus agebat de militia, cum agricolis de agricultura, cum mercatoribus de mercibus; itaque omnibus omnia factus, omnes lucrabatur Christo. Ita quisque sua inescandus est esca, ac suo capiendus hamo.

Porro alii aliter hanc gnomen explicant : *primo,* R. Levi, *q. d.* « Vecors prudentiam non amat, nisi quando ejusdem inscitia animusque patefit : tunc enim tantummodo magnam vim esse prudentiæ arbitratur; sed deinde ad sapientiam acquirendam, animoque consignandam non excitatur. » Sic et Vatablus.

Secundo, Cajetanus vertit, *non volet stultus intelligentiam; quod si, ad detegendum cor suum.* Et est sensus, quod stultus non studet ad intelligendum : quod si studeat ad intelligendum, studet ad hoc ut detegat cor proprium, hoc est, ad manifestandum aliis quod ipse intelligit. Vana gloria itaque describitur finis imprudentis, si studet ad penetrandum aliqua intellectu. Absolute autem non placet illi intelligentia rerum, aut scriptorum. Hæc Cajetanus.

Tales sunt qui novas comminiscuntur opiniones, ac veterum tritas sanasque sententias rident et explodunt; quod superbiæ, æque ac insipientiæ, est argumentum. Accedit Baynus : Asserit, inquit, stultum non quærere sapientiam ob amorem sapientiæ, sed duntaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, et ut doctus habeatur : alia de causa non volet sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur, *nisi ob revelationem cordis sui.*

Tertio, Cassianus, *Collat.* XIV, cap. XVII, ex Septuaginta sic legit, *non opus est sapientia, ubi deest sensus; magis enim ducitur insipientia,* sicque explicat, *q. d.* Via virtutis et perfectionis non est docenda apud impios et immundos; hi enim ejus sunt incapaces, eamque rident et subsannant, juxta illud Christi : « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos, » *Matth.* VII, 6. Hi sensus non sunt improbabiles, nec huic loco incongrui.

3. IMPIUS, CUM IN PROFUNDUM VENERIT PECCATORUM, CONTEMNIT : SED SEQUITUR EUM IGNOMINIA ET OPPROBRIUM. — Hebraice, *cum venit impius, venit etiam contemptus, et cum ignominia* (Pagninus, *cum viro ignominioso* (1)) *venit opprobrium;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *in veniendo impium venit contemptus;* Chaldæus, *quando venit impius in stultitia, venit et in ignominia et in opprobrio;* Syrus, *venit super eum stultitia et opprobrium et calumnia;* Septuaginta consonant cum Vulgata; habent enim, *quando venerit impius in profundum malorum, contemnit; supervenit autem ei inhonoratio et opprobrium.* Igitur τὸ *in profundum peccatorum* non est in Hebræo, sed illud subaudierunt et suppleverunt Septuaginta et Noster. Tacite enim continetur in voce *impius.* Impius enim hic sumitur in actu perfecto, sive completo. Igitur *impius* vocatur, qui non semel vel iterum ex infirmitate vel ignorantia in peccatum lapsus est, sed qui assidue ex malitia et impietate peccat, ut jam peccati callum obduxerit, qui sane in peccatorum profundum devenit.

Jam varii varie explicant : *primo,* ex Hebræo Aben-Ezra : Cum impius, inquit, in lucem editur, simul cum eo accedit contemptus, quo alios ludibrio habet : atque illis despiciendis opprobrium, quo illos appetet, simul aderit. Sensus autem est, ex contemptu opprobrium oriri, quemadmodum flagitium est ansa flagitii. Et R. Levi : Adveniente scelesto, inquit, simul etiam contemptus adest; solemne enim illi est, ut alios floccifaciat. Præter contemptum vero et ignominiam, qua is notatur ob fœdas ignominiosasque actiones, cæteris eadem contumeliosa affinget : maculas enim et probra, quibus ipse laborat, cæteris etiam inuri curat.

Sic quoque explicant Jansenius, Cajetanus, Baynus, *q. d.* Impius viros probos contemnit, eosque ignominia et probro afficit, objiciens et affingens eis crimina, quibus ipse obnoxius tenetur, ut scelerum et infamiæ habeat socios, quibus se tegat et tueatur. Unde Nazianzenus in Iambic. *De spectac. ad Seleucum,* ait impios satagere suam peccati scabiem aliis affricare, « ut criminum plurimos socios habentes labes obtegant suas. » Et in *orat.* 28 : « Omnes impii, inquit, facile adducuntur, ut vitia sua de aliis partim suspicentur, partim loquantur. »

Verum nostræ versionis Vulgatæ et Septuaginta clarus planusque est sensus, *q. d.* Impius quotidie crescens in impietate, unamque alteri ac majorem minori assidue accumulans, tandem in profundum impietatis barathrum dilabitur; quo

(1) Melius *cum ignominia,* id est, turpiter factis. Abstractum pro concreto. In priori membro Vulgatus cum Septuaginta legit באגם una voce, ab אגם, *profundum.*

cum dilapsus est, jam contemnit omnia monita et monitores, omnia scelera et probra, omnem ingenuitatem et pudorem (unde S. Athanasius, serm. 4 *Contra Arianos*, τὸ *contemnit* explicat *pudorem exuit*), omnia damna et pericula, omnia jura divina et humana, omnia sacra et profana, adeoque omnes cœlites et Angelos ipsumque Deum, cujus tandem providentiam, imo essentiam et existentiam negat, juxta illud *Psalm.* XIII, vers. 1 : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. » Unde Hugo explicat : « Contemnit, inquit, conscientiam; » Lyranus : « Contemnit supplicia; rursus, contemnit omnem correptionem, veniam omnemque medicinam. Sed sequitur eum ignominia et opprobrium, » quo ob assidua scelera fit infamis, imo dedecus ac probrum cœli et terræ, hominum et Angelorum, ac tandem fit pabulum gehennæ, æternumque dæmonum ludibrium. Porro impius omnia jam dicta contemnit, tum quia peccatis excæcatus non videt, nec æstimat damna sibi ex peccato imminentia; tum quia peccati dulcedine illectus totus in illud rapitur. Itaque ut liberius et suavius peccet, metum cujuslibet mali, qui eum a peccato revocare posset, abjicit, repellit et contemnit. Profundum ergo peccatorum, in quod se præcipitat, causa est contemptus.

Profundum peccatorum, quod? Quæres, quodnam est hoc *profundum peccatorum*, quod impium adigit in contemptum, indeque in opprobrium et exitium? Varii varie assignant : ex omnibus variorum expositionibus ordine dispositis, gradus hujus profundi et barathri construam ex verbis et mente Patrum.

Resp. Primo. *Primo* ergo, S. Chrysostomus per *profundum* accipit peccandi consuetudinem : hæc enim consuetudo necessitatem quamdam peccandi affert, qua fit ut homo quasi impos sui rapiatur in suas concupiscentias, quibus ultro se totum mancipavit : quo fit ut omnia, quæ eum a peccato avocare possent, spernat et contemnat : perinde ac porci luto se obruentes et opplentes contemnunt omnem nitorem et puritatem, imo luto et sordibus se oblectant et pascunt. Audi S. Chrysostomum, epist. *ad Theodor.*, qua eum lapsum in spem veniæ erigit, si caveat relapsum : « Tantum, ait, ne relabaris, ne exscindas spes amplas, ne in te admittas, quæ impiis accidunt. Nunquam enim peccatorum quamlibet exuberans copia in desperationem conjicere solita fuit, sed cum illis impiam habere animam. Propterea Salomon non dixit simpliciter : Quisquis venit in profundum malorum, contemnit; sed nominatim, inquit, impius : quia illorum tantum est ille morbus, postquam in profundum malorum descenderunt. Et hoc est quod non permittit eos respicere, neque eo reverti unde exciderant. Nam flagitiosa desperatio perinde atque collarium incumbit in animæ cervicem, et compellens oculos in terram demittere prohibet, ne ad Dominum suum suspiciat. » Audi eumdem, homil. 22 *in Genes.* : « Impius, cum in profundum ceciderit malorum, contemnit; grave enim, grave est, dilecti, capi laqueis diaboli : anima enim postea quasi in retibus comprehensa trahitur, et sicut sus in luti volutabro immergitur, sic et ista a mala consuetudine obruta ne sentit quidem peccatorum suorum fœtorem. » Consuetudo enim est quasi lectus in quo suaviter peccator recumbit et indormit, ut nihil aliud gustare, vel sentire videatur : imo est quasi centrum, in quo plane conquiescit et affixus est. Unde pro *profundum* græce est βάθος, id est ima profunditas, quæ in circulo, puta in globo terræ, est ipsum centrum. *Primo* ergo, sicut omnia gravia naturaliter feruntur in centrum, sic peccator peccato assuetus et imbutus quasi naturali impetu rapitur ad peccatum; *secundo*, sicut lapis in centro suo conquiescit, sic et peccator conquiescit in peccati illecebra; *tertio*, sicut centrum detinet res sibi affixas, sic consuetudo peccati detinet peccatorem, ut in eo perseveret usque ad mortem et gehennam; *quarto*, sicut res in centro nullum sentiunt motum vel impulsum : sic peccator peccato assuetus nullum sentit conscientiæ remorsum, vel gratiæ excitantis impulsum. Consuetudo ergo est primus gradus peccatorum, quibus gradatim ad imum profundi barathrique descenditur. Sequitur secundus. **Peccatum quasi centrum ob quatuor analogias.**

Secundo. *Secundo*, S. Athanasius, serm. 4 *Contra Arianos*, per *profundum* accipit cæcitatem mentis, quæ ex consuetudine peccandi sequitur. Peccatum enim iteratum continue magis magisque excæcat mentem, ut non videat quod agit, nec malum a bono discernat, imo malum quod agit æstimet esse bonum. Quare omne bonum illi contrarium contemnit, juxta illud *Ephes.* cap. IV : « Ut jam non ambuletis, sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei, per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam, » etc.

Tertio. *Tertio*, alii per *profundum* accipiunt obdurationem, puta impudentiam, impœnitentiam, contumaciam et pertinaciam peccandi. Peccator enim consuetudine peccati excæcatus in peccando obduratur, fitque impudens, contumax et pertinax, unde omnia alia ridet et contemnit. Ita S. Isidorus, lib. I *Sent.* cap. XIV : « Perpetrare flagitium aliquod, inquit, mors animæ est; contemnere pœnitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare vero in infernum descendere. Unde et Scriptura ait : Impius, dum in profundum malorum venerit, contemnit. » Et Gratianus, *De Pœnit.* dist. I, can. 60, ex S. Gregorio : « Voluissent iniqui, si potuissent, sine fine vivere ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam

ergo justitiam judicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato. » Subdit deinde Gratianus : « Hinc Christus ex persona membrorum ait : Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. Quod S. Augustinus exponit dicens : Puteus est humanæ iniquitatis profunditas, in quem si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non clauseris os tuum ; confitere ergo, et dic : De profundis clamavi ad te, Domine ; et evades. Claudet super illum Dominus, qui in profundo contemnit, a quo mortuo, velut ab eo qui non sit, perit confessio. Hinc idem Propheta ait : Introite portas ejus in confessione ; ostendens ad portas misericordiæ non nisi per confessionem peccati aliquem posse pertingere. » Hinc et S. Hieronymus in *Ezech.* I, per *profundum peccatorum* accipit amissionem conscientiæ et synderesis : « Conscientiam, ait, cernimus præcipitari apud quosdam, et suum locum amittere, juxta id quod scriptum est : Impius, cum in profundum peccatorum venerit, contemnit; » contumacia ergo est tertius peccatorum gradus. Sequitur quartus.

Quarto. *Quarto*, S. Bernardus, *De Gradibus humilit.*, per *profundum* accipit Dei contemptum, quem parit obduratio et contumacia. Cor enim durum nec homines timet, nec Deum reveretur. Sic enim ait, *gradu* 11 : « Post decimum itaque gradum, qui rebellio dictus est, expulsus vel egressus de monasterio statim excipitur ab undecimo. Et nunc ingreditur vias quæ videntur hominibus bonæ, quarum finis (nisi forte Deus eas illi sepierit) demerget eum in profundum inferni, id est in contemptum Dei. Impius siquidem, cum venerit in profundum malorum, contemnit. » Sic et Hugo multa conglomerans : « Profundum peccatorum, ait, dici potest contumacia, pertinacia, defensio, jactantia, desperatio, præsumptio, excæcatio intellectus, corruptio affectus. » Ubi nota quatuor hujus profundi dimensiones. Altitudo enim est jactantia, cum quis de malefactis suis quasi benefactis gloriabundus exsultat; huic opposita profunditas est desperatio veniæ et salutis ; longitudo est consuetudo peccandi, latitudo est præsumptio de Dei misericordia.

Quinto. *Quinto*, Beda et S. Cæsarius Arelatensis, hom. 13 *De Pœnitent.*, per *profundum* accipiunt desperationem, quam parit obduratio Deique contemptus. Audi Bedam : « Qui longis peccatorum tenebris involutus semel de luce desperat, jam ex desperatione contemnit, id est, passim sibi peccandi frena relaxat; sed talis opprobrium futuræ damnationis nulla ratione evadit, quem ab usu suæ iniquitatis nulla divini timoris memoria cohibuit. » Audi S. Cæsarium : « De multitudine, ait, peccatorum desperatio nascitur, et ex desperatione absque ulla reverentia peccatorum frena laxantur, et impletur illud quod scriptum est : Impius, cum venerit in profundum peccatorum, contemnit. » Audi et Auctorem *Imperfecti*, homil. 40 *in Matth.* : « Homo, qui grave facit peccatum, dum non habet amplius quod jam speret in Deum, pejora committit, dicente Salomone : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit. Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis escis ; si autem intellexerit insanabilem se esse, jam non sibi parcit : sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo ; si autem graviter peccando cœperit desperare, jam nihil dubitat facere, quasi qui jam peccatis suis vincit judicium Dei : nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundum mensuram boni sui accipit gloriam : sic et in malo gradus sunt pœnarum, et unusquisque secundum mensuram mali sui accipiet pœnam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione bonorum, sic infinitus est in retributione malorum. »

Sextum et imum profundi peccatorum est ipse infernus vitaque infernalis quam parit desperatio. **Sexto.** Desperati enim agunt vitam infernalem, vivuntque quasi dæmones et damnati ; imo subinde vident dæmones, ac locum sibi cum eis in gehenna destinatum, uti vidit Theodoretus, Chrysaorius, et Iconiensis ille apud S. Gregorium, lib. IV *Dialog.* XXXVIII. Hi tandem quasi perditi contemnunt omnia, pejerant, blasphemant et abominanda perpetrant.

Collige jam hosce gradus peccatorum, et ex iis scalam, qua recta descenditur in tartara, construe : nimirum peccator ex peccato descendit in primum profundi gradum, qui est consuetudo peccandi; ex eo descendit in secundum, qui est cæcitas mentis; ex eo in tertium, qui est contumacia ; ex eo in quartum, qui est Dei contemptus; ex eo in quintum, qui est desperatio; ex eo in sextum, qui est gehenna et vita gehennalis. Similibus, sed contrariis virtutum gradibus scandunt justi in altum, puta in summum cœlorum : ex una enim virtute ascenditur ad aliam, inde in earum consuetudinem, inde in animi obfirmationem, inde in certam salutis fiduciam, inde in constantem Dei amorem, inde in perseverantiam jugemque unionem cum Deo, inde ad Deum Deique fruitionem in cœlum, juxta illud : « Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion, » *Psal.* LXXXIII, 8.

4. AQUA PROFUNDA VERBA EX ORE VIRI : ET TORRENS REDUNDANS FONS SAPIENTIÆ. — Pro *torrens* **Vers. 4.** hebraice est נחל *nachal*, quod tam fluvium quam torrentem significat : male aliqui stagnum vertunt. Aquila vertit, φλέψ, id est *vena*. Pro *redundans* hebraice est נובע *nobea*, quod Septuaginta vertunt ἀναπηδύει, id est *scaturit*. In multis codicibus est ἀναπηδῶν, id est *prosiliens*; Theodotion, ἀνομβρῶν, id est *redundans*; Aquila et Symmachus, ἀναβλύζων, id est *erumpens*. Unde Chaldæus vertit,

aqua profunda os viri, torrens redundans fons sapientiæ; Septuaginta Romani et Complutenses, *aqua profunda sermo in corde viri; flumen autem scaturiens et fons vitæ.* Verum pro *vitæ* cum Hebræis, Vulgata, Chaldæo, Aquila, Symmacho, Theodotione, et cæteris omnibus legendum videtur *sapientiæ.* Unde Auctor *Catenæ Græcorum* sic ex Septuaginta clare legit et explicat : « Doctrina, quæ in justi viri corde continetur, est veluti aqua profunda; eadem est quasi fluvius scaturiens ac fons vitæ. Cognitio, qualis mente comprehendi non potest, latet in pectore viri secundum Deum ambulantis, quæ hoc loco fons vitæ, alibi fluvius pacis appellatur. Aut quæ dicit, huc tendunt: Quando quispiam sapientiæ verbum in cordis fundo usque custodit, neque cum aliquo illud communicat, efficitur in eo fluvius scaturiens, hoc est magnus et profundus. Potest autem fons vitæ de uno nonnunquam verbo fluvium producere. » Aliter : « Fluvius scaturiens ejusmodi est, qui terram subjectam irrigat, largeque inebriat, et ad fertilitatem et ubertatem præparat. »

Hinc liquet per *virum* hic accipi prudentem et sapientem; nam, ut ait R. Salomon, hebræum אִישׁ *isch,* id est *vir,* in Scriptura fortem strenuumque significat, atque ob prudentiam et fortitudinem magnum et excellentem (1).

Nonnulli ex versione Septuaginta Roman. et Complutensium, censent hic verba sapientium comparari aquis triplicibus, scilicet *primo,* aquis profundis fluminis; *secundo,* torrenti redundanti; *tertio,* fonti scaturienti, *q. d.* Sapientum alius orationem uberem et affluentem fluminis instar ingentis effundit, sicut olim S. Hieronymus, S. Hilarium « eloquentiæ Christianæ Rhodanum » appellavit; alius tanquam rivus sermonem volvit; alter demum velut fons verba emittit. Sic Plutarchus in *Pericle* Demostheni orationis flumen tribuit, Isocrati rivum accommodat, Æschini fontem adscribit. Sic inter Christianos S. Chrysostomus quasi flumen uberem et copiosam orationem volvit, Nazianzeni eloquentia rivum imitatur, ac demum Basilii sermo fontem perenniter fluentem repræsentat.

Rursum unus idemque sapiens pro varietate loci, temporis et personarum nunc se effundat copiose et graviter ut flumen, nunc temperate ut torrens, nunc submisse ut fons. De quo S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christian.*, cap. XIX : « Et tamen, ait, cum doctor debeat rerum dictor esse magnarum, non semper debet eas granditer dicere, sed submisse cum aliquid docetur, temperate, cum aliquid vituperatur sive laudatur; cum vero aliquid agendum est, et tamen ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, et ad flectendos animos congruenter. » Si secus fiat, dicere licebit quod de Anaximene perorante dixit Theocritus, teste Stobæo, *serm.* 34 : « Incipit verborum flumen, mentis gutta. »

(1) Idem ex altero hemistichio colligere, pronum est.

Verum quia Hebræa, Chaldæus, Aquila, Symmachus, Theodotion, cæterique omnes, quin et Septuaginta in *Catena Græcorum,* bimembrem faciunt hanc sententiam, uti paulo ante ostendi, et pro *fons vitæ* habent *fons sapientiæ,* ac tollunt τὸ *et,* quod Septuaginta Romani et Complutenses interjiciunt inter *flumen,* sive torrens et *fons;* hinc genuinus sensus est, ut posterius hemistichium explicet prius, ejusque causam et originem assignet, *q. d.* Verba manantia ex ore sapientis sunt sicut aqua profunda fluminis vel torrentis : quia cor sapientis est sicut vena, vel fons sapientiæ profundus, qui jugiter manat sapientiam, sicut fons jugiter effundit aquam, quæ sensim collecta efficit torrentem vel fluvium. Causa enim cur verba sapientis sint copiosa et profunda, est quia manant ex corde profundo ac sapientiæ pleno, *q. d.* Mens profunda sapientis profundam eructat sapientiam instar fontis profundi, copiosi et perennis. Sicut enim in Alpibus videmus fontes scaturire aquas largas, ex iisque collectis oriri Rhenum, Œnum, Rhodanum aliosque fluvios; ac simili modo ex Parnasso monte oriri Bactrum, Choaspem, Araxem, Tanaim et Indum, ait Aristoteles, lib. I *Meteor.* cap. I (sane in Alpibus vidi ex altissimis montibus collectas aquas, in subjectas valles magna copia et fragore ruere, illicoque efficere torrentes et fluvios ingentes, qui homines, equos et currus sorbeant, præsertim in hieme) ; sic pariter mens sapientis est vena et fons perennis jugiter ebulliens sermones sapientes, qui proinde copiosi sunt et profundi, ut jam torrentes et flumina sapientiæ esse videantur. Ita Salomonem explicat Siracides, *Eccli.* XXI, 16 : « Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet. »

Igitur verba sapientis et sapientiæ comparantur aquis profundis fluvii vel torrentis : cor vero, sive mens, comparatur venæ sive fonti, ex quo hæ aquæ scaturiunt. *Sapiens est flumen sapientiæ.*

Primo, quia sicut fluvius manat ex fonte, sic verba oris ex corde. Hinc fons dicitur a fundendo, ait Festus, quod fundat aquas. Dicitur et vena. Sicut enim vena est sanguinis conceptaculum, diciturque a veniendo, quod ex ea veniat, et per eam permeet sanguis in totum corpus : sic et ex fonte velut vena venit aqua, et in terras camposque permeat. Græce vena dicitur φλέψ a φλέειν, id est redundare, quod sanguine vel aquis plena sit et redundet. Quod ergo vena sive fons est fluvio, hoc cor est ori et verbis, scilicet eorum origo et scaturigo, *q. d.* Verba sapientis non in ore, sed in corde nascuntur, quia ex imo cordis manant, adeoque ex abundantia et profunditate cordis profluunt instar fluminis ex fonte scaturientis et jugiter profluentis. *Primo.* *Secundo,* sicut fons nunquam arescit, sed perennes fundit aquas : sic cor sapientis perennes fundit sapientiæ doctrinas. *Secundo.*

Ita Aben-Ezra : « Verba sapientis, inquit, sunt velut aquæ profundæ, quæ pellucidæ sunt; qua ratione enim torrens assidue aquas ebullit, ita scaturigo sapientiæ in viro sapiente exhauriri nequit. » *Tertio*, sicut aquæ fluvii, vel torrentis, ex jugi fonte manantes sunt copiosæ, ideoque profundæ : sic et dogmata sapientis manantia ex corde sapienti sunt copiosa et profunda. Unde Tigurina vertit, *verba oris viri velut aquæ profundæ sunt, et fons sapientiæ velut uberrimum flumen*; id est, inquit Vatablus, *ut aquæ profundæ exhauriri non possunt, sic nec viri sapientis verba unquam deficiunt.* Imo, ut ait R. Levi, eorum vim finemque non facile est assequi, nec eorum arcana penetrare. *Quarto*, sicut ex fonte quantum aquæ effluit, tantumdem aliunde affluit : sic et cor sapientis quo plura eructat, eo plura percipit : quo enim plura ex illo profluunt, eo plura supersunt quæ ex illo effluere possint, ait R. Levi. *Quinto*, fons suam concham primo implet, deinde redundantem aquam diffundit, aliisque communicat : sic et sapiens primo mentem suam, deinde aliorum sapientia imbuit, juxta illud S. Bernardi : « Doctor sit concha, non canalis, » qui nihil aquæ retinet, sed totum quod recipit, effundit. *Sexto*, sicut fluvius superne patulas habet aquas, quas omnibus communicat, inferne vero profundas, quas nulli nisi urinatores penetrant : sic et sapiens vulgaria omnibus communicat, arcana vero sapientiæ paucis revelat, ut cum S. Paulo parvulis det lac ad potandum, et sapientibus sapientiam loquatur in mysterio : ita Beda. *Septimo*, sicut aquæ ex venis et fontibus manantes per occultos viarum flexus, meatus et mæandros percolantur, ut suam amaritiem, salsedinem, crassitiem, aliudve vitium deponant; sic et verba sapientis per varias mentis et rationis meditationes, considerationes et examina percolantur, ut, antequam ad os veniant, omnem amaritudinem, turbationem, iram, inconcinnitatem deponant, sintque suavia, grata, prudentia, etc. Insuper, sicut aquæ fontium, dum per venas auri, argenti, ferri, vitrioli, sulphuris, etc., transeunt, horum mineralium vim imbibunt, quo fit ut calculo, hydropi, inflammationibus, etc., medeantur, uti faciunt fontes Puteolani, Spadani, Aquenses : sic pariter verba sapientum per venas meditationum de humilitate, patientia, mansuetudine, charitate, fervore transeuntia, harum virtutum vim sugunt, fiuntque humilia, patientia, mansueta, benevola, fervida. *Octavo*, sicut fons ex orificio exiguo leniter modicam fundit aquam, quæ continua effusione augescens crescit in flumen : sic pariter sapientiæ doctor leniter per modica præcepta docet sapientiam, ne eorum multitudine et pondere rudem discipulum obruat, sed sensim plura et plura illi instillans, tandem omni sapientia instar fluminis eum imbuit et replet. Idipsum eleganti similitudine pluviæ vehementis sive imbris, ac lenis sive stillicidii repræsentat S. Gregorius Nazianzenus, orat. 15 *De plaga grandinis* : « Vehemens enim nimbus segetes sternit, et illico deficit, lenis vero segetes fovet et perdurat : idem facit doctrina nimia et modica, sive placida et lenis. »

Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo. Octavo.

5. ACCIPERE PERSONAM IMPII NON EST BONUM (id est, est pessimum et nefarium, ait R. Levi; est miosis), UT DECLINES A VERITATE JUDICII. — Hebraice, *ad dejiciendum justum in judicio*; Chaldæus, *neque declinare a judicio contra justum*; Syrus, *neque etiam pervertere judicium in justum*; Septuaginta, *admirari personam impii non bonum, neque sanctum declinare justum in judicio*. Pro *accipere* hebraice est נשא *seet*, quod Cajetanus vertit, *elevare personam*; Septuaginta, *mirari* vel *suspicere*; Aquila, Symmachus, Theodotion, *sumere*; Noster, *accipere*; alii, *ferre* vel *portare*. Omnia eodem redeunt. Qui enim personam impii, quia potens, vel dives, vel amicus, vel magnificus est, reveretur, suspicit, elevat et admiratur, hic illius litem et causam accipit et elevat quasi æquiorem et meliorem, ac vice versa causam justi contra impium juste litigantis in judicio deprimit et condemnat. Unde R. Levi : « Nefarium est, inquit, ut criminosi ratio habeatur in judicio, quo insons judicio perturbato causa cadat; si enim judex scelestum in judicio honore prosequatur, justo os obstrui contingit, ne opportuna respondeat, cum sibi persuadeat, judicis animum parti secum in judicio adversanti favere. » Vers. 5.

Grave est hoc scelus, *primo*, quia justitiam, quæ basis est reipublicæ, evertit. Unde S. Ambrosius super *Malachiam* : « Inter omnia, ait, peccata sacerdotum illud est maximum, quod non causas, sed personas considerant, et despecto justo paupere injustos divites honorant. » Et S. Bernardus, lib. II *De Considerat. ad Eugenium Pontif.*: « Non parvi, inquit, te reum peccati existimes, si facies peccatorum sumis, et non potius causas judicas meritorum; est enim vitium, cujus si te immunem sentis, inter omnes quos novi ex his qui cathedras ascenderunt, sedebis, me judice, solitarius, quia veraciter singulariterque levasti te supra te. Hujus callidissimæ vulpeculæ magnorum neminem comperi satis cavisse versutias. » Acceptio personæ grave scelus. Primo.

Secundo, quia Dei et Christi, cujus judex vicarius est et officium gerit, judicium pervertit : Deus enim et Christus omnibus tam pauperibus quam divitibus æquum et æqualem se exhibet. « Et cœlestem gratiam, ait S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 1, æqualiter omnibus dividit sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptione personæ. » Quare, ut ait S. Hieronymus super *Amos* : « Quicumque consanguinitate vel amicitia, vel e converso hostili odio vel inimicitiis in judicando ducitur, pervertit judicium Christi. » Ille enim summus est judex, ac proinde ad eum pertinet omne judicium; quare cæteri judices, cum vice Christi judicent, si justitiam pervertant, Christi judicium pervertunt. Secundo.

Tertio. *Tertio*, quia grave dant scandalum toti reipublicæ, faciuntque ut homines avaritiæ et injustitiæ studeant, quam vident ab eis honorari et præponi, potius quam modestiæ et justitiæ, quam vident ab eis postponi et deprimi. Vide dicta *Jacobi* II, vers. 1.

Vers. 6. 6. LABIA STULTI MISCENT SE RIXIS, ET OS EJUS JURGIA PROVOCAT. — Hebraice, *labia stulti veniunt in litem* (vel *cum lite*), *et os ejus ad percussiones vocabit*; Aquila, *ducunt eum in litem*; Symmachus, *in rixam*; Septuaginta, *labia stulti ducunt eum in malum, et os ejus audax mortem invocat*. Hebræum ריב *rib* significat *primo*, litem; *secundo*, rixam; *tertio*, judicium. Unde Chaldæus vertit, *labia stulti adducunt eum in judicium, et os ejus perducit eum ad rixam*; et Syrus, *labia stulti ingrediuntur judicium, et os ejus adducit eum ad mortem*, *q. d.* Stultus suo imprudenti, procaci, maledico sermone, suis probris, calumniis et sannis efficit ut ab eo quem læsit vocetur in jus, ibique a judice condemnetur ad mulctam, et subinde ad mortem.

Nostræ Vulgatæ versionis, quæ optime vim Hebraicæ phrasis expressit, sensus est, *q. d.* Stultus sicubi rixam et rixantes audiat, illico accurrit ex levitate, curiositate et stultitia, iisque se immiscet specie quidem, ut pacem inter eos conciliet, revera autem ut rixas adaugeat, easque in se concitet. Cum enim imprudens sit, facile aliquid effutit, quod rixantes pungat, et rixam acuat. Rursum cum affectibus ducatur, facile in alteram partem inclinat, ejusque causam fovet; quare adversam contra se provocat. Insuper cum ipse petulans sit, contentiosus et rixosus, rixis gaudet, easque vel suscitat, vel suscitatas promovet, ut tandem vix sopiri queant. Magnæ enim sapientiæ et dexteritatis est, lites et rixas sedare. Ad hoc enim opus est ut utramque partem, tam offendentem quam offensam, æqua et congrua ratione mitiget et componat; quod difficile est. Nam si offensæ jus tueatur, et offendentem injuriæ arguat, eam magis irritabit. Rursum difficile est ita inter duos medium intercedere, ut in alterutram partem non inclines, sed utrique te indifferentem et æquabilem ostendas : quare idipsum præstare non stulti, sed viri prudentis est. Sic videmus homines temerarios, audaces et pugnaces ad rixas convolare, sicut muscæ convolant ad mel, itaque eas accendere cum sua æque ac aliorum strage. « Stultus, inquit Lyranus, rixantes ad majora jurgia incitat, sicut ille qui canes incitat ad mordendum se invicem. » Pro *jurgia* enim hebraice est מהלמות *mahalumot*, id est plagas, percussuras, pulsationes, sicut faber cudendo malleo pulsat incudem. Unde Vatablus vertit, *os ejus ad pugnas provocat*; R. Salomon vertit, *verbera* : « Stultus, inquit, opifex est sibi ut verberetur; » Aben-Ezra : « Stultus, inquit, ad litem adducitur propter percussiones et verbera, hoc est, quod clamaverit ad socium percutiendum plagisque afficiendum. Quare os ejus erit contritio, id est, sibi ipsi (1) exitium accerset. » Et R. Levi : « Stulti os lites dissidiaque serit, cum non nisi calumnias contumeliasque effutiat, idemque plagas graviaque verbera in se concitat, quibus vir perdatur, » quæque cædes et mortem, ut vertunt Septuaginta, tam sibi quam aliis afferant.

7. OS STULTI, CONTRITIO EJUS; ET LABIA IPSIUS, RUINA ANIMÆ EJUS. — Pro *contritio* hebraice est מחתה *mechitta*, quod tam terrorem quam contritionem et confractionem significat. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, πτῆξις, id est *pavor*; Chaldæus, *formido*; Tigurina, *os stulti sibi terrori est*, id est terribiles angores, pericula et pœnas sibi creat. Pro *ruina* hebraice est מוקש *mokes*, id est laqueus, ut vertunt Septuaginta, Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii; Syrus, *illaqueat seipsum labiis suis*; Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt σκῶλον, id est *offendiculum*, quale est scandalum in muscipula, quod dum mus evertit incaute, seipsum in muscipula collidit et suffocat. Similiter facit stultus loquax. Cohæret hic versus cum præcedenti, eumque explicat, *q. d.* Os stulti jurgia, et, ut Hebraice est, verbera tam sibi quam aliis provocat : quo fit ut ipse ore suo, id est, ob verba stulta et rixosa oris sui vapulet et conteratur, ac ob ea quæ temere et inconsulte labiis suis effutiit, ruinam « animæ, » id est vitæ; vel « animæ, » id est sibi ipsi, paret ac laqueum, quo capiatur et stranguletur tum in corpore, tum in anima, juxta illud : « Os quod mentitur, occidit animam. » Ita Lyranus. Vers. 7

Aliter Cajetanus : Os stulti, inquit, est contritio, id est conterit, frangit et elidit seipsum, dum, ut sua falsa et stultiloquia quæ effutiit, tueatur, cogitur contradictoria asserere; iis ergo ipse sese illaqueat et implicat, quibus se expedire nequit. Huic gnome similis est illa, *Psalm.* XIII, 3 : « Contritio et infelicitas in viis eorum, » activa scilicet, *q. d.* Impii toti sunt, ut alios secum conterant, et infelicitate sive calamitate afficiant; quia « viam pacis non cognoverunt, » quia scilicet oderunt viam pacificam, quietam et pacatam. Et illa hic cap. XIV, 3 : « In ore stulti virga superbiæ. » Et illa cap. XVII, 11 : « Semper jurgia quærit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum. »

8. VERBA BILINGUIS QUASI SIMPLICIA; ET IPSA PERVENIUNT USQUE AD INTERIORA VENTRIS. — Pro *bilinguis* hebraice est נרגן *nirgan*, id est susurronis, adulatoris, murmuratoris, qui palam laudat, occulte detrahit seminatque discordias, delatoris et infamatoris, qui infamiam ab uno ad alium defert. Pro *simplicia* hebraice est מתלהמים *mitlahamim*, quod nomen non reperitur nisi hic et cap. XXVI, 22, ubi Septuaginta vertunt, *sermones assentatorum* (Græce κερκώπων, id est caudatorum, cauda blandientium) *molles*; *hi vero percutiunt interiora viscerum*; Aquila, *verba susurronis decipientia*; Symmachus, *verba murmuratoris obiter dicta*; Theodo- Vers. 8.

(1) Recte, ut pœna stulti significetur.

tion, *verba astuti quasi simplicia*; R. Emmanuel, *quasi blanda.*

Recentiores מתלהמים *mitlahamim* censent per metathesin positum pro מתהלמים *mithallamim.* Unde Cajetanus, Pagninus et alii vertunt, *verba susurronis tanquam percussiones*, vel *tanquam vulnera* (הלם *halam* enim significat percutere, conquassare, contundere); R. Salomon, *sunt quasi contusiones et verbera;* Vatablus, *sunt tanquam vulneratorum*, id est, *eorum qui simulant se percussos et vulneratos, hoc est, sunt lenia ut decipiant;* Pagninus ex Arabica lingua vertit, *verba bilinguis quasi absorpta* vel *occulta.* Sic et Aben-Ezra : *sunt,* inquit, *veluti verba abscondita et involuta, verba,* inquam, *fraudantis;* Chaldæus, *verba susurronis dolore afficiunt illum, et deducunt illum in profundum inferni;* Syrus, *verba malefici dejiciunt illum in malum; eadem illum deducunt ad mansiones inferorum.* Jam (1)

Primo, R. Levi *nirgan*, id est bilinguem, vertens delatorem, sic explicat : Delatoris sermo, qui gratis conqueritur, nec injuriam passus lamentatur, compactus est ad normam eorum qui se vulneratos et mancos præ se ferunt, quo facilius aliorum pietatem in se excitent. Hæc ergo verba ita gravia sunt eis, in quos pronuntiantur, ut animi recondita penetrent, mensque ob illa vehementer angatur : gravissimum enim est, si turpe aliquid dixisse fecisseque insimuletur, cujus prorsus inculpatus et nescius sit.

Secundo, Septuaginta pro *nirgan*, id est *bilinguis*, vertunt κερκώπων, id est caudatorum, hoc est versutorum, quales sunt adulatores. Auctor *Catenæ Græc.* putat alludi ad vulpes, quæ per κερκόν, id est caudam, tegunt ὦπα, id est faciem, ut fingant se dormire, eaque ratione ad se simplices alliciant aves, easque capiant et devorent : similia enim fingunt versuti et adulatores, ut alios comprehendant et perdant. Alii putant alludi ad canes, qui cauda blandiuntur heris, ut escam emendicent : sic enim blandiuntur divitibus adulatores, ut opes emungant. Alii censent alludi ad simias caudatas, quæ proinde cercopitheci vocantur, juxta illud Martialis :

Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Sicut enim simiæ imitantur gestus hominum, sic adulatores imitantur gestus et mores amicorum, teste Plutarcho, lib. *De Differentia adulatoris et amici.*

Notus est apologus simiæ Æsopicæ, quæ cum ob suas strophas mimicosque gestus mulctata esset cauda, ut suum hoc probrum obtegeret, imo suum dedecus in publicum decus commutaret, versute conata est persuadere cæteris animalibus, ut sibi caudam velut inutile et indecens corporis pondus resecarent, unde cercopizare idem est quod adulari. Ita Cælius, lib. XI, cap. XXXIII. Hinc proverbium : « Cercopum cœtus, » pro conventu versutorum et impostorum. Narrant enim Cercopes quosdam in Epheso fuisse notæ fraudulentiæ viros, qui suis dolis conati sunt Jovi imponere, unde et Perperi sunt dicti, quos proinde deprehensos Melampygus, id est Hercules, ultor suspendit, capitibus deorsum demissis.

Verba adulatoris sunt simplicia, id est videntur candida, vera, sincera, blanda et lenia, instar olei; sed vehunt secum venenum, quod cito penetrat intima corporis et cordis. Tradunt enim medici venenum oleo inditum, olei lenitate et lubricitate vectum, illico in intima corporis pervadere. Vere S. Augustinus in *Psal.* LIX : « Falsa, ait, laus adulatoris et simulata dilectio rigidas mentes a rigore veritatis emollit. »

Rursum verba adulatoris sunt « quasi vulnera, » id est non vere vulnera, sed videntur quasi esse vulnera, quia adulator, ut se fingat amicum, libertatem induit, libereque subinde carpit vitia amici cui adulatur, sed hypocritice, ideoque molliter et enerviter carpit. Ita Plutarchus loco jam citato : « Nunquam, inquit, magis adulantur, quam cum videntur objurgare, verberare et libere loqui. » Et rursum : « Sicut pulvinaria mulierum, quando videntur reniti et obsistere capitibus, cedunt magis et accommodant sese : sic libertas adulatoris tumet quidem, sed in se recipit inclinantem. »

Tertio, optime per *nirgan*, id est bilinguem, accipias detractorem et susurronem : hujus enim verba sunt quasi verbera et vulnera; quia initio, dum simpliciter dicuntur, videntur eorum detractiones leves esse livores, imo videntur esse verba « percussorum, » quasi hæc amici vitia cor ipsorum percutiant, et compassione vulnerent : at ubi exaggerantur et amplificantur, menti audientium aculeum infigunt, qui deinde ab eis ruminatus et sæpius consideratus, intima ventris, id est cordis et mentis, pervadit, ut amicum parvi facere incipiant, ac tandem fastidiant et odio prosequantur, *q. d.* Intimam ejus animam sauciat, lædit et pungit.

Rursum verba susurronis sunt « simplicia, » id est, videntur sincera, nuda, candida, ex candore et amore profecta; at malignitatem odii, infamiæ et noxæ derivant in intima cordis. Dum enim fingunt se ex pietate et compassione narrare vitia proximi, dictis suis fidem conciliant, magisque ea menti audientium infigunt ut is ea credat, et eum, cui detrahit, vilem et infamem æstimet; quare eorum verba, quæ videntur simplicia, revera sunt verbera et mallei qui intima cordis verberant et contundunt : הלמות *halmut* enim est malleus; unde *mithallamim* sunt malleationes, sive percussiones et contusiones quæ malleo fiunt.

Audi S. Bernardum, serm. 24 *in Cantic.* : « Alii, inquit, quodam simulatæ verecundiæ fuco con-

(1) Schultens, *verba susurronis sunt sicut cupedia,* tam avide percipiuntur, quam deglutiuntur escæ molliculæ. Non male.

ceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum gravitate et tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis, et voce plangenti egredi maledictionem; et tanto quidem persuasibiliorem, quanto creditur ab his qui audiunt, corde invito, et magis condolentis affectu, quam malitiose proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo, quod diligo eum satis, et nunquam potui de hac re corrigere eum. » Vide seq.

Salomoni de more concinit Siracides, *Eccli.* XXVIII, 15 : « Susurro, inquit, et bilinguis maledictus; multos enim turbavit pacem habentes, » etc., ubi multis hoc vitium insectatur. Et cap. II, 14 : « Væ duplici corde et labiis scelestis! » bilingues enim sunt bicordes instar perdicum Paphlagoniæ, quæ, teste Plinio, lib. XI, cap. XXXVII, duplex habent cor : simili enim modo susurrones unum cor habent in pectore, alterum in ore, dum aliud cogitant, aliud loquuntur : sic vicissim aliam habent linguam in præsentia amici, aliam in absentia, dum præsentem laudant, absentem vituperant. Vide utrobique dicta : illa enim hic non repeto, ne actum agam.

PIGRUM DEJICIT TIMOR : ANIMÆ AUTEM EFFEMINATORUM ESURIENT. — Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complutensibus aliisque nonnullis; exstat tamen in Romanis : transcriptus est ex Septuaginta, qui sequentem versum Hebræum ancipitem, ut dupliciter verti possit, duplici sententia expresserunt. Hebræum enim מתרפה *mitrappe* et pigrum et eum qui medetur (ut vers. seq. vertunt Septuaginta) significat : alioqui hic versus in re et sensu consentit cum seq., ejusque videtur paraphrasis. Piger enim est mollis et dissolutus, qui proinde opera sua dissipat, ideoque ad egestatem et esuriem redigitur.

Sensus ergo est, *q. d.* Timor laboris consternat pigrum, eumque facit effeminatum, ut instar feminæ fugiat horreatque laborem, ac sectetur otium : quare ob inertiam conciliat sibi pauperiem et esuriem. Unde Auctor *Catenæ Græc.* : « Vir, ait, qui voluntate et studio mulier est, virtutem quæ animam nutriat nunquam assequetur. »

Pro *effeminatorum* græce est ἀνδρογύνων, *q. d.* virorum feminarum, sive qui ex viris in feminas degenerant : androgyni enim sunt hermaphroditi, qui utrumque habent sexum feminæ et masculi, ut idem simul vir sit et mulier, ideoque semivir, effeminatus, mollis et pathicus; quales in Africa esse, qui dextram mammam habent virilem, sinistram muliebrem docet Plinius, lib. VII, cap. III; unde tales monstra naturæ : imo monstra fatalia appellat Cicero, lib. I *De Divinat.* Et S. Augustinus, lib. III *De Genes. ad litt.*, cap. XXII, refellens eos qui Adamum censent fuisse androgynum, ex eo quod ait Scriptura : Masculum et feminam fecit eos, sic ait : « Ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos Androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter conjunctionis unitatem posuisse. » Piger ergo est androgynus; quia pigritia effeminat, et ex viro quasi feminam facit.

Nota hic comites et indices acediæ, sive pigritiæ, esse timorem, mollitiem, effeminationem. Audi Aristotelem, lib. *De Virtutibus* : « Comitatur ignaviam mollities, effeminatio, torpor, vitæ cupiditas. Subest etiam quædam timiditas, et contentionis detractio. » Unde et Jamblicus otium ita pingit : « Vir imbellis in habitu et veste muliebri pulvinari incumbens. » Idem Aristoteles in *Problem.* sect. III, *Quæst.* V et XXV, timoris causam dat frigus, quod et torporis est causa : unde videmus in hieme frigidos algere, tremere et torpere : ex adverso calor calidique spiritus sunt causa magnanimitatis, agilitatis et fervoris. Idem in *Physiognom.* cap. VI, timoris et torporis eadem dat signa : « Timidi signa, inquit, pili molles; corpore inclinatus, non erectus; suræ sursum contractæ; circa faciem subpallidus; oculi imbecilles, et nimium conniventes; et extrema corporis imbecilla, et crura parva; manus longæ et graciles; lumbi autem parvi et imbecilles; figura contensa in motibus; non temerarius, sed supinus et stupefactibilis; mos qui est in facie mobilis ; mœstus. »

Jam audi pigritiæ et otii damna per exempla et similia. Sicut per rimam sentinæ aqua latenter intrat et excrescit, donec navis per nautarum incuriam demergitur : ita ex otio atque ignavia cogitationes pravæ et concupiscentiæ multiplicantur, donec navis cordis eis succumbens in peccato periclitetur, ait S. Bernardus, serm. *De S. Andrea.* Aves, quæ conviviis apparantur, ut immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur : ita sine ulla exercitatione jacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et in superbam umbram iners sagina succrescit, ait Seneca, *epist.* 121. Sicut aqua, quæ caret decursu, ac jacet in foveis, putrescit, ac humano usui aliena efficitur, repleturque animalibus venenatis et noxiis : ita et corpus otii tabe confectum concupiscentiarum carnalium parit insaniam, ait Laurentius Justinianus, lib. *De Perfectionis gradibus*, cap. IX. Pigritiæ damna.

Denique pigritia et torpor similis est torpedini pisciculo, item alteri qui echeneis et remora dictus est; de priori quidem asserit Plinius, lib. XXXII, cap. I : « Si vel hasta virgave attingatur, quamvis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes, quasi odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat membra. » Echeneidem autem ait naves validis ventis actas tenere et sistere. « Ruant venti licet, inquit, et sæviant procellæ, imperat furori, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia; quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili jactæ. Infrenat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo quam adhærendo. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur velut

e muris. Heu! vanitas humana! cum rostra illa ære ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere devincta pisciculus.» Simili modo pigritia torpefacit omnes animi vires, omnia corporis membra, ac ingentia mentis molimina, velut naves vento actas, inhibet et sistit.

Vers. 9. 9. QUI MOLLIS EST ET DISSOLUTUS IN OPERE SUO, FRATER (Chaldæus, *socius*) EST SUA OPERA DISSIPANTIS. — Pro *mollis et dissolutus* hebraice est מתרפה *mitrappe*, quod Aquila vertit, νωχελευόμενος, id est *ignavus*; Symmachus, ϛραγγενόμενος, id est *cessans*; Theodotion, ἀνειμένος, id est *remissus*; Tigurina, *qui friget in opere, frater est ejus qui dissipat*; Vatablus, *qui derelinquit opus suum, frater est domino perdenti*, supple *facultates suas*. Fratrem pro simili ponit, quod soleant fratres esse similes, *q. d.* Qui negligens, est perdit omnia quæ habet. Aut *frater* vocatur symbolice : quia uterque, scilicet tam mollis quam dissipans, filius est incuriæ, quæ sibi non prospicit, sed sua dissipari sinit.

Pro *dissipantis* hebraice est בעל משחית *baal maschit*, id est viri destructoris : ita Cajetanus; vel viri vastantis, excidentis et perdentis, *q. d.* Qui opus aliquod remisse, frigide et oscitanter facit, non tam facit opus quam destruit, adeoque simillimus est illi qui opus factum dissipat et demolitur. Minus proprie Jansenius et aliqui alii vertunt, *viri decoctoris* vel *prodigi*; Hebræum enim *maschit* proprie significat vastatorem et destructorem, qualis tamen in suo genere est decoctor et prodigus, *q. d.* Sicut prodigus sua perdit per profusionem, ita remissus sua perdit per desidiam et ignaviam.

Significat ergo hæc gnome torporem, segnitiem et ignaviam opus inchoatum adeo non promovere, ut etiam quod inchoatum est dissipet et destruat, tum quia segnis id quod operatus et lucratus est non servat, sed sinit illud dilabi et diffluere; tum quia opus inchoatum, nisi perficiatur, sensim fatiscit, corrumpitur et destruitur : principium enim operis pendet a medio et fine, ut, si iis destituatur, ruere incipiat. Id videre est in fabricis. Qui enim muros erexit, et tabulatum construxit : si tectum imponere negligat, sua negligentia facit ut pluvia, in muros et tabulatum impluens, illa corrumpat et destruat. Idem videre est in hortis et plantis : nisi enim quis ea assidue riget, sarriat, putet, colat; corrumpuntur, et pro fructibus lolium, sentes et spinas proferunt : omnis enim res, ut conservetur, exigit culturam. Audi Ovidium, lib. V *De Tristibus*, eleg. 12, per exempla naturalia id demonstrantem :

> Adde quod ingenium longa rubigine læsum
> Torpet, et est multo quam fuit ante minus.
> Fertilis assiduo si non renovetur aratro,
> Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.
> Tempore qui longo steterit male curret, et inter
> Carceribus missos ultimus ibit equus.
> Vertitur in teneram cariem, rimisque dehiscit,
> Si qua diu solitis cymba vacabit aquis.

Quocirca Cato in *Distichis* ita præcipit :

> Segnitiem fugito, quæ vitæ ignavia fertur :
> Nam, cum animus languet, consumit inertia corpus.

Igitur segnis et torpens in opere illud dissipat, quia quod una manu operatur, hoc altera quasi destruit; quod enim labore suo ædificat, hoc segnitie et torpore suo perdit et diruit. Quare tales similes sunt telæ quam texebat Penelope, quæ quod per diem texuerat, hoc nocte retexebat et dissolvebat. Monet ergo hic versus idem fere quod vulgaris versiculis :

> Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri.

Docetque quod non tantum profusio, sed etiam negligentia patrisfamilias reddit rem familiarem deteriorem. Sic et magistratuum negligentia non minus nocet reipublicæ, quam ulli hostes. Et Ecclesiam Episcoporum incuria et inscitia non minus pene afflixit, quam sævitia tyrannorum, qui eam armis opprimere conati sunt.

Exstat insignis hac de re apologus Ocni (græce enim ὄκνος pigrum significat). Veteres enim pinxerunt Ocnum apud inferos sedentem, et torquentem funem; adstantem autem illi asinam, quæ statim devorabat quidquid ab illo tortum fuerat : ὄκνος enim est ὄνος, hoc est, piger est asinus. Nimirum quidquid piger pigre facit, idipsum mox consumit et perdit pigritia, cujus symbolum est asinus. Unde Propertius, lib. IV, *eleg.* 3 : Apologus Ocni.

> Dignior obliquo funem qui torqueat Ocno,
> Æternusque tuam pascat, aselle, famem.

Hinc proverbium : « Torquet piger funiculum, Ocni funem contexit. » Pausanias, lib. X *De Phocicis*, Ocnum industrium et laboriosum fuisse scribit, sed uxorem habuisse pigram, quæ viri lucrum omne consumeret. Vide Pierium, *Hieroglyph.* lib. XII. Similes Ocno sunt hodie opifices, qui, quod per hebdomadam lucrantur, die Dominico ludendo, potando, luxuriando absumunt. Ita quod longus durusque viri labor congregat, hoc illico carnis asella vorat. De Ocno vide Pausaniam, Plinium, Varronem, Plutarchum.

Porro hæc sententia vera est in bonis spiritualibus æque ac temporalibus. Vide S. Gregorium, III part. *Pastor.* admon. 35.

Addunt Rabbini pigrum esse fratrem dissipantis non tantum opera sua, sed et totum mundum. Τὸ enim *opera sua* non est in Hebræo, qui absolute habet, *frater est dissipantis*. Qui enim nulli honesto vacant studio, sed otiantur, epulantur et liguriunt, quantum in ipsis est, mundum demoliri et destruere conantur. Ita Baynus.

Mystice R. Salomon : Qui, ait, negligens est in opere et studio legis, ac Gentilium philosophiæ totum se profane dedit, hic est frater *maschit*, id est vastantis, puta Satanæ.

Denique Septuaginta Complutenses et Romani vertunt, *qui non medetur sibi in operibus suis, fra-*

ter est perdentis seipsum; Hebræum enim מתרפה *mitrappe*, si a רפא *rapha* per *aleph* (litteræ enim *he* et *aleph* sæpe commutantur) derivetur, significat curare, mederi. Mederi operibus, est ea ita dirimere et moderari, ut nullum in eis sit vitium (vitium enim est operi, quod morbus corpori), nullus excessus, nullus defectus, puta ut fiant non pigre et torpide, nec præcipitanter et temerarie, sed prudenter et moderate. Auctor *Catenæ Græcorum* ex Septuaginta vertit, *qui suis sese operibus non satiat, similis est illi qui seipsum perdit ac dissipat*. Sicque explicat. Sensus est : « Qui vitam in malitia traducit, nihil ab eo discrepat qui seipsum perimit. » Verum hic sensus mysticus est; nam ad litteram saties operationum est earum moderatio jam dicta. Qui enim eas ex virtute operatur, hic iis satiatur; qui vero intemperans est et immoderatus, hic iis non satiatur, ut videre est in avaris, qui operantur noctes et dies, ac immodicis laboribus vires corporis et animi consumunt ut ditentur. Hi enim uti lucro, ita labore non satiantur, suntque inexplebiles.

Gnomæ. Parallela huic sententiæ est illa cap. x, 4 : « Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat. » Et cap. XII, 11 : « Qui operatur terram suam satiabitur panibus; qui autem sectatur otium, stultissimus est. » Et vers. 24 : « Manus fortium dominabitur; quæ autem remissa est, tributis serviet. » Et cap. XXIII, 21 : « Vestietur pannis dormitatio. » Antistropha est Christi parabola talentorum, in qua dominus a servo otioso jubet auferri talentum, dicens : « Omni habenti (id est utenti, operanti) dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet (id est non utitur, non operatur), et quod videtur habere, auferetur ab eo. » *Matth.* XXV, 29.

Audi Cyrillum Hierosolymitanum, *catech.* 2 : « Si neglecte susceperis concupiscentiæ incitationem, per ratiocinationes radices in te figet, et mentem tuam ligabit, et te detrahet in foveam malorum. Sed forte dices : Fidelis sum, non me apprehendet concupiscentia, etiamsi aliquid concupivero obscurius. An ignoras quod etiam in petra radix agitur, et sæpe manet? » Ac si diceret cum Fabiano philosopho apud Senecam, lib. *De Brevit. vitæ*, cap. x : « Contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum; nec minutis vulneribus, sed incursu avertendam aciem; suggillationem enim retundi debere, non vellicari. » Quam quidem ad rem vide quam accommodate hæc scripserit D. Chrysostomus in *Dogmio* : « Si quis labores contemptim suscipiat, promptoque animo ad eos accedat, haud magnam adversus eum vim habituri sunt; at si pedem referat, ab iisque se removeat, majores omnino ac vehementiores videbuntur. » Subjicit aptam similitudinem : « Hoc porro etiam in igne contingere videmus : etenim si magno cum impetu in eum ascenderis, protinus exstingues; si autem timide atque ignave, vehementer teipsum exures. » Hæc Dio. Nec aliter M. Tullius, *Tuscul.* II, inquiens : « Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt : simillime animus intensione sua depellit pressum omnem ponderum, remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. »

10. TURRIS FORTISSIMA, NOMEN DOMINI : AD IPSUM CURRIT JUSTUS, ET EXALTABITUR. — Ita Romani et Vers. 10. cæteri. Minus recte ergo aliqui legunt, *ad ipsam*, scilicet turrim; licet ex Hebræo ita verti possit, atque eodem redit sensus. Si enim nomen Domini est turris : ergo qui currit ad illud, currit ad turrim; ac solent rustici et cives, imminente hoste, confugere ad turres. Unde Chaldæus vertit, *in ea autem curret justus, et exaltabitur in ipsa*; Hebraice est, *turris fortitudinis* (Aquila et Theodotion, *turris potentiæ*) *nomen Jehovæ; in ipso* vel *in ipsam curret justus et exaltabitur*; Syrus, *et fortis erit*; Tigurina, *extra telorum jactum est*. Aben-Ezra Hebræum בו ירוץ *bo iaruts* dupliciter vertit et explicat : *primo*, *in ipso curret*, id est divini nominis ope curret; *secundo*, *in ipso conteret hostes suos*; si enim *iaruts* derives a רוץ *ruts*, significat *curret*; sin a רצץ *ratsats*, significat *conteret*. Hæ autem duæ radices sæpe inter se commutantur, ut patet *Judic.* IX, 53; *Eccle.* XII, 6; II *Reg.* XXIII, 12, et alibi. Alludit ad morem veterum, qui in urbibus et pagis erigebant turres, ad quas quasi arces, ingruente hoste, confugiebant.

Talis fuit Romæ in Capitolio; unde urbe a Gallis capta, Capitolium Romam et Romanos servavit. Hinc viri docti censent *Burgum* dictum a Græco πύργος, id est turris, quod in Burgis turres essent instar arcium. Jam a Burgo Germani cives vocant *Burgers*, Galli *Bourgeois*; inde dicti Burgundi, quod in Burgis, id est locis munitis, puta turribus et arcibus, ob frequentes Wandalorum, Gothorum, Alanorum irruptiones habitarent. Talis fuit turris Babel, *Genes.* x, quæ urbi Babyloni nomen dedit, de qua S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. XIII et XIV : « Arx, ait, et Capitolium urbis est turris ædificata post diluvium. »

Dicit ergo Salomon quod, sicut Romani in omni hostium incursu confugiebant ad Capitolium, Babylonii ad turrim Babel, Burgundi ad Burgum : ita justi currant ad Deum eum invocando, quasi ad arcem Tarpeiam insuperabilem, et asylum inviolabile, ex quo non tantum seipsos defendant, sed et hostes jactis desuper telis offendant et conterant, ut vertit Aben-Ezra. Igitur, sicut confugiens ad turrim in ejus celsitudine exaltatur : sic et confugiens ad Deum celsissimum, in illo et per illum exaltatur. Rursum « exaltabitur, » id est, stabit tanquam miles in præsidio et statione sua; milites enim præsidiarii in turribus excubare solent, indeque depugnare et hostes impetere. Unde et stationarii vocantur. Qui enim in turri est, cæteris qui in terra sunt, celsior et superior est, ac ex alto hostes cæteraque omnia despicit, quia unus ipse centum hostes angusto

calle scandentes sistere et deturbare valet. Septuaginta vertunt, *ex magnificentia fortitudinis* (alius interpres legit, *ex magnitudine operum*) *nomen Domini; ad ipsum autem accurrentes justi exultantur.* Quod clare sic reddit Auctor *Catenæ Græcorum* : « A fortitudinis magnitudine et excellentia Dominus nominatur (sive, nomen Domini est magnificentia fortitudinis); justi autem, qui ad illum accurrunt, exaltantur. » Quod deinde idem auctor sic explicat : «Deus præpotens magnarumque virtutum Dominus appellatur, talesque efficit eos qui sese ad illum adjungunt: per nomen autem Domini, Dei cognitio interdum quoque significatur. Ad illam justi accurrunt, etc., hoc est, per rectam inculpatamque vitam ad Deum accedunt; per contemplationem autem ab illo exaltantur. Aut quod dicitur, huc spectat : Ex rebus creatis, earumdemque magnitudine et pulchritudine, Dei omnipotentia cognoscitur et magnificatur. » Hæc Auctor *Catenæ* mystice potius quam ad litteram.

Nomen Dei asylum: quodnam? Resp. Primo. Quæres, quodnam est *nomen Domini*, ad quod confugiens justus exaltatur? Respondeo, est multiplex : *Primo*, Rabbini grammatice accipiunt nomen *Jehova*, quod est in Hebræo. Hoc enim erat apud Judæos quasi proprium Dei nomen, ut patet *Exod.* VI, 3, quod invocantes se tutabatur et protegebat. Hoc etiam est tetragrammaton, ac quatuor litteris quasi lateribus turrim quadratam repræsentat; hoc denique nominibus *Adonai* vel *Elohim*, quæ ei adjungi solent, quasi vallo cingitur et obvallatur.

Secundo. *Secundo*, plenius et profundius per *nomen* Dei accipias Deum ipsum nomine suo repræsentatum; sæpe enim nomen significat rem nominatam per metonymiam, ut cum quotidie oramus : «Sanctificetur nomen tuum, » hoc est, fac tu ipse, o Deus, ab omnibus ut sanctus colaris et celebreris, ut tua majestas et sanctitas ab omnibus agnoscatur et adoretur. Ita S. Augustinus in *Psal.* LXIV, 4, explicans illud de Deo dictum : *Turris fortitudinis a facie inimici*, sic ait : « Christus nobis factus est turris a facie inimici; cave ne feriaris a diabolo ; fuge ad turrim. Nunquam te ad illam turrim diabolica jacula secuta sunt; ibi stabis munitus et fixus. Ante te est turris; recordare Christum, et intra turrim. Quidquid pateris, cogita quia prior passus est; et cogita quo fine passus est, ut moreretur et resurgeret. Talem et tu finem spera, qualis in illo præcessit; et intrasti turrim.»

Tertio. *Tertio*, per *nomen* accipias robur et omnipotentiam Dei; Dei enim nomen est omnipotens, præpotens, fortissimus, Deus Israel, etc.; unde Septuaginta vertunt, *magnificentia fortitudinis est nomen Domini*, uti paulo ante dixi. Simili sensu signantes nos cruce dicimus : « In nomine (id est in virtute) Patris et Filii et Spiritus Sancti, » supple : ordior vel facio hoc opus.

Quarto, nomen Dei est Dei auxilium et protectio. Sic Christus ait, *Joan.* cap. XVII, 11 : « Pater sancte, serva eos in nomine tuo, » id est conserva eos sub tua protectione et tutela, ait Theophylactus et Euthymius, juxta illud *Psal.* XC, 1 : « Qui habitat in adjutorio (quasi in turre et arce munitissima) Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. » Ubi vide S. Bernardum.

Quinto, nomen Dei est nominatio et invocatio Dei per suum nomen, *q. d.* Oratio et invocatio Dei est quasi turris celsissima, ad quam in quavis tribulatione justi confugiunt et exaltantur, quia mente ad Deum elevata, in eo quasi exaltati habitant liberi ab omni hoste, securi a quavis adversitate, superiores terra, cives cœli, domestici Dei. Audi S. Chrysostomum, lib. II *De orando Deum* : «Sicut civitas, quæ turribus ac muris cincta non est, facile venit in potestatem hostium : sic et animam non munitam precibus diabolus facile in suam redigit ditionem, nec multo negotio omni scelerum genere implet. Cæterum ad animam precibus munitam non audet propius accedere, metuens robur ac fortitudinem, quam illi oratio subministrat. » Alludit ad stationem militum in turribus, a quibus Ecclesia sumpsit nomen stationum. Sic enim vocat dies statos orationi et jejunio dicatos, quibus quasi in statione excubant fideles, ac contra diabolum cæterosque hostes decertant. Unde Tertullianus, lib. *De Oratione*, in fine, ait quod statio solvenda sit accepto corpore Domini: « Nonne solemnior, ait, erit statio tua, si et ad aram Dei steteris? Si statio de militari exemplo nomen accepit (nam et militia Dei sumus), utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris, stationes militum rescindit, » ut ob nuntia læta vel tristia a statione descendant, *q. d.* Sic nec Christiani stationem orationis et jejunii deserere debent, quæcumque causa læta vel tristis occurrat. Quinto. Stationes unde?

Denique *nomen* Dei est nomen Jesus ; hoc enim est nomen proprium Verbi incarnati, quod salutem quam significat, omnibus ad se velut ad turrim confugientibus præstat, juxta illud : « Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, » *Act.* IV, 12. Vide S. Bernardum, serm. 15 *in Cantica.* Vide et ea quæ de hoc nomine dixi *Philip.* II, 10; *Num.* XIII; *Habacuc* III, 18.

11. SUBSTANTIA DIVITIS, URBS ROBORIS EJUS (Septuaginta, *urbs munita*) : ET QUASI MURUS VALIDUS CIRCUMDANS EUM. — Prius hemistichium audivimus cap. X, vers. 15, ubi illud explicui. Posterius Hebræa sic habent, *et murus prœaltus*, במשכיתו *bemaskito*, quod Pagninus et Baynus vertunt, *in imaginatione ejus* (1), hoc est, ut Vatablus, *at dives fingit sibi opes suas urbis fortissimæ, ac muri altissimi loco esse*; Cajetanus, *in cœlaturis ejus* ; R. David, *in pictura ejus*; alii, *in cubiculis ejus* ; alii, *in conspectu ejus*; R. Salomon, *in penetralibus ejus;* Chaldæus, *quasi murus elevatum est habitaculum ejus*; Syrus, *habitatio ejus in muris fortibus*; Sep- Vers. 11.

(1) Recte. Hoc comma præcedenti opponitur.

tuaginta, *at gloria ejus valde obumbrat;* de quo postea.

Hinc R. Levi et Aben-Ezra censent hunc versum priori opponi, *q. d.* Justo turris fortitudinis est nomen Domini, quod eum tutatur, ut nullis adversis possit expugnari : at diviti urbs et turris fortitudinis sunt opes ejus; sed hac differentia, quod justo nomen Domini revera sit turris fortitudinis, opes autem diviti non revera, sed tantum in opinione et persuasione ejus sint urbs fortitudinis. Putat enim se per eas ab adversis fore tutum, ac illarum ope exaltandum, sicut justus nomine divino. Justus ergo in Deo verum habet asylum et propugnaculum, dives in opibus tantum fictum, pictum et imaginatum. Ipse enim hoc sibi in mente fingit et pingit, quod nusquam exstat; quare minimo adversitatis incursu difflatur et evanescit instar telæ aranearum, juxta illud *Isaiæ* LXI : « Telas araneæ texuerunt; telæ eorum non erunt in vestimentum. » Hic igitur primus est sensus, quo *bemaskito* significat *in imaginatione ejus.*

Secundus est quo Cajetanus vertit, *in cælaturis ejus;* R. David, *in picturis ejus, q. d.* Dives, cum in cubiculis suis affabre cælatis obambulat, securum et felicem se æstimat, perinde ac si muris præaltis vallaretur. Aut, ut R. Abraham : « Et tanquam murum elevatum reputat cælatum aurum et argentum, quibus domus illius plena est.» Addit idem verti posse, *et sicut murus altus in prospectu ejus, q. d.* Dives aurum suum assidue habet in prospectu, id est jugiter illud respicit quasi murum, in quo spes, salus et munimen ejus recumbit. Alius sic exponit, *q. d.* Sicut qui alto loco consistit, si deorsum prospiciat, vertigine capitis agitur, qua circumactus sponte deorsum ruit et colliditur : sic dives propter opes in superbiam actus, præ capitis sensusque sui imbecillitate in præceps ruit, et in exitium rapitur.

Tertio, Noster *bemaskito* vertit, *in tegumento ejus* a rad. סכך *sacach,* id est texit, operuit; unde vertit, *circumdans,* id est tegens, vallans, muniens eum, *q. d.* Dives, dum opibus se tectum cinctumque videt, putat se muro valido tegi et vallari.

Denique Septuaginta *bemaskito* vertunt, *in obumbratione ejus;* unde vertunt, *gloria autem ejus valde obumbrat.* Quod *primo,* sic accipi potest, ut consentiat cum Vulgata, *q. d.* « Obumbrat, » id est obtegit, circumdat et communit divitem gloria et pompa quam sibi opibus suis parit. Dum enim splendidis vestibus indutus, stipatus famulis, equo vel curru vectus, pompatice incedit, videtur iis undique cingi et communiri, imo alios obumbrare, tegere et protegere. Unde Auctor *Catenæ Græcorum* hunc versum ex Septuaginta sic reddit : « Opes viro diviti sunt instar propugnaculi munitæque civitatis; interim gloria et majestas sunt, qua eas plurimum propugnant atque exornant. »

Secundo, τὸ *obumbrat* potest referri ad picturam; pictores enim parva et obscura obumbrant, ut umbræ opposita magna et clara coloribus clarius repræsentent, adeoque tota ars pingendi consistit in umbris et coloribus rite miscendis et apposite disponendis; quin et umbra naturalis est corporis imago : unde ab umbris pictores imagines pingere didicerunt : « Umbra hominis lineis circumducta, quam deinde colorare testa trita primus invenit Cleophantus Corinthius, » ait Plinius, lib. LXV, cap. III.

Τὸ ergo *obumbrat* significat *primo,* opes non esse corpus bonumque solidum, sed umbram duntaxat fugacem et evanidam. Quid inanius et fugacius umbra? umbra autem sunt opes et pompæ mundi. *Secundo,* opes sua umbra et specie obumbrare et decipere oculos mentesque hominum. Sicut enim umbræ corporum mane et vespere sunt maximæ et corpore longe majores : sic species opum longe major est re; ostentant enim quid magnum et beatum, cum nil tale contineant, uti patet moribundis in morte, et Beatis in cœlo : ibi enim quasi in plena luce et meridie felicitatis, fugantur omnes umbræ opulentiæ et felicitatis, umbratilis et terrenæ, juxta illud *Cant.* II, 17 : « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ. » Quin et Plinius, lib. II, cap. X, asserit, « aliud non esse noctem quam terræ umbram. » Et mox : « Ergo confinium illis (umbris) est aeris terminus, initiumque ætheris. Supra lunam pura omnia, ac diuturnæ lucis plena. » *Tertio,* pictores, ait noster Salazar, dum quid deprimere volunt, pingunt umbram, dum vero attollere, colorant; adumbratio enim magna deprimit, color parva attollit, *q. d.* Dives majora bona, id est spiritualia et æterna, ignorationis vel passionum umbris tegit, et partes alias, nimirum caduca et temporalia, præclaris coloribus illuminat; propterea hæc altiora, et illa depressiora ipsi videntur. Secus justus ac pius homo hæc spiritualia bona, quæ per se majora sunt et digniora, colorum ac pigmentorum illuminationibus elevat; item temporalia et caduca, quæ per se minora et leviora sunt, additis umbris contegit ac deprimit.

Mystice Beda : « Non terrena substantia, ait, semper defendere potest; imo plerique propter divitias sunt capti vel occisi. Unde et Ecclesiastes V, ait : Divitiæ conservatæ in malum domini sui; pereunt enim in afflictione pessima. Melius ergo intelligitur substantiam laudari virtutum, quibus quicumque abundat, quasi muro inexpugnabili cunctas hostium arcet insidias. » Accedit noster Alvarez de Paz, lib. IV *De Perfectione,* part. II, cap. XXI, qui per substantiam accipit perfectionem virtutum, quæ hominem contra omnia vitia, dæmones et mala universa communit et tutatur, causamque assignat : Præsentia, ait, Domini animam inhabitantis, et eam protegentis, hujus securitatis est causa. At in quo consistit ista securitas? Certe in hoc quod perfectus pro suæ vitæ et profectus ratione gravia peccata prostravit, vitia

exstinxit, inordinatos affectus dejecit, et jam victos rationi et divinæ voluntati subjugavit. Atque in quadam vitæ celsitudine positus, non est cur timeat ea quæ in imo consistentes inquietant. Hic thesaurizavit thesauros in cœlo, id est in celsissima puritate vitæ, quæ cœli similitudinem gerit, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit, et ideo nec fures, scilicet adversarios externos, timet; nec tineam, internas videlicet rerum malarum concupiscentias, metuit. Quid enim ille trepidet avaritiæ et rerum temporalium possidendarum bellum, qui pro perfectionis desiderio et paupertatis amore omnia contempsit, et vix ipsum parcissimum victum, et vile indumentum corpusculo necessarium admittit? Quid timeat suæ carnis venenatum sibilum, qui, ut eam spiritus imperio subjiceret, omni asperitatum et afflictionum genere domat, et licita frequenter ei negat, ne illicita concupiscat? Quid horreat propriæ voluntatis occursum, et honorum ac dignitatum appetitum, qui minimam quoque honoris significationem fugit, et in aliquo etiam modico suam voluntatem sequi, ut pestem infestissimam perhorrescit. »

Vers. 12. 12. ANTEQUAM CONTERATUR, EXALTATUR COR HOMINIS : ET ANTEQUAM GLORIFICETUR, HUMILIATUR. — Hebr. *ante fracturam elevabitur cor viri, et ante gloriam humilitas;* Symmachus et Theodotion, *et ante gloriam mansuetudo;* Vatablus, *anteit gloriam dejectio, q. d. Superbi humiliantur, et humiles exaltantur.* Auctor *Catenæ Græcorum* ex Septuaginta sic vertit, *cor hominis non prius exaltatur quam deprimatur et conteratur, nec prius rursum gloria potitur quam humilietur.* S. Hieronymus, *epist.* 32, legit : *Ante gloriam humiliabitur cor viri, et ante ruinam exaltatur.* Hic versus repetitur ex cap. XVI, vers. 18, ubi eum explicui, quibus adde quemdam sic moraliter explicare, *q. d.* Afflictus et contritus est homo, quia seipsum per superbiam extulit; unde ut a malis liberetur, et ad pristinam prosperitatem redeat, necesse est ut seipsum humiliet.

Præclare S. Bernardus, serm. 34. *in Cantica* : « Oportet, ait, humiliter sentire de se nitentem ad altiora, ne dum supra se attollitur, cadat a se. » Et paulo post : « Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur. » Huc facit proverbium Arabum, *cent.* 1, num. 3 : « Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super tectum, » id est, si non potes te humiliare et subjici duci, neque dux eris. Nam non solent ad dominium promoveri qui sub aliorum dominio continere se nequeunt; quia nemo recte dominum agit, qui non ante ministrum gessit, adeo ut servitus via sit ad imperium, non secus ac scala ad tectum.

Vers. 13. 13. QUI PRIUS RESPONDET QUAM AUDIAT, STULTUM SE ESSE DEMONSTRAT ET CONFUSIONE DIGNUM, — quia præter rem de qua interrogatur, impertinenter de alia respondet, aut periculo respondendi se exponit, ut rogatus de fabis, de cepis respondeat, ut vulgo dicitur. Hebraice, *reddens verbum antequam audiat, stultitia est ei et ignominia;* Septuaginta, *impudentia est ei et probrum;* Chaldæus, *confusio;* Vatablus, *pudore et confusione afficitur.* Salomonem secutus Siracides ait, *Eccli.* XI, 8 : « Prius quam audias, ne respondeas verbum, et in medio sermonum ne adjicias loqui, » ubi plene utriusque gnomen explicui; quare hic iota non addam.

14. SPIRITUS VIRI SUSTENTAT IMBECILLITATEM (Chaldæus, *infirmitatem;* Syrus, *affectus et propensiones*) SUAM : SPIRITUM VERO AD IRASCENDUM FACILEM QUIS POTERIT SUSTINERE? — *q. d.* Nullus, nisi valde patiens et mansuetus, ait Lyranus. Pro *ad irascendum facilem*, Hebraice est נכאה *nechea*, quod *primo*, Theodotion derivans a נכה *nacha*, id est percussit, vertit *percussum* : « Et spiritum, inquit, percussum quis portabit eum? » *Secundo*, alii derivantes a כאה *kaa*, id est dolere, tristari, infirmari, vertunt *dolentem*, tristem, infirmum; Syrus, *dolore concussum. Tertio*, Septuaginta vertunt ὀλιγόψυχον, id est parvi animi, sive *pusillanimem;* Chaldæus, *abjectum. Quarto*, Tigurina, *affectum passionibus*, quod Noster vertit, *facilem ad irascendum. Quinto*, alii, *perturbatum, conturbatum, obscuratum*, cui lux gaudii adempta est per tristitiam vel iram. Jam *Primo*, Aben-Ezra sic explicat, *q. d.* Spiritus, id est anima, viri ægritudinem tolerabit, corpusque irrigabit : illa, inquam, quæ sapientiæ possessione referta dolores patienter sustinet; hic enim est vir, qui fortitudine præstans animum a dolore subigi non patitur, sed quæcumque eveniunt, hilari animo prudenter excipit; at spiritum, *nechea*, id est, animum dejectum, et dolori iræque succumbentem, ob hujus sæculi inania, dum ea obtinere nequit, quis sustinebit? Et R. Levi : Si animus ipse, inquit, ita vexetur morbo, ut succumbat et languescat, quid illum recreabit? nec enim aliquid est, a quo ille reparari queat. Unde et Vatablus vertit, *spiritus hominis perfert morbum illius, spiritum vero percussum quis feret?* sicque explicat, *q. d.* « Spiritus hominis facile perfert morbum corporis; sed morbum spiritus, hoc est suum, non potest, hoc est, si animus male habeat, nemo est qui illum sanare possit (1). » Vers. 14.

Secundo, Cajetanus sic vertit et explicat, *spiritus viri feret ægritudinem suam, et spiritum contritum quis feret illum?* Sicque explicat : Disparitas inter mala spiritus (mala quasi congenita, seu ab intrinseco nata) et mala ejusdem ab extrinseco proficiscentia describitur per hoc, quod illa sunt tolerabilia, ista vero intolerabilia. Assimilans itaque mala ab extrinseco nata intrinsecis ægritudinibus, dicit quod viri spiritus sufferet ægritudines proprias (puta pusillanimitatem, iracundiam præcipitem, et alias hujusmodi animi ægritudines); spiritum vero contritum ab alio (hoc est non solum percussum et fractum, sed etiam quasi con-

(1) Maurer : « Quum animi est corpus regere, non autem corporis regere animum, corpus, si fuerit ægrum, sustinebit animus : animum vero, si afflictus fuerit, nihil est quod ferat. »

tritum ignominiis, despectionibus, irrisionibus, aliisque injuriis) quis sufferet? ac si apertius dixisset: Intolerabilis est, non quod penitus intolerabilis sit, sed quia difficile valde tolerari potest.

Tertio, aliqui vertunt in nominativo: «Spiritus ad irascendum facilis, quid poterit sustinere?» *q. d.* Spiritus viri, id est virilis, facile tolerat suam infirmitatem; at spiritus pusillanimis, qui ad leve verber vel verbulum stomachatur et excandescit, nihil vel minimum adversi potest tolerare. Verum omnes alii vertunt in accusativo: «Spiritum ad irascendum quis poterit sustinere?» Hebræum enim מי *mi* significat *quis*, non *quid*; interrogativum enim est personæ, non rei.

Quarto, Septuaginta per *spiritum* accipiunt iram; irati enim naribus spiritum sive halitum copiosum efflant. Per *imbecillitatem* accipiunt servum infirmum, vilem et abjectum. Unde vertunt, *iram viri mitigat servus prudens; parvi animi autem virum quis sustinebit? q. d.* Iram viri cordati, prudentis et magnanimi sedabit servus prudenti suo consilio et eloquio: quia vir ratione et prudentia duci se sinit; at pusillanimem, qui nihil sufferre valet, sed ad quælibet excandescit, quis feret? nec enim ratione, sed ira et impatientia continue agitur. Unde infert Auctor *Catenæ Græc.*: His aperte ostenditur, inquit, ignaviam animique abjectionem ira deteriorem esse: siquidem iracundum, vel domesticus famulus, etiamsi nullam potestatem, nec magnam quoque dicendi libertatem habeat, temporis lapsu placaverit; at vero ignavia metuque laboris fractum nequaquam.

Quinto et genuine, «spiritus viri» est spiritus virilis, generosus, magnanimus, ideoque vegetus, lætus et alacer; hic quamlibet infirmitatem tam suam quam alienam facile suffert et portat, quasi gigas quidam robustissimus; at spiritus pusillanimis, qui si vel acu tangatur, irascitur et excandescit, adeo nihil tolerare et portare potest, ut et ipse tam sibi quam aliis, etiam generosis et robustis, sit importabilis et intolerabilis: «Quia, ut ait Beda, qui ad irascendum facilis est, nec seipsum potest sustinere, ita ut iratus sæpe dicat ea quæ mox cum placidus est, quia dixerit, pœnitet, plerumque etiam an dixerit ignorat.

Nota, τὸ *spiritus viri sustentat*, Hebraice יכלכל *iekalkel*, id est fert, portat, bajulat. Alludit enim ad bajulos, qui, cum valido sunt spiritu et halitu, valida et gravia portant onera; quia, ut ait Aristoteles, lib. *De Respir.*, fortitudinis et roboris ad onera bajulanda, spiritus et anhelitus mensura est: quo enim quis per nares vehementius ac productius anhelat, eo robustior est ad onera bajulanda; quo vero quis exilius et brevius spiritum per nares ducit et reciprocat, eo infirmior, et oneribus portandis debilior est. Apte ergo dicit Salomon «spiritum viri,» id est viriiem, fortem et constantem, bajulandæ infirmitati cuilibet sat virium afferre. Spiritus enim viri est animus virilis et magnanimus, imo est ipsa virtus, robur et magnanimitas. Unde S. Ambrosius, lib. I *in Lucam*, ad illud de S. Joanne Baptista: Erit enim magnus coram Domino: «Est, ait, coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Est etiam parvitas animæ, et pueritia virtutis, etc. Erit itaque Joannes magnus non virtute corporis, sed animi magnitudine: parvus in sæculo, magnus in spiritu.» Huc facit illud Senecæ, *epist.* 66: «Magnanimus est qui omnia rerum diversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est in tranquillitate non concuti; illud mirare, ibi extolli aliquem ubi omnes deprimuntur; ibi stare ubi omnes jacent.» Et rursum: «Magnanimus stat rectus sub quolibet pondere, nulla illum res minorem facit; nihil eorum quæ ferenda sunt, displicet, et quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur.» Et Plinius, lib. XVI, cap. XLIII: «Ut palmæ arboris ramus, ait, imposito onere non deflectitur in terram cæterarum more, sed renititur, et ultro adversus sarcinæ pondus erigit sese: ita viri fortis animus quo plus negotiis premitur, quoque magis sævit fortuna, hoc est erectior,» dicitque tibi: «Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.» Unde Lyranus sic exponit, *q. d.* «Spiritus viri,» id est, bonitas cordis sustentat imbecillitatem suam ex parte corporis, quia plus aliquando facit, quam habens corpus forte et cor debile. Unde S. Gregorius, *homil.* 12: «Vires, ait, quas imperitia denegat, charitas subministrat.» Contrarium accidit in pusillanimibus; hi enim festucæ onus non ferunt, sed illico concidunt, tristantur, queruntur, irascuntur. Unde S. Basilius, hom. *De gratiis agendis*: «Sicut, ait, vermes in lignis mollioribus enascuntur, ita animi impietates in mollioribus hominum mentibus oriuntur.» Et S. Chrysostomus, hom. 38 in epist. I *ad Corinth.*: «Quemadmodum sana corpora, si modo pane victitent, pinguia, vegeta sunt tamen; morbida vero, etiam sumptuosa variaque mensa, imbecilliora redduntur: sic evenire in animis hominum solet; pusillanimes, ne si diademate quidem et immensis honoribus potiantur, redire ad se possunt, philosophi vero etiam in vinculis, in catena, voluptate mera fruuntur.» Sic Christus infirmitatem carnis, in passione, spiritus robore sustentavit et superavit. Unde ait: «Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma,» ait Beda, qui et addit: «Potest et de quolibet viro sancto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine sustentat,» uti fecere omnes sancti Martyres, Confessores et Virgines. «Tormenta enim Martyres Dei consecrant, et in ipsa passionis probatione sanctificant,» ait S. Cyprianus, lib. IV, epist. 1 *ad Rogatianum*. Sic S. Paulus ait: «Cum infirmor, tunc potens sum,» II *Cor.* XII, 10. Sic spiritus S. Francisci sustentabat carnem ejus pœnitentiis et laboribus exhaustam, ut etiam in via onera viatorum ingentia, ipse ex charitate in

Magnus spiritu, quis?

humeros suos susciperet et alacriter portaret, ait S. Bonaventura. Sic S. Paula morbos corporis valido spiritu sustentabat, teste S. Hieronymo in ejus Vita.

Porro hujus virilis spiritus fons et auctor est Spiritus Sanctus : « Iste enim est, ait S. Ambrosius *in Symbolum,* qui non solum tristitias, et mœrores, et malas turpitudinum cogitationes expellit, verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, ut merito cum David dicere possimus : Memor fui Dei, et delectatus sum. Et iterum : Memor ero mirabilium tuorum, *Psalm.* LXXVI. Iste est, qui nobis recte credentibus et bene operantibus adveniens, tenebras et angustias ac pusillanimitatem cordis expellens, et sua nos luce illuminans, miscet sensui nostro sensum Christi, ut vitam nostram quæ in Christo abscondita est cogitemus, et in æternis et superventuris sæculis, qui noster status sit consideremus; sequentes Filium Dei Jesum, qui penetravit cœlos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil suæ præsentiæ vacuum derelinquit. »

Atque hæc est ratio a priori hujus sententiæ. Sicut enim anhelitu trahimus spiritum, qui nobis vires et vigorem addit ad onera portanda : sic pariter anhelando et invocando Spiritum Sanctum, haurimus spiritum, vigorem et robur animi ad infirmitates et adversa quælibet fortiter sufferenda, juxta illud *Rom.* VIII, 26 : « Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. » Rursum, sicut vis est quæ portat pondus : unde quanta est vis, tantum portare potest pondus : si parva parvum, si magna magnum; quodlibet enim pondus commensuratas sibi in portante exigit vires : sic pariter vis animi est ejus spiritus et robur, qui portat infirmitates tam corporales quam spirituales, tam suas quam alienas : unde quantus est spiritus, tantum ferre potest infirmitatum pondus; si magnus magnum, si parvus parvum; ut, sicut Atlas fingitur a poetis tantis esse viribus, ut cœlorum machinam humeris suis sustineat, juxta illud Virgilii, *Æneid.* IV :

Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit.

Sic ingens spiritus sit quasi Atlas sustinens omnia dura et acerba, quæ vel terra illi suggerit, vel Deus e cœlo in illum depluit, ut immotus plane vento pulsetur et imbre.

Denique videmus ingentia onera et naves mercibus onustas, per rotas et trochleas levari a parvis hominum paucorum viribus, uti in flumine Antuerpiensi Bruxellam versus navigans, per eas ingentes pontes a puero levari et attolli conspexi. Sic et per vectem majora attolli onera, quam sint vires attollentium quotidie intuemur, et modum docet Vitruvius lib. X, cap. VIII. Causam dat Aristoteles in *Quæst. mechan.*, Quæst. III, quod vectis sit quasi libra librans, itaque allevans pondus quodque; facit enim moventem magis distare a centro ponderis, itaque illud quasi librat et suspendit, ideoque facilius movet, uti clare ibidem explicat Nicolaus Leonicus. Vide et plenius commentantem in *Mechanica* Aristotelis, Bernardinum Baldum Urbinatem, qui et recte advertit dicta Aristotelis limitanda esse ad habentem fulcrum, sive quando inter vectem et pondus vecte levandum medium est fulcrum, cui vectis innititur; tunc enim fulcrum est quasi centrum, in quo libratur et suspenditur tam vis movens quam pondus motum, ac proinde tunc fulcrum utriusque facit quasi æquilibrium, alias non. Eadem causa est, ait idem Aristoteles ibidem *Quæst.* IV, cur ii qui in medio navis sunt, remiges, maxime navim movent, quia remus vectis est. Et cur per parvum gubernaculum moveantur magnæ navium moles, quia gubernaculum vectis est. » Itidem fit in spiritu, nimirum majora cernimus per eum tolerari et portari quam sint ejus vires, si rota, trochlea aut vecte peculiaris gratiæ, æque ac prudentiæ et solertiæ, vehatur. Prudentia enim solers est in adinveniendis modis, praxibus, rationibus et considerationibus, quibus tristitiæ vel adversitatis pondus allevietur. Sic videmus, si afflicto vel melancholico aliqua bella sententia, vel ratio indoli ejus congrua, ejusque palato sapida, proferatur, illico eum afflictione et melancholia, si non liberari, certe levari.

Tropologice, « spiritus viri » id est, animi firmitudo ac stabilitas, est, quæ hominem ad capessendam virtutem roborat, et ad vitia contraria superanda confortat; quod si minima tentatione oborta statim irascatur, et animum præ tristitia et pusillanimitate despondeat, quis adversus illum non irritetur, qui tam levi occasione a bono desistit ?

15. COR PRUDENS (Syrus, *cor mundum et purum*) POSSIDEBIT SCIENTIAM : ET AURIS SAPIENTIUM QUÆRIT DOCTRINAM. — Syrus, *auscultat;* Septuaginta, *cor prudentis possidet sensum; aures autem sapientum quærunt cogitationem.* Græce ἔννοιαν, id est *excogitatam rationem;* Aquila, Symmachus et Theodotion, *scientiam* aut *doctrinam*, ut Vulgata. In Hebræo enim pro *scientiam* et *doctrinam* eadem est vox דעת *daat;* Vatablus, *cor prudens comparat scientiam, et auris sapientium studet cognitioni.* Aben-Ezra hunc versum nectit præcedenti, *q. d.* Spiritus quassatus et ad irascendum facilis sapientiam non adipiscitur; prudentis autem animus, ægritudinem suam patienter ferens, prudentiæ suæ ope scientia cumulabitur. « Et auris sapientium, » etc. *q. d.* Sapiens, quæ evenerint æquo animo ferens, doctrinæ vacare diligenter studebit. Idem, vel quasi idem, sunt hoc libro scientia, doctrina, prudentia, intellectus, sapientia, sensus, uti jam sæpius monui : scilicet per hæc omnia significatur scientia practica, sive prudentia dirigens omnes hominis actiones ad normam honesti et virtutis. Copula *et* est causalis significans *quia;* posterius enim hemistichium dat causam prioris, *q. d.* Cor prudentis comparat et compa- Vers. 15.

rando possidet sapientiam, quia auris ejus eamdem quærit et vestigat; audit enim doctores et sapientes, a quibus eam audiens mente ruminat et recondit. Hisce enim duobus modis paratur et possidetur sapientia, scilicet sedulo audiendo, et studiose eam meditando; vide dicta cap. I, 5, ad illud : « Audiens sapiens sapientior erit. » Aures ergo similes sunt viverris, quæ vestigant leporem vel cuniculum in caverna sua latitantem, eumque inde foras prodire cogunt; mens vero similis est cani, qui leporem prodeuntem capit, occupat et possidet. Τὸ *possidebit* significat *primo*, sapientiam propriam esse possessionem et peculium mentis et spiritus sapientis; *secundo*, eamdem ipsi esse carissimam et in summo pretio; *tertio*, illam ei invito non posse auferri a quopiam, uti auferuntur ab hoste bona externa. Ita Lyranus.

Vers. 16. 16. DONUM HOMINIS DILATAT VIAM EJUS : ET ANTE PRINCIPES SPATIUM EI FACIT. — Hebraice, *donum hominis latum facit ei, et ante magnos ducet eum*; Chaldæus, *donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sustentat eum*; Syrus, *constituit illum*; Septuaginta, *donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sedere facit eum*. Pro *donum* græce est δόμα, quod perperam Regia et Complutenses vertunt *domum*; δόμος enim significat *domum*, δόμα vero *donum*.

Primo, sensus planus et germanus est, *q. d.* Donum datum vel janitoribus et cubiculariis, vel potius præmissum ad ipsum regem sive principem, aditum ei qui illud dedit, parat, latamque quasi viam sternit ad ipsum regem vel principem, ut ante eum illum deducat, spatiumque, id est locum et copiam conveniendi principis, illi facit; imo ante eum spatium illi facit, ut scilicet in ejus aula et conspectu versetur, quasi regis minister et officialis, vel aulicus et familiaris. Ita R. Levi : « Cum vero, ait, ad magnatem ob sua negotia accedendum erit, si illum ante muneribus devinxerit, plana apertaque erit via, qua ad eumdem aditus pateat, ut præstet quæ cupiebat, » utque ejus favorem et gratiam quaquaversum obtineat.

Nota : Τὸ *donum dilatat* significat *primo*, latum præbet aditum; *secundo*, latam illi vivendi agendique libertatem et licentiam tribuit; *tertio*, ab angustia vel carcere ad latiorem locum educit, ait Aben-Ezra. Sicut ergo anteambulones, verbi gratia, Helvetii stipatores, submota turba latam parant viam venienti Pontifici aut Regi ad incedendum: sic dona, submotis impedimentis, latam donanti faciunt viam ad eos quibus dona mittit. Ratio a priori est, quod amor animum amati dilatet, eumque cogat redamare amantem; amor autem et benevolentia maxime cernitur in beneficentia et donis; hæc ergo donatarii animum pelliciunt, dilatant, coguntque ut donantem redamet, eique se benevolum, imo beneficum et liberalem vicissim exhibeat. Sic Jacob, præmissis muneribus, viam sibi stravit ad Esau fratrem suum, eumque sibi infensum reconciliavit, *Genes.* cap. XXXIII. Sic Barlaam, fingens se habere gemmam pretiosam dandam Josaphat filio regis, viam undique conclusam ad eumdem sibi aperuit, eumque ad fidem Christi convertit, teste Damasceno in *Historia*. Reges enim, quasi terrestres quidam dii et numina, jure suo exigunt munera, quasi honoris sibi debiti vectigal et auctoramentum. Quocirca olim apud Persas nulli ad regem accessus patebat, nisi munere præmisso, vel allato. Salomonem secutus Plato, lib. III *Politic.* : « Dona, ait, flectunt Deos et reverendos Reges. » Et Ovidius :

Munera, crede mihi, capiunt hominesque Deosque;
Placatur donis Jupiter ipse suis.

Objicit sibi anonymus in *Catena Græcor.* : « Quid hic, ait, audio? paulo ante aiebas mala morte eum interiturum, qui munera donaret, vel acceptaret; quo ergo sensu jubes hic ea impertiri? » ac respondet : « Quia nihil periculi est, si iste fuerit hilaris promptusque ad donandum, ille contra tardus minimeque pronus ad recipiendum. »

Planius pleniusque respondeas munera illa vetita esse, quibus quæritur gratia judicum aut similium ad evertendam justitiam similemve virtutem; hic vero probari illa quibus via sternitur ad magnates, ut obtineatur jus sibi debitum, vel gratia indebita, sed honesta et utilis bono publico vel privato.

Secundo, anonymus in *Catena Græcor.* hanc gnomen ex Septuaginta sic vertit, *qui liberaliter donat, dilatabitur, et inter viros principes constituetur*; eamque refert ad eleemosynam, *q. d.* : « Non constringetur ille, neque in angustum redigetur, qui largus fuerit in egenos et pauperes; quin potius una hac via dilabitur, virisque principibus æquiparabitur. » Et R. Salomon : Allegorice, inquit, pertinet hæc gnome ad eos qui opes in pauperes conferunt, quibus in futuro ævo pars eadem amplificabitur; quin et dum corporis ergastulis coercentur, ante magnates deducuntur, magnæque existimationis viri existimantur. Plenius vero noster Salazar : Hortatur, inquit, Salomon ad beneficentiam, *q. d.* Liberales et profusæ largitiones mirum in modum beneficium dilatant, id est amplificant, nobilitant, et in amplitudinem adducunt, ut beneficentia videatur esse latitudo et amplitudo cordis, æque ac domus et familiæ; adeo ut inter principes sedere faciat eum, ut vertunt Septuaginta, vel ut Noster : « Et ante principes spatium facit illi, » id est, locum illi inter principes præstat. Nam liberalitas et magnificentia, regia seu imperatoria virtus est; quapropter eam qui colit, plane in regum atque principum censum referendus est, quia principe dignam virtutem exercet.

Symbolice, Auctor *Catenæ Græcor.* per *donum* accipit sapientiam sive virtutem, *q. d.* Sapientia a

Deo donata diffundit dilatatque animum, suumque herum unum e sapientum numero constituit.

Tropologice, Beda et Salonius per *donum* accipiunt charitatem, hoc est donum donorum omnium præstantissimum : « Quod, ait, est donum, quod dilatat viam hominis, et quod ante principes facit illi spatium? donum hoc donum est charitatis, sive aliarum virtutum, quas a Domino fideles accipiunt. Hoc videlicet donum dilatat viam ejus, id est actionem, quia unusquisque fidelis quanto magis gratia Spiritus Sancti intus repletur, tanto magis viam suam foris dilatat, id est bonorum operum gressum multiplicat. »

Eleemosynæ vox et visio. Sic S. Joannes Eleemosynarius per visum vidit eleemosynam quasi virginem splendentem sibi assistere, ac dicere : « Filia sum summi regis, illi perfamiliaris, omnesque mei asseclas ad illum introduco, illique gratos et familiares efficio : magna enim mihi apud eum est fiducia. Quare si me colas, ego ad illum te introducam, teque illi percharum efficiam. » Ita Leontius in *Vita* ejusdem. Quin et Tobias, cap. IV, vers. 11 : « Eleemosyna, ait, ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus facientibus eam. » Significat ergo hæc gnome potentem vim muneris et beneficentiæ, quod scilicet omnes etiam reges et principes, quin et Deum sibi conciliet, ejusque gratiam emereatur.

Vers. 17. 17. JUSTUS PRIOR EST ACCUSATOR SUI : VENIT AMICUS EJUS, ET INVESTIGABIT EUM. — Hebraice, *justus est primus in lite sua* (Chaldæus et Symmachus, *in judicio suo*) ; *venit socius* vel *proximus ejus, et scrutatur eum* ; Chaldæus, *et vincit eum* ; Septuaginta, *justus sui ipsius est accusator in principio sermonis* ; *cum vero adjecerit adversarius, arguitur* ; Syrus, *justus est filius hominis in judicio ; quando venit socius ejus, probat eum.*

Primo, Aben-Ezra et R. Levi hunc versum nectunt præcedenti, *q. d.* Justus, deferens munus magnati, prior est in lite sua : unde a magnate declaratur insons et justus. Quare licet deinde accedat alter, qui in judicio crimina in illum investiget, eum tamen reum facere nequibit. Nam majorem, ait R. Levi, fidem adhibere solemus iis qui priores suam causam exposuerunt. Aut clarius, ut Vatablus, *q. d.* Qui prior est in lite sua deferens munera judici, hic justus, id est in lite est superior et victor, quia jam et verbis et muneribus inflexit in se suamque causam animum judicis : quare quamvis postea veniat socius, qui excutiat causam ejus qui prior fuit, nihil tamen efficiet, nisi majora afferat argumenta et munera. Alii vice versa sic exponunt : Justus prior est in lite sua, id est, justus fidens suæ justitiæ et causæ æquitati, sistit se judici ; venit socius ejus, qui donum judici dedit, et scrutatur accusatque eum, atque accusando *vincit*, ut habet Chaldæus, *q. d.* Scrutando objiciet aliquid in speciem, quod judicem ob munera jam in se propensum flectat, ut pro eo sententiam ferat, ac justum condemnet.

Secundo, Cajetanus : Est, ait, parabola significans quod, cum adversus justum consurgit lis seu querimonia, et universaliter cum imponitur ei crimen aliquod, justus primus est ad loquendum, non exspectat accusatorem aut testes ; sed sciens se justum, primus loquitur, confidens in innocentia sua. Loquitur autem veritatem, et non exspectat examinari, sed sponte respondet ad objecta. Oportet autem ut investigator ejus non sit inimicus, et propterea subjungitur : « Et venit amicus ejus, » qui non agitur odio aut passione aliqua adversus justum ; venit, inquam, amicus non hominis, sed justi, et investigabit eum discutiendo causam ejus. Si enim judex non esset amicus justitiæ, facile esset corrumpi judicium.

Tertio, Jansenius invertens ordinem verborum dupliciter explicat : *Primum*, inquit, ut hic sit ordo, qui primus est in lite sua, hic est justus, hoc est, qui primus loquitur in lite et controversia quam habet cum alio, is jus sibi vindicat, et justus esse videtur (1) ; sed exspectandum est, quousque veniat proximus ejus, qui est in causa ipsius adversarius, ex cujus inquisitione constabit tandem qualis ille fuerit. Itaque docet hæc sententia non temere in quopiam judicandum, nisi utraque parte audita, juxta illud : « Audi alteram partem. » *Secundo*, ut hic sit ordo : Qui justus est, hic primus est in causa vel lite sua ; hoc est, justus statim in principio litis causam suam simpliciter et confidenter judicibus aperit, ostendens suam innocentiam, nihilque se velle nisi quod justum et æquum est, adeo ut, cum venerit proximus ejus qui cum eo litigat, secure sustineat se ab eo scrutari.

Denique alii explicant, *q. d.* Justus prior est in lite, id est, prævenit et præoccupat judicem, eumque de veritate et æquitate causæ suæ sincere edocet, ne ab aliis præoccupetur, et male informetur in veritatis et innocentiæ suæ præjudicium.

Verum hæ omnes versiones et explicationes dissentiunt a Vulgata, cui tamen consentiunt Septuaginta, quin et Hebræa. Nam quod habent : *Justus primus in lite sua*, idem est, *q. d. Justus prior secum litigat, se redarguit, se accusat.* Loquitur Salomon non præcise de confessione sacramentali, utpote, quæ tunc necdum erat instituta, nec in usu, sed de confessione in genere. Significat ergo justum, si quid per infirmitatem peccavit (non est enim justus qui non peccet), non defendere suum peccatum, non exspectare alterius increpationem, sed ante alios priorem esse in ac-

(1) Ita et recentiores. *Venit socius ejus*, is quo cum ei lis est, adversarius : quo audito judex prioris dicta et causam diligentius rimatur et investigat. Indicatur, non esse judici sententiam dicendam, donec et accusati rationes audiverit.

cusando, increpando et condemnando seipsum, ideoque etiam patienter ferre ut amicus ipsius veniat et investiget eum, ut, si quid inveniat correptione dignum, idipsum admoneat. Justi enim vox est : « Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum, » *Psal.* CXL. Aut est sensus : Justus, antequam alios accuset et increpet, prius seipsum accusat. Sic enim Beda intelligit : Omnis, ait, qui vere justus est, ubi peccantium errata conspicit, primum ad seipsum oculum considerationis inflectit, dumque suam fragilitatem sollicitus accusaverit, sic demum ad corripiendos alios linguam benignus exerit, *q. d.* Ubi se justus accusaverit, tunc venientem ad se amicum scrutabitur, et, si quid in eo correptione dignum inveniat, corripiet et redarguet. Ita S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. XXV : « Justus, ait, seipsum prius quam alios accusat. Ille enim justus, qui nec sibi parcit, et occulta sua latere non patitur, etc. Justus in exordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit, quia nec sibi parcit, et Deo justitias confitetur, quem putat latere nihil posse. » Confessio ergo veritatem ac Deum honorat, ideoque ejus iram et vindictam avertit, ut docet Pacianus, *Parænesi ad pœnitent.*

Huc pertinet versio Septuaginta : *Justus accusator est sui in principio sermonis; cum vero adjecerit adversarius, arguitur*, *q. d.* Justus in suis controversiis initio sermonis ita sincere, integre et fidenter seipsum accusat, narrans et confitens omnia quæ sibi vere objici possunt, ut, cum venit adversarius adjiciens et objiciens illi alia crimina, præter illa quæ ipse confessus est, falsitatis et mendacii arguatur, aut facile argui convincique possit. Addit S. Cyrillus, lib. II *in Joan.* cap CXLVII, hæc a Salomone dici, ut moneat vitandam esse laudem propriam : hæc enim in ore laudantis seipsum sordescit et vilescit; ideoque justum et prudentem ordiri a sui vituperio, non a laude. Explicans enim illud Christi : « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum; » illud confirmat hac sententia Salomonis : « Justus sui ipsius in sermone accusator est. » Et rursus, cap. XXVII : « Laudet te proximus tuus, et non os tuum; alienus, et non labia tua. Molestum enim certe auditoribus est propria, non aliena voce suarum rerum maximarum velle testimonium perhibere; nati enim natura sumus ut minus eis credamus, qui præcipuum sibi decus attribuunt. » Quare justus, ut hoc vitium philautiæ declinet, solet suas laudes tegere, et sua vitia sordesque detegere, ac seipsum accusare : quod dum facit, venit amicus ejus, et scrutatur eum, ac scrutando deprehendens, nihil vel parum in eo reperiri quod culpari possit, tantum eum extollit et laudat, quantum ipse se depressit et accusavit.

Auctor vero *Catenæ Græc.* Græcum ἐλέγχεται, quod Complutenses et alii vertunt passive *redarguitur*, vertens active (est enim vocis mediæ) *redarguit*, carpit, conviciatur, sic ex Septuaginta clara antithesi vertit, sicque explicat, *justus initio sermonis est accusator sui; adversarius autem et injustus a conviciis et increpationibus orationem auspicatur. Qui juste operari orditur, ait, ante omnia seipsum accusat.* Aliter, *q. d.* «Impio et injusto familiarius est convicia ingerere, calumniasque texere, quam se accusare, aut ad frugem se convertere. »

Huic facit dogma S. Augustini in cap. VI *ad Galat.* : Qui vult corripere proximum, et aliquod illius vitium corrigere, debet illud ipsum primo corripere et corrigere in seipso. Quo facit illud Plutarchi, tract. *De Utilitate ex inimicis capienda* : « Quod si, ait, ad maledicendum proveheris, cura ut quam longissime absis ab iis quæ alteri objicis; excute animum tuum, vide ubi sis mendosus, ne tuum tibi vitium occinat illud tragœdi :

Aliis mederi vis, ipse ulceribus scatens.

Si illitteratum dicis, studium discendi tuum laboremque intende; si timidum, excita fortitudinem tuam; si lascivum, dele ex animo, si quod restat adhuc delitescens libidinis vestigium. Nihil enim turpius est aut molestius maledicto in auctorem recidente. Sed sicut refractum lumen magis lædit imbecilles oculos, ita et maledicta gravius offendunt, ab ipsa veritate in maledicentem retorta. Sicut enim Cæcias nubes, ita vitiosa vita opprobria ad se trahit. Plato sane quoties interfuisset hominibus contra decorum agentibus, digressus seipsum solebat ita alloqui : Numnam ipse quoque fortassis tali vitio laboro ? »

Hinc notat S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, octonario 4, ex τῷ *in principio*, hunc esse ordinem loquendi, ut confessio debeat esse prima tum apud Deum, tum apud homines : unde cum oramus Deum, oportet ut primo et ante omnia reos nos faciamus, et confiteamur coram eo peccata nostra, eorumque veniam petamus, ac deinde progrediamur ad alia a Deo beneficia postulandum : « Justus est, ait, qui se in exordio sermonis accusat; injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam, hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritorum. » Idem in *Psalm.* XXXVII, sub finem, loquens de confessione Davidis : « Primo, ait, petit argui; postea (quod majus est), corripi. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam numerat et accusat. Non vult enim latere sua delicta. Nam ut febres in alto sitæ non queunt mitigari, cum foras eruperint, spem afferunt desinendi : ita peccatorum morbus, dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus. Gravat enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differt medicus, æger

offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerebat se David in flagella Domini, dicens : Ego in flagella paratus sum. Et alibi : Fiat manus tua in me, hoc est, redde mihi duplicia peccata, dummodo hic vindices. » Huc facit illud *Isai.* XLIII, juxta Septuaginta, *dic tu primum peccata tua, ut justificeris.*

Porro hæc confessio oris debet ex corde sincero procedere. Unde Abbas Serapion apud Cassianum, *Collat.* XVIII, cap. XI, quemdam ficte se accusantem, ut haberetur humilis, redarguens : « An fortassis, ait, illam, dum te humiliabas, exspectabas a nostro ore sententiam : Justus accusator sui est in primordio sermonis? Proinde vera est cordis humilitas retinenda, quæ non de affectata corporis atque verborum, sed de intima mentis humiliatione descendit. Quæ tunc demum evidentissimis patientiæ suæ fulgebit indiciis, cum quis non ipse de se crimina ab aliis non credenda jactaverit, sed ab aliis sibimet arroganter ingesta contempserit, et irrogatas injurias mansueta cordis æquanimitate tolerarit. »

Insuper S. Ambrosius, sæpius citans hæc verba Salomonis, ea applicat pœnitentiæ, qua Judæi ante institutam a Christo confessionem sacramentalem contriti confitebantur peccata Deo, ab eoque veniam postulabant et consequebantur. Talis enim confessio et a culpa et a pœna liberat, ac dæmonem nos ad tormenta reposcentem facile refellit ac repellit. Addit S. Ambrosius, lib. II *De Pœnitent.* cap. VIII : « Novit, ait, omnia Dominus, sed exspectat vocem tuam, non ut puniat, sed ut ignoscat; non vult ut insultet tibi diabolus, et celantem te peccata tua arguat. Præveni accusatorem tuum; si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timebis; si te detuleris ipse, etsi mortuus fueris, revivisces. » Rursum S. Ambrosius in *Psal.* XXXV : « Justus, ait, novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat; nec exspectat accusatorem, sed prævenit, ut, confitendo suum, allevet omne delictum, nec habeat quod adversarius criminetur. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ, peccatorum suorum confessione constringit. » Exemplum dat ibidem S. Ambrosius Evam quæ peccatum confessa est : « Serpens, ait, decepit me, et comedi, » *Genes.* III. Unde subdit S. Ambrosius, lib. *De Paradis.* cap. XIV : « Veniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier, quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, » *q. d.* Pœnam quam prævaricatio induxit, confessio abegit. Et statim de Caino addit, illum, quia culpam negavit, ut temporariam pœnam evaderet, remissum diabolo, ut simul cum eo pœna torqueretur æterna. Noluit Cain se accusare, ne pœnæ, quam timebat, subjaceret : « Et ideo, inquit, accusatori diabolo ejus accusatio reservata est, ut cum Angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. » Itaque qui a confessione abstinet, damnationi subjacet : qui vero se de sua culpa accusat, a sua pœna excusat. Unde D. Ambrosius, lib. II *De Abel et Cain,* cap. IX : « Confessio, ait, pœnarum compendium est. » Nam etiam æternas pœnas, quas propter transgressionem meremur, propter confessionem evitamus.

Quin et Seneca, Gentilis licet, *epistola* 28 : « Quantum potes, ait, teipsum argue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis. »

Insuper multi hanc gnomen adaptant confessioni sacramentali. Hæc enim jam ex institutione Christi veniam et gratiam, quin et satisfactionem ac opera meritoria vel in re, vel in voto antecedat oportet. Hasce enim gnomas scripsit Salomon cuivis sæculo, sed pro cujusque statu et conditione accommodandas; quare veriores eæ sunt in lege Christi, per eamque perfectius adimplentur.

Denique S. Chrysostomus, orat. 5 *Contra Judæos,* urget τὸ *in principio sermonis,* et, ut Isaias ait, cap. XLIII : « Dic tu iniquitates prior ut justificeris. » Redarguens enim Cainum, qui non prior, sed postquam redargutus et convictus est a Deo, confessus est suum fratricidium, ideoque peccati veniam non accepit, sed condemnationem, sic ait : « Non enim simpliciter dixit : Dic tu iniquitates tuas; sed ait : Dic tu prior iniquitates tuas. Quod quæritur, hoc est, non simpliciter esse dicendas, non exspectandam redargutionem accusantis. Hic autem non dixit prior, sed exspectavit donec redargueretur a Deo, quin potius illo redarguente negavit. Postquam autem semel factum est peccatum palam, tum dixit peccatum, quæ quidem non est confessio. Proinde, tu quoque dilecte, cum peccaveris, ne exspectes ut ab alio accuseris; sed prius quam accuseris ac deferaris, tu condemna quæ facta sunt. Nam si quis alius deinde te redarguerit, non jam confessionis est officium, sed illius qui accusat correptio. Quapropter et alius quispiam ait : Justus sui ipsius accusator est in principio sermonis. Itaque non hoc est quod quæritur, ut accuses teipsum, sed ut prior teipsum accuses, nec exspectes ab aliis redargutionem. Petrus itaque ob illam nefariam abjurationem, quoniam celeriter suum ipsius peccatum recordatus est, nulloque accusante dixit peccatum, flevitque amare, adeo abluit illam abnegationem, ut etiam primus Apostolorum fuerit factus, ac terrarum orbem totum subjecerit. »

Salomonem de more secutus Siracides, *Eccli.* IV, 31 : « Non confundaris, ait, confiteri peccata tua; » ubi tangit radicem mali, puta confusionem et pudorem malum, qui impedit homines, eisque os et fauces claudit, ne peccata confiteantur, sed ea tegant et excusent. Verum hic pudor præposterus est; peccata enim facere pudendum est, at ea confiteri laudabile est. Causam dat S. Augustinus, tract. 12 *in Joannem* : « Quia, ait, qui confitetur et accusat peccata sua, jam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, et si tu accuses, con-

jungeris Deo. Quasi duæ res sunt, homo et peccator. Quod audis homo, Deus facit; quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet quod fecit. Oportet ut in te oderis opus tuum, ut ames in te opus Dei. Cum autem cœperit tibi displicere quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua : initium operum bonorum, confessio est operum malorum. »

Symbolice, R. Simeon apud Galatinum, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. IV, hunc versum exponit de B. Virgine, quam Hebræi vocant primum justum, imo primum hominem, et omnium hominum matrem, eo quod ipsa in mente Dei concepta et prædestinata fuerit ante Adamum et cæteros homines, Adam vero et homines cæteri per ipsam ejusque filium Christum : « Justus, ait, primus in lite sua (vel in judicio suo); venit amicus ejus, et investigavit eum. Sensus est : Quando veniet Deus sanctus et benedictus ad judicandum orbem in die judicii, totus mundus expavescet, et timebit diem illum terribilem, dicentque : O David, rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis : Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea mihi offensus est Deus propter peccatum Bethsabeæ et Uriæ. » Subdit deinde eos similiter accessuros ordine ad Mosen, Jacob, Isaac et Abraham, singulosque responsuros se peccati reos, ideoque non sufficere ut pro aliis in die judicii intercedant; quare tandem accessuros omnes communi consensu ad primum hominem, id est ad matrem Messiæ, ac rogaturos illam, ut ipsa velut omnis peccati expers pro omnibus intercedat. « Justus primus ergo in lite sua, » *q. d.* « Hic primus homo, qui est Mater Messiæ, ob quam Messias ipse, sive Christus, Filius hominis dicitur, justus est in lite, qua ipsa in peccato originali concepta fuisse, ab adversariis accusata est. Et venit amicus ejus, hoc est Deus, et hanc litem investigavit, tulitque sententiam dicens : Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Quam quidem auctoritatem prisci Hebræorum doctores, ad immaculatæ Conceptionis matris Messiæ confirmationem adduxisse videntur. » Hucusque R. Simeon.

Vers. 18. 18. CONTRADICTIONES COMPRIMIT SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DIJUDICAT. — Hebraice, *lites cessare facit sors, et inter potentes dividit*, scilicet litem, puta rem de qua litigatur; Aquila διαλείψει; Symmachus et Theodotion, διαστελεῖ, id est *dividet, dijudicabit*; Chaldæus, *contentiones abrogat sors, et inter sortes dirimit*; sic et Syrus ; Septuaginta vero, *contradictiones sedat taciturnus, et in potentatibus* (δυναστείαις; sed melius alii legunt δυνάσταις, id est *dynastas, potentes*) *definit*. Ita Romani et Complutenses. Verum videtur esse mendum, ut pro κλῆρος, id est *sors*, scriptores vitiose scripserint σιγηρός, id est *taciturnus*. Probatur id *primo*, quia Hebræum גורל *goral* significat sortem, non taciturnum ; et ita vertunt cæteri omnes. *Secundo*, quia multi codices Græci legunt κλῆρος, et Origenes, homil. 23 *in Josue : Contradictiones*, ait, *cohibet sors, et inter potentes definit*. *Tertio*, quia ita legit Auctor *Catenæ Græcorum*, sicque explicat : « Controversias, ait, sedat sors, litemque inter potentes natam dirimit. Sors, quæ Matthiæ obtigit, obortam de Judæ Iscariotæ successore controversiam sedavit; et potentibus, nempe Apostolis, quem eligere deberent, præfinivit. Sunt qui loco κλῆρος legunt σιγηρός, ut sit sensus : Lites et contentiones undecumque exortas hominem patientem et taciturnum facile sedare; cum ex adverso litem et rixam exacuant, qui litiganti responsant et obloquuntur. » Hæc auctor ille.

Sensus hujus sententiæ planus et apertus est, *q. d.* Cum res, de qua litigatur, anceps est et dubia, cujus sit, vel quia jus utriusque incertum est et dubium, vel quia utraque pars potentes pro se rationes profert, vel alia simili de causa; tunc non alius lites sedandi suppetit modus, nisi ut eas dirimat et definiat sors. Unde R. Salomon notat pro *potentes* hebraice esse עצומים *atsumim*, per quos ipse accipit potenter litem conserentes, qui scilicet validis inter se rationibus confligunt, causam utrimque suam pro viribus confirmantes. Et sic accipitur hæc vox *Isai.* XLI, 21. Cum ergo illorum lites sint arduæ, robustæ et validæ; hinc potentes appellantur, quos conciliare nemo potest nisi sors. Rursus עצם *atsam* significat obturare, claudere, *Isai.* XXXIII, 15. *Atsumim* ergo vocantur lites obscuræ, ideoque clausæ, quas nemo aperire et resolvere potest nisi sors. Unde ex Hebræo vertas, *qui sese roborant in contentione;* Vatablus, *contendentes separat*. Docet ergo medium sedandi lites in rebus implexis et dubiis esse sortem, quin et ubi partes contendentes sunt duræ et perfractæ, ut nec rationem, nec judicem, nec arbitrum admittere velint, recurrendum esse ad sortem, si partes eam admittant. Ratio a priori est, quod, sicut in rebus certis et manifestis dominatur ratio, sic in incertis, dubiis, obscuris et fortuitis dominatur sors et casus. Quare sicut illa in consiliis per rationem decidenda sunt, ut illa pars prævaleat, quæ potioribus nititur rationibus : sic hæc per sortem sunt definienda; sunt enim in jure et dominio fortuitorum, quæ subjacent sorti, quibusque dominatur sors, quasi eorum rex et rector. Sic Josue, cap. XV, terram sanctam divisit duodecim tribubus, singulisque earum familiis per sortes, itaque omnes Hebræorum lites sedavit.

19. FRATER QUI ADJUVATUR A FRATRE, QUASI CIVI- Vers. 19.
TAS FIRMA; ET JUDICIA QUASI VECTES URBIUM. — Pro *qui adjuvatur* hebraice est נפשע *nipsca*, id est prævaricans, deficiens, rebellans. Unde Aquila vertit, *frater rebellans præ civitate forti*; Chaldæus, *frater qui deficit a fratre, quasi civitas fortis, et clausa quasi repagulo forti*; Tigurina, *frater si perfide deseritur* (*ira fit vehementior*), *quam civitas for-*

tissima, et contentio ut repagulum arcis; Vatablus, *frater rebellans (contra fratrem) magis quam civitas fortis, et lites (fratrum sunt) velut vectes palatii*, *q. d.* « Rebellio fratris durior est quam civitatis quæ rebellat contra principem, et lites fratrum sunt ut vectes, quibus clauduntur fores palatii, ac si dicat : Nihil gravius simultatibus et dissidiis fratrum. » R. Salomon : Frater, ait, a fratre deficiens eique rebellans, etiam civitatem munitissimam in sua defectione perdit. Aben-Ezra hunc versum connectit præcedenti, *q. d.* Sors dividit lites etiam gravissimas, quales sunt fratrum, cum a se dissident : hæ enim sunt duræ et fortes quasi vectes urbium. R. David : « Frater læsus durior est civitate forti, et lites fratrum sunt quasi vectis palatii. » Sic et cæteri hebraizantes. Et sane hic sensus valde respondet Hebræo. Significat ergo lites fratrum esse acerbas, et sæpe irreconciliabiles. Ratio est, quod vehemens amor læsus convertatur in vehemens odium : sicut forte vinum, si corrumpatur et acescat, convertitur in acre acetum. Unde Aristoteles, lib. VII *Polit.* cap. VII : « In proverbio, ait, dicitur : Fratrum contentiones et iræ sunt acerbissimæ, et qui nimium amant, se nimium oderunt. » Fratrum ergo iræ sunt validæ instar civitatis fortis, tum quia sicut civitas, muris et vectibus firmissime roborata, est quasi tormentis inexpugnabilis : sic et validæ offensiones fratrum nulla fere ratione vinci, nullo amore, nullo beneficio expugnari possunt; tum quia sicut civitas est inexpugnabilis, ubi cives sunt robusti, qui eam fortissime defendunt : sic ubi fratres inter se fortissime certant, odium et inimicitia eorum videtur irreconciliabilis et inexpugnabilis (1).

Verum Noster hebraice *nipsca*, id est *rebellans*, vertit, *qui adjuvatur*. At qua ratione, qua fide? Contraria enim sunt rebellare et adjuvare?

Primo, aliqui sic hæc conciliant, ut dicant fratrem rebellantem hic dici non respectu fratris, sed respectu hostium fratris, qui proinde fratris est adjutor, quasi dicas : Frater qui pro fratre suo contra alios durus et pugnax est, hic fratrem communit instar civitatis munitæ.

Secundo, alii hæc conciliant subaudiendo et supplendo nonnulla, hoc modo : « Frater desertus (a fratre scilicet) ab urbe fortitudinis » (supple deseritur), ex quo recte consequitur quod vertit Noster : « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas fortissima. »

Tertio, facilius et planius hæc conciliabimus dicendo Nostrum legisse non נפשע *nipsca* per *schin* : sic enim idem est quod *rebellans*; sed נפשע *nipsa*, per *sin*, id est incedens, inambulans, *q. d.* Frater cum fratre fraterne incedens et inambulans (ideoque eum adjuvans et protegens) est ei loco civitatis firmæ (2).

Porro non temere sic legisse et vertisse Nostrum, patet ex Syro, qui pari modo legit et vertit, *frater, qui adjuvatur a fratre suo, est quasi urbs firma*; et Septuaginta, *frater a fratre adjutus, quasi urbs munita et excelsa*; et S. Cyprianus, *epist.* 14 : « Frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna. » Causam subdit : « Videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obsistat. »

Porro R. Levi, licet *nipsca* per *schin* legat, vertatque *offensus*, *læsus*, tamen ad sensum jam datum sic illud accommodat, sicque explicat : « Licet frater fratris defectione petitus et offensus sit, est tamen illi utilior quam urbs munita, opportuno necessitatis tempore opem ferens, fratremque servans; neque vero tunc illi defectionis crimen objiciet, cum eadem corporis concretione uterque constet. »

Est igitur frater fratrem adjuvans illi pro urbe (Hebraice, *præ urbe*, id est potior et validior urbe), sive loco urbis munitæ, tum quia sicut urbs munita incolas tuetur ab omni hostium incursu, sic et frater fratrem a quibusvis adversis defendit ac protegit; tum quia, sicut cives in urbe munita invicem se communiunt, ac communibus viribus urbem propugnant, ab eâque hostes propellunt, sic pariter fratres se mutuo adjuvantes communibus armis et copiis se invicem tuentur, et adversarios propulsant, uti fecere fratres Machabæi Judas, Jonathas et Simon, qui proinde invicti ingentes Antiochi exercitus vicerunt.

Significat ergo hæc gnome paucos fratres unitos esse instar civitatis firmæ, ac æquivalere multis civibus urbem propugnantibus; quod enim in urbe facit multitudo civium, hoc in familia facit unio et amor intimus fratrum : quo fit ut pauci fratres concordes multis civibus æquivaleant, imo ex una familia fratrum robusta oriatur civitas, adeoque gens et regnum, uti patuit in duodecim Patriarchis filiis Jacob, qui regnum Israel constituerunt. Vice versa, innuit hæc gnome cives in civitate esse id quod sunt fratres in familia; ac proinde sicut fratres uniti familiam tuentur, sic cives concordes urbem tutari, eamque reddere inexpugnabilem. Unde Lycurgus, fundator Spartæ, vice mœnium, eam concordia civium communivit. Quocirca Agesilaus, rex Spartæ, rogatus a quodam cur Sparta mœnibus non cingeretur, ostendit eis cives armatos et unanimes : « Hi, inquiens, sunt Spartanæ civitatis mœnia; » signifi-

Concordiæ vis quanta?

(1) Rosenmullerus, *frater qui perfide deseritur* (proprie *a quo deficitur*) a fratre, *urbe munita*, scil. difficilior est expugnatu, id est, ita ira et pertinax et implacabilis est, ut urbs munita citius expugnetur, quam animus iste fraternus; *et contentiones* inter fratres sunt *veluti vectis palatii*, id est, sicut repagula foribus palatii objecta introitum alicujus penitus impediunt, ita litigia inter fratres præcludunt reconciliationi aditum. Umbreitus, de Wette et alii *nipsca* reflexive intelligentes, eodem sensu vertunt, *fratres a se invicem deficientes*. Ewaldus et Maurer, *frater*, cui inimicitiæ intercedunt cum fratre, *vehementius repugnat*, reluctatur, *urbe munita*.

(2) Vel legit נושע.

cans urbes nullo munimento tutiores esse, quam virtute civium consentientium. Ita Plutarchus in *Apophtheg. Laconicis*. Rursum Lacedæmonii cum periclitarentur, ac de civitate mœnibus cingenda consultarent, Isæus sophista recitavit illud Homeri :

Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir.

Addiditque : « Sic mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus. » Ita Philostratus in *Sophistis*.

Huc facit proverbium Arabum : « Excute mihi ignem, et ego tibi collucebo, » id est esto mihi, ero tibi : adjuva me, ego vicissim ero tibi adjutor.

Gnomen hanc Salomonis illustrat exemplum Sciluri apud Plutarchum, in *Apophthegm. Regum* : Scilurus, inquit, octoginta liberos masculos habens, cum esset moriturus, fasciculum jaculorum singulis porrexit, jussitque rumpere. Id cum singuli recusassent, eo quod videretur impossibile, ipse singula jacula exemit, atque ita facile confregit omnia, filios admonens his verbis : « Si concordes eritis, validi invictique manebitis; contra, si dissidiis aut seditione distrahamini, imbecilles eritis, et expugnatu faciles. » Non potuit Scytha magis scythice rem ob oculos ponere.

Simile de Micipsa rege refert Sallustius in *Jugurtha* : Micipsa, ait, jamjam moriturus filios suos paterno monet affectu, ut concordes sint, aureis semper litteris scribendam sententiam addens : « Concordia enim parvæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur. »

Severus Romanorum Imperator in gravissimum morbum incidens, posteaquam vitæ suæ finem instare animadvertit, ad se vocavit Marcum Antonium et Getam filios, a quibus quid vellet percontatus : « Facite, ait, ut conveniatis inter vos, locupletate milites; cæteros omnes contemnite. » Sciebat enim filios regni cupidissimos post mortem de successione disceptaturos; et nisi militum animos pecunia flecterent, penitus interituros esse. Ita Dion Nicæus, et Xiphilinus in *Vita Severi*.

Denique hujus sententiæ veritas liquet in Apostolis virisque Apostolicis primitivæ Ecclesiæ, qui orbi fuere inexpugnabiles, imo totum orbem expugnarunt, Christoque subjecerunt. Ex adverso olim Arius, Nestorius, Pelagius, etc., et nunc Lutherus, Calvinus cæterique hæretici fideles fratres suos impugnantes, Ecclesiam lacerarunt, ac Turcis aditum ad occupandam Hungariam, aliasque provincias præbuerunt : Turcæ enim semper creverunt et crescunt per dissidia Christianorum, quæ suscitant hæretici. Ita Auctor *Catenæ Græc.*, qui sic vertit sicque explicat : « Frater, a fratre adjutus, est instar munitæ præcelsæque civitatis. Idem rursum, veluti regnum bene fundatum, robustus et potens est. Consentientes inter se Christi discipuli et fratres erant, et tanquam regnum mille propugnaculis præsidiisque munitum validi fortesque erant. Paucis, alter ab altero bona fide adjutus, inexpugnabilis evadit. »

Idipsum experimur in religionibus et cœnobiis reformatis, in quibus viget disciplina, humilitas et charitas. Hæ enim omnibus æmulis et inimicis, quin et dæmonibus sunt fortiores per Religiosorum concordiam et conspirationem. Unde S. Basilius, præferens vitam cœnobiticam quasi fraternam vitæ eremiticæ et solitariæ, hanc dat causam, *Constit. monast.* cap. XIX : « Si quidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, a qua omnis propria et privata rei cujuslibet possessio exclusa est, et a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa ; contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum utimur : communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, et certaminum coronæ; ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tandem quod jure æquiparari possit? quid beatius dici, quid hac conjunctione, unitate et necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatione? Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeo velut in unum coaluisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius mentis instrumenta cernantur. In his qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet; qui vero animo æger est, ei complures præsto sunt, a quibus curetur, et a quibus assidue erigatur. » Plura vide apud nostrum Hieronymum Platum, lib. I *De Bono status Relig.* cap. XXVI et XXVII. *Religiosæ communitatis bona.*

Huc faciunt Philosophorum gnomæ. Antisthenes dicebat fratres, qui essent concordes, omni pariete esse fortiores. Quintilianus, *Declamat.* 321 : « Quid est, ait, aliud fraternitas quam divisus spiritus? » P. Nigidius apud Gellium, lib. XII, cap. X : « Frater, ait, dicitur quasi fere alter. » Plato, lib II *De Republ.*, recitat adagium vetus : « Frater viro adesto, » de fido auxilio dici solitum; quoniam in rebus periculosis vix unquam frater solet deesse fratri. *Frater quasi fere alter.*

ET JUDICIA QUASI VECTES URBIUM. — Lyranus, Baynus, Jansenius et alii per *judicia* accipiunt decreta, *q. d.* Fratrum decreta, communi fratrum consensu statuta, sunt valida quasi vectes urbium, ideoque difficile infringi possunt, quia fratres communibus animis armisque ea tuentur et propugnant. Potest enim, ait Jansenius, quod dicitur de judiciis, accipi de æquitate judiciorum et sententiarum, quæ firmum efficit statum reipublicæ. Ut tota hæc sententia significet civitatem stabiliri rebus duabus, scilicet civium concordia et æquitate judiciorum.

Verum, quia Hebræum מדינים *midianim* non

significat sententias et decreta, sed lites et contentiones, hinc easdem a Nostro vocari judicia verius est. Sic enim S. Paulus ait, I *Corinth.* VI, 7: « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos, » hoc est lites et contentiones. In hisce enim solent litigantes ad judicium provocare, et coram judice contendere. Unde noster Salazar sic exponit, *q. d.* Fratrum concordia adinstar est urbis munitissimæ et fortissimæ. « Judicia » vero, hoc est lites et dissidia fratrum, « quasi vectes urbium : » *vectes* quidem accipio pro foribus, id est quasi urbes reclusis foribus adapertæ, atque hostibus perviæ, *q. d.* Ubi frater fratri bellum movere, et ab invicem dissidere incipiunt, vice versa similes sunt urbibus, quæ reclusis vectibus hostibus liberum aditum præstant. Itaque vectes seu repagula in hoc loco, quæ claudendi et aperiendi instrumenta sunt, non ad claudendum, sed ad reserandum referenda puto. Hæc Salazar.

Verum « vectes urbium » solent notare robur urbium : hoc autem robur præstant urbibus, non cum reserantur, sed cum clauduntur et obserantur. Unde Chaldæus vertit, *et clausa quasi repagulo forti;* et Septuaginta, μεμοχλωμένον (ita Romani, licet Complutenses legant, τεθεμελιωμένον, id est *fundatum*), id est *tanquam clausum vecte regnum;* Aquila, *et lis tanquam vectis palatii.* Sic et cæteri. Sensus ergo est, *q. d.* Frater fratrem adjuvans, id est, concordia fratrum est fortis et invincibilis instar civitatis validæ et munitæ; similiter discordiæ, lites et contentiones fratrum, præsertim publicæ et forenses, sunt fortes, irreconciliabiles et inexpugnabiles instar vectium, quibus palatia et urbes clauduntur : sicut enim vectibus urbes obserantur, sic discordia, lis et contentio quasi vectes obserant animos fratrum, ut nullum reconciliationi dent aditum, nullum alloquio, amori et benevolentiæ præbeant accessum.

Cur odia fratrum acerba? Ratio Prima. Secunda.

Ratio est duplex : Prior, quam initio dedi, quod amor summus qualis est fratrum, si irritetur, vertatur in odium summum et pertinax, sicut optimum vinum vertitur in fortissimum acetum. Posterior, quod injuria a fratre illata videatur esse acerbior : a fratre enim, utpote conjunctissimo, summa homines exspectant, et summa sibi deberi beneficia censent; quare si pro beneficiis maleficia recipiant, gravem et acerbam putant sibi inferri injuriam. Sic fratres Joseph, videntes eum plus cæteris amari a patre Jacobo, eum summo odio usque ad necem prosecuti sunt. Sic Esau odium in Jacob ad posteros propagavit. Unde perpetui summique fuere hostes Idumæi et Judæi. Vide dicta *Amos* I, vers. 11.

Denique sicut Recentiores totam hanc gnomen referunt ad discordiam et contentiones fratrum : sic ex adverso Chaldæus et Septuaginta totam eam referunt ad concordiam fratrum, ejusque vim et robur declarant. Noster vero media via incedit, ac prius hemistichium ad concordiæ, posterius ad discordiæ, fratrum robur refert. Septuaginta ergo sic habent, *frater, a fratre adjutus, quasi urbs munita et excelsa : invalescit autem tanquam fundatum regnum;* vel, ut habet S. Ephrem, tract. *De reprehens. sui* : « Nam fundati regni instar est, et potens, » *q. d.* Concordia et conspiratio fratrum est valida et inexpugnabilis instar civitatis munitæ et excelsæ, quæ scilicet validis excelsisque muris et turribus circumvallatur : hanc enim celsitudinem fratribus præstat sublimitas cognationis : post parentes enim summus conjunctionis et consanguinitatis gradus est fraternitas, sive fratrum nexus et copula; quinimo concordia hæc et amor fratrum increscit et invalescit, ut non tantum instar civitatis unius, sed instar regni totius fundati et validi potens et ampla evadat, ut non solum aliorum vim repellere, sed et eos invadere ac subjugare possit. Sic Romulus et Remus fratres inter se conspirantes multos sibi conciliarunt, alios vi et armis subegerunt, ac urbem Romam ædificarunt, populumque Romanum adunarunt, atque in ea regnum Italiæ, imo imperium orbis constituerunt. Significat ergo hæc gnome concordiam inter fratres studiose esse conservandam, et, si qua inter eos controversia incidat, cavendum a forensibus contentionibus, quæ odia acuere, imo immortalia reddere solent, ac sorte potius, ut dixit vers. præced., controversiam esse dirimendam.

Scyrus lapis mirus.

Moraliter, hic disce quantum boni afferat concordia, et quantum mali discordia. Scyrus lapis, qui in insula Scyro nascitur, mirum id habet, ut integer enatet, comminutus mergatur, ait Plinius, lib. XXXVI, cap. XVII. Ita concors et conjuncta stat societas, quæ discors et divisa dissipatur. Nam

> Defendit numerus, junctæque umbone phalanges.

« Commune periculum concordia propulsandum, » ait Tacitus. Aureæ *Lucanus*, lib. IV :

> Æterno complectitur omnia nexu,
> Tot rerum mistique salus concordia mundi,
> Et sacer orbis amor.

Allegorice Beda : « Cum populus, ait, uterque, Judæorum scilicet et Gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, unam jam Catholicæ Ecclesiæ civitatem construit; et sicut vectes urbium portas muniunt, ita dogmata utriusque Testamenti, Ecclesias per orbem, quæ unam Catholicam faciunt, ab infidelium incursione defendunt. »

Tropologice Hugo : Duo fratres, ait, sunt ratio et appetitus, sive intellectus et voluntas; hi, si inter se congrue consentiant, ut scilicet minor majori, puta appetitus rationi, et voluntas intellectui concordet, seque subjiciat, validi sunt instar civitatis munitæ : sin discordent, et voluntas intellectui rebellet, oritur dissidium et schisma internecinum, quod utrumque vastat et perdit.

Vers. 20. 20. DE FRUCTU ORIS VIRI REPLEBITUR VENTER EJUS, ET GENIMINA LABIORUM IPSIUS SATURABUNT EUM. — Hebraice, *de proventu labiorum suorum satiabitur*. Genimina ergo sunt proventus labiorum, sive fructus oris, qui est duplex : *Primus* et proximus oris fructus sunt verba et sermones, tam boni quam mali; *secundus* et remotus, sunt commoda et damna, quæ afferunt sermones boni et mali : hisce enim quisque pascitur et saturatur : bonis quidem et commodis quasi melle, malis vero et damnis quasi felle et absinthio, quod ipse sibi seminavit. Cajetanus hæc refert ad eos qui loquendo victum parant, imo quæstum faciunt; horum enim os satiat ventrem, quales sunt causidici, rhetores, doctores, concionatores. Melius R. Levi hæc refert ad verba blanda et dura, *q. d.* Qui blando mollique sermone utitur, responsis suis alterius iram delinit, fructuque sermonis non caret, cum malum a se arceat : qui vero dura et acerba loquitur, iram ciet, citoque ingruente pernicie plectitur.

Optime et plenissime hæc generatim accipias de quibuslibet sermonibus, sive bonis, sive malis, *q. d.* Sermones causant homini bonum vel malum, gaudium vel mœrorem, præmium vel supplicium. Si enim quis bene, benevole et prudenter loquatur, omnes homines, Angelos et Deum ipsum sibi conciliabit : sin male, imprudenter, mordaciter, omnes irritabit, a quibus proinde vapulabit. Unde explicans subdit : « Mors et vita in manu linguæ. » Ventrem metaphorice vocat intima hominis, qualia sunt mens et conscientia. Hæc enim de bene dictis laudata et præmio affecta gaudet, de male dictis culpata et afflicta cruciatur, dolet et gemit. Hic versus consonat cum vers. 14 cap. XII : « De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis; » et cum vers. 2 cap. XIII : « De fructu oris sui homo satiabitur bonis. » Vide ibi dicta.

Mystice, Auctor *Catenæ Græc.* : Sermonibus, ait, spiritualibus animæ receptaculum impletur, quandoquidem cum externi sensilesque sermones animæ ventrem implere non queant, superest ut spiritualibus alimentis vasculum illud impleatur; implet autem ventrem suum non homo simpliciter, sed vir. Hæc ille.

Vers. 21. 21. MORS ET VITA IN MANU LINGUÆ : QUI DILIGUNT (Septuaginta, *qui continent*) EAM, COMEDENT FRUCTUS EJUS. — Aben-Ezra hæc refert ad versum præcedentem : « De fructu oris viri replebitur venter ejus, » *q. d.* Si quis mala loquatur, mors ei continget; sin autem recte, vitæ compos fiet. « Mortem et vitam » accipe tam naturæ quam gratiæ et gloriæ, tam præsentem quam æternam. Hæretici enim, ut Arius, Lutherus, Calvinus, tam se quam multa discipulorum millia, sua prava doctrina ad mortem æternam in gehennam transmiserunt; vice versa, Apostoli virique Apostolici, et sancti doctores, prædicatores, confessarii suis igneis linguis tam sibi quam suis omnibus vitam gratiæ et gloriæ conciliant.

Alludit ad naturam linguæ; hæc enim in embryone ultima animatur, et moriente homine prima vita destituitur et emoritur, teste Aristotele et Plinio. Simili enim modo evenit in ethica linguæ, nimirum in vita spirituali virtutum linguæ perfectio ultimo acquiritur, tanquam complementum perfectionis, juxta illud *Jacob.* III : « Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir; » vice versa, mors animæ communiter a vitio linguæ exordium capit. Audi Plinium, lib. II, cap. XXXVII : « Os, ait, primum mori tradunt, cor novissime. » Sicut enim cor in animali est primum vivens, et ultimum moriens : sic vice versa lingua est ultimum vivens, et primum moriens; quare sicut vita a corde, ita mors ab ore et lingua incipit. « Evenit namque omnibus ut, quod ultimum fit, hoc primum deficiat; et quod primum, id ultimum, quasi natura decursionem reducem agat, et a calce ad carceres unde proruit, redeat, » ait Aristoteles, lib. II *De Gener. animal.* cap. IV. Sic et Plinius, lib. XI, cap. XXXVII. Simili modo in dissolutione domus, tectum, quod ultimo factum est, primo dissolvitur, deinde parietes et cætera usque ad fundamenta. Hic enim naturalis est ordo resolutionis. Simili modo fit in moralibus. Unde S. Chrysostomus in *Psal.* CLX : « Mortis, inquit, unicum fere ostium lingua est. » Hac ergo de causa mors et vita dicuntur esse « in manu linguæ, » quia linguæ est vitam tueri, vel morti ostium patens et amplum aperire. Nam sicut in generatione hominis cor primo, lingua ultimo perficitur : sic in spirituali regeneratione cor et voluntas primo, lingua ultimo ad virtutem formatur et perficitur. Et sicut in homine cor novissime, lingua primo emoritur : ita etiam animi mors ab ore et lingua fere incipit, ac in voluntate desinit. Jam

Lingua est ultimum vivens et primum moriens.

Quæritur *primo*, cujus mors et vita sit in manu linguæ, an loquentis, an audientis, an tertii de quo loquitur?

Primo, S. Bernardus omnes hosce tres intelligit, cum asserit linguam detractoris tres occidere ictu uno, scilicet loquentem, audientem, et tertium cujus famæ detrahitur. Audi eum, serm. *De Triplici custodia manus, linguæ et cordis* : « Numquid non vipera est lingua ista (detractoris)? Ferocissima plane nimirum, quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profecto et acutissima, quæ tres penetrat ictu uno : Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imo triceps est lingua detractoris. Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis. Fodit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tum sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio Judaicæ

iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, nunquam illud pro isto mortis injuriæ, crucis ignominiæ tradidisset.» Unde adhortando concludit : « Sane propterea majorem ei diligentiam, et diligentiorem custodiam convenit exhiberi, quod sit juxta Scripturam mors et vita in manibus linguæ. Alioquin si sola inesset vita, nec circumcisio quidem ei; si sola mors, etiam abscissio deberetur. Nunc vero ponenda nobis ori nostro custodia, et ostium circumstantiæ labiis, ut nec vitalem ædificationem clausura damnet æterna, nec lethalis pernicies liberum sortiatur egressum. »

Laertius, lib. V, cap. I, narrat Aristotelem reprehendisse Callisthenem, coram Alexandro multa indecenter et liberius loquentem, recitando illud Homeri :

Talia si loqueris, non multo tempore vives.

Et verus fuit vates ; nam Callisthenes ab Alexandro occisus est. Idem, lib. I, cap. IX, narrat Anacharsin, interrogatum quid in homine esset optimum et quid pessimum, respondisse linguam : hac enim si bene utaris, vitam; si male, mortem tibi aliisque accerses. Huc facit proverbium Arabicum : « Cave ut lingua feriat collum tuum; » multos enim perdit intemperantia linguæ. Denique Bias Amasi regi poscenti e victima partem optimam et pessimam, protinus misit linguam, quod illa plurimum afferat commodi vel damni, teste Plutarcho in *Convivio septem sapientum.*

Secundo, alii accipiunt mortem et vitam, activam loquentis, et passivam audientis. Lingua enim doctoris, consiliarii, suasoris conciliat vitam præsentem et æternam audienti, si bona et salutaria eum doceat, consulat et suadeat; mortem vero, si prava. Unde Vatablus explicat, *q. d.* « Lingua potest interficere sermone suo, potest et servare. » Huc facit expositio Hugonis, qui sic partim litteraliter, partim mystice explicat, *q. d.* Lingua detractoris, calumniatoris, falsi testis, etc., mortem infert loquenti, vitam vero ei qui patienter ejus calumnias, injurias et falsa testimonia sustinet; auget enim ejus patientiam et merita, quin et subinde vitium ejus sanat. Affert Plutarchus in *Moral.* exemplum cujusdam qui, Prometheum volens trucidare, ense aperuit apostema ejus lethiferum, itaque ei sanitatem et vitam pro morte præter intentionem restituit. « Ita sæpe, inquit, convicium per iracundiam conjectum ab inimico vitium animi vel ignotum nobis, vel neglectum sanat ; et ejus qui mortem inferre volebat, plaga vitam affert. »

Tertio, alii passim accipiunt mortem et vitam loquentis, *q. d.* Loquens, si bene et prudenter loquatur, sibi vitam; sin male et imprudenter, non raro sibi ipsi mortem conciliat. Et hoc directe videtur intendere Salomon ; explicat enim et inculcat id quod dixit vers. præced. : « De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum. » Consequenter tamen et a pari, vel simili, mortem et vitam audientium, et eorum de quibus est sermo, intellige, ut dixi ex S. Bernardo. Præclare S. Chrysostomus homilia 4 *ad Baptizandos*, tomo V : « Media, inquit, utriusque partis lingua est, et, si utriusque est, tu dominus es. Nam et gladius in medio positus, siquidem fuerit adversus hostes arreptus, salutaris accipienti reperitur; si vero tenentis visceribus inferatur, mortem præparat inferenti; non quia talis ferri natura, sed quia utentis tale consilium est : ita et lingua æstimetur gladius in medio positus. Armetur adversus peccata tua, non ad fratris plagam præparetur. Et hanc linguæ qualitatem Dominus exponens, ait : Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis. Quia, si fons iste sermonum puram aquam sanctorum verborum scaturierit, ad loquentis justificationem confert; si vero ex illo aqua fœtida pravorum verborum eruperit, ad ejusdem damnationem conducet. »

Hinc de S. Francisco ita scribit Bonaventura, cap. V Vitæ ejus : « Evangelicum volebat a fratribus observari silentium, ut videlicet ab omni otioso verbo omni tempore abstinerent sollicite, tanquam reddituri in die judicii de hujusmodi rationem. Sed etsi quem invenisset fratrem verbis assuetum inanibus, acriter arguebat, taciturnitatem modestam, et puri cordis affirmans custodiam, et non modicam esse virtutem, pro eo quod mors et vita fere dicuntur in manibus linguæ non tam ratione gustus, quam ratione loquelæ. »

Manus linguæ, quæ? Resp. Primo.

Quæres *secundo*, quæ sit *manus linguæ*, continens in se mortem et vitam?

Primo, Salonius per *manum linguæ* ipsos sermones accipit : quoniam unusquisque, inquit, ex verbis suis condemnabitur, aut ex verbis suis justificabitur. « Cur, inquit, dicitur habere manus lingua, cum manus habere non possit? » Respondeo : « Metaphorice dictum est, id est per translationem, quemadmodum venti dicuntur habere pennas. Manus enim linguæ ipsa verba sunt, quibus aut bene loquendo meretur vitam, aut male loquendo meretur mortem. Aliter, per manus sæpe in Scripturis sacris opera designantur, ut illud : Labores manuum tuarum quia manducabis. In manibus linguæ dicit, id est in operibus. Opera enim linguæ sunt colloquia bona vel mala, ex quibus mors nascitur aut vita. »

Secundo.

Secundo, alii per *manum* accipiunt periculum, *q. d.* Mors et vita est in manibus linguæ, id est periclitatur in lingua, adeo fragili, volubili et labili. Simili enim phrasi ait Psaltes, *Psalm.* CXVIII : « Anima mea in manibus meis semper, » *q. d.* Anima, id est vita mea, in summo versatur discrimine, perinde ac si eam manu gestarem, cuivis obvio, etiam hosti eam petenti offerendam, ut eam ad libitum mihi auferat et adimat. Unde Chaldæus vertit, *anima mea periclitatur, ac si in super-*

ficie manus meæ esset. Et Jephte ait, *Judic.* cap. XII, 3 : « Posui animam meam in manibus meis, » id est, vitam meam certo periculo, ut mihi auferretur, exposui. Sic et hic vita et mors dicuntur esse in manu linguæ, ut, quoties illa se movet et volvitur, vita et mors in ea volvi et periclitari videantur.

Tertio. *Tertio*, proprie et genuine Auctor *Catenæ Græc.*, Rabbini, ut passim Latini et Græci, per manum accipiunt jus, facultatem et potestatem, *q. d.* In potestate et arbitrio linguæ est, sibi aliisque vel vitam vel mortem, prout illi libuerit, afferre : quare tanta est linguæ dictio, jus et potestas, ut pro libito mortem vel vitam non tantum sibi, sed et aliis irroget. Lingua ergo habet quasi vitæ necisque in omnes imperium. Ita videmus duas testium linguas in judicio vel absolvere vel damnare reum, itaque illi vel vitam vel mortem inferre. Hoc est linguæ regnum, amplum utique et vastum. Unde Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *mors et vita in manu et potestate linguæ sunt sita; quotquot dominantur illius, fructus ejus comedent.*

Symbolice, Hugo per *manum linguæ* accipit operationem; et opera linguæ, id est verbis respondentia : « Mors et vita in manu linguæ : In sermonis, inquit, operatione mors dæmonum, et vita fidelium; nam si prædicatores manum ori adjungerent, id est facerent quod docerent, peccatores jam emortui redivivi exsurgerent, et dæmones ex adverso velut emortui tabescerent. »

QUI DILIGUNT EAM, COMEDENT FRUCTUS EJUS. — *Primo*, Vatablus hæc de lingua tam mala quam bona accipit, *q. d.* Linguaces qui amant gaudentque garrire, ac proclives sunt ad loquendum, hi edere solent fructus ex sermone vel bono, vel malo manantes, uti dixi versu præcedenti (1).

Melius alii hanc partem arctant ad linguam bonam, *q. d.* Qui diligunt se suamque linguam, ideoque ejus volubilitatem frenant, ac sermones suos prudenter moderantur; hi « comedent fructus ejus, » id est, bonæ et prudentis suæ elocutionis copiosum fructum et præmia referent. Unde Septuaginta vertunt, κρατοῦντες, id est, *qui continent, coercent, dominantur linguæ suæ, fructibus ejus vescentur.* Et R. Salomon sic explicat : « Qui linguam suam amat divinisque laudibus assuescit, illius fructibus vescitur, dum adhuc vitæ carcere cohibetur. » Quisquis enim de Deo loquitur, sanctitatem et vitam, imo divinitatem aliis inhalat, juxta illud S. Dionysii *De Cœlesti Hierarchia*, cap. II, ad Timotheum : « Tu autem, o fili, divina dicendo divinus efficere, » et alios divinos effice.

Vers. 22. 22. QUI INVENIT MULIEREM BONAM, INVENIT BONUM, ET HAURIET JUCUNDITATEM A DOMINO. — Hebraice, *et educet a Domino beneplacitum* vel *benevolentiam*; Aquila, Syrus et Theodotion εὐδοκίαν, id est *gratiam, beneplacitum*; Septuaginta, *qui invenit mulierem bonam, invenit* χάριτας, id est *gratias, et accepit a Deo hilaritatem*; Chaldæus, *qui invenit mulierem, invenit bonum, et suscipit voluntatem suam a Deo.* Τὸ *bonam* non est in Hebræo, sed subintelligitur; includitur enim in voce אשה *isscha*, id est mulier, sive uxor non quælibet, sed virilis, sive virago : ab איש *is* enim, id est vir, dicitur אשה *isscha*, quasi vira seu virago, *Genes.* II, 23. Unde Scholiastes vertit, *qui invenit uxorem utilem*, qualem describit Salomon cap. XXXI. Bona ergo mulier hic vocatur non tantum casta, fida, mansueta et obediens, sed et *virilis*, id est sedula, strenua, industria in alenda et regenda familia.

Verbum *invenit* significat rem raram esse mulierem bonam, puta viraginem, ac proinde magno studio et cura vestigandam. Multi enim quærunt uxorem pulchram, alii nobilem, alii opulentam, pauci bonam et virilem, quod tamen præcipue quærendum est, et paucis obtingit. Mulier enim, natura sua fragilis, est cupida, pigra, dicax, procax, fallax, maligna, adeo ut Ecclesiasticus, XXV, 26, dicat : « Brevis omnis malitia super malitiam mulieris. » Celebre est illud Socratis, dicentis tria se mala assecutum : Grammaticam, paupertatem et perniciosam uxorem : duo priora se jam effugisse, tertium effugere non posse. Ita Antonius in *Melissa*, parte II, serm. 34. Et illud Menandri : « Uxor est malum necessarium. » *Secundo*, τὸ *invenit* notat fortuitum quid esse uxorem bonam : quæ enim certo consilio nanciscimur, dicimur sumere vel accipere; quæ vero fortuito obveniunt, invenire; præsertim quia mulieres omnes, antequam in uxores ducantur, ostendunt se bonas, generosas et amabiles, teguntque suas iras, cupiditates, otia et vitia : at postquam ductæ sunt, ea exerunt. Quare si quis in bonam incidat, fortunam bonam nactus est. *Tertio*, τὸ *invenit* innuit bonam mulierem esse sortem bonam, quam Deus pro libito dat cui vult; Deus enim cuique suam sortem et fortunam dispensat et admetitur. Quare a Deo cuique uxorem ducere volenti, sortem hanc bonam assidue postulandam esse. Nam, ut ait Ecclesiasticus, cap. XXVI, 3 : « Pars bona mulier bona; in parte timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis. »

Nota τὸ *invenit bonum*, scilicet singulare, rarum et eximium; bona enim mulier pacem, amorem et fidem colit cum marito, familiam provide et frugaliter administrat, proles honeste probeque educat, adeoque ab ipsa pendet familiæ totius concordia, prosperitas et salus. Unde Septuaginta vertunt, *invenit charites*, id est *gratias*, hoc est copiam gratiarum. Unde Homerus, teste Seneca, lib. I *De Benef.* cap. III, charitem unam conjugio copulavit, quasi conjugio præsidentem, eamque vocavit *Pasitheam*, id est omnem deam, quod omnium deorum et dearum dona confluant in matrimonium, ubi vir bonus et uxor bona in unum conspirant. Rursum *invenit Charites*, quas Gentiles dixerunt esse tres et Horarum sorores, quod tres temporis differentias complectantur,

(1) Ita recentiores.

nimirum bona uxor stabilem affert marito gratiam et amorem, qui nullo tempore vel casu languescit, sed tempore durat et fervet. Porro Auctor *Catenæ Græc.* : « Gratias hic vocat, ait, progressus quos facit, bonasque familiæ quam curat actiones. » Gratiæ ergo quas in familiam inducit bona uxor, sunt incrementa opum, annonæ, pacis, concordiæ, probitatis et virtutum omnium, adeoque omnis lætitiæ et jucunditatis. Unde recte dixit Plutarchus gratiam esse matrem jucunditatis. Exempla mulierum bonarum suggerit Plutarchus, lib. *De Virtutibus mulierum*. Huc facit quod uxor bona et proba sæpe bonum et probum efficiat virum, juxta illud S. Pauli, I *Corinth.* VII : « Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem. » Causam dat S. Chrysostomus, homil. 6 *in Joannem* : « Nihil, ait, potentius muliere bona ad instruendum et informandum virum, quodcumque voluerit; neque tam leviter amicos, neque magistros, neque principes patietur ut conjugem admonentem atque consulentem. Habet enim voluptatem quamdam admonitio uxoria, cum plurimum amet, cui consulit. Multos possum afferre viros asperos et immites, per uxorem mites redditos et mansuetos ; ipsa enim mensa, lecto, filiorum communicatione, dicendis, tacendis, ingressu, auditu, exitu et aliis pluribus cum marito communicans, et, ut corpus capiti conjuncta, si prudens erit et diligens, omnes vincet. »

Sic S. Cæcilia convertit Valerianum sponsum, Clotildis Clodovæum, S. Helena Constantium patrem Constantini Magni, etc. Huc facit illud Euripidis apud Stobæum, *serm.* 65 :

> Domiperdam enim virum prohibet uxor
> Bona, ei conjuncta, et servat domum.

Salomonem secutus Siracides multa in hanc sententiam congerit, *Eccli.* XXVI, 1, 2, 3, 16, 18, 19.

Mystice, R. Levi per uxorem bonam accipit sensum obedientem rationi, id est marito ; quod summum est hominis bonum. « Cujus, ait, facultates animi ita in ordinem redactæ sunt, ut subjectæ principibus serviant, easque amore complectantur, cum nimirum menti omni conatu suam operam præstent, hic bonum adeptus est ; ita enim perfectam viri absolutionem consequetur, et quæ cupiebat, obtinebit a Deo, singulari providentia hujusmodi viri rebus consulente. »

ET HAURIET JUCUNDITATEM A DOMINO. — Noster legit ויפק *veiaphec*, id est *et hauriet ;* jam alio puncto per *vau* conversivum legunt ויפק *vaiaphec*, id est *et hausit ;* utrumque verum, et eodem redit, *q. d.* Qui invenit uxorem bonam, per eam hausit, haurit, et continue jugiterque hauriet omne beneplacitum, ut habent Hebræa, id est omne bonum desiderabile, omnem gratiam, indeque omnem felicitatem et jucunditatem a Domino, ut sibi videatur esse in paradiso, agereque vitam Adami et Evæ primorum conjugum in statu innocentiæ. Addit τὸ *a Domino*, ut significet *primo*, bonam uxorem esse singulare Dei donum ; *secundo*, Deum per bonam uxorem quasi per instrumentum et canalem, fontem bonorum et gratiarum in maritum et familiam emanare.

Mystice, hæc adaptes B. Virgini ; ipsa enim omne bonum invexit non tantum in familiam Josephi, sed et in universam Ecclesiam totumque orbem, tum per se, tum per filium suum Christum. Unde de ea vere cecinit Poeta :

> Nec genitrice tua (*o Christe*) fœcundior ulla parentum,
> Tot bona per partum quæ dedit una suum.

QUI EXPELLIT MULIEREM BONAM, EXPELLIT BONUM (Septuaginta, *bona*, scilicet omnia jam dicta) ; QUI AUTEM TENET ADULTERAM, STULTUS EST ET IMPIUS. — Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complutensibus ; transcriptus est ex Septuaginta, qui illum e priori versu per necessariam consequentiam elicuerunt. Si enim mulier bona est bonum viri et familiæ, ergo qui ejicit eam, ejicit a se et a familia bonum ; « qui autem tenet adulteram, stultus est et impius ; » *stultus*, quia stolide adulterium uxoris vel non advertit, vel patitur et dissimulat cum gravi nominis sui infamia, ac prolium injuria et damno ; *impius*, quia adulterium uxoris eam retinendo probare et fovere videtur, itaque matrimonii sanctitatem sacrilege violat. Hoc maxime verum, cum maritus adulteram tenet, dando ei facultatem impure vivendi, vel ut ejus incontinentiæ satisfaciat, vel ut ejus prostitutione quæstum captet, quod est lenocinium ; talis enim est leno et adulter uxoris suæ. Mulieri bonæ et virili opponit adulteram, quia adulterium mala omnia secum vehit. Adultera enim est impudens, infamis, litigiosa, superba, prodiga, opesque mariti cum adulteris prodigit et consumit ; denique maritum, proles et se ipsam evertit.

Hinc patet hanc Salomonis sanctionem de dimittenda adultera non tantum esse consilii, sed et præcepti ; maritus enim, hoc transgrediens et adulteram retinens, vocatur hoc loco non tantum stultus, sed et «impius,» et, ut S. Chrysostomus legit, *injustus*. Rationem dat S. Chrysostomus, homil. 22 *ex variis in Matth. locis* : « Non ergo, ait, qui dimittit mœchatur, sed qui alteram ducit ; imo autem sicut crudelis est, atque iniquus qui castam dimittit : sic etiam fatuus est atque injustus, qui retinet meretricem ; nam patronus turpitudinis est, qui crimen celat uxoris. » Et S. Hieronymus, in illud *Matth.* cap. XIX : *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur* : « Sola fornicatio, ait, est quæ uxoris vincat affectum ; imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura : Qui tenet adulteram, stultus atque impius est. » Quæ verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 32, *Quæst.* I, cap. II *Dixit Dominus*. Et

S. Isidorus, lib. *De Officio Eccles.* cap. XIX, ait : «Solum, ut ait S. Hieronymus, adulterium est quod uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, » etc. Accedit quod maritus, retinens adulteram, det scandalum toti civitati vel reipublicæ. Quocirca mollis et effeminata fuit vox M. Antonini Imperatoris, qua hortantibus amicis ut Faustinam adulteram repudiaret, si nollet occidere, respondit : « Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem, » dotis nomine signans imperium, quod a socero, volente Adriano Imperatore, adoptatus acceperat : ita Julius Capitolinus in *Vita* ejus. Intellige hæc de adultera impœnitente, et in adulterio perseverante. Nam si pœnitentem Magdalenam suscepit Christus, cur et suam non recipiat maritus? Etsi enim rigido jure eam ream mortis peragere queat, tamen clementius et Christianæ pietati conformius faciet, si ei noxam condonet. Ita S. Augustinus, lib. II ad Pollentium, *De Adulter. conjug.* cap. VI.

Mystice, Auctor *Catenæ Græc.* per adulteram accipit erroneam doctrinam, qualis est astrologorum judiciariorum, magorum, hæreticorum, item malitiam et improbitatem. Hæc enim dimittenda proculque arcenda sunt.

Vers. 23. 23. CUM OBSECRATIONIBUS LOQUITUR PAUPER, ET DIVES EFFABITUR RIGIDE. — Hebraice, *obsecrationes loquitur pauper, et dives respondebit fortia*, id est *dura*; Chaldæus, *deprecationes* vel *preces loquitur pauper*; Syrus, *mollia loquitur et lenia verba*; R. Salomon, *pauper loquitur supplex, licet dives dura respondeat*; Aben-Ezra, *cum aliquid a divite pauper postulare vult, simplici sermone utitur, dives respondet sæva rigidaque verba.* *Primo* igitur et proprie, hæc gnome spectat ad pauperes, qui suppliciter quid postulant a divitibus, qui præ avaritia vel fastu iis tumida et dura respondent, ut habent Hebræa : paupertas enim facit humilem et supplicem; divitiæ vero faciunt superbum et rigidum. *Secundo*, generalius eam extendas ad pauperes et divites non inter se, sed cum aliis quibuslibet colloquentes. Pauper enim, utpote egens et inops, ubique timidus timide et suppliciter loquitur; dives vero opibus abundans et præfidens, ubique tumidus spirat fastum : quare imperiose agit et loquitur. Nam, ut ait Augustinus : « Pomo innascitur vermis; vermis divitiarum est superbia. » Porro R. Levi censet hæc dici ad paupertatis et humilitatis commendationem, quod humili suo sermone omnium gratiam emereatur; atque ad divitiarum et superbiæ detestationem, quod duris responsis omnes a se avertat et irritet.

Denique Beda hanc gnomen extendit ad pauperes et divites, cum Deum orant et alloquuntur : pauper enim supplex petit a Deo sibi fieri gratiam; dives vero rigide postulat quasi jure sibi debitum, uti Publicanus pauper meritis orabat dicens : « Deus, propitius esto mihi peccatori ; » Pharisæus vero virtutibus se divitem æstimans : « Gratias, ait, tibi ago, Domine, quia non sum sicut cæteri, » etc. *Lucæ*, cap. XVIII. « Humiles spiritu, ait Beda, humiliter Deum adorant, ut Evangelicus ille Publicanus; superbi merita sua jactant, ut Pharisæus. »

Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* cap. XIII, 4 : « Dives, ait, injuste egit, et fremet; pauper autem læsus tacebit.» Vide ibi dicta. Sententia ergo hæc taxat divitum duritiem; pauperes vero solatur et monet, ut eam simili sermone leniant, itaque ab eis impetrent quod postulant. Nec mirentur putentque id quasi novum vel rarum sibi solis fieri, cum hic sit communis mos divitum divitiis quasi innatus, ex eisque naturaliter quasi resultans, sicut ex tonitruo resultant et dissiliunt sæva fulmina. «Obsecrationes ergo loquitur pauper,» *q. d.* Quidquid pauper loquitur, ita modeste, exiliter, humiliter loquitur, ut non tam verba quam obsecrationes promere, nec tam loqui quam obsecrare videatur. Igitur pauper loquitur mellea; at dives dura et saxea verba respondet, ut non tam verba loqui quam lapides et adamantes, imo tonitrua et fulmina vomere et jaculari videatur.

24. VIR AMABILIS AD SOCIETATEM, MAGIS AMICUS ERIT QUAM FRATER. — Hebraice, *vir amicorum ad amandum* (vel potius, ait Baynus, *ad amicandum*, scilicet aptus factusque est, nimirum «proclivis ut amicitiam exerceat, seseque præbeat amicum,» *et est amans adhærens præ fratre*, vel *magis quam frater*. Unde in Vulgata pro *vir amabilis*, Complutenses et alii multi legunt, *vir amicabilis*; idque paulo significantius est, magisque respondet Hebræo, et Septuaginta qui vertunt, *vir amicorum ad amicitiam, et est adhærens super fratrem*, id est, ut clare vertit Auctor *Catenæ Græc.*, *vir ad amicitiam propensus constantius colet amicitiam quam frater*. Jam Vers. 24.

Primo, Chaldæus sic vertit et exponit, *sunt socii qui associantur, et est amicus magis adhærens quam frater*; et Syrus, *sunt amici qui sunt amici, et est amicus qui magis adhæret quam frater*, *q. d.* Multi sunt socii et amici; at singularis amicus et socius est qui magis amat et juvat quam frater.

Secundo, Tigurina vertit, *vir aptus amicitiæ, et cui cordi est amicitiam colere, plus amat et firmius adhæret quam frater*.

Tertio, Vatablus : « Vir amicorum (supple *par est*) ut præstet se amicum, cum sit qui diligit, conjunctior fratre, id est, vir qui multos habet amicos, debet se illis præstare amicum, ut eos in amicitia retineat; nam amici superant fratres amicitia.»

Quarto, R. Salomon, *q. d.* Cum quis sibi amicos assidue conciliat, forte tempus erit, quo iis indigeat; qui quidem præsto erunt, magisque opitulabuntur quam fratres.

Quinto, Aben-Ezra, *q. d.* Vir amicitiæ amicos amore complectetur, ut secum amicitiam ineant et associentur; nam amicorum aliqui majori necessitudine obstringuntur quam frater.

Hæc omnia fere eodem redeunt. Sensus ergo est, *q. d.* « Vir amabilis » vel *amicabilis*, Hebraice, *vir amicorum*, id est vir amans et studiosus amicitiæ, qui vel a natura vel a virtute natus et factus videtur esse ad societatem et amicitiam, qui totus videtur esse amor, benevolentia et beneficentia, hic utique magis amicus erit; Hebraice, *magis amans erit*, magis diliget, magis opitulabitur quam frater. Tò ergo *amabilis* non tantum passive, sed et active accipitur, *q. d.* Qui amatur, qui amat, ac suis officiis sibi devincit et amicat omnes. Ratio a priori est, quod sicut caloris proprium est calefacere, sic amicitiæ et amoris proprium sit amare, ac beneficentiæ benefacere. Quare amicus, conflatus ex amore et beneficentia, non poterit non amare et benefacere, cum sæpe consanguineorum et *fratrum quoque gratia rara* sit, ut ait Poeta. Hi enim sæpe se suaque magis spectant commoda quam fratrum (1).

Significat ergo hæc gnome vim veræ amicitiæ, non cujuslibet, sed singularis et eminentis, atque amici qui totus benevolus et officiosus est (ut notarunt Chaldæus, Syrus et Aben-Ezra), quod is in amore et officiis sæpe æquet vel superet fratres, ac proinde magnopere talem amicitiam quærendam esse, ambiendam, colendam, omnibusque modis conservandam. Potest quoque « vir amicorum » accipi vir, qui omnes amicare multosque sibi amicos facere satagit.

Talis amicus, imo amicorum rex et princeps nobis est Christus, qui se totum amicis, imo inimicis, ut eos Deo et sibi amicos efficeret, impendit et expendit, de quo proinde canit Ecclesia :

> Se nascens dedit socium,
> Convescens in edulium,
> Se moriens in pretium,
> Se regnans dat in præmium.

Si ergo verum amicum quæris, Christum quære, qui omnibus deserentibus te non deseret, nec in vita, nec in morte, nec in tempore, nec in æternitate; sed ubique et semper tibi aderit, teque omni bono, omni gratia et gloria cumulabit. Quam bene sapiebat anima quæ dicebat : « Mens mea in Christo fundata est et solidata ! » Christus ergo est vir amorum, quia vir dolorum; quia sine dolore non vivitur in amore. « In pace ergo in idipsum dormiam et requiescam. »

Amicus alter ego. Gnomæ. Salomonem secuti sunt Philosophi. Gnome est Menandri : « Fratres puta veros amicos. Zeno, interrogatus « quis esset amicus, » respondit : « Alter ego, » quod citans Aristoteles, lib. *Magnor. Moral.*: « Est enim, ait, ut dicere solemus, amicus alter ego. » Idem habet Cicero, lib. *De Amicit.* Et S. Hieronymus ad S. Augustinum ait, « cum amico quasi cum altero se esse loquendum. » Unde Pythagoras, teste Cicerone loco jam citato, lib. *De Amicitia*, « effici volebat, ut unus fiat ex pluribus. » Igitur affectionem fraternam, quæ post parentes maxima est, æquat aut superat amicitia; est enim amicitia velut quædam fraternitas. Unde Valerius Maximus, lib. IV, cap. VII, initio : « Contemplemur, ait, nunc amicitiæ vinculum potens et prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscujusque solido judicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum accersere, quam amicum, quia altera direptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis, nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet : semel autem rectum apprehensum sperni non convenit. » Ac mox exemplum dat Pyladem et Orestem, quorum alter pro altero mori voluit. Unde illud :

> Ut præstem Pyladem, aliquis mihi præstet Orestem.
> Hoc non fit verbis, Marce : ut ameris, ama.

Talia plura amicorum paria recenset Plutarchus, lib. *De Amicorum multitudine*, ut Theseum et Pirithoum, Achillem et Patroclum, Pythiam et Damonem, Epaminondam et Pelopidam : tales fuere Nisus et Euryalus apud Virgilium, *Æneid*. IX. Apud Hebræos similes fuere David et Jonathas; apud Græcos, S. Basilius et Nazianzenus.

Uter magis amandus, amicus an frater? Quærit S. Thomas, II II, *Quæst.* XXVI, art. 8, utrum sanguine conjuncti juxta ordinem charitatis magis amandi sint quam cæteri quavis alia ratione, ut amicitia vel militia, devincti; ac respondet affirmative, eo quod amicitia consanguineorum sit naturalis et intima : nam radicaliter fundatur in conjunctione naturalis originis; cum amicitia civium fundetur tantum in communione civili, et amicitia commilitantium in communicatione bellica. Objicit deinde hanc gnomen Salomonis : « Vir amicabilis ad societatem magis erit amicus quam frater; » ac respondet : « Quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his quæ sub nostra electione cadunt, puta in agendis, præponderat hæc dilectio dilectioni consanguineorum, ut scilicet magis cum illis consentiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens, et prævalet in his quæ ad naturam spectant; unde magis eis tenemur in provisione necessariorum. » Ubi Franciscus Suarez, secutus Franciscum de Victoria, docet posse esse tanta amici in amicum beneficia, ut liceat eum magis amare quam proprium patrem, a quo genitus est, vitamque accepit. Verum hic cavenda invidia, ne frater, vel pater videns sibi præferri amicum, ei invideat. Unde Hesiodus :

> Æqualem fratri caveat fecisse sodalem.

(1) Maurer, *vir sodalium* est *ad sese perdendum*, qui multis gaudet sodalibus, gaudet in sui perniciem; *sed sunt amici, qui magis*, firmius *adhærent fratre.*

Modum quo hac in re invidia caveri queat, docet Plutarchus, tract. *De Fraterno amore*, sub finem. Salomonem de more secutus Siracides, *Eccli.* VI, 11 : « Amicus, ait, si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis; » et vers. 15 : « Amico fideli nulla est comparatio, » etc. Vide ibi dicta.

Mystice Beda : Vir amabilis ad societatem, inquit, est populus Gentium, qui Christo et Apostolis credidit, et fidus constansque usque ad mortem et martyria adhæsit præ fratre, id est præ populo Judæorum, qui fuit cognatus et frater Christi secundum carnem; sed incredulus et rebellis, Christum cum Apostolis persecutus est usque ad necem.

FINIS.

Martyrs et Bourreaux de 1793, ou Histoire des atrocités révolutionnaires, depuis l'ouverture des Etats-Généraux jusqu'au Concordat de 1801, par M. l'abbé Alphonse CORDIER (de Tours).
3 vol. grand in-12. — Prix : 7 fr.

Méditations à l'usage du Clergé pour chaque jour de l'année, tirées des Evangiles des dimanches, par Mgr. Ange-Antoine SCOTTI, archevêque de Thessalonique; traduites de l'italien par M. l'abbé Marie DUCLOS, avec Pratiques, par M. l'abbé HUGOT, chanoine honoraire de Bayeux. Ouvrage publié sous la direction et les auspices de Mgr. l'évêque de Bayeux; nouvelle édition, revue et corrigée par le traducteur.
1 vol. in-12. — Prix : 7 fr.

Méditations du P. AVANCIN, pour tous les jours de l'année, à l'usage du Clergé et des simples fidèles. Ouvrage traduit pour la première fois en français par M. l'abbé MOREL.
2 vol. in-12. — Prix : 6 fr.

Méditations sur les Mystères de la Foi et sur les Epîtres et Evangiles, tirées de l'Ecriture sainte et des Pères, distribuées pour tous les jours et fêtes de l'année, par un Solitaire de Sept-Fonts. 2 vol. in-12. — Prix : 4 fr.

Méditations sur les principaux Mystères de la Foi, pouvant servir d'instructions religieuses aux Pasteurs des âmes et de lectures pieuses aux simples fidèles, par KROUST, de la Compagnie de Jésus, docteur en théologie, traduites du latin par R.-N. SERGENT, évêque de Quimper. 4 beaux vol. in-12; 2e édition, papier vélin satiné. — Prix : 12 fr.

Mélanges religieux, philosophiques, politiques et littéraires, par J. BALMÈS; ouvrage traduit de l'espagnol, avec une introduction, par J. BAREILLE. 3 vol. in-8°. — Prix : 16 fr.
Même ouvrage, format Charp. — Prix : 10 fr.

Nouvelles Méditations pour le Mois de Marie, par M. l'abbé CASTAN, docteur en théologie, chanoine de Moulins.
1 vol. in-12. — Prix : 2 fr.

Œuvres complètes de M. de Bonald.
7 vol. in-8°. — Prix : 42 fr.

Œuvres complètes de Bossuet, évêque de Meaux. Reproduction textuelle de l'édition de 1815-1820, de A. Lebel, imprimeur à Versailles; augmentées de l'*Histoire de Bossuet*, par Mgr. le cardinal DE BAUSSET.
30 vol. in-8°. — Prix : 80 fr.

Œuvres complètes de Bourdaloue.
5 volumes in-8°. — Prix : 20 fr.

Œuvres complètes de Massillon. 4 vol. in-8°. — Prix : 16 fr.

Œuvres de Fénelon. 8 forts vol. in-8°, renfermant la matière de 20 vol. in-8° ordinaires.
Prix : 36 fr.

Œuvres de Tertullien, traduites en français par M. DE GENOUDE.
3 vol. in-8°; 2e édition. — Prix : 16 fr.

Œuvres du bienheureux LÉONARD DE PORT-MAURICE, religieux de l'ordre de Saint-François, traduites de l'italien en français, par M. Charles SAINTE-FOI. — 3 vol. in-8°. — Prix : 18 fr.

Œuvres spirituelles complètes de saint Bonaventure, traduites en français par M. BERTHAUMIER, curé de Saint-Pallais (diocèse de Bourges). 6 vol. in-8° de 600 pages.
— Prix : 32 fr.

Opera spiritualia D. Joannis BONA, cardinalis. 4 vol. grand in-18. — Prix : 6 fr.

HOROLOGIUM ASCETICUM. — Tractatus asceticus de sacrificio Missæ. — 1 vol.

MANUDUCTIO AD CŒLUM. — Principia et documenta vitæ christianæ. — Via compendii ad Deum. — 1 vol.

DE DISCRETIONE SPIRITUUM. — 1 vol.

PHŒNIX REDIVIVA, annua spiritus renovatio per anachoresim et exercitia spiritualia. — De præparatione ad mortem. — Testamentum. — 1 vol.

Rational, ou Manuel des divins Offices, de Guillaume DURAND, évêque de Mende au XIIIe siècle, ou Raisons mystiques et historiques de la Liturgie catholique; traduit pour la première fois du latin en français, par M. Charles BARTHÉLEMY (de Paris), membre de la Société des Antiquaires de Picardie, correspondant du ministère de l'Instruction publique pour les travaux historiques; précédé d'une notice historique sur la vie et les écrits de Durand de Mende, suivi d'un grand nombre de notes. 5 beaux vol. in-8.
— Prix : 28 fr.